DN. PETRI GREGORIJ THOLOSANI, ... DE REPUBLICA, LIBRI SEX ET VIGINTI, ANTEA IN DUOS DISTINCTI...

Pierre Grégoire

14-29-9-8

DN.

[illegible] GREGORII

THOLOSANI, I.U. [illegible]

ET PROFESSORIS, PRIVS IN ACADEMIA CADVRCENSI, DEINC THOLOZANA, NVNC PONTIMVSSANA LOTHARINGICA, EArundemque facultatum I. V. Decani,

DE REPVBLICA,

[illegible]

IN DVOS DISTINCTI TOMOS, NVNC VNO concise & artificiose comprehensi,

[illegible] SCIENTIA, VARIETATE, ET NOVITATE, AC PENE AVREA REIPVBL. instituendæ ratione, non tam vtiles, quam iucundi lectoribus futuri.

EDITIO GERMANIAE ALTERA,

PRIORI PONTIMVSSANA, SVBLATIS PASSIM MENDIS, ET BINIS INDICIBVS IN VNVM collectis, longe emaculatior & nitidior.

[illegible]

FRANCOFVRTI

[illegible]

ANNO CHRISTI M. DCIX.

VNIVERSITATIS TOTIVSQVE DIVINÆ ET HVMANÆ SOCIETATIS LEGITIMO MONARCHÆ,

ET INEFFABILI SAPIENTIA MODERATORI, soli vniuersorum Creatori,

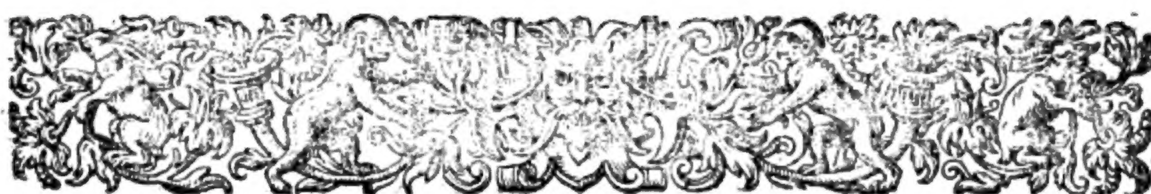
DEO OPT. MAX.

OMNIS HONOR ET GLORIA.

PETRVS GREGORIVS, INDIGNVS EIVS ALVMNVS, hoc Opus de Republica consecrat.

OVET obiectum, DEVS *Summe Opt. Max. potentiam: monet charitas, Christianumque præceptum, humanæque naturæ communis sanguis, compati saltem miseriis & doloribus proximorum: cum maxime Deus vnicuique mandauerit curam eorum, atque piaculum est, illis laborantibus inertem otiari, & eos, si non opere ipso, tamen saltem consilio non iuuare. Qua ratione, laudata vt sapienter & secundum naturam constituta Babyloniorum lex, ægrotos efferendi in forum, vt de eorum languore consilium darent, qui eos adirent: si quis eundem passus esset morbum, aut alium vidisset patientem; & hortarentur ad ea quæ ipsi faciendo, effugissent morbum similem, aut alium nouissent effugisse. Nec fas erat cuiquam ægrotantes præterire silentio, aut antequam explorasset, quoniam illi morbo laborarent. Cum autem multis in locis iaceant regna, vel respublicæ tot qui numerari nequeant morbis, illisque epidemiticis, in medium oculis omnium exposita, quis est tam ferreus, qui non commoueatur ad subueniendum, vel re vel consilio? nemo certe est, qui si homo est, hoc ipsum ad se non pertinere audeat asserere. sed eo magis in me esset hoc ipsum reprehensibile, post viginti tres annos & amplius iam in munere publicæ professionis iuris vtriusque consumptos, in excursu quorum verisimile est, si non verum putent omnes, me quædam annotasse vel perlegisse, quæ conueniant curandis vel conseruandis rebus publicis: si illis nunc ægrotis & laborantibus, remedia, quæ aliis quandoque profuerunt, non conferrem. Quamobrem, vt quod humanum est & commune debitum persoluam, & mea pœna legis Babyloniorum liberem: otium, quod certe mihi exiguum est, à quotidianis lectionibus imperratum, & à publico munere reliquum, in consarcinandis & emittendis libris de Republica impendendum, vt consilio aliquo publicam caussam, imò & patriam si possem, iuuarem, necessarium & iustum esse arbitratus sum. Si id contigerit, Tibi* DEO *Optimo referendæ sunt, & soli gratiarum actiones: ideo & Tibi hoc Opus vt tuum dicatum est. Quod si laborantium rerumpublicarum morbis præsentibus, nihil prosint quæ scripsimus, hoc Tibi erit voluntatis meæ candidum & non condemnandum testimonium, quod voluerim prodesse.*

PETRVS GREGORIVS THOLOZANVS IVRIS VTRIVSQVE DOCTOR ET PVBLICVS PROFESSOR, PRIVS IN ACADEMIA CADVRCENSI, DEINC THOLOZANA, NVNC PONTIMVSSANA Lotharingica: earundemq; facultatum Iuris vtriusque ibidem Decanus, candido Lectori Salutem.

OSTRI semper fuit instituti (candide Lector) publicæ vtilitati omnino studere, quemadmodum id ex variis nostris scriptis ante hac in lucem editis facile percipi potest: nunc in hac rerumpublicarum confusione quicquid in nobis fuit ingenii, illud in hisce de Republica libris componendis exercere visum est. In quibus tractatur de ciuitate & societate in genere primum: deinc in specie, de ædificiis, reditibus, personisque præcipuis eius: De formis rerumpublicarum, seu de constitutione diuersa Reipublicæ: De principatu, principe, principatuum distinctione: De qualitatibus requisitis præcipue in principe, vel reipublicæ moderatore, regia potestate, artibus administrandi tempore pacis & belli. De religionis conseruanda puritate, eiusque necessitate: & in quibus eius prætextu peccatur, deque remediis aduersus impios eius occasione prætextus. De infantium & iuuentutis cura, educatione in bonis moribus, literis, doctrina, disciplinis, artificiis, liberioribus artibus: deque eorum politia, regulis & præceptis. Insuper de origine, initio, progressu, turbatione, seditionibus, mutatione, conseruatione, malis, interitu, remediis, præcautionibus obseruatis Rerumpublicarum & principatuum.

Quæ omnia ex insignioribus & appositis sacræ paginæ, legumque humanarum ciuilium & pontificalium locis, exque omnium gentium receptioribus moribus, vsu recentiorum & priscarum Rerumpublicarum, nationum, principatuum, societatumque probatarum institutis, ex historiographorum verioribus narrationibus, præstantiorum virorum heroum, strenuis & sapientibus factis aut dictis euentu & successu illorum, non minori diligentia quam bono in genus humanum animo, inter strepitus armorum huius infelicis seculi, in vtilitatem publicam selecta collectave, nunc primum prodeunt. proculdubio cuiuscunque professionis aut status seu ordinis hominibus, admodum visa necessaria.

PROTE-

PROTESTATIO AVCTORIS.

ENS, animusque meus fuit, est eritque perpetuo Deo iuuante: nihil voluisse, cogitasse aut scripsisse, & testis ipse Deus, quod aduersari, vel minima ex parte possit decretis sacrosanctæ, catholicæ & apostolicæ religionis & fidei: aut quod velim, aut possit directe vel per obliquum retorqueri, aut referri in odium, inuidiamque alicuius potestatis spiritualis, aut temporalis, seu secularis legitimæ, imperii, regni, principatus, reipublicæ aut alterius receptæ & probatæ administrationis populi moresque consuetos. Nihil enim detestabilius semper arbitratus sum, illis qui mores regendi, & regnorum & rerumpublicarum antiquos, contra ius gentium, legemque Dei, turbare, confundere & conuellere, prætextu cuiusdam fucatæ reformationis, conantur: cum non sit etiam respublica ex parte morbida ita curanda, nec mouenda Camerina. Et proinde si qui sint, qui aliter me quippiam scriptitasse incuria vel lapsu inconsiderato deprehenderint vel calumnientur; eos rogo & obsecro, vt intentionem meam potius sequantur: & sacrosanctæ religionis antistites, & censores seu inquisitores, imperatores, reges, principes, respublicas, magistratus, & priuatos, ita meis indulgere scriptis: vt si quæ rosæ sint in illis prætermissis spinis, vel si videatur, in quantum videbitur vtile & necessarium, auerruncatis: eas florere, emergere, & indigentibus communicari beneuole & Christiane patiantur.

PERIOCHA IN LIBROS XXVI. DE REPVBLICA PETRI GREGORII.

Prima pars operis de rebus.

QVia mihi semper placuit methodus, quæ imitatur naturam, quam & ars secuta omnis est. Ideo in opere hoc instituto De Republica facilio:em fore eius tractationem existimaui, si à reb. necessario in eo considerāda sunt exorsi, deinde de personis quibusdam in ea præcipuis, & postremo de actionibus circa administrationem exercendis, agamus.

Liber I.

I. Proinde Deo duce, (cui, si quid in hoc labore, boni meditari, dicere aut scribere contigit, acceptum omnino referimus.) principio c. 1. Quid sit Respublica in genere demonstrare conabimur, vt id de quo disputaturi latius sumus, intelligatur: quæ sit eius materia, quæ forma, qualeue corpus ciuile, quod eius vinculum, & quis spiritus eam vivificet & contineat.

II. Dein c. 2. origo eius societatis ab incunabulis repetitur, quomodo homines coierint in vnum, distinctique sint in familias, oppida, ciuitates, regna, & imperia

III. Et quia illa societas & conuentus hominum, nominari & dici solet ciuitas dicitur c. 3. quid sit ciuitas, & quotuplex in cœlestibus & humanis mansionibus, per genera inueniatur: de cœlesti triumphante & militante ecclesia, de nomine eius, quiue ciues appellentur.

Liber II

I. Hinc transitus fit ad res corporales considerandas, quibus respubl. eget, in lib. 2. Ita prius c. 1. agimus, de vrbis seu ciuitatis ædificatione.

II. In 2. de ædibus sacris.

III. In 3. de arcibus ædificandis vel deiiciendis, & de muris vrbium.

IIII. In 4. de suburbiis & pomerio.

V. In 5. num expediat reip. arces tutissimas habere.

VI. In 6. de foro iudiciali & tribunalibus, in quibus opem iustitiæ implorantium aguntur causæ. Quomodo locus ille tutus & ab armorum metu immunis esse debeat, deq; abusibus iudicum & aduocatorum præcauendis & emendandis.

VII. In 7. de carceribus, eorumque in repub. necessitate & solicitudine.

VIII. Fori venalis tractatur in 8. solicitudo.

IX. Et postea cap. 9. de aliis publicis locis & operib. agitur: vt de viis, theatris, balneis, palatiis & ædificiis publicis: vt scilic. vtilia fiant nec onerosa aut damnosa sint negotio publico.

X. Sed & c. 10. adiicimus curam ædificiorum priuatorum, vt talia fiant, quæ ad decorem vrbis, & ad commodam tutamque habitationem esse possint.

Liber III.

I. Excipit liber 3. secundum, vbi de aliis rebus seu bonis & pecuniis agitur: quibus introducta & constituta respublica est sustinenda, & fouenda, non minus quam corpus Physicum neruis: quibus comparantur in robore maximo belli, pecuniæ, vt docet c. 1.

II. Quæ autem sit distinctio bonorum reipublicæ, docemus in c. 2. separatis & iudicatis patrimonialibus, domanialibus, reditibus ordinariis mutabilibus & immutabilib.

III. Proinde & subsequenter de ærario, in quod deferantur in c. 3. agitur.

IIII. Subinde de modis tractatur ditandi ærarium c. 4. & decentibus & 4. tributis rerum:

V. Vt in 5. de tributis & censu capitationis, vel censu personarum,

VI. Indicamus verbo in 6. modos cum causis, alios exigendi, vel extorquendi pecuniam à subditis, quib. necessitas vel auaritia, vel tyrannis principum vti solent.

VII. Elucidamus vero c. 8. dubium quotidianum, num princeps secularis, respublica tributa ab ecclesia postulare possit & exigere tempore maximæ necessitatis: & quando & qua auctoritate. Considerato ita ærario, & sermone finito de eo locupletando, non fuit alienum ab ordine tradere, de eo conseruando, quod fit in c. 8.

VIII. Atque in his periodum ponimus tractationis rerum pro republica necessario in genere considerandarū: quare ad personas in libro sequente fit transitus.

Secunda pars operis de personis.

I. In libro itaque 4. de quibusdam personis in statu reipub. certo modo considerandis, prout necessariæ societati ciuili sunt, tractamus. Atque in c. 1. de populi generali in ciuitate vel in repub. diuisione per ordines, status, ætates, & per alia similia, agimus.

II. In 2. de nobilitate nobiliumque dignitate, & ignobilium statu.

III. In 3. admonemus, quomodo principes, nobiles, plebeii, & alii abutūtur suis ordinibus: & de remediis quibus reduci in ordinem proprium possint, ne turbetur aut confundatur reipub. societas.

IV. In 4. de peregrinis & alienigenis dicitur, qui cum ciuibus degunt: num & quando expediat eos admittere, deq; habitatorum & ciuium proprie acceptorū distinctione.

V. A statu priuato in 5. peruenitur ad magistratus, custodes & executores seu ministros legum, priuatorum & ordinū directores: & docemus qui ex illis maiores & minores, qui negotia tantum publica tractant, qui priuati, qui iudices qui non, ex quib. sint eligendi, à quibus, & quales, & qua forma: num perpetui, aut temporales: num pretio comparandi de necessitate, fineque creandorum magistratuum.

VI. Vt autem tales sint, qui vtiles sint & non noxii reipublicæ, indicamus in 6. c. errata quæ accidere possint, vel ex parte eligentium vel electorum, cum remediis quib. putamus his subueniri posse.

VII. Admonemus & in 7. alias personas necessario desiderari in repub. sine quibus commode in ciuitate vel repub. viuere non possumus: & ita mercatores exigimus ad commercia facilius expedienda, aut cum minima omnium molestia ostendimus etiam quæ obseruanda in commerciis à reipublicæ administratoribus circa merces, mercatores ipsos & eorum iurisdictiones.

VIII. In c. vero 8. non minus necessarios in republica Agricolas docemus pro victu & alimentis: quæue sint eorum priuilegia.

IX. Neque etiam artifices excludendos esse, vt vtiles, demonstratur in c. 9.

X. Verum ne turbemur singulorum vtilitates, consmur docere c. 10. distinctionem inter personas adhibendam esse, & gradus honoris atq; dignitatis.

XI. Et ne decipiantur extrinsecis homines, adhibendā esse distinctionem habituum vestimentorum secundum cuiusq; gradus honestatem & dignitatem, vtq; assequi id possimus: agitur in c. 11. de modestia cuiusque.

XII. At num censores sint hodie restituendi, iuxta morem Romanum ac priscum, pro reformandis moribus viuendiq; licentia & de potestate eorum, agimus c. 12. Sicque finem accipit personarum necessariarum in corpore ciuili contemplatio cum lib. 4.

Liber V.

Quocirca præparata materia circa quam reipublicæ admini-

oratio versatur: nempe consideratis rebus & personis reip. Transimus in 5. lib. ad actiones ipsius reipublicæ proprias.

I. Atque in c. 1. contemplamur species rerum publicarum seu species gubernationis aut administrationis, iuxta constitutionem earum: aut perfectas, qualis democratia aristocratia, monarchia: aut ex illis compositas & vitiatas.

II. Et in 2. c. leges conseruandæ democratiæ gratia latas adferimus.

III. inquirimus vero c. 3. num monarchica melior sit & vtilior administrationibus reliquis aliarum.

IV. Firmamus vero in 4. monarchicam vtiliorem pluribus visam.

5. Qui sint vero fines proximi, quisve vltimus societatis humanæ vel rerum publicarum, docemus cap. 5. & in quo lapsi sint Ethnici in opinione summi boni.

Liber VI.

Prosequimur libro 6. quæ ad monarchicam administrationem pertinere videntur: & ibi instituitur sermo de principatu & principe.

I. Atque in cap. 1. probasse nos putamus, in omni societate, esse necessariam alicuius dominantis, regentis aut imperantis auctoritatem, sicque legibus diuinis & conuenire, & expedire omnibus.

II. Conuincimusque erroris & impietatis c. 2. eos qui anarchiam probant, & omnem dominationem & subiectionem pertinaciter reiiciunt.

III. Quid autem sit in se, hoc est in propria persona, princeps: quidue ratione potestatis erga alios, quidue in vtraque causa; vt recte imperet considerare debeat, aperimus, c. 3.

IV. Accedunt probationes à significatione nominũ quibus principes honorantur quæ eos sui muneris meminisse debere interpellant, & ita docemus in 4. quare dicti sunt qui regunt principes.

V. VI. VII VIII. IX Quare Dei & semidei in 5. Iudices in 6. Duces in 7. Reges in 8. Imperatores in 9.

X. Rursum c. 10. aperimus rationem aliquorum nominum vsurpatorum in certis principatibus & regnis.

XI. Indicamus quoque c. 11. vanam & inanem quorundam nominum vsurpationem superbam aut stultam titulorum principum cognominationem vt ceteri eorum exemplo non desipiant.

XII. Vt & in 12. de impietate, abusu principum circa vsurpationem titulorum diuinitatis & cultus diuini.

XIII. Deque alio abusu in 13 dum se dominos absolute voluerunt dici, & quatenus ita dici possunt.

XIV. Atque in 14. de inditis nominibus quibusdam principibus, iuxta aliquã proprietatẽ vel accidentalẽ causã.

XV. De abusu vero nominis regum, agimus c. 15.

XVI. Et de insignibus quorundam regum & regnorum antiquorum in 16.

XVII. Vt in 17. de insignibus quarundam ciuitatum, rerumque publicarum.

Demum antequam digrediamur ab appellationib. & distinctionibus titulorum principatuum.

XVIII. Addimus in c. 18. quid de tyranni nomine antiqui & posteri senserint.

XIX. Manifestantur in c. 19. veri tyranni miseriæ & pericula, inter quæ versatur.

XX. Mox in c. 20. quædam retulimus de variis ritibus inaugurandi, vel inuestiendi principes de regno aut principatu: deque ornamẽtis eorum, corona, sceptro, diademate & similibus. Minime autem attigimus de inuestituris maiorum & minorum vasallorum, comitum, marchionum, baronum & similium: eo quod hic maxime scopus noster est de gubernantibus rempublicam cum potestate suprema vel absoluta dicere.

Liber VII.

Quocirca in lib. 7. versamur potissimum in distinctione talium principum & principatuum: & de modis per quos ad illos peruenitur.

I. II. Sic c. 1. agitur de distinctione generali principatuum. In 2. de summi Pontificis principatu spirituali.

III. in 3. de distinctione principatuũ temporaliũ quando videlicet potestas eis ad tempus datur.

IV. In 4. de perpetuis principatibus ex successione delatis, iuxta morem qui magis vtilior videtur reipublicæ, quam si ex electione darentur.

V. In c. 5. docetur, mortuo in principatu successiuo principe relictis pluribus aut duobus filiis, magis expedire regno & reipublicæ, vt vnus tantum, isque solus primogenitus succedat.

VI. Etiam si is videatur inhabilis quod cæcus, surdus, vel stultus, vt putamus in c. 6.

VII. Et in c. 7. docetur, quoties hoc ius succedendi & ordo non fuit seruatus, non bene rem successisse exemplis.

VIII. Nothos tamen excludi ab hoc principatus successiui possessiõe, rectiusquã admittere debere nobis visũ in c. 8.

IX. Ceterũ si ante susceptum à patre principatum, filius inueniatur primogenitus, & post susceptum alius nascatur, quis ex illis præferatur in successione patris: & quis primogenitus dicatur ad finẽ succedendi in principatu aperimus.

X. At si primogenitus regis moriatur ante patrẽ relicto filio: num post mortem aui hic nepos præferatur patrui filiis viuentibus aut decedentis, iure repræsentationis, an non, explicamus c. 10.

XI. Sicuti illud fusissime explicamus vtrinque collectis sententiis contrariis c. 11. num principatus qui deuoluitur iure successionis, capaces sint fœminæ

XII. XIII. In 12. vero agimus de principatu qui percipitur iure hereditario, & in 13. de comparato principatu per sortes & pecunias.

XIIII. XV. XVI. XVII. XVIII. In 14. de electione quadã principum per sortem vt in 15. de creatione principum per deliberatam electionem. & de acquisitione per contractus in 16. At in 17. agimus de inuasione principatuum per ambitionem regnandi, homicidiis, sceleribusq; funestatam. In c. 17 de occupatione eorum per dolum & fraudes.

XIX. Subinde in 19 c. tractamus de nouo principatu, & de his quæ in eo accidunt vt plerumque deque legib. principatuum, quæ feruntur vel a principe, vel à populo, vel ab aliis.

XX. Hinc & sumta occasione agimus in c. 20. de legis imperio, quibus dominentur: & num principes legibus omnibus, an certis subiiciantur.

Liber VIII.

Principatibus distinctis in lib. 8. prosequimur quasdam qualitates quæ præcipuæ desiderantur in imperante vel gubernatore reipublicæ.

I. Et c. de bono & malo principe: de his item qui ab initio boni sunt, postea mali, & qui cõtra ex mali boni sũt.

II. Quia autem præcipua causa boni principis dependet a Deo: de religione gubernatoris & principis, vt de fũdamento reipublicæ tractamus in 2. c. atque de duobus extremis vitiosis, quæ ei vitanda sunt: nempe de superstitione & impietate seu hæresi.

III. Dehinc in 3. de honore & maiestate principum, quæ vis in eo diuina sit ab hominibus agnoscenda.

IV. Quomodo etiam hanc tueri princeps debeat & possit maiestatem admonemus in 4. c. & vt per nimiam eius superbiam, vel nimiam eius abiectionem possit amitti.

V. Atque ad dignitatem conseruandam valde conducere putamus in 5. si princeps vitam probam, & à vitiis alienam ducat: ideo de continentia eius dicimus circa voluptates.

VI. In 6. vero de conuiuiis & parsimonia principum.

VII. In 7. de adulatione, quæ non minus nocet principi & reipublicæ, quam intemperantia.

VIII. Quia vero principes ut plerunque nescio qua vana & fastuosa curialitate adulari & placere omnibus student neque cuiquam petenti se defuisse, aut quemquam à petitione exclusisse volunt videri & tamen reipsa fallunt petentes & nihil præstant: ideo de fide & constantia principum in c. 8. agendum putaui in promissis exsequendis & in petitis non temere aut indiscrete concedendis.

IX. Atque in 9. tandem non esse gloriam aucupandam principi ex largitione profusa, sed in exequendo munere sibi à Deo commisso.

Liber IX.

I. Indicamus & libro 9. in c. 1. quanta sit potestas regia & monarchica, quæ suprema: quatenus extendatur, quæue sint regalia.

II. in 2. de abusu potestatis regiæ. c. 2.

Distinctione rerumpublicarum & principatuum, propius accedimus ad artem ciuilem gubernationis, quæ requiritur tempore pacis.

Liber X.

Primum in lib. 10. c. 1. admonemus reipublicæ gerendæ & administrandæ artem duplicem esse, vnam qua in pace, alteram qua tempore belli egemus.

II. In 2. vero prosequimur de pacis arte, & tractamus de iustitia legali.

III. In 3. de scientia & prudentia gubernatoris.

Latius iterum de arte regia.

IIII. In 4. c. de prudentia requisita circa præterita, præsentia & futura.

Dehinc in c. 5. de prouidentia circa leges, earumq; constitutiones & distinctiones pro ratione diuersa.

VI. Indicamus & in 6. errores lethales reipublicæ ortos ex ignorantia diuersitatis distinctionum rerumpublicarum.

Liber XI.

Libro vero 11. agimus de alia parte ciuilis scientiæ, & de militari arte.

I. Atq; in c. 1. agimus quando mouendum bellum, & quando iustum vel iniustum sit.

II. In 2. autem de consultatione bellum præcedente.

III. In 3. de apparatu belli prouidendo.

IV. In 4. de aliis obseruandis in ipso belli tempore.

V. VI. VII. VIII. Atque in 5. de legibus quibusdam selectis ex iure Romano de rebus militaribus ut & 6. de personis militaribus, & in 7. de militum delictis: in 8. de eorum quibusdam priuilegiis.

IX. Dehinc in 9. de legibus quibusdam pertinentibus ad disciplinam militarem præpositorum & militum.

X. Vt 10. de legibus eorum, quæ erga hostes seruanda sunt.

XI. Ad hæc quoq; pertinere visa sunt quæ de induciis, & fide debita placuit obseruare inter pugnantes idq; c. 11.

XII. Atque 12. cap. de victoria, eaque regenda & considerada.

XIII. Et 13. de pace eiusque conditionib. & vtilitate, eo quod belli sit ille scopus.

XIV. Et postmodum de ea conseruanda, capitulisque pacis initis ab aliquibus exempla proponimus in c. 14.

XV. Neque prætermittendum censuimus cap. 15. quæ à bello & fine eius pendere videntur, nempe quæ ad captiuitatem, captiuos, & ius postliminii pertinent.

Post leges de regenda republica tempore pacis & belli, dispositoque & temperato corpore reip. operæ pretium & commodum visum est de religione, tanquam de spiritu qui eam animat & viuificat, tractare.

Liber XII.

I. In lib. 12. & proinde ordine in c. 1. quid sit religio docetur.

II. In 2. c. distinguitur vera religio à duabus perniciosis extremitatibus, quæ solent loco religionis veræ se auctorare, nempe à superstitione & impietate.

III. Ideo in 3. originem veræ religionis & progressum indicamus, & quomodo ab ea in falsam degenerauerit populus.

IV. Neque posse curam veræ religionis in republica, sine eius periculo prætermitti ostendit. c. 4. cum ex ea quæ agenda, fugienda, iusta iniusta, vinculum populi cum Deo, cum principe & cum proximo pendeant.

Quia vero antiquissima & incontaminata religio, non debet pendere ex arbitrio cuiusque priuati, aut ex pertinacia vel affectione singulorum sed ex ipsa veritate necessarium duximus admonere de libris permittendis à principe à quibus veræ & sinceræ religionis pietas hauriri possit, ceteris prohibitis.

V. Quare in c. 5. agimus de libris & scripturis veteris legis diuinæ, seu veteris testamenti & Rabinorum de Talmud. deq. versionibus bibliorum sacrorum Hebraicorum in Latinum sermonem.

VI. In c. 6. de libris nouæ legis euangelicæ, & qui sint recepti aut probati: idque versione illorum in aliam linguam.

VII. Et singulariter c. 7. de libris ipsis Euangeliorum, & de suppositiis, vel corruptis ab hæreticis.

VIII. Subinde annectimus c. 8. de vtilitate lectionis sacrorum librorum, quæ aduenit laicis & clericis ad cõsolationem in malis cognitionem Dei, vitæ æternæ manifestationem, tranquillitatem reipub. deq. modo assequẽdi sensum eorum.

IX. Et quia doctrina Ecclesiastica fideique articuli aliqui non tam ex expressis verbis scripturæ sacræ paginæ pendent, quam ex obseruatione & traditione per manus ab Apostolis & Patrib. primitiuæ Ecclesiæ ad nos transmissa: ideo cap. 9. de illis docemus, in omni repub. Iudæorum & etiam Christianorum, religionem non tam scripto quam traditione constare.

X. Esse quoque præter prædicta testimonia, quorundam Doctorum & interpretum Theologorum scripta admonemus c. 10. & quæ sint illa quæ a fidelibus Christianis admittantur.

XI. Et in 11. ostendimus qui sint libri Dei, & quæ in ipsis Deus & quomodo scribere dicatur.

XII. Et in c. 12. de libris Sybillinis qui quondam habiti sunt loco diuinorum oraculorum.

XIII. Rursum c. 13. de imaginibus, quæ pro libris rudibus & analphabetis etiam sunt, de abusu earum, de repræsentatione per ea diuinarum personarum cur etiam in ecclesia retineantur, & de miraculis prodigiisque illarum & statuarum.

XIV. Adiicimus & 14. impugnantium in ecclesia imagines, errores eorum auctores & causas.

XV. Et ne dubium relinquatur, refellimus in c. 15. obiecta contra imagines: & cõciliamus vtriusq; testamẽti veteris & nouæ legis locos, qui facessere alioquin videbatur.

XVI. Atque in cap. 16. explanamus, quæ in ecclesia dicantur signa venerabilia, & agimus maxime de ligno crucis eiusque miraculis.

XVII. Et ne simplices decipiantur imposturis artificum, c. 17. ostẽdimus rationem quarundam imaginum quæ vi quadam naturali vel arte, ea quæ viuunt, imitatur, & de figuris Dei vel Angelorũ quibusdam.

XVIII. Quomodo vero distinguendus sit verus vsus imaginum ab idololatria, & idolis prohibitis, 18. c. admonemus.

XIX. XX. Agim⁹ & 19. de aliis idolis Ethnicorum, & c. 20. de dæmonis adoratione sacrilega. Postea c. 21. de locis in quibus cultus diuinus exercebatur ante Christum & in 22. de ecclesiis & templis Christianorum, ritibus & consecrationibus.

tionibus & pollutionibus eorum. Consequenter c. 23. de ecclesia prout est congregatio fidelium, deq; oppugnatione eius per congregationem seu ecclesiam malignantium dæmonum.

Liber XIII.

Sed quia non sufficit veram religionem in rempublicam fuisse inuectam, nisi ea sacra tectaque, vt dicitur, conseruetur in sua puritate: Et quia peccata eo perniciosiora sunt, quo fucum habēt virtutis, maxime dum induunt colorem & prætextum religionis. Ideirco in 13 lib de republica visum fuit indicare & detegere ea, in quibus sub pallio religionis peccari, & populus decipi potest, cum remediis quibus occurri vel antequam accidant, præcaueri potest.

I. Proinde in cap. 1. agimus generaliter de abusu sub prætextu religionis vnde oriri possit, & de generalibus remediis.

II. Et in 2. cap. ad speciem descendimus, & proponimus, quomodo collegia, monasteria, fratriæ, religionis causa probentur, & vtilitates quæ inde accedunt reipublicæ.

III. In 3. vero indicamus abusus quosdam eorum qui tales constant societates sub prætextu religionis, eodemque c. producimus duo remedia, nempe reformationis & destructionis societatis.

IV In 4. c. de tertio remedio de non permittendis nouis religionibus & collegiis, cum rationibus ex quibus lædi respublica possit.

V. Agimus in 5. c. de votis & sacrificiis in religione, eorum fauore sanctitate & probatione subiungimus autem mala & scelera, quæ eorum prætextu commissa fuerunt, possintne committi, cum remediis & præcautionibus ne accidant.

VI. In 6. cap. de religionis zelo, feruore, quo quis induci debet ad eam strenue totisque viribus defendendam, deq; bellis ideo à singularibus & publicis personis gestis.

VII. Addimus & statim cap. 7. quomodo plures eo prætextu religione abusi sunt ad sibi parandos principatus, & ad ambitionem complendam.

VIII. Vt quoque in cap. 8. ostendimus eodem prætextu religionis vel cultus diuini, deceptiones & crudeles actiones contigisse.

IX. Sed in 9. cap. remedia aduersus talia commissa, vel ad eadem præcauenda detegimus.

X. Vt contra in 10. mala, subuersiones dominationum & principatuum in republica, quæ ex contemtu religionis proficiscuntur, ostendimus.

XI. Demum in 11. tractamus de his, qui sub hypocrisi, religione abusi sunt ad proprium captandum lucrum ad tegendam deceptionem.

XII. Sed in 12. cap. tradimus remedia contra tales imposturas.

XIII. In 13. de aliis imposturis, prætextu religionis à Christiani nominis personis inductis seu patratis.

XIV. In 14. de remediis.

XV. Subsequenter in 15. transitur ad fauorem religionis circa bona ecclesiarum.

XVI. In 16. de abusu eius in acquisitione spiritualium vel temporalium.

XVII. Necnon 17. cap. de abusu religionis in detentione bonorum ecclesiasticorum.

XVIII. Quantum rursum commendetur & fauorabilis sit religio in dilectione proximi, & caritate commendanda, traditur in cap. 18.

XIX. Quomodo vero abutantur hoc prætextu caritatis, plures ad luxuriam & voluptatem, adhibitis etiam remediis docetur in cap 19

XX. Consideramus in 20. cap. & fauorem religionis circa immunitates datas ecclesiis & personis ecclesiasticis, vt Deo attentius inseruiant.

XXI. Verum c. 21. abusum immunitatum & eius remediaque quibus vel præcaueatur, vel emendetur, demonstramus.

XXII. XXIII. Quare & in 22. de immunitate asylorum ecclesiæ dicetur, & in 23. de eius abusibus, quibusque remediis compescantur: & de his qui eorum immunitate vti nequeunt.

XXIV. In cap. 24. de miraculis veris, ex Dei potestate factis disputamus.

XXV. Et ne ignoretur qualia illa sint, explicamus illorum verorum & prodigiorum, & non verorum differentiam in 25.

XXVI. Addimus c. 26. impietatum magicarum præstigia, & abusum earum prætextu religionis.

XXVII. Et in 27. antiquorū quorundam magorum mira prodigia & imposturas, vt similia qui preest reipub. possit distinguere, & ex republica explodere.

XXVIII. Proponimus cap. 28. disputatam quæstionem. Num ea quæ à sortiariis & maledicis seu lamiis fiunt, vere an ficte accidant: quo magistratus in his puniendis certius indicare possit. Et cap. 29. de ipsis lamiis & maleficis agimus. Sic & c. 30. de eorum iudiciis. vt 31. de remediis aduersus maleficia & maleficas, deque (c. 32.) exorcismis & incantationibus morborum & maleficiorum: & quæ permittantur. Postremo cap. 33. agimus de veris Prophetis, de vatibus & diuinis: eorumque differentia, munere, diuersoque modo prædicandi. De collegiis etiam prophetarum Iudæorum & Ethnicorum.

Liber XIV.

Post caussam religionis tractatam, & à moderatore principalis spiritalis vel secularis perpensam: succedit actio quæ ad curam vtriusque pertinere videtur: nempe sollicitudo totius hominis, qui anima & corpore constituitur, quæ ad generationem & conseruationem eius extenditur.

Proinde in hoc libro 14. monebimus in 1. cap. quæ in republica circa coniunctiones generationis caussa, ante & in ipsa copula obseruanda sint, vt certi & legitimi partus edantur.

Deinc de cura dum eduntur: vt iuuentur & conseruentur.

Ideo cap. 2. de obstetricibus agimus: & ibi quæ in illis magistratus reipublicæ desiderare & punire debeant.

Post editos partus, prouidendum esse de educatione eorum infantium docemus cap. 3. quando maxime controuersia est de patre incerto, de alimentis præstandis, de expositis.

Et proinde huic consideratio proxima est in cap. 4. de nutricibus.

Liber XV.

In lib. 15. post curam expositam requisitam in republica circa corpora edendorum & editorum infantium, adiungere placuit eam partem, quæ animam respicit. & de institutione iuuentutis agit: vt melius per institutos respublica conseruetur. Et eam institutionem in cap 1. necessariam & vtilem reipublicę: eius autem contemptum noxium ostendimus, & qua via ad illam procedendum sit.

Et in 2. qualis etiam puellarū cura sit habenda. Subinde ne quid omittatur quod desideretur circa hanc partem: à minimis & elementis institutionem ordimur, & in perfectionem gradatim eam euehimus, atque ita in cap. 3. de instituendo & formando primo sermone agimus, & quomodo quibusque concurrentibus formetur, de sermonis & verborum inuentione, & cur aliqui peregrinas linguas repudiarunt: curve vulgaris sermo magis idoneus quotidianis censeatur negotiis.

Et in 4. cap. de generibus, approbatione, reprobatione, vtilitate, professoribus linguarum: & num tales professores vtiles sint reipublicæ.

[illegible] coelo

Et in 5. cap. de loquendi modo multiplici, Dei, Angelorum, hominum, animalium, dæmonum extraordinario: de vocibus confictis, & impostitis earum, de vocibus de cælo delatis, de miraculosis locutionibus infantium, mortuorum & lingua carentium.

Discutimus porro in 6. cap. quo pacto voces miraculose vel extraordinarie editæ, sint examinandæ priusquam illis fidem exhibeamus, aut illis perturbemur.

Liber XVI.

Et quia formatio sermonis & scripturæ, quæ perinde fere ac sermo necessaria est reipublicæ ex literarum consideratione & determinata prolatione pendet: hanc curam & partem vtilissimam de literis & scriptura nolui prætermittere.

Quocirca in libro 16. & in cap. 1. de literis ipsis & elementis pronuntiationis & scripturæ: de earum cognitione, pronuntiatione seu sono legitimo, agimus.

Atque in 2. de vsu, mysteriisque literarum, quæ analphabetis omnino latent: de damno & commodo epistolarum, de characteribus magicis & Ephesinis, aliisque, quæ ex literarum sequuntur cognitione.

De materia diuersa in 3. in qua antiqui & posteri literas scripserunt, impresserunt, exsculpserunt vel pinxerunt.

Et quia expedit interdum reipublicæ consilia per literas cognitas aperire, & sæpe aliunde proditores per occultos characteres coniurationes communicant, docemus in 4. cap. modos occultandi & detegendi occultationem vt consulatur ex cognitione occurrentibus in eam negotiis. Qui autem plures euulgarunt libros, & plura scripserunt, veluti occasione sumpta ab vsu literarum, indico in cap. 5.

Et rursum in 6. num multos libros habere aut legere expediat, aut vtile sit.

Et in 7. de thesauro bibliothecarum, quæ multitudine & varietate librorum diuersorum fit.

Atque in 8. ingenia aperimus in iudicando & reprehendendo scripta aliorum, interdum ex ratione, sed sæpius ex præsumptione, & malitia, aut odio auctorum. Præcauendum tamen à prauorum librorum lectione, & ex vtilitate publica id esse.

Et in 9. cap. de scribis vt ministris vtilitatis literarum.

In 10. vero de affectione singulari quorundam erga scripta & libros aliquorum.

Liber XVII.

Ordo postea nos admonet, vt post considerationem literarum & librorum qui literis componuntur, agamus de scientiis & disciplinis liberalibus, quæ literis & libris traditæ & conseruatæ sunt: illæ enim sunt ingenuæ & liberales dictæ, tanquam quæ in societate ciuili, mereantur inter ingenuos & liberales homines locum habere, quod præstamus lib. 17. in cuius cap. 1. fundamentum earum omnium tradimus, nempe Grammaticam, per quam veluti primum instrumentum, possit dari aditus ad scriptas reliquas disciplinas intelligendas & explanandas, quæ sermone scripto conceptæ sunt.

In 2. cap. de eloquentiæ viribus, vtilitate & pernitie in republica per abusum Rhetorum, conamurque adferre aliqua remedia, quibus abutentium malum, conseruata vtilitate, emendetur vel caueatur.

3. Mox vero in 3. de Dialectica & eius inutilibus sophismatibus, & quatenus recipienda & retinenda sit ad vsum reipublicæ, traditur.

Et quia ex duobus proxime positis capitulis apparuit, non esse constituendam vtilitatem publicam in solo volubili & emendato sermone, Subnectimus cap. 4. quæ sint præcepta bene & honeste loquendi: vnde fructum ex ornato sermone publica societas capere possit, & quando loquendum aut silendum sit.

Subinde cap. 5. num poesis admittenda sit in republica, & eius censura adfertur.

Vt in 6. quatenus philosophia, & quæ, quive philosophi recipi debeant.

Et in 7. cap. qui sunt abusus philosophorum, & qui, & quorsum ciuitatibus pulsi fuerint. & ibidem, de quibusdam remediis contra abusus philosophorum.

Habet autem cap. 8. philosophiam naturalem, quæ & medicina dicitur, & ostendimus qualis illius vsus fuerit apud antiquos, & de necessitate eius.

Quia vero quidam & illa abutuntur, in 9. admonemus abusus & remedia.

Adiungo in 10. cap. diuinæ Theologiæ vtilitatem & necessitatem in societate ciuili, & de institutione Academiarum, & tractatione iuris vtriusque.

Seorsum vero cap. 11. agimus de legum schola & scientia, tanquam cognitu necessaria in politica gubernatione.

Ancillares porro scientiæ minores quæ liberales dicuntur, non ideo reiiciendas ostendimus in 12. cap. imo potius retinendas, quod per illas ad Theologiam & ciuilem facilius perueniatur cognitionem. Et ideo earum gymnasia & scholas reipublicæ conducere & scholarum subuersionem ad damnum eiusdem reipubl. pertinere.

Quum autem pleraque sæpe specie virtutis vitia inter docendum & discendum subrepant, & multi literis non minus quam aliis optimis abutantur rebus.

Liber XVIII.

In 16. lib. politiam generalem & particularem studiorum generalium tractamus, quæve debeat rector & publicus magistratus curare circa scholas, vbi docentur scientiæ, circa collegia discentium & docentium.

Atque in 1. cap. generaliter agitur de studio generali, cur ita dicatur, aut vniuersitas, de scientiis quæ possint doceri & disci.

In 2. de præceptoribus & doctoribus eligendis, quibus recte iuuenes & ciues instituendi committi possint.

In 3. de illis, vt bene meritis de republica, honorandis, & de dignitatibus ordinandis, exemplo maiorum, quorum officium in eo cum datis priuilegiis referimus

In 4. de stipendiis seu salariis illis soluendis.

Deque in 5. cap. fundatione Academiarum, & quomodo illæ, quibusque conditionibus maxime legum Romanorum receptæ fuerint à regibus.

In 6. de locis publicis, designatis ad publice docendum, & de eorum priuilegiis, deque electione loci particulari, in quo conuenientius scholæ ædificandæ sint.

De priuilegiis vero scholasticis doctoribus & officiariis studiorum gratia concessis, latius in cap. 7.

Et de legibus quibusdam statutis in Academiis pro moderatione studiorum, in cap 8.

Quia vero studiorum labor in Academiis non debet esse sine fructu & honore laborantium: de gradibus præmiorum & honorum agimus in 9. cap. & de modo probationis promouendorum ad eos gradus, & de cauendis & reformandis abusibus qui possint interuenire.

Accedunt in 10. conseruatores & iudices priuilegiorum scholasticorum, reliquorumque priuilegiatorum, & quæ in illis obseruanda sunt.

Liber XIX.

Sic expositis pro virili omnibus quæ ad fundationem, distinctionem, curam & solicitudinem generalem & specialem rerumpublicarum pertinere videbantur.

In lib. 19. de principatuum quorundam origine, causisq; eos introducendi, per vnum caput tractamus.

Liber XX.

Et subsequente 20. per aliud caput, quantum durauerint quidā principatus, respublica & monarchiæ quædam.

Liber XXI.

Libro vero 21. proposita est tractatio caussarum mutationis & alterationis rerumpublicarum, regnorum & principatuum.

Et in cap. 1. ostendimus nihil perpetuum perseuerare posse sub cœlo, & proinde mutationes principatuum esse plerunque naturales.

Et ita in 2. esse vicissitudines potestatum & regnorum vt aliarum rerum.

Subiicique, in 3 & respublicas fato, quod euitari non potest aut impediri quin accidat.

At in hoc inquirimus c. 4. si possit esse remedium quod iram Dei placare possit, ad fatum interitus vel auertendum vel leniendum.

Et in 5. num ex constellationibus quæ fuerint tempore institutionis vel fundationis ciuitatum vel rerumpublicarum, vel ex innouatione anni centesimi, contingere possint certo modo interitus.

Atque in 6. examinantur ea, quæ dicuntur de regnorum principatuum rerumque publicarum fato seu sorte, de mutationibus & interitu, de signis Solis & Lunæ aut Planetarum.

Latius rursum in 7. de eclipsibus Solis & Lunæ & earum viribus circa mutationes & interitus regnorum.

Atque ne decipiantur homines qui fatum & necessitatem, aliud quam Dei voluntatem esse existimant, in cap. 8. de illa necessitate fatali non tantum regnorum, sed aliarum rerum, quæ & qualis sit, explicamus.

Deinceps in 9. refutamus vanitatem coniectantium quippiam de reipublicæ mutatione, alteratione, vel interitu, ex cœlestibus & cometis, & docemus quantum ex naturali vel supernaturali virtute illis sit tribuendum, item de incertitudine scientiæ Astrologiæ, de causis cometarum & eclipsium, ne in posterum ob ignorationem causarum metus panici, & scrupuli pestilentes in republ. per præsagia incerta ciuibus iniiciantur.

Aduersus etiam signa & prodigia quæ malum aliquod portendere videntur reipub. in cap. 10. remedia aut præcautiones adferre conamur.

Sed & cap. 11. aliunde extrinsecus accidere posse mutationem societatis, & reipublicæ & ciuitatum fieri posse desertionem, & veluti in locis interitum, ex caussa minutorum animalium etiam & ferarum, vel ex spontanea congregatorum secessione indicamus.

At in 12. cap. quædam remedia aduersus ista extrinseca, adiecimus.

Liber XXII.

Contingunt superiores mutationes aliunde quam ex facto personarum, sunt autem aliæ quæ caussas habent ab ipsis personis, maxime dominantium & potestatem gerentium, de quibus in lib. 22. dicitur.

Et proinde in cap. 1. patet, quomodo forma reipublicæ optimatum & paucorum, in alteram speciem gubernationis transformetur.

Et 2. quomodo popularis in aliam in cap. 3. de contaminatione, alteratione mutatione & interitu reipublicæ seu principatus, per luxuriam imperantium; vel. in 4. per luxum & intemperantiam eorundem, deque emendatione eius caussæ.

In 5. Et de alia caussa eiusdem mutationis aut interitus, quæ superbia dominantium est.

In 6. cap. cui caussæ adiecimus ibi remedium.

Alia additur causa 7. c. crudelitas rectorum, trux dominatio quæ non potest diu subsistere.

In 8. vero aperimus aliā causam, odio & contemtu principis plerunq; respublicas turbari & discessiones fieri. Et proinde quomodo cum populo conuersari debeat rector reipubl. vel princeps, vt ei causa occurrat, tradimus.

Et quod maxime nocet principibus, indicamus cap. 9. dandi fere semper occasionem vsurpandi principatum, potestatem nimiam ante temere cuipiam concessam.

Verum in 10. exponimus quædam præcautiones & remedia, quibus obuiam ire princeps possit.

Item aliud cap. 11. vt nemini omnino confidat, & coniurationes comprimat.

Auaritiam insuper fuisse causam aliquando mutationis & subuersionis status & conditionis reipublicæ, docetur in cap. 12.

At in c. 13. liberalitatem ei mederi docemus, qualisque ea esse debeat.

Cæterum c. 14. probat aliam causam eamque pernitiosissimam mutationis vel interitus reipubl & principatus, religionis veræ & synceræ contemptum, & cultus diuini negligentiam.

Liber XXIII.

In lib. 23. alias causas frequentiores notamus mutationis vel perditionis status reipublicæ aut principatus, quæ ex seditionibus oriuntur.

Et in 1. cap. seditionum causas prout differunt à bello, generaliter ostendimus, postea in specie cap. 2. causam earum luxuriam. Factiones & coniurationes in 3. c. & in 4. de remediis factionum. Possunt esse & seditiones ex aliquibus causis motæ, quæ per directū non sunt factæ commouendi statum reipub. gratia: sed ex alia occasione, quæ nihilominus ad seditionem lethalem reipub. postea peruenit. de quibus & de remediis agitur in cap. 5.

Possunt & extranei admissi ob morum diuersitatem in ciuitate concitare seditionem, vt habetur in cap. 6.

Potest & nimium otium, desidia ciuium & militum animos ad dissidia & seditiones commouere, vt dicitur in c. 7. & ibi remedia.

Sunt & oratores seu declamatores in cap. 8. positi inter commouentes plerunque tumultus. Possunt & propemodum aliæ esse caussæ, quæ dissidiorum & tumultuum sint origines.

Verum in cap. 9. omnibus motibus & seditionibus pacandis, traduntur præcautiones & remedia.

Liber XXIV.

Inter ea quæ maxime prosunt ad præcauendas & corrigendas seditiones, & ad conseruandam rempublicam, bonum est consilium: ideo de eo sequitur lib. 24.

Et 1. cap. quid consilium, quamque sit necessarium in republ. tractanda, ostenditur in c. 2. quod duplex sit bonum & malum.

Quod bonum ad vtilitatem, malum ad damnum publicum pertineat, in cap. 3.

Et in cap 4. præclaras respublicas bono consilio institutas & conseruatas esse, & comitia habuisse subindicamus.

Et rursum in cap. 5. specialius vsum comitiorum qualis fuerit in Gallia, ostenditur.

Ad hæc in 6. quales & cuius conditionis, & quomodo eligi debeant adhibendi in consilium publicum, seu consiliarii, ponitur. Et quamuis imperet solus monarcha, & sit sui iuris, possitque suo arbitrio sine consilio in regno statuere: tamen cum sapientius & tutius facturum ostendimus.

In 7. c. si consiliariis bonis, eorumve consilio vtatur.

Vtque possit bona consilia à malis, & probos & vtiles consiliarios à nocentibus & prauis distinguere in c. 8. bonorum consiliorum & consiliariorum notas apposuimus.

Non poterit autem bonum esse consilium aut vtile, dignitati ve vel maiestati reipubl. & principis, quod ad euersionem, diuisionem & dissipationem imperii pertinet.

LIB. XXV.

Quare in libro 25. adferimus aliam insignem caussam mutationis, alterationis & subuersionis principatus & potestatis, diuisionem imperii, atque per vnum solum caput, pluribus exemplis liquido docemus, hanc diuisionem regnandi vel in solidum, vel pro parte, vel ad tempus alternatim, nunquam fuisse sine detrimento & mutatione saltem potestatis & auctoritatis, & plerumque habuisse subuersionem status & interitum principum.

Quia vero per diuisionem, qui eam patitur princeps, videtur partem eam quam alteri concedit, vel sponte vel vi deponere, & à se abdicare, sumpta hinc occasione, adiungimus per hunc postremum 25. librum exempla & caussas, quibus plures non partem, sed totum reliquerunt principatum.

Et in 1. cap. recensemus quosdam viros præstantissimos magno animo recusasse potestates & imperia sibi delata: alios iam quæsita & possessa sponte deposuisse.

Alios in 2. cap. oneribus imperii & inconstantia rerum humanarum perterritos.

Alios in cap. 3. ob metum populi & insidiarum, & odium ambitiosorum.

Fuisse autem & alios tradimus in 4. cap. depositos inuitos, vt inutiles & inhabiles ad exercendam principatus vel gubernationis potestatem.

Verumtamen in capite 5. disputatur, num iure fieri possit, quod facto ipso contigisse legitur, principes deponi posse à potestate vel principatu, ob negligentiam, furorem, vel aliam (vt dicunt) inhabilitatem: & à quibus, dum fieri potest, illud faciendum sit. Deponit & principatum, vt cætera omnia princeps, morte, siue naturali, siue violenta.

Ideo cap. 6. agitur de morte principis.

Et in cap. 7. quæstio agitatur, num rex tyrannus, qui male imperat, dici debeat: & num tyrannus à quolibet necari possit indifferenter & impune.

INDEX

INDEX

CAPITVLORVM LIBRORVM XXVI. DE REPVBLICA SEV CIVITATE IN GENERE.

De qualitatibus quibusdam pertinentibus ad principem.
Lib. VIII.

De potestate Regia.
Lib. IX.

De arte administrandi rempublicam pacis tempore
Lib. X.

De militari cura in republica.
Lib. XI.

De his quæ in solicitudine reipub. ad religionem pertinent.
Lib. XII.

De his in quibus prætextu religionis errari in repub. potest: & de remediis quibus iisdem obuiam eatur, vel admissa iam emendentur.
Lib. XIII.

16. De

Lib. XXIII. seu de seditionibus remp. turbantib. & de remediis earum

Lib. XXIV. siue de consilio.

Lib. XXV. de interitu regnorum per diuisionem.

Lib. XXVI. seu de modis quibus quis desinit principatum gerere

FINIS INDICIS LIBRORVM ET CAPItum de Republica.

INNO-

IN NOMINE DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI, SANCTISSIMÆ ET INCOMPREHENSIBILIS Trinitatis, Patris, Filij, & Spiritus sancti, Amen.

De Republica, Liber Primus.

VBI AGITVR DE REPVBLICA ET ciuitate in genere.

Quid Respublica. CAP. I.

Icturis nobis de Republica, tanta moles tractandorum necessario occurrere videtur, vt ab ea me expedire non posse omnino, & ingenue & vere profiteri debeam; multo minus sperans, me omnibus satisfacturum, in hoc potissimum, quo degimus, infelicissimo seculo, in quo tanta est hominum audacia, tanta presumtio & insulsa temeritas, vt non dubitent ex arbitrio contra ius gentium ipsum prima principia rerumpublicarum, leges diuinas & humanas, quæ de his statuerunt, aperte & impudenter, vel abnegare, vel ad suos affectus audacter traducere: vt si illis obiicias, iam à mille annis, à centum, vel alio tempore, aliter quam sentiant gubernationem talis reipublicæ seruatam, beneque successisse, tales esse leges principatus, tales imperii fundamentales: statim, [ô horrendæ mentes, & dæmoniaca ingenia!] tibi obiiciant, *quis constituit illas leges? quid prohibet, quin illas mutemus? nonne & ab initio illæ non erant, vt & nunc desinere nequeant?* Vtinam quidem mutationes molitentur in melius! Sed hæc non est intentio, quamuis sit prætextus sæuissimarum tempestatum, & fuerit semper hominum ambitiosorum, & cupidorum color & fucus, qui multos, antequam detectus fuerit, incautos decepit & trucidauit.

2. Misera seculi conditio, non secus quam phreneticorum & furiosorum, quæ medicos non patitur peritos, vt ita inuitos oporteat sanare, & sine spe retributionis alterius generis, quam calumniarum. Mederi his tamen, scribentium munus non est, neque eorum, qui meliora vident, sed infirmiore manu & potestate viuunt. Opus solius Dei, qui nouit, quæ vtilia singulis, & secundum delicta populorum, vel opera pia, disponit vitam rectorum, & fere semper iustum furorem misericordia temperat & iudicium.

3. Diu itaque me, & grauissima de negotiis publicis ipsa tractatio, à pluribus sæpius, & tamen non sufficienter, quantumuis multis exposita, & hominum viuentium temerarium iudicium, in dubio detinuerunt, num de eadem ipsa quippiam scribere & in medium proferre deberem, & diuersis hominum censuris opellam hanc subiicere. Atque sæpe è digitis calamus excidit, dum satius putarem silere, quam tot controuersiis, quæ tam varie hodie ad fauorem & gratiam aliquorum resoluuntur, me medium, aut, contra eorum sententiam, aduersarium reddere. Non enim vbique tutum vera loqui. Quamuis vbique tandem sua vi palmam & victoriam reportatura sit veritas. Vincit tandem ipsius veritatis amor, & opinandi saltem facultas, quæ maxime in dubiis libera cuique esse debet. Videbunt & forsan Principes quædam in nostris commentariis, quæ nec ab aulicis audire, neque etiam ab illis quærere honeste aut tuto possint. Literæ, quæ consulunt, non erubescunt, neque adulantur: insidiarum docent dolos, & cauendi modum, quem forsan aliunde sine periculo discere non possunt. Vnde Demetrius Phalereus, *vt recenset Plutarch. in Apophthegm.* rectissime Ptolomæum Regem admonuit, vt commentarios de regno & imperio compararet euolueretque. Quæ namque dubitant subiicere regibus suis amici, hæc descripta in commentariis sunt. Et M. Varro exoratus à Cn. Pompeio, consule designato cùm M. Crasso, ob consumtam in rebus bellicis adolescentiam, Reipublicæ consuetudinum ignaro, de *habendo senatu* librum conscripsit: quem ille secutus, tantus domi inter suos euasit, quantus foris contra hostes fuerat, *vt tradit* a *Gellius.* a *lib. 14. cap. 7.*

Nolo tamen talia polliceri, quæ alii præstiterunt. Neque etiam talis sum, qui id mihi arrogare aut tribuere debeam, vt velim, quæ dicturus sum, vel pro lege haberi, vel pro veris repugnantibus censeri. Sufficit enim, si more consultantium sententiam meam, sine cuiusquam præiudicio, aut alterius imminutione, dixero: liberum relinquens, & potestatem emendandi & contemnendi.

4. Christianorum hominum esse duco, æquo animo emendare, & emendari. Forsan & in nostris his commentariis de *Republica*, quædam non omnino inutiliter inuenientur excogitata, aut tradita, vel ordinata. Et dato, quod multa videantur quibusdam perperam apposita: tamen si quę sint, quæ possint prodesse & iuuare rempublicam, non me pœnitebit etiam superflua immiscuisse. Sicuti nec terra damnatur aut natura, quod in arboribus aliquando pauci fructus inueniuntur, cum plures multo inueniantur flores & folia. Adsit tantum Deus, vt summopere efflagito, cœptis, & nostram mentem promouere ad meliora dignetur. Nec ignoro, aliunde nihil adeo bonum reperiri posse, quin inuidorum & perniciosorum morsibus expositum sit. Solent quippe apes ex floribus mel conficere: cum araneæ reliquaque venenata animalia, ratione propriæ venenatæ naturæ, eosdem in venenum præsentissimum conuertant. Et, vt ait Ælianus Prænestinus in prologo, lib de animalibus, *οὐ γὰρ πάντα πᾶσι καλά, οὐδὲ ἄξια δοκεῖ σπουδῆς τοῖς πᾶσι*, id est, *nunquam omnia omnibus placent, neque studio videntur omnibus digna omnia.*

5. Poterunt quidam, non inficior, forsan & abuti iis, quæ dicturus sum: sed & poterunt aliquo prospero successu, nisi fallor, vti, vt ceteris quibuslibet rebus. Quid enim sentiant, quidve singulis arridere potest, non possum coniicere: id tamen enitar, vt quæ mihi visa erunt vtiliora Republicæ, qua potero animi synceritate & candore proponam. Optio data est cunctis, quid magis probaturi sint, iudicare. Sufficit mihi, nihil à me dictum vel scriptum fuisse alio animo, quam iuuandi Rempublicam, profiteri &, hanc meam fuisse mentem, hunc finem: quem si non sim assequutus, nullus poterit tamen, vt credo, iuste reprehendere voluntatem.

6. Exordiemur itaque à descriptione, si definitionem non dixeris, Reipublicæ, vt de quibus agendum erit, intelligatur veluti per

Definitio Reipublicæ.

epitomen. RESPVBLICA *est rerum & vitæ quædam communitas vnius societatis, quæ efficit vnum quoddam corpus ciuile, ex pluribus diuersis, vt membris compositum, sub vna potestate suprema, veluti sub vno capite, & vno spiritu, ad bene & commodius viuendum in hac mortali vita, vtque facilius ad æternam perueniatur.*

7. *Rerum* appellatio hic latissime patet, ad *res, personas, & actiones* pertinens: vt & posse contineri, docuimus *a* alibi. *Communitas* est id, quod & publicum: quod populo commune est & ciuibus: *Ciues* vero à cocundo, quod in vnum coierint, & societatem instituerint commode & bene viuendi gratia, vnde illa coniunctio vnanimis, dicitur *vnum ciuile corpus*. Dixit Pomponius *b* tertium genus corporum, quod ex distantibus constat: qualia corpora plura non soluta, sed vni nomini subiecta, veluti *populus, legio, grex*. Caius autem Iurisconsult. *c Quibus permissum est corpus habere collegii, societatis, siue alterius eorum nomine, proprium (inquit) ait, ad exemplum reipublicæ habere res communes, arcam communem, & actorem seu syndicum, per quem, tanquam in republica, quod communiter agi fieriue oporteat, agatur, fiat.*

Explicatio.

a lib. 1. Syntagm. c. 1.

b l. rerum mixtura. 30 de vsucap. ite. 41. & tit. 3. facit l. proponebatur. de iudic. P.

c l. 1. §. 1. quod cuiusque vniuersitatis nomine, vel contra eam agat. lib. 3. P. tit. 4.

8. Vtque in vno corpore physico membrorum concordia & colligatione, actiones suas mens exserit & perficit, & vnico spiritu eadem membra colligat: ita vnum imperium, cum potestate vnius vel plurium vnitorum in republica regit, imperat cuique, vt membris, conuenientia, & leges dicit, concordiam firmat, & humanæ societati necessaria exsequitur: communicat commercia, actiones & amicitias conuenientibus præceptis, quæ vel natura, vel necessitas suadet, per se inuiolata conseruare. Nam homo, qui non est, aut non potest, aut non vult esse in ciuili societate, vel Deus est, qui nullius indigus, & sibi sufficiens est, vel bestia, quę non amat societatem hominum: homo quippe animal sociale, *vt ait Aristot. 1. Polit. cap. 2.* Quia vero ea societas humana est hominis vtentis ratione, necessarium est, illam quoque esse ordinatam cum distinctione eius, quod rationi consentit vel aduersatur: vt ius sit ordinatio ciuilis societatis, indicatio vero iusti & iniusti iudicium, distributione facta vnicuique iuxta id, quod sibi conuenit, & illius, vel suum dicitur. Non enim exigit societas bona per omnia æqualitatem arithmeticam, seu secundum proportionem quantitatis cuique distribuit æqualiter: sed secundum proportionem geometricam & dignitatem, conseruatis gradibus munerum & officiorum, vt neque in corpore physico membra omnia eundem habent actum aut munus, neque eiusdem sunt digni-

tatis.

tatis. Quanquam singula proprium & conuenientem habeant honorem in suo ministerio. Vtque in fidibus ac tibiis, atque cantu ipso, concentus est quidam tenendus ex distinctus sonis, quem immutatum ac discrepantem aures eruditæ ferre non possunt: isque concentus ex dissimilimarum vocum moderatione, concors tamen efficitur & congruens: sic ex summis & infimis & mediis interiectis ordinibus, vt sonis, moderata ratione ciuitas consensu dissimilimorum consistit: & quæ *harmonia* à musicis dicitur in cantu, ea est in ciuitate seu republica, *concordia*, arctissimum atque optimum omni in republica vinculum incolumitatis, quod sine iustitia nullo pacto esse potest. *a*

a *Refert. ex 2. de repub. Ciceronis, Augustin. lib. 2. c. 21. de ciuitate Dei.*

b *Cic. 2. de Repub. Augustinus prædicto loco.*

9. Iustitia autem non nisi ab auctoritate alicuius, qui supremam habeat potestatem, potest suum effectum consequi: vnde Cicero *b* ait, *sine summa iustitia rempublicam regi non posse.* Et quot sunt respublicæ, tot debent esse supremæ potestates, in vnaquaque vna, sicuti in vno corpore physico vna anima, quæ imperat, non duæ: in mundo vnus Deus, qui illud ex arbitrio moderatur. Pro monstro esset, imo impossibile, in vna & eadem republica duas esse supremas potestates æquales. Quod enim supremum est, in suo ordine priorem non admittit, nisi subordinetur ad aliquid. Si duas constituas, iam diuidi corpus ciuile oportet, & ex vna republica duas fieri. Ista tamen suprema potestas aliquando admittit administratores & distributores, duos, tres, aut plures: sed illi tres aut plures separatim non habent singuli supremam penes se potestatem, sed omnes simul vnam, vt in aristocratia & democratia accidit. In monarchia autem penes vnum rerum omnium summa potestas, à qua reliqui, qui sub eo rempublicam vel principatum seu regnum per partes sibi creditas moderantur, pendent: neque quicquam proprii in illis habere dicuntur, & ideo negotia commissa, non suo nomine, sed Principis, vel tanquam delegati, aut officiarii eius expediunt. Et quemadmodum nec infirmior est manus, quod sit in digitos dissecta, sed est ad peragendum agilior: ita neque imminuitur potestas summa a pluribus explicata: & negotia multis in republica communicata facilius conficiuntur. Non enim committitur summa potestas, vt non separantur digiti à manu, nec manus à brachio, nec brachium à corpore, aut corpus à capite. Sed quemadmodum virtus animæ per totum corpus & membra diffusa, sua per instrumenta exsequitur mandata: sic summa potestas per ministeria præpositorum suam exercet auctoritatem. Et ita potestates subordinatæ magistratuum, Ducum, Comitum, & similium, non vtuntur summa potestate, quæ communicari non potest, non secus quam vnitas, sed auctoritate habentis eandem, cum effectu vtuntur. Vt ab vnitate, sequuntur numeri alii duo, tria, & sequentes, vt vnitas non sit numerus, sed principium numeri, vt punctus non linea, sed principium lineæ, quæ ex punctis consequentibus oritur.

Verborum in descriptione positorum explicatio vlterior.

10. Quia autem verba perperam adiecta non sunt, quæ descriptionem conficiunt, ea admonent nos, pro genere, *societatem & communitatem* poni, *reliqua* pro differentiis, a generali illa hominum naturali societate. *Rerum & vitæ societas*, materiam demonstrat reipublicæ: *corporis* vero *vnio cum membrorum concordia sub vno spiritu*, formam societatis: *bene viuendi* vero *intentio*, habet causam finalem proximam: *perueniendi* autem *ad futurum desiderium*, habet intentionem finalem, propter quam alia constituta sunt. Colligitur autem ex omnibus necessitas administrationis, quæ conueniat intentioni, & ad effectum illam perducat & conseruet; docetur, & principatum, veluti vnicum Spiritum, necessarium, artemque regendi, non minus, quam in vno corpore physico vnius hominis exigitur ratio in anima, & intellectus agendorum, & eorum, quæ demandari debent exsequenda singulis membris. Nō sunt membra hominis vnius omnibus actionibus accommoda, sed sub propriis debet conseruari & informari: Pes videre, oculus ire, auris tangere, manus audire non potest, quia ad illud non habet instrumentum aut organum. Nec etiam anima, quæ nouit cuiusque membri facultatem & actionem, idipsum, sed propria imperat, & ita omnino singula propria sollicitudine curat, cuius exemplum prudens administratio, quæ præest corpori, societatis, sequitur, & singulis membris seu hominibus conuenienda prospicit & procurat. Primum & præcipue totum corpus respicit populi, dehinc etiam singulares: ne, dum tantum vniuersum considerat, contemtis partibus, ex quibus totum perficitur, totum ipsum deficiat.

11. RESPVBLICA nomen est compositum, cuius diuisio plenissime suam demonstrat qualitatem, perinde ac si dicas, *publicam rem, vel rem ad populum pertinentem.* hicque populus latiorem habet significationem, quam collegii, quam oppidi, quam ciuitatis: quo-

rum tamen multitudo & *populus* dicitur, sed determinatione adhibita demonstrationis particularis, vt dicimus *populum ciuitatis Tholosanæ, populum loci alterius.* Et dixerunt etiam Canones, populum pro *plebe*, seu pro *numero parochianorum certæ parochiæ*, si ad decem vsque homines congregati essent. *a*

a *c. vnde 10. q. 3. c. 1. & ibi glos. de electio*

Quod tamen proprie non admittitur, sed veluti per similitudinem societatis vniuersalis, vt ad exemplum reipublicæ dictum est, quibusdam licere habere corpus ciuile. *b*

b *l. 16 quib. petentium, quod cuiusque vniuersitatum.*

12. *Populi* nomen plures, quam *plebis*, continet. Plebs ... *à pluribus* dicitur. Populus vero, ... id est, *à multo pluribus*, quod *populus omnes ordines hominum*, *c* vt dicemus, *complectatur.* Sic vulgo quoque dicimus in Gallia, *le peuple*, pro *vniuersa congregatione & societate hominum*: & plebem vocamus, *le menu populaire*, ou *menu peuple*, quem vocant quidam per contemtum, *la populace*.

c *Nicolaus Perott. l. 1. d. 2. cornucopiæ & Martial in Cornucop. a §. plebiscitum de iure natur. l. apud Iustinian. l. 2. § deinde eum d. effecit. de orig. iur. P. l. plebs de verb. sign. f. P.*

A populo, *Publicum* dicitur: quasi *populicum*, quod ad omnes de populo *d* pertinet, vel pertinere potest: *Populares actiones*, quæ & publicæ, *e* *popularia sacra*, *f* quæ omnes ciues faciunt, nec certis familiis attributa sunt, vt fornicalia erant, & palilia. *Quies* hinc *popularis* & *publica*, omnium subditorum. *g*

d *§ 1 de publ. iud. apud Iustin. Alciat ad l. bona cum ta. tit. de verb. sign. f P.*
e *Rubr. de popul. actio. P. l. eum qui §. in popular. hus. de iureiur. P.*
f *Vt ait Festus Labeo.*
g *l. 1 § quies quoque. de offic. præfect. vrb. P.*

Pronuntiabatur olim litera o pro u in pluribus. vt etiam hodie solent Itali & Germani crassius u proferre pro o vel ou. Inde & Valerius consul Romanus ex primis à populo, quem maxime tuebatur & obseruabat, dictus *Puplicola* & *Poplicola*, quasi *populicola*.

Ita *Populus* seu *multitudo* [hominum], iuris consensu & concordi communione firmata, dedit nomen publicæ appellationi, siue absolute de populo imperii, vel de alterius ciuitatis vel regni multitudine agamus. Et *ius publicum, vtilitas publica, res publica*: quod & ad statum communem pertinet. Sicut & Vlpianus Iurisconsult. *publicum* definiuit, *quod ad statum rei Romanæ* (de eo enim publico in concreto rei Romanæ agit,) *pertinet.* *h* vt Priuatum contra, *quod ad singulorum vtilitatem spectat*, sunt enim quædam publice vtilia, quædam priuatim, vt & Caius dixit, *i* *publicas res nullius in bonis esse: contra, quæ sunt singulorum.* Et M. Terentius Varro notauit, *aliud esse populi vniuersi personarum, aliud singulorum*, & *populum esse in sua potestate* (nempe si vigeat democratia) *singulos in illius.* *Respublica*, inquit Cicero, *k* *nomen vniuersæ ciuitatis est, pro qua mori, & cui nos totos dare, & in qua omnia postea ponere, & quasi consecrare debemus.* Quem Iustinianus dixit, *populum l continentem omnes*

h *l. 1 § huius studij. de iust. & iur. P.*
i *l. 1. de rerum diuis. lib. 1 P. tit. 8.*
k *Cic. 2. de legib.*
l *§. plebiscitum. de iure natur. gent. & ciuil. apud Iustinian.*

ordines, eius paraphrastes dixit ... vero Græcis proprie dicitur significare *multitudinem*, *seu hominum multorum cœtus*, à verbo ... *colligare*, vt sit ..., quasi ..., *Vinculum.* Quanquam non me lateat, & aliquando apud Homerum & alios, *virum* ... accipi pro *plebeio*, & opponi ..., *regem*, inquam, *& virum nobilem aut præstantem*, sed id relatione & comparatione fit, non proprietate nominis. Quemadmodum & in eadem significatione Latini quandoque dicunt *virum popularem*, pro *plebeio*, qui potius plebeios, quam nobiliores sequitur. Sic & popularem Plautus opposuit diuiti. *Præstat*, inquit, *diuitem esse ac popularem, quam nobilem & mendicum.*

13. E republica esse, & publicum, vel ad publicam vtilitatem aliquid pertinere, dici potest quatuor modis. *Primum*, cum in vniuersum aliquid constituitur, vt inseruiat populo, & cuius vtilitas ad volentes, etiam singulares personas, separatim perducatur, & illis communicetur: *cuiusmodi ius publicum dicitur versari, in sacerdotibus & magistratibus,* m *quorum ministerium priuatis patet.* Secundo, publicum, quod vtilitatem tantum publico seu populo confert simul, non separatim singulis, *vt si quando de ærario locupletando, vel de fisco agatur.* *n* Tertio dicitur publicum per consequentiam tantum, quod tamen principaliter ad vtilitatem singulorum *o* pertinet. *Quarto*, publicum, quod in vtilitatem & caussam totius corporis populi quidem inductum est, sed ex consequentia ad singulorum vtilitatem pertinet. vt, *interesse reipublicæ dicitur, ne quis re sua male vtatur.* *p* Dicitur & aliquod auctoritate publicum munus, vtilitate priuatum, *q* vt *tutela.*

m *d. l. 1. §. huius studij. de iust. & iur.*
n *Vt in l. penult. de pænis P. lib. 12. C.*
o *Vt dicitur de eo, quod interest ... publ. multos esse ditatas, nempe ... l. 1 & 2 solut. matrim. P.*
p *§ penult. de his qui sunt sui vel alieni iur. in Instit.*
q *§ 1. de excusat. tutor. apud Iustinian.*
r *Aristot. lib. 3. polit. cap. 4.*

Generaliter & respublica dicitur & accipitur pro statu populi & negotiorum eius. Eoque modo Aristoteles, *r* *Respublica*, inquit, *est ordinatio ciuitatis & circa magistratus alios, & maxime circa id, quod summam in ciuitate habeat auctoritatem, etsi sit principalissimum. Principalissimum autem est id, quod vbique gubernat & regit ciuitatem: ceu in populari quidem, populus, in potentia vero paucorum pauci.*

14. Constat itaque hæc respublica, materia & forma, quæ paucis per speciem protheoriæ seu præuiæ speculationis, ante oculos proponere debemus. Pro materia sunt res ipsæ publicæ, circa quas versatur forma administrationis, & publici seu reipublicæ. Materia Reipub.

Res istæ publicæ, in summa, vel Corporales, vel Incorporales, Diuinæ & Humanæ sunt.

sunt. Inter corporales publicas & ad Rempubl. pertinentes, sunt *ciuitates, oppida, regna, imperia, & in illis, ædes sacræ, theatra, viæ publicæ, maria, flumina, castra, & similia plura, quæ vtilitati communi seu publicæ populi destinata sunt, vt vectigalia & reditus publici.* Inter incorporalia publica & communia, *religio, iura, mores, leges, & similia.*

Personæ publicæ. Inter res etiam personæ publicæ sunt, vel cum auctoritate propriæ potestatis, vt *principes, etiā sacrosancti reges, monarchæ, imperatores, summus pontifex, sacerdotes, & similes,* vel cum auctoritate executionis potestatis publicæ, gerētes personam habentium potestatem, quales sunt *magistratus ecclesiastici & seculares, iudices, legati, vicarij, vicem regum agentes, toparchæ, scribæ & notarij publici, & similes.*

Actiones. Ad res quoque pertinent actiones, quæ publicæ tantum sunt, *consilia publica, bella, pax, induciæ, iudicia publica, & ipsa potestas & auctoritas iudicandi, aliaque munera seu officia publica, vel realia, vel personalia, vel mixta, prout ad causam publicam respiciunt & reip. vtilitatem.*

Rursum personarum & actionum publicarum ministeria, cura & solicitudo, non solum publicam causam: sed etiam, auctoritate tamen publica eadem potestate, causam priuatarum personarum disponunt. Separatum enim quiddam est dignitate & potestate publicum a priuato. Sed quia publicū sine priuatorum muneribus & personis esse non dicitur, ideo est coniunctum priuatum publico, vt publicum per se quidem considerari possit, non tamen nisi imperfecte: quia, vt dixi, cū publicum sine priuato esse nequeat, &, non nisi auctoritate publica, priuata dirigantur, & cōpellantur suos tenere ordines, vt cōuenit societati, breui tempore respublica dissoluitur. Quare diligenter cum publico etiam priuatum in administratione reipublicæ curandum est: sed maior magisque singularis publici omnium, quam aliquorum singularis ratio habenda est. Vt medicus primum, dum membrum hominis ægrum est, propinat quidem pharmacū, quod ex toto corpore malos humores educere possit: sed ibi non subsistit, quin etiam loco affecto singularia adferat remedia: & si videat membrum aliquod incurabile, cuius etiam morbus serpendo alia sana membra inficere possit, vt salua alia membra conseruet, sæpe abscindi membrum putidum iubet. Ad quem modū rector reipublicæ, mores optimos bonis legibus instituit, respiciens ad totum corpus, & generaliter actus priuatorum cōmuni bona lege & publica disponit & format, facienda iubet, vitanda prohibet, circa actiones, vt contractus, crimina, vltimas voluntates, iudicia, lites, reliquosq; actus, quibus societas publica institui & conseruari possit aut reformari, disponit cōmuni regula, & iudices dat qui exsequantur in hypothesi & euentu singularium negotiorum. Et si quoddam intelligat membrum reipublicæ, nempe aliquem ex societate, in morbum seu peccatum aduersus propriam salutem & societatis humanę incidere, adhibet localia κατ' θέσιν, vt dicunt medici, remedia & si membra putida sunt & immedicabilia, quæue totam possunt societatem inficere, nempe turbare, corrumpere, dissoluere, aut tollere, ipsa membra auctoritate eadem truncat, tollit & abijcit. Qua ratione quoque responsum est, & interesse reipublicæ delicta puniri. *a*

15 In republica rursum communicatio fit rerum & officij personarum, prout alter altero indiget, proutque iuste æquum est, natura dictante seu ratione humana, alterum alteri opem ferre, coactis etiam hominibus ab vsu rationis alienis, ad hanc communionē vt propriam humanæ naturæ descendere. Quid enim magis conuenit humanæ naturæ, quam proprium sanguinem diligere, quo omnes vt communi vinculo coniunguntur, ab eodem patre nati, vnde nefas alteri insidiari: *b* & contra, interest hominis hominem affici beneficio, *c* & sic compati membra membris, vt ait D. Paul. Hoc *d* fit in societate politica & publica. Ibi enim infirmi communi ope iuuantur, & defenduntur: qui se regere nequeūt, reguntur: ignorantes instituuntur & formantur legibus, agēda & cauenda illis indicantur, impij emendantur. Ibi quisque proprium munus priuatim agit recte & ex legibus publicis: & nihilominus communi vinculo alteri coniungitur.

a *l. ita vulneratus, ad leg. Aquil. P.*

b *L. 3. de iust. & iur.*

c *l. seruus ea lege, de seruis export. P.*

d *1. ad Corinth. cap. 12. v. 26.*

Homo μικρόκοσμος.

16. Habet exemplum sectandæ societatis homo & à seipso, & ab omnibus rebus, in quarum societate aliquo modo participat, quia est epitome totius mundi, μικρόκοσμος seu paruus mundus, vt nulla relinquatur excusationis occasio, quin scelestissimus creaturarū omnium sit, si hanc societatem & reipublicæ constitutionem & communitatem humanam auersetur: multo magis, si eam turbare, destruere & conuellere velit. Habet in se ipso corporis vnius physici mēbra, quæ si à societate ipsa discedant animæ vnius, corruunt & intereunt. Videt quatuor illa prima elementa ceu principia totius corporalis compositionis, quanquā fere contraria facultatib. tamen inter se colligari quadam via media, *vt terra frigida & sicca coniungitur societati aquæ per frigiditatem, quæ est frigida & humida: aqua vero, per humiditatem coniungitur aëri, qui est humidus & calidus: & ipse aër sociatur per caliditatem igni, qui est calidus &* sic-

& siccus: & rursum ignis per qualitatem siccitatis sociatur terra, quæ est sicca & frigida, vt dixi. Sic est ibi respublica elementalis, quædamq; illis communitas cum concordia, & quadam proprietate distincta, *vt in corpore composito ex quatuor elementis, societas elementorum communis retinet compositionem, quæ crasis dicitur: & per discrasiam, vbi dissidere incipiunt, minantur speciei compositæ interitum, vbi illa substantia composita ex propria natura, incipit rebellionem elementorum sentire. Nam ex ea vel laborat: vel si restitui & pacari nequit, interit.* In plantis & arboribus radix vt imperatrix truncum vnum adfert, ille plures ramos, rami diuersa folia, diuersos fructus, & in illa societate trunci communicantes, vegetantur & crescunt, & seorsum fructus pariunt, quandiu nimirum in illa societate degunt. Excisi vero rami à caudice & societate aliorum, statim arescunt, & destituti ope gubernatricis facultatis vegetantis, pereunt. De membris animalium, ac hominum & plantarũ, idipsum dicere licet, sed vltra videmus nulla animalia ita fera, quæ in sua specie regulariter & naturaliter nõ seruent societatẽ aliquam communemq. vitam, vt nunquam aut nisi maxima cogẽte fame vel rabie, suæ speciei animalib. insidientur: quãuis aliqua sint magis alijs in sua specie gregalia. Societas & consonantia in cœlo, communi virtute contenta, quanquã stellæ, cometæ, signa, proprias aliunde habeant naturas, proprium lumen, proprios effectus & motus. Quæ dum turbabuntur, imminere orbis interitũ, ex sacra pagina liquet, ante quem virtutes cœlorum mouebuntur, stellę cadent de cœlo, seu ab illa societate, Sol obscurabitur, Luna non dabit lumen suũ, &c. Qualis *a* adhuc sit respublica & societas cœlestium angelorum, quis ignorare potest? Vbi cœlestes hierarchiæ, ordines societatis subordinati, consensus & communitas obsequij Dei, vnanimis Dei cultus, cum quorum substantia participat anima hominis intellectualis, quæ ideo conformi pacis & tranquillitatis societate debet cum suis eiusdem velut naturæ consanguineis vti, & præstantiorem illam animę substantiam conseruare irreprehensibilem quoad fieri poterit: quodque mutuis bonis & assiduis societatis institutis efficere poterit, præcipue si more angelicæ societatis, ad Dei cultum præcepta & voluntatem exequendam diligens & intentus sit. Qui esse debet scopus singularis singulorum hominum, & vniuersarum societatum rerum publicarum.

a D. Mat. cap. 24. vers. 29. D. Luca c. 21. versic. 25. Ioel 2. Esa. 13.

Forma Republ.

17. Materiam reipublicæ informat administrationis qualitas recta & proba, & bonis legibus, & consuetudinibus temperata, quæ formam dat. Alioquin enim societas per se hominum, si hæc absint, potius dicenda est coniuratio latronum & confusio, quam respublica. Et quo magis erit aliena à bonis legibus & institutis, eo magis erit perniciosior & scelerata, indigna quæ societatis humanæ nomen habeat. Hominis corrupta natura & prona ab adolescentia ad malum, *b* nisi arte regatur, nõ potest diu in congregatione persistere, inprimis vero, si omnes sine vlla certa bonaq; forma viuendi degant, si æquali potestate confuse aut per vim agere quod sibi rectum & faciendũ videtur, voluerint exsequi, & sine consilio tueri.

b Genes. c. 8. vers. 21. Matt. 15. v. 19.

18. Quare in bene instituenda republica, illud fundamentale erit, vt sint qui imperent, iubeant, & dominentur, & qui obtemperent: cũ fieri non possit, in multitudine, non esse, qui egeant regimine, & qui alios regere nõ possint. Et proinde sunt in societate, qui regunt tantũ, & non reguntur ab alijs: qui reguntur tantum & non regunt, vel quia potestatem nõ habent, vel quia nesciunt. Sunt alij qui regunt & reguntur: nempe, primi sunt *Principes, monarchæ, qui à nullo alio quam à Deo habent potestatem in sibi subditos, & ita libere regunt.* Illi vero qui reguntur, sunt *subditi, quibus obediendi vel lege, vel consuetudine, vel vi imposita est necessitas.* Qui regunt & reguntur, sunt *magistratus, duces, marchiones, iudices, qui accipiunt leges secundum quas & ipsi viuant, à superioribus à quib. instituti sunt: & regunt hisdem legibus sibi cõmissos, potestate & auctoritate sibi cõcessa, nõ proprio, sed alieno nomine.*

19. Omnium autem & gubernantium & legum & obtemperantium vnus communis finis, ad quem & propter quem alia sunt, quæ proprios & particulares fines habent, tendentes vel dirigentes ad eundem. *Finis* generalis totius politiæ & reipublicæ, est *vtilitas publica seu populi, quæ & principaliter omnes vt vniuersos considerat, & singulos consequenter, quia ex populo sunt, instituit, dirigit, & conseruat in societate illa publica, & breuiter, ad statum reipublicæ pertinet.*

Finis Reipublicæ.

20. Ad illum statum conseruandũ, primum *Dominia rerum distributa ex iure gentium*, veluti ad communem societatem facilius cõseruandam, vt quisq. seorsum laboraret, & ne in laboribus ab otiosis interpellaretur, neuę res & cultura illarum negligerentur, agrisque termini impositi ne discordia turbaret societatem. *c* Et distinctis dominijs, *Leges de commutandis rebus*, volentib. dominis, *latæ*: de *contractibus istis.* *d* pro *acquirendis, amittendis & conseruandis rebus*, in quibus ius consistit totum. *e*

c L. ex hoc iure, de iust. & iur. P. cap. forma, de verb. sign. vide qua [illegible] lib. 3. [illegible] rum [illegible] in [illegible] c. 4. §. 6. 7.

21. Hinc etenim sequuta *Comercia*, quę faciliorem reddunt societatem hominũ, in comparandis

d Dicta l. ex hoc iure de iust. & iur. P.
e L. si de leg. P.

parandis necessarijs,& distrahendis superfluis, sine iniuria cuiusquam, & pacifice.

Ita finis contractuum, *Commercia facilia & libera*, commerciorum autem exitus tendit ad vtilitatem publicam,exclusis dolo, fraude,deceptione,& inæqualitate,quibus resistitur per formulas & substantialia contractuum.

22. Eo pertinent *Obligationes*,quarum finis proximus,seruare fidem datam ex necessitate *a* compulsionis , per actiones & iudicia. *b* hoc conuenit humanæ societati *c* etiam , & dirigitur ad communem finem vtilitatis publicæ.

a §.1 de obligationib. a finitione.
b A finitione actionum § 1. de actionib. L.1. eod. P.
c In L.1 de pact. conuent. P l 1. de pactis. P c.1. eod. tit. apud Gregor.
d L. 1 cap. de sacrosan. eccl.

23. Vltimarvm voluntatum etiam leges consequuntur prædictam contractuum necessitatem. Æquum enim visum est & conueniens vtilitati reipublicæ, vt quibus viuentibus datur libera dispositio rerum in dominio existentium,eisdem detur dum viuunt & mortui sunt,etiam de illis disponendi facultas. *d* Alioquin turbarentur societates humanæ : & si non esset certa lex dans potestatem disponendi de rebus suis, vel si non essent certæ & definitæ personæ , ad quas post mortem dominorum res eorum transirent , sequeretur confusio , vt post mortem omnes satagerent vi eas occupare ; imo & accideret , sæpe insidias fieri viuis possessoribus,vt illis sublatis bona in prędam venirent audaciorum. Sed & arbitrium hominis , quod liberum esse debet maxime adimeretur. Et proinde illis, aliisq; pluribus rationibus,quæ in hac successionum materia suis locis commodius explicantur, responsum, *interesse reipublicæ, suprema hominum iudicia sortiri effectum, e* & rursum,*interesse reipublicæ , ne cuiquam ius suum detrahatur. f*

e L. vel negare, quemadmodum testa. aperian. P.
f L. 1. de his qui sunt sui vel alieni iur. P.
g In l. si pœna l. sanctimus de pœ. P l crimen paternum C. eod. tit. c. 2 de constitut.
h l. eum qui nocentem, de iniur. P.
i L. ita vulneratum, ad leg. Aquil.
k Cap. facta sunt autem leges, 4. distinct. cap. non frustra. 23. quæst. 5.

24. Finis proximus pœnarum & vindictæ criminum est, *nocentes punire* , cum vbi non est delictum,non sit pœna. *g* Sed hic finis,hæc via puniendi,habet exitum in viam publicam : interest enim reipublicæ delicta cognita esse, *h* & puniri, *i* nēpe,ne noxij alios inficiant,& vt tuta inter improbos sit innocentia , & formidato supplicio coerceatur nocendi cupiditas. *k*

25. Fines sunt artium proprij, opera propria: *vt architecti, domus: sutoris, calceus: agricolæ, messis: & sic de similibus* , at & domus necessitas, & calceus,& messis,& similium, ad singulorū, & ita ad publicam vtilitatem diriguntur : sic leges, de illis quoque publica auctoritate statuerunt, ne inde fraudibus singulorum in præiudicium vel damnum humanæ societatis conuertatur.

26. Sic dicendum de institutionibus puerorum & iuuenum, de mulierum & aliorū moribus,quæ omnia sunt vel debent esse sub cura diligenti gubernantium respublicas. Quia eorum corruptio pertinet tandē ad corruptionem totius corporis ciuilis,quod cōponitur ex illis, non minus quam ædificiū ex fundamentis & partibus integralibus constat , quarum neglectus ruinam tandem totius ædificij efficit. Neque etiam boni patresfamilias contemnunt vel modicum stillicidium , vel partem exiguam ædificij,in tempore reficere vel conseruare, metu , ne eius defectu paulatim tota contextura resoluatur. Sicut enim deprauati mores subuertunt rempublicam,sic emendati & bene instituti ad cōseruandā eam pertinent.

27. Proinde operæpretium est,in republica quæ bonam habeat constitutionem,omnibus, qui eam regere prospere & feliciter satagunt, non tantum studium ad vniuersi cōsiderationem & conseruationē dirigere , sed vnà etiam ad partes,& ad membra bene instituenda,quę possint,dispositā secundū proportionē totius, formā corporis ciuilis sine vitio reddere. Sic solent ædificaturi prius seorsum lapides & ligna,aliamq; materiam ædificio futuro cōuenientem quærere, quæsitam dolare, quadrare , formareq;, vt partibus ædificij quibus destinantur,inseruire cōmode aut facile possint. Adhibent & omnes artifices reliqui hanc curam , vt materiam prius conquirant , eam disponant , dehinc ad perfectionem artificij perducant. Sunt & singulis artificibus instrumenta propria paranda , quibus possint bene aut facile artis peritiam ad operis perfectionem perducere. Nisi materia eligatur,& rudis prius disponatur & poliatur , & suis conuenientibus locis inseratur vel conglutinetur , ars inutilis est artificij: vt contra accommoda materia, nisi per artem & instrumenta necessaria dirigatur, non potest opus perfectum assequi.

28. In omnib. n. actibus & negotijs, quæ ad suam peruenire debent perfectionē, tria præcipue requiruntur, *materia propria*, ad suscipiēdam formam , & *ars* ad illam imprimendā vel concedendam, vel imprimendam cum suis instrumentis , tanquam medium : & *ipsa forma*, quæ est terminus, ad quem per medium artis & disciplinæ à materia peruenitur.

29. Sic in opere perfecto reipublicæ, oportet prius materiam disponere , vt ad suscipiendam formam sit idonea. Pro materia sunt , vt dixi, *res, persona, & actiones populi , in singulari & separatim*: status perfectus reipublicę & forma, *totum corpus ipsum reipublicæ* : medium , *ars instituendi , gubernandi & conseruandi , per quam disponitur, quomodo res & personæ sint distinguendæ, & habendæ, instituendæ , conseruandæ, vt possint conuenire optimo vel bono statui reipublicæ.* Quæ latiori calculo postea venient, Deo fauente,

fauente, in disquisitionem. Et perpendemus prius populum seu ciuitatem, aut societatem ciuilem in genere, postea in specie, de personis ex quibus constatur populus, deque legibus, quæ ad particularem institutionem earu pertinét, dehinc de rebus alijs reipublicæ, & postea de modo diuerso administrationis. De principatu, & quę ad illum & principem pertinent, de ipso ortu, conseruatione, mutatione, interitu rerumpublicarum & principatuum. Atque cum his ea quæ & in antiquis & nouis gubernationibus conuenientia inueni, & repugnantia, deque abusu & peccatis quæ in his sæpe accidunt & remediis, pro ingenioli nostri captu, non sine magna imperantium & obedientium seu subditorum vtilitate, nisi fallar, ad laudem Dei, vtilitatemque omnium tradere conabimur.

De origine & progressu societatis, communionis & coitionis populi in vnam Rempublicam, seu statum communem. CAP. II.

QVVM populi nomen sit multitudinis collectiuum, necessarium est sub ipsa collectione inueniri & considerari distinctionem inter partes: quæ cum sit diuersa, conuenit, paucis illam in præcipuis, quæ possint ad reipublicę cognitionem facere, explanare. Itaque *prima diuisio seu distinctio* populi, vt hominum personalis, singularium personarum est, sexus, ab homine primo creato Adamo, à cuius vnitate numerus aliorum pendet. è latere prius producta coniuge Eua: & ex vtroque, generatis reliquis mortalibus. Subinde *secunda distinctio* fuit, generantium & generatorum, & ætatis: *dehinc* mortuis primis generantib. relictis filiis, singuli cœperunt à se genitos seorsum procurare, & *inde* sequuta diuisio per familias seu domos, quarum numero continentur & filij, serui, ancillæ, & postea clientes, qui se principalibus familiæ, vel fœdere, vel fide deuinxerant, vel illis se commiserant, vel bona ab illis colenda acceperant.

2. Coierunt in vnum plures familiæ, & in eodem loco habitarunt commodioris vitæ causa. Hinc *vici* facti, ex domibus coniunctis vicinalib.: dehinc ex vicis, *pagi*: ex pagis *vrbes* aratro circumscriptæ, muris clausæ, politiori vita institutę; ex ciuitatibus rursum ciuibus abundantibus, abducti coloni in proxima loca vel in alias regiones. vnde *coloniæ* dictæ, quæ obseruarunt, vt præcipuam originem, ciuitatē illam & patriam, vnde ductæ fuerunt, & ideo *matricem* vt præcipuam coluerunt, ab ea leges acceperunt, ei testimonium cognationis, tributis, ope, auxilio pecuniarum & personarum, dum opus fuit, præbuerunt. A matricibus rursum, aliisq; vicinis ciuitatibus, alicuius viri superioris electa industria, opera & protectio: facta inde *regna*: ex pluribus subditis regnis *imperium*.

3. Quemadmodum in spirituali hierarchia clerici ecclesiis distincti, per singulas ciuitates constituti presbyteri, *a* qui eis præessent: presbyteris Episcopi, alii maiores, & de pluribus soliciti quoq; præpositi, donec ad vnicum pōtificem maximum peruenitur per gradus. Sic vnitas in temporalibus & spiritualibus, sub vno Deo, duarum potestatum spiritualis & tēporalis, à quo ab vnitate, ordinatione diuina in partes omnis dispositio totius corporis ciuilis pendet, sicut *vnguentum*, vt ait Dauid, *b quod à capite descendit in barbam, barbam Aaron & in oram vestimenti eius.*

a *Actor. c. 4. v. 23. ad Titum c. 1. vers. 5.*
b *Psalm. 132.*

In Genesi mundi, Exodo, & aliis libris sacræ paginæ, distincta politia humana & diuina, per generationes, domos, loca habitationum electa, familias, & ante & post inundationem diluuii generalis. Distincti principes generationum, & per familias primum *c* constituti. Post diluuium item, inter generationes Sem, Cham, Iaphet, filiorū Noachi, diuisæ familiæ & gentes per orbem terrarum *d*. Et rursum ex duodecim filiis Iacob, ex duodecim patriarchis, id est, primis patribus totidem diuisiones generales, quę rursum per cognationes & familias fuerunt subdiuisę *e*. Subdiuisa & tribus Leui per officia, ministeria ad cultum diuinū pertinentia, per vices, per cognationes ab ipso Dauide *f*. Et numerati a viginti annis & supra, quorum alii ministri delecti sunt, alii iudices, alii præpositi, alii ianitores, psaltes, canentes organis, alii cantores, alii vt Leuitæ qui starent mane ad confitendum & canendum Domino, similiterq; ad vesperum, & ad obeunda sacrificia, reducti ita in classes, collegia, & exigua corpora ciuilia.

c *Genes. 4. & c. 5.*
d *Genes. 10. & 11.*
e *Exodi 6. Numeror. 11. & 2. & per decem prima capita primi libri Paralipomenon.*
f *1 Paralipom. cap. 23. & c. 24.*

4. Fuit aliquando tempus, quo exigua erant regna finesque potestatis publicæ angusti, vnoquoque rectore suis contento & nihil aut pauca a vicinis desiderante, diligenter sibi commissos paucos curante, semota ambitione latius regnandi, aut subiiciendi sibi alienigenas, *vt ait Iustinus in principio.* Vnde antiquitus plures memorātur fuisse reges seu reguli, quos hodie dignamur nomine Marchionis, aut Ducis aut Comitis. Erantque tunc veluti nati cum ipsa terra indigenæ *αὐτόχθονες* tam imperantes quam subditi, & paucis legibus contenti, vt qui ex moribus consuetis, à maioribus traditis, viuerent pacifice, & veluti cum illis nati & his cum lacte assuefacti.

5. At

5. At vbi postea incessit dominandi libido, vicinos subiugandi desiderium, inanis possidẽdi gloria, efferari cœperunt homines, ad bella, ad prædas conuersi: instituta paterna & patria labefactata, necessitas defendendi imposita, nationes nationibus diuersis coniunctæ, mixtæ, corruptæ: instituta diuersa desiderata, noui modi viuendi ex diuersis pro occasione oblata temperati: & ex malis moribus bonæ leges reformatrices ortæ, debiliores populi a fortioribus superati, illorum legibus regi cœperunt, abdicatis propriis.

Et hinc sequutæ sunt rerum publicarum diuersæ administrationes, populorum, ciuitatũ, oppidorum, & regnorum diuersæ societates.

6. Hoc tamen obseruandum est, nunquam fuisse tempus, in quo non fuerit societas & communitas aliqua vitæ inter homines: nisi vi aliqua superiore coacti fuerint ab illa in solitudines abire, vt ridiculi mihi videantur, qui audacter adstruunt, homines primum more ferarum vitam degisse in syluis & montibus solitariam, donec à quibusdam in cœtum inducti sunt. Quanquam verissimum putem & admittam, tantum aliquando vitia hominum superasse naturam rationis, quam obscurarũt interdum, vt more ferarum cœtus suos sine leges agerent: verũ cœtus, societates, siue bonorum siue malorum hominum, nunquam defuisse in humana natura existimo verius, sed non semper bene eos cœtus institutos. Etenim qui bene philosophati sunt, & nulli dubium est, dixerunt, a *hominem esse natura rationalis, animal sociale, politicum, seu ciuile, quod perinde est.* Quare, quod seorsum aliquando habitarunt, more ferarum, homines, hoc contra naturam, vt & quod in vitia, quæ rationi aduersantur, lapsi fuerint. Ratio, qua genus hominum vt anima intellectuali donatur, & præstat ceteris animalibus, naturalis & veluti cõnata & insita in omnibus hominibus hoc quoque naturale habet, vt singuli velint bene & cum ratione viuere, vt etiam plures viri præstantissimi, primam partem philosophiæ bene viuendi arbitrarentur à natura sola petendam b. cuius summum bonum esset, omniaq; à natura hominem consequutum, corpore, anima, vita: & hominem partem vniuersi. Sicq; coaluit societas natura, qua simile simile sibi deligit, diligenter sequitur, & id ipsum admittit, vnaq; cum eo iucundissime commoratur & degit. Neque aliud testimonium desidero præter diuinum, dum Deus creato homine dicit, *Faciamus ei adiutorium, sibi simile, non est bonum hominem esse solum.* c Et alibi sapiens, *Væ soli, qui cum ceciderit, non habet subleuantem se* d.

a Aristot. 1. polit. c. 2.
b Vide Cic. Academ. quæst.
c Genes. cap. 2 vers. 18.
d Eccles. c. 4. vers. 10.

Quid ciuitas. Atque de diuersa ciuitatum maiorum & minorum, cœlestium & mundanarum, & ciuium earundem in genere distinctione.

CAP. III.

A Coeundo dicti ciues, quod *vinculo quodam societatis in vnum coëant cœtum, & sub iisdem legibus viuant.* e Ciuitas dicitur, *ciuium vnitas*, à ciuibus, & est *societas quædam* f *& multitudo secundum naturam, quæ specie differt.* g *aut ciuium multitudo*, h *communio quædam similium, gratia vitæ, & quam maxime fieri potest, optima.* i Et ita continet ea quę ad vitam necessaria sunt optime degendam, siue corporalia siue spiritualia. Ac proinde & ciuitas multitudo est domorum, agro & pecuniis sufficienter abundans, ad bene viuendum. k ideo & gratissimus Deo cœtus, vt & nouerunt Ethnici, inter alios Cicero. *Nihil est enim*, inquit, l *illi principi Deo, qui hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat acceptius, quam concilia, cœtusque hominum iure societatis, quæ ciuitates appellantur.*

1. Conuenticula hominum primum dicta, *ciuitates* dicuntur, & continens pro contento, vocatur aliquando ciuitas: cum tamen ciuitas incolæ sint, locus autem definitus, vbi coeunt simul, vrbs & ibi ædificia, *vt Nonius Marcellus notauit.* Ciuitatem non lapides, sed homines faciunt. Ciuitatem ita D. Thomas dicebat, m *esse principalissimum eorum, quæ humana ratione constitui possunt.*

3. Societatum tres generales differentiæ. *Vna* est spirituum intellectualium, *alia* corporalium, vt *animantium brutorum*, quam silentio prætereo: *alia* eorum quæ participant anima seu spiritu intellectuali, & corpore. *Rursum* spirituum, duæ sunt species societatis, quæ vna tamen ab initio fuit: fuerunt enim omnes intellectuales substãtiæ, & angeli dicti *spiritus*, creati omnes boni, & erat cœtus ille beatorũ tantum spirituum ciuitas cœlestis, spiritualis, sub vno principe Deo habente commodam & supremam potestatem, sed postea ob superbiam & ambitionem separauit Deus ab hac ciuitate malos & ingratissimos spiritus, & in profundum abyssi coniecit, n vbi facta est coitio & cœtus impiorum, & ciuitas dæmonis, sub principatu principis tenebrarum, cum cõmunione distinctarum pœnarum ex maledictione iusti iudicii DEI o.

4. Alia ciuitas & coitio hominum, in medio posita, particeps rationis animæ & corporis, mundus est, vrbs omnium hominum communis ciuitas magna. *Hæc nostra communis omnium ciuitas, orbis terrarum*, inquit D. Chrysostomus, p *distinguimur loci situ, sub communi tecto viuentes concaui magni cœli.* In ista ciuitate, communis

e Cic. in somnio Scip. & Acad.
f Arist. 1 polit. cap. 1.
g Arist. 2 polit. cap. 1.
h Arist. 3 polit. cap. 1.
i Arist. li. 7. polit. cap. 7.
k Arist. lib. 1. œconom. cap. 1.
l In somnio Scipio.
m Lib. 1. polit. cap. 1.
n Esaia 14. c.
o Iacob. c. 1.
p D. Chrysost. tom. 1. in Ps. Cic. 1. de legib.

munis habitatio, communia omnia hominib. ad vsum illorum facta, sub illo principe totius creaturæ Deo. *Et Domini est terra & plenitudo eius orbis terrarũ, & omnes qui habitãt in eo.* a Data omnib. quæ in eo sunt orbe, vtenda: *b* hic leges omnib. cõmunes societatis, est vinculũ iuris naturę, sanguinis ab eodẽ origine sumta proximitas, fraterna omniũ dilectio, qua interest hominis, hominem affici beneficio: *c* & nefas insidiari alterum alteri. *d*

a Psal. 24. vers. 1 & c. vnsiure, 1. de sti. B.
b Genes. 1. & 2. & 9.
c l. seruus ea lege, de seruis export. P.
d l. 3. de iusti. & iur. P.

5. Rursum hæc hominum societas, in duos cœtus generales in hoc mundo etiam diuisa: *vnus*, dicitur ciuitas, congregatio seu ecclesia bonorum & Dei; *alius*, ciuitas impiorum & dęmonis: Ad vtram velit enim homo, poterit referri. Quia homo inter superna & inferiora viuens, particeps mortalis & immortalis naturę, rationalis & sensualis, spiritualis & corporalis, relictus hic fuit in manib. consilij sui, & sub libero arbitrio, cuius ciuitatis post mortẽ corporalẽ velit fieri ciuis, an supernæ, aut infernæ. Sicq. instituere potest hanc mundanã & terrestrẽ ciuitatẽ, vt ab ea sibi deligat vel gradus ad superiorẽ: vel si negligat, præcipitium ad inferiorem. Quandiu in hac mundana mediaue via peregrinatur & spirat, potest dici *animal sociale*, & conuersationem habere vel cum superioribus vel cum inferioribus, & cum mundi ciuibus in societate potest viuere politica vel œconomica cum reliquis hominibus bene aut male: & si à conuersatione illa sui generis, scilicet à malis abdicare velit, vt de alia ciuitate meliori incolenda cogitet, viuat autem in hac ea vitæ puritate & rectitudine, quæ admitti ad cœlestem mereatur, cœlestem ciuitatem assequetur, ope Optimi maximiq; Dei, qui & viam ostendit, & conatus nostros semper in melius sua gratia & bonitate promouet: currentem trahit & iuuat, tanquam ad proprium finem. *Non habemus enim hic ciuitatem manentem, sed futuram inquirimus.* e *Surgite & ite*, inquit Deus per prophetam Micheam, *f quia non habetis hic requiem.* Ad hoc enim hic bene viuere satagimus, vt ad illam felicitatem, seu felicem ciuitatem, perueniamus, quo finalis terminus bonæ reipublicæ seculi respicit, vt suo loco postea dicemus. *Fide, qui vocatur Abraham*, g *obediuit in locum exire quem accepturus erat in hereditatem, & exijt nesciens quo iret fide demoratus in terra repromissionis, tanquam in aliena, in casulis habitando cum Isaac & Iacob cohæredibus repromissionis eiusdem. Exspectabat enim habentem fundamenta ciuitatem, cuius artifex & conditor Deus.* h Meminit de illa ciuitate & ciuibus eius, & quod nobis pateat diuus Paulus: i *Accessistis*, inquit, *ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis, Hierusalem cœlestem, & multorum angelorum frequentia, & ecclesiam primitiuorum, qui conscripti sunt in cœlis, & iudicem omnium Deum, & spiritum iustorum perfectorum.* Hæc ciuitas descripta a diuo Iohanne, k *sancta Hierusalem descendens de cœlo, quæ non eget Sole, neque Luna vt luceat in ea, nam claritas Dei illuminabit eam & lucerna eius est agnus, habitatio Dei cum hominibus, in quam nihil coinquinatum ingredietur, aut abominationẽ faciens, aut mendacium, nec alij quam hi qui scripti sunt in libro agni, qui recte vixerint, & secundum leges Dei, quiq; vicerint & superauerint eis contraria.* Designati iam sumus ciues illius ciuitatis, & adoptati per eum, qui Dominus eius est, etiam in hoc mundo viuentes: *cum filio enim suo, Domino nostro* IESV CHRISTO, *omnia nobis donauit*, l *& nos regenerauit, & dedit potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius, & ex Deo nati sunt*, m vt pietique boni sanctique viri in hac mortali societate, iam inter immortalis vitæ delicias conuersentur, & verum sit de his quod D. Paulus ad eos scribit, n *Iam non estis hospites & aduenæ, sed estis ciues sanctorum, & domestici Dei.* Et rursum, o *Nostra conuersatio est in cœlis, vnde etiam saluatorem exspectamus Dominum nostrum Iesum Christum.*

e Ad Hebr. c. 13. vers. 14.
f Mich. c. 2. vers. 10.
g Genes. 12.
h ad Heb. c. 11. v. 8 & seq.
i ad Heb. c. 12. vers. 22.
k Apoc. c. 22. & c. 3. v. 12. & 21.
l ad Rom. c. 8. v. 32.
m D. Ioh. c. 1. & 4.
n ad Eph. c. 2. vers. 19.
o ad Eph. ca. 2. vers. 20.

6. Hic laudandus Plato, qui in dialogis de Republica, seu de iusto, aliter quam cęteri suã ciuitatem cõposuit, & instituit. Nam alij, velut humani, ciuitatem suam ad actionem magis instituerunt: ipse vero, quasi diuinus, actionem ciuitatis omnem, tam publicam quam priuatam, potissimum dirigit ad contemplandum, ciuitatemq; constituit sui ipsius, antequam cõstituat orbis dominam, neq. tam multis timẽdam, quam multis gentibus venerandam cœlestem Hierusalem pro viribus, in terris expressam. In qua, sublatis, contentionis vitandę gratia, possessionibus, communia sunt pro ipso iure naturæ omnibus omnia, communis vt sit copia, firma concordia, communis omnium voluntas, ideoque ad contemplandum semper expedita trãquillitas. Respublica vere ita Christiana, demtis aliis quibusdam quæ immiscuit: eaque dignior terrena actiua. *Quanto enim*, inquit Marsilius Ficinus in 1. dial. de iusto, *oculus præstat manibus, caput pedibus, ratio sensibus, anima corpori, finis omnibus quæ diriguntur ad finem, status motui, æternitas tempori, tanto contemplatiua vita actiua præstare videtur.* Contemplatio enim actionis & principium & finis videtur. Sic vtriq; ab ipsa contemplatione Dei, cœlestes naturalesq; motus & actiones omnes, tanquam ab initio ducuntur, & reducuntur veluti ad finem.

7. Sancta

7. *Sancta* & est in hoc seculo *ciuitas piorum*, & qui Dei verum cultum habent & timorem, eiusq; voluntatem exsequuntur, quæ dicitur Ecclesia militans, visibilis, sub potestate Domini, cuius caput est Christus, *a* quæ laborat, donec in illam cœlestem triumphalem transferatur, purgata hic ab omni palea & macula: huiusq; ciuitatis Dei fundamenta iacta fuisse sub Abele, a quo incepit bonorum Ecclesia, traditũ est. Nihil aliud n. Ecclesia, quam ciuitas seu congregatio *b* Hæc ciuitas Dei, & iustorũ, generalis in toto orbe, quæ ad hunc vsq; diem peregrinatur in hoc mundo, multis calamitatib. temporalib. obnoxia. Sic hæc ciuitas & ecclesia terrestris militans Dei, iter est ad illam spiritualẽ & triumphalẽ, ad quam tendimus, in qua multę sunt mãtiones felices ad habitandum. *c*

a ad Eph. c. 4. v. 11 & cap. 5. vers. 23.

b Ecclesia Catholica est fidelium multitudo fide & charitate vnita, c. legimus 93. dist. ca mulier, 1 q. 1. cap. sequitur 24. quæst 1.

c D. Ioh Euang c. 14.

8. *Alia* vero est *ciuitas seu ecclesia* in hoc seculo, visibilis *malorum & improborum* traditur Cainũ fratrem Abelis, parricidam eius, Diaboli ciuitatem & impiorũ erexisse, quia ex maligno erat & occidit fratrem, quoniam opera eius maligna erant, fratris autem iusta. *d* Et quẽadmodum dæmon Deo aduersari conatur & operib. & creaturis eius, sic inter ciuitates Dei & Diaboli, pugnæ spirituales, & contraria instituta, sub hoc mortali seculo. Angeli boni, auxiliares bonis: mali, malis adsunt cõtra bonos. Perfecta & beatissima societas ciuium cœlestium, qui fruuntur ineffabili & sempiterna felicitate & beatitudine. Infelicissima societas ciuium infernalium, vbi nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat. *e* Vt verius continuũ bellum & maledictorum accursus, vel æternus pœnarum locus, quam societas vera dici mereatur: nisi socios tales miseros dicamus esse pœnarum, qui adiudicãtur illi ciuitati, & fiunt participes status eius: quibus dicitur, *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est Diabolo & angelis eius.* Illa est Babylon, magna ciuitas, quæ facta est habitatio dæmoniorum, & custodia omnis spiritus immundi, & omnis volucris immundæ, & odibilis: quia de vino fornicationis eius biberunt omnes gentes, & omnes gentes & reges terræ cũ illa fornicati sunt, & mercatores terræ de virtute deliciarum eius diuites facti sunt, de qua dictum est, voce de cœlo, *Exite de illa, populus meus, ne participes sitis delictorum eius, & de plagis eius non accipiatis.* *f*

d 1 epist. Ioh.

e Ioh. c. 19. v. 21.

f D. Matt. c. 23.

Hæc ciuitas improborum, est ciuitas & cõgregatio seruorum dæmonis: *qui enim facit peccatum seruus est peccati*: *g* congregatio aquarum stagnantium, putida infectio, colluuies sordium, sentina vitiorum continentur latrones, fures, adulteri, homicidę, prędones, piratę, raptores, athei, proditores, blasphemi, parricidæ, & similes, quos ibi esse etiam refert Aristophanes: *h* Ibi mansiones plures, quia in gehenna diuersæ suppliciorum differentiæ, vt in cœlo præmiorum. Huius videtur quædam imago in ciuitate dicta *i Poneropolis*, in qua collocauit Philippus Macedonũ rex, *improbitate insignes*, vt fallidicos, calumniatores, & similes, *k* & alia, quæ dicebatur δουλόπολις, *Seruorum vrbs*, vt ait Ephorus lib. 3. *l* nisi dicamus in illarum imagine deficere pœnas, quibus merito tales cruciantur in illa sulphurea & tenebrosa ciuitate.

g Apoc c. 18.

h D. Ioh Euang. c. 14. v. 31.

i Aristoph. in Nebulis.

k Suidas in verbo δουλωνπόλις

l tit. eo. Suidas.

9. Conueniunt ciuitates istę omnes in aliquibus, vt in aliis valde differunt & sibi opponuntur. Vnus est omnium legitimus & supremus rex Deus, qui quod absolute vult, sine cuiusquam repugnantia potest exsequi, vnde & appellatur *Omnipotens*.

Omnes itẽ ciues seu cuiuscunq; societatis & ciuitatis incolæ, boni natura & substantia facti sunt ab eodẽ Deo: *Vidit enim Deus omnia quæ fecerat, & erant valde bona m* imo ipsi dęmones, substantia & essentia boni sunt: ex propria autem malitia, mali: *n creauitq; Deus hominem rectum, ipse autem se infinitis miscuit quæstionibus. o*

m Gen 1. Ecclesiast. 30 1. ad Tim th c. 4.

n Vide Ioh. Damascen. li. de orthodoxa fide c. 4 & quæ diximus tomo 4. commentatiorũ syntaxeon, de angelis cap. 4. & 2.

o Ecclesiastes c. 7. v. 30.

10 *Differunt* autem istæ ciuitates, & morib. & institutis bonis & malis: & quod bonorum Ecclesia & ciuitas, remanserit sub bono, legitimo, & vero Principe Deo: improborum vero, rebellauerit contra legitimum Principem, & à tyranno dæmone regatur. Quocirca semper rebelles, & qui apostatarunt à principatu & fide veri Dei, persequuntur verã Ecclesiam Dei. Et inter istas ciuitates Dei & dęmonis, perpetua pugna quamdiu subsistent in hoc seculo, & donec iudiciũ vltimum & generale fiat. Facto quippe post resurrectionẽ impletoq; vniuerso iudicio, suos fines habebunt duæ ciuitates: *vna* Christi, *altera* Diaboli, *vna* bonorum, *altera* malorum: vtraque tamen angelorum & hominum: istis voluntas, illis facultas non poterit esse peccandi, vel vlla conditio moriendi: istis in æterna vita feliciter viuentibus, illis infeliciter in æterna morte, sine moriendi potestate durantib. quorum vtrq; sine fine: sed in beatitudine isti, alius alio præstabilius: in miseria vero illi, alius alio tolerabilius permanebunt. *p* Tunc temporis boni à malis separabuntur finito bello, & consummatione rerum adueniente. Interim nunc boni malis commixti: & vt accidit inter exercitus contrariorum principum, aliquando ex altera parte in alteram deficiunt, & peregrini hostes admittuntur: fiunt induciæ: nunquam firma pax. Nec apparet semper, qui mali sint, cum illi ex interioribus in hoc seculo

p D. August. in Enchiridio, c. 111. lib. 4. sent. Lomb c. 49.

penitus cogniti non sunt. Quando vero apparet, interdum tolluntur, interdum ad pœnitentiam tolerantur. Deusq; permittit malos aliquando viuere: vel vt boni fiant, vel ad exercitium bonorum, vel vt se de inimicis per inimicos suos vindicet, vel vt non valde malos castiget per mala flagella. Sic Ecclesia hæc & congregatio ciuium in mundo degentium, est veluti bonorum & malorum receptaculum, bonis & malis constans: ciuitas cœli bonis tantũ, ciuitas vel habitatio inferorum, malis tantum repleta.

Tempore quo Adamus deceptus á dæmone fuit, Satan sibi vindicauerat in homines & mũdum imperium. At posteaquam fuit imperio deiectus, & præda illi adempta quoq; singulari certamine per Dominum nostrũ Iesum Christum, qui eum eiecit foras, vt scriptum, *Nunce princeps huius mundi eiicietur foras.* a Vnde principatus huius totius ciuitatis mundi Deo debetur: & iure legitimo quia eius is solus auctor, creator, & Dominus est, iure redemtionis.

a D. Io. Euang. cap. 12. vers. 31.

Sed non omnino purgata hæc ciuitas à malis, qui in ea succreuerunt. *Exemplum*, inquit diuus Augustinus, b *Domini accipe, conuersantis in terra. Quare habuit loculos cui angeli ministrauerunt, nisi quia Ecclesia ipsius loculos suos habitura erat? Quare furem admisit, nisi vt eius Ecclesia fures patienter toleret?*

b Tracta. 50. ad c. 12. Ioh. c. 12. exemplum 12. q. 1.

Hæc vita, iuxta sententiam Dei, quam explicat diuus Gregorius, c quæ inter cœlum & infernum sita est, sicut in medio consistit, ita vtrarumq; partium ciues communiter recipit: quos tamen sancta Ecclesia & nunc suscipit indiscrete, & postmodum in egressione discernet. *Quis audeat*, ait Augustinus, d *aut facere se posse credat, quod nec Apostolis concessit Dominus*, e *vt zizania à frumento putet se posse discernere.* Et rursum, f *Est vnitas Ecclesiæ, quæ late patet in sanctorum scilicet societate & communione, quæ complectitur cum granis etiam paleas, quando eas corporaliter mistas ita partitur, vt neque illas iusti vitent, neque ab illis iusti vitentur. Sic sunt in Ecclesia homines mali, vt in corpore humano humores mali, qui interdum exeunt ex corpore.* Et diuus Paulus, g *Scripsi vobis, Corinthii, in epistola, ne commisceamini fornicariis, non vtique fornicariis huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus, alioquin debueratis de hoc mundo exisse.*

c Homil. 38. Euang. c. 15. hac autem, 23. q. 4.
d Lib. 4 de baptis. c. 12. & in c. quarties cad. 23. q. 4.
e Mat. h. 13.
f D. Augu. de vnico baptismo contra Petilia. c. 14. & 15. & in ca. est vnitas 49. de consecra. distinct. 4.
g 1. ad Cor. c. 5. vers. 10.

Cicero in summa libr. 1. de republica, vt refert Nonius Marcellus, ex populi multitudine ciuitatem constare dixit viuente. Seneca, h *Duas respublicas*, inquit, *animo complectamur, alteram magnam & vere publicam, qua dii atque homines continentur, in qua non ad hunc angulum respicimus, aut ad illum, sed terminos ciuitatis nostræ cum sole metimur. Alteram cui nos adscripsit conditio nascendi, hæc aut Atheniensium erit, aut Carthagensium, aut alterius alicuius vrbis, quæ non ad omnes pertinent homines, sed ad certos. Quidam eodem tempore vtrique reipublicæ dant operam, maiori minorique, quidam tantum minori, quidam tantum maiori, &c.* In vtrisque ciuitatibus rebusque publicis & vniuersalibus maioribus & minoribus populus est: & vt aliquando quis iura ciuitatis in diuersis rebuspublicis & domicilium habet, sic & ex populo hoc mortali quidam ciues in mundo manentes adscripti sunt in maiori republica & diuina ciuitate.

h Seneca lib. de beata vita. c. 31.

11. Ex generali hac mundana ciuitate, & populo seu multitudine eius, prodierunt se orsum a se particulares diuisæ aliæ ciuitates, quæ inter se quidem retinent commune quoddam vinculum, nempe generationis & proximitatis naturæ, & participant in eodem iure, quo in genere insigniti a Deo sunt, rationis, quod dixerunt *ius gentium*, quasi quo iure omnes gẽtes vtãtur. Et ius illud naturale, proprium hominibus rationis lumine insignitis. Siquidem inquit Vlpiãnus, i *Ius gentium est, quo gentes humanæ vtuntur, quod à naturali recedere facile intelligere licet, quia illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus inter se commune sit, veluti*, vt subiungit Pomponius k Iurisconsultus, *Erga Deum religio, vt parentibus & patriæ pareamus.* Et Florentinus, l *vt vim atque iniuriam propulsemus. Nam iure hoc euenit, vt quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit, iure fecisse existimetur. Et cum inter nos cognationem quandam natura constituit, consequens est, hominem homini insidiari nefas esse.* Cum iure naturali, quo natura omnia animalia docuit, commune habet ius gentium & hominum, cum brutis bonum, maris & fœminæ coniunctionem, quæ inter homines, coniunctione cum ratione vtentes, appellatur *matrimonium*, liberorum procreationem, & speciei suæ conseruationem, & educationem genitorum, quæ communia sunt cum brutis, sed alia diligentia, nempe rationali, ab hominibus, alia nempe incitatione naturali à brutis fiunt. Cognatæ sunt res ipsæ cum brutis, sed rationem nobis præcipuam Deus dedit, eiusque nos socios esse cum immortalibus voluit. m Alia natura essentiæ simplicis, alia plantæ, alia bruti, alia hominis, alia angeli, alia Dei. Quæ bruta faciunt incitatione naturali, ea si homines ratione faciant, [illegible] naturali facere dicuntur. Quæ bruta non [illegible], ea, si homines omnes ratione faciant, iure gentium faciunt [illegible] & ipsum ius naturale hominum [illegible]

i In l. 1. §. si de iust. & iure P. §. 1. de iur. natur. gent. & ciuil. apud Instit.
k L. 2. eod. tit.
l L. 3. eo. l. 45. § fin ad leg. Aquil. P.
m M. Fabius Quintil. de 1. instit. c. 26.

rerum

bonum & æquum, & naturalis ratio, & lex naturalis, & natura.

12. Tria necessaria in summa colliguntur ad conseruationem humanæ societatis, & rerum omnium conditarum, quibus omnis ciuitas & congregatio humana vincitur & colligatur. *Primum*, dilectio & amor, quod omnia animalia se & suos tueantur, generent, & educent. Et hoc complectitur στοργὴ φυσικὴ. *a* Retinet coniugium amor: idem facit ex duobus corporibus vnum quoddam. *Erunt duo in carne vna.* Et masculum & fœminam creauit hominem Deus. *b* Ex homine mulier facta à Deo, vt fieri non possit, quin inter huiusmodi personas non sit quædam naturalis, eaque summa amicitia: cum *nemo seipsum aut suam carnem odio habeat, sed diligat & foueat.* *c* Vt etiam in Ænigmate expressierit Plato in conuiuio, vel de amore, *d* tria hominum genera olim fuisse, *non solum, quæ nunc duo mas & fœmina, verum etiam & tertium ex vtrisque compositum, cuius nobis exstat nomen, ipsum periit.* Nam in Adamo primum duplex genus, quia ex illius costa Eua sumta & mulier: ex his progenies, quæ non potuit non amari, *e* hincque prima ciuitas & cœtus, qui postea in vniuersum mundum diffusus. *f*

13. *Alterum*, quod necessarium, & pariter datum à creatore fuit huic ciuitati seu cœtui vniuerso hominum, ad colligationem & vinculum firmissimum, nempe notiones de moribus, de æquo & bono, de honesto, omnium hominum animis insculptæ, vt societates creaturarum rationalium, cum propria natura viuere possent, non temere aut instinctu corporearum affectionum, more brutorum.

14. *Tertium* fuit prudentia indita quædam, qua prospiceret sibi, & necessitatibus quotidianis, præsentibus, & futuris. Et hic constitutum est ius, quod dicitur ius gentium & commune, vt naturale, cui & C. Cotta addebat, iuris quoque naturæ esse, & commune, & omnibus rebus natis viuere & mori. Communis etiam omnium possessio, acquisitio eorum, quæ terra, mari, cœlo, occupantur, & similia, *g* fides, consensus, voluntas.

15. Ex hoc porro iure gentium, cœperunt seorsum fieri alii cœtus, aliæve ciuitates, & similiter ex illis alia iura, quæ & ciuilia à seorsum factis & positis congregationibus seu ciuitatibus legitimis, dicta sunt *Ius enim ciuile est, quod neque in totum à naturali recedit, neque per omnia ei seruit, & ita cum aliquid addimus vel detrahimus iuri communi, ius proprium, id est, ciuile, efficimus, h* quod vel scripto, vel sine scripto continetur, ex moribus & legibus receptis à ciuitatibus, *i* additis & promulgatis plebiscitis, senatusconsultis, decretis principum, auctoritatibus prudentum, prætorum edictis. *k* Sic tamen proprio iure vtimur, vt commune omnium non contemnatur: imo vero per regulas generales & ipsam rationem iuris naturalis, sic vita instituitur in ciuitatibus, vt conuenientia cuique habita consideratione rerum, temporum, & personarum diuersarum, quæ magis consona sunt iuri communi seu naturæ rationali, eligantur & præscribantur. Atque ideo & ius commune quoddam vltra vniuersale gentium, ciuitati seu vniuersæ congregationi vnius subiectionis, imperii, regni, reipublicæ, constituitur. Et nihilominus in oppidis, vel coloniis, vel vrbibus singularibus, quædam præter illud, in aliquibus particulari quadam ex caussa recepta aliter ac alibi sunt. Et hoc est, quod Caius Iurisconsultus tradit, *l* *Omnes populi*, inquit, *qui legibus & moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure vtuntur.* Nam quod quisque populus *ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium ciuitatis est, vocaturq; ius ciuile, quasi ius proprium ipsius ciuitatis. Quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peræque custoditur, vocaturq; ius gentium, quasi quo iure omnes gentes vtuntur.* Ita, quæ non omnes, sed quædam hominum congregata in vnum locum multitudo, facit vtilitatis publicæ caussa, ea fiunt ex proprio iure ciuili, quod ideo à nomine ciuitatis vel congregationis & nomen sortitur: vt *ius Atheniensium, Lacedæmoniorum, Romanorum dicimus*, & sic de similibus.

16. Quomodo vero magnus cœtus ille, seu ciuitas mundana diuisa fuerit postea in partes, & cœperint cœtus alii seorsum coalescere, & sacræ literæ admonent, & Iurisconsulti explicant, ex iure gentium, seu ex caussa, quæ omnibus gentibus visa est & iusta & commodior maximæ multitudini propagatæ administrandæ, originem habuisse secundum necessitatem imperfectionis hominum & exigentiam remediorum. Certissimum enim est, hominis naturam perfectam fuisse creatam in sua specie, & naturalia illi opera & propensiones fuisse ab initio sine peccato ex iustitia originali. Et quod donatus fuit homo triplici cognitione ante lapsum, *m* rerum scilicet propter se factarum, quibus & nomina iuxta cuiusque proprietatem cognitam, indidit: *n* item creatoris, & postremo sui, vt quid deberet superiori, quid æquali, non ignoraret, cognosceret ita conditionem suam & ordinem, qualis factus esset, qua iter incede-

a d. l. 1. § pen. de iust. & iur. Xenoph. lib. 1. Cyri pæd.
b Gen. 2. vers. 24. & 27. D. Matth. c. 19. v. 4. & 5. 1 ad Corin. c. 6. v. 16.
c Ad Ephes. c. 5. v. 29.
d Dialog. 25.
e Docetur à Plutarcho, libello περὶ τῆς εἰς τὰ ἔγγονα φιλοστοργίας, accedit Gellius lib. 12 c. 1. Iustinian. in l. vni. § taceat. de rei vx. act. C. explicat Vlp. in l. si quis à liberis. de liber. agnosc. Seuerus & Antonin. in l. si C. de alendis liberis.
f Genes. cap. 10. & 11.
g ea ius naturale 1. d. l. 1. de acquir. poss. l. re. § fera. de rer. diuis. cum simil.
h Vlpian. in l. ius ciuile est 6. de iust. & iur. P.
i Proxime dictis iuribus. §. constat de iure natur. apud Iustinian.
k Papinia. in l. ius autem. 7. & Marcian. l. seq. de iust. & iur. P.
l l. omnes populi 9 de iust. & iur. P. § ius autem ciuile. & sequentibus §§. de iure natur.
m Magister sententiarum lib. 2. distin. 23. c. d c. tractatu 12. 24 dist. de potentia hominis, gratia & scil. indita homini ante lapsum.
n Genes. 2. vers. 19.

incedere deberet. Sed peccato interueniente, obscurati sunt sensus, & propensiones illæ naturales transeunt sæpe in voluptatem reprehensibilem, & per accidens opus malæ concupiscentiæ, cum vitio suæ corruptionis ebullit in turpem quandam appetitionem & iniquitatem. Sicque post lapsum, pugna est inter peccatum, & quæ facienda sunt cum rationis rectitudine, in quo laborat maxime liberum arbitrium, spiritus contra carnem, Satanam, & mundi seu seculi inanes & noxias illecebras. Annotantur & hic quatuor status liberi arbitrii in homine ante peccatum, post peccatum, ante reparationem gratiæ, & post reparationem, & post confirmationem. Ante peccatum ad bonum nihil impediebat, ad malum nihil impellebat, non habuit infirmitatem ad malum, & habuit adiutorium ad bonum. Tunc sine errore ratio iudicare, & voluntas sine difficultate bonum appetere poterat. Post peccatum vero, ante reparationem gratiæ, premitur à concupiscentia, & vincitur, & habet infirmitatem in malo, sed non habet gratiam in bono, & ideo potest peccare, & potest non peccare etiam damnabiliter. Post reparationem vero ante confirmationem, premitur concupiscentia, sed non vincitur, & habet quidem infirmitatem in malo, sed gratiam in bono, vt possit peccare propter infirmitatem & libertatem, & possit non peccare ad mortem propter libertatem & gratiam adiuuantem, nondum tamen habet posse omnino non peccare, vel non posse peccare, propter infirmitatem nondum perfecte absorptam, & propter gratiam nondum plane consummatam. Post confirmationem vero, infirmitate penitus consumta, & gratia consummata, nec vinci poterit, nec premi, & tunc habebit non posse peccare. *a* Per peccatum primum homo proculdubio præter alias pœnas, incurrit & corruptionem, & depressionem liberi arbitrii, & naturalia bona in ipso homine corrupta fuerunt, & gratuita detracta. Quocirca propter hanc infirmitatem, & liberum arbitrium ad peccandum propensius, effectum est, vt inter homines quidam boni, quidam meliores, quidam mali, quidam peiores sint. Et cœtus introducti sunt, quibus, quoad fieri posset, boni meliores fierent, & mali emendarentur, dictante hominis natura & ratione, quæ, quamuis obscurata sit & maculata, tamen abolita non est, *& gentes, quæ legem non habent, tamen ea naturaliter, quæ legis sunt, faciunt.* *b*

a *Vide de his apud Magist. sentent. lib. 2. dist. 25. & 26. & Hugon. de sancto Victore, lib. 3. sentent. ca. præterea sciendum, & lib. 1. de sacramentis, part. 6. c. 16.*

b *Paul. ad Roman. 2. v. 14.*

Ex hoc iure ergo communi omnibus & gentium seu naturali hominum, *c* primum orta sunt bella, non sufficientibus discordiis sedandis prauorum, ordinariis admonitionibus bonorum. Quia vero in bellis dissensus obtinuit, discretæ gentes, & ita ciuitates, seu diuersi fuerunt facti cœtus, regna condita, & reges facti, qui regimen & politiam darent asseclis, cuius facinoris modi causa, distincta dominia rerum, ne communio discordias pareret, agris termini impositi, quibus distinctio appareret, collata ædificia, quibus cœtus sibi vicinam conferrent opem, & vt post diuisionem rerum communicare possent sibi necessaria, & cum aliis coniungi, separatis ciuitatibus vel nationibus, media quædam inuenta sunt, quibus commercium facile communi omnium consensu fieret: emtiones nempe, & venditiones, locationes, & conductiones, & obligationes institutæ. Cum his *d* sedium occupatio, ædificatio, munitio, captiuitates, seruitutes, postliminia, fœdera, pax, induciæ, legatorum non violandorum religio, connubia inter alienigenas prohibita, manumissiones successerunt.

c *Hermogenia. in l. ex hoc iure ff. de iustit. & iur.*

d *Cap. ius gentium. 1. distinct. apud Gratianum.*

17. Fuit autem necessaria hæc ciuium mūdanorum per alias ciuitates & cœtus distinctio: primum, quia simul non poterant propter multitudinem degere, & ideo per regiones necessario distribui par fuit, *vt habetur in Genesi mundi,* *e* & quia in regiones diuersas translati, iisdem legibus per omnia viuere non poterant, propter locorum qualitates & conditiones, quibus oportuit inseruire.

e *Genes. c. 1.*

18. Inter diuisionis societatis maioris partes, censentur maiores esse imperia monarcharum, quæ faciunt suas ex multis societates. Imperium, ita dicitur *ciuitas, ciuium vnitas, iisdem legibus & vnius potestati subiectorum*, quanquam habeat diuersa, & plures nationes & vrbes sibi subiectas, distinctas quidem inter se, sed tamen sub vnius nominis societate generali viuentes. Idipsum de regnis, de Rebuspublicis aliis dicendum erit, in quibus non vrbes, non pagi, non oppida separant nomen ciuitatis, sed tantum loca, quibus illius ciues separatim vel coniunctim degunt, & eorum habitationes distinctæ sunt. In orbe Romano qui sunt, ex constitutione Antonini Imperatoris, *vt ait* *f* *Vlpianus*, ciues Romani effecti sunt, & ingenuus cuiuscunque prouinciæ habitanti Romæ & in Italia, exæquatus est. De eo Rutilius Numatianus:

Fecisti patriam diuersis gentibus vnam,
Profuit iniustis te dominante capi.

f *l. 17. de stat. homin. lib. 1. ff. tit. 5. & nouella 78. c. 5. § fin. vt liberi de cetero aureo non indigeant annulo, &c.*

Dumq;

Dumq; offers victis proprii consortia iuris,
Vrbem fecisti, quæ prius orbis erat.

Et Modestinus: *a Roma communis nostra patria est.* Indicat & Iulius Cæsar, *b* ciuitatem de multis pagis dici, cum ait, *Omnis ciuitas Heluetica quatuor pagos habet.*

a l. Rom. 33. ad municipales, lib. 50. P. tit. 1.
b lib. 1.

19. Et hoc magis conspicuum ex more cōdendi pagos & vrbes ad suscipiendos ciues seu socios politiæ & morum & legum, quas tot numero ædificabant, quot ad eos continendos requirebantur: inter quas vna erat præcipua, quæ & regia, vel communis omnibus. Et apud antiquos Hebræos, & alios, vt plerunque, ciuitas, hoc est, congregatio vel cœtus vnius subiectionis aut moris, aut legis, tetrapolis dicebatur, quod ad minus quatuor haberet pagos aut vrbes Et *c* Xenophon, *Antiquitus monopolis vrbs rustica erat: dipolis, opulenta: tripolis, quæ prouinciæ caput esset: tetrapolis vero regia, quam toti regno & 12. Principibus regni colonis aut priscis præfectam, vt Samothracia, in qua tetrapolis constituta. Ex Samo Nesso, Thracia duodecim primis post Atticum diluuium vrbibus præfuit.* Et Strabo in Geographia ait quoque, Samothraciam fuisse tetrapolim ex his vnam, quæ *Same & Samos* dicta fuit. Colligunt & Rabini iuxta exempla proposita à Moyse, *d numerum filiorum Israël fuisse duodenarium, & ipsum ducem ipsorum fuisse quadriuxorium, & ita singulos populorum duces fuisse quadriurbios, vt ducem Kyriath, Arbag, & Nimbrotum ducē Chaldæorum fuisse quadriurbium,* quia sedes eius fuit *Babel, Arat, Acat, Calanne.* Regia quoque Nini quadriurbs fuit, *Niniue, Fora, Cale, Rese.* Quadriurbius & fuit regia Hierosolyma, *Sion, Moria, Iebus, & Salem.* Cicero *e* item ait, Metropolim Siciliæ constare quatuor magnis vrbibus, *Tike, Archedina, Neapoli, Insula.* Secundum etiam Fabium Pictorem, *f* Romulus, Romam in vrbem conuertens, totum collem Palatinum cinxit, & tetrapolim reddidit, constantem, *Roma, Vellia, Germallia, & foro.* In ipsa Iani & Etruscorum regia Etruria, tetrapolis Harbanum, *Volturna, Vetulonia, Para, Tussa, siue Sara Tussa,* id est, princeps seu hasta principalis, vel sceptrū. Troianorum & ciues distributi in *Phrygios, Dardanos, Troes, Ilienses.*

c Xenoph. in fragmentis.
d Genes. c. 10. Annius Viterbiensis in commentariis ad Xenophontis fragmenta.
e Cicero in 6. Verrina.
f Pictori de origine vrbis Romæ subscribit Varro 4. de lingua Latina.

20. Quia autem distincta habitatio hominum eiusdem societatis non facit, quo minus *conciues* dicantur: Sic contra hoc verissimum efficitur ex superioribus, ciuem habitationem non facere: alioquin enim & peregrini, & serui ciues essent, quos tamen à ciuiū numero cōstat *g* alienos: & vere ciuem dixerunt, *h* cui habilitas est participandi potestatis publicæ deliberatiuæ & iudiciariæ: posse præesse & subesse *i* ad bonum ciuem quoque pertinere. Illud quoque verum est, non omnes illos dicendos ciues esse, sine quibus ciuitas esse non possit, cum neque pueri ciues ita non sint, vt viri: sed hi quidem simpliciter, illi vero ex suppositione: ciues enim sunt, sed imperfecti. *k*

g Ex Arist. 3. polit. c. 1. l. [illegible] attinet. de regiur P.
h Ex Arist.
i Arist. 3. polit. cap. 5.
k Arist. 3 polit. cap. 1.

21. NEQVE omnes nunc, qui extra vrbem sunt, ideo minus ciues sunt, quia & quidam, qui alibi domicilium habent, ius ciuitatis retinent, & priuilegia. *Qui ex vico,* inquit Vlpianus, *ortus est, eam patriam dicitur habere reipublicæ, cui ille vicus respondet. l* Et *m* rursum, Insulæ Italiæ, pars Italiæ sunt, & cuiusque prouinciæ.

l l. qui ex vico, 30. ad municipa. lib. 50. P tit. 1.
m Inl. Insulæ, 9 de iudiciis lib. 5 P. tit. 1.

22. Ceterum ciuium variæ fuerunt, possuntque etiam nunc esse, in ciuitate species seu differentiæ, ratione possessionis iurium & ciuitatis, vel munerum aut honorum reipublicæ. Cum enim varia sint ciuitatis & ciuium iura, aliqui, qui omnia iura obtinuerūt, dicuntur optima lege *ciues*: qui aliqua tantum, non ita plene. Apud Romanos erant ciues illi, qui domicilium, tribum, & honorum potestatem essent adepti. Non ita, qui tantum domicilio, tribu, aut potestate solum honorum ciuitatis ius habebant. Domicilium enim etiā *inquilini*, & tribum *libertini* obtinuerunt, sed non honores. Qui autem è municipiis fuerunt, quanquam tribum atque honorum petitionem essent adepti, tamen quia domicilio caruerunt, non *ingenui* seu *pleni ciues Romani*, sed *municipes* dicti sunt: quod si cum rebus suis commigrassent Romam, pleni & perfecti ciues efficiebantur. Videtur & prima nominis *ciuis* caussa pendere ex eo, quod *intra ciuitatem seu Vrbem domicilium esset*, & postea exemplo eorum, qui ibi domicilium haberent, communicatum aliis ius videtur, sed tempore, mutatis moribus, aliter atq; diuerso modo ciues cœperunt haberi.

LIBER SECVNDVS, DE REPVBLICA, SEV DE REBVS corporalibus, quibus indiget Respublica, aut eius societas.

De Vrbis seu ciuitatis ædificatione. CAP. I.

QVIA conuentus & societates hominum coierunt, non tantum ratione vna, vt vel diuites essent, vel sibi auxilio essent, sed etiam, vt commode in omnibus simul viuerent, expedit & sedium, & ædificiorum, pagorum, oppidorum, & ciuitatum haberi curam & rationem,

tionem, vt & saluti corporis & tuitioni consulatur. Proinde de his quoque pauca admonere non erit ab instituto opere alienum: neque enim, quod iam plures sunt constructæ ciuitates, ideo omittendum est de his construendis agere, cum fieri possit, vt male constructæ, vel in loco insalubri, vel non tuto destruantur, vel emendandæ sint, & nouas condere aut oppida oporteat. Sic enim vicissitudines rerum se habent, vt nihil firmum, nihil æque placens, perpetuo habeatur, & mutatis conditionibus temporum, iam nouæ structuræ, improbatis antiquis, requirantur. Quare hanc partem in ciuitatis & societatis contemplatione, & in republica administranda contemni non oportere, admonet nos quotidiana necessitas, & antiquorum de his solicitudo. Vt etiam Aristoteles a hanc ædificationem non tantum salubritatis caussa, sed etiam ex ratione diuersæ formæ reipublicæ, variandam admonuerit. *Ciuitas*, inquit, *positionem sortiri debet ad quatuor respiciendo: primum ad sanitatem. Ad Orientem enim Solem conuersa vrbes, & ad eos ventos, qui inde perflant, salubriores sunt: secundo loco, quæ sunt secundum Boreã sita, hæ namq; sunt ad hyberna potiores. In reliquis vero, vt ad ciuiles res, & ad bellicas opportune se habeat, vt facilis sit ciuibus in aliena egressio, hostibus autem difficilis aditio, ac difficilis circundatio. Aquarum autem & stagnorum abundantiam habeat, maxime naturalem: quod si naturalis deficiat, ex aqua pluuia cisterna, & lacus, qui magnam vim aquarum suscipiant, comparentur, ita vt deesse aqua, si quando obsiderentur, nunquam possit. Distinguendus & aquarum vsus, si non omnes sunt pares, nec abundantia sit earum aquarum, vt alia sint seorsum ad cibum & potum, alia ad aliam indigentiam. Loca autem munita non pariter cunctis ciuitatibus vtilia sunt, vtputa arx ad dominationem vnius vel paucorum: in populari vero viuendi modo, æqualitas loci, in optimatum vero gubernatione, neutrum istorum, sed magis loci plures ardui. Ad vtilitatem, securitatem, & tutelas ciuitatis priuatarum domorum formam putat inextricabiles aditus, ex quibus nisi consueti vix euadere possunt, & inscrutabiles latebras, faceretq; non totam vrbem penetrabilem, sed partes quasdam & loca.* Mœnia necessaria tradit, & nimium prisce loqui, qui dicunt, non oportere adesse ciuitatibus, quæ virtutem possideant, quod & videant per experientias reprobatum: cum aliquando contingere & fieri possit, vt multo maior hominum multitudo, & maior virtute superueniat, & vt saluæ esse possint, neque perire, neque contumeliis affici, firmissimam munitionem murorum putandam esse, & oportunissimam in bello, præsertim hoc tempore, in quo tormenta & machinæ ad obsidiones vrbium cum omni subtilitate sunt adinuenta. Atque ne quidem latere debet, quod qui mœnibus circumdantur, eis licet in vtramque partem vti vrbibus, & tanquam muros habentibus, & tanquam non habentibus: sed eis, qui mœnia non habent, non licet.

a Lib. 7. polit. cap. 9.

Nec minor est virtus, quam quærere, parta tueri: non minor est virtus, quam societatem instituere, eam institutam conseruare & defendere, quod fieri commodius, quod pertinet ad vim externam, non potest, quam ædificatis muris & mœnibus. Neque pessimi facilius contineri possunt à maleficiis aut latrociniis, quæ exercere possent, ipsa custodia ciuitatis, cuius occlusæ portæ, & ciues tuto somnum capere, & malos, ne noctu latrocinentur, emisse, cohibere possint.

1 Habent feræ, & animalium etiam ferociora sua lustra, electionem syluarum, & in illis certorum locorum adhuc tutiora eligunt, & ad vitam facilius parandam magis commoda. Imo & innocentiora animalia subeunt foueas peruias, aues in aptis & securioribus locis nidos construunt, tanquam à natura ipsa omnia edocta sint, se, vitamque, quibus poterint modis, conseruandam esse. Vrbes atque castella aut natura muniuntur, aut manu, *inquit Vegetius lib. 4. de re militari, cap. 1.* aut vtroque modo. Natura, aut loco edito, vel abrupto, circumfuso mari vel paludibus, vel fluminibus: manu, fossis aut muris, deficientibus tamen auxiliis locorum, arte, in plano ædificatæ arte redduntur inuictæ. In *cap. 2.* vero ait, ambitum muri veteres directum duci noluisse, ne ad ictus arietum esset dispositus, sed sinuosis anfractibus iactis fundamentis clausisse vrbes, crebrioresque turres in ipsis angulis propterea edidisse.

Ædificatio ciuitatum itaque maxime duplicem habet causam, *constructionem & securitatem conuenientium, & vtilitatem commode viuendi in societate, eamq; augendi*, cum virtus vnita fortior sit seipsa dispersa. Sicque ex paruis initiis coalescentes ciues in vnum, ad imperia peruenerunt vicinorum. Fortiores enim ciuitates debiliores vicinos facile aggrediuntur, & præualentes eos subiiciunt, ipsæ ob loci securitatem inuiolabiles. Semper fortiores imperant inferioribus. Quare qui metuunt vicinos, dum illis superiores facti fuerint, dant operam, vt deiiciant eorum ciuitates, & vt suas augeant: vt *corruptio vnius est generatio alterius.* Tullus Hostilius Rex Romanorum, ideo

ideo Albam potentissimam ciuitatem deiecit, vt Roma cresceret; Tarquinius Priscus Corniculum: Seruius Tullius Pometiam: Populus Romanus Veiorum ciuitatem. Quo factum est, vt sublatis æmulis illis, & aliis ciuitatibus rebellibus, præstantior effecta fuerit. Qua arte & aliæ nationes vsæ sunt. Quamobrem conuenit, si quando Princeps videat vicinas ædificari ciuitates, sibi prospicere, vt vel impediat, vel fortiores obiiciat. Permittere autem extraneis nouas sedes eligentibus, vix aut nunquam munitas excitare vrbes non erit vtile. Recordatus exemplorum antiquorum, quæ ab his subuersas post permissionem declarant respublicas. Memorabile exemplum ædificationis Carthaginis: cum enim Phœnices fugientes tyrannidem Pygmalionis tyranni, in Africam venissent, cumque repellerentur ab Afris, petierunt tantum loci ad incolendum, quantum tauri tergus comprehenderet. Riserunt illi Phœnicum tunc sordes, & puduit tantillam rem pernegare: sed maxime mirati sunt, quomodo oppidum in eo spacio posset fieri, cupidique videndi commentum ingeniosum, iurati promiserunt se daturos. Phœnices vero secto in orbem corio, sic vt vnam corrigiam efficerent tenuissimam, circumtenderunt, vbi fuit arx postea Carthaginensium, quam inde *Byrsam* nominarunt. Procedente vero tempore incursantes finitimos, & vincentes, nauibus quoque per mare victum quærentes, more patrio, arci & vrbem circumdederunt, iamque potentes obtinuerunt Africam mari late imperantes. *a* Idipsum euenit Segoregioribus, quorum Rex Senano permisit Phocensibus Massiliam in suis finibus ædificare, quæ tandem pro ciuibus, primum inquilinis, protulit dominos regionum. *b*

Extraneis nouas sedes eligentibus, an concedere illis vtile sit, vt vrbes excitent?

a Appian. in prin. de bello Punico.

b Iustin. lib. 43.

3. Vrbs ab *vrbo*, seu *vruo*, hoc est, aratro, nomen inuenit: fuit enim prima descriptio ciuitatis seu habitationum faciendarum, per aratri sulcum facta, & *vrbare, est aratro definire.* Et Varus ait, *curbum* appellari *curuaturam aratri*, quod in vrbe condenda adhiberi solet, *vt refert Pomponius Iurisconsult.* *c* Adstipulatur Terentius Varro, *d* *Vrbium esse flexum in aratro.* Et paulo post: *Oppida, quæ prius erant circumducta aratro, ab orbe & vrbe, vrbes. Et ideo coloniæ nostræ omnes, in literis antiquis scribuntur vrbes, quod item conditæ vt Roma, & antea ædificia nominata à parte, vt multa: ab ædibus & faciendo. Maximum ædificium est oppidum ab ope dictum, quod munitur opis causa, vbi sint, & quod opus est ad vitam gerendam, vbi habitent tuto: vel oppida, quod opere muniebant: mœnia, quia munitius essent. Quod exaggerabant aggeres dicti, & quod aggerem cotinebat murus, quod muniendi causa manu parabatur, quo sepiebant oppidum, à quo munere, murus. Eius summa pinna, ab hic quas insigniti milites habere in galeis solent, & in gladiatoribus Samnites. Turris à toruis, quod hæ prospiciunt ante alios. Qua viam relinquebant in muro, qua in oppidum portarent portas. Oppida condebant in Latio, Etrusco ritu, multa, id est, iunctis bubus, tauro, & vacca interiore, aratro circumagebant sulcum, hoc faciebant religionis causa, die auspicato, vt fossa & muro essent munita. Terram, vnde exsculpserant, fossam vocabant, & introrsum factum, murum, postea quod fiebat orbis, vrbs: principium quod erat post murum, pomœrium dictum, eiusque ambitu auspicia vrbana finiuntur. Dehinc, in oppido vici à via, quod ex vtraque parte viæ sunt ædificia. Fundula, à fundo, quod exitum non habet, ac peruium non est iter. Angiportum & id angustum, ab angendo & portu, quo conferrent suas controuersias, & quo quæque ferrent, forum generatim appellarunt: vbi quid additum ab eo cognomen, vt boarium forum, forum olitorium. Arx ab arcendo, quod is locus munitissimus vrbis, à quo facilime possit prohiberi. Carcer à coercendo, quod exire prohibet: cuius subterranea pars Tullianum, ideo quod additum à Tullio rege, Syracusis Latomiæ: & de Latomia translatum, quod ibi quoque fuerunt Latomiæ. Ædes ab aditu, quod plano pede adibant.* Hæc ex Varrone, docent ædes collectas fecisse vicos: vicos oppida: & in illis fuisse arces, circum primum designationes, ex sulco aratri, vnde fossa, postea muri retrorsum, & pinnæ, & turres, & portæ, originem cum certa appellatione, intra & fora, & reliqua ædificia publica & priuata.

c in l. pupillus. 239. §. vrbes. de verb. sign. P.

d Lib. 4. de lingua Latina.

4. Inter hæc annotari dignum videtur, quod inter oppida & vrbes hoc interesset: quod oppida non essent solenniter aratro cincta, & quando cincta sunt, dictæ sunt vrbes. Tutior tamen erat locus oppidi, quam villæ, in quam vehebantur fructus, quasi *vehilla.* Et videtur oppidum ex pluribus ædificiis cōstitisse, sed non muro cinctis. *Oppidum,* inquit Iurisc. *e* *ab ope dicitur, quod eius causa mœnia sunt constituta.* Et vt Varro, *vbi sit, quod opis sit ad vitam degendam,* vbi qui degebant tuto, opere locum muniebant.

e d. l. pupillus. §. oppidum. de verb. signif.

Et Festus: *Oppidum dictum est, quod opem præbet, vel, quod ibi opes suas conferunt.* Isidorus vero varie de eo ita disserit: *Oppidum quidam ab oppositione murorum dixerunt: alij ab opibus recondendis, eo quod sit munitum: alij, quod sit in eo conuentus habitantium, & opem det mutuam contra hostes. Nam primum homines tanquam*

rionem, vt & saluti corporis & tuitioni consulatur. Proinde de his quoque pauca admonere non erit ab instituto opere alienum: neque enim, quod iam plures sunt constructæ ciuitates, ideo omittendum est de his construendis agere, cum fieri possit, vt male constructæ, vel in loco insalubri, vel non tuto destruantur, vel emendandæ sint, & nouas condere aut oppida oporteat. Sic enim vicissitudines rerum se habent, vt nihil firmum, nihil æque placens, perpetuo habeatur, & mutatis conditionibus temporum, iam nouæ structuræ, improbatis antiquis, requirantur. Quare hanc partem in ciuitatis & societatis contemplatione, & in republica administranda contemni non oportere, admonet nos quotidiana necessitas, & antiquorum de his solicitudo. Vt etiam Aristoteles *a* hanc ædificationem non tantum salubritatis caussa, sed etiam ex ratione diuersæ formæ reipublicæ, variandam admonuerit. *Ciuitas*, inquit, *positionem sortiri debet ad quatuor respiciendo: primum ad sanitatem. Ad Orientem enim Solem conuersa vrbes, & ad eos ventos, qui inde perflant, salubriores sunt: secundo loco, quæ sunt secundum Boreã sita, hæ namq; sunt ad hyberna potiores. In reliquis vero, vt ad ciuiles res, & ad bellicas oportune se habeat, vt facilis sit ciuibus in aliena egressio, hostibus autem difficilis aditio, ac difficilis circundatio. Aquarum autem & stagnorum abundantiam habeat, maxime naturalem: quod si naturalis deficiat, ex aqua pluuia cisterna, & lacus, qui magnam vim aquarum suscipiant, comparentur, ita vt deesse aqua, si quando obsiderentur, nunquam possit. Distinguendus & aquarum vsus, si non omnes sunt pares, nec abundantia sit earum aquarum, vt alia sint seorsum ad cibum & potum, alia ad aliam indigentiam. Loca autem munita non pariter cunctis ciuitatibus vtilia sunt, vtputa arx ad dominationem vnius vel paucorum: in populari vero viuendi modo, æqualitas loci, in optimatum vero gubernatione, neutrum istorum, sed magis loci plures ardui. Ad vtilitatem, securitatem, & tutelas ciuitatis priuatarum domorum formam putat inextricabiles aditus, ex quibus nisi consueti vix euadere possunt, & inscrutabiles latebras, facereq; non totam vrbem penetrabilem, sed partes quasdam & loca.* Mœnia necessaria tradit, & nimium prisce loqui, qui dicunt, non oportere adesse ciuitatibus, quæ virtutem possideant, quod & videant per experientias reprobatum: cum aliquando contingere & fieri possit, vt multo maior hominum multitudo, & maior virtute superueniat, & vt saluæ esse possint, neque perire, neque contumeliis affici, firmissimam munitionem murorum putandam esse, & oportunissimam in bello, præsertim hoc tempore, in quo tormenta & machinæ ad obsidiones vrbium cum omni subtilitate sunt adinuenta. Atque ne quidem latere debet, quod qui mœnibus circumdantur, eis licet in vtramque partem vti vrbibus, & tanquam muros habentibus, & tanquam non habentibus: sed eis, qui mœnia non habent, non licet.

a lib. 7. polit. cap. 9.

Nec minor est virtus, quam quærere, parta tueri: non minor est virtus, quam societatem instituere, eam institutam conseruare & defendere, quod fieri commodius, quod pertinet ad vim externam, non potest, quam ædificatis muris & mœnibus. Neque pessimi facilius contineri possunt à maleficiis aut latrociniis, quæ exercere possent, ipsa custodia ciuitatis, cuius occlusæ portæ, & ciues tuto somnum capere, & malos, ne noctu latrocinentur, emissos, cohibere possint.

2. Habent feræ, & animalium etiam ferociora sua lustra, electionem syluarum, & in illis certorum locorum adhuc tutiora eligunt, & ad vitam facilius parandam magis commoda. Imo & innocentiora animalia subeunt foueas peruias, aues in aptis & securioribus locis nidos construunt, tanquam à natura ipsa omnia edocta sint, se, vitamque, quibus poterint modis, conseruandam esse. Vrbes atque castella aut natura muniuntur, aut manu, *inquit Vegetius lib. 4. de re militari, cap. 1.* aut vtroque modo. Natura, aut loco edito, vel abrupto, circumfuso mari vel paludibus, vel fluminibus: manu, fossis aut muris, deficientibus tamen auxiliis locorum, arte, in plano ædificatæ arte redduntur inuictæ. In *cap. 2.* vero ait, ambitum muri veteres directum duci noluisse, ne ad ictus arietum esset dispositus, sed sinuosis anfractibus iactis fundamentis clausisse vrbes, crebrioresque turres in ipsis angulis propterea edidisse.

Ædificatio ciuitatum itaque maxime duplicem habet causam, *constructionem & securitatem conuenientium*, & *vtilitatem commode viuendi in societate, eamq; augendi*, cum virtus vnita fortior sit seipsa dispersa. Sicque ex paruis initiis coalescentes ciues in vnum, ad imperia peruenerunt vicinorum. Fortiores enim ciuitates debiliores vicinos facile aggrediuntur, & prævalentes eos subiiciunt, ipsæ ob loci securitatem inuiolabiles. Semper fortiores imperant inferioribus. Quare qui metuunt vicinos, dum illis superiores facti fuerint, dãt operam, vt deiiciant eorum ciuitates, & vt suas augeant: vt *corruptio vnius est generatio alterius.* Tullus Hostilius Rex Romanorum,

ideo

ideo Albam potentiſſimam ciuitatem deiecit, vt Roma creſceret; Tarquinius Priſcus Corniculum: Seruius Tullius Pometiam: Populus Romanus Veiorum ciuitatem. Quo factum eſt, vt ſublatis æmulis illis, & aliis ciuitatibus rebellibus, præſtantior effecta fuerit. Qua arte & aliæ nationes vſæ ſunt. Quamobrem conuenit, ſi quando Princeps videat vicinas ædificari ciuitates, ſibi proſpicere, vt vel impediat, vel fortiores obiiciat. Permittere autem extraneis nouas ſedes eligentibus, vix aut nunquam munitas excitare vrbes non erit vtile. Recordatus exemplorum antiquorum, quæ ab his ſubuerſas poſt permiſſionem declarant reſpublicas. Memorabile exemplum ædificationis Carthaginis: cum enim Phœnices fugientes tyrannidem Pygmalionis tyranni, in Africam veniſſent, cumque repellerentur ab Afris, petierunt tantum loci ad incolendum, quantum tauri tergus comprehenderet. Riſerunt illi Phœnicum tunc ſordes, & puduit tantillam rem pernegare: ſed maxime mirati ſunt, quomodo oppidum in eo ſpacio poſſet fieri, cupidique videndi commentum ingenioſum, iurati promiſerunt ſe daturos. Phœnices vero ſecto in orbem corio, ſic vt vnam corrigiam efficerent tenuiſſimam, circumtenderunt, vbi fuit arx poſtea Carthaginenſium, quam inde *Byrſam* nominarunt. Procedente vero tempore incurſantes finitimos, & vincentes, nauibus quoque per mare victum quærentes, more patrio, arci & vrbem circumdederunt, tandemque potentes obtinuerunt Africam mari late imperantes. *a* Idipſum euenit Segoregioribus, quorum Rex Senano permiſit Phocenſibus Maſſiliam in ſuis finibus ædificare, quæ tandem pro ciuibus, primum inquilinis, protulit dominos regionum. *b*

Extraneis nouas ſedes eligentibus, an concedere illis vtile ſit, vt vrbes excitent?

a *Appian. in prin. de bello Punico.*

b *Iuſtin. lib. 43.*

3. Vrbs ab *vrbo*, ſeu *vruo*, hoc eſt, aratro, nomen inuenit: fuit enim prima deſcriptio ciuitatis ſeu habitationum faciendarum, per aratri ſulcum facta, & *vrbare*, eſt *aratro definire*. Et Varus ait, *vrbum* appellari *curuaturam aratri*, quod in vrbe condenda adhiberi ſolet, *vt refert Pomponius Iuriſconſult. c* Aſſipulatur Terentius Varro, *d Vrbum eſſe flexum in aratro.* Et paulo poſt: *Oppida, quæ prius erant circumducta aratro, ab orbe & vrbe, vrbes. Et ideo coloniæ noſtræ omnes, in literis antiquis ſcribuntur vrbes, quod item conditæ vt Roma, & antea ædificia nominata à parte, vt multa: ab ædibus & faciendo. Maximum ædificium eſt oppidum ab ope dictum, quod munitur opis cauſa, vbi ſint, & quod opus eſt ad vitam gerendam, vbi habitent tuto: vel oppida, quod opere muniebant: mœnia, quia munitius eſſent. Quod exaggerabant aggeres dicti, & quod aggerem cotinebat murus, quod muniendi cauſa manu parabatur, quo ſepiebant oppidum, à quo munere, murus. Eius ſumma pinnæ, ab his quas inſigniti milites habere in galeis ſolent, & in gladiatoribus Samnites. Turres à toruis, quod hæ proſpiciunt ante alios. Qua viam relinquebant in muro, qua in oppidum portarent portas. Oppida condebant in Latio, Etruſco ritu, multa, id eſt, iunctis bubus, tauro, & vacca interiore, aratro circumagebant ſulcum, hoc faciebant religionis cauſa, die auſpicato, vt foſſa & muro eſſent munita. Terram, vnde exſculpſerant, foſſam vocabant, & introrſum factum, murum, poſtea quod fiebat orbis, vrbs: principium quod erat poſt murum, pomœrium dictum, eiusq́; ambitu auſpicia vrbana finiuntur. Dehinc in oppido vici à via, quod ex vtraque parte viæ ſunt ædificia. Fundula, à fundo, quod exitum non habet, ac peruium non eſt iter. Angiportum & id anguſtum, ab angendo & portu, quo conferrent ſuas controuerſias, & quo quæque ferrent, forum generatim appellarunt: vbi quid additum ab eo cognomen, vt boarium forum, forum olitorium. Arx ab arcendo, quod is locus munitiſſimus vrbis, à quo facillime poſſit prohiberi. Carcer à coercendo, quod exire prohibet: cuius ſubterranea pars Tullianum, ideo quod additum à Tullio rege. Syracuſis Latomiæ: & inde Latomia tranſlatum, quod ibi quoque fuerunt Latomiæ. Ædes ab aditu, quod plano pede adibant.* Hæc ex Varrone, docent ædes collectas feciſſe vicos: vicos oppida: & in illis fuiſſe arces, circum primum deſignationes, ex ſulco aratri, vnde foſſa, poſtea muri terreti, & pinnæ, & turres, & portæ, originem cum certa appellatione, templa & fora, & reliqua ædificia publica & priuata.

c *in l. pupillus. 239. §. vrbes. de verb. ſign. P.*

d *Lib. 4. de lingua Latina.*

4. Inter hæc annotari dignum videtur, quod inter oppida & vrbes hoc intereſſet: quod oppida non eſſent ſolemniter aratro cincta, & quando cincta ſunt, dictæ ſunt vrbes. Tutior tamen erat locus oppidi, quam villæ, in quam vehebantur fructus, quaſi *vehilla*. Et videtur oppidum ex pluribus ædificiis cõſtitiſſe, ſed non muro cinctis. *Oppidum*, inquit Iuriſc. *e ab ope dicitur, quod eius cauſa mœnia ſunt conſtituta.* Et vt Varro, *vbi ſit, quod opis ſit ad vitam degendam*, vbi qui degebant tuto, opere locum muniebant.

e *d. l. pupillus. §. oppidum. de verb. ſignif.*

Et Feſtus: *Oppidum dictum eſt, quod opem præbet, vel, quod ibi opes ſuas conferunt.* Iſidorus vero varie de eo ita diſſerit: *Oppidum quidam ab oppoſitione murorum dixerunt: alij ab opibus recondendis, eo quod ſit munitum: alij, quod ſit in eo conuentus habitantium, & opem det mutuam contra hoſtes. Nam primum homines tanquam*

nudi & inermes, nec contra belluas præsidia habebant: nec receptacula frigoris & caloris, nec ipsi inter se homines ab hominibus satis erant tuti: tandem naturali solertia, speluncis, sylvestribusq́ tegumentis tuguria, casas, virgultis arundinibusq́ sibi contexuerunt, quo esset vita tutior, nec iis, qui nocere possent, aditus esset: hæc est origo, inquit, *oppidorum, quæ, quod opem darent, idcirco oppida dixerunt.*

5. Pagus dicitur ἀπὸ τῶν πηγῶν, id est, *à fontibus*, circa quos rustici gaudent habitare, & est vicus, in quo sunt multa ædificia coniuncta rusticorum, ex villis scilicet. Vnde pagani & villani dicuntur *rustici*: atque pagus sine communi munitione aliqua est, & eo differt ab oppido, quod munitione aliqua cingitur, sed non ita firma ac vrbs. Vt vrbes recte dici possint egregia oppida, magni pagi. Sic distinguere oppida ab vrbibus videtur *a* Virgilius:

a 2. Georg.

Adde tot egregias vrbes, operumque laborem,
Tot congesta manu præruptis oppida saxis.

Et Iulius Cæsar, *b* *Oppidum*, inquit, *Britanni vocant, cum syluas impeditas vallo fossaue munierunt, quo incursionis hostium vitandæ causa convenire consueuerunt.* Cic. in frag. de repub. docere videtur, *oppidum vt vrbem fuisse munitionibus septum, & delubris ornatum.* Sic enim refert Nonius Marcellus, *c* *Inter ciuitatem & vrbem hoc interest: vrbs est ædificia; ciuitas incolæ.* Et Marcus Tullius de Repub. lib. 1. *Quam cum locis manuque sepsissent, eiusmodi coniunctionem tectorum oppidum vel vrbem appellarunt, delubris distinctam, spatiisq́ communibus. Omnis ergo populus, qui est talis cœtus multitudinis, qualem exposui, ciuitas est.*

b 5. commentariorum.

c In nonnullarum dictionum differentia.

6. Videntur hodie confundi appellationes inter se, *oppidi & vrbis*, cum cinguntur muris & fossis, & dicuntur quoq́ ciuitates, quia contineant ciues: differentia tamen adhibenda, qua vtitur Modestinus Iurisc. *d* vt aliæ sint maximæ, vt *metropoles gentium* magnæ, aliæ quæ habeant forum causarum seu iudiciorum: minores, reliquæ.

d in l. si duas. § n. eli autem, de excusat. tutor. lib. 27 P. tit. 1.

Forsan & hoc obseruatione dignum, *burgos* oppida cincta muris dici, quasi vrbes. Accedunt municipia ciuitatibus seu vrbibus nunc & oppidis, ex consuetudine loquendi potius, & *munus, quod muniendi causa imperatum, à quo municipes, qui vno munere fungi debent*, apud M. Terent. Varronem. *e* Et vt tradit Siculus Flaccus, quidam *municipia* putant a *munitionibus* dicta: alij à *munificentia*, quod munifica essent ciuitatis, primaque origo oppidorum, quæ ciuitates dictæ sunt, *municipia* nominata. Alij putant verius, *municipia*, dictas primum ciuitates, suo iure & legibus vtentes, muneribus tamen populi Romani & honoribus fungentes: capiebant enim munera & honores cum ciuibus Romanis: a quo nomen sibi vendicauere, nulla populi Romani lege adstricti. Et hoc est, quod ait Vlpianus, *proprie municipes dictos, qui in ciuitatem Romanam recepti, munerum participes fiunt. Sed nunc abusiue dici sua cuiusq́ ciuitatis ciues*, & ita, vt etiam eo nomine oratores & poëtas, constat. *f* Et proinde ciuitates, quæ habent propria iura, & communem societatem, siue vrbes, siue oppida, dici possunt *municipia*: & *municipes, qui sibi sunt ciues* & qui in his munera publica seu ciuilia capere aut gerere debent & possunt. *g*

e In 4. de lingua Latina.

f Vlp. in l. 1. ad municipalem. P.

g l. munus, 18. & l. municipes, 228. de verb. signif.

7. Iam obtinuit in Gallia & alibi, vrbes ciuitates dici & villas: ceterum remanente prima distinctione maiorum, minorum, & maximarum: sunt tamen & ibi oppida & pagi distincti ab vrbibus seu villis & ciuitatibus. Quidam male putarunt, iure Pontificio non dici ciuitatem, nisi in qua esset Episcopus, vt Baldus, *h* quam tamen sententiam glossa prima, c. si ciuitas. de sentent. excommunicat. in 6. improbat, quia & ante Episcopos erant ciuitates, & post Episcoporum institutionem, non fuerunt in omnibus ciuitatibus positi Episcopi: sed tantum in magnis & populosis, non in modicis, ne vilescat eorum *i* dignitas: sicut in *metropolitanis*, hoc est, maioribus, & matribus, Archiepiscopi, dicti inde *metropolitani*, fuerunt locati: & in regijs Patriarchæ, vel in maximis, *k* quia vbi minores sunt plebes, minoresque conuentus, presbyterorum cura sufficiat: episcopalia autem gubernacula non nisi maioribus populis & frequentibus ciuitatibus oporteat præbere, *vt scribit Leo Papa ad Episcopos Africæ*. *l* Villas minores esse ciuitatibus episcopalibus, & eas in ciuitates erectas interdum, quo dignius locarentur Episcopi, docet rescriptum Iohannis 22. *m*

h ad l. ex hoc iure, de instit. & iur. P.

i c. in illis. 80. & seq. episcopi non in castellis, 80. distin. c. 1. de priuileg.

k d. c. in illis. 80. d. distinct.

8 Villas muratas à non muratis distinguunt concordata Gallicana, & pragmatica sanctio. Atque muratas, seu muro cinctas, tradunt esse populosiores, & egentes dignioribus curionibus seu graduatis in religionis præpositura: alias non item. *n* Villa murata *castrum* dici potest Latinis, vbi casæ & villæ ante rusticæ concluduntur: villarum conclusio vallo vel muro facta, vicus magnus conclusus, vt vicus paruus conclusus, *castellum*: idque fiebat maxime in agris & pagis limitaneis, quo loci tantum milites castris & castellis præerant, non alij: *o* donec productis finibus principatus, castra etiam aliorum habitationi cesserunt. Vallum, propugnaculum est,

l Epist. 85. c. 2. relata in c. 4. illud fane, 80. dist. [illegible] dicensi. [illegible] & in c. non debere eadem. 80 dist.

m ine 2. de praebend. in extrau. communibus

n § in ecclesiis autem 10 in ciuitatib. de collatio. in pragma sanctio. § [illegible] in 2 de collation. in concordat. Gallicanis.

o ex l. 2 de fundis limitaneis, lib. 11 C. tit. 59.

est, & municio castrorum, quod ex vallis, id est, palis, fiat. Hinc *villa* etiam, quasi vallata dici potest in Francia: vallo accesserunt & *fossa*, quibus vallum circumdatur: postea & *muri*, vnde & vallata oppida, murata intelligi possunt.

9. Metropolitanos episcopos seu archiepiscopos in prouinciis singulis & capitalibus ciuitatibus prouinciæ, seu metropolis ciuitatibus, seu primis poni solitos, qui habeant sub se alios in aliis ciuitatibus episcopos subministros, constat ex iure Pontificio. *a* Videtur & Pelagius I. *b* numerum definiuisse ciuitatum & episcoporum XI. vel XII. qui sub vno rege & metropolitano essent, & ita diffiniuit prouinciam & metropolin suo modo, in caussis & negotiis ecclesiasticis. Alia tamẽ prouinciarum & ciuitatum matricum potest fieri diuisio ab Imperatoribus, Regibus, & Principibus in suis regnis, & vna in duas diuidi. *c* Sed hæc diuisio in temporalibus seruatur: ita vt diuersa alterutrius principis constitutio vel reformatio prouinciæ, alteri potestati non officiat, & nihil de eius ordinatione immutet. *d*

a ex c. cleros. 21. distinct.
b Epist. 1. relata in c. 2. scitote, 6. q. 3.
c vt in l. si eadem, de offic. assess. P. l. vni. de metropol. Beryth lib. 11. c. tit. 21.
d c. vnico. 101. distin. & c. leges imperatorum, 103. distinct.

10. Suidas metropoles ciuitates, *matrices* Latine dictas, ciuitates putat, ex quibus coloniæ deductæ sunt: hoc est, ex quibus populus ad alia oppida incolenda missus est: ita *colonia* vel *colonariæ* ciuitates, tanquam filiæ sunt, & genitæ: illæ autem, vnde propagatæ sunt, dicuntur *matres*. Quod est μητρόπολις ciuitas præcipua inter vrbes & suas colonias, tale est μητροκωμία, *metrocomia*, inter vicos: est enim metrocomia vicus vel pagus, vnde in alios vicos ductæ sunt coloniæ, de qua meminerunt Cæsares, *e* & ita dicetur *matrix* villa, seu pagus: κώμη enim est vicus seu villa, & κωμοπόλεις vici maiores, quasi æmuli oppidorum.

e in l. vnic. non licere habitatorib. metrocomiæ loca sua in extraneum transferre, lib. 11. c. tit. 55.

Metropoles etiam dictæ sunt, non tantum quod ab illis aliæ deductæ sunt colonariæ: sed etiam, quod præcipuæ essent inter alias ciuitates, quæ velut filiæ a matribus curarentur & defenderentur ab illis, seu potissimum ab matricibus iure & potestate regerentur. Vnde & matricis ecclesiæ mos, ab episcopis suffraganeis seruandus dicitur. *f*

f c. 23. de his qu. 12. distinct.

Vt & generaliter mos Romanæ ecclesiæ, & ius, ad vniuersum orbem ex prima ecclesia & vrbe ad omnes ciuitates & vrbes Christianas extenditur, quia ibi est mater & caput plurimarum ecclesiarum. *g* Item & metropoles, honore maiore donatæ ciuitates, dictæ sunt, & vt aliis excellãt, vt dum Berythus in metropolin erecta est a Theodosio & Valentiniano ob iustas & multas caussas. *h* Et dum Iohannes XXII. erexit ciuitatem Tholosanam, cuius ego oriundus, in archiepiscopalem & matricem, vt ex villis quatuor proximis fecit quatuor episcopatus, & erexit, & donauit titulis & priuilegiis ciuitatis, *i* *de Præbendis, lib. 3. extrauagantium communium.* voluit autem illam ceteris vt matricem præesse.

g c. 31. & 2. & c. omnia. 12. distinct.
h in l. vnic. de metropoli Berythe, lib. 11. tit. 21.
i in c. 2.

11. Hic non immerito admonẽdi erimus, inter præclaras & maiores ciuitates regnorũ & principatuum, esse regias: nempe eas, in quibus frequẽtius imperatores aut Principes domicilium seu habitationem deligunt: ibi enim Principis persona, ad quam subditi confluunt, & opulentia regalis, & virorum præstãtiorum seu aulicorum consortium, locum illustriorem reddunt. Elegerũt porro principes prouidi & bene consulti, sedes in medio principatus & regni, vt facilis vndequaque ad illos esset aditus. Sicut Cyrus superatis Medis, Susiam, Babyloniam, & aliis gentibus propinquam, elegit, & ibi imperij sedem locauit, *vt ait Strabo.* *k* Atque vt idem Strabo *l* tradit, Cappadocũ reges Mazacenorum ad Argæum montem, quanquã incommoda ibi plurimis rebus sint, elegerunt ad habitandum præcipue: quia locus totius regionis medius erat, & lignis & lapidibus abundabat, & herba, qua plurimum ad alenda pecora indigebant.

k Lib. 15.
l Lib. 12.

Princeps melius se proximioribus communicat & extremis, dum medius, vt Sol inter alios Planetas, consistit.

12. Habitatio assidua vel frequẽtior principis in vrbe breui solet eam & ædificiis & artificiis & diuitiis splendidiorẽ reddere: vt cõtra principis absentia, splẽdida solẽt corruere, & neglectui haberi. Docuit Roma a tempore Clementis V. summi Pontificis, vsq; ad Gregorium XI. Clemẽs enim electus ex Burdegala, Lugdunũ profectus, eò ad se omnes Cardinales vocauit, qui sine mora, *vt ait Platina,* Pontifici obtẽperarunt, atq; ita curia Romana in Gallias trãslata est, & Auinionem, anno Domini 1305. vbi etiã ad 70. annos remansisse fertur, cum maximo Christianorum incommodo, potissimum vero vrbis Romæ, cuius tẽpla, magna ex parte, ob solitudinẽ & situm corruere, absentibus his, ad quos ea restituere pertinebat. Donec Gregorius XI. anno Domini 1376. Idib. Ianuar. pontificatûs sui 7. Romæ curiam restituit, & pontificalem curam.

13. Antoninus Pius Imperator, teste Iulio Capitol. laudatus, qui residebat in vrbe, vnde nuncios medius, vtpote citius accipere posset, nec vllas peregrinationes obiit, dicens, *grauem prouincialibus esse comitatum principis etiam nimis parci.*

14. Faciunt etiam priuilegia concessa ciui-

tatibus, quo maiora, eo populosiores: plures enim ad eas inhabitandas confluunt, dum se maioribus ibi beneficiis potituros sperant. Quare Principes solent aliquas maioribus priuilegiis donantes, illustriores facere, & illustrioribus aliunde, maiora impartiri: vt & Antonius Pius etiam videtur distribuisse ciuitates in maximas, maiores, & minores, atque ita illis maiora vel minora priuilegia concessisse, vt liquet ex epistola eius, quæ descripta quidem communitati Asiæ, vniuerso autem orbi conueniens est, cuius capitulum & explicationem refert Modestinus Iurisc. *Minores, inquit, ciuitates, possunt quinque medicos immunes habere, & tres sophistas, & Grammaticos totidem. Maiores autem ciuitates septem, qui curent, quatuor qui doceant vtramque doctrinam. Maxima autem ciuitates, decem medicos, & Rhetores quinque, & Grammaticos totidem. Supra hunc autem numerum ne maxima quidem ciuitas immunitatem præstat. Decet autem maximo quidem numero vti metropoles gentium, secundo autem, quæ habent vel forum causarum, vel loca iudiciorum, tertio autem reliquas.* Ex quibus verbis etiam liquet, maximas & præstantiores ciuitates semper dictas fuisse metropoles; maiores autem dici posse, vbi tribunalia iudicum sunt, seu forum causarum & iudiciale: minores reliquas.

De quibusdam rebus in ciuitatibus seu vrbibus, & oppidis considerandis vt publicis. Et primum de sacris ædibus. CAP. II.

IN ciuitatibus res quædam sunt, quæ diuini iuris sunt: *a* quædam quæ humani. Diuini, veluti *res sacra, religiosa, sancta quoque res, velut muri & porta, quodammodo diuini iuris sunt.* Quod autem diuini iuris est, nullius in bonis est: id vero, quod humani iuris est, plerunque alicuius in bonis est: potest autem & nullius in bonis esse. Nam res hæreditariæ, antequam aliquis hæres exsistat, nullius in bonis sunt. Hæ autem, quæ humani iuris sunt, aut publicæ sunt, aut priuatæ. Quæ *publica* sunt, nullius in bonis esse: ipsius enim vniuersitatis esse creduntur: *priuata* autem sunt, quæ singulorum sunt.

2. *Sacra* res, olim per principem, vel eius auctoritate dedicabantur Deo, in cuius dominium & ius transibant, *b* aut per populum, publica tantum auctoritate, lege Papyria apud Romanos, cum priuatim sacrum sibi constituere non liceret. *c* Hodie inter Christianos sacræ res sunt, quæ per Pontifices Deo consecratæ sunt, *veluti ædes sacra, & donaria, quæ rite ad Dei ministerium dedicata* d *sunt.* Relinquitur enim hæc potestas, ædes sacras seu ecclesias consecrandi & designandi, solis Pontificibus ecclesiasticis, vt eorum ritu legitimo dedicationes perficiantur. *e* Quia ecclesia cum suis rebus ad ordinationem pertinet Episcopi. *f*

Hic curam habere debet, vt ad cultum diuinum, quando populus indiget, ædificentur templa seu ecclesiæ, & quot necessariæ sunt, *g* in locis congruis, *h* sine præiudicio antiquarum vel parochialium ecclesiarum, *i* propter necessitatem maxime, non propter quæstum *k* aut ad placitum cuiusque, *l* ne inutiles, & cultu diuino destitutæ, ob multitudinem & desertionem cultus, religionis aduentat irreuerentia, maxime si sine reliquiis sanctorum altaria erigantur aut construantur, ex quorum defectu, si sine scandalo fieri possit, potius diruenda ædificia, quam *m* retinenda, nisi & illa ædificata sint etiam sine reliquiis seu sacris lipsanis, vbi fuit corpus martyris aut sancti, aut origo alicuius habitationis, vel possessionis, vel passionis. *n*

Iam vero loca sacra ædificata, conseruanda, & reparanda diligenter sunt, ne omnino corruant, maxime omnium sumtibus, qui beneficia ecclesiastica possident: *o* cum etiam olim quarta pars redituum beneficiorum reseruata esset fabricæ seu refectioni ecclesiæ illorum. *p* Curare debent episcopi, ne quid aliud, quam quod ad cultum diuinum, & religionis dignitatem pertineat, agatur in ecclesiis, oratoriis, cœmiteriis, & aliis locis sacris, non iudicia secularia, congregationes laicorum, aut conciones, aut publica colloquia, negotiationes, nundinæ, tumultus, & similia, quę dedecus & impedimentum diuinis solent adferre mysteriis & religioni. *q*

3. Sed & principes seculares operam ecclesiasticis conferre debent, vt quod disciplina ecclesiastica exsequi non possunt in rebelles & pertinaces, manu armata ad ecclesiasticorum pręposítorum implorationem corroborent, vt filii ecclesię & vicarii Dei: quibus ideo datus est a Deo gladius, vt ministerio suo & potestate, quę Dei sunt potissimũ, *r* tueantur. Quin & in negligentiam pręlatorum & pręposítorum ecclesiasticorũ, ipsi ad res ecclesiasticas cõseruandas inuocati, illud auxiliũ cõferre, & remediũ adhibere tenẽtur, quatenus eis canones sacrosancti permittunt, & *s* iubent, vt non solũ immunitates ecclesiis, ędificiis, & rebus, & psonis earũ inuiolatas habere,

a Vt tractatur à Caio in l. 1. cũ legib. siqq. de rerum diuis. lib. 1. P. tit. 1. à Iustin & Theophil lib. 2. Inst. tit. 1.
b Marcian. in l. in tantum. 6. §. sacra res.
Vlp. in l. sacra loca. 9. de rerum diuis. P. Ritus consecrandi antiquorum, refert & explicat Alex. ab Alex. lib. 4 genialium dierum, c. 14. & lib. 2. c. 8.
c d. l. in tantũ, § sacra autem res.
d §. sacra res, de rerum diuis. apud Iustinian lib. 2. Inst. tit. 1.

e tit. vt nullus fabricet oratorij domos præter voluntatem episc. & c. nouella 67. vbi & ponuntur ritus consecrandi, & can. 3. ministrare. 16 q. 5. c. nemo, 9. de consecrat. distin 1. c. nullus 15. eo. §. illud, de monachis, nouella 5. §. si quis autem voluerit, de ecclesiasticis titulis tradit ritus, & explicat consecrationem ecclesiarum, Guilielmus Durandus, lib. 1. rationali diuinorũ officior. c. 6.
f c. 1. 2. & siqq. vsq. ad c. antiquos, c. fin. § ita. 10 q. 1. c. euidenter, §. ipsa vetera. cum seq. c. episcopus c. præcipimus, 11. q. 1. c. vobis, 12. q. 2. c. omnes, 16 q. 7. & in cano. Apost. 37 & 40.
g c. 3. & c. fin. de ecclef. ædific.
h c. ecclesias per congrua, de consecrat. dist. 1. & c. ecclesias per congrua, 16. q. 7.
i c. 2. §. caueat. & c. 3. de ecclef. ædific. c. 1 & 2. de noui operis nunc. l. 5 tt 32.
k c. si quis basilicam, 10. de consecr. dist. 1.
l § si quis autem, de ecclesiast. tt. l. in nouell. c. nemo, in 1. de consecr. dist. 1.
m c. ecclesia vel altaria, 18. & c. placuit, vt altaria. 26. de cõsecr. dist. 1.

n d. c. placuit. o c. 1. & 4. de ecclef. ædif. lib. 3. tit. 48. c. fi. de his quæ fiunt à maiori parte cap. p c. Vobis errana. 25. cũ aliis sequ. 12. q. 1. q c. non oportet, c. nulli, c. oratorium, c. fi. 42. dist. c. 2. de immunit. ecclef. lib. 3. sexti tit. 23 c. 1. & 5 eo tit apud Gregor lib 3. tit 49. Martianus Cæsar l. denunciamus, 5. de his qui ad ecclef. confug. C. r c. 2 de maledic. c. 1. & c. quon. c. de offic. ordin. c. administratores 22 q 5. gl. ad c. 1. ad verb. tutorio, de Iudæis, in extra. lib. 22. s c. 4 cum sequen. 16. q 7.

&con-

& conseruare teneantur: sed etiam curare, vt qui his abutantur, ad rectam redeant disciplinam. *a*

a ca. cum ad verum, 26. distinct. c. quoniã idem mediator, 20. distinct.

4. Debent & principes, in hæc ædificia sacra liberales esse, vt in Dei Optimi Maximi & supremi regis regias, vnde & *basilicæ, sacræ* ædes dicuntur. Inde & multi reges & principes, tum Ethnici, tum Christiani, & Iudæorum, imo & Mahumeticæ impietatis, apud suos & posteros memoriam, tanquam grati in religionem sibi perpeterunt. Cauendum tamen principibus Christianis ne obtentu pietatis & religionis, subditos opprimant. Satius enim est ædificia materialia, humilia, religiosa tamen, quam ex lacrymis & miseria subditorum splendida, quæ minime Deo placeant, excitare.

Dauid rex nefas esse existimauit, sese in domo cedrina habitare, arcam autem Dei in tabernaculis linteis manere: quare & templum Domino constituere decreuit: prohibitus tamen à Deo per Nathan prophetam, quod manus multorum præliorum sanguine pollutas haberet, vnde opus ad filium Salomonẽ transtulit, præparatis quæ ei necessaria erant. *b*

b 1. Paralip. c. 22. 29. & 3. Reg. 5.

Curauit Iosias rex Iudæorum, vt pecunia quam à populo sacerdotes colligerent, curatoribus operis reficiendi & resarciendi templi daretur. *c*

c 4. Reg. 22.

Iudas Machabeus, victo Lysia Antiochi Epiphanis duce, Hierosolymitanum templum ab Ethnicis prophanatum, lustrauit, & quę cõtaminata fuerant demolitus, aram nouam exstruxit. *d*

d Machab. 1. cap. 4.

Darius impedita exstructione & reparatione templi per Artaxerxem & ab alijs Iudæorum æmulis, edictum ad Syriæ prætores anno regni sui 2. misit, non tantum vt in templo ædificando non impedirent Iudæos, sed etiam vt sumtus ex fisco regio præstarent. *e* Omitto Constantini Magni pietatem, & Caroli Magni, Dagoberti & aliorum in exstruendis & reparandis magnificis ædificijs sacris, & monasterijs.

e 1. Esdra. c. 6.

5. Nomine principis vel populi potestatem supremam habentis, qui eorum vices agunt, vt olim proconsules, *f* ædes sacras, vt opera publica circuire inspiciendi gratia debent, an sarta tecta sint, & an aliqua refectione indigeant, & si qua cœpta sunt, vt consummentur: prout vires eius reipublicæ permittunt, curare, curatoresque operum diligentes solemniter præponere.

f apud Vlp. in l. si in aliam 7 §. ædes sacras, de offic. proconsul. lib. 1. tit. 16.

De muris ciuitatum. CAP. III.

MVri ciuitatum, corpus illud ciuile, cuius sunt, complectuntur, vt continens pro contento sæpe accipiatur: quod docuerunt exemplo Carthaginenses, qui in luctu publico mœnia vrbis pannis nigris tegere consueuerant: quod etiam tunc fecerunt, cum classis illorum contra Agathoclem missa, in Siculo mari naufragio periit: *Vt scribit Diodor Sicul. lib. 20.* Et Senatusc Romæ. Q. Fabio Maximo dictatore, & M. Minutio Ruffo, magistro equitum, creatis, negotium tanquam maxime reipublicæ necessarium, datum, refert Liuius *lib. 22.* vt muros turresque vrbis firmarent, & præsidia disponerent, quibus locis videretur, pontesq; rescinderent fluminum.

2. *Muri* ciuitatum *sancti* sunt, ita & inuiolabiles: hoc enim sanctum dicebant antiqui, *g* & nullius in bonis, quodammodo diuini iuris. *h* Et proinde prohibitum merito, ne quid his immitteretur: *i* neue muri aut portæ municipiorum habitentur sine permissu principis, propter fortuita incendia, *k* quæ possent causæ publicæ nocere, consumtis muris & deiectis, vnde patere hosti posset aditus: vel propter periculum, ne hostes ea parte qua priuati inhabitarent, admotis scalis, clam inuadere possent ciuitatem, admissi, nisi forsan ex auctoritate sanctionis principis, turres noui muri, qui ad munitionem splendidissimæ vrbis exstructus est, completo opere iussu principis eorum vsui deputentur, per quorum terras ædificatæ sunt, ea conditione, vt sumtibus eorundem postea instaurentur & reficiantur, si egeant: *l* alioquin data licentia etiam in loco publico, iuxta publicas ædes ædificandi, intelligitur quindecim pedum spatio interiecto inter publica & priuata ædificia, tantum ædificij ponendi datam potestatem, vt tali interuallo, & publicæ ædes a periculo vindicentur, & priuatus ædificator velut perperam fabricato loco, destructionis quandoq; futuræ non timeat detrimentum. *m* Siquidem hoc proculdubio tenendum est tempore belli vel necessitatis publicæ, etiam priuata ædificia quæ impedimento possunt esse tuitioni & defensioni murorum, vel propugnaculorum, vel portarum, dirui posse, & vtilitatem publicam priuatorũ vtilitati auctoritate principali anteferendam: vnde & consulerẽ principibus etiã ne concederent turrium ædificatarum in terris priuatorum, eorum habitationi, sed potius terras emerent ex publico ærario iusta æstimatione.

g Marcianus iuriscon. in l. sanctum. 9. de rer diuis. P.
h l. 1. §. 1. de rer. diuis. P. § sanctæ ea. ti. apud Iust. vide Macr. lib. 3. Satur. c. 3. de loco sacro, prophano, & sancto.
i d. l. sanctũ §. fi.
k l. 3 ne quid in loco sacro fiat, & l. P. l. ædificia, 14. de operibus publ lib. 8. C. tit. 12.
l l turres noui muri, 11. de operib. publ. C.
m Cæsares Arca Honor. & Theo in l. si cui, 9. de ædific priuat. lib. 8. C. tit 10. l Marciana 11. §. fi. eod tit.

3. Cura murorum prima principi esse debet, num ex re principatus esse possit cingere oppida muro, an vero satius sit ea sine muris esse: ea n. fuit & est alicubi etiamnum controuersia, num expediat principi, munita & optime murata oppida in ditione sua esse. Habita

enim

enim ratione locorum, & qualitate subditorum & vicinorum principum, aliquando expedit, interdum non expedit: vt non immerito statutum fuerit à Cæsaribus, & responsum à Iurisconsultis: non licere sine principis auctoritate vel licentia, oppidanis vel municipibus, nouos muros ædificare, vel veteres firmius renouare. *a*

a in l. omnes. 11. C. de operib. pub. l. ... 1. § fi. de rer. diuis. T.

4. Arces quippe quas vocant *citadelles*, occasionem sæpe dant principib. malis opprimendi subditos, aut tyrannice imperandi: ciuitatum vero munitiones & propugnacula, inuitant populum ad rebellionem, hostes ad inuasionem, vel ipsos ciues faciunt in muris confidentes, ignauos & imbelles. Aliquando status reipublicæ, puta popularis, non patitur præter matricem ciuitatem, alias propugnaculis aut arcibus communiri, metu ne nobiliores vel alij ambientes imperium eius, illis inuasis statum & formam regendi subuertant. Principes interdum populis imperant pernicacibus, interdum pacificis, interdum hostes metuunt, interdum pace fruuntur, & aliquando tantum in limitibus egent propugnaculis, quæ nulli priuato aut alijs quam militibus committunt. *b* Atque, vt ait Liuius, *c Maiores nostri castra munita, portum ad omnes casus exercitus ducebant esse, vnde ad pugnam exirent, quo iactati pugna receptum haberent. Et si castris exutus erat, etiam si pugnando acie vicisset, pro victo habebatur.* Arces & muri muniti cum paucis, magnam hostium manum arcere possunt: pugnátibus vel solis elemẽtis aduersus obsidentes, vt frigore, pluijs, æstu, & penuria cõmeatus, quæ sæpe ingentes copias, exercitusq. majores cogunt inuitos obsidionem soluere: & salui sunt facile ciues eo confugientes, qui, alioquin ciuitatibus destitutis muris & propugnaculis, primo hostium impetu, maiori numero, perirent. Et verum quidem est quod sibi persuaserant Spartani, ciuitatem non saxis lignisue, sed pro vallis ac mœnib. incolentium virtute muniri oportere, quos si iungit concordia, nullus murus potest esse inexpugnabilior. *d* Neq; inficiandum optime responsum ab Isæo Lacedæmonijs consultantibus, cum periclitarentur de ciuitate mœnibus cingenda, relato versiculo Homerico, vt narrat Philostratus, *e*

b l. 2. de fundis limit. P. li. 11. C. tit. 59.
c Liuius lib. 35.
d Plutarch. in apophtheg. Laconicis.
e Philostratus in sophistis.

ἀσπὶς ἄρ᾽ ἀσπίδ᾽ ἔρειδε, κόρυς κόρυν, ἀνέρα δ᾽ ἀνήρ.
Scutum hæsit scuto, galea galeæ, atque viro vir.

Et adiecit, *Sic mihi state Lacedæmonii, & muro cincti sumus.* Cęterum cum plures & numero & virtute non munitam ciuitatem inuadunt, vel repẽte pauciores irruunt, certe nec virtus paucorum nec plurium virtus intercepta, sufficit ad repellẽdum impetum, eorum qui dum muris ingredi prohibiti, & ante portas subsistentes, copijs auxiliaribus possunt repelli, vel etiã longa obsidione seipsos prodere, & vincere.

5. Metuunt hostes quos inuadere incautos nequeunt, nec alia ratione populus etiam duræ ceruicis iugum inuitus patitur, siue legitimi, siue illegitimi principis, quam quod præsidia in arcibus firmissimis, princeps habeat, ex quibus exigua militaris manus multas potest cohibere plebis furias. Quemadmodum Iosephus scribit, *f* Antiochum Epiphanem arcem munijsse Hierosolymis, quam Macedones per annos triginta occupauerant, & tributũ a Iudæis inuitis exegerant, quam Simon Iudæorũ dux & pontifex, expugnatam solo æquauit, ne postea hostibus esse posset receptaculum, neue inde aliquod vrbi inferretur incommodum. Expositæ sunt nationes & regna prædæ exterorum, quæ non habent muratas aut munitas ciuitates, vt de Anglia & Scythicis liquet nationibus: cito enim expugnatis portubus, ingressu & aditu patefacto, omnia cedunt reliqua: rursusque victores eadem facilitate expelluntur: quod non accidit, nisi cum plurium ineuitabili cæde.

f Ioseph. li. 13. cap. 12.

Nehemias ideo curauit multa diligentia, accepta potestate ab Artaxerxe, restitui & reædificari muros Hierusalem, ne illa ciuitas esset in opprobrium inimicis. *g* Et cum Sanaballat impedire vellet opus, populus vna manu portabat onera, vel ædificabat: altera tenebat gladium, paratus ad repulsionem inimicorum, qui impedire opus decreuerant. *h* Sic Amphion & Zethus, cum suspectas haberent vires Phlegiarum, vt ait Pherecides, Thebas muris ac turribus munierunt, vt essent tutiores ab hostium incursibus, alijque qui imperij sui futuri fundamenta iecerant, quos longum referre & superfluum, quia omnibus fere liquẽt, videretur.

g Nehem. 2. c. 2. versic. 17.
h 2. Nehem. c. 4. vers. 17.

6. Et proinde princeps, non male facturus est, si non solum in limitibus: sed etiam intra regnum & ditionem ciuitates habeat munitas, & mœnibus & propugnaculis defensas: neque timere debet (quod certe non diffitemur posse accidere) subditorum rebelliones, aut hostiũ occupationes: nam hæc perpensa si cõparentur cũ populi strage, quę accidere posset ex irruptione hostili, faciliora non debent eum deterrere: nam quod ad rebellionem pertinet, sollicitus esse debet, vt videat, quibus earum ciuitatum curam cõmittat. Quod si quãdo & ab illis decipi contingat principes, atq; legerint, aut audiant alias factũ esse hoc & humanũ esse; & deteriora quoq; contingere posse iudicare debent. Si vero quis persuadere conetur

netur, fieri posse, vt possint esse aliquando exteris inimicis in refugium, meminerit & multo facilius hostib. expositum regnum aut principatũ si nullę sint munitæ ciuitates, aut si tales paucissimę, facilius hostes equitatu, & peditatu percurrere posse nudatos mœnibus pagos, quam machinas in muros admouere. Sunt & quidã gloriæ principũ æmuli, qui non magis cõsulere, quã inuidere in hac parte videntur. Prout aliquãdo cõtigit Lacedęmonijs aduersus Athenienses. Siquidem, *vt narrant auctores certissimi*, post *a* victoriã ad Plateas partã Athenienses Trœzene & Salamine liberos vxoresue suas Athenas in patriam reuexere: statimq; curam omnẽ ad cingendam mœnib. vrbem contulerunt, quæ Xerxes diruebat. Lacedęmonij vero perculsi gloria Atheniensiũ, quam nautico certamine ad Salaminẽ adepti fuerant, suspectas eorũ res incrementaq; habẽtes, ab exstruendis eos mœnib. ꝓhibere statuunt, & cõfestim Athenas legatos miserunt, qui cõsulerẽt minime oportere ea tẽpestate mœnib. vrbem munire: vt periculosum maxime Græcorũ cõmuni saluti. *Si enim*, inquiebant, *maiorib. rursus copiis Xerxes in Graciam traiecisset Vrbes occupaturum extra Peloponnesum, veluti ad rẽ suam munitas: ex quibus assidua eruptione, reliquos vbique populos infestando, ac sensim debilitando, facile posset Gracas res obterere.* Sed horum consiliũ Themistocles prudenter silentio primum elusit, & postea adhibita arte, legatis interceptis, ad Spartanos veniens, iussit clam interim mira celeritate mœnia perfici.

a Diodo. Siculus lib. II. Plutar. & Trob. in Themistocle. Frontinus lib. 1. c. 4. 1. Polyænus. li. 1.

7. Muros ciuitatũ facile iussu Principum cõstrui posse, in locis, quib. ipsis videbitur, nemo dubitat, cum & ad illud possint cõpelli & oppidani seu municipes, contributis sumtib. iuxta facultates illorũ. *b* Debent & Principes ex vectigalibus & prouentibus publicis, saltẽ tertiam partem conferre. *c* Construi autem tunc iubebit, quando de habitoribus confidet, aut quando sibi satis præsidij ad defendenda mœnia putabit, alioquin satius est diruere quam excitare aut reficere, quemadmodũ *vt apud Nicephorum d* Gensericus, post Marciani obitum, cum crebris excursionib. afflixisset Africæ partem Romanæ ditioni subjectam, omniũ vrbiũ pręter vnius Carthaginis mœnia diruit, & eam Vandalici regni regiam constituit facile. & ita imperauit non immitis, donec Belissarius ex improuiso, capta Carthagine, nonaginta quinque post annis, Iustiniano regnũ Vandalorum subjecit. Refert & Polybius & Plutarchus, *e* *oppidorum Hispania cis Betim fluuium, vno die M. Catonis Consulis imperio, mœnia diruta fuisse, qua multa erant, & viris bellicosis abundantia: ne*

b d. l. omnes. II. de operi. pub. C. c. l ne splendidissima, 10. C. eod. l. restauratione, 3 de diuersis pradiis vrbanis lib. 11 tit 69.

d lib 15 c 27.

e In Catone,

daretur occasio rebellandi, & nouo animo belli Gothici. Totilas rex Beneuentum vi captam, mœnibus nudauit, ne locus, alioqui natura munitus, sedes belli fieret hostibus: Sabellicus f & Blondus. g Alia tamen ratione Ischolaus *h* cũ in Drye oppugnaretur à Chabria volente admouere arietes, ipse prior muri partẽ deiecit, vt fortius pugnarent sui, & spontaneam mœniorum destructionẽ molientes, hostes ingredi vrbẽ non auderent, vt suas machinas contẽni vidẽtes, quod accidit. Cauere etiam debent, qui in democratia degunt, ne mœnia & arces in sua ditione fiant, ne rebellandi occasio, vel aristocratię, vel monarchiæ detur occasio. Qua ratione Lysander captis Athenis, muros ex Ephororum sententia diruit, vt rempublicam libertate donaret: nam sublatis mœnibus, postea triginta vrbi, decem Piræeo præposuit rectores. Arci apposuit præsidium, cui Harmostem dedit Callibium Spartiatem. *i* Et Carolus Magnus Pampelonæ ciuitatis in Nauarra ante à Sarracenis occupatæ, cũ se dedidisset, iussit muros ad solũ vsq. deijci, ne rebellaret. *k* Sed nec facile permittendum his, quorum mœnia ob crimẽ aut rebellionem diruta sunt, quandiu saltem memoria delicti potest retineri per ciues punitos, muros reficere, etiam si suis sumtibus se facturos offerant: & nisi causa omnino sit ab insidiarum aliena suspicione. *l* Neque etiam, si sine delicto sed ob causam reipublicæ vtilem, manente eadem, sint deiecti, quemadmodum eodem prætextu inimici Iudæ prohibuerunt apud Artaxerxem ne reædificaretur templum Hierosolymitanum, tempore Zorobabelis. *m*

8. Distinctio quippe causarũ deiectionis murorum habet quandam diuersam consequentiam, ratione priuilegiorũ irrogatorum ciuitatib. muratis. Siquidem, si hostili furore & expugnatione, vel casu aliquo corruerint muri, non ideo dicitur minus ciuitas, stantibus ædificijs & incolis, *n* gaudetque & potitur suis priuilegijs, quia muri non faciunt ciuitatem, sed ciues & incolæ, *vt alibi notauimus.* Dissolutis tamen ciuibus & alio commigrantibus, locus desertus non vtetur priuilegio illi antea ratione ciuium & habitantium concesso. Sicut nec collegium dissolutum, nec ciuitas vlla dicetur, quæ aratrum passa est, seu exarata fuit, *vt ait Modestinus. o* Quemadmodum si integritas vniuersitatis non habeat vnionem, ad quam fundata est, non gaudet priuilegio concesso, nisi ad eam vnionem redierit. *p* Et Origenes de tẽplo Salomonis, *q* quod erat domus orationis. *Primum quidem, inquit, à Salomone lapidibus insensatis constructum fuit, deinde* ... *repara-*

f Ennead. 8. lib. 3.
g li. 6. decadis 1.
h Polyænus li. 2 stratag.
i Plutar. in Lysandro.
k in annalib. Pipini & Caroli Magni. an. 775.
l Cosma Guymier in gl. antiquis, ad § in ecclesiis, ad verbũ existunt, de colla in prag. sanct. Rebuffus tract. nominatio q. 16. n 12.
m Esdræ c. 4.
m l pater filiũ, 11. § 6. fideic de lega 3.
n in l si vsusfructus leg. 21. quib. mod. vsusfru. amit. li. 7. P. tit 4.
o l. ciuitate 21. & ibi glo ad verb. tit de verb sign. c. 18. l 21. q fin.
p Origę homi. 13. ad c. 21. D. Matthæi, Gratia in c. 9 & quod diximus 16. q. 7 & ibi gl. ad verbum destructa
q vt colligitur ex simil. lib. 1. generaliter tit de epis. & cler. C. sta. data 11. c. 4 generaliter. 16. q. nasli 1.

f Isaiæ 3. n. cap. 12.
g Nehem. 2. 2. vers. 17.
h 2. Nehem. 4. vers. 13.

reparatum ab Esdra: postea vero post Christi aduentum, à Romanis destructum: & illa æstimabatur domus orationis: qua destructa, necesse est, vt Iudæi quasi non habentes iam domum orationis, iam non habeant priuilegium speculationis Dei, nec possint secundum legem Deo seruire. Cessante causa & subditorum merito, ex quorum delicto mœnia diruta sunt, adempta priuilegia censentur, quæ non mœnibus, sed habitantibus & conclusis concessa erant, *a* nisi reædificentur cum auctoritate superioris. Aliter si muri corruissent, vel senectute, vel alio casu, vel hostili impressione, remanentibus incolis & ad principem suum redeuntibus: siquidem murorum talis destructio non adimit priuilegia ciuitatis, *b* sicut nec locus facit villam muratam, sed materia, *c* etiamsi diminuti sint valde habitantes & ciues, dummodo consilio transmigrandi omnes non reliquerint locum. Siquidem penes paucos remanere potest ius municipij & vniuersitatis, *d* neque incrementa vel decrementa singularium personarum faciunt, quominus censeatur idem corpus ciuile, & eadem vniuersitas. *e*

a Vide nd. Lucæ de Penna ad l. fin. de quibus muneribus lib. 10. C. vbi ponit 26. quæstiones notabiles in materia reædificationis murorum & vi... & Gu... & Rebuffum in loc. à pau... ante allegatis.
b l. vrbana 198. de verbor. sign.
c l. sicut municipium. §. fin. quod cuiusc. vniuers. nom. P.
d proponebatur. de iudic. P.
e c. 2. de immunitate eccl. lib. 3. decret. tit. 49.

9. Muri ciuitatum, communis salutis causa ciuium construuntur, ideo omnes ad eorum custodiam maxime hoste imminente, etiam personæ, quæ ad ditionem Ecclesiæ pertinent, nec sunt ecclesiasticæ, compelli possunt. *f* Interestque omnium, eos non violari, seuereque & capitali pœna animaduersum in violantes, vt Pomponij lex admonet, *Si quis violauerit,* inquit, *muros, capite punitur, sicut si quis transcenderit, admotis scalis, vel alia qualibet ratione. Nam ciues Romanos alia quam per portas egredi non licet, cum illud hostile & abominandum sit.* Nam & Romuli frater Remus occisus traditur, quod *murum transcendere* voluerit. Et Vlpianus. *g* *Qui perforauerit muros vel inde aliquid abstulerit, peculatus actione tenetur.*

f l. fin. de rerum diuisio. P.
g l. qui perforauerit 11. ad leg. Iulia pecul. lib. 48. P. tit. 13.

10. Portæ quippe publicæ ideo constitutæ sunt, quibus ingredi & egredi oporteat: qua viam relinquebant in muro, ait Varro, *h* scilicet conditores vrbium, qua in oppidum portarent *portas* dixerunt. Portæ diuini quoque iuris & sanctæ, quomodo & *muri* dicuntur: *i* sunt etiam & pars murorum & publicam habent causam. Indicat idipsum formula principis de *custodiendis portis ciuitatis*: in qua apud Cassiodorum *k* sic legitur, *Nullatenus de eius fide dubitatur qui ad custodiam ciuitatis eligitur, quia probata conscientia constat esse credendum quod fueris pro securitate multorum: atque ideo curam portæ illius ciuitatis nostra tibi auctoritate committimus, vt improborum non pateat aduentibus, & bonorum non retardet accessus. Nam si porta semper obserata sit, instar est carceris, si iterum iugiter pandatur, murorum nihil prodest habere munimina. Sit ergo vtrunque moderatum: Vt & custodiæ nocturnæ satisfacias, & incompetenter eam claudere non præsumas. Eris nimirum via ciuium, & ingressus mercium singularum, amicus simul copiæ quam optas intrare. Stude ergo cum alimoniis mutare venientes. Non tibi quod despiciatur est creditum. Quibusdam faucibus ciuitatis præponeris, qui ingredientibus victualibus præesse monstraris, quod te oportet sine querela perficere, vt in paruis agnoscere possimus cui maiora credere debeamus.* Meminit Seneca *l* legem fuisse, *Nocte in bello aperire portas ne liceat.*

h Varro. 4. de lingua Latina.
i in l. 1. de rer. diuis. P.
k lib. 4. variarum, c. 29.
l Seneca li... controu. ... 4. ... contro... .

De suburbiis & pomœrio. CAP. IV.

PAulus Iurisconsultus, *m* quotidianam quæstionem, paucis definire videtur, cum quæritur, *num appellatione ciuitatis contineantur suburbia? Vrbis,* inquit, *appellatio, muris: Romæ autem continentibus ædificiis finitur.* Quibus verbis, dictione quidem vrbis, quæ intra muros sunt, contineri tantum admonet, non suburbia: sed *Romæ* appellatione, hoc est, nomine qua vrbs dicitur, cõtineri suburbia, id est, cõtinentia vel extra iuxta posita ædificia: vt si dicamus *Tholosam,* intelligimus & suburbia, quæ iuxta sunt: vt dicendo *in vrbe Tholosana,* certe nomen vrbis restringitur ex proprio significatu, quia vrbs ab *vrbo,* seu *vruo,* id est, aratro, nomen inuenit, *n* & quicquid aratro conclusum est, id tantum vrbs.

m l. 2. ... verbor. signif.
n l. pupillus ... de verbor. sign. ... l. ... & alii.

2. Extra vrbem & muros pomœrium: post muros, terra quæ ciuitatis esse censetur: ideo ibi suburbana posita ædificia cẽsentur eiusdem nominis. Adfert hanc distinctionem Cicero, vt vrbs sit, tectorum coniunctio, delubris & spatiis communib. distincta, in qua cœtus sit hominum, iuris consensu, vtilitatis communione sociatus. Romana autem vel alterius nominis, intelligatur, quicquid regionum & colliũ pomœrio & mœnib. ciuitatis includitur. Maxime & proprie pomœrium, spatium agri est, quod intra & extra muros, incultum & non aratum est: ædificia autẽ quę addita sunt, quia sequuntur, *continentia* dicuntur, & quia sub fines pomœrij sunt, vel proxime vrbi adiacent, *suburbana* vel *suburbia* appellantur. Et ciuis dicitur etiam qui extra vrbem habitat, si modo participet in iuribus, & sit administrationis eiusdẽ ciuitatis. Ædificia collecta instar vici vrbani, sunt & pro parte vel pro appendicib. ciuitatis. Et apud Bonifacium VIII. sic explicatur interdicti sententia. *o* *Si ciuitas, villa, aut castrum, subiiciantur ecclesiastico interdicto: illorum suburbia & continentia ædificia, eo ipso intelligi volumus interdicta.*

o in c. si ciuitas. 17. de senten. excom. lib. 5 sexti. cap. 11.

interdicta. Nam licet prædicta videantur alias murorum ambitu terminari: hoc tamen casu, ne vilipendi valeat sententia interdicii (quod fieret, si in ipsorum suburbiis vel continentibus ædificiis licite celebrari posset vt prius,) expedit interpretationem fieri latiorem. Ædificia Romæ fieri, inquit Vlpianus, a *etiam ea videntur, quæ in continentibus Romæ ædificiis sunt*. Et Herennius, b *Qui in continentibus vrbis nati sunt, Romæ nati intelliguntur*. Et latius Marcellus ex Alpheno, c *Vrbs est Roma, quæ muro cingitur. Roma est etiam quatenus continentia ædificia essent. Nam Romam non muro tenus existimari ex consuetudine quotidiana posse intelligi, cum diceremus Romanos ire, etiam si extra vrbem habitaremus*. Paulus item, d *Si ita legetur, penum quæ Romæ sit, vtrum quæ est intra continentia legata videtur: an vero ea sola quæ est intra murum? Et quidem vrbes fere omnes, muro tenus finiri: Romam, continentib. & vrbem Romam æque continentibus*. Quare ex consuetudine & vsurpatione nominis ciuitatis cuiusque, vt vrbs *Tholosa, ciues Tholosanos, municipesque Tholosanos* contineri notandum est, qui in suburbiis sunt: nisi si quid aliud nominatim distinctum sit, & priuilegia, immunitates ciuitatis ad suburbanos quoque pertinere, quod de alijs fauorabilibus dicendum, quamuis in odiosis quæ restringi debent, forsan si res diuisionem pati potest, *vrbis* appellatio non transeat septa murorum. Quæ notanda veniunt pro quotidianis propemodum infinitis quæstionibus vt *ius ciuis* certam habeat explicationem. Sicut olim iure Romæ peregrini non consequebantur ciuitatis iura, neque ipsi Latini ius Quiritium, nisi militia, naue, iberis, beneficio Principis, pistrino, ædificio, *Vlpiano teste, in fragmentis lib. 3. de Latinis*. Item pro tributis, vt si in singulas regulas ædificiorum ciuitatis, imponerentur, vt factum alias Romæ obsidione Mutinæ aduersus Antonium cum pecuniæ deficerent, e facit quod Vlpianus f ait: *Qui ex vico ortus est, eam patriam intelligitur habere cui reip. ille vicus respondet*.

3. Excipiuntur negotia, quæ aperte constat non posse conuenire habitantibus intra & extra vrbem vel ratione loci, vel ratione dignitatis. Nam vt dicitur de curionibus in Gallia, qui doctiores requiruntur in villis muratis seu ciuitatibus, quam in suburbijs, vbi forsan resident hortulani vel artifices, vel agricolæ, aut vinitores: nisi & parochiæ, quæ extra muros essent, g parochiani qui in vrbe morantur essent subiecti: qui & pari modo instrui debent in suburbio ac in ciuitate, quia & ibi decimas debent: & ibidem sacramenta debent accipere. h Vsus etiam obseruari hic debet, & an suburbani sint eiusdem iurisdictionis ac vrbani, vt tunc eodem iure vtantur, & sint eius vrbis incolæ ad cuius fines consederunt inhabitandi causa. i Sin autem suburbia in confinio quidem sint ciuitatis, sed alterius iurisdictionis aut dominij, vt sæpe accidit in ciuitatibus limitaneis, tunc aliter statuendum, nisi iure societatis mutua priuilegia sibi communicauerint. Quare Vlpianus libro singulari de officio præfecti vrbi, *quicquid*, inquit, k *intra vrbem admittitur, ad præfectum vrbi videtur pertinere: sed & si quid intra centesimum milliarium admissum sit, ad præfectum vrbi pertinet: si vltra ipsum lapidem egressum est præfecti vrbis notionem*. Vocant hanc iurisdictionem quidam in Gallia, *la banlieue*. l Fuit & lex lata a Valerio Poplicola aduersus magistratus de prouocatione ad populum, m quæ tantum in vrbe erat, & extra vrbem ad mille passuum.

a Vlp. l. ædificia 139. de verbor. signif. P.
b Heren. in l. qui in continentib. 147. eo ti. de verb. sign.
c l. vt Alphenus 87. eo de verb. sign.
d l. 4. § si ita legetur de penu leg. tit. lib. 33. P. tit. 9.
e Dio Cassius.
f l qui ex vico, 30 ad municipales li. 50. P. tit. 1.
g gl. antiqua ea § in ecclesiis ad verbum existunt. de collat. in pragm. sanctio. respub. tracta. nominatio q. 16 rum. 11.
h c. ad apostolicas 20. de decimis l b. 3. decret. tit. 30.
i l pupillus 239 § 2 incola est, de verb. sig.
k l 1 § initio eiusdem epist. de officio præfecti vrbi li. 1. P. tit. 12. vide l. mille passus 154. de verb. sig. P.
l Bodinus ad l. fin in aliena 7 de offic. procons. P.
m Liuius lib. 2. ab vrbe cond.

De tutissimis artibus in republica, principatu & regno ædificandis. CAP. V.

QVÆ antea diximus de muris ciuitatum & propugnaculis, recte ad arces transferri possunt. Exploratum enim est, omnibusque in confesso, arces munitaque loca excogitata esse aduersus inimicos & hostes, ad securitatem, & imperantium & populi. Etenim impossibile est eos, qui iure vel iniuria imperant, non incurrere plurium odium. Oderunt enim dum metuant, & sunt semper improbi bonis hostes, & multi principantibus infesti, vel ob iustitiam, qua in se animaduerti nollent, vel ob inuidiam & ambitionem, quando sibi eos prælatos sentiunt & principatum aucupantur, vel populum metuentes, multo magis, qui occuparunt tyrannidem, illud fuit præcipuum, saluti & securitati consulentes, & in futurum & præsens tempus prospicientes, atque inter cetera curarunt, vt auxilia sibi adessent militaria, & loca ad refugium tutissima: neque enim sufficit, sibi principatum aut virtute aut successione, aut tyrannide, armisque peperisse, nisi editum, de eo conseruando & defendendo consulatur. Sunt in limitibus principatuum & regnorum, subditi excursionibus hostium expositi, sunt in ciuitatibus status reipublicæ inimici, vbique præsidium & loca tutissima hominibus probis & fidis committenda, constitui necessario oportet, sic semper arces, castella, munitiones, muri, refugia, parare expedit, potissimum, vbi de rebellione vel de incursione inimicorum est suspicio.

2. Arcani sermonis significatio trahitur, *inquit Festus*, ab *arce* quæ tutissima pars est

vrbis: siue à genere sacrificij, quod in arce fit ab auguribus, adeo remotum à notitia vulgari, vt ne literis quidem mandetur: sed per memoriam successorum celebretur, in qua, quæ clausæ sunt, tuta manent, cuius ipsius origo ab *arcendo* pendet. Et Varro, *a Arx ab arcẽdo, quod is locus munitissimus vrbis à quo facilius hostis prohiberi possit.* Deioces Phraotis filius, postquam electus fuit rex à Medis, iussit erigi sibi ædificia, imperio digna, stipatoresque ad custodiam corporis sui adiungi: quod & Medi præstiterunt, eique ingentia probeque munita exstruxerunt, permiseruntque satellites ex vniuersis Medis, quos vellet, sibi deligeret. Atque imperio potitus, Medos compulit vnum oppidum concedere, vt hoc vno communito exornatoque, aliorum non ita magnam curam haberent, cui obsequuti etiam hac in re Medi, mœnia construxerunt ampla simul & valida, quæ *Ecbatana* appellantur. *b* Herodes Iudæorum rex cum propter mutatos à se patrios ritus, populum tumultuari, & à seditione & defectione non procul abesse cerneret, cum duas arces, in vrbe haberet, vnam, in qua ipsius erat regia, alteram vero iuxta templum Antoniam à se communitam, visum est tertiam quoque munire Samariam, mutato nomine *Sebasten*, quæ foris totam gentem contineret in officio, ab Hierosolyma itinere vnius diei distantem, ad compescendos vrbanos tumultus oportunam. Aliam toti genti ceu arcem imposuit, olim *Stratonis turrim* dictam, quam *Cæsarem* ipse appellari maluit. In *magno* etiam, quem vocant *campo*, forte lectis equitibus castellum condidit, & in Galilæa *Gabalum*, *Esthonitim* in Peræa. Atque his arcibus ad tutelam regni per totam regionem oportune dispositis, ademta est vulgo leuissimis quibusq; de causis mobilis tumultuandi materia, parato ad quoscunque clancularios conatus remedio, dum in propinquo semper sunt, qui vel præcaueant, vel recens ortos compescant, atque prætextu etiam magnificentiæ in operibus publicis, securitatem rebus suis procurabat. Et ita omnibus rebus ordinatis ex sententia, nullos amplius in regno suo motus timuit. Duobus potissimum modis cum his subditos in officio continens, timore suppliciorum quæ nemini remittebat: & liberalitate qua prouidebat publicis necessitatibus. *c*

3. Admirabilis in medio populosissimæ ciuitatis Babylonis, arx vicenum stadiorum ambitu, murorum fastigio 80. pedum in cœlum educto, apud Curtium. Item alia Persepoli in regno *Persarum* fortior, triplici mœniorum ordine cincta, cum portis æneis, & ante singulas vallum æneum 20. cubitorum, terrorem incutiens vel solo aspectu, *d* quam tamen Alexander Magnus exussit. Messenij quoque in Ithome monte habebant fortissimam arcem, castellum natura loci egregie munitum, in quod, post bellum primum cum Lacedæmonijs cruento Marte gestum, se receperunt, & ibi per 20. annos se strenue defenderunt. *e* Fuerunt in Iudæa tres arces munitissimæ, *Herodiam*, *Machærus* & *Massada*, quarum priores duas excisis tandem Hierosolymis, Lucilius Bassus Legatus à Vespasiano missus in Iudæam, cepit. Massadam v. Fl. Sila qui Basso successit. *f* Sunt nostro tempore plures in diuersis orbis regionibus & regnorum prouincijs in ciuitatibus constructæ arces, ob crebras populi rebelliones, atque hostium incursus, vt vix sit oppidulum aut castrum quod arce careat. Anno Domini 1440. in Marchia Brandeburgensi cum ciues Berlinenses in suum tumultuarentur magistratum, Fridericus Marchio interueniens, imposuit vrbi arcem frenum libertatis. *g* Imo sunt domus ipsæ priuatorum, maxime in pagis aut oppidis tutissimæ, sæpe muris, pinnis & fossis circundatæ & vallatæ, & turritæ, quod aliquando perniciem ciuitatibus proximis adfert: dum enim ista castella ab hostibus aut latronibus occupantur, valde vrbes infestant & ad commeatus officiunt. Si vero à probis viris habitentur & possideantur, & ab amicis: valde prosunt. Vt recte dicatur de arcibus & locis munitis, quod de mulieribus quidam dixerunt, *neque cum illis neque sine illis tutam esse rempublicam.* Inter feroces populos enim, periculosum est principibus tales passim arces singulis permittere, at inter beneuolos subditos non tantum ad ornatum aut securitatem priuatorum, sed etiam ad hostium facilius reijciendum impetum pertinent & conducunt. Ita alia est ratio quarundam regionum & regnorum arces & munitas domos prohibentium: alia eorum qui permittunt. Nemo est Turcarum omnium, aut inter eos Christianæ professionis veterum incolarum, qui vel oppida, vel arces, vel denique pagos more Persarum possideat, aut paulo munitiores domos ædificet: vetere enim edicto cauetur, ne quis villam pinnato muro circumducat, ne ædificium supra primam contignationem, aut columbaria turrita, altius condat. Propterea Thraces, Græci, Macedones, Mysij, Epirotę, Illyrij, cæterique populi barbarico subiecti iugo, neque firmis opibus valent, neque si Christiana arma aliunde pro-

strepant

a 4. de lingua Lat.

b vt refert Herodotus in 1.

c vt narrat Iosephus lib. 15. c. 13.

d vt scribit Diodorus Siculus lib. 17.

e vt scribit Pausan. in Messenicis.

f Ioseph. lib. 7. ca 25. & 27.

g vt ait Crantzius li 12. Vandalia c. 10.

strepant, ad oblatam excutiendæ seruitutis occasionem, sese commouere possunt. Singulæ namque præfecturæ, eo ordine in æstiuis atque hybernis pagatim dispositos continent, vt vtique contra vim subitumque tumultum parati, instructique armis, præsto adsint aduersus exarmatos & inopes, qui oppressi celeriter teterrimi supplicij pœnam subeant. a Et hæc quidem murorum & arcium prohibitio, aduersus subditorum rebelliones commoda est, dummodo dispositi ita sint milites qui subito exarmatos possint opprimere: at contra hostium maiori numero in regna irrumpentium impetum, certe iacturam habet & malum præsentaneum: nam postquam semel limites regni ingressi fuerint vel potius regionis, vel manu & pugna conserta pugnandum & occurrendum est, vel cedendum: & si ex improuiso hostes inuadant, prius vniuersam regionem & homines prædabuntur, quam exercitus aduersus eos paratus fuerit: quod non accidet, vbi arces quædam & ciuitates munitæ erunt, quibus hostes subsistere pauca manu defendente, vel inuiti coguntur, vel regredi, vel longo tempore obsidentes, occasionem & dilationem ad armandum contra se exercitum dare. Estque res notissima, *vt ante dictum*, Angliam aliasque regiones toties mutasse Reges & Dominos, quod nullæ aut paucissimæ sunt in illis vrbes & arces munitę, vt sit axioma certissimum, ingressu in eas regiones obtento, statim dominationem earum sequi.

a *in Sabellici supplemento, ex li. 4. ex tomo.*

4. Imminet certe aliquando periculum ne optimates & præfecti arcium aliquid moliantur contra principes, vel ob ambitionem regnandi, vel ob auaritiam vel perfidiam, qua in partes hostium principum, qui eis arces commiserunt, sæpe traditis custodijs transeunt. Sed cum neque quicquam aliud in hoc seculo inueniri potest mortale, quod cum sua vtilitate aliquid non habeat incommodi, studendum erit diligenter principi, ne hoc ipsum saltem facile euenire possit: idque tanto melius assequetur quanto vigilantior erit in inquirendis moribus præfectorum, & mutationibus eorum honestis: adiecta ab initio cum concedet administrationem arcium, temporis anni vel biennij commissione, sic enim & qui præpositi erunt, honeste exacto tempore dimittentur & alij sine inuidia admittentur, & consuetudine longa administrationes illæ non præscribentur eorum malitia, qui per longum tempus cum multis contracta amicitia, non nisi cum factione, aut ægre loco cedunt. Modus alius cauendi apud Persas tutissimus visus est, dum præter satrapas qui totas prouincias regebant, quidam alij vrbibus, quidam autem vrbium arcibus præficiebantur: non enim vni eidemque vrbis & ἀκροπόλεως, seu arcis custodiam mandabant, sed diuersis. b Obseruandum autem est principi, qualem populum habeat illis in locis vbi arces ædificat ac munit: nam si fidelem habet, præcauere debet, ne eum in suspicionem diffidentiæ inducat, aut exasperet: posset enim hæc causa esse rebellandi, quemadmodum cum Imperator Henricus IV. multa sibi munitissima castella construxit in partibus Saxoniæ & Thuringiæ, & multas sibi munitiones iniuste vsurpauit, multorum animos contra se excitauit, vt tota Saxonia & Thuringia ei rebellauerit, quia contra voluntatem populi, rex easdem munitiones fecisset inconsulte: neque quieuit prius seditio, quam prædictæ munitiones fuerunt destructæ. c

b *vt ait Xenophon in œconomicis.*

c *Sic scribit Bertoldus Constantiensis in appendice ad Chronicon Hermanni Contracti, in anno 1072. & 1073. 1074.*

De foro iudiciali publico. CAP. VI.

INTER ædificia publica recenseri par est forum iudiciale, ad quod populus, vt ad communem opem confugit. Sextus Pompeius Festus, d inter acceptiones nominis fori, duas præcipuas connumerat, quæ ad reipublicæ opera publica & necessitatem pertinent societatis ciuilis. *Forum*, inquit, *sex modis intelligitur: primo negotiationis locus: vt forum Flaminium, forum Iulium, ab eorum nominibus qui ea constituenda curarunt: quod etiam locis priuatis, & in vijs, & in agris fieri solet. Alio, in quo iudicia fieri, cum populo agi, conciones haberi solent. Tertio, cum is qui prouinciæ præest, forum agere dicitur, cum ciuitates vocat, & de controuersijs eorum agnoscit: quæ tertia acceptio ad secundam referri potest.* Varro e *Quo conferrent suas controuersias*, inquit, *& quæ vendere vellent & quo quæque ferrent, forum generatim appellarunt, vbi quid additum, ab eo cognomen, vt boarium forum, forum olitorium, &c.* f

d *in libro de verb. signif.*

e *lib. 4. de lingua Latina.*

f *lib. 4. de lingua Latin.*

2 Prius agamus de foro iudiciali. Forum hoc seu locum, aliquando certum non fuisse, aliquando certum & definitum, constat. Cum enim, g fora loca fuerint, in quibus ius diceretur, fiebat vt in diuersis pro necessitate redderetur, inde prætores & forum indicere dicebantur, cum locum iurisdicendi, qui *conuentus* vocabatur, designabant. Et forum agere, cum conuentum in prouincia iurisdicendi causa habebant. Eo pertinet quod scribit Virgilius,

g *vt ait Nonius Marcellus de sermone latin.*

Indicitque forum, & patribus dat iura vocatis.

Neque Romani vel antiqui, tot litibus abundabant olim, vt quotidie iudices aut magistratus maxime præcipuos, sedere ad iu-

 dicandum

dicandum oporteret, neque etiam qui gerebant maiores in prouincijs potestates, otium iudicandi habebant. Proinde cum tempus omne anni, Romani prætores, *vt colligit Sigonius*, bello gerendo consumerent, tum hyeme ac tempestatibus eius, ob armis recedere coacti, iudicijs operam dabant, multis adid iudicibus qui controuersias eas deciderent constitutis, qui recuperatores sunt appellati: quare in conuentu cum conuenisset populus, iudices & litigatores, extremo conuentus die concilium habebatur. Forum sub dio habitum tradit Quintilianus: eratque vel vbi ageretur de rebuspublicis, vt in comitijs, vel de priuatis litib. Erat Debora Prophetissa, vxor Lapidoth, quæ iudicabat populum suo tempore, & sedebat sub palma quæ nomine illius vocabatur, inter *Rama* & *Bethel*, in monte Ephraim, ascendebantque ad eam filij Israel in omne iudicium. *a*

a Iudicum c. 4. vers. 4. & seq.

3. Erant conuentus iuridici, iuridiciorum causa, ad quos peragendos Cæsar *b* scribit se ex vlteriore Gallia in citeriorem venisse, nempe ad ius dicendum. Sic n. Hirtius, qui suppleuit eius historiam, scribit, Cæsarem eo anno ius in Gallia citeriore dixisse. Meminit historia Caroli Magni, & Ludouici, filij, per singulos annos fuisse iudicatos conuentus iuridicos. Fuerunt & in Gallia postea, eratque curia ambulatoria seu vaga, vocabant *parlamentum ambulatorium*, donec stratum fuit & immobile, primum Lutetiæ Parisiorũ, d. hinc alibi aliæ curiæ supremæ, per Gallias decretæ & cõstitutæ. Fuerunt & conuentus similes acti generales in finibus Carnutorum, in Gallia tempore Druidum, *vt notat Iulius Cæsar*. c *& nos de his latius diximus omnibus alibi*. d Erat & hic mos conuentuum habendorum Germanorum, iuxta ea *quæ scribit Cornelius Tacitus*. e Reddebantur & iudicia apud Iudæos in portis ciuitatum, *f* quod & de præcepto Dei factum est, *g* & apud Zach. *h veritatem & iudicium iudicate in portis vestris.*

b In cõmentariorum Gallicarum.

c lib. 6. de bello Gallico.

d lib. 47. Syntagmatis, c. 17.

e de cosũ morib.

f vt liquet ex c. 4. Ruth & Regum c. 15. v. 2. Deut. ca. 1. vers. 9.

g Deut. ca. 16.

h ca. 18. v. 17.

4. Fuerunt & tribubus iudices Romani certi cõcessi, ad quotidianã litiũ summariam decisionem, vnde loca, in quib. ius dicebant, dicebantur *tribunalia*: & loca certa destinata & Romæ, & per Italiam prouincialibus, quæ & fora dicta, ex nominibus ædificantium vel curantium ædificari. *Erant loca publica colonarum*, inquit Aggenus, *vbi erant conciliabula, & postea fuerunt in municipijs relata.*

5. Iudicabat & Samuel Israelem, cunctis diebus vitæ suæ, & ibat per singulos annos circuiens Bethel, & Galgala & Masphat, in quibus locis iudicabat Israelem. Reuertebaturque in Ramatha: ibi enim erat domus eius, & ibi quoque iudicabat Israelem. *i*

i 1. Reg. 7. vers. 16. 17.

6. Moyses ab initio congregato populo tantum iudicabat certo tempore & non continuo, donec ex consilio Iethro, prouidit de omni plebe viros sapientes, & timentes Deum, in quibus esset veritas, & qui odirant auaritiam, tribunos, centuriones, quinquagenarios, & decanos, qui iudicarent populum omni tempore, faciliora terminantes, grauiora sibi reseruans. *k*

k Exod. c. 18.

7. Addidit M. Antonius Philosophus fastis, iudiciarios dies, ita vt ducentos triginta dies rebus agendis, litibusque disceptandis constitueret, *vt scribit Iulius Capitolinus in eius vita*, malignitatis est hoc litis bellum sempiternum, quod gerunt inter se omnes homines, neque indictum, neque dirimendum vllis conditionibus, aut fœderibus: sed hoc inter eos tamen potissimum suscipitur, qui sunt coniunctissimi. *l* Et sic etiam *beati* dicti, qui faciunt iustitiam in omni tempore, quia quotidianæ lites, & proinde etiam, *vt refert Suidas*, *m* consules seu magistratus, quotidie senatum conuocabant, nisi si qua dies immunis erat: populum vero quater dum in magistratu erant, & is conuentus κυρία dicebatur seu firmior conuocatio, in qua magistratus abrogabantur, his qui perperam illis fungi videbantur, & de tuendis agris, de crimine læsæ Majestatis si qui volebant, verba faciebant.

l Dio Trefiteus in libello περὶ ἀπιστίας vel quod non sit temere credendum.

m in verbis κυρία ἐκκλησία.

8. Accesserunt quotidianis litibus ex foris duo commoda, *vnum*, quod cum sub dio antea fora essent, tecto & ædificijs fuerunt ornata, cum non esset expediens temporis tranquillitatem exspectare vrgente die iudicij: *aliud*, quod distinctis tribunalibus & foris, curiarum fuerunt diuersi gradus, & distinctæ negotiorum qualitates, diuersis iudicibus & singulis commissæ, quo facilius & citius expediri lites possent.

9. Scribit Plinius, Marcellum Octauia Augusti sorore genitum, inumbrasse in ædilitate forum, vt salubrius litigantes consisterent: quod antea Cato Censorius, ne populus litibus assuesceret, acutis lapidibus sternendũ putauit. In basilicis dictum ius aliquando, quo se recipiebant iudicaturi principes, vnde & putant dictos apud Hesiodum in Ergis, *δωροφάγους βασιλῆας donorum voros iudices*, quem & posteris morem seruatum indicat prohibitio concilij sub Iohanne Papa. *n* Neque etiam senatum habere licuit Romanis, præterquam in loco inaugurato, vnde Vestalium templum non erat consecratum, ne in eo posset haberi:

n quæ exstat in c. 1. tertio vita ecclesiæ.

Octa-

Octauius Augustus struxit forum cum æde Martis vltoris, templum Apollinis in palatio, ædem tonantis Iouis in Capitolio. Fori exstruendi causa fuit, hominum & iudiciorum multitudo, quæ videbatur non sufficientibus foris duobus, etiam tertio indigere. Itaque festinantius, necdum perfecta Martis æde, publicatum est, cautumque, vt separatim eò publica iudicia, & sortitiones iudicum fierent, vt refert Suetonius. *a*

a in eius vita, c.29.

10. Distinctis locis, factum est, vt singuli fere cuiusque loci incolæ, suos habuerint pacis conseruatores & iudices, & non opus fuerit aliò ad iustitiæ remedium recurrere, quod maximo est in republica beneficio tribuendum, dandaque est opera his, qui gubernacula tenent, ne leges bonæ tantum constituantur, sed & vt secundum leges viuatur, quod facile consequentur, constitutis per singulas ciuitates & oppida domesticis iudicibus. Sicut Iosaphat Rex Iuda laudatur ex bonis operibus, *b* & quod constituerit iudices terræ in cunctis ciuitatibus Iuda munitis, per singula loca, & in Hierusalem constituit Leuitas & sacerdotes, & principes familiarum ex Israël, vt iudicium & causam Domini iudicarent habitatoribus eius. Et ne confusio esset in concursu iurisdictionum, distinxit singulis iudicibus causas proprias, de quibus cognoscerent. Sic & Iurisperiti per Regum Imperatorumque constitutiones responderunt, territoria singulis iudicibus commissa, nec extra ius dicere posse. *c* Et Dionysius Papa singulis presbyteris seu curionibus certos fines parochiarum & terminos præscripsit. *d* Effecerunt autem principes & legislatores, ne alicubi esset penuria lites discutiendi, & pluribus ideo modis quemlibet aliquod forum seu iudicium sortiri voluerunt, vel ratione domicilii, vel ratione contractus, vel delicti, vel rei controuersæ: ne iniustitiæ, aut calumniæ, aut impunitatis daretur occasio, & omnibus paratissimis & oblatis remediis, quies societatis humanæ & reipublicæ retineretur. Fuerunt & omnibus rebuspublicis rectè institutis, loca definita, vbi leuiores & maiores controuersiæ distinctim tractarentur & iudicarentur. Ita apud Athenienses, *teste* e *Pausania*, Iudicium vnum aut forum dictum Parabystum, & aliud Trigonum: illud ab obscuro vrbis loco, in quo leuissimæ vrbis causæ cognoscebantur: hoc, à loci forma nomen sumserat. Erat & *Batrachium* & *Puniceum* à coloribus dicta. Item maximum omnium, & quo frequentissimi conueniebant, ad Heliæum. In foro, quod *Palladium* dicebatur, cædis causæ agitabantur. In Delphinio, causam dicebant, qui se iure aliquem necasse defendebant. In Piræo, exsilio destinati, si noua in eos culpa proponeretur, iudicabantur de aliis cædibus: & in Areopago in templo Martis per seuerissimos iudices cognitio habebatur. In Gallia & alibi quoq; distinctæ causæ tribunalium, ciuiles à criminalibus, interdum nobilium à causis plebeiorum, & proinde coram senarchis, & in eorum curia regia causæ nobilium agitantur: non corā iudicibus plebeiorum & ordinariorum locorum, sicut & apud Persas, *vt habetur per Xenophontem*, *f* fora duplicia fuerunt iuridica: vnum, quod liberū vocabant, in quo honorati & præcipuæ nobilitatis viri principem locum tenebant, & erat regia. Alterum, in quo mercenarij & negotiatores, aliaque humilis turba diuertebant. Capuæ quoque, *vt scribit Alexan. ab Alex.* *g* fora distincta fuere: alia plebeiorum, quum plebs à patribus dissentiret: alia nobilium.

b 2. Paralipomenon, c.19.

c l.f. de iurisd. omn. iudic. & l. pupillus, 239 § territorium, de verbor. & rer. signif. P.

d in ca. eccles. 13. q. 1.

e in Atticis.

f Lib. 1. Cyripæd.

g lib. 2. c. 12.

11. Notat quandam differentiam inter fora maiorum & minorum iudicum, Dio Cassius, *h* & ait, Tribunal dictum βῆμα, nempe sellam cum gradu, sellam curulem, & esse magistratuum maiorum, vtputa consulum, prætorum Romæ: in prouinciis proconsulum & præsidum: minorum autem magistratuum βάθρα, id est, subsellia, quæ tantum illis erant: qua de re & agit Asconius Pædianus in Diuinationem Ciceronis, & Xiphilinus, *i* vbi de tribunali Bruti Prætoris narrat. *Subsellia*, inquit Asconius, *sunt tribunorum, triumuirorum, quæstorum, & huiusmodi minora iudicia exercentium, qui non in sellis curulibus, sed in subselliis cōsidebant.* Erant & Romæ centumuirorum fora, qui de causis priuatis cognoscebant quotidie, vt de tutelis, vsucapionibus, & similibus, tanquam sedes iudiciorum ordinariorum, delectis iudicibus ternis, & singulis triginta tribubus, *vt scribit Festus, & Cicero.* *k*

h Lib. 44.

i in Iulio.

k pro Cæcinna.

12. In republica in summa loca curare oportet iudicialia, quæ publica sunt, omnibusque ad ea pateat tutus accessus, & iudicibus, & litigantibus: nam fieri non potest, *vt ait Demosth.* *l* consulentem, & communia aut publica agentem, placere omnibus, & tamen, qui ex animo consultum populi rebus cupit, dignum esse, vt conseruetur: eaque fuit caussa, cur Deioces Phraoris filius, cum à Medis ad iudicandum cum auctoritate accitus fuit, petiit, *vt auctor est Herodotus*, *m* sibi arcem munitissimam construi, & satellites seu custodes dari: quod & obtinuit.

l Epist. 3. de Lycurgi liberis ad Senatum & populum Athenienscm.

m Lib. 1.

13. Quare & in loco publico sententiæ proferri debent, & in loco maiorum: alioquin

enim, in secreto latam, irritam statuerunt merito ccc. Carus, Carinus, & Numerianus. *a* Expedit enim cognosci publice iudicia, tum ciuilia, tum criminalia: quia magna auctoritas inest iudicatis, & ab illis discunt, qui similia habent negotia, litem non mouere, & si de criminum suppliciis agatur, pœna publica, aliis exemplo est, vt caueant in eadem crimina incidere, pro quibus alios viderint & audiuerint condemnari. Metuunt & iudices corrupte iudicare, dum censuram adhibendam publicam certo sciunt.

a *in l eum sententiam 6. de sentent & interlocut. omn. iudic. C. lib 7. tit. 45.*

14. Præcauendi hic sunt etiam abusus, quibus sæpe male audiunt tribunalia, tanquam prædonum & latronum conciliabula, vt plerunque satius esset, incidere in viarum grassatores, quam in forenses Harpyias, quæ paulatim sugunt litigantium facultates vsque ad sanguinem, & ad extremam desperationem sæpissime producunt, vt illis satius & dulcius sit mori, quam viuere.

Estque vna ex tribus sententia, Chilonis Lacedæmonij connumerati inter septem sapientes, literis aureis Delphis consecrata: *Comitem æris alieni ac litis, esse miseriam*, vt refert Plinius. *b* Anacharsis etiam Scytha considerans tantum abusus, non rectam fori causam, forum ad fallendum inuicem, atque ad dandas auaritiæ manus destinatum locum esse, dicebat. Sed & moderatus Columella: *Nec caninum quidem*, inquit, *sicut dixerunt veteres, studium præstantius erit, locupletissimum quemq; allatrandi contra innocentes, ac pro nocentibus neglectum à maioribus, à nobis etiam concessum intra mœnia & ipso foro latrocinium. Quod nisi expeditus sussarcinatus, & ferentarius onustus libellis pergas, quibus dorophagos expleas, fordido q; ac nummarios, luditur opera.* *c* Plutarchus etiam forum *d* dixit, ἀσεβῶν χώραν, id est, *impiorum regionem*. Conquestus & de his Mar. Cato in ea oratione, quam de diuidenda præda militibus habuit: *Fures priuatorum furtorum in neruo atque in compedibus ætatem agere: fures publicos, in auro atq; purpura*: sicut & retulit A. Gellius. *e*

b *Lib. 7. c. 32.*

c *Refert Cælius Rhodiginus lib. 21. lectionũ antiquarum, cap 9.*

d *Libro, non esse fænerandum.*

e *Lib. 11 c. 18.*

15. Ceterum boni principis erit, & boni rectoris Reipublicæ, malis, quæ oriuntur ex abusu rabularum & iudicum corruptorum, remediis & pœnis occurrere, & fori necessitatem rectis legibus reformare, & commissa emendare. Remedia quidem his malis adhibenda: vt, si omnino sanari non possint, saltem, quoad fieri poterit, expurgentur, & emẽdentur: non enim propter abusum ministrorum iustitiæ, ipsa iustitia, in qua vnica societatis Reipublicæ salus consistit, excludenda erit: humanum enim est, optimis etiam rebus abuti. Et ideo Principes & moderatores Rerumpublicarum, maiorum diligentiam saltem sequi debent, & viam ingredi eandem, quam ad emendationem illi tenuerunt. Inprimis enim locum ipsum religione munierunt, & vel consecrarunt, vel ædibus sacris coniunxerunt, vt admoniti religione, Deique reuerentia, iudices & litigantes numinis saltem metu, in officio & iusto continerentur. Atque in Gallia sanctissimus mos tribunalibus seruatur maioribus, vt ante curiæ ingressum, & soluta curia, Missæ sacrificium publice offeratur, & iudex mortuorum & viuorum, iusticia ipsa, & iustitiæ auctor incorruptus adoretur. *Ædes deorum*, inquit Aristoteles, *f ac principalissima magistratuum commessationes idoneum locum habere debent, & eundem, sacra quotcunque lex non separat, aut μαντεῖον πυθόχρηστον, seu responsum oraculi. Esset autem talis locus, quisquis supereminentiam haberet, & ad edendam virtutem sufficienter, & ad vicinas partes ciuitatis excellenter. Decet autem sub hunc locum constructionem fori esse talem, qualis est in Thessalia, eius quod ἀγορὰν ἐλευθέραν, seu liberum forum dicebant, id est, quod debet esse purum ab omni mercatu, & neque opifices, neque agricolas, neque alios tales vllos illi appropinquare, nisi à magistratibus vocarentur.*

f *7. Polit. 12.*

16. Sunt leges, quæ seruandæ erunt, de iureiurando à iudicibus, causarum patronis & litigantibus in exordio litis exigendo, de calumnia, de iure persequendo tantum. *g* Sunt pœnæ contra temerarios litigantes seuerius exercendæ, aliæque grauiores pro modo doli, & vexationis illatæ, sanciendæ. Improbandus ille abusus, quo alicubi, impensæ in litem factæ, iustam causam defendenti non adiudicantur: datur enim inde occasio temere litigandi & opprimendi pauperes, quibus ius differtur, & antequam illud cauillationibus aduersantium impeditum consequi possint, reliquam sui patrimonij substantiam consumunt, quam nisi cum iure suo, aduersarij & improbi litigantes rependerint, maius damnum ex iudicio, quam vtilitatem consequuntur: & sæpius potius damnis opprimuntur, quam ex iure reddito iuuentur. Quod nõ fiet, si improbi litigatores, sumtus litis vna restituere coacti fuerint, iuxta legum *h* sanctissimarum decreta, earumque æquissimas rationes. Sed & modus his impensis constituendus est, tam ratione eorum, quæ iudicibus aut aduocatis capere liceat: neque amplius impune iudici aut patronis, seu procuratoribus concedendum est accipere, quam possit in legitimam taxationem venire: hunc enim videmus

g *Vt liquet ex tot. l rem non nouam, 14 de iudiciis, C. lib. c 3 tit. 1 tit de iureiur. propter calum. dando. lib. 2. tit 59 & in similibus titulo decretalium, de iuramento calumn. & le(gis) nouella 49. & renou. l. eius 107. & 97.*

h *l. properandum C. de iudic. l eum quẽ temere, eod. tit. P c. finem litib. de dolo & contumac. c calumniam. de iudic.*

videmus abusum maxime litigantes affligere, qui cum liberaliter in iudices & aduocatos plura expendant, vt eorum operam & fauorem sibi concilient, tamen paucissima in taxatione victores exsistentes repetunt: & tantũ ea quæ ex stylo vel constitutione dari pro salario placuerit. Oporteret autem statui in iudicem & aduocatum, vel alios pragmaticos pœnam, qui vltra sportulas & salaria definita etiam à volentibus accepissent: alioquin enim non parcit litigator sumtibus inanibus, dum viderit prædictos sine metu restitutionis aut castigationis sumere. Renouandæ itaque leges, feliciter aliàs de istis concussionibus & furtis propositæ: sicque fiet, vt superans in iure aduersarium, ius suum repetat integrum, & sumtus integros in litem factos, dum plus nullo modo erit expensum aut acceptum, quam in rationem calculi expensarum taxatarum seu definitarum venire possit. *Quod ad iudices & moderatores prouinciarum, plebiscito*, inquit Modestinus iurisconsultus, *continetur; ne quis præsidum munus donumve caperet, nisi esculentum potulentumve, quod intra dies proximos prodigatur.* a Quod Vlpianus latius explicauit: b *Quantum*, inquit, *ad xenia pertinet, audi, quid sentimus: Vetus prouerbium est*, οὔτι πάντη, οὔτι πάντοτε, οὔτι παρὰ πάντων, id est, *Neque omnia, neque omni tempore, nec ab omnibus esse accipiendum. Nam valde inhumanum est, à nemine accipere, sed passim vilissimum.* Manus integras habere à muneribus, rectissime placuit, cum ea soleant demulcere, & propensiores reddere iudices, &, vt vno verbo dixerim, soleant *excæcare* etiam *oculos iustorum*, & peruertere causas iustorum. c *Munera de sinu impius accipit, vt peruertat semitas iudicij.* d Neque etiam permittendum censerem, vt vel esculenta, aut poculenta capere possint: nam & in minimis est affectio, & ex minimis, si permittantur, facilis ad maiora optanda & capienda est via. Sunt & esculenta & potulenta maximo damno pauperibus, qui minutis etiam expensis, quæ pro nihilo haberi possunt diuitibus, exhauriuntur: & magistratus non contentus pecunia, tyrannus fit. Sed superbia & auaritia eorum, qui gubernant, homines prouocant contra se, & contra statum eius Reipublicæ, quæ ista fieri patiatur. e Melius consultum omnino est Reipublicæ, si principes aut populus suis magistratibus ex publico salarium constituant sufficiens, ex quo commode viuere & lucrari possint, & abstinere à subditorum loculis, si gratis ita merentibus concedant dignis potestates & administrationes: sic enim fiet, vt lites citius, & sine aliqua spe lucri dirimantur.

a *l. plebiscito, 18. de offic. præsid. lib. 1. P. tit. 18.*
b *in l. solent. 6. §. fin. de offic. procons. lib. 1. P. tit. 16.*
c *Deuter. 16. vers. 19.*
d *Prouerb. 17. vers. 23.*
e *Aristot. 2. polit. cap. 3.*

17. Tribunalium corruptio potissimum ex ea parte hodie oritur, quod Principes habent venales magistratus, & ex venditione eorum compendium facientes, non audent fines sportulis libere imponere. *Necessum enim est*, vt dicebat Alexander Cæsar, *vt is, qui emit, vendat.* Omnis autem illa negotiatio in detrimentum Principis & Reipublicæ conuertitur. Princeps quippe male audit, quod pro iustitia distribuenda, ad quam ipse tenetur, negotiatur in ea, non doctos, & probos, qui lubentissime non emunt onus, sed perniciosos, ambitiosos, & indignos promouet: quod eius dedecus est, & Reipublicæ subuersio, quæ regitur potius à populis & curatoribus, quam à iudicibus. Quod animaduertit Iustinianus, vtrumque præcauens, & emendauit, vt iudices sine quoquo suffragio fiant: circa principium: *Cogitatio*, inquit, *nobis facta est, quod agentes omnia, quæcunque in prouinciis nostris sunt, vno actu communi ad meliora migraremus. Hoc enim omnino euenturum credimus, si præsides gentium, quicunque ciuiles administrationes prouinciarum habent, puris procuremus vti manibus, & ab omni abstinere acceptione pro illis, solis contentos eis, quæ à fisco dantur. Quod non aliter fiet, nisi & ipsi cingula sine mercede percipiant, nihil omnino dantes, nec occasione suffragiorum, neque his, qui cingula habent, neque alij omnium vlli. Considerauimus enim, quia licet quæstus immodicus imminuitur imperio, attamen nostri subiecti incrementum maximum perciperent, si indemnes à iudicibus conseruentur, & imperium & fiscus abundauit, vtens subiectis locupletibus. Et vno hoc introducto ordine, plurima rerum, & innumerabilis erit vbertas. An certe non omnibus manifestum est, quoniam qui aurum dat, & ita administrationem emit, non dat hoc solum, quantum occasione adinuentum est suffragiorum, sed & aliud extrinsecus addit amplius occasione commodi administrationem aut dantibus, aut spondentibus: & sic vno principio illicito dato, necesse est plurimas manus circumire eum, qui donationem facit, & hoc non de suo forte præbere, sed mutuatum, & vt mutuare possit, damnificatum, & computare apud se, quia conuenit eum tantum ex prouincia percipere, quantum liberet quidem ei debita, & vsuras & damnum pro ipso mutuo. Computabit autem & in medio expensis largiores, iam & iudici, & qui circa eum sunt conuenientes, & quendam etiam sibimet recondet quæstum in tempore sequenti, in quo forte non administrabit. Quamobrem eius, quod ab eo datum est, triplum, magis autem, si oportet*

verum

verum dici, decuplum erit, quod à subiectis nostris exigitur, & ex hoc etiam fiscus imminuitur. Nam ea, quæ oportebat in fiscum inferri, eo quod administrationem habet puris vtentem manibus, hoc ad propriam vtilitatem redigens, qui administrationem habet, & inopem faciens nobis collatorem, inopiam ipsius, quæ per ipsum agitur, nobis reputat, &c. Prouincias spoliari, inquit *a* Seneca, *non mirum, quando, quæ emeris, vendere iure gentium æquum est, vt vice versa æquum est, vt qui emerit, non vendat.* Rursum Iustinianus Triboniano *b* scribens: *Oportet igitur te pure sumentem administrationem, & sine omni suffragio, præ omnibus aliis mundas seruare Deo, nobisq; & legi manus, & nullum contingere lucrum, neque maius, neque minus, neque captiosam quandam contra subiectos facere negotiationem, sed contentum esse solis à fisco tibi ministratis, & tam per te, quam per eos, qui circa te sunt, purum vndique eum seruare ius.* Atque Theodosius & Valentinianus Imperatores, *c* conceperunt iuramentum subeuntium administrationes, vel magistratus: vt neque quicquam se dedisse, vel daturos, vel promisisse pro sortiendis administrationibus, neque dum in administratione fuerint, quicquam præter salaria accepturos promittant. Item Iustinianus, *d* de Prætore Lycaoniæ, vult, iudices puras manus seruare, & integras Deo, Imperatori, & legi. Et Demosthenes *e* inter capita iuramenti Heliastarum iudicum & Atheniensium, ponit, fuisse & illud: οὐδὲ δῶρα δέξομαι τῆς ἡλιάσεως ἕνεκα, οὐδ' αὐτὸς ἐγὼ, οὔτ' ἄλλος ἐμοὶ, οὔτ' ἄλλη εἰδότος ἐμοῦ, οὐ τέχνῃ, οὔτε μηχανῇ οὐδεμιᾷ, id est, *Iudicij caussa, neque dona muneraue vlla accipiam, neque in meam rem alius, sed neque vllum arte fraudeue aliqua quicquam accipere patiar sciens dolo malo.* Huc etiam pertinent leges, plectentes iudices corruptos sordibus, & per pecunias iudicantes, & corruptores, & eos, qui nituntur corrumpere, de quibus *nos diximus alibi. f*

18. Mereretur forsan etiam aliquam reformationem, si stipendia iudicibus essent sufficientia, taxatio assueta ex arbitrio iudicantium sportularum, & necessarium videretur aut eas permitti certas, aut nullas. Vocant alicubi in Gallia, *espices & raports.* Sed vt dico, fieri hoc facile non potest, nisi salariis constitutis sufficientibus, potest tamen obuiam iri auaritiæ & excessui harum sportularum, per certam diffinitionem.

19 Ex parte etiam aduocatorum, patronorum, & procuratorum, & aliorum officialium, rursus curandum, restitui leges antiquas, vel alias meliores, si inueniri possint, condere, vt dignitas loci, & vtilitas publica conseruetur. Ad honestatem & dignitatem pertinent, quæ per edictum de postulando prætor edixit, *g* & quæ ad compescendos impudentes & clamosos rabulas, *h* quæ ad ordinem sedendi, *i* & similia respiciunt. Ad vtilitatem vero, vt concinnatores caussarum puniantur, *k* id est, qui caussas iniustas fucant, vt iustæ videantur, vtque non habentibus, vel non inuenientibus aduocatos, dentur à iudicibus. *l* Dehinc *m* vt taxentur salaria iuxta facundiam aduocatorum, & curiarum consuetudinem, quæ si excedat, reducatur ad legitimam quantitatem: nam reuocare legem Cinciam, & alias, quæ prohibebant pro caussis agendis pecuniam aut donum accipere, *n* fieri non potest ob mores istius seculi, quibus ex aduocatione & forensibus laboribus quæstus, isque vberrimus, colligitur, & seges ibi aurea, nec prohibitum est aduocato vendere patrocinium aut consilium, quamuis iudici prohibitum sit vendere iudicium. *o*

Cauendum etiam, ne fraudentur litigantes à suis patronis, aut procuratoribus, aut institoribus seu pragmaticis, per pacta redemtionis litium, quæ vocant de quota litis: etenim & id prospexerunt leges. *p*

20. Debent & singulari cura prospicere, qui potestatem supremam habent, vt auctoritatem suorum *q* magistratuum, & loci fori ab omni iniuria defendant, vt libere iudicia sine metu potentum exerceri possint. Accidit enim, vt dum vi agitur in iudicio, nihil tutum æquumque decernatur, & leges Principum & Rerumpublicarum habitæ ludibrio, fiant digna reprehensione, qua Plutarchus in Solone refert, *Anacharsim reprehendisse, & similes telis aranearum dixisse, quæ capiunt paruas, & non magnas muscas.* Magnum onus, iudicandi necessitas, in qua opus est singulari virtute, & defensione illa, ad intrepide imperandum, ad securitatem, & vt bene & diutius imperare possit. Quo etiam pertinet illa lex 12. tabul. *r* *Magistratus non obedientem & noxium ciuem, mulcta, vinculis, verberibusq; coërceat: ni par maiorve potestas populusq; prohibessit.* Iuris gentium esse, magistratus obedientiam, & honorem inuiolabilem, docet Hirtius, *f* ex oratione Iulii Cæsaris, qua sic exprobrauit ingratitudinem Hispaliensium: *Vos iure gentium, inquit, & ciuium Romanorum institutis cognitis, more barbarorum populi Romani magistratibus sacrosanctis manus sæpe & sæpius attulistis:* Est proprium munus magistratus, intelligere, se gerere personam ciuitatis, debereque eius digni-

a de beneficiis, c 9.
b In nouella 17 de mandatis principum, c 1.
c in l. fin ad leg. Iul. repetundarum, lib. 9. C. tit. 27.
d in nouella 25.
e Contra Timocratem.
f Lib. 36 sequ. c. 21.

g in l 1 de postulan P.
h vt l. quisquis 6 C de postul lib 2. tit. 6. l. 1. eo P.
i l. prouidendum, 7 C eod. tit de postula.
k l. nec quicquam 9 § circa aduocatos de offic proconf. lib. 1. P tit 16.
l d. l. nec quicquam, § aduocatos.
m l 1 § in honorariis de var. & extraord. cognit. lib 5 P. tit. 13 l fin de aestim. lib. 44. P. tit. 7.
n Vt meminit Tacitus lib. 11.
o c non sane. 14 q. 5.
p l item te redemisse, 35 de procurat. lib. 2. C. tit 13 l. 20. C. mandat l 7 eo. P l. 5 C de postulat. l 53. de pacti P
q l tit senatorum. 6 de dignitatib l. b. 12. C. tit 1.
r Cic 3. de leg.
f Circa finem lib 1 de bello Hispanico.

dignitatem & decus sustinere, vt seruare leges, iura describere, & ea fidei suæ commissa meminisse. *a* & ideo, *qui homini magistratu prædito maledixerit, grauiter debet mulctari, quamuis, qui priuato, nullo affici debeat detrimento.* Et recte quidem, inquit Aristoteles, *b* sic enim non tantum in magistratum deliquisse, qui maledixerit, iudicatur, sed in rempublicam etiam contumeliose egisse, maxime si in publico conuentu, & ob officium iniuria ei aut contumelia inferatur, quemadmodum ob id, qui ex balneis furatus est, aut ex foro, aut ex aliquo eiusmodi loco, morte mulctatur, qui autem ex domo priuata, furti pretium duplum exsoluit. Atrocior iniuria, quæ fit magistratui, aut in loco publico, vt in foro, *c* maior adhuc, si facta ei, qui dignitatis habitum, & ornamenta præferret. *d*

a Cic. 1. offic.

b Aristot. problematum sectione 29. problem. 14.

c Vlpian. in l. prætor edixit 7. § atrocem de iniu. lib. 47. P. tit. 10 c. 9. § 1. eod. tit. § atrox, eod. tit. apud Instit.

d Cassiri. in l. 4. C. de iniur. lib. 9. tit. 35.

Verum hactenus tuanda persona ab iniurijs, propter auctoritatem publicam, quatenus illa ipsa non abutetur, alioquin enim magistratibus abutentibus officio impune resistere licet. *e* Et Vespasianus Imperator, de iurgio quodam Senatoris equitisque Romani ita pronunciauit: *Non oportere maledici Senatoribus, remaledici ciuile, fasq; esse. f* Defenditur publica potestas, non priuata temeritas & iniuria, quæ à persona magistratus infertur, punitur qui potentia iudicium impedit, non qui occasione officij infert iniuriam, vt habetur Abacuc, cap. 1. *Quare respicis contemptores? & taces conculcante impio iustiorem se? & factum est iudicium & contradictio potentior? propter hoc lacerata est lex, & non peruenit vsque ad finem iudicium, quia impius praualet aduersus iustum, propterea egreditur iudicium peruersum.*

e Vlpian. l. ec magistratibus, 32. & Paul. in l. quod cepit. b. 33. d. iniur. P. l. 13. de pign. & commod. rei vendit. P. l. 29. § 7. ad leg. Aquil. P.

f Suetonius in Vespasian. c. 9.

21. Vocatus certe propter auctoritatem publicam in ius venire, & ad forum iudicis debet comparere. *g* Ceterum excusabuntur, si mandetur, vt in loco sibi non tuto, & ab hostibus obsesso compareant. *Qua ratione enim,* inquit Clemens V. Pontif. *h audere aliquis teneretur, consistorij talis subire iudicium, & se in hostium sinu reponere, ac ad mortem per violentam iniuriam, non per iustitiam inferendam vltroneum se offerre? Hæc quidem iure timentur, hæc de more vitantur, hæc humana fugit ratio, hæc abhorret natura. Desiperet igitur, qui citationem huiusmodi saperet arctasse citatum.* Quemadmodum autem metus violentiæ clientes à foro excusat: Sic etiam & iudices à iudicando, vt, etiamsi armis circumsepti iudicent, iudicium illorum non censeatur liberum. Nemo ignorat, quantum vis armorum, maxime in loco pacis deterrere possit ab officio eos, qui iuri dicundo, vel congregationibus inermibus præsunt: nihil enim magis contrarium consilio & voluntati, quam vis. Exstat exemplum apud Suetonium, *i* quando *consulatum Augustus anno 20 ætatis inuasit, admotis hostiliter ad Vrbem legionibus, missisque, qui se sibi nomine exercitus deposcerent. Cum quidem, cunctante Senatu, Cornelius Centurio princeps legationis, reiecto sacculo, ostendens gladij capulum, non dubitasse: in curia dicere, Hic faciet, si vos non feceritis.* Et apud Polyænum, *k Iphicrates capitis reus, iuuenes in iudicio cum gladiis collocauit, qui monstrantes capula iudicibus, terrorem eis incusserunt, ita vt reum absoluerent.* Cicero in principio orationis pro Milone, conqueritur ad iudices, acturus causam rei, quod *in foro iudiciali Pompeius dispósuisset armatos milites, & quod noui iudicij noua forma terreret oculos: qui, quocunque inciderent, veterem consuetudinem fori, & pristinum morem iudiciorum non viderent. Non enim,* inquit, *corona consessus vester cinctus est, vt solebat, non vsitata frequentia stipati sumus: nam illa præsidia, quæ pro templis omnibus cernitis, etsi contra vim collocata sunt, non afferunt tamen oratori aliquid, vt in foro, & in iudicio. Quanquam præsidiis salutaribus, & necessariis septi sumus, tamen ne non timeri, sine aliquo timore possimus.* Charundas Thurius ad vim & cruorem vsque seditiosas conciones ciuium pacauerat, lege cauendo: *Vt si quis eas cum ferro intrasset, statim interficeretur,* atque cum idem interiecto tempore, ex longinquo rure gladio cinctus domum repetens, subito indicta concione, sicut erat, in eam processisset, & monitus fuisset ab eo, qui proxime ei constiterat, solutæ suæ legis, *Idem ego,* inquit, *eam sanciam, ac protinus ferro, quod habebat, incubuit:* cumque liceret culpam vel dissimulare, vel errore defendere, pœnam tamen repræsentare maluit, ne qua fraus iustitiæ fieret, vt memorant auctores præcipui, qui & de *lege eius, de armis non ferendis in concione,* & de *eius morte voluntaria* scribunt. *l* Fridericus Imperator in constitutione de pace tenenda, & eius violatoribus, *m Ad palatium seu placitum comitis, (id est, iudicis) nullus miles ferat arma, nisi rogatus à comite.*

g Titulus, de in ius vocando, vt in ius vocati eant, & simil. l. si quis ex aberra. de iurisdict. omn. iudic. P.

h Clem. Pastoralis, 2. de re iudic. lib. 2. tit. 11.

i In August. c. 26.

k lib. 3.

l Cic. 2. de legib. Diogen. Laertius in Pythag. Aristot. 2. polit. & Valer. Max. lib. 6. c. 5.

m lib. 2 feud. tit. 27. in § ad palatium.

De Carceribus. CAP. VII.

IVxta tribunalia, & continentes sunt carceres, qui ad custodiam iudicandorum ædificari debent, tuti, & contra vim omnem muniti, vt inde facilius, & cum minori periculo ad iudicium duci & reduci possint. Diximus multa *de carceribus publicis & priuatis n* alibi, quæ

n lib. 31. syntagm. iuris vniuersi, c. 3.

quæ repetere superſedeo, cum alia plura otium noſtrum deſiderant.

2. Paucis admonebimus, quę pertineant ad inſtitutam de Republica tractationem: *Carceres iuris eſſe publici, & ſine publica auctoritate conſtrui aut haberi non poſſe, citra læſæ maieſtatis crimen.* a Sicut enim ſupplicium ſumere de reis, b aut iudicare non eſt permiſſum priuata auctoritate cuipiam c priuato: ſic nec cuſtodiam ſeu carceres habere, quibus vel continentur iudicandi, aut puniuntur iudicati. Sic enim & carcer à *coërcendo* dicitur, d & iuris exſecutio in magiſtratibus ineſt, e quæ non habet iniuriam, f cum per prehenſionem perſonarum fit, vel manu etiam armata. g In priuato, & detentio alterius inuiti, cum ſpeciem ſeruitutis h habeat, & iniuriam habet, & prohibitionem.

3. Curabunt rectores Reipublicæ carceres ædificari idoneos muneri, ad quod deputantur: vt qui ad cuſtodiam tantum deputantur, i veluti pro debitoribus detinendis, vel reis non probatis exaudiendis, non ita duri ſint ac ſeueri, ac illi, qui deputantur caſtigationi k leuiorum delictorum, veluti *prodigorum, aleatorum, & ſimilium*: nec iſti, qui ad caſtigationem, tam horridi ſint, ac illi qui ad ſupplicium ædificabuntur, l non enim eſſe debet ibi pœna, in quo delictum non eſt, m neque pœna debet excedere qualitatem delicti. n

4. Sunt diſtinguendi carceres mulierum & virorum, o ne occaſione commixtionis detur occaſio impudicitiæ, & fornicandi, imo & commentarienſis fides in eo inquiratur, ne ipſe turpiter committat: quod, ne ab incarceratis committatur, præcauet lex per diſtinctionem carcerum. Neque minus etiam in aliis commentarienſium circa incarceratos opera inquirenda ſunt, & diligenter inuigilandum ne crudeliter aut negligenter incluſi curentur. p De quibus ſanctiſſimæ leges ſunt Romanorum, quas & Chriſtianum eſt ſeruare, & ad Reipublicæ commoditatem maxime ſpectant. Proſpexerunt conſtitutiones regiæ & comitiorum Galliæ, ne vllibi carceres eſſent ſubterranei, vel hypogea, q ne loci corruptio, fœtor, buſones, ſerpentes, poſſent offendiculo eſſe lethali incarceratis. Sunt & deciſiones eccleſiaſticę, quibus ſub pœna homicidij interdicitur iudicibus eccleſiaſticis, carceribus perpetuis ita mancipare ſuos reos, vt vel fame, vel fœtore interimi poſſint, r cum carceres inuenti ſint vel ad continendos, vel caſtigandos homines, vel ad pœnitentiam, non ad necem eorum.

5. Quia etiam publica ſunt ædificia carceres, & ad iuſtitię miniſterium, ideo violaſſe muros horum, qui ſancti ſunt & inuiolabiles, pœna eſt capitalis, & crimen capitale cenſetur. ſ Et Vlpian. Iuriſconſult. t *De his*, inquit, *qui carcere effracto euaſerunt, ſumendum ſupplicium, diui fratres Æmilio Tironi reſcripſerunt. Saturninus etiam probat, in eos, qui de carcere eruperunt, ſiue effractis foribus, ſiue conſpiratione cum cæteris, qui in eadem cuſtodia erant, capite puniendos: quod ſi per negligentiam cuſtodum euaſerunt, leniter puniendos.* Multo magis puniendi & illi, qui è carceribus reos vi vel alio modo eximunt: nam & rei legis Iulię de vi publica fiunt, impedientes dolo malo, quo minus iudicia tuto exerceantur, aut iudices, vt oportet, iudicent, vel is, qui poteſtatem imperiumve habebit, quam ei ius erit, decernat, imperet, faciat. u Quin & ductum in ius eximentem, coërcitione & damno actoris damnari placuit. x

De foro venalium rerum. CAP. VIII.

ALia ſpecies publicę rei & fori, eſt *forum venale*, quod *locum nundinationis* complectitur, quem pariter prętores Romani in dicere ſoliti erant: ibique nundinę, vel in prędiis publicis, vel priuatis: ad quas, qui in agris verſabantur, mercandi cauſa conueniebant. Sed non ſemper in foro ſunt nundinę: forum enim tantum dicitur hic *locus venalium rerum*, quod debet eſſe alio loco, quam vbi forum iudiciale eſt ſitum, acceſſu facile, quo & à terra & à mari facilis ſit importatio. Omnium y fora hęc ſeparanda ſunt pro faciliori commercio, vt alibi oues, alibi alia animalia, alibi carnes, alibi panis veneant, ſi modo ciuitas aut oppidum locorum commoditatem admittat, aliter vna & eadem platea, forum admittere poterit res omnes curantibus, vel pręfectis vrbis, vel agoranomis, aut ędilibus, vt omnia recte ibi ſine fraude venalia exponantur, bona fide & iuſto pretio emantur. z

2. Theophraſtus in libris *de legibus*, oſtendit, Agoranomis apud Athenienſes duo prę cipue curanda fuiſſe, *vt omnia in foro compoſite*

curaq;

a l. vnic. de priuat. carcer. lib. 9. C. tit. 5.
b l. fin. de malefic. & mathem. C.
c l. fin. § ind. quoq. neceſſitas de muner. & honor. P.
d Varro 4 de ling. Latin.
e l. 2. § poſt originem iur. de orig. iur. P.
f l. 3 § 1 quod met. cauſ. P.
g l. qui reſtituere. de rei vindicat. P.
h l. 1. 2. 3 de liber. hom. exhib. lib. 43 P. tit. 29.
i Vt natura propria dicitur carcerum ad cuſtodiam l. aut damnum, 8. § ſolent, de pœn. P. l. 2 de exactorib. tributo. C. tit. de cuſtod. reorum P. & C.
k ſic ad pœnitentiam leuem, vt in l. 3 de cuſtod. reor. lib. 48. P. tit. 3. l. 2. C. eod. tit.
l Vt erant Gemonia, Tullianum, & alia loca ſubterranea Romæ, foſſa, vbi Veſtales inceſta viuæ ſe præbebantur. Barathrum Athenis, Lautumia Syracuſis &c. vt vide apud Cælium Rhodiginum, lib. 17. lectionum antiquarum, cap. 9. & quæ nos diximus in ſyntagmate, vide cap. quamuis, de pœn. in 6. cap. nouimus, de verbor. ſignificat. cap. diuinis exemplis, de pœn. in extrauag.
m c. 2. de conſtitut. l. ſancimus de pœnis, P. l. vt in ea parte eum, C. eod. l. cum ratio. de bon. proſcript. P. l. ſi pœna 20 de pœnis.
n l. reſpiciendum, de pœn. P.
o l. quoniam vnum, 3 de cuſtod. reorum, lib. 9. C. titul. 4.
p l. 1. de cuſtod. reorum, C. de viſitatione incarceratorum iudicibus & epiſcopis agenda, in l. iudices, 9 de epiſcop. audient. lib. 1 C. tit. 4.
q In comitiis Aurelia habitis, artic. 55.

r Vide Bernardi Diaz. in practica criminali canonum, c. 129.
ſ argumento l. ſanctum 8. & l. fin. de rer. diuiſ. lib. 1. P. tit. 8.
t l. 1 de effractoribus, lib. 47. P. tit. 18.
u Vlp. in l. qui de dolo malo, 10. ad leg. Iul. de vi publica, lib. 48. P. tit. 6.
x Paul. in l. 4. & toto tit. ne quis eum qui in ius vocatus eſt, vi eximat, lib. 2. P. tit. 7.
y Vt tradit Ariſtot. 7 polit. c. 12.
z Vide l. vnic. § cura carnis, de offic. præfect. vrb. P. l. fin. ad leg. Iul. de annon. P. l. vnic. de nundinis, in P. titulum de ædilitio edicto. P. & quæ diximus lib. 47. ſyntag. iuris vniuerſ. 31.

vtraq; tumult um agantur: deinde *vt abstinerent à mendaciis, non vendentes modo, sed etiam ementes.* Verum fori curatores Athenis olim sorte legebantur, quibus mandata erat rerum venalium curatio, & vt frumenti, quod in mercatu Attico appelleret, binas partes in vrbē perferri cogerēt, *vt scribit Suidas.* a Et rursum, b *Agoranomi*, inquit, *ædiles magistratus fori, & rerum venalium curatores sunt. Sorte autem deligebantur quini in Pyræum, totidem in ipsam vrbem Athenis.* Dabatur & ædilibus lege Platonis, c vsque ad minam mulctandi & condemnandi facultas: si enim ad duplum vellent condemnare, requirebatur censorum auctoritas. Habebant & alia munera iniuncta: Ait enim Suidas, d *ædiles, seu fori curatores decernere, quantum cuiq; meretrici dandum esset.* In classibus item belli temporibus conferendo tributo, quantum cuique pro facultatibus conferendum esset, statuisse, atque ideo dictos Διαγραφεῖς, quasi *descriptores dicamus.*

a *In verbo,* ἐπιμεληταὶ ἐμπορίου.
b *In verbo,* ἀγορανόμοι.
c *lib. 6 de legib.*
d *In verbo,* Διαγραφεῖς.

De quibusdam aliis operibus & ædificiis publicis ciuitatis. CAP. IX.

SVnt intra muros, vt plerunque *portus publici, via vicorum, angiportus*, quæ quia ad communem vtilitatem instituuntur, à priuatis non debent domibus suis includi, vel pro parte, vel in totum. e Nam vltra alieni vsurpationem, minuitur commoditas publica, ob quam areæ, plateæ, viæ relictæ sunt.

e *l. qui fine, 39. de operib. public. C.*

2. Portus, eadem fere ratione nomen acceperunt, ac portæ ciuitatum seu vrbium, quemadmodum & *angiportum* Varroni, f angustum, & ab *angendo, & portu*: & portorium, *merces, quæ portitoribus datur, & importatarum & exportatarum rerum tributum.* g Et vt in portis ciuitatum tutus locus: sic & nauibus in portu & littore exsistentibus securitas, & à fluctibus, & ab incursionibus inimicorum. Marcianus respondit, *flumina pene omnia & portus publica esse.* h

f *4. de lingua Lat.*
g *Non. Marcell. hoc tributum pro rebus traductis in pontibus, etiam soluitur pro rebus a domino rerum, pro vehiculo à domino qui vehiculum locauit. l. cum in plures, 60 §. vehiculum locans. lib. 19. P. tit 2.*
h *l. nemo igitur, 4 § fin. de rer. diuis. P.*

3. Et proinde gerenda portuum cura & sollicitudo non minus, imo multo magis, quam portarum, vt tutus sit aditus & delatorum securitas, inuectorum conseruatio. Sicut formula comitiuæ portus vrbis Romæ, exprimit apud Cassiodorum, i *Eximia res tibi committitur, si moderate peragatur. Tu copiam facies, dum ingredientes iuste tractaueris. Auara manus portum claudit, & cum digitos attrahit, nauium simul vela concludit. Merito enim illa mercatores cuncti refugiunt, quæ sibi dispendio esse cognoscunt. Quapropter aduersus ventus ibi est immoderata præsumtio. Nam placidum mare damnat: qui vndas cupiditatis exaggerat. Vnusquisque pro solemnitate commonitus offerat voluntarium munus. Xenia sunt enim ista, non debita: à paucis accipit, qui nimium quærit: & sibi ipsi mittit vitæ munera, qui moderatur oblata. Sit tibi ergo cura præcipua, non solum te abstinere, verum etiam cohibere præsumentium manus.* Sunt portus veluti arces tutissimæ, & commerciorum & bellorum refugia, & vnde ciuitatibus maritimis solent opes & splendor augeri. Quod re ipsa intellexerunt Athenienses, dum consilio Themistoclis triplex Piræi portus constitutus est, isque mœnibus circumdatus, vt ipsam vrbem dignitate æquipararet, vtilitate superaret. k Experta & Aldemborga antiqua Vandaliæ ciuitas ad mare posita, cuius reguli Danorum Regi inferre bella, & inde exspectare non dubitarent, propter portum, quem habebat tutissimum: nunc vero, quod a mari æstus exaggerauit arenas, portu priuata, adeoque decidit eius splendor, vt iam diu rusticum, nec clausum habeatur oppidulum. l Egent portus multiplici diligentia & cura, tum vt repurgentur, tum vt tuti sint nauibus, & fidelibus præpositis committantur, ne inde in ciuitatem vicinam, vel regnum, facilis hostium eueniat inuasio. Non potest extraneorum in portum conuenientium non esse periculosa aliquando receptio, tum moribus, tum ciuitatibus ipsis. Quemadmodum admonet Plato: m *Profecto*, inquit, *mare ciuitati proximum, quotidiana eam iucunditate afficit: veruntamen vicinitas ea reuera nimium salsa est, aut amara: nam cum mercibus & pecuniis ciuitas cauponando repleatur, dolosi animi instabiles & infidos mores parit: vnde parum & ipsa ad seipsam, & ad gentes alias fidem & amicitiam colit. Aduersus tamen hæc illud habet remedium, quod omnia fert.*

i *lib. 7. variarum, c. 9.*
k *Æmilius Probus in Themistocle.* Aldenburg.
l *Albert. Crantz. lib 3. Metrop. c. 26.*
m *lib. 34 vel lib 4 de legib. vel de legislatore.*

4. Inter publica seu communia ciuitatibus, ponuntur *theatra, stadia, balnea*, vt porticus, & similia, *quæ in vsum communem habent ciues:* n *& quæ etiam ita curari, vt publica debent, siue agatur de illorum ædificiis, siue de his, quæ in illis aguntur.* Quare Theodosius Rex Symmacho o reparationem & fulcimentum valde commendat theatrorum Romanorum. Cauendum autem, ne, quod ad honestæ delectationis inuentum est, ad abusum & morum corruptionem conuertatur. Habenda quippe ratio ludorum, & differentia eorum, & temporum, quibus fiant, & explodenda turpia, ludicra, mimica, histrionica, derisoria, satyrica,

n *l in tantum, 6 § vniuersitatis. de rer diuis. § vniuersit. eod tit. apud Iustin. & ibi Theophil latius in paraph.*
o *Apud Cassiod lib 4. variar. c. 51 vbi de origine theatri, scenarū, tragœdiarum, & comœdiarum, & eorum primo vsu.*

satyrica, ioculatoria, magica præstigia, iuxta sacrosancta concilia, & leges optimas reipublicæ probatæ, de quibus dixi alibi *a* de diuersitate spectaculorum, & quæ probata, quæ improba & damnosa populo sunt.

a lib. 39 syntagm. c. 1.

5. Eadem vigilantia, cura & solicitudine vtendum est erga balnea, ne, quod ad salutem corporum introductum est, ad voluptatis & impudicitiæ occasionẽ conuertatur, & quod pro conseruatione & salubri remedio inuentum, ad interitum animarum, & corruptionem proborum morum perueniat.

6. Sunt *pratoria, palatia, basilica, ecclesia, tribunalia, domus communes, pontes, via publica*, & alia, quæ sumtibus publicis fiunt, reparantur, & conseruantur, vt & *aquaductus, cloaca*, quæ negligi non possunt sine damno communi: & proindead solicitudinem eius, qui curat vel curare debet, salutem, causam, vtilitatem & conseruationem Reipublicæ pertinent, siue is sit princeps monarcha, quid onus exsequitur per magistratus, præfectos operibus, decuriones, & alios, aut propria solicitudine: siue sit respublica aristocratica, siue democratica. Hæc enim omnibus opera publica & ædificia communia imperantibus debent esse curæ. Tum maxime, quod quæ ad communes vsus pertinent, fere solent à singularibus personis contemni, vt multo magis eadem egeant persona, velut publica, quæ ea, quæ communitati potius, quam singularibus expediant, solicite exsequatur.

7. Ædificatio operum publicorum, & restauratio sublatorum, plurimos & priuatos & principes splendidos, & apud posteros memoria laudabiles & immortales effecit, & merito, vt Neruam & Traianum, *apud Dionem & Xiphilinum*. Et eos, qui vrbes integras ædificarunt, qui multas, qui maiores: quo enim ampliores, eo magis fuerunt ad multitudinem recipiendam sufficientes. Templum quidem, ædesque regias *Salomon* ædificari curauit, pluribus laudandas: sed filius eius Roboam integras ciuitates quatuordecim munitissimas. *b* *Sardanapalus* Mediæ Rex, mira celeritate vna die Anchialum & Tharsum condidit, *vt ait Strabo*. Alexander innumeras.

b 2 Paral. 11. Iosiph. lib. 8. antiq. c. 10.

8. Magnifica opera publica, cuiuscunque generis sint, splendidam reddunt ciuitatem vltra habitandi commoditatem, quibus & ciues, ne effluant, retinentur, & aliunde plures ad incolendum liberius & facilius inuitantur: quo enim pulcriores sunt, & ornatiores ciuitates, eo magis nobilitatæ censentur, & suo nomine plures ad eas inuisendas alliciunt, principem dominum honorabiliorem inter exteras reddunt nationes. Et si bonis moribus habitentur, & recta politia regantur: aduenientes retinent, & veluti clauis adamantinis constringunt, ne etiam, si velint, aliò posthac se transferre possint, sed potius aliunde suas in eas facultates transferant, & potentiores reddant. Celebrant porro nomina sua, & consecrant posteris, qui talia curant, vt benefici, & qui publicis & communibus necessitatibus consuluerunt & prospexerunt: ita nomen eorum & successorum in benedictione crescit quotidiana. Eoque admirabiliores, quod si nostris comparamus, & quæ à nostris Principibus & Rebuspublicis etiam magnificentiora nobis videntur cum antiquorum constructionibus, videantur penitus nulla, & tam illis inferiora, vt vix etiam ea, quæ referuntur facta, exstitisse, incredibilia videantur, & tanta admiratione digna sint, vt cum à nostri temporis ædificiis rationes ad antiqua transferimus, non opera hominum, sed vel Dæmonum, vel Deorum, seu Angelorum, nempe supra hominum artem & opificium putemus, vt plerunque sæpe nugantes audiui populos, in vestigiis etiam ædificiorum priscorum exstantibus admirandis & collaudandis. Cum verius sit, causam referri oportere & ad negligentiam præsentis seculi, aut ad auaritiam, aut paupertatem, aut ad architectorum imperitiam, & otium populi, qui mauult voluptatibus incumbere & putrescere, quam laboribus se exercere.

9. Quis non admiretur, & propemodum fabulam putet, Ninum Regem in Aturiæ campis, quę Assyriæ regio est, ciuitatem ædificasse quadringentorum stadiorum ambitu, quæ ex suo nomine *Ninus* vel *Ninive* *c* dicta est, continens mille & quingentas in orbem turres, mœnia centenum pedum altitudine, latitudine vero tanta, vt murorum fastigia essent ternis plaustris peruia.

c Diodor. Sic.

10. Huius etiam vxor Semiramis non minore diligentia ac miraculo, vrbem in Babylonia condere aggressa est, adhibuitque ad id opus perficiendum ex omni regione hominum millia terdecies centena, cujus mœnia, ambitu stadia tercenta & sexaginta complectebantur, frequentibus turribus & magnis, tanta operis magnificentia, vt in muri latitudine sex equorum currus vnà ire possent, altitudo audientibus incredibilis, *vt Ctesias Cnidius scribit*, &, *vt ait Clitarchus*, & qui cum Alexandro in Asiam profecti sunt, pedum trecentorum sexagintaquinque: addiderunt

derunt quoque quod magis admirandum, vnoquoque anni die, stadium muri absolutum, vt tot essent stadiorum circuitus, quod dies annum conficiunt. *a*

a Diodor. Sicul. lib. 1. c. 4.

11. Busyris rex Ægypti Solis vrbem ædificauit, à Græcis *Thebas* appellatam, cuius ambitus erat centum quadraginta stadiorum, eamque insuper publicis ædificijs magnificis, deorumq; templis speciosis, imo ibi & priuatorum domos vsq; ad quartam & quintam cõtignationem construxit. *b* Centum portarum dixit Homerus. *c*

b Diodo. li. 1. cap. 4.
c Plin li. 36. cap. 14.

Fuerunt alij, qui vtilia alia publica loca cũ laude excitarunt, qui plura templa, & ecclesias multis reditib. donatas cõstruxerunt, hospitalia, scholas, gymnasia, aquęductus, põtes, palatia, prętoria, fora, bibliothecas, quorũ nomina monumentis & historiæ quotidie audiuntur.

12. Sic honesta quædam laudis cupiditas effecit, qua præter ceteras gentes populus Romanus flagrauit, vt præclara ædificia fierent, adiecto curatorum vel ædificantium proprijs sumtibus, immortalis memoriæ causa, nomine, cum vtilitate publica nominis sui famam & laudem posteris commendantes, & hinc aquæductus, thermæ, arcus, fornices, viæ stratæ, quales *via Appia, Flaminia, Æmilia, Aurelia*, & similes nomina curatorum retinuerunt. Et reliquerunt singularia exempla sequentibus imitationis.

13. Non sufficit autem varias habere stratas semel, nisi conseruentur & reficiantur, & ab his, quæ nocere possunt, & securitati viatorum & saluti repurgentur. Quare & incumbet administrantibus rempublicam solicitudo, ne à latronib. & prædonibus obsideantur. Idcirco enim maxime vectigalia illis conceduntur à transeuntib. vt planum & expeditum sit iter & securum: nihil clausum, aut fœtidũ, aut quippiam aliud noxium habeat, quod ad solicitudinem ædilium curulium olim pertinebat, & ad curatores viarum. *d*

c Diodo. li.

d Vide l. 1 & 3. de via publi. li. 43 P. ti. 10. & quæ diximus lib 1. Syntagma. c. 2. & alibi.

14. Securitati viarum quoq; aduersus latrones cõsulitur per *latrunculatores*, quos vocant prępositos marescalcorũ, quos oportet probatę maxime esse vitę, & cauendũ ne ipsi periculosiores sint latronib. ipsis. Sunt in Gallia magistri viarũ & traiectorum, vocant, *maistres des ports & passages*: quib. iniungitur eorundem fere cura, quæ ædilibus olim commissa erant & ducibus limitaneis & irenarchis.

15. Romæ vel pontificum maximorum prouidentia introductus quoque magister viarum fuit, cuius officium primitus erat, pro viarum, stratarum, platearum cura, *vt dicemus prox. capite*.

16. Qui præsunt reipublicæ, in sumtuosis vel nouis operibus, multa obseruare debent, in quibus peccare & abuti sua potestate in perniciem subditorum possunt. Et primum ne ædificia publica ita fiant, vt verius in perniciem, quam vtilitatem publicam, eorum vsus conuertatur, & sint potius vtilia, quam magnifica & onerantia. Notatur Claudius Cæsar, qui opera magna potius, quam necessaria & multa perfecit, *vt aquaductum à Caio inchoatum*: item *emissarium fucini lacus: portumque Hostiensem*, quanquam sciret ex his alterum ab Augusto, precantibus assidue Marsis negatum: alterum à Iulio sæpius destinatum, ac propter difficultatem omissum, *vt scribit Suetonius*.

17. Arguunt reges Ægypti quidam priores ab Herodoto, *e* vt *Cheope*, qui insana illa libidine exstruendi opera mirabilia, interdictis sacris Ægyptijs, iussit vt in suis operibus exercerentur: alijs vt ex lapidicinis Arabici montis saxa exciperent, & illinc ad Nilum vsq; protraherent: alijs vt trãsmisso flumine illa acciperẽt & ad montẽ qui dicitur *Lybicus* traherẽt: faciebant autẽ opus pyramidis hominum decẽ myriades, id est, *centũ millia*, ternis semper mensibus singulæ, attritusque est populus per decem annos in trahendis saxis. Et in alia pyramide annos viginti, idque pro suo sepulchro ornando, quod intus nobilitatum est cadauere, ob quod tot miseri homines diu laboribus ad interitum vsque vexati sunt, pecuniæ regni absumtæ, vt solum tradatur pro raphano, cepis & allijs, insumtam summam mille & sexcentorum talentorum, vt facile colligere liceat, quam fuerit immensa expensa in ferramenta, cibos alios, aut in vestiarium operariorum. Propter quod eo flagitij deuenisse ferũt Cheopem, vt pecunia destitutus filiam suã in quodã ædificio prostituerit, imperans quantumcunque faceret quæstum: eamque tum patris iussa fecisse, tumque singulos ad se intrantes orasse priuatim, de relinquenda sui memoria cogitans, vt sibi ad opera singulos lapides donarẽt: ex quibus & structa alia pyramis tertia. Ferunt & fratrem Chephrenem, qui in regno successit, eadem insania ædificãdi pyramidem detentum, & tandem mortuum tam exosum cum alijs ædificatoribus, vt hos reges Ægypti præ odio nec nominare quidem vellent, sed eorum pyramidas vocarent pastoris Philitionis, qui ea tempestate pecudes per hæc loca pascebat, *vt idem ait Herodot.* vt diuino iudicio superba illorum intentio fuerit elusa, quiq; se in æternum immortales & nomina æterna, cum populi sudoribus crudelibus, satagebant

e in 2.

operibus magnificis, nec nomine quidem recensendo, digni habiti fuerint memoria. Clamat enim afflictorum & oppressorum populorum sanguis & gemitus ad Deum, qui altissima supercilia montium deijcit, & gloriam seu superbiam huius mundi in vappam conuertit.

18. Vt quo tempore filij Noe dixerunt inter se, *venite faciamus ciuitatem & turrim, cuius culmen pertingat ad cælum, & celebremus nomen nostrum antequam diuidatur in vniuersas terras*, descendit Deus & confudit linguam eorum, vt non audiret vnusquisque vocem proximi sui & ideo cessauerunt ædificare. *a* Et, vbi Nabuchodonosor rex dixit, *Nonne hæc est Babylon ciuitas magna, quam ego ædificaui in domum regni, in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei*, statim cum sermo esset in ore eius: vox de cœlo ruit, dicens: *tibi dicitur Nabuchodonosor rex, regnum tuum transibit à te, & ab hominibus eiicieris, & cum bestiis & feris erit habitatio tua: fœnum quasi bos comedes, & septem tempora mutabuntur super te: donec scias quod dominetur excelsus in regno hominum, & cuicunque voluerit det illud. b*

a Gen. c. 11.

b Daniel c. 4. v. 27. & seq.

19. Restitit Deus Cnidijs, cupientibus opus magnum veluti contra naturam perficere, & Isthmũ, qua angustissimo spatio nempe quinque stadiorum, spectabat continentem, perfodere adortos, quo, insulam facerent, atque icti scopuli, in fodientium oculos resilierunt Delphicumque oraculum consultum respondit,

Neq; cingite Isthmum mœnibus neq; fodite,
Nam si Ioui id visum, locasset in Salo. c

c Herodo in 1. Pausanias in Corinthiacis.

20. Conuertitur in tyrannidem, compulsio dura subditorum ad opera publica perficienda: nam & iste modus opprimendi populum Israeliticum, recensetur a Moyse. *d* Sic in cloacis construendis, Tarquinius Priscus, longiori & periculoso opere plebem ita vexauit, vt fere omnes tædium fugientes, necem sibi consciscerent, *vt scribit Plinius*. *e* Melius esset opera non agere sumtuosa & vana, quam corpora animarum pretiosarum vasa, laboribus enecare, ad quæ nec Romani qui bonis legibus vtebantur liberos homines cogebãt, & nisi sontes vita cõcessa illis adiudicabant, vt ad metallũ & ad reliqua opa publica. *f*

d c. 1. Exod.

e Plin. li. 36. ca. 15.

f explicat Vlp. in l. aut damnũ 8. § est pœna, cum seq. §§ de pœnis li. 48 P. tit. 9.

21. Ita Sesostris, *vel vt alii vocant, Sesoris*, Ægyptiorum rex, permultos erexit post conditas ciuitates aggeres, vt homines & pecora ab inundatione Nili tuta essent, & in omni ora, quæ à Memphi ad mare spectat, frequentes a Nilo fossas duxit, quo fructibus breuiori itinere faciliusque inuectis, maior rerum *g* copia esset, at sumtibus publicis & regijs. Sed Sabacus Æthiopum rex Ægypto potitus, vrbes contra Nili illuuionem excelsiores reddidit: cum neminem facinorosum morte plecteret, sed pro delicti magnitudine ad aggerem vrbis quam inhabitarent effodiendum, compelleret. *h* Quemadmodum hodie in Gallia, & alibi, rei criminũ, ad triremes nauium publicarum & regiarum damnantur. In pœnam operum quoque perficiendorum gratia, quę ædificandi plurima insania tenebatur Nero Claudius etiam scelere conuictos non nisi ad opus damnari præceperat. *i*

g Diod. Sic. li. 2.

h Herodo. in 2.

i Sueto. in Nerone c. 31.

22. Detegitur aliquando & arguitur fraus & cupiditas aggredientium publica ædificia, quod eorum prætextu sibi vsurpent pecunias publicas. Sic incidit in reprehensionem nec immerito Hipparchus, filius Pisistrati, qui Academiam muro sepsit, & magnam pecuniæ vim ab Athenienfibus eo prætextu exegit. *k*

k author Suid.

23. Cauendum etiam erit, ne sine principis licentia nouum opus fiat publicum, si ad æmulationem alicuius ciuitatis pertineat, vel materiam seditionis præbeat, vel circum theatrum vel amphitheatrum fiat. *l* Sic castra, & arces nimium ciuitatibus vicinæ, maxime priuatis prohibendæ sunt, ne inde occasio rebellandi aut inuadendi reipublicæ dominationem oriatur.

l Macer. l. 3. de operib. pub. lib. 50. P. tit. 10.

De ædificiis priuatis. CAP. X.

INTRA ciuitates, & vrbes, oppida, & extra, considerantur in causa reipublicæ & ædificia priuata, in quantum eorum constructio, reparatio & firmitas, respicere potest vel vtilitatem publicam vel splendorem, aut magnificentiam vrbis, aut contra, incommodum vel damnum. Quare & leges ædificatoriæ obseruatę, qualis lata à Traiano statuens, ne domorum altitudo sexaginta superaret pedes: ob ruinas faciles, incendia & sumtus si talia contingerent exitiosos. *m* Et Seuerus & Antoninus, CC. volenti balneum ædificare, rescripserunt. *n Et balneum, vt desideras extruere, & ædificium ei superponere potes, obseruata tamen forma, qua cæteris super balneum ædificare permittitur: id est vt concameratis superinstruas, & ipsum concameres nec modum vsitatum altitudinis excedas.*

m Sextus Aurelius Victor, in epitome Cæsarum, in Vlp. Traian.

n l. 1. de ædific. priuat. lib. 8. Cod. tit. 10.

2. Neque leges publicæ Romanorum olim patiebantur, maiores fieri crassitudines parietum, quam sesquipedales constitutos in loco communi, cæteros autem parietes ne spatia angustiora fierent, eadem crassitudine collocari iusserunt, idque ratione vnius contignationis quæ tantum superponi solebat, neque

etiam

etiam lateritii parietes, nisi *diplinthii* aut *triplinthii*, id est, duorum vel trium ordinum, sesquipedali consuetudine, possunt plus quam vnam sustinere contignationem, *vt scribit Vitruuius*, a cuius constitutionis illa fuerat causa olim, vt omnibus hominibus pateret spatium habitandi, cui consentit & Plinius. b Hodie tamen & contignationes plures, & maiora firmioraque fundamenta, & parietes adhibentur: aliæ leges ædificiorum libertatem dant, prout priuatorum commoditas, publica non violata vtilitate permittit.

3. Prohibuit senatus Romanus adhærentia ædibus legari vel donari, ne ruinis deformaretur aspectus ciuitatis, & minus commoda redderetur habitatio: c imo & vetitum à Constantino, spoliata ciuitate, ornatum, hoc est, marmora & columnas, ad rura transferre. d Multo magis etiam prohibitum, inconsulto magistratu, etiam ruina deiectam domum in hortum conuertere. e

4. Fuerat olim cura ædificiorum publicorum & priuatorum, penes proprium magistratum ædilem, f qui inter cætera & curabat vias circa ciuitates adæquari, vt ne effluxiones nocerent domibus, pontes fierent vbicunque opus esset: ne caduci essent parietes qui ad vias ducunt, & plura alia. g Summi pontifices hoc munus dederunt magistro viarum Romæ, cuius officium versabatur antiquitus in cura viarum, stratarum platearum, locorum aliorum tam publicorum quam priuatorum, necnon ædificiorum lapideorum, ligneorum, parietum, tignorum, bancorum, vt loquuntur, tectorum tabulatorum, mœnianorum, apothecarum, pontium, aquarum decursuum, canalium meatuum, necnon vrbanorum & rusticorum prædiorum, pratorum, hortorum, atque vinearum finium, restaurationum seruitutum, libertatum instauratione. Et hoc officium renouauit, h Martinus V. statuitque prædicta eius supponi iurisdictioni, cum antiqua potestate & iuribus, absque cuiusquam citatione, & vt regio imperio posset deformitates, excessus, & reliqua vias concernentia, decernere, notariis eius rei deputatis, eaque lege ne possent pro gestis syndicari, quod & firmauit Pius IV. i Ita potest magister viarum potestate sibi concessa compellere dominum domus dirutæ & inhabitatæ per illud, reædificare, vel vicino proximo vendere æstimatione facta per peritos, vel si duo conuicini illa egeant, vtrisque, prout ipsi videbitur alterutrum egere, vel si ipsi nolint emere, syndico ciuitatis ex constitutione Xisti. IV. k Quod & firmauit alia sanctione Alexander VI. l Iure ciuili scripto quoque Romano curator publicorum operum circa ædificia inuigilabat ne vrbes ruinis deformarentur, & in publico ædificata, si obessent publico vsui, deponerentur: m & cœpta ædificia perficerentur, quod & hoc ad decus vrbium pertineat. n

a Vitru lib 2 Archutecthu c.8.
b lib 35 c 14.
c l. si de ædifici priuat li. 8. C tit. 10. noue. 63. & 165 ti de seruitutib vrbanorum prædio. P. & in C.
d l cætera igitur, 41. l filiusfamilias 114. §. ædes destruenda, de lega. 1. P. l. 2. de ædif. priu. C. de ratione l. 2. §. 17. & l si ne quis in loco pub li. 43. tit 8
e l. si quis post hanc legem, 6. C de ædif. priu.
f l 3 dict ti. de ædif. priu.
g in l. 1. de via publica li. 43. P. ti. 10.
h Martin 5. in constitutione sua 4. incipiente, etsi in cunctatum, secundum ordinem Bullarii Cherubini
i in constitutio. Pii IV. incip. inter multiplices nu. 134. In d. Bullario.
k Constitutione 2. incipiente, etsi de cunctarum in dicto Bullario, eaq. consistorio posita est etiam in noua vrbu flatu fol. 56.
l incip. ea quæ nu 3. siuarum constitutionum in D Bullario.
m Vlp. in l. 2. §. si quis nemine prohibente, ne quid in loco publico, li. 43. P. tit. 8.
n l. prætor ait P. §. hoc interdictum, de noui operis nunciatione li. 39. P. ti. 1

5. Habebatur olim & nunc quoque, pro exsecratione criminis, ædes deijci & solo adæquari, ob maleficium domini, alibi, vel ibi ab eo aut ab alijs commissi: videtur enim ille hiatus apparens ædificiorum, solo suo aspectu, & deformi & deserto loco admonere intuentes de grauitate pœnæ exemplari: vt M. Flacci & L. Saturnini seditiosorum hominum corporibus trucidatis, penates solo æquati sunt, o & Clodius ædes villasque diruit Ciceronis, quod contra leges publicas Cethegum & Lentulum indemnatos sustulisset. p Fridericus Imperator iussit, ne conuenticula, coniurationes, in ciuitatibus aut extra fierent, etiam occasione parentelæ inter ciuitatem & ciuitatem, personam & personam, aut inter personam & ciuitatem: in præteritum factas cassans, tanquam pacis publicæ violationes, imposuitque pœnam publicationis bonorum & vt domus destruatur. q Innuit Pomponius Iurisconsultus, iudicis motu posse dirui villam aut arbusta succidi eius, qui ad delectum militiæ non respondisset. r Par indignatio ciuitatis Romanæ aduersus Spur. Cassium erupit: cui plus suspicio concupitæ dominationis nocuit, quam tres magnifici consulatus, ac duo speciosissimi triumphi profuerunt: senatus enim populusque Rom. non contentus capitali supplicio eum afficere, interemto domum superiecit, vt penatum quoque strage puniretur. s

6. Poterit addi cura ædificiorum circa materiam qua ædificatur, vt talis tantum permittatur quæ facile incendium concipere nequeat, maxime vt parietes mediastini sint lateritij aut saxei si fieri commode ex commoditate regionum possit. Dicebat Augustus qui vrbem Romam auxit ornauitque ædificiis multis, glorians, *vrbem Lateritiam reperi, relinquo marmoream.* Arcendis incendiis apud vetustiores Triumuiri præerant, qui ab eo quod excubias agebant, *nocturni* dicti sunt. Interueniebant nonnunquam ędiles, & tribuni plebis. Erat autem familia publica, circa portam & muros disposita, vnde si opus esset euocabatur. Fuerant & priuatæ familiæ, qui incendia vel mercede, vel gratia exstinguerent. Deinde Augustus maluit huic rei per se consuli, pluribus vno die incendiis exortis:

o Val. Max li. 6. c. 3. Appian. Alex li. 1. de bellis ciui.
p Appia. lib. 2. de bellis ciuili.
q c 1. § conuenticula, de pace tenenda inter subditos. & iuramento firmã. lib 2 feudorum tit 53.
r l. si is cum quo. P. commoni diuid. li. 10. P. tit. 3.
s Val. Max li. 6. c 3. Liuius li. 2. Dionys Hali. lib. 8.

nam salutem reipublicę tueri nulli, magis credidit cōuenire, nec alium sufficere ei rei, quam Cæsarem. *a* Nero Claudius formam ædificiorum vrbis nouam excogitauit, & vt ante insulas ac domos porticus essent, de quorum solarijs incendia arcerentur: easque sumtu suo exstruxit. *b*

a Paul. & Vlp. Iurisc. in l. 1. 2. 3. de offic. praefecti vigilum. li. 1. P tit. 15. Dio Cassius li. 55. Suet. in Aug. cap. 30.

b Suet. in Nerone Claudio cap. 16.

DE REPVBLICA LIBER TERTIVS, VBI DE BONIS & reditibus reipublicæ agitur.

De necessitate bonorum publicorum & redituum in republica. CAP. I.

REmpubl. omnem, aut principatum, cum liqueat esse corpus ciuile, facilimum erit colligere ad similitudinem corporis physici neruos requiri, in eo etiam quibus artus contineantur, & actiones necessariæ peragantur opportune. Dicunt enim physici *neruos esse prima in corpore animalis sensus motusq; instrumenta, eius actionis etiam causam.* Ceterum *bona & pecunias neruos esse reipublicæ*, nemini dubium est, inquit Vlpianus. *c* Ita Mutianus dicebat, *pecuniam esse neruos principatus*, *d* νεῦρα τῆς ἡγεμονίας τὰ χρήματα δεῖ ποτε εἶναι λέγει. *vectigalia ita & portoria.* M. Tullius, *e* & Quintilianus, *f* & Plutarchus, *g* ὁ πρῶτος τὰ χρήματα νεῦρα τῶν πραγμάτων προσειπών. Quod Diogenes Laertius Zenoni dictum tribuit, sed eius sententiæ plures fuerunt asseclæ, qui & id verissimum experientia didicerunt, vt & Eustathius, *h* τὰ νεῦρα πραγμάτων εἶναι τὰ χρήματα, ὡς σκληρὸν ἀλλὰ καὶ ἀπεχθέστατα. Leo Imperator, *i* pecuniarum vim, rempublicam stabilire tradit, & neruum sufficientem Iustinianus Cæsar, siue Iustinus *k* statuit, *Si quis* inquit, *illorum scilicet magistratuum aut in publicorum tributorum exactione negligenter se gesserit, aut collatores nostros damnis contumeliosisue oblusionibus inuoluerit, simul bonis excidet, simul summo subiicietur supplicio. Etenim Deo auspice, hoc vnum nobis studio est, vt prouincia bonis legibus regantur, tutoq; habitentur, atq; præsidum iustitia fruantur, & publica tributa citra querelam inferantur. Impossibile enim est vt sacris tributis non illatis alioqui respublica conseruetur. Militares namq; copia, assignato sibi salario inde percepto hostibus resistant, & collatores à barbarorum incursionib. & truculētia vindicant, deniq; agros atq; ciuitates à latronum alioq; modo incompositam vitam sectantium, vt & irruptionib. agendis excubiis defendunt, ex illis etiam reliquæ cohortes, ea quæ ipsis attributa sunt, accipiunt, muri atq; ciuitates itidem instaurantur, publicarum balnearum hinc calefactiones procedunt, postremo spectacula, aliaq; omnia, quæ ad delectationem singulorum inuenta sunt, ex iisdem curantur, vt quæ ab illis contribuuntur, partim in ipsos, partim propter ipsos insumantur & impendantur, nobis autem nihil præter istarum rerum curas habere contingit, non tamen eas mercede vacuas, cum magnus ille Deus, & seruator noster Iesus Christus magnitudine clementia sua, permultis propter hoc nos bonis remuneretur.* Hæc ibi, quæ fere ijsdem verbis repetuntur alibi *l* vbi & additur, reducta fuisse tributa ad certam remissionem, propter vtilitatem subditorum, ne plura exigantur quam in eorum vtilitatem expendi oporteat: & ita princeps mauult vtilitatem subditorum, quam propriam: attamen ea exigi sufficientia, & reipublicæ expedire, ab his in quæ expenduntur, docet.

c in l. 1. §. in causa, de quaest. l. 48 P ti. 15.

d Dion Nicaeus.

e pro lege Manilia.

f decla. 341.

g in Cleomene.

h 2. Iliados.

i in nouel. 52. ti. vt tam veterū principum quā recentiorū numismata modo insti ponderis probata q; materia sint, valeant.

k in nouella ordine 149 tit. vt amantissimi episcopi cum prouinciae ivum indigenis & incolis, quos sibi praesides esse velint, eos sibi à sacratissimo principe concedi petant, & c. in c. 3. § ac sanctione hisce.

l in nouella 161. ti. de pronunciatarum praesidib. c. 2. § atque vt hac ita.

2. Neque solum in republica, nerui gerendorum sunt pecuniæ, sed etiam in priuatis singulorum negotijs. Et ita Demosthenes, *m* δεῖ χρημάτων, καὶ ἄνευ τούτων οὐδὲν ἐστι γενέσθαι τῶν δεόντων. Et Constantinus Imperator, *n* dicebat, *in pecunia antiquos omne robur patrimoniorum posuisse.*

m Olynthiaca 2.

n in l. lex quae tutores 22. §. huic aedic. de administr. tuto. lib 5. C ti. 37.

3. Pecuniæ porro appellatio, non tantum *nummos* continet aut *numismata signata, sed omnia quæ pecunia æstimari possunt, quæue sunt in bonis reipublicæ & priuatorum, seu in patrimonio & possessione*, vt Iurisconsulti tradunt. *o*

o in l pecuniae appellatione 4. l res appellatio. 5 & l pecuniae verbum 178. & l. pecuniae nomine, 222. de verb sign. P.

4. Quare non patiuntur Principes facile abrogari vectigalium functiones, quod ea sint ad necessitatem introducta *p* Honorius & Arcadius, *vectigalia, inquiunt, quæcunq; quælibet ciuitates sibi ac suis curiis ad angustiarum suarum solatia quæsierunt, siue illa functionibus curialium ordinum profutura sunt, siue quibuscunq; earundē ciuitatum vsibus designantur, firma his atq; ad habendum perpetua manere præcipimus, neq; vllam contrariam supplicantium, super his molestiam formidari iubent.* Et Theodos. & Valentin. *q* *Et vectigalia, quæ ad sacrum patrimonium Principis pertinent, & ad respublicas & ciuitates pro publicis necessitatibus rata & firma manent.* Vt & Honorius & Theodos. *r* statuerunt, *quicquid contra vectigales largitionalium titulorum vel pragmaticis vel sacris annotationibus fuerit elicitum, effectu & viribus carere.* Cicero, *s* dum de statuta diuisione agri Campani inter plebem conqueritur, *commotos fuisse* ait *inde animos bonorum, ob proximam & imminentem reipublicæ ruinam, sublatis vectigalibus quæ inde & aliunde conquirebantur. Præterea,* inquit, *si vlla res est, quæ bonorum animos, quos video iam esse commotos, vehementius possit incendere, hæc certe est, & eo magis quod*

p vt in l. vectigalia eodem vectigalib. & commiss li. 4. C. ti. 61.

q in l. eiusdem tituli.

r in l. penult. ti.

s li. 2. ad Atticum epist. 16.

quod prætoriis Italia sublatis (nempe à Q. Metello nepote, vt scribit Dio, a) *agro Campano diuiso, quod vectigal superest domesticum, præter vicesimam? quæ mihi videtur vna conciuncula clamore pedissequorum nostrorum esse peritura.* Et cum aliquando Nero initio sui principatus, adimere vellet omne genus vectigalium populo, coercuerunt eius, quamuis ex liberalitate procedētem, affectionem prudentiores, quod plurimū obesse publicæ vtilitati putarent. *b* Et quamuis rata habita fuerint generaliter omnia quæ à Sylla bellis ciuilibus, vel in prouincia gesta fuissent, vnum tamen hoc illius Senatusconsultum reprehensum, quo remissio vectigalium fiebat: decretumq; est, vt quibus ille de capite demsisset, ij pecunias in ærarium referrēt. Statuit enim senatus, hoc nec illi quidem esse licitum, cui concesserat omnia, à populo factarum quæsitarumque rerum, quibus respublica pace & bello salua est, summas imminuere.

a Lib. 37.
b Cornel. Tacit. lib. 13. annal.

De distinctione bonorum Reipublicæ. CAP. II.

QVI constituerunt respublicas, maxime in negotijs publicis versati, in diuisione agrorum, quæ facile poterat fieri in noua nascente republica, in vacua veniente populo: reliquerunt partes aliquas agrorum in vsum communem, & pro impensis, quæ in communem societatem faciendæ sunt. Vel si iam agri diuisi fuissent, in institutione principatus, ita communi causæ prospexerunt, vt & bona eius gratia separata essent à priuatis, dictaque *bona reipublicæ, bona dominicalia*, vel *dominialia*, aut *coronæ annexa aut principatui.* Ferunt Romulum institutorem reipublicæ Romanæ, vniuersos agros in tres partes diuisisse, quarum *prima* cultui diuino, *altera* reipublicæ attributa dominio, *tertia* diuisa fuit inter ciues. *c* Erant principibus Lacedæmoniorum assignata prædia à republica pro patrimonio: Et si militarent, nutriebantur à ciuitate exercitus. *d* Traditur apud Ezechielem *e* ex iussu Dei, *separatam fuisse terram promissionis in quatuor partes: quarum vna templo & sacerdotibus deputatur, altera Leuitis, tertia ciuitati, quarta principi. De terra*, inquit, *erit ei principi possessio in Israel, & non depopulabuntur vltra principes populum meum, sed terram dabunt domui Israel, secundum tribus eorum.* Eadem fere etiam forma diuisa est terra Ægyptiaca, *secundum Diodorum Siculum f* Atq; ex reditibus totius Ægypti, *vna* pars sacrificijs & sacrificulis olim tribuebatur: *altera* in sumtus regios, & negotiorum publicorum. *Tertia* militibus stipendiarijs, etiam tempore pacis: relictis singulis alijs proprijs & priuatis bonis. Hippodamus Euryphontis filius, Milesius, qui & ciuitatum seu rerum publicarum diuisionem inuenit, diuisit ciuitatis regionem in tres partes, vt esset pars vna sacra: alia publica, alia *priuata*: vnde cultus Deo fieret, *sacra*, vnde vero propulsatores belli alerentur, *publica*, quæ autem agricolarum fierent, *priuata. g*

c Dionys. Halicar. lib. 2.
d Xenoph. li. de republ. Lacedæmonior.
e Ezech. c. 45.
f Lib. 1. ca. 6.

2. Augustus prouincias partitus est Romanorum, *h* in *prætorias*, quæ populo erant vectigales: & *præsidiales*, quę Cęsaris fisco certū ęs pēderent, vnde dictæ *tributoria & stipendiaria prædia.*

3. Apud Langobardos creato rege Orthario, vel secundum Paulum Diaconum *i* Authario Clephonis filio, reliqui duces omnem dimidiam singulorum substantiæ suæ partem regalibus vsibus tribuerunt, vt esse posset vnde rex ipse, & qui ei adetant, eiusq; officijs per diuersa essent officia dediti, alerentur. *k*

4. Nonne etiam huius patrimonij reip. poterunt contineri certi annui & stati reditus, tā in speciebus quam etiam in pensitationibus pecuniarum, quæ in horreum & ęrarium reipublicæ feruntur. Cuius generis sunt, pensiones illæ, quæ ex tritico & hordeo deferebantur in horrea Reipublicæ Romanę, & tempore democratiæ, & deinceps tempore Imperatorum, vt liquet ex legibus de his contributionibus latis. *l* deferebatur etiam in specie auri & ballucis, canon metallarius, *m* ex patrimonialibus & publicis agris aliæ collectæ pensitationes, aurariæ, & frumentarię, ex locatione vel emphyteusi eorum, *n* & ad fabricas, species ipsæ tributariæ desiderabantur, vt pro illis pecunia solui non posset. *o*

5. Cum Malcolinus Scotorum rex, fiscalē canonē exinaniuisset inconsultis in proceres largitionibus, comitijs Scotorum generalibus placuit, vt patrimonij regij vice sufficerentur iusta caducaria, seu releuamenta aut releuia (*quæ Græco nomine ἀνάληψις, seu rachapt. vulgo*) quæ ab omnis generis heredibus exsoluerentur: item vt & fructus nouorum hęredū minorum annis, regis essent, cum ea lege, vt impuberibus his reges alimenta præberent: cæteros vero fructus hereditatis illorum, suos facerent quousque ipsi in suam tutelam venissent. *p*

6. In publicum & Romæ redactæ res ex hostibus, vt & militibus assignatæ pro parte. *q*

7. Bona & possessiones, quæ nullius priuati dominio adscribuntur, in ditione reipublicæ vel principatus censentur esse, vt ex dominio & potestate eiusdē reipublicę: aut principis qui eius onera sustinet. Et proinde merito *bona*

g Arist. li. 2. Polit. c. 6
h Strabo li. vlt. geog. aplura l. 1. fin. de § pro traditionē de rerum diuisione & ibi Latinis paraphrasis Theophili explicat.
i Rhegino, & Paulus diaconus li. 3. de gestis Langobardorum c. 1.
k
l li. 11 C. Iustin. ti. 22. de canone frumentario vrbis Romæ, & seq. 23. de frumento vrbis Constantinopolitanæ. & ti. 24 de annonis ciuilib. l. fin & ti. 27 de frumento Alexandrino.
m ti. 6 de metallariis & metallis, & procuratorib. metallorum. li. 11. C.
n ti. 61. de fundis patrimonialib. & saltuensib. li. 11. C & tit. 69. de fundis rei publ. & ti. 70. de locatione prædiorū ciuiliū vel fiscaliū vel templorum, siue rei dominicæ, vel priuatæ, & tit. de coll. & procuratorib. siue actorib. prædiorum fiscalium domus Augustæ eod. lib. 11 C.
o Le. 1 de Fabricens. li. 11. C. tit. 9.
p Boëtius & Maior, de reb. Scotic.
q Appi. vide l. Lucii 11 de castrens. ... l. item si verberatū 15 §. item si forte ager, ... vind. li. 6 ff ti. 1

vacantia, hoc est, à nullo priuato vindicata, inter regalia numerantur. *a* Eoque nomine veniunt *bona perdita*, quæ non inueniunt dominum, vocant Galli *espaues*, *bona mortuorum* sine hærede legitimo habito ad succedendum, quod ius vocant idem Galli, *droict de desherance*, *d'aubaine*, *heretages de Guerpis*, id est, alienigenarum & peregrinorum. Item *bona quæ pro derelicto habita sunt à dominis*, quæ omnia ad principem pertinent, vel ad eum cui princeps concesserit.

a tit. quæ sint regalia. in vsib. f. ad eorum l. 1. de bonis vac. lib. li. 10. C. leg. 1. de successorio ed. Illo ff. § 1. v. si quis a[...] diligenter & § si vulli: cuius de pace tene. da. in feud.

8. Sed & maxime loca deserta & inculta, & nulli distributa, sterilia, vt montes, & similia, quæ nec occupantur à priuatis, aut à ciuitatibus vel oppidis, pro quorum perquisitione, olim rectissime constituti sunt inquisitores diligentes, qui ea inuenta per Ægyptum dominio Imperatorum adiungerẽt seu incorporarent. *b* Diuiserunt deinde Imperatores aut respublicæ, steriles & desertos inuentos agros, colonis excolendos ab initio quidem gratis, & sine pensione, postea vero constituta pensione. quod & fecit Odoacer saltuarius, Flandriæ præfectus anno Domini 824. mortuo patre. *c* Fuerunt successione temporis post natas respublicas, & post constituta regna & principatus, alij reditus aliaue compendia addita reipublicæ, & eiusdem fisco vel ærario publico, vt tributa, vectigalia, confiscationes, seu publicationes bonorum, quo necessitatibus publicis & communibus facilius subueniretur, vel ex consensu populi, vel ex auctoritate & potestate imperantium.

b Strabo.

c Meyer li. 1. annalium Flandriæ.

9. Bona reipublicę, sunt commissa principi percipienda & distribuenda, eaque veluti dotalia accipit in inauguratione sui principatus, tanquam coniunctus ei per desponsationem. Ipse autem per se, habet alia patrimonialia quæ non sunt reipublicæ. Duplex ita patrimonium in principe, vel moderatore reipublicæ, publicum & priuatum, vt apud Iustinianum, *d* quod & vtrumque, nempe titulo dignitatis dicitur esse principis, quamuis diuersas appellationes sortiantur & diuersam habeant naturã, maxime in alienationis potestate & causa: vnde & diuersi procuratores inueniũtur, nempe fisci *vnus* & *alius* Cęsaris, vel principis, seu rei dominicę & priuatę: duplex ęrarium, vt pecuniæ duplices, fisci & priuati patrimonii: & vtrunq; *ærarium principis* dictũ, quod vtrunq; ad illum dispensationemq; illius pertineat, *vt liquet ex rescripto CC. Gratia. Valentinia. & Theodosii. e* Distinguuntur ista patrimonia apud omnes fere gentes: & quod reipublicæ est, dicitur vt plerunque *domanium reipublicæ*, vel *coronæ*, vel *diadematis*: aliud principis, vel domus eius, vel priuatum, vt & in Gallia in constitutione de domanio anni 1566. sic *f* dicitur, *Dauidem creasse principes & præpositos sua substantia, operibus rusticis, vineis, thesauru, olinetis, ficetis, apothecis olei, armentis pascuorum, camelis, ouibus.* Eo modo & legimus in Codice Iustinianeo ti. *de grege dominico.* Sunt & alia bona quæ ratione principatus accedunt & adueniunt principi: verum illa non sunt dominicalia, nempe quæ ex confiscationibus, & aliunde ærario adiiciuntur, quæ non tamen sunt iura aut immobilia tradita principi seu vnita diademati, aut incorporata patrimonio reipublicæ, vt liceat inde etiam tria genera bonorum in principe constituere: *primum* priuatorũ, quæ vel habet quęsita sibi nomine proprio, vel relicta à maioribus, alio nomine quam principatus. *Secundum* dicitur, eorum quæ annexa & incorporata sunt principatui, quæ & reipublicæ dos dicuntur. *Tertium* quod ex his nascitur, & in thesaurum fiscalem defertur ad communem principis & reipublicæ vtilitatem & negotia, *vt alibi docuimus*, *g* & causas & rationes attulimus harum præstationum & redituum. Diximus & *h* de canone, oblatione, indictione & patrimonio principis: & in sequentib. de aliis, ex quib. princeps, fiscus, respublica, vectigalia, portoria, tributa capient, & de reliquis, quæ ad pecunias publicas & fiscalia pertinent, ex quibus facile lector poterit methodo hæc omnia concipere: quæ repetere non decreui: sed tantum admonebo, ex quibus pecunię, quę necessariæ erunt reipublicæ, & quando opus vrgebit, vel ordinario iure sumi poterunt, idque exemplo rerumpublicarum aliarum, monarchiarum seu principatuum, cum ea tamen protestatione, vt quod mei nulla sit intentio monendi tyrannos, de modis, quibus possint vexare tributis subditos, suæ vtilitatis non reipubl. causa: hos enim detestor & eorum consiliarios, hirudines populi, vastatores, lupos rapaces, homicidas pauperum, dæmonũ instrumenta, flagella pessima Dei, mancipia auaritię. Quod enim proferre institui, illud ipsum censeo non nisi in maxima necessitate imitandum & duobus malis oblatis: nempe defensione populi suadente, & ad euitandas peiores artes, quibus deglubitur miserabilis plebecula. Subsidia petenda sunt à populo in eorum causam non vltra. Ea autem subsidia seu vocemus *tributa*, vel *auxilia*, vel *debita*, *indictiones*, vel alio nomine, constant ex rebus aut pecuniis: rursumque aut pro rebus possessis à personis, aut pro capitatione personarum exiguntur, interdum & à populo reipublicæ necessa-

d in leg. bene à Zenone de quadriennii præscript. li. 7. C. tit. 37.

e in leg. vni. tit. de quæstorib. & mag. offic. officiorum, & comitib. sacrarũ largitionum & rei priuatæ, li. [...] C. tit. 6.

f Prima Paralipomenon c. 27.

g li. 3. syntag. cap. 2 & 3.

h cap. 6.

necessariæ personæ petuntur, vt Deo iuuante de singulis agemus breuiter. Atque in his omnibus desideramus iustas causas & modos iustos acquirendi, vel imponendi, conseruandi seu augendi, & expendendi pecunias vel bona reipublicæ. Præcipue hic prudentia principis, & affectio in causam communem, potius quam in priuatum commodum primas partes habebit. Sicuti enim pecuniæ reipublicæ definitæ sunt ei necessariæ, non minus quam nerui in corpore humano. Sic considerandum erit, vt quemadmodum ex medicorum & physicorum receptiore & vberiore sententia, nerui omnes sentientes prodeunt à cerebro corporis physici: Sic necessarium fuisse harum pecuniarum exactionem pro ratione necessitatis referri ad principem, tanquam ad cerebrum & gubernaculum totius corporis ciuilis: vt nulli alii liceat quam principi, aut illis, qui gerunt in republica supremum imperium, de his se immiscere sine eorum iussu & auctoritate. *a* Et quanquam fuerit disputatum à quibusdam, de iure & potestate regum, *num quæ præscripta sunt per legem regiam prolatam iussu DEI per Samuelem in creatione regis Saulis*, *b pertinerent ad tyrannum vel ad regem legitimum.* Placuit tamen saniori iudicio, ad vtrosque pertinere posse: ad tyrannum quidem si sine cerebro, ratione, & necessitate publica, exigat ibi concessa, vt ad bonum principem, si vtilitas publica requirat & suadeat illis iuribus vti: vt etiam possit iuxta prædictam legem, agros & vineta subditorum addecimare, imo & bona illis tollere & dare seruis suis, nempe si suadeat publica vtilitas, & debeant illi esse subditi tanquam serui. Postquam enim commissa est potestas à Deo principi in subditos absoluta, non est dubitandum quin & bona eorum & personæ sint illi subiectæ, & ex potestate principis possessionum diuisionem & proprietatem pendere, sacri canones etiam testantur. *c* Verum meminisse debet princeps, vt monui, in his exactionibus & oneribus rerum & personarum distinguendis, se præsidere corpori tanquam caput, & ita ratione potius quam vi & affectione aut auaritia, vtendum esse bonis & personis subditorum: atque prius esse tentandum, num ordinarii prouentus pro negotiis obeundis publicis, sufficere possint, antequam ad noua onera potestatem extendat. Qui si non sufficiant, vtpote procurator reipublicæ, iustissime exigere à singulis, quod in causam omnium expensurus sit, adhibitis personis qui in distribuendis oneribus, eadem voluntate & puritate ducantur, qui à superinductis temperent, & à vexatione immodica subditorum.

a Hermogenianus IC. in l. vectigalia, 10. de pub. & vectiga lib. 39. ti. 4. quod firmarunt Cæsares in l. 2. & 3. vectigalia noua imponi nõ posse li. 4. C. tit. 62. sum. pontif. in ca. super quibusdam de pan.
b 1. regum ca. 8. vers. 11.
c ex quo iure 8. dist. c. 21. conuenior. 23. q. 8.

10. Maximum autem erit principibus & vtile sibi & subditis munus, intelligere vires sui patrimonii, seu reipublicæ suæ emolumenta, ne ab istis harpyiis quæstorũ sibi facile imponatur, qui multa quę sufficere possunt supprimunt, onera noua comminiscuntur, plura intercipiunt, & ex populi lachrymis, quas princeps non videt, impinguantur.

11. Itaq; Reipublicę & principis patrimonium siue ærarium, siue facultates, siue alio nomine voces, vt Galli *finances*, aut generali nomine pecunias publicas, in duas partes diuidi debet, vt facilius intelligantur ea, quæ inde colliguntur, & cuius generis & compendii sint. In patrimonium *Ordinarium & Extraordinarium* diuidetur, seu in reditus *Ordinarios & Extraordinarios.* Ordinarium dicitur *domanium* proprie, *corona* vel *regni*, quod datum erat pro dote principi, ex quo impensæ ordinariæ, & sumtus fieri possent in ordinaria negotia, quæ tum principem, tum etiam rempublicam respiciebant: vtputa in *stipendia aulicorum, officiariorum, magistratuum, & similium impendenda quotidiana.*

12. Domanium hoc in Gallia, &, vt puto, alibi, consistebat & consistit in reditibus ordinariis, mutabilibus, & immutabilibus.

Domanium immutabile, consistit in fundis patrimonialibus, locatis, vel datis priuatis cum onere pensionis certæ, in perpetuum. Ita dictum *immutabile*, quia pensio seu census debitus, semper æqualiter singulis annis soluitur sine immutatione. *d* Talia erant apud Romanos *tributaria prædia*, vel *stipendiaria*, quæ ab hostibus capta, populus Romanus vel princeps suis emphyteutis, qui tributum aut vectigal eo nomine dependerent, dabat, vt meminit plenius Strabo, *e stipendiarium vectigal impositum Hispanis, & plerisq; Pœnorũ quasi victoriæ præmium, aut pœna belli, aut censoria locatio, vt Asia lege Sempronia.* Item pascua talia erant publica, quorum pensio antiqua non augebatur. *f* Tales *patrimoniales, saltuenses, emphyteotici fundi*, quibus certa pensio quoque hærebat, quæ sequitur quoscunque possessores, qui libere de illis, vt libuerit, vt de propriis, saluo dominicali iure disponunt, & possunt alienare eos & in alios transferre. *g* Talia & *prædia ciuilia, fiscalia, reipublicæ, quæ conductoribus perpetuariis: sub certa annua pensione locantur. h* Hinc *publicæ functiones, ciuilis canon*, siue sint annonæ quæ præstantur in speciebus, *vt in frumento, hordeo, vino, & similibus*: siue tributa in corporibus *auro, argento & similibus i* quę reipublicæ debentur

d l. omnes possitare 4. de annona & tributo libro 10. C. ti. 16.
e libro postremo Geograph. & Iust. inanus, in §. per traditionẽ & ibi latius paraphrasi Theophili de rerum diuisione in institutionibus iuris ciuilis.
f l. 1. de pascuis publicis libro 11. C. tit. 60.
g l. 1. & sequentibus de fundis patrimonialibus eodem lib. 11. C. ti. 61. & tit. 64. de collatione fundorum patrimonialium.
h in l. 3. 1. 2. & aliis, de locatione prædiorum ciuilium co. lib. 11. titulo 70.
i vt liquet ex titulis de canon. frumentario. libro vndecimo Codicis titu. 22. de canone largitionalium li. 10. Cod. tit. 23.

& imprӕscriptibilia iura sunt contra rempublicam à possessoribus, *l. comperit, 6. de præscript. 30. vel 40. ann. li. 7. C tit. 39.*

13. Canon proprie in Republica Romanorum, erat *ordinarium & immutabile tributum* quasi dicas *regulare* seu *suis regulis & perpetuo decurrens*, vt docuimus. *a* Soluebatur reipublicæ vel ciuitati, ratione prædiorum: vel ratione personarum, vel ratione muneris mixti, regulari & immutabili æstimatione: hoc est, quod non crescebat, aut decrescebat singulis annis, inter quæstores seu thesaurarios in Gallia, *Domaine immuable, sont les cens & rantes foncieres, tant en grains que deniers, & sont appellez immuables, pource qu'ils ne changent point, & demeurent ainsi qu'ils sont arrentez & baillez par les sieurs.* Patiuntur tamen aliquando hæ canonicæ præstationes mutationem, quæ potius ex exstinctione prioris, & innouatione omnimoda reformatur, quam augeri vel minui dicatur. Fieri enim potest vt fundus, qui antea ad censum datus est canonicum, deseratur per possessorem propter bellum, aut pestem, aut combustionis casum. Quamobrem princeps vel respublica, vel dominus ad quos proprietas pertinet, eundem alijs locant, dant, aut in emphyteosin nouam concedunt, cum census, pensionis aut præstationis alterius generis onere, vel maiori vel minori, à priori, additis vel detractis iuribus laudimiorum, venditionum, mulctarum & similium, quo casu canon immutabilis augeri vel minui potest. Exempla proponuntur in *titulo de omni agro deserto lib. 11. C. titulo. 58.* hocque accidit quando omnino res tributis obnoxiæ destituuntur possessore. Nam si aliquis esset possessor, qui tributum non soluisset, venduntur à fisco res, vt tributorum reliquiæ soluantur, remanente semper obligato prædio vendito, & ita ad ementes & possidentes transeunte, cum suis oneribus canonis. *b* Et ita Papinianus respondit *c Imperatores Antoninum & Verum rescripsisse, in vectigalibus ipsa prædia, non personas conueniri, & ideo possessores etiam præteriti temporis vectigal soluere debere, eosque ex emto, si ignorauerint, actionem habituros.* Confirmatunt idipsum Valerianus & Galienus. *d*

14. *Domanium* vel *dominium mutabile*, sunt *iura reipublicæ, habentia reditus vel compendia, quæ singulis annis, vel aliis temporibus, vel augeri vel minui possunt, iure exigendi tamen remanente immutabili penes principem vel rempublicam.* Diminutio vel augmentum potest ex varijs circumstantijs & occasionibus rerum, temporum & personarum oriri: vt si agatur de conductionibus annuis prædiorum & domorum possunt ex fertilitate augeri, & sterilitate minui pensiones & mercedes, item habita ratione belli vel pacis. Huius naturæ aut conditionis censentur *decimæ fructuum, debitæ principi alicui*, & iura ex satis accepta pro modo collectorum fructuum, dicuntur *champars.* Vt & Appianus, *e* Romanos, quos cepissent, agros si culti essent, colonis quos eo deduxissent diuisisse, aut ciuibus Romanis vendidisse aut locasse: si inculti, cuius generis erant multi, colendos his qui vellent dedisse, imposito annuo vectigali, decima quidem frumentorum, quinta vero frugum. Quinetiam ab ijs qui maiores & minores pecudes aluissent, certum vectigal exegisse. Quod & de Siciliensibus, Gallicis & Asianis factum esse perspicuum est. Huius generis etiam, *quæ ex portubus, vectionibus, hortis, metallis & similibus colliguntur.* Quæ & accipiuntur ex molendinis aut clibanis, seu furnis aut torcularibus bannalibus, quæ crescunt aut decrescunt pro modo eorum, quæ moluntur, coquuntur, aut premuntur. Idipsum statuitur *in his, quæ ex cancellariis, vocant* greffes, *tabellionatibus, sigillis, percipiuntur.* Item *quæ iure dominij, pro modulo viuentium, residentium, aut colentium, rediguntur in iura dominicalia, aut ex laudimiis, ex venditionibus prædiorum aut aliorum bonorum quæ sub censu tenentur à principe.* *f* Sunt & his affinia iura, *quæ debentur regi pro feudorum transmutatione à persona in personam aliam, vel per successionẽ, vel per alienationẽ permissam, in quibus aliquãdo morte possessoris iura quadam exiguntur, quæ dicuntur* releuamenta, vt in Normandia feuda comitatus releuantur pretio quingentarum librarum, Baronia centum, feudum loricationis, vocant *d'haubert*, mille quingentarum: medium feudum loricationis septuaginta quinque solidorum Turonensium. Aliquando ius redemtionis ex feudo principi vt domino debetur, quod est *reditus vnius anni* dicti feudi, quod tenetur in fide & hominio principis, quando dominus seu possessor vel vasallus, qui habuit sub hominio & fide, decedit sine liberis, superstitib. fratre aut sorore, quo casu hęres, qui ei succedit, debet regi, vt superiori domino, à quo feudum pendet, pro redemtione dare reditum anni vnius dicti feudi. Quando vero feudum venditur, debetur in aliquibus quinta pars pretij venditionis ab emtore regi, vt superiori: & deinceps alia quinta pars, quæ facit decimum denarium, cum dicto quinto denario, vocantur in Gallia *quints & requints*, vt ecce, *feudum venditur centum libris, pro quinto denario sunt viginti*

a lib. 3. syntag. iuris. ca. 5.

b in titulo si propter publicas pésitationes venditio fuerit celebrata li. 4. C. tit. 47.

c in l. Imperatores 7. de publica & vectigalib. lib. 39. P tit. 4.

d in l. 1. & 5. Dioclet. & Maximinia. in l. 2. de anno & tribut. lib. 11. C. tit. 16.

e lib. 1.

f Iuxta l. ff. de iure emphyt.

viginti libræ, & iterum quatuor libræ pro requinto: vnde in summa, pro tota præstatione centum librarum, debentur viginti quatuor libræ. Qui reditus ex constitutione Caroli IX. edita ad sanctum Germanum, 1561. mensis Ianuarij, conuerti debebant in refectiones & conseruationes castrorum, & aliorum ædificiorum regiorum. Isti reditus casuales sunt, nec possunt ita certum constituere censum, vt immutabilis dici mereatur, aliquando tantum contingentes.

Sunt his *similes reditus*, qui perueniunt ex venditionibus syluarum Principis, siue cæduæ sint, siue non cæduæ, quarum fructus veneunt ex licitatione & adiectione facta plus offerenti, per eos quibus cura demandatur syluarum & nemorum Principis.

Idipsum censendum *de locatione glandium, & pascuorum Principis.*

15. Ex syluis quoque Normandiæ venditis accedit Regi, tanquam ex domanio coronæ, species quædam census, qui dicitur *tiers & danger, tertia pars & periculum.* Exempli causa, *Si venditio fiat triginta solidis, tertia pars, quæ ad regem pertinet, habet decem solidos: periculum vero seu* danger *est decima pars dictorum triginta solidorum, & ita istius venditionis summa census est 13. solidorum, pro 30. solidis.*

Amortisatio.

16. Sunt item inter iura domanij mutabilis, seu census incerti aut indefiniti, ea quæ percipiuntur a Principe seu Rege, *iure mortitinij*, quod vocant *amortisationem*, de qua postea latius, cuius natura est, vt quando feudum nobile peruenit titulo acquisitionis vel donationis, aut alio, ad ecclesiam, dicatur peruenire ad manum mortuam, eoque dictum feudum non potest à manu seu possessione eius regulariter exire, cum patrimonium ecclesiæ sit perpetuum, & inevitabile. *a* Proinde qui ex corpore eius ecclesiæ sunt, tenentur ex lege dicta rebus, aut emancipare illa bona, seu extra manum ponere, & distrahere prædictum feudum intra annum & diem, à die acquisitionis, aut pro eius seruitio dare & constituere principi hominem viuentem, morientem, & confiscantem, id est, talem, qui obire possit munera, & ex cuius morte & vita, aut facto, feudum possit subire mutationes & actiones, ex quibus prouentus & iura renouantur Domino Principi. Nisi si Principi visum fuerit, illis dentur codicilli morticinij seu amortizationis, quibus eximuntur res feudi & feudum ab illis obsequiis & iuribus. Quocirca pro iure hoc amortizationis seu exemtionis, datur Principi semel tertia pars integræ æstimationis, totius feudi, atque literæ exemtionis præscribuntur à Camera computorum seu ratiociniorum regiorum, ratione quarum in posterum tale feudum vel possessores eius non tenentur ad debita, quæ iubet exigi Rex à Francis feudis, & nouis quæstis, & quæ exiguntur à possidentibus ab eo feuda, aut alia bona non amortizata, & à plebeis possidentibus feuda nobilia.

a l. iubemus. 14. C. de sacrosanct. eccles.

17. In Gallia omnes possessiones nobiles, siue sint feudales, siue allodiales, dicuntur Franca feuda, quia per leges, statuta, & constitutiones Galliæ omnia feuda aut bona nobilia sita in Gallia, possideri non possunt, præterquam per homines Francos, id est, per nobiles ex genere, aut nobilitatos per Regem, francos seu liberos statu, & exemtos ab omni genere talearum, indictionum, auxiliorum, subsidiorum, aut similium onerum, quibus obnoxij sunt ignobiles & plebeij. Eaque ratione in Gallia, omnia feuda sunt nobilia, aut nobiliter possessa, & ita dicta Franca. Proinde si ignobilis aut feuda teneat, aut bona nobilia, subiicitur iuri solutionis Francorum feudorum, id est, nomine eorum tenetur aliquid soluere Regi pro patientia, vocant *Soffrance*, quod eos patiatur feuda & bona illa tenere. Ita ius Francorum feudorum nihil aliud est, quam pecunia Regi debita à possidente feuda, & nobilia bona sine permissione Regis, & ex patientia eius, quæ a recuperatoribus seu commissariis à Principe datis, æstimantur in ignobilibus: nam hoc ius tantum ab ignobilibus, non à nobilibus vel nobilitatis exigitur.

18. Quæ de ecclesiis dicuntur, vt censeantur tanquam *manus mortua*, eadem statuuntur in aliis corporibus ciuilibus vniuersitatum, collegiorum, hospitalium, quæ etiam *manus mortua*, & *nunquam mori* dicuntur, quod per subrogationem similium perpetuo viuere dicantur. *b* Et hæc corporea quoque egent amortizatione, in rebus possidendis, quæ eis obtigerint, alioquin tenentur emancipare, vel dare hominem viuentem, morientem, & confiscantem in illis, quæ si non sunt amortizata, dicuntur *noui conquestus.*

b Vt in l. proponebatur de iudiciis. T. l. eum deleri, de seruit. vrbanor. prædior. T.

19. Sic enim in ratiociniorum Camera: *Noueaux acquets signifient tous herbages tant feodaux, alaudiaux que roturiers, & tous droits immobiliers appartenans a gens de main morte, non amortis par le Roy. Et sont appellez noueaux acquets, parce que les gés de main morte, ordinairement, & le plus souuet sont amorter par le Roy les heritages situez en France, qui leurs appartiennent a cause de la dotation & ancienne fondation de leurs benefices, Monasteres, Colleges, ou Hospitaux.*

Et ce que lesdites gens de main morte ont acquis entre, & despuis les heritages, qui leurs sont esté anciennement amortis : pareillement ce que depuis leur a esté donné, legué & ausmosné soit heritage feudal, ou alaudial, ou roturier, ou droit immobilier, est appellé nouuel acquest. Et par raison de tels heritages & droits immobilier, ainsi acquis donnez leguez & ausmonez, non amortis par le Roy, les gens de main morte sont suiets aux droits de nouueaux acquets. Qu' est à dire, qu' ils sont tenus payer au Roy certaine finance pour la tolerance de la possession & iouissance qu' ils sont en des heritages situez en France, lesquels par les anciens statuts du Royaume & ordonnances, il leur est prohibé de posseder, ne les doyuent & peuuent tenir, sans amortissement particulier, concession & permission du Roy. a Sufficiet ita admonuisse, inter ea, quæ ingrediuntur ærarium principis, & ea, quæ census mutabilis dicuntur, esse iura quoque, quæ morticinij iure exiguntur in regno a possessoribus manus mortuæ.

20. Huic iuri manus mortuæ, quæstores iungunt aliud nomen prope simile, sed incertum, & alterius generis : nam *manum mortuam* prædictam vocant, aliud autem, ius *mortuæ manus.* Appellant enim *droit de main morte*, ius quod pertinet ad Regem in quibusdam prouinciis sui regni: *nempe quando is, qui censum aut reditum debet regi, ibi moritur sine liberis : tunc enim heredes eius defuncti, debent pro anno, quo moritur, duplicem censum & reditum*, vt scribit Ioannes *le Grand.* b

21. Ad mutabiles & incertas Reipublicæ pensitationes, & variabiles prouentus Principis, pertinere possunt *fructus, qui ex tutela regia pupillorum proueniunt alicubi*, sicut legimus *in Scotia Regem Malcolmum seu Malcolmum statuisse, pupillos in regia tutela esse : eorumque bona interim fore fisci.* Idque etiam in Anglia secutum fuisse Henricum III. testis est Polydor. Virgil. c Refert Arist. d *Dionysium tyrannum Siciliæ idipsum voluisse, donec pupilli in suam tutelam vel ad adultam peruenissent ætatem.* Ita etiam in Gallia moribus alicubi est recepta quædam noua, & priscis Romanis incognita tutelæ species, quam appellamus *Garde*, vel *Bail*, cuius ea vis sit, *vt rerum pupillarium fructus tutor suos faciat, modo pupillos alat, eorumq; æs alienum dissoluat, & possessiones sartas tectas tueatur.* Datur autem parentibus vel agnatis, qui hac ratione fiunt quodammodo rerum pupillarium domini, etiamsi eas postea restituant adulto. Verum eius loco liberum est suscipere legitimam tutelam, quam ius ciuile introduxit, *vt refert* e *Francisc. Bald.*

a *Quæ sunt verba Ioannis Baquet aduocati regij in camera thesauri Parisiensis, in tractat. de* francs fiefs, *in 1. part. c. 2. tractat ibi per sequentia capita, iura hæc regia fuse, ad quē remitto lectorē.*

b *In institutione super facto financiarū Gallice scripta.*

c *In historia Anglica.*

d *lib. 2. œconomicorum.*

e *In protheoria tituli de tutela, in commentariis constitutionum institutionum.*

De ærario Reipublicæ, atq; de modo, quibus pecunia conquisita coacta sunt ad vsus necessarios.

CAP. III.

NEcessitas commerciorum aliquando rudem & innocentem hominum vitam, quæ olim contenta erat rudi rerum commutatione, effecit, vt numus fuerit in vsum inductus, certa materia electa, & æstimationis facta mensura ex consensu publico, vt per materiæ electæ publicam & determinatam æstimationem, difficultatibus per imitationem, per æqualitatem quantitatis subueniretur, adiecta & forma publica. f Quemadmodum autem singulorum necessitas, pecuniæ & numi inuentione eguit, & acquisita pars in pecunia fuit in ciuitate recepta, sic & communium publicarum rerum, & reipublicæ vtilitas postulauit, ex pecuniis ærarium conflari, quibus non tantum inter ciues negotia communia agerentur, sed etiam inter extraneos, quorum ope & auxilio Princeps & Respublica egerent, & vt per pecunias ex variis rebus collectas, onera subditorum possent commodius peræquari, pauperes releuari, & bene meriti remunerari. Vtque priuatis explicandis negotiis, pecuniæ faciliorem dant caussam, sic quoque publicis. Atque sicut inter priuatos, pecuniæ quæsitæ & conseruatæ, & cum ratione expensæ patrisfamilias secundum occurrentes necessitates maximum adferunt commodum: sic in republica, quæsitæ, reseruatę, & dispensatæ maximam habent vim. Multa enim negotia præclara in priuata & publica caussa, infeliciter succedunt, ob defectum præsentis pecuniæ: & ob paupertatem vel inopiam, à ditioribus Respublicæ facile vel armis, vel donis inescantur, aut subiiciuntur, & vincuntur.

2. Constitutum itaque ærarium est & fiscus, quibus pecuniæ in vtilitatem Reipublicę seruarentur. Nomine *ærarij* vero intelligimus, *omnem locum, in quo reponitur cuiuslibet generis pecunia, siue aurea, siue argentea, vel ærea.* Æris quoque appellatio ad omnes nummos etiam aureos pertinet, *vt ait Vlpian.* g Vnde & generaliter dicimus *æs alienum*, pro *omni debito, quo obstringimur.* h quia æs fuit prima materia rudis percussa nummi, ex lege, *vt docuimus.* i

3. Romanum ærarium vel Reipublicę cōstabat maxime *tributis & vectigalibus*, quæ, vt ex Cicerone liquet, k erant trium generum, ex *mercibus exportatis* vel *importatis*, denique ex agris & pascuis. primum decimas sumtas ex prædiis vectigalibus complectitur: secūdum, *portorium* : postremū nomen fit *scriptura.* Sunt

& cum

f *Vt Iurisconsulti notant, Paulus in l. 1 de contrah. empt. in tit. 18. P. ...in l. 1. de rerum permutat. lib. 19 P. tit. 4. Arist. 5. ethicor & l ... lib. 33 c. 8.*

g *in l. etiam aureos, 159. de verb. signif. P.*

h *Vt in l. nepos, 125. eod. tit. cum simul*

i *lib. 36 syntag. cap 2.*

k *pro lege Manilia.*

& cum his alij ordinarij reditus. Ad fiscum spectare videntur etiam extraordinarij reditus, vnde & recentiores dicunt *confiscationes*. Alij & ærarium reipublicæ, fiscum principis esse, dicunt, puta non tam amplum ærarium: fiscus enim minori capacitate distinguitur, item & in fiscum mittuntur casuales reditus. Videntur & distincta hæc, thesaurus, fiscus, patrimonium principis. a *Sed & cetera*, inquit, *Artaxerxes Rex, quibus opus fuerit, in domum Dei tui, quantumcunq; necessum est vt expendas, dabis de thesauro, & de fisco, & à me.* Sed & ærarium & fiscus dicitur à Paulo Iurisc. *in l. 4. § si quis autem. de fideicom. libert lib. 40. P. tit. 5.* quamuis enim minora sint compendia in minore vase fisci, tamen & illud pertinet ad vtilitatem reipub. & ærarium tributorum, vnde & δημόσιος dicitur fiscus, id est, publicus, *lib. 56. basilicorum, tit. 2. περὶ τοῦ δημοσίου, καὶ τῶν προνομίων, καὶ ἀγωγῶν αὐτοῦ*, id est, *de publico seu fisco, priuilegiis & actionibus eius.*

a 1 *Esdra, cap. 7. vers. 19.*

4. Ærarium populus Romanus Romæ in æde Saturni habuit, vt ait Festus: illud *sanctius ærarium* dicebatur, quod intentiori cura seruabatur, in quo aurum vicesimarum dictum, quod ex vicesimis rerum exigebatur, ad vltimos casus, & in postremam populi Romani fortunam seruabatur, quod & ab aliis *incensimarium*, & ab aliis *cimilarchion* dicebatur. Romani referunt ærarij inuentionem ad Valerium Poplicolam, qui Saturni ædem construxit, loci opportunitate ductus, quum omni aditu præsepto, vndique præruptus, vt ab accessu munitus locus foret, & ideo voluit eandem ædem æris publici, legumque & senatusconsultorum, tabularumque publicarum, & signorum militarium, sacrarium esse, præter quod Saturni etiam ærarium, Nemis quoque & Tibure, sacrarum pecuniarum thesauros ad incertos belli euentus, si externa vis ingrueret, longo tempore seruari traditum est. Macrobius b ait, *Romanos ædem sacram Saturni voluisse ærarium, quod tempore, quo is incoluit Italiam, fertur in eius finibus nullum furtum fuisse commissum, aut quia sub ipso nihil erat cuiusq; priuatum,*

b *lib. 1. Saturnal. c. 8.*

Nec signare solum, nec partiri limite campum
Fas erat, in medium quærebant:

ideo apud eum locaretur pecunia communis, sub quo fuissent cunctis vniuersa communia. Et eandem etiam rationem refert c Iustinus, cur ærarium in æde Saturni Romani posuissent. Ita non vnum solum, sed triplex aliquando fuisse Romæ ærarium constat: *vnum erat*, in quo ciuium tributa, ac sociorum vectigalia, & præda Imperatorum, asseruabantur, quo sumtus bellorum ordinarij sustinebantur. Alterum *sanctius ærarium* appellatum, in quo, vt dixi, aurum vicesimarum asseruabatur, ad vltimos casus Reipublicæ, vt scribit Liuius, dum agit de bello Punico 2. sub anno 544. Fabio quintum, & Flacco quartum consulibus, sub quibus apertum fuisse tradit & tempore Lentuli & Cæsaris, *vt est apud Iulium Cæsarem.* d Tertium fuit, in quo pecunia Gallici belli causa asseruabatur, quam Gallico bello contulit populus, cum exsecrationibus, eam inde non mouendam, nisi bellum Gallicum impenderet, *vt scribit Appianus Alexandrinus.* e Possunt colligi, quæ mitterentur in ærarium Romanum antiquitus, ex Lucano, dum scribit, *Expilationem ærarij totius factam à Iulio Cæsare*, de qua meminerunt & Dio, & Plutarchus. Sic enim ait de thesauro condito in æde Saturni aperto:

c *lib. 43.*

d *lib. 1. de bellis ciuilibus.*

e *lib. 2. de bellis ciuilib.*

---Tunc conditus imo
Eruitur templo, multis intactus ab annis
Romani census populi, quem Punica bella,
Quem dederat Perseus, quem victi præda Philippi,
Quod tibi Roma, fuga Pyrrhus trepidãte reliquit,
Quo te Fabricius regi non vendidit auro,
Quicquid parcorum mores seruastis auorum,
Quod dites Asiæ populi misere tributum,
Victoriq; dedit Minoia Creta Metello,
Quod Cato longinqua vexit super æquora Cypro.
Tunc orientis opes, captorumq; vltima regum,
Quæ Pompeianis prælata est gaza triumphis,
Egeritur, tristi spoliantur templa ruina.

5. Fuit postea ab Augusto *ærarium militare* cum nouis vectigalibus additum, vnde promta pecunia stipendiis sufficeret, atque diuisis prouinciis in *prætorias*, quæ populo erant vectigales: & *præsidiales*, quæ Cæsaris fisco certum æs penderent. f Sicque explicat Theophilus in paraphrasi, g *tributaria prædia, ab Imperatore cum onere tributi data ad alendos exercitus.*

f *Vt scribit Dio Cassius in Augusto. Strabo lib. vltimo.*

g *§. per traditionem. de rer. diuis. apud Iustin.*

6. Carolus Magnus etiam, simile *ærarium militare* videtur constituisse ex proprio censu, quem vocarunt *Chunigosteuram*, & *Fanolehem*: qui erat quinque denariorum, & modij vnius frumenti per singulos annos, quem pendebat, qui militiam detrectabat morbo aut senectute. h

h *Auentinus lib. 4. Annalium Boiorum.*

7. *Reges Persarum* ex instituto Darij, ex tota Asia & parte Africæ colligebant annuatim auri & argenti talenta Euboica 14560. tributum illud hunc in modum thesaurisabant, *liquefactum aurum argentumq; in fictiles fidelias infundebant, expletas mox fidelias frangebant, ex eoq; argento aurove, quoties pecunia indigebant, tantum concidebant, quantum vsus postulabat.*

bat. a *Romani* forsan illos imitati thesauros ærarij pretiosiores auri & argenti conflarunt in lateres, *b* ne facile paterent furibus.

8. *Minyæ regi*, populi, qui ab eius nomine appellatus est, tam ampla fuere vectigalia, vt superiores omnes diuitiis vicerit: primusque omnium de rebus aliquid accepit, *vt ait Pausanias, c* ærarium ad pecunias seruandas ædificauit. *Græci* commune ærarium in Delo habebant, vt si quando communi consilio Græciæ, bellum gerendum esset, inde pecunias acciperent. *Athenienses*, Delphis thesauros omni ætate intactos habebant. *Macedones* in oppido Quinda iuxta Tharsum, omnem gazam & pecuniam ad belli opus deponebant. *Syracusani* in Labdalo castello munito. *Assyrij* Susis. *Cambysis* gaza seu ærarium, in oppido Gaza Palæstinæ. *Deiotari*, in Pelo Phrygiæ. *Lysimachi*, Pergami. *Babyloniorum* Regum thesaurus erat in Zeugma vrbe, iuxta Euphratem, vbi ærarium tributorum. *Hebræorum* Corbana seu ærarium, in *Thrace*: & *Tauro* Hiericuntis.

Erant & in templo thesauri, nempe pecunia separata ad vsus & necessaria cultus diuini, vt & thesauri Regum Israël ad necessaria belli: quemadmodum sæpe de his mentio fit in sacra pagina. *d* Capta vrbe Iericho, Iosue & populus vastata vrbe, omnia quoque eius succenderunt, excepto auro & argento, & vasis æneis, & ferro, quæ in ærarium Domini consecrarunt. *e*

Persarum Regum quisque suas ædes in monte faciebat, & thesauros, & tributa, quæ exigebant, ibi recondebant, vere administratę rei documentum. *f*

Persæpoli, in Persarum regia, fuit etiam arx munitissima triplici muro cincta, cum æneis portis, & vallis intimis æreis, vbi thesauri, quibus seruarentur pecuniæ, ingeniosissime parati erant. *g*

a Herod. lib. 3.
b Plinius meminit lib. 33. cap. 3.
c Lib. 9. fin in Bœotiis.
d 3. Regum, 7. vers. 51. & cap. 14. v. 26. & 4. Regum cap. 11. vers. 1. & cap. 14. vers. 14. & cap. 24. v. 13. & 1. Paralip. cap. 9. v. 26. & cap. 26. v. 20. & seq. & sæpe alibi in libris sacra pagina.
e Iosue cap. 6. vers. 24.
f Strabo lib. 15.
g Vt ait Diodor. Sicul. li. 17.

De tributis ex rebus, Reipublicæ vel Principi solutis. CAP. IIII.

OMnis pecunia, quæ à ciuibus Romanis aliquando pendebatur & conferebatur, aut tributi, aut vectigalis nomine pendebatur. Collectum autem tributum, aut ex censu seu possessionis & facultatum ratione, aut per capita aut extra ordinem imperatum. Tributum, secundum Varronem, erat *pecunia populo imperata*, quæ tributim à singulis pro portione census exigebatur. Vectigal, pecunia, quæ vel portus, vel venditionis, vel omnino circumuectionis nomine, exigebatur. Ante Seruium, tributum per capita solum, postea vero ratione census exactum, nisi tempore Superbi Tarquinij, qui, *teste Dionys. Halicarnass.* neglecto instituto Seruij, decem denarios pro capite cuiusque exegit. Sed exactis regibus, mos Seruij retentus, & viduis & pauperibus remissa tributa, exacta à diuitibus, *vt ait* h *Plutarch.* Ærario publico continuis bellis exinanito, ad tributorum collationem perueniebatur, & diuites pecunias ex censu, pauperes operas contribuebant, & militabant, & non sufficientibus publicis & quotidianis Reipublicæ prouentibus, sæpe aliud tributum extraordinarium indictum est, & cessantibus causis, remissum aut impeditum à tribunis plebis. Sic remissio tributorum, facta populo Romano, quo tempore L. Æmilius Paulus Proconsul, Macedonicis opibus Perse deuicto, ærarium satiasset. *i*

2. Sæpe bellorum & negotiorum magnitudo cogit principes ordinarios Reipublicæ prouentus augere, & indictiones, superindictiones, & vectigalia noua & inusitata extra ordinaria imponere, non tam ad sui, quam populi vtilitatem, maxime vbi ærarium & fiscus iam exhausta sunt, & vrget necessitas, quę legem non habet communem, sed suas habet amarissimas, vt populus ægre ferre non debeat, sibi imponi onera contributionum, quibus vita & salus, bonorumq; reliquorum conseruatio paretur. Quod etiam libere facit, & eo liberius, si videat, non culpa Principis, aut prodigalitate, aut luxuria, exhaustum fuisse antea ærarium.

3. Exigitur tamen hic sapientia Principis, prudentia, & consilium, à quibus rebus potius exigat, quam ex aliis, & vt potius ex rebus, quæ ad victum facilem pertinent, non exigat, sed ex his, quæ minus nocere pauperibus possunt.

Sed sapientius aget, si tempore pacis, & quo non eget, eas pecunias sine onere populi cogat, & reponat in ærarium quæ possunt sine tributorum indictionibus Rempublicam tempore exigente releuare: & danda opera, vt propter ærarij tenuitatem, assiduitatemq; negotiorum, tributum certum conferatur, illudque annuum, quod minutum non grauat, & longo tempore sæpe collatum, & reclusum, ærarium auget: & conseruatum, in tempore necessitatis paratum inuenitur, & à grauioribus nouis, quę necessario contribuenda essent, releuat: dandaque opera, vt omnes intelligant, necessitati esse parendum. Qua ratione maiores & optime instructæ & gubernatæ Respublicæ, & imperia sibi paulatim sine tempore necessitatis ærarium constituunt, vt cum

h in Publicol.
i Vt scribunt Valer. Max. lib. 4. c. 3. Plutarchus in eius vita. Plinius lib. 33. c. 3.

vt cùm opus erit pecuniis, fine oppressione pauperum & diuitum iis vti possint.

4. Sumtæ sunt pecuniæ, & quæsitæ Reipublicæ vel Principibus, aliquando ex *prouentu lapidicinarum* communium, seu publicarum. *a*

Item ex *solo publico*, si quid in eo ædificatum à priuato esset: & id, quod pro ea permissione & ædificatione dabatur, *solarium* dictum, nempe tributum pro *solo*. *b* Vt & *Dido deducta Tyriorum colonia, annuum æs pro solo vrbis ciuibus imposuit, cum Carthago conderetur.* c

a *Vt apud Vlpian. in l. venditor fundi, 13. § si venditor, communia prædiorum, lib. 8. P tit 4.*
b *Apud Vlp. in l 2. § si quis nemine prohibente, ne quid in solo publico, lib. 43. P tit. 8. & alibi.*
c *Iustinus lib. 18.*

5. Potest Princeps in his, quæ publici iuris sunt, & reipublicæ, multo tutius onera imponere, quam priuatorum rebus. Sic enim iure suo vti videtur, eademque ratione, qua priuati suis: maxime quando his vtitur pro communi reipublicæ causa. Sic enim vti debet publicis, & ad vtilitatem publicam ea dispensare, quemadmodum priuatus suis, & ad vtilitatem priuatam. Publici iuris regaliaque censentur à Friderico plura, *in titulo 56. quæ sint regalia, lib. 2 feudorum:* quorum compendia & reditus, ad Principem, Reipublicæ, vel populi rectorem, & ad causæ communis procuratorem, actorem, dominum, & dispensatorem, pertinent: & ideo iure eadem exigere, dispensareve possunt, & inuitos ad petita compellere.

6. Nemo enim ignorat, populi esse, quæ publica dicuntur: & rursum populum omne ius omnemve potestatem, quam habebat in publicis iuribus, in Principem transtulisse, & ideo, quæ ei placuerunt, pro lege haberi, inuiolabiliter seruanda esse, *d* propter legem regiam, hoc est, quæ de Rege & eius potestate lata à populo est, qua omne imperium & potestatem in eum trāstulit. Quod firmat Pomponius. *e* Sicut Arcadius Imperator *f* ait, *regimenta Reipublicæ perpetuo ad Imperatores translata.* Ita inter regalia iura, annumerantur *viæ publicæ, flumina nauigabilia, & ex quibus fiunt nauigabilia, portus, ripatica, vectigalia,* quæ vulgo dicuntur telonia, *mulctarum, pœnarumque compendia, moneta, & quæ ab indignis legibus auferuntur, extraordinaria collatio, & reliqua, quæ populi erant.* g

d *Vt monet Iustinian. in §. sed & quod principi placuit, de iure naturali gentium & ciuili.*
e *in l 2. § post deinde, de orig. iur. lib. 1. P. tit. 2. Vlpian in l. 1. de constitut. princip. Iustin. in præfatione Pandectarum.*
f *in l vnica, de offic præfect. prætor C. tit.*
g *Enumerata in c. vnico. quæ sint regalia. lib. 2. feudor. tit. 56.*

Exigebantur à possessoribus quibusdam agrorum publicorum, decumæ fructuum aliquando: agri enim, quos populus hostibus ademisset, si culti essent, ciuibus diuidebantur: si inculti, Italicis hominibus, atque etiam plebi Romanæ per censores fruendi locabantur, ea conditione, vt qui arassent decimam frumenti, quintam ceterarum frugum partem Reipublicæ persoluerent, *h* qui vero maiora aut minora pecora alerent, certum stipendium penderent.

h *Vt ait Appianus lib. 1. de bell. ciuilib.*

In Pharaonis ærarium quoque incolæ Ægypti, ob datos sibi agros, quintam partem frugum annuatim inferebant *i*

i *Genes. c. 47.*

Dabantur & agri vel iure locationis publici, colendi cum certa pensione, vt *titulo de locatione fundorum:* vel iure priuato possidendi. Interdum si steriles essent agri, immunitate tributi per triennium concessa: postea vero cum canone annuo certo possidendi, qui ex iure priuato vt alij priuati possunt vendi, canone saluo, & à possessore præstando *k*

k *L. 1 3 & 6. 7. c. de omni agro deserto.*

7. Seruius Tullius, sextus Rex Romanorum, censum primus instituit, quo & paci & bello opportuna redimerentur: in classes & centurias populum diuisit, *vt ait Messala Coruinus, libello de Romana historia. Ab hoc,* inquit Lucius Florus *in 1. populus Romanus relatus in censum, digestus in classes, curiis atq; collegiis distributus, summaq; regis solertia ita est ordinata respublica, vt omnia patrimonij, dignitatis, ætatis, artium, officiorumq; discrimina in tabulas referrentur, ac si maxima ciuitas minimæ domus diligentia contineretur.* Explicant hæc latius Dionysius Halicarnass. *l* & Liuius, *m* cuius & verba adscribam, vt res planior fiat *Censum,* inquit Liuius, *instituit Seruius, rem saluberrimam tanto futuro imperio, ex quo belli pacisque munia, non viritim, vt ante, sed pro habitu pecuniarum* (id est, patrimonij) *fierent. Tunc classes centuriasq;, & hunc ordinem ex censu descripsit, vel paci decorum, vel bello. Ex his, qui centum millium æris aut maiorem censum haberent, octoginta confecit centurias, quadragenas seniorum ac iuniorum, prima classis, omnes appellati. Seniores ad vrbis custodiam, vt præsto essent: iuuenes, vt foris bella gererent. Arma his imperata, galea, clypeus, ocreæ, lorica, omnia ex ære, hæc vt tegimenta corporis essent, tela in hostem, hastaq; & gladius: addita huic classi duæ fabrûm centuriæ, quæ sine armis stipendia facerent.*

l *in 4.*
m *in 1.*
Primæ classis census centum millium æris facit 1000 coronatos, centuriæ 80. Munera & officia in Rep. eorum, qui erant primæ classis.
2. Classis cēsus quinque & septuaginta millium æris, facit 750. coronatos eiusdem classis munera, centuriæ 20.
3. Classis census quinquaginta milliū æris facit 500. coronatos munera centuriæ 20.
4. Classi 25. millium æris facit 250. coronatos munera. centuriæ 20
5. Classis cēsus maior vndecim millium æris facit 110 coronatos, munera centuriæ 30

Secunda classis intra centum, vsq; ad quinque & septuaginta millium censum instituta, & ex his senioribus iunioribusq; viginti conscriptæ centuriæ, arma imperata, scutum pro clypeo, & præter loricam, omnia eadem.

Tertia classis in quinquaginta millium censum esse voluit, totidem centuriæ, & hæ, eodemq; discrimine ætatum factæ, nec de armis quicquam mutatum, ocreæ tantum adeptæ.

In quarta classe census quinq; & viginti millium, totidem centuriæ factæ, arma mutata, nihil præter hastam & verutum datum.

Quinta classis aucta, centuriæ triginta factæ, fundas, lapidesq; missiles hi secum gerebant. In

his accensi, cornicines, tibicinesq; in tres centurias distributi, vndecim millibus hæc classis censebatur. Hoc minor census reliquam multitudinem habuit, inde vna centuria facta est immunis militia.

6. Tribus equitum. *In pedestri exercitu, ornato distributoq; equitum ex primoribus ciuitatis, duodecim scripsit centurias. Sex item alias centurias, tribus à Romulo institutis, sub iisdem, quibus inaugurata erant, nominibus fecit.*

Viduarum onera. *Ad equos emendos dena millia æris ex publico data, & quibus equos alerent, viduæ attributæ.* (nempe diuites) *quæ dena millia æris in annos singulos penderent. Hæc omnino à pauperibus inclinata onera.*

Sic itaque apud Romanos, Seruius Tullius censum primus instituit, id est, æstimationem rerum & bonorum cuiusque, secundum quam tributa soluerentur. Post illum, & sæpius in eadem republica, census actus est, crescente vel minuente patrimonio cuiuscunq; quia vitia priorum censuum, editis nouis professionibus, euanescunt, *a* vt a D. Luca *b* dicitur, *Octauium Augustum egisse censum vniuersi orbis*: Græci vocant τίμημα, *æstimationem*, vel, ἀπογραφὴν, id est, *descriptionem*, eò quod cuiusque bona, opes, & facultates, quanti valeant, censeantur, æstimentur, & describantur, vt ea ratione respub. suas opes viresq; non ignoret, & secûdum eas possit se comparare & metiri.

a *Vt ait Vlp. in l. 2. de cen. lib. 50. P. tit. 15. & l. 4. § qui post censum, eo.*
b *cap. 2.*

8. Fuit apud Græcos, maxime apud Athenienses, obseruata hæc partitio ciuium ex censu, & bonorum æstimatione, vt ciues secûdum facultates suas obirent munera, & rempublicam adiuuarent. *c* Ita & Theophilus, *d* censum dixit *descriptionem patrimonij*, continens pro contento, & causam, his verbis: κῆνσος δὲ ἐστιν ἡ ἀπογραφὴ, ἐν ᾗ Ῥωμαῖοι ἀπεγράφοντο τὰς οἰκείας περιουσίας, ἵνα τῷ ἐν καιρῷ πολέμου κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἰδίας περιουσίας εἰσφέρῃ ἕκαστος, id est, *Census significat tabulam aut chartam, in qua Romani facultates suas conscribebant, vt belli tempore pro modo patrimonij sui vnusquisq; conferret.* Nempe dum ageretur de muneribus patrimonialibus, non vtique de personalibus, quæ non regebantur, neque etiam nunc metienda sunt ex patrimonij facultatibus. Inter quę distinguendum, & illud tenendum est generaliter, vt respondit Hermogenianus, *e personale munus esse, quod corporibus labore, cum solicitudine animi ac vigilantia, solemniter exstitit, patrimonij vero, in quo sumtus maxime postulatur.* De quibus omnibus exempla & regulæ obeundi vel nô obeundi eadem munera, proponuntur & explicantur ab eodem Iurisconsulto.

c *Vt constat ex oratione Demosthenis de muneribus.*
d *in paraphra. § & de dedit. tit. de libertinis.*
e *in l. 1. § illud tenendum, de muner. & honorib. lib. 50. P. tit. 4.*

9. Forma autem censuali cauetur, *vt refert Vlpianus, f vt agri sic in censum referantur: nomen fundi cuiusque, & in qua ciuitate, & quo pago sit, & quos duos vicinos proximos habeat,* & aruum, *quod in decem annos proximos satum erit, quot iugerum sit*: vinea, *quod vites habeat*: oliuetum, *quot iugerum, & quot arbores habeat.* Pratum, *quod intra decem annos proximos sectum erit, quot iugerum pascua esse videantur.* Item syluæ cæduæ: *omnia ipse qui defert, æstimet.* Illam æquitatem debet admittere censitor, vt officio eius congruat, releuari eum, qui in publicis tabulis delato modo frui certis ex causis non possit, &c. Et in ea ciuitate profiteri quis debet, in qua ager est: agri enim tributum in ea ciuitate leuari debet, in cuius territorio possidetur. Ibidem & responsum, *lacus piscatorios, portus, salinas, si quæ sunt in prædiis, seruos cum regijs nationibus, ætatibus, artificiis, & officiis specialiter in censum deferri debere.* Erant tamen exceptæ certæ res & personæ, quibus dabatur immunitas professionis vel tributorum, *g* sicut & Alphenus *h* Iurisconsultus notat, *in lege censoria, portus Siciliæ, ita scriptum. Seruos, quos domo quis ducet suo vsu, pro his portorium ne dato. Item censoria lege publicanis cautum, si publico per vim vel incursum hostium frui non possint, ne tributum exigerent*: quod indicat Cicero *oratione de prouinciis consularibus.* Agros quoque, vt loquuntur Ethnici, deorum immortalium, in Bœotiæ publicis locandis exceptos fuisse lege censoria, Cicero *i* refert, quemadmodum & ex libro censuali, æquum est radi, & ex onere tributi eum eximi, qui amplius non possidet rem censualem, & pro minima re magna exactione non premi, *vt Vlpianus retulit, k* & legitur apud Cassiodorum, *l* de eo, qui conquerebatur, quod cum vnam casam haberet, tamen immensa exactione tributi oneratus esset, qui iussus à vasariis abradi publicis. *m Vasaria publica,* vocantur ibi, archiuorum ac census tabulæ, *vt in l. loca. 12. de censitoribus & peræquatoribus. in C. Theodosia.* Alioquin enim vasarium, est pecunia, quæ dabatur magistratibus, in prouincias euntibus, vt equos, mulos, vasa, supellectilem, & cetera necessaria, sumtu publico emerent, de quo meminit *Cicero,* n *Suetonius,* o *Lampridius,* p *Budæus.* q

10. Indictiones non personis, sed rebus indici solent: ideo nemo pro his vltra modum possessarum rerum grauari debet, *Vt rescripserunt Diocletian. & Maximin.* r

11. Ætatem autem in censendo significare liberorum hominum, iure Romano necesse erat, & profiteri apud censores: quia quibusdam

f *in l. 4. de censib. lib. 50. P. tit. 15.*
g *in l. 1. 3. § fin. & 7. 8. de censib. P.*
h *l. in lege censoria de verb. signif. P.*
i *de natur. Deor.*
k *in d. l. 4. de censib. P.*
l *lib. 7. variar. c. 45.*
m *iuxta l. 4. de censib. P.*
n *in Pisonem, 2. in Rullum, 5. in Verrem.*
o *in Augusto.*
p *in Alex.*
q *3. de asse.*
r *in l. indictiones, 3. de annona & tributis, lib. 10 C. tit. 15. Valerian. & Gallienus l. 2. C. eo. tit.*

dam ætas tribuebat, ne tributo onerarentur: veluti in Syriis, à 14. annis masculi, à 12. fœminæ, vsque ad 65. annum, tributo tantum capitis obligabantur, ætasque censebatur censendi tempore, *vt respondit Vlpianus*, a indeque ad libros censuales ætatis probatio certa referebatur, ex tempore professionis. b Et Cicero indicat oratione pro Archia Poëta.

a *l. 3. de censib. P.*
b *Vt dicitur in l. 10. de probat. P l. . si minor se maior. dixerit.*

12. At Liuius c ait, *Catonem Censorem in censibus capiendis, aspera in omnes censura fuisse: ornamenta, vestem muliebrem, & vehicula, quæ pluris, quam quindecim æris millium fuissent, in censum referre viatores iussisse, item mancipia minora annis viginti, quæ post proximum lustrum decem millibus æris, aut copluris venissent, vti quoque decies pluris, quam quanti essent, æstimarentur: exigebat etiam census, vt singuli patresfamilias non solum singula prædia vrbana & rustica in censum referrent, sed etiam pecuniæ summam, seruorum, pecudumq; numerum, fundorum instrumenta, sigillatim profiterentur.*

c *lib. 39.*

Pœna autem de incensis, id est, de his, qui se censeri bonaque æstimari nollent, vel mala fide, minoris quam valerent, æstimari paterentur, ex lege à Seruio Tullio lata, *teste Liuio*, cum vinculorum minis, mortisque. Dionysius vero Halicarnass. nempe, inquit, *vt publicatis bonis verberati venderentur*. Et Zonaras, *qui se aut bona sua in censum non detulissent, ipsos à Consulibus, bona à censoribus venundata scribit*.

Scribit Ioannes Auentinus, d *Carolum Magnum non solum prædia stipendiaria, agros, prata, vineas, villas, & huiusmodi reditus, vectigaliaq; item iumenta pecudes, mancipia: verum & propriam supellectilem præfectorum, præsidum, pontificum, fœminarum sacrarum, & virorum, descriptam habuisse iuxta multitudinem iugerum agrorum, opum, numerum militum, auri, argenti, iumentorum, vehiculorum, annonæ, vestimentorum, armorum, item ferramentorum indictum & definitum apud eundem Carolum fuisse*.

d *lib. 4. annalium Boiorum.*

13. Isaacius Comnenus, Imperator Orientis, statuit amplam quoque & fere nouam rerum descriptionem, vt ordinarium inde canonem, quem Græci vocant *Canonicum*, acciperet, pro vico 30. infumibula, seu τζακάρας habente, aureum vnum, argenteos duos, arietem vnum, hordei modios sex, vini mensuras sex, farinæ modios sex, gallinas triginta. Pro vico, qui 20. haberet infumibula, aurei bessem, argenteum, agnum dimidiatum, hordei modios quatuor, vini mensuras quatuor, gallinas viginti. Pro vico 10. infumibulorum, argenteos quinque, agnellum vnum, hordei modios duos, gallinas decem e

e *Exstat eius constitutio Græca, lib. 1. iuris orientalis, περὶ κανονικοῦ.*

14. Darius Longimanus, Persarum Rex, omne regnum partitus est in quatuor & viginti prouincias, quibus tributum inscripsit certum: quod quamuis inuidiosum habitum sit, tamen ad constituendum certum statum ærario conduxit f

f *de quo & Herodot. in 3.*

15. Fuere tributa imposita deuictis nationibus & prouinciis aut regnis, quæ & augebant ærarium, & pariter habebant signum subiectionis, quod in censu & tributo colligitur. g

g *cap. omnis anima, de censib.*

Sicque ad tributa, & proprij populi, & alieni subacti. Ita refertur h fuisse Salomoni per singulos annos, 666. talentorum auri, excepto eo, quod adferebant viri, qui super vectigalia erant, & negotiatores, vniuersique scruta vendentes, & omnes Reges Arabiæ, Ducesque terræ. Iotham Iudæorum Rex, victis Ammonitis, tributum imposuit annuum, cẽtum argenti talenta, & tritici decem cororum millia, & hordei totidem. i

h *3. Reg. c. 10. vers. 14. & Paralipomen. lib. 2. cap. 9. v. 13.*
i *2. Paralip. cap. 27.*

Quo tempore sub Henrico III. Imperatore, Poloniæ ducatus subiectus erat Imperio, ea pendere cogebatur quotannis, boues 120. argenti vero postulati 50. pondo. k

k *Bonfinius lib. 2. decadis 2.*

Bohemi quoque ex indictione Caroli Magni, totidem boues, & summam argenti pendebant. l

l *Dubrauius lib. 5. Æneas Syluius in Bohemia, c. 19.*

Demetrius Polyorcetes talenta mille & ducenta, singulis annis ab vrbibus captis exegit, *vt ait Ælianus*. m

m *lib. 5. de varia historia.*

16. Sponte tributarium fecit regnum Angliæ Leoni IV. summo Pontifici, Adelphus Angliæ Rex, anno 851. *vt ait Platina*, singulis familiis nummo argenteo in annos singulos obligatis. At Ioannes Angliæ etiam Rex impetitus à Ludouico Rege Francorum, Angliam Hiberniamque Romanæ ecclesiæ vectigales faciens, centum auri marcas quotannis se soluturum obligauit. *Platina.*

Sicilia tria talenta cum dimidio conferebat olim ecclesiæ Romanæ. n Ina etiam occidentalium Saxonum Rex, & Offa Rex Merciorum, summo Pontifici de singulis domibus regni sui reditum constituerunt o

n *Paulus Diaconus lib. 21. rerum Romanarum.*
o *Ranulph. lib. 5. c. 25. in Polychronico. Polydor. lib. 4.*

17. In Macedonia ex effusione æris, singula talenta in singulos dies Alexandro Magno Regi pendebantur. p

p *Alexan. ab Alexan. lib. 4. c. 10.*

Fuit indictum aliquando tributum in Romana Republica, per iugera agrorum possessorum, quod diuersis nominibus vocatum est: interdum *iugatio*, interdum *iugocephalon*, interdum *iugum*, interdum *iugale*, aliquando *villaticum*. q

q *Nouell. 17. de mandatis principum, c. 8. §. ges. & nouell. 128. de collatoribus.*

Primus apud Anglos Henricus I. Anglorum Rex, cum vellet parare pecuniam dotis causa Mathildæ filiæ, pactæ Henrico Quinto Imperatori, tributum per iugera terræ imposuit, vnde ingentem parauit pecuniam. Secuti autem sunt hoc factum posteri Reges, ad parandum pecuniam dotium nomine filiarum elocandarum. *a*

a *Polydorus Virg. lib. 11. hist. Ang.*

Margareta Noruegiæ & Daniæ Regina, à Sueuis quoque victo Alberto in regnum assumta, Suernas & Gothos grauissimis tributis exhausit, ita vt certam pecuniæ summam pro qualibet cauda iumentorum exigeret, florenum pro foco quolibet, marcham vnam Stocholmiensem, à quolibet coniugio, vltra grauia alia tributa, quæ singulis septimanis & mensibus extorquebantur. *b*

b *Iohan. Magnus lib. 21. c. 19 C.*

De censu & muneribus exactis à personis in vtilitatem Reipublicæ. CAP. V.

FVerunt quoque exacta tributa à personis, rationeque personarum, & non ratione patrimonij, quæ & *capitationes* dictæ sunt, solutæ à singulis personis per capita, tam in vrbe Romana, quam extra: donec exemti ab illis fuerunt ciues Romani, & ciues orientalium prouinciarum. *c*

c *Vt habetur in l. vni. Constantini, de capitatione ciuibus eximenda, lib 11. C. tit. 41.*

Erant primum Romæ capite censiti, qui in sexta classe census erant, ita tenues & pauperes ciues, vt eorum bona censu & æstimatione sint habita indigna, nisi quis caput & vitam censere vellet, cum nihil præter vitam & corpus haberent: quibus in eadem classe additi, *proletarij* dicti, qui non amplius quam quingentum æris in censum deferebant; quemadmodum extremus census capite censorum fuit æris trecentum septuaginta quinque. *d*

d *Vt notat Aul. Gell. lib. 16. c. 10.*

2. Non tamen arbitrandum est, personas tantum capite censorum, in censum relatas, sed hos hoc nomine simplici dictos, cum censum patrimonij exiguum haberent, & nihilominus ciues & populum Romanum etiam in censum relatos cum suis facultatibus. Sic enim census institutus magnas opportunitates Reipublicæ attulit: nam & numerum eorum, qui arma ferre possent, ostendit; & pecuniarum magnitudinem, quibus bellorum sumtus sustinebantur; separabat & deinceps peregrinos à ciuibus, quin ex eo, quod quis in censorias tabulas relatus esset, ciuis dicebatur, vt *disputatur à Cic. e* Sic apud *f* Liuium, multos Latinos in ciuitatem Romanam per migrationem & censum transiuisse. Imo serui ipsi, qui sciente & patiente domino in tabulas censuales nomen suum retulissent, pro liberis & ciuibus habebantur. Ita enim triplex erat legitimus modus manumissionis, vindicta, census, testamentum, *vt refert Theophilus. g*

e *Oratione Sext iia, & pro Archia Poeta.*
f *lib. 42.*

g *in paraphrasi ad § & aeditiuus de libertinis, in Institution. iuris ciuil.*

3. Et in summa censendi mansit institutum à primo tempore Seruij Tullij, vt ciues omnes in sua quisque tribu, classe, centuria, iureiurando dato, apud eum, penes quem ius censendi populi esset, nomina sua, vxorum, liberorum, libertorum, seruorumque suorum profiterentur: præterea ætatem omnium, regionem quam habitarent, & fortunarum suarum æstimationem deferrent. Quod fuit primum ius regum, deinde consulum & dictatorum, & postremo ad ipsum agendum proprius magistratus creatus censorum.

4. Sed cum ista censualis professio generalis non fieret, nisi interiecto tempore: adhuc species professionis personalis adiecta est, ex qua & ętas ad Rempublicam gerendam idonea haberetur, & capitale tributum exigeretur. Ex edicto enim Seruij, parentes nascentium nomine, Lucinę certam pecuniam dabant: qui ab adolescentia peruenissent in iuuentutem, Iuuentę: morientes, Libitinę: vnde sciri poterat, quo anno quisque natus aut mortuus esset, & quot annis vixisset: *h* Marcus vero Philosophus Cęsar dehinc iussit apud prefectos ęrarij, vnumquemque ciuium natos liberos profiteri, intra tricesimū diem, nomine imposito, eamque ob causam tabularios per prouincias instituit. *i*

h *Vt scribit Dionys. Halicar. lib. 4.*

i *Vt scribit Iulius Capitolinus in Mar. Antonino.*

Prolatum edictum aliquando Francisci I. eius nominis Regis Gallorum, anno 1539. quo propemodum simile cautum, & iussum curionibus singulis, regesto baptizatos & sepultos conscribere.

Fertur & apud Leodienses fuisse lex, quę *manus mortua* dicebatur, qua vnusquisq; vita defunctus, ab Episcopi subiectione pignore redimi iubebatur, aut equo, aut boue, magis pręstante, aut suppellectili pretiosiore; quam Albero abrogauit, qui circa annum 1122. ei pręfuit ecclesię. *k*

k *Vt habetur in catal. episcoporum Leodiensium.*

5. Census personarum populi Israëlitici, iussu Dei, fuit ante Romanorum censum habitus, & Respubl. quam administrauit Moyses quadraginta annis in deserto, formā habuit, quam postea imitati videntur Romani, & eorum reges & magistratus. Iussitq; Deus Mosi, *l* populi per tribus distributionem & censum ętatis, constitutionem tribunorum, & alia, in hęc verba: vers. 2. *Tollite summam vniuersæ congregationis filiorum Israël per cognationes & domos suas. 3. Et nomina singulorum, quicquid sexus est masculini à 20 anno, & supra, omnium virorum fortium ex Israël, & numerabitis eos*

l *Numer. c. 1. vers. 2. & seqq.*

per

per turmas suas, tu & Aaron. 4. Eruntq́; vobiscum principes tribuum ac domorum in cognationibus suis, &c. Et rursum Deus, postquam sanguis noxiorum qui fornicati erant cum scortis Moab, fusus fuit, iussit numerari populum, eodem modo per cognationes, & tribus: maxime eos, qui apti erant ad bellum, à 20. annis & supra. *a* Alia descriptio iussu Dei, primogenitorum, Leuitarum, & aliorum filiorum Israel, à mense vno & supra. *b* Ex quibus locis colligitur triplex descriptio personarum, indicta per Deum, & facta iussu eius per Moysen. Prima fuit omnium, nempe summa congregationis vniuersæ filiorum Israel: *alia* primogenitorum & à mense vno & supra. *Tertia* à viginti annis & supra: masculorum ad militiam. Ex hac descriptione diuersa sumta etiam diuersa capitatio, vel tributum iuxta capita, non habita ratione facultatum, natis quippe omnibus, ęquale tributum, & pretium sanctuario offerẽdum propositum à Deo. *c Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens: 12. Quando tuleris summam filiorum Israel, iuxta numerum dabunt singuli pretium pro animabus suis Domino, & non erit plaga in eis cum fuerint recensiti. 13. Hoc autem dabit omnis qui transit ad nomen dimidium sicli iuxta mensuram templi: Siclus 20. obolos habet, media pars sicli offeretur Domino: 14. Qui habetur in numero à viginti annis & supra, dabit pretium: 15. Diues non addet ad medium sicli, & pauper nihil minuet: 16. Susceptamq́; pecuniam quæ collata est à filiis Israel, trades in vsus tabernaculi testimonii, vt sit monimentum eorum coram Domino, & propitietur animabus eorum.* At pro primogenitis numeratis stirpis Leuiticæ, & filiorum aliorum Israel, à mense vno & supra, alia facta est censura. Cum enim Deus, antea primogenita omnia filiorum Israel sibi reseruasset, *d* & deinceps elegisset stirpem Leuiticam pro primogenitis, iussit *e* primum numerari Leuitas masculini generis à mense vno, & inuenti sunt viginti duo millia: & postea iussit numerari primogenitos reliquorum ex Israel, à mense quoque vno & supra, & inuenti sunt viginti duo millia ducenti septuaginta tres. Subinde *f 44. Locutus est Dominus ad Moysen, dicens, 45. Tolle Leuitas pro primogenitis filiorum Israel, & pecora Leuitarum pro pecoribus eorum, eruntque Leuitæ mei: ego sum Dominus. 46. In pretio autem ducentorum septuaginta trium, qui excedunt numerum Leuitarum de primogenitis filiorum Israel. 47. Accipies quinque siclos per singula capita ad mensuram sanctuarij, Siclus habet 20. obolos. 48. Dabisque pecuniam Aaron & filiis eius, pretium eorum qui supra sunt.* Scriptum etiam *g* vniuersum Israelem dinumeratum fuisse, & summam & nomina eorum scripta fuisse in libro regum Israel & Iuda, translatosque fuisse in Babylonem propter delictum suum: Item, *h* cum desertum esset templum Domini, & ruinosum, Ioas rex Iudæ, indixit iterum omnibus, vt quilibet deferret pretiũ iuxta institutum à Moyse in desertis. *i* Neque ideo minus proba videri debet hæc descriptio personarum & census earum, aut reprobata putanda erit, ex eo, quod Dauid dicatur acerrime irritasse Deum, & prouocasse vindictam etiam de populo sumendam, quod iussisset numerari populum Israeliticum & Iuda sibi subiectum. *k* Nam sacri interpretes, ad locos prædictos notant, *Dauidem aut populum non fuisse punitum à Deo, ob solam descriptionem quæ probata est, l sed quod sine causa, & non iuxta legem Dei facta fuisset.* Causa enim cur voluerit describi populum Dauid, dicitur *superbia*, quod liquet ex principio cap. 21. primi Paralip. ibi: *Consurrexit a. Satan contra Israel, & incitauit Dauid, vt numeraret Israel*, & ideo, qui in numeratione populi & multitudine eius superbiuit, in eius diminutione punitus. *m* Neque etiam opus ædificationis Babylonis per se displicuit Deo, sed superbia regis, qui inde gloriabatur. *n* Vbi enim rex Nabuchodonosor dixit, *Nonne hæc est Babylon ciuitas magna, quam ego ædificaui domum regni in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei? 28. Cumque adhuc sermo esset in ore regis, vox de cœlo ruit: tibi dicitur Nabuchodonosor rex, regnum tuum transibit à te.*

29. Et ab hominibus eiicient te, & cum bestiis & feris erit habitatio tua, &c. Secundo peccauit Dauid, in eo quod post dinumerationem populi nõ iussisset pretiũ pro singulis offerri Deo, iuxta c. 30. Exo. quo loci prędictum erat tacite, nisi offerretur pretium Deo plagam futuram, cum dicitur, *Cum tuleris summam filiorum Israel iuxta numerum, dabunt singuli pretium Domino pro animabus suis, & non erit plaga in eis*, vt liqueat inde, si non esset datum pretium pro animabus, futuram plagam in eis, quod accidit, quando Dauid non dato pretio, numerare iussit populum. Item Hugo Cardinalis *o* addit aliam causam in qua peccauit Dauid, quod *Dauid iussisset omnem populum numerari:* cum tantum Deus *p* permisisset *numerari à viginti annis & supra, quicquid esset masculini sexus.* Pro quo facit cap. 27. lib. 1. Paralipomen. vers. 23. *Noluit autem Dauid*, inquit, *numerare eos à viginti annis inferius, quia dixerat Dominus, vt multiplicaret Israel quasi stellas cœli.* Et vers. 24. *Ioab cœperat numerare, nec compleuit, quia super hoc ira Dei irruerat in Israel: & idcirco numerus eorum qui fuerant recensiti non est relatus in fastos*

a 1. Num. c. 26.

b eodem lib. Num. c. 3. v. 39. & 40.

c Exod. c. 30. v. 11. & seq.

d Exo. c. 13.

e Num. c. 3.

f vt habetur d. c. 3. vers. 44. & seq.

g 1. Paral. c. 22. vers. 1.

h si 2. Paral. c. 24. & 4. Reg. cap. 12.

i Exod. c. 30.

k 2. Reg. c. 24. & 1. Paral. cap. 22.

l Exod. c. 21.

m vt dicitur in c. ecclesia 12. §. his ita respondetur v. ita Dauid 1. q. 4.

n Dan. c. 4. ver. 27.

o in postilla ad illud c. 22. primi Paral.

p Num. c. 1.

regis David. Quæ sic intellige: *David iusserat Ioabo, primum vniuersum Israelem & Iudam numerari: cœperat Ioab: sed quia iram Dei ideo sensit Dauid, noluit numerare vniuersum, & infra viginti annos, nec qui iam recensiti fuerant, fuerunt descripti in libro regis.*

Item quarto, iusserat omnem populum numerari, & per consequens tribum quoque Leui: quamuis enim Ioab, qui mandata acceperat numerandi, non numerauerit, nec eam tribum nec tribum Beniamin, eo quod inuitus exsequeretur regis imperium, tamen ipse iusserat numerari: cum tamen prohibuisset Deus Moysi tribum Leui numerare. Sic enim scriptum Numerorum cap. 1. vers. 47. *Leuitæ autem in tribubus familiarum suarum non sunt numerati cum eis 48. Locutusq; est Dominus ad Moysen, dicés: 49. Tribum Leui noli numerare, neq; pones summam eorum cum filiis Israel. 50. Sed constitues eum super tabernaculum testimonii & cuncta vasa eius, & quicquid ad ceremonias pertinet, &c.* Eandem prohibitionem repetit cap. 2. Numeror. vers. 33. *Leuitæ autem* inquit, *non sunt numerati inter filios Israel: sic enim præceperat Dominus Moysi.*

6. Inuenimus tamen & Leuitici generis personas numeratas, à viginti annis & supra à Dauide. *a* & videtur non offendisse Deū, quia id ad ministerium diuinum obeundum, diligentius per ipsum procuratum est, vt citra cōfusionem, quæ requirebantur suis temporibus peragerentur: neque illorum regia descriptio facta tunc est ad tributum pendendum, vel ad belli auxilia, sed ad salutem populi & honorem Dei. Egebat enim tunc templum vel tabernaculum vel domus Dei, ope temporali regia, vt per longum tempus omissa circa cultum diuinum restituerentur. Non secus quam inter Christianos, in magna pertinacium confusione aliquando ipsorū antistitum, vel hæreticorum violentia, ecclesia confugit ad principes seculares, qui armato brachio non tam se immiscere dicuntur reb. ecclesiasticis, quam opem ferre ecclesiæ, & tenentur tanquam filii Ecclesiæ exemplo Dauidis prædictis locis, *b* qui nec propria auctoritate hoc ipsum firmauit, sed auctoritate sacerdotum & personarum ecclesiasticarum, *vt liquet ex capite 26. primi Paralipomenon.* vbi, post recensitas numerationes & officia Leuitarum, additur versicu. 28. *Hæc autem vniuersa sanctificauit Samuel videns, & Saul filius Cis, & A[...] [...]ner Ner, & Ioab filius Seruiæ, omnesque sanctificauerant per manum Selemith & fratrum eius.* Sic etiam fac[...]unt de personis & bonis ecclesiæ Cæsares & reges, approbante vel petente Ecclesia, neq; enim aliter quicquam in his de iure possunt. *c*

a 1. Paral. c. 23. v. 3. & cap. 24. vers. 3.

b & c. 24. & 25 & 26. 1 Paralip.

c per c. si. de reb. ecclesia. non alien. c. imperiū. 10. dist. cū simil.

7. Apud Romanos, aliquando capitatio imposita singulis viris, & vna capitatio eadem continebat duas mulieres: postea binis ac ternis viris, mulieribus autem quaternis vnius pendendi capitis attributum est, ex lege Valentiniani & Valentis CC. *d* ἐπικεφάλαια impetrata tributa, id est, per capita vocat Cicero. *e*

d in l. cū antea. 10. de agricol & censi. lib. 11. C. tit. 47.

e li. 5 epist. ad Atticum epist. 16.

8. Eximebantur a capitationis censu posterioribus temporibus reipub. Romanæ sub Cæsaribus plebs vrbana, vt in prouinciis Orientalib. *f* Rustica na plebs extra muros ad illā tenebatur pro censu, immunis ab alio ministerio fiscalium equorum, aut mulorum. *g* Exceptis colonis Thracensibus, quibus per vniuersam diœcesim Thraciarum, sublatus humanæ capitationis census est, & qui tenebantur iugationem tantum terræ soluere, ex lege Theodosii & Valentinia. CC. *h* In Syria à quatuordecim annis etiam masculi, à duodecim fœminę vsq; ad sexagesimū quintum annum tributo capitis obligabantur, ante vel postea immunes erant. *i* Publ. Valerius Poplicola, orphanis & viduis tributum lubens remisit. *k*

f vt habetur in l. 1. de capitatione ciuib. eximenda. C.

g ex Dioclet. & Maxim. rescripto in l. 1. ne rusticani ad vllū obsequium deuo. ciuit. lib. 11 C. tit. 54.

h in l. vnic. de colonis Thracē. sib. li. 11 C. tit. 51.

i in l. ætatem. 3. de censib. P.

k Plutarch. in eius vita.

9. Fuit aliquando apud Græcos tributum dictum *Chrysargyrum*, per quod quilibet mendicus, quæcunque meretrix, quæuis repudiata, quiuis seruus, aut libertus, ærario aliquid pendebant, atq; etiam de mulo, de fimo, iumētis, & canibus in vrbe & rure degentibus exigebatur. homo, siue mas siue fœmina esset, numum argenteum pendebat: tantundem equus, bos, & mulus: asinus autē & canis obolos sex. Cuius tributi gratia cum esset cum in vrbe tum in agris magnus eiulatus, eo absque vlla miseratione exacto, Anastasius Dicorus Imperator sustulit, & tributi tabulas descriptionem continentes in circo coram populo concremauit. *l*

l vt scribunt Cedrenus & Euagrius lib. 3. cap. 39.

10. Vespasianus Iudaico bello confecto, Iudæis vbicunq; degerent, iussit singulos binas drachmas deferre in Capitolium, quas antea Hierosolymorum templo pendebant. *m*

m vt ait Iosephus li. 7. c. 26.

11. Quatuor à Solone cēsus instituti Athenis olim, nempe, *Pentacosiomedimnorum, equitum, Zeugitarum, & prolectariorum,* vt tradit Suidas. *n*

n in verbo [...] & latius in verbo [...].

12. Saxones, regi Danorum, aliquando pro capite tributum pendebant: postea rebellantes, à Frothone IV. rege Danorum victi, opera Starcatheri pro quolibet cubitalium membrorum, pendere coacti sunt. *o*

o vt scribit Saxo grammat. li. 6 & Crantzius li. 1 Daniæ cap. 36.

13. Leo Isaurus Iconomachus Imperator, amissa classe naufragio in mari Adriatico, quā aduer-

aduersus Italos parauerat, furore percitus, tertiæ Siculi ac Calabriæ populi parti, tributum in singula hominum capita imposuit, & mandauit inspici atque describi infantes, qui nascebantur, vt census quem *cephalationem* vocant, de singulis capitibus exigi posset, eumque deinceps auxit, ad colendos muros qui terræ motu deciderant. *a*

a *Cedrenus exstaut etiam de his constitutiones 2. & 3.*

14. Sic Aistulphus Longobardorum rex, Romanis iratus, ab vniuscuiusque capite tributum exegit. *b*

b *vt ait Sigebertus in Chron.*

15. Basilius iunior Porphyrogeneta, Orientis Imperator, constituit, tributũ quod a pauperibus exigi non posset, à locupletib. exigendum, quod *ἀλληλέγγυον*, dictum est. *c* Sublatũ tamen postea fuit hoc genus tributi, per Romanum Argyrum Imperatorem, quod etiam antea Constantinus erat sublaturus, nisi eum mors anteuertisset. *d* Æquum enim non est in diuites, in capitationib. pauperum, onus transferri: quamquam pro rebus maiora onera ferre debeant, neque exactionis natura facile alteranda est, hoc enim esset turbare omnem ordinem & statum reipublicæ.

c *vt habetur eius constitutio inter eius constitutiones περὶ ἀλληλεγγύου τῶν ἀπόρων, de allelengyo communi censu.*
d *sicut liquet ex constitutionib. iuris Orientalis & eiusdẽ Romani Argyri περὶ ἀποδόσεως τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, de reditu magna ecclesia.*

16. Nemo enim ignorat, pecuniam omnẽ, maxime quæ à populo Romano olim pendebatur, non vnius esse generis, sed aut tributi nomine, aut vectigalis pendi solitam. Tributum, *vt Varroni placet*, erat pecunia populo imperata, quæ tributim à singulis pro portione census exigebatur, at non talis pecunia vectigalis quæ non census, sed vel portus vel venditionis, vel omnino circumuectionis nomine exigebatur. Vt & rursum distincta tributorum tria genera, *vnum* quod in capita, *aliud* quod pro censu, *aliud* quod *temerarium & extraordinarium* erat dictum. Ante Seruium regem æque exigebatur, *vt dictum antea*, in capita à pauperibus ac diuitibus, donec eam consuetudinem rectissime mutauit Seruius, *vt in eo tradit Dionys. Halicarnass.* censu instituto, *vt narrat Liuius*: cuius tamen institutum corrupit Tarquinius Superbus, & singulis etiam pauperibus capitationem decem denariorum imposuit, donec post exactos reges tertio anno à vectigalibus omnib. soluendis liberati pauperes fuerunt, *vt ait Plutar. in Publicola*: & postea capitationes exemtę etiam aliis ciuibus, vt dixi: sed maxime æquum fuit adimi pauperibus, qui potius de exactis nutriri quam pręstationibus onerari debent. Neque tamen illa Basilii cautio ideo introducenda, vt eo prætextu loco pauperum *allelengyon* soluant diuites, quibus tamen ratione census, maior imponi debet exactio.

17. Apud Athenienses dicti *θῆτες* seu *proletarii*, aut *capite censi*, qui præbebant nihilominus vectigal quod *θητικὸν* dicebatur, vsque adeo viles habiti, vt neque illis daretur via ad magistratum aut militiam, *vt ait Suidas*. *e* Nulla enim paupertas excusabat ab aliquo tributo. forsan & ad capita recensenda & connumeranda necessarium, vt & mortuorum quoddam fuerit institutũ vectigal, pro Naulo Charontis. Nam & *χαρώνειον vectigal*, inquit, *in eo verbo* Suidas, *dixerunt, Charonteu, ex obulis collectum, qui vna cum mortuis sepeliuntur.*

e *in verbo Θῆτες.*

De quibusdam aliis modis conquirendæ pecuniæ, quibus aliquæ respublicæ vsæ sunt, aut principes.

CAP. VI.

FACIT necessitas negotiorum, aut auaritia sordesue imperantium, aut crudelitas tyrãnorum, vt præter ordinem consuetum, nouæ inuentiones extorquendæ vel conquirendæ pecuniæ, suboriantur: interdum graues populo, interdum ex eius consensu, ad euitandum maius malum, executioni demandatæ. Quibus certe malitia quorundam ita inuigilat, vt potius ad opprimendum quam releuandum populum natvideatur. Nos exempla quędam in medium proponemus vectigalium noue institutorum & causas quoque, si constent, ob quas imposita fuerunt personis aut rebus earum noua onera.

2. C. Manlius Consul, *f* legem nouo exemplo, ad Sutrium in castris tributim, de vicesima eorum qui manumitterentur, tulit. Et patres, quia ea lege, haud parũ vectigalis inopi ærario additum esset, auctores fuerunt. Hanc legem sustulisse Neronem initio sui principatus vt gratior esset populo, scribit Suetonius.

f *vt scribit Liuius lib. 8.*

Erat quædam alia vicesima, portorii nomine data id est, quando in singula centum, dabantur quinque, de qua meminit Cicero. *g*

g *actio. 2. in Verrem.*

Putant vicesimam aliam aliqui intelligi à Cicerone dictam: *h* & de *vicesimario auro*: quod reseruatum erat ad extremos casus reipublicæ intactum Romæ. *i*

h *lib. 2. epist. ad Atticũ epist. 16.*
i *inxt Liu. lib. 27.*

3 Dicit idem Cicero, *k* centesimam, tributum collatum ex impudenti censu locupletum.

k *lib. 2. epist. ad Brutum, epist. 18.*

4. Seuerus Alexander, habitus inter Imperatores pręstantissimus, si credamus Alex. ab Alexando, *l* instituit vectigal braccariorum, linteonum, citrariorum, pellionum, plaustrariorum, argentariorum, aurificum, & aliarum artium, ex quo Thermas quas fundauerat pluribus vsibus ornauit. Meminit autem Herodianus, *m* annis duodeuiginti gesto imperio decessisse, successoribus liberis tanta pe-

l *lib. 4. c. 10.*
m *lib. 3.*

cuniæ

cuniæ relicta copia, quantam antea nemo: tum ampliore exercitu, quam cui obsistere vlla vis posset.

5. Caligula etiam tributa noua & inaudita exercuit, nullo rerum aut hominum genere omisso, cui non tributi aliquid imponeret, vt certum pro eduliis per vrbem venditis, pro litibus, atque iudiciis, vbicunque conceptis, quadragesima rei æstimatio contentiose, nec sine pœna si quis donasse aut composuisse negotium conuinceretur: ex Gerulorum diurnis quæstibus pars sumta octaua: ex capturis prostitutarum, quantum quæque vno concubitu mereret: fueruntque obnoxia per illud tributum, quæ meretricium aut lenocinium fecisset, & ipsa matrimonia. *a*

a *Suet. in Cal. c. 40.*

6. Non excusatur tyrannis Caligulæ, ac Vespasiani vectigal ab vrina etiam acceptum, *b* ob temporum calamitatem ab auaritia defenditur à Baptista Egnatio. *c* Verum Ferdinandus Rex Neapolitanus; non caruit publica Campanorum nota, quod aurum sitiens Capuæ vrinarum vectigal instituisset, sub priuatæ vtilitatis prætextu, *vt refert Iouianus Pontanus. d*

b *apud Suetm. in eo. c. 23.*
c *li. 1. Rom. principum.*
d *c. 31. de liberalitate.*

Et Alexander Seuerus lenonum vectigal, & meretricum & exoletorum inferri in sacrum ærarium vetuit, idque sumtibus publicis assignandum censuit: quo & theatrum & circus, & amphitheatrum & stadium instaurarentur, *vt ait Platina.*

7. Cum populo Romano aduersus Antonium in Mutinæ obsidione belligeranti pecuniæ deessent, scribit Dion, Senatorii ordinis viris indictum, vt quatuor obolos soluerent in singulas quasque tabulas ædificiorum, quæ Romæ incolerent. Idem à Triumuiris compulsos ciues ait, vt ædificiorum quæ Romæ habebant, pensiones penderent, quod *munus Colonarium* appellari à M. Cicerone, *e* & à C. Cæsare, *f* quidam arbitrantur.

e *epist. ad Attic. in li. 13.*
f *bellorum ciuilium commentariorum li. 3.*

Zozimus, ægre ferens Constantinum Magnum religionem Christianam amplexum, inuenit tributum, quo Christianos opprimeret, & alios ad rebellionem excitaret, dictum χρυσάργυρον id est, *auriargenteum*, pulchro nomine, cum fœdissimum esset, desumtum ex his qui mendicata stipe vitam tolerabant, ex lupanaribus, & ex prostitutarum mercedib. Sustulit autem Anastasius Imperator. Atque legi sanxit *ne cui post eum Imperatori tributum hoc renouare liceret.* Et primum omnes libros eius tributi in ignem velut holocaustum coniecit: posteaque angens se pœnitentia facti eius teneri, neque se ante considerasse impensas imperii & exercitus, renouare se illud velle dixit, iussitque ex omni imperij parte disquiri, num essent adhuc istius exactionis monumenta & libri, & ad se deferri: quod, vt factum est, iterum combussit: ne istius tributi vnquam esset memoria. *g* Verum pro eo sublato tributo, aliud grauius imposuisse Anastasium tradit Nicephorus *h* populo, dictum χρυσοτέλειαν, id est, *pensitationem auri*, abrogando exactionem tributorum curialium.

g *Niceph. Callist. li. 16. histo ria Eccles. c. 40. & 41. 42. 43. Euagrius, lib. 3. cap. 15.*
h *Niceph. lib. 16. c. 44.*

8. Digni visi sunt gradu nobilitatis, qui aliqua ex parte iuuant rempublicam, maxime ope vel personæ vel fortunarum egentem. Et proinde, non est improbandus ille modus exquirendæ pecuniæ, vt qui abundant spe futuræ dignitatis, illiciantur ad contributionem voluntariam. Sicut & respublica Venetorum hoc remedio aliquando vsa est: indigua enim æris & pecuniæ, sic populum excitauit. Atque capta à Ligeribus Clodia, & quadraginta triremibus instructis, in illos, & vt tanta classis ali posset, priusquam in hostes sit itum, decreto patrum propositum fuit publicum edictum: vt quicunque è populo pecunia, commeatu, militiue, aut classem, aut littorales copias iuuissent, fore, vbi cum hoste debellatum esset, ex eorum numero triginta, qui optime omnium meriti crederentur, ad patritium traducerentur ordinem, quæ dignitas, illis eorumq; posteris rata perpetuo maneret: daturos ad hæc patres operam, vt quinque aureorum nummum millia, quotannis reliquis diuiderentur, qui dignitatem non essent consequuti. *i* Fuit hinc in Gallia & alibi, similis pecuniæ colligendæ ratio, ex creatis nobilibus: sancito certo pretio, quo redimerent plebei nobilitatem, impositaque certa contributione bonorum possessorum, puta tertiæ vel alterius portionis, pro immunitate in posterum consequenda reliquorum more nobilium. Ambiunt hanc nobilitatem maxime pecuniosi, & proinde nõ mediocrem segetem inde auream metere posset princeps vel respublica. Verum hic imminet malum, ne sordidi & natura ignobiles per pecunias ad hoc priuilegium nobilitatis sublati, ipsum gradum nobilium cum dedecore totius ordinis deturpent, & vilescat per sordes honos, qui virtuti tantum debetur.

i *Sabellicus li. 6. & 7. decadis 2.*

9. Bizantii, *vt tradit Aristot. k* egentes pro republica pecunia, publica fructifera ad tempus vendiderunt, infructifera in perpetuum: item illa, quæ in locis priuatis inculta iacebãt, quæ ad societates, & ad ipsam patriam, imo ipsa templa publica, eademque necessitate compulsi accipiebant tributum aut vectigal ex venditis publice, circa gymnasium, circa forum publicum, portumue, accipiebantque ex

k *2. œconomicorum.*

capiura

capture maris, ex venditione salinarum, admirandarum rerum, ex venditionibus artificum, & vatum, & pharmacorum, & ex his omnibus sumebant tertiam partem. Ex commutatione quoque nummorum, quam vni tantum mensæ campsoriæ commiserant, pœna mulctationis adiecta & priuationis rerum suarum, ei qui sibi hanc potestatem vsurpasset. Et cum nonnulli incolarum fœnerati fuissent super possessiones suas, decreto statuerunt, vt quicunque debiti tertiam ferre vellet, libere possessionem suam haberet: cumque nemo ciuis ante diei posset, nisi vtroque parente ciue natus esset, imposuerunt nato tantum ex vno ciue, volenti esse ciuem, triginta libras: vendentibus frumentum constituerunt vt darent partem decimam.

10. Lampsaceni pecunia indigui, pretium auxere venalibus rebus in foro plus solito, sic qui vendebat solitum pretium, reliquum autē publicum accipiebat. *a*

a Arist. 2. œcon.

11. Chii ex mutuo vsuris pollicitis pecunias compilarunt.

12. Heraclienses pecunia egentes ad belli apparatum, omnia quæ in foro venibant, oleum, vinum, frumentum, emerunt accepto ad pretium soluēdum tempore, & deinceps ipsas res emtas ante tempus, onerariis nauibus impositas hostibus diuendendas miserunt, sic pecuniam ante bellum receperunt, & vsi sunt aduersus ipsos hostes. Stratagema fuit hoc necessitatis, quo etiam subtili ingenio licet à barbaris & hostibus aurum extorquere, *vt dicebant Gratianus, Valentinianus & Theodosius Cæsares. b*

b in l. 2. de cōmercis & mercatoribus, lib. 4. C. tit. 53.

13. Sed aliud stratagema subtilius refertur ab Haytone Armeno, in historia de Tamburlano. *Is enim si quando decreuisset aliquam inuadere ciuitatem, antequam detegeret consilium, vtq; aurum & argentum haberet, & res quasq; eius, prius subijciebat mercatores, qui eum sequebantur cum pretiosis pellibus, aliisq; rebus, & ita instructos in illam mittebat ciuitatem, iubebatq; vili etiam pretio vendere, vt facilius compararent: postea autem reuersis mercatoribus cum pretio, inuadebat ciuitates & suas pelles iterum recipiebat, quia compertum habebat numos quidem illos potuisse in obsidione celare & infodere, & ideo ita extorquebat, pelles autem suas, aut alias venditas merces, non posse ita celari, & proinde & res & pretium seu pecunias habebat.*

14. Selibriani, cū lex esset, ne alio frumentū venderetur, primū statuerunt vt frumentum omne demto singulis annuo victu, in publicum deferretur, postea vero aliquo dato, vnicuique transferendi potestatem concesserunt. *c*

c Arist. 2. œco.

15. Samijs pecuniā ad redeundū in patriam postulantib. Lacedæmonij decreto sanxerunt, vnum diem, & se & seruos, & iumenta nihil omnino gustare, & quantumcunq; quisq; solitus esset in cibū impēdere, tantū Samiis dare. *d*

d Arist. vbi supra.

In Lotharingia quoq; in istis postremis bellis anno præterito 1594 cum indicta fuissent varia tributa antea, & illud additum, *vt quantum quisq; posset vno die cum familia in victu consumere tantundem contribueret in tributum.*

16. Mnedei bellum suscipientes aduersus Olynthios, cum illis pecuniæ deessent, adessent vero mancipia, statuerunt, vt relictis cuilibet ciuium mare & fœmina, cętera ad vsum ciuitatis venderent, tanquam in priuatorum exhibitione pecunias commodarent. *e*

e Arist. vbi supra.

17. At Peutes, præfectus equitum Cersobleptæ, in summa pecuniarum inopia, mandauit, vt quilibet agricola quinque modiorū agrum sibi *(id est Duci)* sereret: qui seruerunt, magna scilicet exsistentium colonorum multitudine: & cum ingens frumenti copia prouenisset, deuectum illud ad mare vendidit, remittens aliquid de pretio, eaque ratione multas subito pecunias Cersobleptæ confecit. *f*

f Polyænus li. 7 stratagema.

18. Cyziceni egentes numis, comprehensos diuites in seditione, decreuerunt non morte afficere, sed mulctatos pecunia, in exsilium mittere. *g*

g Arist. 2. œco.

19. Mausolus rex Cariæ, astute pecunias à subditis extorsit, prætextu quod alius rex à se tributum postularet, nec haberet vnde dissolueret. Item à Myllasensibus extorsit, prætextu quod quædam ciuitas, quæ illius esset mater, ab hostibus inuadenda esset, illa autem muro egeret quem non poterat ædificare. *h* Eadem causa publicæ necessitatis multi principes pecunias à subditis extorquent, quæ cum iusta sit, tamen vera non est.

h idem ead.

20. Alii vtuntur astu certe damnabili & doloso Aristotelis Rhodii Phoceę imperantis, qui duabus factionibus Phoceorum secreto fingebat se fauere cuiq; & ita ab vtrisq; pecunias accipiebat. *i*

i Arist. 2. œco.

21. Subtilius Condalus, Mausoli regis Cariæ Legatus, pecunias & facultates exhauriebat subditorū. Donata quippe sibi dono animalia donantib. relinquebat, postea multo post, ea cum fœtibus & fructibus repetebat. Item fructus arborum impendentium in vias regias, pretio addicebat, pro militum decedentium deferendis corporibus, drachmam vectigalem imperabat: Lycios gaudentes capillis promissis tonderi iussos à Mausolio finxit, nisi pro capite certam summam penderent. *k*

k eo. Arist. 2. œcon.

22. Hippias Atheniensis, ad comparandam

pecuniam, vendebat eminentias superiorum tabulatorum in viis publicis, ascensus, præstructiones, portas, quæ aperiebantur foris. putabat forsan publica esse loca ita occupata. Et maiori astu, sed cum maximo incommodo priuatorum, numum Atheniensium fecit improbum, & ad se eorum argentum, constituto pretio adferri iussit, & postea signatam pecuniam nouo charactere ex eo argento dedit. *a*

a Arist. præalleg. li. 2 œcon. & sequentia tradit.

Vendidit præfecturas, magistratus, administrationes.

Iussit sacerdoti Palladis, pro quolibet mortuo mensuram adferri hordei, alteram tritici & obolum vnum: pro quolibet puerulo nato, illud idem fieri iubebat.

23. Leucon pecuniis indigens, Hippiam in pecunia mutanda imitatus, sed cautius. nam promulgauit, *vt ait Polyænus*, *b* se aliam monetam percussurum, & ita adferret quilibet suos numos, vt alia forma excussi valerent. Quibus omne quicquid habebant ferentibus aliud signum impressit, duplicique pretio esse vnumquemque numum iussit, quare dimidiam partem eorum quæ collegerat, lucratus est, & neminem ciuium damno affecit.

b li. 6 stratagematum.

24. Romani bello Punico primo, cum impensis respublica non sufficeret, libræ æris pondere imminuto, quinque partes lucrifecere, æsque alienum dissoluerunt. Postea Annibale vrgente Q. Fabius Maximus dictator, pondus iterum imminuit, & dimidium lucrata est respublica. *c*

c Plin. li. 33. c. 3.

25. Effecit indigentia, vt Clazomenii pressi ære alieno ferreum numum pro argenteo excusserint. *d* Et qui argentei haberet rationẽ viginti talentorum: deinde dantes ditissimis ciuitatis cuilibet suo ordine, argentum ab illis receperunt æquale. Quare priuati habuerunt ad quotidianas vrbis expensas: & ciuitas à debito fuit liberata.

d Arist. 2. œco.

26. Sic Enicus Lupides, comes Tendillanus dux insignis, in bello Granatensi Almę vrbi præfectus, in summa rei pecuniarię desperatione, dũ exspectaret pecunias a rege Ferdinãdo, & regina Isabella, ex charta panucea fecit schedulas, sua manu propria atq; subscriptione signatas, quasdã vocans aureos argẽteos nummos, æreos, asses, semisses, trientes, quadrantes, hisq; inter se emtiones & commercia facta sunt, pollicitus se daturum pro illis fictitiis, veras pecunias, post receptionem. *e*

e Nebrissensis deca. 2. li. 3. c. 5.

27. Idipsum fecisse tradit Sabell. *f* Dominicum Michaelem, Ducem Venetorum, cum procul abesset domo classe Tyrum obsidens, in expeditione Asiatica: cum n. pecuniæ defectu stipendium reddi nequiret remigibus & sociis naualibus, ex loro pecuniã publica forma signauit, quam pro aurea & argentea certis distinctam characteribus, in stipendium naualibus numerauit turmis, pollicitus fore, vt mox domi pro alutinis, aurei & argentei pari numero habentibus repræsentarentur numi. Quod & factum est.

f li. 4. Ennea. 9. & li. 6 ca. 1. exemplorum.

28. Constituerunt Ephesii egentes pecunia, ne fœminæ aurum portarent, & quod haberent mutuo ciuitati darent. *g*

g Arist. 2. œcon.

29. Honestũ illud exactionis genus, Edoardus IV. Anglorũ rex excogitauit, quod *beneuolentiam* appellauit. Egit n. cum amicis, vt sponte ad sumtus belli pecuniam erogarent, quod ipse ex ea re beneuolentiam singulorum mensurus esset, vt sc. eum qui plus daret se plus diligere censeret. Quo postea Henricus VII. vsus, magnam pecuniæ vim collegit. *h*

h vt scribit Polydor. Virgil. lib. 24. & 26.

30. Summa effecit necessitas, anno Domini 1456. vt pro bello Prussico gerendo tributum in Polonia imperatum sit à Rege Casimiro, vt rex pariter & ecclesiasticus equesterq; ordo vniuersus, dimidium annuorum censuum conferrent, ne honorum quidem & magistratuũ fructibus exceptis: oppidani vero soli, iuxta ac mobilium bonorum æstimatione facta, vt binos grossos à marca penderent: agrestes vero, singulos grossos in capita marium & fœminarum: cęterum equestres homines qui nullos haberent agricolas, & adscriptitios, neq. census vicenos, quaternos grossos. *i*

i Cromerus li. 23. de reb. Polonicis.

31. Pisistratus Atheniensium Tyrannus, omnium rerum decimas exigebat, vt refert Plutarchus. *k*

k in eius vita.

32. Hipparchus Pisistrati filius, academiam muro sepsit, atq; huius rei nomine magnam pecuniæ vim ab Atheniensibus exegit. *l* qua arte plures principes vtuntur, vt dum vtilitatem vel reparationis vrbiũ, vel exercitus collectionem proponunt, fingant vrgentem necessitatem, & populo metum hostis exciteut, & postea pecuniis exactis opera imperfecta relinquant, & pacem concessam prætendant.

l vt ait Suidas.

33. Rhodienses, quo tẽpore Colossus cecidit & aliquot illorũ naues oppressit: miserunt ad reges & principes mendicandi auxilia causa, pro restituendo, tanquam ad id ipsi non sufficerent, sicque impetrarunt propemodum infinita munera, occasione refectionis antiquæ confractæ statuæ, vltra quam egerent. *m*

m vt ait Polyb. lib. 5.

34. Commodus Imperator, *vt tradunt Dion, Xiphilinus, Herodianus, & Lampridius*, natali suo die, vxoribus senatorum eorumque liberis singulis, binos aureos, tanquam aliquas primitias imperauit, idq; tributum pendere coegit.

git, & à senatoribus qui in reliquis ciuitatibus erant, quinq; drachmas exegit. Rursumq; deficiente pecunia quo itinerarium æs exigeret, in Africam se, ad constituendam prouinciam, transmissurum finxit.

35. Differebam ad extremum modum conquirendæ pecuniæ, & ad iuuandam paupertatem reipublicæ, tanquam imperatore dignissimum: sed vincit admiranda probitas, vt nunc cęteris anteponam Neruæ Coccei Imperatoris exemplum, qui ciuibus Romanis cum magna laborarent egestate, non tantum agros ad subleuandam penuriam distribuit, sed vestes suas proprias, vasa argentea, atque aurea, reliquamq; supellectilem vendidit, atq; aliis summa beneuolentia erogauit, vt ait Dion.

36. M. Antoninus quoq; Imperator, cognomento Philosophus, cum in conficiendo bello pecuniæ deficerent, omnia aurea vasa argentea crystallina & myrrhina, cũ omni principali supellectile ornatuq; coniugis, publice vendidit, ne tributa imperando ciuitatib. aut prouinciis esset grauis. *a*

a Sabell. lib. 4. Enne. 7.

37. Bello contra Emanuelem, exhausto ęrario Venetorum, pecuniam ex depositis conflatam, publico decreto placuit in diui Marci ærarium, ad opportunos casus reponi: ac tamdiu sub publica custodia seruari, quoad respublica in meliorem statum esset restituta, dicebatur vulgo *præstita*, quæ à Vitali Michaele II. principe instituta traduntur, vnde ingentem illi ortam inuidiam, primariamque cædis causam quidam crediderunt. *b*

b Sabell. li. 7. dec. 1.

38. In bello vero contra Maximilianũ Imperatorem, vltra ea quæ ex officiorum venalitate collegerunt Veneti, Senatus sanciuit vt mediis domorũ fructib. qui ex locationib. proueniebant, æquã partẽ inquilini omnes in ęrarium inferrent, exceptis iis qui eo bello ab hostibus reipublicæ domo sua pulsi, se ad vrbem recepissent, atque iis quorum fructus decimã vnciæ partem non excederent. *c*

c Bembus lib. 10. & 12 hist. Veneta.

39. In bello contra Iulium II. summũ pontif. Veneti pecunia indigui, per senatum statuerunt, vt intra 25 dies qui argentum aurũue cęlatũ haberent, ad duumuiros adferrent numis cudendis. id eis aurum argentumue, cum lucro partis decimæ accepto ferendum: qui non tulissent eorum bona venderentur, exceptis quæ dotium nomine mulieribus deberentur. Atque tandem, cum parum liberales & nulla patriæ caritate mouerentur, statuit senatus vt ad contributionem captis & venditis pignoribus & bonis, latitantes cogerentur, alii negantes carceribus capti includerentur. *d*

d Bembus li. 7. & 10. hist. Veneta.

40. Atq; in bello contra Sfortiam Ducem Mediolanensium ad sumtus perferendos sancit idem senatus, vt vrbani, peregriniq; magistratus, iudices, scribæ, cęteriq; inferiores ordines magistratibus ipsis subiecti, qui publicum aliquo modo salarium mererent, reipublicæ vectigales essent, & vt patricii magistratus etiam, quibus & pręmium ex publico adscriptũ post annum gratuitam reipublicæ operam in sex proximos menses impenderent. *e* Eandem & tributi rationem sunt amplexi, bello contra Maximilianum Imperatorem, in recuperanda Vicentia. *f*

e Sabell. li. 7. decad. 3.

f Bembus li. 7. & 8.

41. Iterum & in bello contra Baiazetẽ Turcorum regem formidoloso, aucta à Venetis fuerunt vrbis vectigalia parte ex tertia, vini, panis, carnis, portoriis tantummodo exceptis, atq; vti magistratus omnes vrbani prouincialesque, mediam stipendiorum partem vnius anni reipublicæ remitterent lex lata: cautum tamen, ne quadraginta viralium iudicia ea lege tenerentur, census ciuibus pro vniuscuiusque opibus decretus, ciuitates sub imperio Venetorum aut fœderatæ ad contributionẽ certæ pecuniæ vocatæ. *g*

g Bembus li. 5. hist. Veneta.

42. Sed illud stupendũ, quod pro vero refert Iouius in Pompeio Columna, Clementẽ VII. pontificẽ, quum expugnata Roma ab exercitu Caroli V. etiam arcẽ consumto commeatu, in quam confugerat, Cæsarianis dedidisset, & ex pacto militi stipendiũ persoluendũ esset, conflasse argentum omne, & aurea vasa sacra, vt inde diuidenda militibus pecunia cuderetur: eaq; nec sufficiente, concessisse tres purpureos galeros, vt illis licitantibus, qui fœda ambitione corrupti ad senatoriam dignitatem aspirabant, aurum proferrent, eoque modo ad hastam propositis emtores nõ defuisse. Quos certe puto habitos ideo indignos, quod non per ostium, sed per fenestram ingredi vellent, tam sanctissimum senatum.

43. Abhorruit ab hoc genere quęstus Alexander Seuerus, qui nunquam honorem iuris & gladii vendidit, dicens necesse est, vt qui emit vendat, & se non passurum mercatores potestatum: quos si pateretur, nõ posset damnare. erubesco enim, inquit, eum hominem punire, qui emit & vendit. *h*

h Lamprid. in eius vita.

44. At Venetus senatus cum videret in bello contra Maximilianũ, multo maximam esse in vrbe copiam eorum ex plebe ciuium, qui aliquo reipublicæ munere fungerentur, ex quo aut stipendii menstrui, aut quotidiani quæstus nomine lucrum facerent, statuit, vt is qui ex plebe ciuis munus perpetuum à republica obtineret, si decuplum stipis annuæ, aut si ea non

 sit, lu-

sit, lucri summam, de qua apud magistratum constaret, reipublicæ intra dies quindecim dari curauisset, id omnino munus, ipso mortuo, aut filius, aut nepos, aut frater eius consequeretur, aut is quemcunque sibi ipse eius muneris hęredem instituisset. Quibus aut sua essent ad tempus munera, iis octuplum stipem ærario inferentibus, ea viuis munera eripi non possent. *a*

a Bembus li. 10. & 12. historia Veneta.

45. Species fuit negotiationis, cum laudata prouidentia, per quam ditauit ærarium Ioseph regis Ægypti, & omnem terram ei subiecit: tempore enim fertilitatis, vndecunque per terram ditionis Pharaonis colligi iussit quintam partem fructuum, & congregari in horrèa omne frumentum tempore septem annorum fertilium, & recondi & reseruari in vrbibus sub potestate Pharaonis, vt prospiceretur summæ sterilitati sequentium septem annorum. *b* Tempore autem adueniente famis in toto orbe pane deficiente, maxime in Ægypto, & terra Canaan, Ioseph omnem pecuniam eorum congregauit pro venditione frumenti, & intulit eam in ærarium regis. Cumque defecisset emtoribus pretium, venit cuncta Ægyptus ad Ioseph, dicens, *da nobis panes, quare morimur coram te, deficiente pecunia?* Quibus ille respondit, *adducite pecora vestra, & dabo vobis pro eis cibos, si pretium non habetis.* Quæ cum adduxissent dedit eis alimenta pro equis, & ouibus & bobus & asinis, sustentauitque eos illo anno pro commutatione pecorum. veneruntque quoque anno secundo & dixerunt, *non celabimus domino nostro, quod deficiente pecunia pecora quoque defecerunt, nec clam te est, quod absq; corporibus & terra nihil habeamus, cur ergo moriemur te vidente, & nos & terra nostra tui erimus, eme nos in seruitutem regiam, & prabe semina, ne pereunte cultore redigatur terra in solitudinem.* Emit igitur Ioseph omnem terram Ægypti, vendentibus singulis possessiones suas, præ magnitudine famis, subiecitque eam Pharaoni & cūctos populos eius, à nouissimis terminis Ægypti vsque ad extremos fines eius. Et dedit eis semina vt sererent in agris Pharaonis, & præstarent annuatim quintam partem Pharaoni frugum. *c*

b Genes. 41.

c Genes. ca. 47.

46. Pertinax Augustus, non aliter quam priuatus ac sordidus ciuis mercaturam exercuit: si id ad rempublicam iuuandam fecit, non omnino vituperandus: contra, si ad auaritiam satiandam propriumq; lucrum: si credamus Spartiano, & Herodiano.

47. Potest necessitas reipublicæ, hoc genus conquirendarum pecuniarum inter negotiationem excusare, & aliquando principem laudabilē reddere: qui ita subditis parcit tributis & oppressionib. vectigaliū, vt eosdem tanquā filios propriis laborib. releuet. Sic refert Rodericus Dubraius, *d* *Rodolphum Bohemia regem Alberti Casaris filium negotiationem aut in argentifodinis Cuthuensibus exercuisse, vinum, sal, hordeum, triticum, ad panes & ceruisiam coquendam ex Austria, ex horreis suis conuehendo, pretiaque rebus promercalibus ex arbitrio suo constituendo, atq; in eo genere mercatura monopoliū sibi vindicando. Et se hac necessitate compulsum huc se descendisse dixisse, vt hoc modo summam ærarii inopiam subleuaret & debita per vtrumq;* Wenceslaū *reges contracta, dissolueret. Atq; ideo duo millia aureorum illis ipsis montibus, hebdomadatim æri aliene dissoluendo tribuisse.* Laurentium Medicem Petri filium Florentinæ reip. principem, eo animo etiam iuuandi neruos reip. qui ex pecunia constant, & ad potentiam domesticā magno præsidio sunt, quandiu per publica negotia licuit, mercaturam necessario exercuisse: tamen inde magno ære dissoluto, postea sub finem vitæ improbare visum esse, refert Michael Brutus. *e*

d li. 19 constitutionum Bohemia.

e li. 1. histor. Florentina.

48. Possunt multa certe commoda ex mercatura, & cito lucra obuenire, sed periculū est, ne hoc multis videatur sordidum, potissimum quando lucri causa mercatura eligitur: cum nihil habeat tale genus negotiatorum sacrum, præter vnius pecuniæ lucrum, cui se totos veluti Deo consecrarunt, vt merito mercatores aliquando à bene institutis rebuspublicis gerendis & administrandis, reiecti fuerint, *vt docuimus alibi.* *f* Et Cæsares quoque alia ratione interdixerunt nobilioribus viris & virtute atque dignitate conspicuis, ne se commerciis negotiationum immiscerent, *g* vt & pontifices clericis. *h* Potest enim accidere vltra auaritiæ fraudis committendæ periculum, vt inde commercium inter plebeios & negotiatores, emendi vel vendendi reddatur difficilius, *vt dicunt Honorius & Theodosius Cæsares.* *i* vt & Pontanus scribit, *k* Reges quosdam Neapolitanorum, erepta suis mercaturæ facultate, prouinciales ad inopiam redegisse. Militibus quoque damnatur hæc mercatura & negotiatio in legibus. *l* Conqueritur Cicero 3. de republ. de Phœnicibus, quod *primi mercaturis & mercibus suis, auaritiam, magnificentiam, & inexplebiles cupiditates omniū rerum exportauerint in Graciam.*

f lib. 25 syntagmat. iuris. c. 15 nu 5 & li. 4. ca. 10 nu 5 & 6

g l. nobiliores. 3 de commer. & merca li. 4. C. tit. 63.

h c. 1. ne cleric. vel monach. secularib. negot. se immisc. c. fin. de vita & honesta. cler. c. clerici 14. q. 3.

i in d. l. nobiliores 3. de cōmerciis C.

k c. 45. de liberalitate.

l l. milites de locato. C. l. fin. de rescin. vend. C. l. 5 § pupillas, de auctoritate C.

49. Inter extrema tamen paupertatis & nobilitatis, satius visum quibusdam, negotiari, quam prædari, aut latrocinari, vel subditos tyrannice opprimere. Et probarem quoq; ego huiusmodi in necessitate electionem, si subditi

diti non essent, qui possent honeste suppeditare suo Principi necessaria: at si honeste quidem possit conseruari dignitas secundum qualitatem principatus ex propriis, certe non video, quo minus notam incurrat sordidi, qui mauult ditari, & apparere supra potestatis gradum, ex lucro sordido negotiationis: nam ibi auaritia vel ambitio, finis quæstuariǫ artis, non vtilitas populi, aut Reipublicæ.

Non improbandum, si ad iuuandam patriam rebus externis necessariis, Principes pecunias contribuant industriis mercatoribus, vnde etiam suam augeant vtilitatem cum publica, quemadmodum inter Venetos & Lusitanos, Genuenses, & aliquos alios factitatum. Sed illa mercatura à fine probari potest. Quemadmodum etiam accessit regnis Lusitaniæ, Hispaniæ, & Venetorum imperio, nouarum inde terrarum regnorumve agnitio, acquisitio, & noui reipublicę reditus:

Per se etiam Principes modicum lucellum ex rebus minutis aucupari, non minus indignum Principe, quam reprobandum censetur, & illo vti versiculo:

Bonus odor lucri qualibet ex re,
Siue vnguentum sit, siue corium.

Mercatura totum hominem exigit, & vix probus est homo, diues mercator, & Princeps assuetus lucrandi artificio, vix abstinet, quin etiam in rebus reipublicę suę negotietur, quo magis facilius putat ab iis, qui repugnare non audent, extorqueri posse, & ita munus Principis obliuiscitur, dum negotiationis consuetudine immutatur.

50. Reprehenditur Alphonsus Rex Neapolitanus, quod porcos suos alendos, impinguandos, & custodiendos dedit subditis, & demortuos exsoluere sibi cogebat: negotiationis etiam monopolium instituendo, mercatus omne oleum regni, & triticum adhuc in herba, modico pretio; summo, quo poterat, pretio reuendens: nec permittens dominis suum vendere triticum & oleum, donec ipse distraxisset, quæ ex illis comparauerat.

Visa pluribus negotiatio non tantum sordida, sed etiam crudelissima, qua vsus Antonius Leua, à Carolo V. Imperatore Mediolano præfectus, dum lege prohibuit, *ne quis ciuium triticum moleret, aut panem penes se faceret, sed cogeretur emere à tabernis, ea de re aquilæ signo & imperatorio signatis:* quo loci pro arbitrio panem pluris vendebat, vt stipendiis & liberalitate animos suorum militum in officio retineret, quod moriendi fame causa fuit *a*

Honestior Richardi I. Regis Anglorum, qui bello Gallico ingentem pecuniam à collegio mercatorum, qui Caleti ex lana potissimum negotiantur, mutuam sumsit: postea monachis Cisterciensibus exposuit, se inopia coactum, ac eorum beneuolentia fretum id fecisse, & propterea rogare, *vt vellent tantum lanæ ipsis mercatoribus pro acceptis à se pecuniis dare, summi beneficij loco, cuius se memorem fore pollicebatur.* Monachi autem his precibus victi, ad extremum, morem Regi gesserunt. *b*

51. Quæstum referam rursus non indignum celebritate, qui Christophori Bauari, Gothorum & Sueuorum regis, ditauit ærarium, præter spem. Cum enim is animaduerteret, *vt refert Iohannes Magnus,* *c* proceres regni mutua inuidia flagrare, vt etiam filij viuentium patrum præfecturas inuitis parentibus & ignorantibus, à Rege postulare non erubescerent: vt huic æmulationi mederetur, curauit omni poscenti feudum, confestim & sine quocunque pretio examine concedi, literasque in promtu expediri, vt imprudens nobilitas, tam temeraria concessione diceret, *non decere gratiam alteri collatam præripere aut reuocare.* Sed cum neq; ea industria posset hoc malum compesci, voluit, vt literæ super concesso feudo conscriptæ, tanto auro à cancellaria redimerentur, quantum vix à toto feudo corradi posset: nec diutius ea gratia duraret, quàm alter, data maiori aut pari auri summa, in idem feudum induci postularet. Itaque sæpe vno eodemque tempore complures, data ingenti pecunia, in idem feudum instituti, nihil fructus ex eo reportabant, donec magna eorum pars nec aurum, nec feudum, imo nec vllam possessionem reliquam habuit.

52. Fuit subtile inuentum, sed non possum probare, Licinij, quod magis ad fraudẽ, quam ad necessitatem fuerit excogitatum: cum enim per singulos menses Galli Romanis tributum penderent, Licinius, qui id exigebat, quatuordecim menses in anno constituit, vt tributum multiplicaret, qua de causa, & merito, in vitę discrimen incidit. *d*

Non probarem etiam, quod Guilielmus dictus Conquestor, Angliæ Rex, aliquando exsecutus est: dum ciuitates, episcopatus, cœnobia, immunitatibus priuauit, vt eas postea à se redimerent carius: atq; inter cetera sanxit, vt arbitrio Principis auxilia ferrent. *e* Minus, quod Vespasianus rapacissimum quemq; promoueret, vt mox ditatos condemnaret: vnde dictus est, *se officiarios habere pro spongiis:* quia veluti spongias & siccos madefaceret, & humentes exprimeret. *f*

Sed & peiora fuerunt habita vectigalia, quæ

a Sabin. supplem. lib. 11. ex Ioui.

b Polydor. Virgil. lib. 14. histor. Angl.

c Ioan. Magnus lib. 22. cap. 21.

d Dio Cassius lib. 14. hist. Romanor.

e Polydor. Virgil. lib. 9.

f Suetonius.

quæ odio Christiani nominis, vel Ecclesiæ, vel subiectorum, sine necessitate publica, imposita & exacta fuerunt, sublatis immunitatibus & priuilegiis, vt *cum Persæ Christianismum ampl ecti cœperunt*, & Simeon Seleuciæ Ctesiphontis Episcopus esset vrbium in Perside, Iudæi id odio habentes, detulerunt eum ad Saporem tum Persidis Regem, veluti amicum Romanis & molientem contra Persas. Vnde Rex fide illis habita, primum Christianos vehementer vexauit, præfectos eis sæuos constituens, & tributa grauia imponens: vt scilicet egestate, & exactorum crudelitate, vexati, religionem repudiarent, quod & ei maguo studio fuit. *a*

a *Niceph. Calix lib. 8. c. 36.*

Sic Iulianus Imperator Apostata, annonam & immunitatem, quam Constantinus Magnus, pro sua erga Deum obseruantia clericis concesserat, abrogauit, & in publicos prouentus retulit. *b* Successor tamen sequutus Iouinianus, Ecclesias, Episcopos, & Christianos in integrum restituit, & Idolomaniam exterminauit, *c* restitui & annonam ecclesiis iussit: verum quod fames grauior propter *Iuliani impietatem* tunc grassaretur, & frumentum ægre penderetur, τριτημόριον, hoc est, *tertiam eius partē* clero exhiberi curauit: quamprimum autem fames sæuire desiisset, integrum se frumenti numerum eis præbiturum pollicitus est. *d*

b *idem Nicephorus lib. 10. c. 5. Sozomenus lib. 6. historia tripartitæ c. 7.*
c *Idem Niceph. lib. 10. c. 49.*
d *Theodoretus lib. 4. hist. ecclesi. c. 4. & lib. 9. c. 3.*

Hunericus Vandalorum tyrannus, Arrianorum hæreticorum fautor, & ipse talis, statuit per totam Africam, vt defunctorum episcoporum catholicorum, fiscum & substantiam sibi vindicarent: qui autem defuncto succedere poterat, non ante ordinaretur, quam fisco regali quingentos solidos obtulisset. *e*

e *Victor episc. Vticensis lib. 2. persecutionis Africæ.*

Num princeps secularis, pro negotiis Reipublicæ possit imponere vectigal ecclesiasticis rebus & personis. CAP. VII.

SED *num vectigal personis & rebus ecclesiasticis Princeps imponere possit*, quæsitum sæpe scio, & varie resolutum. Saniorque est opinio, & tutior, vt sine auctoritate & licentia summi Pontificis nihil ab his exigi possit: & tunc etiam ex causa probabili. *f* Probatur inprimis ex Concilio Lateranensi, sub Alexandro III. habito, c. 19. 6. *relato in c. non minus. 4. de immunitate ecclesiarum, lib. 3. decret. tit. 40.* quo loci conqueritur Concilium, quod potestates seculares & ciuitates, tot onera imponerent ecclesiis, & bonis, & personis earum, angarias, & parangarias, pro purgandis fossatis, pro expeditionibus & aliis: vt sub eis deterioris conditionis factum videatur sacerdotium Christianum, quam sub Pharaone, qui legis notitiam non haberet: nempe qui sacerdotum suorum terras, & personas à tributis exemit. *g* Quocirca anathematis districtione talia de cetero fieri prohibentur, nisi episcopus & clerus tantam necessitatem aut vtilitatem aspexerint, vt absque nulla exactione, ad releuandas communes necessitates vel vtilitates, vbi laicorum non suppetunt facultates, subsidia per ecclesias existiment conferenda. Si autem consules, aut alij de cetero ista commisissent, & cōmoniti desistere noluerint, tam ipsi, quam facultates eorum, subiiciuntur excommunicationi, vt nec communioni reddantur, donec satisfactionem fecerint competentem.

f *hoc distinct. Panor ad c. non minus, de immunitate eccles.* [illegible]

g *Genes. 47.*

Consentit Concilium Lateranense habitum sub Leone 10. *sessione 9. tit. de reformatione curiæ, §. & cum à iure.* & aliud concilium Lateranense 12. sub Innocentio 3. *in c. 46.* *h* in quo additum est, confirmatis capitulis hac de re publicatis sub Alexandro Tertio, in alio Concilio Lateranensi, *vt non sufficiat consensus ecclesiasticarum personarum, ad subsidia hæc laicis potestatibus petentibus soluenda, & vt propter imprudentiam quorundam Romanus prius consulatur Pontifex, cuius interest communibus vtilitatibus prouidere.* Item adiicit, *vt constitutiones & sententiæ, quæ à talibus, nempe consulibus & rectoribus ciuitatum, vel aliis, qui ecclesias vel ecclesiasticos viros talliis, seu collectis, seu exactionibus aliis aggrauare nituntur, vel de ipsorum mandato fuerunt promulgatæ, inanes & irrita habeantur, nullo vnquam tempore valituræ, & vt anathema, quo innodantur, liget eos, quamdiu gesserint consulatum & potestatem, & postea eam depositis, & successores eorum, si satisfacere recusarent infra mensem.*

h *Cuius verba referuntur in c. aduersus, 7. de immunit. eccles.*

In Concilio Toletano 3. c. 21. *i* clericorum & ecclesiarum serui prohibentur fatigari angariis & parangariis publicis, aut ciuitatum, aut priuatis, sub pœna excommunicationis in eos, qui id fecerint.

i *Relato in c. 69. ecclesiarum seruos, 12. q. 2.*

Alexander 4. rursum, *k* statuit, *non licere etiam in regno Franciæ scabinis seu consulibus, communiis, & aliis dominis temporalibus, aut aliis, qui in eis iurisdictionem temporalem obtinent, tallias, vel collectas, seu exactiones quascunq., ecclesiis vel personis ecclesiasticis imponere: vel exigere ab eisdem, pro domibus, prædiis, vel quibuscunque possessionibus, ab eisdem ecclesiis vel personis ecclesiasticis, legitimè hactenus acquisitis, vel in posterum acquirendis, etiamsi ipsa ecclesia, vel persona, vel res huiusmodi sint infra illorum districtum vel territorium constituta: nec etiam licere illis ipsas ecclesias, vel personas, ad distrahendum vel alienan-*

k *in c. 1. de immunit. eccles. in 6. lib. 3. tit. 23.*

alienandum, aut extra manum suam ponendum, acquisita iam, vel quæ deinceps acquirent, aliquatenus coarctare. Hanc constitutionem innouauit Bonifacius 8. *a* & adiecit, *vt obtineret, non obstantibus contrariis constitutionibus*, quas improbat, vt corruptelas, imponitq; in eos, qui tallias, pedagia, guidagia, personis ecclesiasticis, & rebus eorum, delatis *non negotiationis causa*: si singulares sunt, pœnam excommunicationis: si collegium, vniuersitas, castrum, ciuitas, vel locus, interdicti ipso facto incurrendas, à quibus non prius absoluantur, quam satisfecerint. Deinceps & ipse Bonifacius statuit, *b* seuerius in ipsos clericos, consentientes huiusmodi exactionibus, aut præbentes collectas, tallias, decimam, vicesimam, centesimam, suorum & ecclesiasticorum prouentuum, vel bonorum laicis, quocunq; nomine vel auxilij, adiutorij mutui, subuentionis, subsidij, doni, vel alio titulo, modo, & quæsito colore, absq; auctoritate sedis Apostolicæ: & in ipsos Imperatores, Reges, Duces, Potestates, Comites, & alios, talia imponentes, exigentes, recipientes, auxilium, consilium, fauorem publice vel priuatim dantes, vel talia fieri iubentes, atq; omnes vult ipso facto excommunicatione innodari: à qua non possint, nisi à sede Apostolica, excepto mortis articulo, absolui, non obstantibus priuilegiis & consuetudinibus, Principibus, Regibus, & aliis concessis.

a in c. quanquam, 4 de immunit. eccles. lib 3. sexti tit. 20.

b in c clericis, 3 per totum. c. de immunit. eccles. in 6.

Statuit & Clemens 5. in concilio Viennensi. *c vt locorum ordinarij seu diœcesani, publicent, vel à suis faciant publicari sententias excommunicationis, & interdicti à iure prolatas, contra eos, qui ab ecclesiis vel personis ecclesiasticis pro illarum rebus propriis, quas non negotiandi causa deferunt, aut deferri faciunt, vel transmittunt, pedagia vel guidagia, suo vel alieno nomine exigunt vel extorquent: postquam de ipsis illis constiterit, idq; tamdiu, donec illi sic exacta restituerint, & de transgressione huiusmodi satisfecerint competenter.*

c in clement. fin. de censib. lib. 3. tit. 13.

2. Druidæ in Gallia, olim qui sacrificia publica & priuata procurabant, & curam religionis seu ceremoniarum illorum habebant, tributa vnà cum reliquis ex populo non pendebant, militiæ vacationem, omniumque onerum habebant immunitatem. *d* Apud Ægyptios, sacerdotes erant ab omni tributo immunes: imo & à tributis exactis ab aliis, tertia pars illis dabatur ad cultum diuinum, & eorum alimenta: altera Principi: tertia militibus. *e* Quare & terra sacerdotalis in Ægypto, libera fuit ab omni tributo imposito terris ob penuriam venditis, quod erat quintæ partis iugum. *f*

d In Cæsar. lib 6. comment. de bello Gallico.

e vt scribit Diod. Sic lib. 1. Biblioth c. 6.

f Gen c. 47. vers 26.

Et Rex Assyriorum *g* scripsit subditis, *Vobis quoque notum facimus de vniuersis sacerdotibus, & Leuitis, & cantoribus, & ianitoribus, Nathineis, & ministris domus Dei (id est, Esdræ,) vt vectigal & tributum, & annonas, non habeatis potestatem imponendi super eos.*

g in lib. 1 Esd. c. 7. v. 23.

Quando Deus iussit numerari populum, & capitationem pro singulis dari in vsum tabernaculi, *h* Leuitæ non fuerunt numerati, ea ratione, vt capitationem soluerent: sed alia, vt ministeria tabernaculi, iuxta domos & familias suas, exsequerentur circa cultum Dei: & loco primogenitorum Israel, fuerunt Domino consecrati: & onera in tabernaculo, & postea in templo Dei subierunt. *i*

h Exod c. 30. v. 12.

i Numer. c. 1. vers. 2. 47. & seqq. & cap. 2. v. 33. & cap. 3.

Nicolaus 3. ad Ludouicum & Carolum reges, *k* reprehēdit principes, quod in muneribus & oneribus militaribus, noctu diuque dicerent episcopos detentos, etiam contra piratas: quod hoc alienum sit ab officio ecclesiasticarum personarum: & quod personæ ecclesiasticæ non debeant prætextu militiæ temporalis, amoueri à militia cœlesti, quam orationibus debent excolere, iuxta id, quod scriptum: *l Nemo, Deo militans, implicare se debet negotiis militaribus.*

k in c. 19. reprehensibiles, 23 q. 8.

l 2. ad Tim. c. 2.

Refertur *m* vindicta de Heliodoro, quod ex mandato Regis vellet aurum etiam creditum seu depositum intra septa templi, accipere: multo magis vindicta est exspectanda à Deo in principes, qui non solum deposita in ecclesia, sed bona ipsius ecclesiæ tollere velint: nam in eo magis templi sanctitas violatur, & in propriis magis, quam in alienis.

m lib 2. Machab. cap. 3.

Excommunicantur & nominatim in bulla pronuntiata, in cœna Domini Romæ, qui tributa, collectas, & onera ecclesiæ, & ecclesiasticis imponunt. *n*

n vt habetur in cap. 9 quia tributa.

3. Ratio prior adferri potest ex parte personarum ecclesiasticarum, quæ sunt honorandæ, & non grauandæ a quoquam. *o*

o cap ecclesiam. 25. in fin. 23 q. 8.

4. Alia, quia personæ laicorum, cuiuscunque sint potestatis, nullam potestatem habēt in personas aut res ecclesiæ: ideo nec de illis legem ferre, aut disponere possunt. *p*

p c fin. de reb. eccles. non alienan. lib 3 tit. 13. ex Concilio Lateranensi, sub Innoc. 3. c 44. ecclesia S. Mariæ. & cap quæ in ecclesi de constitution. cum similibus in causa. de sacrosanct. ecclesi C.

5. Item constitutiones regiæ, Imperatorum, & aliorum principum, legibus sunt postponendæ ecclesiasticis, in his maxime, quę ad personas & res ecclesiæ pertinent. *q*

q Can 1. cum seqq. 10. dist.

6. Nec est inuidendum ecclesię, & personis ecclesiasticis, si aliis laicis pugnantibus, tributis & vectigalibus ad reipublicæ munera oneratis, eiusmodi ecclesiasticæ res & personæ, sua immunitate & libertate potiantur, quanquam & ipsi in eadem repub sint, in eodem loco, & quamuis in priuilegiis & vtilitatibus

tibus publicis ex contributionibus succedentibus participent, & commoditate, defensione, & beneficio, quæ per tributa & vectigalia indicta, & superindicta eueniunt, fruantur. Siquidem, quemadmodum ecclesia & personæ ecclesiasticæ immunes sunt ab oneribus laicorum, & participant nihilominus commodis & vtilitatibus illorum, sic contra personæ laicorum immunes sunt ab oneribus, militia, laboribus, & muneribus ecclesiasticis, & nihilominus participes sunt cultus diuini, orationum, & ministeriorum earum. Sic nutritur corpus Reipublicæ per temporalia corporalibus necessariis: per spiritualia vero verbo, in anima, & ita onera compensantur in vtrisque vitæ modis. Isti clerici, Deo nobiliori Domino quotidie pro se, prove populo inseruiunt, & ministerium impendunt. Laici in corporalibus onera contra soli sustinere debent, ne ecclesiastici duplici onere & ministerio, corporali & spirituali grauentur. *a* Quare personæ ecclesiasticæ vtuntur priuilegiis loci, vbi degunt. *b* Neq; est absurdum, quod clerici gaudeant beneficiis statutorum populi, licet non supportent onera temporalia, quæ alij ferunt. Quia sufficit, quod subeant onera spiritualia, vt scribit Paulus Castr. *c* *Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum non est, si nos carnalia vestra metamus. Si alij potestatis vestræ participes sunt: quare non potius nos?* vt dicebat D. Paulus Corinthiis. *d*

7. Ex parte rerum constat, Deo dicatum, non esse ad vsus humanos transferendum, *e* siue de personis, siue de rebus ecclesiæ agamus. *f*

Sic in lege Dei, *g* *Omne quod Domino consecratur, siue homo fuerit, siue animal, siue ager, non veniet, nec redimi poterit. Quicquid semel fuerit consecratum sanctum, sanctum erit Domino.*

8. Accidit, vt quemadmodum clericus non tenetur ad pedagia, guidagia, collectas, pro rebus ecclesiæ: ita nec pro rebus suis, vel sui patrimonij, *vt liquet ex iuribus antè citatis.* *h* Idem dicitur, si aliquid donatur vel relinquitur Ecclesiæ, vt non teneatur soluere, certum quid pro libera, secundum statuta quorundam laicorum. *i* Et idem, *k* si donatio facta fuerit clerico.

9. In libris Regum relatum est, *l* *dum ascendit Rex Syriæ Hazael, & cepisset Geth, ascenderetq; in Hierusalem, quod Ioas Rex Iuda tulit omnia sanctificata, quæ consecrauerat Iosaphat, & Ioram, & Ochosias patres eius Reges Iuda, & quæ ipse obtulerat, & vniuersum argentum, quod inueniri potuit in thesauris templi Domini, & in palatio Regis, & misit Hazaeli Regi, & recessit à Hierusalem.* Et paulo post, velut in vltionem facti, scribitur, *quod insurrexerunt serui eius, & coniurauerunt inter se, percusseruntq; Ioas in domo Mello, & mortuus est.*

10. Item bona ecclesiarum destinata sunt publico vsu spirituali, & reseruata non solum in alimoniam pauperum, sed etiam clericorum, & ad restituendum cultum diuinum, si quando contingeret à tyrannis opprimi. *m* Quare alienari non possunt ab ipsis etiam præpositis: *n* neque deputata ad certum vsum diuinum, aliis vsibus debent applicari, sine auctoritate summi Pontificis. *o*

11. Sed audiamus Christum Dominum, de tributo soluendo ab ecclesiasticis disserentem, apud D. Matthæum: *p* *Et cum venisset*, nempe CHRISTVS, *Capharnaum, accesserunt, qui didrachma accipiebant, ad Petrum, & dixerunt ei, Magister vester non soluit didrachma. 25. ait etiam, Et cum intrasset domum, præuenit illum* IESVS, *dicens, Quid tibi videtur, Simon? Reges terræ à quibus accipiunt tributum, aut censum? à filiis suis, an ab alienis. 26. Et ille dixit, ab alienis. Dixit illi* IESVS, *ergo liberi sunt filij. 27. Vt autem non scandalizemus eos, vade ad mare, & mitte hamum, & eum piscem, qui primum venerit, tolle, & aperto ore eius inuenies staterem, illum sumens da eis pro me & te.*

Certe ab alienis, non subditis, non potest peti tributum & census, quia cum arguatur inde subiectio, *q* non subditus non tenetur. Ecclesiasticæ vero personæ non sunt subditæ potestatibus temporalibus, sed summo Pontifici, & ab eo commissis Episcopis & præpositis, *r* nempe, *contra Apostoli testimonium, Rom. 13.*

Soluit & Christus tributum, non ex debito, sed ne scandalizaret alios *s*

12. Habent & res ecclesię sua onera, à quibus laici liberantur: vt non mirum, si ecclesia ab oneribus laicis imminentibus liberanda sit: debet enim alere clericos, fabricas & ædificia ecclesiarum curare, suum præpositum nutrire, & prædicatores verbi Dei honorariis donare, pauperes nutrire, *t* cultum diuinum suis sumtibus facere, quod pertinet etiam ad luminaria & alia, *u* annatas, decimas, & procurationes superioribus dare. *x*

13. Refert Gregorius Turonensis, *y* iniuriosum Episcopum, quindecimum à Martino Turonensem, Clotharij restitisse edicto, quo mandauerat, vt omnes ecclesiæ tertiam partem fructuum fisco penderent, & cum fere omnes Episcopi subscripsissent, eum solum denegasse, pœnas etiam grauissimas minatum, si bona ecclesiastica attrectare pergeret, eoque territum

a Ca. quoniam idem mediator, 1. 10. distin.
b Ca. dilecti, 27. de foro compet.
c Consil. 300. imminente, in Christi nomine.
d 1. ad Corin. cap. 9. vers. 11. & 12. & ad Rom. cap. 15. vers. 27.
e In cap. semel Deo dicatum, 51. de reg. iur. in 6. l. in tantum, § sacra, de rer. diuis. P. § sacra, eod. tit. apud Iustinian. l. ades sacra. de contr. hered. emt. P.
f In cap. Anterior ad d. cap. semel Deo. Panorm. ad c. ex publico de conuer. coniuga.
g Leui. c. 27. v. 28.
h In cap. fin. de vita & honestat. clericor. & ibi Panorm. num. 4. D. Clement. præsenti, de censib. cap. quanquam, de immunit. ecclesi. in 6. Panorm. consil. 6. vol. 1.
i iuxta cap. tributum, §. quamuis, 23. q. 1. cum 2. sequentib.
k inquit Panorm. d. c. fin. num. 4. de vita & honestat. clericor.
l Regum 4. cap. 12. v. 17. & sequent.

m cap. futurum, & c. videntes, 12. q. 1. c. quoniam, 16. q. 1. l. ratio, de prabend. l. placet. C. de sacrosanct. eccles.
n cap. nulli liceat. 12. q. fin.
o cap. quia contingit, de religios. domi.
p Matt. c. 17. v. 24.
q cap. de censibus.
r l. cum clerici, 25. & constitutio statuimus. C. de episcop. & cleric. toto tit. de foro compet. cap. clericus, 2. distinct. 11. nouell. vt clerici apud proprios episc. o-pos conueniantur.
s gloss. in cap. magnum, 28. ad verbum, soluit 11. q. 2. & eod cap. tamen, 11. q. 1.
t cap. quatuor cap. de redditibus, cano. Vulterrana, 12. q. 2.
u ca. nemo, de consecrat. d. st. 1.
x ca. conquerente, de offic. orden. ca. cum secundum Apostolum, de censib. cum simil. b.
y lib. 4. de gestis Francorum, cap. 1.

territum Regem, edictum antiquasse, & veniam culpæ deprecatum.

14. Ius ciuile, rursum *a* tributariæ vsurpationis contumeliam depellit, & statuit, ne prædia vsibus cœlestium secretorum dedicata, sordidorum munerum fæce vexentur, & ne extraordinarium quippiam ab eo tempore, superindictumve ab ecclesiis flagitetur, & nulla translatione fatigetur.

Immunitasq; personarum datur, *b* vt nullus ecclesias, vel monasteria propria, quæ religionis intuitu clerici habitant, relinquere miserabili necessitate iubeatur.

Iustinianus 2. *c* *Sancimus, sancimus*, inquit, *ne ullarum sacrosanctarum ecclesiarum, & aliarum venerabilium domuum possessiones sordida munera, & extraordinarias descriptiones sustineant.*

Atque iura submouerunt onera lucratiuarum descriptionum, a largitis ecclesiæ ex bonis curialium, ad quæ alij tenentur. *d*

Latior deinceps constitutio in fauorem ecclesiæ Friderici 2 Cæsaris, *e* *Item*, inquit, *nulla communitas, vel persona publica, vel priuata, collectas vel collectiones, angarias, vel perangarias Ecclesiis, vel aliis piis locis, aut ecclesiasticis personis imponere, aut inuadere ecclesiastica bona presumant. quod si fecerint, & requisiti ab Ecclesia vel imperio, emendare contemserint, triplum refundant, & nihilominus bona imperiali bannò subijciantur, quod absq; satisfactione debita nullatenus remittantur.*

Idem Imperator rursum, in constitutione nouella, *cassa*, de sacrosanct. eccles. C. statuit, *cassa & irrita statuta denuntiari, omnia statuta & consuetudines, contra libertatem Ecclesiæ, eiusque personas. & in contemtores eius nouella, voluit bona eorum per totum Imperium impunè ab omnibus occupari.*

15. Sunt postremo, *vt dictum est*, res ecclesiæ satis oneratæ censibus & subsidiis auxiliaribus, quæ præstant suis prælatis & summo Pontifici, vt in synodaticis, & auxiliis. *f*

In procurationibus ratione visitationum, & onerum. *g*

In quarta decimarum, vel media, vel tertia, secundum morem ecclesiarum, *h* & in aliis iuribus episcopalibus, de quibus egimus. *i* Ea tamen lege, vt Episcopi ipsi nouum censum imponere non possint ecclesiis, nec vetus augere, nec talliis aut exactionibus subditos onerare. *k* Ipsum quoque inhibitum patronis ecclesiarum, qui vellent nouum censum ecclesiis imponere, vel antiquum augere, quod non licet. *l* Soluebant & Leuitæ sacerdotibus olim partem decimarum, & aliis superioribus, nunc clerici. *m* Sunt & *Annatæ*, quæ præstantur summo Pontifici à beneficiorum possessoribus, & sunt vacantiarum reditus, vel annui, vel alterius æstimationis.

16. Etheluolphus Rex Angliæ, Episcoporum suorum assensu, ecclesias & monasteria in regno suo exemit à publicis oneribus. *n* Quemadmodum & Boleslaus Rex Poloniæ, hominibus ecclesiasticis, omnium onerum, laborum, & pensionum, Regi & Reipublicæ prestandarum, immunitatem sempiterno iure concessit. *o*

17. Sunt qui arbitrentur, casus esse, quibus vtroque iure diuino & humano ecclesiastici, & eorum bona, & ecclesiæ, locaq; pia, tributis, collectis, & vectigalibus, oneribusque, & personalibus, & realibus seu patrimonialibus, onerari possint à principibus temporalibus.

Et in primis in casu necessitatis vrgentis dicunt, *Regem posse bona Ecclesiæ capere*, quemadmodum Ioas Rex Israël. *p* *Tulitq; omne aurum, & argentum, & vniuersa vasa, quæ inuenta sunt in domo Domini, & in thesauris Regis, & obsides, & reuersus est in Samariam.*

18. 2. Item exemplo Ezechiæ Regis Iuda, qui metu Senacherib Regis Assyriorum, pacem & subiectionem offerens, vtque solueret eidem indicta per ipsum tributi nomine trecenta talenta argenti, & triginta talenta auri, dedit omne argentum, *quod repertum fuerat in domo Domini, & in thesauris Regis.* q

19. 3. Sed & 1. Regum, c. 8. inter iura Regum est, tributorum impositio, maxime in casu necessitatis, quamuis aliis, quam Regibus, non concedatur, *vt dicemus suo loco.* r

20. 4. Scriptum, *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit*: idcirco enim prestatur tributum, vt subiectio probetur. *s* Facit, quod ex Diuo Ambrosio adfertur, in cap. si tributum, 27. & seq. Magnum quidem. 11. quæstio. 1. *Si tributum petit Imperator, non negamus, agri Ecclesiæ soluunt tributum. Si agros desiderat Imperator, potestatem habet vendicandorum. Tollat eos, si libitum est: Imperatori non nego, sed non dono.* Rursum: *t* *Magnum quidem est, & spirituale documentum, quo Christiani viri, sublimioribus potestatibus docentur debere esse subiecti: ne quis constitutionem terreni regis putet esse soluendam. Si enim censum filius Dei soluit,* *u* *quis tu tantus es, qui non putes esse soluendum?* Et Vrb. Papa, *x* *Tributum in ore piscis, piscante Petro, inuentum est, quia de exterioribus suis, quæ palam cunctis apparent, Ecclesia tributum*

 reddit.

a Honorius & Theodosius l. 1 et. c. de sacrosanct. eccl.
b in l omnes, 33 de episc. & cleric.
c in nouella constitutione 131 §. ad hac.
d l sancimus, 21. de sacrosan. eccles. & nouella constitutione 131. §. quod si res, iunge l vnicam, de imponen. lucratiua descriptio. lib. 10 C.
e in § item quacunq; communitas, de statuto & consuetud. in colla. post lib feudorum relata. in l. 1 c. nulla communitas, de episcop. & cleric. C.
f cap conquerente de officio ordinar. cap. cum Apostolus, 6 §. prohibemus. de censib. lib. 3 c 39
g cap quanto, 16 cap. procurationes, 23. c. venerabilis, 24 c. cum instantia, 17. de censib. c 1. § deinde, & c. 2. eod tit. in 6.
h cap. antiquus, 10 q 1 c. constitutum, ibid q. 3 cap de quarta de prescriptio. cap. cum olim, 19. de censib. c. certificari 2. de sepultur.
i in explicatione c conquerente, de offic. ordi.
k d cap. cum Apostolus. 6. § prohibemus, 13 c de cætero. pius g grauamen, & cap. prohibemus, 7. cap præterea illi, 1. cap. significauit, de transaction, cap. auaritia, de prabend. cap nullus episco 1. quæst. 1.
l c grauius, 15 de censib.
m Vt in c 1. & 2 in fin. de decimis.
n Vt scribunt Gulielmus Neubrigensis, lib 2 c 7 Ranul. h lib 5. Polychronicon. cap. 30.
o Cromerus lib 3. rerum Polonorum.
p 4. Reg. 14. cap vers. 14. 16.
q 4. Reg cap. 18. vers. 14. 15. 16.
r cap. super quibusdam, de verb. signif.
s Paul ad Roman. c. 13 c. 2. de censib. apud Greg.
t in comment. ad cap 5 Lucæ, lib. 4. c penult.
u Matth. 17.
x in cano. tributum, 22. sub 23. q. 8.

reddit. Non autem totum piscem iussus est dare, sed tantum staterem, qui in ore eius inuentus est, quia non Ecclesia dari Imperatori, non pontificalis apex, qui in ore capitis Ecclesiæ praeminet, subjici potest Regibus, sed sane, vt diximus, quod in ore piscis inuenitur, pro Petro & Domino dari iubetur, quia de exterioribus Ecclesiæ, quod constitutum antiquitus est, pro pace & quiete, qua nos tueri & defensare debent, Imperatoribus persoluendum est.

a *Epist 33. & in c. 21. conuenior. 23. q. 8.*

Iterum D. Ambrosius ad Marcellinam sororem: a *Conuenior ipse à comitibus & tribunis, vt basilicæ fieret matura traditio, dicentibus, Imperatorem iure suo vti, eo quod in potestate eius essent omnia. Respondi, si à me peteret quod meum esset, id est, fundum meum, argentum meum, ius huiusmodi meum, me non refragaturum, quanquam omnia, quæ mea sunt, essent pauperum: verum ea, quæ diuina sunt, imperatoriæ potestati non esse subiecta, &c.*

b *tractat. 6. ad c. 1. Ioannis, relatus in c. 1. quo iure, 8. distinct.*

21. 5. Diuus Augustinus, b docet iure humano, & Imperatorum, & Regum etiam, ecclesias, vt alios quoslibet possidere temporalia, & dicere, hoc meum, hoc tuum. Quare, inquit, *nolite dicere, quid mihi & regi? nam, quid tibi ergo & possessioni? aliter noli dicere possessiones tuas, quia ipsa iura humana renunciasti, quibus possidentur possessiones.*

c *in c. 1. de censib: quod sumptum ex concilio Vormaciensi, c. 50. cuius verba in c. 25. sancitum est, 23. q. 8.*

22. 6. Non omnia, quæ ecclesiæ sunt, censentur immunia à censibus & tributis, sed tantum mansus, domus, & horti, quæ iuxta ecclesiam sunt: c *Atq; sancitum est, vt vnicuiq; ecclesiæ vnus mansus integer absq; vllo seruitio attribuatur, & presbyteri in eis constituti, non de decimis atq; oblationibus fidelium, non de domibus, neq; de atriis, vel de hortis iuxta ecclesiam positis, neq; de præscripto manso aliquod seruitium faciant, præter ecclesiasticum, & si aliquid amplius habuerint, inde maioribus suis, vel aliis senioribus debitum seruitium impendant.*

d *cap. 2. de immunit. eccles. Clib. 3. tit. 49. vbi Gregorius I.*

23. 7. Probare videtur ex Gregorio I. summo Pontifice d Trecensi Episcopo: *Fraternitas*, inquit, *tua, nullum per nostra vel ecclesiæ sua nomen, vel alio modo, excusari à murorum vigiliis patiatur, sed omnes ad hoc generaliter compellantur, quatenus cunctis vigilantibus melius valeat ciuitatis custodia procurari*: quod existimant aliqui, & vt fere omnes, & Panorm. intelligi de clericis ecclesiæ, vt in casu necessitatis vrgentis, possint compelli ad custodias & vigilias vrbis tempore imminentis belli, si necessitas immineat ecclesiæ, & aliis, ita si respiciat communem vtilitatē & necessitatem. quamuis vere textus non loquatur de personis ecclesiasticis clericis, sed de his, qui sunt subditi ecclesiæ, quia de clericis & ecclesiasticis contrarium expresse decisum, e & similibus supra citatis: &, f *nemo militans debet se implicare negotiis secularibus*, nec sunt subtrahendæ personæ ecclesiasticæ functionibus spiritualibus, vt relictis illis inseruiant corporalibus armis, personaliter maxime: plus enim in belli tempore possunt prodesse excubiæ, & vigiliæ orationum, quam arma corporalia: sunt enim mediatores Dei & hominum clerici, & personæ ecclesiasticæ, quæ possunt plus prodesse ciuitati orando, quam pugnando. *Nisi enim Dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilant, qui custodiunt.* g

e *in cap. reprehensibile, 23. q. 8.*
f *cap. 2. 2. ad Timoth.*
g *Psal. 126. v. 1.*

Et dum pugnabant filij Israel contra Amalec, interim orabat Moyses, dumque leuaret manus ad Deum, vincebat Israel: sin autem paululum remisisset, superabat Amalec. h

h *Exod. c. 17. v. 11.*

Neque in illa vrgentissima necessitate belli, qua populus Israeliticus constringebatur in deserto, inter inimicos armatus obambulans, vnquam Leuitæ, & addicti ministerio & cultui diuino, cōnumerati sunt inter ordines militares, i quamuis seorsum numerati sunt, non ad bellum, sed ad obeundum ministerium Dei. Et in Lege quidem diuina, k in exercitu sacerdos ante aciem, antequam pugna cum inimicis ineatur, stare iubetur, non vt pugnet, sed vt hortetur pugnaturos, viriliter agere, & spem in Deo, non in brachio carnis, aut in multitudine ponere.

i *Numer. cap. 1. 2. 3.*
k *Deuter. c. 20. v. 2.*

Scio bellicis nostris temporibus ciuitatum principes, nihil aut parum indulsisse priuilegio obsequij diuini, prætextu quod ageretur de salute communi, & ecclesiæ, & ciuitatis, & religionis, contra hæreticos, atque ideo onerasse personas ecclesiasticas, & ecclesiæ bona, personalibus & realibus oneribus, & compulisse ad præstandum militibus hospitia, & ipsosmet clericos atque regulares, qui non minus, quam pisces sine aqua extra claustrum esse debent, ad arma capienda impulisse, quæ certe aliqui vltro se offerentes ad libertatem carnis sumserunt. Sed quid inde consequutum fuerit vtilitatis, etiam vidimus. Accidit enim, vt exigua scintilla religionis, quæ in ecclesiarum septis conseruata erat, ab irruptionibus hæreticorum propemodum exstincta fuerit: & qui adhuc stabant in cultu Dei, emancipati, mores militares armatæ militiæ didicerunt, & cœlestis militiæ arma obliti fuerunt.

Nulla fides quippe *pietasq; viris, qui castra sequuntur.*

Quot inde euaserint irregulares, quot apostatæ, quantum sit diminutum diuinum obsequium, & consequenter, diuinum quan-

tum

rum nobis subtractum fuerit à Deo auxilium, heu miseri res ipsa & infelices castrorum successus, testantur nobis silentibus. Oportet Deum placare orationibus & ieiuniis, & eos, qui tenentur ad id ex professo iubere, suas in eo partes serio agere, quorum arma, ieiunia & orationes: non autem expedit, nobis ipsis eadem auxilia per subtractionem factam Deo suorũ seruorum, eius indignationem & iram vehementius prouocare. Plus enim nocent nobis ita cum ira Dei militantes, cum possint orando eum placare, & pacem cum eo impetrare, ex qua pax facile cũ hominib. sequitur.

Malum pessimum in republica, ordines confundere: munera à Deo distincta promiscue habere, non secus ac in corpore humano, velle pedes ad suum officium caput compellere, aut corpus animam suis legibus adstringere, facere vt lux sint tenebræ, cœlum terra misceatur, & vt religio politiæ, non politia religioni inseruiat.

Scio certe, maiorem harum tributorum & exactionum partem, in ecclesias & ecclesiasticos factam, non tam necessitate, quam inuidia populi, qui cum inter diuinum & humanum non nouit aut non vult constituere differentiam, modulo suo Dei opes & ei inseruientes vult metiri. Vnde prouocatur ira Dei vindicantis iustis iudiciis sacrilegia huiusmodi: scitum enim illud, *qui vos spernit, me spernit, a* dictum de mancipatis eius ministerio.

Durum certe est, Deo dicata ab eius cultu subtracta, in profanos quantumuis publicos vsus transferre, cum sacrilegium propemodum dicatur. At durius, ipsas personas ecclesiasticas ad custodiam portarum reuocare, & ad excubias inter perditissimos milites ordinare. quod existimo nunquam Gregorium I. *in c. 2. de immunitat. ecclesiarum*, permisisse, neq; de illis locutum: hoc enim mihi repugnans videtur ecclesiasticæ dignitati & functioni, quicquid causentur, & excusationem quantumuis in peccato quærant quidam, ex necessitate.

Quare quidam dixerunt, *quod nec Papa potuerit ita statuere, aut contra libertatem ecclesiæ, quæ de iure diuino est, venire aut dispensare.* b Nec dico, *se & sua defendere esse prohibitum contra inuadentes*: imo & permissum assero, *neq; vllam irregularitatem ecclesiasticam personam inde incurrere, aut homicidij reatum*: c sed dico, *indignum esse tanto ministerio clericis commisso, vt ipsi huic muneri, custodiæ, & potestate laicali compulsi adiudicentur.* bona enim est defensio reipublicæ, & omnibus communis, nec ex eo capite reprobari forsan posset in extrema necessitate: sed bona desinit esse, dum à laicis personis, ecclesiasticis vel ipsi ecclesiæ imperatur. *d* Sed & ad *c. 2. peruenit, de immunit. ecclesiarum*, adferuntur à Panor. *e* quatuor intellectus: *primum*, quod illud c. intelligatur obtinere in terris, in temporalibus ecclesiæ subiectis. 2. quod loquatur secundum illa tempora, quibus ciuitas Trecensis opprimebatur, ab infidelibus & inimicis, *vt ibi notat Innocent.* & ibi imminebat timor subitaneus & improuisus. Item 3. quod non loquatur de personis ecclesiasticis, sed de eorum seruis, de quibus *in c. ecclesiarum seruos, 12. q. 2.* qui gaudent alioquin sine vrgente necessitate, immunitate. *f* 4. esse iussum summi Pontificis & Episcopi, *vt liquet ex textu*, nec id factum auctoritate laicali fuisse.

24 8. In casu necessitatis, ad contributiones pro vtilitate reipublicæ, ecclesiarum bona, & ecclesiasticarum personarum vocari colligunt, ex eo, quod bona ecclesiæ sunt addita, vt oppressos & captiuos redimat, paupertes iuuet, *g* multo magis pro defensione patriæ, ex qua prospicitur & præcauetur, ne captiui fiant & pauperes: satius enim est damnum præuenire, quam post vulnus acceptum, remedium quærere. *h*

25 9. Cæsares quoque certos casus proposuerunt, in quibus & voluerunt ad collectas ipsas ecclesias, & domos Augusti, & Augustæ, eorumque bona contribuere, vt si *quando sternendæ essent via publica, aut pontes noui instituendi, aut restituti reficiendi essent, si quid habent in ea ciuitate aut loco, vbi talia opera fiunt*, i *quæ & trahuntur ad muros ciuitatis, puteos publicos, & similia. k* Et ita pronuntiatum sæpe in Senatu Parisiensi. *l*

Subiiciuntur & naues ecclesiarum transuectionibus publicarum specierum, sine exceptione religionis, à Theodosio & Valẽtinia *m*

Item angariis & parangariis, & aliis oneribus expeditionis, plaustrorum præbendorum, *n* simul & canonicæ illationi. *o*

Muneribus quoque patrimonialibus, quæ ratione possessionum præbentur, dicuntur obnoxij Imperatori & Regibus, ex prædiorum possessionibus clerici *p*

Accedit & Gratiani resolutio, *q* cuius verba, *hinc datur intelligi, quod de his, quæ imperiali beneficio, vel à quibuslibet pro beneficio sepultura ecclesia possidet, nullius iuri, nisi episcopi tenetur obstricta: de his vero, quæ à quolibet emerit, vel vinorum donatione acceperit, principibus consueta debet obsequia, vt & annua eis persoluat tributa, & conuocato exercitu, cum eis proficiscatur ad castra.* Quod tamen hoc ipsum

a Luca, c. 10. v. 16.

b per c. literas. de restitut. spoliat. & ibi gloss. iuxta text. in c. à nobis. de decimis, & ibi per Abbatem, & alios, c. cum ad monasterium, de stat. reg. vt tenet Richard. in 4. sententiarum, dist. 2. 91. artic. 4. Alex. ab Alex. in 3. part. q. 50. membr. 2. art. 3.

c c. 2. de homicidio, c. vnico, eo. tit. in 6.

d cap. bene quidem, 96 d. c. consil. 3. vol. 1.

f l. 2. C. de episcop. & cleric. Adde q. ibi.

g c. sacrorum, c. sicut, c. aurum, c. gloria episcopi 12. q. 2. l. sancimus. C. de sacrosan. eccl.

h l. fin. C. in quibus causis in integ. restitutio non est necessaria, l. 1. cap. quando liceat sine iudice se vindica.

i in § ad hoc sancimus, nouell. 131. in l. ad instruct. 7. C. de sacros. in eccles.

k per gloss. ibid.

l Vt refert Papon. lib. 5. rhapsodia arestorum, tit. 11. arest. 16. 17. 18. 19.

m in l. iubemus nullam, 10. C. de sacrosan. eccles. l. 2. C. de nauibus nõ excusando.

n in l. neminem ab angariis, 11. C. de sacros. eccles.

o in l. placet, 5. de sacrosanct. eccles.

p in c. si qua causa, 20. § fin. 11. q. 1. cui adstipulatur c. si tributum, eadem 11. q. 1.

q in c. sancitum, 25. § fin. 23. q. 8.

ipsum non sine consensu Romani Pontificis fieri debet.

26. Referuntur à Iohanne Papone, *a* aresta aliqua hac de re, quorum vno Senatus Parisiensis statuit, per prouisionem, anno 1388. vt Decanus & Capitulum Nouiodunι (*Noyon*) & curiones eiusdem ciuitatis conferrent ad reparationes ciuitatis, non autem Episcopus. alioquin etiam aduersus ecclesiasticas personas Cæsaromagi, (*Beauuais*) idem dictum & pronuntiatum: & vltra, quod etiam tenerentur ad contributionem, non solum reparationis dictorum, sed etiam ad stipendia præfecti militibus seu capitanei ibi positi. Et rursum idipsum constitutum anno 1394. contra Decanum & Capitulum Aulercorum, (*d'Ebreux*) ratione murorum, fortificationum, & prędictorum stipendiorum præfecti militaris.

a *lib. 1. arestorum, tit. 5. arti. 8.*

Sunt alia aresta apud eundem Paponem, *b* quibus statuitur, *compelli posse, & teneri personas ecclesiasticas, ad contributionem stipendiorum præpositi seu militum, qui sunt in præsidio vrbis, & ad necessaria pro victu (vo. ant aduictuallement) vrbis, in qua resident, & ob id posse cogi per captionem fructuum temporalium.* Sicque iudicatum contra Capitulum Ecclesiæ Lugdunensis, 28. Maij, 1369. & iterum pro consulibus Sancti Flouri Aluerniç contra Episcopum & ecclesiasticos eiusdem ciuitatis, propter *l. fin. C. de quib. ex muneribus vel præstationibus liceat se excusare, lib. 10. C. tit. 48.* propter verba, *nulla personarum dignitate excepta*, omnes teneri ad instructionem pontium, & ad comparationem frumenti, aliarumque specierum, quæ tamen verba non pertinent ad personas ecclesiasticas, de quibus nulla ibi mentio, quanquam exprimantur in citata *l. ad instructiones, de sacrosanct. eccles. & in l. absit. de priuileg. domus Augustæ, lib. 11. C.*

b *lib. 5. arest. tit. 11. arest 15.*

Fuerunt & condemnatę, 7. Octobris, 1550. personę ecclesiasticę ciuitatis Biturigum, ad contributionem restaurationis murorum, pontium, itinerum, hospitalium pauperum, & peste affectorum, & salariorum doctorum regentium, & necessariorum Academię eiusdem ciuitatis: declaratę tamen immunes & exemtę à contributione stipendiorum prępositi, & satellitum eius, negotiorum politicorum, horologiorum publicorum, & aliorum superius non expressorum, *vt refert idem Papus.* c

c *lib. 5 arestorum, tit. 11. aresto 19.*

27. 10. In casu necessitatis & bellorum, contributum olim etiam à sacerdotibus alioquin immunitatem habentibus, indicat Liuius, *d* tum enim de triumuiris epulonibus primum factis. *Sed magnum certamen*, inquit, *cum omnibus sacerdotibus eo anno fuit quæstoribus vrbanis, Q. Fabio, Labeoni, & L. Aurelio. Pecunia opus erat, quod vltimam pensionem pecuniæ in bellum collatæ persoluere placuerat priuatis. Quæstores ab Auguribus pontificibus, quod stipendium per bellum non contulissent, à sacerdotibus Tribuni nequicquam appellati, omniumq; annorum, per quos non dederant, exactum est, non obstante prouocatione illorum ad tribunos, & allegatione priuilegiorum à Numa & primis consulibus concessorum.*

d *lib. 33.*

Quin & constat, senes & sacerdotes perpetuam militiæ vacationem habuisse, à qua tamen excipiebatur Gallicus tumultus, *vt aiunt Plutarchus, e & Appianus. f* Atque Sylla Athenas oppugnans, pecuniæ indigous, ex omnibus illustribus templis & oraculis, quæ in ea terra erant, iussit donaria ad se sacrasque pecunias deferri. Atque in Delphicis thesauris expilandis cauillo vsus. Nam cum inde significaretur, *auditam fuisse in templo cytharam*, tantum abfuit, vt ex illa re fuerit vlla homini incussa religio, quin ad Caphim, quem ea de causa ad Delphos miserat, quique ea per literas significabat, rescripserat: *Mirari se, quid esset, quod non auderet pecuniam Delphicam contingere, ad quam tollendam ipse Deus hilaris, atq; cythara concentu inuitaret, vt refert* Sabellicus. g

e *in Camillo.*
f *lib. 2. de bellis ciuilib.*

28. 11. Arcadius Iurisconsult. *h* ait: *Patrimoniorum munera duplicia esse, quæ sumtibus patrimonij, & damno administrantis expediuntur. Nam quædam ex his muneribus possessionibus sive patrimoniis indicuntur, veluti agminales equi, & mulæ, & angaria, atq; veredi: quæ obsequia, qui neq; municipes sunt, neq; incolæ sunt, agnoscere coguntur, si habent bona, vbi petuntur: & ab huiusmodi muneribus, neq; primipilarem, neque veteranum, aut militem, aliumue, qui priuilegio aliquo subnixus sit, neq; pontificem excusari.* Consentit Paulus Iurisconsult. *i Ab his oneribus*, inquit, *quæ possessionibus aut patrimonio indicuntur, nulla priuilegia præstant vacationem.* Et Hermogenian Iurisconsult. *k Sunt munera, quæ rei propriæ cohærent, de quibus neq; liberi, neq; ætas, nec merita militia, nec vllum aliud priuilegium iure tribuit excusationem, vt est prædiorum collatio, viæ sternendæ angariorumve exhibitio, hospitiiq; suscipiendi munus, (nam nec huius quisquam excusationem, præter eos, quibus principali beneficio concessum est, habet.) Et si qua sint præterea alia huiusmodi.* Addit gloss. *l Ergo neq; clericus, neq; Ecclesia immunes sunt ab his muneribus & collectis patrimonialibus, quia, vt prædia possideant, à lege humana est, sed quod Ecclesia, & pro ea clericus iure*

g *lib. 3. Enneadis 6.*
h *in l. fin. §. patrimoniorum autem de muneribus ab. 50. P. tit. 4.*
i *in l. ab his oneribus, 10. de vacation. & excusat. munerum. Lead lib. tit. 5.*
k *in l. sunt munera, 11. eod. tit.*
l *ad verbum, Tomesfex, in d. l. fin. § patrimoniorum. de muner. & honor.*

decima-

decimationis & primitiarum habet, hoc est à lege Dei, & ideo principi pro suo episcopo subsit, vt hic, & C. de sacrosanct. eccles. l. ad instructiones, l. sacrosancta & C. de episco. & clericis, l. de his & in auth. de alien & emphy. § si vero quis, colla. 9. & de ecclesiasticis titulis, §. ad hoc, ead. colla. 9. & in decreto, 11 q. 1. can. sicque & ca. cum ergo, & ca. si tributum. & cap. magnum quidem est, hæc ibi glossa.

29. 12. Potest 12. accedere, quod *eius est legem interpretari, cuius est condere.* *a* Princeps autem condidit legem, qua licet ecclesiæ relicta temporalia retinere, & ei legare. *b*

a *l. 1. & fi. C. de legib.*

b *l. 1. de sacrosanct. eccl. C. ca. Constantinus 96. distinct.*

30. 13. Facit, quod in negotiis quæ ad cõmunem vtilitatem pertinent, æquum sit, vt personæ ecclesiasticæ ad quas pertinet quoque commodum, contribuant: vt expresse videtur decisum contra personas ecclesiasticas, ea ratione, c in custodia murorum, quæ omnes & illos respicit: & iuxta regulam generalem, *quod non sit ferendus is qui lucrum quidem amplectitur, onus autem subire recusat.* *d*

c *in c. peruenit de immun. ecclesia.*

d *l. unic. § pro secund. de cad. tolend. l. fin. § sed cum, de furt. C. cum similib. vulgarib.*

31. Quæ omnia, certe vim maximam habent ad tria capita reducta præcipua, nempe, considerata potestate regis, necessitate, & rerũ temporalium qualitate. Regi, temporalia & res temporales subiectæ sunt, & dispositio in potestate regis & aliũde, sæpe necessitas, quod non est in lege licitum, efficere potest licitum. *e* Amatissimę leges necessitatis, quæ permiserunt Dauidi fugienti à facie Saulis & esurienti, edere de panibus propositionis, de quibus aliis quam sacerdotibus, non licebat participare. *f*

e *c. quod non est de regul. iur. apud Gregor. c. 2. de obseru. ieiunior. c. quanto de consuetud.*

f *1. Reg. c. 21.*

Effecit necessitas oblatæ mortis ab inimicis, vt contra præceptum legis Sabbatho etiam pugnauerint Machabęi 1. *Machab. 2. di. ca. quod non est licitum. cap. si nulla 23. q. f.* fecit fames, vt etiam excusarentur discipuli Christi, quod spicas aliorum vellerent satorum & ederent. *g*

g *D. Matthei cap. 12. D. Lucæ cap. 6.*

Quamobrem & non erit forsan alienum à Dei permissione propter vrgentem necessitatem imminentis hostis, iam obsidentis ciuitatem & mox ingressuri, si & bona ecclesiæ & personæ quædam defensionibus accommodæ rogentur, & adhibeantur. & quo casu non patitur tempus consilium deferri atque à summo pontifice peti auctoritatem, & forsan impossibile est, superiores in hac parte intercluso itinere adire: hic enim vere non est contemtus nec Dei nec ecclesiæ, quia eo animo non fit vt iniuria cultui diuino inferatur & eius bonis, quæ certe si fieri possit restitui ei debent. Et si fieri item posset, consulendum esset, etiam in summis illis necessitatibus & periculis, vt presbyteri alięque personæ ecclesiasticæ, dum alii arma tractarent, orationibus & lachrymis in ecclesia vacarent, cum à Deo vera, cita, & certior haberi possit victoria, & facilis liberatio, sicque melius successura mihi videtur custodia ciuitatis, si iustitio etiam indicto, clerici in ecclesia sitos cœlestis militiæ teneant strenue spirituales ordines & arma spiritualia diligenter tractent.

Quod si summus pontifex possit non vrgente necessitate adiri, melius agetur, si consensus eius obtineatur, *vt ante dixi.* alioquin vere dicendum nec personas nec bona ecclesiæ onerari posse nouis vectigalibus vel tributis aut talliis, facile autem summus pontifex concedere debet, si ei constet de oppressione populi, de paupertate & necessitate laicorum.

32. Non enim impugnantur leges Imperatorum & regum, ex eo capite, quod iniuste dici mereantur ob causas ex quibus ad contributionem dicunt teneri ecclesias: illæ enim sunt iustissimæ & sanctissimæ, & quæ mouere debent ecclesiam ad subuentionem laicorum in iis necessitatibus. Sed reiiciuntur eo quod disponant laici de rebus ecclesiæ & leges de illis constituant, bonas quidem, sed sine potestate, qua destituuntur in rebus & personis ecclesiæ, quæ alterius sunt potestatis & iurisdictionis. *h* Nec maior est defectus quam potestatis, Et iurisd. centi extra territorium, impune non paretur. *i*

h *c. bene quidem 96 dist. c. fin. de reb. eccl. non alien.*

i *l. fi. de iurisd. omn. iud. T.*

33. Necessitas aliquando Ludouicum II. regem Siciliæ & comitem Prouinciæ, propter exitiosum bellum illatum a nepote Carolo Duratio, qui ius in regno Neapolitano prætendebat, prætextu cuiusdam iuris sibi cessi à Ludouico rege Hungariæ consobrino, coegit imponere ecclesiæ, iure auxilii & subsidii etiã contributiones, non obstante constitutione Friderici Imperatoris. *k*

k *item nulla cõmunitas, de episc. & cler. C. [illegible] li. 5 [illegible], tit. 11. [illegible] finali.*

34. Verum cũ necessitate, & consensum superioris, vbi dilatio locum habet, accedere debere docet *c. 2. de immunit. ecclesiarum*, quod quidem non dicit potuisse laicos ecclesias cõpellere ad custodiam murorum, sed ex auctoritate summi pontificis ita factum & per archiepiscopum Recensem, cui potestas delegatur cogendi pro necessitate, ecclesiarum personas.

Sed & in casu necessitatis, vbi facultates laicorum exhaustæ sunt, posse ex consensu personarum ecclesiasticarum aliquid exigi auxilii nomine, iam placuit concilio Lateranensi generali: quod, quamuis prohibuerit propria laicali auctoritate exigi vel imponi, tamen ex

consensu episcopi permisit alibi *a* tribus concurrentibus, *vt notat Panorm. b Primo* quod ipsam collectam deliberet episcopus cum clero, quia in his quæ totum clerum tangunt, non sufficit episcopum habere consensum tantum sui capituli, sed requiritur & totius cleri. quia neque episcopi ex arbitrio possunt onerare sibi subditos, *c* & quod omnes tangit, ab omnibus probari debet. *d* Ex quo occurritur collusioni quorundam episcoporum, qui cum principibus & laicis auidis ad colligenda, vel melius rapienda bona ecclesiastica, possent temere auxilia illa principibus vel communitatibus contra clerum permittere. Sed & in eo consulitur ipsorum episcoporum securitati, qui alioquin si ex illorum solo consensu hæc contributio penderet, non auderent potestatibus armatis illa subsidia ita facile negare, prout facient cum ab ipsis solis non pendere docebunt, sed à toto clero, cui indulta sunt iure diuino & humano illa priuilegia immunitatis.

a in c. non minus. 4. de immun. eccl.
b ibid. in 5. nu 5.
c cle. 2 in fin. ne de censib. lib. 3. tit. 13.
d regula iur. quod omnes.

Secundo requiritur, quod ista subsidia petantur & soluantur imminente maxima necessitate, vel vtilitate ciuitatis vel regni suadente.

Tertio, quod facultates laicorum, non suppetant.

Quarto, hodie requiritur quoque quod cōsulatur ea de re summus pontifex, ex alio concilio Lateranensi. *e* Quod habere potest rationem, quia tanta est hodie audacia & inuidia, & vt textus loquitur, *f* impertinentia laicorum, vt facile vel minis vel coactione, clerum ad consentiendum compellere possent, etiam sine necessitate vrgente: & proinde sub pœna excommunicationis, ne id fiat inconsulto pontifice, vetitum est. Alia ratio, quod hoc priuilegium immunitatis toti clero & in fauorem ordinis fuit concessum: & proinde à singularibus clericis, etiam in sui præiudicium renunciari non potest *g* Ideo requiritur consensus summi pontificis, qui causa cognita, ex iusto potest dispensare. Sed & Panormit. *h Putarem,* inquit, *tamen quod vbi tanta necessitas immineret, quod non posset sine aliorum scandalo & periculo haberi prius recursus ad Papam, quod suffi. eret tunc deliberatio episcopi & clericorum, argum. l. tutor qui repertorium. De administratio. tutor.* i *Tutor qui repertorium non fecit quod vulgo inuentarium appellatur,* inquit Vlpia. *dolo fecisse videtur: nisi forte aliqua necessaria, & iustissima causa allegari possit, cur id factum non sit.*

e in c. aduersus 7. de immunit. eccle.
f in d. c. aduersus.
g c. si diligenti, de foro compet.
h ad c. non minus, nu 19 de immun. eccl.
i li. 26. tit 7.

Notat & idem Panormitan. *k* dispositionem, *l* nempe vt requiratur summi pontificis auctoritas ad imponendas contributiones rebus & personis ecclesiasticis, quando expensæ faciendæ essent ad communem vtilitatem rerum propriarum ecclesiæ, & laicorum, vt si latrunculi vel hostes vastarent vel vastaturi essent, res proprias ecclesiæ, tunc enim deberet ecclesia contribuere, sed non ad solam deliberationem laicorum. Vnde *inquit*, ad hoc pondera, quod cum ad hæc onera possessiones non sint obligatæ, sed collecta est imponenda personis cōtemplatione rerum, oportet quod clerus & populus principaliter conueniant, & deliberent super hac exactione redimenda; nec totius populi deliberatio obligabit clerum nec contra. Cum enim agatur de vtilitate vtrorumque, oportet & vtrorumque consensum interuenire, & quod omnes tangit, ab omnibus debet approbari. *m* In similibus etiam concernentibus clerum & populum, vtrique debent vocari. *n* Si tamen clerus nollet absque causa legitima consentire, populus poterit officium superioris ecclesiastici implorare, vt cogat clerum ad consentiendum & contribuendum. *o*

k ad d. cap. non minus, nu. 10.
l c. aduersus.
m Clem 1. de censib c. ad hoc, de offic. archidi.
n in c. fin. de feriis c. 1. de censib.
o vt in simili in c. nullus, de iure patronat.

35 Forsan excusari poterit ob necessitatem factum Ioas & Ezechiæ, *vt supra proponitur argumento. 1. & 2.* quamuis Ioas male periit necatus à seruis. *p* Ezechias autem, præsumitur reddidisse quæ acceperat à templo Domini, quia postquam liberatus est ab obsidione Senacherib, fertur valde ditatus & thesauros congregasse, eo quod etiam & ipse de cultu Dei & alimentis Leuitarum, valde legatur fuisse solicitus. *q* Neq. etiam quod per perturbationem factū est, imitandum est, *r* dum ait de facto Loth, dum obtulit filias stu; randas vt conseruaret hospitum pudicitiam.

p 4. Reg c. 14.
q 2. Paral. c. 21. & 22.
r c. quod ait, 14. distinct.

36. Nec obest quod 3. l. & quarto loco adferebatur, *ad ius regis pertinere Vectigalia, & onera rebus imponere & personis, & quod omnis anima potestatibus sublimioribus debet esse subiecta.* Nam hæc vera sunt quidem, & potestas regibus data hæc est, sed in personas tantum sibi subiectas non in alias, puta alterius regni & subiectionis: de idoneis enim dispositio intelligitur. *s Sublimior potestas* Imperatoris & regis dicitur inter eos qui temporalia ab illis suscipiunt: at *excellentior* in specialibus ordo ecclesiasticus, qui Imperatori non subiicitur: *t* imo omnes principes subiici debent sacerdotibus & episcopis, dicebat D. Petrus. *u*

s l. vt gradatim de munerib. & honorib. P.
t in c. 1. illud 1. c. solita 6. de maiori. & obed.
u li. 1 decret 11. c. omnes principes 4. eod. tit. & hac alibi in syntagmate dixi.

37. Reliqua vero quæ citantur, *in temporalibus, principem secularem potestatem habere, imponendi & exigendi tributum, etiamsi ab ecclesia vel ecclesiasticis possideantur,* egent distinctione, & bonorum, & exactionum, seu mune-

rum

rum impositorum, aut petitorum. Non enim possident ecclesię aut clerici bona vnius generis, aut eodem modo aut iure. Sunt enim quædam possessa ab ecclesia iure diuino assignata, vt primitiæ, decimæ, oblationes, quæcunque de propriis, & licitis rebus ecclesiæ à fidelibus offeruntur. Possidet autem nomine Dei cui offeruntur præcipue in signum superioritatis, & ipse vsum personis quæ illi deseruiunt, concessit. *a* Quæ omnia interdicuntur in distributione & dispositione, potestati seculari, sub pœna sacrilegii. *b* Alia sunt bona ecclesiarum temporalia immobilia & mobilia, ea aut sacra vel consecrata, alia nequaquam. Quę sacra sunt, extra commercia quoque hominum, multo magis & locorum sunt, *c* Diuini iuris sunt res sacræ & religiosæ: quod autem diuini iuris est, id in nullius bonis est, *d* semelque Deo consecratum non debet in prophanos vsus conuerti.

a can. omnes decimæ 16. q. 1. c. Tua nos, in 2. de decimis Leui. 27. v. 30. Num. 18. v. 2. Deu. 14. vers 28.
b c. causa carpe sit 13. de verbo sign. c. quia sacerdotes 13. & c. pen. & fin. 16.
c l. inter stipulātem 83. §. sacrā te u. de V. O. Li. 45 P. tit. 1.
d Caius in l. 1. & Martian. in l. in tantum 6. § sacræ res, de rerum diuis. li. 1. P. tit 7. Institu. in §. vniuersitatis, vers. nullius autem. diuision instit. iur. ciuilis.

38. In temporalibus aliis non consecratis, sed oblatis & relictis ecclesiæ, vel possessis ab ipsis personis ecclesiasticis iure patrimonii, à non vxoratis tamen sed viuentibus clericaliter, munerum & indictorum seu exactionum obseruatur distinctio: vt *si prædia quæ ad ecclesiam peruenerint, sint tributaria, aut obnoxia oneri reali pure quod rem sequatur, & non exigatur ratione personæ, dicuntur hæc prædia transire cum suo onere antiquo, quo onerata erant antequam peruenirent ad ecclesiam, aut ad personas ecclesiasticas*, secundum Bartol. *e* Et *res qualibet generaliter cum suo onere transit. f Nemoque plus iuris in alium transferre potest, quam ipse habeat. g* Sic agri ecclesiarum dicuntur soluere tributa, & non ecclesia. *h*

e ad l. rescriptis, de munerib. & honor. & ad l. placet, de sacros. eccl. Facit Lex Imperatoris de pub. & vectig. P. l. si. de exactior. tribut. Li. 10. l. forma de censi l. & simil.
f l. 11. c. pastoralis de c. cum. c. ex l. de pign. & si qua l. lib. 4 ... non sit in bonis ... de decim.
g l. qui tabernas & lege alte ... de contra emtion. P. reg. n. ... l. si creditor, de distract. pign. P. cum simil.
h in c. si tributū ... mariũ 12 q. 1.

Quamobrem quando principes non recognoscentes superiorem, donationes exercuerunt in ecclesiam pleno iure, ex eo sine aliquo onere, dominia in eam transtulerunt irreuocabiliter, si nulla est retentio specialis. *i* Neque ideo opus est ecclesiam petere immunitatem aliam in illis, à principibus donantibus, quam vocant *amortizationem*, seu facultatem & potestatem retinendi donata. Quando vero ecclesia acquirit ab aliis quam a rege prædia tributaria, aut quæ feudalia & onere seruitii vel tributi onerata sunt, non potest tunc ecclesia quæ iustitiæ cultrix est, in præiudicium onerum reipublicæ & alterius, talia sine onere retinere: & ita debet, aut cum principe agere, vt remittatur hoc tributum, aut dare eo permittente retentionem, hominem viuentem morientem, & confiscantem, qui talia debita pro ecclesia subeat & soluat, aut tenetur bona illa emancipare, seu vendere. Idipsum dicimus

i arg. l. quicquid ... commonia prad li. 8. P. tit. 4. & Paul. in l. si quis ædes de seruitu. vrb. prædior.

si quando aliæ res quam feuda acquirantur ab ecclesia, quæ tributariæ sint & debita territoriorũ imposita antea habeant: & debebit ecclesia, vel procurare apud principem ius morticinii, vocant *admortissement*, & soluere indemnitatem dominis locorum aut illis dare hominem laicum, qui in casu mortis & confiscationis, faciat locum dominicalibus iuribus, *de quibus late disputatum videbis & conclusum per aresta apud Papum. k* Hinc pendet ratio resolutionis quam adfert Panormit. ad cap. *non minus, in fine, de immunitate ecclesiarum*, quod clerici quidem hodie, non tenentur ad gabellas, quæ imponuntur in vino & simil. *per iura allegata ex iure pontificio, & per auth. item nulla communitas, de sacros. ecclesia:* tamen si gabella fuisset imposita pro oneribus ad quæ tenetur ecclesia: teneri, quia tunc succedit loco oneris, *vt ait Bartol. ad leg. instruct. vide Felinum ad capit. quæ in ecclesiarum, versicu. de gabellis, de constitutionibus.*

k lib. 1 Rhapsodia arest. tit 4.

39. Hic non opponendum quod decisum est ab Alexandro IV. *in c. 1. de immunitate ecclesiarum in sex.* non licere talliarum vel collectarum impositarum ob bona, nec solutarum prętextu, iniungere ecclesiæ, extra manum suam bona acquisita ponere. Nam illud pertinet ad tallias, non ad bona realia, quæ adhærebant rebus, antequam peruenirent ad ecclesiam, eaque tributa ordinaria & canones, sic intelligenda *l. placet C. de sacrosanctis ecclesia, iun. l. fin. de exactor. tribut. lib. 10 C tit. 19.*

40. Sed & notat glossa casualis, ad *dict. c. 1. Alexan. IV.* quod illud c. non seruatur in regno Galliæ, quia compelluntur ecclesiæ ponere extra manum bona de nouo quæsita, quod intellige, *nisi ius morticinii amortisationis impetrauerint à rege, cuius interest bona temporalia ad ecclesiam vel capitula, vel alias personas, vel loca quæ dicuntur*, manus mortuę *transferri*, quia inde minui possunt vires regni, transeuntibus rebus iure perpetuo, ad personas quæ viuere censentur perpetuo: & ideo principes priuantur iuribus, quæ acquiruntur ex morte vel delictis possessorum, vel ex mutatione dominorum, imo quod res eximantur à cõmercio hominum, quod fiant inalienabiles vt religione perpetua eius patrimonium sit perpetuum. *l* Et quia dictum est, *dominia rerum distributa Imperatoris, m* potuit princeps rebus temporalibus in traditionibus earum, legem imponere, vt in manus mortuas sine eius auctoritate non peruenirent. *n* nec est odio ecclesiæ inducta hæc constitutio prohibitionis, sed bono publico. Non enim ecclesia fundata est in bonorum possessione, sed in contemptu tempo-

l vt ait l. iubemus nulli, 14. C. de sacros. eccl. l. nulli de reb. eccl. non alie. na. c. non liceat: Papa. ca fine exceptione 12 q. 2. cum simil.
m c. quo iure 8. d. c. si quis causa 27 § cum ergo, v. ha ita respondetur 11. quæst 1.
n l. in tradit. de pact. P.

a Tr... ... 19. v. 27.

temporalium, dicentibus discipulis, *Ecce nos reliquimus omnia.* a Neque quicquam detrahitur a possessione ecclesiæ, quia illi bona cõseruantur intacta & sine onere: sed hac prohibitione cauetur ne temere in præiudicium quorum interest transferantur bona, & cogantur laici pauperes onera omnia subire.

Dicunt & aliqui, *antiquitus bona permissa fuisse immobilia, vt præpositi ius venditis, vel ex fructibus pauperes alerent, & tamen contra contigisse vt ex fructibus opes auxerint, immobilia immobilibus iunxerint, proximos ditauerint, pauperibus contentis.*

Sunt & aliæ rationes amortisationis, redactæ ad ius priscum sacerdotum & Leuitarum, quibus non erat permissum lege diuina, *immobilia inter tribus vndecim Israel possidere.* b His addunt plura quæ displicent pluribus, de quibus & confutatione eorundem, tractarunt plures. c Contrariam tamen partem, in aliquibus nationibus ex vsu, lege & consensu, iam clerici receptam, videmus, vt in Italia locisq; aliis Romano imperio subditis, & à longo tẽpore, & seculo D. Hieronymi, *vt liquet ex eius epistola & ex D. Ambrosio epistolarum l. 5. epi. 31.* in Hispaniis, *vt tradit Petrus Belluga Hispanus in specul. principis rubr. 14.* vbi & amortizationem definit translationem rei immobilis iussu principis in manum mortuam factam, per vniuersam quoque Galliam seruatum hoc ius principi soli traditur. d Idque ab omni æuo, e in Belgio, idipsum ius per Burgundos principes receptum legibus latis, quas firmauit & amplificauit Carolus V. Imperator. f

b N. c. 18 v. 20. Deut. c. 10. v. 9. & c. 18. v. 2. Iosue c. 13. v. 14. & 33 Ezech. 44 v. 28.
c Tavor consi. 26. 62 & 63 & ad c. v. latũ. de testam lib. Andr. ad c. fin. de immun eccl. in sex. Chassan. ad consuetu. Burgun. tit. des mains mortes §. 10. nu. 50. & alii.
d Ioh. Faber ad l. quæris C. de ... vin Papus ad consuetudines Borbonii, §. 21 & 470
e vt tradit Guilelm. Benedict. ad c. Raynutius ad verba & vxorem nomine, nu. 3. & 4.
f P. Pekius tractat. de amortis. c. 1 & 2. nu. 4 & 5 6.

41. Placuit autem, vt si legetur res ecclesiæ, & ipsa Deo ita consecretur, redimatur, & sumtibus hæredis iure morticinii donetur, vt pronuntiatum in senatu Parisiensi 27. Martij 1558. g Vel si ecclesia emerit ipsa pretium det rei Deo consecratæ domino conquerenti, iuxta expressum textum. h

42. Quod si agatur de tributis, & oneribus seu vectigalibus, imponendis rebus iam incorporatis ecclesiæ, vel quæ sunt effectæ personarum ecclesiasticarum non vxoratarum vel dominii earum, dicendum est, nullas collectas aut onera extraordinaria, qualia sunt *indictiones & superindicta ob bellum vel aliam necessitatem publicam postulata*, imponi posse: siue sint munera personalia, siue mixta, quæ personis imponuntur pro rebus, etiamsi res antequam peruenerint ad ecclesiam, vel ad personam ecclesiasticam, fuissent in libro censuali, quem vocant Galli *cadastre*, descripta. Et sic resolutum & iudicatum tradit Guido Papæus *decisi 381.* & seipsum corrigit, quod ante contrarium respondisset, *in decis. 79.* Idque etiam defendit Baldus ad *l. placet, de sacrosanct. eccles.* excepi coniugatos, qui vti tamen dicuntur priuilegio clericali in duobus tantum, nempe in decisione *capit. si quis suadente Diabolo 18. quæstio. 4.* & ne pro delictis ciuiliter aut criminaliter trahantur coram iudice seculari: nam illis vtuntur tantum priuilegiis, si tamen viuant clericaliter, aliis non: i non coniugati vero & ex ordinibus ecclesiasticis, aliis vtuntur.

g vt refert Papus li. 1. Arrestor. t. 7 14. arg. ... l. si is ... quem pignori dederat ... l. 7. & l. pen. ... paragrapho ... de leg. 2. 3.
h c. 2. comperimus 14 q. 6.

i in l. vnic. de cleric. & coniugatis, in 6.

43. Singularis mihi hic videtur obseruanda distinctio Panorm. qui postquam in hac quæstione aliorum distinctiones tradidit, k suam addit. *Tertia*, inquit, *opinio & verior est, in quæstione, an bona transeant in ecclesiam aut personas ecclesiasticas cum onere suo, quod aut illa bona habebant onus perpetuum annexum & inuariabile, & tunc transeunt ad clericos cum oneribus suis. facit Cle 1. de censi. & quod ibi notatur. aut onus non erat tale, vt fiunt istæ descriptiones quæ fiunt hodie: quia æstimantur bona cuiuscunq; vt soluant plus vel minus secundum impositionem collectæ & ad ista onera non tenetur ecclesia vel clerici, quia non potest dici quod sit onus annexũ possessionib. cũ non sit perpetuũ, sed variabile, & quandoq; imponitur personæ pro rebus. quare cum perueniunt ad ecclesiam debent censeri iure ecclesiastico, iuxta tex. in c. Vni. de iur. patr. in sex. l. fiscus, de iure fisci. P.* l Quamobrem si bona superuenerint personis ecclesiasticis, non coniugatis, successione paterna vel cognatorum plebeiorum, vel si à plebeis acceperint vel emerint, aut alio modo acquisierint, quæ dum erant apud illos, in catastris erant reg strata, & obnoxia vectigalibus, talliis & gabellis, non tenentur ad dictas vel similes contributiones, quia ex mutatione personæ mutatur conditio rei m expresse Papæus *decisio. 382. & 261. vbi ait, capellano moriente, relicto hærede, homine laico, inuentarium fieri debere bonorum per curiam secularem, non per ecclesiasticam*: quia bona quæ erant exacta priuilegio clericali, desierunt esse ecclesiastica, & conditionem hæredum sequuntur, n per *legem fiscus de iure fisci P.* vbi mutata persona, mutatur status rei, quoad priuilegium possessionis. Quid autem statuendum sit si aduenerint bona communia ecclesiastico cum laico, num debeantur onera integra, vel nulla. Vide Speculatorem titul. de *clerico coniugato, vers. huiusmodi autem. Barto. ad l. rescripto, de muner. & honor.*

k in c. si 12 de vita & honestate clericorum.
l Et hanc opinionem tenuit Ioh. de Ligna ad cle. præsenti de censi. Arch. ad c. 1 de immunitate eccl. in sex.
m vt ait Bart. ad l. per procuratorem in fi. de acquir. hæred. iuxta ca. de clericis de imm. eccl. in sex.
n per casum l. per procuratorem § 1. de acq. hære. P.

43. Priuilegia porro immunitatis ab omnibus oneribus, talliis, exactionibus, imo à refectionibus itinerum, viarum, murorum concessa sunt ecclesiis & personis ecclesiasticis,

cis, vt docuimus antea, ex iure diuino & pontificio per *c. non minus. c. aduersus, de immun. ecclesia. 1. c. quanquam c. clericis, eod. tit. in 6. Clem. fin. eod. titulo, & alibi.* Atque etiam tractatur nominatim in *d. c. non minus* de exemtione à contributione fossatorum, & aliorum communium negotioru reipubl. Quare & illa l. ad instructionem, & similes qui volunt contribuere debere bona ecclesiæ, ad murorum, itinerum refectionem, ad traductionem exercitus, angarias, & similia non sordida, vt dicunt munera, sunt abrogatæ: tum quia, *vt sæpe dixi,* Reges, Imperatores, & alii principes, non possunt imponere legem ecclesiasticis personis aut rebus. *a* Tum etiam, quia per nouellam Friderici postremam, expresse hoc videtur prohibitum, vt contra libertatem & priuilegia ecclesiæ: *b* & ita nominatim se respondisse & consuluisse, & iuxta consilium suum iudicatum fuisse, tradit Panormit. *c* Neque aliter consuli tuto posse ait, cum summa sit ratio, quæ pro religione facit. *d* Sed & non recipi dictam l. *ad instructiones,* glossa ibi notat, & gloss. *ad can. generaliter, §. notarum. 10. quæst. 1. Ioan. Andreas Panorm. ad dict. cap. non minus.*

45. Nec obest quod dicatur, *bona ecclesiæ & pauperum & redemtionis captiuorum esse:* hoc enim verum est, quando necessitas ecclesiastica vrget, & deficiunt facultates omnino pro redimendis pauperibus, non aliter. Sed hinc non sequitur etiam, vt possit cogi ad contributiones communitatis a laicis vel principibus, sine auctoritate summi pontificis, & nisi etiam cum deficient facultates laicorum. *e*

Sed & bona ecclesiæ, non sunt tantum dicata pro pauperibus principaliter, sed pro cultu diuino construando, & si toleretur a tyrannis postea restabiliendo, & pro alimentis eorum qui Deo ibi inseruiunt. *f* Sed & statutum, *vt vltra decimas primitias & oblationes, separata certa possessiones & vrbes essent ex possessionibus distributis alijs tribubus, quæ darentur filijs Leui ad habitandum & nutrienda animalia sua,* iuxta verbum Domini. *g Atque data sunt quadraginta octo ciuitates Leuitis cum suburbanis possessionibus. h*

Ezechielis etiam cap. 45. diuisio fit totius terræ promissionis in quatuor partes, post separatas primitias Domino, quarum *prima* sacerdotibus & templo deputatur, *altera* Leuitis, tertia ciuitati, *quarta* principi, & iussum ibi: *vt princeps contentus esset sua parte, nec depopularetur partes populi seu sacerdotum & Leuitarum.*

46. Nec obsunt exempla, & senatusconsulta adlata per Papam, quibus aliquando fuerunt in Gallia personæ ecclesiasticæ compulsæ ad refectionem murorum, & alia onera stipendiorum contribuenda. nam exempla necessitatis vrgentissimæ, non constituunt regulam: sed potius exceptionem regulæ. *i Rursum* priuilegium concessum existimatur regib. Galliarum in perpetuum, per Bonifaciū VIII. antequam Philippo Pulcro infensus esset, de imponendis vectigalib. vel colligendis auxiliis ab ecclesia dum expediret reipublicæ: cuius priuilegii & constitutionis facit mentionem Guilielm. Benedicti. *k* Bulla exstat Bonifacij inserta & transcripta *in libro liliorum,* cuius tenorem refert Ferault in iuribus & priuilegiis regni. Nec ad rem facit, quod ipse Bonifacius VIII. reuocauit hoc priuilegium & alia similia, *in c. clericis. §. fin. de immunita. ecclesia. in sex.* Nam postea Clemens V. *in concilio Viennensi,* expresse reuocauit illam decretalem Bonifacij incipientem *clericis,* in Clem. vni. de immunita. ecclesiarum, propter scandala, quæ inde oriebantur, & restituit concilium simpliciter Lateranense, quo non licet exactiones vllas ecclesiis imponere sine auctoritate summi pontificis, & consequenter restituit aut conseruauit priuilegium concessum regi Galliarum, propter singularia beneficia, quæ collata sunt a Regibus Francorum seu Gallorum in sedem Apostolicam, quæ meruerunt maiora priuilegia, concessa aliquando non solum in bona ecclesiastica & beneficia & inuestituras, sed etiam in ordinationem sedis apostolicæ eis concessa. *l* Quin & liberales summi pontifices in auxilium regni permiserunt regibus aliquando colligere auxilia ex beneficiis ipsis, quæ decimarum nomine appellantur.

Sic cum inuaderetur Franciscus primus, anno Domini 1522. vndique ab inimicis, nempe in Italia, in ducatu Mediolani, ab Hispanis, Italis & Alemanis: in Picardia, à Flamingis, Sicambris & Anglis: in Campania ab Alemanis, in Aquitania & Vasconia, ab Hispanis, vi illius bullæ Bonifacianæ, petiit subsidium ab ecclesiis Galliæ: compulsus necessitate, in qua, *vt diximus,* etiam sine auctoritate summi pontificis dum tempus non patitur dilationem, princeps repente inuasus & imminente periculo regni, potest petere subsidium ab ecclesia, si modo sit princeps qui non habeat superiorem. *m*

Sed & haberet rex Galliæ ex speciali priuilegio Martini V. Papæ, vt possit subuenire per se vel suos iudices, ecclesiis, in causis possessorum rerum temporalium, & beneficiorum ecclesiæ. cuius bullæ verba refert Guido Papæ us *decisi. 1.* quibus apparet antiquam consue-

a *ca. ecclesia sanctæ Mariæ, c. quæ in ecclesiarum, de constitutio.*
b *auth. Item nulla communitas. C. de episc. & cl. r.*
c *ad c. non minus, nu. 17 & 18. de immunit. eccl. sia & consilio 3. volum. 1. incipiente* super casu. *contra legem ad instructiones.*
d *l. sunt personæ, de r. lig. & sum. funer. P.*
e *d. ca. non minus & c. aduersus, de immun. eccl. ca. sanctorum 25 § fi. 23. q. 8 ibi, quod tamen hoc ipsum non sine Romani pontificis consensu fieri debet.*
f *c. nemo de consecr. dist. 1. Nu. c. 18. vers. 1. & 24. Deutero. c. 10. v. 9. & 18. Iosue 13. v. 14. c. Vulterrana c. quatuor. c. de redditibus. 12. q. 2.*
g *Nu. c. 35. vers. 2. Iosue c. 21.*
h *d. ca. 35. Nu. vers. 7.*
i *c. quod non est licitum, de reg. iur. apud Greg.*
k *ad c. Raynutius, in verbo, & vxorem nomine, nu. 136. de testam.*
l *c. Habitantes, in vtroq. 63. distin. cum simil.*
m *vt tradit Luc. de Penna, ad l. 2. de quib. muneribus. nemini liceat se excusare, li. 10. c. Ludouicus Roma in l. si vero §. de viro. solut. matr. P.*

tudinem regni Galliæ, quæ habet cognitionem interdictorum, de possessione etiam rerum ecclesiæ, & beneficiorum, fuisse confirmatam ad petitionem Caroli VII. regis: quod & refert idem Guid. Papæus *decisio.551. num.8.* Rex itaque Galliæ, aliquando, maxime ex necessitate, singulari iure & noua subsidia imponere rebus temporalibus ecclesiæ poterit, aliis non vtique priuilegiatis non licebit, neque ducibus, comitibus, aut aliis heroibus in regno Galliæ etiam constitutis, cum & hoc ius imponendi nouum vectigal, regio iuri adhæreat. *a*

a per cap. super quibusdam, de verb. signif. cap. vni. quæ sint regalia, in vsib. feudo.

47. Neq; etiam contra ecclesiam vel personas ecclesiasticas, potest noui subsidii prætextus obiici, quod negotia pro quibus postulantur pertinere dicatur ad vtilitatem etiam personarum ecclesiasticarum, puta ad communem defensionem patriæ, vel eius conseruationem, ad ciuitatem communem reficiendam, vel similia, & quod videatur æquum vt qui sentiunt commodum, sentiant quoq; partem oneris. Nam hoc verum esset, *primum* si via ordinaria ecclesiasticæ personæ conuocarentur cum laicis, vt de ipsa re constituerent, *quod omnes tangit ab omnibus approbari debet. b*

b Clem. 1 de censib. & c. ad hoc, de offic. archid. c. quod omnes, de reg. iur.

Vel si laici vellent, iure pontificio vtentes, interpellare clericos coram suo episcopo. At propria auctoritate velle iudicare & onerare bona & personas ecclesiæ, hoc non est vllo iure receptum.

Neque necessaria omnis defensio, quæ confert vtilitatem ecclesiæ, exigere debet ab ecclesia auxilium de bonis aut personis, siquidem laici ad hoc tenentur ex officio, defendere *inquam* ecclesiam, bona eius, & personas, tanquam filii ecclesiæ. Quemadmodum & curiones, & qui bona habent ecclesiastica & munus deseruiendi cultui diuino, tenentur orare, & Deum interpellare, pro salute communi & animarum laicorum, etiamsi nouis non iuuentur largitionibus.

Qui accipit mercedem, faciat quod facere debet, alioquin turpiter accipit, & ad restitutionem tenetur etiam legibus ciuilibus. *c*

c l fin. de condict. ob turpem caussam, lib. 12. P. tit. 2.

Princeps minister Dei est, defendensq; ecclesiam Dei, vt & populus, suo officio fungitur, & ob id mercedem ab ecclesia petere non debent. Imo postquam hæc strenue gesserint, dicere ex Christi doctrina debent, *d Serui inutiles sumus, quod debuimus facimus.*

d D. Luca c. 17. vers. 10.

Quod si quis obiiciat, *aliquando principes exegisse à personis & bonis ecclesiasticis & vectigalia, & munera personalia, patrimonialia, & mixta*, nihil moror: neque ea constituunt id quod fieri debet, nec disputamus num factum sit, vel num de facto fieri possit: nam hoc & tyranni poterunt sibi arrogare iniuste, qui etiam aliquando conati sunt ipsam religionem opprimere, & ministros eius oppresserunt, & ferro, igne, suppliciis crudelissimis persecuti sunt: sed quæstionis nostræ cardo versatur, *num de iure fieri ita possit & liceat.*

48. Verum adhuc licitum puto, iure pontificio, exigere gabellas, portoria & vectigalia iuste à laicis principibus constituta, vel ab his qui ius imponendi habent, à personis clericorum si negotientur, & de his in quibus negotiantur, etiam sine permissione summi pontificis aut episcopi, vt habetur expresse *in Clem. fin. de censib.* dum statutum, non posse exigi guidagia, vel pedagia, de rebus propriis ecclesiæ, vel personarum ecclesiasticarum, quas *non negotiandi caussa* deferunt vel transmittunt. Ita & *in cap. quanquam, 4. de immuni. ecclesiar.* ibi, *non negotiationis caussa.* Dum enim laicorum subit negotiationes clericus, si tertio admonitus noluerit à negotiatione desistere, ipso facto amittit priuilegium clericale, in eo, quod possit legibus negotiationis laicorum contineri. *e* Necessarium tamen est, prius eum tertio admoneri per diuersas vices, & non vna peremtoria pro tribus, antequam priuetur priuilegio clericali etiam in negotiatione. *f* Neque etiam clericus negotians perdit omnia priuilegia clericalia, sed tantum non soluendarum gabellarum, & alia quæ pro negotiatione debentur. Imo videtur dicere gl. *ad d. c. fin. de vita & honest.* quod non perdat priuilegium fori, *Panor. ibi nu. 7.* Quamquam in hoc ego subsistendum putarem, si tantum ageretur de administratione rerum temporalium, vt de conductione earum pro quibus in Gallia, posset tantum conueniri coram iudice seculari, *iuxta id quod sæpe decisum est* arrestis: *g* nisi me aliunde impelleret, quod hæc actio videtur esse personalis & pro negotiatione, in qua forum legitimum personæ ecclesiasticæ, ecclesiasticum est. *h auth. clericus, de episcop. & cler. cap.* & per regulam generalem, *quod actor sequitur forum rei. i*

e in c. fi. de vita & honesta. cler. lib. 3. tit. 1.

f vt notat Panor. in d. c. fi. nu. 5. per illum text. de vita & honest. cleric. & Alexan. *consil. 8 volum. quod & voluit glos. ad Clem. 1. de vita & honest. cler. Ioan. Andr. ad c. ex tua. de cler. non residenti.*

g quorum meminit Papæus li. 1. Arrestorum ti. 5. arresto 9. & 10.

h cap. 4. de foro compet. ti. vt clerici apud proprios episcopos conueniantur, nouella 83.

i ca. cum sit generale. 8. de foro compet. l iuris ordinem de iurisd. omn. iudic. C. cum similib.

49. Ex licentia summi pontificis etiam permissæ fuerunt regibus & principibus aliquando exactiones aliquarum decimarum à sacerdotia possidentibus, *vt docui. k* vt anno 1500. quo tempore Cæsar Maximilianus primus de bello Turcarum, Imperij conuentum agebat Augustæ, decretum fuit mittendam esse legationem ad pontificem Alexandrum sextum, vt rempublicam ope consilioque iuuaret, & prouentus annatarum, hac potissimum de cau-

k li. 2. syntagma iuris c. 20.

de causa concessos olim, in hunc vsum contribueret. *a*

a Sleidan. li. 4.

Dauidi Brusio Scotorum regi, magna vi auri redemto à suis, & in Scotiam reuerso summi pontificis ac prælatorum consensu, ecclesiasticorum redituum decima pars liberaliter donata est. *b*

b Hector Boethius, lib. 15. & lib. 21. Chronici Germanorũ

Refert H. Mutius, *c* anno Domini 1282. Honorium Papam pro inferendo bello in Turcas laborasse, & misisse cardinalem Episcopum Tusculanum in Germaniam, qui Herbipolim cõuocauit omnes prælatos & magistratus ecclesiasticos & seculares, adfuisse quoque Rodulphum, ibique tractasse de subsidio ad id bellum, & petiisse legatum quartam partem prouentuum ecclesiasticorum, ad quatuor annos, nemineque resistente, vnum solum nomine Probum episcopum Tullensem, denegasse, & multa loquutum de officijs ecclesiasticis bonisque ecclesiarum & vsu illorum, effecisse, vt vno consensu negauerint vniuersi prælati, se id quod postulabatur daturos: tamen factum esse, vt hic Probus paulo post ab episcopatu deturbatus retrusus fuerit ad fratres suos mendicantes D. Francisci ex cuius ordine erat. Tempore quo Veneti gesserunt bellum contra Baiazetem regem Turcorum, Alexander VI. pontifex Maximus, omnium prouentuum, quibus sacerdotes in Imperio reipublicæ fouerentur, partem plus tertiam Venetis concessit, cardinalium sacerdotiis exceptis. *d*

d Bembus lib 5. histo Veneta.

Quum etiam Solymanus Turcarum Imperator Pannoniam repeteret anno 1531. exhausto pontificij imperij ærario, in senatu Cardinalium decretum est, *vt quinque decimæ sacerdotiis imponerentur, immunitate concessa sacerdotiis cardinalium*, quæ res minores sacerdotes sacratasque virgines & sacras hospitales domus vehementer afflixit. Nam exactores cum Imperio in prouincias emissi, dum priuato quæstui studerent, incredibili acerbitate, humana & diuina perturbabant: adeo vt plerique sacerdotes templa desererent, & passim sacrata vasa, & antiqua donaria conflarentur. erant qui prędia dicata altaribus venditarent, vt decumæ soluerentur. Neq; honestissimus sacri belli prætextus, neq; extrema prope necessitas inuidiam leniebat: quoniam cardinales qui opima sacerdotia possiderent, immunes euaserant, quasi illis, *inquit Iouius*, *e* ad tuendam Romanæ aulæ amplitudinem, de solito vitæ splendore nihil remittere moderarique liceret, cum ex aduerso plerisq; egentibus vltima vitæ alimenta raperentur.

e lib. 30. historia.

Alexander VI. etiam Pont. in vsum belli Gallici, pecuniam omnem, sedis apostolicæ auctoritate in Hispania, belli sacri nomine quam *cruciatam* appellarunt, coactam Neapolitano regi concessit, quam tamen pecuniam, nisi contra religionis Christianæ hostes, nefas erat consumere. *f*

f vt tradit Guicciardinus, li 1.

Permisit Francisco I. eius nominis Gallorum regi, Leo X. pontifex Florentiæ congressus, vt in Gallia citeriore & vlteriore, sacerdotiorum reditus binis decumationibus decumaret. *g*

g vt scribit Sabellicus lib. 6 supplem. ex Paulo Iouio.

Paulus III. quoque pontif. in bello Germanico, contra protestantes, anno 1546. permisit eo anno Carolo V. Imperatori dimidiam partem bonorum ecclesiæ sumere per Hispaniam: & ex annuis prouentibus monasteriorum Hispaniæ diuendere, donec ad aureorum millia quingenta conficeret, ea lege tamen, *vt de suis bonis tantundem illis inuicem oppignoraret. h*

h Sleidanus lib. 17.

De conseruatione erarij. CAP. VIII.

NON sufficit principi habere, vel inuenire in regno vel principatu thesauros ingentes, aut dare operam cogendis vel exigendis, nisi proba administratione illos conseruet. Fuerunt enim plures, qui & copiosissimis thesauris inuentis abusi sunt, & multo magis nocuerunt reipublicæ in illis male dispensandis, quam alij in pessime conquirendis.

Debet itaque in primis animum intendere, ne quæ censum publicum debent, quæ domanij sunt, à quoquam vel patientia vel distractione præmortuorum vel antecessorum principum, priuatim retineantur. Hoc enim pro axiomate habere debet, ea quæ supremæ dominationis vel subiectionis notam habent, neque alienari neque præscribi contra principem posse. Vt enim homo non potest esse ἀκέφαλος, sic nec qui est ex corpore reipublicæ vel regno alicuius, neque potest subiectio præscribi, cum non liceat membra à capite recedere. *i* Pari modo, quæ testantur illam subiectionem, non possunt præscribi à subiectis, vt census, tributum, potestas ea exigendi, facultas denegandi, nisi immunitas detur, quia subiectionis sunt notæ, *k* censum ad recognoscendum superiorem præstari rescriptum. *l*

i c. cum non liceat 12 de præscript.

k l. competit, de præscript 30. vel quad. annor. C. Bald. ad l. 1 de emancip. libero.

l text. in d. c cũ non liceat, c. 1. nulla ratione 93. d. fuse per plura exempla Iason, in l imperium, nu. 20 de iurisd omn. ind.

l cap omnis anima, de censib.

In aliis quoque quæ neruum disciplinæ & subiectionis testantur non valet contraria consuetudo & præscriptio. *m* Nec nisi cardinales quæ sunt reseruata in signũ priuilegij principalis tantum summo pontifici, possunt vsurpare, *cap. quod translationem. 4. de officio lega. n* quo loci glossa ad verbum *reseruata*, notat, quæ sint reseruata potestati solius pontificis summi, quę tantum ab eo cõcedi aliis possunt,

m vt in c. cum inter, 5. de consuetud

n lib. 1. tit. 30.

K 2 non

non vt proprio nomine exerceant, sed tantum concedentis & eius auctoritate. Nam quæ supremi principatus notæ sunt & adhærent eius dignitati, cedi à principe nō possunt, quod princeps sit tantum vsuarius iurium & bonorum, quæ reipublicæ seu principatus sunt, & ius vtendi fruendi quod est personale ad alium quam ad proprietarium iure cessionis nequeunt transferri. *a*

a iuxta vulgata iura l. si vsusfuct. de iure dot. P. l. necessario §. si de periculo & commo. rei vend. §. finitur, de vsufruct. apud Iustinian.

2. Et proinde eadem ratione, res ipsæ quæ sunt dominii, diadematis seu domanii, à principe alienari nequeunt, & alienatæ repeti possunt iustis aliis rationibus, quæ omnem cuiuscunque temporis obiectam præscriptionem excludunt. Respublica quippe 1. loco censetur corpus perpetuum, quod per subrogationem similium personarum, immortale habetur, *vt dicebat Iuriscon. b* ideo eius patrimonium perpetuum & immutabile censetur, *iuxta ea quæ traduntur de bonis ecclesiarum*, quarum patrimonium, vt ipsa religio, perpetuum dicitur. *c* Atque planum est publica bona, inter sancta esse, quia *sanctum* dicitur *quod violari non debet. d* imo & nullius in bonis esse, vt sacra, *quemadmodum tractant Iurisconsulti, e* quibus rationibus nec alienari posse docuimus. *f*

b in l. proponebatur, de iudi. l. 5. P.
c in l. iubemus nulli 14. C. de sacrosan. eccl.
d L. sanctum. t. de rerū diuis. P.
e Caius l. 1. de rerum diuis. li. 3. P. tit. 1.
f in syntagm. li. 15. ca. 7.

3. Rursum bona quæ committuntur principi à republica, subiecta restitutioni sunt, proinde alienari non possunt in præiudicium successorum in regno aut reipublicæ administratorum, exemplo eorum quæ à priuatis restituenda, distrahi ab illis nequeunt. *g*

g L. fi. §. sed nostra maiest. u. cōmunia de lega. §. de restitutioni & ea quæ parit in vndecimo mēse. in nouel.

4. Subinde 3. bona reipublicæ, principi data sunt pro dote, pro oneribus ferendis: quare exemplo rerum dotalium, tanquam sponsus eius, non potest ea distrahere, vel consentiente populo: vt nec maritus dotalia non æstimata consentiente vxore. *h* Et quamuis *dominium ciuile dotis*, dicatur *esse penes maritum*, tamen verū dominium est dotalium rerum penes vxorem, *i* eodem modo & dotalis reipublicæ res, in dominio proprio sunt eiusdem.

h l. vni. § & cū lex Iulia de rei vxo. act. C. §. 1. quibus alien. licet vel non. l. lex Iulia. de fundo dotali. P.
i L. in rebus C. de iure dotiū, l. 2. vbi adhuc, eo. ti. & tit. si dos constante matrim. solu. fuerit, C.

5. Facit 4. quod etiam principes ad regnū vel principatum venientes, iuramento se obstringūt in inauguratione, *de nō alienandis bonis dominij principatus*, & proinde contractus & alienationes in contrarium factæ, redhibitioni & nullitati subiacent: saltem repetitioni locum faciunt restituto pretio, si quod in vtilitatem reipublicæ ex ea alienatione solemni, cōuersum fuerit.

6. Et hoc videtur 5. esse ius gentium, quia fere omnia regna eo vsa sunt & vtuntur: ea ratione quod sicut homines non præscribunt aduersus Deum, sic nec homines contra rempublicam. Et ideo Themistocles Athenis, & Cato Censor Romæ, nulla admissa exceptione temporis, bona reipublicæ per patientiam vel factum, aut negligentiam magistratuum, à personis priuatis occupata vel possessa, in publicum reuocarunt, *Vt tradit Plutarchus. k* Ita receptum & in regno Galliarum longissima & immemorialis initii consuetudine, firmata pluribus edictis regiis, & comitiis regni generalibus, quibus alienationes reuocatæ fuerūt. Item in regno Hispaniarum *l* In Regno Poloniæ, *m* In regno Anglico, *n* Venetiis. *o*

k in vita vtriusq.
l vt habetur in codice Hispaniæ parte 1. tit. 5 & in comitiis habitis anno 1560.
m vt notatur in constitutionib. eius regni.
n vt habetur in Charta magna Anglorum.
o in statuto Venetorum, li. 2.

7. Sexto dignitas regis indiuisibilis est, & si plures sint reges, desinit esse monarchia. ita & ius regium, & quæ regiæ annexa sunt dignitati, quæ nec diuidi nec cedi aut communicari pluribus possunt. *p*

p vt etiam notauit Bal. ad auth. hoc amplius, C. de fideicom.

Fuerunt in Gallia, sæpe alienationis domanii quæstiones serio agitatæ, de quibus feruntur senatusconsulta à Papone, *q* pluribusque rationibus conclusum, *domanium seu dominiū regni alienari non posse sua natura*, & si quando tanta sit necessitas pecuniarum ob causas vrgentissimas, alienari quidem posse, sed non simpliciter, sed cum potestate redhibitionis, restitutis pecuniis legitime solutis & solemnitatibus interuenientibus.

q Lib. 5. Rhapsodia arest. tit. 10.

8. In primis enim putantur causæ legitimæ ad alienationem ineundam tres præcipuę, prior, *si princeps habeat liberos*, nam moriens, cū omnes præter vnum, nequeant principatum monarchicum obtinere, potest quædam domanialia illis possidenda distribuere sine iure tamen regiæ potestatis, vocant *appanagium*, quod adhuc conceditur fiduciario nomine, nempe ea lege, *vt si mori eos sine liberis masculis contigerit, eadem bona in panagium data, redeant ad ius diadematis & coronæ.*

Dehinc dominij alienationi causam iustam dat, *necessitas belli vrgentis*, ingresso iam hoste, vel impendēte. Posset & pro redemtione principis, & aliis causis pro quibus mulier alienare potest pendente matrimonio dotem, secundū responsum Iurisconsulti Pauli, *r quamuis* inquit, *mulier non in hoc accipiat constante matrimonio, dotem, vt æs alienum soluat, aut prædia idonea emat, sed vt liberis ex alio viro egentibus aut fratribus aut parentibus consuleret, vel vt eos ex hostibus redimeret, quia iusta & honesta causa est, non videtur male accipere, ideo et iuste soluitur.* Addit postea Vlpianus *s sed & si ideo maritus ex dote expendit, vt à latronibus redimeret mulieris necessarias personas, vel vt mulier vinculis vendicet de necessariis suis aliquem, reputatur ei id quod expensum est sine pars dotis sit, pro ea parte, siue tota dos sit, actio dotis euanescit.*

r in l. quamuis, 20. solut. matr. lib. 24. P. tit. 3.
s in l. 21. eiusd. tit.

In quibus notantur casus alienationis dotis permis-

permissæ vxori vel marito, qui transferri possunt ad causas legitimas alienationis dotis reipublicæ. *Primum*, si soluatur creditoribus ex dote, si videlicet onerata sit respublica debitis. *Secundo*, si alia res magis idonea & vtilis pro priore distracta, sit subroganda, & in dotem constituenda. *Tertio*, si velit consulere mulier filiis ex alio viro susceptis, qua in re ius appanagij fundamentum habere potest, cum de dote reipublicæ datur liberis prioris principis defuncti. *Quarto*, si mulier velit filios suos, aut parentes, multo magis ipsum maritum ab hostibus redimere. Cui casu etiam redemtio captiui principis, vel filiorum eius, subnixa videtur. Prout & Cicero eos vere liberales censet, qui suis facultatibus, aut captos à prædonibus redimunt, aut æs alienum suscipiunt amicorum causa, aut in filiarum collocatione adiuuant. Eosdem casus recenset iterum Paulus: a *Manente*, inquit, *matrimonio, non perditura vxori, ob has causas dos reddi potest, vt sese suosq; alat, vt fundum idoneum emat, vt in exsilium, & in insulam relegato parenti præstet alimonia, aut vt egentem virum, fratrem, sororemve sustineat.*

a *in l. manens, 73. §. 1. de iure dot. lib. 23 tit. 3.*

Addi potest *defensio reipublicæ* inter caussas necessarias & iustas, si alio modo, quam per eam venditionem consuli ei nequeat.

9. Solemnitates tamen maiores in venditione domanij, aut alia alienatione dotis reipublicæ, quam in distractione rerum dotalium exiguntur, eoque maiores, quo maior est fauor & priuilegium præstantius reipublicæ, quam mulieris, & quo maiori fauore digni habentur plures vno, & quo maiori cura & inquisitione minorum res, quam maiorum distrahuntur. Liquet enim, rempublicam, vt pupillam, extra ordinem iuuari. b

b *vt dicebat Imperator Alexan. in l 3. de iure Reipub. lib. 11. C tit. 29.*

Proinde exemplo alienationis rerum minorum, imo & alienationis rerum ecclesiæ, debet adhiberi inquisitio seu tractatus diligens. Nec congruentior, mea sententia, totius quæstionis aliunde mutuanda est definitio, quam à prudentissimo Iurisconsulto Vlpiano, cuius verba referam, c quæ reipublicæ bonis distrahendis accommodari possunt, mutatis nominibus tutorum & minorum. *Non passim*, inquit, *tutoribus suis obtentu æris alieni permitti debet venditio. Namque non esse & viam eis distractionis tributam, & ideo prætori arbitrium huius rei Senatus dedit, cuius officio inprimis hoc conuenit excutere, an aliunde possit pecunia ad extenuandum æs alienum expediri. Quærere ergo debet, an pecuniam pupillus habeat vel in numerato, vel in nominibus, quæ conueniri possunt, vel in fructibus conditis, vel etiam in reditu um spe atq; obuentionum. Item requirat, num aliæ res sint, præter prædia, quæ distrahi possint, ex quorum pretio æri alieno satisfieri possit. Si igitur deprehenderit, non posse aliunde exsolui, quam de prædiorum distractione, tunc permittet distrahi, si modo vrgeat creditor, aut vsurarum modus parendum æri alieno suadeat. Idem prætor æstimare debebit, vtrum vendere potius, an obligare permittat. Necnon illud vigilanter obseruare, ne plus accipiatur sub obligatione fœnoris, quam opus sit ad soluendum æs alienum, aut distrahendum arbitrabitur, ne propter modicum æs alienum, magna possessio distrahatur. Sed si sit alia possessio minor vel minus vtilior pupillo, magis eam iubere distrahi, quam meliorem & vtiliorem. Inprimis igitur, quoties desideratur ab eo, vt permittat distrahi, requirere debet eum, qui se instruat de fortunis pupilli, nec nimium tutoribus vel curatoribus credere, qui nonnunquam lucri sui gratia adseuerare prætori solent, necesse esse distrahi possessiones vel obligari: requirat ergo necessarios pupilli, vel parentes, vel libertos aliquos fideles, vel quem alium, qui notitiam rerum pupillarium habet, aut si nemo inueniatur, aut suspecti sint, qui inueniuntur, iubere debet edi rationes, itemq; synopsin bonorum pupillarium, aduocatumq; pupillo dare, qui instruere possit prætoris religionem, an assentiri venditioni vel obligationi debeat.* Hęc d Vlpianus, omnia prædicta apud acta probata esse debere.

c *ex l magis puto, 5. § non passim, de rebus eorum, qui sub tutela, &c. lib. P.*

d *Cui plures leges eiusdem tituli accedunt, & sub titulo de prædiis & aliis rebus minorum sine decreto non aliena lib. 5 C. tit 71 & l lex quæ tutores, C. de administrat. tutor. additur & l. minorum, 6. C. de prædiis & aliis reb. mi.*

Hinc colligamus igitur, in distrahendis bonis reipublicæ, quæ minoribus assimilatur, excuti inprimis debere ante omnia de causa alienandi, *an vrgeat, & an vera sit, quæ proponitur.* Dehinc 2. *an in bonis reipublicæ sint ad manus pecuniæ, ex quibus absque alienatione succurri possit necessitati.* Et ob id consulte aget princeps, si iubeat suis thesaurariis seu quæstoribus publicis, rationes edere, si reipublicæ bona & prouentus annuos ordinarios & extraordinarios reposcat ab administratoribus, & synopsin eorundem. Et si collata necessitate cum reditibus requiratur distractio, tunc debet expendere, *num satius sit obligare, quam vendere*: nam si possent pecuniæ sub obligatione inueniri mutuo, possent interim reditus pignoratarum rerum, extenuare sortem debiti. Quod si non commode obligari nequeant, & venditio facienda est, consultandum, *quæ minus vtilis res sit reipublicæ*, vt illa potius distrahatur, & ne ad maiorem quantitatem, quam egeat Respublica, distractio fiat.

Accedere debet discussio hæc coram Senatu, adhibitis ante proceribus regni, qui norunt patrimonium reipublicæ, & facultates reditusve eius, & ita possint consulere, quid

expediat reipublicæ, vt dicitur de proceribus in vendendis rebus ciuitatis, *a Pro pratore erit senatus, qui pro consilio principis adhibetur, vt Cardinales in rebus arduis summi pontificatus, & sedis Apostolica. In senatu, triumuiri regij aduocati & procurator excutiunt causas & solemnitates alienationum, num fuerint iusto pretio, & ex lege facta, & postea consentientibus illis, promulgatis in auditorio, & probatis, apud acta describuntur.* Sicque alienationes dominicalium rerum ratæ sunt, & comprobationes in camera computorum.

a in l fin. de vendendis reb. ciuitat. lib. 11. C. tit. 31. & l. 2. de pradiis decurio C.

10. Sed adhuc illæ alienationes solemniter factæ, irreuocabiles non sunt, quia redhibendi facultas ex eodem fonte prohibitionis alienandi oritur, vt non possit expresse etiam ei renuntiari, non magis quam ipsi iuri regio. Quocirca ad sollicitudinem principis pertinet, si velit rempublicam, vt tenetur, conseruare: quod venditum est ex antiquo patrimonio reipublicæ, reuocare, restituto pretio soluto, & quod docebitur conuersum in ærarium principis.

11. Pretium vero colligere potest, vel ex reditibus aliorum bonorum conseruatorum, si sufficiant: vel ex nouis obuentionibus, quæ possunt augere fiscum, vt ex bonorū proscriptionibus, exemplo ccc. Valentiniani, Theodosii, & Arcadij, qui multarum compendia seuera, ærario suo protinus voluerunt esse quærenda. *b* Atq; ideo debet cauere, ne hęc compendia fiscalia dono cōcedat, sed redemtioni domanij destructi conseruet, & lege irritas huiusmodi largitiones, si quæ per importunitatem ab illo impetrentur, faciat, exemplo Gratiani, Theodosii, & Valentiniani, qui has donationes nullas declararunt, & bona vacantia proscripta, & alia, quæ ad fiscum deuoluuntur, voluerunt incorporari patrimonio reipublicæ, *c* quod & statuit edicto Rex in Gallia, anno Domini 1553.

b in l. multarum s. de modo multarum, lib. 12. C. tit. 14.

c l. 1. & 2. de petitionib. bonorum sublatis, lib. 10. C tit. 12. & in l si quando 3. & c. fin. de bonis vacantib. & lib. 10. C. tit. 10.

Poterit & princeps reuocare alienationem dominij, si vili pretio facta fuerit, etiam interuenientibus in alienatione solemnitatibus, per in integrum restitutionem, sicut minor contra decretum & solemnem venditionem auditur, causa cognita. Si vero sine decreto & solemnitate alienatio facta fuerit, quæstione etiam omissa vilitatis pretij, fiet redhibitio, vt in prædiis minorum Diocletian. & Maximin. cc. rescripserunt. *d* Et quando sine decreto alienata fuerunt, quæ dominij sunt, non restituet plus, quam in vtilitatem reipublicæ conuersum docebitur. *e*

d in l. si quidem, 11. de pradiis & aliis rebus minorum. C.

e per l pradio, 20. eod tit.

Quamobrem quanquam omnia rata generaliter habeantur, quæ ab aliquo bellis ciuilibus, vel in prouincia gesta sunt, alienationes tamen publicorum non comprehendi, ex Ciceronis oratione 5. in Verrem discimus.

Atq; hæc erunt obseruanda pro primo modo conseruationis ærarij, & pecuniarum reipublicæ, vt ea, ex quibus conflantur, intacta, & sine alienatione inuiolata retineantur à republica, vel à principe.

12. SECVNDVS modus conseruandi ærarij est, in prudenti eius dispensatione, quam excolere primum in aula sua, dehinc in aliis debet, si sumtus superuacui euitentur. Sicuti Seuerus Imperator aulicum ministerium in id contraxit, vt essent tot homines in singulis officiis, quot necessitas tantum postulabat. *f* Atque Antoninus Pius Imperator, *g* salaria multis subtraxit, quos otiosos & inutiles videbat accipere: *Nihil esse stolidius*, dicens, *imo nihil crudelius, quam si rem publicam ij arroderent, qui nihil in eam suo labore conferrent.*

f vt tradit Ælius Lampridius in eo.

g Auctore Iulio Capitolino.

Cauere debent principes, ne dum liberales videri volunt, de bonis reipublicæ largientes, ambitionis notentur, & acta illorum reuocentur: quanquam non negandum, benemeritis de republica esse largiendum, veruntamen moderate, vt disputatum in causa Pisonis, & Reipublicæ Amisenorum. Iulio namque Pisoni, cum commune seu Respublica Amisenorum publice atque ante viginti annos, cum omnium decreto, quadraginta millia de publico dedisset, Actor municipum à Pisone apud C. Plinium nepotem pecuniam condicebat, atque hæc decreta tanquam ambitiosa expugnabat, cum largitiones fieri de publico, siue prędia, siue ædes, aut certa quantitas præstaretur, prohiberetur. Et nisi Piso docuisset, ea potius sibi in stipendium & remunerationem, quod facultates proprias pro Republica pene expendisset, data fuisse, adiiciens quoque temporis viginti annorum possessionem, futurum erat, vt ex decreto Traiani ea reddere cogeretur, *vt Plinius testatur.* h

h lib. 10. epist.

Cui accedit responsum Vlpiani: *i Ambitiosa*, inquit, *decreta decurionum rescindi debent, siue aliquem debitorem demiserint, siue largiti sint. proinde (vt solent) siue decreuerint, de publico alicuius, vel pradia, vel ades, vel certam quantitatem prastari, nihil valebit huiusmodi decretum.*

i in l 4 de decretis ab ordine faciendis, lib. 10. P. tit 5.

Sunt dehinc luxus circumcidendi in principis aula, multiplexq; effundendi pecunias, inutilis equorum, canum, & similium apparatus, abstinendum à peregrinationibus longinquis, in quas pecuniæ multæ insumuntur pro commeatu: temere non suscipiantur bella, quæ

la, quæ non solum ærariorum, sed etiam subditorum omnium facultates breui tempore exhaurire possunt: omittantur ædificationes & opera, quæ potius habent aliquam vanitatis ostentationem, quam vtilitatem aut commoditatem reipublicæ adferant. In omnibus frugalitas & parsimonia, & rationis regula conseruetur. Et semper ante oculos eius, qui præest, versetur, non conuenire sumtus supra vires redituum ordinariorum facere, & vt priuatum quemque, sic & principem suo pede se metiri oportere.

Num expediat, vel probetur, in causa reipublicæ, potius habere & cogere, thesaurosq; reponere, quam non habere. Cap. IX.

Disputarunt aliqui, *num expediat Reipublicæ conseruare thesauros?* exemplis forsan aliquorum adducti, qui noluerunt sibi parare, quamuis Reipublicæ præessent, metu, ne suppilarentur impleti, aut bellorum causa, malorumque aut oppressionis populi essent, quemadmodum Lacedæmones pecunias publicas in thesauris non coegerunt, veriti, ne violentiores custodes nacti, illas expilarent. Et Maracentium, qui circa Vtopiam sunt, lex est, a *Vt Rex, quo primum die auspicatur imperium, magnis adhibitis sacrificiis, iureiurando obstringatur, nunquam se vno tempore supra mille auri pondo in thesauris habiturum, aut argenti, quantum eius auri pretium æquet:* quæ lex ab optimo Rege lata, cui maiori curæ fuit patriæ commodum, quam diuitiæ suæ, quæ inopiam populo inferre possent.

a *Vt refert Tho. Morus, lib. 1. Vtopiæ.*

2. Forsan ille Rex hauserat sanctionem à lege regni, quam per Moysen Deus præscripsit, vbi prohibetur, b *Ne Rex habeat auri aut argenti immensa pondera.* Sed & Plinius scribit, lib 36. cap. 12. à quibusdam proditum, faciendi pyramides in Ægypto, quæ fuerunt Regum pecuniæ otiosa & stulta ostentatio, causam fuisse, *ne pecuniam successoribus aut æmulis insidiantibus præberent, aut ne plebs esset otiosa.*

b *Deut. c. 17. vers. 17.*

3. Optimum thesaurum, & minime furibus expositum, dixerunt etiam tyranni, *plures sibi ex thesauris conciliare amicos:* quemadmodum Phalaris tyrannus scribit Aglao: c ἐκτεθησαυρίκαμεν τὸν πλοῦτον, ὅσα παρέσχεν ὁ θεός, εἰς μεταβολὰς τῆς τύχης, οὐκ ἐν τοῖς κόλποις τῆς γῆς, ὡς παραινεῖς, ἀλλ' εἰς τοὺς βουλομένους, τῶν φίλων τὰς δωρεὰς λαμβάνειν. Et additur ratio, πιστὸν γὰρ οὐδὲν ἡγούμεθα γῆς μέρος παρελθόντες, ὡς κόνιας ἀπιστοῦντες, τοὺς ἐξ ὑμῶν τῶν ἑταίρων χαλάσουσιν, ὧν εὐτυχούντων, κἂν αὐτὸς ἑτέρῳ συμπλέκω δαίμονι, οὐθεὶς οὐδὲν ἧττον εὐτυχεῖν δόξω. Id est, *Thesaurizauimus diuitias, quascunq; Deus præbuit, ad mutationem fortunæ, non in finibus terræ, vt admones, sed apud amicos volentes nostra munera accipere. Nullam enim terræ partem nobis fidam ducimus, si vobis amicis tanquam pulueri diffidamus: quibus fortunatis, & ego ipse amico communicauero felici oblectatus, nihilominus felicitari me existimabo.*

c *Epistol. 12.*

4. Ad thesaurorum direptionem concitantur alioquin amici, ob illorum cupiditatem, & ob possessionem arma mouentes, vt sæpissime. vt ob thesauros in Sophena vrbe Armeniæ positos, Tigranes filius aduersus Tigranem patrem, exercitum Pompeii duxit, quos tamen non habuit, sed pater: & in vincula merito à Pompeio coniectus est.

5. Qui ducuntur habendi cupiditate, multis modis, prætextu vtilitatis reipublicæ, possunt eandem opprimere tributis & vectigalibus nouis, quibus non solum tondentur, sed deglubuntur & excoriantur subditi, & sæpe in desperationem vitæ adducuntur, vt solum vertere, vel rempublicam perturbare, aut principatum conuellere cogantur, aut saltem inducantur ad ea agenda, quæ nec subdito digna sunt, nec conueniunt paci societatis, aut vitæ ciuili. Dicebant vere antiqui fiscum & ærarium principis, similem esse lieni: nam eo intumescente, totum corpus languidum & morbosum est.

6. Sequi etiam ex remissione vectigalium & tributorum, prouinciarum diuitias innuit exemplum Regis Pannoniæ, qui *Bela* dictus est. Is enim omnibus promiscue vectigalibus leuato populo, tributoq; generatim prouinciis remisso, effecit & nobilitatem & plebem ditissimam, vt nec minimus quidem rusticus inuentus fuerit egenus, anno Domini 1060. d

d *Bonfinius Rex Hungariæ, decade 2. lib 3.*

7. Communis tamen in contrarium videtur esse omnium fere institutionum Reipublicæ sententia, & ad bene instituendam & conseruandam rempublicam, non minorem curam adhibendam in multiplicando & conseruando ærario, quam in aliis negotiis & partibus publicæ societatis. Quod & ex his, quæ ante admonuimus *in superioribus capitibus*, & ex necessitate quotidiana comprobari posse putatur, multisque rationibus, quæ si ad trutinam reuocentur, multo grauiorem efficient opinionem, vt eam ad veritatem magis accedere fateri cogantur.

8. Ego in hac quæstione de ærario Principis vel reipublicæ ditando, non valde cunctarer respondere, vtilem esse causam ærarii pecuniarumq; cōseruationem, etiam citra tempus necessitatis & bellorum: cum distinctione tamen,

tamen, vt in ærarium inferantur, & ibi conseruentur, quæ colligi possunt ex reipublicæ bonis, & ordinariis reditibus, citra exactionem tributorum, vel vectigalium, quæ ex lacrymis colliguntur prouincialium, quæ cessare deben, cessante causa necessitatis.

Prohibitum ita erat Deut. c. 16 Regi, *habere immensa auri pondera*: scilicet vt ibi interpretes tractant, *ad auaritiam*: alioquin & Reges Israel ad negotia reipublicæ, belli & pacis, thesauros collegerunt sine reprehensione. Meminit *cap. 14. vers. 26. lib. 3. Reg.* de thesauris regiis & templi, quos abstulit Sesac Rex Ægypti in Hierusalem. Sic in *3. Regum, cap. 7. vers. 51. & 1. Paralipomenon & 2. sæpe.*

9. Laudatur apud Plutarchum, *a* Eubolus Anaphlisthus, qui cum auctoritate, virtute, ac viribus, opibusque polleret, nihil quod ad bellum & imperium pertineret, vnquam curandum suscepit, sed ærario locupletando pene se addixit.

a *in politicis.*

10. Multa reprehendenda sunt in thesauris coacervandis, multa quoque in exhauriendis. Vectigalia quædam sunt ordinaria: ea, quæ ordinaria sunt, cōseruari debent in tempus necessitatis. Fieri enim non potest, vt respublica, quæ sub motu perpetuo cœli gubernatur, in eodem statu permaneat, vt quieta pace fruatur æternum: non minus, quam ipsum corpus physicum esse non potest, quin aliquando morbis, iisque interdum lethalibus cōcutiatur. Quare quo tempore remedia adhibenda sunt, eo paratæ esse debent sapienti principi pecuniæ, ad excipienda vel reiicienda tela mutationum. Interim tamen, dum pace fruitur, sanctum erit adimere populo vectigalia extraordinaria, sed non omnia: neque enim probauit Senatus sententiam Neronis, *b* qui primis annis imperij omnia volebat remittere. Sic enim gratificādi nimium inconsiderate reipublicæ patrimonium ad negotia necessarium, exhauriendo, videbatur inferre cladem eidem irreparabilem, adimendo ei vires & neruos, quibus in aduersis se tueri posset: Antiquorum rusticorum prudentum sententia laudatur a Celso Iurisconsulto: *c* *Pecuniam sine peculio fragilem esse: peculium appellantes, quod præsidij causa seponeretur, nempe quo necessitatis tempore uterentur.*

b *Sueton. in Nerone.*

c *l. thoms. 79. de leg. 3. lib. 32. P. tit. 1.*

11. Extraordinaria, & quæ onerare nimium videntur subditos, maxime vbi causa cessat, propter quam erant introducta, & laudabile est principi, & multum ad sibi fauorem conciliandum populi, pertinet.

12. Suadent & clades repentinæ subditis aduenientes, vt etiam remissio fiat illis tributorum, saltem ad certum tempus, vt asperrima in Sardianos lues plurimum in eosdem misericordia tribuit. Nam centies sestertiûm pollicitus Cæsar Tiberius, & quantum ærario & fisco pendebant, in quinquennium remisit. *d* Et releuauit pensionem conductoribus Apulis Theodoricus Rex Gothorum, quod frumenta eorum ab inimicorum incursionibus fuissent concremata aut consumta: *e* item & tributa ob damna passa ab hostibus releuauit Gallis. *f* Si quæ etiam vectigalia à tyrannis ante imposita fuerunt, illa remittere, probatio erit iusti successoris principis. Sicut Pertinax Imperator, vectigalia omnia, quę ad exquirendas pecunias tyranni excogitauerant, in fluuiorum ripis, ciuitatumque portis, per vias & itinera, penitus remisit. *g*

d *Corn. Tacit. lib. 2 annal.*

e *Cassiod lib 1. ep. 19.*

f *Cassiod lib 3. ep. 32.*

g *Herod. in 2.*

13. Ob merita etiam subditorum, ex priuilegio quibusdam remittere, vel omnia, vel partem tributorum, ad æquitatem pertinet, vt quia fideles in discrimine belli exstiterunt, vt Theodoricus remisit tributum Arelatensibus, quod in obsidionis tempore, viriliter etiam cum maxima fame restitissent: *h* vel, quia insignis doctrinæ & meriti sint erga rempublicam: alioqui, vel ob religionem ecclesiis monetatiis exemtiones à collectionibus & talliis datæ. *i* Remisit & pro iucundo suo aduentu ad imperium, postquam fuit coronatus.

h *Cassiod. lib. 3. ep. 32.*

i *Sed num hoc priuilegium ad successores transeat, vide Papam decis. 402.*

Nicephorus Botoniates Orientis Imperator, & in vniuersum aboleuit, quicquid fisco deberetur, ac nouas tabulas magnifico edicto instituit. *k*

k *lib. iuris Orientalis, in institutione octaua 2.*

Mithridates Rex post primam victoriam contra Romanos obtentam, debita ciuitatibus, & publica & priuata remisit, & vacationem quinquennio concessit. *l*

l *Iustin. ex Trog. lib. 38.*

Hadrianus sororis Traiani vir, imperium consequutus à Traiano, publica vectigalia à populo & ciuitatibus debita remisit. *m*

m *Niceph. Callist. lib. 3. hist. eccles. c. 24.*

14. Peccatur in vectigalibus imponendis & exigentis in excessu, dum supra modum onerantur subditi sine causa, aut necessitate vrgente reipublicæ: aut principes congerunt thesaurum sibi & ad voluptates, paruipendentes lacrymas & gemitus exinanitorum subditorum, quod est potius opus tyranni, quam boni principis, cui pluris est subditorum opulentia & medela, quam reditus, qui inde inferuntur imperio, *vt dixit* *n* *Iustinian.* Quare neque M. Antoninus fisco in causis compendij vnquam fauit, vt ait M. Capitolinus. *o*

n *in c. 2. fin. §. atq. vt hæc ita, nouell. 161. de prouinciarum præsid.*

Nec quidem temere, *vt sanxerunt Seuerus & Antoninus Cæsares*, permittenda est nouorum

o *in eius vita.*

rum vectigalium exactio: sed si adeo tenuis est patria, vt extraordinario auxilio iuuari debeat, re diligenter inspecta. *a*

a l. 1. vectigalia imponi non posse, lib. 4. C. tit. 6.

Alexander Cæsar apud Herodianum in matre Mammea subditorum expilationem reprehendit, & grauiter succensebat, quod esset pecuniæ auidior, & opum cumulandarum studiosior.

15. Prouinciæ in perpetuum redduntur desertæ, miseri homines & efferati, ne dicam desperati, exhaustis facultatibus per nimias exactiones, quod his verbis describit Cicero, *b* *Maxima exspectatione in perditam & plane euersam in perpetuum prouinciam nos venisse scito, &c. audiuimus nihil aliud, nisi imperata ἐπικεφάλια, non posse: possessiones omnium venditas, ciuitatum gemitus, ploratus, monstra quadam non hominis, sed feræ nescio cuius immanis.*

b lib. 5. ad Atticum, epist. 16.

Laudatur beneuolentia Darij regis, Xerxis patris, qua sibi cōciliauit mirifice subditorum animos, vt merito ab omnibus amaretur: cum enim tributum indixisset subditis, accersitos prouinciarum præfectos percontatus, cum de aliis rebus, tum etiam, an grauia essent populo tributa, & illi respondissent, *esse mediocria*, iussit vt singuli dimidiam tantum partem exigerent. *c* Præstantior adhuc responsio Alexandri Magni: quum enim quidam admoneret, longe plus vectigalium auferri posse, respondit, *καὶ κηπουρὸν μισῶ, τὸν ἐκ ῥιζῶν ἐκτέμνοντα τὰ λάχανα. Et olitorem*, inquit, *odi, qui radicitus olera exscindat*: *d* cui illud conuenit responsum a Tiberio: *Boni pastoris esse, tondere pecus, non deglubere*. *e*

c Plutarch in Regum & Imperatorum apophtheg.

d Maximus Tyrius, 13. sermone philosophico.

e Sueton in eodem, c. 13.

Cyrus Persarum primus rex, tributum nullum a Persis exegit, ideo *pater* ab eis appellatus fuit, quod omni ratione de subditis bene mereri studeret. *f*

f Herod. lib 3.

Valde acceptus populo Iudæorum Vitellius Syriæ præfectus sub Tyberio, qui ciuibus Hierosolymitanis totum vectigal fructuum venalium remisit, *vt ait Iosephus*. g

g lib. 18. antiquitat. c. 6.

Vt contra Roboam valde exosus ab Israelitis, quod tributi onera imposita à Salomone patre grauissima, noluit remittere: quare & decem tribus ab eius regno desciuerunt, lapidato Adura, qui super tributa Regis erat. *h* cessante causa exactionis grauis, nempe vel belli, vel refectionis, vel alterius oneris, æquū est cessare exactiones nouorum tributorum, si populi retinendus sit amor, quod expedit: vt quod belli calamitatibus introduxit, hoc pacis lenitas sopiat: *vt ait Iustinianus*. *i* Naturale quippe in omnibus, & Physicis, & iustis, vt cessante causa, cesset effectus. *k*

h 3. Reg. c. 12.

i in l. vnic. in princip. de cad. tollen lib. 6. C.

k l. cum cessas, C. de appell.

Neq; arbitrari debent Principes, tam stolidum esse populum, qui promte tenetur ad necessaria reipublicæ conferre, & merito erubesceret in eam causam auxilia detrectare, vel negare: vt non nouerit, si causa, quæ falso prętexitur, subsistat: & quin iudicet, quamuis nō aperte, de suo principe, eum auarum & tyrannum effici.

16. Periander Corinthiorum Rex, à nemino tributum exegit: sed reditibus fori & portuum contentus fuit, *vt ait Heraclides*. *l* Maluit Erythrius præfectus imperii sub Zenone, magistratu se abdicare, quam maius onus, præter tributa ordinaria populo imponere, cum tamen fiscum exhaustum profusionibus & largitionibus Cæsarum, non esse sufficientem ferendis impensis publicis videret. *m* Abiit autem magistratu, non sine magno ciuitatis dolore.

l in politiis. de repub. Corinthiorum.

m vt scribit Suidas in Erythrio.

17. Solent enim vel natura dictante subditi eos diligere, qui suis rebus maxime consultum cupiunt: vt contra facile in odium & contemtum eorum delabuntur, qui noua imponunt onera, quive occasiones aut modos extorquendi adinueniunt nouos: vt sæpe & illi malè cium propria vita exsoluerint, commotione & iusto dolore oppressorum inuasi: vt populus lapidauit Aduram, qui erat super tributa Regis Roboam, dum peteret imposita tributa. *n*

n 3 Reg. c. 12.

Fuit & Procleres lapidatus à populo Treuerensi, quod consilium dedisset Theodeberto Regi, de imponendis subditis nouis exactionibus.

Achęus Rex Lydiæ, cum noua tributa à populo vellet extorquere, in factione populari suspensus est, pedibus sursum versum erectis, & capite in aquas Pactoli demisso. *o*

o Vt ait Ouid. in Ibin.

Sic bellis frequentibus fisco exhausto Imperatoris, cum Theodosius tributum nouum præter solitum imposuisset ciuitatibus, populus Antiochenus vectigal illud nouum non tulit, & cum exactores cerneret, cum pleraq; alia facere, tum ex ciuibus quosdam suspendere, nonnullos crudeliter trahere, aliosq. in carcerem coniicere, seditionem mouit, & Placillæ vxoris Theodosii statuam suo loco imprudenter deiecit, & traxit per ciuitatem cum opprobriis funi per pedes alligatam. *p*

p Niceph. Calix. lib. 12. histor. ecclef.

18. Grauissimum habitum tributum semper, quod ita excedit laboris fructum, vt rebus malint possessores ipsis cedere, quam pro illis impositum soluere: quale fuit illud, quod sub Iustiniano Cæsare impositum dicebatur, *vt ait Suidas*, *ἐπιβολή*, quasi adiectionem dicas, pestis improuisa prędiis, quod prorsus omnē victus parandi spem possessoribus ademerit.

L Fuerunt

Fuerunt huiusmodi Chilperici regis Franciæ aliquando descriptiones graues & nouæ, in omni parte regni fieri iussæ, statuens, *vt possessor de propria terra pro quolibet aripento, vnam amphoram vini annuatim praberet*, & alia multa, ob quæ plures reliquerunt ciuitates, & res proprias, satius ducentes in aliis regnis peregrinari, quam tali periculo subiacere. *a*

a vt refert Gregor. Turo. lib. 5. histor. Francor. lib. 27.

Grauia & tributa, & ad quæ nunquam, nisi maxima vrgente necessitate, perueniendum putant, qui probe de reipublicæ administratione recta censent, quæ imponuntur rebus ad quotidianum victum pertinentibus.

Iterum & illa crudelia, quę supra facultates subditorum indicuntur: *nemo enim dare potest, quod non habet*. Et proinde cum Themistocles apud Andrum argentum exigeret, & dixisset: *Duos, inquit, ad vos adduco Deos, vim & suasionem*: significans, si minus impetraret suadendo, se vi recepturum: illi responderunt, *Apud se quoq; duas magnas esse deas, inopiam & impossibilitatem, per quas non licebat dare, quod petebat*. b

b Plutarch. in vita Themistocle. Herodot. in 8.

Contra iustitiam principis est, eum subditos opprimere tributis, quos ex suo officio debet, ne in bonis etiam lædantur, procurare, vt proculdubio Dæmonum instigatione præter necessitatem & supra modum ea exigere, certum sit. Quod & exemplo docuit Deus Eduardo III. Anglorum regi. Cum enim exactores tributi populo impositi, aliquando ingentem aceruum eius pecuniæ collectæ, delectandi regis gratia, coram adduxissent, ille subito Dæmonem circa ipsum aceruum ludentem videre visus est: & ob id huiusmodi pecuniam vt rem funestam abhorrens, illico auferri ab oculis, restituiq; populo iussit. *c*

c Polyd. Virg. lib. 1. histor. Angli.

19. Grauior videtur prouincialibus, exactorum crudelitas & rapacitas, qui sæpe pro modico debito tributario ære, ingentes facultates subditorum prędantur, & ita eos spoliant bonis misere, vel vexationibus, carceribus & impendiis onerant. Quibus principes obsistere & legibus & pœnis, operæpretium est, exemplo Dei, qui in suis mandatis detestatur huiusmodi exactores, *d* & pro maximo beneficio populo suo dato illud recenset, quod ab exactoribus liberauit eum: *e* vt contra in signum irę ait, se eum exactoribus exposuisse. *f* Reprehendunt & castigant huiusmodi tributorum seueros exactores leges ciuiles. *g*

d Exod. c. 22. v. 25.
e lib. c. 3. v. 21. & c. 19. v. 10. Zach. 9. v. 8
f Esaia 3. ver 12. Luc. c. 11. v. 51.
g Constanti. in l. nemo 2. C. de exactori. tribut. lib. 10. tit. 19.

Iulius Tutor Treuir, ripæ Rheni à Vitellio præfectus, damnatus fuit, quod Cilices spoliauerat. *h* Capito Consultionis Tigillini gener, qui soceri precibus in ordinē senatorum est ascitus, supplicio affectus, quod à subditis pecunias abstulisset. *i* Et Q. Plemnium damnauit Senatus, quod in Sicilia administrator à Scipione relictus, spoliasset exactionibus subditos, eoque necato, abiata restituta sunt. *k* *Quanta audacia, quanta temeritatis sint publicanorum factiones, nemo est qui nesciat*, inquit Vlpianus: *l idcirco prætor ad compescendum eorum audaciam, edictum proposuit, de publicanis & vectigalibus*. Arcadius & Honorius legem constituerunt his verbis: *m Quicquid vltra debitum fuerit elicitum à curialibus, vel cohortalibus, vel aliis exactoribus, in duplum* n *cogatur: quod prouincialibus restitui protinus oportebit. Si quis autem exactorum insuper exactoris crimine fuerit confutatus, capitali periculo cupiditas eius amouenda atq; prohibenda est, si in iisdem sceleribus perseueret*.

h Cornel. Tacit. lib. 20.
i Cornel. Tacit. lib. 16.
k Liuius lib. 1. belli Punici.
l in l. quanta audacia. 12. de publica. lib. 39. P. tit. 4.
m l. vnica, de superexactionib. lib. 10. C. tit. 20.
n & quadruplum fisco pendatur, l. per quaerores. de re- [illegible] C. l. placet, de excusationib. munerum, C.

20. Verum non eo pertinent exactorum castigationes, vt inde possit parari securitas contumacibus debitoribus tributorum: nam contra eos & captis pignoribus & distractione eorum prospici debet reipublicæ, *o* ne remorari Principem oporteat negotia publica propter non soluta tributa. Et si quis tantæ temeritatis inueniatur, qui personam debitricem tributorum, & captam subtraxerit vel exemerit à custodia, ipse pro eo teneri debet. *p*

o in l. 1. & 2. de capiendis & distrahendis pignorib. tributorum causa, lib. 10. C. tit. 21. l. fin. si propter publicas pensitationes venditio fuerit celebrata, C. l. 2. de exactori. tributor. lib. 10. C. tit. 19.
p l. quoties quis, 3. de exactorib. tributor. lib. 10. C.

21. Peccatur item in vectigalibus, quando immunitates pluribus dātur, & onera omnia in paucos transferuntur. Exemplo, quæ datur pluribus tributorum, sua multitudine rem ipsam admodum angustis terminis concludit: vt paucissimi exsistant, qui publica agnoscant & sustineant munia. Et priores contributiones aliquoties in duplo, triplo, aut quadruplo, imo etiam decuplo maiores fiant. Et proinde exemtiones reformandæ sunt, *vt etiam Iustinianus statuit fieri*. *q* Neque est sustinendum, vt ob exemtionem aliquorum, alij prægrauentur: nam si minutatim, & pariter in omnes distribuantur vectigalia, non solūm paululum erit, quod præstitum fuerit, sed etiam tanto moderatius, leuius, tolerabilius, faciliusve, quod confertur, exsistet, quanto à pluribus colligetur, multoque absurdius erit, propriis manibus laborantes homines, vxores & liberos alentes, & reliqua vitæ necessaria labore acquirere satagentes, etiam maioribus onerare vectigalibus.

q Nouella 43. de officinis seu tabernis Constantinopolitana vrbis, c. 1. & c. 2.

Atq; adeo expedit reipublicæ, vt si quidam releuentur à tributis, pars illa, quæ ab illis solui & exigi deberet, transferatur in partem fisci, perinde ac si exacta esset, potius quam imponatur aliis, qui partes suas soluunt, ne aliorum tributo superonerentur.

DE

DE REPVBLICA, LIBER QVARTVS, VBI AGITVR DE præcipuis quibusdam personis considerandis in ea.

De populi, ciuium, & ciuitatis diuisione.

CAP. I.

EXplicatis rebus insignioribus reipublicæ seu ciuitatis: de *Personis* agendum est, quæ potius, quam muri, dicuntur facere ciuitatem. Atq; in genere de earum distinctione: & postea in singulari, de quibusdam. Populi nomen, *vt antè diximus*, omnes, cuiuscunque sexus & dignitatis sint, continet: verum eius diuisio non fuit in omnibus rebuspublicis aut administrationibus earum, similis: nec nunc quidem apud omnes. Et proinde quid in populi diuisione magis placuerit quibusdam, referemus, vt meliora eligamus.

2. Populus Romanus diuisus est à Seruio Tullio Rege VI. *a* Censu, Ordinibus, Ætate, Loco, Honore.

a *vt ait Dionys. Halicarn. Liuius in 1. Cic. lib. 3. de legib.*

Censu diuisus per classes, quæ censu seu patrimonio possesso & æstimato erãt distinctæ, erantq; sex classes, quarum & postrema *proletariorum, capite censorum*. Vsi & diuisione ciuiũ per censum Græci, maxime Athenienses, *vt ait Demosthenes. b* Prius autem Tullius populum vniuersum iureiurãdo adactum, fortunarum suarum æstimationem, apud se profiteri iussit: qua cognita, eundem in sex classes, & centum tres ac nonaginta cẽturias, ita distribuit, vt in primas centurias, qui maximo essent censu, conieceritin reliquas vero, deinceps qui minore, seruato census & centuriarum gradu.

b *Oratio de muneribus.*

Ordinibus, distinguebantur per centurias equitum & peditum. *Ætate*, per seniorum iuniorumq; centurias. Cum enim *c* quinque illas classes iuniorum census faciendi instrueret, pueros existimauit, qui minores essent septendecim: atque inde ab annis 17. quos iam idoneos reipublicæ esse arbitraretur, milites scripsit, eosque ad annum 46. iuniores, supraq; eum annum, seniores appellauit.

c *Vt scribit Tibero lib. 1. historiarum, & Gellius ex eod. lib. 10 c. 28.*

3. *Loco* diuisa est in quatuor partes, ciuitas & populus: partes erant, *Palatia*, *Suburrana*, tertia *Collatina*, quarta *Exquilina*. *d* Antea Romulus, populum vrbis in tres partes distribuerat: vnde *tribus* à numero trium dicuntur quibusdam rectius, quam à tributo pendendo: deinde singulas partes tribuum in decem curias diuisit. *e* Videtur & Liuius, dum de Seruio Tullio agit, in 1 & curias tribus dixisse, & eas fuisse geminatas, vt triginta quinque fuerint, totidem additæ. *Curiones*, qui præficiebantur curiis, seu partibus illis. Curiis similes dicere possumus nostras parœcias, ad quas certus & distinctus hominum certorum vicorum numerus confluit, rerum sacrarum caussa, inde & nostri sacerdotes iis præfecti *curiones* rectius, quam *curati*. Quod & obseruauit Budæus. *f*

d *vt & notat auctor de viris illustrib. c. 7. Alexand. ab Alexand. lib. 1. c. 16 Blondus lib. 3 Roma triumphãt. & alij.*

e *vt scribunt Dionys. Halicarnass. in 2. & Plutarchus in Romulo.*

f *in annotationib. posterioribus ad Pandect. ad l. finalem, de muneribus & honorib. in Pandect.*

Aperte testatur M. Varro, *g* vrbem Romam & agrum Romanum primum diuisum fuisse in tres partes, à quo tribus sunt appellatæ, *Tatientum, Ramnum, Lucerum*: ita nominatæ, *vt ait Ennius*, Tatienses à *Tatio*: Ramnenses à *Romulo*: Luceres, *vt ait Iunius*, à *Lucumone*. Vel, vt ait Asconius Pædianus, *h* Luceres à *Lucumone*, seu *Lucretino*, siue à *Luco*, quem *lucum Asylum* vocauerat Romulus. Meminit de his tribubus Propertius. *i* Diuisa in tres partes ita multitudine, singulis partibus Romulus, *vt Dionys. Halicarnass. ait*, *k* præfectum constituit eum, quem illustrissimum ac nobilissimum censebat: tum singulas trium partium, rursum in decem partes distribuit, totidemque singulis præfectos dedit, qui essent fortissimi: ac maiores quidem partes *tribus*: minores, *curias* appellauit. Qui tribubus præerant, *tribuni*: qui curiis, *curiones* sunt appellati, vnicuique etiam tribui suus erat augur, *vt ait Liuius*. *l* Rursum singulis curiis binos deos, quos coleret, assignauit Romulus, *m* decreuitque ad sacra sumtus, qui publice præberentur: sacra autem vna cum sacerdotibus curiæ faciebant.

g *4. de lingua Latin.*

h *in 3. in Verrem.*

i *lib. 4. eleg. 1.*

k *in 2.*

l *in 10.*

m *vt idem ait Dionys. in 2.*

4. Ex tribubus dabantur milites, equites ex singulis centum, vnde tres centuriæ equitum: *n* quorum præfectus tribuni militum, *apud Varronem*, *o* quod ex ternis tribubus Ramnensium, Lucerum, Tatiensium olim ad exercitum mitterentur Sed hæc de his hactenus sufficiat admonuisse, vt ostẽdamus, rempublicam Romanam fuisse diuisam secundum locum, in tribus & curias, quæ postea auctæ fuerunt, additis aliis rusticis cum vrbanis: ex quarum diuisione & gubernationis & suffragiorum ordo, & prouentuum, vel hominum vel rerum auxilia, ad rempublicam defendendam & disponendam promtissima, & sapientissima sequebatur administratio.

n *apud Liuium in 1.*

o *in 4. de lingua Latina.*

5. Deinde *Honor* additus à Seruio Tullio: non enim, *vt ab Romulo traditum*, ceteri seruauerant reges, inquit Liuius in 1 Viritim suffragium eadem vi eodemque iure promiscue omnibus datum est: sed gradus facti, vt neque exclusus quisquam videretur, & vis omnis penes primores ciuitatis esset. Nam tunc cœperunt primum vocari ad suffragia comitiorum octodecim centuriæ primæ classis, primi

 & ma-

& maioris census, quæ reliquam multitudinem tribus centuriis superabant: quæ centuriæ, si non conuenirent, ad secundam perueniebatur classem, & eius centurias, & sic per ordinem ad alias, non autem ex æquo omnes classes & centuriæ, vt tempore anteriorum regum, admittebantur.

6. Fuerunt aliquando honores & magistratus distributi iuxta census classes, & pro numero diuitiarum.

Ita tres dignitatum facti gradus cum censu, *Senatorius, Equester, & Plebeius*, vt *a* non nisi qui censum haberet definitum his ordinibus, fieret senator, aut eques, ex plebeio: neque per consequens iudex, quia tunc iudicum decuriæ ex equestri ordine deligebantur. Census equestris, id est, patrimonij valor, erat quadringentorum sestertiorum, *b* quod innuit Martial.

a *vt liquet ex Plinio, lib. 33. cap. 1.*

b *vt liquet ex Plinio, d. lib. 33. c. 1. & 2.*

Quadraginta secat, qui dicit σύγκ μεγάζ
Vno credis equo posse sedere duos.

Insigne huius ordinis *aureus annulus*, aliquando *ferreus*: ius & ordo spectandi in quatuordecim ordinibus in theatro, id est, quatuordecim gradibus, vt senatorius ordo in orchestra spectabat. Iuuenalis indicat: *c*

c *Satyra 14.*

— *Effice summam*
Bis septem ordinibus, quam lex dignatur Othonis.

7. Ex equestri ordine ad senatorium transitus erat, vtq; insigne annuli ordinem equestrem distinguebat a plebe: sic *tunica purpurea, latus clauus, & calceus, cui luna subnexebatur*, ideo *lunatus*: senatorium ab equestri, *vt liquet ex his, quæ Budæus à pluribus collegit.* *d* Census senatorius tamē duplex, quam equestris erat. atq; etiam sub Augusto triplex. Is enim eum ampliauit: *vt in eius vita scribit Suetonius.*

d *in prioribus annotationibus ad Pand. & in l. in legem final. de senatorib.*

8. Conquesti sunt quidam de hac reipublicæ forma, in qua ex censu ad honores fiebat gradus, tanquam si delectus nullus virtutis in eo esset: vt Ouidius: *e*

e *1. Fastorum.*

In pretio pretium nunc est, dat census honores,
Census amicitias: pauper vbiq; iacet.

Et rursum: *f*

f *lib. 3. Elegiarum.*

Curia pauperibus clausa est, dat census honores.
Inde grauis iudex, inde seuerus eques.

Reprehendit & Plinius. *g* *Posteris*, inquit, *laxitas mundi, & rerum amplitudo damno fuit, postquam senator censu legi cœptus, iudex fieri censu, magistratum ducemq; nihil magis exornare, quam census: postquam cœpere vile pretia, omnesq; à maximo bono liberales dictæ artes, in contrarium cecidere.*

g *in proœmio lib. 14.*

Sed potest institutio antiqua in aliquibus defendi, si dicamus, non omnes diuites pari modo, sed tantum cum delectu ad munera & magistratus vocatos, suffragiis datis, vel Censore adhibito. Et ideo, vt scribit A. Gellius, *h* *quoniam res pecuniaq; familiaris obsidis vice pignorisq; esse apud rempublicam videbatur, amorisq; in patriam fides quædam in ea firmamentumq; erat: neq; proletarij, neq; capite censi, milites, nisi in tumultu maximo scribebantur, quia familia iis aut tenuis, aut nulla esset.*

h *Lib. 16. c. 10.*

9. In tres itaq; ordines ciues Romani distributi, in *Senatores, Equites, & Plebem*: quandoq; fuerunt tempore Romuli duo tantum, nempe senatorum, & plebis, vt indicant leges Romuli, *apud Dionys. Halicarnass. Sacra patres magistratusq; soli peragunto ineuntoq;, plebei agros colunto.* Indicant & inscriptiones antiquæ vexillorum, & monumenta Græcorum historiographorum, quæ tantum nominant Senatum populumque Romanum. quemadmodū & Athenienses apud Demosthenem, & alios, sæpe diuiduntur, εἰς τὴν βουλὴν, καὶ τὸν δῆμον: & quanquam non obscurum sit, etiam tempore regum Romanorum fuisse delectos equites militiæ caussa, verum illi equites ordinem, qualem posteri equites dicti, non tenuerunt. Atque Appian. Alexand. *i* equites inter senatores & plebem interiectos, tradidit. Et sic Plinius scribit: *Annulos plane medium ordinem, tertiumq; plebi & patribus inseruisse.* Ita facta *Martia Roma triplex*: equitatu, plebe, senatu, *vt ait Ausonius*: & fuerunt ij tres status personarum, maior senatorius, infimus plebeius, medius equestris. In illo autem triplici ordine nec mentio fuit sacerdotum aut sacrificulorum: nempe quod, *vt diximus*, lex Romuli sacra à magistratibus atque patribus peragi iusserat. & olim apud Romanos aliquando idem fuerunt magistratus & sacerdotes, vt & Prytanæia sacra apud Græcos peragebantur ab his, qui maximam in vrbibus potestatem habebant.

i *lib. 1.*

10. Romulus in patritios & plebem diuidens populum: de nobilibus non distinxit ordinem, sed patritios tantum, qui patres ciere possent ingenuos: plebem, nouos homines dixit: successu vero temporis nobilitas plebi opposita.

11. Distincti ciues ita tripliciter, à censoribus in ordines referebantur, & ab iisdem, ab ordinibus ignominiæ causa, pellebantur. Senator efficiebatur, cōmunicato illis per illos senatu, per censuram eiiciebatur senatu: assignato equo publico, plebeius fiebat eques, ademptione equi, efficiebantur priuati. Honorabatur plebeius tribu digniore largita: omnes enim ciues erant descripti in aliqua tribuum quinq; & triginta. Sed alia aliis honorabilior,

dum

dum puniebantur, tribu priuabantur, & notæ causa in inferiorem transferebantur, vt in rusticam ex vrbana, vel ex rustica, in rusticam minorem, si grauius punirentur.

12. In Cæritum tabulas referebantur, maiore censura, quia ius suffragiorum in comitiis adimebatur. Siquidem Cæritibus beneficii loco, ob sacra Gallico bello seruata, ciuitas sine suffragii latione fuerat data, *vt est apud Strabonem & Gellium*. Et hac censura adhuc alia grauior, cum ærarii fiebant. Erat autem ærarium facere, *auctore Padiano*, nullum aliud ciuitatis in centuria, atque adeo in tribu relinquere, quam vt pro capite suo tributi nomine, æra penderet: ita vt qui ærarius factus esset, is non solum suffragio vrbano, sed etiam stipendiis militaribus, spoliatus esset.

13. Plebeius ordo distinctionem habebat apud Romanos: vt alia esset plebs vrbana, alia plebs rustica. *Vrbana* quæ vrbem, *rustica* quæ agros inhabitabat. Olim rustica habita est simplicior & honestior, quia, *vt ait M. Cato in principio libri de re rustica*, ex agricolis & milites strenuissimi, & viri fortissimi gignuntur: maxime hos pius quæstus stabilissimusque, minimeque inuidiosus consequitur: neque male cogitantes censentur, qui in studio agrorum occupati sunt. Statuitque Romulus ab initio, vt ciues Romani artem militarem & rusticam tantum tractarent, *vt scribit Dionys. Halicarn.* Plutarchus etiam docet, maxime Numam ciues ad agriculturam, vt pacis & honestatis studium incitasse.

Colebant & patritii agros suis manibus, & ex agris, & consules & dictatores, & senatores vocati, qui muneribus suis strenue peractis, ad agros redierunt. Plebs enim vrbana, quæ vrbem inhabitauit, continebat tribunos ærarii, scribas mercatores, negotiatores, argentarios, fœneratores, artifices, opifices, turbam forensem, libertinos, magistratuum apparitores, de quibus omnibus per singula capita tractat Sigonius. *a*

a Sigonius lib. de antiquo iure Romanorum. c. 7. & sequentibus.

b vt ipse scribit, lib. 6. cap. 6.

14. In omni Gallia tempore Iulii Cæsaris, *b* eorum hominum qui in aliquo erant numero atque honore, genera erant tantum duo, druidum & equitum: illi rebus diuinis intererāt, sacrificia publica & priuata procurabant, religiones interpretabantur, disciplinæ causa adolescentulos admittebant. Alterum genus equitum, qui cum vsus esset atque aliquod bellum incidisset, omnes in bello versabantur. *Plebs* autem pene seruorum habebatur loco, quæ per se nihil auderet, & nulli adhiberetur consilio, & ex illa plerique cum aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut iniuria potentiorum premerentur, sese in seruitutem dicabant nobilibus, in eos enim omnia erant iura quæ dominis in seruos. Et hæc maxime obtinuerunt, quo tempore nobilitas veluti tyrannica plebi imperabat per speciem aristocratiæ & opibus abundans ea abutebatur. At melioribus postea aduenientibus temporibus, monarchia firmata, noua forma & melior imperandi inuecta, & tres status seu ordines populi facti, vnus, qui ecclesiasticarum personarum: alius nobilium: alius plebeiorum: sub quibus contenti artifices, rustici, & alii inferiores ex fæce populi: æquissimum enim visum est & conuenire monarchiæ, præstantiori inquam gubernationi omnium, non tantum sacrificantium, & nobilium, sed etiam inferiorum habere curam & solicitudinem: imo multo magis eorum, quod soleant à nobilibus & ditioribus opprimi & contemni, & ideo egent singulari conseruatione & ope principis, qui non patiatur iniuria eos affici, quos sibi perinde ac nobiles habeat subditos, potissimum cū isti sint veluti alumni & nutritores reliquorū, quotidianis laboribus intenti, arando, serendo, colendo, operando & necessaria vitæ subministrando. Et proinde sanctissime placuit regibus, eos libere admitti ad conquerendum & supplicandum principi, tum priuatim, tum in comitiis, vt si quo modo indigne habeantur, subueniri illis possit. Placuit etiam, non distingui iudicum ordinem, à tribus prædictis ordinibus, idque merito, quod inde pendeat salus reipublicæ, quies & tranquillitas totius regni, coniunctio & vinculum insolubile omnium ordinum, auctoritatis & maiestatis principalis conseruatio. Non enim bonum visum est exemplo Romanorum, vel aliarū quarundam rerumpublicarum, solis nobilibus cōmittere, aut solis ecclesiasticis magistratus & potestatem iurisdicendi. Fuerunt enim inde plerunque turbatæ & immutatæ respublicæ, nobilibus nimium plebem contemnentibus, & sessionibus ortis, & nobilibus aliquando ad vnum sublatis. Et proinde sanctissime & consultissime factum, vt magistratus, senatores & iudices, ex ordinibus omnibus eligerentur à principe, qui essent muneribus magis idonei. Quod effecit vt tranquilli sint status sine inuidia: cum omnes participare possint in gerendis honoribus. item quod egregium est, factum inde, vt omnes nobiliores iurisdictioni regiæ suppositi, didicerint, regiam maiestatem non ex illorum nobilitate, sed nobilitatem illorū, ex arbitrio regio pendere, & Dei solius ministrum regem, qui exemplo eius cuius gerit imaginem in terris, nulla habita dignitatis in

criminib. ratione, in malos iustitiæ aculeos exserit: & in bonos cuiuscunq; ordinis, beneficus esse potest. Et ita, quandiu Gallia hanc mixtionem & auctoritaté iustitiæ coluit, & exercuit, tranquillissima & vnita fuit, & superbia eorũ qui nobilitate abutuntur, facile deiecta: boni etiam plebeij, contra concussiones & tyrannides dominicales dominorum territoriorum conseruati. Nec aliunde prodijt misera illa Galliæ inuasio, quã quod reges & magistratus dum studerent ijs, qui se nobilitate præstantiores efferebant, nimiũ fauere, ne dicam satisfacere voluerunt, excusso iustitiæ iugo, nimium negligenter, iurisdictionum & legum vim pessundari permiserunt, nec extollentia sese supra modum papauerum capita cum apparerent excusserunt: vnde cum ordo vnus extra ordinem se extulit, ordinationem omnem confudit, & confundet aut dissipabit, nisi in ordinem redire cogatur.

15. Theseus cũ Athenas fundaret, cõfluente populo, distinxit ordines artificũ, agricultorũ & nobiliũ. Nobilib. autẽ, quos vocauit Eupatridas, tractandi rẽ diuinã, magistratus ex suo ordine creandi, administrandiq; leges, tũ pia religiosaq; interpretandi, definiendiq; potestatẽ fecit, eosq; cum cæteris ciuibus quasi ad æqualitatem redegit. Cum honore enim quidem erat nobilitas & gloria, vsu autem & necessitate, agricultores, artificijs intenti multitudine superare videbantur. a

a Plutarch. in Theseo.

16. Fuit aliquando Romæ obseruatum, vt ars militaris & milites, proprium non haberent ordinem distinctum: si quidem delectus fiebat militum, peditum aut equitum, ex omni populo cuiuscunq; essent conditionis. Sic deligebantur ex agris, & milites, & duces, consules, & dictatores, item & senatores: & ex pontificibus fiebant & duces. Sicut dicitur de Catone, qui magnus orator, magnus senator, magnus Imperator fuit, & bonus agricola & rusticus, *vt liquet ex eius libris de re rustica*, Iulius Cæsar pontifex erat maximus, Cicero senator, & ij duces, & milites.

17. Tempore tamen suo Augustus, subtraxit proconsulib. & rectoribus prouinciarum, & senatoribus, ius deferendorum armorum. b quare sequentibus temporibus, dignitatum officia huiusmodi pacata & armis iuris non bellicis suffulta, dicta sunt. c

b Dion. Cassius lib. 53.
c Cassiodo. in forma comitiuæ, lib. 7. variarum, cap. 1.

In Creta ita, non omnibus, & nisi certis personis, arma tractare permissum fuit. d Apud Ægyptios vero, e sunt septem hominum genera, quorum alij sunt sacerdotes, alij qui *pugnatores* appellantur, alij *bubulci*, alij *subulci*, alij *institores*, alij *interpretes*, alij *gubernatores*, *nauales*. Tot sunt Ægyptorum genera, inquit Herodotus, à suo quodque artificio appellata: sed pugnatores vocantur *Calasiries* & *Hermotybies* à regionibus, quas incolunt, quibus nec ipsis licet vlli artificio operam dare, sed soli rei militari filio discenti à patre. Sic apud Græcos præcipue Lacedæmonios, & Corinthios, minimi fiunt opifices. Apud Scythas, Persas, Lydos, denique apud omnes fere barbaros, habiti sunt pro ignobilioribus ciuibus illi, qui artificia discerent, eorumque liberi: generosiores autem illi, qui à manuarijs operibus abstinerent, præsertim qui rei militari vacarent.

d Plutarch. in Lycurgo.
e Herod. in 2.

Lycurgus etiam diuisit milites f in sua republica ab agricolis, & philarchis, vt & Plato. g Quemadmodum & postea Athenienses separarunt conditione ordinem politicum, & iurisdictionis, ab ordine militari. h

f Plutarch. in Lycurgo.
g in Protagora & alibi.
h Plutarch. in Phocione.

Quare & horum omnium exemplo, etiam nunc in Gallia, & fere vbique terrarum tres ordines separantur, togæ, *inquam*, sacerdotũ, & militum.

Neque etiam fieri potest in tanta populi multitudine cui multa necessaria sunt eaque diuersa, vt tot diuersa vnus & idem profecto gerere possit officia. Neque etiam possibile est, imo nec expedit, omnes subditos alicuius regni armis tractandis assuescere: ex illis enim facilis ad audaciam transitus, & ad contemtum magistratuum & legum, armorum confidentia.

De conditione status nobilium & ignobilium.
CAP. II.

NObilitas, videtur esse *qualitas accidentalis in populo*, prout vsurpatur distinctio nobilium & ignobilium, in constitutione triũ statuum, vt & ex nobilib. ignobiles, & contra ex ignobilibus nobiles creari & fieri possint. Substãtia hominum quidem omnium omnibus communis est, eaque natura per se nobilis, vt *homo per se animal nobile, diuinum capax rationis, intellectus, & diuinorum, anima immortali constans & corpore, sed sui arbitrij, quod habet electionem boni & mali, iusti & iniusti, vitæ & mortis æternæ*. Fecit Deus hominem rectum, ipse autem desciuit ab hac rectitudine, & ab illo generati, alij plus alij minus. Et ex his qui desciuerunt nati, qui virtute in gradum amissum dignitatem suam reponunt: *alij* qui ab acquisita per majores, propria culpa decidunt. Vult natura ex bonis bonum generare: sed plerunque non potest. Vnde hæc nobilitas & generis, opinione potius quam reipsa absente virtute, & in imagine non in rei

Homo.

veritate

veritate consistit, & dici possunt *ἰυγενεῖς, non nobiles*. Ita mali à nobilibus orti.

2. Virtute aliqui fiunt illustres, veluti ex luce eius, manifesti qui antea delitescebant: vt contra, vitio alij fiunt obscuri, tenebris densissimis superuenientibus splendori maiorum. Quodammodo virtus freta potentia, vim potest maxime adferre, & semper id quod superat, est in excellentia alicuius boni, ex quo fit vt vis absq; virtute esse non videatur, *vt ait Aristot. a* Et ita vere nobiles ex virtute vbique sunt nobiles, qui vero tantum ex genere, domi solum ex lege non natura sunt nobiles: vt quidam secundum leges sunt serui, veluti nati ex ancillis nostris, in bello capti, nempe ex cõsensu statuentium, qui tamen natura sunt liberi: vt contra quidam ex lege liberi, qui natura seruile ingenium habent. & natura liberi, nempe meliores, & qui alijs imperare norunt & possunt vbiq; sunt liberi, etiam captiui, & ex lege seruientes: & alij natura serui, qui sibi dominari nequeunt, nec alijs, vbique serui, quanquam ex lege liberi a seruitio alterius & potestate habeantur. Quod sub monarchia præstantius consideratur: princeps enim prudens, non tam nobilitatem sanguinis, quantum, virtutis perpendit, vt tales, ex quocunque numero & ordine populi sint, ad gubernacula reipublicæ promoueat, quos idoneos magis existimet, & præponat inanibus nobilium vmbris: potius tamen illos honoret, qui cum splendore sanguinis, sua virtute maiorũ imagines augent.

a *polit. cap. 4.*

3. *Nobilitas*, est eminẽtia quædam, vel principalitas seu excellentia inter alias res sui generis, habens facultatem aliquam in illas, præsertim propinquas, influendi: secundũ descriptionem Ioannis Gerson. *b* Neq; est nobilitas sine quodam principatu: & quia præstantia & excellentia seu eminentia, diuersa sunt & diuersorum graduum, sic creatura quæ perfectior est in operationibus, ea & nobilior.

b *in tractat. de nobilitate, in 2. parte operum.*

Homo ratione aliarum creaturarum, in sua substantia in genere nobilior creatura, siue pauper, siue diues, siue plebeius vel alterius ordinis ad imaginem & similitudinem beatissimæ Trinitatis facta secundum tres potentias in vna essentia, secundum memoriam, intelligentiam & voluntatem. Nobilis rursum, in ratione, secundum duplicem portionem superiorem & inferiorem, quarum illa mascula, hæc muliebris. Et quantum ad partes heterogeneas corporis, vt sunt membra principalia & officialia *caput, cor, epar*: & minus principalia *pedes, manus, intestina, & viscera.*

4. *Rursum* inter homines, alia nobilitas concernens bona tẽporalia & corporalia, fortunæ scilicet & naturæ: idque tripliciter vno modo, & hæc bona habentur à progenitoribus, patribus, auis, atauis, & maioribus: vt in hac acceptione profertur popularis nobilitas.

Secundo, nobilitas, prout habentur hæc bona per industriam propriam, cum auxilio quorundam amicorum, vel sine eo. Sic *genus & mores, regina pecunia donat.* faciebat & antiquitus apud Romanos census equites. Et Athalaricus rex Senatui scribens, apud Cassiodorum, *c antiquas & inueteratas diuitias, nobiles facere* tradit.

c *lib. 1. variar. cap. 19.*

Tertio, prout habetur aliqua dignitas vel præcellentia super alios ex concessione regis alicuius, Imperatoris ac alterius superioris principis: Sic nobilitantur plebeij codicillis principis, vel eius beneficio. Eoque pertinet quod scribitur, *d hoc honore condignus est quemcunq; rex voluerit honorare.* Sacrilegij n. instar est, existimare indignũ, quem dignũ princeps dixerit, qui potest quos vult nobilitare, *Vt aiũt Cæsares Theodosius, Arcbadius & Honorius, e* & sunt isti nobiles creati & noui, ad quorum distinctionem, qui ex genere nobiles sunt, nolunt se dici nobiles, sed gentiles homines *gentilshommes*: quasi dicant se gentilitate seu ex gente sua propria, trahere nobilitatẽ, & illam habere antiquam. Genus est & familia, & gentilis, ex eadẽ natione seu nomine quorũ stemmata longius referuntur, vt nuper nobiles facti, dicuntur noui homines: atq; illorũ sententia, nõ omnes nobiles sunt *gẽtiles homines, quos vocant nobiles, de nom & d' armes & d' ancienne ligne*, alijs, *d' ancienne cavalerie*, verum omnes gentiles homines nobiles habentur, quamuis reipsa sint viles & turpissimæ vitæ.

d *Ester. cap. 6. vers. 11.*

e *in l. sacrilegii. 5. & ibi glossa. & Paul. Castrensis & Bald. de diversis rescrip lib. 1. C. tit. 26.*

5. Habet ita hæc nobilitas gradus, vt honoris gradus sunt atque dignitatis, & quædam dicitur *clara, præclara, inclyta, generosa, spectabilis, ingenua, egregia, insignis, illustris, regia, imperialis.*

6. Hæc nobilitas Naturę vel Fortunæ dicitur, alia est humana per se sola, quæ magis hominem eiusq; præcipuam partem nempe animam respicit, quæ moribus constat & virtutibus, per quam genere ignobiles euadunt illustres, & ex genere illustres illustriores: & si ab ea declinant, non obstante claritate generis, redduntur vere ignobiles. Quemadmodum *Cham, ex illustri genere Noachi natus, ex genere nobilis & liber, effectus est per peccatũ & maledictionem patris cum sua posteritate & seruus fratrum. f* Et vt virtutes habent gradus quibus splendidior & illustrior redditur earum possessor: sic contra, vitia habent defectiones & gra-

f *Genes. 9.*

& gradus ignobilitatis. quo magis enim quis declinat à virtute, eo magis ignobilior redditur.

7. Nobilitatem ex virtute philosophi vulgus, & Iurisconsulti, vt plerunque ex genere & concessa dignitate per principem metiuntur. Cuius rei fuit olim certamen inter Appium Pulcrum & Ciceronem. Appius quippe irridebat Ciceronis nouitatem, vt nouum Arpinatem, & iactans familiæ suæ antiquitatem & splendorem, putabat, ibi nõ esse nobilitatem, vbi non esset εὐγένεια, nempe *generis splendor*. Contra Cicero *a* eum admonet, vt paulo diligentius attendat, quid Athenodorus Stoicus de his rebus dicat, vt quid sit εὐγένεια, quid nobilitas, intelligat. Posse aliquem εὐγένειαν habere, & tamen nobilem non esse: cum pleriq; ex illustribus & bonis parentibus nati, sint flagitiosissimi, quos nemo vere nobiles dixerit, nisi dicamus, in malitia & crimine nobilitatem consequutos esse. *Sunt heroum filii noxæ.*

Παῦροι γάρ τοι παῖδες ὁμοῖοι πατρὶ πέλονται.
Οἱ πλέονες κακίους, παῦροι δέ τε πατρὸς ἀρείους. vt ait Homerus. *b*

Pauci enim filii similes patri sunt,
Pleriq; peiores, pauci vero parentibus meliores.

a lib. 3 epist.
b Odyssea 23.

8. Colligitur ciuilis nobilitas generis, ex præsumtione, quod præsumantur *ex bonis boni nasci*, nec *imbellem generent aquilæ columbam*, videaturque transfusa quædam pars patris in filios. Possint & dici nobiles, quasi *noti*. nobilis enim dicitur, quasi *noscibilis*, qui appareat, & cognoscatur. Sicut enim maiores fuerunt splendore noti, ita & illi: quamuis mali, qui ex illis nati sunt, cogniti sunt, & sic affulget maiorum nomen in illis: Verum si ipsi, laudis, gloriæ & virtutis maiorum imitatores non sint, in splendore & claritate maiorum constituti, redduntur vituperabiliores, vt quos exempla domestica non iuuarint. sic *nobile malum* dicuntur, hoc est, insignes & cogniti mali: quamuis enim & pater substantiam corpoream communicet, generalis tamen virtus non nascitur, sed quæritur ex propria persona: neq; ex anima parentum & ex mente, anima filij contraditur & transfunditur: & reiecta est, vt à veritate aliena, contraria Tertulliani sententia. quod virtute insignes fuerint maiores, id nostrum non est: quod ex illustribus nati sumus, hoc nostrum & illorum est: at vt tales simus nos ipsi debemus eniti, quia id nostrum proprie. nec est εὐγένεια seu bona & illustris natiuitas, ei qui malus est, sed potius κακογένεια, praua natiuitas vel genitura. Et hoc est quod dicebat Euripides,

ὁ μὲν γὰρ ἐσθλὸς εὐγενὴς ἔμοιγ' ἀνήρ.
ὃς δ' οὐ δίκαιος, κἂν ἀμείνονος πατρὸς
Ζηνὸς πεφύκῃ, δυσγενὴς εἶναι δοκεῖ.
Bonus mihi vir nobilis videtur:
Qui vero non iustus est, licet à patre meliore
Quam Iupiter sit, genus deducat, ignobilis mihi censetur.

Et rursum οὐκ ἔστιν ἐν κακοῖσιν εὐγένεια, παρ' ἀγαθοῖσι δ' ἀνδρῶν γένεσις. *Nulla nobilitas, seu splendor generis est inter malos, sed inter bonos tantum viros. Nobile,* inquit Aristoteles, *c id est, quod ex bono prodit genere. Generosum autem quod à sua natura non degenerauit.* Latius idem, *d* de moribus nobilium agens. *De moribus autem,* inquit, *qui fortuna bonis, quales efficiantur, deinceps dicamus. Nobilitatis mores sunt, vt ambitiosior sit qui nobilior est, nam omnes cum quid adsit, ad id solent coaceruare, nobilitas vero quædam maiorum claritas est. Præterea nobiles ad contemnendos maiorum suorum similes parati sunt, nam ea quæ iamdiu gesta sunt, honorabiliora sunt ad iactationemq; aptiora, quam quæ nuper facta. Est autem nobile secundum virtutem generis, generosum vero secundum quod non recedit à natura, quod non contingit nobilibus, sed multi humiles ac deiecti sunt. Est autem etiam in virorum generibus fertilitas quædam, sicut in agris aliquando: ac interdum si bonum genus fuerit, viri præstantes generantur. Rursumq; genus deiicitur. Degenerant autem ingeniosa quidem genera in mores furiosos magis, vt qui ab Alcibiade, quiq; à superiori Dionysio sunt: quiete vero in segnitiem, veluti qui à Cymone, Pericle, ac Socrate sunt.* Hactenus Aristoteles.

c 1. de natura animalium c. 1.
d Lib. 2. artis Rhetoricæ c. 15.

9. Ridendi veniunt, qui putant tantum nobiles, ratione sola generationis alicuius, qui *nobilis* dictus est, & inde alii post illum: & virtute nuper nobilitatos, vel beneficio principum dignitate donatos, contemnunt, & distinguendos à se putant: quasi vero eorum maiores non fuerunt aliquando noui, & aliquando primum cogniti similes aliis, & veluti si è cœlo soli lapsi essent ita facti nobiles, nõ cogitantes & illam nobilitatem consensu aliquando hominum probatam ex causa aliqua, posse ex contraria abrogari: adimitur enim & datur dignitas, vt intelligere facile sit, hoc esse accidentale & non substantiale hominibus, dici *nobiles* vel *ignobiles*. *Omnes nobiles & ignobilium maiores sunt,* vt ait Seneca *e si sejllus gerant dignos omnibus nobis totidem ante nos sunt, nullius non origo vltra memoriam iacet.* Et Plato ait, *neminem regem, non ex seruis esse oriundum: neminem non seruum, ex regibus.* Omnia ista longa varietas miscuit & sursum deorsum fortuna versauit. Quis ergo generosus? ad virtutem bene à natura compositus, hoc vnum est intuendum. Alioquin si ad vetera reuocas, nemo non

Nobiles noui.

e epist. 44.

non inde est, ante quod nihil est. A primo mundi ortu vsque in hoc tempus perduxit nos ex splendidis sordidisq; alternata series. Non facit nobilem atrium plenum fumosis imaginibus. Nemo in nostram gloriam vixit: nec quod ante nos fuit, nostrum est. Animus facit nobilem, cui ex quacunque conditione supra fortunam licet surgere. Quibus non est virtutis præstantia, generis claritas potius dedecori & ignobilitati est, quam laudi & gloriæ: neque amplius ea claritas prodesse potest, quam vt non possint latere si velint, & sint fabula vulgi dum degenerant: cum satius esset latere, quam ita misericordiæ vel reprehensioni patere. Turpitudo obiectu lucis insignior fit, atque conspectior, & nisi quis eam caueat, in tenebris natum esse & viuere melius foret: tempore nobilitas incipit, tempore desinit, virtute claruit, vitio sepelitur: neque impedit longa annorum series in maiorum stemmate computata, quominus adueniat interitus. Inanis est illa ambitio & gloria eorum, quæ prætereunt & desinunt, præteritorum multorum insignium memoria non est, nec nostri aliquando erit. Videmus annosas arbores, quæ seculis multis auctæ sunt, in momento a fulgure, ventis, radicitus conuelli, vel igne, vel securi deiici: & nouas plantas in arbores euadere. Vixerit homo centum vel pluribus annis, quamuis & multis laboribus nutritus & auctus fuerit: tamen in ipso momento concidit, & efflata anima in cadauer putridum & cineres resoluitur. Anima nobilitatis virtus est, hanc vbi deposueris, nihil remanet quam ignobile cadauer. Genus hominum vnum, vnus pater communis, vnus fons vniuersorum, qui vicissim mutatur, vt vnda superuenit vndam, & modo turbidus, modo nitidus ad vnumquemque nostrum peruenit, ea lege, vt quod ante clarum erat, mox obscurum fiat, & obscurum clarum. Vt etiam aqua fontis clari mox & sapores & colores induit terrarum, per quas permeat & præterfluit. Sanguinis si dicatur nobilitas transmissa in successores, numerari possunt aliqui, qui & cũ sanguine virtutẽ coluerũt, atq; hos vix, scio certe nunquam in ordinem vocare non desinet, sed si velit omnes ex eadem progenie aduocare, iam cogetur fateri & malos ex eadem progenie bonos numero superare.

10. Sapienter inter Romanos, equitibus lunulæ gestandæ designatę sunt in calceis nobilibus, vel in signum, quod post mortem ipsi transituri essent super lunam, aut ab antiquissimis orti Euandro, qui *proselini* dicebantur, aut, quod verius puto, vt admonerẽtur instabilitatis rerum humanarum, ne essent elati, cuius rei exemplo est luna, quæ ex obscuro progrediens, clara, & rursus obscura fit: aut vt monerentur, audientes esse debere imperio Imperatoris, sicut luna solis. *a*

Quo obsecro, dicebat Macrius Imperator, scribens ad senatum, nobilitas ipsa, nisi morum benignitas adsit & humanitas? Siquidem fortunæ munera etiam patum dignos exornant: animi virtus propriam cuique gloriam conciliat. & claritas quidem generis, diuitięque atque id genus reliqua, etsi beatorum propria putentur, minime in ipsis, vtpote ab alijs prodita, laudantur. *b*

a *Plutarch in problema. prob. 71.*

b *Herodian. li. 5.*

11. Nobilibus priuilegia vel præcipua supra communia cum plebe, fuerunt concessa: merito quidem: tum quod pro reipublicæ salute excubent, vitam periculis exponant militiæ, & sint veluti membra principis, & pro sæpe populo, subeantque curas publicas. Voluit Romulus *c* itaq;, penes patritios auspicia esse, iustum imperium domi militięq habere. Idem Romulus *d* solis patritiis senatum, sacerdotia, magistratus, iudicia, ac totam denique rempublicam tradidit, plebeijs culturã agrorum, & rem pecuariam, & quæstuarias artes: quod tamen non semper obtinuit: nam & posteris temporibus, maxime vrgente democratica administratione, plebs peruenit in senatum, & magistratus & sacerdotia cœpit, & res iudicauit, & rempublicam ipsam omnino capessiuit.

c *Liuius in ora. P. Decii [illegible] aduersus patritios, & oratione Claudii aduersus plebeios.*

d *Dion Hal.*

12. Apud Ægyptios *e* Calasiros & Hermotybies, qui arma tractabant, hoc eximij honoris solis habebatur, cum sacerdotibus commune, vt singulis duodecim aruræ essent exemtæ & immunes. Erat autẽ arura, centũ cubitorum Ægyptiorum quoquo versus. Ægyptius vero cubitus Samio par est, Calasiriorumque milleni & Hermotybium alij totidem, circa regem fungebantur annuo satellitum munere, accepta quotidiana annona.

e *Hero. in 2.*

13. Sicut & Theodosius & Valentinianus Cæsares, *f* immunitatem omnium onerum & collationum, dederunt agris limitaneis, quamdiu tenerentur a militibus: quod suo seruitio compensarent has exactiones, & fidelius pro his conseruandis inuigilarent: cuiusmodi possunt esse & dici nobilia bona, quæ olim dabantur vtenda militibus, postea facta ad vitam, & dehinc hæreditaria, dicta feudorum nomine, quæ immunitatem habent ab alijs oneribus quam militaris seruitij, ex propria natura feudi, nisi sint feuda conditionata & impropriе feuda. *Omnes*, inquit Cicero, *g boni semper nobilitati fauemus, & quia vtile*

f *l. 1. in fin. de fundis limitrophis lib. 11. C. tit. 49.*

g *Cic. pro Sestio.*

M *est rei-*

est republica, nobiles esse homines, dignos maioribus suis: & quia valere debet apud nos clarorum hominum bene de republica meritorum memoria, etiam mortuorum.

Sic vt & in filios eorum, cum memoria, remuneratio iam fatis concessorum, in persona filiorũ fiat & honoris, imo etiam alicubi fortunarum inducatur cõmuni omniũ cõsensu.

Quare & Basilius rex, vel magnus dux Ruthenorum seu Moscouitarum, etsi in nobiles valde fuerit durus, vtpote qui eos vel in aula apud se esse, vel in bellum ire, vel legationem obire proprijs expensis iuberet: nihilominus tamen, ex adolescentulis filijs Boiaronũ, hoc est tenuioris fortunæ nobilium, paupertate oppressos quotannis assumere, eosq; in stipendijs positos habere solitus erat. a

a *Sigism. liber Baro li. 1 rerũ Moscouiticarum.*

Lege Venetorum etiam, ab antiquo ad hæc vsq; tempora seruatum, vt Galeariæ seu triremis cuiusq; nauarcha, octo nobilium pauperum filios, ad quamcunq; partem proficiscatur, cum septuaginta nummorum aureorum stipendio secum ducat: illisque victui necessaria, qualia nobiles habere debent, impartiantur: simul vt aromatum libras quater mille sine nauli alicuius solutione & gratuito, singulis importare permittat. Veruntamen per senatus suffragia, hi nobiles de multis pauperibus supplicibus deliguntur. b

b *Pet. Martyr. lib. 1. legationis Babylonica, circa fin.*

Errata quæ possint accidere ordinibus seu tribus statibus populi. CAP. III.

QVIA tres ordines populi introducti & distincti sunt, vt quemadmodum contigit in fidibus & imparibus tonis, harmonia & concentus ex diuersis conditionibus sequeretur: prospiciendum est moderatori harmoniæ, ne mutentur, aut confundãtur, aut æquẽtur toni & status, & vt quilibet suum conseruet locum & ordinem, quo modo & quo tempore oportet.

2. In primis autem totius reipublicæ status & ordo nutabit, si quod requiritur in corpore non inueniatur in capite. c Si princeps ea prudentia & arte non vtatur, quæ necessaria ei est ad vtilitatem & rectitudinem reipub. conseruandam. Si cæcus cæcum ducat, ambo in foueam cadent. Si citharœdus non nouerit concordantias seu concinnitatem ex acutorum grauiumq; sonorum mistura accommoda, nihil præter cacophoniam & inæqualem æquitatem concinet. Nec culpa est citharæ, quæ per se sonora erit, neq; fidium, quæ possunt optimæ esse, sed vtentis cithara & imperiti musici, qui cuiusq; toni non nouit mistionem & concentum. Vt sæpe nauis optima armata suis necessarijs instrumentis, anchoris, velis & similibus, imperitia proretę qui clauum tenet, in scopulos, syrtes & vortices delapsa confringitur, & vectores vna submergit. Et sæpe quoq; in republica optimi ciues, optima plebs, boni nobiles, meliores ecclesiastici, verum principis stultitia, imperitia, negligentia totam rempublicam confundit, & aliquando ei, & sibi interitum parat. Erratur hic, quia princeps non nouit ordinis sui gradum, & dignitati eius non respondet, & ita suum ordinẽ confundens, reliquæ ordinationi aperte officit: non secus quam si caput mania vel stultitia lædatur, membra corporis statim perniciem immedicabilem sentiunt, nisi mens prius conualescat.

c *Leo summ. pontifex ad episcopos Africanos, epist. 87 c. 1 relata à Gratiano in c. miramur 5. §. quod si in quibuslibet, 61. distinct.*

3. Vt item quando populus ordinem suum, nempe subiectionis & obedientiæ relinquit, & concupiscit capitis ordinem, & imperare cupit, nisi contineatur vi capitis in suo ordine, turbat reipublicæ harmoniam & pacem, se immiscet rebus ad se non pertinentibus, DEI aduersus se prouocat iram: qui enim potestati resistit, ordinationi Dei resistit, & acquirit sibi damnationem.

4. Peccant & principes in hac ordinatione, dum ecclesiastici extra suos fines transeunt, & negotijs secularibus se immiscent, aut seculares ad spiritualia & ecclesiastica tractãda, ex auctoritate proprij ordinis properant: sicque miscentur sacra prophanis, cœlum terræ, superiora inferis, anima corpori. Quorum omnium remedium est, scil. in proprium ordinem recipere, propria tractare & curare, ad hæc tamen opem sibi mutuo præbere, tanquam membra eiusdem reipublicæ Christianæ, in qua secularia egent spiritualibus, & spiritualia temporalib. d Reddenda quæ sunt Cęsaris Cæsari, quæ Dei, Deo. Tunc n. vniuersus politicus & diuinus ordo confunditur, si sua cuiq; iurisdictio non seruatur.

d *c. imperium s. & i q. quoniam idem, 10 distin. c cum ad verbum 96. distin.*

5. Nobiliores & opulentiores plebecula abutuntur, potissimum in democratica republica, dum sibi etiam eam conciliant inescationibus beneficiorum, quibus eam in suam sententiam suasq; pertrahant partes, vt suos magistratus diuturniores faciant, & interim ambitioni suæ & cupiditati satisfaciant, & dum ita aucupati fuerint auram populi, priuatim eam sibi subijciant & aristocratiam vel tyrannidem suffragijs, quæ mercati fuerint, plebis sibi parent.

6. Iulius Cæsar ideo, cum functus fuisset consulatu, C. Memmio Lucioque Domitio prætoribus, à L. Antistio Tribuno plebis postulatus, ad securitatem posteri temporis, in magno negotio habuit, obligare semper annuos

suos magistratus, & è competitoribus non alios adiuuare, aut ad honorem pati peruenire, quam qui pepigissent propugnaturos absentiam suam: cuius & pacti non dubitauit à quibusdam iusiurandum, atq; etiam syngrapham exigere, *vt ait Suetonius.* a

a *in eius vita cap. 23.*

7. Tiberius Gracchus Mancinianæ deditionis contagium metuens, quia sponsor fœderis fuerat, prætextu quod plebis ab agris depulsæ misereretur, pro distributione agrorum suis rogationibus contra nobilitatem plebem concitauit, verum contraria techna à plebe obtruncatus est. siquidem cum obuia manu nobilitatis & populi in Capitolium profugisset, plebemque in defensionem salutis suæ manu caput tangens hortaretur, præbuit speciem regnum sibi & diadema poscentis, atq; ita duce Scipione Nasica, concitato in arma populo, quasi iure oppressus est. b

b *Luc. Flor. in 3.*

8. Atque Aristoteles, c *Præterea*, inquit, *tyrannica machinamenta omnia videntur esse popularia: ceu licentia seruorum & mulierum & puerorum, vt sine metu scili et legum viuant: vt velint: permulti enim huiusmodi statum ciuitatis amabunt, cum permultis dulcius sit dissolute viuere, quam modeste, cum tamen compesci, ac non licere facere quicquid quis velit, vtile est, nempe si quid iure prohibetur, aut æquo, bono honestaue repugnet.*

c *lib. 6 Politic. cap. 4.*

9. Abutuntur & populo & subtilius in perniciem principatus, & ad suam ambitionem, interiores principum aulici, id est, aures & oculi regum, qui primos ordines sanctiores cōsilij ducunt: dum suæ factionis, & qui suis voluntatibus inseruiant, eligunt aut nominant ad magistratus & pręposituras, dignitatesque, officia, & beneficia: non quidem dignos, sed quibus vt instrumentis suæ voluntatis clam & per obliquum abuti possint, & quibus vt suis creaturis & beneficiarijs imperare libere queant, illi autem non ausint obsistere. Quo fit, vt sæpe per illos moliantur plura in rempublicam, curent deligi ex statibus & populo qui sibi faueant, vt nec quidem cum ratione audeant illis aduersari. In qua re vigilare principes debent, & efficere vt officia & præposituræ dignitatum à se, non ab alijs, immediate pendeant, vt habeant officiarios, & magistratus liberos, & nulli alij quam sibi adstrictos & deuinctos.

10. Propter metum vero ad seditiones deueniunt, qui pœnas formidant ob maleficia commissa, qualia sæpe isti magnates committunt, atque hi, contra quos paratur violentia, præuenire volentes, priusquam malum patiantur, sibi multos deuinciunt, quibus omnia conturbent: vt apud Rhodum nobilitas, contra plebem insurrexit, metu iudiciorum, quæ sibi parabantur.

11. Fauet interdum plus æquo nobilitati in præiudicium plebeiorum & ecclesię princeps, quare opponuntur vtrique qui ex illis ordinibus sunt. Et aliquando sequitur tanta inuidia plebis in ipsam nobilitatem, vt vel inuisa, vel causa seditionis & rebellionis fiat, quanquam vtilitati publicæ non ita fieri expediat. Inconsultus enim populi furor, iusto aliquo dolore, vel inani suspicione commoti, efficit ne exitus negotij male cœpti expendatur. Sic Genuenses anno 1507. pulsa nobilitate, statum popularem induxerunt, Paulo Nouio viro plebeio ad summum honorem immodico populi fauore euecto. Sed eos rex Ludouicus armis subegit: Paulum Nouium capite plecti iussit: id tamen non potuit efficere, vt hæc Liguriæ præclarissima ciuitas dominos non mutauerit. d Fuit in Hungaria anno 1514 hominum agrestium, maxime hominum concursus, qui excutere decreuerant nobilium de ceruicibus iugum, & ducem sibi cōstituerunt Georgium Sichelium, hominem audacissimum, cuius auspicijs non paucas ediderunt strages nobilium, diuitum, sacerdotum, matronarum, vrbium, & oppidorum donec fuerunt cæsi a Iohanne Vaiuoda, & dux illorum captus sæuissimis cruciatibus excarnificatus, necatus. e

d *Surius in comment. rerum suo tempore per orbem gestarum.*

e *Surius vbi supra.*

11. Præcauit hanc cladem Casimirus rex Polonorum, in comitijs habitis apud Lenciciam, anno Domini 1480. sub Alexandro III. pontifice summo, quibus inueterata consuetudo vel corruptela procerum seu nobilium erga plebem abrogata est, lege anathemate in committentes, per episcopos ibidem conuocatos, sancita. Inoleuerat enim superiorum principum Polonicorum negligentia barbarus mos apud proceres & equites Polonos, vt iter facientes, quotiescunq; & vbicunq; collibitum esset, agros atque prata agrestium atq; oppidanorum depascerentur, ac non solum pabulum, sed etiam victum omnem ipsis imperarent, & effractis horreis atq; cellis auferrent: neque contenti quantum libuisset absumsisse, iumenta è pascuis, ex stabulis, atque etiam iuncta curribus & aratris vtenda vel potius ad cursum abutenda abducebant, atque defatigata vel enecta dimittebant, vel sibi si placuissent retinebant. Adhæc in possessiones & facultates morientium episcoporum, ac cęterorum sacerdotum inuadebant, easq; crudeliter diripiebant, quin & præfecti principis idem faciebant, & principis horrea, prædia

dia fiscumq; bonis, cultus diuini ministris, & egentibus addictis, augebant. *a* Quæ omnia tunc lege prohibita sunt, populo ob id iam in rebellionem tacite conspirante.

a Martinus Chrowerus li. 6. de gestis Tolosanorum.

13. Contra optimatum & nobilium aut patritiorũ iniurias, plebi fuit in democratia Romanorum legibus prospectum, vna Tribuni plebis, primum vt quotannis quinq;, dehinc plures à plebe crearentur, qui auxilio plebi etiam aduersus consules essent. Altera, vt Tribuni sacrosancti essent. Tertia, ne his honor nisi plebeijs pateret. *b* Habebant Tribuni tantum intercessionem, vt iniurijs, quæ illis præsentibus fierent plebi, se obijcerent, prehensionem vero non haberent, *c* nec iuri dicundo preessent.

b ex Diony. Hal. arn. 6. Liuio li. 2.

c Gellius lib. 13. cap. 12.

14. Antea Romulus in ciuitate condenda cũ patritios extulisset, & plebeios depressisset: ne illis horum inuidia obesset, aut si illorũ potentia circũuenirentur, effecit, vt ambo inter se sanctissimo vinculo clientelæ coniungerentur, & patritijs plebeios, & patritios plebeijs cõmendauit, & ex illis plebi eligere sibi patronos concessit, lege lata eius sanctissimi fœderis: vt patroni clientib. incognita iura traderẽt: causam eorũ in foro re postulante defenderẽt: vt vicissim clientes patronos domo deducerẽt, eosque in collocandis filiabus, si ita opus esset, pecunia subleuarent. At communi sanctione neutris licere voluit, se inter se, aut nomen deferendo, aut testimonium dicendo, aut suffragium ineundo, aut cum inimicis sentiendo, lædere, alioquin lege de proditione a se lata teneri, eumque sacrum Deo esse, hoc est, impune occidi licere. *d*

d vide Diony. Halicarnass. & Gellium, li. 5. c. 13.

15. Est aliquando nobilium, seu eorum qui se *genere nobiles* dicunt, tanta sordes auaritiæ, vt negotiationibus se adijciant, & ita plebeiorum commercia intercipiant, vel duriora & difficilia reddant, qua ratione Cæsares lege lata, vt morbo adhiberent conueniens remedium, interdixerunt nobilibus & genere splendidioribus, negotiationes, aut illas exercentes nobilitatis exuerunt priuilegijs & militaribus prærogatiuis. *e*

e Leobilierus, 3. de commer. & mercatur lib. 4. C. tit. 63. l. vni. negotiat. ne militent. lib. 12. C. tit. 35.

16. Populus aliunde, plerunque abutitur licentia & libertate vel indulgentia principum, & gubernatorum, & quia bestia multorum est capitum, vix in vnam saltem sanã conuenit sententiam, & in eam condescendens, non diu in ea perseuerat: mutationibus & suspicionibus obnoxius, sine ratione actus instituẽs, aut perficiens: vt certe administratoribus rerumpublicarum, illi se credere non sit tutum, aut auram popularem aucupari, vel ea frui, securum. Non enim sibi potest imperare, & quod semel probauerit, vel momento horę detestari incipit, & contra: vt satius sit in medio mari, inter hostes, inter feras, quam arbitrio populi viuere. Audimus enim & legimus, *f* plebem & populum Hebræorum Dominum nostrum Iesum Christum, tanquam regem summa cum animi alacritate excepisse ingredientem ciuitatem Hierusalem, & paucis post diebus eundem publice ad supplicium crucis postulasse. Notat inconstantiam populi, & periculosam amicitiam Aristophanes in equitibus, vt vix reperias ad nutum eius ex inferioribus per eum ad diuitias & honores euectum, qui male non excesserit vita, & euomere quod habuerit coactus non fuerit. Tiberius Gracchus plebis fautor, & ad eius arbitrium leges ferre conatus, in seditione necatus. *g* Hoc idem permultos, in administratione reipublicę ad multitudinis arbitrium, passos fuisse nouimus, qui temere populari aura subleuati, eo imprudentes deuenere, vt nec se luto recipere, nec peruersum iam reipublicæ ordinem corrigere possent. *h* Nam statim mores & ingenia populi mutare conari, eaque nouis legibus moderari extemplo velle: non modo non facile, verum nec tutum quidem omnino est, vt res quæ nullo tempore & ingentibus viribus indiget. *i* Sunt exempla Aristidis, *k* Cimonis, *l* Phocionis, *m* & aliorum virorum præstantium, qui postquam aliquandiu populo placuerunt, imo iustissime vixerunt: tamen vel exilio, vel supplicio affecti sunt. Quandiu indigentia vel necessitate aliqua premitur populus, supplex & humilis valde, & ad eos à quibus se iuuari arbitratur, totus inclinat: at vbi se sensit bene habere, maxime dum diuitijs affluit, de se mirifice præsumit: vnde & ad libertatem vel modico vento impulsus, se accingit iugum superioris quantumuis æquissimi principis, excutere, & nisi tum, dum audere incipit, reprimatur, periculosum, ne quod temere exorsus est perniciose perficiat. vbi vero imminentem vigilantis principis manum considerat, eadem leuitate qua cœperat præsumere, in se ipsum redit. quo pertinet iucundissima comœdia & fabula Aristophanis, *n* dum fingit, postquam egit de cantu & honore auium, illas sibi ciuitatem struere voluisse, seu democratiam, cœtum, *inquam*, vndequaque circumseptum, cum sibi in omnibus sufficientes sibi viderentur: & in omnibus ab hominibus aues fuisse obseruatas, pro auspicijs, nauigatione, seminatione tempestatib. & similibus, vnde etiam sibi vindicare deorum honorem ausæ erant: tandem tamen metu Iouis aliud consilium cœperunt.

f Loquit ex sacrosanct. euangelus.

g Appia. lib. 1. de bello ciuili.

h Plutarch in vita Ægidis.

i Plutar. in poli.
k Plutar. in Aristide. Herodot. in Vrania. Diodo. Sicu. li. 11.
l Æmil. Prob. in Cimone.
m Diodo. Sicu. lib 15.

n Aristopha. in auibus.

De

De extraneis seu peregrinis. CAP. IV.

IN populo, regno, ciuitate, quidam dicuntur *regnicolæ*, quidam *originarij*, quidam *extranei*. Extranei à regno & ciuitate dicuntur *peregrini*: qui enim ex gente nostra oriundus non est, ille extra patriam propriam cum sit, apud nos *peregrinari* dicitur, ideo & *peregrinus* est. *a* Illi peregrini *extranei* dicuntur. *b* In Gallia isti extranei & peregrini dicuntur *albini*, hoc est, alibi nati, *c* vel melius *aulici*, quasi aduenæ, mutatione modica literarum.

2. Vt autem regionum mores diuersi sunt, sic & inde nati diuersum habent morum habitum & rationem: & proinde non possunt simul conuenire sine aliqua antipathia, quæ tandem aliquando excitant in republica motus & seditiones, & læsionem vel subuersionem consueti status. Elati, superbi, bellis assueti, facile pacificis & mansuetis vim inferunt. Mali & mollitiei dediti, bonos corrumpunt mores. Et Vlpian. *d* *Qui mancipia*, inquit, *vendunt, nationem cuiusque in venditione pronuntiare debent. Plerumque enim natio serui, aut prouocat, aut deterret emtorem. Idcirco interest nostra scire nationem: præsumtum enim est, quosdam seruos bonos esse, quia natione sunt non infamata: quosdam malos videri, quia & natione sunt, quæ magis infamis est.* Sic à gentis origine peccata arguit Ezechiel Propheta, *e* *Hæc dicit Dominus Deus Hierusalem, radix tua & generatio tua de terra Chanaan, pater tuus Amorrhæus, & mater tua Chetæa, &c.* Mores in vna prouincia sæpe diuersi, & diuersa studia, vt non mirum sit, si inter regnorum incolas, qui longo interuallo distinguuntur inuicem, hæc inueniantur varia, & sæpe contraria.

3. Quemadmodum in Italiæ locis annotauit Philalethes Polytopiensis, *f* ciuitatum diuersas, & studiorum & artificiorum inclinationes: *Amant*, inquit, *Florentini philosophiæ partem, qua principes rerum caussæ traduntur: plurimi faciunt Calabri Græcas literas: Neapolitani, Ethruscas: Lucenses, diuinas: Veronenses, politiores: Vicentini, philosophiam moralem. Bononienses, mathematicas artes. Veneti, rem musicam: Ferrarienses, Patauini, Salernitani, medicinam: Senenses, Dialecticorum argutias: Perusini, ius pontificium: Mantuani, Hebræorum literas: Papienses, sophistarum nugas. In mercaturis: Florentini, callidi & cupidi rerum: Lucenses, fideles: Genuenses audacissimi, lucriq; caussa laborum tolerantissimi. Veneti, præsenti pecunia emunt & distrahunt. Mediolanenses, vitium rei vendentes, liberè dicunt, & fidem vsque ad mortem seruant: in bello Perusini strenui: rapaces Piceni: præcipites Calabri: fortes, sed inconsulti Æmiliani: stratagemata norunt Spoletini: crudeles Ferrarienses & Placentini: felices Senenses: truces Romani: animosi Bononienses, sed parum ducibus obedientes: maritimis bellis Genuenses strenui: terrestribus pecudes languida: Neapolitani strenuè hostem aggrediuntur: resistunt Fauentini: dexteri Pisaurenses clypeo: acres Laudenses: Patauini & Veronenses optimi equites: Papienses vix fugiunt: Vicentini victi ad vindicandum accenduntur: Veneti optimi in classibus: Brixienses excellentes in exstruendis vallibus, aggeribus, & cuniculis: Bergomates in dolis & cratibus: Piscentes, & reliqui Ethruriæ stupratores & crudeles: Florentini optimi exploratores: in instrumentis præstant Venetorum pecunia: puluis pyrius Ferrariensium: galea Mediolanensium: equi Neapolitani: carri Placentini: clypei Parmenses: tentoria Cremonensium: enses Taruisiorum ad Saranallum: lancea Papienses: Calcaria Viterbiensium: Pistorienses pugiones.* Hæc Philalethes, & plura de Italorum proprietatibus, ex quibus forsan hodie cum tempore plura immutata inueniri poterunt.

4. Demosthenes autem, *g* Macedones vsque adeo barbaros dictos ait, vt neque ex his olim frugi vllum mancipium emi potuerit. Et *h* Thessales natura infidos & inconstantes Quibusdam & visum, vt

Anglia peccatrix, Germania fraudis amatrix,
Gallia dat vites, nutrit Britannia lites.

5. Dio Cassius dixit, Gallos *i* *ad quascunque res inexplebili cupiditate ferri, ita neque audaciæ, neque timoris modum scire. Alexandrinos ad audenda omnia satis promtos, temerarios ad exsequenda quæcunque proposita, ad bellum tamen eiusq; labores ineptissimos, in seditionibus vitæ prodigos.* Iulius Maternus ad Mauortium Lollianum scribens: *Quædam gentes*, inquit, *ita à cœlo formatæ sunt, vt propria sint morum vnitate perspicuæ: Scythæ immanis feritatis crudelitate grassantur. Itali fiunt regali semper nobilitate præfulgidi: Galli stolidi: acuti Siculi: luxuriosi semper Asiatici, & voluptatibus occupati: Hispani elata iactantiæ animositate præpositi.* Ita de Gallis Maternus sentit, cum tamen Liuius illis tribuat robur, & in bellis præstantiam, quæ & Romanos superauit, sæpe cum illorum regali assignata nobilitate: tribuit & Pœnis, vt alij, perfidiam.

6. At inter ipsos Gallos, Christophorus Longolius *k* nominat *Britones duros, vafros Normanos, religiosos Francos, industrios Flandros, mites Lotharingos, faciles Andegauos, bellicosos Vascones, Burgundos feroces: Picardos alacres: frugi Santones atque Pictauos: Narbonenses fideles: fortes Aruernos: Hannonios pertinaces: magnani-*

a vt in principio tituli nouellæ, vt differentes iudices, &c. authent. omnes peregrini, C. communia de successi. in l. 1. C. de hæred. instituend. l. sed etsi conditioni. § solemus, eod. tit. P.
b in tit. non licere habitatoribus Metrocomiæ loca sua ad extraneum transferre, lib. 11 C.
c vt notat Boerius ad §. fin. tit. de testamen. & in decis. 13. Guiliel. Benedict. in c. Raynutius, ad verba, vxorem nomine Adelasiam num. 1042 de testam.
d in l. quod si nolit, §. qui mancipia vendunt. de ædilitio edict. lib. 21. P. tit. 1.
e cap 16. v. 3.
f lib. 1. quæstionum Forcinatum.
g Oratio 3. contra Philippum.
h Olynthia. 1.
i lib. 39. histor. Rom.
k in oratione de laudibus diui Ludouici & Francorum.

magnanimos Senones, versutos Cenomanos, militares Bituriges.

a ad Titum. 1. vers. 12. 7. Cretenses *mendaces*, dixit D. Paulus. a Iuxta versiculum Epimenidis:

Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί.

Cretenses semper mendaces, mala bestia, ventres pigri.

b lib. 45. 8. Et Liuius: *b Atheniensium populum fama est*, inquit, *celerem, & supra vires audacem esse, ad conandum: Lacedæmoniorum, cunctatorem, & vix in ea quibus fidit ingredientem.*

9. Henricus porro Bebelius, in prouerbiis Germanicis: *Pons*, inquit, *Polonicus, monachus Boemicus, Sueuica monialis, miles Australis, Italorum deuotio, Alemanorum ieiunia, fabam valent omnia.*

10. ANTIQVI Græci tres populos improbitatis notarunt, his versibus:

Λυδοὶ πονηροί, δεύτεροι δ' Αἰγύπτιοι,
Τρίτοι δὲ πάντων Κᾶρες ἐξωλέστατοι.

Id est:

Lydi improbi, post hos secundi Ægyptij,
Tertijq; Cares perditissimi omnium.

Notarunt & trium nationum insignem improbitatem ænigmatice, dicentes, τρία κάππα κάκιστα, tria pessima k, nempe trium nationum, quæ per c nomen incipiunt, *Cappadocum, Cretensium, & Cilicum.* quod quidam detorserunt in *Cornelium Syllam, Cornelium Cinnam, & Cornelium Lentulum.* Multa alia nationibus quibusdam propria in vitiis & moribus, notat Alexand. ab Alexand. longiori oratione, *lib.* 4. *c.* 13. quæ prætermitto.

11. Vnum addam, quosdam ex cœli constitutione, & occasione rerum, quæ in locis nascuntur, varios quoque mores natos putasse. Nam quædam nationes sunt, quæ occulta ingenia & solertia gignant, *vt quibus est aer purus & tenuis, veluti Athenis*: aliæ, quæ retusa & hebetiora, *vt quibus crassus & pinguis, sicut Thebis*: ita ex cœli rigore vel inclementia, nonnunquam & syderum statu vel influxu: sed & ex bonitate agrorum, & affluenti copia voluptatum, impingunt quidam: superbiunt & recalcitrant virtutibus: vt alij contra, sterilitate & penuria locorum, ad latrocinia se conferunt, talemque vitam, qua viuere possunt, assuefaciunt. Cuius generis sunt, qui in montanis, desertis, & incultis locis esse coguntur.

12. His similia plura adferri possent, de vitiis & virtutibus prouinciarum, & ciuitatum, & nationum, quę ostendunt quandam distinctionem naturarum hominum in illis degentium, quibus tamen generaliter fides non est adhibenda, eò quod plura confecta sunt contra nationes peculiari odio scribentium, vel temeritate iudicij. Sunt enim quidam vsque adeo ad sententiam dicendam de nationibus leues, & præsumtuosi, aut maledici, vt cum ab aliquibus alicuius prouinciæ singularibus hominibus vel bene vel male excepti fuerint, vel ex paucorum cognitis moribus, velint de tota natione sententiam ferre, decepti propria temeritate. quemadmodum mihi contigit aliquando sermonem conferre cum Germano quodam, qui dicebat, *se maximam partem Galliarum peragrasse, & annotasse mores Gallorum leues, esse ad amicitiam quidem pronos, sed in ea inconstantes.* Risi certe, quod putaret breui tempore transeundo se è moribus iudicare potuisse, cum vix potuerit ipsa ædificia videre: & mores, qui ex diuturno tempore constantur, exiguo tempore diceret se cognouisse: & amicitiam expertum Gallorum leuem, cum notitiam vix habere potuisset, nec animaduerteret, in hoc differre ab aliis nationibus Gallos, quod amicitiam iure hospitalitatis omnibus, etiam peregrinis offerant, cum sint aperto & nitido pectore: at vbi vident indignos peregrinos tali amicitia, fastuosos, qui se putent, se non ex honestate Gallorum, sed sua ob merita ad amicitiam prouocari, sapienter diffugiunt tales, taliumq; hominum familiaritates: aut vbi intellexerũt, istos in externa hypocrisi colossos regios, nihil intus habere aliud, quã paxillos, bitumen, aranearum telas, & similia mortuum receptacula. Neq; sunt ideo Galli reprehendendi, si decepti, ficta & personata grauitate extraneorum, allecti ad honorem & reuerentiam eorum, postquam cognouerunt ea omnia tantum esse fucata & personata, desinant talem amicitiam persequi. Hoc enim esset stolidissimum, nec ingenio candido Galli dignum, vmbras virtutum pro virtute colere, & errore detecto in eo perseuerare. Perseuerant enim alioquin in amicitia, & dilectione, & fide eorum, quibus ea debent, nisi ab extraneis inficiantur aut corrumpantur decepti.

13. Aristoteles, c *gentes quæ frigidas regiones incolunt, & quæ per Europam sunt*, ait, *animo quidem abundare, ingenij vero & artificij parum habere, ea propter magis in libertate perseuerare, disciplinam vero reipublicæ difficulter recipere, ac finitimis dominari non posse. Quæ vero Asiam incolunt ingenio & arte abundare, sed animositatem non habere, & ideo parere dominantibus; & perseuerare seruire Græcorum genus, vt mediam regionem locorum sortitum, sic etiam amborum esse participem, nam & animosum & ingeniosum esse. Ex quo fiat, vt in libertate degat, & disciplinam reipublicæ optimæ recipiat, & vnius reipublicæ consti-* c Arist. lib. 7 polit. c. 7.

constitutionem sortitum, imperare omnibus possit.

14. Quamobrem commixtio gentium facit, vt vnà cum moribus iam imbibitis, & quodammodo naturalibus, fiat commixtio morum, & corruptio bonæ institutionis: nisi à legislatoribus prospiciatur, & remedio aliquo, veluti antidoto, medeatur. Et non sine causa Aristoteles *a* disputatum tradit, *vtrum communio maris, turba nautica, naualis potentia, sint vtilia aut damnosa ciuitatibus.* Ex eo maxime, quod frequentare aduenas quosdam, alienis educatos moribus & legibus, inutile putatur ad rectam ciuitatis disciplinam, & turbam popularem multiplicari ex vsu maris.

a *7 politic. c. 6.*

15. Aut certe contingunt ex diuersarum nationum in vnum conuentu, *seditiones*, donec altera pars alteri cesserit. Non enim possunt diuersi, imo sæpe cōtrarij se mores compati, *sicut accidit Budæ, mortuo Sigismundo Imperatore, Rege Vngariæ, ante Alberti Austriaci coronationem: nam ciuitas ex Vngarica & Germanica gente constans, tumultu excitato, fere ad interitum peruenit, & cum Alemani seu Teutones vellent ciuitati dominari, tandem per Vngaros obsessi, in domibus, sine discretione sexus aut ætatis, sublati sunt.* *b* Meminit Aristoteles de similibus seditionibus propter admissos peregrinos ad ius ciuitatis, & ad inhabitandum: qui vbi fortiores se esse arbitrati sunt, ipsos ciues indigenas propriis locis voluerunt deturbare, aut pepulerunt, aut Rempublicam turbarunt. *Seditiones*, inquit, *c concitat peregrinitas, donec simul in eandem conspirationem deuenerit. Vt enim non ex quauis multitudine constituitur ciuitas, ita etiam nec in quouis tempore. Quapropter quicunque adhuc inquilinos susceperunt, vel aduenas, omnes fere seditionibus iactati sunt, ceu apud Sybarim vnà cum Troezeniis incoluerunt Achæi. Postea in maiorem numerum crescentes Achæi, Troezenios pepulerunt, vnde pollutio illa exorta est Sybaritis à Thuriis. Idem fecerunt Sybaritæ contra eos, qui illos receperant, nam plus habere volentes, de suis agris pulsi sunt. Et apud Byzantium peregrini in oppressionem ciuium coniurati, cognita re, prælio & armis expulsi sunt. Et Antisssæi exsules ex Chio susceptos, tandem armis deÿcere coacti sunt. Zanclei vero, qui Samios receperunt, mox ab eis sunt propria ciuitate deiecti. Apolloniatæ, qui sunt in Ponto, incolis receptis seditione agitati sunt. Et Syracusani, cum hospites & conductores milites fecissent ciues, in seditionem & prælium inciderunt. Et Amphipolitæ, receptis Chalcidensium colonis, pulsi tandem ab illis sunt fere omnes.*

b *Æneas Sylvius in historia, & Fulgosius lib. 9. c. 7.*

c *Aristot. 5. polit. c. 3.*

16. Non omni tempore licebat peregrinis Spartam adire, sed præstitutis diebus, quod à Lycurgo sancitum, auctor est Thucydides, *ne omnis politiæ eius fierent, ac inde discerent, quo in virtute proficerent.* Alij malunt morem hinc enatum, ne à peregrinis mores inficerentur, siquidem corpora peregrina, & peregrina consectatur oratio, noua autem oratio καινῆς καινὰ ἐμφύει, vnde affectiones oriri multas, necessum foret. Probat & Plato *hospitum expulsionem peculiarem, & barbaris omnibus. Eratosthenes auctor est, hospitum eam expulsionem.* *d* Et lex vetat *peregrinum, ne in murum ascendat.* *e*

d *Cælius Rhodiginus lib. 11. lectionum antiquarum, c. 5.*

e *Cic. lib. 2. de Orator.*

17. *Ceterum*, non omnino peregrinorum aut extraneorum contemnenda societas, vt enim arbores transplantatæ deponunt noxiam substantiam, mutata cultura & terra, vt fertur de Persicis, sic quidam alio commigrantes, meliores effici possunt boni, & ex malis optimi, vt contra boni transeuntes ad infectos mores, infici possunt.

Proinde hic delectus habendus peregrinorum erit, & suspecti quidem haberi possunt, antequam cognoscantur: at vbi cogniti fuerint tales, qui nihil officere, aut prodesse societati reipublicę possint, non eo nomine solo, quod alienigenæ sint, contemni aut reiici debent, non secus quam merces à barbaris translatæ, nobis commodæ, vel quæ ex vsu & vtilitate nostra sunt, vel esse possunt, non ideo reprobantur, quod à barbaris processerint, mores & virtutes non nascuntur cum hominibus, sed fiunt, mutantur, emendantur & poliuntur, neque tam ortus, vel à quibus natus, inspiciendum, quam qualis sit, qui ex peregrinis dicitur. Atheniensis schola, *vt recenset Plutarch. de exsilio*, peregrinis fere tantum inolaruit, non ciuibus propriis. Si sectam Peripateticam spectes, Aristoteles fuit ex Stagirita: ex Ereso, Theophrastus: Strato, è Lampsaco: Glycon, ex Troade: Aristo, ex Cea: Critolaus, Phaselites: si Stoicam sectam perpendas, Citiensis fuit Zeno: Cleanthes, Lyssius: Chrysippus, Solensis: Diogenes, Babylonius: Antipater, Tarsensis: Atheniensis Archedemus in Parthos migrauit Babylone, atq; ibi successionem Stoicam reliquit. Nunc quoq; probatissimus & optimus quisq; peregre viuit, non quod pulsus fuerit, sed quod emigrauerit. *Et non est Propheta sine honore, nisi in patria sua, & in domo sua.* f Refert Pomponius Iurisconsultus, *g* *Hermodorum quendam exsulantem in Italia Ephesium, fuisse auctorem decemuiris Romæ, legum 12. tabularum, quæ reformarunt vniuersam rempublicam.* Quin etiā qui tantopere commen-

f *Diui Matth. c. 6. v. 4.*

g *l. 2. § postea ne dinutius, de orig. iur. P.*

commendata habuerunt sua iura ciuitatum, Romani, externis detulerunt imperium, vt Traiano, & aliis deinceps. Et quamuis Solon Atheniensibus præter eos, qui sacra, aut genus, aut stirpem antiquissimam haberent, ius ciuitatis nulli peregrino dari mandauerit, tamen excipere conatus est: Nisi ei, qui aut perpetuo exsilio patria pulsus esset, aut alicuius artis causa cum penatibus & domo Athenas commigrasset, quamuis illa lex postea à Pericle emendata, alia fuerit.

18. In multis etiam Rebuspublicis attrahuntur ad ciuitatem peregrini. *a* Est etiam lex in quibusdam ciuitatibus, vt satis sit ex matre ciue esse genitum, & eodem pacto spurios multæ recipiunt, atq; propter defectum legitimorum ciuium, tales ciues faciunt: paucitate enim hominum inducti, his vtuntur legibus. Quod si abundent multitudine, paulatim excludunt, primo libertini generis homines, deinde eos, qui ex matre solummodo ciues sint: tandem non nisi ex vtroque parente natos ciues, pro ciuibus habent, sed hæc successu tẽporis iam ciuitate facta populosa.

a *Aristot. 3. polit. c. 3.*

Nec dubium est, *conuenas ex diuersis locis eodem coëuntes; vrbes plures communi consensu adificiis coniunctis condidisse*, qui alio nomine *σύγκλυδες* & *σύνοικοι* appellantur. Alexander Magnus ciuitate sui nominis Alexandria condita, singularia priuilegia, eaque magna, concessit his, qui eò conuenirent ad habitãdum: vnde breui tempore, vndique confluentibus hominibus, ea in splendidissimam euasit ciuitatem. *b* Idipsum fecit Theseus in Athenarum ædificatione, & alij plures.

b *Iosephus lib. 2. de bello Iudaico.*

Sed nihil prohibet, ciuitates ex iisdem hominibus reparari & augeri, quibus prius fundatæ & institutæ sunt. Liquet autem, ciuitates & regna, principatus & alias colonias, non ex vno genere hominum, semper in vnam societatẽ conuenisse, sed ex pluribus: quare impossibile videri non debet, aut absurdum, si ex eadem diuersitate conseruari & augeri possit.

19. Scriptum ita legimus, *c Romulum ciuitatem suam conflasse, non ex vno genere hominum, sed ex Albanis, peregrinis, & auxisse ita postea successores, admissis etiam hostibus in numerum ciuium, fœderibus transactis bellis, vt nunquam fuerit intermissa à maioribus largitio & communicatio ciuitatis.* Qua arte sibi Romani imperium dilatarunt, & tutius confirmarunt, vt contra nihil aliud Lacedæmoniis & Atheniensibus videtur fuisse exitio, quanquam multum armis valerẽt, nisi quod victos bello, exosos haberent, nulloq; commercij iure dignos ducerent.

c *apud Plutarch. & Dionys. Halicar.*

Fuit ciuitatis Romanæ, Romani domicilij largitio, postea in tribum descriptio, & tertio, honorum petitio, quæ tria verum & ingenuum ciuem faciebant. Proficiscuntur autem à domicilio multa commoda, tum maxime sacrorum, dignitatis, libertatis vrbis, fori, ludorum, festorumque dierum. Qui in censum & tribu um erat relatus, ex eo ciuis & liber, si ante seruus, efficiebatur. Fuerunt diuersa iura separata ciuium, à peregrinis, quæ pendent ex præscriptione legis, vt etiam in omnibus ciuitatibus vel more vel consuetudine sunt quædam iura, priuilegia ciuium, quæ nec à nobis scribi possunt, nec generaliter definiri, cum illud ex arbitrio & ciuili cuiusque ciuitatis, reipublicæ, aut regni iure positiuo, determinandum sit.

In vniuersum autem illud probandum erit, quod hactenus concessum fuerit singulis, vel si probandum non censeatur, communi consensu, auctoritate eius, cui potestas data est, reprobandum. Clarum enim est, *vt ait Aristoteles, d* quod si quid boni proueniat ex peregrinorum commixtione, ciuitas id bonum susciperet: sin aliquid mali, caueri ab eo facile erit, per leges iubentes ac determinantes, quos oporteat, & quos non oporteat, admiscere.

d *Aristot. lib. 7 polit. c. 6.*

20. Atque ita distinguere debemus, & modum, quo quis habitare dicitur locum, & vsum priuilegiorum loci: nam ex his facile intelligetur, quando conducat reipublicæ, vel reiicere, vel admittere peregrinos, & in quantum oporteat illis subuenire & fauere: peregrini enim simpliciter, possunt dici *hospites*, & transeuntes, qui non elegerunt domicilium apud nos, & omnino extranei: cum quibus nullum ius familiaritatis est, neque sunt nobis confœderati. Remansit hodie vox inter Gallos appellationis eius: dicimus enim hospites aduenas, alienigenas, & transeuntes, *hostes*: quo nomine olim dicebantur peregrini, & non confœderati, omnino alienigenæ: hodie autem, hostes non ita: sed illi, cum quibus bellum indictum est, nominantur, *e* qui olim perduelliones, non hostes dicebantur *f* Et Cicero: *g Nos autem iam non hospites, sed peregrini atq; aduenæ nominabamur* Et rursum: *h Qui proprio nomine perduellis esset, is hostis vocaretur, lenitate verbi tristitiam mitigante. hostis enim apud maiores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus, &c.*

e *l. hostes. 24. de captiuis & postlimi. reuers. P.*
f *l. hostes, 118. de verb. sig. P. l. quos nos hostes, 234. de verb. sign. P.*
g *Cic. contra Rullum*
h *1. Officior.*

21. Isti peregrini certe transitu contenti esse debent, neque de moribus locorum, vbi sunt non appellati, iudicare debent, vt etiam de incolis dixit Cicero. *Peregrini*, inquit, *& in-*

cola

solæ officium est, nihil præter suum negotium agere, nihil de alieno inquirere, minimeq; in aliena republica curiosum esse. Neque, vt ait diuus Augustinus, *in his, quæ per regiones variantur, disciplina vlla melior graui prudentiq; Christiano etiam est, quam vt eo modo agat, quo agere viderit ecclesiam, ad quamcunq; forte deuenerit. Quod enim neq; contra fidem, neq; contra bonos mores iniungitur, indifferenter est habendum, & pro eo, inter quos viuitur, societate seruandum est. & sequenda consuetudo eorum, inter quos versamur, si aliis nolumus esse scandalo.* a

a *Diuus Augustinus ad Ianuarium, epist. 118. c. 1 & epist. 119 c. 18 vnde sumitur c. 11. illa autem, 12. distinct ca Gratia fa it, cap q e con tra. t d stinct. c quoq ue, 41. distinct*

Exprobrarunt Loth viri nequam Sodomitæ, suo more volentes abuti hospitibus eius, illo defendente, & dixerunt: *b Ingressus es vt aduena, nunquid vt iudices?* Nimia curiositas & inquisitio peregrini, in terra aliena efficit præsumtionem, quod ad explorandum venerit, & malo animo sit in eam rempublicam. ξένοι hospites dicuntur Græcis. Cum exteris tamen, cum quibus bellum non erat, erant amicitiæ aliquando contractæ, publicæ vel priuatæ, illæq; magnæ, quæ per ius hospitij fiebant, & domus communicabatur aduenienti hospiti, *c* data tessera hospitalitatis. Proprie autem, habita ratione huius iuris hospitalitatis, quod gratis fit ex iure societatis & amicitiæ, cauponæ, vbi peregrini transeuntes recipiuntur soluta pecunia, dicuntur *diuersoria*, vulgo quamuis hospitia vocentur: in quibus hospites viatores transeuntes etiam inuiti recipere coguntur, qui hospitium publicum professi sunt, & instituerunt cauponam tabernariam publicam. *d*

b *Genes c 19. vers. 9.*

c *Gellius lib. 5. c. 13 Liuius l b. 37 meminit de hoc iure sæpe Cicero, & alij.*

d *l. 1. §. fin. furti aduers. nautas, lib 47. P. tit. 5.*

22. Incolæ, alienigenæ, & extranei quidem sunt à loco, vbi resident: sed is incola dicitur, qui in aliquam regionem, non suam scilicet, domicilium suum contulit: Græci vocant πάροικον vel μέτοικον. *e* Differt autem ab hospite incola, quod incola elegerit domicilium in loco, & ibi habitator sit: *f* at hospes non dicitur habitare, sed tantum hospitari. Atque tantum interest inter habitatorem & hospitem, quantum inter domiciliū habentem, & peregrinantem, *vt ait Vlpian. g* Sed nec ille incola dicitur, qui non vt domicilium habet, negotiandi tantum causa pergulam tabulamve habet; sed potius hospes, & tamen non aduena; quia aduena dicitur, qui aduenit, mox inde profecturus: *h* aduenam Græci ἄποικον appellant, *domo profugum*, colonum aduenientem, non πάροικον; *i* quia domicilium sedesq; fixas non habet. Aduenas, Plato *k* cauponarias & meritorias artes exercere, in aliena ciuitate siuit. Tamen iubet, *l* eos post exactos viginti annos, collectis sarcinis, aliò habitatum commigrare. Aduenam putant communiter eum, qui nō est ciuis, aut inquilinus, & qui ex aliquo longinquo loco in aliquod oppidum venerit *Inquilinus*, qui in alieno & priuato loco habitat: sed inquilinus potest esse & ciuis oriundus ex loco, quamuis in alienis ædibus habitet: incola non item, quia alterius loci ciuis est. Et ita incola à ciue differt, quod capax non sit priuilegiorum ciuitatis, quamuis in ea habitet, nisi ei concedatur, & fiat ciuis. Ciues facit, origo, manumissio, allectio, vel adoptio. Incolas domicilium facit. In eodem autem loco singulos habere domicilium, non ambigitur, vbi quis larem, rerumq; ac fortunarum suarum summā constituit, vnde rursus non sit discessurus, si nihil auocet: vnde, cum profectus est, peregrinari videtur; quod si redit, peregrinari iam destitit. *m* Plus est, esse ciuem, quam incolam, ita & incola alicuius loci esse pot st, & alterius ciuis, in vtroque tamen parere debet magistratui vtriusque, & vtriusque ciuitatis muni cipalibus oneribus est subditus. *n* Incolæ domicilium colligitur vel ex declaratione eius, quod dixerit, se eligere domicilium, *o* vel quod per decennium ibidem commoratus fuerit. *p* Quod autem ad priuilegium ciuis pertinet, peregrinus habetur, nisi admittatur vel com nunicentur iura his modis, quibus in vnaquaque ciuitate moris est communicari. Hæc enim iura ciuilis cuiusque sunt positiui, *vt paulo ante dictum*, aut consuetudinis, in quibus sequi oportet, quod placuerit, & frustra tractaretur de moribus Romanis in ciuitate communicanda alibi, quam Romæ: cum populi & ciuitates singulæ, propria iura hac de re habeant, ad pacem & societatem peregrinorum visa conuenientia, & ad eos probandos, antequam admittantur in ciues, & ad eos discernendos, donec recipiantur, accommoda.

e *in l pupillus, 239. § incola, de verb sign. P.*

f *C. in lege 203. §. 1 de verb. sig.*

g *l 1. § habitare de his qui deiecer. vel effuder lib 9 P. tit 3.*

h *vtrung, per l heres absens, 19 de iudic lib. 5. P. tit. 1.*

i *d. l. pupillus, 239 § aduena, de verb signific. Isidor l b 10. Etymol*

k *lib 11 de leg.*

l *lib. 8. de legib.*

m *l ciues, 7. de incolis, lib. 10. C. tit. 39.*

n *l incola, 29. ad municipa. lib 50 P. tit 1.*

o *vt in c. fin. de paro h. Parochi.*

p *l 2 de incolis, lib. 10. C.*

23. Sicut apud Athenienses μέτοικοι seu hospites inquilini inhabitantes soluebant populo annuatim duodecim drachmas. *q* Et in Gallia olim allophyti seu albini assem fisco, nisi adoptarentur in regnicolas, seu naturalitatis literas à rege acciperent. Quod tributum non sine causa indictum videbatur, nempe vt facilius sciretur, quot essent extranei & alienigenæ in regno, ne aliquid moliri possent, si plures essent, in rempublicam, quod facile dignosci poterat capitationis summa inita & collecta.

q *Iulius Pollux lib 3 onomasticon, c. 4. mulieres six. Isæus.*

Expedit autem non tantum ciuitati, sed etiam regno, notum esse, quot sint alienigenæ, quot hospites vel incolæ, ad pleraque præcauenda,

uenda, quæ aliis nationibus fuerunt infausta: nam si numerus hospitum & alienigenarum, vel aduenarum, excedat numerum ciuium, vel si officere in aliquo possit ob mores diuersos, vel factiones secretas, vel cœptas, vel quia cum huiusmodi natione, cuius sunt, bellum indictum sit, conuenit exhaurire hoc onus à republica, & iubere illud migrare. semper tamen cum causa expulsio esse debet, eaque legitima, ne barbarico more inter homines sine vlla peregrinorum commiseratione viuatur, & ne incidant in reprehensionem Spartiatarum, quibus exprobratur ab omnibus ξενηλασία, id est, *hospitum expulsio.*

Aduenam, inquit Deus, *non contristabis, nec affliges eum.* a *Et si habitauerit aduena in terra vestra, & moratus fuerit inter vos, non exprobretis ei, sed sit inter vos quasi indigena, & diligetis eum quasi vosmetipsos.* b

a *Exod. 22. v. 21. & cap. 23. vers. 23.*

b *Leuit. c. 19 vers 33.*

Neque tempore famis etiam pellendos vrbibus peregrinos & extraneos, admonet D. Ambrosius: c *Feræ feras*, inquit, *non expellunt, cur homo expellit hominem: exuit hominem, qui cibum egenti negat. Præterea peregrini nobis victum inferre consueuerunt, hos nolumus necessitatis tempore, qui omni vita nos pauerint. Nostra interdum familia, pleriq; etiam nostri apud illos sunt, reddamus, quod accepimus: frumentum ab extraneis suscipis, nec illis impertis. Quid illum eii. is qui te pauit? Nec enim canes nobis existentibus in mensa patimur fame mori, quin aliquid porrigamus.*

c *Ambros. lib. 3. de officiis, cap. 7.*

De Magistratibus in republica vel principatu.

CAP. V.

ARistoteles d inter partes, quibus ciuitates consistunt, octauam & postremam constituit eorum, qui publicam gerunt operam, & qui in magistratibus gerendis occupati existunt *Ciuitas enim*, inquit, *absq; magistratibus esse non potest.* Necessarium igitur est esse, qui magistratus gerere valeant, & hoc munus sufferre, vel perpetuo vel ad tempus. Nec minus, quam leges, magistratus esse in republica necessarios, imo si collatio fiat ad vtilitatem vtriusque, magis expedit, populo habere magistratus bonos, quam leges. Et Plato sæpenumero magistratus optimos legibus anteponit, quod leges absque illis videantur omnino inutiles; eas enim seruabit nullus: magistratus autem optimi, ipsi sibi sint leges, atque vis legum & auctoritas non consistit in literis, vel in scriptura: nihil enim hæc possunt, sed in eo, quod magistratus eas confirmant, exhibentque omnibus earum opem implorantibus; ita & leges per magistratus, qui eas executioni mandant, firmæ sunt, & ipsi firmi per leges, *vt ait Demosthenes.* e Nam & quãdo leges nondum erant, omnia manu & arbitrio boni principis, (*qui est primus regni sui magistratus, & origo aliorum, qui ab eius potestate vel populi in democratia pendent*) regebantur per eos, qui iuri dicundo præsunt, effectus rei & legum accipitur, parumque est ius in ciuitate esse, nisi sint, qui iura regere possint. Et quod ad magistratus attinet, initio ciuitatis Romanæ, constat, reges omnem potestatem habuisse: & his exactis, duos consules, rursumq; alios creatos magistratus, *vt exponit Pomponius Iurisconf.* f Magistratus viua vox legis loquens, *vt Marcianus de iure honorario dixit.* g Et Cicero, h *Magistratus*, inquit, *lex est loquens.*

d *lib. 4. polit. cap. 4.*

e *contra Midiam.*

f *in l. 2 in princip. & §. post originem, de orig. iur. in P. lib. 1. tit. 2.*

g *in l. nam & ipsum, 8. de iust. & iur. lib. 1. P. tit. 1.*

h *3 de legib.*

2. Quibus præcipua cura rerum incumbit, & qui magis, quam ceteri, diligentiam & solicitudinem rebus, quibus præsunt, debent: hi *magistri* appellantur. Quin etiam magistratus per deriuationem à magistris cognominantur, *vt tradit Paul. Iuriscon.* i *Legum ministri*, inquit Cicero, k *magistratus: legum interpretes, iudices: legum denique, idcirco omnes serui sumus: vt liberi esse possimus.* Magistratus nomen Romani, est eorum, qui curam & iurisdictionem habent & potestatem in sibi commissos, vel maiorem, vel minorem, ab eo tempore dicti, quo creatus est magister populi, à quo, qui minorem potestatem acceperunt, dicti Magistratus, *vt explanaui alias.* l Vocarunt namq; aliis nominibus, aliæ nationes huiusmodi præpositos, *vt tribunos, centuriones, decanos,* אלהים *eloim, deos, iudices:* שרים *scharim, principes, archontes decuriones,* aliisque nominibus tum ratione administrationis, quam idiomatum, distinctis apud singulos populos. Et Plato, m præter ciuis nomen, tradit, principes suos varius nominibus vocare populum: in pluribus enim dominos, in populari gubernatione principes, Athenis saluatores, auxiliatiosque, & custodes.

i *in l. 57. quibus. de verb. & rer. signif. P.*

k *pro Cluentio.*

l *lib. 18 syntag. vniuers. iur. cap. 4. ex Pomponio Laeto de magistratib. & Varro. lib. 4 de lingua Latina.*

m *in Dialogo 1. de regno. vel de iusto.*

3. Sunt & potestates aliæ aliis maiores, & distincti ordines magistratuum, & alij maiores, n alij minores, alii populares, alij minimi: alij ciuiles, alij criminales: alij militares: alij municipales: alij diurni, alij nocturni. o

n *explicat Gellius lib. 13. cap. 14.*

o *de quibus omnibus Iuris. Pomponius d. l. 2. de orig. iur. & Pomponius Laetus proprio libello. de magistratib. & nos lib. 47. Syntag. iur. c. 12. 13. & seq.*

4. Ceterum cuiuscunque generis sint magistratus, siue maiores, aut minores, ad reipublicæ salutem pertinet de his ita disponi, vt tales eligãtur, qui possint per partes sibi commissas recte munere suo fungi, & secundum negotia sibi commissa: plures enim in magnis ciuitatibus & regnis, ad singula opera deputari debent, *vt idem ait Arist.* p melius enim ita

p *d. c. 15.*

singula

singula curantur, atque si plures sunt, & sufficiat multitudo ad gerendos magistratus, vt omnes sint participes: si temporarij tamen sunt, non statim repetere debet officium, vel non, nisi ob necessitatem, vel post multos intermissos annos. Contrarium tamen in paruis ciuitatibus, in quibus penuria hominum, vel saltem sufficientium, & repetere, & continuare munera, aliquando compellit ciues, imo & necessitatem subeundi creationem vel nominationem priuatis & reluctantibus imponit *a* iustis pœnis & remediis, *quemadmodum & narrat Xenophon, b* Sophonetum prætorem, declaratum decem minis mulctatum, quod munus recusasset. Publica vtilitas semper præferenda priuatæ, cum nemo tantum nascatur sibi soli, sed etiam patriæ suæ commodis & vsui. *c Non solum nobis nati sumus: ortusq; nostri partem patria vendicat, partem amici.* Et latius: *d Nullum est periculum, quod sapiens pro salute patriæ vitandum arbitretur. Hæc enim secum loquitur, non mihi soli, sed etiam, atq; adeo multo potius natus sum patriæ. vita quæ fato debetur, saluti patriæ potissimum soluatur.* Arist. *e* etiam: *Oportet*, inquit, *publicorum publice exercitationem fieri, & simul non debet quisq; ciuis se suum existimare, sed omnes ciuitatis: particula enim ciuitatis vnusquisq; est: cura autem singularum particularum respicere, nata est ad curam totius.*

Et Plato. *f* Officium quidem gubernandæ patriæ si iustum sit, voluntarium esse deberet: tamē quia probi viri neq; ambiunt honorem & præmia, quæ proponuntur gerentibus, minime ambitiosi honores nō sectantes, & tanquam non lucri cupidi præmia nō cupientes, additur mulcta pro illis cōpellendis, vt & munus sit illis simul necessarium & voluntarium pro vtilitate reipublicæ cōmodis. *Nemo sponte*, inquit, *ô Thrasimache ad gubernandam rempublicam accurrat.* Recusauit & Moyses ab initio præfecturam populi, dicens Deo: *Mitte quæso, quē missurus es. g* Saul se occultauit, ne regnū acciperet. *h* Hieremias illud quoq; recusasse fertur, *vt refert Eusebius Pamph. i* Subit mentem simile, quod rescriptum est à Leone & Anthemio CC. *k Nec pretio*, inquiunt, *nec precibus ordinetur antistes. Tantum ab ambitu debet esse seposi tus, vt quæratur cogendus, rogatus recedat, inuitatus effugiat, sola ei suffragetur necessitas excusandi. profecto enim indignus est sacerdotio, nisi ordinetur inuitus. Locus*, inquit Diuus Augustinus, *l superior, etsi administretur, vt decet, indecenter tamen appetitur.*

a *Vlpian in l si quis magistratus, 9. & Calistratus IC l honor municipalis, 14. § fin de muneribus & honorib. lib 50. P. tit. 4. nisi sit proposita iusta excusatio. vt in tit 5. eius li. 50. de excusat. munerum, cum simil vulgarib.*
b *lib 5 de Cyr. min expedi.*
c *l. vnic § 15. de ventre in possessionem mitten. P. l. postliminium, 19 § filius quoque familias, de captiuis & postliminio reuers P.*
d *Cic. Offic. 4. ad Herennium.*
e *Polit. lib 6. c. 1.*
f *Dialog 1. de Iusto.*
g *Exod. c 4.*
h *1. Reg. c 10. v 2. 18 & 22.*
i *lib 12. de præparatione Euangel. c. 4.*
k *in l. si quemquam, 31. de episc & cler.*
l *Diuus Augustinus lib. 9. de ciuitate Dei.*

5. Porro, quamuis ciuitas multis indigeat præpositis & præsidibus, tamen non omnes illi dicendi sunt magistratus ciuiles: quanquam ad opera quædam reipublicæ eligantur. Ita sacerdotes, qui pompam ducunt præcones, legati, duces militiæ, puerorum, mulierumq; curatores, & similes, non dicuntur magistratus. Sed maxime, *vt ait Aristoteles, m* illi magistratus sunt appellandi, quibus datum deliberare de quibusdam, & statuere, & maxime hoc extremum. Nam iubere, imperiosius est, *secundum eundem Aristotel.* quamuis secundum Iurisconsultos, quibusdam magistratibus Romanis & iubere concessum sit, quod tamen Vlpianus, *n* dixit esse magis imperii, quam iurisdictionis. Proinde nec conceditur omnibus magistratibus, veluti municipalibus, qui tamē habent iurisdictionem. *o* Consentit Plato: *p Profecto enim iudiciorum*, inquit, *constitutiones, quodammodo iudicum electiones sunt. Omnem namque magistratum necesse est quorundam esse etiam iudicem: non tamen iudex omnis necessario est magistratus & princeps, quanquam iudex ea die, qua iudicium peragit, magistratus est non vilis.*

6. Apud Romanos quoq; iudices à magistratibus fuisse diuersos liquet, cuius rei argumentum esse ait Sigonius. *q* quod magistratus aut iudices darent, aut edictum interponerent: iudices causa cognita iudicarent: illi iudices cogerent; hi in iudicium coacti venirent: illi, populi suffragiis; hi plerunq; sorte: illi ex vniuersis; hi ex certo plerunq; ordine allegerentur. In iis, quod quisq; ediceret, obseruaretur: in his, quod pleriq; statuerēt, spectaretur. Iudices deniq; sententiam ferrent, magistratus iudicum sententiam pronuntiarent.

7. Iudices dederunt primum reges, nomine suo iudicantes, cum omnibus superesse nequirent rebus ipsi. deinde Romæ & alibi expulsis regibus, qui supremam gesserūt auctoritatem, vt consules; postremo prætores: siquidem iudices dandi licentia eius est magistratus, vel potestatis, penes quem est iurisdictio, hoc est, potestas iuris statuendi. Fuit autem iurisdictio à regibus in consules vel alios magistratus maiores, vt à consulibus ad prætores, quod significauit Vlpianus Iurisconsultus, *r Ius dicentis*, inquit, *officium latissimum est: nam & bonorum possessionem dare potest, & in possessionem mittere, pupillis non habentibus tutores constituere, iudices litigantibus dare.*

8. Ordo & distinctio iudicum Romanorum habuit œconomiam; vt alij essent rerum priuatarum, alij publicarum: & horum iudicia priuata, quæ de litibus, in quibus agebatur de iniuria illata, priuatis fiebant, vt publica, de his, quibus populus vel respublica læderetur.

m *lib. 4 polit. c. 15.*
n *l 4 de iurisdict. om. iud. o. lib. 2. P tit. 1.*
o *Paulus Iurisc. sen. l. ea quæ magist. 26. ad mun. 1. ipa. lem, lib 50 tit 1.*
p *Plato lib aut dialog 6. de legib.*
q *in l de iurisdict. om. iud. lib 2. P tit. 1.*
r *l. 1. § huius studij, de iustit. & iur. P. vide quæ publica iudicia. et q; capitalia vel non, in l 1 & 2. de pub iud lib. 48 P tit 1 & l. 4 instit iuris ciuilis, tit 11. de public iudic.*

Priuatarum rerum iudices dicebantur, vt *iudices arbitri, centumuiri, decemuiri litibus iudicandis, & recuperatores*: rerum vero publicarum iudices, *duumuiri, perduelliones, populus Romanus, & decuria iudicum.*

9. Iudices dati differebant à datis arbitris, vt arbitrium & iudicium eorum: *a* nam arbitrium, seu actio arbitraria, est, in qua, qui iudex datus est, non ad certam formulam aut summam, vt in iudicio adstringitur: sed ei permittitur, ex æquo & bono, ex cuiusque rei propositæ natura, secum æstimare, quemadmodum actori satisfieri oporteat. *b* Sunt autem isti iudices arbitri dati à prætore, non autem arbitri electi à litigatoribus, qui ex compromisso sententiam dicunt. nam istis parendum est propter compromissum aut pœnam adiectam in illo contra non parentem: illis autem, propter prætoris imperium, quia legitimam potestatem acceperunt. *c* Possunt dici iudices tales delegati, vel à principe, vel à magistratu habente potestatem. *d* sic confertur iudex datus à principe, & delegatus à iudice, à Gordiano Cæsare, *e* sunt isti iudices extraordinarij; siquidem princeps vel alius dicitur dare iudices in priuatorum vel aliis caussis, qui vel priuati sunt, vel iurisdictionem quidem habent; sed non in eos, quibus dantur iudices, vel non habent alioquin in causis eorum.

10. Centumuiri, erant iudices electi ex 35. tribubus terni, ex quibus & decem viri ius dicebant de litibus vsucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum, aut ratorum, seu hereditatum, & similium causarum priuatarum, præerant decemuiri centumuiralibus litibus, *vt ait Dio Cassius. f* Atque, *inquit Sigonius*, hæc quidem ita, vbi de iure erat controuersia.

11. Cum vero de factis lis inciderat, tum à prætore iudex vnus dabatur, aut recuperatores ad minimum tres. Qui autem vnus iudex datus erat, is vnum aut plures iudicij socios sibi solebat adiungere. Recuperatores autem, *vt ait Festus*, primum dicti sunt, qui inter populum Romanum, & ciuitates peregrinas, de rebus priuatis reddendis, recipiendisque cognoscebant: ea enim recuperatio dicebatur, dehinc recuperatores ad alia translati sunt, qui sunt veluti nostri cõmissarij, & ita dati in prouinciis a prætoribus, vel è conuentu, vel è cohorte prætoris.

12. Publica iudicia, & publici iudices antiquitus de maiestate, parricidio, seu homicidio, de peculatu, & similibus cognoscebant. Exercebantur autem illa iudicia primum per reges, duumuiros, aut populum, aut quæsitores, prout res patiebatur, qui de criminibus dictis quærerent, cognoscerent, & iudicarent. Iudicium populi primum de Coriolano fuit, qui à plebe tributim tum primum suffragia ineunte, in exsilium pulsus est. Ex quo, *teste Dionys. Halicarn.* institutum est, vt qui peccasse viderentur, ad populi iudicium adducerentur; vnde magnæ opes populi emanarunt. Cum autem sæpe ad populum rei fierent, obseruatum est, vt centuriatis comitiis de perduellione tantum iudicaretur, de ceteris autẽ omnibus tributis, atq; iudicia populi, vsq; ad annũ sexcentesimum quartum vrbis hoc pacto celebrata sunt. Cum autem vsus postulabat, ex senatusconsulto vel dictator vel consulum alter, ambove vel prætorum aliquis, de crimine publico quærere iubebatur: qui iussus erat, is quæsitor dicebatur. Propterea quæstores constituebantur à populo, qui capitalibus rebus preessent, & appellabantur *quæstores parricidij, vt scribit Pomponius Festus*, & illi erant quæstores pro causarum necessitate occurrente decreti.

Post annum sexcẽtesimum quartum, Censorino & Manlio Coss. quæstiones perpetuæ sunt introductæ, Carbone forum tenente, *vt ait Cicero, g* atque prætores sunt instituti Romæ, qui quæstiones sortirẽtur, de parricidiis, maiestatis, ambitus, repetundarum, & similium. Et fuerunt ipsi postea ordinarij quæstores, extra quos adhuc aliquando pro negotiorum & personarum grauitate, reis quibusdam ad populum factis, extra ordinem alij quæsitores ex antiqua consuetudine constituti sunt.

13. Formaque harum quæstionum hæc, vt à prætore, qui quæstionem sortitus esset, cum selectis iudicibus, aut quæsitore edititio cum edititiis iudicibus exerceretur: quorum illud in ceteris iudicibus: hoc in ambitu & sodalitiis obseruatum est. Iudex quæstionis à Cicerone & Asconio appellatur, princeps iudicum, qui fuisse iudicatur is, qui primus iudicum sententiam ferret, qui erat homo priuatus, maxime impedito prætore in negotiis publicis, *Vt colligitur ex Cicerone. h*

14. Consilium erant illi, qui in decurias distributi feruntur fuisse, quas prætores vrbani, non sorte, sed iudicio iurati confecerunt. Quoniam autem ex ordinibus iis, apud quos iudicia essent, seligebantur, selecti iudices appellati sunt.

Ordo iudicum fuit primũ penes senatum, ex quo

a Cic. pro Q. Rosc. Comœdo

b vide Caium in l. 1 §. & Vlpian in l. 2. de eo quod certo loco. l. 13 tit. 4. & 533. de actio. versi loco

c can. si quis episcopus, 36 §. arbitrati, c. a iudicibus 33. §. quod de arbitris, 2 q. 6.

d l. fin. & l. apertissimi. 16. C. de iudiciis, lib. 3. tit. de offic. & pot. iud. delega. in tu. po. tit. 20, tit. de offic. eius. cui mandata est iurisdict. P.

e in l. à iudic. §. de iudiciis. C.

f lib. 54.

g in Bruto.

h in Bruto.

ex quo primum tantum prætor consilium aduocabat. In ea sententia Dionysius & Polybius, *a* dicunt, iudicia à Romulo patritijs tributa, & ita iudicia in potestate Senatorum fuisse. Ex lege C. Gracchi iudicia translata ad equites & eorum ordinem, *vt liquet ex Appiano Alexandrino, & Velleio Paterculo, Varrone libro de vita populi Romani, Nonio Marcello & aliis.* Vnde ciuiles seditiones, ob quas & propter equitum in iudicando superbiam & auaritiam iudicia iterum ab illis translata sunt, *vt scribit Appianus.*

a Poly. in 6.

15. Disputatum antiquitus, & varie seruatum, de quibus quorumue ordine, essent magistratus sumendi & eligendi pro regenda republica. Atque obtinuisse videtur, vt pro diuersitate rerumpublicarum, earumue specie, magistratuum quoq; esset diuersa designatio: vt etiam à diuersis & diuerso modo, pro qualitate gubernationis, vel democraticæ vel aristocraticæ, vel monarchicæ eligerentur. Communis autem fuit sententia & finis præponendorum magistratuum, sed diuersa opinio in iudicando, qui aptiores essent ad finem illum exsequendum. Ad vitam quidem optimam, disciplina & virtus iustissime sibi vendicare honores viderentur: at in optimatum republica, nobiles, quia ex melioribus orti, est præsumtio esse meliores: item vt nobiles, ita & ingenui & opulenti certare possen, sibi deberi honores: Oportet enim ingenuos esse, & censum habere ad onera perferenda. Non enim ciuitas esse potest ex pauperibus omnib. quemadmodum nec ex seruis. Sine virtute etiam bellica ciuitas bene permanere non potest: verum, qui vel propter genus, vel propter diuitias, gubernationem sibi tribuendam putant, nihil iuste dicere videntur. Sequeretur enim, vt si quis omnium ditissimus foret, in eodem iure gubernare alios omnes deberet. Eodem modo qui præstaret nobilitate, eorum gubernator esset, qui cum ipsi sint ingenui, de honore contendunt. Quod & forsan contingeret in optimatum gubernatione circa virtutem, *vt ait Aristoteles. b* Si quis enim vnus probitate antecellat alijs qui in eadem republica versentur, hunc dominari oportebit, secundum illum rationem. Et in multitudine potentiores & ditiores, & ita omnes sub eiusdem gubernatione esse oporteret.

b 3. Polit. c. 2.

16. In populari republica, cum inopes plus possint quam opulenti: plures enim sunt, & id obtinet quod pluribus videtur, finis proponitur, viuere vt quisque velit, in quo constituunt suum finem, nempe libertatem. Cuius pars in eo consistit, vt per vices imperent & pareant: quare populare est, sumi ad magistratus omnes ex omnibus, & præesse omnes vnicuiq; & vnumquemque vicissim omnibus, per sortem tribuere magistratus, vel omnes penitus, vel illos saltem qui non peritia indigent vel arte: à nullo censu esse magistratus, vel saltem à minimo: non nisi semel ab aliquo eundem geri posse magistratum, vel perraro, & paucos, exceptis his qui versantur in bello: parui temporis esse & temporales magistratus, vel omnes, vel quot recipiunt: iudicare omnes & ex omnibus, & de omnibus, vel de plurimis & maximis & principalissimis, puta de corrigendo, & de republica & de priuatis contractibus. Et concionem esse omnium dominam, magistratum vero nullius: aut concionem esse dominam rerum maximarum, magistratum vero rerum diuinarum.

Est tamen alia species reipublicæ seu popularis administrationis, quæ censetur melior prædicta Aristoteli, *c* quando populus constat ex agricolis tantum, vel ex illis & pastoribus, vbi multitudo ex agricultura viuit & pascuo, negotiosa quidem, quia nondum multum habet, ex quo fit vt raro concionem agitet, cum enim laborandum sit illis circa necessaria ad victum, operibus distinetur suis, & aliena non appetit: dulciusque est illis opus facere, quam in republica versari, nisi magna emolumenta sint *susceptoria: plerique enim magis lucrum appetunt* quam honorem. Huic populo sufficit si eligat magistratus per quos rogatur, si possit corrigere & iudicare omnes, & mauult per alios ita regi, quam magistratum gerere in quo non est lucrum. Quo fit etiam vt facile talis respublica tyrannides passa sit antiquitus, & nunc paucorum potentiam perferat, modo suam rem agere populo permittatur, neque eripiantur quæ habet. Sic magistratus à præstantioribus gerentur sine vlla populi diminutione, quod optimum in rebuspublicis. Vt autem hoc fieri facile possit, cauendum est ne lucrosi sint magistratus: nam lucrum inuitaret quosuis de populo ad turbandum bonorum magistratum.

c lib. 6. politic. cap. 4.

17. In democratica etiam administratione, ciues cauent, ne nobiliores, aut vt vere loquar, prudentiores sæpe eligãtur in magistratus: fuit enim semper inde tyrannis in populum vel aristocratia generata. Solent enim nobiliores, & qui ambiunt principatum, vt primum populum sibi conciliare, vt postea dominationem inuadant. Imo tyrannica omnia machinamenta videntur esse popularia, seu licentia seruorum, aut mulierum & puerorum, vt sine metu viuant vt velint, permulti

enim huiusmodi statum ciuitatis amant, cum plerisq. dulcius sit, dissolute viuere quam modeste. Aduersus quæ ostracismus & petalismus nouum exsilij genus in democratica Atheniensium & Syracusanorum administratione, aduersus potentes & dilectos à plebe & nobiles, introductum est per præcautionem.

Et in Tyrrhenia & oppido Oenateo, accolæ extimescentes, ne illorum quis tyrannus eius loci efficeretur, quosdam ex seruis suis libertos, principes, seu magistratus sibi constituebant, ac annis singulis eorum successores procreabant, vt narrat Aristoteles. *a*

a libello de admirandis auditionib. narratione 90.

Est multitudinis quædam gubernatio, quãdo ingenui homines & inopes multi exsistentes gubernant rempublicam, vt paucorum potentium, quando opulenti & nobiles pauci exsistentes, gubernant. *b*

b Aristot. 4. polit. c. 4.

18. Idoneos ad gubernandum, & ad magistratus, idem Aristot. *c* tradit esse mediocris fortunæ homines, non eos qui superabundant diuitijs, opibus, amicis, aut alijs huiusmodi, neq; tamen in nimia indigentia constitutos: quia illi qui superabundant, nullius imperium pati volunt, aut sciunt, vt neq; propter delicias etiam in scholis obedire præceptoribus consueuerint, sed & ipsi alijs tanquam domini seruis, volunt imperare.

c lib. 4. cap. 2.

In indigentia vero nimia constituti, deiecto nimium sunt animo, vilesque exsistunt: ex quo fit vt magistratum gerere nesciant, sed ad patendum seruiliter sint apti. Sic efficitur seruorum & dominorum ciuitas, non autem liberorum, & aliorum inuidentium, aliorum spernentium, quod plurimum abest à ciuili societate.

Quod si magistratus & gubernatores sumantur de medijs seu mediocribus, optime gubernabitur ciuitas: neque enim isti aliena concupiscent, vt faciunt pauperes: neque eorum bona cupiuntur ab alijs, vt accidit diuitibus. Et ita ipsi, quia nec insidiantur alijs, neque alij ipsis, sine periculo degunt. Signum huius putandum est, quod qui optime leges condiderunt, ex mediocribus ciuibus fuerunt, vt *Solon, Lycurgus, Charondas, & plurimi aliorum.* Reprehendit Carthaginensis legislatoris errorem & Plato. *d* quod ex diuitijs voluerit creandos magistratus, quasi impossibile esset, egenum bene magistratũ gerere, aut quietem optare: præcluditur inde ad virtutes etiam iter, dum diuitiæ pretiosiores fiunt virtutibus.

d Aristot. lib 2. polit. c. 9.

Sed putarem inter adiaphora, diuitem & pauperem esse ponendum, neque ex alterutra qualitate simpliciter, tanquam ex exterioribus reijciendos esse viros probos à magistratus petitione & gubernatione, cum fuerint optimi magistratus aliquando diuites & ditissimi: interdum & tales pauperes & pauperrimi, qualis Valerius Puplicola, qui tres consulatus Romæ gessit, & tamen tam inops decessit, vt patrimonium eius non sufficeret ad impensam exsequiarum, quæ ideo publica pecunia ductæ sunt. *e* Quod & accidit Agrippæ Menennio Senatori conciliatori publicæ pacis inter populum & patritios, *f* pluresq; principes & magistros populi Romani, & agricolas pauperes & rusticos ad magistratus euocatos, refert Valer. Maxim. *g* quibus non tam paupertas offuit, quantum probitas magistratum detulit. Atque Plato. *h* merito in his externis non immoratur, sed magistratus esse differendos resoluit ijs qui obseruantius parent legibus, cum interitum dicat esse paratum ciuitati, in qua non leges magistratibus, sed magistratus legibus dominantur. Iuriscõsulti nostri responderunt, *i* ita tenues & facultatibus exhaustos, vt non modo publicis honoribus pares non sint, sed vt vix de suo victum sustinere possint omnino quidem non repelli, si alioquin idonei, sed illis magis abundantes præferri.

e Liuius in 2. Plutarchus in eius vita. Dionys. Halicar. in 5. Valer. Maxi. lib. 4. cap 4.
f Valer. Maxi. vbi supr. Liuius in 2. Dionys. Halicar. in 8.
g prædicto loco.
h de legum latore seu de legib. dialogo 4.
i In l. rescripto 6. de muneri.

19. Solon in legibus institutionis reipublicæ Atheniensis, concessit quidem potestatem creandi magistratus, sed & eos corrigendi populo, at magistratus omnes constituit ex nobilibus & locupletibus, ex censu quingentorum modiorũ & iugerum, neq; opificibus ita sordidis ius assequendi vllum magistratum erat. *k*

k Aristot 1. politic. c. 9.

Romæ quidem aliquo tempore seminarium iudicum erat ordo equestris, ex quo iudices dabantur, vt antea in censu Romanorum dum de vectigalibus loquebamur, ostendimus.

Fuit Ouinia dehinc lex tribunitia, cuius meminit Sextus Pompeius Festus, qua sanctũ esse dicit, vt censores ex omni ordine optimum quemq; curiatim in senatum legerent.

Placuit Cæsarib. ne quis ex vltimis negotiatorib. vel monetarijs, abiectisq; officijs, vel deformib. ministeriis, omniq; officiorum fece, aliqua frui dignitate tentaret. *l*

l l. nequis. 6. de dignitati. lib. 12. C. l. si cohortalib. lib. 12. C. l. 1. de praeposit. agentium in rebus, C. l. vni. C. negotiatores ne milit.

20. Fuit tempus aliquando Romæ, quo nullus ad magistratum ex plebeijs veniret, vnde & contra patritios, plebs per sessionem impetrauit sibi tutores & defensores, *Tribunos plebis* dictos, qui non nisi ex plebe primũ creabantur singulis annis ex lege. *m*

m de qua Liui. in 2. Dionys. Halicar. in 2.

21. Et dubitarunt plures, *vtrum etiam Tribuni isti essent magistratus:* maiore sententia in eam partem

tem incidente, non esse. Quia vt ex Varrone refert Gellius, a quamuis Tribuni plebis summam haberent potestatem, ius vocandi tamen in ius, non habebant: quia antiquitus creati videantur non iuri dicundo, nec causis querelisque de absentibus noscendis, sed intercessionibus faciendis, quibus præsentes fuissent, vt iniuria quæ coram fieret, arceretur, ac propterea ius vocandi ad se potestatem ademtum, quoniam vt vim fieri vetarent, assiduitate eorum & præsentium oculis, opus erat. Sed non idem ius semper, quum mutatus fuerit status reipublicæ Romanæ. Vt enim regibus & patritijs dominantibus, plebs honoribus caruit, sic rerum potiente populo postea iisdem abundauit: & vt sub illis regibus & patritijs in republica opifices & sellularij ciuium è numero excludebantur, sic sub dominatione populi, optimum etiam ius ciuium assequebantur. Primum reges rempublicam tenuerunt, tum tyrannus, quo vrbe pulso paucorum patritiorum inuasit eandem factio: qui, cum in plebem omni honorum aditu interdicto, impotentius dominarentur, eandem eo deduxerunt, vt non ante in vrbe seditionibus agitandis conquieuerit, quam & ipsa in partem magistratuum & totius reipublicæ venerit. Vnde inducta illa laudata apud Ciceronem per Scipionem reipublicæ temperatio, quæ per Gracchos tribunos plebis tentata, per reliquo labefactata, iterum ad plebem summa reipublicæ recidit, cuius opibus fretus Cæsar dictaturam perpetuam & potestatem vnius vsurpauit, dehinc Octauius imperauit, & subinde a plebe in eum potestate relata, & magistratus ex omni populo vt Cæsarib. visum est, delecti. Quin & tribunitia plebis illa potestas, quæ tantas concitauerat in populo seditiones, delata perpetuo fuit Octauio Cæsari, vnde ceteri Imperatores succedentes sibi eam vsurparunt, vt scribit Dio. Cass. b Fuerunt alicubi iudices extranei tantum constituti, ne ciuium amicitia corrumpi possent, vt apud Florentinos, Lucenses, Genuenses, & vt tollerentur factiones Guelphorum & Gibellinorum quæ ex suis partibus, non sine cladibus, ambiebant officiarios. Alijs vt M. Aurelio & aliquando regibus Galliæ placuit, ne quis iudicaret in solo natali. Sed lex illa positiua, alia sublata vel in desuetudinem ex moribus contrarijs receptis, abijt.

a lib. 13. c. 13.

b lib. 53. histor.

22. Sunt quædam respublicæ quę extraneos etiam nuper ciues factos non admittunt ad honores, sed potius antiquarum familiarum ciues: quod potest in ciuitate excitare seditionem & inuidiam, ex eo quod contrarium videatur, ciuitatis ius communicare, & nihilominus eos à muneribus & honoribus excludere, vt minus fidos. Sicut accidit apud Syracusanos. Sublata enim post Hieronis & Gelonis regnum, Thrasibuli dominatione, de cōmuni republica & statu populari consultantes, multa decreuere, magistratus omne priscis ciuibus distribuere, & antiquis familijs. Nam nouos homines milites mercenarios, qui à Gelone supra decem millia fuerant adscripti ciuitati, indignum ducebant ad munera publica & honores ciuiles admitti: seu quod parum meritos censerent: siue quod incertæ fidei, morumq; alienorum viris, haud temere credendam rem putarent: quod ipsi, indigne ferentes, occuparunt, deficientes a Syracusis, partem vrbis Achradinā & insulam, & alia duo loca ingenti muro munita, quanquam multis vltro citroque illatis cladib. superati tandem sint. c

23. Prohibitum est sacrosanctis concilijs & sanctionib. summorum pontificum, principibus & rebuspublicis Christianis, quemquam Iudæum ad munera publica vel honores admittere, ne occasione honorum & officiorū, in Christianos quos odio capitali prosequuntur grassentur. d Quod & fecerunt Cæsares. e Sicuti quoq; prohibuerunt, ne ad honores ciuiles prouehantur, qui Catholicæ fidei non sunt. f

24. Fuerunt electi magistratus etiam à diuersis, eadem diuersitate potestatis aut administrationis, vel iuxta leges institutioni reipublicæ impositas. In populari populus concedit, quemadmodum, vt ait Aristotel. g Solon Atheniensibus eam, quæ maxime necessaria fuit, potestatem populo tradidit, vt magistratus crearet, & malefacta corrigeret; nisi enim, inquit, populus hanc habeat potestatem, seruus est & inimicus.

Signum singulare supremæ potestatis est, auctoritas creandi magistratus, qui cum imperio & iurisdictione, nomine eius vel eorum qui præficiunt, eligunt, vel creant, possint potestatem in alios exercere, vel iubendo, vel iudicando. Quare cum penes populū fuit summa illa reipublicæ potestas, & magistratus maiores & minores dati, per illud per comitia vel per suffragia, vel per sortem, vel alio modo, & qui à maiorib. & alijs subsortiti sunt, vt à prætore, & ab his qui dandi iudicis potestatem habuerunt, ab eadem potestate mediate pendent, vt dantes, immediate.

In optimatum & paucorum dominatione, ab ijsdem etiam potestatem & iurisdictionem pendere, non est dubitandum: quia & eorum

c Diod. Sicul. lib. 11.

d in concilio Lateran. sub Innocent 3. habit. c. 69 in concil. Toleta 3 c. 14 in c. cum sit nimis absurdum, 16. & c ex ∫∫ e. zeli, 13. de Iudæis. li. 5 ti. 6 c. nulla. 54. distinct.

e l fin. C. de Iudæis, l 5. & l iubemus 19. de episcop. audien. C.

f l. fin C. de postulat. l probatorias. 9 C de diuersis officiis, lib. 11 C tit 60. l 15. de episcopa. audien. C.

g lib. 2. polit cap. 9.

eorum nomine præfecti eandem exercent. Multo magis in monarchia, à principe omnes potestates pendere ambigendum non est, vtpote à supremo & fonte, accidat quamuis in monarchia, ciuitates aliquas vel magistratus aut municipia, ius eligendi decuriones & alios inferiores magistratus habere. Nam hoc sua potestate non faciunt, sed ex consensu expresso vel tacito, seu patientia principis, qui vel iubet, vel probat expresse vel tacite, seu tolerantia. Ideo & sæpe, quando maxime expedire reipublicæ putat, vel abuti potestate concessa eosdem viderit & cognouerit, libere & sine reprehensione iusta, ratione potestatis supremæ, quæ alteri non subijcitur, ius illis adimit vel emendat abusum subditorum. *Vos estis*, inquit Cyrillus, libro ad pientissimum Imperatorem Theodosium. *a & omnium supremarum dignitatum fontes & supra omnem eminentiam, humanaeque felicitatis principium & origo.* Ita ad curam principis magistratuū creatio pertinet, non ad populi fauorem, *Vt respondit Modestinus Iurisconſ. b*

a de recta in Christum fide.

b in l. 1 ad legē Iuliam, de ambitu, lib. 48. P. tit. 14.

Distinguuntur nihilominus sub monarchia magistratus & iudices, vt quidam dicantur regij, quidam dominici vel municipales: vel societatum, vt mercatorum, pistorum, &c.

Non quidem ea ratione, quod illorum iurisdictio aliunde potestatem habeat quam à rege, sed quia regij immediate à rege creati sunt: alij vero mediate ex permissione vel ratione concessionis feudi, cui hæret iurisdictio concessa cum feudo à principe vasallis primis, à quibus & alij minores retro feuda habere possunt. Quemadmodum enim omnia feuda originem à principe, sic & iurisdictiones eorum & potestates. Quod & de municipalibus magistratibus dicendum est, quorum potestas à principe etiam pendet: vt in corpore humano omnes functiones separatæ & propriæ mēbrorum, pendent ab anima quæ omnia viuificat.

Octauius Cæsar magistratus partim ipse designabat, alios populo plebique creandos permittebat. c

c Dio Cassius lib. 53. histor.

25. At ab initio Romulus, qui ex fauore populi primum sibi principatum fundare decreuerat, temperauit regni sui administrationem ex formula administrandi, vt videbatur populo, aristocratiæ & democratiæ, cum tamen vere monarchicam gereret. Ideo voluit tria hæc committere populo, magistratus creare, leges sancire, de bello referente rege statuere, d quæ postea illi à principibus adempta sunt.

d vt referunt Dionys. Halicar. & Polyb. in 6.

26. Delectus habendus est personarum, nec omnes ad magistratus promouendi, nisi qui possunt, sciant & velint munus sibi commissum exercere, iuxta consilium Iethro datum Moysi. e *Prouide*, inquit, *de omni plebe sapientes & timentes Deum, in quibus sit veritas, & qui oderint auaritiam, &c.* qui neq; venditione, neq; ambitione, aut fauore ad gradus conscendant. Legimus in formulis magistratuum apud Cassiodorum obseruatum, f & alijs, cōmendari solitos à principe candidatos senatui, vt iure & merito honos magistratus mandari, iurisdictio & comitiua deferri videretur. Præstant & exempla apud eundem. g Atq; ipse Cassiodorus h Senatui scribit, *vt probetur etiam iam probatus à principe.*

e Exod. 18. v. 21

f Lib. 1 epist. 4.

g Lib. 1. epist. epist. 16. & li. 4. epist. 4. & 21.

h Lib. 11. epist.

27. Cauenda summopere venalitas magistratuum, maxime quibus inest iurisdicendi necessitas, tanquam omnium scelerum fons, iniquitatis principium & finis. i facit enim ambitio honorum, vt multos inueniat emtores, auaros quidem, sed indignos, quod venale proponitur, cum etiam, quando venalia sunt officia, multi indigni inueniantur, qui per largitiones ad dignitates prorumpere conentur, vt Octauianus Cæsar iuxta antiquas de ambitione leges edictum proposuerat, anno ab vrbe condita 736. *vt qui largitionibus factis, magistratum aliquem ambijsset, per quinquennium ab his arceretur. k*

i vt liquet ex nouella 8.

k Dio Cassius lib. 54.

Detestatur fœdissimas iudiciorum venalitates Cassiodorus, l quemadmodum & detestantur sacri canones & leges episcopalium venalitatem & ambitionem. m Declinantis imperij manifestum notatur signum à Vopisco in Aureliano, quod sub eo officia venalia esse cœperunt, neq; dabantur hominibus, sed diuitijs. Idipsum factum sub Iulio Cæsare tradit Pomponius, & data sectarijs, non merentibus, sed existente republica turbulenta, *vt ait Plutarchus in Cæsare.* Habetur in Annalibus Franciæ, n Ludouicum XII. regem qui dictus est pater populi, ad releuandum populum, & vt dissolueret æs alienum contractum per Carolum VIII. antecessorem, atq; vt opem ferret alijs quibusdam maioribus negotijs quibus premebatur, & vt redimeret Mediolanensem Ducatum, primum fuisse ex regibus, qui vendiderit officia regalia, & tamen abstinuisse à venditione officiorum iudicaturæ, quæ inuendibilia esse placuit.

l Lib. 9 epist. 9. & Philo Iudæus, de officio iudicis differens.

m in c. si quis episcopus, c. sanctorum, 1 q. 1 c. ex multis 1. q. 3. l. si quenquam de episc. & cler.

n in anno 1499.

Honorem iuris & gladij nunquam Alexander Seuerus Imperator vendidit, dicens, *necesse esse, vt qui emit vendat. Et ego non patiar*, inquit, *mercatores potestatum, quos si patiar, damnare non possim, erubesco enim punire eum hominem qui emit & vendit.* o Demosthenes, p ciuitates ægrotasse, cum magistratus intenti essent

o vt scribit Lampridius in eius vita.

p in oratione de corona.

essent muneribus, & nimium delicati in otio degerent ciues, & inde subuersionem reipublicæ illorum inopinate accidisse, docet. Cornelius Tacitus, *a* perstringit Dolabellam, qui prætextu spectaculi edendi, quæsturam venalem effecit. *Censuit*, inquit, *Dolabella spectaculum gladiatorum per omnes annos celebrandũ pecunia eorum qui quæsturam adipiscerentur. apud maiores virtutis id præmium fuerat, cunctisq; ciuium si bonis artibus fiderent, licitum petere magistratus, ac nec ætas quidẽ distinguebatur quin prima iuuenta consulatum aut dictaturas inirent.*

a Lib. 11.

Martianus Illyricus genere, cũ esset in bello strenuus, Imperator ab omni exercitu creatus, initium reformationis reipublicæ ex ea parte incepit, & confestim decreuit nemini per pecuniam conferendum esse magistratũ. *b* Idipsum & fecisse *c* Anastasium quoque Imperatorem scribit, & magistratus antea venales gratis contulisse. Statuit & Zoa orientis imperatrix, cum sorore consorte sua Theodora ne magistratus seu principatus venderentur, vt ante fiebat, eaque de re extat eius constitutio in iure orientali collecta per Bonfidiũ *titulo περὶ τ̃ ἀπράτως τὰς ἀρχὰς γίνεσθαι de non vendendis magistratibus.* Aristoteles etiam *d* improbat tanquam errore plenam legẽ Carthaginensis legislatoris quæ ditissimos tantum in magistratum vocabat. *Nam si*, inquit, *inspicere oportet ad opes gratia quietis, prauum est magistratus maximos esse venales, imperium & belli ducatum.* Hæc enim lex pretiosas magis facit diuitias quam virtutem, ac ciuitatem totam ad studium pecuniarum conuertit. Nam quicquid apud ciuitatis principes habetur in principio, necessarium est & aliorum ciuium opinionem subsequi. Vbi autem non maxime honoratur virtus, ibi non est possibile firmum optimorum esse in republica statum. Consentit consul eloquentiæ insignis Cicero. *e Nullum*, inquit, *vitium est tetrius quam auaritia, præsertim in principibus & rempublicam gubernantibus. Habere enim quæstui rempublicam, non modo turpe est, sed sceleratum & nefarium.*

b vt refert Theodorus lector, lib. 1 collectaneorum, inter collect. to. mi 2. bibliotheca sancta.
c Lib. 2.
d Lib. 2 polit. cap. 9.
e 2. officio.

28. Electio magistratuum Iudæorum, potest normam & regulam populis alijs constituere, quo pacto suos & quales perficere debeant & promouere magistratus: nec minus etiam principibus, quantumuis absoluta & suprema vtantur potestate, nisi potius ea abuti quam vti velint.

Retulit autẽ eam Galatinus *f* Fuerunt iudices Iudæorum septuaginta seniores primum Dei iussu cum Moyse ætate prouecti, moribus & scientia probati, Moysi coadiutores coniuncti, nota singulari per Deum spiritu supremo designati, *g* ad leges & fidei difficultates terminandas, de quibus illud c. 17. Deuterono. intelligitur: *ibi, si ambiguum, &c* dicti *Sanedrin*, qui & iudices ordinarij, item & מחקקים *machokkim* id est, scribæ vel legislatores. hi eligebantur sapientia & statura, vt haberent auctoritatem, apparentia & senectute, scientes incantationes ne deciperentur magicis, & magos punirent, & scientes septuaginta linguas, ne egerent interprete, sicut scriptum est in Talmud, in libro Sanedrin, c. dine mamonoth. *i. iudicia animarum.* Hinc domui seu curiæ Sanedrin, præscriptæ erant & permissæ tantum quatuor species pœnarum, lapidatio, combustio, occisio & strangulatio, vt habetur in Sanedrin Babylonico, c. *arbang mithot. i. quatuor mortes.* Non n. arbitrium imponendi omne genus mortis concessum illis, ne ad crudelitatẽ barbaram declinarent. Sicuti nec Romani eam libertatẽ suis prætorib. aut præsidibus concesserunt, sed certas, intra quas se continere deberent definierunt, vt responderunt consulti Vlpian. & Callistratus. *h*

f Lib. 4 aduersus Iudæos, c. 5.
g Num. 11.
h In l. si quis forte, 6 § fin. & l. veluti furtũ, 7. & l. aut damnum, 8. de pœn. lib. 48. P. tit. 29.

29. Distributæ & distinctæ qualitates causarum in ipso Synedrio inter iudices. Et iudicia pecuniaria seu rerum mobiliũ, per tres iudices fiebant. Iudicia animarũ seu criminalia, & mortis, per 23. de septuaginta viris. Vnus & septuaginta viri, tantũ cõpetentes erant iudices de tribu, de Sceptro, de Pseudopropheta, Sacerdote magno, licito bello, de salarijs templi, de habendis conuentib. dictis סנהדריות *Sanedriot*, in quib. agebatur de eligendo vno Senatore seu Synedrio, in cuius electione, & auctoratione quinq; aliorum ex Synedrio manuum necessaria erat impositio, & per alios 23. quinque erant occidẽda animalia, lupus, leo, vrsus, pardus, serpens, quæ mysticam habebant significationem boni, & integri iudicis. Synedrin Gedola, seu Synedrion, aut senatus magnus 71. virorum ordinabat aliarum vrbium iudices, qui suberant prædictis 71. viris habitantibus in Hierusalem, & in loco vocato *Gasith i. polito seu dolato*, vbi erat illorum consistorium maius Nam viginti tres ex illis sedebant alioquin in diuersis, horumq; vna pars in porta montis domus i. *templi*, altera, in porta atrij. Reliquæ autem domus viginti trium iudicum sedentes erant in singulis ciuitatibus Israel, vti latius perscribitur *in libro seu tractatu 7.* Sanhedrin. c. ואלו הן *vehelu hen. i. & istæ sunt, &c.* in Talmud. Scribitur & in eodem tractatu, *i* quod per quadraginta annos, antequam destructa esset domus Domini seu templum (*nempe quo tempore natus est Dominus* IESVS) migrauit Synedrin, i. conciliũ

i in c. hainbodkin. i. erãt quarentes, & in tractatu habudazara, i. seruitus aliena, c. liphne cidehen. i. ante festa eorum.

71 virorum, de Gazith, & sedit in Hamith, eo quod non iudicarent amplius iudicia animarum. Vnde dicebant Iudæi Pilato Præsidi Romanorum, *Nobis non licet interficere quenquam.* Nam migrando de consistorio Gazith, ablata sunt illis iudicia vitæ seu criminalia. Quare & tunc sibi ipsis depilauerunt caluitiũ, & induerunt cilicium plorantes, quod sceptrum illis ablatum esset, *vt scribitur in Sanedrin Hierosolymitano*, per Rabinum Rahamonem.

30. Qualitatem iudicum paucis complexus Plato. *a Signum male se habentis*, inquit, *ciuitatis maxime præcipuum, si diligenti medicorum iudicumque indigeat opera. Iudex aut medicus eligendus est ingenio prudens, senex, multos homines & bonos & malos expertus, publici boni amator, atque in hoc ipso per experientiam comprobatus.*

a 3 de repub.

31. Temporales magistratus electi sæpe à populo maxime maiores, cum metueret vel oligarchiã aut aristocratiam, aut monarchiã, si perpetuos creasset, suo nomine imperantes, quod non metuit princeps, & ideo vt plerunq; perpetuos suos creat magistratus, quandiu irreprehensibiles sunt, & vixerunt sine renuntiatione.

Quo tẽpore Hercules victor in Olympicis exstitit, perpetui Archontes Athenis esse desierunt, cũ fuisset vltimus Alcmęon, cœperuntq; in denos annos creari, quæ cõsuetudo per 70. annos remansit. nam postea annuis commissa est magistratibus respublica, *teste Velleio Paterculo. b* Apud Romanos, pulso rege, consules duo, regia potestate creati primum demto nomine, & annuo existente principatu.

b Libro priore historia.

32. Et Romæ, cum populi elatam ceruicẽ, ad quem prouocatio rerum capitalium lege Valeria à consulib. pertinebat, castigare senatus decreuisset, astu populũ adegit ad creandã potestatem supremam, quæ vnius imperio ad tempus regeretur. Quare cum T. Largius cum Cloelio, ab eodem Cloelio collega, dictus fuisset aptus huic muneri, *dictator* dictus est hic magistratus, quia à collega dictus, id est, nominatus fuit. Sicq; in eũ status populicus seu popularis, & potestas translata qua conseruaretur respublica. sicut apud Græcos ex tyrannide potestas ad magistratus translata, & quoties leges non satis tuerentur iustitiam, nec magistratus ad legum tutelam sufficeret, & in temporum nouitatibus ope noua esset opus, magistratus vice regum, honestiorib. tamen vocabulis quam tyranni, creati sunt. Sic Thessali *archos*, Lacedęmonij *harmostas* pro regib. & tyrannis, eos vocabant, eo quod religio esset restituere potestates cum iureiurando, & deuotione abrogatas. Et Albani, *vt ait Licinius*, primi, post Amulij Numitorisque obitum desinẽte stirpe regia magistratus annuos crearunt, cum annua potestate. *c*

c Sicut scribit Dionys. Halicarn. lib 5 antiquit. Roman.

33. Apud Vtopienses Insulanos, si vera sunt quæ scribit Thomas Morus, *d* triginta familię quotannis magistratum eligunt, dictum prisca illorum lingua *Syphrogantem*, recentiore *philarchum*, Syphrogantis decem, vnus dictus: *Trauibocus olim*, nunc *protophilarchus* præficitur Syphroganti ducenti, qui vnum cum iuramento & quatuor à populo nominatum, eligunt in principem, & hic perpetuus est magistratus. reliqui annui. Syphrogantorum comitia fiunt de rebus reipublicæ, in quorum senatu dicitur sententia, re cum suis familijs communicata, nec moris est in senatu quo res proponitur disputare, sed in sequentem senatum defertur, vt consulto potius quam cito quisq; loquatur.

d Libro 2. de Vtopia.

34. De magistratuũ electione apud Athenienses, Æschines oratione contra Ctesiph. *Tria, inquit, sunt magistratuum genera*, ἀρχαὶ, vt ipse loquitur, εἰσὶ τρεῖς, quorũ vnum est, idq; notissimum omnib. *eorum qui sorte, quique suffragio creantur.* Alterum, *qui aliquid publicum vltra triginta dies tractant, quiq; publicis operibus sunt præfecti.* Tertium *in lege scriptum est, si qui delecti principatus iudiciorum susceperunt, vt ij quoque, vbi approbati fuerunt, magistratu fungantur.* Iam si quis eos demat magistratus, qui populi suffragio & sorte creantur, reliqui sunt ij quos tribus & trientes tribuum & municipia ex sese deligunt, ad publicam pecuniam tractandam, vt ij sunt delecti magistratus, seu *vt ipse ait*, αἱρετοὺς ἄρχοντας εἶναι. Id autem fit quando, vt nunc, tribubus mandatum fuerit, siue sint fossæ egerendę, siue triremes fabricandæ.

Creandorum magistratuum apud Athenienses ratio triplex etiam explanatur in hypothesi seu argumento præposito orationi Demosthenis in Androtionem, siue Libanij sit vel alterius.

Cum enim varij fuerint magistratus apud Athenienses, alij κληρωτοὶ, seu sortito electi, alij χειροτονητοὶ, id est, suffragio populi electi, alij αἱρετοὶ, id est, electi, dicebantur. Sorte eligebãtur veluti iudices. Per suffragia populi, vt Imperatores, per electionẽ, vt ędiles. Erat senatus quingentorũ virorum βουλὴ τῶν πεντακοσίων, ex his qui sorte etiam legebantur. Alius senatus ab Areopagitico, à quo differebat curia quingentorum in pluribus vt primum quod quingenti publica negotia curabant: Areopagitæ capitalia duntaxat. nisi aliquando ob publicas

blicas necessitates, & conueniretur publicis de rebus. II. senatus quingentorum sub certum numerum cadebat: Areopagū sine certo numero. Nā & vt quidā oratores aiunt, quotannis nouemuiri his addebantur, aut secundū alios sexuiri tantum, qui de impudicitia iudicabant. Erant & alij tres, vnus *Eponymus* cuius nomine fasti signabantur, *alter* Rex βασιλεὺς, qui curæ pupillorum præerat, & violatam religionem vindicabat. *Tertius* Polemarchus, qui rem bellicam administrabat. Thesmothetæ annum duntaxat magistratu fungebantur, quem priusquam inirent, in omnem eorum vitam anteactam inquirebatur, qui si in omnibus comperiebantur cum annum impetabant. Post, finito anno, iterum de his iudicium fiebat. Quod si constabat, eos, eo quoque tempore probe functos officio, in senatum allegebantur Areopagitarum, quorum hac de causa certus non erat numerus, sin male se gessissent, eijciebantur. Tertium discrimen erat, quod quingentorum senatui quotannis succedebatur, Areopagitis successores non dabantur. Nisi enim quis grauiter deliquisset, non eijciebatur. Quingenti per tercentum quinquaginta dies in magistratu erant, quatuor postea diebus, qui comitijs destinati erant, interregnum in Attica, & magistratus designabantur. ταῖς δ' ἡμέραις ἰσχύον οἱ Ἀθηναῖοι ἀρχαιρεσίαις, ἐν αἷς ἄναρχος ἡ πόλις ἦν. ἐν ταύταις ἀπεδείκνυον τοὺς ἄρχοντας. Quingenti isti vt facilius imperarent per tercentū quinquaginta dies, *a* decuriarunt sese pro tribuū numero, vt singulæ decuriæ quinquagenos cōtinerent, hos enim vnaquæq; tribus designabat, vnde fiebat, vt quinquageni illi triceno-squinos dies reliquis imperarent, hi enim triginta quinque dies sunt decima dierum 300. pars. Cum autem ipsi etiam quinquageni plures essent, quam vt cōmode simul magistratu fungi possent, illi decem sortito vnum septidui diem, similiter & reliqui suum quisque diem imperabant, donec illi septem dies complerentur, ita fiebat, vt tres è numero magistratuum non imperarent. vnusquisque autem magistratus vno die, vocabatur præfectus, eo die clauis arcis ei credebatur, & omnis pecunia ciuitatis, & ne regnum affectaret, vnius diei magistratum esse voluerunt.

a Vide Hieronymum Vuolphiū in annotationibus eius argumenti in Androtionem quid de hac inusitata dierum commutatione sentiat, quæ hic curiosius non permittit operis nostri institutū indagare.

Romani magistratus & imperia subibāt, ordine à legibus præscripto. *b* Definitæ à Romanis certæ ætates, & diuersorum annorum pro diuersitate & grauitate magistratuū subeundorum, tanquam muneribus & honoribus idoneæ, de quibus abunde Gruchius. *c* Sed id posteris temporibus non antiquioribus. Apud maiores namque, *vt ait Cornelius Tacitus*, *d* virtutis id primum fuerat, cunctisque ciuibus, si bonis artibus fiderent, licitum petere magistratus, ac nec ætas quidem distinguebatur, quin prima iuuenta consulatum aut dictaturam inirent. Sed hoc apud illos antiquissimos, postea autem legibus latis effectū est, vt consulatus ante quadragesimum secundum annum peti, ante 43. geri non posset, prætura nec peti ante 39. nec geri ante 40. annum. Ædilitas nec peti ante 26. nec geri ante 27. iure posset annum. Refert & Polybius, *e* nulli ciuium Romanorum licuisse vllum magistratum vrbanum gerere, qui decem annos non militasset, quam legem Liuius *f* tradit latam ab Iulio Tribuno plebis, anno ab vrbe condita 574. vel à L. Villio Tribuno plebis, *vt Sigonius emendauit*, Manlio & Q. Fuluio. Coss. Meminit de legibus his annalibus Cicero, *g* & Ouidius. *h*

b Dio Cassius lib. 26.

c Lib. 1. de comitiis Romanorum c. 3.

d Lib. 11. annalium.

e Lib. 6.

f Lib. 10. decadis 4.

g Philipp. 5.

h in fastis.

Iura dabat populo senior, finitaq; certis
Legibus est ætas, vnde petatur honos.

Vlpianus generaliter respondit, *i ad rempublicam administrandam ante vigesimum quintū annum, vel ad munera quæ non patrimonij sunt, vel honores admitti minores non oportet.* Addit rationem ne cū damno reipublicæ gerant, & cū ipsorum minorū pernicie, qui enim seipsos satis commode sine tutore aut curatore tueri & regere nequeunt, indecorū est, *k* & damno sum futurum reipublicæ, si alios regere velint. Suadebat Mecœnas Octauiano, *l* ne ad equestrem dignitatē minores octodecim annorum deligeret, hac enim potissimū ætate, & corporum firma affectio cōspicitur ad senatoriam, 25. annorum, addebat. *Cum enim huiusmodi suorum bonorum administratio non concedatur, concedetur reipublicæ?* item non fieri prætores ante annum 30. & nisi qui quæsturam, ædilitatem, & tribunatum gessissent. Inter maledictiones Dei in populum, & illa Esaiæ, c. 3. *& dabo pueros principes eorum, & effœminati dominabuntur eis.* Hodie tamen in monarchia, imo & in populari vel optimatū republica, si leges non sunt, aut si his dispensari possit, non tam ætatis tempus, quantum sufficientia minoris, & voluntas potestatem habentis conferendi aut promouendi, spectari & æstimari debet. sicut in constitutione Alexij conuenit, omnes accipientes officia, propter denuntiationem factam principi reipublicæ causa, aut beneuolentiam aliquam principis, aut per munus, aut largitionem aut commutationem, aut per obiectationem imperialis maiestatis, minores non debent esse 20. annis Quando vero imperatoria maiestas, non propter tales causas,

i in l. ad rempublicam, de muneribus & hon. l. 40. P. tit. 4.

k c. ind. co. nom. 3. de æta. & qualitate ordina facit §. minores, de excusa. tuto. l. fi. de legitimis tutel. C. l. nam quod adeus, ad senatusc. Trebel. P. L. sic euenit, ad legem Iuliam de adul. P.

l Dio Cass. lib. 52. histor.

sas, sed nulla causa interueniente, honorauerit quendam, aut officium ei donauerit, sine dubitatione admittatur, etiamsi non sit 20. annorum. Vlpianus scribit, à consule vel prætore minore 20. annis sententiam vel ius dictum, valere: quia princeps, qui magistratum dedit, videtur omnia ab eo gesta, valere, decreuisse. Marius, Caij Marij filius, ante 20. annos, sed per vim, consulatum a iniuit. Sed sine b vi Scipio Africanus vix annos pubertatis ingressus. c & Nero consulatum iniuit anno ætatis 20 d Facit, quod Theodoricus apud Cassiodorum, e scribens Coioni, ait, *Sic iuuenes nostri, qui ad exercitium probantur idonei, indignum est, vt ad vitam suam disponendam dicantur infirmi, & putentur vitam suam non posse regere, qui creduntur bella posse tractare, Gothis ætatem legitimam virtus facit.*

a περὶ τῶν ἡλικίας τῶν λαμβανόντων ἀρχήν. de ætate ineuntium officia. b l. quidam consiliebat. § fin. de re iud. l. si rogatus. §. fin. de manumiss. vindict. P. l. 1. de off. cons. P. c Liuius in 6. deca. 9. d Cor. el. Tacitus. l. b. 12. e lib. 1. variarum, ep. 38.

35. Variæ certe leges varijq; mores circa creationem magistratuum, qualitates, & tempora illorum occurrunt legentibus, & videntibus diuersarum nationum respublicas. f Ad hæc antiqua controuersia, satius ne sit & vtilius reipublicæ, esse magistratus perpetuos, an temporales, quæ in vtramque partem multis pugnantibus rationibus & exemplis agitatur a quibusdam. Existimarem autem democraticam gubernationem, quæ honorum æqualitatem desiderat, recte facere, si habeat mutabiles & temporales magistratus, vt euitetur inuidia, si continuatione magistratuum alij ad eosdem admitti non possent. Sed alia ratione expedit mutabiles in democratia habere magistratus, vel potestates, ne magistratus illecti dulcedine potestatis continuatæ, ad innouandam rempublicam, & inuadendam tyrannidem adducantur: sic enim per continuationē, tyranni sæpe euaserunt, aut rempublicam vt retinerent, turbarunt. vt Sylla, Iulius Cæsar, apud Romanos: Cypselius, Corinthi: Pisistratus, Athenis: Dionysius, Syracusis: & alij alibi. Metuunt autem in ea specie reipub. quicquam peius agere in dignitate constituti: de quo sciant abdicato magistratu se vt priuatos accusari & damnari posse. *Antiquitas*, inquit Cassiod. *voluit, prouinciarum dignitatem annua successione reparari, vt, ne diuturna potestate vnus insolesceret, & multorum prouectus gaudia reperirent.*

f vt ait Bodi li. 4. de repub. c. 4 post Platonem qui perpetuos & Aristotelem qui temporales potius desiderat.

36. Quod si agamus de magistratibus sub monarchia constituendis, princeps non habet rationem æqualitatis popularis, quia imperat & ei non subijcitur: ideo promouet quos vult, & quos videt muneribus idoneos: neq. in magistratibus à principe obtinendis nunc habet locum lex de ambitu. g Nec timet magistratuum tyrannidem, quia potestatem habet absolutam in eos vitæ & necis si male egerint, si legibus de magistratib. gerendis aduersentur: populus est mutabilis, princeps vero debet stabilis, firmusq; & prudentior in electione honorandorū & conseruatione honoratorum esse, & vt respondit Papinia. h Iurisconsultus, *honor delatus à principe, finem certi temporis ac loci non habet.* Mutatio magistratuum nihil boni adfert reipublicæ, sed potius detrimentum: nullus enim est ad magistratum noue adscitus, quin semper aliquid adportet noui, cui non displiceat aliquid ex stylo maiorum quantumuis recepto: sic turbatur ordo iudicandi, leges fori: & si mutandi sint per annum aut aliud tempus præpositi: continua quoq; modi agendi mutatione omnia incerta fiunt, & iam cœpta sub præcedentibus, irrita fiunt, antequam nuper adeptus magistratum ea vel recensere possit, vel cognoscere, vt merito dixerit Vlpian. tolerabilius esse absentem iudicem, qui semel cognouerit, tantisper exspectare, quam iudici nouo rem rursum iudicandam committere. i Sed & magistratus, qui temporalis est, non ita se objicit, impiorum magnatum violentiæ, nec iuxta legis præscripta crimina diuitum & perditorum hominū punit, ac qui de perpetua auctoritate magistratus, quandiu rite functus fuerat officio suo & vixerit securus est. Veretur enim temporalis, ne priuatus effectus, & destitutus potestate, ab illis quos debebat castigare lædatur: vt liquet quotidianis exemplis administrantium municipales magistratus & politicos temporales, quos vocant consules vel Escheuinos & similes. Perpetuus autem, perpetua principis fultus auctoritate inuiolabilis fortiter & strenue magnatibus resistit, cum à maiori, nempe a principe pendeat.

g l. 1. ad leg. Iuliam, de ambitu. P.

h l. iurisperitos. 30. de excusat. tutorum, lib. 27. P. tit. 1.

i in l. prætor. 13. in fin. de vacat. & excusa. mune. P.

Alia etiam ratione, Tiberius Cæsar, *vt refert Nicephorus Callixtus*, k non celeriter, aut facile magistratuum præfecturas mutabat: eorum qui sortiti essent, quod qui rerum administrationi præsunt, sint natura pecuniæ cupidi, plurimumque studij eos magis magisque ponere ad rem augendam. Cęterū si diutius in magistratu versentur, segniores ad quæstum faciendum fieri: itidem vt muscas, quæ si longius corporum vlceribus insideant, minus graues ac molestæ fiunt: quippe sanie vlcerum ad facietatem refertæ, & cum qui vlceribus scateat durius acceptum affectumq; iri, si saturis iam abactis famelicas alias, ad vulnera admittere velit.

k lib. 1 histor. ecclesi. c. 17.

Sed & obseruatum est etiam in Democratia, vbi magistratus erant mutabiles, fuisse nihilomi-

hilominus aliquos pro consilio semper perpetuos, vt Senatum Romæ, Areopagum Athenis, & quosdam Venetiis, & in omnibus aliis rebuspublicis & popularibus administrationibus: alioquin enim futurum erat, vt propter nouitatem omnino nouorum magistratuum, subuerteretur status Reipublicæ, vt ad nutum nouorum immutatus. sunt & in municipiis, vbi mutantur Escheuini, quidam qui perpetui officiarij sunt, vel assessores.

37. Non improbatem tamen, imo & saluberrimum monarchis opinor, atque reipublicæ, magnas potestates, vt maioratum domus regiæ, vicariatum prouinciarum, & alios ducatus, quibus necessario militaris robur adiungitur, non concedere perpetuo, sed temporales, ne rebellandi, vt alias factum est, detur occasio, quæ nulla aut modica potest esse in magistratibus iuridicis, quibus arma non sunt ad manum, ad exsequêdum consilium, si caperent insidiandi aut rebellandi principi. Sic recte Mecœnas vir grauis, cum pacatis bellis Octauianus Cæsar rempublicam suam instituere vellet, ei suasit præmia dari magistratibus: atque ne minus triennio, nisi deliquissent, nec amplius quam quinquennio magistratum obirent. quod annui illi magistratus ac pauco tempore circumscripti hoc habent, vt cum quis aliquid in his addidicerit, prius decedat, quam eius specimen exhiberi possit: & diuturniora imperia, multos ad fastum, & ad tentandas res nouas extollant. *a* Legimus apud Lampridium in Commodo, præfectos prætorio Cæsaris per horas atque dies fuisse.

38. Sunt administrationes ecclesiasticæ pretiosiores, interdum multo ditiores, ipsis ciuilibus: & tamen illæ conceduntur perpetuo administrandæ, & beneficia ecclesiastica prouisis & institutis, adimere ante tempus mortis, vel sine criminis reatu, aut spontanea illorum curatione, piaculum est. *b* vt & in Gallia hodie sunt certi tantum casus, ex quibus adimi possunt magistratus & officia possessoribus rite collata; nempe per mortem, per cessionem, aut dimissionem spontaneam, aut per crimen dignum priuatione, ea irrogata per sententiam cum causæ cognitione. *c* ita in Gallia, officia regalia censentur propria, *patrimonialia*, & *perpetua*, ex constitutione Ludouici XII. quamdiu, qui acceperint, vixerint. quanquam princeps in codicillis concessionis apponat clausulam, *pour en iouyr tant que nous plaira.* quia ea verba intelliguntur, quamdiu placere debebit, vel viro bono placere debet, *d* non ad arbitrium sine causa destitutionis. Videtur & ita obligasse se magistratui, ob benemeritum, vel etiam pretio accepto, quod vocant finantiam magistratum concedendo, & suum successorem quoque, quia pro vtilitatibus regni id factum videtur, & in eius causam. *e*

39. Sancta, & ad vtilitatem reipublicæ est Regum Gallorum consuetudo, vt post mortem vltimi regis regij magistratus nihilominus prosequantur administrationem, donec alius succedat, & eosdem confirmet: quanquam enim ius sit successori renouare omnes magistratus, tamen vtilitatis reipublicæ causa ita acceptum est. Fieret enim maxima confusio in republica, maxime aperta via, qua qui ante aduentum ad regnum inseruiissent principi, maximam segetem vacantium magistratuum, deturbatis iam peritis, cum iactura æqui & boni paratam sibi viderent.

Quod autem confirmatio præbeatur à nouis successoribus, hoc iustissimum est, vt in feudis etiam hereditariis, comitatus, ducatus, marchionatus, & similibus, pro quibus præbetur renouatio sacramêti, vt fidelitatis testimonium: & fit hæc confirmatio vt plerunq; gratis, aliquando exacto aliquo superindicto pro negotiis regni, quanquam quidam conquerantur compendia harum confirmationum, ad priuatos largitione principali sæpe peruenire.

40. Formæ creandorum magistratuum, vt & requisitæ qualitates, ætates, & tempora, de quibus antea ex legibus cuiusque reipublicæ petendæ sunt, prout constitutæ, vel etiam postea immutatæ fuerunt, secundum mores: & quod vtilius reipublicæ tunc visum est. Per sortem alicubi creati, quod populare videtur Aristoteli; dum omnes pares volunt esse, & ideo nolunt alterius partis iudicio subiici, sed sortis euentui. Etenim sortiri sunt iudices etiam apud Romanos, ex equitum ordine, & sorte a prætore ducti dati: & si quidam suspecti ex illis litigantibus dicerentur, alij in locum eorum subsortiti. *f*

Athenis sortiebantur, qui senatores aut magistratus fieri cupiebant; deinde postea vnicuique eorum, cui sors obuenerat, sortiebatur alius: vt si prior ille, vel mortuus, vel improbatus esset, eius ipse loco, vel in senatu legeretur, vel in magistratu poneretur, *vt refert Suidas. g* Apud Venetos, sorte fuisse electos magistratus ex paribus, ait Contarenus, *h* & apud alios, *i* quemadmodum & alia iudicia ambigua, sorte diremta, pluribus exemplis alibi docuimus, & in sacra pagina, & in iudiciis secularibus & ecclesiasticis. *k* Quæ certe

a vt refert Dio Cass. lib. 52 histor.

b c. fin. de clerico ægrotan. c. vnic. de capell. monach. in 6. c. scripsit, c. quamuis triste. 7. q. 1.

c Guliel. Bened. d. a 1 cap. Raynutius, ad verb. duas habens num. 38 de testa. Bertrius decis. 148.

d l. Titia ancilla 41 § sorore sua, de fideicomm. libert. Papus ita iudicatum tradit lib. 4. Rhapsodia aresto[ru]m, tit. 11 arest 2. & 3. & in 3 tomo Notariorum, é des lett. d'offices.

e pacta seruare & principem oportet vt quia hoc sit iuris naturæ & gentium, l. 1. de co. sti[t]uta pecunia, l. 1 de pactis P.

f de quibus vide qua diximus lib 47. syntag. vniuersi iuris, c 23.

g In verbo, ἐπιλαχών.

h lib 1. de Repub Veneto.

i Pano ad c. fin. de sortileg. 1. lib. 34 & 35. & dum agimus de electione regum per sortes. improbata hac electione c. non exemplo Matthiæ non s[t]atim 20. q 2. c. fin. de sortileg. lib. 5 decretal.

k c Ofius de electio.

certe sub principe monarcha debent cessare: non enim is quemquam timet, si per electionem alios aliis præponat, si de sua potestate beneficus erga aliquos magis, quam erga alios sit, dummodo tamen, vt tutus sit apud Deum, cuius vices in terris agit, indignos & incapaces muneris non promoueat: in eo enim casu reddet rationem, non quidem subditis, sed Deo, cuius iudicium effugere non potest.

41. Eligebat populus etiam per suffragia magistratus, quæ certe & periculosa est electio, vbi abũdat & superat multitudo & plebs bonos & probos: quia ibi sententiæ numerantur, & nõ ponderãtur, & mali facileq; corruptibiles, qui vel amicitia, vel odio, vel inuidia ducũtur, superãt voces syncere eligentiũ. Inuidet bonis populus, legibus subiici non vult, nobiles odit, præstantes persequitur, bonis magistratibus & principibus, beneque iubentibus repugnat, illis superior esse etiam malis artibus contendit, vel saltem illos deprimere satagit. quo factum, vt prætextu tuendæ suæ libertatis, aliquando tribunos plebis seditiosissimos & audaces elegerit, aduersus patritios & bonos. Et, *vt ait Suidas*, *a* Tribunatus plebis non est, *vt ait Aristophanes*, viri musici, aut elegantis, aut boni, sed rudis & insolentis. Qualis populus, talis eius magistratus, qui ei studet, vel ex voluntate eius pendet.

a *In verbo, δημαγωγία.*

42. Apud Athenienses, vt paulo ante dixi, magistratuum alij sorte, alij suffragio, alij delectu creabantur. *Sorte*, qui sortito, vt iudices: *Suffragio*, qui populo suffragante, vt Imperatores: *delectu*, qui eligi solebant, vt ædiles. Senatus quingentorum sorte legebatur, qui de causis publicæ rei iudicaret. Sic quotannis his nouemuiri addebantur, quos Græci *τοὺς ἐννέα ἄρχοντας* dicebant. Item sex viri, quos dicebant *θεσμοθέτας*, qui de impudicitia iudicarent. Erãt & alij tres, quorum vnus *ἐπώνυμος*, ex cuius nomine fasti signabantur. Secundus *βασιλεὺς*, id est, rex, cui cura pupillorum erat, & violatam religionem vindicabat. Tertius *πολέμαρχος polemarchus*, qui curam rerum bellicarum habebat. Thesmothetæ tantum per annum cura fungebantur. Magistratum priusquam inirent, in omnem eorum anteactam vitam inquirebatur, & qui sic in omnibus integri inueniebantur, per annum imperabant: quo finito, iterum de his iudicium fiebat: & si constabat, eos eo quoq; tempore probe functos officio, in senatum Areopagitarum allegabantur: sin male, abiiciebantur. Sicuti scriptum est in magno argumento Græco in orationem Demosthenis contra Androtionem. Erat autem Areopagum senatoria dignitas perpetua. *b*

b *apud Cic. de legib.*

41. Præstantissima est electio in omni administratione reipublicæ magistratuum, quæ non gratia, non fortuito, non suffragiis ignorantiæ & multitudinis, sed consulto ex idoneis virtute præditis & sapientioribus fit. Qui curam enim sui gerit probam, & sapiens habetur, & suæ tutelæ relinquitur: at qui insipiens est, tutores accipit. Qui reipublicæ administrationem suscipit, multorum curæ & gubernationi accommodus esse debet. Multo magis quo plures per cœci ducatũ, cum ipso duce lædendi sunt. *Senatorius ordo*, inquit lex duodecim tabularum, *vitio careat, ceteris specimen sit: nec veniat quidem in eum ordinem quisquam vitij particeps.* Est ei, cui respublica *c* commissa est, necessaria oratio & sapientia, qua regat populos, qua stabiliat leges, qua castiget improbos, qua tueatur bonos, qua laudet claros viros, qua præcepta laudis & salutis apte ad persuadendum edat suis ciuibus, qua hortari ad decus, reuocare à flagitio, consolari possit afflictos, factaque & consulta fortium & sapientium cum improborum ignominia sempiternis monumentis prodere. Atque est boni magistratus, non solum videre quid agatur, verumetiam prouidere, quid futurum sit. *d*

c *Cic. 1. de legib.*

d *Cic pro Murena.*

Vtq; Iamblicus dixit, *τὸν σωτῆρα καὶ φύλακα τῶν νόμων ἀδιάφθορον εἶναι δεῖ εἰς δύναμιν ἀνθρωπίνην*, id est, *seruatorem & custodem legum, tam incorruptum oportet esse, quam summe fieri potest in humana natura.* Nulla maior felicitas contingere potest humanæ societati, quam talis princeps, præpositus, aut magistratus: nulla maior clades contra, quam improbum habere: perinde enim periculosum est, insanienti gladium, ac improbo viro potestatem dare: præsentaneum enim periculum est, idque magnum, ne is facere malum desideret, quum facere possit, quæ voluerit. Potestas malitiæ coniuncta, neruos ac robur affectibus addit.

44. Oportet & iudicem & magistratum electum, magnanimum esse, qui & pericula etiam pro obeundo suo munere contemnat. *Noli quærere fieri iudex*, inquit Sapiens, *e nisi virtute valeas dirumpere iniquitates, ne forte extimescas faciem potentis, & ponas scandalum in agilitate tua.* Conditiones alioquin miseræ administrantium, qui, quod sentiunt, etiamsi optimum sit, inuidiæ metu non audent dicere: in quibus diligentia plena simultatum est, negligentia vituperationum, vbi seueritas periculosa

e *Ecclesiast. c. 7. v. 6.*

riculosa est, liberalitas ingrata, sermo insidiosus, assentatur perniciosa frons omnium familiaris, multorum animus iratus, iracundiæ occultæ, blanditiæ apertæ, venientes prætores expectant, præsentibus inseruiũt, abeuntes deserunt, oderunt dum metuant improbi, defensi ingrati sunt, multi eundem principatum desiderent, multi calumnientur apud principem.

45. Fuit obseruatum aliquando in republica Romanorum, vt non nisi probatis, & qui iam aliquam operam reipublicæ impendissent, magistratus potestatesve militares aut ciuiles concederentur, prout recenset Polybius. *a Declaratu consulibus*, inquit *tribuni militum constituuntur, quatuordecim quidem ex his, quibus quinq; annua stipendia facta sint: decem autem alij præter hos ex his, qui decem reliqua fecerint. equites sane, qui decem: pedites vero ex his, qui sextum & quadragesimum ætatis annum attigerint, quos in necessitate tantum reipublicæ stipen ita facere est opus, illis exceptis, quorum census quadringentas drachmas non excedit*, &c. *Vrbanum autem magistratum inire licet nemini, priusquam annua decem stipendia perfecerit.* Sanxerunt Valentinian. & Theodos. Cæsares, & Iustinian. ad prouincias gerendas huiusmodi accedere, qui ad honoris insignia non ambitione, vel pretio, sed gratis probatæ vitæ & amplitudinis, præsidis prouinciæ eligantur testimonio, qui grauitate morum excellant, habeant peritiam rerum publicarum. *b*

a in epitome, lib. 6.

b l. sancimus, 6 ad legem Iuliam repe und. C. § quapropter, nouell. 8. & nouell. 161. §. nos autem, l. 1. C. de offic. magistri officio.

46. Necessitas & negotia quotidie innouata, malitiaque hominum, & multiplicatio subditorum inuexerunt in rempublicam magistratuum diuersam potestatem, & pluralitatem eorum: quia enim societas iuris ciuilis in diuersis causis publica eget solicitudine, & omnibus vnus aut pauci non possunt satisfacere, operæpretium est ex potestate illa suprema, in personas singulares diuidi solicitudinem, quæ eius auctoritate possint celerius membris prospicere: quod in ecclesiastica pariter locum habet, ac in ciuili politia. In vtraque namque principes ecclesiastici & seculares debent partiri onera cum aliis sibi subditis, vt in nullo titubet ecclesiastica *c* vel ciuilis solicitudo: *d* ita tamen, vt quibus conceditur auctoritas, ne possint potestatem limitatam extra fines sibi positos prorogare, aut manum ad ea, quæ in signum vniuersalis dominij principi reseruantur, iniicere. *e*

c c fin. de offic. archipresbyt. lib. 1. tit. 24. c. mandata ecclesiæ, 6 de præsumtionib. lib. 2 decretal. tit. 23.

d §. fin. in proœmio Instit. iur. ciuil. ibi, posse etiam nostram rempublicam in partibus eius vobis credendis gubernari.

e vt in c. 1. de translatio episc. c. quod translationem, de offic. legati.

Erant primum principum ditiones angustæ, erant etiam respublicæ seu societates humanæ, maxime dum cœperunt, exiguæ: vnde legimus, fuisse multos olim regulos, multos dynastas, multas respublicas, quo tempore non curabant de vicinis inuadendis aut de dilatandis finibus. *f* Vnus Demodoces, electus rex propter insignem iustitiam à Medis, sufficiebat pro iure reddundo, & manu & potestate eius immediate omnia regebantur, dilatato imperio, plures magistratus orti necessario. Nascente Romanorum regno, Romulus solus sufficiebat, sed postea iudicia quædã aliis permisit, neq; alium fuisse putãt quidam tunc magistratum regibus, quam tribunum celerum, qui rem militarem curaret, aut ad summum etiam quæstores, qui pecuniam publicam tractarent. Vbi autem rex vrbe absuturus erat, creatus præfectus vrbi: rege mortuo, erant interreges: pulsis regibus, consules duo creati, qui & bella gesserunt, & ius primum dixerunt. Dehinc diminutum eorum imperium, lege lata prouocationis ad populum. Subinde dissidente plebe, tribunis plebis introductis, qui intercessionibus consulum iniuriis, plebi illatis se obiiciebant, vt apud Lacedæmonios, Ephori fuerunt obiecti optimatibus, & vt magistratus alios, & ipsos reges corrigerent, *g* contraque nimium arbitrium consulum, qui senatusconsulta ex arbitrio supprimebant, & ædiles constituti. Item consulibus bellis impeditis, censores pro censu, prætores in vrbe pro iure dicundo, de diuersis rebus, vnde diuersa sortiti nomina: & prouinciis additis, prætores prouinciales, præsides, proconsules, aliique id genus ex necessitate additi magistratus, & maiores, & minores, cum potestate ciuili aut militari, aut vtraque: & ex eadem necessitate alicubi magistratus curatores præpositi muliebribus, obsoniis, rebus venalibus, viis, fluminibus, & aliis similibus. Vt lex erat Athenis, quæ iubebat magistratibus habere curam pupillorum, & viduarum earum, quæ in domibus defunctorum maritorum manebant, ne iniuria afficerentur. *h*

f Vide Berosum & eius commentarium Annii Viterbiensis, & Iustinum in 1.

g vt scribit Aristot. lib. 2. polit. c. 7.

h Demosth. oratione aduersus Macartatum.

Vulgare est: *Plus videre oculos, quam oculum*: quod non de oculo corporis tantum debet intelligi, sed de oculo mentis, qui vere est oculus humanæ conuersationis, vt felicius ea contineatur, quo plures habuerit videntes & perspicientes oculos, nempe magistratus prouidos, æquos & iustos, vigiles & solicitos. Anchora vnica non ita nauim seruat, vt plures demissæ.

Finis, ad quem constitutio tendit magistratus, vt legis, cuius ipse minister, vtilitas magis populi & reipublicæ, quam ipsius, qui gerit magistratum, rectissime ponitur: quem si quis consequutus fuerit, merito optimus dicen-

dicendus erit magistratus. Magistratus sine virtute iustitiæ esse bonus non potest. Perfecta virtus iustitia, quæ omnes alias continet, quia qui eam habet, non solum secum, sed cum altero etiam virtute vti potest. Multi enim sunt, qui in priuatis rebus virtute vti possunt, in ceteris, quæ ad alium spectant, non possunt. Vnde illud recte Biantis dictum videtur: *Principatus virum ostendit:* quippe cum ad alterum iam, & in societate princeps versetur. Ob id quoque ipsum, iustitia sola, ex omnibus virtutibus esse alienum bonum videtur: quia ad alterum spectat: a agit enim, quæ alteri conducunt, aut principi, aut reipublicæ. *Sic*, vt ait M. Tullius Cicero, b *qui Reipublicæ præsunt, duo præcepta Platonis tenere debent: Vnum, vt vtilitatem ciuium sic tueantur, vt, quicquid agant, ad eam referant, obliti commodorum suorum. Alterum, vt totum corpus Reipublicæ curent, ne, cum partem aliquam tuentur, reliquas deserant. vt enim tutela, sic procuratio reipublicæ, ad vtilitatem eorum, qui commissi sunt, non ad eorum, quibus commissa est, gerenda est.* Et iterum c docet idipsum alio argumento: *Estq;*, inquit, *eius, non modo qui sociis & ciuibus, sed etiam eius, qui seruis, qui mutis pecudibus præsit, commodis vtilitatiq; seruire.*

a Aristot. lib. 5. de morib. ad Nicomach. c. 1. explicat & Demosthenes in 50. exordio-rum.
b 1. Offic.
c ad Q. Fratrem, ep. 1. 1.

47. Necessarij certe in republica magistratus, & plures, si ea magna sit, & negotiis & personis abundet: sine quorum prudentia, *vt ait Cicero*, d ac diligentia ciuitas esse non potest. quorum descriptione, omnis reipublicæ moderatio continetur. Neque his solum præscribendus est imperandi, sed etiam ciuibus obtemperandi modus. Nam & qui bene imperat, paruerit aliquando necesse est: & qui modeste paret, videtur qui aliquando imperet, dignus esse. Accedit D. Chrysost. e *Indices*, inquit, *non minus sunt vsui moderandis ciuitatibus, atq; eisdem tuendis, quã sunt bellatores: dum enim pacem æquis legibus attemperant, sæpenumero & in tempore non defuerunt propulsandæ eruptioni hostium. Hostes enim cum continue suboriantur à radice peccatorum, non difficile est, legum custodes, ac eos, qui præsident iuri dicundo, omni cum diligentia plura tollere ac supprimere peccata, quæ occasionem præbent excitandis bellis. Quare igitur eos Deus à terra reuellit? Quod hi superstites adhuc, minus decore suo functi sunt officio.* Ideo Deus Esaiæ 3 iratus in populi peccata, ait: *Auferam robustum & robustam, robur panis, & robur aquæ, gigantem & potentem, & hominem bellatorem, & iudicem.* Et rursum: f *Magistratus Dei minister tibi est in bonum,* g *si hunc autem sustuleris, vniuersum interit. Si enim cum nunc sunt principes & magistratus, multiq; sunt in eis corrupti & deprauati: tantus tamen est vsus rei, vt etiam, cum mali sint, magna capiatur ex eis vtilitas: cogita apud te, si ij, quibus commissi sunt magistratus, recte gererent, quam bene cum genere humano ageretur. Sed magistratus quidem constituere fuit Dei opus. Quod autem improbi ad eos prouehantur, & eis, non vt decet, vtantur, est hominum improbitatis.*

d 3. de legib.
e in enarratione in cap. 3. Esaiæ.
f idem in Psalm. 141. tom. 1.
g ad Rom. 13.

Multa sunt, quæ cadunt in consultationem, quæ neque legibus, quæ generales sunt, comprehendi possunt: vt necessario opus sit magistratu cum potestate iudicandi: etiam in republica, vbi claræ & apertæ, bonæque sunt leges, *vt ait Aristot.* h consentiunt Iulianus & Vlp. i aliique iurisperiti.

Lex i dicat, quid faciendum sit magistratui, sed ipsa non facit: lex circumstantias generales habet, vt medicina: sed magistratus, vt optimus medicus, adhibita temperamenti ægroti distinctione, pharmaca sua exhibet, causarum auditis circumstantiis propriis, iudicia sua profert, leges interpretatur, accommodat negotiis.

h lib. 3. polit. cap. 12.
i in l. neq. leges 10. cum 4. sinq. de legib. lib. 1 P. tit. 3.

48. Et proinde hoc substantiale est iudicij, ante sententiam plene vtrumque ex litigantibus audire, & interrogare, k neque tantum vni ex litigantibus deferre, vt alterum iudex audire contemnat. sicque se facturos sacramento heliastæ iudices promittebant, vt est apud Demosthenem, l καὶ ἀκροάσομαι τοῦ τε κατηγόρου, καὶ τοῦ ἀπολογουμένου ὁμοίως ἀμφοῖν, id est, *de accusatore & defensore pariter audiendo.* Meminit & Lucianus. m Item Æschines. n Et Aristides, o apud quos concluditur, iudicem παρέχειν ἑαυτὸν ἴσον, καὶ κοινὸν ἀμφοτέροις ἀκροατὴν, vt ipse Demosthenes loquitur, p scilicet, *præbere seipsum iudicem æqualem vtriq; & communem, quoad auscultationem.* Ioannes Monachus in historiis asserit, *Magnum Alexandrum in audiendis controuersiis, aurem alteram dicente actore obstruere, seu reo integram seruare, ac criminum expertem.* Eo pertinet lex 12. tabularum, q per quam iudex, nisi vtraque parte præsente litigantium, de causa cognoscere poterat. Verba eius: *Ante meridiem caussam conficito, cum perorant ambo præsentes, post meridiem præsenti litem addicito. Si ambo præsentes, Sol occasus, suprema tempestas esto.* Quod & Damasus Papa, & iura probarunt. r *Eorum, qui accusantur,* inquiunt, *caussas discutere non licet, priusquam canonice vocati ad synodum veniant, & præsens per præsentem agnoscat veraciter, & intelligat, quæ ei obijciuntur.* Quod bene & per sapientiam Salomonis f dicitur, *Antequam scruteris, ne reprehendas: intellige prius, & tunc increpa, antequam audieris, ne respondeas.* Et licet

k c. indicantem. 30 q. 5. l. iudices de iudicio, C. l. vbi falsi. ad leg. Cornel. de falsis, C. tit. de interrogator. actio. P.
l in oratione contra Timocratem.
m in oratione περὶ τοῦ μὴ ῥᾳδίως πιστεύειν διαβολῇ.
n in Demosthenem de falsa legatione, in principio orationis. περὶ παραπρεσβείας.
o ad Capitonem, lib. 3. περὶ ῥητορικῆς.
p Oratione, περὶ τοῦ στεφάνου.
q quam refert Gellius, lib. 17. c. 2.
r c. 76. eorum qui accusantur. 11 q. 3.
f Ecclesiast. 11.

cet apertissima sit contrariorum reprehensio, veruntamen oportet ab his, qui dati sunt iudices, ad eorum examinationem ordinem seruari.

49. Sunt adhæc plura, quæ cuiq; iuste permitterentur, nisi metus accederet, ne in re sua nimium cœcutientes homines, vel ira commoti, iustam concessionem temere excederent. Quare & in his etiam magistratus medius sine affectione, sine ira, aut perturbatione constitutus est, & cautum, ne quis in sua propria *a* causa vel suorum *b* iura dicat, sed opem à magistratu & officium postulet. Et idcirco iudiciorum vigor in medio positus est, ne quisq; sibi valeat permittere vltionem. *c*

a l vnic. ne quis in sua causa iudicet, vel ius dicat. lib 3. C tit. 5. l 10. de iurisdict. om iud. P. l. 13. quod metus caus. P. l. pen. de arbitr. P l 17. de iudiciis, P. l 1 & l. 2. quarum legationum P.
b l 5 de iniuriis, P l 4 & 11 iurisdi de iurisdict. om. iud. P.
c l nullus, C. de Iudæ. vide eius rationes, in l fin. C. de malefic. & Mathematic.

De quibusdam, in quibus peccatur in causa magistratuum, & de remediis. CAP. VI.

QVia necessarij sunt magistratus in omni republica, vt in naui vectores & nauarchi: curandum est, his qui supremam potestatem exercent, vt eos, quos subditis præficiunt tales habeant, quales ipsi præficientes esse tenentur. alioquin omnis culpa in eos, qui constituunt, reiicitur. qualisque princeps, tales magistratus, vt qualis dominus, tales fere semper sunt eius serui: omnes enim student voluntatibus principum satisfacere, & eius moribus se accommodant ingenia, vel ipsi principes non alios, quam sibi similes præficere solent. Quemadmodum Antonius, qui Heliogabali nomen stulte accepit, eo vecordiæ prouectus est, vt omnes scenicos, artifices ac theatricos, ad maximas imperij dignitates promoueret. Quippe exercitibus saltatorem quendam præfecit, qui olim iuuenis publice in theatro operam dederat. Alium item à scena iuuentuti, alium senatui, alium etiam equestri ordini præposuit: aurigis etiam & comœdis, mimorumque histrionibus maxima imperij munia demandabat, seruisq; suis aut libertis, vt quisq; turpitudine reliquos antevibat, procurationes tradebat prouinciarum. Et indignabatur contra Alexandrum, quem adoptauerat, & consortem fecerat imperij, quod aliter viueret: quare omnes illius doctores aula exegit, quosdam illustriores, partim morte, partim exsilio affecit, ridiculas allegans causas, quod filium eius corrumperent, neq; agitare eum choros, neq; bacchari sinerent, sed ad modestiam componerent, & virilia officia edocerent. Quæ omnia valde nocuerunt & illi, & reipublicæ, quæ impatiens scelerum & talis administrationis, gauisa maxime est, sublato & necato eo fœdissimo Imperatore, *d* atque *e* sub Alexandro eius successore, gauisa maxime mutata gubernatione in melius, quæ grata fuit populo, militibus, ac senatui: tuncque, quos ille temere vitorum nomine, ad honores, dignitatesque extulerat, submotis, ad pristinam vitam artificiumque redactis, res cunctæ atque administrationes, ciuiles quidem & forenses, insignibus doctrina viris, legumque peritissimis: militares autem, claris bellica virtute hominibus commendatæ. *Nemine*, inquit Isocrates ad Demonicum & Nicoclem, *vtare malo viro ad obeunda ministeria: quæ enim illi deliquerint, eorum culpa ad te transfertur.* De eodem admonuit Agapetus Iustinianum, atque de malis præpositis reddendam esse rationem Deo principibus, quod facultatem peccandi ipsis præstiterint, & indulserint.

d vt ait Herodia. lib 5.
e vt idem ait lib. 5.

2. Peccare item videntur præponentes magistratus, qui ex professo pessimis vtuntur tanquam idoneis, ad castigandum, vt dicunt, populum, & qui eorum ministerio opprimũt, vel loquuntur ad humiliandam vel deprimẽdam superbiam subditorum. Se enim ipsos in hoc arguunt impotentiæ & nequitiei, & aperte testantur, se non sufficere ad populum, cui imperant, regendum. Melius agerent, si bonis magistratibus præpositis, legum vi cum debita seueritate eos ad officium compellerent. Ostendunt enim, cum præter id, quod æquum & iustum est, per suos ministros agunt, non patris aut boni principis, sed tyranni opera agere. Ægre ferret, imo animaduersione dignum putaret princeps, si suis operibus nempe ædificationi, aut culinæ procurator eius imperitos & nihili artifices eius præficeret. ridiculum esset, si carbonario album suum vestimentum tractandum aut curandum daret, si filium ægrotantem fabro imperito tanquã medico perito committeret. Quanto magis ægre ferre debet, si suam rempublicam, quam suscepit ipse ex professo curandam, imperitis administrandam tradiderit, ex cuius mala administratione publica nascitur miseria, quia in principem solum reiicitur culpa, & ab eius manu, Deus repetiturus est rationes villicationis & gubernationis suæ cum iudicio ineuitabili, *in quo potentes potenter tormenta patientur.* Et punientur quidem seuerissime, qui incapaces vel improbi male rempublicam gubernarint, & regimen postulauerint vel acceptauerint indigni. Sed duplici pœna principes & seuerius condemnabuntur: & quod isti male gesserint, & quod ipsi male concesserint potestatem.

3. Peccant in eo dehinc principes, quod gratia, amore, ratione etiam remuneratio-

nis, potestatis, magistratus, præfecturas inconsiderate concedunt, non adhibita discussione, num sint idonei muneribus: reminisci enim debent, se non sibi, aut suis, aut amicis, rempublicam curare, sed ad vtilitatem potius aliorum, qui sibi commissi sunt regendi. Possunt tamen amicos, filios, proximos, honoribus & diuitiis cumulare, sed eatenus, quatenus saluum remaneat ius Reipublicæ, & detrimentum inde non capiat; quod respicit & principes ecclesiasticos, & temporales seculares. Habebat Moyses proximos & cognatos, verum Iosue in successione sui principatus illis præposuit, tanquam magis idoneum. Cocceius Nerua in eo studium, quod gerebat in Rempublicam, ostendit, *vt est apud Dionem Cassium*, quod licet cognatos & propinquos plurimos haberet, publicæ tamen vtilitati atque saluti, societatem sanguinis postposuit. Experientia nos docet, in vtroque principatu, & ecclesiastico, & seculari, propinquos Principum ex fauore & sine merito adeptos potestates in populum, tyrannice eas exercuisse, & imperia distraxisse, conniuentibus & patientibus principibus, in detrimentum & cladem Reipublicæ. Testabitur patrimonium ecclesiæ Romanæ, quantum incommodi inde acceperit, testantur regna, & rebelliones plebis, quæ nimium irata, sæpe ipsos principes, quorum familiaritate abusi sunt præpositi, cum illis excusserit. Vt recte Plutarchus in apophthegmata referat, *Theopompum interrogatum, quo pacto quis possit tuto regnum tueri*, sapienter respondisse: *Si amicis concedat iustam libertatem, pro viribus interim aduigilans, ne subditi afficiantur iniuria.*

Ademtus à Deo principatus Heli, quod filios haberet tyrannice exercentes officium in populo Dei, a sicut & populus petiit sibi Regem dari, & excusserant iugum aut potestatem Samuelis, eo quod filij eius præpositi iudiciis, sequuti sunt auaritiam, acceperuntque munera, & peruerterunt iudicium. b

a 1. Reg. c. 2. 3. & 4.

b 1. Reg. c. 8.

4. Peccatur etiam ex parte concedentium magistratus, cum venales, *vt dictum est antea*, faciunt. Sæpe enim accidit, vt idonei, & qui totum vitæ tempus in iure discendo triuerunt, non habeant, vnde mercari possint munus, quod tamen vtiliter exercere possent, & dextra tenent lapidem inopiæ, qui eos remoratur; cum altera sustinent ingenij alas, quibus, si darentur, & inuenirent magistratus, emergere ex latebris possent. Accidit etiam aliud damnum Reipublicæ, vt nemo aut raro virtuti studeat, quum sciat, non virtute, sed pretio promotionem ad dignitates fieri: atque ideo vilescunt studia, vilescunt leges, quæ ab ignaris & mercatoribus officiorum, pro modo ignorantiæ polluuntur. Quod si quis obiiciat, principem cum pretio etiam capacem requirere emtorem, & ideo eum, qui emerit, subiicere probationi & examinationi curiarum: Admitto, hunc prætextum quoque cupiditatis seruire excusationi, sed remanet primum indissolutus nodus, quod idonei vel magis idonei, pecuniis vt plerunque carent, & ideo respublica illorum vtilitate priuatur: item quod deterrentur ab studiis vtilibus reipublicæ, qui sciant, sibi ea non profutura sine pecuniis, & potius se transferunt ad negotiationem, & artes lucrosas, quam ad virtutem. Sed & vix reiiciuntur etiam indigni, qui pecunias numerauerint principis ærario: accedunt enim, si reiiciantur tot iussiones principis, vt absolutæ potestati principis, qui in classe iudicum iam sunt admissi, hunc indignissimum quamuis repudiare, amplius non ausint contendere. Vt etiam aliquando quidam princeps responderit, recusantibus inutilem reipublicæ, & amusum, tanquam ex numero pecoris Arcadici, *posse asinum inter tot equos morari*. Sed vtinam vnus tantum, & non tot, gregem Arcadicum nunc implerent, quanquam vel vnus solus possit esse inter plures bonos, pernicies totius Reipublicæ. Nam in classibus iudicum hodie maiori cum malo, & quia omnes se dignitate æquales profitentur, numerantur, & non ponderantur suffragia & voces iudicum: vnusque ita potest totum ius & æquum, sua sententia accedendo peiori, subuertere, hominibus priuatis bonam famam, vitam adimere: Reipublicæ, & publicis negotiis cladem irreparabilem inferre; quanto magis, si plures sint tales mercatores magistratuum. Democratica sententia & popularis acclamatio ex eo solo videtur improbata, quod multitudine, non ratione superare conatur: cum tamen scriptum sit Exodi 23. vers. 2 mandatum Dei: *Non sequeris turbam ad faciendum malum, nec in iudicio plurimorum acquiesces sententiæ, vt à vero denies.* Neque addam de reuenditione iustitiæ, quæ fit per hos propolas quantumuis doctos: non enim doctiores meliores sunt: neque enim vllis conscientiæ stimulis remorari possunt à reuenditione, vt sibi refundant officij causa factas impensas, qui nulla conscientia vsi sunt ad mercandum, quod illis non offerebatur. hoc quippe tam clarum est, vt in tenebris etiam luceat. Ridendæ forsan inde aut inanes sunt constitutiones principum, & formulæ iurisiurandi, quod a iudicibus rogatur ab his, qui

sui

sti muneris illis codicillos exhibent, & petunt se recipi in numerum magistratuum. Interrogantur enim, *num quicquam directè vel per obliquum dederint obtinendi officij causa, & iurant, se nihil dedisse aut promisisse*: cum tamen, qui petunt sacramentum, sciant, nec sibi alio modo collata fuisse officia, nec aliis sine pecuniis conferri solita: quare vtrique sunt periuri & mendaces ex professo, vt nullam excusationem apud Deum habeant, & satius esset in tanta corruptela id tacere, quam Deum duplici modo offendere, & cogere mentiri. Nec ignoro, esse quidem quædam officia venalia, ex quibus princeps & honeste & licite potest pecunias recipere, & quod sint periculo reipublicæ talia, & quod prouentus habeant. Etsi consultius factum iri arbitrarer, si gratis, sed magis idoneis munera, quæ aliquo modo possunt publica esse, committeret, & quæ à populo huiusmodi accipiunt, minueret. Sic enim haberet magis deuotos officiales, & populos obsequentiores. Quæ omnia obseruari multo magis existimarem in militaribus præposituris, in quibus princeps fideliores habebit, quos dignos ex virtute & idoneos, gratis promouebit, quam quos pecunia & fauore indignos præposuerit. Nam & hoc incommodum accedit reipublicæ vltra prædicta, vt incapaces muneris, ita euecti ad dignitates, si ipsi administrent, omnia peruertant: si per alios administrare cogantur, fides vicariorum possit esse suspecta, & populus superfluis oneretur sumtibus, cum pro vno duos habebit præpositos. Neque video, quo pacto imperiti officij, quod postulant vel suscipiunt, ab ambitione se possint excusare, maxime si pecunia illud mercentur. Qui enim se ingerit officio, suspectus est, quod non ad vtilitatem reipublicæ desideret, sed suam. Pauci enim sunt, qui, si onus, quod in eo latet, considerent, illud desiderare instituant, quin potius, quantum honeste possunt, subire oblatum delectent, vt recte Aristoteles, a aliique, qui de magistratibus deligendis egerunt, dixerunt, volentem & nolentem assumendum, si dignus sit: & potius fugientibus b regiminis locum esse deferendum, quam desiderantibus.

a Arist. lib. 2. polit. c. 7.

b c in scripturis, 23. q. 1 singulariter de hoc l. si quicquam, 31 de episc. & cleric. C & cap. displicet 91 §. attende, 23. q. 4.

5. Rursum peccant principes, qui habent summam potestatem, dum præposituras aut magistratus plures vni concedunt, qui vnius onera vix sustinere potest. Abusus hic incommodum hoc habet, vt populus male regatur, qui proprium magistratum necessarium habet præsentem & assiduum: item quod præcludatur via conscendendi ad honores idoneis, dum vnus plurium vices & honores occupat: & ita principi depereant boni & strenui, qui aliò se conferunt, dum vident, eum in vnum solum honores conferre, quod & in beneficiis ecclesiasticis locum habere certissimum est, atque magna ex parte disciplina ecclesiastica videtur corruisse, & personarum capacium defectus accessit, quod ambitio magnatum & cupidorum, maiores ecclesiarum, & pinguiores dignitates occupauerint, & sibi cumulauerint, vt nullus sit, aut pauci, qui impendant operam literis & officiis ecclesiasticis, omni spe destituti, se posse ob paupertatē quantumuis doctos, peruenire ad aliquod sufficiens vitæ ecclesiasticum beneficium, eoque beneficia, quæ reditus habent, iam a nobilibus vel vi, vel dolo, vel potentia seu fauore, quem dicunt dispensationū occupantur & ita possidentur; vt dum semel in domum aliquam peruenerint, efficiātur veluti patrimonialia: Et si ex domo nulli sint, qui velint beneficiati titulum subire, sic ærario suo consulunt impie, vt ea, quibus velint sub pensionibus, vel, vt verius dicam, in confidentiam seu custodiam tantum concedi procurent, interim præter nudā possessionem, nil remanente penes titularium supposititiū seu imaginarium. Esset & alioquin spes doctis hominibus & pauperibus sanctisque viris aliquando succedendi in spoliis magnatis, & principis onerati forsan quinq; episcopatibus, viginti abbatialibus ecclesiis, totidem prioratibus ditissimis, aliisq; innumeris beneficiis, si post mortem illorum hæc beneficia ad liberam donationē redirent collatoris, nisi iam ipsi consuluissent ante obitum Mammonæ iniquitatis, & in alium proximum vel fiduciarium domus viuentes transtulissent. Quod princeps ecclesiasticus, sat scio, si sacrosancta concilia sarta tecta esse velit, emendare poterit, si malit Deo potius obedire, quam hominibus fauere: si magis timeat Deum offendere, & speret potius in eius defensione & auctoritate, quam minas potestatum secularium & principum furiosas ambitiones, reuereatur.

c c. 3 & c. consequente de cleric. non resident. c singula, 89 dist. c causa, de ata & qualita tota 21 q. 1. Concil Lateran sub Alex. c 13 cum simil.

d l. Honorem, to de muner. & honor. P. l. hac parte, to. de prox. sacrorum scriniorum C l 1 §. ibi quoq; de proposito agentium in reb C. l. b quib C. qui m l. a poss. l libertus §. prescriptio, ad munic. P.

Sunt iam regulæ sacrosanctę ecclesię publicatę, c & sępius repetitæ, de vitanda hac beneficiorum pluralitate, exponētes & cultus diuini numinis, & ædificiorum, ecclesiarum, & populorum, & personarum ecclesiasticarū iacturam. Sunt leges, d quæ statuunt causas, cur nemo duorum aut plurium officio fungi aut potiri possit: hoc superest tantum, vt vtriq; principes animum adiiciant ad exsequenda, quæ salubriter statuta sunt, & quid ad eorum curam, dignitatem & solicitudinem, procul-

culdubio pertinet, & ad laudem & honorem, & ad reipublicæ indubitatam & necessariam caussam & vtilitatem. Quod si existiment interdum, aliquas dignitates inutiles, aut magistratus esse superfluos, vel propter stipendia ærario onerosos, & ita putent se excusare, quod vni plura concedant. Melius certe, & è republica erit, si ea supprimant, ne qui plura possidet, inuidiæ exponatur aliorum, & ne illo prætextu diuersorum officiorum, tanquam qui plus oneris habeat, à principe maiorem extorqueat remunerationem. semper enim hæc in reipublicæ detrimentum recidunt. Ita Anastasius Cæsar reprobat quoque excusationem in pluralitate officiorum, quod princeps ea sponte & vltro obtulerit. *a* Debet cauere princeps, ne impediat magistratus, quos iurisdictioni præposuit, iustitiam vniformiter & expedite exercere. Parum enim prodest in Republica, magistratus & ministros eius iustitiæ stateram rectam tenere, si ipse eam inflectat: quod accidit, dum temere indulget, veniam delictis sine ratione concedit iis, qui pluribus mortis speciebus, si tot essent, digni habentur: veniam certe largiri ad principis potestatem pertinet, legum rigorem æquitate temperare: *b* Verum nulli cuipiam gratiam facere debet pœnarum, cum præiudicio iustitiæ & reipublicæ. Quia iustitiæ diribitor à Deo constitutus est, & finis principalis, quorsum exigit tributum à populo sibi subdito, est, vt eum in pace conseruet, & tranquille imperet per media iustitiæ. *c* At gratia concessa, non habita ratione æquitatis aut publici boni, conturbat vniuersa, & est causa sæpe subuersionis principatuum & reipublicæ. Sicuti liquet ex exemplis Saulis, cui ademtum regnum, quod contra mandatum Dei intempestiua misericordia reseruasset Agag regem Amalec. & ei pepercisset, *d* & exemplo Achab Regis, quod pepercisset Regi Benadad. *e*

a l. si de cohortalib. & princ. pibus cornicularioru, lib. 12. C.

b l. 1. C. de legib.

c c. regum officium. 23 sub 23 q. 5. ex diuo Hieronymo ad c. p. 22. Hieremiæ.

d 1. Reg. c. 15.

e 3. Reg. c. 20.

6 Sunt etiam in magistratibus plura emendanda errata principi vel reipublicæ, sed ita tamen, ne emendatio magis obsit, quam prosit: accidit enim in magistratibus constitutis mutandis, quod de legibus innouandis & emendandis traditum est. Siquidem, *vt ait Aristot. f* quibusdam rationibus videtur quasdam leges & quandoque esse mutandas. Alio autem modo considerantibus, cauendum videtur esse maxime: cum enim vtilitatis quidem accessio parua sit, assuescere vero faciliter leges mutare improbandum, constat errata quædam esse toleranda, & legislatorum, & magistratuum: non enim tantum proderit, qui corrigere perget, quantum nocebit assuefactio superioribus non parendi. Ponamus *quendam magistratum iam ditatum ex auaritia, tolle eum, alium subroga, hic nouus duplo plus nocebit, quod iam famelicus, alioqui iam satur est.* Item fingamus *superbum quendam præpositum, at iustum & integrum, & incorruptum, & fidum principi*, potest dissimulari ea causa, qua improbandus esset, vt vtilitas reipub. maior, si emendari sine eius iactura nequeat, cõseruetur. Sic de similibus, quæ sine vtilitate, cũ damno maiore tamẽ reipub. facile conuelli nequeũt, quę sustineantur ad euitandum maius malum per patientiam, & ne cum zizaniis euellatur triticum. Et vt ait Cyrillus Archiepiscopus Alexandrinus ad Gennadium presbyterum, *g* *Dispensationes rerum cogunt nonnunquã paruum quidem quosdam à debito foras exire, vt maius aliquid lucrifaciant. Sicut enim hi, qui mare nauigant, tẽpestate vrgente, nauiq; periclitante, anxiati quædam exonerant, vt cetera salua permaneãt: ita & nos, cum non habemus saluandorum omnium negotiorũ penitus certitudinem, despicimus ex his quædam, ne cunctorum patiamur dispendia.* In crimine tamen, quod noceat valde publico, magistratus deponendi, & post depositionem & inquisitionem puniendi. Apud Athenienses reddenda erat magistratibus gestorum ratio, & in eorum acta inquirebatur, quo & maiori gloria irreprehensibiles florebant, & deprehensi in facinore puniebantur, & remouebantur, *h* ex legibus quoq; eisdem, vna, *i* ἀρχὴν ὑπεύθυνον μὴ στεφανοῦν, magistratum ante rationes redditas non esse coronandum.

f lib. 2 polit. cap. 8.

g refertur in c. 16. dispensationes, 1 q. 7. apud Gratianũ.

Iure scripto emendatio errorum magistratuum & oppressionum fiebat per syndicatum, vt dicunt nunc Itali, & post depositã administrationem, per aliquot dies in loco administrationis, reddebãt rationem de omnibus, de quibus arguebantur, *k* ex lege Iulia apud Romanos, & aliis legibus apud Athenienses. *l* Sed in ordine iudicum perpetuorum, à principibus fiebant inquisitiones & censuræ. Ita Vespasianus amplissimos ordines, & exhaustos cæde varia, contaminatos veteri negligentia purgauit, suppleuitq; recenso senatu & equite, submotis indignissimis, & honestissimo quoq; Italicorum ac prouincialium allecto. *m* Flauius Domitianus, nummarios iudices cum suo quemque consilio notauit, auctor & tribunus plebis fuit, ædilem sordidum repetendarum accusandi, iudicesque in eum à senatu petendi. Magistratibus quoque vrbicis prouinciarumq; præsidibus coërcendis, tantum curæ adhibuit, vt neque modestiores vnquam, neque iustiores extiterint, è quibus

h Demosth. in proœmio 6. proœmiorum.

i Demosth. 5. oratio contra Ctesiphontem. Meminit eius Cicero.

k C. vt omnes iudices tam ciuiles quam criminales post depositam administrat.

l in Alex. ab Alex. lib. 4 genial. dier. c. 6.

m Sueton. in Vespasia. c. 9.

quibus pleriq; post illum rei omnium criminum visi sunt. *a* Iubent leges merito, infamib. portæ dignitatum ne pateant, non famosis, notatis, aut improbatæ vitæ. *b* Quod si pendente munere criminis accusentur, retinent quidem pristinum honorem, donec cognitum sit, nouum in reatu exsistentes non recte petunt, nec datur. *c* Edixit in Gallia aliquando Philippus Pulcher rex, vt per singula triennia inquireretur in vitam & mores magistratuum & officialium regiorum, quod tamen merito in desuetudinem abijt, ne in suspicionem & scandalum aut contemtum eorum, auctoritas transferretur, & placuit tantum in eos inquiri, si quis de his conquereretur, vel si notorie ex fama notarentur: quo casu, neq; inauditos & indemnatos etiam officio priuari placuit, & si ante cognitionem criminis per importunitatem vel alio modo officia tanquam reorum Rex contulisset, placuit, eos interdicto aduersus prouisos donec iudicentur posse contendere expressa constitutione. *d*

7. Optima lex, quæ de prouocatione à iudicibus lata est, per quam iniusta iudicia, vel odio, vel corruptione, vel per sortes facta, emendari possunt, & iudex, quando dicitur facere litem suam, puniri potest. Atq; per hanc prouocationem ad populum, alias superbia & nimia potestas consulum, & aliorum magistratuum cohibita est. Quando iudices appellationem non tenentur admittere, sæpe ex arbitrio potius quam lege & iure iudicant: at dum ad superiorem deuoluenda est examinatio, metuunt reprehēdi vel argui, & superiores metuunt male iudicare, ne inferiores conquerantur. Et quamuis verum sit aliquando quod Iurisconsulti tradunt, sæpius in peius sententiam inferioris iudicis superiorem reformare, tamen remanet hoc prouocandi remedium in auxilium contra iniuriam maiorem iudicis, & pro defensione naturali esse saluberrime concessum, vt ante iudicium detur potestas recusandi iudicem suspectum.

8. Insuper curare debet respublica vel princeps, pro pace & tranquillitate populi, vt ordo sit dignitatum, & is seruetur. Solet enim inanis honorum gloriola multas tragœdias inter eos qui gerunt, excitare. Itaq; statuet gradus qui digniores, quiue inferiores, quos faciat, nullo prætextu nobilitatis aut doctrinæ, impune peruerti aut infringi. Iuxta etiam ea, quæ rectissime ab Imperatorib. sancita sunt *e* sub pœna reatus sacrilegij, in eos, qui mandata ea de re principis contemserint.

Gradus porro dignitatum distincti quidam fuerunt à Theodosio & Valent. in *l. 2. vt dignitatum ordo seruetur, lib. 12. C. tit. 8.* qui si placuerunt principi vel alteri reipub. poterunt esse exemplo, vel alij loco eorum constitui.

9. Inter pares dignitatis gradus, is honoratior habebitur, qui prior receptus & cooptatus in ordinem fuerit: *f* etiam secundo receptus alias eandem dignitatem gesserit prior, repetiti enim fasces, virtutes sæpe meriti comprobant, non augent, quia nihil est altius dignitate. *g* nisi forsan qui secundo receptus maiori dignitate alia, quam ad quam recipitur, præfulgeat, quam non amittat receptione ad secundam. *h* Habentes dignitatem cū administratione, actu præferuntur habentib. eandem dignitatem sine administratione. Qui habuerunt dignitatem & administrationem, si priores deposuerint tantū administrationem, præferuntur his, quib postea dignitas cum administratione fuit concessa, & etiam deposuerunt: dehinc ij quibus in præsenti dignitas tantum sine administratione conceditur à principe quarto loco sunt in eadem dignitate qui honorarij appellantur: quinto loco ponuntur, quib. illustris dignitas eadem sine administratione committitur. *i* Æquantur in iure scripto Imperatorum, dignitates præfecti vrbi, præfecti prætorio & magistri equitum & peditum, & si simul concurrant, præfertur qui prior obtinuerit præfecturam & codicillos. *k* Præfectura autem vrbis, anteit omnibus magistratib. & dignitatib quæ in vrbe sunt. *l* Sacri cubiculi præfecti, eadem dignitate funguntur, quæ est in prætoriana & vrbicana, aut magisteria militari, *m* quod de præpositis cubiculi etiam augustæ intelligitur, *n* dignitas conceditur quæstorib. magistris officiorum, comitib. sacrarum largitionum, & rei priuatæ, quæ autem non dicitur, *o* minores tamen primicerij, post depositam administrationem datur ascensus ad magisterium officiorum. *p* Hi vero qui tranquillitatis cōsistorij principis dici comites meruerunt, spectabilib. vrbis & præconsulib. æquantur. Qui præponuntur in quiendis epulis, dicti *comites & tribuni scholarum*. Item *comites stabuli*, & *curatores palatij*, si primi ordinis comitiuam cum præpositura meruerint, æquiparantur dignitati comitum Ægypti, vel Ponticæ diœceseos. *Comites rei militaris* in transmarinis prouincijs, præconsulari dignitate donantur. *q* Professores artium vel legum, qui per 20. annos in regia vrbe inter statutos ordinis magistros docuerunt, à cœtu amplissimo approbati, vicaria principis dignitate gaudent. *r* His addi possunt aliæ dignitates, gradibus diuersis honoris distinctæ in toto li. 12. Cod. per *s* Cęsares, & in

a *Sueton. in Domitia. c. 8.*

b L. 2 *de dignitatib. li. 12. in l. vni. de infamib.*

c L. *libertus 17. §. in quæstionib. ad municip. P. l. Lucius 21. §. antepen. eo tit. l. reus delatus 7. de muneri. P. l. vnica, de reis postulat. C.*

d *regia Caroli VIII. lata Turone, ann. 1485. firmata alia Ludouici 12. art. 47 facit c. conquerente, de restit. spoliator.*

e *L. 1 [illegible] ordo dignitatum seruetur, li. 12. C. tit 8. l fin. in fine, de priuilegiis eorum qui in sacro palatio militant.*

f L. 1. *Et de consulib. & non spargendis, &c l. 1 & 2. de præfectis prætorio, lib. 2 C tit. 4 l. 1 de præpositis sacri cubiculi C. l. 2 § ibid præcipue, de primicerio & secundicerio. li. 12 C. l. f. de priuilegijs eorum qui in sacro palatio militāt. C.*

g *d. l. 1. de consulib. & non spargendis, &c. li. 12. C. tit. 3.*

h *d. l. 2. de consulib. C. & L. 4. §. sed in salutationib. de principibus agentiū in rebus li. C.*

i *hic est ordo dicta l. 2. vt dignitatum ordo seruetur, C.*

k *l. 1 de præfectis prætorio, lib. C.*

l *l. 1 de offic. præfecti vrbi.*

m *l. 1 de præpositis sacri cubiculi. lib. 12. C. tit. 5.*

n *l. fi. C. eod. tit.*

o *l. vnica, de quæstorib. lib. 12. C. tit 6.*

p *l. 2 de primicerio, lib. 12. C. tit. 7.*

q *l. 1. de comitib. consistorianibus, C.*

r *l. vnic. de comitib. & tribunis scholarum, lib. 12. C. tit. 11.*

s *l. vnic. de comitib. rei militaris, lib. 12. C. tit. 12.*

& in pandectis *a* per iurisconsultos quas nō referam, cū munera eadē non sunt eiusdē honoris & dignitatis apud omnes, prout placuit principib. vel iam morib. populorum receptū est. Sic & Aristoteles lib. 5. Moralium ad Nicomachum, dum de iure distributiuo tractat, c. 3. *Ius quod est in distributionibus*, inquit, *pro dignitate quadam esse oportere omnes fatentur: dignitatem autem non omnes esse eandem asserunt, sed populari statu ꝰ tentes, libertatem: principatum paucorum sectantes, diuitias, & nonnulli nobilitatem. Qui in optimatum administratione degunt, virtutem.* Quare & principis & reipub. determinatio debet super his adhiberi: fit enim dignitas, vt aiunt Cæsares, quæ nobis iubentibus sustinetur, *b* quemadmodum etiam & affectiones principum, & vtilitates reipublicæ exegerunt, sic etiam dignitates & administrationes fuerunt auctæ vel diminutæ honore & variæ, ratione diuersorum temporum & vsus, in eadem etiam republica eodem loco, & in eodem populo, tractauimus accuratius ex libro Notitia vtriusque imperij, Speculatore, Cyno, & alijs probis interpretibus, *c* qui illustres superillustres, spectabiles maiores, minoresve & medij iudices & magistratus, dicti fuerunt, ratione potestatis aut dignitatis: quare nunc non immorabor, cum nec opus sit principem instituentem vel reformantem suam rempublicam, vel populum suum, administrationem sequi antiquorum Romanorum, vel aliarum rerumpublicarum ordinationes, si parum cōuenire temporibus viderit: sed necessarium tamen est, vt quendam certumq; & inuiolabilem constituant in magistratibus & potestatibus honoris & gradus ordinem, qui sunt in cōuentibus publicis siue in sedibus, siue in albo scribendo, siue in dicendo sententiam concurrant, pacifice possunt vna conuersari: & mutuo sibi honorem debitum deferre, & locum, & à subditis accipere.

Disputatum est aliquando, *an satius sit præficere subditis, & ad magistratus promouere regnicolas vel incolas loci, in quo statuuntur, an v. alienigenos seu extraneos.* Atq; *d* Cæsares rescripserunt nulli patriæ aut ciuitatis suę administrationē sine speciali iussu principis esse permittendam, *e* neq; sine principis assensu, licere Iudicibus aut administrantibus in sua prouincia vel ciuitate assidere, vt respondit Vlp. *f* Edixit id ipsum in Gallia Philippus Pulcher anno 1301. & Carolus V. cognomine sapiens, anno 1366. Hoc factum olim metu ne propter cognationes, vel conuiuium amicitias domesticas, iudicia in eorum fauorem & gratiam corrumperentur. Sicut ea ratione vetitum erat administrantibus prouincias *ne quid in his quas administrarent emerent aut conducerent*, *g* *ne dona caperent*, *h* *non ædificarent*, *i* *vxorem ducerent*, *aut filias suas prouincialibus coniungerent.* *k* Hac etiam suspicione corruptionis & inuadendæ reipublicæ quibusdam in locis, non admittebantur ad rempublicam gubernandam pater & filius, aut duo fratres, *l* vt & in Gallia aliquando prohibitum est, in vna curia easdem personas admitti ad officia.

Fuit interdum & in eisdem locis, & eodem principatu, diuersa seruata sententia, imo in loco originis, potius gerendos honores, responsum est ante Imperat. Romanorum leges, *vt respondit Papinian.* Innuit & Modestin. *in l. qui officij causa 62 de contrahen. emtione, li. 18 P. ti. 1.* gestisse officia in sua prouincia prouinciales, dum ait, *Qui officij causa in prouincia agit vel militat, prædia comparare in eadem prouincia non potest, præterquam si paterna eius à fisco distrahātur, paterna ita in prouincia esse, liquet, gerentis.* Statuit Iustinian. etiam, vt nulli incolarum liceat defensores ciuitatis respicere cuiuscunque sit dignitatis. *m* dicuntur & municipes qui & bonorum & onerum sunt participes. *n* Possunt esse & in natali solo iudices incorrupti, perinde ac in extraneo, *o* & quamuis occasiones sint deligendi gratia vel fauore proximorum vel amicorum: sunt etiam leges quę animaduertere in eos iubent, & eos contineant in officio: *p* vt certe non mirum si in his aliquando variarint mores, cum gerere vel non gerere in solo proprio magistratum, videatur esse ex adiaphoris. Et proinde non tam patria in præficiendo, quantum probitas, sufficientia, & doctrina inquiri debebunt. Si tamen sint quædam rationes aliæ superuenientes extrinsecus, quæ aliter fieri suadeant, certe non sunt contemnendæ, vt si dubitetur & suspicio sit de rebellione, quam possit in patria sua vel in aliena facilius quis exsequi. Si factiones sint in regno vel ciuitate, vt aliquando Florentiæ & alibi nigrorum & alborum, Guelphorum & Gibellinorum, quæ contendant de gubernatione. Tunc enim satius est alienigenā præficere, qui neutram partem colat, quam vnum ex factiosis, qui possit aduersariis nocere, præficere.

10. Exstat constitutio Caroli VII. anni 1431 diei 10 Martij, qua inhibetur omnibus alienigenis *habere officia aut beneficia eccle. in regno Galliæ, aut dignitates ecclesiasticas, vt Episcopatus, Archiepiscopatus, prioratus sine permissione regis qui adoptauit eos in regnicolas.* Et Innocentius 3 in c. bonæ, 4. §. intelleximus, de postulatio-

a l. vnic. de professorib. qui in vrbe Constātinopolitana docentes ex lege meruerunt comitiuam, li. 12. C. tit. 15.

b in l. nemo præfectus. 5 de dignitatib. li. 12 C. tit 1.

c lib. 47 syntagmatis iuris, cap. 12.

d Iuxta l. pactorum l. 5 & l. 2. de off. rectorū. C. l. 2. de offi diuersorū iud. C. *e* l. fi. C. de off. rect. prouin. l. fi. C. de crimine sacril. Iulius Paul. lib. 5. sententiarū, ti. 12. §. 5.

f l. sicut in prouincia 38 ex quib. causis maior. in integrum restituatur, lib. 4 P. tit. 6.

g l. non licet 46. de contrahen. emt. P. l. quod contra l. 31. Iul. ts, eiū P. l. offertur 46. §. quod a præside, de iur. fisc.

h l. sol. 1. 6. §. non vere of proconsu.

i l. vni. de contract. iud. C. d. l. offertur, §. quod à præside.

k l. 1. si quis officium 31. l. qui in prouincia 57. de ritu nuptiarum P. l. vnica si rector prouinciæ vel ad eum pertinentes, l. 6. l. de nuptiis cum similib.

m Arist. 5. polit. c. 6.

n in lege libertus 16. paragra. præscriptio ad municipales, Pandectarum.

o in c. 1 paragr. illud interim, de defensorib. ciuitatum, nouell. 15.

p l. 1. & toto tit. ad municip. P.

tio. præla. *Non poteramus*, inquit, *salua conscientia, in alia persona quæ de regno Vngariæ originem duceret congrue prouidere: nec vellemus ei præferre alienum.* a Et Archadius & Honorius in l. in ecclesiis x I. de episc. & cler. C. statuerunt, *in ecclesiis, quæ in possessionib sunt diuersorum vel vicis diuersis constituta, ne clerici ex alia possessione aut vico, quam ex eo vbi ecclesiam esse constiteris, ordinentur.*

a facit c. nullus inuitis, 6 dist. c. quoniam in clericis, de offi ordinar regu 19. cancell. apostolica, vbi Sixtus 4. c. p. Regi Hispaniæ pro prio motu ne alienigena in suo regno posset tenere beneficium ecclesiasticum, sine eius permissione. quod & in Gallia receptū & in Anglia. facit & glos. in proœmio sanctionis pragmatica, ad verbū exterorum.

Rationes plures adferri possunt, tum quod extranei non possint conuenire cum moribus eorum, quibus præponerentur: nec facile sæpe idioma intelligere subditorum, aut ab illis intelligi, & quod æquum non sit, vt extranei, qui nihil contribuerunt fundationibus & erectionibus beneficiorum, præponantur incolis & regnicolis. b Subinde, quod verendum est, ne alienigenæ reditus transferant extra regnum, sæpe ad subsidium eorum, qui regno bella moliuntur. Sunt & extranei suspecti in republica, ne proditione aliqua patriæ quæ eos excepit, insidientur: nec etiam omnino fidit populus extraneis. Rebellarunt Neapolitani & Sicilienses aduersus Guilielmum regem Siciliæ, quod magistratus præcipuos detulisset Gallis, maxime cancellariatus, atque ideo anno 1168. coniuratione communi necarunt omnes Gallos qui in regno erant cum dicto cancellario.

b facit l. prima & fi de metallis, vt metallarium lib. undec. C.

11. Est aliud malum in republica, quod cautione indiget & reformatione: dū potestates, cōmunitates, ciuitates, municipia, constituūt iudices illiteratos, qui per se solos iudicent & cognoscant. quod malum scripsi in dominos iurisdictionales, qui omnino amusi, sic subditos regunt aut illis verius abutuntur ex arbitrio, vt potestati suæ derogatum putent, si peritos in consilium adhibeant. Sicq; confundunt & iniquum, & diuina humanis miscent, minime recogitantes, quod si male rexerint gregem seu subditos sibi commissos, reddituri sint co am Deo aliquando rationem pro animabus illorum, & de iniuria & iniustitia quib. opprimunt subditos nimia & inexcusabili præsumtione, quum lata culpa sit, immiscere se rei, quam non norint.

Sunt certa quidem negotia, quæ literatum imperitis, tamen in quæstionib. occurrentib. exercitatis, committi debent, & ab illis iudicari possunt, quemadmodum à Iustiniano c concessa est etiam militaribus hominibus, iudicandi facultas. Quid enim obstaculi est, homines, qui alicuius rei peritiam habent, de ea re iudicare? Cum sciamus & militares magistratus, & omnes tales homines per vsum quotidianum iam esse approbatos, vt & audiant lites, & eas dirimant & pro sui & legis scientia huiusmodi altercationibus legem imponant. Neque etiam prohibitum est habere iudices imperitos iuris, vtputa decuriones, nobiles, dominos iurisdictionales, potestates, d sicut & in Gallia quoque mulieres iudicare possunt, ratione feudi. Sed non recte iudicabunt, nisi peritos quoque pro assessoribus habeant. e Ideo in Gallia recte prospectum est reipublicæ per regiam potestatem, vt domini iurisdictionales iudices habeant peritos, saltem licentiatos aut baccalaureos in iure ciuili vel pontificio. Imminet enim reipublicæ ex ignorantia potestatem habentium iudicandi, maximum periculum, & pariter illis ipsis, qui eam temere exercent, nisi in consilium peritos adhibeant, non aliter quam gladius cui potestas comparatur, in perniciem eius qui vti eo nescit commode, & in perniciem aliorum conuertitur. Consulent etiam subditis principes, & expensis litium eorum, si tales præponant qui etiam per se nouerint iura reddere. Et illud ipsum considerandum fuisse in reformatione reipub. per Iustinian. docet eius nouella constitut o 82 *de iudicibus in principio*, *Nos igitur*, inquit, *ab initio videntes omnino confusum iudicum Schema, existimauimus hac lege oportere determinare, quæ decentem ordinem imponant causæ. non enim existimauimus oportere habere iudicum quorundam nomina, maxime legum incongnitorum, deinde neq; causarum habentium experimentum. Nostris enim ministratoribus adsunt modis omnibus assessores, & ea quæ legum sunt explicantes & occupationes adimplentes eorum: quoniam multi detenti curis quos apud nos habent, merito iudiciorum complent partes per suorum præsentiam assessorum. Illi autem neq; cingulum habentes, neq; nobis ministrantes, nisi potuerint per se nosse quod iustum est, sed aliunde emendicare iudicandi honestatem: quomodo non maximum vitium erit reipublicæ, non eis, qui ex se quod agendum sit sciant, lites tradere, sed sinere eos quærere alios, à quibus liceat discere, quæ ipsos in iudicando eloqui deceat?*

c in leg. certi iuris 7 de iudicum, lib. 3. C. tit. 1.

d vt notant DD. ad l certi præcipue l. os & per gl. in l si & per DD ibid de sent. ex per. rec. C.

e Bar. ad princ. nouell. de iud. e vt in l 1. C. de assess. lib. 1. C. tit 51 & tot. tit. in P.

12. In reddenda iustitia, abusus versatur, emendandus, quia quotidianus, dum dilationibus & actis inutilibus prolongatur definitio litis, vt sæpius fuerit satius re caruisse, quam victoriam de iudicio reportasse. plus enim impensum inuenitur in lite persequenda, quam principale negotium sit. Procedit autem hoc malum vel à copia & contrarietate legum: vel ab auaritia iudicū, qui multiplicatis sessionibus sibi augent sportulas: vel malitia fugientium reorū & rabularum famelicorū. Prospici porro poterit huic morbo reipublicæ, si leges

leges rescindantur superfluæ, electis illis quæ ex vsu esse voluerit princeps aut respublica: nullitas enim confundit iudicum ingenia, & maxime obscuritas illarum, ad quam explanandam intruduntur doctorum scribentium variæ opiniones, & cumulantur non ponderantur sententiæ. Auaritiæ vero & cupiditati iudicum, mulctis, & taxatione stylo imposita, obuiam iri potest, pœnis legitimis à iure impositis. Aduersum autem fugientium moras illicitas, expensarum insumtarum damnationes, sine vlla exceptione personarum, à similibus vexationib. & hos temerarios litigantes, & similes deterrere poterunt. a In quo emendandus est fori stylus sicubi contrarius sit, non fieri condemnationem ad expensas, vnde diuites, pauperes litibus vexant impune, & qui iustam causam fouit in damno est, etsi rem petitam consequatur.

a iuxta l. properandum 13. parag. sine autem alteiutra parte de iud. C. L. 3. tit. 1. l. a de fructib. & lit. expens. C. & l. 72. §. de leg. 1.

3. Patiuntur & malum democratiæ à magistratibus & consultoribus, quod paulatim populi minuit robur, & parat viam ad Aristocratiam quando magistratus nimium indulgent popularibus, violant leges dummodo suam rem agant, sicq; sæpe ex mendicis fiunt diuites, ex obscuris clari, nonnulli priuatas ædes publicis substructionibus splendidiores compararunt: & quanto respublica plus detrimēti cœpit, tanto res ipsorum factę sunt ampliores. Et primum quidem populus cum ipse militare auderet, dominus erat magistratuum, & bona omnia in sua potestate habebat: & bene se cum agi putabant cęteri omnes, si à populo & magistratus & honorem, & beneficium aliquot consequerentur. Nunce contra bona omnia in potestate sunt magistratuum, & per hos geruntur omnia: populus iacet eneruatus & spoliatus pecunia, & sic in vrbem eum tanquam carcerem includunt, & ad multa alliciunt, & cicurant, vt ad nutum paratos habeant, quod latius percurrit Demosthenes *in 3. Olynthiaca*.

Remediū huic licentiæ magistratuum obijci poterit in Democratia, & pariter in optime alia quacunq; instituta republica, quod refert idem Demosthenes oratione secun. cōtra Aristogitonem statim in principio. *Sunt, inquit, à vobis repellendi (ô Athenienses) & coercendi cum omnes legum violatores, tum vero in primis ij qui magistratu funguntur, & in republica versantur per hos enim & maximas respublica clades accipit, si mali sint: & vicissim iuuatur plurimum, si boni viri sunt, & legum studiosi. Quod si rempublicam capessentibus semel permiseritis violare leges, & recepta iura despicere, necesse erit vniuersos qui in ciuitate degunt, improbitatis eorum pœnas sustinere. Vt enim delictorum quæ in nauibus committuntur inter nauigandum, si quis nautarum deliquerit, paruum est damnum: sin gubernator deceptus fuerit aut aberrauerit, communi calamitate vectores omnes inuoluit: sic plebeiorum peccata non in populi sed in ipsorum damnum cedunt: sed magistratuum & rempublicam gubernantium peccata, ad nos vniuersos pertinent.* b

b τοῖς ἄρχουσι καὶ τοῖς δημαγωγοῖς.

Quapropter Solon plebeijs tarda, magistratib. & gubernatorib. velocia supplicia constituit, quod existimabat de illis quouis tempore sumi posse pœnas: hos moram vltionis non admittere. Oppressa enim libertate, qui pœnas repetat fore neminem. Quondam ita corruptum statum reipublicæ & magistratuum palam in democratia reprehendere licuit, vt ex *Olynthiaca tertia & alijs orationibus eiusdem Demosthenis liquet*: Nunc vel mussitare quicquam crimen maiestatis habetur: quam bene viderint qui habent tales respublicas, & cauebunt ne inde insurgat Aristocratia. In monarchia certe non debet pati princeps quidem, mal dici magistratibus, at delationes & accusationes, quæ paratas habent vel habere possunt improbitates & concussionum & oppressionum, eorum probationes non modo non audire, sed diligenter inquirere & punire debet, ne prætextu auctoritatis eius populus, qui & tanquam filius curæ esse debet, indigne conculcetur: eaq; etiam de re legib. Romanis & principum aliorum sanctissime constitutum est, & ex illis sæpe animaduersum ab illis qui florentem rempublicam habuisse referuntur.

De mercatoribus & negotiatoribus in republica conseruandis. CAP. VII.

QVIA vero societas duobus videtur constare, *Commercio*, & *Imperio* necessaria ideo esse reip. commercia, viles & necessarios esse reipublicæ *mercatores*, *negotiatores*, *institores*, *& propolas*, nemo potest negare: c nempe quod per illos quæ nobis & nostræ reipublicæ superflua sunt, exportent, & aliunde quæ nobis necessaria sunt, quæve apud nos non inueniuntur, importent: estq; quæstuaria opera cum vtilitate reipublicæ, industria & labore constans, non sine periculo & discrimine vitæ & facultatum negotiantium. Sed insita est huic periculo imminenti, habendi & quærendi cupiditas, cuius dulcedine mens delinita, non tam ad pericula quam ad lucrum respicit. Vt enim alijs honor, & laudis honesta ambitio, animos addit ad subeundos pro republica honores, sic istis mercatorib. lucrandi spes

c Plato etiam docet 2 de repu. & Calistratus Iurisconsul. l. 2 de nundinis, lib. 50. P. tit. 11.

di spes obliuisci facit latrones, aliaq; viarum & tempestatum marisq; pericula.

Et luctantem Icariis fluctibus Africum
Mercator metuens, otium & oppidi
Laudat rura sui: mox reficit rates
Quassas, indocilis pauperiem pati. a

Et alibi: *Per mare, per terras currit mercator ad*
Pauperiem fugiens. (*Indos*

a Horatius li. 1. odarum, ode 1.

2. *Honestum lucrum* dicitur etiam à iure pontificio, *b* quod ex industria & negotiatione oritur, dummodo absit vsura, fraus, dolus, peieratio, quæ tamen solent inficere, & periculosam artē mercaturę, quod pertinet ad salutem animę, reddere. *c* Mercatura, inter artificia connumeratur quæ bene & male exerceri possunt, *secundum diuum August. d* Et omnis iustus labor meretur suum premium. *e* Commercia sunt iurisgencium. *f* Et cum sit honestus quæstus, & turpis, qualitas lucri negotiātem aut excusat, aut arguit. Et quamuis difficile sit inter ementis & vendentis cōmercium, non interuenire peccatū, non est tamen impossibile, *g* si quis retineat dictū Apostoli, *h* ne quis in negotio circumueniat fratrem. Sic & puto intelligendum quæ dixit Ecclesiasticus. *i Duæ*, inquit, *species difficiles & periculosæ mihi apparuerunt: difficile exuitur negotians à negligentia, siue à deceptione: & non iustificabitur caupo à peccatis labiorum.* Verum quod negotiator auidus pro damno blasphemat, pro pretijs rerum mentitur, & peierat, hæc sunt vitia hominis, non artis, quæ sine his vitijs exerceri potest. Lucrari inde velle honeste & viuere, dummodo absit auiditas, quæ & corrumpit aliunde coactas etiam opes, hoc non est reprobatum: & nihil prohibet, lucrum ordinari ad aliquem finem necessarium vel etiam honestum, & sic negotiatio licita reddetur, *vt ait D. Thom. k* sicut cum aliquis lucrum moderatum, quod negotiando quærit, ordinat ad domus suæ sustentationem vel ad subueniendum indigentibus, vel si negotiationi intēdit propter publicam vtilitatem, ne res ad vitam patriæ desint necessariæ: & lucrum expetit non quasi finem, sed quasi stipendium laboris. Falluntur qui felicitatem metiuntur ciuitatis reipublicæque optimę statum optimum ex sola virtute, & dicunt, in ciuitate, quę optime gubernetur, & quæ iustos habeat ciues simpliciter, ac non ad suppositionem, neque mercatores neque artifices ciues esse oportere: & vilem existimant esse eiusmodi vitam & virtuti aduersam, neque agricolas esse oportere eos qui futuri sint ciues, quod opus sit virtute & otio ad virtutem comparandam, & ad rempublicam gerendam. Nam certe hæc cōsideratio videtur esse in quadam abstracta idea, vbi oporteret ciues & rempublicam non egere vita corporali, aut actione aliqua. Sed ista somnia & chimerę in republica humana potius mihi videntur, quam sint imperanti exsequenda. Non enim potest totum consistere nisi curatis partibus, neq; dubium est, partes etsi viles & infimas corporis, pedes dico & alias similes, necessarias esse corpori, sine quibus, & si illæ aliter se habeant quam natura desideret, monstrosum esse totum aut mancum. Mercatores negotiatores sunt in reipublicæ corpore, veluti ministri, baiuli, pedes, qui transferunt reliquis necessaria, ideo & in republica ciues esse debere videtur rectè concludi, & vt maxime vtiles esse, si probe suo munere fungantur, ac fideliter artem suam exerceant. Nec Aristoteles, *l* qui in hac felici republica constituenda, in abstracto dicebat eam considerandam, prout iustos habet ciues simpliciter, & non oportere ad suppositionem esse artifices aut mercatores: potuit negare, quin & illi essent necessarij, vt & sunt necessarij agricolæ, qui victum cōferrent, artifices, pugnatores, locupletes, & sacerdotes, & iudices. Necessarium & illis, qui in cōmunione viuunt, habere pecuniarū habendarum facultatem, quo illas habere possint, & ad proprias indigentias & ad bellum.

b c. per vestras, 7. de donat. inter vir & vxor. lib. 4 tit. 20 & à Cicer. in paradox.
c c. qualitas, de pan. ten. dist. 5. capit eiici can. eiiciens 88 dist.
d lib. 4 quæstionum veterum Testam. c fornicari. 88. dist.
e §. no autem, de iudicibus, in nouel.
f l. ex hoc iure, de iust. & iur.
g dict. c qualitas.
h 1. ad Thess. 4.
i Ecclesia c. 26. vers. 27.
k D. Tho 2. 2. q 77. § ad quartum. De Bustis in 2. parte Rosarii sermo. 32. per totam partem 2. enumerat 16. casus in quibus mercatura & negotiatio est illicita, nos de quibusdam viris claris qui negotiati sunt sine reprehensione agimus, lib. 47. syntag. c. 10. num. 6. & seq.
l Aristot. li. 7. polit. ca. 8. & 9.

3. Fuit Romæ, *vt narrat Liuius*, collegium mercatorū institutum, sicut in prouincijs cōuentus negotiatorum. Sunt Mercatores Venetijs, Florentiæ, Anconæ, & alibi in Italia, in primis gradibus, & inter præcipuos reipublicæ, quorum velle diminuere auctoritatem, nihil aliud esset quam turbare rempublicam. Alibi non ita honorati, & vbi plus virtus quam diuitiæ possunt. Attamen aliquando & iure etiamnum fauore digni, & sub fide publica etiā tempore bellorum, vt tuti eo tempore etiam iure dicantur inter hostes inuiolabiles, *m* quāquam hodie forsan, dum disciplina militaris exsulat, sint primi & potiores, quibus insidientur milites, non quod eorum arti inuideant, sed quod pecunijs, quas secum illos deferre persuasum habent, intenti sunt.

m c. 2. de treuga & pace, lib. 1. tit. 34.

4. Honor habitus olim mercaturæ quoque, quod ea ad barbarorum necessitudines, regumque amicitias comparandas, plurimum valere putabatur, *vt ait Plutarchus.* ex eadem quoque homines multarum & maximarum rerum vsum experientiamque percipere, ex quibus nonnullos conditores maximarum vrbium exstitisse, vt Massalias primus, qui à Celtis iuxta Eridanum maxime obseruatur. Thaletem quoque, & Mathematicum Hip-

pocratem, exercuisse mercaturam ferunt. Platoni etiam olei in Ægypto exportationē, peregrinationis viaticum suppeditasse. Quantæ sit auctoritatis mercatura apud Venetos & Genuenses, colligere licet ex Platinæ relatione, dum in vita Gregorij II. scribit, *Mercatorum Genuensium pratorem, & Venetorum quoq; pratorem dicunt vtrique bailum, dum adessent coronationi Petry regis Cypri, qui Petro patri suffectus coronatus est Fama-augusta, & dum pompam duceret, tantam inter eos pratores cōtentionem ortam, quis ad dexteram regis esset, vt tumultu subito exorto, Genuenses fuerint pulsi & partim interemti rege magis in Venetos quam Genuenses inclinante, vnde postea ortum bellum.*

5. Fuerunt & Imperatoribus domestici quidam negotiatores seu mercatores. a Erant & regibus Israel, mercatores proprij velut officiarij, vt liquet ex lib. 2. Paralipomenon cap 1. v. 16 ibi: *adducebantur Salomoni equi de Ægypto, de Coa, à negotiatoribus regis qui ibant & emebant, &c.* Verum principes hi mercatorum opera vsi sunt, non vt compendium ex lucro eorum sibi facerent, sed vt necessaria per eorum industriam facilius consequerentur. Alioquin principibus hoc sordidum visum est ex mercaturis & negotiationibus augere facultates, & priuatorum impedire lucra: *sicut referunt magnifice sensisse Theophilum Imperatorem Constantinopolitanum, Zonaras & Cedrenus.* Cum enim aliquando ad Constantinopolitanæ regiæ portum, nauis oneraria pondere sarcinarum grauis, eoque vsque ad postremū vinculum diuersa, appulisset, Imperator Theophilus superne prospectans, nauemque admiratus, per pedissequum cuius ea esset percontatus, vt Augustæ suæ vxoris esse cognouit, recēs à mercatura reductam, quam ab imperatrice missi in Syriæ partib. fecissent: si quid alij sarcinarum in naui haberent, id statim eos efferre iussit, & nihil quod ad Augustam pertineret attingere. Quo facto, pulsis inde nautis, Græco igni iniecto, nauim cum ipsis sarcinis cremauit, imperatricem maledictis insectatus: *Mercaturam*, inquiens, *priuatis hominibus esse attributam, vt ea tolerandæ vitæ occasionem habeant: nec mercaturæ emolumenta à principib. intercipienda esse, vnde tenuioris fortunæ homines victum comparant.*

a l. 1. de cōmerc. & mercator. lib. 4. C. tit. 63.

6. Nō negamus, mercatorum ingenia maxime vt plerumque lucro ita addicta, vt sæpe plus proprium commodum quam vtilitatem publicam sectentur & diligant, & facile à iusto vbi spes refulserit nūmi, declinent. Sed non ideo reijciendi sunt a republica vel à numero ciuium, quanquam propter sordidam illam cupiditatem verius sit, non esse admittendos, nisi de probitate alioquin constet eorum, aut deposuerint studium negotiandi, ad rempublicam gerendam aut administrandam. Siquidem probatur lex Thebanorum, iubens vt nemo habilis esset ad gerendos honores reipub. suscipiendos, nisi decem annis à mercatura destitisset, b vt apud Romanos cautum, negotiatione ne militarent, nisi negotiationem relinquant: c quemadmodum contra militibus negotiari interdictum est, nisi velint militia priuari, vt & de nobilioribus statutum. d

b Arist. 3. polit. cap. 3.

c l. vni. negotiatores ne militēt. lib. 12. C. tit. 35.

d l. vnic. negotiator ne militet. l. nobiliores, 3 de cōmerc. & mercator. lib. 4. C. tit. 63.

7. Inter plebeios enim ars hæc exercenda est. Quare Honorius & Theodos. Cæsares. *Nobiliores natalibus* inquiunt, *& honorum luce conspicuos, & patrimonio ditiores, perniciosum vrbibus mercimonium exercere prohibemus, vt inter plebeios & negotiatores facilius sit emendi vendendiq; commercium.* e Videtur Plato quoq; significare, mercaturam corrumpere ingenuos animos ciuium, dum scribit, f *longe à portu maris ciuitates ædificandas, ne commercijs ciues nimiū se dedant.* Nam cum mercib. & pecunijs cauponando, ciuitas repletur, fiunt dolosi animi, ciues instabiles, & infidi in moribus. Sed Aristot. g respondet *non ideo commoditatem & communionem maris esse respuendam, cum bona, quæ inde perueniant, contemnenda non sint: lege autem caueri possit, quæ sint reijcienda, quiue admitti debeant.* Fatendum, certe vix inueniri oratorem, Imperatorem aut mercatorem, sine acquirēdi cupiditate: tales enim meliores dicuntur, quo sibi plus acquirere possunt. Vnde *callidi* appellari solent, cum calliditas in acquirendo maxime sita sit. h Et maior debet esse cura gubernātium rempublicam, vt res venalis iusto pretio veneat: ne permittatur ex arbitrio illis abusus circa commercia fraudes, consilia, mercium corruptiones, & id genus similia, quæ repurgari debent iam inducta.

e l. nobiliores, l. milites qui à republica, de re milit. lib. 12. C. l. milites, C. locati.

f 4. de legibus in princ.

g Arist. 7. polit. cap. 6.

h Arist. problemat. sect. 11. quæst. 4.

8. Fiunt abusus a mercatoribus qui emendandi sunt, & quibus etiam iura satis Romana prospexerunt, & ciuilia cuiusque nationis, & fere cuiusq; regni & ciuitatis, vt tantum opus sit diligentia magistratuum in his conseruandis & exsequendis. Omnia autem reip. moderator metietur ex vtilitate, & necessitate, & honestate populi sibi commissi: ex triplici capite, rerum, personarum, & actionum. Circa res animaduertet, de quibus negotiatio permissa possit esse, sine læsione aut animæ aut corporis, in illis admittet, in reliquis damnabit, & prohibebit. Sicque nundinationes rerum, quæ in commercio hominum & Deo & religioni eius dicatæ sunt, vt rerū spiritualium

seu

seu sacramentorum, & illarum *a* in quibus simonia versatur, auersabitur: & [illegible]um sacrarum, religiosarum, *b* rerum quæ natura vel ius gentium, aut mores ciuitatis exemerunt à cõmercio: *c* negotiationem in personis liberis, *d* lenocinia. *e* Cauere etiam debet, ne ex nostris rebus aliquæ ad barbaros seu hostes nostræ reipublicæ transportentur à mercatorib quibus illi iuuari possint contra nos: vt vinum, oleum, aut alia liquamina vel arida, vt loricæ, arcus, sagittæ, enses, gladij, ferrum factum vel infectum, vel alia arma: quibus fortiores reddantur: *f* equum item militaré extra prouinciam suam duci non permittet, *g* qualis est prohibitio in regno Siciliæ & Hispaniæ. Prouidẽdum interdum reipublicæ, ne quæ ad victum quotidianum necessaria sunt, à mercatoribus emtionibus anticipentur, ne cariora efficiantur. Impedienda & eiectio tritici, vini, aliarũque rerum ad victum vel vsum necessariũ populi pertinentium, in alienam prouinciam, ne penuria populus laboret, maxime imminente tempore caritatis. Salubre & statutum alicubi ne post certum tempus, aliunde certæ merces importentur, quibus illarum quæ in repub. nostra sunt, vilis posset esse vsus, & reddi possent in eas impensæ factæ inanes.

a iuxta tit. de simonia.
b l. inter stipulantem. §. sacram, de verb. oblig. §. nullius, de rerũ diuis. l. 1. C. de sepulcr. viola.
c l. si in emtione, §. omnium, de contra. emt.
d tit. ad legem Fabiam de plagiariis, C. c. 1. de furt.
e tit. de lenoni. in Nouell.
f l. 1. quæ res exporta. nequeũt. C. l. eod. ferre, de public. l. vni. de locorum & itinerum custodia lib. 11. C. tit. 45.
g l. 2. quæ res export. neq; ca. ad liberandam terram sanctã, 17. de Iudæis, lib. 5. tit. 6.

9. Prohibuerunt Pontifices summi *h* cum aluminum minæ inuentæ fuissent in Italia, in quas expensæ multæ factæ essent, de partibus infidelium, ad partes Christianorum deferri, vendi, & mercari alumina. fuitq; collegiũ institutum militum S. Petri, qui curam aluminum haberent, dotatum, confirmatum & ampliatum per Clementem VII. Paulum III. Pium IV. *i* Renouata & alia constitutio exportandi alumina ad infideles ab eodẽ Paulo III. & excommunicati, iterum aggrauati & reaggrauati, adducentes, transportantes & vendẽtes prædicta alumina, interdictis locis, quamdiu tales ibidem essent, ipsis factis intestabilibus, infamibus, alijsq; pœnis damnatis. *k*

h l. officium, §. paternus, de re militar. P.
i à Iulio II. Leone X constit 36 in Bullario Laertii Cherubini.
k Clemens VII constitut. 16. incipiens ministerio. Paulus III. constit. 3. incipiente prouidentiæ. Pius IV. constit. 46. incipit circũspecta, in dicto Bullario Cherubini.

10. Quod pertinet ad vitanda damna, quæ ex personis negotiantium contingere solent, illud quidem moderator obseruabit, vt nemo quidem à licita negotiatione prohibeatur, & ab illicita iubeat abstinere. *l* Verũ videat qualis mercator in nundinas veniat, ne sit explorator potius arcanorũ regni aut reipublicæ, *m* quã verus mercator: solent n. sub hac specie mercaturæ multa tentari, quæ præpositus loci nundinarum diligentia sua detegere potest, inquisitione & obseruatione diligenti eorum qui adueniunt. *n* Honestum non erit aut conueniens religioni catholicæ, videre clericos maxime in sacris ordinibus constitutos, lucris negotiationum intentos esse, quibus & sacri canones interdixerũt, *o* & *p* inde secularis reipublicæ rector, aut princeps, si in hac parte viderit negligentes esse in emendando prælatos illos admonebit, vt suo munere fungantur, cũ clerici aut monachi se negotijs secularib. immiscere nõ debeant. *p* Quemadmodũ nec cõuenit nobiliorib. negotiatio, *vt antea dixi.*

l Paul. III. in constit. 41. incip. & si ea quæ. in dicto Bullario
m l. illicitas 6 § neq; licere de offic. præsid. lib. 1. P. tit. 18.
n l. mercatores, 4. de commer. & merca. lib. 4. C. tit. 63.
o Cap. negotiatorem n. c. fornicari 13 dist n. c. 2 consens n. 14. q. 4. c placuit, c. Cyprianus, c. biq; 21 q. 3. pœnis de offic. in c. clericus 91. dist c. 2 c sed necclerici vel mona. h. secu. neget. si in misceant.
p D. Paul 2. ad Timo. 2. c. 1. & tot. tit. ne cleric. vel monach. &c.

11. Circa actiones mercatorũ, diligenter curandum, ne vsuras illas atroces, quas sub prætextu permutationum vel cambiorum exorquent, cõmittant, & si fieri potest ab omnibus alijs abstinerent, sic enim & priuatorum cõmodis, & reipublicæ, & suæ saluti spirituali, consulerent. Repetendæ constitutiones cõtra vsurarios contractus, cõtrahentes & tabelliones. Cauendum *q* ne prætextu collegij, aut artificij, negotiatores monopolia committant, quo nihil deterius in cõmercijs accidere posset. Pertinebit quoque ad politicam administrationem præpositorum ecclesiasticorum & secularium, prohibere mercatus aut nundinas diebus festiuis, *r* orationibus & verbo Dei audiendo consecratis, neue in loco sacro in ecclesia, aut atrio, & cœmeterijs exerceatur. *s*

q l. vnic. C. de monopol. C.
r 2 Esdræ, c. fi. d. 1. de ferijs, c. negationes, de consecra. dist 3.
s eiecit Christus ementes & vendentes de téplo, D. Matth. c. 21. & Zach 12. non erit mercator in domo Domini.

12. Sed & nõ minori cura sunt conseruanda priuilegia mercatorũ, quam fuerint instituta potissimum tempore nundinarum, vt possit secure & illis & mercib. tutus esse accessus, cõmoratio, & recessus. *t* non enim debent decipi sub fide publica, potissimum cum commercia sint de iure gentium. *u* Et mercatores temporibus priuilegiatis, sunt sub speciali protectione & fide principum vel rerum publicarum, quæ indulgent & constituunt nundinas. Refert & Sigismundus Liber Baro *in rebus Moscouitarum*, quo tempore legati aut oratores Moscouiam proficiscuntur, omnes vndecunque mercatores in eorum fidem & protectionem susceptos, Moscouia libere & sine porterijs, ire posse & consueuisse. Sunt immunitates à vectigalibus, iuxta concessionem considerandæ & conseruandæ. *x*

t vt in c. 2 de treuga & pace.
u L. ex hoc iure, de iust. & iure.

13. Iurisdictiones quoq; mercatorum, quæ & iure non improbãtur, quib. potissimũ summarie & de plano inter mercatores & ex bona fide agi debet, sunt conseruandæ, & ne vis fiat institutionib. earum omni ex parte prouidendum. Ita Romæ Paulus III. Ponti. Maximus, confirmauit consuetudinem ab antiquo seruatam iurisdictionis facultatũ Dd. consulum, mercatorum artis mercaturæ pannorũ vrbis Romę, & eorum statuta, de litib. iudicandis & caussis ad eam rem spectantib. aduersus quascunque personas, seculares tamen, secundum facultatẽ eis datam à Martino V. & vt adhiberetur

x de quibus diximus, li. 5. syntag c. 3. & 2. & l. vni. de nundinis C. & in l. 1. & 2. P. tit. eod.

retur fides libris eorum, vsq; ad quantitatem viginti ducatorum aureorũ, *a* occasione mercaturæ, adhibito iuramento in supplemẽtum probationis, dummodo ipsi libri quos vocãt mercatiles, nempe negotiationis & mercatorum, ordine scripti ac confecti & tenti fuerint, *(puto esse diaria & calendaria)* & cum debitis circumstantijs rationabili suspicione carentes, ipsorum mercatorum etiam circumspecta vita & qualitate perpensis. auxit *b* autẽ Pius I V. summam prædictam prædictis qualitatibus ad 30. aureos ducatos.

a in constitut. Pauli 3. ordin 47. incip dudum antiqua *in bullario Cherubini.*

b de libris mercatorũ, quando & quomodo fidem faciant, vide Decium ad c. 2 de fide i str. Iaf ad l admonendi, de iureiur. Bal ad rub de fide instrum Lanfran. ad c. quoniam contra, ad verb. instr p du. ctio nes, de prob. Alex cons 150. vol. 2 in pract. Ioan. de Ferrarijs in forma opponendi contra instr. Guid. Pap decis 441. incip. pro declarat. *Boerius decis 205 c in constit. Pii I V. sua ordin. 59. incip.* volentes, *in d. Bullario Cherubini.*

De agricolis. CAP. VIII.

PRimum quod in omni societate & repub. desideratur, necessarium *c* est habere alimenta, & ideo oportet esse multitudinem agricolarum, qui victum conferant, qui seminent, arent, colligant, conseruent & communicent. Instituit Romulus in sua noua repub. vt ciues Romani tantum artem militarem & rem rusticam tractarent: *d* Plutarch. *Numam e ait, populum Romanum ad agricultura, & pacis & honestatis studium traduxisse, vt solertes etiam homines, in ea re premiis excitarit, ignauos autem ignominia metu deterruerit.* Et vt Aristoteles etiam dixit, *f optimus populus est ille qui ex agricolis constat.* Itaque & popularis status effici datur, vbi multitudo ab agricultura viuit, vel pascuo: negotiosa quidem, quia nondum multum habet, ex quo fit vt raro concionem agitet. Cum enim laborandum sit illis circa necessaria ad victum, operibus distinentur suis, & aliena non appetunt, dulciusq; est illis opus facere, quam in repub. versari, nisi magna in gubernando sint emolumenta sumturi. Pleriq; enim magis lucrum appetunt quam honorem. Signum huius est quod tyrannides olim pertulerunt, & hodie quoq; plerunq; tolerant, tuncq; etiam paucorum potentiã perferunt, modo suam rem agere illis permittatur, neq; eripiantur quæ habent. Cito namq; diuites alij eorum efficientur.

c Aristot 7 c 8.
d Dion. Hal.
e Plutarch in Numa.
f Arist li 6. polit c 4.

2. Et post agricolarum multitudinẽ optimus est populus, vbi pastores sunt & viuunt ex animalibus. In multis autem hæc pastoritia vita, agriculturæ conuenientiam habet: vtriq; enim corporibus exercitati, ad bellicas expeditiones vtilissimi sunt, *g* ac potentes sub dio consistere. Ceteræ vero multitudines, quasi omnes ex quib. alij status populares constant, multo quam hi deteriores sunt. nam opificũ quidem, ac forensiũ, ac mercenariorum vilis est vita, nullumq; virtutis opus eorũ quæ tractat multitudo. Et insuper quia huiusmodi genus hominum, circa forum vrbemq;, vt ita dixerim assiduè hæret, faciliter conciones agitat, at agricolæ quia sparsim habitant per agros, neq; in vnum coeunt faciliter, neq; similiter indigent huiusmodi congregatione.

g Et Cato in principio de re rustica. ex agricolis & viri fortissimi & milites strenuissimi gignuntur. *idem Plinius lib 18. c. 5.*

3. Rursum alibi Aristot. *h* partes domus à qua incipit resp. tradidit esse *hominem & possessionem*, primum in victu, secundũ naturam vero possessionem esse in agricultura quæ iusta est, & ita præcipua. Neq; enim ab hominib. nec volentibus vt cauponaria & mercenariæ, nec ab inuitis quærit, quemadmodum bellicæ artes, & est earum rerum quæ sunt secundum naturam. Natura enim omnis educatio est à matre, quare & hominibus è terra. Prodest etiam hæc primum ad fortitudinem. Non enim quẽadmodum viles artium, corpora eneruat, sed talia facit, vt sub dio consistere & tolerare laborem valeant, & aduersus hostes pericula capessere. Soli enim hi res suas extra munitionem habent. Hesiodus *i* dans præcepta commode viuendi, *labora*, inquit, *stolide Persa, opera quæ hominibus Deus destinauit:*

h Aristot. 1. œconomi. c. 2.

i Hesiodus in εργοις in principio.

Ne quando cum liberis vxoreq; animo dolens
Quæras victum per vicinos, hi vero negligant.
Bis enim vel ter forsitan consequeris: Si vero
amplius molestes,
Rẽ quidẽ non facies, tu vero inania multa dices.
Inutilis autem erit verborum copia. Sed te iubeo
Cogitare debitiq; solutionẽ, famisq; euitationẽ,
οἶκον μὲν πρώτιστα, γυναῖκά τε, βοῦν τ᾽ ἀροτῆρα.
Domum primo quidem, mulierem deinceps pro
generatione filiorum, & bouem aratorem
ad agriculturam & victum.

4. Deus primis parentibus creatis, agricolationis artem mandauit. Tulit enim Deus hominem & posuit eũ in paradisum voluptatis, vt operaretur & custodiret illũ. Et pulsis inde, homini continuata ars, sed additus labor *in sudore vultus tui vesceris pane tuo: maledicta terra in opere tuo, in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ.* *k* Et emisit Deus Adam de parad. so vt operaretur terram de qua sumtus est rursumq; ex duobus filijs eius, Cain fuit agricola, Abel pastor ouium. *l* Post diluuium princeps viuentium Noe, cœpit rem suam publicam & societatem humanam restituere, & cœpit Noe vir agricola exercere terram, & plantare vineam. *m* Esau vir agricola robustus venator, *n* frater eius Iacob simplex, pastor ouiũ. *o* Saul rex electus, non reliquit agriculturã quod liquet ex loco quo dicitur, *quod cũ nuntiatum est hostes adesse, Saul veniebat de agro & sequebatur boues.* *p* Fuit in summa vtraq; vita rustica, agricolæ & pastoritia, communis antiquis Hebræis, & gentib. pcipua, & post bello pa-

k Gen. 2. v 15. Gene 3. c. vers. 17. & seq.
l Gen. 4. c.
vers. 2.
m Gen. 9. v. 20.
n Gen. 25. v. 27
o Genes. 16.
p 1. Regum 11. vers. 5.

lo pacem adeptam, veluti portus tranquillitatis, tum principibus, tum subditis, vt manibus quoque Imperatorum ars illa tractaretur, *a* siue ob vtilitatem, siue ob voluptatem animi vel corporis. Sic ab aratro ad dictaturæ principatum vocatus Quintus Cincinnatus, & ea deposita, ad illud rediit, quo delectabatur, & viuebat. Sicut & C. Fabritius, C. Marius, Curio Dentatus, Portius Cato, Serranus, & alij, qui depositis publicis curis, etiam ad rusticandum venerunt: etiam reges, vt Diocletianus, Atalus, Cyrus. Et certe fuit hæc vita rustica prior vrbana, quia & posterius vrbes ædificatæ sunt. Fuit & vita rustica antiquitus innocentissima, & simplex; quanquam postea & nunc euaserit fallacissima: Cuius rationem vel eam potissimam putarem, quod experientia didicerint, vrbanos illorum simplicitate abusos, & quod ipsi etiam nimium vrbes frequentantes, dolos & improbos mores plebis vrbanæ facile didicerint, & eius exemplo vitam deformauerint innocentem, & tandem callidiores euaserint. Nempe etiam, quod bona pars agricolarum hodiernorum non sua arua, sed aliena colant, & moribus seruilibus & mercenariis suam exerceant perfunctorie, & ad lucrum tantum, artem. Olim autem quisq; suam coleret terram.

a Plinius lib. 18. c. 3.

5. Ceterum quanquam hæc ita se habeant, tamen etiam nunc eget respublica opera rusticorum, & agricultorum, & pastorum, vt quamuis illi sæpe indigni videantur propter fraudes & malitiam priuilegiis, nihilominus tamen propter necessitatem alimentorum in republica, opera rustica sint fauorabilia: quæ si impediantur, & caritatem & penuriam annonæ possunt & famem inferre, *vt ostendit Liuius, b* caritatem illam annonæ, ex incultis per possessionem plebis in montem sacrum agris, ciuitatem inuasisse.

Fertilis, assiduo si non renouetur aratro:
Nil nisi cum spinis gramen habebit ager.

Quare interest reipublicæ, si agricolæ ab opere rustico distrahantur, *c* cui adhærere debent. *d* Apud Indos inter arma hostiumque congressus, agricolæ intacti inuiolatiq; erant, tanquam communis vtilitatis ministri. *e* Cōstituit *in Concilio Lateranensi* Alex. 3. vt rustici euntes & redeuntes, & in agricultura exsistentes, & animalia, quibus arant, & semina portant ad agrum, congrua securitate lætentur. *f* Tempore belli Nabuzardam etiam magister militiæ Regis Babylonis, transtulit populum Hebræum cum Rege suo Sedechia subactum in alias regiones, tamen reliquit in propria terra intactos vinitores, & agricolas. *g* Dicta *sancta rusticitas, h* & duplici de causa, vel quod *sanctum* dixerunt antiqui *inuiolabile, i* vel quod quieti sint & patientes, alieni à tumultibus & discordiis, quibus vrbani homines agitantur, sint simplices, ab irrisione & dolo natura alieni. *k*

b Liuius.
c Plato 2. de rep. Call. in l. 2. de nundinis, P. lib. 1 vt rustici ani ad nullum obsequium deducantur, C. l. nunquam fal. tation. de agricol. & censit. C.
d l. 1 de colon. funder. in patrimonial. lib. 11. C.
e Arius lib. 5. de gestis Alex. Diod. Sicul. lib. 2. c. 10.
f in c. 2 de treuga & pace, l. 1. tit. 34.
g Hierem cap. 52. v. 16.

Terram & antiqui *matrem omnium* dixerunt, & eius cultores piam vtilemque agere vitam, atque eos solos esse reliquos ex stirpe Saturni regis. *l*

Erat antiqua nota censoria, agrum male coluisse: quod interesset etiam vtilitatis publicæ, & quod facile plebs rustica, si non occupetur operi & glebę, ad seditionem & otium est procliuis.

h i. sancta quippe rusticitas, 2. q. 7. ex D. Hieron. ad Paulinum
i L. sanctum, 8. de rer. diuis. ff.
k Albert. ad l. vtili. de defensorib. ciuitat. amicitia palam habet sancta rusticitas. Arcur ad §. item Seruiana, de actio
l Varro lib. 3. de re rustic.

6. Priuilegia agricolis in gratiam commoditatis vrbis data fuerunt agriculturæ à Pontificibus Max. Clemente 5. & Pio 5. qui & prohibuit *impediri venientes ad vrbem vendendi frumenti causa*, punitq; illū, qui sine præfecti annonæ licentia emit, vltra quam necessarium ei sit pro familia nutrienda, vt carius vēdat, amissione frumenti, aliaq; pecuniaria arbitraria pœna: eximit quoq; deferentes in vrbem triticum, à solutione gabellarum seu vectigalium, & concedit, ne pro aliorum debitis in repressaliis, molestari agricolæ possint, nec pro propriis, dum colunt terram, vel [illegible], neve boues aratorij capi possint pro debitis, aut teneantur hypotheca obligati.

7. Hic tamen obseruare oportet mores regionum, & distinguere prisca a nouis, siquidem vita hominum priorum, vt erat minus corrupta, & fuit innocens magis, sic & erat contenta laboribus propriis, & prouentibus, quos sibi ex agrorum cultura parabant rusticæ vitæ intenti, sine inuidia & ambitione, possessione & acquisitione naturali, cum voluptate honestate coniuncta, contenti. Vnde & præponebatur illa vita tunc mercatorum periculosis & infelicibus lucris, vsurarum turpibus & infamibus negotiationibus, artificum immundis & interdum spurcissimis quæstibus. Quia & pro se hæc vita, *vt ait Aristoteles in œconomico post Catonem*, fructifera, & quæ suos cultores diligentes abunde remuneratur: imo & initium existimatur omnium facultatum & diuitiarum agricultura: & proinde locupletes dicuntur, quasi loci, id est, agri, pleni. *m* signata & pecunia, *vt ait Plinius, n* a Seruio Tullio pecudis imagine, quia in pecudibus maxima pars redituum priscorum consisteret: & à Theseo percussa pecunia, bouis figura notata ad excitandos Athenienses ad agriculturam exercendam, *o* plane certissimum est. *p* Ita hi felices habiti ab Horatio: *q*

m Clemens 5. constitutione incip. ad sacrā. Pius 5. constit. 21. incip. Cupientes. in Bullario Cherubin.
n Hanc acquisitionis speciem subministratā mundo a natura, tradit Arist. polit. c. 5.
o Non. Marcell. de verb. sig. ex Cic. 2. de rep.
p lib. 33. c. 3.
q Hinc & pecunia Bōs dicta, bouis figura impressa. Plut. r. b. in Publicola. Horat. lib. Epod. Od. 2.

Beatus ille qui procul negotiis,
Vt prisca mens mortalium,
Paterna rura bobus exercet suis,
Solutus omni fœnore, &c.

Omnium rerum, ex quibus aliquid requiritur, nihil est agricultura melius, nihil vberius, nihil dulcius, nihil homine libero dignius. *a* Itaque *maiores nostri ex minima tenuissimaq; republica, maximam & florentissimam reliquerunt nobis*, inquit Cicero *b* de Romana: *suos enim agros studiose colebant, non alienos cupide appetebant*. Et paulo post: *Vita autem hac nostra, quam tu agrestem vocas, parsimonia, diligentia, iustitia magistra est.* Olim & magistratus in pratis consedebant, quia & rure euocabantur ad consilium, & nobilissimæ familiæ Romanorum, nomen rusticæ vitæ in posteros pro honoris titulo transtulerunt, quemadmodum nunc crudelibus ac fastuosis titulis, non tam felici tamen auspicio, nobilitari plures se putant. Hinc cognomina orta sunt familiarum Romæ, *Fabiorum, Lentulorum, Pisanorum*, à copia talium leguminum, & *Taurorum, Vitelliorum, Porcinorum, Statilliorum, Bubulcorum*: quæ testantur originem agricolarum.

a Cic. 1. Offic.

b Cic. pro Sexto Roscio Amerino.

8. Lege Romuli regis Romanorum, duæ tantum populi partes constitutæ, Agricolarum & Militum. Agricultura enim homines fieri temperantiores putabat, & cupiditatibus minus obnoxios. *c* Eadem lege diuiso vniuerso agro in pagos, suum cuiq; præposuit ruralem magistrum, qui eos curaret, segnes colonos obiurgaret, multa castigaret etiam, & de controuersiis illorum iudicaret. Ferunt Hungaricos populos initio tres ordines constituisse, sacerdotes, milites, agricolas: & hos seorsum in pagos conuentusq; diuisos, quos comitatus nuncupatos fuisse & iudicasse tradunt. *d* Nec minus Hungaris fi[illegible]mi Turcæ rustici, inter conuicanos suos præsunt iurisdictioni vicissim, à quibus deinceps prouocatur ad iudices appellationum Turcicos, quos vocant *Dilesceros*. *e* Plato etiam litigantium controuersias à vicinis & tribulibus dirimi, seu quos litis arbitros partes delegissent, voluit.

c Dionys. Halicarnass. lib. [illegible]

d Rerum Vngaricarum decade 1. lib 1.

e Postell. lib. de repub. Turcarum.

9. Hæc priscis maxime obtinuerunt temporibus: verum ætatibus posterioribus, degenerauit probitas rusticorum, & indies fient peiores, sed nostro potius vitio, *vt ait Columella*, qui rem rusticam nostram pessimo cuique seruorum, veluti carnifici noxæ, quam maiorum nostrorum optimus quisque, optime tractauit. Nunc certe sunt vt plerunq; mancipia, serui, coloni, mercenarij, in exsugendis potius, quam colẽdis aruis intenti, quia ad illos de conseruandis ac emendandis illis non pertinet, & facile dominos fallunt. Variæ inter illos fraudes in heros, seu dominos proprietatis, ad intercipiendas pensiones, in vicinos, ad terminos submouendos, & in emtores rerum suarum promercalium. *f* Tantumque vafrities eorum creuit, vt stulta superbia intumescant, & agresti modo, & Deum & homines contemnant, vt rusticitatis appellatione, plerunq; superbia significetur, & perfidia. *g* Ita & definitur, iuxta mores istos rusticitas, ab Stobæo, *h* inepta & deformis tarditas, *i* vt appareat nunc agricultores non mereri, neq; laudem, neq; honorem, sed inter vilia mancipia esse numerandos *k*.

f De quibus fraudibus Antoninus Florentinorum Episcopus, in 3. parte summarum tit. 1. c. 13.

g vt apud Pelagiũ ad Narsen. c. de Legatibus. 23 q 5.

h apud Gregor. Magnum, lib 3. epist. 26. ad Ianuarium, c. tam vero 3. q 6.

i Stobæus sermone 4. ex Theophrasto.

k ex l 1. & toto tit. de agric. & censit. lib C.

10 Et proinde liquet esse secludendos ab administratione & officiis reipublicæ, ipsos agricolas, aut vinitores & pastores, nec promouendos ad consulatum locorum, vel ad iustitiæ præposituram. *l* Hinc enim putrescunt & transeunt in corruptelam leges bonæ, bonive mores. Siquidem nihil sunt sentientes & addicti ignorantiæ, iniqua pro æquis, iniusta pro iustis decernunt, probos non sibi similes oderunt, ad expilationem & prædationem litigantium facile desiliunt: cumque nihil certi, quod statuere debeant, habere possunt, comperendinationibus iudicia differunt, & tandem patrimonia contendentium abligu riunt.

l Rebuff. ad d. l. 1 de agricol. potissimum si alij sint qui hoc munere fungi possint.

Malum hoc frequens est in Germania & Lotharingia, vbi maiores iudices & escheuini, siue consiliarij, sunt vt plerunque analphabeti, rustici ignorantes, ex arbitrio iudicantes, compotationibus litigantium patrimonia deuorantes, omnia sibi licere, quæ sibi videntur, arbitrantes, confuse omnia, sine lege, sine certa consuetudine, sine ordine & stylo, aut vlla scriptura transigentes, mutantes, alterantes, & sordidantes. Fuit aliquando in quibusdam ciuitatibus, in memoriam bonorum agricolarum, mos eligendi cõsulem rusticum cum aliis non rusticis & vrbanis, quod plerunque maior pars alicuius ciuitatis ex rusticis ibi habitantibus constaret, & ita tanquam eius artis peritus requireretur necessarius ob frequentes similium agricolarum controuersias. Verum nunc cum plebs vrbana fere omnem rem rusticam in agros & villas expulit, hic consul videtur inutilis, aut certe tanquam colossus mutus, qui & aliorum, non rusticorum sententiis applaudere & consentire cogitur, vel quia nisi quod probi dicere possit, habet, solet annuere omnibus. Sed & temperatum hoc ius est, vt qui ex pagis sunt rustici, non possint decurionatum gerere in ciuitate, in que

qua non habitant, quamuis eius iurisdictionis sint, vt Senatusconsulto Burdegalensis curiæ prouincialium, 7. idus Septemb. 1536. *vt refert Boërius decis. 272.* quod & sustinetur per §. 1 *& ibi per Angel. de defensorib. ciuitat. in Nouellis.* cui morbo obuiandum esset a principibus & dominis territoriorum iuridicis, vt non iurisdictionem talibus viris in posterum committerent, sed exemplo dominorum iurisdictionalium Gallicorum, haberent literatos iudices, saltem baccalaureos in iure ciuili, qui iustum ab iniusto distinguere possent, & subditos certius & cum ordine iudicare possent.

11. In locis certe, vbi fere omnes rustici sunt, & qui suis manibus aut sua cura & solicitudine, culturæ agrorum intenti sunt, & sub certis moribus sæpe expulsa nobilitate degũt, tolerabile, imo & necessarium visum est, & videtur ex melioribus inter se magistratus & iudices deligere: vt in Germania, qui ruri pagatim villatimque habitant, sibi eligunt duos aut quatuor viros, *magistros* dictos, aut *maiores*, Sculteris etiam seu præfectis pagorum rempublicam administrantibus. Sunt Heluetiorum pagi, sub forma politiæ democraticæ vt plurimum erecti, sicuti & in Pannonia rustici sibi creare consueuerunt præfectos, quos *præpositos pagi* dicunt, vt alij comites. Sed & illi & similes in institutione rerum publicarum fuerunt veri agricolæ, & rerum suarum, non mercenarij & coloni istius temporis, neque ab initio copia fuit aliorum hominum eruditorum, vt nunc, neque quoque negotia contingebant ita fraudulenter inuoluta, vt nunc inter rusticos, quæ egent acutiori ingenio, quam possit in malitiam aut stultitiam rusticorum cadere: vt putem, mutatis moribus, mutari oportere leges. *a* sicuti loco magistrorum pagorum ruralium constitutorum à Romulo, cœperunt postea esse, qui de iure prædiatorio seu prædiorum consulerentur. Quales Appuleius Ciceronis, *b* & Furius, & Casellius, *c* & loco præpositorum aliorum, nunc principes, domini, vasalli dominorum, & iudices eorum. Sicuti in Thracia habiti agricolę *d* contemtissimi vulgo, *agrestes*, & omnium munerum ciuilium incapaces: & apud Gallos, tempore etiam Iulij Cæsaris, *e* ex eo tempore, quo multi patresfamilias falce & aratro relictis, irrepserant iam olim intra mœnia, vicariis operis contenti villicorum & colonorum infimæ seruilisque conditionis. Eodem modo Aristoteles, *f* qui alicubi laudat agricolas, vt præcipuos & necessarios Reipublicæ, tamen alibi *mercenarios* interpretatur *aratores & opifices, quos, cum in sordidis artibus versentur, à sacerdotio, aliisq; vrbicis honoribus, monet esse arcendos.* Quod firmarunt legibus Cæsares, *g* maxime cum de magistratu agitur vrbico, qui ab initio etiam in Attica Republica, & Romanorum tantum patriciis concessum est, donec secessionibus plebs repugnans, sibi quoque quosdam deferri obtinuit, quos tamen sublata democratia amisit, quia non sit tutum iudicia & officia publica committere illis, de quibus Homerus *h* ait: Νήπιοι ἀγροιῶται, ἐφημέρια φρονέοντες, *agrestes, stolidi, tantumq; diurna scientes.* Non erit tamen absurdum, rusticas agrarias contentiones illis, qui periti sunt, committere, *i* vt mercatoris causæ committantur mercatoribus, *vt dicemus inferius.*

a c. erit autem lex, 4 dist.

b Cic. 12. ad Attic.

c Valer. Max. lib. 8 c. 12.

d Herod. in 5.

e Iul. Cæsar lib. 6. de bell. Gall.

f lib. 7. polit. cap. 9.

g Arcad. & Honor. in l. originarios, & l. colonos de agricol. & cens.

h Homer. Odyss. 9.

i vt in l. de modo finium regundorum, ff. si irruptione, eod tit.

De artificibus in Republica necessariis.

CAP. IX.

PRoxima necessitas, quæ societatem humanam exigit, est in rebus, quæ artificium vel industriam desiderant, corporibusque, quæ laborem & opus. Vt enim scientiis & disciplinis instruitur & formatur animus, & ad mores vitæque puritatem deducitur, & conseruatur, & veluti virtutibus alitur: sic corpus opere extrinsecus iuuatur & sustinetur in vita politica: vt sit, & conuenientia accipiat suo tempore. In hoc etiam ingenio opus fuit & arte, & disciplina, & præceptis: nulla enim est ars, quæ non constet scientia: *k* cum ars nihil aliud sit, *l* quam præceptionum exercitatarum comprehensio, ad vnum exitum vitę vtilem pertinentium.

2. Dixerunt Aristoteles & Plato, *m artifices esse partes ciuitatis, & sine illis stare non posse.* *n* Verum non eadem omnibus artificia: quemadmodum non omnibus ingenium aut vacatio, vel exercitium contingit. Suntque particularia omnibus ciuitatibus, quædam singularia artificia, vt diuersæ propensiones & vtilitates, quarum commodis & delectatione deriuentur. Fieri autem nunquam profecto potest, *ait Demosthenes,* *o* vt paruis & vilibus rebus occupati, sublimes & generosos spiritus concipiant. quemadmodum vicissim natura non fert, vt præclaris & splendidis negotiis dediti, animos pusillos habeant & abiectos, qualiacunque studia hominum fuerint, talibus etiam animis eos esse necesse est. Plato *lib. 1 de Republ.* iustitiam requirit in ciuitate, vt conseruet concordiam, ius suum cuique tribuat. In 2. constituit originem & causam ciuitatis, *indigentiam mutuam*, idehinc materiam, res, artesque necessarias. Et 3. formam victus, & legitimam guber-

k Lactant. lib. 3. diuin. instit. cap. 5.

l Lucian in parasito. Hanc defin. adscribit Ciceroni Diomedes.

m Arist. 7. polit c. 8.

n Plato lib. 2. de repub.

o Orat. de rep. ordinanda.

gubernationem, sobriam vitam laudat, luxuriosam & delicatam vituperat, vt pluribus indigentem, insanam, ob quam nascantur bella. Et proinde *opus ibi*, ait, *esse militibus, & disciplina militari, & custodia patria*, de qua ibi agit. Considerat Aristoteles *a* plura, sine quibus ciuitas stare non potest: & primum ponit alimenta; dehinc artes: multis enim instrumentis indiget vita.

a Arist. lib. 7. polit. c. 1.

3. Veruntamen quo gradu honoris aut non ciues sint hi, qui artificiis vacant, sine distinctione non respondetur. Sicuti enim, qui vnius ministerio addicti sunt, *serui* dicuntur: sic & qui publice inseruiunt, vt artifices & agricolæ, viles ac sordidi habentur, habita tamen ratione rerum publicarum, in quibus locantur. Cum enim plures sint rerum publicarum species, plures quoq; species ciuium sint, necesse est: ac maxime eorũ ciuium, qui subsunt. Itaque in quadam republica, opifices & sordidi, ciues erunt: in quibusdam vero impossibile est, vt ciues sint: puta in optimatum gubernatione, si qua illa est, in qua secundum virtutem dantur honores, & secundum dignitatem. Neque enim virtutem exercere potest, qui vilibus occupatus est opificiis, in paucorum quoque gubernatione tenues homines ad rempublicam non recipiuntur: ex magno enim censu ad rempublicam peruenitur. Artifices tamen ad hanc speciem peruenire possunt, etsi sordidi sunt, quoniam plerunque diuitiis abundant. Quomodocunque habeantur seu recipiantur tanquam ciues, aut tanquam incolæ solum aut habitatores, rectissime dicemus necessarios societati politicæ, & ideo defendendos & admittendos. Sic enim laudando artes mechanicas Cassiodorus *b* dicebat, *artem esse decus vrbium*. Et M. Tullius Cicero: *Quid numerem*, inquit, *c artium multitudinem, sine quibus vita omnino nulla esse potuisset? Quis enim agris subueniret, quæ esset oblectatio valentium? quis victus aut cultus corporis, nisi tam multa nobis artes ministrarent*. Laudat Salomon, seu Ecclesiasticus, artifices, agricolas, fabros, figulos, architectos vt necessarios, quamuis illis sedem iudicij & sapientiæ deneget. Sic enim ait, *d Omnes hi* (scilicet artifices prædicti) *in manibus suis sperauerunt, & vnusquisq; in arte sua sapiens est. Sine his omnibus non ædificatur ciuitas, & non inhabitabunt, nec inambulabunt, & in ecclesiam non transilient. Super sellam iudicis non sedebunt, & testamentum iudicij non intelligent, neque palam facient disciplinam & iudicium. Et in parabolis non inuenientur, sed creaturam dein confirmabunt: Et deprecatio illorum in operatione artis, accommodantes animam suam, & conquirentes in lege altissimi.*

b Cassiodor. lib. 13. variarum.
c Cic. 2. Offic.
d Ecclesiast. c. 38. v. 35. & seqq.

4. Fuerunt respublicæ & ciuitates, quæ artificia seu artes manuales contempserunt aliquando, verum cum maxima sui iactura: cum quia vti peregrinis in his coacti sunt, qui pecunias exhauserunt ciuium, tum etiam, quod ipsi ea occasione opes suas non auxerint. Romanis ciuibus interdum non licuit artes *sellularias*, *e* & quas vocant *manuarias*, exercere. Apud Thespienses, turpe etiam erat, artem discere, vel agriculturæ operam dare. Quam ob causam plerique in paupertate degebant, & Thebanis, qui parci erant, multa debebant, *vt refert Heraclides*, *f* coactique sunt multa incommoda pati, non minus, quam populus Israel, cum Philistini cauerunt, *ne faber ferrarius esset in terra Israël, ne forte sibi facerent Hebræi gladium, aut lanceam*. Vnde cum maximo labore cogebantur descendere ad Philisthæos, *g* qui erant ex Israel, vt acuerent vomerem suum, ligonem, securim, tridentem & sarculum, & inermes inuenti sunt, cum esset pugnandum.

e Dionys. Halicar. lib. 2.
f Herac. in rebusp. lib. & in Thespiensium repub.
g 1 Reg c. 13. v. 19.

Deus contra in sua republica, etiam singulari priuilegio instruxit ad ornandam suam arcam & tabernaculum artifices Beseleel & Oolias, locutusq; est ad Moysem, dicens: *h Ecce vocaui ex nomine Beseleel filium Vri, filij Hur de tribu Iuda, & impleui illum spiritu Dei, sapientia & intelligentia & scientia in omni opere, ad excogitandum, quicquid fabre fieri potest ex auro, argento & ære, marmore & gemmis, & diuersitate lignorum, dediq; ei socium Oolias filium Achisamech, de tribu Dan, & in corde omnis eruditi posui sapientiam, vt faciant cuncta, quæ præcepi tibi, Tabernaculum fœderis, & arcam testimonij: & propitiatorium, quod supra eam est, & cuncta vasa tabernaculi, &c.* Cum primum cœperunt multiplicari homines inter nepotes Adæ, cœperunt statim artes mechanicæ, *i* vtpote conuenientes & vitæ & labori, cui addicti sunt homines, ob peccatum primi parentis, cum dictum est, *k In sudore vultus tui vesceris pane tuo*. Christus sub patre nutritio Ioseph fabro voluit esse. *l* D. Paulus propriis manibus operabatur, etiam in lege peritus, *m* & alios operari debere admonuit. *n* Æquiparantur vt necessariæ in vtroque casu expensæ, factæ in alimẽta, & in artificium discẽdum. *o* Et Solon, qui legem de alendis liberis, apud Diogenem Laërtium parentibus tulit, eam repressit, vt filij, quos parentes artem non docuerint, eos alere non teneantur.

h Exod. 31.
i Gen. cap. 4.
k Gen 3. v. 19.
l vnde dictus & prænominatus filius fabri, D. Matthæi c. 13. v. 55.
m Act. c. 18.
n Epist. 1. ad Thessal. c. 4.
o ab Alexandro Imper. in l. 1. de infant. expos. lib. 8. C. tit. 53.

5. Aliæ nationes & artes habent, sed quasdam magis ceteris pretiosiores: vt apud Vtopienses,

pienses, vna omnium communis est ars agricultura: extra quam vnusquisque propriam eligit, prout ad illam est habilis. *a* Indis probati artifices maxime, & ideo si quis artifici manum aut oculum ademerit, ei capitale est *b* prout vero vnaquæque ciuitas indiget arte, illam magis etiam excolit, & amplectitur. Omnes autem debet vt vtiles & necessarias curare, quia singularum certi fines sunt necessarij toti vniuersitati, etsi sint aliqui ex illis, qui non indigeant: quemadmodum etiam omnia sacramenta in perfectione corporis ecclesiæ necessaria sunt, quamuis omnes cum illis non participent, nec omnibus singulis necessaria quædam sint ad salutem, vt ordinis & matrimonij, hominis, quæ tamen in ecclesia necessaria sunt, sed non singulis; quia quanquam aliqui non sint in ordinibus ecclesiasticis, aut quamuis non sint matrimonio iuncti, non ideo minus, nisi aliud prohibeat, saluabūtur. Sic in republica, omnes fere artes sunt necessariæ, sed non singulis omnes: quia fines diuersi ad vnum publicum bonum potius, quam ad singulorum pertinent. Sic agricultura habet finem, pabulum hominis: ars textoria, nostrum amictum: architectoria nauem: sic alia artificia propria opera, quæ adhuc neq; per se exerceri possunt, nisi ope aliarum artium, sicq; necessitatem mutuo officij sui colligant, vt sine illis esse societas hominis vix, aut ars vlla finē suam assequi possit. Sumamus exemplū, quod placuit D. Chrysostomo, *c de agricultura*: Hæc nisi faber ferrarius vomerem, falcem, ligonē, securim, aliaq; pleraq; illi mutuetur: nisi faber lignarius ipsi aratrum fabricet, & iugum præparet, & vehiculum illi ad ferendas constituat spicas, nisi à coriariorū artificibus corrigiam sumat: nisi ædificator aliquis arantibus tauris stabulum, & colentibus agrum, tugurium struat: nisi deniq; pistoris artificium tandem accedat, vniuersa agricultura euanuit. Nō aliter etiam textoria ars, multas ad auxilium suæ artis conuocat, quæ si opitulatæ non fuerint, remanet inutilis. Et ita reliquarum artium altera quælibet, aliarum artium ope indiget.

Magistratus hic erit solicitudo, vt opera & artificia sint sine dolo, sine fuco, sine fraude, perfecta, solida, iuxta artis cuiusque leges. Ideoque curabit & esse præfectos singulis artificiis, quibus imponatur onus speculandi, vt secundum bonam fidem fiant opera. Cauendum autem, ne sint monopolia, non sint ergolabi, vt monent iura ciuilia, *d* ne prætextu societatum artificij fiant eadem monopolia, factiones, aut coniurationes noxiæ Reipublicæ.

a *Thom. Morus, lib. 2. Vtopia*

b *Strabo lib. 15. geograph.*

c *D. Chrysostomus tomo 2. homilia 52 in Matth ex cap. 25. Matthæi.*

d *l. vnic. de monopol.*

De distinctione dignitatum in honore & ordine, necessaria in omni Republica seu populo.

CAP. X.

AD conseruandos status & personarum in Republica amicitiam, non minima erit adhibenda solicitudo in euitanda confusione, quæ leui ex causa obrepere in multitudine solet, nisi ordine disponatur debito, vt quisque, quæ sibi conueniant & debeantur, agnoscat, & alieno non se immisceat ministerio, cedat sponte, cui cedendum erit, & pertinacitet indebitum sibi honorem non vsurpet. *Ordo*, est congrua aliorum proportio, secundum prius & posterius, vel ratione, vel actu. *e* Sunt ordines insuper in cœlesti hierarchia Angelorum & cœlitum, alij aliis altiores & inferiores dignitate, gradu, officio & ministerio. Sunt in hac magna cœlorum & astrorum atque elementorum machina & orbe, ordinationes & ordines rerum, ne concursu & inordinatione pulcritudinem & sapientiam operis confundant. Et talis debet esse inter homines in Republica ordo, qui suo concentu & mutua colligatione gradatim inuicem sibi cedant, & deferant prioribus & dignioribus.

2. Fit autem ista ordinatio, *Natura, Lege, Voluntate. Natura* præponitur, qui *excellit in aliquibus aliis, in quibus illis præstantior & vtilis*. Est ordo naturalis, *vt dignior sit sexus masculorum fœminino,* f *vxores seruiant viris, filij parentibus* g *sponte, quidam alij aliis cedunt, interdum inferioribus ex ciuili[illegible] vel humilitate, & minoribus se subiiciunt, & seruare satagunt illud, quod discipulis commendauit Christus*: Si quis in vobis maior sit, fiat tanquam minimus. *h*

Lege quoque diuina vel humana gradus constituuntur dignitatis & subiectionis, *victores leges imponunt victis: principes subditis.* Solent autem dignitates ab eo positæ tantum & tamdiu excellere, quantum ipse constituerit, & prout iusserit ita seruandæ: cum sacrilegij instar habeatur, indignum reputare, quem princeps dignum existimauerit. *i* Sicut enim in manu calculatoris summam facit, qualem vult, calculus locatus; sic princeps ex populo, quem vult, ad honorem erigit, vel deprimit. Ex ignobilibus nobiles facit, ex nobilibus plebeios, & tanquam leges dans de aliis, distinguit, quæ voluerit seruari: & in moneta, quanti æstimanda sit, suo arbitrio disponit: sic potest & debet ad faciliorem gubernationem Reipublicæ, & ad quietem popularem continendam, qui priores, quiue digniores & honorabiliores habeantur, constituere. Alioquin enim, si quemque

e *Aristot. 1. physic. tex 14. Philo Iudæus de mundi opificio.*

f *l 1. de senatoribus P.*

g *c est ordo. 13. q. 5.*

h *D. Marc. 9. vers. 35.*

i *l. 3 de crimine sacrileg. lib. 9. C. tit 29. l. 5. de diuersis rescriptis. Cassiod. lib. variar. epist. 43. & lib. 4. epist. 3. rex honorat, & quem vult honorari, honorat, vt sua gratia participem. Daniel. c. 2. v. 48. Esther c. 6. v. 8. Genes. 41. v. 41.*

ex arbitrio viuere permittat, & agere, tanta est naturalis cuiusque de se præsumptio, & philautia, vt præstantiori se æquare & præferre audeat, cuiuscunque sit artificij vel professionis Siquidem nemo est, qui artem aliquam eligendo, quam sectetur, eam plus ceteris etiam dignioribus non diligat, & proinde aliis eam, & seipsum eius artificem non præferat.

3. Egemus autem ordine distincto in multis, sed potissimum in publicis negotiis, in deferendis honoribus, *a* in disponendis cœtibus publicis, imo & priuatis, in dicenda sententia & prælatione. Ecclesiastica disciplina in hoc constans exstitit, in qua à clericatu vsque ad summum pontificatum, ordines dispositi sunt, & sine controuersia obseruati, vt qui in inferioribus sunt, semper maioribus cedant. *b* Et inter eiusdem ordinis ordinatos ipse prior & maior habetur, qui prius fuerit ordinatus: *c* & ceteris paribus, *Qui prior est tempore, dicitur prior are.* d

a *l vt gradatim, de muner. & honor P. l. dignitatum ordo seruetur, lib. 12. C. tit. 8.*

b *cap à subdiacono, 93 dist cap. cleros. 21. distin. & tota distinct.*

c *c 1. de maior. & obedient lib. 1 tit. 33 c. episcoporum etiam, 74 distin c. fin 75 distin, vide Chassan. lib. Catalogi gloriæ mundi, part. 12. consid. 59.*

d *c. qui prior, 54. de reg iur. in 6. c si pro te, e tibi qui gratiam, de rescrip. in 6 l. 1. & l. potior, qui potior. in pign. hab P. eum simil.*

4. Iurisconsulti, & principes constituerunt alium ordinem inter laicos & subditos, vel ex lege, vel ex dignitate, vt Vlpianus respondit, his verbis: *e Decuriones in albo seu matricula, ita scriptos esse oportet, vt lege municipali præcipitur: sed si lex cessat, tunc dignitates erunt spectandæ, vt scribantur eo ordine, quo quisque eorum maximo honore in municipio functus est, puta, qui duumuiratum gesserunt, si hic honor præcellat: & inter duumuiros antiquissimus quisque prior is: deinde hi, qui secundo post duumuiratum honore in Republica functi sunt. Post eos, qui tertio, & deinceps mox hi, qui nullo honore functi sunt, prout quisque eorum in ordinem venit. In sententiis quoque dicendis idem ordo obseruandus est, quem in albo scribendo diximus.* Verum in *f* albo decurionum in municipio, nomina ante scribi oportet eorum, qui dignitates principis iudicio consequuti sunt: postea eorum, qui tantum municipalibus honoribus functi sunt. Atque Theodosius & Valentinianus: *Omnes*, inquiunt, *g priuilegia dignitatum hoc ordine seruanda cognoscant, vt primo loco habeantur, qui in actu positi illustres peregerint administrationes: secundo veniant vacantes,* (id est, qui administrauerint,) *qui præsentes in comitatu illustres dignitatis cingulum meruerint: tertium vero ordinem eorum prospicimus, quibus absentibus cingulum illustris mittitur dignitatis. Quartum honorariorum, qui præsentes à nostro nomine sine cingulo codicillos tantum honorariæ dignitatis adepti sunt. Quintum eorum, quibus absentibus similiter sine cingulo mittuntur illustris insignia dignitatis. Sed administratores quidem etiam comites rei priuatæ, vacantibus omnibus honorariis anteponi censemus. Vacantes autem post administratores venientes, non omnes iam omnibus honorariis credimus praeponendos: sed eos vacantes illis honorariis, qui similem adepti sunt dignitatem: vt præfectorius quæstorio: non quæstorius præfectorio præponatur: pariq; modo quæstorius quæstorio: Non vacans comes thesaurorum, vel comes rei priuatæ, honorario quæstorio, vel magistro offi. iorum præferatur. Et inter administratores illos etiam annumerari decernimus, quibus illustribus in sacro nostro consistorio cunctis, aliquod ordinariæ dignitatis, vel ante commisimus, vel postea committemus peragendum.* Statuerunt insuper, *h vt si quis indebitum locum sibi vsurpauerit, nulla se ignorantia defendat: sitq; plane sacrilegij reus, qui diuina præcepta neglexerit.*

e *Vlpian. in l. 1. de albo scribendo. lib 50. P. tit. 3.*

f *Vlpian in l. fin. eod tit.*

g *in l. 1. vt dignitatum ordo seruetur, lib. 12. C. tit. 8.*

h *lib 1. eod. tit.*

5. Gradus dignitatis, videtur ex qualitate eius distinguere alibi *i* Ius, magistratuum & potestatum, vt superillustres sint Maiores, postea illustres, *vt erat præfectus Orientis, & Illyrici, & vrbis Romæ.* Spectabiles post illustres, *vt proconsules, & præfectus Ægypti, seu Augustalis.* Postea minores, *vt clarissimi præsides prouinciarum.* Minimi, vt *pedanei: qui tamen ordinarij sunt, vt defensores ciuitatum, & municipiorum, & de minimis iudicant caussis.*

i *gloss. ad §. 1. Nouella VI. ad verba, post magnificentissimos, tit. vt ab illustrib. & qui super eam dignitatem sunt, &c.*

Fuerunt nobilium habentium feuda subordinati gradus, *k* Dux, Marchio, Comes, Baro, Capitaneus, Vasallus.

k *Vide quæ dixi l b c Syntag. c. 7 l 4 . 0*

6. Appianus, dum de funere agit Syllæ, refert pompæ & populi ordinationem eius temporis in democratia seruatum: *Armati milites deducebant corpus*, inquit, *l Sacerdotes etiam, Vestalesq; suo quisq; ordine, tum Senatus vniuersus, & magistratus cum suis insignibus, deinde equitum Romanorum alia multitudo, rursumq; alia militum, quotquot illius auspicia sequuti fuerant.*

l *Appian. Alexandrin. lib bellorum ciuilium.*

Gregorius I. post obitum Pelagij summi Pontificis, pro placando Deo in magna pestis lue, in processione Litaniarum, seu supplicatione publice instituta, vniuersum populum per septem classes distribuit, eoque ordine incedebant, vt in *primo* ordine essent clerici, in *secundo* religiosi, in *tertio* sanctæ moniales, in *quarto* pueri, in *quinto* laici perfectæ ætatis, in *sexto* viduæ & continentes, in *septimo* coniugati. *m*

m *Guilielm. Durand. lib. 6. rationalis diuinorum officiorum, c 102.*

Ordinem sacerdotum distinguebant antiqui ab honore minori vel maiori eius Dei vel idoli, cui inseruiebant. Verba Pompeij Festi, *de verbor, significat.* hæc: *Ordo sacerdotum, æstimatur deorum, vt maximus quisque. Maxi-*

mus videtur Rex: deinde Dialis: post hunc Martialis: quarto loco Quirinalis: quinto, Pontifex Maximus. Itaque in conuiuiis solus Rex supra omnes accubat & Martialem, & Quirinalem. Martialis supra proximum, is deinde supra Pontificem. Rex, quia potentissimus: Dialis, quia vniuersi mundi sacerdos, qui appellatur Dius. Martialis, quod Mars conditoris vrbis parens. Quirinalis, socio Imperij Romani, Curibus ascito Quirino: Pontifex Maximus, quod iudex atq; arbiter habetur rerum diuinarum humanarumq;. In quo ordine notanda opinio ethnicorum, qui putabant, præferendum regem sacerdotibus, & sacerdotes suorum deorum pontifici maximo, quia in exercitio & actione humana videbatur versari iudicandi, quam soli seruitio diuino, vt alij.

7. Non potest alioquin certa dari regula de prælatione personarum: quanquam verissimum sit, vt is, qui melioribus & præstantioribus vacat, dignior & honorabilior haberi debeat. Etenim non æque de dignis operibus aut honore iudicant homines, qui sæpius dignius & honorabilius existimant vtilius: quo fit, vt tempore pacis togati & magistratus præferantur sagatis & nobilibus in multis: at tempore belli, contra; quia, quod vim habet, est vtilius, & magis honoratur.

8. Eodem modo, in republica populari, & ditior præponitur virtuoso: & qui eam artem exercet, qua magis putatur iuuari præsens reipublicæ negotium, præstantior habetur: regulariter tamen, vbi nobiles distinguuntur, illi plebeiis præferuntur. Inter plebeios, vrbanus rustico. Tempore rebellionis vilissimi homines, & audaciores, qui dicuntur zelo duci sustinendæ libertatis popularis, illi præstantiores & honoratiores dicuntur, quo sunt seditiosiores, & magis paci aduersarij.

9. Vere certe honores huius seculi, ad necessitatem politicæ ordinationis distinguendi sunt, & vt sint veluti præmia quædam, & aculei, qui animos ad virtutem honoratam impellant, alioquin in laboribus desides & torpentes: *a* quanquam, si vanitatem consideres, honores istius vitæ sint veluti somnia, & inanes quædam de rebus opiniones, veluti fascinationes, quibus, qui inferiora tantum considerant, irretiuntur, & putant, se quippiam aliud esse, quam non sint: cum tamen viri prudentes, & qui honore & meritis afficiuntur, eum non sibi suisve meritis, sed Deo omnino tribuant, a quo, si quid boni sit, quod laudem mereatur, proculdubio nouerunt se accepisse.

a vide de his copiose apud Cassiodorum, lib. 1 variarum epistol. 3. & 13.

10. Norunt & honorati prudentes, ex eo sibi maius onus impositum, & satagunt, vt sententiæ honorarium respondeat. ... ro putat, quod *honus* dicitur ab *honeste honorare*, & *honestum*, quia *honoratum*. *b* Honores sunt veluti signa eorum, quæ veneranda & honoranda sunt: vt si quis sibi honorem vsurpet eius rei, quam non habet, quamuis ex lege vel corrupta consuetudine honoretur, tamen fur & latro videtur eius dignitatis: quia tamen ex lege vel placito principis dignus habetur, non est priuati despicere eius dignitatem. Admonet enim Diuus Paulus, *c* *tribuendum cui honorem, honorem: cui debitum, debitum*. Degens inter morales, legibus eorum debet vti, & consensu gentium. Honorat Deus, quos vult, sua propria gratia, hoc est, conspicuos & laudabiliores facit: honorat alios summus Pontifex, honorat & Princeps: & nos honoratos non minus honorare debemus, & pariter honorem nobis delatum cum dignitate, tueri: sed non ita honore inebriari, vt quales ipsi revera simus, ob id obliuiscamur, *honores sæpe mutant mores: sed, vt vulgo creditur, raro in meliores.* quod accidit ex eo, quod plus de nobis, quam sit, opinamur: & quod honorem delatum dignitati, quæ gerenda conceditur, nobis tribuamus: vt ille asellus, qui ferebat sacra Isidis, arbitrabatur sibi genua flecti ab occurrentibus salutantibus sacra, & ideo intumescens cunctabatur progredi, donec Agasonem sensit cum loris & fustibus impellentem, & dicentem: *Non tibi, sed religioni.* d *Nostrum est dignitatem gerere, & honorem eius sustinere, & non eo superbire, vt alios contemnamus, qui multo quandoque magis idonei sunt ad dignitatem: nostrum item gratias Deo agere, qui ad eam nos perduxit, & non obliuisci interim nostræ prioris & præsentis humanæ conditionis, aut fortunæ inferioris præteritæ, cuius etiam memoria nos potest à fastu retrahere, aut prohibere*: quemadmodum in hoc laudandus Agathocles, qui cum ex humili & sordido genere figulo natus, ad regni Siciliæ maiestatem peruenisset, *e* fictilia inter aurea vasa poni in mensa sua iussit, vt suæ originis memor, præter modum non superbiret. *f* Ad cuius exemplum, cum Lescus 3. infimæ conditionis homo, factus fuisset Rex Polonorum, sorte, nunquam oblitus suæ prioris fortunæ, sed in omnibus virum agens, & illud obseruauit, vt rudibus & crassis pannis aulæorum loco vteretur, nisi quid daret splendori principatus in publicum proditurus, propter externos homines, quin ibi quoque crassos pannos, quibus ante adeptum principatum vsus fuisset, ob

b S. & Gelasius, lib. 2. c. 3. omnes contra scribi putant quoq;.

c ad Rom. cap. 13.

d ex Gabriel. apolog. Graec. & ex emblemate Alciat. 7.

e Iustin lib. 22.

f Ausonius in epigram. de eod.

ob oculos sibi poni iubebat, quibus admoneretur assidue suæ fortunæ pristinæ, & vnde ad tantum fortunæ fastigium euectus fuisset. *a*

a Chromerus lib. 2. de gestis Polonorum.

11. Tamen qui gerit publicam dignitatem, nullo modo, etiam prætextu suæ humilitatis, eam imminui aut contemni pati debet, sed in eo gradu, quo à principe vel populo ordinatus est, conseruare: alioquin & sui officij diceretur ignarus, & iniuriam ei, cuius refert potestatem, inferret. Aliam enim personam gerit dignitatem exercens: aliam, cum eam non exercet. Sic cum Fabius pater, ad filium consulem Suessam missus, indignaretur obuiam ei factus, quod nemo ex duodecim lictoribus se equo descendere iussisset, plenusq; ita sedere perseueraret: quum filius id sensisset, proximo lictori vt sibi appareret, imperauit, cuius voci continuo obsequendus: *Non ego*, inquit, *fili, summum imperium tuum contemsi, sed experiri volui, an scires consulem agere.* b

b Valer. Max. lib. 2. c. 2.

12. In persona eorum, qui negotia gerunt principum, honoratur vel contemnitur princeps. Sed honor, *vt dixi*, vel inhonoratio, accipi debet, ex opinione seu communi hominum sententia eius loci, in quo quæritur de honore deferendo: nam si externa adferas, sæpe ea videntur esse ibi dedecori, quæ alibi sunt honori.

Sunt, qui putarunt, honorem deferri homini in situ, si locetur in parte sinistra, & videtur sinistra illis præstantior: adferreque possunt rationem, quod & olim ex parte sinistra suborta tonitrua, prospera habebantur, vt apud Virgilium: *c*

c 2. Æneid.

Vix ea fatus erat senior, subitoq; fragore
Intonuit læuum, & de cælo lapsa per vmbras
Stella facem ducens, multa cum luce cucurrit.

Quod forsan augurium ex superstitione felix, non quia in sinistra ortum, sed quia ex sinistra in dexteram pendebat, & ex parte debiliore in perfectiorem: ita magis præstans, quam si dextra fortiori ad imperfectam tenderet: quod videbatur signum cadentium rerum, vt quando lapsus à firmo ad infirmum. Est tamen aliud argumentum sumtum ex cap. 3. Iudicum, quo loci dicitur, *Aodum sibi fecisse gladium ancipitem, habentem in medio capulum longitudinis palmæ manus, & eo accinctum subter sagum in dextro fæmore, extendisseq; sinistram ad sicam in dextro fæmore, & necasse Eglon Regem.* Putantque ideo locum sinistræ honoratiorem, quod sinistra vsus fuerit. Sed id non concludit, quia potest quis esse vel amphidexter, vel vtens sinistra pro dextera, sed hoc ex consuetudine propria & assuefactione, non iure honoris. Dicunt & Turcæ *honorabiliorem partem hominis sinistram*, quod eam gladius delatus cohonestet, & qui sit in parte dextra, gladium habeat sub manum eius, qui sinistrum latus claudit: ille vero liberum eum gestet & expeditum. *d*

d Augerius Gislenius Busbequius in itinere Constantinopolitano.

Contrarium putant alij, & communis videtur opinio, *dextro collocari, quod melius est*: à dextra parte motionis originem trahi, & ex vsu communi, vt significantius sacra pagina hominibus corporalibus beatitudinem & reprobationem animarum & corporum doceret, *dexteram beatitudinis* locum, *& sinistram damnationis* posuit: & vt honorem Domini nostri IESV CHRISTI, apud Deum Patrem exponeret, dixit, *eum locatum à dextris Patris.* Sunt qui dicunt, honorabiliorem locum esse, medium inter plures: veluti, *Christus apparuit in medio discipulorum*: & Deus *in medio dicitur esse eorum, qui in nomine eius congregantur.* Alij primas cathedras, ordinis rationem ponunt honorabilium; alij aliter senserunt. Proinde, cum sint diuersæ de locatione honorabili sententiæ, nihil certi definiri potest: illo excepto, quod mores loci, & in qua sint sententia, qui ibi habitent, sequi oporteat, cum etiam eadem resolutio certo tenenda sit, in ipsis moribus, verborum proprietate, & valore monetæ.

13. Dignitatis autem potissimum ordo peti, ni fallar, debet vel ex eo, quod is, qui iubere potest, statuit: quod certe est expeditissimum: vel si sine lege metuenda est dignitas, in officiis poterit esse pro regula, vt quo quis præest melioribus & pluribus, is præferendus sit in gradu inferioribus. Dehinc, quo quis accedit propius, & à quo dignitates procedunt, eo præstantior illis, qui magis recedunt, haberi debeat. Quod ex diuinis & humanis potest colligi. Siquidem Angelorum ordines, prælatione potiores sunt, quo magis Deo accedunt: & remotiores dicuntur vltimi, nisi si qua delegatione extraordinaria à Deo deligantur: in qua maiores habentur, vt Deum immediate in eo repræsentantes. Sic in Sole & igne, quo quisque propius accedit, eo magis illustratur, & calorem maiorem sentit. In terra, quia summus Pontifex, Imperator, Rex, Princeps non recognoscens superiorem, sunt veluti fontes dignitatum & honoris inter subditos: sic qui eis sunt proximiores, immediate eius ministeria exercent, habentur merito digniores, & eo magis, quo ad latus eius viuunt, vel maiora [illegible] concessa sunt: Sic in [illegible]

tifice, Cardinales proximi, dehinc quatuor patriarchæ iuxta eorum constitutum ordinem: postea primates, ab eis proximi archiepiscopi, subinde episcopi, priores, curiones, presbyteri, diaconi, subdiaconi, clerici, monachi. Obseruatis ru sum gradibus in singulis ordinib. vel ecclesiarum vel ciuitatum, vel titulorum, quib. præficiuntur, vel antiquitatis receptionis in ordinem.

In secularibus principibus, non minus obseruatur eadem regula, vt qui proximiores sint præstantioribus, ab illis constitui habeantur digniores, vt primum principes seu sanguine proximi, subinde qu ad latus ex sanctiori consilio sunt, & inter illos heroes maiores & minores, iuxta decretum princ pum & consuetudinem antiquam. Et idipsum in magistratibus & potestatem habentibus, & delegatis, quæ omnia possunt facile inter subditos componi, ratione sessionis, processionis, status & dignitatis, auctoritatis & potestatis & priuilegioru̅ concessorum.

14. At non ita facilis compositio graduu̅, quando reges cum regibus, vel Imperatores cum Imperatoribus concurrunt, & quisque illorum aut delegati eorum, in conuentum aliquem celebrem conuenire, & sedere, & sententiam dicere ibi debent, quemadmodum si ad concilium generale vocentur, si in neutrali ciuitate inueniantur, si apud summum pontificem, vel apud Imperatorem reges, apud regem alij absolute principes sint. Vnde sæpe solent excitari tumultus, & bella atrocissima. Nolunt enim sibi vltro sedere, sed singuli se digniores & honorabiliores, aut æquales putant. Et non immerito rectissime dictum est, *periculosum esse congressum principum.* Vix enim ab inuicem recedunt, sine aliqua æmulatione, inuidia, aut indignatione, quia nesciunt se compati, se putant contemni, aut contemnunt. Sic legati regum Galliæ, & Hispaniæ, voluerunt contendere de prioritate Romæ & Venetijs, quamuis ex omni antiquitate & merito dignius habitum sit regnum Galliæ, & antiquius, & magis de ecclesia benemeritum, ideo præferendum, vt & iudicatum à summo pontifice & consistorio cardinalium, & Venetijs. a Sunt & in hac quæstione de prælatione regnorum, non semper ita facilis resolutionis, quia non semper res consilium, sed vim habet, & regnorum, sicuti nobilitatis hominum, est incrementum, decrementum & interitus, ite̅ rerumpublicarum & ciuitatum, vt nihil sub sole fi mum sit, & in eodem statu possit nobilitatis permanere propter vicissitudines reru̅. Absorpta est monarchia Assyriorum post mille ducentos 39. annos, per Monarchiam Medorum, hanc sepeliuit Monarchia Persarum: & istam Macedonum sub Alexandro Magno: post hanc aliæ se mutuo extruserunt, vt vis & robur victorum sequentium semper priorum obscurauerit. Quare non facilis est inter principes potissimum magnanimos, de præferentia compositio: neque ea facta in posterum firma manet, vbi potissimum ambitio semel animum principis occupauerit. Et ita erit necessarium, si quando in conuentu generali aut conci io agatur de regum illic existentiu̅ prælatione, ne resolutio negotiorum impediatur, de dignitate & præcedentia nihil interim statuendo, sed sine præiudicio dignitatis cuiusq; principes præsentes exorare, vt sententiam dicant, vel scripto proferant, (*si in pronuntiatione de priore dicenda sententia etiam non conueniant*) cum legatis tamen eorum non ita facilis concordia, cum de dignitate dominorum nihil possunt sine expresso mandato principu̅ constituere, à quibus missi sunt. In quo casu arbitrarer, non ideo minus insistendum consilio communi, si dilatio admonendi principes no̅ daretur, ea tamen lege, vt ratificatio ab illis dehinc peteretur, si modo eorum probatio in in consultis requireretur, non aliter. Sed hæc relinquo iudicio sapientiorum, qui in procinctu consiliorum possunt melius plures, de occurrentibus co̅trouersiis iudicare, vel de prælatione statuere, quod sumta occasione rerum illis melius videbitur, obseruato perpetuo, vt quantum fieri poterit, caueant, ne sententia concilij possit esse seminarium inter principes bellorum & inimicitiarum. Sed neq; facilis concordia est inter virtute aliqua eximia nobilitatos, & nobiles, ex prosapia, vel dignitate militari ornatos. Vis enim armorum, vt multa alia confundit, sic quoque honorum gradus pessundat, nisi à monarchia, quę vtrisq; legem dicere potest, ordinentur. Quod pertinet vero ad sententiam communem, *vbi opus est armis, ibi togati postponuntur:* vbi vero de tractando iure & iustitia distribuenda, certe qui in ordinibus sunt iuxta maiores dignitates, potiores esse debent. Olim Duces, Comites, Marchiones, Barones, centenarij, non tantum cu̅ manu militari, sed etiam cum dignitate & cu̅ potestate iura reddendi missi sunt in prouincias, aut ciuitates, aut oppida, vnde & iurisdictiones feudorum iuxta potestatem concessam feudatarijs, vel administratoribus originem habuerunt, vel maiorem, vel minorem. Ideo facilis est ordinatio in præcedentia, inter dignitatis feuda habentes & cum alijs iudicibus, seu magistratibus collatione facta potestatis.

a vide Bodinum, lib 1. de rep cap. 9.

statis. At de alijs militibus & doctoribus *quis praecedere debeat, Doctor an miles*, praesupposito quod doctor pro equite & nobili habetur adepto gradu & priuilegijs à summo pontifice, & Imperatoribus & regibus concessis, si eminentia doctrinae illustretur, dicit Baldus, *a Doctorem praeferendum esse militi, quoniam magis est honorandus qui sua virtute pollet, quam qui aliena, vt nobiles ex genere.* b Atque notat quod Bononienses semper faciunt praecedere egregios Doctores, & ponunt eos ante quoscunque milites, propter virtutem. De doctorellis idipsum negat, quia *parum* inquit *meruerunt*. Caesares etiam comitiua dignitate donarunt legum professores, qui sine reprehensione, & probati per viginti continuos annos docuerunt. c

a Bald ad Prooemium pandectarum super rubrica, ibi, antecessoribus.
b Vt notatur in l. si quid in bello, de captiuis. P.
c L. vnic de professorib qui in vrbe Constantinopolitanensi comitiuam meruerunt.

15. Sed vt facilius distinctionem ordinum & statuum personarum, dignitatem & gradum singulorum percipiamus, non erit inutile aut otiosum, anacephaleosin vitae humanae percurrere.

Anima hominis duas potentias praecipue exercet, & est principium contemplationis & actionis rationalis. Homo habet esse quoad corpus ex elementis, & cũ his participat. Habet viuere naturaliter cõmune cũ plantis, quae generationem & nutritionem seu incrementum habent. Cum animalibus habet sentire, moueri per se communicatum, proprium autem, & intelligere, & ratiocinari, & ex ratione agere: actio interior videtur contemplatio veritatis: exterior in actionibus, exteriorib. Qui in veritatis speculatione versantur, vitam dicuntur sequi contemplatiuam, alij actiuam. Contemplatio habet quidem quietem ab exteriorib. actionib. nihilominus tamen ipsum contemplari, est quidam motus intellectus, prout qualibet operatio dicitur motus, & ipsum intelligere, vt sentire. d Ita contemplãtis triplicem motum ponit Dionys. Areopag de diuinis nominibus. e *Rectum, Circulare & Obliquum.* Finis intellectiuae cognitionis, vel est ipsa cognitio veritatis, quod pertinet ad intellectum contemplatiuum, vel est aliqua exterior actio, quod pertinet ad intellectum practicum siue actiuum, f ex quo vero intellectus versatur circa actionem, intelligitur vitam humanam actiuam in actione rationali consistere, non in irrationali, & in voluptatis actione, quae sensualis est, & nobis communis cũ brutis, vt proinde qui in delectationis corporalis actionibus finem ponunt, non vita humana sed bestiali viuunt.

d Arist. 3. de anima.
e Cap. 4.
f Vide diuum Thomam 2 q. 176. & seq.

16. Ideo in repub. duo status generaliter, vel modi viuendi hominum considerari debent, nempe vnus eorũ qui contemplatiuam vitam sequuntur, alius, eorum qui actiuam, ex quib. mixtus vnus eorum, qui vtramq; vitam agũt, reliqui qui otiosis, vanis & voluptatibus se conspurcant, non sunt digni, qui connumerentur inter viuentes vita humana rationali, sed inter bruta, quorũ societas in republica, vel est corrigenda, vel si est incorrigibilis, & alijs noxia, tollenda. Hominibus sunt diuersa studia quae tamen reducuntur ad tres fines. Omnia itaq; studia humanarum actionum, si ordinentur ad necessitatem praesentis vitae secundum rationem rectam, pertinent ad vitam actiuam, quae per ordinatas actiones consulit necessitati praesenti. Si autem deseruiant concupiscentiae cuicunq;, pertinent ad vitam voluptuosam quae non continetur sub vita actiua, secundum diuum Thomam. g Humana vero studia, quae ordinantur ad consideratione veritatis, pertinent ad vitam contemplatiuã. Sic virtutes morales scire, parum pertinent ad vitam contemplatiuam: quia ordinantur ad exteriores actiones, & ad vitam contemplatiuam pertinet ab exterioribus actionib. quiescere, h & finis contemplatiuae est consideratio veritatis, & ita ad eam non pertinent actiones corporales vel seculares, vt dictum etiam, *ne clerici vel monachi, qui se contemplationi dicarunt, secularibus negotiis se immisceant*: i & essentialiter virtutes morales pertinent ad felicitatem actiuam: k Dispotiue tamen, morales virtutes pertinere possunt etiam ad contemplatiuam. Si quidem morales virtutes impediunt vehementiam passionum, & sedant exteriorum occupationum tumultus, & actus vero contemplationis, in quo essentialiter consistit vita contemplatiua, ab illis iuuatur, ne per vehementiam passionum abstrahatur intentio animae ab intelligibilib. ad sensibilia.

g 22. q. 179. in fine.
h Gregor. 6. moralium.
i ne cleri. vel monach. in iur. pontif. lib. 3. decret. tit. 50. 2. ad Tim. c. 2.
k Arist. 10. Eth. c. 9.

17. Nobilis finis & principalis contemplationis est, quid sit *Deus*, contemplatio diuinae veritatis, atque huiusmodi contemplatio, est finis totius l humanae vitae: quia per eam vt per speculum, & in hac vita imperfecte & in aenigmate, quamuis tamen sit inchoatio diuinae beatitudinis, vt in futuro perficiatur. Atq; Aristoteles etiam posuit m vltimam felicitatem in contemplatione optimi intelligibilis.

l D. August. 1. de Trinit. c. 8.
m Arist. eth. cap. 8.

Sed quia per visibilia quae facta sunt intellecta, inuisibilia cognoscuntur, n cognitio veritatis, est etiam aliarum rerum vt effectuum diuinae maiestatis, quae nobis viam parant ad illam sempiternam veritatem, & secundario ad illam diuinam contemplationem pertinent. Sic Dauid. o dicebat, *meditatus sum in omni-*

n ad Rom. 1.
o Psal. 142. 5.

omnibus operibus tuis, & in factis manuum tuarum meditabar. & postea, *expandi manus meas ad te*, quo significat per gradus se peruenisse ad contemplationem diuinitatis. Primo gradu ponitur, *perceptio ipsorum sensibilium.* In 2. *progressus à sensibilibus ad insensibilia.* In 3. *diiudicatio sensibilium secundum intelligibilia.* In 4. *absoluta consideratio insensibilium*, quæ ratio nec inuenire nec capere potest. In 5 ponitur *contemplatio intelligibilium*, quæ per sensibilia inueniri non possunt, sed per rationem capi possunt. In 6. vero gradu, ponitur *consideratio intelligibilium*, quæ ratio nec inuenire nec capere potest, quæ scilicet pertinent ad sublimem cõtemplationem, diuinæ veritatis, in quas finaliter *diuina contemplatio* perficitur. In societate humana bona est vita actiua & pariter contemplatiua.

18. Cumq; respublica non possit esse sine vtraq; vita, & vna videatur alteri in quibusdam inferior, primum definiendum est *vitam contẽplatiuam secundũ se, & simpliciter, meliorẽ esse actiua*, quamuis in aliquo secundũ quid ab actiua videatur superari. Ita Christus in vtraq; vita, Marthæ, *a* quæ erat symbolum actiuæ, & Mariæ sororis eius, quæ erat nota contẽplatiuæ, iudiciũ constituit, *Mariam optimam partẽ elegisse.* Dei operatio, cũ beatitudine excellat, in contemplatiua est, & ex humanis ea erit felicissima, quæ huic maxime est cognata *vt etiam dixit Aristot. b* cũ præsenti seculo, vita aufertur actiua, contemplatiua autẽ hic incipitur, vt in cœlesti patria perficiatur. *c* quod dixit Christus, *Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.* Vita contemplatiua diuina tractat, actiua actiones humanas. Contemplatiua rursum prior actiua, in quantum prioribus, & melioribus insistit, vnde & actiuam vitam monet & dirigit. Ratio enim superior quæ cõtemplationi deputatur, cõparatur ad inferiorem quæ deputatur actioni, sicut vir ad mulierem quæ est per virum regenda. *d* Prior autem temporis ordine quoad nos potest esse actiua vita quam contemplatiua, quia ex bono opere tenditur ad contemplationem. *e* Sic à vita actiua proceditur ad contemplatiuam secundum ordinem generationis, à vita autem contemplatiua reditur ad actiuam per viam directionis, vt per contemplationem, vita actiua dirigatur. Contemplatiua cõsistit in dilectione Dei. Actiua in dilectione proximi propter Deum. Vt Deus præferendus creaturæ, sic cõtemplatiua vita actiuæ: vtque dehinc nobilior anima corpore, sic contemplatiua vita interior animæ præfertur actiuæ. Et qui contẽplationi Dei vacãt, vt Theologi, digniores habentur vacantib. actiuæ vitæ. Digniores ita in republica omni habiti qui religioni & cultui diuino consecrati fuerant. Et inter personas ecclesiasticas illæ, quæ actiuæ & contẽplatiuæ vacant, ad directionẽ populi & rerum diuinarum, præsunt & ecclesiasticarũ administrationi, præstantiores ratione minoris vel maioris ordinis, vt episcopi & superiores prælati, qui debent esse in actione præcipui & in contemplatione suspensi: *f* præcipui in actione, vt sciant imperare quib. præsunt, & defendere sibi commissa, vt neq; imperiti negotiorũ in episcopos sunt ordinandi. *g* Qui vero præsunt recte, duplici honore digni sunt. *h*

a Luca c. 10.
b Arist. lib. 10. moral. c. 8.
c Gregor. super Ezech.
d D. August. li. 12. de Trinit. cap. 12.
e D. Greg. 5. homil. super Ezech.
f Greg. in pastorali.
g c. 1. 39 dist. h 1. ad Timo. 5.

19. In ecclesia & politia ecclesiastica, vnum quidem est corpus viuificatum vnico Spiritu sancto, *i* sed quod membra diuersa habeat, vt regina circumamicta varietate. Et diuersitas in membris ad tria ordinatur, vel ad perfectionem, vel ad actionem, vel ad decorem. Differentia graduum ratione perfectionis, vt alij alijs sint perfectiores, vel ad perficiendam ecclesiam positi in diuersis gradibus. Et Deus quosdam quidem dedit Apostolos, quosdam autem Prophetas, quosdam Euangelistas, alios pastores & doctores, ad consummationem seu perfectionem sanctorum. *k* Ad necessitatem actionum, sicut in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra nõ eundem actum habent, ita multi vnum corpus sumus in Christo. *l* Et hæc distinctio dicitur officiorũ, quia diuersi ad diuersas actiones deputati sunt, vt expeditius & sine confusione omnia peragantur. Sicut in illa republica cœlesti, omnes sunt administratorij spiritus, inter se ad ministeria subordinati, per nouem ordines in hierarchia cœlesti. Horũ gradus primus post Deum præstantiorum Seraphinorum, secundus Cherubinorum, tertius thronorum, *m* quartus dominationũ, quintus principatuum, sextus potestatum, septimus virtutum, 8. archangelorum, 9. & inferior angelorum. *n* Sunt & in cœlo alij gradus distincti beatorum, vt stella claritate differt, & ad imitationem triumphantis ecclesiæ & in militanti distincti ordines & gradus, qui ab inferiori crescũt honore & ministerio, ordine sequẽte à minori ad summum perueniendo, clerici, psalmistæ, ostiarij, lectores, exorcistæ, acolyti, subdiaconi, diaconi, presbyteri, episcopi, archiepiscopi seu metropolitæ, patriarchæ, summus pontifex. *o* Ad hoc porro dispensationis diuinæ prouisio gradus diuersos & ordines constituit esse distinctos, vt dum reuerentiam minores potioribus exhiberẽt, & potiores minoribus dilectionem impenderent, vera

i Ioh. Euan. c. 6.
k ad Eph. c. 4.
l ad Roma. cap. 12.
m Diony. Areopag. li. de cælesti hierar. c. 6.
n Ioan. Damascen li. 2. de orthodoxa fide. Greg. in mora. lib. lib 32. c. 24. vide multa quæ de hac re diximus, tom. 4. commentar syntaxeos artis mirab. lib de Angelis, c. 5. nu. 4. & seq. ca. principium. §. omnis iapis, de pœnit. dist. 2.
o c. cleros 21. dist c. 2. subdiacono, 93. dist. & tota 59. dist.

vera concordia fieret, & ex diuersitate côtextio, & recte officiorum gereretur administratio singulorum. Neque enim vniuersitas, alia poterat ratione subsistere, nisi eã magnus differentiæ ordo seruaret, neque quæque creatura in vna eademque qualitate gubernari vel viuere potest. *a* Summus pontifex vnus & primus in dignitate, *b* patriarchæ inter se habẽt gradus quoque post summũ pontificem. *c* Secundus ita patriarcha Constantinopolitanus, ex concilio Constantinopoli habito anno Domini 383. *d* tertius Alexandrinus, dehinc Antiochenus, & subinde Hierosolymitanus: *e* At *cardinales num præferendi sint patriarchis*, alibi disputamus, *f* & saluo meliori iudicio, patriarchas secundos post sedem pontificalem donatos dignitate & præferentia, arbitramur. *g* De primatibus nõ idem censerem, quanquã primates vbi patriarchæ non sint, pro patriarchis, quantum pertinet ad officium, habeãtur. *h* Potest & inter archiepiscopos & episcopos, præcedentia constitui ex dignitate ecclesiarum, vel ex munere illis concesso, vel secundum antiqua priuilegia, vel ad consuetudinẽ. Quemadmodũ inter cardinales, alij ex titulis maiores alijs censentur, vt maiores cardinales, presbyteri, cardinalibus diaconis: & maiores presbyteris, cardinales episcopi. Cęteris vero paribus, tum in minoribus tum in maioribus ecclesiasticis ordinibus, digniores quoad præcedentiam, sedem & subscriptionis seriem sunt, qui prius recepti in eo ordine habẽtur, *i* & ita gradu cæteros ille antecedere debet, quem labor prolixior, & stipendia longiora fecerunt anteire. *k* In curionibus etiam & alijs religiosis personis regularibus & secularibus sunt ordines in ecclesia constituti, vel ex episcoporum prouidentia, vel ex consuetudine, vel ex priuilegio pontificali, qui debent inconcusse ob vitanda scandala & dissidia a prælatis conseruari.

a dicto c. cleros, 21. dist.
b c. ad hoc, 89. distinct.
c L. 4. de summa Trinit. C. c. in nomine Domini 23 distin. quemadmodũ inter ethnicos pontifex maximus. vide multa quæ de hoc trado, li. 15 syntagm. c. 3.
d vide quæ dixi, lib. 15. syntagm. c. 1.
e c. renouantes 6 & seq. sub 22. dist. ex synodo 6 sub Iustin. congregata c. 36
f d. li. 15. syntag. cap. 4.
g c. vrbes & seq. 80 distinct.
h c. prouinciæ 99. distinct.
i c. fin. 71. dist. c. episcoporum, 74 dist. c. fin. 75 dist. c. 1. de maior. & obed.
k l. nemo de officiis mag. st. officior. C.

20. Ad decorem ordinatio etiam fit in ecclesiasticis gradibus, vt quædam vacationes & officia disponantur, alij subsint, obediant, alij imperent, alij sint ministri, alij quibus imperium exhibeatur, vt in magna domo non tantũ sunt vasa aurea & argentea, sed etiam alia fictilia & lignea. *l* In quo & magis admirata est regina Sabbæ sapientiam Salomonis, dum vidit habitacula seruorum & ordines ministrãtium. *m*

l 2. ad Timoth. cap. 2.
m 3. Reg. c. 10.

21. Sicut porro in vita contemplatiua ordo necessarius ad perfectionem, & ad opera perficienda expedite, & ad decorem necessarius est: ita & in vita actiua quæ secularis dicitur, & quæ gubernationem sui ipsius & proximi respicit. In qua confusio facile opprimit societatem rectam humanam. Quare gradus & dignitatis & honoris imperandi & obsequẽdi, diligentius sunt præscribendi. Atq; ideo veluti ex consensu & ex iure gentium receptũ est, Imperatorem maiorem esse rege simpliciter, regem alijs dignitatib. subordinatis. Sunt & inter reges prærogatiuæ in sessionibus & subscriptionibus, maxime quæ controuertuntur in concilijs generalibus ecclesiasticis, vel ratione priuilegij vel antiquitatis, vel potentiæ, vel consuetudinis, de quib. inspectis tantum cuiusq; rationibus, vix potest à priuato scriptore iudicari, non minus quam de præferentia Ducum, Comitum, Marchionum, Baronum, Vicecomitum, castellanorum, quorũ feuda, dignitates, honores, habent rationes diuersas, & quæ ob feuda ipsa, vel ob personas, quæ ea possident, vel digniores vel minores fuerunt possessores. Cęteris tamen paribus, post reges subordinãtur Duces, post Duces, Comites, Vicecomites, Barones, Castellani, &c. Sunt tamen minora hæc feuda, concessa aliquando principibus filijs regum, qui ratione suæ præeminentiæ feuda nobiliora reddunt. Sunt principes imperij, vel electores, vel communes, in bulla aurea Caroli IV. Imperatoris *de electio. impera.* qui gradus habent distinctos cęteris. Sunt marchiones interdum limitanei, comitibus prælati, & aliquãdo fuerunt dignitate pari cum regibus. Interdum marchiones, minores & maiores comitibus, ratione ditionis vel dignitatis potius, quam quod limites possideant regnorum vel imperij, quæ omnia apud principem merentur disquisitionem, vt inter huiusmodi dignitates, & pro pace regni, & pro honestate sessionis & subscriptionis fiat certa indubitataq; determinatio, visis & perpensis cuiusque priuilegiis & concessionibus, & antiqua antea obseruata maxime consuetudine.

Sed & inter alios nobiles, erit pari modo de honore determinandum: & cauendũ principi, ne quod hodie maxime nocet reipublicę, obtineat. Tantum enim creuit licentia agendi quod velis, vt promiscue quilibet de se præsumat quod velit, & desideret & tribuat sibi honorem indebitum, velitque haberi quilibet paganus ac nobilis, nobilitatus, ac antiquæ prosapiæ vir nobilis. Nobilis vasallus, vt dominus, dominus simplex vt castellanus, castellanus vt Baro, Baro vt Comes, Comes vt Dux, Dux vt rex, rex vt Imperator, Imperator vt Papa. *n* Sic nemo sua sorte contentus viuit, & maior apparere, quam sit, vult, qua pernicie nulla maior reipublicæ accidere posset, veluti confusis

n vide quæ de illis dignitatib. diximus, lib. 6. syntag. iur. c. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Chassanæi in catalogo gloriæ mundi.

confusis ordinibus & mutatis contabulationibus ædificij reipublicæ. Neque profecto aliud remedium salubrius dari potest, quam vt princeps absoluta sua potestate cogat vnumquemque intra cuticulam propriam se continere, & manu si opus est etiam armata, restituat singulos suis ordinibus: nec patiatur abuti tanta licentia quæ potest turbare subditos. Iniuria etiam fit ordinationi reipublicæ, cum quis locum sibi immeritum vsurpat, & furatur alienam: committitur & falsum, vt merito lex Visellia libertinæ conditionis homines persequeretur, si ea quæ ingenuorum sunt, cõtra honores & dignitates ausi fuissent attentare, vel decurionatum accipere. a

a l. vnic. ad legē Visselliam, lib. 9. C. tit. 21. & l. vnic. quando ciuil. actio crimin. præiud. lib. 8, C. tit. 31.

De vestitu. Cap. XI.

Cura politicæ administrationis, nõ tantum constituitur in dignitatibus & ordinibus construendis, sed etiam ad vestes & ornatum ciuium extenditur, varijs & pluribus certe rationibus, quas longum esset per singula recensere, & quæ nihilominus quotidiana nobis occurrunt experientia notandæ. *Duplex est summa ad quas metas*, inquit Varro, b *naturæ, secundum antiquos est perueniendum: in vsu vtilitatis, & elegantia. Quod non solum vestiti esse volumus vt vitemus frigus, adde & calores & alias temporis tempestates: sed etiam vt videamur vestiti esse honeste: vt non domum habere, vt simus in tecto & tuto solum, quod necessitas contruserit, sed rebus omnib. quæ habent inæqualitatem, quãuis ex vsu primum ad necessitatem videantur adsumta.* Vestimentum in hoc seculo homini cõuenit, propter eius infirmam naturam, ex occasione peccati primi corruptam saltem: vt tegant honestatis causa, quæ pudenda dicuntur, quæ tectio, vt pudor, est veluti iuris naturalis ex peccato. Nam in statu innocentiæ, in loco bonæ voluptatis, erant nudi primi parẽtes, nec cognoscebant tales se esse, hoc est non illos tales esse pudebat, donec peccarunt, & legem Dei transgressi sunt: c tunc enim cognouerunt se esse nudos & consuerunt folia ficus, & fecerunt sibi περιζώματα vel, *vt in Hebræo est* חגרת *chogoroth, cinctoria*, quæ alij dicunt fuisse femoralia, quæ dicũtur tamẽ Hebræis מכנסים *michnesaijm.* d fecit autem Deus postea Adæ & Euæ כתנות עור *chatenot. gnor. id est, pallia pellita*, vel de pelle, & induit illos. Induti primi homines pellibus bestiarum, vt intelligerent & perpetuo recordarentur se morti addictos esse, & mortis memoriale, nempe excoriatæ animantis & mortuæ pellis pro insigni data est circumferenda secum, & hæc est nobilitas vestitus hominis, quo se ornare debet, memoria mortis. & perizomata foliorum, aliud symbolum breuitatis vitæ eiusdem. Comparatur enim folijs arborum deciduis, sicut foliũ quod vento rapitur, *vt ait Iob*, & dicitur ab Aristotele recte χρόνου λάφυρον *temporis spolium.* Helias & e D. Ioannes Baptista vterque magnus Propheta hoc vestimento tanquam pœnitentiali, homini à Deo primum dato, vsi fuerunt pellito ad nudum.

b Lib. de ling. Latin.

c Gen. c. 3. v. 7.

d ita dicta femoralia, vt Exod. 28. v. 41 quod duas haberent alas, vel oras sibi coniunctas.

e d c. 3. Gen. v. 21. inde nomen Græcum χιτων pro pallio.

1. Quando vestes nõ seruant honestatem, vel habent nimiam voluptatem, aut luxum, nec conueniunt gerentibus, tunc danda erit opera pro emendatione abusus. Videtur enim equidem vestimentorum & ornamentorum vsus, per se esse ex adiaphoris: at mores & causæ, & recepta iam in certis locis de vestitu opinio, tantum valet, vt nõ possit nisi cum immutatione aliqua reipublicæ, vel tumultu, aut saltem cum indignatione aliquorum, in aliam obseruationem transferri, siue consideremus publicam & receptam consuetudinem, siue singulatium personarum statum ac dignitatem, sexum aut ætatem, & officium vel artificium. Sicuti enim accidit in mutatione nominis, vel prænominis, aut agnominis, fraudis quædam suspicio: & in nouo viuendi regimine, quædam discrasiæ & alterationis naturæ, iudicium, & ex mutatione monetæ maxima inter populares & alios commerciorum difficultas: sic & in mutatione receptorum & distinctorum cognitorumq. habituum, & ornamentorum: vt certe quando nostra nobis displicere incipiunt, & aliena nimium placere, sit verissima imo præsumtio vrgentissima, & aliorum ritus nos facile secuturos, & nostros relicturos. Fuit Andronico iuniore imperante Constantinopoli tanta vestitus mutatio in aula Constantinopolitana vt, non Græcorũ amplius conuentus, sed Latinorum, Mysiorum, Triballorum, Syrorum, Phœnicum colluuies, esse videretur: prudentiores que nõ obscurum omen, vel mutandi vel affligendi imperij, inde acceperint. f Inter præsagia transferendi imperij Persarum à Dario in Alexandrũ Magnum Medũ, recensebant, *Dariũ principio imperii, vaginam acinacis Persicam, iussisse mutari in eam formam qua Græci vterentur: protinusque Chaldæos interpretatos, imperium Persarum ad eos transiturum, quorum arma esset imitatus.* g Pari modo fertur *Alexandrum victoria Darii potitum, purpureum diadema distinctum albo, quale Darius habuerat, capiti circumdedisse, vestemque Persicam sumsisse: & quamuis ille, se spolia Persarum gestare, diceret, tamen vere cum illis mores induisse, & superbiam habitus, animi insolentiam*

f Gregoras li. 2.

g Quintus Curtius li. 3. de gestis Alexand.

a Quintus Curtius, lib. 5.

secutam fuisse, a *manifestum fuit, & proinde exosum Medorum habitum, & militum Medorum beneficia: unde & milites & amici tantum in eum odij conceperunt, vt illi eum relinquerent, isti veneno mortem moliti fuerint.* b

b idem lib. 10.
c Auentin. lib. 4 annal. Boiorum.

3. Ludouicus Germaniæ rex, c externos habitus edicto prohibuit. Ioannes Ducas, Imperator Orientis, decreto sanxit, ne quis subditorũ vteretur vestib. Assyrijs, Babylonicis, Italicis, varijs artificijs confectis, sericis: nisi is quisquis esset, cum omni familia in ordinem cogi, ac notari ignominia vellet, sed his contenti essent, quas Cõstantinopolitanæ nouæ Romæ prouinciæ ac manus præberent. d

d Lib. 1. iuris Orientalis in eius constit. περὶ ἐσθήτων collecto ab Enmundo Tonefidio.
e in c 1 v. 8.

Videtur & Deus super vsu peregrinarũ vestium ad iram prouocatus, dum apud Sophoniam, e *Et visitabo*, inquit Deus *super principes, & super filios regis, & super omnes qui induti sunt veste peregrina.*

f Isido. in etymolog.

4. Vt sermones, sic & vestimenta & ornatus corporis, proprias habent distinctiones quib. internoscantur, ita secundum f Isidorum, propriæ vestes Parthorum, Sarabaræ, fluxa & sinuosa vestimenta: Gallis Linæ, saga quadra mollia: Germanis, Rhenones, velamina humerorũ & pectoris, vsq; ad vmbilicũ, atq; intortis villis hispida, vt imbres respuant, quib. qui circa Rhenum fluuium degunt, maxime vtuntur, vnde dicta hæc vestimenta Rhenones: Hispanis propria, Striges: Sardis Mastrucæ: quib. in ferarum habitum transformantur, vnde *monstruca* quasi monstrosæ nomen habent ex pelliculis ferarum consutæ.

5. Omnes autem fere nationes vtuntur vestimentis: siquidem vestimentum quasi *velamen auditatus*, siue ex lana siue alia materia fiat: verum modus, forma & materia in vestimentis propria & diuersa, etiam in nationib. Et nullę nisi omnino syluestræ sunt, quæ aliquo non operiantur aut tegantur. Si non in omni parte corporis, tamen in aliqua, *vt apud Brasilienses.* Quanquam vulgus nudo corpore incedat, tamen qui inter eos nobilitate præstant, vestes induunt, psittacorum & aliarum auium variorum colorum plumis confectas, pileisq; ex eisdem plumis contextis, caput ornant: & brachijs armillas ex plumis similiter factas induunt, vestes autem ab vmbilico ad genua tantum demissas gerunt g Et alibi qui pannis carent & lineis, corijs & pellibus animalium cicurorum vel ferarum amiciuntur, quibus in patria abundant, & quidam quoque folijs vsi sunt contextis, cuius generis fuit vestis illa D. Pauli Heremitæ.

g Osorius lib. 5. de rebus Emanuelis.

6. Peccatur in populo, circa vestimenta, in luxu, & superfluo cultu & ornatu. Coguntur enim sæpe ob impensas in superflua, aut ob pannos pretiosiores pretio magno emtos, immobilia vendere, furari, vel dolose negotiari, qui talia vestimenta supra dignitatem & facultates appetant. Fuit Romæ aliquando lex etiam vestiaria lata, Sisenna Statilio Tauro, & L. Libione Coss. anno ab vrbe condita, 769. à Tiberio Cęsare, *ne quis vir serica veste vteretur, neque aurea vasa, nisi ad rem sacram, haberet.* h Aurelianus Cæsar, vestem holosericam, neque ipse in vestiario suo habuit, neque alteri vtendum dedit, nec vxori pallio serico vti permisit, dicens, *Absit vt auro fila pensentur*, libra enim auri, tunc serici fuit. i Imperator Tacitus, tanquam imperij capacior à senatu electus, togis & tunicis ijsdem est vsus, quibus priuatus; holosericam vestem, omnibus viris interdixit. k Cautum & decreto, Octauio Frõtone prætura functo, à Q Haterio Consulari, ne vestis serica viros fœdaret, l quo loci tamẽ quidam arbitrantur *sericum* dici, quod nos dicimus *cresp e*, non sericum pannum quod & innuere videtur Seneca, m *Video*, inquit *sericas vestes, si vestes vocandæ sunt, in quibus nihil est quod defendi aut corpus, aut denique pudor, possit, quibus mulier sumtis, parum liquido nudam se non esse iurabit.* Consentit Plinius, n *tam longinquo orbi petitur, vt in publico matrona transluceat.* Cęsares Theodos. Arca. & Honorius *pallia tunicasque sericas, holoserica vestimenta, auratas ac sericas paragaudas*, priuatis prohibuerunt. o Imperator Tacitus, auro clauatis vestibus interdixit. p

h Dion Cassius, lib. 7. histor. Roman.
i Flauius Vopiscus in Aureliano.
k idem Vopiscus in Tacito.
l Corn. Tacit. lib secun. an.
m Senec. 7. de benefic.
n Plinius lib. 6. cap. 17.
o l 1. § & ff. de vest. h. holoserica & aurata, lib. 12 C. tit. 8.
p Flauius Vopiscus in Tacito.

Nam & ipse auctor Aureliano perhibetur, vt aurum à vestibus, & cameris, & pellib. submoueret. Isabella & Ferdinandus Hispaniæ reges, iuuenibus qui literarum studijs operam dabant, vsum longarum & sericarum vestium, promissorumque capillorum, ademerunt. q

q Marineus li. 19. rerum Hisp.

7. Edixit Octauianus Cæsar, ne quisquam nisi senator, quiq; in magistratu esset, purpuram gestaret, quam iam vulgo gestare videbat. r Iuli. Cæsar conchiliatæ vestis & margaritarum, nisi certis personis & ætatibus, perq; certos dies, vsum ademit. Voluit Augustus purpuram distinguere personam & dignitatem imperantis eorumque qui eius iussu & potestate præerant à reliquo populo: vt & alij. interdixerunt lanam & sericum murice tinctam priuatis, & commercium cum barbaris serici nomine tantum, permiserunt comiti commerciorum. s Theodoricus rex Gothorum t regale opus dixit, tincturam purpuræ: *quia color* inquit, *nimio lepore vernans obscuritas, rubens nigredo sanguinea, regnantem discernit, dum* conspi-

r Dio Cassius lib 45. histor. & Sueton. in Iul. Cæsar.
s Gratia. Valent. Theod. C. in l. 1 & 2. quæ res venire non possit. 4. C. tit. 40.
t lib 1. variarũ apud Cassiodor. epistol. 2.

conspicuum facit: & praestat humano generi, ne de asse. In principiis possit errari.

8. Refert Dio Cassius, a C. Iul. Caesarem aliquando molliori veste incessisse: aliquando etiam veste sublimiori ac rubea vsum, more regum qui Albae quondam imperauerunt, cum ab Iulo ad ipsos peruenisset. Tigranes etiã pater, Armeniae rex, togam gerere solitus erat dimidia sui parte albam, & *Candin* quod erat genus vestis purpureum. b *Purpurati*, qui ad latus principis sunt, quiq; venerantur sacram purpuram, qui *gladium* quo animaduertitur in noxios, & funditur impiorum sanguis, dicti sunt, vt *sacri consilii, & senatus pontificalis, cardinales consiliarii*, habent galerum & vestimentum purpureum, quod non ad pompam, sed in symbolum gerunt, tanquam exsistentes parati effundere pro Christi fide, cui destinantur, sanguinem proprium, caput nostrum proximius sequentes Dominum nostrum IESVM Christum, qui torcular calcauit solus, qui ascendit de Esron tinctis vestibus cum rubeo vestimento seu veste aspersa sanguine, c & vocatur nomen eius verbum Dei. d

a *Dio Cassius lib. 43. histor. Roman.*
b *idem Cassius, lib. 36.*
c *Esaia 63. v. 2. & 3.*
d *Apoc. c. 19. vers. 13.*

9. Habuerunt sua tempora obseruationes purpurae, postea alijs communicata, vt etiam post longo tempore alij diuersi colores diuersae quoq; formae habituum & ornamentorum accesserunt. Vnde contigit, vt vulgus quoq; sequatur principum opinionem, quae sola persuasione nititur & mutatur, vt & vestitus qui antiquitus dignitatis erat, hodie vix à seruis & famulis probetur sibi posse conuenire, mutat aetas respublicas & mores, sententias & effectus earum, vt proinde ad verum reformatorem magis conueniat, inspicere praesentia quomodo regi possint, quam quo pacto ad vsum antiquum possint reduci.

10. Fuerunt mulieribus vestes delicatiores aliquando concessae, sed quae tamen honestatem in matronis & pudicitiam non offenderent, iuxta mores regionum, vt plerunque autem floridae & colorum variorum meretricibus concessae, vt vel habitu etiam separarentur à pudicis. e

e *Apud Romanos l. 7. §. si quis de iureiur. D. Hieronym. in Heluidium Tertullia. de cultu foeminarum. & Athenaeus. Suidas, in verbo ἑταιρῶν.*

11. Neque tantum mulieribus indulgendum etiam, vt permissio transeat in luxum, & in maritorum aut parentum detrimentum, quorum marsupia & facultates facile ea nimia indulgentia exhaurirentur, nisi disciplina publica illas a petitione, & hos à concessione reprimerent.

Fuit apud Romanos salubris & iuxta indigentiam, & necessitatem temporum suorum vtilis lex Appia, quã tulit C. Oppius tribunus plebis, Q. Fabio Maximo, T. Sempronio Graccho, Coss. anno ab vrbe condita 540. in medio ardore Punici belli. f *Ne qua mulier plus semuncia auri haberet, neu vestimento versicolori vteretur neu iuncto vehiculo in vrbe oppidoue, aut propius inde mille passus, nisi sacrorũ publicorũ causa veheretur.* & aliquando etiã in collatione ad belli necessitatẽ relictae fuerunt mulierib. in secundo bello Punico, g vxori filiaeue singulae vnciae auri, & pondo argenti M. Marcello IV. & Leuino Valerio II. Coss. h Fuit tamen nimia postea indulgentia virorum erga mulieres in abroganda praedicta lege Oppia, pro qua magna contentio suborta in republica, alijs eam defendentibus cum M. Porcio Catone, alijs eam expugnantibus, qui & obtinuerunt, cum matronae nulla, nec auctoritate, nec verecundia, nec imperio virorum contineri limine domus potuerunt, omnes vias vrbis aditusque in forum obsidentes, viros descendentes ad forum orantes, vt florente republica, crescente in dies priuata omnium fortuna, matronis quoque reddi pristinum ornatum paterentur. Sed quantum mali reipublicae accesserit, abrogata illa lege Tribuno suadente, L. Valerio Flacco, M. Catone Maiore Coss. docere poterunt Valerij Maximi, verba quae sic de ea abrogatione agunt. *Et quidem*, i inquit, *foeminae obtinuerunt, vt ius per continuos viginti annos seruatum aboleretur, non enim prouiderunt eiusdem seculi viri, ad quem cultum tenderet insoliti coetus pertinax studium, aut quo se vsq; effusura esset legum victrix audacia. Quod si animi muliebris apparatus intueri potuissent, quibus quotidie aliquid nouitatis sumptuosius adiectum est, in ipso introitu ruenti luxuriae obstitissent.* Et hoc est quod etiam Seuerus ait Caecinna, *plura* k *vxoribus praetorum obiectari, his statim adhaerescere deterrimum quemque prouincialium, ab his negotia suscipi, transigi: Duorum egressus coli, duo esse praetoria prouincialib. magis & impotentibus mulierũ iussis, quae Oppiis quondam aliisq; legibus constricta, nunc vinculis exsolutis, domos, fora, iam & exercitus regerent.* Et certe nimium mulierosi interdum viri, qui negare aperte non audent vxoribus & filiabus sumtuosos ornatus, qui & illis sunt dedecori, & substantiae detrimento. Vt certe, non tam egeamus praefectum dari mulieribus, vt olim apud Graecos creabatur, quam potius censorẽ, qui viros doceat moderari mulieribus. l Pudica mulier, quae marito dat operam, *vt scribit Clemens Alexandrinus*, m pia est & religiosa, citra vllam fictionem, quae autem immoderatus ornatus studio tenetur, & à DEO & à pudico coniugio excidit, vt quae maritum ornamento permittit: *quemadmodũ Argiua illa meretrix, Eryphile,*

f *Liuius lib. 34. in principio.*
g *idem Liuius lib. 6. de 2. bello Pun.*
h *Liuius lib. 34. & Zonaras.*
i *Valerius Maxim. li. 9. c. 1.*
k *Cornel. Tacit. li. 3. annalium.*
l *Dicebat Cicer. 4. de repub.*
m *Clemens Alexandri lib. 2. paedagog. c. 10.*

phi... quam, *auri quæ pretium sumsit pro coniugatro.* Cæas sophista imaginem virtutis, sola veste candida & pura statuit, & talem esse debere mulieris indumentum purum, & verecũdum, si sit virtute prædita. Improbitatis autem imaginem, superflua & varia veste induit, alieno colore exsultantem, motu comparato ad delectationem, nonsecus quam meretricis. Quod autem scribitur, *delectauerunt te filiæ regum in honore tuo, astitit regina à dextris tuis, in vestitu deaurato & fimbriis aureis circumamicta*, non luxuriosas & varias vestes significat, sed varium ornatum ecclesiæ integrum & incorruptum, ex fide contextum, in quo Iesus, à dolo alienus splendet, vt aurum, fimbriæ autem ... Memorandum D. Petri dictum, a *Conuersationem vestram in gentibus habentes honestam, vt hi qui de vobis male loquuntur, tanquam maleficis, ex honestis operibus considerantes, Deum glorificent.* & proinde fingi & honesta non variegata veste ... tendum est. Nam & Sophocles luxuriosi & delicati ... reprehendens ait, *Quæ ... sunt amicta vestibus quas ...* ... quæ per Moysem lata est, ... b ... quod est varium & multis maculis ... proinde ac nefarium, vt quod sit serpentis varijs squamis simile. c

a 1. Pet. cap. 2.

b Leuit. c. 23. vers. 2.

c Clemens Alex. lib. 3 padag. cap. 11.

12 Ornatum mulierum nimium, acriter reprehendit multis in locis D. Chrysostomus, d vel ex eo quod *Vxor quæ nimium ornari postulat, rapere virum suadet.* Et quod mulieres nõ possunt vt placeant viro, nec ijs se placere putent, quia illa superflua & vana domi eximunt, & in templo, aut palam proferunt. Quodque D. Paulus, *prohibuerit mulieres ornari auro aut margaritis, aut veste pretiosa, aut tortis crinibus.* Accedit ex delicato & luxurioso ornatu, pernicies adolescentum, qui muliebribus perditis ornamentis, ad voluptates noxias, velut per aucupium pertrahuntur, quorum reatum incurrunt fœminæ, quæ se ornant, & comunt, vt in se omnium irritent oculos, etiamsi nullũ potuerint pulchritudine sua vulnerare, pro quo tamen apud Deum dabunt extrema supplicia. parauerunt quippe virus, temperauerunt venenum, porrexerunt poculum, etiamsi nullus, qui biberit, inuentus sit. Meretricius ornatus peccatum habet, & peccandi occasionẽ præbet. e Decipiuntur plures iuuenes improuidi mulierum superfluo nec cõueniente dignitati domus, vel penuriæ familiæ earum, atque si non voluptate, tamen habendi cupiditate, & quod eas ditiores, & honestiores, quam sunt existimantes, insectantur. sequiturque sed sera pœnitentia, ita eo feruore contractis matrimonijs, contemtus coniugij, adulteriorum occasio, & non prius detegitur malum, quam in venas descenderit. Sæpius etiam ornatus sumtuosus, earum animos fucat, quæ per se nihil sunt & vilissimę, & dum bene fuerunt postea agnitæ, inueniuntur detestabiles: honestæ, pulchrę, virtuosæ per se, satis dilectę: nec quod per se amabile est, cupit superfluis ornari.

d D. Chrys. hom. in ... Psalm. ... neminem cum dines factus fuerit homo. tom. 1. & tom. 2 homil. 17. in Matt. ... Reprehendit & ... cum de ... Diuus Paul. 1. Timot. cap. 5. v. 2.

e ex ... 14 q. 5. ca. ... de consecrat. dist. 5. Prouerb. c. 7.

13. Mulieres comtæ, fucatæ, ornatæ, sunt templis similes Ægyptiorum, f in quibus porticus, vestibula, lucique magnifice instruebantur, atria multis columnis cincta erant, parietes lapidib. externis & artificiose depictis splẽdebant, ædes auro & argento & ære collucebant, ex varijs Indicis & Æthiopicis lapillis, adyta vero intextis adumbrabantur peplis. Sed dum penetralia templi adytus subisses, & ad id, quod est præstantius, spectandum properasses, & imaginem, quæ in templo habitaret, quæsiuisses, sacerdos quispiam ex his, qui in templo sacrificabant, venerando quidem vultu apparebat, sed velum adyti tollens, numen ridiculum ostendebat, animalia bruta, felem, crocodilum, vel serpentem indigenam, vel aliam belluam quæ templo indigna est, & digna potius antro vel spelunca, apparebatque ita Deus Ægyptiorum bellua, quæ super stragula purpurea volutabatur. tales nempe mulieres, crispatis capillis, tinctis oculis, vnctis genis, pilis iunctis, fluxa toga, catenis & gemmis alijsque ornatibus compositæ, quibus decipiunt homines, qui dum proximius accedũt numen inspecturi, intra belluam vident, dignam antro, quæ detracto velo apparet. Ibi Satan draco latet in cauea animæ adulteria, & pulchritudo non vera, sed fucata. Perdunt mulieres veram pulchritudinem, dum externam induunt.

f hac similitudine vtitur Clemens Alex. lib. 3 padagogi. cap. 2.

14. Posthumia Vestalis Romæ incestus accusata, ad suspicionem amœnioris cultus, ingenijque, quam deceat virginem liberioris g Minutia quoque alia Vestalis, primo propter mundiorem iusto cultum, insimulata, facto iudicio ad portam Collinam viua defossa. h Inter leges Aristotelis i in probas mulieres, vt vestitu, sumtu, ac apparatu minori vtantur, quam etiam leges permittant ciuitatis: considerans, quod nec vestimentorum nitor, nec excellentia formæ, nec auri magnitudo, tantum valet ad mulieris laudem, quantum modestia in rebus, ac studium honeste decoreque viuendi: etenim omnis huiusmodi ornatus animi, optabilis est, multoque firmior ad senectutem vsque veras laudes sibi natisque adferre.

g Liuius in 4.

h Liuius in 8. Oros. in 3. ca. 9. Hieron. lib. 1. aduersus Iouinianum.

i Arist. 2. œconomic. c. 1.

15. Quod si mulieribus turpis nimius ornatus & luxuriosus reprobatus fuit, & merito, quanto

quanto magis in viris cum *fine coli modico forma virilis amat*, & *procul à nobis* debeant esse *iuuenes vt fœmina comti.* effœminatos Homerus ostendens Ionas, vocat ἑλκεχίτωνας, hoc est, *vestimenta trahentes.* Fluxæ enim vestes mollitiem habebant: & non cinctæ, indignæ viris habitæ, Sicut & Cyrillus *a* Christianos etiam admonet generaliter: *Vestitu simplici vtare, non ad ornamentum, sed ad necessitatem.* Conuenit omnibus viris & iuuenibus, proinde ac fœminis præceptum illud iuris, *honeste viuere*: quod sumit interpretationem, iuxta rationem conuenientem moribus iam receptis & magis probatis: & quod pudori & probitati naturalis iuris conuenire potest. Et certe, vt dixi, vt primum nomina imponuntur ex placito: ita & vestium distinctiones ex communi consensu primum inductæ: & conuenientia probata, retinet honestatem & decorem: cum autem ab illis sine causa & ad confusionem ordinum receditur, inhonestum atque indecens videtur.

a *Cyrillus Hierosolym episcop. catechesi 4.*

16. Prætexta, pueritiæ, Romæ fuit: qui pueritiam excesserant, deposita prętexta, cum virili animo togam sumebant: & ita ciuibus datus generaliter Romanis hic vestitus, vt stola mulieribus. Dicti Romani, *gens togata*, *b* vt palliati Græci. Vnde & Philosophi, quia magna pars eorum in Græcia adoleuit, illum habitum acceperunt, nempe pallij frugalem, vt putabant. Romanis porro ciuibus, togam sine tunica statutam à Romulo narrant. *c* & legem latam: *d* *Quisq; demissam ad talos vsque togam in vrbe habeto.* Ciuiles & vestes togæ dictæ apud Cassiod. *e* & Romuleæ. *f* Moresque togati opponuntur barbaris a Theodorico Rege. *g* Carebant namque vsu togæ peregrini, barbari, & hi, quibus aqua & igni interdictum est. *h* Et contra, qui efficiebantur ciues, vsum togæ accipiebant. *i*

b *Gell. lib. 1. cap. 2.*
c *idem Gell. lib 7 c 12.*
d *Balduin ad legem 10. Romuli.*
e *Lib 1. variarum in formula Comitiua.*
f *i. formula præfecti vrbis.*
g *idem Cassius lib. 3. varia. ep 17.*
h *Iulius Paulus lib 3. recept. senten. tit. 4.*
i *l. jed etsi acceptio. 32. de iure fisci, P. Plinius lib. 4. epistol. incip audistine, ad Cornelium Minutianum. Cic pro Corn. Balbi.*

Innuit Claudianus in Rufinum: *Barbariem*, inquit, *reuocat.*

Nec pudet Ausonios curas & iura regentem,
Sumere deformes tunicas, vestemq; Getarum,
Insignemq; habitum Latij mutare, togasq;.

Imo ferebant togam Romani alibi, quam in patria: quod liquet ex eo, *k* quod cum Mithridates iussisset in Asia omnes Romanos occidi, cognoscebantur ex toga, vt multis fuerit necessaria vestis mutatio, vt mortem effugerent. Ferebant vero maxime tempore pacis: nam in bello sagis vtebantur. Refert diuersas sententias Macrobius, *l* de prætexta purpura intexta, de bulla & toga nobilium & plebeiorum, & quando apud Romanos. Sed quia hic nihil interest ea scire, & sufficiat annotasse, in ea republica Romana, distincta fuisse vestimenta puerorum, nobilium, libertinorum, seruorum, & ingenuorum, & magistratuum, iudicum, triumphantium, & aliarum dignitatum, lubens taceo. Communis at plebeiis relicta tunc toga, cum aliis alius ornatus in publico superadditus esset, variatum tamen aliquando, vt omnia etiam bene constituta senescunt, & vsum mutant. Mansitque diu Romæ, vt serui ingenuorum veste non vterentur, quippe qui nec colobia, nec calceos habebant, quæ liberis dabantur: vt & crepidis & mulleis vti seruos aut plebeios, erat lege vetitum. *m*

k *Cic. pro Rabirio Posthumo.*
l *Macrob lib. 1. Saturnal c. 6.*

17. Cura fuit aliquibus principibus, antiquum habitum reuocare, & conseruare: vt Augustus Cæsar habitum vestitumque pristinum reducere statuit, negotiumque dedit ædilibus, ne quem posthac paterentur in foro circoque, nisi positis lacernis, togatumque consistere. *n* Adrianus Imperator Romulum secutus, aliquando edixit, *vt Senatores saltem & equites Romani semper in publico togati essent, nisi è cœna reuerterentur.* *o* Et in codice legum Theodosij, *p* Senatoribus prohibetur habitus militaris, & togatos conuentui interesse iubetur. Modesta visa & grauitatis plena toga, vnde & Aduocatis, & aliis viris consultis, seu magistratibus, & personis ecclesiasticis, magis conuenire, vt Alexander & Seuerus penulis intra vrbem vti vetuerint, in itinere vero permiserint, *vt ait Lampridius.* Quanquam pallium existiment aliqui toga frugalius: quod videtur significare Tertullianus, dum ait: *q* *Christianos veteres pallio magis, quod erat magis frugale & simplex, quam toga vsos.* Forsan elegerunt tunc pallium, vt etiam exteriore habitu se veram philosophiam, seu diuinam sapientiam colere ostenderent: cum tunc etiam videretur inter populos receptum, vt philosophi habiti, pallio vterentur; quo tamen abutebantur. Destinarunt Romani singulis dignitatibus certum genus vestimenti, & ita habitus arguebat vel indicabat honorem, quem gerebant, de quo nos alibi copiose diximus. *r*

m *Alex. ab Alex lib. 5. c. 18.*
n *Sueton.*
o *Spartia in Adriano.*
p *L. 1. de habitu, quo vti oporteat intra vrbem, lib. 4. C. Theod tit. 10.*
q *Tertullian. lib. de pallio.*
r *Lib 9 syntag. iur. c. 19.*

18. Videntur duo in summa necessaria in republica regenda, circa vestimenta: vnum, vt distincta ita sint vestimenta, vt & sexus, & qualitas seu status, aut conditio personarum agnoscatur: aliud, vt omnis inanis sumtus aut luxuria in materia & forma seu ornatu demantur. Cura hæc non fuit contemta à legislatore diuino: *Non induetur*, inquit, *s* *mulier veste virili, nec vir vtetur veste fœminea: abominabilis enim apud Deum est, qui facit hæc. Non indueris vestimento, quod ex lana linoq; contextum est.*

s *Deuter. 22. v. 11. 12.*

est. Funiculos in fimbriis facies, per quatuor angulos pallij, quo operiris a Fuerunt vestes sacræ & ornatus sacerdotij distincti. b Erant vestes primogenitorum meliores. c Legitur & fuisse proprias meretricias & viduitatis, d vestes nuptiales & solemnes. e

a Explicatur latius & causa huius mandati, Num. 15. vers. 38.
b Exod. c. 28. & cap. 29. Leuit. cap. 6. 8. 10. 16 &c.
c Genes. 27. v. 15. & 27.
d Genes. c. 38. v. 14.
e Matth. 22.
f c. clerici de vita & honest. cleric. cum simil. ib. ibi clu... rib... e...ispi 21. 4. 1.
g c. clerici. 15. de vita & honestate cleric. lib. ... tit. 1 c. perlatum. quod metus causa.

19. Prospexit Ecclesia de habitu clericali, ne pro laicis haberentur clerici, quem voluerunt personas ecclesiasticas ferre, quæ vti priuilegio desiderant ordinis clericalis, f & vt vitam quoq; se a sæculi negotiis separatam habere, intelligerent: separatam ita ab omni fastu & colore, & ornatu laico, prohibitis etiam, dum intendunt diuino officio, vestibus manicatis in ecclesia: extra, si sint sacerdotes, vel in personatu constituti, nisi iusta causa timoris exegerit habitum transformari. g Sunt & ordinibus regularium, à propriis fundatoribus optima ratione panni distincti, & forma vestium, quibus & gradus ordinis, dum in publicum conueniunt, politica ecclesiæ lege, ad vitandam confusionem & controuersiam discernantur.

20. Et quamuis verum sit, habitum non facere monachum, & personas, quę illum gerunt & mutant, non immutare, tamen verissimum est, ad distinctionem saltem ex communi præsumtione pertinere. h vt canis & pallium solebat esse philosophis, etsi plures nebulones palliotenus philosophi essent. Alexander Seuerus, qui semper seruos cum seruili, liberos cum ingenuorum veste habuit, constituerat animo, omnibus officiis genus vestium proprium dare, & omnibus dignitatibus, vt à vestitu dignoscerentur. i Quod forsan difficile factu videretur, nisi princeps subditorum consilio in hoc vteretur. Nam tunc posset eorum ope k consequi, nempe, vt singuli artifices conuenirent per collegia, & quid cuiq; ratione artificij, vel destinationis eius, magis conducere videretur, exponerent. Postea autem princeps vel gubernator, quid sibi probaretur, potius eligeret.

h Symmachus lib. 2. epist. 49.
i Reprehensi à Gellio. lib. 9. c. 2. l. 1. de professor. & ...
k Ælius Lampridius in Alexand.

21. Sic de mulieribus, intra fines, cuiusq; artificij, vel dignitatis maritorum, aut parentum concludendis, & luxu prohibendo, posset earum audita sententia determinari, addendo deinceps, vel detrahendo earum opinionibus: vt non videatur omnino ridiculum, sicut plerique arbitrantur, permissum fuisse mulieribus senaculum, seu conuentum matronalem ab Antonino Varo, qui postea *Heliogabalus* dictus est, in colle Quirinali, vbi leges matronales compositæ, quæ, & quo vestitu incederent, quæ cui cederent, quæ ad cuius osculum venirent, quæ pilento, quæ equo sagmario, quæ asino, quæ carpento mularum, quæ boum, quæ sella veherentur, & vtrum pellicia, an ossea, an eborata, an argentata, quæ aurum aut argentum in calceamentis haberent. l Abolitum etiam, post mortem Heliogabali, senaculum restitui volebat Aurelianus. m

l Lamprid. in Heliogabalo.
m Flauius Vopiscus in Aureliano.

De Censoribus. CAP. XII.

PArs maxima conseruationis optimorum morum ne defluant, & vt mali reformentur, continebatur olim in censura publica: cuius munus censoribus demandatum erat cum potestate publica Romæ. Fluxit autem potestas morum a censu patrimonij facile, quia censores, *vt docuimus alibi*, cum haberent descriptionem & bonorum & personarum totius reipublicę cognoscere poterant, & ex nomine, & facultatibus, & ætatis professione, quantum cuiq; liceret, quidve cuiq; conueniret, vel non, veluti in numerato habebant. Et proinde, quid quemq; agere oporteret, vel vitare, vel nullo negotio poterant iudicare, qui ciues, qui peregrini, qui liberi, ingenui, aut serui essent cognoscere, qui otiosi, qui nobiles aut ignobiles essent, quique vagi inutilesque, vt eos expellerent, ceteros admonerent, qui latere non possunt censione iterata sæpe, vel singulis lustris, vel aliis temporibus definitis, ex more regionum, quibus censores admissi erant. Cum de origine censuræ agit Liuius, n exactis regibus, & de constitutione censorum seorsum a consulibus, qui aliis negotiis occupabantur. *Hic*, inquit, *annus initium censuræ fuit, rei à parua origine ortæ, quæ deinde tanto incremento aucta est, vt morum disciplinaq; Romana penes eam regimen senatus, equitumq; centuriæ, decoris dedecorisq; discrimen sub ditione eius magistratus, publicorum ius priuatorumq; locorum, vectigalia populi Romani, sub nutu atq; arbitrio essent.* Vetustissima censura visa & sanctissima, ob vitia, quæ in iudicium defectu accusatoris vel denuntiatoris non veniebant, & tamen quæ passim oculos bonorum ciuium & virorum offendunt, & merentur, propter exemplum maxime, seriam reprehensionem, quamuis à pœna abstineri possit. Eget corpus ægrum purgationibus & remediis, vt conseruetur, & morbi impediantur, ne sæuiant, quæ si omittantur, paulatim in eos proculdubio incidit, quod accidit bellorum temporibus, in corpore reipublicæ: dum ob licentiam nimiam & legum silentium, & magistratuum cōtemtum, homines in vitia facile, nemine prohibente, prolabantur: quemadmodum tempore belli Punici accidit Romanis,

n Lib. 4.

nis, quo nec otium datum ciuilibus magistratibus, Hannibale vrgente, vacandi huic censuræ, donec eo iam in Apuliam recedente, Censores, *vt ait Liuius, a* ad mores hominum regendos, animum aduerterant. Castiganda enim erant vitia, quæ velut diutinos morbos ægra corpora ex sese gignunt: nata bello erant. Cicero *b* conqueritur, quod a P. Clodio fatali portento, prodigioque reipublicæ, lex Ælia & Fusia euersa esset, propugnacula murique tranquillitatis atque otij, & vetus illa lex magistra pudoris, & modestiæ seueritas censoria sublata esset. Et post: *Centum prope annos legem Æliam & Fusiam tenueramus: quadringentos iudicium notionemq; censoriam, quas leges ausus est non nemo improbus, potuit quidem nemo vnquam conuellere, quam potestatem minuere, quo minus de moribus nostris, quinto quoq; anno iudicaretur, nemo tam effuse petulans conatus est. Hæc sunt, carnifex, ingenio sepulta consulatus tui, &c.* Et rursum de haruspicum responsis aduersus Clodium, orat. 30. *Inter scelera Clodij, sustulit,* inquit, *duas leges, Æliam & Fusiam, maxime reipublicæ salutares, censuram exstinxit, intercessionem remouit, auspicia deleuit, &c. quæ omnia obseruari iubebat lex Ælia.* Clodius autem, vt ait in Pisonem Cicero, ne quem censores in senatu legendo præterirent, nisi qui apud eos accusatus, & vtriusque censoris sententia damnatus esset, cum tamen antea lege illis hoc fuisset liberum.

a lib. 24.

b in orat. 37. in Pisonem.

2. Initium censuræ, *c* M. Geganio Macerino, iterum, & Quintio Capitolino quintum, consulibus, tuncque morum & disciplinæ penes eam fuit auctoritas, vltra quod & vectigalia ab eius nutu & arbitrio pendebant. Fuit ab initio quinquennalis Mamercus Æmilius dictator, iterum post nouem annos legem statuit, *ne vltra octodecim menses daretur*, id est, ne plus quam annua & semestris esset. At Censores, C. Furius Pacilus, M. Geganius Macerinus, id ægre passi, Mamercum, quod magistratum populi Romani minuisset, tribu mouerunt, censuq; octuplicato, *vt Liuius scribit*, *d* ærarium fecerunt, *e* Clodia dehinc lege, vt dictum, debilitata censura est, quæ dehinc abrogata, *f* verum Cæsaris imperio plane abolita censura.

c Exstat apud Liuium, lib. 4.

d lib. 9.

e Valer. Max. lib. 2. c. 1.

f vt ait Pædi. in Pisonianam.

3. Vt ciues à censoribus in ordines, honoris causa, vel senatorum, vel equitum, vel plebeiorum, referebantur, sic ab iisdem, censoria nota, pellebantur. Itaque, vt in tribu largienda, plebeium, in equo publico assignando, equitem Romanum: senatu communicando, senatorem Romanum faciebant: ita tribu mouendo, plebeium: equo adimendo, equitem: senatu eiiciendo, senatorem; cum essent magistri morum constituti, notabant: Erat & cum his alia nota, vt tribu mouerent, in Cæritum tabulas referrent, & ærarios constituerent. *g* Tres namq; ordines erant Romæ, plures tribus, *vt suo loco ante diximus*, ordo Senatorum, equitum, & plebeiorum. moueri ex ordine senatorum, erat in recensendis & legendis senatoribus prætermittere in censendo, quem senatu mouerent. Equum adimere erat, equestrem ordinem auferre. Qui vero tertij ordinis erant, hi tribu mouebantur, id est, ex vna tribu in aliam transferebantur, notæ causa: vt de vrbana in rusticam, vel de maiore rustica, in minorem. *In Cæritum tabulas referre erat*, spoliare aliquem censoria nota, iure suffragij ferendi in comitiis. Nam Cæritibus beneficij loco, *h* sacra Gallico bello seruata, ciuitas sine suffragij latione erat tantum data. *h* *Ærarium vero facere erat*, auctore Pædiano, nullum aliud ius ciuitatis in centuria, atque adeo in tribu relinquere, quam vt pro capite suo tributi nomine æra penderet: ita vt qui ærarius factus esset, is non solum suffragio vrbano, sed etiam stipendiis militaribus spoliatus esset.

g vt scribit Asconius Pædianus in Diuinationem Ciceronis ex Liuiana historia.

h Vt apud Strabonem & Gellium, lib. 16. c. 13. legitur.

4. Tanta potestas censoribus, vt quamuis ceteri magistratus, deposito magistratu accusari de gestis possent, tamen censores, abdicato magistratu, non accusabantur. *i* *Censoris potestas erat*, inquit Dio. Cass. *k* *qua priuatim quoque in cuiusq; vitam inquirendi, meritosq; infamandi ius habebat.* Plutarchus *l* *censuram* dixit, *honorum omnium quoddam fastigium fuisse Romæ, in republica, cum ingenti auctoritate in mores & vitam hominum.* Vt neque matrimonium, & prolis generatio, non quotidianus victus, non dissolutum conuiuium, esset ab eius indagine liberum, sed censoribus, & patrimonium, & mores, & viuendi ratio, subiicerentur, ne quis ad voluptates deflecteret, aut excederet patria & vetera instituta: duo autem eius muneris creabantur: vnus ex nobilitate, alter è plebe. Tanta reuerentia & metus censorum olim, vt Romani, domum à cœna reuertente Tiberio Graccho censore, lumina restinguerent, ne longius, quam oporteret, conuiuiis indulsisse viderentur. *m*

i Secundum Liuium lib. 39. de iudiciis censorum.

k lib. 40. historia.

l in Catonis vita.

m Plutarch. in Tiberio.

5. Erant præfecti moribus, vel morum, apud Carthaginenses quoque, quod iudicat Æmilius Probus, quando in vita Hannibalis narrat, *præfectum morum vetuisse, ne posthac Hasdrubal cum Hamilcare frequentaret, eo quod turpius eum diligi ab Hannibale sermo spargeretur.*

6. Apud Athenienses certum genus magistratuum, qui ζητηταὶ dicebantur, creabantur: si quando

si quando rempublicam lædentes essent inquirendi, aut deferendi, qui pecuniam ciuitati debitam non penderant. *a*

a vt scribit Suidas.

7. Apud Venetos, loco censorum morum, creantur tres, dicti *aduocatores*, qui nullo modo, vel in minimo leges violari patiuntur, & intercedunt, & aduocant ad se violantes, & si quid grauius commissum cognouerint, ad quadraginta virale iudicium, vel senatum, referunt puniendum. *b* Certe, etiamsi censorem antiquum cum eadem auctoritate noluerimus reuiuiscere, non possumus censuram, tanquam non necessariam, omnino reiicere, cum palam sit, & ea magis nunc nos egere, dissimulandumque in tam pernicioso & corrupto seculo nullo modo erit, quin circa eadem, quæ pro materia censorum erant, sint necessarij magistratus, saltem politici, vel maiores in sibi subditos, & eadem reformatione morum, quo antiqui censores vtebantur. Sicque prauæ artes, malæ libidines à iuuentute prohibendæ, à senibus voluptates illæ, quas ea ætas sine dedecore non attingit, ab vniuersa plebe, otia demenda, & iniungenda, tractanda negotia propria, sine auaritia & fraude. Luxus & superfluitas castiganda, in ædificiis, in supellectile aurea, argentea, in sordidis quæstibus, in fœnore, in exquisitis conuiuiis, reductis, vel noue constitutis legibus sumtuariis. Essent & à vestibus superfluitas, impensa grauis, nouitas, illecebræ, mollities, turpitudo, reformanda, adhibitis pœnis, vel saltem multa.

b vt ait Egnatius lib. 2. c. 4.

8. Fuerunt forsan abrogatæ, & merito, censoriæ animaduersiones, seu subscriptiones, debilitata potestate per Clodium, & sublata per Cæsares, quod nimium sibi censores arrogarent, vt docet Cic. *c* *Et illud*, inquit, *commune nunquam animaduersionibus censoriis ciuitatem hanc Rom ita contentam: vt rebus iudicatis fuisse, neq; infamiam habuisse, vt etiam eiecti à senatu, à censoribus postea censores facti fuerint: neq; censores superiorum censorum iudicia, si iudicia mereantur dici, steterant, & inter censores alter alterius iudicium sæpe rescindebat, & reprehendebat, & eorum arbitria sæpe à iuratis iudicibus repudiabantur, à magistratibus negligebantur: alioquin si hoc non fuisset, potestas regia visa fuisset delata censoribus, neq; tam illis credebatur, quod subscripsissent, quam quod ita verũ doceretur, quod subscripsissent: inauditos enim & damnare poterant, tamen sine iurisdictione: ideo poterat argui illorum censura, & restituebatur ordini sæpe ab iis motus.* Placuit principibus, hæc iudicia de moribus apud censorem arbitraria, melius expediri & firmius posse potestate magistratuum politicorum, aut reipublicæ, mutata etiam forma reipublicæ, & abolitum hoc de moribus tumultuarium edictum, cui olim renuntiare etiam pacto non poterant & coniuges, ne liceret de moribus iudicio experiri, *d* quod videbatur tunc necessarium: cum ob mores, si ex sententia animi non esset coniunx, diuortium passim permitteretur: quare censores etiam inquirebant, an ex animi sententia esset vxor, *vt ait Gellius. e* Postea non tam facilis fuit diuertendi occasio, & non nisi coram iudice causa probanda, vt ideo & sublatum fuerit illud censorium iudicium de moribus. *f* Cum mores vitiosi sunt, serio sunt puniendi, non perfunctorie, vt fieri videbatur per censuram. *Nam*, vt dixit Cicero, *g censoris iudicium nihil fere damnato adfert, nisi ruborem. Itaq; vt illa iudicatio versaretur tantum in nomine, animaduersio illa ignominia dicta est.* Ignominia autem minor est, quam infamia, quæ tantum inuritur à magistratibus habentibus iurisdictionem, & pro causis, ex quibus infamia notari quis potest. *h*

c Orat. 14 pro Aulo Cluentio.

d vt ait Tam. in l illud, c de pacto detabb. lib 23 P. tit. p.

e Gell lib 5. c 20.

f in l fin. tt de repudiu. & iudicio de morib. sublato, lib. 5. C. tit 17

g 4 de repub.

9. Et certe fatendum est etiam inuitis, qui tantopere censuram reuiuiscere desiderant morum, & ea ratione censorem exoptant: hoc munus non posse sine potestate regia, eiusque iurisdictionis potestate, ordineque iudiciali prætermisso, in principatu seu monarchica administratione exerceri ab alio, quam solo principe: cuius proprium est illud, *Sic volo, sic iubeo, & censeo, sit pro ratione voluntas.* Sic descriptio, cognitio singulorum, & rerum & personarum exactio, ex illis, & census impositio, auctio, emendatio, & vsus, ad dominum, & talem dominum venire, describere, præbere, obtemperare, cogere, & iure, id est, licite, & cum superiori potestate possit, & pro salute populi, defensione, cura, & solicitudine sibi à Deo imposita, ita facere & cogere debeat. Quæ omnia in magistro morum vel censore, qui olim erat sine iurisdictione propria, non concurrebant, nisi quatenus a populo permittebantur. Argumento est hoc regium esse munus tantum, & voluntatis absolutæ: exemplum eius, quod ponitur *Genes 1. & 2. cap.* Deus enim, cunctis creatis in hoc orbe, posuit primum hominem tanquam regem: & formatis de humo cunctis animantibus terræ, & vniuersis volatilibus cœli, adduxit ea ad Adam, vt videret, quid vocaret ea: omne enim, quod vocauit Adam *anima viuentis*, ipsum est nomen eius. in quo animaduertimus censitionem vel nominatim factam recensionem ab eo, qui eis erat imperaturus, & cui dictum est, & successoribus: *Crescite, multi-*

h l. infamem, de public iud. c. P l 1. de his qui notar. infam. P d ff. 13 omnia & infamia. l 2 de senatorib. P. l. palam § qua de ritu nuptiarum, P.

multiplicamini, replete terram, subiicite eam, & dominamini piscibus maris, volatilibus cœli, & vniuersis animantibus, quæ mouentur supra terram. Abraham, quia dominus erat familiæ suæ, cum audisset Loth captum fuisse à Sodomitis, in bellū profecturus, numerauit omnes sibi subditos, & delectum fecit trecentorum decem & octo vernaculorum, expeditorum ad bellum. *a* Sic recensuerunt Moyses, iudices, reges Israel, & illi soli populum, & ad militiam, quos expeditos videbant, delegerunt: ceteris vectigal, tributum ex arbitrio imposuerunt, &, prout illis videbatur, de moribus leges sanxerunt, & formam de illis iudicandi magistratibus præscripserunt, à quibus ex arbitrio non liceret recedere. Et illud quoque Plato obseruauit, dum dixit, *videre se imminere periculum interitus reipublicæ, in qua nō leges magistratibus, sed legibus magistratus imperarent.*

a *Genes. 14.*

10. Morum censura, quod pertinet ad causam peccati & spiritualis rei, & ad personas ecclesiasticas, ad prælatos ecclesiasticos pertinet. Qui dicuntur habere gladium ecclesiasticum & coercitionem, quæ maior in pœna est exteriori. *Censura ecclesiastica* nomine continetur, suspensio ab officio & beneficio, interdictio, seu interdictum ecclesiasticum: & sententia excommunicationis. *b* Coercitio maiorem animaduersionem continet, vt & depositionem, degradationem realem. *c*

b *c quærenti, quid per censuram. 20. de verb sig.*
c *arg. c. contumaces, 10. dist. l. legatus. l ex omnibus, de offic præsid. l si quid aliud. §. minimè, de offic. procons.*

DE REPVBLICA, LIBER QVINTVS, DE FORMIS VEL speciebus rerum publicarum, seu de diuersis Reipublicæ administrationibus.

De diuisione aut distinctione generali Rerumpublicarum, seu earum administrationis.

CAP. I.

Reipublicæ tractatus omnis, seu solicitudo, in tribus consistit: in ea constituenda, vel fundanda, in ea conseruanda, & in eadem augenda. Ars fundandi & ampliandi iisdem fere perficitur rationibus: conseruatio vero, & reformatio, præsupponunt fundationem præcedentem, & propemodum iisdem mediis, quibus quæritur & fundatur, retineri debet.

Propositis iam itaq; rebus & personis, quæ in republica sunt, considerandę, reliquum est, vt de administratione earum agamus, & forma administrationis. *Ea autem debet accommodari generi reipublicæ, quod in partes seu diuersas formulas diuiditur.* Reipublicæ quippe nomen vnum est, sed modi administrandi secundum diuersam constitutionem, diuersi sunt. Seneca, *d* duas ita respublicas, animo in vniuersum complecti iubet: vnam, magnam, & vere publicam, *Qua Dij, inquit, atq; homines continentur, in qua non ad hunc angulum respicimus, aut ad illum, sed terminos ciuitatis nostræ cum cœlo metimur.* Altera, cui nos adscripsit, conditio nascendi. Et hanc aut Atheniensium puta dici, aut Carthaginensium, aut alterius alicuius vrbis, quæ non ad omnes pertineat homines, sed ad certos.

d *Seneca, lib. de beat. vita, c. 3.*

2. Reguntur autem istæ loco distinctæ ciuitates, aut societates, aut respublicę: vel nutu & potestate vnius, aut paucorum, vel plurium. Quando vnius, vel pauci, aut plures, ad communem vtilitatem gubernant, fiunt tres bonæ rerumpublicarum species. *e* Prima, in qua vnus imperat solus per se, suoq; nomine, cum propria supremaq; potestate, quę ex alterius, quam eius solius arbitrio non pendet, nec a superiore alio, aut populo, nec à socio, dicitur *monarchia*, imperans regnum principatus sui iuris. Ea vero, quę penes optimates tantum est, dicitur *Aristocratia*. At quando penes populum est suprema potestas, & absoluta imperandi, dicitur *respublica* absolute, in qua vnusquisque, tam pauper, quam diues, nobilis aut plebeius admittitur ad eam gerendam suo ordine: cui aduersari videtur *democratia*: in qua populus solus imperat, exclusis nobilibus & probis. *Aristocratia* composita est ex exiguo numero nobilium & bonorum, qui tantum imperant. Cui opponitur *oligarchia*, nempe paucorum dominatus, qui omnia ad sui potius, quam ad vtilitatem publicam, gubernant. *Monarchia* seu regnum est, vbi vnus tantum cum suprema potestate ad vtilitatem publicam potius, quam suam imperat.

e *Aristot. 13. polit. c. 5.*

3. Possunt ex istis tribus speciebus, aliæ mixtę nasci, verum non ideo separaui, quia à prædominanti causa nomen ex illis accipiunt, prout plus ab vna specie accipiunt, & prędominantem habent potestatem, & sunt reliqua modi potius administrandi permixti, quam species. Nam aut summa potestas est penes vnum, aut penes optimates, aut penes populum. Cum vero iunguntur magistratus, optimates, & populus: & sunt participes honorum sub vnius potestate suprema, dici non debet, tunc monarchiam esse mixtam ex aristocratia & democratia, quia ibi nec optimatum, nec populi suprema consideratur potestas, sed principis monarchiæ, qui aliis ex sua potestate, & vt eam gerant suo nomine, impartitur. Neque, qui alieno nomine gerit, do-

minus est, sed cuius mandato gerit. Eadem ratione, si ex optimatibus vnus deligatur, vel ad ducatum militiæ, aliudve negotium per illum solum expediendum, ad tempus vel in perpetuum, ideo is monarcha non est, quia non solo suo nomine, sed etiam collegarum potestatem exercet. *In democratia* pari modo obseruandum, in qua nec duces, nec consules, dictator, harmosta, præpositus, escheuinus, vel si quis alius sit, cui respublica soli concedat vti suo nomine potestate absoluta, ad tempus, vel in perpetuum, quamdiu vixerit, non dicuntur habere monarchicam potestatem, vel aristocraticam, nempe quia non suo, sed populi nomine & procuratorio eam exerceant. Quod volui monere, ad conuellendam eorum sententiam, qui arbitrantur, tunc misceri formam reipublicæ monarchicæ, quando per principem ex popularibus aut optimatibus aduocantur ad gubernacula, & ad faciliorem & tutiorem administrationem: vel aliter posse misceri formas prædictas rerumpublicarum: cum tamen id fieri nequeat, illis ita differentibus substantia, vt confundi nequeant: pugnant enim, esse penes vnum supremam & absolutam potestatem, & eandem esse penes plures: supremum enim absolute, neque parem, neque superiorem recipit, aut impedientem causam habet. Neque Plato hoc modo admisit mixtionem trium formarum, vt inde vnam separatam reipublicæ speciem vellet constituere. Quanquam Aristoteles *a* videatur admittere mixtionem, quæ potius ad degenerationem administrationis respicit, quam ad formam certam. Alia natura monarchiæ, alia aristocratiæ, alia democratiæ, quæ si permiscentur, se mutuo expungunt, & aliæ etiam leges conueniunt administrationi monarchicæ, aliæ aristocraticæ, aliæ democraticæ, quia diuersi modi administrandi, & inde etiam error immedicabilis in republica eorum, qui se omnia reformaturos pollicentur, quod ista confundentes, veluti in scena vno cothurno, & regula vna volunt cuncta disponere, cum tamen vnus calceus non congruat vni pedi, aut vnus pes omnem calceum sibi conuenientem non habeat.

a *Arist. 4. politic. c. 4. 6 & 7.*

4. Quo fit etiam, vt omnia corruptissima sequantur, & populus & respublica necessario seditionibus & cladibus agitetur. Nisi enim vnaquæque trium formarum recepta reipublicæ species, in sua natura conseruetur, necessarium est, quod & facile fit, eas in vitia proxima sibi collabi: monarchia habet vitium vicinum, tyrannidem, in quam leui negotio declinat.

Optimatum gubernatio seu Aristocratia, facile in affine quoque vitium, nempe in paucorum potentiam, expulsis aliis optimatibus; vt & democratia, seu totius populi auctoritas declinat ad plebeiam insaniam, & libertatem lelegem. Vide Aristotelem *lib. 3. politicor. cap. 5. & lib. 4. cap. 6.*

Obseruatum à Polybio *b* optime est, vt quemadmodum ferro rubigo, ligno vermiculi ac teredones admiscentes, perniciem adferunt, vt, etiamsi cuncta externa nocumenta effugiant, ab istis tamen, quæ agnata habent, absumantur: hoc pacto & rebuspublicis cuilibet pro natura ipsius quædam adnascatur, & adhæreat peculiaris malitia, vtpote regno, quod est inter volentes monarchia, Tyrannis: Aristocratiæ, Oligarchiæ, Democratiæ, bestialis Chærocratia seu seditio plebis. Plato *ciuitatem* seu *politiam* *c* in quinque species distribuens, complexus est legitimas & illegitimas, seu deficientes respublicas: popularem, optimatum, paucorum, regiam, tyrannicam. Popularem dicit in illis esse ciuitatibus, in quibus ad imperium multitudinis agitur res, eiusque nutu magistratus eliguntur, & pro eius arbitrio feruntur leges. Aristocratia seu optimatum, vbi neque diuites, neque pauperes, neque nobilitate aut gloria illustres, dominantur, sed ij soli, qui sunt in ciuitate optimi, rem administrant. Oligarchiam, quando à censibus magistratus eliguntur: sunt enim pauciores pauperibus.

b *in epitome eius lib. 6.*

c *Diogenes Laertius in vita Plat. lib. 3.*

5. Regnum dicit bifarium, aliud *secundum legem*, aliud *secundum genus* esse. Secundum legem constare Carthaginensium regnum, ciuile quippe esse: Lacedæmoniorum vero secũdum genus, habere enim successionem quandam per genus: Tyrannidem vero dici, cum impulsi & vi adacti ciues ab aliquo reguntur.

6. Rursum ex eodem Platone constituit Diogenes, *d* ἀρχὴν magistratum seu principatum in quinque partiri: in legitimum, naturalem, æquum & rectum, in eum, qui fit per generis successionem, in violentum & tyrannicum. Nam magistratus ciuitatum si eligantur a ciuibus, secundum leges imperant. Per naturam vero mares vbique, non modo inter homines, verum inter alia animalia quoque fœminis præsunt. Ex consuetudine verò & pędagogi pueris, & magistri discipulis. Per *genus*, vt Lacædæmoniorum quoque reges dominantur: nam ex genere regum sortiuntur. Porro qui per vim ciuibus imperant, violenti ac tyranni vocantur.

d *Diogenes Laertius in vita Platonis.*

7. Natura, vel Dei prouidentia, plures species, prout magis conueniunt societati ciuili, ratio-

ratione temporum & morum constituisse videtur. Quod exemplo animalium facile firmari potest, si consideremus, quod tradit Aristoteles, *a* & alij Philosophi, & naturæ speculatores, esse ciuiles animantes, & non ciuiles, quasdamque gregatim viuere, & alia quædam animalia solitaria esse, eaque diuerso genere politiæ, vel societatis, regi. *Ciuiles animantes* vocant, quę labori communicant idem, quarum opus communi efficitur opera, munusq; idem omni est, quod tamen non omnibus gregalibus competit. Ciuilis generis est *homo, apis, vespa, formica, grus*: quarum alię sub duce degunt, & monarchia reguntur, *vt grues & apes*: aliæ nulli subditę imperio sunt, quas imitatur democratia, vt *formica*, & alia innumera pene genera. Gregales sunt in volucrum genere, *columbi, olores*. Inter pisces dicti cursores, *thunni, limosa hamia*.

a 1 de hist. animalium, cap. 1.

8. Aristoteles *b* similitudines rerumpublicarum seu ciuitatis confert, vt patris erga filios societas, figuram regni habeat; quippe cum patri cura filiorum sit: vnde etiã Homerus Iouem *patrem* appellat, eo quod *regnum paternum imperium esse debeat*. Tyrannicum vero simile erit imperio heri erga seruos: quia consistit in eo, quod hero vtile sit pręcipue, & non ipsis seruis. Tyrannus suam, Rex subditorum vtilitatem potissimum spectat. Regi sua sufficiunt, nec indigus aliorum: ideo non sibi, sed subditis procurat; quod si aliter facit, prauus rex tyrannus euadit. Tyranni enim vita, vnius principatus prauitas est. Quod si princeps cogat subditos, ad vtilitatem tamen illorum, imo si ad eandem vtilitatem exactionibus & oneribus afficiat, non ideo censebitur tyrannus, aut malus princeps; quemadmodum nec malus pater, qui seuere imperat filiis, propter contumaciam illorum, vt meliores reddat & conseruet: quin malus esset princeps, si ea non ageret, quę vtilia sunt populo, illis repugnantibus: & si illos non cogeret: non secus, quam pater pessimus esset iudicandus, si nimia indulgentia liberorum animos corrumpi pateretur: eaq; ratione Romani apud Dionys. Halicar. *c* potestatem vitę & necis dederunt parentibus in liberos, non vt abuterentur, sed vt eo metu filij, auctoritatem patris reueriti, iussa, quę illis vt conuenientia data parentum exsequerentur. Neque Rex, cum omni potestate vitæ & necis à Deo constitutus, ideo tyrannus habendus, si ea potestate vtatur. Nam & quidam subditi egent potius flagello dominico, vt bene regantur, vt barbarę nationes, crudeles, lelegi, quam amica paterna admonitione.

b lib. 8. Moralium ad Nicomach. c. 10.

c in 2 & alibi.

9. Optimatum potestati similis videtur potestas viri in vxorem: vt enim pro dignitate imperat ei vir, sic optimates populo, attamen circa ea, quę virum & optimates decent. quę enim vxori & populo conueniunt, tribuunt vir & optimates. Nam si omnium dominus velit esse vir, in paucorum potentiam delabitur: pręter dignitatem enim id facit, & non quatenus est melior. Interdum vero vxores quoque, quibus patrimonium omne obtigit, dominantur: vnde non ex virtute, sed ex diuitiis & potentia: sicut in paucorum potentatu imperia fiunt.

10. Tertiam reipublicę speciem, quam Aristoteles vocat τιμοκρατικὴν, quę ex censu constat, quam pessimam dicit, facit similem fratrum societati: sunt enim æquales, nisi quatenus ætate distant: vnde si longe ætatibus diuersi sint, fraterna amicitia inter ipsos non amplius est.

11. Populi autem potentia in his maxime habitationibus apparet, quę sine domino sunt: ibi enim æquales omnes. Sicuti & cum imbellis est princeps, potestatem agendi quidlibet, vnusquisque habet.

12. Inueniuntur autem formæ, *vt dixi*, rerumpublicarum, in quibus mixtio facta est administrationum superiorum: nec certe vlla est respublica, regnum, aut potestas, quæ mixtionem pręcedentium aliquam non habeat, quamuis ab eo, quod pręDominatur, aliter atque aliter nominetur. Qualis fuit aliquando dynastia Ægyptiorum & Etruriæ, in quibus erant plures reguli, qui subiiciebantur vni, patris quodammodo potestatis, qualis erat in optimatum republica: verum vnus eorum summus dicebatur, & nomine Etrusco, Larthes, id est, summus princeps, *vt ait M. Cato, d* isque erat, quamdiu viueret, princeps: alij singulis annis mutabantur: vnde Dynastia cum Larthe & sine Larthe dicitur fuisse apud Ægyptios. *e*

d in fragmentis, de originib.

13. Lycurgus suam instituens rempublicam, eo modo eam composuisse per mixtionem videtur. Nam, vt est *apud Iustinum ex Trogo, f* administrationem reipublicæ per ordines diuisit; Regibus potestatem bellorum; magistratibus iudicia & annuas successiones; senatui custodiam legum; populo sublegendi senatum, vel creandi, quos vellet magistratus, permisit; fundos omnium æqualiter inter omnes diuisit, &c.

e à Manetone, in supplemento Berosi.

f in 1.

14. Inter Germanos, Cornelius Tacitus de moribus eorum, annotat, illam fuisse libertatem eorum, vt cum reges haberent & principes, conuenirẽt tamẽ in generale cõcilium,

lium, vt turbæ placuerat, armati, & silentium per sacerdotes, quibus tunc ius coercendi esset, imperaretur, ibique audiri solitos reges & principes, auctoritate magis, quam suadendi potestate, eligi in iisdem consiliis & principes, qui iura per pagos vicosq; redderent, & centenos singulos ex plebe comites, consilium quoq; & auctoritatem adfuisse.

15. Inter antiquos Gallos tempore Iulij Cæsaris, erant 315. gentes, vt ait Agrippa Rex apud Iosephum, *a* secundum Sextum Rufum, *libell. de Romana histor.* in Gallia cum Aquitanis & Britanniis prouinciæ decem & octo, nempe quæ Germanos potentia & imperio premebant, & feræ genti iura dabant, virtute perpetuo superiores, *vt scribit Iul. Cæsar. b* vrbes primariæ nullius addictæ erant imperio, quæ populi & gentes totius nomine vocabantur. Erant plures tamen reguli, quorum clientes *ambatti* dicebantur, & quo tempore Cæsar senatusconsulto suscepit expeditionem in Galliam, nempe anno 50. ante Christi aduentum. Erat, *vt idem refert, c* Senonibus Rex Galba, ad quem propter iustitiam prudentiamque, summa belli ad iuuandum Cæsarem delata fuit, habens oppida duodecim. Fuerat ante illum illis Diuidiacus totius Galliæ potentissimus, qui, cum magnę partis illarum regionum Galliæ, tum etiam Britanniæ imperium obtinuerit. Fuit Catamantaledes Rex Sequanorum, sed post illum filius eius Casticus non habuit regnum: vt videatur illud regnum fuisse temporale, quemadmodũ & principatus, quem tunc gerebat apud Æduos Dumnoriges, *vt liquet ex Iul. Cæsare. d* Habebant Aquitani Pisonem, Nictiobriges Oliconem, *e* Eburones Ambiorigem, *f* Aruerni Vercingentorigem. *g* Erant & alij aliis reguli per Galliam seu principes, qui tamen monarchę non erant, sed populi electione, ad tempus & pro bellorum necessitate creabantur. Quod mihi probari videtur à Iul. Cęsare, *in princip. lib. 7. de bell. Gall.* dum ait, in hæc verba: *Simili ratione Vicingentorix Celtilli filius, Aruernus, summæ potentiæ adolescens, cuius pater principatum Galliæ totius obtinuerat, & eam ob causam, quod regnum appetebat, à ciuitate erat interfectus* &c.

Dehinc 2. quia Iulius Cæsar in 2. in principio, *suo tempore*, ait, *Belgas metu eius coniurasse, & factiones iniisse, noua regna pecuniis & aliis modis attentasse.* Erant potius regna illorum tunc potentum clientelæ, de quibus agit Cæsar, *h* quin & si qui fuerint regis nomine constituti tunc apud Gallos, tamen & generalibus conuentibus obnoxij erant Druidarum, & Gallorum. Etenim ij certo anni tempore in finibus Carnutum, quæ regio totius Galliæ media habetur, considebant in loco consecrato, quo conueniebant vniuersi vndique, qui controuersias habebant: quorum iudiciis & decretis parebant. Erantq; Gallis omnibus quædam leges communes, aliæ ex locorum politia & principatu singulares: tunc annua & bella ante Cæsaris aduentum, vti aut ipsi iniurias inferrent, aut illatas propulsarent. *i* Dum etiam *k* agit de Ambiotige rege dimidię partis Eburonum, ait, imperia fuisse eiusmodi, vt non minus haberet in se iuris multitudo, quam ipse in multitudinem.

16. Iudicum inter Iudæos gubernationem, existimat Iosephus ipse mixtam, & sæpe vocat aristocratiam, opponitque & præfert monarchiæ, quia penes hos esset tantum iudicandi auctoritas, & administrandi rempublicam, non ex arbitrio, sed iuxta legem à Deo positam, sine sceptro aut diademate, vt nec hereditarij essent; sed partim auctoritate hominum prudentum crearentur, partim à Deo excitarentur vocatione peculiari. *l* Finita autem est illa reipublicæ forma, postquam durauit à tempore Moysis, in Samuele postremo eius generis gubernatore; & cœpit mutari in monarchiam, sub eo electo primo Rege Iudæorum Saule. *m*

17. Plato *n* demonstrat, sub Saturno regiã & optimatum fuisse rempublicam, siquidem genus humanum ab ipso Deo, tanquam rege, per electos optimosque dæmones asserit gubernatum. Hos multi *Angelos* appellarunt, & idem Plato, *o* vocat *Deos*, quibus tribuit facilitatem gubernationis.

18. In Galliæ monarchia status nunc talis est, qui omnes rerumpublicarum salubres leges contineat. Nam penes vnum regem, omnium rerum summa, verum is non vt tyrannus moderatur rempublicam aut regnum, sed habet consilia virorum electorum, & ita optimatum, habet diuersos senatus, qui quotidiana negotia, iustitiæque merita populo distribuant, citra appellationem, nomine tamen principis, sua tamen priuilegia, & sibi cõcessa potestate. Habet & democratiæ bonas illas leges princeps in regno, vt libertas populi cõseruetur, à nullo optimatum opprimatur, legibus regatur, diligenter ad ęquum bonumq; redactis: non excludit princeps plebeios à magistratibus ab administranda republica, sed eos idoneos admittit, concedit ciuitatibus suis decuriones, consules, legesq; municipales, quæ omnia habent rerumpublicarum mixtionem, at sub monarchia tamen, quia in

a lib. 3 belli c. 17.
b lib. 6. de bello Gallico.
c Lib. 2. c. 2.
d lib. 1 de bello Gal. c. 1. & seq.
e lib. 7. c. 6.
f lib. 5 c. 8.
g lib. 7 c. 1. & sequent. Strabo 4.
h lib. 6. c. 4.
i d. c. 4.
k lib. 5.
l vt Iudic. 2.
m 1 Reg. c. 8.
n Dialog. 4. de legib.
o in Critia.

in potestate principis est, seu regis, hæc omnia mutare, si sibi videatur. Attamen præsumitur, non nisi iuste, & ad salutem populi & eius vtilitatem, mutare aut tollere: alioqui & ipsius monarchia degeneraret in tyrannidem.

19. Aliquando & monarchia, seu regnum Romanorum, & hanc mixtionem habuit. Atque inter leges Seruij Tullij regis Romanorum, illa fuit, sola patrum auctoritate, & voluntate regnare posse regem, & præesse summum magistratum. a Et b Numa etiam populi requisiuit assensum, vt & tempore posteriorum factum regum. In consulibus dehinc hoc mutatum: & omnino potestas rursum in Cæsares translata: quibus tamen & senatus auctoritas, & consilium accessit, sed non diu. Nam firmata monarchia, & populo, tribunitiæque potestati, & consulari, & dehinc senatoriæ, auctoritas est imminuta paulatim, tandem omnino ademta, quia non potest monarchia cum potentia pari subsistere.

a *Apud Liu. li. 1*
b *in eodem li.*

20. Plato, c de republ. vel de iusto, subtiliter certe, & vero absque longa concertatione, videtur, rerumpublicarum causas, mutationes, & species, acu, vt dicitur, tetigisse, dum ait, *rerum publicarum, formas à formis prouenire animorum, & omnem rempublicam mutari, ex eo quod dominatur, quando in ipso seditio oritur, mores animorum gubernantium, ex moribus priuatorum colliguntur.* Sicuti primum licet considerare, optimum priuati hominis ingenium vitiorum expers, omnibus auxilians, nemini nocens, & habens alia, quæ pertinent ad verum bonum, ex eo constituere regiam voluntatem ad publicum bonum vnam. Inde optimatum, si tales plures sint, & omnium ad publicum bonum sit voluntas, ex quibus, si vnus singularis sit probitate, singulariter honoratur: verum non tantum huic tribuitur, vt absque senatu seu consilio, id est probatorum omnium numero, possit publica permutare. In hoc gradu meliorem rempublicam constituit: hanc optimam & perfectam etiam dicere debemus, in qua boni vel vnus cum bonorum sententia ad vtilitatem publicam omnem curam & solicitudinem dirigit.

c *Lib. 8.*

21. Ex qua, secundum gradus declinationis, aliæ formatæ sunt non ita bonæ, & quanto ab illa perfectione decidunt & aberrant, tanto deteriores. Constituuntur autem gradus & species minus vtiles reipublicæ huic, quatuor. Prior est, conformata ex alia consideratione animi priuatorum, quæ ambitionem sequitur. Cum enim optima primum degenerat, & vtilitatem reipublicæ in sui gloriolam & ambitionem transfert, dicitur ambitiosa potentia & principatus. Ambitio est rerum magnarum, honorum & imperiorum immoderata cupiditas, φιλοτιμία, in hac republica bona plura sunt, boneque administrationes aliquando: verum reprehendenda ambitio, ex qua aliquid mali impendet reipublicæ. Nam qui contentiosus est, non patitur socios, non admittit sapientes ad reipublicæ gubernacula, semper pugnabit, bellis finitimos lacesset, vt sibi latius nomen acquirat, animosiores potius sibi in consilium, & simpliciores assumet, magis quam ad bellum, ad pacem idoneos. In reliquis fere optimam rempublicam imitatur.

22. Secunda paucorum est administratio, non quidem optimatum, sed priuatorũ quorumcunque, quorũ respublica talis erit principatus & regiminis, qualis erit paucorum animus, qui in paucorum potentia vitam agunt, qui tenebris obruti aurum & argentum maligne honorabant, vtpote qui æraria propriosque thesauros habeant, quibus ista recõdant, & cum mulieribus & ex libidine alijs erogent. sic redditi illiberales erga meritos de republ. prodigi erga immeritos, in ea parte tanquam mercatores sordidi reipub. necessarium splendorem offuscant, & exactionibus & tributis sine necessaria causa, rempublicam vexant, sui commodi causa. Sic proponendus in summa homo priuatus pecuniæ, & habendi cupidus, eiusque mores: vt talem in principatu constitutum dignoscere possis, in rebus proprijs magis parcum quam deceat.

23. Optimę & duarum aliarum declinantium rerumpublicarum exempla, in principibus illarum, Herodotus paucis & accommodatis verbis explicat, d seu in Thalia. Dum refert, *Persas dixisse, Darium regem quoniam res omnes quæstui habebat, & constituit tributi ordinationem, fuisse institorem, Cambysem dominum, quia asper & morosus erat: Cyrum vero patrem, quoniam mitis erat, & omni ratione de illis mereri studebat.* Floruit sub omnibus illis Persarum regnum, sed tamen in duobus auro mixtum erat argentum & ferrum.

d *In 3. libro.*

24. Vtrumque & ambitio & pecuniæ cupiditas, solent lædere quidem respublicas, verũ maius opprobrium videtur esse principibus, & maiorem infamiam adferre, vilis illa pecuniarum auiditas, quæ plebeios etiam deturpat, quam honorum ambitio, quæ solet stimulis agere nobiles, naturali quodam vitio. Ita Mammeę matris Alexandri Imperatoris, qui successit Antonino, nimia auaritia in administratione imperij, filij bonum nomen cõtaminauit. Etenim, *vt ait Herodianus,* e cum

e *Lib. 6.*

illa simularet, ideo se thesauros congerere, vt suppeditare Alexandro posset, quod is facile abundanterque suis largiretur militibus, proprios domi thesauros exstruebat. Quæ res Imperatori notam infamiæ attulit, quod illo scilicet inuito, indignas nudo etiam, mulier auida per fraudem bona quorundam atque hereditates suppilabat.

25. Paucorum rursum reipublicæ institutionem, dixit Plato, *a* eam potentiam, in qua magistratus à census æstimatione ciuib. tribuuntur, & in qua diuites dominantur, pauperib. vero nulla est reip. communio: sic quo magis pecuniæ & census honores dant, eo magis vilis virtus efficitur, & alij aliorum exemplo magis cumulandis pecunijs, quam bonis moribus, intenti sunt: & boni pauperes excluduntur. Hincq; & sequitur illius reipublicæ corruptio, nō secus ac tuta nauis à periculo naufragii non est, in qua diues gubernationi præficitur, ignarus artis, & inops gubernandi peritior, nequaquam admittitur. Incipiunt & deinceps breui esse ex vna duæ respublicæ: vna diuitum, alia pauperum: & semper accidit ita homines intra eadem mœnia habitantes sibi inuicem insidiari. Sequitur & malum aliud, quod semper diuites tenuiorum facultatibus inhiant, vsuris premunt, cogunt vendere, reddunt omnino mendicos, fures, latrones, prædatores, & tandem coniuratores seditiosos, & rempub. occupantes.

a Plato libro 8. de republ.

26. Atq; interim nascitur tertia species reipublicæ, quæ popularis dicitur: dum enim videt plebs & populus, diuites solos ad honores vocari, ab his vt diuitias alant pecunias à se extorqueri, patrimonia occupari: illos deliciose viuere, indeque ignauos factos, luxuriosos, laboribus impares, audacter in eos insurgunt. Qui enim pecunijs cogendis in munere reipublicæ occupantur, de disciplina populi parum curant, quam ipsi priores sua licentia corrumpunt: sic populus male gubernatus, aculeos accipit, insurgit, & quos diuitias suas pessime extorsisse sibi putat, intrepide aggreditur. Apparet prima fronte hæc popularis respub. dulcis, atque diuina vita: vt neque cogaris in hac ciuitate magistratibus fungi, nec etiam si ad id sufficias, neque parere si nolis, neque bellum gerere alijs gerentibus, neque pacem agere agentibus alijs, nisi id placeat, vel etiam si qua te lex imperare velit & sententias ferre, nihilominus & imperes, & sententias feras in iudicio: modo hoc tibi visum fuerit, impunite liceat peccare ex cōsensu populi, viuere sine duce, æqualia inæqualia, & contra facere. Ex hac inani libertate, *modestia, pudor, temperantia, reuerentia, ordo, aliaque virtutes pelluntur.* Succedit *petulantia, impudentia, prodigalitas, contemtus, perturbatio, & omnium vitiorum consertim caterua: petulantia nominatur ingenua educatio: licentia, libertas: prodigalitas, magnificentia: impudentia, fortitudo: honesti nulla ratio, ibi varii mores, varii ritus, vnoquoque ex arbitrio viuente, talisque popularis vir est, qui se variis moribus accommodet.* Præclarum inter omnia nomina in hac republica libertas. neque principes probat, nisi qui sibi maxime indulgent & plurimum licentiæ concedant, eos, qui principibus parent obiurgat, vt viles pretii nullius & seruiles. Accidit autem vt metu omni excusso per licentiam impatientem obedientiæ, præceptor discipulos timet, discipuli pædagogos spernunt, leges contemnuntur, & ne quis dominus præsit.

27. Quarta hinc nascitur respublica *tyrannis*, & nimia libertas eo gradu quo à vera recedit, accedit seruituti & priuatim & publice agresti & grauissimę. Otiosorum pernitiosorumque ibi maxima nutritur turba, qui quacunq; fuerint in ciuitate eam turbant, quemadmodum pituita & bilis corpus, & fuci aluearia. Sunt enim ex multitudine quidam alii diligentiores, ditiores, pecuniosi, quibus inest copia mellis, quæ irritat prodigos, otiosos, & similes nihili homines audaces & temerarios, alius alijs cedere non vult, oriuntur accusationes, litigia, contentiones mutuæ. Constituitur primum iudex. At is iam exosus efficitur si bene iudicet: neque potest omnibus satisfacere: cogitur morem populo vel ditioribus vel sanguinolentis gerere. Quare necesse est huiusmodi hominem vel ab inimicis interfici, vel tyrannū fieri. Initium vero vt plerumq; primum, vt contra inimicos custodes corporis sui habeant vt auxiliatores, & salui sint populi, solēt à plebe perquirere: & ita de illis plebs nimis solicita, de se autem nimis secura, illis dat, tunc ex prætore & curatore vrbis, factus stipatus & securior, incipit diuites potentes expellere, obtruncare, & paulatim tyrannidem auspicatur & firmat: principio quidem omnes salutabat arridens quibuscunque obuius fuerit, nomen tyranni recusat, pollicetur multa, & publice & priuatim, ære liberat alieno, agrosque distribuit populo & familiaribus suis, ac denique omnibus mansuetus & mitis vt simulat. At cum primum externos hostes partim sibi conciliauit: partim extinxit, rebus iam pacatis statim vt populus duce indigeat, bellum aliquod semper excitat, efficit tum vt pecunias conferentes pauperes fiant, vt in quotidianis operibus versantes mi-

ses minus insidias instruant: quos videt suum imperium posse recusare, hostibus objicit; hinc, & ex continuis bellis ciues sibi infensos reddit: & sequitur vt omnes tyrannus de medio tollat, si modo sit dominaturus, quousque neminem relinquat vel hostium vel amicorum, qui alicuius momenti sit, multos aliorsum satellites sibi aduocet mercede, quam ex sacris templis, opibus publicis, colligit, & ex exactionibus innumeris. Ita Plato concludit, *regium animum optimum atque beatissimum, & similiter similem sibi reddere ciuitatem: tyrannum vero, pessimum atque miserrimum, ciuitatesque à tyrannis oppressas esse miserrimas & pessimas. Medios autem animos, gubernationesque medias, modo quodam medio se habere.*

a in lib 16 sim libro ciuili.

28. Rursum a Plato. *Si ars, inquit, ciuilis quadam regia facultas sit, turba diuitum & populus omnis scientiam hanc ciuilem nunquam nanciscitur. Oportet itaque respublicas si quando veram gubernationem vnius viri arte imperantis pro viribus imitatura sunt, nunquam quicquam præter scriptas leges moresque patrios facere. Quinetiam quoties vnus secundum leges dominatur, scientem illum imitatur, regem vocamus, non distinguentem nomine illum, qui scientia solus imperat, ab eo qui opinione secundum leges solus etiam dominatur.*

Et hoc optimum gubernationum genus, quoties namque, neque ex lege, neque ex more quispiam dominatur, simulatque se scire præter leges rectius hoc ita fieri oportere, inest autem libido & ignorantia quædam, tyrannus est appellandus.

29. Tres ergo cum sint ciuiles gubernationes, vnius, paucorum, atque multorum, si singulæ rursum in duas diuidantur, sex efficient. Vnius principatus in Regnum & Tyrannidem distribuimus. Dominatio paucorum, diuiditur in speciem vnam, quæ laudanda est, Optimatum scilicet: & alteram quæ vituperanda, Prauorum potentiam. At multorum dominatio, *popularis* dicitur: quæ duplex, vna quæ leges seruat, *Bona:* alia quæ non seruat, sed transgreditur. Vnius dominatio bonis coniuncta constitutionibus quæ leges vocantur, inter respublicas optima: legũ vero expers, dura, & subiectis omnium onerosissima: media vero, in qua non multi imperitant, quemadmodum quod medium est inter multum & vnum, obtinent. Cęterum multorum administratio per omnia debilis, vtpote quæ ad alias comparata nihil magnificum, siue bonum siue malum efficere possit, propterea quod magistratus ad exigua redacti sunt, in multosque diuisi. Quamobrem legitimarum rerumpublicarum hæc deterrima est, iniquarum omnium optima. In prima nempe regia vitam agere potissimum atque optimum est, in tyrannide minime: in populari si aliæ omnes intemperatæ sint, præstat viuere: si temperatæ omnes, minime omnium in ista viuendum.

De recto statu populari. Cap. II.

Aristoteles, b pro conseruatione popularis status, non tam conandum esse placere multitudini, quam vtilitati consulere communi. Et plures esse, qui cum id facere student, rempublicam ad subuersionem & interitum, vel ad confusionem reuocant. Itaque, primam legem conuenire moderatoribus popularis status, *vt damnatorum bona sacra sint, & ne in publicum redigantur.* Nam hæc lex iniurias compescet: quia pœna eadem erit, at populus minus cupide damnabit, cum nihil sit ex damnatione suscepturus: hac eadem ratione bona damnatorum noluerunt boni principes proscribi, vel fisco adijci, nisi ex certis ijsque grauioribus criminibus: mali contra, qui ideo & delatores, & obseruatores operum & dictorum subditorum submittebant, vt vel leuia crimina, vel nulla, conficta tamen, vindicarent, vt ditarentur confiscationibus. Et notatur Flauius Vespasianus apud Sueton. Tranquillũ, c quod exhaustis operum ac munerum impensis, nihil pensi habuit, quin prædaretur, omnimodo bona viuorum & mortuorum, *vsquequaque quolibet & accusatore & crimine*, inquit, *corripiebantur.* Satis erat obijci qualecunque factum, dictumq; aduersum maiestatem principis, confiscabantur alienissimæ hęreditates, &c.

b in 6. polit. c. 5.

c In eius vita, cap. 12.

2. Et proinde etiam lex alia in populo, ob eandem causam constituenda, vel constituta repetenda, vt quam rarissimæ sint publicæ accusationes, magna pœna constituta aduersus eos, qui falso accusauerint, non enim populares in iudicium vocari consueuerunt, sed nobiles. Naturalis enim quædam inuidia aut odium videtur inter plebem & nobilem, non minus quam inter impares, amicitia enim tantum pares admittit, vel facit: oderunt nobiles profanum vulgus, vulgus vero mores nobilium, vt superbos & elatos. Quare etiam qui gubernant populum, contendere debent sibi omnes reddere beneuolos, & saltem si id assequi nequeant, conari debent ne se hostes existiment.

3. Circa magistratus cautio esse debet, vt exemplo.

exemplo Tarentinorum, magistratus omnes duplices sint, & fiant alij per electionem, alij per sortem: quo enim populus capiat per sortem, quo autem melius gubernetur per electionē. Popularis reipublicæ propositum, est *Libertas*. Ad hanc enim respicere dicunt omnem popularem statum. Libertatis vero ipsius pars vna in eo consistit, vt per vices imperent & pareant. Populare itaque, sumi ad magistratus omnes ex omnibus ac præesse omnes vnicuiq;, & vnumquemque vicissim omnibus. Per sortem tribuere magistratus, vel omnes penitus, vel illos saltem, qui non peritia indigent & arte. A nullo censu esse magistratus, vel saltem à minimo, non nisi semel eundem magistratum ab aliquo geri posse, vel perraro, & annos paucos exceptis his, qui versantur in bello. Iudicare omnes de omnibus vel ex omnibus vel de plurimis & maximis & principalissimis, puta de corrigendo, de republica, & de priuatis cōtractibus. Concionem esse omnium dominā, aut rerum maximarum: magistratū vero nullius, aut rerum minimarum. Populare etiam est posse superioribus comitijs, consilijsq; interesse, & posse iudicare. Sunt & popularitatis, ignobilitas, inopia, sordidum opificium: vt cōtra paucorum gubernatio genere, diuitijs & eruditione, definitur. Est & populare, omnes habere secundum numerum, cum nihilo magis gubernant diuites quam pauperes, nec soli potestatem habent, sed omnes ex æquo secundum numerum. a

a Arist. 6. polit. cap. 2.

4. Inter cętera quæ populus amat, etiam sunt *honores & lucrum*, & sæpe lucrum anteponit honori. *Lucra*, si tuta habeant, ex pauperibus diuites fiunt, & egere desinunt. Signum huius, quod populi tyrannides facile pertulerunt, & paucorum potentiam, dummodo suas res agere libere permitteretur, neque eriperētur quæ habebant: Quare qui multitudinem moderabitur, idipsum satagere debet, & habebit populum gratum & obsequentem. Quod vero pertinet ad honores, facile in democratia eius cupido impletur, per potestatem quam in concionibus habet creandi magistratus, & corrigendi delicta: sicque delectis magistratibus ab optimis & qui illi videbuntur vtiliores, nunquam populus inuidebit melioribus & præstantioribus quos ipse elegerit. Magistratus vero suum munus iuste exercebunt, quia pœnam formidabunt quod illos corrigere ad alios pertinet, & sic magistratus à præstantioribus gerentur sine vlla dignitatis popularis diminutione.

5. Factum hinc etiam, vt leges inter populares sequatæ fuerint, etiam cum illorum libertate quam prætendunt in sua republica: quando comitijs illorum rogatę, latę, & comprobatæ fuerunt, vnde lex communis reipublicæ dicta *sponsio*, à Papinia. *b* Seruant enim & populares, contractus inter se initos ex cōsensu mutuo, eodem & modo leges quæ eorū consensu editæ fuerunt: nec suæ libertati derogatum putant, qui sibi legem imposuerunt.

b in l. 1. de legib li. 1. P. tit. 3.

Num monarchia melior sit & vtilior alijs generibus administrationum rerumpublicarum.

CAP. III.

ARDVA hæc quæstio fuit semper inter veros nomothetas & philosophantes, de reipublicæ constitutione, quæ species reipublicæ melior sit, *anne monarchia vtilior sit*. Certe tres omnes species reipublicæ, populi, optimatum, & monarchiæ, quia ad bonum publicum respiciunt & tendunt, laudabiles sunt, & plures bonam vnam, alij aliam probant, prout mores populi dispositi sunt. sicuti enim Ægyptij non potuerunt esse sine rege: Athenienses contra non poterant monarchiam pati.

Agitatam autem inuenio in vtramq; partem apud Herodotum *c* inter optimates septem, qui post mortem Cambysis, filij Cyri regis Persarum, necarunt Smerdin magum, qui vsurpauerat tyrannidem, supposito nomine Smerdis necati fratris Cambysis, filij Cyri. Vnus quippe illorum Ottanes hortabatur, *vt rempublicam in medium constituerent, neq; amplius vni imperium deferretur, nec opus esse restitui monarchiam, quam sustulissent*. Eius rationes erant. 1. Quod *monarcha omnia agit pro arbitrio & libidine impune* Quia etiam vir, qui optimus ante fuerit, tamen cum in ea positus est, mutat mores. Tum quia natura ipsa hominibus est ingenita inuidia, & ex præsentibus bonis generetur insolentia, ex quibus duobus malitia & insolentia, multa facinora committantur: velint sibi credi, non perfecti reges, turpe putant, si non potestate ex arbitrio vtantur. 2. Quod *tyrannus solus omnibus bonis inuidet, deterrimis delectatur*. 3. Quod & maximum est, *monarcha iura patria labefactat, fœminis vim adfert, indemnatos interimit*. Quam dominatur vero multitudo, est *Isonomia*, id est, iuris æquabilitas: neque multitudo quippiam agit quæ monarchus. nam magistratus tum sorte deliguntur, tum administratorum rationem reddunt, omnia denique consilia in commune feruntur. Ita Ottanes ad Democratiam inclinabat.

c In 3.

2. At

2. At Megabizus, alius ex septemuiris magicidis, ad Oligarchiam ferebatur: abolendam quidem tyrannidem & monarchiam dicens cum Ottane, verum sententiam, de deferenda summa rerum multitudini, reijciebat. 1. Quod *populari multitudine nihil est insipientius, aut insolentius, neque tolerandum esse, vt qui tyranni sæuitiam fugiunt, ad intemperantis plebis recidant sæuitiam.* Nam tyrannus, si quid facit, intelligens facit. At plebis suum est, nihil intelligere. non enim potest intelligere, qui nec edoctus est, neque honestum nouit, nec domesticum quidem. 2. Quia *plebs ad res agendas sine consilio præceps ruit, flumini similis.* Ita 3. loco ad optimates deferendam rempublicam, quia *ex optimis viris optima essent consilia. Populus incertus, vagus, inconstans, variabilis, in periculis timidus, in seditionibus audax, & temerarius*, difficile componitur, vt bestia multorum capitum, amat eos qui eum decipiunt, prosequitur benefactores, sine consilio furit, vt non immerito Senatus Romanus potius elegerit, tribunum plebis Romanis concedere & velutipropium defensorem, quam infrenem licentiam permittere, quæ omnia turbabat sine iugo.

3. Dicebat Anacharsis, *Athenis sapiētes de idēda proponere, & stultos iudicare*, quāq; pessime nemo ignorat, dū suffragiis cōcludi negotia audit, & voces numerari & non ponderari. Darius porro Hystaspis filius, ex septemuiris probabat sententiam Megabizi in reprobatione Democratiæ, at statum paucorum reijciebat seu optimatum: Atque *nihil melius esse imperio vnius hominis* dicebat, *qui optimus sit.* Et in statu paucorum, cum plures virtuti incumbant in publicum, vehemētiora priuatim odia cōcitari solere. Quum enim quisq; princeps esse optet, & in dicenda sententia vincere, ad ingentia inter se odia euadunt: ex quibus seditiones existunt, ex seditionibus cædes, è cędibus ad vnius imperium deuenitur. Et huic sententiæ postremæ reliqui quatuor ex septemuiris accesserunt. Et certe verum quidem est, *graue esse iugum vnius tyranni*, sed durius duorum vel plurium: multo magis grauissimum populi: quia populus per se bonorum inimicus, nobilitatis & virtutis hostis, mobilis, & quod semel probat facere, eadem inconstantia reprobat.

a in ciuili, vel de republica.

4. Plato *a* etiam hisdem fere rationib. quibus alij, probabat optimatum rempublicam: sed omnibus regiam proponit & vnius, si rex talis in ciuitatibus reperiretur, qualis inter apum examina: si corpore & habitu animi alis excellentior inueniretur: tyrannum execratur qui leges contemnit. Isocrates quoque ad Nicoclem, *πρᾳοτέραν τοιαύτην καὶ δικαιοτέραν μοναρχίαν εἶναι μὲν, ὅσῳπερ ῥᾷον ἐστὶν ἑνὸς ἀνδρὸς γνώμῃ προσέχειν τὸν νοῦν μᾶλλον, ἢ πολλαῖς παντοδαπαῖς διανοίαις ζητεῖν ἀρέσκειν*, id est, *tanto monarchiam faciliorem non immerito iudicauerimus, quanto facilius est, animum suum vnius viri instituto accommodare, quam multis & variis opinionibus placere conari.* Ex quibus verbis ratio colligitur alia de prælatione monarchiæ, quod facilius populus vnius moribus se accommodat & consentit, quam moribus & sententiæ plurium imperantium: ægre enim quis potest dominis pluribus æque seruire, vt etiam Devs dominus iudicauit, D. *Matthæi cap. 6. vers. 24.* maxime contraria iubentibus. Siquidem diuersæ sunt hominum voluntates, *b* & ad dissentiendum naturalis facilitas. Et proinde cum plures imperant, facile & moribus & voluntate dissident. Difficile est omnibus populum æque placere, & satisfacere. Quare ex multorum principatu factiones oriri quodammodo naturale videtur, propter diuersa iubentium & obtemperantium studia.

b *L. quia potestas, ad Senatusc. Trebell. P.*

Vix inueniri possunt ex his qui accurate de hac quæstione disputarunt, qui non in eam partem inclinauerint, inter formas regiminis reipublicæ eam magis eligendam quæ vnius sit, & si componenda sit respublica, illam quoque præstantiorem, in qua primæ partes monarchiæ, reliquæ, quæ eidem subijciantur, aristocratiæ, & democratiæ tribuantur. *Si optio*, inquit Plutarchus proprio lib de monarch. *eligendi concessa fuerit, non aliud eligas quā vnius potestatem.* Et *c* Aristoteles post tres recensitas rerumpublicarum formas, *harum*, inquit, *optima regnum, pessima respublica est.* Non posset exemplar perfectius administrationis melioris addici quam ipsius Dei, cuius imago princeps. diuinitas vero æterna sua ineffabili prouidentia, regnat sola in vniuerso mundo. In corpore vno anima vna dominari debet, in familia vnus & solus. Nulla etiam respublica aut aristocratia, vnquam peruenit ad longitudinem aut auctoritatem monarchiæ. Quin & antiquiora fuisse regna rebuspublicis, satis liquet ex eo, incipiente multiplicari populo primæ creationis principes erant familiarum, qui ex se descendentibus famulis & vernis imperabant, eosque regebant, vt & liquet ex *Genesi d mundi* diuisis gentibus per filios Noæ, & populos per suos reges prius rectos esse ex eius arbitrio, tradit Iustinus *ex Trogo. e* Quanquam & verum sit etiam postea respublicas cōstitutas & populos sibi reges elegisse

c *li. 8. Eth. c. 10.*

d *cap. 11. & 12.*

e *Iustin. in 1.*

elegisse, vel ob merita eorum, vel ad defensionem. Qua distinctione tolli videtur pertinacia quorundam, qui satagunt firmare, reges à populo prius electos; quod certe aliquando contigit, sed non semper. Nam & reges & principes quidam, subegerunt vicinos, *vt Ninus & Cain*, quidam ab illis acceperunt, iure successionis non populi auctoritate.

5. Quod si velimus perpendere, quod primo loco obijciebat Otanes apud Herodotū, inueniemus eadem ratione potius amplectendam monarchiam, & cęteris pręferendam. Demus enim, quod facile accidit, ex bono principe malū fieri posse, libidine ex arbitrio vti seu abuti, inuidia & odio habere præstantiores, ex malitia & ex abundantia bonorum insolentem euadere, ob crudelitatem nimiam secure, aliaq; pro libera potestate agere, quæ videntur esse indigna rege, certe nihil prohibet quin hæc eadem non inueniantur, & facilius in Aristocratia & Democratia. Et facilius vnus malus satiabitur vel implebitur crudelitate, auaritia, luxuria & voluptate, quam plures. Nam insolentia & reliqua id genus humana, possunt citius in aliquo ex plurib. quam in vno solo inueniri, & potius emendatur vnus quam plures. Sic de contingentib. non potest fieri certa lex. Idipsum respondendum ad cæteras rationes.

6. Rursum non est putandum, potestates regias temere à Deo permitti etiam malorum principum, *vt alias docui*, quia non est potestas
a ad Rom. c. 13. nisi à Deo, *a* qui permittit regnare hypocri-
b Iob. c. 34. vers. 30. tam, propter peccata populi, *b* & cor regis, in
c Prou. c. 21. 1. manu Dei est, & vbicunq; vult, inclinat illud. *c* Sunt boni principes qui degenerant in malos, sunt mali qui boni efficiuntur, nec arbitrandum est relictos principes malos, omnino suis voluntatibus à Deo, quin castigentur & instruantur interius: & exterius sunt Angeli qui præsident gentibus, sunt Angeli diuersæ dignitatis, qui dirigunt etiam priuatos, neq; sine numine aliquo est vnquam potestas, à quo & principes cuiuscunq; sint auctoritatis, sentiunt se excitari & commoueri, & à plurib. etiam retrahi, & ad alia impelli. Quod & argumento à dæmonib. ad principes pessimos ducto, colligere possumus. Quis enim peior tyrannus, quis capitalior & irrecōciliabilis magis homini inimicus ipso dæmone est? quis crudelior aut inuidiosior? quis vt fortior super terram, & ad nocendum hominib. & creaturis Dei paratior? Et tamen nemo est qui nesciat, huius potestatem sic à Deo contineri, vt non amplius nocere possit quam ille permittat, alioquin futurum erat, breui totum orbem peritūrum: nec putandum est, Deum magis illis per membra eius & instrumenta, nempe per tyrannos exercere permittere, quam ipsimet se ipsum. Quare velle monarchiam reijcere ob fragalitatem humanæ naturæ, & metum, ne in tyrannidem aut crudelitatem labatur, hoc nihil aliud videretur, quam tollere omnem diuinam auctoritatem in gubernatione, & tribuere eandem solis viribus ingenij hominis, quod fieri non potest, cum homo homini ob propriam naturam, quæ æquales æqualib. imperare non pateretur, non possit, nisi de superiori potestate iuuetur, legem inuito constituere.

7. Non esse præponendam aristocratiam monarchiæ, vltra prædicta adhuc nos admonere possunt ipsæ rationes, quæ adferri solent pro stabilienda optimatū & paucorum gubernatione, nam recidūt in monarchicam administrationem. Ea enim aristocratica melior visa est, firmior & durabilior, quæ pauciores habuit imperantes, quia multitudo sæpe inuidiam & æmulationem peperit, & vbi plures sunt, discordia mentium & dissentiendi occasio per factiones oritur: naturalis enim, *vt dixi*, est ad dissentiendum facilitas: & quot homines tot sententiæ, & ad diuersitatem corporum sequitur diuersitas animorum. d *Velle suum cuique* d e quia diuer-
est, nec voto viuitur vno. Quod certe in populari sitatem. de con-
administratione cum sit valde periculosum, & cessio. prabend.
ad seditiones incentiuum, multo magis damnosum erit reipublicæ in aristocratia, quo maiorem quisq; de sua probitate pertinacem conceperit supra aliorum sententias opinionem, cedere paribus nescius, aut contumeliam sibi inferri arbitratus, si ab ęquali, vel collega in sententiam suam trahi viderit. Quo sępe fit, vt & factum sit, vt qui cum collega principatus conuenire, vel nolit, vel non possit, argumentum sumat confugiendi ad populum, & destruendi aristocratiam, vel simulando se causam populi fouere, præsidio eiusdem, nempe plurium, cęteros collegas à potestate deturbare conetur.

8. Quod si dicas, conuenire posse, inter se aristocratiam gerentes, quamuis hoc sit difficile, tamen admittamus: quid prohibebit tamen eosdem esse malos, & populi tyrannos, & oppressores, quemadmodum & fieri potest, vt non inficiamur, monarcham aliquando in tyrannum & oppressorem degenerare posse. Sed nonne satius est habere vnum tyrannum quam plures? nonne satius esset, sub periculo vnius monarchę cum metu, ne in tyrannum degeneret viuere, quam sub pluribus, qui eodem metu nos possent opprimere? Quod certe damno-

damnosius est. Siquidem non tam facile satiantur tres aut quatuor, aut plures tyranni, quam vnus. Plus est, obnoxiũ esse pluriũ prædæ, quam vnius. Iam memoria non valde antiqua, occasionẽ sumtam fuisse alicubi rebellandi in propriũ principem, eo prętextu quod is tyrannice exigeret à subditis vectigalia, & quædam alia indigna principe gereret. Accidit autem vt sublato principe, populus qui putabat impressione ambientium dignitatem, se euasurum oppressionem, pro vno inculpato tyranno, in manus plurium incideret tyrannorum, sub quibus rei veritatem sed sero didicit, & satius esse sub vno tyranno affligi, quam sub pluribus animam etiam exhalare. Facilius etiam à populo vnus tyrannus placari potest, quam plures. Nam si ex pluribus vnum colueris, alius grauius te affliget: si vni sis amicus, alium habebis hostem, vel saltem perpetuo eris ei suspectus. Misera res pluribus dominis seruire, & talibus, qui imperare & cogere possint. Quemadmodum & facilius vnum quam paucos, & paucos quam plures, qui leges ferre aut etiam iudicare possint pati. a Neque etiam tuta est aristocratia imperantibus, cum enim inter illos tantum munera & honores diuidantur, reiectis, qui ex populo sunt, ingens sibi odium concitant eorum, qui quamuis inter optimates ex diuitijs, vel nobilitate generis non computentur, tamen & naturali ingenio donis alijs virtutis excellunt, vt se contemtos ad munera, quibus idoneos se dicunt, arbitrentur: quo fit vt & in eos populum excitent, & de tyrannis occidendis secreto, aut publice, cogitent: & ita nec se tuto populo committere, neque inimicis fidere audeant, perpetuo metu, *velut ille Dionysius docuit, & dicenti, se esse beatum, demonstrauit, suspenso tenui filo è laqueari in caput eius ense districto, imminente inter pretiosas epulas ministeriaque regia, suis ceruicibus.* Neque possunt eodem medio vti, quo monarchæ, aristocratici gubernatores. Siquidem monarchæ sine metu participes possunt, & debent populares facere dignitatum & magistratuum, & honorum, etiam inuitis nobilibus. At optimates non possunt admittere ad eadem populares, sine immutatione aristocratiæ, & proinde hæc administratio periculosior & difficilior est, cum admittere ad maiores dignitates populares, & satisfacere voluntati & desiderio eorum sponte nequeant, & inuitos difficilius continere possint.

a Vt ait Arist. 1. Rhet ad Theo. c. 1.

9. His, difficultas administrãdi addi potest, quæ sequitur etiam ex pluribus bonis principibus in aristocratia constitutis. Cõtingit sæpe pro vna & eadem administratione, vias duplices aut multiplices, totidemque probas, & vtiles sententias reipublicæ proponi, à diuersis optimatibus: verum dum singuli quæ bona prospexerunt, exsequi volunt, mutuo se sæpe pari potestate impediunt, & neutrũ quod vtile sit exsequuntur, singulis in sua sententia permanentib. & proinde respublica fluctuat, & incerta prouidentia damno imminenti iactatur exposita: non secus quam in vna naui duo, vel plures nauarchi, quantumuis peritissimi viarum maris & artis nauticæ, se mutuo concursu impediunt, & tempestatibus exponunt, & periculis nauem, dum contendunt, quis clauum teneat. Conueniunt etiam plures optimates, in vna & eadem sententia vtilissima reipublicæ: demus exemplum, vt. *colligendum esse exercitum, sumtus in eam rem faciendos, inuadendos hostes.* At dum hoc exsequendum est, & ex pluribus optimatibus vnus est deligendus, cui hic honos decernatur: tunc contentio inter illos de honore, de lucro, nimio momento turbare hunc statum solet, sic dum de alijs agitur, quæ non possunt nisi per vnum expediri, & inter pares, nemo se inferiorem collega iure principatus arbitratur. Sic plerunque aristocratica administratio nihil boni exsequitur, quamuis bene consulta sit. Quod non accidit vbi monarcha dominatur, qui adhibitis in consilium pluribus optimatibus, non est addictus sententiæ vel plurium vel paucorum: sed apud se considerans, & meliora & vtiliora, deligit sententiam ex arbitrio, & iubet, cui velit, eam exsequi, nullo ex optimatibus ægre ferente: cum satis illis sit factum, quod in consilium admissi sint, & quod non à paribus, sed à superiori sententia non deturbentur, ceduntque lubenter superiori, qui æqualibus nunquam cederent. Sciunt enim consiliarij principis senatusque eius consulti à principe, se adhiberi tantum vt consulant, non vt statuant, cum contra in optimatibus fit, qui vt statuant, & non tantum vt consulant, constituuntur.

10. Iamque olim hæc difficultas paritatis magistratuum, coegit inuitos Romanos, qui respuebant & abominabantur nomen regium expulsis Tarquinijs, vt fasces imperij inter cõsules diuiderent, vt non simul, sed ex illis alternatim vnus fasces potestatis haberet solus. Nam alternis mensib. mutabant secures duodecim, vt vno mense penes vnum, postea penes alium, insignia potestatis essent, secures. b Imo si in castris essent ambo consules, non imperabant ambo simul, sed alternatim per dies, c quod & periculosissimum fuisse docet

b Vt tradit Diony Halicar. in 5.

c Polyb. in 3.

a In vita Fabii Maxim. set statui reipublicæ Plutarch. a Et quamuis nomen regium respuerent, tamen potestatem adhuc regiam plenam & supremam, vix vel nouem annis a regibus exactis, compulsi sunt Romani mutato nomine, in dictaturam reponere temporalem seu semestrem, vt sedandæ seditionis, & rei gerendæ causa in vrgentibus negotijs potestatem vnius necessariam. Et dictator ita vnus supra consules, supraque ius populi creatus, sibi magistrum militum constituebat, atque *vt ait Liuius*, b dictatoris edictum semper pro numine obseruatum: & tantus erat apud hostes dictatoris terror, vt eo creato, statim à mœnibus discesserint. Necessitate ita coacti, in rebus magnis reipublicæ, quę abhorrebant monarchiam, ad monarchicum imperatorem & ducem confugiebant, & creabant, quem pro magistratu quidem habebant, sed reuera potestatem illi regiam & monarchicam absolutam, quamquam temporalem concedebant: talis apud Lacedæmonas Harmosta, apud Thessalos Archos, Mytileneis Azimneta. Compertumque reipsa apud omnes tandem, *virtutem vnicam fortiorem esse quam inter plures vagantem & diuisam*. Norunt & qui exempla militaria percurrunt, sæpe exiguam manum confertam sub vno imperante principe pugnantium, magnos fudisse exercitus quibus plures Imperatores æque imperabant.

b In 6.

11. Deinde proprium & naturale cuiusque rei videtur esse, id, ad quod prohibitum redit & recurrit, iuxta illud poetæ:

Naturam expellas furca, tamen vsq; recurret.

Et proinde naturalem administrationem ad monarchiam pertinere, potius quam ad plurium, vel populi, ab ipso recursu cognoscimus. Nam Athenienses, Lacedęmonij, Romani, & alij populi quibus aliquando fuerunt aristocratiæ & democratiæ, vel inuiti coacti sunt necessitate compulsi redire ad monarchicum imperium, & ei se subijcere, à quo desciuerant, leuibus certe argumentis, persuasi a quorundam præsumtione, qui specie melioris vitæ, eos tranquillitate & pace priuarunt: subtiliter quidem rudi populo modum popularẽ viuendi proponendo, qui per se inexpertis & magis conducere visus est prima fronte: sed qui in exsecutione duriores habuit, quam monarchicus status, successus: cum aliud sit bene disputare de republica: aliud bene regere: non minus quam multum interest inter dictum & factum, theoriam & praxin. Quo etiam quidam stultitiæ peruenerunt, vt tales respublicas commenti sint, quæ non potuerint, nisi creatis nouis & alterius naturæ hominibus conuenire, *vt scribit contra Platonem Athenaus.*

12. Alij tanta animi pręsumtione ignari, vel administrandæ propriæ domus etiam, fuerunt, qui ex pulpito ex arbitrio declamationibus inanibus & seditiosis, quibus ostentabant ingenij malitiam, ne dicam atrocitatem, turbarunt respublicas & ad principum & principatuum subuersiones excitarunt, existimantes rempublicam & eorum homines, vt scholæ suæ pueros sceptro ferulæ regi posse. Et proinde quia nullum est tam absurdũ dogma, quod non inueniat suos asseclas, (*stultorum enim infinitus est numerus*) euenit vt mutatæ sint alicubi viuendi leges, non in melius sed deterius, falsis dogmatibus & axiomatib. de quorum veritate antequam falsum constiterit, multi inuoluti misere perierunt, & alios in simile periculum coniecerunt, ex quo se retrahere conati, iterum vel inuiti resipiscentes ad monarchiam redierunt, etiam ferociores & turbulentiores populi, cum sine ea potestate reipsa deprehenderint ardua reipublicæ negotia perfici non posse. Et qui regum pertæsi erant Romani, ob iniuriam ab vno acceptam, & vni illatam Lucretiæ, expulsis regibus, postquam collecti fere sunt, statim ad dictaturam venere, etiam consulum duorum tandem difficultatibus impediti, tandem etiam seditionibus, tyrannis, decemuiris, triumuiris scelestissimis acti, quieuerunt sub monarchia.

13. Post Ceolulfum regem, etiam res Northumbricæ in Anglia ad exitum inclinatę sunt, populo per factiones in partes diuiso. Successere ordine septem reges, populari seditione exiguo tempore vel pulsi, vel interfecti. Vacauit regnum aliquandiu nullo amplius id sibi petere audente, vtpote quod velut equum Troianum vniuersi formidabant. Et ita Northumbria domestico exitio agitata, deinceps triginta & amplius annis, tam finitimorũ populorum quam barbarorum iniurijs, exposita fuit: donec Ecbertus occidentalium rex, regnum deuastatum per deditionem à Northumbris factam, suo adiecit imperio anno 827. c

c Poly. Virg. lib. 4.

14. Videtur bene considerantibus, democratia noua, pertinacia quædam rebellandi aduersus superiorem potestatem, & pręsumtio quædam stulta cum furore & vi mixta. Quemadmodum si quis sine capite vellet esse, & cõstituere niteretur, vt membra pro capite essent: & vt ipsa regerent se ipsa sine capite, & communi mente, aut ea lege vt omnia officia cuiq; propria, communiter & promiscue gererentur, quod nunquam Deus statuit, neque natura

natura humana sine corruptione pati potest. Statim enim vbi Deus Angelos creauit, oportuit vnum Deum solum cognoscere. Is autem qui voluit se æquare Deo, & facere aristocratiam, non potuit subsistere, sed lapsus & detrusus ad inferiora, constituere cœpit Babylonem, hoc est, confusam, turbulentam, & inordinatam congregationem spirituum malignorum, inter quos, quanquam alij aliis fortiores, & alij aliis peiores, & alij ab aliis coguntur, tamen id non fit sine confusione. Ibi enim nullus verus ordo, sed sempiternus horror inhabitat. Cum mundus creatus est, & animalia viuentia, statim vnus rex constitutus homo, qui illis dominaretur, & electa monarchia à Deo. Vbi autem homo habuit sociam, & peccatum sequutum est: tunc quia opus erat regimine imperfectioris naturæ, monarcha constitutus iterum: & dictum mulieri, *& eris subdita viro:* relicta monarchia, & dominatu vni, & postea continuatus in descendentes ex illis. Cain, Lamech, Nimbroth, qui voluerunt seorsum ab Adamo imperare, & voluerunt constituere aristocratiam seu plurium dominatum contra verum monarcham, & se ab eius imperio subduxerunt vi, dicti sunt *impij, tyranni, & latrones seu venatores.* Tales autem dicti non fuissent, si ordinate sub imperio monarchæ potestatem exercuissent, quam tamen superbiam sibi vindicarunt aut vsurparunt. Quod primum non fecerunt filij Noahi, qui post diluuium acceperunt à patre, diuisa terra, potestatem in tres partes orbis: quasque tenuerunt sub nomine patris, donec eo mortuo soluti à potestate, quilibet in suos monarchice imperauit, veluti pater legitimus, & rector naturalis eorum, qui à se descenderant. Et hoc indicat *cap. 10. in fine Geneseos, iuncto cap. 11. vers. 6.* ibi enim generationes describuntur filiorum Noe, & postea additur: *Hæ familiæ Noe, iuxta populos & nationes suas: ab his diuisæ sunt gentes in terra post diluuium: & erat vnus populus & vnum labium tunc omnibus:* donec Deus confundens superbiam illorum in ædificatione turris, immisit confusionem. Cumque Deus delegit sibi populum peculiarem Israeliticum, singulare est & inconuincibile argumentum, quod vnum Moysen præposuerit tantum, non plures: neque permisit populo principes sibi eligere, vel seipsum regere: sed vocato Moyse, & præmunito potestate desuper, iussit eundem & ad Regem Ægypti, & ad populum venire. Neque populus dedit legem suo ductori vel duci, sed dux datus à Deo, vt populo legem & ducatum præberet. Neque Moysi se excusanti ab hoc onere, vel auctoritate, quod impeditioris esset linguæ, quo sibi videbatur insufficiens huic muneri, ideo voluit dare collegam in principatu, aut cõstituere in populo aristocratiam, aut consilium democratiæ, sed adiunxit tantum Aaronem fratrem, non tanquam collegam & comprincipem, sed tanquam ministrum & exsequutorem & interpretem suæ legationis & muneris. Imo iratus est Dominus in Moysen, quod tanquam non idoneus solus, recusaret hoc munus à Deo, qui omnia potest, & dat sufficientiam cum munere, vt *habetur Exod. cap. 4.* quo loci *vers. 13.* postquam Moyses intellecta magnitudine & grauitate legationis sibi impositæ à Deo, dixisset: *Obsecro Domine, mitte quem missurus es:* iratus Dominus ad Moysen ait: *Aaron frater tuus Leuites, scio, quod eloquens sit: ecce ipse egredietur in occursum tuum, vidensq; te, lætabitur. Loquere ad eum, & pone verba mea in ore eius: & ego ero in ore tuo, & in ore illius, & ostendam vobis, quid agere debeatis, & ipse loquetur pro te ad populum, & erit os tuum, tu autem eris ei in his, quæ ad eum pertinent, &c.* Quo loci mirabile, vt cum Deus posset vtrumque instruere, & aristocratiam constituere, tamen noluit, sed subiecit voluntati Moysis, voluntatem & exsecutionem Aaronis, & voluit tantum vnum Moysen primum, supremum, & sibi proximum solum esse.

11. Fecit rursum præstantiæ monarchiæ Deus probationem, *a* cum Moyses propter populi peruicaciam diceret, *se non posse ferre eum populum.* Nam iussit ei, non populo, vt eligeret septuaginta viros de senibus Israel, quos ipse nosset esse senes & magistros, *quos,* quod est valde notabile, inquit Deus, *duces ad ostium tabernaculi fœderis, faciesq; stare tecum, vt descendam, & loquar tibi, & auferam de spiritu tuo, tradamq; eis, vt sustentent tecum onus populi, & non tu solus graueris.* Sunt ibi electi, sed per Moysen, auxiliares oneris septuaginta. Sed non principes, sed qui sub Moyse, & de spiritu eius haberent. Sic *b* dum constituit ad consilium Iethro Moyses quinquagenarios, centuriones, tribunos, iudicabant illi leuiora populi sub potestate Moysis. Et soli Moysi *c* Deus dixit, *Ascende in montem ad Dominum, tu & Aaron, Nadab & Abihu, & septuaginta senes ex Israel, & adorabitis procul, solusq; Moyses ascẽdat ad Dominum, & illi non appropinquabunt.* Subinde cum Aaron & Maria voluerunt aristocratiam introducere cum Moyse, statim iratus Dominus, vindicauit manifesto iudicio. *d* Rursum cum ex monarchia Moysis, Dathan, Chore, Abiron, Hon, aliique filij Israel, ducen-

a *Num. cap. 11.*
b *Exod. c. 18.*
c *Exod. c. 24.*
d *Num. c. 12.*

ducenti quinquaginta viri proceres synagogæ, qui tempore consilij per nomina vocabantur, stetissent aduersus Moysen & Aaron, & voluissent mutare statum reipublicæ monarchiæ in popularem & democraticam, dicentes Moysi & Aaron: *Sufficiat vobis, quia omnis multitudo sanctorum est, & in ipsis est Dominus, cur eleuamini super populum Domini?* Tunc enim iratus quoque valde Dominus, & insigni vindicta ostendit, quantum sibi aduersaretur præsumtio populi, & eorum, qui prætextu libertatis popularis, & sapientiæ præsumtæ, excutere principatus monarchiam satagerent, atque dirupta est terra sub pedibus eorum, & aperiens os suum deuorauit illos cum tabernaculis suis, & vniuersa substantia eorum, descenderuntq; viui in infernum operti humo, & perierunt de medio multitudinis. Sed & ignis egressus à Domino, interfecit ducentos quinquaginta viros, qui offerebant incensum propria auctoritate ex illa noua attentata democratia. cumq; sequenti die murmuraret omnis multitudo contra Moysen & Aaron, dicẽtes, *Vos interfecistis populũ Domini:* & oriretur seditio, & tumultus incresceret, ita vt Moyses & Aaron fugerent in tabernaculum fœderis, iterum egressa est ira à Domino, & plaga desæuit, & incendium vastabat multitudinem, donec Aaron assumto thuribulo ad iussum Moysis, & hausto igne de altari, cucurrit ad mediam multitudinem, quam vastabat incendium, & obtulit thymiama: & stans inter viuos & mortuos, pro populo deprecatus est, & plaga cessauit. *a*

a Num. c. 16.

16. Subinde Moyses moriturus, ex Dei admonitione, non congregauit populum, vt sibi ducem eligeret, sed rogauit Deum: *Prouideat,* inquit, *Dominus Deus spirituum omnis carnis, hominem qui sit super multitudinem hanc, & possit exire & intrare ante eos, vel introducere: ne sit populus Domini sicut oues absq; pastore.* Dixit autem Deus: *Tolle Iosue, filium Nun, virum, in quo est spiritus Dei, & pone manum tuam super eum. Qui stabit coram Eleazaro sacerdote, & omni multitudine, & dabis ei præcepta cunctis videntibus, & partem gloriæ tuæ, vt audiat omnis synagoga filiorum Israel.* Quod & factum est: *b* & mortuo postea Moyse, Deus ipse allocutus est Iosue, vt principatum susciperet, *c* dum dixit, *surge, & transi Iordanem,* &c.

b Num. c. 27.

c Iosue 1.

17. Docuit populus re ipsa, quantum perniciosa sit eius sibiipsi libertas viuendi ex arbitrio, dum, absente Moyse, *d* coëgit Aaronem sibi conflare idolum, & oblitus tot & infinita beneficia à Deo vero accepta, eaque recentia, obtulit & sacrificia, & hostias, & sedit manducare & bibere, & surrexit ludere, cum blasphemia dicens: *Hi sunt Dij tui Israel, qui eduxerunt te de terra Ægypti:* quod inultum nõ reliquit, sed seuere vindicauit Deus.

d Exod. c. 32.

18. Cum etiam prospiceret Deus futurum, vt adepta possessione terræ promissæ, egeret populus administratione & gubernatore, prædixit de forma eius instituenda, quid conueniret voluntati diuinæ, & ait per Moysen ad populum: *Cum ingressus fueris terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, & possederis eam, habitabisq; in illa, & dixeris, constituam super me regem, sicut habent omnes per circuitum nationes. Eum constitues, quem Dominus Deus tuus elegerit de numero fratrum tuorum: non poteris alium regem facere, qui non sit frater tuus.* *e* Quo loci aperte ostenditur, & monarchiam solam Deum probasse, & tantum populo postulationem regis, non electionem concessisse, tantum abest, vt democratiam illi permiserit. Et proinde petiit populus à sene Samuele, *regem sibi dari tantum:* ipse autem sibi nec constituit, nec gubernationem in se transtulit, senescente Samuele, & filiis eius non ambulantibus in viis eius: sed Deus per Samuelem eis dedit Saul Regem, *1. Regum, cap. 8. cap. 9. cap. 10.*

e Deuter. 17. vers. 14. & seq.

19. Consentit lex quodammodo naturæ, quæ est ius gentium omnium fere hominum, quo gentes regna distincta habuerunt, *f* vt & legitur Deuteronom. cap. 17. vers. 14. ibi: *Constituam super me Regem, sicut habent omnes per circuitum nationes.* Et 1. Reg. cap. 8. vers. 5. *Constitue nobis Regem, vt iudicet nos, sicut & habent vniuersæ nationes.* Et vers. 19. *Nequaquam: Rex enim erit nobis, & erimus nos quoque sicut omnes gentes, & iudicabit nos Rex noster, &c.* Vt inde videatur, contra ius gentium introduci aristocratia & democratia, & ideo tanto peior, quo à iure communi gentium reiecta fuit, & monarchia approbata & prælata. Quod enim pluribus placuit, certiorem habet veritatis probationem, quam quod a paucissimis, præter ius illud receptum est. Placuisse item non est ambiguum, cum alioquin exempla fidem tam constantem exhibeant, vt omnis dubitatio procul facessat. Nemo enim est, qui ignoret, prudentiores populos, & melius rectos fuisse sub monarchia: *Assyrios, Medos, Persas, Ægyptios, Indos, Parthos, Macedones, Celtas, Gallos, Scythas, Arabes, Iudæos, Turcas, Moscouitas, Tartaros, Anglos, Africanos, Danos, Hispanos, Aquitanos, antiquos Italos, Græcos, Germanos, imo antiquos ipsos Athenienses, Lacedæmonas, Corinthios, Achæos, Sicyonios, Æthiopes, Latinos, Etruscos, Romanos,* antequam

f l. ex hoc iure, de iust. & iur. P.

quam degenerarunt à monarchia, ad quam & recurrente natura plerique postea, vt ad naturam primam redierunt: alij postquam à vera administratione desciuerunt monarchica, in peius ab aristocratica in democraticam recidentes, non potuerunt omnino debilitati resurgere, ob imperfectionem principatus in aristocratia & democratia, quæ facile pristinæ naturæ restitui nequeunt, nisi prius corruerint.

20. Inuentæ sunt aliquæ aristocratiæ, & democratiæ, quæ aliquandiu bene successerunt: hoc non diffiteor, sed dico, esse illas imperfectas respublicas, comparatas monarchiæ, sicut & liquet bonum esse argentum viuum, plumbum, stannum, argentum; & hæc vel esse principia metallorum, vel metalla, sed imperfecta, habita ratione auri, in quo remanet metallorum perfectio, vt in argento viuo principium: & in ferro concoctionis excessus, in aurichalco mixtio metallorum, quę deficit etiam ab auri perfectione, quo magis a puritate distat. Argento viuo principio metallorum comparo populum, principium omnium rerumpublicarum, & de quo dicitur administratio fieri: sed in chrysargyris est mira nobilitas; sic in populo, quæ aliquo modo durescit & sordidatur in plumbo, magis in stanno, plus in argento, sed perfectius & amicabili temperamento in auro, vt etiam populus in populari administratione ochloarchia vnitus, non tam mutabilis, sed qui facile extra corpus desiliat leui momento, vt plumbum facile liquescit. continetur populi mobilitas magis, quam in ochloarchia, per democratiam, vt magis solidius stannum plumbo: coercetur autem fortius in aristocratia, in qua optimates mobilitatem illam strictius compescunt, veluti magis depurata administratione à fęce populi. Verum monarchia nobilius est vinculum mobilitatis, ex quo temperamentum ita fulget, vt omnino populi facies immutata videatur, & fulgore seu splendore sui principis illustrata, quemadmodum in auro tantum est temperamentum quatuor elementorum, conueniens, sicut & mobilitas, & color ipse albus argenti viui incoctus & indigestus, pulcerrimo rutilo & regio splendore donatur simili colori Solis, qui & rex & vinculum cœlestium influentiarum solus & admirabilis censetur. Monarcha est corpus in populo bene incorporatum & commixtum sub vnica maiestate, quod difficilius dissoluitur, quam aliæ administrationes: vt aurum est corpus in perfectione cum argento viuo mixtum, & quod ictibus & flammis & ærugini resistere fortius potest, ipso argento, stanno, aut plumbo.

21. Aduersus democraticam rursum gubernationem, vel solidum videtur esse fundamentum, quod Deus, qui est largitor potestatis, & qui constituit rectores populi sui peculiares, nunquam, quod animaduerterim, populo gubernandi dederit potestatem: neque Christus omnium restitutor, vnquam dedit populo potestatem docendi, regendi, ligandi, soluendi: elegit tamen ex populo, qui hanc haberent, sed populo nunquam dedit. Interest autem inter hæc, eligere de populo, & populo potestatem concedere: nam electio fit de eo, qui idoneus censetur, per eum, qui discernere possit idoneum à non idoneo: at in populo non meliores, sed plures vincunt suffragio: & plures vt plerunque, & fere semper, in populo meliores non sunt, apud quem voces & suffragia non ponderantur, sed numerantur. ibi peiores dominantur, seu violentia bonos, qui semper pauciores, opprimunt, persequuntur, expellunt, proculcant, aut semper suspectos habent: cum nulla maior inueniatur inimicitia, ea quæ inter vitia & virtutes constituitur: cum vnius inclusio, sit alterius exclusio: nec fieri potest, vt populo placere possit, cui virtus placeat.

22. Sciunt, qui obseruarunt democraticas administrationes eas, quamdiu perseuerarint integræ, non tam consilio populi, quam virorum a populo vel electorum vel comprobatorum industria & prudentia constitisse: vbi autem suo voluerunt regere arbitrio, statim concidisse, vt personatæ potius videantur fuisse democratiæ, cum vere essent aristocratiæ. Qui enim gerebant illorum principatus, magistratus, & ducatus, inani titulo democratiæ, veluti popismate, illos placabant, & cōtinebant populum: reuera autem ipsi sibi segetem auream metebant, vel largitionibus populum flectebant. Et qui hodie hoc nomine reipublicæ & democratiæ se exornant, si verum velint fateri, reperient, nihil præter nomen populo esse, cum sint eorum consilia ex potentioribus & familiis populosioribus composita, quibus ceteri credant, ad nullum fere negotium aduocati, nisi dum de colligendis pecuniis agitur, reliqua nomine populi sine populo secretius & melius transigentes.

23. Eo enim etiam inuitos compellit rectores reipublicæ, necessitas grauiorum negotiorum, vt non omnia euulgare aut proponere palam debeant: tum, quod, quæ magni pōderis sunt, nō debēt profanari, ne vel detegantur

gantur his, qui impedire possent, aut præcauere: aut ne stulta suffragiorum pertinacia irrita fiant, & contentione suborta inter contrarias partes, quæ se in democratia æqualis esse contendunt auctoritatis, in seditiones resoluantur: aut occultis factionibus, quæ facienda & iusta sunt, subuertantur. *Vt obseruatum est sæpe accidisse in comitiis Romanorum:* tum ex competitoribus & ab ambientibus magistratus, tum artibus, qui comitia metuebant, & ideo illa sortiri effectum, aut conuocari, simulatis etiam religionibus, occentu soricis, tonitruo, aut leuiori causa prohibebât vel habita turbabant. Est & populus leui ex causa facile superbiens, & virorum sibi vtilium tempore felicitatis contemtor: tempore vero aduersæ fortunæ ingruentis, vili ac deiecto animo, pauidus, & consilij incerti.

24. Dum etiam populus sibi hanc potestatem arrogat, quod supremæ sit auctoritatis: nimium sibi indulget, sibi licere omnia arbitratur, & sæpissime magis, quod vtile aut lucrosum, honesto præfert: inter ciues viget impunitas delictorum, licentia maior peccandi. Sibi enim applaudunt, qui se æquales principes esse putant: qui ius eis dicunt ex eorum consensu, vt diutius magistratu fungantur, vtque ditandi sibi conseruent diuturniorem occasionem, multa dissimulant, quia punire non audent: & dum populares haberi volunt, iustitiam exsulare patiuntur: cum potissimum voluntas populi in democratia, lex sit, sicut apud Romanos, eo prætextu, quod penes populum esset imperium & potestas tempore democratiæ, sibique ciues Romani speciє libertatis adeptæ, iura hæc vsurparunt, vt nec dominorum potestati, nec tyrannorum imperio, nec magistratuum potentiæ, nec creditorum libidini, nec ciuium suorum gratiæ essent obnoxij, eiusque libertatis caussa leges ipsæ sancitæ. *Lex Valeria*, à P. Valerio Poplicola lata, consule primo post exactos reges, publicæ libertatis, *vt si quis magistratus ciuem necare, verberare, mulctare vellet, priuatus eum ad populi iudicium vocare posset: interea vero à magistratu, nihil damni acciperet, nisi vbi populus statuisset: vt narrant Liuius, Dionysius Halicarnass. & Plutarchus.* Quæ lex libertatis, erat occasio delinquendi, & dum populi assensus exspectabatur, euadendi ob delicta supplicium. Hanc secutæ aliæ sunt, crescente populi peruicacia, quæ de tribunis plebis sancita, & pro populi maiori libertate. Et *primum*, vt tribuni plebis quotannis crearentur quinque de plebe, qui auxilio plebi aduersus consules essent: *Altera*, vt ipsi tribuni sacrosancti & inuiolabiles essent: *Tertia*, ne is honor nisi plebeiis pateret, *a* aucto postea tribunorum numero, qui intercedendi ius haberent, *vt ait Gellius.* Quarta fuit lex sacrata, ne de capite ciuis Romani, nisi centuriatis agi comitiis posset. *Quinta*, ne priuilegia irrogare liceret: quæ duæ postremę & in duodecim tabulas translatæ fuerunt, *de quibus & meminit Cicero.* *b* Sed & *Porcia lex* virgas ab omnium ciuium corpore amouit, libertatem ciuium lictori diripuit, *ait Cicero.* c *Sallust.* *d* eam Festus pro scapulis latam dicit, Liuius pro tergo. Plinius vero, vocat *de iure virgarum.* *e* Quæ certe leges & sæpe fecerunt venale ius ciuitatis, & inter reos ad excusandas pœnas nihil aliud fere audiebatur, quam *ciuis Romanus sum.* Omitto alias leges, quibus creditorum immunitate donati ciues eluebant fidem datam creditoribus. Ex quibus, quantum contra iustitiam sibi vindicauerit democratia, assentientibus his, qui eorum fauore suffulti ditabantur, & honores gerebant, liquido apparet, quam monarchica gubernatio postea merito sustulit, & paulatim abrogauit.

a *Liuius lib. 2. decad. 3. Dionys. in 6.*

b *pro domo sua, & 3. de legib.*

c *pro Rabirio.*

d *in oratione Cæsaris, quam Mar. Porcius Cato Censorius tulit.*

e *lib. 7. c. 43.*

25. Accedit, quod fundamentum, quo contineri dicitur respublica democratica, videtur repugnare statui & conditioni humanæ, quæ rationis est particeps: illud est, quod æqualitatem adstruit, & bonorum & honorum, qua secundum arithmeticam proportionem, nihil potest esse iniquius. Siquidem nec Deus dona æqualia hominibus distribuit, sed diuersa: alijque ad seruiendum & obtemperandum natura idonei, alij ad gubernandum: neque in corpore physico omnia membra idem habent munus & officium: inter stellas, aliæ aliis lucidiores: inter spiritus ordines: gloriæ gradus: inter cœlos diuersi motus & effectus: in symphonia diuersi toni: quæ si ad æqualitatem velimus reducere, & naturæ, & rationis ordo, & ipsa societas ita conturbabitur, vt chaos vnum potius & indigesta moles & confusio, quam respublica dici mereatur.

Quid enim sequetur, si stulti, quorum magnus est numerus, cum paucis sapientibus coæquentur, numerentur voces, æquentur illis honores? nihil certe, quam nostrum.

Quod si res ipsas & bona velimus æqualiter diuidere, omnia æqualia facere, oporteret statim mores hominum, & naturas vnius mentis facere, vnius diligentiæ, æqualis virtutis, æqualis roboris, æqualis ætatis & sexus; demere commercia, efficere, vt quilibet sibi sufficeret, & proximo non indigeret: & vt moliebatur etiam Plato, vt vxores & liberi communes essent: ex quibus tantum abest, vt

con-

constare possit respublica, quam vt confundatur necesse sit, cum hominem exuere non possimus; neque omnes æqualis possint esse sufficientiæ, essentque leges diuinæ & humanæ inutiles, quibus ius suum cuique tribuendum est. Quid enim suum aut tuum dices, aut meum, si omnia æque æqualia & communia sunt? Et certe tales respublicę æquales res desiderantes, merito ridiculæ videbuntur singulis, qui vel solam suam familiam considerare voluerint, in qua nullo alio, quam natura admonitore, facile, nisi omnino desipiant, colligent, nihil tam aduersari bono regimini, quam ipsam arithmeticam æqualitatem, & communionem, quam nec ipsi in propria domo pati possent.

26. Accedat natura populi, quæ ira & furore potius in consultando mouetur, quam consilio, & qui, dum excandescit, seipsum pręcipiti decreto à maiori parte, sed non saniori concluso, in pericula lethalia, à quibus se eximere nequeat, coniicit: quod & sæpe ducibus sapientioribus per illum electis, causa mortis fuit, suspicante populo, se proditum, dum suis nollent irrationabilibus parere consiliis & decretis. Alij vix suspicionem proditionis euaserunt, donec exitum & sibi vtilem contrarium factum consiliis reipsa cognouit. Sic apud Herodotum, a cum Acharuenses putarent, *apud se non minimam portionem Atheniensium esse, & ipsorum terra vastaretur*, ad exeundum præcipue Athenienses vrgebant, atq; ex omni parte ciuitas tumultuabatur, & Pericli irascebantur, prorsus immemores eorum, quę prius ille suasisset: conuitiabātur etiam, quod cum esset dux, non tamen eos educeret, existimantes, eum omnium, quæ paterentur, auctorem. Quos Pericles videns ex præsenti conditione afflictari, vtpote non recte sentientes de exeundo, vt ipse faceret concionem, non aduocauit, nullumq; habuit cœtum, ne quid ira magis, quam iudicio peccarent congregati: & ita ciuitatem custodiuit, & quam maxime potuit, quietam tenuit: equites tamen emisit, ne hi, qui ab exercitu excurrerent, vrbi vicinos agros adorti prædas agerent.

a Libro 2.

27. Eo pertinet prona ad mala natura eiusdem populi, quæ principe veluti freno retinetur, ne in Dei offensam, & sui ruinam præceps declinet. quod & indicat liber Iudicum. b *Cumq;*, inquit, *Dominus nos iudices, id est, principes populo suo Israel suscitaret, in diebus eorum flectebatur misericordia, & audiebat afflictorum gemitus, & liberabat eos de cade vastantium: postquam autem mortuus esset iudex, reuertebantur, & multo faciebant peiora, quam fecerant patres eorum, sequentes deos alienos, seruientes eis.* Fuitq; ita vicissitudo felicitatis & infelicitatis, ex iudicis imperio populi salus, ex morte eius iterum perditio & afflictio: & ex afflictione humilitas, & ad Deum reditus; ex illo reditu, Dei misericordia ad concedendum iudicem, vt liberaret & saluaret populum. Successus & ordo eorum, vt primum peccaret populus, & prouocaret Deum ad vltionem: dehinc, vt Deus illos contemnens, permitteret subiici inimicis, vnde vexati redibant ad Deum, quia *vexatio dat intellectum*. Deus vero misericors daret libertatem. Sic post Iosue, clamante populo, Deus dedit & suscitauit eis saluatorem Othonielem, filium Cenez, qui repletus spiritu Dei, vicit & oppressit regem Syriæ, & 40. annis sub eius imperio quieuit terra Israel feliciter. Sed eo mortuo, filij Israel addiderunt facere malum in conspectu Domini, & statim Deus confortauit aduersus eos Eglon, Moab, & copulauit ei filios Ammon, & Amalec, & percussit filios Israel, atque possedit vrbem Palmarum. Et postea clamauerunt ad Dominum, & suscitauit Aod amphidextrum, qui percussit Eglon & Moabitas, & quieuit terra sub eius principatu, & sub Samgar, qui ei successit. c Verum post mortem Aod addiderunt facere malum filij Israel in conspectu Domini, & tradidit illos Deus in manus Iabin Regis Chanaan. Quare & clamauerunt ad Dominum, & misit illis ducem liberatorem Barac, cum Debora, & deleuerunt regnum Iabin. d Sed rursum, mortuo duce, ex libertate ad idololatriam & mala redierunt: & tradidit Deus illos per septem annos in manus Madianitarum, à quibus valde oppressi, redierunt ad Deum, qui misit illis ducem alium Gedeonem. e Quo iterum mortuo, auersi sunt à Deo filij Israel, & fornicati sunt in Baalim, percusseruntque cum Baal fœdus, vt esset eis in Deum, nec recordati sunt Domini Dei sui, qui eruit illos de manibus inimicorum suorum omnium in circuitu, nec fecerunt misericordiam cum domo Gedeon, iuxta omnia, quæ fecerat Israeli. Similes postea successiones in reliquis capitibus libri Iudicum ponuntur, ex quibus liquet, semper populum, mortuo principe, pessime vixisse: quamdiu autem sub principe vixit, in rectitudine coram Deo & principe ambulasse.

b cap. 2. vers. 11. & seq.

c Iudic cap. 3.

d Iudic. 4.

e Iudic cap. 6. & 7.

28. Iudicium corruptū esse populi, omnes fere, & qui ex populo sunt, si verum fateri volunt, & norunt, & experiuntur, obnoxium passionibus, seu affectibus, odio, iræ, cupiditati, amori temerario. f Et proinde illius sententiam sequi periculosum est, & prohibitum. g

f c. Osius de elect.

g c dicendum. 6. dist.

X Neque,

Neque, quod ad arbitrium plebis factum est, ipsimet placere postea diu potest. Quare qui populum regere bene desiderat, non quid illi placere possit, sed quod bono viro conueniat, & quod vtile sit, agere debet. Quod docuit exemplo & facto Polycletus, qui, *vt refert Ælianus,* a eodem tempore duo simulacra fecit: alterum ad arbitrium plebis; alterum iuxta peritiæ artisq; normam. Gratificatus vero plebi hoc modo est, ad singulorum accessum transposuit, & commutauit aliquid, morem gerens vniuscuiusque voluntati & narrationi. Itaque postea proposuit vtrumque: & alterum quidem omnes admirationi, & alterum ludibrio ac risui habuerunt. Respondens autem Polycletus: *At hoc,* inquit, *quod vituperatis & reprehenditis, à vestra arte profectum est: quod vero suspicitis, ego mea facultate sum fabricatus.* Ephesij Hermodorum virum frugi eiecerunt, dicentes: *Nemo nostrûm frugi esto, alioqui cum aliis eijciatur*: qui tamen postea vid tur quasdam leges Romanis scripsisse: vel suasor, vt leges a Græcis peterent, & reformarent suas. *b* Eiusque facti etiam Heraclitus insimulat ciues suos. *c*

a *lib.14. historia varia.*

b *Teste Strabo, lib.14.*

c *in 5. Tusculana, apud Cic.*

Aurea ætas populi paulatim degenerauit in argenteam: illa in æream: mox hæc in nostram ferream, & vt Ouidius: *d*

d *1. Metam.*

De duro est vltima ferro.
Protinus irrupit venæ peioris in æuum
Omne nefas: fugere pudor, verumq; fidesq;:
In quorum subiere locum, fraudesq; doliq;
Insidiæq; & vis & amor sceleratus habendi.

Quare & principatu duriori, nisi emendetur & contineatur, verendum est, imo certissimum experimur, adhuc ipsum ferrum, quod durum est in populo, transiturum in enses, seditiones, & cladium portenta, & sui ipsius exitiosissimum interitum.

Quod monarchia principatus sit rursus vtilior.

CAP. IV.

QVia ergo docuimus, & causas prælationis, administrationis, monarchiæ, & in quibus præstare videatur ceteris speciebus, nempe democratiæ & aristocratiæ: & ex collatione earum multa annotauimus, quæ reprehendenda in aliis videbantur: nunc doceamus, *quomodo eadem monarchia sit vtilior populo.* Illud autem inprimis paucis verbis Cornelius Tacitus *e* videtur concludere, exemplis quoque, illisque concise relatis, semper Reipublicæ administrationem restituendam tandem monarchiæ, & eo apud Romanos post multam malorum experientiam decursum vel ab inuitis, ex motibus & seditionibus. *Vrbem Romam à principio,* inquit, *reges habuere: libertatem & consulatum L. Brutus instituit, dictatura ad tempus sumebantur: neq; decemuiralis potestas vltra biennium: neq; tribunorum militum consulare ius diu valuit: non Cinnæ, non Syllæ longa dominatio. Et Pompeij Crassiq; potentia, cito in Cæsarem, Lepidi atq; Antonij arma in Augustum cessere, qui cuncta discordiis ciuilibus fessa, nomine principis sub imperium accepit.* Plurium principatus non potest esse sine factionibus & seditionibus: dum enim vnus aliis præponi desiderat, vel aperte si præualeat, vel clam, socios & optimates, & qui eiusdem gradus sunt, aggreditur. Quemadmodum Abimelech post mortem Gedeonis occidit septuaginta fratres suos super lapidem vnum, vt solus regnaret: quod & fecit, sed breui tempore, per triennium.

e *in principio lib.1. annaliũ.*

Nulla fides regni sociis, omnisq; potestas
Impatiens consortis erit, nec gentibus vllis
Credite, nec longè fatorum exempla petantur,
Fraterno primi maduerunt sanguine muri. f

f *vt ait Lucanus lib.1. bellorum ciuil.*

Et postea:

--- Stimulos dedit æmula virtus,
Nec quenquam iam ferre potest Cæsarve priorẽ,
Pompeiusve parem.

Tritum est, quod Homerus *g* refert:

g *Iliad.2.*

οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω, εἷς βασιλεύς. id est, *non bonum multorum dominatio, vnus sit dominus, vnus rex.* Quod & refert Theodoretus Cyrensis Episcopus. *h*

h *lib.3. de curatio Græcarũ affectionum.*

2. Scribit Plinius *i* de apibus: *Esse,* inquit, *sine rege non possunt, inuite autem interimunt eos, cum plures fuerunt, potiusq; nascentium domos diruunt.* Consentit Aristot. & causam addit. *k Enecant apes ipsæ etiam duces, qui plures, quam satis sit, habeantur; & potissimum improbos, ne principum multitudo seditiones in examine faciat. Necant præcipue, cum non ampla sobolis copia exstitit, nec habent, quo tanquam coloniam mittant, fauos etiam regum eo tempore, si parati sunt, diruunt, vtpote cum desint, quibus mittendis ipsi præficiantur.*

i *lib.11. natural. historia, c.17.*

k *lib.9. de hist. animal. c.40.*

3. Grues tantum vnum ducem, quem sequantur, eligunt. *l* Aristoteles quoque *grues sub duce degere,* tradit, *m & hic ceteris dormientibus, & capitibus sub alis conditis, delecto vel extento collo & capite prospicit, & quod senserit, voce significat.* vt idem Plinius n tradit, *& Aristoteles.* o Vnus principatus, *vt scribit Iustinus, p* à bellis dissidiisq; solutus ac liber esse solet.

l *Plin lib.10. c.23.*

m *lib.1. de histor animal. c.1.*

n *eodem loco dicto.*

o *lib.9 de hist. animal c.10.*

p *ex hortatione ad gentes.*

4. Eucratides Bactrianorum Imperator, cum obsidionem Demetrij Regis Indorum summis laboribus soluisset, & victor euasisset, & Indiam in potestatẽ suam redegisset, cumq; se inde reciperet, à filio, quem socium regni fecerat,

feceræt, in itinere interfectus est. *Iustinus ex Trogo.* a Refert idem auctor, b *Cambysem filium Cyri, postquam vidisset per quietem fratrem suum Smerdim regnaturum, somnio exterritum, iussisse filium occidi.* Sed ei numen mox vltionem parricidij immiseret: nam interim ipse suo gladio sponte euaginato, in fœmore vulneratus occubuit. Quod & narrat Herodot. c Item Iustinus. d Narrat & Plutarchus, *Artaxerxem Regem Persarum habuisse ex pellicibus centum quindecim filios, ex iusto matrimonio tres, Darium, Ariaratem, & Ochum: ex his Darium, contra morem Persarum, apud quos Rex non nisi morte mutatur, se viuo regem vel consortem fecisse regni, putans syncerum gaudium ex procreatione capturum: verum Darium post noua paternæ pietatis exempla, in necem patris coniurasse, at deletum pœnas maiestatis luisse. Mortuo autem Artaxerxe, hereditas regni Ocho tradita, qui dicitur Artaxerxes Eusebio, qui timens parem coniurationem regiam cognatorum cæde & strage principum repleuit*: vnde illo mortuo, nullus qui ex sanguine eius esset, & regnum successione adipisceretur, inuentus est. Ideo Codomanus Rex electus à populo Darij nomine, ne quid regiæ maiestati deesset: & is est, quem vicit Alexander Magnus, & à cognatis occisus, vitam pariter cum Persarum regno finiuit.

a lib. 41.
b in 1.
c in 3.
d lib. 10.

5. Domitianus, admissus & declaratus cõsors imperij à fratre Vespasiano, nunquam quieuit, quin insidias illi moliretur, vt solus succederet: & nondum mortuum viuum, tanquam mortuum, vt regnaret, sepeliri iussit. e

6. Mirum, quod scribit Herodotus, f *etiam duos fratres ex oraculo in reges Lacedæmoniis datos, Eurysthenem & Proclem per omne tempus inter se dissensisse, & itidem eorum posteros perseuerasse.*

e Sueton in Vespasian. c. 9. & in Domitia. c. 2.
f lib. 6.

7. Non potuit Æmilius compati fratrem Numitorem, cum pater Proca Rex Albanorum, regnum annuis vicibus habendum reliquisset, & vt alternis imperaret, & vt etiam sobole priuaret, filiam eius Rheam Vestæ sacerdotem præfecit: non enim illi licebat nubere. g Non potuit etiam pati Etheocles fratrem Thebanorum, relicto h patre Oedipo, Polynicem, quamuis fuisset cum eo pactus, vt alternis annis regnaret, & se mutuo interemerunt.

g Plinius secundus, c. 1. de viris illustrib.
h Plinius Secundus, lib de viris illustrib. c. 3.

8. Post Sethonem Ægyptiorum Regem, duodecim reges creati, qui sanctissimo quidem fœdere ab initio inter se pacti sunt, ne sibi alius alij insidiarentur, sicque fida conspiratione Ægyptum administrarent. Sed paulo post, cum oraculo cognitum fuisset, quod is esset ex illis regnaturus, qui phiala ferrea libasset in Vulcani templo, vndecim Psammetichum duodecimum potestate deturbarunt, & dignum morte, interdicta administratione, in palustrem Ægypti partem relegarunt. Is autẽ paulo post, auxilio Ionum Carium, qui eo vi tempestatis delati fuerant, reges sustulit, totiusq; ditionem regni solus adeptus est. i

i Herod in 2.

9. Cum etiam post mortem Seueri Imperatoris, Antoninus Bassianus, cum fratre Geta seditiones moueret acerrimas, diuiserunt in primis inter se regias, separatim habitantes, & cum non possent ad concordiam reuocari, visum est matri & amicis, ipsisq; consentientibus, imperium inter se diuidere. Sed tandem Antonius imperij totius cupiditate instigatus, irrupto fratris cubiculo, nihil tale expectantem, cum supra matris pectus multo vndantem sanguine, sæuus obtruncauit. k

k vt refert Herodianus, lib. 4.

10. Nec est, quod diu immorer in reiicienda ratione, eorum, qui putãt, facile ex monarchia in tyrannidem, hoc est, in animum tyrãni, regem degenerare posse, quia & ipsum in aliis generibus administrationum reipublicæ accidere posse, & accidisse, omnibus in confesso est. Atque nihil in vita humana tam perfectum ac bonum esse constat, quo hominum malitia abuti non possit. Quod & de imperio dictum etiam esse puto. Sicque respublica grauari posset potius tyrannide, quam imperio, in quo vt in aliis restitutio & corruptio fieri potest, remanente tamen statu monarchiæ receptiore & plausibiliore. Siquidem si omnibus interdici oporteret, quibus humana temeritas, audacia & insolentia, abutitur pessime pro sua libidine, in vniuersum leges tam diuinæ, quam humanæ abrogandæ erunt, omnia sacra, omniaque reliqua vsui generis humani accommodata, quia hominum improbitas & peruersitas ad suæ cupiditatis obsequium ea detorqueat, è medio tollendæ Dei creaturæ magis homini necessariæ ad victum, panis & vinum, aqua: quod plures iis olim abusi sint, & hodie quoq; abutantur, venena miscendo, se ingurgitando, submergendo An ne matrimonium & coniugium reprobandum, quod adulteri inde fiant? num fenestræ domibus obturandæ, quod quidam inde se præcipitauerint? nonne aliquando infecta fuit veneno lethali ab impiis sacrosancta eucharistia, vt interimerentur aliqui, nihil minus, quam inter sacrosancta mysteria de veneno & perfidia cogitantes.

11. Sunt qui putent, monarchiam cum aristocratia consistere, & cum democratia, easq; misceri posse, remanẽre monarchia in primis suis terminis potestatis absolutæ, quod certe

puto impossibile, eo modo, quo exemplum dant, vt sit summus aliquis princeps, qui omnibus imperet, & nulli subiiciatur: præsides tamen prouinciarum & ciuitatum non sint regis vicarij, siue annui iudices, sed & veri principes, qui imperio principis obediant, & interim prouinciam & ciuitatem suam, non tanquam alienam, sed tanquam propriam moderentur. Ita, inquiunt, locum haberet in republica tam regia quædã monarchia, quam etiam principum optimatum aristocratia. Et si his adderetur, vt neq; summus rex ille, neq; principes minores, hereditaria successione dignitates illas acquirerent, sed ex vniuerso populo optimi quiq; ad eas eueherentur, iam esset suus quidam locus democratiæ in republica attributus.

Et hæc videtur sententia habere aliquid momenti, si nulla esset contrarietas, quæ mihi videtur esse implicata, dicendo monarchiam, & aristocratiam, & democratiam simul: quod fieri nequit. nam si sunt plures principes subordinati vni, non est aristocratia: nam vnius est imperium. Quia quos voluerimus dicere aristocratiam habere, singulos non habere constat supremam potestatem, quæ in pluribus optimatibus tamen fuit in aristocratia: vel si dicamus illis summam potestatem esse, non erit præcipua monarchia, quæ solius supremæ potestatis est in sibi subditos. Rursum, si voluerimus asserere, ad populum pertinere electionem horum principum, penes populum solum erit suprema potestas, & non penes electos. Quemadmodum nemo negabit, dictatores, qui supremam potestatem accipiebant à populo Romano, vel maiores magistratus aut cõsules, aut ephoros alibi, aut Imperatores Græcorum & Carthaginensium, tẽporales reges, vicaria populi potestate functos, & ideo non monarchiam aut aristocratiam gessisse: is enim, qui nomine alieno imperat, quamuis cum commoda potestate, tamen in eo, quod ab alio pendet, supremam minime gerit potestatem, neq; aristocraticã, neq; monarchicam, quia illę non pendent à populo. Et si electio facienda est in locũ principum minorum demortuorum, quæstio oritur, *à quibus facienda*? nam dicere, quod debeant eligi ad eas dignitates de vniuerso populo optimi quique, concedimus quidem, ita fieri, expedire in republica: sed quęrimus, per quos. Nam si ad populum electionem reiiciamus, iam pura erit democratia, & recidet illa respublica in bestiam multorum capitum, & excludemus potestatem monarchicam, quę velut statua in suo throno titulis suis ornata sine spiritu & potestate sedebit, similis leonibus throni Salomonis. Quod si dicas, per optimates & alios principes solos eligi, iam recidimus in plenam aristocratiam, idipsum si cum illis adhibendum asseramus principem supremum, tũc is ad numerum optimatum resti ingetur, non maioris potestatis. Si vero dixerimus, eligi à populo & optimatibus, vel id fiet sine iussu & consensu principis, vel cum eius iussu: si sine iussu, & ex illorum sola voluntate, nulla est monarchia, quæ potestatem in eo supremam non habeat, & quo inuito, principes alij prouinciarum eligantur: vel si dicas, iussu principis & monarchę fieri tantum, iam monarchiam solam cognoscere cogimur, cuius nomine & imperio alij creentur principes subordinati. Nec interest dicas, ipsum per se id facere, aut per alios, quibus cõmittit aut permittit. nam qui per alios facit, per seipsum facere videtur. Firmior quidem est monarchiæ status, quo princeps vtitur optimatum auxilio, consilio, & ministerio, & in quo non contemnit ordinem populi, quando ex eo, prout quemque dignum putauerit magistratu, officio, & beneficio, ad eorum munus promouet: in hoc enim continet populum in officio, & submouet sua potestate optimatum & paucorum tyrannicam administrationem, seu aristocratiam, in qua contemnebatur populus, & ipsa nobilitas, paucis exceptis. Dum autem princeps ipse sua prouidentia & sola potestate hoc facit, efficit etiam, ne populi democratia, illi & regno imperet. Sed neque summi Pontificis, imo nec aliorum antistitum electio a populo pendet, vt quis conetur inde democratiam cum monarchia spiritualium principum miscere. Scimus enim, summum Pontificem à Cardinalibus creari, *a* & eligi, & ipsos Episcopos, non à populo, sed à Capitulis, & non nisi ex auctoritate summi Pontificis confirmari, aut regere ecclesias sibi commissas, *b* & eos vicarios esse summi Pontificis, in partem solicitudinis vocatos, non in plenitudinem potestatis. Scimus item, quantum perturbationis electiones à populo cum clero & principibus factæ, aliquando in ecclesiam induxerint, vt non immerito & laici, & monachi, & clerus, qui non est ex gremio Capituli, tandem expuncti à suffragiis fuerint electionum.

Et proinde in Ecclesia, hanc mixtionem democratiæ, aristocratiæ, monarchiæ requirere, a pace & tranquillitate Catholicæ religionis alienum arbitrarer. Neque primus summus Pontifex habuit electionem a populo vel clero, sed ab ipso Christo Domino, qui dixit

a *c. in nomine Domini, 23 distinct. c. licet de vita: da, & de electio. in 6. quamuis ante variis modis ab aliis eligeretur. de quibus vide, quæ diximus lib. 15 syntag. c. 3.*

b *c. 2. c. in Genesi c. Cumana. cum in veteri, bona de elect. cũ similib. vide lib. 15 syntag. c. 12.*

dixit ei, *Pasce oues meas.* Quemadmodum in antiquo testamento regia dignitas, seu potestas regendi, à populo non fuit concessa, sed primum a Deo Moysi, & per Moysen postea tribunis & senioribus.

12. Sed neq; populus, dum Saulem accepit regem, ipsum sibi constituit, sed petijt dari, *a* & datus a Deo est. Is autem fecit sibi vicarios principes, ex arbitrio, non populi. Et rursum cum stabilitum est regnum in persona Dauidis per Deum, Deus, qui sapientior est omnib. qui respublicas ad arbitrium volunt temperare, ex electionibus popularibus post mortem imperantium, non per electionem, sed per successionem, voluit & censuit vtilius populo, regem esse, vt per successionem seminis regij & proximorum, & non per electionem ex quolibet de populo ad sublimem, sceptrum & monarchica potestas suprema deferretur, neq; verbum vllum adiecit, vt ad nutum populi fieret regnum mutabile, aut subministros aristocraticos sui iuris principes haberet; quin contra statuit, *b* vt qui noluerit obtemperare imperio regis, morte moriatur. *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit:* non enim potestas est nisi à Deo, quæ autem sunt à Deo, ordinata sunt. Itaq; qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit, qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt. *c* Testatur & diuus Petrus, *d* non ideo minus obediendum ducibus, quod à rege creati sunt vicarij, imo eo magis *illis* obtemperandum. *Subiecti*, inquit, *estote omni humanæ creaturæ siue regi quasi præcellenti: siue ducibus tanquam ab eo missis, ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum.* Et quanquam dicamus sub rege principe supremo, esse Comites, Duces, Barones, & Marchiones: tamen non dicemus, esse hos ex numero eorum, qui olim aristocratiam cõstituebant, apud quos summa reipublicæ erat, cum isti sint clientes seu vasalli regij, siue regni capitanei Maiores, vt iura feudorum loquuntur, & qui nihil detrahant potestati supremæ, quam ipsi non habent, & si qua priuilegia habeant superioritatis, quæ in sibi subditos exerceant, ea debent accepto ferre beneficio superioris principis, à quo pendent, vt & ipsorũ bona & feuda. Nec minus, imo maiori ratione, quam aliorum subditorum non feudalium hæreditates & prædia: quod per hominia & iuramenta fidelitatis expressius in nanciscendo feudali beneficio profitentur. Quod non facerent, si proprio iure quemadmodum aristocratia desiderabat, possiderent.

a 1. Reg. 9.

b In c. per venerabilem, qui filij sint legitimi.

c ad Rom. c. 13. v. 1. & seq. c. omnis anima, de censib.

d epist. 1. cap. 2.

De finibus rerumpublicarum. CAP. V.

FINIVM quidam generales, quidam particulares sunt, ex quibus peruenitur ad generalem. Finis omnium rerumpublicarum & gubernationum, est *conseruatio humanæ societatis:* eius autem societatis, habere vitam in qua possit sine errore & quiete Deo inseruiri: omnia enim propter hominem creata & ad vsum eius, homo ipse vero propter Deum. Ioannes Gerson, *e legis ciuilis*, ait, *esse finem, vt homo teneatur aliquid agere vel non agere, pro consequutione finis sui naturalis, qui est humana felicitas, vel monarchica, vel politica, vel œconomica.* Legis autem diuinæ finem constituit, *aliquid agere vel non, pro consecutione felicitatis æternæ.* Sicut enim Deus omnia fecit, *vt ait Boetius*, propter se, & ad se: sic omnibus dedit viam certam tendentium ad se, quæ dicitur appetitus vel amor, & pondus trahens rem ad suum dominatum & initiale principium, quod est ipse, vt sit ipse α & ω, principium & finis, seruit externa politia, religioni tum conseruandæ, tũ propagandæ. Quare & D. Paulus commendat ecclesiasticis precibus, magistratus & principes, vt sub imperio viuere possimus pie & tranquille.

e tractatu de potestate ecclesiastica consideratione 1.

1. Rerumpublicarum pro diuersa specie diuersi fines. regnum habet inter fines, conseruationem populi, honorem, vt qui diuitias habent nihil iniustum patiantur, nec populus afficiatur contumelijs.

3. Tyrannus, nullam respicit vtilitatem communem, nisi gratia sui commodi. Obiectum regis, quod honestũ sit: tyranni, quod placeat.

4. Finis potentiæ paucorum, diuitiæ. Per has enim solas necesse est permanere, vt conductos retineat custodes, vt sumtus faciat in educando, vt populo suo in nulla parte confidat. Ideo communia sunt potentiæ paucorũ & tyrannidi, quia non confidunt suis, arma ciuibus suis adimere, multitudinem conculcare populi, ex vrbe pellere, vacuam habitatoribus ciuitatem reddere.

5. Popularis potentiæ finis, vexare nobilitatem, clam euertere & palam in exsiliũ mittere tanquam aduersarios & machinatores contra potentiam suam.

Ex his enim & consilia aduersus eos iniri contigit, alijs dominationem affectantibus, alijs seruitutem fugientibus: ita & sunt in ea fines tales, quales circa tyrannides & regna: opes enim & honores, quæ in tyrannis & regibus maxima conspiciuntur, affectant omnes, eoque videntur aberrare in constitutionibus pro confirmatione talis principatus editis,

puto impossibile, eo modo, quo exemplum dant, vt sit summus aliquis princeps, qui omnibus imperet, & nulli subiiciatur: præsides tamen prouinciarum & ciuitatum non sint regis vicarij, siue annui iudices, sed & veri principes, qui imperio principis obediant, & interim prouinciam & ciuitatem suam, non tanquam alienam, sed tanquam propriam moderentur. Ita, inquiunt, locum haberet in republica tam regia quædã monarchia, quam etiam principum optimatum aristocratia. Et si his adderetur, vt neq; summus rex ille, neq; principes minores, hereditaria successione dignitates illas acquirerent, sed ex vniuerso populo optimi quiq; ad eas eueherentur, iam esset suus quidam locus democratiæ in republica attributus.

Et hæc videtur sententia habere aliquid momenti, si nulla esset contrarietas, quæ mihi videtur esse implicata, dicendo monarchiam, & aristocratiam, & democratiam simul: quod fieri nequit. nam si sunt plures principes subordinati vni, non est aristocratia: nam vnius est imperium. Quia quos voluerimus dicere aristocratiam habere, singulos non habere constat supremam potestatem, quæ in pluribus optimatibus tamen fuit in aristocratia: vel si dicamus illis summam potestatem esse, non erit præcipua monarchia, quæ solius supremæ potestatis est in sibi subditos. Rursum, si voluerimus asserere, ad populum pertinere electionem horum principum, penes populum solum erit suprema potestas, & non penes electos. Quemadmodum nemo negabit, dictatores, qui supremam potestatem accipiebant à populo Romano, vel maiores magistratus aut cõsules, aut ephoros alibi, aut Imperatores Græcorum & Carthaginensium, tẽporales reges, vicaria populi potestate functos, & ideo non monarchiam aut aristocratiam gessisse: is enim, qui nomine alieno imperat, quamuis cum commoda potestate, tamen in eo, quod ab alio pendet, supremam minime gerit potestatem, neq; aristocraticã, neq; monarchicam, quia illę non pendent à populo. Et si electio facienda est in locũ principum minorum demortuorum, quæstio oritur, *à quibus facienda*? nam dicere, quod debeant eligi ad eas dignitates de vniuerso populo optimi quique, concedimus quidem, ita fieri, expedire in republica. sed quęrimus, per quos. Nam si ad populum electionem reiiciamus, iam pura erit democratia, & recidet illa respublica in bestiam multorum capitum, & excludemus potestatem monarchicam, quę velut statua in suo throno titulis suis ornata sine spiritu & potestate sedebit, similis leonibus throni Salomonis. Quod si dicas, per optimates & alios principes solos eligi, iam recidimus in plenam aristocratiam, idipsum si cum illis adhibendum asseramus principem supremum, tũc is ad numerum optimatum restringetur, non maioris potestatis. Si vero dixerimus, eligi à populo & optimatibus, vel id fiet sine iussu & consensu principis, vel cum eius iussu: si sine iussu, & ex illorum sola voluntate, nulla est monarchia, quæ potestatem in eo supremam non habeat, & quo inuito, principes alij prouinciarum eligantur: vel si dicas, iussu principis & monarchę fieri tantum, iam monarchiam solam cognoscere cogimur, cuius nomine & imperio alij creentur principes subordinati. Nec interest dicas, ipsum per se id facere, aut per alios, quibus cõmittit aut permittit. nam qui per alios facit, per seipsum facere videtur. Firmior quidem est monarchiæ status, quo princeps vtitur optimatum auxilio, consilio, & ministerio, & in quo non contemnit ordinem populi, quando ex eo, prout quemque dignum putauerit magistratu, officio, & beneficio, ad eorum munus promouet: in hoc enim continet populum in officio, & submouet sua potestate optimatum & paucorum tyrannicam administrationem, seu aristocratiam, in qua contemnebatur populus, & ipsa nobilitas, paucis exceptis. Dum autem princeps ipse sua prouidentia & sola potestate hoc facit, efficit etiam, ne populi democratia, illi & regno imperet. Sed neque summi Pontificis, imo nec aliorum antistitum electio a populo pendet, vt quis conetur inde democratiam cum monarchia spiritualium principum miscere. Scimus enim, summum Pontificem à Cardinalibus creari, *a* & eligi, & ipsos Episcopos, non a populo, sed à Capitulis, & non nisi ex auctoritate summi Pontificis confirmari, aut regere ecclesias sibi commissas, *b* & eos vicarios esse summi Pontificis, in partem solicitudinis vocatos, non in plenitudinem potestatis. Scimus item, quantum perturbationis electiones à populo cum clero & principibus factæ, aliquando in ecclesiam induxerint, vt non immerito & laici, & monachi, & clerus, qui non est ex gremio Capituli, tandem expuncti à suffragiis fuerint electionum.

a c in nomine Domini, 23 distinct. c licet de vita: da, 6 de electio in 6. quamuis ante varijs modis ab alijs eligeretur. de quibus vide, quæ diximus lib. 15 syntag. c 3.

b c 2 c in Genesi c. Cumana. cum in veteri, bona de elect. cũ similib vide lib 15 syntag. c 12.

Et proinde in Ecclesia, hanc mixtionem democratiæ, aristocratiæ, monarchiæ requirere, a pace & tranquillitate Catholicæ religionis alienum arbitrarer. Neque primus summus Pontifex habuit electionem a populo vel clero, sed ab ipso Christo Domino, qui

dixit ei, *Pasce oues meas.* Quemadmodum in antiquo testamento regia dignitas, seu potestas regendi, à populo non fuit concessa, sed primum a Deo Moysi, & per Moysen postea tribunis & senioribus.

12. Sed neq; populus, dum Saulem accepit regem, ipsum sibi constituit, sed petijt dari, *a* & datus a Deo est. Is autem fecit sibi vicarios principes, ex arbit io, non populi. Et rursum cum stabilitum est regnum in persona Dauidis per Deum, Deus, qui sapientior est omnib. qui respublicas ad arbitrium volunt temperare, ex electionibus popularibus post mortem imperantium, non per electionem, sed per successionem, voluit & censuit vtilius populo, regem esse, vt per successionem seminis regij & proximorum, & non per electionem ex quolibet de populo ad sublimem, sceptrum & monarchica potestas suprema deferretur, neq; verbum vllum adiecit, vt ad nutum populi fieret regnum mutabile, aut subministros aristocraticos sui iuris principes haberet; quin contra statuit, *b* vt qui noluerit obtemperare imper o regis, morte moriatur. *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit:* non enim potestas est nisi à Deo, quæ autem sunt à Deo, ordinata sunt. Itaq; qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit, qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt. *c* Testatur & diuus Petrus, *d* non ideo minus obediendum ducibus, quod à rege creati sunt vicarij, imo eo magis *illis* obtemp randum. *Subiecti*, inquit, *estote omni humanæ creaturæ siue regi quasi præcellenti: siue ducibus tanquam ab eo missis, ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum.* Et quanquam dicamus sub rege principe supremo, esse Comites, Duces, Barones, & Marchiones: tamen non dicemus, esse hos ex numero eorum, qui olim aristocratiam cōstituebant, apud quos summa reipublicæ erat, cum isti sint clientes seu vasalli regij, siue regni capitanei Maiores, vt iura feudorum loquuntur, & qui nihil detrahant potestati supremæ, quam ipsi non habent, & si qua priuilegia habeant superioritatis, quæ in sibi subditos exerceant, ea debent accepto ferre beneficio superioris principis, à quo pendent, vt & ipsorū bona & feuda. Nec minus, imo maiori ratione, quam aliorum subditorum non feudalium hæreditates & prædia: quod per hominia & iuramenta fidelitatis expressius in nanciscendo feudali beneficio profitentur. Quod non facerent, si prop io iure quemadmodum aristocratia desiderabat, possiderent.

a 1. Reg. 9.

b In c. per venerabilem, qui filij sint legitimi.

c ad Rom. c. 13. v. 1. & seq. c. omnis anima, de censib.

d epist. 1. cap. 2.

De finibus rerumpublicarum. CAP. V.

FINIVM quidam generales, quidam particulares sunt, ex quibus peruenitur ad generalem. Finis omnium rerumpublicarum & gubernationum, est *conseruatio humanæ societatis:* eius autem societatis, habere vitam in qua possit sine errore & quiete Deo inseruiri: omnia enim propter hominem creata & ad vsum eius, homo ipse vero propter Deum. Ioannes Gerson, *e legis ciuilis*, ait, *esse finem, vt homo teneatur aliquid agere vel non agere, pro consequutione finis sui naturalis, qui est humana felicitas, vel monarchica, vel politica, vel œconomica.* Legis autem diuinæ finem constituit, *aliquid agere vel non, pro consecutione felicitatis æternæ.* Sicut enim Deus omnia fecit, *vt ait Boetius*, propter se, & ad se: sic omnibus dedit viam certam tendentium ad se, quæ dicitur appetitus vel amor, & pondus trahens rem ad suum dominatum & initiale principium, quod est ipse, vt sit ipse α & ω, principium & finis, seruit externa politia, religioni tum conseruandæ, tū propagandæ. Quare & D. Paulus commendat ecclesiasticis precibus, magistratus & principes, vt sub imperio viuere possimus pie & tranquille.

e tractatu de potestate ecclesiastica consideratione 1.

2. Rerumpublicarum pro diuersa specie diuersi fines. regnum habet inter fines, conseruationem populi, honorem, vt qui diuitias habent nihil iniustum patiantur, nec populus afficiatur contumelijs.

3. Tyrannus, nullam respicit vtilitatem communem, nisi gratia sui commodi. Obiectum regis, quod honestū sit: tyranni, quod placeat.

4. Finis potentiæ paucorum, diuitiæ. Per has enim solas necesse est permanere, vt conductos ret neat custodes, vt sumtus faciat in educando, vt populo suo in nulla parte confidat. Ideo communia sunt potentiæ paucorū & tyrannidi, quia non confidunt suis, arma ciuibus suis adimere, multitudinem conculcare populi, ex vrbe pellere, vacuam habitatoribus ciuitatem reddere.

5. Popularis potentiæ finis, vexare nobilitatem, clam euertere & palam in exsiliū mittere tanquam aduersarios & machinatores contra potentiam suam.

Ex his enim & consilia aduersus eos initi contigit, alijs dominationem affectantibus, alijs seruitutem fugientibus: ita & sunt in ea fines tales, quales circa tyrannides & regna: opes enim & honores, quæ in tyrannis & regibus maxima conspiciuntur, affectant omnes, eoque videntur aberrare in constitutionibus pro confirmatione talis principatus editis,

cum finis legum omnium bonarum tam diuinarum quam humanarum sit, dilectio, quæ vnitatem operatur: hic autem non dilectio, sed veluti destructio populi locum habet. Secundum Platonem, a *ars qualibet est absoluta*, ideoque minime indigna vt in tractandis negotijs, rebus, & hominibus, non suæ sed rerum sibi commendatarum vtilitati consulere: vt pupillis tutorem, medicum ægris, nautis gubernatorem, ita principem, magistratum legitimum, subditorum vtilitati prospicere. Nam si qua ars, velut si medicina, mercedem exigit, hoc facit, non quia medicina est, cuius finis est morbi curatio, quæstum facit, sed quatenus cum mercenaria quadam & quæstuaria cõmiscetur. Quare & ars ciuilis reipublicæ tractandæ perfectissima est, neq; indigens, aut seruilis neq; vtilitatis gratia habet gubernationẽ. Qui vtilitatis tantum sui causa administrat, iniustus est, non reddens vnicuiq; quod suum est, ideo amicitias dissoluit & societatem, & se indignum non tantum principatu, sed etiam ipsa communi societate reddit, atq; vt per iustitiam illam societas consistit, sic per iniustitiam dissoluitur.

a 1. de iuste.

6. Tractat vero *libris de republ.* idem Plato, gubernatorem quidem eorum, qui gubernantur, gratia, non gubernatos gratia gubernatoris institui: & proinde illis salutaria prospicere debere, siue volentibus, siue repugnantib. non secus quam medicus ægris remedia adhibet, siue inuitis siue volentib. secando, aut vrendo, aut alium dolorem, inferendo, modo arte vtatur. Principum seu regum Persarum mos, refertur laudatissimus, etiam si species gubernationis illorum esset barbara & dominica seu tyrannica, vel grauis, vt haberent præpositũ, qui mane illos surgere admoneret: & euigilaret ad curandum populum, quem Deus illis commiserat, *vt scribit Plutarchus*, b imo ex quo Athenienses incendio Sardes deleuerunt, ferunt vni ex ministris imperasse Xerxem, vt prandio apposito ter ei inclamaret, *δέσποτα μέμνεο τῶν Ἀθηναίων.* c

b in libro πρὸς ἡγεμόνα ἀπαιδ.

c Herod. in 4.

7. Solebant & Persarum reges veteri instituto, obire omnes vniuersæ ditionis prouincias, & eas lustrare & peragrare, vt viderent quid opem regiam desideraret: quod & Plato testatur d fecisse Minoem Cretensium regem, opera Rhadamanti, & Taloenis, qui ter in singulos annos regionem passim obibat, custodiæ legum intentus, æreasque legum tabulas pagatim circumferens, quemadmodum in ecclesiastica politia, & ille mos visitationis diœceseon & prouinciarum rectissime institutus, & quamdiu diligenter obseruatus secundum leges præscriptas, status reipublicæ floruit: vt contra, vbi tantum perfunctorie vel procurationum seu pensionum recipiendarũ gratia, seruatus vel abolitus est incuria superiorum, collapsa omnis fere pulchritudo hierarchiæ ecclesiasticę, corrupti mores, exstinctũ lumen, tenebræ latæ per populos diffusæ, quæ ansam dederunt Satanę & impiis hęreticis, paganis, & infidelibus grassandi in gregẽ Dominicum, fidemq;, & serendi zizania tacentibus legibus, quæ sanctissime de hac visitatione sanxerunt, dormientibus hominibus seu pastoribus.

d in lib. qui Minos.

8. Sed quia pulcherrima & vtilissima est priuatim & publice, finis cuiusque rei, maxime vltimi, consideratio: latius, cum ad hunc pertractandum venerimus, insistendum arbitramur: itaque velut per gradus, ex primis originibus, cognitionem efformabimus, vt administratores rerumpublicarum, scopum proprium plenius examinent, & ad eum actiones suas & populi instituant. Finem primum potissimumque quærimus, eundemque postremum assequimur. Vtque omnia quæ orta sunt, certum finem appetunt: ita & causæ vniuersæ naturæ antecedentes & coniunctæ quatuor, materia, forma, efficiens & finis reliquis nobilior, deliberatio à fine incipit, actio in finem desinit.

9. Finis rerumpublicarum, propter quem introductæ videntur, idem videtur ac finis, propter quem homo factus est. Siquidem ad bene & beate viuendum coierunt homines: hominis vero cuiusq. finis alius non videtur quam felicitas. Consentiunt omnes Theologi & ethnici Philosophi, in eo quod finis verus est hominis, felicitas, aut assequutio summi boni: quanquam in eo summo & vltimo bono iudicando, errauerint gentiles: summũ bonũ ponentes in his, quæ nec beatum aut bonum efficiant, quanquam ad summum bonum consequendum gradus constituant, in media via qua itur ad summum bonum subsistendo, à summo illo deficientes quidam in bonis corporalibus eam felicitatem hominis constituerunt, vt qui voluptates corporis, diuitias, opes, & similia mortali quæ dilexerunt, constituerunt felicitatem Epicurei, Turcæ, & illi quorũ Deus venter est. Sed illi perperam: nam quæ felicitatem videntur efficere ob sensus corporis, illa respiciunt tantum ipsum corpus hominis, & aliquando imo sæpius nocent corpori: vt nimiæ voluptates, venereæ eluuies, ebrietates, crapulæ, quæ non reddunt bonum, sed deterius corpus, opes vero addunt solicitudinem custodię, metum latronum, inuidiam

nidiam pauperum, auaritiam insatiabilem, insidias & similia cum quibus viuentem nemo beatum aut felicem dixerit. Dehinc, & qui in his felicitatem posuerunt, omiserunt considerationem nobilioris partis hominis, quæ est anima, & propter quam corpus & quod animę obtemperare debet: ideo pro parte hæc felicitas, si talis etiam mereretur nominari, & non hominis, qui constat anima & corpore esset. Neq; propter diuitias aut voluptates corporis homo creatus est à Deo, nam anima est immortalis, & corpus mortale, & separanda anima à corpore, & alio proficiscitur anima: cadente ob eius priuationem corpore: ita homo amitteret illam felicitatem corporis, & anima, quæ est dignior hominis pars, relicta felicitate, esset infelix & sine bono summo: vt necesse sit, non ob eam causam & finē creatum esse hominem, vt frueretur bonis seculi, quia contra, seculum propter hominem, & non hominem propter seculum Deus creauit: & dignitas maior in homine, quam in istis corporalibus, quemadmodum nobilior creatura spiritualis corporali, tanquam DEO, seu DEI imagini proximior. Neque quisquam dicet summum bonum esse quo perpetuo frui non liceat. Nam potius id malum dicetur, quod priuatione aliquando maiorem inferat dolorem, quam possessione dederit voluptatem. Talia autem sunt hæc, quæ dicuntur in mortali vita bona corporis, quæ vna cum vita relinquimus, neque quippiam in his aliud quam vsum habemus. Fidemque faciunt crania ossamenta, quæ omnino nuda ab omnibus talib. bonis, & in puluerem post fœtorem conuersa, satis quid hinc abstulerint & habeant reliqui testantur.

10. Aliunde, vt qui adhæserunt nimium corporeis bonis, errarunt a vera definitione summi boni & felicitatis, sic alij nimium virtutis contemplatione & pulchritudine illius allecti, in ea felicitatem ponentes & beatitudinem, in medio itineris substiterunt: bonum quidem virtus & necessarium, sed non ibi summum, nec perfectius: *Sicut ait Aristoteles*, a quoniam plures esse fines videntur: & horum quosdam & ob aliud expetimus, vt diuitias, tibias, instrumenta denique omnia: non omnes esse perfectos perspicuum est: at optimus finis est quod perfectum videtur. Quare si vnum aliquid erit quod perfectum sit, id erit, quod quærimus: sin plura, id quod perfectissimum horum est. Id autem quod per se sectandum est, eo perfectius dicimus, quod propter aliud appetimus, quodque nunquam ob aliud eligendum est, in his, quæ & per se, & ob aliud expetuntur: absolute autem perfectum, quod semper per se, nunquam ob aliud expetendum est. Huiusmodi autem videtur felicitas maxime semper esse: hanc enim propter se ipsam semper, & nunquam ob aliud expetimus. At honorem, voluptatem, mentem, ac virtutem omnem etiam, propter ipsa expetimus, quippe cum eadem expeteremus etiamsi nihil inde nobis eueniret: felicitatis tamen causa etiam ipsa eadem expetimus, ex his felices nos futuros existimantes. Horum vero causa, nullus felicitatem, neque omnino ob aliud quippiam expetit. Idem vero è *Sufficientia* etiam videtur obuenire: perfectum enim bonum esse sufficiens apparet. *Sufficiens* autem dicimus, non ipsi solo, qui vitam solitariam agit, sed parentibus, sed filijs, sed vxori, amicis denique ac ciuibus. Quandoquidem homo ciuilis natura est. Horum tamen terminus aliquis statuendus est. *Sufficiens* vero id esse statuimus, quod si solum relinquitur, sufficientem atque expetibilem vitam, nulliusque rei indigam facit. Talem autem esse felicitatem ipsam existimamus. Itaq; felicitas cum agendorum finis sit, perfectum quoddam ac sufficiens videtur.

a *lib. 1. de moribus ad Nicomachum c. 7.*

11. Sic & Plato, qui scientiam dicebat *summum bonum & felicitatem* b in media via defecit, quia scientia propter aliud, non per se appetitur: eodem errore ductus. c Qui viros doctos felices & bonos beatos, & improbos infelices dixit: nam doctrina, vt virtutes, non sunt felicitas, sed sunt lumina & purgationes animæ, quibus illa ducitur, nitida facta & tenebris pulsis, ad viam cognoscendam & sequendam, qua ad felicitatem & suum finem vltimum, propter quam facta est, perducatur, vtens illis veluti subsidiis, quibus delirare vel aberrare ab scopo sibi proposito nequeat, & viuere possit, & ita viuere possit, vt finem consequatur optatum, & summum bonū, in quo quiescat.

b *in Euthydemo.*
c *in Gorgia.*

12. Neque immorabor in conuincendis dogmatibus erroris eorum, qui fines summi boni diuersos statuerunt, cum iam in hac palæstra plures antiquorum certauerint, se mutuo reijcientes, vt & inter omnes Aristoteles d & Cicero libris de finibus bonorum. Quibus docetur: *illud non esse summum bonum quod Academici & Peripatetici dicebant, secundum naturam viuere*, id est, adhibita virtute, frui primis à natura datis, *nec quod Caliphoni placuit, virtutem & voluptatem: nec quod Diodoro, virtutem simul & vacuitatē doloris: aut quod Aristippo, simplicem voluptatem: aut Carneadi, frui principiis naturalibus: aut quod Hieronymo, non dolere:*

d *in 2. Nicomachiorum.*

aut

aut quod Zenoni, honestatem. Sunt enim acutæ quidem & vtilissimæ disputationes de summo bono, quæ finem voluerunt esse, vt perfectum bonum felicitatis: sed certe, quæ bona ita laudantur, sunt bona in suo genere, & finis bonus ad illa & laudabilis est, & sunt operationes hominis ex virtute laudabiles, & quæ reipublicæ & societati humanæ conducunt & necessariæ sunt ad recte viuendum, sed ibi non constituendus vltimus finis beatitudinis. Neque homo factus est, vt ita feliciter in hac vita viuere dicatur, sed ita is quidem recte viuere debet, *vt ex hac ita informata bene vita ad felicitatem peruenire possit.* Bene absq; vitijs viuere, hominis quidem opus proprium est, quod societatis humanæ vt finis etiam proprius videtur & rerumpublicarum, sed propter aliud, nempe ob felicitatem consequendam. Sicut oculi, pedis, manus, ac deniq; vniuscuiusq; mẽbri opus quoddam & munus est, sed vltra totius actionis vnum aliud opus finale: sic etiam hominis quoddam debet esse proprium munus, propriaq; actio, ex tota cõpositione eius constans. Illud autem non potest esse solum viuere. Hoc enim etiam illi commune cũ plãtis, quæ viuunt, nutriunt, augentur, neq; etiam id esse potest, sentire, & voluptatib. corporeis vti, & gaudere: nam sentiendi vita, cum animalib. brutis ei communis est. Quare alia actio erit habenda, quæ ex propria natura alijs non est communis, nempe ex ratione, qua alia animalia vt anima in intellectuali superat. Ita erit eius alia vita actiua consideranda, ratione prædita, & quæ rationi obtemperat. Et consequenter vita hominis & opus, erit animæ operatio secundum rationem, seu cum ratione: proinde probi viri, & qui dignus sit nomine animalis rationalis, hæc bene recteq; exsequi asserendum erit. Quid bene facere sit, conuersione facta, & secũdum rationem facere constabit.

12. Theologi nostri, qui à Deo didicerunt veram beatitudinem & felicitatem æternam, immarcescibilẽ, cuius gaudium nemo tollet à beatis, resoluunt, *a* Factum esse hominem, seu rationabilem creaturam, ad laudandum Deum, ad seruiendum ei, & ad fruendum eo. In quibus ipsa proficit creatura, non Deus, qui perfectus & summa bonitate plenus, nec augeri potest, nec minui. Vt & quod rationalis creatura facta sit à Deo, referendum est ad creatoris bonitatem, & creaturæ vtilitatem: vtile enim est ei seruire Deo, & frui: & eo factus Angelus siue homo, propter Deum: non quia creator Deus, & summe beatus, alterutrius indiguerit officio, qui bonorum nostrorum non eget: sed vt seruiret ei, & frueretur eo: cui seruire regnare est, in hocq; proficit seruiens, nõ is cui seruitur. Ac proinde quemadmodum factus est homo propter Deum, id est, vt ei seruiret, ita mundus factus est propter hominem, scilicet vt ei seruiret: melius, & vt seruiret & ei seruiretur. Nam vt ait D. Paulus, *b omnia nostra sunt, scilicet superiora, & æqualia, & inferiora:* Superiora quidem ad perfruendũ, vt Deus, Trinitas. Æqualia ad conuiuendum scilicet Angeli, qui etsi nobis modo superiores sint, in futuro erunt æquales, qui & modo nostri sunt, quia ad vsum nobis sunt. Sicut res dominorum dicuntur esse famulorum, non dominio, sed quia ad vsum eorum, ipsiq; angeli, *c* nobis seruire dicuntur, dum propter nos in ministerium mittuntur. *d*

a vt habetur libro 2. sententiarum, dist. 1. ante fin.

b ad Corinth. 3.

c Ad Hebræ.

d Tradit & Diuus August. li. 2. q. euangelic. cap. 31.

13. Cæterum quanquam intentio vna & eadem sit priuati cuiuscunq;, felicem esse & ad beatitudinem peruenire, eoque pertineat & recta cuiusq; viuendi institutio, familiarum œconomia, ciuitatum & regnorum disciplina & gubernatio, & ad perpetuam felicitatem velut ad vltimum scopum dirigantur: tamen & cuiusque viuendi priuatus modus, & familiarum regimen & ciuitatis & regnorum procuratio, proprios adhuc habent fines & limites, quatenus sibi agendum & procurandum proposuerunt: ita fines isti non sunt finaliter extremi, sed ad generalem dirigentes: non secus quam si in viam, ex diuerticulis aberrantem vitam & in publico & priuato, reducerent. Priuatus quisque sua opera, suas artes curat tantum: familia plurium habet ad vsum communem munera: communitas, vniuersitas, collegia ex familijs augentur, & quædam ad communem, quædam ad priuatum commodum habent officia: idipsum in republica, regio, sic diuersi fines ex diuersis, qui tamen ad vnum communem vsum tendunt societatis humanæ, prout singuli separatim aut coniunctim opera priuatorum indigent. Medicinæ finis sanitas: nauium exstructricis, nauis: militaris victoria, domesticæ & familiaris, diuitiæ ipsæ. Et quia alia opera alia alijs præstantiora, sic fines alij alijs: & omnia hæc singularibus & publicæ vtilitati accommodantur: & ad alium finem communem diriguntur diuersum ab his, sed ad quem per diuersa communiter peruenitur: non minus quam quando ex diuersis riuulis desinentibus, flumina conficiuntur, & illis in mare effusis ex fine riuulorum & flumine, mare fit: aquæ à mari per cuniculos terræ ad fontes vnde fluunt procedunt, vt functæ suo cursu, ad illud redeant. Deus, & natura ab eo creata, homi-

nem

nem producunt, *vt ait Ficinus, a* vt agat, *agat, inquam, ratione diuinorum*. Et quemadmodum alius finis est cuius gratia natura efficit pollicem, alius cuius gratia manum siue pedem, aliusque rursum ad quem totum efficit hominem: sic alius finis est ad quem hominem dirigit singularem, alius quoque ad quem familiam, itemque alius ad quem ciuitatem atque regnum. Ac denique finis ille existimandus est optimus, cuius gratia totum hominem propagauit. Nemo vero existimare debet, cum proprij cuiusque cœtus certus sit finis, nullum esse totius: cumq; humanæ vitæ partibus insit ordo, in vniuerso genere vitæ esse confusionem: denique cum partes ob finis vnius intentionem, inter se habeant vnionem totum ipsum esse dispersum. Quamobrem necesse est certum esse humani generis finem, eumq; in actione quadam circa perfectiora consistere, per quem & superiora pro viribus imitetur, & diligenter inferiora gubernet: scientia quidem naturalia perscrutetur, prudentia vero disponat humana: pietate autem diuina colat atque veneretur. Eiusmodi ergo finis vitam exigit geminam, & in actione & in contemplatione similiter constitutam: eo tamen pacto, vt actio, contemplationis tanquam diuinioris gratia sit instituta. *Cæterum* absoluta vt iusque vitæ perfectio, tot tantisque & tam varijs adminiculis indiget, vt neque à paucis quibusdam, neque etiam a multis hominibus, sed ab vniuerso simul genere hominum duntaxat possit expleri. Ex quibus possumus luculenter colligere, & priuatis, & familijs & rebuspublicis, & omnibus, qui in mundo sunt, esse quendam communem finem, vt vnum regem & monarcham Deum: & rursum alia ad eum finem properantia, quæ suos habent fines seiunctos & proprios.

a *ad libium ciuilem seu de regno Platonis.*

15. Reipublicæ optimæ finis est, finis optimus hominis, quia respublica nihil aliud est, quam ordo ciuitatis, secundum Diuum Thomam, *b* item salus & permanentia eius: finis societatis, bene posse viuere. *Bene viuere*, est iuste & secundum ea, quæ iusta sunt, degere, & sociari. sic enim bene idem, quod iuste, explicat Isidorus. *c* Vlpianus vero Iurisconsult. *d* ius a iustitia dictum, vnde iustum: & ius esse artem boni & æqui, per quam æquum ab iniquo separatur, licitum ab illicito discernitur, & mali boni efficiuntur, vel pœnis vel præmiorum exhortatione, cuius studij duæ dicuntur positiones, nempe veluti materia circa quam versatur: Publicum & Priuatum. *Publicum* quod ad statum rei Romanæ (*hoc est reipublicæ*) generalem pertinet. *Priuatum*, quod ad statum rei priuatæ: sunt enim quædam publice vtilia, quædam priuatim. Publicum ius *in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus consistit*: Priuatum, tripartitum est, collectum etenim ex *Naturalibus* præceptis, aut *Gentium*, aut *Ciuilibus*. Gubernatio in his reipublicæ & in communi & in singulari. Finis autem eius ex præceptis gubernationis & iuris generalibus colligi potest, quæ tria in summa continent & sequi procurant, *honeste viuere, alterum non lædere, ius suum cuique tribuere*. e

b *lib. 1. politic.*

c *lib. 5. etymologiarum c. 25. & in c. ius diuinum, 12 de verbor signif.*

d *in l. 1 de iust. & iure, P.*

16. Quæ omnia continentur sub præcepto & fine bene viuendi, seu iuste. Iustitia itaque omnis reipublicæ pro anima & vita est, vt difficile sit eam constare sine iustitia, *vt ait Aristoteles. f* Et quod puto certissimum, quo magis seiungitur a iustitia, eo magis accedit subuersioni, & à suo nomine recto recedit. Neque inter prædones aut latrones, aut improbos alterius generis, sodalitatesque eorum, quamuis præda sit communio, & scelerum communicatio & conuictus, dixerit quis societatem iustam, quæ ex iustis causis & honestis ex rebus coniungi debet: *g* sed factionem, coniurationem & conuenticula, cuius generis fuerunt sodalitates & congregationes cæcorum & claudorum in arce Iebusæorum, quæ dicitur *ciuitas Dauid*, quæ oderant animam regis Dauidis, qui ipsos sustulit, *h* qualis & erat alia iuxta Thraciam ciuitas dicta πονηρόπολις, id est, *improborum ciuitas*, in quam Philippus collegisse dicitur velut in sentinam, infames ac moribus improbatis, vt sycophantas, falsos testes, præuaricatores, & id genus alios, *vt auctor est Theopompus* i *& Plutarchus. k* Neque latrunculorum coitio, iure hostis inter leges habita est, nec ab illis capti tanquam à republica aut hostibus vel libertatem amiserunt, vt iure postliminij redimi deberent. *l* Hi enim non iustitiæ causa, non bene viuendi, non salutis æternæ, non ad beate viuendum, coeunt sed potius ad iustitiæ subuersionem, ad impietatem & damnationem æternam, non digni titulo hominis, qui ex professo, naturæ, quæ alteri non faciendum quod sibi nemo fieri vellet, & humanitati reluctantur.

e *Vlp. in l. iustitia est, 10. §. 1 de iust. & iure P. Iustit. in § iuris praecepta, eod. tit.*

f *7. polit. c. 14.*

g *In l. communi diuidundo. §. inter prædones, communi diuidun lib. P. 11. 3.*

h *2 Reg. c. 5 v. 6. & sequent.*

i *lib. 13 Philippicarum.*

k *lib. de curiositate.*

l *l. 1. de leg. 3. L. postliminium, d. captiuis & postl. reu. cum similib.*

17. Sunt in alijs societatibus nihilominus, quæ ad bene beateque viuendum conuenerunt, & vitia quædam, & prauæ institutiones, prauique mores, vnde & respublicæ *bonæ & malæ* dicuntur. Cæterum aliquando idipsum non ex malitia, sed ex corrupto ibi degentium & imperantium iudicio, contingit. Omnes enim cuiuscunque generis aut speciei sint respublicæ, principio videntur in eo consenti-

re, vt societates ineant, ad bene beateque viuendum, id enim est opus, vt diximus, & actio propria hominis rationalis: Veruntamen aliter bonum & felicitatem vulgus, aliter sapientes intelligunt. Nam alij voluptatem, alij diuitias & honores asserunt esse & fit sæpe vt ijdem de eodem diuerse opinentur: cum ægrotant sanitatem: cum pauperes sunt, diuitias summum bonum putent. Alij aliter honestum & conueniens arbitrentur pro moribus diuersorum, alij apparens bonum pro bono vero sequantur. Nam bonum quod mouet appetitum, non semper est bonum secundum rei veritatem, sed sufficit vt sit bonum apparens. Vt in republica populari erratur, quod simpliciter putant omnes debere esse pares, cum in republica nulla sit maior inæqualitas, quam illa simplex æqualitas: non minus quam in citharæ fidibus, tonus idem. *Diuersæ* inde species olim & nunc rerumpublicarum, a diuerso modo iudicandi, quid sit honeste, aut bene viuere aut beate: sicque rempublicam, *vt ait Aristoteles, lib 8. politicorum cap. 1.* & seruat & ab initio constituit mos vniuscuiusque proprius: & semper melior mos est causa melioris reipublicæ. Sunt *beatitudines* inter homines imperfectæ in hoc seculo, & priuatim & publice: & vita illis dicitur beata, hoc modo, pro modulo quod sibi in illis placent & delectantur, vel potiora quædam ducant. Ita Plato, tum demum *beatum terrarum orbem* iudicauit, *cum aut sapientes regnare, aut reges sapere cœpissent.* a Et hæc est pulcherrima & difficilis disputatio, quæ à diuo Augustino pluribus discutitur, *b* & apud magistrum sententiarum. c *Mirum*, inquit, *est quum capessendæ retinendæq; beatitudinis voluntas vna sit omnium* *Vnde tanta exsistat de ipsa beatitudine rursus diuersitas voluntatis: non quod eam aliquis nolit, sed quod non omnes eam norunt. Si enim eam omnes noscerent, non ab aliis putaretur esse in virtute animi, ab aliis in voluptate corporis, ab aliis atq; aliis alibi, atq; alibi, dicere porro beate tantum esse viuere, secundum delectationem suam viuere quia omnes ita volunt vt quemq; delectat: id certe falsum est, velle enim quod non deceat, est esse miserrimum. Nec tam miserum est non adipisci quod velis, quam adipisci velle quod non oporteat. Mala voluntate vel miser quisque efficitur, sed miserior cum desiderium malæ voluntatis impletur. Et vt continuo miseri sunt, qui non habent quod volunt, sic & qui habent quod non recte volunt. Ille quippe beate viuit, qui viuit vt vult, nec male aliquid vult. Cum itaque ex his duobus constet beata vita licet in malis sit aliquis bonus, non tamen nisi functis omnibus malis est beatus.. Proinde qui ex hac vita, qui in his miseriis fidelis & bonus est, venerit ad beatam vitam: tunc erit vere quod nunc nullo modo esse potest, vt sic homo viuat quomodo vult. Non enim ibi volet male viuere, aut volet aliquid quod deerit, aut deerit aliquid quod voluerit. Quicquid amabitur, aderit, nec desiderabitur quod non aderit: & omne quod ibi erit bonum erit. & summus Deus, summum bonum erit, & quod est omnino beatissimum, ita fore certum semper erit.* Beatos autem esse se velle, omnium hominum est etiam ethnicorum *vt apud Cicer. d* Beatos se esse velle omnes in corde suo vident, nec vna omnium est fides, qua ad beatitudinem peruenitur. Conati sunt idcirco omnes, qui de republica instituenda serio tractarunt, ostendere non in hoc seculo quærendam esse illam vltimam & absolutam felicitatem, neq; in voluptatibus constituendam cū illæ sæpe alienæ sint à natura hominis rationali, & labores ad virtutem consequendam ardui & grauissimi potius conducant & conueniant: & hoc seculum pene ad singula momenta in nobis mutationes & variationes à iucundis ad tristia, & contra nobis ingerat: quæ nobis prima fronte videntur felicia, statim infelicissima fiant: & contra. Et vt ait Ouid. e

a *Val. Maxim. lib 7. c 2.*
b *Lib 13 de Trinitate, c 3. 4. & 5 & P.*
c *Lib. 4. distin. 49.*
d *pro Hortensio.*
e *3 Metamor.*

-- Scilicet vltima semper
Exspectanda dies homini est, diciq; beatus
Ante obitum nemo, supremaq; funera debet.

18. Atque vt iustitiam colerent mortales, qua ad illam felicitatem vita hæc mortalis instituitur, & suis legibus docuerunt prudentiores animam esse immortalem. & per huius vitæ mortem ad illam felicitatem peruenturam perpetuam, si iuste beneque in corpore vixisset: contra si male, in perpetuam infelicitaté. Ita Plato in volumine de republica circa conclusionem, inducit. Erum quendam, vitæ post duodecim dies redditum, indicantem, *qui status sit animarum corporibus exutarum.* Adiecta his quædam sphærarum & syderum non otiosa descriptio, rerum facies non dissimilia significans, a M. Tullio Cicerone, *in somnio Scipionis.* Et vt ait Macrobius, f *Rerum omnium Plato & actuum naturam, penitus inspiciens, aduertit, in omni sermone suo, de republica institutione proposito, infundendum animis iustitiæ amorem, sine qua non solum respublica, nec exiguus hominum cœtus, sed ne domus quidem parua constabit; ad hunc autem iustitiæ affectum pectoribus inculcandum, nihil æque patrocinaturum vidit, quam si fructus eius non videretur cum vita hominis terminari. Huic vero superstitem durare post hominem non potuit ostendi, nisi prius de immortalitate animæ constaret. Fideq; facta perpetuitatis animarum, consequens fuisse animaduertit, vt*

f *lib 1. in somnium Scipio. cap. 1.*

certa.

uer: illis loca, nexu corporis absolutis, pro contemplatu prob: improbive meriti, deputata sunt. Sic in Phædone, *inexpugnabilium luce rationum, anima in veram dignitatem propria immortalitatis asserta, sequitur distinctio locorum, qua hanc vitam relinquentibus ea lege debentur quam sibi quisque viuendo sanxerit.* Et in Gorgia, *post peractam pro iustitia disputationem, de habitu, post corpus, animarum admonemur.* Dominus noster quoque Iesus Christus, dum vellet idipsum insculpere auditoribus, & mandatorum obseruantiam, iustitiam & caritatem, protulit illis parabolam iudicij animarum post hanc vitam, & pœnas malorum, & præmia bonorum a in diuite, qui hic dum viueret, quotidie epulabatur splendide, indutus purpura & bysso, parum curante de bonis operibus: & in Lazaro mendicante qui iacebat ad ianuam eius vlceribus plenus, cupiens saturari de micis, quæ cadebant de mensa, eius & nemo illi dabat, mortuum enim diuitem refert, sepultum in inferno, in tormentis, postulantem etiam opem Lazari, cruciatum in flamma pœnarum: Lazarum autem in sinu Abrahæ & beatitudinis requie gaudentem & consolatione repletum. Minatur malis & sæpe seueritatem futuri iudicij post mortem corporalem, ignem æternum cum Diabolo & Angelis eius: iustis, pollicetur vitam æternam, *b* admonetque, quod qui bona fecerunt, procedent in resurrectionem vitæ, qui vero mala, in resurrectionem iudicij. c

a *Lucæ, c. 16. maxime v. 19.*

b *Matth. c. 25.*

c *Diui Iohan. c. 5. vers. 29.*

19. Alibi etiam prædicit Christus futurum, *vt animæ, & homines futuri sint in cœlo, velut Angeli Dei.* d *Quodque illi qui digni habebuntur seculo illo, & resurrectione ex mortuis, neque nubent, nec ducent vxores, neque vltra mori poterunt, æquales enim Angelis sunt, & filij sunt Dei cum sint filij resurrectionis.* De homine quoque interdum in Scriptura reperitur, vt testatur D. Augustinus. e *Quod factus sit propter reparationem angelicæ ruinæ:* quod non est ita intelligendum, quasi non fuisset homo factus, si non peccasset Angelus, sed quia inter alias causas scilicet præcipuas, hæc etiam nonnulla causa exstitit, *vt & notauit Petrus Lombardus. f* Ita D. Gregorius. g *Homines ait assumendos in ordine Angelorum, quorum alij assumentur in ordine superiorum, qui scilic. magis ardent caritate: alij in ordine inferiorum, qui scilicet minus perfecti sunt.* Et sic conueniunt quidem, *vt idem ait,* interpretans supernam illam ciuitatem ex angelis & hominib. constare, *verum, inquit, ad illam credimus tantos humani generis ascendere, quantos illic contigit angelos post lapsum aliorum remansisse,* sicut scriptum est in cantico, h *statuit terminos populorum iuxta numerum angelorum Dei.* à quibusdam autem putatur, quod homines reparentur iuxta numerũ angelorum, qui ceciderunt, vt illa cœlestis ciuitas nec suorum ciuium numero priuetur, nec maior copia regnet. Quod Diuus August. i sentire videtur, hoc asserens, *de hominib. amplius saluari quam corruerit de Angelis, sed non minus.* k

d *Vt D. Matthæi c. 22. v. 30 Marci 12. v. 25. & Lucæ c. 20. vers. 35.*

e *Li. 2. de ciuita. Dei. c. 1. & in enchiridio cap. 29.*

f *Lib. 2. sententiarum patrum dist. 1 litera i.*

g *Homil. 35 super 15 c. Diui Lucæ.*

h *Deuteronomii cap. 32.*

i *In enchiridio, cap. 29.*

k *Idem li. 22. de ciuit. Dei c. 1. quod explicat Magister sententiarum li. 2. dist. 9. litera g h. i.*

DE REPVBLICA, LIBER SEXTVS, SIVE DE PRINCIPATU & PRINCIPE.

De necessitate principatus, & quod dominari, & subijci, necessarium & vtile sit societatis humanæ, & Dei naturaque legibus conueniens.

CAP. I.

DE principatu, seu dominatione acturis, prior nobis expedienda est quæstio, quæ controuertit, num imperare, & dominari, vtile & necessarium sit reipublicæ, aut societati humanæ. Atque partem adfirmatiuam paucis conabimur confirmare rationibus, ne perperam instituta de principe tractatio videatur.

I. *Primum* itaque Deus cum mundum condidisset tanquam vniuersitatis Dominus, singulis & quibuscunque creaturis proprios & sui generis principes statuit, ipsis quoque arboribus ac fontibus & fluminibus, & reliquis quæ fecit. Ita constituit angelis, angelum principem: & spiritibus, spiritum: syderibus, sydus: dæmonibus, dæmonem: auibus, auem: bestijs, bestiam: serpentem, serpentibus: piscem, piscibus: hominibus hominem, qui est CHRISTVS IESVS. Vt hisdem fere verbis ait Diuus Petrus, *apud Diuum Clementem.* l Sicque imperare, regere, subijci, regi & gubernari consentaneum est iuri naturæ, diuinoque & humano gentium & ciuili conuenit, vt aliter pro monstro haberi possit non minus quã videre corpus sine capite, & caput sine membris legitime & conuenienter ordinatis, aut cum defectu illorum. Vtile maxime singulis, quæ sibi sufficere nequeunt, ab aliquo iuuari & conseruari, & id melius dicitur, quod cum sibi sufficit, & aliis prodesse potest: & quo magis bonum communicatum eo melius præstantiusque est.

l *Lib. 1. recognitionum.*

II. 2. Secundo tanta tamq; admirabilis etiam est huius mundi diuersitas, ex quatuor elemẽtis contrariatum qualitatum spiritualium & corporalium rerum substantijs constans, vt nisi aliqua symmetria subordinationis colligaretur, & certis legibus subiectionis & regiminis temperaretur, cõfusione sua breui tem-

pore præstantissimum & amplissimum orbis opus, consumendum esset: nec possent partes tam diversæ in eo perseverare, si singulæ vellent per se promiscue & indifferenter opera sua perficere, atq; potestas potestati æquali occurrens, perpetua discordia & irreconciliabili omnia pessundaret, alienaq; quæ regere non novit, nec conveniunt, usurparet cũ sua pernicie. *Omnia sine priore præposito confusa sunt, & dum unusquisque secundum voluntatem suam cogitat vivere, regulam cognoscitur omittere disciplinæ*, ut est apud Cassiodorum. a

a Lib. 7. variarum cap. 16. in formula ...itiva insulana & ...siva.

III. 3. Tertio notatur singulari descriptione, in libro Iudicum *cap. 17. vers. 6. & cap. fin. vers. fi.* pro radice malorum omnium quæ eo tempore grassabantur inter Iudæos, *quod in diebus illis non erat Rex in Israel, sed unusquisque quod sibi rectum videbatur, hoc agebat.* Et in ultionem maximam scelerum, minatur Deus populo per Esaiam cap 3. boni principis privationem: *Auferet*, inquit, *Dominus fortem, virum bellatorem, & iudicem, & prophetam, & ariolum, & senem, principem super quinquaginta honorabilem vultu, & consiliarium, & sapientem de architectis, & prudentem eloquij mystici: Et dabo pueros principes eorum, & effœminati eorum dominabuntur.* Quod explicans ibidem D. Chrysostomus. *Nihil usquam*, inquit, *est, nihil intractabilius republica quæ vacat principatu, quemadmodum neq; periculosius est quicquam, navi suo destituta gubernatore.*

IV. 4. Rursum quarto loco ordo necessarius in omnibus. Conservationem etiam vel durationem rerum omnium, consistere in illa ordinationis, & subiectionis concordia, docuit pulchre his verbis Bonifacius 2. *epistola ad Eulalium, relata à Gratiano, in cap. 7. ad hoc dispensationis. 89. distinctio. Ad hoc*, inquit, *dispensationis divinæ provisio, gradus diversos & ordines constituit esse distinctos, ut dum reverentiam minores potentioribus exhiberent, & potiores minoribus dilectionem impenderent, vera concordia fieret, & ex diversitate contextio, & recte officiorum gereretur administratio singulorum. Neque enim universitas alia poterat ratione subsistere, nisi huiusmodi magnus eam differentiæ ordo servaret. Quia vera quæque creatura, in una eademque qualitate gubernari vel vivere non potest, cœlestiumque militiarum exemplar nos instruit: quia dum sunt Angeli, & sunt Archangeli: licet quia non sunt æquales, sed in potestate & ordine, sicut nostis, differt alter ab altero.*

5. Neq; potest respublica sola æqualitate arithmetica constare: sed sicut ex contrariis elementis, syderumque oppositis moribus mira harmonia temperatus est mundus, ita diversis hominum studiis, gradibus, ordinibus, qualitatibus & conditionibus constat respublica. Et sicut ex diversi toni fidibus, ad Symmetriam intensis, sonus dulcissimus oritur & melodia suavis, gravibus, mediis & acutis coniunctis: ita concentus ex societate in republica imperantium, & obedientium, divitum, pauperum, artificum sedentariorum, & id genus diversorum graduum personarũ statu, quam suavissimus oritur, & conveniens si ad concẽtum reducatur, efficitur concordia laudabilis, felix, & pene divina & durabilior. *Ratio*, quia ita, quod uni voci deest, ex alia suppletur, & quod uni deest ab alio communicatur. Neque bona harmonia nasci potest ex chordis unius toni, ut rideatur, chorda qui semper oberrat eadem, nec respub. posset consistere si omnes essent æquales. Non possunt etiam esse divites omnes. Nam dum non possent subsistere, cum sibi mutuo contemnerent obsequi aut inservire, quod non faciunt pauperes. Atqui si omnes æquales, singuli pro arbitrio vellent alios regere, & alij recusarent regi. hincq; esset facilis discordia, & ex discordia dissolutio societatis, nullus esset gradus virtutis, nullus meritorum, & sequeretur ut ipsa æqualitas esset summa inæqualitas, *ut ait Plato.* b

b In 6. de lege.

V. 6. Quinto à privatione cognoscitur melius habitus, & ex columnarum vel fundamentorum deiectione, corruente ædificio cognoscimus causam præcipuam status ædificij, in illis ponendam esse. *Porro* apparet dissipatio facilis societatis humanæ, si tollas vinculum quod componitur ex quinq; ducibus qui eo subordinantur, nempe ex *Deo, sacerdote, rege, doctore, lege.* Deus omnia dirigit & conservat & perficit: *Sacerdos* in his, quæ ad animam & cultum divinum pertinent, Dei vicarius est. *Princeps* in temporalibus Dei vices agit, populumque sibi commissum regit, leges præscribit, *doctor* eas docet. Lex autem est veluti norma & regula ad quam emendantur, & fiunt actiones populi: ex illis omnibus securitas, pax, & abundantia: his sublatis, incerti mores depravati, omnia perversa, cæcutit populus sine luce. Quare inter signa iræ maximæ Dei & ruinæ populi proximæ, quando hic vel alter illorum privatur, *ut paulo ante docuimus ex Esaia cap. 3.* Et iterum admonuit spiritu Dei Azarias propheta factus in occursum Asæ regis Iudæ, c *transierunt*, inquit, *multi dies in Israel, absque Deo vero, absque sacerdote, absque doctore, absque lege. In tempore illo, non erit pax egredienti & ingredienti, sed terrores undique in cunctis habitatoribus terrarum. Pugnabit enim gens contra gentẽ, & civitas contra civitatem, quia Dominus conturbabit*

c 2. Paral. 15.

turbabit eos in omni angustia. Similis confessio Azariæ, Daniel.cap.3. iusta iudicia Dei concludens, *vers.31. Omnia*, inquit, *quæ induxisti super nos, & vniuersa, quæ fecisti nobis, in vero iudicio fecisti*, &c. Et postea, vers.37. *Quia Domine imminuti sumus plus quam omnes gentes, sumusq; humiles in vniuersa terra hodie propter peccata nostra. Et non est in tempore hoc princeps & dux, & Propheta, neq; holocaustum, neq; sacrificium, neq; oblatio, neq; incensum, neq; locus primitiarum coram te, vt possimus inuenire misericordiam tuam, &c.*

VI. 7. Sexto docuit exemplo seu apologo, salutem populi consistere in bonis monitoribus, & principibus. Æsopus, *vt refert Magnus Planudes in eius vita: Quo tempore*, inquit, *animalia inter se loquebantur, lupi bellum ouibus intulerunt, vna vero cum ouibus canibus præliantibus, ac lupos arcentibus: lupi legato misso dixerunt ouibus, si vellent viuere in pace, & nullum suspicari bellum, vt canes sibi traderent: oues vero, cum ob stultitiam persuasæ essent, & canes tradidissent, lupi canes dilacerarunt, & oues nullo negotio interemerunt.* Cuius apologi epimythium & significatio est, facile exponi prædæ inimicorum ciues, qui principe carent. Quod & accidit reipsa pluribus populis, qui sublatis vel stultitia vel furore ducibus, hisque expulsis aut necatis, hostibus vicinis facti in prædam, & grauiori iugo pressi fuerunt, sine rectore nutantes, vt naues sine clauo ad scopulos colliduntur, omnibus ventorum flatibus cedentes, impulsæ.

VII. 8. Nec prætermittendum est septimo loco, vim, virtutem, aut potentiam esse quandam in rebus omnibus, quæ habet innatum infirmioribus dominari & imperare, vt inferioribus innatum quoque videtur parere: & quamuis inter res eiusdem generis æqualitas substantiæ sit, tamen vltra, quippiam in vno indiuiduo perfectius, quam in alio est. Nam etsi natura ex bonis bonos producere velit, tamen non semper id assequitur, & semper id, quod superat etiam in eodem genere boni, in excellentia est alicuius boni, & vis freta potentia, ita vim aliis potest inferre. In homine animus dominatur in corpus, & in eum habet dominicum imperium: mens vero in appetitum, ciuile & regium. Animal constat anima & corpore, quorum vnum imperat, aliud paret secundum naturam. In masculo & fœmina, alter melior secundum naturam imperat, altera deterior, & paret. Consideramus autem naturam non in corruptis, sed in his, quæ magis se habent secundum naturam. Nam in prauis aut male dispositis, inuenietur corpus imperare animo, & aliquando mulier imperabit marito: sed hæc ex corrupta natura oriuntur: vt & aliquæ respublicæ confusæ, sine ordine & ratione degunt.

9. Octauo, inuenietur in his, quæ expertia VIII. sunt vitæ, quoddam adhuc imperium instar harmoniæ, quia sibi inuicem cedunt, & subordinantur. In summa, principatus forma virtutis aliqua est, vel potentia, *vt ait D. Thomas.* a eaque potentia vel est intrinseca indita naturæ, vel adiuncta & accidentalis, externa, & vt superior vel diuina. Prouerbium refert Artemidorus Daldianus: b *Quicquid dominatur, vim habere Dei, quia etiam non est potestas, nisi à Deo.* c Dicebat quoque Plato, d *magis conducere, non solum puero, sed etiam viro, regi à meliori, quam regere.* In omni elementorum concordia in subiecto corporali, vnum elementum ceteris mixtis dominari necesse est concorditer. In essentia vegetatiua, quod vegetat & nutrit, quodve reliquis commixtis & corporis constitutioni imperat, & si alia contumacia sunt, nec recipiant eius potestatis facultatem vel imperium, statim contabescunt. In substantia item sensitiua anima illa sita facultas sentiendi, vt dominatrix viuit in corpore, & imperat elementis, & vegetatiuæ, vt inferiori, in rationali anima, nisi rationis facultas dominetur, confunditur eius substantia. Sicut in mundo Sol vnus inter alios Planetas & sydera rex, & qui aliis vim & potestatem distribuit & confirmat, & auget innatam: inter angelos & in illa hierarchia cœlesti, angeli & spiritus spiritibus subordinantur etiam, *vt diximus*: & omnium tandem vnus monarcha absolutæ potestatis est Deus, qui omnibus imperat, nec plures, quam vnus.

a *In 4. lib. politic. Arist.*

b *Lib 2. de somniorum interpretatione, c 73. & 74.*

c *ad Rom. 13.*

d *lib 5. in Alcibiade primo.*

10. Nono vere etiam necessarium princi- IX. patum inter homines dicemus; si consideremus superbiam hominis, quæ nisi fræno quodam rationis & legis, ab aliquo, qui eam facultatem & principatum habeat præscribendi, cohibeatur, & seipsum in baratrum perditionis corporis & animæ præcipitem dat; & rebus omnibus, dum putat omnia sibi licere, abutitur. Et proinde Dauid ad Deum dicebat: e *Constitue, Domine, legislatorem super eos, vt sciant gentes, quoniam homines sunt.* Datur & vtilitas, Psalm.83.vers.7. ibi: *Etenim benedictionem dabit legislator, ibunt de virtute in virtutem, videbitur Deus deorum in Sion.*

e *Psal. 9. v. 21.*

11. Decimo, Plato f septem dignitates se- X. cundum naturam proponit, imperandi & parendi, tam in ciuitatibus, seu magnis, seu paruis, quam priuatim in domibus: ex quibus aperte colligitur, principatum fere in omnibus

f *de legib. vel de legumlatore, Dialog. 4. siue lib. 3.*

bus necessarium, tam priuatis, quam publicis societatibus requiri: *Prima*, recta ratio est, vt pater & mater, & omnino genitores vbique imperent natis. *Secunda*, vt ignobilibus generosi. *Tertia*, iunioribus seniores. *Quarta*, domini seruis. *Quinta*, potentiores dominentur, imbecilliores seruiant: vbi principatus necessarius, & admodum secundum naturam, qui & in omnibus animalibus reperiatur, *secundum Pindarum Thebanum*. *Sexta*, qua ignorantes sequi iubentur, prudentes autem ducere atq; dominari, quod & imperium non præter naturam, sed secundum naturam legis est, & sponte susceptum, nec violenter fit. *Septimum*, principatum ad sortem aliquam producit, quod cum Dei gratia & felicitate quadam contigit, iustissimũ, vt quem sors elegerit, imperet: ille vero, quem repulerit, pareat.

Concludit etiam Stenidas in fragmento, de regno: *οὐδὲν ἄνευ βασιλέως καλὸν, οὐδὲν ἄναρχον*, id est, *nihil pulcrum, honestumve ducendum, sine regno, aut principatu*. Regere est de dictamine rationis, & respicit magis commune, quam particulare in principatu. Ideo melius regimen aliquando plurium, quam vnius: quo magis enim bonum diffusius, eo melius.

XI. 12. Vndecimo, vtemur Dei exemplo, & forma gubernandi, quam suis præscripsit. Nec argui potest sapientia Dei, quæ tot gradibus prudentiam hominum excedit, si vlla licita sit comparatio, quot distat creator à sua creatura, immortalis, omnipotens, ab homunculo fragili & mortali: Deus à non Deo: ipse autem Deus nunquam populum, quem sibi dixit & fecit peculiarem & electum, Deut. cap. 7. nempe Israeliticum sine duce & principe voluit esse in terra, nisi si quando illius pertinacem ingratitudinem coërcere decreuisset, & ideo suscitauit illis ducem Moysen, Iosuam, & alios, de quibus *in libru Iudicum*: & postea reges, *vt habetur in libris Samuelis & Regum*.

XII. 13. Duodecimo, constitutio regis inter homines, est conformis iuri naturali: repræsentat enim gubernationem mundi ab vno Deo, inter ea, quæ alio atque alio modo contingere maxime possunt. Nam in quibuscunque certus est propositus finis: quando aliter atq; aliter res procedere potest, necessaria est quędam directio, ne in alterutram partem à fine declinetur, & consequenter, opus est directore: vt nauis nunquam portum certum & propositum appellet, si ventis exposita, à certo & perito nauta eò non dirigatur, nec peruenitur ad locum, nisi iter ingrediamur, & de via à sciente eam doceamur. Finis hominis vitæ, est vita æterna, quam omnes, qui ratione vtuntur, appetunt, vt felicitatem omnibus bonis absolutam.

Pro hoc fine obtinendo & multa præcepta à Deo, & prudentibus, eius auctoritate præscripta, vt bene viuamus. Neq; autem bene viuere sine societate homo potest. Sic enim, dum nascitur, omni auxilio destitutus, in terram proiicitur, vt sibi subuenire nequeat, nisi alio mediante & iuuante: & postquam enutritus corpore, nec animi lumen exserere potest, nisi vel intus, vel extra in societate doceatur. Id autem bene fieri nequit absque duce & principe, qui imperare possit illi, & cui ipse obedire necessario debeat. Omnia animalia vnus homo regit: hominem, in ipso diuinior pars, anima: in ipsa anima duæ partes, irascibilis, & concupiscibilis, moderamini rationis subiici debent. Inter membra corporis vnum est præcipuum, cuius arbitrio omnia reliqua mouentur, siue illud sit caput, vel vt alij, cerebro cognatum cor. Vt Deus vnus imperat in magno mundo, sic tanquam diuina anima in microcosmo, seu in homine paruo mundo. Vt anima rursum in corpore, sic princeps in sua republica, tanquam in proprio corpore, cuius membra sunt, qui in ea degunt. Finis hominis.

14. Decimotertio rursum perpendamus naturam ipsam hominis, qui pondere corruptionis continuo deprimitur, donec ad vltimam periodum peruenerit: quomodo pronus ad malum ab adolescentia sit. Consideremus cum ea imperfectione liberum eius arbitrium ad bonum aut malum: & cum illa perfectione animalis, quod constat anima & corpore, notemus necessitatem, quæ cogit hominem homini coniungi per societatem. Certe hæc nos admonent, superbiam hominis & malitiam quodammodo naturalem, non posse tuto sine rectore, sine lege perseuerare diu in conuenienti societate. Non est autem arbitrandum, Deum Optimum Maximum, qui pro sua prouidentia cuncta sapienter creauit, & conseruat, homini, cuius gratia cetera condidisse dicitur, in hac tam necessaria re ei defuisse, quin quemadmodum bestiis & ceteris rebus hominem præposuit gubernatorem, eidem ipsi suum saltem imperium impertiuerit. Nam & certe oportuit hominem superiori causa regi, cum propter superbiam suam contemnat simili homini parere. Quemadmodum & Plato in Critia ait, *occulta quadam persuasionis inspiratione fuisse homines gubernatos, gubernandosq; similiter, quoties ab inferioribus vacantes motibus sese superioribus subiecerint perducendos*: vt & quando aliquis ex mortalibus sine Deo dominabitur, tamdiu laboriosa XIII.

mul-

miseraque vita erit: quasi frustra vigilaturus sit quilibet ciuitatis custos, nisi Deus custodierit ciuitatem. Anarchia seu defectus præpositi generat inconditum rerum statum, quem dixerunt ἀναρχίαν, vel ἀνηγεμονίαν. Ita diuinius quippiam ipsis hominibus, quod hoc procuret, necessarium est, & quod possit humanæ tranquillitatis statum continere. Idque idem Plato *lib. 4. de legibus* animaduertit, & proinde Deum dedisse humano generi, qui præessent, quosdam heroas præstantioris animi.

XIV. 15. Quartodecimo, societas humana habet speciem fraternitatis, *vt ait Vlpianus.* a *Cicero.* b facit & respublica vnum corpus collectum ex pluribus hominibus, tanquam ex membris se mutuo iuuantibus: c ita populus vnum corpus, & legio, & grex, *apud Pomponium Iurisconsult.* d Pro monstro autem habetur, videre fratres sine patre, corpus sine capite. Sicuti in Æthiopia Blemmyes inter monstrosos homines annumerantur à Plinio, e quod tradatur *eos sine capite esse, & oculis pectori affixis.* Idipsum & diceremus reipublicæ corpus monstrum, priuatum ductore & principe, qui pro capite ei est. Quo etiam argumento, portentorum & monstrorum interpretes futurorum præsagi, Magi, quo tempore Roxanes puerum capite carentem peperit, & Cambysi dixerunt prodigij eius significationem esse, nullum regni successorem ab eo relictum iri, *vt refert Photius ex lib. 12. Ctesiæ Cnidij.*

a *in l. verum, & pro socio. lib 17. P. tit. 2.*
b *pro Roscio Amerino*
c *L. 1. quod cuiusq; vniuersitatis nomine, & e lib. 3 P. tit. 4.*
d *in l. rerum mixtura. 30. de vsucapionib. lib. 41 P. tit. 1.*
e *lib. 5. c. 8.*

XV. 16. Quindecimo, poterunt clarius resoluere idipsum Christiani, si quidem credant, legislatorem nostrum Dominum Iesum Christum esse Deum, & si Deum verum per Prophetas, & sacræ paginæ Amanuenses veritatem sine errore propalasse velint, fidem auctoritati diuinarum literarum concedere: quibus docemur & iubemur reges habere, sequi, honorare, illisq; inseruire, vt in Exod. f *Diis non detrahes, & principi populi tui non maledices.* quod firmauit D. Paul. g

Et iterum idem ad Romanos, cap. 13. *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit: non enim est potestas, nisi à Deo: quæ autem sunt, à Deo ordinata sunt.* Et postea: *Reddite ergo omnibus debita, cui tributum tributum: cui timorem timorem: cui vectigal vectigal: cui honorem honorem.* Subscripsit D. Petrus: h *Subditi estote omni humanæ creaturæ propter Deum: siue regi, quasi præcellenti: siue ducibus, quasi ab eo missis, ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum.* Et iterum D. Paulus: i *Admone illos principibus & potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse.* Et rursum: k *Obsecro igitur primum omnium obsecrationes fieri, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, & qui in sublimitate constituti sunt.*

f *cap. 22. v. 28.*
g *Act. cap. 23. vers. 5*
In 1. ad Thessalon. 5. c. v 12.
h *1. Epist. c. 2.*
i *ad Tit. c. 3.*
k *1 ad Tit. 2.*

Atque Baruch: l *Orate pro vita Nabuchodonosor Regis Babylonis, & sub vmbra Balthasar filij eius, & seruiamus illis multis diebus, & inueniamus gratiam in conspectu eius.*

l *cap. 1. v. 11.*

De errore eorum, qui dominationem & principatum spernunt. CAP. II.

CVm iam necessitatem & vtilitatem gubernationis & principatus docuerimus, reliquum est, vt paucis declaremus, eos valde errare, & aduersus naturam & vtilitatem societatis humanæ peccare, qui dominationem spernunt, & principatus, & principes: quos Diuus Iudas, m *ignis æterni* dixit *fore participes*: sunt enim peiores animalibus brutis, quæ suos pastores diligunt & sequuntur alacriter, sibique ex genere aut specie sua pleraque ducem & regem eligunt. In apibus princeps & rex vnus: & duce prehenso, totum tenetur agmen: eoque amisso, totum dilabitur, migratque ad alios: esse sine rege vtique non possunt: inuitæ autem duces interimunt, cum plures sunt, potiusque nascentium domos diruunt, *vt obseruauit Plinius.* n Consentit Aristoteles, o vbi & notat, grues quoque sub duce agere: *sicut Plin lib. 10. cap. 23. & de vtrisq; D. Hieronymus ad Rusticum Monachum* p Nec minus prodigium est, videre hominem sine capite, quam plura in vno videre capita. In societatis humanæ corpore, plura membra diuersis officiis intenta. Si nullum porro est ibi caput, vbi sunt membra: & si plura sunt capita, vbi membra: & ideo rectissime sub Carolo Magno Concilium Moguntinum habitum, c. 22. statuit, *nulla ratione clericos aut sacerdotes habendos, qui sub nullius Episcopi disciplina & prouidentia gubernentur, eosq; iuxta priscam consuetudinem Ecclesiæ acephalos nominandos.* q Et Paschalis II. voluit, *vt qui sub nemine se dicit esse, non tueatur eorum priuilegiis & beneficiis, qui subiiciuntur.* r

m *in Epist. v. 8.*
n *lib. 11. c. 17.*
o *lib. 1 de hist. animal & alibi*
p *Epistol. 4. quem refert Gratianus in can. 41. in apibus, 7. q. 1.*
q *vt refert Gratianus, c. E. nulla ratione, 93. dist.*
r *in c. 18. ab abbatibus 18. q. 2.*

2. Appellantur filij Belial, & sine iugo, qui despexerant electum Regem Saulem, nec ei obtulerant munera, dicentes, *Num saluare nos poterit iste? 1. Reg cap. 10. in fine,* vbi explicatur, *filios Belial dici homines sine iugo diuinæ legis & disciplinæ.* Notum & iudicium Chore, Dathami & Abyronis, quos ignis consumsit, & terra partim viuos absorpsit, quod murmuras-

murassent aduersum Moysen, principem à Deo constitutum. a Nec ignorant vel leuiter doctrina Christiana tincti, b inter beneficia & benedictiones, quæ pollicitus est Deus seruo suo fideli Abrahamo, illud adiectum: *Faciam te crescere vehementissime, & ponam te in gentibus, regesq; ex te egredientur.* Audiamus & principatum, & causam, & vim, & potestatem ex Deo hominibus comprobari, ex cap.17. Ecclesiastici, in hæc verba, dum agitur de beneficiis, quæ contulit Deus hominibus, inter alia vers.9. *Addidit illis disciplinam, & in legē vitæ hereditauit illos. 10. Testamentum æternum constituit cum illis, & iustitiam & iudicia sua ostendit illis. 11. Et magnalia honoris eius vidit oculus illorum, & honorem vocis audierunt voces illorum, & dixit illis: 12. Attendite ab omni iniquo. Et mandauit illis vnicuiq; de proximo suo. 13. Via illorum coram illo sunt semper, non sunt absconsa ab oculis ipsius. 14. In vnamquamque gentem præposuit rectorem, & pars Dei Israel facta est manifesta, &c.* Rursum Deuteronom. cap.32. vers. 7. & seq. *Memento dierum antiquorum, cogita generationes singulas: interroga patrem tuum, & annuntiabit tibi: maiores tuos, & dicent tibi. Quando diuidebat altissimus gentes: quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Israel. Pars autem Domini, populus eius, &c.* Et D. Paul. c *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Non est enim potestas, nisi à Deo, quæ autem sunt, à Deo ordinata sunt. Itaq; qui resistit potestati, ordinationi Dei resistit: qui autem resistunt, ipsi damnationem sibi acquirunt*, & cetera, quæ sequuntur.

a Num. c.17. & 18.
b ex cap. 16. Genes. vers. 6.
c 1. ad Rom. 13. vers. 1.

3. Obiiciunt quidam, quod si dominationi cuipiam inseruiendum sit, satius sit Dei principatum solum retinere: quum melius sit, *habere Deum, quam hominem principem*, quod ipse sapientia omnibus antistet, prouidentia sua rectissime cuncta gubernet, omnia, quibus egemus, nouerit certissime, cunctis prospiciat, sine vllius resistentia aut obiectione, vt neque ex duobus passeribus vel vnus cadat sine eius voluntate aut prouidentia. d Cumque omnium, etiam minimorum sit solicitus, multo magis ei cura est de hominibus, maxime de nobis Christianis, quod fecit sibi gentem sanctam, regale sacerdotium, populum acquisitionis, *vt ait D. Petrus.* e Cumque etiam nobis dederit legem Euangelicam immediate per filium suum Dominum nostrum Iesum Christū, qui & dixit: f *Ego vobiscum sum vsq; ad consummationem seculi*, nempe quod semper assistat Ecclesiæ suæ, & eam continue dirigat per occultas Spiritus sancti suggestiones. Et proinde videtur illi fieri iniuria, eligendo alium præter illum principem: idque videretur firmari ex *cap.8. libri 1. Regum*, quo loci, dum populus petiisset sibi dari regem a Samuele, qui eos præiret, more cetera um nationum consultus Deus Samueli respondit: *Non te Samuel abiecerunt, sed me, ne regnem super eos*: doceturque miraculo, cap. 12. eiusdem libri, *peccasse populum in petendo rege*, cum Deus antea eis immediate dominaretur.

d D. Matth. cap.10. vers. 29. D. Luc. 12. v. 6.
e 1. Epist. c. 2.
f D. Matth. cap. fin.

4. Melius etiam est, obedire Deo, quam hominibus. g

g Act. c. 5.

5. Videretur & impossibilis dominatio hominis in homines propter paritatem naturæ eius, qui dominari vult, cum his, quibus vult imperare. Sunt enim eiusdem fragilitatis, omnes obnoxij erroribus, cupiditatibus, & similibus humanis affectibus, imo & peiores fiunt principes, subditis contumeliosiores, superbiores facti opibus subditorum, arbitrio libero peccandi, dum non verentur castigationem aut pœnam. Ex quibus & palam est, labente libertate in peccandi consuetudinem, natas tyrannides populorum oppressiones: exque ambitione imperandi, prædia, ciuitatum subuersiones, pagorum incendia, mulierum & virginum stupra, & reliqua mala, quæ ex cupiditatibus & pertinacia vel duorum inimicorum principum vniuersas prouincias depopulantur, & desertas ab incolis & viuentibus reddunt, vt satius videatur carere principe, quam ob vnius principis stoliditatem, iram, vindictam, tot clades, neces, populationes, incendia, famem, & misera reliqua pati. Possunt & in medium adduci respublicæ, quæ ex sola democratia feliciter administratæ sunt sine principe aut rege.

6. His alia similia addi possent, quæ prætermittimus, contenti veritatis lumen ostendisse, per quod facile ea, quæ tenebrarum sunt & erroris, delegi possint. Neque Dei omnipotentiæ prouidentiæ vel dispositioni, quam non solum de nobis, sed de aliis cunctis constituit, repugnare putamus, si adhuc sint principes homines regentes, & ita in illos imperium habentes. Non secus quam non repugnat Solem, Lunam, stellas, elementa, dominari corporibus inferioribus, & Angelos sanctissimæ hierarchiæ ministerium Deo & hominibus, in eius laudem & honorem præbere. Sic enim Deus operatur per media, vt ideo nil suæ potestati & maiestati detractum dicatur. Quare tēpore, quo eduxit populū suum ex Ægypto principē visibilem populo Moysen præfecit, & elegit Iosuam, & alios iudices,

tes, per quorum manus & velut instrumenta, suæ virtutis exercuit principatum. Et quamuis Deus & Dominus noster Iesus Christus immediate dederit nobis legem, & adhæreat Ecclesiæ, & per Spiritum sanctum illam continue instruat & defendat, nihilominus dedit pastorem & vicarium visibilem sui gregis summum, D. Petrum, cui commisit pascendas oues, Diui Iohannis c. f. *Constituit doctores, Apostolos, Euangelistas, principes seculares*, vt dictum antea, qui eius potestate & gladio vtantur, sceleraque emendent & puniant. Et vt in spiritualibus minister vicarius Dei cum potestate à Deo data, non potest citra blasphemiam & impudentem calumniam reiici; sic nec in temporalibus princeps: minister enim Dei est. a Et Christus, dum viueret, non improbauit potestates Cæsaris, dicens: *Reddite, quæ sunt Cæsaris, Cæsari, quæ sunt Dei, Deo.* b

a *ad Rom. 13.*

b *Matth. cap. 22. vers. 21. & Luc. 20. v. 22.*

7. Quod autem adfertur, de responso Dei contra populum petentem sibi dari regem, *1. Reg. cap. 8.* satis apparet, populum quidem non peccasse petendo sibi dari regem: nam & filij Samuelis male iudicantes, & opprimẽtes populum, causam iustam videbantur dare populo, petendi gubernatorem & ducem alium, *vt habetur in principio cap. 8.* Verum in eo peccauerunt, quod postulauerint sibi dari regem ex more nationum idololatrarum. Nam lex de rege creando lata, Deut. 17. à Deo, habebat alias circumstãtias, quam leges regum gentium. Deus modum regnandi præscripserat regibus: illi volebant sibi dari regem more nationum, ex quo absoluta reges vtuntur libertate & potestate: quæ quia nullis cancellis definita est, transit sæpe in tyrannidem. [illegible] Luc. 22. c. *Reges gentium dominantur eorum*, &c. Ita sermo petitionis regis, vt iudicaret eos, sicut & gẽtes, displicuit merito Samueli, & Deo, non autem sola petitio regis. Quamobrem, *cap. 12. 1. Regum*, coarguit Deus miraculo peccatum populi, & orante Samuele pro populo, dimittitur peccatum, retinetur autem regnũ, & rex vngitur, cum ea protestatione, vt ob electum regem non cederent à Dei timore & obedientia, ni vellent cum suo rege à Deo acriter affligi: quemadmodum & *cap. 15. 1. Reg.* post inobedientiam Saulis Regis vncti, dictum est illi per Samuelem: *Scidit Dominus à te hodie regnum Israel*, &c. Et rursum, cum electus est Dauid, *cap. 16.* datum est ei regnum Israel, pro se & suis successoribus filiis, quod non fuisset factum, si regis creatio Dei imperio & potestati repugnasset.

8. Neque repugnat, habere regem, & obedire Deo. Non videtur rex dictus, nisi à *regendo*: regere autem dicitur, quando iuxta mandata Dei, qui eum præfecit, statuit & imperat: alioquin si aduersus ea agit, abutitur auctoritate sibi concessa: & tunc melius certe est obedire Deo, quam hominibus: nempe, quando mandata principis repugnant mandatis Dei, non aliter. Idipsum dicendum & de summis Pontificibus & Imperatoribus, si contraria fidei Christianæ & legi diuinæ iuberent, quod docetur pluribus sanctorum auctoritatibus: c nec pigebit pulcerrimam diductionẽ D. Augustini referre, quam ex libro 6. de verbis Domini, transcripsit Gratian. d *Qui resistit*, inquit, *potestati, Dei ordinationi resistit. Sed quid, si illud iubeat, quod non debeas facere? hic sane contemne potestatem, timendo potestatem. Ipsos humanarum legum gradus aduertite, si aliquid iusserit curator, nonne faciendum est? tamen si contra proconsul iubeat, non vtiq; contemnis potestatem, sed eligis maiori seruire: nec hinc debet minor irasci, si maior prælata est. Rursus si aliquid ipse proconsul iubeat, & aliud iubeat Imperator: nunquid dubitatur, illo contemto illi esse seruiendum? ergo si aliud Imperator, & aliud Deus, quid iudicatis? solue tributum, esto mihi in obsequium: recte: sed non idolio, in idolo prohibet. Quis prohibet? maior potestas, da veniam, tu carcerem, ille gehennam minatur. Hic iam tibi assumenda est fides tua, tanquam scutum, in quo possis ignita iacula inimici exstinguere.* Et D. Ambrosius: e *Iulianus exstitit infidelis Imperator, nonne exstitit apostata iniquus idololatra? milites Christiani seruierunt Imperatori infideli: vbi veniebatur ad causam Christi, non agnoscebant, nisi illum, qui in cœlo erat: quando volebat, vt idola colerent, vt thurificarent, præponebant illi Deum. Quando vero dicebat, producite aciem: item, contra illam gentem, statim obtemperabant. Distinguebant Dominum æternum à domino temporali, & tamen subditi erant propter Dominum æternum etiam domino temporali.* Hæc Ambrosius. f

c *in c. si quis* [illegible] *et. &c. sqq. 4. sub 11. q. 3. apud Gratianum.*

d *in c. 97. ea-dem 11. q. 1.*

e *in Psal. 124. aduers. quo-niam non de-relinquunt, &c.*

f *qui refertur à Gratiano in can.* [illegible] *Imperator 94. & in c. Imperatores si in errore sit. §. Iulianus. 11. q. 3.*

9. Quod autem obiicitur de arbitrio absolutæ potestatis, quod facile in tyrannidem & oppressionem populi labatur, & quod ipsi principes obnoxij sint vitiis, & aliis, quibus subditi quoq; corrumpuntur: nec hoc ipsum diffitemur. Ceterum principatum magis curæ Deo esse, quam priuatum statum, liquet vel ex eo, quod dominatio hæc à Deo dependeat, & sit in ea quoddam signaculum virtutis Dei, quo perterreantur ferociores, & impij emendentur: quemadmodum in principibus spiritualibus, qui ad ministerium Dei mittuntur, & ad propagandum verbum Dei, virtute eadem Dei, & Spiritus sancti aguntur,

tur, exsequentes Dei mandata, qui loquitur per ora illorum: *Non enim*, inquit Christus, *estis vos, qui loquimini, sed Spiritus, qui est in vobis.* *a* Ita cum Moysen misit Deus ad Pharaonem, potestatem ei dedit, quæ terruit, imo coegit ipsum Regem Pharaonem satisfacere voluntati Dei. Et Saul, qui ad quærendas asinas missus fuerat paternas, vbi electus fuit à Deo in Regem, statim mutatus est in virum alterum. *b* Neque in principibus tam inspicimus vel considerare debemus, quid ipsi per se, & tanquam homines sunt: sed quantum illis concessum aut permissum a Deo sit. Neque in principibus tam personam singularem reueremur, quantum maiestatem Dei, & imaginem potestatemque consideramus ex parte illius, cuius delegati sunt, & vicarias in terra partes gerunt. vt etiam de Scribis dictum & Pharisæis: *Super cathedram Moysis sederunt Scribæ & Pharisæi, secundum opera illorum mala nolite facere, quæ dicunt vero, seruate.* Obedimus vel satelliti ex parte principis mandata ferenti: obedimus principi terrestri ex parte Imperatoris omnium gubernatori datorum. In summa: *Cor Regis in manu Dei est, & quocunque voluerit, inclinabit illud,* *c* & Deus *aufert spiritum principum.* d

a D. Matth. c. 10. v. 20.
b 1. Reg. c. 10.
c Prouerb. cap. 21. v. 1.
d Psalm. 75.

10. Accidunt regnis, cædes, clades, prælia, oppressiones, subuersiones, fateor: sed causæ non semper pendent à vitiis & malitia principaliter gubernantium, sed ex delictis populi plerunque, quibus etiam aliquando princeps inuoluitur: & permittit Deus regnare hypocritam, propter peccata populi, vt mali castigentur & emendentur, aut pœnas luant, *vt alibi docuimus*: vel ad probationem bonorum, vt coronentur, non faciendo, quod imperant iniqui principes. *e*

e d. canon. Imperatores, 11. q. 3.

11. Dehinc, neque abusus potestatis generaliter condemnare debet ipsam potestatem: vt neque abusus vini, aquæ, religionis, ideo concludit damnandum vinum, aquam, & religionem, aut similia, quibus mali abuti possunt, quæ bonis sunt salubria. Quod si quid ipsi principes per tyannidem, aut alio modo, in perniciem statuant populi, non impune ipsi ferent, & reddent rationem Deo, cuius potestate abusi sunt. Et vt ait Horatius: *f*

Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipsos imperium est Iouis
Clari, giganteo triumpho
Cuncta supercilio mouentis.

Atque *potentes potenter tormenta patientur.* g

f lib. 3. ode 1.
g Sapientia 6. vers. 7.

12. Neque etiam inficiamur, Respublicas aliquando ex democratia constitisse, sed & in illis adhuc speciem & necessitatem principatus, imperij & subiectionis fuisse, contendimus. Fuerunt enim ibi, qui vel nomine populi imperarint Romæ, consules, dictatores, senatus: & alij apud alios magistratus, quibus necessarium fuit committi potestatem in alios, vel eorum se potestati subiicere: alioquin confusio potius, quam Respublica diceretur. Siue autem vnius, siue plurium, vel optimatum dicamus rempublicam, semper in omnibus necessarium est ponere principatum alicuius generis. Et ita concludendum est, societatem humanam sine aliqua specie principatus consistere non posse. Imo nec hominum priuatam coniunctionem, vel coadunationem, vt etiam inter latrones, si velint diu in malitia pertinaces esse, necessarium est esse principem aliquem latronum, quo factio perditorum hominum contineatur: quemadmodum & ipsi Dæmones habent suum principem tenebrarum, inter se nihilominus aduersarij: habent & hæretici diuersorum errorum & hæresium impiissimi homines cōtra vnā catholicā Ecclesiam caudas colligatas, & societatis quendam inter se principatum. *h* Sed & adferri possunt Respublicæ democraticæ, quæ necessario postea oneri gubernationis impares, conuersæ sunt in principatum & monarchiam, vt Romani populi, qui prius regibus parebat: & tandem, postquam popularem & aristocraticam expertus fuit dominationem, rursum postremo redit ad monarchiam, nunquam autem anarchiam probauit.

h vt dicitur in c. ex communicamus, in 13. & 15. de hæretic. lib. 5 decret. c. 7.

13. Ceterum, vt tandem omnem hanc dominationis seriem sub synopsi concludam, hæc erit totius dominationis & necessitatis e[...]me: *Deus in principio creauit cœlum & terram, duo tantum rerum omnium prima elementa seu principia cœlestium & terrestrium, spiritualia & temporalia.* Dicimus, Deum primum principem sine principio, absolutum, omnium rerum monarcham, ex quo omnia. Itaque colligo, a quo & per quem omnia. Ex his duobus principiis per eundem principem, reliqua ordinate distincta, homo inter cetera opera, ex duabus illis primis naturis, cœlestium & terrestrium factus & creatus, particeps animæ & corporis: hic homo principium aliorum hominum fuit sub primo principe subordinatus, multiplicatis hominibus, societas introducta, propter ea, quæ necessaria sunt, non solum vt homines sint, nempe vt necessaria alimentis vitæ & subsidio, & defensioni, & conseruationi eius, sibi pararent, mutua & communicata diuersorum inuicem opera: Sed etiam vt bene sint, in quo consistit rationalis

alicna

aliena à brutorum vita, consuetudine, & forma natura. Ad bene esse, & ad conseruationem naturæ humanæ sub sua propria & distincta à feris vita, oportuit vti imperio rationis, quæ in homine constante anima & corpore, dominari debet. Sed ita dominari, vt & animæ & corpori pariter prospiciatur, & saluti vtriusque. Quod fieri non potuit absque Dei principis potestate & auctoritate, cui tanquam domino & creatori subiicitur natura. Et proinde Deus Optimus Maximus, eadem potestate & bonitate, qua essentiam & naturam suorum mandatorum capacem in homine constituit, & ad eius directionem & conseruationem sua ineffabili sapientia condescendit, & constituit duas in visibili hac seculi habitatione potestates, ministerio visibilium principum eiusdem naturæ, cuius sunt reliqui homines, distributas vicario eius nomine: vnam, in ea, quæ animæ sunt: aliam, in ea, quæ sunt corporis, quas sui sancti Spiritus robore, & supremorum Angelorum inuisibilium substantiarum præsidio fulciuit, ne hominum malitiis ex arbitrio violari aut minui, aut contemni possint: & adiunxit leges, quibus & principes & subditi Dei imperium & potestatem esse, cognoscere vel inuiti possent. Quemadmodum enim corpora inanimata, hoc est, carentia anima rationali, obnoxia etiam inuita sunt superioribus per gradus, donec ad primum mobile cœlum, & imperantem Deum, qui leges corporibus quoque dedit, perueniatur. Sic & homines, ex quibus societas humana conflatur, velint nolint per leges & gradus subiectionis, ad vnius Imperatoris Dei confessionem perducuntur. Quamobrem à Deo, qui non est numerus, vt nec vnitas, sed principium numeri: numerus duorum incipit, non per se, sed ab vnitate pendens: ita potestas Dei vicario nomine data ei, qui generalem animarum curam gerit in corpore existentium, & ei, qui corporum animatorum, vna potestas à prædominanti parte corporis, quæ mortalis est, dicitur *temporalis*. Et rursum, vt facilius vnaquæque potestas suos producat effectus, subordinati sunt gradus potestatis. *Sicut vnguentum in capite* a, *quod descendit in barbam Aaron, & postea in ora vestimenti eius.* Sic spiritualis potestas ea dicitur, quæ summo Pontifici in sede Petri conceditur, quæ per orbis partes habet in adiutorium Patriarchas, Cardinales, quippe quod senatores & pars corporis eius sunt. Sub patriarchis primates, sub his metropolitę, sub metropolitis episcopi: sub his alij ordines ecclesiastici, qui singuli iuxta modulum concessæ sibi potestatis, regimen ecclesiæ & populi, exsequuntur, & ministeria exercent imposita, vt in alia temporali, sunt primo loco hi, qui non aliunde, quam à Deo ipso principatum in suos habent, & absolute disponunt: nemini superiori potestate terrestri obnoxij: cuiusmodi sunt monarchæ in sua monarchia, & in aristocratia, & democratia qui præsunt. Quibus alij subiiciuntur, qui & aliis principantur, sed non absolute: quales sunt Duces sub Regibus, Comites sub Ducibus, Marchiones sub Comitibus, alij vasalli sub illis, maiores & minores militiæ & iustitiæ præfecti, qui sub fide & nomine aliorum sibi commissos regunt & defendunt. Et sic expedire etiam per subordinationem ad bene & tuto viuendum, tum Dei admirabilis prouidentia, quæ non fallitur, admonet, & necessitas etiam inuitos credere cogit, atque experientia, quæ turbatas potestates ad subuersionem humanæ societatis, & interitum bonorum perducit, fateri, sed sero interdum adigit, & maximam & inuictissimam fidem facit, & idcirco, quæ in confesso omnibus, præterquam brutis & impiissimis esse debent, non vltra prosequar, relinquens pertinaces & turbatores pacis humanæ, gladio magistratuum conuincendos.

a *Psalm.* 132.

Quid sit princeps in se & aliis. Cap. III.

Princeps omnis eiusdem substantiæ est, cuius ceteri homines, anima immortalis, bonæ aut malæ voluntatis, & corpore corruptibilis, iisdemque elementis, quibus ceteri, compositus. Imposita tamen principi, persona & munus imperandi à Deo, non minus, quam ceteris subditis, obediendi, in hoc magno seculi corruptibilis theatro necessitas, in quo assumuntur & relinquuntur morte cum vita externi fastus, temporalesque ordines, & loca, quæ quis, dum cursum huius mundanæ fabulæ peragit, consequutus est. Relinquuntur cum vita temporali hic, cothurni, fasces, sceptra, coronæ, diademata. Vt contra subditi mutantes vitam, liberantur à metu, vinculo, neruis, tyrannide, & iugo principum. Maiestas Dei in principibus extra apparet in vtilitatem subditorum: sed intus remanet, quod humanum est, proinde ac in subditorum corporibus, & sæpe fœdiora sunt, & turpiora principum pręcordia, quam popularium: plures sunt in illis ærumnæ, tristiores animi morsus. Et vt docet Lucianus, *b regnum prægrandibus colossis videtur esse persimile, quales vel Phydias, vel Myron, vel Praxiteles fabricatus est.* Etenim illorum quisq;, quoad illa, quę foris apparent,

b *lib. de regno, & rursum in Gallo.*

parent, Neptunus ipse est, aut Iupiter, mirifice decorus auro, eboreq; compactus: & aut fulgur, aut fulmen, aut tridentem fuscina dextera sustinet: ceterum si immisso capite, quæ sunt intus, inspicias, videbis vectes quosdam, paxillos & clauos introrsum prominentes, nec non vimina cuneosq; & picem sublitam, & aliam item id genus deformitatem intrinsecus inhabitantem. Omitto recensere muscarum mustelarumque vim, quæ in eis nonnunquam mansitant, & huiusmodi quædam res imperium videtur.

a lib. de iurisiurandi religione.

2. Principes eruditi, *inquit Philo Iudæus* a, meminisse debent, se homines magis, quam principes, & nihil humanum spernere: quam opinionem, si quotidie in memoriam reuocent, seseq; demittant ab ipsa cella potestate ad ista humilia, ita se quadamtenus adæquant subditis, ne quid offendat disparitas. Quod contra accidit in euectis noue ad cæcas Pluti errantesq; Fortunæ opes.

3. Principum insignia, fasces, fastus, ditiones, & reliqua, quæ habent dignitatis numen, non adimunt hominis naturam, & quod humanum est, quin potius inde principes in humanis actionibus liberiores & intrepidi ab alterius metu, sibi fræna ad deteriora laxant, & prætextu dignitatis abutuntur dignitate. Neque est fere quisquam, aut certe fuerunt admodum pauci, qui non ex illa dignitate in insignem insolentiam, vel stultitiam lapsi fuerint. Quid enim stultius aut insolentius, si ad verum res perpendantur, quam velle dominari, & sine causa inuadere proximos? Quid erat Alexandro causæ iustæ, quod per vniuersum orbem vellet nomen suum cum infinitis cladibus celebrare? Quid stultius dictum fuit ipso Myda, cui ideo auriculæ asini aptatæ, ob insignem stultam auri cupiditatem? Notatur Agamemnon ambitione crudeli, quod vnicę filiæ crudelissima cæde Imperatoris mercatus est titulum. Quid de Achille, de Priamo, de Aiace tractatur? Non est hic locus per singula ostendendi, quam pueriliter pro muliereulis barbaris digladiati sint. Nam, *vt ait Horatius*, Ilias Homeri, quamuis longa, nihil aliud, quam stultorum regum & populorum continet æstus.

4. Hoc vitium fallit fere semper principes, quod cum habeant sibi aliquando plebeculam superbe imperantibus obsequentem, iam existiment pro arbitrio aliis omnibus posse sine contradictione imperare: & proinde res inconsulto aggrediuntur plures, quæ vel illos apud vtrumque videntes, & bene iudicantes, reddit omnino cum sera pœnitentia confusos. Radix omnium malorum horum, & quæ inde pendent, & tyrannidis, & rebellionum, & finis regnorum, quæ omnia catenatim se mutuo complicant, est, quod seipsos principes non nouerint, aut officium, ad quod vocati fuerunt. Quid, quæso, maiorem habet sui ignorantiam & stultitiam, quam, cum Xerxes Rex inter regias ambitiones ebrius vana gloria, ad Atton montem legatos misit, vt eum contumeliosissimis ac minacissimis literis territaret. Quid in aliis superbius cum stultitia insigniori, quam velle dici Deum, vtque talem adorari? Quid stultius item, quam transferre in dignitatem solius principis, quod aliis omnibus, & subditis, imo inter vilissimos est commune, & perfectius sæpius in ipsis brutis? vt si histrionum morem imitetur, vt Nero, præstantiorque in arte canendi, saltandi haberi velit. Si cum nebulonibus velit in arte vel fraudibus ludendi excellere: si cum sophistis cauillari, inter effœminatos formosior, inter athletas robustior, inter trapezitas magis pecuniis abundans haberi. Nec tamen improbo, imo & laudo, quod princeps corporis & animi dotibus fulgeat; verum hoc natura dedit omnibus commune, & sæpe abundantius subditis, quam regibus. Atque de his se extollere, quæ communia sunt omnibus, hoc non est de principatu gloriari, qui in aliis habet suos terminos à subditis diuersos. Gubernatio reipub. commissa principibus, & aliud est, quam ipsi principes: est qui gubernare debet princeps, est ars, qua gubernatio perficienda est, & sunt ab vtrisque separati, qui gubernandi sunt, seu respublica gubernanda. Princeps eligi nascive potest: sed non omnis, qui nascitur vel destinatur ad principatum, artem hanc habet gubernandi: non omnes, quibus contigit arma habere vel libros, ex his redduntur strenui milites, aut periti. Nec omnis charta, quę ad scribendum parata est, statim literis impletur. Est materia destinata ad suscipiendam formam in principibus natis & electis, sed non semper est disposita: & proinde forma legitima principatus non potest in tali materia indispositaad susceptionem continuari aut imprimi.

5. Porro dispositio huius materiæ seu animi principis, est, ni fallor, prima, qualis adhibetur chartæ seu papyro ad suscipiendas literas, quæ & cum candore & sine macula paratur vacua ab alia scriptura: nam vbi primum scripseris, non potes aliud commode scribere, vel nisi erasis prioribus literis, quæ tolli nequeunt omnino, remanẽtibus lituris. Nõ potest recte fingi princeps aut formari, nisi prius sibi

sibi persuadeat, nondum se esse principem, & affectionibus cedat: Alioquin si iam illis fuerit præoccupatus & instituendus sit, danda est opera vt illæ conuellantur, antequam quippiam inseratur boni: non secus, quam aruum prius à dumetis inutilib. & noxijs herbis purgatur, quam semen inijciatur. Itaque primum veritatem rei cuiusq; cognoscere aut inquirere docendus erit, vt possit postea iudicare de singulis. Atq; natura veri, honesti, falsi & turpis, vtilis & inutilis cognita, desiderium, amor eius quod decet, honestum & conducibile est, instillari debet: turpitudinis odium, cum lege diuina, ad quam omnia negotia conferre debet, num conueniant vt sequatur, aut dissideant, vt reijciat, exemplo trapezitarum, qui ne fallantur, aurum, argentum cuiuscunque tincturæ aut mixtionis oblatum, ad lapidem Lydium probant, & in eo detegunt imposturas si quæ sint, & cauent ne decipiantur.

Qui regum constituit inter homines auctoritatem, a dedit quoque normam & formam regendi & institutionem. *Dum constitues*, inquit per Moysen Deus, *quem Dominus tuus elegerit de numero fratrum tuorum. Non poteris alterius gentis hominem regem facere, qui non sit frater tuus. Cumque fuerit constitutus, non multiplicabit sibi equos, nec reducet populum in Ægyptum equitatus numero subleuatus; præsertim cum Dominus præceperit vobis, vt nequaquam per eandem viam reuertamini. Non habebit vxores plurimas quæ alliciant animum eius, neque argenti & auri immensa pondera. Postquam autem sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis huius in volumine accipiens exemplar à sacerdotibus Leuiticæ tribus. Et habebit secu, legetque illud omnib. diebus vitæ suæ, vt discat timere Dominum Deum suum, & custodire verba & ceremonias eius quæ in lege præcepta sunt. Nec eleuetur cor eius in superbiam super fratres suos, neque declinet in partē dextrā vel sinistram, vt longo tempore regnet ipse & filii eius super Israel.*

a *Deut. c. 17. v. 15. & seq.*

6. Considerare debet princeps se referre imaginem Dei & vicariam eius operam, visibili ministerio agere non suam, sed causam Dei, qui omnibus per se, & per ministeria creaturarum, quæ singulis necessaria sunt, largitur. Videat quam personam in hoc gerat, neque permittet Dei negotium in propriam laudem, vel ambitionem: tunc enim exuta persona vicarij, si suo nomine superbiat, induit personam cacodæmonis, & fit verum Luciferi simulacrum, qui cum præclaris virtutibus, & pulchritudine, & potestate à Deo donatus fuisset, cumq; illi referre deberet omnia, superbe sibi & potestatem & dominatum adscripsit: sed dum vsurpare voluit gloriam Dei, à proprio gradu misere cum factionis suæ participibus, collapsus est. b

b *Esaiæ c. 14.*

Quo maior quis in potestate, & ea, ad Dei præscripta vtitur bene, eo magis Deo accedit: vt nihil maius in mundo hoc summo pontifice, qui Dei Vicarius est: & ideo, quandiu suum munus exsequitur, non satis laudatus & honoribus donatus, nec eo vtilius quippiam Christianis per orbem, vt nec Imperatore tali in imperio, nec principe tali in suo regno, aut principatu. Quod si tales potestates (*vt sæpe fit*) degenerent ab officijs sibi demandatis, quo maior est dignitas, eo maior, & detestabilior aut pernitiosior potestas, vt casus periculosior à summis & præcipitibus rupibus, & Solis defectus maiores generat in terra vmbras horrore plenas, magnam mortalium perniciem trahit. Et principis etiam leuis error, magnas tamen in rebus gignit perturbationes. Vtq; regula primum recta sit oportet, & deinceps quæ applicentur corrigat: ita principem primum vitijs carere necesse est, deinde alijs leges præscribere. Maxima regia virtus sibi imperare, & posse affectus, delitiarum irritamenta, dignitatis inanes titulos, adulatoris fraudes præcauere. Nam & in hæc libertas regnandi videtur inclinare & impelli, & vt dixit Seneca, c

c *In Thyeste.*

Vt nemo doceat fraudes, & sceleris viam,
Regnum docebit.

Beatus, inquit Ecclesiasticus, d *diues qui inuentus est sine macula, & qui post aurum nō abiit, nec sperauit in pecunia & thesauris. Quis est hic & laudabimus eum? fecit mirabilia in vita sua. Qui probatus est in illo & perfectus inuentus est: & erit illi gloria æterna qui potuit transgredi & non est transgressus, & facere mala & non fecit, ideo stabilita sunt bona illius in Domino, &c.*

d *cap. 31.*

7. Dignitas principalis, non reddit eum, qui eam adipiscitur, impeccabilem: imo ob libertatem viuendi vt velit persuasa, nisi caueat, reddit ad peccandum proniorem & faciliorē. Docendus est itaq; princeps separatim prius se ipsum cognoscere, postea dignitatem quam gerit. Nam ipse non est dignitas: sed agit personam dignitatis. Præceptum illud è cœlo natum est γνῶθι σεαυτόν, *nosce teipsum*. e Quærat ergo princeps quis ipse sit: inueniet se hominem similem alijs natura, & pares in ea sibi esse subditos. *Sum quidem* inquit Salomon, f *ego homo mortalis similis omnibus & ex genere terreno illius qui prior factus est: & in ventre matris figulatus sum caro decem mensium, tempore coagulatus sum in sanguine ex semine hominis, & delectatione somni conueniente, & ego natus accepi commu-*

e *Ausonius in sapientibus.*

f *c. 7. Sapientiæ.*

munem aerem, & in similiter factam decidi terram, & vocem similem omnibus emisi plorans. In inuolumentis nutritus sum curis magnis, nemo enim ex regibus habuit natiuitatis aliud initium. Vnus ergo omnibus est introitus ad vitam & similis exitus. Propter hoc optaui & datus est mihi sensus, & inuocaui, & venit in me spiritus sapientiæ, & præposui illam regnis & sedibus, &c. Reges & subditi iisdem constant aluntúrque elementis, eundem spiritum ab eodem initio carpunt, iisdem seminibus orti, eodem fruuntur cœlo, æque viuunt, æque moriuntur. In summa omnes homines, & ex hominibus principes & subditi ex subditis fiunt sæpe principes, & ex principibus fieri possunt subditi. Proinde si quando princeps coronam, diadema, purpuram, ornamentaque regia admirari, & in his sibi complacere cœperit: statim quoque reminisci debet, quod caput & corpus cui hæc exterius accedunt, mortalia, humana, morbis, lapsibus, & ludibrio fortunæ obnoxia sunt: quod illa extranea, non propria, sed accidentalia sunt: & ne iniuriam sibi faciat, si se extraneo inferiorē profiteatur.

8. Cogitet, quod in hoc seculo tantum actum agat, veluti histriones in scena, depositurus hanc dignitatem, sua tātum secum ex hoc seculo bona vel mala delaturus. Quod exemplo docuit Octauius Cæsar apud Suetonium
a in eo, c. 99. Tranquillum, *a* supremo enim de imminente petito speculo, capillum sibi comi, ac malas labentes sibi corrigi præcepit: & admissos amicos percontatus est, *ecquid his videretur mimum vitæ commode transegisse*, adiecit & clausulam.

δότε κρότον, καὶ πάντες ὑμεῖς μετὰ χαρᾶς κτυπήσατε.

b Satyra 8. Iuuenalis item *b* principatum gerentibus virtutis & gerendorum memoriam iniicit, cū mortis ratione,

Exspectata diu, inquit, tandem prouincia cū te
Rectorem accipiet, pone iræ frena, modumq;
Pone & auaritiæ, miserere inopum sociorum.
Ossa vides regum vacuis exhausta medullis.
Respice quid moneant leges, quid curia mandet,
Præmia quāta bonos maneāt, quā fulmine iusto
Et Capito, & Tutor ruerint, damnante senatu
Piratæ Cilicum, &c.

c c. 10. vers. 12. Et in Ecclesiastico *c & rex hodie est, & cras morietur.*

Atque quidam boni principes, ne mens illorum a recto, in tanta potestatis licentia deflecteret, & luxuriaret in hac mortali, vt videtur, felicitate, mortis memoriam sibi ingeri voluerunt: exemplo ritus ecclesiastici, quo initio quadragesimæ saltem semel in anno memoria mortis & vilitatis hominis cineris aspersione insinuatur, *memento homo quia cinis es, & in cinerem reuerteris.* Iuxta etiam quod scribitur, *d memorare nouissima tua & in æternū non peccabis.* d Ecclesiast. 7. vers. 40. Fertur de prudentissimo Carolo V. Imperatore in oratione funebri eius Sueuica, eum anno quinto ante mortis periodum inter maxima regni sui negotia sarcophagum sibi adstrui curasse, cum omni supellectile quæ eo mortuo ad sepeliendum necessaria esset, idq; clanculum, ne, ad hominum ostentationē aut simulatam religionem factum videretur, quē apparatum habuit apud se quinque annis vbicunque locorum esset secretissime, etiam dum Mediolanum cōtra Gallos proficisceretur, eumque diligentissime singulis noctibus semper conseruauit ac reponi iussit. Arbitrabantur autem quidam homines etiam, quibus rerum magnarum demandata erat cura, thesaurum aliquem illic detineri, ac conseruari, alij nonnihil librorum, quibus historiæ veteres continerentur, alij aliud quippiam magni. Cæsar vero sibi conscius, in quem vsum secum deferret, subridendo, in rei cuiusdam sibi omnium carissimæ vsum, id secum deferri dicebat. Sic assiduo mortem ante oculos sibi reposuit, & sibi semper sepulchrum adesse voluit, vt perpetua mortis recordatio, eximeret à corde vanū huius mundi fastum, sanctas autem actiones agendas dum viueret admoneret.

9. Consideret etiam princeps, in quo sit gradu dignitatis, quantumue sit aliis prælatus à Deo, & ob quam causam, & finem. *Magnum inquam est, vt ait Cicero Philippica 8. personam in republica tueri principis, qui non animis solum debet, sed oculis seruire ciuium.* Magnum & illud est, ita viuere vt non modo homini sed neque cupiditati seruiat: contemnere omnes libidines, non auri, non argenti, non cęterarum rerum indigere, populi vtilitati magis consulere quam voluntati, nemini cedere in prauis, multis in his obsistere. Cupiditates sunt insatiabiles, hæ totam labefactant rempublicam, & deiiciunt ad vilia quæque & tyrannidem principem: praui mores corrumpunt cū principe subditos. Nec tantum mali est peccare principes, quanquam est magnum per se ipsum malum: quantum illud, quod permulti etiam imitatores principum exsistunt, & cum illis mutant mores, nec sibi tantum obsunt quod peccent, sed quia etiam alios corrumpunt, & plus exemplo quam peccato nocent. At quam turpe est, & quale dedecus, eum, ex quo pudoris prudentiæque, bonorumque morum & bonarum legum peti debent exempla,

pla, in aliquo crimine comprehend.? ecte Claudianus a Cæsarem alloquitur.

a de Honorii Consulatu.

Hoc te præterea crebro sermone monebo,
Vt te totius medio telluris in orbe
Viuere cognoscas, cunctis tua gentibus esse
Facta palam, nec posse dari regalibus vsquam
Secretum vitiis, nam lux altissima fati
Occultum nihil esse sinit, latebrasq; per omnes
Intrat, & abstrusos implorat fama recessus.

b In epistola consolatoria.

Et Ouid. b ad Liuiam,
Imposuit te alto fortuna, locumq; tenere
Iussit honoratum. Liuia perfer onus.
Ad te oculos auresq; trahis, tua fata notamus.
Nec vox missa potest principis ore tegi, &c.

Non potest princeps quantumuis simulator & cautus sit, efficere, quin respublica suis vitiis inficiatur, vel virtutibus exornetur: tales enim rectores & præpositos constituere solet, quales ab his desiderat sequi affectus: & ex præpositis & ordine politiæ oculati & prudentes iudicare solent de principe. Nulli propemodum inuenti sunt tempore Antonini dicti Heliogabali, qui virili mente & virtute præessent, quia ipse fœdissimus & vanissimus erat, & *ideo eo vecordia*, inquit Herodianus in 5. prouectus est, *vt omnes scenicos, artifices, ac theatricos, ad maximas imperii dignitates promoueret.* tales & saltatores olim præfecit exercitibus, iuuentuti, senatui, & prouinciis, taliumq; hominum aula erat refertissima, & comitatus eius ornatus. Vt contra meminit libro 6. eo sublato, Alexandrum Cæsarem omnia secundum mores bonos, quibus erat imbutus, omnia emendasse: iurisperitos, doctores, & prudentes ad consilij, aulæ, senatus, & prouinciarum administrationem euocasse. Hoc commune est omnibus, vt similis similem sibi consociet, aut similes sibi fieri desideret, vel amicitia, vel beneficiis, vel vi. Ideo ex principibus, quorum quisque fauorem aucupatur, periculosum est reipublicæ, malos esse eos moribus, & proborum abhorrere consilium & consortium.

10. Gradum altiorem tenet princeps in sua gubernatione, inde grauior lapsus, & miserior si præcipiti ruina labatur, vt reparari, aut restitui non possit. *In seruitutem cadere de regno graue est*, vt ait Seneca. c

c In Thebaide.

Et, vt ait Horatius, *Celsa grauiore casu decidunt turres,*
Feriuntq; summos fulmina montes.

Consideret itaque, quod ex alto ruere & acerbum maxime: sed & valde difficile, res in vno statu consistere, imo impossibile secundum naturæ vices, & principatus, dum aliquando perstiterint & peruenerint ad summum, non declinare. Fragilitatis quidem humanæ in prosperis rebus est obliuio, *vt Plutarchus ait.* d Sed inter prospera principi debent ex professo, quæ aliis se felicioribus acciderint, quæque communi sorte sibi quoque accidere possunt, proponi meditanda, vt & dominandi libertatem temperet: & si quando sibi talia acciderint, quæ & accidere possunt, ad remedia, vel ad tolerantiam animum præmuniat. Scio delicatis principibus id ipsum durum esse audire, sed quam durius esset perpeti; ipsi cogitare debent. Ægre tulit Crœsus rex Lydorum ab initio Solonis de infelicitate & rerum caducitate sententiam, dum præsentibus quibus abundabat diuitiis, & quiete amplissimoque regno frueretur in pace. Visus sibi à Solone se contemni, dum non confidendum ijs, sed vitæ finem inspiciendum admoneret, & vitam hominum variis fortunæ moribus assidue agitari, quæ præsentibus efferri non finit, nec felicitatem cuiusquam in vita periclitantis adiuuari. Verum cum collata acie cum Cyro, prælio superatus fuisset, & amissa vrbe captiuus, incendio destinatus pyram instructam alligatus conscendisset, spectantibus Persis ac Cyro, cognouit rei & sententiæ Solonis veritatem: & cum exclamasset ter, *ô Solon*, Cyro admiranti, quæ sapienter Solon præmonuerat de falsa humanæ vitæ felicitate aperuit, eoque beneficio liberatus est. e Hanc falsam felicitatē obnoxiam esse ludibrio fortunæ, iudicarunt & sapientes huius seculi, neque in ea hærendum & confidendum, & humanum esse, ditari, regnare, capi, subijci, & obire: semper meditandum inter ea quæ felicia videntur, quæ tamen incerta, & volubilitati & vicissitudinibus obnoxia sunt. Sic illachrymatus Antiochus rex, postquam multo tempore in stuporem ductus obmutuit, cum adductus illi fuisset Achæus Andromachi filius, qui filiam Mithridatis in vxorem duxerat Laodicem, vniuersæ regionis Tauri dominus, vinctus & ad terram positus, considerans, quam ineuitabilia sunt & incerta quæ à fortuna geruntur, *vt scribit Polybius.* f Prosperas & inopinatas res Dionysii minoris, consecuta est subita commutatio, quod fortuna sua mobilitate, quem paulo ante extulerat, demergere est adorta, *vt plene scribit* Paulus Æmilius in Dione.

d In Scipione Asticano.

e vt scribit Plutar. in vita Solonis & Herod. in 1.

f Lib. 8. histor.

Fortuna sæuo læta negotio
Ludum insolentem ludere pertinax,
Transmittit incertos honores;
Nunc mihi, nunc alii benigna. g

g Horat. lib. 3. Od. 29.

Sesostris, rex Ægyptorum, illustris admodū & felix, post multas sibi subditas nationes,

currum

currum aureum multis distinctum pellucidis lapillis ornatum fieri sibi procurauit, eumque trahi faciebat quatuor regibus deuictis, iugo illis imposito, quorum vnus, quando celebri festo currum illum traherent, cum sæpe ad rotas retrorsum respiceret & rotæ volubilitatem intueretur, eumque Sesostris, cuius rei gratia tam frequenter oculos in rotam conijceret, percunctaretur, respondisse fertur, *cum stupore admiror rotam, quum eam instabili modo ferri, atque alias aliter volui, & nunc quidem sublimia demittentem, rursus demissa sublimantem conspicio.* Quo intellecto Sesostris statuit, ne posthac illi currum traherent, iam intelligens quam mutationi sit obnoxius status felicitatis, *vt notat Nicephorus.* a Quod & admonuit Iuuenalis, b

a *18. historia ecclesiastica, cap. 29.*
b *Supra 7.*

Si fortuna volet, fies de rhetore consul,
Si volet hac eadem, fies de consule rhetor.

Rotæ currenti, variationem hanc quam dicunt fortunam, similem facit Ouid. c

c *Epistola consolatoria ad Liuiam.*

Nempe, inquit, per hos etiam fortuna iniuria mores
Regnat, & incerta est hic quoque nixa rota.

Et instabilitatem rerum, per figuram seu imaginem muliebrem, rotundo & mobili fundamento inhærentem, veluti certo symbolo significarunt antiqui.

d *4. Astronomicon.*

Quid numerem, vt ait Manlius, d euersas vrbes, regumq́; ruinas?
Inque rogo Crœsum? Priamumque in littore truncum,
Cui nec Troia rogus? Quid Xerxem, maius & ipso
Naufragium pelago, Quid captos agmine reges?

11. Recte certe antiqui iudicarunt, quod omnibus apertum est, *inconstantiam*, id est, variationem rerum & successum, sed in eo male rati fortunam Deam esse quandam, & casu omnia, cæcutienteque actione cuncta peruertentem & vertentem. Rectius dixissent ex permissione Dei factum, vt aduersis & dulcibus intermixtis nossent homines, quantum sit infirmitatis & fragilitatis in his mundi gloriolis, neque hic esse veram felicitatem: & mortalia tantum hic fluxa incerta & contemnenda dari, veram autem esse gloriam firmamque felicitatem in alio seculo. *Caue,* inquit D. Basilius Magnus, e *dicas, temere factum est hoc, & sponte hoc contigit, nihil enim inordinatum, nihil non præfinitum, nihil accidit frustra, nihil temere fertur, nec malum vllum euentum, nec malam dixeris horam, hæ namque ineruditorum, & disciplinam Christianorum ignorantium sunt voces, nonne duo passeres asse veneunt, & vnum ex eis non cadit absque patris voluntate. Quot capilli capitis? & vnus ex eis non est apud Deum obliuioni, &c.*

e *In Psal. 32.*

Risus dolore miscetur, & extrema gaudij luctus occupat: f neq; in gloria temporali quis spem ponere debet. Cædunt ramos & introitum parant Christo veluti regi, populi Israel, & proxima hebdomada crucifigi postulant. Ideo in ingressu illo humilis fuit Dominus sedens super asinam, ad nostrum exemplum. Beneficium hoc maximum Dei sensit ad emendationem Nabuchodonosor, cum eleuatum fuisset cor eius, & diceret. *Quis est alius Deus,* dum eiectus regno per septem annos tanquã bos inter feras pastus herbam est. g Habemus exempla tyrannorum, qui pluribus cædibus & impietatib. commissis, peruenerunt ad principatum, sed statim fere postea ab honore & à vitæ huius fruitione deiecti sunt vt moneantur alij illorum exemplo, ne ob tam breue imperium, tamque exiguum tempus similia audeant moliri: sic Deus temperat voluptates huius seculi cum amara quadam mixtione, vt animos retrahat à caducis atq; momentaneis rebus, & ad diuina erigat. *Pronaque cum spectent animantia cætera terram, Os homini sublime dedit, cœlumque videre Iussit, & erectos ad sidera tollere vultus.* h A tempore peccati primi nulla hic voluptas solida ex omni parte: quare vt ait D: Basil. i *Rosa quidem à principio cum à Deo creata est, spinis carebat: postea vero pulchritudini floris adiunctæ sunt spinæ, quo videlicet oblectamento nos inde capiundo propinquo afficiamur dolore, recordatione delicti, cuius causa factum est, vt tribulos tellus & spinas nobis adferret.* Atque rursus idem, k *Rosa hic spinis est commista, externa gratia molestiam obtegens, nos aperta voce contestans & dicens, quæ iucunda sunt vobis ò homines, tristib. permixta sunt. Nam vere in humanis bonis comparatum est, vt nullum eorum synserum sit, sed confestim lætitiæ & hilaritati conglutinetur mæstitia: coniugio viduitas: puerorum educationi cura & solicitudo: fœcunditati, abortus: vitæ splendori, ignominia: prosperis successibus dispendia: deliciis fastidium: sanitati, infirmitas. florida quidem est rosa, sed mihi tristitiam infligit: nam quotiescunq́; florem hunc video, peccati mei admoneor, propter quod vt spinas & tribulos proferas, condemnata est.*

f *Prou. 14. c.*
g *Dan. c. 4.*
h *Ouid. 1 Meta.*
i *Homilia 5. libri Exameron.*
k *Sermone de paradiso.*

12. Darius l instructa acie & appositis castris eius & Alexandri, inter cætera, quæ dixit hortatus suos ad pugnandum strenue, & illud adiecit, *Præterea breues & mutabiles vices rerum sunt, & fortuna nunquam simpliciter indulget: forsitan ita dij fata ordinarunt, vt Persarum imperium quod secundo cursu per 230. annos ad summum*

l *apud Q. Curtium, li. 4.*

mum fastigium euexerant, magno motu concuterent, magis quam affligerent, admonerentque nos fragilitatis humanæ, cuius nimia in prosperis rebus obliuio est. Modo Græcis vltro bellum inferebamus: nunc in sedibus nostris propulsamus illatum. Iactamur inuicem varietate fortunæ. Præsagiebat Darius tunc culminis sui & felicitatis proximam cladem, quia in ianuis erat, & expertus est ludibrium ipsius fragilitatis. Et qui de pluribus regibus antea triumpharat, ipse victus, spoliatus imperio, fugiens, à suis necatus est.

13. Heluius Pertinax, imperauit tantum dies 85. coactusque adeptus imperium, scelere Didij Iuliani multis vulneribus obtruncatus, *pila fortunæ* dictus: nam libertino genitus patre apud Ligures in agro squalido Lolij Gentiani, ad imperium peruenit: & ex felicitate in maximam infelicitatem statim raptus, *vt & narrat Herod.* & S. Aurelius Victor. Sed & Didius Iulianus, qui malis artibus imperium occupauerat ex sede, talione mortis Septimio Seuero, postquam regnasset septem mensibus, detrusus est, *vt ijdem narrant auctores.*

14. Fuit & aliquando Adonibezec rex Chananæorum, qui tanto fastu imperauit, vt victos septuaginta reges, amputatis manuum ac pedum summitatibus, haberet colligentes sub mensa sua reliquias ciborum, verum ipse, quod in alijs egerat, quam graue esset sensit, in se expertus: nam ei capto per Iudam successorem Iosue ducem Israelitarũ amputatæ quoque sunt summitates pedum ac manuum. *a*

a Iudicum 2.

15. Princeps erga alios, munus proprium habet curæ & solicitudinis eorum, quibus præponitur. Et hoc maxime ostendit principem, quod suorum curam gerat, eisque prouideat & prospiciat. Ideo Christus, *b Pastor bonus*, non dicit *honoratur aut colitur*, sed *animam suam ponit pro ouibus suis.* Hic est principatum seu pascendi scientiam, sua potius negligere, vt eorum quos regit curam agat, &c. quæ scribit Diuus Chrysostomus *in Psalmum* 113. *Tom. 1.* Tiberius Cæsar, apud Suetonium *c* alloquens senatum. *Et tunc & sæpe alias patres conscripti*, inquit, *bonum ac salutarem principem, quem vos tanta & tam libera potestate instruxistis, senatui seruire debere & vniuersis ciuibus, sæpe & plerunq́; etiam singulis. neq; id dixisse me pœnitet, & bonos & æquos, & fauentes vos habui dominos, & adhuc habeo.*

b D. Ioh. c. 10.

c in eius vita cap. 29.

16. Sic ex Græcis nomen βασιλεὺς, vt habetur in etymologico, quidam à βάσις & λαὸς deduxerunt: vt qui sit, βάσις τοῦ λαοῦ, quod in eo sit velut fundata populi salus. Alijs tamen βασιλεὺς quasi ἄσυλος, vt qui sit *inuiolabilis.* Et Antigonus cum cerneret filium suum se molestiorem & immodestiorem gerere erga subditos, *Annon*, inquit, *nouisti fili mi, nostrum regnum, nobilem seruitutem esse. d* Cura vere non voluptas, imo pœna, regnare, vt indicat Seneca. *e Pœnas*, inquit, *soluet graues, Regnauit.* Iocasta. *Est hæc pœna.* Cum etiam Tiberio quis eius sacras dixisset occupationes, pro sacris, laboriosas dicere coegit, *vt refert in eius vita Sueton. Tranq. f* Quemadmodum autem multa sunt, quibus indiget populus, quæ commissa sunt principibus tractanda. Sic erga illa, solicitudo illorum diligenter occupari debet.

d Æmilian. li. 2. de varia hist. cap. 20.

e in Thebaide.

f cap. 27.

Regia, crede mihi, res est, succurrere lapsis,
Conuenit & tanto, quantus est ipse, viro. g

Et Seneca h

Consulere patriæ parcere afflictis, fera
Cæde abstinere, tempus atq; iræ dare,
Orbi quietem, seculo pacem suo.

g Ouid. 2. de ponto.

h in Octauia.

Paucis his verbis magna, & Atlantis onere grauior solicitudo imposita censetur humeris principum, & quo maior latiusque diffusus principatus, eo crescit maiorue efficitur. Atque solum vel hoc ipsum meminisci, se hominibus imperare, maximum: quum enim se populares, nobilitatis natu aliis seu generis, & diuinæ participes esse recordantur: & aliunde cum natura se pares, & eiusdem primi parentis, vnde & principes sobolem contemplantur, ęgre, nisi bene regantur, vnius iniuriosam dominationem, quæ belluarum & irrationalium animalium potius est, tolerant. Difficilis vnius seruuli vel famuli contumeliosi & inobedientis gubernatio: multo magis populi, vbi tot pessimi homines, tot scelerati, est difficilis & ærumnosa bono principi directio.

17. Graue aliquando principibus, quod non sufficiat illis bene regere, nisi etiam exemplum aliis bene viuẽdi præbeant. Vita principis morum & subditorum est censura, eaque perpetua. Ad hanc, inquit Plinius *in panegyrico Traia.* dirigimur; ad hanc conuertimur: nec tam nobis imperio opus est, quam exemplo. Et iuxta Claudiani sententiam, i

i de 4. Honorii consulatu.

---componitur orbis
Regis ad exemplum, nec sic inflectere census
Humanos edicta valent, quam vita regentis:
Mobile mutatur semper cum principe vulgus.

De nominibus principatus: curq́; primum qui præsunt & dominantur dicti sunt principes.

CAP. IV.

PRINCIPATVM, id dico cum Cicerone *de natu. Deo.* quod Græci ἡγεμονικὸν vocant: quo nihil in quoq; genere, nec potest, nec debet es-

bet esse præstantius. Princeps, quasi *primum caput*, seu præstans & præcipuum alicuius rei dicitur: siue agatur de rebus animatis, vel inanimatis, siue de personis. Sic *Sicilia princeps* apud Cicer. *a* id est *omnium prouinciarum prima*. Ianuarius, *princeps mensis* apud Columellam, *b* id est, *primus ordine*. Sic in alijs primus vel præcipuus ordine, auctoritate, suffragio, dignitate: in albo, in sessione, in loco, princeps dici potest. Inde principale, *primum & præcipuum*: & principatus status & dignitas eius, qui primus & præcipuus est. Principes & ij, qui in aliquo primas habent partes, *vt in c. omnes principes terræ, 4. de maior. & obedient. & in § 1. vt præponat. nomen Imperator. nouel.* 47. Æneas rex & reipublicæ princeps, & item Imperator dicitur. In monarchia tamen nominatio principis, vt in regno libero, vel alio principatu, per excellentiam de solo principe intelligitur libero, sed in alijs, per adiectionem principatus nominis, id, cuius est principatus, iudicatur, vt in Germania dicuntur principes imperij, siue ecclesiasticæ, siue seculares personæ, cum nomine feudi: vt *Comes Tullensis princeps imperii, comes episcopus & princeps Virdunensis, &c.* Princeps ciuitatis, *rex* & princeps gregis, *aries*, apud Varronem *c*. Paulus *d* iustius putat eum teneri, qui princeps fuerit delicti, id est, auctorem, quam eum quæri, ad quem res furto subtractæ à seruo prolatæ sunt.

a 3. Verrina. *b* lib. 11. ca. 2. *c* lib. 5. de lingua Latin. *d* l. in hoc iudicium. 10 de ser. corrupt.

2. Nomen hoc principis vt primi generale est, nec simpliciter de quoquam, quam de Deo, efferri potest, qui α & ω dicitur, *Apocal. c. fin. ver. 13.* primus & nouissimus vere omnium, ante tempus, primus dignitate, maiestate, auctoritate, sapientia, potestate, & in omnibus præcipuis: de cæteris autem princeps cum aliqua adiectione semper dicitur, vt princeps senatus, olim Romæ in senatu dicebatur & eligebatur, qui auctoritatẽ & gloriam maximis in rempublicam meritis præstantissimisq; rebus gestis, fuissent consequuti, *vt est apud Plutarchum. e* Ciuitatis principem, etiam explicat magistratum Modestinus. *f* In imperio, in regno, cum absolute princeps dicitur, de Imperatore aut de rege sermo intelligitur, vt de Imperatore *in § sed & quod principi placuit, de iure natura. apud Iustinian. l. 1. & rubrica, de constitutionibus principum P.* & princeps Romanus *in § 1 procemii Institutionum iur. ciuil. c. ad apostolica, de sentent. & re iudic. in sex.* de rege vero, *in c. vnico vers. vnde in veteri, de sacra vnctio. c. veniens, de accusatio. c. innotuit, de electio. c. maiores, de baptism.* quamuis aliquando distinguantur reges à principibus, vt principes maiores, *vt in clemen. vnic. de baptis. ibi: regum aut principum.* Ita referuntur appellationes constitutionũ principalium ad principes qui eas constituerint, estque semper relatio facienda ad id, cuius princeps, qui & *caput* dicitur, ita subordinati erunt principes alij alijs, maiores & minores. Sic princeps præfectus vniuerso populo, & dux Iudæorum Moyses: sub eo & alij principes & capita multitudinis per familias & tribus dispositi, *cap. 10 vers. 4. si semel clangueris, venient ad te principes & capita multitudinis Israel, &c.* Summus sacerdos, & princeps populi dictus: *Principi populi tui non maledices*, Exod. 22.

e in Afric. *f* in l. spadonem 5. § ſi ciuitatis princeps, de excusationib. tutor. lib. 27 P. tit. 1.

Sic legimus, *principes ex Iudæis*, multos credidisse in Christũ, *g*, & principes ignorantes, crucifixisse Christum. *h* Dicitur & *princeps huius aeris Dæmon*: quod ibi nitatur tyrãnice regnare. *i* Sed & sub illo, *princeps, tenebrarum harum Princeps & dæmoniorũ Beelzebub* dictus. Et *alii principes seu præpositi aliis dæmonib.* Rex Niniuitarũ dicitur *etiam edictum constituisse cum principib. k* Rex Nabuchodonosor dicitur *habuisse & conuocasse principes regionum, Dan. c. 3.* Rex Assuerus, *cunctis principib. suis etiam* dicitur *conuiuiũ præparasse. l* Sicq; distinctio videtur adhibita, vt post regem, principes illi digniores dicti sunt, quemadmodum & *c fundamenta 17. § proinde officii, de electio. in sex.* Quando gradus plures diuersorum principatuum adferuntur, quidã in cõmuni nomine recensentur, alij in speciali. *Nullus*, inquit Bonifacius, *Imperator, seu rex Romanorum, aut alius Imperator vel rex, princeps, Marchio, Dux, Comes aut Baro, vel quicunq; alterius notabilis præeminentiæ, potentiæ seu potestatis, excellentiæ vel dignitatis exsistat, &c. In senatorem capitaneum, patritium, aut rectorẽ eiusdem Vrbis* scil. Romanæ, *eligatur*, &c. Ita ibi, princeps, ordinis vel dignitatis est gradus, & species principatus vt adoptio, potest esse genus & species, *m* & præpositi omnes qui alijs præfecti: generaliter & specialiter etiam obtinuit, *præpositos* dici qui curam prioratus quandam super alios gerunt, *c. quamuis omnes, 9. de verb. signif.* Sic & principatus in specie dignitas, eius qui cæteros agentes in rebus antecellit, *leg. 1. de principib. agitur in rebus, lib. 12. C. tit. 22.* Et apud Cassiod. *lib. 7 variar. c. 31. in formula* principatus vrbis, vocat *principem cardinalem*, eius præfectũ: & post eum ponit, eius vicarium.

g D. Ioh. c. 12. *h* 1 ad Corin. c. 2. Acta c. 3. *i* ad Eph. c. 2. ad Coloss. 2. D. Ioh. c. 12. *k* Ionæ 3. v. 7. *l* Esther c. 1. v. 6. *m* l. 1. & 2. de adoptio. P.

3. Principes regni, principes imperij ita, præcipui qui alijs præponuntur. Sicque in *lib. 2. feudorum tit. 10. quis dicatur dux, marchio, &c.* qui à principe vel ab aliqua potestate, de plebe aliqua, vel de plebis parte, per feudum sunt inuestiti, ij *capitanei* appellãtur, qui proprie *valuasores maiores* olim appellabantur.

Princi-

Principes imperij sunt, qui ducatus vel comitatus habent ab imperio, & in illis sunt subditi, tanquam ratione bonorum & feudorum, ob quæ fidelitatem exhibent imperio, quanquam ratione propriæ dignitatis sint liberæ dignitatis, vt si sint episcopi vel reges. Nam ratione tantum bonorum & feudorum principes dicti, & in illis censentur de imperio, & appellationes eorum in illis deuoluuntur ad cameram imperialem, vt pluribus disputat Gailius *lib. 1. practicar. obseruationum, obseruatione 30. notant & interpretes ad cap. Romana, §. debet, de appellat. in sexto. & ibi Philippus Francus, num. 2. & ad c. cæterum, de iudic. glossa. ad ca. solita, ad verbum suscipiunt, de maior & obedi. Paulus Castrens ad l si quando, numer. 2. C. de appell. & ibidem Bartol. num. 3. & ad l. 1. §. si quis, num. 14. eod. titu.* dicitur & rex Hispaniæ ratione comitatus Burgundiæ status imperij tantum comes. Ideo nec in comitijs imperialibus sedet vt rex, sed vt Burgundiæ comes inter principes suo ordine, iuxta receptam antiquitus sessionis consuetudinem. Sicut rex Daniæ, qui tanquam rex imperium non recognoscit, attamẽ vt Dux Holsatiæ, Cæsari subest. Sic Dux Cliuiensis, in Flandria; Brunsuuicensis, in Hollandia. Ea lege tenentur, episcopi Viridunensis, Metensis, Tullensis, Leucorum, qui se principes imperij in comitatibus dicũt ratione feudorum possessorum: quibus alij plures sunt similes. Habent hi principatus à superioribus: superiores à Deo potestatem accipiunt. Principatus omnis caput, Christus, *a* principes Dei ministri *b*, Principis pacis, Isaiæ *c 9. vers. 6.* Singulari quodam nomine, & veluti per excellentiam in Hispania principes appellantur *regum primogeniti* regnum mortuo patre adepturi, vt notat Iacobus Spiegel. *c Et constat*, inquit, *etiam nostra ætate Philippum Cæsaris Maximiliani filium vocasse Printzen.*

a *ad Coloss. c. 2.*
b *ad Rom. c. 13. & ad Titum cap. 3*
c *In dictionario iuris, in verbo, principes.*

4. Angelus, princeps exercitus, dicitur *Iosue 9.* Summus pontifex dicitur, princeps, *in consilio Moguntinensi 1 cap. 51. Et in can. corpora sanctorum 37. de consecratione. d. 1. ibi, corpora sanctorum de loco ad locum nullus transferre præsumat sine consilio principis, vel episcoporum sanctæque synodi licentia.* Et ibi glossa principem, Papam interpretatur, sacerdotij principatus dicitur Romæ in summo pontifice, qui caput ecclesiarum, *in c fundamenta, 17. § ne autem, de elect. in sex.* Et episcopi principes dicti in *c 2 de maiori & obedien.* vbi episcopis tribuitur dictũ 1. Regum, cap. 13. & Deuter. 17. *Si quis non obedierit principi morte moriatur.* Vocat & principes iudices ecclesiasticos, gl. ad *cap. definiuit. 35. ad verbum principu. 17 quæst. 4.* Cæterum cum proprie princeps is dicatur, qui primus est in aliqua re, notandum erit, hic de principatu agendum esse potestatis, & non ordinis. Et ita non conuerti principem esse, & habere potestatem primam, aut supremam, aut subordinatam. Omnis quippe habens potestatem in alios, princeps eorum est, quibus imperat. Sed non omnis, qui princeps dicitur, vel primus, ideo in alios, qui eum sequuntur, habet potestatem. non enim omnes personarum aut rerum ordinationes, sunt ratione subiectionis aut potestatis.

Princeps quis proprie?

Quare principes dicti Dij & semidei Cap. V.

Et quia non est potestas nisi à Domino, *vt sæpe dictũ est, d* siue permissiue, siue per cõcessionem: ita & principes populi Dij aliquando dicti sunt, vt Psal. 46. vers. 10. *principes populorum congregati sunt cum Deo Abraham, quoniam Dij fortes terræ vehementer eleuati sunt.* Et Exod. 7. versic. 1. Dixit Dominus ad Moysem, *ecce constitui te Deum Pharaonis* Et cum sum c. 22. versic. 8. *Si latet fur, dominus domus applicabitur ad Deos, & iurabit quod non extenderit manum suam ad rem proximi sui* Et Fabius Pictor *e Principes quia in aurea ætate iusti erant, & religionibus dediti, iure habiti Dij, & dicti* Et Dauid Psal. 81. *Deus stetit in synagoga Deorum, in medio autem deos diiudicat*: & postea: *ego dixi dij estis, & filij excelsi omnes: vos autem sicut homines moriemini, & sicut vnus de principibus cadetis* Qui potestati principum resistit, ordinationi Dei resistit, *vt ait Paulus f* Sed vt populus principem præcipuum habet, ita principes eadem ordinatione, Deum ipsum potiorem reuereri debent. Minor Deo cuiuscunq; generis princeps & ab illo pendere debet. Et vt ait ad Imperatorem Horatius *g*

Dis te minorem quod geris imperas:
Huic refer principium, huic refer exitum.

Facit quod tradit Diuus Chrysostomus, *h* dum explicat illud, *Benedictus Deus qui subdit populum meum sub me. Nam hic*, inquit *superno quoq; opus est auxilio, vt qui ditioni subiecti sunt acquiescant, & nec seditionem agitent, nec insurgant. Nec solum in subiugandis inimicis, sed etiam in suis subiiciendis, & in officio continendis superno auxilio opus est. Nam hoc quoq; magnum est, suos bene regere: nec minus est, quam suos inimicos vincere. Multi quidem sæpenumero certe trophæa in bellis erexerunt, in pace autem cæsi sunt: & quemadmodum à Deo procedunt victoria ab hostibus: ita etiam suorum obedientia.*

d *Ad Rom. cap. 13.*
e *Lib. de aureo seculo.*
f *Dicto c. 13. ad Rom.*
g *lib. 3. Ode 6.*
h *In Psal. 143. Tom. 1.*

2. Communis regum appellatio apud Homerum, vt dicantur διογενεῖς, id est, *Ioue editi*, diuini, præstantissimi. Et Plinius in panegyrico Tra-

co Traiani, *principem dat Deus, qui erga omne hominum genus vice sua fungatur.* Menander principem dixit εἰκόνα ἔμψυχον θεοῦ, *imaginem animatam Dei* Atq; Plutarchus in Themistocle, ἡμῖν δὲ πολλῶν νόμων καὶ καλῶν ὄντων κάλλιστος οὗτός ἐστι, τιμᾶν βασιλέα, καὶ προσκυνεῖν εἰκόνα θεοῦ τοῦ τὰ πάντα σώζοντος, id est, *vobis, scilicet Persis, ex legib. multis & honestis, honestissima illa est, honorare regem, & venerari imaginem Dei omnia saluantis.* Adorabant namq; Persæ regem suum. Et Tertullianus, a *colimus*, ait, *Imperatorem sic, quomodo & nobis licet, & ipsi expedit, hominem à Deo secundum, & quicquid est à Deo consecutum, à solo Deo minorem.* Meminit P. Cornel. Tacitus, b cum contenderetur sub Tiberio, de mittendo proconsule in Africam, deterrimo quoq; licentiã sibi vsurpante impune, probra & inuidiam in bonos excitandi, arrepta imagine Cæsaris: Caium Cestium Senatorem disseruisse, *principes quidem instar deorum esse: sed neq; à diis nisi iustas supplicum preces audiri: neque quenquam in Capitolium aliaue vrbis templa perfugere: vt eo subsidio ad flagitia vtatur.*

a libro ad Scapulam.
b lib. 3. annalium.

3. Ea ratione & pro insigni regum, sceptrũ erat olim: quod erat Iouis insigne quo in concionibus vtebatur, vt fingunt dijs conuocatis, Ouid. c *Celsior ipse loco sceptroq; innixus eburno ora indignantia soluit.* Et apud eundem Ouid. d *Laua manus sceptrum late regale tenebat*, atque fœdera facientes sceptrum quasi imaginẽ Iouis, tenebant: vtq; ait Iustinus ex Trogo, e *per ea adhuc tempora leges hastas pro diademate habebant, quas Græci σκῆπτρα dixere. Nam ab origine rerum pro diis immortalibus veteres hastas coluere: ob cuius religionis memoriam adhuc deorum simulacris hasta adduntur*, & sceptrum dedisse principibus docet Homerus,

c 1. Metamor.
d 3 amor. eleg. 1.
e Lib. 43.

Iliados 2. ... εἷς κοίρανος ἔστω,
εἷς βασιλεύς, ᾧ δῶκε Κρόνου παῖς ἀγκυλομήτεω
σκῆπτρόν τ' ἠδὲ θέμιστας ἵνα σφίσι βασιλεύῃ.

4. Notat gloss. ad principium nouellarum ad verba, *in nomine domini, Imperatorem seu principem, Dei vice fungi*, scilicet in temporalibus: *& ideo facta per ipsum velut à delegato Dei, per Deum facta, cuius est delegatus, censeri.* f Atque Iustinianus, g *Deum* tradit *imperium constituisse de cœlo.* Deus in terris dicitur princeps, vt Deus in cœlis. Vnde & rescriptum eius cœleste oraculum, *in l. nullam, 10. & ibi gloss. ad verbum cœleste, de sacrosanct. eccles.* Vocati sanctissimi Imperatores *in l. Titia Seio, §. fin. de legat. 2.* prouidentissimi & religiosissimi, *l. vnum ex familia, §. fin. e. d. tit.* nobilissimi & sanctissimi, *in l. quaris, de natalib. restituen. ff.* optimi & maximi, *l. in honoribus, de vacatione munerum, ff.* & domus illorum vocatur diuina, *in l. ad instructiones, & ibi gloss. de sacrosanct. eccl. C.*

f l. 1. de officio eius cui mand. est iurisd. ff. l. eo. quod de acquir. poss. ff.
g in §. 1 nouel 73. de instrum. fid. & caut.

5. Heroes, & viri, qui consectati sunt immortalium naturam, dicti & à poetis antiquis semidei. Hesiodus,

Ζεὺς κρονίδης ποίησε δικαιότερον καὶ ἄρειον
ἀνδρῶν ἡρώων θεῖον γένος οἳ καλέονται
ἡμίθεοι.

Lucianus in mortuorum dialogis, sub Trophonii persona, ἥρως, inquit, ἐστὶν ὃ μικτὸν ἀνθρώπου ἐστί, μήτε θεὸς, ἀλλὰ καὶ συναμφότερόν ἐστι. Statius in 2. reges *semideos* appellat.

Quare dicti principes, iudices. CAP. VI.

DICTI sunt & principes populi, aliquando *Iudices*, vt liquet ex libro Iudicum, vbi principes dicuntur *iudices.* Versatur enim suprema potestas in componendis litibus, in puniendis criminibus, in reddendo cuique quod suum est. Alioquin enim si quis nõ posset quæ statuerit propria auctoritate & potestate firmare, perpetuæ essent lites, crimina remanerent impunita, nihil propriũ. h Princeps omnium Deus, is absolute omnes gentes & mortales iudicat, i Christus caput totius principatus, iudex viuorum & mortuorum. k *Iudices* vsque ad Samuelem dicti, quod penes eos esset auctoritas dicendi ius, & administrandi rempublicam iuxta legem à Moyse positam: diademate autem aut sceptro non vtebantur, nec hæreditarij erant, sed partim auctoritate prudentum hominum creabantur, partim à Deo excitabantur vocatione particulari, vt *Iudic. cap. 2.* nec eorum potestas erat regia seu arbitraria, sed politica.

h ea quo iure defendi video 1. distinct.
i Gen. 18.
k Actor. c. 10.

2. Iudicasse dicitur Samuel populum Israelem cunctis diebus vitæ suæ, cum præesset ei, circuiens per singulos annos, Bethel, Galgal, Masphat, in quibus locis iudicabat Israel, & postea reuertebatur in Ramatha, vbi erat domus eius, & ibi quotidie iudicabat. l Et postea congregati sunt maiores natu Israel & venerunt ad Samuelem in Ramatha, dixeruntque ei, *Ecce tu senuisti, & filii tui non ambulant in viis tuis: constitue nobis regem vt iudicet nos, sicut & habent vniuersæ nationes* m Et eo nomine exprobrat populo per Oseam Deus, n *vbi rex est tuus? maxime nunc saluus in omnibus vrbibus tuis: & iudices tui, de quibus dixisti, da mihi reges & principes. Dabo tibi regem in furore meo, & auferam in indignatione tua.* Deus dedit iudices populo suo, postquam eum eduxit à terra Ægypti, vsque ad Samuelem, qui eum regerent: & exinde postulauerunt regem, & dedit illis Saul filium Cis. o

l 1. Reg. c. 7. v. 6. 16. & 17.
m 1. Reg. c. 8. v. 4. & 5.
n c. 13 vers. 10.
o Actor. c. 13. v. 20. & 21. Iudicum 3. vers. 9.

3 Refert

a lib. 1.

3. Refert Herodotus, *a* *Medos post excussum iugum regũ Assyriorum, in libertatẽ assertos, constituisse dehinc sibi regem Deiocem Phraortis filium, vt ditioillorum bonis legibus administretur, & per iudicia illius iuuati, nusquam impunitate sceleratorum violarentur.*

b ad cap. 22.

4. Diuus Hieronymus in Hieremiam, *b* Regum est officium proprium facere, inquit, iudicium & iustitiam. *c*

c Relatus in c. 23. regum officium, 23. q. 5.

d Psal. 71. v. 1.

Sic rogabat Dauid, *d* *Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio Regis, &c.* Et Salomon, cum post sacrificium factum Deo in Gabaon, optionem habuisset à Deo petendi, quod vellet: *Dabis*, inquit, *seruo tuo cor docile, vt populum tuum iudicare possit, & discernere inter bonum & malum, &c.* *e* Sic Paralipomenon *lib. 2. cap. 26. versic. 21.* notatur singulariter, post eiectionem Regis Oziæ ob lepram, quæ illi superuenerat vindicta diuina, quod voluisset vsurpare munus sacerdotale: *Porro Oatham filius eius rexit domum regis, & iudicauit populum terræ.* Cicero etiam Officiorum lib. 2. *Mihi quidem, inquit, non apud Medos solum, vt ait Herodotus, sed apud maiores nostros, iustitiæ fruendæ causa, videntur olim bene morati reges constituti.* Iudicum ordo Carthagine optimatum dominabatur aliquando, in quorum potestate vita & res omnium erat. Erant autem perpetui iudices, *vt refert Titus Liuius.* *f* Ita Rex dicitur esse debitor iustitiæ, & obligatus ad iustitiam faciendam, *vt plene docet Lucas de Penna,* *g* & reditus regni dati principi, ad hoc instituti videntur, vt sint tanquam stipendia eius ad iustitiam soluendam, *vt ait D. Thomas, 2. 2. q. 63. Andreas ad constitutionem regni Neapolitani, de incisionibus, & ad cap. 1. de pace tenend. & ad cap. 1 ad verbum, Vectigalia quæ sint regalia. Matthæus de Afflictis, decisio. 265. num 80. & 81.* Testatur & Aristoteles, *h* *in potestate Heroum fuisse, vt Rex dux belli, & iudex controuersiarum, & dominus ceremoniarum erga deos esset.* Regina Sabba salutando Salomonem: *i* *Sit Dominus tuus benedictus, cui complacuisti, & posuit te super thronum Israel. Eo quod dilexerit Dominus in sempiternum, & constituit te Regem, vt faceres iudicium & iustitiam.* Et rursum Hierem cap. 22. *Audi verbum Domini, Rex Iuda, qui sedes super solium Dauid, tu, & serui tui, & populus tuus, qui ingredimini per portas istas: hæc dicit Dominus, facite iudicium & iustitiam, & liberate vi oppressum de manu calumniatoris.* Et Prouerbiorum cap. 20. vers. 8. *Rex, qui sedet in solio iudicij, dissipat omne malum intuitu suo.*

e 3. Reg cap. 3. vers. 9.

f lib. 33.

g ad l. vnicum. de susceptorib & archarijs, lib. 10. C.

h 3. politic. c. 1.

i 3. Reg. c. 10. vers. 9.

5. Magistratus vnus erat apud Athenienses, nominatus βασιλεὺς, seu Rex, ὁ τὰ τῶν ὀρφανῶν καὶ ἀσεβειῶν διοικῶν, *qui ea, quæ ad pupillos & impietatem iudicabat*, vt scribitur. *k*

k in magno argumento præposito orationi Demosthenis contra Androtionem.

6. Solium principis, Latinis; Græcis θρόνος. Hebræis כסא *cisse, sedes*, vel sella tantum honorabilior, vbi cum maiestate ius dicebat Rex. Vocant Galli, *le lict de iustice*, quasi in quo quiescat vel resideat iustitia, quæ per principem distribuitur, & redditur. Armis ad defensionem vtitur: iustitia & legibus tempore pacis populum regere debet, *vt præfatus est Iustinian. in elementis, seu Institutionum iuris ciuilis proœmio.* Est & θρόνος Athenæo, *l* ὑψηλότερος καθέδρας σὺν ὑποποδίῳ, augustior sedes, quam καθέδρα, vel δίφρος.

l lib. 5. dypnosoph. ston.

7. Ab initio reges ipsimet iudicabant, vel iudices, qui suo loco iudicarent, aliis ipsi maioribus implicati negotiis, dabant, atque iudices male sub sua potestate iudicantes coercebant: vtrumque bonus princeps & rex facit: nam per se iudicat, & vt iudices suo loco constituti recte iudicent, prouidet. Hocque inter eorum præcipuas delitias eis curæ esse debet. Refert eius rei exemplum Athenæus, *m* ex Heraclide Cumæo rerum Persicarum scriptore, & quod in thuris regione feraci, rex suis legibus viuit, neque vllius imperio paret, delitiis maxime abundans, nec cum multis versatur, sed iudices tamen constituit. Quod si quis minus diiudicasse putetur, fenestra quædam est in altissimo regiæ loco, quæ ferrea catena ligatur, quam, qui se iniuste iudicatum existimauerit, apprehendit, fenestramq; attrahit: quod vbi rex senserit, eos ad se vocat, atq; ipsos diiudicat. Et si videantur iudices minus iuste iudicasse, moriuntur: si iuste, is moritur, qui fenestram mouerat. Persarum reges, quamuis delitiis addicti, tamen ius in aureo solio & throno purpura ornato dicebant. *n* Dixit ius per se Alexander Magnus, Midas, Iulius Cæsar, & alij, de quibus admonuimus *lib. 47 num. 15.* Refert de regibus Indorum Quintus Curtius, *o* etiam in tanta, quam habebant magnificentia seu luxuria, regiam omnibus patere, & cum rex capillum pectebat & ornabat, tum responsa legationibus, & iura popularibus reddidisse. Hoc ipsum attribuit priscis aurei seculi regibus Ouid. *p* dum inducit Ianum sic loquentem:

m lib. 12. c. 4.

n Athen. lib. 12. c. 3.

o lib. 8.

p 2. Fast.

Tunc ego regnabam, patiens cum terra Deorum
Esset, & humanis numina mixta locis.
Nondum iustitiam facinus mortale fugarat,
Vltima de superis, illa reliquit humum.
Proq; metu populum, sine vi pudor ipse regebat,
Nullus erat iustis reddere iura labor.
Nil mihi cum bello, postes pacemq; tuebar,
Et clauem ostendens, hæc (ait) arma gero.

a Lib. 4.

Adstipulatur Berosus, *a* dum de Nino agit, & tradit, Ianum anno 43. regni Nini Vetuloniæ iura dixisse, docuisse, & regnasse.

b Lib. 1 politic. cap. 1.

Hoc est, quod Aristoteles refert, *b* ex Homero, incrementa regnorum fuisse orta ex domibus primum & familiis, quibus præerant seniores: dehinc constitutos pagos, ex propagatione domorum & familiarum, natisque natorum: omnem autem domum gubernatam à seniore; & primum sub regibus fuisse ciuitates, nunc autem & gentes, quæ ex his, qui suberant regno, processerunt: inde & seniores seu reges imperabant illis, & coloniis deductis propter consanguinitatem, & illis iura dedisse: & hoc esse, quod dicit Homerus: *Iura dant singuli natis, & vxoribus.* Sparsim namque etiam sic antiquitus habitabant. Et deos ob hoc ipsum cuncti putant, regem habere, quoniam & ipsi partim, nunc partim antiquitus sub regibus degebant. Quemadmodum vero formas humanas diis attribuunt homines, sic etiam vrbis. Hæc Aristoteles.

c lib. 1.

8. Refert Hector Bohetius, *c* Galtherum, Scotorum Regem, in Hispania in Brigantia vrbe, quæ Compostella hodie est, auctorem, ius dixisse, sedentem in marmore, cathedræ in modum efformato, & ideo marmori tantam accessisse auctoritatem, vt vbicunque terrarum reperiretur, omen constituendi regni Scotorum facere crederetur. Et proinde Simonem Brechum ab Hibernis ex Hispania euocatum in Regem, marmor illud secum extulisse, multoque post Fregusium ex Hibernia in Albionem traiicientem, secum vnà euexisse, & in Argathelia constituisse: cui deinceps longa successione, vsque ad Robertum I. Scotiæ Reges insidentes, coronari solebant.

d lib. 3.

9. De Seuero quoque Imperatore Herodianus: *d Roma deinde haud paucos, inquit, commoratus annos, ius dicebat frequenter, ciuilibus negotiis, & liberis erudiendis intentus, accusatos à prouincialibus iudices, probatis rebus, grauiter puniuit.* Ælius Spartianus in eodem etiam firmat: Primis seculis monarchatus Britannici Rex nihil suum habebat, omnia erant vniuersorum, ad æquitatem certis legibus stringebatur, ac ne auaritia diuerteret à vero, discebat paupertate iustitiam.

10. Octauius Augustus ius dixit assidue, & in noctem: nonnunquam, si parum corpore valeret, lectica pro tribunali collocata, vel etiam domi cubans, & non modo diligentia, sed & lenitate summa. *e*

e Sueton in eod. c. 33.

11. Mithridates Rex Ponti, oriundus à septem Persis, duarum & viginti gentium, quæ sub regno suo erant, linguas loqui didicit, vt omnibus iura dicere, omnes audire, & alloqui suos sine interprete posset. *f*

f Plinius lib. 7. c. 24. & lib. 25. c. 2. Solinus c. 7. Plutarchus in Lucullo. Gellius. lib. 17. cap. 17. Valer. Max. lib. 8. c. 7.

12. Hoc modo populum sibi conciliauit Absolon, viuente patre, ambiens regnum Dauidis patris: mane enim consurgens, iuxta introitum regiæ portæ stare solebat, & omnem virum, qui habuit negotium, vt veniret ad Regis iudicium, vocabat ad se, clementerque audiebat. *g* Admonuit Agapetus Iustinianum, in epistola ad eum scripta, vt facilis aditu esset indigentibus, ob vim supremæ illius potestatis, aperiret iis aures, qui à paupertate obsidentur, vt inueniret Dei aditum apertum.

g 2. Reg. 15.

13. Sed & cum ratione Demetrium regem, difficilem & morosum ad audiendas querelas subditorum, paucis sui officij admonitum ab anu, refert Plutarchus in eius vita, à qua postea emendatum se ostendit. Cum enim illum rogasset, vt se audiret: respondente eo, *sibi otium non esse*, tum alta voce ad illum anus conuersa; *Nec etiam regas*, inquit. Quæ verba reuoluta animo effecerunt, vt posthabitis omnibus dehinc rebus aliis, multos dies audiendo respondendove consumeret. Idipsum refert de Adriano Dio Cassius. Cum enim illum mulier rogasset, *vt se audiret*: & ille respondisset, *mihi otium non est*: illa deinde clamans ait, *noli ergo imperare*. Idipsum alia mulier Philippo Regi Macedonum obiecit. Monebant enim, vere dignitatem imperandi, & regiam deponere debere, eaque indignos, qui nollent munus præcipuum, ob quod instituti sunt, exsequi. Vulgaris quippe regula est: Non dari beneficium, nisi propter officium. *h* Nec audiendum eum, qui lucrum quidem amplectitur, sed onus subire recusat. *i* Arguit etiam Deus per Prophetam huiusmodi principes in iudicando segnes, & minatur illis pœnas acerrimas per Prophetam Iesaiam: *k Principes tui infideles, socij furum, omnes diligunt munera, sequuntur retributiones, pupillo non iudicant, & causa vidua non ingreditur ad illos. Propter hoc, ait Dominus Deus exercituum, Deus fortis Israel, Heu ego consolabor super hostibus meis, & conuertam manum meam ad te, & excoquam ad purum scoriam tuam, & auferam omne stannum tuum, & restituam iudices tuos, vt fuerunt prius, & consiliarios tuos, sicut antiquitus. Post hæc vocaberis ciuitas iusti, vrbs fidelis*, &c.

h c. fin. de rescript. in 6 cum similib.

i l. vnica. §. pro secundo de caduc. tollen. C. lib. 6 tit. 50. c. qui sentit, de reg. iur. in 6. l. secundum naturam eod. tit. ff. cum similib.

k cap. 1. v. 23.

14. Plato Dialogos seu libros illos decem, qui de Republica tractant, inscripsit *de Iusto*, vt ostenderet in summa, *quemadmodum declarat maxime libro* 2. totam disputationem magis consistere in iustitia, rem omnem, actionemq;

nemq; & publicam & priuatam, non ad copiam, non ad potentiam, non ad victoriam, sed ad ipsam iustitiam penitus referendam, quæ quidem, omni sublata perturbatione, & sublatis contentionum impedimentis, reddit populum expeditissimum, ad verum inuestigandum, Deumq. colendum. Dixerunt autem Simonides, Pittacus, Bias, *iustitiam esse, vera fateri, ac debitum vnicuiq; reddere.* Dignus est, qui memoria sæpe inter principes recolatur, Philippus Herodis Antipæ frater, qui præfuit 30. annis Tragonitidi, Gaulonitidi, ac Bataneæ, qui semper in sua ditione degebat, & quoties domo progrederetur, iter faciebat cum paucis selectis comitibus, subsequente sella, in qua solebat iura reddere: & si quis ex occursu opem eius imploraret, sine dilatione mox ibi sella posita, residens, causam cognoscebat, aut sontem damnaturus, aut absoluturus innoxium. *a*

a vt refert Iosephus, lib. 18. cap. 6.

De nomine Ducis. CAP. VII.

DICTI sunt & aliquando principes, *Duces*, & illi maxime electi tales, qui præcederent populum eligentem, in bello, sicque *dux belli* tempore potius, vt Rex tempore maxime pacis, & belli quoq; pleniore potestate donatus, vt 1. Reg. c. 8. *Et erimus*, inquit populus, *nos sicut omnes gentes, & iudicabit nos rex noster, & egredietur ante nos, & pugnabit bella nostra pro nobis.* Quamuis & generaliter dicatur dux, quicunque aliis præit, quem in aliquo alij sequũtur. Ita Deuter. cap. 1 v. 30. *Dominus Deus, qui ductor est vester, pro vobis ipse pugnauit, sicut fecit in Ægypto cunctis videntibus. ἡγεμὼν & ductor proprie exercitus, στρατηγός.* Plus esse in rege, quam duce, docuit Publius Romanus. Postquam enim is *b* deuicit Hasdrubalem in Iberia, cumque Iberi se fidei Romanorum commendantes, illum regem salutarent: motus eo facto, vt animaduersionem adhiberet, collectis Iberis, admonuit, regium quidem velle se haberi & dici ab omnibus, & cum veritate, regem vero nec esse, nec dici à quoquam. quibus dictis, mandauit, vt Dux appellaretur. Modestior & appellatio Ducis, & inferior, quam imperantis. Nam & sub aliis duces imperabant, vt sub principe, magno veluti duce, & nomine eius, vel sub populo, cuius iussu dux alios ducebat & regebat. Sic plures Duces referuntur ex generatione Esau, dicti *Edom*, habitãtes in terra imperij sui: & antequam eligeretur Saul, qui præerant populo Dei, vel duces *iudices* dicti erant, non *reges*: quia tunc erat illis solus Deus rex, alij vero duces eius. quod colligetur ex iam citato cap. 8. lib. 1. Reg. v. 7. *Dixit Dominus ad Samuelem, audi vocem populi in omnibus, quæ loquuntur tibi: non enim te abiecerunt, sed me, ne regnem super eos.* Tuncq; cœperunt habere regem hominem, qui antea habebant regem Deum, & homines duces Dei iussu gubernantes, vt Moysen, Iosue, & alios. Sic & distinguit Ducem à Rege, Iustin. ex Trogo, *lib. 2. in fine*, dum ait: *Posthac Spartani, ne vires otio corrumperent, & vt bis illatum à Persis Græciæ bellum vlciscerentur, vltro fines eorum depopulantur. Ducem suo sociorumq; exercitui deligunt, Pausaniam, qui pro ducatu regnum Græciæ affectans, proditionis præmium cum Xerxe nuptias filiæ eius paciscitur, redditis captiuis, vt fides regis aliquo beneficio constringeretur.* Dux quoque, secundum qualitatem rerum, quibus præit, & secundum potestatis datæ diffinitionẽ dicetur. Ita Rex dux totius populi, cui præest, & præfecti ab eo, vel à populo, duces maiores & minores pro distinctis muneribus, vt indicat D. Petrus, *Epistol. 1. cap. 2. vers. 13. & seq. Subiecti estote omni humanæ creaturæ propter Deum: siue Regi, quasi præcellenti, siue Ducibus, tanquam ab eo missis, ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum.*

b vt refert Polyb. lib. 10.

2. Refert Thucydides in 1. Græcos olim, & barbarorũ quoscunq;, qui in continente maritimi erant, quique insulas incolebant, vbi cœperunt crebrius alij ad alios nauibus transire, ad latrocinium conuersos, ducibus viris mediocris potentiæ vsos, tum sui quæstus, tum pauperum victus gratia, & id tunc nullo ob id pudore, sed gloriæ tribuentes. Meminit Iustinus, *c* Sosthenem delectum regem à Macedonibus ob virtutem, quod firmasset animos Macedonum trepidantes contra victoriam Gallorum, cum Rex ab exercitu appellatus esset, ipsum non in Regis, sed in Ducis nomen milites iurare coëgisse.

c lib. 4.

3. Erant & duces populi, quãdo in colonias nouas mittebãtur, electi ex ciuitate metropolitana eius prouinciæ, vnde coloni in aliã mittebãtur, *vt scribit Thucydides in 1. dũ de Epidauri vrbe agit.* Constituebantur Romæ ductores ex lege vel senatuscõsulto coloniarũ, & eorũ, qui nomina ad nouas colonias dabant, & sub vexillo ducebãtur in locũ delectũ. Et Appian. *lib. 1.* de colonis loquẽs, ait, *multitudinẽ quondam in fanis & lucis, sub vno vexillo & vno duce collocatam.* Et Plutarch. ostẽdit, *cum C. Graccho triumuiro colonia ad Carthaginẽ deducendã profecto, portentũ factũ ait, quod vexillũ laceratũ sit.* Et Cicero innuit in Antonium: *Casilinum,* inquit, *coloniam deduxisti, vt vexillum tolleres.* Et Rullum: *Tum illud vexillum Campanæ coloniæ vehementer huic imperio timendum.*

4. Rabini, vt ait Munster. ad c. 32. Genes. aiũt, *non esse discrimen inter* אלוף *& melech.* מלך *Inter ducẽ & regẽ, nisi* ꝙ *rex est, qui est* מרונת *coronatus: dux vero* אלוף *non est redimitus corona.*

5. Posterioribus temporibus Duces alterius naturæ cœperunt fieri, atque initio regni Francorum Duces & Comites præficiebantur à regibus, regionibus & ciuitatibus, ad tempus, & ex arbitrio quoque regis à potestate dimittebantur. Deinde consuetudo inualuit, vt imperio potirentur, quamdiu viuerent, nisi sceleris alicuius rei facti & conuicti essent. Quod & in magistro militiæ, qui postea more Romano comes stabuli dicebatur, locum habuit, *vt narrat Paulus Æmilius lib 1.* Narrat & Sabellicus, *a* Longinum Narseti à Sophia Augusta successorem in exarchatu Rauennensi datum, post suum in Italiam accessum attulisse in Italiam nouum regiminis nomen Grecæ superbiæ plenum, vt *exarchus* diceretur: cum anteriores dicerentur *vicarij Imperij*, eundemque primum veterem administrationis formam tota Italia sustulisse, vt non cuiq; regioni prouinciæq; suus esset magistratus, sed singulis vrbibus singuli, qui potestate præirent, & ius ciuibus simul dicerent, *ducesq;* appellarẽtur. Magistratum vero, quem vnum Romæ constituit, *præsidem* appellasse, quem tamen postea secuti, duces dici maluerunt: quo contigit, vt multis post annis Romanus ducatus sit dictus. fortassis & aureus numus, qui Romæ cudebatur, & inde nomen adeptus.

a *lib.5. Ennea.8.*

6. Scribit & Polydor. Virgil. *b Anglis etiam morem esse, vt ducatus & comitatus tituli, arbitratu principis dentur, etiam sine possessione locorum, è quibus tituli petantur. Et soleat rex his, qui in eo comitatu nihil habeant, ex suis vectigalibus dare quotannis pecuniæ summam, possessionis loco.*

b *lib.19.& 23. histor. Angliæ.*

De nomine Regis. CAP. VIII.

REges dicti principes etiã sunt, cuiuscunq; sint ordinis, vel spiritualis, vel temporalis, seu secularis, à regendo, eoq; generali nomine omnes in vniuersum, qui alios bene regunt, vel qui ordinati sunt ad bene regendum subditos, appellati: quanquam ex speciali cõsuetudine principatuum, reges à ducibus, iudicibus, & Imperatoribus separati fuerint, sacerdotes coronam accipiunt in capite, quia ipsi sunt reges, id est, se & alios in virtutibus regentes. *c* Atq; plures species regum, vt plures species eorum, qui ex disciplina habent potestatem regendi. sicut cuiq; regenti apta est & accommodata appellatio, non solum episcopo regenti plebem suam, sed etiam pauperi regenti domum suam, diuiti regẽti familiam suam, marito regenti vxorem suam, patri regenti prolem suam, iudici regenti prouinciam suam, regi regenti gentem suam. *d*

c *c sunt genera. 12 q 1.*

d *in c.35. duo ista nomina, 23.q.4.*

2. Ceterum in hoc nomine regis, principatus generalis significatio restringitur ad quandam speciem boni principatus, cum tamen omnis principatus bonus non sit, nec regnum, nec omnis princeps bonus sit, rex autem bonus sit princeps. Regere namque est, quod rectum est tenere: & rectum dicitur, quod neutram in partem flectitur. Ideo per translationem, quod bonum est, rectum dicitur: & qui ex legum præscripto & bene administrat rempublicam, ille *Rex*, qui ex arbitrio, libidine, cupiditate, auaritia, crudelitate, qui vsurpat sibi dignitatem regendi, præter id, quod fas est, *non* est vere *rex*, sed potius *malus princeps*, pro quo vsurpatur hodie dictio, *Tyrannus.* Cicero etiam, *e Rectius*, inquit, *appellabatur rex, quam Tarquinius, qui nec se, nec suos regere potuit.* Facit quod tradit Horat. *f*

e *3. de Finib.*

f *Epistol. ad Mecænatem.*

At pueri ludentes, Rex eris, aiunt,
Si recte facies: hic murus aheneus esto,
Nil conscire sibi: nulla pallescere culpa.
Roscia dic sodes, melior lex, an puerorum
Nænia, quæ regnum recte facientibus offert,
Et Maribus, Curiis, & decantata Camillis?

Item Ausonius in monosyllabis:

Qui recte faciet, non qui dominatur, erit rex.

3. Fuerunt primum rectores populi & principes *Reges* dicti, nouissimum *Imperatorum* nomen, *vt ait Salustius in principio historiæ.* Et primum Romanus Æneas rex, postea in secũdis principiis *Romulus*, & deinceps in tertiis *Imperator Cæsar & Augustus. g* Senatus Romanus absurdum ducebat, ignorare regem, quæ commoda regno suo sint, quæ ipsum optime oportere scire existimabat, *vt refert Liuius, h* cum de Eumene rege in senatum introducendo agit. Et *i* tradit, Euandrum profugum ex Peloponneso, auctoritate magis, quam imperio rexisse loca: in quibus regnum constituit Romulus, venerabiliorem virum miraculo literatum rei nouæ inter rudes artium homines, venerabiliorem diuinitate credita.

g *c. 1. nouell. 47 vt præponatur nomen Imperatoris.*

h *lib.37.*

i *in 1.*

4. Quod ad magistratus pertinet, inquit Pomponius, *k* constat initio ciuitatis huius, scilicet Romanæ, omnem potestatem habuisse. *Et quidem initio ciuitatis nostræ populus, sine lege certa, sine iure certo primum agere instituit, omniaq; manu à regibus gubernabantur.* Hoc initium Regni habuit Roma, & adiacentes populi commune cum aliis nationibus. Ab initio enim & principio rerum & gentium nationumque, imperium penes reges erat, *vt ait Trogus Pompeius, & post illum Iustinus in primo*, addit tamen qualitates eorum, à quibus postea degeneratum est. *Quos, inquit, reges videlicet, ad fastigium huius maiestatis, non ambitio*

k *in l. 2. §. quod ad magistratus. de orig. iuris. & in §.1 eiusd. l 2.*

bitio popularis, sed spectata inter bonos moderatio prouehebat, populus nullis legibus tenebatur, arbitria principum pro legibus erant, fines imperij tueri magis, quam proferre mos erat. Intra suam cuiq; patriam regna finiebantur, &c. In quibus obseruandum, Reges à regimine dictos, dicique reges tantum intra prouincias & loca, in quibus regebant. Vnde factum antiquitus fuisse multos regulos, eosque pacificos, & non ad acquirendum proxima suis prouinciis intentos, vel ad proximos, quibus erant proprij reges impugnandos, sed ad sibi commissos instituendos & defendendos vacasse sine ambitione & inuidia, aut cupiditate regnandi. Et proinde obseruatum ante Ninum, qui primus monarchiam affectasse notatur, fuisse antiquiores reges; verum illum primum finitimis bellum intulisse ambitione imperandi, & ita contra ius regum primum impie regnasse, & rudes adhuc ad resistendum populos domuisse vel oppressisse. Nam, *vt ait Iustinus in 1.* fuere ante Ninum reges antiquiores, Vexores Rex Ægypti & Scythiæ, Rex Tanais, quorum alter in Pontum, alter vsque ad Ægyptum excessit. Sed longinqua, non finitima bella gerebant: nec imperium sibi (*quod notandum*) sed populis suis gloriam quærebant: contentique victoria, imperio abstinebant. Ninus magnitudinem continua possessione firmauit, &c. Consentit Berosus, a Diodor. Sicul. b & Fabius Pictor, c cuius verba: *Ea ætate nulla erat monarchia, quia mortalibus pectoribus nondum hæserat vlla regnandi cupiditas, Principes,* scilicet in aureo seculo, *quia iusti erant, & religionibus dediti, iure habiti dij, & dicti. Non enim arbitria illorum ab æquo, vel populus à iure innato discedebant, nullo tunc vindice aut metu, sed sua sponte retinebant fidem & rectum: pudor ipse regebat populos, & ius principes.* Et Ouidius, d eiusdem ætatis similia recenset, quæ fuit post diluuium vsque ad Ninum:

a [illegible] in Nino, Rege Babylonia.
b in 4.
c Libro, de aureo seculo.
d Metam. 1.

Siue recens tellus seductaq; nuper ab alto
Æthere cognati, retinebat semina cœli.
Quam satus Iapeto cõmixta in fluminis vndis
Finxit in effigiem moderantium cũcta deorum.
Aurea prima sata est ætas, quæ vindice nullo,
Sponte sua, sine lege fidem rectumq; colebant,
Pœna metusq; aberant, nec verba minãtia fixo
Ære ligabantur, nec supplex turba timebat
Iudicis ora sui, sed erant sine iudice tuti,
Nondum cæsa suis peregrinũ vt viseret orbem
Montibus in liquidas pinus descenderat vndas,
Nullaq; mortales præter sua littora norant,
Nondum præcipites cingebant oppida fossæ,
Non tuba directi, non æris cornua flexi,
Non galea, non ensis erat: sine militis vsu
Mollia securæ peragebant otia gentes, &c.

5. Iustus ita & legitimus tunc princeps habitus est, qui ex consensu regnabat populorum: & qui dominatur illis inuitis, vel dominatum cum violentia suscipit, præter leges aut consensum populi, habetur tyrannus, *vt ait Arist. in politicis*, meritoq; magna regna, quę ita per violentiam occupantur, & adduntur ditionibus, oppressis alterius ditionis subditis inuitis, magna latrocinia dicuntur: quemadmodum quidam comprehensus, scite respondit Alexandro Magno, interroganti, *Qua causa mare haberet infestum? Quid tibi,* inquit, *vt orbem terrarum habeas infestum? Sed quia ego exiguo nauigio id facio, latro vocor: tu, quia magna classe, Imperator.* e Et vere antiquitus, qui arma ferebant, & ciuitates expugnabant, & sibi subiiciebant, non se *principes*, sed quales erant, *latrones* dicebant: & tale nomen honori sibi tribuebant. Atque Minos antiquissimus classem comparauit, maximamque potestatem maris, quod nunc Græcum dicitur, tenuit, & Insularum Cycladum dominus, primus in earum plerisque colonias posuit, Caribus eiectis, filiosque suos constituit principes. Insuper, quoad potuit, latrones è mari, vt credibile est, sustulit, vt sibi potius reditus obuenirent. Sic latrones debiliores subacti à fortiori, & tandem regnum Minoidis ex latrociniis propriis & alienis, incrementum & originem habuit, nec proprie regnum dictũ, *vt scribit de omnibus Thucydides, lib. 1. histor.* vbi & ait, *non reges hos, sed latrones dictos*: cui accedit Iustinus, dum ait: *f Phocenses ex ignauia ac macie terræ coacti, studiosius mare, quam terrã exercuerunt, piscando, mercando: plerumq; etiam latrocinia maris, quod illis temporibus gloria habebatur, vitam tolerabant.*

e vt scribit D. August. lib. de ciuit. Dei, c. 4.
f lib. 43.

At Agathocles Syracusiorum tyrannus, Carthaginem obsidens, cum se illis nec copiis, nec loci opportunitate, neque rebus gestis inferiorem duceret, seipsum regem pronuntiauit, neque diadema sibi vsurpare voluit. g Et post mortem Alexandri Magni, Antigonus, Seleucus, & alij, qui Satrapias habebant, eas in regna converterunt, sibi vsurpantes nomen regium. h Fuerunt nominis Regis appellationes à Senatu Romanorum petitæ, & non nisi pro magnis erga populum Romanum meritis, concessæ, idque pro magno honore. Ita Perseus, vbi regno Macedoniæ potitus est, misit Romam legatos ad amicitiam paternam renouandam, petendumve, vt Rex à Senatu appellaretur, *vt scribit Liuius.* i Sic sæpe Cicero, *Deiotarum à Senatu Regem appellatum*, dicit. k

g Diodor. Sicul. lib. 20.
h Appian. Alex. lib. de bello Syriaco.
i lib. 44.
k sic pro Deiotaro de haruspicum responsis, lib. 5 ad Attic. epist. 17.

Bb Absti-

Abstinuit autem Senatus, dare hunc honoris titulum hostibus & victis: nisi prius pacem constituissent, & si videretur postea, digni haberentur hoc honore. Etenim sic Romani cōseruarunt suam apud omnes dignitatem, vt nollent se maiorem agnoscere, nec socium, nisi amicum declarare: sicque reges suos lubenter nominabant & amicos, non alios aut sibi subditos, aut deuictos. Quod Paulus Æmylius monuit, Perseum à se deuictum. Cum enim Perseus victus, scripsisset, *Rex Perseus Paulo Consuli S.* & inscriptionem illam Paulus legisset, sine literis & responso eius legationem remisit. Vnde sensit Perseus, nominis regis sibi victo obliuiscendum. *a* Syphacis quoque filio, petenti vt *Rex sociusq; & amicus à Senatu appellaretur*: respondit Senatus: *& patrem eius Syphacen sine causa, ex socio & amico, hostem repente populi Romani factum; & eum ipsum rudimentum adolescentia bello lacessente Romanos posuisse. Itaq; pacem prius illi petendam à populo Romano esse, quam vt rex sociusq; & amicus appellaretur. Nominis eius honorem pro magnis erga se regum meritis dare populum Romanum consueuisse.* *b* Habebat hic honor concessus, vt sellam more regum iuxta consularem ponerent, quibus nomen regis concessum, aliis negaretur. Sicut Salustius in Iugurthino bello, Numidæ cuidam nepoti Masanissæ, quem Micipsa testamento suo secundum heredem scripserat, petenti regum more, vt sellam iuxta poneret: Metellum negasse, ait, quod is honor eorum modo foret, quos populus Romanus reges appellauisset.

a vt narrat Liuius, lib. 45.

b Liuio teste, lib. 31.

6. Fuerunt quidam dicti *reguli*, per diminutionem à rege. Sic enim innuit Fabius Pictor, libro de aureo seculo: *Deniq; inquit, Romulus potitus rex Albanorum, & vsus maxima familiaritate regum Ethruriæ, & rex primus ex regulis Italiæ creatus in Latio, Romam oppidulum in regiam Tetrapolim vertit, inq; Palatino colle fundauit*, &c. Sub regibus erāt reguli, vt nunc sub regibus duces. Vnde omnis dux est regulus, non tamen rex. Ita Solinus tradit: *Taraconem fuisse regem Ethruriæ, & in vincula coniecisse Cacum legatum Campani reguli, qui ducatum nō verna Thuscorum inierat.* Potest talis dici ille, qui accessit ad Dominū nostrum Iesum Christum, D. Johannis cap. 4. v. 46. *ἦν τις βασιλικὸς οὗ ὁ υἱὸς ἠσθένει*, &c. quod vertit vulgaris lectio: *Erat quidam regulus, cuius filius infirmabatur Capernaum*: quamuis & *βασιλικὸς* explicari possit, pro *regio*, qui ex regis comitatu sit, nominis diminutio potentiæ diminutionem, seu exiguam ditionem dominationi subiectam, indicat apud Salustium in Iugurthino bello.

7. Erat in Ethruria Larthes, qui erat non solum Tuscorum, sed etiam Aboriginum, & totius Italiæ rex. *Larthem* porro vocabant summum regem, *vt scribit M. Cato in fragmentis, de originibus.*

8. Erant in dynastia seu potentatu Ethruriæ duodecim Lucumones: in Vetulonia residentes duodecim reges, quibus vnus præerat: *c* quorum vnus supremus Larthes, vocabulo Etrusco, is regum maximus dicebatur: non solum quia ceteris præerat, verum etiam, quia anniuersarie ceteris duodecim reuocatis ipse per vitam totam perseuerabat. Eius generis dynastia plurium regum cœpit esse in Ægypto Larthum, post Menophim regem. *d* Erant & stante Carthagine & Asdrubale, in Numidia multi reguli seiuncti ditionibus, inter quos Syphax honore præminebat. *e*

c Seruius, 8. Æneid.

d vt scribitur in suppl. Manethonis.

e vt scribit Appian. Alexandrin. lib. de bell. Pu.

De Imperatoris nomine. CAP. IX.

Dicitur etiam princeps *Imperator*, ab *imperando* seu iubendo, de cuius nomine, ortu, & promotione, in titulo Monarchiæ, docuimus. *f* Obtinebat olim nomen Imperatoris tantum in castris apud Romanos: & dux militum præcipuus, imperator tantum militum: & in exercitu imperator, qui imperabat militibus: generaliter *Imperator*, qui imperium aliquod, seu potestatem à publico iubendi & statuendi habebat, cum penes populum erat potestas, quia is, dum democratia regebatur respublica, habebat solus cogendi per imperium auctoritatem: & postea illi, quibus suum ius communicauit, & deinde omnino concessit. Ideo, vt apud M. Varronem *g* Imperator dicebatur turres gerere: quia in eo neq; facit, neq; agit, sed gerit, translatum ab his, qui onera gerunt, quod sustinet. Et rursum, *h* *Imperator ab imperio populi, qui eos, qui id attentassent, opprimeret hostes.* Et sic Imperatores dicebantur, *qui senatus & populi Romani iussu, vel ductabant exercitus, vel prouincias administrarunt.* Itaq; nec illi domini primum erant, sed ministri, antequam Imperatoris mitissimum nomen transferretur in principem, qui totius ditionis tenuit gubernacula. Interdum rebus in militia bene gestis, milites duces suos imperatoris & hoc nomine appellare solebant: atq; ita *στρατηγὸς dux exercitus: αὐτοκράτωρ*, dignus qui suo arbitrio imperaret, dicebatur: vt apud Appianum Alexandrinum *i* de bellis ciuilibus: *καὶ ὑπὸ τῆς στρατιᾶς ἐν τοῖς ὅπλοις ἐπιφανῶς αὐτοκράτωρ ἤδη προσαγορευθῆναι. Ἔτι δὲ τιμὴ τοῖς στρατηγοῖς τόδε προσαγορεύεσθαι, ἐκ τῶν στρατιωτῶν, καθάπερ αὐτοῖς ἐπιμαρτυρούντων ἀξίως σφῶν αὐτοκράτορας εἶναι. καὶ τὴν δὲ τὴν τιμὴν οἱ στρατηγοὶ πάλαι*

f lib. 11. syntag. tit. 2. nu. 7. & seq.

g lib. 5. de lingua Latina.

h lib. 4.

i lib. 2.

πολλοῖς μὲν ἐπὶ πᾶσι τοῖς μεγίστοις ἔργοις στρατηγῶ, νῦν δὲ ὄργι εἶναι τῇ δὲ τῇ εὐφημίᾳ πυνθάνομαι τὸ μυρίους κτεῖν. Et Iulius Cæsar, *a lis rebus gestis, Curio se in castra ad Bagradam recepit, atq; vniuersi exercitus acclamatione Imperator appellatur.* Vnde ibidem Curio: *Equidem me Cæsaris militem dici volui, vos me imperatoris nomine appellastis.* Et Velleius Paterculus, lib. 2. historiæ, de Iulio Blæso: *Qui post paucos,* inquit, *annos proconsul in Africa, ornamenta triumphalia cum appellatione imperatoria meruit.* Et lib. 5. iterum Appianus: *Secuta deinde salutatione inter ductores milites Ænobarbi Antonium appellarunt imperatorem, & Plancus vix recepit animum.*

a *lib. 2. de bell. ciuil.*

2. *Imperij* nomen antiquis & nunc multiplex: atque primum in lata significatione, ad omnes pertinet, qui quoquo modo præsunt. Et ita magistratus, qui potestatem habent, imperium etiam potestatis nomine publice habent. *b* Et apud Ciceronem, *c Neq; magistratibus præscribendus est imperandi, sed ciuibus obtemperandi modus.* Et postea: *Imperia iusta sunto,* id est, *magistratuum iussa:* ita maius imperium à minori rogari, non est ius: *d* & imperium iussum πρόσταγμα, πρόσταξις. Et vt potestas alia aliâ maior & minor: ita imperium aliud alio maius: *e* & quoddam imperium in negotiis pacis, quoddam in bellicis: in vtroq; potestas populi & publica: vnde priuatim viuere, & in imperio esse contraria, vt apud Liuium, *f penes Collatinum dicitur imperium fuisse, Tarquinios priuatos viuere:* alij erant, qui imperium habebãt in ciuilibus, pacis, & bellicis negotiis, vt Consules Dictatores, Prætores.

b *l potestatis verbo. 215. de verb signif.*
c *5. de legib.*
d *Gell. lib. 13. cap 14.*
e *vt in l. Imp. de iurisdict. om. iudic.*
f *lib. 2.*

3. Commune omnibus quod esset concessum tantum imperium illis imperatoribus in tempus certum, non in perpetuum, cum administratione, quæ temporalis erat: quibusdam in sex menses, *vt dictatoribus:* quibusdam in annum, *vt consulibus:* aliis in biennium, aliis in triennium, vel in aliud tempus, cum certis difficilis potestatis limitibus, vt apud Appian. Alexandrin. *g Romani lege lata imperatorem creauerunt in triennium, qui toto mari, quod est intra columnas Herculis, & in maritimis prouinciis, vsq; ad quadringentesimum à mari stadium, potestatem haberet imperandi regibus, præsidibus, ciuitatibus, & iuuarent se rebus omnibus, delectus quoq; habere illi permiserunt, & pecunias colligere: ex ordinariis quoq; legionibus illis tradiderunt ei exercitum,* &c. Apud liberas Græcorum ciuitates eadem formula constituendi Imperatores pro occurrenti necessitate obseruata fuit, & ad tempus potestas à populo illis decreta, *vt colligitur ex libris historiarum Græcarum, & Cornelio seu Æmilio Probo, de vitis Imperatorum.*

g *in lib. de bell. Mithridat.*

4. Erat & Imperatoris nomen post strenue gestum datum in titulum honoris & dignitatis, vt & triumphus decretus statuente senatu, & iubente populo, vel militibus deferentibus hunc honorem: *vt & refertur in c. legimus. 24. vers. nam & Alexandria 93. distinct.* Ordinarij iuris erat mitti cum imperio duces à populo, qui nomine populi imperarent, facile quoque milites poterant nomen imperatoris deferre: sed id singulare, cum in titulum & honoris causa hoc dabatur consulto nomen. Nam oportebat eum, qui eo dignus censebatur honore, ex hostibus decem millia sua manu fudisse, aut duo millia, aut saltem mille, vel seruitutis liberatorem fuisse. *h* Imperatores autem excellentissimos dixit Strabo, *i* qui post maris & terræ acquisitionem, in ciuitatem cœtum hominum coegerunt. Fuit & imperium dignitatibus certis concessum & coniunctum, vt cum prætoribus in Asia Romanos assignasse tradit Dion Cassius, *libro 35.* Institutum Romanorum fuit, vt vno de bello non amplius, quam semel, quis imperatoris nomen acciperet, *vt idem Dio Cassius ait lib. 60.* Apud Græcos, quoties duces constituebantur, toties imperatores: vnde Phocion vicesimum gessisse dicitur imperium: Arates, decimumseptimum: Pelopidas, decimumtertium: Philopœmenes, octauum: eademque ratione, qua Romæ gerebatur consulatus, & repetebatur.

h *vt liquet ex Philippica 14. Ciceronis, ex Alex. ab Alex lib 1 genial dier. c 2.*
i *lib 1 Geographia.*

5. Nomen Imperatoris, ante Iulium Cæsarem minus habebat auctoritatis, quam regium, quia sub populi ditione honorem gerebat, donec Iulius vsurpata perpetua dictatura, quæ antea erat concessa in sex menses, cum illo principatu tyrannice retinuit nomẽ imperatoris, quod in castris militibus sciebat esse gratissimum, *vt narrat Plutarchus in eius vita.* post quem in potestate successores, dici quoque voluerunt imperatores, omisso nomine regis, quod erat iam multum odiosum Romanis. Sed vero vsurpata regia potestate, quæ per se imperare dicitur ex populi consensu & lege regia. neque amplius postea tribuni plebis potestate sua plena vsi, quorum tamen institutio antea fuit prima, potius ad magistratuum aliorum imperia cohibenda, quam ad imperandum, *vt constat ex Dionys. Halicarn. Gellio, & Plutarcho, & aliis:* quemadmodum Ephori olim apud Lacedæmonios, obiecti regibus à Theopompo.

6. Gradum sibi fecit ad monarchiam Iulius Cæsar per ipsam dictaturam. Et proinde post mortem eius consules legem tulerũt, ne

quis in posterum dictator crearetur, exsecrationesq; addiderunt ac mortem ei, qui mentionem dictatoris fecisset, aut eum magistratum in se recepisset: pœnam, pecuniamque constituerunt ei, qui talem occidisset. *a* Quod tamen non diu valuit, siquidem non dictaturam quidem, sed ipsum imperium Octauio detulerunt.

a *Dio Cass. lib. 44 hist. Rom.*

7. Vsurpauit sibi imperij nomine principatum Romanorum, Iulius Cæsar. Et huic enim, *vt ait Suetonius*, Senatus primum Imperatoris prænomen perpetuum, & patris patriæ, detulit. Post Iulium Cæsarem, imperium detulit populus primum ad tempus decennij renouatum Octauio: dehinc ad vitæ eius tempus: subinde Augustus, Tiberium & Claudium Drusum priuignos hoc nomine nobilitauit. Bello quoq; Germanico, fusis & fugatis hostibus, Tiberio Cæsari, & Tito, expugnatis Hierosolymis, milites victores Imperatoris nomen tribuere. Post Octauium rursum Cæsares ex consensu populi regnauerunt sub hoc Imperatoris nomine, vel ex voluntate populi expressa, vel ex tacita imperium permittentis, vel vi & potêtia armorum compulsi, sicq; vicissitudine rex, & nunc Imperatores facti sunt per successionem filiorũ superstitum, morientibus patribus, nunc ex militum impetu, nunc ex factionibus ducum vel aliorum. Quanquam Claudius Cæsar, qui Caligulæ successit, prænomine Imperatoris abstinuerit, *vt scribit Suetonius b* Tandem quo eo res redacta est, vt summi Pontifices in Occidente Occidentales Romanorum Reges coronarint; & Imperio translato in Francos, dehinc in Germanos, eligendi Imperatorem & Regem Romanorum formam constituerint: Electores crearint, coronationem & examinationem seu approbationem electi, & iuramentum sibi retinuerint, *c. venerabilem de electio.* Exstat electionis formula in Bulla aurea Caroli IV.

b *in Claudio, c. 12.*

8. Remansit nomen Imperatoris in principatu Romanorum, postea diuisum in Orientale & Occidentale. Rursum, Turcæ, Tartari, & alij, hoc se titulo illustrare, & principatum suum adorti sunt. Imo quidam Reges Asturum, & Castillæ ditionibus aucti, sese aliquando *Imperatores* dici voluere, vt Alphonsus VI. occupato de Saracenis vel Agarenis Toleto: & Alphonsus VIII. *c*

c *vt scribit Rodericus Toletanus, lib. 7. Regum Hispaniæ.*

9. Occidentale Imperium magnam imminutionem ex eo cœpisse arbitratur, quod pendeat à summi Pontificis potestate, cui & iuramentum datur à tempore, quo Gregorius V. electionem in Germanos transtulit. Vt & summus Pontifex, sede vacante Imperatoris, interregnum ad se pertinere dicat, *iuxta quod tradit Platina, & Innocentius III d*

d *c. licet ex suscepto 10. de foro comper. lib. 2 decret. tit. 2.*

Sed & Clemens VI. in contumeliam Ludouici Bauari, creauit vicecomites, Imperij vicarios; vt contra Ludouicus in Ecclesiæ ditione, vicarios creauit sedis Apostolicæ. *e*

e *vt ait Crantzius lib. 9. metropol. c. 1.*

De Nominibus communibus vsurpatis in Regnorum quorundam principatibus. CAP. X.

QVemadmodum à cura & solicitudine, à munere imperandi, & causa, Reges, Duces, Imperatores, & iudices, *vt diximus*, vocati sunt principes: sic etiam adhuc ex peculiari & proprio, alicuius rei vel principis insignis nomine, posteris communi imperantibus, factum legitur, & ita à primis imperantibus continuatum in successores, aut propter singularem aliquorum præstantiam aut memoriam aliis communicatum.

2. Meminit Philippus Beroaldus, in principio commentariorum Suetonij Tranquilli, Ægyptios nominasse suos Reges, partim Ptolomæos, partim Pharaones: Parthos, Arsacidas: Latinos, Murranos: Albanos, Syluios: Romanos, Imperatores, Cæsares. *f Gentium alienigenarum Reges*, inquit, *omnes vocabantur Abimelech.* De Arsace sic meminit Iustinus ex Trogo: *g Arsaces quæsito simul constitutoq; regno, non minus memorabilis Parthis, quam Persis Cyrus, Macedonibus Alexander, Romanis Romulus, matura senectute decessit. Cuius memoria hunc honorem Parthi tribuerunt, vt omnes exinde reges suos Arsacis nomine nuncupent.* Iustinianus in Nouella 47. *h* tres primos diuersorum temporum Reipublicæ Romanæ principes adfert: Primum, *Æneam Troianum Regem: vnde & Æneadæ vocamur*, inquit, *qui ædificauit ciuitatem*: Alterum, *Romulum & Numam, qui legibus instruxerunt ciuitatem, vnde Romulei & Romani*: Tertia vero principia ponit in *Cæsare, & Augusto Pio, vnde & nomen Imperatoribus.*

f *Basilius Magnus in Psal. 33.*
g *lib. 41.*
h *vt preponatur nomen Imperatoris.*

3. Prophetæ vnumquemque ex approbatis regibus, *Dauid* appellabant: & Iudæos propter morum deprauationem, *Sodomorum principes, & filios Æthiopum* nuncupabant, *vt ait D. Chrysostomus.* i

i *Tom. 2 homil. 58. in D. Matth. c. 17.*

4. Veteres quoque, quoties egregium aut illustrem pietate regem, aut reginam similiter laudare volebant, nec verius, nec speciosius se id facere potuisse iudicabant, quam sola Constantini ac Helenæ appellatione. *Vt in Synodo 5 actio 1. Synodo 6. actio 18. & Synodo 7 act. 7.*

5. Ægyptii reges pro dignitate *Pharaones* dicebant-

cebantur, *vt scribit Manethon in supplemento ad Berosum & Eusebius* Pharao Ægyptiaca lingua ferus & ferociæ plenus dicitur, *teste D. Hierony.* quem Ethrusca lingua Eth. Græca *Trossolum*, & *tromatorcum* dicimus. Quibus nominibus Vetulonienses Mæones appellarunt iuxta Annium ad Manethonem. Secundum Iosephum vero, *a* Ægyptiorum reges post Mineũ Memphis conditorem, qui Abrahamo longe prior vixisse creditur, *Pharaones* sunt appellati, a rege quodam Pharaone: *Pharaoth* enim lingua illorum regem significat. & postea Ptolomæos dictos, sed post socerum Solomonis nulli amplius hoc nomine fuerunt appellati, sed propriis nominibus. Ptolomæus porro Lagus, gregarij militis filius, qui Ægyptum armis sibi vindicarat, post res cum Antigono rege compositas, moribus & disciplinis mirifice Ægyptum instruxit, & morbo consumtus maximũ sui desiderium reliquit. Vnde Alexandrini vt Philadelpho, qui post illum regnauit & reliquis regibus Ægypti, ab illius nomine, *Ptolomei*, cognomentum indiderunt, cum antea & *Pharaones* dicerentur. Aliquando autem dynastia fuit introducta Larthum, vt in Italia, & Larthes, nomine dignitatis dicebantur, quorum primus fuit Zethus, qui regnauit annis 55. *vt legimus in Manethonis supplemento.* Larth erat nomen Etruscum, idem quod supremum regem significans, *vt ait M. Cato in fragmentis de originibus.* Nam sub Larthe erant alij reguli, *vt ibidem dicitur.*

a lib. I antiquit. c. 6.

6. Iulius Cæsar, primum nomen imperatorium regium, à ducum virtute & strenuitate translatum monarchicum effecit: & posteris sui initij stigmata reliquit, vt ab eo Cæsares dicerentur. Cæsar autem ipse dictus, vt doctissimi viri quidam putant, ab elephante in bello per ipsum cæso, qui lingua Maurorum cæsa, dicitur: vel quod mortua matre, ventre cæso natus sit: vel à coma, quæ cæsaries: vel quod oculis esset cæsis, *vt scribit Ælius Spartianus. b*

b In Ælio Vero.

7. Tartari, quo tempore Cangius electus fuit rex, vocarunt suum ducem vel regem, Caan, id est suo idiomate, Imperatorem vel regem, *vt scribit Haitonus Armenus parte 3 Histo. Orientalis, cap. 12.*

8. Vt vero à Iulio Cæsares *Imperatores* dicti sunt, sic ab eius successore Octauio, qui legitimum primum principatum delatum à populo gessisse creditur, *Augusti* dicti sunt. Dictus enim Augustus à populo, quasi esset natura hominibus acceptior & venerabilior. Græci enim dicunt σεβαστὸν quod *honore sanctissimum & dignissimum* putant, latius venerandum, *vt ait Dion Cassius. c*

c lib. 53.

9. Voluerunt & dici pij Imperatores, à tempore Antonini, cui erat è Gallia transalpina paternum genus, è Nemausensi ciuitate; pater Aurelius Fuluius & hic erat ingenio clarus, doctus, mitis & nitidæ literaturæ, Numæ Pompilio comparatus, cognominatus Pius à Senatu varias ob causas, quas, vt reliqua recenset Iulius Capitolinus in eius vita. Et ab hoc ideo voluerunt omnes Cæsares dici pij. *d* Legimus quoque M. Antoninum, rescripsisse vxori Faustinæ, quærenti vindictam rebellantium cum Cassio, *Ego*, inquit, *illis parcam. non enim quicquam est quod Imperatorem magis deceat, quam clementia. hæc Cæsarem Deum fecit hæc Augustum consecrauit, hæc patrem tuum in primis Pij nomine ornauit. e* Eademque ratione remittenda censent delicta iniuriarum prolatarum in se, Theodosius, Archadius, & Honorius *f* Et dicitur illa pietas Imperatoris, clementia circa subiectorum commodum & lapsorũ subuentionem *g*. Pietatis autem modus in duobus consistit, in bonorum dogmatum certitudine & bonis operibus, *vt ait Cyrillus Archiepisc. Hierosolymit. h* Et vt etiam Epictetus dicebat, *vt refert Arrianus in eius Enchiridio. i* Pietatis præcipuum est bene de Deo sentire, & eum putare esse, & bene gubernare, tum ei parere & cedere, neq; inuitum sequi.

d vt Iustin. in § fin. vt liberti de cetero aureo non indigeant annulo. In nouellis.

e Vt scribit Vulcatius Gallicanus, in Auidio Cassio.

f In l. vnica si quis imp. maledix. lib. 9. C. tit. 7.

g In l. imperialis, 23 C de nupt. lib. 5. C. tit. 4. & in l. fin. C. de donat. inter vir. & vxor.

h In Catechesi 4. illuminatorum.

i cap. 36.

10. Estq; pietas, *debitus cultus erga Deum patriam, parentes, eosq; qui loco parentum sunt colendi.* Et pius, *qui Deum patriam & parentes, & eos qui parentum loco sunt, iusto cultu prosequitur*, & proinde bonus princeps titulo *Pij* valde honoratur, quod istis conditionibus maxime populo necessariis, excellit & subditis imitandi præbet singulare exemplum. Dei enim cultum excolens sui principis & Imperatoris Dei agnoscit potestatem, rempublicam curans munus suum obit, & eius commodis se inseruire debere reipsa fidem facit, & se esse à cupiditate proprij commodi alienum docet: parentibus debita præstans, se hominum & naturalis iuris conseruatorem, à iure diuino commendatũ. Eximium huius pietatis exemplum in Lycurgo, qui cum fratri suo Polydectæ secundum Plutarchum, vel Polybitæ secundum Iustinũ, in 3. Spartanorum regi succedere, regnumque sibi vindicare potuisset, Charilao filio eius, qui natus posthumus fuerat, cum ad ætatem adultam venisset, regnum summa fide restituit: vt intelligerent omnes, quanto plus apud bonos pietatis iura, quam omnes opes valerent.

11. Reges Athenienses ab Erictheo sexto rege, *Erictheida* dicti sunt. Et à Cecrope qui primum regnauit, *Cecropida.*

12. Scytharum regibus omnibus *Scholotbis* regis cognomen. *Herodotus 4.*

13. Auari, seu Hungari, regem suum vocabant *Cachanum.* a

a Aym. 4 de gest. Franc. c. 5.

14. Neoptolemus Achillis filius, Epirotarum rex & Molossorum, successores reliquit reges *Pyrrhidas* ab eo cognominatos. Nam & sibi Pyrrho puerile fuit cognomen, & vnum ex legitimis filiis ex Ianassa Cleodis filia, susceptis, *Pyrrhum* nominauit. b

b Plutarch. in vita Pyrrhi.

15. Ægyptij & suos reges vsque ad Sethonem vltimum vocabant *Piromos,* nec Deos vel ex Deorum progenie dici volebant: erat autem illis Piromis quod Græcis καλὸς κἀγαθὸς, id est, *honestus & bonus*, vtrumque asserit Herodotus in 2.

16. Scribit & Plinius, c *In Mæroe reginas dictas fuisse nomine* Candaces *à prima quæ eius erat nominis.*

c lib. 6. c. 29.

17. Omnes & reges olim appellabantur *Ioues*, quod Iupiter is qui primum ita fuit nominatus, præclara in mortales & in Athenienses præcipue beneficia contulit.

18. Artaxerxes Mnemon, cum se bonum planeque affabilem regem præstitisset & pacis amantem, omnium deinceps regum nomina Persæ commutarunt, eiusq; nomen ipsis imposuerunt, *vt Artaxerxes* dicerentur. d

d Diodo. lib. 15.

19. Reges Corinthi olim Cypselidæ dicti, à Cypselo, qui pulsis Bachidis à Corintho, ibidē imperio est potitus, summasque coegit diuitias. e

e Herodot. & Strabo.

20. Longobardi, cum post mortem Alboini, viginti annis sub ducibus fuissent, Autharim sibi regem crearunt, quem à Vespasianis & Flauio Claudio Imperatoribus optimis, sumto augurio, & ob dignitatem *Flauium* appellauerunt: quo prænomine omnes qui postea fuerunt Longobardorum reges feliciter vsi sunt. f

f Paul. Diaconus, lib. 3. de Longobardis, c. 8. & Platina.

21. A SKYOLDO Lotheri Danorum regis filio, ceteri Danorum reges, communi quodam vocabulo *Skyoldungi* vocari cœpti. g

g Saxo lib. 1. & Crantzius li. 1. Daniæ c. 5.

22. Turcarum reges nomine *Othomanni* dicuntur ab Othomanno primo rege eius nominis Turcorum, *vt narrat Chalchondylas,* h hic vir acer à Galatiæ loco, vbi natus.

h Lib. 1.

23. Apud Iaponios Indos, præfecti duo summa cum potestate sunt, quorum alter honoribus: alter iudiciorum & causarum cognitioni. honoris præfectus Voonem nominaut, stirpis successione delectum. i

i Ioannes Metellus.

24. Iosephus *libro 1. aduersus Apionem*, ex Manethone narrat, decimam septimam Dynastiam fuisse inferioris Ægypti a diluuio anno 90. ibiq; fuisse Hebræos nititur docere, eorumq; reges dictos, Hycsos, id est, reges Pastorum, qui per 190. annos imperarint.

25. Quintus Curtius tradit, k in parte aliqua Indiæ reges regionis Taxillis nomine cognominari. *Omphis,* inquit, *permittente Alexandro, & regium insigne sumsit, & more gentis suæ nomen quod patris fuerat. Taxillem appellauere populares, sequente nomine imperium in quemcunque transiret.*

k lib. 8. de gest. Alex.

26. Reges Danorum dicti sunt SKYOLDUNGI propter virtutem & probitatem regis SKYOLDI. l

l Sax. Grammatic. in princ. lib. 1. Historiæ Danicæ.

De superbis vanisq; nominibus & titulis à principibus vsurpatis. CAP. XI.

EXploratum est inter homines, eam esse mortalium vanitatem, vt se plus æquo ceteris vanissima philautia præferant, & semper plus de se quam in veritate sit, opinentur, nunquam contenti sua sorte, maiora desiderent, & inanes à seipsis decepti, plus sibi tribuant quam habeant. Nunquam enim cupiditas habendi, nec ambitio satiari potest, & *quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ.* Hæc est miseria etiam nostri seculi, quæ semper omni ætate obtinuit, & malorum infinitorum mater & origo exstitit, vt nemo suis contentus viuat, & ideo quæ non oportet & modis illicitis persequatur, & sibi cū non possit consequi, irreparabile: & quod non præuidetur, nec sentitur prius quam aduenerit, damnum ingeneret. Plebeius diuitiis vel à patre vsurario, latrone: impio, vel ærumnoso quæsitis, suæ conditionis oblitus, nobilis titulum cupit, ambit, mercatur à Principibus. Nobilis vero vult haberi, antiquæ cuiusdam nobilitatis successor, quam nec retinet vllo modo & cæteris præstantior. Qui ex progenie nobili per carnem & sanguinem propagati sunt, & sæpe à vera nobilitate degenerarunt, vitiis, impudicitiis & sceleribus, inanibus maiorum nominibus sibi personam induunt, finguntque titulos, principes volunt haberi: principes autem eadem stultitia quidam, reges: reges, Imperatores: Imperatores & vtriq;, Dij aliquando, vel honoribus diuinis admirari se cupiunt, & se homines esse, natos & morituros humanisque actionibus, passionib. & moribus obnoxios, obliuiscuntur. Ita præsumtio, à radice stultitiæ superbiam generat: superbia, fastum: fastus, aliorum contemtum & superlationem: cōtemtus, seditiones, rebelliones, inimicitias. Hinc bella, & postremo subuersio & principum & principatuum, personarum & bonorum: se mutuo enim hæc consequuntur per certissimos gradus,

2. Ante-

2. Antequam Darius, Arsani Histaspis filius, qui occuparat tyrannidem Persarum, casurus esset & vincendus ab Alexandro Magno, eo vanitatis peruenit, feliciter gestis victoriis pluribus contra barbaras nationes Scytharum & Indorum: vt missa superba legatione contumeliosa atque imperiosissima ad Alexandrum, *se regem regum ac consanguineum deorum*, diceret. Alexandrum vero *famulum suum* appellaret, *vt habetur in lib. 2. Supplementi ad Q. Curtium*. Et rursus apud Herodotum, a inuenitur eiusdem Darij cippus erectus ad fontes Theati fluuij, cũ hac vana inscriptione: In Thracia Theati amnis capita, optimam aquam atque pulcerrimam cunctorum amnium præbent: et ad ea peruenit exercitum ducens aduersus Scythas, vir optimus atque pulcerrimus cunctorum hominum, Darius Histaspis filius, Persarum cunctæque continentis Rex.

a in Melpomene seu lib. 4.

3. Cleopatra quoq; eo insolentiæ prouecta est, vt se reginam reginarum appellaret. *b*

b Suidas in verbo Ἰξευ(λεν. c cap. 22.

4. C. Cæsar Caligula, notatus elationis & vanæ gloriæ à Sueton. c quod voluerit se dici piũ castrorum filium, patrem exercituum, optimũ maximumq; Cæsarem. Addit & Xiphilinus ex Dione eundem in eam prolapsum insolentiã, vt deorum vestimenta indueret, in quibus nũc bellicosam virginem, nunc mulierem, nunc alios deos repræsentaret.

5. Sapor rex Persarum scribens Cæsari Cõstantio, hos sibi arrogauit titulos, *Rex regum Sapor, sydérum frater, Solis & Lunæ, Constantio fratri meo, salutem plurimam*. *d*

d Ammian. Marcelli. lib. 17. hist.

6. Clearchus Ponticus, factus Heracleotarum tyrannus, diuinos sibi haberi honores, voluit, vestes deorum induit, filium suum Ceramion, id est fulmẽ, appellauit, & multa tyrãnice egit: sed postea tandem Clyon familiaris Platonis, eum interfecit, *vt scribit Suidas*.

7. Alexandri regis virtus & felicitas, tribus insolentiæ gradibus notata est: fastidio enim Philippi, Iouem Hammonem patrem asciuit: tædio morum & cultus Macedonici, vestem, instituta Persica assumsit: spreto mortali habitu, diuinum æmulatus est, nec fuit ei pudori, filium, ciuem, hominem dissimulare, *vt referunt Valerius Maximus*, e *Quint. Curtius, Arius & Plutarchus*. *f*

e Lib. 9. c. 5. f in eius vita.

8. A Suetonio vero & alijs Iulius Cæsar perstringitur vt superbissimus, qui & non solum honores nimios recepit, vt continuum consulatum, dictaturam perpetuam, præfecturam morum, prænomen Imperatoris, cognomen patris patriæ, statuam inter reges, suggestum in Orchestra: sed etiam ampliora humano fastigio sibi decerni passus est, imo, procurauit, vt templa, aras, simulacra iuxta deos, puluinar, flaminem, lupercos, appellationẽ mensis à suo nomine, quæ omnia quam vana illi fuerint, quamue vtilitatem attulerint, docuit exitus vitæ tragicus.

9. Vltra id quod Sylla voluit se dici fortunatum, *vt ait Appianus Alexandrinus*, adhuc decreto se venustum appellari voluit. *g Vnus hominum ad hoc æui*, inquit, *felicis sibi cognomen asseruit L. Sylla, ciuili namque sanguine ac patriæ oppugnatione adoptatus*. idem Appian. *b*

g Cælius Rhodi. lib. 24. varia. lectio c. 6. Et C. Plinius li. 7. natural. hist. c. 44. h lib 1 de bellis ciuilibus.

10. Paschalis 3. in schismate, vt illiceret multo magis in suas partes, quas defendebat Moguntinus Episcopus, titulis præclarissimis non parcebat, scribens, Christiano, Christianissimo sedis apostolicæ legato, imperialis aulæ cancellario, & Romanæ ecclesiæ fidelissimo. *i*

i Crantzius lib. 6. Metropol. cap. fin.

11. Rex Arabum tempore Veremundi Hispaniarum regis, superbiẽs & elatus victorijs, & quod se strenue defendisset à Christianis, permittente id Deo ob peccata Christianorũ, voluit se nominari *Alhagib*, & *Almanzor*, id est, *supercilium*, quo oculi defenduntur, & defensionem ipsam. *k*

k vt ait Rodericus Toletanus lib. 5. rerum Hispanicar. cap. 13.

12. Ataulphus Gothorum rex Roma debellata, eo vesaniæ processit, vt quemadmodum Cæsares sic in posterum *Romanos principes* cognominari destinarit. *l*

l Alexand ab Alex. li. 1. c. 2.

13. Sunt quidam principes, qui multis titulis sese exornant; multisque ditionum nominibus sibi applaudunt, ex quibus forsan aliquando vxores prodierunt, vel quorum maiores possessores fuerunt, sed possessione deturbati sunt, vel cessione facta, vel venditione eam in alios transtulerunt. Quod quidam faciunt, vt generis sui nobilitatem commendent, vel vt persuadere possint iure quodam in his in idea retento, quod certe rident alij principes, qui vere possident & somnia illa contemnunt, sicut Constantinus cognomine *magnus* Imperator, *vt narrat S. Aurelius Victor in epitome*, Traianum Imperatorem *herbam parietariam* ob titulos multos ædibus inscriptos, vocare solitus erat. Sunt certe, vt noui aliquando certissime, isti tituli inanes & vacui à possessione, plerunque occasiones, cur principes, qui reipsa possident, denegauerint auxilia laborantibus titulariis, cum quibus alioquin non leuis amicitia fuit. Hoc vnum laude dignum in Gallia: quod reges vnico nomine reges Francorum, solis liliatis insignibus se exornant. Neq; enim titulos illos, quæ diuisionem continent, neq; tot incisa insignia,

Tituli principum.

signia, quę mixtionem plurium indicant, ad vnicam domum nobilitandam habent. Quod enim per se sufficit, non eget alterius accessione.

14. In recensendis Iustiniani Titulis præpositis in editione librorum iuris ciuilis prima fere integra pagina vix sufficit, à prouinciis debellatis, & per duces certe suos, non per ipsum, & ab aliorum Imperatorum virtutibus translatis. Quæ certe ex adulatione Triboniani viri astutissimi & aliorum adscripta sunt, qui etiam ei stultissimo persuadere ausi sunt, se tandem immortalem in cœlum assumendum, quod ipsum credidisse quidam putant. At non eius vanitatis fuisse diuum Ludouicum Francorum regem responsum eius testatur. Rogatus enim quonam cognomine gestorũ suorum vellet ornari, *Victoria*, inquit, *quæ in ecclesia Possiaca contra Diabolum dum baptizarer, vt pruna ita mihi clarissima obtigit, in hac sola glorior & triumpho, ab hac Ludouicus Possiacus denominari volo*, vt scribit Ægidius Cortosetus. a Carolus Magnus, vt Romanis se insinuaret strictius ad consequendum & fouendum imperium quod obtinuit, voluit inter titulos se *patritium Romanum* vocari, vt apparet ex priuilegiis concessis Ecclesiæ S. Germani Parisiensis, b quorum initium, *Carolus Dei gratia rex Francorum & Langobardorum, atq; patritius Romanorum, &c.* Patritiatus dignitas minor habebatur imperatoria, sed illa secunda fuit per Iustinianum, c & post illum ab imperantibus in Græcia Cæsaribus habita. Sic Carolus Magnus Patritius factus est Romanorum, ab Adriano summo pontifice, & synodo collecta Romæ, post victoriam de Desiderio rege relatam, d antequam Imperator crearetur: eoque titulo etiam insignitus *Patritij Romani*. Cassiodorus, e dignitatis formulam scriptam reliquit *Patritiatus*. Vsus tamen Carolus Magnus alijs titulis in constitutione capitularium & legum. Et in libro 1. in præfatione Capitularium sic legitur, *Regnante Domino nostro Iesu Christo in perpetuum, Ego Carolus gratia Dei eiusq; misericordia donante rex & rector regni Francorum, & deuotus sanctæ Ecclesiæ defensor humilisq; adiutor, &c.*

a *de dictis & factis memorabilibus.*

b *quæ referuntur ab Annonio, lib. 5. de gestis Franc. cap. 1.*

c *l. nemini de consul. li. 12. C.*

d *c. Adrianus 22. sub 63. dist.*

e *Cassiod. lib. 6. variar.*

De abusu rursum quod Principes Dij voluerint haberi aut dici. CAP. XII.

EST ridicula inter sapientes inanis titulorum ad se non pertinentium vsurpatio, sed blasphemia detestabilis ea, quæ sibi quæ Dei sunt, attribuit, sacrilegium multis pœnis expiandum. Iusta quippe quidem occasio fuit dicendi principes bene imperantes, vt magistratus, & episcopos, & alios, nomine Dei, dictum antea, propter ministerium, quo Dei mandata & leges exsequebantur, & auctoritate eius funguntur & potestate. Cęterum abusus ortus inde pessimus, quum, quod ad Deũ referri debet, translatum est in propriam gloriam hominum & principum, perinde ac si proprio iure ea potestate & propria virtute vterentur. Sic vel error populi seu ignorantia, vel superbia ipsorum principum, vel nimia & sacrilega adulatio, effecerunt, vt principes tanquam veri Dij venerationem habuerint. Populus qui beneficia principum, & vtilitatem ex bono eorum regimine consequitur, rudis & ignarus eorum, quæ ad diuinitatem pertinent, nesciens distinguere delegatum à delegante, humana à diuinis, confusa pro Dijs habuerunt, *vt ait Sapiens*. Principes in principio & successoribus eandem opinionem reliquerunt, qui superstitioni superstitionem addiderunt, & plerunque metu principum, qui id ambiebant; & dolore amissi quidem forsan filij vel patris simulacrum prius factum est. Postea vero pro Deo illud habitum, Sapientiæ *cap. 14.*

2. Refert Lactantius f ob propagandum fulgorem nominis & memoriam conseruandam indidisse cœli, terræ, & stellarum nomina filiis reges, & sibi ipsis, vt Saturni pater, dictus *Vranus*, seu *cælum*. Et apud Xenophontem libro de æquiuocis Saturni dicuntur, nobilium regum familiarũ serenissimi, patres eorum *cæli*, vxores *Rhea* primogeniti eorum *Ioues & Iunones, Hercules*, nepotes eorum fortissimi. Sic antiquissimorum, quorum ignorantur parentes, vel quia virtute eminebant, *cælum* dicebatur *pater*: Rhea seu terra mater, *vt & auctor est Minutius Felix in Octauio, & Lactantius*. Quia qui virtute præstant, vel ignotis parentibus apparent, solemus dicere eos de cœlo cecidisse. Attulimus exempla paulo ante ex Tomo 4. commentariorum artis mirabilis *in sextum librum, sub titulo de Deo, c. 5. num. 3.* eorum qui ratione dominationis, principatus, stultissima impietate inflati, voluerunt se nominari deos, *vt Nabuchodonosor, Iudith. c. 3. Alexander Magnus, Domitianus, Antiochus & alij.*

f *l. Diuin. instit. c. 11.*

3. Principes vero boni hoc nomen Deorum, non solum contempserunt, sed etiam abominati sunt, *vt Vespasianus*, qui frequenter generis sui ignobilitatem etiam præ se tulit, eosque risit, qui in Herculem illud referre conarentur, *Sueto.* Et barbarus etiam Atila Hunnorum Rex, Patauio capto, Marulli Calabri poetę carmen, de laudibus suis conscriptum, in i-

in ignem conijci iussit, quia licentia poetica originem Atilæ ad Deos retulerat. *a Antigonus* etiam rex, cum Hermodotus in poemate dixisset, Iouis filium, *non hæc*, inquit, *de me sentit Lasanophorus, qui matulam domino subijcit*, irridens stultitiam adulatoris, *vt scribit Plutarch. in Apophthegm.* Durius tulit adulationem hãc Sigismundus Imperator, qui supra modum eum laudanti & dicenti dijs similem esse, alapas dedit. Illoque conquerenti, *cur me cædis, Imperator?* respondit, *cur me mordes adulator? b* Sunt qui quamuis expresse nolint se deos dici, tamen voces diuinas sibi acclamari, seque veluti attonite circumspici & obseruari in modum diuini simulacri desiderent, & non facientes oderint, facientes beneficijs prosequantur. Hinc tot voces vanæ audiuntur, *diuina clementia, Sacra elogia, Sacra maiestas*, & quæ Imperatores iactant *diuinas numinis aures, c adorandam diuinam suam serenitatem, d suam perennitatem e & æternitatem, f* cumq; dicuntur *sanctissimi. g* Videbis interdum tam arrogantes principes, imo ex minimis & regulos qui toruε inspiciant aulicos, vel sibi assidentes etiam non loquentes, stantes procul existentes, eosque notent, qui ante conspectum eorum prodierint, si semper erecti & capite aperto non illos admirentur, & veluti stupentes tacite adorent. Sunt ex aulicis fere plures quam par sit eius generis adulatores, qui quidem id lubentissime faciant, & alios non facientes arguant, qui tamen, si cum suis principibus in sacras ædes peruenerint, capite tecto sacra mysteria dixerim, non solum non contemplari, sed & impudenter verbis & risu sæpenumero interturbare: quod mihi videtur valde abominabile & amentiæ plenum, plus honoris tribuere principib. terrestribus quam regi regum, in cuius aula & sanctissimo templo eo præsente diuinitatis maiestatem contemnunt: in quo & ipsi principes, qui adsunt & vident, maiori pœna torquebuntur à Deo, quod gloriolæ suæ tam sint sollicìti, Dei autem numen se præsente patiantur contemni. Videntur enim pati non aperto esse capite in templo aulicos, quos in aula ita non patiuntur, quod putent sibi detractum iri, si tunc caput aperiant, & videantur Deo potius quã sibi honorẽ deferre. Idipsum dixero de quibusdam stolidis episcopis & personis alijs ecclesiasticis, quas vt principes omnes vt *vicarios Dei & ministros* venerari & obseruari par est, & expedit, ob diuinam maiestatem quam repræsentant in sua dignitate & ministerio, neq; tamen reprehendimus huiusmodi delatos principibus ob Deum debitos illis honores, imo & dignos pœna non reddentes, & vt sacrilegos puniendos arbitramur. *Qui enim*, ait Dominus, *vos honorat me honorat, & qui vos spernit, me spernit*, & honorandi sunt principes tanquam à Deo potestatem habentes.

a Nicol. Olahus c. 15. de vita Atilæ.

b Æn. Syluius lib. 2. commentariorum, de rebus gestis Alphons.

c vt l. fin. de acquir. poss. C.
d l. penult. de hære. inst. C.
e l. 3. de episcop. audient. C.
f l. 2. de Fabricensib. T.
g l. 1. de natal. restit.

4. At, hoc dicimus, ita honorem hominibus vicariis & ministris Dei impendi & concedi debere, vt integer sit Deo debitus, & vt cognoscant qui tantam dignitatẽ gerunt, non propter se, sed maxime propter eum quem repræsentant, eis tribui. Neq; ideo intumescere præter modum debere, sed perpendere quod ait, *Quid habes quod non accepisti? & si acceperis, quid gloriaris?* sibi vindicare, quod datur vt alteri referatur, est abusus dari, & sacrilegium: quibus conuenit Gabriæ apologus.

Ὤμοις ὄνος περιῆγεν ἀργυροῦν βρέτας,
Ὅπερ συναντῶν πᾶς τις αὖ ἐπροσεκύνει.
Τύφῳ δ' ἐπαρθεὶς, μὴ θέλων μένειν ὄνος
Ἤκουσεν, οὐ σὺ θεὸς δ' ἄγεις. id est,
Simulacrum asellus baiulans argenteum,
Cum id transeuntes flexo adorarent genu,
Sui hoc honoris gratia est fieri ratus:
Iamq; insolenti elatus arrogantia
Nolebat ambulare, donec aspero
Probe dolatus fuste clunes, audijt,
O stulte non es tu Deus, sed fers Deum.

5. Ioan. Gerson *h* arguit quosdam summos pontifices, qui, eo quod, Imperatores & reges ex consideratione stipendiæ potestatis, quam in persona sui vicarij Deus posuit, procũbunt ad oscula pedum eorum, tanta arrogantia detinentur, referẽtes ad se, quod impenditur merito & iure ipsius potestati, atq; refert cuidam glorianti, quod pedibus suis conculcaret Imperatoris caput, Imperatorem retundentem hanc arrogantiam satis acriter hoc mordaci verbo respondisse, *Non tibi*, inquit, *sed Petro.*

h lib. de potestate ecclesiastica consideratione 11. in prima parte operum.

6. Herodes Rex, de quo mentio fit Actor. c. 12. posset sufficere ad compescendam insolẽtiam & superbiam principum vtriusq; classis & spiritualis & temporalis. Is enim statuto die vestitus veste regia, sedit pro tribunali, & concionabatur Tyrijs & Sydonijs, quib. erat iratus, & pacem deprecabantur, & populus ei acclamabat, *Dei voces & non hominis.* Confestim autem percussit eum Angelus Domini, eo quod non dedisset honorem Deo, & consumtus à vermibus, exspirauit.

7. Lucifer etiam principatum Angelorum habens, & pulchritudine alijs præstans, cum gloriam sui principatus supra Deum voluisset sibi vsucapere, ab eo omnino cecidit in inferiorem caliginem. *i*

i Iesaiæ c. 14.

8. Salmoneus quoq; Æoli filius, rex Elidis, quum diuinos sibi honores insolentius quæ-

reret, Iouemque constructo æneo ponte tonando, & iaciendis fulminibus imitaretur, à Deo fulmine vero ictus, necatus est, & detrusus ad inferos, sicut meminit his versibus post Pindarum Virgilius. *a*

a 6. Æneid.

Vidi & crudeles dantem Salmonea pœnas,
Dum flamas Iouis, & sonitus imitatur olympi.

9. Nabuchodonosor in aula Babylonis deambulans & intumescens, dixit, *Nonne hæc est Babylon ciuitas magna, quam ego ædificaui in domum regni, in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei?* Sed statim, cumque adhuc sermo esset in ore eius: vox de cœlo ruit. *Tibi dicitur Nabuchodonosor rex, regnum tuũ transibit à te & ab hominib. eijcient te, & cũ bestiis & feris erit habitatio tua. fœnũ quasi bos comedes, & septem tempora mutabuntur super te, donec scias quod dominetur excelsus in regno hominum, & cuicunque voluerit det illud. quod & factũ est b.* Voluerat & antea, non tantum se sed etiam statuam suam ab hominibus per edictum adorari *c*. Erat enim superbissimus mos Persarum regum, adorari ab his, qui ad eos admitterentur. Imo tempore Apollonij Thyanei, *vt scribit Philostratus in eius vita*, ingredientibus Babylonem aurea regis imago proposita, quam nisi adorassent, aditus & ingressus vrbis eis prohibebatur, quod & ex adulatione nimia incrementum apud Barbaros obtinuit: nam & adorabantur reges, & deorum honoribus afficiebantur, *vt ait Q. Curtius*, *d* & qui eos adibant humi procumbebant, & ita salutatio regum Persarum fiebat prostratis corporibus salutantium, *e* & Zenobia adorata est more Persarum, *vt scribit Trebellius Pollio in Zenobia.* Apud Athenienses vero & in libera republica ortos, turpis & indecora huiusmodi veneratio habita merito est: multo magis inter Christianos quibus dictum, *Dominum Deum tuum adorabis & illi soli seruies. f* Et Aristoteles inter barbara, ponit προσκυνεῖς καὶ ὑπείκεις. Isocrates ideo Persas insectatur in panegyrico, quod dijs debitos honores mortali regi tribuerent. Conon Atheniensis interpellatus de adorando rege, noluit & dixit, *Mihi vero non est graue quemuis honorem habere regi, sed vereor ne ciuitati meæ sit opprobrium, si potius Barbarorum quam illius more fungar. Æmil. Probus in Conone. Iustinus in 6.* Pari modo Sperchies & Bulis Spartiatæ Xerxi, à ciuibus suis ob violatos contra ius gentium Darij caduceatores, dediti, producti ante Xerxem ab stipatoribus regijs Susis, noluerunt regem adorare, dicentes, *hoc esse alienum à maiorum institutis, mortalem quemquam adorare, nec se eius causa venisse.* Adoratio erat illa itaque, more deorum veneratio delata, cadentibus pronis

b Daniel c. 4.

c Daniel c. 3.

d e 8. Plutarch. in Themistocle

e Valer. Maxi. lib. 7. c. 3. dum de Darii electione agit.

f Deuter. c. 6. D. Matth. c. 4. vers. 10.

in terram adorantibus, salutantibus vel deprecantibus, vt Diui Matt. c. 2. ibi, *Procidentes, &c. & c. 4. ibi, si cadens adoraueris me. g* Athenienses, Timagoram inter officium salutationis, Darium regem more gentis illius adulatum, capitali iudicio affecerunt. *h*

g Genes. 19. & 42. nu. 21. Dan. 3. & alibi.

h Val. Max. li. 6. c. 3. Plutarch. in Artaxerxe & in Telopida. i lib. 3.

10. Refert Herodianus *i* Plautianum præcipuæ auctoritatis post Seuerum & filios eius Cæsares, superbia ita redditum trucem, & horribilem cum supremæ dignitatis insignibus, dum incederet, vt non modo non adiretur à quoquam, sed etiam qui fortuito occurrebant, ab eo verterent oculos. Quin & anteambulones aliquot, quacunque iter faceret, denuntiabant, ne quis in proximo consistere, neue illum contueri, auderet, sed auerterent vniuersi oculos, terramque despectarent. Postremo autem, cum & ipse tollere Seuerum & filium Antoninum decreuisset, mandato dato de illis occidendis Saturnino, voluit adorari ab illo tanquam Imperator: verum statim sensit pœnas diuinæ vindictæ, & detectus confossus est cum sua superbia.

11 Contigit idipsum Amano, qui honoris prærogatiua a rege Assuero donatus, vltro voluit se adorari: & cum Mardochæus qui Iudæus erat, noluisset id agere, machinatus interitum vniuersis Iudæis, in erecta cruce quam Mardochæo parauerat, suspensus est. *k*

k Ester cap. 3. & 7.

12. Inter cætera, quæ Hermolaus coniurationis in necem Alexãdri Magni auctor, procaute adiecit, illam dixit, *Tu Macedonas voluisti genua tibi ponere, venerarique vt Deum: Tu Philippum patrem auersaris, & si quis Deorũ ante Iouem haberetur, fastidires etiam Iouem. l* Et Horatius. *m*

l apud Q. Curtium li. 8. de gestis Alexan.

m Od. 3. lib. 3. de Deo agente.

—scimus vt impios
Titanas immanemq; turbam
Fulmine sustulerit caduco.

13. Heliogabalus seu Antoninus Romanorum Imperator voluit Senatum, *vt ait Herodian. in 5.* inter sacrificandum quo alios Deos nominare solebant, Heliogabalum ante alios nominari. Verum tandem ex sua stultitia & fœdis moribus, præmium meritum recepit, à militibus tanquam Imperator fœdissimus sublatus & necatus.

14. Alexander vero Imperator se vetuit more Persarum adorari, cum iam cœpisset Heliogabalus adorari eo modo. *n*

n vt ait Lampridius in Alexandro Seuero.

15. Sed maior vana gloria & superbia seu inanis & sacrilega elatio, Claudij Cæsaris Caligulæ, qui sibi vindicabat diuinam Deo um maiestatem, & simulacris nimia religione & arte præclaris, & Iouis Olympici, tulisset caput

acumi

adimi, & suum imponi, & sæpe inter Castorem & Pollucem fratres, medium se adeuntibus adorandum, exhibuerit: sibique in templo aureum simulacrum imposuerit, sacerdotiaque sibi & sacrificia statuit adferri, & hostias delectas, vt pauones, phœnicopteros, Numidicas, Meleagrides, Phasianos. *a* Sed bone Deus quale hoc numen in eo, qui spurcitijs & crudelitate plenus erat, non habita ratione suæ vsurpatæ diuinitatis, obtruncatus est triennio postquam regnasset. *b* Videbit qui volet quam facete ludat simul ac mordaciter Seneca in *apocolocynthosi de deificatione Claudii Cæsaris.*

a Sueton. in eod. cap. 22.

b vt idē Sueton. narrat in eod. cap. 51.

16. Laudatur Commodus Imperator filius Marci, qui tredecim annos à morte parentis administrauit imperium, tanquam vnus omnium ante se Imperatorum nobilissimus, quia filius Imperatoris, omniumque eius ætatis hominum formosissimus, iaculator robustissimus & certissimus: at vituperatur, quod studijs fœdissimis vitæ rationem contaminauerit, *c* eoque tandem vecordiæ petulantiæque processit, vt paternum primo cognomen repudiaret, ac pro Commodo Marci filio, Herculem se Iouis filium, iusserit appellari. Quin & simulacro etiam Colosseo, quod Romanis venerabile erat, Solis effigiem gerenti, capite demto suum imposuit. Tandem autem apparuit qualis Deus esset: nam veneno sublatus est, & sublata tali deitate remansit memoria monstri & tyranni fœdissimi. Scribit Plutarchus, Aristotelem in Alexandrum pium magistrum literis Antipatrum obnixe rogasse, vt Alexandrum iam Macedoniæ regem moneret, ne tot victorijs elatus quas in Asia adeptus esset, Deum contemneret, cuius nutu omnia mouentur. Et certe diutius fortassis in regno tot laboribus parto vixisset si præceptoris sapientissimi monitis obtemperauisset, nec coli pro Hammonis filio, & more Persarum adorari voluisset, *vt ait Platina lib. 1. de optimo ciue.*

c vt ait Herod. in fin. lib. 1.

17. Antiochum II. nomine regem Syriæ, Deum primi cognominauerunt Milesij quia Timarchum eorum Tyrannum sustulisset. Sed hunc Deum vxor veneno interemit, *vt ait Appianus Alexandrinus* d, & viderunt Milesij, quantum diuinitatis tribuerunt, ipse autem qui passus erat se talem dici, cognouit Deos miseros huiusmodi esse.

d in Syriacis.

De nomine Domini, quod principibus conuenire potest, & quando eo abusi superbe aliqui sunt.

Cap. XIII.

Fvervnt quidam principes, vocati *domini*: quæ tamen dura visa est appellatio inter homines liberos: vt dominatio ipsa, species principatus tyrannici *e*, quamuis & legitima sit in aliquib. rebuspublic. in quibus cum commoda potestate ex lege regni eliguntur principes, sicq; iugum populus admisit, vt se plenissime voluntati eorum commiserit: et si dominorum potestas proprie sit in seruos alia, quam patrisfamilias in domesticos, & regum in ciues volentes: vt autem & domini seuerius in seruos: sic isti qui domini dici voluerunt, sæpius abusi sunt regia humanitate & clementia, & voluerunt præter modum plerunque sibi a subditis obtemperari: quod si ex lege regni, illud egerunt barbarica libertate, & barbarica subditorum patientia: non fuerunt dicti ex eo imperare illegitime: si præter legem, tyrannice, quando videlicet abusi sunt potestate, nimia licentia. Persici reges legibus soluti erant, & quod illis libebat, licebat *f* Grauissimæ autem illorum leges in subiectos, vt & qui ab ipsis iussi sint, se interimant, *g* & quodcunque oneris illis imponeretur, id læto animo facerent, & obedienter, *h* & si verberibus flagellisq; cæderentur iussu regis, gratias ei agerent, quod hoc facto regem se eos in memoriā habuisse testatus esset Et ita in beneficij loco iniuriā ponebant *i*. Imo qui & cōsultando à rege dissentiebant quātūs bene, & id eo essent latere aureo donati & præmio, tamē cędebantur, *vt ait Ælian. k* Alioquin & domini, & dominationes, legitimā & à Deo habent auctoritatem, veluti dictum est primis parentibus, *Dominamini piscibus maris, &c.* Genes. 1. *& de Iacob erit qui dominetur*, Gen. 45. & alib. *esto dominus fratrum tuorum* Genes. 27. Et ipse Deus *Dominus dominantium* l. *& regnum ipsius, omnibus dominabitur m.* Deus absolute vere per se natura Dominus; & dominatur ex propria vi, auctoritate, sine vlla iniustitia, & reprehensione, talis dici potest & debet. Alij domini vel vsurpatione, vel permissione, vel concessione, seu ex potestate Dei, qua quidam abutuntur non minus quam libero arbitrio, quod est munus excellentissimum à Deo hominibus concessum ad bonum, non ad malum, quo abutuntur homines, la'gitū. Sunt ita potestates legitimæ dictæ *dominationes*, inter angelos & homines. Sunt & domini particulares, & generales, qui habent potestatem in seruos, & sibi subditos & absolute nulli domini dici possunt præter Deum. Et ideo docui alias *n*, reprehensos me iro vt superbos & sacrilegos principes, qui voluerunt se nominari simpliciter *dominos*, vel *dominos & Deos*; cum tamen reprehendi non debeant, si restringant nomē ad certā ditionē:

e Sicut scribit Aristot. lib. 4. polit. c. 10.

f Herod. in 3.

g vt ait D. Ambros. li. 5. exameron, c. 21.

h Strabo lib. 5.

i Stobæus sermone 12.

k lib. 12 c. 14.

l Deut 10. Apoc 19.

m Psalm. 102.

n in annotat. ad proœmium decretal.

vt dominus Imperator Romanus dici potest, dominus rex, talisque loci princeps & dominus. Nam determinatio ostendit quod est, & modum imperij, nec supergreditur appellationis titulus potestatem, quæ adeo in illis efferuntur locis habetur pro delegata.

a In Octauio cap. 53.

4. Meminit Suetonius a *Domini appellationem*, inquit, *vt maledictum & opprobrium semper exhorruit, cumque spectante eo ludos, pronuntiatum esset à mimo, ô dominum æquum & bonum: & vniuersi quasi de ipso dictum exsultantes comprobassent: statim manu vultuque indecoras adulationes repressit, & insequenti die grauissime corripuit, edicto, dominumque se posthac appellari, ne à liberis quidem, aut nepotibus, vel serio vel ioco passus est, atq; huiusmodi blanditias etiam inter ipsos prohibuit.* b

b Quod & refert [illegible] lib. [illegible] fin.

c Idem Suet. in Tib. c. 27.

5. Tiberius Cæsar, cum *dominus* appellatus esset à quodam, denuntiauit ne se amplius cõtumeliæ causa nominaret. c

6. Dispar improbitas & elatio Domitiani, qui dum procuratorum suorum nomine formalem dictaret epistolam, cœpit: *Dominus & Deus noster sic fieri iussit.* Vnde institutum posthac, vt ne scripto aut sermone cuiusquam appellaretur aliter. d

d Suet. in Domitian.

e D. Matth. c. 23. v. 2. & seq.

7. Arguit superbiam Pharisæorum Christus, e quod amarent primas cathedras in synagogis, primos recubitus in cœnis, salutationes in foro, & ab hominibus vocari Rabbi. Arguit n. cordis elationem, cum tamen vere & ipsi essent magistri & principes synagogæ.

8. Terribilem, ne dicam horribilem, dicunt fuisse paucis ante abhinc annis Ioannis Basiliadis principis Moscouiæ imperium, quod magis ad immanitatem ferarum, quam ad homines pertinere videtur, qui de omnium suorum vita & bonis pro arbitrio constituit, & quæ crudelissima quæque gessisset, ex Dei iussu se fecisse, vellet credi & dici.

f lib. ad principem indoctum.

9. Reprehenditur à Plutarcho, f rex Persarum, qui omnes existimabat seruos extra coniugem suam, in quam tamen potissimum ei esse ius debebat. At contra Philippus Macedonum rex, cum subactis Græcis, quidam auctores essent vt ciuitates præsidijs contineret, ne desicerent: *Malo*, inquit, *diu bonus ac cõmodus, quam breui tempore dominus appellari*: sentiens regnum quod beneficijs ac beneuolentia teneretur, esse perpetuum: quod vi metuque non esse diuturnum. Qui humanam etiam naturam sapientius perpenderunt, existimarunt & subditos sibi regendos commissos à Deo non contumeliose tractandos & Deo reddendam rationem si dominationem aliter exerceant.

10. Quamobrem etiam & dominatio dominorum in seruos fuit temperata, vt non liceret illis supra modum sæuire in eos, g proinde nec nomen domini fuit ex vsu cessante abusu exosum, vt inter liberos vsurpatum fuerit honoris causa & concessum, vt Sara vocabat maritum dominum. h Sic in l. *Nezennius, ad legem Falcid. ff.* Nezẽnius, vocat dominum, Paulum Iurisconsultum, & diuus Iohannes vocat *Electam*, sanctam fœminam, dominam, 2. *epist. cap.* 1. *vers.* 1. Atque Claudius Cæsar, dum sæpe hortando rogandoque homines ad hilaritatem prouocaret, dominos quoque appellabat, *vt refert Suetonius in eo. cap.* 4 Potuit porro appellatio hæc *Domini*, quæ durior olim videbatur, per vsum & intellectum vsurpatum mitiorem, transire in contrariam seu amicabilem appellationem, non secus quam contra appellationes sophistæ & tyranni, quæ erant olim honestissimæ, transierunt per vsum in ignominiam & odium. Sicque & mores & verba, mutantur vt cæteræ res, nec tam verborum sono quam consensui ex quo significantur, inhærendum est.

g vt in l. 1. de his qui sunt sui vel alien. iur. P.

h Gen. 18. v. 12.

11. Quibusdam tamen visa est dominatio quidem præter naturam, quoniam natura nihil differat seruus à Domino, sed lege tantum ita inductum sit, *inquit Aristot.* i vt alij liberi sint, alij serui: at non contra rationem naturalem est seruitus & dominatio, sed ex iure gentium, & probata ex iustis causis, recepta & iure diuino k. vt enim bella iusta visa sunt, sic & quę ex illis ad humanam societatem maxime vtilia conseruandam, captiuitates & seruitutes, vita conseruata & dominatio. Ita præter naturam existente seruitute, ipsa secundum naturam esse videtur. Nec Deus improbauit Deutero. cap. 20. vers. 10 & seq. *Si quando*, inquit, *accesseris ad expugnandam ciuitatem, offeres primum ei pacem. Si receperit & aperuerit tibi portas, cunctus populus qui in ea est, saluabitur, & seruiet tibi sub tributo: Sin autem fœdus inire noluerint, & cœperint contra te bellum, oppugnabis eam: cumq; tradiderit dominus Deus tuus illam in manu tua, percuties omne quod in ea est generis masculini, &c.*

i 1. Pol. c. 3.

k l. ex hoc iure de iust. & iur. P. § ius autem gentium de iure natur. apud Iustin.

12. Ita δεσποτεία seu dominatio, re vera vtilis existit seruo, & natura domino, quamuis in ea imperet dominus pro sua vtilitate præcipue: serui autem contingenter, cum fieri non possit vt seruo deficiente, seruetur dominatio, in quo hoc dominicum imperium differt à paterno & a regio, quod potissimum est ad eorum quibus præsunt regis vtilitatem, contingenter etiam & in vtilitatem eorum qui præsunt. l Sed & dominatio & opulentia per se & [illegible]

l Arist. 3. polit.

simpliciter bona sunt, sed non omnibus, qui & abuti his possunt. *a* Dominatio seruis est necessaria, siue dicamus seruos secundum naturam: nihil enim interest, corpore sint liberi, mentem autem habeant seruilem, siue seruos ex lege, vel iure gentium: nam & illis & istis oportet accedere eum, qui sciat iubere facienda, vel non facienda prohibere: erat illud Stoicorum paradoxum: *Omnes sapientes esse liberos, omnes stultos seruos*. Liberi ex maiore potentia si regantur bene, dominationem habent dulcissimam, vel habere debent gratam, vt qui alterius labore vna cum suis conseruentur. Est & aliquis secundum leges seruiens. Nam lex cōsensio quędam est, per quam bello capta illorum fieri dicuntur, qui ceperunt. *b*

a vt ait Aristot. 2 magnorum Moral. cap. 4.

b Ari. 1. c. 4.

13. Potest & hæc appellatio *domini* ad mitem & bonum principem referri, si verum sit, quod *dominum* dictum quidam putent à *domo*, vt paterfamilias, qui ei præsit, dominus sit familiæ, maxime natorum ex se: vnde diximus, prima incunabula dicta fuisse principatuum. Nam prima potestas in natos legitima eorum causa, & in domo: dehinc cum domus vna natos capere non posset, diuisi in coniunctas familias ex vna pendentes, & postea in gentes ex vno progenitas, propagata est: & domestici seu nati dicebantur de domo seu acquisitione generantium: vnde & Græcis οἶκος domus, & proprium οἰκεῖον. Et quia proprium seu possessum, habent principes, regnum, aut principatum, domini non iniuria dici quoque possunt, secundum id, quod possident, non absolute, vt Deus. Ita *dominos* dixit Virgilius Romanos, respectu populorum, qui suberant, 1. Æneid. *Romanos rerum dominos, gentemq; togatam*. Trita & est appellatio dominij & dominorum in aliis, quæ iure aliquo quæruntur in iure ciuili, *de acquirendo rerum dominio, de rerum diuisione*, cum similibus, de quibus alias tractauimus. *c* Addo lubens, quæ Dominus noster Iesus Christus duobus verbis hanc dominationem exposuit, D. Lucæ cap. 22. vers. 25. *Reges gentium dominantur eorum, & qui potestatem habent super eos, benefici vocantur, & qui maiores sunt principes, exercent in eos*, d *& principes eorum potestatem habent ipsorum*. e

c lib. 1. syntag. iur. c. 12, & 14.

d D. Matth. c. 20 v. 25.
e D. Marc. 10. v. 42.

14. Nimium tamen tribuerunt sibi Imperatores Romani, vel nimium illis alij adulati sunt, vsurpatio titulum, *domini orbis seu mundi*: sicut in Pandectis Pisanis Epigramma vetus habet:

Ἀνθρώπους δ' Ἀσίης τε δαμαζομένης τε Λιβύης
Εὐρώπης τε πάσης σκηπτοῦχος ὅλου κόσμου.

Id est:

Homines & Asia, & armis subacta Libya,
Europaq; parent totius Imperatori orbis.

Scribit Procopius, in Palatio Constantinopolitano erectam fuisse statuam Iustiniani, quæ sphæram siue orbem, nostri dicunt malum, gestabat, cum cruce infixa, vt significaretur, auspiciis diuinis esse dominum mundi, quibus insignibus quoque cum hac significatione hodie Imperatores vtuntur. Refert Metianus Iurisconsult. ex *l. Rhodia*, *f* responsum Antonini Cæsaris, ad deprecationem Eudemenis Nicomediensis, spoliati à Cicladensibus: ἐγὼ μὲν τοῦ κόσμου κύριος, ὁ δὲ νόμος τῆς θαλάσσης, &c. id est, *Ego quidem sum mundi dominus, lex autem maris: lege id Rhodia, quæ de rebus nauticis præscripta est, iudicetur.*

f in l. ἀξίωσις, ad leg. Rhod. de iactu. lib. 14. P. tit. 2.

Quod tamen, si, prout sonat, intelligatur, falsissimum est, neq; etiam Cæsares, qui nunc Christianissimi sunt, sibi vsurpant illum titulum, qui Deo soli conuenit, nec se dicunt *Dominos mundi*: imo expresse adiiciunt titulis, quæ dominij vel subiectionis sunt, vel aliquando etiam fuerunt, protestationem, quod Dei gratia talem dominationem, quam in speciem contrahunt, consequuti fuerint, vt in pacis publicæ constitutione Caroli V. *Carolus Quintus Dei gratia*, ROM. *Imperator, semper Augustus, Rex Germaniæ, Castiliæ, Aragoniæ, Leonæ, vtriusq; Siciliæ, Hierusalem, Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Nauarræ, Granatæ, Toleti, Valentiæ, &c. Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ, &c. Comes Absburgi, Flandriæ, &c. Comes Palatinus Henogoiæ, Hollandiæ, Zelandiæ, &c. Landgrauius Alsatiæ, Marchio Burgouiæ, &c. Sacri Romani Imperij Princeps in Sueuia, &c. Dominus Phyrtiæ, Marchiæ Vandalorum, &c.* Neque dixit totius orbis Dominus, sed tantum enumeratorum locorum. Nec etiam Iustinianus, cui illa statua dicata refertur à Procopio cum sphæra, hunc titulum sibi arrogauit, sed titulos certarum nationum sibi adscribit tantum in inscriptionibus proœmiorum iuris: & se dicit *Imperatorem Alemanicum, Gothicum, Francicum, Germanicum, Anticum, Alanicum, Vandalicum, Africanum, &c.* Nec Augustus, sub quo Ianiculum clausum, & bellum nullum erat cum Romanis, se Dominum mundi dixit. Posset tamen per synecdochen vel hyperbolen hoc accipi, vt indicaretur magnitudo imperij maxima, & totum pro parte maiori orbis. sicut dum dicitur Lucæ cap. 2. *Exiit edictum à Cæsare vt describeretur vniuersus orbis*, hoc est, census haberetur de his omnibus, qui subiiciebantur in orbe Imperio Romano. Nam alioquin reuera fuerunt multæ nationes,

Locus ex Luc. cap. 2.

nes, quæ nunquam Romanis paruerunt. Scythia eorum audiuit arma, non sensit, non Sarmatia tota, aut quicquid est vltra Euphratem: neq; America, aliæve prouinciæ plures, & regna barbarorum Indica. Fuerunt semper liberi populi, liberæ ciuitates, interdum confœderatæ, interdum minime populo Romano. a Indicarunt & Cæsares, Gratianus, Valentinianus, & Theodosius, non omnes sibi subiici, sed quosdam populos, *in l.1. de summa Trinit. & fide catholic. ibi, Cunctos populos, quos clementia nostra regit imperium*, &c. Quo loci dictio *quos* restringit, vniuersalem *cunctos*, vt relatiuum restringit antecedēs. Eadem phrasi vtitur Fridericus Romanorum Imperator, *in cap. 1. de pace tenenda & iura. firma* b Quare merito reprehensus Bartolus per Bald. *in c. solita, de maior. & obedient* quando *in l. hostes, de captiuis*, dixit, propter verba illa, *Exiit edictum à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis*, quod esset hæreticus, qui diceret, quod Imperator non esset Imperator vniuersi orbis. Scribit etiam Suetonius in Octauio, c nunquam Octauium adiisse vel vicisse Africam, & Sardiniam. Sed & lex *deprecatio*, Græca ἀξίωσις, *ad legem Rhodiam, de iactu*, sibiipsi non consentit, vtpote quæ voluerit imperium maris dissoluere ab imperio totius orbis. *Ego*, inquit vane Antoninus, *Dominus mundi, lex Rhodiorum maris*. quasi mare non esset pars mundi. Ex quo inuenitur & ridenda distinctio, eorum, qui dicunt, Venetos non subiici Imperatori, eo quod ciuitas illorum est fundata in mari, & non in terra, & quod de iure gentium quæsita in mari occupantium fiunt, *l. in tantum, de rerum diuis.* Quasi vero ab initio Deus fecerit terram singulorum, & maris ditionem nullius, & de istis nugis agit Ias. *ad l. cunctos populos, num 11. C. de summa Trinit.*

a *L.17. l.19 de captiu. & postlimin. reuers. P.*

b *Lib. 2 feud. tit 53.*

c *Cap. 47.*

Veneti an sub imperio?

15. Quæ cum ita se habeant, miror, cur quidam adhuc in ea pertinacia versentur, vt dicant, etiam nunc Imperatori omnes reges subiici, & solum habere titulum de iure in mundo supra omnes gentes. Nam primo loco, dubitationis & admirationis meæ caussa prior est, ex his quæ diximus. Secundo, quod Imperatores Romanorum dicuntur, non totius orbis, nec omnes sunt Romani. 3. Quod ipse dominio, & veluti feudo in temporalibus, summo Pontifici subiiciatur, qui quidem est vicarius Dei in his, quæ pertinent ad ecclesiam, non in temporalibus, quæ ipse habet ab aliis separatim, ex largitione Constantini, & aliorum piorum principum: sicque ipse dedit potestatem Electoribus Germaniæ eligendi Imperatorem: sed ea lege, vt per ipsum, electus sibi præsentatus, & per illum examinatus, titulo & auctoritate donetur, *vt explicat Innocentius III.* d 4. Quod longo tempore post Iustinianum & Carolum Magnum sub Innocentio III. fuit etiam imperium Constantinopolitanum, & ad eius Imperatorem cum reuerentia & titulis imperatoriis scribit *in cap. solita, 6. de maior. & obedien* in inscriptione, *illustrissimum*, & in epistola, imperialem, dicit sublimitatem eius *imperatoriam celsitudinem, imperatoriam excellentiam*, addit *& Imperatorem illum, cui* loquitur, Constantinopolitanum, præcellere in temporalibus, vt summum Pontificem in spiritualibus, agnoscit Imperatorē ibi Orientis Innocentius III. quamuis constet, illum nouisse, quod dicebatur, translatū fuisse in Germanos, in persona Caroli Magni, *vt liquet ex c. venerabilem, de electio.* Nec est mihi proba conciliatio glossæ *ad d. cap. venerabilem, ad verbum, Germanos*, dum ait *in d. c. solita*, improprie & generali nomine dici Græcorum regem Imperatorem, vt Rex Scachorum improprie Rex dicitur: quia verba textus, *solita*, aliter sonant. Eo alia interpretatio leuior pertinet, qua dicūt, *de facto plures eximi ab imperio, sed non de iure, quo subiiciuntur*. Quod idē est ac stabilire ideam in imperio Romano imperiorum vsq; in seculum, contra prophetiam Daniel cap 2 quæ ait, *& Imperium Romanum, vt alia præcedentia casurum, aduentu Messiæ & summi Pontificis, qui eius vicarius est*. 5. Et de iure alia regna non subiici imperio Romano, ius ipsum Romanum ait, in *l. mercatores, 4. C. de commer. & mercator. lib. 4. tit. 63.* quo loco in hæc verba rescripserunt Honorius & Theodos. CC. *Mercatores tam imperio nostro, quam Persarum regi subiectos, vltra ea loca in quibus fœderis tempore cum memorata natione nobis conuenit, nundinas exercere minime oportet, ne alieni regni, quod non conuenit*, scrutentur arcana. 6. Idem docetur ab Imperatore Leone *in l. fin. & de Eunuchis, lib. 5. C. tit. 42. Barbara autem*, inquit, *gentes Eunuchos extra loca nostro imperio subiecta factos, cunctis negotiatoribus, vel quibuscunq; aliis emendi in commerciis, & vendendi, vbi voluerint, tribuimus facultatem*. 7. Clemens V. *in clem. 1. §. esto igitur, tit. de sentent. & re iudicat.* arguit Henricum Imperatorem, quod Robertum Regem Siciliæ vasallum, & sedis Apostolicæ Lucium, sententiam dixisset: tanquam in eum conspirantem, & sententiam nullam declarat, vtpote factam à non habente potestatem extra districtum imperij, & ita in Regem Siciliæ, qui ei non subiiceretur. Sunt interpretes iuris, qui ad amussim perpensis vtrinque rationibus, Imperatori tradunt

d *in c. venerabilem 34. de electio.*

dunt omnes non subiici nationes, maxime Gallorum, per *cap per venerabilem, qui filij sunt legitimi*. Speculat. *in titul. de appellatio 1. §. nunc tractemus. in principio.* Bartol. *ad l. hostes, 2. colum. de captiu. & postlimin reuers P.* Bald. *ad cap. 1. de pace seruand & iurament firm. in feud. vbi reprobat gloss. ibi positam contrariam. & ibidem Andreas de Isernia* Tuentur & Ioannes Faber, & Fulgosius, non esse Dominum mundi Imperatorem

16. Ceterum ne videamur temere huic sententiæ inhærere præponamus, quæ potuerunt mouere quosdam, vt eius essent opinionis, Imperatorem Romanorum hodie solum esse, cui omnes Reges ratione imperij subditi ei & eius legibus videantur. Primum itaque gloss. *ad cap. 22. Hadrianus, ad verba, per singulas, 63. distinct. 2.* propter verba textus, quibus conceditur Carolo Magno, ius & potestas eligendi Pontificem, & ordinandi sedem Apostolicam, (& Episcopos & Archiepiscopos per singulas prouincias inuestituras ab eo accipere) Ergo, inquit, in Francia, & in Hispania: vnus est enim Imperator, *cap. in apibus, 7. quæst. 1.* quod concedo, nisi probent se exemptos ab Imperatore, *vt 23. quæst. 8. § ecce*, alioquin dabunt ei tributum, per *l. fin. de censibus*: & fateamur ergo, *addit*, Imperatorem esse Dominum mundi, cum *l. deprecatio, ad leg. Rhod. de iact. P.* Verum illa glossa nec ad textum pertinet *cap. Hadrianus.* nam textus non ait, illud ius dari Carolo per vniuersum mundum, sed per singulas prouincias sui regni.

17. Quod autem induxit cano. *in apibus*, vt probet, vnum tantum esse in orbe imperantem, id facit contra verba textus, qui ait, sicut in apibus vnus Rex, ita Romę vnus Imperator, quia Roma non potuit simul duos reges pati, & Esau & Iacob in vtero Rebeccæ bella gesserunt: nec inde concludendum, vnum Imperatorē totius mundi esse, quemadmodū nec concludi potest ibidem, omniū apum diuersorum alueariorum & examinum, vnum tantum esse regem, vnā gruem omnium gruum, nec ita etiam Diuus Hieronymus ad Rusticum, epistol. 4. nec canon *in apibus*, concludunt: sed sequitur conclusio hæc, quod ideo singularum Ecclesiarum debent esse Episcopi singuli, singuli Archidiaconi, vt ordo omnis ecclesiasticus suis rectoribus nitatur. Proinde recte concludes, vt aluearibus singulis vnus rex, & in congregationibus gruum singulis, vna grus, ita & vni imperio Romanorum vnus Imperator, singulis Ecclesiis proprius Episcopus.

18. Sed nec vnum solum fuisse Imperatorem etiam in ea monarchia, admonet aquila, quæ est insigne Imperij, cui duo capita sunt, & fuerunt olim duæ sedes principales Orientis & Occidentis. Quod si dicamus cum glossa, ca. *in apibus*, ad verbum, *vnus Romanam Ecclesiam*, transtulisse imperium ab Orientalibus ad Alemanos, per *c. venerabilem, de elect.* reformanda erunt insignia Imperij, & conglutinanda erunt duo illa capita, vt coalescant in vnum, quod vtinam fieret cum Reipublicæ Christianæ vtilitate, & infidelium omnium accessione.

19. Atque legitur in Annalibus Germanicis Caroli Pipini, Caroli Magni, & filij eius Ludouici, (qui a familiari Ludouici compositi sunt, & editi, & prostant, post historiam Eginharthi, Francofurti apud heredes Wecheli,) quod anno 811. Nicephorus Imperator Græcorum, misit ad Carolum Magnum, Imperatorem, legatum ad constituendam inter se pacem, & quod anno 812. Michael gener eius, Nicephoro mortuo, alios legatos miserit, qui confirmarunt pacem, scriptum pacis suscipientes, quive salutarunt Carolum, more suo, Imperatorem, & lingua sua βασιλέα, id est, regem. Hocq; pactum confirmatum mortuo Carolo, inter Ludouicum filium eius & Leonem Imperatorem Orientis, qui successit Michaeli, ann. 814. per legatos, vt habetur in Annalibus prædictis Quæ omnia significāt post Caroli imperium adhuc Orientis imperium extitisse, & aquilam bicipitem fuisse, neq; totius orbis Imperatorem Romanorum seu Occidentis dictum, cum vere talis non esset, nec haberetur. Imperiūitaq; quod à Gręcis trāstulisse fertur Stephanus Papa, in Germanos, est illud Occidentale & Romanorum, cuius sedem antea tunc fuisse etiam in Græcia constat. Sed post illam translationem remansit & Græcum imperium in Græcia, & Romanum in Caroli Magni & successorum personis.

20. Antea quidem Gregorius III. qui sedem adeptus anno Domini 750. Leonem III. Imperatorem Constantinopolitanum imperio simul & communione priuauit, quod imagines ex sacris ædibus deturbasset & abrasisset, & male de ὑπερκειν sentiret. Et quia, quo tēpore summi Pontifices consueuerant, si quid mali ab externo hoste immineret, auxilia ab Imperatore Constantinopolitano petere, & id facere omisisset tunc Leo, cum obsideretur vrbs Roma ab Luithprando Rege Longobardorum, captis circumquaque oppidis cupiditate regnandi: tum quod iam excommunicatus esset Leo, tum quod impeditus is esset

in

in defensione vrbis Constantinopolis contra Saracenos: in auxilium tunc vocauit Carolum Martellum auum Caroli Magni, patrem Pipini, qui maior domus erat regni Franciæ, cuius suasione Luitprandus soluit eius obsidionem. *a*

a vt refert Platina in Gregorio.

21. Sed & Gothi, qui occuparunt, non præualente Imperatore Orientis, Italiam, cœperunt principem suum Imperatorem dicere Romanum: primum Augustalem; dehinc Odoacrum. Primus enim ex Gothis, Theodericus se scripsit, cuius formam & habitum tradit Sidonius Apollinaris: *b* is autem Theodericus occidit Odoacrum, anno Christi 495. anno 2 Imperij Anastasij, Albino V. consul. Hæc ergo hactenus de explicatione contrariæ prædictæ glossæ.

b lib. 1 Epist. epist. 2.

22. Nunc secundo loco discutiamus aliam glossam, quæ ad §. 1. *titul. de pace tenenda inter subditos, & iuramento firmanda, lib. 2. feudorum, tit. 53. ad verbum, imperio.* tradit, Francigenas & Vltramontanos subditos esse Imperatori, non quidem sacramento deuinctos, sed subiici ratione Imperij Romani, sub quo esse debent, cum ipsi fuerint de imperio Iustiniani, *vt l. fin. de offic. præfecti pretorio Africa, C.* Sed vere illa glossa, non solum caret auctore, cum aliæ eius tituli præcipue laudent suum auctorem Acursium, subscriptũ singulis, quæ eius sunt, & vltra omnino est falsa & insulsa. Nam non video, quid sit subiici, non ratione sacramenti, sed ratione imperij: nam si imperio ratione imperij subiiciuntur, necessarium est, esse quoddam argumentum subiectionis, vel hominij, seu fidelitatis, aut census: alioquin res dicuntur Allodiales sui iuris, & non subditæ vllo modo: neutro autem modo subiiciuntur Gallia vel Francia Imperatori. Dehinc 2. citat *l. fin de officio præfecti pretorio Africæ C.* vt dicat, tempore Iustiniani Franciam subiectã fuisse Imperio Romano. Cuius tamẽ contrarium in dicta lege probatur. Nam iubet *in §. iubemus.* Iustinianus Belisariũ magistrum militum, in traiectu, qui est contra Hispaniam, qui Septa dicitur, custodes apponere vigilantissimos, qui possent inde discere, quæcunque in partibus Hispaniæ, seu Galliæ, seu Francorum gererentur, vt scrutatores alterius imperij. Neque obiiciatur, quod in suis titulis se *Francicum* nominet Iustinianus, tanquam *Franciæ victor*: nam id sibi vsurpauit, forsan quod quidam Dux Francorum fuerat deuictus à Narsete duce militiæ, prope Tarentum, cum tamen 22. annis ante, Franci Theodoberto Rege, duos instructissimos exercitus, Iustiniani & Gothorum fuderint, quum in procinctu essent, vt dimicarent de possessione Mediolani, *teste Procopio. c* Æque recte ab omni dominio liber Rex Galliarum, seu Francogalliæ, se inscribit Dei gratia solum Regem, non alterius beneficio, & quod iure à Deo, & non tantum de facto possideat, & habeat imperium in suo regno, vt comprobatum est miraculo, dum primus Rex Christianus è cœlo suscepit vnguentum sacrum, & insignia liliata. Et demus, Francos aliquando victos à Iustiniano: non tamen sequitur, quod qui aliquando subiecti fuerint imperio, imperij dicantur: quod de Francis nominatim responsum est *in cap. per venerabilem. 13. qui filij sint legitimi* per Innocentium III. quod Rex Francorum non recognoscit superiores, etiam summum Pontificem in temporalibus, nisi in quantum se subiicit sponte summo Pontifici: vbi tamen glossa magis ridicula, & somniat, vt alibi: *Verum*, inquit, *de facto, sed non de iure, quia subest Romano imperio. can. in apibus. 7. quæst. 1. & cap. per venerabilem. de electio.* quibus in locis nihil de eo agitur, vt iam dixi. Voluit violare aliquando hoc ius Regum Francorum, & Gallorum, & regni, Bonifacius Octauus, *c. vnam sanctam. de maiorit. & obedientia, in sexto.* sed reuocauit Clemens V. dictum ab eo in extrauag. *meruit carissimi*, de priuilegiis.

c lib. de bello Gothorum.

23. Sed & ridicula est consequentia, dicere, quia aliquando partem aliquam Galliæ & Franconiam subiecerint Cæsares, nunc quoq; de imperio esse. Implicatur quippe contrarietas esse, & non esse. Dehinc consequentia esset, quod ea, quæ nunc etiam sunt imperij Romani, sint de imperio Græcorum: imo nec illa adhuc sunt de imperio eorum, sed de imperio monarchiæ Alexandri Macedonum, & ea, quæ illius fuerunt, sunt de imperio Persarum, & ea, quæ Persarum, de imperio Medorum, & eadem de imperio Assyriorum, sic & per progressum ad infinitum de imperio Adami. Quasi vero Deus voluerit certas gentes à principio mundi vsque ad eius periodum duraturas, & quasi nullæ sint rerum vicissitudines, & monarchiarum, & hominum, & in totum, & in partem: nonne etiam puderet dicere, Gallos Romanum habere imperium, quod aliquando, imo sæpius, Capitolium, Vrbem, Italiam expugnauerint? vt norunt, qui Liuium, Florum, Rufum, aliosque historiæ probatos auctores perlegerunt. Et inter ceteros Iustinus ex Trogo *d* tradit, Gallos, duce Belgio, abundanti multitudine, cum non caperent eos terræ, quæ genuerant, trecenta millia hominum ad sedes nouas quærendas

d lib. 24.

tendas velut peregrinantes misisse, quorum portio consederat in Italia, quæ & Vrbem captam incendit: aliam in Pannonia. Aliam autem peruenisse in Macedoniam, & prælio instructo, Macedones vicisse, Ptolemæum multis sauciatis vulneribus cepisse, caput ei amputasse, & hasta infixum tota acie ad terrorem hostium circumtulisse. Rursumq; Brennum alium Ducem Gallorum idem fecisse. Sæpe Assyrij victores, postea victi iacuerunt. similia aliis regnis, monarchiis, principatibus acciderunt. Fatum namque & regnis & vniuerso orbi impendet: agitur rota imperiorum sub rotatione cœli; sub rotunditate orbis, nihil consistit in eodem statu. Atq; dicere nostrum, quod ademtum est, quod amisimus, cuius recuperandi non datur spes nec ius post longas aliorum præscriptas possessiones, iure gentium & humano, quo viuitur resistente, quid aliud videtur, quam vere ventis pasci, & desipere melius? Dominia rerum a possessione cœperunt, & quamdiu quis possidet, tamdiu videtur possessor, & vti potest: at vbi euincitur, vel nostra impotentia a potentiori, vel nobis inuitis, vel volentibus, iam fundamentum iuris nostri reuera definit. Deus non creauit res ad proprietatem hominum, sed ad vsum: Domini est terra, & plenitudo eius, is transfert regna de gente in gentem; facit regnare & bonos, & malos, & hypocritas, causas ipse nouit; nostrū n non est retinere ius, vel vindicare eius, quod ipse nobis concesserat ex arbitrio, & ademit ex eadem potentia: ipse mutat tempora & ætates, transfert regna atque constituit, *Daniel.2. vers.21.* Imperiorum & principatuum institutio, non est, vt principes dicantur & fiant ditiores, & in patrimonio habeant, & in arbitrio subditos, & addant prouincias prouinciis, sed vt regant & defendant: cui muneri si se impotentes reddiderint, & ab aliis euincere, & sibi conseruare non potuerint, titulos inanes eius, quod non est, & potentatus amissi sibi vindicant. Nec est ratio aliqua, cur Imperatoris Romani monarchia supra alias debeat sibi vindicare ea omnia, quæ aliquando sibi possedit. Omitto enim, quod plura iniuste sibi adiunxit, plura sanguine propter ambitionē fœdauit, multa neglexit, quæ ab aliis melius & iustius reguntur; plura concessit & sibi ademit volens & sponte: &, vt loquar cum insignibus, multæ plumæ ex aquilæ alis euulsæ sunt. Regnum solius Dei manet in æternum, regnū omnium seculorum, *a* & regni eius non erit finis: *b* Potestasque vicarij eius, quia fundata supra firmam petram, non desinet, nempe sedis Apostolicæ: nam rogauit pro fide Ecclesiæ, ne deficiat in æternum Christus, *c* & aduersus hanc portæ inferi non præualebunt. *d*

a *Psalm. 144. vers. 13.*
b *Luca cap. 1. v. 33. Daniel 7. v. 14. Micheas cap. 4. v. 7.*
c *Luca 22. vers. 32.*
d *Matth. cap. 16. v. 18.*

24. Sciunt Imperatores huius seculi, vera esse, quæ loquor: qui rem ipsam oculis obuersantes, dum vident, non sinunt se exornari talibus titulis, quibus adulatores illos lactare volunt. Sed modeste demonstrant suis inscriptionibus & titulis, qualem & in quos habeant potestatem. In hoc & laudo prudentiam illorum vehementer, & iterum sapienter imperare iudico, si quid tamen iudicium meum plausibile recipiat. Nam opinor monarchiam Romanorum fuisse vltimam, ex præuisis per Danielem, cap.2. vers.40. *Et regnum quartum erit, inquit, velut ferreum. Quomodo ferrum comminuit & domat omnia, sic comminuet & conteret omnia præcedentia regna hoc. Porro quia vidisti pedum & digitorum partem testeam figuli, & partem ferream, regnum diuisum erit, quod tamen de plantario ferri orietur, secundum quod vidisti ferrum mistum testæ ex luto. Et digitos pedum ex parte ferreos, & ex parte fictiles, ex parte regnum erit solidum, & ex parte contritum. Quod autem vidisti ferrum mistum testæ ex luto, commiscebuntur quidem humano semine, sed non adhærebunt sibi, sicuti ferrum misceri non potest testæ. In diebus autem regnorum illorum, suscitabit Deus cœli regnum, quod in æternum non dissipabitur, & regnum eius alteri populo non tradetur. Comminuet autem, & consumet vniuersa regna hæc, & ipsum stabit in æternum. Secundum, quod vidisti, quod de monte abscissus est lapis sine manibus, & comminuit testam, & ferrum, & æs, & argentum, & aurum.* Sic itaque Daniel allocutus est Nabuchodonosorem, cui Deus reuelauerat compositam statuam monarchiarum. Et nemo est, qui non intelligat per quartum regnum, monarchiam Romanorum: & per lapidem abscissum sine manibus, non intelligat Domini nostri Iesu Christi regnum & imperium in æternum, cui omnia subiicientur. Consideremus ergo, quomodo declinauit imperium Romanum ab illa prima maiestate, quomodo diuisum fuit in Orientale & Occidentale, quomodo partem pedes eius fictiles & ferrei non adhærentes sibi, quomodo sola nunc monarchia regni Christi sit, & eius vicarij, & facile erit iudicare, num illud Imperatoris Romani regnum omnibus aliis imperet.

25. Audiamus nunc tertio loco, quod facere videtur aduersus regnum Galliæ, quod scribat Platina *in Gregorio Quinto*, cum sanctionem tulisse de Imperatore eligendo, anno Christi 1002. quæ nunc seruatur, quo diutius

tius apud Germanos summa potestas remaneret Solis principibus Germanis licere principem deligere, qui Cæsar & Romanorum Rex appellatus, tum demum Imperator & Augustus haberetur, si eum Romanus Pontifex confirmasset: hos autem habuisse potestatem eligendi primo, Ptolemæus refert, Archiepiscopum Moguntinum, Germaniæ: Archiepiscopum Treuerensem, Galliæ: Archiepiscopum Coloniensem, Italiæ nomine: quibus additi quatuor Principes; Marchio Brandeburgesis, Imperatoris post electionem Camerarius: Comes Palatinus, qui dapes: Dux Saxoniæ, qui ensem fert: Regem Bohemiæ, qui pincerna. Ex quorum ordine & potestate volunt quidam inferre, Galliam agnoscere superiorem Imperatorem, quia & electio eius nomine fit per Archiepiscopum Treuerensem. Ceterũ nõ negatur, Galliç nomine Treuerẽsem præsulẽ eligere, sed suo arbitrio, sine mandato vel consensu Regis Galliarum, ideo & restitisse Francos iam notat idem Platina, nec summus Pontifex quoque habuit mandatum id faciendi a Gallorum Principe, qui non recognoscit superiorem in temporalibus, nec ipsum summum Pontificem, nisi se subiiciat, *dicto cap. per venerabilem, qui filij sint legitimi*, & nisi in causis peccati, *in c. nouit, de iudiciis*. Atq; obseruandum est, videri summos Pontifices sibi contrarios, quod vnus dicatur imperium transtulisse in Francos, hic autem in Germanos, sine delicto Francorum, *vt Clem. 1 de iureiurand.* Quod si hoc liceret passim summo Pontifici, & temporalia regna sine causa fidei adimere posset principibus, nullum esset tutum regnum, nulla respublica certa, imo & imperium, quod sibi Germani vindicant, posset per summum Pontificem in alios transferri, qui illi fauerent, & quorum potentia aliquando posset promoueri, vel ex quorum genere esset: sicuti narrat Platina tres causas eius translationis, in Gregorio V. quod is esset natione Germanus, & Saxo: & quod Othonis Imperatoris auctoritate & affinitate fuisset Pontifex creatus, & quod defensus fuisset à Germanis & Othone, contra Antipapam Iohannem dictum XVII. Episcopum Placentinum, antea electum in summum Pontificem, communi populi clerique consensu, ad quos electio spectabat: quibus rationibus summus Pontifex suam patriam, suumque defensorem hac dignitate honorauit, inuitis Gallis, quorum interest, illisque nec auditis, nec vocatis, nec contumacibus. Vt qui putant id licuisse summo Pontifici Gregorio V. non debeant inficiari ius esse idipsum adimendi, & alio libere transferendi imperium aliis Pontificibus successoribus sedis Apostolicæ, quibus lex imponi ab antecessoribus non potuit, non magis quam Gregorius V. transferendo à Francis & Gallorum Principibus in Germanos, non putauit se adstrictum translatione antea facta à Græcis ad Francos per summos Pontifices. Forsan tamen aliæ sunt rationes translationis, de quibus si meliores sint, iudicium doctioribus relinquo: sed quia hæc proposita fuerunt contra expressum *cap. per venerabilem, qui filij sint legit.* & contra libertatem Gallicanam: nemo, vt opinor, mihi ligio & originario Galliæ, inuidebit etiam Germanus, si sine præiudicio iurium cuiusque Principis, quæ nunc mihi magis probantur, retulerim, verioribus si appareant, semper & in his & reliquis cessurus. fortior quippe & ipsis Principibus (*vt ait Esdras*) veritas.

26. Subinde, qui ex illa electione putant, Imperatorem Romanorum vniuersalem esse Imperatorem, iam seipsos arguunt. Nam limitata illa est, vt fiat nomine Germaniæ, Galliæ, & Italiæ tantum quamuis nec illi obtemperent: non autem facta est nomine vniuersi orbis, neq; istæ solæ nationes faciunt vniuersum orbem. Quamobrem & Hispania dicit, se non subiici Imperio: sic Iohannes Diaz tradit, *a* iudices regni Hispaniæ potius & prius considerare dispositionem legum regiarum, quam ius ciuile, deficiente consuetudine aut canone. Quod regnum illud non recognoscat superiorem Imperatorem, nec eius leges, nisi quatenus ratio illarum recipitur, firmat & Andr. de Isern *gloss. ad ca. Hadrianus, to. 1. 63. distin.* quod Rex Hispaniç non subest Imperio, Doctores *ad c. causa. in 2. qui filij sint legit.* Nicol. de Vbaldis *in tract. de successionib. ab intesta.*

27. De Venetis, non subiici quoque, tradit Iason, *ad l. cunctos populos, 11. de summa Trinit. & fide cathol.* Sed & Constantinus cognomine Magnus, plures dedit res & ditiones Syluestro summo Pontifici: & rursum Pipinus, Carolus Magnus, & alij Principes Ecclesiæ Romanæ, qui sunt non de iure Imperij, & non recognoscunt superiorem Imperatorem, *vt tradunt Bartol. & moderniores, ad l. omnibus, ad Senatuscons. Trebell. P. Iason ad l. cunctos populos, num. 8. de summa Trinit.*

28. Quarto inhærendum nunc est solutionibus aliorum, quæ proponuntur à glossa ad *cap. venerabilem, ad verbum, Germanos, de electio.* Primum enim profert ca. *in die, 15. de consecratio. distinct. 5.* vbi Gregorius 7. *Romani vero diuerso modo agere cœperunt* (scilicet in modo psal-

a in practica criminali canonum, c. 13. 6.

psallendi) *maxime à tempore, quo Teutonicis concessum regimen nostræ Ecclesiæ.* Ergo, inquit glossa, si regimen vel regnum Ecclesiæ translatum est in Germanos, ipsi habent regnum totius mundi, quia tale est regnum Ecclesiæ. Responderi autem videtur, regimen Ecclesiæ nostræ ibi dictum est, de Romana locali Ecclesia, non de regno eius, quod habet in vniuersum mundum: nam de eo regno Imperator nullo modo se miscere debet, *c. imperium vestrum, 10. dist. in.* distinctæ enim sunt potestates, *c. quoniam, 8. eadem 10. dist. c. cum ad verum, 96. dist.* Si regimen, de quo ibi, est electio summi Pontificis, cuius potestas olim data erat Carolo Magno & successoribus, *in c. Hadrianus, 22. & sequenti, in Synodo 63. 4. distinct.* quod tamen ius postea sublatum est, vt in beneficiis explicaui: & Imperator Catholicus, non præsul, sed filius est Ecclesiæ, *c. si Imperator, 96. dist.* neque etiam reciperetur, quod regnum suum regendum concessissent summi Pontifices laicis & principibus. nam summus pontificatus duos non patitur administratores sine schismate. Atque *in c. in die,* abusum Romanorum notat Gregorius Septimus, quod prętextu Germanorum, ritum antiquum psallendi mutassent, quem restituit: quamobrem non valet consequentia, vt quia Ecclesia non potest nisi esse vna sine schismate, *c. schisma, 34. & sed nec illud, 24. quæst. 1.* ideo non possit esse nisi vnum imperium. nam Ecclesia diuidi non potest: imperium erat Romanorum diuisibile, per Prophetiam Danielis. a

a Daniel. c. 2.

29. Vrget tamen ea Constantinus Imperator, 13 *sub* 9. distinct. apud Gratian. vbi Constantinus Magnus post multa concessa priuilegia Ecclesiæ Romanæ in persona sancti Syluestri, addit: *Vnde vt pontificalis apex non vilescat, sed magis quam terreni imperij dignitas, gloria & potentia decoretur, ecce tam palatium nostrum, vt prædictum est, quam Romanam vrbem, & omnes Italiæ seu Occidentalium regionum prouincias, loca & ciuitates, præfato beatissimo Pontifici nostro vniuersali Papæ contradimus atque relinquimus, & ab eo, & à successoribus eius, per hanc diualem nostram, & pragmaticum constitutum decernimus disponenda, atq; iura sanctæ Romanæ Ecclesiæ concedimus permansura. Vnde congruum perspeximus, nostrum imperium & regni potestatem in Orientalibus transferri regionibus, & in Bizantia prouincia optimo loco, nomini nostro ciuitatem ædificari, & nostrum ibi constitui imperium, quoniam vbi principatus sacerdotum, & Christianæ religionis caput ab imperatore cœlesti constitutum est, iustum non est, vt ibi Imperator terrenus habeat potestatem. Hæc vero omnia, quæ per hanc nostram imperialem sacram, & per alia diualia imperialia statuimus, atq; confirmauimus, vsq; in finem mundi illibata & inconcussa permanere decernimus. Vnde coram Deo viuo, qui nos regnare præcepit, & coram terribili eius iudicio obtestamur, per hocq; imperiale constitutum, omnes nostros successores, Imperatores, vel cunctos optimates, Satrapas, etiam amplissimum Senatum, & vniuersum populum in toto orbe terrarum nunc & in posterum, cunctis retro temporibus, imperio nostro subiacentem, nulli eorum quoquo modo licere hæc aut infringere, aut quoquam conuellere, &c.* Ex quibus constat apertius, vt videtur, quam repugnari possit, imperium Occidentale translatum in sedem Apostolicam, illudque potuisse transferre Ecclesiam in Germanorum Principes. Sed certe cum sæpe cogitassem tenorem prædictæ concessionis Constantinianæ, non quidem in eo pedem fixi, quod supposititiam dicant plures, & falsam: eo enim animo in sedem Apostolicam fidemque Catholicam sum, vt iuribus eius potius omnino conseruandis, quam vel suspectis reddendis incumbam; cum summa ratio sit, vt etiam ethnici Iurisconsulti dixerunt, b quæ pro religione facit. Veruntamen, vt quod in manibus est, tantum tractemus, bona fide, semota omni inuidia & omni adulatione, pietatem & religionem Constantino & venerationem in Dei diuique Petri vicarium Syluestrum adnumerari dignum est, & quæ talis sit, vt reliqui Principes eius exemplo discere debeant, submittere cristas Deo. Conueniunt & nostri Catholici, quædam in donatione Constantini, ficta adiecta, verum constare multa donasse Ecclesiæ, & multa rursum ei accessisse ex aliorum principum largitione: & sine dubio est, sedem Imperij Occidentalis, concessam esse Syluestro, nempe Romanam ciuitatem, & omnia imperatoria ornamenta & indumenta, *vt probat duobus libris Eugubinus, & testatur Photius patriarcha Græcus, titulo 8. nemo canonis, cap. 1.* At constat, Syluestrum respuisse diadema aureum sibi oblatum, *vt ait Sabellicus & Platina in vita Syluestri,* vbi nihil tradit de donatione Imperij Occidentalis: nec ego legi alibi, quam apud Gratianum, *in d. ca. Constantinus,* qui Palea inscribitur, hoc est, inter capita illa, quæ firmam non habent auctoritatem. Et Baptista Egnatius lib. 1. Romanorum Principum: In eo, ait, constanti fide dictum, quæ de Imperij donatione circumferuntur, vti minus similia vero, non probari. Nec verissime videtur sanctum Syluestrum, qui Christi vestigia sequebatur, voluisse acceptare regnum terrestre oblatum,

b in l. sunt persona, de relig. & sumpt. funer. P.

latum, cum nec clerici illud desiderare debeant, *a* quorum princeps Christus. Christus oblatum regnum terrestre & temporale more hominum, reiecit. *Regnum meum*, inquit, *non est de hoc mundo.* b *Si enim ex hoc mundo esset, ministri mei vtiq; decertarent, &c.* Et alibi interrogatus de tributo dando Cæsari: *Quæ sunt Cæsaris, Cæsari reddite, quæ sunt Dei, Deo.* c

a *Hieronymus ad quendam suum Leuitam, relatus in c. 7. duo sunt genera Christianorum, 12 q. 1.*
b *D. Iohannis Euang. cap. 18. vers. 36.*
c *D. Matthæi cap. 22. v. 21. Marci cap. 12. v. 16. Lucæ 20. vers. 25.*

30. Quare reuera mihi suspectus videtur ille locus Paleæ, de donatione regni Occidentalis. Addit dubitandi causam, quod neque summi Pontifices se inscripserint vnquam Imperatores, nec tanquam Imperatores post Constantinum cognomine Magnum, vel eius tempore, Occidentale rexerint imperium: imo contra, semper alij imperarunt postea in Occidente. Sic viuens Constantinus hic Primus, dictus *Magnus*, imperabat Occidentali Imperio: Licinius Orientali. Et cum postea solus imperasset, eo mortuo, tres eius filij imperium diuiserunt, quod per manus à patre acceperant. Et Constantinus natu maximus, Gallias, Hispanias, Britanniam Insulam obtinuit: Constans, Illyricum, Græciam: Orientem & Byzantium, Constantius. Post Constantem, & alij in Italia præfuerunt & Romanorum imperio, qui tamen in vrbe non habuerunt sedem, quæ patrimonij Ecclesiæ cum aliis quibusdam in eius ditione intacta & conseruata illi fuit cũ aliis. *quæ & refert Ammian. Marcellin. lib. 27. & alij.* Imperium quidem Occidentale Romanorum etiam postea, & tempore Orientalis fuit, sed alibi habuit sedem, vel Mediolani, vel Rauennæ. Et quamuis Constantius, Heraclij nepos, Michael, & aliquot alij tentauerint Romam rursum sedem inferre, non tamen potuerunt. Quamobrem hinc puto factum, quod tradit Procopius, Romam obsessam per Alaricum Gothorum Regem, tandem captam, & in prædam datam, nullo auxilio accepto ab Honorico Imperatore Occidentali, qui Rauennæ degebat, & suppetias ferre poterat, nihil minus, quam de vrbis illius salute solicitus. Atq; post Valentinianum, qui etiam rexit Italiam, Attilam vicit Etij ductu, Romæ, *vt ait Egnatius lib. 2. de principibus Romanorum*, Auctus senatorij ordinis vir præfuit: post illum Maioranus quadriennio, quem Seuerianus, & hũc Anthenius, Anthenium Liberius secutus est: & huic Glycerius, & Glycerio statim Nepos successit, quo per vim pulso, & Augustulus male ominati nominis rerum est potitus, sub quo Romani imperij maiestas côulsa per Odoacrem Herulum: sero postea ad Fancos translatum imperium per Stephanum Papam II & III. Dehinc tempore Formosi I. eius nominis summi Pontificis, cum penes Francos remansisset fere centum annos imperium Romanorum, rediit iterum, & translatum est in Longobardos, *vt scribit iisdem verbis Platina in Formoso I.* imperante apud Græcos Constantino Leonis filio. Idipsum firmat sub Pontifice Christophoro I. Deinceps translatum, victo Berengario per Othonem Primum in Germanos. Quia Otho Germanus Rex vocatus in opem Ecclesiæ contra Berengarium, & fertur coronatus Imperator, vel a Ioanne XIII. vel à Leone, *vt idem ait in Ioanne XIII.* Obtinuerunt & post translationem præsuppositam imperij Græcorum in Germanos, rursum Latini illud per aliquot annos vsque ad Balduinum, quo tempore Michael Palæologus Græcus imperium recepit. *Platina in Alexan. 4.* Fuerant autem tot translationes à nobis recensitæ, pro ratione, cur dicamus, neq; donationem imperij Orientalis, vel Occidentalis contigisse, neq; Occidentale imperium donatum fuisse summo Pontifici, saltem nunquã summum Pontificem eo vsum fuisse. Dico etiam, ex illis apparere, nec Imperatores Romanos esse generales Imperatores: & qui vnice aliis regnis præsint, nisi in quantum ditioni suæ alio modo subiiciuntur.

31. Insuper, nec alienum erit adiicere ex vulgatis regulis ab omnibus in confesso habitis, neminem plus iuris in alium trãsferre posse, quam ipse habeat. Porro, si summus Pontifex Imperatori Romanorum, quod habebat, impartitus est, certe habebat Romam & alia quædam patrimonialia: illa tamen nec fatetur se donasse: non habebat autem imperium Occidentale, minus Orientale, nec censetur quoq; donasse. Electionem autem concessit, & sibi reseruauit coronationem Rom. Imperatoris. hunc habet tantum sibi sacramentum in oratione præbentem, vt ea, quæ comitantur imperium eius, consequatur: non autem Regem Gallorum, vel alios, qui ei fidem non probent hominij, vel sacramenti.

32. Sed demus adhuc, quamuis verum non putem, Constantinum, vtrumque ius imperij, quod habebat, summo Pontifici Syluestro tradidisse, certe non ideo temporalia concessit vniuersi mundi, quia nec is erat Imperator vniuersorum: imperabat namque tunc fortissimus alius Imperator apud Persas, Sapores, qui non consensit huic translationi, & defendit imperium contra posteros imperij Romani & Orientis. Fuerunt & his temporibus Clodomerus, Richemerus, Theodomerus, Francorum Duces, qui ei non parebant:

omitto

omitto de Indis alijsque barbaris nationibus agere, quas non constat Constantino Magno subditas: Nec est quod obijcias, quod dicat in palea canonis *Constantinus*, se velle hæc seruari in vniuerso mundo, & a successoribus imperij: nam ipse quidem eius animi fuit & voluntatis, vt seruarentur statuta in vniuerso orbe, sed à populo sibi subiecto: alijs imperare non poterat, nec sola voluntas perficit actum, nisi adsit & potestas in prouincijs in vniuersa ditione, & quæ ascendentem videt, & quæ occidētem Solem, & quæ ex vtroque est latere, vt vnusquisque in qua prouincia deliquit, & Iuri eius iudicis subiaceat. Sed adijcit, iudicibus in prouincijs inquam, *quicunq; nostris obediunt Sceptris*: vt intelligeremus ortus & occasus, & laterum prouincias non omnes comprehendi: sed tantum imperio subiectas, eadem phrasi Iustinianus vsus in *hac considerantes c. 1* nouellæ vero, dum præcipit omnibus iudicibus exsistentibus. Neque quod Imperator tunc viuens poterat subditis imperare, potuit suis successoribus legem imponere, non ab eo, sed vel per successionem generis, vel per electionem, vel per armorum potentiam, vel Dei voluntate vel per consensum populi, longaue præscriptione inuiolata, imperium, vel partem imperij acceperunt: nec verba hominis cuiuscunque sit dignitatis, legis diuinæ vim habent, vt certe ridiculum videatur, quod voluerit sua decreta vsq; in finem mundi conseruari intacta & illibata: hoc enim ad Deum solum pertinet, qui præuidet quæ expediant in futurum; & potest quæ vult solus.

33. At dices *fuit & Christianissimus Cōstantinus, qui rempublicam Christianam iuuit, & bellis & edictis*: audio, probo, laudo, sed in omnibus, nec eius, nec sanctioris viri vitam probo. Probo sanctitatem Diui PETRI, sed non abnegationem DOMINI quam fecit. Multa erant laudanda in Constantino; sed non omnia: nam de illo omnes historiographi consentiunt vulgatum fuisse prouerbium, vt Tracala decem annos præstantissimus: duodecim sequentibus latro, decem nouissimis pupillus, ob profusiones immodicas fuerit nominatus, *vt scribunt Sextus Aurelius Victor in epitome Cæsarum. Baptista Egnatius de princip Rom. lib. 1. in eo.*

34. Verum rursum citatur ca. 1. quo iure defendis villas, 8. distin. ex quo colligunt dominia distributa, & meum, tuum, suum, dici ex iure Imperatoris, vnde dicunt dominum vniuersorum. Sed quam male citetur hic canon à D. Augustino sumptus, ad probandum vnum Imperatorem tantum vniuersi orbis, lectio ipsa canonis indicat. Nam nec in singulari de Imperatore loquitur, neque de Romano, sed ait bona distributa & conseruata ab Imperatoribus & regibus in plurali. *Nam*, inquit, *per iura regum possidentur possessiones*. Hoc ex iure humano, quod est in legibus regum. Sed & distributiones dominiorum consensu gentium factas primum, docet *l. ex hoc iure de iustiti. & iure 1.* & per occupationem singulorum primū facta quæ natura communia sunt, *Iosue 1. Cic. 1. Offic. l. 1. de acquiren possess.*

Proinde, cum possessores dominatione alterius & potestate potiore deturbantur à locis desinunt esse res singulorum, & videntur redijsse in pristinam communionem vt occupantium fiant, quando veteres possessores, nec regendi animum, aut recuperandi habent, & spem abiecerunt.

35. Peiori sensu citatur l. *bene à Zenone, de quadriennii præscriptione lib. 7. C tit. 37.* Volunt enim ibi Iustinianum dixisse, *omnia esse principis*. Ideo inquit glossa, & quod pertinet *ad proprietatem*. In quibus paucissimis verbis duo inexcusabiles commissi sunt errores; quorum primum postea emendare satagit, ibi, vel verius, ad verba *omnia principis*, alter inemendatus durat: primus error quod verba Iustiniani, qui loquitur de nulla constituenda differentia, inter bona patrimonialia & fiscalia principis, quia omnia sunt principis & patrimonialia & fiscalia, voluerit extendere ad bona priuatorum subiectorum principi, dicendo 2. errore etiam *quoad proprietatem* illa omnia esse principis. Quod nunquam venit in mentem Iustiniano: nam illa vox esset tyranni, velle sibi tribuere vniuersa bona priuatorum, quorum defensionem & conseruationem procurat, & quæ tantum iuste pro necessitatibus reipublicæ, nempe pro causa pertinente ad omnes, capere potest, pro negotijs publicis. Reprehēdit hanc sententiam dicentium omnia esse in potestate Imperatoris bona subditorum, & ideo iure suo vti dum à subditis ea peteret. D. Ambrosius *in cap. 21 conuenior 23. quæst. 8 & ibi glos.* quoque ait, intelligi debere quoad iurisdictionem & protectionem. Et D. Ambrosius ait ibidem quoque, neque etiam quoad Iurisdictionem, bona Ecclesiæ ad Imperatorem pertinere, sed esse Dei & pauperum.

36. Sunt qui sentiant adhuc ad potestatem regiam seu imperatoriam, non pertinere titulū imperij dominici, quale est domini seu heri, in ipsos seruos, qui habēt ius in personas & bona seruorum, vt quicquid agant, dicantur ad vtilitatem heri gerere aliud enim imperiū legitimum est in subditos iure regio, aliud

iure herili aut dominico habere. Docuimus autem nec fas esse principem iure regio, præter necessitatem negotiorum regni subditorum bona capere, nec vltra quam oporteat. Maxime cum legibus naturalibus vel iurisgentium subditus sit quoque princeps, tanquam homo: multo magis & tanquam princeps, qui eas conseruare debet, ne turbetur vniuersæ humanæ societatis consensus, qui reges constituit ad conseruanda & defendenda cuique dominia rerum, & libertatem personæ. *a* Et eo quoque pertinet potestas à Deo concessa, quæ non ad violandos subditos, sed ad conseruandos data est, vt ne prędam facerent de subditorum bonis, sed vt eorum bona contra latrunculos, pyratas, & hostes defenderent. Forsan tamen poterit defendi ius herile monarchiæ, & potestas in bona & personas subditorum, si quando, iusto bello superati fuerint & imperio subiecti alicui. Nam ex humana misericordia, placuit constitui inter gentes, vt potius ius daretur in conseruatos in bello, quam, vt immisericorditer superatos liceret occidere: beneficium quippe conseruatæ vitæ, hac gratitudine seruitij compensatur, quod postea sedata iracundia, libertatem recuperare potest. *b* Reliqua etiam quæ ab hostibus capiebantur, capientium erant & reipublicæ, immobilia, vt agri, quæ ideo principis recte dici possunt, vt rectoris reipublicæ, & qui ea distribuebat colonis, vel cum tributo vel cum pensione præstanda *c*. Sunt & alicubi hodie regna, in quibus subditi, non possident pleno iure sed veluti titulo locationis, & ad vitam à manu principis agros, vt refertur ab auctore historiæ orbis noui qui *Peru* constitutum à Lagasca protege Imperatoris Caroli V. in illa regione *Peru* post Pizarros rebellantes subactos, ne facile a subiectione deficerent. Sed aliud est ex lege admittere colonos, aliud imperare dominis rerum subditis. Possunt & sustineri, qui dicunt principes suos honoris causa Dominos. Nam & reges nostri propter excellentiam, commune nomen domini siue Domni, effecerunt suum, *vt Anastasius bibliothecarius Adriani II.* siue Landulphi Sagax historia miscellanea, *Genti Francorum*, inquit, *moris est donnum*, id est, *regem*; *secundum genus principari*. Sic & in Gallia rex *Sire* absolute dicitur, quod idem est ac dominus à nomine κῦρος seu κύριος.

a L. ex hoc iure de iust. & iur. ℙ.

b d. l. ex hoc iure. & l. manumissiones, de iust. & iur. ℙ §. pen. & fi de iure personarum apud Iustin. l. 5. de statu hom. ℙ. §. de libertinis apud Iustin.

c L. per traditionem & ibi Theophilus de re diuin.

De quibusdam nominibus, tributis principibus propter quasdam proprietates, vel aliqua accidentia. CAP. XIV.

FVERVNT nomina, vel cognomina alia, vltra propria aut generis, aut dignitatis quibusdam tributa regibus aut principibus, ob aliquam rem insignem interdum bonam, interdum malam. Quemadmodum *Hermem* regem Ægyptium seu Mercurium Trismegistum nominatum obseruamus, quod fuerit *magnus sacerdos, magnus Philosophus, & magnus rex*, vel quod inter Ethnicos hic fuerit, qui ἐν τριάδι μίαν εἶναι θεότητα asseruit, nempe in Trinitate vnam esse diuinitatem, vt ex dialogis eius qui supersunt, apparet: quemadmodum & *M.* Antoninus, qui Pio successit, meruit cognomen *Philosophi*, quod philosophiæ studijs excelleret *d*.

2. Dictus Alexander, Philippi Macedonum regis filius, cognomento *magnus*, merito apud Plutarch. *e* Vt Constantinus Imperator, post Licinium superatum, cum fere omnem orbem gubernaret *maximus* à Nazario, in panegyrico cognominatus, ab alijs *magnus*, vt Carolus, Pipini Francorum regis filius & successor, ob rerum gestarum magnitudinem, vere *magnus* cognominatus, vt *ait Sigebertus*. Tribuerunt etiam hoc cognomen Romani Pompeio, *vt scribit Plutarchus in Sertorio* & in Pompeio tradit, etiam Romanum populum, duos maximos cognominasse: Valerium, quod dissidentem à se senatum, in concordiam secum reduxisset: Fabium Rutilianum, quod locupletes nonnullos libertinæ stirpis in senatum allectos, eo ordine mouisset. Dictus & Q. Fabius, cum P. Decio censor, maximus, vt *ait Liuius lib. 9.* ob causas ibidem relatas.

3. Ex moribus nomina indita regibus quibusdam, sicut mordacitas Ptolomæo Lamyri cognometum inussit. Garrulum enim Græci Lamyrum vocant, & comem, facetum, oblectabilem, amœnum & stupendum. Et Antiochus ex Macedonibus regibus *Doso* dictus, quod multa promitteret, pauca impleret. Nam δώσω futurum est à verbo δίδωμι *f*. Et Pertinacem Imperatorem scribit Iulius Capitolinus, vulgo *Chrestologum* esse nuncupatũ, quod bene loqueretur, male autẽ faceret *g*. Ptolemęus Ægypti rex, post mortẽ Alexandri Magni, patre & matre interfectis: ex facinoris crimine, cognomentũ Philopater ex contrario & per ironiã, accepit. *h* Melius & verius ante Ptolemęus Ægyptiorũ rex, eo quod neminẽ læderet, omnib. autem benefaceret, *Euergetes*, & benefactoris nomine cognominatus, vt & *Macedoniæ* rex Antigonus *i*.

4. Propter & clementiam, senatus *M.* Antoninum Philosophum Pij cognomine ornauit, *vt refert Iulius Capitolin. in eo. & Vulcatius Gallicanus, in Auidio Cassio.* Antiochus Sedetes, Syriæ rex, Pij nomen etiam adeptus. Cum enim

d Dion in eius vita.

e in Sertorio.

f Cæl. Rhodigin. li. 24. c. 6.

g relatum & id a Sexto Aurelio.

h Iustin. li. 29.

i Plutarch. in Clemente & Suidas.

nim circumsideret Hierosolymam Iudæis ad summum festum postulantibus dierū septem inducias, non tantum eas concessit, verum & tauros ornatis cornibus adornatos thymiamatumq; & odoramentorum ingentem vim ad portas deduxit, atq; postquam eorum sacerdotibus victimas tradidit, ipse in castra est regressus. Quem Iudæi admirati, mox a festo in fidem eius se permisere: hincq; pij nomen meruit *a*, Ludouicus Imperator ob insignes virtutes, pij quoque nomen habuit.

a *Plutarch in regum apophthegm. Ioseph. lib 13. antiq. cap. 6.*

5. Sic pater patriæ, primus Cicero decreto curiæ est appellatus. Et vt ait poeta, *Roma patrem patriæ Ciceronem libera dixit.* Postea Augustus id tulit cognomen, a successoribus quoq; ambitiose magis sæpe quam vere vsurpatum. Dedit autem is Augusti quoque suum cæteris cognomen aliud.

6. Quintus Fabius dictator, propter benignam naturam, Ouiculę nomen meruit *b*, vt contra Constantinus vltimus Græcorum Imperator, rex Peloponnesi, ante susceptum imperium, Draconis cognomentum ob militarem virtutem habuit, quia sæpius cum Turcis congressus eos fudit fugauitq;, ac eorum oppida expugnauit & abstulit. *c*

b *Volaterr. li. 16. Anthrop.*

c *vt narrat Cuspinia in eo.*

7. Artaxerxi Persarum regi Mnemonis cognomen datum, eo quod memoria valeret *d*. Alphonsus 10. Aragonum rex præstantissimus, à liberalitate *largus* dictus & cognominatus *e*. Tarquinius Romanorum regum vltimus, à superbia cognominatus *superbus*, Alexander Hircani filius, Iudæorum rex ob crudelitatem *Thracida* dictus est *f*. Italiæ & aliæ nationes viderunt Hunnorum regem Atilam, ob suam crudelitatem *flagellum Dei*, se dicentem. Atheniensium dux Nicias vulgo, *vt ait Plutarchus*, cothurnus dictus, quod omnibus se accommodare nouisset.

d *Alex. ab Alexan. li. 2. c. 13.*

e *Marineus li. 1. rerum Hispanicarum.*

f *Iosephus li. 13. antiquit. c. 22.*

8. Demetrius erat in excogitandis bellicis machinis, supramodum industrius, multaque præter architectorum artem inueniebat, ex quo *Poliorcetes*, id est, vrbium euersor cognominatus fuit, *g* quod tanta vi atque impetu in oppugnationibus vteretur, vt nullus muris a se obsessis posset adferre præsidium.

g *vt refert Diodor. Sicul. li. 20.*

9. In Gallia, reges vltra proprium nomen aliqui acceperunt aliud cognomen, vt Philippus II. dictus *à Deo datus*, quod pater eius Ludouicus iunior, tandem cum precibus à Deo impetrasset. *h* Pipinus ex Austria a breuitate corporis *pusilli* nomē habuit, Ritius li. 1. de Francorum regibus. Carolus Imperator, à crassitudine cognomento *Crassus*, filius Ludouici *i*. Vt & Sanctius I. Hispaniæ rex ea ratione *Crassus* à pinguedine corporis *k*. Et Philippus etiam Francorum rex qui simultates gessit cum Bonifacio V. pontifice à corporis præstanti *l*, *Pulcer* l. Ludouicus Caroli Calui frater, ab impedimento linguæ, *Balbus* dictus, vt ille *Caluus* à casu capillorum *m*. Vt Michael Græcorum Imperator, quod lingua esset balbutienti, *Thraulus*, siue balbus dictus. *n* Clodius Francorum rex Pharamundi filius, & in regno successor *capillatus* dictus: a promisso capillo *o*. Vt Constantinus IV. Imperator Græcorum, cum in expeditione, qua vicit patris interfectores, cum Mezentio tyrāno barbam crescere permisisset, dictus est a Cōstantinopolitanis *pogonatus*, id est, barbarus. *p*

h *Æmil. in 6.*

i *Cuspinia.*

k *Apud Ritiū lib. 2. de regib Hispan.*

l *Ritius, li. 2. de reg. Francor.*

m *Ritius lib. 1. de reg. Franc.*

n *Volaterra li. lib. 23. anthrop.*

o *Ritius eo.*

p *Paul. Diaco. lib. 19. rerum Romana.*

De abusu & odio nominis regis CAP. XV.

CVM desierunt reges Romæ & alibi imperare secundum ea, quæ regimen & recta gubernatio exigit, cœperunt populi detestari hoc nomen, sub quo antea male habiti sunt, & potissimum Romani qui reges sibi asciuerant a tempore Numæ legitimos, exosum habuerunt hoc nomen, quanquam dominationem regiam, verum alijs titulis, admiserint in consulibus & dictatoribus. Et qui turbam concitauerat ad pellendos Tarquinios, Iunius Brutus, virgis cæsos proprios liberos, securi percuti fecit, quod de reducendis Tarquinijs tractassent. *q* Refert Suetonius Tranquillus. *r* Auctore Iulio Maratho, ante paucos quam Augustus nasceretur menses, prodigium Romæ factum publice, quo denuntiabatur, Regem populo Romano naturam parturire: Senatum exterritum censuisse, ne quis eo anno genitus educaretur: verum eos, qui grauidas vxores haberent, curasse, quod ad se quisq; spem traheret, ne senatusconsultum ad ærarium deferretur.

q *Liu. in 2.*

r *in August. cap. 94.*

2. Vesigothi eo priuilegio ab omni antiquitate donati dicuntur, *ne quis regum ad eos accederet, nisi præmissis nuntiis, & literis, quibus causam sui aduentus declararet.* qua ratione cum Ragualdus Knaphofde, Sueonum rex, corpore giganteo, animo ferox, superbus, patrias leges & consuetudines contemnens, ad terras Vesigothorum descenderet, non præmissis nuntijs, ab illis tanquam patriæ hostis in villa Carlaby, occisus est. *s*

s *Vt ait Ioannes Magnus li. 18. cap. 15.*

3. Tanto etiam odio Lacones nomen regium fuerunt prosequuti, vt, legatum, quem ad Antiochum Demetrij filium miserant, vbi intellexerunt eum appellasse illum regem, mulctauerint, quamuis medimnum tritici ab eo arctis commeatibus in capita apportasset. *t*

t *Plutarch. in apophtheg.*

4. Cetillus pater Vicingētorigis Aruernus, cū

diu

diu principatum Galliæ gessisset, dum voluit regnum appetere, à ciuitate interfectus est. a

a Iul. Cæsar li. 7. de bello Gallico.

5. Abusi aliqui etiam sunt nomine regis, in eo, quod non contenti appellatione simplici, voluerunt aliud addere insignius. Et quidam eo superbiæ peruenerunt, vt quod Dei solius est, dici regem regum & Dominum dominantium sibi vsurpauerint, vt Nabuchodonosor. b Et Sapor scribens ad Constantinum Imperatorem, REX REGVM, inquit, SAPOR PARTICEPS SYDERVM, FRATER SOLIS ET LVNÆ. c Sic etiam se reges Persarum, vocarunt reges regũ, & ita in inscriptione monumenti appellatum Cyrum, refert Strabo d. Talemque habet inscriptionem epistola Esdræ, missa ab vno exillis e Phraates vltra Euphratem rex, regem regum quoque se nominabat: f potuerunt tamẽ dici Persarum reges magni, quia alios reges sibi obtemperantes habebant: at absoluta illa appellatio rex regum, non illis quadrat, nec alijs mortalibus, quorum ditiones certis finibus continentur, & quibus ipse Deus dominatur. Magnum porro regem seu μέγαν βασιλέα dixerunt antiqui regem Persarum, etiam Græci illius inimici. g Tradidit Herodianus h Artaxerxem Persarum Regem, tempore Alexandri Mameæ filij Imperatoris Romani, Parthis iam deuictis, atq; Artabano, regem magnum primum appellatum dupliciq; diademate vsum. Iulius Cæsar, i exprobrans ingratitudinẽ Ariouisto, recenset dictum fuisse à Senatu Regem & amicum, quod paucis contigit, & à Romanis pro maximis hominum officijs cõsueuisse tribui dicebat.

b Daniel. 2.
c Amm. Marcellin. lib. 17.
d Lib. 15.
e 1. Esdræ c. 7.
f Dion Cassius lib. 37. histor. Rom.
g vt ait Aristides in encomio Romæ. Dion Chrysost. oratione 3. de regno.
h in 6.
i lib. 1. de bello Gallico.

6. Abusi sunt reges Israel potestate & nomine regio, per impietates, idololatrias, & crudeles neces: ideo in captiuitate Babylonica, ademtum est illis insigne regium, & duces postea appellati fuerunt, quod regio diademate illis vti minus liceret per Persas & Macedonas, vsque ad Aristobulum, qui iugo gentium de ceruicibus excusso, se regem appellauit. Antigonus post mortem Alexandri Magni, quod liberum patrem repræsentaret, pro causia & diademate Macedonico, hederam capiti circumdare, tyrsumque pro sceptro gestare est solitus, k indignus, qui inter reges etiam annumeraretur.

k Herodian. in 1.

Insignia quædam regum antiquorum particularia.

CAP. XVI.

INSIGNIA, sunt veluti signa & literæ hieroglyphicæ, breuiter & compendiose aliud, quod non videtur, persculpta, picta aut celata, indicantia: ad memoriam eorundẽ, qui quippiam egregium simile vel proportionatum demonstranti signo, gesserunt: vel ad distinctionem familiarum, vel personarum, signa particulari causa & voluntate conficta. Signa, quæ strenua gesta vel insigniter notata designant, propriè insignia dici merentur: alia potius signa & signacula, vel sigilla. Insignia ita rerum insigniter & cum laude gestarum, solita sunt dici à vulgo, *armoiries* Gallis, ac si dicamus, *armorum memoriam* & inde etiam ea, quibus insignia comprehenduntur, dicuntur vulgo *escu, escusson*, ab Scuto bellico cui præstantissimi milites solebant sua illa insignia ponere, vt internoscerentur.

2. Inter inuenta autem, quæ memorantur Caricæ gentis, tria præcipua sunt, quod galeis cristas imponendas primi ostenderunt, & secundum hoc, quod clypeis signa adiunxere: postremo lora quoque scutorum excogitauerunt l. Baldus m ait, *insignia hæc inuenta esse ad cognoscendum familias & personas*: tractant de his insignibus, quæ vulgo dicuntur *arma*, Bartolus *libello de insignibus & armis*, vbi & qui dicantur in illis nobiliores colores. Tractat & Bonus de Curuli, libro *de nobilitate*.

l Herod. in 1.
m in tractatu de armis.

3. Idomeneus Cretensium rex, Minois nepos, à Pasiphae Solis filia oriundus, in scuto suo pro insigni gallum gallinaceum habuit, quoniam hæc auis sacra Soli esset. n

n Pausanias lib. 5.

4. Dauid in insignibus gerebat leonem, quod & sequuti sunt postea reges Iuda. Tale etiam fertur fuisse vexillum Iudæ in deserto: talis & annuli postea signatorij imago regum Iuda, *vt narrat R. Abraham, in Cabala historica*: illud forsan, vel quod ipse leonem necasset, o vel quod significaret illud, *Vicit Leo de tribu Iuda*. p

o 1 Reg. c. 17. vers. 34.
p Apoc. 5. v. 5.

5. Octauius Augustus, in diplomatibus libellisque & epistolis signandis, initio sphinge vsus est: mox imagine magni Alexandri, nouissime sua, Dioscoridis manu sculpta, qua signare insecuti quoque principes perseuerarunt, q excepto Galba, qui canem ex prora nauis prospectantem, signum à maioribus ad se latum, vsurpauit. r

q Sueton. in Octauio, c. 50.
r Dio Cassius lib. 51. historia.

6. Mater Seleuci in somnis, fertur ab Appiano Alexandrino s admonita, vt quem primum annulum inueniret, gestandum Seleuco traderet, regnaturum enim vbicunq; annulus ei forte fortuna excideret. Inuenit autem illa ferreum cum insculpta anchora: amissus autem est circa Euphratem: & ob id Seleucus imperiũ adeptus anchora vtebatur in annulo signatorio.

s in Syriaco.

7. Insignia regum Polonorum, aquila alba expansis alis, eo quod Lechus primus regni funda-

fundator, dum sedes eligeret, anno Domini 550. sibi ædificauit inter paludes oppidum, sexto a Varta flumine milliario, vbi inuenit nidum aquilarum, eumque oppidum inde nominauit Gnesno, à nido, quē vonant Gnasdo. *a* Illa autem aquila pingitur alba, coronata, expansis alis, hiante rostro. *b*

a vt scribit Martinus Chromerus, lib. 2. de gestis Polonorum.
b Idem lib. 16.

8. Sigillum porro & insignia principis Moscouitarum, continent in vna parte imaginem hominis nudi equo sine sella insidentis, hastaque draconem transuerberantis: à tergo vero aquilam bicipitem vtroque capite coronatā, vt scribit Sigismundus Liber Baro, *c* dum agit de modo excipiendi & tractandi oratores. Refert autem idem, *lib.* 1. Antiquos Moscouiæ reges, scribentes alijs, titulis tribus circulis triangulo inclusis pro insignibus vsos fuisse: quorum primus, in supremo circulo continebatur hic, *Deus noster trinitas, quæ fuit ante secula, Pater Filius & Spiritus sanctus, non tamen tres dij, sed vnus Deus in substantia.* In secundo continebatur titulus regis eius cui scribebatur, particula adiecta *fratri nostro.* In 3. titulus magni ducis *Moscouiæ*, quo se regem ac dominum totius Russiæ Orientalis & Meridionalis, dicebat.

c lib. de rebus Moscouitarum.

9. Sunt quidam principes, qui suis insignibus affigere solent, pondo au.i vel arg nti Gallice *bezans*, hoc indicio significare volentes suæ domus suorumue opulentiam, vt q.ibus non vacet aurum argentumue numerare præ nimia abundantia, quasi significare velint se suarum rerum pondus non nosse, non item numerum, vtpote quæ nulla discretionis numeratione comprehendi possent *d.*

d vt notauit Robert. Cenalis, Episc. Abricensis, libro de vera mensurarum ponderumq; ratione, in abbaco taleti monetarum hebraicarum argenti.

10. Fuit proprium aliquando regum Persarum, nutrire comam, & esse crinitos, vt indicio est dicterium Vespasiani, quo elusit cometem, qui suis temporibus apparuit, dicens ad Persarum regem pertinere, cuius capillus effusior. *e*

e Suet in Vespasian. c. 23 & Sextus Aurelius in eo.

11. Comam nutrire aliquibus nationibus ex varijs causis aliquando fuit ex lege: vt & tonderi. sicuti cum inter Argiuos & Lacedæmonas fuisset contentio de agro dicto Thyrea, postquam vicerunt Lacedæmonij, exeo tempore Argiui tonsis capitibus, cum antea necessario comati essent, legem condiderunt, se deuouentes, ne prius comam alerent, neue mulieres aurum ferrent, quam Thyreas recuperassent. His è diuerso legem tulere Lacedæmonij, vt in posterum comati essent, cum antea non fuissent. *f*

f Herodot. in 1.

12. Vulgus antiquitus vel Gallorum comā circumtondebat, non radebat: regi tantum soli permissum Cæsariem promissam habere: quod docet Sidonius Apollinaris, testis oculatus in panegyrico Maiorano dicto.

Hic, inquit, monstra domat rutili quibus arce cerebri
Ad frontem coma tracta iacet nudataq; ceruix
Cetarum per damna nitet, cum lumine glauco
Albet aquosa acies ac nutibus vndiq; rasis
Pro barba tenues perarantur pectine cristæ.

Addit Agathius, *g Fas non erat, inquit, Francorum regibus comam tondere, atque à pueris intonsi manent, atque adeo vt à tergo his defluant comæ: nam à fronte discriminati vtrinque feruntur: nec sane Turcarum more barbarorumque impexi & squalidi sordidioresq; capilli his sunt vel alias calamistrati & indecenter perplexi: sed varia his superinfundunt vnguenta, & diligenter pectendo expoliunt, idque præcipuum & regium decus constitutū est, solis vt regibus permittatur. Nam subditi circumtonsi sunt omnes, nec prolixior his coma conceditur.* Hunc morem regum Francorum fuisse etiam tempore Marcomiri & filij eius Clodouei, notat Aymonius *h* durasseque temporibus sequentibus quoque, *i* vsque ad Petri Longobardi Parisiorum antistitis tempora, qui persuasit tollendum vt indecorum & indecentē. annuit Beatus Rhenanus, *k* dum de cultu & a matura Francorum veterum agit.

g libro 1.
h lib. de gestis Francorum c. 4.
i lib. 3 c. 61.
k lib. 2 rerum Germanicarum.

13. Verum adhuc Persarum regum insigne in Sigillo, fuit imago Rhodogunis reginæ impressa, disiectis capillis prædita, cuius rationem refert Polyænus *libro 8. Stratagematon* quod aliquando Rhodogune lauans crines abstergebat, cum venit quidam nuntiās subditam gentem defecisse, & illam non abstersis capillis, sed ita vt erant reuinctis equum ascēdisse & exercitum eduxisse, atque iurasse non ante se crines purgaturam, quam à defectoribus victoriam reportasset, quod nec fecit, donec victoria habita crines lauauit & collegit, vnde Persarum postea sigillum manauit.

14. Insigne regis Scotorum à Fergusio primo Scotorum rege, rubeus leo erectus aurea facie, cauda verberans tergum, vt fere est mos leonis, dum sese ad pugnam incitat, generosam significans iracundiam. *l* At regia alia Scotorum insignia, iam inde à Feritharo, qui secundus ordine rex fuit, ensis nudus, acie ancipiti, virga aurea recta vocant sceptrum, cum corona militaris valli formapatriæ libertatisque tuendæ, fontium feriendorum, æquitatis iustitiæque administrationis, atque summæ potestatis indicia, Hector Boet. *lib.* 2. tamen *lib.* 9. crucem S. Andreæ pro insigni accepisse victis & deletis Pictis, testatur. Alphonsus primus Portugalliæ rex dum Vlizbonam à Mauris recepit, & quinque simul reges vno prælio superas-

l Hector. Boet. lib. 1.

diu principatum Galliæ gessisset, dum voluit regnum appetere, à ciuitate interfectus est. *a*

a *Iul. Cæsar li. 7. de bello Gallico.*

5. Abusi aliqui etiam sunt nomine regis, in eo, quod non contenti appellatione simplici, voluerunt aliud addere insignius. Et quidam eo superbiæ peruenerunt, vt quod Dei solius est, dici regem regum & Dominum dominantium sibi vsurpauerint, vt Nabuchodonosor. *b* Et Sapor scribens ad Constantinum Imperatorem, REX REGVM, inquit, SAPOR PARTICEPS SYDERVM, FRATER SOLIS ET LVNÆ. *c* Sic etiam se reges Persarum, vocarunt reges regũ, & ita in inscriptione monumenti appellatum Cyrum, refert Strabo *d*. Talemque habet inscriptionem epistola Esdræ, missa ab vno exilis e Phraates vltra Euphratem rex, regem regum quoque se nominabat: *f* potuerunt tamẽ dici Persarum reges magni, quia alios reges sibi obtemperantes habebant: at absoluta illa appellatio rex regum, non illis quadrat, nec alijs mortalibus, quorum ditiones certis finibus continentur, & quibus ipse Deus dominatur. Magnum porro regem seu μέγαν βασιλέα dixerunt antiqui regem Persarum, etiam Græci illius inimici. *g* Tradidit Herodianus *h* Artaxerxem Persarum Regem, tempore Alexandri Mameæ filij Imperatoris Romani, Parthis iam deuictis, atq; Artabano, regem magnum primum appellatum dupliciq; diademate vsum. Iulius Cæsar, *i* exprobrans ingratitudinẽ Ariouisto, recenset dictum fuisse à Senatu Regem & amicum, quod paucis contigit, & à Romanis pro maximis hominum officijs cõsueuisse tribui dicebat.

b *Daniel. 2.*
c *Amm. Marcellin. lib. 17.*
d *Lib. 15.*
e *1. Esdra. c. 7.*
f *Dion Cassius lib. 37. histor. Rom.*
g *vt ait Aristides in encomio Romæ. Dion Chrysost. oratione 3. de regno.*
h *in 6.*
i *lib. 1. de bello Gallico.*

6. Abusi sunt reges Israel potestate & nomine regio, per impietates, idololatrias, & crudeles neces: ideo in captiuitate Babylonica, ademtum est illis insigne regium, & duces postea appellati fuerunt, quod regio diademate illis vti minus liceret per Persas & Macedonas, vsque ad Aristobulum, qui iugo gentium de ceruicibus excusso, se regem appellauit. Antigonus post mortem Alexandri Magni, quod liberum patrem repræsentaret, pro causa & diademate Macedonico, hederam capiti circumdare, tyrsumque pro sceptro gestare est solitus, *k* indignus, qui inter reges etiam annumeraretur.

k *Herodian. in 1*

Insignia quædam regum antiquorum particularia.

CAP. XVI.

INSIGNIA, sunt veluti signa & literæ hieroglyphicæ, breuiter & compendiose aliud, quod non videtur, persculpta, picta aut celata, indicantia: ad memoriam eorundẽ, qui quippiam egregium simile vel proportionatum demonstranti signo, gesserunt: vel ad distinctionem familiarum, vel personarum, signa particulari causa & voluntate conficta. Signa, quæ strenua gesta vel insigniter notata designant, proprie insignia dici merentur: alia potius signa & signacula, vel sigilla. Insignia ita rerum insigniter & cum laude gestarum, solita sunt dici à vulgo, *armoiries* Gallis, ac si dicamus, *armorum memoriam* & inde etiam ea, quibus insignia comprehenduntur, dicuntur vulgo *escu, escusson*, ab Scuto bellico cui præstantissimi milites solebant sua illa insignia ponere, vt internoscerentur.

2. Inter inuenta autem, quæ memorantur Caricæ gentis, tria præcipua sunt, quod galeis cristas imponendas primi ostenderunt, & secundum hoc, quod clypeis signa adiunxere: postremo lora quoque scutorum excogitauerunt *l*. Baldus *m* ait, *insignia hæc inuenta esse ad cognoscendum familias & personas*: tractant de his insignibus, quæ vulgo dicuntur *arma*, Bartolus *libello de insignibus & armis*, vbi & qui dicantur in illis nobiliores colores. Tractat & Bonus de Curuli, libro *de nobilitate*.

l *Herod. in 1.*
m *in tractatu de armis.*

3. Idomeneus Cretensium rex, Minois nepos, à Pasiphae Solis filia oriundus, in scuto suo pro insigni gallum gallinaceum habuit, quoniam hæc auis sacra Soli esset. *n*

n *Pausanias lib. 5.*

4. Dauid in insignibus gerebat leonem; quod & sequuti sunt postea reges Iuda. Tale etiam fertur fuisse vexillum Iudæ in deserto: talis & annuli postea signatorij imago regum Iuda, *vt narrat R. Abraham, in Cabala historica:* illud forsan, vel quod ipse leonem necasset, *o* vel quod significaret illud, *Vicit Leo de tribu Iuda. p*

o *1 Reg. c. 1. 17. vers. 34.*
p *Apoc. c. 5. v. 5.*

5. Octauius Augustus, in diplomatibus libellisque & epistolis signandis, initio sphinge vsus est: mox imagine magni Alexandri, nouissime sua, Dioscoridis manu sculpta, qua signare insecuti quoque principes perseuerarunt, *q* excepto Galba, qui canem ex prora nauis prospectantem, signum à maioribus ad se latum, vsurpauit. *r*

q *Sueton. in Octauio, cap. 50.*
r *Dio Cassius lib. 51. historia.*

6. Mater Seleuci in somnis, fertur ab Appiano Alexandrino *s* admonita, vt quem primum annulum inueniret, gestandum Seleuco traderet, regnaturum enim vbicunq; annulus ei forte fortuna excideret. Inuenit autem illa ferreum cum insculpta anchora: amissus autem est circa Euphratem: & ob id Seleucus imperiũ adeptus anchora vtebatur in annulo signatorio.

s *in Syriaco.*

7. Insignia regum Polonorum, aquila alba expansis alis, eo quod Lechus primus regni funda-

fundator, dum sedes eligeret, anno Domini 550. sibi ædificauit inter paludes oppidum, sexto a Varta flumine milliatio, vbi inuenit nidum aquilarum, cumque oppidum inde nominauit Gnesno, à nido, quē vonant Gnasdo. *a* Illa autem aquila pingitur alba, coronata, expansis alis, hiante rostro. *b*

a vt scribit Martinus Chrom. rus, lib. 2. de gestis Polonorum.

b Idem lib. 16.

8. Sigillum porro & insignia principis Moscouitarum, continent in vna parte imaginem hominis nudi equo sine sella insidentis, hastaque draconem transuerberantis: à tergo vero aquilam bicipitem vtroque capite coronatā, vt scribit Sigismundus Liber Baro, *c* dum agit de modo excipiendi & tractandi oratores. Refert autem idem, *lib.* 1. Antiquos Moscouiæ reges, scribentes alijs, titulis tribus circulis triangulo inclusis pro insignibus vsos fuisse: quorum primus, in supremo circulo continebatur hic, *Deus noster trinitas, quæ fuit ante secula, Pater Filius & Spiritus sanctus, non tamen tres dij, sed vnus Deus in substantia.* In secundo continebatur titulus regis eius cui scribebatur, particula adiecta *fratri nostro.* In 3. titulus magni ducis Moscouiæ, quo se regem ac dominum totius Russiæ Orientalis & Meridionalis, dicebat.

c lib. de rebus Moscouitarum.

9. Sunt quidam principes, qui suis insignibus affigere solent, pondo au.i vel arg nti Gallice *bezans*, hoc indicio significare volentes suæ domus suorumue opulentiam, vt q.ibus non vacet aurum argentumue numerare præ nimia abundantia, quasi significare velint se suarum rerum pondus non nosse, non item numerum, vtpote quæ nulla discretionis numeratione comprehendi possent *d.*

d vt notauit Robert. Cenalis, Episc. Abricensis, libro de vera mensurarum ponderumq. ratione, in abbaco calculatorum hebraicarum argentis.

10. Fuit proprium aliquando regum Persarum, nutrire comam, & esse crinitos, vt indicio est dicterium Vespasiani, quo elusit cometem, qui suis temporibus apparuit, dicens ad Persarum regem pertinere, cuius capillus effusior. *e*

e Suet. in Vespasian. c. 23 & Sextus Aurelius in eo.

11. Comam nutrire aliquibus nationibus ex varijs causis aliquando fuit ex lege: vt & tōderi. sicuti cum inter Argiuos & Lacedæmonas fuisset contentio de agro dicto Thyrea, postquam vicerunt Lacedæmonij, ex eo tempore Argiui tonsis capitibus, cum antea necessario comati essent, legem condiderunt, se deuouentes, ne prius comam alerent, neue mulieres aurum ferrent, quam Thyreas recuperassent. His è diuerso legem tulere Lacedæmonij, vt in posterum comati essent, cum antea non fuissent. *f*

f Herodot. in 1.

12. Vulgus antiquitus vel Gallorum comā circumtondebat, non radebat: regi tantum soli permissum Cæsariem promissam habere: quod docet Sidonius Apollinaris, testis oculatus in panegyrico Maiorano dicto.

His, inquit, monstra domat rutili quibus arce cerebri
Ad frontem coma tracta iacet nudataq; ceruix
Cetarum per damna nitet, cum lumine glauco
Albet aquosa acies ac nutibus vndiq; rasis
Pro barba tenues perarantur pectine cristæ.

Addit Agathius, *g Fas non erat, inquit, Francorum regibus comam tondere, atque à pueris intonsi manent, atque adeo vt à tergo his defluant comæ: nam à fronte discriminati vtrinque feruntur: nec sane Turcarum more barbarorumque impexi & squalidi sordidioresq; capilli his sunt vel alias calamistrati & indecenter perplexi: sed varia his superinfundunt vnguenta, & diligenter pectendo expoliunt, idque præcipuum & regium decus constitutū est, solis vt regibus permittatur. Nam subditi circumtonsi sunt omnes, nec prolixior his coma conceditur.* Hunc morem regum Francorum fuisse etiam tempore Marcomiri & filij eius Clodouei, notat Aymonius *h* durasseque temporibus sequentibus quoque, *i* vsque ad Petri Longobardi Parisiorum antistitis tempora, qui persuasit tollendum vt indecorum & indecentē. annuit B.atus Rhenanus, *k* dum de cultu & a matura Francorum veterum agit.

g libro 1.

h lib. de gestis Francorum c. 4.

i lib. 3 c. 61.

k lib. 2 rerum Germanicarū.

13. Verum adhuc Persarum regum insigne in Sigillo, fuit imago Rhodogunis reginæ impressa, disiectis capillis prædita, cuius rationem refert Polyænus *libro 8. Stratagematon* q.od aliquando Rhodogune lauans crines abstergebat, cum venit quidam nuntiās subditam gentem defecisse, & illam non abstersis capillis, sed ita vt erant reuinctis equum ascēdisse & exercitum eduxisse, atque iurasse non ante se crines purgaturam, quam à defectoribus victoriam reportasset, quod nec fecit, donec victoria habita crines lauauit & collegit, vnde Persarum postea sigillum manauit.

14. Insigne regis Scotorum à Fergusio primo Scotorum rege, rubeus leo erectus aurea facie, cauda verberans tergum, vt fere est mos leonis, dum sese ad pugnam incitat, generosam significans iracundiam. *l* At regia alia Scotorum insignia, iam inde à Feritharo, qui secundus ordine rex fuit, ensis nudus, acie ancipiti, virga aurea recta vocant sceptrum, cum corona militaris valli formapatriæ libertatisque tutandæ, fontium feriendorum, æquitatis iustitiæque administrationis, atque summæ potestatis indicia, Hector Boet. *lib.* 2. tamen *lib.* 9. crucem S. Andreæ pro insigni accepisse victis & deletis Pictis, testatur. Alphonsus primus Portugalliæ rex dum Vlixbonam à Mauris recepit, & quinque simul reges vno prælio

l Hector. Boet. lib. 1.

superasset, quinque scutorum insigne, facti monumentum posteris reliquit. a

a Marineus li. 5. rerum Hispanicarum.

De insignibus quarundam ciuitatum & populorum, & causis. CAP. XVII.

QVemadmodum bene aut feliciter gesta, aliquando etiam infeliciter, & causæ aliæ dederunt ansam insignibus heroibus, militib. ducibus, & aliis principibus certisq. personis & familiis: sic quoq; & ciuitatibus & oppidis & populis, quæ constituunt corpora ciuilia, & vnde principatus constituuntur. Crux alba, pro insignibus, in rubeo campo data ab Archadio Imperatore, Messanæ ciuitati illustri Siciliæ, quod is Archadius a Gothis & Bulgaris terra marique obsessus, auxilium ab ea recepisset missum. b Eximium autem illud munus cum Imperator valde hoc crucis signum reuereretur, vt etiam auream monetam cruce insigniendam curauerit, quæ in vsu totius Asiæ postea permansit: quia ante victoriam de Persis, aëreæ cruces in vestibus apparuissent. c

b vt scribit Tho. Frisell. lib. 2 de bello Sicul. priores decadu. c. 3.

c vt narrat Prosper de diuin. promiss. & præd. lib. part 3 promiss. 34 de martyrib.

2 Notat Munsterus ad cap. 2. Nume. veteres Hebræos per singulas tribus vexilla propria & distincta habuisse, & vexillum Ruben habuisse figurã hominis: Iuda, leonis: Ephraim, bouis: Dan, Aquilæ, &c.

3. Legi in quibusdam monumentis Mediomatricum seu Metensium, quo tempore Cæsar arma in Gallos mouit, obsessam fuisse eius iussu Mediomatricum ciuitatem, (quę nũc Metis dicitur ab expugnatore Metio duce exercitus Cæsaris, qui postea eam subuersam restituit, vt ferunt) obsessosq; Mediomatrices per Metium, deditionis fuisse admonitos, & vt admitterent Cæsaris insignia, quod ni facerent intra certum tempus minatum excidiũ. Illos autem respondisse, *nulla alia insignia aut tempus desiderare, quam noctis & diei, nec insignia Imperatoris velle se admittere, aut alia quam albi & nigri pro vita aut mortis symbolo.* Et proinde habere hodie in insignibus tantum partitos hos colores album & nigrum.

4. Ioannes Rauisius Textor in officina, refert quarundam regionum & populorum insignia Scytharum *fulmen*. Phrygũ *Suem*. Thraciæ *Martem*. Persarum *Arcus & pharetras*. Anglorum *leones & rosas*.

5. Tertullianus lib. de vela. Virgil scribit *ornatus capitales pro insignibus fuisse Garamantum pennas: Barbarorum strobulos: Germanorum Cirros, Atheniensium cicadas: Britonum stigmata.* Ad quem locum Beatus Rhenanus notat, *Garamantes esse Libyæ extremos populos semiferos. Strobulos fuisse barbarorum gestamina ex auro in medium pinea, quia strobulus Græcis pineam significat.* Et Athenienses quidem in capillis cicadas ferebant, dicti hinc τεττιγοφόροι, Latine *cicadiferi*. Hoc argumento volentes ostendere, se indigenas, quales & sunt cicadæ. Cuius & rei meminit Aristophanes. Cirri Germanorum, erant ex more obliquationes pilorum. & Britanni hospites in Gallia super Ligurim solemniter certis notis inurebantur.

6 Romanorum insignia antiqua erant aquilæ. d vexillum aureæ aquilæ, inhærentis hastæ acutæ quæ in terra figeretur, fuisse legionum Romanarum: eamq; cum hyemarent in sacello quasi in theca reponi solitam aquilam legionibus Romanis fertur Marius, in secundo suo consulatu dicasse. Et fuit signum tanquam princeps totius legionis. Et quamuis Romani habuerint quatuor alia signa præcipua in militia, lupos, minotauros, equos, apros, quæ singulos ordines anteibant, item dracones, vnde draconarii, tamen postea repulsis cæteris retinuerunt aquilam. Et quia vix hodie ciuitas vlla est quæ non habeat sua insignia & sigilla propria, eaque cognita, sufficiẽt paucis hæc, quæ de insignibus relata sunt, ne in vulgaribus teramus otium, necessarium rebus grauioribus.

d vt Dio Cassius aut. li. 40. Rom. hist.

De tyranni nomine. CAP. XVIII.

TANTA est vis consuetudinis & vsus sermonis, vt quemadmodum nomina ex cõsensu gentium imposita, & consensu intellecta sunt, sic & vsu in aliam significationem, aliquando primitiuæ speciei contrariam, & menti primæ repugnantem deficiant & conuertantur. *Multa nomina*, inquit Varro, e *nunc ostendunt, aliud ante significabant vt hostis. nam tunc eo nomine dicebant peregrinum, qui suis legibus vteretur, nunc autem eum quem tum dicebant perduellem.* Cui cõsentiunt iurisconsulti. f vt enim numorum, sic vocabulorum temporibus mutationes accedunt, atq; legum & morum. Et Horatius, g

e 4. de Lingua Latina.

f L. quod nos hostes 234 de verb. signif.

g in arte poetica

Multa renascentur, quæ iam cecidere, cadentq;
Quæ sunt in honore vocabula, si volet vsus.

Quare optimum esse Pedius ait referente Paulo iurisconsulto, non propriam verborum significationẽ scrutari, sed in primis, quid locutus demonstrare voluerit: deinde in qua præsumtione sunt qui in quaque regione morantur. h Suppeditant exempla minores res plures, sed inter maiores appellatio Sophistæ, politici, tyranni.

h L. cum de lanionis 18. §. cũ vocabat. de fũdo instruct. lib. 34. P.tit. 7.

2. Olim Sophista σοφιστής, dicebatur Philosophus, sapientiæ professor. *Quicunque ad summam animi virtutem excreuerunt*, inquit Diogenes Laertius in proœmio, *hos nunc honestiore vocabulo,*

vocabulo, auctore Pythagora, Philosophos, hoc est sapientiæ studiosos appellamus, ipsi tamen sapientes, Sophistæ sunt dicti. Neque hi solum, verum poetæ quoq; Sophistarum appellatione honorantur, &c. Et generaliter σοφιστὴς, dictos *doctus & peritus*, cuiuscunq; artis artifex, vt θρήνων σοφιστὴς, *Lamentorũ artifex* apud Lucianum de luctu. Trãsiit postea hoc nomen in inuidiam, vt Sophistę dicerentur, qui fictam quandam sapiẽtiæ speciem iactitarent, & qui fallacibus conclusiũculis, inanem illam sapientiæ speciem ostentarent. σοφιστὴς, inquit Suidas, πᾶς τεχνίτης. Ita primum Sophista, qui vere sapiebat, & doctrina vti instructus erat, vt in illo versiculo, Μισῶ σοφιστὴν, ὅς τις οὐχ αὑτῷ σοφός: *Odi sapientem qui sibi non est sapiens*, seu quicunque sibi non sapit. Inde & gymnosophistæ, sapientes nudi Indorum postea. Qui cœperunt in orationibus velle videri sapientes, qui de sapientia bene locuti sunt & copiose, dicti quoque sunt sapientes seu sophistæ. Tales Rhetores deinde dicti, *quasi dicas verbis tantum sapientes*, vita minime, similes Pharisæis, qui dicunt quæ facienda sunt, sed non faciunt, *vt Lucianus in Macrobiis*, ῥητόρων δὲ, Γοργίας, ὅντινες σοφιστὴν καλοῦσι. Sic & interpres Thucydidis *a* annotat σοφιστὰς ab eo vocari non τοὺς σοφιζομένους τὴν ἀλήθειαν, seu doctores aut professores τῆς ἀληθινῆς σοφίας verę sapienti: sed eos, quos ita vulgus nominat, nimirum τοὺς διδασκάλους τῶν ῥητορικῶν ἐγκλημάτων. Et postremis temporibus, qui verbis cauillantur, & nominum imposturis decipere conantur, & mentis rationẽ eludere sermonib. compositis, aut vafris & dolosis argumentis circũuenire quenquã satagunt, Sophistę dicti sunt, & Suidas ita, σοφιστὴς, inquit, ἀπατητὴς, ὁ παρὰ τὸ σοφίζεσθαι, ὅ ἐστι λόγοις ἀπατᾶν, & ὁ ἐπιρεάζων ἡμῖν ἐν τοῖς λόγοις.

a ad li. 3. pa. 93. ad verba illa μὴ σοφιστῶν θεαταῖς ἐοικότες. [marginal note partly illegible]

3. Dicti σοφοκλεῖς, prouerbio, ætate Plinij iunioris, *b* adolescentes, qui arrogãtius & ambitiosius ad agendas causas accedebant, nõ aliam ob rem, quam vt sapientes vocarentur, & audirent illud grande σοφὸς, seu vt grande illud σοφῶς clamaret illis turba applaudens, seu σοφῶς aut σοφῶς καὶ καλῶς. Id sapienter, aut sapienter & bene, scil. dixit, vt Claudianus.

b vt ipse ait. li. 2. Episto.

En moneo plausus. & pallidus omnia laudo,
Et clarum repeto terq; quaterq; σοφῶς.

4. Quamobrem fuerunt alij, qui vulgarum nomen sophistæ, in deteriorem partem accipi videntes, ex eo, quod quidam sibi illud tribuebant, quod re vera aberat, elegerunt aliud nomen, & se philosophos, nõ sophos, id est, amatores sapientiæ, non sapientes dici voluerunt, aliaq; ratione, de qua meminit Diogenes Laertius, *c* dum ait, Pythagoram primum philosophiam, seseq; philosophum appellasse, cum Sicyone conueniret Leontem Sicyoniorũ tyrannum, nullum enim hominum, sed solum Deum esse sapientem dicens. Antea enim *Sophia*, hoc est, *sapientia* dicta, quæ nunc philosophia dicitur, & qui hanc profitebantur σοφοὶ, hoc est *sapientes* appellati. Quicunq; ad summam animi virtutem excreuerunt, hos nunc honestiore vocabulo, auctore Pythagora, philosophos, hoc est, sapientiæ studiosos appellamus. Quo etiam nomine adhuc, posteri illius abusi sunt, nihil præter barbam, & baculum & pallium philosophi habentes, & proinde aliquibus etiam ipsum nomen philosophi fuit exosum.

c In li. 1. de vita philoso. in princ.

5. Vsurpata & alia nomina pro contraria significatione natiuę appellationis, vt bellum: quod minime pulcrum, dicitur armorum horror: vt aliquando rex Ægypti Ptolomæus, dictus est, cum patre & matre interfectis regnum occupauit, philopater, ex contrario, hoc est amans patris. *d*

6. Nunc quoq; sunt quidam, qui politicos vocent Catholicos Christianos, quod studeãt potius ciuili gubernationi, quam religioni, in opprobrium obiicientes hoc nomen; quo tamen nullum præstantius in republica esse possit. Verum quia putant præponi administrationem publicam curæ religionis, hoc nomẽ dicunt esse exosum. quorum tamen quidam non intelligunt, quid sit esse politicum. qui intelligunt vero, arbitrantur, ordine turbato à quibusdam factum, vt religio sequatur politiam, cum politia religionem sequi debeat, & religionis causa præcedere.

d Apud Iustin. Lib. 30.

7. Accidit in tyranni nomine fere idem, quia antiquitus tyrannus erat dictus Rex legitimus, & βασιλεύς. & talis Iupiter in Nubibus Aristophanis, ὑψιμέδοντα μὲν θεῶν Ζῆνα τύραννον, dicitur Iuppiter *tyrannus deorum*. qui ab Homero dicitur βασιλεὺς ἀνδρῶν τε θεῶν τε. *Rex hominum & deorum*. de amore idem apud Athenæum, *e* σὺ δ' ὦ τύραννε θεῶν τε κἀνθρώπων ἔρως. Vbi autem huiusmodi potestas regia vel popularis, conuersa est in sæuam, crudelem, immitem, superbam, lethiferam dominationem, & modus imperandi & nomen odium in se cõcitarunt, & in contumeliam euaserunt. Seneca. *f* Tyrannum dicit distare à rege, factis non nomine. Regum diuturna potestas, & quæ transfertur in liberos, Tyrannorum exsecrabilis & breuis. Arma sunt regibus, arma tyrannis, sed tyranni ex voluptate sæuiunt, reges nõ nisi ex causa & necessitate. reges occidere solent, sed quoties id publica vtilitas persuadet. Tyrannis sæuitia cordi est.

e Lib. 13.

f Lib. 1 de Clementia c. 11. & 12.

8. Tyranni ac violenti vocantur à Diogene Laertio, *a* ex eius sententia, & Aristotelis, qui per vim ciuibus inuitis imperant seu regnant. tyrannis cum impulsi & vi adacti ciues, ab aliquo reguntur.

a *Lib. 3 in Platone.*

9. Tyrannidem dicit Aristoteles *dominatum vnius*, ad proprium commodum intendentis cum reliquæ species administrationis rerumpublicarum, ad vtilitatem publicam respiciant, *b* idq; proprie. Nam tres species tyrannidis idem ponit, *c* vnam quæ alteratur quodammodo ad regiam gubernationem, vt apud quosdam Barbaros eligebantur ad gubernandum soli aliqui, cum absoluta omnimodaque potestate, ita illa tyrannica potestas distincta à regia, quia reges secundum leges, & volentibus imperant, tyranni pro arbitrio dominationem exercebant. Erat alia tyrannis electiua, aut ad tempus vitæ, aut ad definitum, vt rebus gestis finiretur, qualis fuit electiua apud Græcos, eorum quos vocabant *Æsymnetas*, differens à barbarica tyrannide, non in eo quod non legitime, sed quod non consuete fieret. At vero alia species tyrannidis maxime proprie talis est, quæ est opposita regiæ potestati absolute.

b *Li. 3 polit. c. 5.*
c *Lib. 4. polit. c. 10.*

10. Nam necesse est tyrannidem illam esse monarchiam, quæ nullis subiaceat legibus & dominetur per vim æqualibus & meliorib. & respiciat ad vtilitatem propriam, non ad vtilitatem subditorũ, quapropter illa monarchia est inuoluntaria, cum nemo liber sponte ferat huiusmodi seruitutem duæ primæ species, *d* vim habent proximam veræ tyrannidis, licet sint legitimæ & secundum mores patriæ quæsitæ. Et ob hoc tyrannica illa regna sunt quod habeant seruile iugum, quod quædam nationes ferunt ex more æquo animo, sed habent securitatem, quia more & legibus consistunt, & ea de causa custodiam habent regiam non tyrannicam: Reges enim à ciuibus custodiuntur. Tyranni vero ab exteris mercede conductis & reges secundum leges & volentibus, tyranni vero inuitis dominantur. Itaque alteri à ciuibus custodiuntur, alteri contra ciues custodiam parant. Administrationes tamen istæ duæ, legitimæ visæ sunt: at quæ proprie nomen tyrannidis habet, tertia inquam species, opposita est. Et Seneca, *e* *Quid interest*, inquit, *inter tyrannum & regem? species enim ipsa fortunæ, ac licentia par est, nisi quod tyranni ex voluptate sæuiunt, reges, non nisi ex causa ac necessitate*, & cap. 12. *quid ergo non reges quoque occidere solent sed quoties id fieri vtilitas persuadet? Tyrannis sæuitia cordi est. Tyrannus autem distat à rege factis non nomine.*

d *vt scribit idē 3. Politicorum cap. 10.*
e *Lib. 1. de clementia, cap. 11.*

11. Sicuti regis legitimiue principatus legitima potestas pendet ex voluntate prima & approbatione populi, vel originaria, dum sibi sponte quendam quidam præfecerunt, vel ab initio rege inuitis creato si postea populus cõsentiens ei regnum detulit, neq; alio modo legitimos principes dici comprobatum sit, ita & multi dicuntur modi tyrannici, ex quibus notatur plures tyrannides occupasse, illi autem vel ad dolum vel ad vim pertinent. Sunt enim illa duo præcipua capita, ad quæ rei referri possunt origines tyrannorum, seu illegitimorum principum, vt ex exemplis facile liquebit, quæ non alia ratione à nobis proponentur, quam vt possint monarchæ & populi sibi cauere in posterum, ne similibus technis decipiantur.

12. Occurrit primum Pisistratidis factum, qui postquam Codro vltimo rege mortuo Athenienses mutassent ex institutis Solonis statum reipublicæ, & nullum regem instituere in posterum decreuissent, electus fuit dux Atheniensium contra Megarenses, quibus superatis, quasi sibi non patriæ vicisset, tyrannidem per dolum occupauit. Quippe verberibus domi voluntarijs affectus, laceratoque corpore in publicum progressus est, & aduocata concione, vulnera populo ostendit, de crudelitate principum, à quibus hoc se passum simulabat, questus addidit vocibus lachrymas, & inuidiosa oratione multitudinem credulam incẽdit, amore plebis se inuisum senatui affirmauit, ita obtinuit ad custodiam corporis sui satellitum auxilium, per quos occupauit tyrannidem per annos 34. & filij eius Diocles & Hippias non vltra. *f*

f *Iustin. lib. 2.*

13. Occupauit quoq; tyrannidem Persarũ magus quidam post mortem Cambysis, suppositione facta in locum *Mergidis* vel Smerdis fratris Cambysis, quem occiderat, qui post Cambysem succedere debebat. Verum non multo post tempore, ipse detecta fraude obtruncatus est à septem optimatibus Persarum, *g* postquam regnasset per septem menses. *h*

g *Iustin. in 1.*
h *vt ait Herodotus in 3.*

14. Occupauit dolis, fraudib. parricidijs regnum Hebræorum, Herodes Ascalonita, & illud possedit tyrannice per triginta annos. fessi tandem Hebræi, vltro ipsi & eius posteris regnum obtulerunt, iurantes in fide ipsius ac posterorum sese permansuros. & ita postea regnauit legitimo principatu per annos sex, postquam tyrannico regnasset per 31. *i* His plures fuerunt similes, qui vel dolis vel vi inuasẽrunt regna & imperia, *de quibus latius Deo fauente agetur infra. k*

i *vt ait Philo. Iudæus, in breuiario de temporibus Iosephus lib. 17. antiquitat. c. 10.*
k *li. proximis seq. c. 17 & 18.*

15. Cæterum quamuis verum sit vt qui præter

leges

leges principatus, inuito populo, ad sui vtilitatem, non populi præest, tyrannus dici possit: tamen admonendi sumus, non bene, mea sententia, Aristotelem, & eius aliquos asseclas sensisse: *Omnes, qui inuito populo præsunt, esse tyrannos reprobos*: nam si hoc verum esset, nullum esset, aut fuisset regnum, quod monarchiæ nomen habuerit: quod enim pendet ex arbitrio populi, illud non regnum aut monarchia, sed democratia dici debet, in qua suprema potestas non penes principem sit, sed penes populum: neque negandum quidem, leges naturæ & diuinas nõ seruantem, & contra eas agentem, tyrannum facto esse; at non ita, si contra leges politicas agat & ciuiles. Item, nec inficiamur posse populum sibi eligere regem aliquando, si liber sit, & nemini subditus, & posse se subiicere regi: at negamus, omnem contra voluntatem populi imperantem, esse tyrannum.

16. Concedimus item, omnem, qui fraudibus, dolis, nullo iure belli, obtruncat per rebellionem, vel aliis fraudibus, aut vi regem legitimum, & eius iustos successores, esse dignos iniqui tyranni nomine: verum si iure belli, vel alia ratione legitima offendentes populos, vel iniuriantes subiiciat, & vi sub iugum redigat, non puto dicendum tyrannum, sed iustum possessorem, iustum dominum, iustum regem, quamuis inuitis subditis imperet. Iure enim belli fit species acquisitionis iure gentium legitimæ: eaq; lege hortatus est Deus filios Israel ad pugnandum aduersus gentes: *Omnem locum, quem calcauerit vestigium pedis vestri, vobis tradam, sicut locutus sum Moysi*, *a* vt liquet ex deditionibus populorum, quarum duas referam, quæ apud Liuium recensentur: prioris formula est, *b* qua Sabini superati prælio à Tarquinio Rege Romanorum, sic se dediderunt. *Rex interrogauit: Estisne vos legati oratoresq; missi à populo Collatino, vt vos populumq; Collatinum dederetis? Sumus. Estne populus Collatinus in sua potestate? Est. Deditisne vos populum Collatinum, vrbem, agros, aquam, terminos, delubra, vtensilia, diuina humanaq; omnia, in meam populiq; Romani ditionem? Dedimus. At ego recipio.* Altera ex eodem Liuio, *c* in qua Campanus populus deditionem sic fecit: *Populum Campanum, vrbemq; Capuam, agros, delubra Deûm, diuina humanaq; omnia in vestram patres conscripti populiq; Romani ditionem dedimus: quicquid deinceps patiemur, dedititij vestri passuri.*

a Iosue 1.

b Liuius lib. 1.

c Liuius lib. 7.

17. Petebant aquam & terram dari ab inimicis, vel aliis, quos sibi obsequi volebant reges, vt ostenderent, quid contineretur sub ditione concessa, nempe, dominationem in omnia bona, quæ penes subditos essent. Symbolum & fuisse dominationis, terram, docet, quod narrat Plutarchus: *d* narrat enim in migratione Æneanum, cum in regionẽ, Inacho adiectam, oraculo Apollinis descendissent, quam habebant Inachenses & Achæi. Fuit enim oraculum Inachiensibus editum, si impertiti fuissent regionem, amissuros vniuersam: illis, si à volentibus accepissent, seruaturos. Quod intelligens Temon cordatus vir inter Athenienses, veste sumta pannosa, & pera, mendici specie ad Inachenses se contulit, qui cum ad contumeliam & ludibrium ei glebam rex dedisset, acceptam pera condidit, & confestim digressus est, nihil amplius petens: quod maiores natu stupentes, in memoriam oraculi redierunt, regemq; adeuntes, ne rem vilipenderet, monuerũt, nec hominẽ missum faceret: sed sero; nam is effugerat, factusq; locus oraculo. Nam inuasus rex Æniensiũ Phemius à rege Hyperocho, vbi eum necauit, & potitus est regione, Inachensibus & Achæis pulsis. Estq; etiam modus transferendi dominij per glebæ traditionem, quæ dicitur alicubi scotatio. Sicq; scribit Innocentius 3. Archiepiscopo & Capitulo Lugdunensi: *e Hanc conferendi formam, inquit, esse proponitis, quod in huiusmodi donationibus modicum terræ consueuit in manu, nempe donans accipere, vel in extremitate pallij, quod manu prælati ecclesiæ sustinetur, aut super altare ponendum sub testimonio videntium & audientium, sub dicta forma, quæ scotatio vulgariter appellatur, &c.* Vt apprehensione particulæ alicuius fundi, censetur possessio totius apprehensa, *vt ait Paul. Iurisconsf.* *f*

d Plutarch. in quæst. Græc.

e in cap. 2 de consuetudine, lib. 41. decretal. tit. 4.

f in l. 3 de acquir possess. lib. 41. P. tit. 2.

18. Pari modo seueritas Principis, si modo non aduersetur legibus diuinis, & naturæ, nõ vituperanda, sed laudanda sæpius est, propter peruicaciam populi, & periculum rebellionum, quæ vnà populum & principem subuertunt: vt contra sæpius indulgẽtia nimia principis consensum dat delinquendi. Sicq; pene lapsa erat monarchia Romana per nimiam Pertinacis humanitatem, & per Heliogabali stultam voluptatem, nisi ei subuenisset seueritate Alexander Seuerus. Os durum ferocis equi, freno lupato, non molli indiget: Et Princeps habita ratione morum aut docilium aut difficilium, gubernandi modum prouide, & consulto debet suam administrationem instituere, vt populum conseruet, & diutius ipse atque felicius regnet aut imperet.

19. Tyrannum rursum dixit Plato, *g* qui non ex lege & moribus gubernat. Et proinde dupliciter potest accipi tyrannus, & pro eo, qui

g in lib. ciui. vel de regno.

qui sibi vsurpauit principatum vi, contra legem institutionis principatus aut regni, & pro eo, qui legitimus quidem est princeps ratione successionis, vel ex lege, seu electione, sed qui vi & imperio contra rationem abutitur, & ipsam dignitatem in suam conuertit prædam, & quæstum facit ex populo indebite, quem ab oppressione ratione potestatis sibi concessæ protegere & tueri debet. Et qui hostili modo vel ferino, in eum, quem fouere debebat paterno animo, crudeliter sæuit, vt alias docuimus. a Quibus addam, quæ cecinit de descriptione tyranni Claudian. de bello Gildon.

a lib. 6 syntag. iur. c. 20.

Instat terribilis viuis morientibus heres,
Virginibus raptor, thalamis obscœnus adulter.
Nulla quies, oritur præda cessante libido,
Diuitibusq; dies, & nox metuenda maritis.
Quisq; vel locuples, pulcra vel coniuge notus,
Crimine pulsatus falso: si crimina desunt,
Accitus conuiua perit, mors nulla refugit
Artificem, varios succos, spumasq; requirit
Serpentum virides, & adhuc ignota nouercis
Gramina. Si quisquã vultu præsentia damnet,
Liberiusq; gemat, dapibus crudelis in ipsis
Emicat ad nutum stricto mucrone minister.
Fixus quisq; thoro tacita formidine libat
Carnificis epulas, incertaq; pocula pallens
Haurit: & intentos capiti circumspicit enses:
Splendet Tartareo furialis mensa paratu,
Cæde madẽs, atrox gladio, suspecta veneno, &c.

b Bart. tract. de tyranno.

Bartolus quoque b duas species tyranni constituit: vnam, *in titulo*: aliam, *in exercitio*. In titulo is est, *qui sine legitimo titulo vllo sibi vsurpauit dominationem, aut imperium, seu principatum*. Exercitio is, *qui cum habeat legitimum titulum principatus, tamen non recte dominatur, vt oportet bonum principem*. Et ita non tantum dicti olim tyranni, qui crudeliter & male regerent sibi subditos, *qualis Nero & Caligula*: sed & ij, qui benigne eos habebant, si vsurpassent sine titulo in aliquos principatum, *qualis & Iulius Cæsar, Hieronymus Syracusanus, Lacedæmoniorum administratores, & alij*.

20. Inter differentias, quibus tyrannus seu iniquus princeps, à legitimo & bono distinguitur, ratione morum peruersorum, vel bonorum, adferri istæ solent etiam vltra prædicta. In summa, Princeps bonus satagit viuere, & populũ suum regere iuxta leges diuinas, & naturæ seu rationis, quæ omnibus viris probis dominari debent, in iustitia, & æquitate, & religione. Tyrannus vero Deum ipsum, & consequenter leges eius, pietatem & religionem, iustitiam & æquitatem contemnit, conculcat: humanitatem, & eius rationem, studiose peruertit, vt affectibus propriis & irregularibus satisfacere quocunque modo possit. 2. Princeps bonus nihil omittit eorũ, q̃ arbitratur prodesse bono publico, tuitioni & conseruationi, vtilitati & defensioni populi sibi commissi: atque ideo propria bona, imo vero propriam salutem & vitam, periculis exponit lubentissime; onera, quantum licet, releuat. Tyrannus nihil aliud meditatur, nihilque agit, quam quod possit in vtilitatem conuerti propriam; ideo non parcit populo, vitæ aut facultatibus & honori eius; tondet ad viuum, imo vero excoriat, premit, necat gregem, donec sibi satis sit: illud autem satis nunquam accidit. 3. Princeps vindicat iniurias publicas, pudicitiam subditarum defendit, proprias contumelias dissimulat, delinquentibus in eo parcit. c Tyrannus proprias acerrime vindicat: pudicitiam suarum opprimit, & violat iuris naturæ leges, iniuriatum populum ridet. 4. Princeps bonos diligit, iustos ad committenda munera deligit, populi amicitiam sibi conciliat, illi fidit, & ab illo amatur. Tyrannus odit bonos, pessimos diligit, illis ad publica munera tantum vtitur, populum odit, nunquam illi fidit: quia & merito illum odit. 5. Princeps vt pater inter domesticos & suos dominatur pacifice, quos corrigit, amat, & quos diligit, emendat, vt meliores sint, securus viuit, viuus & mortuus laudatur & lugetur. Tyrannus dominatur vt crudelis herus inter mancipia & bruta semper turbulentus, bonos, non malos opprimit, omnibus inuidet, vitam agit inquietissimam, viuis & mortuis detestabilis.

I. II. III. IV. V.

c vt ait l. vnic. si quis Imperatori maledixerit, lib. 9. C.

In summa decem sunt actiones, quæ dicuntur conuenire tyrannis. 1. Quando iubet optimates & præcipuos sui principatus necari; metu, ne in eum insurgant aut rebellent: cum tamen nec ipsi signum aut coniurationis indicium, aut inter bonos suspicionem dederint ea de re. 2. Quando opprimit & affligit bonos & sapientes, metu ne eius vitia redarguant. 3. Quando abolere studia bonarum artium & scientiarum nititur, ne sapientia discatur. 4. Quando prohibet congregationes licitas & honestas, metu coniurationis aut rebellionis; sine alia tamen præcedente suspicione. 5. Cum submittit vbique auscultatores clancularios, & delatores seu speculatores ad colligendum, quæ de se dicuntur. 6. Dum diuisiones seu schismata inter subditos fouet, vt altera pars factionis alteram metuat, & neutra in illam rebellet aut insurgat. 7. Dum in paupertate vult viuere subditos, vt interim intenti labori ad vitam sustentandam

I. II. III. IV. V. VI. VII.

VIII. tandam, in eum non insurgant. 8. Dum nititur bella nutrire, vt inde eneruet vires subditorum. IX. 9 Dum plus extraneis, quam suis fidit, & ideo stipatores habet extraneos, non X. aliam ob causam. 10. Cum factione exsistente inter subditos: vni parti plus, quam alteri fauet, cum possit suo imperio vtrique parti iubere conuenire.

De miseria & periculis eorum, qui per tyrannidem dominantur, & qui tyrannidem occuparunt.

CAP. XIX.

QVam periculosum sit inter inimicos & insidiantes conuersari, omnes, quibus cura viuendi est, sciunt; & cum sciant, vel si inciderint in illos, tunc vel maxime sibi prospiciunt, vel quantum conceditur & assequi possunt, citius ex illorum societate seu consortio eximunt, si modicum sapiant. Tyranni, quo pluribus imperant, eo plures habent hostes & insidiatores, vt & ipsi omnibus suis aduersantur, & mutuo sibi diffidunt. Vnde vtrinque nascitur miseriarum, cladium & calamitatum, vt ita loquar, infinitus chorus, vt non immerito expertus Phalaris Agrigentinorum tyrannus, *a* dixerit, *Neq; homo, si fieri posset, vt antequam nasceretur, quænam mala passurus esset, audiret, nasci vnquam voluisset: neq; priuatus, qui tyrannidi studeret, si illius intelligeret calamitates, tyrannus potius, quam priuatus esse vellet: sitq; Demotheles non nasci, & priuatum, quam tyrannum esse, vtilius intelligit.* Quid enim putamus homini illi esse iucundum, & quando dicemus, eum sine ærumna viuere, qui omni momento mortem sibi impendere ab insidiis inopinatam meditatur? & quum sciat persuasum fuisse, saltem antiquitus, procul dubio non se obstringere scelere, qui tyrannum occiderit, quantumuis familiarem, *vt dicebat Cicero: b* neque esse contra naturam spoliare, quem honestum sit necare: *c* quod docuit Dionysius tyrannus Damocli assentatori, cum eum nimium felicem diceret, ob copias, opes, maiestatem, dominatum, rerum abundantiam, & similia regia. Etenim Damoclem experiri desiderantem hanc beatitudinem, iussit collocari in aureo lecto strato pulcerrimo textili stragulo, magnificis operibus picto, atque apposuit abacos complures ornatos argento auroq; celato, forma eximia pueros circa mensam delectos, qui ad nutum eius ministrarent, adiunctis coronis, vnguentis, odoribus, mensis exquisitissimis epulis instructis, quibus iam sibi Damocles fortunatus videbatur: verum in hoc medio apparatu, fulgentem gladium è lacunari seta equina aptatum demitti iussit, qui impenderet beati illius ceruicibus. Quem intutus Damocles, nec pulcros illos ministros aspiciebat amplius, nec plenum artis argentum, nec manum porrigebat in mensam, iam & ipsæ defluebant coronæ: denique & exorauit tyrannum, vt abire liceret, quod iam beatus nollet esse. *d*

a Epist 34. Demotheli scribens.
b 3. Offic.
c 5. Tusculan.
d vt eodem loco narrat Cicero, & alij aliubi.

2. Regnum malis artibus comparatum, & vi retentum, non potest durare. Non enim manent in officio illi, qui vi continentur, sed ad primam occasionem & leuem offensionem, dissoluuntur talia fœdera. dum spes est in armis, ipsum quidem floret, & vi effici possunt res, sed tempore collabitur: & vt ædificiorum fundamenta oportet firma esse, ita & causas negotiorum oportet iustas esse. *e*

e Demosth. 2. Olinthiac.

3. Accidit plerunq; magnis tyrannis, qui vt crudeliter, superbe etiam diu regnauerint, hostes, regna, regiones, imperia diruerint, vt tandem a suis ipsis, a familiaribus, domesticis; imo a propriis amicis interimantur, vel dolis tollantur. Darius, quem non ceperat Alexander Magnus, vinctus à propriis fuit cognatis, catenis aureis, & confossus. *f Alexander* quoq; primus & nouissimus monarcha quæsitorum fuit, & regnauit tantum per duodecim annos, veneno, vt firmior est sententia, à suis sublatus. *g Iulius Cæsar*, qui tot hostes fuderat, ab amicis, & quos magis diligebat, proditorie necatus. *h Domitianus* terribilis cunctis & inuisus, tandem oppressus est amicorum libertorumque conspiratione, simul & vxoris. *Pertinacem* milites prætoriani, quibus ipse corpus suum custodiendum contra inimicos commiserat, obtruncarunt. *i*

f Iustin. lib. 11.
g Q. Curtius. lib. 10.
h Sueton. in Iulio, c. 82.
i Herod lib. 2.

4. Raro contigit, vt qui per tyrannidem & vim illatam, regnantibus ademerunt principatus, diu gaudeant, & vtantur preda, sed vel talione ipsi, vel posteri plectantur, quod cecinit Iuuenalis: *k*

k Satyra 10.

Ad generum Cereris sine cæde & vulnere pauci
Descendunt reges, & sicca morte tyranni.

Cratenas Amatius Archelai Macedoniæ tyranni, illum, vt regnaret, necauit: at cum vix tres vel quatuor dies imperium tenuisset, ipse rursus ab aliis per insidias circumuentus, necatus est. *l* Aliquando autem nō statim ipsi tolluntur, qui alios interemerunt, duplici ratione, vt potissimum, vel quia iuxta voluntatē Dei fecerūt, vel quia parcit Dominus populo, ne mutationibus tyrannorum opprimatur. Diu autem impios sustinere nequit, neq; progeniem viperarum: & proinde tandem tarditatem, supplicij grauitate compensat. Vtitur, *vt sæpe dixi*, Deus tyrannis, vel vt tortoribus, vel

l Ælian lib. 8. de var. histor.

vt

vt carnificibus, vt & ipsis dæmonibus ad exercendum iustæ iræ iudicium: vt flagellet & diruat per inimicos etiam suos impios, & vlciscatur se de inimicis suis per inimicos etiam eorum. Et quia nullum bonum est irremuneratum, neq; vllum malum impunitum; Deus vt plerunque permittit in hoc seculo, vt ij, qui tyrannos & delinquentes principes sustulerunt ex eius permissione, & aliquando aliquos ex posteris illorum, temporalem in hoc mundo retributionem recipere: at quia & ipsi mali, & ambitione regnandi, non vlciscendi iram Dei, id peregerunt scelus, eadem pœna vel posteri eradun tur de terra.

5. Postquam occupauit regnum Israel Ieroboam, propter delictum Salomonis, vindicatum per eum in persona Roboam filij eius, translatis decem tribubus in Ieroboam, *a* regnauit & filius eius in Israel: Vindicta in persona filij successit, & ipse cum omni semine & domo Achab, erasi per nouum Baasa. *b* Baasæ tyranni finita potestas in filio Ela, qui necatus cum omni semine per Zambri eius seruũ, qui tantum per septem dies regnauit, & coactus obsessus ab Ambri se in palatio comburere. *c* Sustulit regiam progeniem Ambri & Achab, Iehu, seruus Ioram regis ex progenie Achab *d*.

a 3. Reg. 12.
b 3. Reg. c. 15.
c 3. Reg. 16.
d 4. Reg. cap. 9. 10. 11.

Aduenit autem in quarta generatione vindicta super progenie Iehu, iuxta verbum Domini, *e* & ideo Zacharias, qui ex Iehu descenderat, obtrũcatus est, qui ratione serui sui nomine Sellum Iasies, qui tantum regnauit pro eo in Israel per vnum mensem, occisus postea iterum per Manahen filium Gadi de Thersa; & regnauit pro eo decẽ annis in Israel, & post eum Phaceia filius eius biennio tantum; nam eum occidit Phaceas filius Romeliæ, dux eius. Sed & hunc occidit Oseas filius Ela. *f* hic autem translatus cum populo in Assyrios. *g*

e 4. Reg. c. 6. v. 36. & 4. Regum 4. v. 12.
f 4. Reg. c. 15.
g 4. Reg. c. 17.

6. Saladinus, domito Oriente, tandem mortuus, & omnes eius filij à patruo eorum necati, vno euadente tantum è manibus Sephadini patrui *h*

h Æmil. li. 6.

7. Vetus est dictum, *tyrannos principes quam rarissime senescere*, propter varia pericula, quibus inuoluuntur: & quam ægerrime, propter communem liuoris & periculi sortẽ possunt euadere, & paucissimi omnino fuerunt, qui suo fato seu morte naturali perierint. Quare & Saturnius apud Flauium Vopiscũ, quum à suis purpura esset indutus. *Nescitis, inquit, amici, quid mali sit imperare. Nam & gladij & tela ceruicibus nostris impendent: imminent hastæ, vndiq; spicula, ipsi custodes timentur, ipsi comites formidantur: non cibus pro voluptate, non iter pro auctoritate, non bella pro iudicio, non arma pro studio. Adde, quod omnis ætas in imperio reprehenditur, senex est quispiam, inhabilis videtur: si iuuenis, inest furor. Nam quod Imperatorem me cupitis, in mortis necessitatem me trahitis: sed habeo solatium hoc mortis, solus perire non potero.*

Viri sanguinum & dolosi non dimidiabũt vitã suam.

8. Subit mentem, quod Ælianus *i* lepide refert de Tyrannis ex Æsopi scriptis: *Si quis suem comprehendat, eam vociferari, idq; non temere. Etenim cum nec lanam portet, neq; quicquã aliud eius generis, statim coniectura mortem augurari, scientem seipsam vsui esse capientibus. Similes autem videri suibus tyrannos, qui semper in suspicionibus & metu versantur, cum sciant, sicut sues, suam vitam solum omnibus deberi.*

i lib. 6. de var. histor.

9. Quod felix augustumve ac pulcrum videtur, desiderabile est: & quo pulcrius, eo magis ab omnibus desideratur. quo fit, vt difficilius custodiatur, quod à pluribus appetitur. Principatus autem ab omnibus ambitur, ab omnibus autem obtineri & possideri nequit. Proinde qui in eo gradu iam est, vt principatu fruatur, tot sibi habet inimicos & inuidos, quot habet cupidos & ambitiosos inhiantes: quando maxime tyrannis & regnũ transfertur, non habita ratione successionis: qui vt corui cadauer, ita isti dignitatem exspectant intenti, & ita & aperte, & clam per factiones & venena inhiant *k* Atq; ideo ipsi principes contra vim apertam satellitibus se præmuniunt: & aduersus veneficia in more habent, antequam cibum capiant, medicamento vti, quo venena prohibeantur, coguntur que per alios prægustare edenda & bibenda.

k vt ait Herodian. in 1.

10. Quam miserum est, quod scribit Æschylus: *l*

Ἔνεστι γάρ πως τοῦτο τῇ τυραννίδι
Νόσημα, τοῖς φίλοισι μὴ πεποιθέναι.

Id est:

Inest enim hic quodammodo tyranni
Moribus, vt non fidant tyranni amicis.

l in Prometheo ligato.

Et Claudianus: *m*

Qui terret, plus ipse timet, fors ista tyrannis
Conuenit, inuideant claris, fortesq; trucident,
Munitiq; gladiis viuant, septiq; venenis
Ancipites habeant artes, trepidiq; minentur.

m de 4. Honorij consulatu.

Quin & illud dictum de aliquibus tyrannis, quod dum vellent sponte mori, & ab aliquo interimi: nec amicos, qui iuuarent, nec inimicos, qui mortem accelerarent, inuenisse. *n*

n hoc refert de Nerone. Sueton. in eo. c. 47.

11. Familiare est omnibus tyrannis, *o vt propter iniustam dominatus cupiditatem, in carcerem quodammodo ipsi se includant, nulli fidant, ne liberis, non vxoribus.* Narrat exemplum prædicto loco Tullius, quod imaginem veram omnium tyrannorum refert, & miseriam, Diony-

o vt ait Cic. 5. Tuscul. & Plato 8. de Repub.

Dionysius Tyrannus Syracusiorum.

Dionysij Tyranni Syracusiorum, qui, cum esset bonis parentibus atq; honesto loco natus, abundaretq; & æqualium familiaritatibus, & consuetudine propinquorum, & amicis, credebat se eorum nemini: sed seruis manumissis, & quibusdam conuenis, & feris barbaris custodiam corporis sui committebat. quinetiam ne tonsori collum suum committeret, docuit tondere filias suas: & tamē ab his, cum essent adultæ, ferrum remouit, instituitque, vt candentibus inglandium putaminibus barbā sibi & capillum adurerent. Cumq; duas vxores haberet, Aristomachen ciuem suam, Doridem autem Locrēsem, sic noctu ad eas ventitabat, vt omnia speculаretur & præscrutaretur ante. Et cum fossam latam cubiculari lecto circūdedisset, eiusq; fossæ transitum ponticulo ligneo coniunxisset, eum ipsum, cum fores cubiculi clauserat, detorquebat: idemque, cum in communibus suggestis consistere non auderet, concionari ex turri alta solebat. In summa, omni cultu & vita humana carebat: viuebat cum fugitiuis, cum facinorosis, cum barbaris: neminem, qui aut libertate dignus esset, aut vellet omnino liber esse, sibi amicum arbitrabatur. Quod tamen nec prohibuit, quin tandem sede pelleretur.

Tryzus Tyrannus.

12. Tryzus insignis tyrannus, adeo vexauit suos, sibique metuit, vt legem ferret, vt nemo cum altero, neque priuatim, neq; publice sermones misceret, volens omnes coniurationum & insidiarum contra se vias intercludere quod tamen fuit grauissimum, minimeque ferendum, atq; ideo mandata tyranni eluserunt, & oculorum manuumque gestibus, & nutu, animi sensa mutuo significabant & accipiebant, quæ etiam lege iussa, sustulit. Et cum quidam desolationem illam ægre molesteque patiens, & cupiditate dissoluendæ tyrannidis permotus, in forum progressus esset, & ibi stans multitudinem circumfluentem ad lacrymas prouocasset: audiens hæc tyrannus, festinauit in forum, vt & illud prohiberet, neque solum linguam nutusque seruitute constringeret, sed etiam oculis tributam à natura libertatem eriperet, quanta potuit celeritate, pedes cum stipatoribus & satellitibus accurrit, vt lacrymas sedaret At illi, cum à longe vix eum vidissent, eripientes arma satellitibus, tyrannum occiderunt. a

a Ælian. lib. 14. de var. hist.

13. Aristippus, cæso Aristomacho, tyrannidem Argis occupans, socius Antigono Regi, viuum in vrbe ex inimicis neminem reliquit. Satellites eius foris in peristylio excubabant, ipse seruos, cum cœnasset, omnes exigebat, & interiorem domum occludens cum amica in paruum se abdebat cubiculum editum, quod cataracta claudebatur, scalas amicę mater auferebat, easque alio in conclaui recludebat, rursusq; orta luce euocabat tyrannum, serpentis modo ex lustro irrepentem. Verum hunc eruptione Cleonis facta, Aratus Sicyonius fudit, Tragiscus Cretensis trucidauit, tyrannidem Argiuorum Agias & Aristodemus occupauerunt, Antigoni subsidio. b

b Plutarch. in Arat.

De variis ritibus & formulis creandi, vel inuestiendi principes de regno, imperio, vel principatu.

CAP. XX.

CVm natura omnes videantur pares eiusdemque materiæ terrestres homines, adesse quoddam signum apparens necessarium est vel diuinum, vel humanum, per quod appareat, quis aliis præesse, & cui obtemperare æquum iustumque sit. Naturali quidem ordine geniture, apparet ex nota antiquitatis, iuniores, senioribus: filios, parentibus: vxores, viris subiici debere: at in multitudine, in ciuitate, in prouincia, in populo, non ita facile est iudicare: neque facile alij aliis subiiciuntur. Et proinde vel ex consensu gentium oportuit electiones, comprobationes præpositorum & principum fieri; vel ex subditorum auctoritate, qui omnem potestatem suam in certos transtulerunt, certa lege, vel absolute, vel vi superiore, & Dei arbitrio, cui lubentius, qui de numine probe sentiunt, obtemperare debent. Et quia homines corpore & sensibus constant, & vt plerunque anima per externas sensuum delationes cognoscit & indicat, ideo necessarium fuit, quemadmodum in aliis, quæ via humana percipiuntur, adesse & constitui quædam extera signa, seu insignia, per quæ princeps electus, vel constitutus cognosceretur, vnde non liceret impune eius detrectare imperium. Ea autem fuerunt pro diuersitate regionum diuersa. Sufficit enim talia esse, cuiuscunque sint speciei, quæ idonea sint & cognita inter populum, cui apparent, ad ostendendum eum, cui ea insunt, principem esse.

2. Quia vero princeps est velut caput populi, cui præficitur, ideo sæpius principis persona in parte capitis præcipua insignia, vel symbola sui principatus, recipit & gestat, vt coronam, diadema, fasciam, pileum ducalem, & id genus similia: aliquando nihilominus in alio ornatu reliqui corporis, propria & principalia quoque gerit insignia, vt globum, sceptrum, purpuram, sandalia, & alia, si quæ recepta sint more nationum.

3. Quum Deus populo suo Moysen principem

pem constituit, & ducem, dedit illi virgam signorum & prodigiorum instrumentum, pro sceptro & potestatis symbolo *a* In potestatis autem sacerdotis magni symbolum, alia constituit insignia & ritus consecrationis, vestimentum lineum, tunicam, superhumerale, rationale, baltheum, tiaram, in capite, cum lamina sancta super tiaram, cum ritu vnctionis capitis, *b* & dedit filiis Aaron sacerdotium in perpetuum, & consecrauit filios eius aliis symbolis & ritibus, tunicis lineis & baltheis, mitris, initiauitque manus eorum.

a Exod. c. 4.

b Exod. cap. 28. & cap. 29.

4. Atque deinceps morituro Moysi, iussit Deus, vt constitueret in locum suum Iosue, filium Nun, virum, in quo esset spiritus Dei, & poneret manum suam super eum, & staret coram Eleazaro sacerdote, & omni multitudine, & daret ei praecepta cunctis videntibus, & partem gloriae suae, vt audiret eum omnis synagoga filiorum Israel. Fecitq; Moyses, vt praeceperat ei Dominus: cumque tulisset Iosue, statuit eum coram Eleazaro sacerdote, & omni frequentia populi, & impositis capiti eius manibus, cuncta replicauit, quae mandauerat ei Dominus. *c*

c vt scriptum est Numerorum cap. 2.

5. Refert Herodianus, *d* inthronizandorum vel insigniendorum Imperatorum Romanorum antiquos quosdam ritus & mores, de Macrino loquens: *Talia, inquit, loquentem, exercitus omnis ceterumq; vulgus Imperatorem atq; Augustum consalutauit, tum amictum purpura, reliquoq; ornatu atq; apparatu ibidem ex tempore conquisito, praecedente etiam igne, in Antiochiae primum templa, mox ad suas aedes deduxerunt.* Ex quibus notantur insignia, nomen & salutatio Imperatoris & Augusti, amictus purpurae, deductio in templum, & ignis praelatio. Meminit idem auctor de ignis praelatione in Pertinace, *lib. 2. & lib. 1.* in Cōmodo, vbi & de aliis insignibus. Salutatio nomine Imperatoris, testimoniū habet pectoris & animi subditorū, qui alio modo, quam externa & prodeunte imagine mentis, nempe voce, non potest apparere. nemo enim aliquid dixisse praesumitur, quin ante mente agitauerit. *e* Sic milites praetoriani Romani sub praeside Pilato, per contumeliam exuentes Dominum IESVM propriis vestibus, chlamydem coccineam circumdederunt ei, & plectentes coronam de spinis posuerunt super caput eius, & arundinem pro sceptro in dextera eius. Et genu flexo ante eum, illudebant ei, dicentes, *Aue Rex Iudaeorum, f* ita imitati insignia data aliis regibus, in Christo per irrisionem, dantes ei purpuram, coronam, & salutationem regiam. Herodianus rursum, *g* dum de filiis Seueri, qui imperium inter se diuiserant, agit, refert, eos, dum in vrbem venerunt, à populo & Senatu Imperatores consalutatos: eos autem praeisse cum purpura imperatoria, idipsum factum in electione Gordiani, *h adductiq;*, inquit, *virgae laureatae*, quo insigni principes à priuatis dignoscuntur.

d in 2.

e l. Labeo. 7. §. 1. de suppel. legat. lib. 33. ff. tit. 10.

f D. Matth. cap. 27. vers. 28. & seq.

g in princ. lib. 4.

h lib. 7.

6. Imperatorum salutationes primae erant etiam cum adoratione: *sicuti Herodianus innuere videtur,* i *dum de Plautiano agit*, quem, cum mandata ab eo de necando Seuero cum filio Antonino, Saturnino dedisset, vt sibi imperium visu pateret, is Saturninus, vt ait, pro Imperatore adorauit. Inter salutandum Regem ab initio in Israel, dum apparebat, erat illa vox vsurpata, *Viuat Rex:* vt dum Saul primum electus & exhibitus populo per Samuelem. *k* Pari modo, postquam Sadoc sacerdos vnxit Salomonem in Regem iussu & loco patris senis, Dauid, cecinerunt buccina, & dixit omnis populus, *Viuat Rex Salomon. l* Cum etiam Ioiadas sacerdos Dei, constituit Ioas Regem filium Ochoziae produxit eum, & posuit super eum diadema, & testimoniū, feceruntq; eum regem, & vnxerunt, & plaudentes manu dixerunt, *Viuat Rex. m* Sic etiam salutasse reges Iudaeos & sapientes, constat, vt Danielis 2. cap. Sapientes, qui adierunt vocati Nabuchodonosor, ad explicandum somnium: *Rex*, inquiunt, *in sempiternum viue.* Sic Regem Babylonis aliū salutauit Neemias, *Viuat Rex, c. 2.*

i in 3.

k 1. Reg. c. 10. v. 24.

l 3 Reg. cap. 1. v. 39.

m 4 Reg. 11. v. 12. & 2 Paralipom. c. 23. v. 11.

7. Purpura & puniceа vestis, primum fertur delata a rege, cum eius tincturam inuenisset Hercules Tyrius forte fortuna, edoctus à cane suo, qui cum conchylia comedisset, ad illum accessit cruentatis maxillis tempore Minoidis. Inde is primum tingere conchylio coepit, & obtulit regi, qui primus eam, vt dixi, gestauit, teste Suida, in Hercule Tyrio. Fertur Romulus primus, trabea regia, quae ex purpura immixto albo erat, vsus. *n* Apud Romanos tamen, purpuram quinque generibus hominum, exactis regibus fuisse concessam, legimus apud Liuium, *o* primum magistratibus, dein pueris praetextatis, senatoribus, sacerdotibus in sacrificiis peragendis, postremo triumphantibus. imo & viris clarissimis nobilibus & rerum gestis insignibus, qui etiam cum vestibus purpuratis ad sepulturam deferebantur, quae cum corporibus cremabantur. Sed hoc non omni tempore licuit, & nisi ex concessione principis: postea pro beneficio, & in quantum potestatem in parte reipublicae regenda sibi commissa gerebant: imo nec in speciem sacri muricis ideo dicti, priuatis tingere pannos licuit: *p* & interdictum, vestes vsui rega

n Alexand. ab Alex. ml. lib. 5. c. 18.

o lib. 34. & alias.

p l. 1 quae res vend. neq. lib. 4. C. l. vestem. 3 & l. fin. de vestib. holoser. lib. 11. C. tit. 8.

regio deputatas, à priuatis fieri aut vsurpari, *a* vt nec etiam impune licuerit ante tempus Leonis Imperatoris, (cum ipsi toti purpura induerentur Cæsares) segmenta purpuræ, vel particulas vendere, aut emere, aut ferre, *b* & à Cæsare purpuræ vsus interdictus, exceptis senatoribus, qui in magistratu essent. *c* Cum rebellarunt Afri contra Maximinum, circumfusi Gordianum senem, proconsulem tunc Africæ, purpura induerunt, atque augustalibus honoribus consalutarunt. *d*

8. Constantinopolitani Imperatores puniceis vsi sunt calceis, pro insignibus, *vt ait Luitbprand. e* dum scribit, moris fuisse, vt Imperator rubicatarum pellium caligis vteretur. Et Zonaras indicat, dum tradit, *Basilium patriarcham noluisse in gratiam recipere Phocam Bardani, nisi puniceis calceis exutis, in habitu priuati veniret.* Refert Vasæus de Regibus Hispaniæ ex Isidoro, Luca Tudensi, Leonigildum Regem Hispaniæ factum, eiectis reliquiis Sueuorum, & eorum Rege Andrea superato, primum solio ac purpura regali vsum, cum antea Gothorum Reges & consessum & vestitum haberent cum aliis nobilibus communem. Meminit Iustinus, *f* Antiochum, qui Philippi pupilli sui regnum occupauerat Macedonicum, cum seditione minaci Macedonum clausus in regia teneretur, in publicum sine satellitibus processisse, proiectoq; in vulgus diademate & purpura, dare hæc eos alteri iussisse, qui aut imperare illis sciret, aut cui parere illi scirent.

9. Deductionem factam in templum in inauguratione Imperatorum, dicit Herodianus, quod duplici causa potuit contingere, vel quod honores viderentur illis dari diuini, vel quod Imperatores initiarentur etiam sacris, vt omnia etiam sacra in sua dispositione habentes, libere tractarét. Morem fuisse in Græcia in inaugurationibus regũ, in templum ducendi, argumentum facit Dictys Cretensis, qui dum *g* refert post mortem Atrei nepotes eius iuxta eius testamentum ad diuidendum imperium & regna, Cretam conuenisse, & transacta diuisione, eaque cognita, omnes ex origine Europæ, quæ in ea insula summa religione colebatur, ad eos cõfluxisse, benigneq; salutatos in templum deduxisse, & ibi multarum hostiarum more patrio immolatione celebrata, exhibitisq; epulis, large magnificeq; eos habuisse.

10. Fuerunt & reges Persarum inaugurati, & religionibus suis consecrati a Passagardis, a gentis suæ sacerdotibus in Bellonæ cuiusdam Deæ templo: quo loci, regi nouo induebatur Cyri vestis, quam primitius gerebat, & comedebat offam seu massam ficuum, aliquidque Therebinthi rodebatur & edebatur. *h*

11. Quod autem ignis præferretur Imperatoribus, hoc acceptum fuit à Persis, apud quos, sicut in more positum erat, ignem diuinis honoribus honorare, & adorare, & inextinctum conseruare, sic & regi suo, quem vt Deum adorabant, præferre *i*. Legimus & Iudith, 3. versic. 8 quod principes & honorati, simul cum populis exibant obuiam Nabuchodonosor regi venienti, eum excipientes cum coronis & lampadibus, ducentes choros in tympanis & tibiis. Et proinde etiam ignis mortuo rege per totã Persiam extinguebatur in domibus priuatorum, quem quisq; pro lare familiari adorabat, vt ait Diodor. Sicul. *k* dum de Ephestionis morte & luctu agit. *l* Translatum, vel vsurpatum hunc morem a Romanis principibus, indicauit Herodianus in Commodo, dum ait, *Commodum Cæsarem sorori suæ Lucillæ honores seruasse. Nam*, inquit, *& in theatris sella imperatoria sedebat*, καὶ τὸ πῦρ προεπόμπευεν αὐτῆς, id est, *& ignis eam præcedebat.* Item de Marcia Commodi concubina, addit, *ei omnia vt Augustæ* fuisse, πλὴν τοῦ πυρός, id est, *præter ignem.* Meminit & dum de Pertinace agit. Atque in Marci Antonini vita Lucernas quoque in solemnitatibus fuisse Cæsarum, monet Tertullian. *m Grande videlicet*, inquit, *officium focos & choros in publicum educere.* Iustinianus in edicto 8. de Pontici tractus vicario, circa fin. hunc honorem vicariis imperatoriis communicauit. *Vtetur*, inquit, *vicarius præconis voce & lampadibus quatuor, cum in hanc rem sumptus à nobis constitutus sit.*

12. Diuinitatis symbolum lumen & ignis est: & ita Sol imago Dei, rexque tanquam Sol lucere debet inter homines. Deus vere lux mundi externa, indeficiens, lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. *n* Ignis æternus, seu continuatus, & nocte & die cõseruatus. Cuius symbolum habebat ignis, qui ardere debebat perpetuo in altari, ex iussu Dei. *o Ignis in altari semper ardebit, quem nutriet sacerdos, subiicies ligna mane per singulos dies, & imposito holocausto, desuper adolebit adipes pacificorum* 13. *Ignis est iste perpetuus, qui nunquam deficiet in altari.* Quod imitati quidem sunt quidam populi, & ignem apud se sacrum fouere conati, verũ idolis, non Deo vero hoc ipsum se facere professi sunt. Sic Romani perpetuo curarũt foueri ignem per Vestales ex instituto Numæ Pompilij, qui aliũde traduxit, & ex Alba sacerdotium adduxit, eo successo virginibus. *p* At primum ad Troianos

Sol imago Dei.

a in l. 1. nulli licere in freno & equestr. sellis, & in baltheo, margaritas & smaragd. &c. aptare, lib. 11. C. tit. 11.
b Constitut. nouella Leonis 80. tit. vt purpuræ segmenta & particulæ in publicum mercimonium fiant.
c Dio Cassius, lib. ...
d Herodian. in 7.
e lib. 3. c. 9.
f lib. 21.
g lib. 1. de bello Troiano, in princip.
h Plutarch. in Artaxerxe, & Strabo, in 15.
i vt habetur apud Strabonẽ, lib 17 & in ecclesiastica hist. lib 7. c. 8 & apud Agathiã, in 2 Herodian l.
k lib 17.
l Strabo, in 15
m in cap. 34. Apologetici.
n D. Ioan. c. 1.
o Leuit. c. 6. v. 12.
p vt ait Dionys. Halic. in 2. Plutarch. in Romuli & Numæ vita.

ex Iudæis & Persis. Dehinc *a* ex Troianis ad Lauinos primum, deinde Albanos, postremo ad Romanos commigrasse morem constat, vt Virgilius innuit: *b*

Sic ait, & manibus vittas, Vestamq́; potentem,
Æternumq́; adytis effert penetralibus ignem.

Vbi Vestam etiam dicit ignem, quod & nomen remansit, & sacerdotes eius curam habentes, Vestales dictæ fuerunt, & electæ virgines. Quibus colligimus, ab Hebræis mutuatum hunc fuisse morem conseruandi ignem, quamuis per abusum, vt alia pleraque, ex malitia Dæmonis in idololatriam sacrilege fuerit conuersus, & superstitione vel impietate contaminatus, vt nomen ipsum Dei, & cultus eius. Dicunt Hebræi quippe ignem אש *esch*, vnde Esta: & addita litera V. Vesta Latinis, & ἱστία Græcis. Consentit Ouidius: *c*

Nec tu aliud Vestam, quam viuam intellige flammam,
Nataq́; de flamma corpora nulla vides.
Iure igitur virgo est, quæ semina nulla remittet.

13. Conseruabant ignem sacrum etiam perpetuum Magi Persarum, sed illum adorabant: & quod erat tantum symbolum, repræsentatioq; in aliqua parte diuinitatis, & creatura, finxerunt esse Deum & creatorem, donec Abdas illorum episcopus ipsum sustulit: & quia non passus est dehinc restitui, sub Varanne Rege Persarum martyrio coronatus est. *d* Lituani quoque, antequam ad fidem vocarentur, ignem pro Deo colebant, & eum in celebrioribus locis atque oppidis, perpetuum asseruabant. *e*

14. Inualuit mos alicubi etiam inter ethnicos, vt diis suis incenderent cereos, & lumina in venerationibus celebrioribus festorum accenderent, vt fiebat Saturnalibus. *f* Imitati veram religionem, in qua coram ardebant lucernæ & candelabrum die & nocte ex Dei præcepto, non ad illuminandum Solem, sed ad symbolum. *g* Tertullianus *h* & hunc morem in solemnibus lætandi diebus cum lampadibus testatur. *Cur, inquit, die læto non laureos postes obumbramus, nec lucernis diem infringimus.* Et rursum: *i Procedit de ianua laureata & lucernata.* Eo pertinere videtur parabola de virginibus, quæ obuiam ierunt sponso, cum lampadibus. *k* Hinc & symbolum ignis sibi prælucere principes didicere, vt pote qui imaginem Dei præferunt, sicut his verbis Ecphãtes Philosophus Pythagoricus *l* scribit: ὁ βασιλεὺς ἐν μὲν τῷ μέγεν τῷ ἀνθρωπέῳ βασιλείας, τῷ μὲν πεπονηκὸς γιγόμενον ἀεὶ, πῖς οἱ ἄρχων ... οις, ὡς ἐν φωτὶ τῇ βασιλείᾳ ἐκπέμπον, id est, *Rex vnicum & excellens quoddam opus est, imago superni illius regis creatori suo semper familiaris, à subditis vero regno, tanquam lumine conspicua.*

15. Sed videamus, quæ sit repræsentatio in ignis corpore, vt inde colligere valeamus, quare & in sacrificiis, & in venerationibus diuinis, Dei & hominum, vsi fuerint, vel abusi antiqui, ignis prælatione & vsu. Basilius itaq; Magnus, *m* duo in igne notat esse potissima: vim vrendi, & vim illuminandi, in altero illorum ponitur pœna, qui ob peccata cremari igne digni sunt. *Alterum* vero splendoris eius & lucis, hi plane sortiuntur, qui diuinæ obtemperant voluntati. Vox itaque Domini intercidentis flammam ignis, ac diuidentis, ita vt obscurus quidem sit ignis supplicij, vi vero comburendi careat lux illa refocillationis. Et iterum: *n Est quædam natura corporis, quam defæcatam vocant, quæ in flammam constituta, in carbonem conuerti videtur: inde vero erepta, quasi per aquam abluta & purgata, purior redditur.* Si de natura & proprietate ignis dicere vellemus, instituendus esset liber integer, isq; valde magnus. Interim ex physicis, illa erit adnotanda ad symbolum accommoda, quod igne excepto, omnia putrescunt. *o Ignis segregat ea, quæ non sunt eiusdem generis, & congregat ea, quæ sunt eiusdem generis:* & congregatio est per se, disgregatio per accidens. *p* Talis & debet esse princeps, qui in vitiis putrescere non debet, subiectos in pace congregare, discolos per accidens separare. *Ignis* in tenebris visitur, non quia ignis, neq; calor, sed vt participat quodãmodo naturam quinti elementi seu ætheris incorrupti. *q* Talis princeps esse debet, & lucere, & regere, non ex calore iracundiæ, aut crudelitate, quæ in igne est, dominari, sed vt particeps potestatis quinti & supremi ætheris, nempe Dei. *Ignis* habet lucem in sua natura, sed eius lux non apparet nobiscum, nisi in materia aliena, nisi propter subtilitatem, talis potestas Dei in principe. Dicit Albertus Magnus, *ignem nostrum visibilem, non esse speciem specialissimam, sed diuidi in carbonem, in flammã, & lucem.* Quare putare debet Princeps, in se habere carbonem, terreum quodpiam vas aliis hominum corporibus simile, obnoxium terrenis infirmitatibus, humanũ, quantumuis conspicuum, à quo si lux, quæ aliis prælucere debet, adimatur, simile vel inferius aliis esse potest. Igneum in spiritualibus angelis, & in visionibus, significare sentit Diuus Dionysius Areopagita cœlestium animorũ Dei formosissimum. *Ipsi enim, inquit, Theologi sancti, superessentialem & informem essentiam, in igne sæpe describunt, tanquam habentem diuinæ (si fas est dicere) proprietatis quantum inuisibilis, imagines.*

a vt ait Plutarch. in Numa.
b 3. Æneid.
c 6. Fastorum.
d vt refert Nicephor. Calixt. lib 14. c. 9.
e vt ait Martinus Cromerus lib 11. in principio, de rebus Polonorum.
f Macrob. lib. 1. Saturnal. cap 11.
g Exod. 25. & 27. & 37 40. Numer. c. 8. 3. Regum. 7. 2. Machab. cap. 4 v 50.
h in Apologetico, cap 35.
i 2 ad vxorem.
k Matth. cap. 25. v. 1.
l lib. de regno
m in Psal. 28.
n Sermone 1. de ieiunio.
o Arist. meteorolog. c. 8.
p Arist. 3. de cælo, tex. 74.
q vt ait Themistius, 2 de anim. c. 24.

Ignis natura.

gines. Ignis sensibilis est quidem, sic dicendum in omnibus, & per omnia clare venit, & remouetur omnibus. & lucidus est simul, & quasi occultus, incognitus ipse per se ipsum non occumbente materia, in qua propriam manifestat actionem, immensurabilis & inuisibilis per se ipsum, potens simul omnium, & quæcunque in eis fiunt, ad actionem propriam mobilis, tradens se ipsum omnibus quoquo modo proximantibus, renouatiuus natura custodia, illuminatiuus circumuallatis splendoribus, incomprehensibilis, clarus, discretus, resiliens sursum ferens, acute means excelsus, non recepturus contumeliam minorationis, semper motus per seipsum motus, mouens alterum, comprehendens, incomprehensus, non indigens alterius, latenter crescens, &c. & incomprehensibiliter impalpabilis, & alias huiusmodi proprietates habens, quod scientes theosophi cœlestes essentias ex igne conformant, significantes deforme earum. & consules, inquit Dio Cassius lib. 51. historiarum, *quantum possibile, Dei immutabile.* a Et rursum, b *Et simul cunctis illuminatis principium illuminandi, Deus quidem natura & vere & proprie, vt luminis essentia, & ipsius esse & videre causalis, distribuitur autem illa illuminatio, per sacras intellectuales essentias postea: quapropter omnem sacram & Deo similem operationem in Deum quidem quasi causalem referunt theologi, deinde in primos deformes intellectus tanquam primos operatores diuinorum & magistros.* Fœdus inuiolabile existimarunt iurasse apud Syracusas expositis ignitis cereis & tactis, qua forma iurauit Agathocles Amilcari in obsequia Pœnorum. c Dominus Deus præcedebat filios Israel in deserto, ostendens viam per diem in columna nubis, & per noctem, in columna ignis, vt dux esset itineris vtroque tempore d & species gloriæ Dei quasi ignis ardēs. e Eo referenda visio Throni Dei, ignis, nubis, & animalium. *Ezechiel c. 1* & quod item c. 43. eodem, splendebat terra à maiestate eius & hinc splendores sanctorum. Sic verbum Dei & lex eius, debent semper adesse principi, vt secundum ea iudicet, f & hoc est quod Dauid dixit rex optimus, g *Lucerna pedibus meis verbū tuum (Domine) & lumen semitis meis.*

a Dionys. Areopagita li. de cœlesti hierarchia.
b c. 13.
c apud Iustin. lib. 22.
d Exod c. 13.
e Exod 24. Nu. c. 9.
f Deuter. 17.
g Psalm. 19.

16. Hinc & vita nostra, est veluti lucerna, ex splendore vitæ æternæ procedens, habens immortalitatem, vel mens & diuina cognitio, lucerna Domini spiraculum hominis, qui inuestigat omnia secreta ventris, h & ibidem pro vita & bona forma, vers. 20. *Qui maledicit patri suo & matri, exstinguetur lumen eius in mediis tenebris,* & cap. 13. vers. 9 *Lux iustorum lætificat, lucerna autem impiorum exstinguetur.* Sic lucerna dicitur data domo Dauidis & filijs eius, nec dispersum semen eius, i & Psalmo 17. *Tu illuminas lucernam meam.* Ita Plato k scribit, *ciues oportere liberis generandis atque educandis operam dare, vt vitam, quam ipsi à maioribus accepissent, vicissim quasi tædam ardentem posteris tradant.* Et Lucretius etiam ait, *& quasi cursores vitai lampada tradunt.* Pro bonis operibus quæ illuminant & instituunt cæteros, lucerna etiam ponitur. l Quæ omnia etiam admonere possunt, principes abundare debere & prælucere subditis, bonis operibus in vita & disciplina, quia *Regis ad exemplum totus componitur orbis.* Neque præterire debet princeps, quod Alexādrum Aristoteles in princip. Rheto. ad eum admonet considerare, quod hominum plurimis quidem alijs, lux ipsa, alijs vero, principis tum vita tum oratio, exemplo datur.

h Prou. 20. 27.
i 2. Paralip. 1.
k de leg. 6.
l Diui Matth. cap. 5.

17. Maculæ & sordes, vitia, reliquaque omnia, quæ in alijs nulla, vel mediocriter reprehenduntur, grauissima censentur in principibus, propterea quod lumina censentur, quæ si exstinguantur, vel nubem concipiant, multis damno esse soleant, quod maxime in sacratis principibus seu ecclesiasticis obseruatur. Quibus à Christo dictum est, *Vos estis lux mundi, non potest ciuitas abscondi supra montem posita, neque accendunt lucernam & ponunt eam sub modio, sed super candelabrum vt luceat omnibus qui in domo sunt. Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum qui in cœlis est.* m Honorificatur Deus in donis suis, quorum ex numero est lux illa, qua signauit super nos lumen vultus sui. n est quippe ille lux mundi, vnde omnia vere lucida & bona, lumen accipiunt o *Eratis,* inquit Diuus Paulus, p *aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino, vt filii lucis ambulate, fructus enim lucis est in bonitate & iustitia & veritate. Probantes quid sit beneplacitum Deo. Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrosis: magis autem redarguite. Quæ enim in occulto fiunt ab ipsis, turpe est dicere, omnia autem quæ arguuntur, à lumine manifestantur, omne autem quod manifestatur lumen est. Propter quod dicit, Surge qui dormis, & exsurge à mortuis & illuminabit te Christus: Videte igitur quomodo, &c.*

m can. 7. sacerdotes 93 distin. Diui Matth. c. 5. vers. 14.
n Psal. 4. v. 7.
o Diui Ioan. c. 8. & c. 12.
p ad Eph. c. 5. vers. 8.

18. Fuerunt antiquitus & signa imperij legitimi & iusti, fasces & secures quibus virgæ colligatæ erant, quas ferunt primum Ianum instituisse, ad terrendum noxios, ad tutandū aureum seculum, & dedisse duodecim colonis ad continendum rudes, q constituta regia in Verulania Italiæ, ex qua processerunt vt innuit Silius Italicus. r

Bis senos prima illa dedit præcedere fasces,
Et iunxit totidem tacito terrore secures.

q vt scribunt Cato de orig. & Fab. Pict. de aur. sec.
r in 8. dum agit de ea.

19. Fuerunt duodecim Lucumones seu reges,

 quo-

quorum vnumquemque antecedebat vnus lictor ferens fascem virgatum, & securim, *a* vnicuique lictori suberant 24 adolescentes iuuenes armati. *b* Liuius de Romuli principatus institutione agens notat, in primo, cum ab initio sacra diis posuisse atque rebus diuinis rite perpetratis vocata ad consilium multitudine, quæ coalescere in populi vnius corpus, nulla re præterquam legibus poterat, iura dedisse, quæ ita sancta generi hominum foretatus, si se ipse venerabilem insignibus imperij fecisset cum cętero habitu augustiorem, tum maxime lictoribus duodecim sumtis, fecisse. *Octauianus Cæsar*, inquit Dio Cassius, *c Consul creatus cum collega Agrippa fasces diuisit, quæ sunt signum imperij.* Et proinde ad successores officiorum more poscente solebant transire lictores & fasces *d* Communicata postea sunt Romanis magistratibus maioribus, fascium insignia vt lictores, & imperium, in sibi commissis, & purpura. Sic notat Vlpianus proconsules non amplius quam sex fascibus vti. id est sex lictoribus seu viatoribus, qui sex fasces pręferebant, non duodecim, vt recordaretur proconsul iustum consulem se non esse: consul enim duodecim habebat: hincque obseruatum, eos dici fasces submittere, qui de iure suo cocedunt, ac legitimam potestatem, vltro ad priuatam mediocritatem demittunt *e* *Propratores & proprincipes, qui prouincias regebant, sex fascibus vtebantur, inde dicti ἑξαπέλεκεις: Vtrique tamen imperii insignia, statim vt venerint in prouinciam ipsis destinatam, accipiunt, perfunctique eo statim deponunt.* Quod de prætoribus prouincialibus dictum, nã vrbani tantum fasces binas præferebant, vt liquet ex plebiscito apud Censorinum. *Mar. Platorius*, inquit, *tribunus pleb. scitum tulit, in quo scriptum est, prætor vrbanus qui nunc est, quique posthac erit, duos lictores apud se habeto.*

a vt ait Diony. Halic. in 2.7.
b Vt Cato enarrat in fragm. de origin.
c li. 53. histo. Roma.
d vt ait Amm. Marcellin. li. 15. histor.
e vt de hu videndus Budæus ad l. proconsules, ne ff. proconsul P. Alciat ad rubricam de consulto & non sparge du pecunia, li. 12. C.

20. Accedit fascibus sceptrum quo insigniti erant reges. Nam *f* antiquis temporibus, reges hastas pro diademate habebant, quas Gręci sceptra dixere. Nam & ab origine rerum, pro diis immortalibus, inquit, veteres hastas coluere, ob cuius religionis memoriam, adhuc deorum simulacris hastæ adduntur. Explicatur symbolum sceptri: Itaque pro disciplina Dei qua reges debent vti imperando, vt & Hesiodus intellexit, dum de Minoe agens, ait:

f vt ait Iustin. lib. 43.

Ζηνὸς ἔχων σκῆπτρον τῷ καὶ πολίων βασίλευεν.
Sceptrum Iouis tenens quo vrbibus imperitabat

Accedit huic sententiæ & Plato in Minoe, seu de Lege. Cui quoque tribuitur sceptrum regiæ maiestatis signum, quo in concionibus vtebatur, si quando concilium vocasset, & ad cælicolas verba facturus esset: vt apud Ouidium *g* diis falsis conuocatis.

Celsior ipse loco, sceptroque innixus eburno, ora indignantia soluit.

g lib. metam.

Et apud Pausaniam *h* Iouis simulacrum σκῆπτρον καὶ νίκην ἔχει. Vocatur inter Græce loquentes, σκῆπτρον *Sceptrum*. Scipio seu baculus, quo fulcimur, vel cui innitimur inter eũdum, ne labamur, *vt facile est colligere ex Homeri Odyssea* ξ *&* ρ *& aliis* Et proinde metaphorice & significatiue Deo sceptrum proprie conuenit, tanquam ipse sit baculus & columna qua sustineamur, & qua omnia fulciantur, eaque potestate directoria & gubernatoria communicata, cum fuerit à Deo in populo commissum regibus, recte, qui potestatem hanc habent, sceptrum, à Deo accepisse, dicuntur & pro insigni potestatis illud gerere. vt apud Homerum Iliad. β. εἷς κοίρανος ἔστω

h in Atticis.

εἷς βασιλεύς, ᾧ ἔδωκε Κρόνου παῖς ἀγκυλομήτεω σκῆπτρόν τ' ἠδὲ θέμιστας ἵνα σφίσι βασιλεύῃ.

Quare reges renunciati, sceptrum capiũt. *i* Imo & sceptri nomen pro regno, quod per sceptrum indicatur, accipitur, vt apud Ouidium, *perenni sceptro potiri*. Ita apud Homerum in citato loco, *filius Saturni*, nempe, Iupiter, dicitur *dedisse sceptrum*, id est, regnum. & Euripidis scholiastes in Oreste verba illa ἐπὶ σκήπτροις ἔχων τὰς ἐλπίδας exponit ἐπὶ τῇ βασιλείᾳ hoc est, *sperans se regno potiturum.*

i vt est apud Athenæum, li. 2.

21. Exornata fuerunt regum aliquorum sceptra in summo imagine ciconiæ, in imo, hippopotami, illa symbolum pietatis, hoc violentię. Lydorum regum pro sceptro erat *securis*, vt Labradeo Ioui, pro sceptro & fulmine securis. Romanis regibus, lituus incuruus est ille baculus augurum. *k* Baculus, virga manu regia gestata, pro insigni potestatis regis: ferebant, illam auream reges Assyriorum, vt Assuerus, *l* qua quem volebat ad se accedere veluti ad dispensatum, porrigebat osculãdum. Hinc factum apud Germanos, vt qui potestatem iudicii acceperunt mortis, baculum teneant, quem sententia lata confringant, vtpote cessante potestate.

k Alexan. ab Alex. li. 1. c. 28.
l Esther c. 5.
Baculus iudicum German.

22. Atq; princeps Moscouiæ, cum aliquem nobilium officio alicui pręponit, baculum dare solet, quo significatur eum omnibus veluti principi obtemperandum, & magistratu abiens baculum illum in manu principis vel eius vices gerentis, reddere solet. *m* Forsan in Gallia mos ille vt magister domus regis, baculum gerat, pro insignibus potestatis, quem aliorum principum præpositi sibi vsurparunt. quã bene autem, ipsi viderint, si absolute sceptrum gerere

m vt scribit Alex. Guagnin. de rebus Moscouitensis ducu.

gerere

gerere principes eorum domini non possint. Scribit Plutarchus *in Dione ex Theopompo*, quo tempore Dionysius Syracusanus exutus est tyrannidem à Dione, aquilam, raptam satellitis lanceam in sublime tulisse, & inde demisisse in profundum: vatem autem respondisse, *ministrum esse aquilam Iouis, lanceam principatus insigne*. Igitur euersionē tyrannidis moliri Deorum principem.

23. Armeniæ reges, diadema regni testimonium, sibi imponebant, vt ait Appian. Alexan. *a* dum de Tigrane agit. Dauid etiam dicitur sibi fecisse diadema ex auro coronæ Melchon. *b* Diadema & Cydaris, etiam regibus Persarum imponebatur *c*. Refert Sextus Aurelius Victor in Epitome Cæsarum, Aurelianum Imperatorem, primum capiti apud Romanos diadema innexuisse, gemmisque & aurata veste, quod adhuc Romanis moribus fuerat incognitum, vsum. Erant Surenæ regiæ dignitatis post regem Persarum secundi magistratus, qui noui regis frontem diademate reuincirent. *d* Meminit, & de diadematis insigni regali in Lucullo Plutarch. & in Erot: διαδήματι βασιλικῷ ἀνέδησαν. Et Herodian. lib. 1. λίθον μὲν περιθεὶς τῇ κεφαλῇ αὐτῷ ἐκ γυναικὸς καὶ διαδήματος Μακεδονικοῦ. Regum insigne, diadema, candida fascia, qua regum frons circumcingebatur. *e* Cidaris tamen Persarum regum insigne capitis, fascia cerulea albo distincta, fronti imposita, seu purpureum diadema, distinctum albo. *f* Vocat nobilem pannum diadema, Valerius. *g* Cyrbasiam vel Tiaram gestasse tātum reges in capite, tradit quoque Maximus Tyrius. *h* Porro diadema διάδημα gestamen capitis, regium insigne ἀπὸ τοῦ διαδεῖν, a circumligando erat enim fascia quædam, qua caput circumligabatur, fascia enim est id, quo quid circumligatur, quæ in capite redimiculū faciebat, principatus insigne, vt apud Orientales principes Cydaris causia, & apud aliquos pileum ducale. Quemadmodum legitur apud Philonem Iudæum, *i* κιδάρει γὰρ οἱ τῶν ἑῴων βασιλεῖς ἀντὶ διαδήματος εἰώθασι χρῆσθαι. Diadema insigne à Libero patre inuentum Plinius ait. Erat autem & candida illa fascia, quæ capiti circumligabatur. Idque colligitur ex eo quod memoratur, Alexandrum *Magnum*, cum equo desiliens casu Lysimachū vulnerasset, medendi vulneris causa diadema sibi detraxisse (nam candida erat fascia) illoq; Lysimachi vultus alligasse: quod omini fuit Lysimacho futurum eum regem postea, sicuti accidit, *Vt scribit Q. Curtius*. innuit & Plinius, *k* dum de regibus apum scribit. *Omnibus, inquit, forma semper egregia, & amplo quam cæteris maior, pennæ breuiores, crura recta, ingressus celsior, in fronte macula quadam diademate candicans*. Persis & Armenis regib. Cidaris cum cerulea fascia albo distincta, vel tiara, amictusque purpureus quadrangulari figura.

a de bellis Mithridatic.
b Paralip. c. 20. vers. 2
c Ctesias in Persicis. Plut in Crasso Ioseph. lib. 20. antiqui. cap. 2.
d de quib. Plutarch. in Crasso Strabo. li. 16.
Fasti li. 4. Ammian Marcel. li. 24.
e tradit Lucia in nauigio & in Diogenis dialogo.
f vt scribit Curtius Rufus li. 3. & 6.
g li. 5. c. 2.
h Sermone 10
i in li. 3. de vita M.
k Li. 11. c. 16.

23. Interdum Persarum Lydorumque regum insigne Candys, pro diademate tiara pileum erat ex quo redimicula quibus maxillæ velantur, defluebant. *l* Apud Hesychium κίταρις dicitur diadema, quod ferunt Cyprii, vel per vnum τ. κίταρις, vel κίδαρις, de qua Plutarchus, *m* ἀλλ' εἰ γὰρ τὴν βασιλικὴν καὶ ὀρθοπαγῆ κίταριν. Cidarin, inquit Curt. *n* *Persæ capitis vocabāt insigne: hoc cerulea fascia albo distincta circuibat*. Est hæc simile mitræ episcoporum: & recta cidaris regibus Persicis, vt innuit Plutarchus *in Artaxerxe*, dicens: *Dario autem fuisse* τὴν καλουμένην κίταριν ὀρθὴν φορεῖν. Sic etiam Seneca *o*, refert solum datum Regibus Persarum iure vti recta tiara: aliquibus aliis ex priuilegio. Tiara seu τιάρα pene quod Cidaris, nam & Tiara erat capitis tegumentum Persarum fere omnium, vt est apud Herodotum in Thalia, dum loquitur, quare Persæ minus capita firma habeant. Ferebat & rex quoque. Sed hoc intereat, *vt dixi*, quod rex gestabat Tiaram rectam solus: cono in sublime erecto. *p* Reliquorum vero Tiara, deorsum vergebat, & in frontem deducebatur, *vt notat Græcus scholiastes ad Aristophanis Aues, Suidas, in verbo Tiara, & in verbo κύρβασις*. Hesychius in τιάρα. Et quia recta erat regum Tiara, dicta quoque est, κυρβασία & κυρβασίς *apud Suidam*, vbi enim dixit κυρβασίαν esse κεφαλὴν ἀλεκτρυόνος, caput galli, nempe cristatum caput, dixit & inde Tiaram rectam in conum more cristæ cyrbasin dici.

l 1. Alex. ab Alexand. c. 18.
m 2. li. de fortuna Alexan.
n Lib. 3.
o 6. de benef. cap. 31.
p vt ait Xenophon. li. 2. exped Cyri.

24. Ægyptiis regibus, nunc leonis, nunc tauri aut draconis effecti imaginem, aut ignē, arboremve effictam supra caput ferre, principatus & regii dominatus insignia fuere *q*.

q Diod. Sicul. lib. 2.

25. Apud Persas erat bellicæ Deę sacellum, quam coniectura fuisse quis Mineruam auguretur, eo ingressum nouum electū qui mysteriis parabatur, oportebat propriam vestem deponere, & quam Cyrus priscus induerat antequam regno potiretur assumere: ex caricis præterea vesci, & therebinthum pro bellariis degustare, & poculum lactis ebibere, erant & alia mysteria, quæ sunt incognita, post quæ consecrabatur à sacerdotibus apud Passagadas *r*, Commodus filius Marci in noua inauguratione, antequam concionem haberet ad milites, rem diuinam fecit. *s*

r Plutarch. in Artax. in c.
s Herod. in 1.

26. Antiquus Francorum creandi nouum regem mos erat, eleuari eum in clypeo, a militibus

tibus *a*. Sed hic modus postea abiit in dissuetudinem, maxime quando per legem Salicam translatio facta est in proximos regni. Sed & quando reges fidem adepti sunt Christianam à tempore Clodouei, vncti sunt per archiepiscopum Rhemensem vel alium. Retinent tamen adhuc in inauguratione, vt veste in veterem Germanicum ritum formata amiciantur. quæ in hunc modum religiose seruatur cum aliis insignibus & ornatu. Solebant etiam Bataui & Germani, regem quem delegissent, attollere humeris, & scuto exceptum succollare per vices pro regio fastigio *b*. Sic quoque Iulianus apostata, à militibus Lutetiæ per vim scuto impositus, & Augustus acclamatus est, *teste Ammiano Marcellino*. Similiter & Valentinianus à militibus Niceæ Bythiniæ *c*.

a vt scribit Aymonius lib. 3. de gest. Franc. cap. 61.

b Alex. ab Alexan. li. 1. c. 28.

c Sigon. li. 7. historia, imperat. occid.

27. Principem apud Vtopienses, non vestis aut diadema, sed gestatus manipulus frumenti, discernit; vt pontificis insigne est, prælatus cereus *d*.

d vt scribit Thomas Morus lib. 2. de Vtopia.

28. Inaugurantur duces magni Russiæ seu Moscouiæ, in ecclesia à metropolitano, conuenientibus episcopis, & in Barniæ, hoc est, ducali ornamenti concessione canentibus choris, multos annos vitæ duci magno. Post quæ benedictus & installatus in sede à singulis salutatur *e*.

e vt scribit Sigismund. liber Baro lib. 1. rer. Moscouitarū.

29. Solemnia concessionis principatus regni Bohemiæ, fiebāt per vexillorum traditionem, vt scribit Dubrauius *f*, dum agit de Elizabethæ regni hęrede dispensatione, cum Ioanne Luxemburgio Henrici VII. Cæsaris filio.

f lib. 19.

30. Scribit Fulgos. *g* in Pannonia, diademate quod S. Stephani regis fuisse arbitrantur nec alio creatum regem insignire fas esse putant, quod declaratum fuit, in Vladislao, qui etiam Poloniæ regnum habuit. Nam cum hoc diadema penes Fridericum III. Imperatorem esset, diu coronationem distulit. id quod egit per 6. annos Matth. Coruin.

g lib. 2. c. 1.

31. Quidam confundunt coronam cum diademate, sed perperam, vt liquet ex iam dictis, collatis cum his quæ mox dicam de corona. Vtrumque tamen insigne fuit argumentū regiæ maiestatis; vt etiam prodigia ex corona & casus regni collegerint aliqui coniecturarū vel diuinationum, seu præsagiorum obseruatores, ex rerum euentu approbati, sicut Polydorus Virgil. *h* refert Henrico II. Anglorum regi, paulo antequam ab Edoardo Eboracensi regno deiectus esset, cum in senatu ornatus regio habitu consedisset, subito è capite coronam in terram decidisse.

h lib. 23. hist.

32. Corona, signum quoque adepti principatus vel regni nunc est præcipue, quamuis coronæ, vel corollæ ad alia significanda translatæ aliquando sint: verum illud obseruatum semper alicuius rei præcipue vel facti strenui, vel insignis imperij, virtutis aut victoriæ fuisse testimonium, aut salutis conseruatæ. Nec tantum Olympicæ victoriæ compotes, coronis aureis, reuersi in suas ciuitates, à ciuibus suis donabantur; sed & reipublicæ moderatores, qui bene rempublicam administrabant, & de republica benemeriti erant, vt intelligi potest ex orationibus Æschinis & Demosthenis περὶ παραπρεσβείας, & κατὰ Κτησιφ. Et στεφανῶ. Coronatus coronis, rediens Alcibiades ex Victoriis, Athenis à frequente populo, quas & aureas fuisse dicit Æmilius Probus in eius vita: etsi Plutarchus simpliciter loquitur ἐστεφάνουν *coronas ei imponebant*. Neque etiam tam in materia coronæ, quam in ipsa coronatione honor constituebatur, cum coronæ etiam aureæ non semper nec statim fuerint, sed multo post coronarum inuentionem. Et notat Plinius *lib. 33. cap. 1* primum Romanorum A. Posthumium dictatorem, apud lacum Rhegillum castris Latinorum expugnatis, & cuius opera maxime capta essent, coronam auream ex prędā dedisse: item L. Lentulum consulem, Sergio Cornelio Merendæ, Samnitum oppido capto. Corona forsan primitus dicta est à *corio*, quasi *coriona*, corio nexa. cui alia nectebantur colorum genera, siue priuatis generum funiculis, in orbem, in obliquum, in ambitum, vt per coronas coronæ currerent *i*. Vnde & corollæ mulierum, ea quę capitibus superponunt mulieres, vt imposita onera facilius sine læsione deferant, quia autem vtrinque capiti eas inhærere expedit ad onus æqualiter excipiendum, rotundas esse coronas & ambientes vtrinque sinciput & occiput, & templa seu summitates malarum, necessarium est. Athenæus *k*, *Quod corona*, inquit, *nuncupatur apud nonnullos, stemma vocatum fuit: & dicta corona à cingendo*. Eadem fere ratione corona apud Hebr. כתר *chether*. Ester c. 2. vers. 17. à verb. כתר cittar *circumdedit circuiuit* Item & צניף *tzaniph*. & מצנפת *mitznephet*. Exod. c. 28. vers. 4. & Zachariæ c. 3. v. 5. à verbo צנף *tzanaph circumdedit circuiuit*.

i vt ait Plin. lib. 21. c. 1.

k lib. 15 dipnosop. cap. 7.

Sic apud Græcos στέφος corona seu corolla, sertum quasi cingulum redimiculum capitis, à στέφω, ψω corono, redimio, cingo. idem & στέμματος quod στέφος sertum corona vocat, & Æschines στέμματα, τὰ ἔρια: *Stemmata lanas* ἀπὸ τοῦ στέφειν τὰς ἠλακάτας, *i. eo quod colus cingāt, vel coronent* ἐξ ὧν γίνονται, inquit, οἱ στέφανοι τῶν βασιλέων. *ex quibus scilicet* ex lanis, *fuerunt coronæ regum*,

regum, vt ita στέμματα & διαδήματα, idem propemodum fuerint. Atq; scholiastes ad Sophoclem *a* adfert Euripidis locum ex initio Orestis, vt probet στέμματα idem quod ἔρια significare, id est, *Lanas & regiam coronam*, sic enim ait Euripides ᾧ στέμματ' ἔχων ἐπίκλωστα θεᾷ: & ibi scholiastes exponit, τῆς ἀρχῆς τὸν στέφανον, *coronam regiam imperii signum.*

a pag. 217.

33. Hinc metaphorice coronæ nomine dicuntur, quæ in circulum sunt & ducuntur, vt corona hominum pro cœtu circumfuso; ea omnia, quæ capiti in modum circuli nectuntur; vt serta per circulum composita ex quibus omnibus modis, certa specie coronæ tantum regibus, destinatę vel ex consensu populi, vel ex casu, aut alia constitutione. Non enim omnes coronæ sunt regem indicantes; neq; omnes aliæ, vt militares, pacis, victoriarum, certaminum Olympicorum, simile quid significarunt in coronatis; sed diuersa: vt & diuersæ fuerunt coronarum materiæ, & diuersę eis annexę figuræ, & diuersæ notæ additę, vt liquet ex verbis Gellii lib. 5. c. 6. b *Militares coronæ*, inquit, *multifariæ sunt: quarum quæ nobilissimæ sunt, has ferme fuisse accepimus, triumphalem, ciuicam, muralem, castrensem, naualem: est ea quoq; corona quæ oualis dicitur, & item postrema quæ oleaginea, qua vti solent qui in prælio non fuerunt, sed triumphum procurant. Triũphales coronæ sunt aureæ, quæ Imperatorib ob honorem triumphi mittuntur: id vulgo dicitur aurum coronarium: hæ antiquitus è lauro erant post fieri ex auro cœptæ. Obsidionalis est, quam ij qui liberati sunt obsidione dant ei duci qui liberauit: ea corona graminea est: obseruarique solitum vt fieret ex gramine quod in eo loco generatum esset, intra quem clausi erant qui obsidebantur, &c. Ciuica corona appellata est, quam ciuis ciui à quo seruatus est in prælio, testem vitæ salutisque perceptæ dat. Ea fit è fronde quernea, quoniam cibus victusque antiquissimus, querceus capi solitus sit. Fit etiam ex ilice, quod genus superiori proximum est, &c. Muralis corona, quæ donatur ab Imperatore, qui primus murum subiit, inq; oppidum hostium primus ascendit, idcirco quasi muri pinnis decorata est. Castrẽsis est corona, qua donat eum Imperator qui primus hostiũ castra introiuit: ea corona insigne valli habet. Naualis est qua donari solet maritimo prælio, qui primus in hostium nauem vi armatus transiliuit: & ea quasi rostris nauium insignita est. Et muralis, castrensis & naualis ex auro fieri solent. Oualis myrthea est qua vtebantur Imperatores qui ouantes introibant. Ouandi autem ac non triumphandi causa est cum aut bella non rite indicta, neque cum iusto hoste gesta sunt: aut hostium nomen humile, & non idoneum est, vt seruorum aut piratarum: aut deditione repente facta, sine puluere, vt dici solet, incruentaq; victoria obuenit c.*

b quæ mutuatus est ex Plin. lib. 22. c. 3. 4. 5. 6. & aliunde passim ex li. 16. c. 4. lib. 21. c. 25. &c.

c Compendium coronarium cõprehend. t Claudian. in panegyrico Olybrii & Probini. V Volfgang. Lazius li. 9. commenta. reipublica Romana.

34. Docet Plinius *d*, coronas aliquando in ludis donatas, additos & lemniscos, honorem coronarum, maxime aureos, coronas auro argentoque foliatas, postea celatas, datas & in certaminibus equis & hominibus victoribus. Alias ait in vsu promiscuo, ne ludicras quidem fuisse. Rosaceas veras non omnibus concessas primum: eas coronas Deorum honorem fuisse tunc, & larium publicorum priuatorumque, ac sepulcrorum & manium; summamque auctoritatem fuisse pactili coronæ, postea in luxum communem venisse. Et rursum *e*, *Tenuioribus*, inquit, *antiqui vtebantur coronis, strophia appellantes: vnde nata strophiola. Quin & vocabulum ipsum tarde communicatum est, inter sacra tantum & bellicos honores coronis suum nomen vindicantibus.* Et paulo post. *Arborum ramis coronari in festis certaminibus mos erat primum, postea variari cœptum mixtura versicolori florum.* Et paulo post, *Sic coronis è floribus receptis, paulo mox subiere quæ vocantur Ægyptiæ, ac deinde Hybernæ, cum terra flores negat, ramento è cornibus tincto. Paulatimque & Romæ subrepsit appellatio, corollis inter initia propter gracilitatem nominatis: mox & corollariis postquam è lamina aurea tenui inaurata aut inargentata dabantur.*

d lib. 21. c. 3.

e Plin. li. 21. c. 2.

35. Receptas autem, vel existimarim cum Plinio *f*, florum à posteris coronas, magna vt palam est cum admonitione hominum, quæ spectatissime floreant, celerrime vero marcescant, vt suæ sortis & conditionis homines & mulieres mortales memores sint. Duo genera coronarum florũ, quarũ aliç folio constant, aliç flore. *g* Meminit idem *h*, Romulũ aruorum sacerdotes instituisse primũ seq; duodecimum fratrem appellasse inter illos; & ab Acca Laurentia nutrice sua, spiceam coronam, quę vitta alba colligaretur, in sacerdotio ei pro religiosissimo insigni datam, & hanc fuisse primam apud Romanos coronam, eumque honorem non nisi cum vita finiri, & exsules etiam captosque comitari. Materia coronarum diuersa & forma & in sacris & in militaribus negotiis suas habet causas, in conuiuiis & florum coronamentis alias aliquando, de quibus abunde tractat Athenæus *i*. refert autem *k* ex Aristotele & Aristone Peripatetico, quod antiqui ob dolores capitis, quibus propter vinum vexabantur, vinciendorum temporum gratia, vincula quæcunque contingerent inuenerũt: quæ res ipsos iuuare visa est. Posteriores autem ornamentum etiam quoddam peruenustum addere voluisse tempori, atq; in cõgressibus

f prædict. li. 21. cap. 1.

g Plin li. 21. cap. 9.

h lib. 18. c. 2.

i lib. 17. dipnosophist. c. 5. 6. 7. & seq. vsq; ad 15.

k li. 4. c. 17.

bus

bus per vinum, coronas fuisse machinatos. Esse autem rationi magis consentaneum, cum omnes sensus in capite reperiantur, illud idcirco præcipue coronari, vel quia tegi caput conferat, sicut etiam frontem atq; vinciri, idcirco tempora coronabantur. coronabant vero & tẽpora in Dionysiacis eaq; vnguẽto perungebant; quia ibi est cor. vocarunt & collares coronas quibus collum vinciebant.

36. Aliam rationem & adfert, cur coronati olim dijs sacrificarent, ex Aristotele, quod nihil mutilatum dijs offerre, sed omnia integra & perfecta donare consueuimus: plenum vero & perfectum videatur esse corona, & coronare etiam implere significet quodammodo, vt apud Homerum,

Crateras pueri statuunt, & vina coronant.

Et iterum,

Sed verbis formam Deus ipse coronat.

a In fine dialogi 6. Alcibiadis 2.

Plato *a*, coronari solitum eum, qui boni aliquid consuluisset innu[...] & peritum & inuentorem alicuius artis.

b Lib. 3.

37. Aliam causam adfert fuisse coronatum apud Allobroges Polybius *b*. De Annibale enim loquens. *Aduenienti igitur*, inquit, *Annibali obuiam procedunt, florent s capitibus corollas gestantes, quod fere apud barbaros, (ita Gallos vocant,) pacis atque amicitiæ signum est, quemadmodum apud Græcos caduceus.* Eadem etiam ratione iuuenio nihilominus honore coronæ donatum apud Græcos Thrasibulum apud Æmilium Probum *c*. *Cum Thrasibulus*, inquit, *pepulisset & occidisset triginta Tyrannos à Lacedæmoniis, & legem obliuionis iniuriarum inter ciues sanciuisset, & custodiri fecisset: huic pro tantis meritis honoris corona à populo data est facta ex duabus virgulis oleagineis: quæ quod amor ciuium, non vis expresserat, nullam habuit inuidiam, magnaq; fuit gloria.* Atque Athenienses, vt scribit Suidas *d*, læta nuntiantibus, & aduocatis suis, coronas honoris gratia, decernebant.

c In eius vita.

d In verbo στέφανος.

38. In sacra pagina etiam, tot inueniuntur species mysticę fere coronarum, quot in prædictis retulimus. & sunt coronæ militares nempe spiritualium certaminum, quæ pro præmio strenue in hac vita certantibus pro fide & obseruatione mandatorum Dei, reseruantur in cœlo, quæ nihil aliud, quam remunerationes sunt, paratæ à Deo. Et ita coronæ sunt immarcescibiles & coronæ vitæ æternæ, *e* ea corona non coronabitur, nisi qui legitime certauerit *f*. Est alia corona quæ intelligitur gloriæ & honoris seu dignitatis testimonium. de qua illud, *Gloria & honore coronasti eum Domine. g* Ita corona dignitatis senectus dicitur. *h* Fuerunt & ad ornatum etiam in populo Dei coronæ. vel aureæ, vel floridę, vel alterius generis, etiam in tabernaculo Dei positæ. *i* Testatur & *cap. 3. vers. 10. Iudith.* modum excipiendi principes cum coronis ab occurrentibus. Ad gloriam & ornatum aliorum quam regum, fuisse etiam coronas, maxime à regibus quibusdam honoris causa cõcessas, testimonium constat ex *cap. 8. Ester vers. 15.* dum Mardochæus Iudæus donatus à rege honore, quem habuerat antea Aman, ornatus iacynthinis vestibus, amictus serico pallio, & purpureo, ferens coronam auream in capite, quæ insignia dabant participationem ei honoris regii. Quemadmodum colligitur ex epistola Alexandri regis, scripta Ionathæ. *k Rex Alexander, fratri Ionathæ salutem. Audiuimus de te quod vir potens sis viribus, & aptus es vt sis amicus noster: & nunc constituimus te hodie sacerdotem gentis tuæ, vt amicus voceris regis (& misit ei purpuram & coronam auream) & quæ nostra sint sentias nobiscum & conserues amicitias ad nos.*

e 4 Esdr. c. 2. v. 43. & 2. ad Timoth. c. 4. v. 8. ad Corinth. 9 v. 25. & 1. Petr. c. 5. v. 4. Iacob. c. 1. v. 12. Apoc. 2. v. 10. & c. 4. v. 4. Psal. 20. v. 4.

f 2. Tim. c. 2. vers. 5.

g Ps. 8. v. 6. & ad Heb. c. 2. v. 7.

h Prouer. c. 16. vers. 31.

i Vt liquet ex c. 25. Exod. v. 11. & 25. & ca. 30. v. 3. & seq. & c. 37.

k 1. Machab. c. 10. v. 18. & seq.

39. Hebræis נזר *Nezer*, corona est; quam explicant sacri interpretes in vulgari versione *tiaram*, quam iussit apponi Aaronis summi sacerdotis capiti in lamina aurea. *l* Item diadema, quod detraxisse se dicebat à capite mortui Saulis, Amalechites. *m* Dicitur & hæc corona quam ex capite Malcom sumtam sibi imposuit Dauid, עטרה *gnatarah*, *n* item כתר *Cheter*: vt Ester *cap. 2. vers. 17.* à verbo כתר *cotar, circundare, circuire* in forma coronæ, vt ante monui.

l Exod. c. 29. vers. 6.

m lib. 2. Reg. c. 1. v. 10.

n Paral. c. 20. vers. 2.

40. Coronam signum esse eorum, qui pręsint nunc, & regunt, & se & alios, videtur docere Hierony. ad quendam suum Leuitam scribens, relatus à Gratiano. *o Inde*, inquit, *clerici hoc est forte electi vocantur à κλῆρος quod Latine sors, omnes enim Deus in suos elegit: ij namque sunt reges, id est, se & alios in virtutibus regentes: & ita in Deo regnum habent, & hoc designat corona in capite: hanc coronam habent ab institutione Romanæ Ecclesiæ in signum regni, quod in Christo exspectatur: Rasio vero capitis est temporalium omnium depositio.* Consentit confirmationi Diuus Ioannes. *p* Dum ait, *Christum nos fecisse Deo patri regnum & sacerdotes.* Et D. Petrus. *q Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, &c.*

o In c. 7. Duo sunt genera 12. quæst. 1.

p Apocal. c. 1. v. 5. & 6.

q 1. epist. c. 2. vers. 9.

41. Rex Romanorum electus inungitur, consecratur, & coronatur à summo pontifice. *r* Triplici corona Cæsarem, vel Imperatorem hodie coronari dicunt iuris pontificij enarratores, & prima ferrea insigniri Aquisgrani, per quam Germanorum rex designatur. Deinde Medocij oppido Longobardorũ in æde Diui

r In c. venerabilem 34. de electio. & decretalib. 6.

Ioannis

Ioannis alia ferrea coronatur: vel *a* palea contexta, qua rex Longobardorum, quos *Lumbardos* vocant, declaratur. Tertia & postrema ei Romæ à pontifice Maximo, aurea insignitur, per quam Imperator, Augustus, & Romanorum princeps pronuntiatur. De corona aurea petenda à summo pontifice per Imperatorem meminit Platina *b*. Mediolani autē datam ex more ferream, tradit in Clemente V. vt in Ioan. 23. vbi & à Cardinalibus sede vacante, coronatum aurea fuisse Imperatorem meminit. Notat gloss. *ad c. fin. de reg. iur. in sex. ad verbum Pontificatus*, Imperatorem non dici nisi suscepta corona, quamuis electus sit. Glossa autem ad *clement. vnic. ad verb. vestigiis. tit. de iureiur.* tradit electum Romanorum regem & Imperatorem, iuramentum præstare fidelitatis ecclesiæ Romanæ: in ingressu ecclesiæ, primam coronam accipere ferream Aquisgrani ab Archiepiscopo Coloniensi, qua fortitudo & robur ad debellandos infideles designatur & rebelles: Dehinc accipere secundam argenteam ingressu in Italiam, ab Archiepiscopo Mediolanensi in villa Modicensi eiusdem diœcesis, quamuis Henricus eam acceperit Mediolani, argentum autem designare munditiam & claritatem, quæ requiruntur in principe. Tertiam vero auri puri dari à summo pontifice in ecclesia S. Petri, ad altare sancti Mauritii. Hoc autem metallo significari Imperatorem cæteris regibus & principibus in potentatu & iustitia præcellere.

a vt Merula & Volaterranus tradunt.

b in Greg. 10.

42. In bulla aurea Caroli IV. cap. 24. traditur *antiquum morem & conseruatum, vt regis Romanorum futuri Imperatoris, in ciuitate Francofortensi celebretur electio, & prima coronatio Aquisgrani & in oppido Nurembergensi, vbi & prima sua regalis curia haberetur.* Et in cap. 22. traduntur insignia Imperatoris quæ præferuntur, & in processione solemni per electores. Primum ponitur ensis regalis, vel imperialis, quem defert dux Saxoniæ proxime & immediate ante Imperatorem, & inter illum & Archiepiscopum Treuerensem medius. A latere dextro ducis Saxoniæ est comes Palatinus, pomū imperiale portans: à sinistro Marchio Brādeburgensis, sceptrū deferēs, pone vero Imperatorem immediate Rex Bohemiæ sequitur.

43. Narrat Paulus Iouius, *c Sultanos Ægyptios olim equum ad potandam Euphratis aquam ducere solitos, & hoc signo imperii latitudinem ostendere.* Proximū huic est quod narrat Plutar. in Alexandro ex Dione, Regib. Persarū ex Nilo & Istro haustum, solemne fuisse, afferri, atq; in thesaurum Susi recondi, tāquam in pignus, imperij & rerum se dominos esse.

c lib. 33 hist.

44. Ordines Populi, electuri Sueciæ regem, postquam conuenere in ciuitatem Vpsalensem regni metropolim, hinc confluunt ad Saxum campestre oppido proximum, Morastem ab incolis appellatum: vbi omnium suffragantium votis superior allegitur ad regiam dignitatem. *d*

45. Fit electio Archiducis Carinthiorū etiam ad Saxū seu lapidem marmoreum, cui insidet rusticus, *e* ad quem princeps delectus adducitur & redimit ius potestatis sexaginta denariis, boue & equa, vt plenius infr. *f* in electione principum, tradimus historiam.

46. Electuri regem veteres Dani affixis humo saxis insistere, suffragiaque promere consueuerant: subiectorum lapidum firmitate facti constantiā ominaturi: quo ritu Humblus decedente patre, nouo patriæ beneficio rex creatus est *g*

d Olaus Magnus lib. 1. de gētib. Septentrional.

e Æneas Pius pontifex in Europæ descriptio.

f Infra lib. 7. c. 15. num. 16.

g Saxo Grammat. lib. 1. histor. Dan.

DE REPVBLICA, LIBER VII. SIVE, DE PRINCIPATUUM DISTINCTIONE.

De distinctione in genere principatuum.

CAP. I.

DEI principatus supra cœlum, in cœlo & in terra, & sub terra, & vbique diuina, & vna potestas, absoluta, quæ omnium excedit principatum, omnique modo, dum vult imponit necessitatem obediendi. Atque si Deus aliquid contra receptum morem, aut pactum quorumlibet iubet, & si nunquam factum fuerit, faciendum sit, & si omissum, instaurandum veniat & si institutum non erat, instituendum est, iuxta D. August. *h Semel loquutus est,* inquit Dauid, *i duo hæc audiui, quia potestas Dei est, & tibi Domine, misericordia. Quia tu reddes vnicuiq; iuxta opera sua.* Et Sap. *k Tu es Domine qui vitæ & necis habes potestatē, & deducis ad portas mortis, & reducis, & tuam manum effugere impossibile est.*

2. In cœlo & in terra distincta diuersis potestas à Deo, ita cœlestis principatus, dominationes, potestates, throni *l*. *Dæmon* dictus aliquando princeps potestatis aëris huius, qui operatur in filios diffidentiæ *m* Dicti & *mundi rectores, tenebrarum harum spiritus nequam, n* quos Dominus Christus sibi subiecit. *o* Alioquin potestas Dæmonis talis ex sententia Iob *p* est, vt super terram non sit potestas alia, similis ei, qui factus est, vt nullum timeret, omne sublime videt, ipse est rex super omnes filios superbiæ.

3. Nō est potestas nisi à Deo, vel iubēte, vel sinente. *q* Nec princeps nisi à Deo, vel iubente,

h Lib. 3. confessio. c. 8. & in c. quæ contra, sub 8 distinct.

i Psal. 61. v. 11.

k cap. 16. v. 12.

l Ad Colos. c. 1.

m Ad Eph. c. 2. vers. 2.

n Ibi c. 6 eiusd. epistol.

o 1 Pet. 3 v. 22.

p cap. 41 v. 24.

q Ad Rom c. 13. ca. quid culpatur. 23. q. 1. D. August. contra Faustum Manichæum lib. 22. c. 75.

vel sinente, a *Non semper princeps populi & ecclesiæ iudex per Dei arbitrium datur, sed ut merita nostra deposcunt: si mali sint actus nostri, & operamur malignum in conspectu Domini, dantur nobis principes secundum cor nostrum. Et hoc tuis de scripturis probabo: audi namque quod Dominus dixit: fecerunt sibi regem, & non per me: principem, & non per consilium meum: Oseæ 8. Et hoc dictum videtur de Saule illo, quem utique Deus elegerat, & regem fieri iusserat: sed quia non secundum voluntatem Dei, sed secundum peccatorum populi debitum fuerat electus, negat eum cum sua voluntate & consilio constitutum. Tale ergo aliquid intelligamus etiam in ecclesiis fieri, quod meritis populi, aut in verbo & opere potens Deo tribuitur rector ecclesiæ: aut si malignum faciat populus in conspectu Domini, talis ecclesiæ iudex datur, sub quo famem & sitim populus patiatur: non famem panis, neque sitim aquæ, sed famem audiendi verbum Domini. Nec approbat Deus omnem potestatem malam, inquam, sed permittit sic permittit & facit regnare hypocritam super populum, propter proteruitatem eius puniendam vel vindicandam* b Et Christus dixit Pilato, *eum non habere potestatem in eum, nisi sibi datum fuisset desuper.* c

a Quod explicatur ab Origene homil. 4. in lib. Iudic. 20 & in c. audacter. 18 vers. non semper. 8 q. 1.

b Iob. c. 34.

c D. Ioan. c. 19.

4. Itaque hinc colligimus generaliter, duplicem esse principatum, bonorum ex voluntate Dei, & malorum ex eius permissione. *Deinde* colligimus principatus & potestates inter homines esse duas in genere, *spiritualem*, seu pontificalem, & *temporalem*, quæ & principalis & regia dicitur. In spirituali grauius onus & maior dignitas, vt anima præstantior corpore. d in Hierosolymorum ciuitate, *vt ait D. Chrysost.* e duplex erat principatus, sacerdotum & regum, vno vinculo coniuncta, cum veluti quadam duplici corona & diademate coronaretur ciuitas, per hæc omnia, illic iudices ad quos, quæ multorum captum superabant, referebantur. Si qua enim lata fuisset sententia in alijs ciuitatibus, de qua dubitaretur, vt euenit in appellationibus, ad iudicum, qui erant Hierosolymis cognitionem & sententiam referebant, illic autem accipiebatur solutio f Nonne, *inquit Cyrillus episco. Hierosolymit.* g habet ecclesia vitulum & taurum cum leone simul pascentes: Sicut ad hodiernum diem cernimus, mundanos principes regi & institui ab ecclesiasticis. Iustin. vero h, *maxima*, ait, *in hominibus esse dona Dei à superna collata clementia, sacerdotium & imperium: & illud quidem diuinis ministrans, hoc autem humanis præsidens ac diligentiam exhibens, quæ ex vno eodemque principio vtraque procedentia humanam vitam exornant.* In homine anima & corpus, duo principatus animæ & corporis, duo fines, ille vtriusque regiminis. Ita secundum Thalmudistas *vt refert Reuchlinus li. 1 de arte Caballist.* id est, וקון חנוף בוכת כלל התורה שבי חבריםיהם תקון הכפש *Intentiones vniuersales legis duæ sunt res, bona dispositio animæ, & corporis.* In ecclesia principatus diuersi subordinati, vt in seculo: pontifex summus princeps sacerdotum, omnium ecclesiarum princeps: patriarcha, patrum princeps: archiepiscopus, princeps episcoporum. i In Cœlo duo luminaria, maius & minus, illud Sol, hoc Luna: In mundo duæ potestates, maior spiritualis, minor temporalis. Et vt dicebat Alexander Magnus Dario, *vt mundus non potest duobus Solibus regi, sic nec orbis summa duo regna saluo terrarum statu habere.* k Et quia principatuum pluralitas non est bona, vnus debet esse princeps, *iuxta Arist.* l *Et Homerum.* m

d c. duo sunt quippe, 10 & seq. 96. dist. c. præcipis, 23 q. 5 c. suscipitis 10. distinct.

e In Psal. 121.

f Deut 17.

g Catechesi 17. & 18. illuminatorum.

h In princip. nouel. 6.

i c. cleros. §. patriarcha. & §. pontifex. 21. distinct.

k Sicut scribit Iustin. ex Trogo, lib 11.

l Lib. 12. metaph c. 1.

m Lib. 46.

5. Regia potestas separata fuit plene à sacerdotali sub Samuele, & antea etiam concordia religionis & administrationis politicæ nobilem fecit Iudæorum principatum, cuius testimonium his verbis fert Iustin. ex Trogo. *Post Moysen*, inquit, *eius filius Aruab sacerdos sacris Ægyptiis mox rex creatur: semperque exinde hic mos apud Iudæos fuit, vt eosdem & sacerdotes haberent, quorum iustitia religione permixta incredibile quantum coaluere. quamuis non vere & ex fide Iustinus historiam recenseat.*

6. Potestas vtraq; & principatus spiritualis & temporalis sic secularis ad vtilitaté corporis vniuersæ reipublicæ hominum, concurrere debet, ad Dei laudem & honorem, vt explicat Nicolaus Papa I. n Et ita mutuo se iuuant, vt quod non potest ecclesiastica disciplina perficere, principum secularium potestas exsequatur. o

7. Regnum duplex est; Cœleste & Terrestre. Regnum Dei aduenire petimus, inquit D. Cyprianus, p cum orationem a Christo mandatam dicimus, sed regnum cœleste, cum & terrestre sit: sed qui renuntiauit iam seculo nempe Christianus, maior est & honorib. eius & regno; & ideo, qui se Deo dedicat non terrestria sed cœlestia regna desiderat. Præferendum esse principatum spiritualem seculari, & dignitatibus principum secularium, pluribus docetur *in cap. omnes solitæ, de maiorita. & obedient.* apud Gregor. & per Bonifacium *in c. vnam sanctam, de maior. & obedient. in extrauag. communi*, quod iussum sit à Deo, obedire sacerdotibus, quod Samuel vnxerit Saulem primum regem; quod duos esse gladios in Ecclesia Christus sufficere dixerit: quod decimas principes secul. soluant Leuitis, benedicantur ab illis, anima sit pretiosior & præstantior corpore, spiritualia corporalibus, vna sit ecclesia, in qua

n In epist. 7 ad Michael Imperat. & in c. quoniam idem mediator 10. dist. & c. cum ad verum, 96. dist. & quasi ū est 45. 23 q 4.

o c. principes seculi 20. et seq. 23 q. 5.

p Sermo de oratione dominica.

in qua & principes seculares sint, vnum caput summus Pontifex, vna arca, quod omnia ad vnum principium coordinentur. Lex Christi sacerdotali potestati tribunalia subiecit principum, & dedit principatum ecclesiæ multo perfectiorem principatibus secularibus, nec cedit spiritus carni, nec à terrestribus cœlestia superantur, & diuina ab humanis: *a* Imperator, Reges, Principes, filij sunt sacerdotum Christi, vnde illis obedire, non dominari debere colligitur. *b*

8. Quæ omnia intelligenda sunt in spiritualibus, in quibus potior est auctoritas sacerdotum, & dominatur in potestatem secularem, digniorque pontificalis seculari. At in aliis distinctæ sunt potestates sacerdotalis & secularis, seu principalis auctoritas: & duæ sunt, & vtraque à Deo distincta: *c Quod neuter pendet ex reliquo ex principibus*, id est, non Imperator à summo Pontifice: vt nec summus Pontifex ab Imperatore. habet enim quilibet priuilegia suæ potestatis, quæ administrandis legibus publicis diuinitus consequutus est, vt eius beneficiis non ingratus contra dispositionem cœlestis ordinis nihil vsurpet, *d* vt contentum esse imperium suis publicæ rei quotidianis administrationibus debeat, sine vsurpatione eorum, quæ solis sacerdotibus Domini conueniunt. *e* Et *in cap quoniam idem mediator. 8. eadem 10. distinct. & cap cum ad verum, 96. distinct.* dicitur, quod Deus actibus propriis & dignitatibus distinctis officia potestatis vtriusque principis, & spiritualis & secularis, distribuit. Atque in seipso Christum vtramque potestatem gessisse, vt ostenderet, vtramque ab eo immediate pendere: tanquam Imperator enim de templo flagellis eiicit ementes & vendentes. *f* tanquam sacerdos vero seipsum obtulit hostiam discipulis suis, dicens, *Hoc est corpus meum. g* atque glossa ad dictum cap. *quoniam*, ad verbum, *discreuit*, 10. distinct. notat in hæc verba: *Et ego credo potestates has esse distinctas, licet Papa quandoque potestatem sibi assumat, vt ad petitionem Regis, legitimando in temporalibus & in spiritualibus, in c per venerabilem, qui filij sint legit. & potest appellari ad Papam, ob defectum iudicis secularis, vel ad petitionem regis, non aliter, c. licet, de foro compet. vt etiam ibidem, vacante imperio, supplet defectum Imperatoris.*

9. Et quemadmodū ratione spiritualium tenentur principes seculares obedire Episcopis, in quos nullum ius habent, *h* sic etiam ratione temporalium, veluti prædiorum, tenentur personæ ecclesiasticæ personis principum secularium obedire, exemplo *i* Christi, qui dixit, *Reddite, quæ sunt Cæsaris, Cæsari, quæ sunt Dei, Deo. k* Et de feudo Imperatoris vel Principis secularis, persona ecclesiastica inuestita tenetur coram domino feudi respondere, & pro illo ei obsequi, *l* & pro eo fidelitatem præbere, vt liquet ex feudis Comitatus, Ducatus, & Principatus, quæ tenentur hodie in Germania, & alibi à Principibus secularibus, & Imperatore, pro quibus tenentur agnoscere temporales dominos, & appellationes à iudiciis eorum feudorum deuoluuntur ad Cameram Imperialem, non ad archiepiscopalem, vel pontificalem. Quare cum videretur Bonifacius VIII. *in d extrauagant. vnam sanctam, de maiorit. & obedient.* imminuisse potestatem temporalem, & priuilegia regni & Regis Francorum, declarauit expresse Clemens Quintus, *in extrauag. meruit, 2. de priuileg. in extra. communibus*, integra & imminuta remanere eius iura & priuilegia, & eximi à potestate summi Pontificis, vt antea, quia in temporalibus non recognoscit summum Pontificem, nec alium Imperatorem. *m* Quod & de aliis regnis & potestatibus dicendum est, si non pendeant à fidelitate & feudo Ecclesiæ; quia in eo tunc, ratione proprietatis, & pro temporalibus ob feudum, non autem ob potestatem solam ecclesiasticam, obsequium & fides debetur. Sunt enim diuersa, dicere, pro religione & actibus, quæ ad sanctiones spiritualium pertinent, omnes principes summo Pontifici subiici, quod verum est: aliud pro temporali potestate, quæ politiam & Reipublicæ administrationem à Deo illis concessam respicit, non subiici, quemadmodum palam est, corpus & animam hominem vnum quidem constituere, & eum regi ab anima: alias tamen functiones esse separatas animæ, vt intellectus rationis, alias functiones separatas corporis naturales, alias communes vtrisque.

a c. suscipitis, 10. distin.
b c quis dubitet, 9. cap. duo sunt, 10. cap si Imperator, 11. c. sicut, 96.
c c. duo sunt, 10. 96 dist & ibi gl ff. ad verbum, auctoritas.
d in cano si Imperator, 11. eadem 96. dist.
e cap. c. imperium, 10 dist.
f c. ex multis, c. vendentes, 1. q. 3.
g c sacerdos, de consecr. dist. 2.
h c. tributum, 23. q. 8. c fin. de reb ecclesi. non alienand.
i cano canueniat. & c tributum, 23 q 8.
k D. Matth. cap 22. v. 20. D Luca, cap. 20. v 21
l c ex transmissa, 6. & cap. verum, 7. de foro competent.
m c. per venerabilem qui filij sint legit.

De summi Pontificis principatu.

CAP. II.

IOannes Gerson, egregius & pius vir, in sacris literis optime instructus, in eo libro, quem edidit de potestate ecclesiastica, de principatu & potestate summi Pontificis, colligit in 8. consideratione, summum Pontificem instituendum, exemplo consilij dati à Iethro Moysi *n* Ibi enim Iethro: *Stulto labore*, inquit, *consumeris, tu & populus tuus, qui tecum est, vltra vires tuas est negotium, solus illud sustinere non poteris: sed audi verba mea, & consilia mea, erit Dominus tecum. Esto tu in populo in his, quæ ad Deum pertinent, vt referas, quæ dicuntur* ad

n Exod. c. 18.

ad eum, ostendasq́; populo ceremonias & ritum colendi, viamq́; per quam ingredi debeant. Prouide autem de omni plebe viros potentes & timentes Deum, in quibus sit veritas, & qui oderint auaritiam, & constitues ex eis tribunos, & centuriones quinquagenarios, & decanos, qui iudicent populum in omni tempore. Ex quibus verbis colligit, pontificatum nunc, vt politiam illam tunc institutam, regendum esse. Dicit enim, compositam fuisse ex regia monarchia, quæ erat in Moyse, ex aristocratia, quæ erat in septuaginta duobus senioribus, & democratia, dum de singulis tribubus ex populo sumti sunt iudices & tribuni.

2. Principatus vnus & vnius vniuersaliter in Ecclesia esse debet, in conseruationem vnitatis fidei, vna fides, vnũ baptisma, vnus Deus, vnus & eius debet esse vicarius, per quẽ postea potestas diffusa in plures, Dei potestate, exerceatur, vt Sol vnus, per quem alij Planetæ illuminantur, & illi alias stellas, stellæ inferiora. Tres sacri angelorum ordines in cœlo, à quorum superioribus purgationes, illuminationes, & perfectiones ad nos deferuntur.

3. Potestas ecclesiastica in sua plenitudine, est formaliter & subiectiue in solo Romano Pontifice: proinde in Ecclesia Dei nullus debet suscipere vel dare gradus hierarchicos, exemplo superioris sacræ Hierarchiæ, qui sunt, purgare, illuminare, & perficere, si non interueniat vere vel interpretatiue, auctoritas supremi Hierarchi vel Monarchi in Ecclesia sancta Dei, vt euitetur in ea confusio. Quare in hac plenitudine potestatis summi Pontificis, est potestas ordinis & iurisdictionis, quæ collata est, primitus à Christo, Petro vicario suo, vsque in finem seculi, ad ædificationem Ecclesiæ militantis, pro consequutione salutis æternæ. Hæc plenitudo potestatis, non quidem in se, quia semper eadem est, sed in vsu moderationem & regulam accipit. Præter hanc originariam potestatem concessam supernaturaliter à Deo, Petro & eius successoribus, alia est potestatis species, quæ non ex eadem prima institutione processit, sed aliunde, quæ non est confundenda cum illa, illaque est potestas & iurisdictio, quæ successoribus Petri potuerunt conuenire, secundum leges humanas, ciuiles & politicas, vel dictamen iuris naturæ, quod vult, vt supremus in aliqua politia gaudeat multis honoribus & priuilegiis super alios, vel ex dotatione seu donatione singulari principum seu secularium, ex cõciliorum generalium singulari concessione.

4. Ex his prædictus Gerson a dicit, peccari in sententia potestatis summi Pontificis, in

a *In tract. de potestat. eccle siast.*

detractione, & nimia concessione. Qui detrahunt quippe, dicunt, omnino reuocandum esse summum Pontificem & clerum ad paupertatem Apostolicam: abutuntur enim sacræ Scripturæ testimonio, vt Iulianus Apostata, dum priuauit Christianos bonis suis, dicens, quod Christus dixerat, *Nisi quis renuntiauerit omnibus, quæ possidet, non potest meus esse discipulus.* b *Et nemo militans Deo, implicat se negotiis secularibus.* c *Habentes alimenta, & quibus tegamur, his contenti simus.* d Addunt iurisdictionum, feudorum, possessionum, & aliarum dotationum & pomparum secularium, incapaces eos esse, ideo non debere eorum esse participes. Qui tamen maxime aberrant, confundentes potestatem acceptam immediate à Deo, cum potestate & facultate data ab hominibus, Principibus, Regibus, & Imperatoribus, in honorem, laudem Dei, & ad gratiarum actionem, & ad augendum cultum diuinum, & ad distributionem faciendam in pauperes per illos, ad remedium animarum donantium Ecclesiis.

b *Lucæ, cap. 14. v. 33.*
c *2. ad Timotheum c. 2.*
d *1 ad Timotheum, c. 6. v. 8.*

5. Peius tamen dicit errare eos, qui adulationibus fraudulentis, ecclesiasticorum, maxime summi Pontificis insusurrant auribus, tantam esse sublimitatem ecclesiasticæ potestatis, vt Christus, qui habet potestatem in cœlo & in terra, tantum Petro contulerit, quod omnis potestas etiam temporalis est à Papa, etiam, sicut sibi aliquando persuasit Bonifacius VIII. in quadam decretali, vt anima dominatur in corpus. Addunt, posse ideo transferre summos Pontifices, regna, imperia, exemplum adferentes de Zacharia, quem dicunt deposuisse Regem Franciæ: omnia insuper in summa adulantes, eius potestati volunt esse subdita: & ipsum symbolum fidei, sacra concilia, & similia, quæ tamen excepit Concilium Constantiense, & qua persuasione turbantur sæpe regna, prouinciæ & clerus ipse (*sic Gerson loquitur.*) Quod accidit ex ignorantia distinctionis potestatis, quæ est in summo Põtifice, & quæ à Deo & ab hominibus concessa est, & addita. Suis enim terminis ita potestas ecclesiastica coërcere se debet, vt meminerit, potestatem secularem etiam apud infideles, sua propria habere iura, suas dignitates, suas leges, sua iudicia, de quibus se occupare ecclesiastica potestas non præsumat, vel vsurpet, (*sunt verba Gersonis.*) nisi dum redundat abusus potestatis secularis, in impugnationem fidei & blasphemiam creatoris, & in manifestam potestatis ecclesiasticæ iniuriam: tunc enim in his ecclesiastica potestas habet dominium regitiuum, directiuum, regula-

Verba Gersonis.

gulatiuum, & ordinatiuum. Summus Pontifex in terris non Deus, sed vicarius Christi Dei dicitur, & non eius successor. Quia Christus in æternum manet pontifex maximus *a*, vicarius autem Christi, D. Petrus, habuit vsq; in præsens tempus successores.

a *ad Hebræos, cap. 7.*

6. Potestas definitur ecclesiastica à prædicto auctore, vt sit potestas, quæ à Christo supernaturaliter & specialiter collata est suis Apostolis & discipulis, ac eorum successoribus legitimis vsque in finem seculi, ad ædificationem Ecclesiæ militantis, secundum leges Euangelicas, pro consequutione felicitatis æternæ.

7. Distribuitur hæc potestas generaliter, in potestatem ordinis, & potestatem iurisdictionis. Ordinis rursum potestas, duplicem habet respectum. Vnus est super corpus verum Christi, quo ad consecrationem eius. Alius super corpus Christi mysticum seu membra eius: & hoc dupliciter, vel quoad administrationem corporis Christi veri, vel quoad administrationem vel exhibitionem alterius sacramenti, sicut est ordo, vel confirmatio, vel pœnitentialis absolutio, consecratio virginum, &c. quæ certis dantur.

8. Potestas iurisdictionis duplex: vna in foro exteriori: alia in foro conscientiæ interiori. Rursum potestas in foro exteriori iurisdictionis dupliciter consideratur. Vno modo, prout immediate tradita est à Christo secundum legem Euangelicam. Alio modo, prout superaddita est ex humana constitutione, vel dono per principes seculares, vel aliter. Potestas item in foro interiori iurisdictionis, confugit ex duplici radice: vno modo ex parte hominis se subiicientis tali iurisdictioni: sicut cum sponte confitens se subiicit presbytero, & ordinandus Episcopo. Alius subiectionis modus oritur ex auctoritate superioris, hunc vel illum, tali vel tali subiicientis, quod fieri potest præter arbitrium eius, qui subiicitur. Iurisdictionis potestas est facultas cognoscẽdi & sentẽtiam ferendi in sibi subditos etiam inuitos, quia ius in inuitum redditur. Et hæc iurisdictionis potestas ecclesiastica, vicina est iurisdictioni seculari & politicæ.

Potestas ecclesiastica tripliciter considerata.

9. Potestas item ecclesiastica considerari potest tripliciter: Primum formaliter in se, & absolute, sine respectu. 2. materialiter, seu respectiue, prout applicatur ad hanc vel illam personam iure legitimo, quod communiter fit per electionem & consecrationem. 3. quoad exercitium vel executionem: quia frustra est potentia, si non habeat actum. Vsus huius potestatis interdum licitus & ratus, vt cum sacerdos consecrat vel absoluit cum circumstantiis omnibus, ad hoc requisitis de necessitate, vel sacramenti, vel præcepti. Interdum vsus illicitus & ratus, vt dum sacerdos cõsecrat in peccato mortali, vel cum transgressione præcepti. Interdum est licitus, & non ratus, vt dum sacerdos, quantum in se est, bona fide & intentione credit absoluere confitentem sibi, vtens bene in hoc clauibus, sed cõfitens, quia mentitur in confessione sua, vel obicem secreto ponit, nequaquam absoluitur. Interdum est vsus illicitus & irritus, vt si sacerdos quærit vti clauibus scienter erga aliquem, cuius fictionem agnouerit, & qui nequaquam sibi subiectus est. Potestas ecclesiastica considerata formaliter, in se, & absolute, velut in abstracto, est inuariabilis, & comprehendit summum Põtificem, Cardinales, Patriarchas, Archiepiscopos, Episcopos, & minores prælatos, seu curiones: & quamuis aliquis illorum moriatur, tamen eadem potestas est in Ecclesia. Potestas considerata materialiter, & habito respectu eorum, cui distribuitur, potest dici variabilis, & quę auferri possit in casibus multis: sic per electionem, consecrationem, & institutionem nouorum ministrorum, mutatio ostenditur, vt per mortem naturalem, vel ciuilem, vt per depositionem, renuntiationem, plenitudo potestatis etiam summo Pontifici adimitur. Potestas ecclesiastica considerata, quoad vsum & exercitium, mutabilis est, & multum variabilis, & ita ministris concessa fuit potestas limitata ad vsum, & ad euitandum schisma, quod ex æqualitate oriri posset. Potestas formaliter Ecclesiæ data est à solo Deo, Dominoque nostro IESV CHRISTO: neque ab alio potuit institui, vel concedi, quam Deo, qui habeat imperium in vniuersa: distributa autem fuit postea per eos, quibus data est facultas. Cum his consideranda est personarum subditarum iurisdictioni & potestati qualitas, & caussæ, ob quas subiiciuntur, vel eximuntur. nam nisi hæc coniungantur, neque legitima potestas, neque vsus permissus, vel illicitus, poterit distingui.

I.

II.

III.

10. Nec ideo minus dicuntur liberi populi, & reges, & principes, quod summi Pontificis dignitatem & ecclesiasticorum obseruent & venerentur, vt de aliis liberis ciuitatibus dictum. *b*

b *In l. non dubito, 7. §. liber autem de capt. & postlim. reuers. l. postlim. 19. eo.*

11. Sicut & contra, Pelagius Papa *in c. satagendum est, 10. 25. quæst. 1.* subiectionem regibus debitam testatur. *Satagendum*, inquit, *est, vt pro auferendo suspicionis scandalo, obsequium confessionis nostræ legibus, vel regibus ministremus.*

mus, quibus etiam non esse subditos sacra Scriptura præcipiunt. Et ibi glossa ad verbum, *subditos*, argumento, inquit, quod Papa subest Imperatori, intelligo, quo ad hoc, quod sua Ecclesia dat tributa forte Imperatori *a* Nam aliàs omnes Principes subsunt Episcopis. *b* Quanquam in dicto *c. satagendum*, textus loquatur de fide catholica, non de fide subiectionis terrarum. Ait enim Pelagius primus, se confessionem & professionem fidei, quam teneret, Rufino delegato à se, subscriptam dedisse, & misisse Childeberto dubitanti de eius fide: quod mirum est, vt fidem suam Pontifex ad requisitionem Regis profiteatur, nisi intelligas hoc Pelagium s. fecisse sponte, ad submouendum scandalum, & malam de se conceptam apud Childebertum suspicionem, cum tamen non teneretur. Dicebat Iustin. *c* non multum differre ab alterutro, sacerdotium & imperium, vt nec sacra à communibus & publicis, & si consideremus initium, populi principes aliquando fuerunt potestate pontificali exornati, vnde & Romanorum Imperatores, Pontifices dicebantur. *d*

12. Et insignia Regum adhuc ipsum testantur, quæ communicant cum insignibus pontificalibus. Gerunt enim chlamydem, quam vulgo vocant, *le manteau royal.* Per chlamydem regni potestas intelligitur, *e* & ibidem scissio vestis scissionem significat sacerdotij: est & colobium vestis, qua vtebantur olim diaconi, vestis protensa vsque ad talos, & vtuntur hodie Dalmatica, quæ est signum sacerdotij. Ferunt & Reges & Principes diadema coronæ, quæ habet similitudinem mitræ regni insigne *f* corona, mitra sacerdotij, *g* vt & baculus pastoralis sacerdotij, parum differt à sceptro regali, *h* baculus pastoralis Episcopi est insigne. *i* baculus incuruus pedum, ne lædere possit corpus, at sceptrum baculus rectus, qui ferit & virgam habet disciplinæ & vltionis corporalis. *k* Principes populi seculares, gladium à Deo sibi delegatum singulari mandato habent, *l* & proinde, in quo delegati sunt, post principem Deum, maiorem habent potestatem ceteris, quia vicem Dei gerunt, vt de aliis delegatis dicitur. *m* Si abutantur principes in eo, quod pertinet ad salutem animæ, summus Pontifex vt in causa peccati potest cognoscere. *n*

13. Fuit aliquando vtraque potestas, vt dixi, & spiritualis seu sacerdotio coniuncta, vt tempore Samuelis. *o Regi Syriæ & Palæstinæ*, inquit Dio Cassius, *p nomen est summi Pontificis, ideo propter pontificatum Dei, qui eum regebant tempore Pompeij, Hircanus & Aristobulus dissidentes, vrbes seditionibus implerant.* Apud Ægyptios non licuit absque sacerdotio imperare: quinimo si ex alio genere quispiam regnum vsurpasset, cogebatur post regni assumtionem sacris initiari, vt rex denique esset & sacerdos. Et apud Græcos in pluribus ciuitatibus præcipua sacra à magist. summis erant instituta. *q* Aristoteles quoque *r* scribit, in potestate regia fuisse tempore heroum, vt rex dux belli, & iudex controuersiarum esset, & dominus ceremoniarum erga Deos.

a vt extra, de offic. c. omnium animarum, & c. magnum, 11. q. 1. c. tributum, 23. q. 8.
b vt extra, c. omnes princip. de maior. & obed.
c in nouella 7. 62 ver. sin. ... de non alien. rebus eccles.
d c. cleros, 7. §. pontif. 21. dist.
e c. plerumq. 27. § vsemper Sauiem, 2. q. 7.
f in c. duo sunt, 12 q. 1.
g in c. interdilectos, 6. §. 3 falsum, de fide instrum.
h ind. §. 3 falsum.
i c. episc. 65. 11. q. 3.
k c. disciplinam, 45. dist.
l ad Rom. 13.
m in c. sane quia nos 11 de offic. & potest. iud. deleg.
n c. nouell. de iudic. At videnda, quæ tradidimus, lib. 15. syntag. c. 1. de præstantia potest. ecclesiast. in latiam.
o 1. Reg. c. 8.
p lib. 37. histo. Romana.
q Plato, lib. 16. siue in libro ciuili vel de regno.
r lib. 3 polit. c. 10. & 11.

De distinctione principatuum temporalium.

CAP. III.

PRincipatus non vnius sunt generis, sed plurium: alij antiqui, alij noui, alij pauperes, alij opulenti, alij sunt suæ potestatis ab alio non pendentes, alij sine superioritate, alij naturales, alij acquisiti. Naturales dicuntur, quibus subditi obtemperant spontanea voluntate, aut expressa, vt per electionem, principem sibi eligentes, aut per tacitam, cum per successionem principatum nanciscuntur. Acquiruntur vero varijs modis, veluti pecunia, vi, armis, conuentionibus. Sunt & alij principatus magni, alij parui, alij mediocres, qui se possunt a vicinis per se defendere. Quæ omnes differentiæ sunt diligenter perpendendæ ab eo, qui Rempublicam vel regere, vel etiam inuadere decreuit. Digna est & quæ recenseatur distinctio principatuum & potestatum, quæ faciebat & facit quosdam principes cum potestate perpetua seu cõtinuata, quamdiu vixerint: quosdam vero tales tantum secundum definitum tempus, alij quosdam vsque in posteritatem & genus. Apud Thebanos, duces creati à populo erant cum certo tempore, quo poterant tantum gerere imperium & potestatem: eratque lex apud eos, quę morte mulctabat, si quis imperium diutius retinuisset, quam lege præfinitum esset, *vt scribit Æmilius Probus in Epaminunda*, vbi & idem Epaminundas in iudicium fuit vocatus capitis, ex agro Laconico reuersus, quamuis tunc funditus vicisset Lacedæmonios, quod *Bœotarchia*, id est, imperio contra legem quatuor menses addidisset. *s*

2. Carthagine quotannis bini reges creabantur. *t*

3. Apud Romanos consules habebant potestatem & imperium tantum annuum, vt ex Liuio, Dionys. Halicarnass. & alijs vulgare est, & de quibus nos abunde alibi. *u*

4. Dictator habebat semestre, quod supra consules etiam erat, imperium. *x* Decernebantur & potestates prouinciarum, & maiorum

s Quod & refert Ælianus, lib. 13 de var. histor. & Plutarch. in apoph. begemat. regum in Epamin. & Pelopida.
t Æmilius Probus in vita Hannibalis.
u lib. 3 syntag. c. 1. & lib. 47 c. 11.
x vt liquet ex Liuio, lib. 2. Dionys. Halic. lib. 5 Plutarch. in Camillo, & in Fab. Max. & alis. De qua nos lib. 47 syntag. c. 17 copiose, & Pompon. Iurisc. in l. 2. §. populo, versic. hunc magistratum, de orig. iur. T.

rum magistratuum, auctoritates, ad tempus apud Romanos: sicut facile colligitur ex *l. vnic.* vt omnes iudices, tam ciuiles, quam militares, post administrationem depositam, 50. dies in ciuitatibus, vel certis locis permaneant, *lib. 1. C tit. 49.*

5. Et apud eosdem quoque Romanos, maiestatis crimen erat, post datum sibi successorem, remansisse in potestate. *a* *Tigranem*, inquit Dio Cassius, *b* *Lucullus non insequebatur, sed ei euadendi omnino otium concedebat: sed à suis quoq; reprehensus est, quod debellare noluisset, quo diutius in imperio esset.* Generaliter & Aristoteles *c* potestates dicit alias esse determinatas secundum tempus, ita vt non liceat iterdum, nec semel eandem habere, aut per alia temporum spacia: alias esse indeterminatas, ceu illius, qui in concione deliberat, & qui iudicat.

a l. 2 & 3. ad leg. Iul. maiest. lib. 48. P. tit. 4.
b lib. 35.
c 2 polit. c. 1.

6. Mortuo Romulo, cum populus regem sibi præponi & præesse desideraret, & tamen propter diuersas factiones de certo non conueniret, interim metu vicinorum hostium centum patres rem inter se decem decuriis factis, singulisq; in decem decurias creatis, qui summæ rerum præessent, consociarunt: vt, quamdiu vacaret sedes, decem imperarent, vnus cum insignibus imperii & lictoribus esset: quinque dierum spacio finiebatur imperium, ac per omnes in ordinem ibat, & ita regnatum per annum, post que Numa electus fuit: vnde & obseruatum, vt illud temporis spacium interregnum dictum fuerit, quo à rege defuncto vsq; ad creationem sequētis quis regnaret cum regia potestate & insignibus, & inter ex esset. *d* Succedentibus etiam in locum regum consulibus, quo tempore non erant propter discordias vel alio modo consules, interregnum erat inter illas moras: & nomine & potestate consulum interrex regebat rempublicam: his autem creatis, desinebat eius imperium, quorum interregnorum mentio apud Liuium, *lib. 36. & alibi.*

d Liuius, in 1. Fenestella c. 4. Blondus lib. 3. Romæ trium-phantis. Alex. ab Alex lib. 6. c. 5.

De principatibus perpetuis, delatis per generis successionem. Cap. IV.

Natura mortalium auida imperij est, vt dicebat Salustius, *e* quare multi illud appetunt, nec boni ipsi, nec etiam ad bonum finem. Quos turbare rempublicam certissimum esset posse, nisi iure gentium fuisse obiecta duo potissimum remedia præst... sima & præcipua: vnum success... ctionis: successionis, quand... ceps nascitur, vt ex arbo... noua, quæ, antequam a...

e in Iugurtha, & Tacitus lib. 2 hist.

dices & vires accepit, & ita minori discrimine sumitur princeps, quam quæratur. *f*

f vt ait Cornel. Tacit. 2. histor.

2. Quidam populi habuerunt reges perpetuo ex eodem genere, quamdiu essent ex progenie proximi, vt Lacedæmonij aliquādo duos habebant reges, nomine tamen magis, quam imperio, ex duabus familiis, Proclis & Euristhenis: qui principes ex progenie Herculis Spartæ fuerint. Harum ex altera in alterius familiæ locum fieri non licebat: itaque vterque suum retinebat ordinem. Primus in eo habebatur, qui maximus natu esset ex liberis eius, qui regnans decessisset. Sin is virilem sexum non reliquisset, tum deligebatur, qui proximus esset propinquitate: & ita sexus filiarum & mulierum excludebatur. *g*

g vt refert Æmil. Prob. in vita Agesilai.

3. Orta lite inter filios Dauid, quis *h* in regno præcederet, Dauid edicto statuit à iunioribus inchoari, & vt alteri succederent, vbi posteritas naturalis deficeret. Ita à Salomone successio cœpit, alij dicti fratres principis, ei donato tempore ad sumendum. Hincque vsque ad Iosaphat, & Ochosiam Reges posteritas Salomonis, & vsque ad Ioada: tunc enim deficiente recta linea Dauidis per Salomonem, Ioas fuit ex collateralibus, qui ex filiis Nathan filio Dauidis alio: ex cuius genere regnarunt vsque ad desolationem templi reges & principes, postea à Ioakimo de carcere educto vsque ad tempora Asmonai seu Maccabeorum, nempe ad Iudam Asmonai. Sequuti enim tunc Asmonaim, qui simul cum pontificatu etiam ducatum à domo Dauid subripuerunt populi Iuda, vnde orta inimicitia & simultas. *i* Rabini etiam consentiunt, Asmonaim, id est, Machabeos, non fuisse de tribu Iuda, & semine regio, sed vi sibi vsurpasse sceptrum, *vt & refert Munsterus, k* & perseuerauit regnum Asmonaim in successione proximorum ex domo & gente, per centum & tres annos, vsque ad tyrannicum principatum Herodis, qui post Aristobulum, iubente Senatu Romano, inuitis Hebræis, regnum tyrannicum iniuit, iuncta sibi vxore Hircani capti à Parthis, *l* regnauitque hic primus Herodes Ascalonita alienigena, tyrannico principatu, annis vno & triginta, & legitimo, sex, postquam Hebræi fessi, vltro ei & eius posteris regnum obtulerunt, iurantes in fide ipsius ac posterorum sese permansuros. *m* Regnum vero successorum *Herodis, vt ait Rabi Ioseph,* st... lo annis centum tribus, ... Agrippæ, cœpit re... io rebellauit Ro... icatus est. Vocat ... us Agrippinum ... h

h 3 Reg. c. 1.
i Ita recensent haec omnia Philo Iud. libell. de temp.
k in annotat. ad c. 1 Agge. & ad cap. 49. Genesis.
l Philo. Ioseph. & Thalmudista in lib. Aboda, ca. in dist. 1 cap. Legibus Heimo Posit...
m eod.

4. Secundum genus quoq; fuisse regnum Macedonum, vt Lacedæmoniorum, dixit Diogenes Laërtius, *a* & Iustinus ex Trogo, *b* dum loquitur de diuisione imperij Alexandri Magni inter Antigonum, Demetrium, Lysimachum, & crudelem Cassandrum, tantamq; in illis verecūdiam fuisse etiam notat, vt cum opes regias haberent, regum tamen nominibus æquo animo caruerint, quoad Alexādro iustus heres fuit. ideo & ante Cassandrum curasse occidi Alexandri filios, vxores, & matrem, ne fauore paterni nominis in regnum vocarentur Macedoniæ. Refert Thucydides, temporibus heroicis, antequam ambitio ad mutandam rempublicam Græcos impulisset, eosdem sexcentis ante annis rectos fuisse, Regibus per successionem legitimam vocatis, vt Athenienses, Spartanos, Sycionitas, Corinthios, Thebanos, Epirotas, Macedonas. Contendit quoque Pisistratus, cum occupasset tyrannidem Atheniensium, regnum sibi debitum, & nihil alienum sibi vsurpasse: quippe, *inquit*, genus a Cecrope duco. id enim meo iure vendico, quod Athenienses olim cum iureiurando firmassent, Codro illiusque genti præbituros regnum, quod postmodum abstulerant. *c*

a in 3. in Platone. *b* lib. 15. *c* Diog. Laert. in 1. & in Solone, in epist. Pisistrati ad Solon.

5. Imperasse apud Persas ex genere Reges, scribit etiam Strabo, lib. 15. id est, morte parentum regnum perueniebat ad liberos, & his deficientibus, ad proximos de cognatione: *d* idemque seruatum translato imperio ad Parthos, tradit Ioseph. *e* Post mortem autem Ochi Regis Persarum, & filij eius Arsis cædem, cum nemo ex Ochi liberis, ad quem regnum lege rediret, superesset, ἰσχύων, vt Diodor. Sicul. lib. 17. loquitur, ὅλος τῆς βασιλείας οἴκος, καὶ μηδενὸς ὄντος τοῦ κατὰ γένος διαδεξομένου τὴν ἀρχὴν.

d Co. st. Manasses in annal. Procop. lib. 1 de bello Persico. *e* lib. 11. antiq. cap. 3.

6. Obseruatum inter ferociores alias nationes institutis regnis post primum electum, ad filios eorum, qui primo electi sunt, translatum seu ad vnum illorum continuatum sine controuersia fuisse imperium. Sic postquam Chosroes Persa, Ciliciam, Persiam, Mediam, Armeniam, à Romanorum ditione sibi vsurpauit, cœpitq; anno quinto imperij Iustiniani regnare, Imperatorem Asiæ se appellauit, regnum Persicum inter eius successores per trecentos annos transmisit, quousque Saraceni vel Agareni eis ademerunt imperium, vt scribunt Haytonus Armenius, *f* & Procopius. *g*

f part 2. hist. Orientis, c. 1. *g* lib. 2. de bello Persico.

7. Cum etiam anno Domini 1556. Turcomani, qui & Turcæ, instituissent regnum aduersus Agarenos, in quorum auxilium tamen vocati erant contra Persas, & Sadonem seu Saliothem primum regem coronassent, & curassent consecrari a Calipha Baldacensi, qui inter Agarenos habetur pro summo illorum superstitionis pontifice, eo mortuo, peruenit regnū ad Doloritsam filium Sadonis, & postea in progenitos ex eo. *h* Verum exiguo tempore durauit eius monarchia. Nam Chosroe cum filio maiori interfecto ab Heraclio, filius eius Syroes in Perside relictus, ab eodem Heraclio Imperatore baptizatus est, rursumque crudeliter interfectus, & ita tyrannis illa non est progressa, vltra filium tyranni, vt scribit Ammonius. *i*

h vt ait Haytonus, prædicta 2. part. hist. orient., c. 6. & seq. *i* lib. 4 de gest. Francor. c. 21.

8. Controuersum aliquando etiam prælio instructo, inter Bulgaros & Auaros cognomento Hunnos, cui deberetur regni successio, an orto ex Auaribus, an ex Bulgaris; in quo Bulgari victi fuerunt, & relictis terris propriis exularunt. *k*

k Ammon. lib. 4. de gest. Francor. c. 24.

9. Ægyptij à tempore primi Regis vsq; ad Sethonem vltimum regem & sacerdotē commemorabāt trecētos quadraginta quinq; per successionem continuatam ex genere. *l* Ita fuerunt ex genere reges, Indis, Afris, Turcis, Tartaris; & pluribus seculis, Latinis, Romanis, Etruscis, Gallis, Hispanis.

l Herod. lib. 2.

10. Nulli sunt bene nati principes, qui hāc successionem ex genere in regnis deferendis potius non probent, quam ambitiosorum electionis prætextum. Quin & ipsi ambitiosi, postquam detonserint proximos legitimos regni successores, summopere desiderant, vt ad suos potius transferre possint, quod tamen illegitime consecuti sunt imperium. Ita capta Tyro vrbe per Alexādrum Magnum, & Stratone rege ob Darij amicitiam de principatu deiecto: cum Hephæstio, cui delegauerat Alexander curam præficiendi regem, vellet diademate aliquem ex Tyriis suum hospitem honorare, recusauit is oblatum beneficium, cum nullo, vt dicebat, cognationis gradu regium genus cōtingeret. Quare & inquisitione facta, quisnam regiæ stirpis exstaret? indicatus est Ballonymus quidā è regibus genus ducens, prudēs atq; optimus, sed paupertatis extremæ homo. Ad quem nihilominus regni tradendi causa protinus Ephæstio cum regali amictu contēdit, inuenitq in horto, mercede aquam de puteo trahentem, crassissimo indutum panno, eumq; regia veste, aliisq; decentibus ornamētis produxit in forum, & Tyriis regem esse iussit, assentiente summo cum applausu populo. *m* Quamuis etiam Omphis rex vnus ex Indicis, cum regno se dedisset Alexandro, Alexander tamen ex more gentis cum in locum patris permisit regnare, *n* & rursum

m vt scribit Diodor. Sicul. lib. 17. *n* Q. Curt. lib. 8.

rursum, Abiasaris regis alterius Indiç regnum, filio eius attribuit. *a* Et vt ait Anastasius Bibliothecarius Adriani 2. siue Landulphus Sagax histor. Miscell. genti Francorum moris est, *Domnum*, id est, Regem, secundum genus principari.

a vt idem autor tradit, lib. 10.

11. Hanc successionem principum ex genere gratissimam populus quoq; habet, & ideo inter disputãtes sententia probabilior visa est, esse vtilius, reges fieri & principes per successionem, quam per electionẽ, quia populus lubentius consueto domino, quam nouo obtemperat. In obedientia autem, totum dominationis bonum consistit. Filij principum & proximi iam sunt eiusdem gentis, nobiscum nutriti sunt, mores populi norũt, & vires, quatenus, & quando, & de quibus sit interpellandus: populus vicissim lu etius, vt assueti, principis mores tolerat, iamq; proximos viuentis veluti alumnos & consortes habet, & illi populo conuictu communi facti quodammodo amici. Erubescunt filij & proximi succedentes maioribus eiusdem generis leges maiorum, vt à suis factas conuertere in tyrannidem.

12. Probauit hanc successionem ius diuinum, & à Deo stabilita lex in regno populi sui, Deut *cap. 17. v. 20.* ibi, *Vt longo tempore regnet ipse rex & filius eius.* & Genes. *cap 49. v. 10. Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de fœmore eius, donec veniat, qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium.* Probarunt hanc successionẽ per genus principatuum iura, eamque nec ex delicto, quo priuari digni sunt possessores, priuandos successores, non delinquentes, statuerunt. *b*

b vt in c licet, de voto & voti redempt in c 1. de supplenda negligentia prælatorum, lib 1. 6. tit 8 in c ad Apostolica. 2. de senten. & re iudicata in 6.

13. Rursum ad subditorum vtilitatem maxime conducit, non habere nouos, aut habere sui generis principes ob plura Primum, quia fieri potest, vt per diuersas mutationes, mores certi non sint. Aliter enim honestum habetur propter certas rationes in aliqua prouincia, quod non itidem erit honestum in natione eius, qui imperium accipiet. Variant enim loca in moribus, non magis, quam in rerũ proprietatibus, vt exemplis cõfirmauit Æmilius Probus, & inter alios Cornelius, in principio de vita Imperatorum Græcorũ, collatione facta morum Græcorum & Romanorum, & eius, quod honestum vel inhonestum videtur inter vtrosq;. Quare cum nouus princeps alienigena, iuxta id, quod honestum videt r, & erit apud suos, voluerit mores ciuium nouorum aptare, nõ emendabit, sed perdet rempubl. atq; statim peccatũ orietur immedicabile: & quod ipsam l gem reprobauit: non enim lex meretur nominari, si non ponatur pro locorũ moribus apta. *c* nam quamuis ius omnia recta inflexaq; exigat, tamen non debet esse absimilis regulæ Lesbiæ, quæ ad negotia inclinatur. *d* Demosthenes de hoc latam esse sanctionem à Solone, meminit in oratione, πρὸς λεπτίνην, & eum iussisse, νόμον καθ' ὃν τρόπον θεῖναι. Et Aristoteles. *e* ψήφισμα πρὸς τὰ πράγματα. *Omnes, populi*, inquit Caius, *f qui legibus & moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omniũ iure vtuntur.* Irridetur Plato ab Athenæo, *g* quod videatur non exsistentibus viris leges scripsisse, sed hominibus à se victis, ita, vt qui his vtantur, postea inquirere oporteat. Est autem lex, *vt ait Aristot.* determinata ratio iuxta ciuitatis consensum, quæ singula, quo pacto facienda sunt, declarat. Reprehendit & Seneca *h* Marcum Brutum pro interitu Iulij Cæsaris, quod eo modo putauerit mutandam speciem reipublicæ Romanæ tollendo tyrãnum, & acquirendo libertatem: cum tamen mores non essent tunc populi, qui poss nt illa libertate vti, vnde & deterius potius erat fu urum, cum pro vno sublato alius regnaturus esset. Difficile autem est persuadere nouo principi, & moribus non assueto populi, aliud iustum videri, quam sibi videatur: & proinde Deus etiam iussit, vt suæ leges conseruarentur, & modus viuendi per illum sanctissime præscriptus, Deuter. 17. vers. 5. *Non poteris alterius gentis hominem regem facere, qui non sit frater tuus.* Præuidit Deus, per extranei imperium non tantum leges ciuiles mutari, sed etiam religionem in subditis, quo nullum peius malum accidit. Cum mutatione etenim religionis, Deus fit arbitrarius, & incerta lex e us, moreq; belluarum & ethnicorum cum incertitudine salutis æternæ viuitur. Norunt quidam idipsum in Germania, & qui imperio Turcarum subiiciuntur.

c s [illegible] lex. 4 dist.
d vt ait Aristot. 3 politic.
e 3. polit.
f in l. omnes populi 9 de iustit. & iur. P.
g lib dipnosoph. c. 22.
h lib 2. de benef. c. 20.

14. Nec solum alienigenas imperantes oderunt nationes; & ægre extraneis subiiciuntur. Sed etiam seditionum occasio, & rebellãdi sumta atrociter fuerit aliquando. Si qui à principibus legitimis extranei præponantur, qui eorum nomine vel iubeant, vel magistratum gerant, vix eis obtemperant. Ferunt annales Franciæ, anno Domini 1168. a tempore Regis Siciliæ Guilielmi, qui Gallus erat, Sicilienses, Apulos, & Calabros conspirasse in Gallos apud illos exsistentes, eosque necasse, prætextu quod rex illis præfecisset cancellarium Gallum, alioquin tamen præstantem, & huic muneri idoneũ, ægre ferẽtes, quod summus magistratus alienigena, & non ex patria datus esset Hoc accidit ex diuersitate morũ, q dissoluunt amicitiam contractam: vt si conueniant,

ueniant, perficiunt. Quare & in omnibus fere antiquis rebuspublicis, & ciuitatibus liberis olim, & nunc alicubi, in quibusdam regnis, tantum abest, vt principes alienigenæ eligerentur, vel nunc eligantur, quin quod minus est, nec patiuntur peregrinos seu alienigenas, nisi ex meritis, illisq; probatissimis, annumerari inter ciues vel regnicolas, ex prudenti nomothetarum consilio. Solent enim ciues ex peregrinis dolos & versutias addiscere, temporisque progressu malis & dissimilibus moribus imbui, necnon in alienas leges ritusq; peregrinos transire. *a*

a vt scribit Arist. 7 polit. cap. 6

15 Lycurgus apud Lacedæmonas, omnibus viribus & legibus contendit, ne peregrini & extranei in vrbem admitterentur. *b* Aliquando Romæ lege Petronia & Papia, allophyli seu alienigenæ omnino fuerunt ciuitate pulsi. Athenienses, seorsum à ciuibus peregrinos commorari iubebant, imposito illis vectigali annuo. Scythæ Gamphasantes, Scythotauri, Seres & Indi, aduenas & peregrinos in suas ciuitates non admiserunt. Scribit Diogenes Laërtius, *c* in Charside, Anacharsim filium Regis Scytharum, à fratre necatum, cum regressus à Græcia voluisset patrias leges, vt ei videbatur, in melius immutare. Addit Herodotus, lib. 4. à tépore, quo Anacharsis occisus est, si quis interrogaret de Anacharside, Scythas negasse se nescire hominem, ob id, quod in Græciam peregrinatus fuisset, & externos mores sectatus.

b vt scribit Plutarch. in vit.

c lib. 1. de vita Philosophi.

16. Secundo accedit commodum subditis in continuatione principatus per successiones. *Quod nouis exactionibus*, & tributis non affligantur. Dato enim & concesso, quod patres, vel proximi mortui, reges, vexauerint populum indebitis exactionibus; iam domus, vel regiæ illorum, remanent illis quodammodo fatiatæ, & isti pleni sunt iam pecuniis collectis. Quod si submoueantur illorum successores à potentatu, subeunt in locum eorum alij famelici, mordaciores, & magis pecuniarum auidi. Satius autem est & vtilius vlcerosæ carni iam plenas muscas sanguine, & veluti saturas sustinere, quam illis excussis, alias famelicas admittere, qui exsugant restantem sanguinem. Quanto enim sæpius mutantur principes, tanto magis grauiori & noua impensa premitur populus. Rarum enim est, nouos principes, maxime aliunde euocatos, aliquid addere de suo; cum contra, & munera noua, & militum stipendia, aliaque noua hospitia prouincialibus exoriri necesse sit.

17. Tertio, vbi incertum est, quis lege successionis peruenturus sit ad principatum; et iam viuente principe, de eius successione consultatur, instruuntur illi insidiæ, vt occupandi detur locus, factiones, coniurationes oriuntur, calumniæ texuntur, aliæque occasiones quæruntur destitutionis eius. Quid autem mali adferant factiones pro gubernaculo ambiendo Reipublicæ, indicant miserrima bella Romanorum ciuilia, Marij, Syllæ, Lepidi, Cæsaris & Pompeij, Antonij & Augusti. *d* Hinc factiones, ærarij expilationes ortæ, diuisiones Reipublicæ, odia, inimicitiæ, inter regnicolas, ciues, & prouinciales. Quæ omnia quiescunt, quando certus est successor ex genere.

d de quibus Florus, in 4. histor. Rom. & aly classici historiographi.

18. Roma sæpe experta huiusmodi tumultus, & monarchia Imperatoris stabilita exposita prædæ & ambitioni singulorum. Et proinde mos fuit Romanis consecrare Imperatores, & referre inter diuos, qui superstitibus filiis vel successoribus morerentur. *e* Inter nobiles magna dominandi ambitio, quilibet se dignum arbitratur, ægre alteri cedit; vnus acta propria heroica & merita prædicat; alius sua eadem: alius generis antiquitatem, auos numerat: alius diuitiis fauorem electorum aucupatur: alius eligendi proxime famam calumniatur, egestatem. Quid plura? quisque pro se aut pro suis certat, & electio vix aut nunquam sine inimicitiis, cędibus, corruptionibus, finem suum debitum aut concordiam sortitur.

e vt scribit Herod. lib. 4.

19. Quarto, qui pendet ex potestate seu fauore eligentium, quia sibi eos pro parte antea deuinxit, vt eo perueniret, alios autem, qui non consenserant, forsan exosos fecit, & habet, libere ita imperare non potest, perinde ac is, qui à nemine electorum pendet, sicque nec ad emendationem eligentium, vel ad plenam reipublicæ administrationem accedit, neque etiam omnibus fidit, quibus inuitis præest. Illi minantur illum tanquam indignum vel inutilem depositurum, isti quibus inuitis pręest, facile consentient, & captabunt occasiones, vt citius fiat. Impatientes sunt probitatis noui principis, aulici milites, qui antea sub alio electo licentia tyrannica, rapinis & vitiis assueti fuerunt. Ideo & sæpe bonos principes, quos fouere & defendere debebant, vt sibi aduersarios, aut dolis, aut venenis, aut aperte obtruncãt. quemadmodum & prætoriani milites, non aliam ob causam optimum Imperatorem Pertinacem necarunt. Idipsum expressit verbis dilucidis Arrius Antonius, vir acer amicissimusque Cocceio Neruæ. Cum enim Nerua in curia à Senatu *f* gratanter exceptus fuisset, is Antonius solus

f vt scribit Aurelius Victor in Epitome Cæsarum.

solus ex omnibus conditionem imperantium exprimens, prudenter gratulari se ait senatui & populo, prouinciisque, ipsi autem nequaquam, cui satius fuerat malos principes semper eludere, quam tanti oneris vim sustinentem non molestiis modo & periculis subiici, sed famæ etiam inimicorum pariter & amicorum, qui cum se mereri omnia præsumunt, si quicquam non extorserint, atrociores sunt ipsis quoque hostibus. Illiciuntur ad necem regnantium, pollicitis ambientium dignitatem crudeles & auari: qui eos à quibus magis sperant, potius sequuntur, quod non audetur, vbi sublato imperante, successor ex genere certo futurus est, qui defuncti iniuriam vindicare debeat.

20. Quinto hoc valde damnosum reipublicæ, in principatu electiuo, quod mortuo principe in interregno respublica fluctuat sine rectore, vt nauis in medio mari sine nauarcho, obnoxia subuersioni ad primum tempestatis subortæ impetum: repletur homicidiis, vindictis, sceleribusque aliis, legibus silentib. & spe concepta impunitatis: quemadmodum accidit fere semper Romæ summo pontifice mortuo, quandiu per cardinales de electione successoris tractatur: & plerunque in electione Imperatoris, & similium principum: & post mortem Romuli Romæ. Neque soluitur hoc periculum, si dicatur, interim gubernatorem, rectorem, defensorem, seu procuratorem in interregno creari posse. Nam nec minor est quæst. de interrege quam de ipso rege eligendo. Et sæpe accidit, vt, qui procurator & rector constituitur, dum de rege & principe cõsultatur, sibi principatum vsurpet, potestatem concessam ad tempus in propriam & perpetuam conuertendo.

21. Sexto, ex mutatione principum, alterius generis, efficitur vt facile respublicæ regnare extinguantur, & transeant in aliud nomẽ, & aliam ditionem: & pro eo quod ante dominatio illis adscribebatur, aliorum dominationi subijci incipiant, nullo existente ex genere regum, qui translationem impedire possit, vel factam ad proprium ius reuocare iure possit. Sic Arbactus seu Arbaces, Sardanapalo rege & monarcha Assyriorum sublato, qui imperabat & Medis & alijs titulo Monarchiæ Assyriorum, transtulit Monarchiam in Medos ex Assyrijs, quia ipse erat tunc præfectus Medorum. *a* Cyrus rursum rex Persarum, subacta Asia & vniuerso Oriente in potestatem redacto, à Medis ad Persas, cuius rex erat, monarchiæ nomen transtulit *b* Alexander dictus magnus Macedonũ rex, rursum dominatus Persis & alijs, transtulit monarchiæ nomen in Macedones. *c* Romani regna subacta, nominibus propriis vt plerunque priuarunt, & dignitate regia, in prouincias conuertentes, vel alterius generis principatus sub nomine Romano. Idipsum fecerunt aliæ nationes, dum alijs potuerunt dominari. Sicque per mutationem illam, splendor regnorum periit, & degenerauit in alterius subiectionem.

a Iustin. in 1.

b Iustin. in 1. Herodo. in 1. Xenophon, in Cyripædia.

c Q. Curt. per totum opus, Iustin lib. 11. & 12.

22. Septimo ex mutatione regum & principum per electionem, detrimentum hoc reipublicæ etiam accedit, vt ærarium eius & iura imminuantur. Dum enim præuident electi, imperium & principatum non continuandũ iri in familiam suam, patrimonium reipublicæ exhauriunt, vt proprium & familiæ in posterum augeant. Sciunt Romani quoties ecclesiæ thesaurus exhauritur per nouos pontifices, quorum aliqui statim, vbi sedem adepti sunt, agnatos proximos, filios aliquando ante mendicos, nobilitant, ditant, & ex dominio sancti Petri replent. Contigit id aliquando in electionibus Imperatorum, qui aliquando vt ad optatum peruenirent imperium, electoribus munera vel promissiones vsque adeo effusas fecerunt, vt postea in imperio sedentes coacti fuerint aquilam suis pennis deplumare, & plura alienare, vltra ea quæ in suas transfuderunt domos proprias, quod non fecissent si ad successores peruenturum fuisset imperium integrum.

23. Neque illud minus periculosum, octauo loco, quod vbi dulcedo dignitatis principatus priuatos electos infecerit, soleant omni studio, technis, dolis, fraudibus, corruptionibus, iam imperantes, maxime si filios habent, conari, vt principatus in illos vel suos posteros transferatur, omnemque ea de causa lapidem omnino mouent, vt potius cœlum terræ miscere tentarent, quam ea intentione priuari se patiantur: sic repugnantes, hostili animo prosequuntur, tollunt, & in eorum locum alios subrogant: fauentes, beneficiis ipsius principatus donant, & ex alieno corio ludunt, vt sibi eos concilient. Sic antiqui Cæsares etiam electiui, vel filiis naturalibus & legitimis reliquerunt imperium, vel adoptiuis: reuera etiã republica sibi prospiciente, ne tot mutationibus per contrarias armorum & senatus sententias, & ambitiosorum factiones discerperetur. Eaque ratione tulit consortes imperij factos, vt altero moriente, quieta in altero viueret respublica.

24. Sic & imperio nunc modus nominandi regem Romanorum, viuente Imperatore, obtinuit, veluti designatione facta futuri Impe-

peratoris, ad euitandas factiones & bella ciuilia pro deligendo alio, mortuo viuente. Vt Henricus III. Conradi Franci filius, dictus *Niger*, Capua regressus in Germaniam, filium Henricum IV. 5. annos natum, Cæsarem eligi, & Aquisgrani coronari curauit. & hic quoque filium suum Henricum V. & Carolus IV. Wenceslaum filium, cui successit Sigismundus eius frater. Viuente quoque Imperatore Friderico III. Maximilianus Romanorum rex creatus. Neque officit, quod plerunq; relinquuntur à regibus filij posthumi, impuberes, & quod peius est, stulti, insani, muti, surdi, qui neque se neque populum regere posse commode videntur. Siquidem nemo ignorat, nihil tam sancte, vel ordinate esse in hoc mundo constitutum, quod cum commodis incommodum aliquod non admittat. Et potest his casibus facilius subueniri, quam status regni mutari. Etenim cum consilio delecto regi interim potest regnum, sub vnius tamen imperio, rectiusque cum eo consilio sæpe negotia geruntur publica, quam sub vno antiquo & audaci principe, qui ex arbitrio, temere sine consilio gubernabit. Quemadmodum sub Iosia rege, qui coronatus fuit anno suæ ætatis 7. recte Dei populus rectus est, & postea vsque ad quadraginta annos quibus imperauit. Est quoddam numen in maiestate regia. Reges imbecillis ingenij non minus quam mali electiui à Deo permittuntur & mittuntur propter peccata populi. Seditiones non minus sub principibus prudentibus, quam iuuenibus & stultis subortæ fuerunt, & dare inconueniens non constituit regulā. Sunt bona regna electiua, sunt bona successiua, in singulis secundum mores vtilitas maior videtur. Sed qualiacunque sint, perpetuo adhærent quædam nō semper probanda in vtrisque: possuntque rationes vtrinque adferri ad laudanda vel improbanda vtraque, vt arbitror, constitutis legibus regnorum vel electiuorum vel successiuorum, eas conseruandas esse, ne mutatio præter mores ad internecionem populi conuertatur. Disputatum autem est, non de constituto recepto regno, sed de constituendo, quale esse melius possit, & successiuum magis probauimus.

In successione regnorum & principatuum, ex pluribus liberis succedere primogenitum.

CAP. V.

QVIA eo peruentum est, vt de principatu successiuo per generis proximitatem dictum vtcunq; abunde fuerit: consequenter visum fuit necessarium huic tractationi addere, de modo succedendi: propter graues & quotidianas quæstiones quæ non minus videntur interdū turbare rempublicam, quam si per electionē procedendū esset. Quarū prior illa se offert, *num si imperanti seu principi plures aut duo sunt filii, omnes in principatu succedant simul, an vero vnus solus, & quis ex illis?* In qua pro vno eoq; primogenito in vniuersum concludendū existimamus, nisi mos contrarius receptus aut lex alia regni sit, quam infringere non minus impium quam portentosum videretur, si secundum eam hactenus vixerint pacifice subditi. Quanquam enim plures imperasse in imperio constet aliquando, & quibusdam in regnis: tamen experientia comprobauit, nec tutam nec longam fuisse societatem in regno, & non posse in vno mundo duos soles inueniri; cum duo domini eiusdem rei in solidum esse non possint. a Et communitas proculdubio mater discordiarum sit, b & quod communiter possidetur contemnitur. c Nec potest summus pōtificatus duos admittere vllo modo. Sicque nec potestas summa, quæ vnius tantum esse potest, vt dominium, admittit cōmunionem hanc nec vtilitas populi ex discordiis communitatis, vel ex contemptu plurium dominorum, pati potest concursum duorum, vel plurium imperantium: proinde nec successionem vtilem reipublicæ.

2. Quocirca ex consuetudine fere iurisgentium, vniuersa imperia, regna, principatus, ad vnum deuoluuntur: quia & ita experiētia docuit, magis reipublicæ, paci, & tranquillitati subditorum expedire, & comprobauit primogenitum, & eo deficiente, sequētem, si primus decedat sine liberis. d Et regulariter vnus rex admittitur vel exemplo politiæ apum, & e cōsuetudo iam regulariter obseruat, vt non tantum regna, sed etiam ducatus, marchionatus, comitatus, similesque dignitates non diuidantur, sed primogenito, vel proximiori deferantur f Quamuis alicubi ex alia consuetudine diuidantur feuda cum dignitate, sed nō secundum ius quod defert primogenito. g Apud Lusitanos autem strictius hoc seruatur, non solum in maioribus dignitatibus, sed etiam in quacunque donatione quæ à rege fit de terra coronæ regiæ: solus enim legitimus descendens primogenitus, vel proximior succedit, nec vlla diuisio admittitur. h Sicque conseruatur & dignitas, & splendor familiarum, cum contra diuisio tituli, vilem reddat dignitatem inter plures, & diuisio sæpe facta familiæ eam ad nihilum reducat.

3. Plus n. est totum suis diuisis partib. Conseruata tamen integritate & tituli & præcipuorum bonorum primogenito, cauendū erit

ne alij

a vt dictum in l. si vt certo §. si duobus vehiculum commoda. ff.

b l. cum pater, §. dulcissimus, de legat. 2.

c l. 2. quando & qui b. qu. rta pars ab en C.

d c. licet, de voto exemplo ibi proposito de regno Vngaria.

e Cap. in apib. 7. q. 1.

f Cap. 1. §. præterea ducatus, de prohibita feudi alien. per Frider. vbi late & per Bald. de Afflict. & alios

g Vt notat Alex. consil. 25. incip. attenta narratione, nu. 9. & seq. volu. 5. vbi alios interpretes citat.

h vt patet ex lib. 2. ordinationum eius regni, tit. 17. § 3.

ne alij ad stipem redigantur, & cogantur mendicare, & illis vel pensiones, vel bona ad vsum eorum & suorum concedi debebunt, quandiu vixerint fouenda, reuersura proprietate ad principatum desinente prole, vt seruatur in Gallia & alibi. vbi in appanagium, vel simile nomen conceduntur bona alijs filiis, quod & fieri debere notat Panor. a

a Ad c. licet nu. 10. de voto, post Ioannem Andream Cardin. cons. 137. incip. ad quadã P. de Ancha. cons. 239 incip. pro materiæ intelligentia.

4. Pro tyranno habitus Amulius, qui fratrem Numitorem stirpis maximum Proce patris à regno vetusto Syluiæ gentis deturbauerat, & proinde postea à nepotibus ex filia Rhea Syluia. Romulo & Remo necatus, qui auum in regnum restituerunt. b

b Liuius in 1. Florus in 1. Epitome historia Dionys. Halic & alii.

Atque post mortem Anaxandridæ regis Spartanorum, c Lacedæmonij Cleomenem eius filium, etiam non mentis compotem, sed inopem, prætulerunt alijs filijs & Cleomenis fratribus mente compotibus, Dorio, Leonidi, & Cleombroto Idq; inquit ex lege, quod maximus natu esset.

c vt scribit Herod. in 5.

5. Apud veteres, inquit D. Chrysost. d summus honor erat primogenituræ, quod collige primum: Quia Deus, vt eximie affligeret Ægyptios, primogenita occidit, vnde & impleta Ægyptus luctu: e & vt erga Israelitas ostenderet singularem beneuolentiam, primigenij nõ fuerunt occisi, sed iussit sibi in posterum offerri. Item tribus Leui, ideo in sanctum ministerium segregata est, atq; non tantum primogenita, sunt oblata Deo ex eo populo, hominum, sed etiam pecorum, brutorum & vniuersorum omnium, vel pretium pro redemtione eorum. f Et ante legem primogenituræ dignitas erat in Esau natura, quam perdidit, & propter intemperantiam suam in fratrem Iacob transtulit, qui quod natura non habebat, accepit. g Honoratiores & cariores esse etiam dixit primogenitos, Philo Iudæus. h Dei legem his adiungamus, quæ pro regula debet esse his, qui Deum & sapientiorem & prudentiorem omnibus mortalibus credere & confiteri tenentur. Is autem sic statuit Deuteronomi *cap. 21. vers 15. & seq. Si habuerit homo uxores duas vnam dilectam & alteram odiosam, genuerit que ex eis liberos. & fuerit filius odiosæ primogenitus is, voluerit q; substantiam inter filios diuidere, non poterit filiũ dilectæ facere primogenitũ, & præferre filio odiosæ. 17. Sed filiũ odiosæ agnoscet primogenitum, dabit q; ei de his quæ habuerit cuncta duplicia, iste est enim principium liberorum eius, & huic debentur primogenita.* Cum etiam Iacob moriturus congregatis filijs benedicere instituisset, exprobrando filio suo primigenio Ruben, priuilegia eius enarrauit, & postea ex causa maledixit. i *Ruben*, inquit, *primogenitus meus, fortitudo mea, & principium doloris mei, prior in donis, maior in imperio. Effusus es sicut aqua, non crescat, quia ascendisti cubile patris tui, & maculasti stratum eius.*

d Tomo 1. Homil 51 in Genesin.

e Exod. 12.

f Exod c. 13. & 22 Leui. 27. Nu c. 3. & 8.

g Gen c. 27.

h in Agrippa oratione ad Caium & Plutar. in vita decem Rhetorum.

i Gen. c. 49. v. 4 & seq.

6. Communis itaque lex fertur, si quid aliud expresse cautum non sit, regnum & principatum indiuiduum, qui per successionem defertur, pertinere ad primogenitum ex filiis mortui, vel ad primogenitum ex agnatis antiquiorem, in eodem gradu pluribus inuentis. Inter Parthos receptus ille mos, sicut constat ex Iustino, k dum ait *post mortem Arsacis regis Parthorum, qui reliquerat duos filios Mithridatẽ & Pharnacem, maiorem natu Pharnacem, more gentis fuisse hæredem regni.* vbi tamen postea mutatum morem ipsa subiunxit, & regnum redisse ad Mithridatem. Et Pharnacem postquam regnasset annis aliquot post subactos Mardos, morientem multis filiis relictis eos præteriisse, & fratri potissimum Mithridati insignis virtutis viro, reliquisse imperium, plus regno quam patrio deberi nomini ratus, potiusque patriæ quam liberis consulendum. Is tamen filio suo regnum reliquit Phraarti. Sed eo mortuo rursum ad Artabanum patruum eius rediit. l Quo loci annotare licet, interruptam filiorum successionẽ ex voluntate Pharnacis, non multo post ad pristinum statũ vnde desciuerat, rediisse.

k Lib 41.

l Iusti. lib. 42.

7. Sic etiam in Macedonia ius successionis regni deferebatur primogenito ex liberis, decedentis regis, vt notat m Diod. sicul. Liuius explicat latius. *Perseus*, inquit, *natu maior Demetrii regis filius, cum Demetrium fratrem accusaret apud patrem tanquam vitæ insidiantem vt succederet regno, Frater*, inquit, n *non commessans in mores inuicem iamdiu viuimus inter nos. Regnare vtiq; vis, huic spei tuæ obstat ætas mea, obstat gentium ius, obstat vetustus Macedoniæ mos, obstat etiam patris iudicium, huc transcendere nisi per meum sanguinem non potes.*

m Lib. 16. dum agit de Alex. Magno.

n Liuius lib. 40.

8. Quo tempore Darius Histaspis filius rex Persarum profecturus erat in bellum contra Græciam ingens inter eius liberos de principatu orta est contentio, quoniam ex instituto Persarum oportebat ita demum ire in expeditionem, cum regni successorem rex declarasset. Artabazanes maximus natu, disceptabat, quod apud vniuersos homines sit institutum, vt maximus natu liberorum obtineat principatum. o

o Vt notat Herod. in 7.

9. Abraham plures habens liberos ex diuersis coniugibus, dedit cũcta quæ possidebat Isaaco, primogenito, aliis autem largitus est munera, & separauit eos ab Isaaco filio suo, dum adhuc viueret. p

p Gen. cap. 25.

10. Iosa-

10. Iosaphat rex Iuda plures hab[...]lios, dedit eis multa munera auri & argenti, & pensitationes cum ciuitatibus munitissimis in Iuda, Regnum autem tradidit Ioram, eo quod esset primogenitus, qui tamen alijs melior nō erat. Siquidem surrexit Ioram super regnum patris sui, cumque se confirmasset, occidit omnes fratres suos gladio. *a* Apud Lacedæmonios est ius, vt mortuo rege maior ex liberis eius imperaret. *b* Sic & seruatum in regno Vngariæ vt ordine genituræ primus primum succederet in eo. *c*

a 2. Paral. c. 21 v. 1. 2. 3. 4.
b Plut. in Agesilao.
c c. licet lex voto e. de voto, li. 3 tit. 34.

11. Cyrus rex moriturus duobus filijs exsistentibus Cambyze & Tanaozare, consentaneum dixit sibi visum esse, regnum & ducatum ei relinquere, qui prior natus esset, nempe Cambysi, & rerum plurium consentanee peritus esset. *d*

d Vt refert Xenophon lib. 8. Cyropæd.

12. Ozericus senex decedens testamentū condidit, in quo mandauit Vandalis, vt per manus regni essent successores eius, & ille propinquiori ex genere virilis prolis, qui ætate præcederet. *e* Cabadem natu maiorem ætatis gratia lex vocabat.

e Procop. 3. de bello Vandalico, & idem 1. de bello Persico.

13. Mortuo Antiocho rege Syriæ, relicto paruulo admodum filio, Demetrius obses Romæ se dimitti ad regnum petendum æquum esse dicebat, quod sicuti iure gentium maiori fratri cessisset, ita sibi tunc qui ætate pupillū antecedebat deberi. In eo vere fassus, quod iure gentium in regno minor frater debet cedere maiori, sed in reliquo iniuste concludens, quod deberet præferri filio fratris, cui ius cōpetebat ex persona patris, tanquam proximiori, vnde etiam senatus id non concessit. *f*

f Iustin li. 34.
g lib. 16.

14. Scribit & Iustinus, *g* *Quod Ptolomeus Ægypti rex, Lagi filius, contra ius gentium minimo natu ex filiis, ante infirmitatem, ex qua mortuus est, regnum tradiderit.* Verum & illud suo iure videtur fecisse, quod non debet trahi in exemplum ab his, qui ex successione regnum tenent maiorum. Siquidem Ptolomæus filius Lagi cognomento Soter, primus ex suo genere regnauit, & legem ita testamento regno acquisito dare poterat, vt in reliqua priuata hereditate. Siquidem fuit quæsitor & dominus regni, non successor. Lagus enim pater gregarius miles fuit non rex, & mortuo Alexandro Magno & eius filijs, Satrapæ sibi vsurparunt ditiones & se tyrannice reges fecerunt, quo tempore etiam regem Ptolomæum suus vocabat exercitus. *h* Ita Dauid primus rex quæsitor regni, Salomonem iuniorem filium, non adstrictus adhuc vlla successionis lege, prę posuit alijs. Sic ex prophetico sermone, Iacob patriarcha moriturus, postquam ademit benedictionem filio primogenito Ruben ob incestum, & Simeoni & Leui propter iram illorum pertinacem, Regiam potestatem reliquit sequenti Iudæ, & proli eius. *Iuda*, inquit, *te laudabunt fratres tui, manus tua in ceruicibus inimicorum tuorum, adorabunt te filii patris tui. Catulus leonis Iuda, ad prædam fili mi ascendisti, requiescens accubuisti vt leo, & quasi leæna, quis suscitabit eum? Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de fæmore eius, donec veniat qui mittendus est, & ipse est exspectatio gentium.* Et quamuis Iacob valde Ioseph filium diligeret, & Beniamin filios nouissimos, tamen principatum non illis reliquit, sed Iudæ, qui sublatis anterioribus fratribus de medio, propter crimina, & veluti redditis incapacibus ad imperandum legitime, primum locum tenebat. *i*

h vt scribit Appian. Alexandrin. li. de bellis Syriacis.
i Gen. 49. & 1. Paral. c. 5. v. 1. & 2.

15. Apud barbaram Gothorum nationem, & illud ius obtinuisse facile colligi potest ex Ioanne Magno, *k* dum scribit, *Sisenandum post mortem patris Cintillæ Vesigothorum regis, in Hispania, per tyrannidem inuasisse regnum excluso & occiso primogenito Cintilla ad quem regnum pertinebat.* Eadem lex apud Polonos, vnde & Craci principis Polonorum filius, natu minor Lechus, cum maiorem, cui Craco nomen erat, per speciem venationis in syluas eductum, incautum occidisset, & mentitus cum simulatis lachrymis casu eum periisse, honorifice sepeliisset, & ita obtinuisset principatum, qui maiori natu debetur, aliquanto post detecto scelere deiectus fuit principatu, & in exsilium actus. *l*

k lib. 16. c. 17.
l Cromerus li. 2.

16. Sed quid dicendum erit, *si gemini nati sunt, quis eorum primogenitus dicetur, & succedat?* Respondetur, eum qui primo fuerit in lucem editus pro primogenito habendum, quēadmodum in Iacob & Esau natiuitate. Quamuis enim Iacob teneret plantam pedis prænascentis Esau, tamen Esau, quia prior editus, primogenia habebat, donec remisit. *m* *Neque, enim*, inquit Tryphonius iurisconsultus, *natura permittit simul vno impetu, duos infantes de vtero matris excedere, vt de ordine nascentium nō appareat.* *n* Et quamuis videantur gemini esse eiusdem temporis ratione conceptionis, & quandiu fuerunt in vtero matris, tamen quia agitur de successione natorum, ordo natiuitatis, per quam emissi in lucem, magis consideratur, nam quandiu in vtero sunt matris, pars viscerum illius dicuntur, *o* atque partus nondum editus non recte homo fuisse dicetur. *p*

m Gen. c. 25.
n l. Arescusa. 15. de statu hominum, li. 1. P. tit. 5.
o l. 1. § ex hoc dicto, de ventre inspicien. P.
p L. in lege Falcidia placuit ad leg. Falcid. P.

17. Quod si non apparet manifeste quis prior ex geminis editus fuerit, & feudum sit indiuisibile, Vlpiani responsum videtur admo-

nere

nere, quid statuendum sit, *a* Plane, inquit, *si ita libertatem acceperit ancilla, si primum marem pepererit, libera esto, & hæc vno vtero, marem & fœminam peperisset: siquidem certum est quid prius peperisset, non debet de eius statu ambigi, vtrum libera esset nec ne: nec filia, nam si postea edita est erit ingenua. Sin autem hoc incertum est, nec potest per subtilitatem iudicialem manifestari: in ambiguis rebus humaniorem sententiam sequi oportet, vt tam ipsa libertatem consequatur, quam filia eius ingenuitatem, quasi per præsumtionem priore masculo edito.*

a in l. si fuerit legatum 10. §. fin. de reb. dub. lib. 34. P. tit. 5.

18. Posset & ambiguitas maior oriri, si exsecto vtero matris in orbem venerint, & non nati sint, *b* in quibus quæstionibus dubitatis & aliquando consultum est oraculum Delphicum, à Lacedæmoniis. Recenset autem historiam Herodo. in 6. dum ait, *Aristodemi regis Spartiatarum vxorem Æginam peperisse geminos, eisque natis Aristodemum morbo decessisse. Lacedæmonios autem qui tum erãt, inito consilio creasse regem è pueris eum qui esset primogenitus, vt lex iubebat. Sed nescientes vtrum puerorum eligerent, cum essent similes ac pares, idque quum nequirent ipsi discernere, prius fuisse percunctatos genitricem, eamque negante se dignoscere, sed dissimulante, quod videlicet vt credibile est magnopere cuperet ambos effici reges, ita de hoc dubitantes Lacedæmonios misisse Delphos sciscitatum, quid in ea re agerent: & his Pythiam respondisse, vt vtrumque puerorum regem ducerent, sed primogenitum magis honorarent, hocq; responso à Pythia edito, Lacedæmonios nihilominus incertos, quo pacto primigenium reperirent, admonitos fuisse à quodam Messenio nomine Panite, vt obseruarent vtrum puerorum mater priorem lauaret cibaretque, quam si deprehenderent eodem semper modo factitare, habituros id omne quod quærerent, & inuenturos quod vellent, sin illa alternando erraret, palam fore ne ipsam quidem quippiam magis nosse, & vt isti aliam rationem inirent. Ibiq; Spartiatas ex admonitu Messenii obseruantes matrem puerorum, ignaram cur obseruaretur, animaduertentes illam præferentem alteri primigenium, tum cibando tum lauando accepisse puerum qui magis honorabatur à matre tanquam primigenium, publiceq; alendum curasse, imposito ei nomine Eurysthenis, iuniori Proclis: unde regum duorum origo apud Spartiatas ex duabus familiis.* Videtur & esse sententia Ioannis Andreæ *c*, quod si nesciatur quis primo natus sit, diuidantur inter illos bona, & si res indiuisibilis sit, vt regnum hic, sortiri res committatur, vel ad dominum feudi, si de feudo agatur recurrendum, vt alteri honestiori & prudentiori assignet. *d* Et si pares sint, locum esse gratificationi. *e* Reperitur apud Liuium in 1. & alios, qui Romuli & Remi narrant historiam, eos natos geminos ex Rhea Syluia filia Amulii regis, & cum disputarent de principatu condendo ad prosequendum & agendum auitinum, primigenij iudicium Deo commisisse, cum nescirent vter illorum prior esset editus, & auguriorum sorte exitum inde habuisse vt qui plures vultures pro augurio habuisset, is ius potestatis haberet. contigisse autẽ plures Romulo, & proinde de suo nomine oppidum inaugurasse.

b de quo Bart. in d. l. Arescusa, de stat. hom.

c In additio ad Specul. li. 4. part 3. tit. de feudis.

d c. fin. 97. dist.

e l. si quis seruum, § si inter de lega. 2. c. pen. ver. quid si forsan. de r. script. in sexto.

Num filius mutus vel surdus, aut aliter inhabilis ad gubernandum, posset succedere in principatu.

CAP. VI.

SOLET moueri hic quæstio, *quid statuendum sit, si filius primogenitus sit, mutus, surdus, aut mente captus, aut alio quoquo modo inhabilis ad regendum visus, num excludi debeat à iure primogenituræ, & regnum deferendum sit au principatus sequenti.* Ex iure feudorum quid statutum sit alibi docuimus. Quid vero videatur in principatibus statuendum, qui non pendent à superiore, sed qui ex successione sanguinis debentur, satis mihi probatum exemplis videtur, nõ ideo primogenitum priuandum quod videatur natura inhabilis, vel casu in inhabilitatem incidisse, ratione propriæ administrationis.

2. Quemadmodum post mortem Anaxandridæ regis Spartiatarum, Cleomenes etiamsi non videretur mentis compos, prælatus est tanquam maior natu, fratribus. *f* Apud Lacedæmonios Agesilaus, etsi claudus, tanquam proximior ad regnum vocatus. Ozias quamuis ob lepram, qua percussus fuit, factus fuisset inutilis regno, nempe quod a communione hominum seorsum habitans, non administraret regnum, tamen regno priuatus non est, sed pro eo filius eius quandiu vixit nomineque eius palatium & regnum administrauit. *g*

f vt ait Herod. in 5.

g 4. Reg. 15 & 2. Paral. c. 26. vers. 21.

3. Comitia Vngariæ, primogenitum Colomanum prætulerunt, Almo fratri secundogenito, quamuis gibbosum, claudum, luscum, & balbum. *h* Neque Lysander inuenit suffragatores, decernere desiderans vt in posterum nõ proximior succederet in regno, sed magis idoneus. *i* Sequeretur & ex hac regula, si idoneus tantum succederet: infantes regum & principum, item filias in locis, in quibus succedunt fœminæ, reijci à principatu, quod tamen non fieri & satis constat, & æquum & iustum esse indicia plura, & rationes cumulatissime docere possunt, *de quibus postea.*

h Mich. Ritius

i Plutarch. in Lysandro.

4. Neq; submota regina Æthiopum Candace à sede, quod esset capta altero oculo *a*. fuit Philippus, rex Macedoniæ dextro oculo priuatus: *b* monoculus & Antigonus rex Macedoniæ *c*, & Lycurgus Lacedæmoniorum legislator. *d* Ægypti rex Seforis, quamuis cæcus, tamen regnauit, *e* & post eum successor eius filius etiam cæcus Pheron. *f* item alii, Phineus, Paphlagoniæ rex *g* Iohannes Zisca, Bohemiæ reges cæci. *h* Ingo Haraldi Hiberniensis, regis Noruegiorum filius, quamuis gibbosus, tamen strenue regnum tutatus est contra Magnum, illud repetentem. *i* Carolo VIII. Gallorum regi corporis totius effigies deformis si credamus Pontano. *k* Claudius Imperator Drusi filius non ideo minus Imperator, quod vecors fuerit, & stultus, *vt est apud Suetonium, & Sextum Aurelium.* Neque Carolus VI. Gallorum rex, ideo priuatus regno quod amens effectus fuerit, sed eo regnante patruis commissa fuit regni administratio. *l*

a *Volater. li. 13. Antir. , ol.*
b *Iustinus.*
c *Plutarch in Sympos. ecu. Matr. li. 7 e 3. Plutar. li 2. cōui. q 1.*
d *Plutarch. in Lacon.*
e *Diodo Sicul.*
f *Herod in 2.*
g *Apollon Rhodius li 2. Argonautic*
h *Fulg li. 3. c. 1.*
i *Saxo li 14. & ... li. 5 Noruegia c. 9*
k *lib. 2. c. 34*
l *Paul. Æmil. li. 10. hist Fran.*

5. Possunt tamen multa adferri aduersus eos, qui non possunt negotia reipublicæ per se expedire quæ certe in deligendis rectorib quorum opera egemus, locū habere possunt. Sicuti apud Platonem *m* Socrates ex Æsculapij instituto, *eos qui natura sunt Valetudinarii & propterea reipublica inutiles è medio excedere & locum dare sanis iubet.* In quam sententiam citatur Euripides à Plutarcho. *n*

m *lib de repub*
n *Consolatione ad Apollonium.*

Exosus est mihi quisquis producere
Vitam cupit dapibus, simulq; poculis,
Magorum & artibus deflectens, riuulum
Deuitet vt fati. Quem, cum prosit nihil,
Orbi decebat emori, & facessere:
Dantem locum statim efflorescenti pubi.

Sed quando de principatibus successiuis agimus, videntur illi facti patrimoniales, & iam quæsiti iure proximitatis, vt non minus hi ob morbos, vel casus aduersos mentis, vel corporis illorum domini quam patrimoniorum paternorum efficiantur, & si per se non possunt administrare, non tamen ideo illis priuentur, sed per curatores, aut vicarios non secus quam personæ propriæ ac bona patrimonialia, administrentur. Retinentur namque ex successione principes, non quod omnes, qui ex bonis principibus primis nascuntur, sint futuri similes, sed vel in memoriam priorum, vel ex lege, vel quia etiam tales per se non valentes imperare, sint vtiliores reipublicæ, quam si noua electione commouendi essent cardines totius pacis reipublicæ *o*. Melius enim est sub mente capto aut gibboso esse principe, qui consilium probum & electum illudque mutabile adiungi potest: quam sub bono principe, cui malum consilium esset.

o *Vide quæ supra dicta sunt, ... 33. 34 35.*

Quædam mala, quæ contigerunt alicubi ex immutatione successionis regni primogenituræ.

CAP. VII.

VIOLATIO huius iuris succedendi, & dum voluit minor ex filiis præripere regnum maiori, peperit ingentes clades: tandem succedentibus in irritum vt plerunque conatibus. neque prætextus, quod maior esset minus imperandi idoneus potuit tueri etiam electionē contra ius hoc naturæ. Quod liquet ex duóbus filiis Alexandri regis Iudæorum *p*. Eo enim mortuo vxor eius Alexandra, quæ duos illos ex Alexandro genuerat filios, natu maximum Hyrcanum, & propter ætatem declarauit pontificem, & quod præterea segnior esset quam vt potestate regia molestus cuiquam videretur, regem constituit, minorem autem Aristobulum, priuatum viuere maluit, quod feruentioris esset ingenij. Attamen mortua Alexandra, Aristobulus regnum sibi vsurpauit donec post ingentes clades & prælia à Pompeio victus & captus regnum Hyrcano restitutum est.

p *vt refert Ioseph. lib 1 de bello Iudaico, cap. 4 & 5.*

2. Narrat Pausanias, *q* tragœdiam ob eandem causam his verbis, *Ptolomaus qui Philometor est dictus, octauus est rex* (Ægypti scilicet) *à Ptolomæo Lagi filio Id autem cognominis per illusionem nactus est: neque enim regum quisquam fuit vnquam ex omnibus, quem maior: mater odio prosequuta fuerit. Hunc enim, maiorem quamuis natu, regem salutari non est passa, & vt in Cyprum viuente patre ablegaretur, effecit. Cuius in filium acerbitatis, cum alias fuisse causas Cleopatra commemorant, tum quod Alexandrum natu minorem, sibi obsequentiorem fore sperabat, ob eamque rem primum, vt eum Ægypti regem crearent, suadebat: deinde cum repugnante plebe id assequi nequisset, in Cyprum Alexandrum misit Imperatoris quidem* (patris) *nomine, reuera, vt per eum Ptolomæo formidolosior esset ipsa. Postremo ex omni Eunuchorum numero quos amantissimos esse sui putabat, saucios in concionem produxit, Ptolomæum insimulans, & insidias sibi fecisse & Eunuchos vulneribus fœdasse. Qua re Alexandrini commoti, non multum absuit, quin Ptolomæum impetu facto opprimerent: sed cum ipse naui se periculo eripuisset, haud ita multo post, è Cypro reuersum Alexandrum, regem appellarunt. Digna autem facinore pœna Cleopatram consecuta est: eam enim filius quem suis ipsa consiliis ad regnum euexerat, peremit: Quo scelere detecto cum ciuium metu aufugisset*

q *In Atticis.*

fet

ses Alexander, Ptolomaus in Ægyptum rediit, ac iterum regno potitus est.

a Circa fin. lib. 34.

3. Scribit Iustinus *a* de Prusia rege Bithyniæ, quod cœperit consilium interficiendi Nicomedis filij, dum consulere studeret minoribus filiis, quos nouerca eius susceperat, & Romæ habebat, & re manifestata adolescenti ab his, qui facinus susceperant, accitum in patris regnum venisse, statimque regem appellatum, Prusiam regno spoliatum à filio, priuatumque redditum etiam à seruis derelictum, & cum in latebris degeret, non minori scelere, quam filium occidi iusserat a filio interfectum. Prætulit aliquando in successione regni Pharnaces, filiis suis Mithridatem fratrem tanquam magis vtilem Parthorum regno contra morem gentis: sed non diu apud eius stirpem directam remansit, sed à filio eius in patruum translatum fuit imperium *b*. Narrat Valerius Maximus *c*, Scipione Africano patris & patrui memoriam gladiatorio munere Carthagine noua celebrante, duos regios filios nuper patre mortuo in arenam processisse: pollicitosque se ibi de regno præliaturos, quo spectaculum illud illustrius pugna sua facerent. Eos Scipionem monuisse, vt verbis quam ferro diiudicare mallent, vter regnare deberet, ac cũ iam maior natu, consilio eius obtẽperaret, minorem corporibus fretum, in amẽtia perstitisse, initoque certamine, pertinaciorem impietatem fortunæ iudicio morte mulctatam. Sicque narrat Valerius, cui consentire videtur Liuius *d*. Tamen hos fratres patrueles dixit Corbim & Orsuam, de principatu ciuitatis, quam ibidem dicebant disputantes, vel etiam illi, cum aliis in gladiatorum munus etiam pro regno descenderunt. Duello terminantes successionis euentum.

b vt liquet ex lib. 41. & 42. Iustin.
c lib. 9. c. 11.
d lib. 21.

Spurii num in principatu succedere possint.

Cap. VIII.

Sed rursum quæritur, *num spurii succedant in regno, vel soli, si soli sint: vel prælati aliis legitimis & naturalibus, postea ex legitimo matrimonio principis mortui susceptis?* Pro nothis possent adferri historiæ eorum, qui, quamuis spurii & illegitimi fuerint, tamen imperarunt honeste & strenue, vt de Iephte fertur Galadita iudice Israelis, fortissimo *e* Ferunt, Themistoclem principem fuisse spurium *f*. Timotheus scorti filius & Cononis, fuit Atheniensium dux *g*. Fuerunt proculdubio nothi & spurii Remus, & frater Romulus, qui principatum Romanum instituit *h* Arnulphus nothus Carolomanni regis Bauariæ, fratris Caroli Crassi Imperatoris à proceribus imperij Crasso substitutus fuit, sed & Theodoricus *i* Ostrogothorum rex, qui Italiæ regnum pulsis Herulis occupauit, Valamiri regis ex concubina Aurilena filius fuit *k*. Suenoni II. Danorum regi spurii multi fuere, qui successere eidem, Haraldus primũ, postea Canutus, & alii ordine *l*. Scribit & Damasus Papa *in pontificali summũ pontificatũ etiam tenuisse natos habitos vt spurios Osiũ, Felicẽ, Bonifacium, Agapitum, Theodorum Gelasium & alios m* Refertur & à Gratiano *n* ex D. Hieronymo, quod *Dominus Deus noster Iesus Christus voluit non solũ de alienigenis sed etiam de adulterinis commistionibus nasci, nobis fiduciam*, inquit, *præstans, vt qualicunq; modo nascamur, dum tamen eius vestigia imitemur, ab eius corpore non separemur.*

e Iudic. 11.
f vt ait Plut. in Themist. Athen. li. 13. c. 13.
g li. 13. c. 3.
h vt notant omnes historiogr. Liu. Dion. Hal. Flor. Plutar. & alii.
i vt scribit Cuspinian.
k Ioan. Magnus, li. 5. c. 6.
l Saxo li. 11. cap. 11.
m refertur in c. Osius 56. dist.
n in c. 1. Dominus noster 56. dist.

2. In contrarium possent adferri & exempla, & rationes, quibus merito nothi reiiciuntur à successione regnorum & principatuum. Quod impulit Aristonem Demaratum, reiicere. Nam cum Demarati natiuitas Aristoni patri regi Spartanorum renuntiata esset: subducta ratione, quod à nuptiis nondum elapsi decem menses, negauit hunc suum esse filiũ, atque vt nothum abdicauit, *vt ait Suidas*. Sicut & negauit ex se editum Agis Leotychidem: & proinde & regno priuatus, quamuis ex vxore Timea natus esset. Margaritæ Flandriæ Comitissæ spurii, Ioan. & Balduinus, ex Guilelmo præceptore furtiuo concubitu nati, à reliquis fratribus naturalibus & legitimis fuerunt à successione reiecti *o*. Idemque comprobat & rationem adfert lex, *Si qua illustris ad SC. Orphic.* Fuerunt in regno Sueuorum, Gothorum, Noruegianorum ita neglectui habiti spurii, vt viles fuerint habiti: neque etiam filij nothi regum auderent inter honestos vix comparere, & proinde etiam Aimundus in concubinatu genitus ab Aimundo Aimoldo Gothorum & Sueuorum rege, etiam legitimatus per subsequens matrimonium, ducta concubina sub mortem, & hæres institutus regni à patre probus alioquin, nunquã potuerit à subditis populis plenam obedientiam consequi. *p*

o Paul. Æmil. lib. 7.
p vt scribit Ioan. Magnus, lib. 15. c. 6.

3. Periculosæ sunt istæ successiones, in quibus participant nothi. etenim vt plerunq; sunt audaces, & ad vitia paterna & maiora procliuiores: si sint filii naturales & legitimi, sæpe prolem legitimam tollere satagunt, vt sibi principatũ asserant, vt exemplo sunt Ismael ex ancilla natus, qui persequebatur filium legitimum Isaacum filium liberæ, vt merito iussum sit Abrahamo patri, *Eiice ancillam & filium eius q*. Nec idem admisit filios concubinarum

q Gen. 16.

natum ad substātiam hęreditariam quā dedit Isaaco, sed tātū munera illis seorsū distribuit.

4. Abimelec filius spurius Ierobaal, seu Gedeonis, vt regnaret post mortem patris, occidit septuaginta fratres filios patris naturales & legitimos super lapidem vnum, excepto minimo Ioathano. *a*

a Iudic. c. 9.

5. Phraatates Phraatis Parthorum regis ex Thermusa Italica fœmina natus nothus, consilio matris, patre occulte interfecto, regnum occupauit, & ademit trib. filiis legitimis & naturalib. qui erant obsides Romæ, illudq; tenuit, donec Parthi, quia incesto matris se polluerat concubitu, regno deturbarunt, & expulsus breui periit. *b*

b Sabel li. 1. Ennea. 7.

6. Sic Iugurtha nothus ex Manastabile filio Massinissæ regis Numidarū, adoptatus à Micipsa fratre Manastabilis, & factus particeps regni cum duob. filiis Micipsæ, Hiempsale & Adherbale; Hiempsale necato, expulso Adherbale, totum regnum sibi vindicauit *c*.

c vt narrat Salust. in hist. de Iugurth.

7. Manfredus Friderici II. Imperatoris spurius, ex cōcubina Blanca Marchionissa Montisferrati genitus, princeps Tarentinus & rex Siciliæ designatus, fertur patrē in Apuliā mouentem, ex graui morbo conualescentē, suffocasse, cum Conradum ex Iole genitum hęredē à patre institutum accepisset; & Conradū fratrem veneno sustulisset, & duos filios Henrici fratris, *vt narrat Cuspinianus*, quanquam paulo aliter scribat Crantzius. *d*

d lib. 1. Saxoniæ, cap. 11.

8. Ita cum Philippus Demetrii filius, duos haberet liberos, vnum ex iusto matrimonio, Demetrium etiam nomine minorē natu, cui ex lege regnū debebatur, & Perseum maiorem natu ex pellice vulgato corpore editum, effecit calumniis apud patrem Perseus, vt Demetrius tolleretur, vt ipse succederet, quod obtinuit mortuo patre: verum cum bellū mouisset in Romanos a L. Paulo Æmilio captus, regnū, & in carcere vitam amisit; dignas parricidio pœnas luens *e*.

e Plutarch in Æmil.

9. Iacob. nothus Ioan. Cypri regis, vi & auxilio Soldani ademit regnum Carlotæ filię legitimæ Ioannis, & tandem factum est eius morte, vt regnum ad Venetos perueniret iure hæreditario *f*. Possent propemodum infinita alia addi exempla spuriorum, qui ambitione regnandi, legitimos principatuum successores deturbarunt.

f Bonfin. li. 1. deca. 1.

10. Et si quid vel virtutis cōuenientia, vel metum valeat iudiciū, tutiorē arbitrari possumus in republica partem & sententiam, quæ explodat ab imperii successione illegitimos, seu extra matrimonium ex venere damnata procreatos. Quamuis enim inueniantur, vt olim inuenti sint spurij, qui & armis & ingenio facile legitimo matrimonio productos superarint, & digni habiti sint imperio, & quibus reipublicæ gubernacula committerentur, talesque etiam inueniri posse non dubitemus: eo quod virtus non generatione, sed ex propria actione fiat, & non nascatur: Attamen quia & in lumine diuino degimus, & sub principatu & legibus Dei & gentium, quibus matrimonium merito introductum & conseruari debet impollutum, & præferri vago & ferino cōcubitui, male succederet rectæ instituendæ societati humanæ, si huiusmodi partus præter matrimonium editi pro filijs haberentur legitimis, & natis ex legitima, honesta, & a Deo instituta, in populoque Christiano approbata coniunctione, præponerentur. Nulla esset etiam certa nobilitas, nullæ familiæ certæ, si promiscuis concubitibus omnia miscerentur: nulla regia stirps, aut successio certa, si partus isti illegitimi ex sola opinione & fide seu assertione parentis admitterentur hæredes, cum filij tantū certi sint, quos nuptiæ demonstrant *g*, & vulgo concepti ex meretrice, siue eam concubinam dicas, siue alio nomine, incertum habent patrem *h*. vt contra, certam habent matrem, & sæpe vsque adeo vilem, vt vel eam cognoscere aut nominari pudeat: quod neque conuenit maiestati regni aut dignitati principatus, nec populorum exemplo ad bene viuendum idoneo: contemnerent ipsi reges matrimonium, vt in libera venere dissolute viuerent, opprimerentur ex arbitrio subditæ, virgines & matronæ: & illæ rursus facile scortationi se principib. offerrent, spe allectæ vt filij ex huiusmodi alioquin complexibus editi, ad principatum promoueri possent, breuiq; tempore religione, quæ scortationem prohibet conculcata, proculdubio in rempublicam cōfusionem, Dei contemtum, & iram inuehi videremus, & inde interitum.

g L. filium 6. de his qui sunt sui vel alien. iur. P. lib. 1 tit. 6. L. quia semper, de in ius vocan. li. 2. P. tit. 4. cum simil.

h L. vulgo concepti de statu hom. P. § si aduersus, de nupt.

11. Neque posset haberi maiestatis discretio in imperio, vbi imperaret turpitudinis perpetuum exemplum, & in spurio regnante, impudicitiæ regis perpetua & continuata memoria, qua ratione & Deus ab ecclesiæ administratione eiecit ex scorto natos *i*. Et deinceps iura pontificia *k*, vt & ciuilia à dignitatibus nisi ex magna necessitate electionis, non successionis in aliquibus iure *l*. Atque ob illicitos concubitus, concitari iram Dei *m*, & iustis rationibus spuriorum generationem abominabilem in republica, docuimus alibi *n*, vt repetitione vti superfluum videatur.

i Deut. 23.

k L. cum in cunctis 7. & 1 inuenit P. de elect. c. filius presb. de filiis presbyt.

l l. 3. § spurios, l. spurii 6 de decurion. lib 50. P. tit. 2.

m c. si gens Anglorum 56. dist.

n vide d. c. si gens Anglo. 56. dist. ea qua nos tract. intimus fuse lib. 10 Syntagmatis, c. 3. & l. 41 cap. 6.

12. Sed consideremus vltra nothorum admissionē repugnare successioni regnorū, quæ

de se

deferuntur exſiſtentibus ex ſtirpe regia proximiori: nemo autem dixerit ſpurios ex concubinis genitos, eſſe ex ſtirpe regia, aut ex genere regio, & niſi ſint ex legitimis vxoribus nati, *vt dicebat Dares Phrygius in exordio libri de bello Troiano.* Neque aſſertio paterna facere poteſt, quod non eſt: & facit quidem, vt aſſertus ſpurius dicatur alicuius *a*, ſed non facit, vt aſſertio ſpurij ſit filiatio legitima, vnde & aſſerti dicuntur, non legitimi, ſed legitimati. neque princeps poteſt mutare, quæ ſunt iuriſgentium, *b* aut iuris diuini, *c* & proinde facere non poteſt, vt coniunctio illegitima contra rationabilem hominum coniunctionem, quam nos *matrimonium*, inquit Vlpianus, appellamus, *d* legitima dicatur. nam hoc non pendet à lege humana poſitiua, quam mutare poteſt princeps: ſed a Dei & naturæ præceptis: dixit enim Deus, *Non mœchaberis*: *e* *Non erit ſcortator de filiis Iſrael, nec meretrix. f* Neque inter Chriſtianos concubinatus, aut naturales liberi diſtinguuntur à vetita venere. Omnis enim coniunctio extra matrimonij fœdus, damnata a Deo in Euangelio eſt, & continetur ſub illa prohibitione, *Non mœchaberis.* Neque in poteſtate principum eſſe ea non dicuntur, quibus boni mores, & quod æquum & iuſtum eſt, repugnant. *g*

a Leg. de cap. diminut. §. fin. de iur. natur.

b c. cum inferior, de maior. & obedient.

c l. 1 § pen de iuſt. & iur. *P.* c. 7. ius natural. 1. diſt.

d Exod 20. Marc 10. ad Hebr cap 13. 1. ad Corin c 6. ad Epheſ 5.

e Deut c 23.

f c. nemo ſibi blandiatur 32. q. 4. c. d. conſanguinei 35 q. 3. c ex parte, de reſtitut. ſpoliat. gloſſ. ad c. ſtud. de præſumtio. c. ep 1 30 q 5.

g lege fil.

13. Nulla etiam coniectura eſt, ex qua poſſimus colligere, mentem fuiſſe inſtituentium principatum, vt nothi, qui opprobrio eſſe ſolent omnibus aliis, imperarent, iure agnationis, quæ nulla eſt ſpuriis cum cognatis patris: *h* vtque inſertione viliſſimorum hominum per concubinatum ſuſceptorum, ſplendidiſſimæ familiæ conſpurcarentur: vt ſuppoſititij filij pro veris & legitimis honorarentur, vitij notæ auctoritati virtutis insererentur, & gloria pudicitiæ nobilitatis illegitima prole pollueretur. Et quamuis aliquando tantum valuerit principum excæcatio, vt etiam inter legitimos filios, & in honore & regni partitione ſpurios coæquarent legitimis & naturalibus filiis: tamen experientia comprobauit, exitum partitionis & ſucceſſionis fuiſſe infelicem, & populo, & ipſis legitimis & naturalibus, qui diu non potuerunt cum illis conuenire.

h in § vulgo concepti, de ſucceſſio cognator. l. ſi ſpurius, 4. vnde cognati, lib. 38. P. tit. 2.

14. Hocque etiam ſub primis duabus ſtirpibus regũ Merouæorum & Caroli Magni locum habuiſſe dicitur, dehinc ſumma cum vtilitate Reipublicæ Gallicanæ reformatum ſub Capetorum progenie: ſub qua tres maxime imperio Gallico vtiles leges latæ feruntur, quæ pacatum reddiderunt regnum, & à periculis, quibus irretitum fuit antea, exemerunt. Prior, ne in poſterum regnum regnique titulus, inter plures etiam liberos diuideretur, ſed antiquior ex genere ſolus titulum regis gereret, alij autem fratres præmortui Regis filij partes acciperent, ſine Regis titulo nomine appanagij, & filiæ quoque certam dotis nomine ſummam. Alia, ne in poſterum ſpurij regum etiam agniti à patre, ſuccederent. Tertia, ne in poſterum eſſent maiores domus Regis, à quibus & eorum nimia vſurpata auctoritate, Merouingorum & Caroli Magni ſublatum fuit genus. *i*

15. Rurſum cum promtũ dicatur ingenium horum filiorum, ſi quidem filij nomen merentur, ad audendum contra ipſos legitimos, vt dictum, ſublata erit delinquendi occaſio, ſi principatum eis ſubire ſciant prohibitum. Atque magis ad eos deligendos incitabuntur, à quibus bona ex liberalitate ſperent. Exemplum fuit in Gallia miſeriarum, poſt mortem Ludouici Balbi: nam relicta vxore prægnante, ex qua poſtea natus Carolus cognomine Simplex: duo ſpurij eius Ludouici Balbi, nempe Ludouicus & Carlomanus, vſurparunt regnum, qui breui tempore regnarunt, verum illud effecerunt, vt illorum exemplo, viuente Carolo Simplici, adhuc puero, Carolus Craſſus, illis mortuis, voluerit quoque vſurpare imperium, & poſt illum Odo Comes Pariſiorum regens Franciæ, pendente minoritate Caroli Simplicis. Vnde & via & gradus facti ad inuadendũ regnum, & audẽdum in poſterum contra regiam Caroli Magni ſtirpem, factionibus ad eam rem ortis & ſæuientibus, vt fere Galliæ totius mutuis bellis exſtinctus fuerit ſplendor. *k*

i Diximus copioſius de ſucceſſione ſpuriorum, lib. 45. ſyntag. c. 2. 6. & 11.

16. Et Henricus II. Alphonſi XI. Hiſpaniarum Regis filius nothus, Petrum fratrem ſuum legitimum, qui poſt parentem Alphonſum imperij habenas ſuſceperat, ſtricto gladio confodit, eoque interempto, regno potitus eſt. *l*

k vt narrant Æmilius, in 2. Sigebert & Luithprandus.

l vt ait Rilius Neapolitan. lib 3. Regum Hiſpaniæ.

De quæſtione, ſi rex aut princeps ante adeptionem principatus filium genuerit primogenitum, & poſt adeptionem alium, quis præferatur in principatus ſucceſſione poſt mortem patris, an ille, qui ante, an qui poſt editus eſt?

CAP. IX.

AGitata aliquando quæſtio, *Si quando pater filiorum ſuſceptorum ante adeptum regnum, & poſt, decederet, ad quem primogenitum diceretur pertinere, num ad eum, qui genitus primus ab eo natura eſt antiquior? an vero ad eum, qui primo natus eſt poſt adeptum imperium?* Magna fuit hæc contentio ſub Dario Rege Perſarum.

sarum. Caussæ controuersiæ hæ: Darius Rex Persarum, antequam fuisset adeptus imperium, genuerat ex vna vxore Artabazanen. Postquam vero Rex fuit electus, genuit ex alia Xerxem. Cum autem profecturus esset in bellum, & de successore in regno relinquendo cogitaret, controuersum est coram eo, quis illorum potior esset? Artabazanes ad se imperij spem pertinere dicebat, *iure primogenituræ, & tanquam omnium fratrum maiorem, atq; iure gentium ad regnum vocari.* Xerxes è contrario dicebat, *conueniens esse, vt qui patre imperante natus esset, regno succederet, tanquam stirps regia, quæ tum demum orta videtur, postquam pater regnare cœperit. Referam circumstantias, & iudicum controuersias,* ex Herodoti verbis, qui a sic scribit: *Darius expeditionem sumere properabat in Ægyptios, atq; Athenienses. Dum autem hæc comparat, interea ingens inter eius liberos de principatu orta dissensio est. Quoniam ex instituto Persarum oportebat ita demum ire in expeditionem, cum regni successorem declarasset. Erant autem Dario iam, antequam regnaret, liberi tres è priore Vxore Gobriæ filia suscepti. & post partum regnum alij quatuor ex Atossa, filia Cyri: superiorum maximus natu erat Artabazanes, posteriorum Xerxes, qui, cum ex eadem matre non essent, disceptabant. Artabazanes quidem, quod omnis paternæ sobolis, ipse maximus natu foret: quum apud vniuersos homines sit institutum, vt maximus natu liberorũ obtineat principatum. Xerxes vero, quod ipse Atossa genitus esset, filia Cyri, qui Persis libertatem acquisiuisset. Dario autem nondum ferente sententiam, aderat forte Demaratus Aristonis filius, qui per id tempus altercationis, Spartano regno exutus, ac Lacedæmone profugus, Susa ascenderat. Hic vir, audita liberorum Darij controuersia, adiit (vt fama fertur) Xerxem, admonuitq; vt ad cetera, quæ pro se dicebat, hoc adderet, se quidem genitum à Dario iam Rege, & Persarum imperium obtinente: Artabazanem vero è Dario, dum esset priuatus: proinde neq; æquum, neq; iustum esse, alium quempiam potius illam dignationem adipisci, quoniam Sparta quoq; sic vsurparetur, vt si cui; antequam regnet, filij nascantur, deinde regnanti alius nascatur, huius postea nati successio regni sit. Hæc à Demarato suggesta, ratione vtentem Xerxem, tanquam iuste dicentem, Darius regem declarauit: quanquam etiam citra admonitionem Demarati, Xerxes, vt mea fert opinio, regnauisset, quippe cum penes Atossam omnis potẽtia esset.* Meminit eiusdem iudicij Iustinus, b sed non aperit circumstãtias omnes, ad eum, quo Herodotus modum, & proinde ex Herodoto, non ex Iustino rationes sunt in simili negotio iudicandæ. Alioquin respondere ẽ absolute, filium genitum post adeptum nouum imperium, vel principatum, excludere primogenitum, ceteris paribus, esset iniquissimum, & contra diuini & humani iuris regulas. Et proinde placet hanc quæstionem cum distinctione resoluere.

a in princip. lib. 7 siue in Polymnia.

b lib. 2.

2. *Vtrum pater peruenerit ad principatum ex priuato, prima electione, seu propria acquisitione: puta, quod vel contractu vel armis parauit sibi imperium: an vero ad illud peruenerit, tanquam proximus ex lege vel consuetudine regni: an tanquam coniunctus matrimonio ei, ad quam iure successionis & proximitatis, vel alio modo regnum aut principatus peruenerit.* Nam ex diuersa harum trium quæstionum hypothesi diuersa, mihi apparet facienda resolutio.

3. In primo casu, si pater primum delectus fuerit, vel armis, vel alio modo quæsierit regnum, nec ei lex imposita est in concessione, & hereditarium sit regnum, hoc est, de quo possit testari, dicemus eum inter liberos viuẽtem ex arbitrio posse disponere, vt & testari etiam in fauorem alterius extranei, excludendo proximos, vt diximus in regnis deuolutis iure hereditariæ successionis testamentariæ: quia disponendi de rebus suis, data est iure gentium libera facultas, postquam & dominia rerum distincta sunt, & administrationi cuiusq; concessa arbitraria. c Et quemadmodum armorum vi factus dominus personarũ & rerum, iuxta legem diuinam & humanam, de quæsitis disponere potest, sic & legem iisdem imponere, tanquam dominus.

c l. hoc iure de iust & iur. P.

4. Ceterum eodem iure gentium & humano, æquum est & receptum, vt qui habet liberos, hos extraneis præponat, quibus ex voto naturali communi omnibus gentibus, bona paterna debentur. *Si semen Abrahæ,* inquit Diuus Paulus, d *estis, secundum promissionem, & heredes.* e *Et, quod si filius, & heres per Deum.* Sicque Paulus Iurisconsultus, f *Cum ratio naturalis quasi quædam lex tacita, liberis parentum hereditatem adiiceret, velut ad debitam successionem vocando, propter quod & in iure ciuili, suorum eis heredum nomen indictum est, ac ne iudicio quidem parentis, nisi meritis de causis submoueri ab ea successione possunt: æquissimum existimatum est, eo quoq; casu, quo propter pœnam parentis aufert bona damnatio, rationem haberi liberorum, ne grauiore admisso alienam pœnam lueret.* Et Papinianus, g *Non sic parentibus liberorum, vt liberis parentum debetur hereditas: parentes ad bona liberorum ratio miserationis admittit: liberos naturæ simul, & parentum commune votum.* Et Tryphonius Iurisconsultus, h *Omnia,* inquit, *quæ nostra sunt, liberis nostris ex voto paramus.*

d ad Galat. cap. 3 vers. fin.
e cap. 4. v. 7.
f l 7 de bonis damnatorum, lib. 48. tit 20.

g in l scripto, 7. § fin. vnde liberi, lib. 38. P. tit 6.

h in l nihil interest 50. § fe nunquid præter. de bonis libertorum, lib. 38. P. tit. 2.

mus. Cui subscribitur ab aliis. a Et sui & necessarij heredes, filij in potestate patris constituti erant. Sui quidem heredes ideo appellantur, quia domestici heredes sunt, & viuo quoque patre, domini quodammodo existimantur. b Iura porro gentium diuina, & naturæ, non admittunt differentiam ratione accidentalis dignitatis, vt liceat principibus illa violare, cum & illis obnoxij pariter, ac priuati sint, laqueisq; illorum teneantur, nisi malint potius in feras & animalia bruta, occasione accidentalis dignitatis, degenerare, quam cum ceteris hominibus, ratione & Deo vtentibus, vt oportet, viuere. Quocirca etiam arguuntur testamenta eorum, qui in illis vel liberos prætererunt, vel iniustum iudicium exheredationis, contra proprium ferentes sanguinem, potius alienos instituerunt heredes, ac si à mente captis, & contra officium paternum facta essent. c Neque etiam lex ciuilis ausa priuare successione filios, decedentibus intestatis parentibus, sed sine controuersia, ratione sanguinis & proximitatis, voluit pleno iure primum filios, & ex his descendentes ad successionem vocari. d

a in l. 1. de inofficioso testam. P. l. 13 § 2 vers. aeque cum C. de legitimis hered. tit. 26. si quis omissa causa testam. P.

b l. in suis, 11. de liberis & posthumis. P. l. in suis, de suis & legit. her. P.

c in l. 4. de inofficioso testam. lib. 5. P. tit. 2.

d l. 1. & 7. vnde liberi, tit. 38. P. tit. 6. l. 1. quis ordo in bonor. poss. seruetur, P. l. de liberis & posthumis, P. nouella Iustinian. 118. c. 1. § 2. § 1. de hered. qualit. & differ. apud Iustinian.

5. Quibus inprimis adducor, vt existimem, in delatione noua liberi regni, ceteris paribus, non habendam rationem temporis adeptionis dignitatis, num ante aut post adeptā regiam potestatem aut principatum editi sint filij; quum non ratione dignitatis, sed naturæ, ad successionem parentum filij vocentur: neque vnquam sit mota controuersia, fuerintne bona acquisita ante aut post susceptionem liberorum: siquidem succedunt eo solo titulo, quia filij sunt. Et ita bona patris, bona liberorum sunt: neque habetur ratio temporis acquisitionis, sed mortis parentis: vt quæ tunc eius inueniuntur, diuidenda veniant, iuxta vel voluntatem, vel leges naturæ & ciuiles, filiis, qui supersunt, vel nepotibus referentibus præmortuos patres & filios. Atque merito Antoninus Imperator, ad id tempus refert considerationem officiosi vel inofficiosi testamenti paterni. *Cum quæritur*, inquit, *an filij de inofficioso patris testamento possint dicere, si quartam bonorum partem, mortis tempore testator reliquit*, inspicitur. e

I.

e l. cum quæritur, 6. de inofficioso testam. lib. 3. C. tit. 28.

II.

f vide d. hac controuersia, tract. Hottom. illustr. quæst. q. 2. Duaren. lib. 2. disput. c. 29. Cuiac. ad l. si senator, 11. de dig. C.

g l. senatoris filium, 5. de senatorib. lib. 1. P. tit. 9.

6. II. Dehinc filii nati ante dignitatem paternam, non ideo minus eius dignitatis titulis gaudent. Quod si negetur, prouoco ad Vlpianum consultissimum iuris, qui senatoris filium diffiniuit, natum ex senatore: *Neque interest*, f inquit, *iam in senatoria constitutus, eum susceperit, an ante dignitatem senatoriam*. g Sic allectus in numerum aduocatorum fisci, eximitur à cohortis, vel alterius vilioris conditionis nexibus, cum filiis quandocunque genitis, per constitutionem Theodosij & Valentiniani Cæsarum. h

h in l. cum aduocatio. de officio diuersorum iudicorum, lib. 2. C. tit. 8.

7. Sunt tamen, quæ obiiciuntur, leges, vt Valentis, Gratiani, & Valentiniani, ccc. l. *si senator*, 11. *de dignitatib. lib. 12 C. tit. 1.* dum dicitur: *Si senator vel alius clarissimus, priuatos habeat filios, editos quippe, antequam susciperet dignitatem, quod non solum circa masculum dignoscitur constitutum, verum etiam circa filias similis conditione seruandum. Cum autem paternos honores inuidere filiis non oporteat: à senatore vel solo clarissimo susceptum, in clarissimatus sciendum est dignitate mansurum.* Ex qua liquet, genitos & editos ante dignitatem, plebeios esse, postea clarissimos. II. Adfertur *l. fin. de decur. lib. 10. C. tit. 31.* vbi Iustinianus tradit, ex curialibus consortiis peruenientem ad patriciatus honorem, vel præfecturæ, liberari à conditione curiali cum suis bonis & posteritate, quam postquam meruerit dignitatem, vel actum gesserit, ediderit: anterioribus filiis in conditione pristina remansuris.

8. Quæ leges non mihi videntur aduersari, imo potius firmare sententiam: siquidem si bene perpendatur *l. si senator*, inueniemus, priuatos quidem habere filios patrem, antequam sit senatoriam dignitatem adeptus, verum post adeptam communicari ex filiis susceptis. Quod ego colligo ex finalibus verbis legis, *Patrem inuidere non debere filiis honores*: idcoque, *susceptum filium*, intelligo ante, mansurum in clarissimatus dignitate, hoc est, id omne, quod susceptum est ex prole, seu mascula, seu fœmina, mansurum sub nomine clarissimatus: quod intelligitur de editis ante susceptam dignitatem, alioquin illa verba non habent, quo dirigantur, *Cum paternos honores inuidere filiis non oporteat*, nisi intelligantur, vt ante priuati editi filii participent in honoribus patris.

9. Minus etiam mihi aduersari videtur *l. fi. de decurio. C.* Nam vltra id, quod neque contextus illius legis, vt nec *l. si senator*, satis sibi constat, dico ibi agi de curialibus, qui ante dignitatem habebant filios obligatos curię iam editos, ideo non censetur dignitas illos eximere à curialibus muneribus, quibus iam addicti erant. De postea editis non ita dicimus. Beneficia quippe principum & dignitatum concessarum rescripta, debent intelligi sine præiudicio iuris quæsiti cuiquam. i Liquet autem, obligationem personalem in curiali conditione fieri filiorum, alioquin non obligari ex obligatione patris. k

i l. 1. §. si quid à principe, ne quid in loc. pub. P.

k per l. fin. de his, qui sponte munera publica subeunt, lib. 10. tit. 42.

10. At quum dicimus filium editum ante principatus obuentionem seu acquisitionem patris honore fulgere: nihil impedit, quo minus priuatim editus, eiusdem dignitatis honore sit particeps duabus aliis rationibus, dum agitur de successione permissa in principatu. Primum, quod leges, quæ disponunt, de filio curialis ante dignitatem patris edito nõ eximendo, iuris positiui sunt, quæ impositæ sunt subditis patri & filiis. At dum priuatus principatum nanciscitur, aliis legibus non tenetur, quam principatus, si vocatus à populo cum suis fit: vel nullius, si propria virtute aut armis sibi comparauerit principatum, qui supremam habeat potestatem, & à nullo pendeat. Deinceps quod leges, quæ loquuntur de dignitatis honore non concedendo ante adeptionem genitis, loquuntur de dignitate, quæ non pendet à potestate eorum, qui eam nacti sunt. Sed nos agimus de principatu, qui in vim & naturam proprij patrimonij transfertur in acquirentem, & efficitur ex bonis eius: & proinde quemadmodum bonorum patris successio metienda est ex tempore mortis, nempe habita ratione eius, quod est penes ipsum tempore mortis in filios transmissibile, non ascendimus ad distinctionem alterius præcedentis temporis.

III. 11. Tertio loco pro filiis ante dignitatem editis facit hoc dilēma, quod dignitas seu imperium patri quæsitum sit, vel ratione virtutis & proprij meriti, vel ratione proximitatis defuncti. Vtroque autem modo par ius est ratione acquisitionis, filiis prioribus saltem cum sequentibus, quanquam & potius vere sit illis, *vt dicemus postea*. Siquidem & ante & post dignitatem editi, sunt eiusdem patris: nec alius pater substantia aut virtute ante dignitatem, quam postea: neque ideo minus pater, aut minus filius, qui ante genitus: quia ergo patris principatus factus est, & filiorum etiam prius genitorum.

IV. 12. Quarto, pro filiis præmortui concludit etiam Panorm. *ad c. licet, num. 11. do voto.*

V. 13. Quinto facit, quod tradit Vlpian. *a* vbi, *Liberos*, inquit, *non tantum filios accipere debemus, scilicet, vt propter priuilegium concessum patri decurioni, non subiiciantur pœnis vulgaribus, verum omnes liberos.* Sed verum hi soli, *qui post decurionatum suscepti sunt, his pœnis non adficiantur, an vero omnes omnino liberi etiam in plebeia familia suscepti, videndum est. Et magis puto omnibus prodesse debere.* Quanquam, vt ibi subiicitur, si decurionatu ademto, postea filij nascantur, non sint eo beneficio donandi. Quod & de Senatoris filiis post ademtam dignitatem editis & conceptis, tradidit Vlpianus. *b* Sic enim noua dignitas pertinet ad natos iam, quamuis ademta dignitate, nascituri non participent de ea, nisi ea dependeat ab auis.

a in l. moris, §. liberos, de pœnis, lib. 48, P. tit. 19.

b in l. emendatum, fid de senatoribus, P. lib. 1. tit. 5.

14. Exstat & iudicium à Dario ipso pronuntiatum inter duos filios de regno contendentes. Darius quippe ex Parysatide duos reliquit filios, Artoxerxem, qui & Arsicas ante dictus est, & Cyrum natu minorem. Mater magis fauebat Cyro, vnde vbi patre iam ægro accitus est; profectus ad aulam est à mari maxima spe, vt successor regni declararetur. Etenim ratione nitebatur Parysatis speciosa, qua Xerxes vetus vsus erat, suggerente Demarato, Arsicam se priuato, regnanti Cyrum Dario peperisse, non adduxit tamen in sententiam suam, sed ætate prior est designatus rex, & nominatus Artoxerxes: Cyrus vero Lydiæ satrapa, & oræ maritimæ dux. Confirmauit hoc iudicium exitus belli. Cum enim Cyrus animo feroci & bellorum cupidus esset, & & imperium sibi deberi putaret, fratri insidias primum instruxit, mox his detectis, clam ingenti conscripto exercitu, potissimum vero tredecim millium Græcorum, duce Clearcho Spartano, ad Cunaxam, qui locus quingentis stadiis Babylone distat, cum fratre signis collatis, Græcorum quidem virtute hostes in fugam vertit, verum à Mithridate Persa, iaculo secundum tempora vulneratus, vitam simul cum imperio amisit. *c*

c Plutarch. in Artoxerxe Trogus Diodor. Sicul. lib. 14.

15. Neque aduersatur iudicium pro Xerxe contra Artabazanem olim factum. Nam ibi circumstantiæ relatæ nõ pertinent ad puram nostram quæstionem. Quandoquidem in hypothesi illa perpendendum est agi de regno Persarum, quod occupauerat tyrannice Darius Histaspis filius, ideo illegitime, quod per successionem ad proximos ex genere regio deuolui debebat, donec sibi copulauit matrimonio eas, ad quas imperium iure proximitatis pertinere poterat, nempe duas filias Cyri, Atossam, quæ Cambysi fratri postremo Regi, & rursus Mago pseudoregi nupserat, & Artystonam virginem, præterea alteram Smerdis necati filij Cyri filiam, nomine Parmyn, & proinde tunc factus ex personis illarum legitimus regni administrator ex tyranno, non tam suo nomine possidere, quam alieno regnum visus est, & rectius ad Xerxem, qui ex Atossa natus erat, quam ad Artabazanem, qui ex alia vxore ante adeptum imperium fuerat genitus. Quocirca Xerxes non tam ad bona & regnum patris, quam matris venire iudicatus, præpositus Artabazani, qui nullum ius in bonis

bonis nouercæ habebat: matrimonio copulato regnum in dotem retentum, ad filios eius matrimonij non prioris pertinet, vt vulgare & tritum est, neque priuigni existentibus filiis secundi matrimonij, succedunt, bona enim paterna non sunt, sed materna, quæ à matribus relinquuntur.

16. Eadem ratione mortuo Ænea, relicta posthuma prole, Syluio, inquam, ex Lauinia Latini Regis filia, vxore secunda, & superstite quoq. Ascanio ex prima vxore Creusa ante adeptum Albanum regnum, peruenit imperium ad Syluium ex Latina matre natum, cuius fuerat regnum ratione successionis paternæ, teste Dion. *a* quanquam is nonnihil variauerit à Liuio, *b* qui tamen merito reprehenditur, errore duplici. & quod Syluium Ascanij filium putauerit, cum esset Æneæ posthuma proles ex Lauinia, vt Virgilius scribit etiam, *c* & quod eundem Ascanium & Iulum crediderit, cum Iulus fuerit Ascanij filius, vt communis est sententia historiographorum.

a vt scribit Dionys. Halic.
b Liuius, in 1.
c Virg. lib. 6.

De iure successionis principatus, quando ad proximos nuper defuncti pertinet, num si defunctus relinquat ex filio primogenito præmortuo nepotem, & alium filium superstitem, præferendus sit nepos patruo. CAP. X.

IN hac quæstione successionis principatus, primum præsupponi par est, nos non agere de regnis aut principatibus, seu potestate per electionem delatis, sed tantum de his, quę per ius successionis à maioribus deuoluuntur ad posteros. Item & de his, quæ diuidi non solent, nec debent. Nec pariter de his principatibus, qui iam certam habent legem succedendi, vel seruatam consuetudinem: nam vbi leges regnorũ sunt fundamentales & certę, & consuetudines antiquæ, crimen maiestatis esse opinor contra illas disputare. Sunt autem duæ sententiæ: vna, quæ nepotem ex primogenito præfert patruo: alia, quæ patruum filio defuncti, quam secutus Oldrad. *d* & Panorm. *e*

d consf. 263. & 94. incip. Eleganter circa negotium.
e ad c. licet. de voto, num 6.

2. Pro nepote itaque referam, quę alij tradunt & firmant exemplis seu iudicatis. Inprimis enim Bald. *f* refert ita iudicatũ in Anglia & Gallia. Fuit quippe Henricus II. Rex Angliæ, cui fuerant tres filij, Richardus cognomento Cor leonis primogenitus: Gothofredus secũdus, qui duxerat Constãtiam heredẽ Britãniæ: & tertius Ioãnes, cognominatus sine terra. Ex quibus, viuente patre Henrico II. mortuus est Gothofredus, relicta vxore prægnante Constantia, quæ peperit Arturum. Mortuo Henrico II. successit in regnum Richardus. Mortuo deinde Richardo sine liberis, controuersia nata inter Arturum nepotem ex Gothofredo secundo Henrici, & dictum Ioannem de regno. Philippus porro Augustus Rex Galliarum qui imperauit circa annum 1141. tanquam iudex legitimus pro Ducatu Normaniæ, eum adiudicauit Arturo, & alia, quæ Richardus possederat in Gallia: sed dum Arturus prosequeretur causam, tandem occisus est per Ioannem patruum. Qua ratione etiam Rex Galliarum propter feloniam & delictum adiunxit fisco suo prædicta bona. *g*

f in l. cum antiquioribus de iure deliberan. C.
g vt narrat Polyd. Virg. in histor. Anglicana, itemq. Paulus Æmilius in Carolo Pulc.

3. Rursum post mortem Edoardi 3. Regis Anglorum, anno 1378. Richardus 2. Edoardi, ex Edoardo filio nepos, Princeps Walliæ, fuit coronatus Rex, & prælatus auunculis, seu patruis, Ducibus Leucastræ, Clarantiæ, Glocestriæ, & Yorkiæ. *h*

h vt refert Polydor. hist. Anglicana.

4. In Lusitania, seu Portugallia Rex Alphonsus 5. habuit Fernandum & Henricum primogenitum, qui prædecessit patri, relicto superstite filio nomine Ioanne: & hic, mortuo auo Alphonso, prælatus est patruo Fernando, atq. coronatus, dictus fuit Ioannes 2. & pacifice regnum possedit, ab anno Domini 1482. vsque ad annum 1495. cui mortuo sine liberis successit Emanuel consobrinus. *i*

i vt referunt Philipp. Dec. consf. 443. in 2. part 3. vol. Nicol de Vbald. in tract. de success. ab intest. num. 62.

5. Scribit Iustinus, *k* Agathoclem Regem Siciliæ in morbum incidisse, & in desperatione salutis bellum inter filium nepotemq. ortum, eis regnum sibi tanquam iam mortui vindicantibus, & bello commisso, filio occiso, nepotem regnum occupasse.

k lib. 23.

6. Cleomenes Rex Spartanorum, filios duos, Acrotatum & Cleonymum suscepit, quorum Acrotatus mortuus est patre superstite, & relicto Areo filio. Cum autẽ Cleomenes è vita decessisset, inter Cleonymum & Areum Acrotati filium de regno coorta lite, Senatus paternum regnum Areo adiudicauit. *l*

l vt ait Pausanias in Laconicis, seu lib. 3.

7. In aliis principatibus, principes supremi iudices, vel arbitri delecti, idipsum etiam iudicarunt: & Paulus Castrensis meminit legis Hispaniæ, pro hac parte solemniter iuratæ per status regni. *m*

m in consf 164. in 2 par. consil. Exstat illa lex lib. 2. legum, reg. Tauri, tit. 15.

8. Circa annum Domini 1110. imperante Ludouico Crasso, vniuersi proceres seu nobiles Galliç in controuersia successionis domus Borboniæ, idipsum iudicarunt contra Hanonem, qui expulerat à successione eius Dominum Archambaudum nepotem iuuenem, filium primogeniti, cum diceret, ad se dominium eius ditionis venisse, tanquam qui per mortem primogeniti fratris, quæ contigerat viuo patre, ad ius primogenituræ peruenisset. *n* Sed tamen non obtinuit, vt Paulus Æmilius *n* tradit,

n in Ludouico Crasso.

tradit, reseruata tamen illi portio in bonis patris, tanquam vni ex liberis.

9. Tempore quoque Caroli Pulcri Regis Galliarum, anno 1331. per Comites regni & proceres, simili iudicio, Comes Niuernensis fuit declaratus Comes Flandriæ, & prælatus patruo post mortem Comitis Roberti, eo quod esset filius primogeniti, qui mortuus erat ante patrem. Idem Paulus Æmilius a

10. Et paulo antea sub Philippo Valesio, qui regnauit circa annum 1328. solemne latū fuit iudicium in quæstione ducatus Britanniæ, post mortem Ioannis Ducis, mortui absq; liberis superstitibus, & Ioanne Comite Montforti tertio eius fratre, & filia Guidonis vicecomitis Lemouicensis, fratris secundi eiusdē, tunc vxoris Caroli Comitis Blesensis, cui per Senatus Parisiensis mature consultum iudicium, tandem anno Domini 1331. fuit adiudicatus ducatus, maxime quod dictus Carolus Comes Blesensis defendisset ex consuetudine Britanniæ, successionem pertinere ad primogenitum, seu seniorem, & post illum ad secundum, & dehinc ad tertium, iis deficientibus, & pro ut se docebat vxorem suam iure repræsentationis tenere locum secundi. Et si post prædictum placitum Comes Montfortij tenuerit & possederit prædictum Ducatum Britanniæ, nempe ex causa translationis initæ tempore coronationis Caroli V. anno 1364.

11. Sub Francisco quoq; eius nominis primo, Rege Galliarum, anno 1517. summum iudicium latum pro Comitatu Fuxensium, & aliis ditionibus dictæ domus, cōtrouersia mota inter Odetum Fuxēsem, Dominum de Lautrech, & de Villemuro, ex vna parte, & Henricum de Albreto Regem Nauarræ, ex altera, auum Henrici 3. Eo quod Gastonus Fuxensis, & Eleonora de Nauarra matrimonio iuncti, suscepissent duos filios ex ea coniunctione, nēpe Gastonem primogenitum, & Ioannem vicecomitem Narbonæ, quorum Gasto prædecesserat matri & patri, superstitibus sibi & relictis Francisco, Phœbo, & Catharina filiis ex se & Magdalena vxore filia Caroli 7. Regis, contra quos, mortuo auo, Ioannes vicecomes Narbonēsis, qui duxerat vxorem Ludouici 12. mouerat quæstionē, præsupponens se factū fuisse primogenitum patri, mortuo Gastone, viuēte patre: Sed cōtra eum in Senatu Parisiensi pro filia Gastonis iudicatum, dicto anno 1517.

12. Sed sub iisdem temporibus ante, anno 1310. in controuersia mota de comitatu sancti Seuerini, inter Thomam filium primogeniti, & Iacobum secundo natum fratrem Thomæ, Robertus 2. Rex Siciliæ, filius Caroli 2. coegit concilium Auinioni omnium Doctorum, quod pro nepote iudicauit. b

13. In Alemania pro simili controuersia sub Henrico I. & deinceps sub Othone Magno, fuerunt comitia, quæ vocant *Status*, coacta, & statutum, vt ea duello terminaretur, fueruntque, qui pro nepotibus pugnarunt, superiores & victores. c

14. Ius repræsentationis in nepotibus, locum habet in feudis, eo modo quo filij succedere poterant, si vixissent, vnde quando ad primogenitum tantum feudum integrū peruenire debet, nepotes ex filio, vel antiquior in hoc ius succedet. Vt in legibus feudorum à nobilibus approbatis receptum, quod filij patri succedunt in feudo, vel nepotes ex filio loco patris, nulla ordinatione defuncti in feudo manente, vel valente. d Idipsum traditum *in §. si capitanei*, e & primum filij nepotes, quam fratres vocantur. f Pater & filius tantam etiam habent in se naturæ affinitatem & substantiæ vnius participationem, vt pro eadem fere persona habeantur, g pro eadem voce. h Et ita vtetur patris priuilegio, i atque eadem iura, quæ pater, habet filius. k Planum quoq; est, nepotes habere in bonis aui eandem portionem, quam habiturus esset pater eorum, si viueret. l Sic si vnus ex liberis relictis filiis moriatur, antequam pater vel mater conuolauerint ad secunda vota, lucrum quod acquiritur ex illis secundis nuptiis liberis prioris matrimonij, non datur tantum filiis superstitibus, sed & nepotibus ex filio præmortuo, pro ea parte, quam si is viueret, erat consequuturus, *vt statuit Zeno.* m Et Iustinianus. n Neque etiam operæ promissæ a liberto duobus patronis, vno mortuo cum liberis, debentur per ius accrescendi alteri superstiti, sed liberis. o In filio pater relucet, & renouatur imago cadentis genitoris in genito, veluti per subrogationem, & idcirco, vt dicebat insignis Callistratus Iurisconsultus, *Filios & filias concipimus atque edimus, vt ex prole eorum earum ve diuturnitatis memoriam in æuum relinquamus.* p Sic Panorm. q filius primogeniti potest dici primogenitus, & non ex toto ficte, sed in parte vere, cum in eo sit substantia, & caro, & pars primogeniti, & sic cessat, quod opponitur *d l. 3. §. hac autem verba, de negot. gest.* P. & similia, quæ probant, verba cum effectu & proprie esse accipienda.

15. Iuri diuino & hoc consonum docetur, quia quod est alienabile, est transmissibile in filios. Alienari autem posse hoc ius primogeniture, docet exemplum Esau, qui ius hoc vēdidit fratri suo Iacobo, *de quo mox dicemus in vol. 1.*

a *in Carolo Pulcro.*

b *Oldrad. cons. 224. Bald. in l. liberti C. de oper. liberti. Ioan. Andr. in addit. ad Specul. tit. de feudo.*

c *vt narrat Witichindus, lib. 2. Sigismund. in Chroni. circa annum 942.*

d *§. 1 de succes. feud. lib. 1. feud. tit. 8.*

e *de feud. Marchi. vel ducat. eod lib. 1. tit. 14.*

f *l. 1. in success. fratrum, lib. 2. tit. 11. & § de natur. success. feud. li 2 ti 50.*

g *Vulgatu* [illegible] *l. si fuis, de lib. eru & posth.*

P *l. si de impuber & aliis substit. C. c. contradicimus, §. hac auctoritate, 25. q. 3.*

h *§ et vero, de inutili stipulat.*

i *l. Latiam solutio matrim.*

k *l. vt intestat. C. de suis & legitim. hered. l. si quis. C. de inoff. testam.*

l *c. 1. § si quis igitur, nouella 115. de hered. ab intestato venient. & § cum filius de hered. quæ ab intest. defer. cap Iustinian.*

m *in l ex quibus causis 7.*

n *in l si quis prioris matrimonij, 3 de secundis nup. tit. lib 5. C tit. 9*

o *l. si operarū, & l a dub. de oper. libertor. P.*

p *l liberorum, 220. de verbor. signif.*

q *consil 25 incip in præsenti quæst. num. 6.*

tertia

tertia ratione contraria sententiæ. Explicat latius Iohannes Andreas: a Cum iure diuino, *inquit*, pateat, posse transmitti hoc ius primogenituræ ad singularem personam & singularem successorem (nempe in fratrem Iacobum per Esau) fortius ergo in heredem & maxime filium. facit *l. quadam, de acquirend. rer. domin. P.* Cum persona patris dicatur per filium repræsentari, vt ibi, & esse & stare dicatur. b Et filij vox dicatur vox patris, c imo pro eadem persona habeantur, d & vna caro. e Vnde Physici reddunt rationem, cur pater diligere plus filium dicatur, quam filius patrem, quod pars patris remanet in filio, non contra pars filii in patre. Quocirca mortuo patre, non omnino totus mortuus videtur superstite filio. Proinde filius primogeniti, & primogenitus dici poterit, quia personam eius repræsentat. f

a *in addit. ad Spec. ad rub. de feud lib. 4. part. 3.*

b *l. cum sci-mus in fin. C. de agric. & censi. lib. 11.*

c *§. et vero, de inutil. stipulat.*

d *l. fin. de impub. & aliis subst.*

e *c. contradicimus, § hac authoritate, 35.*

f *ac l si cui ... tel ... suis, de vsufruct P l. do-minum. § si vero quis tamen ... de contra hered. emisso.*

16. In contrariam sententiam, filios præferendos nepotibus ex filio primogenito, præmortuo patre, possunt plura adduci, quæ videntur præcedentia impugnare, verum mihi videntur infirma ad ea conuellenda. Et proinde eo ordine, quæ proferemus, conabimur refellere, ne postea his solis propositis, compellamur vti repetitione, idque sine præiudicio melioris sententiæ, si ea contraria melioribus possit doceri rationibus. non enim hic sentimus tanquam iudices, à quibus prouocari non liceat. Itaque primum adferri potest iudicium Senatus Lacedæmoniorum, quo Agesilaus prælatus est Leotychidi nepoti filio Agidis fratris. g Ceterum illud exemplum propriam habet hypothesin, & ratione distinctam, quia Leotychides habebatur pro alieno, tanquam ex adulterio Timeæ vxoris Agidis & ex Alcibiade, & ita sæpe ante mortem Agis professus erat, donec æger Hæream delatus, moriturus, ab amicis obsecrantibus inductus est, vt filium agnosceret Leotychidem. h Sed neque impune gessit Sparta, quod Agesilaum claudum recto Leotychidi prætulisset contra oraculum. Nam post Leuctricam cladem, cum victor Epaminundas & ... cessu sublatus, inuasurus exspectabatur Peloponnesum, oracula recurrerunt in mentem de claudicate Agesilai, atque ingens perculit Spartanos mœstitia religioque, quasi respublica ideo afflicta esset, quod rectum regno deiecissent, claudum vero & luxatum elegissent, quod Deus eos inprimis erudierat, perpendere, & euitare. i

g *vt in l. si nepotes. & l. doteri, d. 1 § fin. de collat. bonor. l. sed & si in conditione, § 1. de hered. instit.*

h *vt refert Pausan. in 3.*

i *... scribit ... in ...*

17. II. Adfertur exemplum Guntrani Regis Aureliæ, qui vnus ex filiis Clotarij primi, prælatus fuit Childeberto filio Sigiberti fratris Regis Metensium, in successione Chereberti Regis Parisiorum, k verum id vi factum potius, quam iure, l & proinde Guntranus facti pœnitens restituit vniuersa nepoti Childeberto, & regni etiam sui successorem, cum liberos ipse non haberet, per hastæ traditionem corã omnibus proceribus declarauit. m Quemadmodum etiam Sanctius 4. Hispaniæ Rex patre Alphonso 10. regno priuato, quatuor hominum millia trucidari iussit, quod in tumultu quodam Alphonsum fratris sui filium Regem appellassent. n

k *vt scribit Aymon ... lib. 3. de gest. Fr. ... cap. 62.*

l *liquet ex eadem authore.*

m *scribit ... lib 3. c. 68.*

n *Ritius, lib. 3. Regum Hispaniæ.*

18. III. Ludouicus Pius cognomento, prælatus fuit in imperio, Bernardo filio Pipini primogeniti Caroli Magni, *vt scribit Turpinus in vita Caroli Magni, & Paulus Diaconus.* Sed illud factum est, quod imperium non deferretur, vt nec nunc, iure successionis, & iam diuiserat viuente Pipino portiones inter filios, Carolus, quibus contenti fuerant: & ipse Pipinus, qui receperat pro portione Italiam, & ita videbatur sua parte cõtentus pro se & suis, renuntiasse futuræ aliæ successioni, & iuri primogenituræ. Neque reuocatur in dubium, quin primogenitus possit renuntiare iuri ex primogenituræ debito, & futuræ successioni accepta portione, adhibito iureiurando, iure id approbante pontificio. o Sic Esau primogenitus Isaac, vendidit primogenita sua Iacobo fratri minori, iuramẽto adhibito, accepto pane & lentis edulio, neq; vltra ad eadem redire potuit. p Et ea comprobatione vtitur D. Cyprianus, epist. ad Iubaianum: q *Quam periculosum,* inquit, *sit in diuinis rebus, vt quis cedat iure suo & potestate: Scriptura sancta declarat, cum in Genesi Esau primatus suos inde perdiderit, nec recipere postmodum potuerit, quod semel cessit.* Regula generalis, renuntiantibus actiones suas, non dari ad eas regressum. r Ius suum remissum non potest repeti, vt communi consensu iura ciuilia & pontificia comprobarunt. s Et proinde renuntiante patre primogenituræ, filius eius, nepos aui excluditur, qui ex persona patris & iure repræsentationis illud ius haberet, & excluso patre, excluditur pacti exceptione filius, vt in simili expressus de hoc text. *in l. 1. de pactis, C.* Et effectus pateri pacti transit ad successores, sicut & aliorum pactorum vires actiue & passiue, quod & legẽ vocantem primogenitum facere posse non dubitatur, vt pactum. t Maxime cum nemo plus iuris in filium vel alium transferre possit, quã ipse habeat, vulgaris ll. & simile dicitur de eo, cui assignatus libertus, qui præmortuus liberto, trãsmittit ius hereditatis liberti in filios & nepotes, nisi ipse viuus noluerit hereditatem ad se pertinere. u Et prudentissi-

o *c. quamuis pactum de pact. in 6. c. cum contingat, de iureiur. c. licet, eod. tit in 6.*

p *Gen. c. 25.*

q *& Gratianus refert in c. 1 quam periculosum, 7 q. 1.*

r *l. quæritur, § si vend. de ædil. edict.*

s *l. postquam liti, C. de pact. l. §. qui semel, c. si clic. c. 23. q. 4 c. hoc neququam e. est. 7 q. 1 c. si quis episcopus, 92. distin. cum simil.*

t *l. nemo plus iuris, 54. de reg. iur. P. c. nemo potest, eod. tit. in 6.*

u *l. 3. 28. si & l. 4. de assignan. libert. lib. 38 P. tit. 4.*

mus Imperator Alexander, qui non nisi cum consilio plurium adhibitorum Iurisconsultorum leges & edicta condebat: *Parentibus*, inquit, *arbitrium diuidendæ hereditatis adimendum non est, dummodo non minus is, qui pietatis sibi conscius est, partis, quæ intestato defuncto potuit ad eum pertinere, quartam ex iudicio parentis obtineat. Qui autem cognouit iudicium defuncti, eo quod debitum paternum pro hereditaria parte persoluit, vel alio legitimo modo satisfecit, etiamsi minus, quam ei lege relictum est, si is maior viginti quinq; annis est, accusare vt inofficiosam voluntatem patris, quam probauit, non potest.* Quæ lex exstat. *a* Quod & intelligitur adhuc, quando propter solam repræsentationem patris nepos succederet auo. Alioquin enim si ex proprio capite ei successurus esset, non noceret renuntiatio patris filio, nisi & is renuntiasset quoque. *b*

19 IV. Adfertur exemplum de Honorico filio secūdo Giezerici Regis Vandalorum, qui fuit prælatus Gondabundo filio Gensonis primogenito dicti Giezerici. *c* Sed ibi cōsideratur testamentum patris, qui ita statuerat, forsan iuxta mores Nomadum, quibus talis est consuetudo, vt antiquiores superstites succedant in regno. *d*

20 V. Possunt & alia plura exempla adferri, in quibus prælati patrui nepotibus ex primogenito: verū illa pari modo habent, vt plerumq. dispositionem paternam in principatu libero, qui non habet legem, vt deferatur primogenito: vel quando ex primogenito inuenitur tantum filius, aut filia, ad succedendum inhabiles, puta quia forsan iam filius primogeniti ingressus est religionem eiurato seculo & consequenter dignitatibus secularibus repudiatis, vel quia principatus nō admittit fœminas, qua etiam ratione pares Franciæ, seu proceres regni, anno Domini 1216 adiudicarunt Comitatū Campaniæ patruo Henrico, prælato nepti suæ ex primogenito Comitis Campaniæ, eo quod pater ipse Tibauldus, proficiscēs in terram sanctam, ita disposuerat testamento, vt si contingeret eum decedere sine masculis liberis, frater ei succederet, certa quantitate summæ relicta marito filiæ suæ. *e*

21. Philippus etiam Pulcer Rex Gallorum, adiudicauit comitatum Atrebatensem Marildæ vxori Othonis Comitis Burgundiæ, excluso nepote adhuc infante, nato ex primogenito, vt scribit Paulus Æmilius, non quidem ex lege, sed absoluta voluntate & potestate, quia dominus esset feudi, & egeret tunc Othone, quem opponeret audaciæ & rebellioni Flamingorum. Possunt enim principes etiam ob causam publicam, dominos rerum rebus proprijs exuere, vel nullo, vel aliquo, dicis gratia, dato pretio, vt consentiunt Iurisconsulti *f*

22 Sed neq; hic poterunt adferri exempla, ex quibus factum recensetur nō ius, quod patrui, nepotes, iuuenes ex primogenito successores legitimos, vt præoccuparint, & per tyrannidem eos nō solum detrusserint regno aut principatu, sed etiam sustulerint & necarint *g* Eo modo Ludouicum Sfortiam se prætulisse filio Ioannis Galeatij, in Ducatu Mediolanensi, nempe vi & per tyrannidem, prætextu tutelæ eius inuadendo dominationem: nam is iam successor factus, è medio per illum sublatus est.

23. Septimo tamen videtur, admittendos vt potiores filios superstites defuncti, quam nepotē ex primogenito mortuo ante patrem: ex eo, quod cæteri possint proximiores defuncto: nam filius est in primo gradu, nepos vero ex filio defuncti, in vlteriore: semper autem vocantur proximiores, etiam in successione regni, *h* & in aliorum successione proximior succedit in gradu. *i* Atq; Imperator Decius, *k* fratrem & sororem secundo esse gradu, nepotem vero ex fratre in tertio rescripsit, & ideo fratrem tanquam proximiorem præferēdum esse nepoti. Ceterum iuris eiusdem regulis, placet quoq; iure repræsentationis, nepotem tenere in successione locum patris, cum & natura pater & filius eadem esse persona pene intelligatur, *l* atq; emendata est *l. consanguinitatis*, tanquam iniusta, & statutum iure repræsentationis nepotem in successione, iure sui patris & gradu vti *m* heredi, & repræsentari patrem per filium, etiam docet *l. 1. §. fi. de collat. bonor. ff. & l. si nepotes, eod. tit. l. 1. § si plures, de coniungen. cum eman. liber. ff. l. dotem, eod. tit. de heredib. instituen. ff. in l. sed si in conditione, §. 1.*

24. Octauo autem magis aduersari videretur, quod natus ex patre facto incapaci, & incapax successionis, quæ debebatur patri, vt primogenito, dici possit, sicuti *in l. 2. de libertis, & eorum liberis, lib. 6. C. tit. 7.* natus ex liberto, postquā in seruitutem fuit ob ingratitudinē reuocatus, non dicitur liber, sed seruus, quia libertas patri adempta fuit, *facit l. diuo Marco, 11. de quæstio. C.* Quo loci non transeunt priuilegia maiorum ad pronepotes, si intermedij filij aut nepotes facti fuerint illis indigni. Pater vero, dum moritur, factus censetur incapax, quia, quo tempore succedendum est auo, filius non est. & non entis, nullæ sunt qualitates. *n* Et proinde videntur excludendi filij ex persona patris, quæ non exstat. Sed certe aliter est respondendum in his, quæ a natura vel

genere

a in l. parentibus, 3. de in offic. testam. lib. 3. C. tit. 28.

b l. eum qui [illegible] & [illegible]. [illegible] pactum 7. § [illegible] de [illegible] P.

c [illegible] Procop. lib. 1.

d vt [illegible] Strabo, lib. 16.

e vt refert Geofridus Ardouinus, lib. de expeditione in terram sanctam, Gallice composito.

f l. Lucius, 11. de euictio. P. Vlpian. in l. item si verberatum 15. §. item si forte, de rei vindic. lib. 6. P. tit. 1.

g vt tradit Guic. [illegible] lib. 1 histor. Italica.

h vt notat Iacob. Entrigar. in sua pract. tit. de success. feudi, num. 63.

i in l. consanguinitatis, 3. de legit. hered. lib. 6. C. tit. 57.

k Iurisconsult. de gradib. & aff. P. l. 1. § si quis igitur, vnde cogna. lib. 38. P. tit. 8.

l l. fin. de impub. & al. subst. lib. 6. C. tit. 20. l. 22. de agric. & cens.

m nouell. 118. c. 2. & nouell. 127. c. 1. auth. in successione de legit. hered. l. 2. & auth. in successione, C. de suis & legit.

n l. eius qui in prouincia, de reb. cred.

genere deferuntur descendentibus: nam etiam sublato de medio patre, vel eo incapace, non censentur filii ideo incapaces, nisi quatenus constitutiones & ipsos filios delinquentium expresse submouent. cuius rei duo sunt iurisconsultorum insignia suffragia: primum est Vlpiani *a*, *Si quis*, inquit, *& auum & patrem habuerit senatorem: & quasi filius, & quasi nepos senatoris intelligitur. Sed si pater amiserit dignitatem ante conceptionem huius: Quæri potest an quamuis quasi senatoris filius non intelligatur, quasi nepos tamen intelligi debeat, & magis est vt debeat, vt aui potius dignitas ei prosit, quam obsit casus patris.* Alius locus est Alpheni Iurisconsul *b* *Eum qui ciuitatem*, inquit, *amitteret, nihil aliud iuris adimere liberis, nisi quod ab ipso peruenturum esset ad eos, si intestatus in ciuitate moreretur, hoc est, hæreditatem eius, & libertos, & si quid aliud in hoc genere reperiri potest. Quæ vero non à patre sed à genere, à ciuitate, à rerum natura tribueretur, ea manere eis incolumia. Itaque & fratres fratribus fore legitimos hæredes, & agnatorum tutelas & hæreditates habituros, non enim hæc patrem sed maiores eius dedisse.*

25. Nono adferri potest ratio, non translatũ ius filii in nepotes succedendi auo, quia priuilegium dicitur personale primogenituræ, ideo ad hæredem transmitti non potest *l. quia tale. sol. uto matrimonio, ff. l. priuilegium, de regul. iur. in sex. l. in omnibus causis 69. eodem titul ff.* item quia ius, quod nondum competit, non transmittatur, per iura vulgaria *c*; mortuo autem patri, relinquenti filios, non competere successionem defuncti patris, aui nepotum, constare videtur ex eo quod hæreditas non dicitur viuentis, sed mortui *d*. Et proinde nec adiri nec repudiari hæreditas viuentis potest. *e* Quare neq nepos accipiet regnum vel principatum ex persona patris, qui mortuus est antequam pater eius nempe auus nepotis contendentis, moreretur: neq potuit primogenitus moriens ante patrem quod non habebat, nempe successionem patris in filium transferre, nemove plus iuris in alium transferre potest quam ipse habeat *f*. Addi potest quod ius primogenituræ est personale, & ideo non possit transmitti ad hæredes. quia cum persona exstinguitur *g*. Cæterum hæc ratio non potest conuenire primogenito, quia minor non est vera, scilicet non quæsitum fuisse ius primogenito ante mortem patris: certum quippe est, statim nato filio primogenito innata præscriptum à lege modum primogenituræ ius quæsitum: & ideo eadem natura, in filium suum transferre, *vt & docet Tiraquel. in tractat. de primogenitura h.* estque ita priuilegium hoc in persona primogeniti primum, dehinc fit trãsmissibile quæsitũ ius ex ea persona. Et quamuis ante mortem nempe primogenito non competeret ius viuente patre actu, competebat tamen habitu. Exemplum simile in querela inofficiosi, quæ competit ex persona præmortui patris, nepoti, contra testamentum aui, etiamsi pater eam non præparasset, idque iure transmissionis *i*. Sic arrogatus cui competit ius legitimæ in bonis arrogantis *k*, si præmoriatur patri, transmittit petitionem eius ad hæredes, qui petent mortuo deinceps patre. *l* Et resolutum est, vt quando ius aliquod competit alicui non ex persona testatoris vel alterius à quo accipitur, sed ex beneficio iuris communis, aut legis specialis, quale ius primogenituræ, & tolli non potest a dante seu à quo capitur, hoc ius transferri ad hæredes & peti a debitore, non ex eius voluntate, sed tanquam æs alienum eius *m*.

26. Decimo contra nepotes potest adferri tutelæ ius & successionis, metiendum eodem modo *n*: at quando concurrunt ad tutelam patruus & nepos, præfertur patruus apud Vlp. Ergo & successione. Verum nec hæc ratio obesse censetur, duplici ratione: quod regula illa, vt qui ad tutelam vocetur, prior ad hæreditatem, perpetuo & simpliciter vera non est, sed vt plerunque, vt nominatim in illis iuribus: alioquin minores proximiores, & fœminę quę repelluntur à tutelæ munere, repellerentur à successione, quod falsum in prædictis iuribus docetur. Dehinc 2. *dict. §. si duo* habet locum, in tutela & successione libertorum, in quibus patruus præfertur nepoti ex altero filio, & sic quoque singulare esse in illis notauit expresse Iurisconsultus, & in aliis successionibus, quæ deferuntur iure sanguinis, aliter respondendum, & nepotem non excludi à patruo tanquam remotiorem. quod & Caius respondit. *o* Item & aliter dicendum, in hæreditatibus delatis agnationis iure docet. *p*

27. Vndecimo, Quod si etiam ex aliis nationibus contrarium aliud adiiciatur exemplum, leges principatus poterunt addere diuersitatis causam quemadmodum etiam dici potest, & referri ad voluntatem patris, populiq; assensum, nulla consuetudine exsistente, imo vero consuetudine pro secundogenito faciente, quod accidit sub Alfonso rege Castilionensi, cuius filius Sãctius natu minor cõmendatus a patre, post mortem prælatus est filiis Fernandi maioris filii, & Blancæ Ludouici regis Francorum filiæ, mortuo Fernando ante patrem: cur autem inducat ad dicendum consuetudinem & legem illam regni fuisse, vt

a in l. emancipatum 7. § fin de senatorib. Lib. 1. ff tit. 89.

b in lege eum qui ciuitatem. 3 de interdictis & relegatis lib. 48. P tit. 22.

c l vni § pro secundo de caduc. tollen. C l emãcipata qui admisit ad bono. poss. C. de iure deliber. cum similib.

d l. 1 de hered. vel act. ven. li. 18. P. tit 4 l. qui hereditat 19 & l nemini 27 de acq here dita lib 29 ti 2.

e l qui superstito 94. eod tit de acq hered P.

f l nemo 54 de reg iur P c. nemo es 11. in sex li. tradit. de acq rer. do. P c. nuper 5 de don. inter vir & ux. Nemo enim effectiue dare potest quod non habet, l. si vniuersa. C. de legat. vide Dauber. 1 q 7. li. 2 c de pœnis, cum similib.

g c priuil de reg iur in sex. l quia tale sol. matrim P.

h Num. 109.

i in l. si quis filium exheredatum 34. de inofficioso testa. li. 12. C tit 38.

k l. si arrogator, de adopt. P.

l vt notat gl. ad l. 1. § si impubere ad verbum debetur, de collat bonor. P. Ioan. Andr. in hac hypothesi primogenituræ inca licet, de voto. & in additionib. ad Specul. li. 4 ad Rubri. de feud. vbi de hac quæ. disput.

m § fin de leg. patr tutel. P l. quo tutela 17. de reg iur P.

n in l 3. si duo colegit. tuto. libr. 26. ti. 14.

o in l. libertinus 5 §. fin. l. si libertus præterito 23. § 1. de bonis liber. Lib. 38 tit 2.

p §. liberos autem de con. unc. cum emanc. li.

filius superstes præferretur præmortui filij filiis seu nepotib. nō peti poterit ex conuentionib. matrimonialib. quib. pactū erat, vt si Fernandus primogenitus moreretur superstite etiamnū minore fratre, soboles tamen Fernandi auo postea decedenti, in regnum succederet a: pactum vero ita nominatim non fuisse factū nisi dubitatum fuisset ex lege aut consuetudine in contrarium: derogare autem non potuit Alphonsus legi regni, tabulis matrimonialib. pro nepotibus compositis.

a vt scribit Æmil. lib. 7.

28. 12. Cynus b ait per illam legem, Richardum Malumb. tenuisse, patruum præferendū nepoti, & sic fuisse in rege Roberto seruatum. Lex enim ait de fauore nepotum. *Nam licet hoc nouum præsens lex constituat in nepotes: non tamen absre est, vt in hoc casu deteriores esse nepotibus filii non sinantur.* Cui leges similes l. fin. Cod. de Verbor. signif. ibi. *Nullo enim modo filiis viuentibus, &c* l. 2. *quando dies legati cedit* ibi, *Quicunq; fuerit is qui superuixerit sic, &c.* facit l. cum ita, §. fina. & l. hæredes mei, §. fi. de legat. 2 ad senatuscon. Trebell. ff. Sed verum dicemus, filios deterioris conditionis esse non debere nepotibus quando paria iura sunt, & concurrunt. At quando in iure primogenituræ, nepotibus pares non possunt esse filii aut patrui, minime: quia primogenitura non communicatur aliis filiis, & à primogenito transit tantum in eius filium.

b l. si vina §. de bon. matern. ... C. ti. 9.

29. 13. Pro patruo, contra nepotem facit, quod nepos non potest dici primogenitus aui de cuius bonis agitur. siquidem nepos post patrem natus auo, quare cum non conueniant ei verba legis quæ de primogenito loquitur, neque conuenit dispositio. c Respondetur autem, hic, nepotem non venire ex propria persona tanquam nepotem, sed iure repræsentationis patris, cui ius iam quæsitum fuit, statim vbi natus est, vt dictum est.

c c. cum cessante de appell. l. adigere, §. quamuis de iure patr. ff. c. post translationem, § ceterū, de renunciationibus.

30. 14. Contra nepotem facit, quod filius post mortem patris non repræsentet patrem, in iure, quod dum mortuus est pater, non ei competebat, d vbi nepos præteritus ita demū rumpit testamentū, si tēpore mortis aui, cum filius non præcedit vere vel fictè. Sed iam dictū est hic viuenti filio primogenito iam competere ius & ideo illud transferre.

d vt in l. si quis filio exhæredato, § de iniust. rupt. &c l. 38. P. tit. eod.

31. 15. Lex vel mos quibus vocatur primogenitus, non exprimunt, vt filio primogenito mortuo viuo patre, ius trāsferatur in eius successores. Igitur casus omissus, habebitur pro omisso, & suppleri non poterit e nec a forma verborū sine certa scientia, est recedendum f, Sed non opus fuit exprimi ita, quia eo ipso quod per natiuitatē ius quæritur primogenito, satis apparet, quod is potest transmittere: aliud autem diceremus; si non quæreretur ei ius. Qua ratione substitutionis spes, mortuo substituto ante institutum, euanescit, nec trāsfertur ad filios, g quia ante conditionis euentum moritur substitutus, & deficit conditio atque substitutio quę nondum competit, non transmittitur h quia nec ante euentum conditionis in bonis nostris est i.

e l. si vero, §. de viro, soluto. matr. P. c. ad audientiā 12. de decimis.
f c. omnium 31. dist. l. non aliter, de leg. 3 cum similib.
g l. hæredes mei, §. cum ita ad senatusc. Treb. ff l. iubemus § fin. a. de fideicom. C.
h l. coties de acq. hered. P.
i l. substitut. de acq. rer. domi. P. l. 4 de alimē. & cib. legat. P.

32. 16. Citatur ratio, quod paria sunt non exstare, & inutiliter esse, seu inhabilē esse k: at, si filius primogenitus tempore mortis patris viueret, & esset inhabilis ad succedendum, non vtcretur ipso iure primogenituræ nec eius filius, vt citant ad illud *l. Diuo Marco de quæstio C.* vt quando fœmina non potest succedere feudo, excluditur & eius filius. Ergo quando non exstat pater primogenitus, filius eius nepos non succedet auo, quia non succederet si pater esset inhabilis, & hæc paria sunt. Respondetur autem per Ioannem Andream, l maiorem non esse veram perpetuo, maxime quod verissimum est, quando fuit ius quæsitum non exstanti, quo tempore exstabat & erat idoneus ad quærendum nec illud ius recusauit. Sic etiam in *d. l. D. Marco* filius reiicitur ex persona patris non exstantis & inhabilis, quia post inhabilitatem natus est.

k c. 2. de transf. episc. l. 1 § pen. quod cuiusq; vniuers. nom. P. l quoties qui satisd. cogant. P.
l in addit ad c. l. 5. Specu ad rub. de feud.

De principatu & imperio fœminarum, & num ex genere succedant tanquam proximiores.

CAP. XI.

SCIO quæsitum & controuersum aliquando fuisse de dominatione & principatu fœminarum, *num earum iustum dicatur imperium, legitimusque principatus:* quibusdam negantibus: quibusdam comprobantib. Vtrinque rationes, vtrinq; exempla bonæ & malæ administrationis earum, vtrinque & regnorum diuersæ leges in medium proferri & adduci possunt, vt difficilis nobis videatur solutio. Nec nostrum sit tantas cum præiudicio tot diuersarumq; nationum, tantas componere lites & iudicium interponere: conabimur tamen lucem obscurioribus adferre.

2. *Itaq; pro eorum sententia qui negant principari non conuenire huic sexui,* quasdam adferam rationes, argumenta & coniecturas seu exempla: deinde & contrarium Deo fauente, fundamentis aliis comprobabo & fulciam. In primis (1) lex sexui posita prima post peccatum & lapsum à voluntate & mandato Dei, erit digna consideratione: in qua mulier est subdita viro, & non vi mulieri: m Ideo de Germanorum moribus Cornelius Tacitus agens, *Fœminæ*, inquit, *dominatur*, *in tantum*

1. huic rationi respondetur infra nu. 64. & 65.
m Gen. cap. 3.

non

non modo à libertate, sed à seruitute degenerant. Atque mulierem ita constat subiectam dominio viri esse, vt nullam auctoritatem habeat, nec docere, nec testis esse, neque fidem dare, neque iudicare possit, multo magis nec imperare. sic D. Augustinus, *a* atque *b* datur ratio diuinæ subiectionis. *Adam per Euam deceptus est, non Eua per Adam. Quem vocauit ad culpam mulier, iustum est, vt eum gubernatorem assumat, ne iterum fœminea facilitate labatur.* Et rursum, c *Mulier debet velare caput, quia non est imago Dei, sed vt ostendatur subiecta, & quia præuaricatio per illam inchoata est, &c.* Et primum à Deo vir creatus, dehinc a viro & viri costa mulier facta. *d*

a in lib. quæstionum veteris Testamenti, q. 45. relatus in c. mulierem. 17. & 33. q. 5. b in c. Adam 13. e. diuo Ambros. in hexamero tractatu diei quartæ. c in c. mulier debet, 19. eadem 33. q. 5. ex diuo Ambros. in c. 2. priorem ad Corin. d Genes. c. 2.

3. Prior ita auctoritas (2) viri tanquam antiquioris & perfectioris, ipsa muliere. Imago Dei in homine, hoc est, quod ad similitudinē Dei sit, vt vnus factus sit quasi dominus, ex quo cæteri orirentur, habens imperium Dei, quasi vicarius eius: quia omnis rex Dei habet imaginem: ideoque mulier non est facta ad imaginem Dei. Sic enim dicit Scriptura, *Genes. cap. 1. Sap. 2. Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit illum.* Hinc est, quod Apostolus D. Paulus 1. *ad Corinth. 11. Vir quidem*, inquit, *non debet velare caput suum, quia imago & gloria Dei est. Mulier autem ideo velat, quia non est gloria aut imago Dei*, quæ ita connectit D. Augustinus *lib. de quæstionibus mixtim noui & veteris Testamenti quæst. 106. refertq; Gratianus, ca. hæc imago, 13. ead. 33 quæst. 5.*

2. Soluitur hæc ratio infra nu. 60.

4. II. Quemadmodum autem lex Dei videtur remouisse a principatu mulierem, sic etiam lex naturæ, ab eodem sexui imposita (1.) Et est ordo naturalis in hominibus, vt seruiant fœminæ viris: filii, parentibus, quia nulla iustitia est, vt maior seruiat minori: *e* & maior dignitas est in sexu virili & cuiusque plebeij, quam in nobiliore muliere secundum Vlpian. *f* Et Menander, γυναικὶ δ᾽ ἄρχειν οὐ δίδωσιν ἡ φύσις, id est, *fœminæ non dedit natura imperium.* Aristoteles etiam, *g* τό τε γὰρ ἄρρεν, φύσει θήλεος ἡγεμονικώτερον, id est, *Nam quicquid masculum, natura magis factum ad imperandum fœmineo.* Celebre exemplum quod refert Dictys Cretensis, *h* Penthesileam reginam Amazonum, quæ in auxilium Troianorum cum Amazonibus venerat, ex decreto exercitus Achiuorum, seu Græcorum, semineccm & ex equo ab Achille deturbatam, pedib. attractam, in Scamandrum fluuium præcipitatam, quoniam naturæ sexusque conditionem superare fuisset ausa.

1. Hoc arg. explicatur interius, nu. 67. & seq. *e D. August. q. 153. in Genesim glossa ordinar. ad c. 40. Genes. vnde sumitur, c. 12. est ordo 33. quæst. 5. f in l. 1. de sena. h. t. P. tit. 9. g Polit. li. 1. c. 4. h lib. 4. de bello Troiano.*

5. Pro iudicio futuræ subuersionis extremi seculi affertur a Sibylla inuersio naturalis imperandi vt pro monarchia hominis, tunc sit vnius viduæ regnum omni orbi imperans. Sic enim scribit de Antichristi natiuitate, *i* interi cætera signa.

i Sibylla lib. 8. Oraculo.

καὶ τότε δὴ κόσμος ὑπὸ ταῖς παλάμῃσι γυναικὸς
ἔσσεται ἀρχόμενος, καὶ πειθόμενος περὶ παντὸς
ἡ δ᾽ ὁπότ᾽ ἂν κόσμου παντὸς χήρη βασιλεύσῃ,
καὶ ῥίψῃ χρυσόν τε καὶ ἄργυρον εἰς ἅλα δῖαν
καὶ χάλκον τε σίδηρον ἐφημερίων τ᾽ ἀνθρώπων
εἰς πόντον ῥίψει, τότε δὴ στοιχεῖα πρόπαντα
χηρεύσει κόσμου.   id est,

Et tunc certe mundus sub manibus mulieris
Erit gubernatus, & creditus omnino.
Et quando vidua dominata erit totius mundi,
Et proiecerit aurum & argentum in mare diuinum,
Et æs & ferrum vnius diei hominum in Pontū
Proiecit, tunc sane elementa omnia viduabuntur mundo.

Quæ indicant tantam corruptionem tunc adfuturam seculo, vt neq; legitimus & robustus inueniatur principatus, quod & signum iræ Dei est, & quod populus meruerit à Deo contemni. Quo etiam pertinet prophetia Esaiæ, *k* quæ signa iræ Dei sic expressit. *Ecce enim Dominator, Dominus exercituum, auferet à Ierusalem, & ab Iuda validum & fortem, & omne robur panis, & omne robur aquæ, & fortem, & virum bellatorem, & iudicem, & prophetam, & ariolum, & senem, & principem super 50. & honorabilem vultu, & consiliarium, & sapientem de architectis, & prudentem eloquii mystici. Et dabo pueros principes eorum, & effœminati dominabuntur eis, & irruet populus, vir ad virum, & vnusquisque ad proximum suum, tumultuabitur puer contra senem, & ignobilis contra nobilem, &c.* Et paulo post, quod dixerat de effœminatis, explicatur, *Populum meum, inquit Deus, exactores sui spoliauerunt & mulieres dominatæ sunt eis.* Nos quoque alibi *l*, de his diximus quædam cum istis, vt periculosum reipublicæ imperium fœminarum ostenderemus.

k Cap. 3.
l lib. 47 syntag. c. 12. num. 11.

6. Natura molles mulieres (4.) edidit, imbecillioris animi & virium, & ad bella non idoneas minusque animosas, *m* vtpote quas ad edendos pueros & fouendos magis accommodas fecerit, vt paruulorum natorumque imbecillitati compati facilius possent. Pars autem imperatoriæ artis, eaq; præcipua, in gerendis bellis & sanguine noxio fundendo, & in repellendis violentiis consistere videtur: vt naturaliter mollities mulierum cum robore militari, &, vt dicam significantius, cum ferocia, aduersari videatur. Vnde Ennius cum notare vellet, mollitiē & segnitiē militū, muliebria dixit eorum ingenia. *O iuuenes, iuuenes, &c.*

4. Hæc ratio explicatur interius, nu. 76.
m vt scribit Aristo. lib. 9. de histor. anim. c. 1.

nes, animos geritis muliebres. Sesostris rex Ægyptiorum, victoriarum cumulo celeberrimus a, apud gentes quas vt subegisset, si feroces & libertatis studiosos sese strenue defendentes vicisset, cippos inscriptos literis sui nominis & patriæ, & qui referrent ipsum illos vi subegisse, erigebat: si quando vero aliquorum vrbes, nullo negotio & incruento certamine cœpisset, apud hos itidem vt apud illos qui strenuitatis certamen ediderant, cippos quoq; statuebat: sed amplius muliebria genitalia asculpebat, significare volens, eos ignauos esse. Referunt Iustinus ex Trogo, b & Polyænus, c Cyrum Lydis, post Crœsi captiuitatem iterum deficientibus, per Mazanem subactis, arma & equos ademisse, vestitumque muliebrem gestare coegisse, & omnes texere, aut psallere, atque per muliebria illa effecisse, vt Lydi, qui ante erant ferocissimi & bellatores strenui, redderentur animo molles & effœminati, atque ita euasisse omnium barbarorum ad bellum inutilissimos. Senarius apud Græcos prouerbialis est, Γυνὴ στρατηγεῖ καὶ γυνὴ στρατεύεται, id est, *Mulier dux est, fœmina eque miles* quoties totum negotium ignauis cōmissum est, quoties ij qui imperant & ij qui parent æque sunt formidolosi. de quo & meminit Athenæus. d

a Apud Herodot. lib. 2.
b in lib. 1.
c lib. 7. Stratagema in 4. exemplo.
Prouerb.
d 3. Dipnosoph.

7 Officia mulierum eo pertinent, quæ nihil magni pollicentur in gerenda republica, expressa a Virgilio, e

----ceu fœmina primum,
Cui tolerare colo vitam, tenuiq; mineruæ
Impositum cinerem, & sopitos suscitat ignes.
Noctem addens operi, famulasque ad lumina longo
Exercet penso, castum vt seruare cubile
Coniugis, & possit paruos educere natos.

vt officium mulierum dicatur, educatio liberorum, & colo & penso intentam esse. Alia enumerantur, & illa, f dum sapiens propositionem præfatus, *Mulierem fortem quis inueniet?* postea inter fortia eius addit, *Manum suam misit ad fortia, & digiti sui apprehenderunt fusum:* fusum ait non hastam. Quarto ab imperfectione muliebri sumi potest argumētum, quo repelluntur mulieres a principatu. Fœminam quasi *marem læsum*, dixit Aristot. g veluti *imperfectum mare:* quod fiat fœmina ex inconcoctione & ex frigiditate sanguinei alimenti. h Dixit & Albertus Magnus, *fœminam generari propter materiæ inæqualitatem.* i Et rursum. k *fœminam facere*, inquit, *nunquam intendit natura particularis: sed procedit ex corruptione alicuius principii naturalis, quia intendit natura particularis semper opus perfectum, id est, marem facere,* *tamen fœmina non est extra cursum naturalem vniuersalis naturæ, quæ ordinis est causa inferioris.* Docet imperfectionem & vitæ muliebris Alcinous. l *Verum*, inquit, *quum quamlibet animam cognato astro tanquam vehiculo imposuisset pater omnium Deus, instar conditoris legum fatales illis leges explicauit, vt ipse extra culpam delictorum existeret. Docuit igitur perturbationes à corpore mortales exorituras: primo quidem sensum, postea dolorem ac voluptatem, metumque ac iram, quas quæ superarent, neque se trahi permitterent iuste victuras, & in cognatum astrum denique redituras: quæ vero ab iniustitia superarentur secundi generatione in vitam fœmineam migraturas: & quæ nondum ab improbitate cessassent, in brutorum denique naturam degeneraturas.*

e 1 Æneid.
f Prouerb. c. 31.
g li. 2. de generat. anim. c. 3.
h vt explic. Ioan Grammat. li. 4. de gener. anim. cap. 1.
i in poster. c. 213.
k in 2. Thys. tract. 4. c. 5.
l Li. de doct. Plat. c. 15.

9. Quinto, Pudor, qui mulieribus proprius videtur (s.) inhibet eas consortiis virorum interesse, m maxime iuuenum turmis militum, quibus efferata mens, licentiam ad audendū promouet & vt ait Euripides, n γυναῖκα γὰρ αἰσχρὸν μετὰ νεανιῶν ἑστάναι. id est, *turpe est mulieri stare cum iuuenibus.* Consensere ni fere in hoc gentes omnes, vt honestum non videretur prodire mulieres in publicum, aut interesse consortiis hominum. Talisque etiam apud Ruthenos memoratur à Sigismundo Libero Barone, o conditio earum, vt nulla honesta putetur, nisi domo conclusa viuat: & quicquid mulierum manibus suffocatur, siue gallina, siue aliud aliquod animalium, id abhorreant tanquam impurum: atque cum viris absentibus & seruis, forte gallinas iugulare volunt, stant præ foribus tenentes gallinas aut aliud animal & cultrum, prætereuntesque viros vt ipsi interficiant, rogant.

s hæc explicantur infra, num. 78. & seq & de velamento. 81.
m Cap. mulieres de iudiciis. in sexto.
n In Electra, actu. 2.
o in cōmentariis rerum Moscouitarum.

10 Apud Iudæos tam solemne erat fœminis eorum velamen capitis, vt inde noscerentur, idque sine lege p Sic Rebecca conspecto à longe sponso, velauit faciem. q Susanna in iudicium tracta, velata r, ne adhuc pulchritudine placeret iudicibus impiis. Velabantur & virgines apud Corinth. suo tēpore, *inquit* Tertullianus. f Et rursum. t *Non permittitur mulieri in ecclesia loqui, sed nec docere, nec tingere, nec offerre, nec vllius virilis muneris, nedum sacerdotalis officii, ministerium vindicare.* Et postea, *Iudicabunt vos Arabicæ fœminæ, quæ non caput, sed faciem quoque ita totam tegunt, vt vno oculo liberato contentæ sint dimidiam frui lucem, quam faciem totam prostituere.* Atque virgines fuisse conclusas, nec solitas egredi ostenditur ex 2. Machab. u Et Æmilius Probus x, de matre familias apud Romanos agens, mulieres secretas à viris, vixisse docet. *Neque, inquit, in conuiuium adhibetur, nisi propinquorum, nec sedet nisi in* interio-

p vt scribit Tertul. de corona milit.
q Gene. c. 24. vers. 64.
r Dan c. 13. vers. 32.
f eodem.
t de velandis virginib.
u Cap. 3. v. 19.
x in princ. de vitis Imperat.

interiore parte ædium quæ synæconitis appellatur. Et Constantinus Imperator. a *Fœminas propter pudorem & verecundiam earum, cœtui publico demonstrari non cogimus.*

a in l. 2 de his qui veniam ætatis impetrarunt, li. 2. tit. 46.

11. Difficile etiam arrogatio fiebat olim fœminarũ, quia arrogationes non temere aut inexplorate cõmittebantur, & non fiebant nisi per comitia curiata, arbitris etiam pontificib. & quod fœminis nulla comitiorum communio esset. b

b Gell. lib. 5. cap 19.

12. Sexto probatio ducitur, (6) quod habitus muliebris nõ sit expeditus ad bellũ, nec eum mutare liceat. & ad vitandã et hanc sexuũ mixtionem, lex diuina c statuit, *Mulier veste virili, nec vir vtetur veste fœminea: abominabilis n. apud Deum est qui facit hæc.* Citat & ex consilio Gangrensi c. 13. Burchardus. d de fœminis quæ propter continentiã muliebrem mutant habitũ, canonem in hæc verba, *Si qua mulier propter continentiam quæ putatur, habitum mutat, & pro solito muliebri amictu virilem sumit, anathema sit.* refert & Gratianus. e

6. explicatur hæc sententia infra nu. 82.
c Deuter. c. 22. vers 5.
d li. 8. decretor. cap. 60.
e in ca. 6. si qua mulier, 30. dist.

13. Septimo, Qui concesserunt rempublicã posse curare mulieres, ea quæ cõmitterentur non maiora sed leuiora esse debere, definierunt. (7) Sic Plato, f seu de iusto, agens de institutione mulierũ, mãdat omnia priuata publicaq. tum pacis tum belli studia, mulierib. cum viris cõmunia fieri, ne mancum sit genus humanum, eo tamẽ pacto, vt in singulis, grauiora viris, leuiora mulierib. cõmittantur. Aristot. *1 politi.* dixit, consilium mulieris esse inualidũ, & libro 2. non bene à mulieribus regi ciuitatẽ. atque Bologninus g in cõdendis statutis, vult, non adhibendum consilium mulierum quod in illis non resideat prudentia, ita inconstantia, mutabilitas, & ad omnia fere momenta versatilis mens, notatur in illis. h

7. hoc explicatur infra. nu. 85. & 86.
f Li. 31 siue dialogo 5. de repub.
g in repet. auth. habita, ne filius pro patre. C.
h in c. forus, de verb sign.

14. Sic mulier in ecclesia non potest habere curam animarum, quo ad exercitium actuale, quanquam ius beneficii habentis curam, & ipsum ius curæ, 8.) possit pertinere monasterio monialium *Felinus ad cap. dilecta, num. 2. de maio. & obedien* & ibid docetur, mulierem non posse exercere ea quæ sunt ordinis ecclesiastici: & si ordinaretur, non recipere characterẽ. In principio 15. *quæst.* 3. apud Gratianum, & *in c. noua quædam, de pœniten. & remissio.* i prohibetur mulierib. & abbatissis moniales benedicere proprias etiam, ipsarum confessiones in criminalibus audire, legere Euangelium, publice prædicare, vt absonum & absurdum. Item & sacra vasa contingere k aut excommunicare, quamuis prælaturam & iurisdictionem habeant. l

8 explicatur hoc infra, nu. 87.
i lib 5 tit. 38.
k c sacratas. c. mulier, 23. dist.
l c dilecta in Christo. 12 de maior. & obed. & l. tit. 33. & ca. de monialibus, de sententia excommun.
9 explicatur hoc infra, n. 88. & 89.

15. Iura ciuilia etiam (9) mulieribus officia, quæ sunt auctoritate & vtilitate publica, interdixerunt mulieribus, *in l. 2. de regul. iur. P. l. penult. de eden. P. l. imperialis, circa medium. C de nuptiis,* non potest iudicare mulier, m non postulare in iudicio n, non testimonium dicere in causis criminalibus, o nec in testamento, p non accusare, nisi sua intersit, vel suorum, q nõ pro aliis interuenire, seu fide iubere, r nec ea habet filios suos in potestate. s Ideo & Paulus Iurisconsultus ait, *Suos hæredes illos non habere t*, & inæqualis ita in liberos matris & patris potestas, licet æqualis à filiis illis debeatur pietas. u

m in l. cũ prætor. de iud. P.
n l. 1 § sicuti, de postul. P.
o c. mulierem 33 q 5 c. forus, de verb sign.
p in test. §. mulier, qui test facer pos. l qui testa. eod tit.
q l. 1. 2 & 11. de accusat lib 48. P. & l. 2. l. 5. & 12 C qui accusar non poss.
r l. 1 ad SC. Velleian. P.
s l. fœmina de adop § cæterũ, de hæred qual. & diff.
t l. illud, § ad testame ta de bonor poss contra tab. P.
u l. filio à de curat. fur. P.

16. Octauo, Existimarunt & antiqui prudẽtes, mulieres non continuare familiam (10) illustrium virorum, vel regum, ex quibus oriri possunt, & suæ familiæ, finem esse & caput. x Ita vt ait Iustin. *Qui ex filia tua nascuntur, non sunt in potestate tua, sed patris eorum, y & patris non matris familiam sequuntur.* z Et vxor sequitur forum viri iure ciuili, non patris, a eius domicilium, b ciuitatem & familiam. c Labeo Antistius, iuris valde peritus, *lib. 4 ad edictum prætoris. Soror,* inquit, *appellata est, quod quasi seorsum nascitur, separaturque ab illa domo in qua nata est, & in aliam familiam transgreditur.* Cum contra, fratris vocabulum Publius Nigidius homo impẽse doctus subtili ἐτύμῳ interpretetu, vt sit quasi fere alter. d Obseruauit Heraclides Ponticus in allegoriis homericis, Homerum solitum vti epithetis patronymicis à patre, ex materno autem genere ductis, nusquam plane apud ipsum reperiri. Constat ex iure Romanorum, mulieres sequi conditionem & fortunam virorum quibus cõiunguntur, & propriam quam habent ante nuptias ex patre immutare, vel in deterius vel in melius ex qualitate maritorum & familiæ illorum. Quod Vlpian. his verbis e explicat: *Fœmina nupta clarissimis personis, clarissimarum personarum appellatione continentur. Clarissimarum personarum nomine, senatorum filiæ, nisi quæ viros clarissimos sortitæ sunt, non habentur. fœminis enim dignitatem clarissimam mariti tribuunt, parentes vero, donec plebeii nuptiis fuerint copulata. Tandiu igitur clarissima fœmina erit, quandiu senatori nupta est vel clarissimo, aut separata ab eo alii inferioris dignitatis non nupsit.* Consentit Imperator Alexand. f *Si vt proponitis,* inquit, *& auum consularem & patrem prætorium virum habuistis, & non priuatæ conditionis hominib. sed clarissimis nupseritis, claritatẽ generis retinetis.* Rursus CCC. Valentinianus, Theodos. & Archadius. g *Mulieres, inquiunt, honore maritorum erigimus, genere nobilitamus, & forum ex eorum persona statuimus, & domicilia mutamus. Sin autem*

10. hoc explicatur. infra nu 90.
x vt ait Vlp. in l. pronuntiatio, 95. § fi. de verb. sign.
y §. fi. de patria potest apud Iustin.
z d. l. pronuntiatio, in princ.
a l. cum quidã de iurisd. omn. iud. P.
b l. exigere de iudi. iis. P.
c l. fin. § item res rinferunt ad municipale. P. l. mulie em. de ritu nupt. P.
d vt refert Aulus Gell. li. 13 c. 10.
e in l. fœmina 8 de senat. li. 1. P tit. 9.
f l. 1. dignitatis li 12. C. tit 1.
g in l. 13. eius tit.

minoris ordinis virum postea sortita fuerint, priore dignitate priuata, posterioris viri sequentur conditionem a. Et mortuo marito, vidua eius qualitatis censetur aut plebeia, aut nobilis, cuiusmodi fuit vir, cuius vidua est, nempe vltimus, si plures habuerit. Ex quibus absurdum videri potest filias regum vel principum succedere, cum conseruatio familiarum, non possit inde consequi, sed potius regna ad extraneas familias per nuptias transeant, & ita exstinguatur splendor antiquus familiæ & maiorum qui regnauerint antea vel dominati fuerint. Quod odiosum est principibus, & valde acerbum quibuscunque, non videre imagines maiorũ in regiis & domibus fixas, vel videre reuulsas, vt d cebat Imperator. *b*

a idem in c. 38 § non tamen, nouell. 22 tit. de nuptiis.

17. Nono, Ex legibus humanis inuenimus, vt partim probatum iam, mulieres habitas deterioris conditionis (11.) ipsis viris, & à negotiis grauioribus vbi plus virtutis, fidei, & prudentiæ requiritur, esse submotas, de quibus iurisconsulti agunt, *c* & ab omnibus officiis publicis, quale est principis, & iudicis, remotas Vlpianus retulit *d* & maxime virilibus. *e* Athanasius oratione contra Idola reprehendit Gentiles, quod deas fœminas fecerint, quas nec eorum testimonio est ad consilium reipublicæ admittere tutum. Annotatum *in Annalibus* pro monstro, quod sub solo primum Antonino Heliogabalo, dicto ante nomine Vari, mulier in senatum admissa est nempe eius mater Semiamurica, quam, & sententiam in senatu admissam, rogari iussit, permisitque primus eam habere cænaculum mulierum, in quo antea fuerat conuentus matronalis solemnibus duntaxat diebus, vnde & prodierunt senatusconsulta ridicula de legibus matronalibus, quæ & quo vestitu incederent, quæ & ad cuius osculum venirent, & de similibus eiusdem farinæ. *f* sed post mortem Heliogabali eo cum matre necato, cautum ne vnquam senatum mulier ingrederetur, vtque inferis caput eius deuoueretur dicareturque per quem id esset factum, *vt idem Lampridius scribit*, sublato & abolito cænaculo, quod conatus restituere Aurelianus, sed frustra, *vt scribit Flauius Vopiscus in eo.*

b in l. ex qua tutores de adminis. tut. C.
11. hoc explicatur infra, nu. 92.
c in l. in multis, 9. de statu hominum, lib. 4. P. ...
d in l. fœminæ 2. de reg. iur. li. 50. P. tit. 17.
e l. 1. § 5. de postulan. P. l. 18. C. de procurator. enim simul.
f de quibus scribit Lamprid. in Heliog.

18. Maiores nostri dicebat M. Porcius Cato, *g* nullam ne priuatam quidem rem agere fœminas, sine auctore voluerunt: in manu esse parentum, fratrum, virorum, multo magis & prohibuerunt rempublicam capescere, foro quoque & concionibus immisceri, leges rogare aut dissuadere, vbi patiuntur esse æquales viris, extemplo simul superiores esse contendunt. absurdum autem videtur habere alios in sua potestate eas, quæ non sunt suæ potestatis *h.*

g Apud Liu. lib. 4. defendis legem Oppiam.

19. Nec tantum in rebus prophanis, sed & in rebus sacris existimantur deterioris conditionis mulieres (12.) Et prohibentur in illis ingredi certas capellas consecratas Deo, & quibusdam sanctis, vt in ecclesia S. Ioannis in Burgo Papiæ prohibentur, nisi velint affici pœna mortis furentis, *vt tradit Iacobus Gaula, in sanctuario Papiæ.* Idem refertur de ecclesia S. Ioannis Baptistæ Ianuæ. Idem in ecclesia sancti Fiacri Scoti, vt & illæ quæ tentarint ingredi, in rabiem versæ sint, *vt notat Guaguinus in vita Clotarii.* In quibusdam etiam sacris Ethnicorum, mulieres arcebantur, nec licebat illis interesse, nonnulla absque fœminis sacra fiunt, *vt ait Minutius Fœlix, in Octauio.* Abstinuerunt à sacrificio Herculis mulieres. *i* De sacrificio Syluano faciendo à rustico, Cato *lib. de re rustica cap. 83. Mulier ad eam rem non adsit, neue videat quomodo fiat.* Ita in quibusdam sacris à lictore clamabatur, *vt scribit Sextus Pompeius Festus. Hostis, vinctus, mulier, virgo, exesto, i. extra esto. Mulieres,* inquit D. Paulus, *k in ecclesiis taceant, non eis permittitur loqui, sed subditas esse:* & rursum. *l Mulier in silentio discat, cum omni subiectione. Adam enim primus formatus est, deinde Eua & Adam non est seductus, mulier autem seducta in præuaricatione fuit.* Et in Ecclesiastico cap. 25. vers. 29. *Mulier si primatum habeat contraria est viro suo.* Ad Colossens. *cap. 3. vers. 18. Mulieres subditæ estote viris, sicut oportet in Domino.*

20. Atque decimo loco (13) ne longius abeamus ab instituto de principatu sermone, militaria feuda non fuerunt regulariter concessa mulieribus quę a successione etiam eorum exclusæ sunt. *m* Imo & nepos ex filia excluditur, *n* etsi feudum etiam datum sit expresse, pro accipiente & descendentibus masculis & fœminis. Masculi præferuntur quandiu exstant *o.* Dant rationes Baldus, *p* & alii. Primum ratione inquiunt, naturali, sunt incapaces, quia fœmina non potest portare arma, nec leuare faydam contra hostes *q.* 2. Propter iustitiam honestatis, quia non debent se immiscere cœtibus virorum, maxime si sit illustris *r.* 3. Propter fragilitatem sexus 4. Propter lubricitatem voti, quia ter mutatur in hora. 5. Propter periculum euitandæ euulgationis secreti. Quæ omnia dicunt discrepantia a natura feudi. *s* Potissima autem ratio illorum est, quod qui non potest seruitium exhibere propter quod datum est feudum, eo priuari debeat. *t* Ea ratione mutus & alias imperfectus, non idonei armis & sacramento fidelitatis, priuantur feudo, sic

h vt ait l. sic eueniet. ad l. Iul. de adul. P.
12. hoc explicatur infra, nu. 91.
i Gellius li. 11. et 6. Macro. li. 1. Saturn. c. 12. vbi ratio & Sextus Aurel. Victor. de origine gentis Romanæ.
k 1. ad Cor. c. 14.
l 1. ad Tim. c. 2. vers. 11.
13. hoc explicatur, inf. n. 94.
m c. 1. de beneficio fœminæ & 1. § hoc autem notandum tit. qui feudum dare possint c. 1. § ad filias de success. feud. l. vnian mutu. &c. c. 1. de alie. feu. pater.
n c. 1. § hoc autem notandum qui feudum dare possunt.
o c. 1. etiã episc. vel abbat. &c. in feud. de cuius intellectu agit Alex. cons. 9. incip. ponderatis hu. vol. 5. & cons. 29. incip. quoniam abunde li. 1. Dec. cons. 139. & 193.
p Ad l. quoties de suc. & legit. Iacob. de S. Georg. tract. de feudis ad verba Marchia in Italia nu. 4.
q Glos. ad c. 1. § hoc autem, qui feudũ dare possunt.
r Per l. si quis illustris ad SC. Orphitia. C.
s Iux. c. 1. de forma fidelitatis in vsu feud.
t § fi. an mutus vel alias imperfect. feudum retinere, l. 2 ti. 30. & § mutus & ifi. vel abbatem feudũ dare non possu.

do, sicuti & vasalli qui clerici fiunt, vel monachi, iuxta feudorum vsum, amittunt feudum tanquam armis militaribus non idonei. a

a c. 1. de eo qui arma bellica dero. ait. & c. qui clericus fi. de feudo controvers. fuerit in l. feudorum

21. Vndecimo, Superioribus adiungi possunt exempla, (14.) quibus male & perniciose respublica se habuit, cum mulieres, vel mulierib. addicti rempublicam gesserunt vel gerere tentarunt, quemadmodum multa narrantur de regina Ægypti Cleopatra à Dione Cassio b qui & deinde libro 50. addit, *Propter hanc Cleopatram declaratus*, inquit, *hostis Romanus Antonius, quare & Octauius contra eum excitans milites dicebat eum mutatum fuisse per illam à priori virtute. Quod fieri non posset, vt qui regio luxui mollitiaq; muliebri indulgent, viro aliquid dignum vel consulant vel agant. est enim necesse omnino vt quibus vnusquisque vita rationibus vtitur, earum similis reddatur.* Liuia mater Tiberij Cæsaris, longe alias fœminas superbia superauit, c vt & imperium viuente filio se posse administrare putauerit, donec is publicis omnibus actionibus ei remotis, familiaris rei curam gerere mandauit. Propter quod & illa illi vsque molesta fuit, vt peregrinationes ideo instituerit. Iterum Dio ait d maximum fuisse spectaculum, nouum videlicet & reprehensum quod Agrippina, secunda vxor Cæsaris, Claudio publice quoque de republica respondenti, aut legatos audienti, ei adfuerit in proprio tribunali locata. Aristoteles e Lacedæmoniorum rempublicam reprobandam censet, quod magna ex parte muliebri imperio gereretur. *Imperiosum enim*, inquit, *genus muliebre, & quod animi mores hominum subigere sibi valde desideret.* Quod & Iuuenalis descripsit. f

14. Explicatur hoc paucis infra nu. 95.

b Li. 42. & 48.

c vt idem Dio. refert Li. 57.

d Lib. 57.

e Lib. 2 polit.

f Saty. 6 vbi statum illum turbulentum depingit.

Hoc volo: sic iubeo, sit pro ratione voluntas,
Et clames licet, & mare cœlo confundas homo sum, &
Nil vnquam inuita donabis coniuge, vendes
Hac obstante nihil, hac si non volet emetur:
Hac dabit affectus, ille excludetur amicus
Iam senior, &c.

22. Postremo addi potest (15.) regnum Israel & Iuda, non admisisse fœminas, & vnam tantum Athaliam inueniri quæ tyrannice aliquot annis, occisa omni regia stirpe, vno demto, imperauit. Est & exemplum in Gallia & Francorum regno, in quo iure legis Salicæ excluduntur a successione eius & dignitate, & ignobiles & mulieres. Quorum exemplo alia regna & principatus componi debere videtur.

15. hoc explicatur, infra nu. 96.

23. Et hæc videntur excludere à successione principatuum regnorum & imperiorum mulieres, siue illæ tanquam proximiores filiæ, siue vt remotiores, ius succedendi præsupponant sibi deberi. Cæterum in contrariam sententiam multa quædam alia videntur mentem & iudicium trahere. Primum itaque ex lege diuina, non ita habendas despectui mulieres, vt à reipublicæ administratione & principatu, omnino & semper remoueantur, liquere etiam posse ostendemus. Siquidem Deus ab initio, si opus sit rem ab exordiis repetere, & ita Dei voluntatem in vtroque sexu auctorando, promere, hominem creauit, masculum & fœminam creauit illum, benedixitque illis, & ait communi benedictione: *Crescite & multiplicamini & replete terram, & subiicite eam, & dominamini piscibus maris & volatilibus cœli, & vniuersis animantibus quæ mouentur super terram.* g Quod si quis contendat, ibi quidem vtrique sexu dominationem datam in animalia, sed non datam mulieri dominationem in homines, respondebo, neque quoque ibidem eandem dominationem in homines masculis datam esse. Etsi instet alibi datam homini potestatem seu viro, & si admittamus adhuc vrget *cap. 2. Genes. vers. 18.* Vbi dixit Deus, *Non est bonum hominem esse solum, faciamus ei adiutorium simile sibi.* Quare & fecit mulierem ex ipsius hominis non alterius rei substantia, non ex pedibus vt inferior esset, aut ex capite, vt præstantior, sed ex latere, vt æqualis in facultatibus hominis esset, vnde & appellatione hominis, vt etiam norunt iurisconsulti, contineri mulierem vt virum. h Deus non exclusit in creatione naturam mulieris à principatu legitimo, neque solum hominis sexum voluit principatum in homines expresse habere. Neque obest quod post peccatum dictum sit mulieri, *Et sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui.* i quia ibi agitur non de potestate legali, qua etiam præstantiores subiiciuntur non mulieribus, sed agitur de potestate naturali, in qua est ordo, vt inferiores subiiciantur melioribus, qui eos antecedunt, vt est ordo naturalis ille, vt marito vxor obtemperet in his, quæ matrimonii iuris sunt, & filius patri, in his quæ gubernationis naturalis sunt. k

g Gen. c. 1 vi 27 & 28 D. Matth. c 19. v. 4 D. Marc. 10. vers. 10.

h L. hominis appellatione 152 de verb. sign. l. 1 § 1 de libero homin. exh. ben.

i Gen. 3. v. 16.

24. Docet pluribus Aristoteles. l Quibus & reliqui consentire videntur auctores Non idem esse dominationem illam domini in seruos, mariti in vxorem, parentũ in liberos, præstantioris naturæ in infirmiores, & gubernationem reipublicæ, vt neque similes sint inter se omnium principatuum gubernationes. Nã aliud liberorum secundum naturam, aliud seruorum est imperium. Et imperium in re familiari est vnius, nam ab vno regitur o-

k c. est ordo 33. quæst. 5.

l li. 1 polit. c. 2. & 4 & lib. 3. c. 4. & alib. & Cic. in Paradox.

minis domus. In republica vero liberorum & æqualium est gubernatio, & alia scientia regendi seruos, alia regendi vxorem, alia regendi filios, alia regendi rempublicam. Habere potestatem regendi rempublicam & sibi æquales homines, & facultatem imperandi & cogendi, hoc ex natura non est datum homini, quia ex natura par in parem non habet imperium, fratres sunt homines & mulieres ab vno parente orti, difficileque est inter homines vnum imperare posse, nisi adsit superior & diuina auctoritas, *vt & notat Plato*. Ordinatio Dei est, potestas in homines, *vt ait Diuus Paulus. a* Ratio tamen naturalis & societatis necessitas exigit, vt docuimus ab initio, aliquem constitui principem, ei obtemperari, & potestatem ei concedere liberam. *b* Sed num potius viro quam mulieri deferenda sit potestas, hic non habemus expressam eam decisionem, vt nunquam mulieri deferatur, & Deus ipse hoc neq; constituit in origine creationis, neque ex gentium iure ita seruatum vt nunquam imperare possit, quin contra, vt docebitur, & mulierum imperia admissa, nec à Deo reprobata fuerunt, alioquin legitime data vel relicta.

a ad Rom. c. 13.

b L. ex hoc iure de iust. & iur. P.

25. II. Hominis & mulieris mens, ratio, actiones, & similia ab anima pendent. In mulieribus autem & viris non datur distinctio sexus earum animarum, vt vna in muliere dicatur fœmina, alia in homine mascula: spiritus sexu carent, sexus quippe generationis est instrumentum, anima vero non generat animam, sed ipsa indiuidua permanet. Quamobrem si anima mulieris capax sit, vel superiori donata extraordinaria virtute, vel aliter gubernationi reipublicæ idonea: vel si ei gubernatio, dominatio, principatus, iurisdictio, facultas, à Deo, populo, lege, moribus, deferatur modis licitis & non reprobatis, cur obiiciatur ei sexus non est facile obiicere, cum sexus generationi inseruiat, hic autem non agatur de ea facultate, sed de alia, quæ aliunde, quam ex ea parte pendeat. Ita apud Deum non est Iudæus, neque Græcus, non est seruus neque liber, non est masculus neque fœmina. Omnes enim sunt vnum in CHRISTO IESV. *c* Nulli præclusa est virtus *ait Seneca*, ea omnes admittit, nec censum nec sexum eligit, multæ auditæ & visæ reginæ fortes, cautæ, castæ, quæ virilibus curis fœminarum vitia exuerant. *d*

c ad Gal. c. 3 vers. 28.

d vt refert Tacitus 6 Annalium.

26. Tertio conati sunt & Iurisconsulti & Cæsares docere, lege naturali nullam constituendam esse differentiam, quod pertinet ad prærogatiuas humanæ dignitatis, inter sexum masculorum, & fœminarum, aut in successione bonorum. Iustinianus ita, *e Maximum vitium*, inquit, *antiquæ subtilitatis, præsenti lege corrigimus, quæ putauit alia esse iura seruanda in successione parentum si ex testamento veniant in masculis, & alia in fœminis, &c. Qui enim tales differentias inducunt, quasi naturæ accusatores exsistunt, cur non totos masculos generauit, vt vnde generentur non sciant, &c.* Et rursum, *f* probat legem 12 tabularum, per quam *bene humano generi prospectum esset, quæ vnam consonantiam, tam in maribus quam in fœminis legitimis & in eorum successionibus, necnon & in liberis, obseruandam esse existimabat, nullo discrimine in successionibus habito, cum natura vtrunque corpus ediderit & maneat suis vicibus immortale, & alterum alterius auxilio egeat, & vno semoto & alterum corrumpatur.* Vnde & axioma videtur colligere, vt quæ paria sunt naturæ iura, eadem videantur & paria exigere. Plato *g* sic etiam eleganter ait, *Nullũ est inter eos qui ciuitatem administrant officium mulieris propriũ, qua parte mulier est, aut viri proprium qua vir, sed æque dispersa in animantibus vtrisq; natura, & omnium quidem munerũ natura particeps est fœmina, omnium & vir, quamuis in omnib. imbecillior viro est fœmina, & ita genus à genere superatur. Mulieres autẽ multæ multis viris ad multa præstantiores.* Iustinianus *h* in successionis iure æquauit nepotes ex filia descendentes, nepotib. natis ex filio, non ferens fœminam à masculo in tal. b. minui. *Neq; enim*, inquit, *masculus ipse in se, neq; fœmina solum ad natiuitatis propagationẽ sufficiens est. Sed sicut vtrumque eorũ coaptauit Deus, ad generationis opus, ita & nos eandẽ vtrisq; seruamus æqualitatẽ.* Idem rursum Imperator, *i* improbat & emendat Armeniorũ vt barbarã & naturæ aduersam consuetudinẽ, & ad Romanarũ legum reducit obseruantiã, cũ quod ad dotes, tũ quod ad successionem qua excludebantur apud illos mulieres. *Existimauimus* inquit, *expressa lege illud corrigere, quod male apud illos Arabes delinquebatur, & non secundum barbaricam gentem, virorum quidem esse successiones tam parentum quam fratrum & alterius generis, mulierũ vero nequaquam, neq; sine dote eas ad viros venire, nec n. à maritis futuris, quod barbarice hactenus apud eos seruabatur, non ipsis solummodo hac ferocius sentientibus, sed etiam gentibus ita exhonorantibus naturam & fœmineum iniuriantibus genus, tanquam non à Deo sit factum, nec seruiat natiuitati, sed tanquã vile & exhonorandũ, & extra omne competentem honorem.* Et generaliter id m. cognationis & agnationis discrimẽ maxime in successionib. in fauorem filiarum & mulierum sustulit. *k*

e in l. 4 de lib. præterit. Li. 6 C. tit. 28.

f in l. lege duodecim tabularum, 14 de legitimis hered. et. Li. C. tit. 58.

g Li. 31. dialogo 5. de repub. fin. de iusto.

h in nouella 18. c. 4. § neq; illo, de cætero tit. de trient. & semisse.

i nouel. 21. de Armeniis.

k in nouell. 118. c. 4 § nullam vero, de heredib. ab intestat. venien.

27. Quar-

27. Quarto, Leges inueniuntur quoque gentium, quæ admittunt fœminas æque ac mares ad reipublicæ administrationem, & ad rem militarem exercendam. *a* Socratem statuisse in sua republica, mulieres vnà pugnare debere, & eandem disciplinam habere, quam custodes. Latius explicat Plato: *b Eandem quoque de fœminis, quæ & de masculis lex mea sanciet, eadem enim volumus ab vtrisq; exerceri. Neq; verebor dicere, equestrem disciplinam atq; gymnasticam ita mulieribus vt viris honestam esse. Hoc enim ex veteribus audiui fabulis, fidemq; adhibeo. Nostris etiam temporibus nõ ignoro esse circa Pontum innumera mulierũ millia, Sauromantidasq; vocari, quibus non equorum modo, verum etiam arcuum ceterorumq; armorum æqualis cura cum viris & exercitatio sit instituta. Sed rationem quoque ad hanc rem habeo. Aio equidem, si hæc ita fieri possunt stultissimum hoc in nostris regionibus esse, vt non iisdem studiis mulieres ac viri, omni conatu consensuq; dent operam, ferme enim ciuitas omnis hoc modo pro dupla dimidia fit ex eisdem laboribus atq; tributis, quũ sane legislatoris error est mirus* Et paulo post: *Et puellæ quidem saltare pugnareq; cum armis consuescant, mulieres autem castra mouere, ordines struere, & arma sumere atq; deponere, si nullius alterius rei gratia, attamen si res cogat, vt in militiam viri omnes proficiscantur, possint si quid aduersi acciderit, ciuitatem defendere, vel si tanta hostium siue Græcorum siue barbarorum multitudo agros inuaserit, vt necesse sit mulieres quoque pro ciuitate arma capere, quorum nihil est, quod non facile euenire possit. Magno certe Reipublicæ vitio dandum est, ita ignauè mulieres educari, vt nec veluti aues quidem pro filiolis contra feroces audeant bestias pugnare, morique potius velint, cunctaq; subire pericula, quam statim ad aras templaq; confugere, opinionemq; de genere hominum dare, omnium ignauissimum animalium esse.* Clinias *Per Iouem, hospes, & dedecori hoc & detrimento est ciuitati.* Ath. *Legem igitur hanc sanciamus, vt rem bellicam mulieres non negligant. Sed ciues omnes, tam mulieres, quam viri, illi dent operam.* Clinias. *Sanciamus.*

a vt scribit Aristot. lib. 2. polit. c. 4.

b *Dialogo 7. de legib. vel de legumlatore, lib. 34.*

28. Quinto, leges à mulieribus latas quoque narrare possumus, quæ & a posteris seruatæ sunt. Vt refert Herodot. *c* aliquos ex Atheniensium Prytanneo progressos Caricas habuisse mulieres, quarum iam ante parentes interemerant, vt propter illam cædem mulieres Caricas, legem tulisse, quam iureiurando inter se firmauerant, & tradiderunt deinceps suis filiabus, quod cum maritis nunquam cibum sumerent, neque propriis nominibus compellarent, propterea quod eorum patres, maritos atque filios trucidassent, & cum hæc patrassent, simul orbas ad concubitum rapuissent.

c lib. 1.

29. Sexto, Consilium mulierum vtile aliquando fuisse gubernationi reipublicæ, exempla quoque fidem faciunt. Celtæ, *auctore Plutarcho*, *d* cum superatis Alpibus Italiam adirent, bellumque intestinum inter se pararent, interuentu & precibus mulierum ad cõcordiam reuocati sunt: ex quo nata apud eos consuetudo, quæ posteris nepotibus hæsit, vt quoties de bello aut pace sit eis consultandũ, & si controuersia aduersus socios inciderit, mulieres quoque in consilium adhibeantur. Idipsum narrat Polyænus, *e* atq; addit, *in fœderibus cum Annibale factis contineri: Si de Carthaginensibus Galli conquirantur, equitum præfectos & duces litem diremturos: sin de Celtis Carthaginenses, iudicaturas Celtarum vel Gallorum mulieres.* Iustinianus professus etiam, *se consilium in lege condenda sumsisse à reuerendissima coniuge sua.* f Recenset Liuius, *g bono publico mulieres Romanas prodiisse in publicum, iam à principio regnante Romulo, cum Capitolio à Sabinis capto, medio in foro collatis signis dimicaretur, & quod intercursu matronarum inter acies duas, prælium sedatum est.*

d De claris mulierib.

e Lib. 7. Strategematum, in fin. exemplo. περὶ κελτῶν.

f in nouella 8. cap. 1. §. hæc omnia, tit. vt iudices sine quoquo suffragio.

g Liuius, libro 34.

30. Nero Claudius initio sui principatus & imperij, quod laudabile primum fuit, quanquam postea in tyrannidem declinauerit, matri Agrippinæ summam rerum publicarum & priuatarum permisit: primo etiam imperij die, signum excubanti tribuno dedit; optimam matrem. *h*

h Sueton. in Nerone Claudio, c. 9.

31. Quantum profuerit Israeli ad victoriã admonitio Deboræ, constat *ex cap. 4. Iudicum.* Quam felix factum & consilium Hester ad salutem eiusdem populi, de qua omnino desperatum erat, propter insidias Aman, constat ex *cap. 6. Hester.* Validum & mirandum fœminæ Judith. Nonne & sapientia consilij Abigailis laudatur, quo liberauit maritum a periculo mortis coniuratæ per Dauidem regem. *i* Saluberrimum reipublicæ consilium vxoris Pythis, *apud Polyænum. k* Cum enim Pythes, aureis metallis inuentis iuberet omnes ciues aurum inquirere, fodere, purgare, nullum que aliud opus facere, neque in terra, neq; in mari, & eam rem omnes moleste ferrent, quod neque fructus haberent, nec quicquam aliud ad vitæ cultum facere possent, & conquererentur apud vxorem Pythis: illa iussit æquo animo eos esse, & conuocatis aurifabris, præcepit eis, vt aureos pisces facerent, bellaria matura, obsoria, cibos, omnia ex auro. Cum autem Pythes reuersus à peregrinatione cœnam peteret, vxor auream ei mensam apposuit, in qua-

i 1. Reg. c. 25.

k lib. 8. Strategemat.

qua nihil eduliorum erat, sed omnia facta ex auro eduliis similia. Cumque Pythes collaudata artis effectione, postularet quod ederet; illa aliud quoddam aureum edulium ei adfert, & hoc iterum indignanti marito, ac fame se teneri dicenti, respondit: At tu omnem agricolationem & artificium sustulisti, & aurum inutile fodere iussisti, quod nemini hominum vsui est, nisi fructus etiam seminatos & plantatos habeant: & hac prudentia vxoris Pythes edoctus metallorum omnium opera reliquit, & ciues ad agriculturam aliasque artes, vt antea, dimisit.

32. Plutarchus *a* recenset Archidamiæ mulieris Spartiatæ in senatum cum gladio procedentis salubrem virorum obiurgationem & consilium, & quomodo virili animo vna cum mulieribus & virginibus operam in defendenda ciuitate Lacedæmone aduersus impressiones exercitus Pyrrhi, summa cum eius laude nauarit.

a in vita Pyrrhi.

33. Virilis narratur fortitudo à Xiphilino, *b* mulieris Britannicæ Regis prosapiæ, quę dicta erat *Bunduica*, quæ rebellionem Britannorum contra Neronis exercitum in Britannia existentem concitauit, & expugnauit duas ciuitates, in quibus occisa octoginta millia ciuium cum sociis, & insula abalienata à Neronis imperio. Rursumq; eadem pugnauit contra Paulinum ducem Romanorum, cum exercitu 230000. militum.

b ex Dione, in Nerone.

34. Ochus, qui & Darius nominabatur, Rex Persarum, vxorem potissimum in consilium adhibebat. *c*

c Ctesias Cnidius, lib. 13. de reb. Pers. teste Photio.

35. Hersilæ consilio, quæ Romulo nupsit, vel, *vt alij aiunt*, Hostilio, Sabinæ bellum diremerunt, & patres maritis conciliarunt, eiusque consilio inter Sabinas agitatum ferunt virorum permissu ad Tatium Regem, vt parentes aliquot fœminas ex suis popularibus mitterent, quæ suppliciter de pace cum his agerent: missasque ita triginta numero matronas, à quorum nominibus sunt totidem curiæ nominatæ in vrbe. *d*

d vt scribit Sabell. lib. 1. Ennead. 2.

36. Cum M. Coriolanus, infestis Volscorum signis, Romam properaret, & legatos omnes etiam pontifices pacem petentes, auersaretur; Valeriæ Publicolæ sororis consilium salubre apparuit, quæ hortata ceteras matronas, vt Veturiam Coriolani matrem & Volumniam vxorem, vnà omnes adirent, easque precibus compulsarent, vt in castra ad Martium contenderent, vrbis excidium deprecaturæ. Quod & fecerunt; & ita animus in patriam armatus, & implacabilis victus est, noctequ. elapsa Volscos reduxit. *e*

e Liuius, lib. 2. Plutarch in Coriol. Valer. Maxim. lib. 5. c. 6 Polyæn. lib. 8. stratagem.

37. Sed subit antiquum Noachi sapientissimi hominis & diuini factum, quem Deus in diluuio & eius familiam conseruauit ex innumerabili mortalium multitudine, velut inuentum iustum in generatione sua. *f* Is autem cum vidisset in Italia Comaros corruptos à scelestissimo filio Chamo, iussit eos montana trans Ianiculum amnem colere, iusso Chamese Italia excedere: atque illis filiam suam Cranam Helernam, id est, suffragio ab his electam & exaltatam reginam, cum sceptro Albam dedit. *g* Alba, sunt fasces imperij cum virgarum fascibus & securi, & hæc certe fœmina est, cui prudentissimus pater commisit potestatem emendandi, quæ filius infamis pręstigiis suis & sceleribus corruperat, de qua meminit & Ouidius, sed mendaciter dicit amatam à Noacho, seu Iano, & constupratam, ignarus historiæ Berosianæ, quę asserit, illam fuisse non amasiam, sed filiam vltimo genitam cum Crano alio filio. Sic autem consentit historiæ principatus Craniæ Helernæ his verbis Ouidius: *h*

f Gen. 6. v. 9. Eccles. cap. 44. v. 17.

g vt scribit Berosus, de Regib. Babyloniæ, in Nino filio Beli.

h 6 Fastor.

Adiacet antiquus Tyberino lucus Helerno,
Pontifices illuc nunc quoq; sacra ferunt.
Inde sata est Nympha, Cranam dixere priores,
Ne quicquam multis sæpe petita procis.

Et paulo post:

Viderat hanc Ianus, visaq; cupidine captus,
Ad duram verbis mollibus vsus erat.
Ius pro concubitu nostro tibi cardinis esto,
Hoc pretium posita virginitatis habe.
Sic fatus virgam, qua striges pellere posset
A foribus noxas (hæc erat Alba) dedit.

Ita dedit ei ius vertendi cardines coloniarum, principatuum, & castigandi striges ac magos à Camese factos.

38. Septimo inueniuntur mulieres, quæ in armis tractandis, & ad impellendos ad eadem animos præstantissimæ fuerunt, nec viris inferiores, quemadmodum proditum est. Fertur de Gambara, quæ mater Iboris & Agionis ducum Vnimillorum, qui postea Longobardi dicti sunt, mulier fuit inter barbaros, & ingenio acris, & consiliis prouida, cuius consilio hi comitati pluribus, ad inquirendas nouas sedes ex Scandauia, Balthæi, vel Balthici maris insula exierunt, & bella multa gesserunt viceruntque. *i*

i vt scribit Paul. Diac. lib. 1. de orig. & gestis Longobardorum, c. 7.

39. Celebre factum & virilis animi Persarum mulierum, apud Iustinum. *k* Pulsa enim cum Persa uni acies tempore Cyri & Astiagis paulatim cederet, matres & vxores eorum obuiam cucurrerunt, orantes in prælium reuerterentur, & cunctantibus sublata veste obscœna corporis ostenderunt, rogantes, num

k lib. 1.

in

in vteros matrum vel vxorum vellent refugere: qua repressi castigatione, in prælium redierunt, & facta impressione, quos fugiebant, fugere compulerunt.

40. Sed fortius ingenium, mulieribus à Telesilla Masica muliere armatis. Cum enim Cleomenes Spartarum Rex interfectis in prelio Argiuis viris vsque ad septem millia septingentos septuaginta septem, iter Argos direxisset, vt per vim vrbem caperet, Telesilla Argiuas armatas mulieres ad pugnam eduxit, quæ armatæ in propugnaculis stantes circumcirca muros tuentes, Cleomenem repulerunt. Demaratum vero alterum Regem etiam expulerunt, & vrbem à periculo vindicarunt. Cuius memoriam, inquit Polyænus *a*, in hodiernum vsque diem Argiui celebrant: & in ... & in numenia cuiusque mensis, mulieres virilibus tunicis & chlamydibus, viros autem peplis muliebribus amiciunt.

a lib. 8. Strategem.

41. Meminit Appianus Alexandrinus, *b* Bracarorum populos, qui ad Nibenem amnem habitant, cum mulieribus armatis ex more proficisci, & alacres, nec sibi parcentes in mortem ire, in pugna nunquam terga vertere, nec morientes lamentari.

b lib. de bello Hispaniensi.

42. Celebris illa Debora, *c* sine qua noluit mouere exercitum Barac filius Abinoæ contra Sisaram principem exercitus Iabin, quæque liberauit Israelem de manu Iabin Regis Chanaan. Hæc erat Deo grata prophetissa, vxor Lapidoth, quæ iudicabat populũ in illo tempore, atque in eodem capite celebratur fortitudo alterius mulieris Iahel, quæ inimicum Israelis fugientem Sisaram, clauo tabernaculi apprehenso malleo, necauit. Ctesias, *d* & post eum in eius excerptis Photius Græcus, tradunt, Cyrum cum Sacis bellum gessisse, & Amorgem Sacarum Regem Sparethræ maritum cepisse: eam autem Sparethram, capto marito, exercitum coegisse, bellumque Cyro intulisse, & virorum quidem trecenta millia, mulierum vero, ducenta in aciẽ eduxisse, Cyrum superasse, viuumq; eum cum aliis multis cepisse. Simile factum propemodũ strenuum, narratur a Sigismundo Barone, *e* de Olha: ea enim vxor Igoris Principis Moscouitarum, cum à Maleditto Dreuulianorum Principe quodam in ... maritus fuisset necatus; isq; Malledittus misisset ad eam 20. internuntios, vt sibi nuberet: eos viuos obrui iussit: suosque postea misit legatos ad Dreuulianos, nimirum, vt si se dominam & principem expeterent, plures ac præstantiores proceres mitterent: & mox alios quinquaginta viros ad se missos in balneo combussit, aliosq; legatos misit, qui aduentum suum nuntiarent, iuberentque apparare aquam mulsam, aliaque ex more ad parentandum marito necessaria. Porro ad Dreuulianos cum venisset, maritum planxit, Dreuulianos inebriauit, & quinque millia occidit. Mox Chioniam rediens, vicit Dreuulianos: fugientes in castrum prosequuta obsidione ad integrum annum pressit. Postea interpositis conditionibus, tributum illis de qualibet domo, tres videlicet columbas, totque passeres imperat, acceptasq; in tributum aues continuo alligatis sub alas igneis quibusdam instrumentis, dimisit. Columbæ autem reuolantes ad ædes consuetas, castrum incenderunt, quo inflammato diffugientes, aut occisi, aut capti venditi fuerunt: & sic occupatis omnibus Dreuulianorum, mariti mortem vlta est.

c Iudic. cap. 4.

d lib. 7. rerum Persicarum.

e lib. 1. rerum Moscouiticarum.

43. Imperarunt aliæ æque feliciter, & exteras nationes subegerunt: imo superarunt armis & victoriis quædam mulieres, Reges antecessores & successores. Mirabile spectaculum illud in Semiramide vxore Nini, post cuius obitum mentita sexum, & puer credita ab initio, magnas res gessit: quarum amplitudine superata inuidia, quæ esset, fassa est, quemque simulasset. *Nec hoc*, inquit Iustinus, *f regni dignitatem ei ademit, sed admirationem auxit, quod mulier non fœminas modo virtute, sed etiam viros anteiret. hac Æthiopiam regno suo Assyrio adiecit, Indiæ bellum intulit, quo præter illam & Alexandrum Magnum nemo intrauit, regno 42. annis potita.* Columnæ facta eius egregia, & alia multa, scripta fuisse, refert Polyænus *g*

f in 1.

g lib. 8. Strategem.

44. Qualis fuerit illa Massagetarum regina Tomyris, quæ mortuo marito, Medorum Regem Cyrum cum exercitu Persarum innumero fudit, nemo est, qui ignoret, qui legerit Herodotum, *h* & Iustinum *i*

h in 1.

i in 1.

45. Strenua regina Cariæ Artemisia, quæ cum Xerxe Rege aduersus Græcos militauit, cui primum etiam palmam naualis pugnæ ad Salaminem factæ, Rex detulit, & in ipso tempore, dum prælium committeretur, Rex videns eam strenue pugnare, viros autem timidius, exclamauit: *O Iupiter, ex viris mulieres fecisti, & ex mulieribus viros* k

k Polyænus, lib. 8. Strategemat.

46. Refertque statim idem auctor, Taniam Zenidis Dardaniarum vrbium principis vxorem, defuncto marito, regnum Parnabazis auxilio gubernasse, ipsam ad pugnas curru vectam præcepta pugnantibus dedisse, ordines instruxisse, victoriæ præmia pro dignitate militibus distribuisse, nullum ex hostibus vnquam eam superasse.

47. Iusti-

47. Iustinus ex Trogo, cum de Scythis agit, a tradit, non mediocri illustria ini ii, quam imperium habuisse Scythas, nec virorum imperio magis, quam fœminarum virtutibus claruisse, quippe cum ipsi Parthos Bactrianosque, fœminæ autem eorum Amazonum regna condiderint, prorsus vt res gestas virorum mulierumq; considerantibus, incertum sit, vter apud eos sexus fuerit illustrior. Multa de Amazonibus, imperio & armis, tradit Diodor. Sicul. b Eadem tribuuntur arma & imperia mulieribus iuxta Mœotim in Europa degentibus, Sauromatis, ab Hippocrate. c

a lib. ... ar prin.
b Lib. 3 c 4.
c l b de aere, aquis & locis.

48. Meminit Pausanias, d Archidamum Regem Lacedæmoniorum, habuisse filiam Cynascam nomine, quæ ad Olympicas victorias virili animo aspirauit, ipsamque primam fœminarum, inter illos, equos aluisse, & Olympicam palmam tulisse. Post eam & alias, inprimis vero è Macedonia nonnullas fuisse victrices in Olympicis renuntiatas: quanquam sciam, Eleos mulieribus in hac parte inuidisse, & lege cauisse, fœminas de saxo Typæo deiici, quæ ad Olympicos ludos penetrasse deprehensæ fuissent. e

d lib 3 in Laconicis.
e vt scribit Pausanias, lib. 5 in Eliacis.

49. Recenset & deinde, f Laconico bello, cum primus Charillus Lacedæmoniorum rex cum exercitu in Arcadum fines inuasisset, fœminas arreptis armis sub collem subsedisse, quem ætate nostra, inquit, *Phylactridem*, id est, *præsidiarium* vocant: congressis vero ad pugnam exercitibus, cum viri vtrinque præclara, & memoratu dignissima ederent facinora, postremo fœminas subita eruptione ex insidiis facta, in fugam Lacedæmonios ipsos vertisse: virtute quidem fœminas anteisse ceteras, prædicant Marpessam, cui Viduæ cognomen fuit, & captum in pugna ipsum Charillum tradunt.

f lib. 8. in Arcadicis.

50. Inter Indos gens Pandæ habuit regna fœminarum. Primam autem fuisse reginam Pandarum. Plin. g tradit filiam Herculis, ob idq; gratiorem præcipuo regno donatam, & ab ea ducentes originem, imperitasse 300. oppidis, & centum quinquaginta millibus peditum, & quingentis elephantis.

g lib. 6. c 20.

51. Idem Plin. h In Ægypto & Meroe regnasse fœminas à tempore Candacis, cuius nomen in posteras transiuit. i Et tradit, insulã in Nilo Semberritarum reginæ parere. Meminit sacra pagina de regina sapiẽtissima Saba, quæ venit audire sapientiam Salomonis, k quam obiicit incredulitati Iudæorum Dominus, eamq. in iudicium aduersus eos futuram, & nominat reginam Austri. l Meminit & de regina Candace Æthiopum. m

h lib 6 c 29.
i in c 30 eiusdem libri.
k 3 Reg c 10. & c 1 & 2. Paralipom c 9.
l D. Matth. c 12 v. 42. & Luc. 11 v 31.
m Cap 8 act. Apost. vers 27.

52. Scribit Arrianus, n in Asia receptum fuisse a Semiramidis tempore, vt & vxores regum post mortem illorum regerent. Et hoc fere in omnium regnorum cõsensu receptum est, in quibus principatus ex successionis probata a populo lege, primum, vel expresse, vel tacito diutino consensu, ad proximos defertur, vt fœminæ etiam succedant, in illis potissimum deficientibus filiis, vt in Scotia, Anglia, Hispania, America & alibi, vbi lex regni vel principatus non est expressa, excludens fœminas, qualis est in Gallia, *vt dixi de omnibus alibi.* o Extat & testimonium Orsinis Pasargadarum Persicorum Satrapæ, dum calumniis Bagoæ spadonis ab Alexandro, cuius erat scortum, occumberet: *Audieram*, inquit, *in Asia olim regnasse fœminas: hoc vero nouum est, regnare castratum.* p

n lib 2. de gest. Alex.
o lib. 6 syntag. iur. c. 12.
p Q. Curtius, 10 de gest. Alex.

53. Zenobia Odenati Regis vxor, occiso marito, & cum paruuli eius filij essent, Herennianus aut Herennianus & Timolaus, ipsa suscepit imperium, diuque rexit, non muliebriter neque more fœmineo, sed non solum Galieno, qui erat Imperator, melius imperare potuisset, verum etiam multis imperatoribus fortius atque solertius. q Hæc Zenobia Palmyreorum regina, secundum Trebellium Pollionem, Græci Ægyptiique sermonis fuit peritissima, Latini non ignara, quæ scripsit epitomen in Orientalem Alexandrinamque historiam, & elegantissimas ad milites suos plerunque habuit orationes, quas galeata recitabat.

q Iul. Capitolin. in Gallieno.

54. Scribit Herod. r in pugna nauali ad Salaminem contra Persam, Artemisiam quoque Cariæ reginam a partibus regis stetisse, & Triarchis Atheniensium præceptum fuisse, vt eam caperent, propositumq; præmium 1000. drachmarum ei, qui viuam cepisset, indigne ferentes, mulierem aduersus Athenas militare, verum illam astu aufugisse, irritaque vota illorum sua virtute effecisse.

r Lib. 8.

55. Tirgatao mulier bellicosa Heccatæi Regis Indorum vxor, quæ cum à marito, Satyri Bosphori tyranni iussu occidi deberet, quo is Satyri, qui eum regno eiectum restituerat, filiam duceret, & Heccatæus præ amore non posset, in custodia tamen eam iussisset vitam agere: clam custodibus aufugit, perueniensque ad Ixomatas cognatos: bellicis incursionibus Heccatæi regionem infestauit, Satyrique regnum vastauit, vt pacem vtrique petere coacti fuerint, & obsidem Satyri filium Metrodorum dare. s

s Polyænus, lib. 8.

56. Sed & Phedalia, Byzantis Thracis vxor, Stroebum viri sui fratrem, cum ciues abessent,

essent, vrbi instruentem insidias, coacta fœminarum manu, ad portum vsque, qui inde mulierum dictus est, ad Leosthenem sinum, insectata fudit. *a*

a Calius, lib. 14. antiquarum lectionū, cap. 5.

57. Refert Polyæn. *b* de Cyane Philippi filia, sorore Alexandri Magni, quam feliciter & cum laude arma tractauerit.

b Polyænus, lib. 8.

58. Mauuia Saracenorum regina bellicosissima, ruptis post mariti obitum cum Valente Imperatore Romano ictis fœderibus, cum Palæstinis & Syris bellum strenuè gessit, Romanos duces sæpius fudit, neque pacem facere voluit, nisi Moses Saracenicus eremita, qui ab Arrianis proscriptus circa Alexandriam & Palæstinam solitarius degebat, gentis suæ Episcopus crearetur. *c*

c Rufin lib. 2. cap. 6. Socrat. lib. 4. cap. 36. Theodoretus, lib. 4. c. 23. Sozom. lib. 6. c. 35.

59. Hetha bellicosa mulier, à Ringone rege Sueonum Danis præfecta. *d*

d vt aiunt Saxo Grammat. lib. 8. & Crantz. lib. 1. Vandal. c. 11.

60. Valasca, quæ successit Lybussæ filiæ Crocci Bohemorum Duci, ad fortitudinem virgines & matresfamilias cohortata, vna eademque nocte maritos occiderunt, dehinc cum exercitu fœminarum aliorum victrix virorum, & 7. annos Bohemiam imperio & dominio muliebri subiecit. *e*

e Æneas Syluius, in histor. Bohem. c. 4. Dubrauius, 2.

61. Marguerita Valdemari III. Danorum Regis vnica filia, Aquino Noruegiæ Rege, ex qua paruulum susceperat Olauum, mortuo, pariter duo regna rexit, animo & consilio plus quam muliebri. Atque cum anno Domini 1389. Albertus Dux Megapolensis, Rex Sueciæ munitionem erexisset opportuno loco, vnde posset Danorum in sua transitum arcere, regina aduersus nouam arcem regis, in suo solo erexit pariter aliam, vnde commeatus possent intercipi, belloq; indicto in transeunda palude cepit Regem cum filio, & in arctissimam reclusit per septem annos custodiam, donec liberatus tandem dimissionem regni pactus, cuius maiorem iam partem Regina occupauerat: vt vna fœmina tribus imperitaret regnis.

62. Bello Venetis à Mahomete Turcarum Rege moto, cum classis ingens Mitylænas adorta esset, Coccinumque oppidum oppugnare cœpisset, anno Domini 1474. virgo Marulla, vt patrem inter pugnantes occubuisse conspexit, ciuiumq; aciem ad fugam spectare: paterno clypeo gladioq; correpto, hostes iamiam irrupturos, à muris repulit: ob quæ ab Antonio Lauretano Venetæ classis imperatore, maiore pecunia, à legatis vero, singulisque nauium præfectis, aureo nummo donata est, cum optione: vt ex fortibus viris sumeret eum, quem vellet in maritum, pollicente Lauretano fore, vt mox dotem ex publico acciperet, nec minus etiam hæc fortis & strenua, quam sapiens & prudens apparuit, cum respondit: habere oportere se rationem, non solum fortitudinis, sed etiam probitatis: neque vlli se prius nupturam, quam plane exploratu haberet, qualis ille, quem optaret, futurus maritus esset. *f*

f vt tradunt Sabellic. lib. 19. decade 3. & lib. 7. ennea. 10. Æneas Syluius, cap 74. Asiæ. Calius Rhodig. lib. 13. c. 33.

63. Sunt alia plura mulierum strenue acta militaria, quæ si referre cogerer, librum potius, quam breuem narrationem institutam conderem, idcirco prætermissa facio, & vnum exemplum nostræ Galliæ referre sufficiet. Quo tempore enim Anglus Rex, Philippi Burgundiorum Regis auxilio, Lutetiam, Carnutes, Tricasses, Normaniam totam, sub Carolo VI. Francorum Rege occuparet, & eo mortuo, cum Carolo VII. eius filio, debellare conatus, ad Ligerim vsque imperium protendisset, & Aurelianum graui obsidione premeret, Carolum Biturigum Regem per ludibrium Regem vocans, Ioanna puella, Iacobo Arco patre orta, inope pastore, in pago, in finibus Lotharingorum, qui Dampremum dicitur, cum nondum quindecimum annum superasset, propter admirandas visiones fatidica putabatur. Quare à Carolo tunc Lotharingorum Principe ad Robertum Baudiricurtum in Vallicore Gallorum Ducem: ab ipso ad Carolum Regem missa fuit, cui victoriam cum polliceretur, non à principio fides ei adhibita, donec in multis, quæ futura prædicebat, verax inuenta, & ita fidem adepta, tandem Gallici exercitus imperium suscepit, ingenti equo insidens, voce gestuque à vero duce non differens, Aurelianum ab arcta obsidione liberauit, vulnus in humero accepit: Trecios contra omnium sententiam adorta cepit, Carolumque diademate, vt moris est, Rhemis insigniri iussit. Salutisq; anno 1429. Parisiorum vrbem oppugnans, prima muros conscendit, sed crure sagitta traiecto, ab incepto destitit, & post multa præclara edita facinora in potestatem hostium venit, qui eam Rotomagum ducentes, inuidi tantæ virtutis, eam tanquam superstitionis magicæ insimularunt, & quod induta esset virilibus vestimentis, & vt se liberarent tam potente & strenua aduersaria, igni eam cremarunt. quam vt diuina ope fultam & rectam, admirantur Pius Pontifex Maximus, Antoninus Archiepiscopus Florentinus, Paulus Æmilius, *g* Bonfinius, *h* Polydor. Virgil. *i* Ioan. Gerson, *k* multique alij, quos vel non vidit vnus, qui se historiographum Galliæ audet dicere, qui fabulam existimat impudenter Ioannæ historiam, nec eam fuisse arbitratur: homo peior

g lib. 10.
h lib. 8. decad. 3.
i lib. 23. histor. Angliæ.
k Proprio opusculo contra Anglos, de ea edito.

Anglis ipsis, qui idipsum fatentur, & vidi ego in Lotharingia eius familiæ proximos, habeoque penes me processum iudicialem ab Anglis contra illam factum, sententiamque authentice descriptam, quæ certe me monet, cur existimem in huiusmodi mendaces historiographos esse inuehendum iustissime, nisi ignorantiæ aut malitiæ alterius, ad cuius nutum voluerunt falso illa persuadere, tribuamus. Sicuti dum alio loco idem historiographus scilicet impudentius negauit, vllam esse aut fuisse legem Salicam Francorum, *vt alibi docebo.*

Discussio quæstionis præpositæ.

64. Et hæc aliaque plura adferuntur, quibus quæstio illa, *an sexus mulierum idoneus sit ad imperandum, & gerendam Rempublicam*, controuertitur. Exspectat autem lector, vt nos, quid de ea concludamus, nunc post controuersa exponamus. Quare ne deesse illi videamur, & in hoc, quid sentiamus, proferre, (sui tamen cuique liberum relinquentes iudicium) non recusabo, idque paucis, cum ad alia, institutus de principe sermo, transire impellat. Videtur itaque quæstio hæc esse de adiaphoris, quæ per se, consideratis personis maris & fœminæ, possit asserere, & mulierem esse idoneam & non idoneam dominationi, non minus quam hominem posse & non posse esse idoneum. Vitiosi, tyranni, feroces, crudeles, auari, indigni sunt, qui imperent: mulieres tales quoque. At vt boni & electi, & secundum leges vocati, iuste imperant, de mulieribus nihil est, quod idem dici prohibeat. Hominis appellatio ad vtrumq; sexum pertinet: mulier ex homine; & rursum homo ex muliere; vt homo ad generationem necessarius est, sic & mulier, cum sine ea non fiat generatio. mulieres proinde ac viri, ex commixtione masculi & fœminæ oriuntur. Vtrisque & viris & fœminis Deus dedit animas sine sexu, vt dictum, & omnes vult ad agnitionem veritatis venire, non distinxit mandata Decalogi alia pro viris, alia pro mulieribus, quia & commune regnum, æternamque salutem vtrique sexui præparauit, vtrumque sexum redemit. Omnium regum, reginarum, virorum, & mulierum, eiusdem generis conceptio, natiuitas, vita communis, communia omnibus quatuor elementa, terræ possessio, habitatio, forma conseruandi vitam per escam, potum, omnibus etiam communes morbi, corruptio, mors, vermes, putrefactio, & tandem in pulnerem reductio. Deus dixit, *non esse bonum, hominem esse solum, & mulierem esse illi adiutorium simile, os ex ossibus, carnem de carne.* a Quamobrem cum hæc ex Dei lege & natura, communia sunt viro & mulieri, neque ex lege Dei & inditæ naturæ, ausim in minoribus separare sexum, vt potius viro, quam mulieri; eaque repulsa in genere, imperium & potestas concedi debeat, exceptis iis, quæ speciali lege prohibentur mulieribus. Quemadmodum neque absque blasphemia quis pronuntiaret, viris permittenda esse, quæ tantum ex lege diuina vel naturæ, mulieribus propria constituta sint. Et proinde non hic sunt confundenda, quæ viris propter Deus vel natura concessit: aut solis mulieribus, cum communibus, & quæ communia esse possunt, estq; cardo disputationis, *num lex diuina repugnet, aut natura mulierum imperio politico.* Non enim agimus hic de alio imperio, quod separari debet ab hac quæstione.

a Genes. cap. 3.

65. Constat itaque, si agamus de matrimonio, iam legem Dei admittendam, vt mulier sit subdita viro, in lege scilicet coniugij propter rationes, quæ pro contraria sententia adductæ sunt. *b* Sed non repugnat, mulierem esse viro subditam, & ita regnum eius moderari per consilium viri, & mulierem, quæ virum non habet, imperare aliis, quam viris & gerere Rempublicam eo modo, quo ceteri viri solent regere, & per se, & per alios viros, cum consilio. Lex diuina hoc non prohibet, lex naturæ non reddidit mulieres sine mente, non produxit sine anima, aut incapaces rationis, aut prudentiæ, sine libero arbitrio, loquor in genere de sexu. Nam si ad indiuidua peruemendum est, tunc vt plures inuenies mulieres minusque idoneas, ita & plures viros.

b *supra, num. 1. 2 & 3.*

66 Dum dicitur vero, *c hominem non mulierem factam esse ad imaginem Dei*, & ideo imperare virum, *d* illud dictum a D. Augustino ad confirmationem subiectionis vxoris, vt sit subdita viro. Neque enim D. Paulus *e* ait, *mulierem non esse imaginem Dei.* sic enim verba eius se habent, vers. 7. *Vir quidem non debet velare caput suum, quoniam imago & gloria Dei est: mulier autem gloria viri est. Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro, etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum. Veruntamen neq; vir sine muliere, neq; mulier sine viro in Domino.* In aliis ad imaginem Dei quoque, vt hominem fecit Deus mulierem. sic enim dictum est, *f Et ait Deus, faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, &c.* Et vers. 27. *Et creauit hominem ad imaginem & similitudinem suam, ad imaginem Dei creauit illum, masculum & fœminam creauit eos.* Vir Dei gloria, & gloria viri mulier, quia Deus non gloriatur per mulierem, sicut per virum. Nam

c *sup. num. 3.*

d *in ca. hæc imago. 33 q. 5. & simili.*

e *1 ad Corint.*

f *Genes. cap. 1. vers. 26.*

per mulierem prima præuaricatio est inducta. sic explicat glossa fin. *a* Et ita Diuus Ambrosius *b* ait, propter reatus originem, mulierem in Ecclesia velare debere caput coram Episcopo, qui est vicarius Dei. *c* Ceterum & ea, quæ faciunt hominem dici ad imaginem & similitudinem Dei, creatum, habent locum in muliere, vt liquet ex his, quæ tradit Magister sententiarum: *d* *Factus est ergo*, inquit, *homo ad imaginem & similitudinem secundum mentem, qua irrationabilibus antecellit. Sed ad imaginem secundum memoriam, intelligentiam, & dilectionem: ad similitudinem secundum innocentiam & iustitiam, quæ in mente rationali naturaliter insunt, vel imago consideratur in cognitione veritatis: similitudo, in amore virtutis, vel imago in aliis omnibus, similitudo in essentia, quia & immortalis & indiuisibilis est.* Et Augustinus: *e* *Anima facta est similis Deo, quia immortalem & indissolubilem fecit eam Deus.* Eo pertinent, quæ tradit Diuus Augustinus. *f* Idem autem Magister sententiarum sacrorum Patrum, *g* dum de formatione mulieris disputat, ait: *Imaginem Dei in homine apparuisse, quia quemadmodum ab vno Deo homo vnus creatus principium generationis, ita ab homine mulier: & ideo etiam ab vno homine omnes voluit esse Deus, vt dum cognoscerent, se ab vno esse omnes, ita se quasi vnum amarent.* Iuxta Augustinum, *h* Origenes etiam *i* sic explicat: *Finis omnium*, inquit, *à quamplurimis etiam philosophis hoc modo terminatur, quia summum bonum sit, prout possibile est similem fieri Deo. Sed hoc non tam illorum inuentum, quam ex diuinis libris ab eis sumtum puto. Hoc namque indicat Moyses ante omnes, cum primam conditionem hominis enarrat, dicens: Et dixit Deus, faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Tunc deinde addit: Et fecit Deus hominem, ad Dei imaginem fecit eum, masculum & fœminam fecit eos. Et benedixit eos Hoc ergo, quod dixit, ad imaginem Dei fecit eum, & de similitudine siluit, non aliud indicat, nisi quod imaginis dignitatem in prima conditione perceperit, similitudinis vero perfectio in consummatione seruata est, scilicet, vt ipse sibi eam proprie industria studiis ex Dei imitatione consciscerect, quum possibilitatem sibi perfectionis diuinitus datam per imaginis dignitatem, in finem demum per operum expletionem perfectam, sibi ipse similitudinem consummaret.*

a add. s. hac imago.
b in epist. 1. ad Corinth.
c relatus in c. fin 33. q. 5.
d lib 2. distin. 16. artic. d.
e lib de quantitate animæ.
f lib. de spiritu & anima c. 1. & lib. 2. de verb. Dom. serm. c. Orig. lib 3. περὶ ἀρχῶν, cap. 6.
g distinct. 18. art. 6.
h lib. 12 de ciuitate Dei, c. 26. & lib. 9 de Genes. ad litteram c. 11.
i Lib. 3. de princip. seu περὶ ἀρχῶν, cap. 6.

67. Secundum vero fundamentum, quod aduersariorum, ducitur à natura, quod sexus muliebris, tanquam infirmior natura, seruiat & non imperet, & maiorem ostendit esse dignitatem in sexu virili, indeque & ruinam minari imperia, imo & seculum, cum mulieres dominantur, vel virilia officia peragunt. Videtur equidem primo congressu deturbare fœminas à potestate imperandi, vt & mollities earum, ex qua & effœminati, impares dicebantur imperio. Ceterum, si hæc acute & non ex vulgi sententia, aut persuasione anticipata perpendantur, leui manu reiicientur, & si repetamus animo, quæ paulo ante diximus, nos non agere de imperio, vel potestate naturali, qua debilius seruit, & fortius imperat. Nam sæpe subditi, vel quidam illorum sunt prudentiores ipsis imperantibus, & consiliarij principum cautiores & sapientiores principe ipso, & duces exercitus, quæ mouent arma sub principum iussu ipsis principibus etiam viris sunt fortiores & peritiores, & tamen nemo dixerit, principatum ideo adimendum principibus, quod inferiores in his sint subditis.

k sup. num. 4.

68. Obiiciunt, mulierosos & effœminatos non esse idoneos regno & principatui. Certe satius est mulierem imperare, quam virum effœminatum. nam videre virum effœminatum, nihil aliud est, quam videre corruptam naturam hominis in homine, & viro: at videre mulierem imperantem, nihil inest corruptionis, sed potius perfectionis, & maxime si bene imperet. Deinde quid interest, mulierem per se imperare, aut imperare viros, qui mulieribus obtemperent, & eis obnoxii sint? certe nihil, aut propemodum nihil, *vt ait Aristoteles.* l At accidit fere omnibus viris militaribus bellicosisque gentibus, præterquam illis, qui turpissime coitum masculorum palam admiserunt, vt mulieribus obnoxij essent, vnde videtur, qui primus fabulatus est, non irrationabiliter Venerem Marti coniunxisse, quoniam huiusmodi homines proni sunt ad venerea, aut masculorum, aut mulierum, *vt ait idem Aristoteles.* m

l lib 1 polit.

69. Nec est argumentum validum ab his, quæ permittuntur mulieribus, & quæ nunc agunt, & assuetæ sunt agere, ad prohibenda ea, quæ etiam agere possunt. Nam quæ mulieres sedentariæ agunt, nunc ex consuetudine & ex more locorum, nec ex sola natura agunt, sed quia in his se exercuerunt, & alia non didicerunt, nec sequitur, quod ad alia discenda & tractanda non habeant ingenium. Nam, vt ante docuimus alibi, mulieres arma tractare discunt, & viris in hoc æquantur, quia in illis assuescunt cum disciplina. Neque matronæ semper aut omnes fœminæ solum tractare colum, aut fusum, aut pensum, aut acum, consuetæ fuerunt, sed & bonis disciplinis, vnde

m lib 2 polit. cap 7.

consulere possent & sibi & Reipublicæ fuerunt eruditæ, & venationi, & agriculturæ, & laboribus ingenij, & corporis: quæ si fuissent contra naturam sexus, nunquam vel non tam frequenter, aut nonnisi pro monstro, & aliquando contigissent. Iam de armis superius tractatis a fœminis exempla proposuimus: de disciplinis & literarum artiumve peritia, plura in medium adferre possumus, pauca tamen producam.

70. Theano Metapontina, vel Thuria Pythagorica, filia Leophronis, fuit philosopha eximia, quæ & plura scripsit, vt refert Suidas, ibique alias duas Theano nomine, & philosophiæ Pythagoricæ peritissimas, & poëmatum artifices.

71. Et Corinna, vt idem in ea Suidas meminit, Achelodori & Procatiæ filia, Thebana siue Tanagræa discipula Myrtidis, cognométo Musa Lyrica, ita perita, vt quinquies feratur certamine carminum Pindarum vicisse, quæ & quinque libros epigrammatum edidit, & leges Lyricas.

72. Didymus *a* refert, Theano Crotoniatidem primam ex mulieribus esse philosophatam, nempe apud Græcos, & edidisse poëmata, vt & scribit Clemens Alexandrinus. *b*

73. Fuit Aspasia, mulier doctrinæ fama clara in studiis philosophicis abunde, vt & Rhetoricis instructa, Periclis magistra & vxor. *c* Fuit Diotima, quam magistram Socrates appellauit, *d* quę Aspasiæ lectionibus sæpe interfuit. *e* Omitto alias similes, & vates, & præclaris titulis ob virtutes exornatas, quia iam de illis scripsit Textor, *f* Bocatius, & alij.

74. Solebant veteres puellas erudire liberalibus disciplinis *g*. Galeni Imperatoris temporibus, puellæ & viduæ Plotini philosophi scholam discipulatus causa frequentabant. Meminit huius instituti, Iulianus Iurisconsultus, *h* & Gordian. Imperator. *i* Cassiodor. *k*

75. Alexandria in ciuitate, quędam fuit fœmina Hipatia nomine, patrem habens Theonem philosophum, à quo instituta, tantum disciplina excelluit, vt non solum temporis sui, verum etiam eorum, qui antea exstitissent, philosophos superarit, vt in Platonica schola, à Plotino deducta successerit. *l* Hæc, vt ingenio prudens, ita & casta, nec mollis, quin & sollicitata stupri à venusto iuuene, cum non posset iuuenem dissuasionibus auertere à sua concupiscentia, pannum menstruum suorum protulisse, & fœditate inconcessi libidinis coitus commonstrata, illum absoluisse, ait Suidas.

76. Athenais Leontij Philosophi Atheniensis filia, apprime in omnibus disciplinis, & philosophia omni actiua & contemplatiua, item mathematicis, Geometria, Arithmetica, Astrologia, & aliis erudita, & quæ à patre Leontio exheredata est, institutis duobus filiis, Ælio, & Valerio, dicente, fortunam filiæ & gratiam, quam ex doctrina consecuta esset, ei sufficere, quod & contigit. Nam cum ea ad Pulceriam sororem Theodosii imperatoris, de fratrum iniuria conquestura venisset: Pulceria eius ingenij dexteritatem admirata, persuasit ei, vt Christianismum coleret, & per Atticum Episcopum baptizari curauit, ei imposito nomine Eudociæ, & in filiam adoptauit, & postea fratri suo Theodosio in vxorem dedit. Quamobrem deinceps Eudocia vouit, vbi nuptiæ filiæ suæ Eudoxiæ cum Valeriano Placidæ filio Imperatore Romano factę sunt, se Hierosolymam adituram, vt simul & loca sancta veneraretur, & debitas Seruatori ob innumerabilia ab eo accepta dona ageret, quod & fecit, & ibi multa egregia opera edidit, vt tradit Nicephor. Calix. lib. 14. historiæ, cap. 23.

77. Qui dicunt mulieres molles esse, eo recidunt, quo præcedentes, qui eas non idoneas laboribus dixerunt & armis, eademque responsione illis satisfieri potest. Sed vltra, non omnes mulieres tales esse maxime laboribus assuetas, ex exemplis recitatis constat. Et si tales nunc sint, non à natura, sed à consuetudine viuendi magis id assequuntur. Atque eadem accidere viris, nemo est qui ausit negare, quod fœminis. Quot enim, quæso, inertes sunt, quot ab armis alieni tractandis, vt vix millesima pars hominum & amplius ab his abhorreat, quos tamen non ideo effœminatos dixerimus. Vel ipsi Lydi, in exemplum contra fœminas producti probare possunt. Vt enim Lydi, dum cœperunt, quæ mulieres tractabant, & artes voluptuarias tractare, tunc desierunt esse bellicosi. Sic mulieres relinquentes, quę mulieres communiter tractant, & studentes his, quę viri solent tractare, efficiuntur virilis animi. Si consideremus itaque mulieres in eo modo & ritu viuendi, quo hodie solent contineri, certe verum esse posset, quod colus & pensum magis conueniant: sed si consideres alios mores, & in quibus se exerceant, hoc est falsum. Quare cum hoc sit accidens in exercitio illatum pro diuersitate morum, locorum, quod adesse & abesse potest, non immerito dicimus, argumentum non pertinere ad substantialem naturam mulierum, quæ viriusque capax est, vt natura viri. Illud porro, quod ex Aristotele

a lib. de Philosophia Pythagorica.
b lib. 1. stromatum.
c vt scribit Plutarch. in Pericle.
d in Sympo. & Menex.
e Plato in Sympo. & Menex.
f in Officina.
g vt scribit Lucian. 3. de Virginia. Plin. lib. 1. epist. 7. Athenæus, lib. 23. Lucianus lib. περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων. Plutar. περὶ παίδων ἀγωγῆς.
h in l. qui filium heredem, 4. vbi pupill. educari debeat, lib. 27. P. tit. 2.
i in l. si paterno, 13. de negot. gest. C. lib. 2. tit. 19.
k lib. 4. variarum epist. 1.
l Niceph. hist. Calixt. lib. 14. histor. cap. 16. Socrates, lib. 7. histor. tripartita, c. 12.

stotele & aliis philosophis colligere quidam nituntur, mulieres comparatione facta ad viros, esse imperfectionem naturæ, & mares quasi læsos, illud omnino verum non est, nec pertinet ad incapacitatem principatus. Siquidem Deus fecit fœminam adiutorium simile homini, os ex ossibus eius, & carnem de carne eius, Genes. 2. Deinceps & respublica vel principatus, non tam corpore quam mēte geritur & prudentia, seu consilio, vt dicemus suo loco in conseruatione rerumpublicarum, nec vasta corpora aut robustiora, sunt sapientiora, imo sæpius stolidiora. Neque qui robore præualent, ideo præstantiores, vt nec leo præponitur homini quod robustior sit. Anima est quæ imperat & statuit, & prouidet, non corpus: anima non est ex traduce corporis, nec masculus, nec fœmina creata à Deo in sua substantia nobilis, rationalis, idonea ad se & ad alios sibi cōmissos regendos: eget tamen Dei auctoritate, gratia, directione, & disciplina, & institutione. Sed hisdem eget anima hominis vt suo bene fungatur principatu, vel si lege deferatur regnum, imperium, principatus, ex stirpe aliqua tantum natis, non tam consideratur in decernendo vel obeundo delato principatu, sexus, nisi & distinctus lege sit, quam ordo successionis. Defertur eadem lege pueris masculis, ac viris grandioribus & sapientioribus, non quia sapientes pueri, & quod possunt per se gerere principatum, sed quia placuit in ea stirpe remanere debere principatum, & proinde, quātumvis sexus mollis, & non idoneus imperare, dicatur fœmina, non tamen minor est puero, imo maior vel æqualis in infantia eidem. Nec per consequens ratio dari potest, ex ea qualitate, quod mollis & infirma sit, cur indigna sit successione principatus, imo & cur indigna electione, si tanta in illa præstantia, vel affectio talis in eam populi sit, qui eam præeligat & sibi imperare desideret.

78. Sicuti nec iuregentium saluo aut integro, quis seruum etsi prudentiorem domino exsistente infante, vel ob sexum à dominio dominæ, eximet, aut ab eius potestate. Aliud enim est natura imperare præstantiorem, aliud ex lege dominari, quod qui confundunt vniuersum orbis statum furiose & cum quadam rabie inuertere & conturbare nituntur, & si hoc exemplo non resipiscant, relegabo eos ad domesticum proprium, num admittant, repudiandum esse consilium vxoris vel filiarum, si recta suadeant, ex eo quod sexus fœminei sint, an etiam suarum vxorum successionem repudient & concedant fratribus illarum, quod istæ sint mulieres, fratres vero masculi vel quod prudentiores sint fratres illis. Successio in publicis, eiusdem debet esse firmitatis ac in priuatis, iuxta leges vtrisque sancitas, aut omnino concedendum necesse erit, homines sine lege & institutis, more belluarum pro arbitrio viuere satius esse, quod nullus qui ratione vtatur, quantumuis rusticus, asserere audebit.

79. Nec immorabor in eo quod vitio fuisse subiiciunt mulieribus, vel saltem non habitum honestum, eas prodire in publicū, aut publicis muneribus se immiscere, aut sine velamine incedere. Nam hæ sunt constitutiones vel ex moribus vtentium receptæ, vel propter mores eius temporis & locorum receptos, stabilitæ, at non ita vbique, neque ex quorundam iure ciuili, ius gentium, vel naturale constituendum, quod exemplis illustrat Æmilius Probus, a *Qui didicerint*, inquit, *non eadem omnibus esse honesta atque turpia, sed omnia maiorum institutis iudicari, non admirabuntur, nos in Græcorum virtutibus exponendis mores eorum secutos. Neque enim Cimoni fuit turpe Atheniensium summo viro, sororem germanam habere in matrimonio, quippe cum ciues eius eodem vterentur instituto. At id quidem nostris morib. nefas habetur. laudi in Græcia ducitur adolescentulis, quā plurimos habere amatores. Nulla Lacedæmoni tam est nobilis vidua, quæ non ad cœnam eat mercede conducta. Magnis in laudibus tota fuit Græcia victorem Olympiæ citari, in scenam vero prodire & populo esse spectaculo, nemini in eisdem gentibus fuit turpitudini. Quæ omnia apud nos partim infamia, partim humilia atq; ab honestate remota ponuntur. Contra, ea pleraq; nostris moribus sunt decora, quæ apud illos turpia putantur. Quem enim Romanorum pudet vxorem ducere in conuiuium? aut cuius non materfamilias primum locum tenet ædium, atq; in celebritate versatur? quod multo fit aliter in Græcia nam neq; in conuiuium adhibetur nisi propinquorum, neq; sedet nisi in interiore parte ædium quæ Gynæconitis appellatur quo nemo accedit nisi propinqua cognatione coniunctus.* Atq; mores hos dicit Græcorum, de mulieribus contrarios Romanorum, vt alii aliis non derogent. *Omnes quippe populi, vt ait Caius in l. omnes populi 9. de iustit. & iure P. qui legibus & moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure vtuntur. Nam quod quisq; populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium ciuitatis est, vocaturq; ius ciuile, quasi ius proprium ipsius ciuitatis. Quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit id apud omnes peræque custoditur, vocaturq; ius gentium, quasi quo iure omnes gentes vtuntur.* Et Vlpianus iurisconsultus b. *Ius ciuile est, quod neque in totum à naturali vel*

a in princ. libri de vita Imperatorum Græcorū non tantum de moribus circa mulieres, verū de diuersis & in contrarium obseruationib. virorum.

b in l. 6. eod. tit.

gentium recedit, neque per omnia ei seruit. Non prodierunt (dices) alicubi mulieres in publicũ, sed alibi prodierunt, & militarunt, *vt dixi*, imo & Romæ causas publice egerunt apud iudices. Neque pudicitia illarum ideo suspecta erat, nec mores erant vt repudiarent agentes pro aliis mulieres. Nam nouum est institutum quod reiiciantur à foro, quod & fatetur eo prætextu conseruandæ pudicitiæ, Vlpian. *a Sexum*, inquit, scilicet considerat prætor, *dum prohibet fœminas pro aliis postulare: & ratio quidem prohibendi, ne contra pudicitiam sexui congruentem, alienis causis se immisceant.* Hæc prima ratio: *ne virilibus officiis fungantur mulieres.* Hæc 2. Origo vero introducta est a C. Afrania improbissima fœmina, quæ inuerecunde postulans, & magistratum inquietans, causam dedit edicto. Quæ certe non conclusiun, ... ulieres omnes ideo reijci debere a postulando. Primum, quia ante hoc non videbatur repugnare pudicitiæ, secundo, quod nunquam hoc probatur natura, officium tantum esse virile loqui, & bene loqui pro se & pro aliis, nec in publico nec priuato loco, nisi quatenus in loco vel a legislatore propter aliam causam statutum aliter sit. Ac propter Afraniam facta est prohibitio Licinij senatoris vxorem, quæ erat prompta ad lites contrahendas, & pro se semper apud prætorem verba fecit, non quod aduocatis deficiebatur, sed quod impudicitia abundabat. Vnde calumniæ muliebris notissimum euasit exemplum, inquit Valer. Max. *b* Quid tum? numquid ob vnam mulierem debuit totus sexus damnari, & expelli ab hoc officio? Certe nõ æquum arbitror. Vna hirundo non facit ver, non minus quam si propter rabulas clamosos, & propter vnum loquacem Næuolam iudex vellet omnibus viris & patronis foro interdicere. fuit enim impudentissimus clamosus causidicus, ad quem Martialis, *c* sic scribit,

> *Cum clamãt omnes loqueris tu, Næuole, semper,*
> *Et te patronum causidicumve putas.*
> *Hac ratione potest nemo non esse disertus.*
> *Ecce tacent omnes, Næuole, dic aliquid.*

79. Sed nec prætor in edicto de postulando, prohibet viris omnibus in postremum postulare, eo prætextu quod quidam impudentes inueniantur, sed illis tantũ: nec personale vitium in sexum generaliter retorqueretur. Sed neque mulieribus prohibet pro se postulare, vel interesse iudicio, vel pro suis officium illud gerere, vt Paulus, *d* sicut & Pomponius *e* in publico iudicio, permittit mulieri reum facere & accusare, si parentum, liberorum, & patroni, & patronæ, & eorum filij, filiæ, nepotis, neptis, mortem exsequantur. Item alibi, *f* pro se & in alijs iudicio interesse possunt & agere *g* quæ si essent contra honestatem naturalem sexus, & contra naturam sexus fœminarum, non vtique permitti possent honeste, etiam in illis casibus & similibus. Quod enim naturalis iuris est, nulla ratione ciuili tolli potest. *h* Et proinde inducor, dicere, hanc prohibitionem iuris positiui esse Romani, quia ex placito nunc permittit, nunc vetat, secundum placita Nomotheta rum, sicque intelligendi CC. *i* Dum aiunt, *constare alienam subire defensionem, esse munus virile, nempe constare secundum resolutiones iuris ciuilis Romani*, vt nihil prohibeat legislatori, easdem contraria lege admittere, prout & ante admittebantur sine sexus pudicitiæue ignominia, summaque cum laude potius.

80. Vt Hortensia Q. Hortensij filia, cum ordo matronarum graui tributo a triumuiris esset oneratus, nec quisquam virorum eis patrocinium accommodare auderet, causam fœminarum apud triumuiros & constanter & fœliciter egit. *k* Et Amæsia Sentia rea, causam suam, Lucio Titio prætore iudicium cogente, maximo populi consensu peregit, partesq; omnes ac numeros defensionis non solum diligenter sed etiam fortiter exsecuta, prima actione, cunctis pene sententijs liberata est.

81. Sed velantur, *inquies.* Hoc & ex instituto alicubi, non vbique, neque etiam tam ob suã imperfectionem velantur, aut ob suam impudicitiam, quantum propter hominum seu virorum fragiliorem naturam, qui accenduntur alicubi ex conspectu mulierum ad libidinem velut equus & mulus quibus non est intellectus. Cognoscunt homines seu viri inde suam potius imbecillitatem, mollitiem, quam mulierem argui, qui passionibus illis mouentur more brutorum: Quando peccatum non erat, nullum erat velamen corporis, nuda erant corpora in paradiso in statu innocentiæ, post lapsum vero cognouerunt se esse nudos primi parentes *l*. Constitue pueros & puellas nudos, inter se non erubescunt: quod vsum membrorum ad peccandum non intelligunt adhuc in ea ætate. Quid ergo meruit in hoc fœmina argui, si suo aspectu, consortium hominum inducatur ad cogitationes venereas, potius arguendi viri quod non possunt in hoc sibi imperare. Neque esset quis mentis compos, qui vsum vini aut panis interdicere & abolere vellet, quod plures inebrientur, aut saturitate aut crapula lædantur. Si mollities, voluptas, luxuria, commotio ad venerem maior esset in sexu fœmineo quam in virili, expediret potius

velare

a in l. 1. §. sexũ de postulando li. 3. P. tit. 1.
b lib. 8. c. 3.
c lib. 1. epist. 65.
d in l. fœminas pro parentibus. 41. de procurator. P.
e In l. 1. de accusatio. li. 48. P. tit. 2.
f in l. mulieres eas tit cũ simil.
g in me 1. 2. 3. sib 15 q 1.
h l. eas de ea. diminut lib. P. tit. 5.
i in l. alienam. C. de procur.
k vt narrat Valer. Max. d lib. 8. c. 3. Appian li. 4. bell. ciuil. Quintil. li. 1. c. 2. Instit.
l Gen. c. 3. v. 10. & seq.

vêiare viros, ne conspicerentur à mulieribus, quia obiectum mouet potentiam.

82. Quod de vestitu virili non confundendo cum fœmineo, dicitur, *Deut. c.* 22. admittimus certe; eo tempore inter præcepta moralia fuisse illud præceptum, & finem eius, ne commixto & indeterminato ornatu, daretur scortandi occasio. Alioquin ex opinione pendere videtur, quo genere vestimentorum induantur mulieres & viri. Nam & Turcæ Poloniq; & aliæ gentes, induuntur vestibus talaribus, quibus apud nos mulieres, quia ita placuit: alij stolis, vt mulieres. At tolle illum malum finē in mutatione vestis; ita ipsa mutatio, vt neque vestimentum per se, malum habet; & est inter adiaphora quo vestimento vestiaris, at non illud adiaphorum ad quem vsum vsurpes. Ecclesia, non ideo minus inter sanctas & Deo acceptas laudeq. dignas & veneratione, habuit Theodoram Alexandrinam, quæ diu in monasterio sub monachi nomine & vestitu, latuit pœnitentiam agens, & Deo seruiens. a Scribit Volaterranus Marinam virginem natione Græcam, sexum quoq; dissimulasse honesta de causa, vt admitteretur in cœnobium quoddam, quo soli viri recipiebantur vbi ad mortem vsq. sanctissime vixit nomine Marini. Idipsum narratur de Euphrosina virgine Alexandrina, de Pelagia Antiochena, & aliis.

a *vt ait Marc. Marulus li. 5. de religiose viuendi institutione.*

83. Fuit nutu diuino Ioanna, vt dictum, virgo: quæ auxilio fuit regi Carolo VII. Gallorū, & depulit Anglorum exercitus, strenue militans veste virili & armis, dum in expeditionem iret, induta. Sed non ideo minus Deo grata, quanquam inuiderint ei Angli. Hanc in fin. 2. partis operum expresso opusculo defendit a calumniis Anglorum Ioannes Gerson, Cancellarius Academiæ Parisiensis, vir summæ literaturæ, & in scripturis sacris exercitatissimus. Et respondit ad *c.* 22 *Deut. vers* 5. triplici medio &, vt ipse loquitur, triplici veritate. Prima, *Lex*, inquit, *v[illegible]s prohibens mulierem vti veste virili, & virum veste muliebri, pro quanto est pure iudicialis, non obligat in noua lege. Quia secūdum veritatem tenendam de necessitate salutis iudicialia antiquæ legis ablata sunt, nec obligant in noua, vt talia sunt: nisi nouiter per superiores ea institui, vel confirmari contingat.* Secunda veritas. *Lex huiusmodi continebat aliquid morale, quod stabile est in omni lege: & illud possumus exprimere prohibitione indecentis habitus tam in viro quā in muliere, contra medium virtutis quod obseruare debet circumstantias omnes, vt quando oportet, cur oportet, qualiter oportet, & ita de reliquis vt sapiens iudicabit.* Tertia veritas, *Lex huiusmodi, nec vt iudicialis est, nec vt moralis damnat vsum vestis virilis aut militaris, in puella nostra virili & militari, quam ex certis signis eligit rex cœlestis, omnium tanquam vexilliferam, & ad conterendos hostes iustitiæ, & amicos subleuandos & vt in manu fœminæ puellari & virginis confundat fortia iniquitatis arma, auxiliantibus angelis, quibus virginitas proxima est & cognata, secundum Hieronymum: rursum per hoc saluatur attonsio crinium quod Apostolus prohibere videtur in fœmina. Obstruatur igitur & obstruatur os loquentiū iniqua. Quia vbi diuina virtus operatur, media secundū finis exigentiam disponuntur, ita vt non iam sit securum detrahere, vel culpare ausu temerario Ea quæ à Deo sunt, secundum Apostolum, ordinata sunt. Deniq; possunt particularitates addi multæ, & exempla de historiis sacris & gentilibus. Sicut de Camilla & Amazonibus Sicut præterea, vel in casibus necessitatis, vel euidentis vtilitatis, vel approbatæ consuetudinis, vel ex auctoritate & dispensatione superiorū.* Hæc Gerson: Sed audiamus Lyranū nunc explicantem c. 22. Deut *Mulier non induetur veste virili, &c: Hoc exponunt doctores aliqui, & bene vt credo quod hoc intelligitur de armis quib. viri vtuntur. Sic enim habet Hebraica lectio* לא יהיה גבר כלי על אשה *lo ihеie celi gebre, gnal issa. id est, non erit vas celi, viri super mulierem* Ibi n. כלי *celi, & vas & arma significat seu armaturā, vnde primo regū c.* 20. *dicitur de Ionatha, quod tradidit puero arma sua, & in Hebræo habetur vasa sua* Prohibetur autē hic quod mulier non portet arma viri, tū quia indecens, mulieri & præsumptuosum: tū quod pro tunc erat superstitiosum. Quia gentes mulieres in sacris Martis portabāt arma viri, & in sacris Veneris viri portabant ornamenta mulierū, & instrumenta eorū vtpote colum, fusum, & similia. Ideo subditur, abominabilis est apud Deū, qui hoc facit, abominatio n. in sacra Scriptura communiter capitur pro idololatria, seu pro aliquo ad idololatriam pertinente. Si autem litera prædicta intelligatur de veste communi, prohibetur hic talis vsus vel potius abusus. Quia est occasio libidinis, quia mulier in veste virili posset licentius cum hominibus luxuriam exercere: & similiter vir in veste mulieris, quia liberius posset secreta mulierum ingredi.* Hæc hactenus iisdem verbis tradit Nicolaus de Lyra ad *d.c.* 22. *Deuter.* quæ ostendunt, cum his quæ citauimus ex Gersone, latere aliud in illa prohibitione quam generaliter possit omnibus mulieribus interdici cum abominatione gestare arma: & abominationē consistere in his, quæ inter idololatras in mutatione illa vestium in ceremoniis impietatum idolorum fiebant, non autem, si ex consuetudine, vtilitate & causa alia honesta, salubri corpori vel animæ, vel reipublicæ, vel subditorum, fiat mutatio.

84. Nec

84. Nec obest quod adducitur ex *can si qua mulier 6 30. distinct.* nec mulieribus licere causa pietatis virilem vestem induere. Nam verba illa aliter explicantur quam si mulier pietatis causa habitũ virilem acceperit, nempe, si luxuriæ causa, *Si qua mulier suo proposito*, inquit, *vtile iudicans vt virili veste vtatur, propter hoc virilem habitum imitetur, anathema sit.* Ibi glossa *propositum suum*, scilicet *mulieris* explicat *quia magis est habilis & magis est parata in scissa veste quam in clausa, ad meretricandum.* Ideoque ob intentionem malam mutatio in virilem habitum reprobatur: non ipsa sola mutatio, maxime si consuetudo sit, vt mulier certo habitu virili vti possit. Quemadmodum in *c. 2. de testam. a* refertur de abbatissis, quæ habentur pro monialibus, quæ tamen non induerant habitum monachalem, sed in vestib. quibus vtebantur loci illius presbyteri permanserant. Sic etiam Vlpian. IC. *b* constituit alia esse vestimenta virilia, muliebria, puerilia, alia his communia, quibus promiscue vtitur mulier cum viro, veluti si eiusmodi penula palliumque est & reliqua huiusmodi, quibus sine reprehensione vel vir vel vxor, seu mulier vtatur: reprehensionẽ ibi definit ex vsu non recepto. Quare vsus ipse, vel honesta vel inhonesta facit vestimenta. Quod ex opinione constat, reique ex se ipsa indicat. turpe enim duceremus nunc ornari & vestiri eo modo quo iam ipsi nos ante abhinc annis forsan decem ornari honestissimum ducebamus, quod & in sexus distinctione & eius vestimento facile est obseruare. Quocirca dixerim armorum vestiumque considerationem diuersam, non esse hodie sufficiens argumentum ad reiiciendas fœminas à principatu vel republica regenda. hoc enim esset propter accidentia, quæ variari possunt, improbare rei substantiam. Sunt & Imperatores aut duces exercitus, plerunque ita senes vt neque arma militaria ferre possint, & qui duplicibus pellitisque vestibus & togis teguntur, vel inter armatos rheda, curru, togati feruntur: neque ideo minus idoneos ad imperandum ex eo, quis sapienter aut cum ratione diceret.

a Lib. 3. tit. 26.

b in l. vestis. §. vestimenta omnia. de auro & argento legato. lib. 34. P. tit. 2.

85. Quod dicunt rursum, eos qui tractarunt de republica, & ad eam gerendam admittunt mulieres, nec eis magna sed leuia negotia committenda esse opinatos, non valde expugnat mulierum potestatem, nam aliqui quidem id dixerunt, *vt Socrates & Aristoteles.* Sed illi non sunt testes idonei, vt sua sententia possint subuertere gentium ius, quo & imperia per successionem & per electionem commissa fuerunt mulieribus alicubi, quamuis & alibi non fuerint ad imperandum admissæ, vel in leuioribus tantum auctoratæ.

86 Obiicere porro mulierum gubernationi, inconstantiam, mutabilitatem, consilium debile & similia vitia: nec ipsum potestà dignitate eas excludere, ridiculum enim mihi videtur, velle principem vt in idea & phantasia suis partibus omnibus absolutum, in ipsa qualibet administratione tantum præponere: quasi vero hominem, principem, quamuis talibus numeris integrum, tantũ admittere debeamus. Sunt ista reipublicæ Platonicæ in abstracto somniatæ, pro quarum societate & regimine creãdi essent noui homines, iuxta ideas qui illis possent & scirent vti, sine vitiis, quibus sublatis nulla opus esset iustitia. nam si eadem consideremus in concreto & in præsenti genere vitæ, dicendum erit eo nomine infinitos principes, reges, Imperatores de iure suo depellendos, quia nec bene à viris, qui vitiis vt plerunque obnoxii sunt, potestates reguntur. Quod si exemplis contendunt docere quarundam mulierum in singulari, vitia: pro vna muliere, occurrunt propemodum infinitæ virorum turbæ iisdem & maiorib. infectorum, vt tandem cogamur fateri non exemplis singularibus esse regulam generalem statuendã: quin etsi malarum mulierum exemplis permittant conferri bonarum præclara: bonæ malas superabunt forsan. Vtq. ex multis pauca conferam. Narratur quod Eua Adamum deceperit *c*, Thamar vt meretrix in biuio Iudam ad concubitum allexerit *d*, Samson deceptus sit à muliere Dalila, *e* Salomõ deceptus à mulieribus ad idolatriam vsque *f*. Quid tum postea? num ideo ad sexum culpam referas? cũ neque Deus admiserit illam defensionem Adam, quod vxor eum decepisset *g*. Nonne & Iuda Thamar prius deceperat, nolens ei dare filium in virum, vt tenebatur? Nõne & dignus potius reprehensione Iuda, qui incognitam in biuio vt meretricem ausus est de fornicatione solicitare. Quis magis rursum peccauit in casu Samsonis, an is qui confidit meretriculæ, an scortum? nonne magis & Salomon peccauit, qui ob imperium mulieres cogere poterat ex arbitrio, quam mulieres quæ obedire tenebantur? Sed adde, acumen in his exemplis ingenii mulierum præstare fortitudini & sapientiæ virorum, & eodem modo si in bonum conuertatur, posse præstare aliis viris imperantibus. Quot quæso, possumus conferre raptores, deceptores fœminarum, cum vna fœmina, quæ calumniata est Ioseph, pro negata fornicatione? quot possumus viros, qui regnandi causa contra principes & eorum progeniem

c Gen. 3.
d Gen. 38.
e Iud. 16.
f 3. Reg. 11.
g Genes. 3.

geniem insurrexerunt, pro vna Athalia, qui ea causa voluit semen omne regium tollere: certe innumerabiles: vt liquet de aliquibus enumeratis dum agimus de ambitione regnandi: & insigne exemplum crudelitatis Abimelech, qui regnandi causa quinquaginta fratres sub vno lapide necauit. *a* Ad scortationem mulierem, si dixeris procliuem, considera statim meretricem vnam dici: at non nisi plures meretricem facere, cum quibus illa palam peccat: meretricem enim dicimus; quæ multorum libidini patet, *cap. vidua 16. 34. distinct.* id est, inquit ibi glossa, ad verbum *multorum*, quæ admiserit plures quam 23. millia hominum, vel quæ admisit 60.

a Iud. 9.

87. Mulieres dicunt *b* insuper lege diuina silere debere in ecclesia, non loqui, non populum regere Christianum. In his quæ pertinent ad curam animarum certe admittemus, quia ita sancitum est in ecclesia: Mysteria & causas nunc conueniens, sufficit respondisse, mulieres in hoc distingui, quia Deus in ecclesia per Spiritum sanctum voluit: quemadmodum quoque & idipsum laicis viris & Imperatoribus & regibus & principibus interdictum, quibus tamen non ideo prohibitum est à Deo imperare, dominari, & regere rempublicam. Separata enim sunt sancta a prophanis, spiritualia à temporalibus, & ea quæ sunt animæ à principatu laicorum. Quod si DEVS quoque prohibuisset, ne mulieres gererent rempublicam, vel dominarentur, eodem modo diceremus, & proculdubio excludendas; DEI enim lex nulla censura hominum potest conuelli.

b hic explicatur propositum supr. nu. 14.

88. Obiicere insuper *c*, iura ciuilia, à publicis muneribus, testimonio, fideiussione, & iudicandi officio eas remouisse, iam testatus sum, & alia iura ciuilia sed non Romana pertinere alibi: & Romana quoque in aliquibus: & ex moribus ita receptum aliter atque aliter: aliquando in fauorem mulierum, vt si fideiussio ademta, aliquando in odium, prout impetus animi & causa morum præsentium, potuit mouere legislatorem. Dicuntque interpretes submoueri ab his & similibus mulieres, non quod iudicio careant aut incapaces talium natura sint: sed quia ita honestum ex moribus visum est: *d* honesta autem non eodem modo apud omnes visa sunt eadem nec tempore diuerso. Et proinde contrariis moribus, contrario statuto & lege, admitti possunt. Ciuilis ratio ciuilia iura abolere potest, naturalia non vtique: Et consuetudo, consuetudine contraria & lege tollitur *e*. Neque omnes qui turpes infamesque aut reiecti habentur iure ciuili, sunt infames iure canonico. *f* Ita receptum vt ex consuetudine iudicare possint etiam viros sibi subditos, mulieres præcellentes, ordinariam iurisdictionem habentes, vt in Gallia ex consuetudine approbata, quæ pro lege habetur, vt scripsit Innocentius III. cancellario & canonico Parisiensi *g* quia consuetudo etiam secundum iura ciuilia, dat iurisdictionem *h*. Iudicauit mulier Debora populum Dei *i*. Et Gregorius I. *k* purgationem & iudicium Mennæ episcopi, commisit Brunichildi, reginæ Francorum, quamuis fœminæ, & quamuis Menna esset episcopus & persona ecclesiastica, ex numero earum, quæ non dicam mulierum, sed nec laicorum aliorum Imperatorum iurisdictioni de iure communi subiiciuntur. Rursum idem Gregorius *l* scribit, Constantiæ reginæ Galliæ concessum, vt cum episcopis ad iudicium cõgregatis pro causa Iuliani episcopi, petitoris, aduersus eos qui villas ecclesiæ spoliassent & deprædati erant, regia potestate decerneret & iudicaret. Atque iterum idem Gregorius *m* Brunichildi reginæ Francorum scribit; si quos violentos, si quos adulteros, si quos fures vel aliis prauis actibus studere cognoscitis; Deum de eorum correctione placare festinate, vt per vos flagellum perfidarum gentium non indicat, &c *n*.

c explicatur quod supra propositum, nu. 15.
d l. cum pra de iudic. P.
e l. de quibus de legibus 25.
f c. Euphemiũ 7. §. hinc colligitur, 2. q. 8.
g in c. dilecti 4. de arbitris, l. 2. d. ere. a tu 42.
h l. 1. & fin. C. de eman. libe. & l. 2. quæ sit longa consu. c. in his 11. dist. c. ex literis, de consuetudin.
i iud. c. 4. v. 4.
k lib. 11. epist. 8. relat in c. 7. Menna 2. q. 7.
l li. 4. epist. 33. seu c. 77. relatus à Gratiano in Can. cum deuotissimam, & seq. 12. q. 2.
m li. 7. in dist. 1. epist. 5.
n vt refert etiam Gratian. in c. 47. si quos 23. q. 4.

89. Dicere porro ideo mulieres esse incapaces gubernationis quod nec testimonium perhibere in quibusdam, nec fideiubere possint, *o* hoc certe iuris positiui & ciuilis est: & ideo, vt ait Gratianus *p* *Nulla serie diuinarum scripturarum ab accusatione, aut testimonio prohibentur.* Simile dictum esse putandum, de potestate, in liberos, de suitate, de suis hæredibus, quodue non continuent familiam paternam. Quid enim aliud hæc sunt quam iura mere ciuilia, recepta moribus quorundam populorum, quibus & contraria constitui posse contrario iure ciuili, nemo vt dixi dubitat.

o v. dict. sup. num 15.
p in princ 15. quæst. 3.

90. Et ne per singula diutius retinear, illud postremum *q*, quod familiæ & nomina familiarum retineantur alibi per mulieres perinde ac masculos, & quod nobilitas materna in filios & descendentes transfundatur, doceri poterit vel Vlpiano Iurisconsulto teste, qui *r* sic respondit, *Qui ex duobus Campanis parentibus natus est, Campanus est. Sed si ex patre Campano, matre Puteolana, æque municeps Campanus est. Nisi forte priuilegio aliquo materna origo censeatur: tunc enim maternæ originis erit municeps. vtputa Iliensibus concessum est, vt qui matre Iliensi est, sit eorum municeps. Etiam Delphis hoc idem tributum & conseruatum est* Celsus etiam refert,

q hic explicatur dict. cum sup. num 16.
r in l. 1. ad municipalem l. 50. P. tit. 1.

Ponticis ex beneficio Pompeii Magni competere, vt qui Ponticа matre natus esset, Ponticus esset, &c. In Galliæ non ullis etiam locis receptum est, vt venter nobilitet partum, hoc est, vt filius sequatur nobilitatem matris, vt est in consuetudinibus Campaniæ & aliorum, Trecensium *articu.* 8 Senonensi, *artic.* 149. Caluimontanorum, *artic.* 5 *&* 11. Cuius rei originem tribuunt histor. quod deleta bello Campanorum nobilitate, viduæ maluerint ex priuilegio magis plebeiis nubere, aut in perpetua nobilitate consenescere, quam ignotos & extraneos procos sequi. Idipsum receptum apud Lycios scribit Herodot. *a* Hoc, inquit, *Lycii præter cæteros habent peculiare pro lege, quod à matribus nomina sibi ipsis indunt, & si quis obuium percontetur quisnam sit, quaue familia ortus, à matribus auisque protinus genus suum repetet.* Hoc ipsum apud Xanthios obtinuisse tradit Plutarch. *b* Sed & hodie video principes, magnates, & heroes nobiles & reges, suis insignibus adiiicere insignia familiæ matrum, perinde ac patrum. Hinc enim oriuntur in Germania tantæ mixtiones insignium, quibus ad pompam vtuntur, ad testandam nobilitatem tam ex parte matris quam patris.

91. Docuimus & antea vitium hoc fuisse contra naturam habitum a Iustiniano, vt filiæ excluderentur a familia, & in honorum successione sexus constitueretur differentia *c*, atque ideo sublatam cognationis & agnationis, in iure successionis differentiam *d*.

92. Minus expugnare videtur, mulierum in dominio potestatem, resolutio quædam generalis facta in iure, deterioris conditionis in pluribus esse mulieres viris. Nam & ex illa sequi potest, ergo non in omnibus, imo vero contra dicemus, in multis quoque melioris conditionis esse mulieres viris. *Permulti*, inquit Plutarchus in Romulo, *mulieribus honores sunt habiti à Romanis: vt his transeuntibus de via cedere, præsente muliere nihil obscœnum loqui, nec nudum aspici, &c.* Colligit plures casus Philippus Decius, *e* quibus viri sunt deterioris conditionis. vt quia citius mulier pubescit, nempe 12. anno: vir, 14. *f* Ideo matrimonium citius contrahere possunt fœminæ quam masculi, & propter ingenii præcocem naturam, in minori annorum numero possunt veniam ætatis quam viri postulare, *g* Quemadmodum & citius testari de rebus suis. *h* Non potest mulier incarcerari; vir potest *i*. In crimine læsæ Maiestatis per patrem commisso, melioris conditionis filiæ quam filii *k* Et in simili: si filii bannitorum expelluntur de ciuitate, non intelligitur de filiabus, *vt notat Bald.* *l* Neque cogitur mulier, pro absolutione excommunicationis petenda, ire Romam, vt vir. *m* Ponit Speculator vndecim etiam casus, in quibus melioris sunt conditionis mulieres. *n* Quare nec obsunt quod mulieres dicantur fuisse semper sub potestate alicuius Romæ & alibi. Nam hæc iura sunt ciuilia & iuris positiui, & secundum mores recepta, non propter incapacitatem naturæ earum.

93. In sacris mulieres pariter ac viri in sancta sanctorum orationis causa ingredi possunt. *o* Quod autem alicubi non ingrediantur mulieres sacella quædam, hoc ad priuilegium pertinet, cuius ratio relinquitur Deo. Quod autem non ingrediantur quædam monasteria virorum, hoc commune illis, vt nec viri ingrediantur monasteria mulierum. Vtrumque ad eatandam occasionem delinquendi recte statutum, non tam propter fragilitatem solarum mulierum, quantum propter malitiam & pruriginem fragilitatem virorum. Quemadmodum etiam apud Ethnicos ab illorum sacris, in quibusdam mulieres arcebantur. Sic etiam apud eosdem fuerunt quædam sacrificia & templa in quibus non admittebantur viri, vt Bonæ deæ seu Medeæ templum, viris inaccessum fuisse tradit Macrobius. *p*

94. Porro quod dicitur, *q* mulieres feudorũ esse incapaces, eo quod faidam necá mamouere possunt. Id certe absolute verum non est, neque etiam ideo incapacem omnem dicendum cum feudi tenendi, qui ea præstare non possit per se, si per alium possit, consentiunt iura. Estque feudum quoddam masculinum, & quoddam fœmineum: masculinum dicitur, quod transit ad masculos, non autem ad fœminas *r*. Imo & si in eius ratione facta fuerit mentio de fœminis, tamen fœminæ non succedunt, nisi deficientibus masculis. *s* Fœmineum dicitur, quod transit ad fœminas, ita & feudum maternum, quod fuit acquisitum a fœmina superiore, quæ est communis agnationis, vel cognationis. *t* Notat & Iacobinus de S. Georgio *u* plures casus, in quibus regula illa quod fœminæ ad feuda non admittantur, recipit restrictiones & causas ob quas admittantur. Idipsum & exsequitur pluribus Franciscus Curtius *x*. Quæ vera non essent, si naturæ sexui tribueretur incapacitas, quæ certe aliunde nunc non pendet quam ex moribus, & iure consuetudinis diuersis regionum. Conueniuntque omnes, quod pacto in inuestitura caueri potest, vt fœmina succedat: si filia redimat feudum a domino, si dominus propter seruitium patris, dedit feudum filiæ *y* Si consuetudo disponat, vt fœmina feudo succedat,

a In 1.
b lib. de claris mulierib.
c ex l. maximum vitium, de liber. præter. C.
d Quod & firmatur l. lege 12 tabularũ, de legitimis heredib. & § nostra constitutio de exhæredat. liber. authent. de filiis. ad S. Tertyll. l. mulier. masc. ad S. Trebell. P. ex b. in success. de suis & leg. C. § eos filiaverumis de trien. & semisse in nouellis
e Ad l. fœminæ de reg. iur. P. nu. 70. & seq.
f § quib. mod. tutela fin. Instit. tit. 22 l. quando tut. vel cura esse desinant C. l. Tutores, de dispensa impu. vbi
g l. 2. de his qui veniam ætatis impetr. C.
h l. qua ætate, de testament. P.
i l. 1. C. de offic. diuer. iudic.
k l. nonnusiure, de custo. reorũ. C.
k l. quisquis, § filii § ad filias, ad leg. Iul. maiest. C.
l ... consil. ...
m l. ad l. quicumque de fer... fugit. ...
m In c. mulieres de sent. excõ.
n tit. de probat. § 3. contra.
o In c. 1. de vita & honest. cleric.
p lib. 1. c. 12.
q Vt supra nu. 20.
r c. 1. § hoc autem ... tenere ... qui feudum dare possunt. in feu.
s Cap. 1. § quis etiam episcopi vel abbates, & c. in feud.
t Eo pertinet c. 6 cum tit. de beneficio fœminæ c. 1. quemadmodum feudũ ad filiam pertineat c. 1 an mater in feud. succedat ... feudorum.
u in tract. de feud. ad verba & fœminæ
x Tract. de feu. 3 part. q. 1.
y Vt not. gl. ad § cum vero, c. Conrad. qui feud. dare possunt feud.

a *Ias de S. Georg. tract. de feud. ad verba & faeminam n. 9. h. vt in § 1. de feud. cognit. in feud.*

c *Ad c 1 § hoc autem notandum, qui feudum dare possunt.*

dat, vt in regno Siciliæ, *a* & talis consuetudo est seruanda. *b* Vt & in Gallia, feuda transeunt in fœminas: nisi lex domus contrarium statuat: quia feuda ibi redacta sunt in formam patrimonii, vt & alibi, & transeunt in successores, & subiiciuntur dispositioni patrimoniali-um. Notat & Ioan. de Iseonia, *c* quod quando fœmina esset assueta armis, & consueta pugnare, esset successibilis in feudo, etiã masculino. Ego tamen, nec armorum vsum necessario in muliere desidero, in successione feudi, eo quod & alii qui succedunt feudis fœmineis, armorum tractandorum impotes, tamen feudum, quod per successionem ad illos deuoluitur, retinent, & per alios idoneos seruitia militaria, & alia iura dominicalia, exsequi possunt. Quod si faciant non priuantur, quãuis si non facerent priuarentur. *d* Vltra hoc nõ prosequar, cum feudorum iura à consuetudine pendeant, nec legem imponant aliis nationibus, qui sua iura propria sequuntur. Rursum non omnis principatus feudum est, neq; dominatio reipublicæ est iuribus feudalibus obnoxia: sed potestates deferuntur, vel lege regni, vel iure successionis & patrimonii, vel electionis, *vt suo loco docemus*, vt frustra hic de lege feudorum Longobardorum seu Mediolanensium disputetur. Concluditur & in causa feudorum, fœminas excludi à feudis, quando concessio rei facta est in feudum proprie: non si iure donationis: quia tunc fœmina admittitur, *vt tradit Angelus* e, *& Calderinus* f, *Decius* g. Sed &, si propter imperitiam tractandorum armorum, quis incapaces dicat feudorum possessores, maiorem partem possessorum excuties. Sunt enim plures, sua sententia nobiles & genere tumescentes qui norunt potius pacem quam arma, ne quid peius dicam, quod multis conuenit, qui mallent tractare penſum & colum cum Sardanapalo, quam hastam cũ Alexandro Magno.

d *Cap. vni. iuncta gl. ad verba non valet vt an mutus vel alias imperfectus feud. amittere; lib. 3. tit. 36.*

e *Consil. 142 incip. super puncto in fin.*

f *Consil. 23. incip. quod domina mea.*

g *Consil. 32 & ad l. fœmina, nu. 50. de reg. iur. P.*

h *Explicantur allata supr. nu. 24.*

95. Illud vero quod additum est, *h* In contraria sententia multas mulieres male rempublicam rexisse & imperio mulierum quoque addictos, verum est. Sed & verum docuimus & alias bene rexisse, illustres, & vtiles fuisse reipublicæ. Sicuti & numerare licet principes pessimos & principes bonos. Vtrorumque & magna est copia, sed & stultorum infinitus est numerus.

i *Hic explicantur illum supr. nu. 22.*

96. Quod verò pertinet ad exempla regnorum *i* Iuda & Francorum, & similium, certe exempla non constituunt regulam, quando illa habent quandã rationẽ particularem, ex qua aliter ac communiter ita statui placuit. Sunt enim institutiones & leges regnorum, non minus seruandæ in causis publicis, quã leges & dispositiones dominorũ circa res proprias. Et vt nemo est, qui rei propriæ non velit sibi dari liberum arbitrium: sic nulla vniuersitas vel societas hominum seu regnum, aut qui regno subiiciuntur, inueniri facile possint, qui præscriptas viuendi, imperandi, & obediendi leges, æquo animo subuerti patiantur & quin pro illis pugnent, velut pro aris & focis. Diuersæ sunt regionum constitutiones: alia Orientis, alia Occidentis, alia Septentrionis, alia Meridionalis plagæ: diuersi fructus, diuersæ commoditates, & incommoditates, diuersi mores, propter diuersam viuendi & operandi necessitatem. & si quis vellet omnes ad vnum morem viuendi contrahere, nihil proculdubio molitetur, quam impossibile tentare, & cœlum terræ miscere. Quocirca à separatis causis conclusionem vnam similem velle inferre, hoc certe est velle opera Dei vnius naturæ efficere, & improbare illam admirabilem & incomprehensibilem Dei sapientiam & omnipotentiam, quæ maxime elucet in tam varia rerum diuersarum constanti ordinatione & essentiarum varietate. Fuit regnum Iuda a Deo electum in virili Iudæ semine, iuxta prophetiam, *Non auferetur sceptrum de Iuda donec veniat qui mittendus est Messiah.* k Fuit Dauid & semini eius, regnum promissum, & quod Messias deberet oriri ex semine eius. Vnde & Christus filius Dauid dicitur. l Hoc nullo modo potuit fieri, si confusum fuisset semen regium in mulieribus, quæ transeunt ex more in alias familias, nubendo: & proinde & diuina auctoritas effecit, ne commiscerentur tribus populi sui, neue sceptrum ex fœmina succedente ad extraneum transferretur.

k *Gen. c. 49. vers. 10.*

l *D. Matt. c. 15. v. 22. & c. 22. v. 42. D. Marci, c. 12. v. 35. Act. 2. v. 30. & 2. ad Timoth. c. 2. v. 8. Apoc. 5. vers. 5.*

97. Placuit & in Francia seu Gallia, aut Francogallia ex lege Salica, hoc est, quæ erat etiam seruata inter Salios, vnde nomen habuit, ne terra imperii, sicut nec terra Saliorum, à lancea transiret in colũ. Pro qua & facit illud quod protulit Christus D. Lucę ca. 12. vers. 27. *Considerate lilia quomodo crescunt, non laborant, neque nent.* Quibus verbis quo tempore Philippus Valesius regnum adeptus est, fuerunt cõtra impugnantes legem Salicam conclusum, lilia Gallorum non deberi, nisi nobilibus qui non laborant: non nisi maribus, qui non nent. Conati sunt Angli impugnare legem illam regni Salicam, vt & nouissimis temporibus quidam, sub pelle historiographi Galliæ, in gratiam aliquorum, vel certe ob ignorantiam crassissimam, vel malitiose, negarunt illam vnquam fuisse in Gallia seu Francia in re-

gni iure legem Salicam, & tam audacter ita adfirmarunt, vt mihi videre videar cæcum inter videntes asserere nec vnquam fuisse, nec nunc esse lucem aut Solem. Sunt & regna iam indicata, in quibus succedunt fœminæ iure proximitatis, vt in regno Nauarræ, Hispaniæ, & in regno Hierosolymorum recuperato ab infidelibus & Mahumetanis: vt mater Balduini III. *a* atq; Isabella Sibyllæ soror. *b* Non negandum tamen, existentibus masculis & fœminis superstitibus & nullis, vt plerunque præferendos esse masculum fœminæ, quæ eo deficiente succedit. Sed hæc hactenus de imperio & principatu fœminarum: receptui cano vt alia prosequar.

a *vt refert Tyrius de bello sacro.*

b *Apud Ritiũ de regib. Hierosolymit.*

De principatibus delatis iure hæreditario.
CAP. XII.

ADFERVNT lucem distinctioni principatuum, quod pertinet ad successionem, ea quæ traduntur de feudorum qualitate. Nam quædam dicuntur antiqua, in quibus descendentes & collaterales succedunt: alia paterna, in quibus succedunt descendentes tantum, etiamsi hæredes aliorum bonorum mortui possessoris non sint: quædam noua & hæreditaria, in quibus tantum succedunt qui hæreditatem nanciscuntur præmortui, non autem qui eius non sunt hæredes. *Vt in feudis docemus.* Quamobrem aliud est in regno succedere in locum demortui, iure hæreditatis, & non iure legis & proximitatis seu primogenituræ in regno antiquo generis. Nam quando regnum defertur iure hæreditatis & nouum siue quæsitum est, quod fuerit in libera morientis dispositione, nec electionis alia lege obstrictum, ex voluntate defuncti succeditur vel expressa per testamentum, vel tacita ab intestato, iure proximitatis per concursum etiam, vt qui proximiores sunt in eodem gradu simul ab intestato admittantur, nec licet repudiare hæreditatem defuncti reliquam, retento principatu neque repudiare principatum retenta hæreditate, seu bonis aliis defuncti. Natura enim hæreditariæ successionis est, vt pro parte nemo possit agnoscere iudicium defuncti. Et qui totam hæreditatem acquirere potest, is pro parte eam scindendo adire non potest: & si quis ex pluribus partibus in eiusdem hæreditate institutus sit, non potest quasdam repudiare, & quasdam agnoscere. *vt responderunt Paulus & Vlpian. Iurisco.* *c* At quando principatus antiqui per legem regni deferuntur proximiori & antiquiori, vel alio modo, licet retinere principatum ei, qui in gradu vel qualitate requisita idoneus inuenitur, reiecta hæreditate, & reiecto imposito grauamine, nisi ipse ei se obligauerit, *d* & debetur principatus filio aut proximiori etiam non hæredi. *e* Retinemus autem similitudinem feudi & principatus: excepto quod principatus, regnum, non pendent ab alterius potestate: cum tamen feudum ab alterius potestate oriatur & pendeat.

c *in l. 1. & 2. de acq. hered. lib. 29. P. tit. 2.*

d *c. licet 6. de voto.*

e *Ioan. Andr. notat in addit. ad Specu. lib. 4. par. 3. ad rubr. de feudo. & facit quod inquit, l. vni. §. f. de eis, de Latina libert. tollen. C. & l. si quis in sacris. de proximis sacr. scrinior. lib. 12. C.*

2. Permisit populus & ratum habuit testamentum & institutionem hæredum in regno, sibi carorum principum, à quibus vel respub. multis illorum vigiliis & periculis vitæ, fuerat nouata, aucta, & conseruata: arbitratus eum quem viuentem coluerant tanquam patrem, & à quo viuente patris officia accepissent, non nisi vtilem sibi electurum & nominaturum esse, & ad gubernacula idoneum. Vtque pluribus seditionibus obuiam iretur & ciuilibus discordiis, quæ solent inter contendẽtes de principatu & ambitiosos oriri, à quibus sæpe ad interitum redacta sunt imperia. Atq; vt priuati bona sua, sic & Imperatores aliquãdo inter liberos suos testamento imperium diuiserunt, & ita Constantinus Magnus tres filios hæredes imperii reliquit, *f* nulla adhuc lege dicta de successione, vel electione Imperatoris, & Constantinus multa noue acquisierat, quæ adiecerat imperio: & viuens aliis quoque ante communicauerat imperium, quos postea debellauit.

f *vt ait Theodoret lib. 1. hist. ecclesi. & c. fin. Rufin. lib. 1. hist. eccle. c. 11.*

3. Attalus Philometor, Pergami rex pecunia ditissimus, cum liberis careret, populum Romanum testamento suo hæredem instituit. *g*

g *Appianus li. de bello Mithrid. & Iustin lib. 36.*

4. Atreus ex Minoe, postrema sua ordinans, quicquid auri atque argenti, pecorum etiam ei fuit, nepotibus quos filiæ genuerant, ex æquo diuidendum reliquit, excepto ciuitatum terrarumque imperio, hæc quippe Idomeneus cum Merione Deucalionis, & Idomeneus alter Molius, iussu eius seorsum habuere. *h*

h *vt ait Dictys Cretẽ. li. 1. de bel. Troian. in princip.*

5. Disputatum multum fuit post mortem Augusti, de testamento eius, quo reliquerat hæredem imperii Tiberium, tandem autem obtinuit vt Tiberius tanquam ab illo approbatus, qui tamen videbatur gubernacula reiicere, imperaret. *i*

i *Quemadmodũ narrat Cornel. Tacitus lib. 1. An. aliisq; & Suet. Tranquillus in Tiber. c. 24. & 25. & in Augusto cap. 101.*

6. Alexander Magnus ab [illegible]mirio, moriturus cum deficeret, & inquisitus ab amicis quem imperii faceret hæredem respondisset, dignissimum, & voce hac inter amicos bellicum cecinisset, iam omnes in æmulationem consurgebant, & ambitione militum & vulgi fauorem quærebant, nisi sexta die a decubitu præclusa

clusa voce exemtum digito annulum, Perdicę tradidisset, quæ res glicentem amicorum dissensionem sedauit. Nam etsi non voce nuncupatus heres, iudicio tamen electus videbatur. a

a Iustinus ex Trogo, lib. 12.

7. Dagobertus Rex Francorum, suggerentibus iis, qui vtilitatibus regni consulere videbantur, æqua lance inter duos filios suos regnum diuisit moriturus; & Sigibertum ex liberis seniorem, Austriæ Regem instituit, Clodoueum vero minorem natu, Neustriæ & Burgundiæ, pari dignitate præfecit. b

b Ammonius, lib. 4 de gestis Francorum.

8. Postquam instituit regnum Parthicum Arsaces, habuit filium successorem. Tertius secutus Rex Pampacius, qui cum 12 annos imperasset, decessit, duobus filiis, Mithridate & Pharnace relictis, quorum maior Pharnaces, more gentis, heres regni factus, non multo post decessit multis filiis relictis, quibus præteritis, fratri potissimum Mithridati insigni virtutis viro reliquit imperium, plus regno, quam patrio deberi nomini ratus, potiusque patriæ, quam liberis consulendum: *Iustinus ex Trogo*, c & ibi ratum habuit populus testamentum, quia alioquin contra morem regni factum erat.

c lib. 41.

9. Meminit Hirtius, d Cæsarem Ægypto & Alexandria potitum, Reges constituisse, quos Ptolomæus testamento scripserat, atq; obtestatus erat, populum Romanum, ne mutarentur. Nam maiore ex duobus pueris Rege amisso, minori tradidit regnum. Narrant etiam Ptolomæum Alexandrum Ægyptum populo Romano testamento reliquisse. e Narrat & Lucius Florus, f Ptolomæum Cyreneatum Regem, cui cognomentum Apionis fuit, mortuum, heredem populum Romanum reliquisse, & eius regni ciuitates, Senatum Romanum liberas esse iussisse. Sic Eumenes Rex Pergamæ, Romanis regnum & bona sua reliquit testamento, & Nicomedes Rex Bythiniæ, Coctius Rex Alpium, Polemon Rex Ponti. Martinus Rex Aragonum 15 moriens sine liberis, Aragoniæ regnum subditorum iudicio reliquit, vt scilicet propinquiorem ac meliorem virum, & cui iustius regnum deberi videretur, ac tutius committi posset, eligerent. Quare & illi Ferdinandum Ioannis Castellæ Regis filium ex Leonora Martini sorore, multis aliis spretis competitoribus, elegerunt. g Herodes Magnus, de regno Hierosolymorum, quod primatus sibi quæsierat, vt ait Iosephus, testamento Regem filium suum Archelaum scripserat, eidemque annulum ad Cæsarem fere mandauerat, assignatamque regni administrati notitiam, h fuisletque a Cæsare confirmatus Rex, nisi ipse ante consultum Cæsarem, se in illud intrusisset. i Salome etiam filia Herodis moriens, Iuliæ Augusti coniugi Toparchiam, quam rexerat, & Iamniam, & in Phaselide Palmeta, testamento reliquit. k

d lib. 1 de bello Alexandrino.

e Cic. de leg. Agraria contra Rullum, & in 2 Agraria Liuius & Iust. lib. 31.

f lib. 70 epitom. Liuij.

g vt ait Marineus, lib. 11. rerum Hispan.

h Ioseph. lib. 1. de bello Iudaico cap. & lib. 17 antiquit. cap. 11.

i Vide 2 lib. 2 Ioseph. de bello Iudaico.

k Idem Iosephus lib. 2 de bello Iudaico, cap. 8.

De venali principatu, & de quibusdam, qui primum per pecuniam, aut eorum potentiam obtinuerunt principatum. Cap. XIII.

Inter plebeios, & populos rudes & auaros, proculdubio plus possunt, plusve illis imperant diuitiæ, quæ præsentem habere videntur vtilitatem, quam iustum & conueniens, & salubre: & proinde inescationibus diuitiarum, largitionibus & popularitate, decipiuntur maxime subditorum animi, & in eam partem facile conuertuntur, qua ditari, vel lautius se habere sperant. Omnis enim res, vt ait Horatius: l

l lib. 2. Saty. 3.

Virtus, fama, decus, diuina, humanaq; pulcris
Diuitiis parent, quas qui construxerit, ille
Clarus erit, fortis, iustus, sapiens etiam rex,
Et quicquid volet, hac veluti virtute paratum
Sperauit magnæ laudi fore.

Et, vt ait Plautus:

Nam hoc tu facito, cogites, vt cuiq; homini res
parata est,
Firmi amici sunt, si res lassa labant, itidem amici collabascunt:
Res amicos inuenit.

Et postquam Petronius Arbiter in Satyricis, multa de diuitiarum vi locutus est, concludit:

Multa loquor, quiduis nummis præsentibus opta,
Et veniet, clausum possidet arca Iouem.

Philippus nullam ciuitatem dixit esse inexpugnabilem, in quam asellus auro onustus ingredi possit. Atque vere in Phœnicis Euripides: τί χρήματ᾽ ἀνθρώποισι τιμιώτατα δύναμίν τε πλείστην τῶν ἐν ἀνθρώποις ἔχει, id est, *nihil honorabilius inter homines pecunia, quæ magnam vim inter mortales habet.*

2. Fecerunt quibusdam ad principatum diuitiæ gradus, hisque ad regiam peruenit dignitatem Romanorum Tarquinius Priscus, post mortem Anci, etenim fecerunt populo acceptabiliorem filiis ipsis Anci, quibus tutor datus erat. Nam cum haberet amplissimas ex hereditate paterna diuitias, in commune deponere voluit. Et Anco Marcio Regi, amplissimas pro necessitate pecunias dono dedit, in vsusque bellicos exhibuit, patritiorum multos beneficiis sibi deuinxit, & popularem multitudinem argento sibi conciliauit, a qui-

bus post mortem Anci in regem iuxta votum & petitionem suam electus est, *vt ait Liuius.* a Amiserunt ita Respublicæ splendorem suum, populo pecunia & donis prius corrupto, imo & ipsa Roma; de qua Iugurtha Italia excedere iussus, vrbe egressus, fertur, eam sæpe respiciens tacitus, postremo dixisse, vrbem venalem, & mature perituram, si emtorem inuenerit. b

a in I. lib.

b vt ait Salustius lib. de bello Iugurthino.

3. Pelops cum magna vi pecuniarum ex Asia peregrinus veniens inter inopes, primum & cognomen regioni dedit, & principatum suis parauit. c

c Thucydides, in 1.

4. Refert Iulius Cæsar, d quo tempore in Germanos ex Gallia transire volebat, plures mobilitate animi & leuitate nouis imperiis studuisse: ab nonnullis etiam, quod in Gallia à potentioribus, atque his, qui ad conducendos homines facultates habebant, vulgo regna occupabantur, qui minus facilem eam rem in imperio Cæsaris consequi poterant.

d lib. 2. de bello Gallico, c. 1.

5. Obtruncato Pertinace Imperatore, milites qui eum necauerant, imperium dixerunt venale, tradituros que se ei, qui plurimum pecuniæ polliceretur. Mercatus autem est Didius Iulianus quidam vir consularis, quem declararunt principem, & nomen Commodi imposuerunt: sed non diu imperauit, & à militibus ipsis, qui ipsi vendiderant imperium, sublatus est. e

e Herodian. lib. 2. & Zozimus, in 1. Dio, & Xiphilinus.

De electione Regum per sortem.

CAP. XIV.

FErt traditio Hebræorum, Noachum missis sortibus nepotibus orbem distribuisse, & cuiq; certam terræ partem assignasse. Quia vero tres erant eius liberi, tres etiam præcipue orbis partes esse cœperunt.

2. Inter modos eligendi regem, etiam inuenio vsos aliquando sorte antiquos, vt Myrsilius Lesbius libro de bello Pelasgico agens, refert, Atium Regem Mæonum, genitis Lydo & Turrheno filiis, cum regnum neque duos caperet, neque terræ sterilitas ingentem multitudinem pateretur, sorte iacta, Lydum successorem designasse, Turrhenum vero cum maiore parte populi, ad quærendas nouas sedes foras abire iussisse.

3. Sortis modus apud Iustinum, f & Herodotum, g eligendi regem inter septemuiros Magicidas, dum contenderent, quis illorum Rex esset. Conuenerunt enim, vt sub ortum Solis, conscensis equis, dum in suburbanis vectarentur, cuius equus vocem primus edidisset, is regnum Cambysis obtineret: cecidit autem sors super Darium Hystaspidis filium, auxilio vel arte Ocbaris, sui equisonis, qui, vbi nox aduenit, vnam equarum, quam equus Darij maxime adamabat, in sul urbana adduxit, ibique alligauit, tum equum Darij, eo adductum eum circumactum equæ admouit, & admisit. Sicque postero die, vbi dies illuxit, sex Persæ ex conuento adfuerunt equo insidentes. Et cum in suburbanis vltro citroq; vectarentur, vbi ad locum peruenerunt, vbi superiore nocte equa fuerat alligata, ibi Darij equus accurrens hinnitum edidit, & hinnitu edito protinus fulgur sereno cœlo tonitruque exstitit, & ceteri ex equis desilientes, vt regem Darium adorarunt.

f lib. 1.
g in 3.

4. Memoratur alia sortis ratio in primo eligendo Rege Phrygum, Gordio siquidem, *vt obiter refert Iustinus,* h post nuptias inter Phrygas orta seditio est. Consulentibus vero de fine discordiarum, oracula responderunt, Rege discordiis opus esse: iterato quærentibus de persona regis, iubentur regem eum obseruare, quem reuersi primum in templum Iouis euntem plaustro reperissent. Obuius autem illis Gordius fuit, quem statim regem consalutarunt. Ille vero plaustrum, quo vehenti regnum delatum fuerat, in templo Iouis positum, maiestati consecrauit regiæ: erat in iugo plaustri nodus, cuius nexum si quis soluisset, eum tota Asia regnaturum cecinerant oracula: quæ etiam cupidinem Alexandro Magno iniecerunt aduersus Darium proficiscenti sortis implendæ, i quare is soluere aggressus, nequicquam diu luctatus cum latentibus nodis: *Nihil, inquit, interest, quomodo soluantur, gladioq; ruptis omnibus locis, oraculi sortem vel elusit, vel impleuit.* Fuit ille Gordius pater Mydæ, qui post illum regnauit, qui ab Orpheo sacrorum solemnibus initiatus, Phrygiam religionibus impleuit, quibus tutior omni vita, quam armis fuit.

h in 11.

i vt ait Q. Curtius de gestis eius, lib. 3. & Iustin. eod. lib. 3.

5. Narrat Herodot. k Scytharum primo Regi, nomine Targitao, tres liberos fuisse, Lipoxain, Arpoxain, & iuniorem Colaxain, quibus regnantibus demissa in Scythicam regionem fuerunt, aratrum, securis, iugum, phiala, omnia ex auro facta, in quibus sortem monarchiæ versari exitus ostēdit. Siquidem cum illa primus omnium inspexisset natu maximus, & vellet illa auferre, arsisse ferunt. Idipsum & secundo accidisse: quare ambobus ab ardenti auro submotis, cum tertius natu minimus accepisset, aurum fuisse exstinctum, & ab illo exportatum, eaque re maiores fratres animaduersa, totum regnum ad minimum detulisse.

k in princip. 4 libri, qui inscribitur Melpomene.

6. Propinqua sors electionis in Regem Bohemiæ

Bohemiæ Prislai, de qua scribit Albertus Crantzius *a* in hunc modum: *Libussa Regina Bohemia coacta à proceribus eligere sibi maritum, respondit, eum se electuram (nescitur autem, an oraculo admonita, an vt talem rusticum sibi eligeret, cui imperare posset) iussit ornari equum gradarium, cui proficiscens insederat, illum sequi præcedentem proceres iubet, apud quem ille consisteret quiescens, si ferrea de mensa illum refici conspicerent, regem suum consalutarent: equus ornatus palans per campos abibat solus, insequente turba, donec in meridie deprehenderet hominem ex labore fessum, sic ad refectionem in agro, quem arabat, reponentem, qui verterat aratrum, & ferrum splendens ex sulco attritu in planitiem positum, pro mensa habebat, quem cum cerneret iumentum, stetit immobile. Tunc vero proceres coegerunt equum ascendere, & duxerunt ad reginam, qui eum accepit in maritum, & hic dictus Prislaus.*

a lib. 1. Vandalia, c. 17.

7. Celebris electio Regis Israel per sortem diuinam, antequam confirmatum esset regnum Israel, quod post confirmationem iure successionis deuolutum est ad proximos morientis. Ab initio quippe cum petiisset sibi dari regem populus, Samuel vsus sorte est diuina, & vt legitur, *b Applicuit omnes tribus Israel, & cecidit sors super tribum Beniamin, congregato populo per tribus & familias, & rursum applicuit tribum Beniamin & cognationes eius, & cecidit sors super cognationem Metri, & peruenit vsq; ad Saul filium Cis.* Hancque electionem sortis tribuit Deo Samuel, dum *c* ait, *Certe videtis, quem elegit Dominus, quoniam non sit similis illi in omni populo.* Et antea Dei iussu Samuel elegerat Saulem, cap. 9. primi Regum. Sed voluit populo electionem sortibus probare, vt hic verum sit, quod scribitur: *d Sortes mittuntur in sinum, sed à Domino temperantur.*

b 1 Reg c. 10. vers 20. & seqq.

c ibid. c. 10. vers 24.

d Prouerb. cap. 16. v. 33.

8. Conuenire videtur hæc forma electionis initiis regnorum, cum pares certant de regno, vt præcludatur contemptus suspicio, cum iudicium Deo committitur, per medium sortium in paribus, vt in iudiciis, quæ ambiguam caussam habent ob paritatem contendentium, vel nominatorum, vt plene alibi docuimus. *e*

e in tract. de electione, c. 3 num 10. & lib. 14. Synag. c. 5.

9. Defecit quondam apud Argiuos, Heraclidarum gens, ex qua de more regem habebant. Requirentibus vero his regem, consulentibusque oraculum, sortes dedit, monstraturam aquilam. Atque paucis post diebus aquila quæ superuolitabat, demittens se super Ægonis ædes, consedit ibi, & ita Ægon Rex designatus. *f*

f Plutarch. orat. 2. de fortit. Alexand.

10. Sors alia commissa cursui, in electione Regis Elidis. Endymion quippe Elidis secundus Rex, cum tres haberet filios, Peonem, Epeum, Ætolum, præposuit filiis cursus certamen in Olympia: & cum victor ex eo discessisset Epeus, Rex fuit, & ab eo populi Epei primum dicti *g*

g Pausan. lib. 5.

De creatione Principum per electionem consideratam, & non fortuitam CAP. XV.

QVia electio inter meliora esse dicitur, & de melioribus, considerate & consultatione præcedente fit, aliquibus nationibus visa vtilior, vt quibusdam etiam, filij adoptiui præponendi visi fuerint naturalibus ex generatione. Quia quemcunque & cuiuscunque conditionis seu ingenij nobis nasci contigerit, talis admittendus sit: quia sine nostro cōsilio talis nobis nascitur: at filius delectus non nisi ex quadam certa excellentia vel caussa singulari, admittitur. Sicque plures putant inter modos creandi principes hunc meliorem, qui per consideratam electionem fit, dici debere. Et, vt ait Plin. in Panegyr. Traianum imperaturū omnibus, eligi debere de omnibus. Quod verum est, si factiones, discordiæ, inuidiæ, & cædes, aut corruptiones, & ambitiones possint cohiberi: ambitiones, inquam, optimatum & potentiorum à populi corruptione eligentium. Est autem hæc electio, vel omnino libera de quocunque libuerit, vel restricta ad certum genus personarum, ex quo debeat fieri.

2. Ad primam speciem electionis pertinet, quod mortuo Romulo sine heredibus, iacuit diu interregno regnum gubernatum propter factiones, post quas tandem creatus est Numa. *h* Fuerunt & alij reges electiui vsq; ad postremum ex septem Tarquinium Superbum. Hic enim regnum auitum, quod à Seruio tenebatur, rapere maluit, quam exspectare, immissisque in eum percussoribus scelere partam potestatem, non melius egit, quam acquisierat *i* Notat & Liuius in 1. post mortē Romuli, & aliorum, regnum venisse ad interregnum, & reges iussu populi, auctore senatu electos aliquando, cum tamen ex lege Romuli electio regum, ad populum pertineat, vt ibidem docetur exemplis. Dicitur autem, Seruium Tullium mortuo Tarquinio Prisco, primum præsidio firmo munitum, iniussu populi, voluntate patrum regnasse, id est, sine nominatione populi.

h Liuius in 1. Dionys. Halic. Plutarchus & reliqui historiographi Romanæ historiæ.

i Florus, lib 1. rerum Romanarum.

3. Lydij cum graui dominatu premerentur, & audissent Cymmæ quendam esse præstantem, missa legatione in regnum, accersiuerunt, & in officina fabri plaustrarij seruum inuentum cum seruitute, pretio soluto, assumserunt. *k*

k vt scribit Heraclides in libello de politia, in Cymmeorum politia.

4. Post-

4. Postquam Ptolomæus Rex Macedonum, post Alexandrum Magnum cæsus cum suo exercitu fuit à Gallis, desperantibus omnibus Macedonibus, Sosthenes vnus de Macedonum principibus contracta iuuentute, & Gallos exsultantes victoria, compescuit, & Macedones ab hostili depopulatione defendit. Ob quæ virtutis beneficia multis nobilibus regnum Macedoniæ affectantibus, ignobilis ipse præpositus est, quamuis, cum Rex ab exercitu appellatus esset, ipse non in Regis, sed in Ducis nomen iurare milites coegit. *a*

a Iustinus ex Trogo, lib. 24.

5. Apud Romanos per suffragia præcipui magistratus, & qui curam Reipublicæ suscipe[re]nt, deligebantur a populo. sed & maiores aliquando per consilium Senatus, non habita ratione nobilitatis tantum generis, sed præcipue virtutis. Quemadmodum cum Cincinnatus, *b* absens in maximo Reipublicæ discrimine, Dictator creatus est, de ea dignitate nihil cogitans: *Spes, inquit, vnica populi imperijq; Romani, Lucius Quintius trans Tiberim quatuor iugerum colebat agrum, quæ prata Quintia vocantur, ibi à legatis fossam faciens bipalio innixus, seu cum araret, operi certe id, quod constat, agresti intentus, salute data inuicemq; reddita, rogatus (quod bene verteret ipsi reiq; publicæ) togatus mandata Senatus audiret, admiratus, rogitansq; satin' salua omnia, togam propere è tugurio proferre vxorem Racilam iubet, qua simul absterso sudore ac puluere velatus processit, Dictatorem eum legati salutant, &c.* *c*

b teste Liuio, lib. 3.

c Quæ & firmat Dionysi. Halicarn. in 10.

6. Dauid prætulit Salomonem filium in regno Adoniæ antiquiori, quia Dominus elegerat Salomonem, vt sederet super solium Dauid. *d*

d 1. Paralip. cap. 27. 3 Reg. cap. 10.

7. Nerua Cocceius Imperator, Traianum principem fecit, eundemque postea Cæsarem in Senatu designauit, neque vero coniunctionem sanguinis, cum propinqui non deessent, anteposuit publicæ vtilitati, neque deterruit, quod Traianus Hispanus erat, quodque ante eum nemo alterius nationis imperium Romanum obtinuerat. Constabat enim, vt vir erat bonus, atque iustitiæ amantissimus, virtutem cuiusque, non patriam ponderari in eiusmodi rebus oportere. *e*

e vt scribit Dio Cassius.

8. Vt Moyses amicus Dei, cui facie ad faciem Deus locutus est, *f* potuit successores principatus filios suos facere, & posteris propriam relinquere dignitatem: sed extraneus de alia tribu electus est Iesus, *g* vt sciremus, principatum in populos, non sanguini *h* deferendum esse, sed vitæ.

f Exod. 33.

g Num. 23.
h D. Hieron. in epistolam ad Titum, c. 1. relatus in c. 6. Moyses, 8. q. 1.

9. Phrynicum belli ducem Athenienses creauerunt, neque propter facta, neque propter generis claritudinem, neque quod diues locuplesque esset, ad quæ tamen sæpe Athenienses animos oculosque retulerant, & eos aliis in eligendo prætulerunt: sed cum Pyrrhicistis in quadam tragœdia conuenientes & bellicos modulos fecisset, adeo tenuit vniuersum theatrum, & præsentium animos cepit, vt confestim eum ducem eligerent, arbitrantes, eum bellicis rebus cum vtilitate profuturum esse, qui ab hominibus armatis non abhorrentia carmina poemataque in dramate confecisset. *i*

i Ælianus, lib. 3. de varia historia.

10. Bamba ab aratro ad principatum, Leonis summi Pontificis beneficio euectus, electus in Hispanorum Regem, qui Mauros Hispaniæ littora cum classe ducentarum nauium ingressos, ingenti prælio fudit, classemque igni succendit. *k*

k vt scribit Rittus, lib. 1. Regum Hispaniæ.

11. Constat ex libro Iosuæ & Iudicum, duces per electionem diuinam ante Saulis regnum populo Israelitico fuisse; nec obscura est ratio, quia gens & populus erat peculiaris Deo, ideo Deus ipse Rex, alij autem duces & præpositi erant pro necessitatis occasione, donec Deus ad petitionem populi Regem illis dedit, & dixit Samueli: *Non te, sed me abiecerunt, ne regnem super eos.* *l*

l 1 Reg. cap. 8. v. 7.

12. Peruenitur & ad electionem, quando in principatu qui iure sanguinis defertur, deficit genus, ex quo ordinari possit, vt factitatum morientibus Imperatoribus sine filiis, & apud Argiuos, deficiente stirpe regia Heraclidum, & apud alios quosdam Longobardorum Reges comitiis creabantur: tantum tamen valuit sanctitas Theodelindæ reginæ viduæ Authari Regis, vt ei populus concesserit electionem mariti, & vt vna regem ita deligeret; delegit autem Agilulphum ducem Taurinorum. *m*

m vt scripsit Æmil. in 1.

13. Deuorato à muribus Popiello iuniore Polonorum principe, cum proceres in arce Crusuicia conuenissent, & studia circa principis noui electionem variarent: Crusuiciæ oppidanum, Piastum nomine, Cossisconis filium, agello colendo & mellificio vitam sustentantem, hominem simplicem & iustum, & beneficum in egenum atque hospitalem, regem dixerunt. *n*

n vt ait Cromerus, lib. 2.

14. Alynomus inops & obscurus homo, in horto quodam viuens, atque ex eo se alens, à militibus ad Alexandrum Magnum in obsoleta plagula adductus, Rex est Paphi designatus, ac purpuram induit; fuitque in numero eorum, qui regis amici dicebantur. *o*

o vt ait Plutarch. orat. 2. de Alexan. fortuna.

15. Milesii domestica seditione rebus plane con-

concussis, multa perpessi, & satietate capti, contentionum suarum arbitros fecerunt Parios. Hi cum Miletum venissent, omniaque ruinis oppleta cernerent, campestrem regionem perlustrare se velle dixerunt: ibi si qua prædia nitidiore cultu oculis occurrebant, eorum qui possiderent nomina perscripsere, mox in vrbem reuersi, populoque ad concionem vocato, vrbem his administrandam commisere, quorum fundos optime cultos inuenissent: præfati videri sibi eos ita publica, vt sua curaturos: ceteri quorum res incultæ repertæ sunt, quia seditionum tempore propria neglexissent, melioribus parerent: & sic Milesiorum ciuitatem ad eiusdem vitam composuerunt. a

a *Herod. in 3.*

16. Aliud genus electionis principum, non omnino liberum: sed ad certam speciem hominum relatū, potest doceri exemplis: Quando vel lege, vel moribus receptum est, vt ex certis fiat tantum electio, & iuxta formam consuetam. Vestigia huius remanent in electione Archiducis Carinthiorum, non nisi agricolam fuisse principem olim electum. Siquidem quoties nouus princeps init gubernacula, & cooptandus est *b*, Rusticus quidam marmoreum conscendit lapidem, non longe ab oppido S. Viti, erectum in pratis late patentibus, ad rustici dextram bos mater nigri coloris exstat; ad læuam Paramatiæ deformis equa, frequenti populo, & omni rustica turma. Tum princeps ex aduersa pratorum parte procedit, purpurati circum proceres ambiūt: vexilla ante ipsum & insignia principatus. Comes Goritiæ, qui Palatinæ aulæ præfectus est, inter duodecim signa militaria præcurrit, sequuntur reliqui magistratus. Nemo in eo est comitatu, quem non honore afficiant, excepto principe, præ se speciem rustici ferente, agrestis ei vestis, agrestis pileus, calceusque & baculus in manu gestantis pastorem ostendit. quem vbi primum rusticus de saxo, veniētem esset conspicatus, *quis hic est*, inclamat, *cuius tam superbum incessum video*? Respondet circumstantium corona, *Terræ principem aduentare*. Ille dehinc, *Iustusne iudex erit, salutis patriæ studiosus, liberæ conditionis, dignus honore? anne etiam Christianus, fidei cultor, defensor, propagator*? *Est, & erit*, aiunt omnes: Rursum ille, *Quo me igitur*, inquit, *iure his sedibus dimouerit*? Respondet Goritię Comes, *sexagenis denariis abs te hic locus emitur, iumenta hæc tua erunt*, bouem & equam digito indicans: *item vestimenta principis, quæ paulo ante exuit, tecum auferes; tua in posterū familia, omni tributo immunis futura*. Quibus dictis, rusticus leui colapho principi dato, iubet legitime suis ius dicere, princeps demum conscenso lapide, nudum gladium manu vibrans, æqua secum iudicia subditis pollicetur.

b *Æneas Sylvius siue Pius Pa. lib. in descriptione Europa.*

17. Statuerat Deus lege regia, ne populus Israel posset aliunde regem sibi eligere, quam ex fratribus suis, id est, ex gente Hebræa. *c*

c *Deut. c. 17.*

18. Communis etiam est opinio, Imperatorem Romanorum non posse eligi, nisi Germanum & ex Germanis ortum: nec ab aliis eligendum, quam à Germanis. dicunt enim actiue & passiue in Germanos imperium Romanum translatum, *d* exceptis Francigenis Regibus, qui possunt eligi, *vt ait Bald. e* quia aliquo modo ex origine Caroli Magni descēdentes, Germani in hoc iure censentur. Sicuti conclusum fuit per Henningum à Goden, *f* Carolum Regem Hispaniæ, & Ferdinandum Ducem Burgundiæ, nepotes ex filio Philippo superillustrissimi Principis Maximiliani Regis Romanorum, & Duces Austriæ, ratione aui dici Germanos *g* etiam alibi natos, & esse eligibiles ad imperium. Quemadmodum & quo tempore imperium fuit translatum in Carolum Magnum, is erat Rex Galliarum, & per vires & sumtus Galliæ liberauit sedem Apostolicam ab aduersariis, & vti Rex Galliarum accepit omnia priuilegia & imperium, à summo Pontifice & Synodo Lateranensi, vt non debeant ægre ferre Germani, si Galli principes dicantur eligibiles ad imperium. Cum *neque possint inficias ire etiam, Archiepiscopum Treuerensem vnum ex Electoribus, se dicit Cancellarium nomine Gallorum*, vt remaneat iudicium, imo probatio, ius quoddam esse eligendi Gallis quorum nomine se dicit eligere, quamuis ab illis nunquam habuerit, quod legerim, mandatum eligendi.

d *c. venerabilem virum, de elect. & ibi Panorm Ioan. Andr. in addit. ad Spec. tit. de resc. præsen. § fin. ver. quare dign. & in verbo, electione. Henningius à Goden, in principio consiliorum.*
e *Bald. ad d. c. venerabilem.*
f *in d. consil.*
g *per l. 1. ad municip. P. & l. assumtio, § filius eod. tit. & ibi per gloss. Bart. & Bald. & ad l. pen. de senator. P.*

19. Sic iure præscriptum est pontificio, vt Prælatus eligatur ex collegio Ecclesiæ vacantis, & ex clericis eius, *h* & summus Pontifex princeps ecclesiasticus ex collegio fratrum Cardinalium, *i* si ibi idoneus inueniatur, sin minus, aliunde. *k*

h *c. Abbate sancti Sylua. 25 de V. S. c. cum dilectus, 8. d. c. consuetud. c. a Albanēm, 18 q. 2.*
i *c. in nomine Domini, 23. dist. & c.*
k *c. nullus. c. obitum. 61 dist. c. quam sit. 18. q. 2. c. licet, 8. q. 1.*

De Principatibus delatis per contractus.

CAP. XVI.

INueniuntur imperia, regna & principatus, ad instar patrimonialium concessa aliquando, quemadmodum nomine dotis cum Faustina vxore habuisse M. Antoninum, colligitur ex Iulio Capitolino, in eius vita. Cum enim ei diceretur, vt Faustinam vxorem tanquam adulteram repudiaret vel occideret, dixit: *Si vxorem dimittamus, reddamus ei dotem.*

2. In capitulis pactionis & concordiæ inter Guntrandum & Childebertum Reges, & Brunechildem reginam viduam, ad Andelaum habitæ, inter cetera circa dominia & principatus ciuitatũ quarundam sic pactum: *De ciuitatibus vero, Burdegala, Lemouica, Cadurco, Beuarno, & Bigorra, quas Gailesuindam germanum domina Brunechildis, tam in dote, quam in Morgaueciba, id est, matutinali dono, in Franciam venientem certum est acquisiuisse, ita conuenit, vt Cadurcum ciuitatem cum terminis & cuncto populo domina Brunechildis de præsenti in sua proprietate percipiat, reliquas ciuitates Dominus Guntrandus, quoad viuat, possideat, ita tamen, vt post mortem eius in dominium Dominæ Brunechildis & eius heredum reuertatur.* a

a vt refert Gregorius Turonensis ep lib. 9. histor Francorum, c. 20.

3. Postquam Sanctius Rex Portugalliæ, iussu Innocentij IV. Alphonso fratri regno cessit, quod ineptus esset ad eius administrationem, Alphonsus ducta vxore Beatrice filia Alphonsi decimi Castiliæ Regis, regnum Algarbiorum in dotem accepit, vnde reges Portugalliæ deinceps se ita inscripserunt *b*

b Vasæus, in Chronic Hisp. circa annum 1260.

4. Eodem etiam fere tempore, cum Edoardus filius Henrici III. Regis Anglorum duxisset in vxorem Aleonoram Alphonsi Castiliæ Regis sororem, pater ei donauit principatum Vualliæ: hincque fit, vt filius natu maior Regis Angliæ, dicatur Princeps Vualliæ. *c*

c vt tradit Polyd Virg lib. 16. histor. Angl.

5 Cælestinus III. summus Pontifex, mortuo Tancredo qui occupauerat regnum Siciliæ, eduxit ex cœnobio monialium Panormo, Constantiam iam monialem, filiam Rogerij Regis Siciliæ, & eam nuptui dedit Henrico VI. Friderici Ænobarbi filio, & vnà in dotem regnum Siciliæ. *d*

d Platina, in Cælestino 3.

6. Syloson munificentia Darij mortuo Polycrate, Samiorum tyranno, adeptus est tyrannidem. *e*

e Strabo, li. 14.

7. Tiberius Constantinus, postquam imperium septem rexit annis, sentiens sibi vltimum diem imminere, ex consilio Sophiæ Augustæ, Mauritium genere Cappadocem, virum strenuum legit ad imperium, suamque filiam regalibus ornamentis ornatam ei tradidit, dicens: *Sit tibi imperium cum hac puella concessum, vtere eo feliciter, in mente habens, æquitatem ac iustitiam præcipua optimi Imperatoris esse insignia.* f

f Aymonius, de gestis Francorum, lib 3. cap 35.

8. Voluit anno Domini 1504. potentissimus Rex Hungariæ Vladislaus, cum inutilis redditus fuisset ex morbo apoplexiæ, filiam vnicam, tradendo nepoti Regis Romanorum Maximiliani in vxorem, regnum Hungariæ Regi Romanorum resignare; verum impeditus fuit per magnates Hungariæ, qui tantum ei dederunt coadiutorem filium Comitis Stephani Magni *g*: Siquidem, quando leges fundamentales regnorum aduersantur contractibus ineundis, tunc contractus de illis, & alienationes, interdicuntur principibus, non minus, quam possessoribus aliis priuatis, rerum subditarum restitutiones, vel alienarum. Sic enim principes quidam in aliquibus censentur, tanquam fructuarij, quamdiu vixerint, vt obnoxia bona sint restitutioni, & ita resoluto iure eorum, resoluatur ius ab illis habentium, vt ratio etiam statuendi in iustitia distribuenda principibus *h* quando videlicet ex lege principes successerunt: vel quando ex lege regni creati sunt, & ita ipsi acceptando vel subeundo principatum, sponte videntur oneribus & conditionibus regni se obligasse: vt non possint iuste sine causa eas contemnere, vt qui sponte adiit hereditatem sibi delatam, vel ex voluntate testamentaria defuncti, vel ex lege ab intestato, censetur se obstringere oneribus & legibus hereditati & successioni impositis, tanquam ex contractu facto cum mortuo, vel lege, quæ defert successionem Quod si princeps præter illas leges quidpiam fecerit, certe tuti non sunt, qui cum illis contrahunt, & proinde à successore in principatu, vel ab ipsa Republica gesta, tanquam nulla reuocantur & retractantur.

g vt scribit Lentorinus, in appendice ad fasciculum temporum, in anno 1504.

h in l. ex vectigali, de pignorib. P authen res qua, & l fin § sin autem, C. communia de legat.

9. Quamobrem iudicatum in Senatu Parisiensi per pares Franciæ, & exsecutioni demandatum pro Carolo VII. contra pacta inita apud Tricasses (*vulgo Troye en Champaigne*) per Carolum VI. anno 1420. quibus pactum erat in conuentionibus matrimonialibus inter Catharinam eius filiam, & Henricum V. Regem Angliæ eius sponsum, vt Anglus Rex, & eius successores masculi, vocarentur ad regnum Galliæ, excluso Carolo VII. nempe, quod hoc pactum esset contra legem Salicam fundamentalem regni, & quæ inter alios etiam Francos viguit, ne bona de terra Salica transeant à lancea in colum, & filiæ non succedant, nec eorum filij in regno, quia mulier caput & finis suæ familiæ est Quo loco admonebo lectores phantasticę & stultissimæ ignorantiæ, nisi velis eam dici facilegam, alicuius secretarij ærarii, vocat se *Secretaire des finances, & historiographe du Roy*, qui lib. 4. voluminis, quod inscribit, *des affaires de France*, negat impudenter legem Salicam regni, quam non dicit esse vnam, sed Salicas plures: *Quamuis*, inquit, *per manus de ea fides à maioribus ad nos peruenerit*. Seipsum enim mendacij conuincit, asserens, per manus legem Salicam peruenisse ad Reges, & ea vsos. Et vltra, vt video, parum

erat ille historiographus versatus in historia, nec legerat leges Salicas, quæ tamen excussæ ab antiquo sunt, inter quas est illa, qua Reges nostri Gallorum vtuntur, sicut & vtebantur alij, qui habebant terras liberas. Nec consequentia valet: *Erant*, inquit, *plures leges Salicæ, & non vna*: ergo *hæc non est Salica*: non enim dicimus, vnam tantum fuisse, sed hanc de successione vnam esse ex pluribus. Et nimium impudenter ausus homuncio impugnare sua mente legis Salicæ in regno vsum, quam tot prælia, tot pactiones, tot senatusconsulta, & iudicia probarunt, *de quibus nos egimus alibi* a, idque pluribus & iudiciis & controuersiis relatis. Oportuerat hunc nouum historiographum, saltem vel vnum suæ & Anglicæ opinionis testem historiographum citasse: & miror, cur se ausus fuerit inscribere historiographum Franciæ, contra legem regni scribendo, quemadmodum & impudentius asserit, barbaram fuisse legem, qua excludantur fœminæ à successione regnorum. Nam non legit, saltem non reminiscebatur, quod in regno Iudæ aut Israel nulla fœmina imperauit, excepta Athalia, quæ tyrannice per septem annos, occiso semine regio, occupauerat regnum Israel. certe vel ignorauit, vel omnino impius dicendus, qui legem Dei vocat barbaram: nec inuenimus vnquam in libris Iudicum & Regum, & Paralipomenon, aliquam mulierem Dei iussu, vel alio modo imperasse. Et iudicauit quidem prophetissa Debora filios Israel, sed nec illa dux fuit cõtra Siseram: sed ex iussu Dei electus Barac in ducem. *b* Iste legem barbaram dixit, quam iustis rationibus populi prudentiores sanctissimam duxerunt, vt alibi doceo de principatu fœminarum: constat etiam, hoc ius esse priscum, & iustis rationibus sancitum feudorum. *c* Si quid hic pseudohistoriographus de temporibus scripsisset, & se vidisse testaretur quippiam, forsan ei fidem quidam adhibere possent, qui eum non cognouissent: sed quia innititur propriæ opinioni sine auctore, & contra auctoritatem eorum, qui antiquissimi sunt, & proximiores fuerunt temporibus institutionis regni, certe ridiculus est omnino his, qui in historiis antiquis versati sunt, & qui norunt Francorum leges & instituta, apud quos hæc lex priuatim & publice seruata fuit, ne filiæ succedant in terra Salica. *d* Extant & leges excussæ eius nominis Salicæ, ex quibus illa poterat à nostro condito historiographo saltem legi, *e* nec ille putare debebat, illas suppositas fuisse, cum principes præstantissimi, Carolus Magnus, Ludouicus, & alij easdem emendauerint & confirmauerint. Sunt & testes de hac lege Salica, non Galli, vt confingere eam arbitremur, sed Germani, qui proximi fuerunt Francis orientalibus, quibus subacta Gallia. *f f*

a *lib. 45 syntag. c. 4. num. 8. & seq.*

b *Iudic. c. 4.*

c *de quibus nos lib. 6 syntag. c. 12.*

d *Et de hac nos quadam tradimus, lib. 1 præludior. optimus Iurisconsult. c. 10. & 11.*

e *de qua & nos, prædict. lib. 45 syntag. c. 4. num. 7.*

f *Vt Sigebertus Gemblacensis, in Chronic. an. 422. Otto Frisingensis, lib. 1. [illegible] nius Alb. Conrad. Peutinger. Paulus Volzius, quorum verba refert Iacob Spiegel Salicam in lexico iuris, in dictione, Salicam.*

De inuasis principatibus, per vim illegitime, & de ambitione regnandi, eiusq; malis.

CAP. XVII.

MAgnanimitas magnos honores, sed sicut oportet, expetere suadet: at ambitiosus in appetitione hac excedit, plus, nec eo modo, quo oportet, expetens. *g* Affinesq; videri magnanimis ambitiosos, rursus idem *h* aperte docet: sed nihilominus in eo maxime differre, quod magnanimi sine vitio sint, & ratione gradus & potestatis, in quibus constituti sunt, excellunt bono aliquo, cum reuera solus bonus honorandus sit, & multo magis, si illi diuitiæ, aut dignitas, aut potestas detur. Qui autem sine virtute huiusmodi bona possident: neque merito magnis honoribus dignos se esse arbitrantur, neque recte magnanimi dicuntur: quippe cum hæc absque integra atq; absoluta virtute esse non possint: sed contemptores contumeliosi, atque huiusmodi vitiis præditi efficiuntur. Non facile enim fit, vt sine virtute, consone ac moderate, rerum successus prosperos quispiam ferat. Dum igitur hi ferre prosperam fortunam nequeunt, putantque se alios excellere, omnes alios despiciunt: ipsi vero agunt, quodcunque forte inciderit: imitantur enim magnanimum, licet tales minime sint, atque id faciunt, in quibus possunt. Quæ enim ex virtute sunt, ea non agunt, sed contemnunt alios.

2. Vana illa honorum cupiditas, quæ immeritam sibi adiici desiderat gloriam, tam potens est, tamq; ferox, vt reddat hominem sæpe suæ salutis immemorem, ad tentandum, quę fere impossibilia factu habentur, nec pareat religionibus proximitatis, aut iuri diuino aut humano: & vt dicebat Euripides *i*, & Iulius Cæsar, teste Suetonio *k*, & Cicero *l*.

εἴπερ γὰρ ἀδικεῖν χρὴ, τυραννίδος πέρι
Κάλλιστον ἀδικεῖν, τ' ἄλλα δ' εὐσεβεῖν χρεών.

Quos versus sic ipse Iulius conuertit: *Nam si violandum est ius, imperij gratia Violandum est: alijs rebus pietatem colas.* Refert Plutarchus *m*, successores regnorum post mortem Alexandri Magni omnes parricidas, & incestis libidinibus infames fuisse: & inter illos axiomatis loco habitum, *Fratrum cædes ad securitatem regni esse*: Extra vnam Antigoni domum, in qua nullus, præter Philippum Macedoniæ regem, qui Demetrium filium sustulit, cognato sanguine manus polluit.

g *vt ait Aristot. li. 2. magn. moral. ad Nicomach. c. 7.*

h *lib. 4. c. 3.*

i *in Phœnissis.*

k *in Iulio, cap. 30.*

l *3. Offic.*

m *in Demetrio.*

3. Certe vox vere ferina, si ius violandum sit imperij causa, vel regnandi, violãdum. Vox rursum inimica humanæ societati, qua vtebatur Lysander, pueros taxillis, homines iureiurando fallendos: & vbi leonina pellis non sufficit, ibi esse assuendam vulpinam. *a* Cupiditate honorum temere rapti, nec humanis, nec diuinis parcunt legibus, imo, nec sibi, nec filiis, nec proximis, multo minus extraneis, siue iure, siue iniuria, siue ex suspicione, quos sibi obstituros implendæ ambitioni existimauerint, eos tollere omni studio satagunt, viam sibi per scelera detestabilia ad statum nihilominus innocentissimum principatus, ferro, igne, & immanitate facientes.

a vt referunt Plutarch. & Æmil. Prob. in eius vita.

4. Sic meminit Herod. *b* Astyagem auum Cyri Regis Persarum, voluisse & iussisse necari hunc Cyrum nepotem ex filia Mandane, metuens, ne post illum succederet, iuxta vaticinia suorum somniorum.

b lib. 1.

5. Voluit idipsum agere Amulius, oppresso fratre Numitore, & filios filiæ Numitoris tradidit exponendos & trucidandos, ne in eos paternum Numitoris recideret imperium. *c*

c Liuius, in 1. Iustin. 43.

6. Herodes alienigena à gente Iudæorum, ideo regni incapax, vt tutius in tyrannide vsurpata imperaret, socrum, socerum, atque filiam, vxorem suam, & duos ex ea susceptos liberos & Aristobulum interemit: Zanedrim ex domo Dauid deleuit. Tum & Salomen sororem suam, & virum eius, de tribu Iuda, itemque proprium filium, quem ex vxore eiusdem tribus susceperat, interfecit, quod diceretur iam in lege promissus Christus natus. *d* Quãobrem Augustus, *e* cum audisset, inter pueros, quos in Syria Herodes Rex Iudæorum intra bimatum iussit *f* interfici, filium quoque eius occisum, ait: *Melius est esse porcum Herodis, quã filium.* Abstinebant enim a porcis Iudæi, & ita non occidebant.

d Philo Iudæus, in Breuiario, de temporib.
e sicut scribit Macrob. 2. Saturnal.
f Matth. c. 2.

7. Quemadmodum & Domitianus, longo post tempore, veritus regnum Christi terrenum, eos, qui de genere essent Dauidis, iussit conquiri & necari *g* Valde enim erat regnandi cupidus, ex quo non cessauit fratri Tito Vespasiano clam insidias struere palamque, quoad correptum graui valetudine, priusquam plane efflaret animam, pro mortuo deseri & sepeliri iussit *h*

g Eusebius lib. 3. cap. 19.
h Sueton. in Domitian. c. 2.

8. Artabanus præfectus Xerxis Regis Persarum, in spem regni adductus, Xerxem aggressus, ad quem iure amicitiæ semper ei patebat aditus, domi trucidauit, & postea, vt filios eius tolleret, finxit apud Artoxerxem filium Xerxis, à Dario fratre & filio quoque Xerxis, quo maturius regno potiretur, fuisse necatum, & impulit, vt fratrem trucidaret: sed cum adhuc decreuisset & Artoxerxem tollere, is detecto consilio & proditione, collecto exercitu, Artabanum merito cum filiis trucidauit, & ita crudelitatis & perfidiæ pœnas luit, & regni, quod ambiebat, spe priuatus vnà est. *i*

i Iustin. lib. 3.

9. Otho Syluius, nullum officij aut ambitionis genus in quemquam omisit, vt fauorem sibi demereretur, & solicitaret etiam custodias excubantes principis viuentis Galbæ, & cum dolo non potuisset peruenire ad imperium, per apertas insidias Galbam necari & trucidari fecit. Sed non diu imperio potitus, neque plus quam 95. diebus à Vitellianis oppressus, seipsum interimens. *k*

k vt scribit Sueton Tranquill. in Othone, c. 5. 6. & 11.

10. Agathocles, qui prioris Dionysij magnitudine successit ad regni maiestatem, ex humili & sordido genere peruenit, infamis ex pueritia & stupris, patre figulo natus, Siciliæ tyrannidem occupauit dolis, crudelissimis proditionibus *l*

l de quibus scribit Iustin. lib. 22.

11. Exstincto in Sicilia Dionysio tyranno seniore, filium maximũ natu eius Dionysium in locum eius milites posuerunt, maturam ætatem eius sequuti, & quod firmius regnũ futurum esset, si penes vnum remansisset, quam si portionibus inter plures filios diuideretur: sed ipse Dionysius, fauore prius popularium sibi conciliato, & cognatos & fratres sustulit, ne consortium regni aliquando haberent, & in suos prius tyrannidem, quam in extraneos auspicatus est. sed ille tandem & regno pulsus, & in priuatam vitam Corinthi redactus. *m*

m Iustin. lib. 21.

12. Postremus omnium Regum Romanorum Tarquinius fuit, cui cognomen Superbi, ex moribus datum, hic regnum auitum, quod à Seruio tenebatur, rapere maluit, quam exspectare, immissisque in eum percussoribus, scelere partam potestatem, non melius egit, quam acquisierat: nec filij eius meliores, proinde ex libidine eorum, & sceleribus eius, iuste ei & posteris regnum abrogatum est. *n*

n Luc. Florus, lib. 1. rerum Roman.

13. Demetrius Soter contra ius gentium, mortuo Antiocho fratre, primogenito relicto filio pupillo, curauit filium necari, vt regnaret. *o* Verum ab alio tyranno paulo post, qui se filium Antiochi diceret, nomine Alexandro, ex consensu populi supposito, victus & necatus est. *p*

o Iust. lib. 34.
p idem, lib. 35.

14. Ptolemæus *κεραυνὸς*, cum totum Macedoniæ regnum occupasset, pulso Antigono, vt Arsinoen sororem suam deciperet, & filios eius vita priuaret, & Cassandriæ vrbis possessione, & sibi regnum illorum firmaret, quod occupauerat: finxit, se amore eius detineri, & du-

& ducere in matrimonium velle: atq; eo prætextu, in eo nuptiarum conuiuio filios eius trucidari iussit, verum non multo post à Gallis in prælio cum suis victus, ei caput amputatum est. *a*

a Iustin. lib. 24.

15. Sed quid omittimus Alexandrum eius antecessorem cognomine Magnum, qui ambitione supra omnes reges excelluit, & paucis annis inani illa mundi gloriola potitus est, & qui post eius mortem, quæ multis cladibus comparauerat, multis tyrannis deuoranda & dissipanda reliquit? Is enim proficiscens ad bellum Persicum, *b* omnes nouercæ suæ cognatos, quos Philippus pater in excelsiorem dignitatem prouehens, imperiis præfecerat, interfecit: neque suis, qui apti regno videbantur, pepercit; ne qua materia seditionis procul se agente, in Macedonia remaneret. & reges stipendiarios conspectioris ingenij, ad cōmilitium secum traxit, seniores ad tutelam regni reliquit.

b vt scribit idē Iustin. lib. 11.

16. Scribit Luc. Florus, *c* motum concitatum in Syria, quod Cleopatra Demetrium virum suum, & Seleucum filium interemisset, multum indignata, quod occiso patre eius à se, iniussu suo diadema sumsisset.

c lib. 60 epitome Liuii.

17. Non omittam quæ narrat Plato, *d* de Archelao Perdiccæ filio, qui imperauit Macedonibus. Is enim ex ancilla Alcetæ Perdiccæ fratris natus est, & ideo regnum occupauit quod ad eum non pertinebat, sed ipso iure Alcetæ seruus erat: occupauit autem iniurijs cōmissis & cædibus, primum in ipsum Alcetam. Nam primo hunc ipsum dominum patruumque suum Alcetam accersitum ad se, quasi regnum quod Perdiccas abstulerat redditurus, conuiuio vinoque grauatum, ipsumque & ipsius filium Alexandrum patruelem æqualemque suum, coniectos in plaustrum, nocteque asportatos trucidauit atque deleuit, & paulo post fratrem suum legitimum Perdiccæ filiū puerum annorum 7. ad quem regnum pertinebat, in puteum præcipitem dedit, & suffocauit.

d In Gorgia.

18. Polycrates, Æacis filius, Samum insulam armis occupatam, cum Pantagnoto & Silosontæ fratribus primo tenuit: mox vno interfecto, altero in exsilium acto, solus tyrannidem tenuit. Verum non multo prius quam Cambyses Persarum rex periit, ab Orœote Lydiæ pfecto fraude captus, & cruci affixus est. *e*

e Herod. lib. 3.

19. C. Marij & L. Syllæ Triumuirorum; postea Augusti, Lepidi, & M. Antonij dissensiones regnandi causa, in horrendam carnificinam optimorum vtriusque factionis ciuium eruperunt. *f*

f vt notant Appian. Cic. & Florus.

20. Ardyæus, Pamphyliæ tyrannus vetustissimus, patrem senio confectum, & fratrem natu maiorem, interfecit *g*

g Plato li. 10. de Republ.

Eucratides Bactrianorum rex potentissimus, cum filium suum socium regno ascivisset, ab eodem ex insidiis misere, dum post Demetrium fugatum Indiamque subactam, domum rediret, trucidatus est: nec vllam aliam ob causam, quam vt post interfectum patrem solus imperaret *h*.

h Ex [illegible] ab A[illegible] c. 6.

21. Victericus Hispaniæ rex, Luybam antecessorem in regno insidiis interemit, vt regnum obtineret. Sed eo septem potitus annis, eodem mortis genere periit. *i*

i Rerum Neapolit. lib. 1. Rerum Hispan.

22. Refert *k* Theodoricum II. Visigothorum regem in Hispania, vna cum fratre Friderico, Torismundum fratrem iugulasse, vt regnum acciperet: tandem & illum, à suis fratribus iugulatum.

k lib. eod.

23. Cum omnia Crassus permisisset apud Parthos Andromacho Carpeno, mox à Parthis fuit proditus & interfectus: verum neque Andromachus ipse, impunitatem postea à suo dæmone est consecutus; nam cum eius proditionis præmium accepisset, vt patriæ suæ esset tyrannus, ob ebrietatem crudelitatemq; qua in omnes vtebatur, vna cum ipsa domo à Carpenis fuit combustus. *l*

l vt narrat Athenæus, li. 6 dipnosophista c. 4.

24. Irrepsit & imperandi libido cum pari, imo maiori interdum crudelitate in mulierū corda. Referam quædam exempla prout subibunt memoriam. Fuit summa Laodices in ea re ambitio & impietas, quæ ex sex filiis quos ex Rege Ariarathe susceperat, timens ne non diuturna regni administratione adultis quibusdam potiretur, quinque parricidiali veneno sustulit: Vnum tantum paruum sceleri matris, cognatorum custodia eripuit, qui post necem Laodices solus regno potitus est: & ipsa propter suam crudelitatem iustas pœnas pependit, & à populo necata est *m*

m vt testatur Iustin ex Trogo lib. 37.

25. Athalia mater Ochoziæ regis Iuda, videns mortuum filium suum, occidit omne semen regium, vt ipsa regnaret, excepto Ioa qui absconsus fuit clam à sorore, atque ita regnauit septem annis, sed postea ipsa necata, & regnum restitutum Ioæ. *n*

n 4 Regum c. 11

26. Decreuerat Euridices vxor Amynthæ regis Macedonum, occidendum virum, regnumque adultero tradendum. Occidit & postea Alexandrum filium: sed filia pellicatum matris & adulterium & consilium in perniciem generis conceptum, detexit. *o*

o Iustin. lib. 7.

27. Brunechildis vxor Sigeberti regis, vt post mortem mariti regeret regnum Galliarum, decem reges Galliarum, partim consilio, par-

rim manu aut veneficio exstinxit: verum tandem meritas scelerum & parricidiorum luit pœnas, & indomiti equi caudæ per crines & brachia alligata, per aspera, sentes, rupesve ab equo concitato tracta, calcibus cerebro disperso, per membra quoq. dissipata est ex sententia comitiorum Francicorum cōmuni, sub Clotario rege. *a*

a Aymo. lib. 4. de gestis Francorum c. 1.
b lib. histor. Boemi c. 7.

28. Refert Æneas Syluius, *b* mulieres Boemicas principatum Bohemiæ more Amazonū (non diu erat) obtinuisse potenter per septem annos, multos interim viros iuuenesque aggressas, passim trucidasse, nec aliter pugnasse, quam si mulieres viri animos; viri vero muliebres, induissent.

29. Tullia Seruij Tullij filia, impijssima fœmina: vt Tarquinio Superbo nuberet & regnū sibi pararet Romanorum; maritum Tarquinij fratrem, & sororem suam eiusdem vxorem, necari curauit. Et postea Seruium Tullium patrem fugientem; supra cuius iacentis vulneribus sauciati cadauer prætervehens carpento, infestis furiis agitata, & muliebri spiritu inflata, incedere non dubitauit. *c*

c vt scribunt Liu. in 1. & Florus.

30. Cleopatra, ex his quæ in Ægypto vetustiore memoriæ reginæ nomē tulerunt, matrem thoro expulit, filias viduas fecit, fratrem cui debebatur regni successio veneno sustulit, agentem quindecimum annum, deinde sororem suam Arsinoen Ephesi in templo supplicem, per Antonium interfecit. alterno fratrum matrimonio virilis stirpis vnum in exsilium egit, alterum interficere conata est, cui tamen postea suorum scelerum debitas exsoluit pœnas, post mala propemodum infinita. *d*

d Ioseph 15 antiquit. c. 4.
e lib. 5.

31. Scribit Dubrauius *e* Drahomiram Lucensem, quæ Vratislao Bohemorum principi nupserat, post mortem mariti imperium vsurpasse, quamuis ex eo matrimonio haberet duos filios, Venceslaum & Boleslaum: & cum Boemi principatum propter eius tyrannidem detulissent Venceslao, eā Ludmillam sanctissimam fœminam auiam Venceslai per sicarios in templo strangulasse, & Venceslaum trucidasse in templo, & sacerdotes extra Pragam occidisse. Cæterum biennio post, eo loci quo adhuc insepulta iacebant ossa sacerdotum, terram sua sponte dehiscentem, Drahomiram vna cum curru, & qui simul vehebantur, absorbuisse.

32. Ambitio illa regnandi & plures nationes immeritas vastauit & perdidit, ipsosque tandē ambitiosos periculo vitæ inuoluit. Neque enim belli potestas principibus a Deo concessa est, ad implendam ambitionem aut saturandam insatiabilem habendi libidinem, sed ad defendendum populum sibi commissum, ad propellendas ab eius finibus iniurias, ad vindicandas illatas, non propagandi illicitis artibus, sed conseruandi principatus data ijs qui præsunt facultas. In quo miror Africani sapientiam, quæ Christiana videtur propemodum. Is enim, *refert Valer. Maximus*, *f* censor exsistens, cum lustrum conderet, inque solito fieri sacrificio scriba ex publicis tabulis solemne ei præfationis carmē præiret, quo dij immortales, vt populi Romani res meliores amplioresque facerent, rogabantur. *Satis*, inquit, *bonæ ac magnæ sunt, itaque precor vt eas perpetuo incolumes seruent*, ac protinus in publicis tabulis ad hunc modum carmen emendari iussit. Prudenter enim sensit tunc incrementum Romano imperio petendum fuisse, cum intra septimum lapidem triumphi quærebantur, maiorem autem totius terrarum orbis partem possidenti, vt auidum esset vltra quicquā petere, ita abunde felix si nihil ex eo quod haberet, amitteret.

f lib. 4. c. 1.

33. Inter laudes Agesilai & regni Lacedæmoniorum, Plutarchus in eius vita causam, cur diu regnauerint reges in Spartha, contemtum ambitionis ponit. *Illud quoque*, inquit, *haud est silentio prætereundum, quod ad communem & patriæ & sui generis laudem pertinet, nempe quod nunquam ciuilis eorum prædecessorum Arcesilai regnum excidere conata sit, ideo quod ipsos honore anteferri cæteris inuidia torqueretur, nec ipsi reges maiora vnquam affectauerunt, quam ab initio regni sui possedissent. Quocirca cum nullam adhuc gubernandi rationem cognouerimus, neque popularem, neque paucorum potestatem, neque tyrannidem, neque regiam dignitatem, quæ stabilis & absque vlla interruptione perseuerauerat, hoc tamen solum regnum assidue successiueque durare cernimus.*

34. Qui ambitione regnandi vicinos inuadunt, nec vlla iusta causa bellum mouent, sæpe dum aliena sectantur propria amittunt, vt accidit Vladislao Polonorum regi, qui ab vxore impulsus ad priuandos regno Boleslaum Crispum, Mecislaum & Henricum, fratres, regno proprio exutus, victus, & in Germania exsul contabuit. *g*

g vt scribit Cromerus li. 6.

35. Tyranni sæpe excitantur, qui orbē excurrant, vastent, & omnia sacra & prophana conculcent, Dei occulto iudicio, vel eo vindicāte humana præter modum excrescentia flagitia: sunt isti flagella, fulgura, pestes societatis humanæ, carnifices sceleratorum, castigationes delinquentium. Et ab istis si exquiras quid rei sit, cur ita populentur, sæuiāt, vrbes inuadant, diruant,

diruant, regna quærant, nihil aliud inuenies in cordibus illorum sculptum, præter inflatam imperandi & regnandi cupiditatem & ambitionem. Lacessunt enim non repugnantes, non iniuriantes alienos, pacificos, vt possint dicere, se imperare, cum verius mereantur carnificum tyrannorum & pestium, vt dixi, humanæ societatis titulos.

De occupata tyrannide per Dolum.
CAP. XVIII.

DOLO & fraude plures ad dignitatẽ principatus peruenerunt, ad quam legitime peruenire non potuissent, & quibusdam aliquandiu fortuna arrisit, aliquibus detrimento summo fuit, vt detectis etiam dolis vna cũ principatu vitam deposuerint. Adferam primo loco eorum exempla qui scil. aliorum nomine & suppositione personæ eo peruene ũt, vt tales quales se dicerent crederentur, & illorum nomine principatum acceperunt. Initium exemplis antiquissima erit Semiramis, quæ post mortem Nini mariti relicto filio, nõdum ad imperandum ætatis maturæ, non est ausa filio imperium tradere puero adhuc, nec ipsa palam imperium tractare, tot & tantis gentibus vix patienter vni viro nedum fœminę parituris. Quamobrem simulauit se pro vxore Nini filium, pro fœmina, puerum. Nam & statura vtrique mediocris, & vox pariter gracilis, signa formæ, lineamentorum æqualitas matris ac filii similis. Ita mentito vestitu sumto virorũ, per quadraginta duos annos imperauit sub nomine Nini. Æthiopiam regno adiecit Assyriorum, Indiæ bellum intulit, multaque alia præstantissima gessit, donec postremo loco concubitum filii petens, ab eo interfecta est. *a*

a Iustinus ex Trogo lib. 1.

2. Postquam Cyri filius, Cambyses rex Persarum, iussisset necari fratrem suum Smerdin seu Mergidem, veritus ne sibi succederet, & Cambyse etiam diuino iudicio mortuo, Magus quidam fratrem suum & nomine & similitudine corporis fere per omnia similẽ, Mergidi necato, pro Mergide Cyri filio & fratre Cambysis subiicit, isque receptus tanquam verus Smerdis, regno potitus est, & rex à populo salutatus. Verum octauo mẽse postea, quisnam esset detectus, obtruncatus est *b*.

b Herod. in 3. Iustin. ex Trogo in 1.

3. Archelaus se finxit filium regis Mithridatis, idque persuasit Ptolomæo regi Ægypti vt etiam ei dederit in vxorem filiam, & deinde effecit illum suum successorem in regno Ægypti. Diu tamen hoc regno potitus non est malis artibus quæsito, nam prælio à Gabinio superatus & occisus fuit. *c*

c vt refert Baptista Fulgosius li. 9. dictorum & factorum memorabiliũ.

4. Refert Suetonius *d* suo tempore post mortem Neronis exstitisse conditionis incertæ hominem, qui se Neronem esse iactaret, tamq; fauorabile fuisse eius nomen apud Parthos vt vehementer fuerit adiutus, & vix Romanis redditus, tandem tamen ab Othone supplicio affectus *e*

d in Nerone fin.

e vt ait Xiphilinus ex Dione in Othone.

5. Apud Francos fuit quidam suppositititius pseudofrater Guntrandi regis vel Clotarii regis filius dictus Cundoaldus, qui & pro vero fratre in regem receptus à militibus, *f* tandem tamen derelictus à suis, in manus Guntrandi incidit, & sublatus est. *g*

f vt Aymonius ait, li. 3. de gestis Francorum, cap. 61.

g vt idem refert eo li. 3. c. 70

6. Fuit alius qui se Drusum diceret, ab vrbibus per Ioniam & Græciam acceptus, & in Syriam pe[illegible]ns captus Tyberio, plectendus missus est *h*.

h Dio Cassius li. 58. hist.

7. Sub eodem Tyberio Clemens quidam Agrippam interfectum se simulauit, cum ei forma accederet, atque multas seditiones excitauit quasi imperium aui recuperaturus, tandem tamen captus & punitus. *i*

i Dio Cassius lib. 57.

8. Meminit Iustinus *k* in odium Demetrii Soteris dicti, qui vsurpauerat regnum, Antiochenses, qui primi defecerant, adiuuantibus & Ptolomæo rege Ægypti & Attalo rege Asię, & Ariarathe rege Cappadociæ, bello à Demetrio lacessitis, subornasse Prompalum quendam, sortis extremæ iuuenem, qui regnum velut paternum armis repeteret, & ne quid contumeliæ deesset, nomen ei Alexandri indidisse, & genitum ab Antiocho rege dictum. Et Alexandrum, admirabili varietate rerum pristinarum sordium oblitum, totius ferme orientis viribus succinctum, bellum Demetrio intulisse, vicisse & regno spoliasse & vita. Verum paulo post, cum Alexander inter greges scortorum desidia & luxuria, abuteretur potestate, oblitus suæ fortunæ, cum in regia auxiliantibus Cretensibus securum se viuere putaret, à Demetrii filio pubere facto, nomine quoq; Demetrio, adiuuantibus rursum Antiochensibus prælio inuaditur, & non minori impetu fortunæ desertus quam elatus interfectus est, & victus prælio, sicque pœnas dedit Demetrio quem occiderat, & Antiocho cuius mentitus erat originem.

k lib. 35.

9. Plures, vsi hac impostura & simulato nomine è genere, proximaq; existente vel decipiente similitudine, ausi sunt, non tantum in priuatis, sed etiam in publicis reb. genus proprium mentiri, sed cum suo ipsorum tandem damno. *l* Ita exstitit Sidonius quidam patria, similis facie, statura & voce, Alexandro filio Herodis Antipæ, qui cum necatus erat, hic se pro eo insinuauit, dicens euasisse è manibus

l vt liquet ex Val. Max. lib. 9. c. 1.

nibus

nibus eorum, qui cum occidendi mandata habuerant. Tantumque valuit accommodata fictio, vt inter Iudæos iam tanquam verus Alexander filius Herodis Antipæ, pro rege haberetur, vtque illum non puduerit venire Romã, petiturus ab Augusto partem regni paterni, ibique exceptus fuit à Iudæis qui Romæ erant cum apparatu Regio. Cæterum Augustus suspicatus dolum inesse, tandem ab eo extorsit suppositionem & veritatem rei, quam ipse ei confessus est, & proinde regno hoc exutus in triremes damnatus, & qui eius fraudis architector fuerat, morti addictus fuit. *a*

a vt refert Iosephus li. 17. antiq. Iud. c. 14.

10. Cum Andronicus Iunior Græcorum Imperator, moriturus circa annum [illegible] reliquisset filio suo CaloIohanni Palæologo nato 12. annorum tutorem Ioannem Cantacuzenum, is omisso tutoris nomine, non pro tutore sed pro vero Imperatore gessit, at ibi post annum, inde armis à Palæologo deiectus. *b* Antea etiam Alexius Iunior Manuelis Comneni filius, Imperator, tutore sibi dato testamento patris Andronico Comneno cognato, libidine regnandi necatus, cum proceribus multis. Sic à Theodosio relictis duobus adhuc pueris filijs, Archadio & Honorio, Stilico cui mandata erat occidentalis imperij cura & tutela, pendente minori ætate filiorum, oblitus affinitatis (quia erat socer Honorij) & immemor collatorum à Theodosio sibi beneficiorum, regnum filio Eucherio affectans, ingentia reipublicæ attulit mala, & sæpe cum delere posset barbaros, fouit eos: *c* tandem tamen cũ Eucherio & suis coniurationibus, trucidatus fuit iussu Honorij. Sic mortuo Edoardo IV. Anglorum rege, relicto filio Edoardo: Richardus frater Edoardi IV. Glocestriensis dux, filio Edoardi datus a patre tutor, interfectis optimis quibuscunque, cum Rodolpho Shao Theologo egit, vt is in concione populũ doceret, Edoardum non fuisse ex Richardo Eboracensi duce natum, sed ex quodam alio, qui matris Cæciliæ ante nuptias, notitiam furtim habuisset. At neminem posse dubitare quin Richardus foret verus ducis filius isque primogenitus, qui iure regnum patri debitum possidere deberet. Quare illa falsa persuasione stipatus iam armata multa manu inaugurari se fecit, tyrannice, regem, Londini anno 1484. & postea Eboracum profectus, nepotẽ in carcere necari curauit, verum postquam biennio obtinuisset tyrannidem, omnibus inuisus ab Henrico VII. vita pariter & regno exutus est. *d* Sic Gelon antea Satelles Hippocratis Gelorum in Sicilia tyranni, post mortem eius datus tutor Euclidi & Cleandro eius filijs, illis eiectis imperium occupauit. *e*

b vt scribunt Laonicus Chalcondylas li. de reb. Turci. & Nicephor. Gregor. lib. 11.

c vt scribit Paul. Diaconus lib. [illegible] de gestis Romanorum.

d Polyd. Virgil. li. 25. historia Anglica.

e Herod. li. 7.

11. Euectus Hyperbolus Atheniensis post Cleonis potentiam ad principatum sua versutia, cum prius æreas lucernas factitaret, sed à republica eiectus propter improbitatem, Samumque profectus, culeo insutus in mare deiectus est inimicorum insidijs. *f*

f Gyrald. Dialog. 5. histor. poetic.

12. Guillimerus, Genserici quondam regis nepos, cum regni hæreditatem viuente Hilderico rege, immatura ac insana cupidine deuorasset, Hildericum accusauit apud Vandalos, quod proditione Vandalos Iustiniano subijcere conaretur, & excitata seditione cõprehendi illum carcereque concludi & se substitui vt gradu proximum curauit. Sed hoc ipsum illi vitam, & mox Vandalis imperium, in Africa abstulit. Siquidem Iustinianus ea de re commotus, ruptis fœderibus cum Genserico antea initis, per Belissarium Vandalos vicit & captum Guillimerum habuit. *g* Admiranda astutia mulieris Semiramidis ad vsurpandum regnum, siquidem vera sunt quæ M. Antonius Muretus se testatur in Græcorum commentariis cuius verba hæc sunt. *h* *aiunt, inquit, eam initio vernã cuiusdam regi ancillam ac concubinam fuisse. In quam cum aliquando incidisset Ninus, forma ipsius & lepore captus, amare cœpit. Obsecuta regi mulier, ita eum sibi paulatim stupri cõsuetudine astrinxit, vt nihil esset tantum, quod aut à rege petere non auderet Semiramis, aut petenti rex auderet negare. Ergo cum aliquando iniecisset in sermone, teneri se magno cuiusdam rei desiderio, rexq; eam, quicquid tandem illud esset aperte ac libere proferre iussisset, cuperem, inquit, hoc mihi à te tribui, vt vnum modo diem sedere mihi liceret in solio tuo, & ius dicere, vtque omnes toto illo die quemadmodum tibi faciunt, ita mihi obtemperarent. Risit rex & quod petebatur concessit. Nec mora, edicitur vt certo quodam die omnes Semiramidis dicto audientes sint, ita regi placere eam illo die, regio imperio ac potestate præesse omnibus. vbi ille aduenit dies, mulier regio cultu in solio assedit, fit concursus maximus. Illa de principio, experiendi causa, quædam haud magni momenti imperat, vbi serio omnes sibi omnibus in rebus parere vidit, iubet Satellitibus ac stipatoribus corporis regii, vt regem ipsum comprehendant, comprehenditur, vt vinciant, vincitur, vt interficiant, interficitur. Ita imperium ex diurno diuturnum efficitur. hæc est quæ Babylonem muris lateritiis cinxit, cuius horti illi pensiles tantam admirationem habuerunt, quã cũ equo concubuisse dicitur, quæ postremo cum filii sui concubitum petiisset, ab eo trucidata memoratur.* Hæc Muretus, addit Sabellicus, *i* alios scripsisse quinque dies eam imperasse, adeoque se obsequio & munificentia Assyriorum primoribus insinuasse, vt viro in custodiam coniecto bona

g Sigon. lib. 17. imperii occidenta.

h in li. 6. variarum lect. cap. 17.

i li. Ennea. 1. c. 1.

bona omnium venia in regno perseuerarit. A qua tamen historia Iustinus & alii Latini abstinent, non ita regnum vsurpasse, sed mentito habitu virili eam primum pro filio, cui similis erat, regnasse tradunt, postea vero palã. Verum fides sit penes auctores, recensuisse nobis vtramq; sententiam sufficit.

13. Dolo occupauerat regnum Poloniæ quidam Lescus nomine, non minus composito, quam eo quo Darius regnum Persarum inuaserat. Verũ dolo detecto, hic Lescus pro regno mortem sibi comparauit, eius rei narratio digna quæ recenseatur. *a* Lesco II. primo eius nominis rege Polonorum sine liberis mortuo, & multis procerum principatum ambientibus, placuit indicto ad certam diem masculorum equorum cursu, qui primus ad metam peruenisset, princeps & dominus esset totius Poloniæ, fixaque est meta apud Prandiuicum amnem in aperta planitie ad Septentrionalem plagam Cracouiæ. Inter proceres competitores, fuit vnus Lescus nomine, cum stadium vafro consilio stratis clam ferreis in sabulo exagonis siue stylis acutis, quibus currentium equorum pedes læderentur, impediuisset, ipse obliquo & minime impedito tramite primus ad metam peruenit. Munierat etiam ipse equi sui calces soleis ferreis, ne offenderetur in stylis, si forte currens impetu in eos incideret, cum omnes omnium aliorum equi de more illius temporis, soleas ferreas nullas haberent. Atque rei prorsus ignaris & miraculo attonitis omnibus, Lesco oblatus est principatus, verum techna & dolo apparentibus statim consceptus & necatus fuit.

a ex Cromero, li. 2. & Guagnino in vita Polonorum.

14. Fuit quidam Ioannes Vicentinus monachus Bononiæ, qui de se opinionem in animis hominum confirmauerat, vt cum Deo colloqui crederetur, & suscitare mortuos, vnde principatum & tyrannidem Bononiensis ciuitatis per annum tenuit. *b* vt & Iacob. Bussularius monachus alius, concionibus Ticiniensem populum circumducens, miseræ vrbis tãdem tyrannus crudelis euasit, donec Galeacius II. Vicecomes, vrbe domita eum cœpit. *c* Narrat Iosephus de crudelitate Alexandræ viduæ Aristobuli, cui regnum à marito relictũ est, quomodo Pharisæorũ religione nimium decepta, ad nutum eorum se tantum ministram voluntatis eorum in regno præbuerit, vt tyrannide illorum tacita perderentur & honorarentur, quos ipsi statuissent. Testantur Germanorum tumultus, & nostræ Galliæ seditiones & bella plusquã ciuilia: quot infinita propemodum, & quæ describi non possint sine lachrymis mala acciderint, ob quorundam concionatorum rabiosas & turbulentas declamationes, quorũ alij se ministros dixerunt Euãgelicos, alij vero Catholicæ religionis zelatores, & synceros prædicatores. Vtriq; enim mentes hominum ita concitarunt, & perturbarunt, vt ad arma crudelissima concursus factus, nec etiam post longum tempus quiescere aut pacem impetrare potuerit. Abusi sunt quidam his, veluti antiqui oratoribus & Rhetoribus & dolose prætextu religionis, vt alibi docemus, sus deorsumque omnia confundentes, vt interim turbatis populis, vt in turbato lacu anguilla, sibi prædam parare possent. Doli enim sunt per se valde odiosi inter probos, sed eo etiam magis, quo exitum habent crudeliorem, & quo magis Dei abutuntur nomine, vt nihil aliud certius sperandum illis quam æterna condemnatio, & in hoc seculo, in se vel suis posteris, exemplaris diuina vindicta. Scriptum enim est, *Non accipies nomen Dei tui in vanum.* d *Virum sanguinum & dolosum abominatur Dominus* e *& viri sanguinum & dolosi, non dimidiabunt dies suos*, vt idem Dauid cecinit. f *Et filio doloso, vel dolosi, nihil erit boni*, vt ait Salomon. g

b Fulgos. lib. 1. cap. 1.

c vt ait Paulus Iouius in Galeacio.

d Exod. c. 20.

e Psal. 5. v. 7.

f Psal. 54 v 27.

g Prouerb. c. 14. vers. 15.

15. Sunt ambitiosi quidam, qui cuperent quidem sine sanguine potiri dignitate, aut imperio desiderato, verum cum plura obstent, & post cœptam rem resiliendi honeste non detur facultas, delectis clandestinis factionibus, quas per dolos perfici putauẽrũt, necessarium habent, vel occumbere, vel auxilio crudelitatis & impietatis cœpta persequi. Et proinde ambitio regnandi, quantumuis dolose se insinuet, aut ab initio tyrannicam auspicatur crudeliter administrationem, aut per crudelia, simulata amici prius persona, possessionẽ postea tuetur, aut nondum assequutam, persequitur cum pernicie semper reipublicæ cuius desiderat principatum.

16. Clearchus Heracleota, cum tyrannidem decreuisset vsurpare Heracleotarum, nec tamen tutum haberet locum quo se defenderet, constituit vt mercenarii clam exirent, raperent, iniuriam inferrent, vulnerarent, quod ciues ægre ferentes Clearchi auxilium implorauerunt, qui respondit cohiberi non posse, nisi ij mœnibus circundati essent. Permittentibus autem Heracleotis, locum ciuitatis muniuit, arce facta, qua postea, non ad iniuriam compescendam, sed ad inferendam vsus est. Et rursum, vt caperet potentiores quos sibi obstituros putabat, rumores sparsit se dimissurum satellites quibus stipabatur, & consilio trecentorum rempublicam traditurum. Qui conuenerunt in curiam ad afficiendum lau-

dibus Clearchum, & libertatem recipiendam. At ille positis ad curiam militibus, trecentos per præconem euocauit, & singulatim comprehensos, iussit in arcem deducere. Dehinc multos ciues de medio tollere volens, cum occasionem & causam non haberet, delegit eos qui essent ab anno decimosexto vsque ad duodecim ad expeditionem in caniculæ æstu, quasi vrbem Astacum oppugnaturus: postquã autem appropinquauit Astaco, ciues quidem in palustri loco quieto & pleno stantium aquarum, iussit castra ponere, ipse quasi summam molestiam oppugnationis toleraturus, excelsa loca & vmbrosa, aquis affluentia cepit, & in his castra metatus est: & eo vsque oppugnationem extendit, donec suos ciues perdidisset ibi ob palustria & morbosa castra, quibus exstinctis castra cum mercenariis mouit, causatus pestem fuisse causam interitus ciuium. *a* Potuit autem hoc modo ille tyrannus ciuibus iugum imponere fraude occulta, sed non euasit hic iudicium Dei: namque tandem à Chione familiari & auditore Platonis interemptus est. *b*

a Polyænus li. 2. strateg.

b Vt scribit Suidas.

17. Agathocles ex figulina opera ad tyrannidem Syracusanorum peruenit: primum sub specie conseruandæ libertatis, & Sosistrato vna cum suis vrbe exacto, reuocatus ab exsilio, cœpit criminari de insidiis sibi factis sexcentos, qui post paucorum dominationem vrbi præiuerant, eo quod partes populi tuerentur. Sicque mouit seditionem contra sexcentos: eaque ratione diripi præcorum & opulentorum facultates, & id cum obtinuisset tanquam liberata republica, finxit se velle etiam se magistratu abdicare, quod cũ persuaderet populus ne fieret, finxit non alio modo se in eo remansurum, quam si solus esset, & sine collega imperaret: quo impetrato, statim cœpit crudeliter sæuire, bonos tollere, & sibi aduersantes: & ad omnia crudelitatis exempla pro suæ potestatis conseruatione confugere: verum diuina vindicta non diu passus est hanc feram immanem, & necatis eius filiis Archagatho & Heraclide à militibus, ipse carbonib. exustus candentibus exstinctus est. *c*

c Vt scribit Diod. Sicul. lib. 19. & 20.

18. Post mortem Saladini Sultani Ægypti, qui Christianorum terror dicebatur, torq; regna inuaserat viuens, & domuerat, Orientem occupauit frater eius Saphadinus, qui vt tutius regnaret necauit 8. filios, nepotes, filios Saladini, *d* omnes tyranni orbis fere filios, tollens, vt nullum successorem de suis habuerit in imperio Saladinus qui multis sceptrum ademerat: vt accidit alteri domitori, vel tyranno Alexandro Magno.

d Æmil. li. 6.

19. Nicocles Eunuchus, Euagoram regem Cypri dolo malo occidit, & Salaminiorum regnum sibi subegit. *e*

e Diod. lib. 14.

De nouo principatu. CAP. XIX.

NOVVS principatus nascitur, vel cum fit vbi ante non erat, vel cũ immutantur leges & formulę prioris, vel in successione, vel electione, vel in dignitate: cumque corruptio vnius est generatio alterius. Vt autem cometes nouus apparens, aut magnum bonum, aut ingens malum portendit mortalibus; ita nouus princeps salutem adfert rebus humanis si bonus est, aut maximam pestem, si malus. Sed vt plures apparere soles prodigium est, ita plures esse monarchas aut Imperatores, vbi vnus dominari solebat: mutatio principatus esse non potest sine damno reipublicæ aliquo, imo magno. Et in eo maxime cæcutit bestia multorum capitum populus, qui fastidit iugum consueti principis: nec recordatur, quod melius sit semper iumentis collum iam trito iugo, & polito labore, supponere, quam nouo: quod quia adhuc impolitum, & iubar, & collum equi vsque ad sanguinem excoriat. melius enim est asello ex vno latere sella premi, quam excusso sessore: clitellis impositis vtroque comprimi. Satius est populo, quibusdam exactionibus imo grauioribus iam esse à principibus præsentibus oneratum, quam repulsis illis, alios vacuos & inhiantes admittere, qui reliquum absumant. Sicque sapientior vulpes, quæ à sentibus vulnerata, nolebat muscas sanguine & cruore suo saturatas, a vulneribus abigi: videlicet quia illæ iam satur erant; & si eas abegisset (quod verum est) arbitrabatur, alias famelicas superuenturas, quæ reliquum sanguinis exsugerent, & ad interitum omnino euacuarent: famelicæ quippe & mordaciores & acriores.

2. Rarum est quod noui principes de suo quippiam adferãt, sed ex subditorum fortunis ditari, quicquid in cõtrarium simulent, ipsa desiderant. maxime vbi armis res geritur, quo casu qui innouatum cupiunt principatum, à limine hospitia, salaria, stipendia, munera, rapinas, prædas, ignes militum & suorum & alienorum experiuntur.

3. Deinde vt experientia docuit, semper cum nouo rege, noua lex sequitur, noui magistratus, noui amici, noua consilia, noui inimici, noua vestimenta, nouus modus viuendi: in summa omnia innouantur: nec alia interdum de causa, quam vt sui memoriam ex innouatione relinquant: quod non solum singulis,

gilis, sed etiam corpori reipublicæ maxime damnosum est. Nam fœdera cessant, armatur vicini confœderati, inuadunt, prædantur fortiores eos, qui debiliores sunt, factiones in interregno sæuiunt, plurib. ad electionẽ aspirantibus: & ciuilibus armis se mutuo, cupiditati aliorum inseruientes interimunt ciues. Similis est populus, qui vult regis vel principis sui legitimi imperium & obedientiam inuertere, intercipere, transferre, adscitis extraneis auxiliis, equo, qui fertur olim habuisse litem & simultates gessisse cum ceruo: quem cum non posset propter suæ naturæ superbiam ferre, vt de ipso se vindicaret, in auxilium euocauit hominẽ; qui & opem promptissime pollicitus est, sed ea lege vt pateretur sibi frenum imponi, quo regeretur dum contra ceruum in pugnam perueniretur. Quod passus est primum equus, & eius ope superauit ceruum. Verum cum victoria obtenta, gratias agendo auxiliatori, putaret se liberum relinquendum, cognouit se propter vindictam alterius, sibi ipsi libertatem primam sponte eripuisse. nunquam enim postmodum ab hominis auxiliaris seruitio se redimere potuit. Facilis est deiectio ædificii maxime annosi, & breui tempore fit ruina & casus ex vi ventorum, impetu irruentium, at quod vna hora vel momento corruit, non nisi summis sumtibus, & longo tempore restaurari, vel reædificari potest.

4. Hæc sola causa defectionis ciuitatum Medorum, quæ tributariæ erant Cyro, refertur a Iustino, quod Persis Cyrus præposuisset Sibarem; & illæ existimarent mutato imperio conditionem suam mutã iri, quæ res multorum bellorum origo etiam fuit.

5. Memorant annales, Vngariã, post mortem Iohannis regis, metu ne Ferdinandus regnum peteret, ad protectionem Turcæ confugisse: sed breui in eius ditionem ex protectione cessisse, relicta aliqua parte regni Imperatori cum pensione.

6. Initium motus & bellorum orientis fuit à Parthis, qui Vononem filium Phraatis obsidem tunc Romæ, petitum Roma ab Augusto, acceptumq. regem, quamuis gentis Arsacidarum, vt externum aspernabantur. acceperunt enim cum ab initio Barbari lætantes vt ferme ad noua imperia, mox autem subit pudor degenerasse Parthos, petitum alio ex orbe regem, hostium artibus infectum, iam inter prouincias Romanas solium Arsacidarum haberi darique, visæque sunt virtutes Parthis, quia secundum mores illorum non erant noua vitia, & proinde eum solio deturbarunt *a*. Populus facile commouetur ad noua, verum vbi aliquantum resederit & aliam administrationem quam antiquam expertus fuerit, facile relabitur ad pristina, ob minimas enim occasiones recurrit ad consueta: quare mutata democratia in principatum, necesse est regi nouo vel summa prudentia & bonitate valere erga populum, vel militaribus copiis abundare, aut fauore principum & Imperatorum adiuuari, donec populus nouam per omnia assuescat gubernationem, cuius facile pœnitet siue fit noua ratione mutati status, siue ratione mutationis stirpium imperantium: memoria namque bonorum antecessorum principum & beneficia, delicta nuper rite eiectorum abolet, & excitat desiderium habendi vel deiectum vel ex genere deiecti: neque virtutes noui principis tam validæ, vt si quæ vitia cum illis vt natura humana accidit coniungantur, statim fastidium noui principis non ingeneret. Docuerunt reipsa Franci, qui cum regno Childericum decedere coegissent ob stupra commissa per illum, & elegissent in locum eius inque regem Ægidium patritium, qui a Romanis tuendæ Galliæ curam susceperat, tandem eius pertæsi Childericum reuocarunt, qui eorum ope Ægidium expulit *b*.

7. In nouo principatu, vel populus legem principi dat, vel princeps populo, vel alius nomine vtriusque principis & populi, & ita modus imperandi his extremis perpendendus est, nempe ex lege, aut consuetudine & præscriptione, vel ex patientia, vel tyrannide. Populus legem regiam aliquando posuit, ex cuius præscripto sibi imperarent principes, vt apud Athenienses Thucydides ait *c*, inter cæteras leges hanc regni primam fuisse, πατρίαν, inquit, ἦσαν ἐπὶ ῥητοῖς γέρασι πατρικαὶ βασιλεῖαι. Legem etiam regiam a populo factam liquet Romano, quæ de imperio principis lata est, per quam, populus ei, & in eum omne suum imperium & potestatem transtulit, vt responsis & constitutionibus Iurisconsultorum & Cæsarum testatum habemus *d*. Et Strabo *e*. ait, patriam commisisse totius imperii administrationem Augusto, atque constituisse, eum & pacis & belli dominum, ad vitæ tempus. Post cuius mortem, & alii Cæsaris eandem potestatem retinuerunt, non repugnante populo, qui & in aliis expresse confirmauit. Sicuti vt scribit Suetonius Tranquillus *f*: *Caligula vrbem ingresso, consensu senatus, & irrumpentis in curiam turbæ, ius arbitriumque omnium rerum permissum est*. Et quamuis verius videatur, quod Dion ait, Iulio Cesari & Augusto post bellorũ ciuilium victoriã, a sena[tu] p[o]pu-

a *Corn. Tacit lib. 2. Annal.*

b *Aymon. li. 1. de gest. Franc. cap. 7.*

c in 1.

d *in l. 1. de constit. princ. & l. 1. t 3 § sed & quod principi placuit. de iure natur. gentium & ciuil. in l. 2. § cum enim d. & v. ver. sunt autem ex l. 2. § nouissime de origine iuris.*

e *lib. 17.*

f *Sueton. in Caligu. c. 14.*

loque Romano omnem potestatem atq; imperium concessum per vim ac metum, tamen certum est legem fuisse latam, qua imperium omnimodum Vespasiano delatum est; cuius legis fragmenta & capita quædam refert Antonius Augustinus *a*. Meminit Xenophon *b* Lacedæmone reges & Ephoros singulis mensibus mutuo iurare consueuisse: Ephoros pro ciuitate, reges pro se ipsis. Regum iusiurandum, se ex legum scriptarum præscripto regnaturos: Ephororum autem, & ciuitatis, se regnum firmum & stabile reddituros: si rex iusiurandum seruaret Æthiopes etiam sacerdotes, optimos *c* ex seipsis eligebant; quem vero ex eis Deus, more quodam bacchantium circumcirca delatus, capiebat, hunc regem populus creabat, statimq; flexis genibus, quoniam esset diuina prouidentia datus, vt Deum honorabat. Assumtus in regem vitam ducebat statutam legibus, omniaque agebat secundũ patrios mores, neq; pœna neq; præmio alliciens quemquam præter traditam a superioribus legem.

a li. de legi. & S.Ctis in regia lege.
b in politia Lacedæmoniorum.
c vt scribit Diod. Sic. li. 3 bibliothecæ, c. 1.

8. A regibus populo dantur leges aliquando & regni, & status reipublicæ, vel ex voluntate populi regi consentientis, vel præter voluntatem dum armis & vi princeps occupauit imperium, & ex arbitrio imperat Romulus initio regni, vt populum sibi deuinciret, & vt cum eius spontanea voluntate facilius imperaret, monarchiæ legem constituit, cum qua admiscuit etiam democratiæ & aristocratiæ partes aliquas: atq; tria concessit plebi, *d* magistratus creare, leges sancire, de bello referẽte rege decernere, quæ multis post Romulum annis, fuerunt relicta conseruataque populo, vt etiam testatur Polyb. cum scribit, quæ suo tempore esset populi Romani potestas. Iulius Cæsar cœpit hoc ius illi eripere aut saltem comitia cum populo partitus est. *e* Successit Augustus quem Mecœnas apud Dionem Cass. hortatur, vt quicquid illud est totum populo plane adimat: quod certe paulo post fecit Tyberius, quo imperante primum è campo comitia ad patres translata fuisse scribit Cornelius Tacitus *f*: tandemque reuocata est potestas magistratus creandi ad principem, apud quem lex Iulia de ambitu cessat *g*. Vt autem comitiorum ius, ita paulatim legum sciscendarum populo potestas adempta est, sed non tam cito: quia & Augustus non tulit leges sine populi consensu *h*. Eodem tamen imperante Augusto, belli decernendi pacisque ineundæ potestas, primum adempta videtur Nam Strabo testatur *i* populi consensu translatum ius omne belli & pacis fuisse. Et Martianus iuriscons. *k* teneri maiestatis lege, eum qui iniussu principis bellum gesserit, delectum habuerit, exercitumve compararit. & rursum conuentionem pacis initam per principem ratam esse ait *l*, quod tamen ante sine populi iussu non erat, vt legimus apud Liuium *m* dum agit de Spur. Posthumio consule, qui turpe illud fœdus cum Samnitib. ad furcas Caudinas pepigerat. quemadmodum & erat lex Platonis, si quis auctoritate propria cum quopiam vel pacem inierit, vel bellum gerendum susceperit morte mulctator *n*. Prouocationem eam apud Roman. à regib. fuisse ad populum ex lege refert Sene. *o* Et hac de re M. Fabi. *p* *Videro, cessuris ne prouocationi sis, cui rex Rom. Tul. Hostilius cessit.*

d vt ait Diony. Halic. in 2.
e vt scribit Suet. Tran in eius vita, c. 41.
f Cornel. Tacit. 1. annal.
g l. 1 ad l. Iul. de ambi. T.
h vt ait Dion.
i lib. 15.
k respondit in l. 3. §. 1. ad leg. Iul. maiest. li. 48. P. tit. 4.
l l. 5. de pact. P. m lib. 9.
n 12. de legi. Plato.
o epist. 12. ex Liu. Cic. de repub. & ex Fenestella qui id esse in pontificalib. libris putat.
p apud Liu. lib. 1.

9. Quando rex vel princeps populum reluctantem vi subegit, bello potissimum iusto seu indicto, tũc & ipse legem subditis obtemperandi imponere iure potest, & constituere dominicam in inuitos administrationem & monarchiam: cum iure gentium quæcunque ab hostibus capiuntur & ipsimet hostes, sint in plena potestate victoris, vt de his tanquam dominus seu herus de seruis disponere possit. Ex bellis enim captiuitates iure gentium eoque humanissimo secutæ, seruitutes induxerunt, cum magis humanum sit captiuorum potius vitam conseruare quam occidere vt licet *q*. Et Iustinian. *Item ea quæ ex hostibus capimus, iure gentium stat in nostra fiunt: adeo quidem vt liberi homines in seruitutem nostram deducantur: qui tamen si euaserint nostram potestatem, & ad suos reuersi fuerint, pristinum statum recipiunt.* Quod & antea responsum erat. *r* Sic respondit oraculum DEI Rebeccæ consulenti de geminis quos in vtero gerebat. *Duæ gentes sunt in vtero tuo, & duo populi ex ventre tuo diuidentur, populusque populum superabit, & maior seruiet minori. f* Et *t*. *A quo quis superatus est, eius & seruus est.* Eo pertinet lex belli à Deo præscripta *u*. *Si quando*, inquit Dominus, *accesseris ad expugnandam ciuitatem offeres ei primum pacem. Si receperit & aperuerit tibi portas, cunctus populus qui in ea est saluabitur, & seruiet tibi sub tributo, Sin autem fœdus inire noluerit, & cœperit contra te bellum oppugnabis eam, cumq; tradiderit Dominus Deus tuus illam in manu tua, percuties omne quod in ea generis masculi est, in ore gladii, abq; mulieribus & infantibus iumentis & cæteris, quæ in ciuitate sunt, & omnem prædam exercitui diuides.* Subiecerunt eo modo sibi regna & nationes terræ promissionis filii Israel, & leges populo dederunt, iuxta voluntatem suam, non subditorum, qui amplius sui iuris non erant bello subacti: & in hiidem, colonias & diuisiones

q in l. ex l. & inc. re de iust. & iure, § pen. & fi. de iure perso. apud Iust. cum similib. expressius in §. item aquæ de rerum diuisio.
r in l. natu alĕ 5. § fi. & l. adeo quidem 7 de acq. rer. domi. P.
f Gen. c. 25. vers. 23.
t 2. D. Petri c. 2. v. 19.
u Deut. c. 20. v. 10. & seq.

nes

nes agrorum, prout victoribus placuit, constituerunt. Forsan hoc videtur quibusdam durum, potissimum iis, qui palpant populum, & persuadent impiissime, & verius, vt sibi, non populo vel prospiciant, vel potestatem quærant, principi eripientes, aliorum ministerio, prætextu pietatis & politiæ fanaticæ, vel censuræ regum, populum non subiici voluntati principum absolutæ. sed dum hoc persuadere satagunt, non animaduertunt eos perfringere his persuasionibus repagula totius iuris diuini, & humani, & gentium, quibus & potestates istæ, & regnandi leges conceduntur, & quod plus est, vt dixi, victoribus datur necis auctoritas. Ex quibus populus honestius & securius continetur intra propriam, vt ita loquar, cuticulam, & metuit rebellādi & seditiones commouendi periculum imminens, quas quotidie, & ad omnia fere momenta commoueret, nisi supremam illam metueret legitimam vim cogentem. Desiperent, & necarent potius, quam curarent Medici ægros sibi commissos, qui ex arbitrio tantum eorum pharmaca modumque viuendi vellent adhibere, qui furiosis ex eorum arbitrio libertatem agendi, quæ vellent, concederent. Egent equi feroces frænis lorisque; & sæpe, si ferociores, catenis firmissimis, quæ non ex eorum ferocitate, sed arbitrio sessoris temperari debent. Eget nauis quantumuis instructa, noua aut pulcra, aut vectoribus bonis onusta & instructa, vno eoque solo, qui clauum contra ventorum impetum, contrave vicinos scopulos & cautes moderetur, dirigat, vertat, & reget.

10. Fuerunt leges salubres in regnorum constitutione vel post adiectæ, de non alienandis bonis principatus, de non admittendis ad successionem dignitatis, fœminis, quātumuis proximis, de non diuidendo inter filios regno, sed vni tantum, eove primogenito & antiquiori ordine ætatis deferendo. De non admittendis in regni successione spuriis, etiam agnitis, quales constitutæ sunt in regno Galliarum: quas nemo, qui saluam quietamve desiderabit rempublicam, non admittet. Solent diuturniores regni leges esse, quæ à principibus positæ fuerint, quam quæ ab ipso populo fuerint principibus præscriptæ.

11. Atque hic monebo, leges nouas à populo regi dictas, non valde tutas esse, quando post fundatum & stabilitum regnum, nempe si antiquum sit, innouantur, etiamsi in eas ab initio nuper in locum demortui subrogatum regem iurare cogant duplici ratione, tum quia status monarchiæ repugnet, quæ non patitur sibi leges dari, alioquin enim summa ei non est potestas. Tum etiam, quod illud sit axioma regnantium, quod apud eos potestas est, penes quos est armorum ius.

12. Subit hac de re exemplum Margaritæ Danorum & Noruegiorum reginæ, quæ capto Alberto Sueonum Rege VII. dehinc à Suecis quoque & Gothis in regnum recepta est, anno Domini 1395. his conditionibus, ne publica regni officia, siue arces vel castella, aliis quam in regno natis committerentur; neque Danos in caussis Sueonum iudicandis præficere vellet: sed Sueonum controuersias Suecicorum procerum iudicio examinandas & terminandas esse. Præterea nulla insolita tributa aut onera incolis non imponenda, nisi regni Sueciæ Senatu consentiente. Margarita vero se talem Sueonibus exhibuit, vt putent eam apud inferos sempiterno supplicio excruciari. Dani econtra, ipsam in numerum deorum efferunt. Tributis autem subditos exhausit, Sueonum causas neglexit. Proceribus autem iusiurandum illi obiicientibus, haberentne diplomata conuentionum, interrogauit: illis autem se habere respondentibus, & quidem probe seruare: ait, Suadeo ego vobis, vt literas datas diligenti custodia obseruetis: nos autem castra, ciuitates, & omnes regnorum nostrorum partes, diligentius obseruari faciemus. a

a *vt scribit Ioan Magnus, lib. 21.*

13. Oizericus, Rex Vandalorum senex, decedens testamentum condidit, legemque regni successoribus dedit, & mandauit Vandalis, vt successor proximior in regno esset ex virili sexu, qui maior natu esset, vt ait Procop. b Et rursum c meminit eius legis: *Cabadem*, inquit, *natu maiorem ætatis gratia lex vocabat*. Sed dicet aliquis, possuntne leges dari successoribus à principibus, qui æquales sunt potestatis cum antecessoribus? Respondebo breuiter, posse his, qui succedunt ex lege eorum. Quemadmodum in successionibus bonorum priuatorum, leges à dominis rerum impositæ, seruari debent ab his, qui ex eorum dispositione volunt assequi bona: transeunt enim cum suo onere. Atque iure gentium dominis concessa est rerum suarum dispensatio & moderatio: & quod in bonis priuatorum admittitur, necessarium est in principatibus concedi, quando is, qui eos quæsiuit, de illis potest, vt de suis disponere. Alioquin si de electiuis agamus, & de delatis, electus noue & subrogatus, cum non dicatur habere à defuncto titulum, non tenetur eius etiam seruare mandata, si aliter ei videatur expedire, & forsan latius de his alibi.

b *lib. 1. de bello Vandalico.*
c *lib. 1. de bello Persico.*

14. Nomine vtriusq; principis & populi, leges datę sunt tam principibus, quam subditis, inprimis à Deo, à quo omnis potestas data est & à quo conseruantur, & destruuntur respublicæ, prout iustum ei videtur: dedit autem ipse leges vel per seipsum, vel per emissos ad id ministerium, vt non immerito, qui de republica voluerunt leges sancire, aliquando finxerunt, se à Deo vel aliquo numine eas accepisse, vt consuescendi in legibus tædium, metus religionis euinceret. *a* Dum de Lycurgi legibus agit, qui earum auctorem Apollinem finxerat, quoniam solutis moribus antea, dura videbantur esse, quę sanxerat, quę ideo ex pręcepto numinis se detulisse finxit, vt alij.

a vt scribit Iustin. ex Trogo lib. 3. hist.

15. Deus verus, creato homine, legem regni & imperij hominis in bruta & alia in concessione noui principatus hominis posuit, suique principatus obedientiam cum pœna mortis homini sanciuit, *b* & hominem seu adorationem vel recognitionem suæ potestatis, in feudi, seu potestatis concessione sibi vt domino retinuit. Cum regem etiam permisit hominem in populo suo, regni legem iustam statim promulgauit. *c* Vers. 14. *Cum ingressus,* inquit, *fueris terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, & possederis eam, habitaueris q; in illa, & dixeris, constituam super me Regem, sicut habent omnes per circuitum nationes. 15. Eum constitues, quem Dominus Deus tuus elegerit de numero fratrum tuorum. Non poteris alterius gentis hominem Regem facere, qui non sit frater tuus. 16. Cumq; fuerit constitutus, non multiplicabit sibi equos, nec reducet populum in Ægyptum, equitatus numero subleuatus, præsertim cum Dominus præceperit vobis, vt nequaquam amplius per eandem viam reuertamini. 17. Non habebit uxores plurimas, quæ alliciant animum eius: neque argenti & auri immensa pondera 18. Postquam autem sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis huius in volumine, accipiēs exemplar à sacerdotibus Leuiticæ tribus. 19. Et habebit secum, legetq; illud omnibus diebus vitæ suæ, vt discat timere Dominum Deum suum, & custodire verba & ceremonias eius, quæ in lege præcepta sunt. 20. Nec eleuetur cor eius in superbiam super fratres suos, neq; declinet in partem dexteram, vel sinistram, vt regni tempore regnet ipse, & filius eius super Israel.* Quæ lex regni docet primum *versu 15. prædicto*, Regis petitionem, non electionem fieri debere ab initio, per populum: electionem vero ex Dei præscripto, ibi, *Constitues, quem Dominus tuus elegerit*: dehinc autem in vers. 20. docetur, legem regni Israelitici esse, vt transeat ad filios, ibi, *Vt regnet ipse, & filius eius.* Reliqua vero pertinent ad mores principis boni: & sic lex ipsa prospexit regno, & Regi, & lex regni dicitur.

b Genes. c. 2.

c Deut. c. 17. vers. 14 & seq.

16. Cum vero petiissent à Samuele Regem sibi dari Israelitæ, qui more gentium & nationum sibi imperaret: rursum lex horum regum & regni, & iuris illorum, iubente Deo per Samuelem promulgata, quam ipsi acceptarunt. 1 Regum, cap. 8. vbi versic. 10. *Dixitq; itaq; Samuel omnia verba Domini ad populum, qui petierat à se regem, & ait: 11. Hoc erit ius Regis, qui imperaturus est vobis: filios vestros tollet, & ponet in curribus suis, facietq; sibi equites & præcursores quadrigarum suarum. 12. Et constituet sibi tribunos & centuriones, & aratores agrorum suorum, & messores segetum, & fabros armorum, & curruum suorum. 13. Filias quoq; vestras faciet sibi vnguentarias, & focarias, & panificas. 14. Agros quoque vestros, & vineas, & oliueta optima tollet, & dabit seruis suis. 15. Sed & segetes vestras, & vinearum reditus, addecimabit, vt det eunuchis & famulis suis. 16. Seruos etiam vestros, & ancillas, & iuuenes optimos, & asinos auferet, & ponet in opere suo. 17. Greges quoq; vestros addecimabit, vosq; eritis ei serui. 18. Et clamabitis in die illa à facie Regis vestri, quem elegistis vobis, & non exaudiet vos Dominus in die illa, quia petiistis vobis Regem. 19. Noluit autem populus audire vocem Samuelis, sed dixerunt, nequaquam, Rex enim erit super nos. 20. Et erimus nos, sicut omnes gentes, & iudicabit nos Rex noster, & egredietur ante nos, & pugnabit bella nostra pro nobis. 21. Et audiuit Samuel omnia verba populi & locutus est ea in auribus Domini. 22. Dixit autem Dominus ad Samuelem, audi vocem eorum, & constitues super eos regem.*

17. Lycurgus in institutione nouæ Reipublicæ, apud Iustinum ex Trogo, *d* quæ regum, quæ populi, quę magistratus, quæve communia his essent, statuit lege, quæ regia est. *Et populum*, inquit Iustin. *in obsequia principum, principes ad iustitiam imperiorum firmauit, parsimoniam omnibus suasit, existimans laborem militiæ assidua frugalitatis consuetudine faciliorem fore. Emi singula, non pecunia, sed compensatione mercium iussit: auri argentiq; vsum, velut omnium scelerum materiam, sustulit: administrationem Reipublicę per ordines diuisit, regibus potestatem bellorum, magistratibus iudicia, & annuas successiones, senatui custodiam legum, populo sublegendo senatum, vel creandi quos vellet magistratus, potestatem permisit, &c.* Datæ etiam leges Imperii, & electionis Imperatoris à summo Pontifice Gregorio, eius nominis V. Saxone, qui nactus sedem est pontificalem, anno Domini

d lib. 3.

mini 995. Is enim imposuit coronam Othoni III. & imperium Germanis penitus concessit: quod exstincta Caroli Magni sobole, Italia perpetuis seditionibus conflictaretur, vt eam maiestatem vel ad suos, vel ad alienos suo arbitrio transferret. Quare consentiente Otthone septemuiros electores Imperatoris instituit, Moguntinum, Coloniensem Agrippinæ, & Treuerensem Archiepiscopos: Ducem Saxoniæ, Comitem Palatinum, Marchionem Brandeburgensem. Et vt eorum arbitrum, Ducem Bohemiæ, qui postea dictus est Rex. Et decreuit, vt ab his Germanicis proceribus electus diceretur Cæsar: post confirmationem autem ab Episcopo Romano susceptam, vocaretur Augustus. *a* Ita ex eo tempore à Romana sede pendet Germanorum imperium. *b* Notat tamen Genebrardus, Onuphrium in suo Chronico docere, hoc ἀκέφαλον & incertum, & in lib. de comitiis imperatoriis: ac, quę de 7. Electoribus traduntur, sub Gregorio X. non V. instituta ostendere. Nam de tanta re, inter tot historicos, qui in eo tempore in Germania floruerunt, nulla est mentio Silet Sigebertus, Ottho Frisingensis, Schafnaburgensis, Vitichindus, Luithprandus, & Annonij continuator. Sabellicus dubitat. *c* Auentinus etiam aliter sentire videtur. Exstat autem Innocentij III. decret. *venerabilem, ca. 34. de electione* d, per quam vbi ad Ducem Caringiæ vel Laringiæ: *Verum*, inquit, *principibus ius & potestatem eligendi Regem, in Imperatorem postmodum promouendum, recognoscimus, vt debemus, ad quos de iure ac antiqua consuetudine noscitur pertinere. Præsertim cum ad eos ius ac potestas huiusmodi ab Apostolica sede peruenerit, quæ Romanorum imperium in personam magnifici Caroli à Græcis transtulit in Germanos. Sed & principes recognoscere debent, & vtiq; recognoscunt, sicut iidem in nostra recognouere præsentia, quod ius & auctoritas examinandi personam electam in regem, & promouendam ad imperium, ad nos spectat, qui eum inungimus, consecramus & coronamus.* Exstat & Caroli IV. Imperatoris de electione Regis Romanorum per prędictos Electores, & de ordine eius Bulla aurea, edita anno 1356 4. Id. Ianuar. Conuenit etiam auctoritate summi Pontificis translatum fuisse regnum Romanorum seu imperium à Gręcis in Germanos, tam actiue quam passiue, id est, vt Germani eligerent Imperatorem futurum, & nō eligere debeant, nisi Germanum, vt arbitrantur Germani ex d cap. *e* Et ita translationem hanc actiue & passiue intelligi debere, responderunt Panormitan. Ioan. ab Imola, Ioan. Andreas. *f* Quanquam Bald. & Zabarell. dixerint, posse eligi Regem Romanorum ex Gallis seu Francigenis: quia & illi ex genere Francorum orti sunt. Quemadmodum Carolus Rex Hispaniæ, & Ferdinandus fratres, reputati sunt pro Germanis, alibi nati, quam in Germania, tamen ab auo Germano oriundi: & Carolus ita V. Rex Romanorum & Imperator electus dicitur, anno 1519. 28 Iunij, nepos Maximiliani Cæsaris ex filio Philippo. *g* Possumus dicere, hanc legem electionis Imperatoris aut Regis Romanorum, nunc esse fundamentalem, vt ab ea temere non sit recedendum, quicquid prætendere possint innouatores & turbatores pacis Reipublicæ, qui forsan leui prætextu persuadere conatentur, & hanc legem vsurpatam, & non posse videri æquam. Quorum sententia statim à limine, dum proponeretur, est omnino omnibus modis & remediis explodenda, tanquam ad perniciem Reipublicæ pacatæ perducens. Neque possunt leges illæ fundamentales regnorum, quæ iam coaluerunt, & radices cum longa temporis comprobatione egerunt, sine subuersione & clade populorum conuelli, & facile quidem est, in omnibus, nō dico solum regnis, sed etiam quibuscunq; rebus, aliquem defectum & vitium, aut abusum, aut incommoditatem, annotare: verum non facile est, meliorem statum illo subuerso replantare. Senescunt regna legumq; imperia, & maiestas & virilitas, sed satius est cum aliqua consueta, iam incommoditate & carie, colere & cōseruare annosam arborem, quam ea eradicata, noua plantata, nouos ex illa, aut nullos spectare, aut percipere fructus: facilius est corpori viuenti pati capitis dolorem, aut hemicraneam temporalem, quam capite ademto, vna cum illo omnino repente concidere. Fuerunt leges regnorum non sine magnis præcedentium ætatum experimentis, nō sine tumultibus stabilitæ, vt etiam post multa obseruata necessum fuerit ad certam quandam regulam, eamque magis conducentem descendere, neq; arbitrandum est, nomothetas, quo tempore illas fixerunt, pleraque in illis, quæ possent obesse populo, ignorasse, verum ex potioribus malis maiora obuiasse, & conducibilia magis probasse. Fidem faciet lex, quæ electioni summi Pontificis formam dedit, quæ multis antea formulis variata, per multa experimenta tandem eo peruenit, vt ad collegium Cardinalium eam solummodo deferret, & modos figeret. *h* Qui voluerit eam subuertere, quid quæso molitur, quam totam pacem Reipublicæ Christianæ innouatione sua prodere?

a vt scribit Geruas. lib. ad Otthonem IV. Imper.

b Scribunt de hac Platina, Crantzius, lib. 4. c. 25. Irenicus, lib. 3. & Blondus, decad. 2. lib. 3.

c Enneade 9. lib. 2.

d lib. 1. tit. 6.

e venerabilem §. verbum, de elect. & ibi gloss. Clem. 1 de iureiur. c. ad Apostol. de re iudic. in 6.

f in addit. ad Speculat. tit. de rescript. præsent. § fin. vers. penult. & ad d. c. venerabilem. & ibi Hostiens.

g vt notat Henning. Goden, consil. 1. part. 1. in prin.

h in Genesi, c. coram dilecto, de electio. Clement. ne Romani, eod. tit. Multa alia & addita sunt, de quibus nos tractatu de electione c. 14. numer. 9. & seqq.

De

De Legis principatu. CAP. XX.

INter principes humanos, omnibus tanquam regina præponitur Lex. ὁ νόμος πάντων βασιλεὺς θνητῶν τε καὶ ἀθανάτων, ὥς φησι Πίνδαρος. *Lex regina*, inquit Plutarchus *a*, *hominum & immortalium regina, atq; imperat imperantibus, vt ait Pindarus.* b Refert Martian. Iurisconſ. & ſimilia ex antiquis aliis auctoribus, & ex Chryſippi Philoſophi lib. de legib. ὁ νόμος πάντων ἐστὶ βασιλεὺς, θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Δεῖ δὲ αὐτὸν προστάτην τε καὶ εἶναι τῶν καλῶν καὶ τῶν αἰσχρῶν καὶ ἄρχοντα καὶ ἡγεμόνα. καὶ κατὰ τοῦτο κανόνα τε εἶναι δικαίων καὶ ἀδίκων, καὶ τῶν φύσει πολιτικῶν ζώων προστακτικὸν μὲν, ὧν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸν δὲ ὧν οὐ ποιητέον. Id eſt, *Lex eſt omnium diuinarum & humanarum rerum regina. Oportet enim eam eſſe præſidem, & bonis & malis & principem & ducem, & ſecundum hoc regulam eſſe iuſtorum & iniuſtorum, & eorum animantium, quæ natura ciuilia ſunt, præceptricem quidem faciendorum, prohibitricem vero non faciendorum.* Et Dem. contra Ariſtogiton. id ipſum ait, cum ratione, quem & refert prædicto loco, Martian. Iuriſconſult. Τοῦτό ἐστι νόμος, ᾧ πάντας ἀνθρώπους προσήκει πείθεσθαι διὰ πολλά, καὶ μάλιστα ὅτι πᾶς ἐστι νόμος, εὕρημα καὶ δῶρον θεοῦ. δόγμα δὲ ἀνθρώπων φρονίμων, ἐπανόρθωμα δὲ τῶν ἑκουσίων ἁμαρτημάτων. πόλεως δὲ συνθήκη κοινή, καθ' ἣν ἅπασι προσήκει ζῆν τοῖς ἐν τῇ πόλει. Id eſt, *Lex eſt, cui omnes obtemperare conuenit, tum ob alia multa, tum vel maxime, eo quod omnis lex inuentum ac munus Dei eſt.* Ecce primam rationem, quod à Deo pendeat. *Decretum prudentium hominum* Ecce ſecundam rationem, à prudentia ſtatuentium. *Coercitio eorum, quæ ſponte vel ignorantia committuntur.* Ecce tertiam, à vindicta & compreſſione malorum. *Communis ſponſio ciuitatis.* Ecce quartam, ab obligatione, quod ſe ſuppoſuerint legi. *Ad cuius præſcriptum omnes vitam inſtituere debent.* *Lex*, inquit Ariſtoteles, c *vim habet cogentem, quæ quidem eſt ſermo ab aliqua prudentia, atq; mente.*

a De regno.
b in l. 2. de legib. P.
c lib. 10. Ethicor. cap. 4.

2. Qui legem præeſſe iubent, videntur iubere Deum præeſſe, & leges: qui autem hominem, iubent præeſſe & beſtiam, libido quippe talis eſt, atque obliquos viros agit etiam optimos, qui ſunt in poteſtate, quo mens abſque appetitu, lex eſt, iuxta Ariſtot. *d* Plato ei conſentit. *e* *Interitum paratum illi ciuitati video*, inquit, *in qua non lex magiſtratibus, ſed legi magiſtratus præſunt.* Et Plato in Politicis: ἄνομος μοναρχία, χαλεπὴ καὶ βαρυτάτη ξυνοικῆσαι. Id eſt, *Principatus ſine lege, grauis & moleſtus ſubiectis.* Remota iuſtitia, *f* nihil aliud regna ſunt, quam magna latrocinia, & in legibus ſalus ciuitatis ſita. *g*

d lib 3 polit. cap. 11.
e lib 3 4 fine Dialogo 4. de legib.
f D. Auguſtinus. 4. de ciuitate.
g Cicero, 1. Rhetor. c 3.

3. Ceterum quod dicimus, legem imperare debere principibus, intelligitur, non de qualibet lege ſcripta, ſed de vera ratione legis, vt explicat Plutarchus, *h* vt ſit illa lex, οὐκ ἐν βιβλίοις ἔξω γεγραμμένος, οὐδέ τισι ξύλοις, ἀλλ' ἔμψυχος ὢν ἐν αὐτῷ λόγος, ἀεὶ συνοικῶν, καὶ παραφυλάττων, καὶ μηδέποτε τὴν ψυχὴν ἐῶν ἔρημον ἡγεμονίας. Id eſt, *Lex principi imperatrix erit, non illa quidem, aut libris extrinſecus ſcripta, aut in tabulis, ſed animata intus in ipſo ratio, ſemper cum eo conuerſans, eiuſdemq; obſeruatrix, quæq; eius animam nunquam ſinit ſine tutela ſui eſſe viuendum.* Conſentit Cicero, *i* qui hanc legem inſitam nobis quadam propenſione aſſerit, non ſcriptam, ſed natam, quam non accepimus, legimus, verum ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus, ad quam non docti, ſed facti, non inſtituti, ſed imbuti ſumus, &c. Loquens & Demaratus Græcus, iuſſus dicere ſententiam de Græcis à Xerxe Rege, apud Herodotum: *k* *Lacedæmonij*, inquit, *cunctorum virorum ſunt in bello excellentiſſimi, nam licet ſint liberi, non tamen ſunt vſquequaq; liberi, quippe quibus præeſt domina lex, quam multo magis metuunt, quam tui te*, &c.

h in lib. de regno.
i pro Milone.
k lib. 7.

4. Omnis reſolutio, vt quæſtio, de conſeruatione legum, oritur ex diſtinctione earum. nam quædam eſt lex Dei, quædam naturæ, quædam gentium, quædam ciuilis & politica cuiuſque regni, aut nationis, aut ciuitatis, aut oppidi. Omnes Dei legibus debent obedire, naturæ lex tolli conſtitutione humana nequit, quia lege & conſtitutione diuina facta immutabilis. Gentium leges, ratione communi hominis conſtant, vt ab hominis natura videantur recedere, qui eas contemnunt, & cum brutis magis conſentire. Ciuiles leges, iuris poſitiui ſunt, pro neceſſitate ex cauſis Reipublicæ vtilibus mutabiles, atque illæ ſecundum publicam vtilitatem, non priuatam cuiuſque conſtituuntur generales, & ab omnibus, quamdiu vtilitas illa conſeruatur, ſeruari debent: dum autem nocere incipiunt ex nouis cauſis, debent emendari aut tolli, prout expedire videbitur, ſed tantum ab his, quibus data poteſtas eſt, & quando oportet, & propter vtilitatem publicam, & non ex ſolo arbitrio, quia tunc, & qui tolleret ſine cauſa, principatum & poteſtatem, quam pro vtilitate Reipublicæ accepit, violaret, & degeneraret ab ſtatu principis in tyrannidem.

5. Quamobrem ſic in quæſtione, *an princeps ſubiiciatur legibus*, diſtinguendum erit, *an agatur de lege ſuperioris, an de lege paris, an de lege inferioris.* In lege ſuperioris, inferior tenetur, & obedire proculdubio. *l* *Omnis anima poteſtatibus*

l c. cum inferior. de maior. & obedient.

a Ad Rom. c. 13. v. 1. de consti. b Can. Iulia. 94. c. Impera-tor. 11. 91. § Iu-lianus, 11. q. 3.

statibus sublimioribus subdita sit. a. Proinde princeps obtemperare & subiici debet legibus diuinis, quia Deus superior & præcipuus in imperio est. b *Iulianus*, inquit Ambrosius, *Imperator, quamuis esset apostata, habuit tamen sub se Christianos milites, quibus cum dicebat, Producite aciem pro defensione Reipublica, obediebant ei. Cum autem diceret, producite arma in Christianos, tunc cognoscebant imperatorem cœli.* Obedire magis oportet Deo, quam hominibus. c Diuus Augustinus sermone 6. de verbis Domini idipsum conuincit dilucida deductione. d *Qui resistit*, inquit, *potestati, ordinationi Dei resistit ad Rom. 13. Sed quid si illud iubeas, quod non debeas facere? Hic sane contemne potestatem timendo potestatem. Ipsos humanarum legum gradus aduertite. Si aliquid iusserit curator, nonne faciendum est? tamen si contra proconsul iubeat, non vtiq; contemnis potestatem, sed eligis maiori seruire. Nec huic debet minor irasci, si maior prælatus est. Rursum, si aliquid ipse proconsul iubeat, & aliud iubeat Imperator, nunquid dubitatur, illo contemto, illi esse seruiendum? Ergo si aliud Imperator, aliud Deus, quid iudicatis? Solue tributum, esto mihi in obsequium: Recte; sed non Idolio In Idolio prohibet. Quis prohibet? Maior potestas. Da veniam, tu carcerem, ille gehennam minatur, &c.* Accedit c. 101. si is qui præest, c. 11. q. 3. *Si is, qui præest*, inquit Isidorus, *fecerit, aut quicquam, quod à Domino prohibitum est, facere iusserit, vel quod preceptum est, præterierit aut præterire mandauerit, sancti Pauli est ei ingerenda sententia, dicentis, ad Galat. 1. Etiamsi nos, aut Angelus de cœlo euangelizauerit vobis, præterquam quod vobis euangelizauimus, anathema sit, &c.* Lex Imperatorum & Principum quidem etiam de diuinis & religione statuit, vt in titulis de summa Trinitate & fide catholica, de sacrosanctis ecclesiis, de episcopis & clericis, & de similibus aliis. Verum, vt ait Aristotel. e non propterea quis dixerit ciuilem legem, quod de omnibus præcipit, quæ in ciuitate sunt, diis præesse & dominari.

c c. si Dominus 91. eadem 11. q. 3. Act. cap. 5. v. 29. d Relatus in c. 97. qui resistit, 11. q. 3.

e lib. Moralium Nicomachiorum, c. 13.

6. Quod & ad summum Pontificem, aliamque etiam ecclesiasticam potestatem, cuiuscunque sit ordinis & qualitatis, pertinet, vt teneatur obedire legibus diuinis Dei, neque possit ex arbitrio eas contemnere. Habet vterque princeps secularis & spiritualis potestatē à Deo, quare & vterque sibi commissam excedere non potest, non secus quam delegatus. Excederet autem, qui contra leges diuinas, in quibus dispensatio sibi commissa non est, vellet quippiam statuere. Summus Pontifex, quamuis generaliter ab aliis iudicari nequeat, nisi paucis exceptis, vt si à fide exorbitauerit, f tamen agnoscere debet, superiorem sibi esse potestatem Dei, cuius iudicio reseruatur iudicandus. g Et recte Vrbanus Papa: h *Sunt quidam*, inquit, *dicentes, Romano Pontifici semper licuisse nouas condere leges, quod & nos, non solum non negamus, sed etiam valde adfirmamus. Sciendum vero summopere est, quia inde nouas leges condere potest, vnde Euangelistæ aliquid & Prophetæ nequaquam dixerunt, vbi vero aperte Dominus, vel eius Apostoli, & eos sequentes sancti Patres aliquid definierunt, ibi nouam legem Romanus Pontifex dare, sed potius, quod prædicatum est, vsq; ad animam & sanguinem confirmare debet. Si enim, quod docuerunt Apostoli & Prophetæ, destruere, quod absit, niteretur, non sententiam dare, sed magis errare conuinceretur, &c.* Consentit Zozimus i, quæ sententiæ intelligendæ maxime sunt de condendis legibus generalibus, vel de iis, quæ pertinent ad fidem: alioquin enim, k glossas & interpretes, summus Pontifex ex causa per viam dispensationis, potest in his, quæ extra fidem sunt, statuere contra Apostolorum & Conciliorum decreta: verum quam pie hoc dictum sit, ipse viderit, & impetrantes dispensationes, num iusta causa & Deo probata sit. Alioquin enim dispensati, quamuis tuti sint, quod pertinet ad controuersiam hominum propter dispensationis legitimæ præsumtionem, tamen quod pertinet ad Deum, qui ex veritate rem iudicat, tuti non sunt. Leges itaque & mandata Dei primum locum tenent in principatibus, & super principes.

f c. si Papa 40. dist. g can. aliorum, 9. q. 3. h 1. c. sunt quidam, 25. q. 1.

i in c. contra statuta, 7. eadem 25. q. 1.

k vtibi notatur.

7. Atque ita diuinæ istæ leges, vt & naturales, ex necessitate obligant, & ex vtilitate, vt illæ, quæ inter populum feruntur ex consensu & sponsione communi, & aliæ ex consuetudine recepta. l Singulare quod tradit Lactantius m: *Est quidem vero*, inquit, *lex recta ratio, natura congruens diffusa in omnes, constans, sempiterna, quæ vocet ad officium iubendo, vetando à fraude deterreat, quæ tamen neque probos frustra iubet, aut vetat, neq; improbos iubendo aut vetando monet, huic legi nec obrogari fas est, nec derogari ex hac aliquid licet, neq; tota abrogari potest. nec vero aut per senatum, aut per populum solui hac lege possumus. neq; quærendus est explanator aut interpres eius alius, neque erit alia lex Romæ, alia Athenis, alia nunc, alia posthac, sed & omnes gentes, & omni tempore vna lex & sempiterna, & immortalis continebit, vnusq; erit communis quasi magister & imperator omnium Deus ille legis huius inuentor, disceptator, lator: cui, qui non parebit, ipse se fugiet, & naturam hominis aspernabitur, atque hoc ipso luet maximas pœnas, etiamsi cetera supplicia, quæ*

l l. 1. & penult. de leg. P. m lib. 6. c. 8.

quæ putantur, effugerit. Quæ verba Lactantius fert accepta Ciceroni, ex *lib. 4. eius, de Republ.* vt & idem Cic. 1. de legib. *Lex*, inquit, *est ratio summa insita in natura, quæ iubet ea, quæ facienda sunt, prohibetq; contraria.* Eadem ratio, cum est in hominis mente confirmata & confecta, lex est. Itaq: putamus prudentiam esse legem, cuius ea vis sit, vt recte facere iubeat, vetet delinquere: eamque rem Græco nomine νόμον dixerunt Græci, à suum cuique tribuendo appellatam. Ea est naturæ vis, ea mens ratioque prudentis, iuris atque iniuriæ regula, illa lex omnibus ante secula omnia nata, quã scripta lex vlla, aut quam omnino ciuitas constituta. Ab hac leges omnes processerunt. Eo pertinet axioma Demosthenis, *Legem esse, cui omnes obtemperare debeant*, cum ob plura, tum quod sit munus Dei, & quod Chrysippus libro de lege, *Legem esse diuinarum & humanarum rerum reginam*, quæ refert Martianus. a

a in d. l. 2. de legib. P. lib. 1. tit. 3.

8. Inter leges superiores quoque principibus omnibus est *ratio naturalis*, quæ omnibus hominibus imperare debet, vt ius naturale inditum pro regula, & veluti pro duce omnibus hominibus. Ex quorum numero sunt principes, cuiuscunque sint dignitatis vel principatus, à quo declinantes belluinam & brutam vitam potius, quam humanam, non dicam principum, degere dicuntur, & quamuis aliorum legibus parium non teneantur, eo nomine, quod iuris positiui eorum sunt, tamen rationem illarum admittere debent, & eadem per eandem rationem & sentire, & statuere, siue à se, siue ab aliis fuerint, rationis leges traditæ. In hoc sensu dicebat Apollonius Tyaneus Domitiano, apud Philostratum: *b Hæc mihi dicta sin: de legibus, quas si tibi imperare non putaueris, ipse non imperabis.* hoc modo etiam intelligi par est, quod dixerunt Theodosius & Valentinia. *c Digna vox est maiestate regnantis, legibus alligatum se principem profiteri, adeo de auctoritate iuris nostra pendet auctoritas, & reuera maius imperio est, submittere legibus principatum.* Simile, quod dicitur, *d* & quod Paulus tradit *e*: *Ex imperfecto testamento Imperatorem legata vel fideicommissa vindicare, inuerecundum est, decet enim tantæ maiestati eas seruare leges, quibus solutus ipse videtur.* Sic apud Plutarchum, & apud Agapetum ad Iustinianum: *Non est princeps supra leges, sed leges supra principem, optimiq; principis nota illa, ex legum bonarum præscripto velle viuere:* vt laudatur à Plinio in Panegyrico Traianus: *In nostris, simili religione, ipse te legibus subiecisti, Cæsar, quas nemo principi scripsit, sed tu nihil amplius vis tibi licere, quam nobis.* Phalaris κλεανίτῃ & θεανοῖ scribens: *f* ὄνομα, inquit, *μηδὲ δι' οὐδὲν ἕτερον ἐστιν ἐκμελὶς, ἢ ὅτι νόμοις οὐ πείθομαι, νόμος δέ εἰμι τοῖς ὑπηκόοις.* Id est, *Neq; alia de causa est nomen meum graue, quam quod non obtempero legibus, ego enim sum lex subditis.* Eo pertinet, quod dixit Demosthenes, populari auræ condescendens, oratio. 2. contra Philippum: *Rex & tyrannus omnis est libertatis inimicus, & legibus infestus.* Summus Pontifex quoque: *g Quod licere,* inquit, *nobis non patimur, nostris subditis indicamus.* Sed rursum Aristoteles, *h* postquam dixit in confesso esse, regiam legitimam esse speciem gubernandi, proponit, circa illam potestatem dubitationes plures esse, & caput quæstionis esse, *vtrum expediat magis ab optimo homine regi, an ab optimis legibus gubernari?* respondetque in vtramque partem, verum resoluere tandem videtur, necessum esse, ipsum legis conditorem esse, ac leges quidem poni debere, manifestum esse, sed non inuiolabiles ipsi, quatenus ipsas transgrediatur: in ceteris inuiolabiles fieri oportere. Neque etiam lex de quibusdam prouidere potest, vel non semper bene, ideo legis danda est alicui potestas: Et quamuis legi magis deferendum videatur, quia ea turbatione non caret, mens vero humana non careat, tamen maius incommodum accedet Reipublicæ, si lex ita sit inflexibilis, vt nulla necessaria suborta noua causa, præteriri ab eo, qui potest legem condere, nõ possit, hoc esset viuere sub tyrannide legis, & peius, quam sub tyrannide hominis, qui propter humanam naturam & obsequiis, potest semper in meliorem statum gubernationis potentiam conuertere, & ita posset retorqueri in volentes, regnare legem inemẽdabilem, quod dicerent, velle regnare bestiam: vt enim dicunt optime, qui volentes absolute regnare hominem nullis rationis frenis moderantem Rempublicam, ita regnare bestiam. Sic qui absolute volunt, legem reginam esse debere positiui iuris, bestiam atrociorem inducunt, quæ nulla rationis occasione mitescere possit: aliud tamen, si intelligamus, vt prædixi, hanc legem non de iure positiuo, sed de iure rationis, quo & homo & leges regi debent.

b lib. 1.

c in l. digna, 4. C. de legib.

d in l. 3. C. de testam.

e in l. ex imperfecto, 23. de legat. 3.

f epist. 62.

g in c. fin. de rescript. in 6.

h lib. 3. polit. cap. 11.

9. Subiicitur & princeps legibus alterius principis superioris, in eo, in quo superior illi est, tanquam subditus, & communi regula tenetur, qua omnis anima potestatibus sublimioribus subdita esse debet. *i* Fieri potest ita, vt quis tanquam princeps, & tanquam subditus habeatur. Princeps erga eos, qui subiiciuntur illi, subditus vero tanquam alteri in[illegible]lio addictus, & sic, *k qui se scit alien[illegible] positum, non debet moleste ferre, [illegible]*

i ad Rom c. 13. c. de censib.

k vt habetur in concilio Toletano 11. c. 10. delato à Gra[illegible] [illegible] [illegible]

prælatum, ſed obedientiam, quam ipſe exigit, ipſe debet dependere. a Et inferior gradus meritum ſuperioris agnoſcere debet, & ita ſuperior ſuum exercere, vt ſciat, quid inferiori impartiendum, *b* lib.1.C.tit.28. *Potioris gradus iudicibus ab inferioribus competens reuerentia tribuenda.* c Quod & de aliis dicitur. *d* Quare quæ de legibus ſeruandis ab omnibus & obligatione earum dicuntur in genere, eadem & de principum ſubditorum obedientia circa eaſdem, dicendum eſt: *e* quæ de iure poſitiuo principis ſuperioris intelliguntur, proculdubio ad hanc ſubordinatam ſubiectionē principatuum, & ſubditorum exemplo ſubordinatarum ſubiectionum, pertinent. quod breuiter ſcribit Statius: *f*

--- Quid cum terriq́; poloq́;
Parendi ſine lege manet? vice cuncta geruntur.
Alternisq́; premunt proprius ſub regibus omnis
Terra, premit felix regum diademata Roma.
Hanc ducibus frænare datum, mox creſcit in illos
Imperium ſuperis.

10. Scribit Ariſtoteles, magiſtratum ineuntes Ephoros præcipere ſolitos, κείρεσθαι τὸν μύστακα, καὶ προσέχειν τοῖς νόμοις, ne cogerentur ſæuire. de barba vero fit mentio, vt in m nimis inſueſcerent πωγωνοτροφεῖν, vt refert Cælius Rhodiginus, *g* inter leges, quæ ridiculæ videntur, ponit illam Lacedæmoniorum Plutarchus *h* per quam κηρύττουσιν οἱ ἔφοροι παριόντες εὐθὺς εἰς τὴν ἀρχὴν μὴ τρέφειν μύστακα, καὶ πείθεσθαι τοῖς νόμοις Et in Agide dicit, Lacedæmoniorum legibus ſancitum fuiſſe, κείρεσθαι τὸν μύστακα. Verum ſi inſpiciamus, quod & in minimis legibus obtemperandum ſit ſuperioribus, non ridicula, ſed probationis ſubiectionis indicium ſufficiens apparebit. tanta enim auctoritas legum apud Lacedæmonios, vt omnes illarum poteſtati ſubiicerentur, vt Pauſanias Pliſtonactis filius, vt ait Plutarch. *i* interroganti, cur nullam ex priſcis legibus apud Spartanos tollere ſapientiam Dei conſiderantibus, leuis lex & præceptum datum primo homini in paradiſo à Deo, ne ex ligno arboris vitæ guſtaret, *k* verum qui poteſtatem & auctoritatem legislatoris conſiderant, & obedientiam, quam ei homo debet in omnibus, non immerito, tranſgreſſionis pœnam iuſtiſſimam indicant.

11. Quare ſi agatur de ſacris canonibus & conſtitutionibus Apoſtolicis, vel Eccleſię legibus generalibus, principes ſeculares, & omnes, cuiuſcunque ſint ſexus & ætatis, illis tanquam ſuperioribus ſubiiciantur. Omnes principes terræ, & ceteros homines, Epiſcopis obedire beatus Petrus præcipiebat. *l* *Canonum ſtatuta ſeruentur ab omnibus.* m Ligantur

a quod ex Leonis Papæ, epiſt. 84. ad Anaſta. Theſſalonicenſem Epiſcopum ſumtum eſt, & repetitur in c. 14. quis ſcit 2. q.6.
b l 1. de offic. præfecti vrbi.
c l potioribus, 9. de officio rector prouin C.
d in l.2. & 3. de offic. diuerſo iudic. lib.2. C. tit.46.
e vt in l leges vt generales, 3. & l leges ſacratiſſimæ, 9. C. de legib. l. conſtitutiones, C. de iur. & fact. ignor.
f lib 5. Syluarum.
g lib 3. antiquarum lectionum. c.15.
h de ſera numinis vindicta.
i in Apophthegmat.
k Geneſ.3.
l 1. Petri 2. c omnes principes, 4. de maior & obedient. & in conſilio Meldenſi, c.11.
m c. 1. de conſtitution.

itaque principes & alij laici quoque duplici modo à lege eccleſiaſtica: primum omnino, ſi ſint de iuriſdictione omnimoda ipſius ſtatuentis Pontificis, vt in terris ſedis Apoſtolicæ, in quibus vtramque poteſtatem exercent Pontifices, per ſe, vel per delegatos ſeu vicarios idoneos ſeculares. Quod ſi extra temporalem iuriſdictionem ſint principes ſummi Pontificis, tamen eius & Eccleſiæ ſtatutis. In quibuſdam obligantur, & ſubditi dicuntur, & obedientiam debent primum in omnibus, quæ concernunt animam, eiusque ſalutem, *n* & rurſum generaliter in omnibus ſpiritualibus, & illis admixtis. *o* In Sacramentis, vt matrimonij. *p* Item in aliis negotiis, rebus, & perſonis eccleſiaſticis, inter quæ ponuntur, *q* electiones, poſtulationes, prouiſiones dignitatum, perſonatuum, officiorum, canonicatuum, præbendarum, vel aliorum beneficiorum eccleſiaſticorum, decimæ, matrimonia, vſuræ. Item hæreſis, ſimoniæ, & ſimilia crimina, maxime clericorum, iura patronatus eccleſiaſtici. Quamobrem & in illis, quę ad animæ & rerum & perſonarum eccleſiaſticarum adminiſtrationem pertinent, principes obtemperare debent Eccleſiæ, proinde etiam non dedignantur illorum canones imitari & confirmare. *r* nec imperiali iudicio poſſunt eccleſiaſtica iura diſſolui, nec eius conſtitutiones violari. *ſ* Et regia voluntas, cum de cauſſis Dei agitur, debet ſubiici ſacerdotibus. *t*

12. In tēporalibus vero, deferunt leges canonicæ legibus ciuilibus auctoritatem, ſi contrariæ non ſunt legibus diuinis. *u* Imo Onias ſacerdos prudentiſſimus, cognouit ſine prudentia regali, impoſſibile eſſe pacem rebus dare, tumultuante Simone ob ſacerdotium *x* Canonicis ſcripturis infideles quidem non conſtringuntur, quia extra Eccleſiam ſunt. *Et quid enim mihi,* inquit Diuus Paulus *y*, *de his qui foris ſunt iudicare? Nonne de iis, qui intus ſunt, vos iudicatis? Nam eos, qui foris ſunt, Deus iudicabit.* z Si tamen aliquid in contemtum earum, & per contumeliam agerent, punirentur. *a*

13. Legibus porro alterius principis vel iure poſitiuo alieni regni, cui non ſubiicitur princeps, non tenetur nec ligatur. nam par in parem non habet imperium. *b* ſicut vt de aliis paribus dicitur, vt mutuo ſibi iure imperare non poſſint, nec poſſint ſe compellere: *c* hacque ratione ſummus Pontifex conclud.t, *d* Non ſubiici ſucceſſorem in pontificatu, qui habet poteſtatem æqualem, anteceſſoris legibus. Sic principes, qui habent abſolutam &

n vt in c. nouit, 13 de iudic. c. omnis vtriusque ſexus, de pœnitent. & remiſſ. & ibi l anonym. & alij.
o cap. tuam, de ordine cognit.
p cap. penult. & fin. de ſecund. nupt.
q in Clement. diſpendioſam, 2. de iudiciis.
r l omni innouatione, de ſacroſanct. eccleſ.
ſ cap.1. & 2. 4. & ſeqq. 10 diſtinct.
t cap.3.4.5.6. & tota 10 diſt. c. ſolitæ de maior. & obed.
u in cap. 1. & 2. de oper. nou. nuntiat. c. quoniam idem mediator, 8. & ſeq. 10 diſtinct.
x 2. Machab. 4 verſ.6.
y 1 ad Corin. 5. verſ.12.
z Quod explicatur in c. gaudemus, 8 de diuortiis, c. multi, 2. q. 1. l. nemo externus, & l. die ſabbathi, 4. de Iudæis.
a Vt dicitur per interpretes, ad cap.1. de conſtitutio c. poſt miſerabilem, c. quarto, de vſur. c etſi Iudæos, de Iudæis, l eodem, de Iudæis.
b c. per venerabilem, qui filij ſunt legit.
c l ille à quo, § tempeſtiuū, ad SC. Trebellian P l. nam magiſtratus, de recept. arbit.
d in c. innotuit, 20. de electione.

supremam potestatem, leges suas & antecessorum principum, prout illis expedire Reipublicæ & subditis videtur, emendant, innouant, aut tollunt. *a* Idq; & necessario, vt mox dicam latius.

a l.1. & fin. C. de legib.

14. Sed singulare est, quod Iuo Carnotensis percurrit, *Epistola 191.* Damiberto Senonẽsium Archiepiscopo scribens, de impœnitente, quem timor regis coegit absoluere, Ecclesiasticos sæpe obtemperare legibus principũ secularium, dispensatiue contra rigorem Ecclesiæ, cum vident ex hoc rigore graue periculum imminere, maxime schismatis & offensionis regis. *Quia dispensationes*, inquit, *rerũ temporalium, regibus attributa sunt, & basilei, hoc est, fundamentum populi & caput existunt. si aliquando potestate sibi concessa abutuntur, non sunt à nobis grauiter exasperandi: sed vbi sacerdotum admonitionibus non acquierunt, diuino iudicio sunt reseruandi: vbi tanto districtius sunt puniendi, quanto minus fuerunt diuinis admonitionibus obnoxij.* Vnde habetur in lib. capitulorũ regalium, auctoritate Episcoporum constitutorum: *Si quos culpatorum regia potestas, aut in gratiam benignitatis receperit, aut mensa suæ participes effecerit hoc & sacerdotum & populorum conuentus suscipere ecclesiastica communione debebit, vt quod principalis pietas recipit, nec à sacerdotibus Dei extraneum videatur.* Eadem lege Iuo Episcopus Carnotensis se defendit, & vtitur, pro reconciliato excommunicato ob eandem regiam reconciliationem, epist.124.

15. Sic ergo quod pertinet ad leges per principem, vel per successores in principatu, latas: responsum optime est, principem solutum esse legibus: nec suis, nec prædecessoris sui æqualis in principatu, obligari. *b* Testatur Deum subiecisse Imperatoris fortunæ ipsas leges, legem animatam eum mittens hominibus. Et Aristot. *c* docet, *legumlationem ad dignitatem regiam pertinere, & optimum esse, non leges quidem valere, sed optimum quendam & regium virum, qui leges pro humanarum rerum varietate constituat, vt nauta bonus, non ad scripta, sed ad salutem nauigantium spectat.* Atque in hoc magistratus à principe differt, quod magistratus, cum habeat potestatem ab eo, à quo præficitur, vt à populo vel à principe, leges eorum tanquam minister ad id datus, exequi teneatur.

b l.princeps, de legib. P. Dio Cass.l.53. Iustinian. in c.2.§. subiaceat igitur, nouell.105. de consu.
c lib.3 polit. cap.12.

16. Omnia ab initio manu & potestate, seu arbitrio principum in populo agebantur, *d* & cum in populum translata esset legis condendæ potestas, sublato principatu, rursum restituto eodem, lege regia legis condendæ & abrogandæ ius in principem rediit. *e* Et hoc est, quod dixit Alexander Cæsar, *f* *Quod lex imperij solemnibus iuris imperatorem soluerit.*

d vt ait Iustinus ex Trogo, in 1. & Pompon. in initio, de orig. iur.
e l.1. de consti. tut. princip. P. §. sed & quod principi placuit, de iure natur. §.7. de coniectis. ff. l.1. & fin. C. de legib.
f in l. ex imperfecto.3 C. de testam.

17. *Absoluto seu supremo principi & legislatori*, inquit Philo Iudæus de vita Moysis, *adesse debent quatuor res, regnum, legum ferendarum facultas, sacerdotium, prophetia.* Vt tanquam legislator vetet ac iubeat: tanquam sacerdos non tantum humana, sed & diuina administret negotia: tanquam propheta, quicquid intellectu non percipit, discat ex oraculis, fecit eadem necessitas, quæ suasit reges creare, vt iisdem legum potestas deferretur, siue de ferendis, siue de interpretandis ageretur. quia facilius aditur Rex cum sua curia, & summus Pontifex, pro eo, quod necessario statuendum est, quam cogatur vel conuocetur populus, aut concilium generale & comitia. difficile enim & sero conuenire possent.

18. Quamobrem princeps potest suas leges corrigere, tollere, & emendare: nec obligatur ad eas seruandas pluribus rationibus. Et primum, quia ita Reipublicæ, fieri expedit, vt mutatis moribus & pro opportunitate locorum, temporum, & necessitatum, leges accommodæ ferantur. Id enim est legi bonæ necessarium, *g* non secus, quam medici pro morborum varietate, incremento & decremento, & symptomatum variatione, pharmaca adhibent diuersa & conuenientia.

g c. erit autem lex, 4. distinct.

19. 3. Inspicitur intentio ponẽtium legem, quæ non est vt seipsos subiiciant legi, ideo nõ operatur actus vltra intentionem. *h* quia voluntas & propositum, limitant seu distinguunt actiones ex parte agentis. *i*

h in l. non omnis numeratio, de reb. credit. P.
i l. qui iniuria, & l. verum, de furt. P. c. cum voluntate, de sent. excom.

20. 4 Quia debet esse differẽtia, inter dantem & accipientem *k*, ita inter eum, qui iubet, & eum, qui obtemperat, vt inter agentem & patientem, dominum & subditum. nec constitutio Episcopi ipsum etiam ligat *l*. Considerandum insuper, principem esse imaginem & opus Dei ad iustitiam reddendam, & iustitiam esse finem legis. Opus autem principis esse legem, & proinde decipi, qui legem positiuam dicunt supra principẽ eius auctorẽ: non aliter, quam si dicerent, artificem pendere ab opere suo, & non opus ab artifice: ita princeps, est magistratus cum suprema & absoluta potestate & auctoritate, in eos, quorum solicitudinem & curam gerit. Sed & leges, quæ stabiliunt principatum, vt de successione primogeniti, de prohibita dominiorum alienatione, de exclusione fœminarum à successione regni, & de aliis, non possunt à principibus per legem ad principatum peruenientibus, rumpi & infringi, nisi & regni & principatus

k c. fin. de instit. c. de beo..., deb. spon..., c. per venerab. de iure patron. c. dicimus. 14. q. 1. l. 1. de auctor. tutor. P. cum similib.
l Bald. ad authent. quicunque, de sacros. sanct. eccles. Ioan. Andr. ad c. 1. constit. in 6.

qualitas

qualitas & status peruertatur, nec qui principatum obtinere voluerit mutata lege regni, potest euadere titulum tyranni, quia præter legem vsurpabit principatum. Quare cum Samuel primum regem iussu Dni elegit in Israel Saulem, locutus est ad populum præsente rege, legem regni, & scripsit in libro & reposuit coram Domino *a*. atque Plato *b*, *Probabile*, inquit, *est regum maxime hunc morbum esse qui superbe propter delitias viuunt: quod plus quam leges contenderent posse voluerunt, nec in eo concorditer permanserunt, quod verbis, & iureiurando laudauerunt, vnde seditiones ortæ sunt.* Sic per pares Franciæ declarata sunt irrita apud Tricasses seu *Troye en Champaigne*, pacta inita inter regem Carolum VI. & Henricum V. regem Angliæ, quibus placuerat natos ex Margareta filia Caroli VI. & rege Henrico, successores in regno Galliæ, excluso Carolo VII. quia essent facta contra legem Salicam quæ fundamentalis regni est Galliæ. Exemplum & erit in lege electionis Imperatoris, quam peruertere non licet ei, qui dici voluerit legitimus Imperator *c*. Et hanc si quis velit sua temeritate & viribus inuertere atque electorum & summi pontificis in ea auctoritatem conuellere, vel parum proficiet, vel strages propemodum innumerabiles excitabit: Item si quis electionis summi pontificis leges contemnens, ad electionem properet; totam reipub. Christianæ quietem schismatibus conturbabit. In summa de aliis idipsum collige principatibus, in quibus si quis pro arbitrio leges voluerit successionis vel electionis confringere, futurum est, nullam rempublicam fore firmam, tutam, aut probis legibus aut moribus conseruandam: neque aliud vniuersus erit orbis, in quo talia innouabuntur, quam spelunca latronum, & lerna malorum, & omnia vi potius quam iustitia agentur. Posuit Deus *d* legem regni vers. 15 *Constitues regem quem Dominus elegerit de numero fratrum tuorum: non poteris alterius gentis hominem regem facere, qui non sit frater tuus. cumque fuerit constitutus non multiplicabit sibi equos, &c.* ita & princeps, & populus quoque, subiciuntur legi regni, quam prius acceptarunt: & proinde Deus petente populo regem, Samueli dixit *e*. *Nunc vocem eorum audi: veruntamen contestare eos, & predic eis ius regis qui regnaturus est super eos, &c.* Possunt etiam & solent boni principes leges latas à prædecessoribus bonas & vtiles reipublicæ, cōfirmare, retinere & restituere collapsas, nam per approbationem, proprias efficiunt, non secus quam noue per se editas *f*. Sic *g* Antoninus Imperator, secundum leges Rhodias suis non contrarias, nautica iudicari voluit.

a 1. Reg. c. 10. vers. 24.
b Dial. 3 de legibus.
c per c. venerabilem 34. de electio.
d Deut. c. 17.
e 1 Reg. c. 8.
f l. 2. §. omnia de veteri iure enucl. C. c. si ad apostolica de prabend. in sex.
g in l. deprecatio, ad leg. Rhodiam de iact. lib. 14. Pandect.

21. Quando etiam lex & constitutio principis transit in contractum, reuocari non potest, in præiudiciū eorū quib. ius ex causa eadem quæsitum est *h*: sic priuilegia quæ conceduntur à principe per viam pacti, non possunt reuocari *i*. Priuilegium principis debet esse mansurum *k*: vt quando priuilegium conceditur foraneis, qui venerint ad habitandū, quod transit in contractum, quando venerint ad habitandum *l*. Princeps item ligatur lege conuentionis vel contractus *m*. Et ita Dec. prædicto loco, princeps ex contractu obligatur vt nec plenitudo potestatis nec vlla vrgens clausula, eum eximat: & omnes contractus qui cū principe fiunt, habeant naturam bonæ fidei *n*. Inde refert Suetonius *o* cum populus Romanus liberalitatem promissam congiarii reposceret, Augustum respondisse, *sa bona fidei esse*.

22 Possunt leges sibi præscribere principes paciscendo, nam per se pactiones inter cōtrahentes, si legibus non aduersentur, vim legis habent *p*. Et contractus per se ab initio liberi sunt, nam quis velit contrahere: *q* postea habent necessitatem, in seruando quod placuerit.

23. Item nominatim notatur *in l. Cæsar de publicanis*, contractus cum principe initos habere vim legis *r*. Nec licet regi vel principi, venire contra proprium contractum in præiudicium tertii. Panormitan. & alii *ad c. 1. de probation. per illum text. vbi & Panorm. notat* in eo casu posse subditum conuenire suum superiorem, qui non recognoscit alium superiorem coram summo pontifice, vt *in c. nouit. de iud. & in d. c. 1. num 4.* ait vltra, quod vbi datur defectus iudicis, ad Papam potest perueniri, licet aliud teneat glos. *ad c. quoniam 10. dist.* addit & nu. 5. *per hoc limita notata per legistas, ne quis in sua causa iudicet, & quod dixi in c. cum venissent de iud. Vt non recognoscens superiorem, possit esse iudex in causa sua: pro quo facit l. proxime de his quæ in testam. delent. l. & hoc Tyberius, de hæred. instit. glos. iuncto textu, c. Gutissarius 23. q. 4. & hæc procedunt quando superior agit contra subditum: sed si subiectus agit contra Dominum, potest eum conuenire coram summo pontifice, per supradicta.* Hæc Panorm. Quia obligatio est de iure naturali *s*, cui etiam princeps subiicitur, cum non possit tollere ea quæ sunt iuris naturalis, vel diuini *t*. Et licet princeps sit solutus legib. non tamen dictamine rationis naturalis &

h Innocen. ad c. nouit. de iudi. Ion. And. in addit. ad Spec. in tit. de iure. §. nunc dicendum ver. quid si vniuersitas. Bar. ad l. his qui de excusa. nu. lin. 10. ff. Ludo. Rom. cons. 236. incip. quæritur Rebuf. in rubr. de coll. in concordatis.
i Anchara. ad c. 1. de constit. in sex. & cons. 2. Bar. ad l. omnes populi, de iust. & iur. Anton. ad c. quæ in ecclesiis earum Martin. de constit.
k c. priui. de reg. iur. in sex.
l Ioh. de Fania ad c. 1. de constit. in sex. Alex. cons. 131. num. 29. volum. 4.
m Bald. l. 2. C. de seruit. Ias. ad l. ci: n. nu 5. de reb. creditis Alex. cons. 135 & quidem viso nu. 20 & seq. 4. volum. quod consilium tribuit Barbatia. Dec. consil. 151. nu 11 incip. maximi ponderis Zasius cons. 10. nu. 4. incip. in causa exsiccationis.
n Bal. l. ad c. 1. §. si quis nu 1. de pace Constan. Dec. cons. 287. nu 6. & 7.
o In vita Augusti. c. 42.
p l. legem quā dixisti, de pactis ff. l. 1. C. de pact. conuent.
q l. in commodato §. sicut. ff. de act. l. velles, nec ff. de reuoc. donat.
r Bart. Bald. & alii ad leg. primam, C. de donat. inter vir. & vxor. & in l. ciuitas, si cert. petat. T. M. de Affl. dec. 299. nu. 15.
s Lex hoc iure de inst. & iure,
t l. eas, de capite dimi, Imme. ad c. quæ in ecclesiarū, de const.

lege naturæ, quia & princeps est animal politicum & rationis particeps *a*, neq; quicquam conuenit magis naturali & æquali, quam ea quæ inter aliquos placuerint seruare *b*, quia alioquin & graue est fidem fallere *c*. Et cum fidem fallere & mentiri reprehensibile omnibus sit, & vitium exprobrandum, & societati humanæ valde perniciosum, multo magis in principe habetur abominabile *d*. Atq; contra nihil est quod lumine clariore magis præfulgeat, quam fides in principe *e*, quod quamuis de fide Christiana ibi intelligatur, etiam intelligitur in fide conuentorum: mentiri & fidem fallere in contractu, est dolus *f*. Os quod mentitur occidit animam: quia scriptum est, *Testis fidelis non mentietur*. cap. iuramenti 22. qu. 5.

24. Tertio probat principem etiam ecclesiasticum, contractum seruare debere *g*. 4. Facit & fauor principis: quia si in eius arbitrio esset, pacta, quæ ipse init, rescindere, omniũ commercio careret, & nemo cum eo pacisci vellet: magnaque pœna afficeretur, qua maior vix inuenitur, quam inter homines conuersari, & hominum carere commercio *h*. 5. Non debet iniuriarum inde oriri occasio, vnde iura oriri solent *i*. 6. Nemo decipi debet sub auctoritate principali *k*, nec calumniandi occasionem ex maiestate principali capi oportet *l*. 7. Contractus sunt ex genere correlatiuorũ; neque ex vna parte contrahentium claudicare possunt, vt vnum ex contrahentibus obligent, alium contrahentium non vtiq; *m*. Proinde si velit contrahentem secum obligare sibi princeps, debet & ipse illi ex eodem contractu obligari. Correlatiuorum eadem est disciplina *n*, atque principi obiici merito potest, *Patere legem quam tu ipse tuleris o*: & quod quisque iuris in alium statuerit, eodem ipse vtatur. *p*

25. 8. Contractus seruari debent proculdubio inter vasallos & principes. Et Dominus vicem promissorum à vasallo fideli suo reddere debet: quod si non fecerit merito censebitur maledicus: sicut ille qui in promissorum præuaricatione, vel faciendo vel consentiendo, deprehensus fuerit perfidus & periurus. *q*

26. Nono fiscus, publicam rem & principis refert, *r* at contrahentes cum fisco bona fide, a nemine molestari oportet, sed tutissimi esse debent *s*.

27. 10. Verba sola principis, legis & contractus instar haberi debent, multo magis

a Bald. ad l. 2. nu. 40 de seruis. & aqua. C. Dec. consil. 48.
b l. 1 de pact. P. c. 1. eo apud Gregor.
c l. 1. de const. pecun. P.
d Bal. cons. 24. incip. ius abusu volu. 1.
e l. inter claras de summa Trinit. C.
f l. dolus, C. mandat.
g c. 21. posteaquam 11. q. 2. 4 c. 1. de natura feudi.
h l. hi qui sanctam de epi. C.
i l. meminerint vnde vi l. 2. de indict. viduitate tolle. C.
k l. 1. de his qui veniam ætat. impetr. li. 2. C. tit. 45.
l l. pe. §. de hereditate instit. P
m l. Labeo de verbor. signif.
n l. 1. de his qui sunt sui vel alieni iuris Pandectarum l. fin. C. de indict. viduitat. toll. l. fin. de acceptil. P.
o c. cum omnes de constit.
p iuxta l. 1. quod quisq; iur. P.
q §. fin de forma fidelit. lib. 1. feud.
r vt not gl. in rubr. de iure fisci, li. 10. C. tex. l. bene à Zenone, de quadrien. præscript. C.
s d. l. bene à Zenone, de quadrien. præscript. l. 1. ne fiscus rem quam vendidit euincat, lib. 10. C. Bar. ad l. fin. nu. 7. C. de senten. pass. & ad l. Gal. §. & quid si tantum, nu. 10. & ibid. Ias. nu. 70 de liber. & posth. P. Felin. ad c. inter quatuor, nu. 4. & ibi Panor. num. 5 de maior. & obed. Alex. cons. 101 incip. viso processu, nu. 6, vol. 2. & cons. 190. incip. maturè digest. nu. 4. eod. volum.

prolata obsignatis ab eo tabellis *t*. imaginem Dei repræsentant veraces reges & principes. Deus autem inter simplicem loquelam, & iuramentum, non facit differentiam, vtrumque punit Deus, & mẽdacium & periurium. *u* Verbum principis debet esse firmissimum, *x* potissimum in his in quibus potest disponere, vt in exemtione vectigalium seu munerum, *y* vt 1. *Reg. cap.* 17. dum Saul promisit his qui percussissent Goliam, quod faceret domum eorum absq; tributo, vt & hodie principes recte promittunt eandem immunitatem his qui percutiunt hostes, scilicet militibus. Tantum etiam operatur fidei principis interpositio, quãtum in aliis iuramentum corporale conceptis verbis præstitutum, & eosdem producit effectus. *z* Quare contractus cum Imperatore vel principe initi, vicem legis obtinent, neque opitulatione alia extrinsecus egent *a*, & vt imperialis fortuna omnes superemine alias, ita oportet & principales liberalitates culmen habere præcipuum. *b* Principis auctoritas & præsentia supplet omnes alioquin requisitas in aliquo actu solemnitates. *c*

28. 11. Omnis res, per quascunque causas nascitur, per easdem dissolui debet, *d* pactiones vero contractuum ex vtriusque contrahẽtis consensu fiunt *e* & proinde non nisi vtriusque consensu dissolui possunt. 12 Licet Deus subiecerit Imperatori leges, & Papæ canones, non tamen illis subiecit obligationes & contractus. Vnde obligatur princeps ad instar priuati. *f* 13 Probat iterum *l. bene à Zenone, de quadriennii præscript.* C. Vbi Imperator contractus per eum & prædecessores & cum fisco initos & cum administrantibus bona sua seu cum procuratoribus bonorum, ratos inuiolabilesque esse statuit tanquam leges, & irreuocabiles vltra. Idem & *in l. 2. eod. tit.* Zeno constituit, dummodo, inquit, *d. l. bene à Zenone*, cum procuratoribus contractum fuerit ex epistalmate principis, id est, ex iussu & mandato eius. quod idem est, ac quod vulgo dicitur, *si on à contracté auec l'agent du prince, ayant charge de luy ou mandement*. Notatur & ibidem tam bonæ fidei esse contractum initum cum principe vel eius procuratore, vt non opus sit euictionis clausulam ab eo promitti. quia omnia cẽsentur apposita, propter præeminẽtiam principis, & firmam contractus efficaciam signo solo principis adiecto. Quæ omnia locum habent in cõtractu inito cum subdito per principem: & multo magis in contractu inito cum non subdito, quia non potest princeps tollere priuilegium indultum non subdito. *g* In quo

t §. sed & quod principi placuit, de iur. natu.
u Ca. iuramenti, 22 q. 5.
x Innoc. ad c. ad Apostolica, de sentent. & re iudica.
y vt habetur in l. vni. de his qui à principe vacationem acceperunt li. 10. & in l. immunitates, de agric. & censi. li. 11. C.
z Dd. ad auth. sacram pub. si aduers. venditio. C. & ad d. c. cum contingat de iureiur. gl. ad c. peruenit. de fideiuss. Alex. ad l. si quis maior de transact. nu. 16. Ias. ad l. ait prætor, §. iurari nu. 3 de iureiur. P. Gail. li. 2 practicar. obseru. 59.
a l. donationes quas D. Imperator, 26 de donat. inter vir. & vx. lib. 5. C. tit. 16.
b l. cum multa 7 de bon. quæ liber. li. 6. C. tit. 46. idem in l. bene à Zenone, in fin. C. de quadr. præscr. li. 7. C tit. 37.
c Lommum 19 C. de testa. li. 6. C. tit. 23.
d c. 1 de reg. iur. in sex. l. nihil tam naturale eod. tit. P.
e l. 1. de pact. P.
f Innoc. ad c. quæ in eccl. de constit. per Bal. ad c. 2 de natu. feudi. & arguit ibi Colost. qui mane vni conferebat gratiã, sero auferebat & alii conferebat.
g Vt notat Innoc. & alii ad c. de mutu. de iudi. Cardi. ad cap. perpendimus. de verb. sign. Bar. ad l. priuilegia C. de sacros. eccl. Matth. de Afflic. decis. 302, nu. 9.

casu

casu etiam cessaret, quod dicunt, principem posse ex causa tollere ius priuati, ex contractu cum ipso celebrato, iuxta Bald. *ad l fin. de senatusconsult. & in l. penult. de donatio. inter vir. & vxor. P. & Card. cons 86.* dum ait, quod vniuersitas potest venire contra proprium contractũ cum subdito celebratum ex causa pacis. *a* Nam hæc de subditis ex causa etiam dicuntur, sed in extraneis minime locum habent, quia in eos non habet imperium princeps. Idipsum dicendum est, si quid etiam per epistolam simpliciter pollicetur princeps, vel admittit, quia & hoc pro lege habetur. *b* Hinc etiam receptum communi est calculo, vt quæ princeps ecclesiasticus vel secularis, narrant in scriptura sua, plenam & indubitatam fidem faciãt: maxime si de facto suo sint. *c* Sicque notat Iason ad *l. ciuitas, num 7. de rebus cred P.* epistolam eius qui condendæ legis habet potestatem, pro lege haberi, & exemplum Venetorum adfert. Hic addere poterit lector, quæ diximus de fide & constantia principis infra, lib. 8. c 8.

a per l. quod semel, de decret. ab ordi. facien.

b l. 1. §. 1. de cõstit princ. P.

c Clem. 1. vni. de prob.

29. Verum quæstio est, *an quemadmodum legibus prædecessoris princeps non obstringitur, ita pactis & obligationibus eiusdem sit absolutus, & an successor reuocare possit contractum à suo prædecessore factum.* Et videtur primo resoluendũ (1.) ijsdem rationibus non teneri contractib. quibus non tenetur legibus, & licet contractu suo ligetur princeps, non tamen eius successor. nempe si successor non habeat causam à prædecessore, veluti si adeptus sit principatũ, vel ex noua electione, vel ratione legis regni per successionem proximitatis: morte enim regis finitur honor regis & eius potestas. *d* Et resoluto iure illius, resoluitur ius eius qui ex contractu ab eo accepit. *e*

1. Explicatur hæc prior ratio, infra nu. 40.

d vt ait Bal. in l. si pater si pendente appellatione mors interuenerit C.

e l lex vectigali de pignori P.

30. 2. Dehinc bonum argumentum (2.) à legibus ad contractus, quia & contractus leges sunt, vt antea dictum. *f* Vt si liceat tollere principi leges, à se vel ab aliis latas, per *l. 1 & fin. C. de legi.* liceat & contractus.

2. Hæc 2. ratio explicatur, infra nu. 41.

f Ex l. 1. C. de pact. conuentis ex l. legem. C. de pact.

31. Maxime, quia contractus obseruatio pendet, ex legibus quæ legitimas faciunt conuentiones. *g* Et cui licet quod plus est, debet licere quod minus est. *h* Et accessorium sequitur naturam sui principalis. *i* Licet autem principi tollere legem, quod plus est quam pactum prædecessoris: licet & principalem ipsam legẽ ex qua legitima conuentio dicitur, abolere: ergo & ipsum pactum, vt videtur, recte abrogabit.

g l. legitima, de pact.

h Ca cui licet de reg. iur. in sex.

i c. accessorium eod. tit in 6.

32. 3. Tenet & Bald. *k* contractuum (3.) & pacta principis non ligare successorem. Quia, inquit, ius non transit eius in successorem, sed de nouo creatur per electionem, *c. a dilecto, de prab.* quod & ad eandem legem *num. 13.* repetit Iason, eadem ratione quia successor ab eo non habet causam. *l* Nisi pacta essent de natura & consuetudine suæ dignitatis, vt est infeudare. *m* Iason tamen *n* existimat, Baldi dictum intelligi in Imperatore vel Papa: quia tales dignitates non deferuntur successione, sed per electionem. *o* At inquit in aliis principatibus, monarchiatu ducatu, regno, comitatu, in quibus succeditur per primogenitum, & habet locum successio, *p* Puto, saltem attenta generali consuetudine quod successor teneatur seruare omnem contractum, & quamcumque cõuentionẽ, sicut quilibet successor priuati. *q*

k ad l. 1. de const. princip.

3. Hæc 3. ratio explicatur, infra nu. 42.

l Per l. si quis domum loca. P.

m §. & hac vero iubemus, in nouell. vt nulli iudic. liceat hab. loc. seruator. § illud, in nouel. constit: quæ de dignita. & c.

n prædicto loco num 14.

o c. venerabilẽ, de electio.

p Vt c. licet de voto.

33. 4. Notat (4.) Alexand. *r* quod superior condens statutum, apposito etiam iuramento nõ reuocando: potest illud impune reuocare ex causa. *s* Et similiter etiam ex causa potest discedere ab obligatione facta per proprium cõtractum, & reuocare statutum, quo transmittit *t*. 5. Facit *l. quod semel 5. de decretis ab ordine faciendis* (5.) *lib. 50. P. tit. 9. Quod semel ordo decreuit non oportere id rescindi, Diuus Adrianus Nicomediensibus rescripsit: nisi ex causa*, id est, *si ad vtilitatem reipub. respiciat rescissio prioris decreti:* tracto argumento à reipublicæ facto ad factũ principis qui rempublicam repræsentat. Quẽadmodum salarium constitutum alicui, ob liberalem artem: vtputa pro medicina à decurionibus, nonnunquam nullius est momenti, *u* vt & potest reprobari approbatus à republica. *x* Et ex causis insufficientiæ postea emergẽtibus, reprobatio fieri potest. *y* 6. Posset (6.) addi absoluta potestas principis, de qua disputare, vel ei contradicere, quando quippiam ex certa scientia facit, instar est sacrilegii. *z* 7. Itẽ constat principem (7.) subditorum bona accipere posse propria auctoritate, ob causam publicam, nullo vel modico dato illis pretio, *a* facit 1. *Reg. c. 8. Agros vestros addecimabit, &c.* Facit, plenissima potestas principis, vt & licere omnia videantur supra ius, *b* de seruo potest facere liberum, *c* ex libero seruum, *d* de iniusto iustum, *e* de diuite pauperem. *f* De humili nobilem *g*, & contra *h* de viuo mortuum, *i* & cõtra de mortuo viuum. *k* De famoso infamem.

q Per regulam, l. cum a matre, C. de rei vendic. l. 2. C. de reb. nõ alien. de hoc tamen an cõtract. principis transeat ad eius successorẽ, & num ei præiudicet, vide Bart. ad l. prohibere, §. plane. quod vi aut clam. Bal. ad tit. de pace Constantia, ad verba successorum nostrorum, & ad l. penu C. de bon. quæ liberis, ad c. 1. qui success. teneant, & ad c. 1 de natura feudi in vsib.

4. Explicatur 4. ratio, infra nu. 43.

r Cons. 224. incip. in re tam graui, nu. 7. & l. vol. 6.

f Per gl. ad c. in his, 11. dist. Panorm. & alios ad c. pro illorũ, de praben.

t Per Bal. ad l. donationes quas Diuus de donat. inter vir. & vxo. 5. Explicatur hæc ratio inf. n. 44. u l. ambitiose, §. fin. de decret ab ord. fac. x l. sed & reprobari, de excusat l. vt gradatim, §. reprobari. de muner. & honor. P. l. grammaticus, de profess. & medi. li. 12. C. y Ca. nulli de elect in sex. 6. Explicatur 6. ratio, inf. nu. 45 z l. sacrilegium, c. de crimi. sac. c. proposuit, de conces. præb. 7. Explicatur hæc ratio 7 infra, nu. 46. & seq a l. item si verberatum 15. §. pen de rei vindi. l. 6 P. tit 1. l. Lucius, de euictio P. b c. Proposuit, de cõces. præbe c l. barbarius, de offic prætor. toto tit. quib ex caus serui pro præmio libertatem accip C. d l. 2 quib. ad liberta. proclam. non licet. e l. adoptio, de adoptio. P. l. si senatoris de ritu nup P. l 3. interdict matrim inter pupil. C. & ti. de bonis proscrip. g tit. de dignita. li. 12. C. h l fi. de loca. i l. 1. §. 1. de honor. possi contra tab. k l. 1. & fin. de sent. pass. C.

& contra.

a & contra. b de minore maiorem c, & contra. d & multa alia, de quibus plura Pileus Modicensis. e Sicut Papæ tanta potestas, & auctoritas, vt possit alicui etiam auferre beneficium ecclesiasticum vel episcopatum f creare, id est, de nihilo aliquid facere g nec ei quis audeat dicere, cur ita facis. h Tractatur, ob iustã causã principem posse tollere ius alteri quæsitum, & auferre dominium rerum priuatarum per Dd. ad c. quæ in ecclesiarum. de constitut. ad l. fin. si contra ius, vel vtilita. pub. ad l. quoties. de precib. impera. offer. C. & ad l. bene à Zenone, de quadã præscri. & alibi. Iusta autẽ causa censetur, nisi contrarium appareat, in facto principis. i Et in hoc casu dum bona priuatorum a principe accipiuntur, tradit iustã causam præsumi Alexan. k I. & in principe censeri iustam causam semper, notat Felinus. l Iusta & causa censetur, fauor publicæ vtilitatis. m

34. Sic publica vtilitate suadente, potest iubere princeps domũ subditi sui demoliri, aut eius fundum propinquum vrbi vel ciuitati pro dilatandis fossis ciuitatis, vel ad exstruendum propugnaculũ, aut ob aliã necessitatẽ publicã occupari: itẽ suburbia destrui vel incẽdi, ne eo hostis se recipiat. n Aliud exemplũ ex causa militũ, & propter causam publicã in prædiorum captione. o Quia vtilitas publica est præferenda priuatæ p Et multa vtilitatis publicæ causa permittuntur, quæ alioquin vetita sunt. q Ratio rationis, quia quando agitur de vtilitate publica, agitur quoque de vtilitate eius, cuius res accipitur: & ideo & ipse contribuere debet. r Dehinc quando pluriũ interest, & res respicit vniuersos vt vniuersos, attenditur maioris partis sententia potius, quam vnius aut paucorũ, quod maior pars, ad municip. P.

35. Quo fit etiam vt vicini teneantur ad contributionẽ refectionis putei cõmunis vel publici, etiamsi eo non vtantur, vel vti velint. f

36. Aliud exemplum, t cum via publica vel inundatione fluminis vel ruina amissa est, vicinus proximus, viam præstare debet.

37. Item aliud in transigenda pace cũ hoste, in qua princeps potest remittere damna illata subditis tempore belli expresse, etiam inuitis subditis: maxime si aliter pax haberi non posset, & ita subditi ab omni actione ciuili & criminali excluduntur ob huiusmodi vtilitatem publicam ad euitanda maiora belli incõmoda. Quo casu dominus negotium subditorum vtiliter gessisse creditur, & apud principem residet ius belli indicendi & fœderis percutiendi. Quamobrem ex potestate fœderis initi iure gentium, consequenter remittere potuit iniurias vltro citroque illatas. u Late explicat Matth. de Afflict. decis. 361. incipient. Monasterium sanctæ Mariæ num. 5 & sequentib. vbi & numero 6 addit, Ad hoc accedat, inquit quod communiter dicunt Doctores, ad l. Gallus, §. & quid si tantum, de liberis & posthum. & Alex. ind ad l. fin. de sentent. pass. quod licet regulariter princeps non restituat bona, alienata propter benefi. suum pacis: Nam tunc illi, quibus fuit alienatio, debent primis dominis restituere. x

38. 8. Successor in beneficio ecclesiastico, (8.) non tenetur seruare pactum prædecessoris sui. Neque y transactio facta de rebus ecclesiæ à beneficiato, obligat successorem in beneficio, propter regulam quod res inter alios acta, aliis non obest. z Idem in cap. 2 de precariis. a vbi possessor beneficii dans precariorum nomine prædia ecclesiæ, etiamsi pœnam apponat, sibi vel successori reuocanti non potest efficere quominus si irrationabiliter precaria sit facta à se vel à successore reuocetur impune. Quia hæreditaria successio non habet locum in ecclesiasticis beneficiis, b adde l. si tibi decem, 17 §. cum possessor, de pact. P. Cum possessor, inquit Paul. alienæ hæreditatis pactus est, hæredi, si euicerit, neque nocere neque prodesse plerique putant. Atque hæ rationes videntur suadere, principem non teneri necessario ad obseruationem contractuum sui prædecessoris.

39. Sed contraria sententia verior videtur, vt princeps non possit ex parte sua solus, rescindere contractum initum per prædecessorem suum, sed transeat in successores ac eis præiudicet, & obliget. c Probatur & per cap. 1 de proba. ibi prædecessores tuos 2. Et cap. licet, de voto 3. Ex cap. abbate sane, §. porro & §. sed ad hæc, & §. fin. de sentent. & re iudic. in sex. vbi donatio quæ facta erat nomine regni per auos regis Aragoniæ, non potuit per regem reuocari, aut alij concedi. 4. In contractibus princeps habetur pro priuato, siquidem se submittit iuris communis dispositioni, sequendo formam à iure ciuili vel gentium præscriptam. At contractus de sui natura, est transmissibilis ad successores contrahentium, d nisi pactum esset personale in persona paciscentis. e Successor vna persona censetur cum defuncto. f Nec mutatio personæ, mutasse censetur principatum: vt nec mutatio iudicis, iudicium vel tribunal. g 5 Iustitiæ ac rationis ordo suadet, vt qui sua a successoribus desiderat mandata seruari, decessoris sui proculdubio voluntatem & statuta custodiat. Greg. ad Montanum & Thomam h

a l. 1. de his qui nota. infam. P. b l. imperatam, C. de nuptiis. c l. de his qui ven. ætat. impetr. d § 2 qui testam facere possunt. e In q. iuridicis, q. 43. incip. cum q. verteretur f Gl. in c. per principatem 9. quæst. 3. g Gl. in c. proposuit. de concess. præb. h Gl. in c. quãto, de translatio. epi. i Gl. fin. in l. relegato, de pœn. P. k Consi. 136. in c. viso & examinato, nu. 1. vol. l Ad cap. quæ in ecclesiarum vers. conclusio de constitut. m vt in l. Barbarius, de offic. prætor. n l. si quando, l. ædificia de operib. publ. C. o in d. l. item si verberatum, §. 3. de rei vend. in l. Lucius de euict. P. p l. vnic. § fi. de caduc. toll. C. l. vtilitas, de praemijs lib 12. C. l. si quis grani, § vtrum, ad sen. Sylla. P. c. imperialem de prohibita feudi alienat. per Rothar. inm in v. fib. feudo. q l. ita vulneratus, § multa, ad l. Aquil. P. d. l. Barbarius de offic. prætor. T. r Ca in nostra, de treuitis. f Ludo. Roma. sing 61. incip. Puteus, Iaf. ad l. 2 nu 26 C. de iure emphyt. t Bal. ad l. cum fructuarium. 1. de vsuf. & quemad. quis vta. & ibi aliam ad fert rationem.

u in l si leuetur 14 quemad. ser. amitt. x vt ait nostra. de tr. ut & ibi Dd. l. to. ueritatem, in fine, de act & ibi terrores. & ad l fin. si contra ius vel vtil. pub. C. y Idem in offerta dict. Bald. in tit. de pace Constantiæ, ad z erb. priuilegia Felin. ad c. 1. te quatuor, de maior. & obedien. z Hæc ratio & expectatur, infra nu. 41. y In c. veniens, 8. d. transact. z Ex rub. res inter alios, &c. C. a lib. 3. tit. 14. b c. 2. d. præb. c. apostolica. 7 q. 1 c. præsentium. c cum querente & ex transmissa, de fiuis presbyt. c. 2. de testam. c. ad decorem, de instit. c vt tradit Iaf. cons. 10 incip. videtur in 3. vol. Bal. in l. digna vox, C. de leg. & ad c. 1 qui successores feudare tenant, & cons. 271 incip. casus Sylu. 1. vol. & cons. 371. incip. verba (yn 3. vol. Reb. ff in commen. ad rub. & collationib. in concordat. Gallica. d § ex conditionali. & ibi Corsissim Percus. d. verb. obl. g Bald. cons. 159 in 1. super eod. volu. 3. l. fi pactum, 9 de probat li. 22. P. l. 3. e Vt in l. qui in futurum 57 §. 1 de rest. P. l. & hæred. b 21. eod. tit. f §. 1. de iureiurand. à mort. præstito. in nouell. l. heres. de vsucap. P. g In l. proponebatur, de iudic.

6. Secun-

6. Secundum naturam est, vt quem sequuntur commoda sequantur incommoda, neque audiendus is est qui honorem & commodum quidem amplectitur, sed onus subire recusat. *a* Ex qua persona quis lucrum capit, eius factum tenetur probare. *b* Et qui succedit in honore debet succedere in onere. *c* At princeps successor in dignitate commoda dignitatis acquisita per contractus lubens amplectitur, ergo & onus contrarium eiusdem debet amplecti. 7. Est *l. penultim. & fin C. de quadriennii præscriptio.* vbi Zeno & Iustinian. firmant donationes, alienationes, contractus, tam factos per se quam prædecessores, tam de rebus fiscalibus quam ex patrimonialibus principis, eiusdemq; priuilegiis securitatis statuunt gaudere possessores vtrorumque.

Li. 1. epist. 11. siue epist. 112. relatus in c. 11. impu. 25. q. 1.

a l. Secundum naturam, de reg. iur. l. vnic. § pro secundo. de cadu. toll. C.
b l. ex qua persona, de reg. iur. l. [illegible] C. de libera causa.
c v. adue. § de immun. ecclesi. cum similib. de reg. iur.

40. Nec obsunt contrariæ rationes. Nam prima quæ adstruit, quod princeps solutus sit suis legibus, non habet consequentiam ad contractus per principem [illegible] ditos. Siquidem intentio ferendarum legum principis est, alii formam præscribere, retenta sibi potestate emendandi & tollendi & iure principatus hoc agit. *d* At quando contrahit, intentio illius est se obligandi, & tanquam priuatus id potest & quia potest, & [illegible], ideo perficitur obligatio *e* neque mutare voluntatem potest in alterius præiudicium. *f*

d l. fin & l. 1. C. de leg. & per rationes supra collect.
e per l. multum interest si quis al. eri vel sibi C.
f l. mutare, de reg. iur. in 6.

41. Quod ad 2. bonum quidem est argumentum in eo a legibus ad pacta, quia quemadmodum leges publicæ subditos obligant, sic leges pactorum priuatæ, priuatos, qui eis subijciuntur, obstringunt. Quare quoque princeps his tenetur, quia contrahendo se eis subiecit: at male variantur postea termini, dum infertur, quia lex mutari potest a principe, ergo & pactum. nam claudicat in his similitudo, siquidem legis publicæ potestas, ex sola voluntate pendet: at lex contractus, non pendet ex vnius solius voluntate, sed contrahentium, cum contractum sit synallagma. *g* Et nihil tam naturale, quam vnumquodq; dissolui eorum auctoritate, quorum contractum est. *h* Prout quidquid contractum est, ita & solui debet. *i*

g l. Labeo. de verb. sign. P.
h l. 1. & 2. quādo incumbat ab emptione recedere, lib. 4. C. tit. 35. l. prout de solutio. li. 46. P. tit. 3.
i l. nihil c. 1. de reg. iur. apud Greg. & l. 35. l. 100. l. 153 eod. tit. P.

42. Quod ad 3. pertinet, posset responderi, quod quamuis ius non transeat in successorē electum, tamen contractus incommodum & aliorum commodum transire potest, maxime si ab initio, suscipiendo regnum non fuerit protestatus de ea mente.

43. Ad 4. respondendum, reuocationem cōtractus ex causa iusta, non pertinere ad personam principis potius quam priuati. nam & iure cōmuni certū est, & inter priuatos reuocari interdum conuentiones posse ex causa, vel per restitutionem in integrum. Quod autem censeatur iusta causa semper in principe, hoc ita verum est, nisi de contrario constet, vt hic constat. nam præsumitur, apparente causa iniquitatis, principem deceptum & errare, si velit recte pactum initum rescindere, ideo mandato eius obsisti potest, donec iterum moneatur, & expectetur, *l. si quando, de rescript. §. deinde competens, de manda princ. in nouel.* Videbis autem plenissimam disputationem apud Rober. Marant. in 1. disput. an ordinarius loci, ad mādatum delegati a principe, teneatur sententiā ipsius delegati iniustam euidenter exsequi, & an possit ei facto resistere.

44. Eodem modo respondetur ad 5.

45. Ad sextum dicimus, in his quæ pendent ex potestate principis, ei contradicere esse instar sacrilegii, sed in his quæ agit cōt. a naturā principatus, minime, quia & ipse præsumitur deceptus, & potius desiderat in eo se admoneri.

46. Quod pertinet ad 7. absolute verum nō est licere principi bona subditorum capere illis inuitis sine causa. nam ll. *Item si verberatum, & l. si ius*, intelliguntur de bonis captis ab hostib. vel ob vtilitatem publicam, & non propriam, vt accidit in contractibus. Imo nec quæ imperii sunt, sunt propria ipsius principis, vt rectissime laudetur Imperator Pertinax apud Herod. li. 2. quod imperatoriis possessionibus nomen suum inscribi prohibuerit, non esse illas dictitans imperantium proprias, sed communes Romanorum & publicas. Et si priuatus, coactus etiam a populo seruum suum manumiserit, quamuis voluntatem accommodauerit, tamen non erit liber. *k* Atq; si respub. alicui necessitatem imposuerit aliquid faciendi vel promittendi, etiam in opus publicum, non est ei necesse obtemperare. *l* Neq; obest *c. 8. li. 1. Reg.* nam & illud ius non prorsus legitimi regis dicitur à quibusdam. sed tyranni. siquidem in Deut. *c. 17.* dum regem creandum admonuisset Deus, addidit leges eius, inter quas illa, *Ne eleuetur cor eius in superbiam super fratres suos, nec declinet in partem dextram vel sinistram.* Quod liquet ex *c. 21. l. 3. Reg.* nam si ius fuisset regi tollendi propria auctoritate res priuatorum, ademisset Nabotho Achab rex vineam. Idem *in can. conuenior. 21. Nabuthem 23. qu. 8.* Atq; Gregor. *lib. 10. regest. expo 4.* refert, ius regium, cuius mentio fit in libris Regum, non ad historiam præcipi, sed ostendere quid facturi sint reges reprobi, quid vitaturi sint boni. Subinde deinus, licitum esse principi res subditorum accipere, hoc intelligetu in causa iusta & vrgente necessitate, propter publicam vtilitatem non propriam, *vt notat Alex in*

k l. si priuatus 16. l. ille seruus, 9. qui & a quib. manumissi. liberi non fiunt, lib. 40. P. tit. 9.
l l. toties 6. de pollicit. lib. 50. P. tit. 12.

notat & idem *a* vt quemadmodum permittitur principi, tantum ob causam publicam, auferre dominium rei priuato, sic & permittatur priuato inferiori à principe, alii auferre rem suam ob causam, & ius esse auferre licere alteri quæsitum. *b* Quamobrem inter priuatum & Imperatorem, hic non est distinctio subsistente causa, quæ iustitiam reuocationis adfert in vtroque. eo modo ob causam delicti bona adimuntur delinquentibus & applicantur fisco, *c* nam per delictum læditur respublica, & pœna dum contrahitur ex delicto, debetur ei. *d* Et proinde, bona ex legibus deferuntur principi, qui reipublicæ curam habet & fisci, *e* sicuti & priuato læso, satisfaciendum est per delinquentem. *f* Item illa diuersa sunt à contractus rescissione, quia in reuocatione contractus sui efficitur vt priuatus, & fidem dedit de seruando contractu, & in quo contrahit parem se reddidit contrahenti, admittens parem voluntatem & regis condendæ potestatem, in contractu, quia ex conuentione contractus legem accipiunt, *g* ideo tanquam par, non habet in parem imperium, vt cogat eum abire à contractu. Suntque iurati contractus, & iuramentum obligat etiam principes, quia Deo promittitur per iuramentum, & ideo iuramenta Deo reddenda sunt. *h* Deus autem *vt docuimus* superior omnium principum est, ideo eius legibus obtemperandum, nec inferior princeps potest tollere legem superioris, *i* nec princeps quicquam aduersus legem diuinam admittit iuste, *cap. non licet Imperatori, 10. distinct.*

47. Potest & alia consideratio adiungi, quod quando ob causam pub. res à priuato subdito euincitur, tantundem, vel æstimatio eius refundi ei debet, *k* ne subditus sine culpa sua re & pretio eius inuitus careat. *l*

48. Sunt rursum, ne relinquamus axioma illud incertum, quo asseritur, principem qui non agnoscit superiorem, posse auferre dominia rerum subditis, dicimus absolute pronuntiatum illud axioma verum non esse, & nimiũ adulari in perniciem eorum principibus, qui sic male defendunt. Nam quod sumitur ex *l. bene à Zenone, de quadriennii præscriptio. Cod.* male colligitur ex l. illa, quæ loquitur tantum de collatione priuilegiorum dandorum rebus priuatis seu patrimonialibus principis, perinde ac rebus, quæ princeps possidet iure imperij, quæ ipsa lex ibi similia facit. & addit, *Qua enim differentia introducitur, cum omnia principis esse intelligantur, siue ex sua substantia, siue ex fiscali fuerit aliquid alienatum:* ibi nihil de rebus priuatorum, quod sint principis, sed dicitur, quod ea quæ sunt in patrimonio vel fisco principis, principis censeantur, & eiusdem priuilegii. Deinde censentur res subditorum esse principis ad eas regendas & conseruandas, quoad imperium, non quod pertinet ad dominium earum, vt possit de illis ex arbitrio disponere, & subditis adimere. Aliter hoc esset ex pastore facere lupum rapacem & prædonem, ex rege tyrannum, qua nulla maiori iniuria lædi possent reges.[*] Distributio dominiorum à iure gentium est, *m* & modi acquirendi & conseruandi præcipui. *n* Princeps autem, non debet adimere dominia possessoribus, contra illud ius, nempe iure regis, quia iure naturæ æquum non est locupletari cum alterius iactura. *o* Et ab hac suspicione locupletandi cum iactura alterius abstinere debent omnes,[*] sed multo magis principes, in quibus quod caret in priuatis suspicione illa, habetur prohibitum. *p* Origo iustitiæ in distributione censetur Imperator, qui omnia iura in scrinio pectoris habere dicitur. *q* Vt & Papa. *r* Iustitiæ vero præceptum ex tribus, *Ius suum cuique tribuere.* *s* Et omne bonum, siue à Deo acquiritur hominibus, siue ab imperio sequente Deum, decet esse mansurum, & omnis malitiæ ac diminutionis extraneum: *t* concessa auferre non est maiestatis imperialis proprium. *u*

49. Quod si quis insistat, principem ex plenitudine potestatis, aliquando id facere ex arbitrio, & adimere bona subditis sine causa expressa, & resilire de contractibus & priuilegiis concessis tam per se quam prædecessores: respondebimus, & nos id cum reipublicæ damno videre, sed nos non disputare de his, quæ fiunt re ipsa, sed de his, quæ fieri debent a bonis & legitimis principibus, non etiam de his, quæ per vim, impressionem & tyrannidem fiunt. Neque enim quippiam tam sanctum, quin à pessimis priuatis & publicis personis aliquando non lædatur. Id tamen dicimus nos posse, quod honeste possumus. *x* Et quæ facta lædunt pietatem, & verecundiam, & existimationem nostram, & quæ contra bonos mores fiunt, ea nos facere non posse existimandum est. *y* Diximus iam de nominibus principum, principem ob iustitiam dictũ fuisse iudicem, quod iustitiæ distributio ei fuerit commissa. quare si ipse peccet contra terminos & fines iustitiæ, peccat contra ordinationes Dei cui subijcitur, & ideo principis nomine indignus

est.

[Marginal notes, left:] ... cons. 136. incip. viso & examinato, nu. 32. vol. 1. ... cons. ... incip. visis instrumentis, nu. 8. vol. 1.
b vt & not. gl. ad l. constitutus ... ad verba a quocunq; d. ... gloss. dom. & per glossam in summa 25. q. 2 & per Bart. in procem. digestorum, & ad l. fi. de fide instrum. & iure hasta fiscal. lib. 10. C.
c vt in l. quisquis, ad l. Iul. maiest. C. & tit. de bonis damnator.
d per l. ex maleficiis de actio. tit. de obl. quæ ex delic. nasc.
e l. bene à Zenone de quadr. præscr. C.
f c. 1. de crim. falsi.
g l. 1. § si conuentio. de posi. P. l. 2. de pact. P.
h cap. ... Christus & toto tit. de iure iuran.
i c. cum in sui ... de maior. & obedien.
k vt notat Alexand. cons. 3 ... incip. in causa. Bart. num. 3. volu. 6. Ioan. Andr. ... de exsecutione senten. super rubric. in fi. & per Bar. in l. fin. § fin. de pignor. actio. in contrar. glossa ad l. si ... ad verb. præstare, quem adm. seruitu. amittun. P.
l per textum l. venditor. § si constat, commun. prædio. P. l. 2. cap. quibus causis seruus pro præmio liber. ... Ludou. Roman. cons. 310. Iason ad l. Lucius ... nu. 81. & seq. ... & ad l. fin. nu. 2. C. si contra ius vel vti. pub.

[Marginal notes, right:]
m l. ex hoc iure d. inst. & iur.
n vt ibid. dicitur.
o l. nam hoc natura, de cõd. indeb. l. iure naturæ, de reg. iur. P.
p vt notat gl. per text. l. pen. de hered. instit. P. facit l. res quæ 22 § licet de iure fisc. P. § fi. quib. mod. testa. infirment.
q l. omnium, de testam. C.
r c. de constitut. in six.
s l. iuris præcepta de iustit. & iur. l. iustitia est 10. § ... ti. de iusti. & iure in Pand.
t § illud, ca. 1. nouel. ... quæ de dignit. ... & c.
u § 1. & nouel. 10. de referendariis palatij.
x c. fin. § de rescrip. in sex. c. faciat homo, 22. q. 5.
y l. filius qui fuit, de condit. instit. P. l. nepos Proculo, de verb. sign.

est. *a* Neque omne quod licet honestum est. *b* Quod & admonuit Claudianus Honorium:

Nec tibi quod liceat, sed quid fecisse decebit,
Occurrat, mentemque domet respectus honesti.

Neque princeps absoluta debet vti potestate, nisi iusta, & legitima suadente causa, & ratione, si velit esse immunis a peccato *c* Principi quoque nunquam placere dicitur debere, neque censetur placere, nisi quod iustum & verum sit. *d* Deinde nec princeps absolutam habet in omnibus potestatem, sed tantum in his, quæ sunt iuris positiui, quæ contraria voluntate tolli possunt, & non in naturalibus, gentium, & quibusdam aliis, de quibus in potestate principum dicemus, Deo fauente. *e*

50. Remanere tamen adhuc videtur antinomia c. quo iure defendis villas, 8 *distinctio.* vbi possessiones rerum dicuntur ex iure Imperatorum, & Imperatores ideo posse adimere easdem dominis nam iure naturæ omnia cõmunia, iure diuino Domini est terra & plenitudo eius Quare ex iure Imperatorum hoc meum, hoc tuum, dicitur. Dicemus autem iura Imperatorum, hoc tuum, hoc meum facere, id est secundum leges humanas, quid meum, quid tuum sit, distingui: sed non secundum voluntatem & arbitrium sine iusta ratione adimi posse, quod leges tuum meumve dixerunt. Dehinc hoc ad potestatem & causam imperandi pertinet, prouidere subditis circa dominia. Sed nos agimus de contractibus & iure quæsitis, quæ non possunt, nisi contra ius sine causa adimi iustis possessoribus. Ius enim etiam Cæsarum & regum consistit in acquirendis, conseruandis, & amittendis reb. ex iustis & præscriptis rationibus, *Vt ait Vlpian f*

51. Quod pertinet ad 8. argumentum, sumtum à beneficio, quod successor in beneficio Ecclesiastico non tenetur stare conuentionibus & contractibus eius cui succedit, considerabitur factum principis, vel in iudicialibus, vel in extraiudicialibus. Et in iudicialibus facilis est resolutio, num sibi vel successori noceat, nam si cum non subdito agat, non est iudex in sua causa competens, *g* quia iudicium constat distinctis personis, actoris, rei & iudicis. *h* Et ideo adiri debet summus pontifex, vel alius superior princeps, si sit. *i* Quod si lis sit & factum cum subdito, cui imperare possit, iudex quidem est competens princeps, & potest ipse si vult iudicare, vel alteri iudicium committere, *k* siue ipse sit actor, siue reus. *l* Et in his casibus iudicium cum principe actum, prodest & nocet eius fisco, ac illius successori, sicut cõsuluit in specie Oldra. *m* vbi determinat quod sententia lata contra regem, noceat eius filio primogenito, eius successori in regno. plura de hoc M. Anton. Peregrinus *lib. 1. de iure fisci tit 3. nu. 7.* Si agatur de facto extraiudiciali, plures sunt conclusiones ab eodem Peregrino dicto relatæ, & in contractu disputatur *num. 44.* Deinceps ad rem propius distinguerem, & beneficij causam, & causam debiti, & contractum ipsum, & de quibus contractum est, non secus quam in vsufructuario. In bonis patrimonialibus, qui succedit, tenetur adeundo eius bona, vel ab intestato, vel ex testamento ad debita ipsius defuncti, quia adeundo ad ea se obligat, ex quasi contractu. *n* Et actiones pro contractibus defunctorum ad hæredes actiue & passiue transeunt. *o* Ideo si ecclesia succedit episcopo cõtrahenti in bonis eius patrimonialib. nõ potest reuocare cõtractus, quia cõfunduntur actiones aditione facta bonorum debitoris à creditore, *p* & cum quem de euictione tenet actio, eundem agentem repellit exceptio *q* Clericis bona patrimonialia quædam possunt esse vltra ecclesiastica: *r* alia ecclesiæ quam possident, vel intuitu eius quæsita, quorum sunt tantum vsuarij, vel ad summum vsufructuarij, non domini. *s* Nam dominium eorum est Christi, vel ecclesiæ. *t* Et ideo fructus reseruantur post mortem beneficiati ecclesiæ & successori, *u* neq; de istis disponit moriens vel viuens, nisi quatenus ei conceditur in eleemosynas, & alia quædam de patrimonialibus contra, vel acquisitis intuitu suæ personæ, & non ecclesiæ. *x* Sic nec ipsæ res alienari sine solemnitate requisita possunt, & nisi pro vtilitate ecclesiæ. *y* Quamobrẽ si contractus facti fuerint personales, vel super rebus patrimonialibus, vel aliter per clericum sine vtilitate & causa ecclesiæ, contractus nihil pertinent ad successorem in beneficio, qui nullum eius à defuncto vel antecedente habet, sed ab episcopo vel alio collatore. Sic ecclesia non tenetur de deposito facto clerico eius, *z* si nihil in ecclesiæ vtilitatem conuersum fuerit. nam tunc si fuerit cõuersum, vt notat ibi glossa, teneretur eo nomine de in rẽ verso. *a* Et si quid contraxit beneficiatus super rebus ecclesiæ extra eius necessitatem, ecclesia nihilominus res suas repetet, & successor patrimonij contrahentis cõueniendus erit, & is tantum ex contractu tenebitur. *b* Quod si contraxit quis de rebus ecclesiæ, & in fauorẽ eius, vel suo nomine de reditibus ecclesiæ, si

a c. scelus, 2 q. 1
b l. 1 on omne, 108. de reg. iur. ff.
c vide plane de hoc potestate plenaria & quando causa præsumatur, Zaziũ cons. 10. vol. 2. & quando de ea illa dispensare liceat, tractat bene And. Gay in tracta ca .. observationũ observa. 55. 56. 57. & 58.
d c. si quando, §. fin. de rescr. c. super eo de crimine falsi l. fin. si contra ius vel vtil. pub. C.
e l. eas, ac c. de mo...
f in l. fi. de leg. P
g Felin. & Panorm. ad c. cum venissent, de iudiciis Alex. Ias. & alii ad l. nẽ receptũ, de iurisdict. omniũ iudic.
h l. Iulian. l. inter litigantes, de iudic. c. forus de verb. sign. cum similib.
i ca. nouit. de iudic.
k vt in l. & hoc Tiber. de hæred. instit. T. l. proxime, de his quæ in test. delẽ. P. c. Gutlissaris 23 q. 4.
l Dec. ad c. 1. n. 8. de proba. Panor. & Felin ad c. cũ venissent, de iudiciis.
m cons. 54. ... 4.
n l. heres quoq. de oblig. quæ ex quasi contract. nasc. in ... inst. l. more nostra ... de acq. hered. li. 39. P tit. 2.
o tit. vt actiones ab hered. & cont. a heredes incip. C. lib. 4. tit. 11 de hereditariis actionib. lib. 4. C. tit. 16.
p l. 3. de reb. alien. non alien. C. l. si ab eo, C. de libera ca. f l. cum à matre, C. de vendic. gl. ita in ecclesia ẽt seruandũ ait in ca. episcopus, qui filius 34 ad verba, ab hære. 12. q. 2.
q l. exceptione 11. de euictio, li. 8 C. tit. 45.
r c. 1. de pec. cler. c. conuenior. 21 § 1.
s c. præsenti & ibi gloss. de off. ord. in sex.
t l. iubemus de sacros. eccl. c. cum ex eo 34. de elect. in sex. c. expedit, 12. q. 1. c. quoniam quicquid, 16. q. 1.
u d. c. præsenti cum simil. ibi nota.
z in ca. 1 c. cum in officiis, c. ad hæc, c. relatum, de testam li. 3. tit 16. c. 1. de peculio cleric. eod. li. tit. 13. c. 1. de success. ab intest. eod. lib. 3. tit. 17.
y c. episc. c. nulli s c. si qui presbyterorum, 6. & toto tit. de reb. eccl. f. non alien. c. sine exceptione 12. q. 2. c. ea enim, c. hoc ius, 10. q. 2. l. iubemus, cum authent. sequent. de sacros. eccl. C. cum simil. z c. de deposito li. 3. tit. 16. a c. q... ad quit ... iam, de fideiuss. vt in aliis in c. et qui quod cum eo qui in alie. potesta. est, C. l. 1. § ... in pupillum dep. ff. P. c. hoc ius, § ii creditor, 10. q. 2. b c. 3. de pignor. li. 3 ti. 21. cap. episcopus qui filius 34. 12. q. 2.

ecclesia velit vti pro se instrumento, debet quoque contra se pati instrumentum locum habere, & obligationem sortiri effectum. *a* Item in specie *cap. episcopus qui mancipium, 58. 12 quæst. 2.* dum licet episcopo manumittere seruos ecclesiæ irreuocabiliter, dando pro illo alios duos seruos ecclesiæ. Eo pertinet *c. episcopi. 2. de reb. eccles. non alien.* vbi successor in beneficio, reuocat manumissos ab episcopo, qui nihil ecclesiæ de suo contulit. ergo si contulisset non reuocaret. Si contraxerit etiam prædecessor pro vtilitatibus ecclesiæ, aut pro necessitate alimentorum suorum vel infirmitate prælati defuncti, obligatur successor in beneficio ad eius contractum, *b* & successor in beneficio censetur succedere in hæreditate Christi, *in cap conuenior 21. 15 Nabuchem, 23. quæst. 8. Iason consilio 122. in 2.* contra si contraxerit etiam nomine ecclesiæ, & tamen conuerterit in suos vsus, non tenetur successor, vt nec successor in principatu. *c Sic successor tenetur seruare id quod successor facere debuit*, vel quod faciendum erat, & ita successores in sacerdotio munificentias clericis, aut sibi seruientibus, à prædecessoribus factas licite de rebus ecclesiæ, in vsum eorum, reuocare non possunt. *d* Ita legitime presbyter adeptus ecclesiam, non potest ea priuari à successore collatoris sine culpa sua graui, & canonico iudicio, *e* & statur collationi factæ per prædecessorem, qui etiam ex officio facere tenebatur de vacanti ecclesia. Sic nomine dignitatis gesta & alienata, seruari debent à successore in dignitate, & in contractu nomine dignitatis, vel ecclesiæ vel beneficij facta, non possunt impugnari à successore sine causa, quæ sufficeret ad rescindendum & impugnandum contractum etiam viuente contrahente, *f* quia dignitas non moritur. vt si nomine sedis apostolicæ quippiam fit, vel regio, perpetuum est, nec morte agentis reuocatur, quamuis reuocaretur si proprio nomine constituti in dignitate fieret. *g*

52. Ex quibus omnibus resoluamus, argumento beneficiorum & dignitatum quæ non deferuntur iure successionis ad succedentes, principes etiam qui non succedunt iure hæreditario, iisdẽ casibus teneri vel non, quibus in prædictis successores tenentur vel nõ. Quamobrem erit conclusio, conuentiones factas nomine dignitatis principatus, ab agente principem, ratas esse & custodiendas a successore *h*, *cap. quoniam abbas, de offic. delegat. cap. si gratiose, de rescript. in sex.* quod & in donationibus & aliis quæ non magnum faciunt præiudicium regali vel principali potestati, locum habet, *i* quum ad modum modicæ donationes ex rebus Ecclesiasticis factæ per episcopos in ecclesias, valent. *k facit cap. 1. qui successores feudum dare teneantur, lib. 1. feudor. tit. 3.* vbi si episcopus in feudum dare promiserit rem ab alio detentam, cum feudum apertum fuerit, & eo viuente feudum apertum fuerit, successor in episcopatu tenetur exsequi voluntatem eius. Et conuentiones ita publicæ, nomine publico à principibus factæ, ratæ sunt habendæ a successoribus. *l* Maximum vinculum in fide publica, qua nec maius fuit numen inter Romanos, cuique templum dedicatum, & in quo fœdera sanciebantur, deuotis capitibus diis inferorum eorum, qui promissum frangerent. *m* Maxime si negotium pertinet ad statum principatus vel ad vtilitatem & necessitatem eius, nam & tunc de mutuo etiam accepto à prædecessore & facto teneretur. *n* Pulcerrimum exemplum *Iosue 9* in Gabaonitis, qui etiam fraudulenter pacem inierunt cum Iosue & principibus Israel, pacto adhibito ne occiderentur, quod pactum Saul ex posteris rupit, & ex illis quosdam necauit longo etiam post tempore, cuius facto Deus ad iram prouocatus fuit contra populum Israelem, & trium annorum famem immisit, & oraculo respondit, expiandum hoc peccatum per mortem septem filiorum Saulis qui ex Gabaonitis quosdam necauerat, ideo & suspensi sunt. *o*

53. Excipitur hic casus, quando pactum vel conuentio fieret in præiudicium eorum quæ adhærent dignitati principali inalienabilia, quę dicuntur iura regni, diadematis, & coronæ *p* Quæ vero sint regalia, traditur titulo *quæ sint regalia, lib. 2 feudor. tit. 56.* Potest tamen aliqua ex regalib. & quę ad ius & mensam imperii pertinent alienare princeps: si inde modica tantum sequatur læsio, & valebit ea alienatio etiam in præiudicium successoris & regiæ coronæ, *q* si ex iusta aut vrgente & rationabili causa fiat alienatio, alias alienatio reuocatur ex læsione modica etiam harum rerũ *r* Existimant & vt plurimum doctores in harum rerũ etiam alienatione adhibendum esse principi procerum consilium, vt alioquin fit inualida, *s* quæ tamen sententia ad honestatem pertinet, & ad excusationem principis, quod maturiora & firmiora videntur, quæ per consilium expediuntur: *t* verum non ideo solo putandam censeo nullam alienationem à principe superiore absolute factam, cum ex arbitrio sine procerum deliberatione legem cõdere possit, *u* quia in eam plena translata sit potestas *x* Ratio prior, quia princeps recipit bona reipublicæ tanquã dotalia, ideo & apud Venetos

a vt in c. 1. 2. & 4. de pecul. clerico.

b c. 1. de solutio. c. per tuas de donat.

c per text. in l ciuitas, si certũ peta. P.

d c. fin. 10. q. 6.

e ca. inuentum, 38. 16. q. 7. c. factus peruersum, 56. d.

f c. quoniam abbas, de offic. deleg. c. abbate, de sententia & re iudic. in 6.

g c. si a sede, de rescript. in 6.

h c. abbate, de senten. & re iud. in 6.

i d. c. abbate Oldra. co. 5. 93 incip. ex forma

k c. pen. & ibi gl. 12. q. 2.

l In l conuentionum, de pact. P.

m Liuius li. 1. deca. 1. & li. 4. De. adu. 3.

n Sicut concludit Purpuratus cons. 7. & cons. 2. arg. d. l. ciuitas, de rebus credit. P.

o 2 Reg. ca. 21. vide c. inter cætera, § sed cum hic omnib. 22. q.

p ca. intellecto, 33. de iureiur.

q [illegible] ar. in l prohibere, § 1 quod vi aut clam per c. abbate de sentent. & re iudi. in 6.

r Matt. de Afflict. ad rub. quæ sunt regalia, nu. 7.

s Per l. humanũ & ibi Bald. de legib. C. l placet, & ibidem Bald. de sacrosanct. eccl.

t l. dubium non est C. de deuotis, c. nouit de his quæ fiunt a prælatis, sine consen. capit. c. Episcopus 12. quæst. 7.

u l. fin. C. de leg. § sed & quod principi, de iure naturali.

x l. 2. & nouissime, de origine iuris. P. l. 1. de constit. princ. P.

netos in sua inauguratione, proiicit dux annulum in mare, tanquam illud desponsans, & cum illo Rempublicam Venetam, quæ maxime pollet in manu. Dos autem à marito non potest alienari, neque consentiente vxore hodie. *a* Alia ratio, quod sicuti princeps non potest iura subuertere principatus, ita neq; minuere, quod col igitur, *b* Tertio iurant omnes principes, se seruaturos intacta iura regni sui, & honorem coronæ conseruaturos, quamobrem & ex iuramento obligantur, vt postea non possint r silire. *Quarto*, res, quæ subiecta est restitutioni, alienari vel minui non potest, in præiudicium eius, cui restitutio facienda est. *c* Tale autem est regnum, successioni proximiorum restituendam.

54. Ceterum sunt quædam regna, quę pertinent ad plenam dispositionem possessoris, & ideo tunc possunt, vel per contractus, vel per vltimam voluntatem, in alium transferri, vt diximus de principatibus, qui vel per hereditatis ius, vel per contractus quæruntur, veluti si quis armis & vi regnum de nouo subegerit, poterit vel ad alium transferre iure feudi vel venditionis, vel testamenti, vel donationis, quemadmodum legitur fecisse Alexander Magnus. *d* Sunt & quidam principatus, vt feuda patrimonialia, quæ possunt pro arbitrio, non secus ac quę patrimonij sunt, libere in alios emancipari, si modo lex domus, vel inuestituræ, non repugnet.

55. De summo vero principatu ecclesiastico, nempe summi Pontificis dubitari posset, & alias fuit in pluribus dubitatum, *an bona ecclesiæ seu principatus alienare possit, & rata sit eius apud successores alienatio.* Videtur autem mihi, posse alienare bona quarumcunque ecclesiarum, & ratam alienationem apud successores: quoniam dominium eorum bonorum, dicitur esse Christi. *e* Summus vero Pontifex, est immediatum caput Ecclesiæ, & vicarius Dei in terris, vt quicquid agat, claue non errante, censeatur à Deo factum. *f* Et omnium Ecclesiarum ordinatio videtur esse iuris positiui, *g* & à sede Apostolica, vt riuuli pendent à fonte. *h* habet autem & plenitudinem potestatis summus Pontifex in his maxime, quæ sunt talis iuris positiui *i* Docet & quod responsum est, ipsos prælatos Ecclesiarum non posse alienare sine permissione summi Pontificis seu sedis Apostolicæ, & hac permittente, aut confirmante posse. *k* Et proinde, qui habet potestatem concedendi alienationis licentiam, multo magis ipse habebit: nemo enim potest concedere, quod non habeat *l*. Scribit tamen P. Ancharanus *m*, Papam in indulto alienationis, debere derogare canoni *non liceat Papæ, 12. q. 2.* Et Paul. Castrens. *n* concludit, Papam pro debito Romanæ Ecclesiæ, potuisse alienare & obligare bona ecclesiæ Aucnionensis.

d Machab. 1. cap.

e c. cum ex eo. 1. de electi. c. expetit, q. 1. tit. 12. c. quicquid, 16. q. 1. c. de V. S. quanto, corporalis de translat.

g c. 1. 13. q. 1. c. 22. dist.

k c. 1. 12. q. 1.

m Consil. 310.

n Consil. 424. incip. infecto praesenti, 1. vol.

DE REPVBLICA, LIBER OCTAVVS, SIVE DE QVALITATIBUS QUIBUSDAM PERTINENTIBUS AD PRINCIPEM.

De bono & malo Principe. CAP. I.

PRincipum seu Regum quidam ab initio principatus boni sunt, & tales perseuerãt; quidam ab initio mali sunt, postea vero boni officiuntur; quidam ab initio boni, postea mali; & quidam mali semper. *Infelix* ea Respublica, quæ sub malo principe semper degit, & veluti seruili statui addicta, quæ vix perseuerare potest. Minus infelix ea, quæ habuit malum, sed postea bonum experitur principem, vt ea, quæ bonum habuit, & malum incipit habere: felix vero ea, quæ à principe bono regitur.

2. Secundum Æschylum, *o* ἅπας δὲ τραχὺς ὅστις ἂν νέον κρατῇ. *Omnis, qui cœpit nuper imperare, est rigidus.* C. Claudius Caligula Imperator, qui successit Tiberio, filius Drusi, Augusti Cæsaris priuignus, Tiberij nepos, ab initio clemens & popularis, pius in parentes *p*. Sed mox velut facto agmine, omnia in vno vitia exstiterunt, sæuities tanta, vel potius feritas, vt ex custodia notaret, quorum carnibus bestiæ ad munus alerentur, multos etiam his in arena laniandos obiiceret. Syllanum socerum ad secandas nouacula fauces impulit, plures ex senatoribus interfecit, aliaque seueriora & crudeliora patrauit: vetustissimis familiis insignia ademit, fuit libidinis inexplebilis, luxuriæ in viros & mulieres portentosæ: in summa, fuit portentosa bestia, non Imperator, non homo, secundum ea, quæ referunt de eo Sueton. *q* Dio, & Suidas, tandem à Chærea Cassio, & Cornelio Sabino obtruncata.

o in tragæd. Prometheo.

p Sueton in eius vita, c. 10. 13. 14 & seq.

q c. 22. & seqq.

3. Domitius Nero, Domitij Ænobarbi & Agrippinæ filius, primo quinquennio optimus princeps fuit, *r* sed eo exacto, sibi dissimilimus euasit, parricidiis, cædibus, spurcitiis omnis generis maculatus, vt non sine horrore crudelitas, aut sine fastidio voluptas & luxuria impurissima referri possit, de quibus Dio, & Suetonius, *s* consuli possunt.

r Suet in Nerone, c. 9. & seqq.

s Idem, c. 62. & seqq.

4. Domitianus ab Augusto nonus, Tito succedens, moderatior primis annis habitus,

mox in ingentia vitia prorupit, libidinis, desidiæ, iracundiæ, crudelitatis. a

a Idem in Domitian.

5. Maxentius Maximiani filius, Roma occupata, Seuero Galerij Augusti filio pulso: ad firmandas opes se æquum vniuersis exhibuit, vt Christianos etiam suis rectoribus commendauerit. At Italia Africaque pacata, mox secundis elatus, mores mutauit, cœpitque Romæ & in Africa tyrannidem exercere, inprimisque Christianos lacerare instituit, & prolapsus ad omnia scelera, nullum impietatis, nullum intemperantiæ genus omisit. b

b vt latius describunt Zonar. & Cedrenus.

6. Dionysius, filius Dionysij Syracusani tyranni, initio tyrannidis, postquam militum fauore patri successit, populum sibi libertate conciliauit, tria millia nexorum ex carcere liberauit, tributa insuper populo per triennium diuisit, dehinc tamen, sublatis fratribus & propinquis, quos metuebat, in ceteros grassatus, & propter crudelitatem inuisus, tandem regno pulsus. c

c vt refert ex Trog. Iust. li. 2.

7. Ferquardus 2. Scotorum Rex, priuatus liberalissimus & religiosissimus exstitit: at regno potitus, extortor bonorum, religionis hostis, cruentus carnifex euasit. d Vt plerunq; ab initio, vt ait Lucanus, -- *mitissima sors est Regnorum sub rege nouo.* Quia sciunt omnes, nouum imperium inchoantibus vtilem esse clementiæ famam e: vel in summa, mutantur boni in malos indulgentia fortunæ, & prauis magistris discunt, & audent, sæpe tamen suo maximo malo, cumq; mutatis moribus, fortuna illorum immutetur. Nam iisdem artibus imperium facilime retinetur, quibus initio partum est. f

d vt describit Hector Boet. lib. 9.

e Tacit. lib. 4. historiarum.

f Sal. in Catil.

8. Malos principes ex bonis facere consueuerunt, secundum Flauium Vopiscum Syracusanum, g primum nimia licentia, deinde rerum copia, amici præterea improbi, satellites detestandi, eunuchi auarissimi, aulici, vel stulti, vel detestabiles, &, quod negari non potest, Rerumpublicarum ignorantia, consilium perniciosorum hominum consiliariorum qui imponunt ignoranti principi: quando princeps iudices facit, quos fieri non oportet: & amouet à Republica, quos retinere debet. Extollit animos, & ad impia allicit principes bonos, ante rerum successus, felicitas, & securitas, quibus inebriantur & fascinantur bonæ mentes.

g in Aurel.

9. Bella, negotia, animos principum reuocant à voluptatibus, si quid in illis sit mentis, pax & securitas reuocat ad easdem etiam sæpe præstantissimos. Quemadmodum de Alcibiade Cliniæ Atheniensis filio, refertur ab Æmilio & Plutarcho. nam fuit summus Imperator, mari & terra, disertus, laboriosus, patiens, liberalis, splendidus in vita atque victu, affabilis, blandus, temporibus callidissime inseruiens, & idem simul ac se remiserat luxuriosus, dissolutus, libidinosus, intemperans, vt omnes mirarentur in vno homine tantam morum dissimilitudinem. Scripsit & Plutarchus, Syllam natura varia fuisse, vt ipse secum sæpe discrepare videretur: vt & notat Salustius in Catilina, ingentibus virtutibus, ingentia vitia, nexu quodam indissolubili copulata fuisse: & M. Antonius Triumuir in re bell abstinentia, labore & fortitudine: in ocio vero, luxuria, temulentia, & libidine omnes superauit, teste Plutarch. Eadem fere referuntur a Niceta h de Manuele Comneno Imperatore Græcorum, qui, cum tempus postulabat, patientissimus erat laborum, frigoris, æstus: cum vero à bello vacabat, iucunditati se dabat, & ingenio indulgebat. De Lucullo in eius vita Plutarchus: *Sicut*, inquit, *in veteris comœdia, ita in L. Luculli vita exordio sese offerunt actiones politicæ, & expeditiones, in calce compotationes, cœnæ, & non tantum commessationes, faces, & omne genus ludi.* Solent sæpe principes ab initio imperare ob quandam bonam naturam: desinunt autem pessime, quia nemo illis contradicit.

h lib. 7.

10 Sunt pueri principes nati bonis parentibus, illis viuentibus bene instituti, vel saltem cum probis viris cura parentum aliti & informati post mortem parẽtum, initio principatus boni principes. At dum excusserunt iugum imperantium, & incipiunt aulicorum improbitatibus & delitiis insuescere, pessimi euadunt. Sicut Ioas Regis Ochoziæ Regis Iuda filius, puer 7. annorum cum regnare cœpisset, princeps optimus fuit, & religioni Dei veri addictus, quamdiu Ioiadas sacerdos, qui eum admonebat, vixit: at eo mortuo, à pietate defecit, & occidit Zachariam Prophetam, filium Ioiadæ, qui ei regnum conseruauerat. i

i lib. 4. Reg. 22. & 2. Paralip. c. 24.

11 Salomon antea iuuenis & consilio aliorum & seniorum obtemperans, pijssimus & Dei religionis obseruantissimus: vbi autem amoribus & voluptatibus inseruire cœpit, in vera pietate aberrauit, permittendo mulieribus, diis & idolis fana ædificare. k

k 3. Reg. c. 11.

12. Sic Honoricus Genserici Regis Africæ filius, initio regni magna animi moderatione vsus, & pietatem veræ fidei Christianorum sequutus: at quinquennio postea pristina comitate deposita, acrem se Catholicis hostem prodidit, corruptus ab aulicis, qui sub patre Christianos insequuti essent. l

l Carol. Sigon. lib. 15. Imperatorum occident.

13. Mor-

13. Mortuo sapientissimo Imperatore Marco, filius eius Commodus iuuenis, antea diligenter institutus, ad imperium veniens, probitatem retinebat, quam à parente didicerat; at Perennius adolescentis ætate abutens, delitiis illum ganeisque corrumpi sinebat, vt ipse cura omni laboribusque susceptis, totum imperium, ad quod vsurpandum aspirabat, administraret: vnde perditissimus & crudelissimus euasit Commodus a. Quid Bassiano, qui & Heliogabalus dictus est, post mortem Seuer. patris contigerit, nemo ignorat, corruptam fuisse Imperatoris noui iuuentutem b. Sciunt cuncti, & Alexandrum iuuenem cura & meditatione matris, & cautione, ne ab aulicis malis corrumperetur, in imperio cum probitate perstitisse. c

a *Herod. lib. 1.*
b *Herod. in 4.*
c *Herod. in 5. & 6.*

14 Inter eos vero principes, qui mali ab initio, postea vero boni fuerunt, & cum populo sunt reconciliati: possunt annumerari illi, qui vi ab initio regna vel tyrannides vsurparunt, & ab initio crudeli & barbaro more vel dominico imperarunt, quamdiu de populo & magnatibus diffiderunt, postea vero, vbi senserunt populum securum, & à seditionibus & commotionibus quiescentem, modestius & humanius seipsos gesserunt, remittentes minas & terrorem, & beneuolentiam aucupantes, vnde ex tyrannis & facti sunt reges. Vt Herodes Ascalonita regnauit super Hebræum populum vno & triginta annis, postea & legitimo regno rex d. Manasses Rex, post multa commissa scelera, & post captiuitatem Babylonicam pœnitentiam egit, & ad meliora cõuersus est e. Cecrops cum teter & efferatus ante fuisset, postea comiter & blande imperauit f. Megalopolitanus tyrannus Lydiades, ita in ipsa dominatione immutatus est, vt violentiæ iuris pertæsus, reddiderit postea ciuibus leges suas: & pro patria dehinc strenue dimicans magna cum gloria ceciderit g. Gelon, Hieron, & Pisistratus Hippocratis filius, inuaserunt quidem malis artibus principatum, verum postea principes fuerunt Reipublicæ salutares & moderati h. Cenoualchius occidentalium Saxonum Rex perditissimus & impiissimus ab initio regni, vnde regno pulsus tandem: tamen ad frugem reuocatus, regnum receptum optime administrauit i. Scribit & Hector Boëthius k, Octauinũ Britanniæ Regem, ex iniquo principe optimum, pacisque studiosum factum esse. Fertur & Bretislaus 2. Bohemorum Princeps, filius Vratislai, ingenij prius intractabilis, tandem factum mansuetissimum. l

d *Philo Iud. de tempor.*
e *D. Hieron. ad c. 1. Soph.*
f *Plutarch. lib. de ser. numinis vind.*
g *Plutarch. ead. vbi supra.*
h *Plutarch. eod.*
i *Polyd. Virg. lib 4.*
k *Hector Boet. lib. 6.*
l *Dubrauius, lib. 6.*

15. Vt omnium rerum & satietas, sic etiam & voluptatum & crudelitatis, neque tempus, variatione sua, eadem patitur esse in vno statu, neque hominum quoque voluntates perpetuo pertinaces sunt. Sicuti & Sylla ex illa crudelitate, tandem venit ad priuatam vitam, *vt & Diocletianus, & plures alij.* Sed & respondit Antigonus rex, cunctis mirantibus quod iam senex blande & comiter regnaret: Ante, inquit, opus habebam potentia, nunc gloria & beneuolentia. m Ita plures, qui in iuuentute crudeliter & pessime imperarunt, postea cum ætate mores in melius mutarunt, deferuescẽte iuuentutis ardore, & temeritate per experientiam temperata & emendata. Sicut refert Polydor. Virgil. n Offam Merciorum Regem in primo ætatis flore laborasse siti inexhausta diuitiarum, imperiique amplificandi, militaris disciplinæ studiosum, virtutis contra contemtorem: in ætate autem iam matura, cum morum probitate atque modestia, tum vitæ innocentia maxime floruisse. Dio Cassius tradit, Titum Augusto comparandum in diuersa ætate: huncque si minus vixisset, nunquam à Romanis dilectum fuisse: neque illum, si plus. Nam Augustus crudelior in principio propter hostes & seditiones: postea, longo tempore, multis in populum Romanum beneficiis claruit. At Titus humane imperans, periit in robore gloriæ, fortassis non vacaturus culpa, si diutius vixisset: quia fortuna maiori, quam virtute vtebatur. Multum iuuat ad malos mores principum diuertendos vel emendandos, institutio, maxime in iuuentute, in qua animi adhuc à vitiis vacui, non secus ac nouellæ plãtæ possunt ad virtutem & principalem artem instrui, magisque præstat recta institutio eorum, quam nobilitas, vt docuit Lycurgus aliquando, producens in concionem Atheniensium duos canes eadem matre & eodem patre natus, quorum vnum venationi assuefecerat, alterum in culina nutrierat, vnde producto lepore & olla, alter leporem ex institutione insequutus, alter in ollam & offas irruit.

m *Plutarch. in Apophtheg.*
n *lib. 4. hist.*

Fertilis assiduo si non renouetur aratro,
Nil nisi cum spinis gramen habebit ager.

Vt contra sterilis, si diligenter colatur, fructus vberiores adferre solet. Feroces equi, arte periti hominis domantur, & vtiles euadunt. Et cum institutio plebeios, virtuosos, timentes Deum, probos, moderatos, à vitiis alienos soleat reddere, dubitandum non est, quin & eadem ipsa possit in nobilibus ad imperium natis, quia virtutibus naturalibus perspicuitateque ingenij excellant. Quare multum in-

tereſt, quibus doctoribus, pædagogis, moderatoribus & curatoribus filij principum committantur, eligique debent in diſciplinis bonis periti, in militaribus quoque principi tradendis delecti, vt illi, quæ ad virtutem & mores, iſti, quæ ad exercitia principibus requiſita ſunt, doceant: ſuper omnia, vt vtrique ſint probi & bonis moribus, boni exempli, pij, religioſi, timentes Deum, alieni ab adulatione: qui laudent, ſi quid illi benefecerint, vt excitentur ad gloriam; vituperent autem, & reprehendant, ſi quid mali eos contigerit agere, vt pudore à ſimilibus deterreantur: arceant corruptorum iuuenum, adulatorum, meretricum impudicarum conſortium, non patiantur vel ioco vel ſerio illos mentiri, ſed vt ament perpetuo veritatem, exerceantur in iuſtitia reddenda etiam in ludicris. *a*

a Vt apud Xenophont. in Cyri inſtit.

16. Boni & omni exceptione maiores principes illi ſunt, quibus ſubditi felices fiunt, qui magis ſubditis conſulunt, quam ſibi: qui vitam pro illis exponunt periculis & morti pro eorum ſalute: qui potius de illorum, quã propria ſolliciti ſunt vtilitate. Cuius præſtantiæ exemplum in Moyſe duce præſtantiſſimo, qui pro populo ſuo, quem Deus ob peccatum idololatriæ delere decreuerat, ſic loquutus eſt: *Obſecro Domine, peccauit populus iſte peccatum maximum, feceruntq; ſibi Deos argenteos, aut dimitte eis hanc noxam: aut ſi non facis, dele me de libro tuo, quem ſcripſiſti.* b Plus fecit Dominus noſter Ieſus Chriſtus, Rex regum, Dominus dominantium, qui mortuus ſponte pro peccatis populi ſui, & de quo prophetauit Caiphas Spiritu Dei impellente, cum eſſet Pontifex, *Quod expediret vnum hominem mori pro populo, ne tota gens periret.* Bonus Rex Dauid, qui cum vidiſſet Angelum Domini cædentem populum, *Ego ſum*, inquit, *qui peccaui: iſti oues ſunt, quid fecerunt? Vertatur obſecro manus tua contra me, & domum patris mei.* c Ferunt & Regem Athenienſium Codrum, cum ingenti hoſtium exercitu Attica regio debilitata, ferro ignique vaſtaretur, diffidentia humani auxilij ad oraculum Apollinis confugiſſe, perque legatos ſciſcitaſſe, quonam modo illud tam graue bellum diſcuti poſſet: & accepto reſponſo, ſi ille hoſtili manu occidiſſet. Quod quidem non ſolum totis Athenis, ſed etiam in caſtris percrebuit; eoque factum eſt, vt ediceretur, ne quis Codri corpus vulneraret. At illum, poſtquam illud cognouit, depoſitis inſignibus imperij, familiarem cultum induiſſe, ac pabulantium hoſtium globo ſeſe obieciſſe, vnumque falce ex his concuſſum in ſedem ſuam compuliſſe, ſuoque interitu eſſe

b Exod. c. 32. verſ. 31. & 32.

c 2. Reg. c. 24.

ciſſe, ne Athenæ occiderent. *d* Ad hoc compulit Codrum amor ſuorum, quos propria morte liberare non dubitauit: & hoc eſt vere fungi Principis munere & paſtoris officio, ſuam patriam, (talis eſt enim Reſpublica Principi) omnibus, imo & vitæ propriæ præponere. Ex quo etiam duo Decij, pater & filius immortalem, & nullo tempore violatam cõſequuti ſunt apud poſteros laudem, cum vterque pro ſalute Reipublicæ deuouiſſet. *e*

d Iuſtin. in 2. Valer. Max. lib. 5. c. 6.

17. Celebre & illud, quod M. Antoninus Imperator, cum exercitum ex Parthorum regione magno cum periculo reduceret, manus ad cœlum tendens dicitur precatus, vt ſi qua priores fortunæ ſuæ ſerenitates diuina inuidia maneret, in ſe vt eam verteret, reliquo exercitui incolumitatem tribueret & victoriam. *f* Ingenium præclarum eorum, qui cum nouerint ſe mortales, & moriendum eſſe aliquando, ſerius aut ocyus, mortem ſibi pro ciuibus & ſubditis glorioſe, Principe dignum cenſent. Sicut & Pelopidas Thebanus vxori, quæ ipſum ad bellum proficiſcentem rogabat muliebriter, vt ſeipſum ſeruaret. *Alij*, inquit, *vt ipſum faciant, monendi ſunt. Nam princeps aut dux hortandus eſt potius, vt ſeruet ciues.* g

e Vt de patre Liuius, in 8. & Zonaras. de filio, lib. 10. Zonaras & Cicero in Catone & alij mem.nerūt.

f Plutarch. in Antonio.

g Plutarch. in Apopht. theg. Græcor.

18. Non prætermittam Ioannis II. Luſitaniæ Regis nobiliſſimum animum & principatu maiore dignum, qui cum audiuiſſet, volucrem eſſe, quæ roſtro pectus dilacerat, vt pullos ſerpentum morſibus exanimatos, ſanguine ſuo profuſo, reuocet in vitam: eiuſdem volucris imaginem ſuis inſignibus adiungẽdam curauit, vt oſtenderet, ſe eſſe paratum pro ſuorum ſalute ſanguinem ſuum profundere. *h* Pellicanum hanc auem dicunt.

h Oſorius, lib. 1.

19. Principis boni etiam eſt, non tantum cuſtodire ab hoſtibus inuiolatam ſubditorum ſalutem, ſed & vti ſubditis, tanquam filiis, & eis benigne quædam indulgere, quæ etiam iuſte vindicari poſſent, præferendo clementiam ſeueritati: qui enim non debent propriæ vitæ ob ſubditos parcere, multo magis debent eſſe procliues ad remittendas ſibi illatas ingratitudines, & cogitare, ſe exſpectare retributionem a Deo, cuius munus in principatu gerunt, multo maiorem, quam ab hominibus. Item quod populus inſipiens regendus ſibi commiſſus eſt, qui non ſapientia, ſed potius inſipientia contra propria certat commoda, & miſerẽdum illius potius, quam propria iniuria vel cõtumelia ſæuiendum, iuxta *i* Niſi forſan hæc iniuria in Reipublicę conuerteretur detrimentum, & dignitatem potius, quam perſonam Principis reſpiceret *k* Ariſtidis nota manſuetudo, qui cum multa pro patria

i l. vnic. C. ſi quis Imperat. maledix.

k vt in c. 1. de maledic.

a vt scribit Plutarch. in eius vita.

tria gessisset, *a* & ex ea in exilium per inuidiam missus esset, precatus est Deos suos, vt Athenensibus quæcumque cuperent, sic bene fausteque euenirent. Quin etiam cum Xerxes numerosa classe Græcos peteret, quamuis exsul, consilio primum, deinde etiam auxilio Themistocli adfuit, & grande monumentum ad celebrem illam victoriam Salaminiam attulit. Phocion Atheniensis, Phoci filius, non tantum sæpe multumque operam suam in bellis patriæ præstitit: sed cum ab ingrata patria morti adiudicatus, cicutam iam biberet, renuntiari iussit, ne ob patris mortem patriam odio haberet, sed ab omni vltione desisteret *b*

b Ælian. lib 12. de vari. histo.

20. Quam dissimilia sunt, non dicam malorum principum exempla, sed prodigia, qui nihil gratius habuerunt, quam populorum sibi commissorum interitum & oppressionem; & vt vel suæ tyrannidis caussam inde sibi firmare viderentur, vel contra propria membra, vel vt vindicarent seipsos de his, quos præsumebant aduersarios sibi futuros; vel vt crudelem animum præter modum, satiarent, nimium crudeliter sæuierunt, nihilque, quam populi subuersionem procurarunt; imitati dæmones, quorum finis vnicus creaturas Dei, imo si possent ipsum Deum violare, insidiis subuertere & tollere: quorum isti pessimi Principes ministri & instrumenta proculdubio ad interitum vel castigationem humani generis, feris immaniores grassantur. Quid peius voto C. Cæsaris Caligulæ, qui queri etiam solebat de conditione temporum suorum, quod nullis calamitatibus publicis insignirentur, atque ideo exercituum cædes, famem, pestilentiam, incendia, hiatum aliquem terræ optabat. *c* Aliud monstrum Nero Claudius Cæsar, etiam solitus in communi sermone dicere. ἐμοῦ ζῶντος γαῖα μιχθήτω πυρί, *me viuente terra igni misceatur*: quod & effecit: nam incendit vrbem, cædes innumeras procurans, *vt scribit Sueton.* d Refert & *e* multa immania destinasse, initio tumultus Gallici successores percussoresque submittere exercitus & prouincias regentibus, quasi conspirantibus, idemque & vnum sentientibus: quicquid vbique exsulum, quicquid in vrbe hominum Gallicanorum esset, contrucidare illos, ne desciscentibus aggregarentur: hos, vt conscios popularium suorum & fautores, Gallias exercitibus diripiendas permittere, senatum vniuersum veneno per conuiuia necare, vrbem incendere, feris in populum immissis, quo difficilius defenderetur. Similis illa vox tyrannidis desiderare populum vnam ceruicem habere, vt vno ictu adimi ei posset, vt optauit Caius Caligula. Valde dissimilis ab ista præclara & memorabili P. Scipionis Africani Maioris sententia, malle se vnum ciuem seruare, quam mille hostes perdere. *f* Et quod dicit L. Lucullus imperator aduersus Mithridatem ad direptionem captæ vrbis incitantibus, se malle vnum militem Romanum ex hostium manibus eripere, quam vniuersas hostium fortunas sibi vendicare. *g*

c Sueton. in eius vita, c. 32.

d In eius vita, cap 36. & 37. & 38.

e cap 43.

f Sabelli. lib. 8. cap. 2.

g Plutarch. in Lucullo.

De Religione Principis. CAP. II.

PEr me reges regnant, inquit diuina Sapientia, *h* & principes recta decernunt. Ita fundamentum totius regni, religio est, metus, reuerentia, cultus Dei, seruare eius mandata, obsequi voluntati eius. In lege regni à Deo lata per Moysen *i*: *Postquam*, inquit, *Rex sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis huius in volumine, accipiens exemplar à sacerdotibus Leuiticæ tribus, & habebit secum, legetq; illud omnibus diebus vitæ suæ, vt discat timere Dominum Deum suum, & custodire verba & ceremonias eius, quæ in lege præcepta sunt. Nec eleuetur cor eius in superbiam super fratres suos, neque declinet in partem dextram, vel sinistram, vt longo tempore regnet, ipse, & filii eius super Israel.* Dauid a Deo electus, auspicatus est regnum suum à restitutione & reformatione cultus Domini. *Non debet*, inquit Ecphantes Philosophus, *qui aliis imperat, illum ignorare, à quo ipse regitur.* Sic meminit Liuius, *k Romulum salutatum Regem, primum instituisse sacra quadam Albano ritu, & alia Herculi, deinde politicos magistratus.* Annotatum est a Plinio *l*, *Numam Pompilium, II. Regem Romanorum, ferum populum religionis institutione & vtilibus legibus domuisse, suumq; regnum ita formasse, vt pendente eius regno, nemo illi bellum moueret.* Rex Persarum, præsentibus magis hostias quotidie immolabat mille boues, asinos, ceruos, cæsos ex instituto Cyri Regis *m* Philostratus. *n* nec poterat esse Rex Persarum, nisi qui ante disciplinam Magorum scientiamq; percepisset *o*

h Prouerb. 8.

i Deut. 17. vers. 18.

k in 1.

l lib 1 de viris illustrib. c. 2.

m Xenoph. lib 1. Cyr. ad.

n lib. 1 de vita Apollonij. Athenæus lib 3.

o v au Philo Iudæus lib de specia lib. legib. & Cic. de Diuina.

2. Pietatis modus in duobus consistit, *p* in piorum dogmatum certitudine, & bonis operibus: ita vt neque dogmata sine bonis operibus accepta sint Deo, neque absque piis dogmatibus opera perfecta suscipiat Deus. *Pietas*, inquit Speusippus *q*, *est iustitia erga Deum, affectio colens Deum, voluntaria veneratio Dei, recta honoris diuini scientia.* Explicat in Enchiridio Epicteti Arrius, *r Pietatis erga Deum id maximum esse scito, vt de ipso bene sentias, putesq; eum & esse, beneq; ac recte gubernare. Tum vt ita te compares, parere ei, atq; omnibus cedere, quæ*

p vt scribit Cyrill. lib. 9. contra Iulian. ca. 4.

q li. de diffinitio. Plat.

r c. 36.

fiant, neq; institutum sequi, quasi omnia ex optimo consilio efficiantur. Consistit & alio modo significantius religio seu pietas, *a* in duobus, vt bene de Deo sentiamus: & rectum ei cultum exhibeamus. Nempe cum cognoscamus, & pure & pie veneremur. Princeps, qui Deum cognoscit, sciet, vnum esse Deum essentiæ vnius in Trinitate personarum, optimum, maximumq; sempiternum, summum, æternum, regnatorem vel gubernatorem omnium. *b* Quem nullus effugere, nec mente, nec facto potest: cui nihil secretum aut clausum est, *c* iudex viuorum & mortuorum, & vindex improborum etiam regum: siquidem, vt ait Ouid *d* -- *immensa est, finemq; potentia cœli Non habet, & quicquid superi voluere, peractum est.* Is est, inquit Cicero *e*, qui viget, qui sentit, qui meminit, qui regit & moderatur: &, vt Horatius *f*, *Qui terram inertem, qui mare temperat Ventosum, & vrbes regnaq; tristia.* Hunc ignorare, causa subuersionis est bonæ administrationis. Imo, vt ait Silius *g*, *Prima scelerum causa mortalibus ægris, Naturam nescire Deum.* Cultus in seruandis eius legibus consistit, & in ritu & ceremoniis receptis ab Ecclesia Catholica, sine scelere & macula viuere. *h*

a Hoc enim est pietatis exord. August. lib. 1. de libero arbit.
b Cornel. Tacit. lib. 5. hist.
c Senec. epist. 84.
d 8. Metamor.
e Cic. in somnio Scipionis.
f Horat. 3 Odar.
g Silius, in 4.
h Lactant. Firmia. lib. 5. cap. 9.

3. Sapientia indiget princeps. Initium autem sapientiæ, timor Domini *i*. *Si timueritis Dominum*, inquit Deus per Samuelem populo, *& seruieritis ei, & audieritis vocem eius, & non exasperaueritis os Domini, eritis & vos & rex vester, sequentes Dominum Deum vestrum: si non audieritis, & exasperaueritis sermones eius, erit manus Domini super vos, & super patres vestros, &c.* k Et iterum *l*, *Fili, honora Dominum, & valebis.* Palam est omnibus, quot eximias victorias reportarint de inimicis, Dauid, Machabæi, quamdiu spe & fiducia Dei & veræ religionis feruore solidati, hostes aggressi sunt, testis Gedeon, Barac, Samson, Iephthe, in lib. Iudicum. Goliæ per Dauidem expugnatio *m*, Ionathas, qui difficile non esse Deo dixit vincere vel in paucis, & ea spe plures fudit *n*. Et in summa, *Sancti per fidem vicerunt regna, operati sunt iustitiam, adepti sunt repromissiones, obturauerunt ora leonum, extinxerunt impetum ignis, effugauerunt aciem gladij, conualuerunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello castra verterunt exterorum* o. Per excellentiam, vim & potestatem singularem religionis veræ adeptæ, Constantinus dictus Magnus, Licinium, Maxentium, & alios immanes docuit hostes, & paganorum vires, templa, & execrabilia sacrificia submouit. Theodosius, Iustinianus, aliiq; religiosi & catholici Cæsares, victores & felices habiti ex religione eualserunt. Et deinceps Carolus ille Magnus Francorum Imperator, innumeras nationes ad fidem zelo suæ religionis adduxit, & truces hostes Alemanos, Sueuos, Saxones, Phrygas, Hunnos, Gothos, Longobardos, aliosque impietate paganismi infectos, superauit. Quem & sequuti posteri, nec alio titulo, aut præstantiori opere, quam Dei, cuius religionem vere, syncere, publice amplexi sunt, amarunt & excoluerunt, aduersus hostes præualuerunt.

i Psal. 110.
k 1. Reg. c. 12.
l Prouerb. 7.
m 1. Reg. c. 17.
n 1. Reg. c. 14.
o Ad Hebr. cap. 11.

4. Iulianus, qui paucos post annos à religione Constantini degenerauit, tamen Viennæ agens, vt omnes nullo impedimento ad sui fauorem illiceret, adhærere se cultui Christiano fingebat, à quo occulte iampridem desciuerat, aruspicinæ auguribusque vacans vt paganus *p*. Vinculum est maximum in societate hominum, religionis potissimum similis: cum enim eiusdem sunt religionis probatæ, quæ vna est, & populus, qui eundem Deum reueretur, & princeps, legem Dei sequentes, aberrare nō possunt à vera politia, vt Dauid dicebat, *Lucerna pedibus meis verbum tuum* q. Deus remunerat suos cultores, quando vniuoce populus & reges conueniunt in eundem locum & ecclesiam, & vt loquar cum Dauide *r*, *In cōueniendo populos in vnum & reges, vt seruiant Domino.* Et rursum *s*, *Docebo iniquos vias tuas, & impij ad te conuertentur.* Excitantur & Reges ad hoc munus religionis *t*, *Et nunc reges intelligite, erudimini, qui iudicatis terram. Seruite Domino in omni timore, & exsultate ei cum tremore. Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus, & pereatis de via iusta.* Atque de vera religione & Christo, prædixit Deus futurum ita, per Esaiam *u*, *Et erunt reges nutritij tui, & regina nutritia tua, vultu in terra demisso adorabunt te, & puluerem pedum tuorum lingent.*

p Ammian. Marcell. rerum lib. 21.
q Psal. 118. vers. 104.
r Psal. 101.
s Psal. 50.
t in Psal. 2.
u Cap. 49.

5. Sed & hoc innatum & insculptum naturali & rationali lege videtur in hominū mentibus, vt religioni multum tribuant, & auctoritati diuinæ, & quę arbitrentur ei coniuncta eo vinculo, in maiori veneratione habeant. *Omnes*, inquit Cicero ς in Verrem, *religione mouentur, & deos patrios, quos à maioribus acceperunt, colendos sibi diligenter & retinendos arbitrantur.* Nec vlla res, *x* efficacius multitudinem regit, quam superstitio. Neque ethnici hoc lumine naturali caruerunt, vtpote homines habentes impressam in anima Dei quoq; imaginem. Quanquam enim aberrauerint in pluralitate deorum falsorum, tamen semper remansit de diuino numine reuerentia & eius metus. Et proinde legislatores illustriores, qui regio hoc munere in ferendis legibus vsi sunt, inuentionem legum in Deum, sed per diuersa

x vt ait Q. Curtius, lib. 4.

[illegible] nomina ac media retulerũt. Zoroaſtres [illegible] Perſiſque leges tradens, in Horomaſin: Triſmegiſtus Ægyptijs, in Mercuriũ, Moyſes Iudæus, [illegible] in patrem totius naturæ verum Deum. Minos Cretenſibus, in Iouem: Charondas Carthaginenſibus, in Saturnum: Lycurgus Lacedæmoniis in Apollinem: Draco & Solon Athenienſibus in Mineruam: Numa Pompilius Romanis in Ægeriam Nympham: Mahometes Arabibus, in Gabrielem: Zamalxis, Scythis, in Veſtam: Plato Magneſiis & Siculis, in Iouem *a*. Sacra pagina quoq; indicat, non eſſe poteſtatem principibus, niſi à Deo, & reſiſtentem poteſtati eorum, ordinationi eius reſiſtere. *b* Vnde principes inuiolabiles atque ſacroſancti habentur, vtque ea poteſtas manifeſtius à Deo pendere doceretur, apud quoque ethnicos, & cura cultus diuini exſequendi regibus tributa fuit.

a *Refert Marſilius Ficinus, in argumento ad [illegible] Platonis.*
b *ad Rom. cap 13.*

6. Geſſerunt alicubi principes, religionis etiam ethnicorum pontificatum. Atque Regi Syriæ & Paleſtinæ erat nomen ſummi pontificis, ideo & propter pontificatum, qui eam regebant tempore Pompeij, Hircanus & Ariſtobulus diſſidentes, vrbem ſeditionibus impleuerunt. *c* Voluit gerere pontificatum Antoninus dictus Heliogabalus, Heliogabali Dei. *d* Octauius Auguſtus, pontificatum maximum geſſit mortuo Lepido. *e* Pontifex autem maximus, à Numa Pompilio ſacris omnibus præfectus, qui ea, quæ ad deorum religionem pertinerent & cultum, ſtatueret & iudicaret. *f*

c *Dion Caſſ. lib. [illegible]*
d *Herod. in 5.*
e *Sueton. in [illegible] c 31.*
f *vt ſcribit Liu in 1. Plutarch in Numa Dionyſ. Halic & alij.*

7. Fiebant & quædam publica ſacra per reges Romanos, vnde & exactis regibus, ne etiam alicubi regum deſiderium eſſet, regem ſacrificulum crearunt *g* Plutarch. *h* ait, vocatum à Romanis ῥῆγα σακρόρουμ, Dionyſius βασιλέα τῶν ἱερῶν. quemadmodum & erat ſacrificium, quod inter paganos à regina regis vxore fiebat in regia Iunoni, *i* vt & legitur, Maacham matrem Regis Aſa, fuiſſe reginam ſacrorum Priapi. *k*

g *Liuius, in 2. Dec. [illegible] 5.*
h *in Problem.*
i *autore Macrobio, lib 1. Saturn c. 15.*
k *3. Reg 15. verſ. 13.*

8. Ante aduentum Chriſti, fuerũt aliquando reges ſimul & ſacerdotes in vero cultu Dei, vt Mathuſalem Rex Sale, & ſacerdos altiſſimi. *l* Fuit Samuel ſacerdos & dux populi. Idque factum eſt typice, vt rex & verus ſacerdos Dominus noſter Ieſus Chriſtus ſignificaretur venturus. Et Iſidorus *m*, qui refertur à Gratiano *n*. *Pontifex*, inquit, *eſt princeps ſacerdotum, quaſi via ſequentium ipſe & ſummus ſacerdos, ipſe & pontifex maximus nuncupatur, &c. antea autem, qui reges erant, & pontifices erant. Nam maiorum hæc erat conſuetudo, vt rex eſſet etiam ſacerdos & pontifex, vnde & Romani Imperatores, pontifices dicebantur.* Et voluit etiam Satan qui ſimia eſt veritatis, & qui, quæ diuino cultui conueniunt, vt ea confunderet, tyrannico ſpiritu vindicare contendit, ſuos ſeu ethnicos Imperatores idololatras, ita ſacerdotis titulo inſigniri, nempe falſarum religionum. *o* Spartiatæ duas dignitates ſuis regibus tribuerunt: *p* Duo ſacerdotia Iouis Lacedæmonij & Iouis cœleſtis, & ius belli in quamcunque regionem voluerint inferendi, vt id nulli Spartiatarum prohibere fas eſſet, alioquin piaculari crimine teneretur. Et tempore pacis illis tributa, vt quoties aliqua publica euiſceratio fieret, primi reges in cœna diſcumberent, & his primis diſtribui inciperet, vtrique eorum, duplum omnium quam ceteris conuiuis, & coria immolatorum pecorum eorum eſſent, & darentur ſingulis Calendis menſis ſingula pecora vtrique è publico immolanda Apollini.

l *Geneſ 4.*
m *lib 7 Etymolog c 12.*
n *in c. cleros 21 [illegible] x, 21 [illegible]*
o *vt ſcribit Nicolaus Papa ad Michaelem Imperatorem, in epiſt. 7. incip. propoſuerâmus.*
p *vt ait Herod. in 6.*

9. Reges Perſarum Magorum ſacris initiatos fuiſſe, notat Cicero *q*, & regi ſacrificanti Magos adfuiſſe, & adſtitiſſe, Philoſtratus *r* tradit. Hi enim erant, qui curabant apud Perſas omnia publica & priuata ſacra, neque vllum abſq; eorum interuentu rite ſacrificium peragebatur. *ſ* eratque piaculum, vel aras adire, vel hoſtiam contrectare, antequam Magus conceptis precationibus libamenta diffunderet præcurſoria *t*; Erãt apud Perſas Magi, qui ſapientiæ ſtudiis & rerum diuinarum notitia, præluxerunt, vt apud alias gentes Druidæ, Gymnoſophiſtæ, Brachmanes. *u* Diogenes Laertius in proœmio operis. Et vt Suidas loquitur, μέχρι [illegible] οἱ φιλόσοφοι ἐ φιλόσοφοι. Fueruntque à conſiliis Regum Perſarum præcipui. *x* Sequutaque tanta auctoritas Magiæ in Oriente, vt regibus regum imperaret. *y* Plurimumque ita Magos apud reges valuiſſe, & ſacra pagina, & alij interpretes admonent. *z*

q *1. de Diuinat.*
r *lib. 1. de vita Apollonij.*
ſ *vt teſtatur Herod. in 1.*
t *Amm Marcell lib. 23.*
u *Strab in 5.*
x *vt ait Dion. Sophiſta.*
y *Plin lib 30. c. 1.*
z *D Hieron. in c 2 Danielis.*

10. Vnguntur & conſecrantur Chriſtiani quidam principes ſeculares, neque ſolum eccleſiaſtici, vt in veteri Teſtamento, nõ ſolum vngebatur ſacerdos, ſed etiam rex & propheta, ſicut in lib. Regum Deus iuſſit Prophetæ Heliæ vngere in regẽ Azaelem ſuper Syriam, Iehu filium Nimſi ſuper Iſrael. Eliſęum autem filium Saphat in Prophetam. *a* Vnctus in Regem Saul, *b* Dauid. *c* Non tamen eodẽ modo poſtea reges ac ſacerdotes vncti ſunt in eccleſia Chriſtianorum, ſed adhibita eſt diſtinctio, quæ etiam & cum myſterio differentiam poteſtatis ſecularis & ſpiritualis vnctorum, oſtẽderet. Differentiaq; vnctionis habet differentem ſignificationem poteſtatis conceſſæ.

Socrates, lib 7. hiſt. eccleſ. c. 8. Agath. in 2. Euſtathius, ad libros Dionyſ. de ſitu orbis.
a *3. Reg. c 19.*
b *1. Reg. c. 9.*
c *1 Reg c. 10. & 16.*

cessæ. Vngitur in capite sacerdos, vngitur in humero princeps, quia imperium factum est super humerum eius, & maior potestas spiritualis temporali, vt explica. Innocentius III. *a* Vnguntur *Reges Francorum* Rhemis ab Archiepiscopo & patritio Rhemensi: aliqui tamen consecrati alibi & vncti sunt, vt D. Ludouicus sacratus Suessoni, alij autem alibi, vt Aureliæ. *Rex Angliæ* vngebatur à primate Cantuariensi rem diuinam faciente. *Rex Pannoniæ*, ab Strigoniensi Archipræsule corona aurea redimitur. *Rex Bohemiæ*, ab Archipræsule Moguntino. *b* *Orientalis Cæsar* olim ab Archiepiscopo, seu Patriarcha Constantinopolitano. *In coronatione* Regis Hispaniæ, Episcopus Toletanus officium celebrat *In coronatione* Regis Poloniæ, Archiepiscopus Gnesnensis. *In coronatione* Regis Daniæ, Archiepiscopus Vspsiler. Olim in coronatione Regis Americarum seu Britanniæ vulgo, Archiepiscopus Turonensis. *In coronatione* Regis Nauarræ, Episcopus Pampelonensis. *Archiepiscopus* Moguntinus Germanum Augustum inungit Aquisgrani, Agrippinensium vero Pontifex sacra agit, ab his dehinc & Treuirorum Archiepiscopo Cæsar imperatoriis insignibus exornatur. *Persarum Reges* Pasagardas proficiscebantur, vbi à Persicis sacerdotibus regio more initiarentur. *c* *Rem diuinam* prius fecit Commodus, antequam oraturus ad milites conuocatos, de initio sui principatus & imperij ageret. *d*

a in c. 1. § vn. de sacr. vnct. a vocc. vnctio. lib. 1. decret. tit. 15.

b Beuschius, lib. de omnibus Germaniæ Archiepiscopatib.

c Plutarch. in Artaxerxe.

d Herodian. in 1.

11. Vulgare quod tradit Cicero, *e* vrbis Romanæ parentem non solum auspicato vrbem condidisse, sed etiam optimum fuisse augurem. Adhibuerunt & Athenienses omnibus publicis conciliis suos Manteas. Et quod notabilius, cum sacris & religione ciuitatem præcipue contineri existimaret Romulus, metuens, ne, quando illorum vilesceret dignitas, aut iis neglectis, populus profanus efficeretur, magnam curam eorum gessit, legem edidit, *Sacrorum omnium potestas sub regibus esto, sacra patres custodiunto.* Atque, vt narrat Dionys. Halicarnass. *f* inter cetera, quæ regij esse muneris voluit, πρῶτον μὲν, inquit, ἱερῶν καὶ θυσιῶν ἡγεμονίαν ἔχειν, καὶ πάντα δι' ἐκείνου πράττεσθαι τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς ὅσια, id est, *Primum sacra curare, atque sacrificia per eumque geri, quicquid ad placandum Deum pertineret.* Quanquam postea hanc curam & potestatem Numa à Regibus in Pontificem maximum, quem instituit, transtulerit, eique ius summum in sacris præbuerit.

e lib. de Diuinat.

f in 2.

12. Iuramentum, quod Imperatores præstant summo Pontifici in coronatione, in summa inter cetera continet, quod fidē & sedem Apostolicam defendent, quod nunquā cum Saraceno, pagano, schismatico, seu cum alio præfatę ecclesię inimico vel rebelli catholicę fidei seu manifeste suspecto, vel cum alio quolibet communionem catholicę fidei non habente, vnionem quamlibet seu parentelā, aut confœderationem inibit. *g* Imperator olim Orientis, postquam fuisset electus, postq; susceptam fidem Christianam ex consuetudine rogatus iurabat, & sępe propria manu subscribebat, quod fidem ecclesię catholicę sequeretur, œcumenicorumq; conciliorū, nec concitaret tumultum in ecclesia Dei, eaque facta protestatione, Patriarcha Constantinopolitanus capiti eius, pręsente populo, imponebat coronam, cingebat ei ensem, offerebat ei sceptrū, & digito aureum annulū imponebat.

g e vnic. §. porro, de iureiur. in Clementinis, & in clem. 1. de iureiur.

13. In hac parte religionis, cura principis in eo versatur, vt cultum diuinum conseruet, & emendet corruptum, exemplo vel Nabuchodonosoris regis ethnici, qui edictum proposuit, *h* *Ne quis blasphemiam diceret contra Deum Israelem*: exemplo Moysis, qui multis victoriis excelluit contra infideles, eo quod Dei zelum & causam promoueret & defenderet: quemadmodum in libris Regum Israel & Iuda, Dauid, Asa, Iosaphat, Ezechias, Iosias, & alij pluribus beneficiis & victoriis à Deo donati, quod cultum eius rectū habuerint, & corruptum emendauerint, reliquias idololatrarum subuerterint, vt contra subuersi & extriti, qui eum reliquerunt, vt Salomon, Achas, & alij. Ex cultu verę religionis firmauit sibi & suis imperium Constantinus, qui promeruit nomē Magni, & Carolus eodem honore cognominatus Magnus. Prostan in C. Iustinianeo Imperatorum Christianorū leges perpulcræ, & variæ Reip. sub tit. *i* Monebat Mecœnas *k* Octauianum: *Diuinum illud numen, inquit, omni modo, omni tempore, ipse cole iuxta leges patrias, & alij vt colant, effice. Eos vero, qui in diuinis aliquid innouant, odio habe, & coërce, nō Deorum* (vt loquitur, nos Dei) *causa, quos sane, qui contemnit, nec aliud sane quicquam magni fecerit, sed quia noua quædam numina hi tales introducentes, multos impellunt ad mutationem rerum. Vnde coniurationes, seditiones, conciliabula exsistunt, res profecto minime conducibiles principatui.* Iuuat Deus eos, qui magis inseruiunt, & pro pietate maiori, maiora rependit beneficia. Quod & Aristoteles quoque *l* sentiens, aiebat, Deos promtiores in eos, qui maxime illos colunt, & ita promouere & conseruare eorum principatus, satis apertum esse potest, vt etiam Cicero *m* audacter pronuntiauerit,

h Daniel. c. 3. vers. 96.

i de summa Trinit. & fide cathol. de sacrosanct. eccles. de episcop. & cler. de episcop. audientia, de hæreticis & Manichæis & Samaritis, ne sanctum baptisma iteretur. Nemini licere signum Saluatoris humi vel in silice, vel in marmore, aut insculpere, aut pingere. de Iudæis & Cœlicolis, ne Christianum mancipium hæret. vel Iud. vel Pagan. habeat, vel possideat, vel circumcidat. de Pagan. sacrific. & templis eorum, de his qui ad eccles. confugiunt, vel ibi exclamant, & ne quis ab eccles. extrahatur. & alibi sparsim, in C. & nouellis

k Dio Cass. lib. 52. histor.

l Rhetor. ad Alexand.

m Oratio. de arusp. respons.

Roma-

Romanos, non calliditate aut robore, sed pietate ac religione omnes gentes nationesve superauisse. Hæc cura principe est digna quia optimum ab optimo defendi par est, & quia iure ille à Deo proximus habetur, per quem Dei maiestas vindicatur. *a* Et cum nihil sit in humanis rebus religione præstantius, eā summa vi oportet defendi. *b*

a Iustin. lib. 1.
b Lactant. li. 5. instit. ca. 20.

14. Hic principes considerare debent se esse in populo ministros Dei, *c* imo & custodes legi diuinæ adhibitos. *d* Vnde & participatione nominis dii dicti. Pastores non tantum corporum hominum & subditorum, sed etiam per consequentiam animarum pro quarum salute non minus quam corporum laborare debent, & auxilium ecclesiæ contra hæreticos & contemtores legis præbere, *e* Sic Dauid. *f* *Odi ecclesiam malignantium, & cum impiis non sedebo, lauabo inter innocentes manus meas, & circumdabo altare tuum Domine.* Societatis humanæ & principatus seu regiminis eius finis vltimus est, Deum colere, venerari, & mandata eius seruare, vt ipse honoretur, laudetur, & nos tandem eius benignitate, ad vitam æternam quæ in eius fruitione nobis proponitur perueniamus. Cauere & debent proinde principes, vtque omni studio faueant veræ religioni, ne patiantur conniuentia vel alio modo, Dei honorem per hæreses, blasphemias vel aliter cōculcari, aut vllo modo lædi. Non enim possunt, duobus dominis seruire, Deo & dæmonibus. Sunt enim instituti à Deo, non à dæmone. Quare si in partes dæmonum & ministrorum eorum transfugiant, produnt suum institutorem & Dominum, & diu postmodum superesse nequeunt. Neque licet claudicare in duas partes, nam si Baal putent Deum, eum sequi debent, si Deus est Deus, vt vere est, neq; alius præter illum, non debent desertores eius fieri vt dicebat Elias populo. *g* In religione nō datur medium, vel enim quis Christianus debet esse vel si non est, est contrarius. *Qui non colligit mecum*, inquit Christus, *dispergit, qui non est mecū, contra me est. h* Christus itaq; Deus non admittit in veneratione & cultu suæ maiestatis socium aut æqualem. *Honorem meum*, inquit Deus, *alteri non dabo i* & scriptum, *Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies. k* Et, *soli Deo omnis honor & gloria in secula seculorū. l* Integrum hominem Deus requirit in suo cultu non partem. *Diliges enim*, inquit, *Dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, ex tota anima tua, ex totis viribus tuis. m* Quod fieri non solet, imo est impossibile, dum quis diuersas religiones simul pati & fouere desiderat.

c vt ait D. Paul. ad Rom. cap. 13.
d Deut. ca. 17.
e vt dixi in libro Hebr.
f Psalm. 25.
g 3. Reg. ca. 12.
h Luca c. 11. v. 23. Deut. 6.
i Esa. c. 42. v. 8.
k D. Matth. c. 4. v. 10.
l 1. ad Tim. c. 1.
m Prouerb. 7.

15. Certissimum enim est, inde in neutram credere, qui leges contrarias admittit, & inde etiam facile labitur in Atheismum, quo nihil infelicius reipublicæ contingere posset. Nam sublata ex oculis Dei reuerentia & fide, omnia temere & impie confunduntur. Et societas hominum efficitur lerna malorum, & si qui sint tam scelesti, qui Deum non esse arbitrentur, nihil est quod non audeant, iam enim obscurata mente nullum Deum putantes, neq; de vita æterna aut de pœnis inferorum, aut de immortalitate animæ credunt, sed brutali more viuunt, sæuiunt, & diuina & humana confundunt, omnem potestatem spernunt & legem. In quam sententiam facile perueniunt, qui nec legem diuinam veramq; religionem tanquam exosam credunt. Neq; opiniones aut hæreses quas falsas vident & contrarias, probant. Tunc enim eo perueniunt vt dicant, non est Deus. Tolle hoc vinculum religionis, *n* vita hominum stultitia, scelere, immanitate complebitur. Et proinde, *o* in omni republica πρῶτον ἡ περὶ τὸ θεῖον ἐπιμέλεια. Primum est curatio rerum diuinarum. Et Cyrus rex optime arbitrabatur, si omnes sibi familiares, & subditi, Dei metuentes essent, minus eos aut inter se aliquid illicitum patraturos, aut in ipsum *p*

n vt ait Lact. Firmi. li. de ira Dei c. f. tit. c. 8.
o vt dicebat Arist. lib. 7. polit.
p Xenophon li. 8 Cyropædia.

16. Cæterum quemadmodum laudabile, vt diximus, est in principe, pium esse & Christianum, & de fide Catholica, quæ vera est, recte & syncere sentire, sic quando excedit & deficit in impietatem & superstitionem, valde sibi & subditis est periculosum, imo valde damnosum. Sunt enim extrema illa vitiosa. Neque quod superstitionis est, ad religionem veram pertinet. Videntur siquidem hæc pugnantia Cornelio Tacito. *q Gens*, inquit, *superstitioni obnoxia, religionibus aduersa.* Superstitiosi sunt semper pauidi, & inquieti, Deum tanquam tyrannum metuentes, quod & notauit Cic. *r Superstitione qui est imbutus, quietus*, inquit, *esse nunquam potest.* Solet Deus à religioso vereri, à superstitioso timeri. *s* Superstitio & aniles persuasiunculæ, vt ait Lucanus,

Faciunt animos humiles formidine diuūm,
Depressosq; premunt ad terram.

Superstitio error insanus est, amandos timet, quos colit, violat *t*. Oportet principem quantum oportet & sicut oportet, nempe tanquam principem religiosum esse, & cultui diuino ita inseruire, ne quæ sacerdotij sint vsurpet, aut voluerit videri velle vsurpare. Cura ministerij sacrorum commissa est personis ecclesiasticis & ministerium eorum, vsus vero Christianis aliis omnibus, & defensio principibus, quæ confundi non debent. Nam vtrunque munus totum hominem & integram solicitudinem

q lib. 5. Annal.
r 1. de finib.
s vt refert ex Varrone Dion. August. lib. 6. de ciuitate Dei.
t Seneca epist. 124.

cessæ. Vngitur in capite sacerdos, vngitur in humero princeps, quia imperium factum est super humerum eius, & maior potestas spiritualis temporali, vt explicat Innocentius III. *a* Vnguntur *Reges Francorum* Rhemis ab Archiepiscopo & patritio Rhemensi: aliqui tamen consecrati alibi & vncti sunt, vt D. Ludouicus sacratus Suessoni, alij autem alibi, vt Aureliæ. *Rex Angliæ* vngebatur à primate Cantuariensi rem diuinam faciente. *Rex Pannoniæ*, ab Strigoniensi Archipræsule corona aurea redimitur. *Rex Bohemiæ*, ab Archipræsule Moguntino. *b* *Orientalis Cæsar* olim ab Archiepiscopo, seu Patriarcha Constantinopolitano. *In coronatione* Regis Hispaniæ, Episcopus Toletanus officium celebrat. *In coronatione* Regis Poloniæ, Archiepiscopus Gnesnensis. *In coronatione* Regis Daniæ, Archiepiscopus Vpsaliæ. Olim in coronatione Regis Americanorum seu Britanniæ vulgo, Archiepiscopus Turonensis. *In coronatione* Regis Nauarræ, Episcopus Pampelonensis. *Archiepiscopus* Moguntinus Germanum Augustum inungit Aquisgrani, Agrippinensium vero Pontifex sacra agit, ab his dehinc & Treuirorum Archiepiscopo Cæsar imperatoriis insignibus exornatur. *Persarum Reges* Pasagardas proficiscebantur, vbi à Persicis sacerdotibus regio more initiarentur. *c* *Rem diuinam* prius fecit Commodus, antequam oraturus ad milites conuocatos, de initio sui principatus & imperij ageret. *d*

11. Vulgare quod tradit Cicero, *e* vrbis Romanæ parentem non solum auspicato vrbem condidisse, sed etiam optimum fuisse augurem. Adhibuerunt & Athenienses omnibus publicis conciliis suos Manteas. Et quod notabilius, cum sacris & religione ciuitatem præcipue contineri existimaret Romulus, metuens, ne, quando illorum vilesceret dignitas, aut iis neglectis, populus profanus efficeretur, magnam curam eorum gessit, legem edidit, *Sacrorum omnium potestas sub regibus esto, sacra patres custodiunto.* Atque, vt narrat Dionys. Halicarnass. *f* inter cetera, quæ regij esse muneris voluit, πρῶτον μὲν, inquit, ἱερῶν καὶ θυσιῶν ἡγεμονίαν ἔχειν, καὶ πάντα δι' ἐκείνου πράττεσθαι τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς ὅσια, id est, *Primum sacra curare, atq; sacrificia per eumq; geri, quicquid ad placandum Deum pertineret.* Quanquam postea hanc curam & potestatem Numa à Regibus in Pontificem maximum, quem instituit, transtulerit, eique ius summum in sacris præbuerit.

12. Iuramentum, quod Imperatores præstant summo Pontifici in coronatione, in summa inter cetera continet, quod fidē & sedem Apostolicam defendent, quod nunquā cum Saraceno, pagano, schismatico, seu cum alio præfatę ecclesię inimico vel rebelli catholicę fidei seu manifeste suspecto, vel cum alio quolibet communionem catholicę fidei non habente, vnionem quamlibet seu parentelā, aut confœderationem inibit. *g* Imperator olim Orientis, postquam fuisset electus, postq; susceptam fidem Christianam ex consuetudine rogatus iurabat, & sępe propria manu subscribebat, quod fidem ecclesię catholicę sequeretur, œcumenicorumq; conciliorū, nec concitaret tumultum in ecclesia Dei, eaque facta protestatione, Patriarcha Constantinopolitanus capiti eius, pręsente populo, imponebat coronam, cingebat ei ensem, offerebat ei sceptrū, & digito aureum annulū imponebat.

13. In hac parte religionis, cura principis in eo versatur, vt cultum diuinum conseruet, & emendet corruptum, exemplo vel Nabuchodonosoris regis ethnici, qui edictum proposuit, *h* *Ne quis blasphemiam diceret contra Deum Israelem:* exemplo Moysis, qui multis victoriis excelluit contra infideles, eo quod Dei zelum & causam promoueret & defenderet: quemadmodum in libris Regum Israel & Iuda, Dauid, Asa, Iosaphat, Ezechias, Iosias, & alij pluribus beneficiis & victoriis à Deo donati, quod cultum eius rectū habuerint, & corruptum emendauerint, reliquias idololatrarum subuerterint, vt contra subuersi & extriti, qui eum reliquerunt, vt Salomon, Achas, & alij. Ex cultu verę religionis firmauit sibi & suis imperium Constantinus, qui promeruit nomē Magni, & Carolus eodem honore cognominatus Magnus. Prostant in C. Iustinianeo Imperatorum Christianorū leges perpulcræ, & variæ Reip. sub tit. *i* Monebat Mecœnas *k* Octauianum: *Diuinum illud numen*, inquit, *omni modo, omni tempore, ipse cole iuxta leges patrias, & alij vt colant, effice. Eos vero, qui in diuinis aliquid innouant, odio habe, & coërce, nō Deorum* (vt loquitur, nos Dei) *causa, quos sane, qui contemnit, nec aliud sane quicquam magni fecerit, sed quia noua quædam numina hi tales introducentes, multos impellunt ad mutationem rerum. Vnde coniurationes, seditiones, conciliabula exsistunt, res profectò minime conducibiles principatui.* Iuuat Deus eos, qui magis inseruiunt, & pro pietate maiori, maiora rependit beneficia. Quod & Aristoteles quoque *l* sentiens, aiebat, Deos promtiores in eos, qui maxime illos colunt, & ita promouere & conseruare eorum principatus, satis apertum esse potest, vt etiam Cicero *m* audacter pronuntiauerit,

Roma-

a in c. 1. § vnde & in veteri, & c. de sacr. vnction. lib. 1. extrau. tit. 5.
b Bruschius, lib. de omnibus Germaniæ Archiepiscopatib.
c Plutarch. in Artaxerxe.
d Herodian. in 1.
e lib. de Diuinat.
f in 2.
g c. vnic. §. porro, de iureiur. in Clementinis, & in clem. 1 de iureiur.
h Daniel. c. 3. vers. 96.
i de summa Trinit. & fide cathol. de sacrosanct. eccles. de episcop. & cler. de episcop. audientia, de hæreticis & Manichæis, & Samaritis, ne sanctum baptisma iteretur. Nemini licere signum Saluatoris humi, vel in silice, vel in marmore, aut insculpere, aut pingere, de Iudæis & cælicolis, ne Christianum mancipium hæreticus vel Iudæus vel Paganus habeat, vel possideat, vel circumcidat, de Paganis sacrificiis & templis eorum, de his qui ad ecclesias confugiunt, vel ibi exclamant, & ne quis ab ecclesia extrahatur, & alibi sparsim, in C. & nouellis.
k Dio Cass. lib. 52. histor.
l Rhetor. ad Alexand.
m Oratio de aruspicum responsis.

Romanos, non calliditate aut robore, sed pietate ac religione omnes gentes nationesve superauisse. Hæc cura principe est digna quia optimum ab optimo defendi par est, & quia iure ille à Deo proximus habetur, per quem Dei maiestas vindicatur. *a* Et cum nihil sit in humanis rebus religione præstantius, eã summa vi oportet defendi. *b*

a Iustin. lib. 8.
b Lactant. li. 5. instit. ca. 20.

14 Hic principes considerare debent se esse in populo ministros Dei, *c* imo & custodes legi diuinæ adhibitos. *d* Vnde & participatione nominis dii dicti. Pastores non tantum corporum hominum & subditorum, sed etiam per consequentiam animarum pro quarum salute non minus quam corporum laborare debent, & auxilium ecclesiæ contra hæreticos & contemtores legis præbere, *e* Sic Dauid. *f* *Odi ecclesiam malignantium, & cum impiis non sedebo. Lauabo inter innocentes manus meas, & circumdabo altare tuum Domine.* Societatis humanæ & principatus seu regiminis eius finis vltimus est, Deum colere, venerari, & mandata eius seruare, vt ipse honoretur, laudetur, & nos tandem eius benignitate, ad vitam æternam quæ in eius fruitione nobis proponitur perueniamus. Cauere & debent proinde principes, vtque omni studio faueant veræ religioni, ne patiantur conniuentia vel alio modo, Dei honorem per hæreses, blasphemias vel aliter cõculcari, aut vllo modo lædi. Non enim possunt, duobus dominis seruire, Deo & dæmonibus. Sunt enim instituti à Deo, non à dæmone. Quare si in partes dæmonum & ministrorum eorum transfugiant, produnt suum institutorem & Dominum, & diu postmodum superesse nequeunt. Neque licet claudicare in duas partes, nam si Baal putent Deum, cum sequi debent, si Deus est Deus, vt vere est, neq; alius præter illum, non debent desertores eius fieri vt dicebat Elias populo. *g* In religione nõ datur medium, vel enim quis Christianus debet esse vel si non est, est contrarius. *Qui non colligit mecum,* inquit Christus, *dispergit, qui non est mecũ, contra me est.* *h* Christus isq; Deus, non admittit in veneratione & cultu suæ maiestatis socium aut æqualem. *Honorem meum,* inquit Deus, *alteri non dabo* *i* & scriptum, *Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies.* *k* Et, *soli Deo omnis honor & gloria in secula seculorũ.* *l* Integrum hominem Deus requirit in suo cultu non partem. *Diliges enim,* inquit, *Dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, ex tota anima tua, ex totis viribus tuis.* *m* Quod fieri non solet, imo est impossibile, dum quis diuersas religiones simul pati & fouere desiderat.

c vt ait D. Paul. ad Rom. cap. 13.
d Deut. ca. 17.
e vt fit in libro rel. ...
f Psalm. 25.
g 3. Reg. ca. 12.
h Luca c. 11. v. 23. Deut. 6.
i Esa. c. 42. v. 8.
k D. Matth. c. 4. v. 10.
l 1. ad Tim. c. 1.
m Prouerb. 7.

15. Certissimum enim est, inde in neutram credere, qui leges contrarias admittit, & inde etiam facile labitur in Atheismum, quo nihil infelicius reipublicæ contingere posset. Nam sublata ex oculis Dei reuerentia & fide, omnia temere & impie confunduntur. Et societas hominum efficitur lerna malorum, & si qui sint tam scelesti, qui Deum non esse arbitrentur, nihil est quod non audeant, iam enim obscurata mente nullum Deum putantes, neq; de vita æterna aut de pœnis inferorum, aut de immortalitate animæ credunt, sed brutali more viuunt, sæuiunt, & diuina & humana confundunt, omnem potestatem spernunt & legem. In quam sententiam facile perueniunt, qui nec legem diuinam veramq; religionem tanquam exosam credunt. Neq; opiniones aut hæreses quas falsas vident & contrarias, probant. Tunc enim eo perueniunt vt dicant, non est Deus. Tolle hoc vinculum religionis, *n* vita hominum stultitia, scelere, immanitate complebitur. Et proinde, *o* in omni republica πρῶτον ἡ περὶ τὸ θεῖον ἐπιμέλεια. Primum est curatio rerum diuinarum. Et Cyrus rex optime arbitrabatur, si omnes sibi familiares, & subditi, Dei metuentes essent, minus eos aut inter se aliquid illicitum patraturos, aut in ipsum *p*

n vt ait Lactan. Firmi. li. de ira Dei c. 8. tit. c. 8.
o vt dicebat Arist. lib. 7. polit.
p Xenophon li. 8 Cyropædia.

16. Cæterum quemadmodum laudabile, vt diximus, est in principe, pium esse & Christianum, & de fide Catholica, quæ vera est, recte & syncere sentire, sic quando excedit & deficit in impietatem & superstitionem, valde sibi & subditis est periculosum, imo valde damnosum. Sunt enim extrema illa vitiosa. Neque quod superstitionis est, ad religionem veram pertinet. Videntur siquidem hæc pugnantia Cornelio Tacito. *q* *Gens,* inquit, *superstitioni obnoxia, religionibus aduersa.* Superstitiosi sunt semper pauidi, & inquieti, Deum tanquam tyrannum metuentes, quod & notauit Cic. *r* *Superstitione qui est imbutus, quietus,* inquit, *esse nunquam potest.* Solet Deus à religioso vereri, à superstitioso timeri. *s* Superstitio & aniles persuasiunculæ, vt ait Lucanus,

Faciunt animos humiles formidine diuum,
Depressosq; premunt ad terram.

Superstitio error insanus est, amandos timet, quos colit, violat *t*. Oportet principem quantum oportet & sicut oportet, nempe tanquam principem religiosum esse, & cultui diuino ita inseruire, ne quæ sacerdotij sint vsurpet, aut voluerit videri velle vsurpare. Cura ministerij sacrorum commissa est personis ecclesiasticis & ministerium eorum, vsus vero Christianis aliis omnibus, & defensio principibus, quæ confundi non debent. Nam vtrunque munus totum hominem & integram solicitudinem

q lib. 5. Annal.
r 1. de finib.
s vt refert ex Varrone Diou. Augusti. lib 6. de ciuitate Dei.
t Seneca epist. 124.

 exigit

exigit, nec sacra prophanis miscenda temere: minister a diuina ecclesiasticarum personarum mitem hominem, abhorrentem a gladio, à fusione sanguinis, à negotijs secularibus secretum desiderant: non resistentem contendentibus corpore sed ratione & lege. Princeps si hæc velit exsequi, iam videtur renuntiare armis & nobilitati temporali, vt habetur titulo de milite vasallo, qui militaria arma deposuit in libris feudorum. Et vt ait Nicephorus Gregoras, qui in vna Dei contemplatione mentem defigit, huic tali montes & speluncæ conueniunt. At qui vna cum virtute ciuiles etiam mores coniunxit, & notitiam sibi parauit rerum variarum, ille populum ad optima & saluberrima ducere idoneus est. Nam dum ipse præter vocationem suam, contemplationi seruire instituit, munus sibi commissum derelinquit, opprimuntur subditi, seditiosi insidiarum occasionem captant, principem contemnunt, quem armatum negotiis regni iuste & sedulo intentum metuerent & reuererentur. Exemplum celebre apud Herodian. *a* qui dum superstitionibus addictus esset præter modum, iam in contemtum militum venerat, & populi. Inde Mæsa captauit occasionem dandi ei collegam nepotem ipsius ex altera filia, nempe Alexandrum & ad gratiam sic ei locuta est, *Oportet iam ipsum sacerdotio religionique numinis vacantem bacchari ac deorum celebrare Orgia: sufficiendum autē ei alterum qui res curaret humanas quique illi principatum vacuum ab omni molestia curaque præstaret.* Ozias, cum iuuante Deo corroboratus esset in regno Iuda, & vicisset Philistæos, eleuatum est cor in interitum suum, & neglexit Dominum Deum suum, ingressusque templum Domini voluit vsurpare officium sacerdotum, & adolere incensum Domini, cum ad illud ministerium consecrati fuissent sacerdotes filij Aaron: statim autem in vltionem, orta est lepra in fronte eius & fuit leprosus vsque in diem mortis suæ. *b* Scribit Liuius *c* Tullum Hostilium ferocē & præstantem bello virum & regē, incidisse in morbum, & ei cum corpore fractos fuisse spiritus feroces, vt qui nihil antea ratus fuisset minus regium quam sacris dare animum, repente omnibus magnis paruisque superstitionibus obnoxium degisse, religionibusque etiam populum impleuisse, & ita à cura & solicitudine priori regni diligenti destitisse. Traditum autem ipsum regem voluentē commentarios Numæ, quum ibi quædam sacrificia Ioui Elicio facta inuenisset, operatum his sacris se abdidisse: sed non rite initum aut curatum id sacrum esse, nec solum nullam ei oblatam cœlestiū speciem, sed indignationem Iouis solicitati praua religione, fulmine ipsum cum domo conflagrasse, cui consentire videntur Plin. *d* Valer. Max *e* & alij. Multis vero verisimile est persuasum Hostilium humana fraude non regno prouidentē addictum suis vanis religionib. perijsse. Ancij; Martij qui ambiebat imperium & post eum illud obtinuit, insidijs, qui inde aggrediendi eum nactus est opportunam sibi occasionem, vt cum procelloso die rex sacra faceret, ille ingressus sit regiam, ibique Hostilio cum vxore & liberis interfecto, domum incenderit, vt narrat Dionysius Halicarnasseus *f*. Amisit religionem Anglia, dum reges eius quidam voluerunt sibi religionis omnimodam vsurpare potestatem, & dici caput ecclesiæ. & recte maluit Thomas Morus 7. Iulij 1535. Cancellarius Angliæ subire supplicium mortis, quam Palinodiam recantare, & subscribere edicto regio eius rei, idipsum & Iohannes Pischerus Rosensis episcopus fecit. *g*

17. Insigne adhuc exemplum Alexandræ reginæ Iudæorum, quæ & Salome, vxor vidua Aristobuli, & postea Alexandri Iannis crudelis vxor & vidua, *h* cuius dominationi post mortē mariti se iunxit quædam Iudæorum factio, quæ Pharisæi dicebantur: quæ præter alios pietatem colere putarentur, & peritius leges interpretari, ob quam causam magis eos suspiciebat Alexandra, diuinæ legi superstitiose deseruiens. Illi autem paulatim fœminæ insinuati, quosque pro sua libidine submouendo, deponendo, itemque vinciendo, ac soluendo, iam procuratores habebantur, prorsus vt ipsi quidem regijs commodis fruerentur, expensas autem ac difficultates Alexandra perferret. Relegandi illi erant Pharisæi ad legem diuinam tractandam, & remouendi à republicę administratione expressa, vel tacita, quæ magis nocebat, & illa peritis in republica tractāda, vti debuerat. Sed tanta erat superbia quam illis exprobrat Christus, Pharisæorum, vt in omnibus vellent priores esse, & omnia suo nutu & arbitrio mouere. Sic enim dementarunt per superstitionem illam reginam, & alios plures principes, vt nihil sine ipsorum consilio auderent: quod exemplo esse debet regibus, similes huiusmodi hypocritis in consilium & vlteriorē familiaritatem non admittendi. Pie autē & Christiane ipsi in lege Dei viuere debeat, sine superstitione tamen hypocritarum: debent omnes ceremonias ecclesiæ Catholicæ eiusque mandata ad vnguem seruare, & vt seruentur à subditis omni diligentia curare, eaque de causa pastores ecclesiastico-

a lib. 5. in Antonino.
b 2. Paral. c. 26. 4. Reg. c. 15.
c lib. 1.
d lib. 2. natur. hist. c. 53. & lib. 28. c. 2.
e lib. 9. c. 12.
f lib. 3.
g vt scribit P. M. Gassar. Agrip. de morte Mori.
h vt iisdem verb. refert Ioseph. lib. de bello Iudaico.

sticos, episcopos, archiepiscopos, interpellare, vt sua curent officia ab ecclesia & summo pontifice imposita, debent secum optimum non ambitiosum aut curialem sacerdotem confessorem, & eleemosynarios habere, in officio illorum illis obtemperare vt Christianũ hominem decet: sed ad alia eos peruenire quæ muneris sui non sunt, pati non debent, nisi in negotijs, ad quæ adhibentur sint exercitati: quales sunt plures episcopi: & clerici in consilium principum merito propter probitatem & peritiam admissi. Interim ipsi principes non debent obliuisci quæ sui muneris sunt, magnanimitatem, exsecutionem iustitię, aut gladij, in facinorosos & rebelles, proditores, & contemnẽtes ministerium, adhibitis in consilium proceribus & viris præstantioribus peritis in transigendis negotijs regni; & si quæ sunt quæ ad religionem pertineant, illa debent remittere tractanda & examinanda, vel summo pontifici, vel episcopis & ecclesiasticis personis. Satis enim oneris ipsi habent in exsequendo munere secularis principatus, vt de spiritualibus, ad quæ vocati non sunt, se immiscere aut impedire non debeant.

18. Et hoc vnum extremum religionis est in excessu, quod vitare debet administrator reipublicæ secularis & in quo peccat, nempe superstitio, & temeritas in vsurpandis, quæ relinquere debet personis ecclesiasticis. Aliud autem extremum est circa impietatem & hæresin in defectu fidei. Dum ea quæ principi Christiano credenda firmiter sunt ad salutem necessaria, princeps vel non credit, vel credi à subditis, vt oportet & ecclesia iubet, non satagit. Impietas & hæresis, pro modulo quo regnum ingrediantur, etiam fundamenta eius deijcere & corrodere incipiunt, potissimum in regnis quæ Christiana & vera religione sunt firmata. Ioram, Ochozias, Athalia, fuerunt falsorum Deorum cultores, reges Israelitarum, verum Dei cultum publice non insectabantur, sinentes quemque suo modo viuere. Ioas post mortem Ioadæ pontificis, delinitus obsequijs principum Iuda, acquieuit eorum petitionibus, permisitque, vt derelinquerent templum Domini Dei patris sui, & seruirent lucis & sculptibilibus *a*. Sic mali origo creuit & multo magis sub Achaz, qui primus regum Iuda religionem eierauit. In synagogam & templum hæreses, cultumq; peregrinorum deorum intulit, & clausit templũ Domini *b*, atq; ita ad iracundiam prouocauit Dominum & infecit populum: suspendit iram & vltionem Ezechias & Iosias, filius eius, qui cultum Domini restituerunt. Post quorum mortem, non continuit se Dominus quin funditus populum euerteret, & in captiuitatem Babylonicam adduci permitteret, punitis ducibus cum populo *c*.

a 2. Paral. c. 24

b 2. Paral. c. 28 & 4. Reg. 16.

c vt legentur omnia c. 30. 2. Paral. vsq; ad f. & 4. Reg. à c. 24 vsq; ad finem libri.

19. Gradibus per impietatem suam ad necem properauit Iulianus apostata, à fide qui in principio iam eiurauerat clam fidẽ, vt magicis vacaret, & aliquandiu bonũ se Christianum simulauit. dehinc cum discordiæ de religione ortæ fuissent, Antistites cum plebe discissa in palatiũ intromissos monebat, vt ciuilibus discordijs consopitis, quisq; nullo vetáte religioni suæ seruiret intrepidus *d*. deinde autem palam fidem negauit, & omnibus hostibus ecclesiæ fauit, vt hęreticis, Iudæis, paganis, vt referunt diuus Hieronym. *e* Augustin. *f* sed breui tempore, sublatus enim est diuino iudicio, postquam annum vnum & sex menses imperasset, *g* cui tamen succedens in imperio Iouinianus omnino aduersatius fuit, & noluit insignia imperij suscipere, quin prius milites vno ore Christianos se profiterentur, negans se Christianum imperare non posse *h*. Sed non ideo Dei ira quieuit, quia & turpem pacem cum Persicis agitare coactus est ob res ab apostata Iuliano infeliciter & Deo sinistro, gestas.

d Amm. an. lib. 21. c. 22.

e ad Nepot.

f 2 lib. contra Petilian c. 9.

g vt ait Pompon. Latus.

h Niceph Callix. lib. 10 c 38. Ruffinus lib. 2. cap. 1.

20. Magnum est inter subditos & valde vtile aut damnosum, principis exemplum, non aliter quam inter greges & armenta, pastoris & doctoris prudentia & insipientia, aut conseruare, aut perdere greges potest. Vtque sequitur armentum pastorem illi confidens, sic vitam & iussa principis populus. Quare videmus hodie plurimos ad religionem principis sui, mutare, aut conseruare suam subditos. Et quamuis subditi non ideo à damnatione diuini iudicij immunes sint, quod veram Christi religionem & Catholicam ex arbitrio principis sui corrumpant vel mutent, tamen principes grauioribus tormentis obnoxij erunt ante tribunal Christi, reddentes rationem principatus, cum exquirentur oues quæ perierunt eorum malo exemplo de manu eorum possunt quidem in hoc seculo aliquando differre pœnas, sed proculdubio non effugient Dei cẽsuram & iudicium bis puniendi & duplici maiorique pœna pro suis admissis, & pro subditorũ impiis & erroribus quos inseminarunt, vel cum possent, non emendarunt.

21. Princeps qui segniter de religione est solicitus, vel omnino Atheus, vel suæ salutis immemor est, maximeque in suspicionem venit, quod sine religione est, qui constanter vnam religionem non defendit aut sequitur, se tuendamque inconcusse, non statuit. Qui putat posse

posse contineri populum cum libertate permissa sequendi, quam voluerint religionem siue hæresim Hoc enim potissimum accidit his, qui semel a vera fide & religione Catholica lapsi sunt, & se sectis hæreticorum dicarunt, in quibus cum modice perstiterint, & falsum dogma cognouerint, erubescunt in viam redire; & aliquando, quia odio habuerunt fidem Catholicam, & falsam norunt sectam, qua infecti fuerunt, neutram amplectuntur, & sunt sine fide & sine Deo, vt contigit Iuliano apostatæ. Et ita vt ille, liberam electionem cuiq; impiissimæ religionis concedunt, quod non facerent si crederent Deum certa lege colendum, non arbitraria corrupta voluntate. Sic & Rhotaris Longobardorum rex, in sectam Arrianorum prolapsus, in singulis suis ciuitatibus, Arrianũ & catholicũ episcopos haberi præcepit, quod ei male & populo quoq; successit *a*. Hanc libertatem viuendi cum diuersitate religionum Elias exprobauit regi Achab & populo eius *b*, *Quousque claudicatis in duas partes si Dominus est Deus, sequimini eum: si autem Baal, sequimini eum, &c.* Christus per Diuum Iohannem *c*. iubet præposito seu Angelo Pergami scribi, *Habeo aduersus te pauca, quia habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balac mittere scandalum coram filiis Israel edere & fornicari d: ita & habes tu tenentem doctrinam Nicolaitarum.* Dehinc e Præposito Laodiceæ, *Scio opera tua, quia neque frigidus es, neque calidus: Vtinam frigidus esses aut calidus. Sed quia tepidus es, & nec frigidus nec calidus, incipiam te euomere ex ore meo.*

a vt narrant Platina & Paul. Diac. li. 4 c. rc.
b Reg. 3. ca. 18. vers. 21.
c Apoc. c. 2 v. 14.
d vt Num. 24. & 25.
e & c. 3 v. 15. Apocal.

21. Potuit hæc forsan numinis confusio inter ethnicos probari, inter quos nec certus Deus, quãquam nec liceret in repub. alioquin bonis legib. temperata in peregrinis religionib *f* vagari *g*. & ab initio quidem potuit ethnicus princeps, ad vitandas seditiones ita pati: Vt Vtopius quidam, qui de suo nomine Vtopiam subegit insulam, cum incolas illius propter religionis quæstiones pene ad interitum vsque pugnasse cognouisset, sanxit vt cuiq licere et sequi quam vellet religionem, & alios si posset adducere benigne ad suam traducere nõ vi nec seditione: alioquin pœna exsilii imminente *h*. Verum non ita dicẽdum de vera religione vnius & veri Dei, qui alterius nõ patitur consortium & qui mandauit: *Non habebis Deos alienos coram me.* Et qui gloriam nominis sui alteri non dat, exemplo monarchæ, qui vnus in regno, cum quo plures non possunt imperare nisi ex eius potestate & arbitrio: nec duo soles possunt esse in mundo. Vltor suæ iniuriæ Deus, & vbi impii Imperatores & reges se tutos esse putant ex varia hominum disciplina, & dum illos sibi conciliare ac plaudendo desiderant, ibi aduersariam Dei manum experiuntur interdum in hoc seculo, interdum in hoc & in alio: interdum in alio, prosperis quibusdam in hoc, si quid forsan boni gesserint remunerati: scribit Aymon *i*. Mauritium Imperatorem, a beato Gregorio sæpe admonitum, vt leges suas, cõtra diuinæ legis præcepta prolatas corrigeret, & cum non fecisset, fuisse à Deo præmonitum, cũ optione, vtrum in hoc, an in alio vellet seculo pœnas luere; & dum elegisset in hoc potius, iudicium in somnis accepisse, quod a Phoca cum suis liberis imperio quo abusus esset, & vita priuandus esset, quod & accidit.

f vt alibi diximus.
g lib. 1. decada 3 & l. 1 v. decadis 4. & alibi.
h vt refert Thomas Morus, lib. 2. Vtopia.
Exod. c. 20.
i lib. 4. de gest. Franc. c. 2.

23. Cauere hic quoq; debent qui zelo mouentur religionis propagandæ aut conseruandæ, ne decipiantur ab hypocrisi eorum, qui ambiunt principatus: siquidem plures fuerũt, qui hoc prætextu, liberos populos in seruitutem redegerunt *k*, & eo colore incautos suo iugo subiecerunt, cum esset illa sola latens intentio, dominari, non Dei religionem vere timere. Et hoc modo decepti Thebani & Thessali a Philippo Macedonum rege, qui eum ducem elegerant vt sacrilegium contra Phocenses vindicaret. Victis enim Phocensibus, Philippus qui dictus erat vltor religionum, tandem aperuit reipsa quod meditatus erat: atq; vrbes ipsas quarum antea dux fuerat, hostiliter occupauit, diruit, diripuit, coniuges & filios omnium sub corona vendidit, non deorum immortalium templis, inquit Iustinus *l*, non diis penatibus, publicis, priuatisque, ad quos antea hospitaliter ingressus erat, parcẽs prorsus, vt non tam sacrilegij vltor exstitisse, quam sacrilegiorum licentiam conquisisse videretur.

k vt dixi lib. de religione.
l libro 12.

De honore & maiestate principum & regum.

CAP. III.

NVLLVS est qui ambigat, sublimioribus potestatibus honorem deberi eximium, *Deum timete, regem*, inquit D. Petrus, *honorificate m*. In regibus, maiestas dicitur excellentia dignitatis & honoris, primum Deo attributa absolute & solummodo; dehinc & principib. qui *n* in terra sunt Dei simulacra: cuius maiestatis impressio etiam inter fortunæ varietates, principum insidet personis, veluti signaculum & character potestatis, quæ nulla est, nisi à Deo permittatur vel detur, ex quo vel pessimi quandoque, imo vt plerunque, timẽt mittere manum in principes vel potestatem publicam

m 1. Pet. c. 2. v. 17. Paulus ad Rom c. 13. cap. Omnis anima, de cens.
n vt scribit Plutarch.

blicã habentes. Sicuti legimus lictorem vel satellitem iuuenem armatum delegatum ad occidendum Marium consulem proscriptum apud Minturnenses in carcere decrepitum & inermem, nusquam ausum ferire, veluti quadã occulta maiestate Marij percussum & prohibitum. a Narrat & Tranquillus, b cum victoria Vitellij nuntiaretur Vespasiano, subito in Vespasiani vultu apparuisse maiestatem antea in visam. Atq; Silius Italicus, loquens de Scipione Africano, narrat inter arma solam maiestatem ei insedisse præcipuam, quia venerationi habebatur, & magis timebatur.

2. Quid autem sit illa maiestas, non potest facile exprimi proprietatem rei clare sensibus insinuando. Est enim quippiam latens, quod reddit præter naturam propriã mirabile quippiam: vnde veneratio singularis & honor nascitur, nec quale illud sit possunt ipsi admirantes notare aperte. Et Ouidius c ex honoris & reuerentiæ coniugio, natam maiestatem voluit, dum ait, *deos quondam exemisse è terris maiestatem filiam honoris & reuerentiæ, ideoque homines maiestate priuatos auxilium gigantum inuocasse, vt illum de cælo detraherent.* Certe Dei hæc virtus est, & radius à vera Dei maiestate inditus, vt opinor, seu angelus potestatis minister, vel aliud quippiam efficax sed incognitum.

3. Illa maiestas apparuit in Moyse, quam ipse acceperat ex colloquio Domini, & videbatur eius facies cornuta, vt ne vel duræ ceruicis populus, non posset in eum intueri ob gloriam & maiestatem eius, nisi ipse velaret faciem, d cũ etiam Deus distribuit de spiritu Moysis in septuaginta senes, quos eo dedit in adiutorum gubernationis populi, maiestas apparuit, & inter populum vt tali maiestate agniti prophetæ & constituti fuerunt. e Sic postquam vnctus fuit Saul in regem a Samuele, immutauit illi cor aliud, & qui eum conuenerunt redeuntem ad patrem agnouerunt eam maiestatem & muneribus donarunt, & cuneus prophetarum ad eum venit, & in ipsum insiluit spiritus Domini, f Et cum eam Ammonitæ obsiderent Iabes, mirabilia effecit, quæ ex spiritu Domini facta est, vt nullus ausus fuerit ex populo contradicere, ne in bellum veniret. Sic g illud singulari nota adiectum est, post vnctionem Dauid in regem, quod directus est spiritus Domini à die illa in Dauid, & deinceps, spiritusque Domini recessit a Saule & exagitabat eum spiritus nequam à Domino. Quando etiam Salomon vnctus fuit rex, h statim Adoniæ factio a maiestate regia sola territa, dilapsa est, quæ iam iam Adoniam regnare volebat viuo Dauide patre. Deus enim, quia potestatem dat, quia non est potestas nisi à Domino, i sua auctoritate eandem conseruat, & revereri vult, & ita fit, vt vult, quemadmodum hominibus potestatem dando in animalia, dixit, k *Terror vester ac tremor sit super cuncta animalia terræ, & super omnes volucres cœli, &c.* tantam indidit Deus Moysi maiestatem, l vt rex Pharao Ægypti nunquam ausus sit in eum manum mittere, facientem prodigia virtute Dei, etiam vsque ad primogenitorum necem. Verbum Dei inuiolabiles facit suos legatos sua maiestate, non minus quam gentes suis caduceis. Et dicit, *Nolite tangere Christos meos, & in Prophetis meis nolite malignari.* m Et postquam spiritus Domini induit Gedeon, ante priuatum & addictum etiam a patre morti propter destructam aram Baal, omnes reueriti sunt eum, & iussu eius absque contradictione, arma sumserunt & sequuti sunt eum. n

4. Dignitas per se venerabilis, vnde maiestas, seu maior status. Auxerunt hanc dignitatem vel terrorem erga subditos, leges, & potestatis imperantiũ crudelis auctoritas, & cetera, quæ ad honorem principum vt essent augustiores additæ sunt. Quemadmodum apud Persas, vt venerabiliores reges essẽt, à vulgi conspectu se remouebant, & perraro copiã sui populo faciebant. o Hoc a Deioce primo regi tractatam videtur notare Herodotus, p ne similitudine & frequentia vilesceret regia maiestas. Neq; adire regem, vel alloqui sine eius iussu, & nisi per internuntium licebat, q idque & seruatum posterioribus imperatoribus tradidit Ammianus Marcellin. r *Omnes serui regis, & cuncta quæ sub ditione eius sunt prouinciæ nouerunt,* inquit Esther ad Mardochæum *quod siue vir siue mulier, non vocatus, si interius atrium regis intrauerit, absq; vlla cunctatione statim interficiatur: nisi forsan ad eum rex auream virgam intenderit pro signo clementiæ, atq; ita possit viuere.* Erant etiam viri non faciles ad adeundos reges nam vltra hostiarium palatij, qui illis πυλωροί, erant Chiliarchi admissarij ad regem externarum gentium homines. u Cubicularij, quos Plutarchus vocat σωματοφύλακες x. Diodorus Sicul. vero vocat y, item Satellites stipatores hi & ὁμότιμοι ab honoris æqualitate, appellati, vt apud Xenophontem z Cyroped. qui Regiæ foribus adstabant, consistebantque ex Cyri præcepto, purpurati torquatique.

5. Tanta erat & regia illa veneratio rursum, vt regiæ sellæ honorem deferrent: & ei insidere, quam vocabant βασιλικὸν θρόνον, a capitale esset. b

a Val. Max. lib. 2. & Plut. in Mario.
b Tranq. in Vespas.
c lib. 5. Fast.
d Exod. c. 34. v. 29. & seq.
e Num. c. 11.
f 1. Reg. 11. c. 10.
g 1. Reg. c. 16.
h 3. Reg. c. 1.
i Ad Rom. c. 13.
k Gen. 9.
l In Exod. c. 4. 5. 6. & seq.
m Psal. 104.
n Iudic. c. 6. v. 34. & seq.
o Xenophon. in Agesilai laudatione. Aristot. lib. de mundo.
p In 1.
q Herod. lib. 1.
r [illegible]
u In Photio.
x In libro [illegible]
y Lib. [illegible]
z Lib. [illegible]
a [illegible]
b [illegible]

6. Dominatio hæc Persica barbara prorsus habita; ideo eguit & grauioribus custodibus, & legibus asperioribus, quibus conseruaretur. Tamen si inspiciamus rationem, cur tanta esset veneratio horum regum, forsan nō videbitur omnino barbara, quin & iusta ex causa seruata. Dicebant enim Persæ, conuenire adorationem, vel tantum honorem regi, quod ipse esset imago Dei in terris: vt Artabanus respondit Themistocli, detrectanti more Persico adorationem, cum esset Græcus. a Auxit & dignitatem regiam Salomon sapientia sua ordine disposito in priuatis & publicis singulis iudicijs, & ædificijs. b Mos est in Sicilia, Africæ potissimum in Æncaria insula, quam Isclam vocant incolæ, transeuntem regem quamuis hostem applausu, tibijs, tubis, & huiusmodi gratulatione venerari: quod & fecerunt Alphonso Hispaniarum regi, quamuis hosti. c Declarauit reipsa sæpe Senatus sapientissimus Romanus, quantum deberetur huic nomini & potestati regis, etiam in personis eorum quos in custodia & captiuos Romani habuerunt bello superatos alioquin inimicos. Atque ideo Syphacem quondam opulentissimū Numidiæ regem, captiuum in custodia Tiburi mortuum, publico funere censuit sepeliendum, vt vitæ dono honorem sepulturæ adiiceret. d Consimili que clementia inquit, e in Perse vsus est. Nā cū Albæ, in quā cu[s]todiæ causa relegatus erat, decessisset, quæstorem misit, qui eum publico funere efferret: ne reliquias regias iacere inhonoratas pateretur. Hostibus illis & miseris, & fato functis, officia regibus erogata. At & erga viuos illud celebre narratur f à Liuio g & Plutarcho, L. Paulum cum Persem parui temporis momento captiuum ex rege, ad se adduci audisset occurrisse ei Romani imperij decoratum ornamentis, conatumque ad genua procumbere dextra manu alleuasse, & Græco sermone ad spem exhortatum esse: introductum etiam in tabernaculum, lateri suo proximum in consilio sedere iussisse, nec honore mensæ indignum iudicasse. Cicero quoque, h *Semper*, inquit, *regium nomen in hac ciuitate sanctum fuit, sociorum vero regum & amicorum, sanctissimum.*

a vt meminit Dionys 57. & Xiphilinus in Adriano, Plutarchus in Themistocle.
b 3. Reg. c. 9. & 10.
c Anton. Panorm. de dictis & fa[ctis] Alphonsi. li. 2. c. 6.
d vt scribit Liuius li. 30. & Valer. Max. lib. 3. c. 1.
e Eod. Valer. Maxim.
f A Valerio prædicto loco.
g lib. 45.
h Orat. 32. pro Deiotaro rege in fin.

7. Lacedæmones, nemini surgendi honorē habebant, præterquam regi & Ephoro. Cum vero rex è vita discesserat, nihil per totum triduum videbatur, atque forum paleis conspergebatur. i Persæ qui circa portas regis versabantur, singulis diebus cœnaturi mensam genio regis parabant k. Et cum sacrificabant nō pro se solis priuatimque vota nuncupabant, sed communiter vniuersis Persis bene precabantur, & in primis quidem regi. l Narrant, m consueuisse & Persas in honore habere filios regum: & etiā si qui ab eis defecerint, tamē filiorū filijs restituere principatum. Et ecclesia Catholica ex institutione apostolorum, orat pro principibus tanquam a Deo missis; & populus Israel etiam admonitus à propheta, orare pro Nabuchodonosore & filijs eius.

i Heraclides in Lacedæmoniorū republ.
k Athe. li. 6. c. 6.
l vt scribit [Herodot.]
m lib. [illegible]

8. Post Calendas Ianuarias, Romæ die tertio pro salute principis vota susceptā [illegible] n nuncupabantur vero a consulibus & reliquis magistratibus & sacerdotibus. o meminit & Plinius in panegyrico Traiani ita se fecisse. Fiebant & ludi pro æternitate imperij, quos Nero voluit vocari maximos. p Iaciebant & quotannis stipē pro salute principis in lacum Curtij Romani. q Exegit & votū Caligula ab eo, qui pro salute eius gladiatoriam operam promiserat. r Erant & vota annuerti etiam die qua adeptus esset Imperator imperium, vel in qua natus esset, s apud Cornelium Tacitū crimini datum fuisse notatur t, maiestatis, Traseæ, & inde accusatum, quod in principio anni solēne iusiurandum vitaret, nuncupationibusque votorum non adesset, quamuis quindecimuirali sacerdotio præditus.

n Caius in l. si ca[...] ottur. 233. §. 1. de verb. sign. i vota, de obla vota. C.
o Dio. lib. 44. historia.
o vt scribit Plutarch. in Cicerone.
p Suet. in Nerone c. 11.
q Sueton. in August. c. 57.
r Suet. in Calig. cap. 27.
s l. 2. C. de ferin. Plin. lib. 10. epist. 44. 45. 60. 61. Tertull. in Apologetico.
t lib. 16.

9. Æthiopibus morem fuisse, inquit Diodor. Sicul. vt si quando rex aliqua corporis parte ex quauis causa debilitaretur, domestici omnes sponte sua eandem partem debilitarent: turpe enim existimabant rege claudo, non omnes amicos claudos esse, cum veræ sit amicitiæ ex rebus aduersis amicorum dolere, læta tristecundis.

10. Apud Iaponios Indos u, duo sunt præfecti summa cum potestate: quorum alter honoribus, alter iudiciorum & causarum cognitioni præest. Honoris præfectus quem *Vooucm* nominant, stirpis successione delectus, in deorum numero colitur. Hunc terram pede contingere, religio est: si tetigerit magistratu depellitur. Domesticis finibus nunquam egreditur, nec temere in conspectum se dat. Domi vel lectica vehitur, vel ligneis soccis vbique prçaltis ambulat. In sella dum sedet, ex altera parte pugionem, ex altera arcum & sagittas habet. Exteriore tunica rubra, serico tenui vt velo, obducta: interiore autem nigra vtitur, pileum gerit in capite pendentibus vittis ad instar pontificalis tiaræ. Frons rubro candidoque colore depicta est, cibum ex fictilibus capit.

u vt scribit Ioan. Metellus.

11. Certe non dubitarem asserere, Deum Opt. Max. nunquam dare principatum, vel suæ potestatis vicariatum, quin eadem potestate non concedat vim, robur & omnia quæ pro dignis

dignitate exercenda & conseruanda requiruntur, & tutelares & directores Angelos, ordinis digniores principatuum & dominationum. Cōcedit enim Deus vel permittit potestatem, vt aliquando tyrannorum, qui premuntur tyranni, vel regis potestate, ad euitandum maius malum maluerint illi fauere quam eum tollere. Cuius rei exemplum & ratio exstat apud Herodotum. a Scythae enim, cum Darius illorum regionem inuasisset, & omni commeatu destituerentur cupientes eum ad internecionem cædere; cum Ionum principibus, qui in Istro pontem custodiebant, colloquuti, persuadere illis conabantur, vt pontem soluerent, ne Dario fuga pateret: quod hac ratione & ipsi seruitutis iugum, quo à Dario premebantur, excutere possent. De hac re consultantibus Ionibus, Miltiadis quidem Atheniensium ducis, & Chersonensium, qui erant in Hellesponto tyranni, sententia erat, Scythis obtemperandum esse, & Ioniam seruitute liberandam. At Histiæi Milesij, diuersa, quod dicerent, nunc quidem eos suæ quemque vrbis tyrannos esse, ob Darium: potentia vero Darij sublata, neque se Milesijs, neq; alium quemquam vsque præesse posse: fore enim, vt singulæ ciuitates, popularem statum quam tyrannicum mallent. In quam sententiam & deinde omnes transierunt. Regibus Spartiatarum honoris gratia tribuebantur duo sacerdotia, Iouis Lacedæmonij & Iouis cœlestis b. Legē habent Persæ quæ vna ex omnib. obseruantissime ab illis colebatur: c Cum rex in Persiam equitaret, omnes ei Persæ singuli pro suis facultatibus munera offerrent, vt quiq; agriculturæ dediti essent, & terræ colendæ operam nauarent, & qui sua manu laborarent opifices, neq; nimis attrita & praua, neq; nimis pretiosa & magnifica donarent, sed aut boues, aut oues: nonnulli etiam frumentum siue vinum. Exeunti autem ipsi & prætereequitanti, hæc à singulis apponerentur, & munerum nomine vocabantur, qua appellatione etiam ipse recipiebat. Qui vero essent his pauperiores, lac palmas, & caseum maturaque bellaria, & alias primitias de suis fructibus. Duo in summa arbitramur, quibus conseruari possit reipublicæ vel principatus status inter subditos, vel cum subditis: amor & maiestas. Sicuti enim res naturales conseruantur ijsdem medijs, quibus fuerunt generatæ: sic respublica ijsdem, quibus primum cœpit conseruari potest. Siquidem homines primum putantur sibi constituisse regem, & se subiecisse principatui & gubernationi alterius, vel motos affectione & beneuolentia, qua illos prosequebantur: aut impulsos bona opinione præstantiæ, dignitatisve illorum, quos sibi maxime vtiles esse, & conuenire arbitrabantur, ob illorū virtutem, amore ita retineri facile subditi possunt, & multo magis reuerentiæ & maiestatis opinione, quæ fortior etiam est ipso amore. Quia populus potius adducitur ad eligendum vel probandum principem, atque ei committendam rempublicam sui causa & boni communis ratione, quam vt ipsi principi placere possit. Et proinde respublica Romanorum, aliorumque populorum, in tempore imminentis periculi, gubernacula & principatum concessit tantum selectis ex virtute & peritia viris idoneis, à quibus multa sperarent. Atque ideo sæpe vrgentibus negotijs, eos quos antea reiecerant, sedulo ad se reuocarunt vt eorum opera indigni, ita Camillus ex exsule exoso creatus dictator, & Mar. Liuius, Imperator, contra Asdrubalem. Opinio bene concepta vocauit ad principatum contra Macedones L. Paulum: Marium contra Cimbros: Pompeium contra Mithridatem. Hæc eadem detulit imperium Romanum Vespasiano, Traiano, Theodosio, regnum Macedonum Deioci: Galliarum, Pipino, Hugoni Capeto, aliaque alijs pluribus, electis ad principatum. Fundamentum autem illius bonæ æstimationis principum, nascitur ex religione, iustitia, pietate, arte politica, militari virtute, vnde nascitur reuerentia & maiestas.

a In 4.

b Herod. in 6.

c vt scribit Ælian. lib. 1. variarū histor.

De superbia, nimia deiectione, & dignitate principali. CAP. IV.

PRINCEPS omnibus rebus se accommodare debet, quoad dignitas & fides patitur. Aliorum enim causa maxime præpositus est, neque sibi sed alijs inuigilat præcipue: & in hoc eius dignitas, agere, quæ ei cōmissa sunt, quemadmodum oportet, & quando oportet, nec solitarius esse debet cum curam populi gerat, & sit veluti persona publica, omnibus subditis debitor sui muneris. Hæc dignitas in regibus qui non habent superiorem, maiestas, in alijs vero alijs nominibus appellatur, vel celsitudinis vel serenitatis & similibus. Ea conseruanda eiusque existimatio, quæ est dignitatis illæsæ status, legibus ac moribus comprobatus, qui ex delicto nostro auctoritate legum, aut minuitur, aut consumitur. *d Obseruandum est ius reddenti, vt in adeundo quidem facilem se præbeat, sed contemni non patiatur. vnde mandatis adijcitur, ne præsides prouinciarum in vlteriorem familiaritatem prouinciales admittant. Nam ex conuersatione æquali,*

d vt ait Callistratus. in l. cognitionum 5. §. 1. de extraord. cognitio lib. 1. P. tit. 13 & idē Callistrat. Iuris. alibi in l. obseruandum, 19. de offic. præsid. in P.

 contem-

contemptio dignitatis nascitur. Sic prætor tueri debet dignitatem quam sustinet. *a* Iubet Clemens III. summ. pontif., verba dicta in depressionem officij vel beneficij summi pontificatus, puniri, vt pœna vnius alijs terrorem incutiat, *b* quia nemo principi maledicere debet. *c* Quod si venia detur, hoc magis ad clementiam & priuilegium quam ad ius commune pertinet. *d* Interest quippe reipublicæ, vt ordinū dignitas seruetur & familiarum. *e* Quando cuique vero concessa iurisdictio non seruatur, ordo confunditur. *f* Conseruanda in principum dignitate, imo & auctoritas Dei, qui ordinationem hanc fecit, & qui potestati resistit, ordinationi Dei resistit. *g* Dixit alibi Deus, *nolite tangere Christos meos, & in Prophetis meis nolite malignari* h Hoc non est superbire, maiestatem Dei & potestatem auctoritatemque publicam concessam conseruare inuiolatam, imo est hoc sapere. Alioquin recte exprobratur quod homini objicitur, qui lapsus a sua præstantia per peccatum est: *Homo cum in honore esset non intellexit, & comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis.* *i* Athenienses Timagoram, inter officium salutationis Darium regem more gentis illius adulatum, capitali iudicio affecerunt vnius ciuis humilibus blanditijs, totius vrbis suæ decus Persicæ dominationi submissum, grauiter ferentes. *k* Obsequio mitigantur imperia, dicebat Alexander Magnus, in oratione contra coniuratorem Hermolaum. *l* vbi vero reuerentia excessit animis, & summa imis confundimus, vi opus est vt vim repellamus. Quædam vi tractanda etiam vt ceteris quies sit. *m* Auctoritas principis nata ex admiratione & metu, nempe opinio reuerens cōcepta in mente subditorum vel extraneorum de principe eiusque statu maiestas, ita imperij, salutis est tutela. *n* Vulgus & populus facile insolescit nisi aliquo legitimo metu cohibeatur, & assidua lenitas, contemtum inducit, quo nulla maior pestis in principatu, quemadmodum nec in domestica gubernatione, potissimum in hoc seculo quo mores deprauati sunt & facile peiores efficiuntur, vt necessum sit admittere dictum Salustij, *o aut habendum, aut faciendum metum esse.* Illud potius segnities est in principe reprehensione digna quam clementia, pati hebescere aciem suæ auctoritatis. *p* Nimia clementia & delictorum impunitas, addit delinquendi illecebram, & fit noxia & inanis clementia, & contra salutaris seueritas, quæ suo tempore exercetur, sine qua ciuitas administrari nō potest. Ita auctoritas cōseruabitur principis per legitimum modum pœnarum impositarum his, qui leges regias & salubres transgredi conabuntur. Si etiam id egerit princeps, vt summa totius vis seu belli, aut honoris a se dependere videatur, vt sit solus arbiter rerum iure ac nomine regio, alijs secundum leges suas viuere iussis recte seruabit auctoritatem. Estque & communis custodia principatus secundum Aristotelem. *q* Neminem vnum magnum facere, non etiam proximos regios honores cuipiam concedi, nec valde magnos, aut eos diuturnos. Dicebat & Liuius, libertatis, seu Democratiæ, aut principatus, magnam custodiam esse, si magna imperia diuturna esse non sinas. *r* Non longiora & diuturniora, multos attollunt, & ad res innouandas impellunt. *f* Et semper periculosum, priuati hominis nomen supra principis attolli. *t* Quæ fuit quoque causa in Democratia, cur etiam præstantiores in republica, vel virtute conspectiores, vt Aristides, ostracismo vel exilio ciuitatibus pellerentur, ne videlicet ea præstantiori opinione populum ad sibi parendum, inescarent, & mutarent ciuitatis statum. Oportet autem principem, qui ex ea parte, qua quis occupat maximam dignitatem, sibi metuit, illam minuere, sed non omnem omnino & vnico actu tollere. Id autem faciet, vel diuidendo dignitatem, vel collegas dando, vel ab ea dignitate in aliam suspectum transferendo. sic enim & euadet periculum clam, & auctoritatem suam retinebit. Potentia tamen opus habet, vt id facilius exequatur, atque eam opibus, consilio, armis stabilire potest. Auctoritas in summa & maiestas in principe est veluti anima regni, quæ efficit vt tot mortalium millibus vnus ita anima præsideat nonnunquam senis & inualidi. *u* quia & vires imperij in consensu obedientiū sunt *x* Imo cuiuscunq. generis sit status reip. fundamentum principale est obedientia subditorū erga præpositos: obedire autem dedignatur ei, quem quis contemnit, ei autem quem maiestate, aut aliqua virtute sibi præire, aut superiorem esse existimauerit, facile obtemperabit, quia sempiterna lege naturę id nobis insculptum videtur, vt inferiores superioribus pareant, *y* & qui præstant alijs ingenio & iudicio alijs præesse merentur.

2 Dignitatem medium, inter superbiam & abiectionem, vel contemptum, ponimus, ad quæ extrema si peruenerint principes, abutuntur dignitate, hoc est, statu, in quo positi sunt, vt superbia si dedignentur subditos, qui ideo non possunt necessarijs muneribus vti, si libere illos non possint adire, quod boni principes non putant, & proprium principatus, negi-

a in l. 1. de postulan. li. 3. tit. 1.
b in c. 1. de maledicen. lib. 5. decreta tit. 26.
c Exod. 12. Actor. c. 21. c. 2. parat. us 23 q. 1.
d vt in l. 1. C. si quis imperat. maledix.
e V. p. l. 1. § sed etsi seruus, de ventre insp. iisc. li. 25. F. tit. 4.
f c. nō peruenit ad nos 39. in f. 11. q. 1.
g ad Rom. c. 13.
h Psal. 104. v. 15.
i Psal. 48. v. 23.
k vt ait Valer. Max. li. 6. c. 3. post Plutarch. in Artaxerxe.
l apud Q. Curt. lib. 8.
m Corn. Tacit. lib. 1. annal.
n Q. Curt. li. 8.
o Salust. oratio. Lepid.
p Cic. 1. in Catil.
q li. 5. polit. c. 11.
r Liu. li. 4. vide Senec. li. 7. controuers. vlt. in extremo.
f Dio Cass. li. 52 histor.
t vt verissime scripsit Corn. Tacit. in vita agricolæ.
u Seneca 1. de Clement.
x Liuius li. 3.
y Dion. Hali. in princip.

negarunt subditis, vnde & laudem non exiguam consequuti sunt. veluti Traianus, de quo Plinius in Panegyrico de eo, *Facilis*, inquit, *adiri, è proximo accipis vota hominum tuorum, vt quisq; ille consultor est, etiamsi meruerit quod est rarum repulsam, ferat tamen vis numinis conscientiam*. Eam ob rem & laudat Pacatus Theodosium: Mamertinus, Iulianum: Nazarius, Constantinum: rursum Ausonius in Panegyrico Gratianum. *Laudabile est*, inquit, *Imperatorem interpellantibus faciles praebere aditus, nec de occupatione causari. Tunc confirmas adhuc cunctantes, etiam querimoniis explicatis, ne quid adhuc sileatur, interrogas*. Extat & Constantini lex, titulo de officio rectoris prouinciae in Codice Theodosiano, quae vetat, *ne sit venale iudicis velum, ne ingressus redemti, ne infamia licitationibus secretarium, ne visio ipsa praesidis cum pretio*. Quae omnia & congruunt multo magis principibus, quorum iudicia per illos vicarios & magistratus exercentur, & quibus idem mandatum. a Aegre ferunt valde subditi, dum principis sui tutoris, defensoris & pastoris aedes & colloquia sibi inhibentur, vt saepe ad defectionem inde transeant, vel ad odium eius implacabile prouocentur. Memorat Athenaeus b, *Euphraeum fuisse notatum Perdicae Regis amicum, quia ita frigide Regis amicitiam coordinauerit, vt conuiuio adesse nulli liceret, nisi Philosophiam aut Geometriam prius sciuisset*. Quamobrem cum imperium coepisset Philippus, illum capiens Parmenio, in Oreo iugulauit. Ab omnibus tributum subditis capit Rex, omnibus aeque princeps, nec pauperes contemnere, nec diuites detestari, aut praeferre debet.

a per l. obseruandum. 19 de offic. praesid. P.

b lib 12. c. 2.

5. Solitaria vita principis, vel arguit incapacitatem regnandi eius, quod per se non nouerit respondere, & negotia subditorum prouidere, quod bonis ad voluptatem subditorum sine onere abutatur, vel arguit indignam pastore & principe superbiam. Vtrumque autem indignum principatu, solet rebellandi dare occasionem subditis, & in alterius ditionem transeundi. Qui non alloquuntur per seipsos subditos conquerentes, falluntur saepe per interpretes seu delegatos, nec intelligunt necessitatem vrgentem, nec ambitiosorum factiones, nec oppressionem à magnatibus inflictam subditis, nec vlla illos capit libido adhibendi remedia malis, quae ignorant. Sic subiecti ab obedientia: ipsi vero a regimine reuocantur, & alij interim tyrannidem aucupantur. Nihil est, quod magis prouocet subditos in contemtum principis, quam si ipsi a principe eo, quo oportet, modo non honorentur, vt respondit Domitius orator ad Caesarem: *Cur*, inquit, *ego te habeam vt principem, cum tu me non habeas vt senatorem? Principis est virtus maxima, nosse suos* c. Ita & Diuus Hieronymus ad Nepotianum d: *Episcopi sacerdotes se esse nouerint, non dominos, honorent clericos, vt clericos, vt & ipsis à clericis quasi episcopis honor deferatur*. Regulam constituunt iuris pontificij & ciuilis Nomothetae, frustra petere debitum, si, quod ipse debet, non impendat, quam ad multa iuris capita referunt. e

c Martia. l. b. 8.

d Epist. 2. & in c. esto subiecti. 95. dist.

e Vt in c. si infidelis, 28 q 1. c. non moechaberis. & c si duchus, 32 q. 5. c. neque, 9 dist. c. placuit, 10 q. 1. c. de his 22. q. vlt. c. Abbatibus, 18 q. 2. tit. de forma fidelitatis, in feudorum lib. 2. Iuliarius. §. offerre, de action. P. & cum simil.

4. Verum hic mores nationum in regibus & principibus honorandis, non aspernabimur, sed eos vt antiquos & iam receptos, & a populis subditis receptos & probatos, seruandos esse dicimus, nisi velimus turbare Rempublicam, quod omni modo & summopere cauendum omni homini potissimum Christiano est, quando illi mores maxime legi diuinae non aduersantur: & quamuis quibusdam innouatoribus videatur esse aliquid, quod innouationem, aut, vt ipsi sibi praesumunt, reformationem mereatur: fuerunt quippe nationes quaedam barbarae, quae nisi seruili modo gubernentur, non possunt tuto admittere principatum, aut vitae honestatem & probitatem, vt contra aliae sunt natura veluti ciuiles, quae tantum imperium paternum, non dominicum exigant. Sicut inter priuatos quoque sunt, qui abutuntur familiaritate, & sunt, qui eadem ad maiora praestanda obsequia alliciuntur, & proinde modi diuersi gubernandi diuersis congruunt. *Nec Numidae Reges vituperandi sunt*, inquit Valerius Maximus f, *qui more gentis suae nulli mortalium osculum ferebant. quicquid enim in excelso fastigio positum est, humili & trita consuetudine, quo sit venerabilius, vacuum esse conuenit*. In conditionibus, quas cum Mithridate aduersus Romanos Sertorius iniuit, misso in Asiam Mario praetore, vt suo & populi Romani nomine, eam prouinciam obtineret, cauit, vt eum fascibus Marius Mithridatem praecederet, donec in ea prouincia Mithridates maneret g, idque ad conseruandam dignitatem, quam & Alexander Magnus etiam puer conseruandam respondit. Dum enim h, inter eiusdem aetatis pueros constitutus, quidam percunctaretur, iubenterne certaturus esset in stadio, pedum enim praestabat pernicitate, atqui perlibenter, inquit, si certaturi secum reges essent.

f lib. 2. c. 6.

g vt ait Plutarch.

h inquit idem Plutarch in Apophthegm.

5 Romani erga impudentes & inhonorantes magistratus, qui causam publicam sustinent, seueri fuerunt. Legitur enim de Seruilio Isaurico. Is enim cum sibi pedibus vrbem ingredienti quidam ei obuiam factus fuisset,

nec equo, quo vehebatur, desiliisset, sed recta præteruectus esset, vbi cum forte in iudicio vadimonium habentem cognouit, rem cum iudicibus enarrauit. ij autem tanta indignatione correpti sunt, vt indicta causa hominem condemnarint. *a*

a Dio Cass. lib. 45. histor.

6. Nimia humilitas, vel neglectus suæ dignitatis, & principi, & subditis, & dignitati officit, & dum nimia seruatur humilitas, regendi frangitur auctoritas, *b* consiliumque adhibendum est Vlpiani, qui de auctoritate conseruanda publica erga aduocatos, præsidibus respondit *c*: *Circa aduocatos patientem proconsulem oportet, sed cum ingenio, ne contemtibilis videatur*, &c. Instituit D. Paulus episcopum Timoth. iuuenem, quomodo in prælatione modeste & fraterne se gerere debeat cum subditis. & adiicit *d*: *Nemo adolescentiam tuam contemnat: sed exemplo esto fidelium in verbo, in conuersatione, in charitate, in fide, in castitate.* De eodem admonet Titum *e*: *Hæc loquere, exhortare, argue cum imperio, nemo te contemnat.*

b vt ait D. August. sermone 3. de vita clericorum, & in c. 4. quando necessitas, 16. distinct.
c in l. nec quicquam, §. circa aduocatos, de offic. proconsulis, lib. 1. P. tit. 16.
d in 1. Epist. cap. 4. v. 12.
e Epist. cap. 2. vers. 15.

7. Artabano præfecto Xerxis Regis Persarum, spem regnandi iniecit, quod Xerxes terror antea gentium, bello in Græcia infeliciter gesto, etiam suis contemtui esse cœpit, & ita deficiente quotidie Regis maiestate, cum robustissimis septem regis filiis regiam vesperi ingressus, quæ amicitiæ iure semper ei patebat, regem trucidauit. *f*

f Iust. in prin. lib. 3.

8. Cœperat iam contemni Cocceius Nerua imperium in senectute, adeptus post Domitianum, is tamen prudentia instructus, quamuis morti proximus, vt prospiceret, Vlpium Traianum adoptauit, & consortem imperij Cæsaremque appellauit, Homerico etiam versu ad imperium adhortatus, τίσειαν Δαναοὶ ἐμὰ δάκρυα σοῖσι βέλεσσιν. *g*

g vt scribit post Dionem Baptista Egnatius lib. 1. Roman. principū, in Nerua.

9. Audiamus & hac de re sententiam Iulij Cæsaris celeberrimi Imperatoris ad milites tumultuantes, quam refert Dio Cassius *h*: *Ego*, inquit, *sane, neq; alias rectum esse arbitror, vt qui principatum gerit, subditis sit inferior, neq; salutare quicquam agi posse censeo, vbi hi, quibus iniunctum est, vt dicto sint audientes, imperare ipsi velint. intelligitis enim, quam probe sit futura ornata illa domus, in qua natu minoribus ætate grandiores despectui sunt, aut ludus literarius, vbi discipuli magistros contemnunt. Quæ spes sanitatis ægrotis, si non per omnia medicis obtemperent? Quam tuta nauigatio, si nautæ gubernatoris iussu non pareant? Ita natura duas necessarias res, easq; salutares comparauit in humano genere, vt alij cum imperio essent, alij subiicerentur, nihilq; est, quod absq; his sit, vel minimo quidem spatio perdurare queat.* Forsan recte quadrabit, quod ait Sapiens *i*: *Ne des alienis honorem tuum, & annos tuos crudeli, ne forte impleantur extranei viribus tuis, & labores tui sint in domo aliena.* Ecclesiastes, *k* hoc malum [illegible] ipsius principis errori tribuit. *Est malum*, inquit, *quod vidi sub cælo, quasi per errorem egrediens a facie principis. Positum stultum in dignitate sublimi, & diuites sedere deorsum, vidi seruos in equis, & principes ambulantes super terram quasi seruos.* Refert Dionys. Halicarnass. *l* Clœlium creatum Consulem cum T. Largio, excellentem quidem fuisse ciuilibus artibus, sed militari industria caruisse, & mitiorem, quam dictatura requirebat, & lentum ad supplicia, non fuisse visum aptum ad dictaturam accipiendam.

h lib. 41. hist.
i Prouerb. cap. 5.
k in cap. 10. vers. 5. & 6.
l in 5. antiq. Roman.

10. Effecit auaritia, vt Visbur Rex Gothorum, fuerit in summum omnium adductus odium, & habitus etiam a filiis contemtui, adeo vt etiam a Duce Domaldro natu maiore, vt ait Vpsalensis, cum tota familia combustus sit: nam prætextu inopiæ regiæ coronæ, nunc mutuo, nunc dono, nunc minis, omnia ciuium bona rapuit. *m*

m vt scribit Ioan. Magn. lib. 7.

11. Aristoteles tradit etiam *n*, duas esse causas, propter quas maxime contra tyrannos subditi consurgunt, odium scilicet & cōtemtum. Odium quidem exsistat oportet in tyrannos: ex contemtu autem plurimas esse euersiones: huius vero signum esse, quod plerique eorum, qui dominationem adepti sunt eam vsque ad extremum conseruauerunt, sed qui ab illis susceperunt, confestim, vt ita dixerim, perierunt omnes In voluptatibus enim viuentes efficiuntur facile contemnendi, ac multas præbent occasiones opprimendi sui. Particulam & odij, debemus iram existimare, quæ interdum efficacior est, quam odium, vehementiusque in ea homines insurgunt, quia perturbatio illa non vtitur ratione, maxime vero contingit, vt ira efferantur, qui contumelia fuerunt affecti, quia ira cum dolore fit; quare non facile ratione vtitur: odium vero sine dolore.

n lib. 5 polit. c. 10.

12. Rursum Aristot. *o* in indigentia nimia constitutos, deiecto ait esse animo, vilesq; existere, ex quo fit, vt magistratum gerere nesciant, sed ad parendum seruiliter sint apti, quod & de principibus inopibus intelligi potest. Inuasit regnum Sardanapali Arsaces, quod eum contemnebat, postquam vidisset pensa trahentem & diuidentem inter fœminas. *p* Dionysium suum posteriorem Dion inuasit, quod eum contemnebat, conspiciens ipsum semper ebrium, & ciues Syracusanos ita se habere. Amicorum etiam quidam insurgunt propter con-

o lib. 4. polit. c. 11.
p Iustin. in 1.

contemtum: ob fidem enim eis adhibitam sperunt, tanquam facultatem habētes clam moliendi, & putantes, se dominationem obtinere posse, quodammodo per contemtum inuadunt. Tanquam enim potentes & contemnentes periculum, propter suam potentiam facilius insurgunt, vt duces quidam exercituum aduersus principes suos. Quemadmodum Cyrus contra Astyagem, cuius & vitam & potentiam contemnebat, cernens & copias eius iam consenuisse, & ipsum in delitiis vitam agere. Et Senthes Thracius, cum esset dux exercitus Amadoci. *a* Nihil aliud etiam est contemtus, quam vilis & abiecta opinio de rege & statu eius: sic si tollas è mente regis auctoritatem, tollis in te ei regnum, omnisque *b* hic imperij contemtus in multas partes diffilit, *subuersa iacebit, Pristina maiestas soliorum, & sceptra superba*: ita regni pestis, peior odio, quia oderint, dum metuant, & metus frequum est, ne audeant inimici, quod excutitur in contemtu. Oritur autem cōtemtus in principem potissimum, si nimis remisse & indulgenter imperet. Sic enim vnicuiq; datur occasio faciendi quod velit, & sunt duo extrema mala in imperio, sed hoc peius est malum quidem, principem habere, sub quo nihil liceat, peius vero eum, sub quo omnia omnibus. *c* Rursum, si princeps non curet regimen, aut leuiter negotia publica tractet, cōtemtibilem se reddit, aut si magnos diuturnosq; honores temere distribuat, quibus potius adhereat populus, si liberos non habeat, aut amicos, si in libidinem pronus sit, si ebriosus, iocularis, nimium populatibus familiaris, stolidus, nimium iuuenis, aut senex, infirmus, debilis, valetudinarius, deformis, ridiculus, & interdum, quod magis metuendum est principibus, si Dei iudicio contemtus sit expositus aliquo aduerso casu, quem fortunam dicebāt Ethnici. fiunt enim apud homines contemtibiles, quos Deus despexerit. Interdum princeps contemnitur, quia nimium credulus, simplex, omnibus temere fidit, cum tamen in discrimine leo, in consilio vulpes esse debeat, & cauere, & diffidere quibusdam.

a Arist. 5 polit. c. 10.

b vt ait Seneca, lib. 1 de clementia.

c Dio Cass. in Nerua.

De continentia Principum erga voluptates, & exempla praclara eorum. Cap. V.

Inter populares obseruantur facta, quę maioris sunt ponderis: at in principe obseruantur singulæ actiones vel modicæ, vtpote quia in altiori loco constitutus, apparentior proculdubio est, & quia ex quotidianis negotiis eius aula frequentatur, & ob necessarias eius aditiones omnia fere adita subeuntur, vel ab amicis, vel ab inimicis, vel à ministris; qui cum multi sunt, sic & facile in vulgus interiora quæque effundunt. Atque minima aliorum errata, in illis maiora apparent, vt in solido speculo & bene terso, macula vel exigua cito manifestatur, & in pulcerrimo corpore nævus. Admonuit aliquando Pericles Atheniensium princeps Sophoclem, quem habuit collegam in prætura, cum publico officio vnà districti essent, cum is puerum transeuntem impensioribus verbis laudasset, gubernantem Rempublicam, non solum manum à pecuniæ lucro, sed etiam oculos a libidinoso aspectu, continentes habere debere. *d*

2. Contrario facto, quo quidam intempesta & illegitima Venere ad defectionē principatus subditos allexerunt, alij continentia à Venere mulierum etiam hostium, hostes ipsos virtutis excellentia, principatui conciliarunt, & adiunxerunt, cuius rei exemplum refertur, de Scipionis virtute. *e* Qum enim vicesimū annum ageret, & recepisset inter captiuos ex Pœnis, eximiæ inter eos formæ virginem, ætatis adultæ, & iuuenis, & cœlebs, & victor, postquam comperit illustri loco inter Celtiberos natam, nobilissimoque gentis Indibili desponsam, accersitis parentibus & sponso, inuiolatam tradidit, aurum quoq;, quod pro redemtione puellę allatum erat, summę dotis adiecit. quo facto, Celtiberorum animos Romanis applicuit. Narrat Alexandri Magni continentiam. Q. Curtius *de gestis Alexandri*, erga vxorem Darij & virgines regias, quas ita sancte habuit, vt si ab eodem suo parente fuissent genitæ, quod & beneuolentiam illarum, & Regis in fuga existentis promeruit. *f* Et Cyrus Persarum rex Pantheam, omnium mulierum formosissimam, captiuam in conspectum suum adduci vetuit, ne amore illius corriperetur *g*. Quantum opprobrium principi est, videre eum Veneri prohibitæ vacare, qui exemplo debet esse cæteris obseruationis mādatorum Dei, quorum vno prohibetur mœchia. Quid sordidius, quam cum ad vile scortum maiestatem deiicere, cum possit honesto matrimonio cuipiam matronæ probæ coniungi? Quid detestabilius, quam principem custodem & patrem subditorum, contrario actu suarum subditarum stupris, adulteriis, honorē pessundare & conterere. Si princeps bonus fieri velit, semper & legem Dei ante oculos habebit, antiquorum regum reuoluet historias, q pro huiusmodi flagitio pulsi regno sunt, vel misere à subditis fuerunt obtruncati, de quibus alias forsan in hoc quoq; volumine commodius agetur. Et proinde ne in eiusdem

male-

d vt scribunt Plutarch in eius vita. Cic. 1. Offic. & Valer. Max. lib. 4. c. 3.

e Liu. lib. 26. & Aul. Gell. lib. 6. c. 8. & Valer. Max. d. lib. 4. c. 3. ex. 1.

f Idipsum scribit Athenæus, lib. 13. c. 27. Gellius, lib. 6. c. 8.

g Xenoph. lib. 5. & 6. Cyripædia.

maleficij incidat vindictam, non solum in aula sua talia exempla videri patietur, sed etiam omnes occasiones, & reliqua cuncta, quæ eo animum impellere possunt, præscindet: mimos, histriones, choreas, aliaque præludia luxuriæ præcauendo.

a lib. 11. vel dialog. 2. de iusto.

3. Reprehendit merito Plato *a*, & poëtas, & alios historiographos, qui turpia de dijs, vt de Ioue, amores impares, & alia de bellis inter se, & de concordia & de voluptatibus tradiderunt, quia res mali exempli sint, nec dignæ principibus & subditis, suadetque ideo has fabulas è Republica pelli. Laudatur autẽ principum continẽtia sub persona Vlyssis, ab Homero *b*, qui nullo veneficio aut poculo, potuit à mente seu propria hominis figura dimoueri, à sortilega Circe, quæ eius socios veneficiis conuertit in feras, porcos, asinos, gryllos, & aliorum animalium species: quod & explicat Plutarchus in Gryllo. Referunt autem fabellæ intellectum, ad meretriciũ amorem, ex quo infatuantur homines vt veneficiis, & induunt mores brutorum, vel porcorum, vel asinorum, vel similium. Sicque vera historia fert, Circem fuisse astutissimam meretricem, à qua socij Vlyssis fuerunt decepti, & exuti ratione, quam strenue delusam spreuit Vlysses insigni rerum cognitione valens, vt fuse explicat Pallades in Epigrammate *c*. Consentit Horatius *d*:

b Odyss. 3.

c lib. 1. Anthologię epigram.

d 1. Epist.

Sirenum voces & Circæ pocula nosti:
Quæ si cum socijs stultus cupidusq; bibisset,
Sub domina meretrice fuisset turpis & excors,
Vixisset canis immundus, vel amica luto sus.

De mensa, cibis, & conuiuiis Principum, parce factis. CAP. VI.

FRugalitas, quemadmodum per se virtus est, effici non potest, quin ea per se inter omnes, qui ratione vtuntur, laudabilis, in principe, qui aliis exemplo & imitandus propositus est, laudabilior & præstantior videatur, & eo maxime, quod is, qui pluribus opibus præest, quique possit vti facile ministris voluptatum, quæ se ei vel inuito obtrudere vltro possunt, eam sponte consequatur. *Beatus*, inquit Ecclesiasticus *e*, *diues, qui inuentus est sine macula, & qui post aurum non abiit, nec sperauit in pecunia & thesauris. Quis est hic, & laudabimus eum: fecit enim mirabilia in vita sua. Qui probatus est in illo, & perfectus inuentus est, & erit illi gloria æterna: fecit enim mirabilia in vita sua. Qui potuit transgredi, & non est transgressus, & facere mala, & non fecit. Ideo stabilita sunt bona illius in Domino, & eleemosynas illius enarrabit*

e cap 31. & seqq.

omnis Ecclesia sanctorum. Ea frugalitas in moderata & sufficiente, nec effluente aut materia, aut sumtu in ornamenta, vel eius artificio consistit. Laudatur celeberrimus imperator exercitus Curius Dentatus, qui se exhibuit legatis Samnitum aurum illi munere deferentibus, cœnantem catillo ligneo, & raparum escis intentum, & contempto & repudiato auro, sua frugalitate laudabilior euasit *f*. non enim factum ratione suæ paupertatis, sed ratione continentiæ.

f vt scribunt Cic. in Catone, Plutarch. in Apophteg.

2. Et Q. Ælius Tubero, cognomine Catus, cum Ætolorum gens, omnis vsus vasa argentea, magno pondere, & exquisita arte fabricata misisset per legatos, quia superiori tempore gratulandi causa ad eum profecti, retulerant, fictilia se in eius mensa vasa vidisse, monitos, ne continentiæ quasi paupertati, succurrendum esse putarent, cum suis sarcinis abire iussit. *g*

g Plin lib. 33. cap. 11 Valer. Max lib. 4. c. 3 exem 7.

3. Dissimiles isti perditissimis & abominandis principibus, qui vniuersam fisci substantiam in conuiuia & sumtus superfluos exhauriunt. Qualis fuit Nero, qui nunquam bis eandem vestem induit, linteamen lotum nunquam attigit, vsus aurea omni tunica, & in calceamentis gemmis, illisque insculptis, lectis solido argento factis; vasis, quibus ventrem exonerabat, aureis, quibus mingebat, onychinis & myrrhinis, in reliquis turpissimus, & pecunia deficiente ad eam compilandam crudelissimus *h*. Vt & Antoninus Heliogabalus dictus, qui ad imitationem Apitij profusissimas in conuiuia magis sumtuosa, quam vtilia fecit impensas, solitus comedere calcanea camelorum, cristas viuis gallinis ademtas, linguas pauonum & luscinarum, & similia magni pretij, semper conuiuiis assiduus *i*. Gulæ voluptas & inanis opinio victus in hoc erat digna castigatione, qui luscinias etiam, quæ delectare diutius hominem poterant, comedit, & similia animalia, vt gulæ satisfaceret. Hoc non esset passus Augustus, cui cum fuisset delatum, Erothem siue Erotheum, Ægypti procuratorem, emisse coturnicem in pugna superantem omnes, ac prorsus inuictam, eamque assam deuorasse, iussit acciri hominem, & discussa causa, & confessum malo nauis affigi iussit, vita iudicans indignum, qui ob tantillam gulæ voluptatem, non pepercisset aui, quæ pugnando diu multisq; potuisset esse voluptati *k*.

h vide Sueton. in eius vita.

i Ælius Lamprid. in ead. & Herodian.

k Plutarch. in Rom. apoph.

4. Cui obijci posset frugalitas laudata Tyberij Cæsaris, qui vt parsimoniam publicam exemplo suo iuuaret, solemnibus etiam cœnis pridiana sæpe ac semesa obsonia apposuit, dimidia-

midiatumq; aprum *a*. Laudata est parsimonia in cibo & potu Iulij Cęsaris, etiam ab eius inimicis *b*. Ælius Pertinax, tantę parsimoniæ, vt Imperator non aliter, quam priuatus viueret, vt dimidias lactucas & carduos conuiuis apponeret *c*. Didius etiam Iulianus, Imperator, eius erat parsimoniæ, vt per triduum porcellum, per triduum leporem dimidiatum diuideret, si quis ei forsan misisset. Sæpe etiam nulla existente religione, oleribus, leguminibusve contentus, sine carne cœnauerit. *d* Fuit quoque Tacitus Imperator vitæ parcissimæ, ita vt sextarium vini tota die nunquam potauerit, sæpe intra heminam, conuiuium vero vnius gallinacei, ita vt sinciput adderet, & oua: pro omnibus oleribus affatim ministratis lactucis impatienter indulsit. *e*

5. Et, si nimia horum parsimonia videatur, imitanda erit M. Antonini Pij vita, cuius victus talis fuit, vt esset opulentia sine reprehẽsione: parsimonia sine sordibus, & mensa eius per proprios seruos, proprios aucupes, & piscatores & venatores instrueretur *f*. Certe reprehendendæ sunt mensæ, in quibus externa quæruntur magnis sumtibus alimenta, cum præsentis regionis sufficere possint: & cum sumtus ostentationis gratia fiunt, vbi sine his honeste & opipare conuiuari potest: dum corpora infarciuntur multis noxiis, cum paucis & sufficientibus & salubribus contenta esse possint. Neq; abundantia diuitiarum efficit, vt corpus diuitis cibis pluribus debeat suffocari. Et, vt dicebat Alcmenes Telecri filius, decet eum, qui multa possidet, pro ratione, non pro libidine viuere, significans, perniciosas esse diuitias, nisi adsit animus diuitiis superior, qui possit earum vsum, non ex copia, sed ex necessitate moderari *g*.

6. At non est, vt arbitrantur aliqui, reprehendendum, si mensæ principis plura apponantur fercula, quibus sublatis refici debeant principis officiarij, qui ab eo alendi sunt. Quod certe videtur tolerandum, si talia mensæ proponantur, quæ non excedunt qualitatẽ eorum, qui in secunda mensa sedere debent, non aliter. Sunt & quædam principibus abũdantiora & splendidiora conuiuia interdum præter morem solitum paranda, vel ad pompam necessariam, vel ad significandam legatis exteris vel principibus inuisentibus amicitiã, vt liberius & abundantius excipiantur. honoris enim summi nomine habetur, mensa regia excipi, & cum regibus conuiuari *h*. Sed hæc non sunt ad extraordinarium principis victũ, de quo agitur, trahenda: temporum enim & rerum occasio noua, multa permittit, quæ in consuetudinem trahi non debent à principibus, qui metiri suas vires debent ex facultatibus & reditibus ordinariis.

a Sueton. in eius vita, c. 34.
b Sueton. in eius vita, c. 53.
c Iul. Capitolin. in eius vita.
d Æli. Spartia. in Didio Iuliano.
e Flauius Vopiscus, in Tacito.
f Iul. Capitolin. in eius vita.
g Plutarch. in Laconicis.
h vt ait Q. Curt. lib. 8. & Casius lib. 6. varia. c. 9.

7. Reprehendunt plures nationes aliquarum aliarum principes, qui ex more suę regionis, mensæ & compotationibus diutius, quam videatur bonum principibus, vacant. Existimo autem, illos, si ita sit, posse, si sapiant, modum imponere, & se ab hac reprehensione eximere, & maxime cauere, quod etiam popularibus reprehensibile & mulctandum est, nempe inebriari. Nihil enim ebrio videtur miserabilius, nam *i* is mortuus est animatus, ebrietas Dæmon voluntarius, morbus venam non habens, ruina excusatione carens, commune generis nostri opprobrium, nec tantum in conuenientibus inutilis ebrius, aut in priuatis & publicis negotiis, sed etiam solo aspectu omnium grauissimus gubernator ebriosus *k*, & quiuis cuicunque rei præfectus, omnia subuertit, siue nauigium, siue currum, siue exercitum, siue quamcunq; rem sibi commissam. Ebrietas malitiæ mater, virtutis inimica, fortem virum reddit ignauum, ex temperato lasciuum *l*, iustitiam ignorat, prudentiam extinguit, rationem supprimit. Nicephorus Callixtus *m*, loquens de Maximino Imperatore orientis, & eius tyrannide, *Vino autem multo*, inquit, *deditus ad summam contumeliam, petulantiam, & crudelitatem, quæ ex ebrietate proueniunt, nihil fecit reliqui.* Narrat Q. Curtius, quantum nocuerit Alexandro ebrietas, quotque fecerit homicidia, quorum valde in sobrietate pœnituit. Holopherni, nisi se inebriasset, muliercula Iudith caput non amputasset *n*, nec obtruncatus fuisset Simon senex cum filiis, à Ptolomæo *o*, aut Amnon ab Absalone *p*. *Alexander Magnus*, inquit Plutarch. *q*, *à magna potatione denegare erubuit Midio inuitanti, & coniicienti ipsum denuo in vinum, vnde periit.* Atque Hipparinus tyrannus Dionysij filius, ob temulentiam iugulatus fuit *r*. Non potuerunt etiam Massagetæ à Cyro rege Persarum, quamdiu sobrij fuerunt, vinci: cum largius autem vinum biberunt, victi sunt *s*. Et Macedones temulenti, cum ipso Alexandro Magno, ex sententia vnius ebriæ meretricis *t*, Thaidis, Persepolim ad regiam Persarum incendendam, cui armati pepercerant, ex conuiuio descenderunt.

8. Salomon, *Noli*, inquit, *regibus, ò Lamuel, noli regibus dare vinum, quia nullum secretum, vbi regnat ebrietas* u. Et dixit Dominus *x* ad Aaron principem sacerdotij: *Vinum, & omne quod inebriare potest, non bibetis, tu & filij tui, quando intrabitis tabernaculum testimonij, ne*

i vt ait Diuus Chrysost. tom. 15. homil. 1. ad populum Antiochen. & Diuus B. sil. sermone de ebrietate.
k vt ait Pla.
l ad Eph. 5.
m lib. 7. eccles. hist. c. 21.
n Iudith, c. 8. & 13.
o 1. Machab. cap 16.
p 2 Reg. c 11. v 13.
q in præceptis salutar.
r Athenæus, lib. 10. c. 13.
s Herod lib. 1.
t Q. Curt. lib 5.
u Prouerb. c 31. v. 4.
x Leuit. c. 10. vers. 9.

moriamini, quia præceptum sempiternum est in generationes vestras. Memorat Eusebius Pamphil. *a* Carthaginensium legem, qua cautum, vt nullus militiæ tempore vinum bibat, nec in castris, nec in ciuitate, nec concedendum vnquam magistratibus, tempore quo Rempublicam gubernant, vino vti: fornicatio enim & vinum auferunt cor *b*, & faciunt apostatare sapientes *c*. Vinum quidem modice sumtum ad sanitatem conducit iis, qui sunt infirmiore stomacho *d*, & lætificare dicitur (nempe in sacrificio) Deum & homines *e*, & factum ad iucunditatem ab initio, & non in ebrietatem *f*, aut ad abusum, qualis ille maximus, quo homines efficiuntur vtres vini & nisi vomant, saturi non creduntur, compotationibus se mutuo adhuc irritamentis, sitis, sale, & aliis saliticis ad bibendum amplius excitantes: imo vero & minis & vulneribus cogentes, vt ex tanto scelere se palmam reportare gaudeant, non minus quam si ciuitatem aut castrum aliquod vi cepissent: ideoco certamina Bacchanalia instituunt plerunque, à quibus a mensa ad neces sæpius prosiliunt.

a Euseb. lib. 12. de præp. Euang. c. 17.
b Osee cap. 4. vers. 11.
c Eccles. 19. vers. 2.
d 1 ad Tim. c. 5 v. 23. & 31. vers. 6.
e Iud. cap. 9 & psal. 103. v. 15.
f Prouerb. 31. vers. 4.

9. Detestatur verbum Dei huiusmodi mores & consuetudinem, & per Esaiam *g* reprehendit *Væ*, inquit, *qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, & potandum vsq; ad vesperam, vt vino æstuetis.* Et postea: *Væ qui potentes estis ad bibendum vinum, & fortes ad miscendam ebrietatem.* Et iterum *h*: *Verum hi quoq; præ vino nescierunt & præ ebrietate errauerunt: sacerdos & propheta nescientes præ ebrietate, absorpti sunt à vino, errauerunt in ebrietate, ignorarunt iudicium.* Et Salomon *i*: *Cui væ? cuius patri væ? cui rixæ? cui fouea? cui sine causa vulnera? cui suffusio oculorum? nonne his, qui commorantur in vino, & student calicibus epotandis?*

g Esa. in cap. 5.
h Idem 28. vers. 7.
i Prouerb. cap. 23 v. 29.

De Adulatione, & quantum noceat Reipublicæ Principibus. CAP. VII.

ASsentari, & placida loqui in consilio reipublicæ, perniciem maximam ei adferre docet Demosthenes *k*. Et Deus admonuit ea de re populum Iudæorum, qui spretis verbis Dei & consiliis, suæ prudentiæ innitebatur. Et per Esaiam *l* dixit: *Scribe ei super buxum, & in libro exara diligenter, exara illud, & erit in die nouissimo in testimonium in æternum. populus enim ad iracundiam prouocans est, & filij mendaces, filij nolentes audire legem Dei. Qui dicunt videntibus, nolite videre: & aspicientibus, nolite aspicere nobis ea, quæ recta sunt: loquimini nobis placentia; videte nobis errores. Auferte à me viam, declinate à me semitam, cesset à facie nostra sanctus Israel. Propterea hæc dicit Dominus noster sanctus Israel pro eo, quod reprobastis verbum hoc, & sperastis in calumnia & tumultu, & innixi estis super eo: propterea erit vobis iniquitas hæc, sicut interruptio cadens, & requisita in muro excelso, quoniam subito, dum non speratur, veniet contritio eius, &c.*

k Oratione 3. contra Philipp.
l Cap. 30 vers. 8. & seq.

2. Dulce venenum, dulcis proditio, in principatu & Republica adulatio, quam ideo in clericis sacrosancta concilia damnarunt, et in Concilio Carthaginensi *m*, *Clericus, qui adulationibus & proditionibus vacare deprehendetur, degradetur ab officio.* n

m 4. cap. 6.
n Relatum à Gratiano, in c. clericus qui adulationibus, 46 distinct.

3. Atque gloss. *o* notat, tribus modis adulari quem dici posse: vel attribuendo alicui bonum quod non habet: vel nimium extollendo bonum, quod habet: & vtrumque istorum esset peccatum veniale, vel approbando malum, quod habet, & istud esset mortale: *Væ enim, qui dicunt bonum malum, & malum bonum.* p Adulationem esse, non ingenue agere cum proceribus, dixit Suidas. *q*

o Ad cap. vnum etarum, ad verbum, adulari, 25 dist.
p Ca. væ qui dicunt, 11 q. 3.
q In Θωπεία.

4. Decipiuntur ea principes facile, *r* vt & alij, qui seipsos nimium diligunt, & proinde vera de se ob φιλαυτίαν non possunt a falsis discernere, & sibi facile complacent in his, quæ de se adulatorie dicuntur. Accedit, quod obseruauit Dionys. Halicarnass. *s* Facilius iudicio adulatoris decipi, quod vitia & affines quodammodo virtutes falso. Sic enim dicet adulator crudelem & violentum, magnanimum, & generosum, qui nihil ferre possit: prodigum, liberalem & magnificum, regium, & seruorum optimum remuneratorem: lubricum & voluptuosum, virilem, Iouialem: voracem subditorum & rapacem, dignum principatu, qui sciat bene imperare, & cogere obedire. Tacent ad hæc adulatores vitia eorum, quibus adulantur, ita malos principes peiores reddunt, bonos corrumpunt vt & Caligula ex bono principe, qualis erat ab initio, per adulatores redditus est monstrum. *t* Tantumve adulationibus intumuit, vt Deum se haberi, & suas in templis imagines apponi voluerit, quod & factum, demto templo Iudæorum, qui ei restiterunt. *u* Sicut enim, qui fascino vtuntur laudando necant arbores, sata, pueros: ita adulator laudando prodit.

r Vt Plutarch. not. lib. de discretione adulatoris & amici.
s lib. 9.
t Vt scribit Sueton. in Caligula, c. 22 & 52.
u vt est apud Iosephum, lib. 18 antiquit. cap. 18

5. Plato *x* appellat adulatorem bestiam omni humano generi pestilentem, & similem adfirmat impuro dæmoni, incautos animos subnoxiæ voluptatis esca, continue corporis sordibus inquinanti: & in Menexemo seu Epitaphio, notat, adulatorem præstigiatoribus veneficiisque, tam priuatum quam publicum persimilem, fure & homicida deteriorem & iniquiorem, qui non pecunias, non ipsam corpo-

x In Phædro.

corporis vitam duntaxat auferat, imo tanquam sacrilegus, rem sacram iudicum, nempe rationis sub boni specie subripiat & subducat. Peiorem & crudeliorem ipsa Circe, quanto grauius inferat detrimentum. Illa enim suis poculis, exteriora hominis fertur in bestias transformasse, hic vero lenociniis suis interiora transformat: proinde & Socrates deridet oratores, tanquam adulatores publicos, quod gratiam popularem omnibus machinamentis aucupentur, laudentq; alios supra modum, quo ipsi laudentur, remq; adeo leuem graui quodam studio & diuturna praemeditatione pertractent. Notabile, quod ibi oratores in Repub. & noxios & adulatores dicat. *a* Numerantur inter adulatores & parasitos Dionysij tyranni Syracusani, Æschin. Socraticus, Nestor vt parasitus regis, Aristides parasitus Armodij. Et apud Athenaeum, *b* notantur hoc vitio, qui populi gratiam venabātur. Athenis per id tempus, quo fuit bellum Chremonidum, adulantes Atheniensibus, omnia quidem alia Graecis communia esse dicentes, at solos Athenienses inter homines viam, quae ad coelum perduceret, inuenisse. Sed & ipsos Athenienses ciues fuisse, maximos adulatores idē scribit perniciosos, vt & Theopompus dixit, Athenas adulatoribus, nautis, grassatoribus, falsis testibus, sycophantis, falsis apparitoribus, aliisq; malis plenas. Athenaeus autem, *Hos, inquit, Athenienses arbitror, quasi inundationem, vel aliud quidpiam graue à Deo perpessos, omnem praedictam adulationem in vrbem induxisse, de qua optime quidem ait Diogenes, multo magis ad coruos ire praestaret, quam ad adulatores, qui vel optimos etiam viuos quosq; ex hominibus deuorant. Et nonnulli adulatores, vt ait Anaxilas, veluti tineae diuitibus adhaerent: nam simplices mores inuadentes iisq; insidentes vescuntur, donec veluti frumentum vacuum reliquerint.* Sic etiam spadonum & aulicorum adulatorum osor vehemens Constantinus Magnus, tineas soricesq; palatij eos appellabat. *c* Hincque malum Reipublicae, vt principibus adulatores, qui non reiiciuntur, tanquam hirudines exsugant facultates & pecunias principatus, quae impendi deberent rebus & negotiis arduis & necessariis, vt saepe contingat ob penuriam pecuniae in huiusmodi proteos & moriones impensae, vtilia negotia intermitti, & noua onera, tributa, & superindicta populo imponi, vt alij conducantur ad munera publica necessaria obeunda, quibus omnino huiusmodi muscae & tineae sunt inutiles, & qui post exhaustum principis aerarium subtilius se ex aula expediunt, quamdiu nihil se aucupaturos sperant, atque vt pediculi exanima corpora deserunt, nempe defecta sanguine, quo alebantur: sic adulatores rebus prosperis ac feracibus adsunt: aridas & steriles non attingunt, & diffugiunt, cadis cum faece siccatis amici, vt ait Horatius. Et Petronius arbiter ad illos: *d*

Cum fortuna manet, vultum seruatis amici:
Cum cecidit, turpi vertitis ora fuga.

Et illud, quod de amicitia parasitorum dictum à Suida in ζεῖ, recte conuenit amicitia ollae: ζεῖ χύτρα, ζῇ φιλία, *seruet olla, viuit amicitia.* Quod explicat Martial. lib. 2. Epigram.

Hunc quem vina tibi, quem mensa parauit amicū
Esse putas fidae pectus amicitiae?
Vinū amat & cyathos. & summa, & ostrea, nō te.
Sublato vino, nullus amicus erit.

Quam periculosum autem hoc sit principi, putare multos se beneficiis conciliasse amicos, & in necessitate nullum ex illis inuenire, & destitui ab iis, sciunt, qui se negotiis inuolui, & à paucis iuuari experti sunt. Quare principes tales debent sibi coniungere, & beneficiis obstringere, omissis adulatoribus & pulsis, qui possint tempore necessitatis fidam sibi exhibere operam.

6. Fuit tyrannorum etiam proprium, alere huiusmodi adulatores, per quos intelligerēt, quid diceretur aut ageretur in regno, aut ditione principatus: isti enim omnibus applaudentes, & se tanquam curiales omni coetui, omnibusque mensis intrudentes, expiscabantur ab illis, qui non cauebant, quid de principe aliisq; reipublicae negotiis sentirent. Atq; his, vt gratiores principibus essent tyrannis & subditorum bonis inhiantibus, plura, nec dicta, nec facta addebant, confingentes mala, & bona silentes: delatores perniciosissimi, & omnibus rebuspublicis, pacique & concordiae illarum & priuatorum noxij summopere, concitantes principes ex leui causa in subditos, & subditos in rebellionem armātes. Scribit Athenaeus *e*, *Omnes, qui fuerunt in Cypro tyrannos, adulatorum genus vtile esse existimasse.* Est enim res prorsus illis regia, quorum, veluti Areopagitarum, nullus, vel multitudinem, vel aspectum vidit, praeter eos, qui sunt illustres. Cum bifariam diuisi sint ex genere illi adulatores, qui sunt in Salaminem, vnde & alij sunt adulatores in Cypro. Isti quidem Gergini: illi vero Promalanges, nominabantur. Ex his Gergini, cum his, qui versabantur in ciuitate missi, in officinis plateisque explorabant, quasi speculatorum prouinciam habentes, quicquid audierant ad eos, diebus singulis deferebant, qui reges dicebantur. Promalanges vero con-

a *Vt apud Lucianum in Parasito.*
b *lib. 6. c. 6.*
c *Vt scribit Eutropius lib. 10. in Constantino.*
d *in fragmento.*
e *lib. 6. c. 6.*

contra, illa, quæ nuntiata fuerant à Gerginis perquirebant, si quid, inquam, dignum quæstione videretur; cum essent quidam horum exploratores. Sic erat artificiosum ad persuadendumque appositum erga omnes eorum colloquium, vt, sicut ipsi testabantur, ab illis primum in externa loca eximiorum adulatorum semina effluxisse viderentur. Sub Tiberio Augusto adulatores muneribus & honoribus tantum affecti, alij non. *a* Et Constantius 2. Siluano, qui occupauerat in Galliis imperium, occiso, vt iam cœlo contiguus, casibusque imperaturus humanis, magniloquentia fastuque sufflabatur, inquit Ammian. Marcellin. *b* adulatorum, quos augebat ipse, spernendo proiiciendoque id genus parum callentes. Sicut Crœsum legimus ideo Solonem regno suo expulisse præcipitem, quia blandiri nesciebat: & Dionys. intentare poetæ Philoxeno mortem, cum eum recitantem proprios versus absurdos & inconcinnos, laudantibus cunctis, solus audiret immobilis.

a vt ait Suidas in Athenodoro.

b lib. 15.

7. Infidum genus adulatorum esse principibus, multis potest ostendi rationibus: tum quia bonitate, vel potius stultitia, seu patientia eorum abutantur, vnde ex nimia familiaritate, vt id genus est impudentissimum & audacissimum, ad coniurationes, vel proditiones facile labuntur. Et, vt ait Alexis in mentiente, *Adulator est florens breui flos tempore, Cano parasito nullus est qui gaudeat.* Nullus enim adulator perstat in amicitia. tempus enim falsam simulationem patefacit, ac retegit. Hippias Erythræus *c*, quemadmodum Cnopi imperium ab illius adulatoribus fuit solutum declarans, hæc etiam narrat: Cum sciscitaretur Cnopus oraculum de sua salute, responsum accepit, *vt Mercurio doloso sacrificaret*: atq; postea cum Delphos rediret, in mare proiectum ab Ortyge, Iro, & Echaro adulatoribus, qui soluere volebant regnum, & introducere oligarchiam, quam aliquandiu tenuerunt, donec Hippotes Cnopi frater, Erythras cum copiis accedens, ac per festum Erythræis adiuuantibus tyrannos inuasit, multisq; flagris cæsos, Ortygem fugientem vulnerauit, & qui cum eo erant, occidit, vxores præterea eorum, filiosque cum flagris cædisset, patriam in pristinam libertatem restituit.

c lib. 2. historiarum patriæ apud Athen.

8. Sed maxime debet cautiores reddere principes, qui & exemplo aliis esse, & sibi consulere decreuerunt, ab adulatorum aculeis: quod illi virtuti se accommodare nequeāt, & omnia præter illam imitātur. Adulatori enim idem *d* omnino accidit, quod Chameleonti. Siquidem, vt ille colorum omnium similitudinem exprimit, præterquam albi: sic assentator cum se similem præstare non possit in his, quæ digna sunt studio, turpia quæq; imitatur, quantum potest. Et in hoc generatur maius & perniciosius malum. Quemadmodum enim, qui male pinxerat gallos gallinaceos, iussit puero, vt veros gallinaceos procul abigeret à tabula, ne collatione deprehenderetur: sic adulator veros amicos pro viribus abigit, ne ex illorum comparatione deprehendatur fictus amicus. Quod facile licet cōprobare in curiis principum. Si enim ibi adulatores primatum obtinent, vix reperies integrum principis officiarium, aut aulicum: vincente enim malorum numero, & iam principe dementato, boni exsulare coguntur, vel odiosi tanquam aduersarij principis, vel calumniis habiti suspecti. Miser est Imperator, *e* apud quem vera reticentur. Atque *f*, desperata est salus eius, cuius aures ita formatæ sunt, vt aspera, quæ vtilia, & nihil nisi iucundum & læsurum accipiant. Regum opes sæpius assentatio, quam hostis euertit. *g*

d vt ait Plutarch lib de discrimine adulatoris & amici.

e vt ait Iul. Capitolin. in Gordiano.

f vt Cornel. Tacit. lib. 3. histor.

g Q. Curt. lib. 8.

9. Principis itaq; prudentia in eo elucet, dum adulatores à veridicis, vera à mendaciis poterit separare. quod facile efficiet, si seipsum & sua proprio pede metiatur, nec præstigiis aciem oculorum mentis sibi perstringi patiatur: si perpendat, quæ sibi vtilia & populo, potius quam iucunda sint, si existimet, neminem sibi amicum, qui cōtra leges Dei præcepta turpia eius comprobet, qui ad tyrannidem impellat, qui omnia perperam sua dicta aut facta comprobet, vt illi placeat, qui metu potestatis verum reticeat consilium, optime cum Agesilao facturus, qui, vt narrat Xenophon, eos amicos fauore prosequebatur, & ab iis libenter se laudari patiebatur, qui non dubitarent &, si opus esset, vituperare. Melius quippe à sapiente corripi, quam stultorum adulatione decipi. *h* Idq; maxime in his, quos consilio adhibet, obseruare debet, & his, qui libere & syncere loquuntur, pure & simpliciter fauere, & parum etiam dextre vel ruditer dicentibus & monētibus, ignoscere, ne in posterum recte monituri vllo feritatis exemplo deterreantur ab officio. Imo semper debet suspectam habere blandiloquētiam, & verborū fucum, cum non tam ex bonis dictis, quam ex bonis factis æstimandi sint homines, simplicissima est semper veritas. Sic hos tanquā inimicos, proditores, præstigiatores, & corruptissimos consiliarios ablegabit, antequam illorū persuasionibus infectus assuescat. Simia enim, dū hominē imitari conatur, sæpe capitur; at adulator idē faciēs alios capit & allicit:

h vt ait Ecclesiast. c. 6. v. 6.

& vt

& vt speculū quicquid obijcitur imitatur: & vt vmbra quicquid agas respondet & adest. sic adulator quoquo te vertas sequitur sui semper dissimilis, pro re nata sese adaptat: vtq; aqua nullo certo colore prædita præterfluit, & semper refert colorem subiecti soli. Et proinde cura maiori obseruari debent vt submoueantur, qui nisi sapienter considerentur difficile cognoscuntur. Vt enim difficile deprehenduntur bestiæ, quæ ad loci similitudinem mutant colorem: sic neque assentatores facile deprehendas, qui ad omne vitæ institutum omnesque affectus sese accommodant. Veruntamen non erit omnino impossibilis distinctio, saltem collatione facta bonorum & adulatorum: vt facile præsente corpore, quantum intersit inter eius vmbram & ipsum, percipitur: vtque adulterina tantum splendorem ac nitorem auri imitantur, sic assentator gratiā, obsequium & hilaritatem. Sed nulla tanta similitudo falsi cum vero adferri potest, qui acute intuentibus res ipsa ab imagine distinguatur. Vbi autem adulator apparuerit, statim ex albo radendus. Quemadmodum Myrtis Arginus rerum sacrarum peritus, vt est apud Athenæum, *a* Theonymum tripudiantem & adulatorem, qui sæpius apud ipsum reliquosque iudices assidere solebat, quoniam cum vrbis optimatibus cerni à populo cupiebat, aure apprehendens ex subsellijsq; extrahens multis præsentibus dixit, neque hic tripudiabis neque nos audies.

a lib. 6. c. 6.

10. Subuertit potentes adulator, duces, amicos, si vel parum temporis fuerit adeptus, iacet æquitas ægra, quando ea distribuitur ad gratiam. Nec male Thessali fecerunt, qui ciuitatem Adulationem vocatam, solo æquarūt, quam habitarunt Melienses populi. *b* Quali odio etiam Dei ecclesia hos prosequatur, qui blandiendo peccata augent, & nutriunt, docuit Gregor. *c Sunt nonnulli, inquit, qui dum malefacta hominum laudibus efferunt, augent q̄, increpare debuerunt Hinc enim per Prophetam dicitur.* d *Væ qui consuunt puluillos sub omni cubito manus: & faciunt ceruicalia sub capite vniuersæ ætatis: ad hoc enim puluillus ponitur, vt mollius quiescatur. Quisquis ergo male agentibus adulatur puluillum sub capite vel cubito iacentis ponit, vt qui corripi ex culpa debuerat, in ea fultus laudibus molliter quiescat. Hinc rursum scriptum est, ille ædificabat parietem, Alij autem liniebant eum: parietis quippe nomine peccati duritia designatur, ædificare ergo parietem, est contra se quapiam obstacula peccati construere Sed parietem liniunt, qui peccata perpetrantibus, adulantur: vt quod illi peruerse agentes ædificant, ipsi adulantes quasi nitidū reddant. Sed sanctus vir, sicut bona de malis non æstimat, ita iudicare bona de malis recusat, dicens, absit à me vt iustos vos iudicem: donec deficiam nō recedam ab innocentia mea.* Et Hormisdas Papa omnibus episcopis per prouincias scribens. *Vere dico, inquit, quia illi ipsi, quibus cum periculosa & falsa misericordia indulgere videmur, cum ante tribunal Christi pro tantis peccatis damnandi aduenerint, contra nos causam dicturi sunt, dicentes quod dum aut asperitatem linguæ expauimus, aut falsa blandimenta & periculosas adulationes ipsorum libenter accepimus, in eisdem permanere peccatis eis inutiliter indulgemus, aut ipsa peccata augere permittimus, non recolentes quod in vetere Testamento scriptum est, quod vno peccante, contra omnes ira Dei deseuit.* e

b vt Theopompus test. lib. 30.

c in moralib. li. 16. parte 4. c. 3. ad 27. Iob & post illum refert Gratian. in c. sunt nonnulli, 46 dist.

d Ezech 13.

e refert & Gratian. eo in c. 29. si quis diacon. 50. d. statlt

11. Mendacij genus est perniciosum, quod fit placendi cupiditate de suauiloquio, cum nec ipsa veritas ad finem tantum placendi hominibus enuntianda sit. *f* Subuenire principibus, & possunt & debent prælati ecclesiarum, & personæ ecclesiasticæ, quibus religio & dignitas priuilegium singulare dedit, vt liberius possint & debeant admonere sui officij principes, & quales sint esseque debeant docere, alioquin & ipsi erunt obnoxij iudicio Dei, maxime si propter remunerationem speratam temporalium principibus quoque ipsi adulētur, vel si nolint officio suo fungi, metu ne illis displiceant, cum tamen melius sit pro veritate pati supplicium, quam pro adulatione recipere beneficium, *g* neque oportet laudando augeri malitiam. *h* Remedium aduersus perniciem etiam adulatorum & aulicorum principibus ab aliquibus datur, & puto vtilissimū, vt euitent in consilijs maxime, rebusque gerendis, quibus inhonesta vt honesta laudare mos *i* est, qui quæstus sui causa ficte & simulate multa auribus insusurrant. Et proinde qui sapiunt, quiue suam maiestatem sartam tectāque habere volunt ad placitum loquentes aulicosque domesticos à consilijs excludunt reipublicæ. A cubicularijs & domesticis consiliarijs bonus, cautus, optimus venditur Imperator. *k*

f vt scribit D. Augustin. li. 10. de mēdac. c. 14. & Gratian. in c. 8. primum est capitale 22. q. 2

g c. 81. nemo peritorum 11. q. 3.

h l. 1. in fin. de seruo corrupto. P.

i Corn. Tacit. 3. annal.

k vt dicebat Flauius Vopiscus in Aureli.

De fide & obseruatione, seu constantia promissionis principis. Cap. VIII.

Rex Alphonsus sapientissimus Hispaniarum, dicebat, *tantum valere debere ad fidē, principum verbum, quantum priuatorum hominū iusiurandum.* *l* Et proinde in symbolum fidei in codicillis principum, dum magnum sigillum apponitur, inseruntur fila, quæ pendent è charta, medio sigillo principis, vt doceatur, princi-

l vt refert Anton. Panor. li. 1. de dictu & factu eius apophthegmate 58.

principem suis promissis esse ligatum in perpetuum. ferociores tauri funibus ligantur, homines verbo, vt vulgaris ille indicat versiculus, *Verba ligant homines, taurorum cornua funes.* *Fundamentum*, inquit Cicero, *a iustitia est fides. i. dictorum conuentorumq; constantia & veritas, ex quo (quanquam hoc videtur fortasse cuipiam durius) tamen, vt videamur imitari Stoicos, qui studiose exquirunt vnde verba sunt ducta, credamus quod fiat, quod dictum est, appellatam fidem.*

2. Fides ex verbis oritur, verba mentis sunt interpretes, quibus ex consensu hominum omnium creditur, vel spes efficiendi habetur, laudatur, & inter maxima humani generis bona, fides colitur. *b* Sanctissimum humani pectoris bonum. *c* Venerabile fidei numen. dextram suam certissimum humanæ salutis pignus ostentat. *d* Dicebat & M. Tull. Cicero, *e Nihil vehementius rempub.* ait *continere quam fidem, quæ esse nulla potest, nisi erit necessaria solutio rerum creditarum.* Fidem & mentem dedicauit in Capitolio M. Æmil. Scaurus, ante autem consecrauit fidei templum Attilius Calatinus. *f* Atque Dion. Halic. *g* fidei templum priscis & vetustiorib. temporib. publice sacratum tradit, vt seruandam & venerandam fidē discerent: vnde & conuentiones mutua fide factas nos seruandas esse etiam iure gentium docuimus. *h* Fidem inter deos annumerasse antiquos tradit Plin. *i* meminit & de æde fidei in Capitolio posita alibi. *k* *Fidei proprietatem*, inquit Nonius Marcellus, *exemplo manifestauit Cicero*, *l fides enim*, inquit, *nomen ipsum videtur habere, cum fit quod dicitur.*

3. Ægyptiorum lege, olim periuri capite mulctabantur, tanquam qui duplici tenerentur scelere, vt qui & pietatem in deos violarēt, & iidem inter homines tollerent, maximum vinculum societatis humanæ. *m* Interest cuiusq; ratas esse hominum & inuiolabiles promissiones, ne si quis velit alteri fidem frangere, & sibi id concessum arbitretur, & in sui præiudicium fidem sibi rescindi pati cogatur, talionis pœna mulctatus, iuxta ea quæ Cæsares Diocletian. & Maximian. rescripserunt Muracolo & alijs militib. *Ratas*, inquiunt, *manere semper factas iure vēditiones, vestra etiam interest. Nam si oblato pretio, rescindere venditionem facile permittatur, euertet. vt & si quid vos de laboribus vestris à fisco nostro, vel à priuato comparaueritis, eadem lege conueniamini quam tribui vobis postulatis.* *n* Naturalis est regula, *quod quisq; iuris in alium statuerit eodem quoq; vti debere.* *o* Vt & alia à Deo & iure diuino probata: *Alteri ne feceris quod tibi fieri non vis.* *p*

4. Fides data & accepta, dum vicissim expromittitur, aut adiectis conditionibus, aut peristasibus pacta dicitur, seu confirmata. nempe duorum pluriumve in idem placitum & consensus, vt aiunt iurisconsulti. *q* Sicut & impages Pompeio Festo dicuntur, quæ à fabris in tabulis figuntur, quo firmius cohæreant, à *pangendo*, id est *figendo*. Vnde & poetæ *pangere versus* dicuntur, & agricolæ *pangere plantas*, id est, infigere. Et alibi *pagina*, inquit, dictæ quod in libris suam quæque obtineat regionem, vt pagi, vel à *pangendo*, quod in illis versus pangantur, id est figuntur. Nonius Marcellus quoque promissam, sponsam & pactam, idem dicit. Disputat de vi pactorum Aristot. *r Pactum*, inquit, *lex quædam de particulari est, ac leges quidem non approbantur à pactis, pacta vero cum legitima sint à legibus comprobantur. Et omnino lex ipsa pactum quoddam est, quare qui non credit, euertitq; pactum, leges euertit. Præterea commutationes rerum vltro ac citro similiter quæ voluntaria sunt, pactis vt plurimum facimus. quare si quis pacta infirmat, is vsum hominum inter se penitus euertit.* Atque in summa quæ pro conseruatione legum adferri possunt, eadem & pro firmitate pactorum facere posse tradit: vt contra ijsdem modis impugnari si non recte, si iniuste, si dolo malo, si coacte, si à deceptis fiant, si contraria alijs sint: in quo tamē si meminerint de contrarijs, pacta nouissima derogabunt prioribus: alioquin legitime ex cōsensu transacta *s* Et Cic. *t Ex pacto*, inquit, *ius est, Si qui inter se pepigerint, si quid inter quos conuenit. Pacta sunt quæ legibus obseruanda sunt hoc modo. Rem vbi paguns, in comitio aut in foro, ante meridiem causam conijcito. Sunt idem pacta quæ sine legibus obseruantur ex conuentu, quæ iuri præstare dicuntur.* Atq; iterum, *u Pactum est quod inter aliquos conuenit, quod tam ita iustum putatur, vt iuri præstare dicatur.* In hoc Vlpian. *x* versari naturalē æquitatem ait cū nihil tam congruat fidei humanæ, quā ea quæ inter eos placuerint, seruare, & vt idem ait, *y* quoniam graue est fidem fallere: nec audiendum eum Papinianus ait, qui velit fidem frangere *z*

5. Et proinde ex pacto oritur obligatio etiam naturalis hoc iure gentium, *a* vt maxime iure pontificio, quo considerata illa naturali æquitate, ex simplici pacto obligatio constituitur, *b* quanquam iure ciuili Romano, non omnia pacta simplicia seu nuda producant obligationem aut actionem, sed exceptionem. *c*

6 Hinc liquet, principes, qui leges æquitatis naturalis non possunt licite perstringere, (nam & illis tanquam rationis particeps à qua procedunt subijciuntur) quæ pactis & conuentio-

a 1. officior.
b Seneca li. 5. de benef. c. 10.
c idem epist. 88.
d Val. in princ. li. 6.
e 2. offic.
f Cic. 2. de diuin.
g in 2.
h lib. 21 syntag. c. 2. & in hoc tractatu c. de legib. vel legum principatu.
i lib. 2 cap. 7.
k lib. 35 c. 10.
l li. 4. de repub.
m Diod. Sicul. lib. 1. c. 6.
n in l. ratas c. 7. C. de rescind. vend. l. 4. ti. 44
o c. cum omnes, 8. de constitut. c. pro illorum de præbendo c. iustum est 9. dist. sub. quod quisq; iuris &c. lib. 2. P. tit. 2.
p c. 1. in 1. dist. gratia.
q lib. 1 de pact. P. l. pactum de pollicita. P.
r in li. 1. artis Rhetoricæ c. fin.
s l. pact. nouiss. C. de pactis.
t 2. ad Heren.
u 2. de inuentione.
x l. 1 de pactis lib. 2. tit. 4.
y l. 1. de constit. pe li. 13 tit 3
z l. siue aut il-lud 25 §. 1. eod. tit. de const. pecunia
a l. hæres. de debitore. § ferm. l. fideiussor. § fidei... de fideiussor. P. l. ex hoc iure 5 de iustit. & iur. P.
b in l. 1 de pactis.
c vt ... in l. iuris gentium 7 § ... de pact. P.

uentionibus per se factis, vel de rebus priuatis, vel de republica quæ placita sunt, aut mutare in præiudicium eorum, cum quibus conuenerint. Vult quisque sibi credi, inquit Liuius, *a* & habita fides ipsam obligat fidem. Alioquin, si reges & principes fidei stare non deberent, miserabiliores omnibus hominibus & subditis essent, nullo cum illis negotium gerere volente, & pro pœna esset interdictum illis à commercijs omnibus, quæ sola fide perficiuntur, qua maior non datur. *b* Sequeretur & inde maximũ reipub. detrimentum, cuius negotia publica non possunt frequentius nec cum subditis, nec cum vicinis, nec cum hostibus, sine pactionibus & conuentionibus transigi. Conuentionum enim, *c* tres sunt species, aut enim ex publica causa fiunt, aut ex priuata. Priuata aut legitima aut iurisgentium. Priuata quæ de singulorũ agunt vtilitate & legitima dicuntur quando aliqua lege politica, seu ciuili eorum conuentiones confirmantur. Iurisgentiũ vero, ea quæ non solum iure ciuili, sed & sine eo fere apud omnes gentes inter quas commercia sunt, rata & firma habentur: vt emtiones, venditiones, locationes, & id genus aliæ. *d* Has conuentiones contrahens princeps vt priuatus, recte se obligat ob fidem datam, & non tam ex lege ciuili, si qua conuentio probetur, quam ex propria fide qua sibi legem sponte imposuit. Et de hac conuentione iam alibi dictum est, de publica nunc agemus, quæ & in solio ipso principis, propriam sedem habere videtur, vt non immerito Scythæ peierantes per solium regis, morte mulctarent. *e*

a lib. 26.

b l. 4. præterea C. de inter l. ... de ap. sta. C.

c ... inquit ... 5. de pact. P.

d Paul. in l. legitima, & Vlp. in l. iurisgentium, 7. de pact. P.

e vt scribit Herod. in 4. l. 1. l. conuentionis. c. §. ... de pact. P.

7. *Publica conuentio*, inquit Vlpian. *f est, quæ fit per pacem, quoties inter se duces belli quædam paciscuntur.* Cuius verba, magis vnam speciem publici pacti, quam naturam aut diuersitatem publicarum conuentionum complecti videntur. non enim vnius sunt generis inter duces tantum, sed etiam inter principem, & subditos, inter principem & non sibi subditos, inter principem & victos, inter duos populos æquales, inter populos inæqualis auctoritatis, *g* Et rursum inter hos causæ diuersæ paciscendi dine sæ.

g l. non dubito de captiuis P. vide quæ diximus li. de militari arte, c. de iudicijs fœderibus.

8. Legimus Deum fecisse pactum cum subditis naturaliter, & iure, cum suis creaturis, adhibuisseq; solemnia ad corroborandũ placita & promissa, non quod dubitandum esset de eius fide. nam ipse fidelis & verax, imo ipsa veritas, & qui ea quæ de labijs suis procedunt non facit irrita, nec potest mentiri. Omnia quippe nouit quæ futura sunt, vt non præuisa nõ ignorasse dicatur, & qui potest omnia quæ vult, velit autem omnia quæ pollicetur, nisi quis se obijciat voluntati eius, & fidem ei datam violet. Sic enim humanam creaturam hominem inquam fecit & creauit, vt ei relinqueret liberum arbitrium ad volendum & nolendum, & proinde, cum homine, quamuis creatura sua, tamen pactus est plura, vt ipse se adhuc obligaret expresse ad ea, quæ voluntatis Dei sunt, ad quę exsequẽda naturaliter nihilominus sine vlla pactione iure naturę obligatus est & diuino. Quia magis timetur, quod expresse in specie iuratur & promittitur. *h* Pactum fecit Deus cum Noacho & vniuerso genere hominum, in eius persona. *i* 8. *Hæc quoque dixit Deus ad Noe, & ad filios eius cum eo.* 9. *Ecce ego statuam pactum meum vobiscum, & cum semine vestro post vos.* 10. *Et ad omnem animam viuentem quæ est vobiscum, tam in volucribus quã in iumentis, & pecudibus terræ, cunctisque quæ egressa sunt de arca & vniuersis bestijs terræ.* 11. *Statuam pactum vobiscum & nequaquam vltra interficietur omnis caro aquis diluuij, neque erit deinceps diluuium dissipans omnem terram.* 12. *Dixitque Deus, hoc est signum fœderis quod do inter me & vos, & omnem animam viuentem, quæ est vobiscum in generationes sempiternas.* 13. *Arcum meum ponam in nubibus, & erit signum fœderis inter me & inter terram.* 14. *Cumque obduxero nubibus cœlum, apparebit arcus meus in nubibus cœli.* 15. *Et recordabor fœderis mei quod pepigi vobiscum, & cum omni anima viuente quæ carnem vegetat, & non erunt vltra aquæ diluuij ad delendam vniuersam carnem, &c.* Aliud fœdus, pactum & promissio inter Deum & Abrahamum, & signum datum circuncisio, promissiones circuncisis, vitæ æternæ & terrarum gentium. *k* Propositum & firmatum aliud pactum interrogatione & responsione, seu solemni stipulatione inter Deum & populum *l* Si ergo, inquit Deus, *audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis, mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta. Respondit autem omnis populus simul: Cuncta quæ locutus est Dominus faciemus.* *m* Pactum renouauit Iosue nomine Dei cum populo Israel, *n* estque in fœdere subiectionis cautum, *Si dimiseritis Dominum & seruieritis dijs alienis, conuertet se & affliget vos, atque subuertet, postquam vobis præstiterit bona. Dixitque populus ad Iosuam, Domino nostro seruiemus & obedientes erimus præceptis eius, percussitque Iosue in die illo fœdus, & proposuit populo præcepta atque iudicia.* Custodit Deus pacta sua, neq; illorum obliuiscitur, cum eo coniungens misericordiam, ne in transgressores desæuiat omnino pro meritis. *o* Si tamen in transgressione perseuera-

h vt ait l. fin. C. ad leg. Iul. repetund. l. 9 C. tit 27.

i Gen. c. 9. v. 8. & seq.

k Gen. 5. & 17. Exod. 6.

l Exod. c. 19. v. 6. & seq.

m Refertur & Deut. c. 5.

n Iosue c. 8.

o Deut. c. 4 & 31. Dan. 9. ...

seuerauerint, & noluerint ad promissa redire, vindicat acerbe transgressionem. *a* Vult enim sibi seruari ex parte promittentium fidem, quo etiam pertinet illud, *Deo reddes iuramentum tuum.*

a Deut. c. 7. vers. 9.

9. Imago vero Dei, in potestate & auctoritate, est princeps. Ideo & eius verba & promissiones ad firmitatem propemodum diuinam accedere debent, postquam fidem dedit, quam non dare liberum ei ab initio erat: non decet principem labium mentiens. *b* Sic, cum Sigismundus Imperator, exigenti veterano militi promissa dixisset, immoderata fuit petitio tua, is autem respondisset, poteras negare cũ peterem, nunc sine turpitudine, quod promissum est, rescindere non poteris, addidit Sigismundus, si ex duobus alterum me facere oportet, facilius rerum quam famæ iacturam subibo. *c* Leonem recens imperium adeptum, crebris agitationibus vrgebat Aspar etiam, vt quemadmodum promisisset, alterum filiorum suorum Cæsarem appellaret, cumque cunctaretur, purpura eius prehensa, Imperator inquit, hac veste indutum mentiri nefas est. Cui respondit ille, etiam cogi & instar mancipij est. Verum cum tandem resistere non posset, filiũ eius ex filio patritio Cæsarem fecit. *d*

b Prou. c. 27.

c Æneas Syluius li. 2. commentariorũ de reb. Alphons.

d Ioannes Zonara li. 3. annalium.

10. Quin & fidem datam malis, seruare debere principem, docuit exemplo Iosue, qui & Rahab meretrici, & Gabaonitis fidem seruauit, *e* & Dauid Semej, homini seditioso & maledico. *f* Et Carolus V. Luthero: & interrogatus à Ludouico Palatino Rheni, cur ei fidem seruaret & non violaret, respondit fidem rerũ promissarum, etsi toto mundo exsulet, tamen apud Imperatorem consistere oportere. *g* Fides namque non est (si fieri possit) danda infideli & hæretico, at postquam à principe ex aliqua causa data est nomine publico, fidem frangere graue habetur, nisi noua causa id suadeat. nec obstat quod hostes sint, quia & fides hosti seruanda. *h*

e Iosue 9.

f 2. Reg. ca. 19.

g Zenoharus lib. 1. Caroli V.

h L. 1. de constituta pecunia.

De veri principis vera gloria. CAP. IX.

GLORIA est, multorum bonorum ore concelebrata laudatio, quãdo quis habet vel existimatur habere, quod plures, vel omnes probi expetunt. Gloria vera vnicuique est, assequi finem propter quem sibi cõmissum munus, & persona gerenda erit. Aliorum causa vero, omnis fere hominibus demandatus est, idcirco & vera principis gloria populi salus, si eam procuret, tueatur & cõseruet: regem esse, sæpe hoc pendet, vt Ferdinandus rex Apuliæ dicebat, pendet ex fortuna seu casu, at regem, talem se gerere, vt vnicus sit ei finis salus & cura populi, hoc ex vera gloria & virtute propria principis pendet. Princeps est pater publicus & communis. *i* Proinde non tanquam barbarus tyrannus, aut sæuus dominus, sed tanquã pater vti debet clementia & mansuetudine, neque quippiam ei magis conuenit, magisq; gloriosum accidere potest ipsa mansuetudine & clementia in subditos vti, & amare suam rẽpublicam. Sic Nicomachus, cum senatus deligeret Imperatorem Tacitum, referente Flauio Vopisco, *k Ingens est gloria*, inquit, *morĩẽtis principis, rempublicam magis etiam amare quam filios.* Hinc dicebat Athalaricus, *l Et nostra vere pietas custoditur, dum feriato gladio nascitur metus, & prouenit sine cruore correctio: commouemur enim placati, minamur otiosi, & clementer irascimur quando sola vitia damnamus: cura & anxietas magna videre subditos vitiis scatentes, felicitas principis habere morigeros & amatores eorum quæ expediant sic labor cogitatione aufertur regnanti, dum subditi sibi profutura disponunt, vt dicebat Theodoricus rex. m* Nobile Philisci ad Alexandrum Magnum dictum, refertur ab Æliano, *n Ad gloriam*, inquit, *incumbe, verum ea conditione, ne sis pestis, vel magnus aliquis morbus, sed pax & sanitas, adfirmans, per vim & sæuitiam expugnare ciuitates, & populos exscindere. pestilentiam esse, sanitatis vero salutisque subditorum rationem habere, esse pacis commoda.*

i vt ait Theodor. rex apud Cassiodor. lib. 4. epist. 42.

k in Tacito.

l apud Cass. li. 9. variarũ, c. 18.

m apud eundẽ Cass. li. 3. variar. c. 49.

n li. 14. de varia. histo.

2. Quinctius Flaminius cum esset in primis ambitiosus, gloriæque cupiditate summa duceretur, studebat tamẽ præstantissima quæque & maxima ipse obire, gratioresque habebat eos, qui operam suam quærerent, quam qui præstarent sibi, quod hos velut ad gloriam aduersarios, illos virtutis segetem existimaret. *o* Græci vt ciues suos omnia ad patriæ gloriam & salutem referre docerent, etiam in sacris & ludicris certaminibus, non victores ipsos, sed parentes & patrias illorum proclamantes, patrias ipsorum ab ipsis coronari proclamabant. *p*

o vt ait Plutarch. in eius vita.

p Plin. li. 18. cap. 4.

3. Potest & princeps bonus iustam illam gloriam legitime vsurpare, quam D. Paulus omnibus conuenire dixit. *q Gloria nostra*, inquit, *est testimonium conscientiæ nostræ, quod in simplicitate cordis & synceritate Dei, & non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conuersati sumus in hoc mũdo, abundantius autem ad vos*. Nempe dicet princeps subditis, *Si nos non reprehendat cor nostrum, fiduciam habemus ad Deum. r* hæc certe conscientia si pacata est, gloriosum facit principem apud Deum & homines, si inquieta, ostendit contra scelerosum, immanem, indignum omni laude & gloria, cum neque sibi

q 2. Cor. c. 1. vers. 12.

r 1. epist. D. Ioannis, c. 3. v. 21.

placere possit. Conscientia humanæ naturæ relicta est veluti comes & testis & iudex actionum. Lex naturalis dictat, quod faciendum est, & malum fugiendum iudicium sequitur in ratione, & sic formatur conscientia & vlterius facto iudicio sequitur synderesis, quæ est scintilla conscientiæ, quæ stimulat voluntatem ad bonum faciendum, vnde conscientia proprie est regula in ratione, synderesis in voluntate. Et quamuis princeps leges positiuas contemnat, & imperia hominum non vereatur, tamen habet suum proprium testem & iudicem conscientiam, quæ nec potestatem suam aut tyrannidem reueretur, sed illi testimonium de bene aut male gestis incorrupta constantia suggerit & facta sua iudicat. *Cum enim gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis testimonium reddente ipsis conscientia ipsorum, & inuicem cogitationem accusantium aut etiam defendentium.* a Hæc à Deo data à nobis diuelli non potest: b accusatio arguit gesta non esse talia quę probari debeant, multo minus laudari si quæ ea sit, audacem ad laudanda facit hominem. magna quippe vis eius est in vtranque partem, inquit Cicero, c vt neque timeant ij qui nihil admiserunt, & pœnā semper ante oculos versari putent, qui peccauerunt. Et quamuis lateant scelera hominès, tamen perpetuo adest: scelera committenti verberat, lancinat, torquet, vrit, excarnificat animum, nocte dieque suum gestantem in pectore testem, quantumuis solitarium, satellitibus stipatum, profugum, aut simulantem. Et nunquam d animus impurus, dijs hominibusque infestus, neque vigilijs neq; quietibus sedari potest. Quo fit, vt neque vere gloriosi tyranni & impij administratores reipublicæ dici possint, vt docuit tyrannus Dionysius, ei qui illum beatum prædicabat, cui inter delicias tyrannicas constituto gladium ceruici impendentem de filo leui pendentem, suspendi iussit. Sequuntur ita facta immanissima ex iam male commissis, vtpote nunquam quiescente, sed veluti desperata agente animo, ob turbatam & excitatam conscientiam. Commune est omnibus principibus, velle honorari, velle recenseri inter præstantiores & inter probos, siue boni siue mali sint. Sed mali non potuerunt id assequi, quia tales non fuerunt, quales voluerunt videri, nec viam tenuerunt, per quam ad veram gloriam peruenitur. Et proinde pro vera gloria inanem habent & falsam, vel ratione rei, ex qua gloriam aucupantur, vt dum principes commissa regiæ certis cura putant se gloriosos si sæuiant, si delitiose viuant, si sint boni pictores aut similes boni artifices: vel ratione eorum qui adulantur, qui laudant in principibus non laudanda & potius vituperanda: vel quando ipsi falso sibi tribuunt quæ non habent, vt dum tyranni se defensores patriæ, patres populi alijsque titulis insigniri voluerunt.

a D. Paul. ad Rom. c. 2. v. 14.
b Cicero pro Cluentio.
c Cicero pro Milone.
d vt ait Salust. in Catilinam.

DE REPVBLICA, LIBER IX. SIVE DE POTESTATE Regia.

De iuribus quibusdam insignioribus regiæ potestatis. CAP. I.

POTESTAS Regia magna, quæ & monarchia est, & vnius arbitrio temperanda, attamen cum ratione & scientia seu sapientia, *de qua alibi*, neq; princeps aliud gerere debet sua potestate, quā quę potestatis sunt, hoc est, quā quæ iuste potest & suæ auctoritati commissa sunt à Deo, vel à superiorib. dispensanda, quod enim vltra gerit, non ex potentia, sed impotētia procedit: quia imbecillis & minus idoneus efficitur ad ea exsequenda, quæ ei commissa sunt, cum ea quæ debet non operatur. Quæ facta lædunt pietatem, existimationem, verecūdiam nostram, & generaliter, quæ contra bonos mores fiunt, nec facere nos posse credendum est, inquit Papinian. Iurisconsultus egregius e. Probis regibus & bene institutis, honesta, iusta ve tantum sunt, quæ honesta & iusta sunt. Omnia autem iusta & honesta tantum etiam barbarorum regibus.

2. A recte agendo reges dicti, à principando & imperando primum suis iniquis affectib. principes. f Et recte Claudia. ad Theodos.

Nec tibi quid liceat, sed quid fecisse decebit
Occurrat mentemq; domet respectus honesti.

Non omne quod licet honestum est g. Est enim aliquid quod nō oporteat, ait Cicero h. etiam si licet: quicquid vero non licet, certe non oportet. Non secus quam nō omne, quod ex libero arbitrio, quod hominibus dedit Deus, pendet, agere bonum est: neq; omnia quæ ægri sibi conducere & sibi permittenda putant illis vtilia sunt. Dicebat Anthemius Cæsar, i *Nihil amplius licere bonis principibus, nisi quod liceat priuatis.* Et Imperatores Theodos. & Valent. in l. f k aiunt, *Salua maiestatis reuerentia, non dedignari sibi cum priuatis ius esse commune.* Et rursum l. *Digna vox*, inquiunt, *maiestate regnantis, legibus alligatum se principem profiteri, adeo de auctoritate iuris nostra pendet auctoritas: & reuera maius imperio est submittere legib. principatum.*

e in l. filius quā fuit in potestate 15. de conditio. instit. li. 28 ff. tit. 7. cui consentit Labeo in l. annus 79 §. 1. soluto matr. l. 23. ti. 3.
f vt optime respondit Antigonus rex Maced. apud Plut. in apoph.
g l. non omne de reg. iur. P. l. semper in coniunct. tit. eo.
h Cic. pro Balbo.
i nouella de bon. 2. ai. ant.
k in l. fi. de appell. in C. Theodo.
l in l. digna vox 4. de leg. lib. l. 4. C. Iustinianei.

cipatum. Et oraculo præsentis edicti, quod nobis licere non patimur aliis iudicamus. Et Symmachus ad Imperatorem, *Plus apud vos iustitia quam licentia valet.* Imo minus sibi licere quidam existimarunt Cæsares, vt modestissime ita sapientissime, quia quod in plebe vitium non est, interdum potest inuenire in principe vitij suspicionem, vt aliquando Theodosius Imperator, recusauit hereditates priuatorum sibi delatas, quas priuati iure nanciscuntur, nempe vt omnem suspicionem auaritiæ submoueret, & subditis exemplo esset, *a* neue in tyrannorum suspicionem, qui suis tantum commodis non subditorum consulunt, incideret.

a vt ait Symmachus l. 2. epist. 13.

3. Hic obseruandum est, quod annotat iam suo fuisse in vsu Aristoteles, *b Non sunt, inquit, nunc amplius regna, sed si quæ fiunt monarchiæ & tyrannides sunt, ob id quia regnum spontanea gubernatio est, ac maiorum propriæ: & plurimi pares sunt, neque vsque adeo præcellentes, vt ad magnitudinem dignitatemque huius gradus se possint attollere, atque ex eo fit vt sponte illis non paratur.* Consentiunt qui dicunt, non amplius, vt olim deos esse aut regnare inter homines, quia seniores vt tunc non gubernant, nec eo modo pastorum instar vt olim sufficere testimonium Herodoti *c* τὸ δὲ πρότερον τῶν ἀνδρῶν τούτων θεοὺς εἶναι τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ ἄρχοντας, οὐκ ἐόντας ἅμα τοῖσι ἀνθρώποισι, καὶ τούτων αἰεὶ ἕνα τὸν κρατέοντα εἶναι. ὕστατον δὲ αὐτῆς βασιλεῦσαι Ὦρον τὸν Ὀσίριος παῖδα, τὸν Ἀπόλλωνα Ἕλληνες ὀνομάζουσι, id est, *Atque prius horum hominum deos fuisse illos qui regnauerant in Ægypto, qui non amplius inter mortales degerent: inter quos vnus fuit semper qui reliquos auctoritate anteiret. Postremus autem omnium regnauit Orus Osiridis filius, quem Græci vocarunt Apollinem.*

b 5. Polit. ca. 10.

c in Euterpe.

4. Cæterum quamuis forma regiæ potestatis immutata sit, debet tamen remanere in principe animus regis, & maxime magis solicite rem communem & publicam, quam proprium commodum curare, eiusque vtilitati incumbere. Sicuti Honorium monuit Claudian. *d*

Tu ciuem patremque geras, tu consule cunctis
Nec tibi, nec tua te moueant sed publica vota.

d in 4. cons. Honor.

5. Hicque incidit illa quæstio quæ quotidie apud aulicos, & procuratores fisci adulatores, & veros cōsiliarios, inter legitimos principes & tyrannos controuertitur, num illud quod scribitur, *e conuenire possit bonis regibus seu permittatur iure regio, an vero iure tyranni.* Verba sunt hæc à ver. 10. 10. *Dixit itaque Samuel, omnia verba Domini ad populum qui petierat à se regem & ait, 11. Hoc erit ius regis, qui imperaturus est vobis: filios vestros tollet, & ponet in curribus suis, facietque sibi equites & præcursores quadrigarum suarum 12. Et constituet sibi tribunos & centuriones & aratores agrorum suorum, & messores segetum, & fabros armorum & curruum suorum. 13. Filias quoque vestras faciet sibi vnguentarias, & focarias & panificas. 14. Agros quoque vestros & vineas & oliueta optima tollet, & dabit seruis suis 15. Sed & segetes vestras & vinearum reditus addecimabit, vt det Eunuchis & famulis suis. 16. Seruos etiam vestros & ancillas & iuuenes optimos, & asinos auferet, & ponet in opere suo. 17. Greges quoque vestros addecimabit, vosque eritis ei serui. 18. Et clamabitis in die illa à facie Dei vestri, quem elegistis vobis, & non exaudiet vos Deus in die illa quia petistis vobis regem. 19. Noluit autem populus audire vocem Samuelis, & dixerunt, nequaquam, rex enim erit super nos. 20. Et erimus nos quoque sicut omnes gentes & iudicabit nos rex noster & egredietur ante nos, & pugnabit bella nostra pro nobis.* Quibus consentire videntur quæ de parabola regni dicta sunt Iudicum, *f* quod ligna dum vellent eligere sibi regem ierunt ad oliuam, ad ficum, ad vitem, quæ noluerunt acceptare regnum, venerunt ad rhamnum, qui ea lege accepit, vt requiescerent sub vmbra eius, & si nollent egrederetur ignis de rhamno, qui deuoraret cedros Libani. Et quod Cicero *g* ait, *Regum hæc esse imperia, animaduertere, & dicto pare & præter rogitatum ne loquere. Et illa mina. Si te secundo lumine hic offendero moriere.*

e 1. Reg. c. 8.

f 9. vers. 8.

g pro C. Rabirio posthumo.

6. Itaque concessam potestatem in supradicta per Samuelem referunt quidam ad legitimam potestatem, quod posset sustineri, si populus vt ibi, consensisset huic legi indignus etiam *h* libertate est qui se subiecit sponte seruituti, quemadmodum cū miseri Iudæi crucifixum Domini instantes, se nolle alium regem quam Cæsarem publice professi sunt, & susceperunt in se sanguinē effusum innocētis super se, & super filios, & posteros. Sic sponte tyrannidi dæmonis se subiecerat primus homo peccando, à qua DEI tantum sola bonitate & misericordia redemtus est. Sunt barbara regna, hoc est, quæ ex lege barbarorum hominum, qui parum curabant de libertate plena, vt Græci, in quibus lex regni similis & durior ea, quæ proposita est à Samuele in subditos ex consensu ipsarum nationum, vt Persarū, Medorum, & similium *i*. Horum autem exemplo postularunt Hebræi contēpto Deo seu eius imperio, sibi dari regē qui præesset illis in bello, & iudicaret: *Et erimus* inquiebant, *nos sicut omnes gentes.* Sunt & quidam seruilis conditionis qui dicant principis sui se esse, & corpus & bona, quæ in illis princeps ex arbitrio imperet.

h l. 3. quibus ad libertatem proclamare non licet l. 40. P. tit. 11.

i vt notat Arist. in polit.

7. Aliter

7. Aliter & posset dici, illam legem de regno propositam intelligi in casu necessitatis, vt posset princeps in eo casu, & personis & bonis vti subditorum, non tamen abuti, sed ad communem vtilitatem.

8. Sed verior ab aliquibus sententia putatur quam attuli *a*, dum de obligatione principis ex pacto agimus, vt *b* intelligatur loqui de his quæ facturi sunt reges abutentes potestate, nō lege regnandi legitima. nam lex illa legitima, aliter & in contrarium scripta erat, *Deut. c. 17.* Probatio item sumi vltra potest, ex eo quod ex Dei permissione separatæ sunt decem tribus a regno Heroboam, filij Salomonis, quod tributis opprimere voluisset populum *c*. Punitus autem ob id non fuisset, si ex lege regni licuisset, tollere agros & decimas bonorū subditorum, quod fit enim lege permittente legitimum dicitur *d*, & pœnam non meretur *e*, nec diceretur peccatum concupiscentia, nisi lex dixisset, *non concupisces f*, nisi dicamus sine causa oppressum populum ibi. & tribuū alienationem etiam fuisse ob vindictam idololatriæ Salomonis, vt prædictum ei erat 3 *Reg. cap.* 11. neque Achas rex reprehensus fuisset quod vineam Naboth concupiuisset & abstulisset, vt habetur 3 *Reg cap.* 21. nisi dicamus quoque ibi sine necessitate publica ad voluptatem propriam regem voluisse spoliare Nabothum heredio paterno, quod & verum est. Sed & si licuisset ex lege regni decimare populum, vel tantum numerum cognoscere, cur fuisset Dauid punitus ob numeratum populum Israel & Iuda, ratione cuius & multitudo septuaginta millium hominum in tribus diebus peste sublata ab Angelo 2. *Reg. c. fi.* nisi dicamus etiam quod verum est, non ex sola numeratione sed superbia Dauidis, & quod numeratio facta vt oportuerat, non fuisset, cladem immissam. Licuit enim numerare regi *Exod. cap.* 30. sed non eo modo, & sine causa, & per superbiam, nec vniuersum populum, vt dictum in censu exigendo *g*.

9. Adest & ratio hominis non impediti affectione, non licere bono principi illa quæ præscripta sunt in prædicta lege quæ magis ad tyrannum quam regem pertinent. Quod hoc non esset regere populum, non ordinare rempublicam, sed destruere regni formam, si omnia ex arbitrio licerent. Respublica corpus est ciuile. ibi caput & membra; Quid sequeretur porro, si caput totum sanguinem, medullam, nutrimentum insuper membrorū traheret: nihil certe aliud quam lapsus & interitus corporis, membrorum & capitis, tabescente paulatim corpore: violentia quidem omnia si dominetur potest, sed sibi regnandi materiam & subiectum adimit. *Errat enim*, inquit Seneca *h*, *si quis existimet, tutum ibi esse regem, vbi nihil à rege tutum est. Securitas securitate mutua pascenda est.*

10. Resoluit & magister Ioannes Gerson. *i* *Dicamus*, inquit, *exactiones has de quibus agit per dictum cap. 8. ius regis nominari propter harum trium causarum vnam, aut ob iustam populi punitionem qui contra Dei voluntatem regem postulauerant: aut ob publicam subuentionem in casu necessitatis rationabili: aut per solam nuncupationē, eo quod sic appellant ea quæ ipsa iura constituunt.* Quamobrem tres causæ, si ea intentione qua prolatæ dicuntur, exerceantur, & locum habeant, recte iura regum faciunt qua describuntur. Sed semper punitiones populi illatæ permissione Dei per oppressionem regiam vel potestatis, non excusant facientes, imo nihilominus tyrannos reddunt non concurrente illorum intentione cum intentione DEI permittentis. bonum enim est opprimi populum aliquando rebellem Deo in peccatis sepultū, & in stercore vitiorum somnū nimium ducentem, bonum & puniri delicta. Verum hæc nisi bene fiant, sunt facientibus mala & perniciosa: & bonum nisi bene fiat, facienti bonū non est ad remunerationem & meritum. Neq; DEVS remunerator est nominum sed aduerbiorum: Sic & DEVS se vindicat de inimicis suis per inimicos suos. neque ideo magis illi sibi probati sunt. sed tanta est sapientia Dei, vt ex malis quorum ipse causa non est, bonum colligat: vt ex dæmonibus, extortoribus, bellis, rebellionibus, & alijs pœnis emendatos & resipiscentes sibi conciliet: atque vt ostendat relinquentibus Dominum, quantum intersit subijci Deo, & subijci hominibus, & ita conuertantur ad illum; permittit iusto iudicio in eos dominari flagella tyrannorum, qui quidem quamuis bonum operentur & vindictam Dei exerceant, tamē non ea intentione, vt meliores isti fiant, agunt: sed vt potius ambitioni suæ, cupiditati & crudelitati, & inani gloriæ inseruiant, sæuiunt, populantur, bona addecimant vel omnino tollunt, possessores suis locis pellunt, vel grauissimo tributo subijciunt, quietem, somnum peccatorum interpellant, & adimunt quorum occasione, qui electi sunt, & quos DEVS non vult perire, ad auxilium DEI confugiunt: qui postea dum videt eos pœnitere factorum, & contritos, misericordia sua illos paterne amplexatur, & flagella iracundiæ placatus amouet, perdit & breui tempore in nihilum redigit. Et scriptum est, *Necesse est scandala esse, væ autē homini per quem*

a in c. de legit. princ. aut.
b 1. Reg. c. 8.
c 3. Reg. c. 12.
d l. legitima de pact. P.
e l. Grac. h. ad l. Iul. de adul.
f c. 4 de constit.
g supra lib. [illegible] 5.
h 1. de clement. tit. 1. c. 19.
i in 4. par oper. sermon. habito nomine vniuersitatis ad regem Franciæ.

a Matt. c. 18. *scandalum venit.* a Samuelque eadem populo Israelitico petenti rege relicto Domino proposuit. b *Mementote*, inquit, *quomodo Iacob ingressus est in Ægyptum, & clamauerunt patres vestri ad Dominum, & misit Dominus Moysen & Aaron, & eduxit patres vestros de Ægypto, & collocauit eos in lo o hoc. Qui obliti sunt Domini Dei sui, & tradidit eos in manu Sisara magistri militia Regis Hasor, & in manu Philistinorum, & in manu regis Moab, & pugnauerunt aduersus eos. Postea autem clamauerunt ad Dominum & dixerunt, Peccauimus, quia dereliquimus Dominum, & seruiuimus Baalim & Astaroth. Nunc ergo erue nos de manu inimicorum nostrorum & seruiemus tibi: & misit Dominus Ierobaal & Bedā & Samson & Barac, & Iephte & Samuel, & eruit vos de manu inimicorum vestrorum per circuitum & habitastis confidenter. Videntes autem quod Naas rex filiorum Ammon venisset aduersus vos, dixistis mihi, nequaquam, sed rex imperabit nobis, cum Dominus Deus vester regnaret in vobis. Nunc ergo praesto est rex vester, quem elegistis & petiistis. Ecce dedit Dominus regem. Si timueritis Dominum, & seruieritis ei, & audieritis vocem eius & non exasperaueritis os Domini, eritis & vos, & rex qui imperat vobis sequentes Dominum Deum vestrum. Si autem non audieritis vocem Domini, sed exasperaueritis sermonem eius, erit manus Domini super vos & super patres vestros.* Latior est horum historia in libr. Iudicum. *Dixitque Iosue ad populum quem adduxerat in terram promissam, Non poteritis seruire Domino. Deus enim sanctus & fortis amulator est, nec ignoscet sceleribus vestris atque peccatis, si dimiseritis Dominum & seruieritis diis alienis, conuertet se atque affliget vos, atque subuertet, postquam vobis praestiterit bona.* c Sed de his alias dum agemus de tyrannide. Minatur & Deus per Oseam Prophetam cap. 13. *Dabo tibi regem in furore meo.* In pœnam enim populorum dantur eis reges, qui tantum absoluta vtantur potestate.

b 1. Reg. c. 12. v. 8. & seq.

c Iosue c. 24. vers. 19.

11. Quod autem pertinet ad tributorum exactionem & decimationem, dicendum eodem modo est, necessitatem vrgentem, non voluntatem principis liberam, illas permittere: illa & necessitas debet esse, postrema, & ad finem, ad quem regnum & imperium constitutum est; nempe ad conseruandam communem vtilitatem, & ad iniurias hostium à populo propulsandas: alioquin enim tyrannicum est, *vt suo loco dicetur*, hirudinum modo sugere sanguinem subditorum, laborum mercedes exhaurire, substantiam & patrimonia deuorare, ipsas oues sibi subiectas ad pascendum excoriare: nempe ad propriam vtilitatem, ad superbiam, ad inanem sustinendam gloriam, ad inuadenda proximorum principum dominia, ad bella teme e suscepta pe agenda, ad voluptates & ad similia quæ aliena sunt à bono regimine principis. Omnia quippe sunt principis, vt & omnia communia, sed in tempore necessitatis, in qua principis dicuntur vt principis, id est, rectoris & dispensatoris & patris reipublicæ, quæ est domina propriorum non princeps, & quæ pro suis negotijs non principis priuati, tunc pro salute sua contribuere supra morem consuetum, & tributa dare dicitur; minister autem & dispensator solū in ea causa princeps: qui male dispensat, & in non necessaria erogat, reus est peculatus, & obnoxius rationibus reddendis coram Deo & hominibus vtentibus ratione. Neque excusatur princeps, si supra dignitatis suæ necessitatem, velit sumtus maiores impendere in aulicos, equos, & alia vana. Etenim hoc iure principatus legitimi non potest facere, quando tributis & impensis onerare oportet subditos eius rei gratia. quamobrem in lege regni & illa duo capita à Deo adiecta Deut. c. 17. v. 16. & 17. *Cumque rex fuerit constitutus non multiplicabit sibi equos, &c non habebit uxores plurimas, qua alliciant animam eius, nec argenti & auri immensa pondera.* Non negatur imo vero necessarium ducitur, præbendum tributum à subditis principi, tum ad negotia reipublicę exsequenda, tum etiam ad necessaria vitæ & splendori honestæ & debitæ principis. Constat enim sponsum reipublicæ & defensorem esse principem, & dotem pro oneribus dandam esse, & in remunerationem laboris & solicitudinis, quam princeps subire debet pro ea, quique & vitam propriam eius tuitionis causa periculis deuouet: dignumque mercede laborantem, & ex mandato, vel alio modo etiam negotia alterius gerentem, sumtus saltem rerum bene gestarum repetere: cum nemo teneatur militare suis stipendijs: certissimum insuper censum & tributum à populo exhibitum, esse signum superioris dominij, & subiectionis. d Neque etiam disputatur, *an tributum exigere possit, an quippiam à subditis petere.* Id enim constat posse, & ad praestationem subditos teneri: sed controuersia est, an semper, & quantum velit, & sine legitima causa à subditis petere, exigere, vel extorquere ab inuitis possit? quod & negatur: alioquin nihil interesset subditorum, ab inimicis, vel à suo principe spoliari, imo magis æquanimiter ferrent ab hostibus, quam a proprijs opprimi: quia ab hostibus cauerent, cum sciant hoc illorum proprium, à suis nō cauent, & prius vorantur quam venientes canes sentiant. Iam perniciosi

d c. 2. de cens. c. illud 10 q. 3. l. nullis, C. de epis. & cleric.

nitiosi etiam principes insatiabiles, qui quo plus habent, plus appetunt, & à suis, dum ab alienis nequeunt, emulgent. Mirifice conuenit superioribus, ni fallar, sententia Senecæ *a*, dum ait, *Hominem probum & principem suo contentum esse, nec existimandum, paruo esse contentum, quia omnia illius sunt, non sic, quemadmodum Alexandri fuerunt: cui quanquam in littoris maris rubri steterat, plus deerat, quam qua venerat. Illius ne ea quidem erant, quæ tenebat aut vicerat, cum in Oceano Onesicritus præfectus classibus, præmissus explorator erraret, & bella in ignoto mari quæreret. Nō satis apparebat inopē esse, qui extra natura terminos arma proferret? q se in profundum in exploratum & immensum, auiditate cæca prorsus immitteret? Quid interest, quot eripuerit regna, quot dederit, quantum terrarum tributo premat: tantum illi deest, quantum cupit.* Et iterum cap. 3. *Nec hoc Alexandri tantum vitium fuit, quem per Liberi Herculisq; vestigia felix temeritate agit, sed omnium, quos fortuna irritauit implendo. Cyrum & Cambysem, & totum regni Persici stemma percense, quem inuenies, cui modum imperii satietas fecerit? qui non vitam, in aliqua vlterius procedendi cogitatione finierit?* Et postea cap 4. omnia sapientis esse dicit, & ideo nihil vltra illum concupiscere, ita tamen, vt nihilominus proprium quisq; in rem suam dominium habeat. *Et iure ciuili omnia regis sunt*, inquit, (quod superioribus conuenit) *& tamen illa, quorum ad regem pertinet vniuersa possessio, in singulos dominos descripta sunt, & vnaquaq; res habet possessorem suum. Itaq; dare regi & domum & mancipia possumus, nec donare illi de suo dicimur*, Et cap. 6. apertius dehinc distinguit inter ea, quæ sunt imperij & propria principis. Nam regio more cuncta possedit: dominia vero sunt singulorum, vt sapiens animo vniuersa possidet, iure ac dominio sua, quo pertinet phrasis loquendi D. Pauli *b*: *I anquam nihil habentes, & omnia possidentes.*

a *lib. 6. de benefic. c. 2.*

b *2 ad Corin. cap. 6.*

12. Procuratio magna regni est, & eo extendit solicitudinem suam, quo fines tantum principatus sunt: actiones enim principis à centro, in quo degit, ad vltimos vsque fines: per media vero diligenter peruenire debent, & potestas in omnes partes regni & principatus diffunditur, quod Ouid. innuit epist. Herod. *An nescis longas regibus esse manus* c? Nam *initio ciuitatis Romanæ populus sine lege certa, sine iure certo primum agere instituit, omniaq; manu à regibus gerebantur*, nempe potestate & voluntate, nempe iusta *d*. Et in summa, quæ ad vtilitatem Reipublicæ pertinent, ea debent ex potestate & auctoritate principis absolute præpositi & imperantis tractari, nisi ipse, vel lex regni aut principatus aliter fieri exceperint, siue agatur de personis, siue de rebus.

c *vt ait Pompon. Iurisc. in l. 2 in prin. de orig. iur. lib. 1. P. tit. 2.*

d *Vt ait Iustin. in 4.*

13. Et ea dicuntur esse regalia, hoc est, pertinere ad ius regis, qualia sunt illa, quæ traduntur à Friderico Imperatore *e*. 1. Armandiç, vel vt alij legunt, *Armannia*, id est, fabricç publicæ armorum, & publica armamentaria, id est, loca, in quibus arma, bellica tormenta, & machinæ, aliaque ad bellum vel nauale vel terrestre conseruantur necessaria, ex quibus armari potest, vnde Armandiæ dicuntur ab armandis hominibus. Solebant enim in Republica arma locis publicis concludi, quæ tempore belli indigentibus dabantur, sicuti in tumultibus repentinis, *f* cum de seditione contra Saturninum ait: *Eo tempore ex ædificiis armamentariisq; publicis, arma populo Romano, C Mario Consule distribuente, data, vt imperium populi Romani maiestasq; conseruaretur.* Prohibuerunt Romanorum principes, propter motus, seditiones & contentiones, ex quibus clades fieri poterant & coniurationes in priuatos & Rempublicam, ne penes priuatos arma essent, neve alibi, quam in publicis fabriciis fierent, ne priuatis venderētur, & ne alibi q̄ in publicū sacrum armamentū reponerentur, vt Iustinian. statuit. *g Quia*, inquit, *Deus cōmisit subditos principib. vt illæsi & sine calumnia custodiātur.* Iubet & *h* præsidi prouinciæ, nouell. 7. *Neq; armis vti, non militantem permittes aliquem.* Respondit & Martianus Iurisconsult. lege Iulia de vi publica teneri, qui arma, tela, domi suæ, agrove, in villa, præter vsum venationis, vel itineris, vel nauigationis coegerit, exceptis secundum tempus Scæuolæ ante Iustiniani constitutionem armis, quæ quis propter mercij causa habuerit, hereditate ei obuenissent. *i* Quicunque sine principis temporalis arma & gladium accipit, gladio debet interimi, iuxta verbum Dei. *k*

e *in c. vnic. quæ sunt regalia. lib. 2. feud. tit 56.*

f *vt refert Cic. pro C. Rabirio, oratione 17.*

g *in nouell. 15. de armis.*

h *in §. fin. tit. de mandat. principum.*

i *l. 1. & 2 ad leg. Iul. de vi publ. lib. 48. P. tit 6.*

k *Quod ita explic. §. 1. 23. q. 8. ex cap. 26. D Matth. de hu aliqua diximus alibi. lib. 35 syntag. c. 26.*

14. Quando ad populum suprema potestas pertinet, seu in imperio democratico, idipsum sancitum apud Platonem *l*: *Si quis consilio suo absq; auctoritate communi, pacem iniuit, aut bellum mouit, vltimo supplicio condemnetur.*

l *lib 12. de leg.*

15. Ratio, cur ad principes ius, arma & armamenta, quibus continentur, pertinet, multiplex esse potest. Quarum prima, quia sic fieri expedit Reipublicæ, quæ aliter regi non posset. Sic enim principi gladij potestas data est à Deo *m*, & ipse vitæ & necis solus accepit potestatem, vt per se, vel per ministros suos, quando oportet, non temere, & contra quos oportet, eo vtatur: ad vindictam malefactorum, & laudem bonorum: ideo sine eius iussu iustum est arma non moueri, quia ipse de exsecutione

m *Ad Rom. cap. 13.*

gladij redditurus est Deo rationem. Quare *a* Valentinianus & Valens Cæsares, *Nullus*, inquiunt, *prorsus nobis insciis atque inconsultis quorumlibet armorum mouendorum copia tribuatur.* Principi datum est merum imperium, quod est, habere gladij potestatem ad animaduertendum in facinorosos homines, quod etiam potestas appellatur. *b* Duo sunt gladij in omni politia humana, spiritualis & temporalis, quos Christus sufficere dixit *c* Spiritualis, est excommunicatio, quæ diuidit animam à corpore Ecclesiæ, quam Ecclesia habet in medicinam, si non contemnatur. *d* Materialis seu temporalis est ille, qui concessus est principibus, & diuidit animam à corpore.

a in l. nulli ... cuius inscio princ pe interdictus sit, lib. 11. C. tit. 46.

b vt ait Vlp. in l. imperium, 3. de iurisdict. om. iudic. lib. 2. P. tit. 2.

c Luc 22 §. 1. 23. q. 8. c. 2. auct. 15 q 6.

d c. ... 33. q. 2. can. visi, 16. q. 2. c si Petrus, 24. q 1.

16. Princeps minister Dei & legis eius. ministri legum & voluntatis principis in exsequendo gladio iudices, tortores, milites, & similia, quibus mali plectuntur, & à terra tolluntur. Nec solum homines sunt vltores iræ Dei, sed etiam contrariæ fortitudines, id est, Dæmones, & quę appellantur furor & ira Dei, quæ omnia ex sacris interpretibus docentur verissima, *in tota 23. q. 5.* At regum proprium officium est, *e* facere iudicium & iustitiam, liberare de manu calumniatorum vi oppressos. *f* Et rursum, Cyprianus in nono genere abusionis, Rex debet furta cohibere, adulteria punire, impios de terra perdere, parricidas & peierantes viuere non sinere, *g* quæ omnia sine gladij potestate non posset exsequi. Ius regis & principis liquet igitur solius, gladium habere, & illud iniuste accipere eos, qui nulla superiori ac legitima potestate vel iubente, vel concedente, in sanguinem alicuius armantur: *h* vbi principis nomine continetur non tantum monarchica, sed etiam democratica vel aristocratica, vel mixta administratio. Sic hæc potestas quoque gladij, non priuata, sed publica est: vel ex consilio Reipublicæ, vel alias legitime imperantium: & potestas belli & armorum mouendorum, ex illis pendet, & sine illis, vt in monarchia sine principe, ea mouere, & gladij potestatem vsurpare, crimen læsæ maiestatis est, veluti Martianus respondit *i*: *Eadem lege maiestatis teneri, qui iniussu principis bellum gesserit, delectumue habuerit, exercitum comparauerit, quiue, cum ei in prouincia successum esset, exercitum successori non tradidit.* Id enim non fit sine Principis contemtu, & Reipublicæ damno. non enim bella mouenda sunt, nisi iusta ex caussa, & indictione facta: & hostes sunt, quibus bellum publice populus, & nunc princeps, qui eius recepit potestatem & curam, bellum indixit; vel ipsi populo Romano. Ceteri latrunculi vel prædones appellantur. *k*

e vt ait D. Hieron. super Ierem. ad c. 22.

f c. Reg. offi. 2. c. 23 q. 5.

g c. rex debet, 40. ead. 33. q 5.

h Sicut exponit Augustin. in 22 lib. contra Faustum Manichæum, c. 70 relatus à Gratian. in c. 36 illegradum, 23. q. 1.

i in l. lex 12. tabularum. 5. § ead. l. ad leg. Iul maiest. lib. 48. P. tit. 4.

17. Magnum est committere priuatis, nempe militibus concedere arma, quibus ab uti possunt, nisi quadam disciplina militari, potestatisque suprema ab abusu compescantur, vt antiqui etiam non omnes promiscue ad militiam admiserint, & non nisi quos meliores & minus vitiis obnoxios eligere potuerint. Atque in delectu etiam militum, Festus tradit, & Cicero in Diuinatione, obseruatum, vt qui primi vocabantur, etiam essent boni nominis. Reiiciebantur serui ab omni militia, *l* qui status controuersiam patiebantur, licet reuera liberi essent. *m* Imo & ij etiam, qui ingenui bona fide seruirent, *n* coloni, vel saltuenses, aut vltro se offerentes *o* negotiatores *p* Nec recipiebantur milites aliquo publico iudicio damnati, *q* non relegatus ad tempus, *r* multo minus deportatus in insulam, *s* ad bestias damnatus: *t* imo nec reus tantum criminis. *u* Fuerunt & alij ignominiosi reiecti ex disciplina militari, ex quorum fęce tamen nostri exercitus sunt refertissimi. Obseruauit autem illud disciplina antiqua militaris, vt arma pro iustitia & repulsione inimicorum, hominibus non vitiosis darentur, qui conseruare, defendere ciues & Rempublicam armis, non iisdem, licentia & potestate eos opprimere possent, vt iusta bella per arma in hostes, non latrocinia in proprios ciues gererentur.

k vt ait Vlp. in l. hostes, 24. de re mil... lib 49. P tit 15. & ... de verb. signif.

l l. ab omni. 11. de re milit. P. l. 8. C. de tyronib.

m l. qui status, 8. de re milit. P

n d. l qui status

o l. 3 qui militia poss. C.

p l vnic. C negotiatores ne militent.

q l 4 § adultery, de re milit. P.

r d l 4. § temporarium.

s d. l 4. § in insulam.

t d l. 4 §. t.

u d l. 4 § reus, & l. qui metu. 16. de re milit. P.

18. Sed neque perpetuo milites arma habebant, sed cum in hostem procedendum erat, & ad arma conclamaretur, ea cingebant vel capiebant. Cuius rei vestigium exstat in testamento militari, quod ingruente hoste tunc in procinctu armorum fiebat, vt obseruatunt Festus, Plutarch. *x* Iustinian. *y* Imo Paulus *z* admonere videtur, arma, antequam in pugnam iretur, in exercitu fuisse sub custode. Loquens enim de eo, qui arma alienauerit, pœnaque eius: *Tyroni*, inquit, *in hoc crimine facilius parcetur, armorumque custodi plerumque ea culpa imputatur, si arma militi commisit non suo tempore.*

x In vita Coriolani.

y in §. 1 de testament.

z in l qui commeatus, 14. §. fin. de re milit. P.

19. Alia ratio, cur armorum cura sit ex iure regaliæ, vel ex cura principis, pendet ex salute populi, quę commissa est principibus: quæ nulla alia ratione subuerti saltem, lædi aut turbari potest, quam armis: quibus permissis, passim latrones præualerent aduersus viatores, inimici aduersus inimicos, sine remedio magistratuum. Quare principis est, quibus custodia & salus est populi delegata, permittere, ceteris prohibere. Sicut L. Domitius imperium populi exercens in Sicilia, ad exturbanda latrocinia, quibus prouincia vastabatur,

tur, edixit, ne quis telum haberet: atq; pastorem, qui venabulo postea eximiæ magnitudinis aprum occiderat, cruci affixit: neq; ratio publici imperij prætorem nimis asperum existimari passa est. *a* Ioannes 22. *b* permisit inquisitori hæreticæ prauitatis, habere secum ferentes arma, & familiam armatam ad securitatem suam, prohibuit autem, ne aliis permitteret, nisi dum illis egeret. Et *c* Pius 4. prohibuit deferre, retinere, vendere archebusios breuiores mensura duorum palmorum, sub pœna criminis læsę maiestatis & rebellionis incurrenda ipso iure. Quę constitutio deinde extensa fuit per Pium 5. *d* contra deferentes pugiones, cultellos, & aliud genus armorum breuioris mẽsuræ trium palmorum. Plinius *e* tradit, metalla esse optima pessimaq; vitę instrumenta, & ferrum valde vtile ad agriculturam & ad alia artificia, sed eodem ad bella, cædes, latrocinia, homines abuti. Et addit: *In fœdere, inquit, quod expulsis regibus populo Romano dedit Porsena, nominatim comprehensum inuenimus, ne ferro, nisi in agricultura vterentur. Et stylo scribere, vetitum est, vt vetustissimi auctores prodiderunt. Magni Pompeij in tertio consulatu exstat edictum, in tumultu necis Clodianæ, prohibentis vllum telũ esse in vrbe.* Ait & Isidorus, *f Romani iusserunt, ne ferreum graphium quis haberet.* Siquidem & graphium lethale vulnus infligit, vt liquet ex cæde Iulij Cæsaris apud Sueton. *g* & graphiis confossus describitur ab Aurelio Prudentio, Cassianus: *h*

Innumeri circum pueri, mirabile visu,
Confossa paruus membra figebant stylis:
Vnde pugillares soliti percurrere ceras,
Scholare murmur annotantes scripserant.

Armorum tractatio reddit homines audaciores & crudeliores, & ad nouanda negotia, & turbandam quietem promtiores. Ademtio armorum contra, reddit quietos. *i* Nam occupato in aliis bellis Cyro, Lydi rebellarunt, hisq; iterum victis, arma & equi ademti, iussique cauponas & ludicras artes & lenocinia exercere, & sic gens industria quondam potens, & manu strenua, effœminata mollitie, luxuriaque, virtutem pristinam perdidit, & quos ante Cyrum inuictos bella præstiterant, in luxuriam lapsos, otium ac desidia superauit. Astute Philistini quoq; cauerunt, *k* ne vllus faber ferrarius esset in Israel, ne forte facerent Hebræi gladium aut lanceam.

20. Hic quoq; constituitur crimen proditioni proximum, & perniciosum imperio seu Reipublicæ, ad barbaros, quos indigere conuenit, ferre loricas, scuta, arcus, sagittas, & spathas, & gladios, vel alterius cuiuscunq; generis arma, & proinde capitalis pœna in eos, qui fecerint, statuta. *l* Et iure pontificio, qui hæc eadem subministrant, vel vendunt inimicis fidei, proscinduntur à corpore Ecclesiæ, & excommunicantur, serui capientium designantur, & bona proscriptioni subiiciuntur, ex Concilio Lateranensi sub Alexand. III. *m*

21. Dicuntur 2. loco sub potestate principis, vel regaliæ, vię publicæ. *n* Publicas vias dicimus, quas Græci βασιλικὰς, id est, *regias*, Latini prætorias, alij consulares vias appellant. Distinctæ à priuatis agrariis & vicinalibus, teste Vlpiano. *o* dixit & militares has vias publicas. *p* Publica porro via dicta, quia solum publicum est, relictum ad directum certis finibus ab eo, qui ius publicandi habet *q* quare quia Reipublicę est solum, erit & principis in eo auctoritas & potestas, cura eius & compẽdium ex ea, vsus vero ad quemlibet de populo. Sic postulauit à Rege Ammorræorum populus Israel, vt sibi daretur transitus innoxius per viam regiam seu publicam. *r* Vias publicas & fossata vrbium prohibitũ est occupare aut coarctare. *s* & puniuntur, qui hoc fecerint, pœna sacrilegij, cum publica & sacra comparentur, & eodem priuilegio gaudeant, *t* & qui sacra occupat, sacrilegus dicitur, *u* vel punitur perinde ac lege peculatus, qua animaduertitur, qui intercipit pecuniã regni: *x* imo multo magis, quod immobilia digniora sunt mobilibus, quorum vilis est possessio. *y* est enim via publica, vt dixi, regia, vel saltem debet puniri pœna quinquaginta librarum auri. *z* nec potest via publica cõcedi priuatis ab officialibus regis sine expresso eius mandato. *a*

22. Hinc sequitur, inuenta in via publica, seu regia, oberrantia aut deperdita, & pro derelicto habita ad dominum viæ, nempe principem, aut Rempub. pertinere. vocant *Espaue* propie de animalibus, quæ dum aberrãt sine persecutore pauefacta, vel territa ab aliquo, sub incerto dominio videntur. *b* Ioan. Faber *c* tradit, apum examen errans in iurisdictione & iustitia dominorum territoriorum, effici illorum, & illud vocari *Espaue*, quod & quoad alias res inuentas, & dũ ignoratur dominus, q amisit, obseruatur, quod sanctissime introductũ videtur. dum enim ignoratur dominus rei vacantis vel deperditæ, non potest interim à priuatis sine suspicione furti retineri & vsurpari, quia non constat adhuc, rem dominum habuisse pro derelicto. *d* Ideo ad dominũ loci, & si in via regia, ad officiarios vel magistratus regios deferri debent, vel animalia duci, vt ibi tuto seruentur per aliquot dies, reddẽda dominis, si appareant, sin minus, in publicum

con-

a vt ait Valer. Max. lib. 6. c. 3. & Cic. orat. 7. in Verrem.
b in constit. 2. incip. exigit, in Bullario collecto per Laertium Cherubinum.
c in eo Bullario const. ordine 65 incip. cũ vices eius.
d in eius constit. ordine in eodem Bullario 155. incip. cũ vices eius.
e Lib. 34. c. 14.
f lib. 6. Etymolog. c. 9.
g in illius vita, c. 82.
h περὶ στεφ. hy. n. 9.
i vt exemplum Lydorum docet apud Iustin. ex Trogo, lib. 1.
k vt dicitur lib. 1 Regum, c. 13. v. 19.
l in l. 2. C. quæ res exportari nequeant.
m c. 24. relato in c. in quorundam, 6. de Iudæis lib. 5 decret. c. 6.
n d. § 1. quæ sint regal.
o in l. 2. § viarum quędam, ne quid in loco publico. lib. 43. P tit. 8.
p Idem lib. 3. de locis & itin. publicis, eod. lib. 43 P tit. 7.
q d. l. 2 § viã publicam.
r Num. c. 21. v. 22. Deut. c. 2. v. 26. Iudic. 11. v. 19.
s in l. via, ne quid in loco publico. P.
t l. fin. C. de sacros. eccl. iunct. l. vsucap.
u c. quisquis inuentus, 17. q. 4. c. conquestus, de foro compet.
x l. 1. ad leg. Iul. peculat. P.
y l. si rem mobilẽ, & l. si quis vi, § differentia, de acquir. poss.
z l. quæ sine, C. de operib. publ. vid. Chassan. ad rubr. des iustices, n. 35. ad quem pertinet iurisdictio viæ communis. vide Bal. ad l. si plures, in 4. col. de condit. insert.
a vt notat Bal. ad rubr. C. de contrahen. emt. Matth. de Afflict. in constit. regni Siciliæ, incip. puritatẽ, & in constit. incip. beneficium, in 2 lib.
b per l. 3 § Nerua, de acq. poss.
c ad § examen autem, de rer. diuis.
d l. 1. & 2. pro derelicto.

conuertantur. Ex lege diuina de re proxime perdita, sic statutum *a*. *Non videbis bouem fratris tui aut ouem errantem, & praeteribus, sed reduces fratri tuo. Etiamsi non est propinquus frater tuus, nec nosti eum, duces in domum tuam, & erunt apud te, quamdiu quaerat ea frater tuus, & recipiat. Similiter facies de asino, & de vestimento, & de omni re fratris tui, quae perierit. Si inueneris eam, ne negligas quasi alienam.* b

23. In Gallia, inter regia iura errantium loco, Albini habiti sunt homines, quorum ignorabatur longinqua patria, dicti *Hommes d'espaue*, vnde ex morte illorum, bona Regi quaeruntur, si non fuerint adoptati in Gallia, seu naturalizati per principem. Sic enim in ratiociniorum camera scriptum est: *Espaues sont hommes & femmes naiz dehors le Royaume de si loingtains lieux, qu'on n'en peut auoir cognoissance de leurs natiuités. Et quand ils sont demeurans au Royaume se peuuent estre dicts espaues* c. Dubitatum autem aliquando, an inter espauas annumerandi sint pueri expositi in Gallia, quorum ignoratur pater, mater, aut status, & num inter nothos, quibus succedit princeps, vel dominus territorij, de quo tractatum videbis à Rhenato Copino. *d* Vbi & citatur regestum vetus camerae ratiociniorum Parisiensium, *ou les enfans trouuez sont reputez especes d'espaues.*

24. Communicatur quibusdam iuridicis dominis potissimum supremis iustitiariis, hoc ius spauarum, iuxta diuersas constitutiones aut consuetudines probatas locorum, quae prostant ratae & approbatae per reges & principes, verum quando agitur de regiis viis, in quibus inueniuntur, certe ius ad regem pertinere debet, etiam exstantibus vtrinque territoriis dominiorum iuridicum. Imo Rex, aut quiuis alius princeps, qui monarcha est in suo principatu, est solus dominus sui territorij, & solus fundatus in iurisdictione & imperio. *e*

25. Quamobrem generaliter bona *adespota*, quae sine domino particulari inueniuntur, merito ad principem eius loci, vbi inueniuntur, pertinent, & inter regalia bona vacantia reponuntur. *f* Cuius nomine multa continentur, vt inprimis mortuorum bona decedentium sine legitimo herede, ab intestato, *g* & fiunt incorporationes eorum cum bonis & substantia principis, *h* bona sine herede, sine domino dicuntur, ideo tanquam vacantia fisco deferenda. *i* quo iure vsi Reges Italiae sunt, quorum comites rerum priuatarum, illud exigebant. *k* vocatur hoc ius in Gallia, *droict de desherance*, id est, ex defectu heredis. In Italia hoc iure vsus Rex Theodoricus. *l* Dehinc

a Deut. 22. vers. 1. & seq.
b Vide quae diximus de rebus inuentis proclamandis retinendis & restituendis lib. 20 syntag. c. 3. & lib. 37. c. 1. num. 4. & c. 5. num. 9.
c Refert Ioannes du Baquet, part. 1. de Domanio regio, du droit d'Aubaine, c. 3.
d lib. 1 commentariorum ad consuetudines Andeum tit. de iurisdict. c. 10.
e vt ait Zal. in c. vnic. quae sunt regalia, & ad c. vni. de natura feudi, & Aluarot. ad § ad haec, de pace tenenda in vsib. feudor.
f ind. c. vnic. quae sint regal.
g in l. 1. & 4 de bonis vacantib. lib. 10. C. tit. 10.
h l. 3. C. de bonis vacantib.
i in l. 1. de successor. edi. lib. 38. tit. 9. l. 1. § Diuus, de iur. fisc. l. 49. P. tit. 14.
k vt ait Cassiod. lib. 6. in formula eius comitiua, l. 2. § fin. ad SC. Tertyll. P.
l vt liquet ex eius epistola Epiphanio proconsuli Dalmatiae, lib. 5. ep. 5. Cassiod.

nomine vacantium, pertinent ad principem, res mobiles seu immobiles, quae à nullo possidentur, vel pro derelicta & inculta relinquuntur, vt & domus non reparata. *m* Manauit edictum à Rege Galliae, 7. Septemb. 1574. & alio tempore de alienatione terrarum vacantium, quae ad libellarium contractum concessae sunt per partes, discretis fundis sub minutis censibus & pecunia, cum reseruatione laudimiorum, si reuenderentur aliis possessoribus priuatis. Meminit Strabo, Imperatores Romanos olim constituisse magistratum, qui per Aegyptum inquireret, num bona essent aliqua vacantia, possessiones desertae, hereditates sine herede, aut alia sine domino, vt eadem domanio seu dominio Caesarum incorporaret.

26. Notamus tamen obiter, hodie in Gallia ad dominos iuridicos altos iustitiarios, & vasallos Regis, ex eius concessione, vel permissione, vacantia bona aliquando pertinere.

27. Tertio, ad regalia pertinere, Fridericus *n* dixit, flumina nauigabilia, & ex quibus fiunt nauigabilia, & portus & ripatica. Vt enim in terra via publica in potestate principis est, sic & itinera publica per aquam publicam. Ibique portus, eadem ratione, qua omnia publica ad principem peruenerunt dispensanda. Martian. Iurisconf. *o* ait, *flumina omnia pene publica esse*, quod & Iustinian. firmat, & de portu. *p* Atque Paulus Iurisconf. *q* *Flumina publica*, inquit, *quae fluunt, ripaeque eorum publicae sunt; ripa ea putatur esse, quae plenissimum flumen continet.* Flumen publicum id est, quod perenne est ex Caij & Celsi definitione, *r* illudque vel nauigabile, vel non nauigabile esse potest. *s* Naturali iure communia omnium sunt, aqua maris, vt aer. *t* Imperator nomine publico, aut qui auctoritatem habet publicam, prohibet, ne ex publico flumine aqua ducatur, quo deterior nauigatio fiat, *u* & legem aquis imponit. *x* Quamobrem quantum territorium principis, durat & extenditur, & iura harum aquarum & vectigalia prouentusque vindicat sibi princeps iure publico, vel aliis accipienda permittit, prout aliàs docuimus, *y* & de iurisdictione & potestate in mari principum. *z* Piscationum reditus principis esse tradit etiam Federic. *a* & Vlpian. *b* Erantque veteris Romae instituto inter vectigalia, piscationes, & boni ominis gratia, primus locabatur lacus Lucrinus, qui à lucro dicebatur, teste Festo.

28. Subit mentem mos antiquus testandae subiectionis fuisse, offerre principibus, quibus se populus debebat vel subiiciebat, aquam & terram,

m in l. 1. de iure fisci, P.
n in c. vnic. quae sint regal.
o in l. 4. § fin. de rer. diuis. lib. 1. P. tit. 1.
p § flumin. de rer. diuis.
q in l. 3. de flum. lib. 43. P. tit. 12.
r in l. 1. § fluminum, eod. tit. de flumin.
s l. 1. § pertinet, ne quid in flum. publ. fiat, eod. lib. 43. P. tit. 13.
t vt ait l. 2. § fin. de rer. diuis.
u l. quominus, 3. de flum.
x vt in l. si in publ. 18. § fin. & l. quod prin. 23. de aq. pluu. arcen. lib. 39 P. tit. 3.
y lib. 3. syntag. iur. c. 14.
z lib. 1. c. 2. num. 5.
a in d. c. vnic. quae sunt regal.
b in l. inter publica, 17. § fin. de verb. sign.

terram, & eadem poscere principes ab illis, quos sibi subiectos esse volebant a, *dum agit de caduceatore Darij Regis Persarum ad Indathyrsum regem Scytharum misso, eiusq; petitis & responsionibus.* Et Æschines ait, γῆν καὶ ὕδωρ αἰτεῖν, Graecos intellexisse obedientiam petere, aut bellum indictum arbitrari, si denegaretur.

a *vt liquet ex his, quæ tradit Herod. in Melpomene, lib. 4.*

29. Ius quoddam regale in Gallia, quod dicitur vulgo *de Varech*, ad regem pertinens, ratione Ducatus Normandiæ, quod est, vt si per tempestatem, aut infortunio alio quopiã maris res quædam impellantur in littus, siue nauis sit, aut aliud quippiam, eodem iure ad principem pertineat, si intra sex hebdomadas non compareat, qui possit eas res delatas vindicare. Exstant plures Iurisconsultorum leges, quibus prohibentur possessores prædiorum circa portus & littora quippiam capere ex mari appulsum nauibus spoliatis, mersis, dissolutis, naufragis: b nisi naues fuissent, aut res piratarum. c Plura sunt, quæ æquitatem iuris huius in persona principis confirmare possunt, non minus, quam in viis publicis, nempe quod & cura, & refectio portuum, littorumve, ad eum pertineat, item solicitudo, vt a piratis maria circa suam iurisdictionem sint, vt itinera tuta viatoribus a latronibus; & secundum naturam sit, vt qui sentit onus, sentiat & commodum. Quare & piscationes fluuiorum regalium, alicubi merito ærarium principis augent. Antiquitus non item hoc ius in maria & flumina sibi accipiebant maritimi principes, vt nunc, sed occupantibus & littoralibus dominis, sine fraude non comparentibus dominis concedebantur. d Verum hodie cum impensæ fiant a principe in huiusmodi portus, & propter solicitudinem principum, qui ibi habent imperium, merito ad regalia iura referri debent, vel ad iura Reip. quæ in eadem loca parem habent potestatem.

b *l. 3. & seq. de incendio, ruina, & naufragio lib. 47. P. tit. 9.*
c *Authent. nauigia, de furtis, lib. 6. C. tit. 2.*
d *l. 1. de naufr. C. l. fin. & tit. de incend. ruin. & naufr. l. qui leuandæ, ad leg. Rhod. de iact. P.*

30. Quarto, vectigalium nouorum impositio, inter regalia iura posita a Friderico e, & ante eum, non licere aliis, quam principi imponere, rescripserunt CC. f & Innocent. 3. Comiti Tholosano scribens g, *Præterea,* inquit, *cum pedagia, guidagia, salinaria, legatus tibi interdixerit memoratus, auctoritate Apostolica duximus declarandum, illa pedagia, salinaria, guidagia, interdicta, quæ non apparent Imperatorum, vel Regum, vel Lateranensis largitione concessa, vel ex antiqua consuetudine, à tempore, cuius non exstat memoria introducta.* Et Alexander 3. h *Innouamus,* inquit, *ne quisquam alicui nouas pedagiorum exactiones sine auctoritate & consensu regum & principum statuere aliquo modo præsumat. Si quis autem contra hoc fecerit, & commonitus non destiterit, donec satisfaciat, communione careat Christiana.* Vt iure ciuili, perpetuo debet affici exsilio, i imo & eodem iure vectigalia sine Imperatorum præcepto, neq; præsidi, neque curatori, neque curiæ constituere, neq; præcedentia reformare, & his, vel addere, vel diminuere licet, *vt respondit Hermog. Iurisc.* k Iura regum etiam hoc continent. l Rex, qui non cognoscit superiorem in suo regno, pro monarcha & imperatore est, vt Rex Gallorũ, m & quilibet princeps intra suum principatum, à superiore alio quolibet temporali absolutus. Nempe si necessitas & causa imponendi & exigendi vectigal adsint. nam vsus legitimus potestati, vt superiori, tanquam dispensatrici nõ abusus permissus est a Deo. Ideo si sine causa imponant, vel imponi aliis permittant, peccant, *vt dixerunt Innocent. & Ioan. Andr.* n & rapinam committunt, & tenentur ad restitutionem, debetque constare de causa iusta, si velint immunes esse à crimine, nempe quæ fit in vtilitatem Reipub. & communem, nempe si portoria, pedagia, guidagia, pro securitate viarum & viatorum, pro refectione itinerum & pontium, aut similium, quæ impensas & solicitudinem pro communi causa habent: alioquin enim semper præsumuntur iniusta. o Eadem ratione angariarum, parangariarum, & nauium exactiones, & plaustrorum, ad ius regaliç pertinere dicuntur, p & in summa, omnis quoq; extraordinaria collatio ad regalis numinis expeditionem. q Securitas itinerum ex pedagiis & perductionibus, quæ fiunt per guidagia, debetur vectigal soluentibus ibi, sic pro pace & vtilitate publica: qui enim hæc exigit, tenetur reddere loca tuta, & res & personas conseruare illæsas, quç eo iter habent. alioquin debent damnum resarcire læso, vel lædẽtem exhibere, seu furem, aut furtum seu latrocinium, *vt notat Archidiac.* r *vbi aliquis.* quæ omnia proprie ad salutem & pacẽ Reipub. pertinent. nulli autem salutem Reip. tueri magis conuenire, nec alium sufficere huic rei, quam Cæsarem, putauit Augustus. ſ

e *dicto tit. quæ sint regal.*
f *in l. 1. 2. & 3. noua vectigalia imponi non posse, lib. 4. C. tit. 62.*
g *in c. super quibusdam, 20. §. præterea, de verb. signif.*
h *in c. innouamus, 10. de censib. lib. 3. tit. 39.*
i *in l. fin. C. noua vectigalia imponi non posse.*
k *in l. vectigalia, 10. de publica. & vectigali lib. 39. P. tit. 4.*
l *1. Reg. c. 8.*
m *in c. per venerabilem, qui filij sint legit.*
n *in d. c. innouamus.*
o *per c. quanquam, de cens.*
p *d. c. vnic. quæ sint regal. l. 9. & 10. de cursu publ. C.*
q *vt ait Fridericus, & in l. 10. & 11. de sacrosanct. eccles.*
r *c. si quis peregrin. 24. q. 3. Bald. ad §. conuenticulas, de pace tenen. firm. Guid. Pap. in decis. 413.*
ſ *in l. 3. de offic. præfect. vigil. lib. 1. P. tit. 15.*

31. Quinto, monetæ leges ex principis auctoritate pendent, & inter regalia sunt, *d. c. vni. quæ sunt regal.* ad alios vero vel ex priuilegio principis, vel ex cõsuetudine præscripta, t materia monetç habet publicã æstimationem, u ideo sub cura principis, vt alia publica, & ad principem pertinet valorẽ limitare sub pœna maiestatis læsç sequendum subditis. x Ita & crimen maiestatis est, monetam suo nomine fabricare, aut iniussu principis cudere, alterare, falsare, radere, tingere. y Ita subditi debent mutationem monetç etiam in materia debi-

t *Guid. Pap. decis. 491.*
u *l. 1. de contrahend. empt.*
x *l. 1. & fin. de veteris numism. potestat. lib. 11. C. tit. 10.*
y *vt docuimus lib. 38 syntag. c. 2. & de monetalib. triumuiris & camera monetariorũ regia. lib. 47. c. 31. num. 11.*

liorem seruare, factam à rege. *a* nam nummus nihil aliud est, quam lex, quia legem & æstimationem imponit rebus. Ad solum autem principem pertinet sine controuersia, & legẽ nouam cõdere, antiquam abrogare, & interpretari: *b* non ad inferiorem, qui superiorẽ habet, qui non potest sine consensu eius & populi, vt colligi potest ex hypothesi regis Aragonum, *in c quanto. 18. de iureiuran.* sed neq; id princeps superior facere debet, absq; maxima & extrema necessitate, nisi velit ius gẽtium & cõmerciorum violare, quod ex stata pecunia cõstat.

32. Sexto, generaliter sunt confiscationes regiæ & principis, de quibus diximus propriis locis, in bonis reipublicæ, nec licet sine licentia vel concessione principis confiscare communiter. *c* Ratio videtur, quia regulari iure non permittitur confiscatio. *d* & proinde regium hoc ius est, contra legem positũ: sic notat hoc esse de maximo imperio. *e* communicantur tamen & hæc confiscationum iura, vt alia superiora quædam & aliquatenus per principes, subditis feudatariis seu valuassoribus iuridicis, vt argentariæ fodinæ, vectigalium, & pedagiorum iura. Sed sunt tamen quædam crimina, in quibus offenditur maiestas principis etiam inter subditos vasallos, in quibus confiscatio ad solum principem pertinet, vt ad solum læsum, vt in crimine læsæ maiestatis, nempe bona, quæ sub eius ditione sunt, & quę ab alio principe non tenentur à damnato, quæ disputantur & probantur a Guidone Papæo. *f* In aliis criminibus, vbi confiscatio locum habet, qui feudum habent & imperium, vel ex lege feudi potestatem, possunt confiscationis iure bona condemnati etiam alibi, in sua iurisdictione confiscare, vel confiscata per crimen retinere, *vt docet etiam in crimine hæreseos, Guido Papa decis. 76.*

33. Iudicandi necessitas munus publicum est: hæc imponitur à principe, is autem iudex populi proprius & primus, ceteri ab eo pendent & præfecti sunt, concessa iurisdictione, quæ ab eo vt riuuli à mari procedunt, sicut docuimus suo loco alibi. atque reges quoque iudices ideo dictos, & quod, vt iudicarent populum, fuerunt introducti, cui muneri, cum per se sufficere nequirent, cõstituerunt leuiorum negotiorum iudices, qui suo loco iudicarent, vt factum a Moyse, *Exod. c. 18.* Ita omnes magistratus dicuntur vel ab Imperatore seu rege creati, vel eius voluntate constituti, vel ab eo confirmati: *g* sic committere fidei magistratuum dicitur reipublicæ partes gubernandas imperator vel princeps. *h* in procem. Instit. ibi, *Vt possitis aliquando rempublicam in partibus vobis credendam gubernare:* vt non possit vel modica iurisdictio cuipiam conferri, nisi ex voluntate principis mediata vel immediata, *i* eum iudicem facere, qui nulli præest iurisdictioni. *k* Iurisdictio tantum ea dicitur ordinaria, quæ à Papa, Imperatore, Rege, vel lege, vel consuetudine, vel vniuersitate, & non ab alio conceditur. *l* Et ita iurisdictionum hodie potestatem ad supremam & regiam pertinere auctoritatem dicitur. Quod non consuetudine, nisi approbata per principem, defendi possit: & quod mortuo vno principe, qui iurisdictionem concesserat, possint a successoribus in principatu auferri *m*

34. Hinc in Gallia, mortuo Rege, omnia officia regia egent noua regis successoris confirmatione. Interim tamen, dum constet de successore, & veluti in interregno gerunt munera sua vt antea, in vtilitatem regni, *n* quia & officia, quæ dantur à rege, sunt sub hac clausula, *Pour en iouyr, tant qu'il nous plaira*, hoc est, suo beneplacito principis: quod beneplacitũ morte eius, qui concedit, extinguitur, nõ ita, si dictum fuisset, vsque ad beneplacitum sedis regiæ. *o* Neque principes succedentes regibus prædecessoribus, succedunt illis in principatu, vt heredes, sed vt dignitatis successores, vt in beneficiis ecclesiasticis, vel ex lege regni, vel ex lege electionis, vel alio modo. Et proinde de rigore cum habeant eandem auctoritatem, quam antecessores, non obstringuntur legibus & factis eorum in tractanda republica, quæ illis cum plena potestate subiicitur: vnicuique enim principi sua prærogatiua seruanda est. *p* Et prosequutio voluntatis prædecessoris pendet ex honestate, non ex necessitate successoris. Solent autem communiter successores voluntatem priorum sequi. *q* Et ita fieri debere rationi congruere dicitur, vt successor teneatur adimplere factum prædecessoris sui: *r* maxime si nulla causa sit rationabilis, aut delictum, ex quibus priuari digni sint magistratu præfecti, quando magistratus solent esse in principatu perpetui: non vtique si temporales, vt olim Romæ. Sicque confirmatio officialium si fiat, vt fieri debet a successore in principatu, est gratia: si denegetur, est iniustitia: verum ad id princeps non cogitur: quia superiori potestate non potest compelli, & par in parem sequentem non habet imperium. *ſ* Quamobrem si prædecessor princeps concessit iurisdictionem, non ideo impeditur successio, quo minus eam possit reuocare, maxime quando inferiores abutuntur iurisdictione, propter quem abusum potest illum illa priuare, *vt copiose tractat Matth. de Afflict.*

35. Potest

a vt ait Ioan. Fab. in auth. hoc nisi, C de exaction.
b l 1 & fin. C. de legib.
c vt in d. l. tit. ne sine iussu iudicis liceat certis iudic. confiscare. l. prohib. C. de iure fisci.
d l. auth. bona damnatorum, de bon. damna. C.
e Bal. ad c. 1. de pace tene. & ir. iur. firm. feud. Ias. ad l. imperium. nu. 24. de iurisd. omn. iudic. P.
f decis 348. incip. supra quæst.
g in § iudices, de pace tenenda inter subditos, de iuram. firm. lib. 2. feud. tit. 52.
h vt in l. 2 § sed ne verb. cum vrbem, de offic. præfect. vrb. lib. 1. P. tit. 15. & § interim, de defensor. ciuit. in nouel. & Instituti § fin.
i vt notatur ex l. nemo, & l. & quia principaliter. de iurisd. om. iudic. neque priuatorum consensus.
k Lorica de iurisd. omn. iudic. C lib 7. tit 13 Late hac tractat Alex. consi 24. incip. ponderatis. vol. 5 Carol Molin. ad consuet Parisien § 1. gl. 5. num. 40.
l vt notat. ad c. cum contingat, & ibi Panorm. & Felin. de foro compet. Boer. ad § 1 de iurisdict. omn. iudic. in consuetudinib. Burgund.
m vt notat Bal consil 101. incip. proponitur quod pro communit. in 3. part consil.
n vt notauit Papon lib. 4. rapso. Arresto. tit 2 ar. 4.
o c si gratiose, s. de rescript. in 6. c. vni. ne sede vacante aliq. in 6.
p vt notatur in c literas. 13. § nos autem, & ibi gloss. de restitu. spoliat.
q Cap. fin de conc. p. præben. in 6 & c. pen. de præben in 6.
r in can. quia Ioannes, 12. q. 5 c illud, 16. q. 6.
ſ l. ille à quo, § tempestiuũ, ad Sc. Trebell. P. l. nam in.

35. Potest & eadem potestate nouos magistratus creare, officia eorum numero augere, iurisdictiones prorogare vel restringere: quod tamen existimabit sibi bonus princeps concessum, quantum vtile reipublicæ futurum esse iudicabit, non aliter, vel ambitione petentium gratia, vel ad negotiationem, vt multiplicatis officiis & dignitatibus ex eorum distractione lucrum quærat. Nihil enim peius potest accidere reipublicæ ea negotiatione. Pro vno enim aureo, quo officiarij redimunt officia & iurisdictionis potestatem à principe, infinitas reuendendi carius iustitiam subditis occasiones architectantur, vt etiam impudenter audeât in subditos grassari, palamq; supra sportulas debitas petere, quod iam principi pro mercatura officiorum dicunt se præbuisse. Quod non tantum prohiberi interest principis & reipublicæ, sed vltra illud minatur subuersionem totius legitimi status, dum manus venales expositæ sunt auctioni, ex qua ius & æquum tollitur, & vincit in foro, qui lancem ex parte iudicis pendentem ære onerat, & efficitur, vt dum venditionibus numerum magistratuum auget, etiam prædones & latrocinandi facultatem multiplicet. Debet ipsemet princeps iudicium per seipsum, si fieri possit, & iustitiæ distributionem, & cum officiariis magistratibus cum nō possit, onus suum partitur & communicat dignitatis regiæ munus, & proinde debet in his acutius inuigilare cōstituendis maxime, ne ipse dicatur socius furum & latronum, & per suos administros eos sciens prudensque spoliare & affligere, quos à Deo & ex regia potestate commissos sibi nouit regendos & defendendos.

36. Eo modo Chassaneus *a* tradit, monarcham in regno suo Regem Galliæ posse tollere omnes iurisdictiones, si vellet, quæ sunt in regno suo, & reducere ad iurisdictiones regales, quod expedire dicit populo, ne tot sub alterius iurisdictionibus dominorum vexaretur. Et ita etiam posse sine causa principem facere & reducere iurisdictiones, citat Felinū, *b* quod in concernentibus superioris iurisdictionem, potest princeps sine causa factum reuocare, & de nouo facere. Mihi tamen videntur, tribunos, centuriones, & alios gradus iudicum recte Mosem ex consilio Iethro distinxisse *c*, & Iosaphat regem *d*, per diuersa loca iudices posuisse. Quare non arbitrarer, principem debere omnes ad regales iurisdictiones reuocare, sublatis inferioribus. Quia & inferiores ab illo habent potestatem, & dehinc appellatio in Gallia iudicum dominorum ad regios iudices peruenit, trutinatis negotiis diligentiori calculo, & à diuersis iudicibus. Non inficias ibo tamen, abusus plures & vexandi pauperes litigantes occasiones oriri ex gradibus diuersis iudicum: sed quia & in maioribus sedibus, vt in minoribus apparent abusus, & quædam incommoda cum commodis admiscentur, satius aget princeps, mea sententia, si iam prudentia constituta in sua integritate conseruet, & detersis maculis, vel ex tempore, vel ex malitia hominum contractis, ad puritatem & candorem, & primitiuum sanctum statum reuocet.

a *ad rubr. des iustices, n. 106.*
b *ad c. nouit. & col. ver. lib. 3. de iudic.*
c *Exod. c. 18.*
d *2 Paralip. c. 19.*

37. Docetur & eo argumento, omnem iurisdictionem pendere à principe, quod ab omni iudicio, etiam omisso medio, iussit appellari princeps, vt in ecclesiasticis summus Pontifex *e*. Quanquam solitus princeps prouocationes ad se factas, omisso medio, ad suos inferiores reiicere, vt respondit Papyrius Iustus ex Imperatorum Antonini & Veri rescripto. *f* Adiri & princeps potest, omissis aliis iudicibus, ab aliquibus, vt à miserabilibus personis, pupillis, & viduis *g*.

38. Habetur & summæ potestatis in principe probatio, quod à principe iudicante non prouocatur: ad principes vero, vel ad eos, qui potestate commissa vtuntur à rege, ab inferioribus appellatur, quemadmodum riuuli à mari fluentes dum ad mare reuersi sunt, quiescunt. *Stultum est*, inquit Vlp. *h illud admonere à principe appellare fas non esse, cum ipse sit, qui prouocatur.* Quamdiu populus Rom. Reip. dominationem retinuit, ab omnibus magistratibus ad illum prouocatum est, potissimum in maioribus ciuium causis, etsi de capite ciuium ageretur. Sic exactis regibus, consules duo, ad quos summum ius quidem delatum est, tamē ne per omnia regiam dignitatem sibi vindicarent, lege lata factum, vt ab illis prouocatio esset, neve possent in caput ciuis animaduertere iniussu populi, vt scribit Pompon. Iurisconsultus *i*. Cicero *k* vocat illam prouocationem, patronam ciuitatis, vindicem libertatis populi Romani. P. Valer. cognominatus à legionibus popularibus Poplicola, primus exactis regibus leges gratas tulit de prouocatione aduersus magistratum ad populum, item vt caput cum bonis eius sacrum fieret, qui regni occupādi consilia iniisset, vt refert Liuius *lib. 2.* & rursus *lib. 3.* tradit, hanc legem ter à viris eiusdem Valeriæ familiæ renouatam. Quę certe tamdiu obtinuit, quamdiu populo imperium conseruatum est Democraticum, & quamdiu magistratus ab illius creatione, & suffragiis administrabant delecti. Scribit enim Dionys. Halicar. *l* Valerium legē tulisse,

e *c. in 3. 4. 5. sub. 2. q. 6.*
f *in l. Imperatores, 1. de app. & relat. ff. lib. 49 tit. 1.*
g *l. vnic. C. quando Imperator inter pupillos & viduas vel alias miserabiles personas cognoscat lib. 3. C. tit. 14.*
h *in l. 1. §. & quidem à quib. appell. non lice. lib. P. tit. 2.*
i *in l. 2. § exactis deinde regibus, de orig. iur.*
k *lib. 2. de Oratore.*
l *in 1.*

ne quis magistr. Romæ gereret, quem non à populo suscepisset, quod si fieret, capitali pœna vindicaretur, & qui illum occidisset, esset impune esset: fuitq; eo tempore, vt idem tradit, aperte mos consulibus, vt fasces cum securibus extra vrbem haberent, intra vrbem non haberent, vt iudicaretur, plenam potestatem penes populum esse, & in vrbe, vbi caput principatus, nullam aliam absolutam, quam populi vitæ & necis esse potestatem. atq; postremis adhuc Iurisconsultorum temporibus id obseruatum legimus, proconsulem non habuisse potestatem intra vrbem, sed statim, vbi egressus esset. *a* Quare vbi ius suum populus cessit principi, & illam magistratuum creandorum potestatem, & prouocationis auctoritatem in eum transtulit; & rursus princeps eodem iure, & magistratus distribuit, & prouocandi limites constituit, manetq; supremæ dignitatis regiæ hoc signum in principe, quale & fuit in Democratia.

a in l. 1. & 2. de offic. proconsul. P. lib. 1. tit. 16.

39. Neque repugnat, quod populus Rom. vel alius, qui habeat Democratiam, magistratus constituerint, qui absolute imperarent: vt Romani consules, dictatores, Lacedæmonij Ephoros, aliique populi alios: vt etiam principes habent Senatus, aliasque potestates, quæ absolute iudicant inconsulto principe, & à quibus prouocare non licet. Siquidem alio modo potestas est penes huiusmodi magistratus, nempe per modum commissionis, vel delegationis: alio modo penes principes, nempe iure proprio, & illi iudicant & statuunt, potestatemque exercent nomine alieno, & ex sibi præscriptis legibus ab alio: neque secundum proprium arbitrium, aut, vt dicunt, secundum propriam conscientiam. At princeps, qui per se imperat supremo principatu, non ab alio, quam Deo pendet, leges condit, & præter ipsas, si sibi æquum videatur, statuit. Hinc liquet, & principes imperiales, quorum iudicia vel iudicum illorum deuoluuntur ad cameram imperialem, nō esse supremos principes, sed subditos imperio: quum illorum sententiæ expositæ sint cameræ reformationi vel cōprobationi, quæ nomine imperiali iudicat in ciuilibus: & in criminalibus ipsi principes sine prouocatione, non ex propria potestate, sed quia ita illis concessum ab Imperatore, vel expresse ex priuilegio vel patientia ex consuetudine aliquando etiam iudicant.

40. Septimo, recte dicetur potestatis monarchicæ seu regiæ vel absolutæ, legum generalium condendarum, explicandarum, vel abrogandarum auctoritas & ius. nam illæ ab omnibus obseruandæ *b*. Et Iustinianus, dum de legis obseruatione loquitur *c*, *Omnibus autem*, inquit, *à nobis dictis, Imperatoris excipiatur fortuna: cui & ipsas leges Deus subiecit, legem animatam eum mittens hominibus*. Annectitur huic potestati facultas irrogandi priuilegia, quod ius singulare est legi communi derogans *d*. neque in potestate alterius est, quam principis, dicere, non obstante tali lege, quia is solus derogare non alius ei potest.

b vt dicitur in l. 1. & fin. C. de legib. l. leges sacratissimæ, eod.

c c. 2. § 4. auth. 105. de consul.

d l. 14. 15. 16. de legib. P.

41. Hinc pendet potestas supremi principatus concedendi veniam delictis, & gratiam pœnæ, aut alterius causæ à lege præscriptæ faciendi, quę alterius nō potest esse, quam eius, qui nō est legibus obnoxius. Nam quibus lex imperat, & qui soluti nō sunt legibus, legibus tenentur, & contra eas dispensare nequeunt, nisi ab eo, qui leges condit & temperat, soluti ab illarum necessitate liberentur, ad principē solū pertinet vitæ & necis potestas, ideo gladium cōmissum adeo exercet, & iuris positiui item plena potestas ei, & ita remittit, quibusdam ex singulari priuilegio supplicia legibus delictis certis determinata: q potest eius ipsas leges tollere & mutare, potest multo magis ex causa certis relaxare, indulgere, proscriptos reuocare, bona eis adimenda relinquere. *e*

e vt & liquet ex tit. de abolition. de generali abolitione c. cum simil.

42. Hic tamen monendi sunt principes, ne supra principis potestatem gratiam pœnæ, in delictis atrocioribus faciant, quando à lege diuina ob atrocitatem criminis indicta est reis delinquentibus aduersus leges diuinas. nam tunc hoc nō esset vti, sed abuti potestate regia: quamuis enim princeps solutus sit legibus humanis, tamen vincitur & obstrictus est diuinis: & vt subditi impune legem principis transgredi non debent, nec possunt: sic nec princeps sui principis, Dei, nisi cum aliqua circumstantia, quę Dei legibus cōsona sit, quaq; temperare tandem liceat: alioquin vt magistratus, qui delegatus est a principe, dispēsare sine pœna contra legem sui principis non potest: sic nec princeps contra legem Dei, non debet princeps velle videri, se mitiorem vel prudentiorem esse Deo, dum illud horrēdum imminet Dei axioma, propter iniustitias trāsferri regna de gente in gentem. Iniustitia est, quod contra Dei iustitiam est potissimum: is enim iustus, & iustitia ipsa est. Fortius est ius naturale ciuili *f*, vtpote diuina lege suffultū *g*, neque quicquam facere nec principem posse contra pietatem aut bonos mores constat *h*. deficere enim ab eo, quod principatum maxime constituit, nempe à iusto naturali, hoc non est potestatis, sed impotentiæ, non secus, quam si quis iaculetur in scopū propositum, & iaculum non possit deferri ad scopum, hoc habet

f l. eas. de cap. diminut. P.

g § sed naturalia, de iure natur. gent. & ciuil. apud Institut. c. 1. dist. apud Gratian.

h l. 15. de condit. institut. P. nouel. 9. l. 1. c. si a latr. vendit. C. l. 2. si minor se maiorem dixerit.

habet impotentiam & defectum in vi deferente. Fines cur legibus præest, seruare princeps debet, & intra illos se continere: extra quos potestatem se non habere arbitrari debet. Causas autem & istius potestatis finesque aliquos, refert Ioh. 22. pontifex *a*. *Quoniam* inquit, *nulla iuris sanctio est quantumcunque perpenso digesta consilio, ad humanæ naturæ varietatem, & machinationes eius inopinabiles suffi it, nec ad decisionem lucidam suæ nodosæ ambiguitatis attingit, eo præsertim quod vix aliquid adeo certum clarumque statuitur, quin ex causis emergentibus, quibus iura iam posita mederi non possint, in dubiũ reuocetur: Quia etiam ab adolescentia viri procliuis ad malum sensualitas humana declinat: per quod morum subuersio in clero & populo frequenter obrepit, necessaria est superior auctoritas, vt tam per determinationis oportuna suffragium tollat ambigua, lites auferat, altercationes dirimat, & obscura succidat, quam per cultoris sarculum exstirpet vitia, virtutes inserat, corrigat excessus, moresq; reformet.* Quæ de iure humano, positiuo, canonico vel ciuili synodali vel municipali dicta, explicant interpretes, vt ea arbitrio principis spiritualis vel temporalis prout potestates in his distinctæ sunt, committi debeant, & ita fieri expediat reipublicæ ob necessarias quotidianas mutationes & noua negotia, quæ nouis indigent remedijs, temperatis ab eo qui potestatem habet *b*, obseruata euidente vtilitate, in nouis inducendis, & antiquandis prioribus, quæ diu æqua visa sunt, vt ait Vlpian. *c* nam vt alibi Paul. Iuriscon. *Minime sunt mutanda quæ certam interpretationem semper habuerunt.* Quamobrem etiam diuinum ius morale & naturale remanere debet immutabile *d*, vt perfectum & manans ab eo qui non nouit opus imperfectum. *e*

43. Ex hac potestate suprema in leges, pendent legitimatio quæ per rescriptum principis tantum fit, qui superiorem non habet *f*, vt & Imperator illegitime natos legitimat *g*. Inferiores non possunt, nisi habeant facultatem concessam à principe *h*. neque hic ius naturale immutatur a principe aut imminuitur: sed ius tantum positiuum ciuile & politicum, quod principi secundum diuersas occurrentes causas, tractandum & moderandum illi relinquitur. Illegitime quippe natus diuersis legibus repugnantibus coniunctioni, natus dicitur illegitimus, ratione legis diuinæ quæ prohibet omnem coniunctionem extra matrimonialem. naturalis coniunctio in hominibus dicitur matrimonium cum ratione certa facta, nõ temere more brutorum. Prohibet ius pontificium sine certis ceremonijs, hanc coniunctionem naturalem: Prohibent & illegitimas dicunt iura ciuilia nuptias, ritibus requisitis non interuenientibus. Vtroq; iure pœnæ appositæ fuerunt, aliter quam statuant leges propositæ, se coniũgentibus. Leges illæ sunt à suis principibus promulgatæ, generales, secũdum eas connubia facta legitima sunt; contra eas, illegitima. Ex coniunctionibus legitimis nati filij dicti legitimi & naturales: habiles & ad multa habiti idonei, à quibus repelluntur non ita nati. Et proinde singuli principes, in quorum potestate sunt leges de coniunctionibus dictæ, soli dispensant, & eos quos natos contra suas leges illegitimos constituerunt, eosdem possunt à suorum iurium nexibus eximere: ita tamen, ne supra potestatem & leges suas dispensent: sic temporalis princeps, rex, Imperator, & alius de temporalibus circa matrimonia statuens, in his legitimos declarat, non in spiritualibus: vt contra summus pontifex dispensat de rebus sibi subditis, & ex illegitimis habiles ad illas & legitimos reddit in beneficijs, & sacris tractandis & sacramento ordinis & in alijs suo principatui ecclesiastico concessis. Sine præiudicio tamen iurium principum, qui de suis vt dixi, statuunt.

44. Inde etiam pendet restitutio natalium, quæ non fiebat nisi a potestate principali, quãdo natus seruus restituebatur ingenuitati, hoc est natalibus seu statui, in quibus omnes nascebantur antequam seruitus inuẽta esset: *k* & est veluti quædam παλιγγενεσία seu regeneratio ciuilis, quia ex lege humana seruitus inducta est: *l* ita & a principe humano potuit hæc macula imposita libertati, adimi. *m* Lege ciuili vel gentium inuenta seruitus, lege quoq; ciuili tolli potest *n* Sed quia lex non potest tolli vel abrogari nisi ab eo qui potestatem habet, sic neque hoc ius ingenuitatis contra legem, nisi a principe dari potest.

45. Scio aliquando quæsitum, an ad potestatem regiam pertineat, posse virginibus vel mulieribus abuti, vel eas inuitas, aut inuitis parentibus alijs coniungere? & proinde dicã ea de re pauca. Putarunt quidam licere principibus & inter iura regia illud, quod videtur probari posse, primum ex *o*. Nomine focariæ antiqui dixerunt & concubinam, quam domi habebant ad curam rei domesticæ. *p* Secundo quia regibus legimus fuisse plures cõcubinas, vt Dauidi *q* & Salomoni vxores quasi reginas septingentas & concubinas trecentas. *r* Sic Eugenus rex Scotiæ, ethnicus tamen, consuetudinem introduxit, vt domini præfecturæ in suo territorio, virginitatem sponsarum delibarẽt omniũ, quã sustulit Malcolinus III. rex eius

a in proœmio Clementina.
b vt tradunt iura l. de ætate. §. ex causa de interrogat. act. l. 1. de vent. insp. P. l. quanquam c. si sæpius in integrum restitut. fuer. postula. c. miramur 61 d. c. nulli de electi. in sexto.
c in l. 3. de constitut princip.
d in l. minime 23 de legib. P.
e c. 1. dist. 1.
f c. a. matres v. sed adhuc de Baptismo.
g ex c. per venerabilem qui filii sint legitimi.
h in lege qui in prouincia 57. §. 1. de ritu nupti. P. a. d. §. fit igitur quibus modis naturales efficiant legit. in nouell. & §. illud d. nouel. & vt de re... lib 1. de rescrip. c. 21. ... 11.
i l. ... §. fin. de iust. & iur. P.
k vt Marcianus ait in l. 2. de natalib restituen. lib. 40. P. tit. 11.
l l. 4. & 5 de iust & iur. P.
m vt ait Scæuola in l. quarin 3 de natal. restit. P.
n ... de quib de; legib. P.
o Cap. 8. lib. 1. Reg v. 13 ibi. Filias quoq; vestras faciet sibi vnguentarias & panificas.
p Quemadmodum in l. 3 C. de donatio. inter vir. & vxor.
q 2. Reg. 3. 5.
r 3. Reg. c. 11. vers. 3.

nominis Scotorum, dimidiata argenti marca vnam noctem à præfectorum vxorib. redimēte sponsa. *a* Ita Volsinienses, sed seruili pressi dominatu, filias ingenuas sponso iam destinatas, seruis prius delibandas dare cogebantur. *b* Vt & Adrimachidæ Libyes, virgines nupturas regi exhibebant, & ille, quæ sibi placeret deuirginabat. *c*

a Hector Boetius lib. 2 autores ita nume pudicitiam redimere nuptiram quoq. tradit Polyd. Virg. lib. 10.

b vt ait Alex. ab Alexand. lib. 1 ca. 24.

c vt scribit Herod. in 4.

46. Aliud vero quod sibi vindicant aliqui principes, vt cogant filias subditorum ex arbitrio contra voluntatem ipsarum & parentum, nubere quibus voluerint, vel prædiuites, pauperibus, & quibus voluerint forsan suis meretricibus, aut lenis, aut vilioribus se coniungere matrimonio ex eadem sibi potestate arrogant, & superbius, quod in vitā & bona subditorum ex arbitrio sibi dicere arbitrentur. Atque in comitijs Blesensibus habitis in Gallia sub Henrico III. rege an. 1576. mēse Nouembri sanctissime constitutum a rege. arti. 281. in hæc verba: *Defendons aussi à tous Gentils hommes & seigneurs de contraindre leurs subiets ou autres, bailler leurs filles, nieprces, ou pupilles en mariage à leurs seruiteurs, ou autres contre la volonté & liberté que doibt estre en tels contracts: sur peine d'estre priuez du droict de noblesse, & puis comme coulpables du rapt. Ce que semblablement nous voulons aux mesmes peines estre obserué contre ceux qui abusent de nostre faueur par importunité ou plus tost subreptiuement ont obtenu, ou obtiennent de nos lettres de cachet closes ou patentes, en vertu desquelles ils font enleuer & sequestrer filles, icelles espousent, ou font espouser, contre legré & volonté de pere, mere, parens, tuteurs & curateurs.*

47. Cæterum contraria sententia non licere principibus, fœminis aut virginibus pro arbitrio suæ voluptatis abuti, & verior & magis Christianis congruit. Cum sæpe à nobis dictum fuerit, leges diuinas imperare principibus, *d* tanquam à Deo, qui rex regum & Dominus dominantium est promulgatas. Et cum inferior non possit tollere legem superioris. In lege autem diuina scriptum est, non mœchaberis. *e* Propter fornicationem scilicet vitandam, vnusquisque habebit vxorem suam, & vnaquæque virum suum. *f* Extra matrimonij, quæ viri & vxoris est tantum vnius, coniunctionem, commixtio sexus reprobata à Deo & ecclesia Catholica est. Et maris & fœminæ coniunctio naturalis quidem est, sed alterius naturæ in brutis, qui instinctu & appetitu tantum naturali vtuntur: alterius in homine qui ratione vti debet. Ideo illa coniunctio remansit in brutis in propria appellatione coniunctionis: coniunctio vero hominis

d Deut. 17.

e Exod. 20 & D. Matth. c. 5.

f 1. Corin. c. 7.

rationalis, transit in aliud nomen. Et hanc, inquit etiam Iurisconsultus ethnicus nos matrimonium appellamus. *g* Neq; principes excipiuntur à legibus diuinis, aut præceptis naturæ humanæ, quin illis adstringantur: imo potius ad cōseruationem, non autem subuersionem illarum, videntur esse constituti.

g in l. 1 § fin. de iust. & iur. P.

48. Neque quod profertur ex 1. Regum cap. 8 versicul. 13. firmare potest ius esse regis, violare virgines, aut mulieres sibi subditas Nam verba faciet sibi focarias, non significant ibi concubinas sed ministeriales. Sic n. in Hebr. legitur: ויח בנותיכם יקח לרקחות ולטבחות ולאפות *Veet benotecem iokah lerakachoth uletabachoth uleophoth*, id est, *& filias vestras accipies unguentarias quæ pigmenta aromatica coquunt, & culinæ præfectas seu coquas*, id enim, טבחות *tabachot* nempe, *coquina, curatrices*, significat, quas & dici *focarias* à foco possumus admittere aliud autem est esse *tabacha*, id est, coquam & apparatricem eduliorū, aliud esse פילגש *pilegesch*, cōcubinam. Neq. quia auctoritate regia potest princeps cogere subditos & subditas ministeria necessaria sibi præbere, ideo sequi dicemus, posse ad peccandum secum contra legem diuinam illis imperare. Et si quando illud imperaret, iuste aduersum mandata obsequium denegaretur, cum melius sit obedire Deo quā hominibus. *h* Quinimo & impudicitia & concupiscentia hæc illicita, iusta visa causa est aliquando etiam ethnicis deturbādi reges, principes & magistratus de throno, vt vulgare est, quod de Tarquinij eiectione ob stuprum Lucretiæ, de decemuirorum abolitione ob Appij luxuriam Romæ, de Childerici regis Gallorum expulsione in Gallia.

h Actor. cap. 5. vers. 29.

49. Quod si rursum instet aliquis, de concubinis habitis à principibus, hoc facti est: sed num licuerit regia potestate legitima, in quæstionem vertitur: dehinc & antiquitus apud Iudæos ex certis causis plures vxores & concubinas habere permissum fuit ante legē, sed lege Euangelica potissimum hæc omnia permissa ante explosa fuere, cum lex ad perfectionem peruenit. Quod tractatur fuse à sacris patribus. *i* Sed neq. exempla principum ethnicorum aut Christianorum qui libidini frena laxarunt, & subditas oppresserunt in probationem potestatis regiæ adduci debent, non minus quam vitia reliqua illorum, factaue impia & crudelia, quæ abutentes potestate principali, tyrannice in subditos exercuerunt, vt neque his aliquis recte imitandum proponeret Dauidis adulterium, aut Salomonis in falsas religiones ob mulieres corruptam mentem, aut aliorum regum Israel & Iuda idololatriam:

i apud Magistrum sententiarum Lombardum, lib. 4. dist. 33.

latriam: quæ cum reges essent admiserunt, sed non potestate legitima regis, quæ Dei legibus subjicitur. Neque mirum si Euenus III. eius nominis Scotorum rex, delibandi virginitatē subditorum permissionem dederit, cum ipse fuerit intemperantissimus, habens quoq; centum concubinas, ex nobilioribus matronis virginibusque delectas, & concedens decreto cuilibet tot vxores habere quot vellet, *a* cumque intemperans fuerit, & tyrannus impijssimus, alens latrones, lenones, sicarios, optimos persequutus vsque ad necem; vnde merito populari conspiratione, *b* acie victus & captus, in carcere strangulatus fuit. Nec dubitabit princeps, si modo Christianus sit, hoc firmiter amplecti, se potestatem a Deo habere, Deum sibi superiorem: & eius legibus nō minus se quam subditos suos obstringi. Et proinde præceptum diuinum, *non mœchaberis, non concupisces vxorem aut mulierem proximi tui*, & reliqua huiusmodi, ad se quoque pertinere: quia ab illo princeps nullus excipitur, & apud Deum non est dominus, non seruus, non Iudæus, non gentilis distinctus, dum de redemtione & salute animarum agitur. Omnes enim vocauit ad æternitatem si obtemperent, & ad felicitatem. Si vero non obtemperent, impœnitentes missurus in supplicium æternum.

a vt auctor Hector Boethius in 3.
b vt tradit idē auctor eod. loco.

50. Quod autem pertinet ad id, quod pari errore principes cogunt subditas & subditos matrimonio iungi ex suo arbitrio, contra parentum & nubentium & coniunctorum voluntatem, vere certe idipsum tyrannidem redolere videtur, in qua & leges naturæ & Dei, & ecclesiæ, offendantur. Iussit enim Deus filios, parentibus obedire. *c* Leges diuinæ & humanæ statuunt munus parentum esse liberis conditiones matrimonij quærere, filias matrimonio locare. *d* Volunt omnia prædicta iura libera esse matrimonia debere, neque ea rata aut firma haberi, quæ vi, metu, aut impressione potestatis superioris de facto contracta fuerint. *e* Neque in potestatis principis auctoritate est, cogere voluntates, & ex non matrimonio facere matrimonium. Imo si tales inuitas coniunctiones copulet, nihil aliud in effectu facit, quam contra leges diuinas scortationes & raptus, confusionem familiarum, turbationem ordinum, libertatis subditorum ademtionem & tyrannidis maxima iacit fundamenta. Atque inter grauissimas iniurias, quibus se affici Suecones & Gothi conquesti sunt, & rebellarunt contra Albertum Magnopolensem regem Sueconum, illa erat, quod nobilissimæ virgines & viduæ, sæpe per illum in extraneorum & indignissimorum coniugium consentire cogebantur. *f* Neque Honorius & Theodos. C C. auctoritate sua, in hac parte ab inhiantibus & concupitoribus matrimoniorum passi sunt abuti, sed lege edita Kalendas Februarij anno Domin. 409. rescripta ea de re impetrata, pœna imposita impetrantibus vt obreptitia reprobarunt. Quæ refertur *g* Cuius verba & ostendunt contrariam Imperatorum ab omni antiquitate fuisse obseruationem, ne pro his illis supplicaretur. Sic enim loquuntur C C. *Quidam vetusti iuris ordine prætermisso, obreptione precum, nuptias quas se intelligunt non mereri, à nobis existimant postulandas: sæpe habere puellæ consensum confingentes. Quamobrem tale sponsalium genus, præsentis legis definitione prohibemus. Si quis igitur contra hanc definitionem, nuptias precum subreptione meruerit: amissionem bonorum & pœnam deportationis subiturum se esse non ambigat, & amisso iure matrimonii, quod prohibita vsurpatione meruerit, filios se ex hac coniunctione susceptos, iustos non habiturum, nec vnquam postulatæ indulgentiæ annotationis sue indulto efficacem se venia effectum meruisse, exceptis his qui parentum sponsionem de nuptiis filiarum implere desiderant, vel sponsalia, hoc est, arrarum data nomine, reddi sibi præcepto legum cum statuta pœna deposcunt.* Exstat decisio *h*, sumta ex concilio Parisiensi primo, capit. 6 cuius verba. *Nullus neque viduam, neque filiam alterius extra voluntatem parentum, aut regis beneficio, æstimet postulandam. Quod si fecerit, ab ecclesia communione remotus, anathematis gladio feriatur.* Diffinitio iniusta, regio metu, vel iussu à iudicibus ordinata non valet *i*

c Leuit. 20. Exod. 20.
d l. qui liberos, de ritu nupt. P. l fin. de donat. ante nupt. C.
e l. libertat C. de inutil. sti pul. l. Titia, de verb. oblig. P. l neq; ab initio C de nupt. ca requisiuit, ca. de gemina. de sponsalib. cum simil.
f vt scribit Ioan. Magnus. lib. 21.
g in l. 1. si nuptiæ ex rescripto petantur lib. 5. C. Iustin. ad ti. 8.
h ca nullus 6. in princ. 36. q. 2.
i c omne quod irreprehensibile 1. § 1. 25. q. 1.

51. Hic tamen non improbarem solicitudinem principum, imo laudo maxime & dignum regia potestate censeo, curare vt matrimonia vti oportet fiant, maxime orphanorum & pauperum, ita tamen, vt non coacta voluntas accedat parentum, & coniunctorum, & sit non dispar conditio, aut vis quæ metum incutiat illegitime inuitis. Sed & parētes ad id munus, si viderint commodis filiorum & filiarum sine causa repugnare, poterint auctoritate principali compellere. vt apud Assyrios Triumuiri integritate conspicui, & nobilitate præstantes, iam maturās viris puellas palam productas, conuocata per præconem multitudine locare se eas matrimonio velle pronuntiabāt, remque peragebant, & secundum dignitatem elocabant principis loco. *k* Vt vetus Samnitū mos decem quotannis virgines, forma, & virtute eximia eligendi ex omnium virginum numero, quæ totidem optimis adolescentibus matrimonio elocarentur, neque in affinitate

k Cælius Rhod. lib. 11. c. 34.

finitate iungenda cuiusquam rei præterquam virtutis ratio habita, vt optima optimo locaretur: ea lege tamen, quod si quis vitæ institutum in peius mutasset, publice connubio priuaretur. qua ignominia nulla poterat esse pœna grauior.

a Strabo. li. 5. Sabellicus li. 3. Enneadu 4.

a Nec minor fuit cura in republ. Romanorum de matrimonijs, quam de alijs grauioribus negotijs, tum ad propagandam eandem, tum ad familiarum dignitatem conseruandam, atq; id leges testantur, censorumque diligens prudentia. Q. Metellus Numidicus cēsor, postea Iul. Cæsar, & subinde August. liberorum gignendorum & sobolis causa, legem de maritandis ordinibus tulerunt, eos ad sobolem propagandam pecunijs & immunitatibus inuitantes, vacationem muneris dātes, ei, cui tres essent liberi, cui plures, & libertatem.

b Gell. li. 1. c. 6.

b Furius Camillus cum censuram ageret, vt exhaustæ ciuitati propter assiduas bellorum clades, ciues suppeterent: legem de maritandis ordinibus tulit: qua inter cætera pœnis coercuit eos, qui viduarum nuptias, quarū viri bello ceciderant, diuitarent. Eos vero qui ad senectutem cœlibes peruenerant, ærarios reddidit.

c Val. Max. li. 2. c. 4. Plut. in Camillo.

c Fuerunt & leges Iulia & Papia, quæ ex aliorum testamentis cœlibes capere prohibebant, quæ leges tamē sublatæ sunt, in quantum cohibebāt & puniebant cœlibatum, & filiorum orbitatem.

d l. 1. & 2. C. de infirmando pœnis cœlibatus & orbitatis, & decimarum sublatis lib. 8. C. tit. 58.

d At in quantum cura & solicitudo de matrimonijs bene copulandis respicit publicam vtilitatem, potestas publica in his remansit inter orphanas maxime personas, sed conseruatis iuribus paternis & maternis in cōiungendorū libertate iuxta Theodosij & Honorij sanctionem,

e Relatum in l. in coniunctione, 20. de nuptiis lib. 5. C. tit. 4.

e vt in coniunctione filiarum in sacris positarum, patris expectetur arbitrium, & si sui iuris sit puella, intra 25. annorum constituta, ipsius quoq; arbitrium exploretur: si patris auxilio sit destituta, matris & propinquorum, & ipsius quoq; requiratur adultæ iudicium: si vtroque orbata sit parente, sub curatoris posita potestate, & inter honestos competitores matrimonij forte oriatur certamen, si puella cultu verecundiæ noluerit voluntatem suam depromere, iudici permissum sit coram positis propinquis, deliberare, cui melius adulta societur. Et ita cum iudicio magistratus qui principis locum tenet, semper adhibendam, inde liquet & parentum & proximorum, & ipsius puellæ voluntatem, quod & in viduis relocandis statuerunt Valentinianus Valens & Gratianus.

f in l. vidua 18. eod. tit. de nuptiis C.

f hac ratione refert enarrator vitæ Scipionis, quod cum senatus in capitolio cœnans, eo die quo P. Scipionis patrocinium Tib. Gracchus tribunus plebis suscepit, auctor fuit vt Africanus Tiberio minorem ex filiabus desponderet. Et cum hac sponsione facta, rediens domum P. Scipio, vxori nouam affinitatem nuntiasset, mulierem indignatam dixisse, *non debuisse eum inconsulta matre filiam despondere, etiamsi Tiberio Graccho locare potuisset*, & Scipioni responsum iucundissimum fuisse cum vidisset coniugem in eandem sententiam, in qua ipse constiterat de locanda filia incidisse.

De abusu potestatis regiæ. CAP. II.

POTESTATE regia non minus princeps abuti potest, quam possessor gladij, quo potest se ipsum & alios defendere, & offendere & necare. abutitur autem in summa, quando ea cum oportet, erga quos oportet, & eo modo quo non oportet, vel extra fines à Deo vel alio superiore, vel à lege seu natura præscriptos, illicite vtitur. Damnatur omnium bonorum consensu responsum Iuliæ, quæ libidine stimulata cupienti Antonino Caracallo Imperatori & priuigno eius nuptias seu incestos amplexus, si liceret, respondit. *Si libet, licet: an nescis te Imperatorem esse & leges dare, non accipere*, vt meminit Spartianus. Quo fere simili responso vsus est portentum illud hominis C. Caligula, qui pro singulari virtute semper impijssime laudauit ἀδιατρεψίαν seu inuerecundiam, & admonitus ab Antonia auia, vt imperij moderationem prudentius tractaret, respondit, *Memento, mihi omnia in omnes licere*.

g Quæ vox, vt est crudelissima, ita est superbissima & stultissima. *g Sueton. in eius vita.* nam princeps quantumuis tyrannus & crudelis, nō potest facere vt quod non est sit, licere ita omnia, & vt inhonestum honestum sit, malum bonum, hoc nec assequi potest, imo & mendacissimum. nec potest facere, vt tyrannus cum sit vel pessimus, sit rex: non magis quam quod mortuus dici velit viuus. Et si quando sibi persuadeat idipsum, adhuc magis ridiculus erit, quantumuis pertinaciter cantet & recantet, quod ait Iuuenalis,

h *Hoc volo sic iubeo sit pro ratione voluntas*, *h Satyra 1.* quantumuis inculcet subditis, *mementote magis vobis parendum quam suadendum*, vt dicebat Alex. Et Aristotel. i ait, *esse obiectum tyranni, quod placeat: regis quod honestum sit*, *i lib. 5. polit.* Dicebat & Seneca, k *hoc est regnum, nolle regnare cum possis*. *k lib. 3 de beneficiis c. 17.* Regnum & principatus est inter homines & hominis, non inter feras hominis, aut feræ inter homines. aliud imperium brutorum & ferarum in feras, nempe quod instinctu quondam naturali regatur, aut ira, & corporali quadam & brutali commotione, & inter homines, ratio imperium habere debet: quia potissima pars hominis & diuinorum, quando secundū eam negotia

negotia geruntur, principatus legitime exercetur: si ab ea deflectatur, abusus est potestatis non legitima potestas, ferinus non humanus principatus, quia sine ratione, & ex humana forma pastoris, degenerat in lycanthropian. Absoluta potestas & libera relicta est principi qui non cognoscit superiorem, vt ea vtatur, ad iustitiam æquo & bono temperandam, quodque fieri non posset, nisi ab eo qui plenissimã & imperantem habeat: *a* non autem, vt abutatur item concessa, vt se tanquam principem, tutorem, defensorem, & patrem cum subditis gerat, loco & vice Dei, a quo accepit potestatem: quod si non agat, incipit aduersus potestatem sibi datam imperare, & aliam non sibi concessam vsurpare: & ideo in eo efficitur illegitimus princeps, & cõsequenter tyrannus, efficitur aliquomodo & quod turpiter agit contra potestatem commissam, quod crudeliter, quod male, hoc non est potestatis sed impotentiæ: non sufficiens implere, quæ potestatis sunt legitimæ, imperfecte & male imperans. Hoc enim possumus quod iuste, honeste & secundum leges Dei possumus, quæ contraria sunt, non possumus. *b* Et si princeps egrediatur terminos iustitiæ, peccat contra ordinationem Dei, *c* atque ipsemet abutendo potestate, ordinationi Dei resistit, & acquirit sibi damnationem potestati legitimæ & suę & Dei resistendo. *d*

a in l. 1. & fin. ff. de legib.

b l. filius qui fuit, de condit. instit. P l. nepos Proculo, de verb. sign. P. c. fi. § fi. de refcri. in 6. c. faciat homo, 22 q. 2. gl. ad Clem. sæpe ad verb. poterit, *de verb. sign.*

c c. scelus, 2. q. 1. Matth. de Affl. ad c. 1 §. similiter potest Nu. 15. de capitaneo qui curiam vendid. in vsib. feud.

d ad Rom. c. 13.

2. Primus post diluuium, qui vsurpauit tyrannidem & potestatem dominandi in inuitos, notatur Ninus tertius rex Babyloniæ, qui regnum armis in finitimos & in alios postea illatis rudes adhuc bellandi, sibi subiecit & subditos ex arbitrio inuitos imperauit. *e* Sacræ vero literæ, quas sequor, Membrotho tribuunt filio Chus, filij Cham, filij Noachi *f* Vbi diuisas fuisse gentes traditur post diluuium, secundum familias, & ita principes & rectores fuisse ex eodem genere. Cum de Membrotho autem agitur, subijcitur, *Porro Chus genuit Nembroth: ipse cœpit esse potens in terra, & erat robustus venator corã Domino. ab hoc exiuit prouerbium, quasi Nembroth robustus venator coram Domino. fuit autem principium regni eius Babylon & Arach & Archat & Calanne in terra Senaar, de terra egressus est Assur & ædificauit Niniuem & plateas ciuitatis & Chale, &c.* Et 1. Paralipom. cap. 1 *Chus genuit Nembroth iste cœpit esse potens in terra.* Explicantur autem illa verba, *Nembroth cœpit robustus venator esse coram Domino,* id est, *Hominum oppressor & exstinctor*, quos etiam ad ædificandam turrim Babelis compulit. *g* Ante diluuium vero primus tyrannus & oppressor proximorum, & qui ædificauit ciuitatem Henos, dicitur Cain filius Adæ fratricida, *h* qui fratri ob inuidiam non pepercerat, multo minus pepercit natis ex Adamo & eorum posteris, quin eadem superbia illis dominari, & repugnantes opprimere & oppressos, & subactos diuexare instituit, & qui ex illo descenderunt. Sicque Berosus ex Chaldæorũ annalibus, *i* *Scribunt*, inquit, *illis temporibus ante diluuium circa Libanum fuisse Henos vrbem maximam gigantum, qui vniuerso orbi dominabantur ab occasu solis ad ortum, qui vastitate corporis ac robore confisi inuentis armis omnes opprimebant, libidinique inseruientes, inuenerunt papiliones & instrumenta musica & omnes delitias. Manducabant homines, & procurabant aborsus, in eduliumque præparabant, & commiscebantur matribus, filiabus, sororibus & masculis, brutis, & nihil erat sceleris quod non admitterent, contemtores religionis & deorum.* Transierunt isti ex regia, vel domestica potestate, quam habebant in suos, vt cæteri primi familiarum, in cupiditatem dominandi in alios, quod non potuerunt legitime facere: & ideo eius rei gratia aggressi sunt primum natura & legitime imperantes, vi pellere, & inuitos sibi subditos reddere.

e vt scribunt Berosus in 4. Fabius Pictor. lib. de aureo seculo. Trogus Pompeius & Iustin. in 1.

f Genes. 10.

g c. non est peccatum 3. §. fi. 6. dist. & glossa ordinaria ad c. 10 Genesis.

h Gen. c. 4.

i lib. 1.

DE REPVBLICA, LIBER X. SEV DE ARTE ADMINIstrandi rempublicam pacis tempore.

De duplici arte administrationis, vel regiminis reipublicæ in genere. Cap. I.

Reipvblicæ anima politia dicitur eiusdem virtutis, qualis est prudentia in corpore humano. *k* nempe ars bene regendi multitudinem hominum. Vocant Galli *l'estat*. Porro vniuersa reipublicæ administrandæ ratio, in duas artes diuiditur, pacis & belli. Theon Sophista, *l* δύο, inquit, καιροὶ πάντα διειλήφασι τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα, λέγω δὴ πόλεμον καὶ εἰρήνην, id est, *Duo tempora continent omnia hominũ negotia, dico sane bellum & pacem.* Et Isocrates, πόλεμος καὶ εἰρήνη μεγίστην ἔχει δύναμιν ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων, id est, *Bellum & pax maximam vim habent in vita hominum.*

k Isocrat. in 4. Panath. hac arte nulla maior secundum Plutarch. in vita M. Caton.

l in suis progymnasmatib.

2. Quamobrem princeps, & qui hodie populis præest, ea quæ ad bellum & militiam pertinent, & ea quæ ad pacem, callere & cognoscere debet. Antiquitus in rebus publicis optimatum & maxime popularibus, duces exercituum separati erant ab ijs, qui in ciuitate & pace regebant, a magistrat. videlicet, & militiæ causa

causa creabantur rei militaris periti principes, & bello confecto ducatum potestatemque deponebant.

3. Sed nunc vtraq; solicitudo pacis & belli, principatui adhæret, vnde Virgilius

Tu regere imperio populos Romane memento,
Hæ tibi erunt artes, paciq; imponere morem,
Parcere subiectis & debellare superbos.

Et Flaccus ad Augustum,

Res Italas armis tuteris, moribus ornes,
Legibus emendes.

Apud Thucyd. a Pericles laudat Atheniensium rempublicam, καὶ εἰς πόλεμον καὶ εἰς εἰρήνην αὐταρκεστάτην, *Ad pacem & ad bellum instructissimam.* Monarcha talis esse debet.

a vt & Iustin. docuit in proœmio institutionum iuris ciuilis.

4. Cœpit regia imperandi potestas à pace, concordia & voluntate subditorum, & à legibus his datis & conseruatis. Opus autem fuit bene instituta repub. aduersus improbos vi & innocentes conseruare, quod gladijq; potitiam necessaria io exposcit: & quo minor est iniustè occisi restitutio, bellorumq; inique gestorũ sera pœnitentia & cum periculosius in his delinquatur, cum nõ liceat bis in bello peccare, eo magis disciplinæ rei militaris ars & scientia, in eo cui illa absolute committitur bellorũ potestas, exigitur, ne temere subditi periculis inemendabilibus exponantur, ita maxime hæc bellandi & armorum scientia regia erit in præcauendis, suscipiendis, indicendis, exsequendis, componendis bellis. Causas autem horum omnium, ex legibus iureue vtroq; diuino & humano, expendet. Sic leges gladio conseruabit, gladij vero furorem legibus rectissime temperabit, legib. vtetur vt bella præcaueat, pacem conseruet, armis autem, vt pacẽ stabiliat & leges confirmet, & muniat: hæcq; duo bene imperanti & iubenti necessaria admonet. Idem Iustinianus, qui tempore belli & pacis munia cuique tempori accommoda, exsecutus est, & in constitutione de præside Pisidiæ, ab initio sic præfatur, *Nunquam sane credidimus veteres Romanos, ex paruis adeoq; munitissimis principiis, tam amplam constituisse rempublicam, & totum exinde terrarum orbem, pene dixerimus, sibi adiunxisse, pressisse, & tueri imperio potuisse, nisi maiorib. in prouincias magistratibus missis plus ea re dignitatis sibi comparassent, simulque illis armorũ iuxta ac legum potestatẽ fecissent, necnon ad vtrumque accommodatos & idoneos habuissent, quos quidem prætores vocarent, appellatione illis ex eo indita, quod cæteris omnibus præirent, & præponerentur.* Et nouella 25. *de prætore Lycaoniæ in princip.* tradit iurisdictionem ciuilem, & armorum curam prætori Lycaoniæ, *Nam*, inquit, *hoc nomen est quasi iure patrio Romani imperij proprium, & ante Romanos ipsos consules, in ampla Romanorum republica & sui habitum. Quia vet. Rom. suos Imperatores prætores appellabant, simulq; illi præbebant, vt militarib. præirent copiis, & descriptis ab illis parebant legibus, & prorsus erat hic principatus ex ambobus contẽperatus, præ se ferens & ostentans tã in instruenda acie robur, quam in ferendis legibus rectum & decentẽ ordinem.* Causam vero coniunctionis harum duarum potestatum, legum & armorum tradit *in nouell. 26 de prætore Thraciæ in princi.* quia aliter sequerentur contentiones inter principes, si vnus ciuilem, alius armatam haberet potestatem. Quod & docuit aliquando exitus rerumpublicarum quarundam popularium, quæ ab ijs, quos duces bello præfecerant, tandem oppressæ sunt: vt & Roma à suis dictatoribus interdum.

5 Quare per necessitatem tempus deinceps transtulit potestatem bellandi & pacificandi, in Imperatores. b Vt omne imperium. c Iulius Pollux voluit principem quem instituit, non modo *polemikon* πολεμικὸν, sed etiam νομοθετικὸν, qui leges salutares sciat condere & tueri: Vtrunq; enim commissum illi soli, & non alij, nisi ex sua auctoritate tributum. Quemadmodum Strabo dum loquitur de Augusto, d explicat. ἡ πατρὶς ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὴν προστασίαν τῆς ἡγεμονίας, καὶ πολέμου καὶ εἰρήνης κατέστη κύριος διὰ βίου, id est, *Patria ei totius imperii administrationem permisit, & pacis & belli potestatem, ad annos vitæ.* Quam sine concessa potestate impune iuxta leges non habuisset, nam exstat lex apud Platonem, e ἐὰν τις ἰδίᾳ, ποιῆται πρός τινας εἰρήνην ἢ πόλεμον ἄνευ τοῦ κοινοῦ, θάνατος ἔστω ζημία, id est, *Si quis proprio motu, vel bellum vel pacem, cum quopiam sine reipublicæ iussu fecerit, morte mulctator.* Iustin. f *Summa*, inquit, *reip. tuitio, de stirpe duarum rerum, armorum scil. atq; legum veniens, vimq; suam exinde muniens felix Romanorum genus omnib. anteponi nationib. omnibusq; gentibus nominari tam præteritis effecit temporib. quam Deo propitio in æternum efficiet.* Primum, inquit Arist. g *In republica debent exsistere alimẽta, deinde artes, multis n instrumentis indiget vita. Tertium arma, nam qui simul in communione viuunt, necessarium est in ipsis habere arma, quibus & magistratibus parere inobedientes compellantur, & quibus vis propulsetur externa.* Et alibi, h maxime esse partes ciuitatis & reipub. dicit, eos qui bello intendunt, & qui consultant, de vtilibus, & iudicant, de iustis & iniustis. Prudentia, hæc, alia, viribus indiget pars, qui armorũ sunt domini, ijdem etiam sunt domini status, vel mutationis reipublicæ.

b § 1 nouell. 105. de consulib.
c vt docet Pomponius in rision. in l. 2. §. 11. nouissime, de orig. iur. P.
d lib. 17.
e li. 12. de legib.
f in l. vnic. in princ. de Iustinianeo codice confirmando.
g li. 7. polit. c. 8.
h cap. 9.

6. Ciuilis peritia artem militarem esse partem

tem

tem dixit & Plato, *a* ciuitatiq; vel reipublicæ necessariam. Coniuncta arma & iura sunt, vt neutrum vix sine altero considerari, aut conseruari possit. Res militaris præstat cæteris virtutibus, *& in ea*, inquit Cicero, *b nostra & forensis laus & industria latet subque præsidio est ac tutela bellicæ virtutis & omnia quæ in imperio sunt, & in statu ciuitatis defenduntur*. Suscipiendaque sunt bella, *c* vt in pace viuatur sine iniuria, cum leges & iudicia esse non possint pace sublata. Quinimo, tempore pacis contra contumaces, militari manu proceditur ad coactionem obedientiæ. *d* Armari leges dicuntur pro criminibus vlciscendis, *e* & magistratus cum imperio habere ius gladij, *f* & in animam seu vitam aduertendi potestatem, vltor iniquitatum gladius est. *g* Vt contra, arma nō possunt recte expediri nisi disciplina & legibus instituantur, hincque in iure ciuili seu politico, leges de armis & militibus latæ inueniuntur, *h* ne ferocitas degeneret in belluarum temerarium & irrationalem impetum. Itaque in omnibus in summa administratoribus reipub. requiritur scientia, vt artem ciuilem & militarem exsequatur. De vtraque dicendum, sed prius de arte ciuili, & scientia quæ in ea requiritur & in principe & rectore reip. dehinc de militari, Deo fauente.

a Plato in protagora c. 17.
b Cic. pro Murena.
c Cic. 1. officiorum & 1. Philipp.
d l. qui restituere, de rei vindi. P.
e l. cum vitis, ad legem Iul. de adul.
f l. imperiū, de iurisd. omnium iud. P.
g Iob. c. 9. c. non solum 23. q. 5. gladius autem, maiori potestate concessus c. illo gladiū 23. q. 4.
h titulis de re militari, de captiuis, de vi & vi armata, vnde vi quando liceat sine iudice se vindicare, &c.

De iustitia in gubernatione reipublicæ.

CAP. II.

INTER præcipua quę augent, illustrant & conseruant respublicas cuiuscunq; generis sint & principatus, regna, & imperia, iustitia præcipua est, quæ ad diuina & humana ministeria, & ad omnes reipub partes necessaria est & tempore pacis maxime, & tempore belli: atque præstantior hæc ciuilis regia scientia, quæ de bello consultat, ea quæ bellum gerit, & ei dominatur. *i* Vt anima corpus viuificat quandiu in eo est, sic iustitia rempublicam, vbi autem abest, concidit, & primum cadauer efficitur sine vitali motu, dehinc in sua prima elementa cum fœtore & corruptione resoluitur.

i vt docet Plato dialog. 16 in ciuili vel de regno.

2. Propter iniustitias, iniurias, contumelias, & diuersos dolos, transferuntur regna de gente in gentem *k* regiæ domus & clarissimę familiæ exstinguuntur, & vna populus cu suo principe sæpe corruunt: non aliter, quam dum nauis imperito gubernatore regitur, vna cum vectoribus & nautis, & gubernatore submergitur. Idem est iustitia in regno, quod clauus in naui seu gubernaculum: & vt si clauum gubernator non regat, & non caueat abs scopulis dirigendo, vel negligenter se habeat, necessarium est per inuia, per syrtes, per vortices, & cautes nauim periclitari, sic si princeps iustitiæ non dirigat, vel negligat aginam, necessario respublica in immedicabilia mala, impietates, homicidia scelera, rebelliones, quæ pacis vortices sunt, incidet. Et contra regis, qui iudicat in veritate, thronus in æternum firmabitur, & in summa iustitia conseruat, & auget regna, principatus & imperia, iniustitia perdit, minuit & subuertit.

k Eccles. c. 10.

3. Heraclitus Ephesinus, *l* respondit, ciues pro legibus non minus pugnare debere quam pro mœnibus, quod absque legibus nullo modo esse incolumis ciuitas, sine mœnibus, possit. οἶκη νόμος τέλος ἐστὶ, νόμος δὲ ἄρχοντος ἔργον. ἄρχων δὲ εἰκὼν θεοῦ πάντα κοσμοῦντος vt ait Plutarch. *m* i. *Iustitia legis finis est, lex autem principis opus: Princeps autem imago Dei cuncta gubernantis.* Meretur præmium, qui donum Dei iustitiam, velut vinculum & custodiam societatis humanæ concessum exercet, & Dei maiestatem in ea incontaminatam conseruat: vt pœnam, qui ea abutitur, & eam contemnit. Dona Dei, non solum inter Christianos, aut olim inter Iudæos exstiterunt, aut nunc etiam sunt, sed etiam inter Paganos & Ethnicos, non minus quam Sol, quem Deus facit oriri super bonos & malos propter bonitatem suam ineffabilem, per quam & à se creata conseruat, & omnium creaturarum maxime hominum, curam & prouidentiam habet, quibusque singulari dono iustitiæ ad sui conseruationem regimen concessit quia iustitia de cœlo prospexit. *n* Quia vero Deus Optimus Maximus, nullum malum impunitum relinquit, sic etiam nullum bonum irremuneratum etiam ab Ethnicis commissum. Ideo ne ipse iniustus videatur Ethnicis moraliter & in virtutibus moralibus bene viuentibus, retribuit quoque bona in hoc seculo. Et quia Romani inter cæteras nationes, iuris virtutum & iustitiæ fuerunt studiosi & diligentes cultores, sic quoque eis monarchia diu perseuerauit, auxitque: sicuti Falisci magis iustitia quam armis victi, portas Romanis aperuerunt, dum proditorem pædagogum ingeniorum puerorum eorum, vinctum cum liberis remiserunt: *o* Atque eodem medio iustitiæ, ad pacem Pyrrhum impulerunt, eum admonentes hostem quamuis pertinacem de insidijs veneni quas in gratiam Romanorum Timochares Medicus, moliebatur. *p* Vt apud alias nationes, quandiu iustitia & bonis legibus & moribus vsæ sunt, remansit principatus florentissimus. Vbi autem declinauerunt ad cædes, parricidia, impietates, tyrannidem, luxuriam

l apud Diogenē Laertium in 9.
m l bello ad prin. indoct.
n Psalm. 84.
o vt scribunt Liuius in 5. Plut. in Camillo Frontin. li. 4. c. 4. Val. Max. lib. 6. c. 5.
p eod. Valer. Max. Plut. in Pyrrho.

& iniustitias, tunc repentinus accidit interitus, & dissipatio subiectorum & potestatis iuxta quod Deus Iudæos præmonuit, *Auferetur à vobis regnum Dei & dabitur genti facienti fructus eius. a* Quandiu reges in Græcia imperarunt cum ratione & iustitia, floruerunt eorũ imperia: vbi autem voluerunt absolute viuere, & abusi sunt potestate, maior pars Græciæ mutauit reipublicæ statum.

a D. Matt c. 21. v. 43.

4. Opinor quod etiam monarchia Gallica quandiu durauerit, quod iustitiam reges omnibus viribus excoluerint. Nullũ vnquam legi aliud regnum vel rempublicam iustiorib. regi legibus, tantaq; iustitiam coli diligentia, quia & in hoc regno si quid bene à Romanis aut Græcis statutum aliquando fuerit, locum obtinet innouatum; si quid male appareat, emendatum. Et futurum erat Galliam supra omnia regna præstantiorem & meliorem perseuerare, nisi admixtis aliarum nationum peregrinis inuentionibus & maleficijs, conspurcata fuisset & fœdata. Sunt ibi virorum prudentũ consilia, & curiæ supremæ à regibus institutæ, quarum vel vna vel singuli ex illa, sufficerent ad regna extera regenda.

Galliæ laus.

5 In iustitia, semper æqui & probi facti respectus religiosissi. cum obseruatione versatur, vbi studium verecundiæ est, & cupiditas rationi cedit, nihilq; vtile, quod parum honestum videri possit, dicitur. *b* Iustitia politica, est seruare vnicuiq; quod suum est, & de iustitia veniunt, *c* innocentia, amicitia, concordia, pietas, religio, affectus, humanitas. Plotinus etiam *d* quatuor genera virtutum posuit: politicas primũ, deinc purgatorias, tertias animi iam purgati, quartas exemplares politicas, ponit iustitiam, prudentiam, fortitudinem, temperantiam. Quibus boni viri reipublicæ consulunt, vrbes tuentur, quibus liberi parentes venerantur, illi liberos amant, proximos diligunt, salutem ciuium gubernant, nihil præter rectum volunt, nihil nisi turpia timent: modeste, verecunde, abstinenter caste, pudice se gerunt. Et quibus etiam virtutibus vir bonus primum sui, atque inde reipublicæ rector efficitur, iuste ac prouide gubernat humana, diuina non deserens. Iustitia omnes & virtutes alias amplectitur. *e*

b Val. Max. li. 6 c. 5.

c Inquit Macrob. li. 1. in somnium Scipionis c. 7.

d li. de virtutibus.

6. Eius præcepta præcipua, honeste viuere, alterum non lædere, ius suum cuiq; tribuere, quæ omnia, non solum ad conseruationem generalem reipublicæ conducunt & ad societatem vniuersalem, verum etiam, sine illis nec domus quidem parua constare poterit, iustitia tam seuera operum nostrorum exactrix est, vt etiam eius iudicium & censura post mortem nostram nos comitetur; quia absoluti ab his vinculis corporeis prout gesserunt in corpore suo, siue bonum siue malum accipient *f*. Per iustitiam, cum cuiq; quod suum est tribuitur, fit proborum & improborum distinctio, per artem æqui & boni, & scientiam iusti & iniusti: & mali pœnis afficiuntur boni præmijs remunerantur, euitatur hominum confusio, ex qua mali bonos corrũpere & perdere possint, vel nocendo vel malos mores communicando, felix respublica in qua fieret iustitia *g*, quæ habitus animi cõmuni vtilitate seruata, suam cuiq; tribuit dignitatem, vt contra infelix, & quæ proxime ruinam adfore minatur, cum nullum est bonorum vel malorum discrimen, vt etiam respondisse scribit Diogenes Laertius *h* Antisthenem Atheniensem, nam scelesti omnia audebunt impune, bonos oppriment, leges contemnent, principes aggredientur, hincque dissoluetur statim societas, quæ tuto inter improbos non potest esse bonorum hominum. Nihilq; tam conueniens principi quam hæc præcauere: & nihil etiam egregius in principe, quam iustitiæ opus *i*.

e vt notauit Aristot. 5 Ethi. Theognis in gnomis, & alij de quibus nos egimus li 1. prælu. dijs in optimi Iurisconsulti c. 5.

f 2. ad Cor. in 5. c. v. 10.

g Cic. Rhetoric. veteri.

h in 6.

i vt tradit Plut. in vita Demetrij.

7. Princeps nunquam deflectet à iustitia, si sui ipsius seu suæ personæ, si sui muneris, vel si sibi commissorum recordetur. Se considerans enim, animaduertet, quod redditurus sit rationem coram Deo, de negligenter quoque actis, & de subditis, qui per incuriam suam opprimuntur, cum posset nocentes tollere, & credat quod potentes potenter cruciabuntur *k*. Dehinc si non comprimat maleficos & delinquentes, considerabit fieri posse, vt impunitas delictorum, tribuat delinquendi incentiuum etiam in eius personam. Permittit enim Deus sæpe, vt qui parcit nocentib. & improbis, ab ijsdem quoq; puniatur & occidatur, & ipsimet vindicent iniuriam illatam reipublicæ per immunitatem sibi concessam, in persona cõcedentis, sicut dictum est ad Achas regem, qui regi Benadad, quem necari iusserat Deus, pepercit. *Quia dereliquisti hominem dignum morte de manu tua, erit anima tua pro anima illius, & populus pro populo illius l.* Saul quoque regno priuatus, iudicio Dei, quod Agag regem contra præceptum Dei viuum conseruauerat *m*. Narratur *n*, Philippum regem 23. Macedonum, patrem Alexandri Magni, fuisse obtruncatum à Pausania nobili iuuene ex Macedonibus, quod passus stuprum ab Attalo, affinitate & amicitia regi coniunctissimo, iustitia vsus non fuisset in puniendo Attalo.

k Sapient. 6. vers. 7.

l 3. Reg. c. 20. vers. 42.

m 1 Reg. c. 15.

n in 1. lib. supplement. Q. Curt.

8. Ex consideratione sui muneris quoque assequetur princeps, populi se esse iudicem & diribitorem iustitiæ, nec alia de causa potissimum

simum constitutum, vt docuimus de nominibus principis agentes, & iudicem & regem dici proprie principem ea ratione, & hanc priorem interpellationem edidit auctor sapientiæ, cap. I. *Diligite iustitiam, qui iudicatis terram.* Hanc ipsemet inter omnia, quæ libere postulare à Deo poterat, præposuit tanquam Regi magis necessariam, & optauit sibi dari Salomon. *a* Cum munus hoc præstant iustitiæ principes vel per se, vel per alios delectos idoneos, erubescunt subditi non omnino illis obtemperare, nec audent obsistere diuina obumbrante principem maiestate, quam in eo exercent. At vbi deflexerint, & iniustitiæ consentiant, reuerentia & pudor principis, à mentibus subditorum naturalis exsulat, & incipit loco eius, metus tyrannidis, qui nouas molitur artes ad excutiendum iugum & potestatem, qua abutuntur mali & iniusti principes, si daretur occasio. non dico porro bene agere subditos, qui ob iniustitiam principis, manus audaces, temerarias, impias, inferant, & factiones architectentur, aut coniurationes hac occasione, vel alia etiam grauiori in legitimum suum principem moliantur: nam hoc detestor, abominor, & maiestatis pœna atrociori dignum existimo, vt forsan postea agemus latius: verum dico, principem inde dare occasiones odij, & conspirationis in se, in sua, & in principatum, indeque verissimum esse, se reddere indignum seipsum imperio, quod munus non exsequatur. Cum regula sit generalis, quod non detur beneficium, nisi propter officium *b*. Et indignus sit officio & beneficio, qui illud implere non potest, vel non vult. *c*

a 3. *Reg. c. 3. vers. 6. & 7.*

b *c. pastoralis, de appell.*

c *c. fin. de rescript. in 6. c. si quis sacerdotum, 81. dist. c. eos qui post Diaconatum, 32. dist. c. latores, de clerico excom. ministrante.*

9. Quod si quis contendat, Imperatorem & principem mitem, clementem, & ad indulgentiam pronum esse debere: id non admittendum intelligat sine causa, nec contra iustitiam habendam esse acceptionem personarum, si res mali exempli aliis sit subditis: cauere enim debet princeps, ne, dum conseruare singularem personam & veluti partem corporis politici curare vult, vim toto corpori inferat. Recordari debet itaque officij iustitiæ, quod expressum est in pictura eius apud Chrysippum *d*. Quam refert Gellius *e*, sub forma virginali, aspectu vehementi & formidabili, luminibus oculorum acribus, non humilis, aut atrocis, sed reuerendæ cuiusdam tristitiæ dignitate. Per cuius formam intelligi voluit, iustitiæ antistitem oportere esse grauem, sanctum, seuerum, incorruptum, non subditum adulationi: contra improbos nocentesque, immisericordem: atque inexorabilem, erectum, & arduum, potentem, vt & maiestate æquitatis veritatisq. terrificum.

d *lib.* περὶ καλοῦ καὶ ἡδονῆς.

e *lib. 14. c. 4.*

10. Sui muneris si recordetur princeps & subditorum, eliget potius vtilitatem publicam, quam proprium arbitrium vel deprecantium sequi. Imitabitur in hoc bonos principes, cuius generis fuerunt reges Ægyptiorum, qui *f* iuxta regionis consuetudinem, iudices ad iusiurandum adigebant, vt si quid rex iuberet eos iudicare, quod iustum non esset, ne iudicarent, tanti referre putarent, vt iustitia in regnis seruaretur. Antigonus tertius, similiter admonuit ciuitates, vt si quid per literas iuberet ipse, quod aduersaretur legibus, ne curarēt, perinde ac si eo inscio inscriptæ essent. Alexander 3. summus Pontifex, dedit potestatem iudicibus delegatis, vel ordinariis, non implendi mandata sedis Apostolicæ, si illis videantur non iusta: dummodo causam rationabilem, cur non impleuerint, adferant. *g* Idipsum de aliis mandatis & iussionibus superiorum dictum, si iniusta videantur. *h* Et Cæsares *i* sanxerunt, ne iudices habeant rationem rescriptorum suorum, si contra leges impetrentur, addita ratione, quod sæpe in nonnullis causis inuerecunda petentium inhiatione principes constringuntur, vt etiam non concedenda tribuant, facit *k*. Princeps bonus, quanquam interdum commoueatur ira & odio, tamen debet suiipsius obliuisci, vt recordetur, personam se gerere principis, quæ longe distat à persona priuati, & habet insignia publica, æquitatem & iustitiam, sicuti Tiberius Constantinus Imperator moriturus, Mauritio genero imperium tradens, professus est, dicens, sit tibi imperium cum hac puella, filia scilicet, concessum, vtere eo feliciter, in mente habens æquitatem ac iustitiam, præcipua esse optimi Imperatoris insignia. *l*

f *Teste Plut. in apophtheg.*

g *in c. si quando, 4. de rescrip.*

h *c. cum teneamur, de praben. c. quoniam quidam, 73. dist.*

i *Gratian Valens, & Theod. in l. 1. de petit. bonor. sublatis, l. 10. C. tit. 12.*

k *c. cum in iuuentute, 12. §. ceterum, de purga. cano. c. importuna, de pœnitent. dist. 1.*

l *Aymon. lib. 3. de gestis Franc. c. 35.*

11. Ne autem principes (si qui sint, qui hanc nostram opellam dignentur oculis percurrere,) ignorent, quid sit illa iustitia, quæ tantopere commendatur administrantibus respublicas, erit eius hæc illis synopsis. *Iustitiam esse originem & fontem, vnde ius, id est, scientia eius, quod bonum & æquum dictum hauritur, stationem, vel mansionem, seu domicilium iuris, seu cognitionis æqui & boni.* Et proinde definitur, *iustitia constans & perpetua voluntas, ius suum cuique tribuendi.* *m* Illa voluntas debet esse incorrupta, quantum fieri poterit in rectore reipublicæ, quæ semper eum laudabilem faciet. quanquam in distributione plerunque erretur, quia magis habetur ratio ad id, quod fieri debet, quam ad ea, quæ fiunt. *n* Ex illa voluntate sequuntur bonæ leges, iudicia syncera, si cum

m *Vlp. in l. iustitia, de iust. & iur. P. Iustin. in §. 1. eod. tit.*

n *l. ius pluribus modis, §. præter quoq. de iustit. & iur. Pand.*

cum arte scientiæ coniugatur. Leges ita, templum iustitiæ dictę proprium & sacratissimum *a*, quod in illis resideat. Generalis hæc est iustitia, virtus, & vnica, quę reliquas alias producit, quia, quæ cuique decent, discriminat *b*. Zeno quoque ratus est, *iustitiam scientiam esse eorum, quæ fugienda eligendave sunt, quæq; sunt media* c, quod & probauit Aristoteles *d*. Et cum virtutum, aliæ nostrum, aliæ proximorum commodum respicerent, hæc vtrumque & nostrum & proximorum complectitur. *e*

a *l. 1. § cumq; hac materia, de veteri iur. enucl. C.*
b *§ 1. vt omnes obediant iudicibus prouin. 2. in nouellis. Macrob. lib. 1. in somnium Scipionis c. 7.*
c *Diog. Laertius lib. 7. in Zenonem.*
d *libello de virtutib.*
e *Idem Arist. lib. 5 Ethic. c. 1.*

12. Est alia iustitia particularis, quæ ab aliis separatur virtutibus, pro cuius assequutione recordari oportet, animi nostri partes esse duas *f*. Vnam, quæ nobis cum Deo est communis, qua ratiocinamur & intelligimus, intellectualis dicta. Alteram, quæ nobis communis cum pecudibus, qua appetimus & afficimur. In prima, virtus intellectualis; in alia, moralis; quia ibi mores, qui si ratione regantur, virtutes pariunt: si contra, vitium *g*, Intellectuales virtutes sunt scientia, sapientia, prudentia. Morales, iustitia particularis, fortitudo, temperantia, liberalitas, & quæ ad illas referri possunt.

f *Vide Franciscum Philelphum lib. 7. epist. Mario filio suo.*
g *Cic. 4 Tusculanar. quaestion.*

13. Iustitia rursum hęc particularis, quæ particulariter vnumquemq; respicit & cōsiderat; duplex, Commutatiua & Distributiua. Commutatiua consistit in æquali commutatione rerum, cuius instrumenta sunt contractus, quibus commercia hominum ab inæqualitate opinionis, aut falsæ functionis, ad ęquum vel re, vel consensu deducuntur. Circa hanc iustitiam, iuxta communem sententiam, versatur æqualitas arithmetica, quę numerum ad numerum conferendo, vel rem ad rem, æquale ab inęquali distinguit, sicut binarij ad binarium, æqualitas est numeri binarij ad ternarium, inęqualitas vnius, in qua inęqualitate si diuisio fiat vnius constituentis inęqualitatem, fiet æqualitas *h*. Vnde & nomen contractus sumsit appellationem, quod ex diuersis mentibus, functionibus rerum & valoris, tandem ad vnum æquale contrahantur & pertrahantur conuenientium voluntates *i*.

h *Arist. lib. 5. Ethic. c. 2. facit l. 1. de rerum permut. P. l. 1. de contrahend. empt. P.*
i *l. 1. § conuentionis, de pact. P. l si voluntate, 3. C. de rescindend. vend.*

14. Distributiua iustitia illa proprie dicitur, quę geometricam habet æqualitatem seu proportionem: sicut enim Geometrę figurarum ratione, alias aliis res æquales dicunt, quamuis quantitate sint inæquales: sic ratione dignitatis plus vni mereri, quam alij non mereti. distribuētes & dantes vnicuiq; quod meretur, æqualia dare dicuntur, non habita ratione quantitatis. Etenim Geometræ rotunditatem paruę pilę æqualem dicunt rotunditate orbis, non quantitate, sed figura, & inęquales figuras, rotundam quadratam triangularem, &c. Sic si respiciamus quantitatem pœnarum, leuius punitur nobilis, quam vilis, liber, quam seruus: sed si respiciamus æqualitatem geometricam, ęqualis pœna videtur ex eodem delicto leuis imposita nobili, cū grauiori imposita vili *k*: in quo rector rei publicę considerate aget, vt potius cuique in honoribus & aliis distribuendis secundum dignitatem & proportionem Geometricam, quam Arithmeticam, versetur in officio. Peccarunt enim in eo plures respublicę, dum legislatores ex æqualitate numerali & arithmetica, voluerunt omnia in ciuitate distribui, quod fieri non potest sine magna iniustitia.

k *Paul. l. Pedius, de incend. ruin. & naufrag. P. l. aut facta, § persona, de pœn. P.*

15. Quia autem iustitia dicitur constans voluntas, suum cuique tribuendi, admonentur rectores & principes Rerumpublicarum, qui eam exsequi debēt: nullo modo iniuriam inferre subditis debere, neq; pati ab aliis illis inferri. Veritas eius, quod fieri debet, constantiam facit, quia, quod verum est, mutari non potest: veritas enim est *l*, per quam immutata ea, quę sunt, aut ante fuerunt, aut futura sunt, dicuntur. Notandum tamen, non ideo quid verum esse, quia verum ita esse dicimus: sed illud verum dici, quia tale est *m*. Admonentur insuper principes, iudices, rectores, qui eam constantiam iustitię profiteri debent, vt antequam quippiam statuant, pronuntient, aut iubeant, illud diligenti examinatione perpendant, & cum consilio metiant, ne figant & refigant leges & iudicia, quo nihil nocentius esse potest in Republica: cum ad illam instabilitatem gubernatorum & factorum eorum, sequatur incertitudo actionum, & confusio in ipsa Republica.

l *Cic. 2. de Inventione.*
m *Arist. lib. 9. Metaphys. c. 1.*

16. Iustitia regia duas partes dicitur habere: quarum vna est de his, quę transiguntur inter regem seu principem & subditos: Altera, de his, quę fiunt inter subditos & subditos. *Prior* habet, quę debet populus principi, ea det, & contra, quę populo princeps debet, reddat. Debent vero subditi principi obedientiam, auxilium personarum & facultatum, vt possit eos iuuare, defendere, & conseruare: ipse vero non supra vires excoriare, sed tondere debet in caussa necessitatis populum, nec pati Harpyias rapaces quę ministros illum opprimere, ne subditi supra modum onerati, cogantur aut patriam relinquere, aut rebellare, aut se inimicis dare. Rursum in expendendis legitime exactis sine luxu & excessu superfluarum expensarum eadem versatur: in distribuendis

buendis muneribus & honoribus dignis, capacibus & idoneis, fauendo bonis, virtuti, & de republica benemeritis. Ea vero pars iustitiæ, quæ respicit subditorum curam inter illos, est fauere, vt ictus iuste componantur, semoto dolo, fraudibus, circumuentione, vsura, criminibus vindicatis, bonis moribus conseruatis, malis correctis, commerciis regulatis, moneta iusta constituta, concordiam nutriendo, pacem sequendo. Quod si non possit princeps distributioni iustitiæ vacare, operam dare debet, vt probos, incorruptæ vitæ & fidei, iuxtaque munus committendum peritos, eligat, & electos conseruet, tanquam suę potestatis & auctoritatis ministros & vicarios, contineat in officio, leges illis præscribat, secundum quas iudicare teneantur, ne arbitrariæ sint eorum sententiæ.

De scientia & prudentia principis, & administratoris Reipublicæ. Cap. III.

PEculiaris regum & administrantium rempublicam laus, solaque vere regia est, sapientia, prudentia, vigilantia, & strenuitate ceteros antecellere. Prudentia, & strenuitas, seu virtus & potestas, sunt duę columnæ, quibus omnis administratio fulciri debet. Prudentia gubernatori pro oculo, strenuitas pro manu est. Prudentia suggerit consilium: strenuitas & potentia robur: illa iubet, hæc sequitur: illa acuit iudicium, hæc firmat cor. Hieroglyphica litera Ægyptiorum, seu simulacrum principis boni & veri erat, oculus sceptro impositus, nimirum quia quod oculus est in corpore, id princeps est in republica: quod Sol in cœlo, id princeps in populo: Sol oculus mundi, princeps oculus multitudinis: quod animus in homine, id princeps in ciuitate: quod Deus in vniuersi administratione, id in commissis sibi populis à Deo princeps. Vt Deus, cum nihil non videat, nihil tamen videnti similis est: ita princeps nihil ignorare debet, multa dissimulare: & vt Sol non alius est pauperi, nõ alius diuiti, sed omnibus communis; ita princeps personam non debet, sed rem, & secundum cuiusque rei exigentiam sapienter prospicere. Potestas magna siue sapientia, quę eam moderetur, non principem, sed tyrannum facit, & magnum prędonem, & crudelem belluam. Vtq; ferunt, Castoris & Pollucis ignes seu faces, si solitarię appareãt, dirũ esse ostentum: sin geminæ, salutare signum: ita non oportet potentiam seiunctam esse a sapientia, quia alioquin pestifera est & valde noxia. Vt Deus in cœlo pulcerrimum & iucundissimum sui simulacrum constituit solem; sic in republica principem, qui prudentia, iustitia, benignitate se erga omnes repręsentet.

2. Nascuntur quippe aliquando, & fiunt principes electione vel vi, sed modus regendi principatum non nascitur cum illis, neque omnes electi vel intrusi eam habent regendi scientiam: quare nec diu regnant. Nam qui imperium adipiscitur, similis ei est, qui equum habet indomitum, à quo, nisi cum artę & peritia nouerit tergo eius insidere, omnino excutitur. atq; sæpe imperium & regnũ, & principatus, facile quidem capiuntur, verum difficile retinentur. vt de Italię imperio dicebat Federicus Ænobarbus: Italiam similem anguillæ, quæ non potest teneri per caput, nec per caudam, neq; per medium, & tamen est facilis ad capiendum. Sapientia, prudentia, & ars idcirco hic requiritur, matura deliberatio & consultatio, & id, quod in prouerbio est, *Festina lente*. Atque vt Saturnus, qui ex septem erronibus summum tenet locum, tardissime circumagitur, ita qui in summa cõstituti sunt potestate, quam minime præcipites esse oportet. Regunt inferiora, superiora maxime præclara illa lumina, quę omnia intuentur, per omnia vires suas, Dei lege, ordine, & tempore conueniente, transfundunt. Lumina mundi principes, tam spirituales, quam corporales, qui suo splendore scientiæ & doctrinæ, cum vigilantia, subditos illustrare, erudire, regere, augere, conseruare & defendere debent: ab iis pendet salus vel interitus subditorum. Et vt sydera mundi, si vel paululum subsistant aut aberrent, summo omnium malo fit: ita principi cessare non licet: quod si facit, id magna cum rerum pernicie facit. Gerere recte principatum, vt est munus omnium longe pulcerrimum, ita est omnium multo etiam difficilimum. Neque enim cetera animalia domueris sine aliqua tractatione & arte, nullum autem animal morosius est, aut maiori arte tractandum ipso homine. a Quia natura homines sunt indomiti, feroces, seruitutis impatientes, neque in nullos magis insurgunt, quam in eos, quos imperium in se affectare sentiunt. b Ideo principibus maxime opus est: non tantum viribus, quantum prudentia & recto consilio.

a *vt dicebat Seneca lib. 1. de Clementia.*

b *vt dixit Xenophon lib. 1. Cyripadia.*

3. A principe bene instituto omnia in melius promouentur, errata corriguntur, seditiones sopiuntur, omnia ordine & tempore peraguntur, & nihil pœnitendum accidit, dictatur respublica, ne corruat, prouidetur. Misera autem contra respublica, vbi imprudens & ignarus artis gubernandi, primum cum sua experientia discit, quę in principe etiam miserrima

ferrima: sicque, dum præpostere omnia geruntur, omnia quoque paulatim infeliciter succedunt; egregia ita oppida multis laboribus & sumtibus conduntur, à principibus subuertuntur: Respublica ciuium industria diues, principum rapacitate spoliatur: bonæ leges latæ à plebeiis magistratibus, à principibus violantur. Inueniuntur certe principes natura minime mali, & qui velint bene esse & prodesse subditis, sed nesciunt, imo, dum volunt, & id efficere conantur, potius illis & sibi noceant, quam assequantur. vt vera sit illa allegoria prouerbialis, μὴ παιδὶ τὴν μάχαιραν, id est, *Nec puero gladium committendum*, admonens, non esse mandandam, vel committendam potestatem & administrationem regni, vel principatus magistratus, sacerdotij, & similium, adolescentibus, imperitis, ac stultis, quibus tum in suam, tum aliorum perniciem sint abusuri.

4. Nemo equum ferocem & contumacem cupit, si sapit agitare, si non regendi eius modum prius didicerit. Nemo inter maris sæuissimas tempestates, scopulos, & syrenes, & syrtes, nauis clauum regere imperitus, nisi se & suos perdere vellet, ambit. Quod & ad reipublicæ moderationem scite multi transferunt. Nullus enim equus ferocior & intractabilior ipso populo est: nullum mare tantis ac tam frequentibus æstibus, procellis & motibus commouetur, aut naues exagitat, quot Respublica singulis diebus vomit: & satius est, intra nauem miseriæ, & vi ventorum exponi, quam inter populum tumultuantem & commotum conuersari: multo magis, vel periculosum, velle sine arte aut scientia illum componere & regere.

5. Facilius tamen principes, qui nati ad principatum sunt, dum iuuenes sunt, instituuntur & docentur artem bene regendi Rempublicam, quam qui aliunde iam viri ad principatum vocantur. Vt & facilius quoque iuuenes, si male instituantur ab initio, in tyrannidis & mali principis mores decidunt. *Quo semel est imbuta recens seruabit odorem Testa diu.* Facilius albæ chartæ inscribitur, quam iam scriptæ maculæ adimantur: & lanarum candor non potest facile, aut nunquam elui à colore, quoniam prius infecta est. Sensus & cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua, *a* propter corruptionem illam peccati, & fomitem eius. Quemadmodum & videmus terram potius sponte noxias, idque copiosius herbas, quam præstantes & vtiles ferre.

a *Genes. cap. 8. vers. 21.*

6. Quamobrem & alia est institutio iuuenis principis, alia iam adulti, & virilis ætatis. Iuuenis ad vtrumque recipiendum dispositus, velut tabula rasa: adultus semper quædam iam habet radicata intra se, quæ vix deponit, & quæ tamen regimini Reipublicę non conueniunt, vel nocent, quæ & oportet prius conuellere. Vtrisque præceptores & monitores adhibendi sunt, vel viui, vel mortui. Viui illi erunt, qui iam experti regimen fuerunt, & qui experientia & prudentia iam comperta habent, quæ vtilia sunt, quæve contraria saluti reipublicæ & principis, optimi, inquam, consiliarij, probati & vita, & moribus, quales iussit Deus Moysi sibi eligere ad leuandum principatus laborem. Num. 11. vers. 16. *Congrega mihi*, inquit, *septuaginta viros de senibus Israel, quos tu nosti, quod senes populi sint ac magistri.* Et Iethro persuasit Moysi, Exod. 18. vers. 21. *Prouide*, inquit, *de omni plebe viros sapientes, & timentes Deum, in quibus sit veritas, & qui oderint auaritiam, & constitue ex eis tribunos, centuriones, & quinquagenarios, & decanos.* Boni consiliarij bonum & felicem reddunt principatum, & prudentia & consilium præstant viribus, vt olim dictum de Romanis, *Romanus sedendo vincit.* Laudatissimus certe princeps, qui cuncta per se videbit. Sed laudandus est is, qui paret recta monenti. *b* Cum autem vna mens regis magnæ molis incapax sit, & non possit cuncta negotia complecti, magnis etiam indiget adiutoribus, tanquam adminiculis: sapiens ita princeps, sapientum vtetur commercio & consilio: bonos debet habere consiliarios, bonosque ministros, & consiliarios amicos, veridicos, non palpones, id est, fidelissimos, prudentes, seu recte consulentes, animorum subditorum prouinciæque gnaros, senes, varia fortuna exercitatos, gerendis rebus magis, quam innouandis aptiores, sine ambitu, aut priuata commendatione, sed publica delectos, constantes, modestos, pios, secretos. Qui non sint peruicaces & contentiosi tutandæ suæ sententiæ caussa, aliis inimici sint, affectibus vacui in dubiis, nō lucri cupidi. Cum his princeps mature cōsultabit, & antequam facere debeat, ne præcipitata sint consilia, qualia gladiatores capiunt in harena. Mali consiliarij & pessimi adulatores, nebulones, & principem, & rempublicam perdunt: quorum consilium est dictum, *Consilium iuuenum*, à quo Roboam deceptus, amisit decem partes regni sui ex duodecim tribubus. *c* Falluntur reges, vel decipiuntur ab adulatoribus, qui consilio adhiberi tantum curant nobiles sanguine, sapientiam ex sanguinis corporalibusque familiarum propagatione metientes, ex bonis

b *vt ait Hesiodus in operibus.*

c *3. Reg. c. 12.*

bonis temporalibus vel fortunæ opibus. Cum Moysi dictum sit, eligendos esse consiliarios, non ex nobilibus vel potentioribus tantum, sed ex omni plebe, viros sapientes, &c. In quo magis hodie læditur Respublica, cum ij, qui nobilitatem generis iactent, alicubi tanta stultitia nobiles sint, vt cum cœci sint, tamen velint esse duces videntium, & sibi persuadeant, omnia ex arbitrio illorum potius pendere debere, quam illos rationi & sapientiæ & prouidentiæ subiici oportere. Quod meo tempore attulit multarum rerumpublicarum & principatuum mutationem, tyrannidem & interitum. Quod boni consiliarij præstant & conferunt in præsenti statu Reipublicæ conseruando, & in collapso erigendo, hoc & mali in subuertendo: hoc ipsum præceptores & institutores principum iuuenum faciunt in statu futuro eiusdem. Nam in illis vel bonæ vel malæ administrationis ingerunt semina, quæ, cum adoleuerint, talem producunt fructum, qualis est iactatorum & instillatorum seminum & præceptorum natura.

7. Muti monitores eadem præstant, quæ viui: si enim boni libri auctorum bonorum & peritorum in arte hac legantur, recte consulent: si mali & tyrannici, male & tyrannice. Instituendi ideo pueri principum, vt intelligant loquentes hos consiliarios mutos, in lingua & sermonis illorum intelligentia, vt possint cum illis conferre: nec possent satis diuersarum gentium linguas callere, vt ab omnibus & hominibus, & libris, quid reipublicæ administrandæ necessarium sit, expeditius & cumulatius addiscere possint, & multorum populorum gratiam sibi conciliare. Principatus dandus est illi, qui habet illud, secundū quod magis potest pertingere ad finem reipublicæ: quia principatus sumit rationem à fine. quare principes exercitus & ciuitatis scientiam habere debent, alioquin non possunt dirigere in finem intentum, ea quę sunt ad finem.

8. Inter ceteras leges, quas tulit Solon, a illæ sunt: *Principem agere noli, nisi edoctus subeas: Principi consule, non quæ dulciora sed optima:* populi rector prius se, quam populum recte instituere debet. Si principes & maiores secundum leges vixerint, vnaquæque ciuitas optime regi poterit. Consulendi & in hac arte, qui iam optime regnarunt, vel optime regnandi præcepta docuerunt. Videtur enim mihi audire ab his oportere, qui viam aliquam iam confecerint, qua nobis quoque ingrediendum sit, quam aspera & difficilis, vel quam facilis sit & peruia. Plutarchus tradit b. *Athenis quidem floruisse liberales disciplinas, sed Lacedæmone artem doceri omnium pulcerrimam, nempe imperare & parere: nec eam existimatum vsquam melius disci, quam apud Lacedæmonios, vbi non verbis disputabatur de bene administranda republica, sed ciuium moribus iuuenes instituebantur.* Parum mihi placent cum Salustio c eæ literæ, quæ ad virtutem doctoribus nihil profuerūt. Sapit, qui fructuosa & vtilia reipublicæ, non qui multa scit.

a *vt scribit Diogen. Laertius in eod.*

b *in Lacon. & in Agesil.*

c *in Iugurth.*

9. Sapientis & prudentis principis existimatur consiliis etiam aduersantibus suæ sententię potius deferre in dubiis, quam suę opinioni: si consulentium animos iam perspectos habeat, quod sint fidi amici & prudentes. Si imitetur dictum Marci Antonini principis & philosophi: *Æquius*, inquit, *est, vt ego tot talium[que] amicorum consilium sequar, quam tot talesq[ue] amici meam vnius voluntatem.* d Et certe, si ita agat, carebit conscientię synderesi, quanquam res consilio facta careat successu optato. Id enim euentui, & non imprudentiæ, vel sibi imputandum erit: vel Deo euentus tribuendus, seu eius fato: nec mordebit conscientia principem, si humanis prudentum mediis & consiliis vsus fuerit: contra, si suam solius sententiam aduersus aliorum consilia exsecutus, negotium male successerit: laudabile tamen in principe sapiente, si auditis pluribus sententiis, quam ipse sequatur, celet, donec exsequi iubeat. Sic Vegetius lib. 3. *Fieri quid debeat, cum multis tracta, quid facturus sis, cum paucissimis, vel potius ipse tecum. Nulla enim sunt meliora consilia, quam quæ ignorauerit aduersarium, antequam fierent.*

d *Iul. Capitolin. in Marco Antonino Philosopho.*

De Iurisprudentia, arte Regia. CAP. IV.

Erga subditos, summa artis regiæ est, bonum & æquum; illud est ius, quod est ars boni & æqui, id est, scientia distinguendi bonum ab iniquo, & concedendi vnicuiq[ue], quod conuenit. e Æquitas dicitur generaliter ius lege aliqua non comprehensum, & extra omnis scripturę determinationem, quia in potestate moderatoris reipublicę esset, multa contra scriptum pro bono & æquo facere & dicere. Scriptæ vero leges sunt à subditis ad vnguem obseruandæ, quamuis durę videantur: f neq[ue] ęquitate illas temperare omnibus conceditur ex arbitrio. g At princeps pro sua prudentia solus, inter ęquitatem & ius scriptum, temperamētum adferre potest, sicut & leges mutare & emendare. h Prǣsumitur enim ex auctoritate sibi concessa, plenus philosophiæ, i & omnia iura in scrinio pectoris recōdita habere. k Scientia ciuilis, quę ad vitam ciuilem, id est, conuenientē ciuibus & subditis,

e *Vlpian. in l. 1. de iustit. & iur. ff.*

f *l. prospexit, qui & a quib. manumissi liberi non fiant. ff.*

g *l. at si quis. §. l. ac actio. de relig. & sumt. fun. ff.*

h *l. 1. & fin. C. de legib.*

i *l. penult. C. de his qui ab vt. i. dig. hac aff.*

k *l. omnium. C. de testam.*

pertinet, est ἐπιστήμη βασιλικὴ, καὶ τῶν βασιλέων, id est, *scientia regia, & regum*, vt ait Socrates. a

2. Iurisprudentia, *est diuinarum & humanarum rerum notitia, iusti atq; iniusti scientia.* b Ita plena ars regendi, quæ secundum Deum & homines, quid rectum sit, quidve conueniens, diiudicare potest. Et sicut ait Hierocles c, *iustum est idem, quod perfecta prudentia aliquid circumscribere.*

3. Prudentia, virtus quædam est animi, in parte quæ opinatiua siue æstimatiua dicitur, qua quis sine arte, sed cum virtute consulere potest, quę sibi vel aliis sunt bona vel mala. d Proprie hæc virtus, eorum qui aliis præsident, & non subiectorum. e Quia & prudentia, quasi prouidentia singularis, quæ quidem proprie ad eos, qui aliorum curam habent, pertinet. Maximus Tyrius opus mentis, atq; ideo bonum propositum esse dicit. f Et rursum, g quod quatenus natura ipsa mortalis cum immortalitate concurrit, id dici prudentiam ait: medium videlicet quiddam existens inter scientiam & sensum, quod affectionibus animæ præsidet, easque ratiocinatione adiuncta, tanquam propriam familiam regit, & ad experientiam ipsam comparatum, rationem scientiæ habet. Oculus animæ prudentia qui videt, facienda & fugienda, & ita præit ad bene faciendum, & consulit, quid sibi & aliis conueniat facere, h ars viuendi vt medicina valetudinis. i

4. Prudentia itaque iuris, est quædam prouidentia, & exacta præparatio rectoris ad ius reddendum, & scientiæ cuiusdam singularis præcognitio, quæ pro iure reddundo præsciri debet. Scientia illa iuris diuini & humani, iusti & iniusti dicitur, ex quibus omnium rerum cognitio concluditur. quemadmodum & iustitia nulla virtute vacare debet. k Et Diuus Augustinus, l prudentiam dicit esse, rerum bonarum & malarum, & neutrarum scientiam. Potest finitio intelligi, vt iurisprudentia sit iusti & iniusti scientia, ex notitia seu cognitione rerum diuinarum & humanarum. Nam ex cognitione eorum, quæ ad Deum & homines pertinent, recte peruenitur ad determinationem iusti, quod secundum Deum & ius hominum est, & iniusti, quod eis aduersatur.

5. Prudentia sapientis in tribus consistit: m in memoria præteritorum, in præsentium ordinatione, in futurorum cautione. Et Seneca n, *Si prudens*, inquit, *sit tuus animus, præterita recordare, præsentia ordina, futura prouide.* Proprius, sapientia ex præteritis, intelligentia de præsentibus, prouidentia de futuris. Sic in

a 14. eo. Xenophontis.
b l. unic. via § 1 de iust. & iur. in J. § iurisprudentia eo. tit. apud Iustin.
c Hierocles in exposit. carminum Pythagoric.
d Colligitur ex diffinitione Arist. lib. 6. Ethic. c. 5. & libello de virtutibus.
e Arist. 3. polit. c. 3.
f Sermone philosophico 34.
g serm. 40.
h Arist. 4 Ethic. c. 5 Plato in Alcibiad. 2.
i Cic. 5 de Finib.
k Cic. 5 Tusculanarum.
l lib. 83. quæstionum, quæst. 31. & 15 de ciuitate Dei, cap. 4.
m Cic. 2. Rhetoric.
n lib. de quatuor virtutib. & in epistola, forma libri vitæ.

cantico, Moses o, per ea tria optime consuli negotiis priuatis & publicis docet. *Gens*, inquit, *sine consilio est, & sine prudentia. Vtinam saperent*, scilicet præterita, *& intelligerent*, scilicet præsentia, *& nouissima*, id est, futura, *prouiderent.* Domatur ita triceps ille Cerberus canis edax rerum, tempus, qui & præteritum raptum cum instanti, per quoddam veluti momentum præsens, circumspicit: est enim æuum vnum, tantum tribus his faucibus distinctum, vt dicit Censorinus p, & Iob q, *In antiquis*, inquit, *est sapientia, & in multo tempore est prudentia.* Iurisconsulti etiam rusticorum antiquorum non dedignantur sequi sententiam r, vt etiam Baldus s scribit, *Plus valere umbram antiquorum, quam arma iuuenum, in corde sapientis requiescit prudentia*, t *& qui sapiens corde est, appellabitur prudens.* u Præteritorum annorum gesta, tam in sua Republica, quam in aliena gubernator considerare debet, quid factum fuerit, quid bene aut male successerit, quid laudabile vel reprehensum in illis fuerit, & in singularibus personis diiudicandis, quomodo in iam transacta vita vixerint. x Præsentia negotia habent prudentiam ex præteritis, & eo, quod est inde natum, licitum ab illicito separando, y in electione eius, quod iustius est, aut melius, z adhibitaq; in omnibus discretione, quę mater est virtutũ omnium. a Sic duę istæ partes prudentiæ efferuntur per vsum & memoriam, vsus rerum omnium magister efficacissimus, b quia experientiæ melius creditur. Et vt ait Manilius c, *Per varios vsus artem experientia fecit, Exemplo monstrante viam.* Facilius erit quoq; tanquam in speculo ornate & componere vitam ad alienas virtutes.

6. Tertia pars prudentiæ iuris, quæ futurum respicit, pertinet ad considerandum exitum rerum gestarum, siue in bello, siue in pace, ne plus incommodi, quam commodi Reipublicæ adferre possint. Dum nauis est in tuto, & in portu, tunc oportet, antequam mari committatur, eam & necessariis, & nautis instruere. Vbi enim mare superauerit, non est tempus, nec laudata vnquam illa vox est gubernatoris, *Quis putasset hæc futura? Et istud est*, inquit Terentius Afer d, *sapere, non quod ante pedes modo est, videre: sed illa, quæ futura sunt, prospicere.*

7. Sunt in hac consideratione futuri, legum consultationes, quæ futuris dant formam negotiis, e in quo operosior est regiminis cura. Ciuilis sapientię enim officia duo, leges condere, & condita exsequi, illud per prudentiam nomotheticam, hoc per iustitiam legalem & iudicialem agit.

o Deut. 32.
p Censorin. de die natali, c. 5.
q Iob c. 12.
r l si choros, §. 1. de leg. 3.
s Bald. ad c. 1. de renunciat.
t Prouer. c. 14.
u Prouerb. 16.
x c. mandata, de præsumpt. l. nonnunquam, § a barbaro, de re milit. P.
y l. 1. § nam & eleganter, de iust. & iur.
z vt in l. exigendi § fin. de procurat. P. l. absente, de pœnis P.
a c. 1 de officio c. fœdo, clem. 2. §. verum quia, de sententia & re iudicata. c. præsentium, 1. q. 5.
b Cic. de Oratore, & Plin. lib. 20
c Manil. lib. 1.
d Terent. in Adelphis.
e c. 2 & fin. de consilit. nouell. v. sed a noua constitutione, &c.

8. Cete-

8. Ceterum ex cognitione & notione, & prudentia iuris sequitur iusti & iniusti scientia, nempe consideratio actionis, num iusta vel iniusta sit. Iustum dixit Cicero *a*, *quod est, & honestum cuiq; esse.* Aristoteli *b* iustum est, quod distributioni est accommodatum, & medium inter excessum & defectum, quodq; comparationem rationum subit. Simonides autem, iustum esse, suum vnicuique reddi. Suum autem interpretatur Plato *c* in ea finitione, pro debito, pro eo, quod cuique conuenit, ex quibus verbis antinomię plures conciliantur, non videri iustum naturale, non reddi furioso ensem à se depositum, furi rem subtractam & depositam *d* Siquidem resoluitur, non dari illis depositum, quia non conuenit. Sic iuste non possidet, qui aliena possidet, quia non bene possidet, *e* sed contra leges & ius. Sicut enim legitimum dici potest, quod iuxta leges diuinas aut humanas est, *f* sic & iustum, quod ex iure firmatur, *g* & iniustum, quod repugnat. Iustum enim iniusto opponitur, vt sanus ægroto. *h*

a Cic. 1. Offic.
b Arist. 5. E-thic. c. 3.
c 1. de Republ.
d Plato in d. ... l. bona fi-de ... P.
e ... P.
f l. legitima ... de ... P.
g vt iusta & legitima here-ditas ... § de ... pro socio, P. ... vxor, l. si non fuerit, de adulter. P.
h vt ait Plato in Alcibiade ... de natur. ...

9 Sed cum multæ sint iuris species, tot etiam annotabimus esse iusti vel iniusti species. Ita quædam iusta natura dicuntur, quædam lege. Nam, quod vt plurimum perdurat, id propalam, inquit Aristoteles, *i* iustum à natura est, quod vero nos constituamus, legeque sciscamus, id certe iustum, atque etiam ex lege iustum nuncupamus. Præstat autem iustum, quod à natura est illi, quod ex lege. Et iterum *k*: *Ciuile aliud ius, aliud naturale, aliud legitimum. Naturale, quod vbicunque eandem vim habet. Et non, quia vel ita videtur, vel minime legitimum, quod ab initio, vtrum hoc, an illo modo fiat, nihil refert, vbi vero fuerit institutum, refert, vt mina captiuos redimi, capram sacrificare, non duas oues, ea item, quæ de singulis sanciunt, vt Brasidę sacrificare, nec non ea, quæ sunt decretalia. Sed nonnullis omnia esse huiusmodi videntur, quia quod est natura, immobile est, & vbique non eandem vim habet, quemadmodum ignis, qui & hic & apud Persas vrit, iura vero moueri vident. At hoc non ita est, sed quodammodo. Quanquam apud Deum fortasse nullo modo est, apud nos etiam est quoddam naturale, quod mobile sit, licet non omne, sed est tamen aliud natura, aliud non natura. Quidnam autem sit, quod natura est, ex iis, quæ possunt aliter sese habere, & quid non natura, sed lege & institutione, siquidem vtraque mobilia similiter modo sunt, perspicuum est, & in aliis quoque eadem determinatio accommodabitur. Natura enim dextra manus potior est, et fieri potest, vt omnes ambidextri sint. Iura vero ex institutione & vtilitate similia mensuris sunt, non enim vbique sunt æquales vinales & frumentales mensuræ, sed maiores sunt, vbi emunt, minores vbi vendunt. Simili modo non naturalia, sed humana iura non eadem vbique sunt. nam neque Respublica apud omnes est eadem. Sed vna tantum vbique ea est secundum naturam, quæ optima est. Vnumquodque autem ius & legitimum, vt vniuersalia sese habent ad particularia. nam quæ aguntur, multa sunt, illorum autem vnumquodque est vnum. Vniuersale enim est. Iniuste autem factum & iniuria, iustificatio item & ius inter se differunt, iniuria enim cum natura sit vel constitutione, eadem sit, iniuste factum euadit, prius vero quam facta fuerit, iniuria tantummodo est. Nam vbi est facta, iniuste factum dicitur. Simili modo etiam iustificatio. Sed id tamen, quod commune est, potius iuste factum, iustificatio vero iniusti facti correctio vocatur.* Hæc ad verbum Aristoteles.

i lib. 1 magnorum moral. c. 33.
k lib. 5 moral. ad Nicomach. c. 7.

10. Iustum item aliud dicitur per se, aliud ad alterum comparatur, & iustum iustitiæ est. Iustum enim æquale est, æquale autem non est, nisi ratione ad alterum. Comparatioque iusti ciuilis, vel ex numero, vel ex rationibus fit, aliter non est iustum ciuile, sed per seipsum iustum. Ciuile namque dicitur, vbi lex iniustitiam & inæqualitatem, ex ipsis ad medium reducit iniustitiæ. *l* Variatur & hinc appellatio iusti, vt aliquod dicatur populare, quod tale videatur pluribus iustum: iustum potentium, quod tale videtur his, qui plus possident, quique pro magnitudine facultatum statuunt dignitatem, quæ species iusti ad tyrannidem accedit *m* Et ratione personarum, quibus, quod suum est, tribuitur proportione geometrica, iustum variatur. Sic ciuile iustum magistratibus, qui custodes iusti sunt, repassio, & ea, quæ pro mercede sunt, reddi debent, vt honos, præmium, quæ si eis non sufficiunt, tyranni sunt. Sic herile & paternum iustum, non idem: sed simile est, vt iustum œconomicum, id est, rei familiaris. *n* Item iustum, quod ex instituto vel lege est, variatur. Nam humana iusta non eadem sunt vbique. Plato *o* generaliter, iustum dicit δίκαιον, id est, *quod per singula permanat, & velociter sine impedimento sese diffundit*: ita δίκαιον, quasi διαϊόν, *discurrens & permanans*, & iustitiam δικαιοσύνην, quasi δικαίου σύνεσιν, id est, *iusti intelligentiam.*

l Idem Arist. lib. 5 Ethicor. ad Nicomach. c. 6.
m Idem Arist. 6. polit. c. 2.
n Explicat Arist. d. lib. 5. Ethic. c. 6
o in Cratylo.

11. Sed & cum his iusti alia distinctio non inutilis, vt aliud sit vere iustum, aliud per accidens. *p* Vere iustum, quod quis sponte recte facit: per accidens, quod quis inuitus bene facit, vt si inuitus depositum restituat. Quis ex ti-

p Arist. 5. Ethic. ad Nicomach. c. 6.

more, scilicet seruili, non filiali, facit praeceptum, aliter, quam debeat, facit, & ideo iam non facit, *a* & qui inuitus seruit, rem & meritum perdit, & indignus est praemio, *b* & talis obedientia vel nulla, vel minima est. *c*

a c. qui ex timore, § de reg. iur. in decretalibus.
b c. iam vete. § ex his, 33. q. 1.
c c. inter dum, 8. q. 1.

12. Addenda superioribus non minus necessaria scientia principibus & gubernatoribus Reipublicae, vt considerent, naturam regni seu reipublicae, cui imperent, & naturam populi subditi, & vicinorum. Nam alia qualitas noui, alia veteris regni, quod iam videtur firmatum, & minus inuidiae & rebellionibus expositum, & ideo non multis satellitibus indiget, aut legibus durioribus in populum, vt nouum, quod interdum clementia firmatur, interdum freno duriori eget pro diuersitate morum populi, adhibita distinctione, num vi quaesitum, an per electionem, an successione, aut legibus. In omnibus illud praecipuum, supra vires regni aliquid non tentare, aut agere: &, vt ait Lucanus *d*, *Metiri sua regna decet, viresq́; fateri.* Nam, sicut Seneca tradidit, *e* multi, dum se tam magnos, quam audiunt, credunt, attraxere superuacua, & in discrimen rerum omnium peruentura bella. Aliunde in genere considerandae sunt qualitates communes principatibus & principibus, vt quod bonum in illis est, quoad fieri potest, princeps sequatur, quod malum & veluti agnatum, fugiat & emendet, consideret omne regnum, vt priuatorum quoque statum, esse instabile, casibus obnoxium occultis, saepe causis concidere: & cum ad summum verticem peruenerint, eo proximius imminere decrementum vel ruinam, cum res humanae non possint diu in eodem statu perseuerare, & ab imis ad summa per gradus perducantur: & cum ad punctum altitudinis peruenerint regni, consideret odium, quod comitatur principatum, hominum ambitionem, qua ad illud, quod melius est, etiam indigni conscendere nituntur, etiam per media illicita: ideo multis insidiis reges expositos, vel etiam ob mores superbos & vitiosos, in quos facile ob licentiam potentiae incidunt: & ideo debebit princeps has causas rescindere, & in se emendare, quae possunt subuersiones principatus causam adferre. Dehinc, *vt ait Tacitus*, *f* noscenda principi natura vulgi est, & quibus modis temperanter habeatur. Et Martial. *Principis est virtus maxima, nosse suos.* Sciat, vulgus instabile in genere, iudicij expers, opinione duci plurimum, & veritate pauca iudicare, mutabile in subditis, aut ad misericordiam, aut ad iram, quia affectibus mouetur, sine consilio, inuidum, credulum, suspicax, multitudinis sequax. Si dux ei fiat, maxime seditiosum, vt contra, si ducem adimas, pauidum, praeceps, vecors, nihil ausurum, negligens publica, priuata curans, verbis ferox, factis remissius, maxime si vim metuat. Sunt & proximorum populorum mores cognoscendi, cum quibus Respublica vel princeps commercia, foedera, bella, pacem, inducias cogitur habere. Aliae enim gentes sunt audaces, aliae timidae, aliae inquietae, aliae pacatae, aliae malis legibus & oneribus viuentes, aliae bonis. Quae si sapienter expendat princeps, valde ei conducent ad gubernandam Rempublicam.

d lib. 8.
e lib. 6. de benefic. c. 30.
f Cornel. Tac. lib. 3 annal.

De Legibus. CAP. V.

QVia prudentia gubernatoris circa futurum quoque extenditur, vt diximus, summa eius cura videtur posita in constitutione legum, quibus statum Reipublicae suae veluti certis regulis disponat, iubeat quae facienda sunt, prohibeatque contraria, proponat supplicia vitiis, praemia virtutibus, doceat auctoritate domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, sua tueri, ab alienis, mentes, manus, & oculos abstinere, vt ciues sint incolumes, vita sit quieta & tranquilla.

1. Fundamentum iustae libertatis, fons aequitatis, mens, & animus, & consilium, sententia ciuitatis, posita est in legibus. Aristoteles. *g* nam assentatores eius in pretio habentur, qui auctores multitudini sunt, vt decreto leges infringant, & ad voluntatem populi cuncta referantur: ipsi autem ex eo potentes interim fiunt, quoniam fides a populo eis adhibetur, & euadit populus in sua gubernatione tyranno similis, ideo merito reprehensam hanc administrationem popularem, tanquam non legitimam Reipublicae speciem. vbi enim lex non praeualet, non est Respublica. Nam lex dominari omnibus debet, in particularibus autem, magistratus & Respublica prouidere vel iudicare. Ius amitti certe non potest, sine maximo incommodo ciuitatis: nam & omnia incerta sunt, cum à iure recessum est, nihil est, quare exploratum cuiquam possit esse, quid suum, aut quid alienum sit, nihil certum, quod à patre accepturum, aut liberis relicturum arbitretur, nullus ordo, nulla potestas firma, nullum imperium, nulla obedientia praepositorum. Siquidem, vt dicebat ad Athenienses Demosthenes, *h* vniuersa vita mortalium, siue magnam vrbem incolant, siue paruam, natura & legibus regitur. At natura quidem confusa & inaequalis est, & a naturali cuiusque pendet ingenio, leges

g vbi agit lib. 4 polit c. 4 de populari repub. ait, pessimam esse cui sit ciuit vbi decreta multitudinis praeualent legibus, quo tempore oriuntur auctores populi.
h Demosthenes contra Aristocratem.

leges autem communes & ordinatæ sunt, & eædem vniuersis. Quod si praua natura fuerit, sæpe mala consilia molitur. Quare tales facile in delicta ruere liquet, leges autem, æqua, honesta, vtilia spectant, & ad illa referuntur. Lex turbationibus caret, mens humana non caret. a Ideo lex, dicitur vna & eadem voce loqui omnibus.

a Arist. 3 polit. cap. 11.

3. Leges in omni republica sunt veluti oculi, vt dicebat Leo Imperator. b Quemadmodum enim res est maxime necessaria animali non titubans oculus. Ita etiam reipublicæ legum æquus & rectus status. *Per legem enim cognitio peccati.* c Id est, vt explicat Clemens Alexandrinus, d *lex peccatum non fecit, sed ostendit cum ex quæ sunt facienda iusserit, reprehendit ex quæ facienda non sunt.* Et proinde enitendum est, vt tales leges ferantur, quæ aberrare vel labi populum non patiantur, & quæ illi salutares sunt, ne videantur legislatores, loco remedij, morbis venenum propinasse. Sicut enim cogi debent subditi vel inuiti, morem legibus gerere, ita cauendum est, ne leges iniustę sint. Non enim pœnam meretur in republica humana, quod lege permittente fit. e Solebant mandata legis diuinæ ex præscripto Dei, f deferri scripta in manibus, in fronte, & alibi in limine domus, vt perpetua recordatione eorum, sui officij quisque recordaretur legi obtemperando, discebant pueri Romæ olim leges 12. tabularum, vt carmen necessarium g Et leges pleræque cantilenæ appellantur, inquit Aristoteles, h quia homines priusquam literas scirent, leges cantabant, ne eas obliuioni mādarent, quod etiam sua ætate Agathyrsis in more fuisse ait. Idque prudenter cum lex sit, si lex dici mereatur, dux veraque gubernandi ratio, quæ ad finem optimum, per commoda media gubernata dirigit, transgredienti pœnam, obedienti præmium statuens. Sic Ficinus in argumento ad Dialogum Platonis, qui Minos vel de lege i.

b l. eo constit. nouella 19.
c ad Rom. c. 3. vers. 20.
d i. 2. Stromaten.
e l. Gracchus, ad leg. Iul. de adulter. C.
f Deut. c. 6. v. 6.
g Cic. 2. de legi.
h Arist. problemata sect. 19. pr. 28.

4. In summa, Quod Deus est in mundo, quod in naui gubernator, quod in curru agitator, quod in choro præcentor, & dux in exercitu, hoc lex in ciuitate, nisi quod sine motu & molestia Deus cuncta agit: lex nec alij non item: tamen & ipsa lex ciuilis immobilis ipsa existens, in vtentium animis regit omnia ad rempublicam pertinentia, & ciues quasi eius affecti, singula sibi commissa & permissa peragunt ergo Deum & homines, & alia ab alijs facta, vno vel imperio, vel legis auctoritate obseruant eum, cui obtemperent. k

i vide alias finitiones l. 1. & 2. de leg. b. T.
k Arist. lib. de mundo.

5. Cæterum, primum legislatori cōsiderandum est, de quo leges ferendæ sint, num in noua constituenda & formanda repub. an vero de conseruanda, aut de reformanda. Nam si de noua agitur, adhuc considerandum est, ad quā formam sit statuenda respublica vt meliorem eligat. Nam aliæ leges democratiæ, aliæ aristocratiæ, aliæ monarchiæ conueniunt. Atque ideo, iuxta naturam cuiusque, & leges sunt definiendæ, & tales esse leges, quales sunt respublicæ, necessarium est, prauas vel studiosas, iustas aut iniustas. l Si etiam iam respublica instituta vel formata sit, rectori leges considerādæ, quæ sunt optimæ, & quæ conueniant vnicuique gubernationi: ita leges ad rempublicam institutam postea accommodandæ, non autem respublica ad legem. Ex quo patet, inquit Aristoteles, quod necessarium est, differētias & numerum tenere singularum rerumpublicarum, etiam ad legum positiones. Neque enim fieri potest, vt eædē leges vtiles sint paucorum potentiæ, atque popularibus omnibus legem ferendam, qui persuadere vult, debet ostendere ipsam æqualem esse ciuibus, & reliquis legibus consentaneam, ciuitatique cōducibilem, ad quietem & concordiam maxime, vel ad ciuium probitatem, vel ad tributa publica, aut ad ipsius reipublicæ gloriam, aut ad vrbis potentiam aut alio huiusmodi vsui cedere. m

l Arist. lib. 4. polit. c. 7.
m Arist. in rhetorica ad Alex. c. 2.

6. Inter conditiones bonæ legis, vt sit secundum n patriæ consuetudinem, loco temporique conueniens. Ridet Athenæus, o leges Platonis, quod fictitijs hominibus positæ sint: creandosque esse populos qui his vterentur. Perperam enim posita lex est, si non sunt, qui eam seruent, vel seruare possint. p Quid leges sine moribus vanæ proficiunt? q Instituuntur leges cum promulgantur, firmantur, cū moribus vtentium approbantur. r Et moribus consonæ sunt leges, quando illi tales sunt qui emendari desiderent, vnde dictum est, *Ex malis moribus bonas leges ortas esse.* s Et inter eos mores est in quibus est iniustitia t, vt signum malæ morigeratæ ciuitatis est, copia legum: sicut enim medicorum pharmacis nihil opus foret, nisi morbis laboraretur, ita legibus fecundis nihil opus esset, nisi perperam viueretur *Lex iusto non est posita.* u Vnde apud Æginetas, olim pecuniaria pœna mulctabatur is, qui legis instituendæ dedisset occasionem. Neque sapientes legislatores de alijs criminibus voluerunt ferre etiam leges, quam de his, quæ in republica committerentur; ne, vt dicebat Solon, rogatus cur de parricidio legem non tulisset, admonere videretur potius delicti, quam pœnam delinquenti imponere, quia non sperabat futurum parricidam. Legislatoris ita est

n Ca. erit autē lex 4. dist.
o Athenæus li. 11. dipnosoph. c. 22.
p l. de quib. de legib. P.
q Horat. li. 3. od. 24.
r c. in istis, §. 1. 4. dist.
s Arist. Rhetor. 2. Macro. li. 3. saturna.
t Id Arist. li. 5. ad Nico. c. 6.
u 1. ad Tim. 1. vers. 9.

considerare vrbem, ac hominum naturam, & aliam omnem communionem vitæ laudabilis, quo participent, quantum fieri possit, felicitatem *a*. Consuetudo & mores si boni sunt, in legem transferri possunt, vt firmius obseruentur *b*: at si mali & iniustitiæ quiddam contineant sola lege emendari possunt. Mores neminem quippe videntur cogere, sed sponte allicere: quæ est differentia, quam Suidas cum lege obseruauit *c*. *Consuetudo*, inquit, *non est inuentum hominis, sed vitæ & temporis. At lex quidem similis est tyrannidi: terrore enim & vi cuncta conficit, consuetudo autem: magis humanitate regia: vltro enim eam omnes absque necessitate sequuntur. Verum etiam lex tanta æquitate & humanitate referta est vt & calamitosis vtilior sit quam cognati, & affectus iniuria robustior propriis viribus ipsorum & patribus beneuolentior quam filii: & filiis quam patres, & fratribus quam fratres, multi enim ab amicis læsi, ad hanc confugiunt.*

a Arist. l. 7. polit. c. 2.

b vt sicut in l. morib. l. ex facto de vulga. P.

c Suidas in verbo ἔθος.

7. Locorum diuersitates cogunt legislatores deflectere à iure communi gentium, vel naturæ, vnde iura propria, ex particulari quadam loci & personarum ibi habitantium ratione, conflantur, quæ dicuntur iura ciuilia, cuiusque ciuitatis *d*.

d l. ius ciuile 6. & l. omnes populi p. de legibus ff.

8. In Democratia aut populari republica, leges videntur esse ciuitatis publici cõsensus *e*, & ideo seipsum populus veluti per consensum & sponsionem, legi à se sancitæ subijcit. Idem si eius nomine à viro quodam prudenti fiat *f*. In hac republica obseruandum est, vt, multitudini leges impedimento sint, ne locupletum rei insidientur: diuites autem inducãt, vt vltro ad publica ministeria munificentissimi sint: hoc autem assequi poterunt legislatores, si locupletes, pro ea quam in publicam munificentiam exhibent, statutis quibusdam honoribus a legibus donentur: & si agricolas pauperibus, & nauium gubernatores vectoribus, anteponant: sic enim & locupletes non inuiti reipublicæ inseruient, & plebs non calumniæ, sed ministerijs studebit. Debet dari honestus locus in vrbe, ijs, qui pro republica in bello mortui fuerint, & filij eorum donec ad pubertatem peruenerint, publicis alimentis nutriri. Seueritas legibus inesse debet, & pœnæ contra transgressores. Lycurgus Spartanis leges dans, mutata monarchia in popularem, vitam quandam duram instituit, conuenientem tunc forsan, quæ nunc non posset obseruari: commercia emtionis sustulit, permutationẽ mercium restituens, pecuniæ vsu ademto: fundos æqualiter distribuit: iuuenibus non amplius quã vna veste vti toto anno permisit: pueros in agris, puberes laboribus exerceri voluit, nihil eo somni causa sibi substernere, vitam sine pulmento degere, nec ex agro in vrbem ante pubertatem reuerti: vxores sine dote ducere, conuiuari omnes publice: Senibus summum honorem deferre. Regibus, nomine inquam talibus, potestatem bellorum: Magistratibus, iudicia: Senatui custodiam legum, populo sublegendi senatum, vel creandi quos vellet magistratus, potestatem permisit *g*.

e Aristot. rhetoric. ad Alex. cap. 1.

f l. 1 de legib. P.

g Iustin. lib. 3.

9. In oligarchijs, quæ paucorum dominatu administrantur, ex legibus, æque magistratus sunt in omnes eius ordinis viros distribuendi, minores sorte, alij vero maiores occulto suffragio & iureiurando, & magno studio. Maximæ pœnæ constituendæ in illos, qui vlla in ciues contumelia vsi fuerint: nam contumeliam, moleste fert plebs. Ciuium controuersiæ, breui tempore soluendæ neque vulgus ex agro in vrbem est contrahendum: quia ex ijs conuentibus plebes turbantur, & paucorum principatum rescindunt *h*. In omnibus principatibus popularibus, leges debent cohibere plebem, ne locupletiorum bonis inhient, insidienturque. In paucorum vero principatibus, auertere illos qui rempublicam gerunt, & ab imbecillorum contumelijs & calumnijs, insimulationibusque contra ciues.

h Arist. rhetor. ad Alex. c. 2.

10. In monarchica gubernatione, leges regiæ potius ad vtilitatem populi quam propriam dirigi debent, atque ad conseruationem dignitatis principatus sublatis omnibus suffragijs popularibus. Populus in obsequia principis; princeps ad iustitiam imperiorum firmandus est: atque magnam vim habebit lex, si princeps in lege nihil sanciat, cuius non ipse primus in se documenta dederit. Regis enim ad exemplum totus vulgus componitur; in his videlicet quæ ad bonos mores, pietatem & religionem pertinent. Alia namque sunt, quæ statuuntur in populum, quæ non conueniunt principi: vt contra quædam principi tribuuntur iure regio, quæ non communicantur subditis.

i l. pretia rerum ad l. F[illegible] § fi. de admin. tut. P.

11. Sed commune hoc habet legislator monarchicus cum alijs, vt qualitatem & mores locorum & personarum consideret, & ita pro diuersitate materiæ formam adiungat, variant quippe loca functiones etiam rerum ob penuriam vel fertilitatem *i*. Locus iniuriæ illatæ, & diuersitas qualitatis personarum, iniuriarum augent pœnam in lege vel minuunt. *k* Exasperanda pœna per legem in locis vbi delicta frequentiora sunt & si exemplo opus est *l*, atque legislator ita ex Socratis opinione, ad

k l. prætor edixit. § fi. & l. [illegible] de iniur. P. § [illegible] apud Iustin.

l l. aut facta § [illegible] de pœn. P. l. [illegible] contra [illegible]

ad duo respicere debet in lege ferenda, ad regionem, & homines, & ad loca vicina. *a*

a Arist. lib. 2. polit. c. 4.

12. Tempus quoque obseruabit, vt vulgare est, in delictis legibus castigandis, & in legibus distinguendis antiquis à præsentibus, & futuris: vnumquodque tempus suos mores adfert, quibus accommodandæ sunt, *vt dixi*, leges. Sicuti aliæ leges in antiquo testamento diuino, aliæ in Nouo, & aliæ priscæ Romanorum inter rudem populum, aliæ posterioribus seculis probatæ reiectis vel emendatis primis, vt lex illa antiquata, de diuidendis delatoribus non soluentibus, inter creditores. *b* de delictis mulcta pecuniaria tantum puniendis, quæ obtinuit in magna veterum paupertate *c*, sic de similibus quæ rudi adhuc populo latæ fuerunt *d*.

b Gell. li. 20 c. 1.

c §. item de delict. apud Iustin.

d vide Arist. li. 2. Pol. tit.

e l humanum C. de legib.

13. Hocque commune vniuersis sanctionibus vt diligens prior adhibeatur consultatio antequam promulgentur *e*. Alex. Seuer. nullã constitutionem sacrauit sine viginti iurisperitis, & doctissimis ac sapientibus viris ijs denique disertissimis non minus quinquaginta, dato illis spatio prius ad disquirendum cogitandumque quam dicerent *f*.

f Lamprid in Alex. Seuero.

14. In republ. Atheniensi Solon inter cætera hoc etiam instituit, cum lex aliqua rogatione ad populũ ferretur, vt à legislatore primum recitaretur: deinde vt in loco celebri perspicuoue proscriberetur ad tertiam concionem vsq; inde vt scribæ daretur, palam pro concione legenda, vt si quid cuiquam non placeret in medium proferret: & si ea tum quoque populo placuisset, ita postmodum daretur Nomothetis exploranda, qui vti eam probassent improbassentve proferretur, antiquareturue *g*. Libanius tradit, θέσμον fuisse illam legem Athenis, legum ferendarum rationem præscribentẽ, per quam auctor legis scriptam legẽ, ante statuas Heroum, à quibus cognomina tribus acceperant, proponere, & apud legum latores cõfirmare oportebat: quod cum non fecisset Leptines in lege ferenda de abrogandis immunitatibus, reprehensus & accusatus est: quum lege liceret intra annum accusare auctorem legis: postea non liceret *h*. Creabantur vero ex lege Solonis sex viri legũ examinandarum causa, cum liceret ex eiusdẽ legis tenore, si qua lex male recepta videretur alicui, eam accusare, & illa abrogata, liceret eidem, aliam substituere & scribere legem: at illi sex viri Nomothetæ examinabant, ne temere promulgarentur, & vt de singulis singulæ tantum ferrentur, ne contrarietate aut multitudine imperiti turbarentur. Erat insuper lex alia Atheniensium μὴ ἐξεῖναι εἰς τὸν δῆμον ψήφισμα ἐκφέρειν πρὶν ἐν τῇ βουλῇ ἐγκριθῆναι, id est, *Ne prius ad populum decretum, quam prius Senatui probatum esset, deferretur*, vt ait Libanius *i*. Quum enim multitudo populi magna & frequens esset sæpeque deciperetur, non animaduertens, num fraus aliqua lateret, primum decretum ad quingentorum mittebatur senatum, qui indagabat, an aliqua noxa aut fraus in eo esset, & sic ad populum ferebatur.

g Scribit Demosth. contra. in Leptinem.

h Libanius in argum 2. notat. Demosth. contra Leptinẽ.

i Liban. in arg. vtriq. orat. Demo. contra Andro.

15. Non minore cautione, leges ferebantur vel abrogabantur in Democratia Romana, rogato populo, suffragijs & comitijs adhibitis, datis tabellis duabus singulis, in quarum altera duæ literæ V. R. id est, *vti rogas*, in alia nota, A, priore significante, si ea mitteretur, approbationem rogationis, altera, non probare se, & antiquam sequi & nouam reijcere. Ante legum duodecim tabularum receptionem, accurata fuit decemuirorũ indagatio *k*. Antequam nobis corpus iuris ciuilis Romani traderetur, dedit operam Iustinianus Cæsar, vt per viros eximios & doctissimos opus expenderetur: & sic solum post prudentem longamque explorationem leges seruandas statuit.

k in alio arg. græco in ean. orat. Demo.

16. Præsidente autem Athenis Pytadoro *l*, Oligarchia Athenis constituta est. Visum enim est populo triginta eligi debere viros qui patrias leges conscriberent, quibus respublica regeretur. fuere autem electi *Polyarches, Critias, Melobius, Hippolochius, Euclides, Hieron, Mnesilochus, Chremon, Theramenes, Aresias, Diocles, Phedria, Chareleus, Analites, Piso, Sophocles, Erathostenes, Charicles, Onomacles, Theognis, Æschines, Theogenes, Cleomedes, Erasistratus, Phidon, Dracontides, Eumathies, Aristoteles, Hippomachus, Mnesitidis*.

l vt est apud Diony. Halicar.

17. Sicuti vero leges quãdo feruntur diligẽter considerandæ, quænã & cuiusmodi sint, ita cum receptæ, sunt custodiẽdæ & vsurpandæ *m*, maxime a subditis *n*, & iudicib. *o* ab ipsis autem legislatoribus quantum fieri potest inuiolatę quoque & stabiles conseruari debent. Nam cum illæ sint pro regula & norma viuendi in republica, fieri non potest, vt illis mutatis non mutentur mores cum legibus malis in peius, cum bonis in melius; commune bonum lex est, vt facile ob aliquod aliud bonum, si nõ ita commune sit, mutari non deberet, cum inde sequatur reipublicæ dissolutio, & mouenda non sit camarina. Nam lex potissimum in populari statu vim non habet, vt ei pareatur nisi ex more *p*. mos autem non fit nisi temporis longitudine: quare faciliter mutare leges ex præsentibus, infirmam facere vim legis. Constat errata quædam magistratuum & legumlatorum

m Xenoph. lib. 2. de Cyro.

n Demo orat. contra Midiã.

o l leges vt generales C. de legib. l non dubiũ C. eo. & l iuris g. 7 § ait prætor l contra iuris 28 de pact. P. c. 1. de constit. cũ simi. infinit. propemodum.

p c. in istu 4. dist. l rem non nouam C. de iudic § 1. de usufr. tud

q Arist. lib. 2. polit. c. 6 l. de quib. de legib. ff.

latorum toleranda: cum ex mutatione vtilitatis parua accessio fit. non enim tantum proderit qui corrigere perget, quantum nocebit assuefactio superioribus non parendi. Quod si aliquis sit defectus in lege, ex æquo & bono à magistratibus & iudicibus erit emendandus, vel supplendus iurisdictione illis concessa. siquidem fieri non potest per prudentiam legislatoris, vt singula quæ priuatos respiciunt, legibus possint expresse definiri, quia lex generaliter loquitur, & ad id quod vt plerunque fit extenditur, reliqua relinquens iudicum qui de singulis cognoscunt auctoritati *a*. Meliora quidem sequenda sunt, neque tam inflexibilis proponi debet lex quin mutationi obnoxia non sit nam esset lex tyrannis, si mutatis caussis constitutionis, & rationibus introductionis cessantibus, illa eadem imperaret, & committeret legislator in eam qualitatem legis, qua debet personis locis & temporibus accōmodari. Nihil enim est sub sole quod cū motu cœli & syderum continuo, moueri & mutari aliquomodo non possit: verum leges quæ diuturniores esse possunt, illæ meliores & magis paci & tranquillitati populi conueniunt *b*. Thuriorum institutum erat ideirco rigidum, vt qui legis abrogationem peteret, cum laqueo in publicum prodiret: quo, si non persuaderet suspenderetur *c*.

a vide l. 3. cum seq. vsq. ad l. 17. de leg. P. Arist. 5. Ethi. c. 1.

b §. vt autem lex de non elig. secun. in nouell.

c Diod. Sicul. l. 12. Demo. contra Timocratē.

d Plato dial. 5. de iusto.

18. Censet Socratica prouidentia *d*, peius esse in legibus constituendis errare, quam hominem interficere: eiusmodi namque error multos per multa secula interficit, animos simul & corpora. Atque ideo ne erraret in legibus constituendis, initio petit auxilium ab Adrastia, quæ ab Ethnicorum priscis theologis parabatur potentissima ineuitabilium seu necessitatis legum, regina, seu diuina prouidentia, quatenus nihil vel oculos potest subterfugere, vel manus effugere. Et quia optabat firmissimas leges condere, quas neque obliuio deleret, neque defraudaret astutia, neque violentia frangeret, & omnino nullus deuitaret, *Adrastian* inuocabat, ineuitabilia sancientem, quæ nullus valeat effugere.

19. Gentes, non nisi necessitate vrgente, iura sibi constituerunt *e*, eaque necessitate, trāsgressio vel mutatio legis permissa, & quod nō est licitum in lege, necessitas facit licitum: *f* vt si magna vtilitas suadeat reipublicæ, quæ non permittat sine detrimento euidenti salutis eius leges iam latas habere locum. Sicut nihil sapientius dicitur facto Agesilai, qui cum aduersus rempublicam conspirationem ortam noctu comperisset, leges Lycurgi continuo abrogauit, quæ de indemnatis sumi suppliciū vetabant: comprehensis autem & interfectis sontibus, è vestigio statim restituit: atque vtrumque simul prouidit, ne salutaris animaduersio, vel iniusta esset, vel iure impediretur: ita vt semper leges essent, aliquando non fuerunt. *g*

e §. ius autem gentium de iure natura. gent. & ciu. inde qualitas legis, vt sit necessaria. erit autem lex 4. distin.

f c. quod non est licitum, de reg. iur. in decreta. tum l. 2. C. de patri. qui filio. distraxer.

g Val. Maxi. lib. 7. c. 2.

20. Lycurgus Spartanorum legislator, rigidis certe & nimium popularibus legibus latis, dissoluta Monarchica gubernatione, finxit legum suarum auctorem Apollinem Delphicum, & inde se ea ex præcepto numinis detulisse, vt consuescendi tædium metus religionis euinceret. Deinde vt æternitatem legibus suis daret, iureiurando obligauit ciuitatem, nihil eos de eius moribus mutaturos priusquam reuerteretur: & simulauit se ad oraculum Delphicum proficisci, consulturum quod addendum mutandumque videretur. Profectus autem est Cretam, ibique perpetuum exsilium egit, abijcique in mare ossa sua moriens iussit, ne relatis Lacedæmona, solutos se Spartani religione iurisiurandi in dissoluendis legibus arbitrarentur. *h*

h Iustin. ex Trogo, lib. 3.

21 Vtilitas suadet, leges cum necessitate introduci, nihil tamen tam naturale quam vt contraria necessaria vtilitate, & ad euitandum reipublicæ damnum imminens, leges introductæ mutentur, si non omnes, illę saltem quę minus vtiles, aut noxiæ esse possunt. Studij iuris & ciuilis sapientiæ duæ sunt positiones, vel axiomata præcipua, publica & priuata vtilitas. *i* Atque ipsa vtilitas iusti prope mater & æqui. Et quod commodum & vtile pluribus, præferri debet vtilitati paucorum: si mutuo se compati nequeant priuata & publica vtilitas: non etiam, si vtrique sine damno alterius, consuli potest.

i l. 1. §. huius studij de iust. & iur. P.

22. Adesse postremo debet legibus condēdis manifesta decisio sine obscuritate mentis non inuoluta aut dubia, *k* ne captionem aliquam continere possint, quia illæ debent esse omnibus pro norma viuendi tam ignaris, quā mulieribus & pueris. *l* Et ius certum, & definitum est, *m* super dubitabili enim lex regula, *n* debet dubium tollere. *Leges*, inquit Isocrates ad Nicoclem, *oportet te ponere æquas & vtiles, & sibi inuicem concordes, minimeque ancipites, sed quæ oppido quam faciles habeant solutiones*. Soloni vitio datum est, quod quædam obscurius in legibus proposuisset, idque rectius, quod consulto id fecisset. *o* Sic sedes apostolica & principalis, in suis actibus, veritatem prosequens, lucem amans, lubenter euitat nodosæ ambiguitatis inuolucrum. *p* Nihilq; proprius legi, quam claritas, *q* vt & lex, simplicitatis dicitur amica. *r* Verba possunt legem obscuram reddere:

k d. c. erit autē lex, 4. dist.

l Leo Imper. nouel. 77. l. 9. C. de legib.

m vide l. 2. & l. 9 de iure & facti ignor. l. 22. P. tit. 5. & tit. C. similem.

n l. quod Labeo, de Carbonia. edicto P.

o vt ait Plutar. in eius vita.

p c. 1. de concess. preb. in extrau. Iohan. 22.

q Iusti. in § nos igitur. de testa. imperfect. in nouell.

r § sed quia de fideicomm. & ed. instit. tit.

dere: verum si hactenus de mente eius constiterit, non tam verba quam mentem sequi obseruatam, iubebit rector reipublicæ, quia minime sunt mutanda quæ hactenus certam interpretationem habuerunt. a Verbaque legum, non sunt captanda. b Si tamen mens contraria videatur verbis, & ea in incerto sit: tunc oportet explicatione ei subuenire, vt legum enim euidentia est populorum excessibus vtilis, sic sanctionum obscuritas, turbat ordines æquitatis. c Nam ex obscuritate oriūtur litigantium controuersiæ d

a l. minime. de legib. P. l. non dubium, C. eod. tit.
b l. penult. ad trebell. T. c. 1. & ideo de legib. P. l. 1. C. eod.
d in l. 1. de inoffic. lib. 2 C. Vuisigothorū.

De generali errore principum & administratorum reipublicæ, ex ignorantia qualitatis reipublicæ & ex aliis, & de remediis. Cap. VI.

Error & confusio rerumpublicarum, inter cætera nascitur ex ignorantia speciei reipublicæ quam curandam principes vel rectores susceperunt. Non enim, *vt dictum est*, vna species, vnaue natura omnium. Et proinde & aliæ leges in instituenda, in conseruanda, & defendenda vnaquaque operæ pretium est obseruare. Et vt seruentur, cognosci & addisci debent prius: deinde in praxim adduci, atque principem alium atque alium, & ciuem quoque alium atque alium esse necesse est secundum differentiam rerumpublicarum. e Aristot. aperte rationibus demonstrat non bene dicere, qui putant gubernatoris ciuitatis & regis patrisque familias, & domini eandem esse rationem, arbitrati multitudine tantum & paucitate non specie differre, quod falsum est. Et Seneca f disputat contra M. Brutum, quod contra institutionem Stoicam se gessisset, volens occidere Iulium Cæsarem duabus rationibus: quod nomen regium extimuerit male cum optimus ciuitatis status sub rege iusto sit: dehinc quod male sperauit inde libertatem futuram, vbi maximum præmium erat imperandi & seruiendi. Aut quia male existimauit ciuitatem posse in priorem formam reuocari, amissis pristinis moribus, futuramque male existimauit ibi æqualitatem ciuilis iuris, vbi videbat hominum tot multa pugnantia, non, an seruirent: sed cui: multo & magis arguit, quod non consideraret vno interemto, non defuturum alium qui idem vellet. Exsecrabiles enim fuerunt nostri seculi quidam homines, à quibus Ilias malorum nata, qui ad modulum quarundam rerumpublicarum, imo vero exemplo tyrannidum & tyranniculorum voluerunt reformare leges regnorum. Re ipsa vere ridiculi, sed qui tragœdias ex Attellanis fabulis cruentissimas recitarunt, vt non minus errarunt, hoc eodem tempore, qui in paruis principatibus voluerunt regnorum sibi titulos, iura & leges constituere. Vnde deformes respublicæ fere in monstrum peruenerunt: non minus quam si quis magno colosso & corpori, vellet caput pumilionis, vel pigmei imponere: aut statuæ pumilionis caput infinitæ magnitudinis inserere. In regno leges aristocratiæ, aut democratiæ, aut tyrannidis velle seruare, quale monstrum quæso natum est, quod se suis ipsius artibus conuellit & dissipatur. Quis non damnaret architectum, qui pollicitus esset reparare, vel reficere ædificium, si illum deijceret? quis illi tam stolidus esset qui crederet dicenti, hoc pacto se reficere, aliud enim est destruere, aliud reficere? Dicam & quod ad Pisones scribens Horatius, de malis rerumpublicarum censorib. administratorib. vel præsumtuosis ignaris, seu maliciosis restitutorib. Siquidem hoc sibi nomen, vt fucum faciant suæ ambitioni & cupiditati, vsurpant, quod de malis poetis & pictoribus dixit,

e vt ait Arist. 3. polit. c. 1 & iterum li. 1. polit. c. 1.
f lib. 2 de benefic. c. 20.

Humano capiti, ceruicem pictor equinam
Iungere si velit, & varias inducere plumas,
Vndiq; collatis membris, vt turpiter atrum
Desinat in piscem mulier formosa superne:
Spectatum admissi risum teneatis amici,
Credite Pisones isti tabulæ fore librum
Persimilem, cuius velut agri somnia, vanæ
Fingentur species: vt nec pes, nec caput vni
Reddatur formæ. Pictoribus atq; poetis
Quidlibet audendi semper fuit æqua potestas.
Scimus: & hanc veniam petimusque damusq;
vicissim:
Sed non vt placidis coeant immitia, non vt
Serpentes auibus geminentur, tigribus agni.

Sunt morbi, sunt tēperamenta, sunt conuenientia singulis speciebus rerumpublicarum, imo origo, vita, finis, & pleraque alia diuersa, sæpe & contraria, vt ijsdem modis omnibus prospici nequeant, & remedia, quæ proficiunt in vna, in alia possunt adferre interitum, & monent etiam medici vnico collyrio mederi non posse omnium oculis monent & vel sutores, eundem calceum omni pedi nō conuenire. Quis non rideret eum qui vellet imponere laico mitram episcopalem, episcopo diadema pontificale propria & priuata auctoritate, vel subdito, coronam. Id enim est laruas proferre.

2. Iam effectus præsumtionis temerariæ, potest nos docere, & principes viuentes, & qui in posterum victuri sunt, quam graue & periculosum sit committere hominibus imperitis gubernationem, & rerumpublicarum emendatio-

dationem, aut credere somnijs & temeritati eorum, qui instituunt & aggrediuntur huiusmodi argumenta tragœdiarum. Fuerunt olim & puto nunc quosdam esse, nomine vel præsumtione philosophos, qui ex ferula ad sceptra moderanda superbissime se ingerunt, cõsulunt etiam non consulti, existimantes respublicas non aliter posse regi & populos, quã à magistro seu pædagogo puerulos, ex qua præsumtione leges sanciendas audent principibus & populo persuadere, speciosas quidem, & vt videtur illis consonas rationi & religioni, cum tamen de religione quæstio non est, sed non norunt an sint conuenientes populo & reipublicæ de qua agunt; vel si cognoscant non habent media sufficientia, neque considerant populum similem equo feroci, qui non ita sermonibus quantum industria & re ipsa conueniente domatur. Quamobrem vt plerunque istas philosophorum de republica theorias & speculationes, duorum alterum consequutum est: aut enim respublicas turbarunt & pacem interpellarunt: aut ridiculæ habitæ sunt.

3. Pythagoræorum cœtus, suis temerarijs & superbis seu inflatis opinione sapientię sermonibus, de reipublicæ emendatione, magnam rerumpublicarum mutationem fecit, vtpote principibus cuiuscunque ciuitatis temere interfectis, vexatis vrbibus & locis in ea Italiæ regione, quæ tunc magna Græcia appellabatur, in qua commorabantur, seditionibus cædibusque maximis, donec ob illas clandestinas coniurationes quæ sub prætextu sapientiæ fiebant, cœtus ille concrematus est, *a* vt & aliquando Lysimachus philosophos ex vniuerso regno per præconem expulit, Athenienses ex Attica, & Romani Roma. *b* Rationem citat ex Anaxippo comico: *Hei mihi philosopharis*, inquit, *atqui philosophi, Sermone solo sunt sapientes, cæteris, In rebus esse nouis ego stultissimos.* Quibus verbis non improbatur quidem philosophia vera, aut sapientia in principibus, quæ tam illis necessaria est ad regimen, quantum in naui regenda clauus & ars, sed ea, quæ in meris ideis animi vacui ab omni gubernatione fingitur, qualis illa Platonica, quæ introduxit reipublicæ formã, pro qua exercenda oportuisset nouos homines creare: visus enim est in dialogis de republica, non exsistentibus viris leges scripsisse, sed hominibus à se fictis, ita vt qui his vtantur postea perquirere oporteat. *c* Nec mirũ, quia *d* & Plato ad omnes erat implacidus, inuidus, minime moribus probus, & qui ipsum populum Atheniensem vanum iudicem & personatum putaret. Sicque ostentatio illa philosophica, quæ versatur in veris nugis & verbis nudis, & opinionibus, non considerata materia seu qualitate præsentis reipublicæ, de qua disputatio, vel regiminis ratio requiritur: non solum non aliena a regibus & principibus, sed etiam periculosa & noxia esse potest, quia lex secundum Aristotelem, quæ est præscribenda ad continendam rempublicam & principatũ, est determinata ratio, iuxta ciuitatis consensum, quæ singula, quo pacto facienda sunt declarat, & conueniens esse debet moribus præsentibus. *e* Ideo merito Aristoteles reiecit rempublicam Socraticam seu Platonicam, cũ sua communione somniata. *f*

a Sicut scribit Polybius lib. 2.
b vt refert Athenæus lib. 13. dipnosophist. cap. 33.
c videm Athenæus eit. lib. 12. cap. 22.
d videm ait.
e ca. erit autem lex. 4. dist.
f lib. 2 politico cap. 1. 2. 3.

4. Vera Philosophia & sapientia ciuilis, est haurienda ab his, qui instituerunt respublicas, ex distinctione & collatione earum facta, cum ea quæ in manu est; adhibita consideratione non somniorum vel opinionum cuiusque, sed legum quibus vsæ sint, & quæ bene vel male concesserint. Conferenda, quæ antiquas meliores respublicas eius generis, cuius est, quæ regenda est, fecerint, quæ conseruauerint, vt sequamur vestigia: quæ eas subuerterint, vt ea vitemus & præcaueamus, & dum ea oriri vel extollere caput viderimus, statim conuellamus, sic felix quem cautum aliena pericula faciunt. Et quamuis dicantur posteriores respublicæ meliores prioribus; eoque priores adhuc rudes postea ex experientia emendationis causam dederint, tamen nouæ quæ suis legibus, veluti malis indigestis seu crudis humoribus & domesticis torquentur, & stare quodammodo pro tempore videntur, statim non sunt sequendæ, quia metuendum, ne ad primam occasionem rebellent, & virus quod inclusum fortius agit in partes crudelius, ex abrupto lethum afferat, nisi medeamur, repentinum.

5. Eget princeps, ne ignorantia sua decipiatur, primum bonorum consilio, & legum auxilio, & diligentissimis & expertis, qui bene cõsultata exsequantur: aliter imperfectum erit perpetuo regni & principatus legitimum negotium. *g* Sophistæ, qui ciuilem scientiam se habere profitentur, facilem reipublicæ administrationem esse putant, quæ ex legum & rerumpublicarum collectione habeant electionem, aut procul aberrare ab ea docenda. Neque enim omnino qualisnam ea sit, & circa quæ versetur sciunt. Nam electio, post collectionem, animi perspicuitatem exigit, & iudicium, quæ & qualibus consonet, sicuti non sufficit, vt quis bonus medicus habeatur, didicerit artem medendi ex scriptis, cum

g Arist. lib. 10. Moralium ad Nicomachum.

cum in his, non solum curationes, sed & quomodo etiam sanati possint homines, & curatio adhibenda sit vniuscuiusque habitu distincto exigatur. Administratio sine arte, ex sola experientia sæpe fallit etiam, vt sola consideratio & contemplatio, sine experientia. At quando vtrumque coniungitur, felicem facit rempublicam.

a vt est apud Herodian. in 1.

6. Marcus Imperator, *a* filium Commodũ, magna diligentia curaque educauit, accitis vndique viris doctrina claris, maximaq; proposita mercede, vti mores pro se quisque filij ingeniumque excolerent. Senex autem iam cum plane deploratam salutem suam sentiret, anxius magis de filio fuit, ne qui tum primam iniret adolescentiam, siue ætatis feruore nimio, siue licentia quadam summa, quam in orbitate esset habiturus bonis artibus, studijsque relictis, ebrietati sese & crapulæ dederet propter lapsum eius ætatis facilem. Terrebatque insuper hominem minime imperitum, multorum memoria principum, qui iuuenes imperium suscepissent. Vt Dionysij Siciliæ tyranni, cuius tanta fuit intemperantia victus: vt nouarum voluptatum inuentores summis afficeret præmijs. Item quod qui Alexandro Magno successerunt, ita contumeliose violenterque dominati sunt, vt illius imperio graue dedecus conciliarint. Siquidem Ptolomæus eo turpitudinis proplapsus, vt contra Macedonum, atque adeo omnium Græcorum leges, etiam sororijs amoribus implicaretur. Repetebat animo aliorum crudelitatem tyrannorum, vt Neronis & Domitiani, item Germanorũ vicinam gentem nondum plane subiectam, aliaque plura, quibus æstuans animus iussit amicos congregari ad se, quos sancte ac qua poterat auctoritate adiurauit, vt filio bene viuendi auctores essent, & bonum principem redderent. Est autem difficile in magna licentia moderari sibi, quasique frenos imponere cupiditatibus. Eadem prudenter mente recolens Mammea mater Alexandri, qui consors imperij factus fuit Antonino filio Seueri mancipio totius turpitudinis, vt filium ab omni illa fœditate vindicaret, summis clam Antonino, doctoribus omnium disciplinarum, *b* modestiam edocebat, palæstra ac omnibus virilibus gymnasijs assuefaciebat, græcis latinisque literis instituens, quamuis contrarijs moribus imbutus Antoninus indagaretur. Magnopere illis tentus, & ideo omnes illius doctores aula exegerit, & quosdã illustriores partim morte, partim exsilio affecerit, ridiculas allegans causas, quod filium eius corrumperent, arrogauerat enim Antoninus Alexandrũ

b vt narrat idē Herodian. in 5.

neq; agitare cum choros atque ebacchari sinerent, & ad modestiam componerent, & virilia officia edocerent. Neque tamen destitit ab instituto Mammea, vnde & Alexander maximum fauorem apud bonos, & populum & senatum, & milites sibi conciliauit, delatumq; illi soli necato Antonino fuit imperium. Quo etiam tempore, *c* post additos in consilium eius grauissimos senatores, & peritissimos iurisconsultos, cumque videret summam habere iam auctoritatem, metu ne viuida ætas in summa potestate licentiaque rerum, in cogitata aliqua impingeret vitia, vndiq; aulam seruabat, neque adire a quoquam adolescentem patiebatur, cuius vita moresque improbarentur, ne scilicet bona indoles corrumperetur prouocantibus appetitum eius iam vigentem assentatoribus in extremas libidines. Ex cuius prudentissimæ matris formula, duo summa capita institutionis principis colligi possunt, vnũ in imbuendo & formando à peritis & bene moratis præceptoribus vel monitoribus principe, aliud in obseruatione, ne bene imbutus & edoctus corrumpatur. Vtrumq; caput summe necessarium, sed maxime secundum, nam parum prodest bene institutum fuisse principem, si in illa institutione non perseueret. Perseuerare autem non potest, dum corruptoribus exponitur, vt parum est thesauri ingentes copias cumulasse, si is à latronibus non custodiatur aut defendatur. Nec enim minor est virtus quam quærere, parta tueri.

c vt idem Herodian. scribit in 6.

d li. 3. de legib.

7. Plato *d* dum speculatur causas, quibus regnum quod tam felix erat Persarum sub Cyro, fere sub Cambyse eius filio ceciderit, & rursum Darij tempore restitutum est, tradit ideo id contigisse, quod Cyrus fuerit dux bonus & ciuilis vitæ amicus, nunquam tamen ad rei domesticæ administrationem animum nunquam applicuisse, & bellis continuo occupatũ filios educandos mulieribus tradidisse, quæ ipsos vt felices statim pueros atque beatos, nullius indigentes rei, sic educabant, vt prohiberent ne quis eis vtpote beatis, aliqua in re aduersaretur, cogentes omnes, quicquid ipsi dixissent aut fecissent laudare. Quare ita educati, non mores Persicos & artem regnandi, sed molles & tyrannicos imbiberunt, & tales euaserunt, quales conueniebat eos qui in summa rerum enutriti erant. Quare Cyro mortuo rerum eius potiti, vtpote deliciarum impunitatis & licentiæ pleni, nec se ipsos æqualitatemque compati potuerunt. Cambyses fratrem occidit, dehinc & ipse ignorantia ebrietateque furens, principatum perdidit, contemtus à Medis. At Darius rursum, cũ septem-

uiris principatum in Persas iterum redaxit. Is autem nec regis erat filius, nec in delitijs nutritus, viuendum censuit communibus legib. ad æqualitatem tendentibus, principes amicitia conciliauit, plures subegit. Verum eius rursum filius Xerxes, iisdem moribus quibus Cambyses educatus, similia quoque perpessus est.

8. Accedit hoc malum rebus publicis habētibus bonas leges, vt multæ nauium instar perierint subuersæ, ac peribunt ob gubernatorum nautarumque improbitatem, qui in rebus maximis extrema quadam ignorantia detinentur. Quoniam cū rerum ciuilium prorsus ignari sint, in ijs tamen plurimum sibi ipsis sapere videntur. Scribit Plato, *a* ignorantiam potentum robustorumque hominum, hostilem atque teterrimam rem esse. Hæc enim & quæcunque eius similia, proximis omnibus noxia, sin autem imbecillis ignorantia sit, ridiculorum naturam subit.

a in Phileb. siue de summo bono, & in lib. 10.

9. Ars & scientia ciuilis, non est vis iudicum, nec in ea consistit maiestas principis, cum sit tantum legum custos regisque ministra, non etiam artes aliæ reipublicæ quæ necessariæ ei sunt, cum regiæ maiestatis officium sit, non vt ipsa quidem agat, sed vt agere valentibus imperet, cognoscatque vim & imperium eorum, quæ in ciuitate sunt maxima, tum quid decorum, quid opportunum sit, quid contra, cæteras vero facultates iussu capescere, & mandata transigere. Itaque reliquæ artes sunt ancillares singulares, ciuilis vero scientia omnibus his præsidet, legumq; & quæ in ciuitate sunt, curam habet, omniaque contegit. Inde merito communi appellatione, qui ipsius artis cōmunem facultatem complectuntur, ciuilem scientiam nuncupauit. *b* rursum in Theage vel de sapientia, *Ciuilis facultas ciuitatis & gentium commune bonum coniectans, dicitur & absoluta sapientia, regia disciplina, huius subiectum ciuitas, vel societas humana, finis commune bonū, ministra artes omnes, officia duo, leges condere, & conditas exsequi. illud per prudentiam nomotheticam, hoc per iustitiam legalem & iudicialem agit.* Quod & superiori capite docuimus.

b Plato lib. 14. seu ciuib.

10. Sed à quibus discenda hæc sententia, valde dubitat idem Plato. *c* Atque in Menone palam tradit, non disci à sophistis, aut soli contemplationi deditis, quia nec tales, nec filios vnquam suos, docuerint illam, & isti rationem boni non habeant, quod rerum humanarum experti minime sint. Vnde restare ait hanc disci ab illis tantum, qui & contemplandi & agendi periti habeantur, apprime, aut quod probabilius, si diuina sorte contingat. Nam periti in contemplando & agendo accurate, nusquam reperiuntur, ita in Menone & Theage diuino munere fieri ait, vt in animos ciuium temperatos, Dei prouidentia, boni ipsius intelligentiam, & leges ad id ducentes infundat. Atque in Protagora ait, ciuilitatem in priuatis, temperantia & iustitia cōstare, qui illa in priuatis cuiusq; proprios moderatur affectus, & gestus componit: iustitia vero, actus cuiusque conducentes ad alios dirigit. At his in publica persona adhibendam existimat prudentiam in pace, in bello fortitudinem. Statuendum autem primo quidem Deum ipsum, vitæ salutique nostræ omnibus vndique modis prouidere, atque consulere, deinde ciuilem virtutem donum esse diuinū, ne quis forte confidat, se absque diuina gratia rempublicam recte feliciterque esse recturū, seu gubernaturum, quod & consentaneum sacris dogmatibus, non obstantibus quæ Protagoras disputat. *Per me enim*, inquit sapientia Prouerb 8. vers. 15 *Reges regnant, & legum conditores iusta decernunt.*

c vt in Theage & alibi.

11. Exigitur & quædam astutia sapiens, ad demulcendos & continendos populos, quibus quis imperare desiderat, neque enim statim feroces equi domantur, nec statim vel patiuntur sibi inijci soleas ferreas, aut ephippium, aut frenum, sed paulatim assuescunt, & ferociam remittunt, tempus facit ærumnas leues:

Ac veluti primo taurus detrectat aratra,
Post venit assueto mollis ad arma iugo. d

d Propertius lib. 2. eleg.

Ineunda gratia cum populo primum arte à principe, si velit amice & sponte obtemperantibus & secure imperare. Vt enim qui captat aues earum voces imitatur, vt alliciat in laqueos, sic vt multitudinem in tuam adducas sententiam, illius ingenio obsecundes, & obseruias oportet. Et musici leui chordarum tactu demulcent, non graui tactu: sic ratio placida citius quam aspera mouet populum. Vtque vinum primum seruit ac paret bibenti, at paulatim admixtum venis rapit hominem ac traducit in suos mores, ita qui rempublicam administrat, initio se populi moribus accommodat, post sensim ad sua trahit instituta. Qui venantur bestias, induunt exuuium cerui, qui aucupantur aues, plumatis vtuntur tunicis, cauentque ne tauris appareant veste purpurea, rubra aut alba elephantis, quod hoc colore irritentur: sic qui velit feram nationem cicurare domareque, moribus ac vestitu semet illi ad tempus accommodet, necesse est.

12. Regnandi scientia legitima ab illegitima discernenda, quemadmodum & Clemens Alex. *e* distinguit, quatuorque partes cōstituit.

e A 1. strom.

Vna, inquit *pars fuerit diuina, cuiusmodi quæ est ex Deo & sancto eius filio, à quibus, quæ ex terra bona sunt, & quæ externa & perfecta suppeditatur felicitas. Secunda species post pure diuinam illam & rationalem, ea est, quæ animosa seu iracunda animæ parte in regnando vtitur, per quam speciem Hercules quidem Argiuorum, Alexander vero rex fuit Macedonum. Tertia est, quæ vnum solum concupiscit, nempe vt vincat & euertat, vt malo autem vel bono victoria sit, curam gerere ei minime est: qua quidem vsi sunt Persæ, dum bellum gererent in Græcia. Quarta omnium regnandi spes pessima, quæ statuitur ex cupiditatibus, vt regnum Sardanapali, & eorum, qui hunc finem sibi proponunt, vt plurimum indulgeant suis cupiditatibus.*

13. Rursum, multa alia sunt simul necessaria, pro implenda generali illa scientia principis, quæ pluribus imperat, quę tamen minime necessaria sunt personis priuatis, quibus Respublica non committitur. Et quemadmodum bonus pastor gregis sui naturam ex facie cognoscere debet, sic princeps imperitus esse non debet eius artis & scientiæ, quę docet affectus iudicare, quam tractant naturales philosophi seu physici, huic addere, vt diximus, debet modos gubernandi conuenientes, quos discet à politicis auctoribus, ab historiographis, & à viris in republica exercitatis, ex quorum regulis conabitur temperare affectus & passiones subditorum, & ad talem harmoniam, eaque arte adducere, quibus inter se & secum conuenire possint, & cum legibus.

14. Dehinc, quia ad principem pertinet, a bellum mouere & gerere, militarem artem callere debet, & ea, quæ ad illam pertinent.

a vt suo loco docuimus.

15. Tertio desideratur in principe eloquētia, qua possit animos & populi & militum regere, mulcere & flectere. Quantum profuerit hæc Alexandro Magno, Pericli, Iulio Cæsari, nemo ignorat, quantumve ad cicurandas feras gentes adiumenti dederit Orpheo, Amphioni, & similibus, quantumve vitiorum obtenebrauerit Neroni, docebit Tacitus.

16. Accedat principi, aliarum literarum bonarum notitia, quibus acuere possit ingenium, non tamen vt in his consenescat more philosophorum otiosorum, sed vt summa capita, & quę ad rempublicam regendam possint accommodari, teneat, qualia sunt studia & lectiones historiarum veracium, & summorum heroum, exemplaque eorum. Nam alioquin, si credamus Alphonso Regi eius nominis I. Neapolitano, nihil aliud est princeps illiteratus, quam asinus coronatus. In historia obseruabit ea, quæ bene & feliciter in republicæ administratione successerunt, vt imitetur, & contra, quæ infeliciter, vt emendet: multum prodest ab aliis experta annotasse. Est enim illa prudentia minus periculosa, ex aliis sibi exemplum sumere, quod ex vsu fiet, quam discere ore possumus, aut à viuentibus peritis, aut à mortuis ex libris consequi. Super omnia princeps antiqui & noui Testamenti historiam & mandata discere debet & sequi, vt Deum, cuius vices in terra gerit, colat ex animo, & secundum eius voluntatem sibi commissam potestatem exsequatur, si velit vere eius vicarius esse, per quem reges regnant, & legislatores, & magistratus iustum constituunt & decernunt.

17. Non minorem operam debet insumere princeps, in moribus generalibus locorum discendis, in quibus imperat, vel imperare decreuit, vt secundum illos se disponat & imperet cautionibus adhibitis. Populi Septentrionales sunt animosi, sed sine astutia, simplices: contra, Meridionales sunt astuti, sed ad audendum impotentes: illi libere haberi debent, isti astute quoque regendi sunt. Mores Gallorum placidi, & mites, & talem sibi esse regem desiderant. Scoti, Angli, turbulenti, rebelles, homicidæ principum, saltem ex maiori parte: vnde vero, an à principibus, an à subditis hoc acciderit, certe historiæ detegunt ab vtrisque, si sint eiusdem populi. Abiit enim in prouerbium, Anglus & Scotus tyrannice imperat, societatem socij prodit & paris, seruus infideliter seruit. Forsan hoc falsum in quibusdam, sed a communiter contingentibus, ita conclusum fuisse plures arbitrantur, nec illis fidendum admonent. Et certe si verum sit, rebellis illa natio & ad parricidia prona, non potest, nisi cum extrema seueritate regi, & cum herili potius, quam paterno imperio. Quemadmodum populi, qui habitant in partibus extremis Septentrionis, & Meridionalibus propter excessum frigidi & calidi aëris ambientis, existimantur esse moribus bestialibus & incompositis. In illis enim abundat phlegma, aut pituita, quæ stupidos reddit: in istis, bilis recocta, quę illos reddit melancholicos & brutales. Orientales sunt tractabiles, Occidentales, magis solitarij & superbi. Qui enim habitant in locis ventis, illisque vehementibus agitatis, & ipsi & inquieti & turbulenti solent esse, vt contra moribus constantibus sunt, qui & loca quieta, & ventis non vexata colunt. Montani participant cum syluestri & feroci natura, vt qui in vallibus, molles & effœminati fere sunt. Qui sterilia loca incolunt, industria vt plerunque valent, qui fœcun-

cunda otio desidiosi. Maritimi, ob multorum
hominum conuentus, subdoli, sagaces, in suis
negotiis transigendis.

18. Sunt item alia præcepta, quæ pruden-
tem priuatum & principem respicere possunt,
& quæ in administratione reipublicæ seruan-
do, multum orbi & aliis proficere pote unt.
I. 1. Mature omnia ponderet in vtramque par-
tem, quæ possint in negotio dubitabili acci-
dere: antequam aggrediatur, eligat certius,
vtilius, & quod honestati coniunctum sit.
nempe non tantum vtile, sed quid vtile & ho-
nestum sit, honestum præferendo simpliciter
vtili. Non erit tam morosus, tamen in singu-
lis, vt arbitretur, se posse omnia, quæ possint
nocere, auertere: sufficiet, si maiora mala pro-
uideat & præcaueat: nihil enim ita commodũ
eligi potest, quod aliquod incommodum sibi
coniunctum non adferat; ordinique semper
aliqua aliunde inordinatio subrepit, vt gene-
ratio vnius est corruptio alterius. Ceterum, si
ab initio se obiiciat quoddam malum, vel in-
ordinatio quantumuis modica, eam non de-
bet sic cõtemnere, quin statim occurrat. nam
exigua mala in principio, progressu euadere
possunt pessima, vt exiguus in principio error
in via, fere in processu itineris solet maximus
fieri: & vapores paulatim è terra vix sensibili
modo elati, sensim multiplicati, horribiles
II. procellas & tempestates pariunt. 2. Non erit
sine culpa, qui se negotio immiscet ad se non
III. pertinenti. 3. Cedendum aliquando est tem-
pori in magna infelicitate, sicut pro remedio
feliciori, nautæ in maximis tempestatibus de-
mittunt antennas & vela nauis, cedendum
potentiori in tempore, cedendum aduersita-
ti, potentia potius cautis, quam acrioribus
IV. consiliis sustinenda. 4. Omnis mutatio ab ex-
tremo ad extremum vitanda est principi, est e-
nim illa difficilis & periculosa, quæ omissis
mediis tentatur. Ascensus ad suprema fit per
gradus tuto, omissis gradibus fere impossibi-
V. lis, & præcipitium in descensu. 5. Non patia-
tur in consultationem venire, quod possit in-
nouationem & alterationem in Repub. exci-
tare. nam dum res committitur consultatio-
VI. ni, iam pene auctorata videtur. 6. Ad pruden-
tiam quoque pertinet, in initio principatus
nihil innouare, aut nouum aggredi, priusquã
VII. firmatum sit imperium. 7. Vbi in procinctu
res sita est, nocuit semper differre paratis.
VIII. 8. Caueat princeps, ne plus videatur sequi par-
tes nobilitatis, quam plebis, aut contra, quia
tunc futurum est, vt ex principe vniuersali, fiat
IX. tantum alterutrius partis caput. 9. Non fidat
ei, qui se læsum arbitratur. nam desiderium
vindictæ, quamuis sopitum videatur, tamen
oblata occasione excitatur. 10. Non se obii- X.
ciat directe multitudini, quia difficile vinci-
tur, aut si vincatur, non fit sine detrimento a-
moris. Itaque debet per obliquum eam mul-
cere, & fingere se velle, quæ tollere nequit.
11. Si aliquod magnum facinus aggredi velit, XI.
vel negotium, det operam, vt primum, quale
id sit, cognoscat, & obseruet opportunitatem
exsequendi, quæ nisi dum occurrerit, retinea-
tur, elabitur: illa enim est concursus certarum
circumstantiarum, quę coniunctæ, negotium
facile reddunt, vbi autem desinunt & dissol-
uuntur, aut difficile aut impossibile faciunt.
12. In summa quoque princeps, non debet vl- XII.
lam artem profiteri, præter eam, quæ conue-
nit principi, de qua Virgilius:

Tu regere imperio populos Romane memento,
Parcere subiectis, & debellare superbos:
Hæ tibi erunt artes, paciq; imponere morem.

Nec de re parua debet cogitationem impedi-
re, a & proinde non conuenit principi, instru-
mentis musicis & versificationi incumbere,
vt Nero, iaculationi, vt Domitianus, aut lucer-
nas componere, *vt Eropus rex Macedoniæ*. ima-
gines cera aut gypso fingere, *vt Valentinianus*
Imperator, imo nec tolerabile in principe et-
iam mechanica, quæ ad bellum pertinere pos-
sint, intentius tractare, vt machinas è ligno
componere, vt faciebat Demetrius Rex, aut
totis diebus venari, aut Astrologiæ, aut simili-
bus dare operam continuam. Et quamuis ex-
cellat in his princeps, quę possunt priuatos
nobilitare, tamen illa debet minora arbitrare
sua arte regia, quę circa maiora & vtiliora
tractanda, & communia versantur, vt videatur
alioquin princeps officij sui oblitus, & carere
iudicio, si prætermissis studiis publicis, velit a-
liis animum impedire artificiis. Vnaquæque
ars totum hominem desiderat. Sed multo
magis regia, quæ latius patet, & periculosius
exercetur ab ignaris.

a *Sed aut circa bella aut sollicitudines publicas, aut iam dicta, debet eam occupare. in nouell. 1. de hered. & Fal.*

DE REPVBLICA, LIBER XI. SIVE DE MILITARI cura in Republica.

De bello in Republica gerendo, vt iustum sit.

CAP. I.

EXplanata parte Ciuilis scientiæ, quæ ma-
xime tempore pacis exerceri debet à Rei-
publicæ moderatore, siue is sit princeps, siue
populus, siue ex Republica optimatum, suc-
cedit in ordine alia, quæ militaris est, & eius
materia. Bellum, subiectum & materia est ar-
tis

tis militaris, quę conuenire principi dicitur, & administratori Reipublicæ. Illud tam necessarium suo tempore, si iustum sit, quantum pax, quæ sine eo non conseruatur. Et Epaminondas, dissuadenti Meneclidi Thebanis bellum, & suadenti, vt pacem bello anteponerent: *Fallis*, inquit, *ciues tuos, quod eos à bello auocas, otij enim nomine seruitutem imponis. Nam paratur pax bello, & qui ea diutina volunt frui, bello exercitati esse debent. Quare si principes Græciæ esse vultis, castris est vobis vtendum, non palæstra* a. Suadebat populo Atheniensi Demosthenes, *b* alendas esse perpetuo quatuor legiones, dixit & tempore belli & pacis: ne ex improuiso hostis illos posthac inuaderet; & suppetiæ præsto essent, si bellum his egeret. Bellum præclarius, quo grauius, vt dicebat Alphonsus Hispaniarum Rex. *c*

2. Primæs honoris & gloriæ partes bellicæ virtuti tribuisse Persas, Herod. tradit, *d* & in ea à iuuentute & venatui se exercuisse, & natare didicisse, quod & referunt Strabo *e*, & Eustathius *f*. Quare & gladio accincti etiam in alta pace ambulabant *g*: nec vnquam pharetram ab humeris deponebant, semperque equis adhærebant *h*. Ferebant & Parthi accinctos gladios, etiam inter epulas. *i* Ouidius quoque Gethas ense perpetuo cinctos innuit. *k* Galli bellicis maxime semper fuerunt intenti, vt nullum olim bellum sine mercenario Gallorum exercitu in Græcia & alibi, propter felicitatem illorum gestum fuerit, *l* vt nec hodie sine Germanis in Gallia. Scribit & Thomas Morus *m*, Zapoletos esse populos, iuxta Vtopiam, qui militiam tantum norunt, & stipendia merent sub populis vicinis pretio, nec vltra vnum diem se constringunt, & si hostis eis plus mercedis obtulerit, in eum transeunt postridie: contra si pretium augeatur, pugnant pro his, à quibus locantur acerrime.

a Cornelius Nepos siue Æmilius Probus in Epaminonda.
b Demosth. orat. a.
c vt scribit Anton. Panor. in lib. 1 de dictis & factis Alphonsi.
d Herod. in 1.
e Strabo lib. 5.
f Eustathius ad Dionys. de situ orbis.
g Annal lib. 25.
h Herod lib 5.
i Ioseph. lib. 18. Antiq. c. 3.
k Ouid. 5. Tristium.
l Iust. lib. 25.
m Tho. Morus lib. 2. Vtopiæ.

3 Bellica ars, acquisititia quodammodo secundum naturam est: nam & venatoria pars illius est, qua vti oportet contra bestias, & contra eos, qui ad parendum nati sunt, nec volunt parere: quia id bellum natura iustum existit, vt ait Arist. *n*

4. Dulce tamen bellum inexpertis, verum his, qui iam periclitati sunt eius ærumnas, vel sapienter prouident, ne accidant, videtur malum ingens, ad maius malum pellendum, aut prohibendum, subeundum, neque tamen temere, sed adhibita diligenti consultatione, *o* merito enim militiæ causa magnæ habentur deliberationes, & leges multæ conduntur *p*. *Facilis descensus Auerni; Sed reuocare gradum, hoc opus hic labor est.* Facilis est via ad dissentiendum, & ad inuadendum ex improuiso hostem, ad iram concitandam, inimicitias parandas. Sed difficilius placantur, quam excitantur. Ira tardissime deferuet, & diu solent homines iniuriarum meminisse. *Hoc natura*, inquit Cicero pro Sylla, *est insitum, vt quem timueris, quo cum de vita fortunisq; contenderis, cuius ex insidiis euaseris, hunc semper oderis.*

n Aristot. 1. polit. c. 4.
o Vegetius lib. 3 de re milit. c. 14. multa ad explicationem eius congessit Erasm. Chiliad. 4. centuria 1. adagio 1.
p Plato lib. 12. de legib.

5. Bellum dicitur per antiphrasin quasi minime bellum, & contra, quod sit omnium malorum, quamdiu grassatur, cumulus, sentina, lerna: eo enim confluit colluuies facinorosorum hominum raptorum, adulterorum, stupratorum, lenonum, sicariorum, latronũ, piratarum, veneficorum, furum, abigeorum, perditorum, periurorum, blasphemorum, maleficarum, lenarum scortorum. Quorum omnium cœtibus, veluti tortoribus, cogitur princeps vti: & quos antea domibus, pagis, vrbibus, regno & principatu iustitia exigente exturbarat, in vrbes, domos, cum stipendio reuocat, fouet, & ceruicibus populi sui imponit, & fœtorem scelerum inter subditos spargit, quo vel Deus ipse durius in populum & principem animaduertit, pestemque & famem accumulat, vt dum mala belli desideramus, plenitudine malorum abundemus. Funditur humanus sanguis, & sæpe innoxius, inuolutis bonis in peccatum aliorum, orphani plures & viduæ, ex diuitibus pauperes multi, communis omnium solicitudo, sumtus indefiniti, inculta arua, deserti pagi, subuersæ vrbes, religio corrupta, vel intercepta, vel neglecta: magno ciuium cruore comparantur victoriæ, si quæ adhuc contingant. crudelius tractant suos, qui hodie se dicunt milites, quam hostes: audendi qualibet impune hodie licentia, bellum est. Dicunt & *q* Græci, quod ἄρης, qui Mars, habet appellationẽ, ἀπὸ τ̃ αἴρειν καὶ ἀναιρεῖν, à tollendo, seu occidendo, aut a damno. Quæ deteriora habentur, & magis iniqua, si bellum iniustum sit, in quo capta non sunt capientium, sed sunt restituenda in conscientia *r*, & quando bellum iustum vel iniustum dicatur, vide D. Thomam *ſ* Sunt belli sicut pacis iura *t*, iusteque ea non minus, quam fortiter debemus gerere.

6. Ceterum iustum bellum, malum, vt dixi, necessarium est, ideo & nolentes id subire cogit. Iniustum autem multo perniciosius. Distinguitur autem iustum ab iniusto, notis certis, quas expedit administratoribus rerum publicarum & principibus prius perpendere & consultare, quam ad bellum inclinent *u*. Et

q Plutarchus lib. περὶ τῆς τῶν ζῴων φύσεως, c. περὶ ἄρεως, de Marte
r c. sicut 29. de iureiur. l. 2. tit. 24.
ſ 2. 2. q. 40. art. 1.
t vt ait Liuius in 5.
u videnda, quæ diximus de bello iusto, lib. 3. syntag. c. 12. & de militia omnigena, toto lib. 19 eiusdem syntag.

primum

primum requiritur, vt sit causa & res, quæ mereatur, vt pro ea bellum suscipiatur, quæve publicam vtilitatem magis respiciat, quam priuatam, aut solius principis priuatam. Sic enim grauitas malorum, quæ solent ex bellis oriri, ex vna lance trutinæ appensa, cum re, pro qua suscipitur in altera parte librata, perpendi & agitari debet, num ea talis sit, quæ mereatur, tot se mersare & obiicere periculis, pro propulsanda iniuria, pro rebus iniuste detentis repetendis *a*. Bellum iustum ita in quantum suscipitur, pro tuenda republica & pauperibus defendendis ab hostium iniuriis *b*, pro fide, pro qua & ecclesia implorat manum secularis principis *c*, & qui in bello pro ea occumbunt, habent opus meritorium, & præmium cœleste *d*. sicut & olim, qui pro republica ceciderant, honoribus etiam mortui afficiebantur propemodum diuinis, & eorum successores, seu liberi beneficiis, quod & expedire ita fieri, saltem in populari republica, tradit Arist. & Heraclit. Ἀρηι φάτυς γὰρ οἱ θεοὶ τιμῶσι ἢ ἄνθρωποι. *A Marte occisos, & Dei & homines honorant* e. Et Plato in expeditionibus mortuos laudatos, & perinde ac deos & felices adorandos dixit *f*. Refert Demosth. in orat. funeb. decretum publicum sepulcrum occisis in bello ad Chæroneam contra Philippum, & euectis Athenas, cuius rei rationes ipse, & interpres in argumento reddidit: quia pro victoribus habeantur, qui non hosti, sed fortunæ succubuerunt: quod vitam cariorem omni re, pro republica exponant: item ad leniendum luctum pro eo honore, & ad alios ciues audaciores reddendos. eaque ratione addit ex publico parentibus & filiis mortuorum ibi, data alimenta & arma *g*. *A Deo habemus dexteras*, ait D. Chrysost. *h vt & nobis ipsis, & aliis iniuria affectis opem feramus: vt scelera de medio tollamus, vt his, quibus vis & damnum adfertur, simus portus & refugium. Quomodo ergo eis venia dabitur, qui his armis vtuntur, non ad salutem, sed ad aliorum perniciem?*

a c. 1. & 2. 23. q. 2.

b c. 5. fortitudo, 23. q. 3.

c c. 2. Maximilian episcopus, 23. q. 3. c. hortatu, 23. q. 8.

d c. 9. omni timore deposito, 23. q. 8.

e Rhetor ad Alexand. c. 2.

f Meminit Theodoretus Cyrensis Episcopus lib. 9 de martyrib. & lib. 8. de cura. Græcarum affectionum.

g Plat. lib. 10. de Repub.

h D. Chrysost. homil. in Psal. 134. tom. 1.

7. Suscipiendum, inquit Aristoteles, in eos bellum est, qui rempublicam, aut eius siue amicos, siue socios iniuria violare moliuntur. *i* Pro iniuriis antea nobis illatis, aut iis, qui alias nobis auxilio fuerunt, aut pro eo, quod pertinet ad gloriam, ad vires, aut ad opes, aut ad aliud quippiam huiusmodi. *k* Natura & iustum est bellum contra eos homines, qui ad parendum nati sunt, nec volunt parere: *l* contra rebelles, seditiosos, inquietos, factiosos.

i Arist. Rhetoric. ad Alex. c. 37.

k Idem Arist. eod. c. 2.

l Idem 1. polit. c. 5.

8. Fuerunt aliquibus bellorum causæ raptarum mulierum iniuria & repetitio, à tempore tantum Helenæ raptæ à Priamo Troiano, pro qua repetenda Græci ingentem compararunt classem, & pugnarunt cum Troianis annis decem, mensibus sex, diebus duodecim, ad Troiam, & corruere ex Argiuis 886. millia: ex Troianis vsque ad oppidum proditum sexcenta septuaginta sex millia *m*. Bellum Lacedæmoniorum propter stupratas virgines, contra Messanos, initium est intestinorum bellorum totius Græciæ *n*. Bellum Iantino Regi Scytharum, Darius Rex Persarum intulit: cum filiæ eius nuptias non obtinuisset, armatisque septingentis millibus hominum Scythiam ingressus, non facientibus tamen hostibus pugnæ potestatem, metuens, ne interrupto ponte Istri, reditus sibi intercluderetur, amissis nonaginta millibus hominum, trepide refugit *o*. Fuit & motum bellum inter Moschum Regem, & Regem Sueciæ Iohannem 3. sopitum vix anno 1582. ex eo ortum, quod cum Moschus graui bello pressisset Polonos, bonamque Lituaniæ partem sub suum imperium iunxisset, ita ad pacis venit conditiones, si sibi donaretur in matrimonium Catharina Magni Sigismundi Polonorum Regis filia, Sigismundi autem Augusti soror germana: sed illa eum reiecit, & data fuit in matrimonium Iohanni Duci Fillandiæ, potentissimi Gostaui filio, qui olim Sueciæ Regis filius natu secundus, & successit in regno Sueciæ Erico fratri ex primo matrimonio, captiuato, contra quem Moschus acerrimum iniuit bellum, quod tandem finitum est Moscho per Iohannem 3. Regem Sueciæ & Gothorum, & Stephanum Regem Polonorum cedere coacto, & pollicente summo Pontifici, se contra Turcam & Tartarum Christianis principibus coniuncturum. *p* Fuerunt & pro mulieribus bella alibi cruenta & fera; quæ certe non ab omnibus probata fuerunt, vt recte videantur respondisse Troiani Græcis repetentibus Helenam, se quidem sentire iniuriorum virorum esse, rapere fœminas; amentium autem raptis vlciscendi operam dare: prudentium autem, pro nulla habere raptarum pulcritudinem, quippe quæ nisi voluissent, haud dubie raptæ non fuissent *q*.

m vt scribit Dares Phrygius lib. de excidio Troiæ.

n Oros. lib. 1. c. 21.

o Iustin. lib. 2 hist. ex Trogo.

p Sic scribit Eric. Falerz. Gothus in panegyr. de victoria spectatissima serenissimi Regis Gothorum, Sueciæ, Vandalorum, &c. excussa Viennæ Austriæ, 1582.

q Herod. in 2.

9. Videtur & iniustius esse bellum, quod ditionis ampliandæ causa, aliis ciuitatibus & vicinis innocentibus infertur, quo nomine Ninus notatur à Iustino, *r* & alius Alexander Magnus, aliique, qui potius magni prædones, quam reges merentur appellari. Duo enim maxima mala tales inuehunt in rempublicam, & quod committant contra legem diuinam & naturalem occidentes, alterum lædentes,

r Iustin. in 1.

dentes, & alienum vsurpantes: & quod populum proprium, quem custodiendum acceperunt, periculis mortis temere exponant: nec considerent gloriolam illam momento duraturam, quam de victoria aduersus non lædentes ferunt, ingentis cladis esse irreparabilem occasionem & causam, pro qua valde Deus offenditur, dum videt, mortis æternæ & temporalis, animas & corpora pro illa ambitione pugnantium, exponi periculis; pro quibus tamen filius ipse Dei saluandis, non dubitauit subire hominis corpus, & immolari.

10. Et adhuc deterius in Deum committunt, qui studiose vindicandi, non causa Reipublicæ armatos orco deuouent. definit enim esse iustum bellum, in eo quod vindicandi animo inferatur, sicut Diuus Augustinus expressit *a*. *Quid culpatur*, inquit, *in bello, an quia moriuntur quandoq; morituri, vt dominentur in pace victuri? hoc reprehendere timidorum est, non religiosorum nocendi cupiditas, vlciscendi crudelitas, impacatus atq; implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi, & si qua similia hæc sunt, quæ in bellis iure culpantur.* Et hoc est abuti gladio & militibus, nempe exponere milites morti temere ob vnius principis indignationem, cum nec ipse sui causa, sed defensionis populi fuerit à Deo dignitate & potestate donatus, vt recte diceret Alexander Seuerus Imperator, se magis milites seruare, quam seipsum malle, quod salus publica in his esset, eosq; ægrotos inuisebat, & apprime suis expensis curare iubebat. *b* Causæ bellorũ quibusdam fuerunt duæ potissimum, quæ iniusta reddunt, ambitio & auaritia profunda, cupido imperij & diuitiarum, ex quibus miserrima victoria: iustum sine dubio facit causa defensionis, & necessarium quoque. nam hoc ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit, vt omnem semper vim, quacunq; ope possent, à corpore, à capite, a vita sua propulsarent, & vim vi natura repellere licet, *c* defensioq; habita iusta sui, parentum, patriæ, sociorum, miserorum, afflictorum, seu oppressorũ inique. In causa iusta belli versatur fere cardo roboris, & bonę spei victorię: siquidẽ qui sibi persuadet cum ratione arma mouere, aggrediendo vel defendendo, animosius suam prosequitur causam, & confisus de iustitia lubentius se exponit periculis, populusq; alacrius ei pecuniis & personis subuenit: vt contra, sola vel opinio, quod iniuste arma moueantur, eneruat animum, vt minus audeat iam in conscientia iudicans, etsi tacitus, Deum ei aduersari. Quo fit, vt ante belli indictionem, principes fecialibus merito & legatis vtantur, vt iustam suam occasionem exponant, & ita populum ex causa sequaciorem habeant.

a D. August. lib. 22. contra Faustum Manichæum, c. 74 & 75 relatus à Gratiano, in c. 4. quid culpatur, 23. q. 1.

b Ælius Lãprid. in Alexandro Seuero.

c Cic. pro Milon. l. vt de iustit. & iur. & omnino simil.

11. Secunda belli iusti circumstantia, est necessitas, *d* nempe quia princeps aut respublica, nõ debet ad bellum inclinare, nisi prius tentatis omnibus remediis, quibus illud vitari possit. Quod si nullum occurrat, tunc proxima erit cura principis, vt quã minimo suorũ detrimento, quamque minimo sanguinis Christiani fusione & breui finiatur. Quod animo facile concipiet, si meminerit sui officij, & conseruationem populi sibi à Deo commissam, & quod Lucullus incitatus ad direptionẽ dicebat *e*, se malle vnum militem suum & ciuem ex hostium manibus eripere, quam vniuersas hostium fortunas sibi vindicare. Et Scipio *f*, malle se vnum ciuem seruare, quam mille hostes occidere. Et ad arma perueniendum, quando nulla nisi in armis relinquitur spes, nec iniuria alio modo potest reparari, vel ablatum repeti, aut inuasum corrigi.

12. Tertio conseruanda est persona arma tractãtis, à qua moueatur bellum. Non enim est potestas, nisi à Deo iubente vel sinente, & ordo naturalis mortalium paci accommodatus hoc poscit, vt suscipiendi belli auctoritas atque consilium, apud principes sit *g*, quia illis gladius commissus est materialis, aut illis, qui in quacunque republica loco principum sunt. Sic & Plato *h*, *ἐάν τις ἰδίᾳ ποιῆται πρός τινας εἰρήνην, ἢ πόλεμον, ἄνευ τοῦ κοινοῦ, θάνατος ἔστω ζημία*, *si quis priuatim sine publico scito pacem bellumve fecerit, mortis pœna ei sit.*

13. Quarto perpenditur & modus belli, vt indictum sit ab initio ab his, qui possunt bellum mouere *i*, vt Cicero negat iustum bellum, nisi denuntiatum aut indictum. Quo pacto vero indiceretur, iam late docuimus. *k*

14. Quinto, delectus haberi debet personarum, quibus vtendum sit in bello. Nam in primis iniustum haberetur, si clerici, quibus militia secularis interdicta est, militare cogantur; & ita à cultu diuino abstrahantur, in quo plus iuuant Rempublicam, quam si propria manu militarent, & polluerent sanguine incontaminatũ, cui inseruiunt, ministerium. *l* Clericorum arma, lacrymæ, orationes, & ieiunia, *m* quæ pugnantes manu militari armata, solent efficacius iuuare. *n*

15. Postremo finis debet proponi iustus, propter quem bellum suscipiendum est, ac per hoc, si terrena ista Respublica, præcepta custodiat diuina, & ipsa bella sine beneuolentia non gerentur: vt ad pietatis iustitiæque pacatam societatem victis facilius consulatur.

d c. noli, 3. §. hoc ergo, 23. q. 1.

e Plutarch. in Lucullo.

f Iul. Capitol. in Antonino Pio.

g cap. 4. quid culpatur, 23. q. 1. ex D. Augustin. lib. 22. contra Faustum Manichæum, c. 74 & 75. fecit lex vnica, vt armor. vsus inscio principe interdict. sit li. 11. C. tit. 46. nouell. de armis, l. 3. ad leg. Iul. de vi public.

h Plato 12 de legib.

i in c. iustum, 1 & seq. dominus, 23 q. 2. l. hostes, 24. de captiuis postlim. reuers. lib. 49. P. tit. 15. l. hostes hi sunt, 118. de V. S.

k li. 19. syntagmatum, c. 2.

l D. Thom. 22. q. 40 & 64 c. ... clerici. c. cum a Iudæis. 23 q. 8. c. quod in dubiis. de pœnis, cum similib. de iis qui militare nequeunt. Not. c. ... lib. 19. syntag. c. 3.

m ... clerici quo ... 23 ... 2. ad ... lib. 10.

n c. 3 ... 30 ... 7.

tur. *a* Et apud veros Dei cultores, etiam ipsa bella pacata sunt, & non cupiditate aut crudelitate, sed pacis studio geruntur, vt mali coërceantur, & boni subleuentur. *b* Suscipienda bella sunt, vt ait Cicero, *c* vt in pace viuatur. Pulcre hac de re Diuus Chrysostomus disseruit. *d* *Non veni mittere pacem, sed gladium, inquit Christus.* e *Ille gladius est separatio boni à malo, tunc enim sequitur pax, qua decantatur f ab Angelis, & in terra pax, & futuram in diebus Christi, prædixerunt Prophetæ, tunc enim pax præstatur, quando quod tabo & sanie corruptum est, abscinditur & abscinditur, quando factiosa & improba pars repellitur, aut omnino destruitur: sic enim cœlis terra coniungi potest. Nam & hoc modo reliquum corpus conseruat medicus facile, si, quod reduci ad sanitatem non potest, absciderit & proiecerit. Et militiæ dux, ad soluendam militum conspirationem, alterum in alterum concitat. Sic in turre illa Babel factum videmus, quando perniciosa illa pax* g *per salutarem vocis dissonantiam dissoluta, tranquillam atque laudabilem pacem reddidit. Sic etiam Paulus,* h *qui aduersum se conspirabant, diuidebat ac dissipabat. Tempore vero illius Nabotis,* i *concordia illa quouis bello fuit atrocior.* Neque etiam semper concordia laudanda, cum etiam sæpe concordia inter se magna, conspirare sciamus. Non igitur ex proposito Christi, sed ex mente animoque hominum vitiosa bellum erumpit. Nam ipse certe vellet, vt omnes vno consensu veram pietatem complecterentur, verum quoniam resistunt atque reluctantur, bellum prorumpit. Nec etiam dubitant, qui vel leuiter in sacra pagina eruditi sunt, ob peccata & contumaciam aduersus mandata Dei, immitti in homines à Deo bellum; vt tali flagello verberati, resipiscant. Vnde finis hic belli, pax cum Deo. Vt per bellum emendentur, quæ per iudices singulares ordinato forensi iudicio, emendari, aut omnino aut sufficienter nequeunt. *Si audieritis me*, inquit Deus, *bona terræ comedetis: quod si nolueritis, gladius deuorabit vos.* *k* Excitat pax abundantiam rerum, illa saturitatem & superbiam, per quam deflectunt à via Domini, rectaque vita impugnari & dilatari & recalcitrant, sibique mutuo manus inferunt; quare vt in viam redeant, flagellum immittit in illos Deus, & suscitat hostes, qui voluptatum & superbiæ sordibus inuolutos exagitent, vt cribro humanæ & temporalis afflictionis, bonos à delictis expurget, malos suo iusto iudicio celerius exstinguat. Sic voluit Deus populum suum, quem è domo seruitutis & Ægypti impietatibus eduxerat, perpetuis bellis exerceri, vt pacem meliorem consequerentur.

a Ca. paratus, 2 §. ac probat, 23 q. 1.
b l. v. D. Augustin. in c. cum à veris, 6 eadem 23 q. 1.
c Cic. 1 Offic.
d D. Chrysost. homil. 36. in Matth. ex cap. 10. Matth. 12. 2.
e Matth. 10.
f Luc. 2.
g Genes. 11. c.
h Actor 9. & 23.
i 3. Reg. c. 21.
k Esaia cap. 1. vers. 19. & 20.

16. Proclus rursum, *l* Belli finis, inquit, est iustitia: pacis finis, amicitia ac vnio: bellorum principium, iniustitia; quia est contrariorum pugnantia & inæqualitas.

l Proclus in commentariis in Alcibiadem 1. Platonis.

De consultatione præcedente bellum.

CAP. II.

POstquam Princeps aut Respublica mature de bello inferendo tanquam iusto consultauerint, opus est facto; sed ante necessarium est inicerationem; num ærarium sufficiat sumtibus; num sufficiant milites, qui possint opponi hosti: aliter enim de pace, non de bello cum hoste tractandum est, iuxta parabolam a Christo propositam. *m* His consideratis, mora nociua, verbaque superflua ab opere sunt remouenda. Et merito sæpius inculcabat orationibus suis Demosthenes in Philippicis, maxime in 4. non verbis & deliberationibus, absque exsecutione, sed armis coërcendum Philippum: vincere quidem Athenienses in iure disputando, sed non ideo impediri Philippum. Suidas quoque ait, *n* quod Græcis Mars, ἄρης dicitur proprie, ὁ σίδηρος σημαίνει & τὸν πόλεμον. ἐν τῷ πολέμῳ γὰρ οὐ λόγων, ἀλλὰ ἔργων χρεία. Et Homerus, ἐν γὰρ χερσὶ τέλος πολέμου, ἐπέων δ' ἐνὶ βουλῇ. Prius tamen est apparandum bellum, quam exercendū. *o* Et vt ait Vegetius, *p* prouido principi, antequam inchoetur bellum, de copiis expensisque sollicitus debet esse tractatus pecuniæ prior cura. Nam omnia alia facile illis parantur, milites, & annonæ, & arma: vnde pro spiritu vitali & neruis belli ponuntur. Imo hastæ aureæ, & pecuniæ, plus sæpe ipsis militibus possunt: neque difficilem captu, quantumuis munitissimam ciuitatem putabat Philippus Rex, in quam asellus auro onustus ingredi posset, *q* cum nihil tam munitum, quod non expugnari pecunia possit. *r*

m Luc. c. 14. vers. 32.
n In verbo ἄρης. vide Varron. & Festum. in dictione, Duellum.
o Quintil. lib. 12. instit. orator.
p lib. 3. c. 3.
q Cic. 1 ad Attic. epist. 12.
r Cic. 7 in Verrem.

2. Consultatio de bello aggrediendo, num expediat aut liceat, aut possit moueri, & iustæne caussæ sint, & vires adsint, apud omnes principes & Respublicas non immerito prima fuit, *s* & in hoc consilio bona expendenda & conferenda, quæ ex victoria euenire possunt, cum malis, quæ inde nascuntur. Consilio eodem bellum ipsum susceptum tractandum & finiendum. Nam & ab Euripide sapientissime dictum fertur, vnicum rectum consilium, magnam militum manum vincere. Sicque *t* Xantippus Lacedæmonius, vir rei militaris peritus, iam excisas vires Carthaginensium, & ciuitatem & patriam reparauit: & M. Attilium, & Romanorum exercitum pene

s vt ex Liuio & aliis histor. enarratoribus liquet.
t vt ait Polybius in 1.

non

contriuit & interemit. Paucis memento consilium ciuitatis, non minus, quam fortuna effecit maxima. *a* Scribit & Aymonius, *b* Burgundiones omnes, plus consiliis, quam armis tutasse suam Rempublicam. Saltem arma consilio temperanda sunt. *c* Sunt enim quidam nimium præcipites, qui, dum inferre pericula volunt, non cauent: cum tamen expendendum sit, vim fortunæ Martemque belli communem & ancipitem: certa pro incertis non esse mutanda: & vt ait Sallustius, *d* omne bellum sumi facile, ceterum ægerrime desinere; nec in eiusdem potestate initium & finem esse. Incipere cuiuis vel ignauo licere, sed non deponi, nisi cum victores velint: princeps hac in consultatione de bello ineundo, debet quoque consultores ipsos perpendere, qui sint, qui suadeant, quive dissuadeant. Sunt in aula furiæ, facesque belli, nobiles, quibus in pace durius seruitium est, quo tempore coguntur probis legibus obtemperare, & à quibus in belli licentia se liberant: sunt inquieti, qui neque ipsi quiescunt, nec alios quiescere sinunt; sunt exsules, qui in eos, a quibus pulsi sunt merito, metu pœnarum cunctantem principem in arma impellunt. Sunt qui prætextu publicæ caussæ, vel seipsos de inimicis vindicare, vel ditescere stipendiis & sumtibus principum, & ex rapina in subditos, cupiunt. Sunt plures, qui de bello peragendo consilium facile dant, sed periculum subire postea detrectant. Sunt qui præsentia tantum respiciant, & iram excandescentem implere desiderent, sed mala publica & priuata non considerent: quæ omnia tamen prudens princeps, vel Reipublicæ gubernator, prius expendat, quam aggrediatur. Nempe quod bello instituto, vt ait Thucydides, *e* necessum est, principes male audire, & culpari ob damna.

a Isocrates in Archid. b De gestis Francorum, lib. c. 14. c Tacitus, 1. Annal. d In bello Iugurtino. e Thucyd. in 5.

3. At vt consilia sunt necessaria bellantibus, sic silẽtium eorum magis obseruandum: & cauendum, ne deligantur. Inde enim irrita fiunt ducis decreta, & contrariis consiliis præuentum, in clades maximas coniiciunt exercitus. Vix enim fieri potest, quin sint exploratores aduersariorum in exercitu, & intercepto consilio eius, reliqua, quæ bonum Imperatorem decent, parum ei proficiunt. Iubetur itaque ab iis, qui artem tenent militarem, dux aut Imperator, tria diligenter obseruare: quorum primum illud non immerito, vt silẽtium obseruet eorum, quæ sit facturus, nec voce, vel vultu detegat, consultet tamen, cum quibus oportet, ac si non decreuisset. Alterum, vt sciat, diurna & nocturna itinera, & quomodo ea non tantum per terram, sed etiam per mare perficiantur. Tertium, vt opportunitatem temporis ex circumstantiis cognoscere, possitque illam cum iudicio conijcere. Quibus & alia adduntur in Epitome Polyb. lib. 9. Sed de consilio principum silendo, ex quo reliqua pendent: Errat, inquit alibi, *f* qui putat, aliud magis proprium optimi ducis officium esse, quam consilia & naturam hostis intelligere. Nam quemadmodum nauis sublato gubernatore facile in potestatem hostium venit: eodem modo, si quis rationibus, atque consiliis ducem è medio sustulerit, statim quoque exercitus compos fiet.

f Polybius.

De apparatu, & de eo, quod præcedit ipsum bellum.

CAP. III.

POstquam decretum erit iusto consilio, bellum esse mouendum, perueniendum est ad apparatum, & ea, quę ad illud sufficere possint. Et principio Dei Optimi Maximi placandum & exorandum est numen, vt propitium sit, & conatus velit dirigere, atq; suo fauore prosequi dignetur. Romani Ethnici, antequam nouum bellum susciperent, supplicationes publicas habebant, quæ fiebant circa puluinaria omnia, vouebantq; diis suis, & ludos instituebant. *g* Anno Domini 791 cum indictũ fuisset bellum à Carolo Magno Hunnis pro Francię & Hunnorũ regnorum limitibus, antequam Carolus Magnus castra moueret ad Arnesum fluuium, qui fines disterminat, per triduum supplicationẽ fecit, vt illud bellum prosperos & felices haberet euentus. In annalibus Pipini, Caroli Magni & Ludouici in eo anno. Sic consulebant Dominum, num ad pugnam descenderent Israelitæ contra hostem, ieiunabant, & lacrymis & orationibus Deum deprecabãtur, vt adesse vellet in auxilium. *h* Nihil sine auspiciis & religione faciebant Ethnici: multo magis sine illa bellũ non mouebant. Dauid vix in bellum procedebat, nisi prius consulto Dei oraculo. *i* Constãtinus Magnus, contra Persas semper secum habebat tabernaculum in castris, in quo diuina fierent mysteria, crucis signo pro vexillo felicissimo vsus. Multum potest religio & Dei fauor in bellis, imo sola cogitatio, quod post exitum vitę mortalis, vita æterna pro præmio pugnantibus pro iusta caussa, sub legitimo principe proposita est, impauidos facit milites & audaces. A Deo enim est victoria, *k* & sapientia & claritas. Sanctius hoc, quam quod quidam soliti essent à fusione sanguinis & gladiatoriis spectaculis, initium dare bellis, vt sanguini fundendo se ita assuescerent, & præ-

g Liuius l. 36. h vt cap. 20. Iudicum, c. 20. vers. 18 & 23. & 28. 1. Reg. c. 23. vers. 2. 1. Reg. c. 14. vers. 37. i vt in 1. Reg. c. 23. k 3 Esdra, c. 4. vers. 59.

ludia crudelitatis manibus libarent; qui mortem sitiunt hominum; quasi qui ad militiam vocantur, non ad consulendam pacem, sed ad carnificinam & lanienam venire deberent. Melius Lacones, antequam bellum hostibus inferrent, Musis immolabant, clementiæque atque amicitiæ, non Marti. Satius enim putabant, pactione hostium animos conciliare, quam prælij subire aleam. *a*

a Plutarch libello de non irascendo.

2. Enuntiabant bella magnanimi antiqui, & qui virtute militari claruerunt, & eadem virtute aperto Marte, non clam, vt latrunculi & proditores pugnarunt: prius & caussas ante bellum hostibus exponebant, vt & ipsi vel cederent & satisfacerent; aut parati se defenderent. Solebant Persarum Reges ab his, in quorum fines irruerent, quibusve bellum inferrent, terram & aquam per præconem seu fæcialem petere, denuntiantes eo modo, vt populum, vrbes, agros, regionemque in deditionem darent, seseque in totum illorum nutui & ditioni subiicerent; alioquin nisi imperata facerent, sese eos ad internecionem vsque prosequuturos minabantur. *b*

b Diod. Sicul. lib. 11 de Xerxe. Q. Curtius lib. 3. de gest. Alexand. Iudith c. 2. Liuius c. 35.

3. Principi vel Reipublicæ bellum acturis, requiritur numerus sufficiens militum, quem conficere possint vel ex subditis, vel ex amicis, aut confœderatis, aut auxiliaribus stipendiariis, & quæ mittuntur auxilia à sociis & confœderatis. Sunt enim instrumenta militiæ præcipua, sine quibus potius quiescendum erit, quam bellandum. Sic Moses *c* pugnaturus numerum pugnatorum prius collegit, sic & Reges Israel. *d* Et docuit per parabolam Deus Christus. *e* Et Abraham numerauit trecentos decem & octo vernaculos suos, profecturus ad liberandum Loth, cum quibus obtinuit victoriam. *f* Neque hic inficias eo, quin cum Dei adiutorio, potissimum vbi de iusta causa agitur, pauci superare multitudinẽ possint: non enim est difficile Deo, siue in multis, siue in paucis saluare. *g* Sed dico, media à Deo humana constituta esse, quæ contemni non debent, ne videamur tentare Dominum, si his non vtamur, & prætermissis illis, temere speremus.

c Num. cap. 1. & cap. 26.
d 2. Reg. c. 4.
e Luca 14.
f Genes. cap. 14. vers. 14.
g 1. Reg. cap. 14. vers. 7. 2. Paralip. cap. 14. vers. 11. exemplum Iudicum 7.

4. Auxiliares conducti ex diuersis locis, nec disciplina inter se, nec affectione consentiunt. *h* Quamobrem in auxiliaribus conducendis prospicere debet princeps, quos aduocet: num sint probæ fidei, & an illis tuto se committere possit, & suos: siquidem solent isti mercenarij milites, plus lucrum, quam caussam sequi bellandi: & ita facile ab hostibus vel maiore stipendio vel donis corrumpi possunt. Aliundeque periculum imminet, ne fugatis hostibus, ipsi auxiliares insidientur dominis, qui eos aduocauerint, si maiori numero, quam sit populus, apud quem transierunt, inueniantur. Accidit illud interdum Romanis Imperatoribus, vt Valenti. Is enim, cum Gothos in Thraciam secedere permisisset, atque omnes fere stipendiarios milites sibi fecisset, vt rebelles & finitimos vinceret, tandem illi imperium Occidentis inuaserunt, & Orientis deprædarunt. *i* Sic Turcæ à Græcis Imperatoribus in auxilium acciti, imperium Orientis occuparunt. Saxones Deo hominibusque inuisi, aduocati à Britannis, vt expugnarent vicinos Pictos & Scotos infestos, ab iisdem tyrannice oppressi sunt, & ibidem imperarunt fere per trecẽtos & amplius annos. *k* Fuit nostro seculo Cairadinus pirata, qui aduocatus ab incolis Zilliæ, seu Cæsariensibus Mauritaniæ, *Nunc Argel, seu Algel*, ad expellendos ab arce Hispanos, eos quidem inde expulit: verum Selinum principem ciuitatis necauit, & seipsum regem constituit, Cum etiam Saladinus Dux Tartarorum vocatus venisset in auxilium ab incolis Babyloniç, quam dicunt hodie Cairo, vbi superstitionis & impietatis Mahumeticæ magnus pontifex Califus dictus degebat, ad pellẽdos Christianos, qui in illa regione morabantur, eos quidem ex tota Syria pepulit: sed viribus pollens, Califum necauit, & dominatum sibi vsurpauit, eoque potitus cum suis, ope & præsidio Tartarorum, donec Sultanus Selinus imperium adeptus est. Magna stultitia est, inquit Polybius lib. 2. præsidium, præsertim barbarorum hominum, in vrbem inducere, quod aut viribus, aut multitudine magis, quam ciues polleant.

h Vegetius lib. 2. c. 2.
i Nicephor. Calixt. lib. 11. c. 48.
k Gildas sapiens, lib. de excidio Britanniæ.

5. Inter auxiliares milites olim eligebantur, vt fortiores & armorum studiosi Galli, vt nullum olim vix fuerit in Græcia bellum gestum sine illis, vt ait Iustinus. *l* quamquam Polybius dicat, illis tantum primo valere impetu, postea vero animis labascere. *m* Qui trans Alpes Rhodanum habitant, militiam mercenariam strenue exercent, vnde & Gessatæ dicti. *n* Numidæ equites in exercitu admodum patientes. *o*

l Iustin. lib. 24. & 27.
m Polyb. 2. histor.
n Eod. Polyb.
o Polyb. in 3.

6. Sunt tamen, qui putent, expedire potius vti auxiliaribus extraneis militibus, quam subditis & incolis, vt conseruent suos, periculis autem belli exponant potius extraneos. Alij contra existimarunt, segnius extraneos militare, & difficilem, vel raram esse in manu auxiliarium victoriam, quod & pretio addicti potius de prçda, quam de victoria & fine belli cogi-

cogitent, nec ita vt ciues amore reipublicæ & honoris causa pugnent, sed veluti perfunctorie & dicis gratia. Quare Demosth. 1. *a* suadet Athenienfibus, vt ciues ipsi militent, & non sicut solebant, per milites peregrinos opem ferant, eamque causam asserit esse, cur res male gerantur. Insidi vt plerunque mercenarij, quibus cum venales habeant manus, ibi fas vbi maxima merces, amant non iuberi, non regi, cunctaq; ex libidine agere, *b* in propinquo maxime summæ rei discrimine, & pauidi in ipsa etiam pugna, sine pudore flagitij, sine cura ducum, abire & fugere solent, quia non fide neque affectu tenentur, vt sero velint dominationi alienæ sanguinem suum commodare. Sunt hirudines ærarij, populatores prouincialium, quos à populatoribus vindicare deberent: *c* soliti omnia tanquam externa, aut vrbes hostium exurere, vastare, rapere, insatiabiles, exprobratores sui seruitij, cum nihil tamen aut parum inseruiant, & longe à periculis se subtrahant: nos hæc omnia isto seculo vidimus, & experti sumus. Et forsan probabilior esset hæc sententia, si sufficerent incolæ regni, vt non opus esset ope alterius. Sed quando vires propriæ ciuium non sufficiunt, confugiendum est ad mercenarios, & maxime quando princeps magis habet suspectos de rebellione subditos, quam suspectam extraneorum fidé. Quæ fuit ratio præcipua, cur tyranni antiquitus delegerint sibi satellites & custodes ex alienigenis, quia se committere non auderent suis, vt contigit tyrannis qui si subditos armét, non in fide aut officio manebunt. Tyranni exarmant suos. Nam princeps, *d* subditos metuens, neque bonos eos, neque opulentos, neque fortes aut animosos, neque in vniuersum bellicosos fieri, volens quidem vnquam patietur. Quod tamen aliter in legitimo principatu locum nõ habet, in quo subditos amat princeps & illorum vicissim, & proinde magis fidi, obedientiores reuerentia & amore veluti naturali sui principis, & suæ patriæ filiorum & cognatorum dilectione impulsi & ad pugnam ineundam, vel necessitate, vel alacritate excitati. Si quando autem necessitas etiam auxiliares aduocare suadeat, prudentis principis erit malis, quæ inde possunt contingere, prospicere & prouidere, & vti necessitate cum minimo suo incommodo. Et *e* id cauendum erit ducibus, exemplaque pro documentis habenda, ne ita externis credant auxilijs, vt non plus sui roboris suarumque propriè virium in castris habeant. Certe enim inter maiora mala, quibus implicari potest principatus aut respublica, est pendere ex virib. alterius, exque militari manu exterorum. Hinc enim oriuntur omnia prædicta mala, & reipublicæ occupationes & suorum diffidentia. Malum adhuc quod datur, externis nationibus in auxilium vocatis, est occasio scrutandi vires nostras, ad quas postea euertendas hostili animo maiori numero redeunt, & loca, & vrbes earumque munitiones & mores obseruantes, rursum commoditatibus se accommodant in perniciem aduocantium, & bellandi modum & defendendi artẽ detegentes, minori cum negotio aggrediuntur. Accidit peius malum, quod dum princeps externis militibus præter modum vtitur, subditi interim arma non tractant, imbellesque remanent, & recedentibus auxiliaribus, incursibus inimicorum facile vincuntur. Sunt multa alia quoque armorum exterorum incommoda, quæ cõsiderans Carolus VII. rex Franciæ pulsis regno Anglis, instituit ordinariam militiam quinquaginta millium peditum, qui stipendijs continuis militari scientiæ nauarẽt operam, & ad omnem incursum interim expeditius conuenirent, dum alij interim, si maioribus viribus opus esset, cogerentur: verum latrocinijs tales intẽti, fuerunt à Ludouico II. sublati, qui asciuit in illorum locum sibi laterales Heluetios. Rursum tamẽ Franciscus I. rex memor periculorum, quibus exposita fuerat Gallia ob auxiliares extraneos, anno 1534. legiones restituit quinquaginta millium peditum, & cum illæ postea penitus fere fuissent exstinctæ, restituit easdem Henricus II. filius sine tamen magna regni vtilitate propter indisciplinatum ordinem. Non desunt qui iudicant etiam non expedire principibus, vti in bello subditis, eo quod arma, feroces efficiant subditos, & inde ad rebellandum facilius erigant cristas. Omnia enim sibi cum robore ensis & armorum pollicentur, vt exempla adhuc exstant in Gallia & Flandria. Sententiæ diuersæ suas habent rationes, & certe vndique imminent cum commoditate aliqua pericula coniuncta. Officium autem & munus principis erit, solerter omnia perpendere & conferre, & quod magis conuenire & securius videbitur eligere, & minus damnosum sequi. Alioquin impossibile est in rerum naturæ varietate maxime in administratione reipublicæ, euitare omnia incommoda. Cæteris vero paribus eligibilius esset, cum copia nobilitatis, militares turbas ex subditis habere, & si respublica à bellis externis quieuerit, non pati eas otiosas, sed semper extra regnum, potius in limitaneas stationes eas mittere, nam facile si remaneant cum quietis, vel transeunt in latrones, vel factiones & rebelliones. Inhibit & gratiam

a Olynthiaca.
b Cornel. Tacit. lib. 4 histor.
c Tacitus lib. 2. historia.
d vt ait Plato lib. 1 de legibus.
e vt ait Liuius lib. 25.

princeps cum principibus extraneis, si tales milites auxiliares illis mittat. Sicque quoque purgabit sanguinem corruptum a suo corpore ciuili, & si quando bellum ingruat, poterit semper exercitatos repetere.

7. Poterit dux & princeps, non solum milites auxiliares sed & regnicolas probare, cuius futuri sint fidei in ipso prælio, ante ipsam prælij necessitatem, eodem modo quo Iphicrates. *a* Is enim varie milites exercebat, falsa consilia excogitans, seu machinans falsas insidias, falsas proditiones, falsa ad hostes transfugia, falsas hostium irruptiones, falsos terrores panicos, vt semper si quid aliquando tale accideret, præparati essent, & ne vllo pacto permouerentur, nunquam sinebat eos otiari aut cessare, sed, etiamsi bellum non esset, iubebat eos aliquid fodere, aut fossas ducere, aut arbores cædere, aut castra mouere, aut vasa colligere & transferre, ne tanquam homines in otio existentes, rebus nouis studerent. Cæterum controuersum scio alias fuisse inter Imperatorem Carolum V. & Franciscum primum eius nominis regem Galliæ, num Christiano principi liceat infidelium Turcarum, aut Saracenorum auxiliaribus copijs vti, aduersus alium principem Christianum. Verum qui satis non habent virium in extrema necessitate, inuasi ab hostibus Christianis, vt putant iniuste, se non peccare existimant, si tale auxilium alio destituti, auocauerint, non magis quam cum vtuntur ensibus, balistis, hastis, clypeis, bombardis & similibus alijs instrumentis, quibus hostes etiam Christianos repellunt. Vtitur Deus in puniendis malis & obduratis, & improbis hominibus, Dæmonibus ipsis, quibus nulli perniciosiores sunt hostes religionis, & Christianorum acies maiori nunc ex parte sunt refertæ & conflatæ homicidis, latronibus, exsulibus, hæreticis, atheis. Iustitiæ ministri, seu carnifices, quales viri sunt quis ignorat? Et tanta est vindictæ hodie cupido, vt quod per bonos exsequendum non esse putamus, per proditores experiamur. Tantumodium Christianorum, quod me pudet dicere, vt irreconciliabili ira & cupiditate inuadentes res aliorum, eos cogant non dico Turcarum, aut infidelium, sed etiam ipsius Dæmonis opem requirere. Iniuit fœdus Abraham cum Abimelecho, *b* rege Palæstinorum, vt quidam putant Ethnico, qui Astrologiæ intentus erat, quanquam apud eum timorem peccandi fuisse referat sacra pagina. *c* Iosue fœdus iniuit nomine populi Dei, cum Gabaonitis idololatris, & deputauit eos ministerio cuncti populi, *d* sed & eos iuuauit contra Amorrhæos. *e* Cum Saul prosequeretur Dauidem, is confugit ad idololatram regem Geth Achis nomine. *f* Asa rex Iudæ, cuius perfectum fuit cor coram Domino cunctis diebus vitæ eius, vsus est auxilio & fœdere regis Pagani Benadad regis Syriæ, contra regem Baasa regem Israel. *g* Iudas Machabæus, quo nullus maiori zelo pro lege Domini pugnauit, fœdus contraxit cum Ethnicis Romanis, vt auxilium inde euocaret pro defensione suæ reipublicæ. *h* Ionathas post eum iniuit fœdus cum Demetrio rege pagano, auxilioque eius vsus est, *i* rursumque confirmauit fœdus cum Romanis: *k* & cum manu Iudæorum iuuauit & defendit statum regis Demetrij & rebelles in regem, idololatras quamuis, compescuit. *l* Sicque pro statu reipublicæ & causa fidei, & auxilia ab Ethnicis accepit, & dedit. Renouauit Simon Sacerdos summus in Israel & dux, fœdera inita cum Spartianis & Romanis à præmortuis duobus fratribus Iuda & Ionatha. *m* Et fecit nouum cum Antiocho filio Demetrij regis, & auxilia de populo Iudæorum, & ei dedit, pro recuperando regno ei ademto per Arsacem regem Persidis & Mediæ. *n* Ipse Deus vindicat se sæpe de inimicis suis per inimicos suos, & vsus Cyro rege Persarum & eius exercitu, ad comprimendam impietatem Iudæorum & aliarum nationum *o* Constantinus ob singularem religionis fidem, & gestorum magnitudinem vere cognominatus magnus, potissimo exercitu eoque robustiore vsus Gothorum, qui tum erant idololatræ. Iustinianus, vel eius dux Narseres, Longobardis tunc paganis Anno Domini 1251. Armenij armis Sarracenorum vexati, cum à Christianis frustra opem petijssent, ab Imperatore Scytha auxilia petierunt, & impetrauere triginta millia Tartarorum equitum. *p* Multi etiam alij Imperatores Christiani, sæpe auxilijs Agarenorum seu Sarracenorum vsi sunt contra hostes Christianos, vt Heraclius, Baschus & Constantinus filij Ioannis Imperatoris Constantinopolitani, qui eorum auxilio subegerunt Calabriam, vt Federicus maiorem partem Italiæ, omitto aliorum plurium exempla, quos coegit necessitas & inimici oppugnantis crudelitas & ambitio, ad fortiores viribus humanis confugere non pro fide turbanda, sed pro statu reipublicæ inuaso vel inuadendo, securius aut fortius defendendo. Sed hic cauendum est ne tales à fide extranei, prætextu auxilij corporalis, insidientur fidei & simplicitati Christianorum, & vbi eorum ope vsi fuerint principes, eos

que

a teste Polyæno lib. 3. Stratage.
b Gen. c. 22.
c Gen. c. 26.
d Iosue 9.
e Iosue c. 10.
f 1. Reg. ca. 21. & 27.
g 3. Reg. c. 15.
h 1. Mach. c. 8.
i 1. Mach. c. 10.
k 1. Macha. c. 12.
l 1. Macha. 11.
m 1. Mach. cap. 14.
n 1. Mach. c. 14. & 15.
o Esa. c. 45.
p Paul. Æmil. lib. 1.

quo citius fieri poterit, in patriam propriam remittant, & si à multis imminentibus periculis alioquin eximant.

8. Cum militibus stipendiarijs, salubre erit reipublicæ miscere regnicolas & nobiles patriæ, ne proditio aut defectio ab illis fiat, solent enim subditi fideliores esse, vel quia pro focis & aris pugnant & liberis, vel quia potestatem & pœnam naturali subiectione reuerentur & merentur. Et solebant apud Romanos legiones fieri tantum ex Romanis, quibus fidebant magis quam aduocatis auxilijs. Sic Annibal dirigens exercitum in Romanos, Hispanos & Afros præmisit, & quicquid robustioris esset exercitus, post eos collocauit Gallos, post hos equites duce Magone fratre suo, ob id maxime, *a* vt Gallos, si tædio laboris vt sunt molles, referrent gradum, præsidio equitum cohiberet. Est & Homericus ordo *b* vt equites essent primo ordine cum curribus positi, pedites à tergo, flosque & robora, belli munimen & septum, in medio agmine viles ignauosq; vt vel nolentes depugnarent.

a vt ait Polyb. in 3.

b Iliad. 4.

9. Omnes apud Persas ad bellum ire cogebantur, ex quo ferre arma poterant, & a vicesimo anno stipendia merere incipiebant. *c* Et Darius qui primus post ablatum Medorum imperium, Persas & magnam partem orientis obtinuit, cum bellum Scythis orientem cingentibus indixisset, rogatus ab Oeobazo sene, vt ex tribus liberis vnū ad solatium patri relinqueret, duorum opera vteretur, plus quam rogabatur pollicitus, se illi omnes remissurum dixit, & occisos in conspectu parentis abiecit. *d* Ita Xerxes Lydo quinque filiorum patri, vnius vacationem petenti, quē vellet eligere permisit, deinde quem elegerat in partes duas distractum, ab vtroq; viæ latere posuit, & hac victima lustrauit exercitum. *e*

c Strabo lib. 15.

d Herod. in 4. Seneca tit. 3 de ira c. 16.

e Herod. in 6. Seneca li. 3 de ira c. 17.

10. Apud Romanos se subtrahere militiæ, graue scelus *f* Et lege sancitum vt ciuis Romanus decennio militaret, *g* exclusis seruis & alijs prout latius docui alibi. *h* neque licebat cuipiam ciuium beneficium à republica postulare, priusquam decennio militasset, imposita necessitate militandi ab annis septemdecim, non data vacatione nisi anno quinquagesimo quinto ætatis. *i* Ius militiæ, ius legionis, Romanis datum in auxilijs quoque & Latinis socijs. Legio, certa peditum manus fuit Varroni & Plutarcho, a delectu fortissimorum militum appellata, à Romulo primum instituta. Ex singulis enim tribubus, mille conscripti sunt pedites in ordinatione reipublicæ, vnde tribuni, qui singula millia ducerent, nominati. Scripsit & cum his tres quoque turmas equitum, quas tres centurias appellauit vt singulis legionib. singulæ equitum centuriæ adderentur. Aucta ciuitate, auctus numerus legionariorum militum, aliquando quatuor millium, aliquando sex millium, aliquando plurium, vel pauciorum. Obseruatum autem in legione, nisi ingenuos, eosque iuniores, & qui ex quinque classibus censerentur ciuium, fuisse: exclusos autem seruos, libertinos, pueros, seniores, capite censos, histriones, nisi si quando cogente necessitate in dubijs rebus reipublicæ vocati essent. *k* Erant apud Romanos ita equites, ijdem & iudices, & milites, & plerumque ex agris ad militares ordines vocabantur, & ex ordinibus ad alia negotia redibant.

f leg. 4. §. qui post desertionem de re militari lib. 49 P.

g Corn. Tac. lib. 4. Ann

h b. 19 Syntag. iur. c. 3.

i Plutarch. in Gracchu.

k vt liquet ex Liuio lib. 25 & 37. & li. 27. punico bello. 2.

11. Apud Athenienses ab anno quartodecimo vsque ad sexagesimum, cogebantur ciues si exigebat necessitas, in bellum ire *l* cuiuscumque essent conditionis.

l Iul. Pollux & Plutar. in Themist.

12. Cæterum hodie dubium esse posset, num omnes euocati à principe, teneantur ad bellum ire, quemadmodum & tenebātur filij Israel. Sed videtur recte responsum à Panormitano *m* cum distinctione, regulariter non teneri, exceptis nobilibus, & habentib. *n* feuda militaria obnoxia huic muneri. Reliqui enim principi vectigalia & indictiones soluunt, vt ab hoc munere per principem releuentur, qui eos defendere debet. *o* At si inuaderetur principatus, nec militum copia haberetur ad defendendum rempublicam, posse compelli idoneos ad bellum sustinendum. *p* Ita in tumultu Romani omnes non tantum admittebant ad militandum: sed etiam omni immunitate abolita, cogebant, quod non erat in bello. *Potest esse bellum*, inquit Cicero, *q sine tumultu, tumultus esse sine bello non potest. Quid enim aliud est tumultus nisi perturbatio tanta, timor vt maior oriatur? vnde etiam nomen ductum est tumultus: Itaque maiores nostri, tumultum Italicum, quod erat domesticus, tumultum Gallicum quod erat Italiæ finitimus, præterea nullum tumultum nominabant.* Grauius autem fuisse tumultum quam bellum, hinc intelligi licet, quod bello Gallico vacationes valent, tumultu non valent. Ita propter vacationes inhibendas, tumultus declarabatur à Senatu, vt quando relatum est Ligurum quindecim millia in agrum Placentinum venisse, etenim vsque ad ipsa coloniæ mœnia, & Padi ripas, cum cædibus & incendijs populatos esse, Boiorū quoq; gentem ad rebellionem spectare ob quas res, tumultum esse decreuit senatus. *r* Sic Cicero. *s Tumultum decerni, iustitiū indici, saga sumi dixi oportere, sublatis vacationibus*

m Panorm. ad l fiunt, & infra,

n fi. de iureiur.

n c. de forma 23.

o arg. c principes & ca. Regū 23 q 5.

p c. omittimus, c. si nulla, 23. q. fuiss c. 2. de immun eccl.

q Cic. Philippica 8.

r Liu. lib. 34.

s Cic. Philip. 5.

tionibus in vrbe & Italia. Grauiusque tumultum fuisse quam bellum, inde liquet quod bello Gallico vacationes valebant, tumultu non valebant. Dictator enim vel is cui bellum conficiendum eueneat, scribebat exercitum iussus, sine vlla vacationum venia: quin opificum quoque vulgus, & sellularij, minime militiæ idoneum genus, iustitio indicto vocabantur: vt cum tempore belli Priuernatis, tumultus Gallici fama atrox Romanos inuasit, cuius bellum Mamerco euenit. Vide Liuium *a* Budæum *b* vbi ex Seruio agit de triplici genere militiæ, nempe de sacramento, quod erat genus legitimum, cum singuli milites iurabant: de tumultu, vti erat timor multus, nec vacabat singulos milites interrogare, sed simul iurabant: de euocatione, cum ad diuersa loca, diuersi cogebantur exercitus.

Idem Cicero Philip. 8.

a lib. 8.
b ad l. 1. § cum tamen, depositi.

13. Prouidere etiam ante expeditionem, princeps bellum moturus, de commeatu alijsque rebus bello necessarijs debet, eam ob causam rationem habebit primum sui ærarij iam abundantis, vel aliorum mediorum, ex quib. conflari possit pecunia, quæ bellorum neruos facit, vnde quæ ad annonam & arma comparanda necessaria sunt accipi possint. Sic antequam exercitus Persarum se committeret itineri, ante omnia commeatus parabatur, comparatis omnibus quæ rei militaris apparatus exigebat, & rei frumẽtariæ & pecuariæ. *c* Quãdo vniuersus Israel congregatus est, pro vindicanda iniuria facta vxori Leuitæ, contra Beniamin, causa probata vt iusta belli, *Decemuiri,* inquit, *eligantur è centum ex omnibus tribubus Israel, & centum de mille, & mille de decem millibus vt comportent exercitui cibaria, vt possimus pugnare contra Gabaa Beniamin, d &c.* Heluetij tempore Iulij Cæsaris, bellandi cupidi, angustos se fines habere arbitrati pro multitudine hominum, & pro gloria belli atque fortitudinis, cum coniurassent de occupanda Gallia, prius constituerunt ea, quæ ad proficiscendũ pertinerent, & creuerunt iumentorum carrorum quam maximum numerum, sementes quam maximas per biennium ante fecerunt, vt in itinere, copia frumenti suppeteret, cum vicinis ciuitatibus pacem & amicitiam confirmarunt, & singulos proficiscentes, trium mensium molita cibaria sibi domo efferre, iusserunt. *e* Qui frumentum necessariumque commeatum non præparat vincitur sine ferro, *f* & reliquis quidem casibus potest in tempore subueniri: pabulatio & annona in necessitate non habent remedium nisi ante condita, *g* ad nutriendum exercitum vel ad præsidium & obsidionum moras sustinendas, nec disciplina

c Xenophon. 4. Cyropædia tiero in 1.

d Iudicum 20. vers. 10.

e Iul. Cæsar, li. 1. de bello Gallico.
f Vegetius li. 3. cap. 26.
g Idem Vegetius 3. c. 3.

militaris ibi seruari commode potest vbi est victus penuria, & ieiunus est miles. *h* Quin & contra, exercitus in illo defectu ad desperationem ductus, audendi in prouinciales, & vexandi proprios, videtur concedere impunitam libertatem; & transfugiendi ad hostes, proditis ducibus, occasionem.

h vt est apud Cassiod lib. 4. variar. c. 13.

14. Defectu annonæ multæ expeditiones irritæ fiunt, & magni exercitus soluuntur, vt accidit Cambysi in expeditione instituta contra Æthiopes; in qua nihil inuenientes milites quod ederent, & ad sabulum peruenientes, vbi etiam nullæ herbæ victui commodæ, sortiti ex se ipsis decimum quemque comedebãt, donec Cambyses veritus suorum militum depastionem mutuam, intermissa aduersus Æthiopes expeditione, retrocessit, in Thebasque peruenit multis de exercitu suo amissis. *i* Annonæ penuriam sequitur pestis sępe ob res comestas in necessitate, quæ victui noxiæ sunt. Romani ad hunc vsum in plerisque oppidis in totum annum habebant condita, acetum, frumentum, laridum, ordeum, paleas *k*

i Herod in Thalia seu in 3.

k vt scribit Capitol in Gordiano.

15. Proxima cura commeatus & annonæ, in dispensatione est, vt cum parcitate dispensetur: & talis non sit annona quę delicatos milites potius, quam bonos & robustos faciat. In hoc enim aliquando peccatur, dum nutriuntur milites mollius quam asperitati & muneri militari expediat, & ea de causa quæruntur ab illis epulæ, delitiosæ, & conceduntur carnes etiam vetitis temporibus, dum pane abundãt: omitto quod hospites suos expilent, & cogãt vt delicate excipiantur: & hoc faciunt sæpius milites qui nuper è tuguriolo nudi & inermes famelici, in numeros venerunt, quibus nec panis in casa erat quando ensi fuerunt alligati, insolentiores ipsis hostibus, & qui nec annona contenti sint publica, nec hospitali, nisi exquisitis cibis nutriantur, digni qui potius ganearum incolæ quam milites habeantur. Non tales milites Persæ qui valde bellicosi & strenui supra omnes nationes fuerunt, qui adeo abstemij traduntur vt pane & aqua sæpius victitarint, panis condimentum & obsonium esse famem dictitantes. Quibus tamen semel annis singulis permisit inebriari Alexãder Magnus, *l* Auidius Cassius Imperator Romanorum, præter laridum ac bucellatum non permisit ac in expeditione portare prohibuit. *m*

l Alex. ab Alexan li. 3. c. 11.
m Vulcatius Gallicanus in Auidio.

16. Alia cura pro belli expeditione, est armorum ad defendendum vel inuadendum necessariorum. Solentque respublicæ & principes prouidentissime habere tempore pacis fabricenses qui arma, naues, machinas operantur & faciant, & in publica armamenta reponant,

nant, quibus tempore belli instruantur exercitus. *a* Quæ maxima cura etiam fuit Demetrio, qui Poliorcetes cognominatus est *b*: sed maior Dionysio tyranno Syracusarum, qui pro apparatu bellico contra Carthaginenses conuocauit ex varijs regionibus fabros omnis generis, ad gladios, clypeos, gallas, naues fabricandas *c*. multæ ciuitates obsidionem tolerare potuissent, si annona, aut ea quæ pro bombardis requiruntur, nempe glandes & puluis pyrius non defecissent, & ideo principes aut respublicæ, antequam egeant, diligenter præcauere debent, vt talia cogantur & conseruentur. Nam & hæc subito difficulter parantur, & parata non solum ad bellum valent: sed etiam ne sit bellum faciunt. Nemo enim prouocare audet, aut ei regno aut principatui iniuriam inferre, aut populo, quem intelligit expeditum, promtum & paratum ad vindicandum.

a Sicut apud Romanos, vt liquet nouell. de armis 85.
b Plutar. in vita Demetrii.
c Diod. Sicul. lib. 14.

De quibusdam obseruandis tempore belli.

CAP. IV.

ORDINANDÆ aciei peritia, pars artis imperatoriæ, seu artis ducẽdi exercitus: ars autem ducendi exercitus est pars scientiæ regnandi *c*. Ratio vero ducendi tribus continetur speciebus, cautione, audacia, & quæ ex vtrisque mixta est. Vnaquæque autem earum componitur ex tribus, aut per orationem, aut per facta, aut per vtrunque simul: hæc autem omnia licebit efficere, vel persuadendo, vel cogendo, vel iniuriam faciendo in ijs vindicandis, quibus expedit Quemadmodum vero in omni arte & disciplina, præcepta propria ad opera perficienda ab artifice seruanda & sequenda sunt: sic non minori negotio oportet pugnantem certa præcepta & disciplinam militarem sequi: maxime cum in bello non liceat bis peccare *d*, & errores in pugnando cõmissi, sint irreparabiles *e*, saltem his qui temerario animo pugnantes iam ad orcum sunt translati. Sunt proprij de re & disciplina tractatus, ex quibus principes & duces sibi theoricam imperandi & regendi in bello & exercitu comparare possunt: Exstant *Lib. 4 de re milit.* Flauij Vegetij: Iulij Frontini *Strata. Lib. totidem:* Polyæni *Strata lib. 8* Æliani *de instruendis acieb.* Modest. *de vocabul. rei milit.* Polybij *de castrametatione:* Rom. Roberti Valturij *de re militari.* Guilielmi Bellaij, *Des instructions de la guerre,* Langæi, Leonis Imperatoris de bellico apparatu, Hygini de castrametatione, & aliorum. Sunt & periti eius artis, qui praxim didicerunt, & quæ conuenientiora possunt esse hoc seculo præcepta, discernere possunt: quibus reliqui, qui rudes & tyrones sunt cuiuscunque dignitatis sint, se debent committere regendos, & quorum opera resp. vel princeps vti potius debet, quam eorum qui plura de re militari, de ineundis bellis scribunt, vel disputant. Multum enim interest inter orationem de re milit. & pugnæ executionem: Et hoc decepit plures principes, qui bona fide quosdam philosophantes de suscipiendis bellis, de inuadendis regnis, de mouendis armis, antiquo, vt illis videbatur, zelo, vel reipublicæ, vel fidei, sequuti sunt. At postquam ad rem ipsam peruenerunt, longe lateq; differre de bello loqui & bellum gerere sua cũ maxima pluriumq; subditorũ iactura, vel sero cognouerunt: actus armorũ, etsi prudentia regi debeant, tamen nõ ex arbitrio bellantium succedunt, facileque verbis non repugnantes vincere, at vbi ad manus peruenitur, facto non verbis opus est, & nunc in hanc, nunc in illam incerta victoria inclinat & mutat partem. Et si qui consulunt suis rationibus toga præcincti iniri bella, in eo discrimine adessent, suarum rationum obliti primi vt credo in fugam se conijcerent. In pace pulcerrimæ leges de bello feruntur: in bello legum voces non audiuntur inter strepitus armorum, nec potest componi exercitus more iuuenum sub ferula trementium magistri vocem. Princeps qui adgressus est bellum aut iuste aut iniuste, sæpe ærarium vacuum audit, stipendia petentes milites videt, & dum non eis soluuntur, sæuientes in proprios subditos, inermes considerat, punire nõ audet, ne aut desertores sint reliqui aut in illum rebellent. Quid facient in tanta necessitate leges? non finitur ex arbitrio bellum, quod ex arbitrio suscipitur: instat hostis, milites nostri conqueruntur, subditi opprimuntur. Quid in tanto flagello Dei contra iram Dei putamus remedium adferre posse?

d Clemens Alexan. lib. 1. Stromaton
e Plutarch in problema.
f Cato apud Vegetium lib. 1. cap. 13.

2. Certe qua ratione cæcutit princeps in bello suscipiendo, vel suscepto defendendo, pari cæcitate tenetur in disciplina belli tractãda: est tamen aliqua si exacta non concedatur vtendum. Et maxime ne proprij subditi ab ijs qui eos defensuri aduenerunt, opprimantur. Durius enim & seuerius actum secum videtur illis, quam si ab inimicis aut hostibus opprimerentur. Statuendum vt contenti victu ab eorum vexatione abstineant, potius ab hoste, quam à defendendis prædas agant. Et cauendum, ne milites otiosi in stationibus conseruentur potius, quam ipsi dicantur oppidanos conseruare, exercendi in hostem, vel saltem interim ad opera publica admouendi, ad fossas agendas, mœnia reparanda, & ad alia similia

milia quæ prosint reip. Sicuti Probus Imperator non patiebatur militem otiosum esse, sed multa opera militari manu perfecit, dicens, vt refert Vopiscus, militem annonā gratuitam comedere non debere.

3. Non excusat quidem milites à pœna quam incurrunt opprimendo subditos apud suos principes, si stipendia non soluantur: verum prætextus & indulgentiæ necessitas, dissimulare cogit interdum tantum scelus in commodum tempus. At non tanta debet esse conniuentia, vt impunita omnino sit audacia in eo, quod extra necessaria, miles in prouinciales crudeliter & hostiliter exercet. Si semel enim senserint impunitam hanc esse licentiam, actum est de causa principis. Nam plus nocebunt suis quam hostis, & deficientibus aut expilatis facultatibus subditorum, tandem manus in ipsum principem injicere, aut aperte aut proditorie conabuntur, eodem prætextu & occasione non solutæ pecuniæ stipendiorum. Et principalis neruus disciplinæ militaris euanescet, qui consistit in obedientia mandatorum ducis. detrectabunt enim iussum pugnandi, vel fugiter obibunt pugnam, excusatione impudente quod salaria non acceperint: sic occasiones & pugnandi & vincendi pariter euanescent, quod sæpe vidi contigisse. Paulo seuerius in hac necessitate erit animaduertendum in paucos, vt cæteri metu pœnarum intra leges disciplinæ militaris se contineant, idque ab initio audaciæ exsequendum erit ne si inualuerit praua in exercitu consuetudo, difficilius, imo nullo modo conuelli possit.

4. Vt autem princeps possit occasiones excusationis in delictis, radicitus quasi aliud agendo conuellere, optimum mihi videtur primam illam & præcipuam legem viriliter ponere & tueri, vt contumax miles imperatis acerrime puniatur. quidquid enim tunc prohibitum a principe erit factum, potius ex lege contumaciæ quam ex specie criminis vindicabitur. Theopompus *a* Lacedæmiorum rex affirmanti cuidam propterea Spartham saluam & incolumem esse, quod regibus vteretur imperandi gnaris, respondit, *Imo*, inquit, *& ciuibus & populo regibus obsequente.* Ostendit & Scipio maior *b*, a militibus Imperatorem potius quam hostem metui debere, cum percontanti quare fretus classem educere pararet in Africam, ostendit viros armatos sese exercentes, & turrim excelsam mari imminentem, & dixit, *nullus eorum est qui non conscensa turri, semet in mare præcipitaturus sit, si iussero.*

5. At est controuersium, *num princeps ipse tempore belli, pugnæ debeat interesse*, quibusdam existimantibus valde conducere, alijs contra sentientibus præsentia certe principis Hectoris, Troianorum fortissimi, multum profuit militibus: nam suo aduentu terga vertentes ad bellum contra Græcos incendit. *c* Sylla dictator, cum contra Archelaum Mithridatis ducem prelio fatigaretur ardenti, relictus à militibus cunctis, cucurrit in ordinem primum, raptoque & coniecto vexillo in partem hostilem: ita dixit, *socii periculorum electi*, & *sciscitantibus vbi relictus sim Imperator, respondete, nihil fallentes, solum in Bœtia pro omnibus nobis, cum dispendio sanguinis sui decernens*, & ita animos suorum confirmauit in melius *d*. duces & reges Israel ipsi primi ducebant acies, & manu sua pugnabant. Et Alexander cognomento magnus, præsentia principis vnūquemque pugnantium ante oculos eius egregia & strenua edere facta, ad gratiam eius promerendam, & præmia consequenda, excitat imbelles & timidos audaces facit, vel exemplo, vel metu, ne notati a principe sequenti, aut proditionis suspicione iussu eius, qui plenam habet vitæ & necis in eos potestatem, supplicio dedantur. De Alexandro & Dario Quintus Curt. *e* *Alexander non ducis magis, inquit, quam militis munera exsequebatur, optimū decus caso rege expetens: quippe Darius, aduersariis curru sublimis eminebat, & suis ad se tuendum & hostibus ad incessendum ingens incitamentum.* Plautus in Amphytrione inquit, *vbi summus Imperator non adest ad exercitum Citius quod nō facto est vsus fit quam quod facto est opus.* Post mortem Philippi Argei regis Macedoniæ, succedente in regno Europæ filio admodū paruo, ab Illyrijs contemnentib. infantiam regis aggressi, & prima acie fusi sunt: secunda autem pugna regem suum adhuc in cunis exsistentem ante aciem posuerunt, & certamen repetiuerunt, tanquam ideo victi fuissent antea quod bellantibus sibi regis auspicia defuissent, & ita conferto prælio magna cæde Illyricos vicerunt, & ostenderunt regem Macedonibus non virtutem defuisse *f*. Eodem exemplo Franci qui pro Clothario alacriter & strenue pugnarunt contra Childebertum duorum regnorum regem, cum viderunt Clotarium adhuc in cunis & ab vberibus matris Fredegundis pendentem agmen & exercitum præcederet *g*. Est enim princeps in exercitu veluti numen quoddam, ex quo milites spiritus capere videntur fortes. Sed & princeps præsens in rebus arduis, diligentius negotia reipublicæ veluti sua, quam absens prospicit, & nemo est qui detrectare audeat eius imperium: cum contra

a Plut. in polit.

b Val. Max.

c Dictys Cretensis l. 3. de bel. Troian.

d Ammian. Mar. l. 16. hist.

e Q. Curt. li. 3.

f Iust. lib. 7.

g Aym. li. 3 de gest. Franc. c. 81

contra, eo absente, præfecti duces, dū certant inter se quis alteri iubere possit, in discrimina multa exercitum coniiciant, aliis pugnandū, aliis subsistendum esse, aliis obtemperandum esse, aliis minime pertinaciter asserentibus, quod in nostris infelicibus bellis sæpe accidit. Sunt qui dicant contra non expedire reipublicæ, principem interesse pugnæ, ne cum eius interitu actum sit de ipsa republica: & vt dubiis præliorum exemtus summæ rerum & imperii seipsum reseruet, *vt ait Tacitus in 2. histor.* & vt Egesip. *lib.* 5. *cap* 30. in milite, vnius sors est; in Imperatore vniuersorum periculū. Vt neque Persarum reges pugnę se miscebant, vt innuit Ammian. Marcelli. *libr* 9. dum de expugnatione Amidæ ciuitatis agit, mortuo rege vel principe, fieri non potest, vt mutatio quædam aut innouatio non sequatur. Non enim mores hominum similes sunt: & vbi nouus princeps est, noua quædam lex suboritur: & abrogatio quædam priorum, vt liquet ex principatibus electioni suppositis, in quibus maius adhuc periculum reipubl. imminet, propter interregnum & electionis controuersias, vt ideo diligentius qui imperant vitare debeant, se immiscere prælijs potissimum istius seculi, in quibus non tam manu strenua, quam sorte pugnatur, propter ignitas illas machinas, quibus à puero strenuissimus necari potest dux & miles. Aliud periculum, ne etiam captiuus abducatur, & regni facultates pro eius redemtione exhauriantur, vt alias in Gallia contigit, & in alijs regnis. Narrat Guaguinus in descriptione Liuoniæ Magnum ducem Moscouiæ anno Domini 1581. Liuonensium castrum Neuhuis in prouincia Derptensi cum trecentis millibus militum armatorum acerrime oppugnantem, a duce castri per fenestram in medium exercitum Moschouiticum iaculatum sagitta cor magni ducis transfixisse, & eo mortuo, in fugam tantum exercitum se propulisse. Quare satius putant plures, subducere se debere à prælio principem, vt maioribus necessitatibus reseruet auctoritatem. Cumque DAVID in prælium contra Absolonem filium qui occupauerat regnum, vellet egredi cum populo, *Respondit populus, Non exibis: siue enim fugerimus, non magnopere ad eos de nobis pertinebit: siue media pars ceciderit è nobis, non satis curabunt: quia tu vnus solus pro decem millibus computaris: melius est igitur vt sis nobis in vrbe præsidio. Ad quos rex ait, quod vobis videtur rectum, hoc faciam. Stetit ergo rex per iuxta portam, egrediebaturque populus per turmas suas, &c.* a Arbitrarer tamen conducere reipublicæ, in prælijs, quibus de vniuerso principatu contenditur, non longe ab exercitu principes esse debere, vt omnia quæ ad bellum necessaria sunt & ad imperandum, facilius exsequi possint: & vnde possint si male cum exercitu agatur, tuto in securiora iterum pugnaturi se recipere. Imo si status imperij, aut salus prouinciarum in discrimen vertatur, debebunt in acie stare. *b* minora autem bella poterunt minoribus ducibus delegare. *c* Ea tamen conditione, vt vni summam seu potiorem exercitus potestatem concedāt, cui cæteri obtemperare debeant, nempe ei, quem peritiorem existimauerint. Alioquin enim certissimum est, *vt ait Thucydides, d* multitudinem imperantium, plurimum nocere, & regimen esse nullum aut incertum. Cogunt interdum plura nolentem pugnare: & tunc, quia pugnare necesse est, quomodo pugnandum consultare oportet. Sæpe enim in aliena terra maxime ducibus apparatus optimè tardando perit pars aliqua: commeatus & pecuniæ deficiunt sine spe supplementi. Sæpe dux consultando & mores, statum, & vim, & mentem aduersariorum considerans, si opportunum videat sibi conflictum & se hostibus multis superiorem inueniat, non debet differre Dei implorato auxilio, habita ratione loci sibi commodi & aduersarijs incommodi, sapienter disposita & instructa acie iuxta leges & doctrinam militarem, & commoditatem locorum, & numerum militum, & qualitatem armorum, de quibus magister militiæ Vegetius satis abunde tractat in 30. & duces artem habeant, semper robustiores ad frontem & tergum, & timidiores & suspectos in fide in medijs ordinibus, disponendo. Quæ omnia egent potestate superiori. Eo autem magis tunc dicendum erit principem interesse non debere, si ipse imperitus sit eorum quæ bella requirunt. Posset enim vnus talis, sua præsentia turbare vel impedire expeditam ducum peritorum resolutionem. Sicque fatendum est plus iuuare rempublicam absentiam principis, quam præsentiam. Cum possit vtique per electos duces imperium augere, & inimicis obsistere, vt fecit Iustinianus, qui residens Constantinopoli, per Narsetem & Belissarium plures subegit nationes: & Carolus VI. rex Galliarum Biturigibus manens, Anglos regno repulit consilio & postremis vsus ducibus, vnde sapientis cognomine insignitus fuit.

6. Caueri etiam debet, ne nisi cōpulsus a necessitate aut sua data occasione, princeps pugnet prælio & acie decreta & stata collatis signis, ne cum fortuna seu varietate euentuum,

a 2. Reg. 18. v. 3. & 4.

b Corn. Tacit. in 4. histor. eidem 3. annal.

d Thucyd in 6.

e Hac sententia Pauli Æmilij. Gel. lib. 13. cap 3.

tuum, cum victoria agatur de vniuerso reipub. statu. Quemadmodum Lacedæmonij clade Leutrica & Mantinensi accepta a Thebanis duce Epaminonda, vna principatum a Græcię amiserunt. Cadmea dicitur illa victoria mala & inutilis, in quo qui vincit, vel occiditur, vel plures suorum perdit *b* Laudantur cauti cunctantesque duces, qui nullo loco nisi quantum necessitas cogit, si committunt fortunæ. *c* Et si militaris suffragij res sit, haud dubiè, Minutio Fabius præferretur, & nihil minus in perfecto duce quam festinationem & temeritatem conuenire putandum est. *d* Temeritas præterquam quod stulta est, etiam est infelix. *e* Celeritas, audacia, impetus, pręter rationem, vana & noxia, suis hostibus opportuna sunt: *f* quia exposita insidijs & fraudibus hostium. Sunt qui putent maxime felicitatem aliquorum ducum in bello valere; & contra, aliquorum obesse infelicitatem aut infortunium: *Sunt*, inquit Cicero, *g quibus, vt dicitur in prouerbio, etiam venti, tempestatesque obsecundant, existimantque Maximo Marcello, Scipioni Mario, & cæteris magnis Imperatoribus, non solum propter virtutem, sed etiam propter fortunam, sæpius imperia mandata, atque exercitus esse commissos. Sunt alij ita habiti infelices, vt nihil etiam cum magnis & fortissimis exercitibus promoueant, & à paucis hostibus vincantur, qui domi, vt est in prouerbio, videantur habere equum Seianum, aut contrectasse aurum Tholosanum*, h *aut quarta luna nati*. *i* Sicut etiam Plato *k* dixit, militarem artem, plurimæ fortunæ egentem. At certe Christiani, qui fortunam aliam non norunt, nisi Dei permissionem aut voluntatem dixerimus, quæ regit cuncta & superba deprimit, etiam aliam non dabunt causam infelicitatis, quam imprudentiam ducum & temeritatem, vel imperitiam militandi. Vidi enim plures, qui confisi sua temeritate ferocitateque improuida, suos milites in bellum & hostes audacter ducebant: verum quia nulla illis disciplina, in ducendis militibus, & nisi ardor illis in pugnando dominabatur: vix ipsos euasisse, obtruncatis omnibus, qui illos sequebantur: ita certe infelices habiti sunt militibus duces, quibus nulla ars reducendi & conseruandi erat milites, vt recte diceret Fabius, boni Imperatoris haud magni momenti fortunam esse, mentem rationemque dominari. *l* Solet etiam in bello occasio amplius iuuare quam virtus. *m* Et proinde dux, intentus armatusque esse debet, vt neque suæ occasioni desit, neque suam hosti det. Et illa occasio recte poterit dici fortuna: quæ sequenda est si bona sit, si incommoda relinquenda, debellandus exercitus alienus in nostra & ei aliena terra, mora & productione pugnæ. Nam hostem in terra aliena tempus, & locis alienis, faciunt indies deteriorem, inter omnia inimica & infesta, quem nullæ vrbes excipiunt, nulla mœnia: *n* sic multa bella impetu valida, per tædia ac moras sæpe euanuere *o* Consilium Demosthenes dedit Athéniensibus 1. oratione Philippica suadens copias aduersus Philippum colligere, nec magnas triremium collectiones fieri, neque paucas: quia, inquit, nec collatis signis pugnando magnum illius exercitum vincere possetis, nec minoribus resistere: oportet itaque paucis latrocinari, & latronum more furtim exercitum eius lædere. Sic recte Fab. Max. lente ad pugnam committendam progressus, cunctando totum Annibalis eneruauit exercitum, & huic non dimicare vincere fuit. Sertorius, *p* in proscriptione Sullana, dux Lusitanorum fieri coactus, cum eos oratione flectere non posset, nec cum Romanorum vniuersa acie confligere vellent, vafro consilio ad suam sententiam perduxit. Duos enim in conspectu eorum constituit equos, alterum validissimum, alterum infirmissimum, ac deinde validi caudam ab imbecillo sene paulatim carpi, infirmi a iuuene eximiarum virium vniuersam conuelli iussit, obtemperatum imperio est. Sed dum adolescentis dextera irrito se labore fatigat senio confecta manus ministerium exsecuta est. Tunc barbaræ concioni, quorsum ea res tenderet cognoscere cupienti, subiecit: equi caudæ consimilem esse Rom. exercitum cuius partes aliquis aggrediens opprimere possit: vniuersum conatus prosternere, celerius tradiderit victoriam quam occupauerit. Ita gens aspera & regi difficilis, in exitium suum ruens, quam vtilitatem auribus respuebat, oculis prauidit. Boni duces non aperto marte, in quo est commune periculum, sed ex occulto semper attentant. *q* Vel ex insidijs, vel subito imparatos, cibum capientes: ex itinere lassos, equos pascentes, aut nihil tale suspicantes aggrediuntur. *r*

a Diodor. Sicul. lib. 15. & Æmil. Probus, in Epaminonda.
b Suidas in verbo Καδμεία νίκη.
c Liuius li. 22.
d Sueton. in Augusto c. 25.
e Liuius d. 22. lib.
f Polyb. in 3.
g Cic. pro Manil.
h De vtroq. prouer. Gellius li. 3. tit. 9. & de auro etiam Tholosano Strabo in 4.
i De hoc Eust. in 2. Iliadem Homer.
k In Epinomide.
l Liu. lib. 22.
m Vegetius lib. 3. cap. 26.
n Vide Liuium lib. 7. & 21.
o Tacit. lib. 2. historia.
p Hæc exempla refert Valer. Max. li. 7. 3. exemp. 6. Frontinus li. 1. Strateg. 10. Plutar. in vita Sertor.
q Vege. 3. de re milit. c. 9.
r Vegetius. d. li. 3. c. 22.

Leges quædam obiter relatæ militares. De rebus militaribus, ex iure Romano. f

CAP. V.

EXPEDITIONIS tempore *t*, detur militibus pro annona panis, bucellatum in duobus diebus, in tertio, panis, vno die vinum, alio acetum: vno die laridum biduo caro veruecina. Item annonæ & capita singulis diebus, aut apto tempore de horreis. *u*

2. Fœnum *x* & paleæ dentur. *y*

s l. de annona militari. de. xim. li. 19. Syntag. iur. c. 6.
t l. 1. de erogatione militaris annonæ li. 12. C. tit. 38.
u l fortissimi 6. eod. tit.
x l. prouincialium. 8. eod. tit.
y l. 2. eod. tit.

3. Per omnes prouincias numeris omnibus ac militibus, à mense Nouembri de nouello vino annona donetur, quoniam veteris videtur dispendiosa erogatio. *a*

4. Detur statuta pecunia suo tempore militibus, *b* vel vxoribus, vel filiis, debita mortuis. *c*

5. Castellarum loca limitanea, non detineantur ab alio, quam à militibus, aliter detentatores, cum bonorum publicatione capitali sententia damnentur, *d* non alienentur etiam, alienata reuocentur, immunitate gaudeant. *e* Agri ex quibus militibus limitaneis frumenta conferuntur, nec potentia, nec furtiua supplicatione, ab hoc munere retrahantur. *f*, *g*

6. Prouinciæ, quæ vestes debent militares, canonem soluant ex Calendis Septembris vsque ad Calendas Aprilis, *h* iuxta pretium statutum adferendum ærario principis. *i*

7. *k* Omnes præbeant hospitium militibus, exceptis priuilegiatis: nempe fabricensibus, *l* archiatris, magistris literarum, professorum, pictorum, ingenuorum domibus, *m* illustrium & clarissimorum, & eorum heredum. In tribus domibus, *n* nisi honorarias dignitates sine actu fuerint assecuti. *o* Excusantur & ab hospitiis militaribus, domus decem tribunorum post primicerium. *p* Sacri cubicularij *q*, decurionis, vel silentiarij *r*, in Sacris scriniis militantis, *f* Grammaticorum, Rhetoricorum, Oratorum, Medicorum, Philosophorum. *t* Hospitium debentes, duas partes domus sibi, tertiam hospitio militi debent. Primam eligat dominus, secundam hospes, tertiam habeat dominus; excepto si hospes sit illustris, nam huic media, non tertia pars domus debetur. Ergasteria domorum non veniunt in dictam diuisionem, quæ mercimoniis deputantur in plateis & angiportis, quæ solis dominis & conductoribus deseruire debent. Si tamen stabulum militari viro defuerit, id ex ergasteriis, nisi dominus qualibet prouisione prouiderit, pro animalium numero vel animalium qualitate deputabitur. *u* Qui metatorum principalium manum, quæ deputat singulis militibus hospitium, à postibus deleuerit, tanquam reus falsi punitur. *x*

8. Ne quis comitum, vel tribunorum aut præpositorum, aut militum nomine, salgami gratia, culcitram, lignum, oleum à suis extorqueat hospitibus, sed nec volentibus hospitibus, in prædictis speciebus aliquid auferant. *y* Non balneum petant. Non lignum, non operam à prouinciali petant ex lege Pescennini, non cœnatica, quæ vetuit constitutio Valentiniani & Valentis. *z*

9. Nihil petant hospites à dominis ædium, quod vel hominum, vel animalium pascuis necessarium creditur: nec vlli liceat militum diu residere, sed citius iter perficiat, vbi nec ea liceat hospitibus impune offerre sponte. *a*

10. Si angariæ necessariæ sint ad transferenda arma vel annonas per principem *b* militiæ admoneantur præfecti locorum, qui curent parari ex publico. Lege pontificia, non capiantur animalia, quibus rustici arant, vel semina ad agrum deferunt a militibus. *c*

11. Alia lex, ne prætextu adiuuantium militares viros illicita ministeria exigantur, & concussiones fiant, ne tenuis vitæ homines sub prætextu officiorum vel militum, vnico lumine vel breui supellectili ad aliorum vsus translatis, iniuriis afficiantur, prouideat præses prouinciæ. *d*

12. Cœnaticorum nomine milites, & eorum super instantes nihil penitus à prouincialibus accipere audeant, contenti sint annonis, *e* nihil ad se animalque suum alendum à domino domus exigant, diuque in hospitio ne sint *f*

13. Militum animalia à pascuis publicis & priuatis arceantur. *g*

14. Qui procurauerit, vt sua domo liberata à militari hospitio, vicini domus oneretur, suo priuilegio careat, & alio etiam modo, si non sit priuilegiatus, puniatur *h*

Edixit Antigonus Rex Asiæ, ne quis minor quinquaginta annos natus, hospitio matrisfamilias vteretur, idque iussit *i* metatoribus. *k*

15. Arma à priuatis non conficiantur, non emantur, non habeantur, vt inter illos sit pacis securitas. *l*

16. Armis vti aliquem non militantem, permittere non debet præses prouinciæ. *m*

Leges quædam de militum personis.

CAP. VI.

Milites, non nisi auctoritate principis recipiendi, aut sine eius probatoriis, etiam à ducibus. *n*

2. Serui ne militent, alioquin capite puniantur: *o* nempe si inscio domino: alioquin si is sciat, potest, & ingenuus efficitur. *p*

3. De statu etiam suo controuersiam patientes, licet reuera liberi sint, non debent militare, nec qui ab hostibus bona fide redemti sunt,

a l. iubemus, 16. C. eod.
b l. 16. §. super his, eod.
c d. l. 10 § fin.
d l 2. de fundis limitrop. lib. 11. C.
e l. fin C eod.
l omnes, de fun. patr. lib. 11. C. tit 61.
f l 1 eod tit. de fun. limi.
g De veste milit. diximus lib 19 synt. c. 7.
h l. 1. tit. de veste milit lib. 12. C tit 40.
i l [illegible] 3. C. eod. Dabatur milit. in stipendia, non solũ pecunia, sed etiam vestimenta potissimum hyeme, & frumentum, vt constat ex Liuio, lib. 3. & 6. decad. 3. de tributa, & militibus tergora boum in stipendia, & hoc tributum in vsum militum imperata Frisiis ex Transrhenanis populis, ait Tacit. lib. 4. puto esse Les buffles, vnde thoraces fiunt.
k De hospitio milit. diximus lib 13 synt c 1.
l l. Fabricensium, 4. de metatis, lib. 12 C. tit. 41.
m l. archiatros, 8 eo de metatis.
n l hac lege, 10. eodem.
o d. l. 10. § fin. & l omnes, 9 §. cætero, eo de metatis.
p l. decem, 10. eod.
q l. 2. § domus quoque, de præposit. sacr. cubic. lib. 12. C tit. 5.
r l decurionib. 3 §. domus, de silentiariis, lib. 12. C. tit. 6.
f l. in sacris, 9 de proxima sacrorum scrinior. lib 12 C. t 19.
t l fin § fin de muneribus, l'.
u in l. 2. de metatis, C §. penult nouell. 129.
x l. 1. de metat. C.

y l. deuotum. 6 §. solum, [illegible] de metatis, C l. vnic. C ne salgame hospit. non præbendo, lib. 12. C tit. 42. l. 10 c profpectum, 6. C. de metat.
z d l. prospectum l. vnic. C. ne rei militaris comitib.
a l. deuotum, 5. de metat.
b l. nullus 7. §. quoties, de fabricensib.
c c. 2. de treuga & pace.
d l. illicitas, 6. §. 4. de offic. præsid. P.
e l. cœnaticorum, 3. de erogat. milita. annon C. nouel. 129.
f l. deuotum, 5. §. solum sane, de metat C.
g l 2 de pascuis public lib. C. l. fin. eo tit.
h l omnes, 9. de metatis, C.
i [illegible] lib. 4. c. 1.
k De armis mil. diximus lib. 19 syntag. c. 5.
l Nouell. 15. de armis, l. 1. ad leg Iul. de vi publ. T.
m § fin nouel. 17. de mandat. principum.
n Qui militare inter Romanos non possent, fuse doceo lib. 19. synt. c. 3. quamuis hodie emantur milites, & non eligantur
o l neminem, 17. de re milit. lib. 12. C tit. 36.
p l ab omni militia. 11. de re militar. lib 49.
p tit. 16 l. 2. de tyronib. lib. 12, C. tit. 44.

sunt, priusquam se luant, nec ingenui, qui bona fide seruiunt. *a*

4. Nec coloni aut saltuenses, ad militiam se vltro offerentes armatam, admitti debent, aut cogendi inuiti. *b*

5. Nec curialis aut cohortalis conditionis, militent. *c*

6. Duabus militiis nemo adscribatur, siue armatis, siue ciuilibus. *d*

7. Negotiatores ne militent. *e*

8. Ad bestias damnatus, si fugerit, & militiæ nomē dederit, capite damnetur. *f* Idipsum de deportato in insulam fiat: *g* & de ad tempus relegato ex causa capitali. *h* reiici & debet adulterij, vel alterius criminis publici damnatus. *i* item reus postulatus. *k*

9. Soluuntur & sacramento, qui litis caussa militiæ nomen dant, postulantibus aduersariis, *l* idem si in fraudem ciuilium munerum. *m*

10. Nullus tyro vagus, aut veteranus, aut censibus obnoxius, ad militiam accedat. *n*

11. Ciuis Romanus per decennium militet *o* Multitudo militum, siue peditum, siue equitum ignaua, nō habet vires, sed pondus. *p* & potius est impedimentum, quam auxiliū. *q* In omni conflictu non tam prodest multitudo, quam virtus: *r* & in bello manibus opus est, non multis nominibus aut titulis. *s* Inter principes quidam vsi sunt in bellis non promiscue omni populo aut plebe, sed tantum nobilibus: vt Persæ, Galli, Poloni, & hæ, & similes nationes, quæ nobilitate vsæ sunt, equitatu ceteris præstarunt: fuerunt autem pedestribus copiis non ita fortes. *t* Tyranni, vt stabilirent vsurpatum principatum, nobilitatem aut exsilio, aut morte exsciderunt, plebe aduersus eam sibi contrariam vsi. Quidam probant magis milites iuuenes, quam senes, quidam senes & veteranos præponunt. Melius pro exsequenda pugna decreta, probabimus, iuniores, secundum Veget. *lib.* 1. *cap* 4. vt magis promtos aut temerarios: at satius est, illis præficere seniores, qui & maturitate consilij valeant & experientia. Quemadmodum Procopius *u* de militia Belisarij agens illud addit notabiliter, quod omnes in exercitu eius duces barbati essent, nec vnus imberbis repertus fuerit. Idipsum fere tradunt historiographi de exercitu Alexandri Magni, cuius duces videbantur referre grauitatem cuiusdam senatus. Tyrones quidam putabant ex certis nationibus meliores, vt de temperatioribus cœli plagis, ex rustica plebe, quam vrbana, vt ex duratis ad laborem. *x*

12. In constitutionibus Galliarum *y* declaratur, nō esse dandas turmas equitum grauioris armaturæ, vocant *les gens d'armes*, præterquam nobilibus insignioribus, ætatis ad minus 25. annorum, qui antea præfuerunt militibus leuioris armaturæ, titulo ducis aut labariferi, *porte guidon*, aut vexilliferi militū grauioris armaturæ, aut nisi ipsi fuerint milites grauioris armaturę vel leuioris, aut duces peditū, per tempus sex continuorum annorum. Reliqua autem præcipua munera militiæ talis armaturæ, quale manipulatium prohibentur dari nobilibus, qui in numeris & ordinibus militiæ per triennium principi inseruierint. *z* Apud Romanos erat delectus militum peditum & equitum, vnde legio certa peditum manus fuit à delectu fortissimorum militum appellata, *a* & turmæ quoq; equitum & præpositorum eodem modo collectæ, non vt hodie ex ignotis vilissimis, flagitiosis, purgamētis vrbium suarum, latronibus, rapacibus, galeatis leporibus. Militem factū per solemnitatem constat, saltem adhibitis quinq;. *Glossa. b* Primum adhibita examinatione. *c* 2. accedente iuramento, de non euitanda morte pro Republica defendenda. *d* 3. Concessione ensis. *e* 4. & stigmate notabatur, vt dignosceretur. *f* Quinto, & in numeros militares recipi debent. *g*

De militum delictis. h CAP. VII.

DElictum militis, est, quod aliter, quam disciplina communis exigit, committitur. Veluti segnitiæ crimen, contumaciæ, vel desidiæ. *i* Et criminum militum, *k* alia proprie militaria, alia communia cum ceteris hominibus, & proinde persecutio, aut propria, aut communis. Proprium militare, quod quis vti miles admittit, vt dedere se militem, cui non licet, graue crimen habetur, & augetur, vt in ceteris delictis, dignitate, gradu, specie militiæ.

2. Grauius delictum est, detrectare munus militiæ, quam adpetere: nam qui ad delictum olim non respondebant, vt proditores libertatis in seruitutem redigebantur. *l* Caligatus, qui metu hostis languorem simulauit, tanquam proditor puniatur. *m*

3. Desistens à cuiusuis præpositi, vel præsidis excubatione peccatum desertoris incurrit. *n*

4. Contumacia omnis militis aduersus præsidem vel ducem, capite punienda est. *o*

5. In bello, qui rem à duce prohibitam fecit, aut mandata non seruauit, capite punitur, etiamsi res bene cesserit. *p*

6. Irreuerens miles, non tantum à tribuno vel

a l. super, 6. & seq. qui militare poss. lib. 12. C. tit. 34.
b l. qui statum, 8. de re milit. P.
c l. 3. qui militare poss. C.
d l. 4. eod.
e l. hoc quidem, eod.
f l. vnic. negotiat. ne milites, lib. 12. C. tit. 35.
g l. 4. § ad bestias, de re milit. P.
h d. l. 4. §. in insulam.
i d. l. 4. § temporarium.
k d. l. 4. § adulterij, eod.
l § item & l. qui metu. 16. eo. de re milit. P.
m l. 1. C. qui militare poss.
n l. 1. C. eod.
o l. 1. de tyroni. lib. 12. C. li. 44. l. fin. de veteranis, C. lib. 12. tit. 47.
p Cornel. Tacit. li. 4. annal.
q Seneca lib. 6. de benefic. c. 31.
r Liuius lib. 9. ait non multitudo. Veget. lib 1 c. 1.
s Veget. 1. c. 8.
t Synesius epist. 79.
u Procop. lib. 4. de bello Vandalico
x Veget. lib. 1. c. 2 & 3.
y In constitut. editis super comitiis Blesensi. tempore Henrici 3. anno 1580. art. 216. in art. vero 17 excipiuntur principes, quibus, dummodo ætatem attigerint 18 annorum, possunt dari huiusmodi turmæ grauioris armaturæ.

z eo artic. 218. & 19.
a Varro de lingua Lat. Plut. in Rom. in legione recepti tantum ingenui ex classib. quinq. reiectis pueris, senioribus, capite censis, histrionibus libertinis, nisi in magna necessitate. Liu. lib. 25. vide plene Sigonium, de antiquo iure ciuium Rom. c. 15.
b ad §. fin. de mand. princ. in coll.
c l. qui milit. non poss.
d l. penult ex quib. caus. maiores.
e l. filiusfam. militas, de testam.
f vt in l. 4. de Fabricensib. lib. 11 C. Veget. de re milit.
g l. ex tempore, 42. & l. fin. de re milit. P. l. diximus de militum delictis & officiis, lib. 19. syntag iur. c. 10. & 11. 12.
h l. 2 eod. tit.
i l. 1. omne delictum 6 de re milit lib 49. P. tit 16.
k d. l. 2.
l l. 4. § qui post desertionē, de re milit. P.
m l. omne delictum, 6 c. exploratores, de re milit.
n l desertor 3. § si praesidis. de re milit. P.
o d. l. 6. §. contumacia.
p l. 3. § in bello, de re mil. P.

no vel centurione, sed etiam à principali est coercendus. Qui centurioni volenti se castigare, restiterit, eum veteres notauerunt, si vitē tenuit, militiā mutat, si ex industria fregit, vel manum centurioni intulit, capite punitur. *a*

a l. milites, 1. § irreuerens, de re milit. P. l. 6. § 1. eo.

7 Qui propositum suum protegere noluerunt, cum possent, vel deseruerint, puniuntur, eo occiso, capite puniuntur. *b*

b l. 3 § fin. l. 6. § fin. de re milit. P.

8. Qui seditionem atrocem militum concitauit, capite punitur. Si intra vociferationē aut leuem querelam seditio mota est, tunc gradu militiæ deiicitur. Et cum multi milites in aliquod flagitium conspirent, vel si legio deficiat, auocari militia solet. *c*

c l. 3 § qui seditionem, de re milit. auocari, id est, exauctorari legio.

9. Miles turbator pacis, capite punitur. *d*

d l. fin. § fin. de re milit. P.

10. Desertor, nempe qui belli tempore abierit a signis, *e* & qui per prolixum tempus vagatus reducitur, *f* si in vrbe inuentus, capite puniri solet, alibi adprehensus, ex prima desertione restitui potest: iterum deserendo, capite puniendus. *g* Desertor, si se offerat, remittitur anterioris peccati supplicium: si inuentus vero sit flagitiosa ignauia delitescere, offeratur ab eo, in cuius domo delitescit, subiturus degeneris mortis gladium: præses prouinciæ, si propositam seueritatem, vel gratia, vel dissimulatione distulerit, patrimonij & existimationis damno subiiciatur, & in officij priores capitaliter animaduertatur. *h* Fugiens à carcere vel custodia miles, desertor non est, quamuis si effracto carcere, capite sit puniendus. *i*

e l. 1 § desertor. de desertorib. lib. 12. C. tit. 46.

f l. desertorē. 3. § desertor, de re milit. P.

g l. non omnes, 5. § fin. desertor. de re milit.

h l. 1 § desertor habebitur, de desertorib. C.

i l. milites, 13. § eum qui fugam, de re milit. P.

11. Qui excubias palatij deseruerit, capite punitur. *k*

k l. qui excubias, 10. eod. tit.

12. Non omnes tamen desertores similiter puniendi sunt, sed habetur & ordinis & stipendiorum ratio, vel gradus militiæ, vel loci, vel muneris deserti, & anteactæ vitæ, sed & muneri, si solus, vel cum altero, vel cum pluribus deseruit, aliudve quod crimen desertioni adiunxerit: item temporis, quo in desertione fuerit, & eorum, quæ postea gesta fuerunt. *l* Quare si se obtulit, qui in desertione fuit, in insulam deportandus. *m* Quamuis in aliam militiam nomen post desertionem dederit, legive se passus sit. nam & militariter punitur. *n* Desertor tamen à patre oblatus, in deteriorem tantum militiam datur, ne videatur pater ad supplicium obtulisse. *o* Si plures simul primo deseruerint, deinde intra certum tempus reuersi sint, gradu pulsi in diuersa loca distribuendi sunt: sed tyronibus parcendum est, qui si iterato admiserint, pœna competenti afficiuntur. *p* Auidius Cassius Cæsar, desertoribus manus incidit, alijs crura ac poplites, dicens, maius exemplum esse viuentis miserabiliter criminosi, quam occisi. *q* Deseruisse exercitum, Francis inter capitalia annumerabatur, quod crimen sua lingua dicebant *herischlitz*. *r* Mortis etiam pœna a Romanis militibus imposita, qui locum in bello, in quo constituti essent, reliquissent, aut aliquo modo è castris fugissent. *s* Qui militiæ tempus in desertione impleuit, emerito priuatur. *t* Defunctorum in desertione bona confiscari placuit Cæsaribus. *u* Si deprehensi desertores resistunt, tanquam rebelles opprimi possunt. *x* Qui desertorem agro tectove susceperit, atque diu passus fuerit apud se delitescere sciens prudensque, actor procuratorque loci capitali supplicio subiugetur, si scierit dominus loci, in quo latuerit desertor, amissione priuatur. Qui vero prodiderit *y* desertorem, ingenuus immunitate donetur.

l l. non omnes desertores, 5. in prin. de re milit. P.

m d. l. non omnes. l. re ruiter 13. § fin. eo.

n l. 4. § qui post eo.

o l. milites, 13. § desertorem, eo. de re mil. P. l. qui cum vno, 4. § qui a patre, eod. tit.

p l. desertorē, 3. § si plures, l. non omnes, 5 in fin. sed ibi eos, de re milit. P.

q Vulcatius Gallicanus, in vita Auidij Cassij

r Beatus Rhenanus lib. 2. rerum Germanicarum.

s Polyb. in 6.

t l. desertorē. 3. § qui militiæ, de re milit.

u l. defunct. 4. de re milit. C.

x l. 2. de desertor. C. l. 2. quando liceat vnicuique sine iud. se vind.

y l. 1. de desertorib. C.

13. Vagantes, seu emansores milites, qui non diu errauerint, redeuntes sponte, vel comprehensi leuius, quam desertores puniuntur. Differt enim emansor à desertore, vt erro seruus à fugitiuo. *z* Eritque emansoris pœna arbitraria. *a* Excusationes tamen dantur emansoribus, examinantur enim causæ emansionis, & cur, & vbi fuerint, & quid egerint, & datur venia valetudini, adfectioni parentum, & affinium, & si seruum fugientem persequutus est, & si qua huiusmodi causa sit. Sed & ignoranti adhuc disciplinam tyroni ignoscitur. *b* Potest & cum commeatu licite abesse ad certum tempus concessum, sed si ad diem commeatus non veniat, perinde statuendum est, ac si emansisset, vel deseruisset pro numero temporis, facta prius copia docendi, num forte casibus detentus fuit quibusdam, propter quos dignus videatur. *c*

z l. qui cum vno, 4. § edictum, de re milit. l. 3. § emansor eo.

a l. tribuni 11. de re milit. C. l. nemo. 13 § si quis milites.

b l. 4. § fin. de re milit. P.

c l. desertorem, 3 § si ad diem, de re milit. P. & qui commeatus, 14 eo.

14. Tempore expeditionis, nulli præpositorum aut tribunorum, cohortium, vel vicariorum, aut familiarium, cuiquam de militibus, a castris atque signis, aut locis his, in quibus prætendant, liceat discedendi commeatum dare, alioquin si fecerit, nec præsens fuerit miles tempore, quo miles præsens esse debet excurrente hoste, capite plectatur. *d*

d l. 1 de commeatu, lib. 12. C. tit. 46.

15. Is, qui in exploratione emanet, hostibus insistentibus, aut qui à fossa tunc recedit, capite puniendus est. *e*

e l. 3 § 16. quis de re milit. P.

16. Qui stationis munus relinquit, plus quam emansor est, itaque pro modo delicti, aut castigatur, aut gradu militiæ deiicitur. *f*

f d. l. 3. § qui stationem.

17. Qui relictis militaribus castris, se ad deprædationes vel latrocinium contulerint, seueritatem iudicis non euadent. *g*

g l. qui relictis, 3 C. de desertorib.

18. Transfugientes ad hostes exauctorati torquentur, & plerunque capite puniuntur, nam

sunt, priusquam se luant, nec ingenui, qui bona fide seruiunt. *a*

4. Nec coloni aut saltuenses, ad militiam se vltro offerentes armatam, admitti debent, aut cogendi inuiti. *b*

5. Nec curialis aut cohortalis conditionis, militent. *c*

6. Duabus militiis nemo adscribatur, siue armatis, siue ciuilibus. *d*

7. Negotiatores ne militent. *e*

8. Ad bestias damnatus, si fugerit, & militiæ nomé dederit, capite damnetur. *f* Idipsum de deportato in insulam fiat: *g* & de ad tempus relegato ex causa capitali. *h* reiici & debet adulterij, vel alterius criminis publici damnatus. *i* item reus postulatus. *k*

9. Soluuntur & sacramento, qui litis caussa militiæ nomen dant, postulantibus aduersariis, *l* idem si in fraudem ciuilium munerum. *m*

10. Nullus tyro vagus, aut veteranus, aut censibus obnoxius, ad militiam accedat. *n*

11. Ciuis Romanus per decennium militet *o* Multitudo militum, siue peditum, siue equitum ignaua, nō habet vires, sed pondus. *p* & potius est impedimentum, quam auxiliū. *q* In omni conflictu non tam prodest multitudo, quam virtus: *r* & in bello manibus opus est, non multis nominibus aut titulis. *s* Inter principes quidam vsi sunt in bellis non promiscue omni populo aut plebe, sed tantum nobilibus: vt Persæ, Galli, Poloni, & hæ, & similes nationes, quæ nobilitate vsæ sunt, equitatu ceteris prestarunt: fuerunt autem pedestribus copiis non ita fortes. *t* Tyranni, vt stabilirent vsurpatum principatum, nobilitatem aut exsilio, aut morte exsciderunt, plebe aduersus eam sibi contrariam vsi. Quidam probant magis milites iuuenes, quam senes, quidam senes & veteranos præponunt. Melius pro exsequenda pugna decreta, probabimus, iuniores, secundum Veget. *lib.1.cap* 4. vt magis promtos aut temerarios: at satius est, illis præficere seniores, qui & maturitate consilij valeant & experientia. Quemadmodum Procopius *u* de militia Belisarij agens illud addit notabiliter, quod omnes in exercitu eius duces barbati essent, nec vnus imberbis repertus fuerit. Idipsum fere tradunt historiographi de exercitu Alexandri Magni, cuius duces videbantur referre grauitatem cuiusdam senatus. Tyrones quidam putabant ex certis nationibus meliores, vt de temperatioribus cœli plagis, ex rustica plebe, quam vrbana, vt ex duratis ad laborem. *x*

12. In constitutionibus Galliarum *y* declaratur, nō esse dandas turmas equitum grauioris armaturæ, vocant *les gens d'armes*, prætérquam nobilibus insignioribus, ætatis ad minus 25. annorum, qui antea præfuerunt militibus leuioris armaturæ, titulo ducis aut labariferi, *porte guidon*, aut vexilliferi militū grauioris armaturæ, aut nisi ipsi fuerint milites grauioris armaturę vel leuioris, aut duces peditū, per tempus sex continuorum annorum. Reliqua autem præcipua munera militiæ talis armaturæ, quale manipularium prohibentur dari nobilibus, qui in numeris & ordinibus militiæ per triennium principi inseruierint. *z* Apud Romanos erat delectus militum peditum & equitum, vnde legio certa peditum manus fuit à delectu fortissimorum militum appellata, *a* & turmæ quoq; equitum & præpositorum eodem modo collectæ, non vt hodie ex ignotis vilissimis, flagitiosis, purgamētis vrbium suarum, latronibus, rapacibus, galeatis leporibus. Militem factū per solemnitatem constat, saltem adhibitis quinq;. *Glossa. b* Primum adhibita examinatione. *c* 2. accedente iuramento, de non euitanda morte pro Republica defendenda. *d* 3. Concessione ensis. *e* 4. & stigmate notabatur, vt dignosceretur. *f* Quinto, & in numeros militares recipi debent. *g*

De militum delictis. h CAP. VII.

Delictum militis, est, quod aliter, quam disciplina communis exigit, committitur. Veluti segnitiæ crimen, contumaciæ, vel desidiæ. *i* Et criminum militum, *k* alia proprie militaria, alia communia cum ceteris hominibus, & proinde persecutio, aut propria, aut communis. Proprium militare, quod quis vti miles admittit, vt dedere se militem, cui non licet, graue crimen habetur, & augetur, vt in ceteris delictis, dignitate, gradu, specie militiæ.

2. Grauius delictum est, detrectare munus militiæ, quam adpetere: nam qui ad delictum olim non respondebant, vt proditores libertatis in seruitutem redigebantur. *l* Caligatus, qui metu hostis languorem simulauit, tanquam proditor puniatur. *m*

3. Desistens à cuiusuis præpositi, vel præsidis excubatione peccatum desertoris incurrit. *n*

4. Contumacia omnis militis aduersus præsidem vel ducem, capite punienda est. *o*

5. In bello, qui rem à duce prohibitam fecit, aut mandata non seruauit, capite punitur, etiamsi res bene cesserit. *p*

6. Irreuerens miles, non tantum à tribuno vel

a l super, 6. & seq qui militare poss. lib. 12. C. tit 34.
b l qui status, 8. de re milit. P.
c l. 3. qui militare poss. C.
d l 4. eod.
e l. hi quidem, eod.
f l vnic negotiat. ne militet, lib. 12. C. tit. 35.
g l. 4 § ad bestias, de re milit. P.
h d l. 4 §. in insulam.
i d. l. 4 § temporarium.
k d l. 4 § adulterij, eod.
l § item & l. qui metu, 16. eo. de re milit. P.
m l. 1 C. qui militare poss.
n l. 2. C. eod.
o l. 1. de tyroni. lib. 12. C. tit 44. l. fin de veteranis, C. lib. 12. tit. 47.
p Cornel. Tacit. li. 4. annal.
q Seneca lib. 6. de benefic. c. 31.
r Liuius lib. 9. ars non multitudo. Veget. lib 1 c. 1.
s Veget. 1 c. 8.
t Synesius epist. 79.
u Procop. lib. 4 de bello Vandalico
x Veget. lib. 1. c. 2 & 3.
y In constitut. editis super comitiis Blesens. tempore Henrici 3. anno 1580. art. 286. in art. vero 87 excipiuntur principes, quibus, dummodo ætatem attigerint 18 annorum, possunt dari huiusmodi turmæ grauis armaturæ.

z eo artic. 288. & 19.
a Varro de lingua Lat. Plut. in Rom in legione recepti tantum ingenui ex classib. quinq. reiectis pueris, senerib. capite censis, histrionibus libertinis, nisi in magna necessitate. Liu. lib. 25. vide plene Sigonium, de antiquo iure ciuium Rom. c. 15.
b ad §. fin. de mand. 1 princ. in nouell.
c l. qui milit. non poss.
d l penult ex quib. caus maiores.
e l. filiusfamilias, de milit. testam
f vt in l. 4. de Fabricensib. lib. 11 C. Veget. de re milit.
g l. ex tempore, 42. & l. fin. de re milit. T. L. diximus de militum delictis & officijs, lib. 19 syntag iur. c. 10. & 11. 12.
h l. 2 eod. tit.
i l. 1. omne delictum 6 de re milit lib 49. P. tit 16.
k d. l. 2.
l l 4. § qui post desertionē, de re milit. P.
m l omne delictum, 6 c. exploratores, de re milit.
n l desertorē 3. § si præsidis, de re milit. P.
o d. l. 6 §. contumacia
p l. 3 § in bello, de re mil. P.

no vel centurione, ſed etiam à principali eſt coercendus. Qui centurioni volenti ſe caſtigare, reſtiterit, cum veteres notauerunt, ſi vitē tenuit, militiā mutat, ſi ex induſtria fregit, vel manum centurioni intulit, capite punitur. *a*

7 Qui propoſitum ſuum protegere noluerunt, cum poſſent, vel deſeruerint, puniuntur, eo occiſo, capite puniuntur. *b*

8. Qui ſeditionem atrocem militum concitauit, capite punitur. Si intra vociferationē aut leuem querelam ſeditio mota eſt, tunc gradu militiæ deiicitur. Et cum multi milites in aliquod flagitium conſpirent, vel ſi legio deficiat, auocari militia ſolet. *c*

9. Miles turbator pacis, capite punitur. *d*

10. Deſertor, nempe qui belli tempore abierit à ſignis, *e* & qui per prolixum tempus vagatus reducitur, *f* ſi in vrbe inueniatur, capite puniri ſolet, alibi adprehenſus, ex prima deſertione reſtitui poteſt: iterum deſerendo, capite puniendus. *g* Deſertor, ſi ſe offerat, remittitur anterioris peccati ſupplicium: ſi inuentus vero ſit flagitioſa ignauia deliteſcere, offeratur ab eo, in cuius domo delitescit, ſubiturus degeneris mortis gladium: præſes prouinciæ, ſi propoſitam ſeueritatem, vel gratia, vel diſſimulatione diſtulerit, patrimonij & exiſtimationis damno ſubiiciatur, & in officij priores capitaliter animaduertatur. *h* Fugiens à carcere vel cuſtodia miles, deſertor non eſt, quamuis ſi effracto carcere, capite ſit puniendus *i*

11. Qui excubias palatij deſeruerit, capite punitur. *k*

12. Non omnes tamen deſertores ſimiliter puniendi ſunt, ſed habetur & ordinis & ſtipendiorum ratio, vel gradus militiæ, vel loci, vel muneris deſerti, & anteactæ vitæ, ſed & muneri, ſi ſolus, vel cum altero, vel cum pluribus deſeruit, aliudve quod crimen deſertioni adiunxerit. item temporis, quo in deſertione fuerit, & eorum, quæ poſtea geſta fuerunt. *l* Quare ſi ſe obtulit, qui in deſertione fuit, in inſulam deportandus. *m* Quamuis in aliam militiam nomen poſt deſertionem dederit, legive ſe paſſus ſit: nam & militariter punitur. *n* Deſertor tamen à patre oblatus, in deteriorem tantum militiam datur, ne videatur pater ad ſupplicium obtuliſſe. *o* Si plures ſimul primo deſeruerint, deinde intra certum tempus reuerſi ſint, gradu pulſi in diuerſa loca diſtribuendi ſunt: ſed tyronibus parcendum eſt, qui ſi iterato admiſerint, pœna competenti afficiuntur. *p* Auidius Caſſius Cæſar, deſertoribus manus incidit, alijs crura ac poplites, dicens, maius exemplum eſſe viuentis

a l. milites, 1. § irreuerens, de re milit. P. l. 6. § 1. eo.
b l. 3 § fin. l. 6. § fin. de re milit. P.
c l. 3 § qui ſeditionem, de re milit. auocari, id eſt, exauctorari legio.
d l. fin. § fin. de re milit. P.
e l. 1 § deſertor. de deſertorib. lib. 12. C. tit. 46.
f l. deſertorē, 3. § deſertor, de re milit. P.
g l. non omnes, 5. § fin. deſertor. de re milit.
h l. 1 § deſertor habebitur, de deſertorib. C.
i l. milites, 13. § eum fugam, de re milit. P.
k l. qui excubias, 10 eod. tit.
l l. non omnes. 5. in prin. de re milit. P.
m d. l. non omnes. l. milites. 13. § fin. eo.
n l. 4. § qui poſt eo.
o l. milites, 13. § deſertorem, eo. de re mil. P.
p l. qui cum vno, 4. § qui a ſignis, eod. tit. l. deſertorē, 3 § ſi plures, l. non omnes, 5 ibi ſed numero, de re milit. P.

miſerabiliter criminoſi, quam occiſi *q* Deſeruiſſe exercitum, Francis inter capitalia annumerabatur, quod crimen ſua lingua dicebant *herischlitz*. *r* Mortis etiam pœna a Romanis militibus impoſita, qui locum in bello, in quo conſtituti eſſent, reliquiſſent, aut aliquo modo è caſtris fugiſſent. *ſ* Qui militiæ tempus in deſertione impleuit, emerito priuatur. *t* Defunctorum in deſertione bona conſiſcari placuit Cæſaribus. *u* Si deprehenſi deſertores reſiſtunt, tanquam rebelles opprimi poſſunt. *x* Qui deſertorem agro tectove ſuſceperit, atque diu paſſus fuerit apud ſe delitescere ſciens prudensque, actor procuratorque loci capitali ſupplicio ſubiugetur, ſi ſcierit dominus loci, in quo latuerit deſertor, amiſſione priuatur. Qui vero prodiderit *y* deſertorem, ingenuus immunitate donetur.

13. Vagantes, ſeu emanſores milites, qui non diu errauerint, redeuntes ſponte, vel comprehenſi leuius, quam deſertores puniuntur. Differt enim emanſor à deſertore, vt erro ſeruus à fugitiuo *z* Eritque emanſoris pœna arbitraria. *a* Excuſationes tamen dantur emanſoribus, examinantur enim cauſæ emanſionis, & cur, & vbi fuerint, & quid egerint, & datur venia valetudini, adfectioni parentum, & affinium, & ſi ſeruum fugientem perſequutus eſt, & ſi qua huiuſmodi cauſa ſit. Sed & ignoranti adhuc diſciplinam tyroni ignoſcitur. *b* Poteſt & cum commeatu licite abeſſe ad certum tempus conceſſum, ſed ſi ad diem commeatus non veniat, perinde ſtatuendum eſt, ac ſi emanſiſſet, vel deſeruiſſet pro numero temporis, facta prius copia docendi, num forte caſibus detentus fuit quibuſdam, propter quos dignus videatur. *c*

14. Tempore expeditionis, nulli præpoſitorum aut tribunorum, cohortium, vel vicariorum, aut familiarium, cuiquam de militibus, a caſtris atque ſignis, aut locis his, in quibus prætendant, liceat diſcedendi commeatum dare, alioquin ſi fecerit, nec præſens fuerit miles tempore, quo miles præſens eſſe debet excurrente hoſte, capite plectatur. *d*

15. Is, qui in exploratione emanet, hoſtibus inſiſtentibus, aut qui à foſſa tunc recedit, capite puniendus eſt. *e*

16. Qui ſtationis munus relinquit, plus quam emanſor eſt, itaque pro modo delicti, aut caſtigatur, aut gradu militiæ deiicitur. *f*

17. Qui relictis militaribus caſtris, ſe ad deprædationes vel latrocinium contulerint, ſeueritatem iudicis non euadent. *g*

18. Transfugientes ad hoſtes exauctorati torquentur, & plerunque capite puniuntur, nam

q Vulcatius Gallicanus, in vita Auidij Caſſij.
r Beatus Rhenan. lib. 2. rerum Germanicarum.
ſ Polyb. in 6.
t l. deſertorē, 3. § qui militiæ, de re milit.
u l. defunct. 4. de re milit. C.
x l. 2. de deſertor. C. l. 2. quando liceat vnicuique ſine iud. ſe vind.
y l. 1. de deſertorib. C.
z l. qui cum vno, 4. § editum, de re milit. l. 3. § emanſor eo.
a l. tribuni 11. de re milit. C. l. nemo. 13 § ſi quos milites.
b l. 4. § fin. de re milit. P.
c l. deſertorem, 3 § ſi ad diem, de re milit. P. § qui commeatus, 14 eo.
d l. 1 de commeatu, lib. 12. C. tit. 46.
e l. 3 § 16. quid de re milit. P.
f d. l. 3. § qui ſtationis.
g l. qui relictis, 3 C. de deſertorib.

nam pro hoste, non pro milite habentur, *a* aut viui exuruntur, aut furca suspenduntur *b*

19. Qui malo consilio & proditoris animo patriam relinquunt, hostium numero habendi sunt, *c* aut bestiis obiiciuntur. *d* Transfugas licet, vbicunq; inuenti fuerint, tanquam hostes occidere. *e* Leo Cæsar *f* sustulit acerbitatem pœnæ obiectionis ferarum, sponte redeuntibus ab hostibus transfugis, statuitque, vt si semel transfugerint, veniam consequantur: si iterum id fecerint, in triennalem seruitutem diuendantur: si tertio transfugerint, reuersi in perpetuam ac æternam seruitutem addicantur. Si vero non redierit vltro transfuga, sed ab aliis comprehensus in patriam retractus sit, morte tum illum, tanquam hostem puniri, præsertim si ante ciuili sanguine manus contaminauerit. Transfugis præscidit manus Fabius Maximus. *g* Vt seruis ad barbaros fugientibus olim pes *h* abscindebatur. Scipio Africanus superior, deuicta Carthagine, omnes, qui ex exercitibus Romanorum ad Pœnos transierant Latinos transfugas, tanquã patriæ fugitiuos crucibus affixit. *i* Posterior Africanus, euerso Punico imperio exterarum gentium transfugas in edendis populo spectaculis feris obiecit. *k* Et L. Paulus Perse Rege superato, eiusdem generis & culpæ homines, elephantis proterendos substrauit. *l* Fuerunt & olim primum transfugæ Romæ verberati, securi percussi, & de saxo Tarpeio præcipitati. Valer. Maxim. vbi supra, exem. 14. Transfugis ius postliminij denegatum. *m*

20. Transfuga non is solus accipiendus est, qui aut ad hostes, aut in bello transfugit, sed & qui per induciarum tempus ad eos, cum quibus nulla amicitia est, fide suscepta transfugit. *n* Si quis tamen ex improuiso, dum iter facit, capiatur ab hostibus, inspecto vitæ eius præcedentis actu, venia ei dabitur, & si expleto tempore militiæ redeat, vt veteranus restituetur, & emerita accipiet. *o* Vt ei, qui transfugit, & postea multos latrones apprehendit, & transfugas demonstrauit, potest parci, ei tamen pollicenti ea, nihil permitti oportet. *p* Ceterum qui captus, cum poterat redire, non rediit, pro transfuga habetur, & eum, qui in præsidio captus est, in eadem conditione esse, certum est. *q*

21. Proditores & consiliorum exploratores & renuntiatores, capite puniuntur, vt hostes viui exuruntur, aut furca suspenduntur. *r* Lex Romanorum ita iubet speculatores seu exploratores hostium interficere. Polyænus, *s* exemplo Scipionis, vbi tamen & alibi alios duces aliter vsos & exploratores remisisse narrat.

22. Arma alienasse militi, graue crimen est, & ea culpa desertioni exæquatur, vtique si tota alienauerit. Sed & si partem eorum, idem est, nisi quod interest. nam si tibiale aut humerale alienauit, castigari verberibus debet. Si vero loricam, scutum, galeam, gladium, desertori similis est. Tyroni in hoc crimine facilius parcitur, a morumque custodi plerumq; ea culpa imputatur, si arma militi commisit, non suo tempore. *t* Miles, qui in bello arma amisit, vel alienauit, capite punitur, humane militiam mutat. *u*

23. At qui arma aliena subtraxit, gradu militiæ pellendus est. *x*

24. Qui in acie fugam prior fecit, spectantibus militibus, propter exemplum capite puniendus est. *y*

25. Qui agmen excesserit, ex causa vel fustibus cæditur, vel mutare militiam solet. *z*

26 Si quis vallum transcendat, aut per murum castra ingrediatur, capite punitur, si vero quis fossam transiliit, militia reiicitur. *a*

27. Miles, qui se vulnerauit, vel mortem sibi consciuit, nec factum peregit, si id quidem impatientia doloris, aut tædio vitæ, aut morbo, aut furore fecit, aut pudore, mori maluerit, non animaduertatur in eum, sed ignominia mittatur, si nihil tale prætendat, capite puniatur. *b*

28. Si quis commilitonem vulnerauit, si quidem lapide, militia reiicitur, si gladio, capitale admittit. *c*

29. Νόμος δὲ τὸν προδότην μὴ θάπτεσθαι. Lex Græca, proditorem non sepeliendum.

30. Miles, qui nomen dedit militiæ, nec sua negotia, nec aliena priuata aut publica curet, nec aliis suas operas præstet, prædia conducat, aut possessiones, sed quotidiano exercitio ad bella se præparet. Si secus fecerit, hoc facinore conuictus, exutus militia, pœnas legitimas luere compellatur, hi vero, qui in priuato obsequio militem retinere fuerint comperti, mulcta graui puniantur *e*

31. Milites agrum comparare prohibentur in prouincia, in qua militaria opera peragunt, ne studio culturę militia sua auocentur, alioquin emta fisco vindicentur, domum tamen in ea prouincia, & prædia in alia emere possunt. *f*

32. Miles, qui artem ludicram exercuerit, vel in seruitutem se venire passus est, capite puniatur. *g*

33. Eos, qui castrensibus stipendiis otia quieta meruerunt, veterani constituti, ne-

qua-

a l. proditores, 7. de re milit. P.
b l. si quis, 38 § 1. de pœnis, P. l. aut damnum, § hostes autem, eod. tit.
c l. postliminium 19 de captiu. & postlim. reuer. P. qui cũ inimico meo sũ gis amicitiam, mihi inimicus est. l. liberi 28. C. de inoffic. testa. Seneca li. 1. decla. 1. magis odiosi, quam hostes transfuga. Quint. decl. 317.
d l. 3. § 16. qui ad hostem, de re milit. P.
e l. 3. § si vel l. Cornel. de sicar. lib. 48. P. tit. 8
f Leo nouel. 67. de his qui ad hostes transiũt, fugã sponte remittuntur.
g Frontinus, 4. Stratag. c. 1. App. in Iberica.
h l. 3. C de seru. fugit. in l. b. 6. C. tit. 1.
i Valer. Max. lib. 2. c. 7. ex 12. Liu. lib. 30. in fi.
k Val. Max. vbi supra, exẽ. 13. Liu. lib. 51.
l Liu. lib. 3. Seneca 1 de ira. c. 16.
m l. 19. § 4. de captiu. & postlim. reuer. P.
n d. l. 19 §. transfuga.
o l. desertorẽ, 3. § si quis, & l. nõ omnes, § qui captus, de re militari
p d. l. 5. § fin.
q d. l. 5. § qui captus.
r l. omne delictum, 6 §. exploratores, l. proditores, 7. de re milit. P. l. si quis aliquid, 15 § 1 de pœn. P.
s lib. 8. Stratagem in 8.

t l. qui commeatus, 14. §. arma, de re milit. P.
u l. desertorem, 3. §. milites, eod. ti. de re milit. P.
x d. l. 3. §. qui aliena.
y l. omne delictum, 6. § qui in acie, eod. tit.
z l. desertorem, 3 §. in bello, eod. tit.
a L. d. § in bello, adde l. fin. de rerum diuis. lib. 1. P. tit. 8.
b l. omne delictum, 6. §. qui se vulnerauerit, de re milit. l. si quis, 38. § fin. de pœn. P.
c d. l. 6. § si quis commilitonem, de re milit. P.
d Interpres Homeri.
e Id generaliter leges iubere, vt arma tãtum tractent milites, ait Plato in Timæo. De reliquis iura etiam ciuilia, l. nemo 13. l. milites, 15. l. militares viros, eod. de re militar. l. nouel. 116. c. l. militibus, 31. & l. fi. 2. C de loca. excusantes tamẽ, qui ignorantes milites, quis eis locarunt, l. si ignorans, 50. loca. P.
f l. milites, 9. de re militari, P. l. qui officij, 62. de contrah. emt. P.
g l. quadam delicta, 14. de pœnis, P.

quaquam placet tela in vsum Veneris & ligonis conuertere, id est, rei rusticæ operam dare, *l. super, de mancipiis & colonis patrimonialium saltuensium & emphyteuticorum fundorum, lib. 11. C. tit. 62.* quæ lex intelligi debet de adscriptitiis colonis, qui militarunt contra, & missi honeste militia veterani, non debent reuocari ad glebam necessario seruili onere vertendam. At milites veterani & nobiles non ideo damnandi sunt, si cessantes ab armis, ad colendum rus per se vel alios se transferant. nam & ex aratro apud Romanos accipiebantur dictatores aliquando, & deposita dictatura ad rus redibant. testes erunt Serranus, Cincinnatus dictator, M. Varro, & senatus, qui olim ex agris conuocabatur per viatorem Romam. Fuerunt & rei rusticæ addicti Reges, Hiero, Philometor, Attalus, Archelaus, & duces Xenophon, Pœnus Mago, & alij, de quibus Plin. lib. 18. c. 3. Sylla quoque imperator & dictator, deposita potestate in villam se contulit, & posthac vixit in secessu rustico. profectus enim in suum Cumanum, vacauit ibi piscationibus & venationibus. a

34. Veterani, qui ex negligentia vitæ, neq; rus colunt, neq; aliquid honeste peragunt, sed latrociniis se dedunt, omnibus veteranorum priuilegiis exuti, pœnis competentibus, à prouinciarum rectoribus subiiciantur. b

35. Milites ignominia missi cum infamia notentur, nullis honoribus, qui integræ dignitatis hominibus deferri solent, vti possunt. Habeant autem morandi, vbi velint, potestatem, præterquam in eis locis, in quibus specialiter arguentur. c

36. Auidius Cassius Cæsar, milites qui aliquid prouincialibus abstulissent per vim, in illis ipsis locis, in quibus peccauerant, in crucem tolli iussit. d Pescenninus Niger Imperator, e ob vnius gallinacei direptionem, decem commanipulares, qui raptum ab vno comederant, securi percuti iussit: & fecisset, nisi ab omni pene exercitu ad metum vsque seditionis fuisset rogatus: atque eum pepercisset, iussit, vt illi decem denorum gallinaceorum pretia prouinciali soluerent, quia simul furto consensissent. Alexander Seuerus Imperator, milites, qui per stellaturam, id est, impostura aliquid accepissent, capite damnauit. f Pescennius Niger, g qui postea Imperator, cum tribunus esset, tribunos duos, quos constitit stellaturas accepisse, lapidibus obrui ab auxiliaribus iussit.

37. Militum nimia cõfidentia de hoste puniatur: diffidẽtia enim custodit ciuitates, cum semper hostis timetur aduentus, & perinde semper vigilatur. Hæc fuit sententia Demosthenis contra Philippum, oratio 2. *Multa, inquit, sunt ad vrbium custodiam & defensionem reperta, veluti aggeres, mœnia, fossa, & quæ sunt eius generis similia, quæ omnia manu fiunt, & magnos sumtus postulant. vnum autem quoddam natura prudentium in semetipsa possidet præsidium, quod cum omnibus bonum est & salutare, tum vel maxime liberis hominibus contra tyrannos, diffidentia. Hanc custodite, hanc amplectimini, hanc si conseruabitis, extra omne periculum eritis. vigilat namq; hostis, vt captet occasionem opprimendi, & qua hora non putatur, insidias instruit & aggreditur.* Quod & admonuit D. Luc. c. 12. 39. & 40. in prælio spirituali. Et 1. Pet. c. 5. *Vigilate & orate, quia aduersarius vester Diabolus circuit, quærens quem deuoret, secure dormientes inuadit, vigilantes metuit.* Omni tempore, pendente bello, se custodire ab hoste diligenter oportet, & decem dare operam, vt, perinde ac si appareret hostis, milites officio suo fungantur in custodia, & segnes punire. Quod & Titum Cæsarem exemplari supplicio docuisse, admonet Ioseph. h *Cum enim, inquit, equites milites Cæsariani exeuntes ad fœnum lignaq; colligenda, in obsidione Hierosolymitana, dumque colligerent, equos suos frænis demotis, pascere sinerent, & Iudæi in cuneum exeuntes illos prædarentur. Titus Cæsar existimans negligentia potius suorum, quam virtute Iudæorum, quod erat verum, rapinas contingere, tristi animaduersione ceteros ad equorum custodiam reuocare statuit, vnoq; milite, qui equum perdiderat, ad mortem damnato, metu ceteris equos suos conseruauit. nunquã enim postea in pascuis dimittebant, sed tanquam naturæ his connexi ad necessitatem egrediebantur.* Nihil in bello contemni oportere, dicebat Æmilius Probus in Thrasibulo.

38. Iure constitutionum regiarum Galliæ, omnes duces seu capitanei militum, peditum, aut equitum, possunt conueniri coram iudicibus ordinariis regiis locorum, de concussionibus, extorsionibus, abusu & delictis commissis per eorum milites. i Atq; ibidem inhibetur, ne victus nomine, nisi gratuito, non vi accipiant ab his, penes quos hospitantur, neve commorentur in eodem loco vltra vnum diem, sub pœna supplicij vltimi.

39. Qui reliquerint vexillum suum tempore pugnæ, exauctorari debent, & de gradu armorum & nobilitatis expungi, interq; paganos & taliabiles, seu censuales reponi. k

40. Peditum l turmę transeuntes, in ipso itinere ordines tenebunt, vexillis explicatis, tympano pulsante: nec licet eis impune ex ordine, sine ducis aut eius vicarij licentia egredi.

a vt ait Appian. Alex. lib. 1 bellorum ciuil. facit & sequens lex. num. 34.
b l. veterani, § C. de veteranis.
c l. 3. C. de re milit. l. 1. de his qui not. infam. P. non idem in honesta & causaria missione, ac in ignominiosa de triplici missione, vide l. milites, 13 §. missionum de re milit. P. l. 2. §. ignominia de his qui notant. infam. P. de quarta specie miss. ann. d. l. 2. § est & quartum.
d Vulcat Gallicanus in vita Auidij Cassij.
e Spartian in Pescennino Nigro.
f Lamprid in Alex.
g Spartian. in Pescennino.
h lib. 2 de bello Iud. c. 5.
i In constit. super comitiis Aureliæ habitis sub Carolo IX art. 11.
k In constit. editis super comitiis Blesensib. 1580. sub Henrico III. a. 1 290.
l Ea. ar. 309.

41. Si qui duces, vicarij, *a* vexillarij, aut alterius muneris equitum aut peditum, deprehendantur aliquid pecuniarum accepisse, vel exegisse, aut extorsisse à locis aut pagis, ut in his hospitarentur, aut in certis domibus, mortis rei sunt, sine spe vlla veniç aut indulgentię.

a *Eo ar. 305.*

42. Inhibitum *b* omnibus militibus, ducibus, & aliis peditibus, & equitibus, capere vlla animalia priuatorum, equos, asinos, boues, mulos, ad deferendum sua impedimenta, aut currus: & si fecerint, permissum prouincialibus armari in eos per pulsum campanæ, vocant *Toque saing*.

b *Eo ar. 309.*

43. Iubetur *c* latrunculatoribus, vocant *Preuosts de Mareschal*, & iudicibus ordinariis locorum, expellere à militum comitatu meretrices, quas vocant *Filles de Trye*, & inuentas fustigare, vel flagellare: idipsum *de caculis*; vocant *goiats*, quos inde expellere iubentur, excepto quod vnus relinquatur pro tribus militibus: quod si plures inuenti sint, pro prima animaduersione subiiciuntur fustigationi, si redierint, suspendio.

c *Eo ar. 311. Vide plura quæ de h. dixi lib. 9. syntag. cap. 14. num. 12.*

44. Militum transitum innocentem esse, iussit Theodoricus Rex, vt neque possessori segetes, neq; prata vastarent, *d* aliique plures id constituerunt. *e* Quare Belissarius Iustiniani maximus in bellis vicarius, quum militum quidam in agros discurrentes fructus attingerent, eos ignominia notatos, conuocans, sic allocutus est, vim adferre, & ex alienis pasci, turpe semper ac probrosum videri, quod iniustum in ipso feratur. *f* Sic Lysander apud Plutarch. videns Bœothos incertæ fidei, quum per eorum agros transiret, sciscitatus est, vtrum rectis an inclinatis hastis transiret: transire prædando hostium est, transire vero sine damno possessorum, via publica, amicorum. Constat etiam ex nuntio misso per Mosem ducem populi ad Sebon Regem Hesebon, verbis pacificis dicendo, *Transibimus per terram tuam, gradiemur via, non declinabimus neq; ad dexteram, neq; ad sinistram: alimenta pretio vende nobis, vt vescamur: aquam pecunia tribue, vt bibamus: tantum est, vt nobis concedas transitum* g

d *Cassiod lib. 2. epist. 2. 6. & lib. 12. epist. 5.*
e *Iustin. de innox. transitu exercitus, nouell. 130.*
f *Procopius lib. 4. de bello Vandalico.*
g *Num. 21. vers. 21. Deut. cap. 2. v. 26.*

Aliquot leges de militum priuilegiis. h
CAP. VIII.

HIs, qui in castris operam per militiam dant, nullum municipale munus iniungi potest *i*, nisi forsan in fraudem munerum quis militiæ nomen dederit *k*.

2. Angariatum præstatio, & recipiendi hospitis necessitas & militi inter cetera remissa sunt. *l*

h *De his vide [illegible] militum, priuil. [illegible], lib 19. syntag. [illegible] 14. 15. 16 17.*
i *l. 3. & q. [illegible] §. 1 de mun. [illegible] 12 de ve. m. [illegible]*
k *l. 4. § fin de muner. P.*
l *l. ai [illegible] §. angariarum, de [illegible] P.*

3. Veteranis quoque onerum & munerum personalium vacatio conceditur, post vicesimum annum militiæ, quam in legione vel vexillatione, non si in cohorte militauerint, vel si honestam *m*, vel causariam, non etiam si ignominiosam, missionem consequuti esse ostenduntur. Patrimoniorum tamen munera, omnes subire coguntur. *n*

4. Vacationum etiam priuilegia non pertinent ad liberos veteranorum. *o*

5. Filij officialium militarium, illis in militia succedunt. *p*

6. Ad regem vel in bellum proficiscens, vel rediens, à vectigali, quod vocat *Strasturam*, immunis sit. *q*

7. Milites pugnantes fideliter & strenue, præmio honoreve digni sunt.

8. A minoribus valuasoribus ex feudo aliis traditum, iudicatur iure feudi, si Romam cum illis in exercitu perrexerint, non aliter. *r*

9. Hinc sunt tot coronæ militares delatæ olim militibus strenuis, nauales, murales, ciuicæ, & id genus aliæ, de quibus Plinius *lib. 21. cap. 3. 4. 5.* aureæ, argenteæ, torques, armillæ, & similia. Syracusani & Selinusij, ob egregiam operam nauatam in Choresso, contra Athenienses, ob defensionem Dianæ, magnis fuerunt muneribus donati, publice ac priuatim, data præterea cum immunitate perpetua ciuitas iis, qui Ephesum incolere voluerunt, vt ait Xenophon lib. 1. rerum Græcarum: fuerunt & honores publice decreti in Græcia pro Republica in bello mortuis, item & Romanis.

m *l. veteranis, 13. C. de his qui non impleto stipendio. & lib. 10. C. tit. 54. l. veteranis, 9. quando prouocare non est necesse, lib. 7. C. tit. 64. l. à muneribus 7. de vacat. muner. P. Explicantur, quæ sunt illa munera, à quibus immunes sunt, in l. 1. C. de veteran.*
n *l. à muner. 7. de vacat. muner. P. l. 2. & 4. de veteran. P.*
o *l. in bono. 8. § vacationum, de vaca. mu. P.*
p *l. 1. & 2. de filiis officia. militar. num. C.*
q *Beatus Rhenan. lib. 2. rerum Germanicarum, ait, esse illam legem antiquã Francorum, & Strasturam, Germanos dicere hodie, Wegsturam.*
r *§ fin. de his qui feud. dar. poss. lib. 1. feudo. tit. 1.*

Aliqua leges de disciplina militari præpositorum & militum. CAP. IX.

PRæcipuum decus & stabilimentum imperij militaris disciplinæ tenacissimum vinculum *s*, siquidem, *vt dicebat Alexander Imperator, t* disciplina maiorem Rempublicam tenet, quæ si dilabatur, & nomen Romanum, & imperium amittemus. erat autem illa rigida formatio militis, ad robur & virtutem. Officium regentis *u* exercitum, non tantum in danda, sed etiam in obseruanda disciplina consistit. Officium *x* tribunorum, est vel eorum, qui exercitui præsunt, milites in castris continere, & ad exercitationem producere, claues portarum suscipere, vigilias interdum circumire, frumentationibus commilitonum interdum interesse, frumentum probare, fraudem mensorum coercere, delicta secundum, suæ auctoritatis modum castigare: principiis frequenter interesse, querelas commilitonum audire, valetudinarios inspicere. Duces mi-

s *Val. Max. lib. 2. c. 7.*
t *Lamprid. in Alexan. Seuer.*
u *l. officium, 12 de re milit. in P.*
x *d. l. officium, 12 § officium tribunorum mul. 14. de offic. præfect. legionis, & tribuni, & centurionis, Vegetius lib. 2. de re milit. c. 9 & 12. d. offic. præfect. castrorum, c. 10.*

litum,

litum, maxime vicini hostibus, qui cauendi sunt, debent in ipsis limitibus commorari, & milites ad proprium redigere numerum. *a*

2. Milites *b* de locis, in quibus consistunt, ad alia loca, sine speciali principis auctoritate transferri non possunt: debent autem significari principi, tam loca, de quibus transferendi sunt, quam loca, ad quæ peruenire oportet, nominaque fortissimorum numerorum, in quibus iidem milites referuntur, necnon quantitas annonarum, & ante omnia, causa ob quam iidem milites transferendi sunt.

a l. fin. C. de off. mil. ... iudic. ... l. 6.
b ... 4. de offic. magistr. ... C. l. contra l. 6. de re milit. C.

3. Duces non debent deputare ex militibus ad custodiam alicuius, sine permissu principis. *c*

c l. fin. de erogat. milit. annona. lib. C. 38.

4. Qui præest armato, debet parcissime commeatum dare, equum militarem non debet extra prouinciam duci permittere: ad opus priuatum, piscatum, venatum, militẽ non mittere, quia verendum est, ne modus in eo non adhibeatur. *d* Non licet præpositis vel tribunis cohortium, vel vicariis & familiaribus eorum, tempore expeditionis, & incursionis barbarorum, quocunque genere cuiquam de militibus à castris atque signis, vel his etiam locis, in quibus prætendant, discedendi commeatum dare, aliter capite vindicetur. *e* Sed & prohibitum tribuno pro tempore, amplius triginta viris, sub occasione commeatus, licentiam dare. *f*

d l. offic. 12. §. 1. de re milit. in P.
e l. 1. de commeatu, lib. 12. C. tit. 43.
f l. iubemus, 12. §. non danda, C. de erogat. milit. annon.

5. Magistri officiorum cura, vt super omni milite sub sua iurisdictione constituto, quemadmodum se militum numerus habeat, castrorumque ac clausurarum cura procedat, quotannis principi significet *g*. Quadrimenstrua scholarium militantium breuia scribat, & deponat in sacro scrinio laterculi principis, vt semper notitia eorum scholasticorum certa sit, & ne publico damnum infligatur. *h*

g l. fin. de offic. magistr. officio.
h Refert Flauius Vopiscus in Aureliano.

6. Leges militares præscripsit tribuno militum has, Aurel. imperator: *Nemo pullum alienum rapiat: Ouem nemo contingat: Vuam nullus auferat: Segetem nemo deterat: Oleum, sal, lignum, nemo exigat, annona sua contentus sit: De præda hostis, non de lacrymis prouincialium habeat: Arma tersa sint, ferramenta samiata: Calceamenta fortia: Vestis noua vestem veterem excludat: Stipendium in baltheo, non in popina habeat: Equum sagmarium suum defricet: Capitum animal non vendat: Mulum centuriatum commercuret: Alter alteri quasi seruus obsequatur: A medicis gratis curentur: Aruspicibus nihil dent: In hospitiis caute se agant: Qui litem fecerit, vapulet.*

7. Probi Imperatoris Romani lex: Miles annonam gratuitam non comedat *i*. Pescennius Niger, qui imperator a militibus nominatus est, edixit, *k* ne pistor exercitum sequeretur. Ne vino milites vterentur, sed tantum aceto. Ne nummos aureos vel argenteos in zonis haberent milites, sed publice commodarent; recepturi post prælia quod dedissent, vel vxoribus aut filiis reddendum, ne in hostes peruenirent cum præda.

i Nunquam ... militem ... ita ... ipsi ... mani ... præ... Probo.
k Ælius Spartian. in Pescennio.

8. Lex antiqua Francorum, Nemo militiæ socium, aut quemlibet alium ad potandum inuitanto: si quis ebrius repertus fuerit, eiectus, donec culpam agnoscat, aquam bibito. *l* In legibus Caroli Magni latius lex comprehensa: Vt in hoste *m*, inquit, nemo parem suum, vel quemlibet alterum hominem bibere roget. Et quicunque in exercitu ebrius inuentus fuerit, excommunicetur, vt in bibendo sola aqua vtatur, quousque se male fecisse cognoscet. *n*

l Beatus Rhenanus lib. 2. rerum Germanicarum, vbi de statu Gallorum agit.
m id est, in exercitu, inde hodie Heerst. ... pro exercitu.
n lib. 3. capitularium Caroli Magni, c. 72. Et Plato lib. 2. de legum latione, in fine, siue lib. 34 tradit, Carthaginensium legem se prouere vt nunquam in castris quisquã gustare vinum audeat, sed toto illo tempore aqua bibatur.

9. Romanorum more castris metatis, *o* exigebant à singulis, nihil se à castris ablaturos. Postea excubias circa castra vallata ponebant. Noctu vigilias & circuitiones agebant: aliqui præcedenti die admoniti, per singulas vigilias, alii qui certas circuibant, alij alios sequebantur. Qui circuibat, a singulis vigilibus accipiebat notas & suas tessaras: si inuenisset vigiles dormientes, vel dereliquisse custodiam, cum sociis attestationes accipiebat, & mane ad tribunos producebat tessaras, ex quibus cognoscebatur, qui reliquissent custodias: & tribuno custodiæ vocato, res agitabatur: si damnaretur, fuste cedebatur: item & si quis vigiles calumniaretur. Probro militibus erat falso dicere, se strenue in hostes gessisse, dispositionis præsidij locum metu reliquisse, telum aliquod ob metum abiecisse.

o Polyb. in 6.

10. Scipio *p*, scorta, haruspices, vates, castris expulit, quibus milites rebus aduersis territi vtebantur.

p Suidas in verb. ...

11. Suuatoslaus Sigismundus Liber Baro, lib. 2. rerum Moscouiticarum: Certe lex salubris Reipub. quia illa impedimenta sunt potius à prouincialibus rapinæ, & habent vere impedimenta ad bellandũ vltra omnium prouincialibus inutilem caculatum, lixarum, & calonum familiam, qui sunt veluti Harpyiæ populi, satis bellis & tributis pressi. Rex Ruthenorũ seu Moscouitarũ, qui vicit Bulgaros vsq; ad Danubium progressus, in bello nulla impedimenta, ne vasa quidem coquinaria exercitui suo permisit, isq; tantum carnibus assis vtebatur, humi requiescens, sella tantum capiti suo subiecta. Disciplina militaris, est

 ars,

ars, qua bonus redditur miles, & ita neruus dicitur militiæ; cui opponitur corruptio, quæ deteriorem reddit militem. eo pertinent, quæ corrumpere possunt militem, vinũ, balneum, mulieres, calones, somnus, superbia: delitiæ, quę perdiderunt strenuum exercitum Capuæ Annibalis, paulo ante victoris ad Cannas. Item vtensilia pretiosa, impedimenta in exercitu: animalia, currus euectionis eorum causa, licentia prædandi & nocendi amicis, otiositas, ludus aleæ & foliorum. Summam totius disciplinæ Iustus Lipsius diuidit in partes quatuor, exercitium, vnde exercitus dicitur, ordinem, coërcitionem, exempla. In *exercitio* continetur, vt miles doceatur ad arma & opus, & tyronibus per quotidiana exercitia, demonstretur doctrina armorum, *a* in iactu missilium, in tractando scuto, in vitandis ictibus, vt doceantur ambulare militari gradu, & ordinem seruare, locum non deserere, in acie consistere, & vertere hastas, equos tractare, ex his pugnare, laborare, decurrere, portare pondus, solem & puluerem ferre, arma portare, fossam ducere, sudes scienter figere, castra munire. Ordo consistit in dirigendis copiis per legiones, cohortes, centurias, decurias, &c. vt acies distincta facilior sit ad imperia. Item in incedendo, vt milites *ordinem* seruent in itinere, in acie distent inter se æquali & legitimo spacio, non conglobent aut laxent agmen, neve sit confusio. Diuidantur per contubernia, vt decem sint vel pauciores sub vno papilione, & vnus eius contubernij caput. *Coercitio* circa mores, in continentia cibi & veneris, in modestia verborum, vestium, & factorum, sint bene armati, non graues prouincialibus, obediant, vel si duces, recta imperẽt; abstinentia, à violẽtia, rapinis prouincialium remouet. *Exempla*, dicuntur militaris disciplinæ præmia, honores, promotiones, opes, data vel proposita militibus strenue se gerentibus, & pœnæ delinquentibus: nam ibi seueritas exercenda, vbi ab armis rebellio ex indulgentia oriri potest. Et Clearchi vera vox est, *Imperatorem à militibus potius, quam hostem metui debere*. b

a *Veget lib. 1. cap. 1.*

b *Val. Max. lib. 2 c. 7.*

Leges quædam erga hostes. CAP. X.

BEllum prius indicetur, quam inferatur: vt si alia ratione negotium componi possit, vel illud euitari, non fiat. c

2. *Si quando accesseris* d *ad expugnandam ciuitatem, offeres ei primùm pacem: si receperit, & aperuerit tibi portas, cunctus populus, qui ibi est, saluabitur, & seruiet tibi sub tributo. Sin autem fœdus inire noluerit, & cœperit contra te bellum, oppugnabis eam. Cumq; tradiderit Dominus Deus tuus illam in manu tua, percuties omne, quod in ea generis masculini est in ore gladij, absq; mulieribus & infantibus, iumentis, & ceteris, quæ in ciuitate sunt, omnem prædam exercitui diuides, & comedes de spoliis hostium tuorum, quæ Deus tuus dederit tibi.*

c *Exemplum, Num cap. 20. vers. 21 & cap. 21. Iudicum cap 11. vers. 17. & seq.*

d *Deut. c 20. vers. 10 & seq. Hæc tamen lex contra populos ethnicos & gentiles non cedentes erat existimo, in lege gratia, dum de Christiano obsessa agitur, melius fieri si pareatur occisioni ne vna cum corpore vita æterna animæ male dispositæ præueniatur, iunge. fra rationem ex num. 4.*

3. Quando obsederis ciuitatem e multo tempore, & munitionibus circumdederis, vt expugnes eam, non succides arbores, de quibus vesci potest, nec securibus per circuitum debes vastare regionem: quoniam lignum est, & non homo, nec potest bellantium contra te augere numerum. Si autem ligna non sunt pomifera, sed agrestia, & in ceteros apta vsus, succide & instrue machinas, donec capias ciuitatem, quæ contra te dimicat. *f*

e *Deut c. 20. vers. 19. & seq.*

4. Iure veluti gentium inter omnes bellantes seruatum, trophæis dedicatisque Deo rebus parcere. Imo Romani, antequam vrbes expugnarent, sacra certis cantionibus & ceremoniis inde euocabant, ne aliquid in Deum committere viderentur. *g*

f *Vitruu. de Rhodia, l. 2. c. 8. Diod. 42. de Mithridate Traiani triumphum non euertente.*

g *Macrob. lib. 3. Saturnal. c. 2. & 3. Vlpian. in l. sacra loca, 9 §. illud notandum, de rerum diuis. lib 1. P. tit. 8. l. cum loca, 36 de relig. & sumt. fun. P.*

5. Homo ab homine superatus, iure belli potest occidi. *h* Quod intelligendum, si in ipsa acie occidantur, vel se dedere nolint: non si iam capti sint, & ita fides re ipsa data sit de vita, vt neque etiam bannitus, quem licet occidere cuique, postquam captus est, ducendus à familia ad quæstorem capitalium rerum, impune necari potest. *i* Liuius lib. 7. decad. 5. ait, claram victoriam vincendo oppugnantes, non sæuiendo in afflictos fieri. Seneca, *k* & æqui bonique natura iubet, vt captiuis parcatur, ratione humani vinculi. *l* Vt & Pyrrhus excelso animo, etiam λύτρα seu redemtiones captiuorum Romanorum recusauit, & soluit captiuos libere, dicens, *Quorum virtuti belli fortuna pepercit, illorum me libertati parcere certum est.* Cicer. in Offic. Apud Sauromatas *m* moris fuit, hostem captum seruare, nec licuisse eum occidere, qui clamasset *Zirim*, quæ vox erat se dedentis. vt Homerica, ζώγρει, id est, *viuum me cape.* alij dicunt, *n* antequam captiuus hostis in præsidia capientium ducatur, posse necari; nempe si vellet effugere. Putarem ego, non licere, si vinctus non rebellet propter fidem datam, quæ hosti etiam seruanda, vt dicemus, Deo fauente. Immanius est, iam receptos in fidem, vt facinorosos cruciare, & tormentis excarnificare, vt faciunt quidam bestiis peiores, quæ parcunt subiectis & prostratis. Male etiam audierunt, & inhumani Thulitæ populi, qui captiuos Marti mactabant, vt Galatæ apud Athenæum, *li.* 4. Sunt & his similia crudelitatis exempla in captiuos apud Polybium,

h *D. August. 1 super Genes. q. 135. Deut. c. 20.*

i *Alciat ad l. pupillus est, 239. § seruorũ appellatio, de verbor. signific.*

k *lib. 1 de clementia.*

l *l. seruus ea lege, de seruis export. P.*

m *vt scribit Lucianus.*

n *vt ait Alciat. loco prædicto.*

lybitum, de Af is & de Hasdrubale in captiuos Romanos, qui quidem excusari possunt iure belli permittente sæuire in hostes: at accusari merito, quod refrigescente ira belli, inhumaniter subditos crudelius habuerint quam liceat: non considerantes bellicam fortunam, nunc in hanc, nunc in aliam partem inclinare posse, & posse victores in manus eorum qui succubuerunt primum recidere, vt talionem recipiant.

6. Lex & inter homines perpetua & iuris gentium, quando vrbs belligerantium capta fuerit, victoribus quæri corpora quoque, & pecuniam in victorum potestatem concedere. Xenophon *a*, & Plato *b* πάντα γὰρ τῶν νικωμένων ἀγαθὰ τῶν νικώντων γίγνεται. Liuius *c*, aurum argentumque omne, publicum priuatumque ad se iubet deferri: coniugum vestraque corpora, ac liberorum vestrorum seruat inuiolata, si inermes cum prius vestimentis velitis à Sagunto exire. Aristot. *d* Pactum conuentum quoddam esse ait, in quod omnes cõsentiunt, quo quæ bello superantur, victorum potestati permittantur. *e* Hic notandum est quod quamuis corpora mulierum & virorum sint capientium in bello & liceat necare: tamen non ideo licet abuti fœminis, vel stupro, vel adulterio hostium captarum, vel etiam constuprare pueros eorum: vt neque exsulem quam bannitam, licet cuique impune occidere *f* Ratio, quia permissum est iure belli necare, occidere hostes lacessentes, vt naturali lege aggressores: at non est permissum lege diuina mœchari, imo omnino prohibitum. Dehinc qui adulteratur & mœchatur, non tam alteri quam sibi nocet, quia peccatum est. Humanitatis gentium omnium fuit, captiuos seu captos non occidere, ac per hoc seruare: vnde & seruitus personalis iure gentium originem & rationem habuit. *g*

7. Minime maiores lugendum putauerunt eum, qui ad patriam delendam & parentes, & liberos interficiendos venerit: quem si filius patrem, aut pater filium occidisset, sine scelere etiam præmio adficiendum, omnes constituerunt. *h*

8. Nemo potest impune hostem domi suę retinere. *i*

9. Pacta cum hoste publice, ab ijs, qui potestatem habent, facta, & leges in illis positæ seruari debent. *k* Fides quando promittitur etiam hosti seruanda est contra quem bellum geritur. *l* Sic Gabaonitis Iosue fidem pacis datam, etiam dolo impetratam seruauit, *Iosue c. 9.* graue enim fidem fallere, & contra ius gentium & humanam naturam. *m* Dummodo & hostis non fregerit primus nobis fidem. Nam frangenti fidem, licet & frangere. *n* Perfidia ista nunquam probari potest, simulatio tamen sine datione fidei, probari potest. *o*

10. Seruij Tullij regis Romanorum lex, inducias esse bona fide hosti seruandas, quia sint ex pacto inter hostes *p*

11. Miles aut dux à principe iussus militare, si pugnam detrectet, capitale ei sit. Caius Vatienus, qui ne bello Italico militaret sibi manus sinistræ absciderat digitos, à senatu bonorum publicatione perpetuisque vinculis punitus: & Traiani temporibus pater, qui ne filius militaret eum inhabilem reddiderat militiæ, deportatus est. *q* Multo magis si alijs pugnantibus, ipse cum suis spectator tantum abstineat à pugna. nam hoc proditorium censetur.

12. Miles dux, non pugnet, etiamsi putet feliciter successuram reipublicæ pugnam, nisi eius iussu qui præest in exercitu. Seuerus ita Imperator, veluti proditorem interimi iussit Lætum, ducem suorum militum, qui eo pugnante cum Albino, noluit ipse pugnæ manũ conferre, sed exitum belli exspectabat, donec, falso tamen, audiuit, Seuerum cecidisse, idque vt imperium sibi vindicaret. *r* Metius Suffetius dux Albanorum, dubiam & suspectam semper societatis suæ fidem, repente in acie Tullo Hostilio rege Romanorum Fidenas aggresso detexit. delecto enim Romani exercitus latere in proximo colle consedit, pro adiuto e speculator pugnæ futurus, vt aut victis insultaret, aut victores fessos aggrederetur. Cuius proditionis pœnæ fuerunt, vt duabus admotis quadrigis in currus earum distentus illigatus Metius fuerit, deinde in diuersum iter equis concitatis, lacerum in vtroque curru corpus qua inhæserant vinculis membra portantes, remanserit corpus. *s* Constantius Cæsar edoctus obsesso apud Senonas Cæsare Iuliano auxilium non tulisse Marcellum magistrum equitum agentem in stationibus proximis, eum sacramento solutum abire iussit in larem, *t* Auidius Cassius Imperator iussit in crucem tolli centuriones, qui cum pauca manu eo inscio tria millia Sarmatarum in Danubij ripis neglegentius agentium occidissent, dicens, euenire potuisse vt essent insidiæ, ac periret imperij Romani reuerentia. *u* Posthumus dictator *x*. Posthumium filium, quia non suo iussu, sed sua sponte egressus hostes fuderat, victorem securi feriri iussit. *x* Manlius quoq; Torquatus Latino bello consul, filium, quod prouocatus à Geminio Metio duce Tusculanorum ad dimicandum se ignaro descen-

a li. 3. Cyripædia.
b 1. de legib.
c lib. 21. in Annibalis oratione.
d 1 polit. c. 4.
e Facit § item ea quæ ab hostib. de rerum diuis. apud Iust. l. cum ista, de relig. & sumt. fune. P.
f Felin. ad c. cũ inter ecclesiarũ, n. 16. de constit.
g l. 4. & 5. de statu hom P. §. serui autem ex eo appellati sunt de iure personar apud Iustin. Pompon. in l. pupil. ff 239. § seruorũ appellatio. de verb. sign. Gel. lib 7. c. 4.
h Marcel. lomi nime. de re g. & sum fu orũ li. 11. P. tit. 7. Quint. lib 3. Inst. c. 1. & lib. 8. cap 5.
i Cic. 5. in Verrem, pœna celantis & non reuelantis celantem in l. Metrodorum, de pœ. ff.
k l. 1. § si de pact. P. 1. 12. P. 28. de capt. P.
l D. Aug. epi. 205 ad Bonifacium c. noli 23. q. Hoc primũ, 23. q. 1. D. Ambros. lib. offic. 1. c. 19. c. 23. 1. noc. 22. q. 4.
m l. 1. de pact. P. l. 1. de o. fstitu. pecunia in P.
n Cap. esto subditus, 91. dist. 1 peri enim dicitur e. si infidelis, 28. q. 1.
i cum proponas C. de transact. vbi interpretes. l quæro, § inter locat. P.
o Ponuntur exempla in c. 21. virum simulationem, 22. q. 2. ex 1 Reg. 21. & 4. Reg. c. 10.
p Liu. in 1.
q Val. Max. li. 6. c. 3. Ammian. lib. 15.
r Herod. in 3.
s vt ait Liu. in 1.
t vt ait Ammian. li. 16.
u vt ait Vulcatius Gallicanus in Auidio Cassio.
x vt scribunt Liu in 4. Gelli. li. 17. c. fin. Diodo Sicul. li. 12. Val. Max. lib. 2. c. 7.

derat gloriosam victoriam & speciosa spolia referentem, abripi à lictore & in modum hostiæ mactari iussit, satius esse iudicans patrem forti filio, quam patriam militari disciplina carere. *a*

a Vt ait Valer. Maxi. prædicto loco, Liu. lib. 8. Gell. & alij.

13. De præda diuidenda diuersæ leges Dei, vna, post expugnationem vrbis omnem prędã exercitui diuides. *b* Æqua & lex à facto Dauidis in Israel, vt æqua sit pars prędæ post victoriam pugnantium, & eorum qui remanserint ad sarcinas. *c* Quæ lex pendet ex lege Mosaica. Numero cap. 31. quo loci deuictis Madianitis, Moyses prædam omnem in cumulum referri iussit, & eam diuisit pugnantibus & reliquæ multitudini, item quinquagesimam partem Leuitis; quanquam *in vers. 53.* dicatur vnusquisq; quod in præda rapuerat quod suum erat, quod intelligi potest, vt sit quidem acquirentis, sed postea debeat duci tradi pro diuisione facienda, & sic etiam docet Panormit. obseruati. *d* & æqualiter inter eos diuidatur. Iuris militaris autem dicitur prædæ diuisio, & pro personarum qualitatibus & laborib. iusta diuisio, ac principis portio. *e* Quemadmodum decimæ debentur episcopis. Sed ille tenetur singulis prout laborant in vinea Domini distribuere. *f* Ita iure ciuili capta ab hostibus fiunt principis, vel reipublicæ, vel in fiscum rediguntur, *g* aut publicantur, id est, populi dominio adscribuntur. *h* Quare & qui prædã ab hostibus captam surripuit, lege peculatus Iulia tenetur in quadruplum. *i* Postquam, *inquam*, facta fuit principis, quæ facile in rebus modicis militibus diuiditur, vel in obsessione ciuitatis interdum militibus promittitur, vt alacrius pugnent vel spe lucri. Lex videtur fuisse antiqua Francorum, vt præda à militibus in vnum locum deferretur & postea inter ducem seu regem, & milites sorte diuideretur. *k*

b Deut. ca. 20. v. 14. Iosue ca. 22. v. 18. ibi. Diuidite prædam cum fratribus vestris.
c 1. Reg. c. 30. v. 24. & seq.
d ad c. sicut 25. Nu. 7. de iureiur. facit ca. 25. dist. 23. q. 5.
e c. ius militare 11. sub 1. d. ff.
f 3. concesso. c. vulterrana. c. quatuor. 12. q. 2.
g l. diuus. de iure fisci. P.
h l. si captiuus, §. 1. de capt. & post. P.
i l. is qui prædã, 13. ad leg. Iul. peccul. lib. 48. P. tit. 13.
k Quod docet Aymo lib. de gest. Francorum cap. 12.

14. Legati etiam hostium inuiolabiles sint, nec iniuria afficiantur. Nonne legati inter hostes, vt ait Cicero, *l* incolumes esse debent? & Pomponius Iurisconsultus. *m* Si quis legatum hostium pulsasset, contra ius gentium id commissum esse existimatur: quia sancti habentur legati. Et ideo si cum legati apud nos essent gentis alicuius, bellum cũm illis indictum sit: responsum est *liberos eos manere: id enim iuri gentium conuenit esse.* Itaque eum qui legatum pulsasset, Quint. Mucius dedi hostibus, quorum erant legati solitus est respondere. Varro *3. de lingua Latina*, sancta sunt, *inquit*, corpora legatorum, id est, ab iniuria hominum defensa atque munita. Nam & sanctum dictum à sagminibus. Sunt autem sagmina quædam herbæ, quas legati populi Romani ferre solent, ne quis eos violaret quemadmodum legati Græcorum ferebant ea, quæ dicuntur cetycia. *n* Ideo Corinthum à Romanis refert Cicero pro lege Manilia iussisse euersam, quod legati Romani durius à Corinthijs appellati essent; & contra Mithridatem quod legatos Romanorum necasset. Qui legatos, oratores, comitesue eorum pulsasset, lege Iulia de vi publica teneri respondit Vlpian. *o* Si quid inter gentium bellica statuta præstans sit, illud est præstantissimum fœciales conseruare inuiolatiles; sunt enim internuntij quibus vtrinque hostes ad pactiones & pacem venire, & captiuorum redemtiones, mortuorum sepulturæ expediri commodius possunt, quos si violari patiantur hostes, futurum est vt immortalis & ferina ira & calamitas perpetuo inter homines perseueret.

l in actione in Verrem.
m l. si quis leg. 17. de legat. lib. 50. P. tit. 7.
n sicut respondit Marcia[n]. responso in l. sanctum. 8. de rer. diuis. lib. 1. P. tit. 8.
o In l. Iul. 7. ad leg. Iul. de vi publ. lib. 48. P.

15. Mos belli in deditione facienda, humane & ex iure æquitatis seruari debet. Sic enim parcendum esse sese dedentibus & manus submittentibus, ad humanitatem iure gentium receptam ante docuimus. Morem se dedendi nationes diuersum habuerunt. Nam apud Lacedæmonios & Græcos signum victoriæ traditæ, erat, per præconem corpora interfectorum ad sepulturam petere, eaque confessione hostes tanquam victores signum dabant parcendi. *p*

p vt scribit Iust. li. 6. histor. ex Trogo.

De inducijs seu treuga & fœderibus quædam.
CAP. XI.

INDVCIÆ sunt, cum in breue & præsens tempus conuenit inter belligerantes ne inuicem se lacesserent. *q* Var. li. humanarum rerum, qui est de bello & pace, inducias dicit pacem castrensem paucorum dierum, belli ferias, & vt Gell. addit, *r Induciæ non sunt pax: bellum n. manet, pax cessat, & inducias inde arbitramur dictas, quasi inde vti iam. Pactum induciarum enim huiusmodi est vt in diem certum non pugnetur, nihilque incommodi detur: sed ex eo die postea vti iam omnia belli iure agantur, atque Aurelius Opilius in 1. librorum quos musarum inscripsit, inducias definit, cum hostes inter se vtrinque vtroque alteri ad alteros impune & sine pugna incunt, vt xomen factum videatur quasi initus & introitus.*

q l. postliminiũ 19. § induciæ de captiuis. P.
r Gell. lib. 1. cap. 25.

2. Induciæ ita veluti suspensiones seu intermissiones armorum sunt, in quibus non secus quam in pace conditiones pactitiæ accedunt, sed temporales, definito vel breui vel longo tempore & adiectis alijs legibus prout conuenerit. Sic Veientibus petentibus inducias, datæ sunt à Romanis quadraginta an-

norum

norum, frumento stipendioque imperato. *a* Et ante tempore Romuli idem Veientes petitum pacem Oratores Romam miserunt, verum agri parte multatis in centum annos induciæ datæ. Isdigeodes etiam Persarum rex vt cognouit se curatorē imperij & vitæ Theodosij iunioris ab Archadio imperatore datum se ea minime neglecta, virtutis admirandæ nouum edidit specimen, pace namque prolixa, centum annorum inducijs cum Romanis initis, imperium Theodosio quominus periclitaretur, conseruauit. *b*

a Liu. lib. 2. ab vrbe condita.

b Niceph. Calixt. li. 14. hist. eccl. c. 1.

3. Legimus apud Liuium quatuor fuisse releuandi belli modos, & genera diuersa vel firmitate, vel forma, vel tempore, per fœdus, pactionem, sponsionem, inducias. Multis fœdus negatum, induciæ datæ, vt Samnitibus apud Liuium, *c* biennij induciæ denegato fœdere à populo. *Et pax Caudina*, inquit idem, non fœdere sed per sponsionem facta est, quia fœdus non poterat fieri sine fæcialibus ceremoniaque solemni: fœdus firmius erat pactione: pactio stabilior sponsione, minus & inducijs Fœdus iussu populi auctoritateque Senatus fiebat, & non arbitrio ducum seu Imperatorum Romæ tempore democratiæ aut iussu regis, vt tempore Tulli apud Liuium. *d* Est quidem fœdus pactio societatis, at non simplex, sed vt dixi iussu populi, & senatus auctoritate aut principe firmata, neque ad tempus, sed in perpetuum: neque per sponsores datis obsidibus, sed per fæcialem, publicum populi Romani nuntium, solemni precatione adhibita, verbis conceptis, dictis enim & recitatis legibus conuentis pro fœdere, sic dicebat fæcialis. *Audi, Iupiter, audi pater patrate, puta, populi Albani, tu populus Albanus, vt illa palam prima, postrema ex illis tabulis, ceraue recitata sunt, sine dolo malo, vtique ea hic hodie rectissime intellecta sunt, illis legibus populus Romanus non deficiet prior: si prior defexit publico consilio, dolo malo, tum me, Diespiter, populum Romanum sic ferito, vt ego hunc porcum hodie feriam, tantoque magis ferito, quanto potes pollesque.* Idque vbi dixerat porcum silice percutiebat. Albani quoque suum iusiurandum per suum dictatorem, suumq; sacerdotem peragebant. *e* Iaciebatur aliquãdo cum obtestatione simpliciter lapis, è manu fæcialis, aliquando ferrum candens in mare. Quæ omnia erant veluti diuini numinis inuocationes & iuramenta, vt firmiora viderētur fœdera, nam iurata erant potentiora: iurabant autem maiori religione & solemnitate qua poterant, & magis reuerendam arbitrabantur. Sic Gabaonitæ fœdus ineuntes cum Iosue, iuramento fuerunt ratiores, fecit enim Iosue cum eis pacem, & initio fœdere, pollicitus est, vt non occiderentur: principes quoque multitudinis iurauerunt eis, & non percusserunt eos, quamuis vsi fuissent Gabaonitæ fictione ad extorquendum fœdus, quia eis iurassent principes populi in nomine Domini Israel. *f* Lydij & Medi fœdus à bello recedentes Græcorum ritu inierunt, tum feriendo brachia, qua illa humeris connectuntur, ac mutuum sanguinem delingendo iureiurando confirmarunt, & reconciliationi addiderunt affinitatem, decernentes ab Halyatte Arienam filiam Astyagi Cyaxaris filio nuptum dandam, quoniam sine vehementi necessitudine conuentiones stabiles iniri nequeunt. *g*

c Liu. lib. 9.

d Idem.

e Vt hac & superius posui formulam, Liu li. 1. dum de fœdere Albanorũ & Romanorũ agit ex lib. 9. & 30. Suet. Tranquillus in Claudio c. 25. Polybius vero formulam iurisiurandi fœderu tradit lib. 3.

f Iosue c. 9.

g Vt ait Herodo. lib. 1.

4. Menippus Antiochi regis legatus *h*, fines fœderum varios esse putabat. Et dicebat legationem suam Romanis exponens ignorare, se, quidnam perplexi sua legatio haberet cũ simpliciter ad amicitiam petendam iungendamque societatem venisset. Esse autem tria genera fœderum quibus inter se paciscerentur amicitias ciuitates regesque: vnum cum bello victis dicerentur leges: vbi enim omnia ei qui armis plus posset, dedita essent, quæ ex ijs habere victos, quibus multari eos velit, ipsius ius atque arbitrium esse. Alterum cum pares æquo fœdere in pacem atque amicitiã venirent, tunc enim repeti reddique per conuentionem res, & si quarum bello turbata possessio sit, eas aut ex formulis iuris antiqui, aut ex partis vtriusque commodo componi, tertium esse genus, cum qui hostes nunquam fuerint, ad amicitiam societatis fœdere inter se iungendam coeunt, eos neque dicere, neque accipere leges, id enim victoris & victi esse.

h Liu. lib. 34.

5. Primum genus fœderis est, veluti ex arbitrio victorum, qui dedititijs, vel subactis inuitis etiam leges imponunt iure victoris superiorisque potestatis. In fœdere quo Borsenna leges dedit populo Romano regibus expulsis, illud erat ne ferro, nisi in agricultura vterentur. *i* Quale fuit edictum Philistinorum in Iudæos sibi subditos, ne esset faber ferrarius in Israel, aut arma. *k* Sicut Apuli ita in societatem à Romanis accepti, vt non æquo fœdere, sed in ditione populi Romani essent. Mosque fuit vetustus Romanis, cum quo nec fœdere, nec æquis legibus iungeretur amicitia, non prius imperio in eum tanquam pacatum vti, quam omnia diuina humanaque dedisset, & obsides accepti, armaque adempta, & præsidia vrbibus imposita fuissent. *l* Formula illa deditionis, seu fœderis hæc à Liuio in primo propo-

i Vt ait Plin. lib. 4. c. 4.

k 1. Reg. c. 13. vers. 19.

l Liu. lib. 8.

proponitur. *Rex interrogabat legatos populi se dedentis. Estisne vos legati oratoresque missi à populo, vt vos populumque dederitis? Sumus. Estne populus in sua potestate? Est. Deditisne vos populumque, vrbem, agros, aquam, terminos, delubra, vtensilia, diuinaq; omnia in meam populiq; Romani ditionem? Dedimus. Et ego recipio.* Efficiebantur vt plerunque isti populi qui se dediderant tributarij, si armis ad deditionem compulsi fuissent, ad impetrandam in posterum pacem, & fœdus seu subiectionem pacificam. Interrogabantur autem vt in formula prædicta apparuit, num esset populus in sua potestate. Siquidem deditione non potest fieri præiudicium domino populi se dedentis, eo non consentiente, vel victo. Ita tributarias sibi nationes fecerunt filij Israel, quas deuictis regibus aliarum non omnino sibi subiecerunt. *a* Alexander quoque *b* & Romani. *c* Tamen hoc interest inter deditias & subactas quod deditiæ sponte adhuc arma tenentes cesserunt conditionibus pro pace impetratis ex arbitrio, seu voluntate superiorum & fortiorum. At subactæ omnino illæ dicuntur, quæ sine vlla deditione armis venerunt in ditionem inuitæ victorum.

a Iosue c. 16. & 17. & Iudic. 1.
b 1. Mach. c. 1.
c 1. Mach. c. 4.

6. Refert etiam multum inter deditios & se committentes protectioni alicuius, quod deditij nullam sibi reseruant potestatem, aut auctoritatem & pleno iure se subijciunt, ijs quibus se dedunt. At qui se cōmittunt in protectionem, non ideo amittunt libertatem, & potestatem propriam, nec mutant dominum, sed auxilio protectoris vltro se munire & defendere satagunt, nec protectio aduocata alterius eximit protectos à proprij domini potestate, quanquam protectionis nomine beneficium, aut pensio siue census protectori præbeatur. *d* Nam causa protectionis, non habet ius dominij, quemadmodum, nec auxiliarij milites mercenarij ideo reip. domini sint, quod stipendio ad auxilium & opem, & protectionem nostram aduocentur. Neque officiunt exempla, quibus docetur aliquos ex protectionis officio, transiisse in vsurpationem potestatis. Nam aliud est inuadere potestatem, aliud protegere: quanquam certe proximus gradus sit inuasio post protectionem, maxime si ea non sit tempore definita: apud eum enim, inquit Aristoteles, sæpe in politicis, apudque arma præualent. Solet etiam esse administratio reipublicæ & potestas imperandi, eaq; ratione inuaserunt tyrannidem rectores, armis iam facti superiores. Cautio itaque erit adhibenda his qui extranei principis protectionē quærunt, vt ita protectionis capitula componantur, ne ex illis occasio subiectionis potius quam protectionis suboriatur.

d c. ex parte 11. & c. recepimus 8 de priuil. lib. 6. tit. 33.

7. Deditio duplex est, vna quæ fit in modū supplicum sine pactione, quando & se & sua omnia diuina & humana dedunt, & in arbitratum eorum quibus se dedunt, vt Faliscorum legati in senatu deditionem fecerunt apud Liuium *in* 5. Et Aduatici sese Cæsari dedentes, se suaque omnia Romanorum potestati permittere dixerunt. *e* Quo casu qui se dedebant arma abijcere & tradere iubebantur, salutem petentes, *f* & sæpe pacta adijciebantur, vt armis traditis & equis abirent se dedentes tantum cum singulis vestimentis, promissis vel datis certis numis, vt est apud Liuium *lib. 22. & 23.* de Nuceria ab Annibale obsessa. Interdum nihil pacti hostes fidei se non potestati Romanorum debebant: per quam formulam non licebat in eos sæuire, quemadmodum licebat dum tātum se potestati dedidissent. Quod explicat Liuius *li. 42.* cum de deditione Ligurum agit, & Valerius Maximus *lib. 6. cap. 5.* cum de deditione Faliscorum facta Q. Luctatio consuli agit. Alia erat pactitia deditio quæ conseruat ciuitates, si priusquam aries murum percusserit fiat, vt respōdit Cæsar Aduaticis *g* Sed hæc de primo genere fœderis per deditionem dicta sufficient, de secundo pauca.

e Iul. Cæsar lib. 2. de bello Gallico.
f Iul. Cæsar li. 3. de bello ciuili, vbi agit de deditione militū Pompeianorum & li. 3. de bello Galli. dum agit de Sentiatum deditione, Liu. li. 40. dum agit de Montanorū Ligurum deditione, & li. 6 de Volscorum deditione.
g L. 2 de bello Gallico facit & c. 20. Deut.

8. Aliud genus fœderis dicitur, æquum seu æquale, reciprocum ambarum partium, quando populus qui nullius alterius potestati est subiectus, æquo fœdere in amicitiam venit, cū ab vtraque parte cauebatur & pari iure societas vtrinque & amicitia stabiliebatur. Quale illud Annibalis cum Locrensibus, quibus iussu Annibalis pax data, vt liberi suis legibus viuerent, vrbs pariter & portus in potestate Locrēsium essent, societas eo iure staret, vt Pœnus Locrensem, Locrensis Pœnum bello ac pace iuuaret. *h* Inter Lacedæmonios & Athenienses fœdus initum, & percussum, cum socijs iureiurando comprobatum ad annos 50. *i Quod ad templa publica pertinet, licere cuicunque velit tuto ire oraculum consulere more maiorum terra & mari. fanum vero Apollinis quod erat apud Delos, & ipsos vti suis legibus, vectigalibus iudicijs, & se & quos in sua ditione haberent more patrio. Esse porro fœdera annos quinquaginta Atheniensibus & vtrorumque socijs pura & innoxia, vel terra vel mari. Nec licere neque Lacedæmoniis, neque Atheniensibus eorumue socijs, arma sibi inuicem inferre detrimenti causa vlla, vel arte, vel machinatione. Si quid inter ipsos controuersia exsisteret iure agendum, & iureiurando prius conuentum erit.* Additur de quibusdam postea non admittendis, & admittendis in fœdere & societate ciui-

h Liuius.
i Thucydides lib. 5.

tatibus,

tatibus, de reddendis, item vtrinque alijs, & de reddendis, vtrinque captiuis, & mittendis è carceribus, de iuranda pace prædicta per singulas ciuitates iuramento, quod apud singulas ciuitates maximum esset, & de renouando eo quotannis ab vtrisq; & erigendis titulis lapideis in Olympijs, Pythijs, Isthmio, & Athenis intra vrbem, & Lacedæmone in Amycleo. Verba iuramenti hæc præscripta: *Sto his pactionibus, & his pactionibus iuste & pure, vel sine dolo non captiose.* Addita & clausula quæ etiam necessaria est in fœderibus. *Si quid autem alterutris in mentem non venit, & si quid rationibus discussum æquum vtrisque visum sit, hoc commutari quacunque in parte vtrisque videatur, Lacedæmoniis & Atheniensibus* Fere simile fœdus initum à Iuda Machabæo cum Romanis, cuius verba, a *Si institerit bellum Romanis prius, aut omnibus sociis eorum, in omni dominatione eorum, auxiliũ feret gens Iudæorum, prout tempus dictauerit corde pleno. Et præliantibus non dabunt, nec subministrabunt triticum, arma, pecuniam, naues, sicut placuit Romanis, & custodient mandata eorum, nihil ab iis accipientes Similiter autem & si genti Iudæorum prius acciderit bellum, adiuuabunt Romani ex animo prout eis tempus permiserit, & adiuuantibus non dabitur triticum, arma, pecunia, naues sicut placuit Romanis, & custodient mandata eorum absque dolo. Quod si post hæc verba hi aut illi addere, aut demere ad hæc aliquid voluerint, facient ex proposito suo, & quæcunque addiderint, vel demiserint rata erunt.* Adiectum & in fœdere cum Rhodijs à M. Marcello & Seruio Sulpitio renouato pro Romanis, *Vt eosdem amicos & inimicos fœderati haberent*, b *dataque & hæc conditio Ætolorum legatis.* c Æquum fœdus pares habet leges, neque patitur ita confœderatos alios alijs dominari, de quo fœdere Æneas apud Virg. lib. 12. Æneid.

Non ego nec Teucris Italos parere iubebo.
Nec mihi regna peto paribus sed legibus ambæ
Inuictæ gentes, æterna in fœdera mittam.

a Mach. c. 8. v. 24. & seq. vide & de his fœderib. Rom. & Iudæorum Iosephum. li. 12. antiqu. Iudaic. c. 17. li. 13. c. 7. & lib. 14. c. 16.

b Colligitur ex epist. Lentuli ad Senatum populumq. Rom. li. 12. epist. famil. Ciceronis.

c Liu. lib. 37.

9. Cauendum est ijs qui firma & æterna desiderant esse fœdera, vt adijciatur in legibus, *Vt etiam ad posteros transeat.* Nam ob illam omissam clausulam, mortuo Tarquinio Prisco, qui fœdus icerat cum Latinis, Turnus Hardonius contendebat cũ persona eius extinctum fuisse d Et Dem. oratione de falsa legatione, valde laborat in tollendo fœdere inito ab Atheniensibus cum Philippo, cui adiunctum esset, vt etiam posteris pax esset, *Nam*, inquit, *cum viro mortali, & propter tempora quædam potenti, pace immortali decernenda, vrbi est opprobrium, & spoliare, non modo aliorum, sed etiam fortunæ beneficiis rempublicam* & deceptos Athenienses ab Æschine addit in adiectione, *& posteris.*

d Dion. Halic. lib. 4.

10. Tertium genus fœderis est, quando addita est clausula, qua *alterius populi maiestas cõseruari iubetur*, de altero siletur: nam tunc ille populus in superiore causa conditioneq. ponitur, cuius maiestas fœderis sanctione defenditur. *Obseruari comiter* dixit Cicero. e Liuius. f *Sine dolo malo*, in conditionibus pacis Ætolis datæ, in qua scriptum, *Imperium maiestatemq; populi R. gens Ætolorum conseruato, sine dolo malo.* Proculus Iurisconsultus explicat. g *Liber populus*, inquit, *est is qui nullius alterius populi potestati est subiectus, siue is fœderatus est, item siue æquo fœdere in amicitiam venit, siue fœdere comprehensum est, vt is populus alterius populi maiestatem comiter conseruaret, hoc enim adijcitur vt intelligatur, alterum populum superiorem.*

e Pro Balb.
f Liu. lib. 38.
g in l. non dubito. 7. § 1. de captiuis li. 49. T. tit. 15.

11. Sed de fœdere hactenus. De pactione nunc, quæ quamuis etiam in fratre consideranda sit, tamen seorsum simplex potest separari à fœdere, non magis quam in conuentionibus, pactum simplex & quodammodo iure ciuili infirmum ad producendam obligationem, separatur a conuentionibus quæ transeunt in proprium nomen contractus. h dantur ideo obsides ad firmandam illam pactionem simplicem donec fides impleatur eorum quæ pactis continentur. i Quando inter Porsennam & Romanos actum est de pace, conditiones appositæ de agro Veientibus restituendo, expressaque necessitas Romanis obsides dandi, si Ianiculo præsidium deduci vellent. k

h l. iurisgentiũ de pactis P.
i vt in c. ex rescripto 9. de iureiur. li. 2. ti. 24. c. vt pridem 23. q. 8. l. obsides qui testa. facere poss. P. l. Diuus de iure fisci.
k Liui. in 2.

12. Sponsio in tractatione fœderis, est simplex verborum promissio, in hoc infirmior pactione, quæ firmatur obsidib. & fœdere, quod constat solemnitate & iuramento. Dicebatur sponsio quæ fiebat à magistratu seu duce exercitus propria auctoritate, sine iussu principis aut populi, aut auctoritate senatus, quam princeps aut populus non tenebatur sequi, sed liberabatur ab eius vinculo, si modo dederet hostibus eum, qui sua propria auctoritate spopõderat, & ita infirmabatur facile. Quemadmodum T. Gracchus C. Mancini quæstor Numantinis deditus, quibuscum sine senatus auctoritate, fœdus icerat. l Et recte certe cum belli & pacis auctoritas sit penes principem, aut penes habentes democratiam, aut aristocratiam, non penes duces. Et senatus M. Clodium Corsis, quia turpem cum his pacem fecerat, dedidit, quem ab hostibus non acceptũ in publica custodia necari iussit: & læsa maiestate imperij eius factum rescidit, libertatem ademit, spiritum exstinxit, corpus contumelia

l Cic. 3. offic.

carceris, & detestanda Gemoniarum scalarum nota, fœdauit. *a*

a [illegible]

13. Fœdera magnam habent iure gentium firmitatem, saltem non minorem quam contractus inter priuatos. *b* Sicque Demosthenes vel alius Hyperides eius nomine, in oratione de fœdere Alexandræo vehementer ait probandos, qui exhortantur & iubent, vt pactis conuentis stemus. liberum enim populum, nihil perinde decet, ac æquitatis & iustitiæ studium.

b [illegible]

De victoria. CAP. XII.

POST pugnam victoria aut clades, & sicut inter bellum, & in ipso bello & pugna, cōsilio & prudentia egent principes, sic & post pugnam si victoria superiores fiunt, aut si superati, cladem acceperint.

2. Et quia victoria est fere semper insolens & superba, *c* & sæpe nimium læta, iam instante præcipitio, ex quo victores in partes eorum qui ante victi sunt, transeunt, iure suo, nonnulla miles ab Imperatore, plurima vero sibi fortuna vindicat. *d* fortuna plurimum potest, inquit Iulius Cæsar, *e* tum in reliquis rebus, tum potissimum in bello, & paucis momentis magnas rerum commutationes efficit. Æschines *f* quoque rerum bellicarum facta esse fortunæ & Imperatoris ait. In suatoris autem & legati manu nihil præter beneuolentiam in ciues suos & verba. Dico ego hic fortunam, permissionem Dei, qua nunc qui vicerunt vincuntur vel quia nesciunt vti victoria, vel quia Dei ira adhuc non quieuit, quæ in flagello belli vltionem a populo expetit, quemadmodum quo tempore vniuersi ex Israel arma sumserunt contra tribum Beniamin, victi fuerunt cum infinita clade, & tertio certamine euaserunt victores, vt propemodum omnes Beniamitæ interierint. *g* Sæpe victi & fugati Hebræi, tandem & ipsi victores: Dei certe est victoria & ei tribuenda laus eius, quia non est difficile Domino seruare vel in multis, vel in paucis. *h* Scimus ingentes exercitus exigua manu superatos, & plerunque accidisse, vt qui victoriam iam se putarent adeptos, in manus hostium turpiter peruenerint: vindicat se Deus de inimicis suis per inimicos suos: nuncque in hanc, nunc alteram in partem inclinat victoriam, & animi sic victoribus adduntur, vt iterum pugnent, & à victis iterum vincantur, donec expientur peccata populi, quæ prouocarunt Dei iustam indignationem.

c Cicero pro Marcello.
d Æmil. Prob. in [illegible]
e Iul. Cæs. 3. de bello Gall. [illegible]
f Æschin. [illegible]
g Iudi. c. 20.
h Reg. c. 14. v. 6. 2. Paral. c. 14. & 11. Gen. 14.

3. Cum igitur victoria pendeat ex Deo, merito ea adepta, non sibi princeps insolenter, aut virib. populi attribuere debet, sed gratias Deo quas poterit, easque solemnes reddere: quod Ethnici alieni à cognitione veri Dei, testati facto ipso sunt, ad puluinaria supplicationes suorum deorum publicas instituendo: vt ob præclaras pugnas quæ Iulio Cæsari in Gallia contigerant quindecim dierum Romæ supplicatio decreta. Cicero quoque C. Octauio in Senatu ob res feliciter gestas quinquaginta dierum supplicationes decreuit. Et Brutus ob profligatum Antonium bello Mutinensi, totidem dierum supplicationes meruit, in quibus grandes natu matres manibus amplexæ, & viri semotim coronati procedere & cum bonis acclamationibus & bonis ominibus ad templa conuenire, & dijs suis quos veros putabant, gratias agere solebant. *i* Sic obtruncato à militibus tyranno Maximino, filiis & amicis eius delatisque capitibus Romam hostilibus, nulla fuit ætas quæ non ad aras & templa festinaret, *k* Cæso Holopherne manu muliebri & victoria sequuta, Iudæi omnes venerunt Hierosolymam adorare Dominum, & obtulerunt holocausta & vota, *l* Easdem gratiarum actiones Iosaphat soluit rex, cum omni exercitu, post obtentam victoriam contra Idumæos Moabitas, & Ammonitas. *m* Idipsum fecerunt Machabæi & Hierosolymitani, de magnis periculis liberati. *n* Constantinus Magnus, victo Maxentio & Licinio. *o* vt & Alphonsus Aragonius, insigni victoria matutino tempore ad Troiam potitus non prius arma deponere, & corporis sui curam habere voluit, quam gratias Deo pro felici successu haberet *p* Similiter & egerūt alij plures Christiani principes.

i vide Alex. ab Alexan. lib. 5. genialium dierum c. 30.
k vt ait Herod. in 8.
l Iudic. c. 15.
m 2. Paral. 20.
n 2. Mach. c. 10.
o Euseb. & Niceph. li. 7. c. 46.
p Ludou. Domenicus lib. 1. varia histor.

4. Sunt qui probarunt post victoriam aeptam seueritatis exemplum in victos, vt in posterum ipsi & alij deterrerentur à bello contra victores mouendo & à resistendo, vt quando Romani ciuitates capiebant non homines modo occidere sed canes dissecare, & aliorum animantium membra solebant, donec tesseras, vel symbolum milites acciperent desistendi à nece, quod, inquit Polybius, *q* faciebant terroris incutiendi causa Sic Dauid postquam dimicasset aduersum ciuitatem Rabbath, & cepisset eam, prædam ciuitatis asportauit, populum quoque eius adducens serrauit, & circumegit super eos ferrata carpenta, diuisitque cultris, & traduxit in typo laterum, sicque fecit cunctis ciuitatibus filiorum Ammon. *r* Ioannes Magnus *s* refert Alaricum Visigothorum regem breui tempore post expugnatam Romam periisse propter diuinum furorem ob nimiam Gothorum clementiam prouocatum, quod superbam nimium Romanorum,

q Polyb. in epit. [illegible] lib. 10.
r 2. Regum c. 12 v. 30. & 31.
s Ioan. Magnus lib. 15. ca. 14.

rum lasciniam & blasphemiam, non satis castigasset, parcens nimium populo & ædificijs: quod videtur Orosius a firmare dum de ea inuasione scribit. *Et ne quisquam forte dubitaret*, inquit, *ad corruptionem superbiæ, lasciuiæ & blasphemiæ ciuitatis, tantum fuisse permissum eodem tempore clarissima vrbis loca, fulminibus diruta sunt, quæ inflammari ab hostibus nequiuerunt*. Reprehensus regnoque priuatus Saul, quod non occidisset Agag & omnia viuentia Amalechitarum. b Reprehendit Deus quoque intempestiuam misericordiam regis Achab, in cuius manus victoriam de Syris posuerat, audiuitque a Propheta verba Domini, postquam pepercisset Benadad regi Syriæ, *Hæc dicit Dominus, quia dimisisti virum dignum morte de manu tua, erit anima tua pro anima eius & populus tuus pro populo eius* 3. Reg. cap. 20. Quæ tamen exempla non sunt trahenda in conclusionem generalem, eo quod ibi mandatum erat Dei expressum, de necandis huiusmodi hostibus cuius tantum ministri constituebantur reges, & redarguuntur non quod non necauerint solum, sed quod non fuerint obedientes mandatis Dei.

a Orosius lib. 7. cap. 28.

b 1 Reg. c. 15.

5. Alij non crudeliter in subditos sæuiendum, sed post victoriam humane & misericorditer se gerendum in victos rectius existimarunt, & plus posse beneuolentiam & clementiam quam trucem & atrocem vindictam arbitrati sunt. In primis enim princeps recordari debet, se esse Dei simulacrum in terra, & eius partes gerere, & potestate a Deo concessa vti, nihil autem est quod sic Dei similes faciat vt malignis atque lædentibus esse placabilem, qui facit oriri solem suum super bonos & malos. c Grauius autem est diuinam quam humanam offendere maiestatem: omnes quotquot sunt homines, siue accidentali qualitate principatus, vel sacerdotij, vel alterius qualitatis insigniti, offendunt quotidie diuinam illam summam maiestatem peccatis, quæ ratione eius qui offenditur merentur infinitam pœnam: & tamen nemo est qui postquam peccauerit, & iam flagellis Dei arctari & vinci considerauerit, non recurrat ad eius infinitam clementiam, & nolit sibi indulgeri: & proinde a se ipso edoctus, quantumuis grauissime a subditis, vel socijs offensus, debet subditis parcere, & deuictis clementer vti, maxime si velit suorum delictorum veniam à Deo consequi. Nam iudicium fiet ei sine misericordia qui non erit misertus alterius. d Quotidiana prece à Deo instituta edocti id fuimus, *Dimitte nobis, sicut & nos dimittimus*. e Et misericordia Domini superexaltauit iudicium & super omnia opera eius est. f Crudelis & immanis merito hostis habendus, & ab omni CHRISTIANA Caritate alienus, qui in suos per victoriam factos, more rabidæ feræ sæuit, imo & oppida, vrbes & quæ sibi nocere nequeunt, destruit. Longe regalius est vtpote paternum, homines conseruare quam interimere, vrbes condere quam destruere, in quo laudatur merito à SYLLIO Italico g M. Marcellus, qui se temperauit ab his immanitatibus, SYRACVSARVM ciuitate potitus.

c D. Matt. c. 5.

d Matth. c. 18.

e D. Matt. c. 6.

f Eccl. c. 18.

g Lib. 14.

Ausonius ductor, inquit, *postquam sublimis ab alto*
Aggere despexit trepidam clangoribus vrbem
Inq; suo positam nutu, stent mœnia regum:
An nullos oriens videat lux crastina muros,
Ingemuit nimiumq; viris tantumq; licere,
Horruit, & propere reuocata militis ira
Iussit stare domus, indulgens templa vetustis
Incolere atq; habitare deis. Sic parcere
Victis pro præda fuit, & sese contenta, nec vllo
Sanguine pollutis plausit victoria pennis.

Celebre exemplum etiam trucis inimici Totilę Gothorũ regis. Capta n. Roma, ineunti Totilæ templũ, Pelagius diaconus occurrit, Christi euangelia in manib. gestans, ac genib. positis supplicabundus, *parce*, inquit, *ó princeps tuis*, cui ille cachinnans respondit: *nunc mihi demũ supplicaturus venisti, Pelagi?* tũ ille, *maxime*, inquit, *quoniam tuũ me seruum fecit Deus, verũ ab his iam abstine manus, qui tibi in seruitutem cessere*. Quibus percitus Totilas precib. militib. edicto suo mandauit, ne quem posthac Romanorũ occiderent atq; ita vrbem diriperent, vt sibi pretiosissima quæque seruaret h.

h Scribit Sigonius li. 19. imperij occidentis.

6. Et quamuis grauissimum scelus sit subditorum, si in principem suum rebellauerint, & supplicium mereantur; tamen quando strages magna sequitur populi, potius à paucis sumenda est vindicta; vt in plures metus transeat, in paucos vero sæuitia exerceatur, vbi subiecti in potestatem redierunt, satius est obliuisci iniuriarum subditorum, quam esse sine subditis qui emendati, fideliores, experti principis sui bonitatem, futuri sunt. *Consulere patriæ, parcere afflictis, fera Cæde abstinere tempus, atque iræ dare Orbi quietem seculo pacem suo, Hæc summa Virtus, petitur hac cœlum via i*. Et regium & principe dignum ducitur, *parcere subiectis & debellare superbos k*.

i Seneca in Octauiano.

k Virg. 6. Æne.

7. Recordetur princeps, reipublicæ veluti corpori posse morbos accidere, qui sanandi potius sunt quam exasperãdi. Interdum caput laborat ægritudine, valente reliquo corpore, veluti cum princeps iniquus est, & populus

qui instar corporis & membrorum est bonus: interdum contra, caput sanum, membra aliqua langui la: interdum accidit phrenesis & delirium co po i, quod tantum abest vt quærat medicum, quin contra in illū curare volentē, insurgat: medicus autem, non curat phrenetici verba aut opprobria, sed tolerans vt ægrotum cum sua laude curet, cuncta patitur; quorum ipsum sanatum etiam pœnitet, & postea summas ei gratias agit. Sic commouetur interdum populus, vt corpus externis aliquando impressionibus, & hominibus ambitiosis, & phrenesi in principem suū insurgit. At princeps postquam eum ligauerit vt phreneticum, non tollere, sed curare & conseruare debet. Neque etiam statim pastor gregem fugitiuū vel contumacem occidit, sed conseruat. Phocion præstantissimus æquissimusque Imperator Atheniensium, inuidia & calumnia proditionis Pyrethi insimulatus, cum ad supplicium etiam immeritus à populo duceretur, & aliquis eum rogasset, quid filio Phocio nuntiari vellet, respondit, *Volo ei dicas meis verbis, ne huius iniuriæ quæ mihi fit ab Atheniensibus meminisse velit* a. Mandatum & illud Dei in lege b, *Non quæras vltionem, nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum.*

a Diod. Sic. lib. 18.
b Leui. c. 19. vers. 18.

7. Consensit vniuersus hominum cœtus, in eam sententiam, vt captiui fierent serui, iusq; gentium dictum est, quod benigne feritatem belli temperauit humanitate c, quia Imperatores captos seruare, & per hoc non occidere solerent d. Agesilaus Lacedæmoniorum rex crebro admonebat milites suos, ne captiuos vt facinorosos cruciarent, sed vt homines seruarent, & infantibus etiam in bello captis parcerent. Interest hominis hominem affici beneficio e, propter naturæ commune vinculum: vt nefas sit hominem homini insidiari f. Quis furor, ô Deus, ob vnum principem sibi inimicum & pugna v ctum, sæuire in vrbes & eius subditos, quasi ipsi offende int, qui coguntur suo principi obtemperare iussi, & dum victi fuerint, possunt eadem translata subiectione vsui esse victori? Quanta insolentia, ne dicam stultitia, principis victoris, qui iam potitus ciuitatibus vi, eas diripiendas & prædandas immisericordi concedit militi? Iam enim omnia sunt vincentis facta, & sic sua stolidum est depopulationi exponere.

c Lex hoc iure de iust. & iure.
d § serui. autē, de iure perso narum, d. l. seruus ea lege de seruis export.
e l. 3. de iust. & iur.

8. Quanta rursum est victorum amentia qui subactis inimicis belli fortuna, non minus truculenter quam pecudibus ad victimam vtuntur. Nonne qui recte sapiunt norunt & cōsiderant, Martem & rerum seriem sub perpetuo volubili motu versari; & fieri posse, vt qui victores nunc sunt in manus inimicorum, vel quos vicerint vel aliorum incidant, à quibus sat scio interrogati non responderent, se velle eodem more crudeliter excarnificari: vnde alteri non esse faciendum natura mouetur nullo monstrante alio, quod sibi fieri nollent. Felicitas regum aut rerumpublicarum, non manet in eodem statu, sed quo maiori extollitur gradu, eo proximius imminere præcipitium cogitare debent, & talionem vel natura, vel Dei iudicio facile gestorum aduersus inimicos, rependi posse, in eosdemque conuerti, iudicare, si quid animi habent, oportet, fassus id Adonibezec rex: post mortem enim Iosuæ expugnatus à Iuda, eum persequuti filij Israel, & comprehenderunt cæsis summitatibus manuum eius & pedum. dixit autem Adonibezec f, *Septuaginta reges, amputatis manuum ac pedum summitatibus, colligebant sub mensa mea ciborum reliquias, sicut feci, ita reddidit mihi Deus.* Sublimia corruere possunt, & illa Deus valet potestq; denuo erigere, vt ait Hesiodus g.

f Iud. c. 1. v. 6. & 7.

Ρεῖα μὲν γὰρ βριάει ῥέα δὲ βριάοντα χαλέπτει:
Ρεῖα δὲ ἀρίζηλον μινύθει, καὶ ἄδηλον αὔξει,
Ρεῖα δὲ τ' ἰθύνει, σκολιὸν ἀγήνορα κάρφει
Ζεὺς ὑψιβρεμέτης ὃς ὑπέρτατα δώματα ναίει,

g in princi. operum.

Id est,

Facile extollit facile etiam elatum deprimit:
Facile præclarum minuit, & obscurum adauget,
Facileq; corrigit incuruum, & superbū desiccat,
Iupiter altitonans, qui superbas domos incolit.

9. Arguit & misericordia nobile ingenium, & quo magis nobilior & magnanimus est quis, eo magis ad parcendum maxime victis esse debet, & solet etiam: excelsiore enim despicit animo quæ solent viribus suis diffidentes metuere. Et Ouidius h,

h Ouid. 3. de tristibus.

Quo quisq; est maior, magis est placabilis ira,
Et faciles motus mens generosa capit.
Corpora magnanimo satis est prostrasse leoni,
Pugna suum finem cum iacet hostis habet.
At lupus & turpes instant morientibus vrsi,
Et quæcunq; minor nobilitate fera est.

Et Claudianus i.

Prætereunt subiecta feræ, toruiq; leones,
Quæ strauisse valet ea mox prostrata relinquunt:
Nec nisi bellantes gaudent ceruice tumenti.

i Claud. in epig. satisfact. apud Hadrianum.

Et vt ait Salustius in oratione Lepidi, *Secundæ res, victores qui alto sunt animo, in miserationem extra vertunt.* Accedere his potest, quod vnius ob delictum vel rebellionem principis, vel temeritatem solius, totus eius populus etiam inuitus ad bellum compulsus, vt sui principis causam vel coactus, iniustam tueretur, pœnas luat: neque æquum sit vnius ob culpam in reli-

reliquos tam hostiliter & impie sæuire, quod & in maximo belli furore & victoria nihilominus admonitus Pompeius agnouit. Cum enim Pompeius Magnus Mamertinos, quod hostium partibus adhæsissent, interficere omnes statuisset: Sthennius, eius ciuitatis princeps Pompeium adiit, & his verbis loquutus est: *Non æquum facis Pompeii, qui propter me vnum noxium, multos innoxios occidere paras:* eaque animi magnitudine motus, ille Mamertinis pepercit, ciuitatemq; & Sthennium liberauit. *a*

a *Plutarch in apophtheg.*

10. Sed & deditis, quamuis necessitate armorum compulsi id fecerint, & alias rebellauerint, parcendum erit, & vita saltem eis condonanda, potissimum si fides eis data est, vt etiam Titus Imperator Romanorum quibusdam, qui in extremo excidij Hierosolymitani tempore, ad se confugerent, veniam dedit, quamuis necessitate, non voluntate eos venire sciret; plus fidei, quam iracundiæ tribuens. *b* Et Callicradas classis præfectus, à Lysandri amicis sollicitatus, vt quendam ex inimicorum numero permitteret illi occidere, & acciperet talenta quinquaginta negauit: magisque valuit fides in hostem, quam pecunia, quamuis maxime ea egeret. *c*

b *Ioseph lib. 7. belli Hierosol. cap. 9.*

c *Plutarch in Laconicis apophtheg.*

11. Sed & considerare debet victor, non esse coarctandos victos extrema oppressione. Nam vbi proponunt sibi extrema omnia, desperatione in audaciam accinguntur: quemadmodum grauissimi sunt morsus irritatæ necessitatis. Quare victor debet quidem instare terrore, sed vbi satis terruerit, parcendo rursus debet irritamenta pacis ostentare. *d* Fortuna vitrea est, tum cum splendet, frangitur.

d *Cornel. Tacit in vita Agricolæ.*

12. At si quis princeps clade affectus sit; non statim desperatas res habebit, sed fortiter, quod humanum est, feret. Quin & plures, ne terreant subditos ex susceptis cladibus, solent stratagemate vti, vt contraria læta omnia sibi fingant, & nuncios cladis occultent. Neque statim certe hasta abiicienda est, sed meliora speranda, nec prælij vnius euentu pauendum. Mars communis, & victum sæpe erigit, & affligit victorem, noui sunt delectus habendi, noua quærenda auxilia *e*, vires reparandæ, omnia experienda, & imitandi etiam angues, qui obtrito capite, postremum cauda minantur: si iusta sit causa belli, animus non ideo debet cum clade concidere, sed iterum exercitus reparandus, cum magis laudabile sit probis & magnanimis viris, honeste mori, quam cum dedecore seruire aut viuere: moriendum enim est omnibus, & id commune: at interest, quomodo, qua de causa, an probrosa, an honorabili animam & vitam effundas. Quod si nimium attritæ sunt ex clade vires, vt refici nequeant, vltimum erit remedium, quærere pacis minus lædentes conditiones. Est enim illa victo & victori æque vtilis. Nam vt ait Seneca *f*, *Pacem reduci velle, victori expedit, victo necesse est.* Facilius vero victus pacem consequetur, si clade accepta arma renouet, non quidem vt vtatur, quia infirma sint, sed vt se fidentem & erecto esse animo ostendat, & metum aliquem incutiat hosti. Et vetus hoc prouerbium erat: Sub clypeo melius succedere pacis negotium. Nam optimum & prope vnum tempus est de pace agendi, dum sibi vterque confidit hostium, & pares ambo videntur. *g* Sed rebus inclinatis satius est, vt quamuis tuta conditione pacem accipere, quam viribus cum valentiore pugnare. Sicuti gubernator, vbi naufragium timet, iactura, quicquid saluari potest, redimit.

e *Veget. lib. 3. cap. 25.*

f *in Hercule furente.*

g *Iul. Cæsar lib. 1. bellorum ciuilium.*

De Pace. CAP. XIII.

Constituitur totius bonæ gubernationis regni & principatus, vt finis, pax subditorum, & concordia: quæ & vincenti decora, vtilis, vt bellum adimens, tuta à belli discrimine. Rex ita pacificus dicitur in proœmio decretalium. Artaxerxes etiam in epistola scripta centum & viginti ducibus prouinciarum sibi subditis, inter cetera ait, prouidendum esse paci omnium prouinciarum *h*. Regibus suscipienda bella, vt in pace sine iniuria viuatur. *i*

h *Esthere. 16. vers. 6.*

i *vt M. Tull. Cic. 1. Offic. ait.*

2. Pax & concordia consideratur inter Deum, & principem, & populum, inter ipsum principem & populum, inter subditos ipsos, inter subditos principesque eius, & extraneos vel vicinos. Pax cum Deo, prima, & quæ causa & origo totius boni in Republica. Amor & concors animus principis cum ciuibus, præcipuum est politicum fundamentum, & constantis principatus vnum est inexpugnabile munimentum, amor ciuium. nec pulcrius est, quam viuere optantibus cunctis, & vota non sub custode nuncupantibus *k*. In hoc consistit vera principis prudentia, vt sciat conciliare sibi populum, & conciliatum continere in amore sui, cum optimis legibus, modestia ita & patientia ab initio est necessaria, vt, quod statim non potest populus pati, paulatim assuescat.

k *Senec. lib. 1. de clementia, c. 19.*

3. Suscipiendi belli, pacisque componendæ potestas, penes vnum principem est, si monarcha sit. In Republica populi consulatus, nomen & causa, priscis quidem Romanis ad-

uersus hostium incursus obtinuit: & in decretis, quæ eis ordinatio communis dabat, Reipublicæ nomine sortiebantur prouincias, in quibus Romani bellum habebant, & secundum has sortiebantur fasces: sequens vero tempus, in Imperatorum transposuit bellandi & pacificandi potestatem, vt ait Iustinian. *a*

a novell. 105. de consulib. in princip. & Strabo lib. 15. de Augusto loquens.

4. Subditorum interrupta inter se pax, seditio dicitur aut ciuile bellum factio, rixæ: contra vero principem, populi discordia magna rebellio, crimen læsæ maiestatis.

5. Apud Homer. *b* inducitur prudentissimus heroum, qui Marti succenset. *Inimicissimus, inquit, mihi es, & olim semper tibi grata fuit contentio, semper placent bella & pugnæ.* Producitur dehinc alius prudentissimus, dicens, *Malus ciuis, scelestus & vagus est, qui bellum publicum & asperum appetit.* Euripides Poëta bellum simillimum morbo esse ait, & pacem sanitati: hanc enim quoq; laborantes complecti & recreare, in illo vero etiam sanos perire. Deinde in pace senes sepeliri à iuuenibus ordine naturæ ait: in bello vero contrarium: & quod maximum est, in bello nec intra muros ipsos esse securitatem: at vero in pace, eam esse ad terminos vsq; regionis. *c* Pax cum vicinis maxime, & aliis, securitatem reipublicæ adfert, & releuat eandem ab infinitis sumtibus & calamitatibus, quæ consequuntur bella. Quare eam consequetur princeps, qui suis contentus, nullum inuadet, vt principio omnes reges erant, *d* suis sit contentus finibus. Sicut piscis capito nomine, cum nullam animantem inuadat aliis piscibus confœderatus tutus viuit: *e* amicitia vinculum pacis & societatis: quemadmodum Plato de regno ait, cœlum innato moueri amore, & eodem mutuo amore terram ad simile sui centrum à partibus similibus trahitur, vnitate partium suarum cuncta seruari, dispersione partium perire: vnitatem autem earundem efficere amorem: concordia ita elementorum in humoribus corporis nostri, vt ait Empedocles Pythagoreus, corpus ipsum sicut & mundus constat: dissipatur. Et Orpheus, solum omnium amorem regere habenas ait, sicut & Lucretius ipse in principio. Admonet etiam ratio politica, ne princeps diu bellum gerat cum vicinis, quod illinc reddantur audaces, & bellatores exercitati. Sicq; responsum est Agesilao vulnerato à Thebanis, mercedem condignam se recepisse à populo, quem continuis bellis docuisset arma tractare. Hoc præcepto præualuit Turca aduersus principes Christianos, quia non continue cum illis armis contendit: sed nunc cum hoc, mox cum alio, & vbi vni ademit ciuitatem vnam, alteri regnum, statim ne daret illis occasionem tractandi arma seriò, pacem aut inducias cum illis faciens, ad alios arma conuertit, à quibus ademptis, quibusdam quoque & facile pacem concessit eadem ratione, ne armis assuescerent. Ipse autem suos semper exercens veteranos facit, cum Christiani semper inueniantur tyrones. Sed neque expedit prolongare cum subditis bellum, quia inde exasperantur, & qui à principio aliquo naturali affectu in principem legitimum, honestis conditionibus descendissent, sub iugum, tempore obdurati, in pertinaciam & apertam incidunt rebellionem.

b Iliad. 1. ibi, ἔχθιστος δέ, &c.

c Quod & apud Polybium in fragmento repetitur ad fin. lib. 12.

d Teste Iust. in 1.

e vt ait Claudi. Ælianus lib. de natura animal. c. 3.

6. Nemo est, qui expertus bellum, pacem summis & ambabus vlnis, etiamsi aliquid in ea non sit semper omnino laudabile, non amplectatur. maius enim natura abhorremus malum, & eius collatione minus malum nobis quandoque bonum videtur. Neque quicquam dulcius amicitia, quæ cum multorum est, pax est: vt bellum plurimorum inter se simultas. Est tanquam nouum vel rebus humanis pax, post rigidam belli hyemem: coluntur agri, vernant horti, pascuntur lætæ pecudes, ædificantur vrbes, exstruuntur oppida, instaurantur collapsa, ornantur & augentur exstructa, crescunt opes, aluntur honestæ voluptates, vigent leges, floret Reipublicæ disciplina, feruet religio, valet æquitas: pollet humanitas, clarent artes opificum, vberior quæstus pauperum, splendidior opulentia diuitum. Florent honestissimarum disciplinarum studia, conditur iuuentus, tranquillo fruuntur otio senes, bonis auspiciis nubunt virgines, concordia res paruæ crescunt, vt discordia dilabuntur. Pacis tempore boni honorantur, suum cuique conseruatur, puniuntur mali. Si quid feliciter in bello cecidit, quanquam id ratum, illud ad paucos eosque indignos sæpissime commodum pertinet: cum ad omnes vtilitas pacis pertineat, belli victoria aliquãdo principẽ, & quosdã gloriola quędã exornat: sed ea non nisi cum luctu & subuersione fortunarum & personarum subditorum parari non potuit. Nec certe vnquam, aut raro tam feliciter bellum cessit, vt cordatum victorem belli suscepti non pœnituerit, si quam principis bonam in se naturam gerit: dum enim post adeptam victoriam conicit oculos in expilatam plebem, orbos senes, raram nobilitatem, orphanos liberos, domos funestas, relictas viduas, constupratas virgines, violata matrimonia, arua deserta ab agricolis, squalidas

terras, obæratum proprium censum, latrones reliquos, exustas villas, incensos pagos, direpta fana, subuersas vrbes, mœnia deiecta. Quid potest, inquam, si hæc & reliqua mala consideret, bonus princeps aliud, quam de victoria potius plangere, quam lætari. Sicut dracones exsugentes sanguinem elephantorum, occiderunt eos, & ipsi vicissim inebriati opprimuntur & commoriuntur. Ita sæpenumero in bello pars vtraq; & perimit & perit, damnum dat & accipit.

7. Considera milites fere omnes ad prædã auidos, qui quamuis alantur, veluti victimę, vt cum opus fuerit, immolentur, tamen cum anima illa venali, nihil quod sibi, vel aliis expediat, aut quę ad pacem sunt, desiderant, vt vere legatur in sententiis Philemonis Comici:

ὅτι γὰρ ἰατρὸς, οὐδ' εἰ ἂν σὺ σκοπῇς
τοὺς αὐτὸς αὐτοῦ βούλεθ' ὑγιαίνειν φίλους,
ὅτι στρατιώτης πόλιν ὁρᾶν αὐτοῦ κακοῦ.

Id est,

Neq; enim medicus vllus, si bene perpendas est,
Suos qui bene velit valere amicos:
Neq; miles volens videre ciuitatem sine malo.

Dulce bellum inexpertis, dulce piratis, latronibus, homicidis, at infandissimum his, quibus & liberi, & bona, & vxores, & propria vita crudeliter eripiuntur, vel ante oculos misere affliguntur & cruciantur. Et qui experti iam mala sunt, & flagella bellorum. Quibus nihil amabilius, quam pacem quocunque pacto redimere, & redemptam aut obtentam timere, & cauere, ne vel iniuria lacessiti amittant. Et proinde ethnici quidam, qui etiam sapientiores inter Græcos habiti sunt, & magis militari laude clari, cum hoc beneficium summum pacis Dei munus agnoscerent & diuinum, & verum Deum ignorarent, aras paci vt numini dedicarunt, vt cum Timotheus Cononis filius Atheniensis & Atheniensium dux multis præliis Lacedæmonios vicisset, & maritimum Atheniensibus cessissent imperium, victoria tantæ fuit Atticis lætitiæ, vt tunc aræ publicæ paci sint factæ, & puluinar ei velut deæ sit institutum. *a* Plutarchus tamen tradit in Cymone: à Cymone primum aras paci positas, post victoriam illam Cymonis ad Eurymedontem contra Persas partam, quod & Demosthenes testari videtur. *b*

a *Vt refert Æmil. Probus in Timotheo.*

b *Oratione, περὶ παραπρεσβείας contra Æschinem.*

8. Ceterum cum de pace agitur constituenda & conseruanda, cauendum, ne eius dulcedinis prætextu, ab eo, quod iustum est, deflectamus, & ne cum torpore & otio virtutem Reipublicæ exstinguí, aut in vitiis aut indigna libero populo seruitute sordescere permittamus. Populorum ferocia corda, longa pace mollescunt. *c* Inutiles autem postea fiunt otiosi, & corrumpunt reliquos. Et pax, si iusta & honesta sit, res est certe omnium rerum pulcerrima & optima. Nihil tamen aut est faciendum iniuste, aut patiendum turpiter, vt pace frui valeamus. *d* Et Senatus Romanus M. Clodium, Corsis, quia turpem cum his pacem fecerat, dedidit, & ab hostibus non acceptum, in publica custodia necari iussit, factum eius rescidit, libertatem ei ademit, spiritum exstinxit, corpus contumelia carceris, & detestanda Gemoniarum nota fœdauit. *e* Et quamuis pax vel iniusta vtilior sit iustissimo bello. *f* tamen videtur intolerabilis populo aut principi, quæ pactionem, aut labem, aut ignominiam habet seruitutis, & maxime in seruitutem cadere de regno, magnum est, *g* videturque potius illi cum dignitate cadendum, quam cum ignominia seruiendum. Cicero, Philippica 13 totus in eo videtur esse aduersus consilium M. Lepidi, vt tuta nec honesta pax posset iniri cum Antonio. Et in principio laudat quidem pacis caussam, sed ea decipi non oportere docet. *Timui*, inquit, *ne conditio insidiosa pacis, libertatis recuperandæ studia exstingueret. Dulce enim nomen est pacis, res vero ipsa tum iucunda, tum salutaris, nam nec priuatos focos, nec publicas leges, nec libertatis iura cara habere potest, quem discordia, quem cædes ciuium, quem bellum ciuile delectat: eumq; ex numero hominum eijciendum, ex finibus humanæ naturæ exterminandum puto.* Et paulo post: *Tu vero ita vitam corpusque seruato, ita fortunas, ita rem familiarem, vt hæc posteriora libertate ducas. Itaq; his vti velis, si liberare Rempublicam possis: nec pro his libertatem, sed pro libertate hæc proijcias: tanquam pignora iniuriæ.* In sancienda pace & confœderationibus concipiendis, principes habebunt quoque rationem eorum, qui eos iuuarunt, & vocant adhærentes, ne forte, si eos omittant, postea egentes illorum ope, destituantur eorum merito auxilio: proinde qui tractabunt de pace principis inter se, debent in tractatu & conclusione pacis, mentionem expresse facere de adhærentibus. Nam aliter prætermissi non comprehenderentur, *h* quando videlicet verba pacis sunt concepta in personam: puta, quod principes paciscentes promisissent, se non offensuros, quia stipulatio est stricti iuris, & non extenditur de persona in personam *i*, nisi forsan pax non prodesset paciscenti, nisi includerentur adhærentes. *k* Contra, si verba sunt concepta in rem, nam tunc adhærentes, etiam non facta expressa de illis mentione continentur. *l* Non possunt autem

c *vt scripsit Theodericus Alarico regi Visigothorum, apud Isidorum, lib. 3. variar. epist. 1.*

d *vt ait Polyb. in 4*

e *Teste Valer. Max. lib. 6. c. 3.*

f *Cic. lib. 7. ad Attic. epist. 14.*

g *Seneca in Troib.*

h *Cap. ad Apostolica, de re iudic. in 6. & ibi Innocent. & Ang. ad l. quæ religiosis, de rei vendic.*

i *l. quicquid astringenda, de verb. oblig. P.*

k *Angel. vbi proxime.*

l *Per l. hæc verba, ad l. Iul. de adulter. P. Angel. vbi 3. Iacobin. de S. Georg. tract. de feud. ad verba, de adhærentibus & confœderatis, num. F vbi plura,*

autem ciuitates, barones, & alij principes recognoscentes superiorem, facere confœderationem sine licentia superioris. *a* Multo minus cum inimicis sui domini; nam ex eo præsumuntur inimici sui domini, & ingrati, atq; priuandi beneficio. *b*

a Bartol. in l. 2. col. 1 de col leg. illic. P. Bal. ad c. 1. §. conuenticula, de pace iura. firm. in vsib. feudor.
b Bald. in l. libertinus, per illum text. de inoffic. testam. C.

9. Quæri potest bello sopito per pacem, vel per alias conditiones, num debitores eorum, qui declarati erant hostes, fisco soluerint, quod hostibus creditoribus debebant, ex imperio principis, vel aliis, quibus illa credita dedit princeps, teneantur pace facta, iterum veris creditoribus soluere, an vero liberentur. Et hæc quæstio agitata fuit bello Siciliæ, inter Ferdinandum & Carolum VIII. Regem Galliæ moto, & postmodum sopito. Pro qua plura allegat in vtramque partem Matthæus de Afflictis, *decis. Neapolitan.* 150. Vnde eliciuntur conclusiones. *Prima est*, quod debitores dictorum creditorum, si fuerint antea in mora soluendi pecunias debitas in genere veris creditoribus, qui pro hostibus postea habiti sunt, quamuis iussu imperantis vel tyranni dominantis, vel fisco suo, vel aliis, quibus data sunt, debita soluerint: quod non sunt ideo liberati: sed tenentur soluere, pace adueniente, veris creditoribus, quia mora debet illis nocere, & non creditoribus. *c Secunda reg.* quod debitores, qui non fuerunt in mora soluendi ducis creditoribus, sed iussi fuerunt ab officialibus soluere, quibus princeps donauit dicta debita, & ex sua parte, quantum liceat, restiterint, aut se defenderint, ne facerent, sunt liberati omnino, per iura, quæ tradunt, iussum superioris vel fortioris excusare maxime, quia ista coactio facta fuit in odium creditorum, tanquam hostium expulsorum. *d Tertia conclusio*, si debitor fuerat quidem in mora, sed fuisset ante infra tempus pugnandi moram, & intra illud tempus ab eo exactio facta sit, tūc compulsus soluere, habetur perinde, ac si non esset in mora, soluendo iussu magistratus: & liberatur à vero creditore. *e Quarta erit nobis*, vt pecunia quidem ita per compulsionem ante moram vere soluta, liberet ipsum debitorem, sed non sola confessio, quod soluta sit, & nisi de reali numero constiterit. *f* quia per solam confessionem non probabitur vera numeratio, maxime in præiudicium tertij. *g*

c Ioan. ab I- [illegible] redi tor, de solutio. P.
d Citatur l. Paulus Callimaco, in fin. de legat. 3. vide Pet. de Ambar. ad c. fundamenta, in fin de electio. in 6.
e l. sancimus, C. de fideiuss. & per ea, quæ voluit Bart. ad l. qui ob rem, de condict. indeb.
f Paul. Castr. consil 256.
g Gloss. ad l. fi. ex pretio, C. si cert. pet. & in l. fin. si ex cautione, C. de non numer. pecun. notatur in c. si cautio, de fide instrum. Alex. consil 46. vol. 1.

10 Huc pertinet, quod disputat Quintil. *lib. 5. cap. 10.* Cum Thebas enim euertisset Alexander, inuenit tabulas, quibus centum talenta mutua Thessalis dedisse Thebanos cōtinebatur. Has, qui erat vsus cōmilitio Thessalorum, donauit his vltro. Cum autem postea restituti fuissent à Cassandro Thebani, reposcerentque Thessalos, apud Amphictyonas actum. Constabat eos centum talenta credidisse, & non recepisse. Lisque omnis ex eo pendebat, quod Alexander ea Thessalis donasse dicatur. Faciebat ius belli, dicentibus Thessalis, hoc regna, populos, fines gentium, atque vrbium contineri. In contrarium autem vicit, & sententiam obtinuit æquum apud Amphictyonas, & pro Thebanis iudicatum ratione, quod iura, qualia consistunt in instrumento, non dicuntur venire in potestatem victoris, quia ea, vt reliqua, quæ victoris fiunt, manu capi nequeant. quodque Alexander pecuniam non donasset realiter, sed instrumentum, & perinde non esset, quod datum esset, & pecuniam donasse. Hic tamen capitula pacis cōsideranda erūt, & quid placuerit de restitutione rerū in illis, legesq; victoris sequendæ. Nam & aliquando solent rescindi à victoribus, ea omnia, quæ à tyrannis antea gesta sunt, & elargita per illos edicto, restituuntur in pristinum statum, & dominis, à quibus ablatæ sunt, vt factum est per pragmaticam sanctionem Iustiniani, *h* quæ inter alia capitula sanciuit, vt si quid à Totylano tyranno factum aut donatum inueniretur, cuicunque Romano, vel cuique alij, non conseruaretur, aut in sua firmitate non remaneret.

h Exstat illa pragmatica in fine nouellarū, & est illa recitatio c. 2.

De pace conseruanda. CAP. XIV.

Sicuti moderatori Reipublicæ curæ esse debet, vt bellum iustis tantum de causis suscipiatur, & pax iustis conditionibus fiat: sic incumbere debet, vt beneficium hoc pacis multis cladibus & cædibus tandem Dei fauore impetratum, diu conseruetur, atque ideo & in faciendis fœderibus, omnibus vinculis, quibus conuentio firmari potest, vti debet, & solicite cauere, ne aliquo modo in bellum recidat: quod accidere potest, vel leuissimis occasionibus, vt magnum incendium vnica vel modica scintilla excitatur: quibus oportet ex initio diligenter prospicere, & occasiones prætermittendæ non erunt, quin opprimantur, vbi apparuerint,

2. Quod pertinet ad pacem cum Deo seruandam, obseruatio mandatorum eius & Ecclesiæ suæ prosunt. Quod ad pacem cum sociis & amicis, regibus & vicinis, & subditis pertinet, leges in pactis dictis, & constitutiones media sunt.

3. Cautiones, quæ adhibitæ sunt à Friderico I. vt creditur, potius quam 3. habentur in libris feudorum, quarum sunt capita *titul.* 27. *lib.* 2. In §. 1. eius constitutionis de pace tenēda cauetur: *I. Si quis laicus hominem intra pacem consti-*

constitutam necauerit, capitalem subeat sententiam: nisi per duellum probare hoc possit, quod se defendendo illum occiderit. II. Si violator sit pacis, res mobiles eius à iudice in populum publicentur, & dispensentur: immobilia heredibus eius relinquantur, qui iurent in posterum nullum ei commodum ex illis se daturos: quod si fecerint, bona regiæ ditioni assignentur, & à regio iure beneficium accipiant. III. Si quis intra pacis edictum, alium vulnerauerit, manus ei amputetur, nisi se defendendo, id se fecisse doceat, & de bonis eius, vt superius dictum est, agatur. IV. Si quis aliquem ceperit, & absq; sanguinis effusione fustibus percusserit, aut crines eius, aut barbam expilauerit, decem libras ei, cui iniuria illata est, per compositionem impendat, & iudici 20. libras. V. Si temerarie autem sine permissione inuaserit, aut verberibus, aut iniuriose tractauerit, soluat ei 5 libras, iudici 10. VI. Clericus potest notari de pace violata, etiam & proscribi, item si in suo contubernio habuerit pacis violatorem. Atq; de hoc sufficienter testimonio in præsentia sui Episcopi conuictus, soluere debet 20. libras comiti, seu iudici, in cuius comitatu pacem violauit, & de excessu secundum statuta canonum satisfacere, & si inobediens sit, officio & beneficio ecclesiastico puniri & proscribi. VII. Non licet violatorem pacis, vt proscriptum, domo suscipere, sed oportet receptum iudici offerre. VIII. Miles à rustico de pace violata pulsatus, militari manu se purgabit, quod non voluntate, sed necessitate hoc fecerit. Si vero miles pulset rusticum de pace violata, vt innocentiam purget, eliget, aut diuino aut humano iudicio se purgare, aut septem testibus idoneis, quos iudex eliget, miles pulsatus à milite, si natiuitate miles, se duello purgare potest. IX. Rusticus arma, aut lanceam, vel gladium portans potest ius spoliari à iudice, vel mulctari 20. solidis. a X. Mercator per prouinciam transiens negotiandi causa, gladium suum sellæ suæ alliget, vel super vehiculum suum ponat, non vt quemquam lædat innocentem, sed vt à prædone se defendat. XI. Ad palatium comitis nullus ferat arma, nisi rogatus à comite, id est, iudice. XII. Publici latrones antiqua damnentur sententia. b XIII. Iudices male exercentes iudicia sua, admoneantur primum, dehinc beneficio iudicialiter exuantur, & si iterum officium inuaserint, pro violatoribus pacis habeantur. XIV. Si quis quinq; solidos valens, aut plus furatus fuerit, suspendatur laqueo: si minus, scopis & forcipe excorietur, & tundatur. XV. Si ministeriales domini alicuius inter se guerram habuerint, comes seu iudex, in cuius regione eam fecerint, per leges & iudicia ex ratione prosequatur.

§. si clericus, eo tit.

§. si iudex. eo.

§. si rusticus. eo.

§. si quis rustiens. eo.

a Nam aliquam rustico arma ferre interdictum, c. 13. nouell. 17.

§. vbicunq. eo

§. quicunq.

§. si quis quinque.

b nempe iuxta l. 11. ad leg. Iul. de vi publ. & l. 28. §. 10. de pœnis, ff.

4. Est & alia constitutio Friderici, sub *lib. feudorum, titul.* 53. de pace tenenda inter subditos, & iuramento firmanda, & vindicanda, & de pœna iudicibus apposita, qui eam vindicare, & iustitiam facere neglexerint. Vbi agitur de pace inita à Friderico cum Mediolanensibus, & ciuitatibus eorum, primo bello Mediolanensi: & summa capita eius constitutionis sunt: *I. Vt pax seruetur inter omnes subditos imperij. ideo omnes Duces, Comites, Marchiones, capitanei, valuasores, & omnium locorum rectores, cum omnibus locorum primatibus & plebeiis, à decimooctauo anno vsq; ad septuagesimum obstringantur sacramento, seu iuramento, renouato per quinquennium, quod pacem tenebunt. Rectores locorum adiuuent in pace tenenda & vindicanda, ciuitates violantes puniantur centum libris auri: Comites, Duces, Marchiones quinquaginta: oppida 30 capitanei & valuasores maiores 20, alij tribus libris, & restituant & satisfaciant damna, ex delictis & homicidiis puniantur. Iudices non vindicantes, damnum omne iniuriam passo restituant, maior iudex vltra decem libris mulctetur, inferiores 39. Inopes, qui mulctam soluere nequeant, correctionem corporis verberibus patiantur, per quinquaginta milliaria, per quinquennium seorsum maneant.*

5. *II. Conuenticula, coniurationes, in omnibus ciuitatibus & extra etiam occasione parentelæ, & inter ciuitatem & ciuitatem, & inter personam & personam, modis omnibus prohibeantur fieri, & in præteritum facta cassentur, singulis coniuratorum vnius libra auri puniendis. Statuitur & vt tales Episcopi locorum excommunicent, donec ad satisfactionem veniant. III. Receptatores violantium pacem, & malefactorum & prædam ementes, iisdem pœnis subijciuntur, & decernitur, vt bona eorum publicentur, & domus destruantur. IV. Qui pacem iurare, & tenere noluerit, beneficio pacis non fruatur. V. illicitæ exactiones, maxime ab Ecclesiis prohibentur, & si fiant, cautum, vt in duplum reddantur. VI. Sacramenta puberum sponte facta teneantur: metu autem extorta, nullius sint momenti.*

§. conuenticula, eo tit.

§. sacramenta, eo.

6. Est alia constitutio, quæ ponitur *in 5. lib. feud. 1. tit. 10.* Friderici, de incendiariis, & pacis violatoribus, edita Nurembergæ in principum concilio, 3. Kal. Ianuar. 1187. cuius summa: *I. Liber homo, ingenuus, ministerialis, aut cuiuscunq; fuerit conditionis, qui incendium commiserit, pro guerra propria, pro amico, pro parente, vel alterius cuiusquam causa occasione, de sententia & iudicio imperiali, statim proscriptioni subiectus habeatur. Exceptis, si qui manifesta guerra, manifeste capiunt, & suburbia incendunt, stabula, vel tuguria quæ praiacent. Item, si iudices eam pœnam in delinquentes exsequerentur.*

7. II. Incendiarium, qui in domo sua susceperit scienter, & auxilium consiliumve ei impenderit, damnum & iniuriam passo pro facultate sua restituat, & iudici decem libras soluat. Nemo autem poterit conuenire receptatorem, nisi prius præstito iuramento calumniæ.

8. III. Proscriptionis sententiam qui manifeste incurrit, excommunicari debet ab Episcopo, à cuius excommunicatione, vt etiam ab anno, si non fuerit intra annum & diem absolutus, vniuerso iure, honore, & legalitate priuatus habeatur, si inhabilis ad ferendum testimonium, ad iudicandum & omni feudali iure priuetur.

9. IV. Incendiarius manifestus, vel conuictus septem idoneis testibus, capite puniatur, seu decolletur. V. Incendiarij domus & bona, incendio mulctentur. VI. Si castellanus absente domino castri extra prouinciam incendium fecerit, non ideo comburatur domini castrum sed castellani, nisi eum admonitus dominus sustineat.

10. VII. Qui damnum alteri inferre, aut alterum lædere intendit, tribus diebus ante per certum nuntium diffidat.

11. Fuit edita etiam pacis publicæ constitutio inter ciuitates liberas & Imperiales, ab Imperatoribus habitis comitiis, seu ex consensu Statuum sacri Imperij, quondam sub Maximiliano Cæsare, dehinc sub Carolo V. Wormatiæ, anno 1548.

Constitutio publicæ pacis sub Maximiliano.

I. Atq; in summa cautum, vt à tempore publicationis, nemo sub sacro Imperio constitutus, cuiuscunq; sit dignitatis, status, aut conditionis, vllius rei causa quæcunq; nomen habuerit, quoue quæsito colore seu prætextu id fieret, alteri bellum inferre, armisve eum infestare, oppugnare, spoliare, capere, inuadere, obsidere, aut aliquam conspirationem prohibitam, seu fœdus contra alium facere, ferireve debeat. Ne quis alterum possessione sua, arce, oppido, pago, sacra æde, monasterio, sacello, reditibus, pensionibus, decimis, immobilibus mobilibusve bonis, regaliis, iurisdictione, iudiciis, mero ac mixto imperio spiritualium aut secularium, teloniis, vectigalibus, fluminibus, pascuis, aliisq; quibuscunq; iuribus, nullo excepto, vt manuq; armata, ac de facto temere priuet, aut subditos abstrahat, aut ad inobedientiam aduersus suos magistratus concitet, aut eos inscio aut nolente magistratu præter morem hactenus sub prædecessoribus nostris Romanorum Imperatoribus ac Regibus laudatissimæ recordationis & nobis obseruatum, tuendos ac defendendos suscipiat, & quisq; alterum in requiete relinquat, tum & alienos subditos spirituales & seculares per suum quisq; principatum, ditionem, comitatum, dominia ac municipia libere, tuto sine impedimento commeare, migrare, ac proficisci patiatur, nec suis vllo pacto permittat, illorum honori ac libertati, præter ius æquumq;, vi, factove derogare, eosve comprehendere, lædere, offendere, aut grauare quouis modo.

II. Nemo illi, per quem huiusmodi fractæ pacis facinora patrantur, aut ipse, aut alios suo nomine, seruiat, ministret, consulat, auxiliumve præstet, neq; arcem, oppidum, munitionem, pagos, villas, curtesve occupet, aut præter alterius voluntatem, vi, factove temere præripiat, aut incendio, aut ruina, aliave via damnificet, seu ad id auxilium præstet, nec scienter aut dolose receptet, hospitium, commeatum, victumve præbeat, aut præberi sustineat. Sed si quis in alium ius habere se putat, de eo experiatur suo loco ac iudicio, in quo iam antea, aut ex nunc, inquit Imperator, causæ ex ordinatione nostri iudicij Cameræ expedientur, aut deinceps ordine expediendæ fuerint. III. Cassantur omnia bella manifesta, belliq; denuntiationes per vniuersum imperium. IV. Mandatur iurari prædicta pax, de ea inuiolabiliter conseruanda, & contra, non obsequentes pœna apponitur mulcta duarum millium marcarum puri auri irremissibiliter, pro media parte præstanda ærario imperij, pro alia læso, cum priuatione priuilegiorum & iurium. V. Additur in committentes bannum imperiale, postquam citati à curia Imperiali in non comparentes declaratum fuerit.

Tractatur autem sequentibus capitulis de effectu & iudicio banni, quæ videri poterunt.

12. Adduntur alia capitula, aliis edictis pacis iuxta naturam negotiorum, de quibus controuersum est, & prospicitur, ne in posterum contendatur, quæ prudens princeps eiusque consilium, mature perpendere debent, nequid pœnitendum in capitulis inferatur, debetque de cautione, cum quibus conuenit, maxime prospicere, & de iuramento renouando, & promittendo per singulas ciuitates & loca, in quibus pax tenenda est, vt sufficere poterit pro exemplari constitutio Friderici & Henrici 6. Regis Romanorum, quæ inscribitur de pace Constantię, quę extat inserta post librum feudorum in corpore iuris ciuilis, & quę dicta à nobis antea sunt *in c. de iudiciis & fœderib.* Poterunt ex rebus occurrentibus ab optimis principibus & gubernatoribus reipublicæ, remedia alia ad pacem conseruandam colligi, in quibus iudicandis & capiendis, eo diligentiores esse debent, quo videant statum reipublicæ maxime consistere in quiete & pace subditorum. Considerabuntque à quibus perturbetur quies publica, vt congruis remediis subuenire possint, nam à suis aut ab extraneis. A suis, duplici accidit modo, vel quando inter se subditi dissident, quod bellum di-

citur ciuile, vel quando pugnant contra principem, quod dicitur rebellio, aut quando ab extraneis interrumpitur, & vocatur bellum. Si de ciuili bello agatur, princeps si sit, debet sua auctoritate & potestate, tumultuantes componere, aliisque remediis subuenire, de quibus egimus in remediis contra seditiones & rebelliones. Tempore autem pacis curare debet, vt subditi, & inter se dissidendi nullam habeant occasionem, & si qua suboriatur, statim illam opprimere: sibi vero subditos, amore & maiestate, & dignitate debet retinere in officio: plus enim potest opinio perfecti & excellentis principis apud vulgus, quam amor, quo solet abuti, imo plus, quam veritas ipsa, quam vulgus iudicare nequit, dum affectibus & rumore ducitur. Si de bello ab extraneis illato agatur, tunc ea, quæ antea in hoc libro admonuimus, repetenda sunt, prius interpellatis hostibus de causa & ratione belli, num iuste moueatur, & causa illis sit iusta, quo casu satisfaciendum erit pacifice, aliter si iniusta sit, ad defensionem merito peruenitur.

13. Solet pax cum vicinis & confœderatis infringi, non solum si inimicis confœderatorum aperte se coniungat, sed etiam si milites ex sua ditione in partes inimicorum transire permittat. Nam inde fœdera pacis & societatis turbare videtur, & iterum bellum fouere. Et illa est insignis accusatio apud Thucydidem in primo, qua insimulantur rupti fœderis Athenienses socij à Corinthiis, quod Corcyreis misissent milites auxiliarios, & cauere debent in hac causa principes, qui se neutrales dicunt, ne sibi subditos patiantur turmatim in alterutram principum pugnantium partem transire; imo seuerissimis edictis debent eos continere, ne detur occasio inuadendi hosti ditionem neutralem, quod videatur ex eo alteri partium se coniunxisse, & ita neutralitati renuntiasse. Proinde Clemens 7. constitutione edita, *a* mandauit ducibus sanctæ Romanæ Ecclesiæ mediate vel immediate subditis, ne absq; eius expressa licentia arma caperent ad instantiam Imperatoris, Regum, vel aliorum, aut ne super auxilium præstarent expresse vel tacite, sine speciali sedis Apostolicæ licentia. Ideoq; eos absoluit à quibuscunque sacramentis & pollicitationibus illis in contrariũ per illos factis, prohibens ipsum, sub pœna interdicti & decẽ millium aureorũ. Item sub iisdem pœnis vetuit, ne in ciuitatibus, oppidis, terris, locisq; illorum, per aliquos, etiam prædictis aut quibusvis aliis dignitatibus fulgentes, aut ad alicuius eorum instantiam, militum tam equestrium, quam pedestrium congregationes aut delectum fieri, vel more militari tubas aut tympana ad ipsos milites conducendos seu congregandos pulsari, seu alia id genus fieri, permitterentur primum in bonis delinquentium pollicitus de reuelantibus, & pœna statuta scientibus nec reuelantibus: eadem sanciuit Iulius III. *b*

a In constitutione Clementis 7. num. 15. in cip. Et si speramus in ordine constitutionum eius. in Bullario Cherubini, sub annulo piscatoris, 11. Iunij, 1526.

b in constitutione Iulij 3. num. 32. incip. V dentes in d. Bull. L. Laertij Cherub.

14. Solent tamen hic quidam acutius considerare pactiones fœderum. Nam amicitia tantum cum aliquibus contrahitur, & non dictum est in fœdere, quod alios iuuare non possint. Et certe in fœderibus, vt dixi, pacta apposita & clausulæ expendendæ sunt, tamen ex bona fide, non verba calumniando. At quod pertinet ad neutrales, ex modica occasione, nisi bene se contineant intra neutralitatem, tanquam hostes vel suffragantes hostibus, à fortioribus inuaduntur.

De captiuitate & iure postliminij leges.

Cap. XV.

Videntur accessoria belli & pacis, ea quæ ad captiuos & ius postliminij pertinent, & proinde quasdam leges de his a Iurisprudentibus editas, in medium proferemus. Captus ab hostibus, seruus est hostium, & postliminio statum recuperat pristinum. *c* Inter Christianos, captiuus tamen hodie non fit seruus hostium, sed veluti obses redemtionis suæ, reliqua tamen damna patitur. *d*

2. Capti à gentibus, cum quibus neque amicitia, neque fœdus, neque hospitium est, etiamsi bellum cum his non geratur, serui illorum fiunt, & capta quoque ab illis, sunt capientium, vt contra, quæ ab illis nos capimus. Et in his quoque ius postliminij locum habet. *e* Antequam captus in præsidia hostium ducatur, ciuis manet. *f*

3. In pace qui peruenerant ad alteros, si bellum subito exarsisset, eorum serui efficiuntur, apud quos iam hostes suo fato deprehenduntur, quibus ius postliminij est, tam in bello, quam in pace, nisi fœdere cautum esset, ne esset illis ius postliminij. *g*

4. Tempore induciarum non est postliminium. *h*

5. Amittitur patria potestas captiuitate, recipitur postliminio. *i* In omnibus partibus iuris is qui non est reuersus ab hostibus, quasi tunc decessisse videtur, cum captus est. *k*

6. Postliminium, est ius amissæ rei recipiendæ ab extraneo, & in statum pristinum restituendæ, inter nos & liberos populos, regesque, moribus & legibus constitutum. Nam quod bello amisimus, aut etiam citra bellum, hoc si rursum recipiamus, dicimur postliminio

c l hostes, 24. de captiuis. lib. 49. P tit. 15.

d Panor. ad c. si nat. 29. nu. 8. de iureiur. Bal. ad l. 1. de sacros. eccl. & ad l. 1. de cod. tol.

e l postliminij, § in pace, de captiuis, P.

f d. l. postliminij. § antequã.

g l. in bello, 12. § et tit. de captiuis.

h l postliminium, 9. § induciæ. de captiuis. P.

i d. l. in bello, § si quis captiuus. ibi distinctio

k l in omnib. 11. d. captiu. P.

nio recipere, idque naturali æquitate introductum est, vt qui per iniuriam ab extraneis detinebatur, is vbi in fines suos redisset, pristinum ius suum reciperet. *a*

7. Postliminio carent transfugæ. *b* Qui armis victi hostibus se dediderunt. *c*

8. Duæ species postliminij, vt aut nos reuertamur, aut aliquid recipiamus, vt cum filius reuertitur, duplicem oportet esse causam postliminij, & quod pater cum recipiat, & ipse ius suum. *d*

9. Nauis longa & deputata propter belli vsum, si capiatur quidem ab hostibus, fit hostium, si tamen recuperetur, primo domino redditur, id est, habent locum ius postliminij. Item equus equaque fræni patiens recipitur postliminio. nam sine culpa equitis proripere potuerunt. Secus in naui piscatoria, vel scapha, aut actuaria voluptatis causa parata, & in armis & vestibus captis ab hostibus. nam si reciperentur, non redeunt iure postliminij ad dominos priores, sed fiunt reperentium. *e*

10. Redemti ab hostibus contractu aliquo, vel pretio, non vtuntur iure postliminij, sed ij, qui gratis euaserunt manus hostium, *f* vel virtute militum nostrorum liberati. *g* Remanet porro loco pignoris liber tamen is, quem quis pretio redemerit, donec ei soluerit redemtionem. *h* Redemtio facultatem redeundi præbet, non ius postliminij mutat. *i*

11. Pro redemtione captiuorum licet pacisci cum hoste, *k* fiuntque tempore pacis de his pactiones seruandæ à ducibus & aliis subditis. *l*

12. Expulsis hostibus ex agris, quos ceperint, dominia eorum ad priores dominos redeunt, nec publicantur, aut prædæ loco cedunt. Publicatur enim ager ille, qui ex hostibus captus sit. *m*

13. Quod si quid in bello mobile captum est, in præda est, nec postliminio redit. *n*

14. De pretio captiuorum redimendorum constituendo, humana est & Christiana sanctio, vt potius redemtioni, quam morti aut seruituti addicantur. Et ita apud Ethnicos, Megarenses & Corinthios, inter quos bellum continuum erat, captiuis certum pretium, quo se redimerent, constitutum erat, id vero accipiebant, postquam eos dimisissent, ante non exigebant, sed quem quisq; ceperat, eum abducebat domum, participatoq; sale & mensa, ad suos eum remittebat. Et ita, qui pretium tulerat, commendabatur, atq; amicus esse perpetuo perseuerabat eius, qui pretium ceperat ἐκ δορυαλώτου δορύξενος, id est, ex bello capto, belli hospes dictus. Qui fidem in ferendo pretio fefellerat, hic non solum apud hostes, verum etiam apud ciues vt iniustus & perfidus notabatur. *o* Inter duces & principes hostes conueniri sæpe solet de redemtione militum, qui capientur, vt pro eo soluant, vel stipendia vnius mensis, vel aliud quippiam, prout placuerit. Apud Lacedæmonios *p* redemtio in singulos viros erant binæ minæ. Vitare debent milites, qui captiuos ex hostibus in suam fidem receperunt, ne carnificum in eos vtantur officio, vt sæpe vidi in misertimis bellis huius temporis, in quibus milites suos captiuos peius affligebant, ac torquebant, quam Christiani torqueãtur a Turcis & barbaris nationibus, alienis a fide Christiana: nulla prorsus flexi misericordia. Vnde etiam plures inter manus eorum torti, ad extorquẽdam redemtionem, quam postulabant, misere mori coacti sint. Si hoc sit Christianum, si Deo displiceat, nullus est, qui sententiã suam non ferat, huiusmodi nomine milites tãtum, irritasse Dei indignationem potius, quam placasse: an vero duces eorum, de huiusmodi crudelitatibus impunitis reddituri sint Deo rationem, ipsi interim cogitabunt, si quidem adhuc superstites sunt, vel si mortui sunt, iam certi de facto esse possunt. Incidit sæpe quæstio in hac redemtione, num si captiuus iure belli, semel de redemtione cum capiẽte composuerit ad certam summam, possit ab eodem capiente augeri redemtionis summa, prætextu, quod post pactionem, qui eum cepit, cognouerit facultates captiui ampliores, & quæ possint maiorem redemtionem pati. Sed hæc quæstio fuit decisa per arrestum parlamenti Gratianopolitani, anno 1457 in mense Aprili, tempore belli Allobrogici seu Sabaudiæ, & placuit, reue candam esse secundam compositionem, & standum primæ. *q* Nemo enim dubitat, compositionem captiui ex iusta caussa detenti valere, *r* ex iniusta minime. *s*

o Plutarch. in quæstionib. Græcis.

p Herod. in 6.

q Guid Pap. decis. 113. incip. in facto guerrarum

r Bartol. ad l. quia ta[...] testa P.

s Doctores ad l[...] aut pro com[...] de auctor tut.

DE REPVBLICA, LIBER XII. DE HIS, QVÆ IN Reipublicæ sollicitudine ad religionem pertinent.

Quid sit religio. CAP. I.

OPera Dei omnia vere sunt admirabilia, si sine erroris nube ab intellectu humano attente perpendãtur: sed super omnia, ipse auctor; qui, quamuis sit incomprehensibilis, tamen quo magis a nobis inquiritur, & cognoscitur,

scitur, eo magis amatur, & inde in nobis adhuc excitatur amandi cognoscendiue insatiabile desiderium, quod trahit & ipsi nos coniungit, ad cultum & debitam eius reuerentiam perpetuo impellit, & in eodem continet.

2. In his sedem deligit religio. Religio enim, nihil aliud est secundum Arnobium *a*, quam recta de diuinis mens. Mercurius vero Trismegistus εὐσέβειαν seu pietatem, dixit γνῶσιν τοῦ θεοῦ, cognitionem Dei, & eam finitionem probat Lactantius *b*. In cornu copiæ autem episcopi Sipontini *c*, Religio dicta existimatur, ab eligo, quia Deum quem diligimus, eligimus: & ita tradit nihil aliud esse religionem, quam Dei cultum & Pomponius Iurisconsultus *d*, dixit, religionem esse erga Deum, atque in sacra pagina, religio pro Dei cultu & ceremonijs, diuinisque mandatis capitur. Exod. c. 12. ibi, *Si dixerint filii vestri, quæ ista religio, &c.* & postea, *hæc est religio phase omnis alienigena nõ comedet ex eo*, & cap. 20 *eruntque mihi sacerdotes religione perpetua.* Et Leuitici cap. 16. & cap. 7. & Diuus Paulus *e*, *Nemo*, inquit, *vos seducat, &c. religione angelorum.* Apud D. Iacobum quoque cap. 1. *Religio munda & immaculata apud Deum & patrem hæc est, visitare pupillos, &c.* Et ibidem, quis dicitur religiosus, *Siquis*, inquit, *putat se religiosum esse, &c.* & in Ecclesiastico *f*, *Timor Domini scientia religiositas.* Hinc iurisiurandi religio *g*, quia ad Deum pertinet iuramentum & periurij vltor dicitur *h*, quia iuramentum est testimonium adhibitum diuini numinis.

3 Religiosus item locus, pijs operibus vel negotijs Deo placitis consecratus vel deputatus oppositus prophano *i*. Religiosi & nunc qui & regulares dicti, quod certis regulis arctius se adstrinxerint ad cultum diuinum exsequendum: sicut liquet ex titulis de regularibus & transeuntibus ad religionem. Sextus Pompeius vero Festus, *Religiosi*, inquit, *dicuntur qui faciendarum prætermittendarumque rerũ diuinarum, secundum morem ciuitatis delectum habent: nec superstitionibus se implicant.* Religiosum ac sacrum est, vt templa omnia, ædes quæ etiam sacratæ dicuntur. Item religiosus est, nõ modo deorum, vt ipse loquitur, sanctitatem magni æstimans, sed etiam officiosus aduersus homines, &c. Seruius Sulpitius religionem esse dictam tradit, quæ propter sanctitatem aliquam remota ac seposita à nobis sit, quasi à relinquendo dicta vt refert Macrob. *k* Religionem facit, inquit Arnob. *l* recta de Deo mens per translationem, & religiosa ea dicuntur, quæ honore maximo, veluti diuinis, digna sunt, vel propter Deum qui in illis honoratur, vel quod in illis vis quædam, vel consideratio numinis habeatur, vel ex mandato, vel ex consensu hominum, seu ex opinione, vt apud Plinium *m*. *Hominis*, inquit, *genibus quædam religio est in obseruatione gentium: hæc supplices attingunt, ad hæc manus tendunt, hæc vt aras adorant, fortassis quia in eis inest vitalitas, namque in ipsa genu vtriusque commissura, dextera læuaque à priore parte gemina quadam buccarum inanitas inest, qua perfossa seu iugulo spiritus fugit: inest & aliis partibus quædam religio, sicut dextera osculis auersa appetitur, in fide porrigitur. antiquis Græcis, in supplicando mentum attingere mos erat.* Lactant. *n* religionem dicit dictam, non à relegendo vt Cicero, sed quod hac conditione gignimur, vt generanti nos Deo, iusta & debita obsequia præbeamus hunc solum nouerimus, hunc sequamur, & hoc vinculo pietatis obstricti Deo, & religati simus, vnde ipsa religio nomen acceperit.

a lib. 7. contra gentes.
b lib. 2 de orig. erroris c. 15. nos etiam de ea lib. 39 syntaxeon cap. 30.
c ad orig. 22. Martialis.
d in l. 2. de iust. & iur.
e ad Col. c. 2.
f cap. 1.
g l. 1. de iureiur. in P.
h in l. 1. C. de reb. cred.
i § relig. de rerum diu. l. 2 § prætor ait de relig. & sum. funer. P.
k li 3 Sat. c. 3. & Gell. li. 4. c. 9.
l li 7. contra gentes.
m l. 11. c. 45.
n l. 4. Inst. cap. 28.

De distinctione vera religionis à superstitione & impietate. CAP. II.

DVo sunt extrema religioni vitiosa, tria quippe sibi sunt maxime vicina, Religio vera, extremum eius vnum superstitio in excessu, aliud extremum in defectu, nempe impietas, horum medium sequendum cum iudicio. Nam, sicut quidam dum inconsiderate fugiunt latrones aut feras, incidunt in auia loca, barathra & præcipitia: ita quidam nimia temeritate fugientes superstitionem, incidunt in impietatem: Vera religio consistit in veri Dei cultu legitime exhibito: falsa & inanis degenerauit in impietatem & superstitionem. Et vt ait Seneca *o*, *Superstitio error insanus est: amando timet, quos colit, violat. Quid enim interest vtrum deos ames an infames?* Superstitionis & religionis distantiam teste Nonio Marcel. *p*, Marcus Tull. *q* manifestissime discernit: *Non enim philosophi solum, verum etiam maiores nostri superstitionem à religione separarunt. Nam qui tota die precabantur & immolabant, vt sibi sui liberi superstites essent, superstitiosi sunt appellati: quod nomen patuit postea latius. Qui autem omnia quæ ad cultum deorum pertinerent diligenter retractarent, & tanquam relegerent dicti sunt religiosi ab eligendo. Sed vere superstitiosi proprietatem ex hoc habent, quod præ cultura deorum supersedeant cætera, i. negligant, itidem & religiosi, quasi religiose omnium cæterorum sacrificiis deseruiant.* Hæc Marcellus. Distinguit insuper Cicero *r*. *Horum omnium sententia*, inquit, *non modo superstitionem tollunt, in qua inest inanis timor deorum:*

o in epist. 123. sub finem.
p li. de nonnul. dict. in sign. diff.
q l. 2. de nat. deorum.
r 1. de nat. deor.

rum: sed etiam religionem quæ deorum, vt ipse loquitur, pio continetur. Colligunt & ex Lucretio superstitionem inde dictam, quod sit superstantium rerum, id est cœlestium & diuinorum quæ supra nos stant nimius & superfluus timor. Eoque modo D. Paulus arguebat Athenienses tanquam super omnia superstitiosos *a*. Notatur & a Suetonio Tiberius in eius vita *b*, vt superstitiosus qui circa deos ac religiones negligentior, addictus mathematicæ, fato agi cuncta putans, tonitrua præter modũ expauescebat. Sola quippe, vel superstitio etiam dormientem infestat, superstitiosus timidus semper, omnia etiam timet terram, mare, aerem, cœlum, tenebras, lumen, strepitum, silentium, somnium: sicque superstitiosi tractant diuina, vt semper existiment Deum paratum esse ad nocendum non minus quam hi tremunt & pauent qui vrsorum, aut draconum lustra adeunt. Et vt ait Theophr. *c* ἀμέλει ἡ δεισιδαιμονία δόξειεν εἶναι, δειλία πρὸς τὸ δαιμόνιον, id est *superstitio videtur esse solicitus timor, quo aliquis erga dæmonium afficitur.* Addit & postea exempla, vt dum ablutus & aspersus, ex sacra lauro sumens aliquid in os, hoc modo perambulare solet totum diem: & si forte viam felis pertransierit, non progreditur priusquam alius aliquis prætergressus solum triuerit, aut ipse tres lapides de via præteriens tulerit. Et si quãdo viderit ὄφιν, id est *visionem in ædibus suis*, sacellum ibidem instituit, &c. Addit, vt superstitionem, neque super sepulcrum incedere, neque ad mortuum accedere, neque ad puerperam: somnia obseruare, de his explicationem quærere, & expiationem, & alia similia.

a Cap. 17 act.
b In c. 69.
c In charakter. cap. 16.

2. Atque Lactantius *d* religionem sine sapientia, non religionem, sed superstitionem censendam esse putat: sapientiam autem sine religione, meram esse stultitiam, de qua illud Prophetæ, Perdam sapientiam sapientum, & prudentiam eorum reprobabo *e*. Et Seruius ad versum Virgilij duodec. Æneid. *Vana superstitio superis quæ reddita diuis.* Tradit superstitionem a superstite dictam, quia anicularum propria sit, quæ multis per ætatem superstites sunt, & ita delirant. Superstitio religionis excessus vitium illam imitans, facile in mentes incautas irrepsit, quemadmodum de magia narrat Plin. *f* eam primum natam è medicina, ac specie salutari irrepsisse veluti apriorem sanctioremq; ita blandissimis desideratissimisq. promissis addidisse vires, ad quas etiam nunc humanum genus caligat. Dicta superstitiosa solicitudo inanis & superuacua. *g*

d Lib. 3. c. 11.
e Esa 29. Abdia 1 & apud D. Paulum 1. ad Cor. c. 1 & 3.
f Li. 30. in princ. cap. 1.
g In l. quandiu 5. qui admitti ad bon. possess. post C. ti, 6 tit 9.

3. Superstitio & in genere dici potest omnis reprobata, & proprius, non vera religio, superflua & super statuta obseruatio. *h* nempe, vt arbitror, id omne quod præter statutum ritum colendi Deum, additum est, dixerunt aliquando Romani, suam putantes veteram religionem, Christianorum fidem, superstitionem, vt Suet. dum de Claudio Nerone agit, & de persecutione in Christianos *i*. *Afflicti*, inquit, *supplicijs Christiani genus hominum superstitionis nouæ & maleficæ*. Ita & superstitiosos vocat eos Plin. *k* Et Vlpianus *l* Iudæorum dixit superstitionem *m* Tacitus quoque *n* Christianorum dogma, exitiabilem superstitionem vocat. Sic enim vitiosis hominibus virtute præditi dicuntur abominabiles & vitandi. & putidis asseri, boni odores exitio sunt, & dæmonib. Dei aduersarijs. Deus ipse quamuis Dominus eorũ sit & iudex, & vindex ex arbitrio, non probatur apud suos asseclas. Vicit tamen tandẽ veritas, & religio veri Dei Christianorum, quæ superstitio a fascinatis ingenijs à dæmone ethnicorum dicebatur, suo lumine detexit gentilium idololatriam, non tantum superstitionem esse, sed damnatam & impijssimam impietatem & blasphemiam.

h Vt ait Isidor. lib. 8. c. 3.
i Cap. 16.
k Lib. 10. epistol. 97.
l in l. 3. §. fi. de decurion. l. 50. P. tit. 2.
m vt in l. 21. de hæreticis.
n lib. 15.

4. Vna tantum vera, veri solius Dei religio, quæ ab origine mundi ortũ habet, & progressum immutabilem, vt postea sequenti capite docetur: vna & simplex est veritas, at suppositiriæ, adulterinæ, & falsæ religiones, si eo nomine dignæ sint vocari, plures. Quemadmodũ vna via potest esse recta, quæ ad cœlum ducit. Plures autem sunt & infinitæ, per quas quis errare & decipi potest. Vna sponsa Dei ecclesia, aliæ sunt veluti meretrices: quo nomine dictæ sunt stultæ, inanes, & impiæ religiones *o*, quæ gentes illiciente forma & ficta, stolida religione deceperunt, & decipiunt.

o Apoc. c. 17.

5. Vt non immerito sacrosanctis œcumenicis consilijs admoneantur episcopi, inuigilare, ne prætextu religionis, superstitiones admittantur, quib veluti per primos gradus, ad impietatem quis tãdem collabi potest. Et nouissime *p* cautum, vt episcopi quæ ad curiositatem quãdam, aut superstitionem spectant, vel turpe lucrum sapiunt, in ecclesia prohibeant tanquam scandala & fidelium offendicula. Et *q*, statutum, ne superstitioni locus aliquis detur, vtq; caueatur ne sacerdotes alijs quam debitis horis celebrent neue ritus alios, aut alias ceremonias & preces in missarum celebratione adhibeant, præter eas, quæ ab ecclesia probatæ, aut frequenti, aut laudabili vsu receptæ fuerint. Inhibetur & quarundam missarũ celebratio cum candelarum certo numero, qui

p in concil. Triden. sess. 25. in princ.
q in sessio 22. in decreto de obseruandis & vitandis in celebratione missæ.

qui magis à superstitioso cultu quã à vera religione adinuentus est, & ideo iubetur omnino ab ecclesia remoueri.

6. Vera religio est illa, quæ & catholica dicitur, quæ semper, vbique, & apud omnes obtinuit quæ tempore, loco, multitudine, antiquitate, vniuersitate & consensu, nouitati partæ & paucorum dissensioni antistat, vt ait Vincentius Lirinensis, aduersus prophanas nouitates. Hæc est quam D. Petrum apostolum cõstat tradidisse Romanis, & quæ ad hoc vsque tempus durat, quamque seruare iubent Cæsares, Gratianus, Valentinianus, & Theodosius. *a*

7. Ab hac religione omnes Christiani religiosi dicti, & si non sint monachi, aut prælati *b*, & tales clerici dicti *c*, & laici *d*, alij tamen alijs præcellunt in religione *e*.

8. Speciosum hoc nomen religionis sine effectu eius, a pluribus falso vsurpatum fuit, ad tegendas imposturas, impietates, & sceleratam idololatriam. Dæmon falsas de Deo sententias religiones vocauit, imo & Christianam fidem, & Iudæorum olim, tanquam superstitiones repellere conatus est. Turcæ Machometis deliria, religionem veram dicunt, & contumelijs ijsdem, quibus Ethnici, fidem Catholicam proscindunt. Hæretici & schismatici ex eadem fide Christiana quædam transferentes, tanquam veris & fucis illitas impietates & hæreses obtrudunt, vt & ijdem non erubescant veram fidem superstitionis nomine conspurcare. Multum in summa sub nomine & specie religionis peccatur, multa falsa pro veris illita nomine hoc amabili & pretioso, proponuntur & defenduntur, prout Deo iuuante in sequentibus apparebit, quibus cum detectionis argumentis, remedia quando nobis occurrant, ad euitandas deceptiones, adijcientur. Non tamen decreuimus, quæ occulte hoc nomine committuntur, in scandalum ecclesiæ, aut personarum ecclesiasticarum omnino detegere, ne videamur imitari peccatum Chami, qui detexit fratribus ebrietatem patris. Attingemus ea tantum quæ vt plerunque & publice apparent, & egent remedio publico, vt occurratur maiori malo: & vt caueatur, ab illis facilius, & emendentur ab ijs quibus cura & solicitudo à Deo & superioribus prælatis demandata est. Publica peccata, pœnitentia & reprehensione egent publica priuata, tantum priuata *f*.

a In l. 1. C. de summa trinitate & fide Catholica

b c. ex multis 9. vers. virum si de voto & voti redem. lib. 3 ti. 34.

c c. nullus 1. q. 1. d c. si qua vidua 28. d. st.

e d §. virum & c. vilissimus 1. q. 1. c. qualis 1. q. 1.

f c. 1. & c. interdum 7 de pœni. & rem. ste.

De origine religionis veræ, verique cultus diuini, & quomodo degenerauerit in falsam religionem populus. CAP. III.

VERA religio ergo veraque fides vna est, quæ ab origine mundi cœpit à tempore creationis primi hominis: inter pios semper conseruata. Abel edoctus à patre Adamo, ciuitatem Dei ciuiumq; cœlestium & veræ ecclesiæ fundauit: vt Cain diaboli & impiorum. Retenta pietas in domo Enos, qui publice, seu solemniori cultu, cœpit inuocare nomen Domini. Quo & tempore dæmon simia operum Dei & æmulator idololatriam fertur tentasse. *g* Ideo filij Enos, filij Dei dicti sunt: filij Cain, filij hominum. *h* Successioque veri cultus diuini remansit in Noacho, cum quo renouauit legem Deus, & religionem firmauit, *i* idq; post diluuium. A diluuio autem, vsque ad Abrahamum, verus Dei cultus per trecentos quadraginta annos fere, veraque Dei ecclesia, in vniuerso mundo continuata est, antequam turris Babylonica ædificaretur: ex cuius temerario superboque molimine præter modum humanum, lingua vna in septuaginta separata & diuisa fuit a Deo. *k* Quo & tempore religio vera, deique veri cultus, cœpit restringi ad vnam familiam Abrahæ: in qua conseruata est eius puritas. Is enim liberatus cum suis de terra Chaldæorum, & de idololatria, Dei mandato recessit, Genes. cap. 12. Fuit autem Abraham tempore confusionis linguarum, cum sua familia in lingua aui sui Hebro relictus. *l* Et post mortem Noe decimo anno iussus egredi à Deo de terra patriæ, in Cananeorum terrã venit ad Sem, maiorum suorum patrem & pontificem, in cuius familia vtcunque cultus veri Dei remanserat. Hic factus pater credentium, accepit repromissiones *m*.

2. Idololatria autẽ alibi apud multos multo magis multiplici errore aucta est relicto veri Dei cultu, nunquam tamen tam longe illi addicti populi ab humana ratione discesserunt, vt Deum esse negarent: verum qualem patres cognouerant, obliti sunt, vel ob iustam Dei vindictam, quod improbis vacarent operibus, & ingrati, & immemores beneficiorum acceptorum, vanitatibus & desiderijs suis adhærentes, vestigia tantum religionis cum superstitione sequuti sunt. Quo pertinet D. Pauli cap. 1. ad Romanos ratiocinatio. *Reuelatur, inquit, ira Dei de cœlo super omnem impietatem & iniustitiam hominum, eorum qui veritatem Dei in iniustitia detinent: quia quod notum est Dei manifestum est in illis: Deus enim illis manifestauit. Inuisibilia enim ipsius à creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus & diuinitas, ita vt sint inexcusabiles. Quia cum cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerit, aut gratias egerũt, sed euanuerunt*

g Genes. 4.

h Gen. 6.

i Gen. c. 9 ad Hebræos, c. 1.

k Gen. c. 11.

l vt ait Cetrau.

m Gen. c. 15. & 17.

nuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum, dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt: & mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis & volucrum, & quadrupedum, & serpentum: propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, &c.

De necessitate & vi seu effectu religionis.

CAP. IV.

TOTIVS societatis humanæ fundamẽtum, religionem esse existimauit etiam Cicero, *a* & cum eius contemptu, simul labi omnem fidem & iustitiam. Vbi enim quispiam cœperit excutere timorem & honorem Dei, vel diuini numinis reuerentiam, omnia sibi licere putabit, dummodo latere homines quæ male agit arbitretur, mala bonis confundet, si opinione præmium bonorum, aut malorum pœnas effugerit, nec esse crediderit numinis vindictam aut beneficia. Ita Plin. *b* vitam nostram religione constare dixit. Sunt scintillæ & naturales quidam igniculi, quibus in homine numinis diuinæque notionis conseruatur signum, qui non omnino, sine summa impietate exstingui, vel elidi possunt. *Signatum est*, inquit Dauid. *c super nos lumen vultus tui Domine, &c. Omnibus*, inquit Cicero *d*, *innatum est & quasi insculptum, esse deos*, quod Christiane dixisset, si singulariter locutus fuisset, vt & rursum, *e Nulla gens est, neque tam ferrea quæ non, etiamsi ignoret qualem Deum habere deceat, tamẽ habendum sciat.* Atque ideo Aristot. *f* cultum Dei inductum à natura, modum autem colendi, à lege esse profitetur. Religio sola differentes maxime à belluis homines facit, quam qui non admittit alienus est à natura hominis, & vitam pecudum sub humana specie viuit, *vt scribit Lactantius. g* Ita, vt ait Ouidius, *h*

Pronaque cum spectent animantia cætera terram,
Os homini sublime dedit cœlumq; tueri
Iussit, & erectos ad sydera tollere vultus.

Consentit Plato *i* dum de nomine anthropi agit. & Xenophon, *k* [Greek] id est, *primum ante omnia existima, Deum colere oportere.*

2. Nulla etiam fuit respublica vnquam, quæ aliquam speciem legitimæ administrationis habuerit, nullum regnum aut imperium, cui non fuerit primum hoc religionis impositum fundamentum. Atque legislatores qui populis leges descripserunt, nunquam oblit sunt de rebus diuinis leges vt præcipuas sancire, vt per illas de aliis constitutas firmarent. Sic legum 12. tabularum à Græcis mutuatarum prima pars fuit de religione: secunda, de iure publico: tertia, de iure priuato: quod exposuit Ausonius.

Ius triplex, tabulæ quod ter sanxere quaternæ Sacrum, priuatum, populi quod vsquam est.

Ante quoque illas, Romulus, Numa Pompilius, & alij de sacris & ceremonijs leges tulerant. *l* Nec hic probo eorum sentẽtiam, qui arbitrantur quædam esse licita habita ratione politiæ seu administrationis reipublicæ, vocant Statum, quæ in conscientia & religione illicita sunt. Nihil enim aut iniquius aut magis impium dici potest, vt qui hoc sentiant, videantur sine anima & Deo esse, cuius legibus obijcere meliores conentur.

3. Necessarium quippe hoc vinculum religionis est in republica omni ob plures easque cognitas rationes. Multum enim iuuat ad bene imperandum cogitatio & cognitio superioris potestatis, quæ falli vitarive non possit a quoquam principum: & quæ superiorib. subditos obedire debere statuit. Magna dominantium sine metu Dei in subditos insolentia, insupportabile iugum, mandata tyrannica & durissima, sub his populi misertima vita, & oppressio bonorum. Nam vt docet Sidonius Apollinaris, *m Sententiæ tali nunquam ego assentior, vt fortunatos putem qui reipublicæ præcipitibus ac lubricis culminibus insistunt. Nam dici nequit quantum per horas fert in hac vita miseriarum, vita felicium illorum, si tamen ita sunt pronuntiandi, qui sibi hoc nomen vt Sylla præsumunt: nimirum qui hoc ipso satis miseriores, quod parum intelligunt se inquietissimo subiacere famulatui. Nam sicut hominibus, reges: ita regibus dominandi desideria dominantur.* Quod si accedat sui ipsius consideratio, & aliorum iam mortuorum principum infelicitas casusque diuersorum, & quomodo fauilla, putrefactio, cadauera: vermium esca, interdum viuentes ludibria fortunæ facti iusto Dei iudicio fuerint naturali quodam decursu, quo omnes in terram vt viliores & pauperiores, relictis sceptris, armis & thoracibus, & sit paru militum perducti & citius quam putarent fuerunt, redibunt ad se ipsos, & intelligent naturale esse à Deo inditum, vt quo pacto ob potestatem sibi desuper concessam volunt sibi à subditis obtemperari, ita æquum esse, vt ipsi Deo & superiorib. obediant, ab iniurijs & iniustitijs se temperent, quæ iusta & æqua sint faciant tanquam reddituri Deo administrationis & transactæ vitæ suæ rationem: tandemq; recepturi prout gesserint in corpore vel retributionem ex bonis, vel pœnas ex malis. *n* Ita timor Dei vel eius

a 1 de natura deorum.
b lib. 14. c. 19.
c Psal. 4. v. 7.
d 1. de natu. deorum.
e 1. de legibus.
f lib. 3. ethicorũ.
g li. 2. c. 3 & lib. 3. c. 10. & de ira Dei, c. 7. & 8
h 1 metam.
i In Cratylo.
k Libro 4. Memorab.
l vt constat ex Dionys. Halic. Liu. o, Plut. & alijs.
m li. epist. 13.
n 2. ad Cor. c. 5. v. 10. & ad Rō. ca. 14. v. 10. D. Matth. ca. 25.

eius animaduersionis, quos non reuocat amor ab oppressione subditorum tyrannos, quamuis superiorem hominem non vereantur, aliquando in officio debito continent, vt confessus est Abimelech rex Geratæ, cum tulisset vxorem Abrahæ Saram, quam putabat esse eius sororem: *a* falsi & qui turrim contra Deum excitare decreuerant: *b* Et Pharao qui obdurauerat contra Moysem animum, & aduersum Dei mãdatum pertinaciter resistebat. *c* Persuasum quoque habebant gentiles, quod scribit Æschylus. *d* Ἅπαντ' ἐπαχθῆ πλὴν θεοῖσι κοιρανεῖν· ἐλεύθερος γὰρ οὔτις ἐστὶ πλὴν Διός, Id est, *Omnia sunt definite constituta, præterquam diis imperare: Nullus enim liber est nisi Iupiter.* Et rursum, Οἱ προσκυνοῦντες τὴν ἀδράστειαν σοφοί, id est, *Qui reuerentur Adrastian seu Dei indignationẽ, sunt sapientes*, eo referri potest quod Phrunutus ait, *e* ibi, περὶ τ' Διός. Rursum de Ioue, &c. *dicitur*, inquit, *Iouis oculum, omnia cernere eundemque omnia audire, qua ratione enim possibile est vim ac potentiam quæ omnia permeat & administrat, quicquam latere eorum quæ in hoc mundo contingunt?* Magis accommode & Plutarchus in vita Aristidis ait, *tria esse quibus omnes ad Deũ reuocantur, beatitudinem videlicet, metum & honorem.* Atque ideo Plato iussit, *f* templa domibus regalibus coniungi. Et hic vis maxima est religionis inter homines, ad salutem subditorum efficax & vtilissima qua principes & mitescunt, & discunt alijs imperare, cum norunt maioris imperio se esse obnoxios.

4. Inter subditos quoque, religionis causa non minus est necessaria, eiusque sinceritas super omnia procuranda, cum summa ratio sit quæ pro religione faciat, *g* & quod in religionem committitur in omnium fertur iniuriã. *h* Omnibus quibus animæ immortalitas constat, animæ etiã ratio prior habetur & potior cum anima sit plusquam corpus, & pretiosior. *i* Quamobrem qui religionis alicuius, quæ ad animæ salutem pertinere putatur, rationem & dogmata sibi proponunt, vt religionem conseruent, alias omnes res tam proprias quam alienas parui faciunt, mortalia pro immortalibus contemnentes, & inde furibundæ & implacabiles propemodum seditiones, rebelliones, & bella, quæ pro religione suscipiuntur, dicta ideo bella sacra, acerrima, vbi pugnatur pro aris & focis. Sicut & inter Ethnicos olim apparuit, & inter Christianos & hæreticos: qui crudelius eo pugnarunt, quo certius tenent & legunt præmium vitæ æternæ, & testimonium mortis æternæ, addito præcepto, quod audaciores & ad mortem temporalem obeundam alacriores facit, omnia esse contemnenda, vt Deum sequamur, patrem, matrem, vxorem, & liberos, & nos ipsos, *k* resistendum & pugnandum pro fide, vsq; ad sanguinem, vt martyres fecerunt, non esse timendos eos, qui occidere corpus quidem possunt, & nihil amplius habent quod faciant, sed eum qui postquam corpus occiderit, habet potestatem animam mittendi in gehennam ignis. *l*

5. Monuit sapienter Mecœnas vir grauis, Cæsarem Octauianum, apud Dionem, *m Deũ semper & vbique cole, vt moribus patria est receptum, ad eundemque cultum alios compelle: peregrinarum vero religionum auctores, odio & supplicio prosequere, non modo eorum gratia, quo: qui contemnunt, haud dubie nihil quoque magni faciunt: sed propterea etiam quod qui noua numina introducunt, multos ad vtendum peregrinis legibus alliciunt: hinc coniurationes coitiones, & conciliabula exsistunt, minime principatui commodæ res*, &c. Hæcque cura etiam Romanis fuit, ne daretur in religionis causa licentia vagandi in quamlibet partem, eoque multa mala inde suboriirentur, vt experientia sæpe docuit: fuitque occasio sæpe reformationis, & inquirendi in habentes libros peregrinæ religionis, eosque comburendi, sicut liquet ex Liuio, *n* & ex Suetonio, *o* & lege 12 tabularum, quæ apud Ciceronem de legibus. *Nemo separatim*, inquit, *Deos habessit.* Sic Suetonius in Claudio Cæsare, *p Iudæos impulsore Christo, tumultuantes assidue, Claudius Roma expulit: Druidarum religionem diræ immanitatis, & tantum ciuibus sub Augusto interdictam, penitus aboleuit.*

6. Et ob hoc periculum contradictionis, alijs quoque rationibus noluerunt Cæsares mysteria religionis palam populo disputanda proponi. *q* Nec Augustus permisit causas religionis. Cæteris aperto foro cognosci, teste Suetonio. *r* Sicut & Seuerius placuit Ptolomæo regi, cum de antiquitate religionis, inter Iudæos & Samaritanos, quæstio coram eo agitaretur, vt in iudicio partium vtrinque aduocati, non nisi cum capitis periculo, de controuersia dicerent: & ne vllis alijs, quam ex lege Mosaica, sumptis argumentis, vt refert Ioseph, *s* addit Sabæum, & Theodosium, aduocatos Samaritanorum, morti adiudicatos, retinente Andronico Iudæorum patrono. Admonuit proconsulem Palestinæ Iustinianus, *t* vt iuxta morem prædecessorum gubernatorum, pacatam à tumultibus popularibus conseruaret prouinciam, quæ ex diuersitate religionum maxime, seditionibus solebat laborare. Idipsum in mandatis principalibus eiusdẽ Imperatoris, ad alios magistratus prouinciarum

Hhh

Marginal notes:

a Genes. 20.
b Genes. 11.
c Exod. c. 10.
d In Prometheo ligato.
e Libro περὶ τῆς τῶν θεῶν φύσεως.
f lib. 6. de legib.
g l. sunt personæ de religi. & sum. funer. P.
h l. 4. C. de hær.
i l. sancimus nemini 18. de sacrosanct. eccl. C. c. autem 12. q. 2.
k Matt. c. 10. Luc. 14.
l Matt. c. 10. Luc. c. 12.
m Lib. 52. hist.
n lib. 5. decis. 3. & li. 10 deca. 4.
o In Augusto cap. 31.
p Cap. 25.
q l. nemo c. cler. & epigraphe de summa Trinit. & fide Catholi. & in concilio Chalcedon. actio 3.
r In eo. c. 93.
s Lib. 13 antiq. Iudai. c. 6.
t nouel. 103. c. 2.

rum insertitur. a Neque occasione, inquit, religionum hæresiumque quæstionis, permittas alicui, prouinciam commouere. Illud & præuidit Leontinus Episcopus Antiochenus, cum aliquando caput canis florescens, manu demulcens, dixisse fertur, eam niue solutam, multum lutum subsequuturum esse, ænigmatice obscurius significans, dissonantiam celebrandi Dei, apud populum, aliquando in seditionem euasuram. b

a Cap. 11 de mandatis principum, Nouella 17.

b vt scribit Nicepho. Calix. lib. 9. histor. eccl. cap. 24.

7. Facilis populus ad mutandam, in bonũ vel malum sententiam, & opinione ducitur, antequam rem serio perpendere possit: facilis & a religione non accurate exculta, ad superstitionem via. Qui periti sunt, pro veritate contendunt iuste: qui errore contra imbuti sunt, pertinaciter, & sæpe ex malitia obsistũt, se ipsos prædicant, humanis aliquando doctrinis validi falsa pro veris obtrudunt, simplices veritatis amatores contemnunt, interim factiones fiunt: schismata oriuntur, pugnæ ex scintillis discordiæ incenduntur, quæ non nisi post multas clades exstinguuntur. Quare occurrendum initio erit antequam serpat incendium. Nam vt Seneca ait, c *Genus hominũ videbatur qui verba gestarent: quidã qui vitia gestant. Horum sermo multum nocet. nam etiam si non statim officit, semina in animo relinquit, sequiturq; nos etiam, cum ab eo discesserimus, resurrecturum postea malum, quemadmodum qui audierunt symphoniam ferunt secum in auribus modulationem ac dulcedinem cantus, quæ cogitationes impedit, nec ad seria patitur intendi.*

c Epist. 123.

8. Decipiuntur plures specie boni & recti, nec male se agere, contraria veritati sequentes, per errorem tamen arbitrantur. Cum his leniter primum agendum est, & rationibus & prædicationibus ad veritatem reducendi erunt, nec statim ad ignes, ad arma, & gladios aut furores conclamandum, ne peius contingat: & ne metu pœnarum potius fugentur lõgius, quam reuocentur. Solent enim inde oriri semina seditionum, quæ difficiles habent & crudeliores exitus: his inuadentibus, illis se defendere nitentibus: & dum de belli causa agitur, sæpe in exercitu vtrarum partium religio omnis euacuatur. Ea enim est miseria bellorum maxime seditionum, vt nihil sani inter milites inueniatur: nulla fides, pietasque viris qui castra sequuntur, saltem inter gregarios milites, qui necessitate bellica compulsi, dicunt se cogi ad turpia, & impia, quæ duces, quamuis probi, sæpe dissimulare coguntur.

9. Sic refert Surius, d in Belgicis nationibus Catholici regis Hispaniæ Philippi, tumultum ita tragicũ cœpisse excitari, vt ad excidiũ religionis spectare videretur, nisi præpotentis Dei benignitate conatus malorum hominum fuissent retardati, idque propter editum regis nuper missum, de conseruando concilio Tridentino, deque alijs stricte seruandis statuebat, quibus populus commotus fuit, & plerique ex magistratibus & nobilibus catholicis, sparso rumore, regem velle illarum literarum edictis, in Belgia introducere Hispanicam inquisitionem, quam dicebant, non modo perniciosam & alienam à ratione, diuinis & humanis legibus aduersam, sed quæ etiam vinceret omnium tyrannorum ethnicorum immanitatem & crudelitatem, ex quibus vulgus & multi alij tumultuati, cœperunt coniurationes & factiones facere, & nouæ religioni locum præbere, aduocareque hæreticos concionatores, cœpitque paulo post ipsa factio dicta *des Gueux*. 5. Aprilis eiusdem anni, quod fuse prosequitur & explicat Surius prædicto loco, cum tamen alia esset intentio regis catholici, nempe tantum fidei & inquisitionis leges auctorare quæ erant antea statutæ à Carolo V.

d in comment. rerum in orbe suo tempore gestarum, ann. Domini 1566.

10. Experiundum deinceps aduersus errãtes & hæreticos maleque sentientes de religione, num per ecclesiasticas cẽsuras & pœnas redire possint ad gremium ecclesiæ, quibus, si illis contemtis, noluerint satisfacere, addendæ erunt pœnæ legum secularium, & cum gladio spirituali temporalis iungendus erit, e atque potè sunt principes seculares vti in eos temporalium ademtione, f qui & multo magis spiritualibus priuari debent, g & medicinali seueritate, mali ad bonum cogẽdi sunt, h sunt & mali & incorrigibiles exterminandi, quemadmodum legitur, i Hieremiam dedisse gladium Iudæ aureum, dicentem, *Accipe gladium sanctum, munus à Deo, in quo deiicies aduersarios populi mei Israel.* Sic Helias Propheta occidit Prophetas Baal, k & Iehu. l & Domini temporales debent tueri ecclesiam Dei, m vt & paulo post lib. 2. docemus, in generalibus remedijs & hæc in his qui fidem acceptam, postea vel in se vel in alijs corruperunt, & religionem professam contaminarunt locum potissimum habent.

e cap. quando vult Deus. 23. & seq. vsq. ad finem. 23. q. 4.
f c. quo iure, 8. distinct.
g iuxta l. si quis de apostatis C.
h c. 25. quid fuit 23. q. 4.
i 2. Mach. cap. fin.
k 3. Reg. c. 18. v. 40.
l 4. Reg. c. 10.
m can. sicut excellentiam vestram 23. quæst. 4.

11. Quod si agatur de his, qui nunquam fidem adepti sunt, ad religionem Christianam deducendis, tunc non coactionibus exterioribus, aut armis vti, non valde expedit. Quemadmodum enim cogi non potest inuita voluntas, sic nec quæ debet esse spontanea religio, *Non est religionis*, inquit Tertullianus ad Scapulam in fine, *cogere religionem, quæ sponte suscipi debet non vi.* Et secundum Clementem

Alexan-

Alexandrinum. *a* *Exhortatoria est vniuersa religio, piusque Dei cultus, vt qui, & vita hic recte degenda, & futura, desiderium menti cognata ingeneret.* Sic & D. Clemens Romanus *b* fidem suadendam non imponendam tradiderit. *Nemo enim* dicebat Dominus, *c* *venit ad me, nisi pater traxerit eum.* Ideo neque Iudaeos ad fidem venire cogendos, decisum. *d* Eoque pertinet quod Theodericus rex Romanorum apud Cassiodorum *e* ait, permittens Iudaeis reficere templum. *Damus*, inquit, *licentiam, siquidem permissum sed errantium votum laudabiliter improbamus. Religionem imperare non possumus, quia nemo cogitur, vt credat inuitus.* Et rursum, apud eundem Cassiodorum, *f* Iustiniano Imperatori Theobaldus rex scribit, *Cum diuinitas multas patiatur religiones esse, nos vnam non audemus imponere, retinemus enim legisse, voluntarie sacrificandum esse Domino, non cuiusquam cogentis imperio.*

a 1 pedagogiae. 1.
b l. 9. recognitionum. & D. Bernardus in cantica sermone 66.
c D. Ioan. c. 6.
d l. Decreta. 11. & inc. sicut Iudaei 9. de Iudae. & l. 5. Decretalium tit. 6.
e lib. 2. variar. epist. 27.
f lib. 10. epist. 26.

12. Scio quidem nihilominus plures principes pios, & Christianissimos procurasse, & edictis, & armis, & vi venire Ethnicos, & Iudaeos, ad fidem & Baptismum, quorum zelus, conatus & voluntas, maximam merentur laudem, effeceruntq; vt templa Idolorum clauderentur, exercitia publica, scandala, Iudaismi ritus alicubi prohiberentur. At assequi non potuerunt, vt qui animum impietatis, & alterius superstitionis haberent, omnino intrinsecus deponerent, quamuis se deposuisse simularent, opusq; ie fuit ministerio spiritus Sancti, qui animos ad fidem suscipiendam innouaret, regeneraret, & confirmaret, ne rebellarentur ad vomitum. Alioquin factum est, vt qui metu poenarum per edicta, se simularunt reliquisse superstitionem & idololatriam, vbi cessauit metuendi occasio, aperte redierint ad pristinam malitiam. Et ex multis quaedam possunt proponi exempla quae fidem huius rei faciant. Refert Meierus *g* in anno 804. scriptum se reperisse quoddam genus hominum, quos ipse arbitratur [illegible] Hunnos, & Vandalos, à Carolo Magno rege, & Loderico Flandriae praefecto, Flandria pulsum, quod nollent in nostram concedere religionem, retentis tamen illorum paruulis liberis, qui instrui possent Christiana pietate. Osualdus etiam Nordumbrorum Anglorum rex, Mercios, eorum rege trucidato, fidem Christi suscipere coegit. *h* Fuere etiam coacti à Leone III. Isauro Imperatore Orietis, Iudaei postquam a pseudochristo Syro fuissent decep[ti], baptizari, verũ in cõtemtum Baptismi se denuo abluebant, & ad sacram mensam accedere iussi, se alio genere ciborum contaminabant. *i* Sic Ratisbonenses inuiti baptisati sub Henrico IV. Imperatore, ad Iudaismum relapsi sunt, circa annum Domini 1086. *k* vt & Vandali occiso Gotschalco principe suo, cum omnibus pijs anno 1065. ad Paganismum turpiter relapsi sunt, *vt ait Munsterus.* Iudaei quoque qui in Hispania superiorum regum temporibus baptizati fuerant, vel inuiti, anno 694. non solum Christianismũ maculaŕunt: sed contra regem Egicam regnumq; conspirarunt, vnde omnibus suis reb. nudati cum vxoribus & filijs, per cunctas Hispaniarum prouincias dispersi, seruituti perpetuae subiecti fuerunt, vt habetur in concilio 17. Toletano cap. 8.

g lib. 2 Annat. Flandriae.
h vt ait Sigebert in Chroni.
i vt scribit Paul. Diaco li. 21 hist. Ro. & Abbas Vspergensis in Leone 3.
k teste Alberto Crantzio li. 5. cap. 14.

De libris ad religionem pertinentibus & primum de Scripturis veteris Testamenti, & Rabinorum.

CAP. V.

IN hominibus semper fuit mutabilis, & ad nouas opiniones desultoria natura. Idcirco Deus, humanae fragilitati consulens, illis per scripturae iuuamen, & veluti thesaurorum diuinorum memoriale auxiliari voluit, ad perpetuam rerum memoriam, & gestorum, & mandatorum testimonium, quanquam, & fine scriptura, multa per manus patrum, quae ad religionem pertinent, à progenie in progenies ad nos vsque peruenerint conseruata, repetita quotidiana memoria, & per singulos temporum articulos recitata. οἱ λόγοι τὴν φύσιν ὑπόπτερον ἔχουσι, διὰ τοῦτο σημείων χρῄζουσι, ἵνα ὁ γράφων τῶν λόγων τὸ τάχος ἐπιλάβηται, vt ait Basilius Magnus, *l* id est, *Sermones naturam habent volucrem, quapropter literarum notis vtuntur homines, vt sermonum auolantium velocitatem qui scribit prehendat.* eo pertinet quod Martialis ait de Notario. *m*

Currant, verba licet, manus est velocior illis:
Nondum lingua suum, dextra peregit opus.

Agamus prius de scripturis, & libris religionis, postea de traditionibus.

2. Talmudistae, vt refert Galatinus *n* & Reuclinus, *o* dicunt, *legem Dei ante mundi creationẽ, creatam esse duobus annorum millibus, atque literis igneis nigris, in dorso ignis candidi scriptam,* quod somnium est Thalmudicum & Rabinicum, proculque per se apparet à veritate, quia ante mundi creationem, non fuit tempus nec anni qui ex solis cursu perficiuntur, & ille, vt & luna, in Genesi mundi coeperunt, in signa & tempora esse creari, & distingui à luce. *p* Est & ignis elementum, quod vt & tria alia elementa, in mundi creatione esse coeperunt, cũ antea non essent, ita & hoc.

l epist. 178. Notario.
m lib 14. epigr. 208.
n li. 17 c. 1. aduersus Iudaeos.
o in Cabal. c. 3.
p Genesis. 1.

3. Verisimilius erit, quod pro vero tame[n] aliqui adfirmant, quod Enoch qui fuit filius

a Gen. 5. Iared filij Malalehel, qui fuit filius Cainam filij Enos, filij Seth, filij Adæ, a de legis diuinæ, mandatis scripta reliquerit. Nam & libri Enoch citantur ab Origene, b quibus contineri ait doctrinam de syderibus & plagis cœli, prout exstare dicunt apud Æthiopes in regno Teymæ Sabæ, lingua Abyssina, quibus etiam tradebantur Dei mandata, leges, & ceremoniæ aliquæ, de sacerdotijs, de sacrificio, iuxta quas Noachus obtulit sacrificia de mundis, & ex quibus etiam D. Iudas Apostolus, citat in sua epistola testimonium. Exstitisse idcirco in primitiua Ecclesia, illius libros constat, cum prædictus Apostolus, & Origenes prædicto loco & *in 4. libro anacephaleosis de principiis*, & Tertullianus *libris de idololatria*, de pudicitia, de cultu virginum, aduocauerint testimonia: didicerat vt credi par est, ipse Enoch, literas & legis Dei mandata ab atauo Adamo, natus ante inundationem aquarum, anno millesimo trigesimo quarto, c eoque tempore, vt Diuus Iudas Thadeus ait, prophetauit plura de iudicio futuro, tam aquarum diluuij, quam vltimæ conflagrationis, quæ, teste Iosepho, d inscripsit duabus columnis, altera ærea, altera lateritia. Iudæi pejores nunc sunt ipso Iosepho, & anterioribus, qui, vt ait Tertullianus, e Enoch librum reijciunt, quem Iudas Apostolus probauit, quia de Christo loquatur, refertque, & refellit illius improbationis rationem. *Non enim, inquit, admittebant, quod dicerent omnia cataclysmo perijsse.* Quod tamen non pugnat nam potuit per pronepotem eius Noachum, iterum exscribi & reformari ab Spiritu Sancto, sicut & Hierosolymis Babylonica expugnatione deletis, omne instrumẽtum Iudaicæ literaturæ, per Esdrã fuit restauratum, & addit, nec mirum, si scripturã Enoch reijciant Iudæi, vbi de Christo, cum & ipsum Christum præsentem reiecerunt.

b Homil. 28. in Num. 3.

c vt liquet ex c. 5. Gen.

d In 1. de antiq. Iudæ.

e 1. li. de habitu muliebri.

4. Citantur & in quodam canone Græcorum, libri quidam quos scripsisse asseritur Abraham, quod & affirmat Mahometes in Alcorano, & Hebræi quoque hodie eius nomine Iezira de formatione ostendunt & excussum habent, & in quo sunt fundamenta suæ caballæ, seu traditionum diuinarum, iuxta numeros more Pythagoræorum, nisi ad Rabinũ eius nominis referas.

5. Verũ certiora sunt volumina sacra, quæ, & à tempore Moysis ad nos peruenerunt, primum ad Iudæos, dehinc ad nos Christianos, quib. & leges noui Testamenti, seu Christianę fidei, additæ aliæ fuerunt, vt dicemus. Sed postquam de Hebræorum, seu Iudæorum voluminibus egerimus. Hebræi, sacros libros vocant sua lingua, מקדשיה *makdescijah*, f Quod idem est, ac Latinis, *res Dei sancta*. diuidunt autem in libros ארבע ועשרים *arbag vegnascrim*, viginti quatuor. Horum rursum quatuor partes in genere faciunt, primum vocant תורה *torah*, legem quæ continet quinque libros, seu Pentatheucum, quibus creatio mundi, leges & mandata Dei continentur, eosque nominant per principium quod scribuntur per primum nomen, quod incipit librum.

f Pet. Galatinus 1. aduersus Iudæos c. 1.

6. Ita primum vocant בראשית *berescith*, id est, *in principio*, nos *Genesim*, Græco nomine, quasi generationum rerum, & personarum librum.

7. Secundum nominant ואלה שמות *veeleschemoth*, *hæc sunt nomina*, quia per illa verba liber incipit, nos Græco nomine ἔξοδον, Exodũ, vocamus, scilicet exitum filiorum Israel ex terra Ægypti.

8. Tertium dicunt ויקרא *vaikra*, id est, *& vocauit*, quia ita incipit liber, nos vocamus *Leuiticum*, eo quod, vt plerunque ibidem agatur de sacrificijs, & cultu diuino à Leuitici generis hominibus exsequendo.

9. Quartum dicunt eadem ratione במדבר סיני *bemidbar sinai*, id est, *in deserto Sinai*, sic enim primum caput incipit, apud nos, numerorum liber in quo numeratur pop. per cognationes & domos suas, & principes constituuntur per turmas inter filios Israel g

g Num. c. 1. & 27.

10. Quintum vocant אלה הדברים *ele hadebarim*, quia ita incipit, *Hæc sunt Verba*, &c. nobis nomine Græco dicitur δευτερονόμιον, seu secunda vel repetita lex antea data, quia in Deuteronomio, repetitur à Moyse lex in Sina data. Sic ideo ipse Moyses cap. 17 eius libri, vocat secundam legem vers. 18. *Postquam autem sederit in solio regni sui rex describet sibi* את משנה התורה *& mischneh atorah*, id est *secundam vel duplicem legem*, pro quo septuaginta interpretes legunt καὶ γράψει ἑαυτῷ τὸ δευτερονόμιον τοῦτο εἰς βιβλίον παρὰ τῶν ἱερέων τῶν λευιτῶν καὶ ἕξει μετ' αὐτοῦ. Id est *describet sibi Deuteronomium legis huius in volumine, accipiens exemplar à sacerdotibus Leuitica tribus. Misene thorah* iterum Deuteronomium dicitur in c. 8. *Iosue vers.* 32. ibi *& descripsit super lapides Deuteronomium legis Moysi, quod ille digesserat coram filiis Israel.*

11. Secunda pars bibliorum sacrorum apud Hebræos, continet נביאים ראשונים *nebijm eischonim* id est, prophetas priores quatuor, *Iehosuah*, id est Iosue 2. *Sophtim*, id est, Iudicum 3. *Samuel*, id est, primum & 2. Regum 3. *melachim*, id est, 3. & 4. librum Regum. Samuel scripsit librũ Iudicum Ruth, & maximam partem libri primi regum, quem eius nomine alius ad

regnum

regnum vsque Salomonis perduxit Hebr. *in baba bathra, c.1.* nempe Nathan & Gad videns seu propheta, vt ait R. Mose Kimhi. Sequentia Samuelis vsque ad calcem scripsit Dauid. Reliqua Regum edidit Hieremias. Nam ante historia sparsa erat per singulorum regum annales, *vt scribit Rabanus*, a tertium tamen & quartum librum Regum malunt Hebræi tribuere Ezræ. Tertia pars est נביאים אחרונים *neuijm acharonim*, id est, Prophetarum minorum: sub quibus intelligunt Iesaiam, Hieremiam, Ezechielem, & librum duodecim Prophetarum minorum.

a lib. 2. de institut. clericor. c. 54.

12. Quarta pars continet agiographa, quæ vocant כתובים *cetubim scripta*, sub quibus numerantur primum דברי הימים *dibre haiamim*, id est, *verba dierum*, sic enim incipit liber ille, qui à Græcis dicitur *Paralipomenon*. παραλειπομένων, id est, *silentio omissorum*, *vel prætermissorum in historia Regum*. Sub ea etiam quarta parte ponunt 2. librum תהלים *thelim*, librum hymnorum, seu Psalmorum, tertio & librum משלי שלמה *misele Salomo*, parabolas Salomonis. 4. libros Iob. 5. librum Ruth. 6. קהלת *koeleth*, id est, *concionatorem*, qui ex Græcis apud nos dicitur Ecclesiastes, ἐκκλησιαστής. 7. addunt איכה *echa*, id est, *quomodo*, quia sic incipiunt lamentationes Hieremiæ. Item 8. שיר השירים *scir hascirim*, id est, cantica canticorum. 9. etiam Hester. 10. Danielem. 11. Ezram & Neemiam.

13. Inter hos autem omnes sacros libros non annumerant libros Syra, Iudith, Tobiam, primum Machabæorum, licet habeant. Secundus enim apud Hebræos non exstat, vt nec liber Sapientiæ Salomonis, nec hymnus trium puerorum Danielis, nec Susannæ & Belis historiæ. Illa diuisio librorum antiqua circumfertur facta sub annum mundi 3710. in synodo magna synagogæ, cuius fuit scriba Ezras: vbi editus fuit canon Hebræorum de sacris scripturis. b Quare libri, qui apud nos supersunt, in canone Hebræorum mirum non est si non inueniantur, vt Iudith, Machabæorum, & alij, quia post illud tempus scripti fuerunt à tempore Cyri, sub quo Ezras fuit, quo tempore editus canon librorum quoque. Ecclesia tamen Catholica illos recipit. Non enim Ecclesia sequitur Iudæos, sed quod melius est. Sic enim primum liquet de Machabæis ex diuo Augustino: c *Ab hoc*, inquit, *tempore apud Iudæos restituto templo, non reges, sed principes fuerunt vsq; ad Aristobulum, quorum supputatio temporum non in scripturis sanctis, quæ canonicæ nuncupantur, sed in aliis inuenitur, in quibus sunt & Machabæorum libri, quos non Iudæi, sed Ecclesia pro canonicis habet, propter quorundam martyrum passiones vehementes: ac mirabiles.*

b vt habetur in Talmud, tractatu de votis, & apud Eliam in præfatione 3. massoreth.

c lib. 18. de ciuitate Dei, c. 34.

14. Et de libro Sapientiæ, & Ecclesiastico, idem Diuus Augustinus: d *Illi*, inquit, *duo libri, vnus, qui Sapientia, & alius, qui Ecclesiasticus inscribitur, quoniam in auctoritatem recipi meruerunt, inter Propheticos numerandi sunt.* Rursum: e *Alij duo, quorum vnus Sapientia, alius Ecclesiasticus dicitur, propter eloquij nonnullam similitudinem, vt Salomonis dicantur, obtinuit consuetudo. Non autem eos esse ipsius dubitant doctiores, eos tamen in auctoritatem maxime Occidentalis antiquitus recepit Ecclesia. Quorum in vno, qui sapientia dicitur, Christi passio apertissimè prophetatur* (Sapient. 2.) *In Ecclesiastico fides gentium prædicatur.* Atque iterum de eodem libro Sapientiæ idem Augustinus: f *Non debuit repudiari sententia libri Sapientiæ, qui meruit in Ecclesia Christi de gradu lectorum Ecclesiæ Christi iam longa annositate recitari, & ab omnibus Christianis, & ab omnibus Episcopis, vsq; ad extremos laicos fideles, pœnitentes, catechumenos, cum veneratione diuinæ auctoritatis, audiri.*

d lib. 2. de doctrina Christiana.

e in 17. de ciuitate Dei, c. 20.

f lib. de prædestinatione sanctorum, c. 14.

15. *In canonibus Apostolorum, ca. 84. incipiente*, ἔστω πᾶσιν ὑμῖν, &c. sic statuitur: *Sunto omnibus vobis clericis simul ac laicis venerandi, ac sacri libri veteris quidem Testamenti Mosis quinque, Genesis, Exodus, Leuiticus, Numeri, Deuteronomium, Iesu filij Naue vnus, Iudicum vnus, Ruth vnus, Regnorum quatuor, derelictorum ex libro dierum, duo: Hester vnus: de Machabæorum gestis tres: Iob vnus, Psalterium vnus: Salomonis tres, Prouerbia, Ecclesiastes, Canticum canticorum: Prophetarum duodecim: Vnus Esaias: Hieremia vnus: Ezechiel vnus: Daniel vnus. Inquiritor autem à vobis extrinsecus, vt adolescentes vestri addiscant, item sapientiam eruditi Syrach.* In Concilio habito Romæ cum 70. Episcopis, sub Gelasio summo Pontifice, & *in c. sancta Romana*, dum ordinantur libri sacri legendi in diuino officio per totum annum, cum superioribus consentit probatio. In concilio Tridentino annumeratur *sessione 4. decreto de canonicis scripturis veteris Testamenti*, Genesis, Exodus, Leuiticus, Numeri, Deuteronomium, Iosue, Ruth. 4. libri Regum, 2. Paralipomenon, Esdræ primus & secundus, qui dicitur Neemias, Tobias, Iudith, Hester, Iob, Psalterium 150. Psalmorum. Parabolæ, Ecclesiastes, Canticum canticorum, Sapientia, Ecclesiasticus, Isaias, Hieremias, Baruch, Ezechiel, Daniel, duodecim Prophetæ. Machabæorum primus & secundus. Laodicense Concilium eosdem libros canonicos dicit,

c.59. tamen de Machabæorum libris non meminit. At in catalogo sacrorum librorum & canonicorum Carthaginensis Concilij 3. c. 47 Machabęorum libri duo ponuntur, & tribuuntur quoque Salomoni libr 5. parabolæ, inquam, cantica canticorum, sapientiæ, ecclesiasticus, & ecclesiastes: Cyprianus in expositione symboli Apostolici prædictos libros vt canonicos numerat, verum alios numerat, qui non canonici, sed ecclesiastici dicuntur à maioribus, librum sapientiæ, ecclesiasticum, Tobiam, Iudith, & Machabæorum libros, eadem fere tradit Epiphanius *a*

a lib. 1 contra hæreses.

16. Iesus filius Syrach auctor libri ecclesiastici, qui *πανάρετος*, id est, *de omni virtute*, auctor dicitur, & fuisse fertur vnus ex septuaginta duobus interpretibus, de stirpe Iesu sacerdotis, cuius Zacharias meminit: & eius librum postea fuisse canonicum apud Hebræos, Iosephus indicat, *b* dum ab eius c.42. citat Græci exemplaris sententiam: citant tamen nomine sapientiæ Salomonis librum ecclesiasticum Damasus Papa. *c*

b Contra Appionem.

c Epist 6. Cyprian lib 3 ad Quirinum, c. 20. Clement Alex. lib 7 Stromat Origen. homil 18. in Numeros. Hilarius in Psal. 67 A D. Greg. in c. non est putanda 1. q 1. & alij patres, cuius rationem tradit D. August lib. 2. de doctrina Christiana, c. 8. & alibi.

17. Iudaicarum historiarum libros Apostoli in Ecclesia legendos tradiderunt, quia bella etiam illa carnalia spiritualium bellorum figuram gererent. *d* Neque alia causa iussit Deus fideliter, & cum omni diligentia describi legem & mandata, quam vt reperita prælectione populus audiens Dei volũtatem retineret & exsequeretur. Ita Exodi c.17. *vers.* dixit Dominus ad Mosem, *Scribe hoc in monumentum in libro, & trade auribus Iosua.* Atque Deut. c.31. *Scripsit Moses legem hanc, & tradidit eam sacerdotibus filij Leui, qui portabant arcam fœderis Domini, & cunctis senioribus Israel.* Et Iosue c.8. *Non recedet volumen huius legis ab ore tuo, sed meditaberis in eo cunctis diebus ac noctibus, vt custodias & facias omnia, quæ scripta sunt in eo, tunc diriges viam tuam, & intelliges eam.* Item statuit Deus per Mosem, *cap.17. Deuteron. vers.18.* vt rex acciperet legem Dei non à quocunque, sed à sacerdotibus Leuiticæ tribus, vt secum haberet, legeretque omnibus diebus vitæ suæ, & secundum eam viueret.

d vt ait D. Chrysost. Homil 15 super Iosue, c nisi bella, 23 q. 1.

18. Prædictorum sacrorum Hebręorum voluminum commentaria & explicationes, exstant in eadem lingua excussa per magistros seu Rabinos Hebręorum, seu Iudęorum antiquos & neotericos. Quorum insigniores sunt *vaikoa raba, berescit rabba, berescit kutona*, explicatio maior & minor Geneseos, *midras thelim*, expositio psal. *midras cohelet*, expositio ecclesiastis, *sanhuma*, vbi magna ex parte est numerorum expositio הלכות מלכים *hilcot melachim*, sententię regum, ספר קבוצים *sepher kibutzim*, collectio sententiarũ sapientum, אמירות אגרת *igeret hasodoth*, epistola secretorum, cõposita à Rabino Nehumas Haccanæ filio גלי רזיא *galerazeia*, reuelatio secretorum, Rabini hakados, liber *more*. 1. Sunt alij libri, quibus Hebræi explicationes sua lingua, seu commentaria & paraphrases ediderunt, vel omnia Talmudica, vel Caballistica. Inter Talmudicos enim & Caballisticos interpretes ea vel est notata differentia, quod Talmudistę circa interpretationem legis versantur, dicti פרשי & מפרישים, id est, interpretatores, seu interpretes, quasi in vita actiua degentes. Sic & Talmud *e*, dicitur disciplinatio, quę legis intellectum plane allegoricum, aut multiplici varietate circumtectum explicat. Caballistę autem in contemplatiua quasi vita, & futurarum, & quæ Dei sunt, versantur, dicti ideo אנשי העיון מבעלי הגדה, id est, *viri speculationis ex magistris legis.* *f* Talmud & Talmudistæ veniunt a radice למד *lamad* discere, vt kabala & kabalistę à קבל *kabal*, accipere, vnde *kabala* traditio. De qua postea vtrique legi diuinæ antiquę, vt illis videtur, inhęrent, illi mentem ex litera, isti ex traditionibus maiorum, vt dicunt: &, vt verum dicam, vtrique vt plerunque ex somniis propriis & inanibus supputationibus diuinant, vel confingunt legis diuinę explicationes. Sufficiet autem nobis indicasse aliquos ex libris vtriusque sectæ.

e vt ait Paulus Israelita, in proœmio præceptorum Iudæorum, in c. 2.

f vt ait Reuchlinus lib. de arte Caballistica.

19. Et de Talmudicis in primis ex Galatino. *g* Is enim accurate colligit ex Rabinorum voluminibus. Talmudicorum originem & sectionem, & nomina librorum addemus, & aliorum testimonia. Anno ergo 120. ab incendio secundi templi, Rabbi Iehuda Simonis filius, dictus sanctus, ob doctrinam: omnia scripta tam doctorum, quam interpretationes Iudęorum ante & post Christum in vnum opus collegit, quod nuncupauit משנה *misnah*, id est, iteratam legem, vel pręlectionem repetitam. Anno autem ab eiusdem templi vastatione circiter 300. Rabinus Iochanam, assumtis secum Rab, & Samuele collegis, misna & alia scripta in vnum colligens, confecit Talmud Hierosolymitanum. Anno autem 426. ab eadem destructione Rab Asse vna cum Rabinah, iterum omnes superiores scripturas in vnum redegit, & nominauit Talmud Babylonicum, quo nunc Synagoga Iudæorum vtitur, tamen Asse morte præuento, perfecit hoc opus filius eius Mor vna cum Maremar. Ferunt enim Ezram ab exsilio reuersum, academiam Hierosolymis instituisse omni genere disciplinarum refertam, ex qua prodierunt insignes

g lib. 1. aduersus Iudæos, c. 5.

gnes viri, seorsum Scribę, & Pharisęi, & legis periti, qui multa ediderunt suis temporibus in legem volumina, ex quibus conflatum est vtrunque Talmud, Babylonicum & Hierosolymitanum, de quibus Rabi Mose in præfationibus Maiemonim: alij, vt Genebrardus a refert ex Chronico Hebręorum, aiunt Talmud Hierosolymitanum absolutum à Iudæis, anno Domini 469. & quod Rabinus Iohannam operi præfuit, qui illam doctrinam totidem fere librorum inscriptionibus, quot Babylonica continetur, libris tamen multo contractioribus, construxit. Et quod anno Domini 505. Talmud Babylonicum absolutum est à Mar filio & discipulo Rab Asse, nempe ea pars, quam appellant Ghemara, centum circiter annis post Talmud Hierosolymitanum. Ex quibus constat, non vno tempore, sed diuersis absolutum & cœptum opus Talmud, & per partes suas perfectum, vt & ait Rabi Elias, in Tisbi anno Christi 188. absoluta fuit tantum illa pars, quæ in Talmud inscribitur misna: misnæ autem sapientum primus fuit Simeon Iustus, qui Christum excepit vlnis. Postremus Rabinus kakkados Antonino Cæsari carus.

a lib. 3. Chronographiæ.

20. In libris Talmudicis continetur totum ius pontificium Iudęorum seu Hebręorum scriptum, vt in Caballisticis, non scriptum. Feruntur & ab Ezra instituti Scribæ, vt suo exemplo legem ad literam explicarent, & legis difficultates librosque eius intactos conseruarent, ne denuo corrumperentur, vt antea quam à synodo collecta emendata essent, vocantur isti in Euangelio legisperiti & Scribæ.

Diuidunt autem Iudæi suum Talmud in sex partes, quas vocant סדרים *sedarim*, id est, *ordines*, seu *directiones*, & rursum singulas partes in libros: & libros in capita. vocant libros מסכתות *masictot*, id est, *tractatus*, capita vero פרקים *perkim* vocant.

21. Prima igitur pars dicta est סדר זרעים *seder Zeragnim*, id est, *ordo semum*, habet vndecim מסכתות *masicetoth*, seu vndecim tractatus vel lib.

1. ברכות *beracot*, seu *benedictionē*, nouem habens פרקים *perachim*, seu capita, vel sectiones. & ibi agitur, *de benedictionibus, de diuinis laudibus, & orationibus.*

2. פאה *pea*, id est, *tractatus anguli*, habens decem capita. Et ibi agitur, *de parte angulari segetum relinquenda pauperibus.*

3. דמאי *dema*, id est. *tractatus dubitationis*, de quibus *sint soluenda decima*, & habet 10. capita.

4. תרומות *therumoth*, id est, *tractatus duorum & centum*, habens 11. capita, vbi agitur, *de duorum separatione ex vnoquoq; centenario, ad dandum sacerdoti.*

5. שביעיות *schenigioth*, id est, *tractatus septimi*, habens 10. capita, vbi agitur, *de non seminando terram septimo anno.*

6. כלאים *chelaim*, id est, *commixtionum*, habens 9. capita. vbi tractatur, *de rebus, quæ commisceri prohibentur.* Primæ partis Masicket מסכת continens tractatus 11. & cc 75.

7. ראשון *rischon*, id est, *decimationis*, vbi agitur, *de primis decimis, quas Leuitæ impertiebantur sacerdotibus*, & habet capita 9.

8. מעשר שני *magnascer sceni*, id est, *decimationis secunda, quæ post decimas Leuitis exhibendas extrahi debeant, & in Hierusalem comedi & consumi*, & habet 5. capita.

9. חלא *halla*, id est. *placenta, quæ ex massa pasta semper desumpta debebat dari sacerdotibus*, habens 4 capita.

10. ערלה *gnorla*, id est, *clausura*, vbi, *de clausura arborum, plantarum, in signum, ne intra triennium ex fructibus earum comederetur*, habens 3. capita.

11. בכורים *biccurrim*, id est, *primitiarum*, vbi agitur, *de primitiis in templo offerendis, quæ erant tantum ex septem rebus*: nempe *de frumento, hordeo, vuis, ficis, malis punicis, oliuis, dactilis*, habens 4. capita.

22. Secunda pars Talmud dicitur סדר מועד *seder mogned*, id est, *ordo festorum*, & habet מסכתות *mascetoth*, seu tractatus vel libros 12.

1. שבת *scabat*, id est, *de probibitis & permissis Sabbatho*, habens 20. capita.

2. ערובים *gnerunim*, id est, *conuersationum, quæ licita erant Iudæis in Sabbatho*, habens capita 10.

3. פסחים *pessachim*, quæ duas habet partes: vna, *de his, quæ præparanda erant pro solemnitate pascha*: secunda, *de agno paschali*, habentes 10. capita.

4. שקלים *sekalim*, id est. *siclorum*, vbi agitur, *de siclorum moneta* 20. *obolorum, & de exactione ad comparandos duos agnos, qui quotidie in sacrificio offerebantur, vnus mane, alius vesperi, in redemtionem animarum*, habens 8. capita.

5. יומא *ioma*, id est, *dierum*, vbi agitur, *de die propitiationum, & quid in eo agendum*, habens 8. capita.

6. סוכה *suca*, id est, *casula*, vel *tabernaculi tractatus*, vbi agitur, *de festo tabernaculorum*, habens 5 capita.

7. יום טוב *iom tob*, id est, *diei boni tractatus*, vbi agitur, *quæ prohibita sunt quolibet die festo, præterquam in Sabbatho & die propitiationis*, habens 5. capita.

משנה 8.

8. ראש השנה *rosch hascanah*, id est, *de capite anni*: vbi agitur, *de omnibus solemnitatibus Calendarij illorum*, habens capita quinque.

Sic in 2. parte sunt 12. mascetoth, seu tractat. & ca. 15.

9. תענית *tagnanith*, id est, *ieiunij tractatus*, vbi agitur, *de ieiunio quaterno in anno*, & *aliis ieiuniis*, habens quatuor capita.

10. מגלה *megila*, id est, *historia tract.* vbi agitur, *de historia Esther*, & *de ad eam solemnitatem pertinentibus*, habens 4. capita.

11. מועד קטן *mogned katon*, id est, *festi parui tractatus*, vbi agitur, *de minoribus festis, inter primam & vltimam diem pascha & tabernaculorum minus solemni, primo & vltimo*, habens tria capita.

12. חגיגה *hagiga*, id est, *solemnitatis tractatus*, vbi agitur *de precepto, quo ter in anno in Hierusalem ire tenebantur masculi*, nempe, *in festis pascha, pentecostes, & tabernaculorum*, habens tria capita.

23. Tertia pars Talmud dicta סדר נשים *seder nascim*, id est, *ordo mulierum*, & habet 7. משכתות, seu tractatus.

1. יבמות *iebamoth*, id est, *fratriarum*, vbi agitur, *de accipienda vxore fratris defuncti sine liberis, ad suscitandam prolem*, habens 16. capita.

2. כתובות *cetuboth*, id est, *contractuum*, vbi agitur, *de contractibus seu scripturis, & obligationibus viri & vxoris pro dote*, habens 13. cabita.

3. נדרים *nedarim*, id est, *votorum mulierum*, habens 11 capita.

Sic 3. pars Talmud habet 7. tract. capita 71.

4. נזיר *nazir*, id est, *Nazarei tractatus*, vbi agitur, *de voto Nazareorum à mundo separatorum, quibus, durante voto, non licebat vinum bibere, nec ex vite productum gustare, non capillum tondere, non mortuum tangere*, habens 9. capita.

5. סטה, id est, *diuortij tractatus*, vbi, *de diuortio mariti & vxoris*, habens 9. capita.

6. גטין *gittin*, id est, *libellorum repudii ac diuortii*, habens & capita 9.

7. קדשוב *kiduscin*, id est, *sponsalitiorum*, vbi, *de his qua ad sponsalia pertinens*, habens 4 capita.

24. Quarta pars Talmud, dicitur סדר נזיקין *seder nezikin*, id est, *ordo damnorum*, seu, *nocumentorum*, & habet etiam septem מסכתות *mascetoth* seu tractatus.

1. Tract. nezikim, seu damnorum, habet tres positiones seu בבות *bauot*.

1. בבא במא *banna cama*, id est, *positio prima*, vbi agitur, *de omnibus damnis & nocumentis, tam hominum, quam brutorum*, habens 10. capita.

2. בבא מציעא *banna matzigna*, id est, *positio media*, vbi agitur, *de litibus, vsuris, iuribus locationibus*, continens decem capita.

3. בבא בתרא *banna bathra*, id est, *positio postrema*, vbi agitur, *de venditionibus, emtionibus, societatibus, & heredibus instituendis*, habens decem capita.

Secundus tractatus, quartæ partis Talmud, dicitur:

2. סנהדרין *sanedrin*, id est, *iudicium ordinarium*, & agit, *de his, quæ pertinent ad iudicia*, & *de his, quæ partem in seculo futuro habent*, & *de mesiak* potissimum in פרק חלק *perek helek*, in cap. quod incipit *helek*, id est, *pars*, habens 14. capita.

3. שבועות *scebugnoth*, id est, *iuramentorum tractatus*, vbi, *de iuramentis & rerum custodibus*, habens 8. capita.

Sic in 4 parte Talmud 7. sunt tract. & capita 73.

4. עוויות *gneduioth*, id est, *testificationum*, vbi, *de determinationibus, & maiorum scriptis*, continens 4. capita.

5. עבודה זרה *gnaboda zara*, id est, *seruitutis alienæ*, vbi agitur, *de idololatria*, & *in quibus non debeant Iudæi conuenire cum gentibus*, habens 5. capita.

6. אבות *aboth*, id est, *patrum tractatus*, vbi agitur, *de patribus, qui à Moyse vsq; ad Simeonem iustum floruerunt*, & habet 54. capita.

7. הריות *horaioth*, id est, *sententiarum scilicet tractatus*, vbi agitur, *de pœnis & sententiis iudicum Sanedriorum ordinariorum*, habens 3. capita.

8. His addunt alij tractatum מכות *maccot*, id est, *percussionum*, vbi agitur, *de percussionibus, quibus in res animaduertendum erat*.

25. Quinta pars Talmud, dicitur קדשין *hedascin*, id est, *sanctificationum*, & habet 11. *mascoth*, seu tractatus.

1. זנחים *zenachim*, id est, *de immolationibus sacrificiorum, de modo ac loco sacrificandi*, habens 14. capita.

2. חלוח *cholim*, id est, *occisionum*, vbi, *de occidendis animalibus mundis ad communem vsum, non ad immolandum*, habens 12. capita.

3. מנחות *menachot*, vbi, *de farinis frumenti in templum sacerdotibus offerendis*, habens 13. capita.

4. בכורות *beccoroth*, id est, *primogenitorum tractatus*, vbi agitur, *de animalium primogenitis offerendis, & redimendis*, habens 9. capita.

Sic in 5. parte Talmud sunt 11. tract. & capita 91.

5. ערכין *gnerachin*, id est, *pretiorum tractatus*, vbi, *de pretiis rerum, quas quis Deo pollicetur*, habens 9. capita.

6. תמורה *temura*, id est, *permutationis tractatus*, vbi agitur, *de non facienda permutatione*

tione in sacrificiis, continens septem capita.

7. מעולה *megnilah*, id est, *transgressionis tractatus*, vbi agitur, *de transgressione illorum, quæ rei non licita sacrificio vsi fuerint*, habens 6.capita.

8. כרתות *charethot*, id est, *perditionum*, vbi, *de animarum perditione, & propter quæ peccata damnentur*, habens 6.capita.

9. תמיד *thamid*, id est, *continui* scilicet *sacrificij tractatus*, vbi, *de continuo sacrificio duorum agnorum, quod quotidie fiebat*, habens 6.capita.

10. מדות *middot*, id est, *dimensionum*, vbi, *de mensuris templi*, habens 5 capita.

11. קנין *kinnin*, id est, *nidorum tractatus*, vbi, *de oblationibus pullorum, columbarum, & turturum pauperum*, habens 5.capita.

26. Sexta pars, dicitur סדר טהרות *seder thaaroth*, id est, *ordo purificationum*, & habet *masectoth*, seu tractatus 12.

1. כלים *chelim*, id est, *vasorum*, vbi, *de purificatione eorum, & vestimētorum*, habet cc.30.

2. אהלות *ahaloth*, id est, *habitationum*, vbi agitur, *de domorum & aliarum rerum mundicia pollutarum a cadauere mortuo*, habens 22 capita.

3. נגעים *negagnim*, id est, *plagarum*, seu *percussionum tractatus*, vbi agitur, *de purificatione lepræ, & aliarum rerum ex percussione*, habens 14 capita.

4. פרה *parah*, id est, *vitulæ*, vbi, *de cineribus vaccæ rubræ, & de eius aspersione ad purificationem inquinationis*, habens capita 12.

5. טהרות *taaroth*, id est *purificationum*, vbi, *de purificatione inquinationis aliūde, quam à cadauere contingentis*, & habet 10.capita.

6. מקואות *mikuoth*, id est, *congregationum aquarum* quo loci agunt, *de fonte, vbi baptizabantur homines vtriusq; sexus, vt ab immunditiis spiritualibus purificarentur*, habens 10.capita.

In 6 parte Talmud itaq; sunt 12 tractatus, & capita 145.

7. נדה *niddah*, id est, *menstruatæ tractatus*, vbi, *de mulierum purificatione ab immunditia partus & menstruorum*, habens 10.capita.

8. זבין *zabin* id est, *spermatum*, vbi, *de purificatione hominum ex fœtore spermatis*, habens 10.capita.

9. משקין *maschim*, id est, *irrigationum*, vbi agitur, *de irrigatorum purificatione ab immunditia per contaminationem facta*, habens capita 6.

10. טבול יום *tebul iom*, id est, *baptizati diei tractatus*, vbi, *de munere offerendo a baptizato sequenti die, vt perfecte purificaretur*, & habet 4.capita.

11. ידים *iadaim*, id est, *manuum tract.* vbi, *de lauandis manibus sacra contingentium, & de vase & aquis quibus id fiebat*, habet c. pita 4.

12. עקוין *gnokazin*, id est *tractatus pedunculorum fructuum*, scilicet, *quando fructus ex pedunculis contaminari dicebantur*.

In toto Talmud ita sunt in summa sex partes: libri siue Tractatus 60.capita 540. In quibus etiam plures sunt גמרות *gamaroth*, id est, *traditiones* conclusæ, & multa traduntur de Messiah, & alia bona quædam, quæ recipiuntur, non quia Talmudica, sed quia per se admittenda sunt, maxime quæ contra ipsorum Iudæorum obstinationem faciunt: de quibus & dici potest, quod traditur apud illos in tractatu vel libro הגיגה *hagiga*, *post multa comede dactylos, & proiice duritiem eorum foras*.

27. Extra Talmudicos tractatus præcedentes sunt etiam alij libri apud Iudæos, circa legis diuinæ explicationem abstrusiorem, quam *non scriptam & non vulgarem & cabalisticam* dicunt. quorum aliquos, qui in manus venerunt, referam, & quæ in primis feruntur, 70.*volumina Ezræ*, quæ iussit aliquando extern... Picus Comes Mirandulanus.

Lib. & hic: יצירה *de creatione*, quem aliqui tribuunt Abrahamo magno, alij magistro Akiba, habens commentaria

... הזהר *de splendore*, qui est Simeonis filij Iohai, quem latuisse in specu tradunt, 24.annis.

הבהיר *de candore*, aliquibus dictus *lucidarius*.

Sunt alij libri *de Cabala* Abrahami Alaphia, & insignes commentarij Rambani. Extat Mnachen Racanat, *super secreta Rambani*.

Liber שערי צדק, id est, *porta iustitiæ*, Rabini Iosephi Castiliensis Hisp.

Liber האמונות *de crudelitatibus*, Ra. Saadiç Asid.

Liber סוד התורה *de mysterio seu secreto legis*, Rabini Abrahæ aben Ezra liber Rab Hamai Hanina, dictus eloquentissimorum caput in Cabala, & eiusdem liber העיון *speculationum*.

Liber ... פרוש קדושה *commentarium sanctitatis*, Rabini Azarielis.

Lib. שמות *de nominibus*.

Lib. שרד פלוש אלפא ביתא *explanationes Alphabeti*. Rabini Hakiba.

Lib. שער הרזים *de reconditis Psalmi* 19. Rab. Aina.

Lib. הזיחוד singularis, *de vnione & collectione*

Lib סודות *mysteriorum*.

Lib. *Quæstionum abstrusarum*.

Libellus *Kabalæ* Azarielis vel Orielis Genuensis.

Iii Liber

Liber דרך הכפירהודרך האמונות *de fide & explanatione*.

Liber radicum, Rab. Dauidis Iosephi Albo: cui & titulus, *Cabala*: alius elegantissimus, *Alkazel*, more Arabico, Rabino Iuda Leui auct.

Liber יצירה magistri Iacobi Cochen, & in eandem compositio Rabini Isac, inscripta, *explanatio nominis sancti*.

Alius, *de decem numerationibus*, Rabini Thedacileni.

Liber Salomoni, sub nomine *Razielis* inscriptum, vbi fictio magna.

Liber גנת אגוז *hortus nucis*, Rabini Iosephi bar Abraham, *Castiliensis*.

28. Fuerunt à neotericis Iudæis & alij libri additi, quorum tamen magna pars obduratorum inuidia in Christianos in sua obstinatione, nihil aut parum sanæ doctrinæ sacræ, eiusque puritatis continent, & proinde ab Ecclesia Catholica cum suis Talmudicis compositionibus reiiciũtur, propter blasphemas, quas inculcarunt suis scriptis in Christum, & virginem Deiparam sanctissimam Mariam. Horumq; impietatibus accessit, quod sacra volumina Hebræa non tantum suis tenebrosis & malitiosis emendationibus, in quibus suæ obstinationi repugnant, & in aliis corrumpere nisi sunt: verum & vltra Grammaticalibus suis inuentis punctis, & aliis futilibus obseruationibus, totam sacram linguam conspurcarunt, ad literam, vt stolida mente sunt, & literalem explanationem transferentes.

29. Conuenerunt quippe Massoretæ seu Grammatici Hebręorum ad Tyberiadem Palestinæ, *a* vt ex vno legis *pasuc* multos versus conficerent, accentibus partim distinguentibus, partim continuantibus vniuersam scripturam, quo tempore veterem exstinxerunt Grammaticam, vocales, pronuntiationem, iudicium, diligentiam, atq; studium. quod cõuincit Genebrardus *b*. *Nam*, inquit, *exempli causa, antiqui nescierunt Hebræi p. durum*. *c* item tres tantum constituerunt vocales, אוי, quas vocat *sepheriet zirah*, prolationes matres. Contemnendæ illorum masoretarum punctuationes, quibus sacra Biblia ad suam pertinaciam contorquent, & mens potius, quam puncta illorum fictilia sequenda: aliud enim est, Grammatice legem explicare, aliud vim eius interpretari. Quemadmodũ & apud Iudæos ipsos Rabi Kimhi negligitur, & tantum habetur pro medador, id est, Grammatico. Punctorum inuentiones & distinctiones, Iudæorum masoretarum sunt inuenta, ex iudicio quodam proprio conficta grammaticulorum, qui nihil non audent temeritatis suæ superbia. Nam constat ex Hebrçorum historia, tempore Hieronymi, Origenis, & septuaginta interpretum, legem Dei sine punctis fuisse datã, quicquid deliret in contrarium quidam Ceualierius gener cuiusdam Iudæi. In cuius etiam testimonium, quando etiam Iudęi in synagogis sominiter legem ostentant, eam sine punctis, vt nihil humani admixtum habeat, è suo armario, quod *hecal* vocant, proferunt. Liquet etiam ex eadem historia Hebrçorum, quod anno templi per Vespasianos euersi 436. id est, Christi 476. vel 478. administrante Zenone Orientis imperio, & sede Apostolica Simplicio, puncta inuenta post multa à lege data secula. Sed neque tunc etiam illi, qui puncta addiderunt & diuiserunt legem, non memorarunt cametz, atuph, hiric, katon, kibutz, in quibus hodie explicandis magnam canonum partem consumunt.

30. Miscuerunt & confuderunt Masoretæ versus, vt etiam omnis veterum metrica ratio perierit. Et proinde recte ab illis non esse veritatem legis mutuandam, proculdubio patet: aliud etiam, mentem legis sanctæ, aliud verba scrutari. Litera enim occidit, Spiritus autem est, qui viuificat. *d* Neque ipsi etiam masoretæ inter se conueniunt, quia non Theologi, sed Grammatici sunt. Simili modo & arguuntur illorum תקון סופרים *tikum sophim*, id est, correctiones, seu aptationes scribarum, in quibus suppositio nomine Ezræ, falsificarunt, vel deprauarunt Iudæi sacram Scripturam tripliciter modo, vel mutando litteras, vel punctuatione diuersa, vel adiiciendo in margine aliud pro alio legendum. Fuerunt ex secta Samaritanorum, Anan & Saul eius filius sarei, quorum Anan, quia non potuerat consequi gradus Talmutici doctoratus, id est, esse Gaon, docuit multis libris fabulam esse, quicquid Talmutici dicerent; multoque fabulosius doctores suas traditiones & ritus deduxisse per ordinem è prophetis & sanctis viris. *e* Iustinianus *f* interdicit omnimodo in c. 1. Hebræis seu Iudæis interpretationem legis diuinæ, quam ipsi, *inquit*, dicunt secundum legem, illud est misne & Talmud, vtpote sacris non coniunctam libris, neque traditam de prophetis, sed inuentionem virorum sola loquẽtium terra, & diuinum habentium nihil. Innocentius autem IV. summus Pontifex eius nominis, *g* illustrissimo Regi Franciæ scribens, 7. Idus Maij, postquam coronatus fuit Romæ, 3 Kalend. iulij, 1243. statuit, & hortatur Regem, vt iubeat Talmuticos libros Iudæorum inquiri & comburi, quemadmodum antea sub Gregorio IX. combusti quidam fuerant

a vt narrat Rabi Tiberitas.

b in præfat. in Psalmos.

c vt ait Hieron. in Danielem, c. 11.

d 2. ad Corin. cap. 3.

e vt ait Rabi Abraham in cabbala historia.

f in nouella 146. vt liceat Hebræis secundum traditam legem sacram Scripturam Latine, vel Græce, vel alia lingua legere.

g vt habetur in Bullario collecto per Cherubinũ de Mursia, in constitut. eius 41.

...ant ex decreto Cancellarij & doctorum regentium in sacra pagina, propter blasphemias in Deum Christum, & B. virginem Mariam. Iussit & comburi libros Talmuticos Christum blasphemantes Iulius 3. constitut. 46. incipiente, *Cum sicut*, impositis pœnis habentibus libros, quæ apostatantibus à fide imponuntur. At in Catalogo librorum prohibitorum, in Concilio Tridentino, in prima classe, sic sub litera T. statuitur: *Talmud Hebræorum, eiusq; glossa, annotationes, interpretationes, expositiones omnes, si tamen prodierint sine nomine Talmud, & sine iniuriis & calumniis in religionem Christianam tolerabuntur. Non enim putauit concilium omnino Talmudica abolenda, cum multa in eis sint, ex quibus & fides nostra & religio iuuari possit, & multa, quæ aduersus Iudaicam obdurationem prodesse Christianis possunt, vt liquet ex his, quæ finus Adrianus finus edidit contra Iudæos, ex Galatino & Pugione contra Iudæos & alios.* nosque in libro de Deo, singularia contra ipsos Iudæos ex eorum libris argumenta & rationes produximus libris commentariorum in syntaxi, artis mirabilis, & alibi.

31. Sunt adhuc inter Hebræorum volumina legis diuinæ, paraphrases Chaldaicæ: vna paraphrasis Chaldaica, cuius auctor Onkelos dicitur, cui adscribitur Chaldaica translatio pentateuchi, vocant Targum Onkeli, id est, interpretationem Onkeli. Ferunt autem, hūc Onkelum fuisse filium sororis Titi Imperatoris, nec diu post deuastationem secundi templi suam paraphrasin conscripsisse. *a* Et habetur in Thalmud, in מסכת גטין *masechet gitin*, in tractatu libellorum repudij, פרק הנזקין *perek hannizakin*, c. damnificati.

a *Vt refert Paul. Fagius in versio. Chaldaica eius Targum in Latinam linguam*

32. Ionatas etiam ante Christi natiuitatem, anno circiter quadragesimo secundo, Vzielis filius, Hilielis auditor, atq; Simeonis Iusti, qui Christum in vlnis suis excepit, condiscipulus, tota Biblia sacra in Chaldaicam linguam ex Hebraica conuertit, vbi & mysteria venturi Christi interpretatus est, *b* vbi & refert, quod de hoc dixerint magistri Hebręorum בבא בתרא *baba bathra*, quod in ea hora, qua expositioni & editioni eius vacabat, si musca aut aliquod volatile super eum vel super chartam volasset, illico, absque vlla eius aut chartæ læsione comburebatur. Quidam autem *c* putant, fuisse Onkelum, quem nos, *inquit*, Aquilam dicimus, ob nominum adfinitatem, & Ionatham Theodotionem, eo quod sit idem etymon nominibus. Ex Ionatham יהונתן enim, id est, יהו *ia*, Deus, & נתן *natan*, dedit, quod idem est ac Θεοδότιον. Alij tamen, vt Origenes in exemplo, vt diuersorum distinctas adfert paraphrases: & Epiphan. *d* & D. Hieron. *e* vocat hereticos Iudaizantes, Aquilam, Symmachum, & Theodotionem, & hic Aquila fertur paraphrasin Gręcam fecisse, Onkelos Chaldaicam. Aquila ex Gręco Christianus factus, cum Astronomię quęstionibus plus ęquo deditus fuisset, eiectus ab Ecclesia, defecit ad Iudęos, vtque Christianis noceret, cœpit 70. interpretationem & testimonia corrumpere, teste Epiphanio, lib. de mensuris.

b *vt scribit, vbi supr. Paul. Fagius, & Galatin. lib. de arcan. Catholicæ religionis, contra Iudæos c. 3.*

c *vt ait Paulus Fagius.*

d *lib. de mensuris.*

e *in præfatione in Iob.*

33. Iustinianus tamen *f* permittit Iudęis vti interpretatione Aquilæ: *Etsi*, inquit, *sit* ἀλλόφυλος ἐκεῖνος, id est, *diuersæ nationis à Iudæis, verum probat magis, vt septuaginta Græca vtantur interpretatione, quia præ omnibus certior est, & præ aliis melior iudicata, præcipue*, inquit *propter id, quod circa interpretationem contigit: quia & per duos diuisi, & per diuersa interpretantes loca, tamen vnam omnes tradiderunt interpretationem.* Hæc Iustinianus. Quæ vt planius intelligantur, egent historię maiori & pleniori ope illustrari, & quia admonent nos, vt à libris Chaldaicis explicantis legem sacram, ad Gręcorum conuersiones seu explicationes, & Latinas transeamus. Nam non vna fuit conuersio seu translatio, sed plures, & prior 70. ab Ecclesia magis probata, quam aliorum. Sicque vel vnico exemplo apparet ex Iręneo. *g* dum ait: *Isaiæ locus*, Ecce virgo concipiet & pariet, *versus est Græce à Theodotione Ephesio, & Aquila Pontio, vtrisq; Iudæis proselytis*, Ecce adolescentula concipiet, *quos sectati sunt Hebionei hæretici, qui dixerunt, ex Ioseph generatum Christum Iesum, quæ est falsa interpretatio. Interpretatum namq; est ab ipsis Iudæis in Græco multum ante tempora aduentus Domini nostri*, Ecce virgo concipiet. *Idq; à septuaginta senioribus à Iudæis missis ad Ptolomæum Lagi filium, cuius imperio hi seorsum separati & inclusi, Dei voluntate omnia volumina veteris Testamenti traduxerunt ab Hebræo in Græcum, similibus iisdem verbis & iisdem nominibus recitatis, ab initio vsque ad finem.* Hęc ille. Fuerunt septuaginta duo interpretes Bibliorum sacrorum ex quaque Iudæorum seu Hebræorum tribu. *h* Refert Eusebius Pamphilus de his. *i* *Quod cum Ptolomæus II. dictus Philadelphus Rex Ægypti, cuius vxor Arsinoës, per Demetrium Phalerium bibliothecarium, bibliothecam vndequaque fere quingentis voluminibus repleuisset, sermonem habuerit ad Aristæum, qui historiam scripsit, de vertendis voluminibus Hebræis. eaq; de re scripsisse ad Eleazarum tunc Pontificem Hebræorum, vt sibi mitteret Senos ex doctissimis sacerdotibus, ex singulis tribu*

f *in Nouell. 146. c. 1.*

g *lib. 3. aduersus hæreses, c. 24. & 25.*

h *vt ait Aristæus in historia Græcus auctor oculatus.*

i *lib. 8. de præparat. Euangel. cap. 1.*

tribubus Israelis, ad vertendos sacros libros ex Hebræo in Græcum idioma: quod & factum est, & verterunt. Addit idem Eusebius, *a* Ptolomęum septuaginta duos illos sacerdotes, singulos sparsim separatos iussisse illa volumina interpretari, & postea traductionem nutu diuino iisdem verbis fuisse absolutam, & ita ab vtrisque productam sibi conuenisse inuentam, collatis per gentiles libris & traductionibus singulorum, qui & Deum glorificauerunt: Eadem scribit Iosephus *b*, & eosdem translationis gratia segregatos cellulis in domo maritima, nempe in Pharia insula, eorumque translationes repositæ fuisse in bibliothe. Bruchio, deinde in Serapio, idque multo ante Christum natum. Cyrillus etiam, Hierosolymitanus Archiepiscopus *c* subscribit, dum ait, Ptolomæum Philadelphum, regem Ægypti, sex viros ex vnaquaq; duodecim tribuum Israel, ad se conuocasse interpretes, & iussisse conuertere in Græcum 22. libros veteris Testamenti, & in insula Pharo prope Alexandriam singulis singulas domos assignasse, vnde egressi conuenientes inter se interpretationes produxerint.

a *lib. 5. histor. ecclesi. c. 8.*

b *lib. 12 antiquitatum.*

c *vt & scribit Epiphan. lib. de mensur. & pond. & in catechesi. 4.*

34. Hi septuaginta duo interpretes, non semper vertunt Hebraicam ad verbum, sed in locis obscurioribus, ad sensum, prout Spiritui sancto visum est, ad gentium præsertim Græcarum ædificationem, vt etiam Hebræi notarût. seorumq; Rabi Iacob bar Salomo, *d* & Iosippus, *e* & ita ei intenti, frequenter vocû notationem deserunt. Magna etiam huius versionis inter Hebræos obseruantia & veneratio, vt & in eorum Calendario, in mense Thebet, seu Decembri, die 8. celebretur ieiunium: quod illo die lex in Græcum versa est iussu Ptolomæi regis, & tenebræ occuparunt mundû triduo. Notat & ideo Philo Iudęus, *f* Iudęos Alexandrię septuaginta interpretum memoriam tenuisse anniuersario festo. Porro translatio 72. interpretum, communiter 70. tantum, breuitatis causa, cum tamen vere septuaginta duo adfuerint, vt ait Epiphanius, *g* & Tertullianus. *h* Quemadmodum apud Romanos centumuiri, appellati patres delecti per Romulum ex tribubus, cum tamen essent centum & quinque: quia ex vnaquaque tribu erant delecti terni, *vt notat Sextus Pompeius Festus. i* erant autem tribus. Quorum & omnium testis Dion. Halicarn. & licet quinq; supra centum essent ex illis ternis delectis tamen centumuiri, quo facilius nominarentur, dicti sunt, *vt tradit Festus & Cicero.* k

d *lib. 1. Talmudicorum collectaneorû.*

e *initio suæ historiæ.*

f *lib. de vita Moysi.*

g *lib. de mensuris.*

h *lib. apologetico. c. 16.*

i *in verb. centumuiralia iudicia.*

k *1. orat pro Cluentio.*

35. Interpretationem Græcam 70. interpretum, alia secuta est Aquilæ, quæ facta est sub Adriano Cæsare. *l* Tertia fuit Symmachi, vt ait Epiphanius prædicto loco, vel Ebionei, vt ait Eusebius. *m*

4. Theodotionis Ephesij, Marcionitæ, sub Commodo, vt ait Epiphanius. *n*

5. Interpretem certum non habet, fuit tamen reperta in doliis occultata, anno 7. Antonini Caracallæ in Hierico, cum aliis libris Hebraïs & Gręcis. *o*

6. Auctorem etiam non habet, sed fuit etiam inuenta in doliis, in Nicopoli ad Orientem sita, in Actiaco littore sub Alexandro Seuero *p* Ex quibus omnibus Origenes sacra biblia, distinctis & oppositis interpretationibus, simul describi procurauit.

l *author Epiphanius, lib. de mensuris & ponderib. & Euseb. lib. 8 de præparat. Euangel. c. 1.*

m *lib. 6. c. 7.*

n *vbi supra.*

o *Vt ait sup. Epiphanius de ponderib. & mensuris.*

p *Eo. Epiph.*

36. D. Augustinus *q* tradit, septuaginta interpretum traductionem prodiisse a diuino Spiritu, & illam versionem Græcam traductam in Latinum sermonem tantum tenere ecclesiam. Sed & maiorem fidem adhibêdam, quam Hebraicis codicibus corruptis a Iudęis, tradit D. Iulianus Proculeius Archiepiscopus Toletanus, *r* asserês eos, quædâ in suis codicibus imminuisse, vt in nostris minueretur auctoritas. Nicolaus Lyranus quoq; admonet, *s* plura loca fuisse à Iudęis corrupta & deprauata in odium Christianorum in veteri Testamento. Exemplum etiam adferam. Hebręi enim intuentes illud Psalm. 21. *Foderunt pedes meos, & manus meas*, & videntes, non posse alio modo, quam de Christo intelligi, peruerterunt textum, & loco dictionis כרו *charu*, id est, foderunt, inseruerunt insulse vocem כארי *charau* quod idem significat quod Leo. in additione vna ordinaria ad glossam Psalm. 21. D. Chrysostomus explicans illud, *Ecce virgo concipiet, &c.* Isaiæ 7. quod refertur a Matth. homilia 5. in Matthæum, tomo 2. ait, non legendum, *Ecce puella, sed ecce virgo concipiet*, quoniam ita 70. interpretes legunt, & ad faciendam verę translationis fidem: *Omnibus aliis*, inquit, *septuaginta interpretes sunt digniores, si quidem alij post aduentum Domini interpretati sunt.* Iudæi siquidem obdurati permanentes, meritoque suspecti, qui inimice & sub dole multa corruperunt, & data prorsus opera, à Prophetis mysteria prædicta reticuerunt. septuaginta vero ante centum & amplius Dominici aduentus annos, ad interpretandum tot & pariter accedentes, ab omni suspicione huiusmodi vindicantur. Et tomo 1. homil. 8. in Genesi *Scripturarum*, inquit, *quidem litera apud Iudæos sunt, apud nos autem sensus.* Notat illos apertius Christus *t*: *Væ vobis legisperitis, qui tulistis clauem scientiæ, ipsi non introistis, & eos, qui introibant, prohibuistis.*

q *lib. 15. de ciuitate Dei. cap. 14. & 18.*

r *lib. 3. contra Iudæos.*

s *Ad cap. 9 Oseæ, ad verba ista, sed & vamentre.*

t *Luc. 11. vers. 52.*

De

De legis euangelicæ libris probatis in sacrosancta religione. CAP. VI.

LIBRORVM sacræ Scripturæ veteris Testamenti, censura obseruata, reliquum est & legis euangelicæ quoq; obseruare discretionē, & distinctionem, in quibus potest Christianus salutem haurire. Decreuit itaq; sancta mater & immaculata ecclesia Catholica quibus esset adhibenda in religione & lege euangelica fides, qui Testamenti noui volumen conficiunt nempe vt legerentur cum auctoritate probati. Illi autem sunt, *quatuor euangelia tantum secundum Matthæum. Marcum Lucam & D. Ioannem. Actus apostolorum à D. Luca compositi. Epistolæ D. Pauli apostoli ad Romanos vna. ad Corin. 2. ad Galatas vna, ad Ephesios 1. ad Philippenses 1. ad Colossenses 1 ad Thessalonicenses 2. ad Timotheum 2. ad Titum 1. ad Philemonem 1. ad Hebræos 1. D. Petri epistolæ 2. D. Ioannis epistolæ 3 & eiusdem Apocalypsis. D. Iudæ apostoli epistola 1. D. Iacobi epistola 1* Et istæ omnes sacræ Scripturæ, in idiomate, quo scriptæ sunt ab auctoribus recipiuntur, & vt in veteri vulgata Latina editione habentur, ex consilio nuperrimo Tridentino.

a Sessione 4. in decreto de canonicis scripturis.

a Hæc eadem recepta ante tempore apostolorum, *ca. apost. 84.* vbi Diuus Clemens Romanus addit, obseruanda etiā & recipienda Christianis, quæ ipse in duabus epistolis conscripsit & 8. libros præceptionem apostolicatum. ἃς, inquit, οὐ δεῖ δημοσιεύειν ἐπὶ πάντων, διὰ τὰ ἐν αὐταῖς μυστικά, καὶ αἱ πράξεις ἡμῶν τῶν ἀποστόλων. id est, *Quas preceptiones omnibus publicare non oportet, ob quadam arcana quæ in se continent, item actiones nostras apostolorum.* Innocentius primus b libros prædictos quos concilium Tridentinum recensuit, probat. Et addit. *Cætera vero quæ sub nomine Matthiæ, siue Iacobi minoris vel sub nomine Petri & Ioannis, quæ a quodam Leutio scripta sunt, vel sub nomine Andreæ quæ a Nexocharide & Leonide philosophis, & sub nomine Thomæ, & si quæ sint alia, non solum repudianda, verum etiam noueris esse damnanda, datum 10. Kalend Martii Stilicone 2. & Antemio viris clarissimis consulibus* In consilio Laodiceno prouinciali habito circa annum Domini 364. sub Papæ Liberi finalibus annis. in quo conuenerunt patres 22 ex diuersis prouincijs Asię apud Laodiceam Phrygiæ Pacatianæ, quod confirmatum, in synodo generali, in Trullo habita, præsente Constantino, *in canon. fina. 59.* confirmantur prædicti libri, vt canonici, *vt in Tridentina synodo*, tamen mentio non fit de Apocalypsi D. Ioannis. At in Chartaginensi concilio 3. prouinciali, confirmato pariter in sexta generali synodo, in Trullo celebrata, cū dictis libris Apocalypsis D. Ioannis numeratur.

b epist. 3. ad Exuperium episcopum Tholosanum c. 7.

2. Necessitium autem fuit canonicas has scripturas, sacrosanctis concilijs & ecclesiasticis resolutionib. constringere, & definire, ob impiorum hæreticorū & ethnicorum malitiá, à quibus & veræ scripturæ canonicæ, aliquando corruptæ sunt, & aliæ in locum illarū confictæ, aliquæ etiam impudēter denegatæ, quæ illis aduersari videbantur. Sicq. admonet Cyrillus Hierosolymit. *Catechesi 4.* Et Ioannes Damascenus, c libros nobis legendos quos nobis tradiderint Apostoli & episcopi maiores, nec filijs ecclesiæ transgrediendos eius terminos. Iudicium ecclesiæ sancto Spiritu regitur, quem non ei defuturum vsque ad consummationem seculi testata est veritas ipsa, errareque non potest, neq; imposturis peruersorum, vel dæmonum decipi, vt columna veritatis. Et proinde obtemperandum, & obaudiendum Catholicis præceptis eius, eiq; in probatione librorum quoque credendum. nam ea sua sapientia videt vitius, quod latet in iniquorum librorum lectionibus, quod incautos priuatim legentes facile posset inficere. Cum prætextu religionis perniciosissima, sub speciosis titulis non tantum nunc, sed etiam ab aduersarijs fidei & Christi sæpe incautis olim obtrudantur, & mala sunt vicina bonis, & vitia virtutibus, fucata veris, vt non immerito peritiorum & prudentiorum egeamus regula, discrimine, & censura. Plus etiam vident oculi quam oculus: nec recte accipitri tenditur, aut Miluio. Experientia, multorumque librorum historiæ, periculorum antiquorum memoria, & in illis adhibita disciplina, efficere etiam debet, vt ecclesiæ mandatis pareamus, & potius præcaueamus in casses incidere & retia quæ subelle monent, quam vt stulti post haustum venenum nostro cum malo aliquando immedicabili laqueis inuoluti, conqueramur de nobis ipsis, experientia certe stultorum magistra: nec est quod magis metuere debeamus, quam sub specie boni decipi: a malis enim apertis vtcunque præcaueamus, sed a malis bono illitis sine accurata obseruatione vix elabimur. Suntque hæc arma, quæ nomine amicitiæ, & consensus cum fide, multos à fide improuidos obtruncarunt.

c lib. 1. de Orthodoxa fide cap. 2.

3 Sic, vt religio Christiana conspurcaretur & peruerteretur, astute Maximinus Imperatorum Christianorum hostis & persecutor, passus est confingi librum inscriptum, acta Christi apud Pilatum. Eaque acta per omnes regni sui prouincias prælato edicto mitti præcepit. & per vrbes singulas, & vicos, per agros etiam proponi, præceptoribus quoque puerorum tradi iussit, vt pro his quæ ad discen-

dum, vel meditandum tradi solerent, pueris memoria commendanda, plena spurcitia & libidine darentur, vt scribit Eusebius Pamphilus. *a*

a li. 9. hist. eccl. cap. 5.

4. *Valentinus hæreticus*, inquit Tertullianus, *b legis & prophetarum quædam probat, quædam improbat*, id est, *omnia improbat, dum quædam reprobat: euangelium etiam habet suum, præter hæc nostra.*

b De præscriptio aduersus hæretic.

5. Apelles hæreticus Marcionis discipulus, legem & prophetas repudiat, *c* habet præterea priuatas, sed extraordinarias lectiones suas, quas appellat Phaneroseis, Philumenes cuiusdam puellæ, quam quasi prophetissam sequitur. Habet præterea suos libros, quos inscripsit Syllogismorum, in quibus probare vult, quod omnia quæ Moyses scripserit vera non sunt, sed falsa. Sic Arriani excutientes doctrinam sacram nouarum pestium fuerunt inuentores, & librorum quos vocarunt θαλείας, id est, vt D. Athan. ait, *d Crapulas*. Sed & Miluius alius hæreticus, nuptias renuens, negabat & reprobabat vetus Testamentū quanquam Christus illius auctoritate sæpe vtatur. *e* Adamantius quoque Manichæi discipulus, aduersus legem, & Prophetas inuectus est, asserens Euangelicam & Apostolicam doctrinam ei contrariam, quem reiecit Augustinus. *f* refert & idem Carpocratianos, resurrectionem corporis cum lege abiecisse ex D. Augustino. Verum hi & similes, qui vetus Testamentum abhorrent, non legerunt, vel non recordarunt eius quod ait Esaias. *g Requisite diligenter in libro Domini, & legite, vnum ex his non defuit, &c.* Et Christus D. Matth. *h Scriptum est, Nō in solo pane viuit homo, sed de omni verbo quod procedit de ore Dei.* Et rursum exprobrat Sadduceis, cap. 22 Matthęi, vers. 29. *Erratis, nescientes scripturas, neque virtutem Dei.* Et rursum D. Ioannis cap. 5. versic. 39. *Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere, & illæ sunt quæ testimonium perhibent de me. Non enim*, vt ait D. Petrus, in 2 epist. *Humana voluntate aliquando allata est prophetia, sed Spiritu Sancto inspirati locuti sunt sancti homines.* Sed proprium fuit hæreticorum & impiorum, reijcere vel corrumpere quæ sibi aduersantur. Et ita in genere scripturas corrumpere conati sunt Valent. Marchionitæ, Arrianus, & alij, mutilare, apostatæ, Porphyrius, Ebion, & alij, tollere, Diocletianus, Nabuchodonosor & alij.

c vt idem Tertull. ait eodem loco.

d Oratione 2. contra Arrianos.

e vt ait idem Athan. sermone contra omnes hæreses

f Bernard. de Lutzenb. in hæreticis.

g c. 34. v. 3.

h c. 4. v. 4 & D. Luc. 4 v. 4.

6. Vt autem quidam hæretici nimij fuerunt in reijcienda lege Mosaica omnino, sic alij quidam fuerunt nimij in retinenda omnino, qui legem cum euangelio, & circumcisionem cum baptismo seruari debere affirmabāt, vt Cherintiani, contra id quod D. Paulus dicebat, *Si circūcidimini, Christus vobis nihil prodest. i* Tractat de eo Augustinus in hæresi, & alij.

i ad Gal. 5. v. 2.

7. Versionem sacrorum librorum in Latinum probat ecclesia, vt authenticam vulgarem, quæ longo tot seculorū vsu in ipsa ecclesia obtinuit, in publicis lectionibus, disputationibus, & expositionibus, in decreto de editione & vsu sacrorum librorum sessione 4. cōsilij Tridentini, & sub finem consilij, in regulis indicis librorum prohibitorum, regula 3. permittuntur versiones scriptorum ecclesiasticorum, editæ etiam à damnatis auctoribus, dummodo nihil contra suam doctrinam contineant, & quod versiones veteris Testamenti ab episcopis doctis & pijs concedi possunt legendæ modo illis versionibus tanquam elucidationibus vulgatæ editionis, ad intelligendam sacram scripturam, non tanquam sacro textu, vtantur. Versiones vero noui Test. ab auctoribus primæ classis & hæresiarchis nemini concedantur. Annotationes vero ad vulgatam editionem, expunctis suspectis a facultate Theologica alicuius vniuersitatis Catholicæ aut inquisitione generali conceduntur. In regula vero 4. sacra biblia vulgari lingua passim & sine discrimine permittenda non esse statuitur, sed iudicio episcopi & inquisitoris standum, vt cum consilio parrochi, vel confessoris bibliorum à Catholicis versorū, lectio in vulgari lingua eis cōcedi possit, quos intellexerint ex huiusmodi lectione non damnum, sed fidei atq; pietatis augmentum capere posse, vt hanc facultatem in scriptis habere debere, atque eum qui absque ea facultate ea legere, vel habere præsumserit, nisi prius biblijs ordinario redditis, peccatorum absolutionem accipere non posse Bibliopolas vero, qui prędictam facultatem non habenti, biblia idiomate vulgari conscripta vendiderint, vel alio quouis modo concesserint, librorum pretium in vsus pios conuertendum ab Episcopo amittere, alijsque pœnis pro Episcopi arbitrio subiacere. Regulares autem, nisi facultate, à prælatis suis habita, ea legere aut emere nō posse. Mandauit Innocent. III. Cisterciensi Morimundensi, & de Crista Abbatibus, sua constitutione 3 iuxta ordinē Bullarij Cherubini de Nurcia, vt eos coercerent, qui in ciuitate Metensi incumbebant translationi librorum sacrorum, in linguam vulgarem Gallicanam, & vsurpabant prædicationis officium. Id enim eget permissione, quemadmodum & Iustinianus *k* permisit Iudæis, sacros libros legere, in suis synagogis, vel Hebræa, vel Græca, vel vulgari patria, Italica lingua. Inprimitiua Ecclesia

k nouell. 146 vt liceat Hebræis, &c.

vt ve-

a ut veterum librorum fides, de Hebræis voluminib. examinabatur, sic nouorum græci sermonis, normam desiderabat. b vbi autem vetera exemplaria fuerunt corrupta, emendatiora visa sunt exemplaria Latina, quam Græca, & Græca quam Hebræa c

a vt ait Diuus Augustinus. *b c.6 vt veterum 9 dist.* *c vt ait Diuus Hieron. in prologo 2. bibliorũ.*

8. Non omnibus certe datum est verba intelligentibus, mentem quoque interpretari: & assequi dictorum, & dicentis, maxime diuersorum librorum, qui diuersi sunt idiomatis, & diuersæ materiæ, & tractationis, nec ideo omni interpretationi & versioni fidendum esse, præmonet sapientissime Ecclesia. In primis enim, qui aggreditur sermonis conuersionem vnius linguæ in aliam, debet vtriusque phrases, & formulam locutionis distincte tenere, ni velit omnino insulsam & ridiculam facere contexturam. Paucis autem id concessum est, ideo & probari debent antequam concedatur facultas hæc. Dehinc vna & eadem scriptura, aliquando diuersitas potest admittere interpretationes, vna autem est sola mens scribentis, & proinde oportet eiusdem esse mentis interpretem, ac scribentem, alioquin non interpretatio, sed corruptio est. *Hoc* inquit Diuus Petrus d *intelligentes, quod omnis Prophetia propria interpretatione non fit*, & rursum. e *Et Domini nostri Iesu Christi longanimitatem, salutem arbitremini, sicut & carissimus frater noster Paulus, secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis. Sicut & in omnibus epistolis, loquens in eis de his, in quibus sunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti & instabiles deprauant, sicut & cæteras scripturas, ad suam ipsorum perditionem.* Diuus Hilarius pulcra similitudine, idipsum videtur explicare, dum ait, f *Liber omnis, inquit similis est ciuitati pulcræ atque magnæ, cui complures ædes, diuersæque sunt: quarum fores proprijs clauibus, diuersisque clauduntur, quæ cum vnum in locum congestæ, permixtæque sunt, volenti vnamquamque ædem aperire, maximam ignaro adferunt difficultatem, vt claues vniuscuiusque ædis inueniat. At familiaris scientia, cognitam clauem cito, ex copia illa congesta qualitatis nouit eligere, aut ingentis laboris, aptam & congruam clauem aperiendi vnius cuiusque aditus inuenire. Quia ratio & qualitas non sinat, non suas claues, claustris disparibus coaptare.*

d 2 epist. 1. *e epist. 2. c. 3. v. 15. & 16. ibi.* *f in Prologo enarrationis in Psalmos.*

De libris Euangeliorum. CAP. VII.

IDEO euangelium dictum est, quod annunciet res prosperas, & bonas. g Apud Græcos εὐαγγέλιον, euangelion, bonum nuntium esse constat ex Xiphilino, qui ex Dione in Nerone ait, *Agrippinam à naufragio liberatum, euangelia Neroni misisse, tanquam nuntium* bonum. ἄγγελος *nuntius* est, & ἀγγέλλω, *nuntio.* vnde εὐαγγέλλω *bonum vel gratum & vtile nuntio*, & εὐαγγέλιον *lætum nuntium & felix & bonum*. Et apud Christianos dicitur insigne nuntium, insignis annuntiatio beneficij Christi, in humanum genus collati cum sua morte illud a morte æterna liberauit. Et apud Diuum Lucam in cap. 2. versicu. nato Domino nostro Iesu Christo, Angelus dixit pastoribus, *Nolite timere, ecce enim euangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo, quia natus est vobis Saluator.* Et ita κατ' ἐξοχὴν per excellentiam, euangelium inter Christianos dicitur. Retinuimus autem inter Latinos hoc nomen etiam Græcum, vt alia pleraq; *vt Angelus, Apostolus, Deuteronomium.* dicitur & εὐαγγέλιον, præmium, quod datur adferenti nuntium lætum, & sæpius apud Latinos euangelia in plurali, vt apud Ciceronem, h *O suaues epistolas tuas, vno tempore mihi datas duas, quibus, εὐαγγέλια quæ reddam nescio, deberi quidem plane fateor*: sicut & Euangelia Isocrati in Areop. sacrific a ob lætum nuntium. Apud nos & per metonymiam pro historia ipsa, de Domino nostro Iesu Christo accipitur: sic & euangelia, libros eius historiæ dicimus. Interdum etiam accipitur pro doctrinæ euangelij promulgatione, i ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ζῆν, *ex ipso Euangelio viuere.* Inde & Euangelizare, doctrinam nuntij illius boni publicare. Et εὐαγγελιστής, seu Euangelista. Sic enim vocantur eo nomine qui erant secundi ab Apostolis, quosque illi habebant, tanquam asseclas & socios in publicando & annuntiando verbo Dei, & Euangelio: illique nulli ecclesiæ erant addicti. Sic & apud D. Paulum, k dictum est in ecclesia Dei alios fuisse constitutos Prophetas, alios Euangelistas. l *Euangelium*, inquit D. Athanasius, m *Est Dei verbi Domini nostri Iesu Christi præsentia, ad humani generis salutem incarnati ex Spiritu Sancto, & Maria semper virgine: finis autem Euangelij & doctrinæ Christi, est, per Euangelium ad se accedentem sibi ipsi conformare, atque ita conformatos filios, exhibere filios patri, & hæredes quidem Dei, cohæredes autem per eam adoptionem quæ gratia obtigit ipsius vnigeniti & primogeniti Iesu Christi constituere.* Sicut tradit Nicephorus Calixtus n & Eusebius Pamphilus. o *Euangelium, inquit, dicimus, quod æternorum, atque incorruptibilium bonorum quæ certe suprema & maxima sunt & ex antiquissimis prædicta temporibus, nuper vero splendore suo orbem illustrantia, cunctis hominibus annuntiat. Hoc omnes Græcos & barbaros, & reliquos sine discrimine ad salutem vocat.*

2. Adstruit enim ibidem Euseb. p *Bonũ hoc nuntium, & legem euangelicam quam prædicauit Christus,*

g vt ait Theophylactus in prologo in Euangelia. *h 2. ad Atticũ.* *i vt 1. ad Cor. cap. 9.* *k Ad Eph c. 4.* *l Cap cum ex iniuncto. 12. de hæret. D. Matt. c. 10 Marci, cap. fin.* *m De communi essentia Patris, & Filij, & S. Sancti.* *n li. 1 hist. eccl. c. 22.* *o 1. de præparatione Euang. cap. 1.* *p In 1. de demonstr. euang. cap 1.*

Christus, fuisse ab initio mundi prædicatam, & parem cultum diuinum exhibitum fuisse ab Adamo, Enoch, Abrahamo ante Moysem, & ab anterioribus Moysis qui & dicti sunt Dei amici. Scriptam autem legem populo per Moysem quo tempore legis diuinæ obliuiscerentur, & veluti medicinam adhibitam morbis qui succreuerant in Ægyptonepotibus Abrahæ. a

a Quod & latius c. 6 prosequitur & 7.

3. Omnis euangeliorum vox, reliquis omnibus sancti Spiritus præceptis eminentior esse dignoscitur, quod in alijs, per Prophetas seruos: in euangelijs autem ipse per se Dominus est locutus. b

b vt obseruauit Basil. Magnus in sermone in Euangelium Ioannis in princ.

4. Quatuor libros Euangelij recipit ecclesia tantum, tanquam canonicos, & ad probandam fidem idoneos: nempe *euangelium D. D. Matthæi, Marci, Lucæ, & D. Ioannis.* Quæ quatuor animalibus depictis in Apocalypsi significantur, & qui in illis describitur Christus, idemque homo, quia ex virgine Maria natus est: idem vitulus, quia hostia: leo, quia fortior est: aquila, quia resurrectio est. Quæ separatim ab Euangelistis singulis vberius tractata sunt, c Quo loci addit, quod plura quam prædicta quatuor non recipiantur ab Ecclesia, quanquam alia olim circumferentur. *Fertur namque*, inquit, *Euangelium aliquod quod duodecim scripsisse dicantur. Ausus est etiam Basilides Euangelium scribere, quod dicitur secundum Basilidem. Fertur etiam aliud Euangelium, quod dicitur secundum Thomam. Noui aliud scriptum, secundum Matthiam.* Hæc ille. Tempora vero quibus illa Euangelia quatuor scripta fuerint, recenset Nicephorus Calixt. d dum ait, *Primus Matthæus Publicanus patrio Hebraico sermone Euangelium scripsit quindecimo anno post Christi ascensionem. Longo deinceps intercedente tempore. Marcus & Lucas, Euangelia sua iussu Petri & Pauli, cõposuerunt. Diuus autẽ Ioannes, qui prius verbũ sine scripto prædicasset, post triginta sex annos à Christi Ascensione postremus omnium creditur ad scribendum descendisse, cum trium Euangelistarum legisset Euangelia, desideraritq; in his aliquid animaduertisset.* Consentit Eusebius Pamphilus. e Similia scripsit Theophylactus, in prologo in Euangelia, discrepat tamen in annorum numero. Nam ait Matthæum primum scripsisse Hebraico sermone post octo annos à Christo assumpto. *Et hunc*, inquit, *ferunt Ioannem Euangelistam in Græco interpretatum: Marcus autem discipulus & comes Petri, post decem annos à Christo assumto, ore Petri edoctus scripsit: Lucas comes Pauli, paulo post quindecim annos. D. Ioannes post 32 qui adimpleuit ea quæ ab aliis omissa fuerunt, vel obscure dicta.* Hæc ille. Et Chrysosto. f *Ego existimo*, inquit, *primum omnium Matthæum Euangel. edidisse, propter quod etiam generationum catalogum diligenter enumerat, & plene cuncta ac instanter exsequitur. Marcus autem, compendiosa post eum cucurrit via, Petro te qui iam ab alio dicta & manifestata declararet. Lucas sane non modo texit generationis catalogum, verum etiam pluribus texit extendendo nominibus, quippe qui Matthæi exscriptione præuentus nos amplius aliquid docere studeat. Suum enim quisque probe est imitatus magistrum: Marcus quidem Petrum, verborũ parcitate gaudentem: Lucas vero Paulum, fluminum copiam vbertate loquendi superantem.* Scribit & Abdias Babylonicus: qui vidit Apostolos, g Euangelium Domini nostri Iesu Christi, primum Hebræo sermone, Matthæum cõscripsisse: Et Irenæus h *Matthæus*, inquit *in Hebræis ipsorum Apostolorum lingua scripturam edidit Euangelij, cum Petrus & Paulus Romæ euangelizarent, & fundarent Ecclesiam. Post vero horum excessum, Marcus discipulus & interpres Petri, & ipse quæ a Petro annunciata erant, perscripta nobis tradidit, postea & Ioannes discipulus Domini, qui & supra pectus eius recumbebat: & ipse edidit Euangelium Ephesi, Asiæ commorans.* Et addit, i quatuor tantum esse debere Euangelia, quia quatuor mundi plagæ, quatuor spiritus principales, quatuor animalia prædicta à Daniele, & quadriformis dispositio Domini. D. Ioan. enarrat generationem inenarrabilem, in principio diuinitatem, similis Aquilæ, Lucas Sacerdotales Characteras à vitulo saginato, à Zacharia offerente, incipit. Matthæus secundum hominem, generationem declarat humanæ formæ: Marcus à prophetico spiritu, spiritus characterem signat duabus alis, vnde quatuor tantum testamenta data, vnum sub Adamo ante cataclysmum, secundum post sub Noe, tertium, Legislatori sub Moyse, quartum quod renouat hominem, euangelium sub Christo. Redarguuntur & ibidem Marcion, & Valentinianus, qui extra hæc dicebant, se habere partem Euangelij.

c vt ait D. Ambr. to. 4 in præfatione in Luca.

d li. 2. hist. Eccl. c. 45.

e li. 3 hist. eccl. cap. 24.

f Homil. 4. in Matthæ ex ca. 1 & 2.

g li. 7. hist. Apostolica, & Hieron. in Prologo in Euang. & in Catalogo.

h li. 3 aduersus Hæres. c. 1.

i Cap. 11.

5. Quatuor itaque euangelia eaque integra, prout nobis proponuntur, Ecclesia recipit nec plura, nec pauciora, nec imminuta, vel additionibus corrupta, vnde hæreticorum & impostorum fidei, & aduersariorum artes, calumniæ, & librorum suppositiones rebus, lapide Lydio, discernuntur. Gnostici impurissimi hæretici, euangelia nomine Apostolorum fecerunt, vt admonet Epiphanius, k contexerunt, & nomine Philippi Apostoli Euangelium, &, vt idem ait, l Cherintus & Carpocras, vtebantur Euangelio Matthæi, sed rescisso capite & genealogijs, incipientes ibi: *Factum est in diebus Herodis regis Iudæ*, vt probarent ex semine

k tom. 2. li. 1. aduersus hæres. hæresi 26.

l Hæresi 30.

semine Iosephi & Mariæ impie, Christum editum. Vtebantur & alijs libris, nempe circuitionibus Petri, quas composuit Clemens, multa corrumpentes in ipsis, pauca vera relinquẽtes, quos & ipse Clemens redarguit in epistolis quas scripsit Encyclicis, quæ in sanctis ecclesijs leguntur. In eodem iterum loco Epiphanius, *Gnostici*, inquit, *impudentissimi, & schola Nicolaitarum, vtuntur veteri & nouo Testamento, auersantur autem eum qui locutus est in veteri Testamento, & vbi verbum reperiunt, quod contra ipsos sententiam habere potest, dicunt à spiritu mundano profectum esse: multi alii libri illorum adhuc sunt, veluti interrogationes Mariæ, liber Ialdabaoth, liber Seth, reuelationes Adami, Euangelia alia nomine discipulorum.*

6. Rursum Epiphanius. a *Caiani*, inquit, *heretici habent quendam libellum, nomine Iudæ proditoris inscriptum, quem vocant Euangelium Iudæ.* Refert & Platina in Alexandro IV. eum summum Pontificem præsente curia libellum pestiferum combussisse, cuius auctor asserebat, non à lege Euangelij, sed à lege, spiritum procedere, quique à sectatoribus dicebatur Euangelium æternum. Marcion Euangelium Lucæ corrupit, & in pluribus detruncauit & immutauit. vt & corrupit plures epistolarum D. Pauli locos, idem Epiphanius b Refert & de Marcione Irenæus, c in hæc verba, *Euangelia tanta firmitatis sunt, vt & ipsi hæretici testimonium reddant illis, & ex ipsis egrediens vnusquisque eorum, conetur suam adfirmare doctrinam. Ebronei enim ab Euangelio quod est secundum Matthæum, solo vtentes, ex eo ipso contumaciter præsumentes de Domino: Marcion autem id quod est secundum Lucam, blasphemus in solum exsistentem Deum ostenditur: Qui autem Iesum separant à Christo, & impassibilem perseuerasse Christum, passum vero Iesum dicunt. Id quod secundum Marcum est præferentes Euangelium, cum amore veritatis legimus illud, corrigi possunt. Hi autẽ qui à Valentino sunt, quod est secundum Ioannem plenissime vtentes, ipso deteguntur.* De Iudicio Euangelij Marcionis adhuc addendus est Tertullian. aduersus Marcion lib 4. *Marcion*, inquit, *Euangelio suo nullum præscribit auctorem, quasi non licuerit illi titulum quoq; effingere, cui nefas non fuit ipsum corpus euertere. Et possem hic iam gradum figere non cognoscendum contendens opus, quod non erigat frontem, quod nullam constantiam perferat nullam fidem repromittat de plenitudine sui tituli & professione debita auctoris.* Et postea, *de titulo ergo funis ducendus est contentionis, pari hinc inde missa fluctuante. Ego meum dico verum, Marcion suum: ego Marcionis dico adulteratum, Marcion meum: Quis inter nos determinauit, nisi temporis ratio? ei præscribens auctoritatem quod antiquius reperietur, & ei præiudicans vitiationem, quod posterius reuincetur. In quantum enim falsum corruptio est veri, in tantum necesse est præcedat veritas falsum. Prior enim res passione & materia.*

a Tom 3. lib. 1. contra hæresis hæres. 38.

b Tomo 3. li. 1. contra hæresis hæres 42.

c lib. 3 aduersus hæreses c. 11.

7. Aliqui etiam hæretici d dixerunt Euangelium, non esse à Diuo Ioanne conscriptum, nec Apocalypsin, sed Euangelium à Cherintho. Et philosophi quidam Græci, vt Porphyrius, Celsus, & Philosabbatinus ex Iudæis oriundus, subuersionem legis Euangelicæ molientes, accusant Euangelistas vt animales, & secundum carnem, nutantes, plura in his argumentis ratione temporis: errantes tamen, cum putarent Euangelia contextura temporum ordine continere, nec animaduertentes, quod Euangelistæ posteriores supplent quæ ab alijs omissa sunt, quia non nouum contexunt Euangelium, & cum vnum sit, sed vel supplent, vel fusius dicunt, addit Epiphanius eodem loco consonantiam pulcram Euangelistarum. Quam etiam e, docet Tatianum aliquando composuisse vno libro ex quatuor Euangelijs consutam, quam aliqui Euangelium secundũ Hebræos vocant. Manichæos habuisse quoddam Euangelium secundum Thomam ait Cyrillus *catechesi 4.* illinc natorum. Quod Euangelio nomine coloratum animos simplicium corrumpebat.

d vt scribit Epiphanius contra hæreses, tom. 1. hæres. 51.

e Tom. 3. lib. 1. contra hæreses, hæres. 46.

8. Manichæi non recipiebant nouum Testamentum, sed tantum libros veteris Testamenti. Quamquam Deus dixerit Sacerdotibus, *Moysi creditis, credite & mihi: nam & Moyses de me hæc verba fecit.* Athanasius f, Eucratitæ hæretici, vtebantur quibusdam apocryphis, quæ dicũtur Andreæ & Ioannis actiones. g Libri apocryphi & illegitimi dicuntur esse à Nicephoro Calixto. h *prædicatio Petri, Euangelium Petri, Apocalypsis Petri, liber Actorum Petri*, ambiguæ & auctoritatis, Actorum Pauli liber, qui *pastoris* habet titulum, quem Hermæ quidam adscribunt, ei, cui in epistola ad Romanos Paulus salutem nunciari iubet, item *Apostolorum doctrina siue Barnabæ epistola: Euangelium secundum Hebræos:* Item *Euangelia quibus falso præponuntur nomina Petri, Thomæ, Matthiæ, Acta Apostolorum, Andreæ, & Ioannis.* Quod tamen pertinet ad Hermetis librum, Cyprian. i meminit de eius quodam libro: & lectionem eius probatam ait postquam de librorum vtriusq; Testamenti censura Ecclesiastica locutus est. *Alii enim sunt libri, qui non canonici, sed ecclesiastici à maioribus dicuntur: Sapientia, Ecclesiasticus, Tobias, Iudith, Machabæorum libri. In nouo Testamento libellus, qui dicitur pastoris siue Hermetis.*

f In sermone contra omnes hæreses.

g Epiphan. tom. 1. lib. 2. hæres. 47.

h lib. 2. historia ecclesi. c. 46.

i In expositione Symb.

metis, qui appellatur dua via vel iudicium secundum Petrum, qua omnia legi quidem in ecclesiis voluerunt, non tamen proferri ad auctoritatem fidei confirmandam.

9. Reijciebant hæretici Ioanni librum Euangelij Diui Ioannis, & Apocalypsin, tamquã si a Diuo Ioanne non fuissent scripti: sed Euangelium à Cherintho, quos tamen Epiphanius dicit esse Diui Ioannis. a

a lib. 2. contra hæreses. 10. 1. hæres. 51.

Addit & hæresi 54. Theodotianos hæreticos quoque negasse esse eosdem libros Diui Ioannis.

Dionysius ita Alexandriæ episcopus, tuetur Apocalypsin non fuisse beati Ioannis Apostoli, ait tamen *esse alterius sancti cuiusdam Ioannis, numine afflati diuinitus: non tamen Apostoli filij Zebedai. Primum,* inquit, *collatione facta Euangelij & epistolarum Diui Ioannis: in quibus non praponit nomen, vt in Apocalypsi. Item quod is qui composuit Apocalypsin, repetit sæpe nomen suum, quod audierit & viderit ista, quod tamen non fecisset Ioannes Apostolus de cuius probitate & fide certa erat Ephesiis. Præterea Apostolum semper sua à mysteriis incepisse quod non facit in Apocalypsi, nec quicquam fere de his tractatur. Dehinc orationem Apocalypsis non esse ita elegantem ac Diui Ioannis Apostoli, quin & interdum rusticis & barbarismis vtitur Gracis.* Hæc Diuus DIONYSIVS, vt refert Nicephorus Calixt. b Et Eusebius Pamphil. c Verumtamen si bene perpendantur hæc argumenta Dionysij, nihil vigent: & errare potuit is, quemadmodum & nimio feruore scribens in Lybici Sabellij impietatem, qui negabat subsistentiam diuersam vel hypostasim Patris, & Filij & Spiritus Sancti, ipse prolapsus est in alium errorem, vt diceret non tantum diuersam hypostasin sed substantiam, quod hæreticum est. d

b li. 6. eccl. hist. c. 21 & 24.
c li. 7 de præparatione euãgelica c. 23.

10. Gelasius summus pontifex. e *Cæterum,* inquit, *qua ab hæreticis siue schismaticis conscripta vel prædicata sunt, nullatenus recipit Catholica & Apostolica Ecclesia, inter cætera numerat inter Apocrypha.* Itinerarium nomine Petri Apostoli, quod appellatur sancti Clementis, lib. 8. Actus nomine Andreæ Apostoli: Actus nomine Philippi Apostoli: Actus nomine Petri Apostoli: Actus nomine Thomæ Apostoli. Euangelium nomine Thadæ: euangelium nomine Thomæ Apostoli, quo vtebantur Manichæi: euangelium nomine Barnabæ, Bartholomæi, Andreæ, & ea quæ falsauit Lucianus, & quæ falsauit Hireyus, liber de infantia saluatoris, liber de natiuitate saluatoris, & de sancta Maria, & de obstetrice saluatoris, liber qui appellatur Pastoris. Liber qui appellatur

d vt scribit Basil. Magnus ad Maximum philosophum, & notat Niceph. li. 6. c. 25.
e ex concil. Romæ habito cum 70. episc. in c. sancta Romana 3 § item Innocenti, 15 dist. apud Gratian. in decret. & Burchardũ lib. 3. decretorũ ca. 221. Innoc. pat. ... c. 61. T. li. 2. pag. 123.

fundamentum. Adduntur illis alij plures libri, ibi relati vt Apocryphi, & alij omnino prohibiti & repudiatũ. differunt enim librum simpliciter in Ecclesia Apocryphum esse, & Apocryphum & prohibitum. Nam Apocryphi, non omnes prohibentur in ecclesia, verum in ea nõ habent probationis auctoritatem quorum vel nomen auctoris ignoratur, vel lectio illorũ publicum in ecclesia non habet & nisi inter priuatos vsum concessum, quia quamuis in illis aliqua sit veritas, tamen falsa quædam miscentur, quæ reijcienda censuit ecclesia.

11. Sunt & apud Suidam in Pherecide ἀπόκρυφα βιβλία, arcani libri, & Bibliorum quædam sacrorum Apocrypha, quod non palam omnibus proponerentur, nec in templis vti his liceret. f Seruit intentioni loquentis nomen Apocryphi, vt absconditi vel secreti, vt vel secretum dicatur quod omnibus publicari non debeat, propter periculum ne his qui male intelligerent abutantur: vel secretum, quia prohibitum est his vllo modo vti. Apocryphi libri, non omnes omnino idcirco improbati aut haberi vetitum est: at in prohibitis contra: vnde & g Imperatores Valentinian & Valens, *Sancimus vt omnia quacunque Porphyrius sua pulsus insania, aut quiuis alius contra religiosum Christianorum cultum conscripsit apud quemcumque inuenta fuerint, igni mancipentur.* Et paulo post, §. *quoniam vero,* iubent libros eorum, qui ambiguas de fide doctrinas edidissent, non congruentes per omnia aut præcise orthodoxæ fidei, potissimum eos, qui Nestorij essent, comburi. meminit de ea lege Euagrius. h Socrates. i Rursum Cæsares Theodosius & Valentinianus. k *Nec vero,* inquiunt, *impios libros nefandi & sacrilegi Nestorij aduersus venerabilem orthodoxorum sectam decretaque sanctissimi cœtus antistitum Ephesi habiti scriptos habere, aut legere, aut describere, quisquam audeat: quos diligenti studio conquiri ac publice comburi decernimus: ita vt nemo in religionis disputatione aliquam supradicti nominis faciat mentionem, &c.* Et Marcianus Imperator, ait, l *Nulli contra venerabilem Chalcedonensem synodum liceat aliquid vel dictare, vel scribere, vel edere, atque emittere, vel scripta super eadem re proferre. Nemo huiusmodi habere libros & sacrilega scriptorum audeat monumenta seruare. Quod si qui in his criminibus fuerint deprehensi perpetua deportatione damnentur. Hos vero qui discendi causa adierint de infausta hæresi disputantes, decem librarum auri qua fisco nostro inferenda sunt, iubemus subire dispendium. vltimo etiam supplicio coerceantur qui illicita docere tentauerint. Omnes vero huiusmodi charta, libri, qui funestum Euty-*

f vt notat Hieronymus.
g Inti 2 C. de summa trin. & fid. Cathol.
h lib. 1 c. 12.
i 1. hist. eccl. c. 6
k In l. damnato. 6 § 1. de hæreti. C.
l l quicumq. C. eod. tit § fin.

ebetis & Apollinaris complexi fuerint dogma incendio concrementum, &c.

12. Iustinianus *Nouella 42. de depositione Anthymi cap.* 1. confirmat prædicta: & vltra, describentibus ex quacunque occasione, etiam ad velocitatem manus, imponit manus amputationem. Quæ certe pœna vt superiores impositæ contra descriptores conuenire possunt aduersus typographos, & bibliopolas qui venenum librorum infectorum prælo plurib. parant, & celerius quam librarij antiqui, & minori pretio quam labore descriptos, distribuunt & spargunt in diuersas orbis regiones. Si enim pœna digni habiti sunt qui libellos famosos ediderunt, & qui scripserunt, & qui inuentos non consummauerunt. *a* multo magis qui hos libellos aduersum legem diuinam, & religionem publicam edunt, retinent, & exscribunt. cum grauius sit diuinam quam humanam offendere maiestatem *b* & crimen aduersus religionem publicum est, & in omnium fertur iniuriam. *c*

13. Docetur secundo alia ratione, mutuata à venenorum apparatoribus, & venditoribus. Lege Cornelia de sicarijs & veneficijs cap. 5. qui venenum hominis causa necandi fecerit vel vendiderit vel habuerit, plectitur, & qui in publicum mala medicamenta vendiderit, vel hominis necandi causa habuerit *d*. Venenarij capite puniendi sunt aut si dignitatis respectum agi oportuerit deportandi *e*. Plus est veneno quam gladio occidere, *f* & plus est parare venenum contra matrem aut proximos, quam contra alios: vt & qui sciuit hoc venenum ea causa comparatum, nec detexit, qui emit, & qui vendidit, pœna parricidij teneantur, quanquam non tuerit venenum per eum porrectum *g*. Quocirca, & multo magis qui virus pernitiosorum librorum edunt, distrahunt, emunt, & seruant, digni pœna sunt, plus enim est animus qui inficitur, quam corpus *b*.

14. Non inficior tamen, & libros hos vetitos quibusdam permissos esse: nempe his, qui ex illis possunt sanam doctrinam suo ingenio singulari probatiorem ostendere, & possunt errores confutando eosdem, ex mentibus hæreticorum, vel iam venenatorum conuellere, & antidotis conuenientibus sanare *i*, sicuti & pharmacopolis, & pigmentarijs iuratis, permissum est habere in republica venena, quæ non omnibus dent, sed ijs qui possunt ex illis antidota componere *k*. sic enim venena mala, bona fieri possunt admixtione *l*. Datur autem iure singulari potestas hæc legendi, & reprobandi libros prohibitos, & prohibendos,

a l. vnic. de famos. libell. C. Lege l Corn. 15. § si quis librum de iniur. P.
b arth. Gazaros de hæred. §. Gazaros de statutis & consuet. in auth C l. manichæos 4. C. de hæred.
d l 3. ad leg. Corn de sicar. l 48 P. tit 8.
e l capitalium 28. § venenarij de pœn P
f l 1 C de malef. & math.
g l. 1 § si & l. 2. ad l Pompei, de parric. P.
h l sancimus C. de sacros. eccl. c. cum infirmitas §. scelerum de pœnit. & remiss. c. solitæ de maiori & obedi. cũ simil.
i vt in c. agnouimus 26 q. 6. c. ille 22 q 5.
k vt in lege quæ l sæpe 35 § veneni mali de contrah. emt P.
l l. eiusdem lege § adiectio autem ad l. Corn de sica l qui venenum 236 de verb. signif.

sicut & refert Euseb. Pamphi. *m* quod Diony. Alexandrinus, legere se dicebat hæreticorum libros, & traditiones: & quamuis videretur ad horam pollui his, multum tamen commodum se ex his capere, vt posset ex ipsorum verbis illos arguere: & admonitum ne legeret, visionem accepisse, qua dictum illi, lege omnia quæcunque in manus tuas venerint, quia probare singula quæque, & discernere potes: quandoquidem ex initio hæc tibi fuerit causa credendi.

15. Alioquin qui legit, vendit, & excudit tales libros, non potest euitare, quin pœna dignus sit, postquam libri etiam fuerint abolit, & combusti: nec vitare potest quin in suspicionem hæreseos veniat, tanquam fautor, defensor, & propagator doctrinæ improbatæ *n*. Cum & vltra scribæ, notarij, non tantum negotiorum hæreseos, sed etiam aliorum, negotiorum, hæreticis adesse prohibeantur sub eadem pœna *o* multo magis in his, quæ ad impietatem eorum pertinent, in quo & socij, & participes delicti essent.

16. Facit etiam, quod expositores falsæ monetæ, scientes pœna eadem puniri debent: qua qui adulterarunt *p*, ad instar etiam illorum, qui scienter falsis instrumẽtis vtuntur *q*. Et exemplo etiam eius, qui falsis ponderibus vtitur *r*. Considero autem hic, quod bibliopola scienter libros hos vendat, vt puniatur. Interdum enim si expers literarum sit, & libros ei datos vendendos, improuide exposuerit venditioni, vel si illos quibus habere non licet, vendiderit: esset quodammodo à grauiori pœna excusandus *s*: sed non in totum: maxime quia iuris ignorantia non habet excusationem *t*. Et videntur in magna negligentia esse, quod non curauerint sibi dari probas merces, & imperitia culpæ annumeratur *u*, & qui falsas mensuras sciens conduxerit, si frangantur periculum sustinet *x*. Sed & non carebunt suspicione, si clam vendant huiusmodi libros, quia fraudis tunc suspicio delictum auget, & malam fidem testatur *y*. l. cũ inhibito, de clandest. desponsa. Posset tamen excusari bibliopola, si iussus ab eo, qui legere potest impune vetitos libros adferat, si modo alijs illos non euulget.

17. Argumento insuper firmari superiora possint quod in via publica vel loco publico, non liceat habere etiam ea, quæ solo odore locum pestilentiosum faciant *z*, nec liceat morticinia stercoraq; in vias proijcere, vel fimũ.

18. Prohibitum autem fuit a Leone 10 in constitutio. 10. Incipiente *inter solicitudines* in Bullario Cherubini, libros imprimi absque

m lib 7. hist. cap. 6.
n c. sicut ait 8. de hære. c. excommunicamus § credentes eo c. si quis sæpe 79 dist.
o capitu. si aduersus nos 21. de hære. c. dicat 1. 255 q. 2. c. 1 de falsis in extrauag. Ioan. 22.
p l. 2. & 3. C. de f. de moñ l. qui falsos ad l. Corn de fal.
q l. arbit. § actio de dolo l & hodie § si venditur ad l. Corn. de fal.
r Argum l. generalis de tabu. lib. 10. c. & c. cognoscentes de constitut
s l regula & l. 1. de iur. & facti ign. cum simil.
t l. imperitia de reg. iur. §. imperitia ad l. aquil l illicitas § fin 1 de offic. præsid.
u l item quæritur 13. § si quis mensuram loca. P.
x l fi. de ritu nup. P.
y l. 2 § idem ait si od... quid in lo... publ 43 P ti 8.
z l vni § fin de via publi. a & si quid in eo factum esse dicatur li. 43. P. tit 10.

approbatione vicarij & magistri sacri palatij Apostolici in vrbe: ac episcoporum vel vicariorum eorum, & inquisitorum, alibi sub pœna combustionis librorum publice, si aliter imprimantur, & centum ducatorum fabricæ basilicæ principis Apostolorum Petri & Pauli applicandorum. Iulius III. constitutio. 7. *cum meditatio*, &c. 3 Kalen. Maij 15 o. reuocauit facultatem libros suspectos legendi & retinendi de fide Catholica, præter concessas inquisitoribus præcipitque huiusmodi libros intra certum terminum consignari inquisitoribus. Similem constitutionem edidit Paulus IV. constitutione 39. incipi. *Quia in futurum* & Pius IV. constitutione 98. *cum pro munere*, in dicto Bullario, & ibidem vendi & haberi prohibeat tales libros, idipsum & statuit Pius IV. constitutione 108. incip. *cum inter crimina*. In sessione 4. consilij Tridentini in decreto de editione & vsu sacrorum librorum statutum, ne vlli liceat imprimere vel imprimi facere quosuis libros de rebus sacris sine nomine auctoris, neque illos in futurum vendere, aut etiam apud se retinere nisi primum examinati probatique fuerint ab ordinario, sub pœna anathematis & pecuniæ in canone consilij nouissimi Lateranensis apposita, (nempe sessione 10. sub Leone X.) Et, si regulares fuerint, vltra examinationem & approbationem huiusmodi, licentiam quoque à suis superioribus impetrare teneantur recognitis per eos libris iuxta formam suarum ordinationum. Qui autem scripto eos cōmunicant vel euulgant, nisi antea probati examinatiq; fuerint, eisdem pœnis subiaceant, quibus impressores. Et qui eos habuerint vel legerint, nisi prodiderint auctores, pro auctoribus habeantur.

19. Non alienum erit in auctoritatem huius prohibitionis addere, ecclesiæ primitiuæ morem prohibitionemque similem: cum & legamus in act. Apoc cap. 19. libros eorum qui curiose fuissent sectati combustos. Apud Ethnicos quoq; obseruatum legimus, lectionē & euulgationem librorū nouæ religionis, fuisse interdictā eiusq; libros publice cōbustos. Sicuti narrat Diog Laert. *a* Quod Protagoras cū in aliquo loco in hunc cœpisset modum: *de diis quidem statuere nequeo neque an sint vel ne: sunt enim plurima quæ id scire prohibeant, quippe & summa incertitudo, & breuis hominis vita*: ob hoc principium operis, ab Atheniensibus vrbe pulsus fuit, libris eius in foro concrematis, sub præconis voce à singulis qui illos habebant inuestigatis. Atque Senatus censuit, vt ait Liuius *b* de libris religionis in arca Numæ inuentis, satis habendum quod prætor iusiurandum polliceretur libros eos legi seruariq; non oportere, & ideo primo quoq; tempore in comitio cremandos. Et Vlpianus *c* ait, *libros improbatæ lectionis magicos forte, & his similes, protinus corrumpendos.*

a lib. 9. de vita Philosoph in Protag.

b Lib. 40.

c in l. cætera 4. § mala medicamenta famili a heret. l. 10. P. tit. 2.

20. Sed hæc hactenus de receptis & improbatis in genere libris legis diuinæ dictum sit: rursum autē de alijs scripturis canonicis noui Testamenti admonebo eadē, vt non aliæ, quam quæ superius sacrosanctis consilijs traditæ & receptæ sunt, admittantur, nec alijs quam ecclesia tribuit auctoribus, tribuantur & nec in alijs versionibus vel exemplaribus quam probati sunt legantur, cum auctoritate, exempli causa, ecclesiæ quidem veritatem epistolam ad Ephesios D. Pauli habemus missam, non ad Laodicenses. Marcion autem interpellare ei titulum gestiebat, tanquam & in isto diligentissimus explorator, quamuis nihil de titulis intersit *d*. Ad Hebræos scripsit Hebraice D. Paulus, traductionem vero eius Græcam esse Clementis Romani, dixit Nicephorus Calixtus. *e* Negarunt tamen quidam hæretici eam epistolam esse D. Pauli, quos reuincit Epiphan. *f* Et Tertullianus post mediam ætatem presbyter quamuis contra Montanum scripsisset, delapsus postea in eius hæresin reiecit epistolam ad Romanos dicens nō esse Pauli, neque in ecclesia Romana esse receptam *g*. Notat & Clemens *h*, Hæreticos abrogasse epistolas ad Timotheum, quod earum voce conuincantur, maxime *i* dum ait Paulus, *O Timothee depositum custodi, deuitans profanas vocum nouitates, & oppositiones falsi nominis scientiæ quam quidam promittentes circa fidem exciderunt.*

d vt scribit Tertul. l. 5. contra Marcionem in epist. ad Laodicenses.

e lib 3 c. 18.

f lib 2. contra hæreses tom. 1. hæres 69.

g Niceph. Cal lib 4 hist. eccl. c. 34.

h li 2. Stromaton

i 2. ad Tim. c. 6.

De Vtilitate & necessitate lectionis Sacræ Scripturæ. CAP. VIII.

TANTVM tamq; commendatum est vnicuiq; salutis & felicitatis æternæ desiderium, tanta beatitudinis assequendæ naturalis cupiditas, cuius testimonia & promissiones in sacris scripturis continentur, vt multum temporis terendum nō sit In quæstione, num sacræ scripturæ legendæ sint. Cum etiam Deus ipse, qui in illa sua mandata perscripsit, satis & adhibita causa & vtilitate, illud ipsum iusserit. Et per Moysen & per Prophetas, & in propria Christi persona, qui & verus Deus Dominus est. Deuteron. 4 *Audi Israel præcepta & iudicia quæ ego do eo te, vt faciens ea viuas, & ingrediens possideas terram quam Dominus Deus Patrum vestrorum daturus est vobis*, & cap. 31. [illegible] *Leges legis verba [illegible] coram omni Israel*

Israel audientibus eis, & in vnum omni populo congregato, tam viris, quam mulieribus, paruulis & aduenis, qui sunt intra portas tuas, vt audientes discant, & timeant Dominum Deum vestrum, & custodiant impleantq́ omnes sermones legis huius. Et Exod. 13. *Narrabis filio tuo in die illo, dicens, hoc est, quod fecit mihi Dominus, quando egressus sum de Ægypto: & erit quasi signum in manu tua, & quasi monumentum ante oculos tuos, vt lex Domini semper sit in ore tuo.* Iosue 1. *Non recedet volumen huius legis ab ore tuo, sed meditaberis in eo diebus ac noctibus, vt custodias, & facias omnia, quæ scripta sunt in eo. Tunc diriges viam tuam, & intelliges eam. Non declines à verbis legis huius ad dexteram, vel ad sinistram, vt intelligas cuncta, quæ agis.* Baruc. cap. 4. *Hic liber est mandatorum Dei, & lex, quæ est in æternum, omnes, qui timent eam, peruenient ad vitam, qui autem dereliquerunt eam, in mortem,* &c.

2. In scripturis sacris, regula est eorum, quæ agere vel vitare debemus: inest ibi determinatio, quæ etiam immutari non debet à principibus, cuiuscunque potestatis sint. Cum inferior non possit superioris Dei legem immutare. *a* Sempiterna enim lege receptum est, vt inferiores subijciantur, & obediant superioribus *b*. Et dictum de rege Deuteronom. cap. 17. *Postquam autem sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis huius in volumine, accipiens exemplar à sacerdotibus Leuiticæ tribus, & habebit secum, legetq́ omnibus diebus vitæ suæ, & discat timere Dominum Deum suum.* Priuatis quoque idipsum statutum libro eodem Deuteron. cap. 12. *Non facietis singuli, quicquid vobis rectum videtur: sed quod præcipio tibi, hoc tantum facito Domino, nec addas quicquam, vel diminuas.* Firmatur Prouerbiorum cap. 30. *Omnis sermo Dei ignitus clypeus est omnibus sperantibus in se. Ne addas quicquam verbis illius, ne arguaris inueniarisq́ mendax.*

a c. cum inferior. de maior. & obed.
b Vt ait Dionys. Halicarnass. in 1.

3. Vitam Scripturæ istæ continent æternam, indicant salutem, & prædicant viam, per quam beatitudo & felicitas æterna adiri possit, Deusque reconciliari. Sicque Christus ad Sadducæos, *Erratis, nescientes scripturas, neque virtutem Dei. c* Et D. Iohannis cap. 5. vers. 39. *Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere, & illæ sunt, quæ testimonium perhibent de me.* Et *d*: *Si Mosen & Prophetas non audiunt, neq́ si quis ex mortuis resurrexerit, credent.* Eo pertinet, quod scribit D. Paulus *e*. *Tu vero permane in his, quæ didicisti, & credita sunt tibi, sciens, à quo didiceris, & quia ab infantia sacras literas nosti, quæ te possunt instruere ad salutem, per fidem, quæ est in Christo Iesu. Omnis scriptura diuinitus inspirata vtilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia: vt perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum instructus.* Sic Actor. cap. 17. vers. 11. *Hi autem erant nobiliores eorum, qui sunt Thessalonicæ, qui susceperunt verbum cum omni auiditate, quotidie scrutantes scripturas, si hæc ita se haberent.* Et c. 18. vers. *sui actuum Apost.* dicitur de Apollo, quod vehementer Iudæos reuincebat publice, ostendens per scripturas, esse Christum IESVM.

c D. Matth. c. 22. v. 29.
d Luc. c. 16.
e 2 ad Tim. c. 2. v. 15.

4. Aliam vtilitatem ex lectione scripturarum indicat D. Paulus ad Romanos, cap. 15. *Quæcunq́ scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, vt per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus.*

5. Sed & illa suauissima & præstantissima, quod ex verbo Dei in scripturis recondito, anima, quæ diuinorum capax est, saginetur, & reficiatur. *Non enim ex solo pane viuit homo, sed ex omni verbo, quod procedit ex ore Dei. f* Imo vero non tantummodo pratum, *g* verum & paradisus diuinarum lectio scripturarum: non enim fragrantiam solum habent eius flores, sed & fructum, qui animam nutrire possit. Et ibidem: Nec paruæ, *inquit*, sententiæ sacræ scripturæ omittendæ sunt, quæ tenues esse putantur; nam & ipsæ de Spiritus gratia sunt: Spiritus autem gratia nunquam parua est, sed magna & mirabilis, & dantis munificentia digna, nec gemmæ in corporis mole, sed naturæ pulcritudine, pretium habent. Atque merito thesauro cuidam confertur diuinarum scripturarum lectio: sicut enim ex illo quisquis vel paruum fructum capere potest, multas sibi parat diuitias, ita & in sacra scriptura, etiam in breui lectione variam sententiarum vim, & indicibiles diuitias inuenire licet. Et non solum thesauro similia sunt diuina eloquia, sed fonti quoque largis perennibus scaturienti aquis. Et propter hoc Christus dicebat, *Qui credit in me, sicut dicit scriptura flumina de ventre eius fluent aquæ. h* Quæ omnia & pluribus prosequitur Diuus Chrysostomus, *i* additque, *k* quod sicut aromata, quanto magis digitis atteruntur, tanto maiorem natura sua fragrantiam reddunt, & ita in scripturis visum euenire, vt quanto quis illas amplius tractare studuerit, tanto magis videre poterit latentem in illis thesaurum, pluresque percipere indicibilium diuitiarum fructus. Rursus: *l* Magna diuitiarum scripturarum virtus est, & multæ in verbis latent sententiarum diuitiæ, ideo scrutandæ scripturæ, *m* vt non tantum nudæ lectioni vacemus, sed indagatis profundis, verum veritatis sensum

f Matth. c. 4. v. 4. Luc. c. 4. v. 4. Deuteron. cap. 8. v. 3.
g vt ait D. Chrysost. tomo 5. homilia 1. ad populum Antiochenum.
h Iohan. c. 7.
i tomo 1. Homilia 3. & 16. & 20. in Genesim.
k Homil. 13. in Genesim.
l Homil. 37. in Genesim.
m Iohan. c. 5.

sum percipere valeamus. Talis enim mos est scripturæ, vt in paruis verbis plurima sæpe multitudo sensuum inueniatur, & in hoc vel maxime differt ab aliis scripturis, in quibus cum multitudine verborum ad fastum apparatorum, vix vnus sensus colligi potest. Iterum *in Psal.95.tom.1.* Si quid dicitur absq; scriptura, auditorum cogitatio claudicat, nunc annuens, nunc hæsitans, & interdum sermonem vt friuolum auersans, interdum vt probabilem recipiens, verum vbi ex scriptura diuinæ vocis prodit testimonium, & loquentis sermonem, & audientis animum confirmat:

6. Lectio itaq; hæc sacræ scripturæ omnibus, non tantum clericis, sed etiam laicis vtilis & necessaria est. non aliter, quam his, qui legere & intelligere nequeunt, necessarius est auditus verbi Dei. Pertinent enim & ad salutem, & ad regulam bene viuendi, qua omnes egent, siue clerici, siue laici, aut seculares sint, continent & mandata, & voluntatem Dei, quibus obtemperandum est, sine vlla exceptione sexus aut qualitatis; quantum quemq; respiciunt, & iuris ignorantia diuini neminem excusat. *a* ignorans ignorabitur. *b* culpa enim est, non intelligere, quod omnes intelligunt, vel intelligere debent. *c* Habent, *inquit Abraham*, Mosem & Prophetas, audiant eos *d* maxime quia lex diuina scripta, maximam habet coniunctionem cum ea, quam Deus mentibus hominum in creatione insculpsit. *Signatum enim est super nos lumen vultus tui Domine*, vt ait Dauid. *e* Imo lex diuina naturalis dici potest hominum, quæ in lege antiqua & in Euangelio repetitur: *f* & qui sine lege vixerint, sine lege damnabuntur. Et merito. D. Chrysostomus *g* reprehendit grauiter incuriã secularium, qui mundo & corporeis vacantes, se excusant à bonis operibus & lectione sacrarũ scripturarũ, dicentes, *Nonne ego mundanus sum? num ego monachus?* cum tamen scriptum sit *1. ad Timoth.2.* quod Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis peruenire. Deinde quod & omnis homo habeat animam maioris dignitatis, quam sit corpus, quod & apparet ex eo, quod corpore ab anima derelicto, nullius vsus est. Quare, inquit, qui tantam habet corporis curam, cuius gratia & propter quod tantum animæ contemtum admittit, neq; illi congruum cibum impertitur. Non enim ex solo pane viuit homo, sed ex omni verbo, quod procedit ex ore Dei. *h* Sicque suadet, non tantum corpori, sed etiam animę parandum esse cibum, exprobrat eandem negligentiam secularibus idem, *i* qui se existimabat sapientem, inquit Clemens Alexandrinus, *k* nec vult audire diuina præcepta, sed tanquam qui per se didicerit, effrę natus fertur in salem fluctuans, descendens ad mortalia, & ea, quæ sunt generabilia à cognitione ingenti, alias alia opinans. Quibus autem non est gubernatio, ij cadent sicut folia.

7. Verum hic non omnibus prophanis committendas sacrarum scripturarum omnium lectiones concludere volo, imo vero non nisi cum pręuia episcopi & parochi cognitione, num pij sint homines, & nõ abuti possint, quibus conceduntur in vulgarem sermonem conuersæ, & probatæ iuxta Concilij Tridentini decretum. Sunt enim, qui propter malum vel pessimum ingenium, vel irreligiositatem, & scripturis sacris non magis, quam aliis bonis rebus abutantur, & ex quibus pij possunt sibi salutem æternam parare, isti damnationem æternam architectantur, nõ secus, quam furiosi gladio se interimere possunt, quo prudentes se & alios defendũt, & ex hisdem floribus, propter diuersos naturæ habitus, aranea venenum, & apis mel conficiunt. Et proinde ignaris omnino, & idiotis, vel male in fidem affectis, potius consulitur & mandatur, vt discant legem & mandata Dei ab Ecclesiæ præpositis, & concionatoribus, qui frequenter proponunt, quæ necessaria ex lege Dei ad salutem singulis videantur, ne se incauti gladio ancipiti verbi Dei temere iugulent legendo, quæ non intelligunt.

8. Sacræ scripturæ dicuntur inesse mysteria: mysteria vero non essent, si ab omnibus intelligerentur *l* impleuit autem sacram scripturam mysteriis Spiritus sanctus, ne illa vilesceret. Neq; omnes, qui idioma vel Latinum, vel Gallicum, vel Italicum, vel Germanicum, in quod fuerit translata & proposita sacra scriptura, ideo capaces sunt intelligentię mysteriorum sub verbis contentorum, non secus, quam nec etiam populo doctiores Apostoli *m* intelligere potuerunt, dicentem Dominum, *Filius hominis tradetur in manus gentium, & flagellabitur.* Et quamuis verba intelligerent, tamen non intellexerunt. quis esset ille filius hominis, *n* nec illud *modicum videbitis me*. *o* Proinde qui sacras scripturas legunt, non pręsumtione suę mentis eas contorquere vel explicare debẽt, sed cum mente, sensu, & intelligentia Ecclesiæ, quę iam ab annis 1590. vel circa, quomodo intelligendæ essent, docuit ab Spiritu sancto, quo regitur, instructa & edocta, nec oportet plus, quam oportet, sapere, sed ad sobrietatem, *vt ait Apostolus*, *p* sic eueniet, vt vsus & lectio sacrarum literarum sit vtilis accedente interpretatione vera, & sine

qua

a l. regula, de iuris & facti ignorant. P. l. in bonorum, de bonor. possessio. contra tabul. §. notandum, 1. q. 4.
b 1. ad Corin. c. 14. c. ideo, 37. dist. c. qui ead. 38 dist.
c l. lata culpa, 223. de verbor. signif. cum simil. ibi notat.
d Luc 16. vers. 29.
e Psal. 4.
f in c. humanum genus, 1. dist. apud Gratian.
g Homilia 21. in Genes.
h Matth. c. 4.
i tom. 2. homil. 2. in Matth.
k 1. Stromat.
l vt ait D. Basilius lib. 2. de Spiritu sancto, c. 27.
m Matth. c. 20.
n Ioan. c. 16.
o Ioan. c. 16.
p Ad Rom. c. 12.

qua possent lecta nobis nocere: litera occidit spiritus autem viuificat, *a* & Spiritus est, qui loquitur mysteria, vt idem D. Paulus ait. *b* Et ibidem dicitur, *Nos non spiritum huius mundi accepimus sed spiritum, qui ex Deo est: vt sciamus, quæ à Deo donata sunt nobis, quæ & loquimur, non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in doctrina Spiritus, spiritualia spiritualibus comparantes.* Et postea: *Animalis autem homo non percipit ea, quæ sunt Spiritus Dei, spiritualis autem iudicat omnia, & ipse à nemine iudicatur.* Et idem 2 ad Corinth. cap 4. *Si etiam opertum est Euangelium nostrum, in his, qui pereunt, est opertum, in quibus Deus huius seculi excæcauit mentes infidelium, vt non fulgeat illuminatio Euangelij gloriæ Christi, qui est imago Dei.* Et iterum, *c* *Scimus, quod lex spiritualis est, unde & colligimus, & egere explicatione spirituali, alioquin ex numero erunt discentium, quorum meminit Diuus Paulus, d qui sunt semper discentes, & nunquam ad scientiam veritatis peruenientes.* Et vt admonet Diuus Petrus *e*, *Hoc primum intelligentes, quod omnis Prophetica scriptura non sit priuatæ interpretationis.* Exemplum certius aliunde non erit quærendum, quam ex cap. 8. Actorum Apostolicorum, vbi Æthiops Reginæ Candacis eunuchus cum legeret Esaiam Prophetam, & interrogatus fuisset à Philippo, *Putasne, intelligis quæ legis?* respondit: *Et quomodo possum, si non aliquis ostenderit mihi, &c.* Et vt scribit Claudianus Mamertus *f*. *Si vaticinia Prophetarum allegoricis animata secretis, in litera tantum corpore cogitemus, decipimur, quia cum propheticis oraculis irasci, vel pœnitere memoratur Deus, effectus videlicet passionum harum considerandi sunt, Deus enim his affectibus non afficitur immutabilis.* Diuus etiam Gregorius *g*, *Qui textum*, inquit, *considerat, & textum scripturæ sacræ ignorat, non tam se eruditione instituit, quam ambiguitate confundit, quia nonnunquam sibi literæ verba contradicunt. Sed dum à semetipsis per contrarietatem differunt, lectorem ad intelligentiam veritatis transmittunt, &c.* Et paulo post: *Quæ nimirum veritatis intelligentia, cum per cordis humilitatem quæritur, assiduitate legendi penetratur. Sicuti enim ignotorum hominum facies cernimus, & corda nescimus, si familiari eius loquutione coniungimur vsu colloquij, eorum etiam cogitationes indagamus. Ita in sacro eloquio, cum sacra historia aspicitur, nihil aliud, quam facies videtur. Sed si huic assiduo vsu coniungimur, eius nimirum mentem, quasi ex collocutionis familiaritate penetramus. Dum enim aliud ex alio colligimus, facile in verbis cognoscimus, aliud esse, quod intimant, aliud quod sonant.*

a 2. Corinth 3. vers. 6.
b 1 ad Corin. c. 2.
c ad Rom. c. 7. vers. 14.
d 2. ad Tim. c. 3.
e Epist. 2 c. 1. vers. 20.
f lib. 1. de statu anim c. 3.
g lib. 4. moral. hum in Iob, c. 1.

9. Non est prætereundum, quod ad probe intelligendas sacras scripturas necessarium est, & ob cuius defectum plerique lapsi sunt in earum explicatione, nempe, vt qui recte cupiunt intelligere, parati sint ad fidem. *Nisi enim*, inquit Isaias cap. 7. *crediderítis, non intelligetis* Et ita monet D. Cyrillus Archiepiscopus Alexandrinus *h*. Addit D. Athanasius *i*. ad scripturarum indaginem verumque intellectum, opus esse vita proba, animo puro, & virtute, quæ secundum Christum est, vt mens per eius tramites decurrens, ea, quæ expetit, adipisci possit, quatenus fas est humanam naturam diuinam intelligere. Nam sine pura mente & imitatione sanctorum, nemo apprehenderit sanctorum verba. Et iterum, *k* inter legendum sacra, puritatem illam & fidem inconcussam in animo legentis præcedere debere, docet. *Admonet*, inquit, *Paulus Apostolus indicans, literam occidere, spiritum viuificare.* Pleraq; siquidem sacrarum scripturarum, si iuxta literam sentiamus, in nefarias nos ducent blasphemias. Consentit D. Thomas, dum contra errores Græcorum ait, *Scripturæ & auctoritates doctorum benigne interpretandæ sunt, nam si illorum verbis vbiq; insisteremus, in errores plurimos plerumq; incideremus. Scriptura sacra*, inquit adhuc Eusebius Pamphili *l*, *geminus sensus: vnus vt mystica quadam diuinaq; doceat, alius vt ea, quæ gesta sunt, realiter significentur.* Atque Cyrillus Alexandrinus *m* tradit, ante omnia, quando locum aliquem scripturæ intelligere volumus, tria diligenter consideranda esse: tempus quando scriptum est, quod dicitur: personam, quæ dicit, aut per quam, aut de qua dicitur: & res, propter quas, aut de quibus scribitur, & sic nos absq; errore posse verum inuestigare. *Solet etiam*, vt idem ait, *n sancta scriptura, ea quæ mentem excedunt, verbis familiaribus significare, & diuina per humana, vt nobis se accommodet.* Et proinde non in solis verbis consistendum erit. Multum facit ad explicationem & mentem scripturarum, à doctis antea didicisse, & in sacris sermocinationibus frequentem fuisse, maxime legisperitis seu Theologis operam dedisse. *Labia enim sacerdotum custodiunt scientiam, & legem requirent de ore eius*, Malach. cap. 2. vers. 7. vel saltem illis commissum est verbum Dei. Quare Suidas ait, in verbo IESVS, *Animo reputauimus, quod nisi munus sacerdotale aliquod Christus IESVS apud Iudaos tenuisset, non futurum fuisset, vt illi liber daretur à sacerdotibus, sicut factum Diuus Lucas scribit in Euangelio, quem audiente populo recitaret: neque enim apud nos Christianos licet cuiquam sacrarum literarum*

libros

h lib. 13. Thesauri, contra hæreticos, c. 1.
tomo 2 operum
i in fine libri, de humanitate verbi.
k lib. de communi essentia, Patris, Filij, & Spiritus sancti.
l lib. 9. de ecclesiastica demonstratione, c. 1.
m lib. 8. Thesauri aduersus hæreticos, tomo 2 operum, & lib. 9. c. 4. & lib. 10. c. 3.
n lib. 2. expositionis Synodi Nicenæ.

libros legere populo, nisi in sacerdotes cooptato. Et quidam in institutione Christiana *a egent lacte, quidam solido cibo.* qui paruulus est in cognitione, eget lacte, & est expers sermonis iustitiæ, perfectorum autem est solidus cibus, eorum qui pro ipsa consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni & mali, *vt ait ibidem Paulus.*

a vt admonet D. Paulus ad Hebraeos, c. 5. circa finem.

10. Scribit & Rabinus Mosche in primo tractatu libri more, scripturarum sensum duplicem esse, literalem & allegoricum. Literalem comparant Rabini Candelæ, quæ paruo emitur, vocantque משל *mascal*, id est, exemplum. Allegoricum vero dicunt, id est, *certitudinem legis*, quem comparant margaritæ obscuris in ædibus latenti, quæ per candelam, id est, per literalem sensum, à quærentibus inuenitur.

11. Puritas quoque animæ legentis, plurimum conducit ad gratiam Spiritus sancti recipiendam, & ad intelligentiam sacrarum literarum consequendam. *In maleuolam enim animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis.* Sapientiæ primo capite, & disciplina scientiæ effugiet fictum. Et apud Esdrã, *b* dum is agit de transgressione legis, causam addit, *Non abstulisti*, inquit, *ô Deus illis cor malignum, vt faceret lex tua in eis fructum. Cor enim baiulans primus Adam, transgressus & victus est, & omnes, qui de eo nati sunt, &c.* Sic Diuus Paulus, *c* cum de Melchisedech tractare vellet, addit, *De quo nobis grandis sermo, & ininterpretabilis ad dicendum, quoniam imbecilles facti estis ad audiendum. Etenim cum deberetis magistri esse propter tempus, rursum indigetis, vt vos doceamini, quæ sunt elementa exordij sermonum Dei, & facti estis, quibus lacte opus sit, non solido cibo, &c.*

b lib. 4. c. 3. vers. 20.

c Ad Hebr. c. 5. v. 10. & seq.

12. Oratio ad Deum, rursum est clauis, qua mysteria sacræ paginæ, & verus eius sensus, singulari iure à Deo aperiuntur, quemadmodum & Daniel oratione plura didicit, vt ab eius historia docemur, plura etiam eius scripta, signata velutique clausa sunt Deo iubente, quæ eius declaratione indigent. sicuti scriptum: *d Tu autem Daniel*, inquit, *claude sermones, & signa librum, vsq; ad tempus statutum, plurimi pertransibunt, & multiplex erit scientia.*

d Daniel. cap. 12. vers. 4.

13. Nec erant etiam inter Ethnicos mysteria superstitionum, quas vocabant religiones, aperta, præterquam initiatis, quibus tantum, non aliis, vt prophanis, secreta & rationes suarum religionum videre, cognoscere, vel audire licebat. Erant autem illi initiati in suis religionibus, quales dicuntur in nostra vera religione, Deo consecrati & ordinati in gradu aliquo ecclesiastico, aut ministerio. Et scribit Iulius Firmicus, Orpheum *e* ab his, quos initiabat, in primo vestibulo cum terribili auctoritate exegisse, ne prophanis auribus inuentæ ac compositæ religiones proderentur. Narrat & Sabellicus, *f* fuisse nefas olim ingredi non initiatis templum Cereris, diebus initiorum, quod & firmat Liuius, *g* dicens, duos iuuenes Acarnanes, tanquam ob infandum scelus interfectos fuisse, quod per dies initiorum, cum initiati non essent, imprudentes religionis, cum cetera turba ingressi fuissent templum Cereris, quodq; fuit causa belli inter Philippum Regem Macedonum & Athenienses. Narrat & Suetonius Tranquillus, Augustum Cæsarem, Athenis sacris Cereris initiatum, cum postea Romæ de priuilegiis sacerdotum Atticæ Cereris pro tribunali cognosceret, & quædam secretiora proponerentur, dimisso concilio & corona circumstantium, ideo solum audiuisse disceptantes. faciunt quæ Euripides tradit:

e Mathes. lib. 7.

f in vitam Augusti, c. 93.

g lib. 31.

Pentheus. Τὰ δ' ὄργι' ἐστὶ τίν' ἰδέαν ἔχοντά σοι;

Dionysius. Ἄρρητ' ἀβακχεύτοισιν εἰδέναι βροτῶν.

Pentheus. Ἔχει δ' ὄνησιν τοῖσι θύουσιν τίνα;

Dionysius. Οὐ θέμις ἀκοῦσαί σ', ἔστι δ' ἄξι' εἰδέναι. Id est:

Pentheus. *Hæc vero orgia quam speciem habent tibi?*

Dionysius. *Non dicenda sunt, non initiatis Bacchicis.*

Pentheus. *Quam autem vtilitatem sacrificantibus ferunt?*

Dionysius. *Non fas est te id audire, quamuis dignum sit audiri.*

Et addit postea rationem Dionysius, δόξει τις ἀμαθεῖ σοφὰ λέγων, οὐκ εὖ φρονεῖν, id est, *apud ignarum & rudem de mysteriis loquens, parum videtur sapere.* Quod & alibi dixit verius, *Nolite dare sanctum canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis & canes conuersi, disrũpant vos.* Scribit & Pausanias, *h* in Æginensium littore fuisse salutis fanum, in quo signum cernere fas nemini præter eos, qui sacerdotio fungerentur.

h in Achaicis, seu lib. 1.

De doctrina ecclesiastica, siue scriptura, seu de traditionibus ecclesiasticis. CAP. IX.

A Principio, Deus, cum hominem in sua perfectione creauit, præcepta, rerumq; scitu necessariarum & notionem impressit, non tabulis præscribens exterioribus, sed in mente & corde: cum autem is degenerauità naturali nobilitate, atque obliuisceretur & sui ipsius,

ipsius, & Dei auctoris, per capita illa quotidiana literis mandari iussit, non tamen omnia, sed aliqua, per quæ aliorum recordaretur, quę nec facile scriptura percipi, nec sensibus hauriri, sed intelligentia admirari & venerari debet. Cumque etiam scripturæ sensum corrupisset, missus in nouissimis diebus Spiritus veritatis, & ipse filius vnigenitus Dei, Iesus Christus descendit ad nos, vt voluntatem Dei patris explanaret, perdita restitueret, & corrupta repararet. Nihil ipse scripsit, nec omnia, quę dixit aut fecit, scripta fuerunt, nec potuerunt ob excellentiam perscribi. *a* Nec omnia quoque voluit omnibus mysteria simul euulgari, & nisi aliquibus per parabolas, discipulis autem & Apostolis in sua schola familiarius eruditis, mysteria aperuit, & quibus ipsi expedire viderent, distribuenda concessit. *b* Quibus etiam sæpe dixit, quod non possent ante plenam illustrationem sancti Spiritus secreta & adiuranda Dei opera cognoscere. Galatinus *c* tradit, dogmatum genus duplex esse apud Iudæos: vnum dictum תורה שב כתב *thorath scebe cetau*, id est, legem, quæ in scriptis: alterum תורה שבעל פה *thorah scebengalpe*, id est, legem, quæ in ore tradita fuit Moysi, vt Thalmudici testantur in 1. lib. qui ברכות *beracoth*, id est, *benedictionum* nominatur, & de qua agitur in c. 1. libri פרקי אבות *pirke abot*, id est, capitula patrum.

a Vt ait D. Ioan. in Euang. c. 2. & cap. 20.
b Matt. 13. Luc. cap. 8. & cap. 24.
c lib. 1. contra Iud. c. 1.

2. Maxima secretorum diuinorum custodia est, nihil scribere, sed addiscere: nam quæ scribuntur, contineri non possunt, vt ait Plato ad Dionysium Syracusanum. vbi & addit, *Hac de causa ego nihil de his scripsi vnquam, neq; est Platonis opus perscriptum aliquod, nec erit.* Mysteria etiam suorum sacrorum Ægyptij tantum inuolutis & hieroglyphicis signis pro literis exprimebant, vt ait Orus Apollo. *d* & vt ait Ammianus Marcellinus *e*. *In veteribus libris lectio per corporum signa pandit animarum interna.* Et D. Petrus ad Clementem, vt ipse testatur *f*: *Quæ summa sunt, silentio honorari volunt.*

d De liter. hieroglyph.
e lib. 15 hist.
f lib. 1. recognitionum ad Iacobum.

3. Traditiones non scriptę in antiqua lege, & in noua inueniuntur, quę non minus venerabiles & seruatę, quam ipsæ sacrosanctæ scripturæ. Siquidem eadem Ecclesia, quæ docuit, scripturas esse canonicas, & cui in his credimus, eadem auctoritate nobis determinauit traditiones non scriptas seruandas, quas semper & vbique tales esse receptas, non instruit & docet. Cabala erat Iudæorum traditio, ore tenus facta: nec licitum de ea scribere, imo prohibitum, vt legitur in libro eorum חגגה *hagiga*, id est, *solemnitates* אירן ישוע Prædicantur quædam de illa tradita à Rabi Salomone Beniohai: & de hac suspicari quædam inter Latinos cœpisse, fertur Ioan. Picus. Dehine Paulus Israelita initia tradidit: dehinc August. Iustinian. Episcop. Nebiensis aliqua in annotationib. in Psalterium retexuit: latius Capinio quoque, tribus libris de arte Caballistica egit: Egidius etiam Viterbiensis, & postea Galatinus *g*. Cabalam Pythagoricam, ab Hebręis ductam, refert Reuchlinus in epist. operis de arte Caballistica, & lib. 1. ait, Cabalam esse auditionem sermonum Dei, nec omnes Prophetas fuisse illius capaces, secundum Caballistam Azarielem Bar Salomo Geronensem, cuius verba, חך בולם לש מצוע הדבוא השכי כתבו אם משה לא בל הנביאים, id est, *Non quidem omnes Prophetæ fuerunt potentes audire sermonem Dei, nisi Moses.* Rursum & ait, quod Caballa est diuinæ reuelationis, ad salutiferam Dei & formarum separatarum contemplationem traditæ, symbolica receptio: subdit que (quod ego ab imperitis etiam audiui,) quosdam, sed falso & ridicule, dixisse, Cabalam fuisse quendam hominem hæreticum & diabolicum, & Caballisticos hæreticos. Sic enim scioli nugantur, & comminiscuntur falsa, ne videantur ignorare, quod plane nullo modo intelligunt.

g Vt ipse scribit lib. 1. contra Iudæos, cap. 6.

4 Inter Christianos ecclesiastica doctrina tenenda, etsi scriptura non corroboretur expresse. D. Paulus *h* laudat Corinthios, quod eius & pręcepta seruarent. Et rursum: *Fratres, state, tenete traditiones nostras, quas didicistis, siue per epistolam, siue per sermonem.* Adferemus & ea de re sententias & iudicia patrum Ecclesiæ aliquot Dionysius Areopagita, duplicis generis esse eloquia diuina, ait, alia Theologicis libris data, ex animo in animum verbo mediante sine literis transfusa, & illa primos Apostolos tradidisse. Idem alia ait Irene. *i* & in cōtrouersiis nostris ad an[illegible]ssimas esse recurrendum ecclesias. Idipsum probat Tertullian. Athanas. Origenes, & Epiphanius Constantię Cypri episcopus, aduersus eos, qui se Apostolicos aiebant: *Oportet, inquit, traditione vti: non enim omnia à diuina scriptura accipi possunt: quare & Apostoli nobis quædam traditione commendarunt.* Subscribunt Ioannes Chrystomus, *k* Basilius quoque Magnus. *l* *Dogmata, inquit, quæ in Ecclesia prædicantur, quædam habemus è doctrina scripto prodita: quædam rursus ex Apostolorum traditione in mysterio, hoc est, in occulto tradita recepimus. Quod genus est, vt eius, quod primum est & vulgatissimum primo loco commemorem, Vt signo crucis eos, qui spem collocarunt in Christum signemus. Quis scripto docuit? vt ad Orientem versi precemur, quæ nos docuit scriptura?*

h 1. ad Corin. c. 11.
i lib. 3. c. 3. contra hæreses.
k in 1 Epist. ad Corinth. cap. 11. & 2 ad Thessal. c. 2.
l lib. de Spiritu sancto, ad Amphilochium, c. 27.

Inuocationis verba, cum ostenditur panis Eucharistia, & poculum benedictionis, quis Sanctorum nobis scripto reliquit? Neq; enim his contenti sumus, quæ commemorat Apostolus, vel Euangelium verum: alia quoq; & ante & post dicimus, tanquam multum habentia momenti ad mysterium, quæ ex traditione citra scriptum accepimus. Consecramus autem aquam baptismatis, & oleum vnctionis, præterea ipsum, qui baptismum accipit: ex quibus scriptis, nonne à tacita secretaq; traditione? Ipsam porro olei inunctionem, quis sermo scripto proditus docuit? Iam ter immergi hominem, vnde est proditum? Reliqua item, quæ fiunt in baptismo, veluti abrenuntiare Sathanæ, & angelis eius, ex qua scriptura habemus? nonne ex priuata & arcana hac traditione? nonne ex doctrina, quam patres nostri in silentio, quod curiosos & otiosos submonet, seruarunt. Pulcre quidem nimirum docti, arcanorum venerationem silentio conseruari. Nam quæ nec intueri fas est non initiatis, quomodo conueniebat horum doctrinam publicatus circumferri scripto? Aut quid tandem sibi voluit magnus ille Moses, qui non omnia, quæ erant in templo, passus est omnibus esse peruia, sed profanos extra sacros cancellos statuit, &c. Athanasius Episcopus Alexandrinus. *Sententia,* inquit, *à maioribus confirmata, irrefragabilem habet auctoritatem fidei.* Et rursum: *Non nupera aut nouitia res est, canonum ecclesiasticorum institutio, sed à primis vsq; patribus per manus tradita est, & fundata in Ecclesiis: neq; nunc tandem fides initium suum sumsit sed ab ipso Domino, opera discipulorum, ad nostram vsq; ætatem propagata est. Ne igitur ea, quæ hactenus vsq; ad nostra secula in Ecclesiis obseruata sunt, his temporibus pereant, & quæ nobis concredita sunt, à nobis requirantur, agite fratres, ita animo excitemini, eumq; zelum arripite, qui bonis dispensatoribus ministeriorum congruit, [illegible] non aliter sitis affecti, quam si in oculis vestris [illegible] huiusmodi populatio commissa esset, &c.* Dicebant, inquit, *Arriani, Synodi Nicenæ verba, essentiam & consessentiam, non recipienda, quia in scripturis non leguntur sacris. Quare autem tot verba Arrius in suis scripturis inculcat, quæ in scriptura non sunt, &c.* Audiamus nunc quoque sententiam Chrysostomi *a*. *Antiqui,* inquit, *qui mundam exhibuerunt Deo vitam, non eguerunt literis, sed literarum vice, gratia Spiritus sancti vsi sunt. nam & Noe, Abrahæ, Iob, & Mosi, per semetipsum loquutus est Deus, non per literas: quia scilicet munda eorum corda repererat. Postquam vero populus omnis Iudæorum in vitiorum ima delapsus est, necessario iam inde literæ dantur, ac tabulæ, & ea, quæ per eas administratur admonitio. Et hoc non tantum veteris Testamenti sanctis, sed etiam noui accidisse perspicimus. Siquidem nec Apostolis scriptum aliquid tradidit Christus, sed pro literis sancti Spiritus gratiam se illis daturum repromisit: Ille,* inquit, *suggeret vobis omnia,* Ioan. cap. 14. & Hierem. 31. *Disponam,* inquit, *vobis Testamentum nouum: dabo leges meas in mente eorum, in corde eorum præscribam eas, & erunt omnes docibiles Dei.* Diui Ioan. etiam cap. 6. Diuus Paulus quoq; 2. Corinth. cap. 3. *declarat, se accepisse legem non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Quia vero progrediente iam tempore, alij quidem propter dogmata, alij vero propter vitam & mores grauiter impegerunt, ea rursus, quæ constat literis, admonitione fuit opus.* Hæc Chrysostomus. Et D. Augustinus ad Casulanum *b*, *In his rebus, de quibus nihil certi statuit diuina scriptura, mos populi Dei, & instituta maiorum pro lege tenenda sunt: Et sicut præuaricatores diuinarum legum, ita contemtores ecclesiasticarum consuetudinum coercendi sunt. c* Ab omnibus seruari debet, statuitur, quæ in consuetudine à Romana Ecclesia seruantur; quia ea mater est omnium Ecclesiarum, a cuius regulis nullatenus conuenit deuiare, & eius, vt matris voluntatem implere oporteat, nec deceat membra à capite discedere *d*.

a In tom. 2. operum, homil. 1. in Matth.

b Epist. 86 & in his rebus, 11. dist.

c Et in can. quis nesciat, 11. & eadem 11. dist.

d Decet, 12. dist. c. cum non liceat, de præscriptio. c. celebritatem, de consecrat. dist. 3. & in auth. de ecclesiast. tit. in prin.

5. Sunt porro traditionum & consuetudinum ecclesiasticarum duæ species. Et ita secundum Augustinum *e*, *Catholica Ecclesia per orbem terrarum diffusa, tribus modis probatur existere. Quicquid autem in ea tenetur, aut est auctoritas scripturarum, aut traditio vniuersalis, aut certe propria, & particularis institutio.* Sed auctoritate tota constringitur vniuersali traditione maiorum, nihilominus tota: priuatis vero constitutionibus & propriis informationibus, vnaquæque pro locorum varietate, prout cuique visum est, subsistit, & regitur: atque vnaquæque prouincia abundat in suo sensu. Et iterum *f*, *Ridiculum est, & satis abominabile dedecus, vt temporibus nostris, vel insimulari falso Dei Ecclesiam permittamus, vel eas traditiones, quas antiquitus à patribus suscepimus, pro libitu semper errantium infringi patiamur.* Docent & canones postea sequentes, consuetudinem Ecclesiæ generalem, & speciales Ecclesiarum, quæ non derogant iuri diuino, aut non repugnant rationi, esse seruandas & sequendas. Idipsum alibi eodem iure Pontificio pluribus in locis tractatur. *g* Pugnat pro consuetudine ecclesiastica strenue Tertullianus, lib. de corona militis. Pro localibus etiam Nicephorus *h*, *Consuetudines,* inquit, *Ecclesiarum sunt seruandæ ab incolis: differentia namq; morum Ecclesiarum & con-*

e Epist. 118 ad Ianuarium, c. 1 & 2 & in can. Catholica, 11. dist.

f In c. 7. ridiculum, 12. dist.

g Maxime tit. de consuetud. c. 1. de constit. c. in 6. l. de quib. de legib. in P.

h lib. 12. hist. eccles. c. 34.

successu

suetudinum inualuerunt reuerentia eorum, qui illis ab initio praefuerunt, & qui illis deinceps successerunt. Nam hi tanquam leges acceptas per manus posteris tradiderunt, non satis pium, neque ferendum arbitrati, si traditiones, in quibus educati essent, non honorifice colerent, sed contemtim reijcerent. Refertur quoque ex Diuo Augustino, *a* quod Diuus Augustinus consuluit adhuc Catechumenus Diuum Ambrosium, vtrum secundum morem suae ciuitatis, mater eius ieiunare Sabbatho, aut Mediolanensi more prandere deberet. At ille: *Quid possum,* inquit, *dicere hic amplius, quam facio: Quando hic sum, non ieiuno Sabbatho: quando Romae sum, ieiuno. Ad quamcunq; Ecclesiam veneritis, eius morem seruate, si pati scandalum non vultis, aut facere, custodita scilicet eorum, inter quos viuimus inoffensa societate, & cauendo, ne tempestate contentionis serenitas caritatis obnubiletur.* Adiungitur testimonium eiusdem ex Epistola ad Ianuarium 118. *b* Ratio autem ab eodem adfertur *c*, *Quae contra mores hominum sunt flagitia, pro regionum diuersitate vitanda sunt, vt pactum inter se ciuitatis aut gentis consuetudine vel lege firmatum, nulla ciuis aut peregrini libidine violetur.*

a Epist. 86.

b Relatum in c. illa 12 dist.
c lib. 3 confess. c. 8 relatus a Gratiano, in c. quae contra 8. distincti.

De alijs libris seu scripturis interpretum legis diuinae. CAP. X.

TRADITIONES Ecclesiae Catholicae, de quibus antea dictum est, quamuis sacris libris non praescribantur, tamen per interpretes referuntur saepe: cautio autem adhibenda, quales sint, qui referant. Quemadmodum enim in sacris scripturis, & supposititij & corrupti libri inueniuntur, & sic etiam inter expositores seu interpretes illarum & quidam reijciuntur, & quidam nomine supposito pro veris obrepserunt, de quibus sigillatim loqui non minus inutile opus, quam laboriosum esset: quare proponemus tantum quosdam, qui in mentem & manus venerint, relinquentes iis, qui maiori otio abundant, supplementum. Continet autem *capit. Romana Ecclesia. 15. distinctio.* libros plures apocryphos & commentitios, quos respuit ecclesiastica censura, & cui adhaerendum est: vt quod Romana sedes probauit, hodie teneatur, & quod illa repulit, prorsus inefficax habeatur. *d*

d Cap. 1. & seq. 19 dist.

2. Sunt & pleraque opuscula sanctorum patrum, qui quamuis illustrati sancto Spiritu, optima scripserint, tamen in iudicijs & determinationibus legis ecclesiasticae, cedunt auctoritati praesulum, qui potestatem statuendi in Ecclesia habent: aliud enim est, causis terminum imponere: aliud sacras scripturas diligenter exponere. Et in negotijs diffiniendis non solum est necessaria scientia, sed etiam potestas, & sic de libellis & commentariis aliorum non conuenit aliquem iudicare, & sanctorum conciliorum canones relinquere *e* Eatatione, vt refert Diuus Thomas, *f* ex Diuo Augustino ad Hieronymum, Augustinus dicebat. *Ego solis libris, qui canonici appellantur, eum honorem deferre didici, vt nullum scriptorum eorum errasse firmissime credam, ceteris autem quantumlibet doctrina & sanctitate polleant, non ideo verum esse credo, quin illi sic censuerunt, &c.* Sic in prologo decretalium, §. fin. iubetur, vt in iudiciis & in scholis omnes vtantur compilatione decretalium, & sic is in corpus canonicum redacti ante omnia Constitutiones summorum Pontificum, sacrosanctaque Concilia, & decretales epistolae, quae corpore iuris pontificij continentur, primum praecipuum, omnibusque etiam patrum auctoritatibus derogantem locum obtinent. Leo Papa IIII. scribens Episcopis Britanniae, *g* *Quam ob caussam,* inquit, *luculentius & magna voce pronuntiare non timeo, quia illa, quae diximus, sanctorum patrum statuta, quae apud nos canonum nomine praetitulantur, (siue sit ille Episcopus, siue clericus, siue laicus,) non indifferenter recipere conuincitur, nec Catholicam & Apostolicam fidem, nec sancta quatuor Euangelia vtiliter & efficaciter ad effectum suum retinere vel credere probatur.* Et paulo ante, ibidem de canonibus agens: *Isti,* inquit, *sunt, & per quos iudicant Episcopi, & per quos Episcopi simul iudicantur, & clerici. Nam si tale emerserit vel contigerit inusitatum negotium, quod minime possit per ipsos definiri. Tunc si illorum, quorum meminstis, dicta Hieronymi, Augustini, Isidori, vel ceterorum similiter sanctorum doctorum similium reperta fuerint, magnanimiter sunt retinenda ac promulganda, vel ad Apostolicam sedem referendum de talibus.*

e Cap. 1. & 2. & seq. 20. dist. c. fiste. 20 dist.
f 1. part q 1. art 8. ad secundum.

g in c 1. 20. dist. c. si Romanorum, c. in canonicis, 19 dist.

3. Corpus canonici iuris ex pluribus conflatur, *vt docui in principio partitionum seu institutionum iuris pontificij,* quae continentur voluminibus decretorum, per Gratianum collectorum, decretalium Gregorij IX. nomine euulgatarum, Sexti, Bonifacij, Clementinarũ, & extrauagantium, vbi sacrosanctae synodi receptae oecumenicae & prouinciales, & ex sanctorum patrum sententia auctoritate donatae, imo & leges quaedam ciuiles adiectae & cõclusae videntur. Corpus iuris pontificij suis membris & libris constans dicitur, vt Homeri corpus, omnibus libris ipsius Homeri, *h* vt & corpus iuris ciuilis, quod constat suis parti-

h in l. librorum §. de h. fin. Ho. ... pu de legat.

bus & libris, Pandectarum, Codicis, Nouellarum, & Institutionum, vt apud Ciceronem ad Q. Fratrem, corpus sumitur pro opere aliquo scripto.

4. Roborantur auctoritate summi Pontificis concilia generalia, *in tota 16. dist.* Eademque, quæ recepta sunt à summis Pontificibus, recepta & sunt ab Imperatoribus Christianis *a*, Gratiano, Theodosio, & Valent. Voluit & Iustinianus, secundum ius canonicum esse iudicandum de causis ad ecclesiastica pertinentibus: & sacros canones nō minus, quam leges ciuiles in sua integritate conseruari. *b* Et Fridericus II. *c* cassa & irrita denuntiari voluit statuta & consuetudines contra libertatem Ecclesiæ eiusque personas inductas, aduersus canonicas & imperiales sanctiones. Atque Iustinianus *d* profitetur, se sequi in omnibus quatuor generalia concilia, & in illis constituta, Nicenum 318. patrum. Constantinopolitanum 150. Ephesinum primum, & Chalcedonense. Eorum conciliorum etiam dogmata, sicut sanctas scripturas seruari & admitti statuit. *e* Item aliorum conciliorum & regularum ecclesiasticarum leges. *f*

5. Canones, Apostolorum nomine, non omnes approbat Ecclesia, veluti illos, qui eorum nomine ab hæreticis editi sunt. *g* sunt tamen alij recepti, dicti eodem nomine, qui propter auctoritatem & conciliis præponuntur *h*, illi sunt 84. vel 85. qui apud Clementem ab eo editi putantur, à Diuo Petro dictati: quanquā alia exstet ab illis editio apud Photium & Balsamonem, ab illis in multis dissimiles. Nicephorus *i* scribit epistolam Clementis ad Corinthios, & librum Apostolicarum constitutionum, & canones Apostolicos esse Clementis Romani.

6. Magnæ auctoritatis & reconditæ excellentisque doctrinæ habentur libri Dionysij Areopagitæ contemporanei Apostolorum, quamuis omnes nunc non exstent. Scribit enim ipse *lib. 20. de diuinis nominibus, cap. 2.* se scripsisse librum de diuinis characteribus: & cap. 4 citat Ignatium, testaturque, se scripsisse libros de iusto iudicio. Citat & cap 5. eius libri, de diuinis nominibus, & Clementis dictum: & cap 6. meminit librorum Simonis Magi. Ait etiam cap. 3. libri de mystica Theologia, se scripsisse librum de Theologicis institutionibus. Negarunt tamen, Laurentius Valla, & Erasmus, & Magdeburgenses, *k* hos libros, qui circumferuntur, esse Dionysij Areopagitæ. Tuentur & illud hæretici, quia illis impugnantur. Diuersum tamen scribunt Catholici. *l*

a in l. 1. C. de summa Trin. & fid. cathol.
b in nouella 137. de ordin. episcoporum, & abrenunt. cleric.
c in 9. constit. cassa, C. de sacrosanct. eccl.
d in l. cognoscere, §. seq. in omnibus de summa Trinit.
e idem Iustin. in nouell. 131. de eccles. tit. ulti. c. 1. & l. 4. & 12. C. de sacrosanct. eccles.
f in c. 1. nouell. 6. quomodo oporteat episcop. & reliquos clericos ad ordinationem adduci.
g Cap. 1. canones qui dicuntur. 16. dist.
h Cap. placuit, 4. eadem 16 dist. c. de libellis, 20 dist.
i lib. 3. c. 18. histor. eccl. [illegible]
k in historia [illegible] centuria 4. cap. 6. pag. 487 & centuria 2 lib. 2 cap. 10 pag. 625.
l Vt Gregor. 1. Homil. 34. in Euangelium. Damascen. lib. 1. de fide orthodox. cap. 12. & lib. 2. c. 18. Theophylact. in Lucam, ca. 12. Euthymius in Panoplia, part. 1. tit. 2. [illegible] Synod. G[illegible] Oecumenica, [illegible] Synod. Act. 2.

7. Magnæ quoque auctoritatis sunt in Ecclesia quatuor sacrorum Doctorum, Augustini, Ambrosij, Hieronymi, Gregorij primi, & aliorum quorundam antiquorum patrum interpretationes. Verum non similis, cuius sunt canonicæ scripturæ, neque in omnibus per omnia approbatæ. Sicque & admonet D. Augustinus *m*, *Noli*, inquit, *meis literis quasi canonicis scripturis inseruire: sed in illis, & quod non credebas, cum inueneris, incunctanter crede: in istis autem, quod certum non habebas, nisi certum intellexeris, noli firmum tenere*, relatum *in c. 3. noli meis literis, 9 dist.* & multa etiam retractauit D. Augustin. *vt liquet ex libris retractationum. n* Et Et D. idem August. epist. 111. ad Fortunatium, & *c. pen. 9. dist. Neque*, inquit, *quorumlibet disputationes, quamuis Catholicorum & laudatorum hominum, velut scripturas canonicas habere debemus, vt nobis non liceat salua honorificentia, quæ illis debetur hominibus, aliquid in eorum scriptis improbare atque respuere, si forte inuenerimus, quod aliter senserint, quam veritas habet, diuino adiutorio vel ab illis intellecta, vel à nobis: talis ego sum in scriptis aliorum, quales volo esse intellectores meorum.* Et iterum *o*: *Ego solis eis scriptorum libris, qui iam canonici appellantur, didici hunc timorem honoremque deferre, vt nullum eorum scribendo errasse audeam credere: ac si aliquid in eis offendero, quod videatur contrarium veritati, nihil aliud, quam vel mendosum esse Codicem, vel interpretem non assecutum esse, quod dictum est, vel me non intellexisse non abigam. Alios autem ita lego, vt quantalibet sanctitate doctrinaque polleant, non ideo verum putem, quia ipsi ita senserunt, sed quia mihi per alios auctores, vel canonicas vel probabiles rationes, quod à vero non abhorreat persuadere potuerunt.*

8. Scripsit plura Isidorus Hispalensis Episcopus, cuius auctoritas a Gratiano & canonibus ecclesiasticis commendatur. Quamquam Theodosius Græcus factus Hispalensis Episcopus, aliquot eius libros corruperit, dum in Arabicam linguam conuertit. *p*

9. Magnum incrementum promouerunt doctrinæ Christianæ libri quatuor Petri Lombardi Episcopi Parisiensis, qui dicitur Magister sententiarum, scilicet sacrorum interpretum, quibus illorum resolutiones in conuenientem discentibus ordinē more apis complexus est: vt etsi in omnibus, quæ dixit, non teneatur in scholis, in quibus & D. Thomas non immerito magnam habet auctoritatem, & alij scholastici, qui secuti sunt Magistrum sententiarum, & illius cōclusiones pluribus & diuersis rationibus illustrarunt. Inter quos vere mihi videtur subtilis, concisus & condi-

m In prologo lib. 3. de Trinit.
n Cap. negare non possum, ead. 9. dist.
o Epist. 19. & c. ego solis, 9. distinct.
p vt ait Vasæus.

conditus, disertus, Soto, & alij qui teruntur manibus discentium & docentium sacram Theologiam: qui tamen aliquib. nouis theologis non placent, nempe quod gloriæ illorũ inuideant, & cum illorum sententijs docti facti sint, recalcitrant ingratissimi plagiarij aduersus beneficos, & quos legunt priuatim publice mordere non erubescunt, ambitiosi omnino qui nisi suæ scholæ nomina quantumuis creditorum virorum vellent laudem aliquam habere pharisaica prorsus iustitia inanitei pleni.

De libris Dei. Cap. XI.

Exstat inter sanctiores libros de quibus meminit sacra pagina, mentio libri Dei. Siquidem Deo liber quidam tribuitur metaphora à libris ad memoriam subleuandum scriptis tracta: & liber Dei, ita pro notitia & memoria, seu melius scientia eius, quæ omnia in numerato tenet, accipitur, vt in Psalm. 138. vers. 16. *in libro tuo omnes scribentur, dies formabuntur, & nemo in eis.* sic Lucæ cap. 12 *omnes capilli capitis vestri numerati sunt*, nihil effugit Dei memoria, vt videatur singula scribere, iisque perlectis reminisci: cum tamen in instanti omnia sciat, nec egeat reminiscentia vel literis: dictum tamen ita hominibus est, vt per intellecta & humana, quæ aliter non potuissent percipere, in Dei scientia ineuitabili sciant esse, vt nihil illum latere possit vel ob obliuionẽ elabi. Gentiles quoque illud ipsum senario comprehenderunt Græco, ὁ Ζεὺς κατεῖδε χρόνιος εἰς τὰς διφθέρας, id est, *inspexit, & sero, pellem Iupiter*, dictum in eos, qui sero quidem, sed aliquando tamen pro malefactis dant pœnas. Credidit enim antiquitas Iouem in sua diphthera, hoc est, pelle capræ Amaltheæ, omnia scribere: ac multa pro tempore dissimulare, sed postea de improbis pœnam sumere, vt scripturam suam relegens. Vocatur apud Danielem *a*, hic liber Dei, scriptura veritatis, dum dicit ei Angelus, *annuntiabo tibi quod expressum est in scriptura veritatis.* Non enim ille sanctissimus liber patet omnibus, neque quid scriptũ sit omnibus declaratur. Sicut vidit Diuus Ioannes Apocalyp. cap. 5. in dextra sedentis supra thronum cœli, librum scriptum intus & foris, signatum sigillis septem, quem solus aperire agnus dominus noster Iesus Christus dignus habitus est, qui & ad sigillorum apertionem mirabilia de post emis diebus ante iudicium generale, ei ostendit.

a cap. 10. in fin.

2. Sunt & alij libri Dei, vitæ & mortis. Liber vitæ propriæ Dei, is est quo boni ad vitam æternam scribuntur: nempe amici Dei, qui peculiari memoria & notitia honorantur à Deo, omnes enim Deus quidem nouit, sed non omnes æquali beneuolentia & gratia prosequitur, de hoc libro in *Exod. cap. 32. vers. 32. aut*, inquit Moyses ad Deum, *dimitte eis hanc noxam: aut si non facis, dele me de libro tuo quem scripsisti.* vers. 33. respondit Dominus vers. 34. *qui peccauerit mihi, delebo eum de libro meo*, meminit Diuus Ioannes in Apocalypsi cap. 20. vers. 12. *vidi*, inquit, *mortuos magnos & pusillos, stantes in conspectu throni, & libri aperti sunt, & alius liber apertus est, qui est vitæ, & iudicati sunt mortui ex his quæ scripta erant in libris, secundum opera ipsorum.* De libro vitæ & quod ibi saluandi scribãtur, & inde reprobi deleantur, etiam habetur Apocal. cap. 3. Gregor. *b* & Burchard. *c* explicant illa verba libri *aperti sunt, & alius liber apertus est qui est vitæ, & iudicati sunt mortui ex his quæ scripta erant in libris.* Liber namque vitæ, est ipsa visio aduenientis iudicis, in quo quasi scriptum est omne mandatum: quia quisquis eum viderit, mox teste conscientia quicquid non fecit, intelligit. Libri etiam aperti referuntur, quia iustorum tunc vita conspicitur, in quibus mandata cœlestia opere impressa cernuntur. Et iudicati sunt mortui ex his, quæ scripta erant in libris, quia in ostensa vita iustorum, quasi in expansione librorum, legunt bonum quod agere ipsi noluerunt, atq; eorum qui fecerunt comparatione, damnantur. Videtur Malachias Propheta similia dicere *d*, *Tunc locuti sunt timentes Dominum, vnusquisque cum proximo suo. Et attendit Dominus & audiuit, & scriptus est liber monumenti, coram eo timentibus Dominum, & cogitantibus nomen eius. Et erunt mihi, ait Dominus exercituum, in die qua ego facio, in peculium, & parcam eis, sicut vir parcit filio suo seruienti sibi.* Zacharias autem *e*, vidit in reuelationibus, volumen volans, cuius longitudo viginti cubitorum, & latitudo decem cubitorum: & audiuit angelum sibi dicentem, hæc est maledictio quæ egreditur super faciem omnis terræ, quia omnis fur, sicut ibi scriptum est, iudicabitur, & omnis iurans, ex hoc similiter iudicabitur.

b In suis moralibus.
c de contemplatione. decretor. l. 20. c. 107.
d cap. 3. v. 16.
e cap. 5. v. 1. & seq.

De libris Sibyllinis. Cap. XII.

Magna & innumerabilis copia & multitudo librorum impietatum & superstitionum Ethnicorum, de quibus velle nomenclaturam retexere, onus esset non solum superfluum, sed etiam indignum homine Christiano. De Sibyllinis tantum pauca proferam, quia & horum oraculis patres sancti ad conuincen-

uincendos errores gentiles, vsi sunt. Itaque inter præcipuos religionis libros, quos tanquam oraculorum principes custodiebant, erant Sibyllini, à quibus prodigiorum & euentuum significationes, & veluti Dei voluntatem colligebant: *vt liquet ex Liuio libr. 3. & 7. 34. 40. 42.* vocantur libri fatales, qui ob fata imminentia consulerentur apud Liuium libro 42.

2. Munus hoc consulendi libros illos sacros, fuit duumuirum sacrorum, quibus post eiectionem regum, ciuitas ex illustrissimis delectis custodiendos dedit, ademta omnibus potestate sine ipsis eos videndi vel consulendi *a*. Huic muneri pro duumuiris decemuiri postea præfecti: isque numerus vsque ad tempora Syllæ mansit, qui in sua Dictatura quindecim viros constituit sacris faciundis, notat Onuphrius *b*. Maxime autem cum tetra prodigia nuntiata erant, Sibyllinos libros adire & inspicere decemuiri à senatu iubebantur, quod sæpe factum ait Cicero *c*. Pro alijs etiam grauioribus, vt cum tres vno tempore Vestales nobilissimæ incesti cũ equitibus Romanis pœnas dedissent, vt memorant Ouidius *d*, & Plinius *e*, Valerius Maximus *f*, Iulius Obsequens *g*, & tempore grassantis pestilentiæ apud Liuium *h*. Et cum portenta fierent, aut muri de cœlo tangerentur, vt apud Censorinum *i*. Sic scribit Varro *k*. *Neque*, inquit *patiar, Sibyllam non solum cecinisse quæ dum viueret, prodessent hominibus, sed etiam quæ cum periisset ipsa, & id etiam ignotissimus, ad cuius libros tot annis post, publice solemus redire, quum desideramus quid faciendum sit nobis ex aliquo portento.* Sibyllinos libros consultos sub Galieno Cæsare pro pestilentia sedanda, & sacrificium factum Ioui salutari vt responsum erat, scribit Iulius Capitolinus in Galieno. Sub Claudiano quoque quo tempore Marcomani cuncta vastabant: Inuentumque vt sacrificia certa facerent quæ Barbari transire non possent *l*. Scribit & Dio Cassius *m*, Oracula Sibyllina consulta fuisse de Pompeio à Romanis in regnum constituendo, & ita responsum in his; *Si rex Ægypti auxilii alicuius indigens venerit, amicitiam ei ne denegaueris.* Et id populo per Catonem sub Cæsare Iulio ominatum cum antea oraculum Sibyllinum non referretur populo nisi senatus edixisset. Dionysius etiam Halicarnasseus scribit *n*, initio belli contra Volscos laboratum esse Romæ victus inopia, & magnum metum fuisse, ne in totum deficeret, terra fructus negante: quare Sibyllinos libros iussu dictatoris fuisse inspectos, a suis custodibus: & monentibus, oraculis

a vt refert Dionys. Halic. lib. 4.
b in li. Fast. de hu. & de Sibyl.
c 1. de diui.
d 5. Fastor.
e lib. 4. c. 35.
f lib. 1. c. fin.
g lib. de prod.
h li. 37. 41.
i li. de die natali cap. 6.
k lib. 1. de re rustica c. 1.
l vt refert Flau. Vopi. Syracusius in vita Aureliani.
m li. 54. hist. Roman.
n lib. 6.

placanda esse numina, votum factum. Meminit Plinius de Sibyllis *o*, Polyhistor Solinus cap. 7. quarum vna Cumana a Cumis vaticinata est, Olympiade 50. Ælianus etiam meminit *p*. Prima tamen delphica dicta Chrysippo lib. de diuinatione Daphnes, Diodoro Siculo *q*, Solino *r*. Secunda Erythrea vt ait Solinus *s*, & Ælian. *t* Tertia Cumana vel Cumæa: Virgilius Deiphobem dicit *u*. Quarta Samia vt refert Eratosthenes in Samiorum annalibus, & ex eo Solinus cap. 7. Quinta Hellespontica, in agro Troiano quæ vixit Olympiade 60. de qua Heraclides Ponticus. Sexta Libyca, ætate Euripidis qui de ea loquitur, Septima Cumana, Amalthea nomine. Octaua Persica, quam Iustinus Martyr oratione ad gentes, vocat Chaldæam, *de qua & Berosus*. Ferturque vixisse Olympiade 120. Nona Phrygia de qua Lactantius & Varro, & Marcianus Capella. Decima Tiburtina, de quibus omnibus Lactantius lib. 1. cõtra gentes ex Varrone, & post illos Onuphrius Pannuinus frater Heremita Augustiniensi libro de Sibyllis & Sibyllarum oraculis. Et has alij alio ordine connumerant & alijs nominibus vt Suidas.

3. Siquidem Sibylla nihil aliud est quam vates, à dictionibus σιὸς & βουλὴ quasi consilium Dei datum vel prophetia seu prædictio. Cum enim implentur Spiritu lymphatico & eo insueuescunt mulieres, Sibyllas fieri & Bacchas ait Aristoteles *x*. Magna incertitudo est & de numero & nominibus Sibyllarum, & an vna an plures fuerint. Quare mirum non est, si vna & eadem apud diuersas gentes perueniens, vel alia diuersis nominibus & apud aliquos senior an iunior dicatur. *Aiunt*, inquit Clemens Alexandrinus *y*, *Delphis in curia ostendi petram quandam supra quam dicitur sedisse prima Sibylla quæ Helicone venerat, educata à Musis cum esset filia Lamiæ Sidoniæ. Serapion autem in versibus dicit, ne mortuam quidem à diuinandi cessasse arte Sibyllam: & id quidem quod ex ea in aerem recessit post obitum, id esse quod in sortibus & auguriis diuinat: ex eo autem quod in terram mutatum est corpore exortam vt consentaneum erat herbam, quam, quæcunque bestiæ comedissent cum in eo loco essent, efficere futuri cognitionem perfectam per extra hominibus, eius autem animam existimabat eam esse faciem quæ apparet in luna.*

4. Plinius *z*, vnius tantum Sibyllæ sine nomine alio mentionem in genere facit. *Diuinitas*, inquit, *& quædam cælitum societas nobilissima, & fœminis in Sibylla fuit*, & lib. 34. cap 5. Sibyllæ tres statuas Romæ fuisse ait, iuxta rostra, & primas putat positas ætate Tarquinij.

o li. 34. c. 58.
p lib. 12. varia historia.
q lib. 5.
r cap. 7.
s d. cap. 7.
t lib. 2.
u li. 7. Æneid.
x lib. proble. sect. 30.
y 1. Stromat.
z li. 7. c. 33.

Et

Et rursum lib 13. cap. 13. *inter omnes, inquit, conuenit, Sibyllam ad Tarquinium Superbum tres libros attulisse ex quibus duo cremati ab ipsa, tertius, cum capitolio Syllanis temporibus.* Sibyllina carmina quæ nunc exstant Græce, testantur, quod ea quæ scripsit dicat se ipsam fuisse vxorem vnius filiorum Noe, iactatamque se fuisse vndis in arca, vt quæ intus erat cum coniuge leuitis & glossis. quod scripsit *a* Atque se ex Dei veri iussu prophetasse libro primo χρησμῶν sic ait,

a lib. 1. & 3. oraculorum.

------Πάντα γὰρ οἶδεν
Ἀθάνατος σωτὴρ παντεπίσκοπος, ὅς μ' ἐκέλευσεν
Ἀγγέλλειν ὑμῖν ἵνα μὴ φρεσὶν ἐξαπόλησθε,

Id est,

------Omnia n[illegible]que scit
Immortalis Saluator, qui omnia obseruat, quique mihi iussit
Annuntiare vobis, ne mentibus pereatis.

5. Cumæam Sibyllam, matrem Euandri quidam dicunt, cuius carmina Iulianum Apostatam ignibus tradidisse, tradit Ammianus Marcellinus. Quidam & dicunt fuisse Sibyllam Cassandram, seu Taraxandram, quæ & Σαμβηθ Phrygia & Tiburtia Iustinus Martyr. *b* tradit Babylonicam Sibyllam, fuisse filiam Berosi Chaldæi sacerdotis & historici. Fuit tempore quo iudicabat Israelem Debora, Sibylla cui Sambethæ nomen fuit, quæ sub Persicæ vel Chaldeæ nomine innotuit. Dicunt & Numæ temporibus, Sibyllam Samiam vixisse insignem. Quidam confundunt Persicam cum Erithrea, quæ iunior alia dicitur, & vixisse Troiani belli temporibus, & prædixisse Græcis Ilium petentibus periturам Troiam, & Homerum mendacia scripturũ. Chaldæa antiquior, quæ Alexandri Macedonis gesta perinde ac Daniel prædixit. Dicitur autem annos amplius septingentos vixisse diutius quam ferret communis hominum ætas. Ouidius vero, *c* videtur omnia eadem tribuisse Sibyllæ Cumeæ, quæ alij alijs tribuunt, sicque de ætate sua post multa loquitur ad Æneam.

b in Parænetico.

c lib. 14. Metamorphos.

Innuba permaneo, sed iam felicior ætas
Terga dedit, tremuloque gradu venit ægra senectus,
Quæ patienda diu est. nã iam mihi secula septẽ
Acta vides, superest numeros vt pulueris æquem &c.

6. Librorum Sibyllinorum qui Romæ consulebantur origo quidem recensetur quomodo ad manus peruenerunt Romanorum, ab annalibus per Aulum Gellium Verum a qua Sibylla non est ab eo proditum. Quin refert, anum quandam hospitam atq incognitam, ad Tarquinium Superbum venisse, nouem ferens libros quos esse dicebat diuina oracula. seque velle eos venundare dixit, magnumque pretium postulasse, quod risit rex quasi anus desiperet Et tunc anum, foculum in eius præsentia accẽdisse, & in eũ coniecisse tres libros, & simile pretium pro reliquis sex postulasse, quod cum multo magis rex risisset, alios tres in ignem coniecisse, atq; idipsum pretium pro libris reliquis rogasse & tũc regem tres libros pretio postulato redemisse pro omnibus, & in sacrarium condidisse dictos Sibyllinos, qui postea fuerunt à quindecim viris aditi, cum Deus consulendus esset. Nusquam autem postea anum visam. Sint ne illi autem qui præ manibus teruntur, qui plures sunt quam tres, & sintne illi qui citantur à D. Augustino, Lactantio, & alijs, ignoro, nisi fuerint ex illis tribus transcripti, & in alias sectiones diuisi. fieri enim id potuit. Quemadmodum & refert Dio Cassius, *d* Octauianum Augustum, anno ab vrbe condita 736 qui iam vetustate Sibyllini libri exolescebant pontificibus negotium dedisse, vt sua manu eos describerent ne alius eos legeret. Ferunt autem Stiliconem cum aduersus Honorium, & Arcadium principes defectionem moliretur exussisse, de quo Rutilius,

d lib. 54. histor.

Ne tantum patriis sæuiret proditor armis,
Sancta Sibyllina fata cremauit opis.

7. Verum vt dico, fieri potuit, vt exemplaria tunc in capitolio existentia combusserit Stilico, vt Iulianus alibi alia, sed non omnia deperdita fuisse, ex quibus quædam peruenerunt ad manus quoque patrum primitiuæ ecclesiæ, vnde mysteria etiam Dei contra gentes, probata ostenderunt, vt & nos vsi sæpe sumus Sibylliacis oraculis, in libris de Deo, de Angelis, & alibi contra Iudæos & alios. Et hic etiam fuit vsus illorum librorum in ecclesia, non autem qualis erat apud Ethnicos, qui de rebus futuris eos consulebant. Nam Christiani artem illam vel abusum librorum diuinandi, semper auersati sunt vt alienam ab ecclesiastica religione. Quod & mihi luculenter probari videtur ex Aureliani epistola ad Senatum. Nam *e* cum esset in Senatu controuersia de inspiciendis libris Sibyllinis, sic ad eos scripsit, *Miror vos patres sancti tandiu de aperiendis libris Sibyllinis dubitasse, perinde quasi in Christianorum ecclesia, non in templo deorum omnium tractaretis.* Vnde & colligo, non fuisse Christianis Sibyllina consulere oracula permissum more Ethnicorum.

e vt ait Flauius Vopiscus in Claudiano.

De imaginibus. CAP. XIII.

CVM libris maximam habent affinitatem, imagines, & fere vtrisque idem vsus. Ideo

Ideo pro libris habentur in ecclesia quoque imagines, statuæ, picturæ: qui enim literas ignorant, in parietibus videndo, legunt, dum picturas intuentur eorum, quæ in codicibus legere non valuerunt, vt ait D Gregorius. *a* Et iterum idem Gregorius *b* dicit, picturas laicorum libros esse, & Rufinus *c*. Et Plutarchus, οἱ λόγοι μὲν ἔργων, καὶ λόγου δὲ μῦθος εἰκὼν καὶ εἴδωλον ἐστι. Siquidem inquit, *Sermo operis, ita & sermonis imago & simulacrum, sensus est.* Quod scriptura, literis, vox, articulatis signis, hoc ipsum artifex efficit alijs & refert signis. Literæ non sunt nisi imagines quæ significant per eas intellecta, imagines rerum corporalium, magis etiã exprimunt & repræsentant res quas imitantur quam ipsæ literæ. Literæ quippe generales ad omnia referenda sunt idoneæ, at imago, non nisi certum quid repræsentat, ad quod dirigitur sed illud efficacius. Nam,

Segnius irritant animos demissa per aures
Quam quæ sunt oculis subiecta fidelibus.

Mirabile illud signum quod omnes intelligebant, quo præmuniuit Cain ne occideretur ab omni qui eum inuenisset. *d Magnifica*, inquit D. Basilius, *e in bellis gesta oratores, sæpe numero & pictores, demonstrant, hi oratione, isti tabulis describentes atque ornantes, amboque plures ad fortitudinem imitandam inducentes: quæ enim sermo historiæ per inductionem præbet, eadem & pictura tacens per imitationem ostendit.* Eo pertinet quod recenset Cassiodorus. *f Verum*, inquit, *rex hanc liberalitatem nostram alio decoras obsequio, vt figura vultus nostri metallis vsualibus imprimatur, monetamque facis de nostris temporibus futura secula commouere. O magna inuenta prudentium: O laudabilia instituta maiorum, vt & imago principum subiectos videretur pascere per commercium, quorum consilia inuigilare non desistunt pro salute cunctorum.* Imagines rerum ipsarum sunt cuiusque sermones, ac verba hominum singulorum. *g* Imagines, sunt aliqua sensibilia intellectui, & sunt ei loco sensibilium in absentiam sensibilium, & in imaginatione nostra sunt sensibilia non materialia, *vt tradit Auerrois. h* Omnis motus à virtute sensitiua, est per sensibile obiectum, & ideo quãto motus propinquior est sensibili, tanto fortior est secundum Diuum Thomam. *i*

2. In arte memoratiua, imaginum vsus, semper apud discentes præstantissimus & necessarius visus est, & *k* Imagines notę sunt, quibus ea quæ discenda sunt, notamus, vt locis pro cera, simulacris pro literis vtamur. Imaginibus autem vtendum aliquid agentibus, acribus, insignitis, quæ occurrere, celeriterque percutere animum possint, consentit Quintil. *l* Imo & imagines literis præferendas pro memoria voluisse videtur Plato *m* quando vsum literarum obstare memoriæ ait, videlicet, quod ea quæ scriptis reposuimus velut custodire desinimus, & ipsa securitate dimittimus. At imaginum repræsentatio videtur aliud simulacrum in nostram phantasiam transferre, ex quo memoria cum in simulacrum apud se vel in obiecto extrinseco incidit, statim rem sibi cognitam per imaginem relatam, retinet. Quod multis nisi verbis exprimi potest, id vnica litera, imago exprimit. Nemo enim nisi pluribus posset exprimere martyrium sancti Laurentij, quod exprimit eius pictura vno ictu oculi cum craticula. Nemo nisi pluribus Christi passionem, quod cruci affixi imago cũ titulo, statim docet, ponitur orationis genus, quod εἰκόνα Græci vocant, quo exprimitur rerum & personarum imago. *n* Atque rursum Quintilian. *o* docet, firmiorem esse causam & vehementiorem, diuturnioremque motum ex sensuali visiua imagine quam ex imagine effecta & repræsentata per orationem. Nã quum veros etiam dolores mitiget tempus, citius euanescat necesse est illa quam dicendo effinximus, imago, in qua si moramur lachrymis fatigatur auditor, & requiescit, & ab illo, quẽ cœperat impetu ad rationem redit, cum enim deflectitur oratio & frigescit, & decidit concitatus motus, quia quicquid non adijcit, prioribus detrahere videtur. Auget autem impressos effectus, vt si quos periclitari dicimus, producamus squalidos, deformes, liberos eorum ac parentes, si lecta ex vulneribus ossa, vestes sanguine perfusas, nudata, verberata corpora. Quarum rerũ ingens vis dicitur, velut in rem præsentem animos hominum ducentium. Sic populum Romanum egit in furorem prætexta Caij Cæsaris, prolata in forum cruenta, *vt scribit Appian. p*

3. Statuæ virorum præstantiorum in locis publicis positæ fuerunt, vt memoria illorum perpetua esset, & ij quorum essent à populo & intuentibus imitarentur. Vlpianus Traianus, statuas & imagines Sossio Palmęque & Celso, constituit, quos viros præ cæteris coluit & summo in honore habuit. *q* Statua auro imbracteata, primo Acilio Glabrioni delata est, cum consilijs armisque regem Antiochum superasset. *r* Post solutam obsidionem, quam Persæ fecerant Amidæ ciuitati Romanorum, Constantius Cæsar, Gallis, qui ex ciuitate magnanimo animo in Persarum centum millibus egressionem noctu fecerant, campi ductoribus vt fortium factorum antesignanis, post ciuitatis excidium armatas statuas apud Æ-dessam

a lib. 7 epist. 100. & li. 9. epi. 9 ad Seuerum episcopum Massiliensem vnde sumtus c. perlatum ad nos 27. de consecra. distin. 3.
b c. 3 lust. 1.
c li. 2. hist. c. 29.
d Gen. c. 4. v. 15.
e in sermo. in quadraginta martyres.
f li. 6. variar. c. 7 in formula comitiuæ sacrarum largitionum.
g vt ait Psellus in 6. phys.
h li. 3. de anima. text. 39. cap. 15.
i lib. de somn. 4. cap. 41.
k vt scribit Cic li. 2. Tusti. 51.
l lib. 11 c. 2.
m in Phædr. & Timæo.
n Quint. lib. 5. cap. 11.
o li. 6 c. 1. ex Cicero. in partit. & 1. de inuent.
p li. 2. de bellorum ciuilium.
q vt scripsit Dio in Vlpio Traiano.
r Ammian. Marcel. li. 14. histor.

dessam in regione celebri locari iussit, quas suo tempore Ammian. Marcellinus a seruari intactas testatur. *Effigies hominum*, inquit Plinius b *non solebant exprimi antiquitus, nisi aliqua illustri causa perpetuitatem merentium: primo sacrorum certaminum victoria, maximeque olympiæ, vbi omnium qui vicissent statuas dicari mos erat. Eorum vero qui ter ibi superauissent, ex membris ipsorum similitudine expressa quas iconias vocabant.* Athenienses Harmodio & Aristogitoni Tyrannicidis, publice posuerunt statuas. Prosequitur & cap. 5. & 6 causas statuarum togatarum & nudarum & originem. Et c ait in Astrologia Berosum excelluisse, cui ob diuinas prædictiones Athenienses publice in gymnasio statuam inaurata lingua statuerunt. Plinius Iunior *lib. 1. epistolarum* Erucio scribēs, de Pompeio Saturnino viro apprime docto, & mirifice versus & orationes componente, *Neque enim*, inquit, *debet operibus eius obesse quod viuit. An si inter eos quos nunquam vidimus floruisset, non solum libros eius, verum etiam eius imagines conquireremus, eiusdem nunc honor præsentis & gratia, quasi satietate languescit?* Alius Plinius cum imaginum neglectu, perijsse bonas artes conqueritur, d *Ita profecto*, inquit, *artes desidia perdidit: Et quoniam animorum imagines non sunt, negligunt etiam corporum. Aliter apud maiores in atriis hæ erant, quæ spectarentur, non signa externorum artificum, nec æra aut marmora, expressi cera vultus singulis disponebantur armariis, vt essent imagines quæ comitarentur gentilitia funera, semperque defuncto aliquo, totus aderat familiæ eius, qui vnquam fuerat populus. Alia foris & circa limina animorum ingentium imagines erant, affixis hostium spoliis, quæ nec emtori refringere liceret, triumphabantque etiam dominis mutatis ipsæ domus, & erat hæc stimulatio ingens, exprobrantibus tectis quotidie imbellem dominum intrare in alienum triumphum, &c.*

a lib. 19.
b lib. 34. c. 4.
c lib. 7. c. 37.
d c. 35. lib. 2.

4. Generat imago conceptus similes rebus repræsentatis, quod constat ex Hippocrate & Galeno, quorum alter prodit, mulierem adulterij nomine iudicium subituram, quod puerum edidisset pulcriorem, quam qui parentū vllam similitudinem referret, inde liberasse, quod in cubiculo vbi concepisset, an aliqua imago fuisset, appensa iussit inspici. Alter vero ait se hoc dedisse consilij cuidam diuiti, qui prolis formosæ parens esse cuperet, vt dum liberis operam daret, pulcri pueri effigiem eleganter pictam, vxori inspiciendam traderet, quod cum ille fecisset, ex animi sententia cessisse. Nec debemus existimare homines habere imaginationis vim inferiorem ipsis brutis ouibus & arietibus, de quibus scribitur Geneseos capite trigesimo, quod cum in calore coitus intuerentur virgas populeas virides, & ex parte decorticatas amygdalinas & ex platanis, conceperunt & pepererunt maculosa varia, & diuerso colore respersa, &c.

5. Abuti porro non minus quam libris & sermonibus & oratione, quis poterit picturis & imaginibus. Attamen, vt non improbarit quis iuste libros bonos, sic nec bonas quoque picturas nec imagines: picturæ, per se damnādæ, aut laudādæ sunt, nisi quatenus quippiam boni vel mali, imitantur. Mouent enim ad repræsentandum mentem & animum, interdū ad bona, interdum ad mala, & proinde nemo potest absolute dicere statuas picturas esse bonas aut malas, nisi adijciat de quibus factæ sint & quare approbet vel damnet. De statuis & picturis idipsum dicendum est, quod de bonis & malis libris, de bonis sermonibus qui ædificant, comprobandis, & de colloquijs prauis, quæ bonos mores corrumpunt, reijciendis, polluta quædam sunt eloquia, turpia, crudelia, blasphema, tales & picturæ & statuæ, vt turpis ea quæ priapi, & dantis operam Veneri, quia & turpia sunt hæc agere & dicere quę per suas imagines referunt. Videre imaginem necantis fratrem, horrore plenum est, quia factū detestabile coram Deo & hominibus. Colloqui vero de Deo, de sanctorum laboribus, certaminibus, victorijs gestis, hoc ipsum pulcrum ad salutem & mutationem pertinens. Imagines itaq; horum & laudabiles, quia quæ fecerint quos repræsentant, mentibus suggerunt, & inuitandos proponunt & ad inuitationem excitant & fortius nos commouent, & doctos & indoctos seu illiteratos.

6. Sunt itaque prophanæ & sacræ imagines, illæ res prophanas non sacras, istæ sanctas & sanctificatas ingerunt. Neque enim sanctæ & sacræ dicuntur imagines propter materiam aut colores aut manum artificis, sed quia ad aliquid sanctum significandum sunt constitutæ quemadmodum & sanctæ literæ sunt, quia Christi euangelium continent, & ita in honore habentur, tanquam quæ ad Dei cultum pertinent vt templa, vasa, & similia, e qualibus secundum gradum suum.

e vt in concil. Nicen. 7. act. 4.

7. Fiunt status etiam in ecclesia, de rebus spiritalibus, non quidem vt substantiam rei repræsentent, sed vt ea quæ ab intellectu percipi possunt, exprimantur & repræsententur, idque eadem ratione qua vtimur in sermone earundem. Siquidem quis est, qui complecti definitiue possit, quid sit Deus? nullus certe verū quædam quæ eius diuinitatis hominibus reuelata & tradita fuerunt, vt ea exprimuntur

oratione quæ est imago inuisibilis mentis, & protinus quoque imagine visibili retineri possunt, ne effugiant significata per orationem, quemadmodum Deum patrem pingimus, quomodo descriptus est à Daniele *cap. 7. Senem antiquum dierum, &c.* Deum filium quia homo factus est, & habitu inuentus vt homo, ad Hebr. 2. eadem forma humana depingimus In specie quoque agni, *a* Et propterea quod scriptum est apud Ioannem Euang. *b Ecce agnus Dei*, nempe vera hostia immolanda pro redemtione generis humani, ad saluandos homines & placandum Deum patrem, vt erat præfiguratum in agno paschali, *c* & agno sacrificij *in Leuitico cap. 1. 3. 12* & iuxta illud Hierem. cap. 11 *quasi agnus mansuetus* & cap. 53. *quasi agnus ad victimam, &c.* & quod ita sæpe agnus Christus vocatur Apocalyp. *cap. 5. 6 7.* & alibi. In alia forma vero animalis in eadem significatione non est in ecclesia recepta repræsentatio. Quin refertur a Nicephoro Calixto, *d* Constantinopoli Gennadio episcopatum gerente, pictorem quendam, saluatorem habitu & forma Iouis, alij legunt ouis, pingere ausum, facinoris sui mercedem tulisse, & manum eius ei decidisse, quam cum ille crimen publice confiteretur, Gennadius restituit Pingitur & imago quoque eius, & sit prout mysteria redemtionis egit prædicando, patiendo, & vt cruci expositus fuit.

a can. sextam factam synodum 29 d. conse. r dist 3. vbi ratio.
b c. 1. v. 36.
c Exod. 12.
d li. 15. hist. eccles c. 23.

8. Spiritus Sanctus quoque, in specie columbæ pingitur, quia in hac figura apparuit, *e* & in forma linguarum ignis, prout venit in Apostolos visibiliter, *Actorum cap. 2.* Angelorū etiam, qui & spiritus sunt corporeis mēbris non diffiniendi tamen pingimus in forma quam assumserunt dum ministerium sibi à Deo iniunctum, apud homines visibiliter impleuerunt. Veluti quando apparuit Angelus princeps exercituum domini, Iosue, in agro Ierico euaginatum tenens gladiū. *f* Punxit & fecit duorum Angelorum Cherubinorum supra oraculum tabernaculi Moyses, iuxta exemplar quod Deus illi præscripserat figuras, duos inquam Cherubinos aureos productiles ex vtraq; parte oraculi, qui expansis alis tegebant oraculum respicientes se mutuo versis vultibus. *g* Imitatur & pictorum & statuarius descriptionem illam mirabilem quatuor animalium Ezechielis *cap. 1.* & Danielis *cap. 10.* pinget eo modo quo describitur præliū dæmonis & Angelorum, Apocalyps. capite duodecimo, Angelus pingetur in forma hominis cum gladio, hasta, vt Iosue apparuit: diabolus, pingetur in forma draconis magni deiecti, & victi, *vt ibidem*, vel vt in Genesi dicitur apparuisse mulieri in forma serpentis, c. 3. dicuntur ignis, sulphur, tenebræ, stridor dentium, horror sine ordine, inferorum pœnæ, in sacra pagina: quid prohibet quin eadem loquatur penicillo pictor, & idipsum statuæ non recenseat? ea naturalia, corporalia, & quia scriptura sacra in his referendis non reprobatur, neque etiam reprobanda artificis repræsentatio. Idem dicendum de gloriæ præmijs, de coronis, de ciuitate cœlesti Hierusalem, & similibus quæ sacra pagina narrat. Inuisibilia enim Dei à creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta, conspiciuntur, sempiterna quoque eius virtus & diuinitas *h*

e Matt c. 16. v. 16. Ioan Euang. c. 1. v. 32.
f Iosue ca 5. versi. 14.
g Exod. c. 25.
h 1. ad Rom c. 1. v. 20.

9. Porphyrius quamuis infensus Christianis, dum de philosophia differit, referente Eusebio, *i* tamen quod est in veritate imaginum diuinarum rerum sic fatetur. *Explicabo, inquit, quibus fas est, procul este prophani, quos etiam veteres celare volentes Deum & Dei virtutes per sensibiles significarunt imagines: & ea quæ inuisibilia sunt, visibilibus significantes figuris & simulacris, quasi sacris literis mysteria tradiderunt. Non est autem mirandum, si ligna & lapides simulacra putentur: similiter enim etiam qui literas nesciunt, librorum volumina non aliter quam textam putant papyrum, &c.* In eo autem quod figura diuina exprimit, adhærendum solum, nec putandum solum omnem diuinam naturam cōsistere, quod prædicto loco contra Porphyrium & alios idololatras obseruat Eusebius. Natura diuina quippe omnem materiam & omnia quæ percipimus excedit, mente solummodo ac sanctis animis intellecta. Et si humanæ animæ atque mentis formam ac effigiem fingere impossibile est, quoniam nec sensu percipietur: quis adeo stultus erit, vt lignum, simulacrum aut effigiem Dei creatoris omnium similitudinem habere, arbitretur? Oportet diuersas diuinitatis picturas, non minus pro maiori intelligentia coniungere, quam sacras literas hieroglyphicas Ægyptiorum, quæ in picturis consistebant, & animalium & rerum aliarum, vt est apud Orum Apollinem de literis hieroglyphicis, quali etiam cautione vtimur in intelligendis nominibus attributis Deo, ex quibus notio quædam effectus eius colligitur, & non totius eius essentiæ cognitio, vt dum dicitur dominus, firmus, verax, memor, pius, misericors, &c. Leo, pastor, custos, iustitia, lapis, &c *k*

i li. 3. de præparatione euangelica, c. 3.
k De quib. abunde egimus in tom. 3 commentariorum syntaxeon artis mirabilis lib de Deo, c. 1.

10. Inter cæteras rationes, quibus vsus imaginum Christi, & sanctorum eius necessarius fuit, & est in ecclesia, quædam insigniores referuntur & ineuitabiles aduersarijs. Prior quia plures sunt ex Christianis surdi, item & muti,

muti, qui verba explicationis verbi Dei, nec vitam Christi, vel martyrum audiendo discere possunt, vel legendo addiscere nequeunt: supplet autem imago gestusq; & instrumenta quibus adhæret, ie ipsa quæ auditus non potest percipere. Secundo Christi & sanctorum ferunt necessariæ imagines, vt retineretur mysteriorum & fidei necessaria memoria. In primis contra Iudæos, qui volentes abolere Christi memoriam, eius statuas transformare & transferre missi sunt in dedecus. Siquidem quemadmodum refert Eusebius *a* Ethnici, confictis quibusdam portentorum mendacijs, Christum publice dialogis & libellis famosis, & deformi pictura traduxere hac inscriptione, Deus Christianorum ononychitis. Erat autem auribus asininis, altero pede vngulatus, librũ gestans, & togatus. Fuit & contra hæreticos crucis & crucifixi pictura necessaria, qui & passionis memoriam abolere decreuerant. *b* Sicut ad eundem finem, & loca sacra scripturæ aliqua, hæretici deprauarant & corruperant, & imagines diuorum confregerant. *c* Necessaria & Christi imago contra Manichæos, qui veritatem corporis Christi ab humana eius figura auferebant: item contra eos, qui in carne eius confusam diuinitatem mentiebantur, vt Seuerus & Xenecias imaginum hostes infestissimi. *d* Item necessariè contra Iudæos, qui Christum negant Deum.

a lib. 9. ca. 5.

b vt Iulian. Apost. ira se fide, apud Sozomenum, li. 5. cap. 17.

c vt constat ex synodo Nicena, 2. Act. 4.

d vt legitur in Nicena synodo 2. Act. 1. & apud Niceph. Calix. li. 16. cap. 27.

11. Subinde, dum imagines Christi vel martyrum aut aliorum, diuorum, mente intuemur, excitant in nobis miros amores & imitationis aculeos, vt inter Paganos etiam Heroum statuæ. Hoc enim naturale est bonum, quod in omni homine rationis participe habet insertas radices, nec minores, imo maiores, quam alicuius lectio vel oratio. Ita sola Polemonis licet Ethnici philosophi visa imago, scortum quoddam. *e* Gregorius vero Nissenus, in contemplatione imaginis Abrahæ filium immolaturi. Et Asterius Amazeæ episcopus martyris Euphemiæ, toti defixi, nec à lacrymis sibi temperare potuerunt, quas tamen illis eorundem crebra historiæ lectio nunquã prius extorserat. *f* D. quoque Basilius oratores oratione, pictores per imagines, multos ad virtutem excitasse scribit. *g* in syn. Nicena contra synodum Constantinopolitanam iconomachorum Beatus Chrysostomus ex cera facilem picturam pietate plenam amauit plurimum, vt ipse testatur in oratione. Quod veteris & noui Testamenti sit vnus legislator.

e vt narrat Greg. Naz. ab impudico proposito deterruit.

f vt refert de Greg. Nisse. Greg. Mag. li. 7 epistolarum epist. 53. & synodus 7. act. 4.

g vt habetur in 2 syn.

12. Citatur & in eadem synodo auctoritas doctissimi cuiusdam Leontij Neopolitani, Cypri episcopi, ante synodum ducentis annis scripta. *Non, inquit, apud nos adorantur vt dij sanctorum imagines, typi, characteres: nam si hoc esset, adorarentur omnia ligna, & si lignum a ter-re..., non cum exstincto charactere combureret vbiq;. Ego vero quatenus duo ligna crucis colligata sunt, typum adoro, propter Christum, qui in eo crucifixus est. Cũ vero fuerint dissoluta a se, abiicio ea & comburo quoq;. Et quemadmodum qui mandatum Imperatoris suscipit, ipsum signum osculando, non ipsam ceram aut characterem aut plumbũ veneratur, verũ Imperatori ipsi, aut cultum aut honorem exhibet: ita quoq; Christianorum filij typũ crucis venerantes, non naturam ipsius ligni veneramur, sed sigillum & annulum & characterem, Christum ipsum aspicientes per hoc illum qui in illo crucifixus est, salutamus & adoramus. Et quemadmodum gemini filij peregrinante longo tempore patre, ingenti amore erga eum animo affecti quicquid illius viderint siue baculum siue chlamydem, siue sedem, hæc omnia cum lacrymis attrectantes amplexantur non illa honorantes, sed patrem desiderantes. Sic & nos fideles, crucem Christi tanquam virgam adoramus: vt vero sedem & cubile, illius sanctum sepulcrum, præsepe autem & Bethlehem & alia eius habitacula vt domum, Sic Apostolos reliquo que item martyres, & sanctos, velut à viris illius colimus.* D. etiam Augustinus. *h Qui*, inquit, *aut operatur aut veneratur vtile signum diuinitus institutum, cuius vim significationemque intelligit: non veneratur quod videtur & transit, sed illud potius quo talia cuncta referenda sunt.*

h li. de doctrina Christiana cap. 8.

13. Statuæ, imagines, & literæ, per se nihil sunt eorum quæ significant, sed veluti signa aliorum repræsentatorum, & in tantum significant, inquantum significare receptum est: & eius honoris sunt, non quanta est earum materia, sed quantum, id est, quod repræsentant & significant, & status & imagines non animorum sed corporum simulacra sunt, *vt ait Cicero pro Archia*, repræsentant tamen cum corporibus, & animorum, qui in corpore fuerunt, præstantiam, & quippiam quod singulare ex consensu per corporea repræsentatur. *i* Sic apud Romanos Imperatores, fortuna aurea erat, quæ in cubiculis principũ Romanorum poni solebat vt signum imperij, quam & Antoninus Pius ad Marcum Antoninum moriturus transferri, in signum translati imperij iussit, *k* hancque fortunam regiam, quæ comitari principes in cubiculis solebat, Seuerus Imperator geminare statuerat, vt sacratissimum simulacrum vtrique relinqueret filiorũ, nempe Bassiano & Getæ, sed cum videret sib horam mortis perurgeri, iussisse fertur vt alternis diebus apud filios Imperatores in cubiculis

i vt colligi potest ex Plinio lib. 34. c. 4. vbi de statuarum origine agit.

k vt refert Iul. Capitolinus in Antonino pasfe in Marco Antonino philosopho.

biculis fortuna poneretur: quod tamen Bassianus prius quam faceret parricidium, contemsit, *vt scribit Ælius Spartianus in Imperatore Seuero.* Interim huic simulacro ob imperij n[illegible] honor habitus maximus non minus quam coronis & diademati principum, & purpuræ, non propter se sed propter aliud cui iniuria illata, vindicatur. Quemadmodum damnati sunt à Bassiano seu Antonino Caracalla, qui vrinam in eo loco fecissent, in quo statuæ & imagines essent principis. *a* Nos plura de honore & vindicta violationis statuarum principis, *b* quæ hic non repeto, sed pergo. D. August. consentit. *c Sicut enim & purpuram regiam cum rege colimus, nec duo sunt quæ adorantur imago & repræsentatum, sed repræsentatum in alio repræsentante: sic Deo cultum tribuimus, imagini, nihil.* Et D. Ambros. *d Qui coronat*, inquit, *imaginem Imperatoris, illum vtique honorat cuius imaginem coronauit: & qui statuam contemserit Imperatoris, Imperatori vtique, cuius statuam consputauerit, fecisse videtur.* Tulit & non minus acerbe Theodosius depositam fuisse ab Antiochenis statuam Placillæ, quam si viuę vxori contumeliam intulissent. *e* Atq; Theodosium ob id læsum, & contumelia affectum ex imaginũ subuersione conqueritur ad populum Antiochenum Chrysostom *f*

a vt scribit Ælius Spartian. in Antonin. Caracalla.
b li. 35. Syntag. iur. c. 7. nu. 5.
c De verbis Dom serm. 58.
d Serm. 10. in Psal. 118.
e vt refert li. 9. Tripartita hist. cap 32.
f Homil. 2. & 3. & in li. 11. Tripartita hist. cap. 15.

14. Possemus fascium & securis insignia consulum & proconsulum Romanorum addere, fortunæ Imperatorum aureæ, quib. tantus honor, tantaq. maiestas, vt cum illis imperium & potestas concedi & adimi diceretur. Sed hæc nimium trita & vulgaria sunt, vt opus non sit vlla ampliori testificatione: nam & pro ipso magistratu insignia accepta & vsurpata fuisse omnibus, liquet vt apud Virgil. *g Non illum populi fasces, non purpura regum, flexit.* Et ita apud Liuium. *h* Publicola cum populo Romano acturus, eius maiestati fasces submisit. Meminit & de origine & causa cur lictores & quare 12 cum fascibus ab Hetruriæ ciuitatibus olim regi dati, idem Liu lib. 1.

g 2. Georg.
h lib 2.

15. Legi, vt in summa dicam, apud Ethnicos & Iudæos, statuas & imagines erectas vel positas quadruplici ratione: vel causa habendi honorem & gratiam publicam: vel ad hortandum alios ad similia: vel ad ornatum loci aut cultus, seu religionis causa. Sic Tyberius permisit ea sola conditione in templis suas statuas poni, ne inter simulacra deorum, sed inter ornamenta ponerentur. *i* Sic & statuerunt Imperatores Theod. Et Valent. *k Si quando nostræ statuæ vel imagines eriguntur, siue diebus, vt assolet, festis, siue communibus adsit iudex, sine adorationis ambitioso fastidio, &c.* Sicq; non esse statuas principum adorandas, nec ea de causa positas, docetur & à D. Ambros. *l* Et *m* Arcad. & Honor *statuarum erectionem beneficium principi non adulationis causa debere poni*, constituunt: & imponunt pœnam infamiæ eam ob rem ponentibus. Et Paul Iuriscon. *n concedi*, inquit, *solet vt imagines & statuæ, quæ ornamenta reipublicæ sunt futura, in publicum ponantur.* Quare imagines heroum Romanorum, ferebantur quidem in funere cuiusdam viri amplissimi non tamẽ imagines eorum, qui in numerum diuorum relati essent: vt in funere Octauiani, non fuit lata imago Iulij Cæsaris, constitutumque vt propter diuinitatem & immortalitatem postea Octauiano concessam, vllo in funere eius non ferretur: Dio Cassius. *o* Hic tamen Octauian. noluit sibi poni statuas: sed salutis publicæ, concordiæ & pacis ipse posuit. Diod. lib. 54. Et apud eundem. *p* Statuam aut templum sibi poni passus non est Tiberius Cæsar: ipse tamen Augusto ædificauit vt rursum eodem teste, *q* Coccius Nerua, ne sibi statuæ vel ex auro vel argento constituerentur omnino recusauit. Cato quoque Censorinus idipsum contemsit: Qui interrogatus, quare inter multos nobiles statuam non haberet: malo inquit ambigere bonos, quamobrem id non meruerim: quam quod est grauius, cur impetrauerim, mussitare. *r* Memoriam auorum itaque ex imaginibus illorum posteri conseruabant, quas in pompa funebri ideo adferebant, vt hodie Germani onerant sepulturas insignibus stemmatum vnde prodierunt, ita de Drusi sepultura loquens Cornel. Tacit. lib. 4. *Funus inquit eius, imaginum pompa maxime illustre fuit, cum origo Iuliæ gentis Æneas, omnesque Albanorum reges, & conditor vrbis Romulus post Sabina nobilitas Appius Claudius cæteraque Claudiorum effigies ordine spectarentur.*

i Suet in Tyberio c. 26.
k In l 2 de stat. & imaginib. li. 1. C. ti. 24.
l L 6. Examerost
m in l 1. proxime citati tituli de statuis & imaginib.
n In l. 2 de loco publico fruendo li. 43. P. tit. 9.
o lib. 56. hist.
p lib. 57.
q In Coccio Nerua.
r Sicq Ammian Marcellin. lib. 14. recensit.

16. Neque omnes qui statuas habebant in publico pro dijs habebantur: vt nec omnes imagines in templo venerabiles, sed quæ venerandorum sunt, honorantur, sunt enim ibi quædam ad memoriam tantum, vt & alia ibi condita. Quemadmodum legimus apud Iustinum ex Trogo, *s* Philoctetem condidisse vrbem Taurinorum persuasum. ibiq; adhuc monumenta eius videri, Herculis sagittas in Apollinis templo, quæ fatum Troiæ fuere Metapontinos, quoque in templo Mineruæ ferramenta, quibus Deus, à quo conditi sunt, equum Troianum fabricauit, ostentasse, *vt & 1. Reg. cap. 21. versic. 9.* Refertur gladium Goliath, quo Dauid ipsum Goliath interfecisset, fuisse seruatum in tabernaculo Dei, inuolutũ pallio post ephod.

s Lib. 20.

17. Iussit

17. Iussit Mosi Deus, vt faceret in tabernaculo duos Cherubinos productiles ex vtraq; parte oraculi. *a* Salomon quoque in templo Domini, fecit sculpi Cherubim, palmas, celaturas, valde eminentes. *b* In columnis & tabulatis boues, leones, palmas, quasi in similitudinem hominis stantis. *c* In sanctuario duos Cherubinos opere statuario. *d*

a Exod. 25. v. 18.
b 3. Reg. 6. v. 35.
c 3. Reg. c. 7.
d 2. Par. 3. v. 10.

18. Certissimum insuper habemus signum crucis eius potestatis & virtutis, vt eius vi & efficacia effugentur dæmones, horrentes lignum, per quod victi sunt, & contremiscentes ad præsentiā eius signi, per quod omnipotens Dominus noster Iesus Christus illis prædam eripuit. Diximus valde mirabilia de vi & effectu signi crucis. *e* Sed & adhuc paulo post plura subiiciemus: quo magis enim dęmones insurgunt in mysteria fidei, eo magis dant Christianis occasionem detegendi mirabilia Dei, & modum, quo inimici eius viles, perditissimi damnati in mortem æternam, perperam in rabiem efferuntur: similes canibus, qui cum non possint lędere proiicientes in eos lapides, tamen lapides, quibus impetuntur, innoxie tamen consequuti corrodunt & mordent.

e In tom 3. commentar. ad Syntaxes artis mirabilis lib. de Deo c. 36 & Latius c. 37. per totum.

19. Deus Optimus Maximusque, vt reprobauit idola & imagines falsorum deorum, & iussit eas subuerti, sic contra, imagines & res aliquas diuinum quippiam repræsentantes vere, & ad Dei honorem, reuereri & honorari mandauit: qui enim elegit vel voluit in sanctuario tabernaculi proprium locum oraculi super omnia sibi sanctificari, in eo solo loco voluit quoq; sua responsa dare *f* Inter omnia, qui omnibus imperat, singulariter voluit adorari in templis tabernaculi, Salomonis, & Zorobabelis postea sanctificati. Cumque Dominus Deus totum mundum repleat, tamen singulari modo alicubi est potius, quam alibi: vt vbi apparuit Iacobo dormienti, & visa illi est scala attingens vsque ad cœlum, & Angeli Dei ascendentes & descendentes: & proinde dixit: *Quam terribilis est locus iste, non est hic aliud, nisi domus Dei, & porta cœli, Genes. 28.*

f Exod. c. 25. v. 22.

20. Sic locus, in quo apparuit Mosi Deus in rubo in flāmma ignis, inter omnes eius regionis sanctus dictus. *Solue*, inqt Deus Mosi, *calceamentum de pedibus tuis, locus enim, in quo stas, terra sancta est g* Idipsum dictum est Iosuæ, de agro vrbis Iericho, vbi apparuit ei Angelus, *h* non tamen locus sanctitatem per se habet, sed is, qui sanctificat, Deus, qui maior est templo, & res sanctificata per illum. *i* Quid fecit miraculum in virga Mosis, qua conuersa est in colubrum, & rursum in suam formam, an lignum, an vero Dei virtus per virgam operans? *k* Cur potius virga Aaron floruit arida, quam aliorum virgæ? nonne ex eodem ligno omnes? at non in omnibus voluit vim Deus, sicut in illa exercere. *l* Dicat quis, cur non omnis virga possit in eremo aquam percutiendo elicere, quemadmodum Mosis? *m* Cur omnes serpentes fabricati ære, non habuerunt æqualem virtutem ei, quem Moses fabricauit & suspendit in deserto, quo inspecto, morsi à serpentibus curabantur? *n* Nonne ex omnibus asinis etiam inter Ethnicos vna locuta Balaam dicitur? *o* Quid ibi consideramus? an naturam vilis animalis, an vero vim diuinam? & responde, cur potius per brutum illud animal voluit Deus miraculum exhibere, quam per aliud? nonne, quia ita placuit?

g Exod. 3. v. 5
h Iosua c. 5. v. 15.
i D. Matth. c. 23. vers. 18. & seqq. 2. Paralip. c. 6. v. 2.
k Exod. 4.
l Num. 17.
m Exod. 17.
n Num. c. 21. v. 9.
o Num. 22. v. 28.

21. Vt non mirum sit quoque, si aliquando inter gentes illorum statuæ prodigia ediderint. Vltra enim permissionem Dei, quam multa præter rerum communem ordinem seu vsitatum, dæmones operantur, Deus ipse per suos Angelos & vi & potestate sua agit in ipsis, non secus, quam in aliis suis creaturis, quibus ad nutum & arbitrium vtitur: nec quisquam tam audacter sentiet, vt dicat, Deum nihil curare ethnicos homines, & prouidentia sua nihilominus curare res mutas, elementa & elementata: prouidentia enim & omnipotentia Dei, ad omnes creaturas suas extenditur: homines etiam ethnici & in substantia & boni sunt: & ipsi dæmones, in quantum creaturæ Dei boni; mali ex accidente, & ex propria malitia: vt etiam sua omnipotentia frænet dæmonum nocendi potestatem, & voluntatem, & illorum opera & ministerio ad ea, quæ vult, vtitur: sic etiam hominum ethnicorum animis, corporibus, rebusque vtitur, tum vt ad salutem eos prouocet æternam, ad Dei cognitionem, & ad resipiscentiam, tum etiam, vt illis tanquam tortoribus flagellisq; vtatur erga suos peccantes, vt emendentur & conuertantur a viis malis, & boni probentur, & perfectione & meritis crescant exercitati per improbos. Nunquam Deus ipsos ethnicos & idololatras reliquit sine admonitione & prouocatione ad suipsius Dei cognitionem, ideo & miracula inter eos permisit fieri prodigia & ostenta, in cœlo, in terra, in rebus animatis & inanimatis, vt ab illis peruenirent ad cōtemplationem creatoris: & non per Deum, sed per ipsos staret, quominus ad Dei cognitionem peruenirent, & essent in iudicio diuino inexcusabiles: dedit eis lumen rationis naturale, dedit virtutem & vitiorum distinctionem. *Non erubesco*, inquit D. Paulus *p*, *Euangelium, virtus enim Dei est, in salutem omni* cre-

p ad Rom. c. 1. v. 16. & seq.

credenti, Iudæo primum & Græco. Iustitia enim in eo reuelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est, Iustus autem ex fide viuit. Reuelatur enim ira Dei de cœlo super omnem impietatem & iniustitiam hominū eorum, qui veritatem Dei in iniustitia detinent. Quia quod notum est Dei, manifestum est in illis: Deus enim illis reuelauit. Inuisibilia enim ipsius à creatura mundi, per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur: sempiterna quoq; eius virtus, & diuinitas, ita vt sint inexcusabiles, &c. Arbitrari etiam, salutē horū hominū infidelium Deum omnino contemsisse, quin perpetuo eos ad mentem redire solicitauerit, improbatur vel ex eo, quod ipse Filius Dei post tot prodigia, prophetias, signa, tandem in mundum venerit, vt quod aberrabat à veritate, indicaret, & in vnum gregem, veramq; Dei notitiam reduceret, & redemtionem captiuorum suo proprio sanguine persolueret, iram Dei patris in genus humanum sui ipsius morte & sacrificio placaret. Quid igitur mirandum, si in statuis & aliis rebus prophanorum gentiliumq; prodigia apparuerint, Deo permittente, vel dæmonibus operantibus, vel angelis bonis, ad prædicendam calamitatem, quæ impendebat Reipublicæ, vel personis. Deus enim non delectatur in perditione peccatorum: atq; inter Ethnicos vix aut nunquam tempus vllum fuit sine aliqua contemnente idola, & qui nō cognosceret Deum, vt inter Sodomitas erat Loth. *Genes. cap. 13.* Inter Ethnicos alios Sibyllæ, aliique, qui quamuis aperte verum fateri non auderent, metu gentilium abhorrētium à veritate, tamen vere Deum verum alium ab illis colebant & cognoscebant, & sæpe inuolutis eius potestatem annuntiabant. Et isti etiam pauci videbant significationem in prodigiis iræ Dei, se interim corrigebant; alios ad salutem interdum clam, interdum palam prouocabant. Sic Dauid *a. Deus repulisti nos, & destruxisti nos, iratus es, & misertus es nobis, commouisti terram, & conturbasti eam, sana contritiones eius, quia commota est. Ostendisti populo dura, potasti nos vino compunctionis. Dedisti metuentibus te significationem, vt fugiant à facie arcus, &c.* Nihil quod a propria natura degenerat, potest esse sine aliqua maiori potestate efficiente: quæ autem illa sit potestas, est dignum semper obseruatione, atque credendum, hoc non fuisse factum sine causa, quæ aliquando ex incuria contemnitur, aliquando ex effectu se etiam nolentibus ostendit. Vt quando in statua ærea equestri ad locum Libitinę, ex ore & pede aqua manauit diu, M. Marcello & P. Sulpitio Coss. quo tempore Galli & Ligures deleti. *b* Quando statua Dagon, idoli Azotiorum, arca Dei in eius templum illata, inuenta est iacens truncatis manibus & capite & pedibus coram arca Dei. *c* Monet & Deus ante tempus futuri magni & generalis iudicij, quo tempore fere omnes à veritate declinabunt, vt etiam, si fieri possit, electi periclitentur, futurum esse, terrores de cœlo, & signa magna, portenta in cœlo, Sole, Luna, stellis. *d* Quibus & Dæmones Antichristi ministris addent suæ industriæ & perditionis artes. Atque Dauid mirabilia hæc Deo tribuit *e*, *Venite*, inquit v. 9. *& videte opera Domini, quæ posuit prodigia super terram.* Et Psal. 104. v. 6. *Mementote mirabilium eius, quæ fecit, prodigia eius, & iudicia oris eius.* Et Ioelis c. 2. v. 30. Deus ait, de admirabili iudicio agens, *Dabo prodigia in cœlo & in terra, & sanguinem, & ignem, & vaporem fumi, &c.* Vocat & scriptura sacra miracula Mosis ostenta Dei. *f* Cuius in arce Apollinis, statua triduum ac tres noctes integras lacrymauit, & Perseus in Thracia feliciter pugnauit, victis Dardanis, & subactis Illyriis, Q. Martio Philippo, Q. Seruilio Cæpione Coss. ante aduentum Christi, annis 167. *g* idemq; rursum refert, *h* Appio Claud. & Perpenna Coss. Apollinis aliud simulacrum Romę lacrymasse per quatriduum, & vates portenderunt, Græciæ fore exitium, vnde deductum esset: quo tempore post Phrygia recepta à Romanis, & Asia testamento legato Attali, ante annum Christi 128.

22. Prodigia illa magna, si tamen verum narrat Lucianus in Gallo, quę tempore Troiani belli acciderunt: Equus Achillis, cui nomen erat Xanthus, qui posteaquam hinnitu longum valere iussisset, medio in prælio constitit, disserens torosq; versus ordine recitans, vaticinabatur, & de futuris reddebat oracula. Et Argo carina fuit apud Homerum eloquuta: in Dodonea sylua, fagus per se loquens oraculum edidit: Tergora direpta serpebant: carnes boum semiassæ atq; verubus transfixę, mugiebant, & ipse gallus apud Lucianum. Quod autem refert Iulius Obsequens, *i* magis pro certo habetur, Veris expugnatis à Romanis, cum Romani milites in vrbis direptione, deorum illorum statuas Romam etiam transferre conarentur, ac quidam iuuenculus loco ad statuam Iunonis diceret, visne Romam ire Iuno? posteaquam capite annuisset, se libenter ituram, magna omnium admiratione respondisse & translatum in montem Auentinum. Refert & cap. 34. bouem in Sicilia locutum: & cap. 38. iterum Priuerni: & cap. 41. rursus in agro Romano: & iterum cap. 53. locutum & dicentem, *Roma tibi caue*, 12. c. 66. in Campano agro. Et 74. Frusinonæ, c. 85.

Iterum

a Psal. 59.

b Iul. Obseq. lib. de prodig. c. 91.

c 1 Reg. 5.

d ad Matt. 24. Marc. 13. Luc. 21.

e Psal. 45.

f Exod. c. 7. 11.

g Vt ait Iul. Obseq. lib. de prodig. c. 69.

h cap. 67.

i Cap. 18.

iterum Romæ, & iterum in Amiterno, c.86. & Romæ, c.103. Ibiq; canis Arimini dicitur locutus, & iterum bos Romæ, c.113. Scribit & Sueton. Tranquill. in Domitiano *a*, ante paucos, quam is occideretur menses, cornicem in capitolio elocutam fuisse, ἔσται πάντα καλῶς, nec defuit, qui ostentum sic interpretaretur:

Nuper Tarpeio quæ sedit culmine cornix,
Est bene non potuit dicere, dixit erit.

a Cap.23.

23. Scribit Rabi Mosche filius Maimon, in libro *more nebuchim*, se inuenisse in libro antiquo antiquorum, idololatram fuisse prophetam quendam, dictum *Tamutz*: inuocantem Solem & stellas, quem occidit quidam rex singulari quodam supplicio, & in nocte mortis eius congregatas fuisse omnes imagines ab extremo terræ in templo Babel, ad imaginem auream Solis, quæ pendebat, seu suspensa erat inter cœlum & terram, easq; cecidisse in medio templi, & omnes reliquas imagines circa eas fuisse congregatas, flentes quod contigerat Thamutz per totam noctem, mane reuolasse ad sua propria loca.

24. Nonne & maius miraculum, quod equus pictus Constantinopoli, quo ante sacellum Deiparæ virginis sustinebatur D. Georgius, sub annum 1309. media nocte bis hinniuit, magno omnium terrore, vt prius fecerat ante annos plus minus quinquaginta, vt scribit Niceph. Gregoras. *b*

b lib.8.

25. Et quod refert Leonardus Vairus. *c* Mirabile in regnis Hispaniæ, quod in oppido Vililla, nuncupat Cæsar Augustanæ diœcesos, est campana quædam, quam miraculorum appellant, quæ per aliquot menses, antequam aliquid aduersi in Republica Christiana contingat, ex seipsa, nemine impellente, pulsatur. Cuius rei testimoniū ipsemet Vairus per publicos tabelliones testibus adhibitis, se legisse testatur, præter fidem, quam de eadem re illius regni proreges suis literis faciebant.

c lib.2. de Fascinat.14.

26. Addit & in cœnobio D. Martij, in finibus Burgundiæ prope fluuium Rhodanum, viuarium esse, in quo iuxta numerum monachorum, pisces ponuntur, ex quibus cum monachus aliquis ægrotauerit, pisciculus quoq; supernatare in viuario cernitur. Quod si monachus è vita migraturus sit, paucis ante diebus piscis moritur.

27. Sicut & scribit Iulius Obsequens, *d* tēpore discordiæ Cæsaris & Pompeij, quo die occisus in Ægypto Pompeius, plerisque locis signa sponte sua conuersa, clamorem crepitumque armorum Antiochiæ, bis, vt curreretur ad muros, aud tum, indeq; sonum tympanorum Pergami.

d lib. de prodigiis, c.123.

28. Nemo, saltem sanæ mentis, & qui legerit historias, vel modice eruditus, quæ ab Ethnicis traduntur cōtigisse, negabit. Quamuis aliquando ministerio dæmonum facta fuerint prodigia, aliquando, imo vt plerumque dispensatione diuina, & Deo permittēte, manifestata. Nec erit itaque audiendus, qui inter Christianos abrogare temere voluerit auctoritatem & potestatem Dei, quo minus eadem possit: & miracula sua in rebus & per res inanimatas exhibere, vel ad commonitionem, vel ad salutē eorundem, vel ad gloriam suam ostendendam, & potestatem: quorum & ad malitiam impiorum, & calumnias, vel infidelitatem seu incredulitatem conuincēdi Deus voluit memoriam & testimonium posteris conseruari. Serpens æneus iussu Dei fabricatus, in deserto, & in altum sublatus, in quem aspicientes curabantur morsi & læsi a serpentibus, *e* diu seruatus est: virga Mosis versa in colubrum, & serpentes Magorum deuorauit, redijtque in pristinam naturam per illam miracula operatus, *f* quæ & conseruata postea. Virga etiam Aaron inter ceteras duodecim tribuum Israel floruit, & flores in amygdalas dilatati sunt, dehinc virga relata in tabernaculum testimonij, vt seruaretur in signum rebellium filiorum Israel. *g* Et refert D. Paulus *h* In sancta sanctorum inductam arcam testamenti, habentem vrnam auream, & intus manna, & virgam Aaron, quæ frondauerat, & tabulas testamenti. Sicut etiam non sunt reprobatæ imagines & similitudines aureorum anorum & murium, quæ datæ sunt pro salute obtinenda peccato & pro munere Deo à Philistinis, qui remiserunt arcam Dei, ob cuius retentionem percussi fuerant in secretioribus partibus natium, & ebullierant villæ & agri in medio regionis illorum, & nati fuerant mures, & facta erat confusio magna in ciuitate. *i*

e Num 21. & ibi dicitur. ver. 9 quem posuit Moses pro signo, quem cum percussi aspicerent, sanabantur.
f Exod.4. 8. 9.10.14.
g Num 17.
h c.7. ad Heb. vers 4.
i 1.Reg.c.5. & 6.

29. Retuli alibi, *k* miracula quędam, ex sacris rerum virorumq; sanctorum imaginibus facta, quibus & alia addere possimus, per quę & dona largita à Deo, & iniurię sanctis imaginibus illatę, in odium repręsentatorum vindicatę apparent. Constantinopoli imago virginis beatissimę Marię per dies plures lacrymata est. Et ex alia S Georgij martyris sanguis ebulliuit, scribit historiam vtriusque Georgius Pachymerus. *l* Zoropoli Pisidię ciuitate, quędam statua B. Marię, tēpore Synodi 2. Niceæ celebratę contra pseudosynodū Constātinopolitanam Iconomachorū, vt in ea refertur, q̄ vnguentorū scaturiginem ex picta sua manu mittebat. Et Procanon episcopus Manzon, in

k lib 2. syntag. int. c 12. num.5.
l lib.4.& 7.

eadem Synodo Nizena 2 professus est, se morbo graui liberatum, cum Christi imaginem cum fide & spe ad se ferri iussisset, vt autem hic beneficij suscepti refert, sic vindicatæ iniuriæ exemplum, narrauit in eadem Synodo Constantinus Constantiæ Cypri Episcopus, quendam apud Citium, dum clauum in parietem immitteret, frontem imaginis D. Petri in eodem pariete depicti transfodisse, statimque quasi non imagini, sed suæ fronti clauum impegisset, caput frontemque hominis intolerabilem dolorem cruciasse, nec prius eum depulisse, quam clauum illum exemisset. Addidit & prædictus Constantinus Constantiæ Episcopus, se vidisse Cyprum quendam virum armentarium, qui cum indignabundus Constantiæ imagini virgini beatæ virginis Mariæ oculum alterum stimulo transfixisset, postea sequens armentum, stimulum illum fractum in oculum eius conuolasse, & oculum confossum ita amisisse. Refertur ibidem, similis quædam animaduersio diuina facta Gabalæ in quendam Saracenum, qui iniuria quandam imaginem affecerat, cui dexter oculus exsiluit.

30. Imago Christi à Iudæo odio eius confossa, sanguinem emisit, *a* idque Berythi, ex cuius sanguine miracula per orbem terrarum, & item in morbis iudæorum facta curatione sunt, ex quo plures conuersi ad fidem. *b* Quod & alibi postea miraculum contigit, eodem odio, in aliis locis, Iudæis Christum & eius imagines persequentibus *c*. Recenset & Gaguinus *d* in Philippo Augusto, quod equidem eius tempore ex militibus inductis a Richardo filio Henrici Regis Angliæ, quos illa ætas Coterellos appellauit, dum luderent alea, & vnus ex illis, numinis amissis, blasphemus esset in Deum, vbi simulacrum virginis dextra filium gestantis inspexit in templi vestibulo, iacto in imaginem lapide, filio brachium abrupisse, ex quo profluens cruor multis ægrotantibus salus fuit: satelles autem virginis contemtor dæmonio mox correptus, eodem die miserabiliter spiritum efflauit.

a Vt scribit D. Gregor. lib. de gloria martyrum, c. 21.
b Vt plene describit Athanas. lib. de imagine crucifixi, & in Synod. Nicen. 2 act. 4.
c Vt scribit Rhegino in Chronico, anno 804. lib. 2. Ioh. Auen. in Boiaria, lib. 4. Volatera. in Anthropologia. Videndus & Metaphrast. tom 6 Aloys. in orat. de imagine Christi.
d lib. 6. histor. Francica.

31. Fuit imago celebris & miraculis decantata Christi prædicantis in Panica Phœniciæ ciuitate, alio nomine Dan dicta, ærea facta a muliere illa, quæ curata erat à Domino tactu vestimenti à fluxu sanguinis, & columnæ imposita, sub qua crescebat herba medicis incognita, quæ vbi fimbrias vestimenti statuæ æreæ attingebat, erat remedium rabidis, & omnibus ægritudinibus. Hæc, cum fuisset deposita à sua columna, per Iulianum Apostatam, & in locum eius suam statuam locari fecisset, miraculo Deus iniuriam sibi factam declarauit. nam statim illa statua Cæsaris locata, de cœlo tacta est, neque deinceps illa herba ibi, nec alibi vllo tempore apparuit. *e* Refert Brentius *in cap. 3. ad Galatas*, sub annum Domini 155[?] imaginem crucifixi a quodam lapidibus per indignationem ictam, emisisse sanguinem, & sceleris reum Moguntiæ supplicio affectum.

e Vt narrant Niceph. Callix. lib. 10. c. 30. Sozomen. lib. 6. hist. tripartita, c. 41. & 42. Meminit Euseb. lib. 7 c. 18. Rufinus. Græcè c. 14.

32. Imagines porro per se nihil sentiunt, vitam non habent, cum ex inanimatis per se constent, ex metallo, ligno, coloribus & picturis, neque contemtus materiæ solius, si animus non sit peccandi, delictum habet verum: quando per simulacrorum & imaginum contemtum, animus ad repræsentatum peruenit, certe iniuria non simulacro aut statuæ, sed ei, qui repræsentatur, fieri dicitur, vt quando honor statuæ ad repræsentatum peruenit, & tali pœna dignus est contemtor & iniuria afficiens imaginem, quali, qui per illam repræsentatum læderet, afficiendus esset. Statuę enim tantum, etiam inter Ethnicos, interfectis Imperatoribus, vel abrogatis imperiis, publice & impune deiiciebantur, vt constat ex Herodiano, dum agit de abrogatione imperij Maximiani, velut memoria abolita. Deiecit plebs L. Syllę, & Pompeij statuas, quas tamen reposuit Iulius Cæsar. *f* Refert & in Domitiano, cap. 23 eo mortuo, Senatum clypeos & imagines eius trahi, & solo affligi iussisse, & nouissime eradendos vbique titulos, & abolendam eius omnem memoriam decreuisse. Sub annum Domini 707. Constantinus Cyrus nonagesimus summus Pōtifex statuit, ne populus Romanus Philippici dicti Bardasani Imperatoris nomen, aut chartam, aut figuram de more susciperet, quia erat monothelita & iconomachus, vnde eius effigies in Ecclesiam introducta non est, nec nomen eius ad Missarum solemnia prolatum. *g*

f Sueton. in Iulio, c. 75.
g Vt scribit Paulus Diaconus lib. 18. Beda de temporib. Zonar. to. tomo 3.

33. Voluit Deus & per media sanctarum imaginum, vim illis insitam a sua Diuinitate per miracula & beneficia hominibus largiri, non minus, quam per serpentem à Mose in deserto erectum, *h* & Dominus Christus communicauit vim salutis mulieri, quæ laborabat fluxu sanguinis per contactum fimbriæ vestimenti sui. *i* Et vmbræ Apostoli Petri habebant vim sanandi ægritudines. *k* Sicut & virtutes non modicas quaslibet faciebat per manus Pauli, ita vt etiam super languidos deferrentur à corpore eius sudaria & semicinctia, & recedebant ab eis languores, & spiritus nequam egrediebantur. *l* vis Dei, non naturæ hominis est, quemadmodum & à Deo

h vt ante dictum est 21. c. Numerorum
i Marc 5. Luc. 8
k Actor. 5. vers. 15.
l Actor. c. 19. vers. 11. & seq.

Deo inditum naturæ Hiennæ, vt vmbræ eius contactu canes obmutescant, teste Plinio. *a* & iuglandium arboribus, vt vmbra sit grauis & noxia, etiam capiti humano, omnibusque iuxta satis, quod de pinorum & picearum abiectis arboribus dictum est, vt quę attingant, illis venenum sint, apud eundem Plinium. *b* Augarus Toparcha morbo inueterato languens, scripsit ad Christum, vt non grauaretur ad se venire, & nihilominus eximium pictorem Hierosolymam misit, vt eius faciei accurate effingeret picturam, & illi imaginem adferret. Quod tentans pictor facere, ob radios Diuinitatis eius aspectus prohibebatur. Quodque sciens Christus, petiit adferri sibi lineum pannum aqua lotum, quod postea faciei suę admouens, effigiem suam ibi impressit, & misit ad Augarum. Fertur etiam, Regem Persarum celeberrimum pictorem ad idem opus misisse, qui Christum & matrem eius depingerent, atque imaginem depictam accepisse. Et hæc ex sermonis & archiuiis Edessæ ciuitatis, (vbi erat Toparcha Augarus, qui ve post passionem Christi per missionem Taddæi, vnius ex septuaginta discipulis missi ad eum sanandum, secundum promissionē Christi, sanatus, & Christianus effectus est, vna cū filio & tota ciuitate) se accepisse testatur Nicephorus Calixtus. *c* Huius imaginis virtute cōtra exercitū Chosrois iuuatam per Deum, & defensam Edessam ciuitatem, & expulsum hostem, scribit idem Nicephorus *d* & Procopius. In Sicilia S. Philippi Apostoli imago prolata in publicis supplicationibus arreptitios dæmoniacos curare, & in eis dæmones fugire, delabi, & murmure ingenti & sonitu trepidare, testis oculatus scribit Thomas Phasellus de rebus Siculis, prioris Decadis *lib. 10. c. 2.* In Anglia, filia Rogerij Wetchuuorti, nobilis equitis Angli, duodenis à dæmonio vexata, ante imaginem beatæ Mariæ Ippisuuichij, quod est nomen oppidi Angliæ, varie à dæmone diuexata, contorta, dilaniata, tandem restituta pristinæ menti cum plerisque aliis dæmoniacis est, & postea sanctissima monialium professa ordinem. *e*

34. Memini aliquando eius, quod dixit Christus de laude diuina, quam proferebat populus ei occurrens, quem tacere quidam volebant ex Pharisęis, quibus ipse ait, *Dico vobis, quod si hi tacuerint, lapides clamabunt.* *f* Cuius rei memorabile exemplum refert Luithprandus Ticinensis *g*, Formosum, inquam, Papam mortuum, antea contra Antipapam Sergium, ab Arnulpho iuuatum, & sedi restitutum fuisse, & postea restituto sedi Sergio per Aldibertum, & sepulcro erutum, & sacerdotibus pontificalibus Romanis indutum, decollatum, & in Tyberim proiectum. Eum autem à piscatoribus fuisse postea inuentum, atque ad beati Petri Apostoli Ecclesiam delatum, & tunc sanctorum quorundam eius Ecclesiæ imagines in loculum positum venerabiliter salutasse.

35. Refert Nicephorus Callixti, *h* Mauritium Imperatorem conscientia sibi metuentem ante mortis tempus, quod captiuos despexisset, eosq; vili pretio, pecuniæ cupiditate victus, quos Chaganus Persarum Rex furore percitus concidit, non redemisset, vt supplicaretur pro eo ad Deum, per orbem misisse: Et quod fertunt imaginem Christi clare & euidēter vocem edidisse, qua illi prædictum est, fore saluandum quidem: sed vt in hac vita pœnas penderet, nonnullos dicere, eam imaginem esse eam, quæ in area palatij, alios eam, quę in speciosa porta templi quadraginta Christi martyrum, sita est, & pictura sua quam maxime ad similitudinem Christi accedit.

36. Smyrnæ Theodosij iunioris Imperatoris tempore inuenta est imago in cupresso, vbi abscondita à nemine sciretur, donec illa ingēti lumine sępe se declarauit ibi, exardente veluti in modum facis. Quamobrem Cyrus Episcopus Smyrnensis miraculo motus, virgini Marię ecclesiam ædificauit, nomine Cyri.

37. Faciunt sanctorum reliquiæ, vt loca, in quibus venerantur, miraculis fulgeant, singulari quodam priuilegio, quia mirabilis Deus in Sanctis suis, & vult gloriam suam manifestari in seruis suis, cum & potestas miraculorum, & quę in illis fiunt, à Dei virtute pendeant, & à merito passionis Christi, pro quo & ipsi fuderunt proprium sanguinem. Quod docuit per miraculum Leo primus eius nominis summus Pontifex. Is enim, quoties rogabatur ab aliquibus, vt eis aliquorum Apostolorum vel martyrum reliquias daret, consueuerat ad corpora vel memorias Apostolorum, vel martyrum, quorum reliquiæ petebantur, Missas celebrare in ipsorum honorem. Et sic Brandeum altaris, quo consecratum corpus Domini inuoluerat, particulatim diuidebat, & pro reliquiis Apostolorum vel martyrum dabat. Vnde si ab aliquibus dubitabatur, cultello pannos illos pungens, sanguinem eliciebat. Sic palam cunctis faciens, quod in consecratione mysteriorum Christi, sanguis Apostolorum vel martyrum, qui pro eo effusus est, intret per diuinam virtutem in pannos illos, & ideo merito dari pro reliquiis sanctorum, in quorum honorem consecrati sunt. *i*

a *lib. 1. histor. natur. c. 30.*
b *lib. 17. c. 22.*
c *lib. 2. histor. ecclesi. c. 7.*
d *lib. 17. c. 16.*
e *Vt scribit Thom. Morus lib. 1. dialogorum quos scripsit de lingua Anglicana, c. 16.*
f *Luc. c. 19. vers. 40.*
g *lib. 1. de reb. per Europam gestis, c. 8.*
h *lib. 18. hist. c. 42.*
i *quod refert iisdem verbis Sigebertus Gemblacensis in chronographia, sub anno 441.*

De impugnatoribus sacrarum imaginum.

CAP. XIV.

HAbent pij Christiani causas & rationes imaginum in Ecclesia Dei receptarum, & distinctiones earum ex superioribus annotatis, verum superest conuincendus error vel impietas eorum, qui, dum nimium sibi placent, & religiosiores haberi volunt, in religionem peccant. Nicephor. Calix. *a* tradit, Xenaiam primum, *ô audacia*, inquit, *hominis, & os impudens!* vocem illam euomuisse, *Christi & eorum, qui illi placuerunt, imagines μὴ δεῖν προσκυνεῖν, non esse honorandas, magnamq; hac de re seditionem mouisse.* Qualis autem vir fuerit ille, sic exponit: *Xenaias quidam postea dictus Philoxenus, cum ab hero profugisset, ad Calandionem Episcopum Antiochenum accessit, se esse clericum mentitus, cum tamen nondum regeneratus fuisset lauacro baptismi Calandion, vbi hominem eum, & latentem in eo maleuolentiam, ex signis & coniecturis quibusdam cognouit, ab Ecclesia proscripsit: vbi vero Calandioni Petrus Cnapheus successit, Xenaiam ille non solum suscepit, verum etiam nondum baptismo initiatum, Episcopum creauit, & Philoxenum nominauit, in Episcopatu Hierapolios.* vt & tradit Cedrenus. Non ita antea, nam & Christiani publice & priuatim Christi & Sanctorum eius imagines vt sanctissimas habebant & venerabantur, vt etiam Alexander Seuerus Ethnicus, in Larario suo, vbi sacrificia sua faciebat, haberet imagines Abrahami & Christi. *b* Diuus Lucas Euangelista, depinxit effigiem beatæ Mariæ virginis, & Petri & Pauli. *c*

a *lib. 16 hist. eccles. c. 27.*

b *Vt scribit Lamprid. in eo.*

c *vt refert Nicephor. lib. 2. historia, c. 43.*

2. Cum Claudius quidam etiam Episcopus Taurinensis Ecclesiæ, in Italia, videns adorari imagines, immoderato zelo succensus, & oblitus, quod Ecclesiæ picturas Sanctorum, ob memoriam rerum gestarum, & ad instruendas nescientium mentes permisisset & recepisset, in suis basilicis omnes euertit, & penitus abdicauit, quod maxime reprehensum fuit à Theodemiro Abbate Galliarum, eo quod potius errorem corrigere debuisset, quam scandalum in Dei Ecclesia introducere, dicens idololatriam. Atque vt beatus Paulus Athenas veniens, inueniens aram Deo ignoto dicatam, non illam euertit, sed errorem docuit. Improbat & factum & zelum inconsultum Ionas Aurelianensis Episcopus. *d*

3 Gizid Rex Persarum, Iudæi cuiusdam consilio, edicto imagines Christi & Sanctorum, quæ in ecclesiis passim in honore erant, propter doctrinę Christianæ memoriam, tolli iussit, circa annum Domini 724. *e*

d *libris duob. de cultu imaginum, & refert in primo factum Claudij.*

e *vt scribit Paulus Diaconus lib 21. Romana historia.*

4 Hunc secutus eodem tempore Leo tertius, & Copronymus Leo iunior iconomachi, vnde exortæ fuerunt turbæ tristes in Ecclesia Dei. *f* Bezer porro patritius, qui Leonem inflammauerat, vt contra imaginum propugnatores sæuiret ab Artabasæi exercitu hasta traiectus est. *g*

f *vt refert Zonaras tom 3.*

g *vt ait Paulus Diacon. lib. 22. histor. Roman.*

5. Rursum, vt idem testatur, *h* anno 724. Iudæi Laodicenses Iysto Arabum principi persuaserunt, vt imagines aboleret, quod & refert Sigebertus.

h *in 21.*

6. Fuit pseudosynodus vel conuenticulum Constantinopoli habitum contra imagines, cui cum nollet Germanus patriarcha Constantinopolitanus subscribere, sponte sede se abdicauit *i*

i *vt ait Diaconus lib. 21. hist. Roman.*

7. Suidas in Theophilo ait, hunc Imperatorem Michaelis Amorrhęi filium, & alterius Michaelis patrem Copronymi, odiosam & detestandam sectam suscepisse Manichęorum, & oppugnationem imaginum.

In iure Orientali collecto per Bonæfidam, in constitutione Theophili scribitur, Michaelem statuisse, ne vlli pictę imagini, vbicunq; ea fuisset, nomen sancti statueretur. Leo autem, & eius filius Copronymus, in suis constitutionibus, omnem earum venerationē protinus interdixerunt. Theophilus vero, nec pingi eas coloribus permisit, dicens, huiusmodi admirationem esse abiecti animi, & ipsam solam spectandam veritatem.

8. Fuit concilium Romanum habitum anno 713. contra Philippicum primum Imperatorem iconomachum, qui & fuit excommunicatus, vt ait Abbas Vspergens. in Chronic. Rursum aliud concilium Romanum, sub Gregorio III. summo Pontifice, anno Domini 733. pro imaginibus retinendis contra Leonem Imperatorem, Episcoporum 903. *vt scribunt Sigibert & Palmerius*, aliqui tamen tradunt, sub Gregorio II. collectum, anno Domini 714. Mala illa herba hæreseos facile succreuit specie pietatis, & quia ab Imperatoribus tunc Græcis fouebatur, non nisi tamen cum seditionibus & pugnis ciuilibus, quibus plures ceciderunt, & ex bonis plures martyrium passi sunt. Sabinus Bulgarorum Rex fuga sibi consuluit, quod populus imaginum cultum defenderet, quem ille Copronymi gratia persequebatur. *k* Sub Stephano 2. summo Pontifice, qui adeptus sedem est, anno Domini 767. Antiochenus & Hierosolymitanus Episcopi, excommunicarunt Cosmam Alexandriæ Episcopum, quod imaginum religiosam memoriam improbaret. *l* Eodem anno Pipinus Rex Franciæ conuentum agens in

k *vt scribit Blondus. lib 1. decad 2. Nauclerus generatione 26.*

l *Paul. Diacon. lib. 21 hist. Rom.*

Gen-

Gentiliaco villa Synodum quoque de eadem quæstione habuit. *a*

a vt habetur in Annalib. Pipini, Caroli Magni, & Ludouici.

9. Tempore Adriani I. Romani Pontificis, qui ascendit cathedram anno Domini 772. Constantinus V. Imperator Orientis omni scelere imbutus, magis contra imagines furit, & in apostasiam lapsus fidei, vt adoraret Venerem, Catholicos, qui Sanctorum imagines apud se haberent, & eos, qui post votum nollent vxorem ducere, crudelissime afflixit, vt plures occiderit martyres, quam vllus vnquã Imperatorum gentilium Sigebertus in Chronicis, qui & eum igne cœlesti periisse meminit, eiusque cadauer defossum ab Irene seu Theodora imperatrice, publice crematum. *b* Scripsit eo tempore Adrianus I. libros contra iconomachos, secundum Sigebertum. Leo 4. dehinc filius Constantini, mali corui, malum ouum, etiam sacris imaginibus bellum indixit. *c*

b quod & scribit Sabellicus Enneade 8. lib. 8.

c vt ait Zonaras tomo 3. & Diacon lib. 23.

10. Anno Domini 752. Gandaui etiam excitatus ciuilis motus, propter sanctorum imagines, quas alij, vt idololatriæ instrumenta execrabantur, alij cum veneratione habendas & in templis putabant, in qua discordia Hildebertus Abbas Blandiniensis interfectus, qui contra decreta Cæsaris, decretis Pontificum de habendis statuis, adhæsit, & inter martyres beatos relatus. *d*

d vt narrat Iacob Magerus lib. 1 annalium Flandriæ, in eo anno 752.

11. Anno Domini 790. vniuersale concilium Nicenum 2. contra iconomachos, pro retinẽdis imaginibus fuit celebratum. *e* Apud Moscouitas seu Ruthenos, quanquam Græcorum doctrina infectos, in canonibus Ioannis Metropolitæ, quem velut prophetam habent, statutum fuit, vt honor habeatur imaginibus, & vt imagines antiquæ & tabulæ, super quibus consecrationes fiunt, non comburantur, sed in hortis aut alio loco honorifico sepeliantur, ne iniuria aut dedecore afficiãtur. *f*

e In 10 parte 4. c. 127. & 128.

f Vt est apud Sigismundum Liberum Baronem lib comment rerum Moscouit.

12. Scio, quod Ado Viennensis scribit, *in ætate 6.* & Rhegino *lib. 2. Chronicon*, fuisse quandam synodum Francofordiensem, quæ abdicauerit synodum 7. Græcam dictam 2. de adorandis imaginibus. Sed quam ridiculum sit, prouincialem synodum velle iudicare de œcumenica approbata per Adrianum I. vel eius iussu celebratam, nemo est qui nesciat. Sed neq; Synodus Nicena etiam dixit, adorandas imagines eo modo, quo hæretici obiiciunt, cum expresse modus venerationis in ea fuerit determinatus alius.

Nam, inquit, *Deus quod imago docet, sed non Deus ipsa:*

Hanc videas, sed mẽte colas, quod cernis in ipsa. vt refert Polydor. Virgil. *g*

g lib. 6 de inuentio. rerum, c. 13.

13. Fuerunt Antiochiæ imagines Sanctorum euersæ, sub annum Domini 396. *vt ait D. Chrysostom. h* sed denuo restitutæ. *i* Fuit quidam Seuerus Episcopus Massiliensis, qui zelo inconsiderato incensus, Sanctorum imagines confregit, quem acerrime reprehendit Gregorius primus. *k Perlatum*, inquit, *ad nos fuerat, quod inconsiderato zelo succensus, Sanctorũ imagines, sub hac quasi excusatione, ne adorari debuissent, confregeris. Et quidem, quia eas adorari vetuisses, omnino laudauimus, fregisse vero, reprehendimus. Dic frater, à quo factum sacerdote aliquando auditum est, quod fecisti? Si non aliud, vel id te non debuit reuocare, ne despectis aliis fratribus, solum te sanctum crederes & sapientem? Aliud est enim, picturam adorare, aliud per picturæ historiam, quid sit adorandum, addiscere. Nam quod legentibus scriptura, hoc idiotis præstat pictura cernentibus, quia in ipsa etiam ignorantes vident, quid sequi debeant: in ipsa legunt, qui literas nesciunt: vnde & præcipue gentibus, pro lectione pictura est.* Polybius etiam Ethnicus lib. 5. improbat, vt dementes iconoclastas, etiam contra hostes. *Sæuire quidem*, inquit, *in hostes, & eorum castella, portus, ciuitates, villas, naues, fructus deuastare, aliaq; his similia facere, per quæ hostium vires debilitentur, propria confirmentur atq; augeantur, leges ac iura belli permittunt, ea vero destruere, quæ nec propriis rebus emolumenti aliquid adferunt, nec hostibus detrimenti, vt sunt templa, porticus, statuæ, atq; huiusmodi, rabiosi hominis est, ac furentis.*

h Homilia 2. tomo 5.

i id. in Homil. 17.

k Epistolarum lib 9 epist 9. relatus in c perlatum, 27 de consecrat. dist. 3.

14. Almaricus anno Domini 1204. sub Othone IIII. & Innocentio III. summo Pontifice, docuit Lutetiæ quosdam, altaria Sanctorum imagines thurificare, esse idololatriam, qui tamen combusti fuerunt. *l*

l Cæsarius in dialect. dist 5.

De obiectis in imagines. CAP. XV.

Religionis veræ vicit semper sententia, quæ tenenda, de habendis in Ecclesia sacris imaginibus. Nec nos retrahere debent Theologorum quorundam opiniones, qui volunt se aliquid esse videri, cum scandalo totius fidei, & prudentiores ceteris, meliorisque iudicij haberi, qui, cum ipsi habeant penes se principum, serpentum, aut etiam meretricum imagines, & hæreticorum, virtutum & vitiorum depictas ad arbitrium pictorum, celatas & prominentes à celatoribus & statuariis, tamen in ecclesia Dei ægre ferunt Domini nostri Iesu Christi, sanctissimæ matris, Apostolorum, martyrum, confessorum haberi imagines, à quibus interrogatis, cur alias penes se potius esse patiuntur, & non improbant, quam in Ecclesiis propositas, statim

audies responsum iustitiæ Pharisaicæ, quod vulgus indoctum credat imagines ipsas & ligna adoranda, ipsi autem non credant, quasi omnes cœci sint, ipsi autem soli videant. Stolidissimum certe responsum, cum & ipsi magis vulgo cœci sint, qui non videant nullum tam abiectæ fęcis ex plebe inueniri inter Christianos, qui interrogatus, num imagines sint Dei, non respondeat, non esse, & interrogatus, cui oblationem vel reuerentiam adferat, non adiiciat, se non imagini Christi, vel imagini talis sancti, sed melius Christo, vel sancto Martino, Georgio, vel alteri se commendare, vt roget & deprecetur pro eo: in quibus profitetur, quod non ligno, non lapidi, sed imagini, vel coram imagine venerationem exhibendo, se commendare ei, quem refert imago. Nec est quisquam ita rudis, qui ratione vtatur inter Christianos, qui interrogatus, num sanctus Michael, sanctus Georgius, sit Deus, non continuo sine cunctatione respondeat, non esse Deum, sed plurimum valere apud Deum.

2. Sed & sunt alterius formæ noui Theologi, qui moribus impudicis vitaque luxuriosa infecti, vel qui cum hypocriticam vitam sub habitu ecclesiastico agant, facile mouentur imaginib. & statuis bene depictis, vt Pygmalion, Iunius Pisticulus, & quidam alij proni ad Venerem, ad corporis pulcritudinem commoti, & stimulis carnis puncti. Quare & summouendas statuas has censent, eo prætextu, ne sint illis scandalo. Miserrimi hominum, plebis & populi mentes ex suo turpi desiderio metientes: putant enim alios perinde ac se impudicos, ipsi otiosi plerumq; animum corporibus imaginis infigunt, non ad mysteria referentes: ac populus lassatus opere, dum ad ecclesiam venit, contemplatur non lineaméta singula corporis, sed generaliter, & quod repræsentant imagines, vt videt nudatum superpositum craticulæ diuum Laurentium, videt sanctum Sebastianum nudum sagittis confossum, Dominum crucifixum, considerat simpliciter hæc, qui ex deuotione & adoratione templum ingreditur, nihil amplius. Quod si quis securus & otiosus, lubricus & putris eo aduolauerit, non nego, quin quippiam aliud cogitet, sed ideo non est tollenda imago, non magis quam homines non sunt tollendi, quod impudicæ aut impudici, qui intentum habent animum ad vitium, illis conspectis incenduntur, est enim scandalum acceptum, non datum: sicuti non tollendi latrunculatores, non magistratus, non boni, quod latrones inuidi, mali illis conspectis maledicant, inuideant, & aboleri eum eorum memoria desiderent. Idipsum dicendum de aliis abusibus imaginum, si qui sint, qui occupent mentes aliquorum: non enim ideo tollendæ imagines, sed abusus emendandi: vt non ideo tollendi cultri omnium, quod ex aliquo quispiam se interemerit: nõ claudendę omnium fenestræ, quod aliquis se præcipitauerit ex aliqua: sic de similibus, quorũ introductio bona est, & abuti quis illis possit: nihil enim tam bonum, tam sanctum, quo non abutatur malitia dæmonum & hominum. Panis ad leuandam famem datus, per crapulam & abusum interitus causa est. Vinum ad sanitatem conducibile ebriorum mentes turbat. Imo corpus Domini nostri sumtum in sacramento quibusdam in salutem, quibusdam in damnationem & iudicium. a Quid vltra dicam? Deus ipse gloriaq; eius, à bonis Angelis adoratur. & inde tamen dęmones feri per propriam inuidiam & peccatum, damnationis æternæ iudicium architectati sunt. Imagines bonis, Dei & diuorum ad memoriam, ad beneficiorum recordationem, ad exemplum viuendi proponuntur efficaciter, usque incenduntur ad prototypa, & ad repræsentata veneranda & imitanda. Si qui sunt, qui abutantur eorum malo: boni tamen, ob malorum mentes earum vtilitate priuari non debent. Sunt curiones, sunt doctores, ecclesiasticæque personæ, prælati, concionatores, concilia ecclesiastica, qui instruunt populum, quid credendum in his sit, quid non: quis sit earum vsus, quis abusus. Sunt magistratus, qui abutentes, aut idololatras puniant, si qui inueniantur. Quod si & personæ ecclesiasticæ & magistratus segnes sint in exsequendis sacrosanctis conciliis, ipsi iudicium portabunt, & reddent rationem Deo pro animabus sua negligentia errantibus. Quod si adhuc isti Theologi putant se acutiores illis omnibus, prodeant in medium, doceant abusus, retento vsu: neque more impij medici, qui morbos corporis curare pollicetur, corpus ipsum eo prætextu extinguant. Siquid enim valeant in ratiocinatione, necesse est consequentiam argumenti fateantur, quo si sit abusus malus, imaginem, quod & omnes orthodoxi aliquando esse non negant, & consequenter esse vsum bonum: vt priuatio præsupponit habitum, morbus superueniens pręsupponit pręcedentem sanitatem. Quocirca vt medici morbos tollere, & sanitati restituere satagunt, sic & pastores, si abusus videant irrupisse, vel astu dæmonis, vel imperitia, vel neglectu eorum, vel prædecessorum suorum, satagere omni studio debent,

a 1 Epist. ad Corinth. cap. 11. vers. 29.

eos

eos tollere, & vsum syncetum retinere. vt sanctissime constitutum est *in concil. Trid. sessio. 25. cap.* de inuocatione, veneratione, & reliquijs sanctorum, & sacris imaginibus, iuxtaque sacrosanctas alias synodos statutum vt episcopi diligenter doceant per historias mysteriorum nostræ redemtionis, picturis vel alijs similibus expressas, erudiri & confirmari populum in articulis fidei commemorandis, & assidue recolendis: tum vero ex omnibus sacris imaginibus magnum fructum percipi: non solum quia admonetur populus beneficiorum & munerum, quæ à Christo sibi collata sunt, sed etiam quia Dei per sanctos miracula & salutaria exempla oculis fidelium subijciuntur, vt pro his Deo gratias agant, ad sanctorumque imitationem, vitam, moresque componant, excitenturque ad adorandum & diligendum Deum, & ad pietatem colendam. Et si quis his contraria docuerit, aut senserit, anathema sit. In has autem sanctas & salutares obseruationes, si qui abusus, inquit irrepserint, eos prorsus aboleri sancta synodus vehementer cupit: ita vt nullæ falsæ imagines, & rudibus periculosi erroris occasionem habentes, statuantur, &c. Omnis porro superstitio in sanctorum inuocatione, reliquiarum veneratione, & imaginum sacro vsu tollatur: omnis turpis quæstus eliminetur: omnis denique lasciuia vitetur, ita vt procaci venustate imagines non pingantur nec ornentur, &c.

3 Simulacra fieri Deus vetuit inter filios Israel, non quidem absolute, sed cum ea conditione vt adorarentur pro dijs: quia vnus Deus verus ille, neque inuisas fuisse statuas ideo inter Israelitas probos, inde vel liquere potest, quod Michol filia Saulis tam cito paratã habuit statuam, quam, saluato Dauide per fenestram, in statũ eius loco supposuerit. *a* Producamus & non temere sententias aliquas prohibitionum: perpendamus, & illud facile si modo cum iudicio siue affectione legamus, apparebit. vt Exod 20. versic 23. *Non facietis deos argenteos, nec deos, aureos facietis vobis*, & ibidẽ Exod. cap. 20. In principio præcedentia & sequentia, cum media prohibitione iungamus. *Ego*, inquit, *Sum Dominus Deus tuus qui eduxi te de terra Ægypti, de terra seruitutis. Non habebis deos alienos coram me, non facies tibi sculptile, neq; omnem similitudinem quæ est in cœlo de super, & quæ in terra deorsum, nec eorum quæ sunt in aquis sub terra. Non adorabis ea, neq; coles, quia Ego sum Dominus Deus tuus. &c.* Sic enim legitur Hebraice ratio cur non eis sculptilib. adoratio vel seruitus est facienda. כי אנכי יהוה אלהיך לא תשתחוה להם ולא תעבדם *lo tisi bachaueh lachem velo thagnabedem: ci anochi Iehoua elohecha* Id est, *Non adorabis ea, & non seruies eis, quia ego Dominus Deus tuus:* refer itaq; principium sententiæ, *non habebis deos alienos*, ad verba, *ego enim sum Deus tuus*, & intelliges, quæ in medio dicta sunt de simulacris, ad simulacra adorata pro Deo, pertinere. Sicque ibidem prohibitũ est, fieri similitudines rerum ad eam intentionem, vt illæ adorentur tanquam Deus. Videbat enim Deus populum ex Ægypto egredientem, adhuc rudem & moribus Ægyptiorũ qui talia tanquam deos venerabantur inquinatum: quare dum illos volebat reuocare ab illorum erroribus, fere semper adijcit, *Ego Dominus Deus tuus*, vt Leuitici cap. 8. *Loquutus est Dominus ad Moysen, dicens: loquere filiis Israel, & dices ad eos, ego sum Dominus Deus vester iuxta consuetudinem terræ Ægypti in qua habitastis: non facietis, & iuxta morem Canaham, ad quam ego introducturus sum vos non agetis, nec in legitimis eorum ambulabitis:* Et Ezechielis cap. 20. versic. 6. & 7. *Ego Dominus Deus vester in die illa leuaui manum meam pro eis, vt educerem eos de terra Ægypti in terram, quam prouideram eis fluentem lacte & melle, quæ est egregia inter omnes terras & dixi ad eos, vnusquisque offensiones oculorum suorum abiiciat, & idolis Ægypti nolite pollui, ego Dominus Deus vester, &c.* Et Deut. cap. 5. *ego Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti de domo seruitutis, Non facies tibi sculptile, nec similitudinem omnium, quæ in cœlo sunt desuper & quæ in terra deorsum, & quæ versantur in aquis, non adorabis ea, & non coles, ego enim sum Dominus Deus tuus æmulator, &c.* Explicat & Deus ipse, *Exod. cap. 34. versic. 17.* Quod dicit de simulacris intelligi debere de his, quæ adorabantur vt dij. *Deos*, inquit, *conflatiles non facies tibi*, & vers. 13. *Aras eorum*, scilicet Cananæorum, *destruens, constringe statuas lucos succide, noli adorare Deum alienum, Dominus zelotes nomen eius, &c.*

4. Et iterum clarius, *b Nolite conuerti ad idola, nec Deos conflatiles faciatis vobis, ego Dominus Deus vester.* Et ibi verba Hebræa, אל תפנו אל האלילם *al tiphnu el haelilim*, id est, *Nolite conuerti ad haelilim*, vertunt *idola*, res vanas, non autem similitudines. Siquidem aliud similitudo seu imago quæ dicitur Hebræis צלם *tzelem* & תמונה *temuna*. Aliud אליל *elil* Quemadmodũ aliud est repræsentatio eius quod est, aliud velle repræsentare quod non est: vocant enim אליל *elil* quod nititur repræsentare id quod nõ est, inane, vanum, quod nihil est & sic etiam inter Græcos aliud εἰκών, aliud εἴδωλον, vt aliud Latinis imago, aliud spectrum. Et eodem modo in sacra pagina probantur imagines quæ repræsentant res quatenus sunt: reprobantur

a 1 Reg. 19.

b Leuit. c. 19. vers. 4.

idola, quãdo imagines ipsæ dicuntur dij, quia hoc nihil est, ideo idolum nihil est cum hoc repræsentare nititur quod non est. Et ne putet quispiam à nobis hoc esse confictum audiat expressam D. Pauli auctoritatem. *a* Περὶ τῆς βρώσεως οὖν τῶν εἰδωλοθύτων, οἴδαμεν ὅτι οὐδὲν εἴδωλον ἐν κόσμῳ, καὶ ὅτι οὐδεὶς θεὸς εἰ μὴ εἷς. καὶ γὰρ εἴπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοὶ εἴτε ἐν οὐρανῷ, εἴτε ἐπὶ τῆς γῆς, (ὥσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοί,) καὶ κύριοι πολλοί. Ἀλλ' ἡμῖν εἷς θεὸς ὁ πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν, καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. id est, *De escis quæ idolis immolãtur, scimus quia nihil est idolum in mundo, & quod nullus est Deus nisi vnus: nam etsi sunt qui dicuntur dii siue in cœlis siue in terra (siquidem sint dij multi & Domini multi) nobis tamen vnus Deus, Pater ex quo omnia, & nos in illo, & vnus Dominus Iesus Christus, per quẽ omnia & nos per ipsum, &c.* Sic in sacra pagina, quandiu serpens æneus, a Moyse iubente Deo factus fuit cũ sua repræsentatione futuri Messiæ venerabiliter obseruatus, probatus fuit inter Iudæos: at quãdo populus omissa repræsentatione, cœpit ipsi tanquã æri & veluti Deo incensum adolere, & pro Deo habere, vt habebantur dij apud gentes ipsęmet statuę, vel ea quæ repræsentabant, vt serpens, rana, canis, ibis & similia, statim ab Ezechia deiectus est. 4. *Reg. cap.* 18. Eo pertinent verba *b Non est idolũ in Iacob, nec est simulacrũ in Israel Dominus Deus eius cum eo est.* Quæ melius Hebraicę exprimunt quę dicimus: sic enim se habet & explicant mentem Balaami.

a 1. ad Corin. c. 8. v. 4. & 5.

b Cap. 23. Nu. v. 21.

לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל יהוה אלהיו *lo hibit auen beignaczob velo raah gnamal beisrael* IEHOVA *Elohaio*, id est, non videtur *auen* in Iacob, nec *gnamal* in Israel, Dominus est Deus eius. און *auen* dicitur Hebræis, *mẽdacium vanum, nihil*, vnde vertunt interpretes idolum quod nihil est in eo quod non est Deus. עמל *gnamal* autem sumunt Hebræi pro labore, & iniquitate quæ fatigat potius operantes quam iuuet. Rursus audiamus explicationem verbi *Idolum* ex sacra Scriptura ad verbum positam, in capit. 14 libri Sapientiæ, versic. 8. *Per manus*, inquit, *quod fit idolum: & maledictum est & ipsum, & qui fecit illud: quia ille quidem operatus est: illud autem cum esset fragile, Deus cognominatus est. Similiter autem odio sunt Deo, impius & impietas eius: etenim quod factum est cum illo qui fecit tormenta patietur. Propter hoc & in idolis nationum non erit respectus: quoniam creaturæ Dei in odium factæ sunt & in tentationem animæ hominum, & in muscipulam pedibus insipientium. Initium enim fornicationis est exquisitio idolorum, & adinuentio illorum corruptio vitæ est. Neque enim erant ab initio, neque erunt in perpetuum, &c.* Ex quibus collige idolum dici damnabile, quod id quod creatura est dicatur Deus, sicuti cum existente Moyse in monte populus idolum vituli, dicebat Deum. Dicens, *hi sunt dii tui Israel qui eduxerunt te de terra Ægypti.* Exod. capitul. 32. versic. 4. Iesaias adhuc luce meridiana clarius explicat per totum capitu. 44. *Plastæ idoli*, inquit versiculo nono, *nihil sunt, & amantissima eorum nihil proderunt eis, ipsi sunt testes eorum, quia non vident neque intelligunt vt confundantur.* Et versiculo duodecimo, *Faber ferrarius in lima operatus est, &c.* Vbi persequitur, quomodo ex ligno calefactus est statuarius, & combussit & coxit sibi cibaria, reliquum autem eius Deum fecit sibi & sculptile. *curuatur ante illud, & adorat illud, & obsecrat, dicens libera me, quia Deus meus es tu, &c.* in quibus videmus illud sculptile statuamque pro Deo habitam, & ipsam materiam adoratam: vt alicubi ipsum bouem, & alia similia. Addidit autem scriptura mentioni idolorum, aliquando idolorum similitudines, id est, imagines eorum quæ habebant pro dijs: vt si quando putabant solem Deum, imaginem solis. In quantum, itaque imago repræsentabat solem, non erat idolum: sed in quantum volebant repræsentari per imaginem solis, Deum esse ipsum solem, erat imago idoli: & in ea repræsentatione Dei nihil erat, quia Sol non erat Deus, & damnata repræsentationis intentio eius qui pro Deo eum colebat, *vt liquet ex libr.* 4. *Regum cap.* 23. Vbi & *versu* 24. addit mentionem imaginum idolorum. *Sed & Pythones*, inquit, *& ariolos, & figuras idolorum, immunditias & abominationes quæ fuerant in terra Iuda, & Hierusalem abstulit Iosias: &c.* Et Amos capitulo 5. versiculo 26. ibi. *Imaginem idolorum vestrorum, Sydus Dei vestri Rempham, figuras quas fecistis vobis adorare eas, quas fecistis vobis.*

Colligi & potest ex *capitu.* 14. *Danielis*, quod idolum non erat statua simpliciter, sed statua quæ pro DEO colebatur. Sic enim narratur versicu. 21. Quod cum detexisset rex fraudem sacerdotum ingenio Danielis, circa idolum Bel quod adorabatur a Rege, tradidit rex idolum Bel in potestate Danielis, qui subuertit eum & templum eius, & postea sequitur: *versicu.* 22. & 23. *Et erat draco magnus in loco illo, & colebant eum Babylonii & dixit rex Danieli, Ecce, nunc non potes dicere, quia iste non sit Deus viuens, adora ergo eum, dixitque Daniel regi, Dominum Deum meum adoro quia ipse est Deus viuens: iste autem non est Deus viuens, &c.* Non negauit enim Daniel draconem viuere, sed ait Deum, illum draconem viuen-

viuentem non esse, ideo potestate accepta cum eum necasset, dixit, *Ecce quem colebatis, &c.* Aperit & mentem sacræ prohibitionis Salomon sapientiæ.cap.15.versicu.15.ibi. *Quoniam omnia idola nationum deos existimarunt, quibus neque oculorum visus est ad videndum, neque aures ad audiendum, &c.* Et postea versicu. 18. *Sed animalia miserrima colunt, insensata enim comparata his, illis sunt deteriora, &c.* Quo pertinet quod Dauid sæpe repetit. *Simulacra gentium argentum & aurum, opera manuum hominum, os habent & non loquentur, &c.* Psalm. 113. & 114. Atque fictionem illam Dei antiquorum, pendere ex mente artificis pulsere expressit Horat. a Dum de Priapo agit.

a 1. Sermon. Satyra. 1.

Olim truncus eram, ficulnus inutile lignum,
Quum faber addubitans scamnum faceretne Priapum,
----- Maluit esse Deum.
Deus inde ego furum, auiumque.
Maxima formido.

5. Non prohibuit ergo Deus omnes imagines seu similitudines, nisi idola & idolorum, hoc est, non prohibuit fieri rerum similitudines, sed prohibuit, ne illæ imagines pro Deo adorandæ fierent. vt non damnauit habere catos, boues, oues, serpentes, aurum, argentum: sed prohibuit & damnauit ea adorare, & habere pro dijs, & illa ita adorata repræsentare aliqua similitudine; nam creaturæ Dei bonæ sunt essentia, abusus malus. Nec ars pictoris, statuarij, celatoris, mala est, imo vero probata, & à Deo quibus vult data: sicuti testatur se eam dedisse Besleel & Ooliab, ad excogitandum in tabernaculo Dei, quicquid fabrefieri potest in auro, argento, ære, marmore, gemmis, & diuersitate lignorum. b Et cum loqueretur in monte Moysi, iussit similitudines fieri etiam in loco, vbi Deus adoraretur, sed non adorari imagines. c *Iuxta omnem similitudinem tabernaculi quod ostendam tibi, & omnium vasorum in cultum eius, sicque facietis illud* Ibique & facta duo Cherubim, lilia, sciphi in nucis imaginem, conflati ex auro, & sculpti Cherubim & celati cum palmis. In templo Dei, d duodecim boum statuæ suppositæ, vasi quod mare dicebatur. e Posuit & in Throno suo Salomon duorum leonum statuas tenentes sedile, & in sex gradibus vtrinque sex leunculorum statuas. f Additur & in d.cap.7.Reg 3.versicu.36 *Sculpsit quoque in tabulatis illis quæ erant ex ære & in angulis Cherubim, & leones & palmas quasi in similitudinem hominis stantis, vt non celata sed apposita per circuitum viderentur.* Et leunculos & alias similitudines in templo fieri debere ex voluntate Dei testatus est Dauid Salomoni, Paralipomenon 1.c 28. *vers.*18. & 19. *Omnia, inquit, venerunt scripta manu Domini ad me, vt intelligerem omnia opera exemplaris.*

b Exod. c.31.
c Exod.25. v.9 & 40. ad Heb.8.
d 3. Reg. c. 6.
e 3. Reg. 7.
f 3. Reg. 10.

6. Hoc modo iussit Deus altaria idolis dicata, demoliri & subuertere: vt factum à Iosia g. vt & Asa rex subuertit altaria peregrini cultus, & confregit excelsa h. At ipse Deus probauit & iussit sibi altare erigi i. Pari modo k. *Non facietis vobis elilim & idolum sculptile, nec insignem lapidem ponetis in terra vestra, vt adoretis eum, Ego enim sum Dominus Deus vester.* Et tamen non improbatur sed laudatur, quod Iacob posuerit lapidem in titulum & vnxerit l. Sic Rubenitæ & Gaditæ, & dimidia tribus Manasses ædificarunt in titulum altare infinitæ magnitudinis, non in holocausta, non in sacrificium, sed in testimonium, & immunes habiti sunt à præuaricatione m. Et Samuel vnum lapidem erexit in titulum victoriæ obtentæ contra Philisteos n Et ipse Iosue cum percussit fœdus Dei nomine cum populo tulit lapidem prægrandem, posuitque eum subter quercum, quæ erat in sanctuario Domini, & dixit ad omnem populum: *en lapis iste erit vobis in testimonium quod audieritis omnia verba Domini, quæ locutus est vobis, ne forsan postea negare velitis & mentiri Domino Deo vestro o.* In quibus obseruandum, primum explicata fuisse verbo mandata Dei, & acceptata: dehinc præscripta, & tertio, pro his qui legere nesciebant, lapidem pro signo imagineque dictorum, factorum, & præscriptorum erectum fuisse. Vt in ecclesia Dei est prædicatio, dehinc sunt sacræ Scripturæ, & item imagines, signa, testimonia, lapidis, factorum, dictorum & scriptorũ. Probatur erectio tituli & lapidis Iosuę, quia finis causaq; propter quam erigebatur, digna erat perpetua & assidua seu quotidiana memoria, ad Dei honorem & factorum eb eius laudem. Vt autem hæc causa diuina probauit huiusmodi ibi factum: sic ex contraria causa, quæ ad superbiam & veluti ad contumeliam Dei pertinent, in titulis & erectionibus altarium & lapidum, improbantur, vt Deus in ædificatione turris Babel, ædificantibus restitit, qui dixerant *faciamus nobis ciuitatem & turrim* [nobis inquiunt non Deo] *cuius culmen pertingat ad cœlum & celebremus nomen nostrum, &c.* p Pari modo improbat scriptura superbiam Absolonis, qui cum rebellasset patri Dauidi, sibi erexerat titulum, qui est in valle regis: dixerat enim, *Non habeo filium, & hoc erit monumentum nominis mei, vocauitque titulum nomine suo, & appellauit manum Absolon.* Sed cũ mortuus fuisset, & com-

g 4. Reg. 23.
h 2 Paral. c 14. vers. 2.
i Gen. cap. 8.
Exod. 20 & 29. Iosue 1. Iud 6. & alibi
k Leuit.26. v.1.
l Gen. c. 28. vers. 18.
m Iosue c.22.
n 1. Reg. c.7. vers.12.
o Iosue c.24. v.25.26. & 27.
p Gen. c. 11.

& confossus à Ioab proiectus in saltu in foueam grandem, recepit album pro i lo superbo titulum & comportauerunt super eum aceruum lapidum magnum nimis. a

a 2. Reg. c. 18. v. 17. & 18.

7. Concludamus igitur, ne latius extendatur oratio cum *cap. venerabiles imagines 28. de consecratione distinct.* 3. Qui sumtus est ex septima Synodo generali Actio 6. *Venerabiles imagines, Christiani non Deos appellant, neque seruiunt eis vt Diis, neque spem salutis ponunt in eis, neque ab iis exspectant futurum iudicium, sed ad memoriam & recordationem primitiuorum venerantur eas & adorant: sed non seruiunt eis cultu diuino, nec alicui creaturæ.* Et Diuus Basilius ad Amphilochum cap. 18. *Latria cultus in spiritu & veritate beatæ Trinitati tribuitur ab orthodoxis. sanctis autem imaginibus non latria omnino sed adoratio, exosculatio & honor.* Et Damascenus lib. 1. *Apoc solum Deum, rerum omnium procreatorem & opificem adoramus & latriæ cultu veneramur.* Latria quippe solius Dei est, & sic ei soli tanquam Deo seruiendum, quia vnus est Deus, ac propter Deum: & eius seruis & dilectis seruitur: sicque docet Diui Augusti b, & ibi de adoratione δουλεία. quæ & potest dari hominibus, vt & explicat, Beda in c. 4. D. Lucæ & ita etiam legimus adorationem factam alterius quam Dei per sanctos viros: vt angelorum, per Abraham c, per Lot d per Balaam e. Adorauit Abraham coram populo terræ, f Adorarunt Iosephum fratres g Miphibosech filius Ionathæ ad Dauid veniens, corruit in faciem suam & eum adorauit; h Cornelius obuians Diuo Petro, procidens ad pedes eius adorauit i. Sed illæ adorationes fuerunt aliæ quam quæ Deo vt Deo debentur, qua nec Angelus permisit se adorari à Diuo Iohanne k. Nec ideo mihi videtur facessere quod quidam dicunt tollendas imagines diuorum quod eas veneremur Nam vt dixi veneratio refertur non ad materiam imaginum, ad aurum, æs, lignum, sed ad id quod per illas in memoriam reducitur & honor eo refertur, vbi intentio recurrit, vt & ipsi sancti homines martyres confessores & similes honorantur propter Dei maiestatem, quam secuti sunt & adorarunt: vt princeps in seruis suis potest dici honorari, vel contemni: *qui vos spernit, me spernit inquit Deus* l. Sunt viri sancti Deo accepti, templum Spiritus Sancti m, & ideo contemtus eorum redundat in eorum Dominum: item & honor & eorum statuæ nihil aliud sunt, quam memoria illorum, quæ venerationem promouent legitimam. Et rerum infamium & turpium imagines infames & turpes habentur à bonis: sic & rerum sacrarum & personarum Deo acceptarum imagines, veneratione in honorem eorum relatæ, dignæ: vt vasa ipsa inanimata Deo consecrata sacra habentur, & à profanis vsibus aliena: quæ si in vsus humanos transferantur, prouocant iram Dei in prophanantes, & sæpe in populum omnem ob vnum prophanantem n. Quod liquet ex vltione sumta de Balthasare rege, quod prophanasset vasa translata ex templo Hierosolymitano, & in conuiuio prophano ipse cum suis in his ausus fuisset bibere Daniel cap. 5. Sic & placuit vestimenta ecclesiastica quibus Domino ministratur, sacra & honesta esse debere, quæ nec ab alijs quam sacratis hominibus, vel in alios vsus quam sacros ferri debent. o

b li. 15. contra Faustum Manichæum ca. 10. & li. 10 de ciu. Dei c. 1.
c Gen. 18. v. 2.
d Gen. 9.
e Nu. 22. v. 31
f Gen. 23. v. 12.
g Gen. 42. 6. & 43. 16.
h 2. Reg. c. 14. v. 3.
i Act. 10. v. 25
k Apoc. c. 22. v. 8. & 9.
l Luc. c. 10. v. 16
m 1. ad Corin. c. 6 vers. 19.
n c. in sancta 41. de consecra. dist. 1. cap.
o c. vestimenta ecclesiastica 42. de consecr. dist. 1.

De signis ecclesiæ venerabilibus, & signo crucis.

CAP. XVI.

INTER imagines & signa quædam differentia constitui posse nemo ambigit. Cæterum quemadmodum non improbantur imagines in ecclesia rerum, & personarum sacrarum: sic neq. signa sacra alicuius rei, quale fuit in virga Aaronis ex iussu Dei posita & conseruata in tabernaculo eius in signum rebellionis filiorum Israel. p Iussit & Deus fieri serpentem æneum, non vt adoraretur, sed in signum veri adorandi Domini nostri Iesu Christi, qui erat passurus & cruce serpentem superaturus q Iussit etiam Deus postquam absorpta terra fuerunt Datan, Core & Abiron, accipi eorum thuribula ænea, & produci in lamnias, & affigi altari, vt filij Israel cernerent eas pro signo & monumento, quibus commonerentur ne quis alienigena accederet, qui non esset de semine Aaron, ad offerendum incensum coram Domino: neue pateretur, sicut passus erat Core & omnis generatio eius. r Deus & apud Iob. s in manu omnium hominum signat, vt nouerint singuli opera sua. Fecit & Deus luminaria solis, & Lunæ, & stellarum, vt essent in signa & tempora. Genel. 1. *posuit Deus signum in Caino, ne occursu cuiusquam necaretur,* Genes. 4 *posuit arcum in nubibus cœli, in signum fœderis.* Gen. 9. *& in signum fœderis & fidei circumcisionem.* Gen. 17. *voluit & Deus retineri & sanctificari sabbatum, seu diem septimam, in signum perpetuum, & memoriale, quod sex diebus fecerit cœlum & terram, & septimo cessauit ab omni opere.* Exod. c. 31. vers. 17. omitto similia propemodum infinita. *Vides itaq; pictum in ecclesia Ionam Prophetam à cete triduanum deuoratum, viuum emergentem: cur illud improbabis, cum signum Christus suæ resurrectionis ducat.* Lucæ c. 11. Signa in summa in ecclesia recepta, vt imagines bonorum.

p Num. 17.
q Num. c. 21.
r Num. c. 16.
s 37. v. 7.

2. Inter

2. Inter admirabilia illa signa & quæ maioris sunt efficaciæ, signum est crucis, in qua crucifixus Dominus noster Iesus Christus. Signum hoc tau. T. iam ad salutem destinatum *Ezechiel 9. Apocal. 7.* hoc est signum quod Esaias dicebat *cap. 5. & cap. 11.* Dominum eleuaturum in nationibus, hoc signum ab initio mundi præuisum in serpente Moysis tempore repetitum. In tempore redemtionis veritatem habuit, cum salus in cruce pependit, in postremo quoque generalique iudicio in cœlo apparebit. Crux ipsa, imago crucis in qua Christus pependit: & vltra signum efficaciæ passionis & meriti Christi in cruce passi. Reperiuntur in cruce multa & admirabilia, de quib. lib. de Deo diximus *a*, in ligno crucis veræ, in crucis signo alterius ligni, vt & in repræsentatione passionis, quæ nobis inde euenit, & terrori est dæmonibus, & malis. Nam in ipso ligno crucis veræ, illud non minus particeps cõtactu Christi credendum factum virtutis Dei, quam ipsius vestimentum quod curauit laborantem fluxu sanguinis tactu fimbriarum *b*, cũ supra omnem virtutem humanam Christi Domini corpus excelluerit, vt non mirum si eius contactu: imo si ex eius sanguine lignum eius crucis, virtutes sanitatum & benedictionum participauerit, & communicauerit ijs, qui vel attigerint, vel venerati sint vel exiguam particulam secum habuerint: quod & de clauis eius sentiendum est: legimus enim vel vmbram S. Petri qui eius est minister, & creatura curandi morbos habuisse *c*, & pariter strophiola, & semicinctia *d*, quæ de corpore beati Petri accipiebantur. Idipsum, dicemus de sacris pannis & linteis, sudarijs, quibus admirabilis & indicibilis potestatis & virtutis corpus sacrosanctum diuinum Domini nostri Iesu Christi inuolutum est, ex quibus quotidie & miracula & admirabilia prodeunt.

3. Crucis sane illius quæ sacrosanctũ Christi corpus attigit, veteres Christiani si vel minimam portionem consequuti fuissent, hinc se beatos existimabant: eamque omnibus thesauris antiquiorem habebant *e*. Hanc & Romæ scribit Beda *f*. quotannis pluribus adoratam *g* quam qui adipiscerentur, valde inde honestatos & amplificatos, munitos & protectos indicat Chrysostom. homilia quod Christus sit Deus. Constantinus Magnus portionẽ crucis inuentæ per matrem Helenam Constantinopoli in sua statua condidit, persuasum habens quod ea ciuitas foret salua, in qua portio crucis asseruaretur, *h*. Gregorius Romanus instar magni muneris Richardo Vestgothorum regi, frustum crucis transmisit *i*. Refert Euagrius *k* rogatum se à plebe, lignum crucis adorandum exosculandumque præbuisse, locumque vbicumque crucis illud signum ostenderetur, lignumque ita illuxisse, vt ardere videretur. Fuit eius crucis miraculo confirmata inuentio: siquidem in crucis rupe, vbi Christus crucifixus fuit, & in resurrectionis loco, statua Veneris ex Marmore à gentibus posita colebatur, existimantibus persequutionis auctoribus, quod ita tollerent fidem resurrectionis & crucis, si loca sancta per idola polluissent, ibique remansit ab Adriani temporibus vsque ad imperium Constantini per annos circiter 180. Vnde D. *l* Ambrosius *m* vocat eum locum venerarium à venere ibi, *Simul quia Dominus secundum cœli tractum in Venenario passus est, &c.* Elegit, & illum titulum adorauit, non lignum vtique, quia hic gentilis est error, & vanitas impiorum: sed adorauit illum, qui pependit in ligno, quæsiuit & clauos quibus crucifixus est DOMINVS, & inuenit, de vno clauo frænos fieri præcipit, de altero diadema contexuit: vnum ad decorem, alterum ad deuotionem vertit. Misit vtrunque Constantino filio. vsus vtroque Constantinus & fidem transmisit in posteros. *n* Salus vitæ Christianorum ex mysterio crucis est, vt salus octo animarum in diluuio ex ligno arcæ: mirabilis virtus in vtroque ligno arcæ: mirabilis virtus in vtroque ligno: ita vt etiam Berosus ex arca recenseat in hæc verba: miraculum dicitur inquit, & nauis eius, de Noacho loquitur, quæ in Armeniam venit circa montem Chordicum, adhuc aliqua pars esse, & quosdam inde bitumen tollere, quo maxime homines ad expiationem vtuntur, quem locum citat ex Beroso, etiam Otho Frisingensis episcopus. *o*

4. Crucis signum per mysterium in cruce redemtionis perfectum & venerabile, & maxime Christianis salutiferum existit: vt merito cum de imagine crucifixi multa pie Lactantius scripsisset, sic concludit. *Flecte genu, lignumque crucis venerabile adora, Fletibus.* Ibi enim consideratur saluator vbi crux. *Quæritis*, inquit Angelus ad mulieres, *Iesum crucifixum.* Lucæ cap. 16. versicu. 6. *Christus factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis, propter quod & Deus dedit illi nomen quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium & inferorum.* p ET inquit D. Paulus *absit gloriari nisi in cruce Domini.* q *qui curuat genu in nomine Iesu & qui cruci, vterque significat & veneratur redemtionem, crux enim instrumentum redemtionis, Iesus appellatio, redemtionis nomen est vox præsentat redemtorem,*

a tom. 4. comment. syntaxeon c. 36 & 37.

b *Matth. c. 9. vers. 20.*

c *Actor c. 5. vers. 15.*

d *Act c 19. vers. 12.*

e vt testis Greg. Nysẽ in vita Macrinæ Paul. epist. 11. ad Seuerum Greg. 1. li. 17 epistolaris epist. 126.

f de natura rerum & temporum ratione.

g Item Greg. Turonensis in vita Christi & Sabellicus de situ vrbis Venetiarum.

h vt scribit Socrat. l. 1. c. 17. histor eccl.

i vt ipsemet scribit Greg. li 7 epist. indictio 1. epist. 126.

k li. 4. c. 26. & 27.

l secundum D. Hieron. ad Paulinum de institutis monachi

m tom. 4. in Psal. 47.

n vt refert D. Ambr. tom. 3. orat. funebri de obitu Theodosii.

o l. 1. Chronic. cap. 1.

p ad Philippenses c. 2. v. 8 &c

q ad Galatas 6. vers. 14.

torem, lignum vel signum crucis eundē redemptorem, & redemptionem factum, ideo ei titulus quod Dei voluntate remansit immutatum, fuit appositum, Iesus Nazarenus Rex Iudæorum. Et D. Athanasius. a *Nos crucem constantem ac cohærentem, in memoriam crucifixi adoramus, dissolutam, diuulsam ac dissipatam minime. quia lignum non adoramus.* De adoratione futura crucis videtur prophetice expressa Esa. 60 vers. 13. *Gloria, inquit, Libani ad te veniet, abies & buxus & pinus simul, ad ornandum locum sanctificationis meæ, & locum pedum meorum glorificabo 14. Et venient ad te curui filii eorū qui humiliauerunt te, & adorabunt vestigia pedum tuorū, omnes qui detrahebant tibi, &c.* De die venerationeq; sanctæ crucis, D. Chrysost. homiliā integram, in qua laudem eius cōposuit, tom. 1. adduq; circa finem de signo crucis, *Quondam quidem improba vita, prauorumq; factorum condemnatio, hæc res fuit, nunc autē diuini muneris sanctificatio, nobilitatis spiritualis signum, thesaurus tutus ac certus. denū quod eripi non potest, sanctimonia documentū hanc & in mensa, & in lecto. & quocunq; in loco simus, præferimus, vt enim plerumque milites sine armis non prandent, nec dormiunt, sic nunc pro gladio etiam in lecto suspendamus, pro repagulo in ostio depingamus, pro muro & pariete omni domui circundemus, partes externas & intimas hac muniamus. Hæc enim mortem deleuit, cælos aperuit, terram expiauit, naturam nostram in solium regium reduxit, atque tyrannidem diaboli dissoluit, &c.* Atque in sequente homilia de laude crucis eandem tractat, priusque menti crucem infigendam, quam digito, cogitando crucis vtilitatem & beneficia in ea data Dei, & spem in Deo ponendo, qui ibi dedit. Et iterum b *vituperando quis te persequitur, crucis signo statim pectus signato, recordare omnium quæ tunc gesta sunt confestim omnia exstinguuntur.* Origenes vero lib. 6 in epistolam ad Romanos, *tanta est vis crucis, inquit, vt si ante oculos ponatur, & in mente fideliter retineatur, ita vt in mortem ipsam Christi intentius oculus mentis inspiciat, nulla concupiscentia, nulla libido, nulla superare possit inuidia, sed continuo ad eius præsentiam totus ille, quem supra commemorauimus, peccati & carnis fugatur exercitus.* Et Athanasius libro de humanitate verbi, & corporali eius aduentu, *signo crucis, inquit, omnia magica compescuntur, veneficia inefficacia sunt, idola vniuersa deseruntur, omnis irrationabilis voluptas conquiescit, quilibet terra ad cælos suspicit, &c.* Et rursus, *Solo signo crucis homo vtens, dolos dæmonum à se propellit, veniat qui istorum dictorum experimentum capere velit, & in ipsis præstigiis dæmonum, & imposturis vaticinorum, & in miraculis magiæ, vtatur signo crucis ab illis deriso, nomenque Christi inuocet, & videbit quomodo eius metu dæmones fugiant, vaticinia conquiescant magiæ, & veneficia taceant, &c.* Hoc ipsum expertus Iulianus Apostata, quamuis qui magno dæmonum terrore affectus, & metu ne discerperetur, cùm deserta & prodita religione Christi, tamen solo signo Christi seu crucis, dæmones illos fugauit. c Dæmones etiam signo crucis, & omnia eorum ludibria superasse Gregorium Neocæsariensem, legitur in eius vita. Item D. Antonium apud Athanasium in eius vita, apud Hierony. in vita Pauli Hilarionem, *vt scribit idem Diuus Hieronymus in eius vita*: Iosephum confessorem *teste Epiphanio lib. 1. tomi 2. hæres. 30.* Marcellum Appianensem *teste Theodoreto lib. 5. cap. 21.* vtrumque Macarium, apud Palladium in eius vita, Martinum apud Sulpitium in eius vita, Iudæum etiam nondum adhuc in Christo renatum. d D. Ambrosius de obitu Theodosii dicit crucem vexillum diuinum ad remedium peccatorum, sacramentum salutis. Et Prudentius cathimerinon hymnos crucem omne crimen pellere. Ephrem vero libro de pœnitentia, insuperabil in Christianorum armaturam. Nec vllum sacramentum sine crucis signo perfici, tradit D. Augustinus. e Sic adhibetur in frontib. baptizatorū, in oleo quo chrismate vnguntur. Idipsum ait Dionysius Areopagita. f Prima ecclesia aduersus venena, feras, bestias, & cætera pericula, hac crucis armatura vtebatur, quæ cum oratione coniuncta omnes tet... omnes superabat. g Sicut scribit in Gordio, Basilius Magnus. Primæ ecclesiæ martyres supplicio afficiendi ad hæc arma confugiebant. Cyrillus Alexand. *lib. 16.* contra Iulianum dixit, lignum crucis nos inducere ad recordationem omnis virtutis, & nos crucem facere pretiosum signum, in memoriam omnis boni. Diuus Ambrosius h æquiparat crucem malo nauis, vt sicut nauis sine malo stare non potest, ita nec ecclesia sine cruce. Rursum *sermone 55.* æquiparat crucem malo nauis cui se alligari iussit Vlysses, ne audiret voces Syrenis, quæ cogebat nautas ad se declinare, & in mare se projicere: atque ideo ait saluatum fuisse latronem in cruce alligatum, *Luca 23.* & serpens dicitur alligatus cruci inspicientes saluasse. *Nu. 21.* cui figuræ Diuus Ioannes *cap. 3.* accommodat Christi crucem, ibi, *Sicut exaltauit Moyses serpentem in deserto, ita oportet exaltari filium hominis. Post crucis aduentum omnis simulacrorum cultus submotus est, & ideò omnia dæmonum præstigia ea propelluntur: Solus autem Christus in veneratione est, & per eum pater eius agnoscitur & obtrectatores pudefiunt, & obloquentium mentibus*

a Quæst. ad Antioch. q. 16.

b Homil. 58. in c. 22. Matth. tomo 2.

c Vt narrat Greg. Nazianz. orat. 2. in Iulian. Theodor. li. 3. c. 3. Sozomen. cap. 2.

d vt ait Greg. li. 3. dialog. c. 7.

e tractatu 118. in Euang. Ioannis.

f de ecclesiastica hierarchia.

g Origenes li. 3. in Iob.

h Tom. 3. serm. 56.

biis quotidie l ... facere sanum dogma insinuat, &c. quæ tradit Athanasius Alexandrinus oratione contra idola Martialis quoque ad Burdegalenses epistola, crucem Domini, in quam credidistis Deum verum & Dei filium, semper in mente, in ore, in signo tenete, & in hoc signo cœlestis victoria data est nobis, &c. Et Athanasius lib. de diuersis quæstionibus quæstione 16. *crucis lignum non adoramus, quia nec lanceam vel spongiam vel reliqua veneramur, sed memoriam.* Et quæst. 15 quia Christus vicit dæmonem in cruce, ideo dæmones videntes crucem, terrentur, fugiunt, & euanescunt, non secus quam serui videntes lora & flagella quibus domantur, quorum metu maiora audire prohibentur quemadmodum Polyænus, *a* refert Scytarum seruos occurrentes militari aciei instructa dominis à bello Dietino in propria redeuntibus, non armis aut gladijs, sed protensis flagellis obuiam seruis factos, & impetum facientes, illos conscientia seruitutis stimulatos in fugam vertisse. Sic præsente Christiano ante tempora Constantini Magni, cui frons cruce signata erat, dæmon non posse se eo præsente Imperatori respondere testatus est. *b* Basilius Magnus *c* inter Apostolicas refert traditiones, crucis signum, *Vt enim*, inquit, *quod primum & communissimum est mentionem faciam, signo crucis signare eos, qui spem collocarunt in Christum, signare quis scripto docuit?* Et Clemens Roman. *epistola* 3 & 4 signandi & vngendi chrismate vsum commemorat. Tertullia. *lib de corona militum* scribit fideles antiquos sæpe fronti impressisse signũ crucis. Hieronymus monet Demetriadem, crucem imponere fronti, ne malus angelus Ægypti locum in ea inueniret. Memorabile & quod Nicephorus Calixt. scribit Macedonium in Gang a Episcopum, occisum a percussoribus ab Anastasio Cæsare submissis, iam mortuum & iacentem se ipsum sua manu signaculo crucis consignasse.

a lib. 7 stratagematon.

b vt scribit Lactantius lib. 4. instit. c.

c lib. de Spiritu Sancto, c. 27.

5. Sed quia de omnibus, quæ de præstantia, vi, efficacia causaque venerationis sanctæ crucis adducuntur in tam breui compendio agere impossibile est, referam tantum signi venerabilis quædam miracula, & principum felicitudinem in publicanda eius frequentia & laude. Diuus Augustinus *serm.* 181. *cap.* 3. per signũ crucis consecrari corpus Dominicum, sanctificari fontes baptismatis, initiari presbyteros, omnia sanctificari scribit. Idipsum & Chrysostomus Homilia, quod Christus sit Deus Tertur & idem Chrysostomus in via quam horrendus Leo magna cum hominum strage frequentabat, crucem poni iussisse, & postridie ad eam mortuum Leonem repertum fuisse, vt scribit Gregorius patriarcha Alexandrinus in eius vita. Donatus episcopus signo crucis, immanem & horrendum draconem occidit. *d* Athanasius lib. de humanitate verbi, scribit olim dæmones fefellisse viatores in syluis, itineribus, & iuxta fontes & montes, nunc vero depulsi idololatria signo crucis illorum illusiones destrui. hodie etiam prophana loca, fixione crucis expiantur & sanctificantur, antequam ædes sacræ ibi ædificentur. *e* Fit sæpe relatio crucifixionis, vt probetur ad eius iurisdictionem pertinere monasterium, cuius crux fixa vel à quo fixa fuit. Eugenius confessor Carthaginensis, Felici cuidam Græco, quem tota ciuitas cognouerat oculis eius vexillo crucis consignatis, visum mirabiliter reddidit. Victor Vticensis de persecutio. Vandalica. Mater Macrinæ sororis Basilij, tumorem pectoris in ea, hoc signo dispulit Gregorius Nicenus in vita Macrinæ Paulinus in vita Fœlicis, Natali 8. & 10 crucis infixæ signum, nostram esse munitionem nec dixit modo, sed ipsa re ostendit, cum, cruce sola opposita, ignem, qui longe lateque grassabatur, quem nulla aqua extinguere potuit, obruerit. Lactantius *f* scribit, non posse Satanam diuexare eos qui habent impressam fronti crucem, & Christianos vsos hac ceremonia ad depellendos dæmones & ad curandos ægros. Iulianus Bostriensis episcopus, calicem ter digito signans, venenum sine noxa bibit. *g* Hilarion immanem maris tempestatem, signo crucis coercuit, Hierony. in eius vita. Refert Augustinus, vt rem sibi notissimam, mulierem signo crucis à medicis desperatam, à cancro liberatam. Cum Armogastis Martyris frontem, (in qua vexillum suæ crucis Christus fixerat) Arriani ita deuincirent ac constringerent, vt eam vastis quibusdam rugis, quasi terram sulco altius impresso exaratam, hiulcam reddidissent. repente eo in cœlũ suspiciente, vincula illa iniecta quasi ab altero Sampsone rupta sunt In nouo orbe ab Aluaco inuento an. 1500. Insula quæ brasiliam fert dicta sanctæ crucis affixa cruce & dedicata in summitate arboris, ad radices, cuius iussit missam dici, vnde & postea ciuitas à Cortesio ædificata dicta sanctæ crucis. Fuerunt autem ex prædicta arbore aliæ cruces sumptæ, quæ per vniuersam insulam dæmonia pellebant. Scribit & Bernardus Breidenbachius de obsidione Rhodica à Turcis, cui interfuit. lib. Sexto IV. à qua ciuitas supra omnem spem erepta est, crucem auream in aere hostibus Turcis apparuisse, magnosque terrores eis incussisse. Lusitanorum & felix in Æthiopiam appulso,

d Socrates li. 7. cap 25.

e vt habetur in ... cap. ... & ... in 2. ... Ostenditur collecta per ... institut.

Germanus episcopi ... contra metropolitanum

Nauigatio.

f lib. 4. instit. cap 20 & 27.

g Sophronius Hierosolymita. episcopus, li de campo spirituali, cap. 94.

sio, ad crucem refertur apparentem mane rebus omnibus illis desperatis, cum ad aliquem portum, namque eam qua crux apparuit secuti, exitum rerum acceperunt fœlicem, cum antea domum redire, re infecta statuissent, vt scribit Damianus à Goes, Rex enim Æthiopiæ ad quem appulerūt, & qui quadraginta alijs regibus præest, crucis obseruandus mirifice eos amplexus est. Osvvaldus Angliæ rex, pugnaturus contra infandum Britonum ducem, immensis copijs instructum, crucem eminentem erexit, victorque euasit eiusque crucis postea assules morbis abigendis salutares fuerunt teste Beda. *a* Euphemiæ martyri carcere clausę hoc signum quod tam frequenter à Christianis adoratur & formatur, apparuit. *b* Fatentur vel aduersarij crucis, centuriatores Magdeburgenses Lutheri dogmate infecti, dæmones Christi crucem abominatos fugisse. *c* fatetur & hanc signi crucis virtutem Ludouicus Lauaterius, Minister synagogæ Zuricensis. *d* Celebre illud quod de Theodosio refert Nicephorus Calixtus *lib 12. cap. 39.* Cum enim ordinum duces exercitus Theodosij contra Eugenium Ethnicum Tyrannum, qui vsurpauerat occiso Valentiniano iuniore imperium occidentis, paucitatem sociorum causarentur & expeditionem dissuaderent, respondit Imperator minime tantam tribuendam esse imbecillitatem crucis omnipotenti armaturæ, quæ ex aduerso Herculis imagini opposita esset, exercitui meo, inquit, crux præit, illius autem copias Hercules ducit, & hæc verba prolocutus iter ingressus est & precibus ad Deum fusis, Eugenium vicit.

a lib 3. hist. Anglicana c. 2.

b Greg. Nicen. in synodo 2. act. 4 ex quo ala c. 101 ad martyrium facta.

c centuria 4. c. 13. & centu. 15.

d li. 3 de apparitione spirituũ, cap. 9.

6. Propter diuersas apparitiones crucis, obque sanctitatem & vtilitatem passionis Christi, & crucis etiam signum ab Imperatoribus, vt decuit etiam, consecratum publicis monumentis fuit. Neq; repetam, quod alias dixi, de Constantino Magno, quæ hauries ex nostro syntagmate: sed addo alia quę occurrerunt exempla. Archadius Imperator, auream monetam cruce insigniendam curauit, quæ in vsu postea totius Asiæ permansit, quod ante victoriam de Persis aereæ cruces in vestibus apparuissent, *e* de Martyribus. Atq; deinceps idem Archadius pro insignibus & in maximum præmium dedit crucem albam, in rubro campo, Messanæ illustri ciuitati Siciliæ, quod a Gothis & Bulgaris mari terraue obsessus auxilium ab ea acceptum recepisset. *f* Sunt & hodie fere omnes principum monetæ aliqua ex parte cruce insignitæ.

e vt refert Prosper de diuinis prædictio & permiss. onibus parte 3 promissione 34.

f vt scribit Thomas Fasellus, li. 2. de rebus Siculis priorum dec. 1. 2.

7. Vetuit Theodosius Imperator, ne signum crucis humi sculpatur, vel pingatur. *g* Idem & statuit Pius IV. Pontifex Maximus, *h* quod tamen in desuetudinem abijt. Leo vero Cæsar, *i* prohibuit in ædes publicas, vel populi voluptatibus destinatas, venerabilem crucem vel reliquias martyrum illicite inferre, puto autem ibi agi de signo sancto crucis Christi, nam de alio signo crucis, dummodo non prophanetur, permissum esse vbique ponere non dubito, vt in memoriam Christi beneficia, & acerbissimam passionem eius pro nobis subitam nobis suggerat, nosque à malis peccatisque peragendis reuocet, & in fide perpetuo nos contineat. Quare & Carolus Magnus, Saxonibus deuictis, & ad fidem vocatis post duodecim episcopatus erectos, sublatis idolis, iussit & in modum crucis pinsi panes, vt crucis mysterium esset magis cognitum, illudque signum in agrorum triuijs ædificari, anno Domini 796 *k* Eademque ratione Cæsares voluerunt, vt signum crucis instrumento appositum per contrahentes, perinde confirmaret placita, vt conuenta expressa, & pro fide & subscriptione haberetur. *l*

g lib. 1 c. li. 8.

h can. 73. 6. synodi

i in l. decernimus 26. de episcop. & cler. C.

k vt narrat Henricus Pantaleon in prosopographia virorũ Heroũ 1 parte in Luminare primo præsule Paderbergensi

l in nouell. Leonis 72. & vt pacta etiam non constituta pœna valeant & Nouella Iustin. 97. de testib. 1 §. § fin autem dubius C. de iure delib. lib. 6. tit 30.

8 At in contemtum religionis signum hoc venerabile ex quacunque causa, aut prætextu profanare, aut risui exponere prohibitum est sub grauissimis pœnis a Theodosio & Honorio, etiam Iudæis qui in festiuitate quadã sua, in cõtemtum suspensi Amã, crucem ridebant. *m* Sicut & ex generali concilio Lugdunensi Gregor. X. districtius prohibuit, *n* detestabilem abusum horrẽdæ indeuotionis illorũ, qui crucis beatæ Mariæ virginis, aliorumq; sanctorum imagines, seu statuas, irreuerenti ausu tractantes, eas in aggrauationẽ cessationis indictæ officiorũ diuinorum, prosternebant in terram, vrticis, spinisq; supponentes, iubetq; id facientes, graui & exemplari pœna puniri.

m in l. Iudæos quosdam 11 de Iudæis. C.

n in § fin. de offic. ordin. in 6.

De alijs quibusdam imaginibus, quæ naturali quadam vi ex alijs corporibus efformantur vel arte, viua quadam imitantur. CAP. XVII.

SED quia egimus de imaginibus & signis, quæ aliud significant, non erit prætermittenda narratio quarundam veluti naturalium imaginum, quæ ex suis corporibus naturaliter formantur, vel ita arte apparantur, vt speciem quandam actionis vitalis referre videantur, vel nobis incognitam causam referunt, vnde, à quo, & quorsum appareant, vt phantasmata, spectra, & id genus similia. Naturalia quædam simulacra a rebus emitti docuit Lucretius his verbis lib. 4.

Dico igitur rerum effigies, tenuesq; figuras.
Mittier ab rebus summo de cortice earum:

Quæ quasi membrana vel cortex nominitanda est
Quod speciem ac formam similem gerit eius imago.
Cuiuscunq; cluet de corpore fusa vagari.

Eamque propositionem pluribus firmat rationibus, vt primum, ex quibus frumen, veluti commixtionis dissipatam dicit imaginem. Item vapores, 2. quod quædam magis contextam ex summo corpore mittant, in cinem, vt olim.

Cum veteres ponunt tunicas æstate cicada,
Et vituli cum membranas de corpore summo
Nascentes mittunt, & item cum lubrica serpens
Exuit in spinis vestem, &c.
Quæ quoniam fiunt, tenuis quoq; debet imago
Ab rebus mitti summo de corpore rerum, &c.

Quia non est ratio, cur illa potius, quam ista minuta cadant è corpore.

Præsertim cum sint in summis corpora rebus
Multa minuta, iaci quæ possint ordine eodem
Quo fuerint, & consimilem seruare figuram
Et multo citius, quando minus indupediri
Pauca queunt, & sunt in prima fronte locata.

Tertium id docet à coloribus velorum theatralium, quæ rufa lutea, ferruginea, in summis theatris posita, tales reddunt colores inferioribus.

Ergo, inquit, *lutea de summo seu corpore, fucum*
Mittunt, effigies quoq; debent mittere tenues
Res quæq; ex summo quoniam iaculantur vtraq;.
IV. Postremo in speculis, in aqua splendoreq; in omni
Quæcunq; apparent nobis simulacra, necesse est,
Quandoquidem simili specie sunt prædita rerum,
Esse in imaginibus missis consistere eorum.

Nam præsentibus tantum corporibus ab iis mittuntur, absentibus cessant.

V. Docet sumta ratione à primordio rerum. In semine namque cuiuscumque rei tam tenuis est imago, vt oculis & sensu comprehendi nequeat.

Primum animalia sunt iam partim tantula, eorum
Tertia pars nulla, vt possit ratione videri:
Horum intestinum quoduis quale esse putandum est?
Quid? cordis globus, aut oculi quid? membra, quid? artus
Quantula sunt! Quid? præterea primordia quæq;
Vnde anima atq; animi constet natura, necessum est,
Nonne vides quam sint subtilia, quamq; minuta?

VI. Probata plantis odoriferis, in quibus odor, vt ex putidis fœtor, tanquã tenue simulacrum clam se sensibus suggerit & vagatur.

VII. Docet à simulacris rerũ terrestrium, quæ in aëre vagentur, & sponte sua gignuntur, quæ multis seruata modis in cœlo feruntur.

Nam sæpe gigantum
Ora volare videntur, & vmbram ducere late:
Interdum magni montes auulsaq; saxa
Montibus anteire: & Solem succedere præter.
Inde alios trahere, atq; inducere bellua nimbos.

Vt enim luce media in speculo apparent mota à corporibus simulacra, sic & in cœlo ea è subiectis corporibus mittuntur: & quia mouetur aër, sic & simulacra missa dissipantur, & facile mutant dissipatione & diuisione formas, dum incidunt in saxa & montes. Ego certe vidi alias, & plures sunt, qui aliquoties in agris & ciuitatibus apud nos Tectosages seu Tholosanos viderunt, in cœlo species & imagines venatorum persequentium in aëre lepores, & alia animalia. Vocamus apud nos venationem Regis Arturi Britannici, quas quidam referunt ad pœnam diuinitus, vt aiunt, Regi impositam post mortem: quia viuendo tempore etiam festorum, dum Missa celebraretur, venationi vacaret. Refert & Alexander ab Alexandro, a paulo antequam Bizantium à Turcis cum magna Christianorum clade expugnaretur apud Comum superioris Galliæ vrbem, vrgente ad occasum die, compertum fuisse & visum, ingentem canum multitudinem per aëra ferri: postque diuersorum pecorum armenta, & species peditum, primo leuis armaturæ, deinde hastatos scutatosque subsequi, equitesque in turmas diuisos, ingenti instructa acie persequutos, horis ferme tribus, imaginem aduentantis exercitus præbuisse: demum corpore procero immanem & formidabilem hominem supra quam dici possit, veluti exercitus ductorem terribili equo insidentem processisse: aliaque ludibria oculorum per inane apparuisse, ingentium malorum prænuntia, donec nocte apparente visio illa dilapsa est. Vt autem simulacra in aërem missa, vbi incidunt in saxa & montes, & ventorum agitatione dissipantur: sic contra in planis & aëre tranquillo multiplicantur, veluti cum pluribus speculis vna & eadem imago multiplicatur. Probat autem, simulacra corporum posse in aëre quædam tolli altius, quædam proximius à corporibus, quibus mittuntur: argumentum à voce, quæ paulatim diffunditur in aërem vel longius, vel proxime, prout est acuta vel grauis, & pro dispositione aeris. Sunt & simulacra superiorum corporum in aqueis & lucidis & politis corporibus, apparentia & transmissa in puncto, vt in

a lib. 5. genial. c. 15.

humana reor, &c. Sic laudantur Persæ & Romani, qui aliquando Dei simulacrum reiecerunt, eo quod Diuinitas nulla posset imagine exprimi, vt refert Herodot. *a* Sicuti nec in Germania fuisse Dei simulacra, tradit Withichindus lib. de gestis Saxonum, antequam reciperent Christianismum, quanquam in aliis fuissent prædicti reprehensib les, quod Dei veri loco plures Deos alios colerent, & vilia etiam animalia, vt oues, boues, & similia, & aquas, colles, Solem, Lunam, stellas, &c. Porro Christus, quia vere & homo fuit, in forma humana pingitur.

a In 1. Strabo lib. 15 Plutarch in vita Numa, Agatin. lib 1. histor. & Cyrillus lib. 6. contra Iulianum. Euseb. lib. 6. de præparat. Euangel.

9. Sunt alia simulacra artificiosa, vel arte supernaturali vel naturali seu physica composita, quæ quippiam vitæ & mirabilis efficaciæ nobis insinuent effectus. Sunt enim quidam, qui asserant, certis constellationibus vel temporibus coniunctionum syderum obseruatis, imagines constructas formatas ad morbos, ad odia, ad amicitias, ad salutem, & ad alia quædam valere: certis metallis, lapidibus, gemmisve insculptas vel formatas. Refert Zohar. Labanum habuisse duas imagunculas, quas furata est Rebecca filia, *b* Theraphim denominatas, per quas Laban omnium Orientalium Magorum celeberrimus diuinabat, ligabat, & offendebat hostes. Refert Plutarch. *c* Syllam, cum quandam Apollinis imagunculam è Delphis nactus esset, eam inter præliandum sinu semper detulisse, hancque in periculis inuocasse exosculatam. Laminas & imagines maleficorum multa prodigiosè operati nemo ignorat, sed id non alia ratione, quam ex operatione dæmonis, ex pacto tacite vel expresse cum illo inito. Inducit Lucianus, *d* Eucratem narrantem, fuisse quandam apud se Pelichi statuam, è qua cum aliquid seruus quippiam abstulisset, nec posset egredi, in eo loco deprehensus sit, ἐπ' αὐτῷ φωρ̃. Narrat Aristotel. *e* fuisse Dedali & Vulcani Tripodes, quos, inquit poeta, sponte sua diuinum prodiisse in certamen.

b Genes 31.

c in vita Sylla.

d in Philopseu.

e lib. 1. politicor. c. 3.

10. At simulacra illa non ita difficilia cognitu sunt ac illa, quæ caussam nobis occultam habent, & raro aut diuinitus accidunt, quæ non sine aliquo calamitatis prodigio aut præsagio contingunt. Quo anno Hannibal Hetruriam inuasit, & Romani ad Thrasimenum lacum victi sunt, Romæ & Capuæ natium species in cœlo visæ sunt, cum aliis prodigiis. *f* Et rursum *cap. 34.* circa aram Adriæ in cœlo visas fuisse species hominum cum candida veste, & legiones armatas in ianiculo, quæ tamen mox, cum concursum est, euanuerunt. Quo anno Hannibal à Nolæ expugnatione prohibitus. Item *cap. 35.* ann. quo Siphax Numidarum Rex à Massinissa victus est, nauium longarum species in flumine Tarracinæ, quæ tamen nullæ erant, visæ sunt. Per Syllana tempora, *g* inter Capuam & Vulturnum, ingens signorum sonus, armorumque horrendo clamore auditus, ita vt viderentur duæ acies concurrere per plures dies rei miraculum intus considerantibus, vestigia equorum, hominumque & recens protritæ herbæ, & virgulta visa, quæ molem ingentis belli portendere: secuta enim crudelitas Syllæ, & centena millia hominum consumta Italico ciuilique bello. Quo tempore etiam reconciliatione facta inter Cæsarem Antonium & Lepidum, fœda principum fuit proscriptio, armorum telorumque species a terra visa ad cœlum cum fragore ferri. *h* Quo tempore Romani a Lusitanis & Gallis grauiter armis vexati, ait, ante Consæ arma in cœlo volare visa, fulmine pleraque decussa. Antequam per Antiochum expugnaretur crudeliter ciuitas Hierosolymorum, contingit per vniuersam ciuitatem videri diebus quadraginta per aera equites discurrentes, auratas habentes stolas, & hastas, quasi cohortes armatas & cursus equorum per ordines digestos, & congressiones fieri cominus, &c. 2. Macabæor. cap. 5. Antequam obsideretur a Tito Vespasiano eadem ciuitas, visæ ibidem per cœlum concurrere acies, rutilantiaque arma. *i* Vnde quæso ista simulacra, & quis mihi statuarium aut formatorem enarrare poterit? Quemadmodum qui mihi explicabit, quæ ad orationem Elisæi puer eius minister, exercitum Syrorum vidit: cum videt montem plenum equorum & curruum igneorum in circuitu Elisæi. *k* Sed & *l*. *Armorum crepitus & tubæ sonitus auditos è cœlo Cymbricis bellis accepimus, crebrosq; & prius, & postea. Tertio vero consulatu Marij, ab Amerinis Tudertibus spectata arma cœlestia, ab ortu occasuq; inter se concurrentia, pulsis quæ ab occasu erant.* Fesulis ingens multitudo, inter sepulcra, lugubri veste, pallida facie, interdiu ambulare, gregatim visa. Quo tempore per Nasicam Hispaniæ principes, qui rebellant, supplicio consumti sunt, vrbibus dirutis. *m*

f vt scribit Iulius Obsequens de prodig. c. 31.

g vt idem scribit, c. 111.

h vt idem Obsequens refert, c. 129. & c. 39.

i Corn. Tacit. lib. 5. hist.

k 4 Reg. 6 v. 17.

l vt ait Plin. lib. 2. natural. hist. c. 57.

m Iul. Obseq. de prodig. c. 112.

11. Erunt & aliæ species imaginum arte configuratæ, sine spiritu vitali, quæ tamen imitantur actiones aliquas vitales. Simulacra νευρόσπαστα vel ἀγάλματα vocantur apud Græcos, imagunculæ quæ fidiculis tractæ, vel saltant, vel alios motus referunt, de quibus meminit Lucianus in Syria Dea, quæ tamen nihil Persæ sponte faciunt, Gellius. *n* Rabi Dauid in libro radicum, in verbo תמוז *thamutz*, refert,

n lib. 14. c. 6.

refert, quod Iudæi idololatræ faciebant imaginem, cuius oculos plumbo replebant, & accenso inferne igne, plumbum liquefiebat: sicque flere videbatur. In mechanicis magnopere Architas Tarentinus præstitit, sic vt eius quoque columbam ligneam, condiscipulis quibusdam instructam, mirificoque artificio fabrefactam volitasse, scribant cum Phauconius, & alij. Apud Cassiodorum *a* legitur, Boethium philosophum simulacra huiusmodi mechanicaque operatum subtiliter libramentis adhibitis composuisse, vt angues volantes, angues exsibilantes, auiculas vocem edentes.

a lib. 1 variarum quæst. 45.

De idolis & idololatria. CAP. XVIII.

TRadidimus superius, ni fallor, sufficienter, idola aliud dici, quam imagines, neque prohibitione habendi vel colendi idola, contineri imagines, quæ idola non sunt, hoc est, quæ non adorantur vt Deus: vel perinde ac si ipsæ imagines essent dij. Nunc superest, vt de illis imaginibus, quæ idola dicuntur, & cultæ sint pro dijs, cum nec Deum repræsentarent verum, nec dij essent, agamus Malitia præuia *b*, anteambuloque idololatria fuit: vt enim homines malitiam, quæ nulla est, didicerunt effingere, ita quoque Deum, qui nullus erat, effigurarunt: non aliter, quam si quis in profundum & exsors iam lucis, ac sine conspectu earum rerum, quæ luce reteguntur, oculisque humo vergentibus, aquaque superne aciem oculorum premente, sola, quæ in profundo sunt, prospicit, nec præterea quicquam in rerum natura esse opinatur, eaque, quæ aquis apparent, rerum omnium potissima credat.

b vt ait D. Athanas. oratio. contra idola.

2. Imaginum probatus vsus præcessit, veneratio inconsulta & impia earum, quæ latria est, & abusus genuit, quam dicimus idololatriam: vt ex corrupto tritico nascitur lolium. Cum populus enim *c* voluit gratificari tyrannis, pulcras eis constituit statuas, quas posteri opificij pulcritudine adducti, adorarunt, idq; versum in vitia vitæ, populis ignorantibus, quales ij, quorum erant statuæ, fuissent, quæ significantius in cap. 14. Sapient. vers. 12. & sequentib. explanantur. 12. *Initium fornicationis est exquisitio idolorum, & adinuentio idolorum corruptio vitæ est. 13. Neq; enim erant ab initio, neque erunt in perpetuum. 14. Superuacuitas enim hominum hæc adinuenit in orbem terrarum: & ideo breuis illorum finis est inuentus. 15. Acerbo enim luctu dolens pater, cito rapti filij fecit imaginem: & illum, qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nunc tanquam Deum colere cœpit, & constituit inter seruos suos, sacra & sacrificia. 16. Deinde interueniente tempore, conualescente antiqua consuetudine, hic error, tanquam lex custoditus est, & tyrannorum imperio colebantur figmenta, &c.* *Vbi prosequitur causas alias erroris idolorum & abominandorum sacrificiorum.*

c vt est in præ dicto loco Athanas.

3. Obseruare hic oportet, nomen idololatriæ compositum ex *idolo* & *latria*: nec dices idoliam, vel idola, seu materiam ipsam per se idoli esse damnatam. Omnia enim in substantia bona sunt. Quæcunque enim Deus fecit, vidit, & erant valde bona, Genes. *d* Sed latria idoli damnata est, id est, cultus imagini vel idolo delatus perinde ac vero Deo. λατρεία est cultus & seruitus religionis, apud Augustin. *e* & apud Platonem, λατρεία τοῦ Θεοῦ, & λατρεύοντες, cultores Dei vbiq; vocantur a Diuo Paulo, epistola ad Hebræos, & apud Scriptores ecclesiasticos, λατρεύω pro religione Deum colo, accipitur.

d Cap. 1. ver. fi.

e de ciuitate Dei, lib. 5. c. 15.

4. Quidam existimant, *f* primam idololatriam processisse ab statuis, quas primum Ninus posuit Ioui Belo, & Rheæ. Et eas fuisse occasionem idololatriæ in Babylone. Ponit enim primum Saturnum Nimbrothum, deinde filium eius Iouem Belum, & nepotem Ninum, tertium regem Babyloniæ. Sacra pagina *g* narrat, Noachum genuisse Cham, Cham Chus, Chus autem Nembroth genuisse, cuius principium regni Babylon, qui robustus venator, & potens fertur, atq; tyrannus & idololatra. Siquidem, vt habetur in traditionibus Hebræorum, is latriam ignis, seu cultũ diuinum ignis habebat, & ad eum alios compellebat. Quæ & fertur causa, cur Abraham eam patriam reliquerit, & secesserit in terras Mesopotamiæ *h*. ideo dicitur eductus Abraham de terra Vr, אור id est, ignis flammæ Chaldæorum, scilicet adorantium ignem *i*. Post mortem Noe cœpit inualescere idolorum cultura, propter Babylonicam iniquitatem. Siquidem postquam maledixit Noe Cham, & in semine eius Chanaam, præcociter ipse separatus est a latere patris, & non plene in doctrina diuina institutus, generauit progeniem se vitiosiorem. Et proinde Nembrod tyrannidem exercens, a veri Dei cultu alienus, cœpit suam impietatem vi propagare, & solum in certa familia Sem, ex qua descenderat Abraham, veri Dei cultus vtcunq; remanserat, multis enim generationibus distabat a Noe, & eius filio Abraham. Nam genuit Noe Sem: Sem, Arphaxat: Arphaxat, Sale: Sale, Heber: Heber, Phaleg: Phaleg, Rheu: Rheu, Sarug: Sarug, Nachor: Nachor, Thare: Thare Abraham, & Nachor & Aram. Quo tempore etiam

f vt Annius Viterbiensis ex Berosi de regno Babyloniæ lib. 5 ex Lactantio, & alijs.

g Genes. c. 10.

h Genes. c. 11.

i Genes. c. 15.

aquis & speculis apparent figuræ Solis, Lunæ, stellarum, & aliorum obiectorum.

2. Sciunt amantes per proximitatem corporum, aspectu intentum, oculos admotos, spectra seu imagines, imo passionum qualitate transfundunt, vt non immerito dictum sit:

Auerte oculos meos, ne videant sanitatem. Psal. 118. vers. 36.

Dum spectant læsos oculi, læduntur & ipsi
Multaq; corporibus transitione nocent.
In loca nonnunquam siccis arentia glebis:
De prope currenti flumine manat aqua.
Manat amor tectus, si non ab amante recedas,
Turbaq; in hoc omnes ingeniosa sumus,
&c. a

a Ouid. 2. de remed. amor.

His addere possumus vmbras, quæ, quamuis videantur quasdam rationes admittere, admittentibus principia physica per interpositionem corporis & lucis, tamen si ad plenam disquisitionem deducantur, mirabilem illam fluxionem corporum retinent. nam simulacra vmbrarum parem habent cum corporibus semper aliquam proportionem Geometricam. Accidit sæpe temporibus, quibus exhalationes è terra manant, ex cadaueribus nuper infossis, & non profunde sepultis, excitari vapores iuxta corporum magnitudinem, à quibus emittuntur æqualiter, qui constituant simulacra seu spectra, mortuorum referentia quandam imaginem, quæ plures caussam ignorantes plerumque terret, & ita sæpe in cœmiteriis vmbræ tales & spectra noctu apparent.

3. Hic non possum sine aliqua reprehensione curiosorum, præterire, quę de imaginibus Dei, inquiruntur, cur possint recipi, cum Deus sit Spiritus, in quantum Deus, *b* & spiritus carnem & ossa non habeant, *c* neque aliquid corporale, quo sensibus possint per statuas aut picturas offerri. Quod & Persæ sibi persuadebant, *d* qui non erigebant templa, aras, aut imagines Deo, & eos, qui hæc faciebant, accusabant insaniæ. facit quod ait D. Ioan. 1. *epist. cap. 4. vers. 12. Deum nemo vidit vnquam.* Et cum Moses dixisset Deo *e*, *Ostende mihi gloriam tuam*: respondit, *non potes videre faciem meam, non enim videbit me homo, & viuet.* Et postea *f* *Videbis posteriora mea, faciem autem meam videre non poteris.* Et Deut. g Deus ait: *Per Mosem locutus est Dominus de medio ignis, vocem verborum eius audiuistis, & formam penitus non vidistis.* Et vers. 15 *Non vidistis aliquam similitudinem in die, qua locutus vobis Dominus in Horeb de medio ignis. Ne forte decepti, faciatis vobis sculptam similitudinem aut imaginem masculi vel fœminæ: Similitudinem omnium iumentorum, quæ sunt super terram, &c.* D. etiam Paulus *h*: *Qui solus* (scilicet Deus) *habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem. Quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest: cui honor & imperium in sempiternum, Amen.* Rabini quoque dicunt, כי לא יראני האדם וחי · שבשעת מיתה אדם לאה אדם שכינה ומיד, id est, quod in hora mortis videt homo Deum, & illico moritur: de quo plura apud auctorem Nizabon super pentateuchum. Idipsum posset obiici de Angelis bonis & malis, qui spiritus sunt, nec propriam habent corporalem sensibus expositam figuram.

b Ioan. Euang. cap. 4. vers. 24. & Paulus 2. ad Corinth. 3. vers. 17.
c Luc. cap. 24. vers. 39.
d vt refert Herodot. in Clio.
e Exod. c. 33. vers. 20.
f vers. & 23.
g Cap. 4. vers. 12.
h 1 ad Timoth. 6. v. 16

4 In contrarium autem legimus Deum apparuisse & Angelos, atque ita Esaias ait, *se vidisse Dominum.* *i* Apparuit & Dominus in conualle Mambre Abrahæ sedenti in ostio tabernaculi sui, in feruore diei, in figura trium virorũ, & cum adorauit, & hospitio recepit. *k* Sic Iacob vidit Dominum innixum scalæ, quę tangebat à terra cœlum. *l* Et rursum ait, *se vidisse Dominum facie ad faciem, in forma*, inquam, *angeli, cum quo pugnauit, & saluam factam fuisse animam eius.* *m* Apparuit & Deus in flamma in rubo *n* Ascenderuntq; Moyses & Aaron, Nadab & Abiu, & septuaginta de senioribus Israel, & viderunt Deum Israel, & sub pedibus eius, quasi opus lapidis Saphirini, & quasi cœlum cum serenum est. Nec super eos, qui procul recesserant ex filiis Israel, misit manum suam: videruntq; Deum, & comederunt & biberunt *o* Sic Micheas Propheta *p* ait: *Vidi Dominum sedentem super solium suum, & omnem exercitum cœli assistentem ei à dextris, & à sinistris, &c.* Apud Danielem cap. 4. apparuit Deus in fornace specie aliqua visibili, cum Anania, Misaele & Azaria sociis Danielis in fornacem cãdentem proiectis: ibi enim dicitur, quod forma quarti erat similis filio Dei.

i Esaiæ c. 6.
k Gen. cap. 18. v. 1. & 2.
l Genes. 32. vers. 13.
m Genes. 32. vers. 30
n Exod. 3.
o Exod. cap. 24. versic. & seq.
p in lib. 3. Regum, cap. 22. vers. 19.

5. Quibus similia possint coniungi. Verum D. Chrysostomus *q* distinguit. *Deus*, inquit, *cum se videndum exhibet, non quidem nuda essentia se præbet conspicuum. nemo enim vidit Deum, secundum id, quod est. Condescensione quidem Cherubim agmina intremiscebant: condescensione seu demissione, montes quoq; fumigant: condescensione quoque mare exsiccabatur, quin etiam salum ipsum commouetur, nisi enim ipso condescendente se demisisset, quis ferre poterat? Non itaque conspicitur numen illud quod est, sed quod potest id is, cui se exhibet, conspicuum.* Quare aliquando is vt vetus *&* qui inuocauerit, apparet, aliquando vt iuuenis, aliquando in igne, *rursum sub specie leuis auræ, aut in aqua, quandoque armis conspicuus: non quidem mutans essentiam,*

q Tomo 1. in illa verba, vidi Dominum, contra Lutropium.

sed

sed pro varietate subiectorum, figuram sui mutans visibilem. Sane quoties voluit de se pronunciare, humanis vsus est similitudinibus. Huiusmodi est, quod dico, ascendit in montem, & transfiguratus est ante eos, & vestimenta facta sunt alba, sicut nix, &c. Rursum idem Chrysostom. enarratione in illud cap. 6 Isaiæ: *Vidi Dominum, Vidi,* inquit Esaias, *Dominum, hoc non obest ei, quod dicit Christus, nemo Deum vidit vnquam. Nam Christus de absoluta Dei visione loquitur, quam nemo nouit aut vidit. Nudam enim maiestatem essentiamq́; modis omnibus synceram, nemo exacte perspexit præter vnigenitum. Propheta vero testatur, se vidisse, quatenus eam videre poterat. Quod enim est Deus, is nequaquam videri potuit, sed velamine quodam & inuolucro decenti opertum contemplatus est, & eatenus se dimittentem, quatenus infirmitas contemplantis poterat eo vsque assurgere spiritali ascensu. Et quod non viderit maiestatem nudam, apparet ex eo, quod ait, vidi Dominum sedentem. Deus enim non sedet, quia huiusmodi habitus est corporum, &c.* & ibi plura refert de figuris, quibus se videndum demonstrat Deus. Atque inuisibilem maiestatem & incomprehensibilem etiam Angelis, docet. a

a Homil. 2 in illud cap. 6 Esaia.

6. Dei etiam visio duplex est, vel sine velamine, vel cum velamine. Sine velamine videtur in patria: cum velamine, scilicet in nobilissimis suis effectibus, in gratiis theophaniarum, quæ sunt expressæ similitudines bonitatis diuinæ, & ita secundo modo, non primo vidit Deum Moyses, loquens cum eo facie ad faciem, *b* secundum expositionem Alberti Magni. *c* Et idem Albertus ad librum Areopag. de diuinis nominibus, *Dicimus,* inquit, *substantiam Dei, Quia est, omnes beati videbunt. Quid autem sit, nullus creatus intellectus videre poterit.* Dionysi vero Carthusia. ait *d, Intellectum creatum post mortem corporis visur. Deum, quid sit pro præmio.* Et citat 1. ad Corinth. c. 3. *Nunc videmus in speculo, tunc autem facie ad faciem: nunc cognosco ex parte, tunc sicut cognitus sum.* Et 1 Ioan. 3. *Videbitis eum, sicuti est.* Vt & quod Numer. 12. dicitur de Mose & Deo, *Ore ad os ei loquor.* Et quod D. Augustinus ait, *e* dum probat, Mosem adhuc in carne existentem vidisse Dei immortalem essentiam. *Nec obstat,* inquit, *quod ei in Exodo dicitur, faciem meam videre non poteris, non enim videbit me homo, & viuet: quia quod ibi negatum negatum, fuit concessum in Numeris.* Et Athanasius in oratione contra idola, sufficere, ait, animæ puritatem, vt Deum speculetur. Vnde dicitur, *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Verũ in lib. 4. contra Arrianos ait, illum Angelum, qui apparuerit Mosi, per quem Deus loquebatur ad Mosem, & illum, qui sentiebatur oculis, esse angelum, loquẽtem autem Deum. Rursum in diuersis quæstionibus, quæst. 12. *Dei essentiam,* inquit, *nullus vidit vnquam, pro humana vero infirmitate, Deus assumta forma, sua maiestate longa inferiori, Prophetis apparuit: & manifeste constat, quod non essentiam, sed gloriam Dei viderint, quemadmodum de nudis animabus & angelis sentiendum est. Sola vero Deipara virgo essentiam Gabrielis Archangeli, vt est, contemplata est.* Et dehinc quæst. 23, posteriora Dei visa à Mose, interpretatur creaturas, & incarnationem filij. Ego certe existimo, neminem mortalium, neque ipsos Angelos posse comprehendere Dei essentiam, & consequenter, non posse ei similitudinem propriam aliquam effingere per omnia ei similem, videri tamen a beatis essentiam, sed non comprehendi: apparitiones autem, siue per medios angelos, vel alio modo hominibus, prophetis & puris animabus insinuatas, fuisse ex arbitrio Dei factas, sufficientes quidem ad significandum voluntatem Dei, vel ad eam gratiæ participationem, qua dignatus est homines, insinuandam: sed non vero plenam & circumscriptam omnibus suis numeris: quia eius capax creatura non est, vt neque finiti ad infinitum est vlla proportio, nisi quantum Deus largitur & concedit.

b Exod. 3.
c Quem sequitur Dionys. Carth. vterq; ad mysticam Theologiam S. Dionysii Areopag. ca. 1. & D. Thom. late sup. 1. 4 senten. t.
d Enarratione mysticæ Theologiæ post c. 5. art.
e lib. de videndo Deum.

7. Eadem dicenda sunt de Angelorum corporibus & apparitionibus, quę ex voluntate Dei assumta sunt, conuenientia humanę infirmitati, & eius intellectui, cum non nisi definita definite loqui possint. Et proinde iam Dei patris imago, in qua antiquus dierum dicitur & depingitur, non quę sit essentia eius, explicat, sed illud solum, quod repræsentat tantum, antiquitatem, inquam, vt ante tempora esse, & fuisse, & sempiternum intelligas. Dominum autem Iesum Christum, quia pro nobis carnem humanam q; formam dignatus est sumere, eius quoq; imaginem talem, qualis apparuit inter homines, natus & conuersatus visus est, diximus formari, sicut de Spiritu S. & forma columbę & ignis linguę imaginẽ recipimus, quia ita apparuit, vt nobis quandam vim singularem ex sua vniuersali natura insinuaret, vt antea docuimus.

8. At reprobata sententia Anthropomorphitarum, quę ann. 949. sub Berengario Imperatore, & Agapeto Papa, in Citrapadnana prouincia cœpit, qui simplicitate rustica mẽbra inesse vero Deo putabãt corporalia, quę a sacra pagina illi attribuuntur, *f* contra quos scripsit Theophilus Alexand. Plin. etiam *g, Effigie,* inquit, *Dei formamq́; quærere, imbecillitatis*

f Cap. quidam autem Theop. 24. q. 3.
g lib. 2. naturalis hist. c. 7.

humanæ

aquis & speculis apparent figuræ Solis, Lunæ, stellarum, & aliorum obiectorum.

2. Sciunt amantes per proximitatem corporum aspectu intentum, oculos admotos, spectra seu imagines, imo passionum qualitate transfundunt, vt non immerito dictum sit:

Auerte oculos meos, ne videant sanitatem. Psal. 118 vers. 36.

Dum spectant læsos oculi, læduntur & ipsi
Multaq; corporibus transitione nocent.
In loca nonnunquam siccis arentia glebis:
De prope currenti flumine manat aqua.
Manat amor tectus, si non ab amante recedas,
Turbaq; in hoc omnes ingeniosa sumus,
&c. a

a Ouid. 2. de remed. amor.

His addere possumus vmbras, quæ, quamuis videantur quasdam rationes admittere, admittentibus principia physica per interpositionem corporis & lucis, tamen si ad plenam disquisitionem deducantur, mirabilem illam fluxionem corporum retinent. nam simulacra vmbrarum parem habent cum corporibus semper aliquam proportionem Geometricam. Accidit sæpe temporibus, quibus exhalationes è terra manant, ex cadaueribus nuper infossis, & non profunde sepultis, excitari vapores iuxta corporum magnitudinem, à quibus emittuntur æqualiter, qui constituant simulacra seu spectra, mortuorum referentia quandam imaginem, quæ plures caussam ignorantes plerumque terret, & ita sæpe in cœmiteriis vmbræ tales & spectra noctu apparent.

3. Hic non possum sine aliqua reprehensione curiosorum, præterire, quę de imaginibus Dei, inquiruntur, cur possint recipi, cum Deus sit Spiritus, in quantum Deus, b & spiritus carnem & ossa non habeant, c neque aliquid corporale, quo sensibus possint per statuas aut picturas offerri. Quod & Persæ sibi persuadebant, d qui non erigebant templa, aras, aut imagines Deo, & eos, qui hæc faciebant, accusabant insaniæ. facit quod ait D. Ioan. 1. *epist. cap. 4. vers. 12. Deum nemo vidit vnquam.* Et cum Moses dixisset Deo e, *Ostende mihi gloriam tuam*: respondit, *non potes videre faciem meam, non enim videbit me homo, & viuet.* Et postea f *Videbis posteriora mea, faciem autem meam videre non poteris.* Et Deut. g Deus ait: *Per Mosem locutus est Dominus de medio ignis, vocem verborum eius audiuistis, & formam penitus non vidistis.* Et vers. 15 *Non vidistis aliquam similitudinem in die, qua locutus est vobis Dominus in Horeb. de medio ignis. Ne forte decepti, faciatis vobis sculptam similitudinem aut imaginem masculi vel fœminæ: Similitudinem omnium iumentorum, quæ, sunt super terram, &c.* D. etiam Paulus h: *Qui solus* (scilicet Deus) *habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem. Quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest: cui honor & imperium in sempiternum, Amen.* Rabini quoque dicunt, מה ואיבי ... שבשעת מיתת ארם לאה ארם ... id est, quod in hora mortis videt homo Deum, & illico moritur: de quo plura apud auctorem Nizahon super pentateuchum. Idipsum posset obiici de Angelis bonis & malis, qui spiritus sunt, nec propriam habent corporalem sensibus expositam figuram.

b Ioan. Euang cap. 4 vers. 24 & Paulus 2. ad Corinth. 3. vers. 17.
c Luc. cap. 24 vers. 39.
d vt refert Herodot. in Clio.
e Exod c. 33. vers. 20.
f vers. & 23.
g Cap. 4. vers. 12.
h 1 ad Timoth. 6 vers. 16

4 In contrarium autem legimus Deum apparuisse & Angelos, atque ita Esaias ait, *se vidisse hominum.* i Apparuit & Dominus in conualle Mambre Abrahæ sedenti in ostio tabernaculi sui, in feruore diei, in figura trium virorũ, & cum adorauit, & hospitio recepit. k Sic Iacob vidit Dominum innixum scalæ, quę tangebat à terra cœlum. l Et rursum ait *se vidisse Dominum facie ad faciem, in forma*, inquam, *angeli, cum quo pugnauit, & saluam factam fuisse animam eius.* m Apparuit & Deus in flamma in rubo. n Ascenderuntq; Moyses & Aaron, Nadab & Abiu, & septuaginta de senioribus Israel, & viderunt Deum Israel, & sub pedibus eius, quasi opus lapidis Saphirini, & quasi cœlum cum serenum est. Nec super eos, qui procul recesserant ex filiis Israel, misit manum suam: videruntq; Deum, & comederunt & biberunt. o Sic Micheas Propheta p ait: *Vidi Dominum sedentem super solium suum, & omnem exercitum cœli assistentem ei a dextris, & à sinistris, &c.* Apud Danielem cap. 3. apparuit Deus in Fornace specie aliqua visibili, cum Anania, Misaele & Azaria sociis Danielis in fornacem cãdentem proiectis: ibi enim dicitur, quod forma quarti erat similis filio Dei.

5. Quibus similia possint coniungi. Verum D. Chrysostomus q distinguit. *Deus, inquit, cum se videndum exhibet, non quidem nuda essentia se præbet conspicuum. nemo enim vidit Deum, secundum id, quod est. Condescensione quidem Cherubim agmina intremiscebant: condescensione seu demissione, montes quoq; fumigant: condescensione quoque mare exsiccabatur, quin etiam salum ipsum commouetur, nisi enim ipso condescendente se demisisset, quis ferre poterat? Non itaque conspicitur numen illud quod est, sed quod potest id is, cui se exhibet, conspicuum.* Quare aliquando is vt vetus, *& qui innocauerit, apparet*, aliquando vt iuuenis, aliquando in igne, *rursum sub specie leuis auræ, aut in aqua, quandoque armis conspicuus: non quidem mutans essentiam,*

i Esaie 6.
k Gen. cap. 18 v. 1 & 2.
l Genes. 28.
vers. 13.
m Genes. 32. vers. 30
n Exod 3.
o Exod cap. 24. versic. 9 & seq.
p in lib 3. Regum, cap. 22. vers. 19.
q Tom. 1 in illa verba, astitit regina, contra Lutheranos.

sed

sed pro varietate subiectorum, figuram sui mutans visibilem. Sane quoties voluit de se pronuntiare humanis vsus est similitudinibus. Huiusmodi est, quod dico, ascendit in montem, & transfiguratus est ante eos, & vestimenta facta sunt alba, sicut nix, &c. Rursum idem Chrysostom enarratione in illud cap. 6 Isaiæ: *Vidi Dominum, Vidi,* inquit Isaias, *Dominum, hoc non obest ei, quod dicit Christus, nemo Deum vidit vnquam. Nam Christus de absoluta Dei visione loquitur, quam nemo nouit aut vidit. Nudam enim maiestatem essentiamq; modis omnibus synceram, nemo exacte perspexit præter vnigenitum. Propheta vero testatur, se vidisse, quatenus eam videre poterat. Quod enim est Deus, is nequaquam videre potuit, sed velamine quodam & inuolucro decenti opertum contemplatus est, & catenus se dimittentem, quatenus infirmitas contemplantis poterat eo vsque assurgere spiritali ascensu. Et quod non viderit maiestatem nudam, apparet ex eo, quod ait, vidi Dominum sedentem. Deus enim non sedet, quia huiusmodi habitus est corporum, &c.* & ibi plura refert de figuris, quibus se videndum demonstrat Deus. Atque inuisibilem maiestatem & incomprehensibilem etiam Angelis, docet. a

a Homil. 2 in illud cap 6 Esaiæ.

6. Dei etiam visio duplex est, vel sine velamine, vel cum velamine. Sine velamine videtur in patria: cum velamine, scilicet in nobilissimis suis effectibus, in gratiis theophaniarum, quæ sunt expressæ similitudines bonitatis diuinæ, & ita secundo modo, non primo vidit Deum Moyses, loquens cum eo facie ad faciem, *b* secundum expositionem Alberti Magni. *c* Et idem Albertus ad librum Areopag. de diuinis nominibus, *Dicimus,* inquit, *substantiam Dei, Quia est, omnes beati videbunt. Quid autem sit, nullus creatus intellectus videre poterit.* Dionysi vero Carthusia. ait *d, Intellectum creatum post mortem corporis visurum Deum, quid sit, pro præmio.* Et citat 1 ad Corinth. c. 13. *Nunc videmus in speculo, tunc autem facie ad faciem: nunc cognosco ex parte, tunc sicut et cognitus sum.* Et 1 Ioan. 3. *Videbitis eum, sicuti est.* Vt & quod Numer. 12. dicitur de Mosè & Deo, *Ore ad os ei loquor.* Et quod D. Augustinus ait, *e* dum probat, Mosem adhuc in carne existentem vidisse Dei immortalem essentiam. *Nec obstat,* inquit, *quod ei in Exodo dicitur, faciem meam videre non poteris, non enim videbit me homo, & viuet: quia quod ibi negatur negatum, fuit concessum in Numeris.* Et Athanasius in oratione contra idola, sufficere, ait, animæ puritatem, vt Deum speculetur. Vnde dicitur, *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Verū in lib. 4. contra Arrianos ait, illum Angelum, qui apparuerit Mosi, per quem Deus loquebatur ad Mosem, & illum, qui sentiebatur oculis, esse angelum, loquētem autem Deum. Rursum in diuersis quæstionibus, quæst. 12. *Dei essentiam,* inquit, *nullus vidit vnquam, pro humana vero infirmitate, Deus assumta forma, sua maiestate longa inferiori, Prophetis apparuit: & manifeste constat, quod non essentiam, sed gloriam Dei viderint, quemadmodum de nudis animabus & angelis sentiendum est. Sola vero Deipara virgo essentiam Gabrielis Archangeli, vt est, contemplata est.* Et dehinc quæst. 23, posteriora Dei visa à Mose, interpretatur creaturas, & incarnationem filij. Ego certe existimo, neminem mortalium, neque ipsos Angelos posse comprehendere Dei essentiam, & consequenter, non posse ei similitudinem propriam aliquam effingere per omnia ei similem, videri tamen a beatis essentiam, sed non comprehendi: apparitiones autem, siue per medios angelos, vel alio modo hominibus, prophetis & puris animabus insinuatas, fuisse ex arbitrio Dei factas, sufficientes quidem ad significandum voluntatem Dei, vel ad eam gratiæ participationem, qua dignatus est homines, insinuandam: sed non vero plenam & circumscriptam omnibus suis numeris: quia eius capax creatura non est, vt neque finiti ad infinitum est vlla proportio, nisi quantum Deus largitur & concedit.

b Exod. 33.
c Quem sequitur Dionys. Carth. vtrobique, ad mysticam Theologiam S. Dionysii Areopagitæ, & D. Thom. late sup. 4 sent. etc.
d Enarratione mysticæ Theologiæ post c. 5. art.
e lib. de videndo Deum.

7. Eadem dicenda sunt de Angelorum corporibus & apparitionibus, quę ex voluntate Dei assumta sunt, conuenientia humanę infirmitati, & eius intellectui, cum non nisi definita definite loqui possint. Et proinde iam Dei patris imago, in qua antiquus dierum dicitur & depingitur, non quę sit essentia eius, explicat, sed illud solum, quod repræsentat tantum, antiquitatem, inquam, vt ante tempora esse, & fuisse, & sempiternum intelligas. Dominum autem Iesum Christum, quia pro nobis carnem humanamq; formam dignatus est sumere, eius quoq; imaginem talem, qualis apparuit inter homines, natus & conuersatus visus est, diximus formari, sicut de Spiritu S. & forma columbę & ignis linguę imaginē recipimus, quia ita apparuit, vt nobis quandam vim singularem ex sua vniuersali natura insinuaret, vt antea docuimus.

8. At reprobata sententia Anthropomorphitarum, quę ann. 949. sub Berengario Imperatore, & Agapeto Papa, in Cirapadnana prouincia cœpit, qui simplicitate rustica mēbra inesse vero Deo putabāt corporalia, quę a sacra pagina illi attribuuntur, *f* contra quos scripsit Theophilus Alexand. Plin. etiam *g, Effigie,* inquit, *Dei formamq; quærere, imbecillitatis huma-*

f Cap. quidam autem Lateiscr. 24. q. 3.
g lib. 2. naturalis hist. c. 7.

aquæ & speculis apparent figuræ Solis, Lunæ, stellarum, & aliorum obiectorum.

2. Sciunt amantes per proximitatem corporis, aspectum intentum, oculos admotos, spectra seu imagines, imo passionum qualitate transfundunt, vt non immerito dictum sit:

Auerte oculos meos, ne videant sanitatem. Psal. 118. vers. 36.

Dum spectant læsos oculi, læduntur & ipsi
Multaq; corporibus transitione nocent.
In loca nonnunquam siccis arentia glebis:
De prope currenti flumine manat aqua.
Manat amor tectus, si non ab amante recedas,
Turbaq; in hoc omnes ingeniosa sumus,
&c. *a*

a Ouid. 2. de remed. amor.

His addere possumus vmbras, quæ, quamuis videantur quasdam rationes admittere, admittentibus principia physica per interpositionem corporis & lucis, tamen si ad plenam disquisitionem deducantur, mirabilem illam fluxionem corporum retinent. nam simulacra vmbrarum parem habent cum corporibus semper aliquam proportionem Geometricam. Accidit sæpe temporibus, quibus exhalationes è terra manant, ex cadaueribus nuper infossis, & non profunde sepultis, excitati vapores iuxta corporum magnitudinem, à quibus emittuntur æqualiter, qui constituant simulacra seu spectra, mortuorum referentia quandam imaginem, quæ plures caussam ignorantes plerumque terret, & ita sæpe in cœmiteriis vmbræ tales & spectra noctu apparent.

3. Hic non possum sine aliqua reprehensione curiosorum, præterire, quæ de imaginibus Dei, inquiruntur, cur possint recipi, cum Deus sit Spiritus, in quantum Deus, *b* & spiritus carnem & ossa non habeant, *c* neque aliquid corporale, quo sensibus possint per statuas aut picturas offerri. Quod & Persæ sibi persuadebant, *d* qui non erigebant templa, aras, aut imagines Deo, & eos, qui hæc faciebant, accusabant insaniæ. facit quod ait D. Ioan. 1. *epist. cap. 4. vers. 12. Deum nemo vidit vnquam.* Et cum Moses dixisset Deo *e*, *Ostende mihi gloriam tuam*: respondit. *non potes videre faciem meam, non enim videbit me homo, & viuet.* Et postea *f* *Videbis posteriora mea, faciem autem meam videre non poteris.* Et Deut. *g* Deus ait: *Per Mosem locutus est Dominus de medio ignis, vocem verborum eius audiuistis, & formam penitus non vidistis.* Et vers. 15 *Non vidistis aliquam similitudinem in die, qua locutus vobis Dominus in Horeb. de medio ignis. Ne forte decepti, faciatis vobis sculptam similitudinem aut imaginem masculi vel fœminæ: Similitudinem omnium iumentorum, quæ sunt super terram, &c.* D. etiam Paulus *h*: *Qui solus* (scilicet Deus) *habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem. Quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest: cui honor & imperium in sempiternum, Amen.* Rabini quoque dicunt, כשראיתו זוהר שבשעת מיתת אדם לאה אדם שכינה ומיד, id est, quod in hora mortis videt homo Deum, & illico moritur: de quo plura apud auctorem Nizahon super pentateuchum. Idipsum posset obiici de Angelis bonis & malis, qui spiritus sunt, nec propriam habent corporalem sensibus expositam figuram.

b Ioan. Euang. cap. 4. vers. 24. & Paulus 2. ad Corinth. 3. vers. 17.
c Luc. cap. 24. vers. 39.
d vt refert Herodot. in Clio.
e Exod. c. 33. vers. 20.
f vers. & 23.
g Cap. 4. vers. 12.
h 1. ad Timoth. 6. v. 16

4. In contrarium autem legimus Deum apparuisse & Angelos, atque ita Esaias ait, *se vidisse hominum. i* Apparuit & Dominus in conualle Mambre Abrahæ sedenti in ostio tabernaculi sui, in feruore diei, in figura trium virorũ, & cum adorauit, & hospitio recepit. *k* Sic Iacob vidit Dominum innixum scalæ, quæ tangebat à terra cœlum. *l* Et rursum ait, *se vidisse Dominum facie ad faciem, in forma,* inquam, *angeli, cum quo pugnauit, & saluam factam fuisse animam eius. m* Apparuit & Deus in flamma in rubo *n* Ascenderuntq; Moyses & Aaron, Nadab. & Abiu, & septuaginta de senioribus Israel, & viderunt Deum Israel, & sub pedibus eius, quasi opus lapidis Saphirini, & quasi cœlum cum serenum est. Nec super eos, qui procul recesserant ex filiis Israel, misit manum suam: videruntq; Deum, & comederunt & biberunt *o* Sic Micheas Propheta *p* ait: *Vidi Dominum sedentem super solium suum, & omnem exercitum cœli assistent in ei à dextris, & à sinistris, &c.* Apud Danielem *cap. 4.* apparuit Deus in fornace specie aliqua visibili, cum Anania, Misaele & Azaria sociis Danielis in fornacem cãdentem proiectis: ibi enim dicitur, quod forma quarti erat similis filio Dei.

i Esaiæ c. 6.
k Gen. cap. 18 v. 1. & 2.
l Genes. 28. vers. 12.
m Genes. 32. vers. 30
n Exod. 3.
o Exod. cap. 24. versic. 9. & seq.
p in lib. 3. Regum, cap. 22. vers. 19.

5. Quibus similia possint coniungi. Verum D. Chrysostomus *q* distinguit. *Deus, inquit, cum se videndum exhibet, non quidem nuda essentia se præbet conspicuum. nemo enim vidit Deum, secundum id, quod est. Condescensione quidem Cherubim agmina intremiscebant: condescensione seu demissione, montes quoq; fumigant: condescensione quoque mare exsiccabatur, quin etiam salum ipsum commouetur, nisi enim ipso condescendente se demisisset, quis ferre poterat? Non itaque conspicitur numen illud quod est, sed quod potest id is, cui se exhibet, conspicuum.* Quare aliquando vt vetus, *& qui inuocauerit, apparet,* aliquando vt iuuenis, aliquando in igne, *rursum sub specie leuis auræ. aut in aqua, quandoque armis conspicuus: non quidem mutans essentiam,*

q Tomo 3. in illa verba, astitit regina, contra Eutropium.

sed

sed pro varietate subiectorum, figuram sui mutans visibilem. Sane quoties voluit de se pronuntiare, humanis usus est similitudinibus. Huiusmodi est, quod dico, ascendit in montem, & transfiguratus est ante eos, & vestimenta facta sunt alba, sicut nix, &c. Rursum idem Chrysostomus enarratione in illud cap. 6 Isaiæ: *Vidi Dominum, Vidi,* inquit Isaias, *Dominum, hoc non obest ei, quod dicit Christus, nemo Deum vidit unquam. Nam Christus de absoluta Dei visione loquitur, quam nemo novit aut vidit. Nudam enim maiestatem essentiamq́; modis omnibus synceram, nemo exacte perspexit præter unigenitum. Propheta vero testatur, se vidisse, quatenus eam videre poterat. Quod enim est Deus, is nequaquam videri potuit, sed velamine quodam & involucro detenti apertum contemplatus est, & eatenus se dimittentem, quatenus infirmitas contemplantis poterat eo usque assurgere spiritali ascensu. Et quod non viderit maiestatem nudam, apparet ex eo, quod ait, vidi Dominum sedentem. Deus enim non sedet, quia huiusmodi habitus est corporum,* &c. & ibi plura refert de figuris, quibus se videndum demonstrat Deus. Atque inuisibilem maiestatem & incomprehensibilem etiam Angelis, docet. a

a Homil. 2 in illud cap. 6 Esaiæ.

6. Dei etiam visio duplex est, vel sine velamine, vel cum velamine. Sine velamine videtur in patria: cum velamine, scilicet in nobilissimis suis effectibus, in gratiis theophaniarum, quæ sunt expressæ similitudines bonitatis diuinæ, & ita secundo modo, non primo vidit Deum Moyses, loquens cum eo facie ad faciem, b secundum expositionem Alberti Magni. c Et idem Albertus ad librum Areopag. de diuinis nominibus, *Dicimus,* inquit, *substantiam Dei, Quia est, omnes beati videbunt. Quid autem sit, nullus creatus intellectus videre poterit.* Dionysii vero Carthusiani ait d, *Intellectum creatum post mortem corporis visurum Deum, quid sit, pro præmio.* Et citat 1. ad Corinth. c. 13. *Nunc videmus in speculo, tunc autem facie ad faciem: nunc cognosco ex parte, tunc sicut et cognitus sum.* Et 1 Ioan. 3. *Videbitis eum, sicuti est.* Vt & quod Numer. 12. dicitur de Mose & Deo, *Ore ad os ei loquor.* Et quod D. Augustinus ait, e dum probat, Mosem adhuc in carne existentem vidisse Dei immortalem essentiam. *Nec obstat,* inquit, *quod et in Exodo dicitur, faciem meam videre non poteris, non enim videbit me homo, & viuet: quia quod ibi negatur negatum, fuit concessum in Numeris.* Et Athanasius in oratione contra idola, sufficere, ait, animæ puritatem, vt Deum speculetur. Vnde dicitur, *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Verũ in lib. 4. contra Arrianos a[...] [...]it Angelum, qui apparuerit Mosi, per quem Deus loquebatur ad Mosem, & illum, qui sentiebatur oculis, esse angelum, loquẽtem autem Deum. Rursum in diuersis quæstionibus, quæst. 12. *Dei essentiam,* inquit, *nullus vidit vnquam, pro humana vero infirmitate, Deus assumta forma, sua maiestate longe inferiori, Prophetis apparuit: & manifeste constat, quod non essentiam, sed gloriam Dei viderint, quemadmodum de nudis animabus & angelis sentiendum est. Sola vero Deipara virgo essentiam Gabrielis Archangeli, vt est, contemplata est.* Et dehinc quæst. 23, posteriora Dei visa a Mose, interpretatur creaturas, & incarnationem filij. Ego certe existimo, neminem mortalium, neque ipsos Angelos posse comprehendere Dei essentiam, & consequenter, non posse ei similitudinem propriam aliquam effingere per omnia ei similem, videri tamen a beatis essentiam, sed non comprehendi: apparitiones autem, siue per medios angelos, vel alio modo hominibus, prophetis & puris animabus insinuatas, fuisse ex arbitrio Dei factas, sufficientes quidem ad significandum voluntatem Dei, vel ad eam gratiæ participationem, qua dignatus est homines, insinuandam: sed non vero plenam & circumscriptam omnibus suis numeris: quia eius capax creatura non est, vt neque finiti ad infinitum est vlla proportio, nisi quantum Deus largitur & concedit.

b Exod. 33.
c Quem secutus Dionys. Carthusianus, et post mysticam Theologiam S. Dionysii Areopagitæ, & D. Thom. late super 4 sent. [...]
d Enarratione mysticæ Theologiæ post c. 5. art.
e lib. de videndo Deum.

7. Eadem dicenda sunt de Angelorum corporibus & apparitionibus, quę ex voluntate Dei assumta sunt, conuenientia humanę infirmitati, & eius intellectui, cum non nisi definita definite loqui possint. Et proinde iam Dei patris imago, in qua antiquus dierum dicitur & depingitur, non quę sit essentia eius, explicat, sed illud solum, quod repræsentat tantum, antiquitatem, inquam, vt ante tempora esse, & fuisse, & sempiternum intelligas. Dominum autem Iesum Christum, quia pro nobis carnem humanamq; formam dignatus est sumere, eius quoq; imaginem talem, qualis apparuit inter homines, natus & conuersatus visus est, diximus formari, sicut de Spiritu S. & forma columbę & ignis lingue imaginẽ recipimus, quia ita apparuit, vt nobis quandam vim singularem ex sua vniuersali natura insinuaret, vt antea docuimus.

8. At reprobata sententia Anthropomorphitarum, quę ann. 949. sub Berengario Imperatore, & Agapeto Papa, in Citrapadana prouincia cœpit, qui simplicitate rustica mẽbra inesse vero Deo putabãt corporalia, quę a sacra pagina illi attribuuntur, f contra quos scripsit Theophilus Alexand. Plin. etiam g, *Effigiem,* inquit, *Dei formamq́; quærere, imbecillitatis*

f Cap. quidam autem latentes, 24. q. 3.
g lib. 2 naturalis hist. c. 7.

huma-

aquæ & speculis apparent figuræ Solis, Lunæ, stellarum, & aliorum obiectorum.

2. Sciunt amantes per proximitatem corporis, aspectum, attentum, oculos admotos, species seu imagines, imo passionum qualitates transfundunt, vt non immerito dictum sit:

Auerte oculos meos, ne videant sanitatem. Psal. 118 vers. 36.

Dum spectant læsos oculi, læduntur & ipsi
Multaq; corporibus transitione nocent.
In loca nonnunquam siccis arentia glebis:
De prope currenti flumine manat aqua.
Manat amor tectus, si non ab amante recedas,
Turbaq; in hoc omnes ingeniosa sumus. &c. a

a Ouid. 2. de remed. amor.

His addere possumus vmbras, quæ, quamuis videantur quandam rationem admittere, admittentibus principia physica per interpositionem corporis & lucis, tamen si ad plenam disquisitionem deducantur, mirabilem illam fluxionem corporum retinent. nam simulacra vmbrarum parem habent cum corporibus semper aliquam proportionem Geometricam. Accidit sæpe temporibus, quibus exhalationes è terra manant, ex cadaueribus nuper infossis, & non profunde sepultis, excitari vapores iuxta corporum magnitudinem, à quibus emittuntur æqualiter, qui constituant simulacra seu spectra, mortuorum referentia quandam imaginem, quæ plures caussam ignorantes plerumque terret, & ita sæpe in cœmiteriis vmbræ tales & spectra noctu apparent.

3. Hic non possum sine aliqua reprehensione curiosorum, præterire, quæ de imaginibus Dei, inquiruntur, cur possint recipi, cum Deus sit Spiritus, in quantum Deus, b & spiritus carnem & ossa non habeant, c neque aliquid corporale, quo sensibus possint per statuas aut picturas offerri. Quod & Persæ sibi persuadebant, d qui non erigebant templa, aras, aut imagines Deo, & eos, qui hæc faciebant, accusabant insaniæ. facit quod ait D. Ioan. 1. epist. cap. 4. vers. 12. *Deum nemo vidit vnquam.* Et cum Moses dixisset Deo e, *Ostende mihi gloriam tuam*: respondit. *non potes videre faciem meam, non enim videbit me homo, & viuet.* Et postea f *Videbis posteriora mea, faciem autem meam videre non poteris.* Et Deut. g Deus ait: *Per Mosem locutus est Dominus de medio ignis, vocem verborum eius audiuistis. & formam penitus non vidistis.* Et vers. 15 *Non vidistis aliquam similitudinem in die, qua locutus vobis Dominus in Horeb. de medio ignis. Ne forte decepti, faciatis vobis sculptam similitudinem aut imaginem masculi vel fœminæ: Similitudinem omnium iumentorum, quæ sunt super terram, &c.* D. etiam Paulus h: *Qui solus* (scilicet Deus) *habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem. Quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest: cui honor & imperium in sempiternum, Amen.* Rabini quoque dicunt, כמו ראיכי הי יוחר שבשעת מיתת אדם לאה אדם שכינה ומיד, id est, quod in hora mortis videt homo Deum, & illico moritur: de quo plura apud auctorem Nizabon super pentateuchum. Idipsum posset obiici de Angelis bonis & malis, qui spiritus sunt, nec propriam habent corporalem sensibus expositam figuram.

b Ioan. Euang. cap. 4. vers. 24. & Paulus 2. ad Corinth. 3. vers. 17.
c Luc. cap. 24. vers. 39.
d vt refert Herodot. in Clio.
e Exod. c. 33. vers. 20.
f vers. & 23.
g Cap. 4. vers. 12.
h 1. ad Timoth. 6. v. 16

4. In contrarium autem legimus Deum apparuisse & Angelos, atque ita Esaias ait, *se vidisse dominum.* i Apparuit & Dominus in conualle Mambre Abrahæ sedenti in ostio tabernaculi sui, in feruore diei, in figura trium virorũ, & cum adorauit, & hospitio recepit. k Sic Iacob vidit Dominum innixum scalæ, quę tangebat a terra cœlum. l Et rursum ait. *se vidisse Dominum facie ad faciem, in forma*, inquam, *angeli, cum quo pugnauit, & saluam factam fuisse animam eius* m Apparuit & Deus in flamma in rubo. n Ascenderuntq; Moyses & Aaron, Nadab & Abiu, & septuaginta de senioribus Israel, & viderunt Deum Israel, & sub pedibus eius, quasi opus lapidis Saphirini, & quasi cœlum cum serenum est. Nec super eos, qui procul recesserant ex filiis Israel, misit manum suam: videruntq; Deum, & comederunt & biberunt. o Sic Micheas Propheta p ait: *Vidi Dominum sedentem super solium suum, & omnem exercitum cœli assistentem ei à dextris, & à sinistris, &c.* Apud Danielem cap. 3. apparuit Deus in fornace specie aliqua visibili, cum Anania, Misaele & Azaria sociis Danielis in fornacem cãdentem proiectis: ibi enim dicitur, quod forma quarti erat similis filio Dei.

i Esaiæ c. 6.
k Gen. cap. 18. v. 1. & 2.
l Gen. 28. vers. 12.
m Gen. 32. vers. 30.
n Exod. 3.
o Exod. cap. 24. vers. 9. & seq.
p in lib. 3. Regum, cap. 22. vers. 19.

5. Quibus similia possunt coniungi. Verum D. Chrysostomus q distinguit. *Deus, inquit, cum se videndum exhibet, non quidem nuda essentia se præbet conspicuum. nemo enim vidit Deum, secundum id, quod est. Condescensione quidem Cherubim agmina intremiscebant: condescensione seu demissione, montes quoq; fumigant: condescensione quoque mare exsiccabatur, quin etiam salum ipsum commouetur, nisi enim ipso condescendente se demisisset, quis ferre poterat? Non itaque conspicitur numen illud quod est, sed quod potest id is, cui se exhibet, conspicuum.* Quare aliquando is vt vetus, & qui inuocauerit, apparet, aliquando vt iuuenis, aliquando in igne, rursum sub specie leuis auræ, aut in aqua, quandoque armis conspicuus: non quidem mutans essentiam, sed

q Tomo 3. in illa verba, astitit regina contra Eutropium.

sed pro varietate subiectorum, figuram suæ mutans visibilem. Sane quoties voluit de se pronuntiare, humanis vsus est similitudinibus. Huiusmodi est, quod dico, ascendit in montem, & transfiguratus est ante eos, & vestimenta facta sunt alba, sicut nix, &c. Rursum idem Chrysostom enarratione in illud cap. 6 Isaiæ: *Vidi Dominum, Vidi,* inquit Esaias, *Dominum, hoc non obest ei, quod dicit Christus, nemo Deum vidit unquam. Nam Christus de absoluta Dei visione loquitur, quam nemo nouit aut vidit. Nudam enim maiestatem essentiamq; modis omnibus synceram, nemo exacte perspexit præter vnigenitum. Propheta vero testatur, se vidisse, quatenus eam videre poterat. Quod enim est Deus, is nequaquam videri potuit, sed velamine quodam & inuolucro decenti opertum contemplatus est, & eatenus se dimittentem, quatenus infirmitas contemplantis poterat eo vsque assurgere spiritali ascensu. Et quod non viderit maiestatem nudam, apparet ex eo, quod ait, vidi Dominum sedentem. Deus enim non sedet, quia huiusmodi habitus est corporum, &c.* & ibi plura refert de figuris, quibus se videndum demonstrat Deus. Atque inuisibilem maiestatem & incomprehensibilem etiam Angelis, docet. a

6. Dei etiam visio duplex est, vel sine velamine, vel cum velamine. Sine velamine videtur in patria: cum velamine, scilicet in nobilissimis suis effectibus, in gratiis theophaniarum, quæ sunt expressę similitudines bonitatis diuinæ, & ita secundo modo, non primo vidit Deum Moyses, loquens cum eo facie ad faciem, *b* secundum expositionem Alberti Magni. *c* Et idem Albertus ad librum Areopag. de diuinis nominibus, *Dicimus,* inquit, *substantiam Dei, Quia est, omnes beati videbunt. Quid autem sit, nullus creatus intellectus videre poterit.* Dionysii vero Carthusia. ait *d*, *Intellectum creatum post mortem corporis visurū Deum, quid sit pro præmio.* Et citat 1. ad Corinth. c. 13. *Nunc videmus in speculo, tunc autem facie ad faciem: nunc cognosco ex parte, tunc sicut cognitus sum.* Et 1 Ioan. 3. *Videbitis eum, sicuti est.* Vt & quod Numer. 12. dicitur de Mose & Deo, *Ore ad os ei loquor.* Et quod D. Augustinus ait, *e* dum probat, Mosem adhuc in carne existentem vidisse Dei immortalem essentiam. *Nec obstat,* inquit, *quod ei in Exodo dicitur, faciem meam videre non poteris, non enim videbit me homo, & viuet: quia quod ibi negatur negatum, fuit concessum in Numeris.* Et Athanasius in oratione contra idola, sufficere, ait, animæ puritatem, vt Deum speculetur. Vnde dicitur, *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Verū in lib. 4. contra Arrianos a[…] [illegible] Angelum, qui apparuerit Mosi, per quem Deus loquebatur ad Mosem, & illum, qui sentiebatur oculis, esse angelum, loquētem autem Deum. Rursum in diuersis quæstionibus, quæst. 12. *Dei essentiam,* inquit, *nullus vidit vnquam, pro humana vero infirmitate, Deus assumta forma, sua maiestate longa inferiori, Prophetis apparuit: & manifeste constat, quod non essentiam, sed gloriam Dei viderint, quemadmodum de nudis animabus & angelis sentiendum est. Sola vero Deipara virgo essentiam Gabrielis Archangeli, vt est, contemplata est.* Et dehinc quæst. 23, posteriora Dei visa à Mose, interpretatur creaturas, & incarnationem filij. Ego certe existimo, neminem mortalium, neque ipsos Angelos posse comprehendere Dei essentiam, & consequenter, non posse ei similitudinem propriam aliquam effingere per omnia ei similem, videri tamen a beatis essentiam, sed non comprehendi: apparitiones autem, siue per medios angelos, vel alio modo hominibus, prophetis & puris animabus insinuatas, fuisse ex arbitrio Dei factas, sufficientes quidem ad significandum voluntatem Dei, vel ad eam gratiæ participationem, qua dignatus est homines, insinuandam: sed non vero plenam & circumscriptam omnibus suis numeris: quia eius capax creatura non est, vt neque finiti ad infinitum est vlla proportio, nisi quantum Deus largitur & concedit.

7. Eadem dicenda sunt de Angelorum corporibus & apparitionibus, quę ex voluntate Dei assumta sunt, conuenientia humanę infirmitati, & eius intellectui, cum non nisi deffinita definite loqui possint. Et proinde iam Dei patris imago, in qua antiquus dierum dicitur & depingitur, non quę sit essentia eius, explicat, sed illud solum, quod repræsentat tantum, antiquitatem, inquam, vt ante tempora esse, & fuisse, & sempiternum intelligas. Dominum autem Iesum Christum, quia pro nobis carnem humanamq; formam dignatus est sumere, eius quoq; imaginem talem, qualis apparuit inter homines, natus & conuersatus visus est, diximus formari, sicut de Spiritu S. & forma columbę & ignis linguę imaginē recipimus, quia ita apparuit, vt nobis quandam vim singularem ex sua vniuersali natura insinuaret, vt antea docuimus.

8. At reprobata sententia Anthropomorphitarum, quę ann. 949. sub Berengario Imperatore, & Agapeto Papa, in Cisrapadana prouincia cœpit, qui simplicitate rustica mēbra inesse vero Deo putabāt corporalia, quę à sacra pagina illi attribuuntur, *f* contra quos scripsit Theophilus Alexand. Plin. etiam *g*, *Effigie,* inquit, *Dei formamq; quærere, imbecillitatis huma-*

a Homil. 1 in illud cap. 6 Esaiæ.

b Exod. 3.

c Quam sit quidem Dionys. Carth. interp. ad mysticam Theologiam S. Dionysii Areopagitæ, & D. Thom. late sup. 4. sentent.

d Enarratione mysticæ Theologiæ post c. 5. ait.

e lib. de videndo Deum.

f Cap. quidam autem hæretici, 24. q. 3.

g lib. 2 naturalis hist. c. 7.

humana reor, &c. Sic laudantur Persæ & Romani, qui aliquando Dei simulacrum reiecerunt, eo quod Diuinitas nulla posset imagine exprimi, vt refert Herodot. *a* Sicuti nec in Germania fuisse Dei simulacra, tradit Withichindus lib. de gestis Saxonum, antequam reciperent Christianismum, quanquam in aliis fuissent prædicti reprehensib les, quod Dei veri loco plures Deos alios colerent, & vilia etiam animalia, vt oues, boues, & similia, & aquas, colles, Solem, Lunam, stellas, &c. Porro Christus, quia vere & homo fuit, in forma humana pingitur.

a *In 1. Strabo lib. 15. Plutarch in vita Numa, Agatias lib 1. historiar & Cyrillus lib. 5. contra Iulianum. Euseb. lib. 6. de præparat. Euangel.*

9. Sunt alia simulacra artificiosa, vel arte supernaturali vel naturali seu physica composita, quæ quippiam vitæ & mirabilis efficaciæ nobis insinuent effectus. Sunt enim quidam, qui asserant, certis constellationibus vel temporibus coniunctionum syderum obseruatis, imagines constructas formatas ad morbos, ad odia, ad amicitias, ad salutem, & ad alia quædam valere: certis metallis, lapidibus, gemmisve insculptas vel formatas. Refert Zohar. Labanum habuisse duas imagunculas, quas furata est Rebecca filia, *b* Theraphim denominatas, per quas Laban omnium Orientalium Magorum celeberrimus diuinabat, ligabat, & offendebat hostes. Refert Plutarch. *c* Syllam, cum quandam Apollinis imagunculam è Delphis nactus esset, eam inter præliandum sinu semper detulisse, hancque in periculis inuocasse exosculatam. Laminas & imagines maleficorum multa prodigiose operari nemo ignorat, sed id non alia ratione, quam ex operatione dæmonis, ex pacto tacite vel expresse cum illo inito. Inducit Lucianus, *d* Eucratem narrantem, fuisse quandam apud se Pelichi statuam, è qua cum aliquid seruus quippiam abstulisset, nec posset egredi, in eo loco deprehensus sit, ἰχ' αὐτῷ φώρῳ. Narrat Aristotel. *e* fuisse Dedali & Vulcani Tripodes, quos, inquit poeta, sponte sua diuinum prodiisse in certamen.

b *Genes 31.*

c *in vita Syllæ.*

d *in Philopseu.*

e *lib. 1 politicor. c. 3.*

10. At simulacra illa non ita difficilia cognitu sunt ac illa, quæ caussam nobis occultam habent, & raro aut diuinitus accidunt, quæ non sine aliquo calamitatis prodigio aut præsagio contingunt. Quo anno Hannibal Hetruriam inuasit, & Romani ad Thrasimenum lacum victi sunt, Romæ & Capuæ nauium species in cœlo visæ sunt, cum aliis prodigiis. *f* Et rursum *cap. 34.* circa aram Adriæ in cœlo visas fuisse species hominum cum candida veste, & legiones armatas in ianiculo, quæ tamen mox, cum concursum est, euanuerunt. Quo anno Hannibal à Nolæ expugnatione prohibitus. Item *cap. 35.* ann. quo Siphax Numidarum Rex à Massinissa victus est, nauium longarum species in flumine Tarracinæ, quæ tamen nullæ erant, visæ sunt. Per Syllana tempora, *g* inter Capuam & Vulturnum, ingens signorum sonus, armorumque horrendo clamore auditus, ita vt viderentur duæ acies concurrere per plures dies rei miraculum intus considerantibus, vestigia equorum, hominumque & recens protritæ herbæ, & virgulta visa, quæ molem ingentis belli portendere: secuta enim crudelitas Syllæ, & centena millia hominum consumta Italico ciuilique bello. Quo tempore etiam reconciliatione facta inter Cæsarem Antonium & Lepidum, fœda principum fuit proscriptio, armorum telorumque species a terra visa ad cœlum cum fragore ferri. *h* Quo tempore Romani a Lusitanis & Gallis grauiter armis vexati, ait, ante Consæ arma in cœlo volare visa, fulmine pleraque decussa. Antequam per Antiochum expugnaretur crudeliter ciuitas Hierosolymorum, contingit per vniuersam ciuitatem videri diebus quadraginta per aera equites discurrentes, auratas habentes stolas, & hastas, quasi cohortes armatas & cursus equorum per ordines digestos, & congressiones fieri cominus, &c. 2. Macabæor. cap. 5. Antequam obsideretur a Tito Vespasiano eadem ciuitas, visæ ibidem per cœlum concurrere acies, rutilantiaque arma. *i* Vnde quæso ista simulacra, & quis mihi statuarium aut formatorem enarrare poterit? Quemadmodum qui mihi explicabit, quæ ad orationem Elisæi puer eius minister, exercitum Syrorum vidit? cum videt montem plenum equorum & curruum igneorum in circuitu Elisæi. *k* Sed & *l*. *Armorum crepitus & tubæ sonitus auditos è cœlo Cymbricis bellis accepimus, crebrosq; & prius, & postea. Tertio vero consulatu Marij, ab Amerinis Tudertibus spectata arma cœlestia, ab ortu occasuq; inter se concurrentia, pulsis quæ ab occasu erant.* Fesulis ingens multitudo, inter sepulcra, lugubri veste, pallida facie, interdiu ambulare, gregatim visa. Quo tempore per Nasicam Hispaniæ principes, qui rebellant, supplicio consumti sunt, vrbibus dirutis. *m*

f *vt scribit Iulius Obsequens de prodig. c. 31.*

g *21 idem scribit, c. 118.*

h *vt idem Obsequens refert, c. 129 & c. 7[illegible]*

i *Corn. Tacit. lib. 5. hist.*

k *4. Reg. 6. v. 17.*

l *vt ait Plin. lib 2. natural. hist. c. 57.*

m *Iul. Obseq. de prodig. c. 112.*

11. Erunt & aliæ species imaginum arte configuratæ, sine spiritu vitali, quæ tamen imitantur actiones aliquas vitales. Simulacra νευρόσπαστα vel ἀγάλματα vocantur apud Græcos, imagunculæ quæ fidiculis tractæ, vel saltant, vel alios motus referunt, de quibus meminit Lucianus in Syria Dea, quæ tamen nihil Persæ sponte faciunt, Gellius. *n* Rabi Dauid in libro radicum, in verbo תמוז *thamutz*, refert,

n *lib. 14. c. 4.*

refert, quod Iudæi idololatræ faciebant imaginem, cuius oculos plumbo replebant, & accenso inferne igne, plumbum liquefiebat: sicque flere videbatur. In mechanicis magnopere Architas Tarentinus præstitit, sic vt eius quoque columbam ligneam, condiscipulis quibusdam instructam, mirificoque artificio fabrefactam volitasse, scribant tum Phauconius, & alij. Apud Cassiodorum *a* legitur, Boethium philosophum simulacra huiusmodi mechanicaque operatum subtiliter libramentis adhibitis composuisse, vt angues volantes, angues exsibilantes, auiculas vocem edentes.

a lib. 1 variarum quæst. 45.

De idolis & idololatria. CAP. XVIII.

Tradidimus superius, ni fallor, sufficienter, idola aliud dici, quam imagines, neque prohibitione habendi vel colendi idola, contineri imagines, quæ idola non sunt, hoc est, quæ non adorantur vt Deus: vel perinde ac si ipsæ imagines essent dij. Nunc superest, vt de illis imaginibus, quæ idola dicuntur, & cultæ sint pro dijs, cum nec Deum repræsentarent verum, nec dij essent, agamus. Malitia præuia *b*, anteambuloque idololatriæ fuit: vt enim homines malitiam, quæ nulla est, didicerunt effingere, ita quoque Deum, qui nullus erat, effigurarunt: non aliter, quam si quis in profundum & exsors iam lucis, ac sine conspectu earum rerum, quæ luce teguntur, oculisque humo vergentibus, aquaque superne aciem oculorum premente, sola, quæ in profundo sunt, prospicit, nec præterea quicquam in rerum natura esse opinatur, eaque, quæ aquis apparent, rerum omnium potissima credat.

b vt ait D. Athanas. oratio. contra idola.

2. Imaginum probatus vsus præcessit, veneratio inconsulta & impia earum, quę latria est, & abusus genuit, quam dicimus idololatriam: vt ex corrupto tritico nascitur lolium. Cum populus enim *c* voluit gratificari tyrannis, pulcras eis constituit statuas, quas posteri opificij pulcritudine adducti, adorarunt, idq; versum in vitia vitæ, populis ignorantibus, qualesij, quorum erant statuæ, fuissent, quæ significantius in cap. 14. Sapient. vers. 12. & sequentib. explanantur. 12. *Initium fornicationis est exquisitio idolorum, & adinuentio idolorum corruptio vitæ est. 13. Neq; enim erant ab initio, neque erunt in perpetuum. 14. Superuacuitas enim hominum hæc aduenit in orbem terrarum: & ideo breuis illorum finis est inuentus. 15. Acerbo enim luctu dolens pater, cito rapti filij fecit imaginem: & illum, qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nunc tanquam Deum colere cœpit, & constituit inter seruos suos, sacra & sacrificia. 16. Deinde interueniente tempore, conualescente antiqua consuetudine, hic error, tanquam lex custoditus est, & tyrannorum imperio colebantur figmenta, &c.* Vbi prosequitur causas alias erroris idolorum & abominandorum sacrificiorum.

c vt est in prædicto loco Athanas.

3. Obseruare hic oportet, nomen idololatriæ compositum ex *idolo* & *latria*: nec dices idoliam, vel idola, seu materiam ipsam per se idoli esse damnatam. Omnia enim in substantia bona sunt. Quæcunque enim Deus fecit, vidit, & erant valde bona. Genes. *d* Sed latria idoli damnata est, id est, cultus imagini vel idolo delatus perinde ac vero Deo. λατρεία est cultus & seruitus religionis, apud Augustin. *e* & apud Platonem, λατρεία τοῦ Θεοῦ, & λατρεύοντες, cultores Dei vbiq; vocantur a Diuo Paulo, epistola ad Hebræos, & apud Scriptores ecclesiasticos, λατρεύω pro religione Deum colo, accipitur.

d Cap. 1. ver. 31.

e de ciuitate Dei, lib. 5. c. 15.

4. Quidam existimant, *f* primam idololatriam processisse ab statuis, quas primum Ninus posuit Ioui Belo, & Rheæ. Et eas fuisse occasionem idololatriæ in Babylone. Ponit enim primum Saturnum Nimbrothum, deinde filium eius Iouem Belum, & nepotem Ninum, tertium regem Babyloniæ. Sacra pagina *g* narrat, Noachum genuisse Cham, Cham Chus, Chus autem Nembroth genuisse, cuius principium regni Babylon, qui robustus venator, & potens fertur, atq; tyrannus & idololatra. Siquidem, vt habetur in traditionibus Hebręorum, is latriam ignis, seu cultū diuinum ignis habebat, & ad eum alios compellebat. Quæ & fertur causa, cur Abraham eam patriam reliquerit, & secessserit in terras Mesopotamiæ *h*. ideo dicitur eductus Abraham de terra Vr, אור id est, ignis flammę Chaldæorum, se licet adorantium ignem *i*. Post mortem Noe cœpit inualescere idolorum cultura, propter Babylonicam iniquitatem. Siquidem postquam maledixit Noe Cham, & in semine eius Chanaan, præcipue ipse separatus est a latere patris, & non plene in doctrina diuina institutus, genuit progeniem se vitiosiorem. Et proinde Nembrod tyrannidem exercens, a veri Dei cultu alienus, cœpit suam impietatem vi propagare, & solum in certa familia Sem, ex qua descenderat Abraham, veri Dei cultus vtcunq; remanserat, multis enim generationibus distabat a Noe, & eius filio Abraham. Nam genuit Noe Sem: Sem, Arphaxat: Arphaxat, Sale: Sale, Heber: Heber, Phaleg: Phaleg, Rheu: Rheu, Sarug: Sarug, Nachor: Nachor, Thare: Thare Abraham, & Nachor & Aram. Quo tempore

f vt Annius Viterbiensis ex Beroso de regio Babylonia lib. 5 ex Lactantio, & alijs.

g Genes. c. 10.

h Genes. c. 11.

i Genes. c. 15.

etiam qui nati erant ex Sem, incipiebant se idololatriæ dare, imo & ipse Abraham, antequam Deus illum ex terra Chaldæorum abire iussisset, vt fidem facit, c. 24. Iosuæ, vbi vers. 2. ad populum Iosue sic locutus est: *Hæc dicit Dominus Deus Israel: Trans fluuium patres vestri habitauerunt ab initio: Thare pater Abraham & Nachor: seruieruntq; diis alienis. Tuli ergo patrem vestrum Abraham de Mesopotamiæ finibus, & adduxi eum in terram Canaham, &c.* Scribunt autem Rab Iochannam, & Rab Hanina, 48. anno ætatis cœpisse Abrahamum Deum cognoscere, & recessisse ab idololatria. Existimat Cyrillus *a*, homines ab Adamo vsque ad Semum filium Noachi, Deum vnum vniuersorum conditorem tantum coluisse, neq; quenquam tarari, quod diis alienis fuerit deditus vllus, vel immundis dæmonibus obtulerit. Alij existimant, ante diluuium, tempore, quo Enos cœpit inuocare publice nomen DOMINI, cœpisse fictitiorum deorum cultum, & sic Hebræorum interpretes explicant verba postrema cap. 4 Genes.

a initio lib. 1. & 2. contra Iulianum Apostatam.

5. Putarem autem, post diluuium & ignem fuisse antiquum idolum, & in Babylonia antiquum Bel: iuxta Danielem, cap. 14. Quidam existimant, Belum fuisse primum regem Assyriorum; & ideo eius nomen & statuam veneratam: Belum autem a Sole trahi: nam Bel Assyriis Sol est. Explicatur & Bel vetustus, ab Hebræis כלה *vetustus*, quod forsan idolum hoc fuit antiquius, vel idolum illud nomine Solis dixerunt, quod vetus idololatria, quam retinuerunt Persæ, Chaldæi & reliqui orientales, magis erat posita in eius cultu, in cultu & syderum seu militiæ cœli, quorum simulacra & signa idola repræsentabant. בל Bel tamen proprium erat idolũ Babylonicorum. *b* Meminit de Beli templo Babylonico, cui pepercit Seleucus, Pausanias. *c*

b Hierem. 51. vers. 44. Daniel 14.
c lib. 1 siue in Atticis.

6. Erat autem nomen commune idolorum Baal, vel בעל *bagnal*, quod est idem, quod Dominus, patronus, defensorque alicuius rei, vnde idolum Moabitarum, quod adorabant in monte Phegor, dictum בעל פעור *bagnal phegor*, & vulgo *beelphegor*. *d* Hoc idolum creditur idem cum Saturno. *e* Hebræi tamen & Munsterus ad *f* vocatum fuisse hoc idolum Moabitarum פעור *pehor*, eo quod distenderent in eius venerationem foramen podicis, & cacabant in conspectum eius, quæ sic tradunt, פעור שפירנים לפניו פי הטבעת ופוציאין רעי בקרא Item בעל זבוב *bagnal zebub, dominus musca* vulgo, Beelzebub idolum Accarum. *g* Erat illa vrbs Palestinæ, quæ postea ab Herode instaurata, dicta in gratiam Augusti Cæsarea.

d Deut. 4. Iosue 12. Psal. 105. Oseæ c. 9.
e vt ait Cal. Rhodig. lib. 13. c. 3.
f c. 25. Num.
g 4 Reg. c. 1.

Est & templum *baalberith*, Domini vel idoli Iudæis *h*. Dicitur Beelzebub princeps Dæmoniorum *i*. Inuenimus sæpe absolute in scriptura sacra, idolum & statuam Baal, cultus & prophetas eius, aras, lucos, templa, sæpe in libris Regum & Prophetarum, & in plurali quoque idola *baalim*, vt liqueat, omnia fere idola dicta fuisse *bagnalim*, id est, nomine Domini: vt *bagnal* est Dominus, quod non est sine artificio dæmonis factum. Nam cum vnus sit Deus & Dominus natura, impius ille latro dæmon, voluit furari hoc nomen Deo, & voluit ipse dici Dominus in suis idolis absolute. Quod tamen Deo soli competit, cui nomen Dominus *k*, *cognoscant, quia nomen tibi Dominus &c.* *l* Sicque Angelus salutauit beatissimam virginem, *Dominus tecum*. *m* ipse Dominus dominantium. *n*

h Iud. 9.
i Matth. c. 10. & cap. 12. & Marc. 3. & Luc. 11.
k Iudith c. 9. Psal. 8. & 82.
l item Hier. 23. Amos 9.
m Luc. 1.
n Apocal. 19.

7. Erat & aliud idolum Ammonitarum, *o* quod dicebatur & מלך *molec*, & מלכם *milcom*, & מלכן *malcen*. Iubet Deus *p*, occidi dantem de semine suo Moloch, idolo, imo vltionem minatur in populum, qui imperium de occidendo eo non impleuerit. Conqueritur & per Ezechielem Deus cap. 32 v. 35. *Et ædificarunt excelsa Baal in valle filij Ennon, vt initiarent filios suos & filias suas Moloch, quod non mandaui eis, nec ascendit in cor meum, vt facerent abominationem hanc, &c.* Fieri potest, vt illud esset simulacrum Solis, vt à מלך *melec* rex fiat, moloch eius simulacrum, quod videtur posse firmari ex cap. 5. Amos, vers. 26 & ex cap. 7. Actorum, versic. 43. ibi, *Et suscepistis tabernaculum Moloch, & sydus Dei vestri Rempham, figuras, quas fecistis adorare, tabernaculum moloch Deo vestro, & imaginem idolorum vestrorum, sydus Dei vestri, quæ fecistis vobis. Nec adhuc mihi occurrit, quid esset illud Rhempham*, nisi dicamus, quod & putarem verius esse Zoroastris idolum in stella adoratum, quod vt credam, facit Clem. Roma. *q* vbi ait, Persas genus suum ducere ab vno ex filiis Cham, qui Mesraim appellabatur: quem post obitum Zoroastrem, hoc est, *viuum sydus* nominauere: eum autem igne à dæmone immisso crematum: cineres lectos, & ad Persas delatos, vt ab iis tanquam cœlo delapsus ignis perpetuis seruaretur excubiis, ac pro Deo coleretur. Diodor. Prusicus oratione Borysthenica paulo aliter, & Zoroastrem se subduxisse ait in solitudinem a vulgi consuetudine amore sapientiæ captum, deinde post aliquod tempus igne cœlitus delapso & corusco ardentem, se conspiciendum, non omnibus, sed quibusdam apparuisse, &c. & ibi de curru Solis, & aliis, de quibus sacra pagina *r* meminit. Veruntamen Munsterus *r* tradit, statuam

o 3 Reg. c. 11. vers. 5 & 7.
p c. 20. Leuit.
q lib. 4. recog.
r ad cap. 23 lib. 3. Regum.

statuam Molec fuisse concauam, habentem caput vituli, & manus hominis extensas atque paratas ad suscipiendum, quæ ponebatur in igne, & pueri, qui per ignem traducebantur, ad brachia Moloch impellebantur, vt inter amplexus eius cremati, gratum ei fieret sacrificium. Cum autem puer per duos ignes hinc & hinc positos impelleretur, percutiebatur tympanum, תוף *topó*, ne eiulatus audiretur, vnde locus *tophet* dictus. Existimarunt alij, in concauo status concensos filios comburendos fuisse. Sed rursum Munster. *a* explicat illa verba, *deuastabuntur altaria vestra, & confringentur* חמניכם *chamanechem*, vt vulgo legitur, simulacra vestra, &c. venit, inquit, חמנים ab חמה, quod Soli ea essent dedicata simulacra.

a *ad cap. 6. Ezechiel.*

8. Soli & Lunæ simulacra facta, & equos & currus dicatos, & cultum exhibitum, vt militiæ cœli, nemo ambigit *b*. Reginam cœli vocabant verisimiliter Lunam, cui simulacrum constituerant, eiq; offerebant placentas & libamina mulieres *c*. Vt autem Solis simulacrũ Moloch dicere poterant, vt regium: sic Lunæ, למלכת *limlechet*, stellæ magnæ reginæ, quæ est in cœlo, adhibuisse & in sacrificiis Moloch ignem. & inde constat, quod significabant vel consecrabant filios aut filias suas idolo per ignem *d*, ibiq; aliquando intra simulacrum æneum comburebantur in valle Ennon. Ceterum cum hæc accuratius considero, non plane ausim dicere, dare de semine suo Moloch, fuisse, immolare filios Moloch, nam transire filios legimus reges fecisse in eadem valle Ennon, per ignem, non mortuos. Tamen consentiunt loci, ibi adoratam militiam cœli, Solem & Lunam. Sicq; legitur *e*: Manasses Rex extruxit altaria vniuersæ militiæ cœli in duobus atriis templi Domini, & traduxit filium suum per ignem, & ariolatus est. Et *f* de Acaz Rege. *Ipse est, qui adoleuit in censum in valle ben Henno, & lustrauit filios suos in igne, iuxta ritum gentium, quas interfecit Dominus in aduentu filiorum Israel.* Rursum cap. 33. v. 3. de Manasse idem dicitur, quod antea, item vers. 5. & postea vers. 6. *Transireq; fecit filios suos per ignem in valle ben Ennon, obseruabat somnia, &c.* quę omnia pendere videntur ex cultu prohibito *g* sub pœna mortis, Solis & Lunæ & militiæ cœli. Item & eo pertinebant currus & equi Soli dicati. *h* Persæ vnde hæc idololatria radices traxisse videtur, Solem proculdubio venerabantur, *i* Solis illis sacer currus, qui regem in publicum procedentem, anteire solebat, vt ait Xenoph. in 8 Cyripæd. & suo tempore Persas Solem in linteo pictum adorasse indicat in

b *vt liquet ex c. 23. lib. 4. Reg.*

c *vt scribitur Hierem cap. 7. v. 17. & c. 44. v. 18. & 19.*

d *4 Reg c 23.*

e *4 Reg c 21. vers. 5. & seq.*

f *2 Paralip. c. 28 v. 3.*

g *Deuter. c. 17. v. 3.*

h *4 Reg c. 23*

i *vt aiunt Iustin in 1. Herodot. in 1. Strabo 15. Macrob lib. 1. Satur c 6.*

Apologe. Equum ei mactabant, teste Iustino in 1. Philost. *de vita Apollo. 1.* adorandi Solem & mos ad vicinas regiones transiuit. Persę Solem Μίθραν *mithram* nominarunt, eoque nomine coluerunt. *k* In antro autem Mithram cultum fuisse, testantur Lactantius Placiad. *in 1. lib. Thebaidos Statij.* Tertull. *lib de corona militis.* Iulius Firmicus *lib. 1. c. 5.* vbi & hic addit, Quod Persæ Magi & omnes, qui Persicę regionis incolunt fines, ignem prętulerunt omnibus elementis, & mithram hunc dixisse. Et sacra tamen in abditis speluncis tradidisse. Quare qui initiabantur & imbuebantur mithrę sacris, inter 80. tormentorum gradus, per quę probabantur, antequam admitterentur, deducebantur per famem, per ignem, per frigus, per verbera, aliosq; cruciatus, neq; ad sacra mithrę admittebatur quispiam, nisi qui prius omnia pręposita 80. tormentorum genera patienter pertulisset, tuncq; si superesset, admittebatur, interque pręcipua se in ignem conijcere erat, *l* ex quibus liquere videtur, quid esset traducere per ignem in locis sacræ paginæ, quid Moloch simulacrum, quidve currus & specus Solis, & mysteria idoli. Herodotus in Melpomene tradit, Libyæ populos, Soli & Lunæ sacra facere, nec vllos præterea deos putasse. Scythas vero Vestam seu ignem, Iouem & tellurem, quam putant eius vxorem, Apollinem, cœlestem Venerem.

k *vt ait Strabo in 15. & Suidas.*

l *vt scribit Nicetas ad orationē Gregor. εἰς τὰ ἅγια φῶτα. & Nazianzen. in Iulian. & Nonus in notis ad eundem Nazianzenum.*

9. Erat & כמוש *chemos chamos* Deus, seu idolum Moabitarum, cui & Salomon, a Deo vero errans, templum etiam construxit, *3. Reg. cap. 11.* Meminit de eo idolo *Leuit. cap. 21. 4. Regum, cap. 23. Hierem. 48.*

10. Fuit Astarthe, idolon deæ Sydoniorum, alij eam Atergatim, aut decreto nominarunt. Cicero *3. de natur. deor.* vocat Venerem, quæ nupsit Adonidi.

11. In cap. 17. 4 libri Regum alia idola ponunt, vers. 29. & seq. *Et vnaquaq; gens fabricata est*, inquit, *Deum suum, posueruntq; in fanis excelsis, quæ fecerāt Samaritæ, gẽs & gens, in vrbibus suis, quibus habitabant.* viri enim Babylonij fecerunt סכות בנות *succoth benoth*, viri autem Cuthæi fecerunt נרגל *nergal*. & viri de Emath fecerunt אשימא *ascima*. Porro Ethæi fecerunt נבחז *nibecham* vel *nebechaz*, & תרתק *tarthak*. Hi autem, qui erant de Sepharuaim, comburebant filios suos igni לאדרמלך וענמלך *lademelech & gnanamelech*, dijs Sepharuaim.

12. Quorum primum idolorum locus, potius videtur *Sucot Benot*, ac si diceremus, speluncas vel tabernacula filiarum, vel lucos suburbanos in villis positos. Forsan erant illæ domunculę vel ædiculę effeminatorum, pro

quibus mulieres texebant quasi domunculas luci; quas fertur destruxisse Iosias Rex Iuda. *a* Et fac. t; quod 3 Regum, cap 15. v.12.& 13. *Et abstulit (Asa Rex) effœminatos de terra, purgauitq; vniuersas sordes idolorum, quæ fecerant patres eius, insuper & matrem suam Maacham amouit, ne esset princeps in sacris Priapi, & in luco eius, quod consecrauerat, subuertitq; specum eius, & confregit specum turpissimum, & combussit in torrente Cedron.* Eadem verba repetuntur. *b* Fertur autem Priapus Liberi & Veneris filius. Scribit & Hieronymus in Hilarionis vita, nationem Saracenorum in Elusa ciuitate, circa desertum Cades, cultui Veneris deditam. Ceterum neq; *in c.15. 3.Regūm*, neq; *in 3. Paralip. cap.15.* mentio vlla de Priapo vel nomine illa significante, sed pro eo legitur מפלצת *miphletzeth*, quo significatur idolum terribile cultoribus: neq; putare oportebit, ideo Maacham fuisse præpositam sacris Priapi, nec atrium esse specum Priapi, sed potius diceremus, esse antrum Mithræ siue Solis. Nam in antro cultum fuisse à Persis, & in speluncis abditis, ibiq; eius sacra facta, scribit Iulius Firmicus. *c* Et apud Persas, & in Mithræ sacris, sacerdotia fuisse mulierum, quæ caste viuerent, vt alibi Dianæ, constat ex Iustino, *lib.10.* & Plutarch. *in Artaxerxe.* Quare cum prædicta capita sacræ paginæ loquantur de cultu Solis & idolo eius, & curru, referre sacerdotium & principatum huius Maachæ, non videtur alienum à vero, ad sacerdotium eius Mithræ vel Solis. Et hanc veritatem & mentem textus, puto tamen in omnibus cum bona venia sacrorum patrum, quorum hæc vt alia censuræ subiicio.

a 4 Reg. cap. 23. vers. 7.

b lib. 2. Paralip. cap. 15. Psal. 26.

c lib. 5. de errore profanæ religionis.

13. Munsterus tamen *d* ait, idolum Socot Benot, intelligi per Rabinos תרנגולד gallinam cum pullis: est enim, inquit, סכות, vel mea sententia melius שכוי gallus. Benot vero filios significat. Verum Rabi Kimbi hoc refert ad idolum נרגל *nergal* Cuthæorum, & putat esse תרנגולתהבר *tarnego leth habar*, id est, gallinam syluestrem. nomen enim conuenit cum תרנגול *tarnegol*, id est, gallo. Sic etiam Elias illud *nergal* explicat. Sed locus exstat in capite quinto Amos, qui aliud signare forsan docet ibi. כיון צלמיכם כוכב אלהיכם אשר עשיתם לכם. ונשאתם את סכות מלככם ואת, *vnesatem & sicot malochem, veet cyun tzalmechem cocan eelohechem ascer gnossitem lecem*, id est, *Honorastis potius, sicut regem vestrum Cyun imaginem vestram, stellam deorum vestrorum, quos fecistis vobis.* Vbi Rabi Ioncha sic vertit, *portastis Sicut*. Dicunt autem Hebræi, ibi Sicat esse nomen stellæ, ad cuius honorem fecerant imaginem & idolum, quod Deum suum vocarunt. Cyun vero quidam putant stellam esse, שבת *scebath*, Saturni, quam Persæ quoque vocant כיואן *chijon*, ad cuius honorem fecerunt imaginem & idolum.

d ad c. 17. lib. 4 Regum.

14. אשימא *oscima*, explicatum esset idolum hirci, & Rabinis תיש hircum seu arietem esse, liquet, vt Annonis simulacrum fuisse, forsan non sit alienum suspicari: atque in forma hirci dæmones apparere his, qui credunt in eos, notat Rabi Kimchi ad cap.13. Esaiæ: est quoddam genus dæmoniorum nomine onoscelidis dictorum à Græcis, quod à summis cturibus videri soleant. *e* Vulgo dicunt & dæmonium, quod adorant Sagæ, apparens in forma hirci: hircus etiam in sacra pagina in malam partem & pro malis capitur. *f* Et portabat in sacrificio peccata populi hircus, quia præ se fert personam peccati, tum ob eius superbiam, quæ declaratur in cornibus excelsis nimium, & barbatum ob libidinem in ipso euidentem, vt dicam infra latius.

e iuxta Sozomen. lib. 1. c. 6.

f Matt. c. 25. Leuit. c. 4. 9. & 16.

15. Per נבחם *niberchan* intelligi Munsterus ait כלב *celeb* canem. Fingebatur Hecate idolum trium capitum, quorum vnum erat caninum, aliud equinum, medium suis agrestis. *g* Apud Æthiopes gens (Nubas vocant) & in Africa Proembari, quibus regis vice canis dominatur, quam mirifice obseruant, ex illius motu imperia, & quæ sunt placita augurantes, *h* à quibus & hoc idolum potuerunt habere Israelitæ, & Ægyptios finxisse Deum canicipitem, serpenticipitem, asinicipitem, tradit Athanasius oratione contra idola.

g vt est apud Orpheum in Argonaut. & Ouid. 9. Metamorph.

h Alexan. ab Alex. lib. 6. c. 2.

16. Per תרתק *thartak* intelligunt Rabini חמור *chamor* asinum. forsan enim ab asina Balaam, quæ locuta fertur, hoc idolum constituerunt.

17. Per אדרמלך *adramelech* intelligunt פרד mulum, alij טוס p uonem.

18. Per ענמלך *guanamelech*, intelligunt סוס, id est, equum, vel phasianum, vel שלו coturnicem.

19. Erat & עשתרת Astaroth idolum Sidoniorum, *4 Reg. 23. 1. Reg. 31. Iudicum 2.* vbi & tempus, quo cœperunt declinare à Deo vero notatur, post mortem Iosuæ. Putant autem Hebræi, iuxta significationem nominis esse idolum in forma ouis fœmellæ, vt ait Rabi Dauid in libro radicum, & Munsterus *ad c.31. 1. Regum.*

20. דגון *Dagon* Philistæorum erat idolum, *1. Reg. cap. 5.* vbi dicunt Hebræi, Dagon habuisse formam piscis infra vmbilicum, supra vero, figuram corporis humani, quod & vox ipsa דגון, quæ à דג *dag*, quæ significat piscem, & ita etiam Hebræus textus Iudic. cap. 5. innuit

innuit

surrexit ibi, ecce iacebat Dagon coram arca Domini in terra, & caput Dagon atque duæ palmæ manuum eius abscissæ erant super limen, tantum (forma) piscis relicta est in eo. Secundum quam descriptionem dicimus hoc idolum dictum fuisse apud Græcos & Latinos Tritonem Deum habitum marinum de quo Apollonius lib. 4. Argonauticon ibi,

Δίεχε δ' οἱ ἐξ ὑπάτοιο,

Id est.

Pars fuerat forma superis humerosque caputque,
Et latera & partes supremas lateris omnes.
Inferius, sed enim caud: hinc pendebat & illinc
Immanis ceti, &c.

Et Virgil. 10. Æneid.

Hunc vehit immanis Triton & cærula concha
Exterrens freta, cui laterum tenus hispida nanti
Frons hominem præfert in pristina desinit alnus.

Et Ouid. 2. Met.

Cæruleos habet Vnda deos, Tritona canorum,
Proteaque ambiguum.

Verissimum enim esse inter pisces & tritones ita depictos inuenio vt parte superiore sint hominis figura, inferiori piscis, quos & visos sæpe refert Alexander ab Alexandro lib. 3. c. 8. & ibidem de Nereidibus marinis mulieribus, quæ apparuerint sua tempestate refert eiusdem formæ, & Plinius lib. 9 histor. cap. 5. vide quæ etiam diximus latius lib. 7 syntagm. iur. cap. 3. vbi & de Syrenibus similibus monstris & alijs.

21. Fuerunt quidam, qui Angelos deos putarunt, & tanquam deos adorarunt. Quemadmodum hæretici dicti ideo angelici, apud Isidorum lib. 8. Etymolo. de quibus & Diuus Augustinus in hæresibus quos suo tempore iam defecisse testatur Epiphanius. a

a c. 30. quidam autem 24. q. 3. ex Diuo Augustino in hæresib.

22. Caiani quoq; adorabant Cain.

23. Marcellina etiam socia Carpocratis hæretici, adorabat imagines Iesu, & Pauli, & Homeri, & Pythagoræ, incensumq; adorando faciebat. b

b Bernard. de Lutzemburgo in hæretica & in Carpocrate.

24. Erat & idolum תמוז *tammus* inter Israelitas, quem deflebant mulieres, de quo meminit Ezech. *cap.* 8. *v.* 14. Putat Diuus Hieronymus hunc fuisse Adonidem à Venere adamatum, occisum ab apro quem deploratum per singulos annos à mulieribus dicit Ezechiel.

25. Venerabantur Persæ non solum regem quem adorabant procumbentes in terram, tanquam Deo honorem tribuentes. c Sed etiam eius auream imaginem in adito & ingressu Babylonis. d Imo & eius genium, cui qui in

c vt scribit [illegible]
d [illegible]

aula principis versabantur, mensam cibis, epulisq; instructã quotidie apponebant. Quod assentandi studio Nicostratum Argium turpiter factitasse Athenis.

De alijs Idolis, & falsis dijs Ethnicorum.

CAP. XIX.

IDOLA Ethnicorum populus Israeliticus, inter eos conuersatus adorauit impie, vnde à Deo sensit sæpe vindictam vsque ad exterminium fere. Verumtamen, non omnia illorum idola coluit, sed tantum aliqua, eorum cum quibus conuersabatur. Et proinde annotabimus alia quædam idola, quæ inter gentes fuerunt pro dijs habita, suadente & impellente diabolo, humanæ salutis inimico irreconciliabili. Quædam autem idola dico me relaturum, quia singula recensere nec dignum Christiano est auditu, nec fieri posset vt enumerari possint tot tantæque superstitiones & fictiones, quæ detinuerunt ante aduentum Solis veri mundi, ante inquam incarnationem Domini nostri Iesu Christi miserum hominem in tenebris, & imposturis dæmonum implicitum quibus omnino mentis & corporis acies perstringebatur. Quadi, Sarmates, pro dijs mucrones seu paruos enses habebant. e Angliæ populus Africæ minoris regionis, Cyrenaicæ, manes tantum deos putabant, perque eos deierabant, eos vt oracula consulebant, precatique quæ volebant, vbi tumulis incubuerant, pro responsis ferebant somnia. f Aristophanes in nebulis mordet Platonem, quod Deos antiquos negaret, & nebulas pro dijs habuerit, eas in qualcunque figuras transfigurare potentes. Quamuis Plato in Cratylo falsos illos deos Solem & Lunam & stellas, videatur probasse quos ideo Θεοὺς dictos memorat, quasi θέοντας currentes. At Phronutus lib. 20. θεωρίας περὶ τῆς τῶν θεῶν φύσεως, *de speculatione natura deorum cap.* 1 θεοὺς deos dictos ait, ἀπὸ τῆς θέσεως à positione, seu situ, quod antiqui cœlestia corpora deos esse sibi persuaserunt, quæ certo motu ferri deprehenderunt velut auctores mutationis astrorum, & conseruationis huius vniuersi.

e vt ait Marcellinus li. 17. histor.

f Mela li. 1. de situ orbis c. 8.

2. Stultitiam autem suam Ethnici declararunt intelligentibus, ex eo quod quidam existimarunt, Iouem, Saturnum, Venerem, & similia idola, fuisse homines & longam genealogiam & progeniem innumerabilem annumerant, *Vt Hesiodus in theogonia & alij.* Græci autem & Philosophi illorum, hos deos non homines fuisse, sed corpora creata inanimata etiam, à nominibus ipsis docent, de quibus

Phronutus pędicto libro per totum. Ζεὺς inquit, *omnia mundi & διὸς unde genitiuus διὸς imber est, quod irriget terram aut viuentibus vitalem humorem subministret. soror eius ἥρα, Iuno. ἥπς est ἀὴρ, id est, aer, copulatur enim cœlo cum è terra tollitur, & ex eorum complexu alij nati, & quia ῥυῆον, id est fluens in tenuitatem eorum substantia, ignem & aerem producit, hinc & matrem eorum esse ῥέαν Rhean fabulati sunt, & patrem, Κρόνον Cronum, seu Saturnum ut constaret certa temporis mensura facta esse, siue per coniunctionem & materia commixtionem fiat elementorum productio. siue quod est verisimilius quod tantisper aer subsistat quantisper ab igne impellatur, & moueatur natura, ἐπὶ τὸ κεραίρειν καὶ ἀποτελεῖν τὰ ὄντα* ad commiscenda & perficienda entia.

3. Ex prædicta mutatione vt idem c. 3. etiam aqua oritur, quare ex ijsdem fingitur ποσειδῶν, id est, Neptunus, natus. Posidoni namq; est illa potentia cuius vi in terræ visceribus & circa terram humor generatur ἤτοι ἀπὸ τῆς πόσεως. οὕτω κληθεῖσα, καὶ τοῦ διδόναι ταυτὴν, ἢ κατ' ἕτερον λόγον, ποσειδῶν ὠνόμασται διὰ τὴν προσαρχθησομένην αὐτῷ ἰδιότητα, id est, *nominata ita potentia, ab eo quod potest & datione eius, vel secundum alium sermonem nominatur ob prabitam ei proprietatem. frater prædictorum inquit c. 4.* ἅδης, id est, Pluto, est aer densissimus terræ proximus, quasi ἀίδης inuisibilis, & cap. 4. Rheam fingunt vero gaudere tympanis, cymbalis, fulminibus & facibus, quoniam cum imbres è cœlo descendunt, cum fulgure & tonitru sæpe deferuntur. Saturni autem stuprum cum terra & defloratio testium, & similia ea dicta sunt, quia κρόνος ἀπὸ τὸ κραίνειν *à commiscendo* quod fluxum cœli in terram vberiorem cohibuit, & exhalationes tenuiores effecit. Mundi autem natura quam Iouem appellari dictum est, infusiones infundens, nimiam illam mutationē rerum compescuit, vinculisque deuinciuit, in longius eam producens mundoque tradens.

4. Oceanum quoque prodiderunt primam esse rerum causam, cum Thetide, ἐστὶ δὲ ὠκεανὸς ὁ ὠκέως ῥέων κύκλος, καὶ ἐφεξῆς μεταβάλλων, τηθὺς δὲ ἐστὶ τῶν ποιοτήτων ἐπιμονή, &c. id est, *est autem oceanus circulus ille celeriter fluens, & certo ordine seu alternatim mutationem recipiens, Thetys vero est qualitatum perseuerantia, ex eorum enim commixtione & coitu, subsistunt omnia entia, nihil enim nasceretur, si alterum alteri non commisceretur.* Philo Iudæus de his etiam sic scribit: pro dijs venerati sunt Græci elementa, aquam, aerem, ignem, alijs nota nominib. qualia ἥφαιστος ignis παρὰ τὴν ἔξαψιν, id est, ab accendendo. ἥρα, παρὰ τὸ αἴρεσθαι, quod in sublime aer fit elatus, ποσειδῶν aqua, à potu fortassis, δημήτηρ terra, quod mater videatur omnium stirpium & animalium. Latini hos falsos deos dicunt, Vulcanum, Iunonem, Neptunum, Cererem. Alij solem, alij stellas, adorant sophistarum iumenta, &c. Philo. *a* Diogenes quoque Laertius *b* consentit placuisse Græcis, Deum dicere Δία, quod per ipsum sunt omnia, eundemque Ζῆνα vocari, quod vitæ omnium sit auctor, ἀθηνᾶν autem, quod in æthere distentum sit imperium eius, ἥραν quod in aere, ἥφαιστον quod in artificiali igne, ποσειδῶνα quod in humore δημήτραν quod in terra.

a li. de vita sectum; latina.
b in 7. de vitis philosophorum in Zenone Tythieo.

5. Eumolpi filium primum deorum generationem credidisse, relatum scribit Diogenes Laertius *c* Triginta deorum millia in terra fuisse, recenset Hesiodus, vt & scribit Eusebius. *d* Nationes diuersæ, in diuersis dijs aliarum nationum deos non admittentes, hastam ligna, colles, montes, aquas, astra, pisces, aues, dracones, leones, adorarunt, &c. de quibus scribit Alexander ab Alexandro *lib. 6. cap. 26.* Item febrem, pœnam, beneficium, malam fortunam, & similia quæ merito etiam irridet Plinius *lib. 2. cap. 7.*

c li. 1. in prin.
d li. 5. de præparat. euangelica, c. 1.

6. Scribit & Athanasius, *e* Ægyptios etiam sibi pro dijs, finxisse quæ nunquam fuerunt, vt canicipites, serpenticipites, asinicipites, & Lybiam Iouem sibi finxisse Ammonem veruecino capite: quemadmodum alios caput separatim, manus & alia membra pro dijs habuisse. Alios item gratificantes suis tyrannis, eos vel metu vel per adulationem coluisse. Illam Iouem quendam cultum in Creta, in Arcadia Mercurium, in India Dionysium, in Ægypto Isiden, Osiriden, Orum. Et hoc tempore inquit Athanasius Antinous Adriani Imperatoris Amasius, honores Dei, in Ægypto defunctus, eius edicto consecutus. Romæ senatusconsulta, plures deos faciebant, cum tamē nec ipsa nec senatores dij essent. Et olim qui dij non erant alijs decreuerunt diuinitatem. Et ita in Græcia celeberrimi habiti Iupiter, Neptunus, Apollo, Vulcanus, Mercurius, & inter fœminas Iuno, Ceres, Pallas, Diana, Thesei qui ibi regnauit edicto, numen acceperunt. Et apud etiam Ægyptios Isis, Proserpina minor quæ & Venus.

e oratione contra idola.

7. Simon Magus eo impietatis peruenit, vt Deus crederetur, & ei Romæ sub Claudij Cæsaris imperio erecta est statua inter duos pontes Tiberis cum ea inscriptione, Simoni Deo sancto. Et in Samaria Θεὸς πρῶτος dicebatur Deus primus, & eius meretrix quam ex prostibulo Tyrij Phœnicum duxerat, Helena, dicta est πρώτη ἔννοια. Cognitus tamen & declaratur

ciaratus ex certamine & victoria Diui Petri impostor, *a* Nouum tamen non fuit huic scelesto, à gentilibus fuisse numinis communicatum nomen. Nam & adulterijs, latrocinijs, & mille sceleribus coinquinati, ante dederant: vt Ioui, Mercurio, & similibus, qui furoris, turpitudinis, & flagitiorum exempla posteris pro meritis talis sanctificationis reliquerunt, vt ait Eusebius, Pamphi. *b* Persequuntur autem flagitia pseudodeorum illorum, Plinius libro secundo cap. 7. Tatianus Assyrius, oratione contra Græcos, Iustinus contra gentes, Theophilus antiquissimus Theologus lib. primo, contra Autolycum calumniatorem Christianæ religionis, Arnobius. *c*

a Vt scribit Nicepho. Calixt lib. 2. hist. eccl. cap. 14.

b li. 2. de præparatione euang. c. 6. & 9.

c li. 2. contra gentes.

8 Obijcit & Arnobius eodem lib. 3. multa dijs gentilium, quæ quales fuerint apertissime ostendunt. *Primum*, quod fuerint in multiplici forma hominum conficti, nunc iuuenes, nunc senes, nunc nudi, nunc vestiti. *Secundum*, quod diuersi fuerint sexus, quod pariant, concipiant, in cœlo, vt Iuno, Iupiter, &c. *Tertium*, quod diuersæ artis, vt typographi, fabri, medici, lanarij, nautæ, &c. faber, Vulcanus, qui in cœlo etiam enses faciat, &c. *Quartum*, quod & fictitij quidam constituti ex arbitrio vt cinctia, seruit replicationi, vnxia ab vngendo, victa victui, potua potui seruiat, stulta, pœnæ. *Quintum*, quod sint incerti, quod aliter alibi Iupiter, aer, cœlum, Sol, Diana, Luna, dicantur, & similes alij dij. *Sextum*, quod circa deos controuersiæ plures incertissimæ virorum doctiorum, vt circa Nouemsiles, lares, indigetes, inter Pisonem, Grauium, Varronem, Cornificium, Manilium, Cincium. *Septimum*, irridet in 4. lib. gentes quod ab effectibus hominum numina constituerint, idque peculiare Romanis, sicque fecerint deos, & deas, pacem, bellonam, victoriam æquitatem, &c. *Octauum*, quod alij dij dextri, alij sinistri & mali ominis constituti. *Nonum*, quod flagitijs deos præfecerint, vt stupris Venerem, Pertundam, in cubiculis maritis præsto exsistentem, virginalem scrobem effodentibus. Mutinum, cuius in manibus pudendis equitari matronas suas volebant, &c. Quemadmodum & alijs rebus propria numina commenti sunt: vt puta rebus petendis: Nemestrinum, Deum nemorum. Patellanam rebus patefaciendis: Suadelam suadendis, &c. *Decimum*, quod in grammaticalibus carerent: qui numerum pluralem Deo negant, cum tamen ipsi plures constituant, & eiusdem nominis, *vt per exempla ibidem relata apparet*. *Vndecimum*, quod Deus suos ostentet, qui tamen geniti & nutriti ab hominibus, cum Deus nisi a Deo genitus isque ab æterno sit, alioquin inter homines ingenitus. *Duodecimum* quod coluerint pro dijs stupris incestis sceleribusque coinquinatos, alijsque infectos vitijs, quæ seuere vindicantur inter homines iustitia dictante. Sic Iouem Ganimede abutentem, & mille stupris & adulterijs cōtaminatum & putrem. Venerem meretricem vulgarem, &c. *Decimumtertium*, quod ipsi antiqui gentiles, qui Deos constituerunt, ipsimet contemtui habuerint, siquidem de læsa maiestate alijsve criminibus leges constituerunt, & tulerunt acerbissimas pœnas imponentes: de his autem quæ tanta mala, stupra, delicta, cædes expresserunt, leges nec pœnas statuerunt, cuiusmodi fuerunt poetæ & similes. *Decimumquartum*, docet eius sanctitatis integræue scilicet fuisse vitæ deos illos, vt ob maleficia quidam sublati fuerint è medio, quemadmodum & Pindarus ait Æsculapium ob auaritiam ditatum: Apollinem ex falsis responsis, &c. *Decimumquintum*, idem Arnobius, *d* narrat imposturas regum, qui vt populum fallerent diuinitatis opinione, deos illos falsos oculis obiecerunt, quemadmodum refert ex historijs eorum: vt de Numa Pompilio, cum suis Faunis & Pico. Narrat & fabulam ex Timotheo de Agdi monte, qui ex spermate Iouis natus dicebatur, cum nollet illi Themis succumbere. *Decimumsextum*, idem lib. 6 obijcit gentibus simulacra, quod inepte adorarent pro Luna virginem: pro ventis homines inflatis buccis, cum hæc non sint: quodque tribuerent simulacris diuinitatem, quod templa cōtra hyemem & imbres ædificent, & Ammonem adorarent cum cornibus arietinis. *Decimumseptimum* libro 7. obijcit hostias diis cæsas, quæ facerent eorum gratiam venalem, vt qui nihil darent nisi prius aliquid accepissent: quodve inhonorentur potius mactatis sanguine hircis & pecudibus, tanquam cibo canum & ferarum corruptibilibus & vermificantibus dignati & honorati. Scripsit adhæc Palæphates auctor Græcus in deos gentilium, librum de fabularum poeticarum explicationibus, siue de non credendis fabulosis narrationibus, & Phrinutus vel Cornutus aliis, de natura deorum, vbi deos fabulosos manifestat. Scripsit & Iulianus Aurelius Lessiginensis de cognominibus deorum gentilium libr. 3. & Gregorius opus integrum syntagma de diis gentium, in quibus videntur & leguntur deorum gentilium turpitudines, vitia, fabulæ, & Ethnicorum nugæ.

d li. 5. aduersus gentes

9. Similes quippe fuerunt gentiles idololatræ, post amissam de Deo vero cognitionem, ambulantibus in tenebris, & quærentib.

ædium

ædium quibus includuntur exitum: ad quascumque enim partes manus palpando impegerint, eo patere ianuam putantes. Cum autem nec exitum inueniunt, alio palpantes se transferunt, vt cæci. Quo factum est, vt quisque suos deos ex arbitrio sibi finxerit prout sibi videbatur, & desultorie ab vno in aliũ transierit, & pro occasione & opinione talem Deum putauerit, quem talem ei videretur esse. Et cum non possent aliqui ratione aliqua, verum Deum quo premerentur iuste agnoscere, maluerunt etiam incerto Deo sacrificia constituere. *a* Cum Athenienses aliquando laborarent peste, responso à Pythia accepto, vrbem expiari oportere, Niciam Nicerati filium naui missa, & Epimenidem ex Creta aduocarũt, qui lustrarunt vrbem pestemque compescuerunt hoc modo: sumsit Epimenides oues nigro & candido vellere, duxitque in Arium pagum, atque inde quo vellent abire permisit, his qui eas persequebantur mandans, vbicumque illæ occubuissent singulas mactarent peculiari cuipiam Deo, & in hũc modum fertur quieuisse lues: & ex eo tempore per Atheniensium pagos aras sine numine inuentas. Putabant & aliqui minus obscurati, quendam esse Deum, eumque placandum: sed non planum ante aduentum Christi habuerunt omnino, quis esset ille Deus, distracti tot de dijs opinionibus. Ideo & ignoto Deo sacrificarunt aliqui. Sic & admonere Græci audiebant Sibyllam lib. 3. oraculorum.

a Quemadmodum memorat Diogenes Laertius in Epimenide. Et meminit D. Lucas. Act. cap. 17.

Ἀλλά μιν ἱλάσκευ θεὸν ἄμβροτον αἴκ' ἐλεήσῃ,
Οὗτος γὰρ μόνος ἐστὶ θεός, κ' οὐκ ἔστιν ἔτ' ἄλλος,

Id est,

Sed ipsum placa Deum, si forte miseratur,
Is autem solus est Deus, & non est etiam alius.

10 Hebræi ad cap. 17 Leuitici vers. 17. *nequaquam immolabunt hostias suas dæmonibus, cum quibus fornicati sunt.* Notant pro dæmonibus habere textum לשעירים *lasegnirim*, id est capris, sicut & in Isaia cap. 13. circa finem, de capris saltantibus fit mentio, seu de pilosis. Et per capros intelligunt dæmones, qui in modum pilosorum caprorum apparebant cultoribus suis, *vt dixit Rabi Kinchi*, & nunc sortilegæ examine torturæ & sponte interrogatæ, fatentur in suis commentibus sacrilegis, dæmonem in specie hirci adorare & posteriora eius osculari. Referunt Iudæi in Midras ילמדנו, in explicatione *Iosue* ante sacrificium oblatum de Isaaco per patrem, Satanam primum apparuisse in forma senis Abrahamo: deinde in forma pueri Isaaco: Tertio Saræ sub specie rursum viri senis, & cum illorum animos à Dei obedientia flectere nequiret, cõfusum discessisse.

11. Erat idolum apud Saxones in castro Eresburg, dictum Irminsul, quod euertit Carolus dictus Magnus, anno 772. vt habetur in Annalibus Pipini & filiorum eius.

De dæmonum adoratione. CAP. XX.

ACCEDAT superioribus nunc contemplatio, quibus artib. & quam scelestè ad impietatẽ sui cultus, pertraxerit homines dæmõ. Postquam itaque dæmones veri Dei numen suis imposturis obscurassent, inanibus idolis, & iam turbatam viderunt mentem & dubiam in Dei cultu errantium, tunc aperte seipsos adorari procurarunt & gloriam Dei sacrilego animo, ambitione & superbia qua tenentur, in se transferre voluerunt: & præstigijs terroribus & quibusdam ementitis vel suppositis oraculis, diuinationibus, alijsque artibus animos hominum errantium & negligentiũ Deum verum inquirere fascinarunt, vt deos eos crederent de quibus nos alibi tractauimus. *b* Et lib. 34 *Syntagmatis iuris vniuersi*, atque alibi dum de magis agimus, quæ non repetam, & vnicuique auido ibi inquirẽda relinquam, quę mihi occurrerent, postea promam.

b lib. de argum. ... mirabil. parte 1 & li. 7. Syntaxeon, c. 3. & 4.

2. Sunt spiritus Empusi qui vno pede incedunt, terribiles, quorum genus dicitur à Suida ἔμπουσα δαιμόνιον. Sunt paredri, assessores diaboli, vitæ fastidium & periculum inferentes, & qui sub diuersis ab officijs nominibus sumtis, fuerunt adorati, vt penates, lares, laruæ, genij, manes, lemures, & similes.

3. Immundus spiritus in affectatam carnis macredinem infunditur. *c* Ideo mortuos consulentes per parsimoniam extenuant vires, & nocturno tempore iuxta tumulos degũt, quatenus ipsis in somnijs, sordidi defunctorũ spiritus afflatu, efflagitata sibi responsa innotescant. Sic dæmon sibi, ea occasione, Dei munus futurorumque oracula vsurpabat, & ideo Deus ita ne fieret prohibuit, *d* vt Iudæi exponunt in præcepto negatiuo 56. Vbi & Paulus Israelita illud annotat.

c vt scribitur in Sanedrim. li. c. quatuor sunt nefandi spiritus, &c.

d Deut. c. 17.

4 Erat & vetusta hominum insolentia, certa dæmonum cultura, animalium sanguinem in foueam colligere & circumquaque iuxta crucem recumbendo, cum dæmone sodalitij fœdera inire. *e* Et ibi Paulus Israelita asserit ita intelligendum *cap 19. Exod. & cap. 19 Leuit.* dum dicitur. *Non comedetis iuxta sanguinem.*

e vt refert Rabi Mosis Gerundensis in præceptum Iudæorum negatiuum, 224.

5. Supposuit & mortuorum diuinationem dæmon, & ita se adorari procurauit. Scribitur enim in præceptis *lo gnasse*, negatiuis, præce-

pto

pto 36. quod sumtum est ex Deuteronom. capit. 18. *Non inueniatur in te qui consulat*, אוב *ouu*, qui Pytho explicatur in Deuteronomio. cuius appellatio generalis est ad omnem diuinationem cum tamen אוב *ouu*, sit spiritus defuncti, qui de medio assellarum seu regionis, aut de ipsius defuncti craneo susurro loquitur, vt scribitur in libro *Sanedrin* seu iudiciorum, *capitu. quatuor sunt necandi species*, Et Esaiæ cap. 29. Ibi *quasi Pythonis* (in Hebræo אוב *ouu*) *de terra vox tua, & de humo eloquium tuum mussitabit* Et 1. Reg. capit. 28. *Diuina mihi in Pythone* (scilicet אוב *ouu*) *& suscita mihi quem dixero tibi*, & suscitatus Samuel. Sic & explicat Paulus Israelita Iudi. 36. præceptum Iudæorum. Defendi & potest recte quod אוב *ouu* dixerunt Hebræi Pythonem, seu πύθωνα Græcis dici. Nam & πύθων dicitur δαιμόνιον μαντικὸν dæmonium diuinans apud Hesichium & Suidam, vt & apud Diuum Lucam. *Actorum capit.* 16. Ancilla diuinabat habens spiritum Pythonem, in quo diuinabat, idemque Hesychio πύθων ac ἐγγαστρίμυθος seu ἐγγαστρίμαντις, id est, *ventriloquus* quem & antiqui vocabant εὐρυκλῆν. Quod testatur Plutarchus *libro de cessatione oraculorum*, τοὺς, inquit, ἐγγαστριμύθους εὐρυκλέας πάλαι, νῦν πύθωνας προσαγορευομένους, &c. Rectius autem Pythones, qui è cadaueribus respondebant in necromantia, eoque πύθω, Græcis *putrefacio* est, & πύθος putredo. Inde tamen diuinos alios dictos per extensionem non ambigo. & Apollinem in Delphis diuinantem Pythonem, quanquam dicant fabulæ Apollinem Pythonem dictum, vel Pythium à serpente per illum occiso, quem dicunt natum ex putredine terræ post diluuium Deucalionis: cui certæ fabulæ respondet veritas, serpentem hunc dæmonis ex putredine idololatriæ, post diluuium Noachi natum fuisse, seu apparuisse, & inuocatum, quem tamen verus CHRISTVS suis sagittis & victoria crucis transfixit, & de regno occupato deiecit à sede vsurpata.

6. Adinuenit & dæmon alium modum quo latenter se consuli voluit, pollicitus diuinandi spiritum, nempe imponendo quoddam os cuiusdam animalis ori, animal illud Hebręis *Iedua* dicitur, quod vt ait Moyses Chrisis, alio nomine Samsonis, in præceptis negatiuis Iudæorum præcepto 38. & ex sententia Hierosolymitana, est animal humana forma, quod vndique ad vmbras reperitur, cui de vmbilici medio funis emittitur, quo veluti stirpes humo cucurbitæ instar affigitur, & quoad funis longitudo protrahitur, animal circumuescitur, & deuorat, illudque capere nesciunt venatores, nisi sagittarum ictu funem præscindant, quo amputato statim exspirat, atque ex eius ossibus certa quadam lege ori impositis, statim arreptus opifex expetita eloquia auspicij fundebat, & hi aruspices vt colentes Deum alienum, dicti והידענים *iedognim*, prohibiti à Deo præcepto Iudæorum negatiuo 39 quod prodest ad intelligendum, cap. 19. Deuterono. *non consuletis Ieduin*.

7. Rursum idololatriæ alia species diuinationis per lignum, cui se immiscebat dæmon, prohibita in præcepto negatiuo Iudæorum 52. & Deuteronom cap. 18. *Non inuenietur in te qui lignorum frustibus arioletur.* Sumta lignorum particula, cuius in vno latere detracta sit cortex, & in altero relicta: si primo iactu frustuli resupinati iam humi decorticata & candida facies apparuisset, secũda vero proiectione totum cortice opertum latus ostenderetur sospitem faustumque gerendarum rerum euentum portendere putabant: sin vero vice versa obscura facies primo, candida secundo superior euenisset, nubilam & miserabilem sortem denunciare dicebant. Quod si vtroque iactu decorticatum vel opertum ue latus obtulisset, futurum inter vtrumque successum augurabantur: contra hoc ipsum exclamauit Oseas, cap. 4. *Populus meus in ligno suo interrogat & baculus eius enuntiat ei.* Et hoc refert etiam Paulus Israelita ad dictum præceptum 52. Negatiuum, quod ante ipsum annotatum vidi *in commentariis Hebraicis ad dictum præceptum* 52. Vbi & additur illud ipsum seruari in Sclauonia, meminit & de his superioribus diuinationum generibus, Franciscus Venetus. [a] Enumerat etiam & explanat modos 11. Diuinationum problema. 286.

[a] *Tom 2. problematon sacræ scripturæ, sectio 5. Problemat.* 275. 276. 277. 278.

8. Aggrediuntur etiam aperte dæmones, voluntque sibi cultum diuinum exhiberi impij spiritus, quando dispositam inueniunt hominum mentem ad ei obsequendum: vt accidit sortilegis & magis, quos primum latenter prætextu alicuius auxilij vel boni experiuntur, postea adorari se petunt, habemus praxim eius malitiæ in sacris eloquijs, dum de tentatione Domini agunt D. Matthæi, *cap.* 4. *& Luc.* 4. Primum enim ambitionis lue, occasione necessitatis famis, voluit Sathanas Christum à mente deijcere, *dic vt lapides*, inquit, *isti panes fiant*. Sic etiam mulieres & viros pauperes afflictos incestos, aggrediũtur, & spem aliquam eorum malum leuandi offerunt, & illos releuare à præsenti malo velle persuadent. Sed secundo congressu, virus vomunt & auxilium compensari idololatria desiderant, & concupiscentia perstringunt oculos, quemad-

modum Domino nostro Iesu Christo in secundo congressu, ausus est dicere perditissimus & nequam spiritus, *hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraueris me*: mentitus ad se regna & regiones, quæ ex monte illi ostendebat sub sua potestate esse: quemadmodũ pollicetur sortilegis, magis, & alijs, quos decipit, quæ præstare tamen non potest, dum eos sibi initiat & suæ idololatriæ. Postremo autẽ iam illaqueatas animas, in pinnaculo cogitationum defert & ad desperationem commouet & impellit, vt se mittant deorsum à pinnaculo templi: & ita abnegent sanctam fidem Dei, seseq; præcipites dent ad omne genus abominationum exsequendum, quod ipsi persuaserint. Voluit porro Dominus cum dæmone prior hoc certamen subire, vt remedia quoque sequenda relinqueret, & defensionibus eius & armis in fide eius vtamur. Dum enim in primo congressu, post ieiunium famem pateretur, & a dæmone tentaretur vt miraculo in panes lapides conuerteret, respondit, *Non ex solo pane viuit homo, sed in omni libro quod procedit de ore Dei*. Deut. cap. 8. Eaque responsione vti debent Christiani: dum enim penuria afficiuntur & carent voluptatibus, debent in Deum cogitatum suum iactare, iuxta verbum eius vel prophetæ Dauidis. *a Qui dat volatilibus cœli & omnibus creaturis illis necessaria tempore*. Dæmon autem vult tentari in eo & offendi Deum, & ideo ex lapidibus vult vt nos experiamur, num possimus panes educere. Hoc est, vult & suadet, vt nos lucrum ex his eliciamus quæ lucrum dare vel alimenta seu subsidia per rerũ naturam non possunt, nec debent, & ita offendamus Deum: vt eo relicto possit in suam seruitutem facilius trahere.

a Psal. 14. v. 23. Psal. 146. v. 9. Matt. c. 6. v. 26.

9. Quid enim aliud faciunt vsurarij, quam quod suadebat Christo dæmon, ex lapidibus enim & metallis seu mutuo lucrum accipiunt, quod natura non potest producere, neque enim naturaliter aureus vel alius numus generat alium numum. Item ex quæstu corporis multæ mulieres, alij ex latrociniis, alij ex impiis artibus lucrum & panes seu vitæ subsidia mendicantur: quæ omnia, nihil aliud sunt quam ex lapidibus panes velle facere. Obiecit vero tentationi per quam diuitias gloriamque mundi in vmbra ostensam, pollicebatur, si eum adoraret: *Dominum Deum tuum adorabis & illi soli seruies*. Et docuit nulla huiusce mundi gloria, possessione, ambitione cedendum esse à cultu Dei, hæc enim nihil hominibus prosunt, si animæ suæ detrimentum patiantur, qui ea possederint. *b* Hæc fluunt & in hoc seculo, relinquuntur, vita autem æterna semper nos comitabitur. *Et qui volunt diuites fieri incidunt in laqueos diaboli*. vt ait D. Paulus. *1 ad Timoth. cap. 6.* Non est mutandus Dominus, nec sanæ mentis ij videntur esse, qui à patris amicitia in tyranni crudelissimi, qualis est dæmon inimicus, irreconciliabilis homini transire volunt subiectionem seu potestatem. Impius astutus, & omni malitia instructus, cũ hominibus quos ita aggreditur, vt extorqueat cultum diuinum, negotiari satagit, & vno obolo ad venditionem animæ & corporis persuadet, dat enim minuta quædam eaque interdum nulla, vt in suam officinam & carceres credulos traducat. Videbis enim sortilegas aliquas se dæmonibus committere, vel vt exiguum panem vel frustum consequantur, vel vt se vindicent ab inimicis, vel vt possint quædam, quæ illis videntur pulcra, exsequi: vt & magi, ad ambitionem, ostentationem stolidam & ioculatoriam, sæpe dæmones auocant, & illis inseruiunt. Miseri immemores primi præcepti, *Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies*. Deuteronom. 6. Immemores eius aureæ vere sententiæ, *quam commutationem dabit homo pro anima sua c*. Neq; veras diuitias aut veram gloriam dare potest dæmon, sed vmbratilem & figuratam seu apparentem. Dæmon nihil habet quod possit sine voluntate Dei, vt veri Domini transferre: estque vere miser, abominandus, inops & mendicus; Deus contra, de quo dictum. 1. Paralipom. cap. 29. vers. 11. & seq. *Tua est Domine magnificentia, & potentia, & gloria, atque victoria, & tibi laus: cuncta enim quæ in cœlo sunt & in terra, tua sunt: tuum Domine regnum, & tu es super omnes principes. Tuæ diuitiæ & tua est gloria, tu dominaris omnibus: in manu tua magnitudo & imperium omnium*. Hic est Deus, de quo vere cecinit virgo Maria *qui esurientes impleuit bonis, diuites dimisit inanes*. D. Lucæ cap. 1.

b D. Matt. c. 16. v. 26.

c D. Matt. c. 16. vers. 26. Marci 8.

10. Ad postremum vero persuasum inconsultum præcipitium, Christus nobis etiam arma subministrauit, *nõ tentabis Dominum Deum tuum d*. Non enim experimentum quærendũ est à Deo, neq; dimoueri dæmonis impressionibus nos oportet à propugnaculi nostri tuitione, ne inuadamur aut intercipiamur per latentes insidias ab hoste: non est fides abneganda, qua resisti potest, inimico circumeunti Sathanæ. Iuxta illud D. Petri 1. c. 5. *Cui resistite fortes in fide*: neque oportet præuenire præcipitatione operationum nostrarum, prouidentiam Dei, quæ nunquam oportuno tempore in eum confidenti & postulanti defuit. Quod non potest dæmon persuasionibus, munerumue oblatione consequi, desperatione obiecta, conatur

d vt Deut. c. 6. vers. 16.

conatur extorquere: & quæ obtinuerit, eadem retinere & vi & metu verberibusque quos semel ligauit, conatur prohibere, ne ad fidem redeant, & ad reconciliationem ecclesiæ per abdicationem impietatis. Remedium & amuletum præsentissimum est, cauere ab peccatis quæ ianuæ sunt, quæ ei aditum liberiorem ad nos præbent, Dei opem semper inuocare, fidem incontaminatam seruare, initio proditionis viriliter obsistere. Videtur enim dæmon similis pisci capitoni. Is enim vt scribit Claudius Ælianus *a*. Nonnisi iacentem piscem deuorat. Οὐ πρότερον δ' αὐτοῦ προσάπτεται, πρὶν ἢ διὰ τῆς οὐρᾶς κινῆσαι, καὶ ἀτρεμοῦντος μὲν ἔχει τὴν ἄγραν κινηθέντος δ' ἀναχωρεῖ, Id est, *Non prius ipsum tangit vel inuadit, quam caudam mouerit, & immobilem ipsam quidem habet in prædam mouentem autem se pertransit intactum.* Sic Sathan iacentem hominem & non contradicentem, aut pericula non fugientem, tantum decipit & illigat, alios nequaquam. Quæcunque etiam animæ *vt ait Eusebius*, *b* vitijs subiectæ appetitu feruntur, iræ concupiscentiæque seruientes, in naturam dæmoniorum conuertuntur, ac perniciosæ sicuti illi, fiunt. Sunt autem sicut & dæmones inuisibiles & insensibiles, &c. Addit postea spiritus dæmoniacos subministrare animæ, ingentes malorum suggestiones & velle pro Dijs haberi, & ideo gaudere sanguine, vt & Porphyrius ait.

a li. 5. de natura animalium, cap. 3.

b li. 4 de præparat euang. cap. 11.

11. Antequam dæmon se aperte insinuet & cauentibus se offerat, distincte satagit primum nobis arma eripere, fidem & bona opera in fide facta. Fidem conatur deijcere, prauis dogmatibus, falsis religionibus, & superstitionibus: dehinc vt ait D. Gregorius *c*. Tribus modis bona opera nostra insequitur. Aliquando intentionem polluit: vt quod in actione sequitur purum mundumue non exeat: sic auram transitorij fauoris apponit: si in hoc non præualet, in via laqueos tendit & ligat, in eo quod agitur exaltans: sic laude agentis viam bonam immutat, & illa mens resoluitur, & opus bonum antequam finem attigerit, dissipatur. Interdum illud velamine mœroris obumbrat: interdum nimia exsultatione. Tertio, his Sathana non præualente, duriores in fine laqueos tendit, de quo Propheta Psal. 55 *ipsi calcaneum meum obseruarunt*. Et Psal. 141. *In via qua ambulabant posuerunt laqueum mihi*, & sic eum qui iam sibi securus videtur aggreditur. De technis Diaboli admonet quædam etiam Cyprian. lib. 1. epist. 8. ad plebem: *vitate lupos, qui oues à pastore secernunt: vitate linguam diaboli venenatam qui ab initio mundi semper fallax, semper & mendax mentitur vt fallat, blanditur vt noceat, bona promittis vt malum tribuat, vitam pollicetur, vt perimat.* Et rursum tracta. 3. *de simplicitate præla.* dæmon dicitur serpens, eo quod serpat & latenter insidietur & fallat: blandis & specie boni, vt decepit Euam & Dominum tentare adorsus est, à quo tamen intellectus & retrusus est. Et iterum lib. 3. epist. epist. 1. *Neque aduersarius persequitur & impugnat, nisi castra & milites Christi: hæreticos prostratos semel, & suos factos contemnit, eos quærit deijcere, quos videt stare.* Et 4. tractat. de simplicitat. prælator *spiritus insynceri & vagi, qui postquam torrentis vitiis immersi sunt, & à vigore cœlesti terreno contagio recesserunt, non desinunt perditi perdere, & deprauati errorem prauitatis infundere.* Porphyrius scribens ad Anemonem Ægyptium, negat deos esse à paganis cultos, sed dæmones principes malos, atque mirari, cur eorum sacerdotes mortuis se polluere cauerent, & ipsi ad nidorem læsorum animalium accurrerent: curque minas vererentur, rogati verum dicere, si quis minetur quod cœlum infringet, quod occulta Isidis reuelabit, quod ea quæ sunt in adyto sec eta aperiet, quod Charonis cymbam firmabit, quodque Osiridis membra Tryphoni discerpet, vt & refert Theodoret. *d* vbi etiam addit, eundem Porphyrium quamuis Christianorum hostem, existimasse malos dæmones sub Serapidis potestate, quem & alio modo vocari ait Plutonem, dæmonumque tesseram & symbolum esse: tricipitem Cerberum canem, hoc est malum dæmonem, qui in tribus inuenitur elementis, aere, aqua, terra.

c li. 1. moraliū in Iob. ca. 38.

d li. 3 de curand. Græca. affection.

12. Prima apostatandi à DEO causa dæmoni, fuit illa ambitio cultus diuini, dixit, enim, *pone sedem meam in Aquilone, & ero similis Altissimo.* Esa. cap. 14. quem nominant *Sathael.* & præcipitatus de culmine angelico, dictus est diabolus *e*.

13. In Orientali Russia *f*. incolæ dæmonem Meridianum, metuebant & colebant. Ille enim cum iam maturæ resecantur, vt ibi dicitur, fruges, habitu viduæ lugentis ruri obambulat, operarijsque vni vel pluribus, nisi protinus viso spectro in terram proni concidant, brachia frangit & crura. Neque tamen contra hanc plagam remedio destituuntur, habent enim in vicina sylua arbores religione patrum cultas, quarum cortice vulneri superposito, non tantum vulnus sanatur facile, sed & dolorem loripedi dæmonis, seu lemuris exuunt.

e vt scribit D. Chrysost. homelia de Adam & Eua & homil. de lapsu hominis primi tom. 1.

f vt habetur in quadam epist. scripta ex illis partibus anno 1581. ad Dauidem Chythreū excussa Spiræ, etiam anno 1592.

14 Narratur & in epistola Ioannis Meletij scripta, ad Georgium Sabinum de religione Borussorū quæ ponitur post prædictā Chytræi.

tæi. Sarmatiæ gentes, colere spiritus quosdam visibiles. qui lingua Rhutenica *coltri*, Græca *coboli*, Germanica *coboldi* dicantur, quos credunt habitare in occultis ædium locis, vel in cōgerie lignorum, nutriuntq; eos laute omni ciborum genere, eo quod afferre soleant nutritoribus suis frumentum ex alienis horreis furto ablatum. Cum vero alicubi illi spiritus habitare & nutriri cupiunt: hoc modo suam erga patremfamilias voluntatem declarant, in domo congerunt noctu segmenta lignorum, & mulctris lacte plenis imponunt varia animalium stercora: quod vbi paterfamilias animaduerterit, nec dissipauerit segmata, nec stercora è mulctris eiecerit, sed de inquinato lacte cum omni familia sua comederit, tunc illi apparere, & permanere ibi dicuntur. In quo ego obseruo misericordiam Dei in tales homines. qui eos non permittit decipi specie boni vel pulcri, sed tantum concedit dæmoni hęc turpia eis proponere, ex quibus possint facile cognoscere, quale sit is, qui ea proponit, quam spurcus. infamis, turpisque, & abominabilis, vt inde arguantur sponte se in tantam miseriam seruitutis dæmonicæ, & in damnationem se demittere, contra excellentiam & dignitatem honestatemque etiam humanam. Illud autem videtur adhuc astu maiore opertum, quod narrat.

15. Narrat Tertullianus *a*, in Mithræ seu Solis idoli initiationibus, seu mysterijs, militi qui initiabatur, coronam, interposito gladio oblatam, quam capiti suo accommodaret & insuper diabolum ipsas res sacramentorum diuinorum æmulatum tinxisse, id est, baptizasse, signasse in frontibus, celebrasse panis oblationem: imaginemque resurrectionis induxisse.

a lib. de corona militis.

16. Ferunt in orbe nouo & terra dicta *Calicuth*, dæmones visibiliter adoratos quo tempore Christiani eo adnauigarunt.

17. Scribit Gaguinus *lib. 10.* circa annum 1460. quendam Guilelmum Gallum, dæmonem seu diabolum in specie arietis adorasse, vt potiretur amore cuiusdam illustris fœminæ.

18. Hodie maximum scelus inter sortilegos & sortiarias, quod pluribus indiciorum quæstionibus & spontaneis eorundem confessionibus, & testium comprobationibus detectum est, vt per adorationem Dæmonis, eiurato Dei veri cultu & baptismo, infandis suis mysterijs initientur, & in eadem abominabili adoratione exsecrationibus obligentur.

De locis in quibus cultus religionis solus Dei exercebatur. CAP. XXI.

NOBIS Deus in omni loco sua beneficia largitur, vbique per suam diuinitatem, & potestatem opera sua exercet: omnia quocunque loco sint, suam bonitatem, omnipotentiam, præstantiam, sapientiam, & virtutem prædicant. Deus vbique videt, & vndecunque deprecantes, & gloriam, & laudem ei merito tribuentes, & canentes exaudit. Quod persuasit quibusdam vt Magis Persarum, & Xerxi, non esse certum locum, vel templum Deo ædificandum, vt qui eo contineri non posset *b*, & scribit Herodot. *c* Ægyptios primos dijs & aras, & simulacra, & delubra statuisse, quod & verisimile est & Ægyptus videtur esse omnis idololatriæ origo.

b vt refert Cic. & alij.
c lib. 2.

2. Alij & melius, vtrunque confessi sunt: & quod nec cœli, nec cœli cœlorum, continere possint verum Deum, nec per consequens domus Deo consecrata: verum locum sanctificatum Deo, & nomini eius, accipere gratiam à Deo: vt in eo inuocatus exaudiat orationes de loco habitaculi sancti sui in cœlo, & cum exaudierit propitius sit *d*, In omni enim loco priuatim Deum colere, laudare, & deprecari hoc & conueniens est & expedit, nec est quisquam tam vecors qui putet Deum ex priuatis locis non audire, & priuatos contemnere. Omnia enim & singula ad eius prouidentiam pertinent. At publica sacrificia, religionisque mysteria in omni loco peragere non expedit, nec permittendum est: metu ne quis arroget modum nouum colendi Deum, aut nouos deos sibi more gentilium confingat, *e* & ordinem ecclesiasticum, sacramque hierarchiam conturbet, & polluat, *vt videtur fateri Leo constitut. Nouell. 4.* & hæreticorum conuenticula satis comprobant. Et hęc ratio videtur apposita in prohibitione facta à Deo *Leuit. 17.* de non offerendo alibi sacrificio quam in ostio tabernaculi testimonij, additur enim vers. 7. *& nequaquam vltra immolabunt hostias suas dæmonibus cum quibus fornicati sunt, &c.* sicque iussit Deus Deuter. capit. 12. versicu. 11. *in loco quem elegerit Dominus Deus vester vt sit nomen eius in eo. Illuc omnia quæ præcipua conferetis holocausta, & hostias, & decimas, &c.* & postea versicu. 13. *caue ne auferas holocausta tua in omni loco quem videris: sed in eo quem elegerit Dominus in vna tribuum tuarum offeres hostias, &c.* Quod & fuse probatur ex varijs sacræ paginæ locis, & sententijs patrum, & sacrosanctis concilijs, *f* excepta causa necessitatis, quæ permittit cum auctoritate ecclesiæ, alibi offerre mysteria publica, quam in locis consecratis, idq; probatum Nouella Iustiniani 131 *g* & Nouella 58. *h* Quas tamē Nouellas abrogauit cōtrarium

d vt explicat Salomon 3. Reg. c. 8.

e vt Michæas Iudic. c. 17.

f per totam fere 1 dist. de consecratione apud Gratian. maxime c. 1. 2. sicut non alis 11. & seq.
g de ecclesiasticis, & si quis in sua domo c. 3.
h vt in priuatis domibus sacra mysteria non fiant.

trarium

trarium permittendo Leo Imperator, *Nouell.* 4. vt non modo vniuersalis Ecclesiæ sacerdotes, verum etiam qui ad quamcunque sacram ædem pertinent, si in hoc vocentur licite sacra mysteria exponere, diuinumque cultum celebrare domi priuatæ possint. & *constitutio.15.* vt salutarem baptismum in quocunque sacro oratorio peragere liceat. Quæ constitutiones in tantum sunt recipiendæ, in quantum sacris canonibus non contradicunt, vt ceteræ Imperatoriæ leges. *a* videndum de hoc Concilium Tridentinum. *b* Lex erat 12. tabul. *Constructa à patribus delubra habento, lucos in agris habento.*

a *c. non licet, c. cum tribus seqq. 10. dist.* b *sess. 22. in decreto de obseruandis in Missa.*

3. *Luci*, inquit Varro 5. de lingua Latina, *à luce, quod propter lucem cultus institutus sit. existimant alij, locum arboribus consitum numini consecratum, lucum dici, per antiphrasim, eo quod lux rara ibi sit ob densitatem arborum, cum non liceret inde propter religionem arborem cadere.* Cornelius Fronto *c* ait, Fanum dictum, quod Fauno locus esset consecratus: alij, à fando, quod fando consecretur templum in loco augurato, Sacellum paruum ædificium diis consecratum, lucus locus fulmine ictus, & arboribus tectus. Apud Virgilium, lucus semper, *d* locus augurio consecratus: aliqui deriuant lucum, ab Etrusca voce, *luca*, quod est senex. Ita lucus Latini Regis, *in 7. Æneid.* templum curiæ senatorum ita descriptum:

c *de diff. voc.*

d *vt ait Seruius.*

Templum augustum, ingens, centum sublime columnis
Horrendum syluis ac relligione parentum.
Hinc sceptra accipere, & primos attollere fasces
Regibus omen erat, hoc illis curia templum.

Siquidem, vt ait *Seruius*, Senatus habere consilium vel curiam non poterat, nisi in loco inaugurato, centum illæ columnæ, erant centum sublimes arbores consitæ. In lucis colebantur diuersi dij, prout illi dedicati erant separatim, vnde religio extra vrbes maxime in lucis erat, vel iuxta delubra erant luci. Prohibuit illud Deus Deuteron. cap. 16. versi. 21. *Non plantabis lucum & omnem arborem iuxta altare Domini Dei tui, nec facies tibi, neq; constitues statuam, quæ odit Dominus Deus tuus.* Meminit sæpe sacra Scriptura, populum Iuda & Israel concitasse iram Dei, & ideo à Deo punitum, quod ædificasset more idololatrorum sibi aras & statuas, & lucos super omnem collem excelsum, & super omnem arborem frondosam, quæ vocantur excelsa, & eorum sacerdotes excelsorum. *e*

e *3. Reg. c. 14. vers. 23. & cap. 15. v. 1. & cap. 12. v. 31.*

4. Non reprobauit autem lucum Deus nemorum & lucorum, neque prohibuit ibi nomen suum inuocari, sed nouit ad idololatriam procliues, gloriam Deo debitam ibi profanari, translatum in dæmonia. Nempe ex arbitrio more paganorum noluit in excelsis sibi per populum sacrificari. Alioquin ante tabernaculi & templi erectionem, Abraham fidelis plantauit nemus in Bersabeo, & inuocauit ibi nomen Dei æterni, & fuit ibi colonus Palæstinorum diebus multis: *f* & antequam Salomon ædificasset templum Deo, populus immolabat in excelsis, & ipse Salomon immolauit in holocaustum super altare in Gabaon mille hostias, quippe illud erat excelsum maximum, cuius loci oblatio grata Deo fuit. *g*

f *Genes. c. 21. vers. fin.*

g *3. Reg. c. 3. v. 2. & 4.*

5. In Concilio Hanetensi, cap. 8. quod refert Burchardus Episcopus Wormatiensis, *h* statuitur, vt inuigilent Episcopi, & eorum ministri, vt arbores (quas vulgus colebat in tantum, vt nec ramum vel surculum inde auderet amputare) dæmonibus consecratas radicitus exciderent, ac comburerent, & lapides quoque, quos in ruinosis locis, & syluestribus, Dæmonum ludificationibus decepti venerabantur, funditus effoderent, & in talem locum proiicerent, vbi nunquam à suis cultoribus venerari possent, & vt hortarentur, hæc ad idololatriam vetitam pertinere, & vota sua ad ecclesiam Deo portanda pro salute. Atque in Concilio Bracharensi *i* sic statutum: *Si in alicuius presbyteri parrochia infideles aut faculas incenderint, aut arbores, aut fontes, aut lapides venerantur, si hoc eruere neglexerint, sacrilegium se fecisse cognoscant, &c.* Iussit Deus Gedeoni destruere aram Baal, quæ erat patris sui, & succidere nemus, quod circa aram erat, quod & fecit, & ædificauit altare Domino in summitate petræ, *k* ibique non locum, quia erigi altare eodem loco sibi præcepit, sed id, quod colebatur, reprobauit, vt veram religionem restitueret, non aliam reprobatæ similem, quemadmodum legitur fecisse Nabuchodonozor, qui in mandatis dederat Holopherni duci exercitus, vt omnes deos terræ exterminaret, lucos eorum excideret, videlicet vt ipse solus diceretur Deus, à nationibus, quæ potuissent Holophernis potentia subiugari. *l*

h *lib. 10 decretorum, c. 10.*

i *c. 22. relato à Burchardo, eo. lib. 10 c. 21.*

k *Iudic. cap. 6. vers. 25. & seq.*

l *Iudith. c. 3.*

6. Adorarunt verum Deum quidem in syluis & locis desertis anachoretæ & solitarij, sed non more idololatrorum dæmonia.

7. Erant & loca quædam certa orationi & cultui diuino semper destinata, ab eo tempore, quo Dei adoratio eiusque sacrificia publice instituta sunt. fieri enim aliter non potuit, nam tria hæc se semper consecuta sunt, cultus seu religio, sacrificia, & altare, vbi sacrificia fierent. Iamque ab initio Setho natus est filius Enos, cœpit inuocare, nempe publice, nomen

a Gen. c. 4. in fine. men Domini: *a* priuatim enim à quolibet, exceptis his, qui ad idola declinauerant, inuocabitur nomen Domini. *b* refertur etiam, *c* regem Salem Melchisedech, qui egressus est ad occursum Abrahæ redeuntis ex cæde regum, protulisse ei panem & vinum, quia esset sacerdos altissimi, quod & refert D. Paulus ad Hebræos *cap 7. vers. 3.*

b vt liquet ex eodem cap 4. de Abel & Cain.

c 14. Genes. vers. 18.

8. Licitum & erat ante Mosem, locum orationis cuique sibi deligere, & sanctificare, quemadmodum domum Deo ædificauit Iacob in loco, in quo apparuit sibi Dominus & angeli in scala innixa cœlo & terræ. *d* Arbitror autem, Deum verum etiam vt plerumque adoratum in summitatibus montium, & ibi sacrificia fuisse solemniora oblata, & altaria, id est, altas areas, ædificata seu constructa. Iussus Abraham à Deo ire in terram visionis, atque ibi offerre filium, loco cuius & sacrificiũ Deo iubente obtulit in vno montiũ, quem mõstrauit illi. *e* Templum ædificatum à Salomone in monte Moria Deo, *f* & ideo Micheas *g* minatur ex nomine Dei destructionem templi, & ait, *Sion quasi ager arabitur, & Hierusalem quasi aceruus lapidum erit, & mons templi in excelsa syluarum.* Et in cap. 4. eiusdem prophetiæ: *Et in nouissimo dierum, erit mons Domini praeparatus in vertice montium, & sublimis super colles, & fluent ad eum populi, &c.* Quin & aliquando Deum verum Syri victi ab Achab sub rege suo Benadab, dixerunt Deum montium. *Dij*, inquiebant, *montium sunt dij eorum, ideo superauerunt nos, sed melius, vt pugnemus contra eos in campestribus, & obtinebimus eos.* h *Dominus* i *noster Iesus Christus ascendebat in montem solus orare.* Hæc omnia ab initio soli veroque Deo consecrata, dicata & constructa, at dæmonis ambitio, impietas, & insidiæ, quibus aucupatur incautas animas hominum sibi, voluit, quæ Deo debentur, etiam in terris vsurpare, & perseuerans in malitia & superbia, propter quam deiectus fuit è numero bonorum Angelorum cœlestium, *k* voluit quoque Deus haberi, & eo modo, quo verus Deus coli, non vt illi videtur, in contumeliam creatoris, sed in suipsius maiorem damnationem. Et proinde vt conturbaret, quantum in se est, cultum Dei veri, curauit idolis suis sacrificari in excelsis per suos administros, in lucis, in montibus, in aris, altaribus per impietatem erectis, interdum in foueis, in speluncis, & in templis sibi exsecratis. Melanthes *l.* *πᾶν δὲ ὄρος, τοῦ Διὸς ὄρος ὀνομάζεται, ἐπεὶ ἔθος ἦν τοῖς παλαιοῖς, ὑψίστῳ ὄντι τῷ Θεῷ, ἐν ὕψει θυσίας ποιεῖσθαι.* id est, Omnis mons, Iouis mons *appellatur, quoniam mos fuit antiquorum, vt quia Deus est altissimus, in loco altissimo ei sacrificare.* Meminit & Apoll. Rhodius, lib. 2. Argonaut.

d Genes. 28. ver. fin. & cap. 35. vers. 31.

e Genes. 22.

f 2 Paralip. 3 vers. 1.

g Cap. 3. in fin.

h 3. Reg. c. 20. vers. 23.

i D. Matth. cap. 14. D. Marc cap 6 D. Luc. cap 6.

k Esaia c. 14.

l in lib. de sacrificiis.

Καὶ βωμὸν ποίησε μέγαν Διὸς Ἰκμαίοιο
ἱερά τ' εὖ ἔρρεξεν ἐν οὔρεσιν ἀστέρι κείνῳ
Σειρίῳ αὐτῷ τε Κρονίδῃ Διί. τοῖο δ' ἕκητι.

Id est,

Ingentem Iouis humentis tunc exstruit aram,
Et sacra imponit in montibus, hic quoque sacra
Sirius accepit. sic Iupiter ipse volebat.

Et sacra pagina, cum detestatur idololatras in Israel, adiicit inter cetera, quæ agebant, vt 4. Regum, cap. 16. vers. 4. de Achaz *immolabat quoque victimas, & adolebat incensum in excelsis, & in collibus, & sub omni ligno frondoso.* Et 4. Regum 17. versic. 9. & 10. 11. de Israelitis imitantibus idololatras gentium: *Et ædificauerunt sibi excelsa in cunctis vrbibus suis à turre custodum, vsque ad ciuitatem munitam, feceruntque sibi statuas & lucos in omni colle sublimi, & subter omne lignum nemorosum, & adolebant ibi incensum super aras in morem gentium, quas transtulerat Dominus à facie eorum, &c.* Scribitur, *m* quod Salomon ædificauit phanum Chamos, idolo Moab, in monte, qui est contra Hierusalem. Cum etiam idem ædificasset domum Domini in Hierusalem in monte Moriia, qui *d*: monstratus fuerat Dauidi patri eius, in loco, quem parauerat Dauid in area Ornam Iebusej. *n*

m 3 Reg. c. 11. vers 7.

n 2. Paralip. c. 3 in prin.

9. In desertis locis, solebant & plerumque isti luci & excelsa constitui, vt etiam scribit Ctesias libro de rebus Persicis, in India esse locum sacrum in tractu inhabitabili regionis, quem sub nomine Solis & Lunæ venerarentur, ad quem à monte Sardonis esse quindecim dierum iter. Persæ, quibus neque aras, neque statuas, neque templa construere moris erat, in editissimis quibusque conscensis montibus, Ioui hostias immolabant, Iouem autem omnem cœli gyrum vocabant, & ita Lunæ, Soli, telluri, igni, ventis, sacrificabant. *o*

o Plutarch. in Poly.

10. Accesserunt superioribus cum tempore templa, eaque dicata numinibus. Nam non omne templum consecratum & dedicatum erat, quia templum, si credamus Varroni, *p* à tuendo, seu videndo, aut cernendo. Quocirca cœlum, qua tuimur, dictum templum, sic,

p lib. 6. de lingua Latina.

Contremuit templum magni Iouis altitonantis.

Et ita, *inquit*, templum tribus modis dicitur, à natura, ab auspicio, à similitudine: à natura, in cœlo: ab auspiciis, in terra, quando locus auspicii causa ab auguribus diffiniebatur visu, & per metas ab illis præstitas, intra quas auguria sumere decreuerant. Similitudine, tem-

pla

pia sunt definita certa ædificia circumsepta, quia, *inquit*, omne templum debet esse circumseptum, nec plus, quam vnum introitum habere. Dicta & ideo templa, quæ à tuendo etiam tecta. ex quibus & quędam dicit non consecrata: nam, *inquit*, Curia Hostilia templum est, & sanctum non est. Refert & Seruius in Virgilium, templum Vestæ non fuisse consecratum, ne Senatus illic accederet, vbi erant virgines. Senatus autem vel eius consilium haberi non poterat, nisi in augurato loco. Templum Dei in terra, mundus seu cœlum vniuersum, in quo Deus adoratur, vocatur a Cicerone. *a* Ita aliud mundus, in quo adoratur Deus, alius Deus à mundo, quia mundus per ipsum factus est, & mundus non est Deus, sed eius creatura. *b* Templum ita varias recipit acceptiones per similitudinem quandam. Nos sumus templum Dei, Paul. *c* *Nescitis, quia templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis.* Et cap 6. vers. 19. *An nescitis, quoniam membra vestra, templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis à Deo, & non estis vestri: emti enim estis magno pretio, &c.* Templum etiam Dominus noster Iesus Christus vocauit corpus suum *d*, *Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud, &c.*

a In somnio Scipionis, & à Macrob. in eum, lib 1 c. 14.
b Io. in cap. 1. & Genes. 1.
c 1 ad Corinth. cap. 3. v 16.
d Ioan Euang. c. 6. v 19.

11. Templum etiam dictum tabernaculum Dei, antequam templum Salomonis esset, vt liquet ex 1. Regum, c. 2. v. 32. ibi, *Et videbis æmulum tuum in templo, in vniuersis prosperis Israel.* Et rursum cap. 1. v. 7 *Sic faciebat per singulos annos, cum redeunte tempore ascenderent in templum Domini.* Et vers. 24. & adduxit eum scilicet Samuelem Elcana in domum Dei in Silo, atque templum & domus Dei nondum erat constructa. Nam Salomon ædificauit, *3. Regum 8.* Tabernaculum autem, quod fixit Moses, erat in Silo, *Exod 26.* & rursum *1. Reg. cap. 3. vers. 3.* Samuel autem dormiebat in templo Domini, vbi erat arca. Tabernaculum diminutiuum, à taberna, p:o omni ædificio accipitur, quod est vtile ad habitandum, nempe ex eo, quod tabulis clauditur, *e* ex quo hodie etiam, si ex alia materia conficiatur, remansit tamen nomen. Tabernaculum tectum est castrense, subitarium, frondibus aut stragulis opertum, contra Solis & tempestatum iniurias. Tentorium alio nomine ab extensis velis, cum tabernaculum consecrauit Deo pro domo Moses, erat populus in deserto in castris, vnde & tabernaculum domus illa portatilis Deo conserata & arca dicebatur. de quo *in cap 25 26. & 40.* Exodi; habitabant & patres aliquando in tentoriis & tabernaculis, & ita in domibus portatilibus. *f*

e vt ait Vlp in l. taberna, de verb. signif.
f vt liquet ex Genes. cap 4. 18. 16. 25. 31.

12. Sanctuarium Dei tabernaculum erat, *Exod. cap. 25.* cuius forma in cap. 26 erat, nempe compositio ex decem cortinis byssinis, coopertis vndecim sagis cilicinis, & pellibus arietinis rubricatis, cum tabulis stantibus ex lignis Setim, &c. & ibi erat arca testimonii, propitiatorium, mensa panum propositionis, candelabrum aureum, &c. quæ in epitomen collegit Diuus Paulus ad Hebræos, cap. 9 versic. 2. & seq. *Tabernaculum, inquit, factum est primum, in quo erant candelabra, & mensa, & propositio panum, quæ dicitur sanctum, post velamentum autem secundum tabernaculum, quod dicitur sanctum sanctorum, aureum habens thuribulum, & arcam testamenti circumtectam ex omni parte auro, in qua vrna aurea habens manna, & virga Aaron, quæ fronduerat, & tabulæ testamenti, super eam erant Cherubim gloriæ obumbrantia propitiatorium, de quibus non est modo dicendum per singula. His vero ita compositis, in priori quidem tabernaculo semper introibant sacerdotes sacrificiorum officia consummantes, in secundo vero semel in anno solus Pontifex non sine sanguine, quem offerret pro sua & populi ignorantia, &c.*

13. Proprie tamen templum Salomonis, mons Dei dicebatur, vt scribitur Esaiæ 2. *Venite ascendamus in montem Domini, & in domum Dei Iacob.* Ceterum tabernaculum Mosis & templum Salomonis ferebant imagines & figuras duarum Dei ecclesiarum Christi, eius, quæ est in mundo, & eius, quæ est in cœlis. *g* Eius, quæ est in mundo imago, est Mosis tabernaculum: Ecclęsiæ autem, quæ est in cœlo, templum Salomonis, quod est in monte. Duæ Ecclesiæ numero: vna autem modo fidei. De ea, quæ est in mundo, dicebat Dominus, *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*, Matthęi 16 De cœlesti, Apostolus ad Hebręos, cap. 12 *Accessistis ad montem Sion, & ciuitatem Dei viuentis, Hierusalem cœlestem, & ad multorum millium Angelorum frequentiam, qui conscripti sunt in cœlis.* Tabernaculum Mosis translatum de loco in locum in deserto, ita & ecclesia Christi. Ideo & ecclesia tentorium, quod fixit Dominus, & non homo, & mundum tanquam incolatum suscipit, & velut tabernaculum è locis in alia loca migrat, in persecutionibus, propter eum, qui dixit Matthæi 10 *Si vos persecuti fuerint in hac ciuitate, fugite in aliam.* Christi ecclesia tanquam peregre existens, pios facit inquilinos: Superna autem ecclesia primogenitorum in cœlis, non habet illic inquilinos, sed habitatores pios. Illic non sunt inquilini, quia nec persecutio. Tabernaculum est hæc via: mons autem, est cœlum.

g vt fuse explicat D. Chrysost in Psal. 14.

Iustum arbitror, dicebat D. Petrus, 2. epist cap. 1. versic. 13. *quandiu sum in hoc tabernaculo, suscitare vos in commonitione, Certus quod velox est depositio tabernaculi mei, &c.* Tabernaculum etiam est litera diuinarum scripturarum, mons autem, quę in ipsis sita, est intelligentia. Tabernaculum & lex est: mons, euangelium. Tabernaculum etiam mons domi, mons autem diuinitas.

14. Colligunt Hebræi ex cap. 12. Deutero. quandiu versabantur in deserto, licuisse, vbi libuisset, sacrificare: postquam autem ingressi sunt terram promissionis, licuisse tantum [a *Iosue cap. 18. in prin.*] in sito vbi fixit, tabernaculum Iosue, *a* vbi remansit fixum vsq; ad mortem sacerdotis [b *1. Reg. 4.*] Hely, quo iudicante, arca capta est à Philistæis, *b* qui eam transtulerunt è loco adiutorij, in Azotum in templum idoli Dagon: dehinc circundata per Geteos, qui eam miserunt in A[c *1. Reg. 5.*]caron, *c* inde peruenit ad Bethsamitas, à quibus rursum venit Cariathiiarim, posita in do[d *1. Reg. c. 6. & 7.*]mo Aminadab in Gabaa, *d* iudicante Samuele, & sacerdote exsistente: ex domo vero Aminadab, qui erat in Gabaa, translatum tabernaculum vel arca in domum Obed edom, & [e *2. Reg. c. 9.*] inde ad ciuitatem & domum Dauid. *e* Postremo translata in sanctum sanctorum templi, quod ædificauit Salomon, in oraculum tem[f *3. Reg. c. 8.*]pli subter alas Cherubim. *f* & ibi tunc tabernaculum mobile fixum est. Substructam hanc ædem sacram, tradit Rabi Abraham Leuita in historia Kabala, anno mundi bis millesimo nonagentesimo vigesimo nono, ante excidium suum, annis quadringentis triginta tribus. Templum hoc Salomonis opus admirabile fuit supra ædificia, quæ inter miracula orbis connumerantur, ædificatum, annis centum & quadraginta tribus, priusquam Tyrij [g *2. Ioseph. lib. 8. Antiq. & lib. 1. contra Appionem.*] Coloniam Carthaginem conderent. *g* Multitudo pene incredibilis operariorum adfuit Salomoni quoque, ad opus consummandum, quorum erant septuaginta millia, qui onera portabant, octoginta millia latomorum, in monte tria millia, trecenti eorum, qui præci[h *3. Reg. c. 5. 2. Paralip. c. 2. & 3.*]piebant opera, vltra eos, qui faciebant opus. *h* forma & fabrica templi, & rerum, quæ ibidem erant, ponitur *3. Regum cap. 6. & 7. & 2. Paralipomen. cap. 3.* Tres præcipuas habuit partes, prima erat templum clausum, 2. atrium interius seu sacerdotum, 3. atrium exterius seu populi, in quo porticus constructa est à Salomone, [i *3. Reg. 7.*] postquam ædem totam perfecisset. *i* Templum illud longum, habebat 60. cubitos in longitudine, 20. cubitos in latitudine, 30. cu[k *3. Reg. c. 6.*]bitos in altitudine. *k* porticus erat ante templum 20. cubitorum longitudinis, iuxta mensuram latitudinis templi, porro 40. cubitorum erat ipsum templum pro foribus oraculi, & 20. cubiti erant ad posteriorem partem templi, 40. cubitorum decem erant cubiti interius intercepti, & quod erat interceptum, vocabatur sanctum sanctorum: quod autem erat extra, sanctum tantum. Auro autem omnia collucebant: nonnulli quoq; dixerunt, supremam quoque trabem fuisse auream, huc solus Pontifex semel in anno ingrediebatur: illic & arca sita erat, & Cherubim: illic etiam stabat altare aureum, quo adferebatur thuribulum, ad nihil aliud paratum, quam ad solum incensum, seu suffitum. Hoc autem fiebat semel in anno. In extremo vero templo, erat altare æneum, in quo quotidie adferebatur agnus, & comburebatur, & vocabatur sacrificium vespertinum: erat enim etiam aliud matutinum: bis in die oportebat altare accendi, præter alias hostias, quæ adferebantur à populo. Hoc enim erat iussum, & lege statutum sacerdotibus, vt ex se & ex domo sua, quando nullus offerret, vnum matutinum, & vnum vespertinum agnum sacrificarent & comburerent. Quod iusserat Deus fieri, significans, per id, quod fiebat, eum assidue colere oportere, & cum dies deficit. Hocque sacrificium fuit semper acceptum, atque huiusmodi hostia, cum tamen, quod fieret pro peccatis, aliquando non esset acceptum. *l* Progressu [l *Vt explicat D. Chrysost. in Psal. 49. in s.*] temporum atrium exterius interstitio murorum fuit separatum, vt anteriore parte viri, posteriore fœminæ continerentur, & ab atrio sacerdotum remotiores essent, Vnde atrium nouum dicitur. *m* Hæc rursus omnia atria, [m *2. Paralip. c. 20.*] suas habuerunt porticus, ad Meridiei & Septentrionis latera, quibus vel imber vel æstus vitari possent. Additum & atrium tandem aliud profanū, seu gentilium, in quod exteri & Israelitæ non purificati ad orandum conuenire possent.

15. Et hæc omnia muro cingebantur, à quo totum spatium vsque ad atria contentum, mons domus dicebatur, *mons Dei, mons Moria.* Sunt enim in eodem tractu montis quatuor colles siue iuga, quæ quandoque vna appellatione Sion dicuntur, aliquando varia sortiuntur nomina. Primus collis seorsum Sion dicitur, qui ob sui altitudinem respectu totius terræ specula vocatur, in quo & erat arx dicta ciuitas Dauid, quam a Hierusalem dirimebat hiatus quidam siue Melo. *n* Ibique e[n *2. Reg. 5.*]rant sepulcra Dauidis, & aliorum regum. Secundus collis erat mons Moria, vbi templum. *o* Tertius, Acra: vbi noua ciuitas. Quar[o *2. Para. 3.*]tus, Golgolta.

16. Stetit

16. Stetit templum à Salomone ædificatum 410. annis, anno 11. & vltimo regni Sedechiæ a Chaldæis euersum & incensum. *a*

a 2. Paralip. c. fin. & Ierem. c. 52. Esdra 3. cap. 6. v. 15.

17. Reædificatum & instauratum per Esdram, permittente Cyro rege Persarum, & aliis regibus. Ab his, qui antea in captiuitatem ducti fuerant, cœpit ædificari anno primo Cyri regis. *b* Et absoluta ædificatio intra 46. annos tantum. *c* Præter quod tamen successiue cœperat ædificari vltra synagogi seu domus orationis, ad quas singuli parochi statis temporibus conueniebant, 480. propter amplitudinem ciuitatis Hierusalem, & populi eius multitudinem. *d*

b 1. Esdra c. 2. c D. Ioan. c. 2. vers. 20.

d Vt scribit Rabi Manahem.

18. Paulo post Samaritani seu Cuthei, aliud templum ædificarunt in monte Garizim: initium fuit & causa Manasses frater Iaddi sacerdotis Dei: qui inhians pontificatui, vxorem duxit filiam Samballath Samaritanorum principis, præfecti regis Persarum, ædificauitque templum Garizim Hierosolymitano simile, ad quem ibi pontificatu nouo fungentem, rerum nouarum cupidi sese transtulerunt, Iosepho teste. *e* Hincq; cœpit schisma inter Iudæos, qui prophetico templo adhærebant, & vero sacerdotio, & Samaritanos, qui partes Manassis sequebantur: quod fouerunt Saddoc & Baitethos. *f* Mons vero Garizim est mons, in quo benedictiones factæ sunt seruantium legem Dei. *g* Samaritani porro illi non plane erant in cultu Dei instructi, sed & Deo & dæmonibus more gentilium seruiebant, vnde pro hæreticis habebantur. *h* Vbi & refertur causa dogmatis diuersi.

e lib. 11. Antiq. c. 8.

f Vt scribit Rabi Abraham in Cabal. la.

g Deut. 27. vers. 12.

h Vt liquet ex lib. 4. Reg. c. 17.

19. Stetit hoc fanum Cutheorum hæreticorum, seu Samaritanorum, per annos circiter ducentos. *i* Euertit autem illud Ioannes filius Simeonis filij Hasmonei cognominati Hircani, & occidit hæreticos, qui ibi offerebant sacrificia extra ædem Domini, & constituerant decreta & leges pro animi sui libidine, quamuis & hic alia occasione factus fuerit postea Saducæus. *k*

i Vt ait Elias Leuita in thisb. Cabala.

k Vt eod. loco scribit Elias Leuita.

20. Ferunt etiam, Ananiam Oniæ filium, *l* mortuum orasse pro populo profugum tyranni metu in Ægyptum, obtinuisse a Ptolomæo Philometore, vt apud Heliopolim construeret templum Hierosolymitano simile, illicque pontificatu fungeretur. Sicut Egesippus tradit. *m* Abutebatur autem Scriptura sacra, & loco Esaiæ, apud quem scriptum est, cap. 19. vers. 18. *In die illa erunt quinq; ciuitates in terra Ægypti, loquentes lingua Chanaan, & iurantes per Dominum exercituum, ciuitas solis vocabitur vna. Et in die illa erit altare Domini in medio terræ Ægypti, & titulus Domini iuxta terminum eius, &c.* Quæ tamen verba de conuersione futura Ægypti ad Christum intelligenda erant, & non vt seruirent ambitioni eius, vt inde contempto Hierosolymitano templo, ibi nouam imperandi sedem captaret. Siquidem seditione apud Iudæos propter pontificatum orta, Onias pontifex Tobiæ liberis vrbe pulsis, superior fuit: sed illi Epiphanem aduersus vrbem duxere, & tunc Onias & Ananias ad Ptolomæum Philometorem, qui tum cum Antiocho dissidebat, profugerunt, & impetrarunt potestatem erigendi illud templum. *n*

l De quo scribitur in Machabæor. 1. Machab. 5.

m lib. 2. c. 13.

n Vt tradit Nicephor. lib. 1. c. 6. Iosephus lib. 12 Antiq. c. 6. & lib. 7 de bello Iudaico, c. pen.

21. Sed nec potuit fama postea obscurari templi Hierosolymitani per illud vel aliud. Ita duo templa Deo ædificata reperiuntur Deo accepta, Salomonis, & reædificatum per Esdram. Primum ex his magis gloriosum. *o* Quinq; enim res defuerunt in 2. quæ erant in primo. *p* Videlicet arca, ignis, diuinitas, atq; אורים ותומים *vrim, vethumim*, id est, lumina & simplicitates, hoc est, rationale iudicij, oleum vnctionis & Spiritus sanctus, vt habetur in *Talmud Hierosolymitano, in cap.* אלו הן חנין *Elu en haggolin* hoc est, *isti sunt captiui*. Ibiq; id probatur ex cap. 1. Aggæi, dum dicitur: אמר יהוה עלו ההר והבאתם עץ ובנו הבית וארצה בו ואכבד *gnalu habar vahabethem gnetz ubenu habaith. veeret zeh bo veeccabeda amar lehoua*. id est, *Ascendite in montem, & afferte lignum, & ædificate domum, & complacebor in ea, & glorificabo eam, ait Dominus.* vbi obseruatur non eu ואכבר & honorabor, siue n. quod deest, & significat *quinque*, in Hebræo, vt quinque res defecturas doceretur. Idque pro ואכבדה *veccabedah*, vt scribit Rabi Salomo in glossa. Idipsum & dictum in libro יומא *ioma*, per Rabinum אחא *acha*, & in *midras sir asyrim*, id est, *Canticus canticorum*, cap. 8. Vbi & dicitur deficere quinque in templo 2. Cherub. ignem, שכינה *schchinah*, id est, *diuinitatem* seu Dei gloriam, Spiritum sanctum, & אורים ותומים *vrim vethumim*, id est, *lumina & simplicitates, seu rationale iudicij.* In hoc secundo alioquin templo, par structura primo erat à Zorobabele obseruata, mons, atria multiplicia, virorum, fœminarum, gentilium, sacerdotum, sanctum, sancta sanctorum, & reliqua, sed minore sumptu. *q* Et vltra, præter Salomonicum, iuxta magnam portam orientalem habebat exodium, in qua Medorum Metropolis Susæ exemplum depictum erat, & mensurarum omnium exemplaria præscripta, & locus, ex quo legis doctores ad populum concionabantur. *r* Hoc sanctuarium restauratum post 70. annos a destructione facta primi per Nabugdonozor. Fuit vero & hoc secundum, postea capta vrbe, profanatum ab

o c. pen.

o 2. Paralip. 5.

p Vt obseruat Galat. lib. 4. contra Iudæos. c. 9.

q Vt habetur in Talmud, tractat Middoth, siue de mensuris.

r Vt habetur in Talmud, & tractatu K! I...m de seminib. mixtis.

ab Epiphane, sub Onia sacerdote, repurgatum à Machabæis. Herodes Ascalonita seu Idumæus, qui vastauit Hierosolymam, & ex parte templum illud secundum, postea in tanta impietate voluit videri pius, & anno 18. regni sui, templo veteri integro manente & incluso, defossis quæ superfuerant de templo Salomonis fundamentis, noua excitauit, & ad illius similitudinem, magnitudinem & dignitatem exterius direxit, immensoq; ædificandi sumtu per annos 8. ante Christi ortum decimo vix absoluit. *a* Hoc templum tempore Pompeij Magni Deo structum, summæ molis pulcerrimum, nullo culmine tectum.

a Vt plenius continetur apud Egesippum lib. 1 Iosephum, lib. 15. antiquitatum, c. 14. & 11. & lib. 1 de bello Iudaico, c. 27. Scribit de eo Dionys. Cass. lib. 37

22. Hoc templum secundum funditus destructum, expugnata Hierosolyma à Tito Cæsare post quadraginta annos, aut paulo plures à Domini nostri crucifixione. *b* Orosius prædicto loco ait, hanc templi ruinam contigisse à die prima conditionis, vsque ad diem euersionis vltimæ, lapsis mille centum duobus annis: quod tamen de prima ædificatione à Salomone cœpta intelligit: cum quo tamen non consentiunt Rabini, non autem de ædificatione secundi templi Zorobabelis, quod tamen dicunt diutius stetisse, quam Salomonicum, nempe putant stetisse Rabini per 521. annos plus quam Salomonicum, cum autem, nec in numero annorum conueniant, non vltra inquiram, sed relinquam Rabinis istas contentiones, & curiosis, quæ ad instructionem parum prosunt: Rabi enim *Kimhi* in secundo Aggei, putat secundum templum tantum stetisse per 420. annos, Rabi Dauid in Danielem per 437. & dimidium, alij plus, alij minus.

b Vt scribunt Ioseph. lib. 7. de bello Iud. c. 17. & 18. Orosius lib. 7. c. 6. Egesippus in 5. & alij. prædixerat Dominus id ipsum.

23. Constat porro, hanc fuisse postremam ædificationem templi, & secundam, neq; potuisse reædificari in posterum, etsi ter fuerint Iudæi conati restituere sub Adriano, sub Constantino Magno, sub Iuliano Apostata. Atque in Talmud, tractatu יומא *ioma*, in cap. שבעת ימים *schibaghnat iomim*, &c. id est, *septem dies*, &c. refertur, sanctuarium primum destructum ob tria, quæ ibi fuerunt, nempe ob idololatriam, reuelationem pudendorum, id est, ob luxuriam, & effusionem sanguinis. Reædificatum autem eo, quod egerint pœnitentiam. Secundum autem non fuisse reædificatum, quod Iudæi non egerint pœnitentiam. Neque etiam tertio reædificandum in terra, sed in cœlo, colligit Galatinus, *c* quod frustra exspectant Iudæi: siquidem in Talmud, in tractatu נזירות *nezirosh*, id est, *separationes*. c. beth. *scamas*, dicitur, per Hieremiæ verba, *templum Domini, templum Domini*, eo quod bis templum repetitur, & ideo bis, non tertio ædificari debuit, & quod tertium deberesse in cœlis, & ita quoque scriptum in *beresett rabba*, super c. 38. adde Psal. 122. *Lætatus sum in his, quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus, &c.* facit c. 21. *Apocalypseos*, vbi describitur Hierusalem cœlestis, & adiecit D. Ioan. vers. 22. *Et templum non vidi in ea, Dominus enim Deus omnipotens templum illius est, & agnus.* Iulianus Apostata à fide, permisit, imo iussit Iudæis templum Mosaicum & leges exstruere in contumeliam Christianorum, quod omnibus exsequentes viribus Iudæi, primum fundamenta iam facta terræ motu euersa sunt, & extra posita multis necatis & vulneratis Iudæis: dehincque obstinate Iudæis opus persequentibus, ignis ex fundamentis & è cœlo simul coortus, multos necauit, & instrumenta fabrilia in cineres redegit. Rursumq; opus pertinacius exsequentibus, die oriente viderunt omnia sua vestimenta velut crucibus contexta, quas nec aqua eluere potuerant. Quod ad Cyrillum tunc Episcopum vrbis deferentes, cum ipse meditaretur intra se prophetiam Christi, qua prædixerat de templo, *Non relinquetur lapis supra lapidem*: ecce eo cogitante adhuc terræmotus exortus est, qui omnes lapides in fundamentis latentes deorsum eduxit, multis consumtis atque in aërem iactatis artificibus, apparueruntq; fossæ profundissimę & hiatus. in vnum quorum missus aliquis Iudæorum per fundum, inuenit ibi columnam super aquas eminentem, & ibi librum, quem reducens inuenit esse Ioannis Euangelium, *In principio erat verbum, &c.* quo lecto & Græci & Iudæi consternati volentes, & nolentes ab opere destiterunt, & Christum Deum professi sunt, Christianiq; multi effecti. *d* Et hæc Theodoretus *e* scripsit facta fuisse anno Domini 363. meminit de his Chrysost. *f*

c lib. 5. c. 16.

d Nicephor. lib. 10 histor. eccles. c. 32. & 33.

e lib. 6. histor. tripartitæ, c. 43.

f Homil. 4 in cap. 1. Esaiæ in tom 1. & Homil. 2 & 3 contra Iud. Rufin. sub finem re. histor. Ammian. Marcell. lib. 23 & alij.

24. Obseruatum, in tabernaculo dedicationem & consecrationem factam fuisse, & in illa Deum inuocatum fuisse. *g* Idipsum & factum in dedicatione templi Salomonis, *h* & in dedicatione secundi templi, 1. *Esdra*, *cap. 6.* quibus locis ab vsu hominum pro sano exemtus, singularibus & expressis ceremoniis, cultui diuino dedicatus, & Deo sanctificatus fuit.

g Exod. c. 40.

h 3. Reg. 8.

25. Quamuis etiam idololatræ in vero Deo colendo aberrarint, tamen religione tacti, quæ quodammodo naturalis hominibus est, illis quos deos putarũt, & cultum, & templa dedicarunt, eaque religiose venerati sunt, quandiu errore fascinati remanserũt, doneceque affulsit veritatis Sol, & cognitio veri Dei, quo illustrati, sublatis idolis, clausis & dirutis

eorum templis, ad veram Dei cognitionem adducti sunt. Dedicabant templa, & apud illos sacrificuli, siue superstitionis eiusdem pontifices. a

a Vt liquet ex Flauio Vopisco in Aureliano, & Liuio lib. 9.

26. Erant gratitudinis erga diuinum numen templorum dedicationes etiam inter Ethnicos cultorum testimonia. Templum Herculi dedicauit Scipio: Et Timotheus, postquam tyrannos Siculos deiecit & sustulit, ædificauit aliud Fortunæ. b

b Plutarch. in Polit.

27. Templum Iano Numa dicauit, quod Romanis erat sanctum: in quo Iani simulacrum erat æneum non altius quinque pedibus, duarum facierum, quarum vna versus Orientem, alia Occidentem spectabat. Erat sacellum paruum forma quadrata, duas habens portas, quarum vna tempore belli aperiebatur, & tempore pacis claudebatur. Scribit ita Dio Cassius lib. 53. templum Iani, quod apertum erat in bello Cantabrico, clausum fuisse, victoria & pace obtenta ab Octauiano.

28. Feruntur celebria templa plura deorum seu idolorum, quæ nec merentur nominari inter Christianos: inter illa celeberrimum putatur templum Dianæ Ephesinum, quod ignauus vir Herostratus Ephesius, sua manu incendit data opera, vt ea causa sibi immortalitatis nomen compararet. Ephesij autem, ne ex scelere speratum illud lucrum consequeretur, homine damnato, & memoriam eius damnarunt, & seuerissimis edictis cauerunt, ne quis eum nominaret, quamuis efficere non potuerit, ne nomen illius ad nos perueniret. c

c Strabo li. 14.

29. Fuit olim & Romæ celebre templum omnibus diis ædificatum, dictum pantheon, per M. Agrippam generum Augusti, forma rotunda tignis tecti æneis auratis, cum laminis argenti. d Cuius & statuę fuerunt fulmine ictæ, anno vrbis conditæ 732. sub eodem Augusto. e Hoc exspoliauit marmoribus, imaginibus, tectoque, Constantinus Imperator eius nominis 3. nepos Heraclij. Fuit item aliquando Roma dicta, templum mundi totius. f Sed verius tunc ἐπιτομὴ τῆς δεισιδαιμονίας, id est, epitome totius superstitionis potius, quam vt vocatur ab Athenęo, g ἐπιτομὴ τῆς οἰκουμένης, epitome totius orbis. Ædificauit etiam Athenis Adrianus, templum omnibus diis, *vt scribit Pausanias in Atticis.*

d Vt scribit Dionys.

e vt ait Dionys. lib. 54.

f Secundum Ammian. Marcellin. lib. 17.

g in 1 dipnosophist.

De Ecclesiis & templis Christianorum.

Cap. XXII.

Apud Christianos hodie, nec Iudæorum synagogæ, aut templa, aut paganorũ auctoritatem habent, sed in locum sanctuarij Dei & templi Deo olim dicati, Ecclesiæ seu ædificia Christo & numini Dei consecrata extant, & ad honorem virginis Mariæ, martyrum, & aliorum sanctorum eius frequentantur: antiquatis, clausis, aut dirutis paganicis speluncis seu templis ex iussu Constantini, h & Constantij, i ritibus paganicis & Iudaicis reiectis, k & de quibus, vt de ecclesia seu congregatione & corpore fidelium, abunde diximus. l

h Nicephor. lib. 1. c. 16 & 25.

i in l. 1 C. de pagan. sacrif. & templis.

k l. 2. de Apostat. C.

l lib. 1. partitionum iuris pontificij, per totum titulum 4. de eccles.

2. Ecclesię dicuntur, vt continens pro cõtento, *Basilicæ*, ædesq; sacræ, quę recipiũt congregationem fidelium, quę & ecclesia Græcis dicitur, vt ecclesiastes, qui concionatur & prędicat verbum Dei congregationi seu populo fideli. Fuerunt à tempore Apostolorum constructę alicubi ecclesię vel templa idolorum in Dei cultum sanctificata & translata, per vniuersum autem imperium Romanorum maiorem in modum tempore Constantini Magni. Curauit autem etiam is sibi fieri ecclesiã portatilem, quę vbicunque locorum esset, & maxime in bello circumferri posset, ne in solitudine quidem agens, vbi opus esset, Deum colere & diuina mysteria participare deberet, ædibus sacris careret, ad quam veluti ad tabernaculum semper pręsto fuere sacerdotes & diaconi, sine intermissione ministeria diuina iuxta statas ecclesię ceremonias obeuntes. m Liquet autem, tempore Apostolorum fuisse loca, in quibus congregabantur fideles Christiani, ex cap. 1. *Actorum, vers. 13. & 14. & cap. 5. vers. 12. & 42. & ex cap. 11. prioris ad Corinth. vers. 18. Primum quidem conuenientibus vobis in ecclesiam, audio scissuras esse inter vos, & ex parte credo, &c.*

m Nicephor. lib. 7. hist. eccles. c. 46 Sozomen lib 1 hist. tripartita, c. 9.

3. Ecclesię domum statuerunt Apostoli esse debere longam in modum nauis, in qua sit veluti gubernator episcopus, diaconi velut nautę, ad orientem spectare pastophorium, in medio episcopi sedem, in cuius vnum latus cõsideant presbyteri & diaconi. In altera parte laici sedentes, in alia mulieres separatim cũ silentio: Lectorem autem voluerunt ibidem ex superiore statione legere libros legis antiquę & nouę, & alios hymnos Dei canere, & populum initia versuum concinere, vt refert Clemens. n Iusserunt autem orationes fundere spectantes versus Orientem, vt paradisum, vnde cecideramus, respicientes, suppliciter à Deo & à nostro Domino petamus, vt in antiquam nos patriam & locum, vnde cecidimus, restituere velit. Et quia rursum scribitur: *Adorabimus, vbi steterunt pedes eius.* Zacharias autem ait, *In Oriente pedes Domini stabunt, in monte Oliuarum, è regione Hierusalem.* o

n lib. 2 constit. Apostolica, c 61.

o vt scribit Athan. ad lib. de d. uersi quæst. a. b q. 14.

4 Locus sacer ecclesia, locus orationis, domus Dei, iuxta id, quod scriptum est: *Holocausta & victimæ placebunt mihi super altari meo, quia domus mea domus orationis vocabitur omnibus populis.* a Et vt ait Diuus Chrysostomus, b Ecclesia sane quidam locus est medicinæ spiritualis, & eos, qui huc veniunt, decet, ne domum redeant, nisi congrua remedia acceperint, illaque suis vulneribus adhibuerint. Et rursum, c reprehendit indecoros gestus, & voces, & sermones de rebus domesticis, & de aliis, quam diuinis, si in ecclesia fiant. Atque Basilius Magnus d, *Qui in templo*, inquit, *Dei est, non vana scurrilia probrosaq; loquatur: sed in templo, quisq; gloriam Dei dicet, assistunt Angeli verba describentes, adest Dominus affectus intrantium considerans, preces cuiusq; Deo manifestæ fiunt. Alius affectu orat, alius per scientiam cœlestia quærit, quidam solum summis labris loquitur, cor autem eius procul à Deo est: & si orat, carnis prosperitatem, corporis bona, diuitias, & gloriam quærit humanam, oportet autem nihil horum committere in templo.*

a Esa. 56. Hierem. 7. Luc. cap. 19.
b Tom. 1. Homil. 1. in cap. 1. Genes.
c Homil. 1. in illa verba, vidi Dominum, cap. 6. Esaiæ, tomo 1. operum.
d in Psal. 28.

5. Et Nilus Episcopus & Martyr in gnomis, *In Ecclesia non secus ac in cælo versare, ideo in ea nihil loquere vel cogita terrenum.* Sed & Clemens Alexandrinus e, *In Ecclesiam*, inquit, *venire oportet viros & mulieres honestè indutos, non simulato incessu silentium amplectentes, caritatem non fictam habentes, castos corpore, castos corde, ad Deum rogandum aptos. Hoc amplius habeat mulier: semper tecta sit. Est enim honestus habitus, & ex quo nihil possit offensionis suscipi. Ipsa autem nunquam labetur, si & vestem & verecundiam ante oculos posuerit, nec ad peccati lapsum prouocabit, dum vultum suum operit. hoc enim Deus requirit, quandoquidem conuenit eam tectam orare.* Ad Ecclesias frequenter ire non minus, quam ad pastum corporalem, admonet D. Clemens lib. 7. constit. Apostolica, ca. 63. & 64. *Cum doces*, inquit, *ô Episcope, iube & hortare populum Ecclesiam frequentare, manè & vesperi quotidie, nunquam abesse omnino, sed assidue vnumquemq; conuenire, nec Ecclesiam mutilare seipsum subtrahendo, neq; truncum Christi corpus reddere, &c.* Addit exemplum, quod aliis non pigeat quotidie ad cœnam, ad balneum pergere homines, & infideles mane ad idola, & Iudæi septimo die ad synagogam concurrere.

e lib. 2. pædagogia c. 11.

6. Violatio sanctitatis, puritatisque Ecclesiarum, & prophanatio, nihil boni vnquã Reipublicæ ominata est, sed perpetuo quoddam Dei iudicium, impendens Dei in populum, quo eum prouocauerit ad iram, qui incipit a sanctuario suo, & a loco, vbi homines solent accedere ad veniam impetrandam delictorum & gratiam, & ita videtur abire, vt publicè opem denegaturus, quod terribile est, valdeq; obseruandum, ne accidat. Et interpellandus potius discipulorum oratione, *Mane nobiscum Domine, quoniam aduesperascit.* f Refert Niceph. Calixtus, g quo tempore cœpit error Nestorij, cum quidam serui male ab heris tractati ad Ecclesias confugissent, neq; illinc euelli possent, turbatos clericos: cumque clericum vnum occidissent, & postea seipsos, quendam eorum, qui ibi adfuerunt, mali ominis templi profanationem & inquinationem esse, prædixisse poetæ cuiusdam Iambos allegantem huiusmodi:

f Luc. cap. 24. vers. 29.
g lib. 14. hist. cap. 32.

Σαλεύει δ' ἐν ταῦτα γίγνεται φίλοι,
Ὅπου τι ναοῖς ... μυσος.

Id est, *Assolet omne triste offerre, sanctius si forte templum polluat piaculum.* Quod & postea accidit, diuisione secuta ob errorem Nestorij. Quia etiam filii Heli polluerunt tabernaculum voluptatibus suis, & quod dormirent cum mulieribus, quæ obseruabant ad ostium tabernaculi Domini, arca capta est à Philistæis, & ipsi cum maiori parte populi in prælio obtruncati h. Sunt expressæ comminationes ob eam rem apud Hieremiam i. Minatus est DEVS sæpe, se relicturum sanctuarium suum, si ei honor debitus & statutus non redderetur. Hoc autem facit, cum polluitur eius habitatio, dum autem recedit, videtur subtrahere opem consuetam, quam precibus in templo fusis exauditus largiebatur. Sic Paralip. *lib. 2. cap. 15 in princip.* Azarias filius Obed, facto in se Spiritu Dei, egressus est in occursum Asa, & dixit ei: *Audite me Asa, & omnis Iuda & Beniamin, Dominus vobiscum, quia fuistis cum eo, si quæsieritis eum, inuenietis. si autem dereliqueritis, derelinquet vos: transibunt autem multi dies in Israel absq; Deo vero, absq; sacerdote, absq; doctore, & absq; lege: in tempore illo non erit pax egredienti & ingredienti, sed terrores vndiq; in cunctis habitatoribus terrarum. Pugnabit enim gens contra gentem, & ciuitas contra ciuitatem, quia Dominus conturbabit eos in omni angustia.* Præcedit peccatum grande, sequitur ira Dei, testimonium dehinc iræ eius, relinquere templum, statim ad ianuas vindicta. Sic Deus ipse ad Salomonem, 3. Regum, cap 9. vers. 6. *Si autem auersione auersi fueritis vos & filij vestri, non sequentes me, nec custodientes mandata mea, & ceremonias, quas proposui vobis, sed abieceritis, & colueritis Deos alienos, & adoraueritis eos, [Ecce peccatum] Auferam Israel de superficie terræ, quam dedi eis. & templũ, quod sanctificaui nomini meo, proijciam à con-*

h 1 Reg. cap. 2. & cap. 4.
i Cap. 19.

conspectu meo, eritque Israel in prouerbium & in fabulam cunctis populis, & domus hac erit in exemplum: omnis qui transierit per eam stupebit & sibilabit & dicet. Quare fecit Dominus sic terræ huic & domui huic? Et respondebunt, quia dereliquerunt Dominum Deum suum, &c. a

a 3. Reg. c. 29. Deut. v. 24. Hier. c. 22. vers. 8.

7. Ante destructionem templi ædificati per Salomonem, iam ira Dei excanduerat prophanato templo, quando Manasses impius rex in Hierusalem exstruxit aras idolorum in domo Domini, de qua dixerat Dominus, *in Hierusalem ponam nomen meum*, & exstruxit altaria vniuersæ militiæ cœli, in duobus atriis templi Domini, posuitque idolum Luci, quem fecerat in templo Domini, &c. Propterea que statim prædixit per prophetas Deus, *Hac dicit Dominus, Ecce ego inducam mala super Hierusalem & Iudam, & quicunque audierit tinniant ambæ aures eius & extendam super Hierusalem funiculum Samariæ & pondus domus Achab, &c.* Ante destructionem postremi templi Iudæorum, prophanatio præcesserat delictum grauissimum crucifixionis Christi, templum etiam relictum a Deo, postea illa crudelissima vastatio populi & exsilium Iudæorum. Postremum, ante illam vastationem euenêre, prodigi, aquæ, *vt etiam Ethnicus Cornelius Tacitus lib. 5 annalium, refert*, neque hostiis neque votis piare habet gens superstitioni obnoxia, religionibus aduersa: visæ per cœlum concurrere acies, rutilantia arma: & subito nubium igne collucere templum. Et addit: *expassæ repente delubri fores, & audita maior humana vox: excedere Deos, simul ingens motus excedentium.* Quod & retulit Egesippus de excidio vrbis. Cum populo quoque, & qui prophanarunt templum insigni quodam genere mortis vel exemplari pœna puniti fuerunt, vt Ophni & Phinees, qui portabant arcam & polluerant tabernaculũ. Sic postquam Ioas necari iussit in templo & atrio domus Dei Zachariam prophetam filiũ Iojadæ, post annum exiguus numerus Syrorũ ascendit contra Iudam & Hierusalem, & interfecit cunctos principes populi, atque vniuersam prædam miserunt regi Damascum. In Ioas quoque ignominosa exercuerunt iudicia, & abeuntes dimiserunt in languoribus multis surrexerunt autem serui eius, & in lectulo suo occiderunt eum, & mortuus est, nec sepultus fuit in sepulcris regum c.

b 4. Reg. c. 21.

c li. 2. Paral. c. 24. v. 21. & seq.

8. Priusquam prophaneretur & templum & lex apud Iudæos sub Antiocho, præcessit quædam pollutio & prophanatio, quæ prædixit schisma Simonis & Iasonis affectantis sacerdotium & desolationem populi. Nam Heliodorus missus fuit per Apollonium Cœlesyriæ & Phœnicis ducem in templum Hierosolymorum, vt auferret omnem thesaurũ, quod ipse incipiebat facere, donec apparuit equus quidam terribilem habens sessorem, optimis operimentis adornatum aureis armis, qui cũ impetu Heliodoro priores calces illisit, apparueruntque statim alij duo iuuenes virtute decori optimi, gloria speciosique amictu, qui circumsteterunt eum, & ex vtraque parte flagellabant sine intermissione multis plagis verberantes, vt subito Heliodorus conciderit in terram, quem multa caligine circumfusum atque in sella gestatoria positum eiecerunt ex templo & ærario, &c. d Profanatio vero templi, & populi, & sacerdotum, ponitur e. Inter Christianos, antequam Iuliani Apostatæ imperium illos opprimeret, profanatum est sanctuarium Dei, non quidem impune nec sine præsagio futuræ persequutionis. Nam Iulianus auunculus Iuliani Apostatæ, ab eo præpositus orienti. Felix imperialium thesaurorum curator, Elpidius imperatoriæ domus præfectus, ecclesiæ Constantinopolitanæ vasa rapuerunt, & diripuerunt, & clauserunt ostium. Fuit etiam horum exitus infelix, & quos imperatoria multos ferre poterat impietas, diuina exemplari pœna vindicauit maiestas. Siquidem Iulianus, quem in mensam sacram minxisse scribit Theodoritus, incognito morbo correptus, per quadraginta dies ita distentus iacuit, vt nec loqueretur, nec sentiret quicquam causa morbi, quod sacris vasis quæ terræ illiserat pro sedili etiam vsus fuisset, & episcopum Euzonium qui tantum piaculum inhibere conatus fuerat, in caput vehementer verberauerat, eo insuper ingesto, quod Christianorum res a prouidentia diuina non curarentur. Atque hic etsi pœnitens, visceribus corrosis ex genere omnis putredinis, & vlcerato toto corpore putredine non per secessum, sed per vlcera excrementa egerens, interijt. Felix iocatus in Deum, ecce, *inquit*, qualibus vasis filius Mariæ diuina re peragenda colitur, interiore vna rupta vena, ore sanguinem omnem velut per fistulam euomens, mortuus est. Elpidius, putore carceris confectus, tyrannidis insimulatus, cum inopia vitam finiuit. Alius qui veste subducta aram sacrificij comminxit, illico pergraues pœnas flagitij luit, per quæ enim peccauerat ad interiora vsq; consumtis membris, incredibilis inde vermium vis prognata, miserandum in modum, vt dicere pudeat, miserum exstinxit. Quæ omnia refert Nicephor. Calixt f & Theodoritus g. Testimonium virtutis Dei habitantis in templo protulit, vel inuitus Heliodorus, postquam precibus Oniæ

d 2. Mach. c. 3.
e in c. 4. 5. 6. 2. Macha.
f li. 10 hist. eccl. cap. 29.
g li. 6 hist. tripartita, c. 11.

a 2. Mach. c. 3. v. 38. & seq.

summi sacerdotis euasit Dei iudicium *a*, *In loco*, inquit, *vere quædam Dei virtus est, nam ipse qui habet in cœlis habitationem, visitator & adiutor est loci illius, & venientes ad malefaciendum, percutit ac perdit.*

De ecclesia seu congregatione fidelium Christianorum. CAP. XXIII.

MVltitudinem seu congregationes populi Dei, scripturæ sacræ etiam in antiqua lege dixerunt ecclesias, vt Deuteron. cap. 23. vers. 1. *Non intrauit Eunuchus, attritis vel amputatis testiculis & abscisso veratro ecclesiam Domini b*, Sicut & in nouo Testamento D. Matth. c. 16. vers. 18. *Ego dico tibi quia tu es Petrus & super hanc petram ædificabo ecclesiam meã.* Et D. Matt. c. 18 v. 17. *Dic ecclesiæ c.* Congregatio fideliũ nomine ecclesię dicitur, recẽta appellatione Grecæ, Deiq. ecclesia. Et quemadmodum vna est Fides, vnus Deus, sic vna ecclesia, idipsum vbique & omni tempore sentiens credensque de Deo & eius sacrosanctis mysterijs & fidei articulis: *Deus habitare facit vnius moris in domo* Psalm. 67. *vnus grex, vnus pastor*, Diui Iohan. cap 10 vna arca Noe, in qua sola salus contra perditionem diluuij *d*, vna sancta ciuitas Hierusalem, descendens de cœlo à Deo parata *e*, Vinea vna Dei, in quam misit operarios suos *f*. vna sagena missa in mare, congregans ex omni genere piscium *g*. De vnitate ecclesiæ Catholicæ plures adfert rationes & probationes Cyprianus *lib. 1. epistolarum epist. 6. & 8. & in tractat. 3. de simplicitate prælatorum*, vbi, *quamuis*, inquit, *Apostolis omnibus post resurrectionem suam Christus Deus parem potestatem tribuerit, dicens sicut me misit pater & ego mitto vos, accipite Spiritum Sanctum: quorum remiseritis peccata remittuntur eis: quorum retinueritis erunt retenta: tamen vt vnitatem manifestaret vnitatis eiusdem originem ab vno incipientem sua auctoritate disposuit, & prælaturam dedit Petro.* Matth. 16 *quia vna ecclesia.* ad Ephes. 4. columba Canticorum 6 & episcopatus vnius est, cuius à singulis in solidum pars tenetur. Ecclesia vna, quæ in latitudinem latius incremento extenditur. Quomodo Solis radij multi, sed lumen vnum: & arboris rami multi, sed robur vnum tenaci radice fundatum. Et cum de fonte vno riui plurimi diffluant, numerositas licet diffusa videatur exundantis copiæ largitate, vnitas tamen seruatur in origine. Auelle radium Solis à corpore, diuisionem lucis vnitas non capit: ab arbore frange ramum, fractus germinare non poterit: a fonte præcide riuum, præcisus arescet. Sic & ecclesia Domini luce perfusa, per orbem totum radios suos porrigit, vnum tamen lumen est quod vbiq; diffunditur, nec vnitas corporis separatur, &c. Sicut in vno corpore, multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent, ita multi vnum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra, habentes donationes secundum gratiam quæ data est nobis, differentes, &c. *ad Roman. cap. 12. vers. 4. & seq.* Et ad Galat. cap. 3 vers. 26. & seq. *Omnes filij Dei estis per fidem quæ est in Christo Iesu, quicunq; enim in Christo baptizati estis, Christum induistis, non est Iudæus, neq; Græcus, non est seruus, neq; liber, non est masculus neque fœmina, omnes enim vos vnum estis in Christo Iesu.* Et 1 ad Cor. c. 10. v. 16. & seq. *Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? & panis quem frangimus, nõne participatio corporis Domini est? quoniam vnus panis & vnum corpus, multi sumus omnes qui de vno pane & de vno calice participamus.* Caput super omnem ecclesiam, quæ & corpus eius, Christus est, *h* Et rursum, *i Quomodo vir est caput mulieris, sic Christus caput ecclesiæ, ipse Saluator corporis eius.*

b Iud ca. 20. v. 2. & Iudith 6. v. 21 Psal. 67. v. 27. Nu 19. v. 20. & c. 20. v 4 & 1. Reg. c 17. v. 47. 2. & 3. Reg. 8. v. 14 & alibi
c Et Act 5. v. 11. ad Rom c. 16 v 16. & c 12. v. 28. 1. ad Tim. 3. v 5. D. Iaco. 5 v. 14 & alibi
d Genes c. 6. v. 14
e Apoc. c 21. v 2.
f Matth. c. 20 v. 1.
g Matth. c. 13 v. 47.
h ad Ephes. 1. v. 22. & c. 4. v. 4
i ca 5. v 23.

2. Ecclesia Catholica vocatur, quod per vniuersum orbem terrarum sit diffusa, a finibus terræ vsque ad extrema, & quia docet catholice, hoc est, vniuersaliter, & sine vllo defectu, vel differentia, omnia dogmata, quæ debent venire in cognitionem de rebus visibilibus & inuisibilibus, cœlestibus & terrestrib. & quod omne genus hominum pie subiugat, principes & priuatos. *k* Sicuti doctrina Apostolorum eadem & vna, & in omnem terram sonus eorum exiuit. Ita nulla alia doctrina diss[...]ntiens ab illa legitima habenda aut vniuersalis: veritas Deus, *l* testimonium veritatis prædicatio, vna veritas sibique contraria esse non potest Non est diuisa ecclesia, sicut nec vestimentum Christi non fuit diuisum, *m* vt neque Christus diuisus. *n* Si duæ assertiones de fide contrariæ inueniantur, oportet alterutrã esse falsam, alterutram esse catholicam, & nõ vtranque. Quæ autem, & vbi sit, hæretici, qui extra eam sunt, omnibus viribus obtenebrare nituntur, & apud se esse aduersus catholicos sæpe asserere, sed frustra repugnante apertissima veritate, conati sunt. Quidam namq; illorum fatentur vnam esse ecclesiam, & extra existentes dixerunt hæreticos, vt Donastitæ, sed quęstio remanebat apud quos illa esset. *o* Nam ipsi mentiebantur apud se, & eam esse localem, sæpe mutantem, quod reijcit D. Augustinus. *p* In controuersia Donatistarum & aliorum hæreticorum, cum Christianis orthodoxæ, Eunomius & Olympius missi a Constantino

k Cyrilus Hierosolymi. catechi 18. Illumina
l D. Ioan. c. [...]
m D Ioh. [...] 4
n 1 ad Cor 1. Cyprian. Alricum[...] ca. lib. 2.
o vt scribit [...] Optatus Mileuita in [...] tra Parmenianum
p epist. ad [...]lianum e. 18. & Cassianus in Psal. 40.

stantino Chartaginem, per quadraginta dies vacarunt ad declarandum publice quæ esset catholica ecclesia vtrisque partibus asserentibus penes se habere. Quod Donatistæ factiosi & seditiosi impedire conati sunt. Verum illi tandem pronuntiarunt eam esse ecclesiam Catholicam, quæ per vniuersum orbem protenderetur, a atque id ipsum late probat in 2. non esse in angulo Africæ, non in Donatistarum conciliabulis, quod & arguit à nomine catholici quod est vniuersale. Dehinc si in angulo inquit, est, non potuerit illud verificari, dabo gentes in hæreditatem & possessionem tuam terminos terræ, *Psalm. 2.* facit & quod dictum est de Filio Dei & eius regno, Psalm. 71. *Et dominabitur à mari vsque ad mare, & à termino vsque ad extrema terræ*, in qua dominatione nihil per partem à filij dominatione abstrahitur, vt nec in Psalmo 49. *Deus deorum locutus est, &c.* & Psalmo 112 *Laudandus Dominus laudandus Dominus, ab oriente in occidentem vsque*, Psalmo nonagesimoquinto. *Annuntiate inter gentes gloriam eius, & mirabilia eius in populis.*

a *Vt est Optatus Mileuitan. lib. 2.*

3. Adferuntur & ab Optato prædicto libro secundo dotes & notæ ad discernendam veram ecclesiam, datæ per Deum sponsum suæ sponsæ ecclesiæ. Harum prima est, cathedra siue sedes Episcopalis, quæ prius data fuit Petro, ideo dicto Cephas, Apostolorum principi, qui sedit in sede vnica & vnitate Apostolorum, cui successit Linus, huic Clemens, illi Eucharistus, & postea successit Xistus Thelesphorus Higinius, Anicetus Pius Soter, Ebenterus Victor, Referinus Calixtus, Vrbanus, Pontianus, Autherus, Fabianus, Cornelius, Lucius, Stephanus, Xistus, Dionysius, Felix, Eutychianus, Cajus, Marcellinus, Marcellus, Eusebius, Miltiades, Syluester, Marcus, Iulius, Liber, Damasus, Siricius, hodie inquit episcopus & seruus noster, cum quo omnes orbis fideles concordant. Contra in hæreticorum ecclesia illa non est successio & vnitas. Secunda dos ecclesiæ videtur Angelus dici qui ecclesiam cum cathedra regit: sequiturque is cathedram. Tertia baptismus similis piscinæ Diui Ioannis, vbi cum intentione ecclesiæ inuocata sanctissima trinitate abluuntur peccata. Quarta ministerium & sacerdotum sacrificium corporis & sanguinis Domini nostri Iesu Christi. Quinta potest colligi ex eodem auctore Spiritus Sanctus. Et hæc quinq; signa inquit inter se distincta sunt, sed simul concurrunt in ecclesia Dei nō minus quam quinque digiti in manu.

4. Ad primam notam ecclesiæ pertinet visio ab Herma discipulo Diui Pauli facta, quam ipse libro 1. visionum posuit visione 2. refert enim sibi sæpe apparuisse anum vnam, quæ illum erudiebat, quam esse ecclesiam iuuenis eam ducens explicauit, ideoque esse eam anum, quia ecclesia omnium prima creata fuerit, & propter eam mundus factus fuerit. Eodem argumento antiquitatis & successionis pastorum, pro probatione ecclesiæ vtitur Irenæus, b & ecclesiam fundatam fuisse Romæ à Petro & Paulo: deinde Petrum Lino dedisse episcopatum, cuius meminit Paulus in epistolis ad Timotheum: cui successit Anacletus, postea Clemens, qui vidit Apostolos, Clemens &c. refert enim successionem vsque ad Sotherum, qui suo tempore sedebat. Et Tertullianus, c *In summa*, inquit, *si constat id verius esse quod prius, id prius quod & ab initio ab initio, quod ab Apostolis traditum, quod apud ecclesias Apostolis fuerit sacrosanctum: videamus quod lac à Paulo Corinthij hauserint, ad quam regulam Galatæ sint recorrecti. Quid legant Philippenses, Thessalonicenses, Ephesij, quid etiam Romani de proximo sonent, quibus Euangelium & Petrus & Paulus sanguine quoq; suo signatum reliquerunt, & postea. habemus & Iohannis alumnas ecclesias. Nam etsi Apocalypsim eius Marcion respuit, ordo tamen episcoporum ad originem recensus, in Ioannem stabit auctorem.*

b *lib. 3. c. 3 & 1. contra hæreses.*

c *li. 4. aduersus Marcionem.*

5. Eo pertinet ratio, qua docetur hæreticos non habere ecclesiam, sed nos: quia ex nobis prodierunt & exierunt, exierunt autem, quia non erant ex nobis. Diui Ioannis 1. epistola c. 2. Illi ex ecclesia exierunt, non ecclesia ab illis: prior ergo ecclesia, vbi erant antea, veluti, prius vetus cultus diuinus à quo exierunt idololatriæ, nam antequam essent, colebatur verus Deus, & ab illis qui colebant, isti degenerarunt, vt lolium ex corruptione nascitur tritici. Eaque probatione vtitur Optatus, lib. 1. contra Donatistas, *vos* inquit, *estis hæretici, quia Cecilianus non exijt à Maiorino tuo auo, ò Parmeniane Donatista, & antecessore in cathedra. Sed Maiorinus separauit se à Ceciliano vero Episcopo Carthaginensi. Nec Cecilianus separauit se à cathedra sancti Petri, aut Cypriani, sed Maiorinus cuius tu sedem occupas, & episcopatum, qui ante Maiorinum, caret origine.* Iterum Optatus in 2. in princ. & li. 1. *penes hæreticos, non potest esse ecclesia, nec dona eius, sed scimus quod omnes ecclesiæ hæreticorum sunt prostibula & meretrices: sine sacramento & euangelio legis, & sine iure in hæreditate Christi, quia Deus solus & vnius ecclesiæ sponsus.* Canticorum c. 6. *vnaq; tantū columba*, &c. Cantico c. 4. Rursus Optatus Mileui. in li. 3. *Lex exibit de Sion, verbū autē & iudiciū Domini de Hieru-*

de Hierusalem Esa.cap.2. *Sion, inquit, est mons in Palaestina Syriae separatus à muris Hierusalem riualo, in cuius vertice est planicies mediocriter magna, vbi fuerunt septem synagogae Iudaeorum, in quibus populus conueniebat ad audiendam legem Moysis, & ideo ibi nulla lis agebatur, nec iudicium, quia discendi ibi locus: litigia autem exercebantur intra muros & circuitum Hierusalem. Ita Dominus noster Iesus Christus narrat se fuisse constitutū regem à patre super montem Sion*, id est, super ecclesiam, *cuius rex & sponsus est vnicus. De hoc & Psal.85 fundamenta eius in montib. sanctis.* Huius & meminit Psal.147. *Lauda Deum tuum Sion, quoniam confortauit seras portarum tuarum, & benedixit filiis tuis in te. Habere non potest* inquit Cyprianus. *Deum patrem: qui ecclesiam non habet matrem, si potuit euadere qui extra arcam Noe fuit, & qui extra ecclesiam fuerit euadet, monet Dominus, qui non est mecum contra me est, &c. Diui Matthaei cap.12. & tunica Christi inconsutilis seu per totum textilis, neq; scissa, Diui Ioan. cap.19 Scissura vestimentorum, regni scissurā manifestant.* Reg.1.11.& *s.* ad Corinth. 1. *obsecro fratres, vt vnum idipsum dicatis & non sint in vobis schismata.* & idem Cyprian.lib. 1. Epistol. 6. *nec episcopus computari potest, qui Apostolica & euangelica traditione contemtu nemini succedens, à seipso ordinatus est. Habere autem aut tenere ecclesiā nullo modo potest, qui ordinatus in ecclesia non est, indiuisibilis est vnitas ecclesiae. Rursum epistola ad Iubaianum, de haereticis baptizandis, Haereticus,* inquit, *Nouatianus simiarum more, quae cum homines non sint, homines imitantur, vult ecclesiae authoritatem vindicare, quando ipse in ecclesia non sit, imo adhuc rebellis contra ecclesiam constiterit. Nec ideo tamen quod ipse sibi assumit cathedram sacrificium, altare, & alia Christianorum, ideo Christiani ab ecclesia reijcere debent: Nam sacrificium quod ipse extra ecclesiam habet sibi vindicat, sibi veritas imaginem, nos vero habemus veritatē.* Ecclesiae seu congregationes haereticorum, nō ecclesiae nomine dignae sunt sanctae, quia abierunt ab vnitate, sed ecclesiae malignantium, & conuenticula. *a* Columna veritatis, fidei & diuinitatis in ecclesia perpetua erit, semper ab vno Christo & Spiritu Sancto regitur, vnum habuit semper in terris Christi vicarium ex eius institutione, & ita fieri oportuisse, & necessario docuimus, *lib 15. syntag. iur. cap. 3.*

a vt ait Cyrillus Hierosolymit. Catechesi 18. illuminatorum.

6. Hic Summus Pontifex, à quo omnes in ecclesiastica huius seculi administratione pēdent ordines, vt membra à capite, primatum & sedem delegit Deus in Petro Romae, cuius successores ibidem fuerunt, vel ei generales pastores ordine successerunt. *b* In hac sede nō defecit vnquam fides, iuxta verbum Domini, *rogaui pro te ne deficiat fides tua.* Lucae 22. Et ita Cyprianus eum locum explicat in expositione symboli, huic dictum, *beatus es Simon Bariona,* Matth.16. *Et tu es Petrus & super hanc petram aedificabo ecclesiam meam.* Matth.17. Item *tibi dabo claues coelorum, &c.* Matth.18. & dictū item, *diligis me plus his?* & postea ter. *pasce oues & agnos meos, & sequere me.* Iohan. cap. fin. Hic summo Pontifici, perferendi labores vsq; ad fusionem sanguinis, non captandae seculi labentis voluptates. Quod D.Petrum admonuit Christus prox.cap.fin. D. Ioannis, *cum esses iunior cingebas te & ambulabas vbi volebas, cum autem senueris extendes manus tuas & alius cinget, & ducet quo tu non vis, hoc autem dixit significans qua morte esset Deum glorificaturus.* Quare dum fieret bus D.Pauli, & aliorum D. Petrus cedere minis Neronis & persequentium principum, & vrbe egrederetur Roma, inuenisse fertur Dominum nostrum Iesum qui interrogatus ab eo *quo vadis Domine,* respondit, *vado Romam iterum crucifigi.* quo dicto reuocatus fuit ad vrbem, certamen illud martyrij praeclarum pro fide praedicatae testimonio subiturus. *c* Afferam & alia testimonia Cochlei, & ea ex Ignatij epist 3. ad Romanos, vbi scribit, ciuitatem Romanorum illuminatam & sanctificatam in voluntate Dei, & praesidentem, ibique primum D.Petrum & Paulum docuisse fidem. Tertio Ireneus, lib.3 aduersus haereses, Paulum & Petrum Euangelium praedicasse Romae ait, & fundamenta ecclesiae ibi solidasse Idem & tradit Eusebius *d* Tertullianus etiam *e* Apostolicam ecclesiam Romanam nominat, vbi inquit Petrus & Paulus passi, vbi Apostolus Ioannes postquam in oleum igniticum demersus, relegatur. Et videamus quid dixerit, quid docuerit. Quanuis enim Tertullianus fuerit aliquando Montanus haereticus, & alias Apostolicas ecclesias ponat, tamen fateri coactas Romanam Apostolicam. Omitto reliquos hac de re sacros auctores citatos per praedictum Cochleum.

b vt pluribus probat Ioan. Cochleus li de Petro & Rom

c vt late scribit Egesippus li. 3. hist. c 2.

d Eus. eccl. hist cap 4

e li. de praescript. haereticorū.

7. Cum hac eccles. Cathol. sentiendum, nec ab ea recedendum ne fiant schismata, id eo episcopi maioribus se submittere debent. Per hanc Basilius Magnus, impugnat Eunomianos *lib. de Spiritu Sancto.* Ad huius interpretationem, se refert Chrysostomus ad cap. 15. prioris ad Corinth. ibi, *alioquin quid facient qui pro mortuis baptizātur.* Et disputare de eo quod per orbem frequentat ecclesia insolentissimae insaniae est genus. *f* Caeterum quia ecclesia Catholica, synceram fidem semper & vbique & vnice veritatem constanter docuit, *g* non caruit nec caret varijs imo periculosis impugnatio-

f vt scribit D. August. epist. 118 ad Ianuarium.

g e quis nesciat 11 dist. Cyprian. li. 4 epistolarum epist. 2. ante c. nam Calixtus c. nemo 12. dist. & Iulius qui Athanasium restit. c. nolite errare 22. dist.

gnationibus, sed quo magis exercitatur & affligitur, eo magis se egerit & amplificat. *a*

a vt ait D. Hilarius li. 7. de trinit.

8. Ecclesia per totum orbem impugnata fuit à tyrannis, & viris doctis in humana sapientia cum nasceretur, sed non expugnata, aut in fluctibus submersa. Nam ecclesia in cœlo potius habet radices fixas quam in terra: *b* & quinimo latius quam in cœlo propagata & honorabilior cœlo, & cœlum conditum propter ecclesiam, quia cœlū propter hominem, non contra homo propter cœlū, vt perspicuū ex his quæ fecit Christus, non enim cœlum sed corpus hominis assumsit, vt hisdem verbis docet D. Chrysostomus. *c* Rursum in Psalmum 39. tomo 1. *hic quoque inquit Dei ecclesia vehementibus fluctibus impiorum agitata, non se iactat, & magnifice circumspicit, vt quæ decerret, sed quæ fiunt, peccatis & delictis suis attribuit, & rogat vt Dei auxilium assequatur, alioquin nec ex perfectis quidem vniuersa constat Dei ecclesia, sed etiam habet eos qui ocio vel socordia se dedunt, mollemque & dissolutam vitam amplectuntur, & lubenter seruiunt voluptatibus, & quoniam est vnum corpus tanquam ex vna persona, hæc & illa pronuntiat, &c.* Iterum & in Psalm. 71. *Luna dicta est ecclesia, quæ crescit in sanctis, decrescit in peccatoribus, dicente Propheta, vt sagittent in obscura Luna, rectos corde.* Psal. 10. *Quæ est obscura Luna nisi persequutionem passa ecclesia, quando despicit clam Sol, & caret claritate tempore persequutionis, hoc est, donec tollatur Luna. Quid est orietur vobis Iustitia, in abundantia pacis donec tollatur Luna, id est donec finiatur omnis prædicatio ecclesiæ, & colligantur omnia, plicetur cœlum hoc vt liber, & terra ista transeat, vt sit cœlum nouum, & terra noua.* Rursus idem Chrysost. homil. in illud, astitit regina à dextris tuis contra Eutropium. *Ecclesia semper adolescit & viget, quare scriptura ostendens inconcussam eius stabilitatem, montem vocat, quod denique incorrupta perseueret, virginem vocat, reginam nuncupat, ob magnificentiam & splendorem, ob necessitudinem & cognationem quam cum Deo habet, filiam nominat prolis numerosæ, viduam eandem vocat: Innumera & illi indita sunt nomina vt illius generositatem scriptura repræsentaret.*

b Ambros. in c. 4. ad Ephes. sic August. lib. 2. contra Donatist. c. 3. Leo Magnus ad Anastasiū, episcopum Thessalonicensem.

c homil. 4. in illud Esaiæ vidi Dominum tom. 1.

9. Persequuti sunt ecclesiam dæmones, Iudæi, Ethnici, sed nulla pernitiosior ea quæ à falsis fratribus & Christianis, per hæreticos suscitata fuit: hi enim fuerunt instrumenta omnium fere miseriarum, & qui alios omnes in suam malitiam contra ecclesiam traxerunt. Quemadmodum D. Athanasius scribit, *d* suo tempore, Arrianos suscitasse contra ecclesiam Ethnicos, & Iudæos, qui ministerio Philagrij à fide Apostatæ præfecti tunc Ægypti, & alterius Georgij incenderunt ecclesias, profanarunt baptisteria, impietatem commiserunt in sacrosanctam mensam, tuncque virgines sanctas incontaminatas constupratas publice, alias necatas monachos pedibus obtritos, necatos fustibus, gladijs trucidatos, aut vulneratos, sacrificatum aliter, sacra expilata, libros sacros quotquot apprehendi potuerunt, combustos, posteaque traditas ecclesias Arrianis.

d epist. de persecutione sua ad Orthodoxos.

10. Longum esset si persecutionum ecclesiæ retexere nunc vellem historiam. Tradidimus & persecutiones ecclesiæ insigniores & generales libro institutionum beneficiorum ecclesiasticorum, *c. 4. nu.* 7. & sequentibus, quibus ecclesia diuexata est, verum tandem Dei auxilio liberata: & instituendum esset integrū illudque valde immensum opus nunquam enim ecclesia Dei sine pugna aut inimicis fuit, ideo militans dicitur, vt in alio seculo post victoriam adeptam, triumphans erit cum capite & duce suo Christo Deo. Iam enim ab initio creationis Satan, qui lucifer dicebatur, in collegio Angelorum, instituit pugnam contra creatorem suum, & gloriam eius sacrilege voluit vsurpare, tractisque quibusdam in suam sententiam, comites eosdem fecit suæ ruinæ & damnationis, expulsis cum suis asseclis è sanctuario Dei, locoue sancto sine spe reuersionis. *e* Obduruit in malo Dæmon deiectus, cum nullus locus pœnitendi relictus sit, & aciem suam dæmoniorum instruxit aduersus creaturas Dei, maxime aduersus hominem, quem sciuit creatum, vt loca, vnde ipse cum suis deiectus fuit, repleret, eique insidiatus in Paradiso transgredi mandata Dei persuasit. *f* Sicque deuicto & superato homine, cuius causa vel fauore Deus mundum hunc fecerat, ausus est principis huius mundi nomen vsurpare, seruituti eum subijciens: à quo enim quis superatus est, eius & seruus est. 2. Petri capit. 2. & omnia quæ victi sunt, victori cedunt. *g* Eaque tyrannide humanum genus oppressit, donec certamine singulari à Domino nostro Iesv Christo in cruce superatus est, captus, ligatus, præda recuperata, liberatis ab eius tyrannide hominibus, dato Deo patri pro redemtione eorum in pretium proprio sanguine, scientes quod non corruptibilibus, auro vel argento redemti sumus, de vana conuersatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi, & incontaminati. *h*

e Esai. c. 14. Apoc. c. 12.

f Gen. 3.

g iuxta legem belli. l. ...

h vt ait D. Petrus 1 epist. c. 1. v. 18. & 19.

11. Ex eo tempore renati in Christo, & gratia Spiritus Sancti armati, veritate reuelata, Christiani in certamina dæmoniorū carnis

& mundi fortiores descenderunt, duce agno immaculato filio Dei, certam promissionem & fidem habentes, quod non ara non coronabitur, nisi qui legitime certauerit, 2. *ad Tim. cap.* 2. Et per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei. *Actor. cap.* 14 *versic.* 22. Item quod regnum Dei vim patitur, & violenti rapiunt illud, *a* consolationem & spem certam habentes, *quod si compatimur cum Christo & eius Ecclesia, conregnabimus quoq;*. *b* Cuius figura in filijs Israel, qui per desertum multis annis laboribus & pugnis decertarunt, vt terram promissam fluentem lac & mel consequerentur. Nihil enim est quod comparari possit futuræ gloriæ, & regno nobis promisso, nec sunt condignæ passiones huius seculi ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis, si legitime contendamus eo peruenire, contemtis omnibus impressionibus, insidijs & viribus inimicorum Dei, Ecclesiæ, & nostri. *Vincenti*, inquit Deus, *dabo illi manna absconditum*, *Sic* 2 *Apocal. vers.* 17. *& cap.* 3 *versic.* 5 *qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis & non delebo nomen eius de libro vitæ, & confitebor nomen eius coram patre meo & coram Angelis eius.* & postea versic. 12. *Qui vicerit faciam eum columnam in templo Dei mei, & foras non egredietur amplius, & scribam super eum nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei nouæ Ierusalem, quæ descendit de cœlo à Deo meo, & nomen meum nouum,* & versic. 21 *Qui vicerit, dabo ei sedere in throno meo, sicut & ego vici, & consedi cum patre meo in throno eius.* Consequemur autem facile victoriam, si intra propugnaculum fidei & intra fines dogmatum sanctissimæ & vnicæ Ecclesiæ, nos contineamus, armaque eius induamus & signa ducis inuincibilis sequamur, de ea quippe exstat eius, qui mentiri non potest, promissio, quod portæ inferi aduersus eam non præualebunt. *c* Dux enim noster, ad inferos descendit primus, & domuit potestates, & trophea, & captiuos eripuit: & ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem, & dedit dona hominibus. *d* Eiecit principem à potestate mundi. *Nunc*, inquit, *princeps huius mundi eiicitur foras.* *e* Volitat tamen adhuc victus, & impressiones facit, vt recuperet quam amisit dæmon, & cum iam spe ceciderit recipiendi generalem potestatem sibi per Christum ademtam, & cum rapere non possit oues à manu eius, *f* attamen quotidie prædas agit, aggreditur, instruit acies, vt pro malitia sua conetur expugnare Ecclesiam Dei: per ipsum enim non stat, quominus omnia conturbet, dissipet, & deuoret, de quo nos monuit per suos Apostolos & Spiritum Sanctum, imo

a D. Matt. c. 11
b 2. Tim. 2. 12.
c D. Matth. c. 16
d Ad Eph. c. 4. v. 8. Psal. 67. v. 19.
e c. 12. v. 31.
f vt dicitur D. Ioan. c. 10. v. 28.

per seipsum filius Dei, dum ait, *Ecce Sathanas expetiuit vos, vt cribraret sicut triticum*: *g* consentit D. Petrus, *h Sobrii estote & vigilate, quoniam aduersarius vester diabolus tanquam Leo rugiens, circuit quærens quem deuoret, cui resistite fortes in fide, &c.* & D. Paulus, *i Induite vos fratres armaturam Dei, vt possitis stare aduersus insidias diaboli. Quoniam non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cœlestib. &c.* Habet suos ministros, Satan, habet suam congregationē seu Ecclesiam malignantiū, quæ & synagoga Satanæ dicitur, *k* quibus vt instrumentis suæ malitiæ vtitur: habet voluptates, habet sortilegas, habet Machometistas, Iudæos, Paganos, falsos Christianos, blasphemos, & reliquos qui aduersum legē Dei viuunt, signa sua sequentes, & diuersis modis Ecclesiam Dei impugnātes, nunc aperto marte, nunc clam, nunc proditorie: semper enim ipse cum suis Satellitibus est in insidijs, nunquam dormit: est enim spiritus sine corpore: nunquam quiescit, perpetuo inuidiæ stimulis contra Dominum suum actus, nunquam nocēdi animum remittit: nihil enim aliud quod agere possit habet, & hoc ex propria consummata malitia sibi proprium est.

12. Sed nunc fortius hoc seculo ecclesiam oppugnat quam antea: tum quia maiores videtur accepisse vires, vt a catenis solutus quib. per mille annos detineri ligatus debebat *l* Tū etiam quod nascente Ecclesia, Christiani magis sacra arma tractabant, ieiunijs & orationibus, bonæ vitæ dediti: nunc autem remissiores facti, & veluti tepidi in fide, vt videantur aditum dæmoni sponte præbere, suo tamen cum maximo malo admittentes Ismaelem cum Isaaco simul degere & viuere, cum tamen scriptum sit: Eijce ancillam & filium eius, non enim erit heres filius ancillæ cum filio liberæ: *m* admittimus etiam ignem alienum in sanctuarium Dei: non recordati præcepti & vindictæ sumtæ ob ipsum à Nadab & Abiu, *n* ædificamus vt Salomon templum Deo, & idolis vxorum eius gentilium, *o* & data opera & cōsulto incidimus in maledictiones, quas ipse, & populus inde experti sunt *p*

13. Samaritanis quoq; similes sumus, qui vt illi cum Deum Dominum colerent, tamen dijs quoq; suis seruiebant iuxta consuetudines gentium. *q* Non deficiunt tamen qui quotidie repetant illud Eliæ capit. 18. Regum 4. versic. 21. *Quousque claudicatis in duas partes? si Deus est Deus, sequimini illum, si Baal est Deus sequimini eum*: vnus solus Deus, illi soli seruiendum.

g D. Luc. c. 22. versic. 31.
h 1 epist. c. 5. v. 8.
i Ad Eph. 6. v. 11.
k Apoc. 2. v. 9. & 17.
l Apoc. c. 20.
m Gen. 21. v. 10. ad Galat. c. 4. v. 30.
n Leuit. 10.
o 3. Reg. c. 6. & seq.
p 3 Reg. c. 11 & seq.
q 4 Reg. c. 17.

a Luc. 6. Deut. 6 & 2. Reg. 7. b D. Matt. c. 6. c 1. ad Cor. c. 10 v. 11. d c fin. v. 14. endum. a Nemo potest duobus dominis seruire, nec Deo & mammonæ, b & Diuus Paulus, c *Non potestis calicem Domini bibere & calicem dæmoniorum: Non potestis mensæ Domini participes esse & mensa dæmoniorum.* Et quod admonebat per Iosuam Dominus, d *Nunc ergo timete Dominum, & seruite ei perfecto corde atque verissimo, &c. Sin autem malum vobis videtur ut Domino seruiatis, optio vobis datur: eligite hodie quod placet, cui potissimum seruire debeatis: utrum dijs quibus seruierunt patres vestri in Mesopotamia an diis Amorreorum, in quorum terra habitatis. Ego autem & domus mea seruiemus Domino. Hoc autem dicit Deus per D. Ioannem Laodiceæ Ecclesiæ proposito. Scio opera tua, quia neq; frigidus es neque calidus, vtinam frigidus esses aut calidus: sed quia tepidus es, & nec frigidus nec calidus, incipiam euomere te ex ore meo. e*

e Apoc. c 3. v. 15. 14. Instat & seuerior crudeliorque Ecclesiæ oppugnatio facienda à dæmone, quo tempore reuelabitur filius perditionis Antichristus, vt scribitur in Apocalypsi. f & erunt illa mala quæ prædixit Dominus, D. Matth. c. 14. Futurum enim tunc est, vt mundus finem accipiat, electi in gaudium & gloriam in perpetuum cum corporibus transferantur, reprobi in cruciatum cum corporibus æternum proijciantur, dæmonesque in æternis carceribus concludantur: cuius rei memores iras sæuissimas & rabiem omnem despumabunt cum signis & prodigijs, ita vt in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi, g & tantæ erunt tribulationes, quales non fuerunt ab initio creaturæ quam condidit Deus vsque nunc, neque fient: vt nisi breuiati essent dies à Deo, non fuisset salua omnis caro, sed propter electos quos elegit breuiauit dies. h

f c. 12. 13 14. & seq.

g vt dicitur D. Matt. c. 24. v 24.

h Luc. 21. D. Mat. 13.

15. Ecclesia Dei, plus proficit in persequutionibus & tentationibus quam in otio, in quo torpet & veluti morbo veterno fascinata negligit disciplinam Dei, & negligentia secura sibi visa, interim grauius à Satana clam affligitur. *Dum dormirent enim homines, inimicus homo superseminauit zizania.* i Pax corporis, sæpe necauit & exstinxit in prælatis Spiritum Sanctum, lumineque exstincto in ecclesia, populus in tenebris cæcutit, iugum Domini excutit, laxat in vetita habenas, sæpes legis tolluntur, ingreditur aper feras, vastat vineam Domini, prælati pingues pastoresque se ipsos pascunt, nimia pinguedine muti fiunt canes, non valentes latrare, interim lupus ingreditur, mactat & vorat oues, nemo animaduertit nisi post cladem acceptam. At Deus qui vigilat super gregem, aliquando in ipsos pastores iudicio animaduertit, concitat externas persecutiones & corporales, flagellaque inducit, vt euigilare faciat dormientes & ad conuersionem impellat, permittit populum suum in manus hæreticorum, Paganorum, Turcarum, Tyrannorumue incidere, non quidem vt illum perdat, sed vt corripiat & castiget & vt discat seruiendo huiusmodi nouis principibus, quantum distet inter seruitutem Dei, & seruitutem regni terrarum. k Sic præmonuit populum Iosue eum ad seruitium diuinum cohortatus. l *Non poteritis seruire Domino. Deus enim sanctus & fortis æmulator est, nec ignoscet sceleribus vestris atque peccatis, si dimiseritis Dominum & seruieritis diis alienis, conuertet se & affliget vos, atque subuertet postquam vobis præstiterit bona.* Deus quos amat castigat. m Quos autem despexit, vt ethnicos, infideles, incorrigibiles, reseruat acrius punierdos morte æterna & iudicio seuerissimo in alio seculo: in hoc vero, pro tortoribus permittit viuere malorum, & ad augenda merita bonorum, qui in persecutionibus perseuerauerint, in lege & mandatis Dei, vt maius illis sit præmium plura patientibus, præstantioresque viri in ecclesia etiam fuerunt maioribus tribulationibus probati quas Hebræi vocant כור הברזל id est *fornacem ferream*, in qua probatur aurum & argentum, qualis data fuit Abrahæ & Iob, notat ministerijs in commentarijs ad Tobiam.

i D. Matt. c. 13

k vt habetur li. 2. Paralip. c. 12. v. 8

l Iosue c. 24. v. 19.

m Prouerb. c. 3. v. 12. ad Hebr. c. 12. v. 9 Apoc. 3. v. 9.

DE REPVBLICA, LIBER XIII. DE HIS IN QVIBVS PRÆtextu religionis errari in Republica potest, & de remediis quibus obuiam eatur, vel admissa iam emendentur.

De abusu, in genere sub prætextu religionis: & de generali remedio. CAP. I.

SEMPER & vbiq; præcipua, magis ardua, & difficilior iuris auctoribus cura fuit, ne sub specie recti & boni, perniciosa & mala in societatem humanam serperent. Facilis enim fuit emendatio eorum quæ aperte mala & noxia reipublicæ & singulis visa sunt, sed quæ fucum boni habuerunt, & quæ inter incautos & improuidos auctoritatem semel nacta fuerunt, non nisi regie & post experientiam perniciosam cognosci, aut conuelli iam radicata potuerunt.

Fallit enim vitium specie virtutis & vmbra,
Cum sit triste habitu vultuq; & veste seuerum:
Nec dubie, tanquã frugi laudatur auarus, &c. n

2. Sæpe vitia ita virtutes se esse mentiuntur: vt tena-

n vt cecinit Iuuen. Satyra 13.

vt tenacitas, parcimonia: effusio, largitas: crudelitas, zelus iustitiæ: remissio, pietas velit videri. *a* Et vitia obscurare virtutes affinitate quadam, nisi ab acute videntib. distinguantur, docet & illustrat exemplis Sidonius Apollinaris. *b* Sicq; ingenia pessima hominum, virtutes nomine vitij affinis, obscurant; & vitia, nomine virtutis defendere satagunt: ita quem videmus humilem, illis erit abiectus; erectum, superbus, minus institutum, irridendus: doctum, inflatus: Solertem, cupidus: verecundum, rusticus, &c. vt contra qui defendunt vitia, dicent abiectum, humilem esse: superbum, erectum: irridendum, minus institutum: inflatum, doctum: & sic de similibus.

a vt ait Greg. lib. 1. regesti epist. 24. Ioan. Constantinopol. & refertur in c. 6. sæpe se vitia. dist. 41.
b lib. 7. epistol. epist. 9.

3. Vt autem mala quædam nota sunt, & ab his cauetur: sic & quædam per se bona sunt aperte, & sponte quisque ea diligit, sequitur & amplectitur. At bona malis mixta non ita facile est secernere, & facile à latentibus malis, prætextu apparentis boni, quis decipitur, vt piscis hamo, modica esca allectus, capitur, vt sæpe nemo melle vel saccaro illitum poculum, non facile à veneno præcauet sibi, nec præsumit toxicum inesse, donec, & aliquando sero, in viscera admissum se deceptum dignoscit. Et quo maioris boni prætextus apparet, eo magis fatalia & perniciosiora sunt reipub. mala, quia & citius & à pluribus ea temere suscipiuntur, & quanto plures his sauciati semel exstiterint, tanto difficilius ea reciduntur, quando corruptela in consuetudinem peruenerit, & sub colore boni malum semel assuetum, defendere nititur populus, vel detecto fuco, malum facile abdicare nequit, quoniam radices vt mala herba, citius fecerit. tum etiam quod post detectum fucum, non licet malum quod quis cum fuco boni hauserit, & admiserit, reijcere: quod ab initio tamen poterat sine vllo negotio repelli. Et istæ sunt artes impiorum hominum, qui aliquid portentosum & perniciosum in subtilitatem & in aliorum fortunas moliuntur, non aperto marte tantū scelus quod prætendunt aggredi, proculdubio repulsam passuri, si ita aggrederentur: sed veluti per cuniculos aliquid boni præponentes, finem pessimæ mentis tegere.

4. Quemadmodum Sandrocotus apud Iustinum, *c* prætextu libertatis, Indiam cōtra Alexandri Magni præpositos excitauit; quibus necatis, ipse auctor libertatis titulum in seruitutem vertit, & populum quem ab externa dominatione vendicauerat, ipse seruitio pressit.

c lib. 15 ex Trogo

5. Sicq; refert Herodotus *d*, de Deioce, filio Phraortis, qui quum ad tyrannidē Medorum qui seruitutis iugum abiecerant Assyriorum, & in libertatem sic asseuerant, ambiret & aspiraret, studiosius æquitatem affectabat, & controuersiarum iudex primum & litium factus, paulatim potestatem iudicandi, postea custodes, & deinceps tyrannidem vsurpauit.

d lo 1.

6. Fuerunt alij, qui prætextu amicitiæ, proditorie inimicos parum sibi prospicientes obtruncarunt, vt Ioab Abner. *e* Et Amasam. *f* Iudas prodidit osculo Christum. Sic Babylonij decepti à Zopyro sub specie beneuolentię fingente se à Dario narib. & auriculis detruncatū ignominiose circumtonsum, & plagis affectū, atq; in potestatem Darij venerunt.

e 2. Reg. c. 3.
f 2. Reg. c. 20. vers. 9.

7. Sunt alij, qui ptextu auctoritatis, omnia sibi licere persuadent, vnde tyrannides ex regnorum legitima potestate ortæ sunt: hinc cōcussiones Iudicū, militares, insolentes deprædationes hospitū & prouincialium, quos defendere deberent aduersus hostium iniurias, quas ipsi audacter inferunt. Cū tamen magis sit plectenda offensa eorum, per quos ad excusandas excusationes in culpis, delinquendi auctoritas vsurpatur. *g* nam qui peccatum suum defendit auctoritate seu consuetudine, magis peccat: & ideo magis puniri debet. *h*

g Teste Herod. in 3 & Polyano li. 7 stratagem.
h c. inter dilectos 11. de excessib. prælat. lib. 5. tit. 31.

8. Sunt & alij, qui per obliquum mala persuadent, quæ aperte explicata reijcerentur: qui quoque maiori pœna digni sunt cum magis sit persuadere quam compellere. *i* Vt magis peccare, & puniendus seuerius dicitur, qui clam contra prohibitionem legis ducit vxorem, quam qui palam. *Quia*, inquit Paulus Iurisconsul *k* *palam delinquentes, vt errantes, à maiore pœna excusantur*: clam committentes, vt contumaces plectantur *l*, vt & veneno, perimere incautum plus est occidere, quam gladio. *m* Et cum malum sit per se, cadere à bono proposito, grauius & peius est, simulare propositum, *n* & grauius peccare per hypocrisin, quā manifeste. *o*

i c. nemo 23. q. 4. c. 1. in fin. de pœnit. dist. 6.
k L. 1. § de seruo corrupto.
l In l. fin. de rit. nupt. P.
m Iunge l. 3. §. fi. de iure fisc. P.
n l. 1. de malef. & mathem. C.
o c. certe 18. 12. q. 1.

9. Sed & eo magis sunt hæc quæ prætextu boni committuntur difficilia curatione, quod diu remaneant eo velo incognita & tecta, donec subito malum ex bono præsupposito erumpat, veritate detecta, & fuco senescente & cadente. Quemadmodū incendia subito erūpentia postquam diutius tecta coaluerunt, periculosiora fiunt: zizania difficile à tritico separatur: & pari modo mali à bonis *q* Et impossibile est aliquam bonam societatem aut vtilem, quin statim quidam mali homines non succrescant, qui nisi diligenter obseruentur, possunt totum corpus corrumpere non secus quam corpus physicum mali humores. *r*

p c. cum ex iniuncto, de hæret. l. palam, de ritu nupt. P.
q c. quamuis 23. q. 4.
r c. vnitas 4. dist.

10. Et hæc omnia cum in omnibus fere reipublicæ negotijs contingant, & inter omnes

cum

tum priuatos, tum publicos cœtus periculosa sint, in primis maius habent periculum in caussis & actionibus, quę pietate & religione defendi posse videntur. summa enim & anteferenda ratio putatur ex communi omnium gentium consensu, quę pro religione facit secundum Papinian. *a* Et Liuius *b* in oratione Postumij consulis, de tollendis bacchanalibus. *Nihil,* inquit, *in speciem fallacius est, quam praua religio, vbi deorum numen prætenditur sceleribus: subit animum timor, ne fraudibus humanis vindicandis, diuini iuris aliquid immixtum violemus. Hac vos religione innumerabilia decreta pontificum, senatusconsulta, aruspicum deniq; responsa liberarunt. Quoties hoc patrum auorumque ætate negotium est magistratibus datum, vt sacra externa fieri vetarent? Sacrificulos, vatesq; foro, circo, vrbeq; prohiberent? vaticinos libros conquirerent, comburerentq; omnemq; disciplinam sacrificandi, præterquam more Romano abolerent? Indicabant enim prudentissimi viri omnis diuini humaniq; iuris, nihil æque dissoluendæ religionis esse, quam vbi non patrio, sed externo ritu sacrificaretur.* Quantum & peccetur prætextu religionis, paucis exclamat Lucretius: *c Sæpius olim,* inquit, *relligio peperit scelerosa atque impia facta,* id est, sub prætextu religionis, facta plura sunt impia, & damnanda. Et vt ait Ioan. *d Sicut sancta Romana Ecclesia religiosa & pia viros benigno fauore prosequitur: sic superstitiosos conatus insolentium hominum detestatur: ne sub ouina pelle gregem Dominicum truculentia lupi rapacis inuadat: & sub pietatis imagine virus hæreticæ prauitatis obrepat, & sub prætextu conuersationis angelicæ, incautis mentibus spiritus malignus illudat. cuius rei gratia sacris canonibus est interdictum, ne aliquis nouum ordinem aut religionis assumat, sed quicunque ad religionem venire voluerit, ingrediatur vnam de religionibus approbatis, &c.* Quidam, vt præmonuit Dominus, veniunt in vestibus ouium, intus autem sunt lupi rapaces. *e*

a in l. sunt persona. 43. de relig. & sumt. funer. lib. 11. P. tit. 47.
b lib. 39.
c De rerum natura.
d 22 in extrauag. sancta Roma de relig. domib.
e D. Matth. c. 7 & relatum in c. vt officiũ, de hæretic. in 6.

11. Et quidam seipsos valde decipiunt, opinione de seipsis concepta, quod sint, vel haberi velint aliis sanctiores & religiosiores, alios despicientes. Quales olim fuerunt Cathari, qui propter munditiam ita se nominauerunt, gloriantes de suis meritis. *f* Fuerunt & tales, qui Beguardi & Beguini dicebantur in Alemania, qui procurante satore malorum operum dęmone, asserebant doctrina sua sacrilega, cum aliis erroribus, quod homo in vita præsenti tantum & talem perfectionis gradum potest acquirere, quod reddetur penitus impeccabilis, & amplius in gratia proficere non valebit: hoc ipsum in suo statu esse asserentes, & alia sub simulata quadam sanctitatis specie, dicentes, facientes & committentes, quę oculos diuinę maiestatis offendunt, & graue in se continent periculum animarum, damnata à sede Apostolica *g* Persuadet aliquando hęc ipsa pręsumtio sanctitatis, opinionem in religione & Dei mysteriis proficientibus, vt ex illa superbia, iam à merito, si quod assequi possint, deturbet & pręcipitet, atque ita dęmon se transfigurat in angelum lucis, vt ait D. Paulus *h*. Et hæc est vna ex maioribus impugnationibus seu tentationibus, quas immittit in proficientes in Christianismo: & per quam aggredi ausus est ipsum Christum Dominum *i*, dum ei dixit, *Si filius Dei es, mitte te deorsum, quoniam angelis suis Deus mandauit de te, &c.* hacque machina expugnauit primos patres, *k* inculcans, *Eritis sicut Dij, &c.*

f c. quidam autem. 19 §. Cathari. 24. quæst. 3.
g in Clem. fin. de hæret.
h 2. ad Corin. c. 11. v. 14.
i D. Matth. cap. 4.
k Genes. c. 3.

12. Nocet & præsumtio fictę sanctitatis alicuius, qui habetur pro pio, aliis, qui eius malitia facile eo prætextu inficiuntur. Prophetam, quem non potuit rex Ieroboam cogere manere secum, decepit pręsumtio, quod alius Propheta verum ex Deo illi diceret, velut admonitus à Deo, vt vna secum cibum sumeret, in terra tamen, in qua Deus prohibuerat illi sumere, & proinde tanquam transgressor mãdati Dei, a leone fuit in via occisus *l*. *Nemo,* inquit D. Augustinus *m*, *nocet in Ecclesia Dei amplius, quam qui peruerse agens, nomen & ordinem sanctitatis & sacerdotis habet delinquẽtem. namque hunc arguere nullus præsumit, & in exemplum culpa vehementer extenditur, quando pro reuerentia ordinis peccator honoratur.* Et secundum D. Gregorium, simulata æquitas, duplex est iniquitas: quia malum facit, & abutitur bono *n*. vere religiosi præ aliis sunt honorandi *o*. at quemadmodum proficientes in eo proposito, sunt optimi: ita deficientes sunt pessimi *p*, & quod ad se pertinet, & quod ad alios, quia delicta regentium & superiorum trahuntur in exemplum: & boni mores & vita *q*. Sunt in summa multa, quę quotidie inescant homines, & alliciunt ad vetita sub specie boni, quę primis motibus mentis iniiciũt suo fuco quandam recti confusam opinionem, & turbant cogitationem & rationis iudicium, ne à pręcipiti voluntate distingui possint, dum repente se obtrudunt: quæ semel admissa, veluti adepta tyrannide, in nobis dominantur, & expelli nisi ægerrime possunt. *Facilis descensus Auerni, Sed reuocare gradum, hoc opus hic labor est.* Atq; prona ad lapsum humana fragilitas, propter fomitem & irrationalis partis appetitus: difficilis autem ad surgẽdum

l 3. Reg. c. 13.
m relatus in c. nemo quippe, 83. dist.
n gloss. in c. 1. ad verbum, sanctitatem, de religios. domib. in clementin.
o c. qui vere, 16 q. 1.
p c. quantumlibet. 47. dist.
q c. 3. præcipue, 11. q. 3.

per seipsam. Quocirca iuuanda remediis præuenientibus lapsum, & quantum consequi prudentia poterit humana, scrupuli & impedimenta, quibus labi, ruere, vel decipi possit, submouenda erunt. Nos in hoc libello instituimus non de omnibus agere, quibus hallucinantur aut decipiuntur homines boni cuiusq; speciei, id enim immensum habet opus, sed de quibusdam tantum, quæ sub religionis nomine vitam etiam & actiones humanas miserrime conturbant, & bonis sæpe imponunt: malitia impiorum, qui imposturas suas religione tegunt, vel ex dæmonis astutia, vel ex superstitione, vel incuria prælatorum, vel ex alio abusu non emendato, oriuntur: Quæ omnia ad honorem Ecclesiæ Catholicæ & Apostolicæ Romanæ, subque eius iudicio, & censura, dicta scriptaque & intellecta esse volo, nec aliter, vllo modo rata haberi.

13. Cum hac ergo protestatione, & me subiiciendo, vt par est Christiano, meliori Ecclesiæ iudicio, arbitror remedium conueniens in genere primum malorum, quæ in religione oriri, eius prætextu possunt, adferri posse ex præsulum & principum vigilantia, cura & solicitudine gregis diligente. Sicque Actorum cap. 20. versic. 28. *Attendite vobis & vniuerso gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisiuit sanguine suo.* Et Prouerbiorum cap. 27. 23. admonentur, diligenter agnoscere vultum pecoris sui, & greges suos considerare. Ideo & sacri canones statuerunt, vt prælati singulis annis saltem visitent suas diœceses, excutiant mores clericorum, instruant ignorantes, emendent & puniant delicta. *a* quod & aliis conciliis repetitum sæpius, vt valde necessarium Ecclesiæ, fuit. Quare debet quilibet Archiepiscopus, aut Episcopus, per se, aut per Archidiaconum suum, aut per alias honestas idoneasque personas, bis, aut saltem semel in anno, propriam parrochiam circuire, & ibi iuramento præstito inquirere, si sint hæretici, si occulta fiant conuenticula, si qui à communi conuersatione fidelium, vita & moribus dissideant. *b* Archidiaconi visitant, & in hoc, & in aliis reuelant munera Episcopi. *c* Sunt illi oculi Episcopi: oberrantes & circumlustrantes cum verecundia actus totius Ecclesiæ: & perscrutantes diligentius, si quem videant vicinum fieri præcipitio, & proximum esse peccato, vt referant hæc ad Episcopum, vt ait D. Clemens. *d*

Archipresbyteri *e* quoque in his muneribus, quatenus sibi delegantur, iuuant curam & solicitudinem Episcoporum, ad quos referunt, quæ fiunt, & facienda vel emendanda compererint. *f*

14. Sunt & sub Episcopis ea de causa curiones, seu parrochiani presbyteri, quibus specialis & singularis cura certæ plebis demandata & commissa. *g*

15. Debent curare singuli in sibi commissis gregibus, pabulum verbi Dei continuo proponi, & prædicari, quæ facienda, sugiendave sint, ad salutem æternam consequendam: quia sicut corpus, materiali: sic anima, spirituali cibo nutritur. Nec in solo pane viuit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei *h*. In quo etiam Episcopi solicite prospicere debent, quibus committant hoc munus prædicandi. Cum enim hoc munus proprium sit ipsorum, illisque primitus sit concessum, vt vocatis in partem ecclesiastici oneris *i*: cumq; illis permissum sit hoc ipsum, quia non possint per seipsos, vt nesciant, satisfacere in omni diœceseos loco, vt possint cum aliis onus partiri, *k* ipsi de his etiam, quibus commiserint, sunt aliquando reddituri rationem. Et proinde non debent omnibus temere ministerium hoc proponendi verbum Dei committere, munus quippe prædicandi priuilegiatum est, nec indistincte omnibus concedendum. *l* Et ita inhibitum est, potestatem hanc sibi vsurpare sub pœna excommunicationis, aliisque pœnis, etiam clericis & religiosis alioquin idoneis, nisi ex permissione, concessione prælatorum, vel sedis Apostolicæ, à quibus mittantur. *m* Multo magis & laicis non ordinatis in Ecclesia inhibitum. Licet enim desiderium intelligendi diuinas scripturas, & secundum eas studium adhortandi reprehendendum non sit, sed potius commendandum: in eo tamen apparent quidam laici merito arguendi, quod occulta conuenticula celebrant, officium prædicationis sibi vsurpant, sacerdotum simplicitatem eludunt, & eorum consortium aspernantur, qui talibus non inhærent, quod inhibitum fuit omnino ab Innocentio III. in constitutione scripta ciuibus Metensibus & Christianis eius diœceseos, quæ refertur *in cap. cum ex iniuncto, 12. de hæretic.* vbi & ratio, quod in Ecclesia Dei & corpore eius, vt in corpore humano, multa sunt membra, nec idem officium habent, multi sunt ordines, sed non omnes habent idem officium: & alios Dominus dedit Apostolos, alios prophetas, alios doctores, &c. *n* Cumque ordo doctorum in Ecclesia sit quasi præcipuus, nemo debet indifferenter prædicationis officium vsurpare. Quomodo enim prædicabunt, nisi mittantur? vt ait Diuus

a c. velata 9. c. decernimus, 20. c. placuit, 12. 10 q. 1 concil. Taraconensi, c. 8. Brachorensi, c. 1.
b c. excommunicamus 13. § adiicimus, de hæretic.
c c. mandamus, 6. c. ad hæc, 7. c. vt nostrum, 9. de off. archid. lib. 1. tit. 23.
d 1 epist. ad D. Iacob. fratrē Domini, vt la. tur. ine 6. Dio. ceni ecclesia, 93 dist.
e c. fi. de offic. archipr. l. 1. tit. 24.
f c. ecclesias, 13. q. 1. c. cum venerabilis, frumen de præbitione & remiss. iii de parrochiis & parrochianis.
g c. inter cetera, 15 de offic. ordin. l. 1. tit. 31.
h Deuteron. Matth. 4. Luc. 4.
i mandata, d. resumi.
k c. vt singula de offic. archipresb. & c. inter cetera.
l c. quod Dominum. 5. de flat. rel.
m c. excommunicamus, 13. §. quia vero, de hæret. clem. 1. de relig. § clem. 2 de hæret. sub Leone X. in princip. in Concil. Trident. sessione 5 in decreto, de reforma. c. 2. & in sess. 24. de reform. c. 4. in Carthaginiensi, c. 20. in Rhemensi, c. 14.
n ad Ephes. cap. 4.

uus Paulus. *a* Sed & eo magis suspecta prædicatio, quæ occulte fit, cum tamen verbum Dei palam communicari debeat. *b* sic enim Deus præcepit *c* : *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine, & quod in aure auditis, prædicate super tecta.*

a Ad Roman. cap. 10.
b d. c. cum ex iniuncto
c D. Matth. cap. 10.

16. Remedium aliud secundum, quo generaliter caueatur, ne sub obtentu religionis perniciose erretur, aut ne populus decipiatur, est, illudque singulare & firmissimum, vniuersalia concilia frequenter celebrare & egere. Nam vt dicitur *d*, *Frequens generalium conciliorum celebratio, agri Dominici præcipua cultura est, quæ vepres, spinas, & tribulos hæresium & schismatum exstirpat, excessus corrigit, deformata reformat, & vineam Domini ad frugem vberrimæ fertilitatis adducit: illorum vero neglectus, præmissa disseminat atq; fouet, &c.* ibique statutum, celebranda concilia generalia de decennio in decennium. Sic etiam sacri canones sanxerunt summa cum ratione, concilia prouincialia & episcopalia, quæ synodi quoque dicuntur, celebrari debere annuatim, *e* vbi & adferuntur plurium synodorum generalium ea de re statuta. *f* Eodem modo abbates prioresve & monachi, generalia sua capitula congregant de triennio in triennium. *g*

d in § 1. tit. de auct. sacror. concilio. in pragma. san.
e c. sicut, de accusation. tota 18. d.
f & in Concilio Trident. sessione 24. in decret. continuationis, de reforma. ca. 2. in Concil. Lateran. habito sub Leone X.
g Can. in singulis, 7. de stat. monach.

17. Scio tamen plures esse, qui non facile patiuntur conciliorum vniuersalium repetitiones, nempe falso persuasi, quod ibi tantum agi debeat de fidei articulis, & determinatione ipsorum, qui iam determinati inconcusse sine disputatione & controuersia alia teneri debent: & hic est alius prætextus religionis, sub quo occasio conciliorum generalium sæpe differtur, & interim mali mores in clero incorrecti serpunt, adolescunt, & Deum irritant. Verum si quid meum ingeniolum in hac opinione posset consequi explicationis & mentis, vellem perpendi primum, non eam esse solam causam conciliorum generalium cogendorum, de articulis fidei disputare, vel tractare, vel retractare iam tractata: in quo certe sanctissime sentiunt, qui ea, quæ semel decreta sunt, non debere in disputationem iterum adduci asserunt, quibus etiam ego omnino assentior, & alienum à fide Catholica esse, dissentire, credo. *Iniuriam enim*, vt ait Martianus Imperator, *facit iudicio reuerendissimæ synodi, si quis semel iudicata, aut recte disposita reuoluere, ac publice disputare contenderit*, quod nec impunitum relinquitur. *h* Ceterum & aliæ caussæ sunt iustissimæ congregandarum synodorum œcumenicarum, vt hæresium sub specie religionis multiplicia capita. Vt enim natura nouas quotidie deproperat edere formas *i*: vtq; negotia multa sunt quotidie noua, quæ non possunt facile comprehendi sub legibus aut constitutis, & egent ideo aut interpretatione, aut vt constitutione optimi principis certius ius statuatur. *k* Sic & hostis humanæ naturæ Satan, nouas in ecclesia superseminat causas, ex quibus expugnare nititur fidelium concordiam, morum puritatem, & viuendi rectas formulas, quibus occurri potest concordi omnium prælatorum & patrum sanctæ Ecclesiæ concilio. Ita *in c. canones, 15. distin.* *l* *Canones*, inquit, *generalium conciliorum à temporibus Constantini cœperunt. In præcedentibus namq; annis, persecutione feruente docendarum plebium, minime dabatur facultas. Inde Christianitas in diuersas hæreses scissa est, quia non erat licentia Episcopis in vnum conueniendi, nisi tempore prædicti Imperatoris.*

h l. nemo, 4. C. de summa Trinit. & fide cathol.
i l. 2. §. mirabile, C. de vet. iur. enucl.
k l. neq; leges, 10. l. & id. 0, 11. & seq. de legib. ff.
l ex lib. 0. Isidori, c. 10.

18. Accedit, quod summus Pontifex ex his conciliis maximum leuamen curæ suæ & solicitudinis acciperet, & cum minori onere & negotio, & maiori certitudine populo vniuersi orbis vtilia procuraret. Vt enim episcopi ex relatione archidiaconorum, archipresbyterorum, & ex synodis suis discunt, quæ egent reformatione: & archiepiscopi ex conciliis synodalibus cognoscunt in suo, quę egent remedio, & modum prouidēdi: sic facilius summi pontifices, ad quos pertinet concilia generalia cogere & probare, *m* intelligere poterūt, quę per totum orbē egent suo auxilio, & modos conuenientes, quibus vel ex generali constitutione, vel ex speciali prouisione, habita ratione locorum, prospici poterit: sedet enim vicarius Christi *n*, & cuncta per mundum in ecclesia Dei eius reguntur *o*: idcirco & expedit illum cognoscere, quid in singulis mundi regnis & regionibus agatur, in his, quæ ad salutem animarum sibi commissarum pertinēt, vt celerius & debito modo prospicere possit: imo si ipse posset omnibus his generalibus cōciliis interesse, non modicum incremētum Reipub. Christianę adferret. Intelligeret enim ex episcopis & sanctorum patribus, quo morbo vitiove speciali laboraret vnaquæq; prouincia, & dum postea adiretur à prouincialibus, facile illi imponi non posset per curiales. Disceret ibi, qui sint principes, qui pro fide Catholica laborent, quive contra in fide Catholica parum vigiles: admoneret episcopos prælatos eo cōfluentes, quod ad officium illorum pertineret, secūdum temporis & personarum diuersarum prouinciarum oblatas occasiones. Vt enim Deus non moderatur orbem semper vno & eodem modo, nec omnibus regnis eadem concedit, sed diuersa, pro-

m Vt liquet ex tota 17 dist. & porro 3. distinct. & c. Adrian. 63. dist. cum simil.
n in c. inter corporalia, de translat. episcop.
o c. vt cuncta per mundum 9. q. 3.

ut illis expedire videtur. Sic oportet vicarium eius in terra quædam in genere omnibus cõmunia, quædam in specie quibusdam conuenientia decernere. *a* Nec possent relatores concilij seu delegati à concilio ad summum Pontificem confirmationis ergo, omnia quæ ibi dicta transactave sunt, per singula Pontifici referre, multaque tacentur, quæ possent monere cognita summum Pontificem ad egregia opera, & Christianæ Reipub. vtiliora, si ipse præsens concilio interfuisset: statuendo audiret fraudes curialium explicatas, dispensationum obreptitiarum mala & ecclesiarum querulas, & corruptas rectasque voces. In conciliis quoque generalibus reformationes morum tractantur, qui aliquando totam ecclesiam obnubilant, aliquando deformem reddunt, eadem per se nihilominus, non obstantibus personarum vitiis, in sua puritate sine macula permanente. Quod si sacrosanctæ synodi tam diligenter prouincialia concilia iusserunt celebrari ob easdem causas, *b* quanto magis mores in ecclesia vniuersali corrupti, merentur synodorum generalium repetitionem? Magna deinde negotia, & quæ respiciunt totam ecclesiam, à prouincialibus & episcopalibus synodis non possunt definiri, & quod omnes tangit, dignum est, vt ab omnibus audiatur: eius generis sunt, quæ magni ponderis, vt expeditiones in infideles, regnorum subuersiones, & alia, quæ auxilium per obliquum exigunt secularium etiam principum, quæve minori negotio concluduntur, vniuersis suffragia in concilium contribuentibus. Habet summus Pontifex, dices, Cardinalium præstantissimum, & in negotiis exercitatissimum senatum, fateor, vt neque meliores admitti posse aliquando concedam: imo & disputare de principali iudicio non oportet: sacrilegij enim instar est, dubitare, an is dignus sit, quem elegerit princeps. *c* Verum neque sancti Apostoli contenti fuerunt aliquando suis suffragiis, sed & discipulorum & Christianorum multos in consultationem adhibuerunt. *d* Et sunt plura, quæ in facto consistunt, quæ fallere peritissimos & prudentissimos quosque possunt: *e* nec ideo sacratissimi senatus minuitur auctoritas, cum ad eius consistorium ex omnibus partibus mundi conuocati præsules, ei suggerunt tanquam propria & certissima, quæ alioquin ex supplicationibus & relationibus incerta aliquando, non dicam falsa, exhibentur. Scribit & Paulus III. summus Pontifex, in indictionis Concilij Tridentini Bulla, se inductum ad sacrosanctum concilium celebrandum, inter ceteras rationes, quod animo repeteret, maiores nostros sapientia admirabili & sanctitate præditos, sæpe in summis reipublicæ Christianæ periculis, remedium optimum atque opportunissimum, œcumenica concilia & Episcoporum generales conuentus, adhibuisse. Forma & viuendi in conciliis ecclesiasticis, non tam quæritur, quam fit reformatio ad priorem sanctam & constitutam traductio. & lapsorum & male viuentium castigatio, ideo non minus vtilia concilia œcumenica, nunc autem necessaria etiam de his, quæ statuta sunt, quam cum noue statuta, quinimo eo magis necessaria, ne contemnatur priorum auctoritas, quæ noua sanctione renouatur. Sicut & persequentia concilia, priora mandantur seruari. Desuetæ leges optimæ sunt in vsum reuocandæ. *f* Iuuentutem habent leges, virilem ætatem & senium. Ab initio magistratus & populus in obtemperando feruidi, postea remissi, dehinc contemtores.

a vt in can. erit autem lex, 4. dist.

b d.c sicut de accusat. cum similib. ante notatu.

c l. 3. de crim. sacrileg. lib. 9. C. tit. 29.

d c. 1 & 15. vers. s. Actor.

e l. 2. de iur. & fact. ignor. ℣ l. fin. pro suo ℣. c 1. de constit. in 6 c. vt nostrum, vt eccles. benefic. sine dimi nut. conf. [illegible]

f l. rem non nouam, 14. C. de iudic.

19. Poterit & Tertium remedium generale adhiberi, ad conseruandam sartam tectamque rempublicam Christianam, vt mali libri improbatæ lectionis conquirantur, & corrumpantur, iuxta sacrosanctas constitutiones, quæ in Concilio Tridentino, & aliis, legibusque principum insertæ sunt. multi enim speciosis titulis, & sub Christianæ religionis prætextu, plures incautos inficiunt, & priusquam præsenserint venenum, suffocant. Et proinde curabunt Episcopi, inquisitores hæreticæ pestis, hac in parte viam malis præuenire, & occurrere opportune: facilis lapsus. Et dum semel est imbuta recens, seruabit odorem testa diu. Prohibentque canones sacri huiusmodi libros haberi aut legi, qui censura ecclesiastica notati sunt. *g* Concilium Lateranense sub Leone X. *sessio* 10. Concilium Tridentinum *sessione* 4. *decreto, de canonicis scripturis*. Et Paulus 4 sub finem Concilij Tridentini. Prohibent & leges etiam ciuiles. *h*

20. Remedium item 4 adiungere curam & solicitudinẽ principum Christianorum: nam & in causa peccati, summus Pontifex inter eos potest statuere. *i* In adiutorium Ecclesiæ, Imperij leges assumuntur. *k* Reges pontifici bus pro æternis, pontifices regibus pro temporalibus indigent. *l* Imperatorum legibus ecclesia sæpe vtitur contra hæreticos, & eadem sæpe iisdem defenditur contra tyrannos, contra prauos quosque. *m*

21. Et quamuis propria cognitio de causis religionis, ad solos Episcopos pertineat, tamen ecclesia iuuari maxime potest gladio seculari, contra contumaces, rebelles, & contemto-

g c. sancta Romana, 15 dist.

h l. 3. § 1. & § quoniam. de summa Trinit. & fid. cathol. l. [illegible] hæretic. C. [illegible] c. 1 Socrat. [illegible] 1. hist. c. [illegible]

i c. nouit, de iudic.

k vt ait D. Augustin. [illegible]

l c. quoniam idem mediator, 10 dist.

m c. [illegible] D.

temtores ecclesiasticarum censurarum: ideoque & ad secularem potestatem remittit huiusmodi, *a* atque seculares potestates in hac causa, quę fidei est & religionis, non minus diligentes esse, quam ipsi pontifices debent ad conseruandas leges ecclesiasticas illis suas similes coniungendo: eoq; pertinent toti tituli de sacrosanctis ecclesiis, de summa Trinitate & fide catholica, de episcopis & clericis, de hęreticis, de episcopali audientia, ne sanctum baptisma iteretur, de apostatis, nemini licere signum Saluatoris Christi humi, vel in silice seu marmore, aut sculpere, aut pingere, de Iudæis Cœlicolis. Ne Christianum mancipium hęreticus, vel paganus, vel Iudęus habeat, aut circumcidat. De paganis sacrificiis & templis. De his qui ad ecclesias confugiunt vel ibi exclamant, de his qui in ecclesiis manumittuntur. *b* Et inter ethnicos, quamquam religionis cura pontificibus relicta fuisset a regibus, *c* tamen principes non ita omnem religionis solicitudinem ablegarunt, vt negligere viderentur. res enim religionis cum violatur impune, & cum in ea cuilibet audiendi ex arbitrio conceditur facultas, minatur principatibus & imperiis, vna cum religionis mutatione, subuersionem.

a vt c. cum non ab homine, de Iud. c. nonimus, de verb signif. cum simil.

b in lib. 1. C. Iustinian.

c vt scribit Dionys. Hal. lib. 2.

22. Proinde Liuius *d* ait, negotium Marco Æmilio prætori, seu melius Marco Atilio prętori vrbis à senatu datū, vt a religionibus externis populum liberaret, quibus publice & priuatim populus tenebatur, contemto ritu Romanorum. Quodque is in concione senatusconsultum recitauit, & edixit, vt quicunq; libros vaticinos, precationesve, aut artem sacrificandi conscriptam haberet, eos libros literasque ante Calendas Aprilis deferret, neu quis in publico sacrove loco, nouo aut externo ritu sacrificaret. Admonet & *lib. 39.* sæpe hoc patrum maiorumque ætate negotium magistratibus datum, vt sacra externa fieri vetarent.

d lib. 25.

23. C. Cornelius Hispallus, prætor peregrinus, M. Popilio Lænate, Cn. Calpurnio Coss. edicto etiam Chaldæos intra decimum diem abire ex vrbe atque Italia iussit, leuibus & ineptis ingeniis, fallaci sydetum interpretatione, quæstuosam mendaciis suis caliginem iniicientes. *e* Ibidem & notat, Lutatium, qui primum Punicum bellum confecit, à Senatu prohibitum, sortes Fortunæ Prænestinæ adire, auspiciis enim patriis, nō alienigenis rempublicam administrari oportere iudicabant. Exstant & verba legis 12. tabularum: *Separatim nemo habessit Deos, neve nouos, siue aduenas, nisi publice adscitos, priuatim colunto.*

e vt refert Valer. Max. lib. 1. c. 3.

24. Quorum omnium prohibitio, magnam non solum auctoritatem in sanciendo, sed vltra magnum animum in exsequendo desiderabat, propter radicatam iam opinionem de cultu diuino etiam peregrino, existimantibus popularibus, se in deorum offensam facere, si quid contra eorum ceremonias, quamuis prohibitas, tentarent. tanta enim est nominis religionis reuerentia, vt sæpe non sustineat, quę male sub eo prętextu fiant, emendari, nisi ab aliquibus, de quibus antea alioquin bonam opinionem conceperint. Sic Lælius Æmilius Paulus, vt est apud Valerium Maximum in prædicto c. 3 consul, cum Senatus Serapis & Isidis phana diruenda censuisset, eaq; nemo opificum attingere auderet, posita prętexta, securim arripuit.

25. Nec est, qui dubitet, quantum profuit auctoritas Constantini Magni, in perdendis superstitionibus idololatrarum, quantumque præclara fuerit illa *l. 1. C. de summa Trinit. & fide cathol. Gratia. Valentinia. & Theodosij AAA. Cunctos populos, quos clementiæ nostræ regit imperium, in tali volumus religione versari, quam Diuum Petrum Apostolum tradidisse Romanis, religio vsq; adhuc ab ipso insinuata declarat, &c.* Eo referre possumus præstantes ceteras leges eius tituli, & de hęreticis, quę sustinendo fidem catholicam, profligant hęreses & impietates Ethnicorum, vt & quę pœnis capitalibus eos insectantur, titulis de paganis, de Iudæis, de apostatis, cum similibus.

26 Multum etiam prosunt constitutiones principales religioni, quę imponent necessitatem clericis viuendi secundum sacros canones, quęque eos arcent iuxta eosdem canones à negotiis secularibus, quę immunitates ecclesiis & personis ecclesiasticis concessas, sanciunt, conseruant, & aduersum eas quippiam fieri animaduersionibus impositis prohibent: & quamuis in clericos sceptrum non extendant, tamen laicos & eosdem intra fines debitæ reuerentiæ continent. *f*

27. Nec otiosum est, quod historia Iudicū c. 17. ait expresse, dum reddit rationem, quare fecile Micha incidit in idololatriam, & fecit sibi idola & sacerdotem, & ædiculas sacratas eis. *In diebus*, inquit, *illis non erat Rex in Israel, sed vnusquisque, quod sibi rectum videbatur, hoc faciebat.* Idipsum repetitur. *g* Eget Ecclesia auxilio seculari, & manu militari, pro exsecutione sententiæ prælatorum, quæ exhiberi episcopis mandat, *h* & ipsi summi pontifices concedunt potestatem inquisitoribus fidei, & aliis prelatis, inuocare auxilium brachij secularis. *i* Atque in summa, vbi Ecclesia nihil amplius

f vt in consti. Cassus de sacros. eccles.

g in c. 18 in fin. & in c. fin in finalib. verbu.

h l sanctissimarum nostro ordine 44. ex Græco conuersa, de episcop. & cler. C.

i in c. 12. officium. 1. § denique, de hæret. in 6. c. 1 quoniam plerisq; de offi. ord. in 6 p. dece. 21. q. 5. c. fin. 1. si de ex. eff. prælat. lib. 5 tit. 31.

plius facere potest, implorare debet auxilium seculare, & compellere, *a* & è conuerso, *b* licet & aduersus regem patroni ecclesiæ, quando metrop. dissipat bona eius, *c* vt eum corrigat, cum per ecclesiasticum iudicem cogi nō possit, *d* quamuis aliquando aliter, cum possit adiri iudex secularis, pro ecclesiasticis negotiis. *e* Scripsit de officio principis Christiani in Ecclesia, Thomas Campegius. *f* Sed & Isidorus *g* probat, intra ecclesiam necessarias esse principum potestates seculares, vt quod non præualet sacerdos efficere per doctrinæ sermonē, potestas hoc impleat per disciplinæ terrorem, &c. Atque Leo Papa *h*, *Res humanæ aliter tutæ esse non possunt, nisi quæ ad diuinam confessionem pertinent, & regia & sacerdotalis defendat auctoritas.* quod & firmatur pluribus conciliis & patrum auctoritatibus. *i*

28. In Gallia remedium appellationis ab abusu notorio personarum, vel iudicum ecclesiasticorum, deuoluit causam ad curias supremas, quæ nomine regio satagunt, vt disciplina ecclesiastica, sacrosancti canones, & decreta ecclesiastica conseruentur: suntque casus, in quibus appellatio illa recipitur, certi: in quibus & ecclesiastica iurisdictio conseruatur, & ne latius, quam oporteat, vel concessum sit, euagetur, summo studio prospicitur. Primum appellatur eo nomine, si prælati aut iudices ecclesiastici statuunt quippiam perperam contra iurisdictionem regiam aut secularem, contra constitutiones regias, senatusveconsulta: nam de his, quæ ad seculares pertinent, non debent se immiscere, iuxta sacrosancta decreta. *k* Regum quippe munus est proprium, facere iudicium & iustitiam, & de his statuere, *l* ordoque totius Reipublicæ confunditur, si sua cuique iurisdictio non seruatur. *m* Atque licet vnicuique, contra quoscunque iurisdictionem suam, etiam pœnali iudicio defendere. *n*

29. Inhibet & lex clericis, ne de realibus & temporalibus cognoscant in præiudicium regiæ iurisdictionis. *o* Videntur enim personæ ecclesiasticæ resilire à proprio munere, secularibus se immiscendo, exemplo Domini nostri Iesu Christi, qui, vt legitur, cum ei *p* aliquis ex turba dixisset, *Magister dic fratri meo, vt diuidat mecum hereditatem.* respondit, *Homo, quis me constituit iudicem aut diuisorem super vos?* *q* In his autem, quæ fori ecclesiastici sunt, appellatio per abusum notorium ad curias etiam principis deuoluitur: sed princeps, vel eius curiæ, seu senatus, non iudicant de his, sed emendato abusu, referunt causas ad alios iudices Ecclesiæ, secundum decreta sacrosancta iudicandas, & cognoscunt tantum de abusibus, in quantum lex canonica, vel priuilegium a summo Pontifice indultum, illis permittunt, non aliter: alioquin enim excommunicati essent ex Bulla, quę publicatur in cœna Domini, contra vsurpantes ecclesiasticam iurisdictionem, & posset etiam iudex ecclesiasticus compellere iudicem secularem, iudicare secundum ius canonicum. *r* Mandauit summus Pontifex Leo X. in virtute sanctæ obedientiæ, nomine suo & futurorum summorum Pontificum, Regi Franciæ & eius successoribus, facere publicari, & inuiolabiliter obseruari per se, vel per alium, omnia & singula, quę continentur in concordatis & statutis illorum, vt expressum est in titulo finali, de protectione concordatorum Franciæ Regibus concessa. Quare si quid committatur per personas ecclesiasticas aduersus ea, extra iudicium, vel in iudicio, per appellationem insinuatur magistratibus principis senatuum, qui de his emendandis cognoscant auctoritate sedis Apostolicæ, veluti si quid fiat contra decreta in titulis de reseruationibus tam generalibus, quam specialibus sublatis, de collationibus, de mandatis Apostolicis, de causis, de friuolis appellationibus, de publicis concubinariis, & aliis ibidem statutis. Quemadmodum & Papa constituit decreti de electione summi pontificis, exsecutores. *Quia parum, inquit, est, iura condere, nisi sint, qui ea tueantur, dominos rectores, officiales ciuitatis, vbi erit summus Pontifex eligendus.* *s* Iubet & Bonifacius 8. *t* pro exsecutione decreti super monialibus facti, inuocari brachium seculare, si opus sit, idipsum alibi, *u* nempe ad ea, quæ Deo placita sunt, exsequendum, *x* & possunt seculares potestates ad hoc per ecclesiam etiam compelli, vt opem ferant. *y* Casus porro, in quibus curiæ supremæ iudicant per appellationem, tanquam ab abusu, contra abutentes religione, vel iurisdictione, seu sanctis decretis conciliorum & canonum, ponuntur decisi per Papum in Rhapsodia Arestorum, *z* tanquam ab abusu. *a* Sunt & in Hispania, & alibi, à summo Pontifice demandata plura potestatibus secularibus, ad clericos & causas ecclesiasticas pertinentia, non quidem ad diminutionem vel iniuriam ordinis ecclesiastici aut iurisdictionis spiritualis, sed potius ad conseruationem maiorem & faciliorem disciplinæ & dignitatis ecclesiasticæ. Quę tamen à quibusdā, zelo, vt dicebant, religionis audiui improbari, vt nullis rationibus id fieri debere docentibus acquiescerent. nesciebant enim, quantum laboris insumserint Pontifices atque pij viri, ad

a c. cum non ab homine, de iudic.
b c. 2. de maleb.
c in c. filiis, 31. 16. q. 7.
d ut & in c. petimus, 11. q. 3. & c. nec licuit, 17. dist.
e c. placuit, c. si quisquis. 11. q. 5. Adde eadem decisa in c. Tuis nobis et ... c. 2. de cleri. excom. mini... cum si ... abi ... .
f tract. de potestate Romani po ...
g lib. 3. senten. de summo bono, c. 53. relatus in c. 23. principes seculi 23. q. 5.
h in epist. 29. ad Pulcheriam Augustam, relatus in c. res autem humana. 21. eadem 21. q. 5.
i in c. inteste fusi 23. 3. seq. eadem 23. q. 1.
k c. nouit. de iudiciis. ne clerici vel monachi secularib. negot. se immisceant, c. per venerabilem. qui filij sint legit.
l c. regum. 23. q. 5.
m c. peruenit, 11. q. 3.
n l. 1. si quis ius dicen. non obtemper. P.
o ...
p ...
q ...
r Clem. 1. de iurisdict.
s in c. vbi periculum. 3. §. praeterea, de elect. in 6.
t in c. 1. § fin. de religios. domib. in 6.
u ... prodest, 23. q. 5.
x c. 1. de offic. ordin.
y c. administratores, 23. q. 5.
z lib. 19. tit. 5. per totum.
a Rebuff. in tract. de appell. ... ad constitut. regias.

continendam disciplinam spiritualibus remediis, & propter malitiam seculi, nihil aut parum promouisse contra contumaces, donec oportuerit auxilio & subsidio vti potestatis secularis, quæ à Deo etiam est ad laudem bonorum, & vindictam malefactorum: sicq; isti zelatores religionis zelo inordinato, subtrahentes auxilium seculare ecclesiæ, Ecclesiæ causam ad perniciem præcipitem deducunt reprobãtes, quorum rationem ignorant, quã experientia illis ignota, necessitati coniũxit: aliud enim est disputare de D. Thomę & Magistri sententiarum, aliorumq; sacrorum patrum dictis intra septa scholarum: aliud tractare negotia Reipublicę Christianæ, in quibus non verbis tantum, sed facto opus est, & ipsa negotia rerum & personarum, non ex animi & dictorum sententiã, sed sæpe necessitate & circumstantiis pręsentibus temperantur. Sed rursum si Gallica & Hispanica quis fastidiat, vel melius, si tam sapiens quis velit esse apud semetipsum, vt hęc priuilegia reprobet, quod solent facere, qui nolunt argui, & quęrunt excusationem in peccatis, conuertẽda est saltem fides ad sacrę paginę veritatem. In capite vero 19 Deuteron. verba illa videbit, *Iudices & præfectos* שופטים ושוטרים *sophtim Vescoterim, constitues tibi in omnibus ciuitatibus tuis, quas Dominus dederit tibi, &c.* quę secundum interpretem Rabini Mosis de Cozbi, sic significant, שופטים *sophtim* sunt iudices dirimentes causas: שוטרים *soterim* vero exactores, cogentes populum baculo & loro, ad obseruationem præceptorum, &c.

30. Magistratus seculares, qui principis oculi sunt, hortari primum debent, dehinc impellere personas ecclesiasticas, vt verbum Dei frequenter doceatur in Ecclesia: illudq; per personas idoneas, probe & diu in sacris scripturis versatas, à quibus populus aut dubium, aut alienum à fide possit haurire, saltem bis diebus festiuis, mane & à prandio, doctrina quippe Dei purgationem facit peccatorum, *a* nec minus peccatum est, contemnere verbum Dei, quam corpus Domini nostri, *b* & adolescentior vias suas corrigit in custodiendo sermones Dei, *c* in Republica plures male viuũt ob defectum institutionis & doctrinæ, & vt ait D. Paulus *d*: *Quomodo inuocabunt, in quem non crediderunt? aut quomodo credent ei, quem nõ audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante? quomodo vero prædicabunt, nisi mittantur?* Iussit Deus legem suam perpetuo considerari & prędicari *e*, *Non recedet volumen huius legis ab ore tuo, sed in eo meditaberis diebus ac noctibus, vt custodias & facias omnia, quæ sunt scripta in eo; tunc diriges viam tuam, & intelliges eam.* Nunquam sine aliquo fructu audiri verbum Dei, testatur Iesaias cap. 55. v. 10. *Quomodo*, inquit, *descendit imber & nix de cœlo, & vltra non reuertitur, sed inebriat eam, & infundit eam, & germinare eam facit, & dat semen serenti, & panem comedenti. Sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo: non reuertetur ad me vacuũ, sed faciet quæcunq; volui, & prosperabitur in his, ad quæ misi illud.* Siquidem annuntiato verbo Dei, etsi quidam obdurentur, tamen credunt illi, qui præordinati sunt ad vitam æternam. *f* Reuocantur & auditores eius vel nolentes aut pudore, aut timore iudicij Dei, à vitiis, saltem à quibusdam. Sicut Herodes ad prędicationem D. Ioan. metuebat, & obseruabat eum, & multa eo audito faciebat, & libenter eum audiebat. *g* Inseminantur & bene viuendi pręcepta, sine quibus fiunt homines sicut equus & mulus, quibus non est intellectus: parum etiam promouet, vel nihil vere proficit, aut infinitas propemodum curas inanes patitur magistratus ciuilis in emẽdatione vitiorum etiam studiose inuigilans, quando interior pars corporis subditorum radicem habet infectam, ex qua tot vitia prodeunt: quando videlicet anima non est imbuta sanis doctrinis. vbi enim non est timor Dei, quo succidãtur cogitationes malę cordis, ex quibus generantur paulatim concepta impia opera, erumpunt effectus in Republica pessimi: & cum contemtu Dei, omnis ad male agendum via patet, & contemtus legum & magistratuum, & principis: omnesque & principes & sacerdotes, & populus, ita tandem subuertuntur. *h*

a ad Hebr. c. 1. vers 3.
b in c. inter verba 99. 1. q. 1. ex D. August. 70. lib. 50 homiliarum, homil. 26.
c Psal. 118. vers 9.
d ad Rom. c. 10. v. 14.
e Iosua 1. v. 8.
f Actor. c. 13. v. 41. & 48.
g D. Marci cap. 6. v. 20.
h Vt expressit Oseas Propheta, cap. 4.

31. Audiui aliquando, & sæpius, & ab iis, à quibus noluissem, excusationes in peccatis, quæ, ni fallor, possunt abusus, iiq; valde in republica perniciosi, non alio nomine appellari. Inprimis populum ita alienum esse à verbo Dei, vt nolit conuenire ad illud audiendum, & cathedras seu pulpita ecclesiarum plane vacua videri, & concionatores vel viginti, vel pauciores habere auditores: ideoq; se fastidire & laborem prędicationis, quam populo reddere tenentur nihilominus. 2. Alij dicunt, frequentiam & assiduitatem prædicationis, parere contemtum verbi Dei, & minus populum curare, quę sæpe audit. 3. Quidam dicunt sufficere populo, si mandata Dei obseruare in pulpito, & Pater noster, & salutationem Angelicam, & fidei symbolum didicerit, nec esse de mysteriis aliis ei curandum.

32. Quorum omnium sententiæ, fucum addunt negligentiæ pastorum; vt videantur auditoribus ob id excusandi, cum tamen vere

nullo modo eis possunt suffragari, quin verissime abuti, & beneficiis & officio conuincantur, & acerbissimo iudicio prædicto iis, qui præsunt, ante tribunal Domini se sistentes, damnentur pro animabus, quæ perierint in illa die rationem reddituri. Recordari enim debent, officium illorum prædicandi non pendere ex multitudine auditorum, sed ex officio acceptato & imposito: neque ideo desistendum ab officio docendi sibi credito, quod auditores desistant à cupiditate discendi. non enim reddent rationem, si vocati & illecti subditi venire noluerint, sed reddent, si per eos steterit, quominus vocarentur secundum datam sibi potestatem, vt & admonet D. Paulus Timotheum, 2. cap. 4. v. 2. *Prædica verbum, insta opportune, importune, argue, obsecra, increpa in omni patientia & doctrina.* & ad Tit cap 1. v. 13. *Increpa illos dure, vt sani sint in fide.* Capiant & exemplum à D. Paulo, qui destitui auditorio non est confusus. Sic enim scribit 2. epist. ad Timoth. cap. 4. vers. 16. *In prima mea defensione nemo mihi adfuit, sed omnes me dereliquerunt, non illis imputetur. Dominus mihi adstitit, & confortauit me, vt per me prædicatio impleatur, &c.* Monet & Christus, vbi fuerint duo vel tres in nomine eius congregati, se in medio eorum futurum. *a* & pro vna etiam oue errante sollicitum esse debere pastorem, admonuit Deus in parabola. *b* Dubito, ne huiusmodi rectores ouium, veri pastores non sint, sed mercenarij, vel per simoniam, vel per ambitionem, vel gratiam, in cathedram intrusi: vel vt lanam ab ouibus tantum accipiant, & lac munus obeuntes, aut ne sint potius fures aut latrones, quia vocem eorum oues non audiant. Hoc enim signum dedit Christus veri pastoris *c*, *quod oues eum audiant & sequantur*, alienum enim non sequuntur, quia non nouerunt vocem alienorum. Mercenarius pastor fugit, & dimittit oues ad intuitum lupi seu Satanæ grassantis in gregem, quia ad eum non pertinet de ouibus, qui quærunt maximam hominum frequentiam, potius quam animarum commissarum salutem, magis videntur velle seipsos prædicare, quam officium exercere. Forsan etiam & tales sunt, qui nec merentur populi frequentiam, vel malæ vitæ, qui ne scandalo sint populo, aut indigni munere, quod agere præsumunt, canes muti non valentes latrare.

a D. Matth. c. 18. v. 20.
b Matth. 18.
c D. Ioan. c. 10.

33. Quo fit, vt in hoc abusu prætermissionis prædicationis verbi Dei, debeat remedium inquiri & adhiberi, vel ex parte populi, vel ex parte pastorum. Ex parte populi, segnis populus & morosus, qui diebus cultui diuino & prædicationibus dedicatis, malunt otiosi esse domi, vel vagari, quam illis interesse. Ecclesiastici præpositi illum debent admonere officij, & vtilitatis, & necessitatis, & quod festa iuxta Dei præcepta sunt sanctificanda, vacandumque ab operibus seruilibus, vt ad diuina intendatur animus: imminere contumacibus vltionem diuinam, famem spiritualem animabus, quod & ad audiendum verbum Dei per sabbatha conueniebant Iudæi in synagogis, Actor c. 13. c. 15. c. 17. Quod si nihil admonitio pastoris promoueat, si nõ timeatur gladius spiritualis, politicorum magistratuum auxilium accedere debet, sicut Moyses iussit cõgregare omnem populum ad audiendos sermones eius de lege Domini. *d* Et quemadmodum apud D. Matth. c. 22. & D. Luc. 14. paterfamilias iubet vocari ad cœnam inuitantes, & compelli venire in viis, in sepibus, & alibi existentes: cœna autem est verbum Dei, & sacrificium Missæ, vbi verus panis, & verus cibus, possunt cogere hi magistratus & imperio, & per multas, & castigationem carceris inobedientes, vt etiam & ad illorum principes pertinet prohibere, quę cultui diuino aduersantur, quæve illud inficiunt, vt blasphemias, superstitiones, hæreses, eaq; punire, vel opem ad ea punienda ecclesię adferre, vt Nabuchodonozor edictum laudabile, quamuis Ethnicus, proposuit, ne quis diceret blasphemiam contra Deum Israel, vt deperiret, & domus eius vastaretur. *e*

d Deut. 31. v. 11. & 12.
e Daniel c. 3. vers. 96.

34. Ex parte prępositorũ, emendãda etiam segnitia, & curionũ ignorantia, atq; satagendum, vt prælati, si tales nouerint esse curiones, qui nesciant vel nolint verbũ Dei annuntiare parrochianis, eos vt fucos, qui mel aluearium inutiliter edãt, expellant, aliisq; qui valeãt, & possint, & velint officiũ & munus exercere, cõcedant. *f* Sic enim cõferuntur ecclesiastica beneficia, vt ij, quibus gratia fit in eis, munera requisita exerceãt per se. *g* Nam beneficiũ datur propter officium, *h* & qui nõ potest officiũ exsequi, debet carere fructibus beneficij. *i* Et si in eo negligẽtes prælati sint, magistratus politici debent procedere aduersus curiones per captionẽ fructuum beneficiorũ, vt ex illis eorum loco habeãt concionatorẽ, vel ipse curio cogatur per se prædicare, aut vt per aliũ idoneum id munus exsequatur. Sic Iohas Rex Hierusalem, prohibuit sacerdotibus accipere pecuniam oblatam in sanctuario Dei a populo, quod instaurarẽt sarta tecta templi, donec instaurata fuissent. *k* Nam & Deus per Prophetam Amos, maledictionem & væ minatur optimatibus, qui capita sunt populorum, cui nihil

f c. 3. & 4. de cleric. non residen.
g c. 1. 21. q. 1. c. sanctorum, 70. dist.
h c. fin. de rescript.
i c. latores, de cleric. excom. ministra. c. pastoralis, de appellat.
k 4. Reg. c. 12.

nihil compatiuntur super contritione Ioseph vel ecclesiæ. *a* Optimum autem erit, ne misceantur sacra prophanis, si parrochiani implorent officium episcopi contra curionem, non secus quam filij qui pro alimentis corporalibus possunt parentes in iudicio interpellare. *b* Etsi magna negligentia est, regij magistratus, & ipse princeps, per retentionem fructuum poterunt ad munus debitum compellere vel vi, petente ecclesia vel ab ecclesia damnatos & contumaces expellere. Sicut Antiochiæ, ecclesia episcopum Paulum Samosatenum propter impium dogma excommunicauit, & cum nollet ex episcopali domo discedere, & retinere episcopi facultates, haberetque suam factionem quæ eum tuebatur, sanior pars ecclesiæ impetrauit ab Ethnico Imperatore Aureliano, vt magistratuum imperio cogeretur relinquere episcopi domum & facultates *c*

a Amos c. 4 v. 1. & 6.

b l. si quis a liberis de liber. agnos. P.

c Vt est in hist. eccl. lib. 7.

35. Pudet autem immorari in defensione quorundam, qui causantur frequentiam verbi Dei, & quotidianam, vel frequentiorem prædicationem, parere fastidium populo & contemtum, miserum hominum quippe hoc dicentium diffugium, vt se releuent à debito officio, transferendo culpam in verbum ipsum Dei, quod tamen quo magis hauritur, & auditur eo magis desiderium audiendi incendit & prouocat, tantum abest vt fastidium pariat. Viuus enim est sermo Dei & efficax & penetrabilior omni gladio ancipiti, pertingens vsque ad diuisionem animæ ac spiritus, compagum quoque & medullarum, & discretor cogitationum & intentionum & cordis, &c *d* & sapientia verbi Dei, de se ipsa dicit, *e Qui edunt me adhuc esurient, & qui bibunt me adhuc sitient, qui audit me non confundetur, & qui operantur in me non peccabunt. Qui elucidant me vitam æternam habebunt. Hac omnia liber vitæ, & testamentum altissimi. & cognitio veritatis, &c.* Similes rursum & hi mihi videntur impijs filijs Israel qui concitarunt iram Dei, dicentes in deserto de diuino illo cœlesti manna. *Anima nostra iam nauseat super cibo isto leuissimo. f* Dehinc si vera sententia seu excusatio est horum negligentium vel ignorantium, qui curam prædicandi suscipiunt, quorsum laboribus inutilibus vexabatur Dominus, qui quotidie se docuisse in templo testatur. *g* Sed nonne etiam sicut quotidie corpus nostrum hoc, eget alimentis nouis, & non potest sine illis subsistere ista non videmus, nec animam nostram sine esca illa diuina verbi Dei viuere posse vere, cũ non in solo pane homo viuat, sed in omni verbo quod egreditur de ore Domini. *h* ita *i* resoluitur etiam.

d a l Hebr. c. 4 v. 12.

e Eccl. 24. v. 29 & seq.

f Num. c. 21. v 5.

g D. Matth. c. 26. Luc. 19. & 22.

h Deut. 8. v. 3. D. Matt. c. 4. v. 4. D. Luc c. 4. v. 4.

i c. inter catera qua ad salute 15 de offi. iud. ordi. li. 1. tit 31.

36. Sed & illud postremum quod prætendunt, sufficere populo, si orationem Dominicalem & mandata Dei cognouerit, ex eadem prodijt segnitia, vel ignorantia pastorum quorundam. Nam quamuis Christus docuisset orare & dicere *Pater noster*, tamen quotidie erat vt dixi, in templo docens, prædicans, & erudiens populum. Fuerunt & Apostoli quotidie explicãtes verbum Dei in Ecclesijs, cum multo labore & exercitio assiduo, vt dixerint, *Non est æquum nos relinquere verbum Dei, & ministrare mensis, &c.* Actor. cap. 6. Quorsum etiam dictum fuisset, *prædicate Euangelium omni creaturæ*, si sufficeret oratio Dominica & mandata nuda sine explicatione proponere? Quorsum & illud, *Beati qui audiunt verbum Dei & custodiunt illud? k* Quærerem & ab huiusmodi censoribus populi, qui tam pauca illis salutaria necessaria desiderant, num putent populũ posse hæc eadem sine interprete intelligere, vel, an quomodo exsequenda sint sine doctore adipisci? num etiam hæresum procellas ex illis male interpretatis possint præcauere, nisi ecclesiastem intelligant, eumque frequenter consulant, quod & respondit Æthiopæ reginę Candacis interrogatus à S. Philippo, num quę legebat in Esaia tunc, intelligeret, recte respondit, & quomodo possum, si non aliquis ostenderit mihi? *l* Mandata Dei, symbolumve fidei, exiguis quidem tabulis & verbis concluduntur, sed quanta ibi latent mysteria, quotve errores inde fuerint contorti quia male intelliguntur, nemo ignorat. Quid etiam ille articulus, quod Christus resurrexit secundum scripturas exigit explicationis respondeant, & an populus tinctus & leuiter instructus possit illas sine duce intelligere.

k D. Luc. c. 11.

l Act. c. 8.

37. Quocirca in optima republica, & quæ conseruanda est sine seditionibus sub Dei tutela, & communi societate, & firma amicitia, bonis moribus temperata, magistratus ciuilis etiam adesse debent ecclesiæ, & curare non solum vt malæ herbæ heteseon radicitus conuellantur, neue falsæ aut simulatæ religiones introducantur: sed etiam, vt diligenter cultus diuinus exerceatur, & verbum Dei frequenter proponatur & audiatur, vtque populus intersit, & ij quorum munus est docere, non deficiant. Porro intentior hæc cura supra alias esse debet, quia potissimum etiam fundamentum reip. est religio pura, sincere culta, & quia anima est pretiosior corpore. Et ne quando exprobretur illud quod scribitur. *m Paruuli petierunt panem*, id est, doctrinam Euangelicam, *nec erat qui frangeret eis.* Multo magis etiam vigilare debent, contra eos qui falsis doctrinis

m Threnor. c. 4.

populum corrumpunt, & venenis hæreseon inficiunt: cum quia nouæ istæ doctrinæ commouent & instruunt seditiones, pacemque turbant, tum etiam, quod conseruatio & defensio fidei ad principes temporales, seu seculares delata est per Deum, qui eis gladium ob eam præcipue causam concessit ad vindictam malorum & laudem honorum, & ita expresse decisum. *a* Ea que ratione laudantur à Deo & beneficijs affecti singularibus, Iosaphat, Ezechias, Asa, Iosias, reges, qui deleuerunt cultum idolorum & Baalim in lib. Reg. & Paralip. Et duces populi Israelitici, qui expugnauerunt: & sustulerũt idololatras & vrbes illorum subuerterunt.

a In c. sicut excellentiam, 23. quæst. 4.

De societatibus & collegiis religiosis, & laude eorum. CAP. II.

ECCLESIÆ nomen, satis per se indicat congregationem religionis causa factam, & sanctam & laudabilem esse. Nihil est enim aliud ecclesia quam fidelium multitudo, fide & caritate vnita, *b* Catholicorum collectio, *c* de qua congregatione Dauid, *d* *Ecce quam bonum & quam iucundum habitare fratres in vnum, sicut vnguentum in capite, &c.* Vt enim vnguentum pretiosissimum, constans multis exquisitis aromatum generibus, *e* odoris sui fragrantia ipsum caput, vel corpus, & omnes præsentes mirifice oblectat, & suauitate sensus reficit: ita & hæc in Dei cultu sancta congregatio & diuina & suauissima, Angelorum chorus in laudem & obsequium Dei coniunctus, primam sacrosanctam constituit ecclesiam: in qua & adhuc distincta inueniuntur collegia, munerumque iniunctorum arctius disposita consortia, ad cuius cœlestis hierarchiæ exemplum, & in vnitate illa generali ecclesiæ gradus, societates & ordines distinguũtur & consociantur in terris, sub vno corpore & vnitate vnius fidei. *f* Bona est duorum vel trium congregatio in nomine Domini, nam & is in medio eorum est, *g* nec est qui id possit inficiari. quare & melior erit plurium, cum bonum multiplicatum melius fiat. Magna religio est per se, quæ excellit omnes rerum aliarum profanarum considerationes, præstantior autem apparebit, si plurium diligenti obseruatione excolatur, & firmiori vinculo constringatur: quod accidit dum à pluribus ex professo curatur ne diffluat, & cũ sancto sanctus eris. Plures quoque eidem muneri intenti perfectius opus exsequuntur, se mutuo corruentes subleuant & fulciunt, & pluribus oculis, quæ facienda quæue sunt fugienda prospiciunt.

b vt colligitur ex c. 24. legimus, 93. dist. c. loquitur 19. & seq. alienus est, 24. q. 1.
c c. ecclesia, 8. de consecr. dist. 1.
d Psal. 132.
e vt Exo. 30. & Leui. 20.
f c. fin. 89. dist.
g Matt. c. 18.

2. Hinc prodierunt philosophorum & peritorum sodalitia, hinc artificum corpora ciuilia; hinc religionis etiam conuentus & collegia, non tantum in vera religione Christiana, sed etiam in Iudæorum fide, & in ethnicorum superstitionib. Fuerunt sodalitatum, societatum, collegiorum, & oppidorum, & ciuitatum, & familiarum diuersæ rationes, omnes primitus tamen ad vtilitatem reipublicæ & faciliorem melioremque conuersationem & conseruationem societatis humanæ inuentæ. Homo animal natura sociale, primum habuit sibi similem comparem, adiutorium sibi simile, os ex ossibus, carnem de carne. *h* vide ibi primam congregationem, quæ ex duobus constat, *i* probatur & D. Matth. cap. 18. *Vbi fuerunt duo vel tres in nomine meo congregati, &c.* & rursum: *In ore duorum vel trium, stabit omne verbum. k* Ex illa prima naturali simul & diuina congregatione matrimoniali, filij nati, qui cœperunt addi collegio duorum, & sic domus patrisfamilias collegium est. Tres enim faciunt collegium. *l* Vbi autem non potuit vna domus continere natos, aliæ proximæ ędificatæ fuerunt, inde oppida, ciuitates, ex illis tractæ coloniæ. Sic multiplicato genere, plura oppida, pluresve ciuitates: ex ciuitatibus, prouinciæ. In singulis diuersæ seu distinctæ familiæ tanquam singularia collegia, in quibus diuersa viuendi instituta in aliquibus, & in quibusdam cum cæteris communia. Mundus ipse vnum generale collegium, seu collectio vniuersalis humani generis, imperia, regna, prouinciæ, ciuitates: alia minora in eo collegia legibus commodis temperanda, atque ius ciuile ita varium, partim & communicans in aliquibus cum iure naturali & gentium. *m* Vt autem ex genere & familiarum satione coierunt inter se corpora ciuilia, vt municipia, vniuersitates eiusdem generis: sic in illis rursum ex societate, puritate, & similitudine morum, & artificiorum, orta sunt collegia & corpora artificum & religionum, & studiorum seu liberalium artium. Moyses *lib. Genes. mundi*, *n* scribit familias Noachi constituisse populos & nationes suas, & ab his diuisas fuisse gentes post diluuium, & postea ex Iacobo filio Isaaci, duodecim nati patriarchæ, duodecim familiarum principes fuerũt, inde duodecim principes Israel, singuli per domos cognationum suarum. *o* Romulus in curias & fratrias populum diuisit Romanum & tribus. *p* Postea Numa Pompilius, sicut ait Plutarchus, vt differentiam populi pluribus odiosam tolleret, qua alij dicebantur Romani, alij Quirites, alij Tatij, alij Romulei, alij Sabini, &c. introduxit

h Gen. 2.
i c. 1. de elect.
k Deut. 17. & D. Matth. c. 18. 2. ad Corin. 13.
l l. Neratius. ff. de verb. sign.
m In l. ius ciuile est, de iust. & iur. ff.
n c. 10. in fi.
o Num. c. 2. & 44. & seq.
p vt ait Liuius. Halic. in 2.

artium

artium diuisionem, vt tibicinum, artificum, architectorum, & quædam alia collegia & sodalitates. Et redigens singulas artes in vnum, singulis artibus collegium constituit, sodalitatem, conuentum, & sacra vnicuique generi propria. Meminit Plin. *a* de tertio Numæ collegio fabrum ærarium, & 35. c. 12 septimum figulorum collegium à Numa constitutum ait. Florus vero eorundem & similium collegiorũ Seruium Tullium auctorem facit. his accesserunt collegia alia religionis, augurum, pontificum, sacerdotum, tribunorum & aliorum sacrificulorum, aliorumq; officiorum & curiarum, & curialium, qui & phratores & fratres dicti, item sacrorum sacramentales.

a lib. 34. c. 1.

3. De quibus lex Solonis refertur à Cajo iurisconsl. *b* ἐὰν δὲ δῆμος ἢ φράτερες ἢ ἱερῶν ὀργίων ἢ ναῦται, ἢ σύσσιτοι, ἢ ὁμόταφοι, ἢ θιασῶται, ἢ ἐπὶ λείαν οἰχόμενοι, ἢ εἰς ἐμπορίαν ὅτι ἂν τούτων διαθῶνται πρὸς ἀλλήλους, κύριον εἶναι ἐὰν μὴ ἀπαγορεύσῃ δημόσια γράμματα. id est, *Si autem plebs vel fratres, vel sacrorum sacramentales, vel nautæ, vel consrumentales vel qui in eodem sepulcro sepeliuntur: vel sodales, qui & multum habitantes sunt, vel qui in prædam proficiscuntur, vel ad negotiationem vel quid aliud, quicquid hi disponent ad inuicem, firmum sit nisi leges publicæ hoc prohibuerint.*

b in l. fi. de coll. leg. illic. lib. 47. P. tit. 22.

4. Exstat de pistorum collegio *c*, de collegio argentariorum *d*.

c l. fi. de ac. usu. tit. l. 9 de pan. C.
d in edicto 9. Iustin. de cha. ingenuis in l. 1. quod cuiusq. vniuersit. nom. P. & in l. fi. C. de iuris & fa. ignorantia iudic.

5. Exstat Marciani responsum *e*, religionis causa orare non esse prohibitum, dum tamen per hoc non fiat contra Senatusconsultum, quo illicita collegia arceantur, meminit de societate macellariorum vel carnificum c. significante 69. de appellati.

e in l. 1. § sed religionis causa de coll. illic. P.

6. Probata & fuerunt regularium cœnobitarum & monachorum instituta viuendi certa, & à summis pontificib. & illis permissum conuenire, cœnobiaque & conuentus agere *f*. Scribit & Augustin. *g nullum ordinasse se clericum, nisi qui vellet secum manere, & communiter viuere.* Est & hæc propria forma religiosorum viuendi, communem vitam habere, nec obolum, aliamque rem propriam possidere, nisi cum Anania velint interire *h*.

f per tot. tit. de religiosis domib. & de statu monachorum
g l. 2 de cōmuni vita clericorum serm. epist. 52. ad fratres in heremo in c. certe 11. 12. q. 1.
h c. dilectissimis c. scimus 9. c. nolo 10. c. non dicatis 11. c. expedit c. mi per tot. eadē 12. q. 1.

7. Probata collegia iure ciuili piorum locorum, vt venerabiles Ecclesiæ, xenones, monasteria, orphanotrophia, gerontocomia, ptochotrophia, nosocomia, brephotrophia & talia similia consortia *i*. Hospitalia etiam inter pias causas connumerantur, quorum congregationes egenorum sunt *l. omnia priuilegia 35. de episc. & cleri.* C. vbi & hisdem priuilegijs, quibus vtebatur Ecclesia maior Constantinopolitana donantur. Et proinde hospitalibus illis relicta fauore piæ causæ vtuntur in illis quæ eis relinquuntur, vel donantur, *vt late probat Andr. Tiraq. in præfat. tractatus, de priuilegiis piæ causæ.*

i in l. sancimus 2. de sacros. eccles.

8. Permissæ & fuerunt fraternitates, seu phratriæ quæ dicuntur confratriæ aliquæ tamen non omnes. Quanquam disputatum sit, num istæ confraternitates haberent fauorem piæ causæ, & num relictum fraternitatibus dicatur relictum ad pias causas, *vt notat prædicto loco Tiraq.* nam ad pias causas videri relictum, dixit Petr. Perusinus *k*, Panorm. *l* Paul Castrē. sis *m*, Ioan. Andr. *n* & alij. Sed in contraria sententia sunt Bald. *ad l. illud. colum. 3.* o *versic. Quod de eo. sacrosanct. ecclesia*, dum ait, quod fraternitas non dicitur proprie pium collegium, per illum textum, in verbo *nulli, &c.* siquidem postquam Iustinian. statuit, donationes etiam vltra quingentos aureos valere sine insinuatione factas ecclesiæ, xenodochio, nosocomio orphanotrophio, ptochotrophio, gerontocomio, clephotrophio, vel pauperibus ipsis adiecit clausulam, *Nulli danda licentia quacunque alia causa quasi pietatis iure subnixa, præter eas quas specialiter exposuimus, introducenda veterum scita super intimandis donationibus permutare p.* Disputat & Alex. *q* quod corpus fraternitatum potest res suas vendere, quia non est pium collegium, sed omnino prophanum & seculare, & non priuilegiatum: vnde potest omnino disponere de bonis suis, sicut cætera collegia secularia. Barth. etiam *r* concludit quod huiusmodi fraternitates debent conueniri coram iudice seculari, vt & Bald. *s* dum tractat, an de relicto facto fraternitati disciplinatorum sancti Dominici, possit detrahi ab episcopo quarta, quæ non detrahitur de relicto etiam loco pio, nisi & is sit religiosus, nec de legato facto hospitali priuato iuxta Alexandrum *t*, requiritur enim vt fiat pro anima & opus sit pium, & pro loco relinquatur *u*, quod non videtur adesse fraternitatibus. Cæterum hic animaduertendum erit cum Alexand. prædicto consil. 102. *num. 2. & seq. volum. 7.* quæ sint fraternitates, & num bona illarum consueuerint, vel debeant distribui in pios vsus, & num fuerint institutæ propter pietatē seruandam, & propter opera pietatis & caritatis exercenda. De quibus constare poterit ex priuilegijs & concessionibus factis ab episcopis, per quas appareat eas fraternitates habere loca erecta cum auctoritate episcopi, ad diuinos cultus & ad pietatem ibi seruandam. Subinde si habeant proprium templum, tunc deberetur ex illorum relictis quarta episcopo, vt ait ibidem Alexan. alioquin non. nam debetur de relictis ecclesiæ *x*, & personis, & non loco relictum

k in fin. tract. de quarta canonica.
l cons. 51. incip. ad clarum decisionem eorū difficult. sit, & c. vt consul. 32. incip. circa duo dubia
m Consi. 1. dicendum est quod dicta fraternitas lib. 2.
n ad c. Ioannis de testam.
o Idipsum & Bal. not. 1 ad auth. hoc ius porrectum v. 2. quaro eod. tit. & ad l. id quod pauperib. de episc. & cler. Imo. & Panor. ad c. officij de testib. & alij citati per Tiraq. prædict. loc.
p Cons. 102. incip. super primo quæsito vol. 7.
q per l. 1. § quibus quod cuiusq. vniuersitatis nomine P.
r ad l. cum senatus de reb. dubiis, & ad l. fi. de col. illicitis.
s ad l. si quis ad declinandam C. de episc. & cleric.
t lib. 1. cons. 30.
u c. fin. de test.
x c. requisitis, de testamen.

ctum

ctum videtur *a*. Licet ibi Barbatia teneat contrarium, *& conſ.1.in 4.vol.*ſuper quo diſtinguit Petr.de Vbald.*de Peruſ. tractat. de canonica epiſcopali portione lib.1.q.14* Quia fraternitas alioquin non eſt de iuriſdictione epiſcopi: cum epiſcopus non exerceat iuriſdictionem *ibidem*. nec ſint loca ſacra, vel religioſa, vel eccleſiaſtica, quibuſque eccleſiæ non poſſunt accedere, vel alia iura ſpiritualia *b*. Notat Rebuffus tomo 1. commentariorum in conſtitutiones regias, tracta. de confratrijs ſeu artificum conuentibus & collegijs.

a Pano, Imo, ad c. offic. eod. tit de teſtam.

b Clem. per literas de prab. facit c ſacroſanct. & ca. Maſſana de electio, doctores ad clem. quia contingit de religio. dom.

Abuſus in genere collegiorum & remedia duo emendationis erratorum, per reformationem inſtitutionis & per deſtructionem collegij.

CAP. III.

TITVLO & prætextu congregationum licitarum, cum in profanis tum in religioſis conuentibus, atq; ſub ſpecie pietatis, plura imo ingentia mala perpetrata fuerunt olim, & hodie quoque committi videntur, quæ remedio egent. In collegijs & confratrijs artificum detectæ ſæpe fraudes, monopolia, commeſſationes vetitæ, conſpirationes: vt etiam in alijs quibuſdam locis religionis honore inſignitis, eadem apud Ethnicos & Chriſtianos detecta hinc conuenticula, hæreſes, dogmata peruerſa clam diſſeminata.

2. Aduerſus quæ mala, inter cætera remedia videntur mihi tria in vniuerſum conuenire: primum vt iam probata reſtituantur ſuæ naturæ priſtinæ, in qua erant quo tempore fuerunt inſtituta, idque primum ſi fieri poſſit. Secundum, vt, ſi aſſequi, hoc non poſſimus, tollantur penitus. Tertium, ne noua omnino temere permittantur, vt & incipientibus, ab initio occurratur. De ſingulis pauca admonebimus. Et quod pertinet ad primum deformatorum dicetur reformatio *c*, quæ eſt repetitio, vel reſtitutio facti antiqui vt reficere, nihil aliud eſt, quam quod corruptum eſt in priſtinũ ſtatum reducere *d*. nec enim dicitur reformatum, vel refectum, quod de nouo cõſtruitur *e*. Quare hic merito qui à prima inſtitutione deciderunt ad eam reduci dicuntur *f*. Itaque cuiuſque collegij, vel conuentus, ſiue ſit profanus, ſiue religioſus, ſiue literarum, ſiue artificiorum, ſiue regularium ſiue clericorum, inſtitutio & cauſa inſtitutionis, legeſq; præſcriptæ erunt perpendendæ, & abuſus qui succreuerint, velut ex agro malæ herbæ vel zizania, conuelli debent ſi fieri poteſt. Quia bona non debent ſtatim propter abutentium factum aboleri. Et, vt ait D. Auguſtinus *g*, *abſit vt ea quæ*

c In proœmio clementinarum §. hac ſane.

d l. 1 §. deinde de riuis P.

e l. 3 §. penult. de itine. & actu que p. a. P.

f c. recolentes 3. de ſtat. monachorum.

g ad Publicolã epiſt. 154. & in c. ſi de occidend.

propter bonum ac licitum facimus aut habemus: ſi quid per hæc præter noſtram voluntatem cuiquam mali acciderit, nobis imputetur, alioquin nec ferramenta domeſtica & agreſtia ſunt habenda: ne quis eis vel ſe vel alterum interimat: nec arbor aut reſtis, ne quis ſe inde ſuſpendat, nec feneſtra facienda eſt, ne ſe quiſquam per hanc præcipitet. quid plura commemorem, cum ea commemorando finire non poſſem? quid enim eſt in vſu hominum bono ac licito, vnde non poſſit etiam pernities irrogari? Nulla tam ſancta ſocietas, in qua nõ inueniri poſſint aliqui mali, vt in ſocietate prima angelorum, inuenta coniuratio, inſignis & deteſtabilis malitia Luciferi *h*, in collegio primo Adami vnus impius fratricida Cain, Geneſ. 4. in collegio apoſtolorum & Domini noſtri Ieſu Chriſti, diſcipuli, qui cum Capharnaitis conſenſerunt, *Diui Ioannis cap. 6.* & vnius impijſſimus proditor Iudas *i*. Et Auguſt. clero & populo Hipponenſi *epi.137. & in c. 9. quantũlibet 47. diſt. Quantũlibet vigilet diſciplina domus mea homo ſum & inter homines viuo, nec mihi arrogare audeo vt domus mea melior ſit quã arca Noe, vbi tamẽ inter 8. homines vnus reprobus inuentus eſt &c.* Quod a. dehinc fuerunt inter eccleſiaſticos hæretici, qui prodierunt, *vt ait D. Ioan. k* ex nobis ſed non erant ex nobis, hiſtoriæ eccleſiaſticæ ſufficientem fidem faciunt. Nec ideo tamen angelorum bonorum ordines, non reliqui ex collegio Adami, non apoſtoli, non eccleſia, improbari debent. Neque ſtatim vt in corpore morbus quidam vel diſcraſia acciderit, conſultandum eſt de tollendo corpore, ſed tantum de ſanando, aut de membro ſi quod putridum inueniatur exſcindendo: naturaliter omnia ſub motu perpetuo conſtituta, per dies ſingulos variantur *l*, vtque res imperfectæ ad perfectionem tendunt: ſic perfectæ cum non poſſint hic mortales in eodem ſtatu conſiſtere, paulatim à ſua perfectione decidunt, & egent emendatione, habent & res omnes, quædam veluti connata aut imminentia mala, quæ ipſas clam deſtruere & demoliri ſatagunt, niſi accurate caueantur, quæ vix præcaueri poſſunt: &, *vt eſt in epitome Polybij lib. 6.* quemadmodum ferro rubigo, ligno vermiculi ac teredines adnaſcentes pernitiem adferunt: ſicut etiam, ſi cuncta externa nocumenta effugiant, ab iſtis tamen quæ adnata habẽt abſumuntur: hoc pacto & reipublicæ cuilibet pro natura ipſius quædam adnaſcitur & adhæret peculiaris malitia, vtpote regno, monarchia, ariſtocratiæ, oligarchia: democratiæ, beſtialis chirocratia, id eſt, ſeditio plebis: vt fieri nequeat quominus cuncta prædicta decurſu temporum, dicto iam modo mutentur. Monarchia

h Eſa. c. 14.

i Actor. c. 1.

k ep. ſ. 1. c. 2.

l paragr. vt autem lex de non alien. reb. eccl. in nouel.

narchia quæ natura constat, non statim regnum dici debet, sed ea duntaxat quæ voluntario subditorum consensu conceditur, & magis pro animi sententia regitur ac gubernatur quam timore & violentia. Ex monarchia regnum nascitur, *vt ait prædicto loco Polybius*, vbi autem regnum in mala cognata, tyrannidem scilicet, mutatur, rursum ex horum destructione aristocratia prouenit: quæ tamé natura qua iam in oligarchiam commutatur. Cum vero multitudo iniustitiam eorum qui præsunt, ira percita vlciscitur, nascitur Democratia. Sed iterum cogente plebis contumelia & iniquitate, temporis successu ochlocratia exsurgit. Et generaliter cuiuscunque corporis & reipublicæ & instituti, auxesis quædam est secundum naturam, dehinc vigor, postea rursum diminutio, vt omnia in ipso vigore sint optima. In collegijs artificum, prima intentio perfecte sine fraude cum bona fide faciendi negotia & artificia fuit. In collegijs studentium & professorum, bonum & sanctum propositum, nutriendi pauperes scholasticos & doctores, habendi professores, vt ingenia illorum penuria non reuocarentur a bonis discendis literis. Hæc intentio gymnasiorum, exercitium virtutis, & ad fines bonos, ad vtilitatem reipublicæ: sed cum tempore non studiorum sed perditorum iuuenum fiunt, nisi prouideatur, receptacula subeunt loco doctorum, mercatores, seu simoniaci & muneri inutiles, cathedras, scholastici deficientibus peritis præceptoribus, desides, segnes, & alijs quam literis occupantur negotijs: rursus & præceptores, conditione destituti, contenti sunt vsu stipendiorum, remotis laboribus. In religionis quoque negotijs, cathedralium collegiorum capitula, nihil aliud erant quam senatus & concilia episcoporum qui caput faciebant, illi corpus *a*. In alijs ecclesijs collegialibus, cultus diuini augendi causa, plures congregati, certis adhibitis illisq; optimis legibus viuẽdi. In religionib. & regularibus cœnobijs, feruore deuotionis, eiurationis secularium rerũ, constans propositum, obedientia & castitatis ex animo & mediate emissum votum, viuendi modum celebrem, exemplarem, plausibilem, honorandum fecit. At successu temporis, in cathedralibus ecclesijs cœperunt episcopi rem suam seorsum a capitulo habere, & diuidi facultates, habitationes paulatim, & communio viuendi episcop. tandem reliquerunt collegia ecclesiastica & ipsas ecclesias, dehinc curiales & aulici facti, substituerunt vicarios: capitula vero exemplo capitis, quodammodo acephali, cœperunt ex monar. in aristocratiam transire, & rursum ex ea in confusionem sæpe tantam peruenerunt, vt & ipsorum canonici, nihil nisi nomen retinuerint, & bona temporalia, eiuratis officijs canonicis, & regul. nihil enim aliud est canon, quam regula. *b* Vnde & canonici regulariter viuentes olim, in mẽsa, in choro & extra. Quod hodie in multis ecclesijs, nec habet vestigium quidem conseruatum, imo vix alicubi inueniuntur diuinis assidentes ipsi canonici, sed loco eorum inueniuntur vicarij, seu assisij in summa loco eorũ mercenarij tantum, præbendati. quibus non bona quidem canoniæ, sed stipendia conceduntur, eaque perexigua: ipsi autem beneficij pinguedinem accipiunt. taceo quod forsan absumant in res non dicam clericis, sed etiam laicis factu indignas, cum tamen non detur beneficium, nisi propter officium. *c*

3. Idipsum dicendum forsan de quibusdam regularium monasterijs & cœnobijs, quæ vbi religio peperit diuitias, cœperunt paulatim remittere habenas disciplinæ monasticæ, obedientiæ, & castitatis: abbates plerunq commendatarij seculares, ignari regulæ, sæpe nunquam visi, quare quod corrigant ignorant, & corrigendo deformant, vel negligendo, succrescere sinunt in priores claustrales petulantiam, & ipsi quoque monachis peiores constituuntur vt plerunque mensa abbatis separatur à refectorio, dehinc refectorium in cellulas cuiusque monachi, & in pensiones diuisas transit, ex diuisione illa accedit libido habendi regulam laxiorem, obtinentur dispensationes secularisationis. fiunt ex monachis claustralibus, canonici regulares: ex canonicis regularib. seculares: ex secularibus nescio quid postea sequatur, vel non ausim dicere, cum vitia personarum non debeant nocere dignitati & ecclesiæ, ideo in omnibus his cura adhibenda est, ab illis quibus auctoritas & potestas cõcessa est, vt repurgentur à subortis malis, & abstergantur maculæ & abusus, mali enim religiosi, quia nomen sanctitatis habent, peruerse agendo amplius nocent in ecclesia quam alij. Verba Gregorij in 1. parte pastoralis c. 1. *d* hæc sunt, *Nemo quippe in ecclesia nocet amplius, quam qui peruerse agens nomen vel ordinem sanctitatis habet, &c. episcopus itaq; qui talium crimina non corrigit magis dicendus est canis impudicus quam episcopus: hæc tamen castigatio aliquorum publica esse non debet, sed excessus sunt propter maius scandalum occultandi.* *e*

4. Sequenda & obseruanda in primis in hac reformatione, quæ à principib. circa collegia artificum & ergolaborum, & cõtra monopolia & fraudes eorũ cõstituta fuerunt, *f* vbi

a c. nouit de his quæ fiunt a prelat. sine consen. cap.

b c. canon esurientis 3 dist.

c c. fin. de rescr. in 6.

d relata in c. nemo quippe 13. dist.

e c. in scripturis 95. dist.

f l. vn. C. de monopoliis & conuentu negot. illicito.

ædificiorum artifices ergolabi aliorumque operum professores, & balneatores, penitus prohibentur inter se pacta componere contra institutum & bonam fidem eorum, pœnis impositis non tantum collegiaris artificibus, sed etiam professorem primatibus, qui id permiserint nec castigauerint, & magistratibus qui castigare idipsum vel venalitate vel dissimulatione prætermiserint. Et Anastasius Cæsar *a* professiones negotiationesque exercentes periniquum atque temerarium & pœna dignum esse statuit, iudicum, ad quos earum professionum seu negotiationum cura pertinet præceptionem & iurisdictionem declinare conari. Statuit & Carolus V. Imperator, in constitutionibus Bruxellis editis, ne ciuitates, communitates, collegia, mercatorum aut cõsulum aut artificum, aut confratriæ, constituerent aut conderent edicta, ordinationes ad monopolia pertinentia aut præiudicantia vtilitati reipublicæ: reuocauitque iam facta, & concessa similia, nulla atque irrita declarans. Franciscus quoque I rex Galliarum, *b* cauit artic. 4. *Nous defendons à tous lesdits maistres, ensemble aux compagnons & seruiteurs de tous mestiers, de faire aucunes congregations ou assemblees grandes ou petites, ne pour quelq; cause & occasion que ce soit: & ne faire aucuns monopoles, & n'auoir ou prendre aucunes intelligences les vns auec les autres du faict de leur mestier.* Monopoliũ proprie inter artifices, & mercatores, qui in emendo & vendendo artem constituunt, vt vnica constitutione pretij tantum vendant non minori, *c* ἀμόρ© & πωλεῖν, vendo, nempe cõuentio inter mercatores, obuians publicó bono, *d* quia ob priuatum commodum certorum, intercipitur publicum: cum tamen scriptum sit, Prouerbiorum 3. *Noli prohibere benefacere eum qui potest, sed si vales ipse, benefac.* Eoque pertinet & Monopolium dicitur, si homines alicuius municipij conueniant, ne alterius municipij deferant in mercatum frumentum vel vinum, donec vel dominus loci, vel ipsi vendiderint suum, hoc est enim perniciosum reipublicæ, fieret enim, vt si liceret libere inferre vndecunque, viliori pretio distraherentur. *e* Idipsum si conueniat inter aliquos, ne operæ vilius locẽtur, ne operas alicui præstent. *f* Existimatur & ad monopolia artificum, eorumq. pœnas pertinere, & non immerito a Bartho. *g* & à Iaso. *h* si paciscantur artifices, ne quisquam eorum instruat in ea arte alios quam filios, vel nepotes suos. Item si statuant, ne quis admittatur in collegium artificum, & ne ex discipulo magister declaretur, nisi aliquod pretium immensum det singulis annis, & vt nisi post certum tempus, per tres puta annos, ostendatur Ÿronibus ars: hoc enim laqueo dignum est, & reipublicæ valde perniciosum: Illicita & erit pactio societatum & corporum quorumcumq; ad monopolij similitudinem pertinens, si cõgregati inter se conspirent, & impediant ne aliqui inseruiant in certa causa certæ personæ, aut in aliquo loco, *i* vbi & generaliter notat monopolium fieri, non tantum in licitis collegijs prædictis modis, sed etiam in alia qualibet illicita congregatione.

a in l fi. C. de monop. om. ind.

b in constit. publicatis anno 1539 dum agit de collegijs & magistris artificiorum.

c d l. vnic. de mo opo.

d vt docet Felin. ad . . . cedentes, de præscrip.

e Soci. cons. 272. incip. non prosequendo vol. 2. . . . vni & ibi gl. de Monop. C.

g a l l. fi. col. 4. de collegijs illicitis.

h cons. 122. & seq. vol. 4.

i vt notat Guido Papæ . . . 211. nu. iuxta materiam.

5. Prohibitæ etiam fuerunt & expurgatæ a collegijs artificum & aliorum, comessationes & conuiuia a Francisco I. rege Gallorum. In constitutionibus publicatis anno 1539. cuius verba. *Et pour passer les maistres des mestiers, ne facent aucunement disnees, bancquets, ne conuis, ni autres despenses quelconques, encores qu' on les voulsit faire volontairement, sur peine de cent de sols Parisis d' amende à prendre sur chacun ayant assisté au dict disner & banquets.* Repurgatus autem ille abusus in reprobatione artificij & magisterij, quia in eo maxime excedebant operam & artifices solemnia conuiuia peragentes magistris artis, vnde eueniebant mala, primum vt inopes admitti difficile possent, quamuis periti: & diuites imperiti facile in pernitiem reipublicæ in album redigerentur. dehinc quod inebriati magistri, inconsiderate ad magisteriũ reciperent. Refert Plin. *k* comessationes, causam fuisse dissoluendorum olim apud Romanos collegiorũ. Et Philo de Alexandrinorũ collegijs loquens, ait, in his, οὐδὲν ὑγιὲς, ἀλλ' ἄκρατος, καὶ μέθη, καὶ παροινία. Clemens V. etiam *l* tẽperauit istas comessationes & sumtus qui fiebant erga professores seu doctores & scholasticos Academiarũ à volentib. suscipere magisterium, vel gradus doctoratus, & addit ibi rationes. *Cum, inquit, sit nimis absurdum, vt aliquis cum vanitate & imperitia ad honorem ascendat peritus literarum: non sine turbatione miramur, illũ apud scholasticos inualuisse abusum, quod plerię; eorum in quauis scientia ad doctoratus vel magisterij assumuntur honorem cũ sua solemniter principia faciunt, aut sui recipiunt insignia doctoratus, circa cibos, vestes & alia sic in expensis excedunt. quod & ipsi, transeunte expensarum huiusmodi vanitate, vacui plerumq; remaneant & grauati: & cæteri qui vel nolunt, vel nequeunt similes expensas subire, hac occasione frequẽter à receptione honoris huiusmodi retrahuntur, &c.* Ideo etiã prohibetur merito professorib. conferentib. gradus, ne ad illos quemquã recipiant, nisi prius iurantes adstringant, ne vltra tria millia Turonensium argenteorum in solemnitate circa huiusmodi doctoratum aut magiste-

k eadem & Lamprid. in Alex. Seue. Dio in Claudio Marcel. lib. 18.

l in Clem. 2. de magistris, & ne quid exigatur pro licentia docendi.

magisterium quomodolibet adhibenda, expendant, & de moderandis etiam impensis intra prædictam summam, nisi forsan notabilis conditionis exstiterint, sub pœna suspensionis à collatione graduum per sex menses.

6. Fuerunt & comessationes huiusmodi, multo maiori ratione prohibitæ fieri in locis sacris prætextu societatis aut Christianæ etiam caritatis: & abusus hic sublatus in conuentib. & congregationib. in honorem Dei vel sanctorum factis, habetur in concilio Laodicensi c. 28. *a Non oportet in basilicis seu in ecclesiis agapē facere, & intus manducare, vel accubitus sternere.* reprobat & idipsum D. Paul. *b* ibi, *Nunquid domos non habetis ad manducandū, &c.* Non tamē ideo despicit ecclesia, imo despicientes arguit, agapas seu conuiuia largita in pietate pauperib. neq; conuocationes ad honorē Dei, fratrū *c can. conuiuia, 6. 44 dist. ex beato Greg. li. 2. epi. 37. Conuiuia quæ ex intentione impendendæ caritatis fiunt,* inquit Greg. *recte vestra fraternitas in suis epistolis laudat, &c.* Verum secundum Laodicense concilium c. 53. nō oportet ministros altaris, vel quoslibet clericos, aut etiam laicos Christianos, ex symbolis quæ vulgus comessalia appellat, conuiuia celebrare. *d* In sanctorū prohibetur celebratione ac reliquiarum visitatione, ne homines ad comessationes, vel ebrietates abutantur, quasi festi dies in honorē sanctorum, per luxum ac lasciuiam agantur. Sicut & reprobantur abusus conuiuandi, quos fratriæ vt plerunque faciebant, in honorem sancti apud D. Augustinum *e Comessationes,* inquit, *& ebrietates ita concessæ & licitæ putantur, vt in honorem etiam beatissimorum martyrum non solum per solemnes dies, (quod ipsum quis non lugendum videat, qui hæc non carneis oculis inspicit) sed etiam quotidie celebrantur, &c.* ibi tamen propter multitudinem peccantium, & ne cum malo eradicetur quædam religionis viuentis species simul, veluti aliquando exsistentibus satis teneris, nec bene radicatis, non tolluntur malæ succrescentes herbæ, ne vna bonum semen euellatur, nec aspere censetur agendum cum multitudine peccante, neque posse illam pernitiosam consuetudinem tolli aspere, duriter, modo imperioso, censet D. August. sed magis docendo quam iubendo, magis monendo quam minando: & si quid minamur, cum dolore fiat de scripturis comminando vindictam futuram, ne nos ipsi, inquit, nostra potestate, sed Deus in nostro sermone timeatur, ita primo mouebuntur spiritales, vel spiritalibus proximi, quorum auctoritate, & leuissimis, sed instantissimis admonitionibus cætera multitudo frangatur: concurrunt duo mala in hac causa, nempe primum peccatum, quod existiment se in honorem sanctorum & solemnitatem dierum eorum sibi licere ita conuiuari, cum tamen prouidendum sit diem solemnem non tam ciborum abundantia quam spiritu celebrare, & absurdum sit nimia saturitate martyrem honorare velle, quem scias ieiuniis Deo placuisse. & confusio & ignominia sit, Iesum Christum crucifixum pauperem & esurientem, fartis corporib. prædicare, tenuiorumque doctrinam rubentes buccas timentiaque ora proferre. *f* Alterum, quod aliunde periculum occurrat, ne peiores exsistant si a tali consuetudine prohibeantur epulandi: qui enim nimis emungit, elicit sanguinem. *g* & proinde in duobus malis maius potius erit euitandum, *cap. duo mala, 13. dist.* & cum à tali consuetudine epulandi, præter legitimum modum non possint homines auerti, cum venia suo ingenio relinquendi sunt, *h* non puniuntur enim aliquando peccata multitudinis propter schisma & scandalum, *i* & in causis vbi per graues dissensionum scissuras, non huius aut illius hominis est periculum, sed populorum strages iacent, detrahendum aliquid est seueritati, vt maioribus malis sanandis, caritas syncera subueniat. *k* & plus interdum etiam erga corrigendos agit beneuolentia, quam seueritas, plus cohortatio quā comminatio, plus caritas quam potestas. *l* Atque satius est ferre consuetudinem conuiuandi, quam religionis causam euellere, & dispensationes rerum patiuntur, nonnunquam parum quidē à debito quosdam foras exire, vt maius aliquid lucri faciant. Sicut enim qui mare nauigant, tempestate vrgente nauiq; periclitante anxiati, quædam exonerant, vt cætera salua permaneant, ita & nos cum non habemus saluandorum omnium negotiorum penitus certitudinem, despicimus ex his quædam, ne cunctorum patiamur dispendia. *m* Fidei causa maiorem sibi vindicat assensum in hoc, sicut & in c. 3. de pœnitent. & remission. remittitur de pœna & austeritate pœnitentiæ cuidam nobili, qui partes secutus summi pontificis contra Imperatorem Fridericum, ei denegando castrum, fuerat causa destruendi quatuor castra, & plusquam duorum millium domorum, & aliorum infinitorum malorum cōmissorum, iubetque Alexander III. Mediolanensi archiepiscopo, misericorditer ei pœnitentiam imponere, attendendo quod pro libertate sua & Ecclesiæ deuotione, hoc fecerat, & tali discretione in eo vti, vt alii & ipse pro austeritate pœnitentiæ, à seruitio Ecclesiæ nullatenus retardarētur, aut aliq; salutis periculum

a c. 1. [illegible] basilicis, [illegible]
b 1. ad Cor. c. 11.
c [illegible] 44. dist.
d in c. [illegible] 44 dist. & [illegible]. Tridentino sess. 25 [illegible] de inuoca. & veneratione sanctorum.
e epist. 64 in c. comessationes 44 dist.
f c. [illegible] D. Hieron. in Miche [illegible] cum ad monasterium [illegible] de statu monacho.
g Prouerb. 30. c.
h c. 6. de [illegible] 4 dist.
i c. non potest, 23. q. 4.
k c. vt constitueretur, 2[illegible] 50. dist.
l c. 6. licet non nunquam 44 dist.
m c. dispensationes 16. 1. q. 7. ex D. Cyrillo Alexandrino ad Genadium presbyterum & archimandritam.

non formidarent. lætari etiam in Domino & diebus festis ita lautius conuiuari, non est omnino improbatum si luxus & ingluuies absit, & non contemnendum quod aiunt Arcad. & Honorius Cæsares. a *Profanos*, inquiunt, *ritus iam salubri lege submouimus, ita festos conuentus ciuium, & communem omnium lætitiam non patimur submoueri. Vnde absq; vllo sacrificio, atq; vlla superstitione damnabili, exhiberi populorum voluptates secundum veterem consuetudinem, ministrari etiam festa conuiuia, quando exigunt publica vota, decernimus.* Pulchre & id probatur Ezdræ libr 2. cap. 8. versi. 9. & seq dixerunt Neemias & Ezras populo, *Dies sanctificatus est Domino Deo nostro, nolite lugere & nolite flere. Ite, comedite pinguia & bibite mulsum, & mittite partes his qui non præparauerunt sibi, quia sanctus dies Domini est, &c.* & Tobiæ 2. c. in prin. *Cum esset*, inquit, *dies festus Domini & factum esset prandium bonum in domo Tobiæ, dixit filio suo, vade & adduc aliquos de tribu nostra timentes Deum, vt epulentur nobiscum.*

a In l. 4. de pagan. sacrificiis & templis, C.

7. Paulatim itaque si fieri possit fratriarum collegiorumq; status ad primam reuocabuntur institutionem permissam ab episcopis, & abusus si fieri possit ex omni parte erunt tollendi: sin minus pro ea parte quæ opera pia remorari non poterunt, & quæ minus lædunt exemplo Tiberij Cæsaris qui cum de coercendo luxu ferre legem vellet, nec coerceri posse immodicos sumtus videret, satius duxit omittere quod assequi nequiret: quam tentare turpiter quod postea non efficeret. *b*

b vt scribit li. 3. genialium dierum c. 11. Alex. ab Alex.

8. Erunt & vniuersitates & academiæ seu collegia studiorum visitanda & reformanda ab ijs ad quos cura, visitatio & reformatio pertinet, maxime in his quæ ad mores, doctrinam & fidem Catholicam spectant iuxta sacrosanctorum synodum, & fundationum decreta. *c* hinc enim maior pars salutis vel corruptionis reipublicæ pendet, & ex harum fontibus, diuini & humani iuris præsidium vel expugnatio oritur: ibi enim discuntur prima literarum monumenta, artes ingenuæ, mores, iura diuina & humana, quæ omnia per maxime interest incontaminata conseruari in vera & Catholica fide. Et proinde cauendum est, vt non admittantur professores nisi probati, & vt admissi, pro catholicoque more instituant sibi commissam iuuentutem. Ideo Pius IV. S. P. *in constitutione sua 112. iuxta bullarium Laertij Cherubini* incipiente. *In sacrosancta idib Nouem. anni 1564 an. 5. sui pontificatus statuit*, ne lectores publici vel priuati cuiuscumque facultatis iurisque ciuilis vel canonici, vel theologiæ, vel aliarum artium, rectoresque, admittantur ad lectiones officiumque legendi vel rectoratus, nisi prius catholicam fidem profiteantur, in forma ibi posita. *In manibus vel ordinarii seu eius vicarii*, aut doctorum, aliorumque promouentium *manibus*. Vt enim, pro moribus in temporalibus & peritia docendi, debent approbari à senatu seu principe vel alijs quibus hæc cura per principem demandata est, antequam in ordinem lectorum & professorum legantur. *d* Sic expedit. prius in fidem approbari quoque; quia in ecclesia Dei, tentatio est populi error magistri: & tanto maior, quanto ipse est doctior qui erat, vt ait Vincentius Lirinensis. Probabantur, & reprobabantur Grammatici seu oratores decreto ordinis. si non se vtiles studentibus præbeant. *e* Conseruanda quoque lex Theodosij & Valentinia. CC. quæ ponitur vnica, titulo de studijs liberalibus vrbis Romæ & Constantinopolitanæ, *lib. 11. C. tit. 18* per quam vniuersis qui vsurpant sibi nomina magistrorum, & in publicis magistrationibus cellulisq; collectos vndecumq; discipulos circumferre consueuerunt, præcipitur ab ostentatione vulgari amoueri: & in posterum prohibentur, & damnantur, & vrbe arceri mandatur: prohibitumq; his qui in publico munere docendi descripti sunt, ne alibi aut priuatim, quam in publico auditorio doceant, alioquin imminente pœna priuationis priuilegiorum concessorum his qui publice tantum docere præcepti sunt.

c vt habetur in concil. Tridentino sessio 23. 11. de reformatione cap. 2.

d l. vnic. de professorib. qui in vrbe Constantinopolitana docentes &c. li. 11. C. tit. 15. & melius in l. magistros studio. vnic. 7. de profess. & med. li. 10. C. tit. 11.

e l. 2. de profess. & medic. lib. 10. C. tit. 52.

9. Eo pertinet etiam lex Imperatoris Marciani, *f* quæ prohibet vt nemo clericus, vel militaris, vel alterius conditionis de fide Christiana publice, turbis coadunatis & audientibus tractare conetur in posterum: ex hoc tumultus & perfidiæ occasionem requirens, pœnis adiectis & seuerissimis animaduersionibus. Addenda l. conuenticula, 15. de episcopis & cleri. C. vbi Archa. & Hono. CC. *conuenticula illicita etiam extra ecclesiam, in priuatis ædibus celebrari prohibemus, proscriptionis domus periculo imminente. si dominus eius in ea clericos, noua & tumultuosa conuenticula extra ecclesiã celebrantes susceperit.* Metuendum n. est idq; procurandũ ne accidat, ne hæreses & illicita dogmata quæ publice damnata sunt, quæue prohibita sunt, in vulgus disseminentur priuatim, & clanculum doceantur à magistris infectis. Quamobrem Gratian. Valentin. & Theod. Cæsares in l. 2. C. de hæret. *Omnes*, inquiunt, *vetitæ legibus diuinis & imperialibus constitutionibus hæreses, perpetuo quiescant. Nemo vlterius conetur quæ repererit profana præcepta, vel docere vel discere. Neque antistites eorundem audeant fidem insinuare quam non habent: nec ministros*

f l. nemo clericus, C. de summa trin. & fide cathol.

crea-

creare, qui non sunt. Et rursum in l.3. eius tituli: *Cuncti haeretici proculdubio nouerint omnia sibi loca adimenda esse: siue sub Ecclesiarum nomine teneantur, siue diaconica appellentur, siue decanica: siue in priuatis adibus, vel locis huiusmodi coetibus copiam prabere videantur, his adibus vel locis priuatis Ecclesia vindicandis, &c.* vbi nocturni coetus sub praetextu religionis & litaniarum prohibentur quoque. Facit Nouella Iustiniani 132. *a* vbi eadem statuuntur, & imponuntur similes poenae colligentibus, & his, qui illis conuenticulis colliguntur; par enim poena est, docere vetita, & discere. *b* Et nouella 37. *de ecclesiis constitutis in Africa, Nulla omnino haeresis domum aut locum orationis habeto.* Et in *c.cum ex iniuncto. 12. de haereticis*, occulta illa conuenticula prohibentur, vbi & laici officium praedicationis sibi vsurpant.

a *De interdictis collegiis haereticis.*

b *[illegible] finiu, i de malefic. & mathem lib. 9. C. tit. 18 9.*

10. Repurganda etiam collegia ecclesiasticarum personarum ab istis conuenticulis, quę coniurandi habent occasionem, vel in Episcopum, vel in alias personas ecclesiasticas, vel in laicos seu principes. Idipsum admonet Concilium Chalcedonense, *c 18.* & Wormacense, *c.74.* & *c.si qui clerici, 23.* & *c.coniurationum, 21. 11.q.1.* cuius verba relatu digna sunt, vt nihil addi vel detrahi oporteat. *Coniurationum & conspirationum crimen, quod apud Graecos dicitur φρατρία, publicis etiam legibus certum est inhiberi: hoc multo magis in sancta Dei Ecclesia ne fiat, conuenit abdicari. Si qui vero clerici aut monachi inuenti fuerint coniurantes aut conspirantes, aut phratrias aut factiones componentes aliquas suis episcopis aut clericis aliis, omnino cadant de proprio gradu.* Eadem probat adiectis aliis poenis Calixt Papa, scribens Galliae Episcop. epist. 2. *c* Et apertius in Concilio Aurelianensi 3. ca. 21. relato in ca. si qui clericorum, 25. ead. 11. q. 1. vbi, superbia quorundam clericorum, & malitia, praetextu religionis, & cum magno Reipublicę totius Christianae commodo nostris temporibus in vsum reuocata, à quibusdam coniuratis, exprimitur & retunditur his verbis: *Si qui clericorum*, inquit, (*vt nuper per superbiam Diabolo instigante actum fuisse patuit,*) *rebelli auctoritate se in vnum coniuratione intercedente collegerint, & aut sacramenta inter se data aut chartulam conscriptam fuisse patuerit, nullis excusationibus hac prasumtio elabatur, sed re detecta, cum in synodum ventum fuerit, in prasumtores iuxta personarum & ordinum qualitatem, à pontificibus, qui tunc in vnum collecti fuerint, vindicetur. Quia sicut caritas ex praeceptis diuinis, corde, non chartula conscriptione vel coniurationibus est exhibenda: ita qua supra sacras admittuntur scripturas, auctoritate & distinctione pontificali sunt reprimenda.* Docet D. Cyprianus, *d* quanto odio sunt habiti apud Deum conspiratores, qui sub praetextu aliquo boni, schisma & seditionem contra principes temporales & spirituales concitarunt: exemplo primum decem tribuum, quae se segregauerunt ab imperio Roboami filij Salomonis, & elegerunt sibi regem Hieroboam filium Naboth *e* & exemplo Adonis prophetae, qui necatus est à leone, quia comedit panem, & bibit aquam in terra decem tribuum contra Domini prohibitionem: *f* & exemplo Chore, Datanis & Abyronis, *Numer.16.* item exemplo schismaticorum Samaritanorum, ad quos etiam prohibuit ire primum Christus, non magis quam ad gentiles & ethnicos, donec verbum fuisset Iudaeis praedicatum. *g In viam nationum ne ieritis, & in ciuitatem Samaritanorum ne introieritis.* Periculosae sunt hominum, qui volunt haberi simul pij & docti ex malitia & superbia peccantium, sententiae seu haereses, nec missura cutem, nisi plena cruoris hirudo. & dum non possunt, ob ambitionem, vel malitiam, vel melius impudentiam detectam, euadere superiores, concitant coniurationes, seditiones, tumultus; mouentque omnem lapidem, vt quod astute non potuerunt consequi, & vbi non potuerunt videntes decipere, per vim assequantur, quamuis tandem euanescant in auras, & veluti pilae vento inflatae, dum acu perforantur, concidant in se vna cum mole tumultus perniciosi per illos excitati, testes nobis sunt factiones ortae ex caussa & praetextu religionis inter Samaritanos, Saducaeos, & Iudaeos, interque haereticos, qui ex modica scintilla totum orbem incenderunt, quae ab initio extingui & repurgari poterant. Verum vbi coaluerunt, clades populorum, animarum & corporum, & regnorum subuersiones misere accesserunt. Quod & aliquando ex sectis philosophorum antiquorum non repurgatis, accidit. Nam cum illi sibi libertatem dicendi, declamandi & statuendi vsurpare coeperunt, & discipulos in suis dogmatibus instituerunt, praetextu reformandi Respublicas, omnia diuina & humana sua superbia & temeritate conturbarunt, ignorantes, quantum distaret speculatiua ars à praxi bene gerendi Rempublicam, metientes ad phantasticam, vel potius inanem Rempublicam, mores iustos populorum ex vmbris imaginationum corpus ipsum mensurantes. Nihil enim arrogantius fuit homine philosopho, qui non degustauerat formulam realem regendi. Est enim lex, *vt ait Aristoteles*, determinata ratio, iuxta ciuitatis

c *Ca conspirationem 12 eadem 11 q 1. Concilium Toletanum, cap si clerici, 24. c. 11. q. 1.*

d *lib 1. Epist. epistol 6. ad Magnum, & in c denique. 9. 7. q 1.*

e *3 Reg. 11.*

f *3. Reg. c 13.*

g *Matt. c. 10.*

tatis consensum, quæ singula, quo pacto facienda sint, declarat, vt scribit Athenæus. *a* vbi & leges Platonis derisas ait ab Atheniensibus. *Orationq́; inquit, illa de repub. etsi omnium sit pulcerrima, nobiscum nihil persuadeat: quid magis? visus est ipse Plato non exsistentibus viris leges scripsisse sed hominibus a se fictis, ita vt qui his vtantur, postea perquirere oporteat.* Scribit & cap. 23. eiusdem libri, *Platonis discipulos fuisse tyrannos.* Postea, refert & Polybius lib 2. histor *in ea regione italiæ, quæ tunc magna Græcia appellabatur, cœtum Pythagoreorum ob clandestinam coniurationem concrematum, magna rerum mutatione facta, vtpote principibus cuiusq; ciuitatis temere interfectis, accidit ea loca easq; vrbes maximis seditionibus cædibusq; vexari.* Certe hæc digna notatu in posterũ saltem, cum videamus, turbatam rempub. Christianam, & regnorum leges ex quadã superbia nouorũ theologorũ, qui phanaticis resolutionibus putant respublicas semotis legibus politicis regi posse cũ ferula more puerorum, quo vtuntur in scholis: quibus nimium creduli assentiuntur.

11. Itaque præpositi locorum, & collegiorum, & religionum, inuigilare super gregem sibi commissum, & statim vbi vestigium harum præsumptionum insurgere viderint, opprimere debent, quia sero medicina paratur, cum mala per longas conualuere moras. duo vel tres ab initio incipientes mouere insuetas factiones, facilius opprimẽtur, quam vbi plures fuerint adiuncti, suntq; castigandi vel expellendi a bonorũ societate mali, *b* qui alios inficere possunt, & contumaces sunt, alioquin si negligentes sunt prælati & præpositi in moribus reformandis & castigandis, & si diligenter & prudenter in his non inuigilent, subditorum sanguis pereuntium exquiretur de manibus illorum a Deo *c*. *Suscepti regiminis,* inquit Ioan. 22. summus Pontifex *d*, *nos cura sollicitat, vt quæ in Ecclesiis non absq; dispendio ministrorum & cultus detrimento diuini seruari viderimus, per appositionem congrui moderaminis in melius reformemus, &c.* negligentia in prælato, frequenter mortale peccatum inducit, *e* nec admittitur pastoris excusatio, si lupus oues comedit, & pastor nescit, *f* & particeps censetur delicti per negligentiam emendationis suæ commissi, quia tacendo videtur consentire, *g* & punitur ob non punitos subditos. *h* Imo videtur ob eam negligẽtiam auctor maioris mali: cum facilitas veniæ consensum tribuat delinquendi, *i* & grauis negligentia rectorum nonnullorum, quæ dum spem impunitatis permittit, multam nutrire pestilentiam consueuit in subditis. *k*

a lib. 11. dipnosophistar. cap. 11.

b c. cum in ecclesiis, de maior. & obed. lib. 1. tit. 33. c. in singul. c. fin. de regularib.

c in c. irrefragabili, 13. de off. iud. ord. lib. 1. tit. 31. c. si de regula. c. cum ad monasterium. §. si de stat. monach. c. qualiter & quando §. pen. de accusat.

d in c. suscepti, 2. de elect. in extrauag. Ioan. 22.

e c. ita dictum, 81. distinct. c. ea qua, de offic. archidiac.

f c. quamuis, 10. de reg. iur. ap. Gregor.

g c. sit rector, 43. dist.

h c. licet heli. de simon.

i c. est iniusta, 23. q. 4.

k clemen. 2. de celib. Missa, lib. 3. tit. 4. c. vt clericorum, de vita & honest. clericor. apud Gregor. cum simil. lib. ibi not.

12. Eadem diligentia & cura à principibus temporalibus imposita rectoribus prouinciarum, & præsidibus, vt malis hominibus prouinciam purgent sollicite, eosq; inquirant & coerceant. *l* Idipsum & aliis magistratibus, toparchis, & officiis commiserunt, & antiquitus constituerunt quoque delatores, qui inquirerent secreta crimina, & deferrent iisdem, vt punirentur, & ideo curiosi dicti. Et in pretio aliquando habiti, vt liquet ex Tacito, Ammiano Marcellino, & aliis, de quibus nos in syntagmate iuris. *m* vt & refert Herodotus, *n* Deiocem filium Phraortis si quem intellexisset iniuriam facere, hunc ad se accersitum in dicta pro delicti modo pœna mulctasse: & in eum vsum exploratores auscultatoresque per vniuersam suam ditionem disposuisse: in quorum locum successerunt hi, qui dicuntur officium. *o*

13. Facilis porro est reformatio monasteriorum, monachorum, & clericorum, si seculariter viuunt, saltem facile detegitur, quod emendandum est: contraria enim iuxta se posita apparent & discernuntur sine difficultate, vnde & compelli tunc possunt ad obseruantiã regulæ appellatione remota: vel si resistant, possunt loco deiici, & alii eiusdem ordinis ibi constitui, & ita si fieri possit, ex eodem ordine possunt illa sancta collegia reformari, vel si non sit ex eo ordine, ex aliis ordinibus, idque in negligentiam prælatorum proprii ordinis fieri, potest per episcopum loci, *p* docet, & ex quibus quoque personis reformanda sint monasteria, *q* quę etiam obseruari debent in visitatione & restitutione vitæ monasticæ, statuit fuse Concilium Trid. sess. 25. nos etiam de his multa. *r* quanto autem celerius expurgauerint collegia & religiones a malis hominibus eo consultius agetur, quia mali bonis solent sui exemplo esse exitio, c. cum non ab homine, de iudic. & malorum consortium sæpe bonos corrumpit, *s* vt vna ouis morbida inficit omne pecus. *t*

14. At difficilis reprehensio delictorum, quæ prætextu religionis in religione committuntur, ideoque & maiori diligentiaq; cura & solicitudine opus est. & cum deprehensa fuerint, eius causa commissa emendanda erunt. Indicabimus autem quædam exempla in specie, quæ ad alia poterunt acuere ingenia pastorum & principum distinguenda, obseruata à nobis, tum ex lectione bonorum auctorum & legislatorum, tum etiam experientia quoque nostrorum temporum, ex quibus ad emendationem, si fieri possit commode, saluis congregationibus religiosis, & optime

l l. 13. § fin. congruit. ff. de off. præsid. lib. 1. P. tit. 18. & nouell. 17. c. 2.

m l. 4. c. 4. & aliis, & Alex. ab Alex. lib. 4. genial. dier. c. 2.

n in 1.

o vt in l. ea quidem, 7. de accusat. C. l. 6. §. 3. ad SC. Turpil. P. l. vnic. de priuat. carcer. & fin. tit. de delatorib. lib. 10. C. tit. 13.

p in c. relatum est nobis, 3. ne clerici vel monachi secular. negot. se immisceant, c. reprehensibilis, 27 in fin. de appellat.

q c. inter quatuor. 5. de relig. domib. lib. 3. tit. 6.

r lib. 15. syntag. iur. c. 14. 15. & seq.

s c. sæpe malorum, 28. q. 1.

t c. ea quæ de statu regulari, c. sed aliud. 40. dist. l. Iulia de action. empt. P.

ab initio institutis, perueniri possit. Quod si consequi id non possint, & corpus ita computruerit, vt omnino medelam admittere non possit, tunc ad aliud remediũ perueniendum erit, & ita agendum de dissoluendis collegiis, quæ suo priuilegio abutuntur tam perniciose, interdum in perpetuum, interdum ad tempus, & postea pro occurrentibus caussis restituendis. Quemadmodum quum cœperunt cœtus factiosorum hominum, collegij nomine institui sine publica auctoritate Romæ, senatusconsulto obuiam huic malo itum est, & L. Cæcilio & Q. Martio Coss. sublata collegia, quæ aduersus Rempublicam videbantur esse, & retenta certa, quæ ad vtilitatem eiusdem pertinere putabantur, vt ait Cicero. *a* Et postquam sublata restituisset lege lata Pub. Clodius Tribunus pleb. & alia noua instituisset, alia sustulisset, vt eodem loco scribit Cicero, & Dio Cass. *b* iterum restituta fuerunt a Cæsare dictatore sublata, reseruatis his, quę antiquitus erant restituta. Cuius rei tamen lex fuit irrita ob motus populares, vt ait Sueton. Tranquill. in Iulio, donec postea fuit ab Augusto firmata, ne factiosorum hominum cœtus ad res nouandas, & ad rempublicam perturbandam societate abuterentur. Eandemq; legem Seuerus mandauit, ne dum in vrbe, vel in Italia, sed etiam in prouinciis obseruari. *c* Factus & delectus collegiorum a Senatu temporibus Marci Cæsaris, sicut scribit Paulus iurisc. *d* *Cum Senatus,* inquit, *permiserit temporibus D. Marci collegiis legari, nulla dubitatio est, quod si corpori, cui licet, ea res legata sit, debeatur.* accedit Vlp. *e* *D. Marcus,* inquit, *omnibus collegiis, quibus coeundi ius est, manumittendi potestatem dedit, &c.* vt contra collegium, quod nullis priuilegiis subnixum erat, hereditatem capere non poterat, vt aiũt Cæsares Diocletia. & Maximi. *f* Tarquinius quoq; omnia collegia præter instituta à Numa, dissoluit *g* Destruxit & omnia, præter antiqua, Iulius Cæsar, bellis compositis, *vt scribit Sueton.* *h* Claudius omnes Iudæorum societates & vniuersitates dissoluit. *i* Ideo Anton. A. nihil legari his posse statuit. *k* Exstat & Zenonis lex similis rubricæ, de monopoliis & conuentu negotiatorum illicito, vel artificio ergolaborum, necnon balneatorum prohibitis, & pactionibus illicitis. *l* Refert Cicero, *m* aliud senatusconsultum. Alterum Cornelius Tacitus, *n* de dissoluendis collegiis illicitis.

a Oratione in Pisonem.
b lib. 50.
c l. 1. de colleg. illicit.
d in l. senatus, 20. de reb. dub. lib. 34. tit. 5.
e in l. 1 & 2. de manumissionib. quæ seruis ad vniuersitatem pertinentib. imponuntur, lib. 40. D. tit. 3.
f in l. collegiũ, 8. de hered. instit. C. lib. 6. tit. 24.
g vt ait Dionys. Halicarn. lib. 4.
h in Iulio Cæsare, c. 32.
i Dio Cass. lib. 58.
k l. 1. C. de Iudæis.
l lib. 4. C. tit. 59.
m in 2. lib. epist. ad Q. Fratrem.
n lib. 14.

15. Cum etiam trecenti iuuenes sodalitij iure, sacramẽto quodam nixi separatam apud Crotonienses a ciuibus ceteris vitam exercerent ex doctrina Pythagoræ, ad frugalitatem & ad studium virtutis prouocati, conuerterũt nihilominus in se ciuitatem, quasi cœtum clandestinæ coniurationis haberent, ideo ciuitas voluit, cum in vnam domum conuenissent eos cõcremare, in eoq; tumultu sexaginta homines periere, ceteri in exilium damnati *o*. Suspectæ enim sunt semper coitiones hominum in republica. Quia quamuis ab initio virtutis causa conuenire videantur, tamen facile gliscente disciplina, multitudinis numerus addit animos ad aliquid noui audendum: metuendum, quod periculosius est, ne in malum prorumpat cœtus, quo se sapientiorem ceteris esse sibi persuaserit. Vnde abscindenda ab initio occasio, & iubendum probis, eaquo de causa congregationes agere desiderantibus, sese continere intra fines patrium, & non sapere apud semetipsos: sapientia humana inflat, præsumtio sanctitatis cum doctrina aliqua decipit deceptos, impellit ad contemtum aliorum, & iam tumentes ad definiendum proprio sensu ardentes facit, ad sic finita temere defendenda pertinaciter excitat: & sic ad pertinaciam dum peruentum est, societates eiusdem opinionis imbutæ, ad coniurationem perueniunt: ex illa ad reipubl. schismata & ciuilia bella paulatim concurritur, & omnia susque deorsum confunduntur inuoluta: & *sero sapiunt*, vt est in prouerbio, *Phryges*. In legibus Langobardorum, titulo de aggressione in vico, de sacramentis per Guildoniam ab inuicem coniurandis, vt nemo facere præsumat, &c. prohibentur societates aut sodalitates coniuratę, aut coniurati fratres societate vocata Guidonia à willen voluntate, & thon, id est, *facere*, vt nunc willkir dicimus, inquit Amerpachius, *p* vbi idem notatur. Frãciscus I. Rex Gallorũ eius nominis abrogauit confratrias artificum, propter monopolia, quę in illis faciebant, anno Domini 1539. Et Fridericus *q* conuenticula hæc, etiam ratione seu prætextu parentelę, vel alterius cuiusq; rei gratia prohibuit. Deus collegium ædificantiũ turrim, & superborum fastum confusione linguarum dissoluit, *Gen 11.* perdidit septem ciuitates incorrigibiles. *r* Ob vitulum adoratum, sacrosanctę legis tabulę a Deo exaratę, & datę Moysi, confractę. *s* Imo quod magis est, videns Deus, quod omnis caro in hac vniuersali societate humana corruperat viam suam, deleuit eandem, & immisit perditionem diluuij. *t* Ezechias Rex Israel, dissipauit excelsa, contriuit statuas, succidit lucos, confregitque serpentem æneum, quem fecerat Moyses, *u* siquidem (vide abusum) vsque ad illud

o vt refert Iustinus ex Trogo, lib. 20.
p In constit. Caroli Magni, ad c. 16.
q in §. conuenticula. de pace tenend. in lib. 2. feud. tit. 53.
r Genes. 19.
s Exod. 32.
t Genes. cap. 6. & seq.
u Num. 21.

illud tempus filij Israel adolebant illi incensum. *a* Sustulit collegium sacerdotum Belis, Rex, vbi edoctus fuit per Danielem de impostura & abusu illorum. *b* Minatur Deus, se abiecturum templum sibi ædificatum ob idololatriam, 3. *Reg. cap.* 9 *vers.* 6. Salomonis, loquens: *Si auersione auersi fueritis vos & filij vestri, non sequentes me, nec custodientes mandata mea, & ceremonias, quas proposui vobis, sed abieritis, & colueritis deos alienos, & adoraueritis eos, auferam Israel de superficie terræ, quam dedi eis, & templum, quod sanctificaui nomini meo, proijciam à conspectu meo, eritq; Israel in prouerbium & in fabulam cunctis populis, & domus hæc erit in exemplum: omnis, qui transierit per eam, stupebit, & sibilabit, & dicet, Quare fecit Dominus sic terræ huic, & domui huic? Et respondebunt, quia dereliquerunt Dominum Deum suum, &c.* Propemodum similis imprecatio Christi in Iudæos *c*, *Auferetur à vobis regnum, & dabitur gentibus.* Eo pertinet, quod dicebat D. Ioannes Pharisæis & Saducæis: *Facite fructus dignos pœnitentiæ, & ne velitis dicere intra vos, patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quoniam potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Iam enim securis ad radicem arborum posita est, omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, exscindetur, & in ignem mittetur.* *d* Maledixit Christus arbori infrugiferæ, & exaruit.

16. Cæsares Arcad. & Honorius, omnia loca & collegia ademerunt hæreticis. *e* Exstat & Iustiniani nouella 132 de interdictis collegiis hæreticorum, reprobantur & illorum conuenticula, quæ ipsis Ecclesiæ dicebantur, & eis relicta, item collectæ, paralynaxes, synodi, exarchatus, paternitates seu abbatiæ *f* Sustulerunt & alij principes Christiani alia collegia superstitionis paganicæ, & templa, & sacrificia. *g* Adiiciunt iura ciuilia etiam pœnas, & quisquis collegium illicitum vsurpauerit, ea pœna tenetur, qua tenentur, qui hominibus armatis loca publica vel templa occupasse iudicati sunt, vt respondit Vlpia. *h* nempe pœna legis Iuliæ maiestatis. *i*

17. Chorepiscoporum ordo, vt rationе institutionis carens, exstirpatus. *k* Clemens V. ex Concilio Viennensi, Beguinarum & Beguinorum conuentus, collegia & congregationes dissoluit, aboleuit, & inhibuit, in quibus plures errores inducebantur sub velamine sanctitatis, cum periculo animarum. *l* Firmauit eandem prohibitionem fraticellorum seu fratrum de paupere vita, Bizochitorum, Beguinorum Ioannes 22. *m*

18. Idem Clemens V. templariorum militum collegia & ordinem funditus sustulit in Gallia & alibi, ob quædam eorum delicta & defectiones in Turcas, vt scribit Platina. *n* Sustulit & damnauit, vt ait prædicto loco Platina, collegia, congregationes cum erroribus Dulcini & Margaritæ, in quibus mares cum fœminis simul habitantes, in omnem libidinem prolabebantur, & Anabaptistarum more censuerunt, nihil habendum esse proprium, non esse administrandas Respublicas Christianis. *o* Sic monachis exsistentibus incorrigibilibus, possunt ab Episcopo a monasteriis expelli, & alij in locum illorum alterius ordinis poni *p*, vt & canonicos S. Martini ob segnitiem & vitam turpem ad vnum omnes a Balduino Flandrensi principe Belga expulsos, refert Iacob. Meierus. Dissoluta autem sunt duplicia monasteria mulierum & monachorum, quia id scandalum & offendiculum multis efficitur. *q* Ansegisus venerabilis Senonum Archiepiscopus Galliæ & Germaniæ primas, factus à Papa Iohanne, Iudæos ob certa & moniales ab vrbe Senonica expulit, & ne vlterius in ea habitaculum manendi haberent, sub anathematis iugulo interdixit. *r*

19. Ratio autem istius dissolutionis collegiorum ex causa abusus, est *prior*, quod monasterium tamdiu debet honoris prærogatiua gaudere, quamdiu ibi viguerit obseruantia regularis, vt idoneæ inueniantur personæ in illo, *s* & cessante causa, propter quam datum fuit priuilegium collegij, societatis, & religionis, debet cessare priuilegium. *t*

20. *Dehinc* ex delicto in religionem, vel prætextu religionis commisso, clericus vel qualiscunque religionis obumbratione fucatus, totius ordinis ecclesiastici prærogatiua nudandus est, & omni officio & beneficio spoliatus ecclesiastico, secularis relinqui debet potestatis arbitrio, animaduersione debita puniendus. *u*

21. III. Quia quod pro pietate & religione aliquibus collegiis vel monasteriis conceditur, non permittunt iura & principes priuilegium concedentes, ad alterius Ecclesiæ vel loci iniuriam redundare. *x* Sic enim interpretanda sunt beneficia à principe concessa, ne incipiant esse nociua ecclesiis aliis, vel rebus, aut personis aliis quibuscunque. *y* Ideo collegia & monasteria, si lædant statum Ecclesiæ vniuersalis, & si ea abutantur in eius perniciem suis institutis, possunt tolli, cum antiquæ ecclesiæ ex nouis lædi non debeant, *z* si aliter remedium non possit adhiberi.

22. IV. Priuilegia merentur amittere, *a* qui concessa sibi abutuntur potestate. Sic & in l.

a 4 *Reg. c.* 18.
b *Daniel. cap. fin.*
c *D. Matt.* 21.
d *D. Matth. c.* 5. *& c.* 7. *& D. Luc. c.* 3.
e *in l. cuncti hæretici* 3 *C.*
f *in l.* 5 *Arri* [illegible] *& l.* 14. *de hæret. in nomo cano. tit.* 12. *c.* 2. *vbi & vltimũ supplicium transgressoribus impositum est.*
g *Titulo C. de paganis templis & sacrificiis.*
h *in l.* 2 *de colleg. illicit. P.*
i *l.* 1 *§* 1. *ad l. Iul. maiest. lib.* 48. *P. tit.* 4 *l.* 4 *C. de his qui ad eccles. confug.*
k *in c. chorepiscopi* [illegible] *dist.*
l *in clem.* 1. *de religiosis domib. lib.* 3 *Clementinarum tit.* 11. [illegible] *de hæret.* [illegible]
m *in extrauagante vnica de religiosis domib. in extrauag. Ioannis* 22 *quæ tamen explicatur* [illegible] *ex extrauag. vnica, de religiosis domib. inter extrauagan. com.*
n *in eius vita.* [illegible]
o [illegible]
p [illegible] *ne clerici vel monachi* [illegible]
q [illegible] *synodo* [illegible] *& c. diffinimus* [illegible] *nou.* [illegible] 123. *de sanct. episcop.* [illegible] *omnib.* [illegible] *monasteriis* [illegible] *ciuitate* [illegible]
r [illegible] *de omnibus monachus Senonensis in Chronica.*
s *vt in c. Abbate, a. de verbor. signif.*
t *c. suggestum, de decimis, c. generaliter,* 16. *q.* 1. [illegible] *cessante* [illegible]
u *c. ad abolendam,* 9 *de hæreticis.* [illegible]
x *c.* 2. *de eccl.* [illegible] 48. [illegible] *C. de* [illegible]
y [illegible]
z *c. quæcunq.,* 16. *q.* 1. [illegible]
a *c. priuilegium,* 11 *q.* 3.

in l. generaliter, 52. §. eos tamen C. de episcop. & cleric. statuitur, monachos eos tantum habere beneficia ibi concessa, qui apud sacrosanctas Ecclesias vel monasteria permanent, non diuagantes, neque circa diuina ministeria desides: cum propter hoc ipsum beneficium eis indultum dicitur, vt aliis omnibus derelictis, Dei omnipotentis ministeriis inhæreant.

De tertio remedio contra abusum religionis, de non permittendis facile nouis religionibus, aut collegiis. Cap. IV.

Remedium porro tertium in summa admonebit: cauendum maxime, ne nouæ religiones vel congregationes, prætextu pietatis, vel religionis, vel alterius cuiusquam boni, ex quo possit incommodum aliquod suboriri vel onus Reipublicæ, coalescant vel instituantur, atque ideo principia ipsa rescindi debent. Tanta enim est vesania & præsumtio hominum sibi complacentium, vt exemplo Pharisæorum non dubitent, se aliis præponere, & sub specie puritatis & deuotionis sibi normam viuendi nouam fabricare, quam sibi persuadent meliorem. Plures autem, quibus noua placent, non dubitant etiam illis temere subscribere. Hic obseruandum itaque, vt canones de his lati renouentur: vt executioni mandentur, veluti quod statutum est in Concilio generali Lateranensi sub Innocentio 3. *c. 13. & in c. fin. de religios. domib.* Idipsum rursum in Concilio Lugdunensi à Gregorio X. *in c. 1. de religios. domib. in 6.* statutum, his verbis, quibus & prohibitio & rationes prohibitionis ponuntur. *Religionum diuersitatem nimiam, ne confusionem induceret, generale concilium consulta prohibitione vetauit. Sed quia non solum importuna petentium inhiatio, illarum postmodum multiplicationem extorsit, verum etiam aliquorum præsumtuosa temeritas, diuersorum ordinum præcipue mendicantium (quorum nondum approbationis meruere principium) effrenatam quasi multitudinem adinuenit: repetita constitutione districtius inhibentes, ne aliquis de cetero nouum ordinem aut religionem adinueniat, vel habitum nouæ religionis assumat: cunctas affatim religiones & ordines mendicantes post dictum concilium adinuentos, qui nullam confirmationem sedis Apostolicæ meruerunt, perpetuæ prohibitioni subijcimus, & quatenus processerant, reuocamus, &c.*

2. Prior ratio eius prohibitionis est, à diuersitate nimia religionum, quæ videtur quodammodo turbare rudem Christianum populum, & dare inquirendi occasionem, cur potius illi illam, quam aliam sequantur formulam viuendi, & num illi istis sanctiores aut meliores, cum iam tam bonæ regulæ religionibus iam probatis institutæ sunt, vt sufficeret illas obseruare pulcre. Et in hanc sententiam faciunt, quæ scribit D. Augustinus ad inquisitiones Ianuarij, *a* vbi, postquam traditur, resecanda esse, quæ neque auctoritate, neque moribus vniuersitatis comprobantur, sed diuersorum locorum diuersis moribus innumerabiliter variantur, ita vt vix aut omnino inueniri possint causæ, quas in instituendis homines sequuti sunt, additur ratio. *Quamuis enim nec hoc inueniri possit, quomodo contra fidem sint, ipsam tamen religionem quam paucissimis & manifestissimis celebrationum sacramentis misericordia Dei liberam esse voluit, seruilibus oneribus premunt, vt tolerabilior sit conditio Iudæorum, qui etiamsi tempus libertatis non cognouerint, legalibus tamen sacramentis, non humanis præsumtionibus subijciuntur. hæc ibi.* Facit quod iussit Dominus *b*, *Non facient singuli, quod sibi rectum videtur.* Et certe, nisi cohiberetur hæc potestas fabricandi religionem pro arbitrio, nunquam finis esset nouarum formarum, & cultus diuinus diuersus breui tempore, cum tamen infinitis à iuris articulis reprobetur. *c* Nec tantum futurum esset, aliquem inuenire, qui se diceret Christianum, sed cum quadam æmulatione, imo forsan cum schismate alij religionum tantum nomina vsurparent, vt accidit tempore D. Pauli, quo alij dicebant, se esse Cephę, alij Pauli, alij Apollo, &c. quod tamen valde ei displicuit, & ab eodem reprehensum est. *d*

a Epist. 119. c. 19. quæ referuntur in cap. omnia talia, 12. sub 12. dist.

b Deut. c. 12. v. 8.

c c. 2. de rescript. in 6.

d 1. ad Corin. c. 1.

3. Secunda reprobandi nouas religiones causa, est pręsumtio temeraria, quę habet crimen, & dicitur importuna petentium inhiatio, pręsumtuosa temeritas *e*, quę meretur retractationem concessionis, si quid per eam extortum aut impetratum sit *f*. Siquidem prohibetur sacrosancto concilio nouę religionis. Vnde ambitiosæ, importunæ, & temerarię dicuntur petitiones. *Religionis causa coire*, inquit Martianus Iurisconsultus *g*, *non prohibentur homines, dum tamen non fiat contra Senatusconsultum, quo illicita collegia arcentur.* Quid est autem, contra senatusconsulta conuenire? nempe si sine permissione conueniant, vel priuatim, vel publice. Sic enim ait Tertullianus aduersus Psychicos scribens, Christianos excusans conuentus, *Nisi forsan in senatusconsulta & principum mandata coitionibus opposita, deliquimus.* Et idem Martian. *h* *In summa autem, nisi ex Senatusconsulti auctoritate vel Cæsaris collegium, vel quodcunque tale corpus coierit, contra senatusconsultum & mandata, & constitutiones,* collegia

e in d. c. 1. de religios. domib. in 6.

f per c. fin. de rescript. in 6. c. sententiam, 35. q. 9. c. cum olim. de re iud. l. 1. de petit. bonor. ne tol.

g in l. 1. de colleg. illic. l. 47. tit. 22.

h in l. 3. §. in summa, eo. tit. de colleg. illicitis

collegia celebrar. Sic Iustinian. nouell. 10. de referendariis. *Apparuerunt,* inquit, *quidam, nostram largitatem in immensum vocantes, & multos quidem vobis introducentes, supplicantes: multis autem petitionibus vsi ita semper adiectiones in immensum incompetentes, causam sic perduxerunt honestam, &c.* Ideo postea restringendo numerum referendariorum ad primam institutionem addit, *Volumus enim in mensura, eos in mensura quidem vsq; ad dictum numerum contineri: iustitia vero & aliis virtutibus augeri, & ad maius apparere. Multitudo enim numerosa nihil habet honestum, quoniam in paucis ex multis, quæ secundum virtutem est, vita saluatur.* Satius etiam est, maxime in ordinatione sacerdotum, paucos bonos, quam multos malos habere ministros. *a* Et expressius Clemens Romanus ad D. Iacobum fratrem Domini *b*, *Tales ad ministerium eligantur clerici, qui digne possint Dominica sacramenta tractare: melius est enim, Domini sacerdotes paucos habere ministros, qui possint digne opus Dei exercere, quam multos inutiles, qui onus graue ordinatori adducant.* Et nimia multitudo & inordinata facit viles Ecclesiæ ministros *c*: quemadmodum melius est, pauca idonee effundere, quam multis & valde inutilibus homines prægrauari. *d*

4. Temeritas porro præsumtuosa ex noua religionis formula apparet, quod contra ius quis eam instituere propria auctoritate voluerit, cum tamen nemo possit sine auctoritate summi Pontificis nouam dignitatem in Ecclesia constituere *e*, nec nouum sanctum facere, vel venerari, aut nouas reliquias colere sine eiusdem sacrosanctæ sedis licentia. *f* probatio quoque exquiritur sanctitatis, eaq; diligens, ne lateat quippiam sub eo prætextu diabolij & mendacij, vel hypocriseos, vel superstitionis *g*, vt neque fidendum sit miraculis ad probandam personam miracula agentis *h*: nam quandoque per malos Deus miracula operatur *i*. facit quod dicitur D. Matth cap 7. v 22. *Multi in die iudicij dicent mali, nonne in nomine tuo dæmonia eiecimus, & prophetauimus, & in nomine tuo multas virtutes fecimus, & tunc confitebor, inquiet Deus illis, quia nunquam noui vos, &c.* *k* Et alibi, *l* *Nolite in hoc gaudere, quod dæmonia subijciuntur vobis, sed in hoc gaudete, quod nomina vestra scripta sint in cœlis.* Et apud Ioannem, *m* *Clarissimi, nolite omni Spiritui credere, sed probate, vtrum ex Deo sint, quoniam multi pseudoprophetæ exierunt in mundum, &c.*

5. Tertia ratio ad euitandam confusionem in religione pertinet *n*, absurdum est, si promiscuis artibus rerum turbentur officia, & aliis creditum alius subtrahat. *o* In Ecclesiæ corpore multa & diuersi muneris sunt membra, quæ non patiuntur, vt alterum alterius se immisceri officio *p*, singula officia singulis committi debent *q*, & quisque in ea vocatione, in qua vocatus est, debet ambulare *r*. Quid autem maiorem confusionem posset inferre reipublicę, quam aliquem sibi vsurpare vitam quandam seu formulam religionis & habitū, & talem tamen non esse, sed pure laicum, vel alium, ne quid peius dicam, hypocritam & superstitiosum. Quamobrem in Concilio Toletano 4. *f* cautum, vt clerici, qui se fingunt habitu & nomine monachos, & non sunt, corrigantur, vt veri clerici. Et rursum *t* iussum est, vt clerici quidam non professi cuiusdam monasterij, vt vel beati Augustini regulam in eadem ecclesia constitutam profiterentur & seruarent, aut ipsam ecclesiam omnino dimitterent, cum scriptum sit in lege diuina *u*, *Non esse in boue & asino arandum, nec quenquam debere induere vestem de lana linoq; contextam*, id est, non esse sociandos in vno officio homines diuersæ professionis *x* Vt nemo potest & ecclesiasticis obsequiis deseruire, & in monastica regula ordinate persistere, vt ipse districtionem monasterij teneat, qui quotidie in ministerio ecclesiastico cogitur permanere. *y* Priuata multo magis prohibita religio, vt & olim a Deo prohibitum, priuatim & loco priuato sacrificare, *z* & oratorium quidem in sua domo quilibet habere potest, sed non modum religionis nouum, aut mysteria sacræ liturgiæ in sua domo priuatim agere, vel curare agi, sine licentia superioris, idq; ex causa legitima *a*, & nouella 58 vt in priuatis ædibus sacra mysteria non fiant, ibique pœna etiam publicationis domus priuatæ. Ante quoque in sexta synodo *b*, *Clericos, qui ministrant, vel baptizant in oratoriis, quæ intra domos sunt, cum consensu Episcopi loci hoc facere præcipimus: si quis vero hoc non obseruarit, deponatur.* eadem ex aliis conciliis definita *c*, & ita abrogata nouella Leonis 4 iuxta id, quod scriptum est Deuteronom cap 12 *Vide, ne offeras holocausta tua in omni loco, quem videris, sed in omni loco, quem elegerit Dominus Deus tuus.* Idque nuperrime confirmatum, vel renouatum *d*. Et ita fieri tutius, decisum est, ne sub ea specie boni agendi prosilirent homines, vel ad contemtum, vel profanationem, vel ad abusum, vel ad confusionem religionis & mysteriorum eius, & quia in errorum barathrum faciliter ruunt, qui conceptus proprios patrum definitionibus anteponunt, à fide Catholica deuiant,

a c cum sit ius artium, 14. de æ a. & quali. ordin l. 1. tit 14.
b epist. 3. & in ea. 4 tales, 23. distinct.
c in c legimus, 2. 4. § sed dicu, 93. distinct.
d l. tanta, §. contrarium, de vet. iur. enunc. C.
e c 1. 22 dist c cum c im, de consuetud.
f c 1 & 2 de reliq. & vener. sancti l 3. tit. 46.
g c venerabili. de test.
h & c i. de relig. & vene.
i c. tentamus. 2 q c. D. Thom. secun 2. q 178. art 1
k Item Luc 13 v. 26.
l Luc. 10.
m 1 epist c. 4 v. 1.
n in c. fi. de religios domib & c. de religios. domib. in 6.
o l. consilia quæ 14 23 detestans.
p c cum ex instituto, 12. dist. haret. 1 ad Corinth 12.
q c singula, 89. dist.
r ad Ephes. c. 4.
f c. 52. & in c. vt clerici, 3 de regula.
t in c. cum causam, 27. de electium.
u Deut. 22.
x c. in nemo abbas 16. q. 7.
y c. 1 nemo potest, 16 q. 1.
z Leuit. 17.
a c. d. § si quis in sua domo, de ecclesiast tit. nouell. 131.
b c. 31 & c. clericos qui 34. de consec dist. 1.
c in c sicut non aly, 11. & c. missarum solemnia in ead. distinct 3 de consec vbi excipitur causa necessitatis & permissio episcopi, quod statum est iure communi.
d in Concilio Triden sess. 22. in decret de observ. & vitand. in celebr. miss.

deuiant, sacramenta ecclesiastica despiciunt, & alios student multipliciter errores seminare. *a* Vt qui non ad Apostolicas literas, non ad Euangelicas auctoritates, sed ad semetipsos recurrunt, magistri erroris existant, quia veritatis discipuli non fuerunt. *b*. Sic & dictum, ne innitaris prudentiæ tuæ. *c* Erat & lex 12. tabularum, *Nemo priuatim deos habessit.* Et aspergebatur infamia Alcibiades Atheniensis, quod in domo sua facere mysteria dicebatur, quod nefas etiam apud ethnicos tunc visum est more Atheniensium, idque non ad religionem, sed ad coniurationem pertinere existimabatur, *vt ait Æmilius Probus,* qui aliis dicitur Cornelius Nepos, *in Alcibiade, Plutarchus in vita eiusdem, & Thucydides.* Eaque de re damnatum Alcibiadem absentem, scribit idem Probus, & Xenophon *1. de gestis Græcorum,* Isocrates *oratione περὶ ζεύγους.*

a in extrauag. vnic. Ioan. 22. de religios. domib.
b c. quid autem iniquius, 24. q. fin.
c c. ne innitaris, de const.

6. Hic tamen notandum est, quod ait glossa *ad c. 1. ad verbum, habitum, de religiosis domibus,* prohibitionem nouæ religionis & noui habitus, pertinere ad eos, qui nouas sectas introducunt, aliter singularem personam, quæ non sit sectæ nouæ inuentor, nouum habitum sibi inducere posse, & *in concilio Gangrensi, c. fin. & c. parsimoniam, 41. distinct. Parsimoniam cum veste humili non reprobamus, sicut etiam ornatum præter corporis diligentiam infucatum laudamus, &c.* Priuatim quippe potest, sine scandalo tamen, quisque sibi vel saccum, vel aliud quippiam, si velit induere. & si contentus non sit communi suæ artis vel vocationis vestitu, morionis auriculas cum tintinnabulis circumponere. Et sunt habitus etiam religionis diuersi quidam, qui non obligant: quidam qui obligant. non enim obligant ante professionem habitus probationis, aut habitus gestatus extra monasterium sine professione: obligat autem cum professione regulæ habitus gestatus religionis eius. *d* Neque solus habitus solemnizat votum religionis. *e* Eo pertinere potest, quod scribit Clemens V. summus Pontifex, ex Concilio Viennensi, *f* vbi postquam prohibuit statum Beguinarum, quæ nulli promittunt obedientiam, nec propriis renuntiant, neque profitentur aliquam religionem approbatam, neque religiosæ existunt, quanquam habitum, qui Beguinarum dicitur, deferant, addit, *Sane per prædicta prohibere nequaquam intendimus, quin si fuerint fideles aliquæ mulieres, quæ promissa continentia, vel etiam non promissa, honeste in suis conuersantes hospitiis pœnitentiam agere voluerint, & virtutum Domino in humilitate deseruire, hoc eisdem liceat, prout Dominus ipsis inspirabit.* Adfert glossa *g* exemplum in clementi tria exempla ordinis minorum. & tertium ait esse viuentibus in coniugio, in quo coniuges secundum ordinem viuendi eis datum, abstinent certis diebus qualibet septimana à thoro, & promittunt obedientiam, & quandam habent regulam, sed non proprie ad tria substantialia, atque, illum tertium ordinem esse approbatum à sede Apostolica, vt & constat ex *h* cuius verba: *Minores in suis recipiunt Ecclesiis, ad audienda diuina officia tempore interdicti, fratres & sorores de ordine tertio, quem beatus Franciscus instituit, existentes, qui continentes, seu de pœnitentia nuncupantur, &c.* Vbi ille ordo non est priuilegiatus, vt alij duo beati Francisci. Sicque ibi glossa, ad verbum, *tertio,* ait, tres fuisse ordines fratrum minorum. Primum, qui est arctissimus, & caret proprio, de quo in Clementina 1. *i* Secundum, sanctæ Claræ, qui differt à primo, quia licet ordo sit etiam fœminis arctissimus, habet tamen proprium in communi. Tertium autem esse pro viuentibus in coniugio, maribus & fœminis adinuentum, & eum professos habere proprium in singulari: quem potius ait esse modum viuendi, quam regulam.

d c. 1. & 2. c. vidua, vunsta, virgo, pulcerrimus, 27. q. 1. c. diuina, 20. q. 1. c. consuluit. qui cler. vel vouentes, c. ex transmissa, de renunt. c. statuimus, de regula.
e d. c. consuluit, & c. porrectum, de regularib.
f Clement. 1. §. fin. de religios. dom.
g in ad prædictam cap. 1. de religios. domib.
h c. cum ex eo, 3. de sent. excom. in clement.
i de verb. sign. cum sim.

7. Sed notandum est, vt si qua post mortẽ mariti sacrum velamen religionis sibi imposuerit, & finxerit, se sub eodem velamine sanctimonialem esse, postea vero ad nuptias redierit, quia per hypocrisim ecclesiasticam religionem conturbare voluit, & non legitime à voto suo permansit, eam pœnitentiam agere debere de illusione nefanda, & reuerti ad id, quod spopondit, atque in sacro ministerio permanere, quod inchoauit. Nam si consenserimus, inquit canon, quod omnia sacramẽta ecclesiastica quisque, prout vult, fingat, & non vere faciat, omnis ecclesiasticus ordo turbabitur, nec Catholicæ fidei iura consistent, nec canones sacri rite obseruabuntur. *k* Atque ex concilio Romano, mulieres obtentu religionis velatæ, aut in monasteriis regulariter viuere debent, aut in domibus suis susceptum habitum caste obseruare. *l*

k c. quod interrogasti, 6. & seq. c. nam si, 27. q. 1.
l in concilio Rom. can. 29. relato in canone 31. mulieres, 27. q. 1.

8. Multo diligentius cauendum in republica, ne sectarum hæresiumque varietates inducantur, & sola religio Catholica, eaque vna locum habeat. Religio & veneratio nulla alia, quam vnius Dei tenenda est. *m* Vnionis auctor vna fides est: multiplex autem, discordiæ & seditionum. neq; enim sibi consentire possunt, quorum dispar est de fide sententia. & hoc stratagemate vsi sunt aliquando reges Ægypti, qui pro sceptro, vt illis videbatur, stabilien-

m Lactan. lib. 1. Instit. c. 20.

collegia celebrat. Sic Iustinian. nouell. 10. de referendariis. *Apparuerunt*, inquit, *quidam, nostram largitatem in immensum vocantes, & multos quidem vobis introducentes supplicantes: multu autem petitionibus vsi ita semper adiectiones in immensum incompetentes, causam sic perduxerunt honestam, &c.* Ideo postea restringendo numerum referendariorum ad primam institutionem addit; *Volumus enim in mensura, eos in mensura quidem vsq; ad dictum numerum contineri: iustitia vero & aliis virtutibus augeri, & ad maius apparere. Multitudo enim innumerosa nihil habet honestum, quoniam in paucis ex multis, quæ secundum virtutem est, vita saluatur.* Satius etiam est, maxime in ordinatione sacerdotum, paucos bonos, quam multos malos habere ministros. *a* Et expressius Clemens Romanus ad D. Iacobum fratrem Domini *b*, *Tales ad ministerium eligantur clerici, qui digne possint Dominica sacramenta tractare: melius est enim, Domini sacerdotes paucos habere ministros, qui possint digne opus Dei exercere, quam multos inutiles, qui onus graue ordinatori adducant.* Et nimia multitudo & inordinata facit viles Ecclesiæ ministros *c*: quemadmodum melius est, pauca idonea effundere, quam multis & valde inutilibus homines prægrauari. *d*

a c. cum sit ius antium, 14. de æ. a. & quali. ordin l. 1. tit. 14.
b epist. 3. & in ca. 4 tales, 23. distinct.
c in c. legimus, 24. § sed dicu, 93. distinct.
d l. tanta, §. contrarium, de vet. iur. enuc. C.

4. Temeritas porro præsumtuosa ex noua religionis formula apparet, quod contra ius quis eam instituere propria auctoritate voluerit, cum tamen nemo possit sine auctoritate summi Pontificis nouam dignitatem in Ecclesia constituere *e*, nec nouum sanctum facere, vel venerari, aut nouas reliquias colere sine eiusdem sacrosanctæ sedis licentia. *f* probatio quoque exquiritur sanctitatis, eaq; diligens, ne lateat quippiam sub eo prætextu diabolij & mendacij, vel hypocriseos, vel superstitionis *g*, vt neque fidendum sit miraculis ad probandam personam miracula agentis *h*: nam quandoque per malos Deus miracula operatur *i*. facit quod dicitur D. Matth. cap. 7. v. 22. *Multi in die iudicij dicent mali, nonne in nomine tuo dæmonia eiecimus, & prophetauimus, & in nomine tuo multas virtutes fecimus, & tunc confitebor, inquiet Deus illis, quia nunquam noui vos, &c.* *k* Et alibi, *l* *Nolite in hoc gaudere, quod dæmonia subijciuntur vobis, sed in hoc gaudete, quod nomina vestra scripta sint in cœlis.* Et apud Ioannem, *m* *Clarissimi, nolite omni Spiritui credere, sed probate, vtrum ex Deo sint, quoniam multi pseudoprophetæ exierunt in mundum, &c.*

e c. 1. 22. dist. c. cum ex iniu. de consuetud.
f c. 1. & 2. de reliq. & vener. sanct. l. 3. tit. 45.
g c. venerabili, de test.
h d. c. 1. de reliq. & vene.
i c. tentamus. 2. q. 1. D. Thom. tomo 2. q. 178. art. 1.
k Idem Lucæ 23. v. 16.
l Lucæ 10.
m 1. epist. c. 4. v. 1.
n in c. fi. de religios. domib. & c. vn. de religios. domib. in 6.

5. Tertia ratio ad euitandam confusionem in religione pertinet *n*, absurdum est, si promiscuis artibus rerum turbentur officia, & aliis creditum alius subtrahat. *o* In Ecclesiæ corpore multa & diuersi muneris sunt membra, quæ non patiuntur, vt alterum alterius se immisceri officio *p*, singula officia singulis committi debent *q*. & quisque in ea vocatione, in qua vocatus est, debet ambulare *r*. Quid autem maiorem confusionem posset inferre reipublicę, quam aliquem sibi vsurpare vitam quandam seu formulam religionis & habitũ, & talem tamen non esse, sed pure laicum, vel alium, ne quid peius dicam, hypocritam & superstitiosum. Quamobrem in Concilio Toletano 4. *s* cautum, vt clerici, qui se fingunt habitu & nomine monachos, & non sunt, corrigantur, vt veri clerici. Et rursum *t* iussum est, vt clerici quidam non professi cuiusdam monasterij, vt vel beati Augustini regulam in eadem ecclesia constitutam profiterentur & seruarent, aut ipsam ecclesiam omnino dimitterent, cum scriptum sit in lege diuina *u*, *Non esse in boue & asino arandum, nec quenquam debere induere vestem de lana linoq; contextam*, id est, non esse sociandos in vno officio homines diuersæ professionis *x* Vt nemo potest & ecclesiasticis obsequiis deseruire, & in monastica regula ordinate persistere, vt ipse districtionem monasterij teneat, qui quotidie in ministerio ecclesiastico cogitur permanere. *y* Priuata multo magis prohibita religio, vt & olim a Deo prohibitum, priuatim & loco priuato sacrificare, *z* & oratorium quidem in sua domo quilibet habere potest, sed non modum religionis nouum, aut mysteria sacræ liturgiæ in sua domo priuatim agere, vel curare agi, sine licentia superioris, idq; ex causa legitima *a*, & nouella 58. vt in priuatis ædibus sacra mysteria non fiant, ibique pœna etiam publicationis domus priuatæ. Ante quoque in sexta synodo *b*, *Clericos, qui ministrant, vel baptizant in oratoriis, quæ intra domos sunt, cum consensu Episcopi loci hoc facere præcipimus: si quis vero hoc non obseruarit, deponatur.* eadem ex aliis conciliis definita *c*, & ita abrogata nouella Leonis 4 iuxta id, quod scriptum est Deuteronom cap 12 *Vide, ne offeras holocausta tua in omni loco, quem videris, sed in omni loco, quem elegerit Dominus Deus tuus.* Idque nuperrime confirmatum, vel renouatum *d*. Et ita fieri tutius, decisum est, ne sub ea specie boni agendi prosilirent homines, vel ad contemtum, vel profanationem, vel ad abusum, vel ad confusionem religionis & mysteriorum eius, & quia in errorum barathrum faciliter ruunt, qui conceptus proprios patrum definitionibus anteponunt, à fide Catholica deuiant,

o l. consulta quæ 14. 23. de testam.
p c. cum ex iniuncto, 12. de hæret. 1. ad Corinth. 12.
q c. singula, 89. dist.
r ad Ephes. c. 4.
s c. 52. & in c. vt clerici, 3. de regula.
t in c. cum causam, 27. de election.
u Deut. 22.
x c. in nono actio. 16. q. 7.
y c. 2. nemo potest, 16. q. 1.
z Leuit. 17.
a c. 1. § si quis in sua domo, de ecclesiast. tit. nouell. 131.
b c. 31. & c. clericos qui 34. de consec. dist. 1.
c in c. sicut non alij, 11. & c. missarum solemnia 12. eod. distinct. 3. de consec. vbi excipitur causa necessitatis & permissio episcopi, quod hodie est iure communi.
d in Concilio Triden. sess. 22. in decret. de obseru. & vitand. in celebr. miss.

deuiant, sacramenta ecclesiastica despiciunt, & alios student multipliciter errores seminare. *a* Vt qui non ad Apostolicas literas, non ad Euangelicas auctoritates, sed ad semetipsos recurrunt, magistri erroris exsistunt, quia veritatis discipuli non fuerunt. *b* Sic & dictum, ne innitaris prudentiæ tuæ. *c* Erat & lex 12. tabularum, *Nemo priuatim deos habessit.* Et aspergebatur infamia Alcibiades Atheniensis, quod in domo sua facere mysteria dicebatur, quod nefas etiam apud ethnicos tunc visum est more Atheniensium, idque non ad religionem, sed ad coniurationem pertinere existimabatur, *vt ait Æmilius Probus,* qui aliis dicitur Cornelius Nepos, *in Alcibiade, Plutarchus in vita eiusdem, & Thucydides.* Eaque de re damnatum Alcibiadem absentem, scribit idem Probus, & Xenophon *1. de gestis Græcorum,* Isocrates *oratione περὶ ζεύγους.*

a in extrauag. vnic. Ioan. 22. de religios. domib.
b c. quidam tem iniquitas, 24. q. fin.
c c. ne innitaris, de const.

6. Hic tamen notandum est, quod ait glossa *ad c. 1. ad verbum, habitum, de religiosis domibus,* prohibitionem nouæ religionis & noui habitus, pertinere ad eos, qui nouas sectas introducunt, aliter singularem personam, quæ non sit sectæ nouæ inuentor, nouum habitum sibi inducere posse, & *in concilio Gangrensi, c. fin. & c. parsimoniam, 41. distinct. Parsimoniam cum veste humili non reprobamus, sicut etiam ornatum præter corporis diligentiam infucatum laudamus, &c.* Priuatim quippe potest, sine scandalo tamen, quisque sibi vel saccum, vel aliud quippiam, si velit induere, & si consensus non sit communi suæ artis vel vocationis vestitu, morionis auriculas cum tintinnabulis circumponere. Et sunt habitus etiam religionis diuersi quidam, qui non obligant: quidam qui obligant. non enim obligant ante professionem habitus probationis, aut habitus gestatus extra monasterium sine professione: obligat autem cum professione regulæ habitus gestatus religionis eius. *d* Neque solus habitus solemnizat votum religionis. *e* Eo pertinere potest, quod scribit Clemens V. summus Pontifex, ex Concilio Viennensi, *f* vbi postquam prohibuit statum Beguinarum, quæ nulli promittunt obedientiam, nec propriis renuntiant, neque profitentur aliquam religionem approbatam, neque religiosæ exsistunt, quanquam habitum, qui Beguinarum dicitur, deferant, addit, *Sane per prædicta prohibere nequaquam intendimus, quin si fuerint fideles aliquæ mulieres, quæ promissa continentia, vel etiam non promissa, honeste in suis conuersantes hospitiis pœnitentiam agere voluerint, & virtutum Domino in humilitate deseruire, hoc eisdem liceat, prout Dominus ipsis inspirabit.* Adfert glossa *g* exemplum in clementi tria exempla ordinis minorum. & tertium ait esse viuentibus in coniugio, in quo coniuges secundum ordinem viuendi eis datum, abstinent certis diebus qualibet septimana à thoro. & promittunt obedientiam, & quandam habent regulam, sed non proprie ad tria substantialia, aitque, illum tertium ordinem esse approbatum à sede Apostolica, vt & constat ex *h* cuius verba: *Minores in suis recipiunt Ecclesiis, ad audienda diuina officia tempore interdicti, fratres & sorores de ordine tertio, quem beatus Franciscus instituit, exsistentes, qui continentes, seu de pœnitentia nuncupantur, &c.* Vbi ille ordo non est priuilegiatus, vt alij duo beati Francisci. Sicque ibi glossa, ad verbum, *tertio,* ait, tres fuisse ordines fratrum minorum. Primum, qui est arctissimus, & caret proprio, de quo in Clementina 1. *i* Secundum, sanctæ Claræ, qui differt à primo, quia licet ordo sit etiam fœminis arctissimus, habet tamen proprium in communi. Tertium autem esse pro viuentibus in coniugio, maribus & fœminis adinuentum, & eum professos habere proprium in singulari: quem potius ait esse modum viuendi, quam regulam.

d c. 1. & 2. c. vidua viduitatis gioso pulcerrimu. 27. q. 1. c. vidua 20. q. 1. c. consuluit. qui cler. vel vouentes, c. ex transmissa, de renunt. c. statuimus, de regula.
e d. c. consuluit. & c. porrectum, de regularib.
f Clement. 1. §. fin. de religios. dom.
g d. ad prædictum cap. 1. de religios. domib.
h c. cum ex eo, 3. de sentent. excom. in clement.
i de verb. signif. cum simil.

7. Sed notandum est, vt si qua post mortẽ mariti sacrum velamen religionis sibi imposuerit, & finxerit, se sub eodem velamine sanctimonialem esse, postea vero ad nuptias redierit, quia per hypocrisim ecclesiasticam religionem conturbare voluit, & non legitime à voto suo permansit, eam pœnitentiam agere debere de illusione nefanda, & reuerti ad id, quod spopondit, atque in sacro ministerio permanere, quod inchoauit. Nam si consenserimus, inquit canon, quod omnia sacramẽta ecclesiastica quisque, prout vult, fingat, & non vere faciat, omnis ecclesiasticus ordo turbabitur, nec Catholicæ fidei iura consistent, nec canones sacri rite obseruabuntur. *k* Atque ex concilio Romano, mulieres obtentu religionis velatæ, aut in monasteriis regulariter viuere debent, aut in domibus suis susceptum habitum caste obseruare. *l*

k c. quod interrogasti, 6. & seq. c. nam si, 27. dist.
l in concilio Rom. can. 29. relato in canone 31. mulieres, 27. q. 1.

8. Multo diligentius cauendum in republica, ne sectarum hæresiumque varietates inducantur, & sola religio Catholica, eaque vna locum habeat. Religio & veneratio nulla alia, quam vnius Dei tenenda est. *m* Vnionis auctor vna fides est: multiplex autem, discordiæ & seditionum. neq; enim sibi consentire possunt, quorum dispar est de fide sententia. & hoc stratagemate vsi sunt aliquando reges Ægypti, qui pro sceptro, vt illis videbatur, stabi-

m Lactan. lib. 1. Instit. c. 20.

 lien-

liendo, variam & admixtam religionem induxerunt, vt diuersa de religione exsistente sententia, inter se Ægyptij omnes conspirare nũquam possent: *a* errarunt tamen valde in hoc, & in statu monarchiæ perfectæ, & in vera fide. Nam tyranni opus est, non veri regis & principis, factiones in suo regno nutrire, vt vtramque partem dissidentem inter se habens, in illum non conspirent. Rursum peccatur in Deum & religionem, dum pluribus diuersis admissis religionibus seu impietatibus, Dei veri cultus contemnitur, cum cuius contemtu, status Reipublicæ, aut potestas, quæ à Deo est, diu stare nequeunt: vbi enim Deus auerterit Spiritum suum à populo & principe, necesse est eum cõcidere, tanquam corpus mortuum & cadauer, quod anima & spiritu non viuificatur. Prudentia tamen opus est, & in præcautione, & in emendatione. Præcautio in expellendis nouis dogmatibus, & malis doctoribus, in probandis his, quos ad munus docendi promoueri oporteat, in admonitione & prædicatione verbi Dei syncera. Quod si iam error serpserit, latenterq; se intruserit, tũc priuati, qui iam venenum hauserint, reuocandi prius amice & leniter sunt, prædicationibus, exhortationibus piis & veris: nam religio potius suadetur, quam imperatur, eo quod spontanea volũtate ad meritum creditur, & cordis tãtum verus iudex est Deus. *Quis enim,* inquit Lactantius *b, imponat mihi necessitatem vel credendi, quod nolim, vel quod velim non credendi? nihil tam voluntarium, quam religio, in qua si animus auersus est, iam sublata, iam nulla est.* Ingenia nostra, vt nobiles & generosi equi, melius facili fręno reguntur: *c* Acerba rabies est eorum, qui labuntur à sanitate Ecclesiæ: & prius experiendum est, num quædã medicina possit illis mederi, antequam abscindantur. Medici in atra bile plus interdum quiete, quã mouendo atq; agendo proficiunt. Sunt errores, qui potius sunt demonstrandi, & ad veritatis lucem detegendi, vt resipiscant sponte errantes, quã metu in contumacia obfirmandi, & in quibus plus proficimus docẽdo, quam iubendo, monendo, quam minando. *d* Si vero nihil verba proficiant aut lenitas, tunc ad remedium extraordinarium perueniẽdum, eorum, primum gratia, vt resipiscant metu pœnarum, & fidem, à qua naufragium fecerunt, repetant, & ne alios corrumpant, *e* & armis etiam, aliisq; modis cogendos ad bonũ, quod reliquerunt, vt etiam in hac re principes & magistratus desides, Deo redditurі sint rationem. *f* Quæ multo magis locum habebunt aduersus auctores sectarum, veluti aduersus maleficos, impostores, veneficos publicos, quos quam citius fieri poterit tolli è Republica est: vt membra putida, quæ sua contagione, nisi abscindantur, reliqua membra possunt inficere & corrumpere: melius enim, vt cito pereat vnus, quam Reipublicæ vnitas.

a Diodor. Sic. Lib. 2.

b Lactant. lib. 5 c. 14.

c Seneca 1 de clementia.

d D. August. epist. ... [illegible] ... 23 q. 4.

De fauore religionis in voto soluendo, & sacrificio, abusu, & remediis. CAP. V.

VTI vnus religionis fauor in genere & in specie priuilegia sanctissima habet: ita in eo inuenitur superseminatũ lolium, quod est separandum. Proinde transeamus nunc à generali fauore religionis, ad singulares, & primum agamus de voto Deo facto exsoluendo, postea de malis, quę eo colore irrepserunt, & remediis. *Vouere,* voluntarium est ab initio, vel non vouere, sed postea necessarium est implere. *g* Satius enim est, non vouere, quam votum, prout melius fieri potest, non perficere, *h* quæ verba etiam relata sunt ex Eccles. 5 v. 3. & Psal. 75. v. 12. *Vouete, & reddite Domino Deo vestro, omnes qui in circuitu eius offertis munera.* Et Deuteron. *i Cum votum voueris Domino Deo tuo, non tardabis reddere, quia requiret illud Dominus Deus tuus, & si moratus fueris, reputabitur tibi in peccatum.* Sic Diuus Bernardus tractatu de præcepto & dispensatione: *Benedicti regula omnibus proponitur, imponitur nulli, prodest, si deuote suscipitur: non tamen, si non suscipitur, obest, hoc enim voluntarium, non necessarium. Attamen hoc, quod dico voluntarium, si quis ex propria voluntate semel admiserit & promiserit, tenendum, profecto in necessarium sibi ipse conuertit, nec tam liberum habet, quod ante non suscipere liberum habuit. Itaq; quod ex voluntate suscepit, necessitate tenebit. quia omnino necessum est, eum reddere vota sua, quæ distinxerunt labia sua. Psalm. 65. & ex ore suo aut condemnari iam oportet, aut iustificari. Ceterum felix, vt quidam Sanctorum ait, necessitas, quæ cogit in melius.* Quæ ad rationem contractuum referri possunt, in quibus ab initio liberum est contrahere, vel non contrahere, sed postquam promissio facta est, & contractum, liberum non est, altera parte inuita, a promissione resilire: *k* in voto autem promissio est seu pollicitatio facta Deo, vel ob eius religionem & cultum bonumque finem, ex deliberatione: & ita obligat. *l Sunt quædam,* inquit Augustinus, *quæ etiam non vouentes debemus: quædam etiam, quæ nisi vouerimus, non debemus, sed post quam ea Deo promittimus, necessario ea reddere constringimur. m* Ad soluendam hanc voti obligationem, multa permissa extra communes regulas, in quibus cauendum est, ne coniun-

g c licet, de voto.

h c scimus, § quicunq; vestrum, 12. q. 1.

i 23 vers. 21.

k L in commodato, § sunt cõmoda. P. l. sicut de actio. C.

l L 2. de pollicitation. lib. 52. P. tit. 12.

m c sunt quædam, 1 cum seq. 17 q 1. de quo, ... [illegible] ... tit. 2.

iungatur abusus. Ita apud Marcianum, *a Illud obseruandum est, ne qui prouinciam regit fines eius excedat, nisi voti soluendi causa dum tamen abnoctare ei non liceat.* Calixtus summus pontifex, communione Christiana priuat eos, qui Romipetas & peregrinos ad vota visitationum sanctorum apostolorum proficiscentes cœperit, aut exactionibus onerauerit, aut offenderit. *b*

a in l. Illud 5. de offi. praesid. 1. P.

b in c. 23. si quis Romipetas 24. q. 3. & Extrav. Superstitione ... 25. ead. 24 q. 3 ... in r. fin. de ... decre. lit. 34.

2. Cæterum quidam, vel ex temeraria seu superstitiosa specie religionis, vota quædam emittunt inconsulte, & deinceps metu inani religionis, impia exsequuntur: aliqui etiam malitiose prætextu voti pollicitationisve ex causa religionis factæ, alios decipiunt & iniqua operantur. Ad primum caput pertinet antiquorum mos Italorum vouendi vel sacrum, quo voto se adstringebant in magnis periculis constituti, & vouebant quæcunque proximo vere nata essent apud se animalia immolaturos, quo nomine quoque pueri puellæue continebantur. Sed cum crudele videretur pueros & puellas interficere innocẽtes, perductos in adultam ætatem velabant, atque ita extra fines suos exigebant, *vt ait Paulus ex Festo.* testimonium adfert & Nonius ex Sisenna *lib. 4. historia.* possunt & exempla veris sacri vouendi faciendique peti à Liuio *li. 22. &* 34. & Dionys. Halicar. *in* 1. Et inde Nonius Marcellus ait *vernarum nomen pro comitio & maledicto habitum, quod etiam vernas appellarũt eos qui vere sacro nati essent, tanquam deuotos sacrosq; & detestabiles.* Iephte prætextu voti quo vouit Domino, si tradidisset filios Amon in manus suas, holocaustum se oblaturum Domino primum egressum de foribus domus suæ, immolauit filiam suam primogenitã quæ ei occurrit reuertenti domum suam. *c* Simile adfert de Agamemnone 12. Cicero. *d Quid,* inquit, *Agamemnon? quum deuouisset Dianæ quod in suo regno pulcerrimum natum esset illo anno, immolauit Iphigeniam.* Verum melius Alexander rex Macedonum, qui cum sorte monitus, vt eum qui sibi porta egresso primus occurrisset interfici iuberet, & asinarium forte ante omnes obuiam factum, ad mortem arripi imperasset. Eoque quærente cur; quidnam se immerentem capitali supplicio, innocentemque addiceret, & ad excusandum factum suum oraculi præceptum retulisset, vsus est callido responso asinarij. Asinarius quippe respondit, *sit ita est, inquit, rex, alium sors huic morti destinauit. Nam asellus quem ante me agebam prior tibi occurrit. e* Rex Moab videns præualuisse aduersum se hostes, arripiens filium suum primogenitum qui regnaturus erat pro eo, obtulit holocaustum super murum, ex quo & facta est indignatio magna in Israel, quare & obsidionem soluerunt eius & recesserunt ab eo, & reuersi sunt in terram suam. *f* Persuasit in summa prætextu religionis Satan & vt acceptabilia essent Deo vota, immolandos esse homines, imo proprios filios. Idque opinor, vt obscuraret fidem futuram & mysterium redemtionis nostræ, quam operatus est filius Dei vnigenitus, verbum factum caro, Dominus noster Iesus Christus, verus Deus & verus homo cui pater non pepercit, sed pro nobis in holocaustum datum & sacrificium, in redemtionis nostræ pretium assumsit. Cuius mysterium fuit in ipso Abrahamo, qui iussu Dei admonitus vt immolaret filium vnigenitum Isaacum, voluit eius obtemperare voluntati, nisi prohibitus fuisset ab eodem iubente Deo, & acceptante voluntatis obsequium. *g*

c Iudic. c. 11.
d 3. officiorum.
e vt refert Val. Max. li. 7. c. 3.
f Reg. 4. c. 3.
g Gen. c. 22.

3. Eoque prætextu forsan ille humanæ naturæ hostis dæmon persuadere potuit, filijs Israel etiam, filios ei esse immolandos, cum tamen eius alia non sit intentio quam vsurpatio diuinitatis & destructio creaturarum Dei, maximeque perditio animarum immortalium & corporum, vt sibi socios paret pœnarum æternarum in carcere illo, cui in perpetuum addictus est. Refert Alexander ab Alex. *h* exempla crudelium sacrificiorum, vt Scytharum aduenas Dianæ immolabant, & alij, vt ipse tradit. Galli olim pateræ Hæsum & Teuthatẽ Mercurium, quos humano cruore placabant, grauioribus morbis aut periculis affecti, ad placandas deorum suorum aras, aut homines immolabant, aut se immolaturos vouebant. Apud Phœnices & Carthaginenses, nimium diu seruatum, vt infantes, principali honore insignes sorte ductos, in regio ornatu Saturno immolarent hostias: à quibus sacris cum cessassent postea victi ab Agathocle, deos postea subiratos rati, vt numen placarent, ducentes nobilium filios mactarunt ad aras, adeo cæca mortalitas sub nomine religionis ad infandas agebatur cædes præceps, vt ait Alexand. Meminit Macrob. *i* de impijs sacrificijs in Ditis sacello & Saturni ara, cuius festa Saturnalia nominauerunt: vbi diu humanis capitibus, Ditem: & virorum victimis Saturnum se placare putabant, propter oraculum in quo erat καὶ κεφαλὰς ἅδη, καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα. Quæ tamen infausta sacrificia pulcra & humana interpretatione infausta Hercules mutari persuasit & inferre Diti non hominum capita, sed oscilla ad humanam effigiem arte simulata: & aras Saturnias non mactatione virorum, sed accensis luminibus exolere, quia non solum virum,

h li. 6. genialium dierum.
i lib. 1 Saturn. c. 7. & c. 11.

virum, sed & lumina θῶπα significant Mentem corripuit hæc impia superstitio etiam aliquādo populo Israeli & Iuda commixta gentibus, vt ait Dauid Psal. 105. vers. 35. & seq. *& didicerunt opera eorum, & seruierunt sculptilib. eorum, & factum est illis in scandalum, & immolauerunt filios suos, & filias suas dæmonijs, dijs quos ignorabant. & effuderunt sanguinem innocentem, sanguinem filiorum suorum & filiarum suarum quas sacrificauerunt sculptilibus Chanaam.* Hoc autem operabantur in loco dicto Tophet in valle filiorum Ennom, in valle occisionis, & in excelsis Baalim ædificatis ad comburendū filios igni in holocaustum Baalim. a hoc namque ex gentilibus mutuati. quodque prohibuit Deus Deuter. cap. 12. vers. 29. & seq. *Quando disperdiderit Dominus Deus tuus ante faciem tuam gentes, ad quas ingredieris possidendas, & possederis eas atq; habitaueris in terra earum, caue ne imiteris eas postquam fuerint te introeunte subuersæ, & requiras ceremonias earum, dicens, sicut coluerunt gentes istæ deos suos, ita & ego colam. Non facies similiter Domino Deo tuo. Omnes enim abominationes quas auersatur Dominus, fecerunt diis suis, offerentes filios & filias & comburentes igni. Quod præcipio tibi hoc tantum facito Domino nec addes quicquam vel minuas.* Et Leuitici c. 20. v. 2. *Si quis dederit de semine suo Moloch, morte moriatur, populus terræ lapidabit eum, &c.* & c. 18. v. 21. *de semine tuo non dabis vt consecretur idolo Moloch, nec pollues nomen Dei tui, ego Dominus.* Rex Iosias vt tolleret hanc abominationem contaminauit Tophet, quod erat in conualle filij Ennom, vt nemo consecraret filium suum aut filiam per ignem Moloch. b

a Hierem. c. 19.

b 4. Reg. 23. 10.

4. Deuouerunt & multo crudelius se ipsos quidam morti, prætextu religionis, credentes se ideo placandos iri Deo, vt M. Curtius, qui cum in media parte fori Romani vasto ac repentino hiatu terra subsideret, responsumque esset, re illum tantummodo compleri posse qua populus Romanus plurimum valeret, militarib. insignibus ornatus equum conscendēs eum vehementer admotis calcaribus præcipitem in illud profundum egit. c Sic Decius cum Latino bello Romanam aciem inclinatam & pene iam prostratam videret, caput suum pro salute reipublicæ deuouit, d filium Decium & idipsum fecisse testantur. e

c vt ait Liu. in 7. Orosius in 3. c. 5 Valer. Max. li. 5. c. 6.

d vt idem Val. scribit eodem loco, & Lips. in 8 & in 10.

e vt & Zonaras & Cic. in Catone.

5. Alij quoque voto se obligarunt alios necare, vt in Actis apostolor. *cap. 23. v. 12.* collegerunt se quidam ex Iudæis & deuouerunt se dicentes, neque manducaturos neque bibituros donec occiderent Paulum. Et cum natus esset IESVS in Bethleem, & venissent magi ad eū adorandum, & ad offerendum ei munera vota impius & crudelis Herodes, finxit se quoque velle eum adorare, & mittens illos in Bethleē dixit, ite & diligenter interrogate de puero, & cum inueneritis renuntiate mihi, vt & ego veniens adorem eum: cum tamen eius intentio esset eum necandi, vt postea apparuit. f Iehu rex vt occideret facilius omnes prophetas Baal in Israel, congregauit omnem populum & dixit ad hos, *Achab coluit Baal parum, ego autem colam eum amplius: Nunc igitur omnes prophetas Baal & vniuersos seruos eius & cunctos sacerdotes ipsius vocate ad me: nullus sit qui non veniat, sacrificium enim est mihi grande Baal, quicunque defuerit non viuet.* Porro Iehu faciebat hoc insidiose, vt disperderet cultores Baal. Et dixit, *Sanctificate diem solemnem Baal.* Vbi enim congregati fuerunt, iussit omnes occidi, & destruxit statuam & fanum Baal & fecerunt in æde eius latrinas. Fuit quidem bonum opus, & Deo acceptabile tollere idolatras & cultum pessimum, verum illi, qui necati sunt, sub specie colendi sua idola obtrūcati fuerunt. g

f 4. Reg. 10. v. 18. & seq.

g 4. Reg.

6. De alio autem capite & de illis, qui prætextu voti soluendi & religionis deceperunt alios, plura occurrunt exempla, ex quibus pauca sufficiet recensuisse. Illud insigne, quod sub prætextu voti soluendi & muneris offerendi. Mineruæ, Troia quæ per obsidionem 10 annorum capi à Græcis non potuerat, capta & direpta fuit, admisso equo ligneo quo inclusi erant hostes Achiui, qui eo munere deceperunt Troianos. h Scribit Philippus Comminæus, i Florentiæ duas fuisse generis factiones Medicorum & Pacorum. Pacorum vero partibus fauisse summum pontificem & regem Neapolitanum, coniurasseque domum Pacorum necem Laurentij Medici, qui eius domus erat princeps & sui generis: vsos autem pro exsequenda tam scelesta coniuratione religionis occasione, atq; solemni die, hora qua missa solemnis celebrabatur, cui aderat dictus Laurentius cum suis, aggressos tantum scelus & inermes Medicos, dato signo, vt dum presbyter concineret, Sanctus, Sanctus, Sanctus, tunc illos aggrederentur, quod fecerunt. Euasit tamen Laurentius cæteris obtruncatis. Factum & est cum adoraret Sennacherib rex Assyriorum in Niniue, in templo Nesroch deum suum, vt Adramelech & Sarasar filij eius percusserint eum gladio k Multi & interpretatione voti arbitraria, vel ipsum Deum si fieri posset, decipere satagunt, vt apud Æsopum in 47. fabula ὁδοιπόρου seu viatoris, vbi viator qui Mercurio vouerat, si quid in itinere inuenisset, dimidium se ei dedicaturum, nactus peram

h vt scrib. Tryphiod. Ægyptius Grammat. & Poeta, ... lo qui disp... Ἰλίου ἁλ... Ilij excidi... & Virg. li... Æneid.

i In vita L... douic. 11. cap. 120.

k Esa. 37.

ca-io

cariotarum & amygdalarum plenam, ea accepta comedit, sed cariotarum ossa & amygdalarum cortices super altari quodam imposuit, inquiens, *Habes ô Mercuri votum, nam vel inuenta exteriora & interiora tecum partior.* Euasit Samuel manum Saulis, cum esset profectus ad vnguendum Dauidem in regem, dicens ad immolandum Domino veni. *a* Absalon occupaturus regnum Dauidis, coniurationibus completis, separauit se à patre sub prætextu voti soluendi, & ait illi, *Vadam vt reddam vota mea, quæ voui Domino meo in Ebron:* misit autem interim exploratores in vniuersas tribus Israel *statim vt audietis clangorem buccinæ, dicite regnabit Absalon in Ebron.* *b* Compertum & aliquando sub specie peregrinorum & & Romipetarum, & sub habitu monachorum quosdam euasisse, & secretas domino actiones composuisse, reipublicæ perniciosas. Sub specie bene soluendi voti, voluerunt decipere Romanos contraria dedicatione Etrusci, si quidem vt refert Gellius *c* *Ex Marc. Verti Flacci libro rerum memoria dignarum*, cum Haruspices ex ETHRVRIA hostili & inimico animo à Romanis acciti, quando statua Romæ in comitio posita Horatij Coclitis fortissimi viri de cœlo tacta est & id fulgur, piaculis luendum esset, contrarijs religionibus statuissent, vt nocerent Romanis, statuam in inferiorem locum ponendam, quæ esset in locum editum subducenda, de perfidia detecti & confessi necati sunt, prætextu sacrificij faciendi decepit & necauit Himilconem regem Carthaginensium, Gelon rex Syracusorum. *d* Sed & Solyson Callitellis filius, vir popularis, cum electus fuisset dux à Samijs aduersus Æoles, neque illi celebrarent solemne festum in templo Iunonis longius ab vrbe remoto, finxit se grauiter id ferre & velle celebrare, quod populus probans, & ad locum profectus est: verum Solyson nocte in vrbem reuersus, inductis hominibus, imperium tunc Samiorum occupauit. *e* narrat & Iustinus *lib. 21.* Dionysium Syracusanorum tyrannum, cum rapinæ occasio deesset, vniuersam ciuitatem callido commento circumuenisse, & prætextu voti soluendi Veneri, postquam persuasisset mittendas esse electas, ex omnibus melius ornatas, immissis militibus illas spoliasse.

a 2. Reg. c. 16.
b 2. Reg. c. 15.
c lib. 15. c. 3.
d vt refert Polyæn. lib. 5. stratagem. in Gelone, & latius explicabo infra 1 nu. 14.
e vt ait Polyan. li. 5. stratag.

7. Remedia porro, vt obuiam eatur abusui voti causa, considerare debent qui ab eo præcauere volunt, in summa, res deuotas, seu promissas, personas vouentes, & quibus promittatur, & modum promittendi vel exequendi voti. Peccarunt namque plures dum vouent & promittunt DEO, quæ ei non placent, vel quæ promitti non debent, vt dum filios olim quidam immolarunt & se ipsos, sine discretione mortem sibi inferentes, se enim DEO vouere hoc laudabile, & sua quoque, & DEO gratum. *f* At sibi mortem inferre prætextu voti, hoc reprobatum est per præceptum: *Non occides*; scilicet nec alium nec teipsum. Vouere possumus quæ nostra sunt. Sic enim dictum, *Honora Dominum de tua substantia.* *g* At aliena vouere non est nostrum, non minus quam dispositio de rebus alienis, quæ prohibetur. *h* homo autem, nō est Dominus membrorum suorum, vt illis possit abuti. *i* Mala vota, id est desideria, & optare malum: improbantur etiam & ab ethnicis, vt docet Seneca. *k* Sed nec de re mala votum est recipiendum aut exsequendum, vt si promittantur adulterium, furtum, sacrilegium, prohibita in ciuili etiam obligatione. *l* Deus enim cui hæc promissio voti fit, reijcit suis mandatis huiusmodi opera. Personæ vouentium inspiciuntur, an possint vouere, & ita se obligare: sunt enim quædam quæ non possunt vel absolute, vel nisi adhibitis circumstantijs quibusdam absolute, qui non possunt ex defectu mentis contrahere, nec possunt viuere, vt furiosi, infantes, & alij qui iudicio carent *m.* & qui arbitrij sui nō sunt vt monachi sine consensu abbatis: *n* quia neque velle habent, *o* vt non vxor sine consensu viri, *p* in his quæ respiciunt debitum mariti. Adhibitis circumstantijs autem non vouent, qui ex voto dissipant aliunde vinculum religionis quo prius adstricti erant, *q* sic non vouent clerici in præiudicium ecclesiæ cui debent assiduitatem, peregrinationem longam, sine licentia sui prælati, *r* de alijs personis quibus suā prohibitis idem dicēdum. *s* Quibus etiam votum seu promissio fiat inspici debet, nā vota vel promissiones factæ dæmonijs rescindendæ sunt potius quam implendæ. Si quis dijs argeite s votum vouerit & non reddiderit, neque hoc requirent. *t* Modus & finis pollicitationis voti, detegit eius naturam, vt si fiat deliberate & ad bonum finem, fauore suo donetur: sin minus nequaquam. Intentio quippe obligandi debet adesse, cum promissione firmata, *u* quæ si aderit cum bono fine non debent admitti qui promiserunt ad perfidiam, vt sine causa fidem Deo datam rumpant, cum & Dei vindicta immineat tacentibus hominibus. *x* Neque potest Deum latere diffugium dolosum, quia ipse occulta mentis nouit, neque explicatio extra bonam fidem voti, illum fallere potest, sed ad ingratitudinem & in caput artificis ars conuertitur. Superstitiosa etiā vota reijcienda quemadmodū & in

f Auth. ingressi C. de sacros. eccl.
g Prouerb. 3.
h l. 1. de reb. alien. non aliena.
i l. 4. C. tit. 37. l. 11. de reg. iur. P. l. 3. de rei vind. C. l. 3. de acq. poss. P. l. 28. de contrah. emt. P. l. liber homo. ad leg. Aquiliæ P.
k li. 6. de beneficiis, c. 37 & 38.
l l. vel eis l. generaliter, de verb. oblig. P.
m c. 1. de regul.
n c. non liceat 20 q. 4
o c. quorundam c. si religiosus de elect. in 6.
p c. manifestū, c. noluit 33 q. 5.
q c. nisi cum pridem. de renunc. c. magnæ, de voto.
r c. magna de voto.
s in l. 2. de pollic. in P. cum simil. de quib. nos alibi in partitionib. iuris pontif.
t Baruch c. 6. v. 34.
u c. qui bona agunt 17 q. 1. c. consultis, de reg. c. nuper at 27. q. 1.
x ca. Ananias 17. q. 1.

a Sessione 22. in decret. de conseruandis & vitandis in celebrat. missæ.

& in concilio Tridentino, a sic statutum, *Quarundam vero missarum & candelarum certum numerum, qui magis à superstitioso cultu, quam à vera religione inuentus est, omnino ab ecclesia remoueant (scilicet episcopi ordinarij locorum, de quibus agitur ibidem) doceantq; populum quis sit, & à quo potissimum proueniat sanctissimi huius sacrificij tam cœlestis ac pretiosus fructus.* Sed & qui suspectos habent vouentes, non debent se exponere temere omnibus, neq; sua, neq; sacrorum tempore: sed se præmunire etiam tunc, vt & Mediceos oportuerat præcauere in ecclesia quoq;. neq; enim inimicitiæ cessant inter improbos tempore sacrorum, vt docent exempla Himilconis & Solysonis supra relata. Quo tempore etiam veri Christiani intenti religioni sunt, tunc Satan insidias eis maiores machinatur. Christus orabat, dormiebant discipuli, Iudas vigilabat, & ad proditionem Iudæos eius inimicos armauit & præparauit.

8. Aliud exemplum potest etiam precationem admonere, ne arma qui alios suspectos habent relinquant, quod refertur à Polyçno b de Megarensibus, quos cum vellet inermes eijcere vrbe & ex Chalcidensibus Theocles, finxit se belli tempore votum nuncupasse, si vrbe potiti sine periculo fuissent, duodecim dijs sacrificia peracturum, pompamque armis ornatam celebraturum. Item Megarenses nihil mali suspicantes Chalcidésibus arma mutuantibus dederunt ad pompam donec sacrificium perageretur: at postquam armati in foro constitissent, iussit Megarenses ante solis occasum ex vrbe discedere, & ita inermes Megarenses è Leontino pulsi facile. Midas etiam c simulans dijs magnis se rem diuinam facturum, per noctem Phryges cum tibijs, tympanis ac cymbalis eduxit, quibus enses occulte gestandos dederat. Ciues è domibus egrediebantur ad spectaculum, at illi tympana cymbalaq; pulsantes, spectatores trucidauerunt & in ædes apertas impetu facto Mydam tyrannum constituerunt.

b li. 5. stratage.

c vt refert idē Polyæn. lib. 7.

De defensione religionis & fidei. CAP. VI.

SEMPER verus amor in se ipso crescit, nec ei sufficit, rem amatam si diuina sit, consequi & colere: sed vltro cupit vt omnes eandem diligant, ament, colent & sequantur. Religionis & fidei zelus & feruor, tantum inter homines potest, qui de Deo habent & de immortalitate animæ, deque futura vita, vel morte æterna cognitionem, vt nihil non agant eius causa & fauore, & contraria omnia non detestentur & abhorreant, & ideo in vindictam offensæ aduersum mandata Dei & cultum eius toti feruntur, omnique impetu corporis & animi. Ita filius Eleazari filij Aram sacerdotis, cum vidisset quod vnus ex filijs Israel intrauerat coram fratribus & Moyse contra prohibitionem, ad scortum Madianitidem, arrepto pugione ingressus est post virum Israelitam in lupanar, & perfodit ambos simul, virum scilicet & mulierem in locis genitalibus. d

d Num. c. 25. v. 7

2. Moyses quoque armauit omnes filios Leui contra idololatras qui vitulum aureum fecerant & adorauerant, & cecidit ex illis quasi triginta millia. e Delere iussit Deus gentes idololatras vsque ad internecionem f Elias zelo zelatus pro Do. Deo exercituum, prophetas Baal interfecit in torrente Cison. g Sic Samuel concidit in frusta Agag regem Amalech coram Domino in Galgatis. h Mathathias videns Iudæum quendam in omnium oculis sacrificare idolis, super aram in ciuitate Modin secundum iussum regis, doluit, & contremuerunt renes eius, & accensus est furor eius secundum iudicium legis, & insiliens trucidauit eum super aram: sed & virum, quem Rex Antiochus miserat, qui cogebat immolare, occidit in ipso tempore, & aram destruxit & zelatus est legem, sicut fecit Phinees Zamri super filio Salomi. Et exclamauit Mathathias in ciuitate, dicens: *omnis qui zelum habet legis statuens testamentum, exeat post me*: Et fugit ipse & filij eius in montes, & reliquerunt quæcunque habebant in ciuitate, i Iehu zelo Domini ductus, occidit domum omnem Achab, & vniuersos prophetas Bahal. k Aod quoque offerendo munera Eglon regi Moab, qui opprimebat populum Israel per insidias necauit. l

e Exod. c. 32.
f Deut. 7.
g 1. Reg. 15. v. 40.
h 1 Reg. c. 15. v. 33.
i Mach. c. 2. v. 24. & seq.
k 4. Reg. c. 9. 11. c. 10.
l Iudic. c. 3. v. 16. & seq.

3. Nihil magis discipulos Domini aduersum ethnicorum audaciam, impugnationem, pericula illata & aduersum metum præsens mortis armauit, quam religio, quæ cum gratia Sancti Spiritus, quæ nunquam Deum inuocantes reliquit, ita ad contemtum omnium imo sui etiam ipsius incitauit, vt Deo eiusque fidei & religioni postponenda censuerint vniuersa. Duoque hic maximum robur habent, vnum de immortalitate animæ, recta firmaq; sententia, alterum beatitudinis post labores iustos, & mandatorum Dei obseruationem, spes certissima & ex contrario mortis æternæ aduersus impios præparata habitatio. Fide Moyses grandis factus, negauit se esse filium filiæ Pharaonis: magis eligens affligi cum populo Dei quam temporalis peccati habere iucunditatem, maiores diuitias æstimans & præponens Thesauro Ægyptiorum, improperium

a vt ait D. Paulus ad Heb. c. 11 v 26. Exod. c. 2.

b ad Heb d c. 11. Iud. 6. v. 11. & c. 4. v. 6 & a 13. v 24. & c. 11. 1. &c.

c lib. 1. stratage.

rium Christi: aspiciebat enim in remunerationem. a Gedeon, Barach, Samson, Iephte, Dauid, Samuel, per fidem vicerunt regna, operati sunt iustitiam, adepti sunt repromissiones, obturauerunt ora leonum, exstinxerunt impetum ignis, effugauerunt aciem gladij, conualuerunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello, castra verterunt exterorum, &c. b Qui in pugna sunt alacriores redduntur ad certandū vbi opinantur se viribus & multitudine hostes superare: & quasi certam tenentes victoriam, vel se defendunt vel inuadunt cum maiore impetu: Hac autem sententia mens eorū impletur, qui norunt Deum omnipotentem, Deum sebaoth seu exercituum: & qui eius causam defendendo credunt auxiliatur sibi; & victorem facile eum quando voluerit, euasurum, diuitem & promtum ad remunerationem illorum, qui eo animo laborant, vt etiam olim in ethnicorum superstitionibus, hoc ipsum maximum addidisse momentum victorijs legamus, conciliatis numinibus, captis vt videbatur felicib. augurijs. Legi & sæpe fraudibus religionis vsos duces, animosque militum veluti numine auxiliati ad pugnam fuisse roboratos, *vt apud Polyænum*. c Archidamus cum in Arcadia pugnam committere vellet in posterum diem, Spartiatas confirmauit noctu statuens aram, eamque armis splendidissimis armans, equos duos circumagens. Cum enim intellexisset, manipulares duces & centuriones noua conspicientes arma & duorum equorum vestigia atque spontaneam aram, interpretati sunt Dioscuros auxilium laturos: & ita Spartiatæ sumtis animis, & religione commoti strenue pugnarunt atque Arcadas vicerunt. Sic accidit etiam victoria Thebanis duce Epaminonda, qui cum pauci essent contemserunt Cleombrotum & 4000. sociorum Lacedæmoniorum, *apud eundem Polyænum lib. 2.* Cum enim multitudine perterriti ab initio pugnam detrectarent, Epaminondas persuasit vt forti essent animo duabus rationibus, nam primo subornauit virum ignotum coronatum & vitta redimitum, qui progredientibus ex vrbe eos deciperet & diceret, Trophonius iussit vt Thebanis renuntiarem, se victoriam dare his qui principes pugnam inirent. Sicque Thebanis Dei vaticinium adorantibus, Epaminondas iussit in Heracleum venientes vota facere: antea quoq; cum Herculis sacerdote cōstitutum, vt templum aperiret & arma reposita submoueret, & tersa Deo rursus apponeret ipseq; cum ministris suis de medio recederet nemini quicquam enuntiantes. Postquam vero milites cum ducib. in templum ingressi, viderunt apertas ianuas nullo ministrorū præsente, ac etiam arma vetusta perpurgata recens & fulgentia conspexerunt coram, (eum namq; putabant Deum) clamorē sustulerunt, & diuina confidentia impleti sunt, tanquam Herculem pugnæ ducem habentes, sicq; accidit, vt sumtis viribus quadraginta millia contemnerent. Timoleon etiam pro societatis iure auxilium Syracusanis ferens, d oraculi suppositione ad eandē causam abusus est. nam in collem quendam altissimū & excelsum ascendit, & cum vidisset quinquaginta millia Carthaginensium explicata, locum vero infestum procellis, & ventis aduersum hostibus fieri: congregata concione, *in hoc tempore*, inquit, *hostes capi necesse est: etenim oraculum exstare, eos qui in illo loco aciem collocarent, perituros: comprobari autem oraculum tempestate repentina.* Quare Græci magnis animis sumtis, pauci complures fuderunt. Aliud factum refert idem auctor. *lib.* 7. non contemnendum, ab Amasi, in eo bello quod aduersus Arabes habebat: vbi à tergo Ægyptiorum, constituit statuas eorum deorum qui apud ipsos summo honore & religione colebantur, vt hoc modo alacrius pericula subirent, arbitrantes se deos habere spectatores, quos nequaquam hostibus prodere aut relinquere deberent.

d vt narrat idē Polyæn strat g. lib. 5.

4 Fuit inter Christianos bellum in Turcas & Sarracenos expeditius, ad quod & hominum maior copia confluxit, tempore quo remissio peccatorum prædicta est euntibus ad illud, vel pecunias contribuentibus, crucis signo indicto militibus, vnde & ea expeditio aut bellum, Cruciata dicitur. qualis publicata fuit per vniuersum orbem à Iulio II. sum. pontif. ann. Domi. 1517. Quemadmodum scribunt Surius in historia & Sleidan. lib 1. ante anno Domini 1188. Fridericus I. Imperator cum pluribus principibus & grandi multitudine Germanorum cruce se signarunt ad eandem pugnam maiori audacia & fortitudine exsequēdam. e Tempore Gregorij & eius successoris Clementis summorum pontificum Richardus Regis Anglorum, filius rex Galliarum & alij comites & duces expeditionem pararunt pro liberanda terra sancta, cruce se signantes adhibitis sanctis statutis & concessis pluribus à summis pontificibus priuilegijs, de quibus scribit Guillelmus Venbrigensis. f Eugenius III. sum. pontif. quoq; cruce signauit, & excitauit contra Turcas Ludouicum regem Galliarum. g Anno Domini 1280. sub Clemente IIII sum. pontif. Albertus Lantgrauius Thuringiæ & Marchio Ottho de Brandeburg cum filio suo, Albertus quoq; de Brunsvvig & multi

e vt habetur in additio. ib ad Albertum Stadensem abuertū in eodem anno latius.

f l. b. 3 rerum Anglicarum, c. 20. 21. 22. 23.

Yyy

a vt est apud Platinam in vita Eugenij III.

multi alij in Prussiam peregrinantes contra paganos cum signo crucis profecti sunt. Alex. IV. sum. pontifex, cum Ecelinus tyrannus totam fere Venetiam occupasset & Mantuã obsideret, Philippum Fontanesium archiepiscopum Rauennatem, Venetias propere misit qui prædicata Christi cruce comparatoq; exercitu, Ansedisium Ecellini ex vxore nepotem Patauio expulit. *b* Cruciata quoq; expeditio est indicta, contra Fridericum II cui Gregor. IX. imperium abrogauit, celebrato concilio cum Cardinalibus. *c*

b vt scribit Platina in Alex. IV.
c vt scribunt Blondus lib. 7. deca. 2. Albert. Krantzius li. 8. c. 5.

5. Sed nec omittendum Attali factum, quod refert Polyænus *lib.* 8. *stratage.* Attalus quippe, cum Galatis seu Gallis magnum numeru habentibus, prælium commissurus, milites suos timore perculsos confirmare atq; alacres reddere volens, ante conflictus periculum, victimam apparauit, Sudio Chaldæo vate sacrificium obeunte: ipse deos precatus libauit & victimam dissecuit. Rex contrito gummi, inscripsit in dextram manum regis victoriæ inscriptionem non à sinistris ad dexteram, sed contra à dextris ad sinistram: & cum viscera extraherentur, supposuit manum in calidiorem ac fungosum locum, abstersitque inscriptionem, vates percurrens fusta reliqua, ac bilem, portasque, mensam, atque omnia signa perspicens, conuertit particulam quæ inscriptionem continebat, qua regis victoria significabatur. Itaque tum ipse gaudium concepit, tum vniuersis militibus signum ostendit, qui accedentes & legentes fiducia replebantur: omnesque vociferabantur iubentes ducere aduersus barbaros & alacres animis in pugnam ruentes, Gallorum multitudinem superarunt.

De abusu & prætextu religionis defendendæ.
CAP. VII.

GENTILES omnes fere, prætextu religionis persecuti sunt Christianos ad internecionem vsque, vt tempore Antiochi Iudæos *d*. Et Caiphas pontifex religionis Iudæorum prætextu conseruandæ, concilium coegit & sententiam tulit contra Dominum nostrum Iesum Christum *e*. *Quid facimus*, inquit, *quia hic homo multa signa facit, si dimittimus eum, omnes credent in eum, & venient Romani & tollent locum nostrum & gentem*, & postea, *Expedit vobis vt vnus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat.* Et tempore Diui Paul. *f* Demetrius argentarius faciens argenteas ædes Dianæ Ephesi, concitauit seditionem in Christianos, prætextu religionis: cum tamen

d 1. Mach. 1. & 2. & 6.
e D. Ioh. euang. c. 11. v. 47. & seq.
f in Actibus apost. c. 19. v. 24

ei magis cura esset de lucro quod adimi sibi videbat, si tolleretur Dianæ superstitio per veram fidem Dei. Sicque Domini Pythonicæ, à qua D. Paulus spiritum diuinatorem eiecerat, cum viderent spem lucri, quod ex illa colligebant, cessasse, concitarunt turbas prætextu religionis, dicentes Paulũ & socios contra religionem prædicare *g*. & Libertinorum & Cyrenensium synagoga *h*, cum non potuissent resistere sapientiæ & spiritui qui loquebatur per os D. Stephani, commouerunt plebem & seniores & scribas, & statuerunt falsos testes, qui dicerent, homo iste non cessat loqui aduersus locum sanctum & legem: & sic primũ in Christianos bellum, *i* seu persecutio mota est ab Scribis, in qua D. Stephan mortuus est. *k* Hoc prætextu religionis sublatus Naboth, cum enim noluisset hæredium vel vineam à patre & maioribus relictam vendere regi Achab, Iezabel vxor regis, eius nomine misit literas ad populum vbi erat Naboth, vt prædicarent ieiunium & facerent sedere Naboth & submitterent duos filios Belial contra eum qui falsum testimonium dicerent, quod is benedixerat Deum & regem, & lapidarent eum, quod & factum est *l*.

g Act. c. 16. v. 16 & seq.
h Act. c. 6. v. 10. & seq.
i vt Optatus Mileuitan. loquitur li. 3
k idem & Euseb. li. 2. c. 1.
l 3. Reg. c. 21. v. 8. & seq.

2. Scribitur & Daniel *c. 6.* quod cum cogitaret rex constituere Danielem super omne regnum Satrapæ inuidi, cum inuenissent eum esse fidelem, dixerunt, non inueniemus Danieli huic aliquam occasionem, nisi forte in lege Dei sui, & proinde curarunt edictum fieri à rege, ne intra triginta dies à quocunque Deo vel alio fieret vlla petitio, nisi à rege: eoque sancito curiosius obseruarunt Danielem, & inuentum orantem vt mos eius erat in domo flexis genibus Deum, detulerunt & accusarunt tanquam transgressorem edicti regij, & in leonum lacum proijci necandum curarunt: vnde tamen Dei adiutorio liberatus est.

3. Mirum est, attamen verum referunt Sleidanus in 6. Surius in histor. & Gilbertus Cognatus in tragicis narration. tantum valuisse religionis opinionem, vt anno Domini 1527. quidam Anabaptista Sangalli oppido Heluetiorum, caput fratri suo Germano præcidendo præsente vtroque parente, illis persuaserit, id sibi diuinitus imperatum: quod tamen non potuit persuadere magistratibus, qui eum eadem pœna sustulerunt. Notum autem & de Anabaptistis, quod cuiusdam libertatis Euangelicæ prætextu gratæ, plures velut ad pileum vocatos facile commouerunt, & turbarunt sacrosanctam religionem pacemq; publicam.

4. Vt Syrus quidam nomine Eunus, fanatico

stico furore simulato, dum Syriæ deæ ceremonias iactaret, ad libertatem & arma seruos quasi numinum imperio concitauit, atque vt diuinitus id fieri probaret, in ore abdita nuce, quam sulphure & pice stipauerat leniter inspirando flammam inter verba fudisse fertur: hocque miraculo collegisse plusquam quadraginta millia seruorum.

5. Occurrit apologus Æsopicus 6. felis & galli, quo mores fallaces hominum impiorũ & nocendi auidorum, atque lucri cupidorum præstringuntur qui prætextu vindictę religionis violatæ, quos perdere volunt, clam aggrediuntur, postea vero dum detegi imposturas suas prouident, aperto & sublato velo opprimunt. Felis enim comprehenso gallo, cum rationabili causa obiecta volebat deuorare, cæterum accusabat illum, dicendo molestum esse hominibus nocte clamando neque permittendo somno frui. Eo vero respondente se illud ob vtilitatem eorum facere, vt ad consueta opera excitarentur: rursum felis causam adferebat quod impius esset erga naturam, cũ matre ac sororibus coeundo, eo autem & ad vtilitatem dominorum hoc facere, dicente, cum multa huic ipsis oua pariantur, felis præfatus, sed etsi tu multis abundes responsionibus, ego tamen ieiunus non perstabo, & ipsum deuorauit.

6. Narrat Ioseph *a* temporibus Claudij & Neronis CC. in Samaria & Iudæa bella excitata ciuilia, contra quæ missus est à Nerone Vespasianus Accidisse autem pessimos quosq; eius patriæ conuenisse in vnum, vel coniurasse: atq; se specioso nomine zelatorum appellasse prætendentes se arma tantũ capescere pro defensione religionis & templi Iudæorum, quo colore quotidie impia & scelesta committebant: neq; de pace quicquam quenquam proloqui patiebantur, vt interim securius prædarentur, donec ea pertinacia victi, ipsimet ignẽ supposuerũt tẽplo Hierosolymorũ, pro cuius defensione dicebãt se pugnare. Fertur & intulisse bellũ patri Henrico IV. Cæsari, filius, prætextu religionis ab aliquib. persuasus *b*. Anabaptistæ quoq; cuiusdã libertatis gratæ Euangelicæ prætextu, plures velut ad pileũ vocatos facile cõmouerunt, & turbarunt religionẽ pacẽque publicã, cladibusq; & sanguine polluerunt eandẽ. Sed nec incertum est Alborum sectam in Italia inualuisse, quæ errabunda per regiones currebat, crucem præferebat, hymnos canebat: noctuq; eo loco quem sors obtulerat, quietem capiebat: sexus vtriusq; simul procũbente multitudine *c*. Ea semper aliorum hæreticorum consuetudo, vt dum ambitione suprema, metu ne puniantur, temporalium bonorum habendorum stimulis pelliciuntur & stimulantur, Dei velum & fucum obtrudant, & à legitima principum obedientia subditos auocent, melius esse obediendum Deo quam hominib prædicent, sicq; iugũ potestatis legitimæ subuertere conentur, vt postea populo ad arbitriũ & ad exsequenda furiarum incendia quæ parata habent, abutantur. Aggrediuntur autem prius principes ipsos dolosis verbis & pijs & religiosis, vt videtur, vt illorum instrumẽto aduersum alia quæ per se expugnare nequeunt, vtantur, & si nihil apud illos ꝓfecerint vel si deprehendi dolos ab ipsis sentiant, ad alios se conuertunt, apud quos, eos quos non potuerunt decipere calũniantur, zizania seminant, faces seditionis submittunt, conturbant omnia, principes in subditos, & subditos in principes concitant. Non est quod prosequar turbas, tumultus, bella, seditiones, infanda scelera, rebelliones, proditiones, coniurationes, sacrilegia, imposturas, fucos prætextu religionis quæ in Anglia, Germania, Flandria, Gallia, Italia orta fuerunt. Ea enim tam aperta sunt, & vtinam Deus vellet dicere possemus præterita aut non existentia, vt non egeant scripturæ nostræ testimonio Refert Alex. III. *d* quendam nobilem qui sibi pœnitentiam imponi petebat, Frederico Imperatori negasse castrũ Vernicæ, vnde contigit quod quatuor castris destructis plusquam duo millia domorum destructa fuerunt, & multi homines interfecti, & alia mala innumerabilia commissa. Quare quia prædictos Deo reconciliari desiderabat, mandat ei misericorditer pœnitentiam imponi à Mediolanensi archiepiscopo, attendendo, quod pro libertate sua & ecclesiæ deuotione hoc fecerat: & in his talem discretionem esse habendam, vt alij & ipse idem pro austeritate pœnitẽtiæ à seruitio ecclesiæ nullatenus retardentur, nec aliquod salutis periculũ debeant formidare: ex quo collige, quãto maiores clades, mala & impijssima eius Friderici Ænobarbi, seu Barbarossæ tempore facta fuerint, quæ historiæ docent & factiones Guelphorũ & Gibellinorum: alijs summi pontificis, alijs Cæsaris partes crudeliter defendentib. Considera etiã clades, bella, populationes regnorũ & comitatuũ, ducatuũ, & aliarum ditionum, quæ fuerunt sub nomine religionis, quo tẽpore anno 1513. Iul. II. Papa supposuit interdicto ecclesiastico terras principum omnium, qui misissent suos legatos ad concilium Pisanum, & eorum terras exposuit in prædam occupantium, de quibus Platina, Bellaius *li. 3. memorabilium*, Guichardi. 11. & alij annales, in quibus iusta

a li.5.c. de bello Iud. circa ca.5 & li.6.c.1.2.& seq.

b vt scribit Sabellic. & Alb. Crantz. in l.5. Saxoni. c.17. 18.& 20.

c de qua Platina in Bonifacio 9. Poly. Verg li.7.c.5. de inuent. rerũ.

d in c.2. de pœnit & re.

iusta ex causa permissio habita summi pontificis, sed ea licentia crudelia plura, præter mentem pontificis perpetrata.

Deceptiones & pactiones crudeles prætextu religionis. CAP. VIII.

REFERRE, in hoc loco abusus commissos sub colore defendendæ religionis, non alienum erit ab instituto, atque quædam insigniter atrocia, quæ aliquando occasione hinc sumta, pattata fuerunt & apud Ethnicos & apud Christianos. Eius generis erit quod de Lysandro primum traditur Cum Lysander Thasios cœpisset, & ibi essent plures, qui Atheniēses iuuassent, qui se occultarent a Lacone, is Thasios conuocauit in templum Herculis, & habuit humanissimam orationem, oportere dare veniam his qui laterent in commutatione rerum, & eos bonum animum gerere iussit, nihil enim eos accepturos damni, quippe cum eam orationem in templo haberet, idque in ciuitate Herculis aui. Cui oratio occulti fidem habentes, prodierunt. Verum Lysander intermissis paucis diebus quo tutius res administraretur, correptos interfici iussit *a*.

a Polyænus li. 1. strateg.

2. Cum Epaminōdæ vxorem amaret Phœbiades qui custodiebat Cadmiam, illa marito rem aperuit. Epaminondas ei mandauit vt erga Phœbiadem simularet & noctem constitueret, quasi etiam amicis alias fœminas adductura. Quibus constitutis illæ venerunt, & vsque ad satietatem cum Phœbiade & eius amicis biberunt, atque petierunt copiam exeundi paulisper ad sacrificium nocturnum, statim se reuersuras pollicitæ, qui permiserunt mandatis portitoribus, vt iterum illas intromitterent, illæ exierunt, apud portas v. iuuenes mulierum vestibus permutatis, & vnam ex eis assumentes interioris viæ ducem, & quæ pauca cum portitoribus loqueretur intra ingressi, tum Phœbiadem ipsum, tum omnes qui circum eum erant interfecerunt. *b* Narrat & Olyęnus libr. 8. Faunum cum Diomedes in Italia è vita discessisset funebres ludos instituentem, primo die armatorum Græcorum pompam duxisse, secundo barbarorum: præcepisse autem vt barbari à Græcis arma mutuarentur qui cum eis accommodauissent, à barbaris proprijs armis sunt interfecti.

b Polyænus li. 2. strateg.

3. Discerpserunt manibus proprijs patres Romani Romulum victis Fidenatibus & Veientibus, corporeque in minutissimas partes dissecto, occulte adsportatum sub vestibus ferebant: alij constanter dicunt, nouos ciues parricidij eius auctores *c*. Veri tamen interfectores religionem huic vitio & homicidio obiecerunt, & apud Capream paludem cum concionem haberet, à patre Marte nimbo ablatum adfirmarunt. *d*

c ut Aristob. l. 2 rerum Italica Dio. Halic. in 2 Valer. [illegible] August. lib. de ciuit. Dei c. 15.

d vt ait Liu. in primo, & Plut. 29 de viris illustri. Plutar in Romulo & Numa Oni. 1 fastorum & dist.

4. Iehu rex superstitionem seu impietatem Baal & sacrificulos eius specie religionis deleuit, & obtruncauit. Finxit enim quod ipse quoque Baal coleret, & indixit vt omnes eius cultores stato die adessent ad solemne sacrificium quod ipse statuerat, vbi post peractum sacrificium iussit ad vnum omnes necari *e*.

e 4. Reg. 11.

5. Eadem techna vrbe quadam capta, Tāburlanus Iudæos omnes in templum confugientes combussit, promiserat autem omnibus qui Iudæi essent, vt in templum confugerent, veniam & salutem se daturum, vt ait Frater Haytonius. *f* Nec mirum, refert enim, hunc crudelissimum Tamburlanū Tartarum, professum fuisse omnia quæ gereret ad laudem Dei, & eius mandato facere: se nominans iram Dei, & destructionem mundi. Interque propemodum infinitas eius crudelitates, ea memoratur ab eodem, Dei auctoritate defensa: quod capta & expugnata ciuitate Damasco, post obsidionem vndecim dierum, iussit necari vniuersum eius populum, & capita in plateam magnam deferri, vbi ædificari ex his fecit turrim quadratam, latitudinis quinque vlnarum miræ altitudinis, facie capitum extra inspiciente.

f In histor. eius.

6. In castris etiam Constantij Imperatoris, per simulationem tuendæ maiestatis imperatoriæ, nefanda perpetrabantur. Nā si quis super occentu soricis, vel occursu mustelæ, vel similis signi gratia consuluisset quenquam peritum, aut anile incantamentum ad leniendum dolorem adhibuisset, quod medicinæ quoque tunc admittebat auctoritas, reus vnde non poterat opinari delatus, raptusque in iudicium pœnaliter interibat. *g*

g vt scribit Ammian. Marcel. lib. 16.

7. Crudelia notantur quædam facta à personis, de quibus, propter habitum regularem quem ferebant, & professionem quam fecerāt sanctitatis, nihil mali suspicandum erat, hacque causa interierunt proceres ab illis proditorie obtruncati. Quemadmodū ferunt Henricum VII. Imperatorem apud Bonauentum veneno interijsse; vt rumor erat à quodam Dominicano propinato à Florētinis submisso vt notat Ioan. Fontanus in vita Iohan. 22. in procemio extrauagantium eius, & Genebrardus. Simile quoddam exemplum refertur ab historiographis de quodam rege Scotiæ, à quodā religioso sub specie medicinæ aduersus calculum dandæ, ad suasionem regis Angliæ veneno necato. Est quoddam aliud exemplum nuper

super in Gallia subortum. Sunt, & legi plura alia in historiis similia, at taceo, ne personarum vitia videar velle in odium, quorum fuerunt, recensere ordinum, qui sanctissimi sunt, & alunt sanctos viros plures, nec ideo damnandi sunt, quod in illis mali inueniantur non magis, quam nec ordo Apostolicus, ob Iudam proditorem.

8. Simulata autem religio, vel infecta hæretica prauitate, clades maximas etiam in rempublicam Christianam inuexit. Vt tempore Alexandri I. Pontificis Maximi, & Hadriani Cæsaris fuit Cochebas dux Iudaicę factionis, pseudochristus, Christianos Græcos & Romanos variis suppliciis persecutus est in Palæstina: quo factum est, vt circa hæc tempora, ducenta quadraginta millia hominum in Cypro tantum, à Iudæis sint deleta, vt scribit Dio Cassius. Compressi autem fuerunt ab Adriano, vt tradit Platina in Alexandro I. Sicuti & ferunt, coniurasse in Alexandria Iudæos contra Christianos, & per noctem multos obtruncasse, accurrentes ad restinguendum incendium, quod ipsi data opera per vrbem clamabant ortum in ecclesia Christianorum, quod factum sub Cyrillo eius vrbis Archiepiscopo. Atq; iterum in eadem ciuitate Alexandria, ob destructionem idolorum, à gentilibus cum Christianis crudelissime pugnatum. *a*

a Annotat Socrates lib. 5. c. 16.

9. Desiderius Langobardorum Rex, anno Domini 769. simulans orandi pietatem Romam ingressus, multos cepit & excæcauit.

10. Sed id crudelius, quod accidit anno Domini 1514. quando erupit insperate quædã incondita rusticorum multitudo, quæ cruciatorum, seu cruce signatorum appellabatur, quam Cardinalis Strigonensis, legatus Apostolicus, paucis ante mensibus in Hungariam duxerat, cum plenissimis indulgentiis pugnaturus contra Turcam. Verum, vt dicunt, cum reuocasset illam expeditionem, illa turba indignata, se conuertit in Hungaros, in quos crudelius sæuit, quam fecisset in ipsos Turcas, spoliantes templa, ciuitates, villas, arces, oppida, incendio omnia vastantes, & ferro, cum infinitis stupris & cædibus, duce Georgio Cæculo, Laurentio presbytero, & Michaele quodam monacho: donec rabies illorum auxilio diuino exstincta fuit, duce Ioan. comite Zepusiensi Vaiuodæ Transyluaniæ, qui ducem eorum captum, nouo quodam tormenti genere, à suis dentibus laniari iussit & decollari. *b* Legimus & rusticanum bellum sæuissimum contra clerum, principes & magistratus initum, prætextu libertatis Euangelicæ. Quod cœpit anno Domini 1524. aduersus comitem Luphium Sueuum, mense Nouembri, & serpsit per totam fere Germaniam, Alsatiam, & Sueuiam, anno 1525. quo Thomas Muncerus vel Monetarius, cœlestium prophetarum dictus hæresiarcha, infinitam turbam rusticorum ad seditiones concitauit: qui ducentas arces & monasteria in vna Franconia incenderunt, quiq; ad centum triginta millia, vel, vt est in vita Clementis Papæ, centum quinquaginta millia in acie ceciderunt. *c*

b Vt scribit Paulus Langius Cygraus monachus Bozauiensis Chronico, & in prædicto anno.

c Vt scribunt Sleidanus in 4. & Surius in historia commentariorum rerum in orbe gestarum.

11. Illud & crudele factum prætextu sepulturæ, quæ religionis causam habet, toto tit. de religios. & sumt. funer. quod egit Domitianus, nempe quod Titum fratrem suum adhuc spirantem, succedendi tamen cupiditate in loculum misit. *d*

d teste Nicephoro lib. 3. c. 11.

12. Refert ex Agathia Suidas, in verbo ἰλλοτρύμενος, omnes Narsetem fuisse insectatos, veluti insolentem & temerarium, qui quidem re ipsa violentus & sanguinarius esset, sed tamen pietatis & religionis perpetuo cultu fucum hominibus faceret.

13. Vsus & sacrificij prætextu Gelon Syracusiorum rex contra Himilconem Carthaginensium regem. Is enim Gelon Siculorum tyrannus, vt refert Polyænus lib. 1 στρατηγημάτων, Himilconi Carthaginensium regi expeditionem in Siciliam facienti, è regione castris positis, decertare prælio cum aduersum eum non auderet, Pædiarchum sagittariorum præfectum sibi forma & aspectu similem, tyrannica veste indutum è castris progredi, sacrificiumque in aris facere iussit, & cum sequi sagittarios candidis vestibus amictos, myrthum ferentes, atque sub myrtho arcus occultantes, qui & cum viderent Himilconem etiam ipsum ad eundem modum progredientem & sacrificantem, tela in eum conijcere. Hisque ita factis, Himilcon nihil tale suspicatus progreditur, & diuinam rem facit, verum repente confossus, ita interiit.

14. Sunt hæc & similia hominum stratagemata, ad decipiendum parum cautos fuco religionis, quæ tamen caueri possunt à prudentioribus & multa expertis. At quædam alia fuerunt, & nunc sunt, quæ ab impio & crudelissimo hoste humanæ naturæ, sub eadem specie religionis & pietatis, prudentiores & doctiores huius humanæ sapientiæ artifices, deceperunt: quibus & persuasit eo colore crudeliora veluti in funerandis corporibus, vel illis concremãdis mortuorum, & id ad religionem pertinere persuasit, vt non solũ cadauera mortuorum cremarẽtur, sed cum illis animalia quoq; magis à mortuis, dum viuerent, delecta: nec ea sola, sed etiam homines, & apud

Indos mulieres prædilectas ad manes seu dæmones victimis carioribus pacandos. Cuius fidem faciunt Diodorus, & alij, & paucis perstringit Homerus, a dum ait,

a Iliad.27.

ἐννέα τῷ γε ἄνακτι τραπεζῆες κύνες ἦσαν,
καὶ μὲν τῶν ἐνέβαλλε πυρῇ δύο δειροτομήσας,
δώδεκα δὲ Τρώων μεγαθύμων υἱέας ἐσθλοὺς
χαλκῷ δηϊόων. Id est,

Namq; nouem assueti mensa huic catuli ante- fuere:
Atq; pyra geminos iugulatos tradidit horum,
Magnanimum Troum bis senaq; pignora ferro
Occidit.

Et cum magnates seu duces in bello mortui essent, captiui pro victimis cum illis vtebantur, vt innuit Virgilius b ibi,

b lib.11. Aeneid.

Vinxerunt & post terga manus, quos mitteret umbris,
Inferias caeso sparsurus sanguine flammas.

Et rursum 10.

Quattuor hic iuuenes totidē [illegible]s educat Vfens,
Viuentes rapit, inferias quos immolet vmbris,
Captiuoq; rogi perfundat sanguine flammas.

15. Exercuit & crudelitatem dæmon aliis modis variis in genus humanum, cui imperabat tyrannice, sumtis occasionibus ex splendidis titulis & causis etiam modicis religionis; & cum illa crudelitate, more etiam tyrannorum, retinebat in impietatibus trepidū & metuentem itas illius populum, vt & nunc sortiarios & sortilegas. Memorabo duo exempla eius impietatis, quorum vnum depromendum ex Timęo Siculo, *lib. 2. historiarū*, dum narrat, post captam Troiam, Aiacem Oileum Locrēsium regem, oppressisse in templo Mineruæ eius sacerdotem Cassandram. Postea vero à capta Troia tertio anno, pestilentiam & famem Locrensium regionem inuasisse, & oraculum Apollinis responsum dedisse, idipsum ob facinus prædictū contigisse, & oportere per mille annos placare Palladem Troianam, & quotannis sortitos ex suis duas virgines in Troiam mittere, vnde postea diu viguit consuetudo Troianis, vt missas virgines obuij Troiani caperent ac iugularent, & deinde sterilibus & agrestibus lignis comburerent, qui ritus vsque ad belli Phocensis tempora perdurauit, quo Locrēses immunitatem eius sacrificij seu impietatis & immanitatis obtinuerunt. Fingunt & alij dæmonis præstigiis consentientes, vt poëtæ ethnicorum, ob prædictam violatam Cassandram in loco religioso dæmonis, magnam partem classis Græcorum subuersam, vt apud Virgilium, c

c 1. Aeneid.

Pallas ne exurere classem
Argiuum atq; ipsos potuit demergere ponto
Vnius ob noxam & furias Aiacis Oilei.

16. Dico quidem, scelus fuisse Aiacis in violatione mulieris, nec apud Deum probantur scortationes: verum ex hoc scelere suam idololatriam Satanam voluisse confirmare, superstitionesq; suę auxisse astute, & cum crudelitate auctoritatem: id quod Dei veri permissione contigit, transferēs sacrilege ad causam violatę suę religionis falsæ. Sunt &, qui dicūt, dæmonem fuisse reuera iratum in ipsam Cassandram, eo quod ei nomine Apollinis copiā sui promissam negasset, pro qua diuinandi artem docuerat, cuiusq; doctrinam, cum ab ea repetere non posset, ita eam repressisse fertur, vt etiam vera dicenti ei non crederetur. vt & Virgilius canit.

Ore Dei iussu non vnquam credita Teucris.

17. Nec hæc omnino incredibilia, cum inter Dæmones constet, quosdam esse salaces, & ministros rerum venerearum: quales dicuntur incubi & succubi, ex quorum numero potuit esse iste fictitius deus Apollo, qui voluit concumbere cum Cassandra, & à sua pollicitatione deceptus, furens per suos sacrificulos, voluit vindictam sumere de Aiace & Locrensibus, velut zelotypia commotus, quod is obtinuisset à Cassandra, quod ipse nequiuisset. Ferunt enim, quosdam Dæmones zelotypia laborare erga amatas: si verum sit, quod ita testantur lamiæ seu sortiariæ in supplicium raptæ de suis dæmonibus, & procis, & magisterculis spurcissimis, cum quibus suis turpissimis & abominandis modis commiscentur. Aliud crudelitatis ex causa superstitionis Dæmoniacę exemplum erat, in Dianæ Triclariæ apud Iones templo, ob quam violatam, per commixtionem Comethus suæ sacerdotis & Menalippi, supposuit suo oraculo Delphico, placari posse Dianam, si quotannis virgo & puer, qui forma essent præstantissima, deæ mactarentur. Et ita, *vt scribit Pausanias, d* Menalippi & Comethus incestum facinus attulit pueris & virginibus, qui nulli ipsi culpæ affines fuerunt, perniciem, & parentibus eorum luctum. Persuasit etiam Dæmon religionis nomine, ob contemtum suorum templorum quædam dira hominibus accidisse, vt apud Iustinum ex Trogo, in primo, suę religionis contemtum acerbe vindicatum contra Cambysem regem Persarum, qui cum Ægyptum ditioni suę iunxisset, perosusq; superstitionum illorum, Apis cęterorumq; eorum diuinorum templa diruisset, & ad Amonis templum nobilissimum expugnandum misisset exercitum, creditur eum exercitum inter arenas molliores amisisse, & seipsum gladio interfecisse. Et Pausanias refert,

d lib. 9. seu in Boetic.

refert, *a Cabirorum religiones qui violassent, inexpiabiles sceleris pœnas effugere non potuisse, & ibi exempla crudelia vindicta refert.* Et hæc exempla attulisse sufficiet. nam immorari in similibus, oporteret integrum volumen superstitionis & impietatis gentilium edere. nihil enim in illorum sacris erat aliud, quam pernicies humani generis, fucata titulo religionis.

a lib. 7. in Achaicis.

De remediis contra crudelia, prætextu religionis commissa, vel committenda. CAP. IX.

ERunt porro duo remedia contra factiones & coniurationes prætextu religionis, minantes tantam cladem reipublicæ, in præcauendo, ne oriantur, & in corrigendo iam ortas. Præcautio, vt difficilior est, sic est vtilior. Qui præsunt quippe nauibus in salo, præsentiunt etiam mari tranquillo futuram tempestatem: & proinde vel anchoram iaciunt, & nauim firmant, vel ad portum tendunt diligentius, vel aliis præsidiis contra tempestates consuetis vtuntur. Sic rectores rerumpublicarum, exemplis & experientia rerum diligentiaque instructi, solent præsentire huiusmodi prætextu religionis, imminentes tempestates, & ita cauere, ne hoc prætextu conuenticula fiant, ne nimia superstitio, cultusve nouus, sine acerrima indagatione permittatur, non nouæ confratriæ sine diligenti inquisitione, nouę formulę viuendi ambiantur, & vt vnusquisque in vocatione, ad quam vocatus est, simplici modo ambulet: laicus non vsurpet, quę clerici sunt, aut clericus, quæ sui non sunt ordinis: neve coniurent aduersus alios clericos, non aduersus prælatos. *b*

2. Erunt itaque inhibendæ publicæ de sacris rebus disputationes extra scholas, vbi agitantur ex more. *c* Conuenticula quoque prohibenda, *d* sicut in Concilio Senonensi, in decretis morum, c. 30. confratriæ fieri prohibentur, sine consensu Episcopi, & factæ iubentur visitari & offerri Episcopis, propter metum monopoliorum, atque prohibentur in illis comessationes, delatio sacrarum vestium & baculorum. Sic & Iustinianus rectori prouinciarum scribens *e*, *Neque, inquit, occasione religionum heresiumq; quæstionum, permittas alicui prouinciam commouere, aut aliter quandam præceptionem iniungi prouinciæ, cui præsides, &c.* [illegible] *permittere debes aliquid contra nostras fieri præceptiones occasione religionum, &c.* Non debent permitti nouæ ædificationes monasteriorum sine permissu Episcopi, non vagi monachi, *f* minus nouæ religiones seu superstitiones. *g* Nam curiosa illa superstitio facit, vt quis putet aliquando sic aliis sanctiorem, & ideo perfectiorem, & ex hac opinione, dum dedignatur Ecclesiæ antiquum probatum & sanctissimum viuendi ritum, & præsumit nouum instituere, iam ad arbitrium omnia se posse reformare arbitratur, & superbia in fastu, fastus ad arma concitat, arma ad cladem reip. Christianę. Sic enim ille publicanus de sua vita præsumens, dum corā Deo se iactat, *Domine gratias tibi ago, quod non sum sicuti hominum raptores, &c. h* statim incurrit Dei indignationem. Et scriptum, *Noli altum sapere, sed time. i* Et, *Nolite extollere in altum, &c k* Et alibi, *Qui est scrutator diuinæ maiestatis, opprimetur à gloria. l*

b In Concilio Carthaginensi c. 8 & in Wormaciensi, c. 74. c. coniuratiorū, 21. 11. q. 1. & c. conspirationū, 22. ead. causa 11. q. 1 in concil. Aurelianensi 3 c. 21. c. si qui clericorum, 23 11. q. 1.
c l. nemo, de summa Trinit. & fide cathol. C.
d l. conuenticulam. de sacrosan. eccl. C.
e nouell. 17.
§ neq. de mandat princip.
f c. quidam monachorum, 10 11 q. 2.
g cap. fin. de religios. domib.

h Luc. 18. v. 11.
i ad Rom. c. 11.
k Esai. 47.
l Prouerb. 25.

3. Aliud remedium, vt postquam apparuerint in aliquibus huiusmodi crudelia fucata facta, acerrime puniantur, vt pœna exemplari alij reuocentur ad mentem, iuxta D. Pauli sententiam *m*, *Vtinam abscindantur, qui vos conturbant.* Abscissio ecclesiastica est per gladium spiritualem excommunicationis, & interdicti: secularis vero per pœnas legibus impositas, & supplicia conuenientia.

m ad Gal. c. 5.

De dominationis, aut regni, & bonorum ereptione, & translatione per Dei voluntatem facta, ob contemtum religionis. CAP. X.

GRande, illudque grauissimum iræ Dei in homines iudicium, quod cum animaduersione subuersionem habet publici status. Illud namque omnibus cognitum, propter peccata populi maxime in Deum, & principum impietates & scelera, iniustitias, dolos diuersos, Deique contemtum propter idololatriam, Deum transferre regna de gente in gentem. *n* Et constat ideo Respublicas subuersas, aut transformatas, vel in exsilium captiuas ductas: vt latius agemus, Deo fauente, in mutatione rerumpublicarum. Hely sacerdos Dei, imperauit ex electione singulari eius populo: *o* at vita & potestate priuatus propter duos filios, Ophni & Phinees, qui peccabant coram Domino, detrahentes homines à sacrificio, exsistentes eis scandalo, dum ante immolationem sacrificandorum mittebāt pueros, qui carnes crudas acciperent, vt ex arbitrio coquerent sibi, dormiebant item cum mulieribus, quæ obseruabant ad ostium Tabernaculi, quare translata fuit potestas in Samuelem: cuius adhuc filij Iohel & Abia constituti iudices loco patris senioris in Bersabea, cum non ambularent secundum viam patris, dederunt occasionem populo petendi regem, regnumque tunc translatum à sacerdotibus in Saulem. *p*

n Ecclesiast. c. 10. v. 8.
o 1. Reg. c. 2. v. 27.

2. Sed rursum, cum Saul sacrificasset holocaustum

p 1. Reg. 8. 10. & 11.

caustum Domino, & sacerdotis munus temere vsurpasset, non veniente Samuele sacerdote Domini, quamuis exspectasset eum diu, & necessitate, vt dicebat, inimicorum instantium pressus, causaret, se voluisse placare ante pugnam Dominum, accepit à Deo per Samuelem responsum: *Nequaquam regnum tuum vltra consurget, quod non seruaueris præceptum.*

3. Item quod præuaricatus esset verbum Domini, & contra eius mandatum post victoriam Amalechitarum conseruasset in vita Agag regem, & optima quæque ex gregibus, *a* (a 1.Reg.c.15.) translatumque est regnum in Dauid, & à domo eius in extraneum, qui in regem etiam, eo viuente, vnctus est. *b* (b 1 Reg c.16. & 2 Reg c.2. v.4.)

4. Translatæ deinceps decem partes duodecim tribuum Israel, à prosapia Salomonis, nempe a Roboam filio successore, Dei iussu & voluntate in extraneum Hieroboam, *c* (c 3.Reg c.11.) quod Salomon auertisset mentem à Deo, & idola vxorum coluisset. Atq; contra eum viuentem adhuc suscitauit Deus Adab Idumæum de semine regio Idumæorum. Nec alia caussa iræ Dei, quam auersio à Deo, quæ & occasio scissionis & rebellionis fuit tributorum impositorum: non concessa releuatio à Roboamo filio Salomonis, qui adhuc maiora etiam minabatur. Hieroboam autem factus est dux & caput eius multitudinis, quæ releuationem postulabat, quamque non obtinens elegit in regem eundem Hieroboam super decem tribus *3.Reg.c.12.* valdeque notabile ibi, quod refertur, separatis illis tribubus, & paratis aliis, & Roboamo pugnante contra Hieroboam, & eius electores factum esse sermonem Domini ad Semeiam virum Dei dicentem, *Loquere ad Roboam filium Salomonis regem Iuda, & ad omnem domum Iuda & Beniamin, & reliquos de populo, dicens: Hæc dicit Dominus, Non ascendetis, neq; bellabitis contra fratres vestros filios Israel, reuertatur vir in domum suam. A me enim factum est verbum hoc.* Audieruntque sermonem Domini, & reuersi sunt de itinere, sicut præceperat eis Dominus. Idipsum scriptum, 2. *Paralipom.cap.*11. & in vtroque loco, quod valde mirum est, legitur, Hieroboamum, cui Deus dedit illas decem tribuum partes, nihilominus fuisse peiorem idololatram Salomone. nam expulit sacerdotes & Leuitas, ne sacerdotio Domini fungerentur, & constituit sibi sacerdotes excelsorum & dæmoniorum, vitulorumque, quos fecerat. Hincque & orta causa, cur ipse Hieroboam & eius successores priuati regno fuerant, nam ab eius domo translatum ob idipsum fuit. *d* (d 3.Reg.c.12. & 13.) & quod fecerit peccare populum Dei. Quare Baasa filius Ahiæ de domo Issachar deleuit filium Hieroboam Nadab, & omne genus eius, nec dimisit vel vnam animam ex semine eius.

5. Post Baasa regnauit filius eius Ela super Israel, & alias nouem tribus. Verum quia Baasa imitatus erat peccata Ieroboam, iuxta verbum Domini contra Ela rebellauit seruus eius Zambri, qui eum necauit, & regnum adeptus, semen eius omne interemit, vt nec relinqueret vnum ex eo mingentem ad parietem. *e* (e 3.Reg.c.16.) Regnauit autem Zambri tantum septem diebus. nam populus audiens mortuum Ela, fecit Zambri, qui videns se non posse effugere, ingressus palatium, vna se cum domo regia succendit. *f* (f 3.Reg.16.)

6. Successit Ambri filius eius Achab, qui idololatra fuit, & duxit in vxorem impiam Iezabelem, & adorauit Baal. *g* (g Eadem cap. 16.3 Reg.)

7. Post eum Ioram filius eius: verum paulo post ob eius impietatem & matris eius Iezabelis, quæ Prophetas Domini iusserat occidi, translatum regnum, & vnctus in regem iussu Dei, per puerum Prophetæ Elisæi, Iehu, seruus Ioram, qui & occidit Ioram, & omne semen eius, vsque ad mingentem ad parietem, & clausum ex domo Achab, ipsamque Iezabelem, *h* (h 4.Reg.9.) occiditque septuaginta filios Achab, & quadraginta fratres eiusdem, & sacerdotes Baal, *i* (i 4.Reg 10.) necnon omnes optimates eius, Ochosiam quoque regem Iuda, & omnes fratres eius, *4.Reg.11.* Omittam reliqua exempla mutationum stirpium in illis decem tribubus, captiuitates, afflictiones populi ob contemtum religionis. nam ex libris Regum & Paralipomenon, Esdræ, & aliorum Prophetarum satis superque per se legentibus occurrunt. Cum mutatione religionis vel ob defectionem ob ea, faciles populi ad rebellãdum, & quamuis plures aliæ sint caussæ, ex quibus reges sublati & regna, & monarchiæ transferantur, tamen religio speciosam semper habuit caussam, & ad audendum contra reges addidit animos, & populo ad sequendos eos, qui magis religionem illorum tuebantur & coluerunt.

8. Et vt historias sileam veteris Testamenti inter Christianos fuit hæc caussa tradita, ob quam Imperium Occidentis à Græcis ad Carolum Magnum translatum est, Deo permittente, cum iam Oriens & eius Imperator aduersum dogmata Ecclesiæ, maxime imaginum insurgeret, quo tempore Carolus Magnus Francorum Rex conuenit de diuidendo imperio, cum Nicephoro, & antea cum Irene, vt ille Nicephorus Orienti præesset, atq; sub Leone III. sum. Pontif. inunctus est, pe-

centq;

tente populo Romano. *a* Et Gregorius II. summus Pontifex Leonem iconomachum & Monothelitam damnauit, & Italos ab eius imperio & fide soluit. *b* Eadem causa ob hæresim Pius V. proscripsit regnum Angliæ, prædęque exposuit. Sunt huic alia in aliis quibusdā regnis similiter facta, quæ prætermitto, ne camerinam moueam. Fertur & Imperatori Hērico IV. filius quorundam suasu ob caussam religionis bellum intulisse. *c* Sic in Concilio Lateranensi generali sub Innocentio III. cōtra principes non purgantes ab hęresi ditiones suas, indicitur propalanda admonitio, vt faciant, & si non fecerint, proscriptio ditionis, quæ in prædam occupantibus & pellentibus hæreticos, si dentur soluto iuramento fidelitatis subditorum. *d*

a [illegible] *b* [illegible] *c* [illegible] apud [illegible] cap. 17. [illegible] *d* c. excommu[illegible] 13. §. [illegible] lib. 5. [illegible] tit. 7.

De his, qui abusi sunt religione, vel hypocrisi, ad lucrum proprium, dominationem, ambitionem, & deceptionem. CAP. XI.

OCcasio itaque & vis religionis, quia populi oculos detinet, & mentes regit, eum facilius decipit suo prætextu, & quo magis eam colit & veneratur, dumque non pręcauet virus hypocritarum & fallacium, eo citius per eos, veluti hamo piscis inescatur & capitur. Quare solent plures ex religione, ad commēta præparata confugere: cum vis aut ratio humana satis non valet ad id, quod concupiscunt homines perficiendum. Sic Lysander cum machinaretur inuadere tyrannidem, conatus est corrumpere oracula Dodonæ Delphos, & Hammonis Iouis, vt pro nutu suo responderent. *e*

e [illegible]

2. Et Pisistratus tyrannus, cum eiectus ciuitate fuisset, ab Eubœa expeditionem fecit in Atticam versus Pallennidem: & in primas hostium copias incidens, eas occidit, progressus, aliis pluribus obuiam factus ibi, præcipit, suis vt sertis coronarentur, neque aduentantes occiderent, sed adfirmarent, se cum primis fœdus icisse, quod illi credentes, pacem ineunt, & vrbem Pisistrato concedunt. Qui conscenso curru, fœminam magnam & venustam prope constituit, nomine Phyam, armis Palladicis ornatam, opinionem mouens, quod Minerua ducem Pisistratum immisisset sine periculo, atque sic Atheniensium tyrannidem occupauit. *f*

f Polyænus lib. [illegible]

3. Astute abusus religione etiam Æmilius, ad obeundum regnum, siquidem cum fratrem suum seniorem Numitorem in custodia seruaret, eius filiam Syluiam, ne ex ea liberi progignerentur, vindices sceleris Amulij & iniuriæ, sacerdotem Vestæ effecit. legem enim habebant Vestales, vt perpetūam virginitatem seruarent. *g* Plures hanc hodie impietatem prætextu religionis tegunt. habentes enim vel filias, vel sorores, vel filios, vel fratres, eos monasteriis sæpe coactos consecrāt: vel vt ipsi ditiores euadant, vel filios alios locupletiores efficiant, vel vt eos inhabiles ad succedendum vel regnandum, vt mundo renuntiantes, reddant: & ipsi, qui hoc curant, soli succedant, illis remotis: vnde etiam tot scelera, religionum castissimas regulas inquinarunt, cum nulla deuotione vel religionis aut castitatis amore in monasteria, velut in ergastula coniiciantur. Annales Germaniæ eo nomine etiam Ludouicū cognomine Pium, filium Caroli Magni notant, quod vt solus imperaret, fratres inuitos totonderit, & alios, vnde & eum pœnitentiam egisse publicam, ait auctor annalium Pipini, Caroli Magni, & Ludouici, in anno 822. Theodora vxor Iustiniani quibusdam noua tributa indicebat, quasi male de religione sentirent, aliis, quod lasciue viuerent. *h*

g Polyænus lib. 1. Strategemat.

h Euagrius lib. 4. c. [illegible]

4. Religionis etiam prætextu vsus Phalaris ad vsurpandam tyrannidem Agrigentinorum. Is enim, *i* Agrigentinus publicanus, cum ciues Iouis gubernatores templum ædificare decreuissent in arce, quod ea saxis prædita & firmissima existimaretur, & alioquin etiam religiosum putarent, in excelsissimo loco Deum constituere: promisit se operi curando profuturum, & fabros optimi generis habiturum, materiamque vtiliter suppeditaturum, ac pecuniarum certos arbitros daturum. Credidit populus, quod eum ob genus vitæ, qui esset publicanus, harum rerum experientiam habere putaret. Acceptis igitur publicis pecuniis, magnum numerum conduxit mercenariorum, multosque captiuos coemit, & materiam non paucam in arcem comportat, lapidum, lignorum, ferri. Cumq; iam ædificarentur fundamenta, subornauit quendam promulgantem, quicunque significauerit eos, qui lapides & ferrum in arce subtrahunt, is tātum argenti accipiet. Populus indigne ferebat materiam per furtum subduci. Ille vero, inquit, concedite mihi potestatem muniendi arcem: permisit ciuitas, vt eam muniret, valloq; circundaret. Ille captiuos vincūlis liberauit, eosque lapidibus, bipennibus atque securibus armauit: cumque Cereris festum celebraretur, ex insperato ciues adortus, magnam virorum stragem edidit, & ipse mulierum & puerorum dominus factus, tyrannidem in Agrigentinorum Republica obtinuit.

i [illegible] lib. [illegible] Strategem.

5. Mahomet sub obtentu religionis regnū & ma-

& imperium sibi parauit, seu tyrannidem. Idipsum facturum Antichristum in nouissimis temporibus, testatur sacra scriptura in Apocalypsi, & alibi

6. Darius Ægyptiorum animos, per religionem fictam illorum sibi conciliauit. Ægyptiis enim non ferentibus Oryandri Satrapæ crudelitatem, ob eamque caussam deficientibus: ipse per desertum Arabiæ profectus, Memphim peruenit. Per id tempus Ægyptij Apim amissum communi luctu persequebantur: Darius vero promulgauit, se ei, qui Apim adduxisset, centum auri talenta daturum: illi autem pietatem admirati, non amplius cum defectoribus steterunt, sed Dario se tradiderunt. *a*

a Vt refert Polyænus lib. 7. Stratagemat.

7. Fuerunt aliquando sacerdotes in Meroe in Æthiopia idolis seruientes, qui tantam sibi vsurparunt auctoritatem, vt si quando illis visum erat, regibus nuntiarent, vt mortem opperterent, vsq; ad Ergamenem regem Græcis doctrinis philosophiæque deditum, qui tempore Ptolemæi istam sustulit consuetudinem, *b* & ita tyrannis illa pharisaica, prætextu religionis à regum ceruicibus excussa.

b Vt ait Diodor. Sicul. lib. 4. Bibliot. c. 1.

8. Eodem autem modo, quo superiores, prætextu religionis inuaserunt regna: sic alij eodem prætextu & fuco retinere sibi & populorum animos conciliare conati sunt.

Velati Hieroboam rex Israel, metuens ne reuerteretur regnum ad domum Dauid, cum ascenderet populus, vt faceret sacrificium, in domum Domini in Hierusalem, & conuerteretur cor eius ad Roboam regem Iuda filium Salomonis, excogitato consilio, fecit duos vitulos aureos, & dixit populo, nolite amplius ascendere in Hierusalem. Ecce dij tui Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti, posuitque vnum in Bethel, alterum in Dan *c*

c 3. Reg. c. 12.

9. Hanno Carthaginensis, vt sibi quæreret cum ducatu tyrannidem, vsus est fallacia religionis, quæ tamen ex arbitrio non cessit; nam, vt refert Ælianus, *d* dum tentaret se haberi pro Deo, plures aues nutriuit, quas edocuit dicere, *Hanno est Deus*, easque postea libertate donauit, vt ita illud publicare diuinitus viderentur, sed deceptus fuit in eo, nam naturalem libertatem adeptæ, oblitæ sunt eius cantus, repetito primo.

d lib. 14. var. hist.

10. Numa Pompilius, vt sibi & suis legibus obstringeret populum, volebat videri sibi cum dea Ægeria congressus esse nocturnos, eiusque monitu accepta diis immortalibus sacra instituere, *vt scribunt Plutarchus in Numa. Dionysius Halicarnassæus, Valer. Maxim. lib. cap. 2. eadem Polyænus refert, lib. 8. stratagemat.*

Vbi in hoc & Minoem & Lycurgum eius æmulatum addit. *Nam, inquit, ex his alterum ab Ioue, alter ab Apolline se didicisse leges profitentes, alter Cretensibus, alter Laconibus, vt his vterentur, persuasit.* Et hi omnes mihi simiæ videntur fuisse Mosis, qui vere legem à Deo habuit, & ab eo acceptam, populo Israelitico publicauit. Cuius & alter simia Mahomet, qui se a Deo & eius angelo impietatem suam accepisse, falso persuasit populo decepto. Quare Minos Cretensium Rex, nono quoque anno in quoddam præaltum & vetusta religione consecratum specus secedere solebat, & in eo moratus, tanquam a Ioue, quo se ortum ferebat, traditas sibi leges prærogabat *e*. Plato in Minoe.

e Vt ait idem Valer. Max. lib. 1. c. 2.

11. Refert de Lycurgo Polyænus *f*, quod diuino quodam metu Lacedæmonios coegit, vt suis legibus obtemperarent. Si quam enim legem excogitasset, ea Delphos perlata consulebat oraculum, an esset vtilis, sacerdos vero pecuniis corrupta, semper vtilem esse respondebat. Ibi Lacones metu Dei legibus tanquã oraculis obedientiam præstiterunt. Latius de Lycurgo & simile de Publio Romano, Polybius *lib. 10.* Neque putandum est, inquit, sic Lycurgum fuisse superstitiosum, vt in omnibus Pythiæ obsecundans Lacedæmoniorum rempublicam instituerit: neque Publium somniis & diuinationibus notum, tantum acquisiuisse patriæ potentatum. Sed quoniam vterque multos videbat mortalium, nec paradoxa facile complecti, nec res graues ac periculosas sine spe Dei aggredi, ideo vt Lycurgus perpetuo quidem consiliis suis famam ex Pythia contractam adhibens, reddebat illa & acceptiora & certiora, quæ statuebat, sic & Publius. *g*

f lib. 1. Strategemat.

g Idipsum Lycurgo refert Herodot. in 1. Plutarch. in eius vita.

12. Subit mentem risus in facto memorando: verum res gesta, religionibus addictũ populum quodammodo excusare videtur, nondum diuino numine illustratum. Thracia gẽs, inquit idem Polyænus lib. 7. Stratagemat. in Cosinga gentes Ceronias & Sceboas habet: Hi consuetudinem habebant, vt Iunonis sacerdotibus in bello ducibus vterentur. Erat eis sacerdos & dux Cosingas. Thraces eius dicto audientes esse recusarunt, Cosingas scalas plurimas ingentesq; ligneas ædificabat, aliasque aliis imposuit, fama erat, eum ad Iunonẽ in cœlum ascẽdere in animo habere, ac Thraces accusare, quod ei obedientiam præstare nollent. Illi vt Thraces stupidi & inertes metuentes ducis in cœlum ascensum, supplicites obsecrabant, & iuramento se obstringebant, imperata omnia se plane facturos.

13. Q. Sertorius, per asperos Lusitaniæ colles ceruam trahebat, ab ea se, quænam aut agenda, aut vitanda essent prædicans admoneri. *a*

14. Zaleucus sub nomine Mineruæ, habitus prudentissimus apud Locrenses. *b*

15. Caius Caligula Imperator, finxit se familiaritate magna vti Castoris & Pollucis, quos dicebat fratres, & Liuiæ: vt inde persuaderet populo, se participare cum diuinitate & consuetudine illorum, Dio in Caligula. Cuius stultitiam tamen Deus vindicauit, nec profuit illi suorum Deorum familiaritas, cum necatus fuit à Cassio Chærea, & Cornelio Sabino. Scribit & Dio, quosdam post mortem eius comedisse de carne eius, vt gustarent, si caro deorum esset boni gustus. His coniungi potest apocolocynthosis Claudij Cæsaris, Senecæ periucunda.

16. Iulianus apostata à fide, vt imperium consequeretur, finxit se Christianum, & monasticam vitam professus est. Vbi autem Imperator creatus est, vitus detexit, & insurrexit in Christianos. *c* Confessus tamen victum à Persis, vel inuitus, & maiestate diuina compulsus, vicisse Christum, quem Galilæum vocabat, & cui bellum videbatur ex professo gigantum more indixisse.

17. Ferunt, prætextu religionis imperij fatum in Romanos translatum, hospite per religionem decepto. Cum bos enim in Sabinis nata fuisset magnitudinis mirandæ, prodigiique loco, augures cecinissent, cuius ciuitatis ciuis immolasset, ibi fore imperium, idq; carmen peruenisset ad antistitem fani Dianæ, & Sabinus vt primum apta dies sacrificio visa est, bouem Romam actum deduxisset, ad fanum Dianæ, & ante aram statuisset, ibi antistes Romanus cum eum magnitudo victimæ celebrata fama mouisset, memor responsi, Sabinum ita alloquitur (nota fraudem prætextu religionis, vt suis imperium assereret.) *Quid nam tu hospes*, inquit, *inceste, sacrificium Dianæ facere? Quin tu ante viuo perfunderis flumine?* Infima valle perfluit Tyberis, religioneque tactus hospes, qui omnia, vt prodigio responderet euentus, cuperet rite facta, descendit ad Tyberim, interea vero Romanus immolauit bouem Dianæ, quod mire gratum regi & ciuitati fuisse refert. *d* Sic prætextu sacrificij, aliam deceptionem insignem refert Polyænus *e*. Ait enim, Lampsacenos & Parianos de agrorum finibus litem habentes constituisse, sub primum belli cantum viros ex vtraque ciuitate ad se inuicem mittere: vbicunque vero ipsi, sibi obuiam fierent, hunc terminum ac finem regionis esse debere. Quod cum omnium sententiis esset approbatum, aliquos in his locis per mare opus facientes, persuaserunt: vt cum Parianos viderent præterire, maximam piscium copiam in ignem imponerēt, & circumcirca vinum libarent, quasi Neptuno sacra facientes, eosque faustis auspiciis aduocarent ad honorandum Deum & litationis societatem. Quod cum piscatores facerent, illi piscatoribus morem gerentes, simul epulabantur & bibebant, remittentes aliquantum ex itineris contentione. Lampsaceni vero cōtendentes, ad Hermæum priores venerunt: id à Pario septuaginta stadiis distat, à Lampsaceno vero, ducentis: tantumque soli per fallaciam Lampsaceni Parianis ademerunt, finibus in Hermęo constitutis.

18. Metu etiam, ne religiosæ personę minuerentur contributa pecunia Chabriæ. Is enim Chabrias Atheniensibus Thao regi Ægyptiorum bellum gerenti, & pecuniis indigenti, consuluit: vt aliquis diceret sacerdotibus, oportere & mulierum & virorum multitudinem sacris initiatorum submouere, propter impensam. Quod audientes sacerdotes, sacerdotium penes se manere volentes, singuli propriam dedere pecuniam. Postquam autem à cunctis accepit, iussit illis præcipi decimam partem expensarum, quas prius in templo faciebant. *f*

19. Dionysius tyrannus non minori iniustitia, quam impietate, prætextu religionis in suos quoque vsus est. Cum enim fana expilasset, quæ ex his sublata fuerant, in forum protulit, & per præconem vendidit: & pecunia exacta edixit, vt quod quisque à sacris haberet, id ante diem certam in suum quodq; fanum deferret, sicque ad impietatem in homines adiunxit iniuriam. *g*

20. Non omittam stratagema Cenethi regis secundi Scotorum, quod refert Cardanus. Cum enim pater eius cum maiori parte nobilitatis & militum fuisset necatus, in prælio pictis vicinis siue Scotis syluestribus, & retineret nobilitas residua iterum cum illis congredi, conuocauit fere omnem nobilitatem, & benigne palatio & opiparo conuiuio excepit: vbi autem nocte superueniente singulos per cameras disposuit dormiendi causa, sub mediam noctem subintroduxit per singula cubicula singulos homines, deferentes in vna manu ligni putridi baculum, qui splendet in tenebris, indutos vestibus corij cuiusdam piscis, cuius squammæ etiam noctu lucent, & altera manu habentes cornu, quo clamarent terribili voce, obtemperandum Regi, Deum

a Valer. Maxim lib. 1. c. 2. & Gell. lib. 15. cap. 22.

b vt ait Ælianus 2. var. histor. Suid. & Cic. 2. de legib.

c Ammian. Marcellin. lib. 21. & 22.

d Liuius, dū de Seruio rege agit, meminit Plutarch. in problem. 4. & scripsit Valer. Max. lib. 7. c. 3. in 1. exemplo.

e lib. 6. Stratagemat.

f Vt ait Arist. 2. œconomic.

g vt tradit Cic. 3. de natur. Deor.

enim vltionem polliceri de pictis, quorum spectro semisopiti perterriti euigilantes, nihil amplius videbant, quam inter lucentem baculum & squammas, quæ postea homines elabentes veste tegebant. Quare mane omnes conferentes de visione illa cum rege, concluserunt, inuadendos esse pictos, quod & factum est, & veluti bene oraculi erecti bis & ter vsque ad internecionem profligarunt pictos.

21. Fertur & Cœlestinus 5. summus Pontifex per cannam deceptus voce tanquam cœlitus missa, insonantem, vt desereret pontificatum, & Bonifacium 8. institueret, anno Domini 1294 Plati.

22. Sed multo mirabilius, quod scribit Fulgosius *a*, quod Iohannes Vincentius Bononiensis monachus, eam de se hominum animis confirmauerat, vt cum eo Deus loqui crederetur, & in eius verbo mortui suscitarētur, & per hanc opinionem captis animis in Bononiensis vrbis dominatum se insinuauit, annumque in ea egit armis septus: ita vt in vrbe manerent, eaque pellerentur, quos ipse aut gratos Deo, aut inuisos, tanquam diuinitus moneretur, adfirmaret. Refert P. Crinitus *b* ex Diuo Augustino & Hieronymo, Sarabaitarum sacerdotum hypocrisin, & imposturam, quibus abutebantur ad corrodēdas pecunias. Sarabaitæ sacerdotes tales sunt, inquit Diuus Augustinus, vt eorum genus omni studio atque affectu sit euitandum. Ipsi denique in Ægypto positi sunt, in foraminibus petrarum habitantes, indu i ferarum & boum pellibus, cincti funibus palmarum, spinas ad calcanea portantes ad cingulum ligatas, discalceati & sanguine cruentati, cauernis exeuntes ad festum Scenopegiæ, pergunt Hierosolymam, & sancta sanctorum intrantes, paupertatem & abstinentiam prædicant à se seruari: tum barbam spectante populo, ibidem acriter peruellunt: itaque numis tali astu & commento adeptis, in suam regionem remaneāt, & in lætitia, & dapibus epulantur. Hos nolite obsecro imitari, quia non beatos illos, sed in magnis suppliciis damnatos, merito esse prædicamus.

a Fb. 1. c. 1. ex Guidone Bon...

b Crinitus lib. 3. de honesta disciplina, c. 15.

Remedia contra prædictas aut similes imposturas. CAP. XII.

Remedium præcipuum contra imposturas ambitiosorum hominum & cupidorum, aspirantiumque ad dignitates, sumendum est ex generali regula *c*, probandos esse spiritus, antequam eis credatur, si ex Deo sint. Dehinc separanda causa publica à priuata: in quantum enim huiusmodi homines causæ publicæ fauent, laudandi sequendive sunt: sed dum illam caussam ad priuatum commodum transferre satagunt expellendi, aliique pro eadem causa subrogandi: nec exprobatio, quam in ore habent, metuenda, quod populum ingratum dicant, qui non agnoscat beneficium ab illis datum, quæ defensio vel techna succedit inescationi vel prętextui defensionis religionis, vel ob quam impostores dominationes ambientes, & beneficiis quibusdam inescantes populos, solent paulatim ad se vtilitatem transferre, donec occuparint tyrannidem. Intrant enim vt vulpes, regnant vt leones, & deposita persona ouis, apparent quales sunt, nempe lupi rapaces, & postea etiam moriuntur vt canes. Sic Absalon, vt regnū paternum occuparet, postquam fecit sibi currus & equites, & quinquaginta viros, qui præcederent eum, mane consurgens stabat iuxta introitum portæ in via, & omnem virum, qui habebat negotium, vt veniret ad regis iudicium, vocabat ad se, & dicebat, *De qua ciuitate es tu?* Qui dicebat, ex vna tribu ego sum seruus tuus. Respondebatque Absalon, *Videntur sermones tui boni & iusti, sed non est, qui te audiat constitutus à rege.* Dicebatq; Absalon, *Quis me constituat iudicem super terram, vt ad me veniant omnes, qui habent negotium, & iuste iudicem?* Sed & cum accederet ad eum homo, vt salutaret illum, extendebat manum suam, & apprehendens osculabatur eum, faciebatque hoc omni Israel venienti ad iudicium, vt audiretur à rege, & sollicitabat corda virorum Israel. Postea vero, cum iam illis præludiis demulsisset populum, prætextu religionis & voti soluendi, voluit sibi vsurpare regnum, cumque immolaret victimas, facta est coniuratio valida: quæ sunt verba cap. 15. libri 2. Regum. Vnde persecutio acerrima secuta est contra Dauid patrem, donec prælio superatus fuit Absalon, & debitas pœnas ex arbore suspensus luit, & hasta transfixus est, *d* & populus recognoscens technas impostoris Absalonis, redit ad suum principem. Et hæc sunt initia, progressus & finis tyrannorum, quibus vigilantem principem, verum prospicere oportet, si regnum saluamque velit suam rempublicam. In primis enim obsequiis principem demulcent, & gratiam eius venantur: vbi autem mentem eius fascinarunt, sibi committi potestatem in populum contendunt, & nunc illam, nunc hanc præcipuam dominationem aucupantur. Vbi vero iam præpos ituras & auctoritatem acceperint, præstantiores & fideliores principi detrudunt potestate, si sibi

c 1 Epist. D. Ioann. c. 4.

d 2. Reg. c. 18.

sibi conciliare nequeant, alios sibi beneficijs obstringunt, non de suo sed de principis bonis se tamen ea de suo largiri persuadent, vel promouere: bonos quos sibi obstituros præuidēt, calumniantur, & in eos principes prouocant, & principum odijs & inimicitijs parua, vel nulla occasione, ab aula, honoribus, muneribus explodunt. Populum demulcent interim beneficijs, vt dixi non suis, sed principis ex bonis, suo tamen nomine, & vbi iam consecuti sunt popularem auram & fauorem, in regem, aut principes incipiunt paulatim inuehi, in eos culpas omnes reijcientes, cur magis fauere nequeant, quod tamen velle & summopere desiderare oganniunt, & iurant quod si daretur occasio, auxilium se præstituros: Idipsum strenue & summa cum populi vtilitate pollicentur & obtestantur, sed non posse manente regum & principum auctoritate. Sic paulatim commouent populum, & minuunt populi in suos principes legitimos amorem, in se transferentes, cum his proponunt premij populum tributis, exactionibus indebitis, vitijs, luxuria, vel luxu principum, qui parum curent, quid patiatur populus, dummodo suis commodis inseruiant & voluptatibus, hæcque clam ingerunt, & alios suæ factionis & ambitionis ministros, qui idipsum faciant, subijciunt. Populus autem qui bestia multorum capitum est, leuior aura & fumo, flectitur, commouetur, & modum excutiendi iugum, libertatemque, quam illi pollicentur, quęrunt: eo autem adducti cōiurationes fiunt, vel maxime prætextu religionis, accedunt subscriptiones, collegia factionum, apparatus taciti bellorum, & subito non præuidentibus principibus, tanta flamma quę diu continuit, emicat, & accendit paulatim rebellionis ignem & erumpit, principes incautos adoritur. Quod si tributorum releuatio, vel alia causa obiecta populo eum non commouet: extrema sed perniciosa omnino excusatio, & prætextus iniustitiæ religionis adiungitur: ob quam nec patri, nec matri, nec fratribus, nec principibus: imo si illis credatur, nec Deo parcendum dicitur, vbi agitur de anima, de regno, gloria & honore Dei. Hæc speciosissima querela, quæ & doctiores & theologos conturbat, distrahit, diuidit cœlum, terræ miscet, sacraque prophanis, monasteria deturpat pios & bonos concitat. Videbis regulares armatos abiecto habitu, presbyteros cataphractos à cæde ad altare transeuntes, bonos Christianos prædis, blasphemijs assuescere, diuites & minime malos ad peram vsque & sacculum & baculum excuti, dum ab iis pro tam sancta quæstione opem non esse denegandam [illegible] persuadent, & pro ea moriendum. Interim autem contra, videbis in turbido hoc statu, factiosos pauperes & mendicos precationibus ditari, opibus augeri, & ex populi phrenesidū, oculi illorum perstringuntur, spolia opipara colligi. Phrenesim dico: si enim mente constarent, cernerēt malum præsentaneum, & quod prono vno tributo leui quod innouatores causati sunt. Non ferendum continuis exactionibus ob bellum, veluti ab hirudinibus ad postremum obolum & sanguinem vsque exsugi, quo cum reducti sunt, incipiunt resipiscere, sed sero sapiunt Phryges. exemplum vere descriptum in Absalone reliquit Deus, vt aptius non potuerit conuenire, exempla & alia quoque iam antea exposita, confirmationem adferunt.

2. Cæterum remedia singulis initio progressus & fini quærere oportet conuenientia. Quidam enim aperte se ex voluntate Dei audacter dicunt ad reges deijciendos missos & puniendos, vt Cyrus. Quidam flagellum iræ Dei, vt Attila: quidam iram Dei, vt Tamburlanes. Et isti vi & aperto marte aggressi sunt finitimos, vel suos principes, contra quos primum remedium, vt populus vitam in melius mutet & resipiscat à peccatis, & redeat in viam mandatorum Dei, vt quæ Dei permissione flagella immissa sunt, eius misericordia submoueantur, sicque ad auxilium DEI præcipue recurrendum, & humana media ad defensionem & repulsionem inimici concessa, sumenda.

3. Qui autem callide fucum addunt religionis ad vsurpandum tyrannidem: & qui prętextu eius vtuntur ad mala exsequenda, magis obseruandi sunt, & inquirendum primo, num vita & facta respondeant verbis. facilis enim est coniectura animi fraudulenti, aliter viuere aut agere, quam loqui. Atq. præludia illorum sunt præscindenda antequam serpant. nec temere credendum, sed concilium opportune adhibendum. Princepsque qui suspectos habet ea de re aliquos, probare debet ingenia eorum accurate secreto, & si fieri possit potius per se ipsum, quam per alios, ne detegatur eius mēs, & ne contra illam dolis maioribus suspecti se præmuniant. Sunt enim qui aliquid tam graue moliuntur semper in specula, & exploratores consiliorum habent aulicorum & principalium, vt ex omnibus tanquam chamaleontes, ad omnia donec instituta perfecerint, colores mutent versipelles.

4. Erant apud Romanos à Cæsaribus constituti qui rectorum, prouinciarum & magistratuum, perinde ac priuatorum actus & cō[illegible] deferrent, qui & officia dice-

dicebantur *a*. Crepundia huius temeritatis & maiora audendi deprehendi possunt. Si quis velit potestatem sibi datam retinere, si nolit parem aut successorē habere, si maiora quam potestas habeat vsurpare: si populum nitatur omnibus modis sibi conciliare, quib. omnib. prudentissimi principes, & respublicæ antiquę nonnullis legibus & pœnis occurrerunt.

a vt in l. vni de priua. carce. C. l. ea quidem se acons.

5. Consticuerunt quoque, ne potestates in perpetuum darentur, sed essent temporales, vt Iulius Cæsar; quia nouerat se in potestatem erectam ob nimiam imperandi licentiam cō cessam, statuit lege ne quis omnino prætor anno, consul biennio amplius a suo magistratu continuo imperaret *b*. Nec etiam e dictatura, quæ erat summa potestas, vltra sex menses dabatur. Scribit & Cassiodorus *d*. in forma præsidiatus, recturas prouinciarum fuisse annuas tantum. Cic. 3. *de legi. legem.* 12. *tab.* refert, *Eundem magistratum ni interfuerint decem anni, ne quis capito, ciuitatem annali lege seruanto.* Dabant successores maioribus potestatibus antiqui non tantum Romani, sed & alij, ne vsurpata potestas in tyrannidem consurgeret: crimenq; maiestatis erat, cum successum esset, de prouincia non discessisse, aut exercitum successori non tradidisse. *e* Eoq, nomine accusatus est Epaminondas à Thebanis. *f*

b Dio Cassi. lib. 41.
c vt idem ait lib. 36.
d l. 6. variar. & 7.
e l. 2. & l. 3. ad leg. Iul. maiest.
f vt scribit Æmil. Probus in eius vita. Et Xenophon. 7. & alij.

6. Cautum & aliquando ad euitandas populi inescationes, & ne facilis esset ad ambitionem ascensus per populi fauorem: ne vlli patriæ suæ administratio, sine speciali principis permissu permitteretur, *g* quod & fuit constitutum quondam a Philippo Pulcro rege Galliarum anno, 1302. a Carolo V. anno 1366. Quamuis hodie non obseruetur.

g l. si. C. de arm. sacr. l.

7. Non permittebant etiam populum deliniri vel in suas partes addicere donis & largitionibus: vel fauorem eius præter communē modum aucupari. Et Commodus Cæsar, capite plecti iussit Cleandrum Phrygem genere, præfectum militum & cubiculi sui, quod copiam multam frumenti coegisset, vt tempore famis, fauorem populi inescaret pro sui imperio dum illud largiretur, socijque & filij eius vna interfecti, & corpora eorum in cloacas proiecta. *h*

h vt scribit Herodian. in 1.

8. Cornelius Gallus Ægypti prouinciæ præfectus, ignominia notatus est, vetitumque ab Augusto, ne reus postea prouinciam eandem obtineret, quod vltra quod se gessisset insolētius quam par erat, statuas etiam sibi locari passus esset & pyramides in altum tolli, quib. a se gesta continerentur. *i*

i Dio lib. 53.

9. Et Lucilius Capito procurator Asiæ sub Tiberio accusatus est in senatu a prouinciali bus, quod vim prætoris vsurpasset, militumq; manu ad comitatum vsus iussiset, & conuictus in exsilium missus fuit. *k*

k vt scribit Corn. Tacit.

10. Apud Athenienses cæterasque respublicas, quæ populari administratione regebātur, qui ob amicorum diuitias, aliāue potentiam excellebānt, relegebantur extra ciuitatem ad tempus, non ad eorum nimiis improbitatē castigādam, sed ad potentiam moderandam, ne ad dominationem occupandam efficerentur potentiores, vt scribit Aristot. *l* quod iudicium Atheniensibus dicebatur ostracismus, quo Themistocles, Cimon, & Aristides multati fuerūt, vt ex eorum vitis liquet, eodemq; iudicio dicto Petalismo, vsi Syracusani in nimium potentes ciues. *m* Præcautio illa salubris & reipublicæ, & principibus, & studiose obseruanda. Talis enim est plebs quælibet ac turba, vt facile fallatur, & ad quiduis inducatur: vnde illi frequēter idem quod mari accidit.

l ... 2. pol.
m ... Diod. Sic. ...

11. Quemadmodum enim mare sua natura innoxium est recte vtentibus & firmum, si vero violenti flatus in illud irruerint, tale redditur vtentibus quales sunt venti, à quibus circumquaque impellitur: ita & multitudo talis redditur vtentibus, quales habet duces & consiliarios, vt aiebat Publius eximius dux Romanorum militibus deficere volentibus in Iberia. *n* Moderanda erit etiam superbia titulorum officiorum, quibus plebs sine iudicio plus quam sit potestatis, ei tribuit. Et proinde laudatur a Plutarcho Cato Vticensis, quod quæstor factus scribarum, officiorum, aliorumque generis eiusdem, minuerit eam prærogatiuam quam longo tempore vsurpauerant: iussit enim ministros non magistros se esse meminissent.

n Apud Polyb. lib. 11.

12. Nec vltro insuper tantæ proditionis & inescationis populi producenda, vbi detecta, ne coniuratumque tantæ arma capiant, nec audiendæ excusationes, quod olim tales viri qui auctores factionis sibi sub specie libertatis vel religionis populum conciliarunt in perniciem reipublicæ, vtiles & reipublicæ propugnatores fuerint, & quod inde mereantur laudem & remunerationem. Nam hic vtendum erit consilio & ratione Romanorum, qui M. Manlium vnde Gallos depulerat, inde præcipitarunt: quia fortiter defensam libertatem nefarie opprimere conatus fuerit: cuius iustæ vltionis nimirum præfatio hæc fuit: *Manlius eras mihi cum præcipites agebas Senones, postquam mutari cœpisti, vnus factus es mihi ex Senonibus.* Atque huius supplicio æternæ memoriæ nota inserta est. Propter illum enim lege sanciri placuit, ne quis patricius in arce, aut capitolio

pitolio habitaret. *a* Parem indignationem ciuitatis aduersus Spurium Cassium erupisse cui plus suspicio concupitæ dominationis nocuit, quam tres magnifici consulatus ac duo speciosissimi triumphi profuerint. Senatus enim populusq; Romanus non contentus capitali iudicio eum afficere; interemto domum superiecit, vt penatium quoque strage puniretur. In solo autem ædem Telluris fecit, & quod prius domicilium impotentis viri fuerat, religiosæ securitatis monumentum fuit *b* Eadem aulum Spurium Mellium consimili exitu patria mulctauit. *c* Alia huiusmodi seueritatis iustæ exempla in citato loco refert Valerius & alij, quæ prætermitto.

a [illegible] *Val. Max. prædicto loco.*

b quæ & refert Liu. [illegible] Dionys. Halic. [illegible]

c [illegible] pro domo sua.

13. Poterit iuuare principem legitimum in præcauenda proditione & rebellione, cum eam aliquo modo subolfecerit. Si comitia quæ vocant status, haberi & cogi mandauerit, & si illis adfuerit intelliget namq; quid noui quisque in prouincijs moliatur, & de his quos habet suspectos, clam & inquisitione facta apertius per se cognoscet: intelliget politiam sui regni, subditorum deuotionem, vel alienationem à se, causam & auctores, & ita medebitur singulis, & institutas coniurationes præuidebit & præcauebit. Sic principes Imperatores & reges, his publicis conuentibus veluti comitijs & consilijs vsi, optime sibi commissos populos rexerunt, nec erat vnus annus tempore Francorum regum, Pipini, Caroli Magni, Ludouici pij & sequentium Imperatorum, qui non haberet consilium huiusmodi & conuentum in aliqua parte regni solemniter indictum & peractum, vbi rex aut Imperator munera consueta ex toto regno & imperio suscipiebat, & singulorum causas audiebat: de procerum, comitum, ducum, & regum, vasallorũ negotijs, iniurijs, publico concilio iudicabat, oppressiones populi releuabat, de bello incundo, mouendoque exercitu, & in summa de priuatis publicisq; negotijs in maiestatis throno decernebat, vt olim Romulus adhibitis curijs populi de bello quoq; statuebat, vt liquet de antiquis Francis ex annalibus prædictorũ regum & Imperatorum: de Romulo ex Diony. Halicarnasseo & alijs.

14. Hic tamen caute agendum, neq; tantum deferendum comitijs istis, vt regia maiestas libera non sit, neque hic status aut comitia quæ colligi possunt à solo principe quandiu viuit sui compos, tantum robur habere debent vel sibi vsurpare, vt imperare velint principi, cum tantum conuocentur à principe loco concilij, & vt audiat ab eis si quid prouincia quælibet habeat, quod remedio indigeat, sicut dicimus summũ pontificem concilia generalia cogere, non vt ei imperet, sed vt quæ commodiora sunt, quæue statuenda & corrigenda ostendat & illa firmet: distinctioq; adhibenda est inter comitia quæ fiunt a populo libero, & ciuitatibus ab imperio superioris solutis: & ea quæ fiunt sub monarcha & rege, qui non habet superiorem, vt dicitur de rege Galliarum *d* Si quidem in democratia seu popularica republica, comitiorum suffragia legem faciunt, vt olim quando Roma regebatur ea forma reipublicæ. Et apud Græcos quando ciuitates erant sui iuris, septem conueniebant apud Trœzenam, vbi erat asylum Neptuni. Et apud Onchestum in Cadmea duodecim primum conuenerunt ciuitates, & postea plures, vel Pylagoram seu legatum bis in anno, autumno & vere mittebant ad Amphyctionum conuentum habitum ad Thermopylas, vbi tractabatur de communibus negotijs Græciæ, vt est apud Strabonem. *e* Quemadmodum & in Germania sunt ea ratione dictæ, conuentus gentium liberarum. Quæ forma comitiorum non potest admitti, manente rata maiestate regia & sine præiudicio eius monarchiæ, in populo, vbi est aliter viuendum sub voluntate regis. *f* Fuit enim lex regia lata ex consensu populi, vel tacite vel expresse admissa monarchia, per quam populus omnem potestatem quam habebat, in principẽ transtulit, vt late docuimus. *g* Ita subditorum lex est obedire, præpositorum imperare, vt omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. non est enim potestas nisi à Domino: & qui potestati resistit, ordinationi Dei resistit, lex præcipua & fundamentalis monarchiæ est: imperandi potestas absoluta data principi ex consensu populi: vt tyrannidis violenta sibi vindicata potestas, & eam legem sine populi vsurpare consensu.

d in c. per venerabilem. qui filij sint legit.

e lib. 5. & 9.

f 1. Reg. c. 8.

g li. 47. syntag. cap. 20.

15. Fuit autem magis probata potestas monarchica, quam democratiæ aut aristocratiæ: & proinde curandum est, vt ea nouis seditiosorum & ambitiosorum cuniculis, non subruatur. Tum quia melior: tum etiam quod omnis innouatio reipublicæ, trahit secum ingentes miserias, strages & populi calamitates, & ea quæ ex bellis solent crudelibus oriri: vt melius visum fuerit aliquando, malam rempublicam retinere & vt licet emendare, quam nouam introducere: cum enim fundamentales leges rerumpublicarum submouentur: necessarium est, vt omnia quæ superædificata sunt ruant, & omnia conturbentur, cum iactura omnium non solum malorũ, sed etiam bonorum; restat enim sublata anima eius reipubli-

publicæ confusæ ferale cadauer, canibus & feris laniandum expositum, quippe quia sublatis illis legibus, pessimorum quilibet sibi omnia licere ex arbitrio existimat, & dum post sublatas primas leges aliæ institui curantur, interim in interregno populus sine freno, sine duce certo, mutuis seditionibus se lacerat, & in seipsum manus conuertit: audaciores & peiores, & vis omnis dominatum ac tyrannidem exercent: vnde adhuc nihil miserius, quam ipsa victoria oriri potest: quæ etiam si ad meliores recidat, tamen eos ipsos impotentiores & ferociores reddit, vt quamuis natura tales non sint, necessitate tamen esse cogātur. Multa enim victori, eorum arbitrio per quos vicit facienda sunt, vt ait Cicero. a

a in 4. li. epist. famil. epist. Marcello scripta.

16. Princeps itaq; solicite animaduertet, si qui sint qui ad defectionem populum concitent. Populum ipse vt filios habebit, species enim regni habet pastoris, & patris officium: at ad superbiam eum progredi pati non debet & insurgentes ab initio opprimet. bestia enim est multorum capitum. docendus populus nō sequendus rationes adfert e. Osius de electio. quod eius consilium instabile sit, varium, desultorium, corruptioni per preces pretium, odium, obnoxium, vt vanæ etiam populi, seu plebis maxime voces non dicuntur audiendæ. b Plebs leuis ad seditiones prona, suis vtilitatib. sæpius aduersaria, inconsultaque, vt non immerito apud antiquos Gallos pene seruorum loco haberetur & nihil auderet per se & nulli consilio adhiberetur. Multo minus in cōuentibus generalib. quos Druidæ certo tempore anni congregabant in finibus Carnutum quæ regio media totius Galliæ habebatur, quo vndiq; qui controuersias habebant, confluebant, & iudicijs decretisq; Druidum parebant. c

b in l. decurionum, de pœnis C.

c vt refert Iul. Cæsar li. 6. de bello Gallico.

17. Obseruaui, plerunq; ambitiosos homines, qui bene constitutas respublicas regias ambierunt in suas trahere partes populum, & plebem primum in suos principes commouisse: dehinc velut ad pileum & libertatem eos prouocasse, non in fauorem ipsius vere populi, sed sui ipsius vtilitatem, vt duces fierent rebellium, & postea armati principatum inuaderent: dulce nomē democratiæ, sed vtilior monarchia. Neque in magnis & arduis negotijs, potuit Democratia Romanorum sibi plene consulere, quin necessario, postquam popularis administrationis variam aleam experta est, coacta sit ad monarchiam redire, & ita desistens ab ea monarchia per gradus semper lapsa est in peius, & post tentatas alias species eandem redijt ad eam, vt necessariam & faciliorem. Vagus populus primum ad Romulum & sequentes confugit, postea excusso iugo regio prætextu superbiæ & luxuriæ Tarquinij, tentauit per consules, regimen inire & per comitia, rursum per decemuiros, & his quoque fastiditis, redijt ad consules, & ex consulibus, necessario ad vnius dictatoris imperium semestre: postea ad consules & Tribunos prætores. Et tandem ad illam regiam dignitatem, cuius nomen quidem exosum habebant, sed vtilitate compulsus sub alio titulo Imperatoris sub Augusto eandem recepit, & omnem potestatem in eum transtulit, ad tempus primum decennij, postea in perpetuum, vt ait Zonaras & alij classici historiographi Romanorū. Populi seu principatus democratiæ, d in republica speciosum nomen habet, videturq; ex legū æqualitate non plus vni quam alteri tribuere: verum reipsa comprobatur, nihil ei cum sua appellatione conuenire. Contra monarchiæ nomen, auditu difficile, penes vnum tamen, summam esse reipublicæ, conducibile omniū maxime est. Facilius enim quispiam vnus vir bonus, quam plures, reperitur. Et si illum difficile inuenire quis putet: necesse est vt fateatur, & plures inueniri difficilius. Non hic disputo de comitijs, seu conuentibus statuum, in regnis etiam liberis habendis, quæ necessario congregantur ad consulendum secundum leges regni, non contra, quid statuendum sit: veluti si interregnum sit, nullo exsistente rege, vel nullo successuro, si regnum sit successiuum, vel si sit electiuum nullo adhuc electo, vel si rex sit mente captus, si minor, vel infans si ab hostibus captus. Nam de his loqui non est institutum, quia necessario colligi tunc & auocari & conuenire debent, sed ago de comitijs nō conuocandis, vel non sequendis, vbi suspicio, de proditione, vel defectione, vel coniuratione, principis mentem præmonuerit, nisi putet per eadem comitia posse malis commodius occurri: quo casu rectius faciet, si in consilium omnes adhibeat, & fideles præcautionib. præmuniat, & locum tutissimum conuitijs imperet & eligat. Omnium horum, & proditionis, seu factionis, & præcautionis vnum mihi sufficiet Ludouici pij Imperatoris filij Caroli Magni adferre exemplum, quod abunde descriptum inueniet lector in annalibus Germanicis excussis post Eginhartum, continentib. annos Pipini, Caroli Magni, Ludouici pij, qui descripti feruntur à quodam erudito Astrologo, qui fuit tempore ipsius Ludouici pij, eiusq; aulicus.

d vt ait Dio Cassius li. 52.

18. In his ergo in anno 829. scribitur tunc circa tempus quadragesimale cum Imperator

Ludo-

Ludouicus Pius loca circumiacentia mari peragraret, principes factionis in eum iniquæ occultatum diu virus detexisse. Affert autem initium & progressum coniurationis his verbis, *Et primum quidem*, inquit, *inter se primores quodam fœdere coniurant, deinde minores sibi adgregant, quorum pars mutationis semper cupida more cattum auiumq́ rapacium, alienum detrimentum suum quærunt suppletionis augmentum. Freti ergo multitudine & assensu plurimorum filium Imperatoris, Pipinum adeunt, prætendentes abiectionem sui, morum Bernhardi insolentiam, cui fauebat Imperator despectionem cæterorum. Asserentes etiam eum, quod dictu nefas est, thori incestatorem paterni, patrem vero adeo quibusdam illusum præstigiis: Vt hæc non modo vindicare, sed nec aduertere possit. Oportere ergo, dicebant, bonum filium indigne ferre dedecus paternum, ablatisq; è medio talibus patrem restituere, & menti, & dignitati, &c.* Addit eo prætextu coniurantes & in patrem Imperatorem, filios concitasse, vt deturbarent potestate. Et postea in anno 830. subijcit, *Cum autem instaret autumnalis temperies, hi qui Imperatori contraria sentiebant, alicubi in Francia conuentum generalem volebant, Imperator autem clanculum obnitebatur, diffidens quidẽ Francis, magisq; credens Germanis* (& hic notanda præcautio Imperatoris) *obtinuit tamen sententia Imperatoris, vt Neomagi populus conueniret. Veritas porro ne multitudo contrariorum superaret paucitatem fidelium suorum, iussit vt vnusquisq; ad idem veniens placitum simplici vteretur comitatu: præcepit etiam comitem Lambertum finium sibi deputatorum custodiam habere, cui Helisacharem abbatem iuris reddendi causa aduexit* (hi erant aduersarij) *Tandem ergo Neomagum ventum est, omnisq; Germania eo confluxit auxilio Imperatori futura. Imperator autem volens adhuc vires aduersariorum attenuare, Hilduinum abbatem culpans interrogabat, cur cum simpliciter venire iussus sit, hostiliter aduenerit: qui cum negare nequiret, continuo ex palatio exire iussus est, & cum paucissimis hominibus iuxta Padabrunam, in expeditionali hyemare tabernaculo. Valah abbas iussus est ad monasterium redire Corbeia, ibiq; regulariter obuersari. Hæc cum hi qui Imperatori aduersaturi conuenerant, viderent, ad desperationem vltimam, fracti viribus, sese verterunt. deniq; per totam noctem coeuntes, &c.* Sicq; dissipata fuit coniuratio. Et in annis sequent. refertur detectio plenior, & clementia Ludouici: quæ quia nimia fuit in reos maiestatis, fuit occasio cur iterum illum aggressi sunt vsque ad deiectionem & depositionem ab imperio, donec ex monasterio cui addictus erat, fuit ope suorum fidelium in sedem restitutus. Atque in hoc exemplo elucet coniuratio, deceptio populi, imposturæ, quibus persuadere voluerunt deponendum Imperatorem, & comitiorum prætextus, & remedium quo caute vsus est Imperator. Sed & constat, in quo postea peccauerit Imperator, quod non condignis pœnis vsus fuerit. Quamobrem coniuratores tam clementer habiti non deposuerunt, sed destiterunt animum coniurandi. Atque cum viderent adhuc multitudinem reliquam Germanorum partes Imperatoris sequi, ad vltimam fraudem & machinam peruenerunt, nempe ad prætextum religionis, vt eo prætextu animos subditorum reliquorum, à suo legitimo principe auocarent: & proinde vt in prædictis annalibus dicitur, anno 833. *Veriti inauditi sceleris conspiratores, ne versa vice retro lapsa ferrentur quæ gesta erant, callido vt sibi visum est, cum aliquibus episcoporum vtuntur consilio, vt pro his de quibus iam pœnitentiam egerat Imperator, iterum publica pœnitentia, armis depositis irreuocabiliter, quodam modo ecclesiæ satisfacere iudicaretur, (cum tamen & leges forenses, non contra vnam culpam semel commissam bis inuehantur, & lex nostra habeat, bis non iudicari delictũ.) Cui iudicio pauci contradixere plures assensum præbuere maxima pars vt assolet in talibus, ne pr maiores offenderent verbotenus consensere. Et ita damnatum & absentem, & inauditum, neq; confitentem, neq; conuictum, ante corpus Sancti Medardi confessoris & sancti Sebastiani martyris, arma deponere cogunt, pullaq; indutum veste, adhibita magna custodia sub tectum quoddam detrudunt, &c.* Grauissima occasio separandi populum hæc fuit, prætextu causæ religionis, donec populus ad se conuersus cognouit imposturam, & totis viribus postea restituit loco suum Imperatorem, vt eodem anno, & seq 834. notatur.

19. Vidimus, non sine lacrymis in Gallia, & Germania, hunc prætextum religionis populum demulsisse & armasse, persuasum à seditiosis contra legitimos principes, tandem & personatam causam detectam euanuisse cum suis auctoribus: non tamen omnino: fieri enim non potuit, vt ex tantis incendijs vestigia cinerum saltem, & ibi latentes scintillæ non remanserint. Sic tempore Moysis viri mitissimi & electi à Deo, Chore, Dathan, Abiron, & Hon, ambientes dominationem, factiones cõtra Moysem inierunt, & in suas partes traxerunt ducentos etiam quinquaginta viros proceres synagogæ, & qui tempore consilij per nomina vocabantur: & prætextum religionis addiderunt, dicentes aduersus Moysem & Aaron. *Sufficiat vobis, quod omnis multitudo sancto-*

rum est, & in ipsis est Dominus: cur eleuamini super populum Domini, &c. a in quibus verbis notabis hos defectionis à Moyse & Aaron auctores, primum delinuisse populum, & ad libertatis causam & à subiectione ducis legitimi voluisse retrahere, quia persuaserāt æquales Moysi, eiusdemq; sanctitatis eū esse: & tamen finis erat, vt ipsi sibi dominationem vsurparent, fictione defensionis & quod in libertatem eos asseruissent, qua techna vsi prædicatores & sectatores falsæ libertatis etiam euangelicæ. Quemadmodū & b Maria soror Moysis & Aaron conspirantes contra Moysem locuti sunt irati in eū propter vxorē Æthiopissam, & prætenderunt causam religionis, dicentes, *Num per solum Moysem locutus est Dominus, nonne & nobis similiter est loquutus?* Quorum tamen superbiam Deus vindicauit vt & illam Chore, Datanis & Abyronis, in prædictis locis, ipseq; Moyses viriliter exsecutus est vltionem à Domino impositam & indictam, vt & principes quoq; Germani, aduersum turbam libertatis euangelicæ temere & seditiose contra legem diuinam assertricem; quos & principes alij imitari debent strenue, & huiusmodi initijs & progressib. solicite obsistere, si sartam tectamue velint, & reipublicæ sibi commissæ administrationem conseruare desiderent.

a Num. 16.
b Num. c. 12.

20. Cæterum quod pertinet ad imposturas per quas prætextu religionis olim principes populos inescarunt tempore idololatriæ, & postea. Remedia hodie promtiora sunt & prætcautiones quam olim; vt enim olim superstitio & dæmonū deceptio, facile nouas & multiplices de religione inculcabat hominib. opiniones, nulla vera aut certa apud illos exsistente, sic facile principes poterant ex ea quod volebant persuadere. At hodie inter Christianos certa fides de Deo, certa nobis dogmata, quæ habent regulas, quibus superstitiones, hypocrises, & hæreses breui tempore & modico negotio detegi possunt, nisi vis aut furor obstiterit seditiosorum & schismaticorum.

21. Christiani etiam principes, si vere Christiani sunt, qui animæ immortalitatem norunt vel nosse debent, quiue credunt iudicium futurum ante tribunal Dei & regum & reliquorum, in quo omnia occulta manifesta fiant, quique post hoc vel vitam æternam vel supplicium æternum, prout quisq; in corpore suo gesserit, norunt parari; non solent huiusmodi imposturis & falsis persuasionibus & exterioribus simulationibus religionis imponere populis: cum quia ita sciunt populum esse Christianum, tum etiam quia norunt omnia Deo nuda & aperta esse, & secreta cordis & cogitationum illi patere; & quod, si simulent se verè religionem amplecti exterius, interius autem sint alij, iam Dei iudicium vident instare, vel in barathrum necesse est incidere eos malorum, vt Deum non credant. Si enim credant esse, nunquam in religione mentiendum esse, vel ratione impulsi naturali, neque imponendum proculdubio in mentem non veniet. Scio quid Machiauellus vir perniciosissimus, voluerit principibus persuadere, c sufficere principi, si quod pertinet ad exteriora, habeatur pius & religiosus, & si talis non sit, vt decipiat multitudinem talem eum arbitrantem. Scio etiam quod idem furcifer & sacrilegus scripserit, d principem probare debere falsa miracula in populo, vt deuotionem populi augeat: debereque se imitari antiquos principes, qui ad excitandos milites & subditos ad obedientiam & pugnam, falsis vtebantur reuelationibus, vt tanquam à numine dictatis. Scio & plura alia his peiora addita, quæ à pluribus in praxim non sine abominabili exemplo & malo reipublicæ adducantur. Sed quid mihi cum atheis? Si enim crederent Deum esse, si mandata eius reuererentur, & sequerentur, tantas blasphemias non admisissent. Præceptum primum, *Non habebis deos alienos coram me*, e *diliges Dominum tuum ex toto corde tuo, tota anima, totis viribus.* Et aliud, *Non assumes nomen Dei tui in vanum.* Deuteron. 20. repugnant ex diametro. Item quod scriptum D. Matth cap. 22. Marci 12. D. Luc. c. 10. Miracula fingere, tribuere sanctis & Deo quæ non adsunt, hoc est fingere deos, ad idololatriam declinare, vnum dicere, aliud facere in religione, hoc est sine religione esse, nemo enim potest duobus dominis seruire, nemo mendacium & veritatem asserere f Non sunt facienda mala, vt inde eueniant bona. g Et melius est scandalum nasci, quam metu eius veritatem omittere. h Atque aliud est loqui de principibus Ethnicis, qui nullam certam habebant religionem, & quam vellent poterant subditis persuadere. Aliud agere de principibus Christianis, penes quos vt apud omnē populum Christianum vnus Deus, vna fides, vnum baptisma. Et penes quos non est arbitrium iudicandi de religione, sed necessitas, si velint dici Christiani obsequendi sanctę matri Apostolicæ & Catholicæ Ecclesiæ, quæ vna est, & sibi in omnibus consentiens in vniuerso orbe. Et vt ait D. Paulus ad Heb. cap 10. vers. 26. *Voluntarie peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hostia, terribilis autem quædam exspectatio iudicij, &c.* Et ad Galat. 1. *Si quis vobis euangeliza-*

c *lib. 4. de princip. c. 18.*
d *li. 1. cap. 12. 13. 14.*
e *in l. Deu. Exod. 20 Leuit. 20. Deut. c. 5.*
f *D. Merae. c. 6.*
g *vt notat gl. ad l. qui sub prætextu C. de sacros. eccl. & c. magnopere ne cler. vel monac. secu. neg. se imm. misc.*
h *c. qui scandalizauerit de reg. iur in 6.*

lizauerit prater id quod accepistis, anathema sit. Admonetur & populus per Deum, cauere ab huiusmodi simulatoribus religionis mendacibus. *a Si surrexerit in medio tui propheta, aut qui somnum se vidisse dicat, & pradixerit signum atque portentum, & euenerit quod locutus est, & dixerit tibi, eamus & sequamur deos alienos quos ignoras, & seruiamus eis, non audies verba prophetæ illius, aut somniantis, quia tentat vos Dominus Deus vester, vt palam fiat, num diligatis illum an non in toto corde vestro, & in tota anima vestra.* Admonetur & princeps, Deuteron. 17. cap. vt postquam in solio sederit, legis Dei volumen descriptum habeat, & legat illud omnibus diebus vitæ suæ, vt discat timere Deum Dominum suum, & tenere legis præcepta. Munus regis est dimittere sacra & tractationem plenam religionis ecclesiæ: secundum eius & Dei præcepta viuere: in reliquo, non superstitionibus studere, sed arma strenue, quando, quomodo & cōtra quos oportet, tractare. Quemadmodum enim pro monstro habetur videre monachos solitarios, personas ecclesiasticas, arma mouere & curare, vel exercere: sic pro monstro mihi est, nec quicquam boni vnquam illinc ominandum puto, principem velle cum armis & secularibus negotijs, vna profiteri regularium & solitariorum seu ecclesiasticorum munus, & exercitia publice. Hæc enim non possunt hodie se compati: & qui suscipit malitiam cœlestem, desinit esse reipsa miles seculi, *b* & amittit feuda factus clericus, & ex militia cœlesti, *c* & alia est militia armata, alia cœlestis: *d* ideo militans Deo minime se negotijs secularibus implicat: ita nec secularis vicissim rebus diuinis præsidere debet. *e* Regi gladium materialem exercendum commisit Deus, *f* & ecclesiasticis gladium spiritualem. *g* Vterq. quidem gladius ad Christianam perfectionem & vitam pertinet, & se mutuo iuuant vt ambæ in hac causa se fouent potestates. *h* At duæ sunt separatæ potestates, duæ viuendi seiunctæ formulæ, duo maxima, imperium & sacerdotium. *i* Sed qui spiritualem gladium habet: illum exercere solum debet, nec secularem vsurpare, & qui secularem habet, illo contentes, ecclesiasticum iuuare, non vsurpare debet, secularem militiam exercere, terram defendere, de prælijs tractare: & de armis, terrenæ potestatis est, & contra professionem ecclesiastici ord. *k*

a Deut. 13.

b c. vnic. de vasallo milite qui arma deposuit, li. 2. feud. tit. 21.
c c. qui cler. si de feudo controuersi fuerit, & si inimicus vel alter inposfessus, &c. in lib. feud.
d c. 19 reprehēsibile 23 q. 8.
e ca. 1. quoniam idem mediator, 10. dist.
f c. non solum 23. q. 1. c. sicut. c. quæsitum 23. q. 4.
g §. 1 23 q. 8. & §. 1 23. q. 8. c. authoritate, 15. q. 6. c. interfectum, §. in hoc 23 q. 5.
h c. 8. quoniam idem 10 dist. c. cum ad verum, 96 dist.
i §. 1. quomodo episcopi, epist. & c. in. nonulli c. duo sunt quippe 96 dist. c. humanum genus 1. dist. & ca. 1. 23. q. 8.

22. Erit & præcautio in posterum contra has fictiones periculosas principum: quærere præceptores qui ex tenellis principum plantis, hæc axiomata, blasphemias, & doctrinas euellant; & contraria doceant. Itaq; prius præceptoribus quam discipulis illorum, inculcanda & discenda doctrina, ne Deum simulationibus his prouocare velint, vel fucum, cum periculo animæ, religionis eius inuehere. Deus enim non fallitur nec irridetur. *l* Mali præceptores, vitia sua transfuderunt sæpe in discipulos principes, vt ex bonis orti præstantes. Præceptoribus data præcepta, profutura sunt iuuenibus, non secus quam pharmaca à medicis dantur nutricibus, vt per illas lactentes curentur. Æquum etiam esset sæuire in huiusmodi pernitiosos homines, quibus commissa sunt ingenia instituenda & non corrumpenda, vt in auctores sceleris quodque eorum facto transmissum in ea fuit virus, vtque in veneficos ingeniorum & venenorum nocentiorum compositores, & propinatores animaduertitur merito: cum magis sit animam quam corpus lædere.

l ad Galat. c. 6.

23. Consideraui aliquando hypocrisim deceptricem, arguere semper tempora valde periculosa dum occupauerit vel regnum, vel ciuitatem, vel domum, non minus quam quando proditores incogniti nobiscum conuersantur, obseruantes & captantes per singula momenta occasionem nocendi, vt non immerito illud *væ*, sæpe hypocritis à Domino nostro IESV CHRISTO fuerit obiectum. *m* Et Diuus Paul. *n Spiritus manifeste dicit, quod in nouissimis temporibus discedent quidam à fide, attendentes spiritibus erroris, & doctrinis dæmoniorum in hypocrisi loquentium mendacium, & cauteriatam habentium suam conscientiam, prohibentium nubere, &c.* Et rursum *o*, *Hoc autem scito, quod in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa: & erunt homines se ipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti: sine affectione, sine pace, criminatores, incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, proterui, tumidi, cæci, & voluptatum amatores magis quam Dei: habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes, & hos deuita, &c.*

m D. Matth. 23.
n 1. ad Tim. c. 4.
o 2. ad Tim. c. 3.

24. Duplici modo hoc genus Deo exosum, & quod peccent, & quod Deum, seu pietatem & religionem Dei, veluti peccatorum auctorem facere nituntur. Vnde grauius aduersus se concitant iram Dei, & miserrime, vel in hoc seculo, vel post mortem, iusto eius iudicio cruciantur, & vt plerumque concidunt detectis fraudibus, quas Deus non patitur diu latere, vt nec abuti gloria sua quam alij non dat, & eam vsurpantes exemplariter punit, vt nec Ieroboam rex impune tulerit volens sacrificare Deo, *p* Nec ante eū Saul. *q* Perpendere licet exitum simulantium religionem, & quid illis

p 3 Reg. 13.
q 1. Reg 13.

contigerit, vt alij principes, sibi ante oculos exempla eorum obseruent, proponant sibi Salomonem, qui vbi claudicare cœpit in religione, propter vxores alienigenas, scindendum regnum suum, & responsum accepit à Deo: atque suscitauit ei Dominus aduersarium. Adad Idumæum de semine regio, qui erat in Edom, & Ieroboam filium Nabath seruum eius, & Razon filium Eliada, 3. *a* Vindicta & acerbissima contra Achab & Iezabelem, qui vt possiderent vineam Naboth Iezraelitæ, simulato & prædicato ieiunio, imposuerunt per duos falsos testes quod benedixerat Deum, & regem, & lapidari curarunt. Quamobrem factus est sermo Dei per Eliam ad Achab, *Occidisti insuper & possedisti, hæc dicit Dominus, in loco hoc in quo linxerunt canes sanguinem Naboth, lambent quoque sanguinem tuum: & venundatus es, vt faceres malum in conspectu Domini, ecce ego inducã super te malum, & demetam posteriora tua, & interficiam de Achab mingentem ad parietem & clausum, & vltimum in Israel. Et dabo domum tuam, sicut domum Ieroboam filij Nabat, & sicut domum Baasa filii Ahia. Quia egisti vt me ad iracundiam prouocares, & peccare fecisti Israel, &c.* *b* Quod postea factum *c* Non prosequar quod Ioas rex, quamuis bonus, tamen propter simulationem, quod excelsa non abstulit, & idololatriam patiebatur, templiq; thesaurum pro redimenda pace Hazaeli regi Syriæ misit, à proprijs seruis necatus est. *d* Similia exempla obseruamus in regibus alijs Iudæ & Israel, qui eo quod cum vera religione Dei, voluerunt quoque permittere & dissimulare, & idololatriam miscere, aut ipsi, aut filij eorum, perierunt misere.

a vt habetur Regum 3. c. 11.

b 3 Reg. 21.
c 4 Reg. 9. & 10.
d 4 Reg. 12.

25. Herodes ille rex Iudæorum, vel qui vsurpauerat sibi regnum, sub quo natus est Christus, qui voluit per hypocrisin detegere Christi natiuitatem, quique frustratus sua intentione malitiam in necem innocentem euomuit, tam misera morte finem vitę imposuit, vt lento igne intrinsecus vexatus, putredine vermibusq; scatens, distentione rigoreq; mẽbrorũ intolerabili exspirauerit. *e* Alius Herodes, qui vt placeret Iudæis persequebatur Christianos, occidit Iacobum fratrem Domini, & apposuit apprehendere Petrum *f*, cum inter populum ornatus veste regia sedisset pro tribunali, & concionaretur ad eos, & populus acclamaret Dei voces non hominis, cõfestim percussus est ab Angelo Domini, eo quod non dedisset honorem Deo, & consumptus à vermibus interijt.

e vt scribit Iosephus li. 18 antiq. Iud. c. 7. & de bello Iudaico c. 1. Niceph. Callist. li. 1 ca. 15. Euseb. Pamph. 1 hist. eccl. cap. 8.
f vt habetur Act. 12.

26. Fuit Antonius quidã Picentes ordinis eremitarum, magnus hypocrita, iusto Dei iudicio decreto punitus: nobilitatus quidem prius, quod per quadraginta dies & noctes perpetuo ieiunare ferebatur, & ita Italiam, Siciliam, atque Hispanias compleuerat nomine sanctitatis & abstinentiæ, pluribus in locis à custodibus cella inclusus & obseruatus si ederet, aut biberet, angelosque illum visitare opinabantur. Verum ipsi erant candelæ fistulatæ, & in fistulis cannarum conclusa erat tacite & clam farina infarta ex contritis phasianorũ & caponum carnibus, zacharo & aromatibus immixtis. Aiunt enim & cingulum gestasse fistulatum, plenum nectare quod hypocraticũ dicitur, & his epulis clanculum vixisse, vulgi opinione tamen abstinentissimum. Qui tandem vermiculis & acerbissimo genere morbi absumtus miseram animam efflauit, iactans plurima conuitia in Christum & eius matrem. Cuius mors fuit hypocrita digna: vt palam esset vindicatus, qui palam decepérat pios *g*

27. Accedit Iob *h*, *Hoc scio*, inquit, *à principio ex quo est homo positus super terram quod laus impiorum breuis sit, & gaudium hypocritæ ad instar puncti: si ascenderit vsque ad cœlum superbia eius, & caput eius vbi nubes tetigerit, quasi sterquilinium in fine perdetur, & qui eum viderunt, dicent vbi est, &c* & c. 36. v. 13. *Simulatores & callidi prouocant iram Dei, neque clamabunt cum vincti fuerint, morietur in tempestate anima eorum, & vita eorum inter effœminatos.*

g vt scribit Ant. Panor. li. 2 de gestis & factis Alphonsi, c. 9 huius etiã meminit Iouia. Ponta. lib. 2 de sermone c. 12.
h c. 20. v. 4.

28. Refert Bernardus Lutzemburgensis in Catalogo hæreticorum, Raymundum Lullium monachum Catalanum, Tuneti in Africa multa scripsisse, verum annotatos fuisse plusquam 50. errores à Petro Terracensi archiepiscopo, vt Deum plures habere essentias, Patrem priorem Filio, Spiritum Sanctum conceptum à Patre & Filio, &c. quæ tamen omnia temeritate asserebat plus quam hæretica, se à Christo in forma crucifixi apparente in quodam monte accepisse, vt totum orbem a tenebris quibus detinebatur, liberaret.

De aliis imposturis inter Christianos sub prætextu religionis factis. CAP. XIII.

INTER Christianos itaque vt inter ethnicos per religionem fucus factus est sæpe hominibus pijs à quibusdam, vt illos deciperent eo prætextu, & ambitionem, cupiditatem, & habendi desiderium impium tegerent, de quo adhuc placet alia quædam exempla proponere. Desiderius rex Italiæ, occupabat bona ecclesiæ, ac simul summum pontificem sequebatur: & tamen voluit religiosus haberi, aut Christiani nominis valde diligens & strenuus cultor,

cultor, amouendo à numis antiqua forma perennis Herculis imaginem, subrogando S. Laurentium. *a* Sicut Acham Rex Iuda, cum esset idololatra, tamen religionem Dei se habere simulauit, admonitus à Propheta, vt peteret signum à Deo. *Non petam*, inquit, *nec tentabo Dominum.*

2. Iulianus Imperator Apostata à fide, eripuit bona Ecclesiis, & sibi vsurpauit prætextu religionis, dicens, se ideo facere ecclesiasticos expeditiores ad regnum cœlorum, quoniam in ipsorum libris scriptum esset, Beati pauperes, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. *b*

3. Prætextu religionis, quod diceret, se velle ædificare Xenodochium ad pauperes peregrinos excipiendos, Ioannes Hircanus Simeonis filius Rex Iudæ, sacrilegium tegere conatus est, quo tria millia talentorum ex sepulcro Dauidis effodit. *c*

4. Abusus religione & quidam nobilis frater Episcopi cuiusdam, vt eius equum extorqueret strenuum & sibi valde idoneum, quo solo tamen Episcopus equitaret, & ideo facile ei non fuisset daturus. Is enim, vt scribit liber, qui dicitur Scala cœli, titulo seu capite de oratione, super prædictum equum clam frater solitus erat equitare, dumque calcaribus vrgebat dicere, Deus in adiutorium meum intende: quibus valde infixis equus saltu crebro se extollebat cum impetu: eaque tandiu consuetudine vsus, donec equus, quoties audiret, Deus in adiutorium meum intende, metuens sibi à calcaribus saltibus crebris se extolleret: voluit autem in eo equitare Episcopus, quia optimus erat, & vbi viam ingressus fuisset, cœpisset dicere cum capellano suo matutinas, & pronuntiare, *Deus in adiutorium meum intende*, id audiens equus, metuensque calcaria, tam valide saltu se extulit, vt se florem Episcopum excuteret, & in lutum proiiceret, vnde miles frater, qui equo inhiabat, occasionem captans, persuasit illi, ne vnquam in posterum eum equum conscenderet, qui potius requireret militem, quam episcopum, atque ita facile equo potitus est.

5. Referuntur in eodem libro, c. de quæstoribus, duæ aliæ technæ, c. de imposturis quæstorum, qui abutuntur populo, prætextu reliquiarum sanctarum, vt auaritiæ suæ satisfaciant, quæ & referuntur in libro speculi exemplorum. Fuit enim inprimis vnus insignis impostor circumcellio, qui dicebat, se habere vnum dentem sancti Laurentij; cum autem è prædicatione reuersus, inuenisset à sociis suppositum carbonem pro dente, reuersus est continuo ad Ecclesiam, dicens, se etiam attulisse carbonem, quo tostus fuisset, & quod eo die illum ad orandum præberet: in crastinum autem dentem, sed ostenso carbone, & collectis eleemosynis, crastino die euanuit. Refertur de alio simili impostore quæstore, qui in ecclesia finxit lacrymas vberes, & interrogatus, quare fleret? respondit: *quod tota nocte fuerit luctatus cum dæmone, qui eum non reliquisset, donec fuisset ei pollicitus, se ei daturum, vel populum, cui erat in crastinum prædicaturus, vel eleemosynam, quam ab illo colligeret*: quare metuebat, ne si largę non essent eleemosynæ, & his dæmon contentus non esset, raperet quoque populum, sicque à simplici populo copiosas accepit eleemosynas.

6. Simon Magus, ambitione & cupiditate inflatus, mercari voluit pecunia virtutem miraculorum sub specie pietatis, vt se postea his extolleret, & in his negotiaretur, sed reiectus cum ignominia & perpetua nota. *d*

7. Narrat Theodorus Lector *e*, quod Timotheus Æliurus, ambiens episcopatum, antequam occideretur Protherius, nigra veste indutus, cellas monachorum noctu circuibat, & vnumquenque monachum ex nomine vocabat: cum autem illi auscultarent, vnum se ex administratoriis spiritibus esse dicebat, ad hoc missum, vt cunctis diceret, ne Protherio communicarent, sed Timotheum Æliurum episcopum designarent, & ita se illis insinuabat.

8. Sunt etiam, qui dicant *f*, Bonifacium ambitione contra ius fasque pontificatus sedem occupasse, reiecto fraudibus Cœlestino, eodemque in carcerem coniecto: cumque subornatores clanculum immisisse quosdam, qui noctu dimissa quasi cœlitus voce in cubiculum Cœlestini hominis simplicis, ei persuaderent, vt pontificatum dimitteret, si saluus fieri vellet. Quod & latius prosequitur in vita Cœlestini quinti.

9. Pharisæi separati ab hominibus formula viuendi, & hypocrisi superbiam suam & ambitionem specie religionis obumbrabãt. *g* Quos & scribas Dominus noster arguit, quod sub prætextu orationis deuorarent domos viduarum, proselytos sibi facerent diligenter, vt opes illorum ad se traherent, etiam in iniuriam parentum, sub prætextu religionis & muneris offerendi Deo *h*, qui vellent prætextu eodem vocari Rabi, habereque primas cathedras *i*. Dilatabant enim phylateria & habitum sanctitatis, exterminabant facies suas, vt viderentur ieiunantes, cum nihil minus esset intra illos, quam religio, similes sepulcris dealbatis, quæ intus plena sunt ossibus mortuo-

a [illegible]

b [illegible]

c [illegible]

d *Actor c. 8. Euseb. lib. 2 histor. eccles. c. 13.*

e *lib. 1. collectaneorum ex histor. eccles. & Niceph. Callix. lib. 15. c. 10.*

f *Vt scribit Barthol. Platina, in vita Bonifacij VIII.*

g *vt ait Ioseph. lib. 2. de bello Iudaico. c. 7. & lib. 18. antiquitat. c. 2. Epiph. lib. tom. 1. contra hæreses.*

h *Matth. c. 23. & 7.*

i *D. Marc. c. 12. D. Luc. 21.*

suorum fuco religionis & bona populi expiscantes, vt vel inde appareat, quod ait Saluianus in 4. pallio sanctitatem plures mentiri. *Licet enim*, inquit, *de conuersorum venerabili choro videaris, religionem vestibus simules, licet fidem cingulo adferas, licet sanctitatem pallio mentiaris, non credis, & vulgo circumfertur, quod habitus non faciat monachum, &c.* Fuit hæreticorum in Ecclesia ambitio, & nimia honoris cupiditas, perniciosior aliquando ipsis hæresibus, quia ipsa causa hæresum & schismatum sæpe fuit, vt Nouatus sacerdos Romanus ambitionis vitio laborans, lapsis semel omnem spem veniæ denegarit. *a* Manes, dum se Christum & paracletum haberi voluit, ad impia impulsus, vt Simon Magus, & Lucifer in Sardinia, & alij fere omnes hæresiarchæ antiqui & nostrorum seculorum, qui radices traxerunt ab eodem initio, & religionis nomine se latere posse arbitrati sunt.

a Eufeb. lib. 6. c. 43. Epiph. lib. 2. hære. 59.

10. Quemadmodum & Philosophi quidam barba & pallio philosophiam mentiebantur. Quos imitatur Dæmon, quum se transfigurat, quod sæpe facit, in angelum lucis, vt decipiat fraudulentius *b*. Sicut aliquando specie Basilij Magni sub habitu monachali fuit Dæmon detectus à sancto Equitio, apparuisse circa annum Domini 554. *c* Refert & Sigebertus, circa annum 591. in Gallia quendam sub religionis habitu magum exsistentem, se prophetam iactitasse primo, postea aliquot ægrotos sanantem, Christum se dixisse, & pro eo adorari voluisse.

b 2 ad Corin. c. 4.

c Vt scribit Gregor. Magn. lib. 1. dialog. c. 4.

11. Plures aliquando filij diuitum decepti, prætextu religionis, intrare religionem: & tracti veluti in nassam pisces, vt monasteria inde ditarentur, non vt augeretur pietatis cultus, vt pluresque monasteria ingressi, vt vitarent onera, & delitiose viuerent, vt factum refert frequenter Beatus Rhenanus, *d* tempore Clodouei, Martelli, Pipini, Caroli Magni regum.

d lib. 2. rerum Germ.

12. Rauisius Textor *e*, graphice & verissime depingit, quomodo quidam simulatione sanctitatis exigua sacerdotia, seu beneficia ecclesiastica recusant, & simulant contemtum rerum seculi, donec deceptos episcopos, ea sententia illiciant ad pinguia beneficia conferenda, quibus certe consecutis, detecta & reuelata persona, quales sint, se prodant.

e in dialogo 13 eccl. episc. & hypocritarum.

13. Fuerunt & plures, qui etiam prætextu Catholicæ & veræ religionis celebria loca, quæ incolebant, reddere artibus & dolis ausi sunt, subiicientes fucum falsorum miraculorum, quibus pij homines deuote illecti venientes, stipem ingentem inferrent, artificiis & artibus imagines aliquando flentes, vel sudantes populo exhibentes, quibus credebant homines simplices, donec detectis fraudibus, condignis pœnis artifices puniti sunt. *f*

f Vt exempla exstant apud Papon. in lib. 1. Rhapsod. arestorum. tit. 1. arresto 5. & 6.

14. Quemadmodum & legimus apud Eusebium in histor. ecclesi. in templo Serapidis fuisse inter parietes occultos cuniculos, quibus idoli sacerdotes clam subibant idolum cauum, & reddebant responsa seu oracula, quæ gentiles superstitione decepti putabant ab idolo tradi. Scribit & Dion in Nerone, Neronem quoque templum Apollinis diruisse, eiusque sacerdotes necasse ob similes detectas imposturas. Quod & Daniel refert aliquando factum de sacerdotibus & altari idoli Bel. *g*

g cap. fin. eius lib. Daniel.

15. Auctor & Segebertus, sub annum 841. pseudoprophetissam quandam per suggestionem presbyteri, lucri causa diem iudicij instare dicentem, Moguntiam turbasse, multis sibi ex clero accedentibus.

16. Qui superstitionem inculcant, nempe falsum diuinum cultum, id enim est superstitio, & quæ minimis rebus magnum timorem ingerit, facile decipiunt, vt & explicat Lactantius *h*, præuenit enim liberum iudicium, & sententiam veram imprimum anticipata, & velut primum admissa de religione opinio. Superstitio autem augetur eorum vafritie, qui quæstum quærunt ex his, quorum iam capti sunt superstitionum animi. *i* tales sunt falsorum diplomatum indulgentiarum, & falsorum miraculorum delatores, circulatores, seu circumforanei, vulgo *Porteurs de rogations*, qui inde sibi segetem faciunt, de quibus & meminit Tertullianus in Apologetico, c. 13. *Circuit*, inquit, *cauponas religio mendicans, exigens mercedem templi pro auditu sacri: non licet deos gratis nosse: venales sunt.*

h lib. 4. c. 28. Liui. lib. 17.

i Liui. in 4.

17. Vidi lites, easque frequentes, inter regulares & curiones, seu presbyteros parrochianos, conquerentes, quod persuasionibus suis monachi, quos confessione audirent, ad eligendam sepulturam legata eis, & bona relinquenda excitarent: fuerunt & conquesti aliquando heredes contra huiusmodi, qui specie religionis persuadebant restitutionem faciendam sub pœna mortis æternæ, quod & verissimum est, quum non dimittatur peccatum, nisi restituatur ablatum, regula iuris. Verum non læsis, sed suis congregationibus & Ecclesiis vtilitatem restitutionis adiudicabant. Quæ omnia aduersantur decretis sacrosanctis, quæ inhibent, vt dicemus in remediis, accipere ab impiis manifestis oblationes, ex quibus tamen quidam ecclesiastici, vel melius

litis ambitiosi & cupidi, contra regulas iuris diuini & pontificij ditati sunt summo cum malo Reipublicæ, pœnas delinquentium exemplares peccatis debitas, in pecuniarias, specie religionis & benefaciendi Ecclesiæ, transferendo.

18. Meminit Iustinianus, *a* nonnullos in diuersis prouinciis inquisitione in eos, qui se hæreticorum dedissent erroribus facta, cum multos subditos ob hanc causam comprehendissent, sportularum nomine magnam vim auri ab ipsis accepisse, quod prohibet & punit ibidem Imperator: fuerunt & plures, qui prætextu eorundem hæreticorum quæstionumque eorum turbarent Respublicas, vt docet idem Iustinianus, dum prohibuit, *b* ne occasione religionis hæresisque quæstionis permitteretur alicui prouinciam commouere: reiecitque omnem illam curam ad Episcoporum solicitudinem.

a in edict. 2. vt ne præsules in fiscal. caus. fidem publicam dent, in c. 1.

b Nouell. 17. de mand. princip. c. 11 §. neq. occasione.

Remedia contra deceptiones & dolos prætextu Religionis. CAP. XIV.

VNum saltem præcipuum remedium videtur superioribus fraudibus & similibus detegere superstitiones: & omnem vanum metum ex animis hominum demere, castigare illos, qui falsis vtuntur, & qui ad decipiendum meticulosos, etiam sacris abutuntur, vt Scæuola *c*. *Senatusconsulto*, inquit, *cauetur, ne quis imaginem Imperatoris in inuidiam alterius portaret, & qui contra fecerit, in vincula mittetur.* cui propemodum consentit Vlpian. *d* Testatur & Modestinus *e*: *Si quis aliquid fecerit, quo leues hominum animi superstitione numinis terrentur, diuum Marcum huiusmodi homines in insulam relegandos rescripsisse.*

c in l. senatus consulto, 38. de iniur. lib. 47. P. tit. 10.

d in l. in eum, 5 de extraord. crim. eo. lib. 47. tit. 11.

e in l. si quis aliquid, 3 de pœn. lib. 48 P. tit. 1.

2. Fuerunt constitutiones aduersus imposturas quæstorum latæ, qui prætextu reliquiarum sacrarum sæpe falsarum, & suppositiarum indulgentiarum, animos credulorum & simplicium hominum demulcebant, & eleemosynarum sibi multam messem eo fuco parabant, & inprimis cautum, ne venales sint reliquiæ, ne passim ostendantur, neve extra capsam, qua tenentur, ostendantur: vt inuentas de nouo nemo venerari præsumat, nisi prius auctoritate Romani Pontificis fuerint approbatæ: & ne prælati permittant eos, qui ad eorum Ecclesias causa venerationis accedunt, variis figmentis aut falsis documentis decipi, sicut in plerisque locis occasione quæstus fieri consueuit, quæ sunt verba Innoc. III. *f* Alexander etiam III. *g* prohibet venerari reliquias etiam eorum, qui miracula facere dicuntur: nisi de vita eorum approbatio habita fuerit à sede Apostolica: mali quippe interdum miracula faciunt *h*: ideo non omnis, qui miracula facit, pro sancto haberi debet, nisi habita prius inquisitione eius probitatis *i*. Exosum Ecclesiæ est, quod pie venerandum est, quodve spirituale est, vel spiritualibus annexum, sordidis illis nundinationibus exponi, quo sæpius detractum est Christianæ religioni. *k* Eiecit Deus ementes & vendentes de templo, etiam ea, quæ ad oblationem pertinebant sacrificiorum subministrantes eo modo. *l* Hoc ipsum voluerunt Honorius & Theodos. Cæsares *m*. *Nemo*, inquiunt, *martyres distrahat, nemo mercetur*, hoc est, λείψανα ἁγίων, *reliquias sanctorum*. sic enim explicatur, *n* μηδεὶς λείψανα ἁγίων πραγματευέτω, Nemo reliquias Sanctorum distrahat. Prohibuit & Leo Cæsar, non nisi consultis prius, vt oportet, Episcopis, & arbitrio solum eorum, & non quorumdam vsurpatione, reliquias sanctorum martyrum collocare certis locis, *o* qua lege isti quæstuarij reliquiarum portitores damnantur.

f in c. fin. de reliq. & venerat. sanct. lib. 3 decr. tit. 45.

g in c. 1. eiusdem tit. 1.

h c. 1. tenemus, 1 q. 1.

i iuxta c. venerabili, de testib.

k vt ait c. 2. de reliq. & vener. sanct.

l Vt habetur D. Matth. 11. & D. Luc 19.

m in l. 3. de sacrosan. eccl.

n in basil. 1 s. lib. 1 eccleg.

o in l. decernimus, 20 de episc. & cler. C.

3. In Concilio generali sub Innocentio III. *p* prohibitum est eleemosynarum quæstores admitti, nisi Apostolicas, vel diœcesani Episcopi veras literas exhibeant: & tunc, præter id, quod in ipsis continebitur literis, nihil proponere populo permitti. Item inhibitum, ne falsæ religionis assumant habitum, neve superfluæ indulgentiæ à prælatis indulgeantur, ne claues Ecclesiæ contemnantur: ne pœnitentia in indulgentiis à prælatis concessis, quadraginta annos excedat cautumque, vt qui ad eleemosynas colligendas mittuntur, modesti sint & discreti, ne in tabernis, aut aliis incongruis locis hospitentur, aut ne sumtuosas expensas faciant. Innocentius etiam III. *q* statuit, huiusmodi quæstuarios falsa cruce signatos, & excedentes, excommunicatione & aliis modis puniri. Clemens porro V. ex Concilio Viennensi, *r* audaciam, abusus, deceptiones, refert & castigat, dum ait, eos deceptione multiplici animarum, indulgentias populo motu proprio suo, de facto concedere, super votis dispensare, à periuriis, homicidiis, & peccatis aliis sibi confitentes absoluere, male ablata, incerta (data sibi aliqua pecuniæ quantitate) remittere tertiam aut quartam partem de pœnitentiis sibi iniunctis relaxare, animas tres vel plures parentum vel amicorum illorum, qui eis eleemosynas conferunt, de purgatorio, vt asserunt mendaciter, absoluere, & ad gaudia paradisi perducere: benefactoribus locorum, remissionē plenariam peccatorum indulgere: & aliquos ex ipsis eos à pœna & culpa absoluere

p c. 62. relato in c. cum ex eo, de pœnit. & remission. lib. 5 decret. tit. 38.

q in can. tuarum, 11 de priuileg. lib. 5. tit. 33.

r In cl. de pœnit. & remiss.

quæ

quæ fieri prohibet in posterum, reuocando priuilegia, si quæ de his fuerint concessa, ne ob id vilescat censura ecclesiastica, & clauium potestas Ecclesiæ in contemtum ducatur. Et *a* iubet eosdem quæstores, vel priuilegiis abutentes, etiam exemtos, per ordinarios locorum puniri. Accedit Clemens 4. *b Compescendi*, inquit, *monitione præmissa per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, prædicatores quæstuarios, datur potestas inquisitoribus hæreticæ prauitatis, inuocato etiam, si opus sit, brachio seculari, & appellatione & priuilegiis quibuscunq; non obstantibus.* De his & in Concilio Tridentino. *sessione 5. cap. 2. de reformatione. Quæstores eleemosynarij, qui etiam quæstuarij dicuntur, cuiuscunq; conditionis exsistant, nullo modo, nec per se, nec per alium prædicare præsumant: & contra facientes, ab episcopis & ordinariis locorum, priuilegiis quibuscunq; non obstantibus, opportunis remediis omnino arceantur.*

a in §. fin

b in c. vt officium, 11. §. compescendi, de hæret. in 6.

4. Et *sessio. 21. c. 9. de reformatione*, cum de emendatione abusuum quæstuariorum eleemosynarum desperatum, dictum est, fuit statutum, vt posthac in quibuscunque Christianæ religionis locis, eorum nomen atque vsus penitus aboleretur, & ne ad officium huiusmodi exercendum vllatenus admittantur, non obstantibus quibuscunque priuilegiis, ecclesiis, monasteriis, piis locis, hospitalibus, & quibusuis, cuiuscumque gradus, status ac dignitatis, personis concessis, aut consuetudinibus etiam immemoriabilibus: permissis tamen indulgentiis publicandis per locorum ordinarios, cum duobus ex capitulo, & permissa gratis colligendi oblata facultate.

5. Accedit remedio, Quod sacra lipsana & reliquiæ sanctorum non nisi cum reuerentia, & non histrionice adiri & visitari debent, *Eo quod mirabilis Deus in sanctis suis sit*, Psal. 67. Et, *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius*, Psal. 113. Et eo pertinet *cap. 2. de relig. & vener. sanct.* & quod recenset Trithemius libro breuiarij annalium Francorum, in Clodoueo 52. reg Francorum, Clodoueum propter contactum corporis sancti Dionysij minus reuerendum, biennio dementem & amentem mortuum, anno Domini 661. Peccatur enim non sine diuina vltione, in sacras reliquias hoc modo per abusum in defectu; quando minus eis, & Deo, cuius serui sancti sunt, minus, quam oporteat, tribuitur. Peccatur etiam in excessu, cum plus, quam oporteat, tribuitur, dum quis reliquiis magis, quam Deo, defert: dum eas reliquias ex affectione carnali veneratur, quæ dignæ non sunt habitæ ab ecclesia, quæ probarentur, vt ante dictum est: & in hoc etiam curiones & episcopi debent esse soliciti, ne homines affectione quadam humana, seu amore, quo dilexerunt viuos, sine probatione Ecclesiæ, mortuos tanquam sanctos & cultu dignos prosequatur. Amor namque humanus, & timor, sæpe in eo fallit mortales, & quæ idololatriæ aliquando dederunt initium. Dum enim quidam aliquos admirati essent in vita, vel beneficia plura accepissent ab illis, vel metu pro diuis habuissent, post mortem eorundem simulacra fecerunt, vt patris, matris, regum, amicorum, vxorum, & venerati sunt: & paulatim ad diuinos eis honores deferendos impulsi & posteri, pari errore maiori delibuti superstitionem superstitioni adiicientes ad impietatem cultum traduxerunt. Tantum valet apud homines opinio.

6 Quinimo & affectio naturalis videtur, memoriam mortuorum prudentum, vel dilectorum, vel de quibus bene sentimus, per aliqua, quę eorum fuerunt, retinere & conseruare. hincque statuæ positæ, his, qui memoria & exemplo habiti digni sunt, quas ignarum vulgus traduxit ad impietatem. Sic refert Lucianus, *c* plures libros sibi comparantem, quendam Epicteti philosophi Stoici lychnum fictilem, trecentis denariis mercatum: aliumq; quendam Protei Cynici baculum, quem cum in flammis insiluit, reliquerat, emisse talento, custodiisseque inter clarissimas opes, ostentasseque non secus quam Thegatæ apri Calidonij tergus, & Thebani ossa Geryonis, & Memphitæ Isidis capillos, sicut nec Dionysium tyrannum nullis impensis pepercisse, vt potiretur Æschyli pugillaribus seu ceris, quibus ille carmina sua scribebat. Non piget recitare verba, quæ in libro Sapientiæ, cap. 14. vers. 12. & sequentibus ponuntur: *Initium fornicationis est, exquisitio idolorum: & adinuentio illorum corruptio vitæ est. Neq; enim erant ab initio, neq; erunt in perpetuum, superuacuitas enim hominum hæc aduenit in orbem terrarum, & ideo breuis illorum finis est inuentus. Acerbo enim luctu dolens pater, cito sibi rapti filij fecit imaginem, & illum, qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nunc tanquam Deum colere cœpit, & constituit inter seruos suos sacra & sacrificia. Deinde interueniente tempore, conualescente antiqua consuetudine, hic error tanquam lex custoditus est, & tyrannorum imperio colebantur figmenta, &c.*

c lib. ad. aduersus indoctum.

7. Poterit vindicta sumta de impostoribus & fictoribus miraculorum, alios deterrere, ne simile audeant in posterum. Quemadmodum anno Domini 1509. quatuor monachi prædicatorij ordinis, Bernæ Heluetiorum, simplici fraterculo summa calliditate stigma-

ſtigmata ſanctitatis inſigentes ad Franciſcanorum contumeliam, detecto dolo combuſti fuerunt. *a* Damnauit & Senatus Pariſienſis quoſdam cordigeros Franciſcanos Aurelianos, anno Domini 1534. qui conati fuerant perſuadere, cuiuſdam animam mortui poſtulare quædam diuina obſequia pro liberatione à purgatorio, dolis eorum detectis. *b* Puniuit & ſæpe prædicta curia, & aliæ, impoſtores, qui ementitis, ad quæſtum vſi erant miraculis, vt ſcribit Paponus. *c*

a *Vt ſcribit Munſter. lib. 3. Geographiæ.*

b *Vt ſcribit Sleidan. lib. 9.*

c *lib. 1. Rhapſodia Areſtorum, tit. 1. ar. 5. & 6.*

8. Remedium poſſet etiam eſſe aduerſus eos, qui prætextu religionis bona, dignitates, & beneficia venantur indebite, vt cum ignominia & pœna priuentur hoc modo obtentis, & reuiuiſcant ſacri canones eorumve leges de his poſitæ, & ſine perſonarum acceptione ſeruentur. Ita *d* perſonæ eccleſiaſticæ, quæ dolo vel alias illicite induxerunt quemquam ad eligendam in ſua eccleſia ſepulturam, priuabuntur omni ex eo percepto commodo, quod reſtituere compelluntur. Reiiciemus & cum Diuo Auguſtino, quod cum damno & iniuria filiorum datum eſt à parentibus eccleſiis. *e* Habemus & eius rei Chriſti Domini iudicium, quo reprobauit cum maledictione captiones Phariſæorum, qui prætextu religionis extorquebant a filiis munera, & retrahebant a ſubuentione debita præſtanda parentibus. *f* *Bene,* inquit, *ô Phariſæi, irritum feciſtis præceptum Dei, vt traditionem veſtram ſeruetis. Moſes enim dixit, Honora patrem tuum & matrem tuam, & qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur: vos autem dicitis, ſi dixerit homo patri aut matri, Corban, quod eſt donum, quodcunque ex me, tibi profuerit, & vltra non dimittitis quicquam facere patri ſuo aut matri, reſcindentes verbum Dei, &c.* In Germania ex lege Regum Francorum, Germanis ſubactis lata a Clodoueo, Martello, Pipino, Caroloque Magno firmata, libero homini non licuit ſe addicere monaſterio inconſulto principe. Cum quidam ante hoc feciſſe detecti fuiſſent, non ſtudio pietatis, ſed vt pericula bellorum, ciuiliumque munerum & functionum vitarent moleſtias: Et quidam, qui opibus pollebant, à callidis monachis circumuenirentur, & veluti piſces in naſſam traherentur, & ob id quoque legitimis teſtibus opus erat, ſi quis aliquid Eccleſiæ donare voluiſſet, vt refert beatus Rhenanus, *g* & habetur in concilio Moguntinenſi, & Cabillonenſi 2. cap. 7. *h* *Conſtituit,* inquit, *ſacer conuentus, vt Epiſcopi ſiue Abbates, qui non in fructum animarum, ſed in auaritiam turpe lucrum inhiantes quoslibet homines circumueniendo totonderunt, & res eorum tali perſuaſione ſurripuerunt: pœnitentiæ canonicæ, vtpote turpis lucri ſectatores, ſubiaceant. Hi vero, qui illecti comam depoſuerunt, in eo, quod cœperunt, perſeuerare cogantur, res vero eorum heredibus reddantur.*

d *iuxta c. in noſtra, 10. de ſepultur.*

e *cum c. fin. 17. q. 4.*

f *D. Marc. c. 7. v. 9.*

g *lib. rerum Germanicar.*

h *relato in c. 2. conſtit. 16. q. 7. & in can. ſin. 20. q. 3.*

9. Sed & reputatur hic ſimoniacus religionis ingreſſus, & proinde à monaſterio, quod hoc modo quis ingreſſus eſt, in aliud debet, eiuſdem tamen ordinis, transferri *i*

10. Eccleſia non debet ex illicitis ditari, ne vel malorum fautrix commiſſorum, vel occaſio committendorum videatur. Quare in concilio Carthaginenſi 4. c. 93. & 94. *k* ſtatutum, *Oblationes diſſidentium fratrum, neque in ſacrario, neque in gazophylacio recipiantur: ſimiliter dona eorum, qui pauperes opprimunt, à ſacerdotibus refutanda ſunt.* Item dona ſacrilegorum, *l* eorum, qui peccant in eccleſiam, & inde extrahunt ſeruos eo confugientes, *m* raptorum, *n* vſurariorum, *o* pœnitentium quandoque *p*

11. Quod autem pertinet ad ambitionem & cupiditatem, quam quidam explere prætextu religionis ſatagunt, remedia quoque appoſita ſunt, & inprimis contra monachos mendicantium ordinum, *q* cuius verba: *Viam ambitioſæ cupiditatis religioſi potiſſime mendicantibus præcludere cupientes, ad alios ordines, præſertim monaſticos (fucatis tamen coloribus aſſerentibus, ob frugem melioris vitæ aut arctioris obſeruantiæ) tam S. Benedicti, quam Ciſtercienſis, Camaldulenſis, Vallis vmbroſæ, canonicorum regularium S. Auguſtini, vel aliorum monaſticorum ordinum conuolare nitentibus, licentiam à ſede Apoſtolica, ſeu à legatis aut nuntiis eiuſdem ſedis, ad transferendum ſe de mendicantium ordinibus, ad alios ordines, præſertim ea ratione, prout veriſimile eſt, prout facti euidentia docet, vt liberius degant, dignitatesque ac beneficia conſequi valeant, & ex certis aliis cauſis honeſtati non conſonis obtinentibus, &c. Statuimus, &c. non dandas tales licentias, & datas nullas, impetrantesque ſententiam excommunicationis ipſo iure incurrere, à qua non poſſunt, niſi à ſummo pontifice, præterquam in mortis articulo abſolui.* Reprehenditur *in extrauag. Ioan. 22. vnica, de preben.* exſecrabilis quorumdam, tam religioſorum, quam ſecularium ambitio, quæ ſemper plus ambiens, eo magis fit inſatiabilis, quo ſibi amplius indulgetur & ſtatuitur, ne pluralitas beneficiorum permittatur, per rationes ibi propoſitas. *r*

12. Cupidi ordinari prohibentur, quod de facili à vero deuient, ſ cum radix omnium malorum ſit cupiditas: *t* item prohibentur ordinari & beneficiis donari ambitioſi. *u*

13. Conſtat etiam, præpoſitos animabus dignos honore eſſe, vtpote qui præſint melioritus,

i *in c. veniens, de ſimonia. Videndus Iur. charl. lib. 1 decret. a. 83. ſ. a parte 7. c. 101.*

k *relato in c. 2. oblationes, & c. eorum, 3. 90. diſt.*

l *c. de viro, 12. q. 2.*

m *c. mitor, 17. q. 4.*

n *c. ſuper eo, de raptorib.*

o *c. quia in omnib. de vſur.*

p *c. ex. de conſecrat. d. 5. c.*

q *in extrauagant. t. de regular. & tranſeun. ad relig.*

r *vt in c. de multa eod. tit. apud Gregor. c. cum ſingula, c. quia in tantum, eod. tit. c. ſingula, 39. d. ſt. in Concilio Trident. ſeſſ. 7. de reformation. c. 2. 4. & 5. & ſeſſ. 13. de reformat. c. 17.*

ſ *1 ad Timoth. c. 3. tota 47. diſt. c. virum, 100. diſt. can. dilectiſſimi, 8 q. 2.*

t *c. virum catholicum, 6. & ſeq. 47 diſt.*

u *l. ſi quenquam, 31. de epiſc. & cler. c. per illicitam, & ſeq. 1 q. 7. c. multis, 40 diſt. c. qui eccleſiaſtica, c. hoc ad nos, 49 diſt.*

ribus patribus hominum, & diuinioribus, fiuntque in ministerio Dei: vt honorabiliores, qui principibus administrant, & officium suum exhibent, *a* Deo ipso vocati pij, *b* & angeli Domini exercituum nuntij. *c* Et alibi Christus, Qui vos spernit, me spernit. *d* Et Deuteron. cap. 17. *Veniesq; ad sacerdotes Leuitici generis, & ad iudicem, qui fuerit illo tempore, quæresq; ab iis, qui indicabunt tibi iudicij veritatem. Et facies, quodcumq; dixerint, qui præsunt loco, quem elegerit Dominus, & docuerint te iuxta legem eius, sequerisq; sententiam eorum, nec declinabis ad dexteram, neq; ad sinistram. Qui autem superbierit, nolens obedire sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo, ex decreto iudicis morietur homo ille, auferesq; malum de medio tui.* *e* Item scriptum, *Presbytero humilia animam tuam.* f *in tota anima tua time Deum, & sacerdotes eius sanctifica, &c. & honorifica sacerdotes.* Et qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni sunt. *g* Et ad Titum, *h* D. Paulus, *Nemo adolescentiam tuam contemnat.*

a c. sacerdot. b. 41. 11. q. 1.
b vt Exod. 22.
c Malachia cap. 2.
d Luca 10.

e fuerit c. 2. & omnes principes. 4. c. solita, c. de maior. & obed. lib. 1. tit. 33. extra vnam sanctam. eo tit. in communib.
f Eccles. 4. & in cap. 7.
g 1. ad Tim. c. 5. v. 17.
h 1. c. 4.

14 Ceterum honor hic à sacerdotibus sibi non debet vsurpari, sed in Deum referri, ob quem honorantur; vsurpantes quippe sacrilegi sunt, & cum Pharisæis annumerandi, qui volebant vocari Rabi ab hominibus, & petebant primos accubitus, & primas cathedras, *i* quamuis enim mererentur eadem, tamen valde fastus Deo displicuit, quod eadem ambitiose petebant, non ad honorem Dei conseruandum, sed vt viderentur ab hominibus: sic autem oportet in omnibus sacerdotibus adhærere, vt congrue decenterque Deum in eorum persona, cuius ministri sunt, videamur honore. *k* Et honorem prælatorum ita ad Ecclesiæ dignitatem & Dei referendum, tradit Gregorius Eulogio Patriarchæ scribens. *l* Quinimo dignitas, quam ecclesiastici gerunt Dei, magis illos modestos & minus superbos reddere deberet, si bene cogitarent, de quibus redditiuri sunt rationem, quam inflare: considerantes, non sibi, sed religioni hoc deferri. Quo pertinet apologus Gabriæ, vnde sumsit emblema suum 7 Alciatus,

i Marci 12. & D. Luca, c. 11.

k c. 6. habet tur proprium, in fin. 2. q. 5.
l Epist. 30 lib. 7 & in c. ecce, præfatione 5. 99 dist.

Ἄγαλμα, inquit, ὄνος ποτ' ἦγεν ἀργυροῦν βαδίζων
Ὃ πᾶς συναντῶν ἄνθρωπος ἐν ἱεροῖς προσεκύνει,
τῦφον δ' ἐπαρθεὶς εἰς μὲν ἤθελεν μένειν ὄνος,
[illegible]

Id est,

Simulacrum asellus baiulans argenteum,
Cum id transeuntes flexo adorarent genu,
Sui hoc honoris gratia est fieri ratus:
Iamq; insolenti elatus arrogantia,
Rudere aut inhit, donec asseres
Probe dolatus fuste clunes, audiit,
O stulte, non es tu Deus, sed fers Deum.

15. Honor per ambitionem susceptus, vergit ad culpam & pœnam. *m* Et qui maior est in honore, is præstantior in sanctitate & perfectione debet esse. *n* Ceterum honor, qui defertur ob dignitatem & ministerium ecclesiasticis à pluribus in vanitatem & inanem gloriam conuertitur, vnde & Dei nomen blasphematur: & cum Deus detrahit illis suam dignitatem, cito qui præstantiores haberi volunt, sublata causa eorum dignitatis, contemtibiles efficiuntur: & hoc est, quod per Oseam cap. 5. Deus præmonuit, *Quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi, & erit sicut populus, sic & sacerdos.* Et per Malachiã cap 2. *Vos recessistis de via, & scandalizastis plurimos in lege, irritum fecistis pactum Leui. Propter quod & ego dedi vos contemtibiles, & humiles omnibus populis, sicut non seruastis vias meas, & accepistis faciem in lege.* Sed & Christus repressit suorum inanem gloriam, *o* *Scitis*, inquit, *quia principes gentium dominantur earum, & qui maiores sunt, potestatem exercent inter eos: non ita erit inter vos: sed quicunq; voluerit inter vos maior fieri, sit vester minister. Et qui voluerit inter vos primus esse, erit vester seruus: sicut filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, & dare animam suam redemtionem pro multis.* Et Diuus Paulus, *p* *idipsum sentientes, nihil per contentionem, aut inanem gloriam, sed in humilitate superiores inuicem arbitrantes, &c. Hoc enim sentite in vobis, quod & in Christo Iesu, quod cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo, &c.*

m c. multi; 40. dist. c. si. n 1. q. 6 c. sunt, 8 q. 1.
n c. ratione, 100. dist. c. vt ii simus, 1. q. 1

o D. Matth. c. 20. v. 25.

p ad Philipp. cap 2.

16. Et certe nunquam quicquam boni, sed semper maximum malum ominata est superbia cleri in Ecclesia. Nam illa non potuit se continere intra fines simplicitatis, & humilitatis, quam pro fundamento præcipuo Reipublicæ Christianæ posuit Deus: sed confudit & miscuit sacra prophanis, & dedit occasionem laicis, vel secularibus principibus, prærupto, vel aperto ab ecclesiasticis propugnaculo, quod continebat firmam Ecclesiam, in eam ingrediendi, contemnendi, & prædandi: ex quo & maxima veraque gloria cleri corruit iudicio Dei, quod à domo sua sæpe incipit. Abominatio Domini est omnis arrogans. Nam etiamsi manus ad manum fuerit, non est innocens. Prouerbiorum 16. vers. 5. & postea vers. 18. *Contritionem præcedit superbia, & ante ruinam exaltabitur spiritus.* Et rursum, cap. 18. vers.

vers.14. *Antequam conteratur, exaltatur cor hominis, & antequam glorificetur, humiliatur.* Sic darissime exprobrat pastoribus superbiam Deus per Ezechielem *a*, *Væ pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos: nonne greges à pastoribus pascuntur? ac comedebatis, & lanis operiebamini, & quod crassum erat, occidebatis, gregem autem meum non pascebatis. Quod infirmum fuit, non consolidastis: & quod ægrotum, non sanastis: quod confractum est, non alligastis: & quod abiectum est, non reduxistis: & quod perierat, non quæsistis: sed cum austeritate imperabatis eis, & cum potentia, &c.* Et Diuus Petrus *b* pastores admonet, *Pascite,* inquit, *qui in vobis est, gregem Dei, prouidentes non coactè, sed spontaneè, secundum Deum, neq; turpis lucri gratia, sed voluntariè: neq; vt dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo, &c.* Diuus Paulus etiam, cum instruit Timotheum, *c* modum arrogantiæ & superbiæ in docendo adimit. *Seruum,* inquit, *Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem, cum modestia corripientem eos, qui resistunt veritati, ne quando Deus det illis pœnitentiam ad cognoscendam veritatem, & resipiscant à Diaboli laqueis, à quo captiui tenentur ad ipsius voluntatem.*

a Cap.34.

b 1 Epist. c.5 v.2.

c in Epist.2. c.2. v.24.

17. In quo hodie maxime peccant noui quidam theologastri, qui & zelo se traduci mentiuntur, qui in cathedris non verba modestiæ, aut verbi Dei, sed fulgura, tonitrua vomunt, dicteria, scommata, gladios, ignes, furores, megeras, cruenta, neces debacchantur: vt potius maledicos, furiosos, dementes, coniuratores, seditiosos, inuidos pacis Christianæ, milites, prædones, latrones, quam Euangelicæ veritatis prædicatores & enarratores dixeris, similes pastoribus his, qui in austeritate imperare volunt, qui putant oues potius necandas, quam ad gregem cum lenitate reuocandas: cum tamen dictum sit de Euangelio, cuius se enarratores esse mentiuntur eadem superbia, quod ea sit lex gratiæ, & cum misericordia Christiq; beneficio & bonitate publicata: sed nihil est impudentius arrogantia rusticorum, qui garrulitatem auctoritatē putant, & parati ad lites tumidi in subiectos intonant, hoc habet proprium doctrina arrogantium, vt humiliter nesciant inferre, quod docent, & recta quæ sapiunt, rectè ministrare non possint, &c. *d* Atque *e* statutum, seditionarios nunquam ordinandos clericos, & ordinatos deiiciendos.

d in c.1. 46. [illegible] ex D. Gregorio nota lib. [illegible] parte [illegible] ad c.13. lib.

e 55 concil. Carthaginensis, c.67.

18. Lex antiqua cum tonitru's terroribusque publicata, rigore supplicij sancita: Euangelij non ita. Sed & bene Gerson ad cap.19. lib.3. Reg. putat horrendum ventum, & fragorem, & ignem à Domino Elisæ ostensos, in illo capite, dum fugeret Iezabel, & conquereretur de ea, vt illum doceret, impiorum hominum magis desiderandam pœnitentiam, quam perditionem, & sustinēdum peccatorem ad tempus, quam subito perdendum. Elias autem nimio feruens zelo, nullum putabat peccatori dandum pœnitendi locum: ac Dominus non inuenitur in turbine impetuoso, in fragore omnia concutiente, in igne deuastante, sed in voce placida & gracili, quod fere omnibus canonibus 45. distinctionis apud Gratianum ex sacris patribus ostenditur & docetur, qualiter benignitas & disciplina miscenda sint, & quomodo, *vt in c. sed illud, ead. 45. dist.* peccantes etiam coram omnibus arguendi sint, vt ceteri timorem habeant, *iuxta cap. 5. prioris ad Timoth.* & etiam dandi Satanæ, vt resipiscant, *vt 1 ad Corin. 5.* & eiiciendi ab Ecclesia contumaces, ouesque morbidæ sunt separandæ: verum quod ad necem peccantes dedāt, quodve aduersus eos manus armatas concitent, absit, quod id suadeatur faciendum, cum contra prohibeatur, & deiici ab ecclesia episcopos & clericos, dum dominari magis cupiunt, quam consulere subditis *f* Hoc notant etiam pij viri Theologi, in solida doctrina exercitati, & in homilijs & sermonibus sanctorum patrū, qui in Ecclesia Catholica & Apostolica Romana vixerunt, edocti: qui iuxta fidem catholicam, exardescunt quidem totis viribus & zelo diuino incensi, vt par est, in hæreses & vitia mortalium, quæ inundarunt super terram: sed personas delinquentium, vt creaturas Dei, vocatos ad vitam æternam, quantum consequi possunt, satagunt ad gregem reducere, non propellere. Sic vocant ad pœnitentiam, contumaces pœnis æternis terrent, & ad beatitudinem alliciūt: nunquam de salute cuiusquam, quandiu viuit, desperandū putant. Permisit Deus Petrum labi, & eum negare, quod magis pietatis dispensatione actum cognouimus, vt is, qui futurus erat Pastor Ecclesiæ, in sua culpa disceret, qualiter aliis misereri debuisset: & prius sibi ostendit, postea præposuit ceteris, vt ex sua infirmitate cognosceret, quā misericorditer aliena infirma toleraret. *g* Si Dominus statim post trinam negationem Petrum Apostolum, præceptorem nostrum, iudicasset, non tantum ex eo fructum, sicut fecit, recepisset. *h* Imitari & certe oportet maximarum animarum nostrarum pastorem, qui calamum conquassatū non conteret, & lignū fumigans non extinguet. *i* Considerandum Euangelici pastoris officium præscriptum, *k* quod desperantes confirmat, & promissione mise-

f in c.1 & 2. c. licet. & seq. episcopum, 45. dist.

g c. considerandum, 33. & seq. 50. dist.

h c.4 licet plerumq. 45. dist.

i Esaia 42. vers.13.

k Cap.33 Ezechiel.

misericordiæ Dei erigit. Audiamus & quid dixerit Christus discipulis. a dum enim Samaritani euntem in Ierusalem noluissent recipere, & discipuli dixissent: *Domine, vis dicamus, vt ignis descendat de coelo, & consumat illos?* conuersus increpauit illos, dicens: *Nescitis cuius spiritus estis. filius hominis non venit animas perdere, sed saluare.* Nec hic palpones & adulatores, qui nutriunt peccata, & consumunt puluillos dormientibus in peccatis, fieri etiam concionatores cupimus. hi enim quoque reiecti à Deo sunt, b & peccant in defectu. Verum modum adhiberi desideramus, qui in omnibus optimus, vt neque remissi sint verbi Dei præcones, neque etiam in crudelitatem & sanguinis effusionem proni.

19. Neque ad rem facit, quod quidam ex illis, ex religione contra religionem vtuntur exemplo Christi, & dicunt, quod ipse iratus eiecit ementes & vendentes è templo, quod vocauit Pharisæos germina viperarum: quod arguendum sit instanter, & opportune & importune. Nam aliud est irasci in peccata, aliud in homines peccãtes: aliud est irasci, arguere, vt conuertantur, aliud vt tollantur. Medici officio funguntur spirituales ecclesiastę seu pdicatores verbi Dei, vt sanent, non vt occidant: occidere enim scopus est cõtrarius saluti, neq; audita est vox Apostoli, vel discipuli cuiusquã ad populum, tollite hunc, vel illum necate, damnate, vel alia deterior. Modestior fuit doctrina, & vtilior reipublicę Christi, data à D. Paulo Timotheo, in epist. 2. c. 4. *Prædica verbũ, insta opportune, importune argue, obsecra, in omni potentia & doctrina.* In ecclesia miscenda sunt misericordia seu lenitas & disciplina, vt vinum & oleum in curanda plaga vulnerati. c

20. Gladium quidem habet ecclesia, non materialem, sed spiritualem. Sola quippe misericordia & facilitas veniæ, dat incentiuum delinquendi, d vt contra nimia seueritas retrahit à fide, maxime hodie, & in hoc peruerso seculo, quo homines facile in contemtum ecclesiæ sunt proniores, & minus religio feruet in populo: qui nimium emungit, elicit sanguinem: e sicq; lenius animarum periculis est prouidendum. f Iuste quidem Ecclesia in contumaces seueritatis suę aculeos exserit medicinales, sed ex indisposita materia suscipientis, sępius mortalis efficitur medicina. g Sic ex interdictione ecclesiastica ob delictum alicuius, plebe diuinorum frequentatione priuata, incidit in peius plerunq; peccatum, quam esset ante interdictum. Ita & orta in populo tempore interdictorum in deuotione, pullularũt hæreses, oblita sunt mysteria, *c. si. de sent. excõm.*

a *D. Luc. c. 9.*
b *Ezech. c. 33.*
c *Vt dicetur in c. disciplina, 45. dist.*
d *c. vt cleric. de vita & honest. cleric. c. est iniusta, 23. q. 4.*
e *Prouerb. c. 30.*
f *denique, 4. dist.*
f *c. 2. de constit. lib. 1. in 6. c. 1. de treuia et pa. in 6. c. 1. de in ius voc.*
g *c. 1. de sent. excom. in 6.*

in 6. vbi gloss. ad verbum, *insurgunt*, notat, quod in quadam parte in Marchia, tãto tempore steterat interdictum, quod facta relaxatione inuenti sunt homines 30. vel 40. annorum, qui nunquam audierant Missas, & deridebant presbyteros celebrantes. Simile, quod refert D. Hieronym. ad Atherachiam, dum loquitur de natis in obsidione, qui non desiderabant, quam non norant, libertatem: vt scribit & Ioan. Andreas in addit. ad dictam gloss. Et scimus per interdictiones regnorum, populos fideles nunc cum rege infideli & pessimo, à Romana obedientia desciuisse postea, & inde Satanam prædam sibi comparasse, bella concitasse, & ad orcum infelices animas cum seditionibus detrusisse, vt cautiores illis euentibus fieri debeant pontifices, in emittendis in posterum similibus interdictis. Satius enim est reipublicæ Christianæ, regem vel principem impiissimum excommunicatumq; & reaggrauatum relinquere, quam cũ eo vel eius occasione tot bella, turbas & dissensiones concitando, Christianam rempublicã sanguine & impietate fœdare: & iacturam vnius facere mercis, quam totam nauim periculo exponere: h tolerauit & Iudam Christus, quo docuit, vt malos toleremus, ne corpus Christi diuidamus. i

21. Gladium quidem habet Ecclesia, non materialem, sed spiritualem, non occidit, sed viuificat. k Notat Panorm. *ad c. 1. num. 3. de furt.* quod persona ecclesiastica interrogata generaliter de pœna delicti, potest quidem respondere, quod est pœna mortis, si ea imposita sit à legibus, & ex eo non fit irregularis, attamen fieri irregularem si casus immineat in pręsenti, super quo consulatur: item, si ex consilio suo, & responsione sua sequeretur mors, vel effusio sanguinis, quare & deiiciendus ex clero dicitur. l Episcopus etiam, qui consultus à suo seu suę iurisdictionis iudice de fure, de quo multa mala dicebantur, responderat tantum, *Audistis, quantus est clamor populi, omnes dicunt, malum est, si sic euaserit impunitus*, & nihil aliud, iussus est, vt tanquam irregularis cederet episcopali, & si nollet sponte, deponeretur. m nam etiam in reos merentes vltimum supplicium, persona ecclesiastica non potest sententiam mortis ferre, vel ferentibus subscribere, vel interesse iudicio. n

22. Blanditiis primum, postea minis potius, quam exasperatione inuitandi sunt peccatores ab ecclesiasticis, ad fidem & resipiscẽtiam, o quandoq; & præmiis, p quod si nihil proficiant, tunc, si agatur de ecclesiasticis contumacibus, a suis iudicibus ordine iudiciario

h *c. denique, 4. dist. c. non potest, 23. q. 4. c. dispensationes, 1. q. 7.*
i *c. 1. 2. 3. & seq. 23. q. 4.*
k *c. inter sollicitudines, 5 & seq. inter hæc, 33. q. 2.*
l *in c. 8. si quis vidua, 50. dist. c. ex consil. Bracharensi, apud Mart. Papam, c. 26. fuerit c. si quis dignum, § si. de hom.*
m *in c. ex literis, 10. de excess. prælat.*
n *c. sententiam, ne cleric. vel monach. c. his archiepiscopatus, de raptorib. cum simil.*
o *c. quæ syncera, 45. distin. c. pen. de apostis.*
p *c. debet homo, 23. q. 4.*

sunt

sunt compellendi vel puniendi, non tumultuose *a*. Quod si adhuc contemnant ecclesiasticas pœnas, exauctorari debent, & remitti seculari curiæ *b*. Sic etiam laici contumaces debent relinqui principibus, & eorum iudicibus temporalibus puniendi, qui vti gladio possunt sed non cum furore, sed cum iudicio & probationibus interuenientibus, quas contra iustitiam videntur interuertere, qui zelo inconsiderato commoti debacchantur. Vanæ enim voces sunt nisi probentur: & si isti concionatores cognouerint delicta quorundam, non populo, sed iudicibus & principibus debent indicare secreto; non populum commouere, cuius vanæ voces non sunt audiendæ à bonis & iustis iudicibus *c*. Qui concionatur, officium gerit publicum nuntiationis verbi Dei, non delatoris. Dixit quidem D. Ioannes prædicando, *genimina Viperarum quis vos docuit fugere ab ira Dei?* & Christus, *Va vobis scribæ & pharisei.* Verum neminem nominauit: vterq; non concitauit turbas in illos, quin Christus iussit Scribis obedire, & cum de Iuda loqueretur, tamen noluit nominare, sed dixit, *vnus vestrũ me traditurus est, & va illi.* Cum autem D. Ioannes argueret Herodem, *Non licet tibi habere vxorem fratris tui*, D. Matthæi c. 14 v. 4. non legitur illud dixisse publice, aut quod prædicando dixerit populo, *illum prebendite, occidite, discerpite.* Sunt certe hæretici & delinquentes gladio compellendi, & contumaces puniendi *d*, sed illud ibidem dicitur faciendum per principes, quibus gladium dedit Deus & potestatem ad vindictam malefactorum, &c. *ad Rom. c.* 13. at id negatur ecclesiæ licere cui dictum contra est, reos sanguinis defendat ecclesia, ne effusione sanguinis particeps fiat *e*: vel sufficit illi, si non defendat, tamen non condemnet morte: nam hæreticos excommunicatos lapsos, vel relapsos declarat, pœnas autem imponendas reijcit ad seculares iudices.

a c. pen. de offic. ... at si clerici ... ab homine c. ...
b c. nouimus de verb. sign.
c l. decurionum ... C. de ... Officio de e... C. de seditiosis.
d vt docetur per totam 23. q. 4.
e c. reos sangui... 23. q. ... c. quicunq. furtu 14. q. 6.

De fauore religionis in bonis ecclesiarum.
CAP. XV.

SICVT ipse cultus diuinus per se fauorabilis est: sic etiam patrimonium ecclesiæ *f*. *Vt sicut ipsa ecclesia*, inquiunt Cæsares Leo & Antoninus, *religionis & fidei mater perpetua est ita eius patrimonium iugiter seruetur illæsum.* Cultus diuinus & altare sine sacrificio & sacerdote esse nequit, & sine his quæ ad alimenta ministrorum, & ad impendia ministrantium necessaria sunt *g*. Iussumq; à Deo in lege honora Dominum de tua substantia *h*. Non apparebis in conspectu meo vacuus *i de consecratio. dist.* 1. 7.

f l. iubemus nulli ... C. de ss. eccl.
g c. nemo q. de consecr. dist. 1 ... c. vt nullus ... c. ... & dicitur ... abundantia ... 23. c. 4.
h ... c. 3.
i Exod. 34. c. nemo ... Christian.

Quare & probatum & laudatum hæredes instituere ecclesias, bona illis mobilia & immobilia relinquere, & donare *k*. Sicq; breui tempore ex pietate hominum religio peperit diuitias, pluresque se cum suis Deo consecrarunt *l*.

2. Coniunctæ eis decimæ primitiæue *m*. Splendida ædificia, vtpote Deo regum principi exstructa, vnde & ecclesiæ basilicæ dictæ, bonis ecclesiasticis multæ immunitates & priuilegia data, quæ liquent ex toto tit. de sacrosanct. eccl. C. & tit. de reb. eccl. non alien. de immun. eccl. & similib. Licuit & gentilibus legare suis sacerdotibus & hierophylacis *n*.

3. Intentio largitionum Deo & ecclesiæ eius factarum, multiplex & laudabilis fuit, estque vt primum, testari muneribus & oblationibus, Deum Dominum nostrum esse auctorẽ largitorem cunctorum bonorum spiritualium & corporalium, quodque nos nostraque cum gratiarum actione ei debeamus, vt Genes. 4. Abel professus est. Sic honorem debitum tribuimus, & idipsum testamento in decimarum & primitiarum oblationibus, ex quibus & vbertatem quoque maiorem exspectamus à Deo *o*, decimæ tributa sunt egentium animarum *p*.

4. Vt sit cibus in domo Dei eius sacerdotibus, & ministris *q*, idque vt liberius possint personæ ecclesiasticæ vacare legi diuinæ & cultui diuino: qui enim altari seruit, de altari viuere debet *r*.

5 In redemtionem peccatorum, vt hi quibus datur, orent pro peccatis largitorum *s*, quare & dicuntur clerici comedere peccata populi, *t* sicut dictum Daniel 4. *Peccata tua eleemosynis redime x.*

6. Vt tempore persecutionis quo ecclesia parum iuuatur, illa habeat ex immobilibus quibus cultum diuinum possit reparare *y*.

7. Vt per præpositos ecclesiarum, nomine relinquentium ad honorem Dei & remedium animarum eorum, bona & alimenta distribuantur pauperibus quorum ipsa bona censentur *z*.

8. Fuerunt & bona addita ecclesijs, vt & templa sacræque ædes reficerentur. Quare & quatuor partes de reditibus ecclesiæ solebant fieri, quarum vna dabatur episcopis pauperib. qui non abundabant, vt nunc bonis, altera, seruientibus clericis: tertia, fabricæ & instaurationi ecclesiæ: quarta, pauperibus & peregrinis *a*. Sic clerici si bona ecclesiæ illorũ sufficiunt, ad reparationem suarum ecclesiarum tenentur *b*. Referam D. Chrysostomi perpulcram simul ac grauem disputationẽ de bonis

k c. Const. c. videntes 12. q. 1. l. 1. de sacr. eccl. C.
l Auth. ingressi de sacros. eccl.
m c. 13. dist. 1. 1. de decimis & primitiis.
n l. annua 20. Attilia de leg. 1 li. 33. T. l. 1 §. ad municip. lib. 50 tit. 1.
o c. reuertimini 61. & seq. 16.
p 16. q. 1. c. decimas 6. & c. maiores l. 16. q. 7.
q d. c. decimas, & d. c. reuertimini 16. q. 1.
r Malac. 3 c. placuit 1 q. 2. c. nemo de consecr. d. 1. c. vt quisq; 3. de vita & honesta cler. n. 5 & 1. c. 11.
s Deut. 18.
r 2. Paral. c. 31. v. 4.
s 1. ad Cor. 9. c. ex his 12. q. 1. & c. secundum Apost. 16. de prabend.
t c. fin. 1. q. 1.
u c. ipsi sacerdotes 91. 1. q. 2. Osea 4. v. 8.
x c. fi. de test. c. anima defunctorum 13. q. 2. c. presbyter 82. dist.
y c. futuram c. videntes 12. q. 1. 2. c. fi. 16. q. 1. c. quod autem 2. q. 5. c. autem 12. q. 2. c. cleric. 1. q. 2. c. pastor eccles. c. sacerd. 1. q. 2.
a c. Vulteranæ 21. c. concesso 25 c. quatuor 1. autem 27. de reditib. cum 2. seq. 12. q. 2.
b vt ibidem dicitur & in c. decernimus 10. q. 1. & c. 1. de eccl. ædific. li. 3. tit. 48. ex concilio Maguntiato sub Carolo Magno c. 42.

ecclesiæ, & de causa, cur ea possideantur, in homilia quippe 86. *in c. 26. D. Matthæi* inter cetera hæc scribit deplorandum esse, *quod Domini sacerdotes vindemiæ ac messi & venditioni & emtioni frugum assistunt*, & cum olim Leuitæ & sacerdotes, qui vmbras tantum colebant nihil horum habebant, & quamuis corporalior eis administratio erat commissa: hodie tamen sacerdotes qui ad penetralia cœlorum vocantur, quique ad vera sancta sanctorum, ingrediuntur, mercatorum & propolarum curas suscipiunt: vnde & magna scripturarum oritur negligentia, ingens in orando segnities, & cæterorum omnium contemtus: illudque euangelium vade & vende omnia quæ habes & da pauperibus, & veni & sequere me. *Diui Matthæi decimonono* oportune nunc ecclesiæ præsides propter latas ecclesiæ possessiones & merito dici potest, &c. Et paulo ante ibidem, *Veniat in mentem vobis, octo millia Leuitarum Iudæos alere fuisse solitos: & cum his viduas & parentibus orbos: præterea muneribus subiectos militia, quoque operam dedisse. Nunc autem agros, domos, locationes ædificiorum, vehicula, equos, mulos, multaq; alia eiusmodi propter vos vestramque crudelitatem ecclesia possidet. Oportebat enim vos hunc ecclesiæ thesaurum retinere, ac ecclesiam non paruos ex vestra deuotione consequi fructus. Modo autem duo mala quadam committuntur. Nam & vos quasi nihil dare debeatis, nihil confertis: & Dei sacerdotes à sacerdotio aliena pertractant. Annon poterant etiam tempore Apostolorum, domus & agri ab ecclesia possideri? cuius igitur rei gratia vendentes pecuniam offerebant? quia id multo melius erat profecto. Nunc vero secularium cura rerum, vobis furentibus loquitur populo, timor nostros inuasit patres, ne, dum nihil colligere, aut nihil seminare studeatis, viduarum, orphanorum & virginum multitudo fame deperecat, qua re commoti hæc sibi comparare coacti sunt &c.* Propter easdem causas fuerunt prohibitæ bonorum ecclesiasticorum alienationes *a*.

a c. non liceat papæ, 12. q. 2. auclig it. ls. in c. sine exceptione ac de titulo de reb. eccl non alien. in inte pontificio & mnellu iuris ciuil.

De abusu bonorum ecclesiasticorum, in acquisitione & de remedijs. CAP. XVI.

SVB specie pietatis aut religionis tamē rursum inter Christianos inuenitur abusus multiplex bonorum ecclesiæ, qui potest concludi tribus capitibus. Nam is pertinet, vel ad acquisitionem, vel ad retentionem, vel ad profusionem prohibitam. Itaque primum abusus ille videtur exprobrandus, nihil de sacris communicare, nisi mediāte pretio. Quod reprehendit Deus per prophetam Micheam, cap. 3. vers. 11. *Sacerdotes eius in mercede docebant*, & per Malachiam, cap. 1. vers. 10. *Quis est in vobis qui claudat & incendat altare meum gratuito?* contra id quod iubet D. Petrus 1. epist. cap. 5. *Pascite qui in vobis est gregem Dei, prouidentes, non coacte, sed spontanee secundum Deum, neque turpis lucri gratia, sed voluntarie.* Et quamuis sit dignus mercenarius mercede sua, & qui euangelizat viuere debeat de Euangelio & altari. *b* Tamen multa debentur, quæ non semper honeste petuntur *c*. Et D. Paulus ne quenquam grauaret, suo labore se vixisse testatur inter prædicandum, ne quenquam vexaret aut grauaret *d*. Potest dari alicui presbytero pro operibus spiritualibus, ad quas nō tenetur. *e* Dummodo non ea intentione is accipiat vt velit spiritualia vendere, aut pecuniam principaliter pro his accipere, sed potius pro seruitio & pro compensatione aliqua laborum, aut damnorum, quæ subit ob moram quam ibi facit, & pro suo victu, non habens aliunde sumtus necessarios. alioquin si pro compēsatione spiritualium acciperet, simonia esset, *f* pariter si exigeret pro his quæ aliunde tenetur exhibere; vt si exigeret curio à suis parrochianis pro præbendis sacramentis, quæ præstare tenetur ex debito officij: excepta laudabili consuetudine dandi quæ non reijcitur *g*.

2. Dehinc & peccant vel abutuntur monasteria, vel ecclesiarum præfecti, si præter modum in acquisitione temporalium laborant, & opes augent supra modum. nam hæc cura facit vt contemnatur distributio quæsitorum in pauperes: dum sibi conseruant distribuenda, & in acquisitiones conuertunt, ex quibus sæpe accidit vt priuentur merito priuilegijs, quæ erant ob paupertatem erogata, cum in tantum augmentantur possessionibus, vt alijs præiudicium faciant & de iure scandalum oriatur *h*.

3. Vnde quia excessus in acquirendo, & cum opes potius pietati detraherent, quam augerent vbi religio peperit diuitias, & diuitiæ suffocauerūt alicubi matrem; placuit prohibendas esse aliquibus ecclesijs prædiorum emtiones vel etiam non permittendas rel ctorum defensiones sine iure morticinij & potestatis regiæ auctoritate, ex qua iudicarentur num expediret ecclesiæ vel populo adhuc alia retinere. Carthusiensibus & Cœlestinis aliquando senatus inhibuit Parisiensis acquisitiones nouas Lutetiæ *i*, ne inciderent in auaritiam reprobandam, cum nihil venale esset quin statim per illos emeretur *k*, cum magis in regularibus quam in alijs auaritia, quæ per se culpabilis est, detestanda videatur *l*. quanquam sine illa regula videatur esse communis,

b c. cum secundum Apost. de censib.
c l. 1 §. in honorarijs de varijs & extraord. cogni. P.
d 2. ad Thessal. 3. c. v. 8. Act. 20 v. 33.
e c. charitatem, 12. q. 2. c. significatum, de præbend.
f c. indic. 1 q. 1.
g c. suam nobis de mun.
h vt dicitur in c. suggestum, & c. dilecti filij 1 de dec.
i vt refert Papon li. 1. R. a. pso. arrest. 7. art. 3.
k pgre. raper de decim in sexto.
l c. auaritiæ de præbendis.

nis, nõ posse restringui potestatem cuiusquam collegij liciti, vt non possit acquirere *a*. Placuit Edoardo I. regi & principibus, anno 1290. cauere, vt perpetuaretur iam pridem constitutum in magna charta cap. 36. vt nemini hominum liceret dare prædia collegijs monachorum. Et additum ne liceret monachis aut alijs sacerdotibus emere possessiones: ne possessiones huiusmodi cœnobiorum aliorumve sacerdotium dotis fierent. Et legem hanc ad manum mortuam vocant, quod res datæ semel collegijs sacerdotum, non vtique rursus venderentur veluti mortuæ, id est vsui aliorũ mortalium in perpetuum ademtæ. Polydorus Virg. *b* qui & idipsum rursum confirmatum refert per Henricum V. eius nominis regem Angliæ, cum decreuisset mouere bellum in Francos pro repetendo regno Franciæ a Carolo, in consilio de statu regni. Ius amortizationis seu morticiniij est relaxatio legum quæ prohibent ecclesijs immobilia acquirere, quæ iam à multis seculis viguerunt in Italia, & in alijs locis Romano imperio subditis *c*, & fuerunt receptæ in Hispanijs *d*. In Gallia *e* disponunt autem prædictæ leges de rebus immobilibus quærendis ecclesijs, antequam fiant eius iuris. nam postquam res ecclesiarum factæ sunt, nullum ius disponendi de illis pertinet ad principes, nec statuere de illis possunt nisi auctoritatem aut priuilegium à summo pontifice & iudice ecclesiæ acceperint *f*. Et ante legem Constantini Magni quæ ponitur in l. 1. de sacrosancta eccles. non licuisse libere ecclesijs immobilia relinquere, ex ea lege constat: erant enim decimis & primitijs contentæ. iuxta legem Leuiticam & distributionem factam per Dionysium summum pontificem anno Domini 267. *g* Postquam circa annum 311. Constantinus Magnus imperauit, qui permisit legare & relinquere libere ecclesijs. Secutum dehinc circa annum 40 imperium Archadij & Honorij, quorum Archadius rursus prohibuit quicquam ecclesijs relinquere *h*, Quo tempore vixit D. Hieronym qui mortuus est anno Dom. 422. in Bethleem, anno vero suæ ætatis 91. *vt scribit Prosper* vel 94. *vt scribunt Paul. Diacon lib. 14. & Sigebertus in Chronicis*, aut 99. *vt ait Tritemius* Hic autem Hieronymus eius legis videtur mentionem facere, dum ait ad Nepotiam 7. par. 3. *Pudet dicere sacerdotes idolorum, aurigæ, mimi, & scorta hæreditates capiunt: solis monachis & clericis id lege prohibetur, non à persecutoribus, sed à principib. Christianis. Nec de lege conqueror, sed doleo, cur meruerimus hanc legem, cauterium bonum est, sed quo mihi vulnus, vt indigeam cauterio. Proinde seue-raque legis cautio: & tamen necesse refrenetur audacia per fidei commissa legibus illudimus, &c.* Ante Archadium & apud Ethnicos Vestalibus omnino prohibitum quicquam ex testamentis capere *i*. Fuit Archadij tamen lex obliterata reuocata Constantiniana, dum ius nouum compilaret Iustinianus, in quo leges illæ Archadij expunctæ sunt. Viderurque Iustinianus in alia lege Græca, quæ nunc in noue excussis codicibus occupat 46. locum, *sancimus de episcopis & cleric. C.* eadem sensisse cum Constantino. Attamen sacri canones vt dixi, non tam fauent opibus ecclesiarum, vt velint occasione illarum deformari statum religionis, si per illas disciplina labitur & scandalum in populo & in alijs ecclesijs oriri possit *k*. Et certe si velimus quod est fateri, proculdubio illud dicemus verissimum, diuitias monasteriorum retentas, & non dispensatas pauperibus alicubi effecisse vt ibidem religio & cultus diuinus diminutionem, ne dicam peius, acceperint. Et enim diuitiæ in causa sunt, cur seculares ambiant præposituras, siue in cõmendam vel coadiutorium, vel alio modo, nihil interest. adepti autẽ statim quanti locari possint fructus, quantumue percipere, ineant rationem, vt extra in portatis vt dicunt, fruantur. Interim monachi sine capite, prioribus claustralibus incipiunt obsistere portiones partiri, ex hoito agere, seorsum partem, vestiarium, pecuniam, præbendam accipere, in his negotiari, & secularium more viuere, & à regula se separare, vt certe in pluribus monasterijs, si patres qui ordinis sacri fuerunt fundatores, in vitam restituerentur, vix imo nullum vestigium suæ disciplinæ, nec aliud quã inane nomen agnoscere possent.

4 Quæ reformatione indigent non quidem solum iussa, id enim sæpe iussum est, *l* sed ad affectum perducta. Quam cõsequetur sum. pontif. ni fallor facile, duobus modis, primum si conuocatis ad se generalibus præpositis singulorum ordinum, illis hoc fieri iubeat: & ipse statuat, nullos abbates vel præpositos regularium esse, nisi ordinis professos: & si qui sint alij, reuocet eorum commendas, & præcipiat vel regularem habitum suscipere, vel beneficium dimittere, non obstantibus quibuscunque priuilegijs & dispensationib. concessis, quas reuocet. Et si neutrum velint, permittat & iubeat vniuersis & singulis monasterijs, vnum idoneum ex professis, siue in locum cuiusque commendatarij eligi, & per superiorem ordinis admitti, adhibita etiam cautione. vt si destituti noluerint cedere loco brachiũ seculare inuocetur in auxiliũ, cui cer-

a Greenerdit Pan. per l. pen. de pact. P in con- fil. Londoni na- bitto Angliæ ad Vuest mona- sterium.

b lib. 7. hist. ang.

c vt testatur D. Hiero. ad Nepot. annum & D. Ambros. li. 5 ep. epist. 31.

d vt testatur Bart. Belluga in speculo principis rub. 14.

e Ioh. Faber ad l. quoties C. de rei vind. Masuer. ti. de locat. & conduct.

f mil. Benedict. ad c. Raynutius ad verba & vxorem nu. 3. & 4. de testam. & qua mete- ri. statuto 7. & c. eccl. sanctæ Mariæ de constit. & fi. de reb. eccl. non alien.

g in c. 1. 13. q. 1.

h l. 20. & 27. de sacros. eccl. in C. Theo.

i Gell. li. 1. c. 12. Symmach. li. 1. epist. epist. 40.

k d. c. suggestũ de decimis.

l vt & concilio Tridentin. sess. 25. c. 21.

iam virtute & auctoritate apostolica iniungatur, & principibus cuiusque secularibus communitatibus & ciuitatibus sub pœna excommunicationis vel interdicti, huic exsecutioni fauorem, opem auxiliumque præbere. Secundo si quando contingat in prædictis monasterijs inueniri pertinaces, qui corruptelam seu consuetudinem, malam viuendi, contra tenorem regulæ quam se seruaturos professi sunt, noluerint relinquere; iniungatur ijsdem præpositis, fieri idipsum curare, inuocato prædicto brachio seculari, adhibitis pœnis quas poterit sum. pontif. pro sua sapientia, maxime de consilio prælatorum ordinum conuenientes statuere. Et certe si summus pontif. probaret, satius Christianæ reipublicæ videretur & vtilius, huiusmodi discolos homines contra regulas viuentes nec resipiscere volentes, extra septa monasterij viuere, & proijci quam tam sanctas patrum institutiones conspurcare, vt secularis potestas de his quid agendum esset prospiceret postea.

5. Non est hoc remedium nouum. Erat enim tritum antiquis dum regulæ seruabantur vt qui non seruaret, cogeretur ad regulam, vel si esset incorrigibilis expelleretur: vna enim pecus inficit omne pecus *a*, & expresse *in leg. ea qua pro religionis* 8. *de statu monachorum.* vbi forma visitationis & castigationis: & in casu rebellionis, datur ius episcopis ordinarijs locorum in exemtos etiam. Scio quosdam posse excusationem quærere, quod videatur scandalum excludere monasterio, eos qui iam in sua corruptela vixerunt, & nolunt in meliorem statum reformari secundum regulam, dicentes se ita inuenisse vtentes regula monachos vt ipsi vtuntur. Nam hæc excusatio non sufficiet. Iurarunt enim non secundum modũ viuendi exsistentem tempore professionis se profiteri religionem, sed secundum regulam religionis, vt S. Bernhardi vel Benedicti, vel alterius. Neque tantum erit scandalum abutentes regula expellere, quantum populum decipere & Deum irritare, relinquendo tales irregulares concedere bona regularium sub falso nomine regularium, sicuti nemo magis in ecclesia plus nocet, quam qui peruerse agens nomen habet sacerdotis *b*, multi sacerdotes & monachi nomine, sed pauci re. Sic D. Augustinus sermone 52. *ad fratres de heremio. & in c. certe ego sum* 18. 12 q 1 non impedit abire ex collegio suo, qui suo more nollent viuere in recepto proposito, & si hoc malum sit, *Nam,* inquit, *malum enim esse quis nesciat? malum est cadere à proposito. Si non seruas sanctitatem foris, dimidius occidit, si vero intus habuerit simulatio-*

a c. relatum ne cleric. vel monac. secul. nego. se immisceant. ea. sicut nobis 17. de regul. & transeunt ad reg.

b c. nemo 83. dist. 1.

nem, totus cecidit. Nolo vt habeat necessitatem simulandi. Sic etiam eijcit clericos incorrigibiles ab ecclesia, & dat iudici seculari: non metuens illud scandalum, cum non habeat, quod in contumaces amplius exerceat ne possit vltra esse perditio plurimorum *c*.

6. Peccatur rursum, & alius abusus est in concessione, vel acquisitione bonorum ecclesiasticorum, quando prætextu religionis fit quidem largitio, ædificatio, & dotatio ecclesiæ, sed intentio alia est. Vt Iustinian. in nouella 6. vt nullus fabricet oratorij domos. præter voluntatem episcopi, in principio, ait, plurimos nominis causa, non pietatis ad opus sanctarum ecclesiarum ædificandarum accedere, multos simulantes quasi oratorij domos fabricare, suis mederi languoribus, non orthodoxarum ecclesiarum ædificatores factos sed speluncarum illicitarum. Quare & prohibet & ædificationes non incipi vel fieri, sine episcopi consensu & auctoritate *vt in cap. 9.* In consilio Vvormacensi detecta est etiam fraus ædificantium ecclesias, vt aliarum compendia sua facerent, quod prohibetur ibidem *d*.

7. In concilio Africano *cap* 50. etc reprobantur altaria quæ per somnia & per inanes reuelationes quorumlibet hominum vbique constituuntur, vt qui recte sapiunt, nulla ibi superstitione deuicti teneantur. Sic etiam libet Theophrasti χαρακτῆρες dicitur cap. περὶ δεισιδαιμονίας, de superstitione connumerat inter superstitiosa, & superstitiosum dicit, ἐὰν ἴδῃ ὄφιν ἐν τῇ οἰκίᾳ ἱερὸν ἐνταῦθα ἱδρύσασθαι, id est & si quando viderit visionem in ædibus suis, sacellum ibidem instituere.

8. Abusus & mihi videtur reformandus, quod prætextu fauoris ecclesiæ, & propter stipendia vt dicunt clericorum, ecclesiæ, vsuras à debitoribus debentibus pecunias, accipiant. Quamuis enim & illæ dicantur modicæ, attamen vsuræ sunt, siue magnæ, siue paruæ, & prohibitæ iure diuino *Luc.* 6 mutuum dantes, nihil inde sperantes, & Psalm. 14. Et in concilio generali Turonensi sub Alexand. III. Sacr. pont. *f Generalis concilij decreuit auctoritas, vt nullus constitutus in clero, vel hoc, vel aliud genus vsuræ exercere præsumat, cum & omnibus prohibita sunt cap* 2. 3. 4. eod titul. Et vt rescripsit Alex. 3. in c. super eo 4. de vsur. Panorm. archiepiscopo, *Cum vsurarum crimen vtriusque testamenti pagina detestetur: super hoc dispensationem aliquã posse fieri non videmus. Quia cum scriptura sacra prohibeant pro alterius vita mentiri, multo magis prohibendus est quis ne etiam pro redimenda vita captiui, vsurarum crimine inuoluatur.* Prætextu boni malum faciendum non est. *g* Quemadmodum

c c. cum non ab homine 10. de iud. c. nouimus de verb. signif. cum simil.

d Et in c. 4. quoniam q. 10 q 1 [illegible]

e Et in c. [illegible] placuit de consecra. dist. 1.

f Et in c. 1. de vsur.

g c. non est putandum 1. q. 1. c. si dicat 33. q. 5. c. 1. 2. 3 14 q. 1.

modum nec sub obtentu languentiũ fratrum curandorum, & consulendi corporib. eorum, & ecclesiastica negotia fidelius pertractandi, regularib. permittitur exire claustra ad physicam discendam, vel leges ciuiles *a*, cum tamen & physica & leges, artes sint vtiles & permissę: id tamen prohibitum: ne occasione scientiæ spirituales viri mundanis rursum actionibus inuoluantur, *vt ibidem dicitur*, multo magis vsuræ per se omnibus prohibitæ, etiam occasione iuuandi fratres, vel clerum, vel proximũ non sunt in ecclesia admittendæ. Vnusquisq; in qua vocatus est, ambulare debet *b*. Et iam docui in explicatione tituli de vsuris, nunquã ex quacunq; causa permissas fuisse vsuras quæ ex mutuo pendent, vel ex debito quantitatis ecclesiæ, nisi pro mora, vel ratione eius quod interest nomen accipiatur. *c*

a in c. non magnopere 3. ne cler. vel mon. secul. nego se immisc. li. 3. ti. 1.

b 1. ad Cor. c. 7. v. 20.

c vt puto intelligendum c. 1. §. oportet autem ... non 10 d. debita ... in ex ... defunctor.

9. Vel nisi iuxta permissionem & approbationem Martini V. & Callixti III. *in cap. 1. & 3. de emti. in extrauag. commun. eccl.* emat reditus annuos censum super immobilibus constitutum pretio legitimo, & ibidem definito fuerunt ijdem cõtractus declarati, recepti postea per constitutionem 41. Pauli III. in Bullario Cherubini quæ incipit *delectus*, sub data pridie Non Martij anni 1545. sui pontificatus vero 11. & per Nicolaum V. constitutione 4. incip. *Solicitudo, &c.* dummodo, inquit, annualis census huiusmodi censualium, decimam partẽ principalis recepti, seu pretij eorundem non excedat declarationem formandi huiusmodi contractum, tradit Pius Quintus constitutione 80. incip, *Cum onus*, in dicto Bullario.

10. Eadem ratione & nomine emtionis reditus, sustineri possunt illi prouentus, seu reditus qui accipiuntur ex montibus dictis pietatis, cũ auctoritate summorũ pontificum, maxime Leonis X. qui in constitutione sua 10. iuxta ordinem traditum in Bullario Laertij Cherubini declarauit, ita demum dictos montes pietatis esse licitos, si nihil ab his vltra necessarias impensas recipiatur, & si detur pro impensis & indemnitate moderate: & excommunicat eos, qui contrarium prædicarint, & dixerint esse illicitos. Necessitas vt videtur, conquirendæ pecuniæ requisitæ ad negotia existimata conducibilia, quæ sine præsenti pecunia expediri non possent, videtur causam dedisse erectioni, vel permissioni horum montium. Irrepserunt tamen postea multa quæ occasionem mali abutendi forsan dedisse pluribus non immerito videntur: nihil est enim tam pium, quod violari abusu nequeat, quod mereretur emendationem certe, ni fallor. Referam porro montes quosdam constitutos pietatis, & causas eorum, prout mihi occurrerunt: neque tamen omnes similes ciuitatum montes referam, qui bursæ dicuntur: sufficiet enim montes pontificia auctoritate probatos recensere, vt videant summi pontifices si quãdo sub auctoritate illorum peccetur, ne prætextu pietatis, religionis præcepta & dogmata sacrosancta peruertantur: ipsi enim sunt maxime de his reddituri rationem ante tribunal Dei, & ab ijs, quibus plus commissum est, plus exigetur. Arbitror & accurate soliciteque prouisuros, ne pauperes quorum gratia isti montes præcipue introducti dicuntur, mutuumque datum est, reditibus istis, fœnore non dicam aut vsuris, lædantur, neue occasio fœnerandi hoc specioso nomine pietatis, tegatur, contra Dei & Domini nostri Iesu Christi, præceptum expressum, Lucæ 6. *Mutuum dantes, nihil inde sperantes*, quod fieret certe contra intentionem summorum põtificum, qui montes permiserunt.

11. Clemens VII. erexit montem dictum fidei & collegium eius, cum ad conquirendas pecunias ad defensionẽ almæ vrbis egeret, vt liquet ex constitutione eius 17. secundũ ordinem Bullarij Laertij Cherubini, ex cuius Bullario, & sequentia extraximus & incipit, *Illius qui veritas est*, subscripta à Cardinalib. an. Domini 1526. 14. Nouemb. pontificatus sui anno 3. atq; in ea statuit Dohannam merciũ sancti Eustathij de vrbe, cum omnib. iurib. suis & emolumentis ei perpetuo applicandũ, & quod quilibet eorum, qui pecunias in dicto monte ponerent, eorumq; hæredes & successores quicunque pecunijs super dicto monte positis, ad rationem decem pro quolibet centenario annis singulis, & singulo mense ad ratam decem pro centenario huiusmodi habere deberent. declarauit insuper, quoscunque religiosos etiam in eo monte posse pecunias ponere, neque reditus, vel debita posse confiscari. Item posse de positis quemlibet alioquin prohibitũ testari, disponere etiam fauore, *Illegitimorum absque superiorum licentia*. Obligat omnia bona sedis & cameræ apostolicæ pro asseueratione dicti montis. Declarat pecunias in dicto monte ponentes non teneri ad probandum versas fuisse ad vtilitatem ecclesiæ. Indulget quoque vt mulieres impudice viuentes, non teneantur relinquere quintam partem bonorum monasterio Conuertitarum: cum tamen alia constitutione 13. statuisset bona quæcunque mulierum impudice viuentium, & monasterio Conuertitarum dicto de vrbe, saltem quintam partem non relinquentium ipso iure eatenus monasterio applicanda, mulierum-

que earum dispositiones & testamenta nullius esse momenti. cui tamen derogauit montem hunc fidei auxit Paulus III. *a* Ampliauit Sixtus V. constitut 68. incip. humani plerunque anno Domini 1587. 13. Kal. Nouemb. cum reductione fructuum ad sex pro centenario. Cum etiam Paulus III. *b* assignasset tantum montanistis septem cum dimidio pro centenario, soluenda pro rata quolibet bimestri. In hoc montis erectione causa videtur fauorabilis, defensio vrbis, quæ caput continet religionis. Durum autem videtur quod permittitur religiosis quibuscunque in eo pecunias ponere, & de his sine superioris licentia testari. Id permittit tamen tantum summus pontifex etsi memor sit eius quod scribitur. *c Nec æstimet*, inquit, *abbas quod super habenda proprietate possit cum aliquo monacho dispensare, quia abdicatio proprietatis, sicut & custodia castitatis est annexa regulæ monachali, vt contra eam nec summus pontifex possit licentiam indulgere.* & ibi glossa refert, quod Iohannes & Vincentius dixerint, quod Papa non potest dispẽsare vt monachus habeat proprium existendo monachus, sed de monacho potest facere non monachum. Alij dicunt quod non debet hoc facere, quamuis de plenitudine potestatis possit: alij vt glossa ait absolute non posse etiam si vellet. *d* Per vrbem proprietarius monachus in sterquilinio si cum proprietate non euocata moriatur, est sepeliendus, *e* & in vita debet expelli de monast. *f* bona quæ reperitur possidere, in vtilitatem monasterij conuerti debent. *g* Sed non valde immorabor in potestate data disponendi de quæsitis ex illis monte pietatis, quia & summus pontifex ex plenitudine potestatis, permittit disponere de quæsitis in cardinalatu & occasione eius, *h* quamuis de monachis negat, Panor. *in 1. repeti. c. cum esses, de testa.* asserit Iason pro loco. Valde tamen miror cur in præiudicium monasterij permittatur monacho in monte illo ponere pecunias quæ monasterij censentur: quia nihil habet monachus, & permittatur nihilominus monacho de illis disponere, & de alienis & in vsus spuriorum, quæ nec nominari nec alimentis digni sunt. auth. ex complexu de natur. liber. Sed forsan mens aliqua alia conditori & defensorib. mõtium pietatis, de qua nollem, si bona videatur, iudicare: mihi tamen, vt verum fatear, adhuc non occurrit, quæ probabilis videatur: at sedis apostolicæ iudicium non detrecto.

12. Ita illud priuilegium videtur offendere quorundam aures nisi excuset auctoritas summi pontif. quod qui habet superiorem seu monachus, sine superioris licentia possit illegitimum vel verius ex complexu nefario genitum instituere de his reditibus. Tertiæ enim substantiali causæ monachismi vis infertur, nempe obedientiæ tria n. vota monachi sunt castitatis, paupertatis, & obediẽtiæ. Paupertas, expeditam viam cœli facit, veluti depositis omnibus huius mundi illecebris & solicitudinibus: *ecce*, inquiunt discipuli Domino *nos reliquimus omnia & sequuti sumus te.* *i* Castitas, mundam & Deo placentem vitam reddit. Sed obedientia vinculum est disciplinæ, veluti anima monachismi. Nam monachus viuit in anima superioris. velle n. aut nolle non habet, *k* dicitur & seruus, *l* vnde non habet liberum arbitrium. *m* Imo si monachus sine licentia sui abbatis, & inuito eo factus esset papa, tenetur redire ad monasterium, & se ipsum ipse compelleret, qui alijs debet iustitiã *n* Quid sentiam de illegitimo instituendo, prætermittam: sufficit me admonuisse, ex his priuilegijs posse dari ansam non obediendi, quod corrumperet valde mores: & ideo pacta etiam iure ciuili sublata sunt & reprobata, per quæ cõtra bonos mores obedientia tolleretur. *o* Sed neq; credidi vnquam etiam intentionem fuisse summi pontificis, vt occasione pietatis, eo priuilegio abutantur Montanistæ.

13 Secundo occurrit alius mons dictus nouennalis ad nouem vsq; tantum annos durationis erectus per Paulum IV. constit. 12 incip. *superiorib. &c.* vsq; ad summam centũ octoginta septẽ millium scutorũ auri, ad rationẽ præstandorum decem Iuliorũ pro quolibet scuto posito. Pius autem V. prorogauit hunc montẽ ad maiorem pecuniæ quantitatem, sed fructus ad 7. pro centenario reduxit. *p* Permiserũt prædicti pontifices religiosis etiam quibuscunq; in eo monte pecunias ponere, & de illis etiam in fauorem illegitimorum disponere, & non obstantibus quibuscunq; condemnationibus, noluerunt posse confiscari.

14. Tertius mons aluminarium dicitur, pro negotijs aluminis Tulphæ inuenti, primum introductus vsque ad 12. annos, ad rationem decem carlenorum pro quolibet ducato cum vno tertio annuatim, dandis mutuantibus illi pecunias, vel 12. pro centenario qui fuit erectus per Paulum IV. vt liquet ex constitutione eius 46. incip. *ex fuit* & confirmatus per Gregorium XIII. & perpetuus factus, reductis fructibus eius ad quinq; pro centenario, vt docet eius constitutio in dicto bullario Cherubini nu. 101. incip. *cum aliæ fructus, &c.*

15. Quartum & quintum inueni montẽ Auinionensem. Cum enim hæretici qui Hugonoti dicebantur, infestarent ciuitatem Auionem

---

a vt habetur in eius const 33. quæ incipit decens.
b in di. const. 3.
c in c. cum ad monasterium 6. de statu monac. in fin.
d vt & ait gl. ad c. proposuit 4. ad verbum dispensare, de concession.
e d. c. p. cum ad monasterium, in prin. c. monachi c. super quodam de statu monach.
f d. c. cum ad monasterium & alijs proxime citatis.
g c. quanto de offic. ordi. c. abbates 18 q. 2.
h vt tenet Ias. ad auth. ingressi nu. .. de sacr. eccl. Dd. ad c. volatum in 2. de test. Barbatia in volla. de cardinalatu et aststitia 3. q. Matth. Landi. ... de card. q 4.
i D. Matt c 19. D Luc. c. 8.
k c. non dicatis 12 q. 1.
l c. multos 54. dist.
m c. vnic. 32. q. 3 l. velle, de reg. iur.
n iuxta glossam ad can. quam sit necessarium §. ad verbum ad ordinandum 8 q. 2.
o l. conuentor. de pactis dota.
p l. alia. §. eleganter, solut. matrim.
q vt habetur in eius constit. 77. inci. cum sibi ... Cherubini ... in di. bullario.

nionensem & comitatum Venayssi, ad comparandas pecunias, Pius IV. constitutione sua 90. incip. *ad universalis*, &c. 15 Kalend. Octobris 1563 erexit montem primi succursus, pro summa ducentorum triginta millium scutorum, super introitibus cameræ apostolicæ, & emolumenta assignauit Montistis ad ratione duodecim pro centenario, soluendorum annuatim pro rata, quolibet bimestri: eadem priuilegia regularibus & secularibus dedit, quæ concessit Clemens VII Montistis montis fidei. Ob eandem causam, & cum hisdem priuilegijs postea Pius V. constitutio. 103. incip. *onerosum*, erexit Auinioni secundum montem succursus, cum emolumentis duodecim pro centenario.

16. Sextus mons erit quem erexit prædictus Pius IV. constit. 122. incip. *cum sicut*, &c. dictus mons Gabellæ studij almæ vrbis gratia, vacabilis, cum fructibus ad vndecim pro centenario cum ijsdem priuilegijs, quibus fuerũt donati superiores, hic mons auctus fuit cum moderatione tamen fructuũ a Gregorio XIII. constit 81. incip. *dilectos*.

17. Septimus erit, quem erexit Pius V. constitutio. 130. incip. *sacro huic loco* 12. Kalendar. Iunij 1571. & dictus *mons religionis non vacabilis*, cum emolumentis scutorum septem cum dimidio pro centenario, ad bellum Turcicum pro quo obligauit bona cameræ apostolicæ, permisitque in eo monte personis ecclesiasticis pecunias ponere, & potestatem disponendi de bonis & fructibus ad arbitrium, excepto quod ecclesiasticis non permisit *disponere in vtilitatem illegitimatorum*, in constitut. eius 152. incip. *ad Romanum*.

18. VIII. Ex eodem Pio V. qui constitutione sua 142. incip *cum perturbatissima* 16. Ianuarij 1571. erexerit montem sacri fœderis, vacabilẽ, cum emolumentis scutorum decem cum dimidio pro centenario, additis priuilegijs aliorum montium vacabilium.

19. IX. Est mõs Iulij, dictus vacabilis, quem Iulius III. erexit in vrbe anno 1550. vt iuuaret regem Galliæ aduersus hæreticos regni, de scutis ducentis millibus ad rationem duodecim pro centenario, reduxit autem Pius V. constit. 157. incip *ad Pastoralis*, &c. 7. Martij 1569. reditus ad decem pro centenario.

20. X. Mons alius erectus per prædictum Pium V non vacabilis super emolumentis collegij proxenetarum ripæ Romæ, scutorum viginti sex millium & quingentorum, cum fructibus & priuilegijs, & securitate aliorũ montistarum a

a constit. eius 131. incip. cum a nobis accepimus.

21. XI. Erectus mons prouinciarum, cum emolumentis sex cum dimidio pro centenario & pro exstinctione vectigalis quaterni pro libris quinquaginta carnis suillæ, ex constit. 41. Greg. XIII. incip *pro paterna*, an Dom. 1576 pridie Kalend. Septemb.

22. XII. Sixtus V. constitutio. 8. incip. *Multa & grauia erexit*, montem panis non vacabilem, trecentorum millium scutorum cum assignatione fructuum quinq; cum vno quarto pro centum, cum ijsdem priuilegijs quæ alijs fuerant concessa & regularibus & irregularibus & vt disponere possint in fauorem illegitimorum.

23. XIII. Idem Sixtus V. erexit montem Cæsarinum non vacabilem constitut 9. *volentes*, &c. centum millium scutorum, ad exstinguendum contracta debita Iuliani Cæsarini, cuius ipse Sixtus cum esset Cardinalis, fuerit deputatus tutor & curator in testamento paterno, cum emolumentis scutorum quinque cum dimidio pro centum.

24. XIV. Idem Sixtus V. b 13. Calendis Iunij anno 1587. erexit montem ex suo nomine Sistum, vacabilem, quingentorum millium scutorum, cum fructibus scutorum decem pro centenario cum priuilegijs, & iuribus quibus alij donati erant.

b constit. 67. in d. bullario Cherubini in t. Quantu ann. ... &c.

25. XV. Et idem et erexit montem camerariatum vacabilẽ, cum fructib. ad nouem pro centenario, cum priuilegijs ijsdem, constit. 71. incip. *Non secus*, pridie Id. Septemb. an. 1587.

26. Omittam alios montes Romæ exsistentes, vt montem farinæ, & alios anonymos, in quibus otiosi & epicuree viuentes Romæ quidam victum habent ex reditibus sine labore, vacantes voluptatibus, quod certe detestabile est: vbi enim quis infimæ sortis corradere potest, siue iuste, siue iniuste pecunias alicunde, ad montes illos confugit, & reditus sibi cõparat, vt reliquum vitæ tempus, sine labore instar brutorum animantium transigat, non dicam etiam, scorta plurima ex pietate montium splendere & ornari, non dicam fructus beneficiorum ex prouincijs & egentibus pauperibus & clericis locorum, eo forsan impune transferri & postea in illegitimos iuxta priuilegium expendi. Ignoro tamen num ea ad cognitionem summi pontificis perueniat. Ego enim nolo os in cœlum tollere, aut reprehendere quæ ipsi non nisi cum iustis rationibus solent & debent probare: dixero tamen cum bona illorum venia, hæc si scandalum generent ecclesiæ & populo esse priuilegia reuocanda iuxta c. suggestum, 9. de decimis vbi glossa iuxta textum hos pulcerrimos versus refert, & probat.

Indultum tollit, contemptus crimen abusus,
Oppositum factum, damnum tempus variatum.

27. Sed & res de facili redit ad suam primam bonam naturam, vt qui pietatem exercere velint in pauperes, gratis hoc faciant, nihil iuxta verbum Domini ex mutuo sperent: & considerent quod ante Leonem X qui circa annum Domini 1510 adeptus est sedem, qui montem pietatis primus, vt videtur ex constitutionibus, ædificauit, tam perfecta fuerit pietas, religio, vt non appareat saltem mihi vestigium, quod per mille quingentos decem annos hæ formulæ mutuandi cum reditibus ex pecunia, quæ nihil generat, receptæ vllo modo fuerint, saltem a Leonis X. tempore plures montes pietatis & redituum fuerunt instituti, quam a Diui Petri tempore vsque ad illius seculum legantur: & plures, ni caueatur, futuri sint, vt fortan impedire possint ne libere Christiani viam ad Dei pietatem accedere possint, quæ caritate mutua hortatur sibi inuicem gratis compati excusantur apud Deum & homines, qui penuria pressi, & nulla exsistente diuitum caritate ob necessitatem ad vsuram mutuum accipiunt, & isti non peccant, sed qui dant mutuum, & vsuras accipiunt obnoxij sunt restitutioni & condemnationi legis. *a*

a c. cum tu, de vsur. cum simil. ibi notatis, c. 1. & 6 de interur. & vt notat glossa fin. adj verbum reddere in c. debitores 6 de iusura.

28. Quanquam autem qui sub fœnore mutuum accipiunt non peccent penuria & necessitate compulsi, *b* tamen illis suaderem ob perniciem & impietatem vsurarum, potius extrema pati & alia remedia tentare, quam ad fœneratores confugere. Ita Plato recte vetat, vt refert Plutarchus, à vicinis petere aquam, nisi prius domi foderis vsque ad terram, quam ceramitidem vocant, repererisq; non esse spem venæ: id est, prius excutiendum parsimonia, aliaq; via vt tibi necessaria suppedites quam à mensarijs pecuniam mutuam petas Sed de his satis, ad alia pergamus.

29. Abusus est etiam in largiendo ecclesijs, prætextu religionis, aliena illis concedere & in iniuriam aliquorum. Vnde ecclesia solet huiusmodi etiam reijcere. *c* sic enim tantum fauetur ecclesijs & pietati, vt nemini iniustitia fiat. *d* nec debet iniuriarum occasio inde nasci, vnde iura nasci solent. *e* Reijcit ecclesia ordinationes seruorum alienorum non manumissorum, & si obrepserint, restitui depositos iubet Dominus, & quod infirmari vel vituperari potest præcauit fieri, *f* & maior est tristitia de talibus, cum reuocantur, quam nascatur gratia de accitis seu vocatis *g* Quemadmodum si obligati ad ratiocinia, vt actores, procuratores, exsecutores, tutores, vel curatores pupillorum ante libertatem negotiorum vel officiorum fuerint ordinati, ecclesia dicitur infamari *h* Leo Imperator constitutio. 10. reijcit seruos à monasterijs, illud inscijs dominis ingressis, ne ingratitudinis & improbitatis velamen, sit monasticæ vitæ dignitas seruis fugitiuis.

c in c fi. 17. q. 4.
d in c ex tenore de foro compet.
e l. meminerint C. vnde vi.
f c. 1. & 2. de seruis non ordinan. li. 1. decret. tit. 18.
g c. præterea, c. de signata 51. d. ß.
h in c 1 de obligatis ad ratioc. non & c. tit. 10.

De prætextu & abusu religionis in retentione bonorum ecclesiasticorum. CAP. XVII.

OCCASIO pietatis & religionis, quemadmodum in acquisitione bonorum periculosa & damnabilis est, & plures decipit. Sic & pluribus in retinendis ijsdem dedit detestabile argumentum. Porro abusus bonorum ecclesiasticorum in retentione indebita, prætextu religionis, plura habet etiam capita: Inter quæ quædam pertinent ad eos qui cum debeant ecclesijs, prætextu tamen quodam pietatis sibi retinent. quædam ad ipsos, qui ecclesijs præpositi sunt, qui alio modo quam par sit, ecclesiastica bona conseruant. Sic quidam imitantur Iudam proditorem, qui largitum Deo perditionem vocabat, prætextu quod dandũ esset pauperibus. Cum enim Maria Magdalena alabastrum & vnguentum pretiosum Domino obtulisset, & sanctissime caput eius vnxisset, murmurauit, *vt quid perditio hæc*, inquit, *potuit enim multo hoc vnguentum vendi & dari pauperibus.* Quare vnguentum hoc non venijt trecentis denarijs, & datum non est egenis. Dixit autem hoc, ait D. Ioannes, Euang. c. 12. v. 6. *Non quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia fur erat, & loculos habens, ea quæ mittebantur portabat.*

2. Abusus quosdam retinentium decimas sub prætextu pietatis, & remedia refert c. tua nobis fraternitas 26 de decimis, *Alij*, inquit, *de portione fructuum, quam à colonis accipiunt, partem decimæ separantes, eam capellis suis, aut alijs clericis, aut etiam pauperibus conferunt, vel in vsus alios pro sua voluntate conuertunt. Nonnulli etiam vitam clericorum tanquam abominabilem detestantes, decimas eis ob hos subtrahere non verentur.*

3. Hic remedium vt integre soluantur sine diminutione iuris ecclesiastici: nec occasione malæ vitæ clericorum retineantur: quia Deus decimas in signum vniuersalis dominij sibi retinuit, & reddi præcepit: suas esse decimas & primitias asseuerans, clericisque exhibendas, quibus dedit pro cultu diuino, ideo iubetur, vt cogantur qui debent cum districtione soluere, *i* excommunicari & debent qui decimas admoniti non soluunt *k* cum compositione banni Papæ. *l* Prætextu vero nequitiæ clericorum

i vt & in conc. Trid. sess. 15. de ref. c. 12. in conf. Matth. 2. c 4.
k c præter hoc 32. dist.
l c i dicitur in c statuimus 16. q. 1.

rum, vt dicitur in d. c. tua nos, non possunt decimæ, nisi quibus mandato diuino debentur, pro arbitrio cuiusque corrogari, cum nulli sit licitum, aliena cuiquam concedere, præter Domini voluntatem. Nec est ideo sacrilegium committendum, quod dispensatores bonorum Dei mali sint.

4. Abusus alius in ecclesiasticis personis, in nimia exactione, & abusu laicorum in impia denegatione iuris personarum ecclesiasticarum ponitur cum remediis, in c. ad Apostolicam, 42. de simon. cuius verba referam, quia omnino substantialia sunt: *Ad Apostolicam audientiam frequenti relatione peruenit, quod quidam clerici pro exequiis mortuorum, & benedictionibus nubentium, & similibus, pecuniam exigunt & extorquent, & si forte eorum cupiditati non fuerit satisfactum, impedimenta fictitia fraudulenter opponunt. Econtra vero quidam laici laudabilem consuetudinem erga sanctam Ecclesiam pia deuotione fidelium introductam, ex fermento hæretica prauitatis nituntur infringere, sub prætextu canonica pietatis. Quapropter super his prauas exactiones fieri probibemus, & pias consuetudines præcipimus obseruari, statuentes, vt libere conferantur ecclesiastica Sacramenta, sed per Episcopum, loci veritate cognita, compescantur, qui malitiose nitantur laudabilem consuetudinem immutare.*

5. Nicephorus Phocas Imperator Orientis, a donationes monasteriis atque templis relictas à quibusdam piis Imperatoribus, prorsus aboleuit, lege lata etiam, ne Ecclesiæ immobilibus locupletarentur bonis: causatus, Episcopos male prodigere ea, quæ pauperibus darentur, militibus interim deficientibus. Id etiam grauissimum, quod legem tulit, cui & Episcopi quidam leues atque adulatores subscripserunt, ne Imperatorum iniussu vllus crearetur Episcopus: & mortuo Episcopo, aliquem suorum submisit, qui definitos faceret sumtus, ipse de redit. accepit, & constitut. 5. statuit, de nouo non esse construenda monasteria, xenodochia, nosocomia: sed eorum, quæ erant, curam geri oportere. Cuius tamen constitutiones postea sustulit Imperator Basilius iunior Porphyrogeneta, *vt habetur in prædicto loco.* Et apud Balsamonem Antiochenum patriarcham; eoque, vt ibidem dicitur, non ad iniuriam contumeliamque Ecclesiarum & religiosarum domuum duntaxat, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, sed etiam ipsius Dei, fuissent factę.

a *Vt legitur in Nouella eius 4. in lib. 1. iuris Orientis collecti per Bonafidum.*

6. Abutuntur personæ ecclesiasticæ bonis in conseruatione, quando ori vel fructus eorum non expendunt iuxta intentionem & legem fundationis beneficiorum, vel donationis bonorum, sed vel in suos vsus conseruant, vel parentibus proximisque, aliisque personis elargiuntur (de quibus non cogitarunt largitores,) imo aliquando in aliis negotiis, quam Christiano dignis, consumunt. Arguuntur vt sacrilegi, qui habentes, vnde possint ex patrimonio viuere, sibi beneficiorum ecclesiasticorum reseruant. *Clericos*, vt scribit Damaso Papæ Diuus Hieronymus, *illos, conuenit Ecclesiæ stipendiis sustentari, quibus parentum & propinquorum nulla suffragantur. Qui autem bonis parentum & opibus sustentari possunt, si quod pauperum est, accipiant, sacrilegium pro facto committunt, & per abusionem talium iudicium sibi manducant & bibunt.* Refertur & in *c. fin. 6 q. 1. can. clericos, 1. q. 2.* docetur & in *dicto c. fin.* quod quicquid habent clerici, pauperum est, & quod domus illorum iure hospitalitatis debeant esse communes. Bona clericorum etiam esse pauperum dicitur, b nempe pauperibus tempore necessitatis distribuenda, c vt res Ecclesiæ, d vt & patrimonium Christi, e & religionis: f imo Constantinus *in l. 2. C. de episcop. & cleric.* cum indulget rebus Ecclesiæ priuilegia ab exactionibus; addit rationem huic causæ accommodam: *Si quid enim*, in quit, *vel prouisione, vel mercatura, honestati tamen conscia coniecerint, id in vsum pauperum atque egentium ministrari oportet.* Posset tamen tolerari vsus ecclesiasticorum bonorum in clericis pro victu, vestitu, & moderatis in res necessarias expensis, sed magis in cibis. Magis damnandus abusus profusionis horum bonorum in accipitres, canes, apparatus equorum, & curiæ, & in sumtuosas operas, quæ omnia damnantur. g Quia & ipsa venatio, & canes, & accipitres vetantur cum maximis pœnis personis ecclesiasticis, maxime Episcopis, h vbi & contumax Episcopus in relinquenda venatione excommunicatur, & tandem à ministerio eiicitur. Damnabilis illa voluptas venationis in clericis, qui quieti & contemplationi, studiisque sacrarum literarum, & pietatiiugiter intenti esse debent. Sed eo damnabilior, quod bona Ecclesiæ & fame pereuntium pauperum, canes impinguent: quod labentibus ædificiis sacris, cultu diuino diminuto, subtractis alimentis & stipendiis clericis, diuitiæ impiis & nihili hominibus venatoribus dico, i concedantur. Qui venatoribus donant, non homini donant, sed arti nequissimæ. Nam si homo tantum esset, & venator non esset, non donares: honoras in eo vitium, non naturam. k Et rursum l: *Qui vident venatorem, & delectantur: videbunt Saluatorem, &* con-

b *in can. commenter 23. q. 5.*
c *c. sunt he. 47. dist.*
d *c. quod autem 23. q. 7. can. aurum ecclesia habet, 12. q. 2.*
e *c. cum ex eo. de electio. in 6.*
f *in l. iubemus nulli, 14. de sacrosanct. eccles.*
g *in c. cum Apostolus, 6 de censib.*
h *in c. 1. & 2. de clerico venator. lib. 5. n. 24. can. quorundam. 34. distin.*
i *c. Esau, 16. distinct.*
k *Vt ait D. Augustin. in Psalm. 102. ad vers. faciens misericordias, relatus in c. qui venatoribus, & & seq. 86 dist.*
l *in Psal. 147. & in c. qui viderit. 10. eadem 86. distinct.*

contristabuntur. Quare abusus profusionis in venationem habet peccata, profusionem pecuniæ præter intentionem fundatorum, sacrilegium, quia bona Ecclesiæ: impietatem, ratione artis damnatæ: & transgressionem, ratione prohibitę venationis ecclesiasticis. Quibus dictum est à Christo, *Faciam vt eritis piscatores hominum, non venatores bestiarum.*

7. Sumtuosæ epulæ habent sacrilegium quoque, & abusum in superflua, subductis necessatiis pauperibus & cultui diuino; & delictum personæ est ecclesiasticæ, quę voluptuose & contra vitæ suæ decus & modum viuit, seque quodammodo ipsum ad luxuriam & mūdi perniciem impellit. De quibus iudicium est D. Hieronymi ad *cap. 2. in Micheam*, *relati in c. 4. ecclesiæ principes, 34. distinct.* cuius hæc verba: *Ecclesiæ principes, qui deliciis affluunt, & inter epulas atq; lasciuias pudicitiam seruare se credunt, propheticus sermo describit, quod eijciendi sunt de spatiosis domibus lautisq; conuiuiis, & multo labore epulis conquisitis: & eijciendi propter malas cogitationes, & opera sua: & si vis scire, quo eijciendi sunt Euangelium lege: in tenebras scilicet exteriores, vbi erit fletus & stridor dentium. An non confusio & ignominia est, Iesum crucifixum magistrum pauperum atq; esurientem, fartis prædicare corporibus? ieiunorumq; doctrinam, rubentes buccas, tumentiaq; ora proferre. Si in Apostolorum loco sumus, non solum sermonem eorum imitemur, sed conuersationem quoque, & conuersationem amplectamur.* Hæc ibi Hieronymus. Quæ verba certe rubicundiores galero vultus primorum & aliorum ordinum ecclesiasticorum, præ pudore & confusione reddere possunt. Si nolint resipiscere, nec putent hoc sine scandalo fidei Christianæ, populique fidelis esse, quod omnium oculis, cum latere non possit, subiicitur. Et quamuis, qui talia agunt, iudicium suum proculdubio portabunt: adhuc tamen exemplo suo inferioris ordinis clericos turbantes, vel à regula & disciplina bene viuendi dimouentes, exspectare debent à Deo durius iudicium, & seueriorem condemnationem. Nonne dignum hoc erit reformatione, vidisse vilem quendam ante clericationem, ad dignitatem ecclesiasticam promocum, ad dignitatem ecclesiasticam promotum, qui vix antea in domo paterna pane saturabatur furfureo & aqua, nunc ita splendide viuere, vt seculares principes aulasque regum æquet? quasi vero Ecclesiæ data sint bona eam ob causam, vt adipem Episcopi, & seruorum inutilium suorum mollitiem nutrirent: aut quasi Ecclesia esset Epicureorum collegium. Quibus tegamur & viuamus, contenti esse debemus, inquit Diuus Paulus. *a*

a 1. ad Tim. 6. vers. 8.

Debent nutriri plures clerici & personæ ecclesiasticæ cum episcopis, dignæ tamen, & quibus ad verbum Dei disseminandum vti possit, sed illæ etiam cum episcopo honeste, parce, non ad voluptatem nutriendæ: Episcopus ex paupere factus, non mutat intestina, vt pluribus escis, aut delicatioribus, quam antea, indigeat. nec etiam qui cum eo sunt lautius penes episcopum expensis pauperum, quam penes seipsos viuere, expetere debent. Et si in vinea Domini laborent, non debent remunerationem in vili cibo petere, vt Esau, *b* sed idoneo victu, ad leuandam famis necessitatem contenti, debent à Domino exspectate mercedem & præmium.

b Genes. 25.

8. Quod si mihi quidam Episcopi obiecerint, quod ex nobili illustriue prosapia orti fuerint, & aliqui ex regum semine, & oportere illos domus suę splendorem retinere in famulitio & victu splendido. Respondet Ecclesia, suis impensis primum illos idipsum facere debere, si tanta seculi adhuc voluptate detineantur, vt pluris faciant inanem mundi gloriolam, quam veram, cui se manciparunt personę ecclesiasticæ, in quorum albo se describi voluerunt. Si diuitiæ in Ecclesia sunt, si comitatus, ducatus, & similia: ea certe Ecclesiæ addita sunt, ad splendorem domus Dei, ex gratitudine principum; non autem ad mutandam aut destruendam formam disciplinę ecclesiasticę, sed potius ad eam retinendam, augendum cultum diuinum, ad benefaciendum pluribus meritis & indigentibus piis. Nec honor est, imo dedecus Ecclesiæ, habere præpositum, qui non regulis ecclesiasticis velit subiici, sed velit seculari modo viuere. Vilescit spiritalis dignitas cuipiam commissa exercēda loco Dei, si se ad temporalia curanda & potius colenda demittat. Non enim retinet honorem, cuius personam gerit. Christus non elegit multos nobiles, aut inter seculares præstantes, sed ignobiles, vt fortia queq; confunderet, & doceret reipsa, se non egere auxilio mundano ad fidem suam seminandam & cōseruandam, nisi quatenus illud vocat & disponit, cum possit suę ecclesię rector & conseruator sufficere sine humana illa vanitate & extollentia inani, quę plus est ecclesię scandalo, quam ædificationi. Christus, & eius discipuli Apostoli, & post eos pluribus seculis pręposi- ti, habuerunt quidem loculos & bona, sed tamen pauperem vitam voluntariam & frugalē gerebant, & vere, nisi ecclesiastici redigantur ad eandem, conseruatis nihilominus in ecclesia bonis, & si fieri possit, in ea, quibus destinātur impendendis, futurum vereor, ne status Christia-

Christianę fidei, indies magis ab improbis & hęreticis, inde occasione sumta, impugnetur, quamuis expugnari nunquam possit, vtpote firmæ & inuiolabili petræ innixus. Scio quidem, hæc, quæ dico, non omnibus grata fore. At parcant, obsecro. Non enim ad singulorum opiniones scribendum esse ipsi norunt, proposui & mihi veritatem ante oculos, & Dei honorem. Quod si me existiment non omnia, & causas, ob quas aliter viuatur hodie, quam viuendum censeam, fuisse assecutum, parcendum quoque mihi putent, meliora si mihi occurrissent scribenti dicturo. Cupio de me id arbitrentur, quod testor coram Deo verissimum, eam mihi inesse conditionem, & permittant dicere, scribendi consuetudinem, vt nunquam odio vel inuidia cuiusquam in vniuersum, vel in singulari scripserim, aut maliriose. Falliq; tamen, aut errare me posse, nunquam negauerim. Et si de rebus, quæ non forsan conueniant, secundum eorum sententiam, voluerim dicere, recordentur quandoque olitorem opportune verba locutum, & quod spiritus Domini, vbi vult, spirat. Iacuit aliquando status Ecclesiæ sub negligentibus præpositis, hoc negari non potest, sed vexatio dedit intellectum; permisit Deus perpetuo Ecclesiam habere aduersarios, vt magis solicite suo muneri præpositi vacarent, & a somno suscitaremur, & sat scio ingenia multorum prælatorum, quæ aliquando viuendi modum vulgarem sequuti sunt, ad disciplinam ecclesiasticam peruenisse, & nihil prohibet, quin & reliqui, si velint, idipsum faciant: iudicium vltimum recogitantes, in quo reddituri omnes, cuiuscunque dignitatis sunt rationem, de his quæ fecerint, vel facere debuerant. Scio plures illustrissimos Cardinales, Patriarchas, Archiepiscopos, Episcopos, & alios prælatos summa cum laude regere populum sibi commissum, quamuis digni ate seculari & apparatu splendido vtantur extrinsecus. Quare & digni sunt laude, qui ita inter seculi delitias possint munere suo fungi. Nec quemquam reprehendo. Ceterum permittent me illud adiicere, futurum, vt meliores & sanctiores sint, si ea, quæ perfectionem ecclesiasticam impediunt & obtenebrant, quæve possunt esse scandalo, circumcidant & reforment, & sumtus illos in vtilitatem Christianæ Reipublicæ impendant. Vident hæresibus regna vexari: vident Turcam fines Christianorum inuadere: vident clericos in opprobrium cleri mendicare, vident pupillos ope carere, pauperes fame mori, virgines quod non habeant vnde nubere possint, se prostituere studiosis ob penuriam. Quæ omnia, si auxilium ab illis ex superfluis & in luxum impensis aliquod caperent, certissime coronas & remunerationes apud Deum sibi acquirent in æternum permansuras: non sufficit illis, quod boni sint, nisi & meliores sint. Estote perfecti, inquit Deus, & non proficere in via, deficere est. Morituri, sat certum habent, se omnia relicturos, vanam hanc gloriam exstinguendam, in terram prosternendos, non secus ac pauperes & inopes, escam vermibus futuros, corrumpendosque. Si autem quippiam gesserint, quod Deo gratum fuerit, hoc in æternum permansurum; opera enim illorum sequuntur illos. O quanto maior est gloria æterna, quam gloriosa hæc momentanea, quæ omittenti Dei opera, est potius dedecus & condemnatio, quam gloria. Quod si quis sit, qui differat hæc superflua reiicere & reformare, quod vereatur corrupti populi irrisionem, vt potest persuadere Dæmon, qui delectatur nostra damnatione, & Ecclesiæ vituperio; consideret quæso, non esse verendum à gloria in maiorem gloriam conscendere, & in perfectiorem vitam confideret, quanto maior erit confusio in die vltimi & generalis iudicij, quando eorum omnibus hominibus vtriusque sexus, Deo, Angelis, & Dæmonibus, manifestæ erunt delicta, quæ nunc coram paucis emendare noluimus. Consideret item, quod per electionem vitæ præstantioris ecclesiasticæ, iam valedictum seculo, neminem Deo & Mammonæ seruire posse. Nihil prodesse homini, si vniuersum mundum lucretur: si omnibus placeat, animæ autem suæ detrimentum patiatur; Reprobatos plures, quod dilexerint magis gloriam hominum, quam Dei: huem gloriam hominum, eamque sæpe citissimam habere; at Dei gloriam, aut mortem æternam, in ęternum permanere debere, multa testimonia hic ad hanc sententiam coniungere possem, sed quia peritioribus & præceptoribus sapiens loquor, sufficit hoc omnium solam cuiusq; conscientiam in medium proferre, vt eam excutiant.

9. Sed rursus recordabuntur, si placet, & inquirent, ne sint ex pastoribus, quos sacra pagina maledixit ex sententia Dei per Zachariam pronuntiata, cap. 11. vers. 4. & seq. *Hæc dicit Dominus Deus meus, pasce pecora occisionis, quæ, qui possederant, occidebant, & non dolebant, & vendebant, dicentes, Benedictus Dominus, diuites facti sumus, & pastores eorum non parcebant eis. Et ego non parcam vltra super habitantes terrā, dicit Dominus. Ecce ego tradā homines vnumquemq;*

quenq; in manu proximi sui, & in manu regis sui, & concidens in terram. & non eruam de manu eorum, &c. Magna ibi est comminatio, quæ leuis non considerantibus videtur, vt pro castigatione pastorum Ecclesiæ, det Deus eos in manu regis sui, hoc est, vt Ecclesiæ bona committat solicitudini regis & potestati laicali. Non enim aliud remedium videtur, quando personæ ecclesiasticæ abutuntur bonis ecclesiasticis, & in alios vsus, quam destinata fuerunt, quam vt cura & solicitudo principis ad ipsum illos cogat. Debent enim hoc Christiani principes sanctæ Ecclesiæ matri, vt quemadmodum religionem, sic & patrimonium eius tueantur, & conseruent gladio etiam temporali contra vsurpantes. Exemplum 4. Regum. cap. 12. vbi Ioas Rex Israel permisit sacerdotibus pecuniam sanctorum, quæ illata erat in templum Domini à prætereuntibus, quæ offerebatur pro pretio animæ, & quam sponte & pro arbitrio cordis sui inferebant in templum Domini, accipere, iuxta ordinem suum, vt instaurarent sarta tecta domus, si quid necessarium vidissent instauratione. Cum autem vsque ad vigesimum tertium annum non instaurassent sarta tecta domus templi, vocauit Rex Ioas Ioiadam pontificem, & sacerdotes, dicens eis: *Quare sarta tecta non instauratis templi? Nolite ergo amplius accipere pecuniam, iuxta ordinem vestrum, sed ad instaurationem templi reddite eam*: prohibitique vltra sacerdotes accipere pecuniam, & præsente, & scribente scriba Regis, à pontifice numerabatur postea pecunia operariis & instauratoribus templi. Hoc ipsum ecclesiastica iura probabunt, vt in Concilio Toletano 9. c. 1. & in cap. filiis, 31. sub 16. q. 7. *Filiis*, inquit, *nepotibus ac honestioribus propinquis eius, qui construxerit, vel ditauit Ecclesiam, licitum sit hanc bona intentione habere solertiam: vt si sacerdotem seu ministrum aliquid ex collatis rebus præuiderint defraudare, aut commonitionis honesta conuentione compescant, aut episcopo vel iudici corrigenda denuncient. Quod si talia episcopus agere tentet metropolitano eius hæc insinuare procurent. Si autem metropolitanus talia gerat, regis hæc auribus intimare non differant.* a Permittunt & canones, regem eum posse corrigere, quem iudex ecclesiasticus corrigere non potest, b vel quando etiam iudex deest vel negligens est, c. ex transmissa de foro compet. cum aliter adiri regulariter pro ecclesiasticis secularis iudex nequeat. c

a Facit c. constitutum, 60. in fin. 16 q. 1.
b c. peruenit, 11. q. 1. c. nec licuit, 17. dist.
c c. placuit, c. vt quisquam, 11. q. 1. c. a, si clericus de iu.

10. Legimus principes regia solicitudine, ne bona sacerdotiorum extra regnum fraudatis pauperibus & ecclesiis deferrentur, caussæ, ne alienigenis, seu allophylis, non degentibus in regno, beneficia ecclesiastica conferrentur, & ita statuisse Henricum eius nominis quintum Regem Angliæ, refert Polydor. Virgil. d in concilio Angliæ, pro regni statu coacto, quod & ante Richardum 2. regem statuisse ante referunt Meminit & Papus, e extraneū à regno Galliæ non posse consequi aut possidere in Gallia beneficium, siue naturalizatione impertrata à principe seu rege, eaque de caussa ordinationem regiam mandare & iubere omnibus capitulis, ne reciperent alienigenam in beneficiis sine literis naturalizationis: & iudicibus regis, vt hanc constitutionem obseruari curarent. Extat ea de re constitutio Ludouici 12. *des lettre de naturalité.* hocque priuilegium datum à summo Pontifice regno Galliæ, docetur in procœmio, pagina sanctionis, ad verbū *exterorum*, probatur idipsum iure communi, si extraneus non intelligat idioma beneficij, vt non possit ei conferri, f & id eget expressa dispensatione. g

d lib. 22. hist. Anglica.
e lib. 2. Rhapsodiæ Arestorum, tit. 3. Aresto 4.
f reg. cancellariæ 19. c. nonnunquam, 70. dist. l. in ecclesiis, C. de episc. & cler.
g gloss. ad c. si proponente, de rescript.

11. Prætextu religionis rursus bona eripiuntur ecclesiis, prætextuque conseruationis eorundem bona in discrimen periculumque præsens perditionis transferuntur. Dum quæritur Episcopus aliquando ex illustri prosapia, quo præsule hæretici non audeant inuadere episcopalia iura. Accidit autem sæpe inde, vt quod hæretici vix tentare auderent, iste præsul secure exsequatur & palam. Nam statim proximis & bonis episcopalibus oppignorat, vendit, & iura lacerat, subtrahit, documenta meditatur, caussam alienationis, per quam ad suos commodiora transferat, & Ecclesiæ eripiat, metuunt canonici ei repugnare ob proximos, consentiunt: imponitur facile summo pontifici per obreptitia & subreptitia rescripta: sicque mus, vt dicunt, nutritur in pera: expenduntur pro defensione Ecclesiæ centum forsan aurei tantum, pro duplo res distrahitur ea, quæ mille aureos habet in iusto valore, pro ducentis, & proximis vel amicis Episcopi datur: & successores in dignitate tandem sentiunt, quantum nociua ditiorum prælatorum administratio, & sit splendida Ecclesiæ, titulotenus defensio. Et vereor, ne hæc expilatio si fiat, magis offendat Deum, quam alia quæuis: cum ab his, qui conseruare debebant, fiat *Si inimicus homo maledixisset mihi*, inquit Deus per Prophetam h, *sustinuissem vtique: tu vero vnanimus & notus meus, qui dulces mecum capiebas cibos, &c.*

h Psal. 54.

12. Qui ea intentione nobiles ad beneficia eligunt, vt temporali remedio velint conseruare bona Dei, per personas, quorum munus

non est arma mouere: iam peccant in Deum, quod putent eum insufficientem, nec posse suę Ecclesię succurrere, cum alioquin in bonis prælatis deuotis & doctis brachium carneum spem ponentes. Bonus zelus tamen est, iuuare Ecclesiam Dei, defendere per auctoritatem illustrium eius bona, fateor: sed non omnino secundum Deum. Plus enim pollet in ecclesiasticis oratio assidua, lacrymę, verbum Dei strenue prędicatum, mores reformati, vita pura & simplex, quam arma temporalia. Iisdem modis res conseruari facile possunt, quibus quæsitę sunt. Ecclesia Dei acquisiuit bona, non armis, sed deuotione, sanctitate, martyrio, confessione, bono exemplo, pura vita consentiente cum fide, quam prędicat, & cum mandatis Dei. Apostoli, discipuli, præpositi ab Apostolis, non illustres, non cum pompa seculari prædicarunt aut docuerunt, sed armati sancto Spiritu restiterunt impietatibus hæreticorum, & gentilium Imperatorum, & principum furoribus; iisdem modis quæsita bona etiam sunt nobis conseruanda. Recordari debemus, quod D. Paul. 1 ad Corinth. cap. 1 v. 26. *Videte vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, sed quæ stulta sunt mundi, elegit Deus, vt confundat sapientes: & infirma mundi elegit Deus, & ea quæ non sunt, vt ea, quæ sunt, destrueret, vt non glorietur omnis caro in conspectu eius. Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu, qui factus est, &c.* Sic Diuus Hieronymus ad Damasum, *Facessat inuidia*, inquit, *Romani culminis, recedat ambitio, cum de successore piscatoris & discipulo crucis loquar.* refertur & in can. 25. quoniam vetusto, 24 q. 1. vbi glossa ad verbum, *inuidia*, cum duo, inquit, certarent de electione, & vnus allegaret ignobilitatem alterius: alius ex aduerso respondit, *Piscatori Petro, Fabri filio, successorem quærimus, non Augusto.*

Nobilitas fastum, fastus litem parit, arma
Lis odium, capiunt hæc tria mortis iter.

13. Cum his & recordari oportet exempli Ozeæ, qui, a cum arca transferretur plaustro nouo, & calcitrantes boues, qui eam ferebant, declinassent arcam, vt ei videretur lapsura, manum ad arcam Dei admouisset, & tenuisset arcam, vt auxilium daturus, iratus est indignatione in eum Dominus, & percussit eum super temeritate, & mortuus est ibi iuxta arcam. notant ibi factum illud sacri interpretes, quod arca non portaretur à Leuitis, & quod opera hominum nolint gloriam facti sibi adimi. Quemadmodum & Tertullianus refert, & post eum Nicephor. Calix. *lib. 2. c. 8.* admonitum à Pilato Tiberium de passione & resurrectione Christi, eum voluisse inter Deos referre: sed quia id fecerat, antequam cum senatu de ea re tractaret, cuius erat auctoritatem deitatis dare, senatum renuisse: idque diuinitus factum esse, ne ab hominibus Christus diuinitatem habuisse videretur, & hominum fauore.

a *Vt scriptum est 2. Reg. c. 6 & 1. Paralip. c. 13.*

14. Sæpe etiam Ecclesia grauissima damna ab iis ipsis, qui defensionem eius suscipiunt, passa est, & nostris oculis in misero hoc seculo, nostros milites, qui pro fide & religione arma sumsisse se dicebant, insolentius se in ecclesiæ bona & sacra gessisse, quam ipsos hostes, alicubi vidimus. Si hospitia quærenda essent, potius in terris & ditionibus ecclesiasticis factum, quam in pagis secularium, præter intentionem tamen ducum, vt dicebant, exercitus, & necessitatis excusatione fucata, impunita remanebat ecclesiasticorum spoliatio, priuilegia nulla Ecclesiis integra seruata, & prætextu, quod pro religione arma gererentur, armatis propriis vt plerunque pessundata & polluta, vt sæpius, dum tacitus apud me contemplor, toties mihi occurrat, quod minatur Deus per Hieremiam, cap. 25. vers. 29. *Quia ecce, inquit, in ciuitate, in qua inuocatum est nomen meum, ego incipio affligere. Et vos quasi innocentes & immunes eritis, non eritis immunes.* Et 1. Petri cap. 4 vers. 17. *Quoniam tempus est, vt incipiat iudicium à domo Dei. Si autem primum à nobis, quis finis eorum, qui non credunt Dei Euangelium, &c.* Nam laici debent defensionem matris Ecclesiæ suis sumtibus. habent enim ideo gladium, vt defendant, non vt opprimant eandem, aut priuilegia personarum ecclesiasticarum violent, quorum tamen inter tumultus armatos vix vlla cura. *Et sicut populus, sic sacerdos, & sicut seruus, sic dominus eius*, quod est maledictio desolationis terræ. b Videtur renouata reipsa impia sanctio & constitutio, seu permissio Nicephori Imperatoris Orientis, quæ, vt habetur in constitutione eius, nouella 3. qua ducibus exercituum iussit, episcopis & clericis mancipiorum loco vti, pro sua auctoritate in ædes episcopales & monasteria diuertere, eorumque rebus pro arbitrio abuti, vituperabatque eos, qui ab omni ætate Deo aurea vel argentea vasa consecrassent: & res templorum sacras in publicos debere vsus conuerti statuebat.

b *Esaia c. 24. vers. 2. Oseæ cap. 4. vers. 9.*

15. Fuit & aliquando idem prætextus impietati factus tempore Caroli Martelli, patris Pipini, cuius fuit filius Carolus Magnus. Is enim primus inter reges Franciæ & principes,

res Ecclesiarum ab eis separauit ac diuisit militibus. Quo tempore eius malo exemplo laici homines solebant diuidere episcopalia, & monasteria relinquentes Episcopis, quantum erat illis necessarium, vt canonicis, & monachis, & abbatibus, quantum necessaria essent. Quod tempore Hadriani Papæ & Caroli Magni, & Ludouici Imperatorum emendatum & prohibitum fuit, concilio habito Aquis, sub Paulino legato sedis Apostolicæ. *a* Refertur autem causa istius reparationis abusus, in vita sancti Eucherij Episcopi Aurelianensis, qui in monasterio S. Trudonis requiescit, & historia sancti Rhigoberti Archiepiscopi Rhemensis, quod post mortem Caroli Martelli per Angelum reuelata fuit visio, eum in inferno inferiori torqueri, ob illam diuisionem Ecclesiarum, & in comprobationem eius aperto eius sepulcro, corpus non fuisse repertum, sed loco eius draconem exiisse inuento interius sepulcro denigrato. Ferunt, viuentem voluisse, vel promisisse accepta restituere: verum nullo effectu sequuto, morte interceptum, & punitum veluti ob sacrilegium diuinitus creditur.

a Quemadmodum habetur in lib. 1 capitulorum, c. 83. & in c. quia iuxta sanctorum, 95. 16. q. 1.

16. Refert etiam Petrus venerabilis Abbas Cluniacensis, *b* Comitem Matisconensem, qui occupauerat tyrannice res Ecclesiarum, raptum die solemni à dæmone, qui in forma equitis cum equo nigro aduenit, ingressus eius domum, ostio cum eduxit inuitum, iussit equum conscendere, inque aëra sublimauit, nec vnquam postea comparuit, in cuius rei memoriam ostium, quo eductus erat, fuit obturatum. Quod cum Ogerius Guilielmi Comitis procurator ob aliquam Reipublicæ necessitatem vellet reserare, qui operas locauit eius rei causa, dum cœpit demoliri, raptus à dæmone iterum est, & in aërem eleuatus, postmodum lapsus collisusque est, manu, qua id tentauerat, confracta. Ob quod miraculum rursum ciues in perpetuam rei memoriam iusserunt obturari. Atque eius comitis filius Ouido nomine cum triginta militibus venit Cluniacum, & cum his illius religionis habitum suscepit.

b lib. 2. de miraculi.

17. Cunctranus Rex Parisiorum & Galliarum, cum misisset exercitum in prouinciam Narbonensem, quę Septimana vocatur, vt eam Gothis, qui tum eum tenebant, imperante & illos regente Lemeldo, eriperet, in expugnatione Carcasonę amarè tulit, audire, quod eius exercitus transeundo, Ecclesias itinerum, in Armenia, & alibi, & in illa Septimana prouincia diripuisset, & violasset: & ne postea idipsum fieret, comitijs habitis cum Ducibus & Episcopis, in festo S. Symphoriani, sub pœna capitali sanciuit. *c* Idem & auctor scribit, *d* aliquos ex Cunctrani exercitu, qui persequebatur Gundaualdum, qui partem regni vsurparat, mortuo Ghilderico, vltra Garumnam in Conuenarum & Agennensium finibus, sancti Vincentij basilicam incendisse, & ianuis apertis inuenta ibidem delata ab incolis diripuisse: at vel viros fuisse, vel a dæmone obsessos debacchantes confugisse ad inuocationem martyris, alios mortem sibi consciuisse.

c Vt scribit Gregorius Turonensis lib. 8. histor. Francic. c. 30.

d lib. 7. c. 35.

18. Dagobertus vero Rex Galliarum, fassus est, se fuisse raptum ante thronum diuinę maiestatis, & accusatum à patronis Ecclesiarum, quorum bona erant rapta & destructa. Quod cum non fuisset ausus præ conscientia negare, à proprio patrono diuo Dionysio fuisse defensum, qui precibus suis ei pœnitendi tempus obtinuerit. Et ob id vouit & fundauit monasterium in loco dicto de Vinsembourg, cum adiacentibus syluis, &c. *e*

e Vt narrat Trithemius lib. 1. annalium Francor. & in breuiatio eius libri, in fine.

De fauore religionis ratione dilectionis & caritatis mutuæ. CAP. XVIII.

Laudabile, naturale, & veluti cognatum vinculum societatis humanæ est dilectio. Omne enim animal diligit sibi simile; sic omnis homo similem sibi. *f* In religione omnis lex in vno sermone impletur, diliges proximum tuum, sicut teipsum *g*. *Carissimi*, inquit Diuus Ioannes *h*, *diligamus inuicem, qui non diligit, non nouit Deum* Et Diuus Paulus *i*, *Qui diligit proximum, legem impleuit*. Quid enim dixit lex? *k* *Dilige proximum tuum sicut teipsum*. *Quid Christus? is certe perfectiorem dilectionem proximi, inimici & amici mandat*. Et Diui Ioannis cap 15. *Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem.* Quæ autem continebat illa dilectio, Dominus rursum in epitomen coniecit *l*: *Omnia, quæcunq; vultis, vt faciant vobis homines, ita & vos facite illis, hac est enim lex*. Et vt Tertullianus ait lib. de patientia: *Dilectio summum fidei sacramentum, Christiani nominis thesaurus*. Diligendus Deus propter seipsum, homo propter Deum, & similem naturam, multo magis & ob salutem, similem fidem & religionem, quæ arctiorem facit coniunctionem.

f Ecclesiast. c. 13. v. 19.

g Ad Galat. 5. vers. 14.

h 1. Epist. 1. c. 4.

i ad Rom. c. 13.

k Deuter. 6.

l Matth. c. 7. v. 12.

2. Et tempore feruentis fidei & initio religionis, multitudinis credentium erat cor vnum, & anima vna, nec quisquam eorum, quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia. *m* Solebant in sacra synaxi, Christiani in testimonium dilectionis, causa religionis, se mutuo osculari. *n* Clemens Roman. *o* *Salutent inter se*, inquit, ... viri,

m Actor. c. 4. v. 32.

n Vt ait D. Dionys. Areopagita. Cyrillus in mystagogicis orationib:

o lib. 2 constit. Apostolicar. c.

viri, & inter se mulieres osculo in Domino, sed caueant, ne quis dolose id faciat, sicut Iudas osculo Dominum tradidit. Et Diuus Paulus ad Romanos *a*, *Salutate inuicem in osculo sancto.* quod & repetit *b*, & D. Petrus. *c* Sicque excipiebantur homines olim maxime inter Iudæos cum symbolo hoc amicitiæ osculi. *d* Sic osculabantur Paulum fratres seu fideles. *e* Seque ab inuicem separantes Ionatas & Dauid flentes. *f* Et Laban, cum audiuisset Iacob filium sororis suæ venisse, occurrit obuiam ei, complexusq; est eum, & in oscula ruens, duxit in domum suam. *g* Iacob moriturus, applicitos ad se filios Iosephi, Manassem & Ephraim deosculatus, & circumplexus est eos. *h* Pater prodigum filium reuertentem misericordia motus, accurrens cecidit supra collum eius, & osculatus est eum. *i* Et alicubi adhuc in capitulis Ecclesiarum cathedralium durant vestigia, vt canonici fratres sub sacra synaxi se excipiant, vt salutent vicissim dato osculo. *k*

a c. 16 v. 19.
b ad Corin. 16. v. 20. & 2. ad Cor. c. 13. v. 12. ad Thessalon. 5. 21. 26.
c 1. Epist. c. 5. vers. 14.
d Luca 7.
e Actor. 20.
f 1. Reg. 20.
g Genes. 29.
h Genes. 48. vers. 10.
i D. Luc. c. 15. v. 20.
k in C. dilecto filio, 25 de praebend.

3. Efficit religionis amor & caritas ab initio, dum Christiani palam adhuc sua non possent mysteria exercere, cumque non initiati & catechisati possent eadem participare: vtque etiam omni tempore sui cultus exhiberent obsequium Deo, vt congregationes & diurnas, & nocturnas, & matutinas peragerent, vigilias laudibus diuinis obseruarent, in domibus primum priuatis, cum sacras ædes non haberent; dehinc concessis basilicis & templis, in ædibus Deo dicatis, perstiteruntq; diu sancti & casti inter Christianos tales congressus, valdeq; probati ab Ecclesia. *l*

l Sicut scribit Eusebius lib. 4. de vita Constantini.

4. Fiebant & conuiuia seu cœnæ ἀγαπαὶ dictæ, fraternitatis charitatisve stabiliendæ & conseruandæ gratia, de quibus scribit D. Gregorius *m*: *Conuiuia, inquit, quæ ex intentione charitatis impendenda, recte fraternitas vestra in suis epistolis laudat, sed tamen sciendum est, quia tunc ex caritate veraciter prodeunt, cum in eis nulla absentium vita mordetur, nullus irrisione reprehenditur, nec in eis secularium negotiorum fabula, sed verba sacræ lectionis audiuntur: cum non plus, quam necesse est, seruitur corpori, sed sola eius infirmitas reficitur, vt ad vsum exercendæ virtutis habeatur.* Agapas dehinc has aliquando valde probatas inter Christianos, quibus & caritas mutua, & pauperum amor, & alimonia exercerentur, constat ex *c. si quis agapas, 42. distinct.* explicat & Diuus Clemens Romanus *n*: *Qui ad agapas, inquit, siue, vt Dominus nominauit Luca 14. ad conuiuium instituerunt vocare presbyteros, id est, viduas, quam diaconi nouerint oppressam, eam frequenter vocent, &c.* posteaque prosequitur, quæ sint episcopis, diaconis, & clericis ex illo conuiuio separanda. Arguit D. Ioannes *o* Diotrepem, quod in hac communione agapes non reciperet peregrinos, & recipientes contemneret. Et Christus *p* ad hoc conuiuium vocandos monet pauperes, debiles & claudos. Et in diebus maxime sacratis religioni, fuisse hæc conuiuia etiam inter Iudæos, indicat Ezdras, *q* vbi admonetur populus, vt in die solemnitatis Domini non doleret, sed lætaretur, & comederet pinguia, & biberet mulsum, sed & vt mitteret partes his, qui non præparassent sibi.

m lib. 2. regest. Indict. 10. epist. 37. Natali episc. & refertur in c. conuiuia 44. dist.
n lib. 2. constit. Apostolica. c. 32.
o Epist. 3.
p Luc. c. 14.
q lib. 2. c. 8. v. 10. & seq.

5. Permiserunt & leges ciuiles fratrias, seu sodalitates, & congregationes religionis & pietatis causa. *r*

r l. 1. § sed religionis, de colleg. illic. lib. 47. ff. tit. 22.

6. Fuerunt congregationes nocturnæ in primitiua Ecclesia laudabiles, & maxime pernoctabant in orationibus in diebus, vel noctibus antecedentibus solemnitates maiores, vel festa martyrum, vt ait Basilius Magnus. *ſ* vnde dictæ sunt dies antecedentes, vigiliæ, *t* probatæ ab Ecclesia. *u*

ſ in Psal. 114.
t c. necesse, 76. dist.
u Vt habetur apud Euseb. 4. lib. de vita Constantini.

7. Tanta fuit etiam probitas in nascenti Ecclesia Christianorum, vt & mulieres comitarentur turbam, & dispensatio fieret communiter illis oblatorum, perinde ac viris, vt liquet ex *x* & ex eo, quod ait D. Paulus *y*, *Nunquid non habemus potestatem mulierculam sororem circumducendi, sicut & ceteri Apostoli & fratres Domini, & Cephas?* Sed ex regula S. Basilij, aliquando fuerunt monasteria mulierum & virorum vnita: *z* & excubabant mulieres tempore Mosis in hostio tabernaculi, *a* quod perseuerauit vsque ad Heli sacerdotem. *b*

x c. 6. Actor. in prin.
y 1 Cor. 9. v. 4.
z in c. 21 diffinimus, 18. q. 2.
a Vt liquet ex c. 38 Exod. v. 8.
b 1. Reg. c. 2.

De abusu dilectionis in religionis prætextu, ad luxuriam & voluptatem, & de remediis.

CAP. XIX.

IN superioribus, aliisque similibus exemplis fidei ardor & puritas vinculo amoris diu Christianos continuit, & Ethnicos quoq; ad superstitiones ineundas coniunxit: verum aliquando sub hoc caritatis & dilectionis cum religionis nomine, (fictitio tamen, quia dilectio vera malum non operatur. ad Roman. 13. vers. 10.) degeneres animi castos deceperunt, vel ad luxuriam interdum pellexerunt, vel vt bonis & castis abuterentur, religionis fucum sæpe fecerunt, non tantum inter ethnicos, sed inter eos etiam, qui sub lege antiqui Testamenti, & noui, veri Dei cultum habuerunt. Qui tamen, vel apud Deum, vel apud homines, detecti, impune non tulerunt, remediis etiam, ne talia ab aliis in posterum committerentur, adhibitis, quorum exempla & probationes quasdam referam.

2. Exor-

a lib. 39.

2. Exordiat vero ab historia Bacchanalium, quam adfert Liuius *a*, *Gracus*, inquit, *ignobilis in Ethruriam primum venit, nulla cum arte earum, quas multas ad animorum corporumque cultum, nobis eruditissima omnium gens inuexit, sed sacrificulus & vates, nec is, qui aperta religione propalam & quæstum & disciplinam profitendo animos errore imbueret, sed occultorum antistes sacrorum. Initia erant, quæ primo paucis tradita sunt, deinde vulgari cœpta per viros mulieresq; additæ voluptates religioni vini & epularum, quo plurium animi allicerentur. Cum vinum animos, & nox, & mixti fœminis mares ætatis teneræ maioribus, discrimen omne pudoris exstinxissent: corruptela primum omnis generis fieri cœpta, cum ad id quisque, quo natura pronioris libidinis esset, paratam voluptatem haberet. Nec vnum genus noxæ, stupra promiscua ingenuorum fœminarumq; erant: sed falsi testes, falsa signa, testimoniaq; & indicia, ex eadem officina exibant: venena inidem intestinaq; cædes, ita vt ne corpora quidem ad sepulturam exstarent. Multa dolo, pleraq; per vim audebantur. Occulebat vim, quod præ vlulatibus tympanorumq; & cymbalorum strepitu, nulla vox quiritantium inter stupra & cædes exaudiri poterat. Huius mali labes ex Ethruria Romam veluti contagione morbi penetrauit:* & cetera, quæ ibi adiicit Liuius: quibus narrat, quæ scelera, stupra committerentur ibidem, & quare, originem & progressus eius impiæ religionis, seu verius superstitionis & impietatis, & quomodo illa impia mysteria Saturnaliorum fuerint detecta per consulem Posthumium, vindicataque condignis suppliciis, extritis, & abolitis ex tota Italia Bachanalibus: constitutis præmiis maximis iis, qui talia scelera detexissent.

b in 2. de legib.

3. Cicero *b* scribit, Diagondam quendam Thebanum primum apud Græcos perpetua lege sustulisse nocturna sacrificia, quæ translata fuerit in leges duodecim tabularum Romæ, alij Romulo tribuunt. *Nocturna mulierum sacrificia ne sunto, præter illa, quæ pro populo rite fient.* dabatur enim magna delinquendi ansa mulieribus nocturnis sacrificiis, ob illarum fragilitatem, & temporis occasionem. de Adonidis sacris aliquando dictum, *οὐδὲν ἱερόν, nihil sanctum.* Clodius prætextu religionis nocturnæ contaminauit sacra, quæ dicebantur Bonæ deæ. Aristophanes facetissimus poëta, in Cerealibus nouos deos, & in his colendis nocturnas peruigilationes sic vexat, vt apud eum Sabazius, & quidam alij dij de peregrinis iudicati, de ciuitate eiiciantur. Et Eupolis vetus poëta comicus, in suis Babtis, nocturna illa Atheniensium sacra, quę Cotyttia dicebantur, quominus damnaret, ne mortis quidem periculo abduci potuit. Apud Plautum in Aulularia, Lyconides adolescens dicitur filiam Euclionis vitiasse in Cereris vigiliis.

4. Atq; illis luxurię explendę fuit religionis prętextus, vt loco opportuno delecto & tempore. At aliis religio fuit prætextus deceptionis earum, qui aliter sponte non consensissent, nisi numinis metu vel persuasione deceptę fuissent. Quemadmodum Dionys. Halicarnass. scribit, illam Vestalem, quę Rhea dicitur à Liuio in 1. ab Amulio patruo armato amore eius capto, specie Martis fuisse compressam, vel à sacerdote quodam vel Pontifice Martisq; congressum graphice depingit Naso. *c* Cicero *d* vt fabulosum deridet.

c lib. 3 Fastor.
d lib. 1 de natura Deorum.
e Et Iosephus lib. 8. antiquit. c. 4.
f parte 1 Speculi historialis, tit. 8 c. 21. §. 2.

5. Refert Hegesippus, *e* & post illum Antoninus Florentinus, *f* Paulinam nobilem Romanam adamatam a duce Mũdo, & cum nec precibus nec pretio corrumpi posset, deceptã tandem hoc modo: Mundum, *inquam*, cum sacerdotibus Isidis pactum fuisse, & conuenisse, vt dicerent, Paulinam ab Anubi Deo in amplexus desiderari: quod & ipsi fecerunt: quare illa læta, quod digna Deo haberetur, ex consensu mariti ad templum nocte venit. sed ibi ex sacerdotum arte Mundus sub specie Anubis, concubuit cum illa. Quod paucis post diebus, cum Mundus detexisset Paulinæ, effecit, vt illa dolens de pudicitia violata marito, conquesta fuerit apud Imperatorem Tiberium, qui comprehensos & confessos sacerdotes iussit occidi, & Isidis simulacrum Tiberim demergi. Simile quoddam exemplum refert Eusebius *g* Alexandriæ contigisse, vbi sacerdos nomine Tyrannus, quasi ex responso numinis, adorantibus in templo nobilibus quibusque & primariis viris, quorum sibi matronæ ad libidinem placuissent, dicebat, Saturnum pręcepisse, vt vxor huius vel illius pernoctaret in templo, & quod tum is, qui audierat, gaudens, quod vxor sua dignatione numinis vocaretur, exornatã comtius, & donariis onustam, ne repudiaretur, coniugem mittebat ad templum: & ibi in conspectu omnium concludebatur, & Tyrannus clausis ianuis, & traditis clauibus discedebat: sed facto noctis silentio, per occultos meatus & subterraneos aditus, intra ipsum Saturni simulacrũ patulis irrepebat cauernis, nam erat simulacrũ a tergo concauum, & parieti diligenter annexum, vnde vocem per simulacrum æris concaui intonabat, ita vt pauore & gaudio infelix mulier trepidaret, postea loquutus, quę ad irritamentum libidinis pertinerent, & alia, arte quadã linteis obductis repente lumina exstinguebantur.

g lib. 11 hist. ecclesiast.

guebantur vniuersa, tum descendens obstupefactæ, & consternatæ mulierculæ stuprum inferebat, detectus autem tandem a quadam pudica muliere quæ eius vocem cognouit: quocirca ad tormenta deductus Tyrannus, fassus rem omnem aperuit.

6. Mahometes, quanuis ipse prohibuisset adulterium, tamen permissum fuisse sibi à Deo, ad alienas vxores accedere, dixit, vt generaret Prophetas & viros fortes. *a*

7. Romulus vt raperet Sabinas, ludos ex induft i equestres parauit Neptuno, Consualia vocant, & indici finitimis spectaculum iussit: vbi vero spectaculi tempus venit, ex composito orta vis, signoq; dato iuuentus Romana ad rapiendas virgines discurrit, & magna pars, forte vt in quem quæq; inciderat, raptæ, &c. *b* Et ita, *vt ait Liuius*, parentes mœsti virginum turbato per metum ludiero profugerunt incusantes violati hosp tij fœdus, Deumque Consum Neptunum, cuius ad solemne, ludosque per fas ac fidem decepti, venerant.

8. Notat Lyranus *c* quod mulieres sub colore honoris idoli, se prostituebant, & in tali luxuria credebant sacerdotibus.

9. Pausanias, *d* tradit quandam virginem Cometho nomine, Sacerdotem Dianę, in ipsa æde Dianæ cum iuuene Menalippo cupiditatem suam expleuisse in Triclariæ a a, ac sa pius deinde templo ac thal mo geniali abusos: addit tamen vltionem, illos quidem breui morte consumtos fuisse, & impietatis pœnas dedisse: cōsecutam vero ex læsi numinis ira summam terræ sterilitatem, & in lerandam hominum luem, cui s causam indicauit oraculi Delphici vox tandem, Comethus & Menalippi libidinem. Refert Egnatius, *e* fuisse quēdam captum amore Venetæ pulcerrimæ mulieris, cuius maritus peregrinabatur in Anglia, & persuasisse D. Michaelem Archangelum se eius amore detineri & ad eam venturum postridie in suo habitu & figura, atque abusum muliere ita, sed a proximis mulieris detectum & comprehensum supplicio traditum.

10 Religione quoque veri Dei, impios abusos ad luxuriam, constare potest pluribus exemplis, quorum quædam referam. Narratur enim. *f* Quod filij Heli sacerdotis, dicti viri Baal, nescientes domum dormiebant cū mulieribus quæ obseruabant ad ostium tabernaculi Dei se purificaturæ post partum. Vnde Lyranus ad cap. 19. Leuitici notat, vota mulierum esse periculosa. Rofredus Beneuentanus, *g* recenset sub prætextu so uendarum decimarum, inductam fuisse mulierem a quodam sacerdote, vt de coniunctionibus cum marito habitis, ei daret decimas, quod & scribit Guillielmus Bened. *h num. 45. & 46. de testament.*

11. Scribit & Philippus Bergomas, *i* fraticellos quosdam hæreticos decepisse suo ritu, & sub specie religionis mulieres ad commixtionem.

12. Circa annum 1308 orta hæresis noua apud Nouarienses per Dulcinum & Margueritam inuenta, qua ... es & fœminæ simul habitantes, in omnem libidinem prolabebantur & Anabaptistarum more, senserunt, nihil habendum proprium, non esse administrandas respublicas Christianis, & similia absurda *k*

13. Eodem tempore fuerunt Begardi & Beguinæ, hæretici in Germania, qui prætextu scripturæ sanctæ & religionis, inter cæteros errores illud asserebant, mulieres quidem osculari, cum ad hoc natura non inclinet, esse peccatum mortale, actum autem carnalem, cum ad hoc natura inclinet, non esse peccatū, maxime cum tentatur exercens, quorum hæreses damnatæ in consilio Viennensi. *l* Sub Clemente etiam V. in consilio Viennensi, *m* idem status Beguinarum damnatus, quæ quibusdam adhærebant religiosis, ad quos specialiter trahebatur affectio, & sic Hostiēsis *n* cauendum esse à Beguinis admonet.

14. Fuerunt Adamitæ hæretici, *auctore Pichardo Gallo*, in Bohemia orti, qui nudi vt dicitur cum fœminis conueniebant. *o* Meminit & de alijs Adamitis, qui nudi incedebant & cōueniebant. *p*

15. Nicolaitæ quoq; temporibus Apostolorum, à Nicolao vno ex 7. diaconis ab Apostolis creatis, orti, ritus gentilium retinentes promiscuos docebant concubitus *q* Iussit Deus D Ioanni Apoc. *cap. 2. vers. 14.* scribere Angelo, seu episcopo Pergami ecclesiæ, *Habeo aduersus te pauca, quia habes illic tenentes doctrinam Balaam qui docebat Balac, r mittere scandalum coram filijs Israel, edere & fornicari, ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum.*

16. Quidam fraternitatibus & comessationibus, sanctisq; conuiuijs abusi sunt, nocturnis quoque conuentibus inter Christianos, vt postea ecclesia cauendum ne amplius cōmitterentur similia censuerit. Christiani ab initio religionis quidem in ecclesiam conuenientes, simul epulabantur. Quare & eorum conuiuia, quoniam amore & caritate mutua celebrabātur, *ἀγαπαὶ* dicebantur. Cæterum & postea, quod ecclesiæ Corinthiorum cōfusionem adferrent, ibidem fuerunt reprehensa à Diuo Paulo. *f* Rursum longum post tempus concilium Laodicenum prohibuit. *t* Et concilium Carthaginense 3. *u* & D. Augustin. *x* reprehen-

a 11 scribit Anto. Florent. Archiepisc. in 4 parte summa Theolog. c. ii. 11. c. 6. § 1.

b vt ait Liuius li. 1. Plut. in vita Romuli Orosius 2 c 4. Plin li. 1.

c in c. 21. li. 4. Regum.

d li. 7. siue in Achaicis.

e li. 1. de reb. ven. c. 3.

f 1. Reg c. 3. v. 12 & seq. & v. 22.

g in libello tu... canonici sub ii. de decimis.

h in c. Raynutius ad verba curiā Petro tradiderunt.

i li. 13 supplemento Chron.

k vt refertur in summa conciliorum & a Platina.

l Et hac quoq; in Clem 3. de hære. in clem.

m in Clem. 1 de relidom.

n ad c. fraternitatis, de frigidis & malef. & ad c. iuxta flectia, de vita & hone. fl. cler.

o vt ait Æneas Syluius c 41. p c 30 quidam autem 34. q 3.

q vt referunt Iren. li. 1. c. 27. Epiph. li. 1. to. 2. hæres. 25.

r Nu c 24 v. 14. & c. 25. v. 80

f 1 ad Cor. 11.

t c. 2. in ecclesia fiers

u c. 30. in c non oportet in Basilicu. 4. & seq. nulli episc. opi 42 dist.

x ad Aureli. episc. 64. & in comessationes. 44 dist.

dit etiam comessationes illicitas prætextu religionis. Refert & Iosephus, *a* Cajum Cæsarem edicto prohibuisse in vrbe, omnia collegia, excepto Iudæorum καὶ οὐκ ἐκώλυσεν οὔτε χρήματα συνεισφέρειν, οὔτε σύνδειπνα ποιεῖν. Et fuisse comessationes has causas dissoluendorum collegiorum. Plin. refert. *b* Prohibuit etiam Franciscus I. eius nominis rex Galliarum, fratriarum comessationes, anno Domini 1539. Siquidem, vt ait etiam de collegijs, Alexandrinorum Philo ad Flaccum in his, οὐδὲν ὑγιὲς, ἀλλὰ ἄκρατος καὶ μέθη καὶ παροινία. Et sæpe obseruatum est, quæstores sacrarum pecuniarum fratriarum, expendisse partem in conuiuijs, partem sibi in proprios vsus conuersam retinuisse, quibus pene catholicorum feruorem exstinctum cognouimus, quodque dedit ansam Francisco I. de tollendis artificum confratrijs & societatibus anno 1539. Neque mirum, si profani abutantur aliquando oblationibus, cum & in lege antiqua filij Heli sacerdotis etiam abusi fuerint escis sacrificiorum oblatorum, qua ratione etiam sublatum fuit sacerdotium à domo Heli. *c* Quemadmodum & collegium sacerdotum Belis Idoli in Babylonia, detecta illorum fraude. Persuaserant enim regi idolum Bel edere & bibere apposita, & proinde extorserant à rege in cibum eius per singulos dies similæ artabas 12. oues 40. vini amphoras sex: sacerdotes autem noctu per ostiolum ingrediebantur in templum clam, & ea apposita cū vxoribus & liberis vorabant donec dolus detectus fuit per Danielem. *d*

a Libro 14. ἀρχαιολογίας.
b li. 10. epist. Dio in Claudio. Ammian. Marcelli. li. 28. Lamprid. in Alex. Seuero.
c Reg. c. 2. v. 12. & c.
d Dan. 14. c.

17. Occasione etiam vigiliarum nocturnarum in solemnitatibus à Christianis pijs obseruatarum, aliquando data est maledicendi occasio de Christianis ethnicis, & aliquando quoq; harum prætextu multa impudice clam commissa fuerunt. Elibertinum itaque concilium in Hispania nocturnas sustulit mulierum in cœmiterijs peruigilationes. Exstat & Constantij constitutio. lib. 16. C. Theodosiani vt aboleantur nocturna sacrificia Magnentio auctore permissa.

18. Ex causa quoq; fragilitatis sexus & abusu familiaritatis nimiæ, quæ sæpe dat occasionem delinquendi: prohibitū fuit Christianis ecclesiasticis & ordinatis, habere mulieres secum, etiam quas dicebant se habere vt sorores, seu subintroductas. *e* Imo & consortium mulierum omnium, exceptis matre & sorore, & filiabus, cum quibus natura suspicionē mali non præsumit, inhibitum est. *f*

19 Leo Imperator *g* statuit, vt nemo cum mulieribus in ecclesiarum cœnaculis inhabitet, & confirmauit statuta in Trullensi synodo, c. 98. quo prohibitum in ecclesiarum cœnaculis, quæ promiscuum vulgus vocat κατηχούμενα, viris cum mulieribus inhabitare, & puniuntur depositione à sacro ordine sacerdotes, qui ita inhabitauerint: laici vero, separatione a communione rerum sacrarum. Iusserunt apostoli separatim à viris sedere mulieres, vt habetur apud Clementem Roma. *h*

e c. nullus missam audiat 5. c. præter hoc 6. c. interdixit 16. sub 32 dist. ex concilio Niceno c. 3.
f c. 1. 2. & pen. de cohabit. cler. & mulierum l. eum qui probabilem, 19. C. de episc. & cler. & concil. Anchyran c. 18. Euseb. li. 7 hist. c. 30. & nou. 123 c. 29 §. presbyteris autem de sanctiss. episc. in nouel.
g constit. nouella 73.
h li. 2. constitutionum apostolicarum c. 61.

20. Probibitum etiam ijsdem & maioribus rationibus, ne gemina essent monasteria, id est, ne sub eodem tecto essent monasteria mulierum & virorum, etiam eiusdem ordinis, in Nicena synodo c. 20. *i* ne offendiculum & scādalum id ipsum multis fiat. *k*

21. Imo & postea iustis rationibus quoque prohibitum fuit sub pœna excommunicationis, monialibus claustra egredi; & monachis vel alijs secularib. clericis aut laicis monasteria illa um frequenter adire absq; causa maxima eaq; necessaria, & nisi admittantur ab his qui habent potestatem admittendi. *l* dictum & in concilio Lateranensi. *m Monasteria sanctimonialium si quisquam clericus sine manifesta & rationabili causa frequentare præsumserit, per episcopum arceatur: si non destiterit ab officio ecclesiastico reddatur immunis. Si laici, excommunicationi subdantur, & à cœtu fidelium fiant penitus alieni.* Bonifacius VIII. *n præsenti*, inquit, *constitutione perpetuo irrefragabiliter valitura, sancimus, vniuersas & singulas moniales præsentes atq; futuras, cuiuscunque religionis sint aut ordinis, in quibuslibet mundi partibus exsistentes sub perpetua in suis monasterijs debere de cætero manere clausura: ita quod earum religionem tacite vel expresse professa, sit, vel esse debeat, quacunq; ratione vel causa (nisi forte tanto & tali morbo euidenter earum aliquam laborare constaret, quod non posset cum alijs absq; graui periculo seu scandalo commorari) monasteria ipsa deinceps egrediendi facultas. Nulliq; aliquatenus inhonesta persona nec etiam honesta, nisi rationabilis & manifesta causa exsistat, ac de illius ad quem pertinuerit speciali licentia, ingressus vel accessus pateat ad easdem, vt sic à publicis & mundanis aspectibus separatæ, omnino seruire Deo valeant liberius, & lasciuiendi opportunitate sublata, eadem corda sua & corpora, in omni sanctimonia diligentius custodire.* Ita ne cōstitutionem renouauit concilium Tridentinum, *o* & prohibuit ingredi intra septa monasterij monialium omnibus cuiuscunque generis aut conditionis, aut sexus, vel ætatis, sine episcopi aut superioris licentia in scriptis obtenta, sub excommunicationis pœna ipso facto incurrenda. Dare autem ait episcopum vel superiorem licentiam debere, in casibus necessarijs, nec alium vllo modo posse, etiam vigore cuiuscunq; facul-

i c. diffinimus, 18 & seq. in nullo loco 18 q. 2. c. 36 nou. 123. §. in omnib. autem monasterijs, de sanctiss. episco.
k vt dicitur in concilio Niceno 7 c. 18 & 20. & c. 47. synodi in Trullo.
l in concil. Cabilonensi 1. c. 57. 62. 63 Matisconensi 1. c. 2. Aurelianensi c. 7.
m & in c. monasteria, 8 de vita & honest. cler. li. 3 tit. 1.
n in c. unico de statu regul. in 6.
o sess. 25. tit. de regularib. & monialib. c. 5.

facultatis vel indulti hactenus concessi vel in posterum concedendi. Rouocatæ & sunt licentiæ quibuscunque mulieribus concessæ, ingrediendi monasteria & loca quorumcunque ordinum regularium à Pio V. *a* item ingrediendi monasteria virorum, à Gregorio XIII. *b*. Et à Pio V. vbi proxime, pœna imponitur religiosis eas admittentibus, priuatio officiorum quæ obtinent, & inhabilitationis ad alia obtinenda in posterum, & suspensionis à diuinis ipso facto, & rursum idem Pius V. *c* statuit iuxta statuta in concilio Tridentino, nulli abbatissarum, priorissarum, aliarumue monialium cuiuscunque ordinis, status, prosapiæ etiam regiæ, de cætero etiam infirmitatis causa seu aliorum monasteriorum etiam eis subiectorum visitandi causa aliaue occasione ac prætextu, à monasterijs exire, nisi ex causa incendij, aut infirmitatis lepræ, aut epidimiæ, quæ tamen superioribus, ab episcopo etiam in exemplis, fuerit cognita, & in scriptis sit approbata: & nec in prædictis casibus extra illa, nisi ad necessarium tempus stare licere. Aliter autem quam dictum est egredientibus, egredientes & licentiam egrediendi concedentes comitantes, receptantes, siue laicæ, siue ecclesiasticæ, sint personæ, excommunicationis maioris vinculum latæ sententiæ incurrere eo ipso, absque aliqua alia declaratione, à qua non possint absolui ab alio quam à summo pontifice nisi in mortis articulo, declarans insuper egressas & permittentes, ab omni dignitate, officio, & administratione decidere, &c. reuocatis licentijs exeundi contrarijs datis, idque Romæ statuit Calend Febr. anno 1569. Probauit & casus prædictos tantum exeundi Gregorius XIII. *d* Sed & vltra idem Gregorius XIII. *e* statuit vt prælati & alij monasteriorum monialium curam habentes, in casibus tantummodo necessarijs, ea ingredi possint non aliter, alioquin vt prælati ingredientes pro prima vice ab ingressu ecclesiæ sint interdicti: pro secunda à munere pontificali & à diuinis suspensi, & ipso facto excommunicati: Regulares ab omni officio & administratione priuati, nihilominus excommunicati sint non obstantibus quibuscunque priuilegiis, &c. Frequentia mulierum, & cohabitationis vtriusque sexus, ignem suggerit luxuriæ, vt ideo recte factum & sancitum fuerit, ne penes se haberent mulieres viri ecclesiastici & ne alloquerentur eas *f*.

a constit. 12. incip. regularium

b constit. 36. incip. vbi gratia secundum ordinem bullarij Cherubini.

c constit. 100. incip. decore & honestati, &c.

d constit. 36. incip. vbi gratia. e constit. 75. incip. dubijs quæ emergunt se cundum ordinē bullarij Laertij Cherubini.

f c. 1. 2. 3. 4 per. de coha. cler. & mulier. c. 3. fin. in vobis adduxd. ante.

21. Vt facilis enim lapsus, vbi occasio offertur, maxime domestica, ex quo sequitur à fide sæpe apostasia. Dum enim transgressæ leges ecclesiasticæ minantur pœnas transgressoribus, lubrica via ad expugnandam potestatem ecclesiasticam, atque defendendam voluptatem, vt liquet ex hæresiarchis, qui eiuratis votis regularibus, in contrarias partes fidei declinarunt, ne meretrices vel concubinos relinquerent: eoque machinamento vsus Vitisa Rex Hispaniæ flagitiosus, pontifices veritus, ne ob suas libidines & stupra populum à se abalienarent censuris ecclesiasticis; ideo enim edixit, vt quotquisque sacerdotum vellet aut posset vxores ducere vel concubinas, domi alerent, neue constitutionibus pontificijs obtemperarent *g*.

g vt scribit Vasæus, c. Luca Tudensi & Roderic. Tolet.

De fauore religionis circa immunitates seculares, personales, ob tranquillitatem animi otiumque sanctum concessas, vt Deo ecclesiastica persona diligentius inseruire possent. CAP. XX.

DVDVM Cæsares & principes, sacrique canones, episcopis, presbyteris, diaconis, monachis & alijs ecclesiasticis personis, vacationem & immunitatem à pluribus secularibus personalibus negotijs & muneribus dederunt: ne essent circa diuina officia desides, & vt alijs omnibus derelictis, Dei omnipotentis ministerijs inhæreant, in omni terra vbicunque Christianorum nomen colitur, vt liquet ex *constitutione Iustiniani l. generaliter sancimus 52. C. de episcop. & cleric.* datæ ita ibi ijsdem immunitates a tutela, curatela *h*. Habet & prædia illorum immunitatem ab omnibus nouis exactionibus *i*, ab extraordinarijs collationibus, & sordidis muneribus *k*. Et Constantinus *l*, *Iuxta sanctionem quam dudum meruistis, & vos & mancipia vestra nullis nouis collationibus obligabit, sed vacatione gaudebitis: præterea neque hospites suscipietis.* Imo placuit neque clericos in necessitatibus ciuitatum seu aliorum locorum, etiam vbi laicorum non suppetunt facultates, subuenire cogendos, nisi prius Romanus pontifex consulatur: & reijciuntur sine hac licentia factæ impositiones, & irritæ sunt cum sententia excommunicationis, constituta imponentibus *m*.

h vt & in c. generaliter, 40. 16. q. 1. c. monachi à monasterio, eo. vine prohibitum in c. episcopus, 11 dist. c. præsentium 16 q. 1

i c. vnic. c. quia cognouimus 10. q. 3. c. cum apostolus de censib.

k l. 2. & auth. item nulla communitas, de episc. & cler. & in Codice Theodosiano lib. 16. tit. 2. l. 8. & 40.

l in l. 1. C. de episc. & cleri ad clericos scribens.

m c. aduers. cōsules 7. de immun. eccl. lib. 3. tit. 49.

2. Vt contra, etiam iura interdixerunt secularia negotia, & alia quæ auertere possunt à cultu diuino Deo consecratos ecclesiasticis personis: cum nemo Deo militans, implicet se negotijs secularibus *n*, ne sacra mysteria impediantur *o*. Religionis causa excusationem dare à negotiorum secularium administratione, docuit etiam *l. aut religionis, de procur. l. 32. §. sacerdotio. de recept. arb.* *P.* Vita ecclesiastica libera à negotijs secularibus quidem, sed non à negotijs ecclesiasticis, quæ cū oriatur a secularibus,

n c. 1. & c. sed ne cleri vel mona. secula nego. se immisc. l. 3. 11. 50. c. 1 2. 3. 21 q. 3. & 2 ad Tim. 2.

o § sed neq. & auth. 123. cap. sanctiss. episc.

bus, diligentius tractare debet alio non distractus. monachus ita fugitans secularia, ciuitates, claustro suo contineri debet vt viuat, vt piscis in aqua *a*, aut intentus sacris scripturis, aut alicui manuali operi, ne otiosum dæmon aggrediatur.

a c. 1. si cupis c. placeat, 16. q. 1.

3 Est in causa religionis otium concessum, scilicet vacatio a seruili opere, Christianis & ob Dei liberiorem cultum, in sacris & festiuis diebus. Et vt dixit Moyses populo Exod. ca. 16. vers. 23. *Hoc est quod locutus est Dominus: requies sabbathi sanctificata est Domino cras: quodcunque operandum, facite, & quæ coquenda sunt, coquite: quicquid autem reliquum fuerit, reponite vsque ad mane.* & cap. 23. vers. 12 *sex diebus operaberis: septime die cessabis, vt requiescat bos & asinus tuus, & refrigeretur filius ancillæ tuæ, & aduena b* & pœna mortis in eo die laboranti, in ponitur *c*, repetita iussio obseruationis *d*. In sabbathis legebatur & explanabatur verbum Dei *e*. Erat & communionis seu sacræ eucharistiæ tunc inter Christianos distributio *f*. Erat & festum Neomeniæ initio mensis cuiusq;, in quo vacatio ab opere seruili quoq;, sed erat offerendum Domino holocaustum, vituli duo de armento, aries vnus, & alia iussa *g* Dictum & de festo Pentecostes, dies primitiuorum, *Quando offeretis nouas fruges Domino expletis hebdomatibus* h, *venerabilis & sancta erit, omne opus seruile non facietis in ea i* Idipsum & statutum de alijs festis, vt tubarum *k*, tabernaculorum *l*, item expiationum. In quo quidem die mandatum quoq; abstinere à seruili opere; verum iniuncta sacrificia, & afflictio animarum, & expiatio & emẽdatio ab omnibus peccatis coram Domino *m*. Et ecclesiæ Catholicæ cõstitutiones idipsum in diebus festiuitatum approbatarum sanxerunt, vacandum ab opere seruili, non superstitiose quidem vel iudaice. nam & quædam permittuntur in die etiam Dominica, quæ non permittebantur in Sabbatho, in cuius locum subrogata est: nempe cibaria coquere, & alia. Celebrantur in his Christianis solemnitatibus, memoriæ beneficiorum Dei martyrum & confessorum exempla imitanda proposita, gratiarum actiones fiunt bonorum acceptorum, supplicationes accipiendorum & alia quæ ex sanctæ matris prudentissima institutione Christianis exsequenda proponuntur, cuius præcepto sanctificandi dies sunt *n*. Et in concilio apud Compendium & cap. 1. de ferijs & dilatio. lib. 2. tit. 9. *Omnes dies dominicos, à vespera in vesperam cum omni veneratione decernimus obseruari, & ab omni illicito opere abstinere, à mercatu, placitis, sententia ad mortem, iuramento, nisi pro pace vel alia necessitate.* vel vt in c. 2. eius tituli propter necessitatem alimentorum. iunge *cap. fin eiusdem tituli* Idem de alijs statutum festis *o*. Iunge quæ diximus à quibus cessandum in festiuis diebus, *lib. 1. partitionum iuris pontificij tit. 19. cap. 3.*

b idipsum repetitur c. 31. v. 14 & c. 34.
c vt & c. 35. & Leuit. c. 23. v. 3. & 5. & Nu. c. 15. v. 32.
d Hier. 17. v. 21. & 2. Esdræ c. 13 v. 15
e vt liquet ex 15. Marc. c. 6. v. 2. & D. Luca c. 4. v. 16. v. & 31. & c. 13. v. 19. & c. 14. v. 1. & Acto. c. 13 v. 14 & 27. & 44.
f Act. c. 20. v. 7
g Nu. 28. v. 15.
h de quibus Deut. 17. v. 9
i Nu. 18. v. 26.
k Leuit. 23 v. 24. Nu. 29. v. 2
l Deut. 16 v. 13
m Leuit. c. 13. v. 30 & c. 23. v. 27 & Nu. 29. v. 7.
n c. proponendũ 1. & seq. de consecr. dist. 5.
o in L. ... de feri... 3. co.

4. Erat, & est nunc in sacris solemnitatibus lætandi in Domino permissio solutis ab opere: & veluti occasio recipiendi spiritus, & reparandi vires ad labores. Sicuti & legimus in solemnitate reductionis arcæ, Dauidem cum populo ante arcam saltasse totis viribus ante Dominum, repletum omni iucunditate, sancta tamen ob illam reductionem, vt & omnis Israel ludebat coram Domino in omnibus lignis, fabrefactis cytharis, lyris, & tympanis, sistris & cymbalis *p*. Ipseque Dauid Psalm. 146. *Laudate Dominum quoniam bonus est psalmus Deo nostro sit iucunda decoraque laudatio, &c.* & Psal. 149. *Lætetur Israel in eo qui fecit eum & filiæ suæ exsultent in rege suo, laudent nomen eius in choro, in tympano, & psalterio psallent ei*, & Psal. 150 *Laudate eum in sono tubæ, laudate eum in psalterio, & cythara, laudate eum in tympano & choro, laudate eum in chordis & organo, laudate eum in cymbalis bene sonantibus, omnis spiritus laudet Dominum.* In templorum quoque dedicatione festum egerunt Iudæi aliquot diebus, vt lætantes & manducantes: vt tempore quo Salomon templum dedicauit *q*: & in alia dedicatione sub Esdra *r*. deinceps eiusdem dedicationis fiebat festum singulis annis pari lætitia per octo dies *s*, dictum festum encæniorum *t*, huiusmodi etiam lætitiam publicam obseruarunt ethnici in dedicatione suorum templorum ob honorem domus diuinæ, vt innuit Vlpian. *u* addebant ijs ludos gentiles atque in quibusdam festis, ne luctus aliquis remoraretur, lætitiam publicam curabant, eamque augebant aliquando solutione vinctorum, vt Thessali in festo annuo Pelori ad Athen. *x* In festo paschæ iudæi *y* vt & homicidæ inuoluntarij anno iubilei ad suos impune reuertebantur *z*. Sed & permisit ecclesia spectacula etiam in templis edi seu repræsentationes, sine laruis tamen & cachinnis, quibus populus ad martyrum, vel mysteriorum memoriam & ad coniunctionem sanctam, & imitationem vitæ repræsentatæ adduci posset *a*.

p 2. R...
q 3. Re...
r 3. Esd... v. 14.
s vt ... v. 59.
t D. I...
u in l. ... ueniente... senatu... li 48 ...
x diyne...
y D. ... 27. c. ... c. 15. v...
z Nu... 35 (... pali ...
a c. cu... de vita cler. qu... mat... mel (... de cons... & c. a... consec...

De immunitatum personalium, otijq; in religione abusu, & remedijs. CAP. XXI.

EXstiterunt itaque pij principes valde soliciti, vt Deo cultus assidue & diligenter impenderetur, ideoq; priuilegia seu immunitates personarum ecclesiasticarũ & monasteriorum con-

constituerunt, ne qui apud sacrosanctas ecclesias, vel monasteria ministeria debent, vagari cogantur, & ne sint circa diuina ministeria desides *a*, vt ex his quæ præcedente capite dicta sunt constitit. Quare qui abutuntur otio in monasterijs, & in sacris ordinibus ecclesiasticis, & qui prætextu beneficij ecclesiastici cuius non implent officium, otiose desides, & luxuriose viuunt, indigni sunt qui fruantur priuilegijs ordinibus sacris concessis. Imo maiori pœna digni cæteris otiosis, qui in tali gradu positi non sunt, qui minori scandalo, vel offendiculo proximi delinquunt. Et vt dixit Theodosius *b*, qui suo nomine superioris loci, testimonium dicere citra aliquam corporalem iniuriam sunt præcepti, si hoc ipso, quod nihil metuant vera suppr. sserint, multo magis pœna digni sunt, quibus plurimum honoris datum est.

a In l. generaliter 52. de episc. & cler.

b In l. presbyteri 1 de episc. & cler. de presbyt.

Omne animi vitium tanto conspectius in se
Crimen habet, quanto maior qui peccat habetur.

2. Valentinianus & Valens *c*, scribunt quosdam ignauiæ sectatores, desertis ciuitatū muneribus captare solitudines, ac secreta: ac sub specie religionis cum cœtibus monazonton, id est solitariorum Ægypti congregari, & proinde iubent eos a latebris erui, & reuocari ad munera: vt & Leo nouella 10. iubet dominis restitui seruos, qui occasionem ex religione capientes, re honesta ac monasticæ vitæ professione ad tegendam malitiam abutebantur. Rursum Imperatores Theodo. & Valentinia. *d Qui sub prætextu decanorum seu collegiatorum cum id munus non impleant, alijs se muneribus conantur subtrahere, eorum fraudibus credimus esse obuiandum. Ne quis sub specie muneris quod minus exsequitur, alterius muneris oneribus releuetur.* Fuerunt aliqui qui prætextu otiosorum & inutilium monachorum in cōdemnationem vitæ monasticæ lapsi sunt. Vt enim religiosi irreligiose viuentes scandalum & offendiculum in deficiendo, seu in defectu posuerunt. Sic alij contra medium nō tenentes possunt vitam monasticam in vniuersum damnare, volentes, se ipsos dignos reprehensione & damnatione reddiderunt. vt Gulielmus de sancto Victore quidam Sorbonicus doctor, iudicatus hæreticus, dum monachos ex eleemosyna viuentes, vt ipse dicebat in otio, scripsit nō saluandos *e*. Cum etiam tempore antiquo plures monasticam vitam profiterentur, non studio pietatis, sed vt pericula bellorum, & ciuilium functionum molestias euitarent, lege sancitum, eaq; repetita à Clodouico, Martello, Pipino, Carolo Magno, ne libero homini liceret se addicere monasterio, nisi consulto principe *f*. Massilienses, veteres sacrificulos, qui quæstus causa sacra circumferebant, suis oppidis exegere, ne religionis prætextu otium sectarentur *g*.

c In l. quidam ignauia c. 26. de decurio. li. 12. C. tit. 31.

d In l. qui sub prætextu 9. de sacros. eccl.

e Vt refert Platina in Alex. 4.

f Vt scribit Beatus Rhenanus li. 2. rer. Germanicarum.

g Vt refert Alex. ab Alexa. lib. 3. genial. dier. c. 3.

3. Multam malitiam docuit otiositas. Eccles. cap. 33. versic. 29 & vt ait Ezechiel *h*, *Hæc fuit iniquitas Sodomæ, superbia, saturitas, panis abundantia, & otium ipsius, & filiarum eius, &c.*

h Cap. 16. v. 49

4. Sunt opera quædam spiritualia, eaque veluti exercere sufficiunt ad transigendam vt oportet vitam, & ad continendam mentem seu replendam, ne inanibus cogitationibus agitata gliscat in illicita. *Attende*, inquit Paulus ad Timotheum *i*, *lectioni, exhortationi & doctrinæ*, & Diuus Hieronymus in Leuitici cap. 8. *Moyses & Aaron non discedebant de tabernaculo, eius opus erat aut aliquid à Deo discere, aut populum docere, aut orare pro populo, quæ & officia sunt sacerdotis k* c. fin. 36. dist.

i 1. epist. c. 4.

k & l. in c. qui ecclesiasticis 2. §. hinc etiam 36. dist.

5. Quod si mens capax non sit ecclesiasticæ personæ, lectionis, vel eruditionis literariæ saltem suo muneri & ministerio in primis intentus esse debet: dehinc licite operibus quibusdam honestis se exercere *l*. sic enim iubetur semper aliquid operis esse faciendum ne diabolus inueniat otiosum *m*. Sic & consultius est, quam in varijs & inutilibus, & peruersis cogitationibus peregrinari, vel in vanis sermonibus occupari, cū nobis sit de omni verbo otioso reddenda ratio *n*. Sic Diuus Bernard. 2. de consideratione, *Fugienda est otiositas mater nugarum, nouerca virtutum, inter seculares nugæ, nugæ sunt in ore sacerdotis blasphemia.* Et Basilius Magnus lib. exameron homil. 7. *Otiū maleficij esse principium nemo est qui ignorat.* & hom 8 *otium, Dei metu si careat, præceptor intempestiuis & hominib.* Et Nilus episcopus & martyr est in gnomis, *Matrem vitiorum segnitiem putato, quæ enim possides, auferre solet: quæ vero non possides, ne ea consequaris prohibet. Clarorum virorum non minus otij quam negotij ratio exstare debet*, secundum etiam Catonem in principio de originibus & Ciceronem pro Plancio, Symmachum patri suo *lib. 1. epist.* D Antonius & alij patres Anachoritarum, sic laborandum manibus esse docebant suos solitarios. Sic & sacrorum ordinum monasticorum institutores, suos monachos, aut religiosos intendere quibusdam operibus honestis, iubebant defessos ab oratione.

l c. 1 de celeb. missa.

m c. nunquam de consec. dist. 5.

n c. quoties vero loquimur 21. 22. q. 1.

6. Ad euitandum otium ecclesiasticarū personarum, conueniet disciplinam ecclesiasticam conseruare instauratam: monachos in suis claustris & exercitijs permissis per regulas imbuere, ibidem lectiones, disputationes, &

& studia replantare: si cibis nimium affluant, circumcidere, & paupetib. vel ecclesiæ vtilitatibus superflua distribuere, silentiũ quod garrulitates compescit, seruandum iniungere, familiaritatem secularium extrudere.

7. Secularibus vero clericis, ea quæ iure prohibentur a, debent interdici: & contra interdicta, admissa, puniri, lectiones, orationes, & officia seu ministeria eis commissa, diligentius iniungi. Narratur *in lib. 2. Machabeorum cap. 4. vers. 13* fuisse non initium quidem, sed incrementum & profectum gentilis & alienigenæ à religione DEI conuersationis, propter impij & non sacerdotis Iasonis nefarium & inauditum scelus. quod sacerdotes iam non circa altaris officia dediti essent, sed contemto templo, & sacrificijs neglectis, festinarent participes fieri palæstræ, & præbitionis eius iniustæ: & in exercitijs disci: & præter honores nihil habentes, Græcas glorias optimas arbitrabantur. Quarum gratia periculosa eos cõtentio habebat, & eorum instituta æmulabãtur, ac per omnia illis consimiles esse cupiebant, quos hostes & exterminatores habuerant, &c. quibus verbis argui videntur personæ ecclesiasticæ, qui pila seu sphærula, & palæstra delectantur, vt eadem ex istorum more ac ex simili antiquorum, in ecclesia exspectandam esse desolationem conijcere possimus. Vtinam autem non sim in eo propheta, & quiescat ira Dei super nos, emendatis & repurgatis prauis consuetudinibus vel corruptelis.

a in c. 2. ne cler. vel monach. secula. negot. se immisc. & in c. clerici 15 de vita & honest. cler. & sim.

8. Refert Albertus Grantzius *lib. 3. cap. 22.* Constantinum Imperatorem IX. eius nominis monachorum plurimos in otio viuentes eiecisse suis claustris, asserentibus episcopis, melius esse paucos Deo seruientes pascere, quam magnum gregem otiosorum habere nulla in re reipublicæ vtilium, quia neq; Deo satis seruiat, sed monastico habitu seculi sequatur voluptates.

9. Otiosarum personarum signa sunt, maxime ecclesiasticorum, vagari, circuire domos: sicque notauit D. Paul. 1. ad Timoth. 5. versi. 17. *Otiosæ viduæ discunt, quæ discunt circumire domos: imo & non solum otiosæ, sed & verbosæ & curiosæ, loquentes quæ non oportet.*

10. Vagari sine causa est huc atq; illuc inutiliter ferri, *in l. quid sit fugitiuus 17. § erronem de ædili. edicto. lib. 21. tit. 1. Vbi & Labeo definiuit erronem esse paruum fugitiuum, vt ex diuerso fugitiuum magnum erronem. Et erronem proprie qui non quidem fugit, sed frequenter sine causa vagatur, & temporibus in res nugatorias consumtis, serius domum redit.* Inter vagantes recte curiales qui aulas sequuntur principum, annumerandi sunt sine necessitate inter nugas ne dicam abominationes aulicorum perditissimorum degentes.

11. Cui malo vagantium remedium obijciendum est: quod antiquitus obtinuit. In primis ex concilio Parisiensi, & Moguntinensi sub Carolo Magno cap. 22. & secundum cap. nulla ratione 9. sub 93 dist. *Nulla ratione clerici aut sacerdotes habendi sunt, qui sub nullius episcopi disciplina & prouidentia gubernantur, tales enim acephalos, id est sine capite prisca ecclesia consuetudo nominauit b.* Alexander II de monachis sic etiam statuit c. *Iuxta Chalcedonensis tenorem optimi concilij, monachis quamuis religiosis, ad normam sancti Benedicti intra claustrum morari præcipimus: vicos, castella, ciuitates, peragrare prohibemus, & à populorum prædicatione omnino cessare censuimus, nisi quis de sua anima salute solicitus, vt eorum habitum assumat, eos intra claustrum consulere voluerit.* Concilium vero Chalcedonense cap. 4. d *Qui vere,* inquit, *pureque solitariam eligunt vitam, digni sunt conuenienti honore & c. eos vero qui per ciuitates singulas siue possessiones in monasterijs sunt, placet nobis episcopo esse subiectos. & quieti operam dare, obseruare ieiunia & orationes in locis quibus se semel Deo deuouerunt, permanentes, & neque communicare ecclesiasticas, neque seculares ad quas attrectare actiones, & c.* Remedium adhibuit eadem Synodus Chalcedonensis cap. 23. contra monachos vagantes, vt si inueniantur in ciuitatibus regijs, vel alijs sine legatione vel mandato episcopi, admoneantur redire ad propria: si noliut sponte, cogantur inuiti e. Et *in cap. pro lum 18. eadem 16. quæst. 1* Pelagius papa prehendi iubet monachos vagantes, & incorrigibiles in exsilium insulare deportari. Theodosius & Valentinia. CC. etiam statuunt f, vt clerici vel monachi, qui de suis ciuitatibus ad regiam vrbem ecclesiastici negotij vel religionis causa proficiscuntur, literis episcopi muniti veniant, sciturі, quod si citra hanc fiduciam accesserint sibimet imputabunt, quod non clerici aut monachi esse, putabantur g. In concilio quoque Aurelianensi 1 cap. 21. h *Monachi abbatibus omni obedientia & deuotione subiaceant. Quod si quis per contumaciam exstiterit indeuotus aut per loca aliqua vagari, aut peculiare aliquid habere præsumserit: omnia quæ acquisierit, ab abbatibus auferantur secundum regulam monasterio profutura: idipsum autem qui fuerint peruagati, vbi inuenti fuerint cum auxilio episcopi, tanquam fugaces sub custodia retineantur. Et reum se ille abbas futurum cognoscat, qui in huiusmodi personas non regulariter animaduerterit, vel qui susceperit monachum alienum. i*

b accedit c. 18. abbatib. 18. q. 2. c c. iuxta 11. 16. q. 1.

d relatum in c. qui vere 12. eadem q. 1.

e idem in c. qu dam monach. 17 16 q. 1.

f in l. si quis per [illegible] 22. [illegible] de episc. & cler. g [illegible] neq. autem monachum c. [illegible] [illegible] ab episcopis [illegible]

h c. abbates 16. & monach. 11. q. 2. i iunge c. lib. 6. tit 37 c. pen. de apost. lib. 5. tit. 9. c. monachum 20. q. 4.

12. Etat-

12. Erat lex, *Vagus vir ad militiam non recipiatur a.* Gregorius iussit Anthemio subdiacono *b*, vt Pin..ium Amalphitanæ ciuitatis episcopum, qui foris ab episcopali ecclesia per diuersa loca vagabatur, admoneret, ne hoc in posterum faceret: & si post interminationem non desisteret, monasterio deputaret. adde concilium Carthaginense 5. in ca. 5. & Africanum in ca. 83 & in c. placuit. 21. 7. quæst 1. quæ prohibent, ne sedem suam episcopalem relinquat prælatus, etiam ob vtilitatem suam propriam, vt & prohibuit Iustinianus episcopis adire aulam principis sine systaticis literis Metropolitani, vel patriarchæ, etiam ex necessario negotio, ob quod etiam dispensati breui ab illa discedere deberent *c*.

13. Notantur 12. abusiones præcipue claustri, inter quas est monachus curialis, prælatus negligens, discipulus inobediens, iuuenis otiosus, senex obstinatus, clericus causidicus, habitus pretiosus, cibus exquisitus, rumor in claustro, dissolutio in choro, irreuerentia iuxta altare *d*.

14. Otiosorum aliud signum, videre eos in choreis, saltationibus & spectaculis, quæ omnia ab hominibus rebus serio occupatis procul absunt, & ab iis qui pie secundum mandata Dei viuere volunt *e*. Ita prohibitum ne clerici choreis intersint *f*, aut moniales, nec laici, *g*. neque etiam admittendæ choreæ sunt prætextu religionis in diebus sacris marium & fœminarum, vt nec theatra, sicut expresse cautum in concilio Basiliensi, & in pragma. sanctio. *tit. de specta. in eccles. non faciend.* Obseruauit Albertus Crantius *h*, Ludouicum designatum archiepiscopum a pontifice in Mandeburgo, dum in oppido Caluem, die festo cum suis nobilibus eorumque vxoribus, & filiabus choreas in prætorio vanissimas duceret, domum pondere pressam, vt putatur, iusto Dei iudicio corruisse exstincto consule cum quibusdam suis contribulibus. periculosa enim sexuum commixtio *i*.

15. Mos fuit idololatrarum, sanctificare suas superstitiones conuiuiis, & inanibus ludis. Sic enim scribitur de populo adorante vitulum aureum quod post hostias pacificas mane oblatas sedit manducare & bibere, & surrexit ludere *k*. Non enim istæ choreæ sunt ad Dei honorem & ad testandam iucunditatem spiritus in Deo introductæ: essent enim alioquin probandæ, sed ad corpoream & spurcam voluptatem, & in Dei potius & honestatis iniuriam & contumeliam quam laudem. Quod si quis requirat probationem, inquirat, imo audiat & videat quæ in istis choreis cantantur & gerantur, quales motus corporum, qui sermones in illis collati. nihil enim minus ibi agitur, quam Dei etiam memoria omnia enim impudicitia plena sunt, & otiosorum vere hominum & malignorum effectus, & occasiones maiorum delictorum. Qua ratione & spectacula hodie interdicuntur, non tantum in ecclesia *l*, sed alibi, & quibus otiam illicitum prohibitum est, iisdem & spectacula, scenæ, & theatra, maxime clericis & personis ecclesiasticis *m*, imo & laicis, diebus festis, saltem pendente tempore diuini officij, vel verbi Dei audiendi *n*. Et si histrio, vel ludio superueniat conuiuio cui interest clericus, debet de mensa surgere potius & abire, quam illum audire, aut motus & gestus eius videre *o*. Concilium Toletanum 3. cap. 23. relatum in cap. irreligiosa, de consecrat. dist. 3. emendat quæ prætextu iucunditatis, sed malæ, in diebus sacris peraguntur. *Irreligiosa*, inquit, *consuetudo est, quam vulgus per sanctorum solemnitates agere consueuit. Populi qui debent officia diuina attendere, saltationibus & turpibus inuigilant canticis, non solum sibi nocentes, sed & religiosorum officiis perstrepentes. Hoc enim vt ab omnibus prouinciis depellatur, sacerdotum & iudicum à consilio sancto curæ committitur*, & in concilio Carthaginensi 4. cap. 88. & cap qui die. 66. de consecrat. 1. *Qui die solemni, prætermisso, solemni ecclesiæ conuentu, ad spectacula vadit, excommunicetur p.*

16. Potuit esse signum otij perniciosi ludus, vt taxillorum, tabularum, alearum, & similium, quibus inaniter tempus teritur melioribus destinatum: quare idipsum & merito interdictum cum maxima pœna ecclesiasticis *q*, à venerabili ministerio tribus annis prohiberi, & in monasterium redigi pœnitentiæ causa, monachis autem qui iam in monasterio sunt, si id contigerit carcerem puto dandum triennalem, vel quandiu superiori placuerit *r* & S. pontifex Innoc. III. ait, se ex officij debito, pestes huiusmodi proponere sibi exstirpandas, atque ludos hos voluptuosos improbare penitus, quorum occasione sub quadam curialitatis imagine, ad dissolutionis materiam deuenitur, & ideo ibidem, aleatorem beneficio ecclesiastico priuat.

De ecclesiarum seu templorum asylis, & immunitate à pœna. Cap. XXII.

Oppressis & supplicibus, religionis pietas auxilio nunquam deest quoq;, & proinde inter priuilegia religionis egregia & vtilia in fauorem cultus diuini introducta, illud non minimum putandum, quod omnes

Eeee 2 natio

a l. 1. de apparit. ... b. 12. vbi & notatur quod vagus scholasticus non debet fieri magister. b li. 5. epist. epi. 123. & in c. presente 20. q. 1.

c in c. 3. §. non autem alit. r. nou. 6. quomodo oporteat episcopos, &c.

d in gl. in clem. ne in agro de statu monac. ... ad ... Bruttingum tit. des. ... ad verba ... comme ... ne. 76.

e de choreis & saltationib. ... lib. 12. syntax. ... artis mirab. c. 19. & seq. & de spectaculis, lib. 39. syntag. iuris c. 5. vt & c. 6. de crimine alio extra ordinario otij.

f Clem. 1. de celebrat. miss.

g vt notat Anton. part. 2. tit. 6 c. 6. Henric. ad c. cler. de vit. & honest. cler.

h li. 10. c. 5.

i c. diffinimus 11. q. 1. c. vaniloxi ... de iudic. in ...

k Exod. 32. v. 6. & 1. ad Cor. 10. versi. 7.

l c. cum decorē de vit. & hone. cler.

m c. presb. 24. dist. c. his ergo 23. dist.

n can. die de con secr. dist. 1. l. fi. C. de feriis.

n c. non oportet de consecr. dist. 5.

o auth. interdicimus, de episc. & cler. nouelle 123 c. 10 vbi pœna.

p arg. l. aut damnum t. §. inter eas de pœn. ff.

q in c. inter dilectos 11. de excess. prælato. li. 5 tit. 31.

nationes cuiuscunq; sectæ aut religionis tantum tribuerunt numini supremo & Deo, vt ad suam tutelam confugientes & supplices inuiolabiles, & à vi immunes conseruarint: & eos qui violassent, dignos ira Dei & pœnis arbitrati fuerint, vt alibi abunde docuimus a ex Ethnicorum, Iudæorum, Christianorum moribus, legibus & gestis, vocarunt autem Græci hæc refugia, locaque immunitatem contra vim dantia, ἄσυλα, vt ibidem explicauimus.

a li. 35. syntag. tit. c. 21. & 22.

2. Quæ tamen alibi quam in templis constituta aliquando fuerunt, quale asylum quod aperuit Cadinus, dũ Thebas conderet: & quod Theseus Athenis constituit b, & Romulus Romæ c, scribit Theophylus in paraphrasi Institutionum d, apud Athen. ἐλέου βωμὸν, aram misericordiæ, & tam officiose ad se confugientes excepere, vt præ ingenti humanitate pro his sæpe bella gerere non sint veriti.

b vt est apud Herod. li. 2. & Plut. in Thes. c apud Dionys. Halica. in 2. Eccl. lib. 2. c. 7. Eutrop. li. 1. c. 4. Virg. 1. Æneid. Ouid. 3. Fastor. Iuuen. saty. 8. & alios. d in §. 1 in fi. de iust. & iure.

3. Omnia tamen religione quadam obstricta & munita, quamuis supplicum defensio mediate ad alium quendam superiorem quam Deum pertineret. Causam autem religiosam faciebat pietas, & cõmiseratio confugientiũ, & consensus vel priuilegium loco vel personis donatum. Priuilegium immunitatem habebat vel ratione loci, vel personarum, seu numinis ad quæ confugiebatur. Interdum & causa propter quam refugium dabatur, quod ex Pausania *lib. 7. in Achaicis*, & oraculo ibi relato persuasum ethnicis etiam constat. Refert enim apud Iones fuisse templum religiosissimum Neptuni Heliconij, à quo cũ Achęi supplices extractos trucidassent, non fuisse lentam ad reposcendam vindictam iram Dei, & repente ingentem terræ motum, non ipsa tantum mœnia & ædificiorum superficiem subuertisse, sed vrbis etiam totius aream obruisse, vt nec vestigia quidem vlla posteris agnoscenda relinquerentur: atque paulo post refert, ob violatos in templis supplices, iram & vindictam per exempla in violatores, ex Dodonei Iouis oraculo.

Ara tibi Eumenidum fumans, & curia Martis
Sint cordi: hæc bello domiti nam forte Lacones
Suppliciter tristes venient, tu proijce tela,
Suppliciter parcens, diuum quos cura tuetur.

Iussit Deus separari vrbes refugij, tam filijs Israel quam aduenis atque peregrinis, vt confugeret ad eas, qui nolens sanguinem fudisset: in quibus cum fuisset profugus, cognati occisi non possent eum occidere, donec staret in conspectu multitudinis, & causa eius iudicaretur. e Numen etiam seu Dei reuerentia, faciebat confugiẽtes ad aram templi tutos singulariter, vt ibi necari non possent: vt prohibuit sacerdos Iojada Athaliam occidi in templo Domini, f & Salomon in dedicatione tẽpli, inter cætera quæ rogauit Dominum g addit, *Si fugerit populus tuus Israel inimicos suos (quia peccaturus est tibi) & agentes pœnitentiam, & confitentes nomini tuo venerint, & orauerint, & deprecati te fuerint in domo hac, exaudi in cœlo, & dimitte peccatum populi tui Israel, & reduces eos in terram quam dedisti patribus eorum.* Exprobrauit Christus Iudæis homicidium Zachariæ filij Barachiæ, quem occiderant inter templũ & altare, cuius vindictam in illis futuram prædixit, h vltra vindictam quæ sumta erat de rege Ioa & populo à quibus ita necatus est. i

e Leuit. 35. v. 10. & seq. Deut. c. 19. v. 2. Iosue c. 20. & c. 21.

f 4. Reg. 11. v. 15. g 3. Reg. c. 8. v. 33. h D. Matt. c. 23. v. 35. i 2. Paral. c. 22. v. 21.

4. Omittam quæ de templis & asylis eorum apud ethnicos retuli, k de ecclesia tantum agam in qua verus Deus eiusque cultus honoratur, de qua dictum à Lucio III. S. pontifice, l in hæc verba, *Cum ecclesia Dei, secundum euangelicam veritatem, domus orationis esse debeat, non spelunca latronum, aut sanguinis forum: seculares iudices causas, vbi de sanguinis effusione & corporali pœna agitur, in ecclesiis, vel cœmiteriis agitare, sub interminatione anathematis prohibemus: absurdum n. est & crudele, ibi iudicium sanguinis exerceri, vbi est tutela refugii constituta.* hęc ibi. Rursum Innocentius III. m *Iuxta sacrorum statuta canonum & traditiones legum ciuilium ita duximus distinguendum, quod fugiens ad ecclesiam aut liber aut seruus exsistit. Sic liber quantumcunque grauia maleficia perpetrauerit, non est violenter ab ecclesia extrahendus: nec inde damnari debet ad mortem, vel ad pœnam: sed rectores ecclesiarum sibi obtinere debent membra & vitam Super hoc tamen quod iniq; fecit est alias legitime puniendus, & hoc verum est nisi publicus latro fuerit, vel nocturnus depopulator agrorum, qui dum itinera frequentata, vel publica strata obsidet aggressionis insidiis, ab ecclesiis extrahi potest, impunitate nõ præstita, secundum canonicas sanctiones, si vero seruus fuerit qui confugerit ad ecclesiam, postquam de impunitate sua, dominus eius iuramentum clericis præstiterit, ad seruitium domini sui redire compellitur etiam inuitus, alioquin à domino poterit occupari.* Diuus Augustin. ad Bonifacium, n confugientem ab ecclesia, restitui ecclesiæ iubet: & interdicit ne oblationes rapientes ab ecclesia suscipiantur, donec imposita pro ausu pœnitentia, per constitutum tempus impleretur. Sic in consilio Moguntiuensi, o *Reum ad ecclesiam confugientem nemo extrahere audeat, neque inde donare ad pœnam, vel ad mortem, vt honor Dei & sanctorum eius conseruetur: sed rectores ecclesiarum pacem & vitam ac membra eius obtinere studeant, tamẽ legitime componant quod iniq; fecit.*

k in prædicto li. 33 syntag. tit. 21. l in c. cũ ecclesia 5. de immunit. ecclesia. li. 3. tit. 49. m c. inter alia 6. eo. tit. n epist. 187. & in can. miror 17. q. 4. o c. 39. & li. 5. Capitularium c. 90. & can. reũ ad ecclesiam 9 eadem 17. q. 4.

a in c. Reum & episcopus, c. 17. q. 4. *fecit.* Gelasius *a* sacrilegium existimat, hominem reum ad sanctuaria confugientem reluctantem violenter abstrahere, & ideo eos ab omnium Ecclesiarum ingressu, qui hoc ausi sunt, prohibet. In Concilio quoque Ilerdensi, c. 8. *b* nullus clericorum seruum aut discipulum suum fugientem ad Ecclesiam, extrahere audeat, vel flagellare præsumat. Quod si fecerit, donec digne pœniteat, à loco, cui honorem non dedit, segregetur. Et Concilio Tuburiensi, c. 20. *c Si quis contumax vel superbus, timorem Dei, vel reuerentiam sanctarum Ecclesiarum non habuerit, & fugientem seruum suum, vel quem ipse persequutus fuerit, de atrio Ecclesiæ, vel de porticibus quolibet modo Ecclesiæ adhærentibus, per vim abstraxerit, pro immunitate, nongentos solidos Episcopo componat: & ipse publicæ pœnitentiæ, iusto iudicio Episcopi mulctetur.* In Concilio Tolerano 12. c. 10. *d* ius securitatis in Ecclesia, & in 30. passibus circum eam defenditur, & qui violauerint eo confugientes, excommunicatione notantur, & regiæ seueritatis sententiæ subiiciuntur. Demetrius concedens genti Iudæorum plura, inter cetera adiecit *e*, *Et quicunque confugerit in templo, quod est Hierosolymis, & in omnibus finibus eius, obnoxij regi in omni negotio, dimittantur, & vniuersa, quæ sunt eis in regno meo, libera habeant.* In iure ciuili exstat constitutio Honorij & Theodosij CC. *f Fideli deuotaque deuotione, inquiunt, sancimus, nemini licere ad sacrosanctas ecclesias confugientes abducere: sub hac videlicet definitione, vt si quisquam contra hanc legem venire tentauerit, sciat se maiestatis crimine esse retinendum.* Et à Leone Imperatore *g* eo. tit. capitale supplicium imponitur inuadenti, & abstrahenti confugam ex Ecclesia, pro quo adeundus Episcopus & clerici Ecclesiæ, reuerentia religionis & loci non violata. confirmantur priuilegia ecclesiarum, clericorum, & confugarum, *in l. si qua per calumniam. 12. §. de episcop. & cleric.*

b c. nullus clericorum, 19. eadem 17. q. 4.
c Et in legib. Bauariorum, tit. 7. c. si quis contumax, 20. ead. 17. q. 4.
d Et c. diffiniuit, 35. eadem 17 q. 4.
e 1 Machab. c. 10. v. 43.
f in l. 2. de his qui ad eccles. confug. lib. 1. C. tit. 12.
g in l. præses ri legis 6.

5. Misericordia Dei tanta est, vt pro satisfactione, cui humana potentia non potuit Deo Patri satisfacere, Dominus noster Iesus Christus Filius Dei, se obtulerit sponte. D. Matthęi cap. 9. vers. 13. *Euntes autem dicite, quid est, misericordiam volo, & non sacrificium: non enim veni vocare iustos, sed peccatores.* Et Lucæ 9. vers. 56. *Filius hominis non venit animas perdere, sed saluare.* Deus exspectat semper ad pœnitentiam, & confugientes ad se non reiicit. *h* Quanta enim maiestas Dei est, tanta & eiusdem misericordia, *i* imo misericordia superexcellit iudicium. Et vt ait Deus per Esaiam *k*, *Ad punctum in modico dereliqui te, & in miserationibus magnis congregabo te, in momento indignationis abscondi faciem meam parumper à te, & in misericordia sempiterna misertus sum tui, dixit redemptor tuus Israel.* In summa, *Miserator & misericors Dominus. l* Quamobrem templum Domini alienum debet esse à crudelitate & seueritate, quia & Deus in templo sancto suo habitat *m*, *quicunque iurat in illo, & in eo, qui habitat in eo.* Qui misericordiam faciendam negant, ipsum Christum, qui est misericordia, negant. *n* supplices fatentur culpam, & venialis est culpa, quam sequitur professio delicto-rum. *o Venite*, inquit Christus, *ad me, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. p* Et Ecclesia nemini claudit gremium, non nouit etiam iudicium sanguinis, nec fundit suo iudicio, nec licet ecclesiasticis tale iudicium proferre vel subscribere. *q* Quamobrem nec prius reos ad se confugientes restituit, quam & caueatur de securitate vitæ, & membrorum abscissione redditorum. *r*

h 2. Paralip. c. 30. v. 9. Ecclesi. c. 17. v. 28.
i 2. Paralip. c. 30. Eccles. 22.
k c. 54. v. 7.
l Psal. 85. v. 15. Psal 144 v. 8. & 9 Psal 32. 5. Sapientiæ 15 v 1. Ione 4. & alibi sæpe
m D. Matth. c. 23. v. 21.
n c. omnis, 7. q. 1.
o c. serpens, 47 de pœnit. dist. 1.
p D. Matth. c. 11.
q c. clericis c. sententiam sanguinis, ne cleric. vel monach. secul. neg. se immisc. c. in archiepiscopatu, de raptor.
r d. c. reum, c. metuentes, c. constituimus, 17. q. 4. c. reos, 23. q. 5 c. de raptorib. ea q.

6. Sunt & quædam abolita delicta per ingressum religionis seu monasterij, & eorum omnis criminis macula *s* tollitur, & ingratitudo. *t*

s Nouell. 5 de monachis. in prin. facit c. 1 de filiis presbyter.
t c. 2 de aposta. lib. 5 tit. 9 c. non licere, 19. q. fin.

Abusus immunitatis seu asylorum Ecclesiæ, & remedia. CAP. XXIII.

CVm possint abuti homines sacrosanctis etiam mysteriis, ipsaque fide: non mirum erit, si sacrosanctarum Ecclesiarum immunitate quoque abuti nitantur, quemadmodum & Ioab voluit templo abuti, confugiens ad cornu altaris, cuius munimine conatus est se liberare à mortis pœna, quam meruerat; ob proditoria & impiissima homicidia perpetrata. *u* Theodoricus Rex, apud Cassiodorum, *x* eo confugientem pollutum homicidio collegæ, à morte liberauit, & relegauit in insulam Vulcaniam.

u 3. Reg c 2.
x lib 3. variarum epist 47.

2. Quidam ad monasterium transeunt, vt lateant potius, & effugiant vindictam criminum, quam vt ad veram conuersionem & remedium animarum, & pœnitentiam redire decreuerint, delinquendi animum retinentes: quod præuidens Iustinianus, *y* statuit, probationem triennij adhibendam ante monachismi professionem, vt cognita esset eorum mens & honestas, quia non facilis, inquit, vitę mutatio, sed cum animæ fit labore, & ne alioquin monasteria fiant foueę latronum, ne detur refugium à vitiis pessimis vitæ malignæ & furtis, sub simulatione monasticę conuersationis: & ne eo potius propter turpitudinem vitę diffugiant, quam prò veritate sanctimonię habitum concupiscant. *Multos*, in quit

y in nouell 5. de monachis, §. hinc autem.

nationes cuiuſcũnq; ſectæ aut religionis tantum tribuerunt numini ſupremo & Deo, vt ad ſuam tutelam confugientes & ſupplices inuiolabiles, & à vi immunes conſeruarint: & eos qui violaſſent, dignos ira Dei & pœnis arbitrati fuerint, vt alibi abunde docuimus *a* ex Ethnicorum, Iudæorum, Chriſtianorum moribus, legibus & geſtis, vocarunt autem Græci hæc refugia, locaque immunitatem contra vim dantia, ἄσυλα, vt ibidem explicauimus.

a li. 13. ſyntag. tit. c. 21. & 22.

2. Quæ tamen alibi quam in templis conſtituta aliquando fuerunt, quale aſylum quod aperuit Cadmus, dũ Thebas conderet: & quod Theſeus Athenis conſtituit *b*, & Romulus Romæ *c*, ſcribit Theophylus in paraphraſi Inſtitutionum *d*, apud Athen. ἐλέου βωμὸν, aram miſericordiæ, & tam officioſe ad ſe confugientes excepere, vt præ ingenti humanitate pro his ſæpe bella gerere non ſint veriti.

b vt. ſ. apud Herod. in 2. & Plut. in Theſeo. c apud Dionyſ. Halica. in 2. L. Flor. lib. 1. c. 7. Eutrop. li. 1. c. 4. Virg. l. Æneid. Ouid. 3. Faſtor. Iuuen. ſaty. 8. & alior.
d in §. 1 in fi. de iuſt. & iure.

3. Omnia tamen religione quadam obſtricta & munita, quamuis ſupplicum defenſio mediate ad alium quendam ſuperiorem quam Deum pertineret. Cauſam autem religioſam faciebat pietas, & cõmiſeratio confugientiũ, & conſenſus vel priuilegium loco vel perſonis donatum. Priuilegium immunitatem habebat vel ratione loci, vel perſonarum, ſeu numinis ad quæ confugiebatur. Interdum & cauſa propter quam refugium dabatur, quod ex Pauſania *lib. 7. in Achaicis*, & oraculo ibi relato perſuaſum ethnicis etiam conſtat. Refert enim apud Iones fuiſſe templum religioſiſſimum Neptuni Heliconij, à quo cũ Achæi ſupplices extractos trucidaſſent, non fuiſſe lentam ad repoſcendam vindictam iram Dei, & repente ingentem terræ motum, non ipſa tantum mœnia & ædificiorum ſuperficiem ſubuertiſſe, ſed vrbis etiam totius aream obruiſſe, vt nec veſtigia quidem vlla poſteris agnoſcenda relinquerentur: atque paulo poſt refert, ob violatos in templis ſupplices, iram & vindictam per exempla in violatores, ex Dodonei Iouis oraculo:

Ara tibi Eumenidum fumans, & curia Martis
Sint cordi: huc bello domiti nam forte Lacones
Suppliciter triſtes venient, tu proijce tela,
Suppliciter parcens, diuum quos cura tuetur.

Iuſſit Deus ſeparari vrbes refugij, tam filijs Iſrael quam aduenis atque peregrinis, vt confugeret ad eas, qui nolens ſanguinem fudiſſet: in quibus cum fuiſſet profugus, cognati occiſi non poſſent eum occidere, donec ſtaret in conſpectu multitudinis, & cauſa eius iudicaretur. *e* Numen etiam ſeu Dei reuerentia, faciebat confugiẽtes ad aram templi tutos ſingulariter, vt ibi necari non poſſent: vt prohibuit ſacerdos Iojada Athaliam occidi in templo Domini, *f* & Salomon in dedicatione tẽpli, inter cætera quæ rogauit Dominum gaddit, *Si fugerit populus tuus Iſrael inimicos ſuos (quia peccaturus eſt tibi) & agentes pœnitentiam, & confitentes nomini tuo venerint, & orauerint, & deprecati te fuerint in domo hac, exaudi in cœlo, & dimitte peccatum populi tui Iſrael, & reduces eos in terram quam dediſti patribus eorum.* Exprobrauit Chriſtus Iudæis homicidium Zachariæ filij Barachiæ, quem occiderant inter templũ & altare, cuius vindictam in illis futuram prædixit, *h* vltra vindictam quæ ſumta erat de rege Ioa & populo à quibus ita necatus eſt. *i*

e Leuit. 35. v. 20. & ſeq. Deut. c. 19. v. 2. Ioſue c. 20. & c. 21.
f 4. Reg. 11. v. 15.
g 3. Reg. c. 8. v. 33.
h D. Matt. c. 23. v. 35.
i 2. Paral. c. 22. v. 22.

4. Omittam quæ de templis & aſylis eorum apud ethnicos retuli, *k* de eccleſia tantum agam in qua verus Deus eiuſque cultus honoratur, de qua dictum à Lucio III. S. pontifice, *l* in hæc verba, *Cum eccleſia Dei, ſecundum euangelicam veritatem, domus orationis eſſe debeat, non ſpelunca latronum, aut ſanguinis forum: ſeculares iudices cauſas, vbi de ſanguinis effuſione & corporali pœna agitur, in eccleſiis, vel cœmiteriis agitare, ſub interminatione anathematis prohibemus: abſurdum n. eſt & crudele, ibi iudicium ſanguinis exerceri, vbi eſt tutela refugii conſtituta.* hæc ibi. Rurſum Innocentius III. *m Iuxta ſacrorum ſtatuta canonum & traditiones legum ciuilium ita duximus diſtinguendum, quod fugiens ad eccleſiam aut liber aut ſeruus exſiſtit. Sis liber quantumcunque grauia maleficia perpetrauerit, non eſt violenter ab eccleſia extrahendus: nec inde damnari debet ad mortem, vel ad pœnam: ſed rectores eccleſiarum ſibi obtinere debent membra & vitam. Super hoc tamen quod iniq; fecit eſt alias legitime puniendus, & hoc verum eſt niſi publicus latro fuerit, vel nocturnus depopulator agrorum, qui dum itinera frequentata, vel publica ſtrata obſidet aggreſſionis inſidiis, ab eccleſiis extrahi poteſt, impunitate nõ præſtita, ſecundum canonicas ſanctiones, ſi vero ſeruus fuerit qui confugerit ad eccleſiam, poſtquam de impunitate ſua, dominus eius iuramentum clericis præſtiterit, ad ſeruitium domini ſui redire compellitur etiam inuitus, alioquin à domino poterit occupari.* Diuus Auguſtin. ad Bonifacium, *n* confugientem ab eccleſia, reſtitui eccleſiæ iubet: & interdicit ne oblationes rapientes ab eccleſia ſuſcipiantur, donec impoſita pro auſu pœnitentia, per conſtitutum tempus impleretur. Sic in conſilio Moguntinenſi, *o Reum ad eccleſiam confugientem nemo extrahere audeat, neque inde donare ad pœnam, vel ad mortem, vt honor Dei & ſanctorum eius conſeruetur: ſed rectores eccleſiarum pacem & vitam ac membra eius obtinere ſtudeant, tamẽ legitime componant quod inique fecit.*

k in prædicto lib. 33 ſyntag. iuris.
l in c. cũ eccleſia ſ. de immunit. eccleſia. li. 3. tit. 49.
m c. inter alia, 6. eo. tit.
n epiſt. 187. & in can. mouet 17. q. 4.
o c. 39. & li. 5. Capitular. can. c. 91. & can. id. ad eccleſiam q. eadem 17. q. 4.

a in c. statr & consp scopus, c. 17. q. 4.

fecit. Gelasius *a* sacrilegium existimat, hominem reum ad sanctuaria confugientem reluctantem violenter abstrahere, & ideo eos ab omnium Ecclesiarum ingressu, qui hoc ausi sunt, prohibet. In Concilio quoque Ilerdensi, c. 8. *b* nullus clericorum seruum aut discipulum suum fugientem ad Ecclesiam, extrahere audeat, vel flagellare præsumat. Quod si fecerit, donec digne pœniteat, à loco, cui honorem non dedit, segregetur. Et Concilio Turiensi, c. 20. *c* *Si quis contumax vel superbus, timorem Dei, vel reuerentiam sanctarum Ecclesiarum non habuerit, & fugientem seruum suum, vel quem ipse persequutus fuerit, de atrio Ecclesiæ, vel de porticibus quolibet modo Ecclesiæ adhærentibus, per vim abstraxerit, pro immunitate, nongentos solidos Episcopo componat: & ipse publicæ pœnitentiæ, iusto iudicio Episcopi mulctetur.* In Concilio Toletano 12. c. 10. *d* ius securitatis in Ecclesia, & in 30. passibus circum eam defenditur, & qui violauerint eo confugientes, excommunicatione notantur, & regiæ seueritatis sententiæ subiiciuntur. Demetrius concedens genti Iudæorum plura, inter cetera adiecit *e*, *Et quicunque confugerit in templo, quod est Hierosolymis, & in omnibus finibus eius, obnoxij regi in omni negotio, dimittantur, & vniuersa, quæ sunt eis in regno meo, libera habeant.* In iure ciuili exstat constitutio Honorij & Theodosij CC. *f* *Fideli deuotaque deuotione, inquiunt, sancimus, nemini licere ad sacrosanctas ecclesias confugientes abducere: sub hac videlicet definitione, vt si quisquam contra hanc legem venire tentauerit, sciat se maiestatis crimine esse retinendum.* Et à Leone Imperatore *g* eo. tit. capitale supplicium imponitur inuadenti, & abstrahenti confugam ex Ecclesia, pro quo adeundus Episcopus & clerici Ecclesiæ, reuerentia religionis & loci non violata. confirmantur priuilegia ecclesiarum, clericorum; & confugarum, *in l. si qua per calumniam. 22. §. de episcop. & cleric.*

b c. nullus clericorum, 19. eadem 17. q. 4.

c Et in legib. Bauariorum, tit. 7. c. si quis contumax, 20. ead. 17. q. 4.

d Et c. diffiniunt, 35. eadem 17. q. 4.

e 1. Machab. c. 10. v. 43.

f in l. 2. de his qui ad eccles. confug. lib. 1. C. tit. 12.

g in l. praesen. ti lege 6.

5. Misericordia Dei tanta est, vt pro satisfactione, cui humana potentia non potuit Deo Patri satisfacere, Dominus noster Iesus Christus Filius Dei, se obtulerit sponte. D. Matthęi cap. 9. vers. 13. *Euntes autem dicite, quid est, misericordiam volo, & non sacrificium: non enim veni vocare iustos, sed peccatores.* Et Lucæ 9. vers. 56. *Filius hominis non venit animas perdere, sed saluare.* Deus exspectat semper ad pœnitentiam, & confugientes ad se non reiicit. *h* Quanta enim maiestas Dei est, tanta & eiusdem misericordia, *i* imo misericordia superexcellit iudicium. Et vt ait Deus per Esaiam *k*, *Ad punctum in modico dereliqui te, & in miserationibus magnis congregabo te, in momento indignationis abscondi faciem meam parumper à te, & in misericordia sempiterna misertus sum tui, dixit redemptor tuus Israel.* In summa, *Miserator & misericors Dominus.* *l* Quamobrem templum Domini alienum debet esse à crudelitate & securitate, quia & Deus in templo sancto suo habitat *m*, *quicunque iurat in illo, & in eo, qui habitat in eo.* Qui misericordiam faciendam negant, ipsum Christum, qui est misericordia, negant. *n* supplices fatentur culpam, & venialis est culpa, quam sequitur professio delictorum. *o* *Venite*, inquit Christus, *ad me, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos.* *p* Et Ecclesia nemini claudit gremium, non nouit etiam iudicium sanguinis, nec fundit suo iudicio, nec licet ecclesiasticis tale iudicium proferre vel subscribere. *q* Quamobrem nec prius reos ad se confugientes restituit, quam & caueatur de securitate vitæ, & membrorum ab scissione redditorum. *r*

h 2. Paralip. c. 30. v. 9. Eccles. c. 17. v. 15.

i 2. Paralip. c. 30. Eccles. 22.

k c. 54. v. 7.

l Psal. 85. v. 25. Psal. 144. v. 8. & 9. Psal. 32. 5. Sapient. 15. v. 1. Iona 4. & alibi sæpe

m D. Matth. c. 23. v. 21.

n c. omnis, 7. q. 1.

o c. sæpenu, 47 de pœnit. dist. 1.

p D. Matth. c. 11.

q c. clericis. c. sententiam sanguinis, ne cleric. vel monach. secul. neg. se immisc. c. in archiepisco. patu, de raptor.

r d. c. reum, c. metuentes, c. constituimus, 17. q. 4. c. reos, 23. q. 5. c. de raptoribus, ea. q.

6. Sunt & quædam abolita delicta per ingressum religionis seu monasterij, & eorum omnis criminis macula *s* tollitur, & ingratitudo. *t*

s Nouell. 5. de monachis. in prin. facit c. 1. de filiis presbyter. c. 2. de apostat. lib. 5. tit. 9.

t c. non licere, 19. q. fin.

Abusus immunitatis seu asylorum Ecclesiæ, & remedia. Cap. XXIII.

Cvm possint abuti homines sacrosanctis etiam mysteriis, ipsaque fide: non mirum erit, si sacrosanctarum Ecclesiarum immunitate quoque abuti nitantur, quemadmodum & Ioab voluit templo abuti, confugiens ad cornu altaris, cuius munimine conatus est se liberare à mortis pœna, quam meruerat; ob proditoria & impiissima homicidia perpetrata. *u* Theodoricus Rex, apud Cassiodorum, *x* eo confugientem pollutum homicidio collegæ, à morte liberauit, & relegauit in insulam Vulcaniam.

u 3. Reg. c. 2.

x lib. 3. variarum epist. 47.

2. Quidam ad monasterium transeunt, vt lateant potius, & effugiant vindictam criminum, quam vt ad veram conuersionem & remedium animarum, & pœnitentiam redire decreuerint, delinquendi animum retinentes: quod præuidens Iustinianus, *y* statuit, probationem triennij adhibendam ante monachismi professionem, vt cognita esset eorum mens & honestas, quia non facilis, inquit, vitæ mutatio, sed cum animæ fit labore, & ne alioquin monasteria fiant foueę latronum, ne detur refugium à vitiis pessimis vitæ malignæ & furtis, sub simulatione monasticę conuersationis: & ne eo potius propter turpitudinem vitę diffugiant, quam prò veritate sanctimonię habitum concupiscant. *Multos*, inquit Leo,

y in nouell. 5. de monachis, §. hinc autem.

Leo, *constitutionum Nouella 10. fugiendi dominos suos occasionem cœpisse, ac re honesta monastica vitæ professione, ad tegendam malitiam abuti videmus. ibiq; remedium, vt loco pellantur.*

3. Nonnulli etiam impunitatem suorum excessuum per defensionem Ecclesiæ obtinere sperantes, homicidia & mutilationes membrorum in ipsis ecclesiis vel earum cœmiteriis committere non verebantur, quæ nisi per Ecclesiam, ad quam confugiunt, crederent se defendi, nullatenus erant commissuri: contra quos statutum est, vt immunitatis Ecclesiæ non gauderent priuilegio. *a* Primum, quia nemo sub specie veniæ peccare debet, & se indignum venia fecit. *b* tum quia in eo priuilegio Ecclesiæ, in quod deliquit, puniendus est, *c* facit l. 3. C. de episcopal. audien. ibi, *Reus maiestatis, de Domino, aduersus quem talia molitus est, veniam sperare non debet*, & qui turbat seruitium diuinum, inde eiectus debet castigari. *d* Sanxerunt legem Archad. & Honor. CC. *e* vt Iudæi, qui reatu aliquo, vel debitis fatigati simulant, se velle Christianæ religioni coniungi, vt ad Ecclesias confugientes euitare possint crimina, vel pondera debitorum, arceantur: nec ante suscipiantur, quam debita vniuersa reddiderint, vel fuerint innocentia demonstrata purgati, & seruatur Aumione. Et ita tenet Oldradus *f*, quamuis Doctores veteres contrarium. *g*

4. Regula hic generalis ad vitandos & castigandos omnes abusus prætextu immunitatis Ecclesiæ commissos, erit, vt quicunque contra intentionem legislatoris vel concedentis has immunitates & securitates ad Ecclesias confugerit, priuilegio non vtatur: multo magis & arceatur, quando religionis pietatibus causa, ob quam concessum est, læditur, ne, quod fauore religionis introductum est, contra regulas communes, in odium eius conuertatur, *h* neve iniuriarum occasio nascatur, vnde iura solent nasci, *i* eatenusque fauendum est pietati & religioni, quatenus iniustitia aliis non fiat, *k* inquit Pontifex, *non est fauor ecclesiasticus concedendus*. Porro intentio asylorum fuit prima, vt quibus facile numen verisimiliter parceret, eisdem ad eum vel eius templa confugientibus, parcatur ab hominibus, & illi relinquantur Deo puniendi, tanquam de maiori foro facti. sicuti enim minor iudex seu alii subordinatus non cognoscit de his, quæ sunt iurisdictionis superioris, aut extra forum, *l* c. cum inferior, de maior. & obedient. Sic & homo non cognoscit de his, quæ reseruata sunt Dei iudicio, quæ ei relinqui & eius debent danominationi. *m* Videndum

a c. fin. de immunit. eccles. lib. 3. tit. 49.
b c. illud. de cler. excommu. ministran. c. quando quis, de consec. dist. 4.
c d c. fin. & c. literas. de temp. ordin. c. post de cuiro patron.
d l. fin. Græca, iuncta l. 5. de his qui ad eccles. confug. C.
e in l. 1. de his qui ad eccles. confug.
f consil. 54. incip. an fugient.
g ad c. inter alia, de immunit. eccles. & Feli. ad c. In. in 1. de Iudæ.
h l. quod fauore, C. de leg. cap. quod ob gratiam, de reg. iur. in 6.
i l. meminerint, C. vnde vi.
k c. ex tenore. 11. de tempor. lib. 2 de elect. tit. 2. c. nuper, 6. de donat. inter vir. & vxor. lib. 4. tit. 20. contra iustitiam.
l in l. fin. de iurisd. om. iud. P. c. at si clerici, de iud.
m c. si omnia, 7.6. q. 1.

itaque iudici & Ecclesiæ, quæ noluerit Deus & legislator sub hac immunitatis causa contineri, quod colliget vel ex exceptis, vel ex affinibus illis, quæ excipiuntur.

5. In primis ergo inueniemus vrbes refugii constitutas à Deo, non sponte delinquentibus, sed vel casu, vel se defendendo, si quis nolens sanguinem fudisset absque odio, non si ferro vel lapidem iaciendo per odium, per insidias. *n* Atque idipsum maxime constitutum, vt confugiens posset euadere iram proximi occisi cui licebat homicidam occidere. Euasio autem illa erat ad discernendum, num pœna dignus esset, vel non, homicida, vt ibi dicitur, non autem vt liberaretur à pœna, si per odium vel insidias occidisset: nam tunc expellebatur ab vrbibus refugii, & pœna ab eo sumebatur. Quare & ecclesiæ, & templa, & asyla fuerunt immunitates, non sponte peccantibus. *o* Si vero quidam ex stimantur rei grauiores, dum petuntur ab Ecclesia, ius inclinat semper ad misericordiam, ne potissimum in dubiis & nondum conuictis reus, vel probatis criminibus, intercedit pro illis, & deprecatur, vt parcatur vitæ eorum, vel abscissioni membrorum, vt dixi superiori capite. *p* Quemadmodum cum clericus incorrigibilis ab ecclesiastico foro proiicitur exauctoratus, & ad forum seculare per Ecclesiam remittitur iudicandus, ecclesia tamen debet efficaciter intercedere, vt citra mortis periculum circa eum sententiam moderetur. *q*

6. Lex Dei, Exod. 21. vers. 14. *Si quis per industriam occiderit proximum suum, & per insidias, ab altari meo euelles eum, vt moriatur.* *r* iuxta quam repelluntur ab ecclesiæ asylo, latrones, qui vias obsident, depopulatores nocturni agrorum, quia per insidias delinquunt. *s* excipitur & publicus latro. *t* Videtur ratio optima in l. prouinciarum. 10. de feriis, lib. 3. C. tit. 12. *Prouinciarum præsides moneantur, vt in quæstionibus latronum maxime Isaurorum nullum quadragesima tempus, nec venerabilem pascha diem existiment excipiendum, ne differatur sceleratorum proditio consiliorum, quæ per latronum tormenta quærenda est, cum facillime & in hoc summi numinis speretur venia, per quod multorum salus & incolumitas procuratur.*

7. Iustinian. *u* excipit alias personas: Neq; autem, inquit, homicidis, neq; adulteris, neq; virginum raptoribus delinquentibus, terminorum custodies cautelam, sed etiam inde extrahes, & supplicium eis inferes: ratio, quia nõ erit possibile, sine iniustitia videlicet, vtrunq; tueri cautela sacrorum, & lædentem & læsum, permittit & publicorum tributorum fieri exactiones

n Num. 35. Deut. 19. Iosue c. 20.
o vt ait Luthprand lib. 1. c. 9. Sozomen lib. 8. c. 7. Socrates lib. 13. c. 5.
p ex c. tenuum, c. mouemur, c. constituimus, 17. q. 4.
q c. nouimus expedire, 27. de verb. signific. lib. 5. tit. 40.
r Relatum in c. 1. de homi. lib. 5. tit. 12.
s c. inter alia, 6. de immunit. eccles.
t in c. sicut antiquitus, 6. 17. q. 4.
u in nouell. 17. de mand. princ. c. 7. §. neq; autem homicidis.

actiones in ecclesia, sine tumultu tamen, violentia & seditione cum auxilio defensorum Ecclesiarum. & quia iure ciuili adulter ad ecclesiam confugiens non euitat pœnam, multo minus, qui in ecclesia tractauerit de adulterio. *a* Et seruatur potius ius ciuile hodie in raptoribus à sacris templis eruendis, quam ius Pontificum, quod non permittebant. *b* & ratio, quia etiam ius canonicum sæpe circa pœnas raptorum mutauit iudicium. *c*

8. Excluduntur & ab hoc priuilegio immunitatis hæretici, *d* eodem argumento, quo Iudæi. *e* Sed & alia ratione, quod iam extra communionem Ecclesiæ expulsi sunt & præscisi *f*

9. Idipsum dicendum de blasphemo, vt iudicatum refert in Senatu Burdegalensi Nicolaus Boerius. *g* Item id obtinet in reo diuinæ maiestatis, & in reo humanæ locum habet, cum multo grauius sit, diuinam quam humanam offendere maiestatem. *h* Adonias reus maiestatis, ab ara & cornu altaris eiectus, necatus fuit. *i* Neque meretur beneficio legis vti, qui contra auctorem legis committit, *k* expressius *in c. fin. de immunit. ecclesi.* Idem de apostatis à fide respondetur, vtpote qui omnibus fauoribus & defensionibus Ecclesiæ Catholicæ destituantur. *l*

10. Sacrilegium committentes quoq; indigni sunt hac defensione ecclesiastica, *m* & per rationem proxime citatam. *n* Ideo qui occidit clericum, non gaudebit immunitate, *o* quia committit sacrilegium. *p*

11. Hodie in Gallia praxis est, propterea quod plura sunt crimina, quæ non gaudent ecclesię immunitate, quę defensa potius iniuriam religioni adferunt, quam fauorem mereantur religionis, vt soleant delinquentes ad ecclesias confugientes capi saluo iure, si reintegrari debeant, nempe quia post captionem cognoscitur contra captum, primum an immunitate ecclesię debeat gaudere, & si pronuncietur, debere gaudere, remittetur ad Ecclesiam: si vero inuentum sit, quod non debeat eo priuilegio vti, idipsum etiam primum pronuntiabitur per sententiam: & postea fit ei processus: sicque seruatum tradit Rebuff. *q* & ita statuit faciendum Franciscus I. Rex eius nominis Galliarum, in constitutionibus publicatis anno Domini 1539. articulo 166. quæ praxis & constitutio videtur expresse constituta antea per Iustinianum, *r* ex qua sumta proculdubio praxis est, & bene ad cautelam, vt cautione data ecclesiæ, interim contineatur carcere reus, & non detur fugiendi occasio: vide Rebuffum. *s* Hic tamen obseruandum modum putarem, vt quando educuntur rei criminum ex ecclesia inuiti, idipsum fiat sine tumultu aut scandalo sacrorum, propter reuerentiam numinis, neque excusandos puto impios vel crudeles satellites, qui prætextu mandati iudicialis capiendi aliquos in locis etiam sacris, insolentius, quam reuerentia loci postulet, se gesserint: ne videantur Christiani inferiores veri Dei cultu, & irreuerentiores ipsis ethnicis in templorum suorum & idolorum religione conseruanda, eiusque rei gratia non pigebit aliqua exempla referre, & imprimis Sibyllæ oraculum, quod habetur lib. 3. oraculorum eius:

τείχεα δ' αὖ ποιητὰ χαμαὶ πεσέονται ἅπαντα
ἀνδρῶν δυσμενέων, ὅτι τὸν νόμον οὐκ ἐγίνωσκον,
οὐδὲ κρίσιν μεγάλοιο θεοῦ, ἀλλ' ἄφρονι θυμῷ
πάντες ἐφορμηθέντες ἐφ' ἱερὸν ἤγειρε λόγχας.
καὶ κρίνει πάντας πολέμῳ θεὸς ἠδὲ μαχαίρῃ,
καὶ πυρὶ καὶ ὑετῷ τε κατακλύζοντι, καὶ ἔσται
θεῖον ἀπ' οὐρανόθεν αὐτὰρ λίθος ἠδὲ χάλαζα
πολλὴ καὶ χαλεπή· θάνατος δ' ἐπὶ τετράποδ' ἔσται,
καὶ τότε γνώσονται θεὸν ἄμβροτον, ὃς τάδε κρίνει.
Muri affabre facti in terram cadent omnes
Hominum inimicorum, qui legem non agnoscũt
Nec iudicium magnũ Dei, sed insipientes mente
Omnes impetu adacti leuantes contra sacrum
lanceas sunt.
Iudicat Deus omnes bello & gladio:
Et igne & pruina demergente & inundante, &
erit
Sulphur è cœlo, sed & lapis & grando
Multa & grauis. & mors in quadrupedib. erit:
Et tunc cognoscent Deum immortalem, qui hæc
omnia fecit.

Sunt sacrilegi reputati, qui res in templo depositas, etiam non sacras de sacro rapiunt. *t*

12. Vt etiam aues, quæ ibidem nidum habent, olim piaculum fuerit eiicere, multo magis homines eo confugientes supplices. Quo pertinet etiam oraculum, de quo meminit Herodotus in 1. *Cum enim*, inquit, *Pactyas profugus Cumæ templum supplex ingressus fuisset, & Aristidicus Cumæorum nobilis templum circuiens passeres aliasq; auiculas, quæ forte in templo nidulabantur, è nidis exemisset, vox ex adyto audita tunc ad Aristodicum: Hominum scelestissime, quænam libido te incessit, vt auderes meos supplices diripere?*

Miracula vera ex Dei potestate.

CAP. XXIIII.

OMnipotentia Dei optimi maximique, ad quem solum pertinet creatio, in veris miraculis nobis etiam insinuatur. Deus est, *u* qui facit mirabilia magna solus. *x* nempe ex propria auctoritate, propria potestate, vt auctor

a §. fi. vt liceat matri & auiæ, nouell. 117
b c. de raptorib. 36 q. 1
c Vt liquet ex canonib. relatis in ead. 36. caus. per totam quæst. 2.
d Secundum Panor. ad c. inter alia, nu. 23.
e in l. 1. c. de his qui ad eccles. confug.
f c. 1. & seq. 24. q. 3. c. nouimus, cum 2 seq. 24. q. 1.
g q. 112. incip. sed ait consuetudo.
h Authent. Gazaros, de hære.
i 3. Reg. c. 2.
k l. auxilium, de minori. c. quia, de vsu.
l in l. hi qui sanctam. 3. de apostatis, lib. 1. C. tit. 7.
m per c. fin. de immunit. eccle.
n & ita tradit de Turre Cremata in c. sacrilegium, 17 q. 4.
o facit l. si q. in ingenuam, de episc. & cler. Et c. quia frustra, de vsur.
p Barbatius in vitatorio iuris.
p c. si quis suadente, sub 17. q. 4.
q tomo 1. commentariorum ad constit. regias, in proœm. num. 40.
r c. 6. § sed neque hoc, nouel. 17. de mandat. princip.
s in tomo 2. commenta. constit. regi. tract. de immunit. gl. 5.
t 21. c. si quis inuentus fuerit. 17. q. 4.
u Psal. 71. &
x 17. & Psal. 135.

ctor creatorve omnium creaturarum, qui cum omnipotens sit, ita legem rebus naturamve ordinariam ex voluntate concessit, vt sibi nihilominus retinuerit eadem potestate mutandi, alterandi, tollendive potentiam. Eius enim est legem interpretari, tollere, euertere, mutare, cuius est condere. *a* Alij autem, qui miracula operari videntur, non ex se, sed vel ex nobis incognitis, per ea, quæ Deus creauit, educunt formas nobis inusitatas, vel ex permissione Dei, vel eius nomine, præter contrave ordinariam rerum naturam operantur.

a l. 1. & fin. C. de legib.

2. D. Augustinus lib. 83. quæstionum ait, magos facere miracula per priuatos contractus cum Dæmone: bonos Christianos, per publicam iustitiam: malos vero Christianos, per signa publicæ iustitiæ. Explicat autem Sprenger. *b* *Quia, inquit, iustitia diuina est in toto vniuerso, sicut lex publica in ciuitate: virtus autem creaturæ cuiuslibet se habet in virtuoso, vt virtus alicuius priuatæ personæ in ciuitate. Ideo boni Christiani, in quantum per diuinam iustitiam miracula faciunt, dicuntur facere miracula per publicam iustitiam. Magus autem, quia operatur ex pacto inito cum dæmone, dicitur operari per priuatum contractum, quia operatur per dæmonem, qui sua naturali virtute potest facere aliquid præter ordinem naturæ creatæ nobis notæ, per virtutem creaturæ nobis ignotæ, & erit miraculum, quoad nos, sed non simpliciter, quia non potest operari præter ordinem totius naturæ creatæ, & per omnes virtutes creaturarum nobis ignotas. Sic enim solus Deus dicitur facere miracula. Mali autem Christiani faciunt per signa publicæ iustitiæ, sicuti exhibendo aliqua sacramenta, vel etiam inuocando nomen Christi.* Hic & videndus S. Thomas. *c*

b in Malleo maleficarum, part. 1. q. 5.

c in 1 parte, q. 111. art. 4.

3. Miracula ita vera à solo Deo fiunt, sed tamen negandum non est, etiam per Sanctos eius, & illius nomine fieri, idque sine eius iniuria. Alioquin qui id dicunt, videntur errare cum Rege Israel impio Ioram, qui acceptis à Rege Assyriorum literis, *d* vt Naaman curaret à lepra, indignationis suæ, & diuinæ, vt putabat, magnitudine contumeliæ exacerbatus, vestimenta sua scidit, cuius præposteram in eo pietatem reprehendit Eliseus, & iussit hominem ad se accersiri, vt cognosceret, esse Prophetam Dei in Israel, qui & in nomine eius eum curaret. Mirabilia opera Domini, mirabilior ipse, qui potestatem eandem operandi suo nomine potest concedere: vt & creaturæ eius, nomen eius maiorem in modum adorent, & numen reuereantur, tantisque beneficiis donati, bonitatem eius & liberalitatem in genus humanum contemplentur, ardentius ament, & ex toto corde eidem vt soli Deo inseruiant, nihil est ab eo productum & creatum, quod non ostendat illam admirabilem diuinitatis potestatem, neque enim certius aliud nobis potest occurrere, quam illud præstantissimum, *Credo in Deum Patrem omnipotentem, &c.* nonne enim diuinæ potestatis & maiestatis abyssus profundissima? Deum fuisse ante mundum sine principio, principium omnium, creatorem mundi & spirituum ex nihilo, conseruatorem omnium, renouatoremque in diluuio, *e* quanta illa mirabilia, quæ in Abrahamo ostendit. *f*

d 4. Reg. 5.

e Gen. 7. & 8.
f Gen. 12. & 14. & 15.

4. Quot prodigia daturus in monte legem ostendit, sicuti in Exodo, & alibi legimus, sicut & Dominus noster Iesus Christus reparaturus collapsam naturam humanam, & sublimem quandam viuendi rationem introducturus, atque disciplinam perfectissimam, quæ à Iudæis, aut aliis, antea nunquam fuissent vere audita, auctoritatem mandatis suis præstrinxit claritate signorum. *g*

g Vt ait D. Chrysost. in hom. 14. in D. Matth. ex cap. 4. D. Matthæi.

5. Quemadmodum autem Deus per Mosem, Eliam, & alios pios antiquos patres, operatus est mirabilia magna ad gloriam nominis sui manifestandum, *h* sic & Christus mirabilem illam potestatem dedit Apostolis, discipulis, & fidelibus, iuxta verba, *Amen amen dico vobis, qui credit in me, opera, quæ ego facio, & ille faciet, & maiora horum faciet.* i

h Deut. c. 4. vers. 12. Exod. 4. v. 4.

6. Ceterum miracula facere, donum Dei est, vt donum Prophetiæ, quæ sola non sufficiunt ad iudicandum de salute vel sanctificatione eius, qui ea agit. Quod idem D. Chrysostomus eximie explicat, homilia 2. in Matthæum, ex cap. 7. D. Matthæi: *Loquens, inquit, Christus de his, qui prophetizauerunt, & signa fecerunt, & voluntatem Dei non fecerunt, dixit, futurum, vt eis dicat, non noui vos, illis præ admiratione dicentibus, Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus, &c.* D. Matthæi cap. 7. *Quid, inquam, dicere sibi vult iste finis, nec a nobis aliquando prouisus? sed mirentur illi, qui postquam tot signa fecerint, punientur. Non mireris tu omnino hoc, omnis quippe gratia donum est solummodo largientis. Illi autem nihil ei de proprio attulerunt, propter quod etiam merito puniuntur, qui erga eum, à quo honorati sunt, vt talia etiam indignis dona conferret, ingrati exsistere maluerunt, tantorumque beneficiorum prorsus immemores.* Et Alexander III. *k* prohibet, ideo quenquam venerari pro Sancto, etiamsi per eum miracula fierent absque auctoritate Romanæ Ecclesiæ, eo quod & miracula

i D. Chrysost. in orat. de sancto Babyla, quæ habentur D. Ioan. Euangel. c. 14. v. 12.

k in c. 1. de reliq. & vener. sanctor. lib. 3. decret. Greg. lib. 45.

racula fiant quandoque per malos. Diuus etiam Augustinus a apud Gratianum: *Teneamus fratres mei vnitatem: præter vnitatem, & qui facit miracula, nihil est. In vnitate enim erat populus Israel, & non faciebat miracula: præter vnitatem erant magi Pharaonis, & faciebant similia Moysi. Populus Israel, vt dixi, non faciebat miracula. Qui erant salui apud Deum, qui faciebant, an qui non faciebant? Petrus Apostolus resuscitauit mortuum: Simon Magus fecit multa: Erant ibi multi Christiani, qui non poterant facere, nec quod faciebat Petrus, nec quod faciebat Simon. Sed vnde gaudebant? Quia eorum nomina erant scripta in cœlo: adde ista* cap. 10 Lucæ, *quod prophetauit & Saul malus Rex, & tunc prophetauit, cum Dauid prosequebatur.* b *Nec dicet Deus his, qui sine caritate habuerunt hoc munus Dei sanctum, qui sanctus non sancte vtuntur, dicentibus, nonne in nomine tuo prophetauimus? &c. mentimini, sed non noui vos.* c Vide plura de his apud beatum Thomam 2. 2. q. 178. artic. 2.

a Tractat. 13. ad c. 3. Ioannis. relatum in c. 56. teneamus, 1. q. 1.

b 1. Reg. c. 19. v. 23.

c D. August. in Psalm. 107. vers. qui tegu. tam prophetauit, 79 eadem 2. q. 1. apud Grat.

De miraculis veris & non veris, & prodigiis.

CAP. XXV.

NON minus autem erratur & peccatur prætextu religionis in miraculis, & eorum censura, quam in aliis: & proinde oportet hic distinctione vti, vt confusio nobis non persuadeat, omnia, quæ mirabilia videntur, à religionis veræ vi & efficacia pendere. Miraculum dicitur, quicquid admirationem adfert, quasi sit contra naturam cognitam rerum, & ordinarium effectum, portentum, prodigium, monstrum: quæ, quomodo fieri potuerint, & qua arte vel causa, non plane nobis constat: vnde tot miraculorum species esse possunt, quot nobis tales res occurrere possunt: & ita aliquibus ignorantibus, quædam mirabilia & miracula apparent, quæ eadem aliis causam cognoscentibus, sunt naturalia, & non admiranda.

2. Vt illa opera eximia, quę septem mundi miracula dicuntur apud priscos, templum Dianæ Ephesinæ *d*, Mausoli Regis sepulcrum *e*. Colossus Solis apud Rhodios *f*. Iouis Olympici simulacrum, quod Phidias fecit ex ebore *g*. Muri Babylonis à Semiramide constructi. Pyramides Ægypti *h*. Domus Cyri Medorum Regis, quam Menon ante prodigia illigatis auro lapidibus fabricauit. Quibus & alia adiuncta præstantia opera ab ingenio vulgari admirata, quæ apud vulgus maxime fuerunt miracula.

d Plin. lib. 7. c. 41. lib. 16. c. 4. & lib. 36. c. 5. & 14.

e Plin. lib. 35. c. 14.

f Plin. lib. 34. c. 7.

g Plin. lib. 7. c. 18. & lib. 14. c. 3. & lib. 35 c. 8. lib. 36 c. 5.

h Plin. lib. 36. c. 12.

3. Sicut & in rebus obseruatis, nec ante cognitis repente miraculum nascitur, vt si quis audiat, quod recenset Gulielmus Postellus, i de Boranetz agnove terra nasci solito Scytharum, & de arbore Pyllobammane Indorum, cuius videlicet folia ambulant.

i libello de causis, c. 4.

4. Mirabile magnum, quia non plane comprehenditur virtus & omnipotentia Dei, vt pullus intra oui corticem conclusus, antequam vel putamen effringat, pipiat ales factus intra conclusus post vndevigesimum diem ab incubitu Gallinæ in oua. Magnum & miraculum homo ipse, *vt ait Mercurius Trismegistus in Pymandro.* Magna, quæ de prodigiis & mirabilibus, quę acciderunt aliquando in cœlo & natiuitatibus monstrosorum hominum, in septem libris edidit Fridericus Nausea Blancus Campanus: Iulius Obsequens, & alij.

5. Insolitum miraculum quoque videtur dicere Plinius, lib. 7. cap. 50. *Ergo*, inquit, *pro miraculo & id solitarium reperitur exemplum Xenophilum musicum centum & quinq. annis vixisse sine vllo corporis incommodo.* cum etiam non soleamus mirari consueta, vt ait Iuuenal.

Non plus,
Quam tumidum guttur miramur in alpibus, aut quam
In Meroe crasso maiorem infante mamillam.

6. In miraculo omni non adest prodigium: sed prodigium vix esse potest sine miraculo: dicunt enim prodigium, quod insolite accidit, & quod procul seu futurum quippiam prænunciet vel demonstret: inde quoque & monstrum à demonstrando, & ostentum ab ostendendo. Vlpianus etiam, k *Ostentum*, inquit, *Labeo definit omne contra naturam cuiusq. rei genitum factumq. Duo autem genera sunt ostentorum: vnum, quod quoties contra naturam nascitur, tribus manibus forte, aut pedibus, aut qua alia parte corporis, quæ natura contraria est: alterum, cum quid prodigiosum videtur, quæ Græci* φαντάσματα, id est, *visiones vocant.* quibus accedit Festus, in verbis, *portentum & ostentum.* Quia autem, quæ fiunt præter præscriptum, vel nobis cognitum ordinē, miraculum dicitur. Ideo quo magis idipsum ab ordine & vsu rerum seiungitur, eo præstantius & admirabilius erit, vt suscitare mortuos, morbos verbo seruare, sistere solem, sopire, excitare ventos, tēpestates, fulgura, & similia.

k in l. ostentum, 38 de verbor. signif. lib. 50 P. tit. 16.

7. Prodigiosum putatum, antequam Crassus a Parthis vinceretur, bubo & lupi, qui apparuerunt, quod canes oberrantes vlulauerūt, simulacra alia sudauerunt, alia de cœlo tacta sunt. Dio Cassius *lib. 40.* qui & *lib. 41.* refert, eadem contigisse in controuersia imperij Cęsaris & Pompeij; & *lib. 43.* ante prælium inter

Ffff eosdem,

eosdem, ad Mundam sudasse in Hispania simulacra, sonitum in aëre exercituum auditum, monstra nata, faces cœli in occiduam partem cucurrisse. Idemque refert *lib.54.* antequam Erithream & Æginam, vnde fructus perciperent Athenienses, ademit Atheniensibus Octauianus, quod Antonium recepissent; statuam Mineruę in arce positam, ad Solem orientem spectantem, obuersam ad occasum, sanguinem expuisse. Dehinc *lib.56.* ante Octauiani mortem Solem totum defecisse, magnam partem cœli ardere visam, ignita ligna de cœlo cecidisse, apparuisse crinitas, sanguinolentas stellas fulsisse, &c. Et *lib. 60.* ante mortem Cæsaris Claudij, cometam tandiu visum, pluuiam sanguinolentam, signa militum prætorianorum fulmine icta, sponte templum Iouis victoris apertum.

8 Rursum Xiphilinus ex Dione in Nerone narrat, cum Nero iussit perfodi Isthmum in Peloponneso, iis, qui id aggressi sunt primo, & qui rem attigerunt, sanguinem è terra erupisse, auditaq; lamenta & mugitus, & spectra multa apparuisse, non tamen destitisse Neronem, sed ipsum rem incepisse.

9. Item idem in Vitellio narrat, tempore, quo Vespasianus bellum cum Iudæis gerebat, & Vitellius Romę imperabat, Romę cometã apparuisse, Lunam contra rationem statuti tẽporis bis visam fuisse deficere: quarto enim & septimo die obscurata est in oriente & occidẽte; duos soles visos eodem tempore, quorum hic imbecillis & pallidus, ille potens & clarus erat. Inuentaq; in Capitolio magna & multa vestigia quorundam (dicebant deorum) qui ex eo descendisse videbantur, templũ Iouis cum magno fragore per se apertum fuisse: ob eamque causam nonnullos custodes perterritos & examinatos fuisse.

10. Antequam Antiochia ciuitas caperetur à Cosroe, signa militum, quæ ibi consistere iamdudum solebant fixa, ac in Solis occasum spectantia, conuersa fuerunt in orientem: ac rursum in ordinem pristinum reuersa, nullo contingente apparuere, quod nonnulli interpretati sunt à rege occidentali ad orientalem vrbis huius potentiam peruenturam. *a* Sunt his alia similia, quę propemodum infinita, & quę admirationis cum quibusdam significationibus dederunt & prudentioribus occasionem. Facta enim perhibentur vel occulta diuina, & quorum saltem causa non fuit cognita hominibus tunc, cum fierent.

a Procopius lib. 2. de bello Persico.

11. Fuerunt & alia quędam miracula habita, per causas naturales efficientes in lucem producta, olim tantum philosophis & secretiorum arcanorum naturę indagatoribus peruia, quamobrem & illi, qui illis vterentur, vel qui ea cognoscerent, dicti erant sapientes & admirabiles, & Persico nomine idem significante, magi. tales enim dicebantur à Persis, qui nominabantur a Græcis philosophi, & à Latinis sapientes *b*, & ab Assyriis Chaldæi: Gallis Druidæ. Consentit Apuleius *c*. Et Suidas, μάγος, inquit, παρὰ Πέρσαις οἱ φιλόσοφοι καὶ φιλόθεοι. Et Hesychius, τὸν θεοσεβῆ, καὶ τὸν θεολόγον καὶ ἱερέα, magum, ait, a Persis vocatum, quia Magi sapientiæ studiis, & diuinarum rerum notitia Persis præcellebant & prælucebant. Quo & pertinet illud Euangelicum de magis, qui venerunt ab oriente adoraturi Dominum nostrum Iesum Christum, stella admoniti, *D. Matth. c. 2.* iuxta illud vaticinium Balaam, orietur stella ex Iacob. *d* Quanquam & reges cõstet sapientes fuisse dictos & magos in oriente quosdam, quod ex sapientibus & magis eligerentur, vel quod instituebantur in omni scientia reges & filii regum Persarum a magis & sapientibus, vt liquet ex historiographis & Platone. Erant enim ita illi sapientes primi Magorumque scitis omnia publica & priuata sacra subiiciebantur, ne quid diuini iuris, negligendo patrios ritus, peregrinosque asciscendo, turbaretur, vt innuit Herodot. *in 1.* & Ammian. Marcellinus *lib.23.* quo loci de eorum origine, incremento & progressu fuse agit, ex Platone: vt & Diogenes Laertius in prologo. Cognoscebant magi isti & philosophi, vires singulares & admirandas arborum, herbarum, lapidum, aquarum, stellarum, quas vocat sæpe Plinius in suo opere miracula. Atque ideo hoc nomen Magorum erat primum admirabile, & pene diuinum & honorificum, quia etiam felix qui potuit rerum cognoscere causas.

b vt ait Plin. lib. 16 in fin.
c in prima Apol. Strabo lib. 15 Geograph. Diog. Laert lib. de vitis philosoph. in proœm.
d Num. c.24. v.17.

44. Verum vbi accessit superstitio, vanitas, fictio, idololatria, prætextu & colore sapientiæ & cognitionis sacrorum, rerumque diuinarum, cœpit hoc nomen inter probos & peritos abominabile esse: non minus quam apud philosophos nomen sophistæ, & tyranni, apud Græcos fuit fastidium, propter abusum, & magi pro vanis & impiis hominibus postea sunt habiti. Dum enim voluerunt mirabiliores haberi, quam essent, & nollent fateri, herbarum, lapidum, & aliarum rerum naturali & à Deo indita vi admiranda se facere, & sibi voluerunt adscribere, addiderunt superstitiones & impietates, quibus dæmon occasionem nactus inculcandi opinionem noui numinis, astute miscuit primum idololatriam, & postea aperte seipsum adorari fecit

ita magorum facto, Solis, Lunæ, & sydérum vires magnificatæ supra quam oporteret, cultusque diuinus creaturis illis, omisso creatore, a quo pendet illarum vis assignatus: vt scribit Clemens Alexandr. *a* Sic & facti, ope dæmonis, hi magi diuini, & necromantici, *b* quorum imposturam tegebat dæmon per e-inentitas herbarum vires, quas idipsum posse concedere persuadebat. Et sic ipsi profitebantur, se per herbam theangelidem potam, diuinare: & per vsum herbæ Agalophontis, quę & marmaritis dicebatur, deos, ipsi dicebant, euocare se posse, *vt refert Plin. lib. 24. c 17.* & ibi de aliis magicis herbis, *& lib. 26. c 4.* & alibi de similibus vanitatibus & superstitionibus, quibus cœperunt tegere malas & dęmoniacas artes seu impietates: vt cum ex notis corporis prædicebant, vt ait Velleius Patereulus. *c*

a In protreptico, & meminit Luc. in Ioue tragœdo Ereth. in 3. contra hæreses c ... b vt ... lib. 10 ... lib. 2. ... historia. Cic. 1. de diuinat.

c Lib. 2. histor.

13. Fuerunt eius perditionis insignes artifices plures nomine illo Magi dicti, celebres. Ex quibus quosdam recenseo, qui mihi occurrerunt. Qualis Zoroaster, qui, auctore Hermippo, in orbe interiore super igneam Zonam refertur: alius Bactrianus, cuius gesta Ctesias inprimis exponit, Armenius Zostrani nepos. Fertur & Cyri Magus Apollonius. habiti & magi Damigero, Dardanus & Velus, Iulianus & Bebulus, vt scribit Arnobius. *d* Et Berosus *lib. 3. de antiquitate* tradit, Zoroastem fuisse Cham filium Noachi, veneficum & cantatorem maleficum, ideo & dictum Cham esse, id est, *Cham infamem.*

d 1. contra gentes.

14. Fuerunt duo peritissimi artis magices in India, Nachor & Theodas, dęmonibus imperantes, viuentes in speluncis, qui ab Auennio rege Indorum acciti sunt, vt diuerterent à fide Christi suscepta filium suum Iosaphat, facto secreto à quodã heremita Barlaam Christiano, qui ex desertis Ægypti venerat. Qui tamen deuicti ab eodem Iosaphat, magia abdicata Christiani facti sunt, teste Iohanne Damasceno, in historia Barlaam & Iosaphat. Chaldæi in sacra pagina, pro magis & diuinis ponuntur. Daniel. cap. 2. vbi כשדים *chesdim*, quod Rabi Saadias putat esse, כמו שדים *cemo scadim*, quasi dæmones, quia quasi dæmonica virtute quædam facerent.

15. Narratur ex Cæsaribus, Didium Iulianum magum fuisse, inuito populo creatum: qui, vt odium populi & militum lęniret, multa per magos experiebatur: & ita non conuenientes Romanis sacris hostias immolari cu-ruit, & carminibus incantari: & ea, quæ ad speculum dicunt fieri, in quo pueri perligatis oculis incantato vertice respicere dicuntur, Iulianus ipse fecit, *e* meminit & de eius iusania circa magica, quodq; eius gratia pueros necauerit. *f* Fertur & Adrianus imperator artibus magicis & incantamentis quibusdam, aquam intercutẽ omnem, qua laborabat, eduxisse, qua tamen rursus & celeriter repletus fuit, *g* vbi addit, Adrianum diuinationibus atque magicis sacris vtentem crebro, dicere, se indigere anima, quæ sponte occubuisset, atque Antinii animam celebrasse, quæ esset huiusmodi.

e Vt ait Aelius Spart. in Didio Iuliano. f Xiphil. ex Dion. in Didio Iuliano. g vt scribit Dio Cassius in Adriano.

16. Antoninus Caracallus magicis etiam delectabatur, & euocauit animas patris Cõmodi, & aliorum, vt medicinã quæreret furiarum, quę illum exagitabant, ex quibus tantũ duę responderunt, quarum vna Commodi respondit, στεῖχε δίκης ἆσσον, id est, *perge ad suppliciũ.* deinde altera, κρυφίοισι τόποισιν ἔχων δυσαλθέα νοῦσον, id est, *hunc occulta, grauis vexat circum loca morbus.* Erat & hic cum sua magia vanissimus imperator, ausus interdum & scribere ad Senatum, animam Alexandri Magni orientalis inter se introiisse: vt quoniam in ipso fuerat vita breuis, in hoc viueret diutius: sicuti vtrunque narrat testis oculatus Dio Cassius in Antonino Caracalla.

17. Recensetur & à Iustino in 3. Comarus Magus, Cambysi dilectus. Itẽ Osthanes quoque, qui Xerxem regem Persarum bello, quod is Græciæ intulit, comitatus est, qui non ad auiditatem modo scientiæ eius, sed ad rabiem Græcorum populos egit, *h* quo loci addit, eius vanitatis fuisse participes & Magos Pythagoram, Empedoclem, Democritum, Platonem, & alium Osthanem secundum, qui comitatus Alexandrum Magnum, Iamnem, Iothapem, Iudæos, Druidas Britanniæ. & in c. 2. Tyridatem tempore Neronis, qui tamen ab eo artem accipere, cum tamen regnum ei daret, non valuit: crudelitate nihilominus populum repleuit vmbris.

h vt scribit Plin. lib. 30. c. 1.

18. Eius quoque tempore fuit Simon Samaritanus, de quo in Actis Apostolorum, cap. 8. perniciosus, ambitiosus, magus & hęreticus, qui & sub Claudio antea Cæsare propter magiam statua donatus fuerat, *i* vbi & addit, ob id eo superbiæ peruenisse, vt se filium Dei Iudæis mentiri ausus fuerit; in reliquis gentibus, Spiritum sanctum. tot enim imposturas, pręstigia & portenta ministerio dęmonum edebat, vt aciem oculorum corporis & mentis hominum fascinaret ad id credẽdum, donec à beato Petro fuit superatus opere Dei, & verus impostor apparuit: vt liquet ex libris recognitionum Diui Clementis, ex Abdia Babylonico in 1. & aliis.

i vt ait Iren. lib. 1. contra hæreses, c. 20. Iustin. Mart. ad Anton.

19. Obseruatum & est iis temporibus Apostolorum, & post Christi passionem, quibus Christiana fides veris, indubitatis, & admirabilibus miraculis, signis & prodigiis infideles ad verum Deum congregabat, dæmones omni studio procurasse in contrarium magicas imposturas & præstigia, adnitentes confundere falsis vera, & eleuare auctoritatem diuinorum miraculorum. Fuitque tunc temporis viriliter inter tot pericula à Christi fidelibus certatum, donec apparuit illustris illa diuina & insuperabilis veritas per vniuersum orbem.

20. Fuit in illis primis congressibus, Theudas Magus, qui se prophetam dicebat, & eduxit viros quadringentos contra Romanos, captus tandem, & necatus *a*. Fuit Elymas Bariehu Magus à Diuo Paulo increpatus, in Cypro, *b* & in summa, tunc omnia fuerunt magorum & impostorum plena *c*. Sequentibus nihilominus temporibus, eædem artes visæ fuerunt: & in Ecclesia quidam ex Christianis abusi illis sunt, potissimum hæretici: & fere omnes hæresiarchæ, falsis illis miraculis magicisque præstigiis, nouam doctrinam conati sunt persuadere, tanquam à Deo approbatam, vt Menander Simonis discipulus, qui suo nomine censebat esse baptizandum, blasphemans Christum non verum hominem fuisse, nec mundum à Deo, sed ab Angelis factum. *d* & Cyrus pseudochristus anno 5. imperij Leonis 3. Isaurici Imperatoris Orientis cum his præstigiis apparuit in Oriente primum Iudæos seducens, dum se Messiam & Christum falso assereret. *e*

a Actor. c. 5. Ioseph. lib. 20. antiquit. c. 2.
b Actor. c. 3.
c Vt ait Ioseph. lib. 20. antiq. c. 6.
d Vt scribunt Iren. lib. 1. c. 21. & in hæresib. D. Augustin. & Epiphan. Eus. 3. c 26.
e Vt scribit Eutro. lib. 21.

21. Fuit & Staufus quidam maleficorum hæresiarcha in Bernensium territorio, in præstigiis ita peritus, vt sese in murem converteret, vel conuerti videretur: & sic inimicorum manus sæpe euasit, qui tandem, cum in hypocausto esset, cautius obseruatus ab iis, qui insidiabantur, gladiis & hastis improuide confixus est. Hic tamen dereliquit duos impietatis discipulos; vnum nomine Hoppo, alium Stadlin, qui poterant tertiam partem vini aut fœni, aut rerum vicinorum, in proprium agrum transferre, grandines arua lædentes, & fulmina ciere, & alia pestifera plura procurare. *f*

f Vt narrat Iac. Sprenger. in 2. part. mallei maleficarum, c. 15.

22. Possunt his alij plures & propemodum infiniti addi, qui illas falsas imposturas dæmoniacas pro miraculis venditarunt; de quibus minime amplius agendum nunc censeo; nec fieri posset, vt paucis literis infinitas eorum technas explicare liceat. Sufficiet in genere Deum prohibuisse illorum artificia, & operandi modos, vel septem voculis admonuisse, in quibus perniciose errarent, & diuinam maiestatem offenderent. Ex quibus Iohannes Vincherius *g* colligit septem species prohibitas maleficiorum. Prima כשף *casaph*, Exodi 22. quę est, cum malis artibus nocetur pecoribus, segetibus, aut hominibus. 2 קסם *kasam*, quod est præsagium futurorum, prohibitum Deut. 18. Hierem. 27. 3. עונן *gnonen*, id est, diuinatio & obseruatio somniorum, Deuter. 18. 2. Paralip. 33. Item & augurari, Hieremiæ 27. 4. נחש *nahasch*, id est, obseruare auguria, Deuter. 18. 2 Paralip. 35. 5. חבר *heber*, id est, incantatio per verba, Psalmo 57. לחש *lahas*, idem significans. 6. אוב *ob*, id est, pythonicos habere aut consulere spiritus, Deuteron. 18. Iesaiæ 19. 1. Reg. 28. 7. ידעוני *idogni*, id est, diuinare ex ventriloquo spiritu, Deut. 18. Leuit. 20.

g lib. 2. de præstigiis, c. 1.

23. Prædixit hæc Deus populo suo, posse illos decipere sub specie diuinitatis, & tamen cauendum esse veluti deceptiones & decipulas animarum religiosarum. Quemadmodum Dominus noster Iesus Christus per seipsum & per sacros præcones veritatis admonuit Christianos & fideles, vt sibi cauerent à falsis prophetis, & ab impostoribus miraculorum & prodigiorum, nec illis crederent *h*. Dedit remedium & D. Iohannes, ne credamus omni spiritui, sed probemus, cuius sint, an Dei, an dæmonis *i*.

h D. Matth. c. 24. v. 23. Marc 13 v. 21. & seq. Luc. c. 21. v. 8 Apocal. c. 13. v. 13.
i 1 Epist. c. 4. v. 1. & seq.

24. Ceterum quemadmodum peccari potest, tribuendo imposturis miraculorum vim, & diuinam auctoritatem; sic potest peccari quoq; negando miracula vera & ea assignare seu tribuere imposturis & præstigiis dæmonum: est enim veritas in medio ponenda & consideranda. Non minus enim committitur negando vera, & ea falsa dicere, quam cum falsa pro veris admittantur. Quamobrem & Dæmon, cum virtutibus & miraculis diuinis non potest obsistere, prætextu religionis nititur illius miracula conuellere. Quemadmodum Iudæi, suggerente dæmone, confusi & conuicti per signa, quę Dominus noster Iesus Christus faciebat, quę nemo alius, quam Deus facere poterat, confugerunt ad hanc calumniam, dicentes, hic non eiicit dæmones, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum. *k* Fuerunt ab Ethnicis aliquando Christiani, miraculis & signis confirmantes fidem, habiti pro magis & præstigiatoribus, impellente dæmone. Sunt & multi, potissimum vulgares homines, cum non possint assequi dona Dei, quę dantur à Deo quibusdam, qui eadem adscribant magicis artibus: à quorum opinionibus legitimus iudex præcauere, neque secundum

k D. Matth. c. 12. v. 24. D. Marc. c. 3 v. 22. Luc. 11. v. 15.

cundum illas, sed inspecta & inquisita veritate iudicare debet. Et ea ratione probi viri & ingenij singularis, habiti olim sunt pro magis contra rei veritatem. Referam exemplum de Syluestro 2. *ordine* 147. *pontifice summo*, in cuius vita Platina secutus quendam Martinum auctorem, scribit Syluestrum 2. antea dictum Gerebertum, malis artibus sedem adeptum, & quod in Floriacensi monasterio in Aurelia posito monachus pius, relicto monasterio diabolum sequutus sit, cui se totum tradiderat, & largitione primum archiepiscopatum Rhemensem, dehinc Rauennatensem assequutum pontificatum deinceps majore conatu adiuuante diabolo, hac tamen lege, vt post mortem eius totus esset: additque alia plura eius argumenti de eo quæ merito vt fabulosa refellit Onuphrius Pannuinus in additionibus ad Platinam, & quæ narrantur à Martino Cistersense & Galphrido in additionibus ad Sigebertum, aitque rei veritatem fuisse, prædictum pontificem doctissimum mathematicũ, & ex monacho per Imperatores ad episcopatus promotum: vulgus autem eius temporis credidisse propter mathematicorum disciplinarum raritatem tunc in occidente eum ideo fuisse magnum, atque ita referre eorum temporum scriptores ait Aymonium *a* & Guilielmum bibliothecarium, & vetustissimum librum regni Siciliæ qui est in bibliotheca Vaticana.

a lib. 5. de reb. gest. Franc. c. 46

25. Vulgus sine iudicio multa sibi placita, vera esse ex arbitrio confingit, & alijs talia esse pertinaciter suadere nititur: tum in alijs, cũ in his, quæ ad religionem pertinent, nunc in superstitionem, nunc in impietatem declinãdo, nisi majori vi & præpositorum diligentia, contueretur ne defluat, & in sententijs vagetur. Quemadmodum persuaserunt sibi Persæ magos oriri ex nefanda commixtione matris & filij, quo pertinent Catulli versus ad Gellium,

Nascatur magus ex Gelli matrisq́ nefando
Coniugio, & discat Persicum Aruspicium.
Nam magus ex matre & filio gignatur oportet,
Si vera est Persarum impia relligio.

Putant & quidam natos cum binis pupillis in ambobus oculis, vel in altero binam pupillam habentes, ad maleficia inclinatos, ex Plinio & Didymo. Existimant enim dæmones, teneros fœtus matrum sortilegarum opera sibi consecratos, ita notare. Quod & patres & matres interdum maledicta illa arte imbuti, conentur non tam seipsos, verum quoque & filios, & partus instinctu impijssimi dæmonis, perdere: vt comprobatum sit, eosdem & maxime sortilegas obstetrices, sæpe recens natos dæmonibus obtulisse, & ita dæmonibus mancipasse. Dicunt & quidam ex incubis & succubis natos huius modi magos, vt Merlinum. Sed & certius est, quod plures magi & sortilegi fiunt, seipsos perdendo & obligando ad ministeria dæmonis expresse, vel tacite.

De magicis impietatibus, & religionis in eis abusu.

Cap. XXVI.

Sed agamus de caussis quibusdam, quæ ad magicas impietates viam strauerunt ex fuco religionis & incantationum magicarum, itaque impietatum originem veram & præcipuam earum quæ ex malitia ad idololatriam inclinarunt, proculdubio à dæmonibus pendere existimandum est. Eo enim res peruenit, vt cum potestate & verbo Dei fugentur dæmones, per quod prouidentiam Dei esse declaratur, ars magica, vt ait D. Clemens lib. 8. recognitionum, inuenerit ad infidelitatem confirmandam, quomodo etiam hoc ex contrarijs imitetur. Sic & serpentum venena mitigare, carminibus inuentum est, & verbo & potestati Dei contrarias inducere sanitates. Angelis quoque Dei contraria reperit ars magica ministeria, animarum suscitationes, contra hæc & figmenta dæmonum ponens. Et vt rursum *b* ait, idem Clemens, *Angeli quidam, relicto proprio ordinis cursu hominum fauere vitijs cœpere, & libidini illorum quodammodo indignum praebere ministerium, quo illorum opera, suis magis voluptatibus morem gererent: quiq́ nec sponte inclinati viderentur ad indigna ministeria, docuerunt homines quod dæmones artibus quibusdam obedire mortalibus hoc est incantationibus possent, ac velut ex fornace quadam & officina malitiæ, totum mundum, subtracto pietatis lumine, impietatis fumo replerent. Pro his etiam ac alijs nonnullis caussis diluuium mundo introductum est.*

b li. 4. recognitionum.

2. Tatianus Assyrus, oratione contra gentes, incantatorum characteres, suspensiones, amuleta, & reliqua id genus, refert ad dæmonum dolos, astutias, & artes quibus venantur animas incautorum & curiosorum. *Nullus*, inquit, *affectus per alterius rei dissensionem tollitur, nec insanus aliquis curatur amuletis (ἐξαρτήμασι) vt pelliculis appensis: dæmonum istæ aggressiones sunt: & qui ægrotat, & qui edit, vel appetit vltionem istos sibi auxiliatores adsciscunt.* Vtuntur autem dæmones hoc artificij modo. Quemadmodum figuræ literarum & versus qui inde conscribuntur, non per se possent iudicare quod scribitur, sed hæc sibi cogitationum suarum signa homines constituerunt ex certa

ipsorum coniunctione, ita vt ordo literarum definitus est, rem intelligentes: sic etiam variæ radices, & neruorum, & ossium adhibitio, non sua natura aliquid efficiunt, sed tanquam elementaris institutio sunt improbitatis dæmonum, qui, ad quid singula valere debeant, præscripserunt, vbi vero vsurpari ab hominibus viderint ministerium & curationem ipsorum superueniunt, & eos in seruitutem redigunt, & abducunt à cultu diuino homines per dolum, dum herbis & radicibus fidem habere moliuntur. Item Arnobius, *a* *Magi*, inquit, *non tantum sciunt dæmonas, sed etiam quicquid miraculi indunt per dæmonas faciunt, illis aspirantibus & infundentibus, præstigias edunt, vel quæ non sunt videri: vel quæ sunt, non videri eorum magorum & eloquio & negotio.*

a li. 1 aduersus gentes.

3. De Socrate refert Plato, *b* quod ab ineunte ætate sorte accidit Socrati, signum dæmonis habere: idq; fuisse vocem quæ vbi esset edita, eum retineret, ne faceret quod esset facturus, hortaretur autem nunquam. Simile sed mirabilius & cum sua vindicta refert Aristoteles in republica Phocensium, & post illũ Clemens Alexandrinus. *c* Execestum Phocensium tyrannum, duos gestasse in ciuitates anulos, qui vel ex sonitu inuicem ab eis edito, sciebat tempus gerendarum rerum, mortuum tamen à dolo interfectum, etiam si illud ei prius significasset sonitus.

b In Theage.

c li. 1 Stroma.

4. Vt autem dæmonibus adsunt fallendi modi plures, sic & Osthanes qui tempore Alexandri Magni scripsit, notauit, vt refert Plinius, *d* plures fuisse magiæ species: vnam, quæ vmbrarum inferorumque colloquia permittit: alteram quæ ex aquis, sphæris, aere, stellis, pelui, lucernis, securibus, multisque alijs modis diuinare docet. De quibus etiam nos egimus *lib. 34. syntag. c. 3. & alijs seq.*

d li. 30. c. 1.

5. Quidam putarunt, ex obseruationib. coniunctionum astrorum, & sympathia, vel antipathia rerum, magica illa, seu mirabilia quæ pro magicis habuerunt, sumsisse originem, & ex astronomia secretissima quæq;, vel non vulgo cognita, conijciendo & operando. Narrat de Moyse Vincentius, *e* quod iuuenis factus dux Ægyptiorum iuit in bellum contra Æthiopes qui populabantur Ægyptum, quos debellauit, & fugientes prosequutus est in ciuitatem Sabba: filiam autem regis Æthiopiam dictam Thaibim, pulcritudine & amore Moysis captam, obtulisse se & ciuitatem daturam si illam accepisset in vxorem, quod fecit, quia alioquin erat illa ciuitas inexpugnabilis. Eam autem fuisse Æthiopissam, propter quam dicuntur contra eum murmurasse Aaron & Maria: tandem autem cum Moyses vellet redire in Ægyptum, nec vxor permitteret, ait, Moysem fecisse annulum, eiq; inclusisse gemmam habentem imaginem efficacem ad inducendam obliuionem, quem ei dedit: vnde eius amoris oblita fuit. Moyses autem rediit in Ægyptum. Erat autem Moyses peritus in arte astrorum, sicut refert ex Vincentio Antoninus *f*

e lib. 3. histor.

f prima parte speculi, historialis tit. 2. c. 4.

6. Narrat Ælius Spartianus in Ælio Vero, Marium Maximum retulisse, Adrianum Cæsarem, vsq; adeo peritum matheseos, vt de se sciuerit, & omnium dierum vsque ad horam mortis futuros actus ante præscripserit.

7. Notat autem Plinius in principio libri 30. quod magica ars fraudulentissima artium, plurimum in toto terrarum orbe, plurimisq; seculis valuit, auctoritatem maximam acceperit, quandoquidem sola artium tres alias imperiosissimas humanæ mentis complexa in vnam redegerit. Atq; inquit, natam primum è medicina nemo dubitat, specie salutari irrepsisse, velut altiorem sanctioremque quam medicinam: item blandissimis desideratissimisque addidisse vires religionis, ad quas maxime etiamnum caligat humanum genus. Atque vt hoc quoq; suggesserit, miscuisse artes mathematicas, nullo non auido futura de sese sciendi, atque ea de cœlo verissime peti credente. Ita possessis hominum sensibus triplici vinculo, in tantum fastigij adoleuit, vt hodie etiam in magna parte gentium præualeat. Et certe credibilis est opinio Plinij, atque dæmones ad decipiendas curiosas mentes clam irrepsisse prætextu rerum naturalium & salutarium, quæ cum verissimos habeant & optimos effectus, suæ scientiæ mirificos addunt igniculos & desiderium cognoscendi. Et cœli qui per se enarrant gloriam Dei, habent signa dierum & temporum, & mutationum & alterationum, generationis & corruptionis, & alia plurima digna obseruatione, quibus Deus auctor mirabilium qui eis vim & naturam dedit admirabilem, mirabilior prædicatur, vnde supremus artifex agnosci potest: quæ omnia dæmones curiosis, & qui intra fines naturæ consistere nolunt, & maiora ambiunt, Deique obliuiscuntur, falsis persuasionib. prætexuerunt, & in superstitionem prætextu religionis conuerterunt astutissime. Sic scribit Basilius Magnus, *g* genus magorum qui venerunt adorare Christum natum, fuisse genus Persicum eorum qui incantationibus & magicis & naturalibus quibusdam effectibus, astronomiæque & rebus sublimib. vacabant, eiusdem fere magiæ ac Balaam qui à Balac fuit missus vt malediceret populo Israeli,

g li. de humana Christi generatione.

quique

quique loco maledictionis prophetauit, de venturo Messiach *Nu cap. 24. ecce orietur stella ex Iacob, &c.* Quæ fuit causa, vel forsan, inquit, quia magi aduenìente Christo, suis incantationibus defuisse robur viderent: quod & magis credendum sit eos in Christum credidisse,

a Tom. 2 li. 1. de fide ad Gratianum c. 2. & Arno. in anno tatio. ad c. 2 D. Matthæi.

vt ait D. Ambrosius. *a* Quod muneribus oblatis palam professi sunt, aurum, thus, & myrrham supplices offerentes: vt auro, eg in fatentes: Thure, Deum venerantes: myrrha, sepulturam gloriosam testantes.

De antiquorum magorum quibusdam prodigijs & imposturis. CAP. XXVII.

EX his quę propemodum incredibilia referunt alias a magis effecta, & nunc quoque fieri putantur a sortilegis, lamijs, strigibus, diuinis, & alijs mancipijs dæmonum, non quidem per se, sed ex permissione Dei, & ex imposturis & ministerio eorum, operante diabolo: quædam iam *b* exhibui quæ non repetam, adferam alia quæ nunc aliunde occurrunt.

b in li. 34. syntag. c. 20.

Omitto illa trita quæ de magis Pharaonis relata sunt in Exodo, qui se opposuerunt miraculis diuinis, & suis præstigijs tot tantaque efficere vel imitari conabantur, succubuerunt tamen, vt ibi docetur. Ferunt inter Assyrios & Bactrianos Nino quondam Zoroastreque ductorib. non tantum ferro & viribus dimicatum, verum etiam magicis, & Chaldæorum abditis disciplinis. *c*

c vt ait Arnob. 1 contra gentes.
d Gen. 18. 29. 30. 31.

2. Laban Arameus socer Iacobi patriarchæ, *d* vt auctor est Zohar, fuit autem omnium orientaliū magus celeberrimus: etantq; illi idola quædam, dicta Teraphim quæ furata erat Rachel, *e* nempe imagines, quibus ille diuinabat, ligabat & offendebat hostes.

e a 31. Gen.

Erat & temporibus Moysis Balaam filius Beor ariolus & diuinus, ad quē misit Balac filius Sephor, rex Moabitarum, vt veniret & malediceret populo Israelitico, cui non poterat resistere, & si quo modo posset eum eijcere è terra sua dicens, *Noui*, inquit, *quod benedictus sit cui benedixeris, & maledictus in quem maledicta conieceris. f*

f Num. c. 22.
g li. 60 hist. Romanæ.

3. Scribit Dion Cassius, *g* cum Cn. Sidius Geta, contra Salabum ducem expeditionem fecisset, neque aqua ei esset ad sitim exstinguēdam, quendam indigenarū confœderatorum incantationib. è cœlo plurimam aquam elicuisse. Scripsit Suidas in verbo *Arumphis* Arumphim Ægyptium philosophum, Marco philosopho Imperatori familiarem, cum aliquando Romani siti laborarent, effecisse, vt subito nubes obscuræ exsisterent, & ingentem pluuiam effunderent cum tonitruis & fulgoribus crebris. Alij & dicunt Iulianum Chaldæū hoc miraculum edidisse. In dialogo Melissæ & Bacchidis apud Lucanum, incantatio quædam apponitur amatoria. Suidas in verbo *ἀνεμοκοῖται* notat Corinthi fuisse familiam qui ventos sopirent.

4. Admirabiles imposturæ & impietates referuntur Simonis magi, qui disputaturus contra Diuum Petrum, se iactabat esse filium Domini & sine initio, ingressum vterum matris suæ Rachel, natum postea, per aera volare igne commixtum, statuas moueri facere, animasse exanima, lapides panes fecisse, de mōte volatu transmeasse, manibus Angelorum se sustentatum ad terram descendisse, se facere vt à volentibus non comprehenderetur inuisibilem, & rursum volentem palam fieri. Si fugeret montes perforare, saxa quasi lutum pertransire, vinctum seipsum soluere, & eos qui vincula iniecissent vinctos reddere, claustra carceris aperire, nouas arbores subito oriri facere: seipsum igni inijcere sine ardore, & alia similia varia, de quibus Abdias Babylonicus. *h*

h li. 1. hist. apostolica, Irenæus li. 1. contra hæreses c. 20.
i prædicto loco.

5. Narrat & Abdias *i* Zaroen & Arphaxad Persas, magos fuisse celebres, sub Xerxe rege, tempore SS. Simonis & Iudæ, eamque artem vel impietatem in tantum calluisse, vt omnes disertissimos regni aduocatos cōgregatos Babylone, postquam ij locuti essent, mutos redderent, impotentesq; loquelæ & gressus, posteaq; vtrunq; illis restituerent, verum hos aduocatos territos, à DD. Simone & Iuda qui in ciuitate aderant, signatos crucis signo in fronte (qui & postea Christiani facti,) ad certamē aduersum eos redijsse, & præualuisse. Quo irati magi aduocarunt serpentes, qui omnes curiæ adstantes terruerunt, ijsdem incantationibus, donec accersiti apostoli serpentes in vnum collegerunt, & eos in magos non in mortem, sed in vindictam immiserunt, qui eos coram rege vlulantes misere torquebant.

k li. 34. syntag. c. 21. nu. 8.

6. Obseruauimus aliquando, *k* hæresiarchas fere semper fuisse magica & dæmoniaca arte infectos, vsosque consortio & opera atque imposturis dæmonum. Imo & Carpocratistæ & Gnostici hæretici, magiæ scholas introduxerunt, vbi horribilium & pernitiosorum conatus operum assessores habebant dæmones, vt per multa prodigia, in magna potestate omnibus dominarentur quibus vellent, diuersæque incantationes ab illis inuentæ, ad amorem & ad illectamenta, vt ait Epiphanius. *l* Marcus quidam hæreticus Valentinianus, erroris magicæ imposturæ peritissimus, decipiebat homines suo errore, immiscens Anaxilai ludicra & magiam, vt ait Irenæus, *m* & Epiphanius. *n*

l Tomo 2. li. 1. contra hæreses, hæres. 27.
m li. 4. c. 1 contra hæreses, refert autem eius imposturas c. 9.
n Tom. 3 li. 21. primi hæres. 34.

7. Refert

a lib. de artibus maleficis.

7. Refert Basinus, a apud Salamancam vrbem Hispaniæ, idolum marmoreum fuisse in profundissima cauea positum, & cultum, cui dæmon assistebat, instruẽs magicis artibus eos, qui sub certis pactis & inuocationibus se subijcere volebant, qui & postea in quibusdam effectibus se mirabiles ostendebant: qua tamen postea cauea obstructa, fuit superædificata ecclesia: idolo vere prædicto in via publica posito, quod à transeuntibus fuit ita conculcatum, vt vix sculpturæ aliquod vestigium appareret.

8. Medea recensetur inter execrabiles maleficas vel veneficas antiquorum, quæ pharmacis magicis custodem velleris aurei serpentem sopiuisse fertur, quæ erant aspersa ex ramo iuniperi recens exsecto, sicuti refert Apollonius Rhodius, b vbi & refert de Circe Perses & Elij filia, quæ habitabat in portu Deæ, vbi veneficijs demulcebat viros.

b lib. 4. Argonauticon.

9. Aeris perturbationes, fulmina, grandines & similia meteora, aliquando à dæmonibus efficiuntur, vt in aere varia phasmata, quæ homines malefici, eorum actione commouẽt & sedant, *vt est apud Herodotum lib.* 7. dum de sedata tempestate agit, quæ ex classe Xerxis quadringentas naues iam depresserat. Ita Olaus Magnus *in historia* refert Haguinũ Norvegiæ principem, contra Danos pugnaturum, suborti imbris maleficio, ita hostium vertices insuetatis grandinis ictibus conuerberasse, vt eorum oculi, veluti quibusdam nimborũ spiculis lacessiti, prospiciendique facultate priuati grauiorem ab elementis pugnam quam ab hostibus sustinerent. Henricus Sueciæ rex, *vt idem Olaus testatur*, tam familiaris dæmonibus erat magiaque imbutus, vt quocunque suum pileum verteret, confestim inde optatus ventus spiraret: qua ratione inditum & ei fuit nomen, vt *Ventosus pileus* nominaretur. Finni etiam, vt idem testatur, negotiatoribus in eorum littoribus contraria tempestate ventorũ impeditis, ventum venalem exhibere solebant mercedeque oblata tres nodos magicos non cassioticos loro constrictos eisdem reddebant eo seruato moderamine, vt ibi primum dissoluissent, ventos haberent placidos: vbi secundum, vehementiores: at vbi tertium laxauissent, ita sæuas tempestates paterentur, vt nec oculo extra proram in euitandis scopulis, nec pede in naui ad vela deprimenda, aut in puppi pro clauo dirigendo, integris viribus potirentur. Circa annum Christi 965. Bajanus filius regis Bulgarorũ, homines in lupos conuertebat *vt ait Luithpran.* c & in prælijs magica vtebatur & Imperatorem oriẽtis turbauit, circa annum 975. d

c lib. 3. c. 8.
d vt ait Platina, in tomo 2.

10. Scribit & Iacob. Megerus *in Chronicis Flandriæ*, quendam Robertum rustici filium, familiari dæmone vsum, Tornacensem Ariensem Atrebatensem & Cameracensem, episcopatus adeptum, virum plenum simonia, & ambitione nimium infamem circiter annũ Domini 1175. Sed mirabilius quod fertur & scribitur à Guillelmo Neubrigensi Anglo, e de quodam Britone natione, cui nomen Eudo, & cognomen de Stella: qui ita ludificatione dæmonum dementatus fuit, vt se putaret Deum, dominatorem, & iudicem viuorum & mortuorum, & per diabolica præstigia numerosam deceperat multitudinem quæ eum comitabatur. Cui erant in promtu quotiescunque volebat, panes, carnes, pisces, & quique cibi lautiores: verum quod idem cibi, non solidi sed aerij fuerint, subministrantib. inuisibiliter spiritibus aeris huius, ad capiendas potius quã pascendas animas repletio, vel ructu euanescebant, & tanta sequebatur esuries vt cibos eosdem repetere opus esset. Hic militi, proximo admonente, vt resipisceret non audiens, ostendit fantasticas multas opes, quas tamen cum ipse contemneret & abiret, accipitrem comiti militis dono dedit pulcerrimum, quem, cum miles vt abijceret, admonuisset, non auem, sed dæmonem esse iudicans, & ipse non abiecisset, tandem ab accipitre in pugno læsus, postea & in aerem sublatus fuit, nec postea apparuit. Cæterum postea hic Eudo captus in concilium Rhemense adductus mancipatus fuit custodiæ perpetuæ: quidam socij eius non resipiscentes combusti, alij dilapsi sunt.

e lib. 1. rerum Anglicarum cap. 19.

Num quæ ab strigibus, lamijs seu maleficis & sortiarijs fiunt, vere fiant. CAP. XXVIII.

CVM incidissem aliquando in librum de Strigibus Magistri Bartholomæi de Spina, ordinis Dominicani seu prædicatorum, & palatij Apostolici magistri, in quo in vtramq; partem disputatur per argumenta & rationes, quæstio, num ea quæ narrant striges seu sortiariæ seu maleficæ & malefici, sibi accidere, & à se fieri, vere contingant aut fiant, an vero illudantur phantasmatibus & præstigijs dæmonum, collegi seorsum quædam quæ notanda visa sunt, & ad vsum religionis solidum pertinere. Ibi ergo in tribus primis capitibus affirmatiuam adstruit, in illusione mentis talia contingere illis, in sequentibus vero sententiam contrariam vt veriorem defendit. Adfertur primum, pro eo quod illudi dicantur, à dæmone, dum se equitare cum Diana & conuentus & conuiuia agere arbitrantur, concilium

a in c. episcop. 26. q. 5.

lium Ancyritanum relatum *a* quod quamuis videantur sibi epulari sortilegæ, tamen redeunt ita famelicæ, ac illæ quæ non dicunt se interfuisse: neque etiam in domibus illorum, in quorum cellis & pennarijs dicunt se conuiuasse, quicquam deesse ideo inuenitur. Addit historiam S. Germani, qui cum hospitaretur alicubi, vidit post cœnam, aliam cœnam apparari, cuius causam qui appararent, cum interroganti respondissent, quod mulieribus quæ de nocte irent, ipse Sanctus ea nocte vigilauit, & videns magnam turbam virorum & mulierum circa mensam, quibus præcepit ne abirent, & excitauit dormientes in hospitio, inquirens si eas personas agnoscerent, & illis respondentibus vicinos & vicinas esse, misit statim ad eosdem vicinos & vicinas, qui reperti sunt in domibus proprijs: & proinde coegit dæmonas circa mensam sub illorum specie visos, fateri quod tales essent, qui sic hominibus illuderent.

b in d. c. episcop. de Herodiade & Diana.

2. 3. Probat à fatuitate seu stultitia quam referunt huiusmodi striges, Ferrariæ se conuenire bis in hebdomada coram Sibylla, quæ illis præest, vt dicebant aliæ. *b* Dicunt autem cōgregationē illam fieri ad fluuiū Iordanē, cuius aquam nitatur dicta Sibylla tangere, sed non potest, & fluuius potius exsiccatur, qua ratione illa tanto furore accēdatur, vt à facie illius illa multitudo aufugere cogatur, alioquin interitura.

3. 4. Ex eo quod illæ narrent alia impossibilia: dicunt n. quod postquam comederint aliquem pinguem bouem, vel dolium vino, vel arcam seu cophinū panib. euacuauerint & cōsumserint ea vorantes, domina illa percutit virga aurea, quam manu gestat, ea vasa vel loca, & statim vt prius plena sunt vino, vel pane, ac si nihil fuisset sumtum. Similiter iubere cōgeri omnia ossa mortui bouis super corium eius extensum, ipsumq; per quatuor partes super ossa reuoluendo, virgaq; percutiendo bouem restituere in pristinum statum, & iubere restitui in locum suum.

4. 5. Adferuntur exempla mulierum & aliorum, qui credebant & asserebant post facta quasdam vnctiones se in ludum & cœtum strigum deferri, quin quæue tamen quo tempore se dicebant translatas, visæ fuerant graui somno & veluti consopitæ immobiles iacuisse. Sexto negat quod in formas diuersas animalium vt catorum se transmittant, neque id Deum permissurum.

5. In contrariam dehinc sententiam, vt probetur re vera eadem illis contingere quæ asserunt, & corporaliter transferri, adfert plures confirmationes 1. acta inquisitorum ex quibus eadem facta apparet.

6. 2. Ex eo, quod talia puniantur vtraq; lege diuina & humana. *c* Doctorū approbatione sacrorum, apud Augustinum *d* fierique opera nefandissima per ipsos dæmonas opera maleficarum scribit D. Thomas. *e* Item additur decis. Tholosanæ capellæ 38 incipiens *quadam de tali*. Item epistola seu de legatione summorum Pontificum ad inquisitores Germaniæ, Tituli de maleficis & mathema. in codice Iustin. illa eadem ostendunt.

c Exod. 22. Deut. 18 Leuit. 19. & 20. in 26. q. 5. c. illud 26. q. 2. in decreto Gratiani, c. igitur 26. q. 4.
d li. de doctr. Christia li 8. de ciuit. Dei c. 29. & li 7. c fi li. 10. c. 8 li. 18. c. 18. & 17. li. 21. c 7.
e 2. 2. q 93. & 92. & 3. contra gentiles c 104. & 105. &c.

7. 3. Quod corporalia in motu locali obediant Angelis secundum August 3 de trinitate Thomam in 1. q. 110 art. 1. & 3. cum similib. facit nemo. l. multi. C. de malefic. & mathe.

8. 4. Quod certum sit, spiritus corpora citius etiam hebdomadarijs, deferre posse sine fatigatione, vt dæmon Hermogenem magum ligatum ex domo sua ad D. Iacob. per aera vexit, eius iussu, vt in eius historia legitur, & in historia recognitionum Diui Clementis habetur, Simonem magum per aera delatum, & orationib. D. Petri in terram collapsum. Sed & consentit omnium Necromantiorum testimonium cum Auicenna, in libro de Necromantia, fieri ita, vt & plura in Malleis maleficarum exstant exempla. Nec dubium Deū hæc permittere, cum & multo maiora permiserit exigente sic malitia non timentium eum, prout fuit Angelorum irreparabilis casus, & permisit Christus seipsum ferri à dæmone supra pinnaculum templi D. Matth. c. 4.

9. 5. Possunt apparere dęmones in forma hominum vel aliarum rerum. Sic n. & boni Angeli in figura humana apparuisse referuntur, *Iud.* 13. *Tob.* 5. 9. & 12. *Gen.* 18. & 19 imitantur bonos mali, & in Angelos lucis se transfigurant aliquando 2. *ad Cor. c.* 11. Sed sæpius in animalib brutis habitant, vt sub serpente, *Gen.* 2. In grege porcorum, *Matth* 8. In forma incuborum & succuborum. Ea de causa nec temere exorcistarum ordo habetur in ecclesia, *cap. perlectis* 25. *dist. c. cleros* 21. *dist.* ad expellenda huiusmodi portenta. Ex quo apparet & dæmones posse apparere in forma illa S... yllæ ementitæ.

10. 6. Quod de bonis fertur comeso & restituto, de panibus & vino, idipsum multis modis euenire posse docet prædictus auctor: nō quidem restituta eadem re, vel creatione facta aliqua, quia hæc Dei sunt opera. Non enim dæmon pulicem mortuum suscitare posset, vel quid eadem numero comesis substituat, ea qua valet agilitate præstigijs aliunde adducēs, vel statim hisdem præstigijs imponendo, vel-

vt: si vnus dæmon corium ingrediatur, & ita videatur bos, vel quia dæmon potest ex aere formare corpus ad similitudinem bouis, & illud se immiscendo quasi viuum ostentare.

11. 7. Quod ad formas mutatas catorum & aliorum animantium, posse illis illudi per dæmones, & sensus mutari vel decipi docet, posse & pueris interdum vere, interdum per illusionem sanguinem sugere, eosq. intuitu, oculis fascinari, vel veneficijs vel tacito puto conuento cum dæmone, qui per eas operatur. vt & ait D. Thomas *a* Inuocant enim dæmonem sortiariæ, & quæ tangunt ei sacrant vel exsecrantur, vel offerunt. Infantes porro maleficijs læduntur, iusto quodam, sed nobis incognito Dei iudicio, vel non baptizati, vel baptizati, ob parentum delictum, quod aliquando in quartam generationem vindicatur *Exod.* 20. vel ex malitiâ magna dæmonum & maleficarum, quorum arbitrium est liberum ad malũ. Sunt & plures qui aliquando ope maleficarũ vsi eodem quo peccarunt modo puniuntur. Eueniunt & hæc quoq; ad laudem Dei: nam ex his cognoscimus esse intellectuales potentias fortiores hominib. esse dæmones, & præstantiam Christianorum, qui Dei virtute & fide eis imperat in Dei nomine quod persequuntur, ideoq; religionem eam veram, quæ habet dæmones inimicos.

a 2a. q. 67. art. 4. ad secundum.

12. 8. Accedit responsio argumenti, quod asserebat exemplis sortiarias vel striges quæ se dixerant, fuisse in ludum vel cœtum eius congregationis delatas, inuentas fuisse dormientes & sopitas. Et demonstratur interdum quidem hoc accidere posse per illusionem phantasticam: sed nihilominus quoq; contingere vere etiam dormientibus vel vigilantibus, vt vidit D. Petrus clara luce vigilans Angelum qui eduxit eum è carcere. Inueniuntur sæpe dormientes ambulantes & vere in somnijs operantes, vt & quidam corpore quiescente loquuntur & concionantur, inuenti qui dormiendo surgentes sine lumine scripserint meditata. Et quemadmodum negandum non est, posse Satanam quæ in somnijs repræsentat imaginationi posse operari, & persuadere dormientem operatum: ita non est negandum, posse & vere dormientem & non dormientem eius ministerio plura operari præter humanam seu communem intelligentiam. Et si quis dicat, inuentas fuisse aliquando sortilegas & striges in lecto vel alicubi dormientes vel sopitas, quo tempore dicebantur, abijsse in cœtum detestabilem. Quis contra potest asserere verumne corpus illarum inuentum, an dæmonicum fictitium, cum possit loco corporis illarũ dæmon aliud fingere, vel ex aere vel alio modo, quo nitatur auertere credulitatẽ tantæ impietatis? Nec id nouũ spiritib. vt possint ita corpora imitari, sicuti & refertur, sanctos Angelos aliquando fecisse, & personam seu formam virorum sanctorum alio iussu Dei translatorũ induisse. Sic ferunt D. Ambrosium, cum missam Mediolani celebraret, hora exsequiarum B. Martini Turonis defuncti, super altare caput inclinantem spatio triũ horarum dormire visum, & post modum excitatum à somno vt putabatur, a clericis causantib. populi tædium in exspectando benedictionem & missæ finem respondisse, officium exsequiarum fratris sui Martini Turonis se perfecisse, in cuius rei testimonium chirothecam Turonis reliquisse fertur. Et quo patet eo corporaliter translatũ, verum in eius figura interim angelum in altari Mediolanensi remansisse, corpori enim mortali repugnat in duobus locis simul & semel & eodem tempore esse. Simile contigit beato Clementi D. Petri successori: cum enim Romæ missam celebraret, obdormire visus est; & post tres horas ad seipsum reuersus, vt videbatur, excusationem populo attulit, quod iussu beati Petri, sibi necessarium fuit illo tempore spatio Pisanam ecclesiam quæ D. Petro dicata fuerat, consecrare: in cuius rei fidem indubiam tres guttas proprij sanguinis Pisis in ecclesia illa reliquerat, quæ in hanc vsque diem in summa veneratione habentur in ecclesia cathedrali eius vrbis.

13. 9. Adferuntur & c. 18. *Bartholomæi de Spina libro de strigibus*, plura exempla maleficarũ inuentarum alibi nudis corporibus, delatarũ à dæmonibus ex vnguentorum adhibitione: vnde mortis supplicio affectæ fuerunt.

10. Adferuntur cap. 19. exempla strigarum, quæ in catos conuersæ necarent infantes, & quomodo in eadem forma vulneratæ inuentæ fuerint.

14. 11. In argumentum & illud realiter ad synodos illas diabolicas peruenire & deferri maximã vim habet & extra phantasiam, quod priusquam ad eum cursum accedant, sanctissimam hostiam quam alicubi furatæ fuerint vel retinuerint, vbi post modum ad determinatum locum peruenerint, pro munere offerunt diabolo, quam, & in diaboli gratiam eiusque requisitione opprobrijs affectam, ibi dimittunt, & nullatenus apud se post modum inueniunt, quod non accideret si tantum somniarent se illud facere. Idipsum conuincunt alia munera quæ offerunt dæmoni, quæ secum euntes deferunt, vmbilici puerorum, galli, gallinæ & alia huiusmodi, quæ communi-

tes

ntes requirunt dæmones in sacrilegis eorum sacrificijs. Item quod cum striges ad dæmonem peruenerint & abnegatis fide, Christo, ac baptismo, faciunt hominium seu homagium diabolo, accipiunt tradente sibi eodem dæmone, pugillum terræ, qua secum portata & realiter inuenta apud se, conseruataq; toto vitæ suæ tempore pessimæ istæ personæ vtuntur ad maleficiandum non solum pueros, verum etiam viros & mulieres cuiuscunque sint ætatis, proiecto illius terræ modico super eas personas, quas volunt perdere: quæ si delusorie in somnijs darentur, realiter non reperirentur apud illas vigilantes.

15. 12. Eo pertinet, quod maleficæ asserunt etiam se bis in hebdomada languere, mane diei Veneris, & diei Lunæ: propterea quod ex velocissima reportatione qua præcedentibus noctibus rapiuntur & recipiunturseu referuntur in propria, depositæ patiuntur quasi vertiginem, & ob hoc lecto decumbentes, toto pene mane quiescunt. Ex quo etiam signo qui eas cognoscunt, vt effectu clarissimo & apertissimo, easdem suspectas habent vehementissime quod sint striges, dum alioquin præstigiosis operibus intenduut.

16. Respondetur autem ad *cap. episcopi*, 26. *quæst.* 5. qui videtur aduersari ex concilio Ancyrensi quod sit suspectus, & concilium quoque Ancyrense falsitatis, & inter paleas quæ apud Gratianum non habent probandi auctoritatem, annumeretur, non minus quam Cabillonense & Bellocense concilia. *cap. placuit, cap. annis* 18. *distinct.* quæ in eo apocrypha censentur: quia nesciatur quo anno & sub quo pontifice facta vel cuius auctoritate indicta. Et damnantur quoque propter falsa quædam admixta, damnata, & concilia vniuersalia quæ non fuerunt a summo pontifice indicta vel probata, vt liquet ex concilio Ariminensi damnato *in cap. sancta* 15. *distinctio.* & ex concilio Basiliensi damnato ab Eugenio IV. & ex alijs concilijs schismaticis. Ignoratur autem tempus Ancyrensis concilij & auctor. Idipsum quoque damnatur tanquam suspectum de fide & non catholicum, quia nonnulla obscura proferat, & sacris literis non bene consona. Nam falsum illud quod ait dæmonem non posse portare corporaliter de loco ad locum. portauit enim etiam ipsum Dominum IESVM CHRISTVM, *Diui Matthæi cap.* 4. multo magis potest & alios ferre, vt & Abacuc per capillum capitis sui, transportatus est in longissimam regionem ad Danielem, *Daniel.* 14. Item falsum quod ait non posse dæmonem se transformare in aliquam deam Hecatem vel Dianam. nam liquet illum se posse transfigurare in angelum lucis, 1. *ad Corinthios* 9. multo magis in illam vel aliam corpoream Dianam. Cōtrarium etiam sacris literis, quod asserit, infidelem & pagano deteriorem qui credit fieri posse aliquam creaturam, aut in melius mutari, aut in deterius, aut transformari in aliam speciem, aut in aliam similitudinem, nisi ab ipso creatore qui omnia fecit, & per quem omnia facta sunt. Huius enim contrarium legitur quantum ad aliam speciem, expresse *in cap.* 7. *& 8 Exod.* vbi habetur, magos Pharaonis conuertisse virgas suas in serpentes: aquas etiam in sanguinem verum, verasque ranas: non delusorie *a*, adferuntur & a dicto Spinæo aliæ solutiones ad dictum cano. episcopi. præsupposito quod illud concilium fuerit generale. quæ persequitur *à cap.* 21 *vsque ad* 28. nos etiam de eo egimus alias *b*.

a vt ibid. notant D. August. & D. Thomas, Magister sententiarum & alij Theologi.

b l. 34 syntag. c. 20 v. nu. 7. & seq.

17. Respondetur autem ad 2. contrariam rationem quod famelicæ redeant ex illo cœtu maleficæ, vt per illusionem videantur satiatæ non vere, id est interdum fieri ita posse, sed nō semper: famelicas vero & defessas se inuenire ex alia causa, vel ob longam choream & tripudium, vel ob citissimam relationem vel translationem, ob quam & laborant vertigine, vel quia vapulant à dæmone sæpe, vt parum obedientes ad eius nutum. Quod autem inductum erat ex legenda sancti Germani, pluribus rationibus firmare potius quam repugnare docetur, quia vere cibos hospes parauerat, quod dæmones apparuerant, quod poterat fieri quod dæmones in strigum figura remansissent in eorum domibus, vt dementent opinionem hominibus quod fere transferrentur, & persuaderent sic per illusionem quæ dicerent, & ita non punirentur, &c.

18. Ad 3. & respondet, id fieri posse ex potētia dæmonum, vt antea in probationibus docuit contrariæ sententiæ. Ad 5. exempla ex vnguentis & translatione non secuta sumta, respondet: per se vnguenta id non efficere, sed dæmonis vim ex symbolo operari. item aliquando subtrahere dæmones hanc efficaciam ab illa vnctione, quando volunt inducere eos qui volunt in perniciem sacrilegarum sortilegarum experiri, ad credendum nihil aliud illud esse quam illusionem, & ideo non puniendas. Item quod potuit tunc illud contingere ex vnctione illa in exemplis non fuisse delatas vel translatas vnctas, quia non erat tunc hora conueniens delationi ad cursum vel cœtum. *Sicut, enim* inquit, cap. 30. *ex strigum confessione cognouimus, antequam se inungant*

gant audiunt nocte sonitum multiplicem praeuntis domina illius, cum multitudine tripudiantium, & non nisi tunc iungere se consueuerunt, vt illam delata per aera sequantur, vsque dum veniant omnes ad locum determinatum pro voluntate dominæ cursus. Item tempore illo quo actuali iudicio subduntur inquisitoris, neque alicui nocere præualent, aut etiam de carceribus fugere, vel aliter quolibet auxilio diaboli liberari, aut alio deferri.

19. Ad 6. docet cap 32. præstigijs dæmonũ fieri posse, vt appareant in alia figura striges, vt catorum, & aliorum animantium, vt de muliere conuersa vt videbatur in equam, legitur in vita sancti Macarij, qui ab ea præstigium amouit de iuuene mercatore, qui in asini figuram à maga conuersus videbatur: vt & in asino Apuleij, de Circe pessima maga quæ conuertit socios Vlyssis in bestias: de socijs Diomedis conuersis in aues, & de alijs ludificationibus dæmonum.

20. Quod autem dicunt de calamita lapide, nempe quod aiunt domum propriam reuertentes accipere quandam calamitam de subliminari ostij domus suæ, quam calamitã ipsæ ad hoc dum abeunt in cursum, relinquũt in reuersione eam accipientes statim in propriam figuram (vt sibi videtur) redeant fœminarum à forma qua sibi ipsis videbantur cati. Respondit in cap. fin. hoc non esse ex virtute calamitæ, sed ex pacto habito cum diabolo super calamita exsecrata à dæmone, qui ea accepta statim desinit earum phantasiam perturbare, cuius perturbatione sibi videbantur cati: & hoc modo dicuntur ad proprium sensum reduci. Dantur & exempla maleficarum sub forma catæ vulneratarum, & rationes quod dæmon, ictus in ea forma susceptos, transferat in ipsas maleficas, ratione pacti inter se initi, quemadmodum quomodo in cereis, imaginibusque nomine aliquorum & figura factis & punctis, transeant læsiones in eos, qui repræsentantur *a*.

21. Maleficæ instrumenta sunt dæmonis, quibus vtitur vt ingerat opprobrium & contumeliam quantum in se est, creatori, iam de sua salute desperans, & certo sciens quod breui in carcerem perpetuum mittendus sit, supplicijs incõprehensibilibus coercendus & torquendus, sine vlla spe in sempiternum consequendi veniam. Ideo interim cum videat se deiectum & superatum à fide Christi, omnib. artibus, dolis & impietatibus satagit sibi diuinitatem asserere, & cupit adorari, & omnino Christianam fidem conspurcari qua torquetur & superatur. Nam & constat maleficas nõ posse spurcitias suas in ecclesia ob efficaciam custodiæ Angelicæ perpetrare. Asserunt enim & illæ, nunquam se habere pacem nisi tempore diuinorum, cum præsentes sunt in ecclesia: ideo se citius eam ingredi, tardius egredi: licet in ecclesia ceremonialia impijssima exerceant. Vel vti quod tempore eleuationis sacrosanctæ eucharistiæ in terram spuant, abutantur sacramentis, vt imaginem ceream, sub palla altaris ponentes, quando filium etiam per chrisma factum trahunt, abutantur & quibuscunque rebus consecratis. Sanctioribus quoque abutuntur temporibus, & præcipue circa aduentum Domini, & natalitia festa, sua maleficia exercere solent, vt Deus grauius offensus, seruiendi potestatem dæmoni permittat. Quanta porro mala per has sequantur, tot tantaue eaque quotidiana adferri possunt exempla, vt non opus sit tot scelerum facies depingere: quot enim veneficia, impietates per malos homines & hostes humanæ naturæ dæmonas inferri possunt, tot & per has maleficas inferri posse dubitandum non est. Vnde nomen maleficarum & maleficorum obtinuisse constare diximus, ex *l. nemo, de malef. & mathema.* Dona illarum, verba, tactus, habitus, aspectus, cæteræque actiones, instrumenta sunt maleficiorum. Et vt serpentes, omnes escas in virus conuertunt, quantumuis bonas, sic istis, nihil tam bonum est tamue sanctum, quod non in perniciem conuertatur per contractus, conuentiones, & spurcitias dæmonum, vt & ipsa oua quæ corticem habent supposita inhumatis corporibus, maxime eiusdem impietatis additis alijs ceremonijs, & exsecrationibus, ad epilepsiam comedentibus præparent, peiores in hoc Druydis magis, qui ouum serpentis non perniciosum sed auxiliare, & ad gratiam obtinendam excantasse feruntur à Plinio, *libr 39. cap 3.*

a & in libro malleo maleficarum fratrum Iacob. Sprenger & Henrici institoris parte 2. q. 1. c. 9.

22. Dæmonum porro scientia atque virtute magicæ artes exercentur: quibus tamen non tam scientia quam potestas à DEO data est, vel ad fallendum fallaces, vel ad monendum fideles, vel ad exercendam probandamque iustorum patientiam *b*. Vtitur dæmon vt & maleficæ eius operatione, rebus interdum naturalibus, quæ applicatione mirabiles operantur ex natura & vi occulta nobis effectus, interdum non ex seipsis, sed ex pacto, vel actione dæmonica, quæ bis abutitur, *vt refert Ælius Spartianus, in diadumeno Antonino*, pueros quosdam nasci pileo insignitos naturali, quod obstetrices rapiunt, & aduocatis credulis vendunt: siquidem causidici hoc iuuari creduntur.

b vt explicat magister sententiar. li. 2. dist. 7. litera f. g. h. i. k. l.

De

De maleficio & maleficis, seu sortiariis aut lamiis. CAP. XXIX.

REfert Constantius Cæsar *a*, Chaldæos, Magos, & ceteros impostores, incantatores & veneficos, ob facinorum magnitudinem à vulgo dictos maleficos, nempe ab insigni & detestabili maleficio seu scelere; eadem appellatione mulieres & viros, qui se dæmonum ministeriis dedunt, & eorum iussu, ope, & circumuentione mala, neces, morbos, & alia similia perniciosa inferunt, contineri, palam est. Sunt malefici & maleficæ huiusmodi, *vt dictum ante*, mancipia dæmonis, instrumenta nocendi, quibus abutitur, existimans, se in contumeliam Dei, à cuius iustitia merito opprimitur, & torquetur, & in perniciem creaturarum eius, maxime hominum, posse nocere, perdere, & necare.

a [illegible]

2. Captat autem huiusmodi miseras personas, & in suam tyrannidem traducit vt plerumque dæmon, aliquando sumta occasione impatientiæ maleficarum vel maleficorum, quibus tædio damni forsan accepti, tristibus, vel odio vindicandique iniuriæ illatæ incensis, & modum quærentibus, vel paupertate nimia laborantibus, aut ad luxuriam & venerem pronis se insinuat, opem primo pollicetur, non detegens, quis sit in principio: postea cum animum traduxerit paulatim, qualis sit, se detegit: dehinc ante præstationem polliciti obsequium sibi fieri, reuerentiam, honorem, & tandem adorationem extorquet, professionemque eius promissi priuatam aut publicam: priuata est, dum ei apparenti in forma hominis, vel alia constituta, vt proprio dæmoni seu magistrulo se obstringunt & deuouent. Solemnis & publica, quæ fit conuocatis in concionem maleficis, ante quas nouitia recipitur, & dæmoni in visibili hominis specie existenti: facit hominium corporis & animæ, & iuramentum dat de præstanda fidelitate, abnegata fide Christiana: impietatis scelestissimæ est hæc series, vt pacto præstito die Dominica, antequam aqua consecretur, quæ benedicta aqua dicitur, discipulus vel discipula futura cum magistris coram magisterculo (sic enim vocant dæmonem) Ecclesiam introeant, & ibi abneget coram illis Christum, eiusque fidem & baptisma, & vniuersalem Ecclesiam: deinde homagium præstet magisterculo. dæmon vero futura bona ad nutum pollicetur. Hæc pene incredibilia, sed ita se habere, & comprobatum fuisse, docet Iacobus Sprenger *b*

b [illegible]

3. Vt minus dubium sit, quod idem refert eadem quæstione, cap. 16. maleficos sagittarios in crucifixum mittere tela aut bombardas die sacrosancto sextæ feriæ passionis Dominicæ, seu Veneris: cum pacto dæmoniaco: vt, quoties crucifixum attigerint, toties ineuitabili nece possint aliquem suffigere deferente telum dæmone, atque ibi refert exempla.

4. Sunt ista limitationes impiæ, impiissimarum artium. arbor enim mala malos fructus facit: sunt & antiquæ impietatis dæmonum artes, qui ex aliquo specioso numinis & rerum naturalium apparatu, sua venena obliniebant, in quibus *c*, monstra hominem occidere religiosissimum erat: mandi vero saluberrimum, & vt c. 2. magicis cœnis initiabantur. Id enim dæmonis crudelitas exposcit, artem promittentis, quæ tamen per se nulla, irrita, inanis, habens tantum quasdam veritatis vmbras, alioquin quæ veneficas, non magicas habeat artes, vt eodem idem ait.

c *vt ait Plin. lib. 30 c. 1 in fin.*

5. In maleficiis tria concurrunt, dæmon, maleficium seu maleficus, & diuina permissio *d*. Malefici & maleficæ fidem Catholicam abnegant, in parte vel in toto, se in corpore & anima dæmoni deuouent, vt & infantes nondum baptizatos quoque exsecrantur eidem dæmoni: quod maleficæ obstetrices maxime agunt, quæ nocent fidei Christianæ: quia dum suscipiunt pueros natos, extra cameram exeuntes, quasi aliud acturæ, offerunt dæmonibus, & per pactum expressum vel tacitum cum dæmone initum, operantur, cum incubis & succubis dæmonibus, spurcitiis miscentur.

d *c. si per sortiarias, 33. q. 1*

6. Septem modis maleficos generaliter nocere posse, tradit Iohannes Nider *e*: ad amorem, ad odium, vim generatiuam impediendo, faciendo membrum aliquod ægrotare, vita priuando, vsum rationis adimendo. Et quidam infantes vorant, abortus procurant. Putant & sub limine ostij lacertam positam, animalium & hominum impedire fœturam, & sublata restitui: idipsum & sublatis pulueribus, in quos conuertitur, coquunt & quædam, deuorantque pueros, hincque vnguentum faciunt maleficiis & transuectionibus accommodum, cum quibusdam ceremoniis.

e *lib. 5. formicarij, seu de malefic. c. 3.*

7. Inueniuntur & maleficæ speciei triplicis; quædam sunt, quæ sanant & lædunt, quædam quæ lædunt, & sanare non possunt, quædam quæ sanare videntur. Contendunt autem detegi, num ex maleficio morbus accesserit, fuso plumbo liquefacto in aquam in scutella insidente super infirmum, si in eo aliqua imago condensata appareat. *f*

f *vt ait Sprenger. part. mal. 1. q. 18.*

De iudiciis sortilegarum, & maleficorum.

CAP. XXX.

AD vsum iam reuocatum est, vt proprius iudex maleficorum & maleficarum, sit secularis, non ecclesiasticus aut inquisitor hęreticę prauitatis, qui se immiscere non debent cognitionibus sortilegiorum aut diuinationum, nisi hęresim saperent manifeste, *iuxta constitutionem Alexandri* 4. a

a in c. accusatus, §. sane, de heret. in 6.

2. Cautiones plures in iudiciis criminum horum adferuntur obseruandę diligenter. Illud vel primum: vt, dum maleficæ capiuntur, statim perquirantur omnes arcę & anguli domus accurate, num inueniantur instrumenta malefica, pyxides, vnguenta, pulueres, neque permitti debent ingredi domum, ne taciturnitatis maleficia capiant.

3. Caute & cum testibus agendum, dum vocantur in ius testimonij dicendi in maleficas causa, nec incutiendus eis timor vel terror talionis, si non probauerint, propter occultum crimen. neque etiam temere eis credendum in tanto crimine, vbi agitur de capitis discrimine. testes tamen singulares si deponant de maleficio, magna faciunt indicia, cum fama, sed non plenam probationem. Et maleficus contra maleficum in defectum probationum non pro eo testari potest. minæ maleficarum pręcedentes ad maleficium, sunt indicia sufficientia.

4. Cautiones quoque iudices sibi adhibere debent. Quamuis enim vbi maleficæ iustitiæ cognitioni addictæ, statim maleficorum vim emittant: tamen antequam inter reas retulerint eas iudices, admonentur à Iacobo Sprenger, & fratre Henrico Institore inquisitoribus maleficorum & hæreticorum *b*. Ne patiantur ab illis tangi super nudam iuncturam manuum & brachiorum, & vt deferant sal exorcisatum in Dominica die Palmarum, & herbas benedictas, cum cera benedicta in collo: quia hęc proficiunt: ferunt & visu fascinare eos iudices, si priores aliis aduenientes conspexerint, vt mitiores sint, & eas absoluant, & ideo producendas dicunt maleficas ante iudices, tergo aduersas.

b in malleo malefic. part. 3. q. 15.

5. Maleficę interrogatæ, prima fronte, eaque perfricta negant, & talia, quæ obiiciuntur posse fieri. Sed nihilominus tortura & quęstione, si indicia aut probationes adsint, expositæ coguntur verum fateri. Cauendum tamen, ne maleficiis taciturnitatis ad quæstionem admouendæ se præmuniant. Ea autem idem Sprenger *c* tradit composita esse ex membris pueri non baptizati, incinerati, & in puluerem redacti, instigatione dæmonum, quæ vel pilis abscondunt, & ideo radendi ante torturam vndequaque pili. Sed & refert, ceræ benedictæ guttulam in calicem aquæ benedictæ immissam, cum inuocatione sanctissimę Trinitatis, si aqua ter ieiuno stomacho ministretur, maleficium taciturnitatis abigere. Atque intra Missarum solemnia tortas maleficas, indictis orationibus populo, admirando Dei auxilio cogi secreta detegere. Addit & q 16 *Secundo*, inquit, *& ea, quæ supra tacta sunt, de sale, & aliis rebus benedictis, ad eadem prosunt, si cum septem verbis, quæ Christus protulit in cruce, in scedulis conscriptis, in simul colligatis collo eius alligentur. si longitudo Christi super nudum corpus & extra benedicta circumcingatur. siquidem longitudo ipsa commode haberi potest, experientiaq; docuit, miro modo his rebus ipsas molestari, vixq; retinere præcipue reliquias sanctorum, &c.* Feriarum etiam sextarum tempore facilius per aduentum Christi compulsæ confitentur. Sic & sabbatho, & festis beatissimæ virginis Marię tortos maleficos, crimina cōfiteri plerumque, scribit Ioannes Niderd, Signum maleficarum est etiam in tortura, quod non lacrymantur vere obstinatæ. Aliud, quādo ea, quę seorsum dicuntur, remotis testibus, & nulli postea declarata, ipsę sciunt. fieri enim non potest sine ministerio dæmonis, cui se dicarunt, & ex cuius ope diuinationibus vetitis insistunt, vt aliter nou[illegible]nt. Audiui à iudicibus maleficarum, hoc argumentum ab illis probatum, vt maleficæ nudę manibus cum pedibus ligatę, si proiiciantur in aquam, non possint in profundum demergi, sed ab aqua statim subleuentur.

c part. 3. q. 14. & 15.

d in 5 lib. formicary. c. 7.

6. Pœnæ variæ pro diuersitate maleficiorum à nobis explicatę fuerunt *e*. Lex Dei statuit, non solum maleficas vitandas, sed etiam necandas *f*, *Non patieris maleficos super terram* g. in quibus illæ magicę artes prohibentur iure diuino Vt & iure etiam gentium. *h*

e lib. 34. syntag.

f Deut. c. 18. & 20. 1. Reg. 28. & alibi.

g Deut. c. 22. cum simil.

h apud Plat. 11. de legib. Cass. lib. 9 var. c. 18. Adrianum in iudicem, Herodian lib. 4. Dionem lib. 52. Corn. Tacit. lib. 2 Suet. in Tib. c. 32 Columell. lib. de re rust. c. 1. Vide & alia plura, quæ nos hac de re proposuimus lib. 34. syntag. iur. c. 14. & 15.

7. In foro pœnitentiali, si notorię sunt maleficæ, est illis deneganda Eucharistia, si occultæ, pœnitentia apponenda quadraginta dierum *i*. Si clerici malefici inueniantur, debent deponi, & in monasterium detrudi *k*: si laici, excommunicari, & multę alię pœnę ponuntur. Sunt & malefici infames, nec possunt accusare nisi socios *l*.

8. Iure ciuili capitalis pœna imponitur, l. nemo, l. nullus, l. multi, de malefic. & mathemat. pręterquam iis, qui humanis remedia adhibent corporibus, aut à satis ac vineis auerterent imbres, lapidationes, ventos, fulmina, *l. 4. eo. tit.* Leo tamen Imperator nouella constitutione 65. de incantatoribus, statuit, vt si quis

i can. pro dilectione, de consec. dist. 2.

k c. non oportet, 26. q. 5. & per totam q. 5.

l c. quisquam, nec. 2. q. 1.

quis al quo modo vsus esse deprehenderetur incantationibus, siue restituendæ aut conseruandæq; valetudinis, siue auertendæ calamitatis causa fecisset, apostatarum subiens pœnam, supremum supplicium sustineret. dicens, ex malis incantationibus credere se nihil boni posse emanare. Damnati sunt ab Antonino Caracalla, qui rem diatertiani quartanisq; febribus, collo annexa gestarent. *a* Tiberius Cæsar, etsi Thrasillo Astrologo peritissimo quotidie vteretur, ac singulis diebus vaticinia acciperet, tam in accurate e considerata, cum aliquando per somnium iussus esset cuidam argentum dare, hominem interemit, quod intelligebat, sibi per magicam artem dæmonem immissum fuisse, reliquosque omnes astrologos, magos, aut qui alio auxilio diuinationes exercerent, exteros, necauit: ciues, qui prius edictum Augusti neglexerant, extorres fecit, nisi destitissent. *b* Augustus quippe Octauianus ante, anno ab vrbe condita 764. vatibus interdixerat, ne absentibus arbitris, vel coram aliis, de morte prædicerent, de quo ipse pro se tamen nihil esset solicitus, adeo vt publice stellarum constitutionem, sub qua in lucem editus erat, proposuerit *c*

a Vt ait Ælius Spart in ... in Caracalla.

b Dio Cass. ... lib ...

c Vt refert idem Dion lib ...

9. Refert Monstreletus, lib. 2. anno Domini 1440. Dominum de Raiz, in Amorica seu Britannia nunc, equitum præfectum seu *Mareschalcum* Galliæ, magiis & sortilegiis se dedisse, vt per eam viam ad summos honores perueniret: eamque ob causam necasse plures pueros, vt eorum sanguine ad maleficia vteretur, quorum reus peractus, conuictus, per Britanniæ ducem igni addictus, combustus Nanneti fuit.

10. In castris Augusti Constantij, per simulationem tuendæ maiestatis Imperatoriæ, multa & nefanda perpetrabantur. Nam si quis super occentu soricis, vel occursu mustelæ, vel similis signi gratia, consuluisset quemque peritum: aut ciuile incantamentum ad leniendum adhibuisset dolorem, quod medicinæ quoque admittit auctoritas, reus vnde non poterat opinari delatus, raptusq; in iudicium pœnaliter interibat *d*

d Ammian. Marcell. lib ...

De remediis aduersus maleficia, & maleficas, & maleficos. Cap. XXXI.

Varia quamuis & plura iam *libro 34. syntagmatis nostri, cap. 22.* remedia ex obseruatione bonorum auctorum aduersus maleficia, diuina & humana attulerimus, tamen alia quædam etiam nunc breuiter recensebo, quæ in aliis occurrerunt libris, aut disputata, aut relata. Prima illa quæstio mouetur *in Malleo maleficarum fratris Iacobi Sprenger, parte 2. q. 2. An liceat maleficiu maleficia tollere vel per illicita.* Sunt enim quædam maleficæ, quæ læsos curant & maleficiatos, vel à se, vel ab aliis: quædam quæ non possunt curare: maleficium namque aliquando ita perpetuum est, vt nulla ope humana, sed beneficio singulari Dei curari possit, *vt aiunt DD. Thomas & Bonauentura in 4. sententia. distinct. 34.* & Scotus *ad d. 34. distinct.* agens de frigidis & maleficiatis, ait *fatuitatem asserere, quod etiam per varia & superstitiosa non debeant maleficia tolli, neque in hoc esse infidelitatem aliquam, quia destruens non assentit operibus dæmonum, sed credit, eos posse & velle fatigare, dum durat tale signum, & sic destructio signi imponet finem vexationi, imo ait..., esse meritorium opera Diaboli delere.* Hostiensis quoque *e* ad medicos relegat cognitionem horum impedimentorum, & satis tolerare posse Ecclesiam, retundere vana vanis. [Al]bertinus etiam ad *d. 34. distinct. lib. 4. sentent.* ait, posse maleficia aut per ... ationes, aut per artem, per quam facta sunt, destrui. In contrariam sententiam videntur inclinare *in dict. distinct. 34.* Thomas Bonauentura, Petrus Albertus, & communiter omnes Theologi, dicentes, quod per aliquid aliud, quam per licitos exorcismos, vel per veram pœnitentiam, vel remedium naturale tolli non debeat maleficium, *vt in c. si per sortiarias.* leges vero ciuiles permittunt maleficiis maleficia tollere. *f* Media sententia probabilior mihi videtur, cum distinctione, vt maleficium per aliud maleficium a maleficio illatum tolli non debeat: nam hoc fit virtute alicuius dæmonis. Sic nec licet tollere maleficia per non maleficium etiam, si ita per honestam personam etiam tollatur, sic tamen, quod superstitiosis remediis maleficium, quod vni personæ aufertur, alteri infertur. nam & hoc illicitum. Si tamen quis vtatur vanis & non illicitis, non est prohibitum.

e ad c. literr. & mulierem, de frigid. & malef.

f L. eorum, C. de malefic. & mathemat.

2. Inter vana remedia, quæ omnino non sunt inutilia, nec reprobata, si non fiant, à maleficis referuntur aliqua. Vt sunt quædam mulieres, quę signo notant maleficas, quarum ministerio vaccę vbertate lactis priuatæ sunt: vrceumq; lactis super ignem appendunt, & certis verbis superstitiosis insistēdo, vrceum cum baculo percutiunt, & sic diabolus omnia verbera dicitur in dorsum maleficæ deferre, per quæ sic dæmon cum malefica fatigatur. Vanum id, dummodo sine in[uocatione dæ]monis fiat: nam tunc impium ... [ex]emplum, dum quidā vaccas ... ad pascua emittere volunt, & ex...

ipsam maleficam nituntur, & braccham viri, vel aliud immundum super caput aut dorsum vaccæ ponentes, hocque potius festiuis & sacratioribus diebus, vaccam cum baculo fortassis iterum sub tali vt supra expressione percutiendo, expellunt, & tunc vacca ad domum maleficæ recto tramite properat, & cornua in eius ostium vibrat, cum magno eiulatu continue pulsando, & hæc vtique Diabolus in vacca operatur tandiu, quod per alia maleficia sedatur. Et hæc remedia prædicti doctores reuera putant toleranda, sed non meritoria, & ideo imponendam, & pœnitentiam vtentibus.

3. Sicut & aliud, quando quidam volentes explorare, num iumentum, quod interierit, ex maleficio mortuum fuerit, vel naturali modo: ad locum, vbi cadauera bestiarum excoriantur, se conferunt, & intestina cadaueris super terram trahendo, ad domum deferunt, non autem intro domum per ostium super, sed sub limine domus ad coquum trahunt: & igne facto super cratem intestina ponunt, & tūc, vt ex relatu, inquit Sprenger, talia practicata sæpissime informati sumus, sicut intestina calefiunt & ardent, ita intestina maleficæ calore & ardoribus crucientur, vnde aduertunt illi exploratores, vt ostium domus optime sit obstrusum, eo quod malefica præ doloribus cupiet carbonem de igne auferre: nam tunc omnis cruciatus effugeretur. Relatum denique sæpe nouimus: vbi maleficæ introitum habere non poterant, ex tunc densissimis tenebris domum intus vallasse cum commotione horribili & strepitu, vt ex ruina domus, omnes interire proxime putarent, nisi ostium aperiretur.

4. Refertur & aliud experimentum ad detegendas maleficas. Nam certi volentes ex multitudine mulierum in Ecclesia exsistentium experiri maleficas, quæ etiam sine eorum consensu Ecclesiam diuinis peractis exire non valeant, tali experimento insistunt. Nam die Dominica, sotularia iuuenum, axungia seu pinguedine porci, vt moris est, perungunt, & sic vbi Ecclesiam intrant, tandiu exire maleficę non poterunt Ecclesiam, quoad vsque exploratores aut exeant, aut illis licentiam, vt supra, exeundi concedant. *Simile etiam*, inquit, *fit per certa verba, quæ annotare non expedit, ne quis per Diabolum seducatur, aut quempiam temere calumnietur.*

5. Detegere dicunt etiam, num per maleficia sint morbi immissi, plumbum liquefactum supra membrum affectum illud tenendo in cocleari ferreo, & infundendo in scutellam aqua plenam. tunc enim, vt ferunt, si maleficium sit, diuersarum rerum species & imagunculæ formantur, & tunc puncta aliqua in parte imaginis facta, dicunt plagam inferri malefico vel maleficæ in simili loco, dicuntq; rationem esse naturalem, quod septem sunt metalla, quæ ex natura septem Planetarum participant: Saturnum autem dominari plumbo, & eius esse proprietatem, vt si plumbum super maleficium aliquod fusum fuerit, per suum influxum beneficium demonstret.

6. In partibus Sueuiæ, inquit Sprenger, *parte 2. cap.* 7. practicatur plurimum, quod prima die Maij ante ortum Solis, mulieres villanæ exeunt, & ex syluis vel arboribus referunt ramos de salicibus, aut alios frondes ad modum circuli plectentes, & in introitu stabuli suspendunt asserentes, quod per integrum annum iumenta cuncta illæsa a maleficiis remanent & præseruantur. sic iis, qui vana vanis confundi posse putant, non esset hoc remedium illicitum, verum vt sine offensione procedatur, dicit, non esse reprehensibile, si quis nō habens respectum ad Solis occasum vel ortum colligit herbas, vel frondes, aut ramos, cum oratione Dominica, aut symbolo fidei, & suspendit illa super ostium stabuli bona fide, committens effectum custodiæ diuinæ voluntati. Sic & probari possunt, qui intra vineas aut segetes signum crucis, frondes aut flores benedictos, in die Palmarum continent, erigunt, & asserunt, quod vndique frugibus per grandines læsis, segetes in eorum campis illæsæ remanserunt. Item & probatur, dum pro conseruatione lactis, ne eo vaccę per maleficia priuentur, id, quod colligitur, die sabbathi pauperibus gratis in nomine Dei quidam distribuunt, diuinę prouidentię pro suo bene placito custodiæ effectum relinquentes.

7. Rursum Nider in formicario, tradit *impediri maleficia ecclesiasticis rebus exorcisatis contra dæmones, aqua benedicta aspersione, salis consecrati sumtione, vsu candelarum in die purificationis beatæ Mariæ, vt & palmarum consecratarum vsu.* Remedium item, non mutare, vel commodato dare, vel donare suspectis de maleficio: nam solent maleficę modicum lactis vel butyri coagulati petere ex illo iumento vel animali, quod volunt suis impiis artibus maleficiare. At in remedium etiam, quędam mulieres, ex suspecta maleficę domo, solent vicissim modicum butyri habere, & ex illo tres bolos faciunt, & sub sanctissimę Trinitatis inuocatione, Patris, & Filij, & Spiritus sancti, in vasculum iniiciunt, & sic omne malefi-

cium

cium fugatur, quod esset irreprehensibile, si sub eadem inuocatione orationem Dominicam adiungendo etiam, si de proprio butyro fieret, siue de alieno: si proprium non haberet, tria illa frustra immitteret, effectum diuinæ voluntati committendo, vel si aspersio fieret aquæ benedictæ, vel salis exorcisati cum oratione Dominica.

9. Non erit etiam reprobandum inquirere maleficia sub liminibus ostij, stabuli, præsepis, vel vbi adaquantur iumenta: nam in his locis instrumenta maleficij sæpe se occultasse, maleficæ instinctu dæmonis confessæ sunt. Vnde, quæ ibi inueniuntur, amouenda sunt, quamuis sæpe vel ridicula inueniantur, vt mus, serpens, puluis, lapis, lignum, in quibus dæmon operatur.

10. Receptum & contra grandines remedium, accipere tres lapides ex grandine, & in ignem iniicere cum inuocatione, & in nomine sanctissimæ Trinitatis, cum oratione Dominica & Angelica salutatione bis aut ter dicta, & Euangelio, In principio erat verbum, cum signo crucis, vndique contra tempestatem ante & retro, & ex omni parte terræ subillato, replicando ter, Et verbum caro factum est, & ter postea per Euangelica dicta fugiat tempestas ista subito, si quidem si tempestas fuerit ex maleficio procurata, cessabit. *a* Refert & ibi, per alia verba adiurari posse tempestates maleficas, vt falsæ sunt ipsæ maleficæ: *Adiuro vos grandines & ventos per quinq; vulnera Christi, & per tres clauos, qui eius manus & pedes perforarunt, per quatuor sanctos Euangelistas, Matthæum, Marcum, Lucam, & D. Ioannem, vt in aquam resoluti die nostra descendatis.*

a Sprenger parte 2. Flagell. q. 2. c. 7.

Impedientia maleficia.

11. Fatentur multæ maleficæ, vt aiunt Nider & Sprenger, quinque esse, quibus maleficia impediuntur multum, aliquando in toto, aliquando in parte, aliquando ne in personam hominis fiant, aliquando ne in suis amicis: 1. *Fides integra, seu seruare Dei mandata.* 2. *Se signo crucis & orationibus munire.* 3. *Ritus & ceremonias Ecclesiæ colere.* 4. *Publicam iustitiam bene exsequi.* 5. *Verbo & mente Christi passionem ruminare.* Hinc & campanæ Ecclesiæ pulsantur, vt populus in tempestatibus Deum oret, Sacramentum quoque alicubi corporis Domini, in supplemento defertur.

12. Aduersus maleficia minutorum animalium, quæ populantur sata, arbores, & plantas, remedium excommunicationis inuentum est, imo & contra animalia processus, vocatio in ius, accusatio, defensio, & iudicium factum, de quibus fuse disputat per plures columnas Bartholomæus Chassanæus *consilio 1.* per quinque capita: quanquam videatur alicubi in suis consiliis repugnare Doctor Nauarrus, fitque maledictio in eas creaturas nocentes, non respectu animalium tantum, sed per modum conclusionis, quę referri debet ad Diabolum, qui, vt nobis noceat, vtitur irrationabilibus creaturis. *b* Sic maledixit Deus serpenti *c* propter eius calliditatem, in quantum calliditate & dolo dæmonis agebatur. Ita calliditas & deceptio referenda est ad dæmonem. Innuit illud & Deus Lucæ 10. *Ego dedi vobis potestatem calcandi super serpentem, & super scorpionem, & super omnem potestatem inimici, & nihil vobis nocebit.* Hinc legitur, DD Simonem & Iudam adiurasse dracones, & eis præcepisse abire in desertum. Maledictæ & punitæ quoque corporaliter creaturæ propter immanitatem delicti per eas commissi. *d* Vt maledixit Deus ficulneæ non ferenti fructum, & exaruit. *e* Frequentes fuisse latas sententias maledictionis, anathematizationis eructarum, limacium, murium, & aliorum animalium turmatim nocentium, ab officiali Heduensi, Lugdunensi, & processum, refert prædictus Chassan. *f*

b Vt ait D. Thomas c. 2. q. 90.
c c. voluissent, §. denique, de pœnit. dist. 1. c. 9. dic, § vt sicut, 35. dist. Genes. 3.
d Leuit. c. 21 & 20. c. mulier, 15 q. 1.
e Marc. c. 11. c. cum ego in singulis, 24. q. 3. Iterum, c. 3. Genes. c. cum sancti viri, § item scriptum, 24. q. 4. & alia creatura. Leuit. 26 Deuter. 27.
f consil. 1 in 5. part. num. 123.

13. Esset improbandum remedium, vt per maleficos, vel maleficas alias, maleficij cura procuraretur: illud enim remedium perinde ac illatio morbi dæmonem habet operatorem. Similes enim sunt dæmones latronibus, *g* si quidem vt illi viuos aliquos capere solent, deinde pacta mercede familiaribus eos restituere, sic qui à magis & sortilegis, vel à gentilibus existimantur dii, quorundam hominum morbis se insinuantes, deinde per socium in illis gloriam fabricantes, in publicum prodire iubent, & in conspectu omnium, postquam desideratis rebus se expleuerint, ab ægris auolant, & morbum suo dolo productum obliterantes, pristinę valetudini hominem reddunt. Vtitur dęmon aliquando sortilegis ad lædendos, & ad decipiendos credulos, non secus, quam auceps, qui, vt tendere aliis auibus insidias queat, alias eiusdē generis aues, ob retia & laqueos occulte illigat, vt quę solutę sunt, illarum vocibus citatæ ad pabulum conuictumq; descendentes, irretiantur.

g vt ait Tatian. Assyr. oratione contra Græcos.

13. Remedia naturalia quędam adhibentur contra maleficia, sine tamen superstitione, vel pacto expresso, vel tacito dęmonis, quod prohibentur per verba, quę referuntur Esaię 18. ibi, *Percussimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum.* Expellitur porro naturalibus dęmon rebus, non directe, quia non est credendum, dęmonem corporalibus

virtutibus subiacere, secundum D. Thomam, a nec est potestas, quæ ei super terram comparetur. b Sed per indirectum, adhibitis remediis læsis vel obsessis. Exstat apud Tobiam, c quomodo particula cordis piscis dæmones pellebat, si super carbones ponebatur, cuiuscunq; sexus fumo, vt vltra non accederēt Saul, pulsante cithara Dauide, lenius se habebat, & recedebat ab eo spiritus malus. d Et dęmonū sustinenti, vicere petras, & herbas habere sine incantatione, probat *D. Hieron. c. fin. 26. q. 7.*

a *in 4. sentent. dist 7. art. fin.*
b *Iob. c. 41.*
c *Cap. 6. v. 9.*
d *1. Reg. c. 16.*

14. Cauendum tamen, vbi adiunguntur characteres, imagines, siue à cœlestibus influxibus, siue ab aliis imposturis fucum accipiāt, quę ex naturali causa non possunt operari, & nisi cum aliquo pacto dęmonis expresso, vel tacito: nam res, quę non habent naturam efficiendi id, ad quod adhibentur, sunt quasi signa & pacta tacita prohibita. e

e *vt ait D. Thom. in 2. q. 96. art 2.*

15. Tradit Albertus Magnus super *Lucam, cap. 9.* & Nicol Lyra, *1. Regum, cap. 16* & ibidem Paulus Burgensis, sine superstitiosa appositione dæmonicis facta, & per sensibilia quędam, dæmoniacos posse releuari, imo & posse liberari. Sunt enim certę res, quę habent à Deo certas proprietates, quarum causa nobis occulta est, vt & contra dęmonas dicunt valere herbam, dictam fugam Dęmonum. Proclus etiam, libro de sacrificio: Nonnunquam, inquit, visi sunt dæmones leonina frōnte, quibus cum gallus obiiceretur, repente disparuerint. Sulphuris & fœtidarum rerum incēsum, expellere dęmones persuasum est forsan, non tam natura earum rerum, quam cogitatione pœnarum, quibus affliguntur, nempe in inferno stagno sulphureo fœtidove, cui addicti sunt. confunduntur enim, dum vident sibi propria, & per quę torquentur, & magis torquendi sunt, obiici. Vt enim mirabiliter cupidi sunt honoris, vt volunt pro diis haberi, & ita facile miseri thure & incenso boni odoris accedunt. Sic valde indignantur & recedunt, dum propriis fœtoribus repelluntur, quibus digni, non thure sunt. Sic & asphalto & sulphure etiam dæmones ab ethnicis sacrificulis expellebantur, & ab illis expiationes fiebant, vt apud Ouidium de Medea:

Terq; senem flamma, ter aqua, ter sulphure lustrat.

Et alibi:

Adueniat quæ lustret anus lectumq; locumq;
Deferat, & tremula sulphure & oua manu.

16. Experientia quoque probatum dicitur, quod si argentum viuum calamo plumæ includatur cera, vel intra putamina auellanæ maius, obturato cera foramine: & ponatur sub puluino fascinati, vel sub limine domus eius, aut camerę tolli fascinum & maleficium, aut ligaturam, eiusque rei iudicium apparere, quod argentum viuum quasi coagulatum, inuenitur luridum, seu nigrum.

17. Raymundus Lullus, f quomodo fieri possit, quod dęmones per medicinas possint à corporibus eiici, cum non habeant corpora, in quibus possint recipere impressiones medicinarum, & omnis potentia, circa obiectum operetur. respondet 1. quia omni causa remota, remoueatur eius effectus: & dęmones plerunque ad corpora iunguntur humana, vel maleficia in illis operantur propter malam dispositionem humoris corrupti, aut infecti, aut melancholici, qui malas figuras, nigras & terribiles horribilesque format in phantasia, & intellectum conturbat. Dęmones autem has formas consueuerunt accipere, & habitare in locis obscuris, solitariis & opacis. Quare dum per virtutem vel quintæ essentiæ, vel aliarum rerum, talis humor peccans à corpore expellitur, qui & causa videtur, ex qua dæmones in eo corpore tam perniciosa operantur, tunc dęmones simul cum humore euanescunt. Potest & Deus per exteriora remedia ad iustitiæ suæ manifestationem facere, vt dęmones patiantur, sicut per actionem ignis inferni torquentur animæ & dęmones, quamuis illorum substantia non sit ex quatuor elementis composita.

f *li. 2. de quinta essentia, in quæst.*

18. Pro remedio etiam contra maleficia est, herba quę dicitur hypericon seu perforata, ideo & dicta fuga dęmonum, fumigatio quippe seminis eius fugat omnem dęmonem appropinquantem corpori vel domui, cum adest potissimum Dei inuocatio.

19. Irridentis etiam dicta vel facta, offendunt dęmonem, qui maleficium facit, vel obsedit corpora, vt fœtida amara incensa & huiusmodi iniurię, quia illa sunt signa, & afflictiuorum ingerunt memoriam, quibus vexantur dęmones, & durius post iudicium vexandi sunt.

20. Nescio plane, an numerem inter naturalia an supernaturalia remedia, verbera, quibus maleficę affectę soluere maleficia illata sępissime coguntur. Id tamen verissimum est, remedium esse pręsentissimum, potissimū, vt ipsæ fassę sunt, si verberentur trunco vitis. Nam cum dicant, aliorum ictus non sentire, tamen fatentur illo ligno affligi, imo & restis facta ex palmitibus inuolutis in modum laquei collo iniecta, maxime compelli: putarem ego id ex mysterio vini & vineę dilectę Deo, ex cuius vino quotidie sacramentum sacrosancti sanguinis Domini conficitur, cuius memoria

mesia torquet impiissimum dæmonem in certamine crucis prostratum. Fuit & sententia Pselli *de dæmonibus*, dæmones quamuis spirituales, tamen impuros crassitiem quandam adipisci, ex qua per voluntatem Dei ictibus patiuntur affecti. Quo fit, vt aliquando sortilegæ, quæ sibi videntur transformatæ in catos & alia animalia, in ea forma vulneratæ, inueniantur vere in proprio corpore vulneratæ, & interdũ enectæ, transferente dæmone ictus in ipsas. Sic incubis aduenientibus pectines ferrei, quibus carminatur linum & canales locis, quibus aduenire solent, subijciuntur, spinæ, enses, iacula opponuntur. Maximus Tyrius *sermone 26.* dæmonem quidem dicit nudum animum, corpore deposito, in immortalium ordine, sed in ordine patibulum: quomodo autem, & quatenus, explicauimus iam *lib. de Angelis, cap 3 tomo 4. commentariorum, in syntaxi artis admirabilis.*

21. Memini cuiusdam historiæ relatæ per Paulum Diaconum *lib. 6. de gestis Langobard. cap. 3.* quæ & abscissionem illam mirabilem probant. Chunibertus enim Rex Langobardorum, secreto in palatio cum stratore suo determinauit de nece Aldonis & Gransonis. Cum autem consultaret, apparuit musca in fenestra, quam cultello, quod tenebat, occidere volens, non potuit, sed pedem tantum abscidit. Cum vero Aldo & Granso in palatium regis venirent, decreti necis inscij, apparuit quidam claudus obuius altero pede ligneo, iubens vt secederent, eo quod de illorum nece determinatum fuisset à rege: cui credentes, in basilicam se receperunt in asylum sancti Romani martyris. Quod nunciatum Chuniberto, cum tamen strator à se non discessisset, interrogauit per nuntium, cur fugissent, & postea, quis consilium de eorum nece aperuisset, & audiens factum fuisse à claudo illo obuio, intellexit, eum esse malum dæmonem, qui specie muscæ eo consultantibus adfuit, & pedem ei abscidit.

De exorcismis & incantationibus morborum & maleficiorum. CAP. XXXII.

IN Felicis Malleoli tractatu de exorcismis, approbantur vulgares incantationes seu exorcismi ad curanda animalia, vulnera, & alia similia, dummodo quidpiam his non sit contra fidem Catholicam immixtum, disputat & ab initio, & probat carmen rustici cuiusdam, quo vtebatur super vaccam contritam: *Si sancta Maria virgo peperit Christum vere, liberetur hoc animal hac passione, in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti, amen.*

2. Et explicatur ibi, dictionem *si*, non esse dubitandi, sed pro *quia* accipi, vt in versu: *Si Deus est animus, nobis vt carmina dicunt*, pro quia: vt Ezechielis, si iudicas eos, pro *quia iudicas.* & Psalmo 57. *Si vere vtiq; iustitiam loquimini, recte iudicate*, id est, quia. Et resoluitur, curam non esse contemnendam animalium, quæ à Deo in vsum hominum, & ad necessitatem & iuuamen data sunt: nam & Deus illis prouidere dicitur, vt & pullis coruorum inuocantibus eum. a Admonet & Deus, etiam in sabbatho curam salutis iumenti habendam, D. Lucæ c. 14. item alibi. *Nonne duo passeres asse veneunt, & vnus ex eis non cadet in terram sine patre vestro?* b Conseruauit & species in arca Noe animalium. c Et Psal. 144. *Aperis tu manum tuam Domine, & imples omne animal benedictione.* Item Psal 35. *Homines & iumenta saluabis Domine* Nec dubitauit, pietatis affectione motus D. Hieronymus, euellere spinam de pede leonis ad habitationem suam venientis, & facta cruce benedictionis, in nomine Domini nostri Iesu Christi leonem sanauit. Sanctus Eulogius pedem equi confractum, in nomine Domini nostri Iesu Christi restaurauit: hinc etiam nunc habetur custos equorum. Sanctus Germanus Episcopus, in curia regis Britanniæ asinum suum mortuum resuscitauit. Beatus Ægidius ceruam à venatoribus insequutam, defendit, & vulnus sagittæ sub benedictione facta sanauit.

a D. Matth. c. 12.

b Matth. c. 10.
c Genes. 7.

Benedictionibus vti super animalia, non magis alienum à fide, quam maledictionibus, quibus vsus & Deus contra serpentem, *Gen 3.* Lausanensis episcopus contra sanguisugas damna piscibus inferentes exorcismi dictamina de sacris scripturis collecta dictari fecit, & per certa interstitia publicari multipliciter profecit. Processum & iudicialiter & sententia excommunicationis contra vermes radices segetum edentes, & locustas, in diœcesi Curiensi & Constantiensi. Benedicimus carnes crudas, vt proficiant ad salutem mẽtis & corporis, non minus viuentes bestias, & legimus conuenire ad sanctum Blasium, vt illius benedictione saluarentur à crudelioribus bestiis. Castrantes asinos & porcos inuocant magnũ sanctum Antonium, vt suo præsidio præstet illis animalibus salutis auxilium.

3. Multo magis non reprobandi, qui carmine curant vulnera hominum, aut aliqua eorum membra & dolores, quia Apostolus iubet omnia in Christi nomine facere. Nec ideo superstitiosæ & reprobæ iudicandæ sunt orationes, quod rythmis à quibusdam adhibitis ritibus fiant, nõ minus quam hymni quidam

ecclesiastici : ideo minus non probantur, quod rythmis constant, vt, *Conditor alme syderum, &c.* nec illuminatio cœci ideo reprobatur, quod Christus liniuerit eius oculos luto. aut minus curatio probanda Elizei propter varios ritus & gestus extensionis adhibitos, &c 4. *Regum* 4.

4. Fides magnam vim habet in inuocatione Dei ad sanitatem impetrandam, & ad mirabilia efficienda, iuxta Dei & Domini nostri Iesu Christi virtutem & promissionem, Marci c.14 *Signa eos, qui crediderint, hæc sequentur, in nomine meo dæmonia eijcient, linguis loquentur nouis, & si mortiferum quid biberint, non eis nocebit, super ægros manus imponent, & bene habebunt. &c.* Atque Diuus Petrus Æneam sanauit, dicens, *Sanet te Dominus noster Iesus Christus, surge, sterne lectum tuum*, Actorum 9. Et Christus cap.17. Marci 17. *Amen quippe dico vobis, si habueritis fidem tanquam granum sinapi, & dixeritis monti huic, transi hinc, transibit, & nihil impossibile erit vobis.* Dixerunt & 72. discipuli Domino, Lucę 10. *Domine etiam dæmonia subijciuntur nobis in nomine tuo.* Et rursum. *Non est aliud nomen datum hominibus, in quo nos oporteat saluos fieri.*

5. Refert Magister, a Salomonem excogitasse coniurationes, quibus ægritudines solebant mitigari, & alias quoque, quibus dęmones eijcerentur, & alias, quibus obstricti non redirent, & characteres, qui inscribebantur gemmis, quę positę in naribus arreptitij cum radice Salomoni monstrata, statim à dęmonibus liberabat.

a in histor. 3. Reg 4 c.

6. Cauendum autem est, ne nomen Dei in vanum accipiatur, neq; enim insontem, id est, innocentem habebit Dominus eum, qui assumserit nomen Dei frustra b. Si tamen res in dubio sit, in meliorem partem erit explicanda : & si boni sunt fines, bona opera sunt iudicanda, quandiu de contrario non liquet, & intentio etiam prępollet & indicat actum.

b Exod. 2.20. & c. necessit. 2. q. 4.

7. Diuus Thomas c, incantationis licitæ conditionem esse ait. Primum, *vt verba non contineant inuocationem dæmonis expressam vel tacitam.* Item videndum 2. *ne contineant nomina incognita, quia suspecta de superstitione ea sunt.* 3. *Ne materia verborum aliquid falsitatis contineat, vt dicere, beata virgo Iordanem transiuit, Stephanus ei obuiauit, aut similia.* 4. *Ne vana ibi sint, vt characteres, excepto signo crucis.* 5. *Ne spes ponatur in modo scribendi & legendi ligatum.* 6. *Vt in verbis tantum respectus habeatur ad virtutem diuinam, à qua speratur effectus, & ad sacras reliquias secundario, vt à Deo principaliter.* 7. *vt committatur effectus voluntati diuinæ.* d adde 8. *ne ad ostentationem, sed ex necessitate & vtilitate fiant.* non enim mysterijs fidei & miraculis, ad modum histrionum vtendum est: sed ad laudem & gloriam nominis Dei, & vtilitatem publicam maxime, & interdum priuatam. qui enim faciunt aliter, sæpe Dei iusto iudicio reprobantur & intereunt, vt incantatores serpentium, qui sępe ab his interimuntur. Abusus diuinorum in malis, prouocat iram Dei in eos, qui abutuntur, non minus quam in Baltasarem vindicta fuit manifesta, quod vasis sacris in conuiuio profano abuti voluit, e & spiritus maligni irruerunt in exorcizantes in nomine Pauli f. Item & Elias iussit ignem de cœlo descendere, & consumere legatos, qui eum vocabant in auxilium, dicentes, *Homo Dei, Rex præcepit, vt descendas.* g Et Dominus adductus Herodi, qui sperabat signum aliquod ab eo fieri, volens illo abuti tanquam histrione, nihil ei respondit etiam interrogatus. h

c 2.2. q. 93.

d De quo & D. Thom. in 1. secunda, in materia de gratia, distinct. 15.

e Daniel. c.5.

f Act. c.19.

g 4. Reg. c.1.

h D. Luca c.23 v.8 & 9.

8. Efficacissimi sunt exorcismi, qui à personis, quæ habent ab ecclesia potestatem, fiunt, ordine accepto, & maxime, si se ad ipsum disponant, si confiteantur peccata sua, si reuerēter exequantur, & orationes & exorcismos aliaq; solemnia ecclesię adhibeant, quę ad hāc rem sapienter & ordinate constituta sunt, & relata cum cautionibus per fratrem Hieronymum Mengum, ordinis minorum, in lib. dicto flagellum dæmonum, seu exorcismi efficacissimi, & remedia probatissima ad malignos spiritus expellendos, eorumq; facturas & maleficia effuganda : exstat pro energumenis seu a dæmone obsessis exorcismus & oratio Apostolorum, apud Clementem Roman. i Et isti proprie exorcisare maleficia possunt, qui habent auctoritatem & ordinem ecclesiasticum. Possunt nihilominus & aliæ bonæ & deuotæ personæ laicorum, k item & mulieres, adhibitis orationibus ecclesiæ, Euangeliorum, oratione Dominica, salutatione Angelica, symbolo fidei, & similibus. l

i lib. 8. constit. apostolic. c.6.

k vt ait D. Thom in 4 sent. dist. 2 i

l vt docet Sprenger. lib. malleus malef. part 2. q.2. c.6.

8. Aduersus omnia maleficia diuina maxime ope & benedictione, quædam generaliter proponuntur, vt aqua benedicta aspersa in nomine sanctissimæ Trinitatis, & cum oratione Dominica ad saluationem hominum & iumentorum, quia vim eam in benedictione accepit. Cereum benedictum incensum in loco. Herbas consecratas adiungere in sumigatione loci occulte. Sal benedictum accipere in ore, Missam audire, & Euangelium, In principio erat verbum. Plurimum & sunt præseruatiua locorum, hominum & iumentorum

verba

verba tituli triumphalis saluatoris nostri: dum scilicet per quatuor partes loci in modum crucis inscribuntur.

Nazarenus
IESVS † rex
Iudæorum.

Vel etiam iungendo nomen virginis Mariæ, aut euangelistarum, aut verba Diui Ioannis, *Verbum caro factum est.*

9. Angeli etiam sancti cooperantur ad defensionem, excitant ad bonum interius, ad bona nos mouēt, quorum monita acceptare nobis liberum est: vt mali Angeli ad mala nos alliciunt permittente Deo. Sunt & Angeli exterius motores orbium, virtutes cœlorum dicti, qui & per voluntatem Dei nos possunt influentijs bonis donare, & à malis præseruare. Sunt & proprij Angeli custodes. Quemadmodum enim sunt Angeli mali, qui incendunt ad libidinem: sunt etiam boni qui defendunt, & qui Dei voluntate conferunt castitatem, vt legimus de sancto Egnatio ab Angelo Dei ad eius preces castitatem petente, in somnijs eunuchato apud Greg. *lib. dialogorum.* Idipsum de Elia abbate apud Heracl. *in lib. qui paradisus de sancto Sereno, apud Cassia. in collationib. patrum, collatione Sereni abbatis prima.*

10. Pelluntur & dæmones incubi, & succubi, per confessionem obsessorum, per sacramenta, Angelicam salutationem, per verbum benedicite, loci mutatione, excommunicatione ecclesiastica, exorcismis ecclesiasticis *a*. *a vt percurrit Sprenger in malleo maleficarum par. 2. q. 2. c. 1. & 2. & si per sortiarias 33. q. 8.*

11. Morbus non exorcisatur, sed ipse homo morbo affectus, & maleficiatus, sicut in puero non exorcizatur infectio formicis, sed puer infectus. Item sicut puer prius exorcizatur, & post diabolus adiuratur vt recedat, ita maleficiatus prius exorcizatur, & postea diabolo & eius facturæ imperatur vt recedat forma exorcisandi personas ponitur apud eūdem Sprengerum *b*. *b par. 2. q. 2. c. 6*

12. Suspensio etiam fit euangelij secundum Ioannem *In principio erat verbum*, & alligatur ad collum infirmi scriptum.

13. Norunt magi fidem Christianam, & Christianos pios, & in Deum sperantes, vere illis valde aduersari. quod vel exemplum relatum à Nicephoro Calixto *c*, confirmauit, Licinius quippe Valerianus successor Galli in imperio, primis quidem temporibus fuit pius in Christianos quos & maximo fauore in sua cu ia prosequebatur Sed magorum postea Ægyptiorum princeps imposturas & præstigias docens magicas, ei, persuasit vt non solum sanctos viros domo eijceret & quam longissime repelleret, sed ferro quoque tolleret, vt qui eorum artibus incantationibusque illorum obstarent & resisterent, quod & fecit & cœpit grauiter Christianos persequi. Sic Iulianus Imperator, primum pietatem Christianam sequutus, ariolorum consuetudinem abiecit, vt idem Nicephorus ait *d*. Et Cyprianus *e*, *Aduersarius*, inquit, *vetus est hostis, cum quo prælium gerimus, sex millia annorum plene complentur, ex quo hominem diabolus impugnat, sed si quis dominica præcepta custodiens, & firmiter Christo adhærens contra eum steterit, vincatur necesse est, quia Christus quem confitetur inuictus est.* Tatianus etiam Assyrius *f*, *Aliquando videntur dæmones etiam ab istis qui animo reguntur non spiritu: cum ipsi sponte conspectui se offerunt, vt aliquid esse existimentur, vel vt noceant hominibus vtpote inimici amicitiam simulantes, ex ingenij malignitate, vel vt sui similibus conferendi in se cultus occasionem præbeant: etenim si possent & cœlum ipsum cum reliquis omnibus à Deo conditis, detraherent & subuerterent: nunc cum id efficere nequeant, inferiorem saltem & sibi similem materiam expugnant. Hos vincere qui velit, materiam repudiet, armatus cum thorace cælestis spiritus, quicquid suum est, seruare poterat.*

c li. 6. hist. c. 10.

d lib 12. c. 1.

e li. in præmio li. de exhortatione ad martyrium.

f Oratione contra gentes

14. Collegi aliquando, aliquot remedia seu verborum incantationes, in quibus nihil mali mihi quod animaduertere potuerim, vel illi à quibus exscripsi, vel audiui inesse visum est, quæ referre ea lege non pigebit, vt si quis putet ea conducere, in virtute Domini nostri Iesu Christi sine superstitione vtatur, absque ambitione, & cum fide, salute & conseruatione rerum, & personarum, & ad destructionem operum dæmonis, quæ est meritoria.

Ad vulnera curanda Germanice:

Christus ward geborn/Christus ward verlorn.
Christus ward gefunden / der gesegne diese Wunden.
In Namen deß Vatters/ ꝛc.

Latine *Christus est natus, Christus est perditus, Christus est inuentus, & ille benedicat hoc vulnus in nomine Patris, & Filij, & Spiritus Sancti.* Quæ excantatio fuit aliquando dicta à quodam fratre Vuernobo Augustinensi superstitiosa & improbanda inter prædicandum, suum tamē errorem postea reuocauit in aula episcopi Spirensis, anno 1045. sexta Februarij. Sunt & plures qui hac benedictione vsi se iuuatos dixerunt. refert Felix Malleolus *g*, vbi & duos sequentes exorcismos probat & ponit. *g in 1. tract. de exorcismis.*

Benedictio vel exorcismus ad vaccam in gutture quadam passione contritam ex Malleolo.

15. Ob das sey / daß die heilige Jungfraw Maria das Kindt Jesum gebar / so komme

 diesem

diesem Thier das Blatt ab / in deß Vatters / &c. id est, *Si*, (*pro quia*) *sancta Maria peperit Christum re vera, liberetur in fide eius hoc animal hac passione, in nomine patris*, *&c.*

Contra pestilentiam.

16. Contra pestilentiam portatum hoc nomen valere scriptum testatur idem Malleolus *ananisapta*, vel alijs *ananesob*: quod si legas inuerse erit Germanice *Bosenana*, quod dicitur *abigens malum*. Contra serpentes, colubros, aspides, viperas, natrices, nepes, stelliones, dipsas, angues, cæculos, lacertas, buffones, exuuias, aut quorumcunque verminum venenosorum genera, si his habitatio domus tutalis occupata vel contaminata fuerit. sic excantatio sequens prodest vt expertum sæpe tradit Felix Malleolus *a*, si rusticus vel alius bona fide sic dicat. Ich beschwere euch Würm bey dem allmächtigen GOtt / daß euch diese Statt oder hauß als vnmahr seye / als vnmahr Gott ist der Mann / der ein falsch Vrtheil spricht / vnnd ein rechtes kan / im Namen deß Vatters / &c. id est, *Ego adiuro vos vermes* (*seu serpentes vel stelliones*, *&c.*) *per omnipotentem Deum, vt ille locus sit vobis tam detestabilis, prout Deo est vir ille qui falsam sententiam tulit, & iustam nouit, in nomine patris*, *&c.* Et verba inquit Malleolus similiter, mutatis mutandis dicta proficiunt, dummodo equum aut mulam seu alia animalia lumbrici & vermes in visceribus corrodunt prout fide digni nobis patenter retulerunt & experienter probauerunt.

a 2 tract. de exorcismis circa finem.

Ad eadem ex Malleolo.

18. Vbi processum contra vermes & alia nocentia animalia expediuit, & sententiam Malleolus subiungit cum aqua benedicta & processione procedendum ad maledictionem animalium, & benedictione aquarum vel camporum, vt sequitur *Adiutorium nostrum in nomine Domini, qui fecit cælum & terram: Domine exaudi orationem meam, & clamor meus ad te veniat Oremus. Preces nostras quæsumus clementer exaudi, vt qui iuste pro peccatis nostris hanc vermium seu murium persequutionem patimur, pro tui nominis gloria ab ea misericorditer liberemur, vt procul à tua potentia expulsi, nulli noceant, & hos campos vel vineas vel aquas in tranquillitate & quiete dimittant, quatenus ex eis surgentia & orta, tua maiestati deseruiant, & nostræ necessitati subueniant, per Christum Dominum nostrum, Amen.* Item subiungatur mox alia & sequens collecta. *Omnipotens & sempiterne Deus omnium remunerator, & peccatorum maximus miserator, in cuius nomine omne genu flectitur, cælestium, terrestrium & infernorum, tua potentia nobis peccatoribus omnipotens concede, vt quod de tua misericordia confisi agimus, per tuam gratiam efficacem consequatur effectum; quatenus hos pestiferos vermes vel mures, per nos seruos tuos maledicendos, maledicas: segregandos segreges: exterminandos, extermines: vt per tuam clementiam ab hac peste liberati, gratiarum actiones maiestati tuæ referamus, per Christum Dominum nostrum.* Item mox subiungatur exorcismus talis, vt sequitur. *Exorciso vos pestiferos vermes seu mures, per Deum patrem omnipotentem, & IESVM CHRISTVM filium eius, & Spiritum Sanctum ab vtroque procedentem vt confestim recedatis ab his aquis, campis, seu vineis, &c. Nec amplius in eis habitetis, sed ad ea loca transeatis, in quibus nemini nocere possitis, pro parte omnipotentis Dei & totius curiæ cælestis & ecclesiæ sanctæ Dei vos maledicens: quod quocunque ieritis serio maledicti, deficientes de die in diem vos ipsos & decrescentes, quatenus reliquiæ de vobis nullo loco inueniantur, nisi necessaria ad salutem & vsum humanum: quod præstare dignetur qui venturus est iudicare viuos & mortuos & seculum per ignem.* Item sequitur oratio super aquas *Domine IESV CHRISTE, qui Iordanis flumen benedixisti, & in eodem baptizatus aquas mundasti & purificasti, vt elementum salubre efficerentur in remissionem peccatorum: has aquas quoque benedicere & sanctificare & mundare digneris, & nihil in eis noxium, nil pestilens vel inficiens, nil corrumpens remaneat, sed omnia pura & munda in eis efficiantur: quatenus quæ ad vsum humanum ex eis creata sunt, cum salute nostra & gloria tua assumamus per Christum Dominum nostrum, Amen.* Et prædicta ad verbum transcripta ex dicto Malleolo. Tractat & hoc ipsum argumentum anathematizationis animalium nocentium pluribus rationibus in vtramque partem deductis, Bartholomæus Chassanæus *b*.

b li. cõsiliorum conf. 1. in parte 5. eius consilij.

De prophetis veris: & de vatibus & diuinis.

CAP. XXXIII.

TRANSEAMVS nunc à miraculis ad prophetias, & pauca indicemus, quæ religionis causam in his habent; & postea de abusu eius in vaticinijs & diuinationibus agemus. Propheta dicitur, qui futura à se prius intellecta prænuntiat. *προφήτης* Græcis videns antiquis dictus *c*. Hoc nomen dæmonum cultores, vt pleraque alia veræ religionis, sibi vsurparunt etiam, vt prophetæ Baal & aliorum idolorum dicantur, & Festus de verborum significatione. *Prophetas*, inquit, *in Adrasto Iulius nominat antistites fanorum, oraculorumque interpretes.* Et aliquando etiam in sacra pagina, prophetæ, non tantum prædicentes

c 1. Reg. c. 1.

tes futura, aut sacri vates, sed & interpretes diuinorum eloquiorum dici vel modice in sacris literis tinctis & versatis, constat *a*. quanquam etiam & pro ijs qui occulta declarant accipiantur ijdem & vates, quasi fantes à fando: & diuinus a genitiuo *dios* nominis *ζεὺς*, Iupiter: quasi a Deo pendens: & vt diuinus adiectiuum quod ad Deum pertinet dicitur, sic & substantiuum diuinus קסם *kosem θεοσκόπος*, qui ex Deo se respondere profitetur. Vt & D. Chrysostomus *b* ad illa verba, *Nubibus mandabit ne pluant*, in eam, scilicet vineam imbrem. *Nubes, inquit, hoc loco quidam interpretantur prophetas, quippe qui excepta ex superna pluuia oraculorum eam qua sibi dicitur doctrinam, in populum transmittunt.* Propheta Dei loquitur quod Deus ponit ei in ore *c*. non præmediate, vt & testatur Balaam ad Balac *d*.

a in 1. Cor c. 12.
b in c. 5. Esa. tom. 1.
c 3. Reg. 22.
d Num. 24.

3. Permisit, imo sæpe voluit & iussit Deus verus, multa prædici per idolorum sacrificulos & per oracula illorum, verissima, non secus quam per asinam Balaam annuntiari eius voluit voluntatem *e*. Et per elementa cœli, iræ suæ & voluntatis prædictionem, & per nostra, ostenta, cometas, & alia huiusmodi prodigia, quæ non nisi ex Dei permissione immitti possunt, & ad probationem bonorum, quibus interdixit Deus ne falsos prophetas sequerentur, sed necarent *f*, quales occidit Elias *g*.

e Num. 24.
f Deut. c. 18. & 13.
g 3. Reg. 18.

4. Sed interest, inter veros & Dei veri proprios prophetas, & ethnicorum vates atq; diuinos. Quod vates gentilium quiue responsa canebant, multa quidē dicebant: eorū autem quæ dicebant, nihil sciebant: sed non ita facit S. Spiritus: sed permittit vt cor cognoscat quæ dicuntur, *vt annotauit D. Chrysost. h* Aliam & constituit differentiam Hermas discipulus D. Pauli *i*. inter Spiritum Dei propheticum & spiritum falsum. Quod Spiritus Dei de sursum est, quietus, humilis, sine nequitia, & sine desiderio vano huius seculi, homine omni se facit humiliorem, non semper omnibus, nec de singulis loquitur interrogatus, sed cum Deus vult. Spiritus autem terrestris & fatuus & homo qui eum habet, vult primam cathedram, improbus verbis suis, in delicijs, in voluptatibus multis, & mercedem accepit diuinationis. Quo pertinet quod dicitur Deut. c. 18. vers. pen. & fin. *Quod si tacita cogitatione responderis, quomodo possum intelligere verbum quod Dominus non est locutus hoc habebis signum quod propheta ille (falsus) prædixerit, & non euenerit: hoc Dominus non est locutus, sed per timorem animi sui propheta confinxit, & iccirco non timebis eum.* Ad quæstum etiam diuinos & falsos prophetas prædicere, docet Micheas cap. 3. ibique de vltione eorum, & de contrario more verorum prophetarum Dei.

h ad Psal 44. tom. 1.
i li. 2. qui dicitur Pastor, e. vel mandato 12.

5. Prophetia est donum Dei *k*, quod singulari beneficio, pluribus ex antiquis patribus datum ex sacra pagina non ambigitur, & quibusdam etiam post legem Christi acceptum & optandum dicitur *l*. Idque in fauorem horum quos diligit. Quia non facit Dominus verbum nisi reuelauerit secretum suum ad seruos suos prophetas *m*. eligit Deus quos vult, siue illorum etiam quos loqui facit præcedentibus meritis, per quos iubeat verba sua, vel prædici, vel eloqui, implendo mentem & os illorum. Sicque ait ad Hieremiam *n*, *Priusquam te formarem in vtero noui te: & antequam exires de vulua, sanctificaui te, & prophetam in gentibus dedi te: noli dicere quia puer ego sum, quoniam ad omnia quo mittam te, ibis, & vniuersa quæcunque mandauero tibi, loqueris. Ne timeas à facie eorum, quia tecum sum, & eruam te, dicit Dominus.*

k ad Rom c. 12.
l 1. ad Cor. c. 14.
m Am. c. 3. & c. 7.
n c. 1. v. 5.

6. Neque propheta de sua salute securus esse debet, ex eo quod Dei verbum recenseat, cōcionetur, prædicet, & proponat, imo maiori peccato ingratitudinis plectendum nouerit, si tantum sibi beneficium concessum & honorem, per bona opera non comitetur, vt propheta ille ad Ieroboam à Deo missus, à leone necatus fuit Dei permissione & voluntate, quod mandata eius non seruasset, & contra præceptū manducasset in loco prohibito *o*. Et Christus *p* protestatur se non cognituros in die iudicij postremi, eos qui male vixerint etiam dicentes, *Nonne in nomine tuo prophetauimus, &c.* Diuus etiam Paulus *q*, *Si habuero*, inquit, *omnem fidem, ita vt montes transferam: si omnem scientiam, &c. caritatem autem non habuero, nihil sum.* Plures à Deo dona gratiæ & fidei acceperunt, qui tamen Dominum non sequebantur & perierunt, vt Iudas *r*. Interdum & Dei gratia datur alicui ad ædificationem & vtilitatem cæterorum, cum ipse alienus à Deo sit, vt prophetauit Balaam à fide & probitate vitæ prorsus alienus *f*. Talis Pharao exstitit: verumtamen & Deus ipsi ostendit futura *t*. Nabuchodonosor & iniquissimus fuit, sed huic quoque quæ in nouissimo futura sunt reuelata sunt *u*. Saul spiritu malo correptus, pulsante cytharam Dauide prophetauit, & rursus dum peruenisset ad chorum prophetarum, exuit quoq; se vestimentis & cum illis prophetauit *x*. Caiphas cum esset pontifex, tamen impijssimus Simoniaca prophetauit, *Expedit vnum hominem mori pro populo, &c. y*

o 3. Reg c. 13.
p Matth. c. 7.
q 1. ad Cor. c. 13.
r Marci 14.
f Num. 24.
t Gen. 41.
u Dan. c. 2.
x 1. Reg. c. 18. & c. 19.
y D. Ioan. euang c. 18. v. 14.

7. Per prophetas respondebat Deus *z* in visione apparens, vel per somnium locutus ad eos,

z 1. Reg. 28.

eos, interdum os ad os loquens, palam non per ænigmata & figuras, illis Dominum videntibus, cuius generis erant prophetiæ Moysis *a*. Hic magnus propheta Moyses, sed maior & propheta & Deus filius Dei, sacerdos & sacrificium, & redemtor generis humani Iesus Christus: quem Dominus Deus iussit audiri & recipi tanquam seipsum *b*. *Prophetam*, inquit, *de gente tua & de fratribus tuis, sicut me, suscitabit Dominus Deus tuus, idipsum audies, &c.* *c*

a Num. 6. 12.
b Deut. c. 18. v. 15.
c Act. c. 3. v. 22. & c. 7. v. 37. D. Ioan. euang. c. 1. v. 45.

8. Pertinet prophetæ munus & prophetiæ explicatio, ad futura præsentia, & præterita. sic Moysis prophetia est narratio de Adamo, deque temporibus ante lapsis, vt & prophetia eius quod est occultum inuentio, quam habuit Petrus *Actor. cap.* 5. dum furtum Ananiæ & Saphiræ detexit. Est autem magis proprie prophetia quæ futura prædicit, eaque esse obuentura post multas generationes, vt prophetæ prædixerunt de aduentu Christi. Omnes prophetarum Dei prophetiæ habuerunt effectus certos tempore definitos in Dei voluntate, sed non semper aperte omnibus manifestatos, neque etiam ita clare vt ab omnibus concipi possent. quamuis certa futura propheta habuerit. Ideo complures enuntiatæ sunt prophetiæ, quas oportuit cum editæ fuerint obtegi, vt non ipsi etiam libri abolerentur, *vt notat D. Chrysost.* *d* Mos & hic est prophetis creberrimus, vt idem ait *e*, vt dicant quæ ventura sunt, alijs subiectis personis, & interim vtantur aliorum nominibus pro alijs. Id quod in Canaam factum cernitur. Neque enim videmus illum fratribus seruiuisse. Nec vero ob id inefficax fuit aut intercidit patris in illum maledictio, sed exitum sortita est in Gabaonitis. qui ex genere Canaam prognati sunt. Etenim quod in serie illius exsecrationis dicebatur, erat prophetia professa. Rursum & idem in cap. 1. Esaiæ moris fuisse prophetis, non illa solum prædicere quæ passuri essent grauia delinquentes, sed & quæ digni erant perpeti: vt ipso in tempore supplicij, multam gratiarum actionem nossent rependere Deo, quod non pro demerito delictorum luant pœnas, sed multo minores. Item in Psalmum 136. *ait prophetas sæpe multa loqui, non tanquam sua ipsorum, sed tanquam aliorum affectiones narrantes & in medium adferentes, vt dum dicunt, beatus qui allidet paruulos suos ad petram, &c.* Neq; etiam futurorum enuntiatio accipienda est verbotenus, cum ea sit interpres conceptus. *vt ait Aristoteles libro* περὶ ἑρμηνείας, conceptus autem rei similitudo sit: res autem quæ futura dicitur nondum sit in seipsa, sed inspicienda sit vt habet esse in caussis, & nihil contingentium tale in se habet, secundum quod Catharinus Politus tradit *f*. Loquuntur tamen prophetæ de nondum factis, vt de factis, quia mentis oculis videbant quæ post multorum annorum curricula erant futura. Et ita prophetiæ, quæ futura certo erant, prædixerunt: non autem futura facta sunt, eo quod prædicta erant. Cuius rei perpulcra est Diui Athanasij consideratio, dum ait *g*, *Aliqui*, inquit, *Iudæos qui Christum crucifixerunt excusare voluerunt, eo quod quæ fecerint à prophetis facienda prædicta sint, & illos fecisse vt implerentur scripturæ. Ideoq; & causam illis tribuunt, cur Iudæi non crediderint: aufer, inquiunt, sermonem prophetæ, & omnino futurum est, vt illi credant. Cæterum maxime huiusmodi hallucinantur: nemo id pro certo in summa habere debet, prophetas non solum legem esse ministros, vt quæ præcipiunt fieri debeant, sed rerum quoque futuros indices esse. Siquidem non ideo quod dicunt, illud fit: sed quia illud futurum est, ideo ab illis prædicitur. Nec fieri potest vt prophetæ mentiantur, cum vere videant. Si enim res sub conditione & in dubio hæsissent, non vtique pronuntiassent prophetæ. Iudæi ergo sua voluntate inducti sunt, vt ea facerent, neque sancti per sua verba necessitatem addunt negotijs vt cogantur ita fieri, sed cum præuideant studia eorum voluntatesque qui talia acturi sunt, rem vt est futura, denuntiant. Neque, vt aiunt, qui refragantur, tolle prophetiæ verba, & futurum est, vt omnes Iudæi credant, ita quoq; ego dixero, sed in contrarium aufer acta Iudæorum, & prorsus nihil prædices Iesaias. Sicuti oculus non potest videre sine re opposita, ita nec propheta quin facta prævideat. vt Christus vere prospexit, quæ in eius passione vere facturi erant ei, item & prophetæ.* Hoc ipsum pluribus explicat Diuus August. *h* Atque Hieremias per totos threnos, Iudæorum exponit contumaciam, & pœnas illis obuenturas ob Christum crucifixum & Psalmus 68. & 108.

d homil. in Psal. 117.
e in c. 2. Esa. tomo 2.
f li. 1. de præscientia Dei.
g In serm. de passione & cruce.
h serm. 101. de tempore & sermone 3. dominica passionis.

9. Antiquissimum hoc donũ Dei prophetiæ, quod hominib. datum est, vt nullum fuerit ab Adamo seculum, quod non habuerit prophetam vel plures, cum sacrificio & ministro. sic Adam ipse primus homo & propheta, *i* *Hoc est os de ossibus meis, &c.* Prophetauit & postea Lamech *k* Henoch. *l* Noe. *m* Abraham. *n* Isaac *o* Ioseph. *p* Iacob pater eius. *q* Circa illa tempora, & Vates & Prophetæ feruntur etiam inter gentiles Balaam, & pater eius Iob, Eliphas Themanites, Baldad Suites, Sophar Naamathites, Elihu, Berachael Buzites, vt scribit liber Sedergnosam. *r* Gregorius tamen Nissenus, libro de trinitate, & Basilius epistola ad Eustathium medicum, ex hoc catalogo excludunt Balaam, nam vatem fuisse Satanæ,

i Gen. 2. v. 23. prophetas.
k Gen. 4. v. 23.
l Iudæ ep. ∫ a. vni. v. 14.
m Gen. 6. & 7. & 9.
n Gen. c. 15. & 22.
o Gen. c. 27.
p Gen. c. 40. & 41.
q Gen. 49.
r cap. 22.

non

a Nu. 22. 23. 24. nonDei existimant, *a* quare & Deum & Dominum quem consuluisse dicitur, diabolum interpretantur qui homonyme sic appellatur.

10. Dicunt autem ijdem auctores, post datam legem à Deo per Moysem, spiritum Propheticum desiisse afflare gentes, quod tamen non conceditur, cum & postea Sibyllæ Ethnicæ de Christo prophetarint. Fuit & Magnus Propheta Moyses tempore legis. De quo refertur in libro Hebræorum malemonim 1 cap. 7. & apud Epiphanium, *b* quod ex quo munus Prophetæ suscepit, vxoris notitia abstinuit, vt purius tam sanctæ functioni vacaret. Huius & tempore prophetarunt in deserto septuaginta viri, ex quo super eos descendit Spiritus Domini. *c* & nominantur inter illos Eldad & Medad, qui prophetabant in castris. Propheta Moysi Aaron *d* Feruntur & Prophetissæ eorum temporum & sequentium ab Hæbræis in libro Seder gnolam cap. 20. & 21. Sara vxor Abrahæ, Maria soror Moysis. Debora. *e* Anna mater Samuelis Olda. *f* Fuerunt istæ vt & aliæ, alijque ad Prophetiæ donum exstat ordinem vocari, prout licuit Deo Sanctum Spiritum in illis suscitare, vel immittere, vt & Amos è pecudum pastu sustulit Deus *g* & Elisæum ex agricultura. *h*

b Heresi 78.
c Nu. 11. v. 25.
d Exod. c. 7.
e Iudi. 14.
f 2. Paral. c. 34.
g Amos 1.
h 3 Reg. 19.

11. Fuerunt & collegia Prophetarum ordinariorum à Samuelis tempore, quem Hebræi propheticorum collegiorum fundatorem faciunt, *vt & Diuus Petrus i* à Samuele Prophetas nempe ordinarios deducit. Erant enim homines huic professioni expresse se deuouentib. vt precib. contemplationi, scripturarum interpretationi, prædicationi, studio commodius vacarent. Ex quibus Deus aliquos interdum suscitabat, qui rerum prædicendarum apud reges, populos & alios fungerētur, vocabantur, & parui Prophetæ & filij Prophetarum, qui apud Prophetas habitabant, *k* fueruntque in repub. Hebræa aliquando reges sacerdotes, & Prophetæ simul. *l Sic sub Dauid* Sacerdos Abiathar: Prophetæ, Nathan, Gad. *Sub Salomone* rege, sacerdos Sadoc, & Prophetæ Ionatas, Iddo, Achias, Silonites. *Sub Roboamo* rege, sacerdos Achinna: Prophetæ Samaia Iddo. *Sub Abia* reg. sacerd. Azaria, Propheta Iddo. *Sub Asia*, reg. sacerdos Ioram & Azarias filius Oded, Prophetæ vero Anani & Iehu filius Anani. *Sub Iosaphat* rege Iohas sacerdos, Prophetæ vero, Iehu, Abdia, Michea, Iehiel, filius Zachariæ, Eleazar filius Dodiæ *Sub Ioram* reg sacerd. Ioarib, Propheta Elias. *Sub Ochozia* rege sacerd. Iosaphat, Propheta Eliseus. *Sub Athalia* Regina & Ioha rege, sacerdotes Iojada, & Pedaja: Propheta Zacharias iussu Ioæ necatus. *Sub Amasia* rege sacerdos Sedechias: Propheta Amos, Amasiæ regis pater & Esaiæ Prophetæ. *Sub Ozia* rege, sacerdos Iohel: Prophetæ Oseas, Esaias, Amos. *Sub Ioatham* rege, sacerdos etiam Ioatham dictus, Prophetæ Esaias, Oseas, Amos, Ozias, Micheas Morastites. *Sub Achaz* Pontifex seu sacerdos Vrias: Prophetæ, Esaias, Ozeas, Amos, Micheas, Oded. *Sub Ezechia* rege pontifex Neria, Prophetæ Ozeas, Esaias, Amos, Micheas. *Sub Manasse* rege, sacerdos Ozaias, Propheta Iohel, Naum, Abacuch. *Sub Amone* rege, Sellum sacerdos, & Propheta ipse Sellum & Hozai. *Sub Sosia* rege, sacerdos Helchias, Prophetæ Sephonias, Hieremias, & Olda Prophetissa. *Sub Iechonia* rege, idem sacerdos, & Hieremias etiam Propheta. *Sub Ioachimo* rege, sacerdos Azarias, Prophetæ Hieremias, Vrias. *Sub Iechonia* rege, pontifex Serajas, Propheta Hieremias in trāsmigratione 2 *Sub Sedechia* rege, idem pontifex, Prophetæ vero Iosadac frater Ezræ scribæ Hieremias & Ezechiel. *Sub anno 11. Sedechia* transmigratio 3. quo tempore regnauit Nabuchodonosor anno mundi 1338. vsque ad 37. annum exsilij Iechoniæ. *Post Nabuchodonosor* regnauit Euilmerodach in Israel, qui eduxit de carcere Iechoniam, mortuus tamen post. Salatiel vero eius filius captus imperante Balthasar tribus annis, cui successit filius Zorobabel, dehinc Darius, & postea anno 52. ab excidio templi, id est, anno 70. imperij Babylonici, imperauit Darius Medus, desijtque imperium Chaldæorum, post Cyrus: tunc primus reditus Hebræorum, & ascendit & Zorobabel Hierosolymam, & exsules cum ipso anno 1. regni Cyri regis Persarum: tuncque fuit summus sacerdos Iosue filius Iosedech: & Prophetæ Aggæus, Zacharias, Ezras. Post Cyrum suscepit imperium Assuerus, alijs Xerxes, cum eo erat Aman impius inimicus Hebræorum.

i Actor. c. 3.
k vt notauit D. Chrysost. in proœmio in Psal. tom. 1.
l vt habetur in Chronico Hebræorum Seder gnola Zotha.

12. Secundus vero reditus Hebræorum in patriam, fuit anno 18. imperij Medorum, anno 70. templi excisi: quo tempore Ezras scriba & alij exsules redierunt Hierosolymam, & ibi Zorobabel mortuus ædificatis muris & sanctuario, cui successit Mesula filius. Quo tempore cœpit imperium Græcorum. Tunc mortuus Aggæus, Zacharias, Malachias, & cessauit Prophetia in Israel. Anno ab orbe 3404. quod & firmat Iosephus contra Appionem, fuerunt & his ante paulo temporibus, Daniel & alij dispersi. defecisse etiam Prophetiam tempore Oziæ in Israel: tamen postea restitutam innuunt sacri vates sequente causa. Cum rex Ozias voluisset sibi officium sacerdotis vsurpare,

pare, atque in templi adyta eius gratia ingredi, à sacerdote summo repulsam passus non quieuit, sed in adytum irrupit, quo facto Deus iratus lepram in fronte misit, *a* & ex eo fuit non solum sacerdotio spoliatus, sed etiam regno, tanquam leprosus ab alijs separatus. Atque populus quod illatam sacerdotio vim & iniuriam non vindicasset, pœnam sensit, priuatusque de responsis Domini & Prophetis, donec Ozias mortuus fuisset. Vnde Esaias notanter suæ Prophetiæ tempus exprimens, signat mortem Oziæ dicens, cap. 6. *factum est autem anno quo mortuus est Ozias, vidi Dominum, &c.* vt Diuus Chrysostomus obseruauit, explicans illud cap. 6. tom. 1. homil. 4. de verbis illis, *vidi Dominum*.

a 4. Reg. c. 15. & 2. Paral. cap. 26.

13. Post aduentum Filij Dei, quemadmodum alia dona humano generi diuina concessa sunt, sic & spiritus Prophetiæ, & Dominus noster IESVS CHRISTVS in ecclesia quosdam posuit Apostolos, quosdam Prophetas, quosdam doctores, &c. *b* & quidam fuerunt etiam Apostoli & Prophetæ, vt Diuus Ioannes euangelista, qui mysteria plura in Apocalypsi reliquit, sicut & alij. Narratur & Actorum *cap. 21. vers. 9.* quod Philippo Euangelistæ erant quatuor virgines filiæ prophetantes, & *v. 10.* quod erat vir in Iudæa Propheta nomine Agabus qui prædixit captum iri D. Paulum. Ioannes Ægyptius monachus, prophetiæ donum, & rerum quæ multis ignotissimæ sunt agnitionem, adeo accepit, vt futuras res perinde ac præsentes, non minus quam prisci vates cerneret, apud Niceph. Calixtum. *c* Refert & idem *d* sub Iustino Cæsare, Zozimam quendam è maritima Phœnicia oriundum, Sidam patriam sortitum, apud quendam Archesilaum in Cæsarea præcipua ciuitate Palestinæ, diuturno ieiunio alijsque studijs quibus Deum delectari par est, non solum ad summum indolentiæ statum peruenisse, verum etiam donum id vt futura velut præsentia videret à Deo consequutum: eumque, cum cladem Antiochia ex terræ motu acceptura esset prolixe illacrymantem, exque intimo animo ingemiscentem sumto aliunde in manus ignis catillo circumquaque obambulando locum omnem suffitu impleuisse, demum humi prouolutum, precibus Dei opem implorasse: & superuenienti Archelao, & quare id faceret interroganti, excidium Antiochiæ fieri dixisse, quod hora annotata verum fuisse cognitum est. Refert Sozomenus *e* Athanasio per ciuitatem ambulanti, contigisse corniculam auolantem clamitare, quo facto multitudo paganorum velut mago, arrogantes petebant ab eo, quid cornicula illa significaret. Illum autem ferri silentio dixisse subridentem, *cras Latina lingua dies ventura significatur.* Hoc ergo clamans tristem vobis significat diem per Imperatoris Romani iussionem, & ita contigisse, vt Athanasij sermo licet derisus venerit ad effectum. Altera nanque die principis literæ venerunt ad iudices, iubentes vt pagani sua non permitterentur ingredi templa, neque solemnes festiuitates superstitionesue celebrarent, & tunc eorum festiuitas venerabilis, generalisq; destructa est.

b ad Ephe. c. 4. v. 11. 6. cum ex iniuncto 12. & c sicut in vno corpore 14. de haeres lib. 5. doc. tit. 7.

c lib. 10. 11. hist. c. 4.
d lib. 17. histor. cap. 4.

e lib. 5. hist. tripartit. c. 27.

14. Deus Optimus Maximus aliquando permisit inter gentiles & abhorrentes à lege Dei eiusque vera cognitione, vates vera quædam prædicere & præscire, aliquando etiam dæmon Deum simulans, falsa & spiritus mendacij posuit in visionibus, somnijs & locutionib. pseudoprophetarum, permittente Deo, ad decipiendos eos, qui Dei spem, potentiam & cognitionem abiecerant, vt aliquando decepti resipiscerent. Sic enim bonitas Dei erga genus humanum se habet, & amore caritatis erga suam creaturam, vt velit eam saluam esse, & ad agnitionem veritatis peruenire: facitq; oriri solem suæ misericordiæ super bonos & malos, & prædici vult mala, vt homines fugiant à facie arcus, & fiant meliores, vel vt Deum agnoscant mirabilium rerum solum auctorem, & rerum futurarum solum vere præscium: sic enim dictum Esaiæ c. 41. v. 23. *annuntiate quæ ventura sunt in futurum, & sciemus quod dij estis vos, &c.* Sicuti enim prodigia proferri gentib. permisit & voluit, ad euitanda mala, sic & per spiritum suum etiam inter gentiles declarauit mala aduentura & futura, vt sibi prospicerent homines, ne vt sine admonitione se interceptos calumniarentur.

15 Oenones Cebrenis filia, vxor prima Alexandri filij Priami, Alexandro prædixit fore eum rapturum Helenam ex Europa, & bellum suæ patriæ inducturum, quodque ipse in bello sauciandus esset à nemine sanandus; aliaque sæpe à numine correpta futura denuntiabat. *f*

17. Cum etiam idem Alexander qui rapuit Helenam in Græciam transire decreuisset, Hellenius vaticinari cœpit, Graios venturos, Ilium euersuros, parentes & fratres hostiũ manu interituros, si Alexan. vxorem sibi ex Græcia adduxisset, idipsum & cecinit Cassandra, *g* Hæc Cassandra quoque, filia Priami, capta, Agamemnoni tradita multa in Agamemnonem pronuntiauit, & vniuerso exercitui profectionem ad suos incommodam exitialemq; Deo repleta, vt ait Dictys Cretensis *h* Calchas etiam.

f vt refert Parthenius in Eroticon c. 4. ex Nicandro li. de poetis ex Sphæ Cephalo Gergithio in Troicis.
g vt refert vtrunq; Dares Phrygius li. de excidio Troiæ.
h lib. 5. & 6. de bello Troiano.

etiam in exercitu Græcorum, vates futurorum eximius. a De quibus vide Homerum & Virgil.

a vat idem Di. Æneid. li. 2.

17. Amphiaraus & Martius, quondam vates inclyti. Ammian. Marcel. lib. 24. histor.

18. Tempore legis Moysis, vt Satan legem Dei vehementius obscuraret, vt ait Tatian. oratione contra gentes, Telmisci excoluerunt diuinationé, ex insomnijs Cares, ex astris Phryges, & Isauri, ex volatu auium: Persæ ex Magia.

19. De falsitate quoq; poematis Homeri, quodque cæcus futurus esset, & deos fictutus esset pugnantes, prædixit Sibylla. b

b li. 5. oraculorum versu 122

20. Refert Aimonius in historia in primo, Bassinam vxorem regis prius Thuringorum, quæ postea adhæsit relicto primo marito Childerico regi Galliarum, arte vaticinandi valuisse, & prima nocte nuptiarum cum Childerico initarum, eum rogasse abstinere à concubitu, & ter nocte extra palatij fenestras annotare visa: eum autem vidisse primum vnicornes, leones, leopardos, deinde secunda vice vrsos & lupos rapaces: tertia canes, vulpeculas, & alia similia minuta animantia se mutuo lacerantia. Quæ ipsa explicauit esse indicia trium generationum, ex illo oriendarum & naturarum earum. Primam fore generosam monocornium & leonum instar. Secundam, rapacem instar luporum & vrsorum. Tertiam autem fraudibus seditionibusque refertam: quæ se mutuo morderet, instar canum, & aliarum bestiarum quæ apparuerant: quæ contigisse in trina successionis regiæ mutatione plures obseruarunt.

21. Longius Proculus, publice prædixit in Germania Domitiani diem quo excessit è vita. Hac causa Romam missus, damnatus capite, tamen executione remorata, Domitianus eo interijt die, & absolutus à Nerua imperij successore quadraginta sestertia dono accepit. Apollonius etiam Tyaneus, quo tempore ab Stephano liberto Domitianus occidebatur, cum per excelsum saxum, atque editum ascendisset, conuocata magna populi turba, siue is Ephesi esset siue alibi, dixit, recte Stephane, euge Stephane, percute homicidam: percussisti, vulnerasti, occidisti. c

c Xiphilinus ex Dione in Domitiano.

22. Quidam etiam vates in Africa, prædixit Macrinum præfectum prætorio Antonini Caracallæ, & filium eius Diadumenum futuros Imperatores, quod accidit. Item Serapio quidam in Ægypto, palam paucis ante necé Antonini diebus, dixerat ipsum breui tempore victurum, eiq; Macrinum successurum. d

d Xiphilinus ex Dione in Antonino Caracalla.

23. Cum Iulianus etiam noue receptus in consortiú imperij à Constantino II Viennam ingressus esset ciuitaté, & ciues de eius aduentu conclamantes lætarentur: tunc anus quędam orba luminib. cum percunctando quisnam esset ingressus, Iulianum esse Cæsarem compertisset, exclamauit, hunc deorum templa reparaturum: Ammianus Marcellinus lib. 15. quod & contigit, quia is fuit apostata à fide.

24. Agaluiphus dux Taurinensis ciuitatis & Langobardorum, tempore quo Autharis rex XII Longobardorum Theodelindam filiam Garibaldi Bajoariæ regis (quæ nunc Bauaria) vxorem in Sardis ad fines Veronæ ad Idus Maias duceret, habebat quendam de suis haruspicinæ peritum, qui per artem diabolicam intelligebat quid futurum ictus fulminũ portenderent. Et cum tunc turbato aere lignũ quoddam in septis regijs situm cum magno tonitruorum fragore fulminis vi ictum esset, is est interpretatus Agilulpho futurum, vt ipse paulo post nouam sponsam regis sibi in vxorem duceret, quod contigit. e

e Paul Diacon. li. 3 de origine & gestis Langobardorum cap. 14.

25. Refertur etiam à Nicephoro Calixto f & à Socrate g prædictio quædam de successore Valentis Imperatoris, quæ quamuis sortita fuerit effectum, tamen propter sui ambiguitatem arte dæmonis pluribus exitio fuit. Siquidem qui Græcam superstitionem & philosophiam sequebantur, natalibus præclari necati sunt à Valente Cæsare orientis, propter oraculum quod ipsi exegerant incantationibus: Quis Valenti successurus esset post mortem Quod fuit huiusmodi, ex tripode ex lauro facto, verbisque peractis & euocationibus quibusdam, vt fieri in talibus mos erat, petætis, quod volebant effecere, vt scilicet literarum machinis quibusdam tripodis & oraculi, eas ordinantibus, collectione, Imperatoris nomen appareret (fuit autem literarum ordo, inquit, scholiastes Nicephori ΘΕΟΔ vel Theod.) inhiantes ad Theodotum quendam Valentis aulicum, superstitione quidem Græcum doctrina Philosophum. Quod resciens Valens vna cum Theodoro capite mulctato, oraculi opifices vna cremari fecit, & pariter per omne imperium in similes philosophos est animaduersum, nec in eos tantum, verum & in eos qui eorum vestitu vterentur, neque Valens alicui pepercit, qui Theodorici cognomine vocaretur, aut alicui cuius nomen per Theo, initiaretur. Itaque Theodoti, Theognosti, Theodosij, Theoduli necati sunt. addit autem & Nicephorus, h successisse tandem Valenti mortuo Theodosium consortem imperij à Gratiano lectum postquam victor in Thracia Barbarorum fuit.

f li. 11 c 45.
g li. 4. hist tripar. ca. 35.
h lib. 12. c. 1.

26. Plato in Phædro duas species diuinationis facit Manian μανικὴν & οἰωνιστικήν. Manian,

xian, à qua vocem μανικὴν, & interiecta litera T. μαντικὴν fluxisse conijcit, vocat illam ex afflatu dæmoniaco conflatam, cum furore vim vatidicam & diuinatricem, οἰωνιστικὴν vero partem ex legibus aut regulis certis ex signis, aut physicis aut alijs superstitione admixtis texentem prædicta. Aliunde istæ quam quæ ex Spiritu Sancto procedit, nempe ex dæmone quæ improbata. Ex signis vero causisque naturalibus quædam alia, quæ recte callentibus Physognomiam & Physicam multa cognita vulgo occulta faciunt, vt ex libris Aristotelis de Physica, Polemone, Adamantio & alijs constat.

27. Erant apud Germanos, sacræ vocatæ mulieres, quæ fluuiorum vortices prospicientes, fluentorumq; sonitus ac circumuolutiones, futura conijciebant ac prædicabant. *a*

a vt ait Clemẽs Alex. lib. 1. Strom. a.n.

28. Singulare quod notat Plato in Apologia Socratis, Socratem ita allocutum ciues, *vobis qui me condemnastis vaticinor cum in eo statu sum, in quo homines morti proximi vaticinari solent, &c.* Vnde colligunt, commune fere omnibus morituris, sub mortem & vitæ exitum vaticinari & futura prouidere. Quod & Romanos credidisse scribit Arnobius. *b Sic*, inquit, *Ventura prædixit Agamemnoni Polynistor: Patroclus Hectori, Hector Achilli: Calanus Imperatori Alexandro, vt alij innumeri, forsan quia tunc animus veluti propemodum vinculis corporeis absolutus, vel se expediens, cum de alia vita cogitat, acutius & fortius vires suas colligit: & ita plura quæ antea ob terrestrem molem considerare non poterat, speculatur, & inter Deum verum colentes, proximius ad Deum accedit, vnde haurit rerum notionem veluti speculi diuinitatis, factus quodammodo particeps.* Et dicebat Plato epistola 2. validiora esse diuinorum hominum præsagia.

b li. 2 contra gentes.

29. Erat diuinandi prædicendiq; quoddam genus vanissimum antiquis gentibus, Augurium, quod plenum erat superstitionis: quo probabatur, concederent ne dij vt loquebantur, populo salutem postulare, quasi nefas esset, priusquam concederetur eam petere, & dies destinabatur singulis annis, ad quam diem nullus exercitus ad bellum est profectus, nullus in hostem aciem eduxit, aut pugnatum est *Vt ait Dio Cassius c de iuribus augurus, tractat Cicero 2. de legib.* Nullus in summa apud Romanos actus fere fiebat legitime absque augurio vel pontificum vel vatum sententia: decemq; iuuenes filijque principum Ethruriam singulis annis mittebantur, ad discendam eam rerum sacrarum peritiam, *vt ait Valerius Maximus lib. 1. cap. 1.* exstat lex Romuli apud Dionysium Halicarnassæum explicata à Cicerone in legibus. *Quæq; augur iniusta nefasta, vitiosa erat defixerit, irrita infestaue sunto. quiq; non paruerit capitale esto, qui agent auspicia, seruanto, auguri parento.* Plato dicebat in Phædro, sapientem inuestigationem fieri, per auguria. *Fertur*, vt Valerius Maximus ait, *Tarquinius Priscus cum auguria & legem de augurijs irrideret, Manij auguris nouacula qua cotem dissecuisse dicitur, ad eandem superstitionem redijsse, religione sibi iniecta.*

c li. 73. hist.

30. Augurum sacerdotum insignia erant 1. Lituus, id est baculus incuruus, quo quatuor partes cœli notabantur. 2 Simpula, qua sacrificabatur. 3 Galerus. 4 Vas 5 Malleus. 6 Gladius. 7 Pulli, 8 Vestimentum proprium, quod læna vel trabea murice tincta erat, à capitis vertice ad talos vsque corpus omne amiciens Quæ, cum sacerdotalem illam dignitatem Antonius, Iulius Cæsar, Pompejus & alij ostendere volebant, incidi iusserant cum moneta. Fuit collegium augurum ab initio, tres ex tribus tribubus habens ordinatos, postea quatuor: postea quinque: & postea nouẽ, qui responsa dabant, idque templo illorum quod Augurum, vbi augur capite velato, lituo in manibus signo dignitatis exsistente, augurabatur. Auxit Octauianus Cæsar numerum augurum, dum Valerium Messalam augurem fecit, vt auctor Dion Cassius. *d*

d li. 49. hist. Rom. vide quæ de auguriis diximus li. 34. syntax c. 3. & quæ tradit Guilelmus du chou de religione & sacerdotii antiquorum.

31. Fuerunt antiquis vatum diuinationes ex oraculis, de quibus copiose diximus, & de fallacijs & prohibitione illorum. *e*

e li. 34 syntax. c. 5 6. 7 8 9 & li. de angelis, in c. 14. nu. 27 & 28 c. 16 nu. 17. & c. 17 nu. 10. parte 1 10 & commentariorũ syntax artis mirab. lib.

32. Verum non erit alienum addere, quod scribit Dio Cassius libro Romanæ, in Apollonia Macedoniæ circa Anam fluuium, in loco qui dicitur Nympheum fuisse oraculum ignem vomens, qui tamen non comburerent fruges vicinas, quæ ibi germinabant & crescebant, editum autem thure accepto, precibus eius rei quam petebant factis, & iniecto thure in ignem tanquam socium precum vt secum illas deferret: tumque si ratum futurum esset votum, è vestigio fuisse correptum thus ab igne: si irritum, minime, & effugisse à flamma, & ita in vtranque partem ignem futura prædixisse, morte nuptijsque exceptis, de illis enim non licebat cuiquam oraculum consulere.

33. Fuerunt antiquitus oracula multa ex captione & deceptione seu impostura dæmonum, vel ex dolo & fraudibus sacrificulorum idolorum edita per vias & meatus abscondita. Theodoretus etiam *f* oracula antiquorum dæmonum fuisse in homines laqueos ait. Hi enim veluti tyranni occupata in orbe dominatione

f li. 10 de curatione Græcarũ affectionum contra infideles.

tione iniusta, hominibus ita imposuerunt, cum pro diis se haberi voluerint, futura tentando prædicere. Et Plutarchus, lib. περὶ τῶν ἐκλελοιπότων χρηστηρίων, de defectu oraculorum, tradit, eos, qui darent responsa in oraculis, fuisse non Deos, sed dæmonas, cum Deus ab omni passione & affectione sit immunis, vocatque eos dæmonas malignos. Quare & aduentu Christi cessarunt illorum oracula domiti à Deo, vt & Athanasius firmat. *a* Treueris in Germania cum eam ciuitatem inuisendi causa adiissem, plura antiquitatis, pietatis, & religionis veræ monumenta mihi demonstrata. & quantum nunc distaret à prima idololatriæ cultura, per vestigia antiquitatis non sine animi voluptate cognitum habui, statuaque quædam lapidea vetustissima Veneris, quæ nunc in angulo cœmiterij omnino deformis cum veteri inscriptione iacet, quæ olim oracula per ministerium dæmonis reddere dicebatur. Item & circa portam ciuitatis ad Occidentem ad littus Mosellæ fluuij locus Capitolij maximique templi, sedes idolorum, vbi non minus quam centum fuerant posita idola ab omni populo culta, qui ab illis responsa accipiebat præstigiis dæmonum.

a *lib de humanitate verbi.*

34. Vt autem Christi fides euertit omnem potestatem in Christianos, & alios vsurpatam à dæmone, sic quoque aliunde factum fuit. vt imposturæ sacrificulorum, qui eo prætextu imponebant hominibus, fuerint detectæ, deiectæ, & subuersæ, & Nero ipse, Apollini iratus, vel quod ei graue & molestum responsum dedisset, vel alio modo, Cyrræam regionem ei abstulit, eamque dedit militibus, & locum, vnde oracula petebantur, deleuit, hominibus ad os ipsum, ex quo spiritus emittebantur, interfectis. *b* Detexit enim responsa oraculorum paganorum, ad decipiendos auditores ab astutis & cautis hominibus, vel ad lucrum, vel ad gratiam, vel ad odium concipi, & vt plerunq; ambigue ad vtramuis partem & vtrumlibet euentum fuisse composita acute, vt dixit Euseb. Pamphil. *c*

b *vt scribit Xiphilin ex Dione Cassio in Nerone.*

c *lib 4 de preparat Euang. c.1.*

35. Deprehensum est, *d* cum euerteretur templum Serapidis Alexandriæ, simulacra omnia inuenta, siue ærea, siue lignea, caua & elaborata, vt caua pars & terga templorum parietibus adaptarentur, occultis quibusdam meatibus in muro relictis, qua deinde per alia quædam arcana adyta in simulacrorum caua impostores subibant, & inde, quæ eis visa fuissent, responsa dabant. Non prætermittam censuram de vatibus & diuinis, eorumve artibus, quam Euripides in Helena, *e* non minus sapienter, quam Christianè protulit, si pluralem deorum, in singularem numerum conuertas:

d *vt narrat Niceph. Calix. lib. 12. c 26.*

e *actu 2. vers. 359.*

ἀλλὰ τοι τὰ μάντεων
Ἐσεῖδον ὡς φαῦλ' ἐστὶ καὶ ψευδῶν πλέα.
Οὐδ' ἦν ἄρ' ὑγιὲς οὐδὲν ἐμπύρου φλογὸς,
Οὔτε πτερωτῶν φθέγματ'· εὔηθες δέ τοι
Τὸ καὶ δοκεῖν ὄρνιθας ὠφελεῖν βροτούς.

Et postea:

Εἴποις ἂν ὡς νιν ὁ θεὸς οὐκ ἐβούλετο:
Τί δῆτα μαντευόμεσθα; τοῖς θεοῖσι χρὴ
Θύοντας αἰτεῖν ἀγαθὰ, μαντείας δ' ἐᾶν.
Βίου γὰρ ἄλλως δέλεαρ εὑρέθη τόδε
Κ' οὐδεὶς ἐπλούτησ' ἐμπύροισιν ἀργὸς ὤν.
Γνώμη δ' ἀρίστη μάντις ἥ τ' εὐβουλία. Id est,

Ceterum nunc plane intelligo,
Quam vani vates, quamq; pleni mendaciis.
Nihil sani neq; in diuina flamma ignis
Sacri, neq; auium in vocibus:
Imo dementia est vel opinari
Hominum rebus prodesse posse volucres.

Et postea:

Sed dicas forte, Deus id sciri noluit:
Quid ergo vates consulimus?
Dy nobis sacrificiis placandi, &
Petenda ab illis bona, omittendaq;
Vaticinia: vita enim inutilis
Hæc est excogitata illecebra:
Nemoq; ignauus ex prædictionibus
Ditatus est. Sed & vates est
Mens bona & bonum consilium.

Addit & Chorus:

Εἰς ταὐτὸ κἀμοὶ, δόξα μάντεων πέρι,
Χωρεῖ γέροντι· τοὺς θεοὺς ἔχων τις ἂν
Φίλους ἀρίστην μαντικὴν ἔχοι δόμοις. Id est,

Eandem ego de vatibus sententiam
Cum sene habeo. Qui deos sibi
Beneuolos habuerit, optimam habet domi diuinationem.

Obseruatum etiam est, ipsa dæmonum oracula seu responsa, maxime insigniora & Delphica dæmonis Apollinis, semper dubia & obscura fuisse, vt in quamcunque partem se futura inclinaret, veritatem dixisse viderentur: cum tamen ex sua natura veritatis hostes essent, quemadmodum & dux eorum Satan *f*. quale illud apud Liuium à Pythia filiis Tarquinij de futuro imperio inquirentibus, vt primus, qui Romam reuersus, matri osculum daret, imperaturus esset: quod de matre naturali, Brutus vero intellexit de terra matre communi omnium. Simile exemplum ex Ennio allegat Cicero *g*. & Herodotus *lib. 1.* legitur apud eundem oraculum obscurum Siphyniis à Delphico Pythio datum, *lib. 3.* Spartianus *lib. 1.* Argiuis *lib. 6.* Simile & illud, *Aio te Æacida Romanos vincere posse.*

f *Vt scribit D. August. lib. 3. de ciuitate Dei, c.7.*

g *lib. 2. de diuinat.*

DE REPUBLICA, LIBER XIV. SEU DE CURA ET educatione puerorum vel infantium.

De generali cura Reipublicæ circa liberos procreandos. CAP. I.

EX agricolis, qui arbores rectas, fructuosas, & dispositas ad cultum habere desiderant, curam principalem esse putant in ipsa satione prima, & pro ea terram conueniẽtem eligere, semina vel plantas eo ordine disponere, vt & se mutuo non impediant, & iucunda quadam positione vtilitatem simul & commoditatem producant. Qualem enim ordinem, qualemve cultum primitus impenderint, talem in posterum fructum & vtilitatem maiorem vel minorem consequẽtur. Ad eum modum Reipublicæ moderator, qui in societate humana sibi commissa colenda desiderat fructum communem ex populo percipere, non minus solicitus esse debet in eligendis, plantandis, & dirigendis primis plantis humanis. Est enim homo planta inuersa, habẽs sursum radices, in cœlum extollẽs caput, vt hauriat à cœlo, tanquam à proprio solo necessaria corpori & animæ: Deus agricola, princeps vicarius eius summi agricolæ. Et proinde, statim ab ortu, imo ante conceptionem, & in gestando vtero, & post editionem partus, de infantibus, vt nouis plantis, quæ in orbem veniunt, solicitus esse debet. Sicuti & Lycurgus in sua republica, non omisit etiam statuere, quoties in hebdomada conuenire debent mariti & vxores, qua ætate nubere deberent, quave vxores ducendæ essent: quod & curæ fuit aliis legislatoribus, & his, qui publicam rem curarunt, ad generationem promouendam & firmandam, vt essent filij editi aliquando vsui meliori reipublicæ.

2. Siquidem filij non tantum parentibus, sed etiam reipublicæ nasci dicuntur. *a* Nempe, quod ex illis conflétur, & quotidie deficiens populus reficiatur, & quodammodo remaneat immortalis *b*. De propaganda ita republica quoq; fuit studium his, qui præpositi fuerunt, vt pœnis etiam coercerent, qui non ducerent vxores, præmiis afficerent ducentes, & liberos procreantes, eoq; magis, quo plures ederent. Lycurgus eos, qui nollent ducere, pellebat à spectaculis; senibus, cœlibibus, haberi honorem, qui in aliis deferri lex iubebat, noluit. Censoria quoq; nota apud Romanos, qui matrimonium non contraherent, adigebantur *c*, lata lex Papia, de frequentandis matrimoniis: pœnæ adiectæ aliquando cœlibibus, & non generantibus, quæ tamen postea abolita *d*. Lex eadem præmia procreantibus liberos proposuit *e*. Fuerunt & immunitates & vacationes suscipientibus plures liberos à Romanorum legibus concessæ, priuilegia varia, vnius, duorum, trium, pluriumve liberorum. Rex Persarum munera etiam ei mittebat singulis annis, qui plures sustulisset liberos *f*. Spartiatæ vel ei, qui tres sustulisset liberos, priuilegium concedebant excubiarum: qui plures, aliorum munerum. *g*

3. Fuit aliquando mos genti Tapyrorum, qui adiacent Hircanis, vt susceptis liberis aliquot vxores aliis item habendas, quærendæ prolis gratia transferrent: sicuti Catonẽ Portium, Hortensi indigenti, Martiam vxorem esse impertitum veteri vrbis more, post alios cecinit etiã Lucianus *h*. Verum ille mos non à nobis refertur, vt probetur, sed vt indicare possimus, propagationis quantũ fuit aliquando multis desiderium, vt etiam obliuiscerẽtur honestatis potioris, & dignitat. matrimonij.

4. Non sufficit enim procurare prolem reipublicæ multiplicem, nisi quoq; & ea talis sit, quæ vsui & vtilitati sit, atque honesta, & non damnosa. Et proinde additæ sunt leges, quæ huic parti quoq. prospicerent, fueruntq; vel lege diuina, in populo Dei, & alibi ratione naturali, emendata plura, quæ visa sunt interdũ hominibus societatem bonam non curantibus, iucunda & probanda, in quæ inciderant vel nimia multiplicandi cupiditate, vel voluptate inordinata. Sic respublica improbata Socratica, quæ vxores & liberos communes esse volebat: qualis & Anabaptistarum, Nicolaitarum, & Gindanorum *i*, qui erant finitimi Macaris in Africa, Tyrrhenorum *k*, Nomadum, Scytharum, Lymurniorum, Dapsolybium *l*, & aliorum quorundam. Docuit enim vsus, vagos & promiscuos concubitus forsan multiplicare posse sobolem, sed non esse eam idoneam ad educationem & vtilitatem Reipublicæ. Nam præter contemtum Dei, ex quo subuertuntur respublicæ, difficilis inuenitur educatio & sustentatio prolium, vt vix liberi possint perduci ad vsum ad societatem necessarium. Ita in Gallia in Septentrionalibus gentibus mulieres cum sint fœcundissimæ, & vltra nutriendos partus diligentes, abundant cum maiori solicitudine homines, certa sunt matrimonia, & singuli suos partus educant potius, tanquam suos, quam si communes censerentur: quod enim commune plurium est, solet à pluribus contemni: vbi etiam multitudo permittitur mulierũ seu vxorum,

a l 1. §. & generaliter. de vêtre [illegible] ff. mitt. lib 17 P. tit 9. l 2. de instit & iur P l. 14. ad Senatusc. Treb P. l. 1. in fin ad leg. Iul maiest P. l. 19 § 7 de captiu. & postli. reuer. P. l. 14. § 4. de muner & honor. P.

b l propter ebatur de studic P. l. liberorum. 220 de verbor. signif P.

c Valer Max. lib 2 c 9. Plutarch. in Camillo.

d l 2. de infirmanda pœn cœlib. & orbitat lib. 8. tit. 58. c. quadam leges, 2. dist. id.

e l. f de his qui numero liberorum se excusant lib. 10. C. tit. 51 § 1 de excusa tutor apud Inst. l. 2. de vacat. muner P. l. .. de minori 25. anno, P. l in albo. de decurioni P cum simil. de quibus tractat ex professo M. Vertanius Maurus lib de iure liberorum. Vide quæ [illegible] lib 9. § 5 tegm. c. 6.

f Hered. in 1.

g Cres. lib 4. c 1 Ælian lib. 6. c 5 Aristot. lib. 2. polit. c. 9.

h Cœl. Rhodig. lib. 16. c 28.

i Hered. in 4.

k Cœl. Rhodig. lib 14 de antiquitat 8.

l Steb serm 42.

rum,

rum, minor est amor viri in omnes, quam si erga vnam coniungeretur: inuidia inter vxores, altera alteri partum surripere satagit, & zelotypia commota, vt fera rabida insidiatur, vt liquet ex Rachaele & Lea, vxoribus Iacobi Patriarchæ: ex Sara & Agar Abrahami. Qui plures item ex pluribus liberos habet, minus omnes instituit, communicare vxores etiam sibi, arguit irrationalia animalia, imo eos peiores illis facit, quia nec videbis arietes, aut gallos gallinaceos, aut alias feras, suas fœminas sine certamine illis concedere: quamuis homines agnoscere aliud debeāt, matrimonium esse viri & fœminæ, & non virorum & fœminæ, aut viri & fœminarum, coniunctionem: & esse duos, non plures, in carne vna. *a* Censoria etiam nota in cœlibes maxime olim introducta, & compulsi ad matrimonium honesta ratione, vt euitarēt iuuenes illicitos amplexus & vagos. Declarantur autem omnes concubitus illiciti & prohibiti, qui extra legitimum matrimonium fiunt, vt fornicationes cum virginibus, viduis, adulteria cum coniugatis, & incestus cum proximis, & quicquid dici possit vltra matrimonium, & ita merito prohibiti lege diuina *b*, canonica *c*, & ciuili *d*.

a Vide, qua copiose disserui 9 syntagmatis iuris, c. 2 lib. 1. § penul. ibi, viri & fæminæ coniunctio, quod nos scilicet homines matrimonium appellamus, de iustit. & iur.
b Non mœchaberis. Exod. 20 Marc. 10. ad Hebr. c. 13.
c c. 20 nubendi, 27. q. 1 c. fornicari, 18 dist. c. sicut satius, 8. cum seq. 32. q. 4
d Titulis, de adulteriis, in Pandect. & Cod. Iustin.

5. Christianum est, concubinas, & maxime meretrices, lupanaria, lenones & lenas à Republica explodere, & punire adulteria multo magis: verum si quis inquirat, num satius sit, permittere lupanaria, quam omnino prohibere? Responderem, nunquam approbationē placuisse bonis viris etiā Ethnicis, multo minus, qui leges Dei colunt. At aliquando tolerasse bonos, ad euitandum maius malum: non secus, quam videmus principes non probare quidem vsuras, sed tamen aliquo modo permittere, fræno ad certam summam vsq; iniecto, ne crudeliter ex arbitrio fœneratores in pauperes grassarentur, & ne, si omnino inhiberentur, auaritia crudelius illis mutuum denegaret. Sunt loca, in quibus tam corrupta est iuuentus, & mores ita impij, vt si meretrices publicæ omnino tollātur, futurum sit matronarum, & nuptarum, & virginum periclitari pudicitiam, libidine procacium, & quod infandum est, etiam attendandum puerorū concubitum. Et proinde permittuntur sordes sordescentibus, & vt qui in sordibus sunt, sordescant adhuc, ne aliorum aut aliarum honestatem incendio libidinis violare attentēt. Tentabit omnibus tamen modis reipublicæ moderator ad frugem meliorem, huiusmodi cupiditates, pœnis etiā appositis, reuocare: hoc enim est contra legem Dei committere: at si nequeat, quod intendit bonum, consequi, conabitur peiora euitare. Atq; in permissione illa lupanaris sic præscribet habenas, vt non omnino, quod quis vellet, cuiq; liceat, sed vt cum ipsa permissione, turpitudinis infamia, aliquando possit resipiscendi dare argumentum, segregatione harum meretricum, in loca separata ab honestis habitationibus, adhibitis insignibus, & notis, quibus distingui & infamari possint à singularibus ademtis priuilegiis testandi & disponendi, de quæsitis à tali arte prostitutionis: imo ademta succedendi ab intestato & ex testamento facultate, & ad terrorem quoq; probarum matronarum, facta lege, vt si qua inueniatur in stupro vel illicita coniunctione per ciuitatem, quod licentia dabitur aliis meretricibus eam euocandi & ducendi in lupanar, vt quas Dei timor à turpitudine reuocare non valet, saltem infamiæ publicæ metus contineat.

10 Non contemnēdum etiam, quod prouidi legislatores & principes statuerunt, nothos & spurios repellere à successione parentum maxime illustrium *e*, & habendos tanquā sine patre, *f* indignos omni honore & dignitate, non quidem, quod ipsi filij spurij peccauerint, qu a nasci de iniusto concubitu, non est culpa nascentis, sed generantis *g*: verum, vt tali repulsa ignominiosa, euitentur tales concubitus, & ex contemtu filiorum patres puniantur, & deterreantur ab illegitima generatione, neq; ideo, sine gratia etiam benemeriti spurij, ad honores & munera didnitatum admittendi sunt. *h* Turpisq; semper erit habenda, inter nobiles præsertim, qui ex professo virtutem colere debent, vt veri sint nobiles, assertio bastardorum, & turpe certe dicere, se spurios admittere pro suis, vocant, *bastards auouez*. Multa de meretricum contemtu, & lupanaris turpitudine, & lenonibus, alibi *i* disputauimus, quæ non inutilia erunt moderatoribus reipublicæ, si considerent. Probarem & vt meretrices & scortatores quopiam vulgari opprobrio infamarentur cum castigatione, nempe catrimidiarentur, vocant *mitrer*. Et alicubi audiui, Burgundiæ morem esse ex lege Pontificis, concubinas clericorum fistula cōcomitatas in exsilium mitti, & expelli a ciuitate, si addatur carnifex eius rei comes, augebit infamiam & metum, cum admonitione, vt si quando redierint, vnde pelluntur, futurum sit, pœnas inferendas.

e l. si qua illustris, C. ad SC. Orfici. Quomodo vero, & quare à success. spurij deijciantur, documus lib. 45 syntag. c. 6.
f l. vulgo concepti, de statu homin. P.
g c. nasci, de adulterio, 5 cum seq 56. dist
h c. 1 inf de fil. presbyt. l. legem & l. f. de natura. lib. c. 18 per venerabilem, 13. § si quis filij sint legit. lib. 4. tit. 17. Deut. c. 23.
i lib. 10. syntag. iur. 2.

7. Non conueniunt certe isti vagi & illiciti concubitus ad formandam rempublicam, sed contra maxime noxij sunt, & auertūt generationem. Siquidem, vt dicūt medici & physici, ex frequēti coitu fit lubrica vulua, & cōceptio impe-

impeditur. Et si quando nascantur ex istis concubitibus illicitis quidam, existimandum est de tali commixtione meretricum degeneres populos & ignobiles, & furentes libidine, fore procreandos, & ad extremum vniuersalem plebem ad deteriora & ignobilia vergentem: & nouissime, nec in bello seculari fortem, nec in fide stabilem, & nec honorabilem hominibus, nec Deo amabilem esse venturam. Sicut Bonifacius Martyr, scribit *a* Echeldobater regi Anglorum de Anglis eo vitio infamibus tunc. Et addit postea: sicut aliis gentibus prouinciæ & Hispaniæ, & Burgundiorum populis contigit, quæ sic à Deo recedentes fornicatæ sunt, donec iudex omnipotens talium criminum vltrices pœnas, per ignorantes leges Dei, id est, per Sarracenos, venire & sæuire permisit.

8. Duo sunt etiam, quæ ordines seu status Reipublicæ possunt turbare, per suppositionem liberorum, quæ euitanda est. Primum, quod ex illa incerta coniunctione, per quam mater quidem certa est, sed pater incertus, *b* per opinionem stolidam parentum putatiuorum, se familiis illorum spurij inserunt. Aliud est, quod ex suppositione alterni partus, mulier & vir coniuncti matrimonio efficiuntur parentes, vel pro talibus habentur: vnde multa mala sequuntur. Et primum illud, quod alienæ forte sordidæ stirpes, splendidis & ingenuis natalibus audeant subrogari: vt super statu ideo omni inquisitione & tortura ad veritatem eruendam procedendum sit *c* Quantum vero turbata fuerit sæpe Respublica ab his, qui infimo loco nati, clarissimis familiis mendaciis se inserere conati sunt, longum esset recensere, cum etiam sufficere possint exempla, quæ retulit Valerius Maximus, *lib. 9. cap. 16.* Cum hoc aliud malum, vt per suppositionem partus, siue per adulterij generationem, siue per suppositionem infantis alieni, adimantur filiis naturalibus & legitimis, vel aliis proximis defunctorum, per supposititios hereditates & bona, imo & aliquando regna & imperia. Quemadmodum ferunt, vxorem Philippi Macedoniæ Regis, Perseum, qui à L. Paulo victus est, post partum sustulisse à matre sartrice quadam Argolyca, nomine Gnatenia, & clam sibi subiecisse *d*. Et Eutropiam Syram, vxorem Maximiani Herculij Imperatoris, cum mariti animum cuperet sibi retinere deuinctum, subiecisse sibi dicunt Maxentium. *e*

9. Remedia his & similibus malis adhiberi posse, nos admonent leges eorum, qui Rempublicam tractarunt, nempe pœnas statuentes in huiusmodi scortatores & adulteros, qui subiiciunt parentibus alienum semen, & in eos, qui subiiciunt partus, vt in falsarios, adhibitis quoque præcautionibus, vt videatur & inquiratur, an vere ante prægnantes fuerint, quæ se peperisse mentiuntur *f*

10. Ad curam rectoris Reipublicæ pertinebit & aliud caput circa generationem, non omittendum: nempe vt personæ, quæ coniungendæ matrimonio sint, tales tantum admittantur, quę ætatem legitimam habeant, considerata locorum qualitate, ad generanda corpora firma & vtilia Reipublicæ. Sicque Lycurgus, cum viris & fœminis nuptiarum præstituisset tempus, interroganti, cur id fecisset, respondit, vt fœtus ex adultis validi procrearentur *g*. Quod & obseruasse olim Germanos, indicat Cornelius Tacitus, de moribus eorum agens, eosque in turpissimis posuisse, notitiam fœminæ ante vigesimum annum habuisse *h*. Circa hanc ætatis caussam consideranda erunt, quæ docuimus alibi. *i* Et cum illis, qui præest princeps aut alius serio consultabit, num subditis cum extraneis, seu alienigenis, aut vicinis permittere debeat matrimonium, aut interdicere, in quantum sua interest. *k* Siquidem in quantum sacramentum est institutum ab Ecclesia, libera esse matrimonia debere, non ambigitur, vt sui iuris principalis non censeantur laici, vt admoneantur inde ad legitimum imperium, eiusque potestatem non pertinere, velle cogere subditos ad tradendas filias vel filios coniugio, præter ipsorum voluntatem: *l* in quo peccatur plerumque hodie, non tantum à regibus, sed etiam à regulis & dominis territoriorum, qui ita diuites subditas suis seruis & infimis hominibus & inopibus, minis, vi, & crudeli modo seu tyrannico coniungere cogunt: vnde ex inuitis nuptiis sequi solent tot adulteria, dissidia inter coniunctos, homicidia, diuortia, & pleraque alia mala. Vbi enim matrimonij vinculum voluntatis & amicitiæ deest, bi nihil potest esse iucundi, nihil quod possit iuuare vel ornare Rempublicam.

11. Cum his non debet prætermittere rector Reipublicæ curam inquirendi de prægnantium mulierum vtero, ne incuria hac tuti, illegitime concumbentes, metu infamię partus intercipiant, suffocent, aut perdant. Et si quas ad hanc impietatem peruenisse detexerit, exemplari pœna debet punire, vt & alię abstineant, & ne piacula homicidiorum infantium committantur, ex quibus non tantum subtrahitur persona Reipublicę, sed sępe anima ipsa cœlo, dum sine baptismo animati partus

a *c. 10. si gens Anglorum, 56. dist.*

b *l. vulgo concepti, de statu hominum.*

c *l. 1. §. quamuis, de ventre inspicien. P. l. super statu 9. de quæst. lib. 9. C. tit. 41. l. extraneo, §. de quæstio. & l. vnius, § iudex, eo. tit. P.*

d *Plutarch. in Æmilio.*

e *Sextus Aurel. & Cuspinia. in Imperatori.*

f *tit. de ventre inspiciendo custodiendoq́; part. lib. 25. P. tit. 4. & tit. si ventris nomine mulier in possessionem missa sit, &c.*

g *Plutarch. in Apophtheg.*

h *Corn. Tacit. de morib. Germanor.*

i *lib. 9. syntag. c. 7.*

k *vide quid, & hic diximus l. 9. syntag. c. 13.*

l *Docuimus supra in potestate regia.*

partus suffocantur, & ita vita æterna eis cum vita temporali adimitur. Præludia istius audaciæ detegentur in poculis abortus, quæ solent misceri, vel à medicis, vel pharmacopolis, vel obstetricibus, vel aliis perditis hominibus, quæ propinantur ad securè scortandum sine prolis spe, vel ad tollendos iam conceptos partus, quod grauius scelus est, dum animati sunt: nam verè ibi homicidium *a*: non item, si animatus partus non fuerit, sed sit embryo, vel si impediatur, ne conceptio vlla fiat: quæ omnia, etsi non sint æque grauia, vt homicidium animati partus, tamen non longe absunt ab eodem scelere, & ideo puniuntur, tum quia mali exempli, tum & quia habent intentionem inhibendæ generationis, quæ vtilis est. *b*

a Exod. c. 21. & Moses. 32. q. 2. l. Cic. de pæn. 20

b l. si quis aliquid § qui abortionis de pæn. in T. cum similib. ibi not. & c. si aliquis, 3. de homicid.

De Obstetricibus. CAP. II.

NOn sufficit moderatori Reipublicæ, circa generationem procurandam animum intendisse, nisi quoque de conseruatione conceptarum partium sollicitus sit: cuius sollicitudinis maior pars & præcipua, circa parturientes & grauidas versatur, vt eis subueniatur, & ne partus in ipso primo ortu intercipiantur aut lædantur. Videretur aliquibus sollicitudo, quæ ab obstetricibus desideratur, forsan in Republica inanis, nisi res ipsa nos inuitos cogat fateri, nihil magis conuenire societati hac diligentia, quæ in iuuandis parturientibus, & in conseruandis infantibus, negotium periculosum habet. Cum enim emittitur claustro vteri puer, etsi natus sit homo omnium animalium princeps, tamen tantę est imbecillitatis in ipso egressu, vt nisi serio curetur, interitus & ortus vnam habeant periodum.

2. Scimus, & testantur quoque sacræ inquisitionis testimonia, tantæ impietatis reperiri obstetrices, quę sub officio pietatis & auxilij moliantur, persuasione hostis humanæ naturæ, edendis in lucem interitum, aut animæ & corporis, dæmonibus faciant natorum abominandam deuotionem. Sunt plures, quę pretio vel odio impulsæ, fœtus suffocant, & pressuris, & artibus enecent, vel vt priuent sobole legitima parentes, vel vt tenellos ita tractent, vt potius monstra & dedecori parturientibus, quam filij humanæ figuræ videantur. Sunt & quædam obstetrices, quæ partium suppositione vti soleant, vt inserant familiis splendidis, cum maxima iactura proximorum alioquin successurorum, alienas soboles. Possunt & alia infinita propemodum mala ex prauis & impiis obstetricibus, vel circa decumbentes, vel circa partus inferri, quæ potius silenda, quam detegenda sunt: *c* verum administratoribus politicis sic studiose præcauenda, vt electione bonarum & fidelium atque peritarum obstetricum, anteuertantur. Quemadmodum enim agricolæ non minori diligentia, imo maiori semina iactata & satas nuperrime & teneras plantas curant, quam iam adulta & segetes, aut annosas arbores: sic expedit rectorem Reipublicæ diligentiori sollicitudine teneras istas hominum plantulas, cum sibi auxilio esse nequeunt, quam iam adultos homines, qui sibi subuenire possunt, procurare: vt etiam obstetrices, quæ insidiantur humano generi suis artibus, morte crudelissima, vt inuadentes innocentissimos pueros affici merentur: & contra maximis muneribus remunerandæ, quę studium fidelissime adhibent ad partus conseruandos, matresque eorum curandas. Pharao sublaturus genus Israel, nulla magis arte se posse assequi, quod decreuerat, certo arbitrabatur, quam si obstetrices ad eam rem corrumperet edicens, vt Hebræorum mares in ipso partu necarent, adiurauitq; Siphram seu Sephoram & Phuam huic auxilio designatas, vt ita facerent, quod tamen illæ à tanta crudelitate alienæ noluerunt exsequi, & proinde etiam dignæ habitæ à Deo muneratione, qui ædificauit eis domos. *d*

c Vide Iacob. Spreng. in malleo maleficarum, par. 2. q. 1. c. 13. pag. 344.

d Exod. c. 1.

3. Pars ingenij perspicacisque intelligentiæ, obstetricis officium est, vt ait Aristoteles: *e* non solum enim difficultati partus opportune expediteque succurrendum est: sed etiam contra ea, quę accidant protinus, agendum ingeniose, & in secando deligandoque vmbilico infantis, prudentia requiritur ac peritia, propter pericula, quę inde facile oriuntur, & circa secundas vel secundinas parientium. Antiqui Athenienses, & alij quidam, obstetrices non habebant, sed mulieres verecundia ductæ, sæpe interibant. Athenienses quippe cauerant, ne quis seruus aut fœmina, artem medicinæ discerent: donec Agnodice virgo concupiscens medicinam, eam viri habitu didicit, & subuenit mulieribus: cuius exemplo Athenienses legem emendarunt *f*. Inter medicinam exercentes ponuntur etiam obstetrices, ab Vlpiano *g*. Et Plinius morborum aliquorum remedia citat ex placitis quarundam obstetricum, Sotyræ & Salpes *h*.

e Arist. lib. 7. de hist. animal. c. 10.

f narrat latius Hyginus in fabulis, c. 274.

g l. 1. § sed & obstetricem, de extr. ord. cognitio. lib. 50. P. tit. 13. & in l. item si obstetrix, 9. ad leg. Aquil. lib. 9. P. tit. 2.

h lib. 28. c. 7. & lib. 32. c. 6.

4. Refert Ammianus *i* Marcellinus, Eusebiæ vxoris Constantij fraude, cum pridem in Gallis Helena vxor Iuliani, & soror Constantij, marem genuisset infantem, hoc perdidisse dolo, quod obstetrix corrupta mercede mox

i Amm. Marcell. lib. 16. in fin.

impeditur. Et si quando nascantur ex istis concubitibus illicitis quidam, existimandum est de tali commixtione meretricum degeneres populos & ignobiles, & furentes libidine, fore procreandos, & ad extremum vniuersalem plebem ad deteriora & ignobilia vergentem: & nouissime, nec in bello seculari fortem, nec in fide stabilem, & nec honorabilem hominibus, nec Deo amabilem esse venturam. Sicut Bonifacius Martyr, scribit *a* Echeldobater regi Anglorum de Anglis eo vitio infamibus tunc. Et addit postea: sicut aliis gentibus prouinciæ & Hispaniæ, & Burgundiorum populis contigit, quæ sic à Deo recedentes fornicatæ sunt, donec iudex omnipotens talium criminum vltrices pœnas, per ignorantes leges Dei, id est, per Sarracenos, venire & sæuire permisit.

8. Duo sunt etiam, quæ ordines seu status Reipublicæ possunt turbare, per suppositionem liberorum, quæ euitanda est. Primum, quod ex illa incerta coniunctione, per quam mater quidem certa est, sed pater incertus, *b* per opinionem stolidam parentum putatiuorum, se familiis illorum spurij inserunt. Aliud est, quod ex suppositione alterni partus, mulier & vir coniuncti matrimonio efficiuntur parentes, vel pro talibus habentur: vnde multa mala sequuntur. Et primum illud, quod alienæ forte sordidæ stirpes, splendidis & ingenuis natalibus audeant subrogari: vt super statu ideo omni inquisitione & tortura ad veritatem eruendam procedendum sit *c* Quantum vero turbata fuerit sæpe Respublica ab his, qui infimo loco nati, clarissimis familiis mendaciis se inserere conati sunt, longum esset recensere, cum etiam sufficere possint exempla, quæ retulit Valerius Maximus, *lib 9. cap.16.* Cum hoc aliud malum, vt per suppositionem partus, siue per adulterij generationem, siue per suppositionem infantis alieni, adimantur filiis naturalibus & legitimis, vel aliis proximis defunctorum, per suppositicios hereditates & bona, imo & aliquando regna & imperia. Quemadmodum ferunt, vxorem Philippi Macedoniæ Regis, Perseum, qui à L. Paulo victus est, post partum sustulisse a matre sartrice quadam Argolyca, nomine Gnatenia, & clam sibi subiecisse *d*. Et Eutropiam Syram, vxorem Maximiani Herculij Imperatoris, cum mariti animum cuperet sibi retinere deuinctum, subiecisse sibi dicunt Maxentium. *e*

9. Remedia his & similibus malis adhiberi posse, nos admonent leges eorum, qui Rempublicam tractarunt, nempe pœnas statuentes in huiusmodi scortatores & adulteros, qui subiiciunt parentibus alienum semen, & in eos, qui subiiciunt partus, vt in falsarios, adhibitis quoque præcautionibus, vt videatur & inquiratur, an vere ante prægnantes fuerint, quæ se peperisse mentiuntur *f*

10. Ad curam rectoris Reipublicæ pertinebit & aliud caput circa generationem, non omittendum: nempe vt personæ, quæ coniungendæ matrimonio sint, tales tantum admittantur, quę ætatem legitimam habeant, considerata locorum qualitate, ad generanda corpora firma & vtilia Reipublicæ. Sicque Lycurgus, cum viris & fœminis nuptiarum præstituisset tempus, interroganti, cur id fecisset, respondit, vt fœtus ex adultis validi procrearentur *g*. Quod & obseruasse olim Germanos, indicat Cornelius Tacitus, de moribus eorum agens, eosque in turpissimis posuisse, notitiam fœminæ ante vigesimum annum habuisse *h*. Circa hanc ætatis caussam consideranda erunt, quæ docuimus alibi. *i* Et cum illis, qui præest princeps aut alius serio consultabit, num subditis cum extraneis, seu alienigenis, aut vicinis permittere debeat matrimonium, aut interdicere, in quantum sua interest. *k* Siquidem in quantum sacramentum est institutum ab Ecclesia, libera esse matrimonia debere, non ambigitur, vt sui iuris principalis non censeantur laici, vt admoneantur inde ad legitimum imperium, eiusque potestatem non pertinere, velle cogere subditos ad tradendas filias vel filios coniugio, præter ipsorum voluntatem: *l* in quo peccatur plerumque hodie, non tantum à regibus, sed etiam à regulis & dominis territoriorum, qui ita diuites subditas suis seruis & infimis hominibus & inopibus, minis, vi, & crudeli modo seu tyrannico coniungere cogunt: vnde ex inuitis nuptiis sequi solent tot adulteria, dissidia inter coniunctos, homicidia, diuortia, & pleraque alia mala. Vbi enim matrimonij vinculum voluntatis & amicitiæ deest, bi nihil potest esse iucundi, nihil quod possit iuuare vel ornare Rempublicam.

11. Cum his non debet prætermittere rector Reipublicæ curam inquirendi de prægnantium mulierum vtero, ne incuria hac tuti, illegitime concumbentes, metu infamię partus intercipiant, suffocent, aut perdant. Et si quas ad hanc impietatem peruenisse detexerit, exemplari pœna debet punire, vt & alię abstineant, & ne piacula homicidiorum infantium committantur, ex quibus non tantum subtrahitur persona Reipublicę, sed sępe anima ipsa cœlo, dum sine baptismo animati partus

a *c 10. si gens Anglorum, 56. dist.*

b *l. vulgo concepti, de statu hominum.*

c *l 1 §. quantum, de ventre inspicien. P. l. super statu. 9. de quæst. lib.9. C tit.41. l extraneo, §. de quæstio. & l. vnum, § iudex, eo. tit. P.*

d *Plutarch. in Æmilio.*

e *Sextus Aurel & Cuspinia in Imperatore.*

f *tit. de ventre inspiciendo custodiendoq; part. lib. 25. P. tit. 4. & tit. si ventris nomine mulier in possessionem missa, &c.*

g *Plutarch. in Apophtheg.*

h *Corn. Tacit. de morib. Germanor.*

i *lib. 9. syntag. c. 7.*

k *vide quid, que hic diximus l. 9 syntag. c. 23.*

l *Docuimus supra in potestate regia.*

partus suffocantur, & ita vita æterna eis cum vita temporali adimitur. Præludia istius audaciæ detegentur in poculis abortus, quæ solent misceri, vel à medicis, vel pharmacopolis, vel obstetricibus, vel aliis perditis hominibus, quæ propinantur ad secure scortandum sine prolis spe, vel ad tollendos iam conceptos partus, quod grauius scelus est, dum animati sunt: nam vere ibi homicidium a: non item, si animatus partus non fuerit, sed sit embryo, vel si impediatur, ne conceptio vlla fiat: quæ omnia, etsi non sint æque grauia, vt homicidium animati partus, tamen non longe absunt ab eodem scelere, & ideo puniuntur, tum quia mali exempli, tum & quia habent intentionem inhibendæ generationis, quæ vtilis est. b

a Exod. c. 21. c. Moses. 32. q. 2. l. Cic. de pæn. 20

b l. si quis aliquid § qui abortionis, de pœnis, in P. cum similib. ibi not. & c. si aliquis, 3. de homicid.

De Obstetricibus. CAP. II.

NOn sufficit moderatori Reipublicæ, circa generationem procurandam animum intendisse, nisi quoque de conseruatione conceptarum partium sollicitus sit: cuius sollicitudinis maior pars & præcipua, circa parturientes & grauidas versatur, vt eis subueniatur, & ne partus in ipso primo ortu intercipiantur aut lædantur. Videretur aliquibus sollicitudo, quæ ab obstetricibus desideratur, forsan in Republica inanis, nisi res ipsa nos inuitos cogat fateri, nihil magis conuenire societati hac diligentia, quæ in iuuandis parturientibus, & in conseruandis infantibus, negotium periculosum habet. Cum enim emittitur claustro vteri puer, etsi natus sit homo omnium animalium princeps, tamen tantę est imbecillitatis in ipso egressu, vt nisi serio curetur, interitus & ortus vnam habeant periodum.

2. Scimus, & testantur quoque sacræ inquisitionis testimonia, tantæ impietatis reperiri obstetrices, quę sub officio pietatis & auxilij moliantur, persuasione hostis humanæ naturæ, edendis in lucem interitum, aut animæ & corporis, dæmonibus faciant natorum abominandam deuotionem. Sunt plures, quę pretio vel odio impulsæ, fœtus suffocant, & pressuris, & artibus enecent, vel vt priuent sobole legitima parentes, vel vt tenellos ita tractent, vt potius monstra & dedecori parturientibus, quam filij humanæ figuræ videantur. Sunt & quædam obstetrices, quæ partium suppositione vti soleant, vt inserant familiis splendidis, cum maxima iactura proximorum alioquin successurorum, alienas soboles. Possunt & alia infinita propemodum mala ex prauis & impiis obstetricibus, vel circa decumbentes, vel circa partus inferri, quæ potius silenda, quam detegenda sunt: c verum administratoribus politicis sic studiose præcauenda, vt electione bonarum & fidelium atque peritarum obstetricum, anteuertantur. Quemadmodum enim agricolæ non minori diligentia, imo maiori semina iactata & satas nupertime & teneras plantas curant, quam iam adulta & segetes, aut annosas arbores: sic expedit rectorem Reipublicæ diligentiori sollicitudine teneras istas hominum plantulas, cum sibi auxilio esse nequeunt, quam iam adultos homines, qui sibi subuenire possunt, procurare: vt etiam obstetrices, quæ insidiantur humano generi suis artibus, morte crudelissima, vt inuadentes innocentissimos pueros affici merentur: & contra maximis muneribus remunerandæ, quę studium fidelissime adhibent ad partus conseruandos, matresque eorum curandas. Pharao sublaturus genus Israel, nulla magis arte se posse assequi, quod decreuerat, certo arbitrabatur, quam si obstetrices ad eam rem corrumperet edicens, vt Hebræorum mares in ipso partu necarent, adiurauitq; Siphram seu Sephoram & Phuam huic auxilio designatas, vt ita facerent, quod tamen illæ à tanta crudelitate alienæ noluerunt exsequi, & proinde etiam dignæ habitæ à Deo muneratione, qui ædificauit eis domos. d

c Vide Iacob. Spreng. in malleo maleficarum, par. 2. q. 1. c. 13. pag. 344.

d Exod. c. 1.

3. Pars ingenij perspicacisque intelligentiæ, obstetricis officium est, vt ait Aristoteles: e non solum enim difficultati partus opportune expediteque succurrendum est: sed etiam contra ea, quę accidant protinus, agendum ingeniose, & in secando deligandoque vmbilico infantis, prudentia requiritur ac peritia, propter pericula, quę inde facile oriuntur, & circa secundas vel secundinas parientium. Antiqui Athenienses, & alij quidam, obstetrices non habebant, sed mulieres verecundia ductæ, sæpe interibant. Athenienses quippe cauerant, ne quis seruus aut fœmina, artem medicinæ discerent: donec Agnodice virgo concupiscens medicinam, eam viri habitu didicit, & subuenit mulieribus: cuius exemplo Athenienses legem emendarunt f. Inter medicinam exercentes ponuntur etiam obstetrices, ab Vlpiano g. Et Plinius morborum aliquorum remedia citat ex placitis quarundam obstetricum, Sotyræ & Salpes h.

e Arist. lib. 9. de hist. animal. c. 10.

f narrat latius Hyginus in fabulis, c. 274.

g l. 1. § sed & obstetricem, de extr. ord. cognitio. lib. 50 P. tit. 13. & in l. item si obstetrix, 9. ad leg. Aquil. lib. 9. P. tit. 2.

h lib. 28 c. 7. & lib. 32. c. 6.

4. Refert Ammianus i Marcellinus, Eusebiæ vxoris Constantij fraude, cum pridem in Gallis Helena vxor Iuliani, & soror Constantij, marem genuisset infantem, hoc perdidisse dolo, quod obstetrix corrupta mercede mox

i Amm. Marcell. lib. 16. hist.

natum, præsecto plusquam conuenerat vmbilico, necauit: tanta tamque diligens opera, inquit, nauabatur, ne fortissimi viri soboles nasceretur.

5. Plato variis in rebus vsum obstetricum *a* considerat, & vt possint incantationibus & medelis, excitare mollireve partus vexationes, & ægre parturientibus opitulari, fœtusque educere, & si intempestiuum fore videatur, obtundere atq; retrudere, vt non nouus mos cēseri debeat anilium excantationum, quibus vtuntur etiamnum istę obstetrices, contra fidei tamen præcepta, hærentes gentilibus, atque idololatrarum cantionibus, quod emendandum in republica est, & cauendum, ne retrudendo partus, homicidia data opera in fraudem parentum moliantur. Addit Plato aliud officium, vt acutius animaduertant, quæ prægnantes sunt, & quæ non sunt: quod & munus admittunt Iurisconsulti. *b* Et propterea idem Plato admonet, ne admittātur ad hoc munus steriles, aut virgines: sed tantum, quæ diu virum expertæ, & nunc parere posse desierunt. Causam, inquit, huius Dianam fecunt, quæ cum thori exsors sit, partuum tutelam suscepit: steriles vero fieri obstetrices vetuit. Quoniam humana natura imbecillior est, ad artes earum rerum, quas nunquam experta est. Addit & illas, tanquam pronubas, in cōficiendis coniugii aptissimas, quippe quæ optime callent, quam cui iugare, ad generosæ prolis procreationem oporteat, & in hoc nō minus gloriantur, quam in vmbilici ipsius præcisione: cui certe arti cauendum est reipublicæ, ne lenocinium misceatur. Vsus illarum in republica quoq; adhibetur ad dirimendas lites, num aliqua dicatur virgo, an corrupta, vel mulier: & earum iudicio vt plerunq; res terminatur: vt *c* dum agitur de matrimoniis dissoluendis ob frigiditatem vel maleficium: Non tamen semper & proinde contra relationem obstetricum, de virginitate, vel corruptione, admitti debent in contrarium probationes, & aliæ mulieres matronæ probæ & peritæ, adhiberi, quia sæpe manus fallitur & oculus obstetricum. *d* Sed & ex malitia obstetricis, claustra virginitatis & hymen rumpi possunt, vt quæ virgo, & ab intactu viri est libera, videatur esse corrupta. Sicut apud Diuum Augustinum. *e* Si obstetrix virginis cuiusdam integritatem, manu velut explorans, siue maleuolentia, siue inscitia, siue casu, dum inspicit, perdidit: Non opinor, inquit, tam stulte quenquam sapere, vt huic perisse aliquid existimet de ipsius corporis sanctitate, quamuis membri illius integritate iam perdita.

a *Plato in Theateto, siue de scientia, dialogo 15.*

b *de ventre inspiciend. l. 1. lib. 25. P. tit. 4. vbi adhibentur solemnitates inspiciendi ob hanc causam vterum: & cōditiones, vt sint probatæ artis & fidei, &c.*

c *c. proposuisti, 4. de probatio. lib. 2. tit. 19. c. litera vestra, 7. & c. fraternitatis, 6. de frigid. & malefic. lib. 4. tit. 15.*

d *c. causam matrimonij, 14. eo tit. de probat. c. nec aliqua, 27. q. 1.*

e *August. lib. 1. de ciuit. Dei, c. 18.*

De educatione liberorum infantium procurandâ, & de eorum expositione castiganda.

CAP. III.

QVemadmodum iuris naturalis est procreatio liberorum, sic & procreatorum cura, & proinde, vt ea a parentibus certis præstetur, officium moderatoris reipublicæ procurare debet. Et primum prospicere, ne infantes certi, destituantur ope & auxilio parentum, vel alienorum. Sunt incerti sępe patres, qui tamen tales esse dicantur à meretricibus, & proinde vtero deposito, deferunt ad illos infantes, vt ad patres, qui tamen eos nolunt agnoscere, vt liberos: quia filium definimus, quem nuptiæ demonstrant. *f* Vnde accidit, vt sæpe destituti ope infantes moriantur.

2. Quare statuendum est, vt summarie & de plano, si constiterit filium vel parentem esse, alere partum iubeatur: vt contra, si nō constiterit, non erit negans cogendus præstare alimenta. *g* Extra matrimonium difficiles sunt probationes asserentis aliquem genitum ab aliquo non coniuge: quin & tanquam impossibilis conditio, illa remittitur, si docuerit, se esse filium alicuius: cum nemo certo patrem demonstrare possit: *h* mater enim scit sibi filiū esse, pater credit. Atq; tutum non est, meretrici dicenti partum esse alicuius non mariti credere, eadem enim perfidia, qua illicito cō cubitu se polluit cum vno, & cum aliis quoq; participasse præsumitur, & mentiri in eligendo patre, quem forsan ditiorem ceteris concubinis esse scit. Neq; vnius testimonium sufficiens est, quum etiam hodie concubinatus, qui olim habebat præsumtionem affectionis indubitatę, *i* non permittatur, *k* & proinde non amplius quęritur de liberis natis ex illo concubinatu, qui dicebantur naturales tantum, & filiationis faciebant argumentum, & successionis, saltem ratione alimentorum habebant quendam locum. *l*

3. Fuit, & est remedium, vt & mulier, quę vult filium alicuius asserere, & ex eo se prę gnantem dicere, ei denuntiet, vel his, quorum interest, qui alioquin successuri essent. Si de marito agatur, qui diuerterit, vel mortuus fuerit, debet denuntiatio fieri intra 30. dies post diuortium, vel post mortem. quamuis etiam postea causa tamen cognita audiri debeat. *m* Is autem, cui denuntiatur maritus exsistens, si non negauerit, & contra denuntiauerit non esse eam ex se pregnantem, non quidem ideo censetur approbasse aut agnouisse partum, si aliter probare potest: verum tamen cogendus est, pendente controuersia, illico eum alere, siue sit suus, siue alienus, *n* & si non agnouerit, extra

f *l. filium, 6. de his qui sunt sui vel alien. iur. P. l. 3. de inim. vocan.*

g *l. si quis à liberis, 5. §. si vel parent. de liber. agnosc.*

h *l. Lucius Titius, 83. de condit. & demonst. li. 35. P. tit. 1.*

i *Ideo permittebatur his, qui non erant coniugati. De concubinis, in P. & c. l. 11. de adult. P. minime autem coniugatis, nouell. 18. c. 5. nou. 89. c. 12. §. 5. Dicebant autem concubinam, quæ cū vno tantū peccat, meretricem vero, quæ cum multis: Balsamon ad c. 26. epist. Basilij ad Amphilochiū. videndo palam 43. de rit. nupt. lib. 23. tit. 2.*

k *in nouella Leonis Imp. 91. vt concubinam habere non liceat, c. nobenis, [illegible] c. si quis. can. 11. dist. cū simil. non mæchaberis. Exod. 20. Marci 16.*

l *tit. de natural. lib. liberis. C. c. cum haberet, & ibi gloss. de eo qui duxit in matrim. quam prius polluerat per adulter.*

m *l. 1. de ventre inspic. lib. 25. P. tit. 4.*

n *d. l. 1. §. idem Iulianus.*

extra ordinem est coercendus, id est, arbitrio iudicis. *a* Præsumtio enim matrimonij facit interim filium. Sed hoc, quando quæritur de editis vel conceptis tempore coniugij, quod dein morte vel dissidio separatum est, vel ex causa aliqua affinitatis detecta: verum dubitatio maior in muliere prægnante, quæ se dicit ab aliquo concepisse. In quo cessat præsumtio matrimonij, & ille neget, dicatque, se partum alere non debere: & proinde difficiles omnino sunt probationes, vt ad coniecturas perueniendum sit: quæ erunt arbitrio iudicis perpendendæ, num concludere possint præsumtionem vrgentem, ad decernenda interim alimenta partui.

4. Maxima autem dicitur, si deferente iuramentum reo mulieri agenti illa iurauerit eius esse, vel defuncti, deferente herede iuramento. Nam tunc sine præiudicio status partus, decernenda sunt alimenta partui & matri, & postea de veritate quæri poterit. *b* Non tamen sponte & reo non deferente, iuranti mulieri, alicuius esse partum credendum est, *c* quia iurans nemine deferente, sibi tantum iurat. *d* Neq; etiam iudex potest deferre iuramentum in supplementum probationis mulieri, quia in criminalibus tale iuramentum supplendę probationis causa non recipitur: *e* eoq; in illis causis probationes debeant esse luce meridiana clariores. *f* Iurare vero non tenebitur conuentus, vt partum agnoscat, si neget, & probatio nulla sit, quia actore nō probante reus absoluitur. *g* Et qui iudicium accipere non cōpellitur, nec iurare cogēdus est. *h* Et in hac quæstione Scæuolæ Iurisconsulti responsum notandum est: *Imperatores, inquit, i Antoninus & Verus Augusti, Claudio Apollinari rescripserunt in hac verba: Probationes, quæ de filiis dantur, non in sola adfirmatione testium consistunt. Sed & epistolas, quæ vxoribus missæ allegantur, si de fide earum constitit, nonnullam vicem instrumētorum obtinere, decretum est. Mulier grauida repudiata filium enixa, absente marito ut spurium in actis professa est: quæsitum est, an is in potestate patris sit: & matre intestata mortua, iussu eius hereditatem matris adire possit, nec obsit professio à matre irata facta, respondit, veritati locum superfore.* Erit & species probationis, si quis dixerit, ante partum ex concubina esse suum, nam postea negatio illi non proficit. *k* Accedent & aliæ fornicationis violentæ præsumtiones, vt vidisse nudum cum nuda in eodem lecto iacentes, in secretis locis & latebris, electis horis, solum cum sola. *l*

5. Non debebit iudex tamen in hac causa tantum pietati & misericordiæ, vt veritatis &

a l. 1. § pen. & ibi gloss. ... l. 2. ... expos. l. nec filium, C. de patr. potest.

b l. 1. § si mulier ... ventre in possessione calumniæ causa esse dicetur, lib. 25. P. tit. 5.

c Argum. ... in c. mulieri, 34. de iureiur.

d l. 3. de iureiur. lib. 12. P. tit. 2.

e c. fin. de iureiur. gloss. adde c. mulieri.

f l. fin. C. de probat. c. sciant cuncti, 2. quæst. c. Epiphanium 2. q. 6.

g l. qui accusare, de eden. C. l. actor C. de probat. l. fin. C. de rei vind.

h l. tutor, 35. § fi. de iureiur. P.

i in l. Imperatores, 29 ... & l. etiam matris, 16 de probat. lib. 22. P. tit. 3.

k c. per tuas, 12. de probat. c. per tuas c. transmissæ, qui filij sint legit. l. etiam, 16 de probat. P.

l de quibus in c. litteras, 10. de præsumt.

iustitiæ obliuiscatur. *m* Sunt enim meretricum doli & fraudes, quibus decipere nituntur, maxime simplicium iuuenum mentes, & conantur illis persuadere, à quibus plura sperant ex concubitu illorum peperisse vel se concepisse. Et quamuis alimentorum causa sit tractanda summarie & de plano, *n* tamen nō ita summarie, vt iniuria cuipiam irrogetur: consequētiam enim habet compulsio, vt quis cogatur alere partum tanquam suum. Siquidem qui agnitus est vt suus, potest & ignominiam adferre ei, cui assignatur, quod scortatus fuerit, quod nothum habeat, & quod nothum illum in posterum agnoscere vt filium naturalem cogatur, quæ probis viris, de bona fama, inter bonos & graues, demere videntur. *o* Et proinde non existente probatione clara contra negātem partum suum esse. *p* vel probato, quòd ea, quæ asserit, meretrix est, & multis prostituta, certus pater definiendus non erit temere: attamen talis partus editus, matri erit restituendus, vt officio suo fungatur in eo lactando & nutriendo: & si inops sit, ad misericordiam publicam remittenda causa. Sic etiam probationem exigi ad definitionem filiationis, priusquam iudex cogat aliquem tanquam patrem alere partum, ex verbis Cæsarum fratrum liquet, *q* qui in hunc modum rescripserunt, matri cuipiam agenti, *Si competenti iudici, eum quem te ex Claudio enixam esse dicis, filium esse probaueris, alimenta ei pro modo facultatum præbere iubebit.* non poterit autem dubitare iudex, statuere filium natum à matre alì debere. *r* Et si pater liquidis probationibus appareat, nec filium negare cuiquam liberum esse senatusconsulta de partu agnoscendo, ac denuntiata pœna, item præiudicium edicto perpetuo propositum & remedium alimentorum, apud præsidem maiori trimo petenti, nomine eius monstratum iura manifeste declarant. *ſ*

6. Ad hæc curabit per magistratus princeps, ne expositio liberorum impune fiat, nisi saltē mater cognita fuerit, vt intelligatur, cuius partus sit. Si fieri quidē tuto posset, omnis expositio inhibēda esset: sed verendū est, si seuerius inhibeatur, ne partus potius suffocentur, quam patiantur venire in publicum metu pœnę. Et ideo ne id accidat, detrahendum est seueritati pœnarū, & quomodocunq; inueniantur expositi infantes, procurādi erūt, relicta pœna in exponētes, arbitrio iudicis, iuxta ea, quę Cęsares Valētinianus, Valēs & Gratianus rescripserunt: *Vnusquisq;, inquiunt t, sobolem suam nutriat: quod si exponendam eam putauerit, animaduersioni, quæ constituta est, subiacebit.*

m c. ex tenore, 11 de foro compet. c. nuper, de donat. inter vir. & vxor.

n l. 2. de ferijs, P. cum simil.

o l. si qua mulier, ad SC. Orphytian.

p l. 3. de alend. liber. l. 5. C. tit. 25.

q l. 3. de alen. liber. lib. 5. C. tit. 25.

r An & si pater causam domestico facto, apud quem liberi morari vel educari debeant, lib. 5. C. tit. 24. l. alimenta, 11. de negot. gest. lib. 2. C. tit. 19.

ſ l. nec filium, de patr. potest. lib. 8. tit. 47.

t l. 2. de infant. expos. lib. 8. C. tit. 52.

7. Nimiumq; grauis & inhumana visa est abdicatio liberorum, quę fiebat à Græcis, *a* ex qua negabatur, filius esse filius, & pater pater, & fiebat vis naturæ, cum tamen ius agnationis & sanguinis nullo iure ciuili tolli possit. *b* & Romani aliquando potius maluerunt vitæ & necis potestatem in filios permittere, quam illam abdicationem, *c* in cuius locum subrogauerunt exhæredationem. Acerba etiam præter modum visa est abdicatio, per quã abdicatus exutus vestibus, seu spoliatus, dimittebatur, vt nullus eum recipere auderet, nisi læsæ reipublicæ reus dici vellet, quamuis pater eum posset sibi reconciliare. *d* Sed crudelior visa est abdicatio seu expositio infantium. Siquidem non erat abdicatio filiorum permissa etiam inter Græcos, præterquam in causis, quibus existimabatur filius præter modum patrem offendisse: vt si filius noctu foris cubuisset, si commessaretur, si lenones pulsasset, si libidini incumberet, *e* si paternæ voluntati repugnasset, *f* vel aliam ingratitudinis causam in eum commisisset. Quemadmodum nec licet exhæredare filios parentibus, nisi ob iustas causas iure ad id expressas. *g* At dum infantes exponuntur, & abdicantur ita, & pro derelicto habentur, crudelitas est parentum in eos, quos Deus curandos illis concessit, qui nullum specimen ingratitudinis adhuc edere possunt, ex quo mereantur ita à parentibus deseri, vt nec quoque hodie iuste exhæredari à parentibus possunt: quia ingratitudinis causam nullam committere possint.

a Dion. Halic. 2. l. abdicatio. C. de patria potestate, l. 8. C. tit. 47.
b l. iure autem agnationis, de pact. P. tit l. iura sanguinis, de reg. iur. P.
c Dion Hal in 2. l. fin. de patria potestat. C.
d Senec controuersiarum 5. vide Alci. 2. dist. c. 28. Arist. 8. Ethic. c. 14.
e Lucian in abdicato.
f vide Fabium Quint lib. 3 c. 9. & lib. 7. c. 4. Plin. li. 7. c. 45. Plato 12. de legib.
g nouell. 115.

8. Thebanorum lex erat *h* sanctissime posita, ne ciui Thebano liceret infantem exponere, neq; in solitudinem abiicere, capitis supplicio: verum si in extrema mendicitate esset constitutus pater, cogebatur statim ipsum infantem ad magistratum cum ipsis fasciis adferre, qui acceptum alicui tradebat leui pretio, cum quo pactum & conditiones accedebant, vt per suam fidem infantem aleret, & adultum serui vel seruæ loco haberet, sic vt alimentum & educatio seruitute compensaretur. Inter Christianos in politicis administrationibus, consultum recte paulo aliter est, vt infantes expositi, quorũ etiam parentes ignorarentur, vel cogniti mendicitate compulsi, eos non possent nutrire, in certo loco seu hospitali ex publico alerentur, & postea institutioni vel artificio cuipiam locarentur: locus βρεφοτροφεῖον nominatur, *i* de quo nos alibi diximus: *k* atq; mitius actum in expositos inuentos, qui non deliquerunt, sed parentes, ne seruitutis labe notarentur. *l* Quod Gregorij 9. constitutione declaratũ post Cæsares, adempta parentibus patria potestate, qua indigni sunt, qui sanguinolenti filios audent aliorum misericordiæ, quam ipsi non habent, exponere, dicti parricidæ, & vt tales puniendi. *m* Siue à patre, vel ab alio, sciente ipso, vel ratum habente, vt ait Gregorius, *n* relegato pietatis officio, infans expositus exstitit, hoc ipso a potestate fuit patria liberatus. Nam & hoc casu in ingenuitatem libertus, & seruus in libertatem eripitur: quod & de prædictis cuiuscunq; ætatis languidis, si expositi fuerint, vel si alicui eorum impie alimenta denegari contigerit, est dicendum. Sane qui hos suscipiunt, non possunt propter hoc in eorum personis ius aliquod vendicare. Expositi, ad mortem quodãmodo expositi videntur. *o* Et eo magis, quo in loca hominibus infrequentata exponuntur, vt dum in syluis in desertisve aliis locis relinquuntur, in quibus aliquando expositi, deuorandi receperunt à feris animalibus misericordiam, quam parentes denegauerant, & nutriti ab illis feruntur.

h Ælian. lib. 2. de var. historia.
i l. sancimus, & l. illud. 16. de sacros. eccl. C.
k lib. 14. syntag c. 28. nu. 4. & seq.
l Vlpian. de omnibus lib. 49. syntag. tit. 6. 10.
m de exposit. lib. 11. syntag c. 28 nu. 6.
n c. vnic. de infant. expos. lib. 5. tit. 11. vide titulum similem & l. 2. in C. Iust. de infantib. exposit. lib. 8 tit. 52.
o d. l. 2. & 3. de infantib. exposit. C.

9. Neque tamen me præterit lex Romuli, qua populo necessitatem tantum conseruandi masculinam prolem, & ex filiabus primogenitas imposuit, reliquã vero prolem exponi permisit, maxime si quid mutilum aut monstrosum natum fuisset, sed post triennium, habito indicio quoq; vicinorum. *p* Verum Romulus, & reliqui, qui tales expositiones permiserunt, plus rationem habuerũt corporum ad arma idoneorum, quam animæ: tanquam adhuc rudes, & mandata Dei veri ignorantes, quorum vno scriptũ est, *Non occides.* Ob quod præceptum principi, qui vices Dei in imperio agit, prospiciendum est, ne in sua republica & principatu, directo vel per obliquum homicidia committantur, maxime infantium, qui per illam expositionem subiicerentur morti, non dicam immeritæ tantum, sed crudelissimæ, nempe famis, quę maxima & atrocissima est. Et adhuc esset cædes detestabilior, quo à parentibus auctoribus vitæ, infertur. A parentibus, inquam, quos natura pręfecit nõ solum generationi filiorũ, sed etiam cõseruationi & defensioni vitę illorum, vt certe respõsum sit, plus terreri natura parẽtes in liberorũ contumelia, quam in propria. *q* Et ideo etiam alibi responsum, oblatũ à patre filiũ magistratibus puniẽdum dignũ morte, à pœna mortis liberandum. Ne illa nota inuratur patri, quod voluerit ad carnificinã offerre filium. *r* Omitto grauissimas pœnas impositas parricidis, *s* & his, q liberos occiderũt, veluti in mõstra, quia nec belluę ferociores partus suos lacerare aut exponere ferãtur: imo cõtra pro illorũ salute

p Dion Halic in 2.
q l. si quidem. quod met. caus. in P.
r l. milites agrum 14. § fin. de re milit. lib. 49. P. tit. 16. vide l. ul. C. dar. lib. 5. sentent. §. fin. q. 6a. Alciat. l. præsumit c. 4.
s in l. pen. ad leg. Pomp. de parricid. lib. 48. P. tit. 9. l. 1. de his qui parentes aut liberos occiderunt, lib. 9. C. tit. 17.

omni

omni studio lædere conantibus intrepide se obijcere. Et Adrian. Imperat. fertur, cum in venatione filium suum quidam necauerat, qui nouercam adulterabat, in insulam eum deportasse: quod latronis magis quam patris iure, eum interfecisset: & patria potestas, in pietate debeat non in atrocitate consistere, vt respondit Iurisconsl Marcianus. *a* Sed & Imperatores Valentinianus, Valens, & Gratianus, attentasse necare infantem etiam alienum, existimarunt crimen capitale, *Si quis*, inquiunt, *b necandi infantis piaculum aggressus aggressusue sit, sciat se capitali supplicio esse puniendum.* Educatio liberorum, est naturalis: quia & feræ huius habent solicitudinem, *c* & ideo crudeles merito habiti qui abijciunt ita partus, *d* & eis alimenta denegant: cum non minus necare videntur prolem, qui alere nolunt, quam qui partum suffocant. *e* Maxime quando adhuc teneri recenter nati sunt infantes, qui ex modico nutriri possunt. Sicut & docuerunt Ægyptij, qui parua adeo natos educant impensa, vt omnis sumtus in pueros quousque ad ætatem perueniant à parentibus impensus, non excederet drachmas viginti: si credamus Diodoro Siculo *f* Sed & mater lacte proprio saltem per triennium nutrire infantem potest, sine vllo aut cum modico sumtu.

a in l diuus. ff. ad legem Pomp. de parri. C. B.

b l si quis necandi § ad leg. Corn de sicarijs. b 9 C: t. 16. c l 1. & 2. de iust. & iur. 20. d de infantib. expos. e l necare de libera agnosc.

f li. 1. c. 6.

De nutricibus. Cap. IIII.

Inter personas quas vtiles & necessarias ducimus in reipublicæ cura, seu in partibus eius curandis, sunt nutrices, cum quarum lacte & pueri puellæue, sugunt & naturam & mores earum, & consuetudine cõtinua etiam discunt cum verbis etiam virtutes, aut vitia aut saltem propensiones ad eadem. Vnde vetat Plato, nutrices inanes aut aniles fabulas pueris narrare, *vt & Plutarch. de Instit. puer.* Ante omnia ne sit vitiosus sermo nutricibus, sapienter Chrysippus optauit: quantumque res pateretur optimas eligi voluit. Et morum quidem in his haud dubie prior ratio est: recte tamen etiam loquantur. *g* has primum audiet puer: harum verba effingere imitando conabitur: & natura tenacissimi sumus, eorum quæ rudibus annis percipimus: vt sapor quo noua imbuas, durat: nec lanarum colores quibus simplex ille candor mutatus est elui possunt, & hæc ipsa magis pertinaciter hærent quæ deteriora sunt. Nam bona facile mutantur in peius: vt neque debeat assuescere infans sermoni qui dediscendus sit. Multis apud Gellium *h* docetur: feliciorem esse nutritionem infantis ex lacte & consuetudine propriæ matris, quam alterius mulieris, de me quod cum alimento lactis infantes sugunt naturam & mores quodammodo nutricis. Nec frustra creditum esse sicut valeat ad fingendas animi atque corporis similitudines vis & natura similis: non secus ad eandem rem lactis quoque ingenia & proprietates valere. Neque in hominibus id solum, sed in pecudibus quoque animaduersum. Nam si ouium lacte hœdi, aut caprarum agni alerentur, constat ferme in his lanam duriorem, in illis capillum gigni teneriorem. In arboribus etiam & frugibus, maior plerumque vis & potestas est, ad earum vim vel detrectandam, vel augendam, aquarum atque terrarum quæ alunt, quã ipsius quod iacitur seminis. Ac sæpe videas arborem lætam & nitentem, in locum alium transpositam, deterioris terræ succo deperisse. Sic & nati infantis modo animus & corpus, bene in genitis primordijs incoatum, insitiue degenerique alimento lactis alieni corrumpitur: præsertim cum adhibetur nutrix serua, impudica, temulenta, barbara, aut eiusmodi malis moribus prædita, vt hodie fieri solet, malo cum Reipublicæ detrimento. Hocque argumento vtitur Homerus *i* ad arguendos mores ferinos quod videantur tales aliti à feris.

g Quint. li. 1. instit. c. 1.

h Gellius li. 12 cap. 1.

i Homerus refert & Macrobius Saturna. lib. 5.

Non eques ipse pater fuerat tibi me Hercule Peleus.
Non Thetis est genitrix: glaucum te protulit æquor
Aeris & rupes, mens quod tibi dura, feroxque est.

Et apud Virg. 4. Æneid. Dido in Æneam.

Nec tibi diua parens generis nec Dardanus auctor
Perfide sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hircanaq; admorunt vbera tygres.

Remum & Romulum latrocinijs addictos putant, quod expositi lacte lupæ à quibusdã nutriti aliquandiu ferantur. *k* dicitur & Hagis rex Curetum filius antiqui regis Gargundis expositus à cerua enutritus, & ex conuersatione nutricis, eximiam puero pertinacitatem fuisse, haud inferiorem velocitati ceruorum inter quos degebat. *l* M. Cato, cum vxor peperisset, & ita proprio lacte nutriret infantem, frequenter quoq; seruorum pueros admouebat mammæ, quo beneuolos eos ex educationis consortio erga filium redderet. *m*

k Iustin. li. 44.

l Iust. li. 44.

m Plutarch. in Catone.

De Repvblica, Liber XV. Sive de prima institutione puerorum & iuuenum in societate ciuili.

De necessitate institutionis puerorum, & in quibus debeant prius institui. Cap. I.

dagandæ, ne quid discant inuita vt dicitur Minerua: & sciatur num habeant naturalem ad ea studia quibus destinantur propẽsionem. Horatius ita de arte poetica admonet, in ætate pueritiæ annotandos esse naturales cuiusque mores, simul atque possunt affectus promere, vt tunc dirigantur studio, dum ait:

Ætatis cuiusq; notandi sunt tibi mores:
Mobilibusq; decor naturis dandus, & annis
Reddere qui voces iam scit puer, & pede certo
Signat humum, gestit paribus colludere, & iram
Colligit, & ponit temere, & mutatur in horas.

11. Sed præcipua cura qua vti debemus erga liberos & publice & priuatim est, vt doceantur pueri quid sint: & ad quem finem facti. Nam finis primus est in intentione, vt actus commodi & apti ad illum consequendum, eligantur & fiant, quamuis in assecutione sit vltimus. Diuus quoque Ambros. lib. de viduis, *Boni doctoris est*, inquit, *materiam arcere peccati. Prima enim pars disciplinæ culpam auertere: secunda virtutem inducere.* Sciant ergo & doceantur, se esse creaturas Dei, Deum esse omnium creatorem & conseruatorem, omnia ex eius potestate habere essentiam, hominem ab illo, vt dominum orbis creatum, vt eum agnoscat, colat, & diligat, & ei omni studio & reuerentia inseruiat, tanquam creatori & domino. Sciat factum se mortalem ex parte hac corporali: immortalem anima: & futurum post resurrectionem corporum immortalem corpore pariter ac anima, ad consequendam vitam æternam post mortem temporalem, ad quam velut ad finem vnicum collimare debet: & quamdiu vixerit in hoc mortali seculo actus & omnia eo dirigere, vt eo peruenire possit. Via ad illam vitam æternam & felicitatem quæ ex Dei fruitione pendet, hæc est vita mortalis, in qua sunt plura diuerticula, plura impedimenta plures errandi ab ea occasiones, & tramites, qui ducunt ad perditionem & mortem æternam, nisi præcaueantur diligenter. Docuit autem Deus ipse sua pijssima bonitate, rectam viam quam sectantes, nunquam errare poterimus, eamque paucissimis decem verbis in decalogo reliquit *a*. Et rursus in epitomen Christus Dei vnicus filius & ipse cum Patre & Spiritu Sancto ab vtroque procedente vnus Deus reduxit *b*, *Diliges Dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, in tota anima tua, & in tota mente tua, & hoc est maximum & primum mandatum. Secundum proximum simile est huic. Diliges proximum sicut teipsum. In his duobus mandatis vniuersa lex pendet & Prophetæ.* Quæ rursum ad vnum reduxit D. Paulus ad Galatas scribens *c*: *Omnis*, inquit, *lex in vno sermone impletur. Diliges proximum tuum, sicut teipsum.* Siquidem omnia mandata quæ ad proximum pertinent, & ad societatem humanam conseruandam, in eo præcepto consistunt dilectionis proximi *d*, vt, non adulterabis, non falsum testimonium dices, & similia. Neque potest Deum diligere quem non videt, qui proximum quem videt, non diligit, quod significat his verbis Diuus Ioannes *e*. *Nos ergo diligamus Deum, quoniam Deus prior dilexit nos, si quis dixerit quoniam diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est. Qui enim non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt, quomodo potest diligere? Et hoc mandatum habemus à Deo vt qui diligit Deum, diligat & fratrem suũ.* Dixerat enim Christus *f*. *Mandatum nouum do vobis vt diligatis inuicem: sicut dilexi vos, ita & vos diligatis inuicem. In hoc agnoscent omnes quod discipuli mei estis, si dilectionem habetis ad inuicem.* Diligendus Deus propter ipsum solum, proximus propter Deũ & eius mandata. Ex his duobus mandatis dilectionis Dei & proximi, sequitur status perfectus reipublicæ, & iter rectum ad finem vltimum eius. Via, mandata Dei sunt: & ideo sæpe eo nomine dicuntur *g*. Et rursum ad finem ea ducere desideratum, docetur ex verbis domini *Si vis ad vitam ingredi, serua mandata h*. Dilectio Dei facit, vt de proximo curemus: mandauit enim Deus vnicuique de proximo suo *i*, quod pertinet ad societatem conseruandam. Dilectio quoque Dei operatur vt eius mandata sequendo, dilectionem proximi consectemus, ab omni iniuria immunem & intactam pure, sincere, secundum Dei voluntatem teneamus procul a vitijs & his quæ mandata Dei inhibent. Qui diligit Deum mandata eius seruet *k*, & Christus, *vos amici mei eritis, si feceritis quæ ego præcipio vobis l*

a Deut. 6.
b D. Matth. c. 22. v. 37. D. Luca 10 v. 25.
c ad Gal. c. 5. v. 14. Leuit 19. v. 18. D. Matt. c. 19. v. 37.
d ad Rom c. 13. v. 9. Iac c. 2. v. 8. & 1. Pet. 2. v. 17.
e D Ioan 1. epist c. 4. v. 19. & seq.
f D Ioan euang c. 13. v. 34. & c. 15. v. 12
g Psal. 118. & alibi sæpissime & eccle. c. 5. v. 15.
h D Matt. c. 19 v. 16. Mar. 10. v. 17 Luca 18. v. 18.
i Eccle. c. 17. v. 12.
k 1. D Ioan. epist c. 2. & c. 3 & 4.
l D. Ioan. euang c. 15. v. 14.

12. Proinde curabunt principes vt omnes, cuiuscunque sexus sint, ætatis & conditionis, seu artis vel ordinis, probe instituantur in mãdatis Dei: per quæ, ea quæ ad Deum & proximum, ad principem, publicum, & priuatum pertinent miro compendio verborum addiscuntur, & metu diuini numinis, si non reuerentia, ab infinitis malis quæ lædunt rempublicam retrahuntur. Priora enim tria præcepta decalogi *m* ad Dei maiestatem & religionem directe pertinent: vt primum, *non habebis deos alienos coram me*, postulat ab homine dilectionem ex toto corde & anima, in fide, spe, & caritate, ex quibus admonemur abstinere ab infidelitate, idololatria, magia, superstitione, hæresi, à præsumtione meritorum nostrorum, confidentia nostri, desperatione, & similibus

m Præcepta decalogi habentur Exo c. 20. Deut c. 5. Leui. 26. Ios. 24.

quæ possemus corrupte præponere cultui, honori, laudi, gloriæ & potestati Dei: vera dilectio, totum hominem ex integro corde postulat, vnde, si quid Deo præponatur, manca & imperfecta erit. Neque etiam ipsa socium in dilectione desiderat, quia nullum parem Deus habet quem possimus in pari gradu locare dilectionis: quamuis propter eum, alia subordinate diligere quæ ei non repugnant, debeamus. Secundum præceptum, *Non assumes nomen Dei tui in vanum:* mandat dilectionem Dei in verbo, vt non sufficiat corde diligere, nisi & verbo quoque nos diligere testemur: *corde creditur ad iustitiam, ore autem fit confessio ad salutem a.* Et ex illo præcepto, exsulare iubetur à republica & à singulis, periurium, blasphemia, hypocrisis, & abusus mysteriorum Dei, & similia in quibus in vanum perperam & inutiliter nomen Dei sumitur. Tertium quoque, *sabbatha sanctifices:* Ostendit, facto ipso testandam Dei dilectionem, & re ipsa Deum diligendum. Ideo & in republica sacros dies, cultui diuino specialius dicatos publice, sacras ceremonias, mysteria, ieiunia ritusque alios diuinos accurate propter dilectionem & honorem Deo debitum, seruanda inuiolata, vt publica res, suo spiritu diuino informetur, conseruetur & perseueret integra. In alia tabula mandata ad societatem ipsam hominum & dilectionem exsistentium in eadem republica, continentur septem: quorum illud est superius quod *venerari parentes iubet*, qui sunt initium propagationis, & qui corporalem dederunt essentiam. Et sub hoc honore, honorandi & venerandi principes & reges, qui spiritu & officio paterno subditos vt filios, regere & amare vicissim debent. Item eos qui in fide nos regenerant, qui spiritualia nobis alimenta subministrant, qui verbum Dei annuntiant: item præceptores & seniores quos reuereri & honorare tanquam patres debemus. Quintum, in societate continenda, adfert remedium, *non occides.* vt homines sibi nō insidientur: iniurijs, odijs, & contumelijs, à vinculo dilectionis non separentur. Et hoc habet sextum adiunctum, *non mœchaberis*, quod pertinet ad puritatem coniunctionis rationalis, ne ex concubitu vago, aut furtiuo nascantur incerti liberi, aut turbentur matrimonia, aut fornicationibus illicitis quis sexus natura abutatur. Et quemadmodum iniuria erga personas sublata est per quintum & sextum præceptum. Sic per septimum tollitur potestas iniuriæ inferendæ in bona proximi, *non furtum facies.* Quo prohibetur omnis contrectatio rei alienæ illicita inuitis possessorib. & dominis: vnde prohibita latrocinia, rapina, illiciti modi habendi, dolosi contractus, vsuræ, fraudes, imposturæ, monopolia, & similia. Sic per octauum cauetur, ne verbo turbetur societas conueniens & ideo inhibetur, *non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium.* Quo inhibetur, ne quis falso deferat, accuset, testificetur, iudicet, dicatq;, dictet, scribat, quod veritatem, famam, honorem, vitam, statum, existimationem alterius tollat, aut imminuat, conuitiando, calumniando, mentiendo, detrectando, quæ si demas ex societate, firmior & concors mirum in modum erit. Sed neque contentus fuit legislator diuinus, viam viuendi honeste & concorditer ab istis impedimentis liberasse, voluit enim quod præcipuum est, radices vnde nocendi proximo & turbandi quietem & concordiam pacis societatis reipublicæ occasiones succrescere possunt & solent, emendare per nonum & vltimum præceptum relatum ad voluntatem & desiderium cordis, vnde initia bonorum & malorum incipiunt *b.* *Non concupisces domum proximi tui, &c. Non desiderabis vxorem proximi tui, &c.*

a ad Rom. c. 10. v. 10.

b Matt. c. 15. concupiscentia generat, cum conceperit peccatum, ex cuius consummatione mors, D. Iacob. c. 1.

13. Si fuerint ciues in his diuinis mandatis instructi, si cognouerint quod non obseruantibus illa, mors æterna & pœnæ æternæ, certissime & verissime imponi debent post mortem: vt seruantib. promissa est quæ proculdubio dabitur vita æterna. & perpetua felicitas, non poterit fieri aut difficulter cōtinget, quin principibus & legibus humanis non obtemperent, rempublicam non conseruent incontaminatam. Quia leges humanæ & principum potestates, sunt tantum veluti sepes, muri vel custodiæ, adhibitæ vitæ institutæ ad felicitatem & mandatis diuinis, quibus via dirigitur, & cauent ne quis ad dextram vel sinistram ab illa deflectat, vel si deflexerit humano lapsu, aut malitia, reuocetur ad eandem ex errore. Atque licet obseruare præstantiorem & pacatiorem semper populum & magis principibus suis obsequentem, bene institutum in religione veri Dei, quam ethnicis imposturis deceptum. In quo tamen & illud annotatum adhuc est, vt etiam religionis & numinis metus, plus valuerit ad continendos mores, & ad reddendum populum obsequentiorem, quam arma, aut leges alias etiam potentum tyrannorum. Qua ratione vix reperiatur institutio aliqua ciuitatis seu reipublicæ, quæ non fuerit nomine numinis & auctoritate eius vsa, quæue ad deos legum etiam nō retulerit suarum primordia, tanquam essent à Deo traditæ. Naturale enim est homini qui rationis habet signaculum & animum

a 3 Rediuina-tione.

QVIA, vt ait M. Tul. Cice. a nullum munus reipu. adferre maius meliusue possumus, quam si doceamus atq; erudiamus iuuentutẽ, ijs præsertim morib atq; temporib. quibus ita prolapsa est, vt omnium opibus refrænanda atque coercenda sit: non minorem reipublicæ curam in ea parte collocandam esse censebimus, quam in cæteris, quæ ad administrationem eius, qui præest ciuibus, impendendam esse operæ pretium videtur. Atque Plato, in omnibus pene dialogis maxime in *Lache* 21. dial. parentes in primis ad recte educandos filios adhortatur, sciens non posse genus humanum absque gubernatoribus optimis, vel honeste viuere, vel feliciter gubernari. Præterea, nunquam fore bonos in rep. principes, nisi viri sint probatissimi, statim videlicet à tenera ætate diligenter exculti. Difficulter, & sæpe nimia ex indulgentia, pueritia sub domesticorum cura regitur: quæ nacta licentiam in adolescentiæ ætate, lasciuiam cum superbia sequitur, & sine frenis ad solutiorem vitã transit: in summo discrimine posita tunc, cum à domesticis parum obseruetur, etsi a Regibus & magistratibus infeliciter negligatur: præsertim cum adolescentes, tam se inuicem coinquinent quam à grandioribus passim inficiantur. Omnis ætas prona ab adolescentia ad malum vt Deus expressit: b & facilius nouæ plantæ læduntur à tempestatibus & calamitatibus superuenientibus, quam iam grandiores arbores, nisi ab his teneræ conseruentur.

b Gen. 8. v. 21.

2. Anima hominum maxime iuuenum, aut puerorum, est tanquam tabula rasa, in qua quod volueris ab initio, facile est sculpere vel scribere vel pingere. ast vbi primos colores, & vt loquar significantius primos characteres exceperit, vix efficitur vt ita mutari possit, quin saltem priorum non remaneant maculæ. Vt vasa noua primum quem infuderis liquorem, odore retento referunt. Mœcenas admonens Octauium Augustum de republica instituenda, hoc quoque inquit, per te hortor instituas, vt patricij equestrisq; ordinis homines, dum adhuc pueritiam agunt, ludos literarios frequentent: adolescentes autem facti, equos & arma tractare discant: ad vtrumque doctorib. certo stipendio conductis. Ita eos ad omnia negotia aptiores habebis. c Diogenes Sinopensis, multis verbis in inertiam & inscitiam Megarensium inuehebatur: dicebatq; se Megarensis alicuius esse malle arietem quam filium. Quo significabat Megarenses, pecoris diligentiorem curam gerere quam liberorum. d Quemadmodum enim prægnantib. & parturientibus mulieribus adhibentur prudentes & prouidæ obstetrices, quæ eis auxilio esse possint, & exitum facilem & commodum partui adferre: sic animis iuuenum prægnantib. & quibusdam naturalibus propensionibus in partum properantib. adhiberi debent diligentes ingenij directores & ductores, qui partus excipiant & informent. Siquidem, vt ait Plato in conuiuio de amore, *Dialogo 25.* omnium prægnans & grauidum est hominum corpus, prægnans & anima. Et cum ad certam ætatem peruenerimus, parere nostra natura cupit: parere vero in turpi nequit: in pulcro potest. Et Philo iudæus libro de præmijs & pœnis, omnis inquit hominis ab ipsa natiuitate anima est grauida: quippe quæ bonum & malum cõcepit ex vtriusq; imaginatione. Itaq; in legib. & republica, Plato magistratum inter cæteros adolescentiæ præfecit proprium, qui per exploratores tam die quam nocte missos per vrbem, singulos singulorum adolescentũ mores, verba gestusque obseruarent, singulaque eorum tum dicta tum facta ad eũ referrent, vt emendaret quæ correctione egerent. Aristot. tractans de republica instituenda & cõseruanda, non omisit hanc partem quæ de cura & institutione puerorum est, & *in lib. 7. cap. 17. & libro toto 8. politicorum*, de ea agit, & in summa tradit multum referre susceptis filijs ad corporis vires, & salutem quali victu & exercitio vtantur, & ad mores quali institutione informentur per singulas ætates. In pueritia, lactis nutrimentum proprium esse tradit corporibus: à pueritia conferre saluti & ad bellicas res frigori assuescere: cauendum ne membra ob teneritudinem distorta fiant. Postea vsque ad annos quinque, quia nondum ad disciplinam aliquam sunt admouendi, neque labores proferre cogendi, ne crescere impediantur debere, quosdam motus solum suscipere, quo pigritiam corporis euitent, qui motus illis sunt præparandi per alios actus, & per ludum. Ludos autem ipsos neq; illiberales, neq; laboriosos esse debere, neq; remissos. Curamq; esse debere his, qui pueris publice præficiuntur, tales fabulas & narrationes eis proponere quæ ad conuersationes futuras accommodari possint, vt sint & ludi imitationes eorum, quæ postea serio erunt facienda, & qui habent educationem & curam publice prospicere, vt quam minime cum seruis pueri versentur: hæc enim ætas vsque ad annos septem, necessarium est est vt domi alatur, & ideo rationabile est in hac ætate præcipue, vt ab auditu & visu seruilium rerum absint.

c refert Dio Cassius li. 52. hist. Roma.

d Ælia li. 12. de varia hist.

4. Quare & obscœnitas verborum, vt quicquam aliud, per legislatorem exterminanda est de

esse de ciuitate. Sequitur enim ex turpiter loquendi licentia, turpe postea factum. Puniendi & ita turpiter facientes aut dicentes coram illis, maxime inter Christianos, blasphemiæ iramenta, quibus pueritia quæ conatur quæ audit & videt, imitari, celerrime inficitur. Eodem modo ab illis submouendæ picturæ rerũ turpium, aut defo mium aut vitiosarum, aut comœdiarum aut tragœdiarum.

5. Transactis autem annis quinq; in duobus vsq; ad septem ait Aristoteles inspiciendum esse disciplinas quas addiscere eos oportet. duæ autem sunt ætates in quas necessarium est disciplinas diuidere: vna est post septimum annum vsque ad pubertatem: altera, a pubertate ad annum vigesimum primum, atque *in principio libri 8. Politic* tradit detrimentum esse reipublicæ, neglectum disciplinæ iuuentutis à legislatore, eamque disciplinam accommodandam mori proprio vniuscuiusque reipublicæ, etsi popularis sit: popularem esse instituendam, si paucorum, ei quoque accommodam, & sic de militibus: meliorem autem sequendam, & publice publicorum exercitationem fieri. In quo Lacedæmonij laudantur, quod plurimam circa pueros diligentiam agerent, eamque publice. Tres fines exercitationum *a* quibus se accommodant homines, & pueri maxime ab initio consuescunt, vel enim fit ad ea quæ sunt vtilia ad vitam: vel ad ea quæ ad maiorem quendam superfluumque pertinent apparatum. Ex vtilibus necessaria sunt addiscenda, non autem omnia: sed liberalia opera illiberalibus præponenda: vile exercitium putandũ & ars & disciplina vilis, quæcunq; corpus, aut animum aut mentem liberi hominis, ad vsum & opera virtutis inutilẽ reddunt. Quamobrem & artes illæ quæ deterius disponunt corpus, & cuncta mercenaria exercitia, sordida nuncupamus: mentem enim occupatam & vilem reddunt: quæ porro ad virtutem tendunt, cum omnes non eandem virtutem honorent, non habent similem exercitationem. At ad virtutem qualemcunque exercitatio præstat: & liberales artes propter virtutem, gratia sui vel amicorum laudandæ, propter lucrum & ad superflua paranda illiberalis. Artifices reipublicæ vtiles, & mercenarij sed [illegible] eiusdem gradus. Et vt alij alijs ingenio & professione præstant, sic alij alijs digniores, & inferiores: quidam viles. Quatuor sunt disciplinæ, quas iuuenes consueuerunt discere, nempe literæ, gymnastica, musica, graphica seu ars pingendi.

a Arist. li. 8. politic c. 2.

6. Literas discere conuenit quia vtiles sunt ad vitam, cuiuscunque ea futura sit professionis, nam scripta nos de omni re instruere & erudire hominem possunt, atque sensa animi & dicta scribendi & conseruandi habent inæstimabilem thesaurum: vt felix censeatur prima cura institutionis, docere iuuenes legere & scribere.

7. Gymnastica pertinet ad robur, sed si excedat & nimium exerceatur, athletas solos melius conuenit quam ingenuos: & nobiles iuuenes qui exercitio Gymnastico, ad salutem corporis vtuntur, & ad robur corporis, pro republica se exponendo: non quidem solo ferino robore, sed adhibita sapientia, honestum periculum suscipiunt.

8. De musica vero, non plane omnes consentiunt, num ingenuo iuuene digna sit scientia, cum hodie plurimi voluptatis gratia tantum eam addiscant, & tempus in quo negotium curandum est, non autem otium sectandum, in ea conferant: cum potissimum antiqui diuina quædam meditarentur & comprehenderent ex ea. Neque etiam antiqui musicam inter disciplinas collocauere tanquam rem necessariam: nihil enim habet tale: neque tanquam vtilem, vt literæ sunt ad lucrum & ad rem familiarem, & ad studia & ad ciuiles actiones complurimas, sed ad otium & iocum ita potius inuenta: quanquam nunc & laudes Dei honorifice efferat. Negandum non est tamen, musices & consonantiarum plures esse eosque diuinos effectus, quibus ad mores componendos & sedandos impetus mentis, qui secundum disciplinam veram eam didicerunt: & ad alia diuiniora vsi sunt, de quibus nos alibi *b*.

9. Picturam vero liberalem artem, sed non valde necessariam dixerunt: & vt poesin picturam loquentem, ita dixerunt picturam esse poesin tacentem: in vtraq; esse artem imitatricem, & bonarum & malarum rerum: vtramq; mouere imaginationem valide eoque validius quo magis veritatem imitatur. In vtraque tamen fictio ex arbitrio lasciuit. Verum quod conducet sequemur, noxia relinquemus: quẽadmodum nec Platonis gibbum amplexamur nec Aristotelis balbutiem *c*.

b li. 12 syntaxeos artis mirabilis c. 18 & Arist li. 8. polit. c. 5. & 6. & 7.

c vide de pictura Cælium Rhodig. li. 29. c. 24. & quæ diximus li. 31. syntaxeos artis mirabilis c. 1. 2. 3. & seq.

10. Omnis educatio & Institutio puerorum vel ad animi, vel ad corporis, vel ad fortunæ bona refertur: vnusquisque liberos suos, & respublica subditos quælibet, in eo quod optimum esse iudicat educare instituit. At quia iudicia sunt varia, varia quoque est ratio. Scopus tamen debet esse vnus, vtilitas publica, quamuis in parentib. sit educationis quoque causa priuatum quoddam ad vitam transigendam. Qua in parte, & prima dicitur cura indolis indagandæ,

23 Ex diuina... [illegible]

QVIA, vt ait M. Tul. Cice. a nullum munus reipu. adferre maius meliusue possumus, quam si doceamus atq; erudiamus iuuentutē, ijs præsertim morib. atq; temporib. quibus ita prolapsa est, vt omnium opibus refrænanda atque coercenda sit: non minorem reipublicæ curam in ea parte collocandam esse censebimus, quam in cæteris, quæ ad administrationem eius, qui præest ciuibus, impendendam esse operæ pretium videtur. Atque Plato, in omnibus pene dialogis maxime in *Lache* 21. dial. parentes in primis ad recte educandos filios adhortatur, sciens non posse genus humanum absque gubernatoribus optimis, vel honeste viuere, vel feliciter gubernari. Præterea, nunquam fore bonos in rep. principes, nisi viri sint probatissimi, statim videlicet à tenera ætate diligenter exculti. Difficulter, & sæpe nimia ex indulgentia, pueritia sub domesticorum cura regitur: quæ nacta licentiam in adolescentiæ ætate, lasciuiam cum superbia sequitur, & sine frenis ad solutiorem vitā transit: in summo discrimine posita tunc, cum à domesticis parum obseruetur, etsi a Regibus & magistratibus infeliciter negligatur: præsertim cum adolescentes, tam se inuicem coinquinent quam à grandioribus passim inficiantur. Omnis ætas prona ab adolescentia ad malum vt Deus expressit: *b* & facilius nouæ plantæ læduntur à tempestatibus & calamitatibus superuenientibus, quam iam grandiores arbores, nisi ab his teneræ conseruentur.

b Gen. 8. v. 21.

2. Anima hominum maxime iuuenum, aut puerorum, est tanquam tabula rasa, in qua quod volueris ab initio, facile est sculpere vel scribere vel pingere. ast vbi primos colores, & vt loquar significantius primos characteres exceperit, vix efficitur vt ita mutari possit, quin saltem priorum non remaneant maculæ. Vt vasa noua primum quem infuderis liquorem, odore retento referunt. Mœcenas admonens Octauium Augustum de republica instituenda, hoc quoque inquit, per te hortor instituas, vt patritij equestrisq; ordinis homines, dum adhuc pueritiam agunt, ludos literarios frequentent: adolescentes autem facti, equos & arma tractare discant: ad vtrumque doctorib. certo stipendio conductis. Ita eos ad omnia negotia aptiores habebis. *c* Diogenes Sinopensis, multis verbis in inertiam & inscitiam Megarensium inuehebatur: dicebatq; se Megarensis alicuius esse malle arietem quam filium. Quo significabat Megarenses, pecoris diligentiorem curam gerere quam liberorum.

c refert Dio Cassius li. 52. hist. Roma.

d Æli. li. 12. de varia hist.

d Quemadmodum enim prægnantib. & parturientibus mulieribus adhibentur prudentes & prouidæ obstetrices, quæ eis auxilio esse possint, & exitum facilem & commodum partui adferre: sic animis iuuenum prægnantib. & quibusdam naturalibus propensionibus in partum properantib. adhiberi debent diligentes ingenij directores & ductores, qui partus excipiant & informent. Siquidem, vt ait Plato in conuiuio de amore, *Dialogo* 25. omnium prægnans & grauidum est hominum corpus, prægnans & anima. Et cum ad certam ætatem peruenerimus, parere nostra natura cupit: parere vero in turpi nequit: in pulcro potest. Et Philo iudæus libro de præmijs & pœnis, omnis inquit hominis ab ipsa natiuitate anima est grauida: quippe quæ bonum & malum cōcepit ex vtriusq; imaginatione. Itaq; in legib. & republica, Plato magistratum inter cæteros adolescentiæ præfecit proprium, qui per exploratores tam die quam nocte missos per vrbem, singulos singulorum adolescentū mores, verba gestusque obseruarent, singulaque eorum tum dicta tum facta ad eū referrent, vt emendaret quæ correctione egerent. Aristot. tractans de republica instituenda & cōseruanda, non omisit hanc partem quæ de cura & institutione puerorum est, & *in lib. 7. cap. 17. & libro toto 8. politicorum*, de ea agit, & in summa tradit multum referre susceptis filijs ad corporis vires, & salutem quali victu & exercitio vtantur, & ad mores quali institutione informentur per singulas ætates. In pueritia, lactis nutrimentum proprium esse tradit corporibus: à pueritia conferre saluti & ad bellicas res frigori assuescere: cauendum ne membra ob teneritudinem distorta fiant. Postea vsque ad annos quinque, quia nondum ad disciplinam aliquam sunt admouendi, neque labores proferre cogendi, ne crescere impediantur debere, quosdam motus solum suscipere, quo pigritiam corporis euitent, qui motus illis sunt præparandi per alios actus, & per ludum. Ludos autem ipsos neq; illiberales, neq; laboriosos esse debere, neq; remissos. Curamq; esse debere his, qui pueris publice præficiuntur, tales fabulas & narrationes eis proponere quæ ad conuersationes futuras accommodari possint, vt sint & ludi imitationes eorum, quæ postea serio erunt facienda, & qui habent educationem & curam publice prospicere, vt quam minime cum seruis pueri versentur: hæc enim ætas vsque ad annos septem, necessarium est est vt domi alatur, & ideo rationabile est in hac ætate præcipue, vt ab auditu & visu seruilium rerum absint.

4. Quare & obscœnitas verborum, vt quicquam aliud, per legislatorem exterminanda est de

esse de ciuitate. Sequitur enim ex turpiter loquendi licentia, turpe postea factum. Puniendi & ita turpiter facientes aut dicentes coram illis, maxime inter Christianos, blasphemiæ iuramenta, quibus pueritia quæ conatur quæ audit & videt, imitari, celerrime inficitur. Eodem modo ab illis submouendæ picturæ rerũ turpium, aut deformium aut vitiosarum, aut comœdiarum aut tragœdiarum.

5. Transactis autem annis quinq; in duobus vsq; ad septem ait Aristoteles inspiciendum esse disciplinas quas addiscere eos oportet. duæ autem sunt ætates in quas necessarium est disciplinas diuidere: vna est post septimum annum vsque ad pubertatem: altera, à pubertate ad annum vigesimum primum, atque *in principio libri 8. Politic.* tradit detrimentum esse reipublicæ, neglectum disciplinæ iuuentutis à legislatore, eamque disciplinam accommodandam mori proprio vniuscuiusque reipublicæ, etsi popularis sit: popularem esse instituendam, si paucorum, ei quoque accommodam, & sic de militibus: meliorem autem sequendam, & publice publicorum exercitationem fieri. In quo Lacedæmonij laudantur, quod plurimam circa pueros diligentiam agerent, eamque publice. Tres fines exercitationum *a* quibus se accommodant homines, & pueri maxime ab initio consuescunt, vel enim fit ad ea quæ sunt vtilia ad vitam: vel ad ea quæ ad maiorem quendam superfluumque pertinent apparatum. Ex vtilibus necessaria sunt addiscenda, non autem omnia: sed liberalia opera illiberalibus præponenda: vile exercitium putandũ & ars & disciplina vilis, quæcunq; corpus, aut animum aut mentem liberi hominis, ad vsum & opera virtutis inutilẽ reddunt. Quamobrem & artes illæ quæ deterius disponunt corpus, & cuncta mercenaria exercitia, sordida nuncupamus: mentem enim occupatam & vilem reddunt: quæ porro ad virtutem tendunt, cum omnes non eandem virtutem honorent, non habent similem exercitationem. At ad virtutem qualemcunque exercitatio præstat: & liberales artes propter virtutem, gratia sui vel amicorum laudandæ, propter lucrum & ad superflua paranda illiberales. Artifices reipublicæ vtiles, & mercenarij sed non eiusdem gradus. Et vt alij alijs ingenio & professione præstant, sic alij alijs digniores, & inferiores: quidam viles. Quatuor sunt disciplinæ, quas iuuenes consueuerunt discere, nempe literæ, gymnastica, musica, graphica seu ars pingendi.

a Arist. li. 8. politic. c. 2.

6. Literas discere conuenit quia vtiles sunt ad vitam, cuiuscunque ea futura sit professionis, nam scripta nos de omni re instruere & erudire hominem possunt, atque sensa animi & dicta scribendi & conseruandi habent inæstimabilem thesaurum: vt felix censeatur prima cura institutionis, docere iuuenes legere & scribere.

7. Gymnastica pertinet ad robur, sed si excedat & nimium exerceatur, athletas solos melius conuenit quam ingenuos: & nobiles iuuenes qui exercitio Gymnastico, ad salutem corporis vtuntur, & ad robur corporis, pro republica se exponendo: non quidem solo ferino robore, sed adhibita sapientia, honestum periculum suscipiunt.

8. De musica vero, non plane omnes consenciunt, num ingenuo iuuene digna sit scientia, cum hodie plurimi voluptatis gratia tantum eam addiscant, & tempus in quo negotium curandum est, non autem otium sectandum, in ea conferant: cum potissimum antiqui diuina quædam meditarentur & comprehenderent ex ea. Neque etiam antiqui musicam inter disciplinas collocauere tanquam rem necessariam: nihil enim habet tale: neque tanquam vtilem, vt literæ sunt ad lucrum & ad rem familiarem, & ad studia & ad ciuiles actiones complurimas, sed ad otium & iocum ita potius inuenta: quanquam nunc & laudes Dei honorifice efferat. Negandum non est tamen, musices & consonantiarum plures esse eosque diuinos effectus, quibus ad mores componendos & sedandos impetus mentis, qui secundum disciplinam veram eam didicerunt: & ad alia diuiniora vsi sunt, de quibus nos alibi *b*.

9. Picturam vero liberalem artem, sed non valde necessariam dixerunt: & vt poesin pictuam loquentem, ita dixerunt picturam esse poesin tacentem: in vtraq; esse artem imitatricem, & bonarum & malarum rerum: vtramq; mouere imagitationem valide eoque validius quo magis veritatem imitatur. In vtraque tamen fictio ex arbitrio lasciuit. Verum quod conducet sequemur, noxia relinquemus: quẽadmodum nec Platonis gibbum amplexamur: nec Aristotelis balbutiem *c*.

b li. 12 syntaxeos artis mirabilis c. 11 & Arist li. 8. polit. c. 5. & 6. & 7.

10. Omnis educatio & Institutio puerorum vel ad animi, vel ad corporis, vel ad fortunç bona refertur: vnusquisque liberos suos, & respublica subditos quælibet, in eo quod optimum esse iudicat educare instituit. At quia iudicia sunt varia, varia quoque est ratio. Scopus tamen debet esse vnus, vtilitas publica, quamuis in parentib. sit educationis quoque causa priuatum quoddam ad vitam transigendam. Qua in parte, & prima dicitur cura indolis indagandæ,

c vide de pictura Cælium Rhodig. li. 29. c. 24. & quæ deximus li. 31. syntaxeos artis mirabilis c. 1. 2. 3. & seq.

a 2. de diuinatione.

QVIA, vt ait M. Tul. Cice. *a* nullum munus reipu. adferre maius meliusue possumus, quam si doceamus atq; erudiamus iuuentutē, ijs præsertim morib. atq; temporib. quibus ita prolapsa est, vt omnium opibus refrænanda atque coercenda sit: non minorem reipublicæ curam in ea parte collocandam esse censebimus, quam in cæteris, quæ ad administrationem eius, qui præest ciuibus, impendendam esse operæ pretium videtur. Atque Plato, in omnibus pene dialogis maxime in *Lache* 21. dial. parentes in primis ad recte educandos filios adhortatur, sciens non posse genus humanum absque gubernatoribus optimis, vel honeste viuere, vel feliciter gubernari. Præterea, nunquam fore bonos in rep. principes, nisi viri sint probatissimi, statim videlicet à tenera ætate diligenter exculti. Difficulter, & sæpe nimia ex indulgentia, pueritia sub domesticorum cura regitur: quæ nacta licentiam in adolescentiæ ætate, lasciuiam cum superbia sequitur, & sine frenis ad solutiorem vitā transit: in summo discrimine posita tunc, cum à domesticis parum obseruetur, etsi à Regibus & magistratibus infeliciter negligatur: præsertim cum adolescentes, tam se inuicem coinquinent quam à grandioribus passim inficiantur. Omnis ætas prona ab adolescentia ad malum vt Deus expressit: *b* & facilius nouæ plantæ læduntur à tempestatibus & calamitatibus superuenientibus, quam iam grandiores arbores, nisi ab his teneræ conseruentur.

b Gen. 8. v. 21.

2. Anima hominum maxime iuuenum, aut puerorum, est tanquam tabula rasa, in qua quod volueris ab initio, facile est sculpere vel scribere vel pingere. ast vbi primos colores, & vt loquar significantius primos characteres exceperit, vix efficitur vt ita mutari possit, quin saltem priorum non remaneant maculæ. Vt vasa noua primum quem infuderis liquorem, odore retento referunt. Mœcenas admonens Octauium Augustum de republica instituenda, hoc quoque inquit, per te hortor instituas, vt patricij equestrisq; ordinis homines, dum adhuc pueritiam agunt, ludos literarios frequentent: adolescentes autem facti, equos & arma tractare discant: ad vtrumque doctorib. certo stipendio conductis. Ita eos ad omnia negotia aptiores habebis. *c* Diogenes Sinopensis, multis verbis in inertiam & inscitiam Megarensium inuehebatur: dicebatq; se Megarensis alicuius esse malle arietem quam filium. Quo significabat Megarenses, pecoris diligentiorem curam gerere quam liberorum. *d* Quemadmodum enim prægnantib. & parturientibus mulieribus adhibentur prudentes & prouidæ obstetrices, quæ eis auxilio esse possint, & exitum facilem & commodum partui adferre: sic animis iuuenum prægnantib. & quibusdam naturalibus propensionibus in partum properantib. adhiberi debent diligentes ingenij directores & ductores, qui partus excipiant & informent. Siquidem, vt ait Plato in conuiuio de amore, *Dialogo 25.* omnium prægnans & grauidum est hominum corpus, prægnans & anima. Et cum ad certam ætatem peruenerimus, parere nostra natura cupit: parere vero in turpi nequit: in pulcro potest. Et Philo Iudæus libro de præmijs & pœnis, omnis inquit hominis ab ipsa natiuitate anima est grauida: quippe quæ bonum & malum cōcepit ex vtriusq; imaginatione. Itaq; in legib. & republica, Plato magistratum inter cæteros adolescentiæ præfecit proprium, qui per exploratores tam die quam nocte missos per vrbem, singulos singulorum adolescentū mores, verba gestusque obseruarent, singulaque eorum tum dicta tum facta ad eū referrent, vt emendaret quæ correctione egerent. Aristot. tractans de republica instituenda & cōseruanda, non omisit hanc partem quæ de cura & institutione puerorum est, & *in lib. 7. cap. 17. & libro toto 8. politicorum*, de ea agit, & in summa tradit multum referre susceptis filijs ad corporis vires, & salutem quali victu & exercitio vtantur, & ad mores quali institutione informentur per singulas ætates. In pueritia, lactis nutrimentum proprium esse tradit corporibus: à pueritia conferre saluti & ad bellicas res frigori assuescere: cauendum ne membra ob teneritudinem distorta fiant. Postea vsque ad annos quinque, quia nondum ad disciplinam aliquam sunt admouendi, neque labores proferre cogendi, ne crescere impediantur debere, quosdam motus solum suscipere, quo pigritiam corporis euitent, qui motus illis sunt præparandi per alios actus, & per ludum. Ludos autem ipsos neq; illiberales, neq; laboriosos esse debere, neq; remissos. Curamq; esse debere his, qui pueris publice præficiuntur, tales fabulas & narrationes eis proponere quæ ad conuersationes futuras accommodari possint, vt sint & ludi imitationes eorum, quæ postea serio erunt facienda, & qui habent educationem & curam publice prospicere, vt quam minime cum seruis pueri versentur: hæc enim ætas vsque ad annos septem, necessarium est est vt domi alatur, & ideo rationabile est in hac ætate præcipue, vt ab auditu & visu seruilium rerum absint.

c refert Dio Cassius li. 52. hist. Roma.

d Ælia li. 12. de varia hist.

4. Quare & obscœnitas verborum, vt quicquam aliud, per legislatorem exterminanda est de

est de ciuitate. Sequitur enim ex turpiter loquendi licentia, turpe postea factum. Puniendi & ita turpiter facientes aut dicentes coram illis, maxime inter Christianos, blasphemiæ iuramenta, quibus pueritia quæ conatur quæ audit & videt, imitari, celerrime inficitur. Eodem modo ab illis submouendæ picturæ rerũ turpium, aut defo m um aut vitiosarum, aut comœdiarum aut tragœdia um.

5. Transactis autem annis quinq; in duobus vsq; ad septem ait Aristoteles inspiciendum esse disciplinas quas addiscere eos oportet. duæ autem sunt ætates in quas necessarium est disciplinas diuidere: vna est post septimum annum vsque ad pubertatem: altera, à pubertate ad annum vigesimum primum, atque *in principio libri 8. Politic.* tradit detrimentum esse reipublicæ, neglectum disciplinæ iu entutis à legislatore, eamque disciplinam accommodandam mori proprio vniuscuiusque reipublicæ, etsi popularis sit: popularem esse instituendam, si paucorum, ei quoque accommodam, & sic de militibus: meliorem autem sequendam, & publice publicorum exercitationem fieri. In quo Lacedæmonij laudantur, quod plurimam circa pueros diligentiam agerent, eamque publice. Tres fines exercitationum *a* quibus se accommodant homines, & pueri maxime ab initio consuescunt, vel enim fit ad ea quæ sunt vtilia ad vitam: vel ad ea quæ ad maiorem quendam superfluumque pertinent apparatum. Ex vtilibus necessaria sunt addiscenda, non autem omnia: sed liberalia opera illiberalibus præponenda: vile exercitium putandũ & ars & disciplina vilis, quæcunq; corpus, aut animum aut mentem liberi hominis, ad vsum & opera virtutis inutilẽ reddunt. Quamobrem & artes illæ quæ deterius disponunt corpus, & cuncta mercenaria exercitia, sordida nuncupamus: mentem enim occupatam & vilem reddunt: quæ porro ad virtutem tendunt, cum omnes non eandem virtutem honorent, non habent similem exercitationem. At ad virtutem qualemcunque exercitatio præstat: & liberales artes propter virtutem, gratia sui vel amicorum laudandæ, propter lucrum & ad superflua paranda illiberales. Artifices reipublicæ vtiles, & mercenarij sed non eiusdem gradus. Et vt alij alijs ingenio & professione præstant, sic alij alijs digniores, & inferiore: quidam viles. Quatuor sunt disciplinæ, quas iuuenes consueuerunt discere, nempe literæ, gymnastica, musica, graphica seu ars pingendi.

a Arist. li. 8. politic. c. 2.

6. Literas discere conuenit quia vtiles sunt ad vitam, cuiuscunque ea futura sit professionis, nam scripta nos de omni re instruere & erudire hominem possunt, atque sensa animi & dicta scribendi & conseruandi habent inæstimabilem thesaurum: vt felix censeatur prima cura institutionis, docere iuuenes legere & scribere.

7. Gymnastica pertinet ad robur, sed si excedat & nimium exerceatur, athletas solos melius conuenit quam ingenuos: & nobiles iuuenes qui exercitio Gymnastico, ad salutem corporis vtuntur, & ad robur corporis, pro republica se exponendo: non quidem solo ferino robore, sed adhibita sapientia, honestum periculum suscipiunt.

8. De musica vero, non plane omnes consentiunt, num ingenuo iuuene digna sit scientia, cum hodie plurimi voluptatis gratia tantum eam addiscant, & tempus in quo negotium curandum est, non autem otium sectandum, in ea conferant: cum potissimum antiqui diuina quædam meditarentur & comprehenderent ex ea. Neque etiam antiqui musicam inter disciplinas collocauere tanquam rem necessariam: nihil enim habet tale: neque tanquam vtilem, vt literæ sunt ad lucrum & ad rem familiarem, & ad studia & ad ciuiles actiones complurimas, sed ad otium & iocum ita potius inuenta: quanquam nunc & laudes Dei honorifice efferat. Negandum non est tamen, musices & consonantiarum plures esse eosque diuinos effectus, quibus ad mores componendos & sedandos impetus mentis, qui secundum disciplinam veram eam didicerunt: & ad alia diuiniora vsi sunt, de quibus nos alibi *b*.

9. Picturam vero liberalem artem, sed non valde necessariam dixerunt: & vt poesin picturam loquentem, ita dixerunt picturam esse poesin tacentem: in vtraq; esse artem imitatricem, & bonarum & malarum rerum: vtramq; mouere imaginationem valide eoque validius quo magis veritatem imitatur. In vtraque tamen fictio ex arbitrio lasciuit. Verum quod conducet sequemur, noxia relinquemus: quẽadmodum nec Platonis gibbum amplexamur nec Aristotelis balbutiem *c*.

b li. 12 syntaxeos artis mirabilis c. 18 & Arist. li. 8. polit. c. 5. & 6. & 7.

10. Omnis educatio & Institutio puerorum vel ad animi, vel ad corporis, vel ad f rtunæ bona refertur: vnusquisque liberos suos, & respublica subditos quælibet, in eo quod optimum esse iudicat educare instituit. At quia iudicia sunt varia, varia quoque est ratio. Scopus tamen debet esse vnus, vtilitas publica, quamuis in parentib. sit educationis quoque causa priuatum quoddam ad vitam transigendam. Qua in parte, & prima dicitur cura indolis indagandæ,

c vide de pictura Cælium Rhodig. li. 29. c. 24. & quæ diximus li. 31. syntaxeos artis mirabilis c. 1. 2. 3. & seq.

a 3 de diuinatione.

QVIA, vt ait M. Tul. Cice. *a* nullum munus reipu. adferre maius meliusue possumus, quam si doceamus atq; erudiamus iuuentutẽ, ijs præsertim morib atq; temporib. quibus ita prolapsa est, vt omnium opibus refrænanda atque coercenda sit: non minorem reipublicæ curam in ea parte collocandam esse censebimus, quam in cæteris, quæ ad administrationem eius, qui præest ciuibus, impendendam esse operæ pretium videtur. Atque Plato, in omnibus pene dialogis maxime in *Lache* 21. dial. parentes in primis ad recte educandos filios adhortatur, sciens non posse genus humanum absque gubernatoribus optimis, vel honeste viuere, vel feliciter gubernari. Præterea, nunquam fore bonos in rep. principes, nisi viri sint probatissimi, statim videlicet à tenera ætate diligenter exculti. Difficulter, & sæpe nimia ex indulgentia, pueritia sub domesticorum cura regitur: quæ nacta licentiam in adolescentiæ ætate, lasciuiam cum superbia sequitur, & sine frenis ad solutiorem vitã transit: in summo discrimine posita tunc, cum à domesticis parum obseruetur, etsi à Regibus & magistratibus infeliciter negligatur: præsertim cum adolescentes, tam se inuicem coinquinent quam à grandioribus passim inficiantur. Omnis ætas prona ab adolescentia ad malum vt Deus expressit: *b* & facilius nouæ plantæ læduntur à tempestatibus & calamitatibus superuenientibus, quam iam grandiores arbores, nisi ab his teneræ conseruentur.

b Gen. 8. v. 21.

2. Anima hominum maxime iuuenum, aut puerorum, est tanquam tabula rasa, in qua quod volueris ab initio, facile est sculpere vel scribere vel pingere. ast vbi primos colores, & vt loquar significantius primos characteres exceperit, vix efficitur vt ita mutari possit, quin saltem priorum non remaneant maculæ. Vt vasa noua primum quem infuderis liquorem, odore retento referunt. Mœcenas admonens Octauium Augustum de republica instituenda, hoc quoque inquit, per te hortor instituas, vt patritij equestrisq; ordinis homines, dum adhuc pueritiam agunt, ludos literarios frequentent: adolescentes autem facti, equos & arma tractare discant: ad vtrumque doctorib. certo stipendio conductis. Ita eos ad omnia negotia aptiores habebis. *c* Diogenes Sinopensis, multis verbis in inertiam & inscitiam Megarensium inuehebatur: dicebatq; se Megarensis alicuius esse malle arietem quam filium. Quo significabat Megarenses, pecoris diligentiorem curam gerere quam liberorum. *d* Quemadmodum enim prægnantib. & parturientibus mulieribus adhibentur prudentes & prouidæ obstetrices, quæ eis auxilio esse possint, & exitum facilem & commodum partui adferre: sic animis iuuenum prægnantib. & quibusdam naturalibus propensionibus in partum properantib. adhiberi debent diligentes ingenij directores & ductores, qui partus excipiant & informent. Siquidem, vt ait Plato in conuiuio de amore, *Dialogo* 25. omnium prægnans & grauidum est hominum corpus, prægnans & anima. Et cum ad certam ætatem peruenerimus, parere nostra natura cupit: parere vero in turpi nequit: in pulcro potest. Et Philo iudæus libro de præmijs & pœnis, omnis inquit hominis ab ipsa natiuitate anima est grauida: quippe quæ bonum & malum cõcepit ex vtriusq; imaginatione. Itaq; in legib. & republica, Plato magistratum inter cæteros adolescentiæ præfecit proprium, qui per exploratores tam die quam nocte missos per vrbem, singulos singulorum adolescentũ mores, verba gestusque obseruarent, singulaque eorum tum dicta tum facta ad eũ referrent, vt emendaret quæ correctione egerent. Aristot. tractans de republica instituenda & cõseruanda, non omisit hanc partem quæ de cura & institutione puerorum est, & *in lib. 7. cap. 17. & libro toto 8. politicorum*, de ea agit, & in summa tradit multum referre susceptis filijs ad corporis vires, & salutem quali victu & exercitio vtantur, & ad mores quali institutione informentur per singulas ætates. In pueritia, lactis nutrimentum proprium esse tradit corporibus: à pueritia conferre saluti & ad bellicas res frigori assuescere: cauendum ne membra ob teneritudinem distorta fiant. Postea vsque ad annos quinque, quia nondum ad disciplinam aliquam sunt admouendi, neque labores proferre cogendi, ne crescere impediantur debere, quosdam motus solum suscipere, quo pigritiam corporis euitent, qui motus illis sunt præparandi per alios actus, & per ludum. Ludos autem ipsos neq, illiberales, neq; laboriosos esse debere, neq; remissos. Curamq; esse debere his, qui pueris publice præficiuntur, tales fabulas & narrationes eis proponere quæ ad conuersationes futuras accommodari possint, vt sint & ludi imitationes eorum, quæ postea serio erunt facienda, & qui habent educationem & curam publice prospicere, vt quam minime cum seruis pueri versentur: hæc enim ætas vsque ad annos septem, necessarium est est vt domi alatur, & ideo rationabile est in hac ætate præcipue, vt ab auditu & visu seruilium rerum absint.

c refert Dio Cassius li. 52. hist. Roma.

d Ælia li. 12. de varia hist.

4. Quare & obscœnitas verborum, vt quicquam aliud, per legislatorem exterminanda

est de

est de ciuitate. Sequitur enim ex turpiter loquendi licentia, turpe postea factum. Puniendi & ita turpiter facientes aut dicentes coram illis, maxime inter Christianos, blasphemiæ iramenta, quibus pueritia quæ conatur quæ audit & videt, imitari, celerrime inficitur. Eodem modo ab illis submouendæ picturæ rerũ turpium, aut deformium aut vitiosarum, aut comœdiarum aut tragœdiarum.

5. Transactis autem annis quinq; in duobus vsq; ad septem ait Aristoteles inspiciendum esse disciplinas quas addiscere eos oportet. duæ autem sunt ætates in quas necessarium est disciplinas diuidere: vna est post septimum annum vsque ad pubertatem: altera, a pubertate ad annum vigesimum primum, atque *in principio libri 8. Politic.* tradit detrimentum esse reipublicæ, neglectum disciplinæ iuuentutis a legislatore, eamque disciplinam accommodandam mori proprio vniuscuiusque reipublicæ, etsi popularis sit: popularem esse instituendam, si paucorum, ei quoque accommodam, & sic de militibus: meliorem autem sequendam, & publice publicorum exercitationem fieri. In quo Lacedæmonij laudantur, quod plurimam circa pueros diligentiam agerent, eamque publice. Tres fines exercitationum *a* quibus se accommodant homines, & pueri maxime ab initio consuescunt, vel enim fit ad ea quæ sunt vtilia ad vitam: vel ad ea quæ ad maiorem quendam superfluumque pertinent apparatum. Ex vtilibus necessaria sunt addiscenda, non autem omnia: sed liberalia opera illiberalibus præponenda: vile exercitium putandũ & ars & disciplina vilis, quæcunq; corpus, aut animum aut mentem liberi hominis, ad vsum & opera virtutis inutilẽ reddunt. Quamobrem & artes illæ quæ deterius disponunt corpus, & cuncta mercenaria exercitia, sordida nuncupamus: mentem enim occupatam & vilem reddunt: quæ porro ad virtutem tendunt, cum omnes non eandem virtutem honorent, non habent similem exercitationem. At ad virtutem qualemcunque exercitatio præstat: & liberales artes propter virtutem, gratia sui vel amicorum laudandæ, propter lucrum & ad superflua paranda illiberalis. Artifices reipublicæ vtiles, & mercenarij sed non eiusdem gradus. Et vt alij alijs ingenio & professione præstant, sic alij alijs digniores, & inferiores: quidam viles. Quatuor sunt disciplinæ, quas iuuenes consueuerunt discere, nempe literæ, gymnastica, musica, graphica seu ars pingendi.

a Arist. li. 8. politic. c. 2.

6. Literas discere conuenit quia vtiles sunt ad vitam, cuiuscunque ea futura sit professionis, nam scripta nos de omni re instruere & erudire hominem possunt, atque sensa animi & dicta scribendi & conseruandi habent inæstimabilem thesaurum: vt felix censeatur prima cura institutionis, docere iuuenes legere & scribere.

7. Gymnastica pertinet ad robur, sed si excedat & nimium exerceatur, athletas solos melius conuenit quam ingenuos: & nobiles iuuenes qui exercitio Gymnastico, ad salutem corporis vtuntur, & ad robur corporis, pro republica se exponendo: non quidem solo ferino robore, sed adhibita sapientia, honestum periculum suscipiunt.

8. De musica vero, non plane omnes consentiunt, num ingenuo iuuene digna sit scientia, cum hodie plurimi voluptatis gratia tantum eam addiscant, & tempus in quo negotium curandum est, non autem otium sectandum, in ea conferant: cum potissimum antiqui diuina quædam meditarentur & comprehenderent ex ea. Neque etiam antiqui musicam inter disciplinas collocauere tanquam rem necessariam: nihil enim habet tale: neque tanquam vtilem, vt literæ sunt ad lucrum & ad rem familiarem, & ad studia & ad ciuiles actiones complurimas, sed ad otium & iocum ita potius inuenta: quanquam nunc & laudes Dei honorifice efferat. Negandum non est tamen, musices & consonantiarum plures esse eosque diuinos effectus, quibus ad mores componendos & sedandos impetus mentis, qui secundum disciplinam veram eam didicerunt: & ad alia diuiniora vsi sunt, de quibus nos alibi *b*.

9. Picturam vero liberalem artem, sed non valde necessariam dixerunt: & vt poesin picturam loquentem, ita dixerunt picturam esse poesin tacentem: in vtraq; esse artem imitatricem, & bonarum & malarum rerum: vtramq; mouere imagitationem valide eoque validius quo magis veritatem imitatur. In vtraque tamen fictio ex arbitrio lasciuit. Verum quod conducet sequemur, noxia relinquemus: quẽadmodum nec Platonis gibbum amplexamur: nec Aristotelis balbutiem *c*.

b li. 12 syntaxeos artis mirabilis c. 18 & Arist. li. 8. polit. c. 5. & 6. & 7.

10. Omnis educatio & Institutio puerorum vel ad animi, vel ad corporis, vel ad vtrunq; bona refertur: vnusquisque liberos suos, & respublica subditos quælibet, in eo quod optimum esse iudicat educare instituit. At quia iudicia sunt varia, varia quoque est ratio. Scopus tamen debet esse vnus, vtilitas publica, quamuis in parentib. sit educationis quoque causa priuatum quoddam ad vitam transigendam. Qua in parte, & prima dicitur cura indolis indagandæ,

c vide de picturis Cœlium Rhodig. li. 29. c. 24. & quæ diximus li. 31. syntaxeos artis mirabilis c. 1. 2. 3. & seq.

dagandæ, ne quid discant inuita vt dicitur Minerua: & sciatur num habeant naturalem ad ea studia quibus destinantur propēsionem. Horatius ita de arte poetica admonet, in ætate pueritiæ annotandos esse naturales cuiusque mores, simul atque possunt affectus promere, vt tunc dirigantur studio, dum ait:

Ætatis cuiusq; notandi sunt tibi mores:
Mobilibusq; decor naturis dandus, & annis
Reddere qui voces iam scit puer, & pede certo
Signat humum, gestit paribus colludere, & iram
Colligit, & ponit temere, & mutatur in horas.

11. Sed præcipua cura qua vti debemus erga liberos & publice & priuatim est, vt doceantur pueri quid sint: & ad quem finem facti. Nam finis primus est in intentione, vt actus commodi & apti ad illum consequendum, eligantur & fiant, quamuis in assecutione sit vltimus. Diuus quoque Ambros. lib. de viduis, *Boni doctoris est*, inquit, *materiam arcere peccati. Prima enim pars disciplinæ culpam auertere: secunda virtutem inducere.* Sciant ergo & doceantur, se esse creaturas Dei, Deum esse omnium creatorem & conseruatorem, omnia ex eius potestate habere essentiam, hominem ab illo, vt dominum orbis creatum, vt eum agnoscat, colat, & diligat, & ei omni studio & reuerentia inseruiat, tanquam creatori & domino. Sciat factum se mortalem ex parte hac corporali: immortalem anima: & futurum post resurrectionem corporum immortalem corpore pariter ac anima, ad consequendam vitam æternam post mortem temporalem, ad quam velut ad finem vnicum collimare debet: & quamdiu vixerit in hoc mortali seculo actus & omnia eo dirigere, vt eo peruenire possit. Via ad illam vitam æternam & felicitatem quæ ex Dei fruitione pendet, hæc est vita mortalis, in qua sunt plura diuerticula, plura impedimenta plures errandi ab ea occasiones, & tramites, qui ducunt ad perditionem & mortem æternam, nisi præcaueantur diligenter. Docuit autem Deus ipse sua pijssima bonitate, rectam viam quam sectantes, nunquam errare poterimus, eamque paucissimis decem verbis in decalogo reliquit *a*. Et rursus in epitomen Christus Dei vnicus filius & ipse cum Patre & Spiritu Sancto ab vtroque procedente vnus Deus reduxit *b*, *Diliges Dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, in tota anima tua, & in tota mente tua, & hoc est maximum & primum mandatum. Secundum proximum simile est huic. Diliges proximum sicut teipsum. In his duobus mandatis vniuersa lex pendet & Prophetæ.* Quæ rursum ad vnum reduxit D. Paulus ad Galatas scribens *c*: *Omnis*, inquit, *lex in vno sermone impletur Diliges proximum tuum, sicut teipsum.* Siquidem omnia mandata quæ ad proximum pertinent, & ad societatem humanam conseruandam, in eo præcepto consistunt dilectionis proximi *d*, vt, non adulterabis, non falsum testimonium dices, & similia. Neque potest Deum diligere quem non videt, qui proximum quem videt, non diligit, quod significat his verbis Diuus Ioannes *e*. *Nos ergo diligamus Deum, quoniam Deus prior dilexit nos, si quis dixerit quoniam diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est. Qui enim non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt, quomodo potest diligere? Et hoc mandatum habemus à Deo vt qui diligit Deum, diligat & fratrem suũ.* Dixerat enim Christus *f*. *Mandatum nouum do vobis vt diligatis inuicem: sicut dilexi vos, ita & vos diligatis inuicem. In hoc agnoscent omnes quod discipuli mei estis, si dilectionem habetis ad inuicem.* Diligendus Deus propter ipsum solum, proximus propter Deũ & eius mandata. Ex his duobus mandatis dilectionis Dei & proximi, sequitur status perfectus reipublicæ, & iter rectum ad finem vltimum eius. Via, mandata Dei sunt: & ideo sæpe eo nomine dicuntur *g*. Et rursum ad finem ea ducere desideratum, docetur ex verbis domini *Si vis ad vitam ingredi, serua mandata h*. Dilectio Dei facit, vt de proximo curemus: mandauit enim Deus vnicuique de proximo suo *i*, quod pertinet ad societatem conseruandam. Dilectio quoque Dei operatur vt eius mandata sequendo, dilectionem proximi conseruemus, ab omni iniuria immunem & intactam pure, sincere, secundum Dei voluntatem teneamus procul a vitijs & his quæ mandata Dei inhibent. Qui diligit Deum mandata eius seruet *k*, & Christus, *vos amici mei eritis, si feceritis quæ ego præcipio vobis l*.

a Deut. 6.
b D. Matth. c. 22 v. 37. D. Luca 10 v. 25.
c ad Gal. c. 5. v. 14. Leuit 19. v. 18. D. Matt. c. 19. v. 37.
d ad Rom c. 13. v. 9. Iac c. 2. v. 8. & 1. Pet. 2. v. 17.
e D Ioan. 1. epist c. 4. v. 19. & seq.
f D Ioan euang c. 13. v. 34. & c. 15. v. 12
g Psal. 118. & alibi sæpissime & eccle. c. 5. v. 15.
h D Matt. c. 19 v. 18. Mar. 10. v. 17 Luca 18. v. 18.
i Eccle. c. 17. v. 12.
k 1. D Ioan. epist c. 2. & c. 3 & 4.
l D. Ioan. euang c. 15. v. 14.

12. Proinde curabunt principes vt omnes, cuiuscunque sexus sint, ætatis & conditionis, seu artis vel ordinis, probe instituantur in mãdatis Dei: per quæ, ea quæ ad Deum & proximum, ad principem, publicum, & priuatum pertinent miro compendio verborum addiscuntur, & metu diuini numinis, si non reuerentia, ab infinitis malis quæ lædunt rempublicam retrahuntur. Priora enim tria præcepta decalogi *m* ad Dei maiestatem & religionem directe pertinent: vt primum, *non habebis deos alienos coram me*, postulat ab homine dilectionem ex toto corde & anima, in fide, spe, & caritate, ex quibus admonemur abstinere ab infidelitate, idololatria, magia, superstitione, hæresi, à præsumtione meritorum nostrorum, confidentia nostri, desperatione, & similibus

m Præcepta decalogi habentur Exo. c. 20. Deut c. 6. Leui. 26. Ios. 24.

quæ

quæ possemus corrupte præponere cultui, honori, laudi, gloriæ & potestati Dei: vera dilectio, totum hominem ex integro corde postulat, vnde, si quid Deo præponatur, manca & imperfecta erit. Neque etiam ipsa socium in dilectione desiderat, quia nullum parem Deus habet quem possimus in pari gradu locare dilectionis: quamuis propter eum, alia subordinate diligere quæ ei non repugnant, debeamus. Secundum præceptum, *Non assumes nomen Dei tui in vanum:* mandat dilectionem Dei in verbo, vt non sufficiat corde diligere, nisi & verbo quoque nos diligere testemur: *corde creditur ad iustitiam, ore autem fit confessio ad salutem a.* Et ex illo præcepto, exsulare iubetur à republica & à singulis, periurium, blasphemia, hypocrisis, & abusus mysteriorum Dei, & similia in quibus in vanum perperam & inutiliter nomen Dei sumitur. Tertium quoque, *sabbatha sanctifices:* Ostendit, facto ipso testandam Dei dilectionem, & re ipsa Deum diligendum. Ideo & in republica sacros dies, cultui diuino specialius dicatos publice, sacras ceremonias, mysteria, ieiunia ritusque alios diuinos accurate propter dilectionem & honorem Deo debitum, seruanda inuiolata, vt publica res, suo spiritu diuino informetur, conseruetur & perseueret integra. In alia tabula mandata ad societatem ipsam hominum & dilectionem existentium in eadem republica, continentur septem: quorum illud est superius quod *venerari parentes iubet*, qui sunt initium propagationis, & qui corporalem dederunt essentiam. Et sub hoc honore, honorandi & venerandi principes & reges, qui spiritu & officio paterno subditos vt filios, regere & amare vicissim debent. Item eos qui in fide nos regenerant, qui spiritalia nobis alimenta subministrant, qui verbum Dei annuntiant: item præceptores & seniores quos reuereri & honorare tanquam patres debemus. Quintum, in societate continenda, adfert remedium, *non occides.* vt homines sibi nō insidientur: iniurijs, odijs, & contumelijs, à vinculo dilectionis non separentur. Et hoc habet sextum adiunctum, *non mœchaberis*, quod pertinet ad puritatem coniunctionis rationalis, ne ex concubitu vago, aut furtiuo nascantur incerti liberi, aut turbentur matrimonia, aut fornicationibus illicitis quis sexus natura abutatur. Et quemadmodum iniuria erga personas sublata est per quintum & sextum præceptum. Sic per septimum tollitur potestas iniuriæ inferendæ in bona proximi, *non furtum facies.* Quo prohibetur omnis contrectatio rei alienæ illicita inuitis possessorib. & dominis: vnde prohibita latrocinia, rapina, illiciti modi habendi, dolosi contractus, vsuræ, fraudes, imposturæ, monopolia, & similia. Sic per octauum cauetur, ne verbo turbetur societas conueniens & ideo inhibetur, *non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium.* Quo inhibetur, ne quis falso deferat, accuset, testificetur, iudicet, dicatque, dictet, scribat, quod veritatem, famam, honorem, vitam, statum, existimationem alterius tollat, aut imminuat, conuitiando, calumniando, mentiendo, detrectando, quæ si demas ex societate, firmior & concors mirum in modum erit. Sed neque contentus fuit legislator diuinus, viam viuendi honeste & concorditer ab istis impedimentis liberasse, voluit enim quod præcipuum est, radices vnde nocendi proximo & turbandi quietem & concordiam pacis societatis reipublicæ occasiones succrescere possunt & solent, emendare per nonum & vltimum præceptum relatum ad voluntatem & desiderium cordis, vnde initia bonorum & malorum incipiunt b. *Non concupisces domum proximi tui, &c. Non desiderabis vxorem proximi tui, &c.*

a ad Rom. c. 10. v. 10.

b Matt. c. 15. concupiscentia generat, cum conceperit peccatum, ex cuius consummatione mors, D. Iacob. c. 1.

13. Si fuerint ciues in his diuinis mandatis instructi, si cognouerint quod non obseruantibus illa, mors æterna & pœnæ æternæ, certissime & verissime imponi debent post mortem: vt seruantib. promissa est quæ proculdubio dabitur vita æterna, & perpetua felicitas, non poterit fieri aut difficulter cōtinget, quin principibus & legibus humanis non obtemperent, rempublicam non conseruent incontaminatam. Quia leges humanæ & principum potestates, sunt tantum veluti sepes, muri vel custodiæ, adhibitæ vitæ institutæ ad felicitatem & mandatis diuinis, quibus via dirigitur, & cauent ne quis ad dextram vel sinistram ab illa deflectat, vel si deflexerit humano lapsu, aut malitia, reuocetur ad eandem ex errore. Atque licet obseruare præstantiorem & pacatiorem semper populum & magis principibus suis obsequentem, bene institutum in religione veri Dei, quam ethnicis imposturis deceptum. In quo tamen & illud annotatum adhuc est, vt etiam religionis & numinis metus, plus valuerit ad continendos mores, & ad reddendum populum obsequentiorem, quam arma, aut leges alias etiam potentum tyrannorum. Qua ratione vix reperiatur institutio aliqua ciuitatis seu reipublicæ, quæ non fuerit nomine numinis & auctoritate eius vsa, quæue ad deos legum etiam nō retulerit suarum primordia, tanquam essent à Deo traditæ. Naturale enim est homini qui rationis habet signaculum & animum

intellectualem, credere, esse Deum aliquem, quanquam non omnes populi verum cognouerint, eumq; putare esse summum, omnipotentem, omnibus imperantem, qui decipi nequeat, iustissimum, æquissimum & bonum. Et proinde dum id credit populus, aut amore eius aut metu iræ, minimis facile consentit ad ea quæ eius esse voluntatis sibi persuadet. Maxime dum animam immortalem posse post mortem puniri & remunerari credit.

14 Contra contemtus, in hac parte institutionis puerorum & hominum, exagnorantia mandatorum Dei facile corruptos in rempublicam inducit nutritq; mores. qui cum adoleuerint vitiis suum cœtum ciuilem & rempublicam, & eius administrationem conturbant, & sæpe nisi pœnis acerbissimis mature coerceantur, conuellit. Romani quot annis, sex primarũ filios, ad sex Hetruriæ populos mittebant publico cũ viatico, vt auguralẽ scientiam discerent, & postea negotiorum Romę directores essent *a*, nihil enim solebant incipere etiam ethnici, inauspicate, quod esset alicuius momenti *b*. Druidarum hinc celebris fama, concessusque docendi sanctissimus habitus in Gallia, apud Iulium Cæsarem *c*, quod iuuentutem docerent prius de his quæ ad religionem pertinere, deinde quæ ad rempublicam tractandam conducere videbantur. Alienigena alioquin ab Israelis vera religione Rex Assyriorum, cum audiret populum quem è Babylone in Samariam transtulerat ex ethnicis, deuorari à feris & leonibus, quod ignorarent legitima seu legem Dei terræ, misit in eam qui eos illam docerent *d* Pro maledictione vltimæ desolationis & destructionis populi, minatur propheta Azarias filius Obed, ex spiritu Dei, *Transibunt multi dies in Israel absque Deo vero, & absque sacerdote, absque doctore & absque lege. e* Misera etiam conditio populi Israel ponitur, in libro Iudicum, quod non esset rex, & vnusquisq; quod rectum sibi videretur ageret *f*.

a vt ait Val. Max. li. 1. c. 1.

b vt ibid. idem refert auctor.

c li. 6 cõmen. de bell. Gallico.

d 4. Reg. c. 17. vers. 26. & 27.

e 2 Paral. c. 15. v. 3.

f Iud. c. 17 v. 6. & c. 21 v. fin.

15. Institutio puerorum alia & secunda quæ partim pendet ex præcedente, est de modestia & puritate, & in summa de honestis moribus tam interioribus quam exterioribus, pannus quippe nitidus facile maculas concipit, quæ aspectum lædunt. Proprium pueritiæ & indolis infantiæ est simplicitas, & promtus ad visa & audita animus. Scriptura sacra simplicitatem fidei, etiam puerorum nomine exprimit. Et Christus se curam habere eorum atque ipsos angelos, declarauit *finite paruulos venire ad me, talium enim est regnum cœlorum g.* Fertur lex Atheniensium, de pædagogorũ institutione, vt consuleretur modestiæ & castitati puerorum, *doctores scholam ne aperiant, prius quam sol effulserit: neque illam claudant antequam occidat: hisque qui puerilem ætatem superauerint: dum pueri in ludo sunt, ne liceat ingredi, nisi præceptoris aut eius fratris filius filiaue eius vir sit. Quod si quis præter illam prohibitionem ingressus fuerit morte puniatur. Gymnasiarcha quoque ex his quemquam qui maiores natu sunt, aliquo pacto pueris commixtum in sedendo, ne permittant: quod si admiserint, & à gymnasio non repulerint: de ingenuorum corruptela Gymnasiarcha subditus esto.* Iuuenalis hac de lege videtur scripsisse, dum ait: *h* [illegible]

g Matt. c. 19. Mar. 10.

Nil dictu fœdum, visuq; hac limina tangat.
Intra quæ puer est, procul hinc, procul inde puella
Lenonum & cantus pernoctantis parasiti.
Maxima debetur puero reuerentia: Siquid
Turpe paras, nec tu pueri contemseris annos.

h Iuuen. Satyr. 14.

16. Quare & Tiberius, & post Claudius Cæsares dicebant nemini minus institutionẽ puerorum vel iuuenum committendam, quam Remmio Palemoni Vicentino qui docebat Romæ, quod esset infamis omnibus vitijs *i*. In moribus formandis & emendandis quibusdam veluti naturalibus & ingenitis vitijs, maximus labor pædagogorũ, sed vberrimus fructus, si id assequi possint, vt in melius reformentur. Format enim, vt ait Horat. *k*

i Suet. Tranquillus li. de illustr. Grammaticis nu. 21.

k Horat. de arte poetica.

——Natura prius nos intus ad omnem
Fortunarum habitum, iuuat aut impellit ad iram.
Aut ad humũ mœrore graui deducit, & angit,

Et Persius *l*.

l Pers. saty. 5.

Post adfert animi motus interprete lingua
Mille hominum species, & rerum discolor vsus
Velle suum cuiq; est, nec voto viuitur vno
Mercibus hic Italis mutat sub sole recenti
Rugosum piper, & pallentis grana cumini
Hic satis irriguo mauult turgescere somno
Hic campo indulget, hunc alea decoquit, ille
In venerem putris, &c.

Et quod malum est, vt ait Horat. epistola ad Fuscum lib. 1.

Naturam expellas furca, tamen vsq; recurret,
Et male perrumpet furtim, fastigia victrix.

vt neque Zopyrus Thrax Alcibiadis erat pædagogus, potuerit scortationem curare, neque Leonides discipuli Alexandri fastum, neque Nausithous Pel. Achillis ebrietatem *m*. Vnde & moris fuit Indos Cathæos & Brachmanes, editum infantem post 2. menses in publico concilio spectandum exhibere: at si cuius indoles probaretur, bonis instrueretur disciplinis: si improbaretur, vel in syluas exponebatur vel statim in cõspectu hominũ occidebatur *n*.

m vt scribit Cle. Alex li. 1. pædago. c. 7.

n vt ait Sabellicus li. 6. Enneadis 7.

Sicut

Sicut & dicunt non fuisse arbitrium tollendi partus penes parentem apud Spartanos, sed portasse in locum Leschen nomine, vbi tribulium natu maximi considentes, infantem spectabant, qui si membris compactis & robustis esset, tolli iubebant eum, sortemque ei ex nouem millibus assignabant: distortum & debilem amandabant in locum voraginosum prope Taygetum, quas apothetas nuncupabant: quasi nec illi ipsi, nec ciuitati, qui non esset à primordio ad bonum habitum neq. ad robur comparatus, expediret viuere. Meminit Cicero de oratore Apollonium Alabeidẽsem, dicendi magistrum, cum mercede diceret, non tamen passum eos quos iudicabat non posse oratores euadere, operam apud se perdere dimisisse, & ad quamcunque artem putabat esse idoneum, ad eam impellere ac hortari solitum.

17. Voluerunt leges etiam aut responsa quędam iurisconsultorum & interpretum: studia legum medicinæ, aut alterius scientiæ & artificij, tradi debere iuuenibus, secundum naturam & ingenium eorum, ætatem, & conditionem *a*, cum longa inter artifices sit differentia & ingenij, & doctrinæ, & institutionis *b*. Et Honorius 3. Sum. Pontif. dum statuit prælatos & ecclesias mittere debere in scholas Theologiæ aliquos de suis clericis, qui doceri possint: adijcit, tales esse dociles oportere, nempe qui doceri habiles sint, & ad suscipiendam hanc scientiã capaces *c*. Quint. *d* quoq; illud in primis testandum putat, nihil præcepta atque artes valere nisi adiuuante natura, neque præcepta scripta ei cui deerit ingenium censeri, non magis quam de agrorum cultu sterilibus terris. Monet Cicero *e* diligentissime hoc eis qui instituunt atque erudiunt alios videndum esse, quo sua quemq; natura ferre videtur: *non omnia eadem mirantur amantq;, & tu nihil inuita dicas faciesq; Minerua f.* Et Plato, *considerabit*, inquit, *legumlator, atq; obseruabit diligenter, ad quæ studia quemq; raptat amor g.* Et rursum *h*, *non tanquam coactos pueros disciplinis, sed quasi ludentes, enutrias: vt & magis ad quod quisque natura sit aptus possis agnoscere*. Ludit operam & manibus sumtibus profundit patrimonium, qui non habiles ad disciplinas, conatur ad studia illarum traducere.

18. Cæterũ, non statim iudicandum, iuuenens omniũ esse docilem vel aptum alicui artificio, vel doctrinæ aut scientiæ, nisi periculũ fecerimus aliquo haud modico tempore, num quod videtur eius studio obesse, emendari possit, vel arte vel diligentia. Sic suadet Fabius Quintilianus *i* vt nato filio spem pater de illo primam quam optimam capiat & ita diligentior à principijs fiet: *Falsa enim*, inquit, *est querela, paucissimis hominibus vim percipiendi quæ tradantur esse concessam, plerosque vero laborem ac tempora tarditate ingenij perdere. Nam contra plures reperias & faciles in excogitando, & ad discendum promtos.* Quippe id est animi naturale, ac, sicut aues ad volatum, equi ad cursum, ad sæuitiam feræ gignuntur: ita nobis propria est mentis agitatio atque solertia, vnde animi cœlestis origo creditur. Hebetes vero & indociles non magis secundum naturam hominis eduntur, quam prodigiosa corpora, & monstris insignia: sed hi pauci admodum. Fuerit argumentum, quod in pueris elucet spes plurimorum, quæ cum emoritur ætate, manifestum est, non naturam defecisse, sed curam. Superat tamen ingenio alius alium, concedo; sed vt plus efficiat aut minus: nemo tamen reperitur, qui sit studio nihil consecutus. Sapiens ipse sibi fingit fortunam. *k* Studium, diligentia, & labor assiduus omnem naturę repugnantiam potest vincere volenti: fallaxque sæpe est iudicium in censendis inclinationibus iuuenum, quibus si adimantur obiecta, & mutentur consuetudines in diuersa, poterit, accedente vi rationis, sæpissime mederi. Non magis quam videmus iuuenes, qui in florenti ætate fuerunt perditissimæ & deplorandæ vitæ, in extrema senectute vel ætate virili, ex vitijs in virtutes emersisse: & contra, primis annis indolis vt videbantur optimæ, tandem licentia, opib. & malorum hominum consuetudine, in nebulones perditissimos, & vitiosissimos homines degenerasse. Fuerunt qui et horruerunt ab initio literas & disciplinas dum ignorarent vtilitatem aut vsum illarum: qui, postquam priuatione ignorantiæ & necessitate, & de damno quod non didicissent, certi facti sunt, totis viribus & studijs ad eas consequẽdas contenderunt: vt contra vidimus apprime eruditos in iuuentute, & a bonis præceptoribus bonis disciplinis institutos vbi sui iuris facti sunt, & à se magistros abdicarunt, in tantam stultitiam & virtutis ignorantiam incidisse, vt nunquam vel literas gustasse iudicarentur. Sunt exempla vtriusque mutationis tam vulgaria & quotidiana, vt non egeant alia singulari demonstratione: vt neque natura, neque ingenium, neque impossibile quippiam obstitisse, sed voluntatem, curam, & solicitudiné defuisse, fatendum sit. Arbitrium liberum homini natura à Deo datũ est, in quam velit partem boni aut mali inclinandi: non illi negatum lumen diuinum, & rationis, quo possit qd expediat quidue noceat discernere:

a l. Stichus 22. & ibi Bar. de leg. 3.
b Vlp. in l. artifices 31. de solu. 11. 40. T. tit. 3.
c de fide magistra, li. 1. Decret. c. 5.
d Quintil. in proœm. Institutionum oratoria
e Cic. 3 de ora.
f Hora. de arte.
g Plato dialog. 1 de leg.
h li. 7. de repub.
i Quint. li. 1. institutionum orato. c. 1.
k Plautus in trinum.

nere: non deest illi ad usum diuinum & humanum ad exsequendum ea quæ sibi conducere videtur: nihil est in summa aliud quod culpare præter se ipsum homo possit, si ea quæ excolunt animum, quæ se ipsum & societatem humanam iuuant, non sectetur, si modo quæ extrinsecus accedunt & aliunde conferuntur, quam ex mentis suæ facultatibus habeat, puta præceptores, opes, tempus commodum, & reliqua similia. Quæ in optimis rebuspublicis, publice, gratis, volentibus subministrantur. Sunt enim scholæ publicæ, vbi professores sine mercede discipulorum aliunde honorarijs donati, gratis docent. Aristoteles, *a* difficile esse ait, aliquos ad probitatem prouocare, cum non pudori, sed timori obedire: neque abstinere à malis ob dedecus, sed ob pœnam consueuerunt. Nam cum ex affectu viuant, proprias voluptates, atq; ea ex quibus illæ exsistunt, persequuntur, doloresq; oppositos fugiunt. Ita fieri bonos alios natura, alios consuetudine, alios doctrina multos existimasse. Quod ad naturam autem pertinet nobis illud non est manifestum, sed vt ait ille, ad diuinam quandam causam referendum. At oratio & doctrina, non in omnibus etiam vim habent: sed opus est vt præcultus sit auditoris animus, ad recte & gaudendum & odio prosequendum: non secus ac terra quæ semen sit nutritura. Non enim audiret orationem dehortantem, neq; intelligeret qui ex perturbatione viuit, neq; omnino orationi, sed vi cedere perturbatio videtur. Et oportet ideo mores prius virtuti esse accommodatos, vt & honestatem diligant, & abhorreant turpitudinem. Ordienda itaq; est institutio à pueritia, & legitima constituenda, dehinc in adolescentia cõtinuanda, in virili ætate conseruanda: quæ omnia absq; bonis legibus, & constitutione pœnarum, reipublicæ administrator assequi nequit. Et difficile quidem est vt à pueritia quis institutione instruatur, nisi sub talibus legibus fuerit educatus. Nam toleranter temperanterq; viuere, multitudini & præsertim adolescentibus iucundum non est. Quocirca opus est, vt & educatio & studia constituta legibus sint: ita enim fiet, vt consuetudine tractata, molesta esse desinant. Non satis tamen forte est, si, quando adolescentes sunt homines, educationem rectam & curam consequantur, sed cum in viros quoq; adulti debeant eadem ipsa exercere atq; assuescere. Ad hæc etiam, & omnino ad omnem vitam legibus opus est. Plerique enim necessitati potius quam rationi, & mulctis quam honestati obediunt. Quapropter, sunt qui legislatores censeant inuitare ad virtutem, ac prouocare homines honestatis causa debere: eoq; probi ex consuetudine præcipue obtemperaturi sunt: illis vero qui non parent, suntq; natura ineptiores, castigationes & pœnas irrogare: qui autem insanabiles sunt, exterminare. Et hæc probare videtur quoq; Aristoteles. Leges & pœnæ retrahunt magis improbos, & redire ad mentem bonosque mores cogunt: non ita mali, disciplinis & institutione mitescunt.

a lib. 10. ethic. cap. 9.

19. Accidit etiam vt plerunque, labore cum bonis disciplinis imbuta ingenia adolescentium, à pueris incipiente institutione dum tenera sunt, facile ea ad quæ natura inclinat & deflectit, corrigantur, si non in omnibus, tamẽ in quibusdam. Pericles cuius sapientia præ omnibus suis temporibus celebrata est, familiaris fuit Anaxagoræ Clazomenio, atq; eo doctore vim eam consequutus est. Et Alcibiades, ingenio quidem ad virtutem multo deteriore: qui partim superbe, partim abiecte, partim libidinose viuere instituerat, propter Socratis institutionem multa in sua vita correxit, cætera magnitudine rerum gestarum occultauit. Timotheus propter institutionem Isocratis summam gloriam adeptus. Archytas Tarentinam rempublicam præclare administrauit ex Platonis congressibus, cum ante sperneretur. *b* Lanfrancus Cantauriensis episcopus, Gullielmi Ruffi Anglorum regis feram naturam, rabiem, furorem, coercuit: conciliauit pari studio Anglorum fauorem eidem quanquam eo mortuo Ruffus perinde ac solutus vinculis omnia repagula iuris & pudoris refregerit, & in omnem licentiam præceps abierit. *c* Narrat Diogenes lib. 4. Polemonem Philostratis filium cum adolescens esset, adeo impudicum & corruptum vt omnes vitijs superaret, & voluptatibus: verum cum aliquando ebrius coronatus cum sodalibus in Xenocratis irrupisset scholam loquentis de temperantia, ea oratione sensim adolescens seipsum collegit, ita vt industria & studio cæteros postea vinceret, atque Xenocrati in regenda schola successerit. *Si quis, inquit Ælianus, d Calliæ auscultauerit, potorem eum efficiet Callias: Tibicinem Ismenias: arrogantem Alcibiades. Helluonem Crotylus: eloquentem Demosthenes Imperatorem Epaminondas magnanimum Agesilaus: bonum Phocion: Iustum Aristides: sapientem Socrates.* Quemadmodum vt ait Clemens Alex. lib. 7. stromatωn, *si quis Ischomacho studuerit, agricola fiet: si Lampidi, nauclerus: si Charidemo Imperator: si Simoni eques: si Crobylo, coquus, si Perdici, caupo: si Archelao, saltator: si Homero, poeta: si Pyrrhoni, vitilitigator: si Chrysippo, dialecticus: si Aristoteli, physicus:*

b hæc tradit Demosthenes oratione amatoria, qua tamen alterius esse putatur.

c Polydor Virg. lib. 10 histo. Anglicæ.

d li. 4. de varia historia.

fectis: si Platoni, philosophus. & si quis ob tempe-rantis domino, ad imaginem magistri perficietur.

20. Mores naturales, boni malive, virtutum sunt & vitiorum quidem, semina: verum non perfecti habitus, sed veluti dispositiones haberi debent. neque necessitatem aliquam in se, sed propensionem & inclinationem denotant, *a* quam, vt in brutis consuetudo vincere potest, multo magis in hominibus ipsa ratio bonis institutis & sermonibus ac disciplinis, Dei maxime implorata & accedente ope. Et, si etiam sapiens dominari possit astris, id est, declinare, quæ astra minantur, *b* facilius poterit istas ὁρμὰς φυσικὰς, intellectu & ratione intra se compescere.

a Vt docet Aristot. lib. 6. de morib.

b Vt ait Ptolomæus in centiloquio.

21. Falluntur, qui omnino ex iuuentutis propensionibus, & corporis & membrorum signis naturalibus, certo volunt vitæ hominis rationem colligere, & sic non habiles vel habiles ad capescendam disciplinam, probosq; aut meliores mores definierunt. Cum enim hominis non sit eadem ætas, & cum tempore mutentur etiam incremento & decremento corpora, necesse est quoque mutari mores & statum etiam corporis: & idcirco multipliciter lapsi sunt & Cathæi, Indi, Brachmanes, Spartiatæ, & alij, qui ex indole membrisque pueritiæ, de futuris ætatibus decernebant perperam. Vnaquæque ætas sua studia habet, suas inclinationes, sæpe contrarias prioribus: Cum eram paruulus, inquit Diuus Paulus, agebam, quæ sunt paruuli, nunc maior factus, ea, quæ paruuli sunt, euacuaui. Lapsi & multipliciter chiromantici, physiognomi, & similes genethliaci: qui, dum elementorum corpora in homine tantum considerant, fœde decipiuntur, non animaduertentes ad gubernaculum corporis & naturam integram, quæ sit vis liberi arbitrij hominis, qua bonum & malum possumus eligere, & fortunam nostram effingere. Rationis capax homo, quæ noxia sunt, potest vitare, & emendare, siue etiam naturalia vitia, quæ ex voluntate pendent: & vt corrumpunt bonos mores colloquia praua; sic contra emendāt malos colloquia bona. Cum sancto sanctus erit, & cum peruerso peruertetur. Nam peiora debent esse animalia ratione vtentia, brutis, quæ vel dictante ipsa natura sciunt, quæ sibi bona, quæve obesse possunt, discernere, sequi, vel vitare. Fatemur tamen, malas propensiones esse naturales, & multum difficultatis habere in emendatione: verum, non habere impossibilitatem: ideo facilius inseri, si adhuc recentibus animis & puris puerorum, ab initio boni mores instillentur, quo tempore sincerum est eorum vas, & nondum aliis vitiis maioribus infectum. *Syncerum est, nisi vas, quodcunq; infundis, acescit.* Si contingat autem, iam infectos ad disciplinam de moribus vocari, duplici cautione opus est: & vt, quod vitiosum prius est, vt malæ herbæ ex aruis & mali odores ex vase, tollatur diligentia, studio, & cultura: & deinceps, tantum quod bonum est, boni mores, inquam, infundantur. A Lacone Pædagogo dictum est præclare effectum se, vt honestis puer delectaretur, & ingemisceret turpibus, quo, meliorem, nullum est, neque speciosiorem finem statuere, homini libero rectæ institutionis, vt ait Plutarchus de vita morali, & an virtus doceri possit. Lycon Troadensis, Stratonis Lampsaceni successor, qui per 42. annos scholam tenuit, educandis pueris maxime idoneus habitus, cum pueris bonos mores, pudorem & gloriæ studium adhiberet, non secus atque equis frænum & calcaria, *c* & certe, *d* idem e- rant antiquitus viuendi præceptores, & dicendi Arguuntur contra Leonidas & Lysimachus, præceptores Alexandri Magni, quorum negligentiæ multi temulentiam Alexandri adscribunt, quod adulari magis, quam regem instituere viderentur.

c Vt ait Diogenes L. lib. 5.

d Vt ait Cicero 3. de Oratore.

22. Hic obseruandum existimo, aliquando separatos fuisse magistros seu præceptores morum & disciplinæ seu artificij: aliquando penes vnum vtrumque munus fuisse. Sic Achilli duo præceptores leguntur fuisse, in medicina Chiron, in moribus Phœnix. vt de Chirone tradit Pindarus Ode 3. Nemeorum, vbi, βαθυμήτα χείρων, &c. Atque apud Homerum, Phœnix testatur à patre Peleo, se custodem ei & præceptorem datum esse, μύθων τε ῥητῆρ' ἔμμεναι, πρηκτῆρά τε ἔργων. Alexandro Magno fuerunt & nutritij pædagogi institutores & magistri appellati. Quibus omnibus impositus Leonidas, qui pædagogi nomen cum honesto & specioso coniunctum officio, quod Olympiadem propinque contingeret, repudiabat; atque ab aliis dignitatis & necessitudinis causa, nutritius Alexandri ac rector dicebatur. Alij erant ei præpositi præceptores disciplinæ causa, vt Lysimachus, postea & accitus Aristoteles, qui & moribus & disciplinis illum instituit. Contendunt inter se isti principum nutritij seu rectores, quos vocant *gouuerneurs des princes*, cum pædagogis seu præceptoribus literarum eorundem principum, & sæpe iuuenes discipulos, canibus, equis, aliisque voluptatibus interpellant ab studiis, quibus alij tradendis inuigilant præceptores, vt sæpe iuuenum animos, & à literis & à præceptorum obedientia subtrahant ante tempus,

pus, cum magna principum & populi iactura. Nam quo tempore postea iuuenes gubernacula reipublicæ capiunt tractanda, tunc, sed sera pœnitentia agnoscunt, quantum illis incommodi ex neglectu studiorum in iuuentute accesserit. Qua in re patres, qui præponunt filiis suis rectores & pædagogos, sic exigere debent rationem a singulis, ne sua incuria, animi iuuenum ab alterutro præter rationem corrumpantur: & ne se mutuo concursu impediant, & vt quisque suis temporibus & horis conuenientibus, suo officio erga erudiendos fungatur commissos.

23. Diuus Bernardus, tractatu de ordine vitæ, pueros à puritate dictos ait, & ideo in illos congerendas virtutes, verecundiam, taciturnitatem, obedientiam, eosque habere oportere simplicitatem, innocentiam, sobrietatem, puritatem, virginitatem, cuius castitas corrumpatur primis telis oculorum, & verborum, & superbiæ. Quid etiam his conueniat, paucis D. Ambrosius ad monet *lib. 1. Offic. c. 7.* Est bonorum adolescentium, inquit, timorem Dei habere, deferre parẽtibus, honorem, habere senioribus reuerentiam, castitatẽ tueri, non aspernari humilitatem, diligere clemẽtiam ac verecundiam. Circa vero disciplinam seu artes aut scientias, quæ conueniant institutioni puerorum, Leotychidæ primo erit obseruandum prudens responsum, *a* dum interrogatus, quid potissimum ingenuos pueros discere oporteat? *Hæc*, inquit, *quæ vsui eis esse futura sunt, quando viri euaserint.* Quare inueniuntur diuersa iuuentutis studia, procurata ab administrantibus respublicas, vt in his potissimum instituerentur, quæ propria & vtilia cuique essent reipublicę temporibus, & locis, & negotiis earundem. Sic Germani, quo tempore erant rudes, & militaribus laboribus exercitati, assuescebant pueros ab ineunte ætate & adolescentia calores & frigora pati, vilibus tectos amiculis hyeme pariter & æstate. *b* Idipsum apud Cretensium pueros seruatum, refert Heraclides. *c* Natare propter naualia bella, & literas discebant pueri Athenienses, & Romani quoque. *d* Syracusis etiam quidam seruilem scientiam, mercede edocebat, vt auctor Aristoteles, *e* pueros instituens, vt artem coquinariam scirent, vel id genus famulatum alium. Apud Israelitas, cum fuisset superatus Saul cum suis à Philistæis, præcipit Dauid, vt docerent filios Iuda arcum. *f* Athenienses, qui philosophorum institutis abundabant, habebant ex lege Solonis sancitum, vt si filius à patre nullam artem fuisset edoctus, nulla ei senio confecto deberet alimenta. Verba sunt, ὡς τρέφειν τὸν πατέρα μὴ διδαξάμενον τέχνην ἐπάναγκες μὴ εἶναι. Charundas Thurium legislator lege iussit liberos ciuium omnium in ludo literarum rudimentis instituendos tradi conductis ad id mercede & ære publico præceptoribus. *g*

a *De quo Plutarch. in apoph.*
b *Corn. Tacit. de morib. German.*
c *in politiis.*
d *vt innuit Sueton. in Augusto.*
e *Aristot. 1. polit.*
f *2. Reg. c. 1. v. 18.*
g *Diodor. Sicul. lib. 12.*

25. Psammethicus Ægyptiorum Rex curauit pueros Ægyptios, lingua Græca imbuendos, à quibus linguam Græcam edoctis, oriũdi fuerunt, qui postea in Ægypto fuere interpretes. *h* Vnde maxima accessit Ægyptiis vtilitas. M. Antonius vero Romanorum Imperator, postquam Athenas venit, initiatusq; fuit, cum alios honores tribuit Atheniẽsibus, tum in vrbe eorum doctores omnis doctrinæ, annua mercede conductos, constituit, ad omnium gentium vtilitatem. *i* Carolus Magnus plures in orbe scholas, aduocatis vndecunque viris doctioribus cum optimis stipendiis & dotationibus, erexit, ad vtilitatem vniuersæ reipublicæ: vt & Alphonsus 9. Rex Hispaniarum, conuocatis ex Galliis & Italia sapientibus & magistris omnium facultatum, Valentiæ disciplinæ & sapientiæ erexit cum optimis stipendiis scholam, ad vtilitatem eius reipublicæ. *k* Q. Sertorius in Osca vrbe, liberalium artium gymnasium aperuit, & ibi sexcentos procerum filios suis sumtibus aluit. Tum vt Hispanorum animi literatura mollirentur: tum vt hisce obsidibus parentes in officio & fide contineret. *l* Neque, vt singulas persequi scholas desinam, vlla in summa, monarchia, regnum, aut prouincia est, aut fuit, quæ, vbi mentem cœpit a barbaris & incomtis moribus reuocare, non constituerit sibi publicam bonarum artium disciplinarumq; & sapientiæ aliquam officinam seu scholam. Testantur in Britannia & Gallia antiqua Druydum collegia & cœtus, & alibi Brachmanes, Gymnosophistæ philosophi, cæterique id genus, qui vbiq; scholas habuerunt, quas nunc dicimus priuato Atheniensium nomine, Academias, de quibus ex ordine tractauit, & ex professo, Iacobus Middendorpius. Suntque ita obuiæ in Galliis, Germania, Italia, & alibi, vt alia non egeant demonstratione. Artium mechanicarum ad necessitatem societatis, certe valde conducit scientia & earum operæ: at multo magis necessarię artes, & scientia bonarum disciplinarum, quibus & artifices & aliæ personę reguntur & conseruantur. Vt etiam pręstantior est ipsa anima corpore, & ea, quę circa animę salutem, sunt nobiliora his, quę circa corpus versantur. Et proinde sic administrari debet respublica, vt quidem nẽcessaria corporalia nõ desint & ordinata, sed

h *Vt scribit Herodot. lib. 2.*
i *Vt ait Xiphilinus ex Dione in Antonino.*
k *Vt refert Rodericus Toletanus lib. 7 regum Hispan. c. 34.*
l *Vt ait Plutarch. in eo.*

sed potius vt bonis legibus & disciplinis populus instituatur: maxime in ipsa religione vera, quæ est anima syncera, & vinculum præstantissimum Dei cum homine, & hominum inter se, & deinceps, vt liberales artes & iustitia doceantur, à quibus alieni homines & ciues, efficiuntur veluti animalia bruta: cum ignorantia, alieni ab omni humanitate & ciuili conuictu. Quod docuerunt exemplo Mitylenæes, qui, quum maris imperium tenerent, sociis, qui desciuerant, hanc pœnam imposuerunt, vt liberos suos non docerent literas, nec artes liberales. Omnium suppliciorum hoc grauissimum iudicantes, si in inscitia & ignorantia artium liberalium vitam transigere cogerentur. *a* Sic & Iulianus Imperator apostata a fide Christiana, cum Christianos in ethnicis disciplinis, plurimum superstitioni gentilium officere cerneret, edicto cauit, vt constat ex eius epistolis, ne pueri Christianorum vllo philosophiæ genere amplius conderentur: hac ratione sperans fore, vt idiotæ remanerent, eoq; facilius ad idololatriam deficerent, veluti adimendo arma, quibus se defendere, & impugnare illum possent. Sunt hæc studia humanæ naturæ media, quibus iuuantur ingenia populi ad meliorem vitam amplectendam, atq; vti præceptoribus iam institutis, & probatis hominibus, qui alios instituere nouerint, & prohibere per assiduam operam, ne ab vtilitate societatis humanæ & propria, aberrare aut deflectere possint. Sunt & alia, quæ doctoris & præceptoris auxilium præbent quodammodo extraordinaria, quæ vel cum pertinentia laboris, vel animi illustratione superna, erudiunt & instituunt aliquos, quales sunt, qui sola mentis propriæ agitatione, pro indagine & doctore vtentes, multa sibi cognita faciunt, quæ vel ante aliis quoq; cognita fuerunt: vel noue adhuc quædam obseruant & inueniunt ad suam & publicam vtilitatem: vt Heraclitus Ephesius, cum esset iuuenis, nihil se dicebat scire: vir factus, nihil se ignorare profitebatur: & ille idem tamen neminem audiuit, sed ex semetipso omnia in iugi contemplatione didicit. *b* Sic Anton. Here. celeberrimus meditatione diuinas auditas ab aliis sacras scripturas, in sui & aliorum vtilitatem alioquin sine vlla literarum cognitione, conuertit. *c* D. Bernard. etiam literas suas in syluis & agris didicit, meditando sacra eloquia, & orando, nec vnquam vllos alios, vt ipse de se testatur, habuit præceptores, quam quercus & fagos. Nemo ignorat plures priuatis studiis & laboribus cum multis etiam solis doctoribus, libros dico, ad summam peruenisse doctrinam, & tot sunt, vt nullo modo necessarium videatur hic recensere. Nec mirum, si modo diligentiam & iudicium proficientium consideres, labor enim improbus omnia vincit: maxime quando desiderio discendi adiungitur animæ puritas. Quia in maleuolam animam non introibit sapientia, vt contra facile discunt ea, quę sibi & reipub. vtilia sunt: qui anima & spiritu mundis, verę pietati & religioni, cultuiq; diuino serio addicti, discendi viam ingrediuntur. *d*

a Vt scribit Ælian. lib. 7. de var. histor.

b Vt scribit Diog. Laert. lib. 9.

c Vt ait Aug. lib 1. de doctrina Christ.

d Vt docui tomo 1. commentariorum in syntax. artis mirabilis, in lib. 2. c. 1.

28. Vtitur & Deus hominibus, prout sibi videtur vtile, ad implenda, quę iubet, & illi scientiam, seu ἐνθουσιαστικὴν σοφίαν, aut diuinam illustrationem, infundit: atq; vel per seipsum infundit & illustrat, aut per sacros spiritus. Sunt hi sacri præceptores & diuini, certiores & digniores ceteris hominibus & magistris, veras, & honore maiore digni. Hinc illa summa peritia ad omnia opera mechanica tabernaculi concessa à Deo Beseleli & Oliabo, *Exodi 31.* Sapientia Salomonis super omnes mortales sui temporis a Deo impetrata, *3. Reg. c. 2. Danielis, Daniel. 1. Hieremiæ, vt notat D. Hieron. lib. 1. in Esaiam, c. 3.* Apostolorum, qui ex rudibus & ignaris hominibus electi à Domino nostro Iesu Christo, ineffabili sapiẽtia totum impleuerunt orbem, charismate Spiritus S. illustrati, vt omnium linguarum intelligentia donati sint, *Actor. c. 1.* Neq; solum Apostolos Spiritus S. docuit, sed & alios, qui fidelibus sermonibus & mysteriis adhæserunt: vt etiam quidam oratione & precibus vel suis vel aliorum impetrarint, literarum & linguarũ ignoratarum breui tempore cognitionem. vt Basilius Magnus, Ephremo Syriæ anachoretæ, Græci sermonis vsum à Deo precibus obtinuit, cum ille Syriacã linguam tãtum, in qua natus erat, calleret. *e* Et seruus quidam barbarus, ætate D. Augustini, vt ipse perhibet testimonium, *lib. 1. de doctrina Christia.* literas ipsas nullo homine docente, triduanis precibus, vt sibi reuelarentur orando, perfecte didicit: sic vt etiam codicem oblatũ, stupentibus qui aderãt, legẽdo percurreret. Hoc ipsum refert Marullus *f* de Hor. Ægyptio abbate. Ostẽdi & alibi, dũ de Angelis tractaui, *c. 11. nu. 37. tomo 4. comment. syntaxeon. parte priore*, fuisse Angelos pędagogos Adæ & Abrahæ, & aliorũ, Deum vti ministerio eorũ ad docendos homines, & annuntianda placita sua, vt & Daniel per angelũ edoctus futura, prophetę, & alij, *in lib. Iudic. & alibi.* Voluerũt & quidã, à dæmonibus per artes vetitas assequi cum sua æternæq; vitæ iactura, rerũ & disciplinarum cognitionẽ, quam facilius & tutius cõsequuti fuissent à Deo fusis precibus. Ceterum hęc sunt extraordinaria media

e Marullus lib. 1 c. 2.

f Tradicto loco.

media docendi & discendi, quæ non sunt in consequentiam & regulam trahenda, vt neque illud, *Aperi os tuum, & implebo illud:* aut illud Matth. 10. *Nolite cogitare, quomodo & quid loquamini: dabitur enim illa hora.* Siquidem ad extraordinaria recurrendum non est, vbi via est constituta ordinaria. Dat Deus extra ordinem scientiam, cum extra ordinem elegit quempiam ad munus aliquod, vt quando ex aratro & humilibus probisque viris ad episcopatum & alias prælaturas vocabat: vt quãdo vocauit Ambrosium, & ex catechumeno fecit antistitem. Sic enim de se testatur idem Ambrosius *a*: *Vnus verus magister est, qui solus non didicit, quod omnes doceret. Homines autem discunt prius, quod doceant, & ab illo accipiunt, quod aliis tradant: quod nec ipsum quidem mihi accidit. Ego enim raptus de tribunalibus atq; administrationis infulis, ad sacerdotium, docere vos cœpi, quod ipse non didici. Itaq; factum est, vt prius docere inciperem, quam discerem. Discendum mihi igitur simul & docendum est, quoniam non vacauit ante discere, & quantumlibet quisq; est, qui profecerit, nemo est, qui doceri non egeat, dum viuit. Quia docere etiam nobis nolentibus imposuit officium sacerdotis necessitudo.*

a lib. 1 de offic. c. 1.

De puellis. CAP. II.

NON minor debet esse cura puellarum, quam puerorum in republica, vt sexus infirmioris. Et ideo secundum honestos & probatos mores, in singulis populis, institui & erudiri debent. Qua de re & leguntur diuersæ leges, pro diuersitate status rerumpublicarum: quas non tam accurate obseruare oportet, vt & nunc seruentur, quantum quod cuique nationi honeste & vtiliter conuenire poterit. non enim vno modulo omnes respublicæ administratæ aut formatæ fuerunt, neque eadem omnibus honesta aut conuenientia sunt, præterquam quæ diuinis & naturalibus institutis consona videntur.

2. Lycurgus corpora virginum Spartanarum, cursu, lucta, discorum & telorum iactu exercuit, vt & fœtus radix validum in valentibus corporibus exordium accipiens, germinaret melius: atque illæ strenue partus excipientes, bene & facile aduersus puerperij decertarent labores. Detectioni virginum nihil erat obscœni, cum qua coniunctus rubor erat: aberat libido: neque à societate virtutis, fœminæ & gloriæ excludebantur *b*.

b vt ait Plutarch. in Lycurg. & Apophthegm.

3. Solebant & alibi quidam antiquitus puellas liberalibus artibus erudire *c*. Et adhuc Galieni Imperatoris temporibus, puellæ & viduæ, Plotini philosophi scholam, disciplinæ caussa, frequentabant. Meminerunt & Iurisconsulti de hoc instituto, pecuniamque in eam rem impensam, vel in illarum præceptores, in vtilitatem necessariam transferunt *d*. Quo loci negotiantur mulieres, expedire creditum, instituere puellas, vt legere, scribere, & numerare probe nouerint. Alibi puellæ potius laboribus, quam studiis literarum formantur, in pagis & extra vrbes. Multi corrupte, musicæ, saltationibus, aliisque illecebris sæpe in sui & illarum perniciem, assuescunt. Alij, quod magis probatum video, etiam sacro eloquio, nere, suere, texere, acu pingere, domestica curare, & matremfamilias agere: ex iuuenili ætate discunt. Si legere & scribere didicerint, non nisi castis & virtutis scriptis incumbere rectius concedunt: luxuriosa, fabulosa soluta scripta, adimunt & interdicunt. Sunt aliis populis puellarum & fœminarum mores, prout receptum & vtile videtur in loco *e*. Et proinde non poterit dari certa lex moderatoribus, aut alia electior, quam vt ea, quę congruere moribus honestis habitis, & Dei potissimum mandatis, atque concordiæ & societati reipublicæ nouerint, doceant. Sunt etiam præcepta superiori capite de instituendis pueris prolata, quæ communia puellis cum pueris in institutione conueniunt, quæ & mores docentium, & indaginem ingeniorum respiciunt, & cum quibus anima puellarum cum tractatione ingenij puerilis & infantium particeps esse potest, maiori cura pudicitia in sexu fœmineo etiam adhibita: & tollendo omnia, si fieri possit, vel potiora, quæ illarum animos corrumpere possunt, vt choreas vetitas, fucum, societates publicas hominum, lenas, & lenones, puniendo solicitatores nuptiarum, stupra, & alia vitia impudica, & occasiones singulas, quæ conspurcare possunt sexum & ætatem huiusmodi.

c Liu. lib. 3 de Virginia. Plin. lib. 1. epistolar. epist. 17. Athenæ. li. 13. Lucia. περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων. Plutarch. ἐν τῷ περὶ παίδων ἀγωγῆς.

d Caius l. 4. vbi pupill. educ. de recordia. l. si paterno. ff. de negot. gest. C. Cassiodor. lib. 4. var. epist. 1.

e vt ait Æmil. Probus in lib. de vitis Imperatorum Græcorum, in proœmio.

4. Ægypti mulieribus vti calceis non fuit patrij moris, vt ita se domi continere cogerentur. Et Phidiæ laudatur solers prudentia, quod Palladis simulacris draconem apponere consueuerat, veluti ambage tacita innueret, virgunculas peruigili cura indigere, vt pudor castus seruetur illibatusque *f*. Peruulgatum enim, ædium, adytorum, oraculorum, nec non thesaurorum custodię pręfici dracones. Thesaurus autem pretiosior non est in sexu fœminę ipsa pudicitia & castitate. Virginum & masculorum etiam periculosam cohabitationem, recte putant, multis exemplis & experientia instructi, viri probi. *g* Plato monet, *h* non auri, sed pudoris multum oportere

f Cæl. Rhodig. lib. 10. lection. antiquar. c. 8.

g Cyprian lib. 1 epist. 11.
h Plato lib. 5. de legib.

ſere relinquere liberis, putare autem impudentiam iuuenum caſtigando, id nos impetraturos: atque ſapientem legislatorem ſenioribus præcipere, vt ſint coram iunioribus maxime p[illegible]ellis verecundi, ſummopereq; caueant, ne quis iuuenum eos aut videat, aut audiat agentes turpe aliquid, aut loquẽtes: nam vbi ſenes impudici ſunt, neceſſe eſt ibi iuuenes impudentiſſimos eſſe. Quædam nationes, & velatas & inconſpectas habuerunt virgines, quædam contra apparentes, neque Gynæcia habuerunt in domibus ſeparata, verum, vt dixi, regionis mores certam habere honeſtatis cauſam, in omnibus hoc vnum forſan non inutiliter conſiderandum puto, ne ſimul pueri cum puellis inſti[illegible]ntur, neque puellæ à viris, ſi poſſint haberi mulieres, quæ eas docere poſſint. Excutiunt enim pudorem, ne peiora dicam, puellæ ex familiaritate puerorum & virorum.

De verbis & ſermone formando infantium.
CAP. III.

Liquet omnino curam circa perſonas infantium, quibus populus conſtituitur, ſtatim, vt probaui, ab initio conceptionis, & ante, nempe ratione coniunctionis parentum, rectiſſime & neceſſario ad cauſam publicam pertinere: eandemque curam requiri in formandis animis & moribus eorundem: proinde à cunabulis ipſis, à nutricum etiam inſtructionibus & verbis incipiendum erit, quando & balbutire & loqui conantur: quo etiam pertinet illud Horatij *lib. 1. epiſtola 4. ad Albium Tibullum*, dicens:

Quid voueat dulci nutricula maius alumno,
Quam ſapere & fari vt poſſit quæ ſentiat, &c.

Et quamuis rudis hæc primo eruditio videatur, tamen non contemnenda viſa reipublicæ, & loqui, & bene loqui, diſtincte, apte, & ex idiomate: eoque elegantiore, recepto in loco reipublicæ: ſiquidem illud potius ex more, quam ex lege aut poteſtate principali pendet, ſicuti obiecit Tiberio Marcus Pomponius Marcellus, cum eum ex oratione reprehendiſſet, dicens: Tu enim Cæſar ciuitatem dare potes hominibus, verba non potes. *a* vtq; rationi obtemperare debet gubernator: gubernatori vnuſquiſque in naui: ſic populus rationi, nos ſinguli populo, & qui bene loqui volet, conſuetudinem eius ſequi oportet. *b* Primum in reipublicæ ſocietate, & in ipſo homine, eſt bene ſentire: ſecundum, bene ſenſa animi exprimere & ſignificare, quod fit imperfecte per ſigna & voces confuſas: perfecte autem per ſermonem, qui eſt interpres mentis, & per literas, quæ ſunt voces fluentis &; et [illegible] ntis theſaurus & memoria præteritorum. Quæ tria ſummopere hominum genus mirabile & notabile reddunt, vt intelligere ſeu agnoſcere, loqui, & ſcribere: quæ tria tempus & formationem & politionem exigunt. Oportet enim intellectum per ſenſa, rationem, & alia præcepta, commouere, & veluti ignem inter fauillas concluſum, & torpentem, excitare: ſermonem ſuis conuenientibus vocibus articulare: vt propriis expedit notis ſcripturam colligare. Diſciplinæ & artes docent hæc omnia, & quid, & quomodo loqui, & quando oporteat, & quæ eloquenda, quæve tacenda & ſcribenda, vel non.

a Suet. Tranquill. [illegible] de il[illegible] Gram[illegible] c. 25.
b [illegible] Teren[illegible] [illegible] arro, lib. [illegible] de lingua lat. [illegible] Ho[illegible] de arte [illegible], [illegible] renaſcentur, quæ [illegible] cecidere, cadentq; Quæ ſunt in [illegible] vocabula, ſi volet v[illegible], &c.

2. Nullum ex animalibus loqui præter hominem poteſt, cui facultas hęc data eſt, & hoc etiam ſero incipit, loqui. Et poſtquam nati ſumus, diu obmuteſcimus, deinde balbutire tãdem incipimus. Principio namq; nullum verbum proferre penitus valemus: vagitum quidem naſcendo & vocem emittimus, ſed non locutionem, quæ articulata vox eſt, & ſpecies vocis. *c* Pro portento aut miraculo habitum, ita & præter communem naturæ ordinem, pueros vel recẽs natos, vel ante ætatem, *d* quæ fari permittit, loquutos, quia loqui, eſt verba audita pronuntiare prius intellecta. Atque ex animo omne loquendi initium ducitur, quod patet exemplo eorum, qui eum ſopitum habent, aut metu, aut ira, vel alia paſſione affectum, quorum lingua pariter impedita, & tremule vel confuſe loquitur. *e*

c Ariſt. lib. problemat ſect. 11. q. 1.
d Ariſt. probl. ſect. 11. q. 27.
e idem Ariſt. problem ſect. 3. q. 35.

3. Et ad loquutionem formandam oportet concurrere, *f* debita & commoda inſtrumenta & potentias animæ, quę non reperiuntur in infantibus, & dum incipiunt, non perficiuntur ſine ductore. Inſtrumenta loquutionis ſunt ad formandam vocem, labia, dentes, palatum, guttur, pulmo. Cum quibus totidem ſex potentiæ animæ conuenire debent, ad bene ſeu recte loquendum: primum imaginatio, quæ format verba. 2. Intellectus, qui ordinat. 3. Voluntas, quę mouet inſtrumenta omnia ad loquendum. 4. Memoria, quę commemorat dicta, & annectit dicenda. 5. Viſus, ad videndum, cui loquamur, & quid. 6. Auditus, vt vocem etiam noſtram audiamus, an quadret: & locutum, vt reſpondeamus. Mens quidem in hominibus aliquando celeriter intelligit: lingua vero verbis indiget, & longa narratione eorum, quę intercedunt ſermonum. Oculus etiam ſtatim ſimul ordinem aſtrorum latiſſimum intuetur: ſed ſi de ſingulis velit differere, quod vnumquodque ſydus multis indiget verbis. ſic terram, mare, & omnes

f Petrus Hiſpanus in ſua logica.

totius mundi plagas, in momento mens celerrime comprehendit, sed quod statim fit in mente, id tantum multis verbis differitur. a

a *Cyrill. Hierosol. catechesi 6. illuminatorum.*

4. Multa etiã norunt intelliguntq; pueri, & homines, quæ tamen se intelligere, & quomodo intelligant, exponere non possunt: vel quia ij, quibus loquuntur, non intelligunt sermonem, quo vtuntur, vel quia ipsi verba non habent, quæ id possint, quod sentiunt, exprimere: aut quod res ipsa inexplicabilis est, aut quia sufficere humana vox explicationi non possit: aut quod mente conceptum celeri comprehensione, antequam per verborum ordinem possit referri, elabitur memoria: aut, quod sæpe doctis accidit, quod methodum non habent, qua possunt ordine, ea quæ sentiunt, & accommode effundere, vt sese mutuo concepta in exitu obtrudant, & impediant, non magis, quam in vase angusti oris, aqua pleni, si non paulatim & sensim humorem inclinatione effundas, in ipso exitu omnino se impedit, & nullo modo effunditur. Qui etiam multa abundant prudentia & sapientia, difficile, & nisi quodammodo pauca, eaque concise admodum loquũtur, vel quod existimarent, ea eloquenda non esse, vel eorum vim non posse comprehendi, vt merentur: dolia plena surdo sonitu resonant: vacua multum tinniunt: docti non verborum lenocinijs, sed breuitati student, ne tempus terant. Atque quos semel diuinorum mysteriorum & secretorum contemplatione mens impleuerit, videmus quodammodo ad loquendum tardos, animaque in contemplatione occupata contemnit terere tempus in verbo, vt *liquet ex cap. 4. Exodi*, dum Deo missuro ad liberandum populum Israeliticum, respondit Moses, *Obsecro Domine, non sum eloquens ab heri & nudiustertius: & ex quo loquutus es ad seruum tuum, impeditioris & tardioris sum linguæ, mitte, quem missurus es.*

5. Locutio, seu oratio, interpres quidam mentis est, verbis discrepans, sententiis congruens: atque verba inuenta sunt, non quæ impedirent, sed quæ indicarent voluntatem. Ceterum non omnia verba, non omnis oratio talis semper est, sed tantum sermo is, qui notus est nobis & audientibus, & compositus illis verbis, quibus conuentum est in societate hominum quacunque aliquid significari. Nam natura, si verbum spectes, nullus sermo est integer, vitiosus similiter nullus: sicut obseruauit Arnobius. b Quænam enim est ratio naturalis, aut in mundi constitutionibus lex scripta, vt hic paries dicatur, & hæc sella: cum neque sexus habeant, fœmininis generibus masculisque distinctos, neque quisquam doctissimus me docere possit, ipsum hic & hæc, quid sint, aut cur vnum ex his sexum virilem designet, fœmininis generibus id, quod sequitur, applicet: humana sunt ista placita, & ad vsum sermonis faciendi non sane omnibus necessaria, nam & hæc paries forsitan, & hic sella, sine vlla reprehensione dici potuisset, si ab initio placuisset. Non latet quidem, primitiua quædam nomina, quæ & radices apud Hebræos dicuntur, ex placito Adami, exque eius sapientia infusa, auctoritate Dei imposita c. & postea confusam eam linguam ex peccato superbiæ ædificantium turrim Babel d. Sed quod inde corruptiones vocabulorum successu temporis per mixtionem gentium natæ sint omnino, nemo est, qui certo non iudicet ex singularum linguarum exacta examinatione, in quibus annotabit Græca, Hebraica, Latina, & alia peregrina vocabula, quæ primum ex societate peregrinorum inuecta sunt, vel stulta quorundam peregrinarum linguarum admiratione, vel insulsa voluptate: quorum postea nati, a nutricibus, & matribus, & parentibus, cum eadem confusione acceptam locutionem, retinuerunt. Sunt tamen adhuc quædam linguæ, in quibus puritas priorum patrum melius, vt videtur, loquentium, retinetur, sub regulis & præceptis conseruata. Sunt ex his etiam parum declinantes, quæ dialectis distinguuntur, vt inter perfectas ponunt Hebraicam, Latinam, Græcam, quarum tamen aliæ partus sunt proximi, & vulgarium hominum, vel seculi ipsius defectus, vel auctiones: vt Chaldaica & Arabica, dicitur declinata ab Hebræa: Iolica, Dorica, & similes, ab Attica: à Romana, Italica, Hispanica. Sunt & cum illis connumeratæ linguæ protinus distitæ, & primæ ex consensu incolarum, quæ intelligi ab aliis nequeunt nationibus. vt liquet ex Germanica, & Cantabrica, quam vulgus vocat de Biscaia. Sed neque istæ etiam nascuntur cum natis in locis, quibus teruntur, nisi assuescant intelligentes. quod facile assequuntur ex frequenti matrum & incolarum consortio. Vnde appellamus linguam natiuam & loci maternam, quia vt plurimum ex matre discatur propter frequentiorem filij conuersationem, vt de Corneliæ matris Gracchorum filiis, M. Tullius de claris oratoribus meminit, non tam in gremio, quam sermone matris educatos: vt inde etiam Britanni mulieribus exteris linguam præcidisse legamus, ne filios suos peregrinum idioma docerent. e

b *Arnobius oratione 1. aduersus gentes.*

c *Gen. 2. v.*

d *Gen. c. 11.*

e *Gomes. ad* [illegible] *8.13.*

6. Videntur & in hoc laborasse Respu-

blica.

blicarum quidam moderatores, ne alienæ & peregrinæ linguæ, vt merces extraneæ quædam inferrentur aliquando, metu ne si idiomata addiscerentur externa, daretur occasio communicandi cum moribus illorum, quos non conuenire suis subditis arbitrabantur, & ne daretur occasio patriam relinquendi, vt ad nationes extraneas, quarum linguas didicissent incolendas transirent intentius. Alij voluerunt cum gloria patriæ, etiam propriam linguam & sermonem victores ad alias nationes propagare, adhibueruntque solicitudinem, vt non tantum victi victorum leges & mores viuendi acciperent, sed & ipsorum sermonem sequerentur. Alij, quo facilius res gererentur, vsum idiomatis extranei à communi vtilitate exsulare voluerunt.

7. Primi merito suspectam videntur habuisse fidem eorum, qui peregrinas linguas, potissimum inimicorum discebant, tanquam accommodi essent ad proditiones. Sic reprehendit Esdras *a* populum Israeliticum, seu Iudæos, quia duxissent vxores Azotidas, Ammonitidas, & Moabitidas: & filij eorum ex media parte loquebantur Azotice, & nesciebant loqui Iudaice, & loquebantur iuxta linguam populi, & ideo præuaricati fuissent legem Dei. Rhabsaces etiam ex parte Regis Assyriorum obsidens Hierusalem, verba de deditione faciens ad Heliacim filium Helciæ, & ad Schebnam Scribam loquebatur Iudaice: cum autem vererentur illi, ne populus intelligens verba minarum Regis Assyriorum, desciscerent ab Ezechia Rege, rogabant Rabsacem, vt loqueretur sibi Syriace, quia linguam illam intelligerent, & non populus, quod Rabsaces renuit, vtpote quod ad proditionem populi pertinere videretur *b*. Carthaginenses, eo bello quod contra Dionysium Siciliæ tyrannum gesserunt, cum se literarum Græcarum commercio proditos sensissent, ac quicquid fuisset ab ipsis decretum, Dionysio significatum, senatusconsulto cauerunt, ne quis postea Carthaginenses, aut literis Græcis aut sermoni insuesceret studeretve *c*.

a Esdræ 17. vers. 23. & seq.

b 4. Reg. 19. vers. 20. & seq.

c Cæl. Rhodig. lib. . antiq. lect. c. 17.

8. Secundi gloriæ studio, vim fecisse videntur consuetudini subditorum, quo laborarunt valde Romani. Et proinde sermo, quo peculiariter Gallia fuit vsa, priusquam in prouinciæ formulam redigeretur a Romanis, prorsus putatur abolitus, non secus quam suum amisere: Hispaniæ quamuis non desint, qui veterum Gallorum linguam non abfuisse à dialecto Britannorum, quos Angli Vuallos vocant. Quod & Cornelius Tacitus in vita Agricolæ, de Britannis agens: *In vniuersum,* inquit, *tamen æstimanti Gallos vicinum solum occupasse credibile est; eorum sacra deprehendas superstitionum persuasione, sermo non multum diuersus.* Quod & Beatus Rhenanus *d* refert, addens coniecturam, quod non esset Gallica Germanica, quia Germania multum a Gallia distaret. Et quod Ariouistus Germanus, apud Iulium Cæsarem, ex consuetudine tantum quasdam voces Gallicas intellexisse dicitur: intellexisset autem omnes, si lingua Germanica vsi fuissent. Tamen & postea Gallos subactos sub Carolo Magno, & ante expulsis Romanis, vsos lingua Germanica, arbitratur Rhenanus. Quod absolute de omnibus verum esse non potest: de Belgis admitterem: de aliis, qui nec Germanicam intelligunt, non possum probare, nam potius retinuerunt linguam Romanorum: vnde & a Germanis dicuntur *Les Romance*, & libri antiqui Gallici dicuntur adhuc, *Les Romanix*. Scribit & Suetonius in Caligula, cap. 47. Cæsarem coegisse procerissimos quosque Gallorum addiscere linguam Germanicam. Accedit maxime ad Italicum sermonem Tectosagum & Narbonensium idioma, quia & ibi colonia fuit Romanorum. Claudius Cæsar Consul, Lycium quendam legatum ciuitate donatum Romana, cum Latine eum interrogasset, & ille non intelligeret, quid quæreret, ciuitatis iure priuauit, dicens, Romanum eum esse non debere, qui sermonem eum nesciret: *e* vt refert Spartianus, Seuerum, qui Apher fuit, sororem quæ ad eum venerat, quum vix loqueretur latine, pudore suffusum, domum remisisse *f*. Valerius Maximus memorat, magistratus priscos ad suam populique Romani maiestatem conseruandam diligentes, inter cetera obtinendæ grauitatis iudicia, illud quoq; magna cum perseuerantia custodisse, ne Græcis vnquam, nisi Latine responsa darent. Quin etiam ipsa linguæ volubilitate, qua plurimum valent, excussa, per interpretem loqui coegisse non in vrbe tantum Roma, sed etiam in Græcia & Asia. Quo scilicet Latinæ vocis honos diffunderetur. Cicero de se in Verrinis testatur, grauiter se a Romanis accusatũ, quod Syracusis Syracusano senatui Græce loquutus esset. Iussit Nabuchodonosor præposito vniuersorum ex filiis Israel de semine regio & tyrannorum pueros deligi, in quibus nulla esset macula, decoros forma, eruditos omni scientia, qui possent stare in palatio regis, vt doceret eos literas & linguam Chaldæorum.

d Rhenanus lib. 2. rerum Germanicarum, vbi agit de veteri lingua Gallorum.

e Dio Cass. lib. 60. hist. Roman.

f Val. Max. lib. 2. c. 2. exemplo 2.

9. Porro qui voluerunt idiomate vulgari, seu quod intelligeretur à vulgo, commercia & negotia in repub. expediri, recte consuluerunt.

sunt, ne per captiones verborum incognitorum, fraudes & doli tegerentur iniquorum. Et ita è republica fuit, quod Tiberius Cæsar prohibuit Romæ vti in iudicio & testimoniis lingua Græca *a*. Edoardi quoque 3. Regis eius nominis Anglorum sententia decretum est, vt iudices atque litigatores, patroni, procuratores, causarum cognitores, non amplius Gallice aut Nordmanice, quemadmodum hactenus fecissent, consuetudine introducta iam antea à Gulielmo Rege Normano, sed Anglice loquerentur: ac causarum actiones & cetera acta, lingua Anglica Latinave conscriberentur, quod populo fuit commodo: quippe quem deinceps in causis agendis non oportuit interprete vti *b*. Ludouicus 12. Rex Galliarum statuit acta criminalia seu processus, vt dicunt criminales, communi patriæ idiomate confici, vt defensioni relinquatur locus ipsis accusatis, prehensis & carceratis, quam habere non possent, si eulogia & accusationes non intelligerent. Insuper vt omnes attestationes, testimonia, tam in ciuilibus, quam in criminalibus negotiis communi idiomate patriæ seu vulgaribus verbis fiant, vt testes intelligere possint, quæ deponunt, ne postea falsitatis arguantur *c*, idq; sub pœna nullitatis actus, si aliter aliisq; verbis peragantur. Franciscus eius nominis 1. Rex, statuit *d* in Gallia pariter, vt in posterum verbis vulgaribus vernaculo & materno idiomate patriæ, tam contractus, processus, sententiæ, arresta, quam alia acta fierent, & instrumenta iustissimas ob causas, quum antea fere Latinis verbis omnia fierent. Tum quod variis modis vnum & idem verbum Latinum ad varia torqueretur. Tum quod Latine & eloquenter loqui volentes, totam obscurabant sententiam per scripturam dictionum alio tendentium. Quodque quidam iudices veterani linguæ Latinæ aut puritatis seu proprietatis eius obliti, quædam vocabula iuxta sermonem Gallicum sibi pro Latinis confingebant, quæ intelligi nequibant, vt nec Græca, nec Latina, nec vulgaria: vnde maior de verbis, quam de intellectu actionis sæpissime excitabatur in litibus controuersia. Ignorantiæ præcludit excusationem, quod claris & vulgaribus literis & idiomate concipitur *e* Et facilius capitur, quod eo idiomate, quod cognitum est, iubetur, vt proinde & leges, sic & decreta seu mandata imperialia subditis communicari seu reseruari merito statuerint *f* Eademque ratione & decreta à prætoribus Latine interponi debuisse puto, *g* & non nisi Latine causas in foro actas fuisse. Et hæc certe recte constituta sunt, & ad euitandas fraudes plerasque, quæ teguntur per verba non plane cognita: verumtamen magistratus non tam debet addictus esse sermoni patrio, vt si alieno quippiam vere contractum esse, aut factum appareat, idcirco reiiciat, dummodo illi constet, negotium actum per ipsos intelligentes sermonem diuersum, vel per verum interpretem *h*.

a Dio Cass. lib. 57 histor. Sueton. in eius vita, c. 71.

b Polyd. Virg. lib. 19. hist. Anglic.

c Petr. ad leg. Corn. de falsis

d In constit. edit. 1539. art. 11.

e l. sed si pupilli. 11 § præscribere de instit. action. lib. 14. P. tit. 3.

f § altera, de non alien. aut perm. rer. eccles. nouell. fecit § fin. vt p. 470 na nov. en Imp. in nouella. Doctores ad l in fi. de verb. oblig. P. Felin. ad rub. ex const.

g l. decreta, 42. de re iud. lib. 42. P. tit.

h in l. 1. § fin. de verb. oblig. P. Vlp. in l. fideico. qu. fit. 11 de legat. 3. l. 21. in fin. C de testa. l. si de test. tutela C. l. 14. de testa. manumiss. C.

De linguarum varietate & multitudine, & num earum cognitio vtilis sit Reipub.

CAP. IV.

NOuimus ingenia nationum & regnorum diuersa valde esse, diuersos habere mores, & linguarum seu sermonum distinctas prolationes & sonos. Quot autem sint, & quomodo distinctæ, non possumus omnino cognoscere. Legimus enim, labij vnius fuisse populum, quo tempore Hebræi voluerunt ædificare turrim illam superbissimam, & confusæ sunt voces, & inde dispersum genus in vniuersas regiones orbis. *i* Sed quot fuerint ibi constitutæ variationes, non legitur. Videntur autem, *k* ex vera ratione linguæ seu dialect. sermonis generalis septuaginta duæ, vt nostræ tradunt scripturæ. Euphorus autem, & alij multi historici, & gentes & linguas dicunt, esse septuaginta quinque, cum audissent vocem Mosis dicentis, erant autem omnes animæ ex Iacob septuaginta quinque. Fiunt vero aliæ linguæ per communionem duarum, vel trium, vel plurium dialectorum. Est autem dialectus, dictio, quæ loci proprium ostendit characterem. Dicunt autem Græci, quinque apud eos esse dialectos, Atticam, Ionicam, Doricam, Æolicam, Communem. Quę autem non possunt comprehendi voces barbarorum, non dici dialectos, sed linguas.

2. Fuerunt, qui linguarum multitudinem calluisse, vitio adscripserunt, vt Alcibiades reprehenditur à Galeno, quod linguarum cumulo vteretur: vnam enim tuendam esse censet *l*. Habebatur enim tunc pro miraculo, si quis duas linguas nouisset. Vnde & Gerionem, vt monstrum tricorporeum fingunt fabulę, & tria corda habentem, propter tres linguas, quas callebat. Item & Erichthonium hominem *m* biformem, quidam ferunt fab ulatos, parte corporis inferiore draconis, superiore hominis, ob Ægyptię Gręcęque linguę peritiam. Testatur & Gellius *n*, Q. Ennium tria corda sese habere dixisse, quod loqui Gręce, Osce, & Latine sciret.

3. Alij melius ad vtilitatem reipublicę pertinere notionem linguarum diuersarum arbitrati

i Gen. 11.

k Vt ait Clem. Alexand. l. Stromat.

l Galen. lib. 2. de diffe. pulsu.

m Natalis Comes Mythologiæ, lib. 9. c. 11.

n Gellius libr. 17. c. 17.

bitrati sunt, maxime Christiani, vt gentes & idololatras ad gregem dominicum fidemque salutarem, & Dei notionem, facilius adducerent: vt non immerito in gymnasijs seu scholis publicis, omnium linguarum professores fuerint instituti, maxime præcipuarum, Hebraicæ, Arabicæ, Græcæ, & Latinæ. Et Diuus Paulus *a*, sic linguas discere iubet, vt quod dicimus audientes intelligant. *Si enim*, inquit, *nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquar barbarus, & qui loquitur mihi barbarus. Et si tantum benedixeris spiritu, quis supplet locum idiotæ, quomodo dicet amen super tuam benedictionem, quoniam quid dicis nesciat? Gratias ago Deo meo quod vestrum linguis omnium loquor*, & postea. *Itaque fratres æmulamini prophetare, & loqui linguis nolite prohibere.* Principes qui præsunt diuersis populis, monarchæ, Cæsares, maximum facient incrementū *b* dignitatis suæ, si per se ipsos singulorum intelligere saltem possint, aut loqui linguas & idiomata: neque enim ab interpretibus decipi poterunt, & mandata sua, quæ mittentur ad nationes eorum linguis scripta, non effugient regis mentem, si ea intelligat: & nō poterunt ab scribis immutari. Hoc fuit etiam præstantissimum institutum regum Persarum & aliorum, vt subditis mandata principalia fierent linguis & literis nationum ad quas mittebantur. Laudatur & Mythridates rex Ponti, quod duarum & viginti gentium quas sub ditione habuit, linguas percalluit, earumq; gentium omnium viris, haud vnquam per interpretem loquutus est: sed vt quemque ab eo appellari visus fuit, proinde lingua & ratione ipsius, non minus scite, quam si gentis eius esset, loquutus est. *c* Solum mortalium Mithridatem duabus & viginti linguis loquutum admiratur Plinius, & maximam vtilitatem subditis inde accessisse ait, quod nullum ex illis per interpretem sed per se audiuerit. Tribuitur & è Plutarcho *d* Cleopatræ reginæ Ægypti eadem laus, quod multarum linguarum perita, etiam per se ipsam responsa daret Æthiopibus, Troglodytis, Hebræis, Arabibus, Syris, Medis, Parthis, & alijs. Alij quoque *e* tribuunt Amalasuntæ Theodorici Ostrogothorum regis filiæ, quod linguas omnium gētium teneret, quibus aliquid commercij cum Romanis adhuc esset. In bulla aurea, de electione Imperatoris edita per Carolum IV. Cæsarem, iubetur vt electorum filij, a primis annis Italicam, Latinam, & Illyricam linguā addiscant, quo sermonem cum multis gentib. communicare possint.

a 1. ad Cor. 14.

b vt liquet ex [illegible] Esther c. 1. v. [illegible] & 1. 3. [illegible]

c Plin. li. 25. c. 2. [illegible] li. 7. c. 24. Val. Max. [illegible] in fine.

d Plutar. in [illegible]

e [illegible] & [illegible]

4 Placuit & in concilio Viennensi *f* sub Clemente V, addi studijs generalibus priuilegiatis, & academijs celebrioribus, Romanæ, Parisiensi, Oxoniensi Benoniensi, Salamantinæ, magistros catholicos scholas regentes duos in singulis, pro lingua Hebraica, Arabica, & Chaldæa docenda ad propagationem faciliorem fidei, & vt errantes in viam veritatis inducere, ipsosque lucrifacere Deo, eius cooperante gratia, facilius sit. Ideoque inquit Clemens, *Illius cuius vicem in terris, licet immeriti gerimus, imitantes exemplum, qui per vniuersum mundum ad euangelizandum apostolos missurus, in omni linguarum genere esse voluit eruditos, viris catholicis notitiam linguarum habentibus, quibus vtuntur infideles præcipue, abundare sanctam affectamus ecclesiam, qui infideles ipsos sciant, & valeant sacris institutis instruere, christicolarumque collegio per doctrinam Christi fidei ac susceptionem baptism. aggregare.* Legimus Actorum c. 2. quod adueniente Spiritu Sancto in discipulos, in die pentecostes, cœperunt loqui varijs linguis prout Spiritus Sanctus dabat eloqui illis: & Parthi, Medi, Ælamitæ, habitantes Mesopotamiam, Iudæam, Cappadociam, Pontum & Asiam, Phrygiam, Pamphiliam, Ægyptum, Lybiam, aduenæ Romani, Iudæi, Proselyti, Cretes, Arabes, audiuerunt eos non sine admiratione loquentes suis linguis. Et rursum ca. 19. versic. 6. cum D. Paulus imposuisset manus quibusdam discipulis baptisatis, venit Spiritus Sanctus super eos, & loquebantur linguis & prophetabant. Decreta Synodi Nicenæ reducta sunt ad septuaginta capitula, ad formam septuaginta discipulorum, vel septuaginta linguarum vniuersæ terræ, quæ omnem Christianorum informarent orbem. *g*

f c. 1. de magistris [illegible] tit. 1.

g c. 12. septuaginta 16. dist.

De loquela & sermone, seu de articulata voce, aliunde quam ab hominibus procedente.

Cap. V.

Qvamvis homini proprium sit, per instrumēta propria sensa animi referre, tamen commune inuenitur & verbum, & vox, & articulatio eius, & expressio nominum & dictionum aliquando, alijs, sed non eodem modo & ijsdem ex causis. Aliter enim dicitur loqui Deus cum angelis, aliter cum hominibus aliter etiam sibi ipsis colloquuntur homines, aliter miraculose & prodigiose alia loquuta sunt & aliter etiam atque aliter verbum accipitur. Ita verbum dicitur tripliciter secundum Atheniensium, *h* verbum substantiale, quod est Deus, qui verbum diuinum dicitur: verbum internum, quod est angelorum, & quod in mente nostra dicitur, verbum enuntiatum, quod enuntiatur per linguam, & quod etiam mentis

h Athanas. lib. de definit.

nuntius dicitur. Latius D. Basil. Magnus explicans illud profundissimum euang li um, *in principio erat verbum. Si linguis ait D. Paulus hominum loquar & angelorum*, inouit inquit apostolus, loquendi duos modos esse, sed & verbi duplex est sensus, vno modo per vocem prolatum & aerem verberans, statimq; periens. Alio modo intra nos positum, & nostrum cognitum cordibus. Logos insuper, artificiosa est oratio. Primum non potest esse angelorum, nec de quo, in principio erat verbum, Ioannis 1. Omnis namque creatio inferior æuo est, principium à creatore accipiens: verbum autem intrinsecus cordibus nascens, & ipsum est ipsis quæ intelliguntur poste ius, sed audi verbum hoc, ita vt Deo condignum est. Dictum itaque, vnigenitus Dei, verbum, vt quod ex mente procedit ostendatur, & sine motu genitum, imago genitoris, totum in se monstrans genitorem, & impassibilem patris generationem, & perfectam filij substantiam & coniunctionem sine tempore filij. Nam & verbum nostrū mentis generatio, sine passione generatur, neque enim scinditur, nec diuiditur, neq; fluit, sed manens tota mens in proprio statu verbum totum & continuum emittit: & procedens verbum omnem generantis mētis virtutem in seipso complectitur. Quæ copiosius alibi *a* tractauimus ex sacris patribus, dum explicauimus modum loquendi angelorum inter se, & cum hominibus, cum quibus, dum loquuntur voce articulata, communicant in efformatione sermonis in assumtis instrumentis accommodis pronuntiationi. Quod si spiritualiter loquantur hominibus, vtuntur alia formula, dum se insinuant menti seu phantasiæ per modum reuelationis. Plato, dijs, quandam dialecton loquendi propriam attribuit, & maxime ita coniijci ex inso nnijs, & oraculis, alias autem ex dæmoniacis qui nec sua voce, nec dialecto loquuntur, sed dæmonum qui ingrediuntur. Existimat quoq; etiam rationis expertium esse dialectos animantium, quas exaudiunt quæ sunt eiusdem generis: vt si in cœnum ceciderit elephas & clamauerit, præsens alius id contemplatus reuertitur paulo post, & secum ducit gregem elephātum, & eum seruat qui ceciderit. Aiunt quoq; scorpium in Libya, si non ei succedat, vt hominem feriat, abeuntem reuerti cum pluribus: alterum autem ab altero instar catenę dependentem, ita moliri insidias non obscuro nutu bestijs vtentib. sed nec *figura* sibi significantib. sed propria, vt putat Clem. Alexan. *b* dialecto. Dicunt &, inquit, *aliqui alij, quod si quis piscis qui euellitur, rupto laqueo euaserit non amplius inuenietur eo die piscis eius generis.* Profitebatur & Apollonius Tyaneus se nosse & percipere sermonem seu voces auium apud Philostratum, quod & exemplo putatur confirmasse & probasse.

a tom. 4. commentariorum in syntaxes artis mirabilis l. de angelis c. 9.

b Clemens li. 1. stromaton

3. Verum demus, inter se bruta animalia habere voces quasdā. quib. se intelligant, seu inter se suo more passiones & affectiones naturales declarent, & cognoscant, quæ nullo modo negare possumus, cū id quotidie subijciatur oculis: tamen ea loqui, & cū intelligentia sermocinari, voces hominū articulatas natura posse formare, non facile admittimus, quin vel id miraculo vel consuetudini quibusdam tribuere potius debemus. Quia nec animā intelligentem, seu discursus participem habent, non simplicē conceptionē, ordinationem ad proferendum, applicationem ad instrumenta corporis, quib. formetur vox & deferatur per aera ad aures audientis. Potest dæmon, actiua passiuis naturalia coniungens, instrumenta ad proferendam vocē humanæ similem, exilē tamen, vel non plane perfectā, cōpingere, aereū corpus & phantasmata mouere potest, & multo magis Deus & absolute, & bonus angelus, eius auctoritate, & quando Deus illi iubet, & permittit vtrisq;: potest & dæmon aures fascinare, & suppositicias voces & sermones humanos confingere suis præstigijs & artib. dolosis: quib. & multi decepti sunt per illius imposturas. Et sicut scripsit Cyrillus Archiepiscopus *c* Alexandrinus, non est impossibile immundis spiritibus, loqui per animalia & inanimata, ita per serpentem loquutus dæmon ad Euam. Et Homerus narrat, *d* loquutum Achillis equum nomine Xanthum, & ei mortē prædixisse: ait autē Homerus, quod eum, loqui fecerit dea, siue dæmon albis brachijs Iuno. Et Porphyrius hostis Christianorum, in vita Pythagoræ, ait flumen Causum, transeuntem Pythagoram magum, salutasse: Salue Pythagora. Hic autem magus cum esset, & possessor librorum Zoroastris Persæ, *e* colloquio quorundā dæmoniorum id fuisse prolatum, non ambigitur. Item Philostratus Apollonij Tyanei vitam narrans, scribit Præpositum Philosophorum Gymnosophistarum in aduentu Apollonij, dixisse ad arborem vicinam, alloquere Apollonium sapientem, & arborem alloquutam voce articulata, & muliebri. Ferunt & Dodoneam quercum humana fuisse visam voce. *f* Quin & Isigonus Cittiensis, dicit, in Rhodo insula Iouis, Taurum sermonis nostri non fuisse inexpertum. Argo, nomen nauis fuit, in qua vecti sunt argonautæ in Colchos ad rapiendū aureum vellus, in illa erat carina cōpacta è lignis Do-

[illegible] done æ

c li. 3. contra Iulianum.

d Homer. Iliad. 19.

e vt ait Clemens in Stromatis & Porphyrius.

f Lucia. in Gallo Calius Rhodig. li. 19. c. 11. & li. 29. c. 1.

donex quercus, quæ olim vocalis fuit. Et ipsa loquax minatur apud Apollonium Rhodium, *a* pœnam argonautis vehentib. secum aureum vellus, & Medeam etiam filiam Æetæ regis Colchorum, propterea q; interfecissent Absyrthú filiú regis Colchorú. Fuerunt & in Dodone geminæ columbæ, quæ oracula reddiderunt voce humana. *b* Silentio noctis ex sylua Arsia, *c* ingens vox audita est, quæ Syluani credita est fuisse L. Iunio Bruto, & L. Tarquinio Collatino, Cons. Proclamauit autem in acie Romanorum contra Veientes vno plus Hetruscorum cecidisse, & vicisse bello Romanú. Bouem sæpe locutum, inter prodigia refert Iulius Obsequens. *d* Et quo tépore Tyberis infestiore impetu quam antea illatus vrbi multa euertit publica & priuata, bos locutus, *Roma tibi caue*, L. Q. Flaminio, CN. Domitio Ænobarbo coss. *e* Locutus & canis Arimini, & bos locuta Romæ, quo anno in Macedonia Thraces subacti C. Mario, & C. Flacco, coss. *f* Valesius quidam, vt narrat Val. Max. vir locuples, cum penates suos pro salute trium filiorum oraret ante focum suum, repente vocem inde manantem audiuit, filios saluos fore, si Tarentum duxisset, ibiq; ex Ditis patris & Proserpinæ ara petita aqua recreasset. quod & factum est. *g* Refert sacra pagina, mulú animal nempe asinam Bileam, ipsum dominum allocutú, quem diuina sapientia adhuc animalem, nec Deo obsequentem, voluit per miraculum hoc ab instituto opere reuocare. *h*

a Q. Apollonius Rhodius li. 4 Argonauticorú.
b Sophocles in Trachinijs.
c Iul. Obsequés, de prodigijs c. 8. vide Liuium.
d c. 34. c. 38. 41. 65. 66 69. 74. 85 103. 113.
e Iul. Obseq. de prodig. c. 53.
f Iul. Obseq. c. 103.
g Val. Max. li. 2. c. 4 exem S. Sixtinus li. 2. noua historia.
h Nu. c. 22.

4 Cæterum voces nunquam extraordinem auditæ incassum, sine quadam diuina admonitione, vel deceptione, si a dæmonibus, vnquam vix fuerunt: & proinde expedit gubernatori reipublicæ, de illis inquirere, ne forsan admonitiones diuinas cótempsisse videatur: vel ne ppter suam negligentiá inquirendi veritatem detur imposturis locus. Solent n. pleriq; istas fictitias voces sæpe diuinas dicere ad terrendú vel decipiendum populum, quas ipsi subtili artificio architectantur. Referam de vtrisque quædam notatu, ni fallor, digna: paucis tamen contentus. Antequam Hostilius Mancinus consul Romanus fuisset à Numantinis victus, & eis deditus, *i* & peteret Numantiam in portu Herculis cum conscenderet nauem, vox improuiso audita, Mane Mancine. qua poterat admoneri non esse progrediendum. Vere fuit impostura dæmonis, vox & sermo ex quo ad transgrediendum mandatum Dei, serpens alloquutus Euam, eam decepit, *cur præcepit Deus vobis vt de omni ligno par adisi, non comederetis*. *k* Et quando sub Galerio Maximino Christianorum persecutore, Athenis Theotecnus incantator, Christianorum hostis infensissimus, idolum Iouis incantationibus & præstigijs suis, hæc verba sonare fecit, *Edicere Iouem, vt Christiani extra ciuitatem, & ciuitatis agros tanquam sibi inimici in exsilium expellantur*. Pro summo habetur diuinitatis Christi testimonio, quod voce delapsa de cœlo dictum, sit, *hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui*. *l* Qualis putanda illa vox, nonne admirabilis Dei, *m* ad Adamum lapsum, *Adam vbi es*, ad quam merito timuit, isq; timor prænuntius fuit damnationis, à qua solus filius Dei nos liberauit. Vox interfectorum iniuste, clamantium & reposcentium vindictam, æque horribilis, *n* vt vox sanguinis Abel: *o* vt non mirádum, si interdum interfectorum vel mortuorum voces, magno Dei beneficio, ad admonitionem viuentiú aliquando audiantur, quáuis nos lateat quomodo & quib. instrumentis & medijs voces & sermones illorú, ad aures puenire possint viuentiú: siue per propria corporea assumta instrumenta, siue per alia compacta aerea, siue per se alio modo vel per proprium angelum bonum, aut malum geniú, vel per aliú angelú, aut p insinuationem voluntatis eorú, modo nobis incognito. In medio deserti cogitáte Agar de expositione Ismael pueri, alloquutus est eá Deus per angelú de cœlo dicens, *quid agis Agar? noli timere*, *p* &c. & in medio solitudinis alloquutus Abrahamú paratú ad immolandú filium Isaac vnigenitum. *Non extendas manum tuam super puerum*, &c. *q* Deus erat facturus verumq; natum in gentem magná, singulariq; psidio conseruauit, & singulari voce & insolueto more hominib. beneficia magna se daturum insinuauit. Non est impossibile quidé Deo, alio modo iubere, emitti vocé, quam per organa, quæ ipse constituit ex sua voluntate idonea ad loquendú esse. Qui n. sic voluit sermones efformari, potest si velit & alio modo illos posse proferri, verum hoc extraordinarium quidem est, ideo non fit per eum nisi ex causa extraordinaria: vtq; suá maiestatem & omnipotentiá indicet, vel quippiam quod singulari obseruatione dignum illi videatur. Quemadmodú quando Moysen vocauit de rubo ardente, qui non cóburebatur, & constituit eum legatú ad loquendú Pharaoni regi, & ad liberandum populú suum in potestate magna & cú miraculis & virtute diuina. *r* Et quando legé in deserto Synai dedit *s* Allocutus & de rubo iterum Esdram pro reformatione populi *t* Cú superbiret quoq; Nabuchodonosor rex Babylonis, & sibi robur & gloriá tribueret, uenit de cœlo vox ab altissimo quæ supremá indicauit potestatem. *Tibi dicitur.*

i Iul. Obseq. de prodigijs c. 83.
k Gen. 3.
l Euse. li. 8.
m Matt. c. 3. v. 17. & c. 17. 5. 2. Pet. c. 1. v. 17. Mar. c. v. 11. & c. 9 v. 7. Luc. 3. v. 22 & c. 9 v. 35. D. Ioan c. 12. v. 28.
n Gen. 3. v 9. c.
o Apoc. c. 6. de Gen. 4.
p Gen. 21. v. 17 & seq.
q Gen. 22. v. 11. & seq.
r Exod. c. 3.
s Exo. c. 19 & c. 20.
t 4 Esdr. c. 14. v 1. & seq.

Dubito

Nabuchodonosor rex. Regnum tuum transibit à te, & ab hominibus eijcient te, & cum bestijs & feris erit habitatio tua, &c. a Facturus quoque Deus D. Paulum ex persecutore vas electionis via extraordinaria visus, & cum appropinquaret Damasco, subito circumfulsit illum lux de cœlo, & cadens in terram audiuit vocem, *Saule Saule cur me persequeris, Ego sum Iesus quem tu persequeris, durum est tibi contra stimulum calcitrare, &c.* b Vindicaturus & Deus delictum filiorum Heli summi Sacerdotis loquutus est ad puerum Samuelem, quæ illi & posteris illaturus esset. c Cum Nero Imperatorum crudelissimus & spurcissimus tollēdus è vita proxime esset, de mausoleo sponte foribus patefactis, vox audita est nomine eum cientis. d

a Dan. c. 4. v. 28.
b Act. c. 9. v. 3. & seq.
c 1. Reg. 3.
d Suet. in Nerone c. 46.

5. Ex suppositione diuini numinis, & per imposturam, plura etiam mentita & persuasa fuerunt aliquando ad tempus, donec fraus detecta fuit: vt apud Bernates quidam Stephanus in Christi & Diuæ virginis imaginib. proximis, per canalem colloquium mentitus est, sed non impune. e Refert Theodorus lector, f Timotheum Ælurum, ambientem episcopatum, antequam occideretur Proterius nigra veste indutum, cellas monachorum noctu circuisse, & vnumquenque monachum ex nomine vocasse: cum autem illi auscultarent vnū ex administratorijs spiritibus se esse, dixisse, ad hoc missum vt cunctis ediceret ne cum Proterio communicarent, sed Timotheum Ælurum episcopum designarent, & ita se illis insinuasse.

e Vierus li. 2. de præstigijs cap. 35.
f Theodor. lector li. 1. collectaneorum ex historia ecclesiastica.

6. Miraculo tribuitur, quod Crœsi filius natura mutus, semel tantum & pauca ad salutem patris sit locutus. Cum enim quidam Persa patrem esset necaturus, dixit ei, Persa ne occidas regem, & postea perpetuo siluit. g Plinius auget miraculum. h *Semestris*, inquit, *locutus est Crœsi filius, quo prodigio totum id concidit regnum.* Potuit quidem frequenti populi consuetudine iam ante intra se voces & sermones populi mutus cognouisse, & significata per effectus quotidianos veluti per signa comprehendere. At miraculum ibi, quod non dum loquutus formam verborum expresserit, & postea continuerit in perpetuum. Mirum & ideo habetur quod infans aliquando locutus fuerit distincte & articulate & accommode, ad ea significanda quæ dicebantur, sed non sine prodigio: vt eo anno quo Hannibal Hetruriam inuasit, & Romani ad Thrasimenum lacum victi sunt, cruento prælio, Romæ in foro olitorio, infans nondum semestris triumphum exclamauit, CN Seruilio Gemino C Quintio Flaminio 2. coss. i Et quo anno per Cæpionem consulem senatorum & equitum iudicia fuerunt communicata, Amiterni cum ex ancilla puer nasceretur, *aue* dixit. k Stupendum autem si credamus verum, quod eo anno quo Hannibal ex Campania fugatus est cum magna suorum strage, inter cætera prodigia eius anni, infans in vtero matris in Marrucinis *io triumphe*, clamauit l Fabio Maximo verrucoso. 4. & M. Claudio Marcello 3. coss. Refertur m & Sigebertum filium Dagoberti regis Gallorum, die quadragesimo à natiuitate, cum à Sancto Amando baptizaretur, clara voce respondisse, *amen*: quæ si consideremus simpliciter, plane accedunt ad fabulas: verum si euentum & causam ob quam Deus permisit. homines qui via ordinaria propter cordis duritiam non possunt, moueri non minus quam bruta animalia, istis miraculis ad moneri, maximam Dei annotabimus benignitatem & prudentiam: vt saltem extraordinarijs aduenientibus reb. ex somno imprudentiæ euigilent. Sicque & illud stupendum non sine præsagio fuit editum: in vterum protinus reuersus infans Sagunti, quo anno ab Annibale deleta est n Fertur, inquit Iacob. Megerus, o Philippum Elsatium X.X comitem Flandriæ, post tertium diem quam natus esset, clare loquutum, *vacuate mihi domum*, qua voce, præsignatam eius magnitudinem quidam tradunt. Mirum & est quod Hali Abargel commemorat, in regia se vidisse natum infantem, qui vix dum viginti quatuor vitæ horis perfectis, loqui incœpit, & manu signa facere: qua in re vehementius rege conterrito, accessisse miraculum maius. Nam rege, inquit adstante, & me quoq; cum multis alijs, exclamauit infans, *Sum inquiens infeliciter natus, ad prodendum regni amissionem, & regni perniciem ac desolationem.* Quibus ille enuntiatis conciderit exanimis p Qualis fuerit ille chorus turbæ quæ in Cephalenio, in cœlo cantare visa est, non ausim asserere C. Graccho & M. Iuuentio Coss. q Cecinerunt certe gloria in excelsis in cœlo visibili specie, & allocuti sunt pastores obseruantes vigilias, beati angeli, nuntij natiuitatis domini Iesu Christi. r quemadmodum & Gabriel vnus ex cœlestibus beatis. spiritibus, annuntiauerat virgini eius incarnationem. s

g Herod. in 8.
h Plin. li. 11. cap. 51.
i Iul. Obsequens de prodigijs c. 31
k idem c. 101.
l idem obsequens c. 34.
m Sigebert. in Chronico anno Dom. 633. Rhegino & Robert. Gaguinus.
n Plin. li. 7. c. 3.
o Megerus in histor. Flandriæ, lib. 6.
p refert Cœlius Rhodiginus li. 29. lectionū antiqua. c. 14.
q Iul. obsequens li. de prodigijs c. 73.
r Luc. c. 2. v. 10.
s Luc. c. 1. v. 28. & seq.

8. Disputarunt & Theologi, num vere post mortē apparuerit Samuel Sauli, euocatus per pythonissam, an spiritus eius, an dæmon pro eo, qui & allocutus est Saulē, & ei prædixit futurū interitum: maiorq; pars concludit, apparuisse vere diuina permissione, & ad confundēdum impietatem Saulis, qui contra legem Dei & suam consuluisset pythonissam. t

t 1. Reg. c. 28. per totum ecclesiastici c. 46. v. 23.

9. Ferunt

9. Ferunt caput sacerdotis Iouis Hopplosinij, locutum separatum à trunco corporis in Caria, & detexisse homicidam Cercydam, *a* qui ante ignorabatur. Indicium hoc ad iustitiam diuinæ dispensationis est, ne homicidium remaneret impunitum. Aliud simile, sed ad alium finem, ad commendandam religionem viuentium, & solicitudinem diuinam, quam diui impendunt suis cultoribus, & satagunt ne quoad fieri datur in æternam demergantur damnationem: quod refertur à Bonfinio. *b* Anno inquam circiter tertio post cladem ad Nicopolim à Turcis acceptam, Sigismundo imperante: eum multi in eum campum descēderent emissam inter ossa subinde vocem exaudierunt, Iesu Christi saluatoris, & Mariæ virginis, nomina intonantem, loquaxq; inter cadauera caput inuentum, quod vbi homines sibi adesse nouit, *quidnam* inquit *stupidi, hic statis viri, christianus ego sum, inexpiatus inconfessus in hoc bello occubui, Maria mater me æterni supplicij reum esse non patitur: hic me adhuc linguæ compotem seruauit, vt & delicta fateri, & animum sacris apostolicis lustrare queam: proinde sacerdotē qui confessionem exaudiat, & me expiatū reddat, accersite quæso.* Rogatus cur tantū à virgine beneficium promeruisset: respōdit *peculiarem sibi in eam in vita fuisse deuotionem, & septena eius festa quotannis reuerendissime celebrasse, religiosissimisque ieiuniis pane duntaxat & aqua decorasse.* Quare accersito è pago proximo sacerdote confessionem rite transegit: & impetrata erratorum omnium remissione, acceptaque nouissima lustratione, repente conticuit perpetuoque quieuit. Narrat & Ranulphus *c* Sadimundi regis Angliæ à Danis cæsi caput, inter frutera occultatum, locutū & quærentes ad se vocasse. Pari miraculo, si non maiori, sed Ethnicis accidit quæ narrat Phlegon Trallianus, de mirabilib. & longæuis ex Hierone, de Polycrito Æ olo quodam & eius filio. Polycritus enim, cum post Locridem vxorem ductam, & postquam tres noctes cum ea dormiuisset, tertio die vita functus, eam reliquit grauidam: quæ monstrum ex duplici sexu peperit: quod cum in mediam concionē populi ductum fuisset ad consultandū quid id præsagiret. Quidque deo faciundum esset: comparuit in medio populi spectrum Polycritus & futuram Ætolis & Locrensibus prædixit cladem, & impotente ad resistendum populo filium suū monstrosum demto capite deuorauit, & euanuit: mox & caput eandem cladē eloquutū est. Narrat idem Trallianus ex Antisthene philosopho peripatetico, quo tempore Acilius Glabro cōsul vicit Antiochum regē Asiæ, deterritos Romanos oraculis ne amplius inuaderet Asiam, & Publij ducis Romanorū, caput relictum à lupo rufo qui corpus deuorauerat, vt ipse prędixerat furore diuino vt putatur percitus, cecinisse longo sermone aduenturam cladem Roman s. Orphei etiam caput oracula reddidisse in Lesbo testatum reliquit vterque Philostratus: vnde est illud de Cyro Persarum rege, τὰ ἐμὰ ἀκούσει σοι. Hoc est, mea fata te quoque sortientur: quemadmodum ego perij à mulieribus discerptus, ita tu quoque à Thomyre Scytharum regina crudeliter tractaberis, reuulso tuo capite, & abiecto in vtrem sanguine plenum, cum hac exprobratione crudeli, satiare sanguine quem sitisti, cuiusque semper insatiabilis fuisti: quod & accidisse narrat Iustinus in primo. Siue illud ad imposturam, siue in iustam Dei vindictam referas, nihil interest, si modo factum fuisse putes. Sicut & ad diuinam iustitiam implendam factum existimabis quod alioquin natura impossibile dicitur, vt caput præcisa arteria & sine motu pulmonis loquatur, & tamen pro credito refertur ab Aristotel. *d*

10. Mirabilius ergo erit, quod refertur à Marullo *e* quod Macarius Alexandrinus, cum per Scythicam solitudinem deambularet, caluariam hominis humi iacentem conspicatus, cœpit per nomen IESV CHRISTI obtestari & interrogare quis esset cū viueret, quoue nunc in loco animus, quondam suus inhabitator, degeret: & aridum os, carne neruisq; nudum prorupisse in vocem, ac se gentilem fuisse, proximique vici indigenam respondisse, nunc vero in foueam barathri infernalis, tam arcte detrusum angustari, quam procul à terra distaret cœlum.. Sed etiam sic profundius ruere Iudæos incredulos, & sub ipsis hæreticos Christianos, qui reuelatam diuinitus veritatem, mendacibus peruertere sententijs moliuntur.

11. Sunt & prodigia necromanticorum, qui ex cranio persuadent responsum dari à mortuis, per quod dæmon loquitur. Sunt miracula virtute diuina facta à pijs viris, per quos & mortui sepulti iam & pene putrefacti, in virtute domini testimonium dederunt voce, deniq; obdormierunt post habitum sermonem. Sic Irene filia Spiridonis quæ depositum absconderat, reuixit adiutata à patre & deposito infosso commonstrato recubuit. *f* Macarius Ægyptius monachus S. Antonij discipulus effecit vt occisus, è tumulo resurgeret & omnibus audientib. loqueretur, & auctorem cædis detegeret, & postea occubuit. *g*

12. Omitto similia exempla, quæ si poten-

a Aristot. li. 3. de partib. animal. c. 10.

b Bonfinius li. 3. decad. 3.

c l. 5. c. 12.

d lib. 3. de partib. animalium c. 10.

e li. 8. exem. c. 14.

f Ruffinus 1. hist eccl. c. 5. Socrates li. 1. c. 12.

g Fulgos. li. 1. cap. 6.

tiam Dei spectes credibilia sunt. Veluti quod certum habetur, Christianos sub Cabade rege Persarum martyrio affectos, & instrumentis quibus formatur præcipue vox, nempe lingua priuatos, clare nihilominus locutos. a *Vidimus*, inquit Iustinianus Cæsar, b *venerabiles viros, qui abscissis radicitus linguis nempe à Vandalis hæreticis, pœnas suas miserabiliter loquebantur.* Marcellus comes se ait vidisse mutum quendam natum, statim exscissa lingua loquutum, & refutasse Arianorum hæresin, & de Christianorum fide veras voces emisisse. Idem se vidisse in multis refert Æneas Gazeus in Theophrasto. c Idem visum fuisse Constantinopoli refert Procopius lib. de bello Vandalico & ex his duos, cum se scortis miscuissent, loqui desijsse d.

a Niceph. li. 16. hist. c. 36
b in l. 1 de offic. præfecti Africæ B. 1. C. li. 17.
c fine de immortalitate animæ.
d ita Niceph. Callist. li. 17. hist. eccl. c. 11.

De discretione & iudicio sermonum, miraculose seu præter naturalem rerum ordinem, pronuntiatorum. CAP. VI.

QVONIAM igitur extra ordinem voces articulatæ erudiri & effingi possunt, quæ ad miraculum & nouum ordinem nos auocare à communibus videntur. Multique vel his perperam fidem tribuentes decepti, aut alij parum creduli læsi sunt: ideo conabimur quædam admonere, quæ nos ab errore veriusq; extremitatis nociuæ aliquatenus, si non omnino, conseruare possint. In primis, qui has voces inconsuetas a rebus, quæ loqui propria natura ordinatia nequeunt, perceperit, accurate prospicere debet, an vere qui putant se audiuisse audiuerint: & an quod audiuerint tale sit, & eius articulationis qualis existimant esse. Si quidem & imaginatio fingit pleraq; ad sensum peruenire communem per sensualia, quæ tamen nullo modo aliunde quam ex propria impressione interiori concitata sunt & effecta: vel ex alijs aliquando auditis aut perlectis. Iterum vt præsentia repræsentata, vt accidit illis qui diu inter canentes versati, postea soli adhuc sonum quendam in auribus resonare credunt, non minus quam si vere voces ipsæ adessent. Et quidam viri patres sanctissimæ vitæ, assidua meditatione iudicij futuri generalis, perpetuo sibi videbantur in auribus resonare verba illa terribilia, quibus interpellabuntur ab angelis sepulti, *surgite mortui, venite ad iudicium.* Et vt ait Horatius e.

e li. 2. Epistola. epist. 2.

Fuit haud ignobilis Argis,
Qui se credebat miros audire tragœdos.
In vacuo lætus sessor plausorq; theatro.
Cætera qui vitæ seruaret munia recto
More, &c.

2. Qui metuunt in syluis latrones, ad omnem auium cantum, vel modicum animalium occursum, aut vocem, sibi fingunt inde voces terribiles, & imaginatione seu phantasia turbata, pro specie concepti metus colloqutiones fieri arbitrantur. Sed falso, non minus quam dormientes ex modico tumultu tonitrua, fulgura, & similia architectantur. Midas qui valde metuebat ne detegerentur asininæ eius auriculæ, se accusatum dixit ab arundinibus natis in eo loco, quo seruus eius secretum aurium, quod nemini audebat prodere, verba effossa humo immiserat, *auriculas asini Mydas habet*, quæ referri visum fuit Mydæ ab arundinibus vento agitatis, vt ait Ouid. 11. *Metamorph.* Sicut apud Plutarch. lib. de sera numinis vindicta, Bessus quidam, dum patrem occidisset, & lateret omnes, putabat ab hirundinibus sibi necem patris exprobrari, & ideo cum ob eam rem pergula deturbare nido conaretur, deprehensus, crimen quod latebat fassus est. Quare qui de inconsuetis vocibus persuasionem habent, primum recte inquirent & expendent intra se num audierint vere eas, & num aut phrenesi, delirio, passioneue animi detineantur illi, qui se audiuisse dicunt, vnde possint decipi & aliter quam verum sit persuadere.

3. Quod si verum sit se voces aliquas audiuisse: Secunda cura erit conuertenda ad inquisitionem eius quod locutum putatur: nam inde fraudes potissimum deteguntur acute considerantibus. Sicuti si perhibeatur lapis, aut oraculum aliquod alloqui, scrutari oportebit, num quispiam homo fraudis sit particeps: vt sæpe alias detectum est, sacrificulos idolorum secreto per caua templi receptacula in statuas æneas aut lapideas excauatas illapsos, oracula & responsa populo reddidisse, & ita lapides & simulacra, quæ os habent & non loquuntur, respondisse.

4. Audiuntur voces sæpe in syluis in locis concauis, & vbi Echo resonat interdum bis, ter, vel pluries, & perfecte verba dicta refert interdum, imperfecte plerumq;. Sed voces non ibi originem sumunt, sed aliunde emissæ referuntur, quod pro miraculo quidem ignorantibus causam est: at his qui eam norunt, naturale & minime mirabile. Et proinde, qui causam norunt, iudices sunt idonei. & illi considerant, vnde aliunde fuerint emissæ. Est echo Cadurci in ea parte extrema ciuitatis qua muri contingunt, ripam fluminis Olthi iuxta sacellum quo sepeliuntur peste mortui, in quam directæ voces ex aduersa ripa fluminis, vsque adeo perfecte & integre restituuntur aut referuntur, vt non solum te relatorem, sed

aliam

etiam vocis emendatorem audire credas. Si enim quid vel submisse pronuntiaueris, vel ex parte inarticulate, tam clare & articulate audies repetitum, vt perfectius audias quam dixeris ex integro, non enim vltimas aut penultimas tantum refert syllabas, sed etiam integras dictiones & orationes, musicalia instrumenta, sonum integrum vocum cantionum eodem quo dicuntur ordine: vt sæpe expertus sum dum ibi professoris publici munus in vtroque iure fungerer.

5 Sunt etiam organa quædam ita arte cōposita, vt vento vel aqua impulsa, aut inflata, voces quasdam articulatas referre videantur humanas, sed non multas aut serie continuatas: qui nouerit artificium nec fidem dictis aut prolatis adhibebit, artificium tamen mirabitur: at ignarus poterit sua credulitate deceptus, & mirari, & interdum illis numen, aut nescio quid superstitionis, tribuere. Qui Argentinense horologium & artificiosam considerarunt fabricam, inuenient quæ huiusmodi causam probare possint, non minus quam in Memnonis statua, quæ sole percussa videbatur oracula reddere.

6. Sunt aues quæ consuetudine & labore docentium discunt certa verba conari & proferre, quas edoctas qui audierit, & nō animaduerterit docentis artem & consuetudinis inueteratum morem, ad stuporem vsq; mirabitur, & si emissas & in agris vagantes casu occurrentes habuerit, vel pro augurio inusitato, vel pro diuino quodam nuntio, vel angelo, vel dæmone loquente, mitti sibi stolide & superstitiose arbitrabitur: vidi sæpe & quosdam ita correptos in dominos auium, quæ certa verba iniuriosa proferre edoctæ erant, ita illis auditis excandescere, vt arbitrarentur eas veluti certo iudicio humano inductas, in eos conuitia conijcere, cum tamen neque vel dominis vnquam ipsi visi fuissent: sed hæc est mens humana, vt quando conscientia maleficij alicuius conscientiam exagitat, putet vel ab ipsis lapidibus accusari. Voluit Hannon hac impostura sibi diuinitatis famam comparare: is enim Carthaginensis præ nimia libidine, noluit intra hominum septa permanere, sed præstātiorem de se famam euulgare statuit, quam natura, quam sortitus erat, pateretur. Itaque plures aues ad discendas cantiones idoneas coemit, & in tenebris obscuroq; loco aluit, solumq; vnam cantilenam eas docuit, *Hannon est Deus.* Quæ cum vna duntaxat audita voce eam complexæ essent consuetudine, aliam alio in diuersas plagas dimisit, arbitratus, auiū carmen de se vulgatum iri. At illæ semel alis solutæ libertatemq; adeptæ, & ad consuetum victum sibi reuersæ naturalem cantum tantum ediderunt *a*. Habebat Agrippina coniunx Claudij Cæsaris, turdum imitantem sermones hominum. Fuit coruus Romæ, qui sermoni assuefactus, omnibus matutinis in rostra & forum deuolans, Tyberium, Germanicum, & Drusum Cæsarem, nominatim, mox transeuntem populum Romanum salutabat. Fuit salutatus cum reuerteretur ab Actiaca victoria Octauius, à coruis duobus, à psittaco, à pica, dicentibus: *Aue Cæsar victor Imperator b.* Si ita instructæ aues consuetudine quædam verba proferre discunt, sine miraculo, at non sine eo, & sine prodigio, ante paucos quam occideretur menses Domitianus, cornix in capitolio eloquuta est, ἔςαι πάντα καλῶς. nec defuit qui ostentum sic interpretaretur.

Nuper Tarpeio quæ sedit culmine cornix.
Est bene non potuit dicere, dixit, erit. c

7. Sunt magi, qui per imposturas, dæmonū- que præstigia, & animalia loqui, imo & lapides & arbores videntur iubere, quemadmodū & Simon Magus, dæmoniorum opera fecit vt loqueretur canis *d*, quod & fecisse Sagam scripsit Paulus Grillandy *e*. Nec mirum, cum satanas ipse, se transfiguret in Angelum lucis, & per præstigia manes ipsos excitare doceat suos impios discipulos, vnde tot oracula dæmoniorum totue illusiones acciderunt Ethnicis, & quibusdam Christianis modicæ fidei.

8. Quare subtilis indagator animaduertet quid id sit quod dicitur loqui, an res ipsa quæ videtur an aliud per rem visam, cuius personā seu laruam quod loquitur induit, & cum extra naturam rei visæ, vel extra naturam obiectī pronuntiari aliquid cognouerit: vt percipiat nouitatis causam, & veritatem simulati vel suppositi facti: tunc altius inquiret, quid sit quod pronuntietur vel dicatur: & examinato sermone deteget facilius id, à quo sermo fictitius & extra naturam rei loquentis emissus est. Est enim oratio, veluti oris ratio, & imago mentis seu proferentis: & ab imagine facile peruenitur ad exemplar vnde manauit, vt à riuulo ad fontem. Quod supra ordinariam naturam accidit, habet superiorem causam, vel diuinam vel dæmoniacam. tantum autem distant inter se ista, vt quamuis dæmones conentur imitari potentiam diuinam, tamen non vere, aut imperfecte, aut cum imposturis repræsentent, vt in præstigijs editis per magos Pharaonis, oppositis veris miraculis Moysis diuinis, ex libro Exodi apparet. Si quid itaq; miraculose & extra præcepta diuina proferatur, sine aliqua necessitate dispēsante, vel à

a Æmil 8.14. de varia histor.
b latius vide apud Macrob: 2 Saturnalior. cap 4.
c Suet. Tranq. in Domitiano cap fin.
d vt refert Clem Roman. in itinerario.
e de sortileg. sett 7.

voce animalium, vel mutorum, vel lapidum, vel arborum, vel spirituum, vel manium, statim concludendum ex impostura dæmonum immissum permittente Deo, vel ad tentandam fidem, vel ad probationem & profectum audientium: nec adhærendum. *Licet*, inquit Diuus Paulus ad Galatas *cap. 1. vers. 8. aut Angelus de cœlo euangelizet vobis, præterquam quod euangelizauimus vobis, anathema sit.* Opera quæ iubentur, aut suadentur, aut efferuntur extra ordinem naturæ: sunt etiam metienda an sint secundum Deum & Spiritum Sanctum, an vero sint secundum viam quæ ducit ad perditionem, carnis aut dæmoniorum, aut mundana reprobata. Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt *a*, fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum seruitus, veneficia, imicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissentiones, sectæ, inuidiæ, homicidia, ebrietates, commessationes, & his similia, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur. Fructus autem spiritus est, caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. Si primi parentes adhæsissent mandatis Dei, qui probibuerat illis de fructu arboris vitæ edere, non fuissent extraordinaria voce serpentis elusi, quæ contrarium suadebat *b*. Admonet ideo Diuus Ioannes *c*. *Carissimi nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint: quoniam multi Pseudoprophetæ exierunt in mundum.* Docuit reipsa & suo exemplo Dominus Iesus Christus hanc probationem. Cum enim præter naturam spiritus visibili corpore assumto, in certamen cum eo veniens *d*, loqueretur aduersaria mandatis Dei Sathan, dicens, *Hac omnia tibi dabo, si cadens adorabis me*, audiuit responsum congruum, *Vade retro Sathanas, dominum Deum tuum adorabis.* Et rursum, de non necessarijs illum aggressus, *Dic vt lapides isti panes fiant: & si filius Dei es, mitte te deorsum, angelis enim suis Deus mandauit de te, vt custodiant te*, detectus à Christo est in sua malitia, in primoq; audiuit responsum, *Non de solo pane viuit homo, sed de omni verbo quod procedit de ore Dei.* In secundo, *Non tentabis dominũ Deum tuum.* Quæ dignissima sunt notatu ad detegenda præstigia dæmonum, qui se transfigurant in angelos lucis, & sæpe per imposturas illasque allocutiones extraordinarias, nituntur nimium credulis persuadere prætextu diuini mandati, & miraculi, quæ Deo, & saluti credentium aduersantur. Quod experiuntur qui sibi applaudunt specie quadam persuasi sanctitatis, à qua inani gloria deturbantur, & dum dæmon videt eos eiusdem cupidos, facile, tanquam diuinis oraculis alloquens; quib. se participes fieri dignos putant, nulla discretione vtentes spirituum, in malorũ omnium præcipitium impellit. Infestantur mulierculæ, & nimium creduli, & in Deum parum constanter credentes ab imposturis huiusmodi dæmonum, qui eos aggrediuntur & alloquũtur per assumta corpora humanæ figuræ, vel per aues & lapides, vnde elusi tandem miraculo attoniti in partes illorum transeunt, postea vero mancipio illorum obnoxij, in impietates & scelera morte æterna expianda, nisi pœniteant, celerrime incidunt: quod aliunde non accidit, quam quod ante probationem spiritus, temere illis credant. Non ita Iosue *e*, qui cum esset in agro vrbis Hiericho, & leuãs oculos vidisset virum stantem contra se euaginatum tenentem gladium, ad eum perrexit & ait. Noster es, an aduersariorum, qui respondit, nequaquam, sed sum princeps exercituum domini Et nunc venio, &c Sic & solent viri prudentes in istis miraculis locutionis anomalis, interrogare quis es qui loqueris, & quid ista loqueris? vel si euanescat post loquelam sermonis continuatio, hæc eadem debent apud se expendere antequam moueantur, aut credant. Sic & Gedeon dum Deus apparuisset ei per Angelũ, & iussisset arma sumere, dum expurgaret in area frumentum, non statim commotus est, aut obtemperauit, sed dixit *f*. *Si inueni*, inquit, *gratiam coram te, da mihi signum quod tu sis qui loqueris ad me, quod & accepit: nam et carnes & azymos panes quos illi obtulerat ex iussu eius ponens supra petram, extendit angelus Domini summitatem virgæ, quam tenebat in manu, & ascendit ignis de petra & carnes azymosq; panes consumsit: angelus autem domini euanuit ex oculis eius.* Suspectæ maxime habendæ sunt collocutiones dæmonũ, si se tales esse fateantur, vt sæpe accidit, dum illi desperatæ vitæ homines inuadunt: aut pijs exorcismis alijsq; remedijs ecclesiasticis adiurati confiteri coguntur, etsi boni quippiam polliceantur aut prænuntient. Sunt enim inimici irreconciliabiles hominum, & omnia eorum tanquam pernitiosorum & proditorum inimicorum suspecta sunt habenda: nihil enim quod prodesse vere possit homini vnquam procurant: & si apparentia quadam tale quippiam prætendant, magis suspecti doli habendi sunt, quia illita sint venena dulcibus, ad inescandum non cauentes. Pollicentur multa, sed vt spiritus mendaces ad nihil boni præstandum contra se accingunt: & si illorum mala opera, pijs hominibus aliquando per consequentiam ad perfectũ & meritum

a Paul ad Gal. cap. 5. v. 19. & seq.

b Gen. 2. & 3. c.

c 1. Ioan. c. 4. v. 1.

d Matth. c. 4. Mar. c. 1. & Luc. c. 4.

e Iosue ca. 5. v. 13.

f Iud. c. 6. v. 14. & seq.

meritum Dei ope & adiutorio perficiant, vt Iobo, id præter intentionem illorum certe accidit, sed facit Deus cum tentatione prouentum, vt exempla diui Antonij Heremitæ, & aliorum anachoretarum proborumq; virorum fidem faciunt.

9. Ad iudicium & probationem rursum sermonum præter rerum ordinem prolatorū, conducit expendere: num perfectum sensum, an imperfectum, an ambiguum referant, & conueniant causis, ob quas dicuntur. Echo tātum vt plerumq; postremas literas, aut saltem syllabam finalem aut penultimam profert: animalia assueta quibusdam sermonibus, eosdem referunt quidem, sed sine occasione obtrudunt & repetunt. Oracula quædam antiquorum dæmonum, cum res non possent futuras complecti vere ex motu syderum, aut rerum naturalium ordine, ita ambigue prolata sunt, vt in vtramuis partem possent conuerti, quocunq; res peruenisset.

10. Finis & euentus insuper attendi debet, ad quem dirigitur extraordinaria illa vox. Sūt ita voces quædam, quæ emissæ sunt artificio audientibus incerto, cum persuasione diuina, ad metum incutiendum populo, & tunc vidēdum, an sit causa metuendi proxima vel futura, & cauendum à superstitione. Si proculdubio diuinitus immissa credatur, adhibenda remedia, quibus ira Dei placari possit, supplicationibus, eleemosynis, ieiuniis: ne in his simus deteriores ethnicis & idololatris, qui religionis opinione in prodigiis huiusmodi recurrebant ad expiationes, supplicationes publicas, ad lectisternium, lustrationes, & sacrificia: dedit enim Deus significationem dilectis suis, vt fugiant à facie iræ: & quamuis à signis cœli, aut ab aliis prodigiis non sit timendum fidelibus, qui in Deo confidunt: tamē contemnere non debent, quin illis meliores fiant, & à peccatis resipiscāt: nunquam enim Deus magnam cladem immittit populo, nisi prius admonitis per signa & portenta mortalibus, quibus sibi prospicere & vitam emendare possunt: cum non desideret mortem peccatoris, sed vt magis conuertatur & viuat, & iusti exeant de medio obstinatorum, vt Loth, de medio Sodom. angeli sermone admonitus de futura perditione, compulsus etiam est ingredi, ne cum illis inuolueretur. *a*

a Gen. 19.

11. Non potuit, nisi à Dei benignitate oriri etiam illa vox ante aduentum Hunnorum audita noctu de cœlo, *caue tibi Italia*, quæ fuit prænuntia aduentus tyranni Attilæ. *b* Præmonebat enim, vt iram Dei auerterent, ob quam concitatam promeruerant affligi. Talis & vox Hierosolymis obsessis à Tito Vespasiano, antequam vastaretur, in templo audita, *migremus hinc*, quæ excidium Hierosolymitanum effugere admonebat *c* Similis & prouidentiæ, quod refertur à Plutarcho *d*, Romæ M. Ceditium plebeium hominem, Tribunorum collegio consulari potestate renuntiasse, de noua via supra ædem Vestæ, vbi postea sacellū fuit, silentio noctis, vocem humana clariorem audiuisse, quę iuberet magistratibus nuntiari, Gallos aduentare. Sicut & narrat Cedrenus, tempore Romani Argyropoli Imperatoris, in Thracensi prouincia apud radices montis Cuzenæ vox miserabilibus eiulatibus & lamentis, à mense Martio ad Iulium exaudita, Cladem Romanorum in Cœlesyria portendit. Semestris locutus est Crœsi filius in crepundiis, quo prodigio totum concidit Lydorum regnum. *e*

b Bonfinius lib. 3 decad. 1.

c Ioseph. lib. 7. de bello Iud. c. 2.

d in Camill.

12. Eo pertinet, quod apud Cremonam, quidam infantulus in cunis iacens, matrem cibum familiæ parantem, compellauit, vt à ventris cura cessaret, Deum enim grauibus pœnis peruersam hominum vitam vlcisci decreuisse, sed Dei genitricē ante tribunal Christi astantem instantissimis precibus obstare, & hæc, cum dixisset, iterum conticuit. *f* Sicut autem & enuntiationes quædam malorum de cœlo prænuntiæ fuerunt, & indices, vt cauerent homines, & reuocarentur à causis, quæ flagella Dei concitant, quę & per ora Prophetarum crebrius annuntiata sunt. Sic & quædam voces cœlitus auditæ, quæ ad meliorem spem afflictos erigerent, promissionibus extra ordinem enumeratis per Angelos, per Prophetas, & viros pios, aut alias miraculosas & extraordinarias voces. sicuti Angelus allocutus Agar super Ismaelis filij futurum incremētum. & alius ad Saram prænuntiauit Isaaci futuram conceptionem, natiuitatem & pręstātiam: alius Christi Domini aduentum: alius natiuitatem præstantissimi viri sanctissimi diui Ioannis Baptistæ. Et Izatis Adebanorum regis nondum nati excellentiam indicauit. Cubans enim cum vxore prægnante Monobasus rex, & manum reclinatam habens in vxoris vterum, vocem quandam sibi audire visus est, iubentem, vt manum à ventre tolleret, neve premeret fœtum, qui, vt non sine diuina prouidentia inchoatus sit, ita finem habiturus esset fortunatissimum: qua voce permotus Monobazus, natum hunc filium Izatem nominauit, regniq; heredem reliquit, qui Iudæorum religionem amplexus, rebusq; contra Arabas & Parthos feliciter gestis, vigesimo quarto regni anno fatis cessit. *g*

e Plin. lib. 11. natur hist. c. 51.

f Dodechin in append ce Mariani Scoti.

g Vt refert Ioseph lib 20. c. 2.

DE REPVBLICA, SIVE, DE LITERIS, Liber XVI.

De figuris seu characteribus literarum, cognitione & pronuntiatione, seu sono earum.

CAP. I.

EXigit series ordinis, quia de instituendo recto sermone pronuntiationeq; intelligibili necessaria in republica admonuimus, vt de modo formationeq; eius consequenter agamus, quæ non aliunde facilius, quam ex literarum sono habentur, vnde & distinctio vocis, & scripturæ eius significatio proficiscitur. Et plura vtilia societati humanæ accedunt. Iam lib. 16. Syntaxeos, diximus de literis multa, quæ hic non repetentur a. Nunc de aliis dicam, quæ mihi inter legendum bonos auctores, circa literas digna notatu occurrerũt. Literam Latini dicunt, siue à lituris, quibus similes sunt: alij à lineaturis, quarum tractu effinguntur, vnde & Græcis γράμματα: aliis litera, quasi legitera, vel quod legendi præbeat iter: vel quod legẽdo iteretur. Quomodocunque autem diffinias, constat literas elementa esse, seu figuras quasdam, & signa, quę pronuntiationis sermonem repræsentent & retineãt, seu referant, dum efferuntur, ex consensu hominum, ea significãtia, quę significari placuit: ita Hebræis dicuntur, אותיות *othioth*, id est, signa Ex literarum coniunctione hunt syllabæ, seu vox distincta: ex syllabis & vocibus nomen & dictio: & ex dictionibus oratio. Quod docetur ex appellationibus seu significatione literarum Hebraicarum, quæ primæ videntur, & à quarum characteribus aliarum linguarum & nationum characteres efformati & tracti videntur, paulum pro more & antiquitate, & vsu variati, & à rectitudine in aliam delineationem vel imperitia scribentium, vel alio casu declinantes.

a c. 3. de literis ipsis. 4 de cognatione inter se. 5 de emend. vitiosa pronuntiatione. 6. de diuisione literarum.

LITERARVM HEBRAICARVM SEV CHARACTERVM SCHEMA.

1	Aleph *id est*	*disciplina* אלף	1	א.a. hinc Græcis	1	*Alpha* & a Chald.
2	Beth	*domus* בית	2	ב b.u.	2	*Betha* βῆτα
3	Gimel	*vocis plenitudo* גימל	3	ג. g.gh.	3	*Gamma* γάμμα
4	Dalet	*librorum,* (dici potest) דלת	4	ד.d.	4	*Delta* δέλτα
5	He	*hæc* הא	5	ה. h.	5	*Epsilon* ἐψιλόν
6	Vau	*in ipsa* וו	6	ו.v.	6	
7	Zaiin	*viuit* זין	7	ז z.	7	*Zita* ζῆτα
8	Cheth	*viuens* חית	8	ח.ch.	8	
9	Teth	*bonum* טית	9	ט.t.	9	*Theta* θῆτα
10	Iod	*principium* יוד	10	י.i.	10	*Iota* ἰῶτα
11	Caph	*tamen* כף	11	כ.ך. finale ch.	11	*Cappa* κάππα & χί
12	Lamed	*disce* למד	12	ל.l.	12	*Lambda* λάμβδα
13	Mem	*ex ipsis* מם	13	מ.ם. fin.	13	*My* μῦ
14	Nun	*hoc sempiternum* נון	14	נ ן. fin.	14	*Ny* νῦ
15	Samech	*auxilium* סמך	15	ס.s.	15	*Sigma* σίγμα
16	Gnain	*oculus* vel *fons* עין	16	ע.gn.	16	
17	Pe	*os* פא	17	פ ף.fin.p.ph.	17	*Pi* & *Phi* πῖ & φῖ
18	Tsade	*iustitia* צדי	18	צ ץ.fin.tz.ts.	18	
19	Koph	*vocatio* קוף	19	ק k.	19	*Kappa* κάππα
20	Resch vel Rosch	*caput* ריש	20	ר.r.	20	*Rho* ῥῶ
21	Schin	*dentes* שין	21	ש.sch.	21	potest esse ξῖ χῖ
	Sin			ש.s.		*Sigma* Græcorum
22	Tau	*signum* תו	22	ת.t.th.	22	*Tau* ταῦ

Collige ex illis cum Eusebio Pamphilo, Euangelica elementorum sensum hunc, Disciplina domus, plenitudo librorum: hæc, in ipsa viuit viuens, bonum principium: tamen disce ex ipsis sempiternum auxilium. Fons aut oculus, atque os iustitiæ, vocatio capitis, aut dentium signa.

1. Metaphrasis itaq; & ἑρμηνεία τῶν στοιχείων, explicant causam literarum, & necessitatem: dein quomodo quędam pronuntientur per instrumenta pręcipue palati, linguę, oris, gutturis, labiorum seu oris, dentium: quæ interdum concurrunt, interdum seorsum pronuntiationem efficiunt.

2. Constat & rursum, antiquissimam esse inuentionem literarum, eamque traxisse originem

ginem primam & characteres ab Hebræis, nõ à Chaldęis vel Græcis. Nam literarũ illarum nomina produnt, non esse Gręcæ linguæ, sed alienę. Maximum in omni lingua progressum se fecisse arbitrari debet, qui recte ipsa elemẽta seu literas ex more intelligibili, efferre didicerit. Et contigit, multos posse quidem intelligere idioma sermonis: at imitari natiuum accentum sermonis & pronuntiationem propriam, non omnibus competit. Ex cuius rei obseruatione, commodum potest accedere reipublicę. Sicuti habetur in libro Iudicum, *a* Galaatidas detexisse inimicos Ephrathęos, eosq; necasse, quod nescirent interrogati pronuntiare Schibboleth, quod idem, quod spica, sed pronuntiarent Sibboleth. Sunt cuiusq; sermonis certi linguę motus non omnibus, & nisi ex consuetudine cogniti. Ideo perfectiores linguę Hebręa, Gręca, Latina, canones pronuntiandi literas prępofuerunt, vt necessarios & pręuios. Et Hebręi quidem distribuunt literas in quinq; classes per differentiam organorum humanę vocis.

a Cap. 12. v. 6.

Prima earum, quę in prolatione egẽt adminiculo *gutturis* potissimum.
{ א in oris cauo pronuntiata.
ח aspirationis leuis.
ה aspirationis grauis & fortis.
ע in nodo gutturis formata, attribuit Reuchlinus ruinini. }
2 earum, quę egẽt adminiculo *palati* גיכק
3 earum, quę dicuntur *linguæ* דטלנת
4 quę *dentium* זסרצש
5 quę *labiorum* בומף

Gręcę linguę quoq; literatores, eodem labore tenentur in pronuntiatione suarum literarum, vt liquet ex institutionibus primis eorum, quæ passim exstant. Latini & Galli & aliæ nationes in illis quoq; primum laborant. Neque omittam referre versus, quibus Quintianus Stoa breuiter formationem pronuntiationis literarum describit, dum ait:

A sub directo memorabilis oris hiatu est.
B simul inclusis profertur vtrinq; labellis.
C linguam ad pulsos compellit vtrinq; molares.
D cogit superos linguam contingere dentes.
E paulum pressa profertur gutture lingua.
F labrum inferius superis cum dentibus vrget.
G dentes extremum, cum tangit lingua palatum.
H oritur tractus cum ventus faucibus halat.
K fauces formant media cum parte palati.
L facit extremam contingens lingua palatum.
M quũ sit pressum, premitur per vtrumq; labellũ.
N linguam ad pulsa collidit littora dentes.
O venit, exoritur quum spiritus ore rotundo.
P datur eruptis ter litera quinta labellis.
Q fit in appulsu, cum stringimus ora palati.
R facit vt supero crispetur lingua repulsa.
S cum fit, peragit colliso sibila dente.
T linguam impulsu contractis dentibus exit.
V facit os strictum, sic premula labra fatigat.
X reddit, quicquid C, atq; S, formare videmus.
Ypsilon apprensis labris procedere iustum est.
Zeta sepulcrales imitatur concita dentes.

Quæ omnia, si bene perpendantur, referũt maxima ex parte Hebræarum literarum prolationem, non minus quam ipsi characteres Latini & Græci formam earundem. Accedunt etiam propemodum omnium gentium literarum figuræ maxime perfectiores, Græcæ & Latinæ, Gallicæ, Germanicæ, ad Hebræas. Fuerunt tamen alię gentes, quę vel aliquas addiderunt, vel alias figuras adinuenerunt ex consensu receptas.

3. Plinius *b* literas arbitratur semper Assyrias fuisse: alios tamen repertas in Ægypto à Mercurio, alios apud Syros voluisse: vtrumq; autem intulisse in Græciam ex Phœnice Cadmum sedecim numero, & Troiano bello eis addidisse Palamedem quatuor, hac figura, Θ, Ξ, Φ, Χ, nempe duplices: totidem post eum Simonem Melicum, Ζ, η, ψ, ω. Aristotelem vero decem & octo priscas fuisse, α β γ δ ε ζ ι κ λ μ ν ο π ρ σ τ υ φ. Et duas ab Epicharmo additas θ χ, quam à Palamede maluisse: aliaq; etiam antiquiora *c* refert Plinius, quæ apud eum ibi videnda relinquo, & quod *d* refert, Phœnicum gentem in gloria magna fuisse ob literarum, syderum, naualium, & bellicarum rerũ inuentionem. Xenophon *e* conuenit cum Plinio. Palamedẽ inuenisse literaria elemẽta ζ π φ χ, Hesychius Illustrius *f* commemorat. At Lucianus *g*, *Ferunt*, inquit, *alij Cadmum insularem, alij Palamedem Nauplij filium, nonnulli Simonidem literas Græcas ordinasse.* De diuisione vero literarum Græcarum agit latissime Galenus *h*. Sunt qui antiquiores putẽt literarũ inuentiones, & semper fuisse ab initio cum homine: verum disseminatis gentibus, vt multi deuiarũt à vera Dei religione, & virtutes contempserũt: sic etiam literarum cultum abiecerunt, & rudes barbarive effecti, sine illis diutius vixerũt, donec & ad illos aliunde, vbi conseruatæ erãt, per diuersos peregrinantes inuectæ sunt, & postea additionibus characteribusq; illustratæ, & posteris traditæ. Non enim ita plenæ erant ab initio, aut cognitæ, vt postea. Sic Ammian. Marcell. *i* de Ægyptiis ait: *Non enim, inquit, vt nunc literarum numerus præstitutus & facilis exprimit, quicquid humana mens concipere potest, ita prisci scriptitarunt quoq; Ægyptij: sed singula litera, singulis nominibus & verbis seruiebant, & verbis nonnunquam significabant integros.*

b lib. 7. c. 56.
c prædicto cap. 56 lib. 7.
d lib. 5. c. 12.
e libello de æquiuocis.
f lib. περὶ εὑρημάτων.
g in dialogo iudicij vocalium.
h lib. 3. methodi medendi, c. 3.
i lib. 17. historiar.

integros sensus: vt per vulturem natura vocabulum pandunt: quia nullos mares posse inter has alites inveniri, rationes memorant physica, perq; speciem apis, mella conficientis, indicant regem moderatorem cum iucunditate, &c. Exstat opus antiqui auctoris Ori Apollinis, de literis hieroglyphicis, de ea re copiose docens. Sunt etiam nunc quædam nationes, quarum voces vix exprimi possunt, vel saltem nisi ex longo vsu assuetæ, intelligi possunt. Et forsan nisi inter eiusdem idiomatis indigenas, vt apud Cantabros, qui dicuntur *basques* vulgo. vt & Hungaricarum sermonem sua ætate primum incepisse scribi, testatur Beatus Rhenanus. *a* Sunt & inter Latinos literæ aliter notatæ, aliter pronuntiatæ, de quibus Quintilianus. *b* Nec characteres omnes omnibus linguis facile accommodari possunt, quin aliquid de pronuntiatione propria immutetur: vt non inutiliter omnino monuisse videatur Dyctis Cretensis Gnosius, *c* se scripsisse Troiani belli historiam, cui interfuit, literis Punicis à Cadmo Danaoq; traditis. Ita Rutheni seu Moscouitæ, vel Russi, b, per vnam consonantem efferunt, ch, vt kh. & g. vt Slauinorum idioma per h. aspirationem, vt pro *Iugra & vuolga*, dicunt *Iurha & vuolha.* Th. proferũt per ph. vt Pheodorum, pro Theodorum, vt notat Sigismund. Baro Liber, *d* nos etiam de corruptione pronuntiationis, vel de varia literarum prolatione nationum docuimus quædam. *e* Refert & idem Baro, *f* Michaelem Imperatorem Constantinopolitanum misisse literas Slauonicas in Bulgariam, anno mundi 5406. & antea caruisse characteribus.

a lib. 2 rerum Germanicarũ.
b lib. 1. Instit. c. 7 fusẽ.
c lib. 5 de bello Troiano.
d in princip commentar. de rebus Moscouiticis, ad lect.
e lib. 16 artis mirabil. c. 1
f lib. 1. Moscouiticarum commentariorum.

4. Sed neq; ipsæ Hebraicæ literæ omnibus olim peruiæ erant, nisi peritis & exercitatis in ipso idiomate. Atq; ideo Rabini in commentariis plerunq; expeditioris lectionis gratia, literis אי pro vocalibus. א pro cametz vel patchah, ו pro cholem & scurech, pro kibutz: י iod pro hiric, zere, segol: vt notat Ioannes Isaac Leuita, *g* addita postea puncta, accentus, quę & vocales, & pronuntiationem, & lectionem distinguant facilius. Habuerunt autem literæ Hebræę puncta, loco vocalium, ex Rabinis duobus, Rauia, inquam. & Rauasse, sub tempus Magni Cõstantini, cum plures ad fidẽ Christi conuerterẽtur. Idq; vt pleraq; loca veteris Testamenti ad nutum corrumperent. *h*

g in epistola ad lectorem ante physicam Hebræam.
h Vt refert Iacobus de Valentia Episcopus Christopolitanus, tracta. 6. in præfationib. Psalmorum.

5. Sed & vt in omnibus linguis sæpe pro diuersitate temporum voces mutantur: sic & scribendi modus, & literarum adiectiones vel detractiones scripturis accidunt: vt non plane præsentes cum antiquis sibi respondeãt in pluribus: quemadmodum interdum c. pro g. poni: vt curculio, pro gurgulio, tradit Marcus Cato. *i* interdum a pro o. vt aula pro olla, vt idem ait: *k* Et additur r interdum, vt ergo, pro ego, idque sacrorum verbis sæpe factum, recenset idem. admonet & de his mutationibus plura, de lingua Latina libris: & olim *oloes* dicebant, pro illis, neq; antiqui literam geminabant, *l* habebantque alia à nostris seculis plura dissimilia, non audeo dicere, num perfectiora, vel imperfectiora: tempus enim & mores vtentium dant verbis auctoritatem. Cui non erit alienum coniungere, quæ tradit Cornelius Tacitus, *m* Annalium, de Claudio Cæsare agens. *Ac nouas*, inquit, *literarum formas addidit vulgauitq;, comperto Græcam literaturam non simul cœptam absolutamq; primi per figuras animalium Ægyptij sensus mentis effingebant, & antiquissima monumenta memoriæ impressa saxis cernuntur, & literarum semet inuentores perhibent, inde Phœnicas, quia mari præpollebant intulisse Græciæ, gloriamq; adeptos, tanquam repererint, quæ acceperant. Quippe fama est, Cadmum classe Phœnicum vectum, rudibus adhuc Græcorum populis, artis eius auctorem fuisse. Quidam Cecropem Atheniensem, vel Linum Thebanum, & temporibus Troianis Palamedem Argiuum memorant sexdecim literarum formas, mox alios, ac præcipuum Simonidem cæteras reperisse. In Italia Ethrusci à Corinthio, Aborigines Arcada ab Euandro, didicerunt. Et forma literis Latinis, quæ veterrimis Græcorum. Sed nobis quoque Punica primum fuere, deinde additæ sunt. Quo exemplo Claudius tres literas adiecit, quæ vsui imperitante eo, post oblitteratæ: aspiciuntur etiam nunc in ære publicandis plebiscitis, per fora ac templa fixo.* Hæc ibi. Tacitus iisdem verbis, in quẽ locum Vertranus Maurus, ait, primam harum trium literarum fuisse Ⅎ digammæ Æolico similem, de quo agit Gellius, *n* pro exprimendis leuius dictionibus, *Diuus, Cliuus, riuus, seruus.* Vt in hoc nomine VIⅎVS, in antiquis monimentis. Testatur & de ea litera non inutiliter adiecta à Claudio M. Fabius. *o* De litera secunda, cum s, præpositum p, loco Græcæ literæ ψ, & pro duabus illis literis ps, induxisse ait, antisigma, & hac figura ↄ c. & Priscianus lib. 1. vbi agit de accidentibus literæ. De tertia vero ab eo inuenta litera, non satis constat, nisi quod idem Vertranus notat, se legisse Romæ apud Velium Longum, in libro de Orthographia manu scriptum apud Strossium, cum nouam literam excogitasse, similem ei notæ, quam pro aspiratione Græci ponunt, per quã scriberentur voces, quæ neque secundum exilitatem literę, *p* neque secundum pinguedinem sonant: vt *viro, virtute*: neque rursum secundum

i de re rustica c. 82.
k eo. c. 11.
l vt notat Festus Pompeius.
m lib. 11.
n lib. 14. c. 5.
o lib. 1. c. 4 & 13.
p lib. 1. Instit. c. 4. & 7.

cundum latum literæ sonum enuntiarentur, vt in eo, quod est, legere, scribere. Vide & fuse de his apud Quintilianum. Scribit etiam Gregorius Turonensis *a*, Childericum Regem Suessonum vel Francorum, addidisse literis nostris ω, sicut Græci habent, ae θ, χ, ψ, ζ, & misisse epistolas in vniuersas ciuitates regni sui, vt sic pueri docerentur.

a lib. 5. histor. Francica, c. 44.

6. Pro literis, vt Ægyptiis, fuerunt animalia, & alia signa secretiora, & quæ pertinerent ad contemplationem vniuersi, per hieroglyphica, per notas & figuras tradidisse Ægyptios, vt sine magno labore intelligi nequirent, tradit Aristoteles in eo tractatu, qui ei tribuitur, de diuina sapientia secundum Ægyptios. *b* Iamblychus de mysteriis Ægyptiorum, Orus Apollo de literis Hieroglyphicis, vtque idiotis imagines seruiunt, sic fuerunt quoque aliis temporibus inuentæ notæ in tachographia. Sic Mecœnas dilectissimus Octauiano, primus ad celeritatem scribendi notas quasdam literarum excogitauit, quam rem Aquilæ liberti ministerio multos docuisse, refert Dio Cassius: *c* &, vt ait Plutarchus in Catone, istæ notæ sunt σημεῖα ἐν μικροῖς καὶ βραχέσι τύποις, πολλῶν γραμμάτων δύναμιν ἔχοντα. Illę notæ sunt veluti signa parua significatorum: vnde sigilla parua, videlicet signa, & per contractionem quibusdam sigla: improbo enim eorum sententiam, qui putant σίγλα esse Græcis, quod nos cistas. vt enim sigillum est parua imaguncula, vel nota, qua obsignamus scriptas literas, sic siglum est nota, qua intelligitur, plus esse intelligendum, quam expresse ad longum, vt dicunt, scriptum sit. Quia autem ista sigilla, vel sigla, vel signa non intelliguntur ab omnibus, nō minus quam illa *& cetera* notariorum, vulgaria etiā non sunt, vt innuit Cicero *d*: *Quod ad te, inquit, de decem legatis scripsi, parum intellexisti, credo: quia διὰ σημείων scripseram: &c.* Sunt & quædam inter literas literæ solæ signa plurium intelligendorum, & in mysteriis, & apud notarios, vt litera Y. Pythagoræ habebat symbolum vitæ. Iustinus & Martyr literam X. Latinam, continere mysterium crucis monet. Platonemque vocant in testem de filio Dei disserentem, in Timæo, Deum in mundum instar X posuisse. Christus α & ω, pro principio & fine, sine principio & fine. Et apud Ezechielem signum salutis litera T. Apud Græcos θ. nigrum signum mortis in iudiciis: A. signum absolutionis: C condemnationis: N L. non liquere, dum sortium iudicialium calculis impressa in vrnam mittebantur. Ideo Iustinianus prohibuit olim vti talibus sigillis vel siglis in transcribendis legibus, ne

b lib. 1. c. 1 & lib. 14. c. 14.

c lib. 31. hist.

d lib. 13. ad Attic. epist. 32.

daretur occasio errandi illis, qui non æque illa intelligerent. *e* *Nemo, inquit, eorum qui libros conscribunt, audeat sigla in his ponere, & per compendium ipse legum interpretationi vel compositioni maximum adferre discrimen: scituris omnibus librariis, qui hoc in posterum commiserint, quod post criminalem pœnam, æstimationem libri in duplum domino eius, si nescienti dederint, inferre compellentur, &c.* Et rursum *f*: *Eandem autem pœnam falsitatis constituimus aduersus eum, qui in posterum leges nostras per siglorum obscuritates ausi fuerint conscribere. Omnia enim id, & nomina prudentium, & titulos, & librorum numeros, per consequentias literarum volumus, non per sigla manifestari, ita vt qui talem librum sibi parauerit, in quo sigla posita sunt, in qualemcunque locum libri vel voluminis, sciat inutilis se esse codicis dominum. Neque enim licentiam aperimus, ex tali codice in iudicium aliquid recitare, qui in quacumque sua parte siglorum habet malitias, &c.* Signare, vnde sigillum, est designare & ostendere, vt refert Nonius Marcellus de varia significatione vocum, in verbo signare, ex Lucilij lib. 29. exque Georgicis Virgilij, & aliis, & hoc etiam tritum est. Literæ etiam signa sunt, quæ demonstrant & lituris constant, vel sæpe iterantur in lectione, vel lectioni iter parant: vnde & dictas monuimus, quasi lectioni iter parantes. Veruntamen non ita recepta sigla seu parua signa & contracta, ac signa extensa cognita literarum. Est enim magis in signis literarum figura, quod magis memoriam iuuare potest, quam in signis illis & abbreuiaturis, quæ sigla. Et rusticus poterit facilius imagines seu figuras literarum depingere vel referre, quamuis non nouerit legere, quam figuras abbreuiatas. Quemadmodum apud Euripidem, *g* pastor quidam literarum imperitus, Thesei nomen pictum significat vel exprimit:

Cum literarum imperitus ipse sim,
Dicam figuras signaque euidentia.
Θ *Est circulus torno velut factus bene,*
Signumque habens in ventre, quod clare patet.
H *Binas secunda forma lineas tenet,*
Dispescit has medio incidens mox altera.
Σ *Cincinnus inde tortus ipsa tertia.*
E *Subit figura quarta, recta linea,*
Tres incidentes diuidunt hanc lineæ.
Y *Quintam minus promptum sit ipsam dicere,*
Sunt differentes lineæ inter se duæ,
Quæ conueniunt omnes simul in vnam basim.
Σ *Extrema differt nil figura tertia.*

Refert Athenæus *h* similes literarum descriptiones ex Agathone tragico in Telepho ex Theodecte Phaselite, & aliis. Iustinianus rursum *i* statuit, vt post literas ab antiquis

e vt habetur in l. 1. §. 8 illud autem de vet. iur. enucl. C.

f in l. 2 § 22. eandem autem pœnam. eo. tit. de vet. iur. enuclean. C.

g in Theseo.

h lib. 10. dipnosophist. in fin.

i in c. 2 nouell. 47 vt præponatur nomen Imperatoris.

vsurpatas pro annorum numeris veluti ↄ, vel c. vel v. &c. aliæ subderentur communes. & omnibus notæ, quæ legi ab omnibus facile possint, & significare gestorum tempus, vt nô fatigentur requirentes id tempus. Item *a* statuit, vt si quis literas sciens voluerit inter filios suos disponere, vt primum quidem subscriptione sua tempus declaret: deinde filiorum quoque nomina propria manu: ad hoc vncias, in quibus scripsit eos heredes, non signis numerorum significandas, sed per totas literas declarandas, vt vndiq; claræ & indubitatæ consistant. Similis constitutio *b* Basilij Imperatoris Orientis, titulo περὶ σημείων τῶν ἀριθμῶν, de notis numerorum, in qua animaduertens occasionem maleficij prauis hominibus eo dari, quod numeri, quibus verbi gratia semis, sextans, vncia, & similia designabantur per notas: recepta antiqua consuetudine scriberentur: loco notarum literis vti iussit, quas etiam rustici legere possent, & de suo sumtus in chartas, literas, atque scribas ipse suppeditauit. Comperimus autem, & Cæsares literarum proprios habuisse apices, vt & proprium Encaustum. *c*

a in nouella 107. de testam. imperfect. c. 1.
b in lib. 2. iuris orientalis, num. 2.
c vt liquet ex l. 3. C. ad leg. Corn. de fals.

7. Ceterum non prætermittendum, notas separari à literis: & aliud esse notis rem significare, aliud literis, quod admonet Paulus Iurisconsul. *d Notis, inquit, scripta tabulæ (scilicet testamenti) non continentur edicto, quia notas literas non esse, Paulus lib. 25 ad edictum scribit.* Serui fugitiui, & literis aut notis solebant compingi. Notæ erant etiam sine literis: vnde apud Vlpian. *e* notæ verbo, etiam cicatrices contineri responsum est. Et Paulus *f* differentiam notarum & literarum demonstrat, ibi, *Lucius Titius miles, notario suo testamentum scribendum notis dictauit, & antequam literis perscriberetur, defunctus est, &c.* Et Modestinus *g* eos, qui notis scribunt acta præsidum reipublicæ causa, non abesse certum est.

d in l. sed cum patrono, 6. § fi. de bonor. possess. lib. 37. P. tit. 1.
e in l. 1. § fi. de seru. fugit. lib. 11. P. tit. 4.
f in l. Lucius Titius, 40. de milit. testam. lib. 29. tit. 1.
g in l. inter cet. 33. § 1. ex quib. caus. maior. lib. 4. P. tit. 6.

8. Imagines notæ sunt, quibus ea, quæ dicenda sunt, continentur. *h* Notarius à notis, quibus celerrime, & paucis multa, postea literis extendenda & præscribenda excipit. De quo sic Martialis; *i*

Currant verba licet, manus est velocior illis.
Nondum lingua suum dextra peregit, opus.

Et Ausonius: *k*

Puer notarum perpetuum,
Solers minister aduola.
Bipatens pugillar expedi,
Cui multa fandi copia,
Punctis peracta singulis
Vt vna vox absoluitur, &c.

h vt ait Fabius Quintilianus, lib. 11. Institutionum oratoriarum, c. 2.
i lib. 14. epigram. 208.
k epigram. 167.

Forsan inde notio dicta, quasi per signa, vel scientia, vel conceptio alicuius rei. Et notionem accipere possumus & cognitionem & iurisdictionem, inquit Vlpianus *l*, *Notionis nomen ad eos pertinet, qui iurisdictionem non habent, sed habent de quauis alia causa notionem, &c.* Consentit Marcellus *m* Atq; Vlpianus *n* constituit differentiam inter librarios & notarios: *Iam & librariis, & notariis, & calculatoribus siue tabulariis ius dicetur.* Librarios Græci καλλιγράφους dixerunt, vt Nouella 42. Notarios ταχυγράφους & ὀξυγράφους. Accedat & his Suetonius Tranquillus, qui in Tito Vespasiano, de eo agens *o*: *Ex pluribus comperi notis quoque excipere velocissime solitum: cum Amanuensibus suis per ludum iocumq; certantem imitari chirographa quæcunq; vidisset.* Librarij erant, qui libros scribebant: siue scriptores, scribæ, mercede accepta manu sua scribentes. vt apud Plinium, *p* de insigni Iulij Cæsaris memoria agentem: *Epistolas vero, inquit, tantarum rerum quaternas pariter librarius dictare, aut si nihil aliud ageret septenas.* Et Cicero *q*, *Aliquando tamen me designato lex in publicum proponitur, concurrunt iussu meo vno tempore plures librarij, descriptam legem ad me adferunt.*

l in l. notionis, 99. de verb. sig. & in l. ait prætor, 5. § 1. de re iudicat. lib. 42. P. tit. 1.
m in l. non aliter, 69. § 1. de legat. 3.
n in l. 1. § iudices quoq; literarij, de extraord. cognit. lib. 50. P. tit. 13.
o c. 3. ait.
p lib. 7. c. 25.
q pro lege Agraria.

Et Martialis: *r*

Si qua videbuntur chartis tibi lector in istis,
Siue obscura nimis, siue Latina parum:
Non meus est error: nocuit librarius illis,
Dum properat versus annumerare tibi, &c.

r lib. 2. epigr. epigram. 1. ad lectorem.

Sic Scæuola. *f* Si librarius in transcribendis stipulationis verbis errasset, nihil nocere, quo minus & reus & fideiussor teneatur. Et Horatius de arte: *Et scriptor si peccat, idem librarius, vsq; &c.* Et in l. fin. de iure immunitatis, *lib. 5. P. tit. 6.* inueniuntur librarij horreorum depositorum, &c. Hodie & confunditur appellatio Notariorum cum librariorum officio, vt & hodie dicuntur Notarij summi Pontificis: qui & ideo Protonotarij, qui in consistoriis Papæ prope summum Pontificem ad scribendum adsunt: de quorũ dignitate agit constitutio 2. Pij 2. quæ incipit, cum seruare, anni 1459. in bullario Cherubini. Sunt ea ratione & dicti notarij cameræ Apostolicæ, de quorum officio & priuilegiis agitur in Pauli 2. constitutione 7. de officio & exercitio Notariorum, incipiente, *inter præcipuas*, sub data 7. Cal. Augusti 1469. in di. Bullario Cherubini. Dicuntur & diuersis nominibus in cancellaria Romana, qui scripturæ vacant, vt scriptores maioris parci, scriptores referendarij, abbreuiatores minoris parci, notarij cancellariæ & similes, de quibus apud Octauianum Westrium, lib. 1. introductionis in aulæ Romanæ actionem, c. 4.

f in l. si librarius, 92. de reg. iur. P.

De

De literarum vsu & mysteriis. CAP. II.

VVlgare & tritum est, sed mirabile tamen, & diuinum quoddam beneficium, mentis notas exprimi per verba articulata, accedēte consensu significationis. At vocis fugientis sonitum, mentemq; retinere literis & signis, mirabilius & vtilissimum, nō tantum præsentibus, sed etiam in futuris seculis, quæ absentes mentis & vocis nostræ, sine errore participes faciant, sineq; strepitu tractarent. Sic inquit Quintilianus, *a* vsus est literarum, vt custodiant voces, & velut depositum reddant legentibus. de literarum laude, immortalitate & diuinitate, late Diodorus Siculus *b* tractat. His thesaurus omnium doctrinarum diuinarum & humanarum, reconditus contra tyrannorum, & inuidorum, & temporum iniurias conseruatur: hinc librorū compositio, ex paucissimis lituris in infinitum contexitur. Diuinum miraculum certe, vt ex 24 notis, & interdum apud aliquas nationes paucioribus, infinita vocabula, mentes diuersæ, cōtrariæ, actus omnium hominum, & ipsæ cogitationes possint efficacius & perfectius quam ipsa pictura repræsentari, fiuntq; scripturæ ad perpetuam rei memoriam. *c* Conseruat enim scriptura, quæ hominis memoria non potest complecti. Nam omnium haberi memoriam, & in nullo penitus errare, potius est diuinitatis, quam humanitatis. *d* vt etiam aliquando Plato in Phædro & Timæo dixerit, obesse memoriæ scripturam, quod homines securitati scripturæ confidentes, memoriam non excolerent, quod & refert Quintilianus. *e*

a lib 1. Instit. c. 7.

b lib. 12. bibliothecæ.

c c. 1. de renunciat. in 6. c. 3. loco, de probat. l. contrahitur. de pignor. 20 cum similibus

d c. vt nostrum. ne eccles. beneficia sine dimi. conferan. l. 1. §. si quod. ver. o mnium, de vet. iur enucl. C.

e lib. 11. Instit. c. 2.

2. Antiqui Hebræorum theologi, referente Francisco Veneto, dicunt, viginti duabus literis Hebræorum contineri, triginta duabus semitis mundum creatum esse a Deo, vt scribit Rabinus Abraam libro Sepher Ietzira, *i. libro de formatione seu creatione.* & per tres priores literas, significari tria elementa, terram, aquam, ignem: ex quibus omnia componuntur & conglutinantur per aërem: quem non elementum, sed elementorum vocat glutinum: per septem autem sequentes, septem Planetas, per duodecim signa Zodiaci, in quibus bis trinus reperitur nomen Elohim.

3. Refert & idem *f* aliud ex literis mysteriū ex cap. 3. Geneseos, ex vestimento, quo vestiuit Deus Adamum, quod fuit pellis agni, qui occisus est ab origine mundi, vt ait Apocal. c. 13. symbolum agni veri, cuius merito peccata teguntur, prædictum mystice nomen Domini nostri Iesu Christi. Nam *in dicto cap. 3. Geneseos* scriptum est de vestimento illo pelliceo, quod de eo Deus וילבישׁ veiabalissam, id est, *& vestiuit eos*, scilicet Adamum & Euam, quæ literę si inuertantur, efficiant ישׁו בלבם *Iesu Labam*, id est, Iesus in corde eorum.

f eadem se ctione 3. problem. 59.

4. Ex literarum ordine, electos principes, magistratus, & sacerdotes, apud Vtopienses, refert Thomas Morus. *g*

g lib. 2. Vtopia.

5. Literæ seu scripta, vt fideles depositarij, & bona & mala, quæ eis committuntur, immutata seruant, illæ vel pacem, vel bellum, vel proditionem, vel quiduis aliud exaratum non mentiuntur, & vt lingua multorum bonorum & malorum esse causa potest, vt est apud D. Iacobum. *h* Sic literæ, & disciplinam diuinam bonasq; artes conseruant, & malos ad posteritatem traducunt, nisi aboleantur. Eo referenda fabula seu ænigma Cadmi, quem dicūt primum literas à Phœnicibus inuentas inuexisse, & serpentis extincti dentes in terram seminasse, exque hac semente subito extitisse duas galeis & hastis armatas acies, quæ se mutuis vulneribus confecerint. Figuræ quippe elementorum lanceas & galeas referunt. Si inspicias enim os serpentis, numeres & infernos & supernos dentes, tot reperies, quot primum literas attulit Cadmus, nempe sedecim: otiosæ autem sunt sic ordine positæ, vt natę sunt: dum dissipantur vero & seminantur plures ita numero varieque digestæ, viuunt, agunt, pugnant: id si non credis, considera, qua strage se vicissim conficiunt, inquit Erasmus *i.* Hodie qui literas profitentur: eoq; proditorię literę, in damnumq; alicuius clam conscriptę, perniciosiores, quia mutę & velut elingues, nutibus loquuntur. Quemadmodum olim, vnius Mithridatis literis, vno omnes die ciues Romanos iugulatos, refert Cicero, *k* & Augustinus. *l* Quibus similes fuerunt literę, per impium Amanum à Rege Assuero de necandis vno die omnibus Iudęis in imperio existentibus impetratę *m*, quales & illę forsan, quę de templariis vna nocte tollendis admonuerunt præfectos, & alię similes, de quibus, cum frequentiores sint, quam permittere debeat humanitatis ratio, supersedebo. Perniciosiores & illæ, quæ dicuntur literæ Vriæ: *n* quando videlicet quispiam defert secum literas, quibus mandatur necari ab iis, quibus affert, quales datæ sunt à Rege Dauide Vriæ. *o*

h Iacob. cap. 3.

i Dialogo de pronunciat.

k lege Manilia.

l de ciuit. Dei, lib 3. c 22.

m Esther c 3.

n in c. cum olim magister, 33. d. offic. delegat.

o 2. Reg c. 11.

7. Vsi quidam sunt literis diuerso vsu, alij ad sobrietatem, alij ad voluptatem. Sicut Antonius Geta iubebat conuiuia sibi apparari à seruis, per singulas literas, ita vt in vnoquoq; prandio esset vnius literę cibus, vt A. aper, anser, anas: P. pullus, perdix, pauo, porcellus, piscis, ... *p*

p vt ait Spartian. in Antonio Geta.

7. Sunt obligationes, quæ ex literis tantum oriri posse dicuntur *a*. Vnde nec faciles quidã ad scribendum fiunt, vel subscribendum, quia litera scripta manet. Quod & cauere maxime debẽt principes, à quibus multa per obreptionem impetrantur, & subscribenda offerutur, quæ postea vel illis nocere possunt. Et ita prudenter exemplo mater Theodosium Imperatorem admonuit. Siquidem cum Theodosius iunior Imperator, omnibus facile chartis oblatis sine discretione se subscriberet, mater eius Pulcheria Augusta obtulit syngrapham subscribendam, qua venditio & alienatio vxoris continebatur, quam subscripsit: vbi autem petiisset à matre postea vxorem, illa ei dixit, suam amplius non esse, quod vendidisset, vt apparebat ostensa syngrapha, & ita illum, ne temere subscriberet, astute correxit. *b*

a in tit. de literar. obligationib. apud Iustinian. in Instit.

b vt scribit Nicephor. Callist. lib. 14. histor. eccl. c. 23.

9. Erant Romanis literæ, iudiciorum vel suffragiorum: in illis notæ, vt A. absolutionis nota: C. condemnationis: NL. non liquere, in suspensionis iudicij tabula: interdum & θ. *θάνατος* mortis nota: quæ notę in tabellis, quæ dabantur iudicibus, signabantur.

10. Erat vsus literarum in ioco & honesto ludo antiquis, vt & nunc inter peritos & artis poëtices amatores, vel aliarum doctrinarum. Vt si metris certetur, iisdem numeris dicere oporteat, incipientibus metris ab eadem litera. vt si quis dixerit, *Ante mare & terram, & quod tegit omnia cœlum*: alius ordiatur, *Arma virumque cano Troiæ, qui primus ab oris, &c.* Vel si oporteat sequentem, per proximam literam, per B. & postea 3. per C. incipere: vel ex certo auctore tantum, vel ex aliis. Item si ex Homero vel aliis oporteat versum efferre ab eadem litera incipientem, & in similem desinentem. vt, *Astit, at illi dixit velocia verba.* Vel si proferendi sunt versus vicissim, cum primis pares terminationes habentes, vt:

Ilion aufugiunt, & vani & nomine primi
Hippolochus peperit, sum natus filius illi, &c.

de quibus & similibus tractat Athenæus. *c* Refert & eodem loco Athenæus, quosdam in literis acumen ingenij ostendisse: vt quamuis omnes videantur pronuntiationi necessariæ, tamen quoddam opus peregerint, in quo vna litera non inueniretur. Fuitq; eiusmodi Lasi Hermionis oda, quæ Centauri inscribitur, asigma sine σ. & hymnus, qui ab eodem Laso factus est in Cererem, vt Heraclites Ponticus scribit *d*. Sicuti & Musici sæpe, σ. proferre sæpius deuitarunt, velut Aristoxenus, quoniam aspera sit ori eius pronuntiatio, tibiisq; minime congrua, r. vero contra, ob facilitatẽ pronuntiationis, sæpius assumunt, vt scribit idem Athenæus *e*. Magis laboriosum, quod scribit Hesychius Milesius Illustrius, libro περὶ σοφῶν, quod Nestor Lycius composuit, Iliadem certis literis carentem: nam in primo libro, qui per a, notatur, nullum α inuenias: atq; ita in omnibus libris alphabeti Græci ordine distinctis, deest sua cuiq; litera: & quod ad eius similitudinem Tryphiodorus scripsit Odysseam. Vidi ego quosdam libellos ab vna litera habentes omnes versus dictiones, vsque ad finem incipientes, vt in pugna quadam porcorum per p. quæ incipit, *Parcere porcellis parcendo parcite porcis, &c.*

c lib. 10. dipnosoph. β. c f.

d lib 3. Musices.

e lib 11. c. 4.

11. Inuenio quoque literarum ordinem inseruisse quibusdam, non tantum ad numeros exprimendos, vt vulgare est, sed etiam ad dignitatem significandam hominum translatione facta a numero & albo, in quo digniores priores scribuntur *f*. Ita Martialis *g* Alpha & Beta vtitur pro digniore & primo præstantiori, & pro sequente.

Quod alpha dixi Codre penulatorum,
Te nuper aliqua cum iocarer in charta:
Si forsan bilem mouit, hic tibi versus,
Dicas licebit Beta me togatorum.

Et Hesychius Milesius Illustrius *h* ait, Erathosthenem literæ βῆτα cognomento vocitatum: quod summis proximus in omni disciplinæ genere secundas teneret partes.

Et rursum Martialis *i* in fictum diuitem:

Quem non lacernus Publius meus vincit,
Non ipse Codrus alpha penulatorum.

Fuit & in Nicena synodo constituta formula quędam literarum pacificarum, seu cõmendatitiarum, quę dicebantur formatę, sine quibus peregrinari clerici non debebant, quę dabantur ab episcopo, cuius erat episcopatus *k*: forma vero traditur in tota 73. distinct. decreti Gratiani apud Burchardum *l*, Iuonem, *m* vt in principio poneretur in nomine Patris π. & Filij υ. & Spiritus sancti α. π. & alia, quę literis designantur, vt in sequenti schemate, ex Burchardo correcto, ex quo numerus certus colligebatur.

f l. 1. & 2 de albo scriben. lib. 50. P. tit. 3.

g lib. 5. epigr. 27.

h lib. περὶ σοφῶν.

i lib. . epigram. 57.

k c. primatus, 6 cum 3 seq. & c. Apostolor. 12. & 32. & c. 11. synodi Chalcedonensis, in Concil. Nicena 15. & 16. & lib. 2. Clementis.

l lib. 2. ti. 227.

m part. 6. ca. 434. & seq. 435.

Latine.	*Significata.*	*Signa.*	literatũ primarũ & aliarũ 2. & 3. 4.
Pater	Πατὴρ	π.	80.
Filius	ὑιὸς	υ.	400.
Spiritus	ἅγιος	α.	1.
Petrus	Πέτρος	π.	80.
nomen episcopi mittentis	ῥαδόλδης	ρ.	100.
nomen eius, cui mittitur, & 2. eius litera	ῥοδέρτος	ο.	70.

nomen

nomen missi & eius 3. litera	πιστέαρυς	ε.	200.
Nomen literæ loci vnde mittitur & 4. eius lite.	τρέυερις	υ.	400.
Indictionis numerus qua erat eius anni 906. quo tempore Burchardus misit hanc formulam.		θ.	9.
Et in fine		α.	1.
semper		μ.	40.
addendum		η.	8.
		ν.	50. } 99.

Summa omnium, numerus 1439.

Ita in formatis literis obseruanda dicuntur in forma tradita *a*. primum, vt prima litera πατρὸς græcis characteribus sumatur π. 2. & prima litera filij, υἱὸς υ. 3. vt in prima litera Spiritus Sancti ἅγιος α. 4. prima litera principis apostolorum, πέτρος π. 5. prima litera episcopi literam formatam scribentis. 6. secunda litera eius ad quem scribitur. 7. tertia litera eius qui accipit, seu qui mittitur aut defert literas. 8 quarta litera loci ex quo scribitur epistola. 9. numerus indictionis, anni illius quo literæ scribuntur. 10 ἀμήν numerus semper addendus ex Græcarum literarum numeris. Vt constat ex Iuone *b*. Canonicæ istæ dictæ formatæ sunt literæ, notis prædictis literarum distinctæ & compositæ, nempe epistolæ ecclesiasticæ ex decreto patrum in concilio Niceno certis characteribus conformatæ, quas episcopi clericis iter ingredientibus tutelę gratia, & fraudis euitandæ salui conductus seu fidei publicæ instar, impartiri solebant, ne tempore hæreticorum & paganorum obrepere possent episcopis, & indigni ab his beneficium accipere. Refert Gregorius Nazianzenus *c*, & ex eo Sozomenus *d*, Iulianum Cæsarem, æmulatum fuisse notas episcopalium literarum, quibus solebant inter se scribere commendareque peregrinos, quas hæretici non intelligerent *e*. Arbitrarer ergo his formatis literis vsos fuisse antiquos, & in pacificis, & in dimissorijs, & in commendatitijs epistolis, quamuis sint aliqui qui formatas ab his distinguũt: quorum tamen non video causam aliam, quã quod in his continerentur quæ pro tessera fidei recipiebant illam formam. Causæ quippe scribendi erant & sunt diuersæ: sed vna tessera seu forma internoscendi num legitime fuissent scriptæ literæ, an sine fraude vel suppositione. Ita literæ τετυπωμέναι εἰρηνικαί, id est, *formatæ pacificæ*, erit commeatus seu licentia iter agendi, his quibus dabantur, & quibus testatum erat his ad quos mittebantur, quod missi erant probi, & communionis, & societatis ecclesiæ. Ita literæ τετυπωμέναι ἀπολυτικαί formatæ dimissoriæ, quæ ostendunt ex dimissione antistitis concedentis, episcopum vel clericum transiturum, sine quibus in aliena diœcesi ordines etiam accipere potest. Subinde, & literæ dicentur τετυπωμέναι συστατικαί, formatæ commendatitiæ, quæ dantur inter ecclesiasticos, pro suspectis & absolutis: in testimonium innocentiæ, quibus & commendantur impetrantes, & eorum ordinatio declaratur. Non inficior tamen literas pacificas dimissorias, commendatitias fieri aliquando sine forma illa synodi, at dico formatas de omnibus fieri posse. Quemadmodum & literæ etiam systaticæ, pro commendatitijs etiam & pro testimonialibus seu pacificis inueniri lego, in cap. 12. & 32. Apostolorum: In illo enim 12. sic scriptum, εἴ τις κληρικὸς ἢ λαϊκὸς ἀφωρισμένος, ἤτοι ἄδεκτος ἀπελθὼν ἐν ἑτέρᾳ πόλει, δεχθῇ ἄνευ γραμμάτων συστατικῶν, ἀφοριζέσθω καὶ ὁ δεξάμενος καὶ ὁ δεχθείς, &c. id est, Si quis clericus a communione segregatus, seu nondum in communionem receptus, ad aliam profectus ciuitatem, sine literis systaticis receptus fuerit, à communione excluditur tum qui recipit tum qui receptus est, &c. In ca. 32. Μηδένα τῶν ξένων ἐπισκόπων ἢ πρεσβυτέρων ἢ διακόνων ἄνευ συστατικῶν προσδέχεσθαι, id est, nemo episcoporum peregrinorum, aut presbyterorum, aut diaconorum suscipiatur, sine literis systaticis. Pro literis etiam commeatus, systaticas literas etiam dici, constat ex Nouella Iustiniani VI. quomodo oporteat Episcopos capite tertio, *Non autem aliter*, inquit Iustinianus, *aliquem Deo amabilem episcoporum præsumere dirigere se ad hanc felicissimam ciuitatem* (*statuimus*,) *priusquam siquidem episcopus sit, literas acceperit proprij metropolitæ ad imperium, & quæ secundum diuinas regulas συστατικὰ καλοῦμεν, testimonium perhibentia eius necessitatis, &c.* eo pertinet cap. 9. §. interdicimus autem Nouellæ 123. de sanctissimis episcopis. Formatæ omnes literæ etiam dici poterunt, omnes, quæ factæ sunt ex forma certa & determinata, non ex arbitrio: vt etiã sacrę formæ & pragmaticę formæ. In iure Nouellarum dicuntur ab Imperatore, non nisi ex certis causis certaq; formula expeditæ *f*. Tractauit porro ex professo de literis canonicis pacificis, formatis, commendatitijs, & dimissorijs, Geraldus Rodolphus Grauensis in libello eius tituli.

a in c. in nomine Patris, 73. d. si decem.

b in 6 par. Si decreti c. 413. decreu, clericorum.

c cõtra Iulian.

d li. 7. c. 17.

e idipsum idem refert, & lib. 5. cap. 3.

f vt in Nouella 123 in medio litu non fieri sacras formas, & in c. 9. §. quia verisimile, Nouella 7. de non alie. vel permutan. rebu ecclesi.

De diuersa materia, in qua literæ scriptæ aut impressa dicuntur. CAP. III.

NOTISSIMVM est librorũ nomen tractum fuisse à libris, id est tenuioribus cortici-

bus arborum, in quibus olim quoque ante chartarum inuentionem est scriptitatum. Sicuti & quibusdam alijs loco chartæ: vt multis explicat Cassiodorus a. Et Plinius b. Dum de arbore papyri Ægyptiaca, agit. *Prius, inquit, quam digrediamur ab Ægypto, de papyri natura dicatur, cum charta vsu maxime humanitas vita constet & memoria. Et hanc Alex. Magni victoria repertam auctor est Marcus Varro condita in Ægypto Alexandria. Antea non fuisse chartarum vsum: in palmarum folijs primo scriptitatum: deinde quarundam arborũ libris, postea publica monumẽta plumbeis voluminib. Mox & priuata linteis cõfici cœpta, aut ceris: Pugillarium enim vsum fuisse etiam ante Troiana tempora inuenimus apud Homerum. Illo vero prodente, ne terram quidem ipsam totam fuisse, quæ nunc Ægyptus intelligitur cum in Sebennitico saltem eius nominis charta nascatur. Siquidem à Pharo insula quæ nunc Alexandria ponte iungitur, noctis dieique velifico nauigij cursu, terram fuisse prodidit. Mox æmulatione circa bibliothecas regum Ptolomei & Eumenis, supprimente chartas Ptolomæo, idem Varro membranas pergami tradidit repertas. Postea promiscue patuit vsus rei, qua constat immortalitas hominum. Papyrum ergo nascitur in palustribus Ægypti, &c.* Hæc Plinius. Hinc collige, quia libri, id est, tenuiores arborum cortices, chartæ olim vsum præbebant, codices quoque qui ex illis consarcinari solebant dictos. Mansitque priscum nomen etiam nunc mutatis chartarum generibus. Dicti & codices ab arborum codicibus ex quibus antiqui tabulas ligneas ad scribendi vsum solebant conficere, eisque ceras obducere. Refert Liuius, c de chartarum inuentione varia & antiquitate. Refert Quintus Septimius, in vita Dictys Cretensis, cuius libros transtulit, quod is Dictys Cretensis ex Gnoso ciuitate, fuerit in expeditione contra Ilium, & de bello Troiano sex volumina in Tilias digesserit phœniceis literis, quæ iam reuersus in Cretam præcepit moriens vt secum sepelirentur, quod & factum est in arcula plumbea in eius tumulo: postea autem anno trigesimo Imperij Neronis terræ motu facto sepulcrum apparuisse, & apertam arculam inuentam à pastoribus, qui eam cum voluminibus tulerunt ad Prazidem eius loci dominum, qui Rutilio Rufo eius insulæ præsidi obtulit. Is autem ad Neronem transmisit qui in Græcum sermonem transferri iussit. Meminit Quintus Curtius libro octauo, in India libros arborum teneros, haud secus quam ceras literas notas capere.

a li. 11 variar. c. 38.
b li. 13. c. 11.
c superiore li. c. 12. & 13.

2. At scriptum & folijs arborum, vel probare potest appellatio communis membranæ & chartarum digestarum in volumina: dicuntur enim folia, adest testimonium Virgilij d dum de Sibylla Cumæa agit.

Fata canit folijsq; notas & nomina mandat,
Quæcunq; in folijs descripsit carmina Virgo.
Digerit in numerum atque antro seclusa relinquit.
Illa manent immota locis, nec ab ordine cedunt.

d 3. Æneid.

3. Vlpianus e *Librorum,* inquit, *appellatione continentur omnia volumina siue in charta, siue in membrana sint, siue in quauis alia materia: sed & si in phylira, aut in Tilia, vt nonnulli conficiunt, aut in quo alio corio, idem erit dicendum. Quod si in codicibus sint membraneis, vel chartaceis vel etiam eboreis, vel alterius materiæ: vel in ceratis codicillis, an debeantur videamus. Et Caius Cassius scribit, deberi & membranas libris legatis, consequenter igitur cætera debebuntur, &c.*

e in l. librorum 52. de legat. 3. lib. 32. P.

4. Scriptitatum quodcunque nomine Tabularum venire docet, idem Vlpianus f, *tabulas*, inquit, *testamenti accipere debemus omnem materiæ figuram. Siue igitur tabulæ sint ligneæ, siue cuiuscunq; alterius materiæ, siue chartæ siue membranæ sint, vel si corio alicuius animalis, tabulæ recte dicentur.*

f l. 1. de bonor. possess. secun. tab. li. 37. P. tit. 11.

Martialis libr. 14. in apophoretis materias aliquas quibus scriberetur paucis distinguit.

Pugillares Citrei apoph. 3.
Secta nisi in tenues essemus ligna tabellas,
Essemus Libyci nobile dentis onus.

Quintuplices 4.
Cæde iuuencorum domini calet area felix,
Quintuplici cera cum datur altus honor.

Pugillares Eburnei 5.
Languida ne tristes obscurent lumina ceræ
Nigra tibi niueum litera pingat Ebur.

Triplices 6.
Tunc triplices nostros non vilia dona putabis,
Cum se venturam scribet amica tibi.

Pugillares membranei 7.
Esse puta ceras, licet hæc, membrana vocentur
Delebis quoties scripta nouare voles.

Vitelliani 8.
Nondum legerat hos licet puella,
Nouit quid cupiant vitelliani.

Ijdem Vitelliani 9.
Quod numos cernis, mitti nos credis amicæ,
Falleris, & numos ista tabella rogat.

Chartæ maiores 10.
Non sunt munera, quæ putas puella,
Cum donat chartas poeta vacuas.

Chartæ Epistolares 11.
Seu leuiter noto, seu caro missa sodali.
Omnes ista solet charta vocare suos.

5. Scriptum

5. Scriptum autem calamis in chartis, docere idem videtur eodem lib. Apoph. 38.

Fasces calamorum.

Dat chartis habiles calamos Memphitica tellus
Texantur reliqua tecta palude tibi.

Et Theca calamaria apoph. 19.

Sortitus Thecam calamis armare memento:
Catera nos dedimus tuleuiora para.

Item scriptū graphijs, apoph. 21. Graphiarum.

Hac tibi erunt armata suo graphiaria ferro.
Si puero dones, non leue munus erit.

6. In pellibus quoq; scriptum, idem Martialis eodem lib. tradit.

Homerus in membranis 184.

Ilias & Priami regnis inimicus Vlysses.
Multiplici pariter condita pelle latent.

Virgilius in membrana 186.

Quam breuis immensum cepit membrana Maronem
Ipsius vultus prima tabella gerit.

Cicero in membranis, a 188.

Si comes ista tibi fuerit membrana, putato
Carpere te longas cum Cicerone vias.

Vocat & pelles membranas, apoph. 190 Liuius in membranis.

Pellibus exiguis arctatur Liuius ingens.
Quem mea non totum bibliotheca capit.

8. Scriptitatum & in tabulis gypsatis, vel dealbatis publice propositis a.

9. Adrian. Imperator, libris linteis quotidiana sua scribi præceperat, qui erant in bibliotheca Vlp. b Senatusconsulta quæ ad principes pertinerent diu in libris Elephantinis scribebantur, quos reperit Vopiscus in bibliotheca, vt ipse testatur in vita Taciti Cæsaris.

10. Refert Seneca c, quod Caudex ob hoc ipsum sit appellatus, quia plurium tabularum contextus, caudex apud antiquos vocabatur, vnde publicæ tabulæ codices dicantur, & naues nunc quoque inquit quæ ex antiqua consuetudine commeatus subuehunt, caudicariæ vocantur. Cautibus etiam olim maiorum gesta apud Danos scripta testatur Saxo Gramma. in præfat. histo. Danicæ.

11. Et ne diutius immorer in tricis, semel dixisse sufficiet in genere, omnem materiam in qua pingi, & sculpi potest, capacem quoque esse scripturæ, & literarum. Sed illud quod mirabile videtur, non prætermittam, quod quidam curiose desiderant scire: vt scribi possint quædam in disco lunæ sicut dicunt, quod varijs modis quidam explicant, quos nec referre Christianum forsan videretur. Dicam tantum quod Suidas refert, in verbis θετταλὴ γυνή, *Thessala mulier seu venefica. Est, inquit, Pythagus ludicrum per speculum huiusmodi luna plena, si quis speculo, sanguine quantum voluerit inscripserit, & obuerso luna speculo, alium à tergo stantem lunam intueri iusserit is leget omnia scripta in speculo, quasi in luna scripta essent* Modum etiam significandi hostium secreta longe distantibus, per vas aqua plenum & per ignem, tradit Polybius d.

12. Inuentum, sed magis ab homine alienum quam mirabile, imprimere vel inurere hominibus seu cuti illorum literas & stigmata, non minus quam materiæ alteri carenti vita e. Punctis signorum scribendus Tyro, & Imperatores Arcadius & Honorius, *stigmata, hoc est nota publica, fabricensium brachijs ad imitationem tyronum infligantur, vt hoc saltem modo possint latitantes dignosci, &c. f* Sicut & Zeno Cæsar g, *vniuersos inquit aquarios vel aquarum custodes quos hydrophylacas nominant, qui omnium aquaductuum huius regiæ Vrbis custodes deputati sunt singulis manibus eorum, felici nomine pietatis nostræ impresso signari decernimus, vt huiusmodi annotatione manifesti sint omnibus. &c.* Accedit Constantini lex h. Si quis inquit, *in metallum fuerit pro criminum deprehensorū qualitate damnatus, minime in eius facie scribatur, cū & in manib. & in suris, possit pœna damnationis vna inscriptione comprehendi qua facies, qua ad similitudinis est cœlestis figurata, minime maculetur.* In signum maleficij character ita inuritur cuti in parte aliqua corporis i quod & fit in Gallia. Solebat & Romæ calumniatorum fronti inuri litera k, k. Ex constitutione Henrici VII. regis Angliæ, in Anglia sub pollice manus inuritur character, M. homicidis, vocant *murtre* homicidium: furibus literam T. quia vocant furem *thesht*. Polid. Virg. l Recenset D. Ioannes, m quod tempore antichristi omnes pusilli & magni, & diuites, & pauperes, & liberi, & serui, habeant characterem bestiæ in dextera manu sua, aut in frontibus suis: & ne quis posset emere aut vendere, nisi qui habeat characterem aut nomen bestiæ aut numerum nominis eius. Fuit quidam Histiæus nomine, in Asia natus, qui cum in Persis apud Darium esset, Aristagoræ cuipiam res quasdam occultas cum nuntiare furtiuo scripto vellet seruo suo ægro capillum ex capite omni, tanquam medendi gratia derasit, caputq; eius leue in literarum formas compinxit quas voluit. Hominem postea quoad capillus adolesceret domi continuit, & vbi factum hoc est, iussit eum ire ad Aristagoram, & cum ad eum inquit veneris, mandasse me dicito vt caput tuum sicut nuper egomet feci, deradat, quod ad eum perueniens dixit seruus, deraso autem capite Aristagoras perlegit literas vt refert Gellius. n

13. Illud

a vt liquet ex l. si quis id quod 7. de iurisdict. omn. iud. P. & ti de albo scribendo P. li. 50 tit. 3 cū similib.
b Flau. Vopisc. in Aurel vita.
c li. vnico de breuitate vitæ cap. 13.
d lib. 10.
e vt ait Vegetius de re milita. Varro li. de re rust. c. 1.
f l. 3. de fabricensibus li. 11. C. tit. 9.
g in l. pen. de aqua ductu li. 11. C. tit. 42.
h l. si quis in metallū 17. de pœn. li. 9. C. tit. 47.
i c. ad audientiam de crim. falsi li. 5. tit. 20.
k vt ait Cic. pro Roscio Amerino.
l li. 26 hist. Anglica.
m in apo. c. 13.
n li. 17. c. 9.

13. Illud magis mirabile quod ferunt Epimenidis Phæsti aut Dosiadæ, aut Asiarchi filium defuncti, cutem longo tempore post literis distinctam repertam fuisse: vt scribit Suidas in Epimenide.

14. Potuit & tantum ars & ingenium hominum, vt seminibus rerum, arborum & florum, inscriptiones accommodauerit, quæ deinceps cum fructibus & floribus etiam latius se extendant, & naturale quoddam in progenita transfundant. Non minus quam odoribus & diuersis saporibus macerata & temperata vel imbuta semina, dum fructum retulerint, eadem ipsa quibus imbuta sunt sæpius retinent. Eo pertinet quod ait Virgilius ecloga 3.

Dic quibus in terris, inscripti nomina regum
Nascantur flores, & Phyllida solus habeto,

De quo & Crinitus, a

a lib. 3 de honesta disciplina, cap. 1.

15. Addamus quæ humanam quodammodo superant fidem, sed non diuinam potentiam, tantam esse imaginationis & cogitationis efficaciam: vt sæpe Dei voluntate quæ quis continue cogitat articulate in parte aliqua corporis appareant; sicuti legimus de Ignatio, quod inter omnia sibi illata tempore passionis tormenta nunquam ab inuocatione nominis Iesus cessabat, & requisitus à tortoribus *cur hoc nomen toties replicaret*, respondit, *se nomen hoc cordi inscriptum habere*: quo deinceps a leonibus suffocato & lacerato, tortores volentes curiosius quod sanctus dixerat experiri cum ferunt à corpore eius cor, atque illud per medium scindentes inuenerunt cor eius totum scriptum hoc nomine, literis aureis, Iesus Christus. Simile quod refertur in libro dicto apum, de quodam christiano captiuo, qui quum inseruiret gentili tyranno, & honeste inter alios famulos retineretur, ille nihilominus tristis, & gemebundus perpetuo incedebat: cuius miratus tyrannus, cum quæreret cur non gauderet cum alijs, respondit se quidem cum illis gaudere, verum semper stigmata passionis Christi in corde portare. Quo cõmotus tyrannus, aut indignatus, ego experiar inquit, quæ dixisti statimque iussit aperto corpore martyris cor eius euelli, & per medium cultro secari, in quo res miranda Tyranno cũ suis apparuit, & pro sigillo pars vna cordis, altera crucifixi Christi imaginem continens reperitur. Quo viso tyrannus cum suis credidit, & baptismum suscepit. In eodem libro aliud refertur de priore ordinis prædicatorum in Argentina ciuitate Theutoniæ, qui semper siue gradiens siue sedens, signum crucis in pectore delineabat: & quod post mortem eius multo tempore consumtis carnibus, in osse pectoris, cui ex vtraque parte cohærent costę, superius inuentum sit signum crucis substantia ossea spissitudine euidentissima eleuata. Proditur ab antiquis de Epimenide qui vixit ad minus 154. annis, cuius anima vt scribunt, & si fides adhibenda, quoties volebat egredi & emigrare consueuerat, quod eius pellis longo post tempore mortis, notis quibusdam inscripta reperta fuit, vnde prouerbium ἐπιμενίδειον δέρμα, de rebus miraculosis. b

b vt ait Suidas

16. Non possum prætetire adhuc aliam speciem materiæ, in qua sed diuinitus & inuisibiliter, inscribitur voluntas Dei & lex in fidelib. nempe cordis, vbi dicuntur carnales esse tabulę non lapideæ, quibus inscripturum se suam legem in suo aduentu Deus testatus est, & ita illustrantur mentes supernaturali lumine, de qua materia paulo latius in libris Dei dicemus.

17. Materia etiam & charta alia, cui inueni alias literas depictas, mihi plane incognita est vt & compositio eius encausti quo scriptitatũ fuit in ea, cuius inquisitione ideo prætermissa referam exempla. Illud in primis ex Cæsario, qui ait, *ciuem quendam fuisse Coloniensem, cui ea esset consuetudo, vt dum solus esset semper oraret & deambulando potissimum salutationem angelicam repeteret, eumque mortuum apparuisse cuidam nepti suæ habitu splendido, in quo maxime in caligis & calceis scriptus erat per totum versiculus Aue Maria gratia plena, Dominus tecum, &c.* In libro, qui scala cœli inscribitur, narratur fuisse quendam sacerdotem deuotum, qui peracto missæ sacrificio vidit retro altare diabolum scribentem in charta membranea, quam vocant pergamenam, longissima, quam cum omnino scripta deficeret, etiam dentib. more sutorum extendere nitebatur, vt capacior esset maioris scripturæ. Ad quem accedens sacerdos in virtute domini nostri Iesu Christi præcepit, vt in præsentia populi diceret, *quid ibi scripsisset*, Respondisse autem dæmonem, *hic scripsi omnia peccata, mendacia, detractiones, aspectus impudicos, cogitationes immundas, vanitates, & omnia peccata populi sui, quæ hodie in ista ecclesia commiserunt, quia hæc facta maxime in ecclesiis multum Deum offendunt, & nos inimicos eius lætificant.* Tuncque sacerdotem assumta membrana, & peccatis lectis, populo nuntiauit, cumque ad monitionem sacerdotis perfecte fuissent confessi, totam illam scripturam fuisse à charta deletam, & dæmonem confusum recessisse. Non pigebit etiam aliam scripturam horribilem à mortuo quodam sophista portatam, de qua in libro exemplorũ c hisdem

c Dist. 2. c. 65. ex exceptis ex vitis sanctorum

dem verbis sic narratur: *Magister Silo, quendam suum scholarem ægrotantem obnixe rogauit, vt post mortem suam ad se rediret, & statum suum sibi renuntiaret. Post aliquot igitur dies, apparuit eum cappa de pergameno, tota de sophismatibus descripta & intus flamma ignis contecta: Qui requisitus à magistro quisnam esset, ait: ille vtique sum, qui ad te redire promisi. Et de statu suo requisitus ait, hæc cappa plus super me ponderat & plus me premit, quam si vnam turrim supra me haberem: & est mihi data, vt eam portem pro gloria, quam in sophismatibus habui. Porro flamma ignis, quæ cooperta est, pelles sunt delicatæ & variæ quas ferebā, quæ flamma me cruciat, & exurit. Sed cum magister illam leuem pœnam iudicaret, dixit eidem defunctus, vt manum extenderet, & sic facilitatem suæ pœnæ sentire posset. Cumque manum extendisset, ille guttam vnam sui sudoris dimisit, quæ prædicti magistri manum sagitta citius perforauit, ita quod cruciatum mirabilem sensit. Et ait talis totus est ille ignis. Ille igitur magister acerbitate pœnæ perterritus, seculum deliberauit deserere, & religionem intrare, vnde mane scholaribus congregatis hos versus composuit.*

Linquo coax ranis, cras coruis, vanaq; vanis
Ad logicam pergo, quæ mortis non timet ergo.

Et sic seculum deserens ad relig onem confugit. Hæc ibi

18. Recensitum inuenio quoq; in sacra pagina, angelos scripsisse seu signum tau, vel aliud salutis in frontibus sal. andorum: verum non mihi constat qua materia, & quo atramento id factum est. Mysteria etiam & Dei opera silentio potius & fide venerari, quam curiosa indagatione conuenit. Referam aliquot exempla vnum ex cap. 9. Ezechielis num. 2. & seq. *Et ecce sex viri veniebant de via portæ superioris, quæ respicit ad aquilonem & vniuscuiusq; vas interitus in manu eius: vir quoq; vnus in medio eorum vestitus erat lineis & atramentarium scriptoris ad renes eius: & ingressi sunt & steterunt iuxta altare æreum. 3. Et gloria Domini assumta est de Cherub, quæ erat super eum ad limen domus, & vocauit virum qui indutus erat lineis & atramentarium scriptoris habebat in lumbis suis. 4. Et dixit Dominus ad eum, transi per mediam ciuitatem in medio Hierusalem, Et signa Tau super frontes virorum gementium & dolentium super cunctis abominationibus quæ fiunt in medio eius. 5 Et illis dixit, audiente me, transite per ciuitatem sequentes eum & percutite: non parcat oculus vester, neq; misereamini. 6. Senem, adolescentulum, & virginem, paruulum, & mulieres interficite vsq; ad internecionem: omnem autem super quem videritis Tau, ne occidatis, & à sanctuario meo incipite, &c.* Puto tamen illud atramentum fuisse ex sanguine seu sanguinis Domini nostri Iesu Christi virtutem referens *vt in Exod. cap. 12. vers 23.* Dominus percutiens Ægyptios & primogenita illorum, non permisit intrare angelum percutientem in domos Iudæorum, quarum superliminaria erant super aspersa sanguine agni. Aliud exemplum in Apocalypsi. cap. 7. vers. 2. *Et vidi alterum Angelum ascendentem ab ortu solis, habentem signum Dei viui, & clamauit voce magna quatuor Angelis, quibus datum est nocere terræ & mari dicens. 3. Nolite nocere terræ & mari, neq; arboribus quoad vsq; signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum, &c.* Dicebat & Eliu apud Iob, *a* loquens de Dei sapientia inter cætera, *qui in manu omnium hominum signat vt nouerint singuli opera sua.* In Apocalypsi etiam, *b* quod verbum Dei, vestimētum aspersum sanguine habebat, & in eo & fœmore eius scriptū rex regum & dominus dominantium. Repetam & aliam scripturam terribilem, quæ quidem à quo & cuius iussu facta est, & in qua charta, sed nec de atramento quoq; constat, nisi dicamus illud compositum ex atro mortis encauto, apud Danielem cap. 5 vbi dum Baltasar rex Babylonis, in conuiuio prophanasset vasa ablata a templo Domini, apparuerunt digiti quasi manus hominis scribentis, contra candelabrum in superficie parietis aulæ regiæ, & scriptura lecta à solo Daniele erat *mane thecel phares*, quam regi Daniel explicauit, *Mane* numerauit Deus regnum tuum & compleuit illud: *Thecel* appensus in statera, & inuentus es minus habens *Phares*, diuisum est regnum tuum, & datum est Medis & Persis.

a Iob c. 37. v. 7.
b c. 19 v. 16.

19 In terra scriptum inuenio per dominum Iesum Christum, *c* vt & in lapideis tabulis, mādata à Deo scripta dicuntur. *d* Constantinus Imperator, *e* testamentum probat militis vel voluntatem inscriptam in vagina, aut in clypeo, literis sanguine rutilantibus, aut in puluere, in puluere tamen scriptum non multum durat vt nec in cinere, de quo dicit Suidas εἰς τέφραν γράφειν *inscribere cineri*, cinis quippe leui flatu dissipatur & confundit characteres, tamen seruatur vt in consecratione nouarum ecclesiarum, fiat crux in pauimento ecclesiæ de cinere & sabulo, vbi literis græcis & latinis totum describitur alphabetum, vt refert inter alias cæremonias & ritus consecrationis Guillelmus Durandus. *f*

c Ioan. c. 8 v. 6.
d Exo. 32. v. 15.
e in l. milites 15. de testa. mil li. 6 C. tit. 21

20. In metallis scriptum quoque vel melius sculptum vel exaratum, vt Sicambrorum vel Francorum morem fuisse narrat Tritemius *g* fœderum pactiones tabulis argenteis perscribere, vt & scripserunt fœdus perpetuum factū à Franco XVII. rege Sicambrorum cum Germanis,

f li. 1 rationalis diuinorum offi. num. 6.
g li. 1. breuiarij annalium Franciæ.

manis, Doringis, & Saxonibus. In tabulis æreis scriptum fœdus inter Romanos & Iudæos initum. *a* Erant & Romæ quædam leges æratæ & senatusconsulta & edicta ad perpetuam rei memoriam sic exarata, quæ persequi per singula quæ notissima sunt supersedebo.

a Machab li. 1. c. 8. v. 22.

21. Scriptum in aqua, & vento seu aere, dicunt antiqui: sed ea lege vt scripta, citissime obliterata sint, & vna cum ortu interijsse videantur, & perinde in his scribere dixerunt ac nihil agere, vt apud Catullum:

Mulier cupido quod dicit amanti;
In vento & rapida scribere oportet aqua

Et Lucianus, *b* παίζεις ὦ χάρων ἢ καθ' ὕδατος φασὶν, ἤδη γράφεις, παρὰ Μικύλλου τινὰ ὀβολὸν προσδοκῶν. *Vtrum ludis charon, an iam in aqua, quod aiunt scribis, Quod quidem à Micyllo obulum aliquem exspectes?* facit quod Ouid. ait, *c Quæ tibi sint facienda tamen cognosce, nec Euris, Da men nec rapidis Verba ferenda notis.* Cæterum quamuis characteres in aqua & vento impressi facile confundantur, & firma illorum figura non sit, tamen effectus sæpe characterum post confusam figuram remanet. Illud docetur in benedictione solemni aquæ fontis baptismatis in vigilia Paschæ, in qua fiunt sex, quæ ei vim & potestatem conferant ex Dei sanctificatione, nam sacerdos orat, aquam manu tangit, vocem mutat, cereus Paschalis benedictus immergitur, alij cerei illuminantur, insufflat sacerdos, chrisma miscet, tangit aquam primum, diuidens aquam in modum crucis, mysteria sanctificationis pronuntians: Secundo tangit, vt eum per inuocationem sanctissimæ trinitatis muniat. Tertio cum eam in quatuor angelos proijcit, adhibitis sacris characteribus crucis, & ritibus & precationibus de quibus agit Guilielm. Durandus. *d* In aere quoque cruces infigi nemo dubitat: imo & incenso cruces fiunt in consecratione ecclesiarum, quibus offertur per quendam characterem cognitum, & quodammodo per symbolum, oblatio Christi in cruce facta, vt tradit prædictus Durandus *e* Et signum Christi apparebit in cœlo, dum ad iudicandum venerit: quotidiana etiam sunt meteora, apparitiones diuersæ in aere: quæ nemo negare potest fieri, vel naturali quadam impressione, vel supernaturali Dei, aut angelorum, aut dæmonum Dei permissione. Fixit Deus in cœlo ipso admirabilem illum stellarum ordinem, vnde tot figuræ & veluti literæ colliguntur ab astrologis: illaque pulcerrima viuentium animalium seu zodiaci chorea & consequentia, aliaque sydera & signa cœli. Omitto modum scribendi noctu per faces ex composito sublatas vel depressas, quem videbis apud Hieron. Carda. de subtilitate.

b in Tyranno.
c Elegia. 4.
d li. 6 rationalis diuinorum offi. c. 12.
e li. 1. rationalis diuinorum offic. c. 8.

22. Sed vt inuentum addam exarandi literas omnino admirandum, facile ad bonum vel malum conuertibilem (per artem Typographicam, postulat finalis conclusio, quod ferunt ex sculptura) initium habuisse. Scribit autem Sabellicus, *f* & Munsterus *g*, artem Typographicam inuenisse Moguntiæ Ioannem Faustum, quem Gutmannum vocant, cũ Petro Schœffero. Refert, vt & quidam alij, P. Appianus, *h* & Iaco. Wimpfelingus, *i* Ioannem Guttembergium Argentinensem, artem impressoriam nouum scribendi genus, primum excogitasse anno domini 1440. in vrbe Argentinensi: Inde autem venientem Moguntiã, eam feliciter perfecisse Platina vero, & fere alij omnes referunt ad Ioannem, vel secundum Polydorum, Petrum Faustinum Moguntinum, & ad annum 1452. Sed Paulus Iouius à Cataynis Indiæ populis per Scytas, & Moscos illud ad nos peruenisse scribit.

f Enneade 10.
g lib. 6.
h 2. parte Cosmogr. ad annũ 453.
i in epitome Germanicarum c. 65. & Fulg. lib. 8. c. 11.

De literarum occultatione. CAP. IIII.

EXPLORATORES Romanorum, redeuntes à Persis, retulerunt membranam scriptam internis figuris notatam in vagina a Procopio ad illos mandatam. *k*

k Ammian. Marcellinus lib. 20.

2. Literas proditionis Artaxerxis Cyro misit Harpagus in exenterato lepore, mittens ei vna venantem venatorem cum reti & lepore. *l*

l Herod. li. 1.

3. Cum secreto scripturus esset Octauius Cæsar & Hirtius ad Decium Brutum, ne se M. Antonio dederet, sed opem ab ipso speraret: in tenuem ex plumbo ductam laminam quandam inscripsit verba quædam, eamq; chartæ instar inuolutam vrinatori cuidam deferendam tradidit ad Decium, is autem re cognita sic rescripsit. *m*

m Dio Cassius lib. 46. hist. 10.

4. Sic Diognetus proditor Milesiorum ob amorem Polycritæ Naxiæ mulieris, epistolam proditionis consciam plumbeam, in pane fratribus puellæ, quorum vnus Polycles præfectus vrbis, apud Naxios misit puellæ opera, vnde Milesij necati sunt in obsidione, vt scribit Parthenius *n* Andriscus, *o* & Theophrastus, *p* & Polyænus. *q*

n in Eroticis cap. 9.
o lib. 1. de reb. Naxicu.
p li. περὶ τῶν καιρῶν.
q lib. 8 Strategematon.

5. De alio modo occultandi scripta meminit his verbis Aul. Gellius *r* *Legebamus id quoque in vetere historia rerum Punicarum, virum indidem quempiam illustrem, siue ille Hasdrubal siue alius est, non teneo, epistolam scriptam super rebus arcanis, hoc modo abscondisse. Pugillaria noua nondum etiam cera illita accepisse, literas in lignum incidisse, postea tabulas, vti solitum est colliuisse easque tabulas tanquam non scriptas,*

r lib 17. c. 9.

cui.

cui futurum id prædixerat misisse : eum deinde ceram derasisse literasq; incolumes ligno incisas legisse.

6. Subtiliter etiam Attalus rex literas litatis extorum inscripsit, vnde excitaret & confirmaret animos suorum militum contra Galatas vel Gallos Siquidem *a* Rex cõtrito gummi, inscripsit in dextram manum, *Regis victoria* : inscriptionem efficiens non à sinistris in dextram, sed contra à dextris ad sinistram : & cum v sceera extraherentur supposuit manum in calidiorem, ac fungosum locum, abstersitq; inscriptionem. Et ita vates inuenit, inscius quomodo accidisset. particulam ita scriptam, *regis victoria*, qua significari victoriam regis sibi persuaserunt & milites, & alacriter in pugnam educti, vicerunt.

a vt scribit Polyænus lib. 4. Strategematon.

7. Erant alii modi, non tam occultandi literas quam occultandi mentem per literas expressam, de quibus scripsit quædam & confusa vel nimium fastidiosa quibusdam, Trithemius libris πολυγραφίας, & Baptista Leo Florentinus. *b* Veluti quomodo Iulius Cæsar literas secretiores scribens, quartũ semper elementũ in scribendo, pro eo quod scribi debebat sumere erat solitus, vt obuia literarum lectio cuiuis non esset. *c* Et Octauian. Cæsar si quid arcani suis necessarijs scriberet, proxime sequentem literam pro ea quæ apponi debebat, exarabat. Dio Cass. li. 51 Sueton. vero Trãquillus. *d Quoties*, inquit, *per notam scribit b, pro a. c. pro b, ac deinceps eadem ratione sequentes literas ponit pro x autem duplex a, a.*

b de occultis scribendi notis.

c vt scribit Dio Cassius lib. 40.

d in eo. c. 67.

8. Erat scytale genus secretioris epistolæ, quo ad res secretiores vtebantur Lacones, vnde Scytale dicta laconica quæ erat huiusmodi: Imperatori n. ad bellum proficiscenti Lacedæmonij surculum dabant teretem, alterumque omnino similem penes se retinebant : deinde si quid secretioris rei incidisset, in loco quodam tenui prius ad circulum adaptato, quod visum esset præscribebant. Illudq; reuolutum ex surculo ad Imperatorem mittebant, qui loro illo per circulum suum complicato literisq; coeuntib. commode quod scriptum erat perlegebat: cuius modum latius præscribit Gellius, *e* Plutarchus in Lysandro, Harpocration & Suidas, Herodot. *f* Frontinus *g* σκυτάλη Græcis nihil aliud est quam lorum, vel flagrum loreum, à quo surculus ille inuolebatur. Gellius etiam dicto loco de C. Cæsare sic scribit, *Libri sunt epistolarum C. Cæsaris ad C Opium & Balbum Cornelium qui res eius absentis curabant. In his epistolis inueniuntur epistolæ singularia, sine augmentis syllabarum quas tu putes positas inconditæ. Nam verba ex his literis confici nulla possunt: erat autem conuentum inter illos clandestinum de commutando situ literarum : vt inscriptio quidem alia, alia locum & nomen teneret : sed in legendo locus cuique suus & potestas restitueretur, &c.* Suetonius vero Tranquillus apertius sic explicat, in Iulio Cæsare, ca. 56. *exstant & ad Ciceronem, inquit, epistolæ, item & ad familiares domesticis de rebus: in quibus si qua occultius proferenda erant, per notas scripsit : id est, sic structo literarum ordine vt nullum verbum effici posset : quæ si quis inuestigare & persequi vellet quartam elementorum literam id est d. pro a. & perinde reliquas commutet.*

e lib. 17. c. 9.
f lib. 1. 7. & 8.
g lib. 3. c. 15.

9. Vulgaris est modus occultandi sensum, dum characterib. diuersarum nationum inter alienigenas vel ignaros, scribitur, vt si græcis literis, multo magis idiomate græco scribas, quod nisi à peritis intelligi possit. Et fuit hæc aliquando curiosa quorundam principum solicitudo, vt non permitterent nisi sua lingua aut characterib. certæ nationis scribi. Quemadmodum Vlid, rex Arabum, postquam Christianorum templum dirupit, vetuit in posterũ scribi Codices græcis literis, sed tantum Arabicis. *h* Sic Abdala Babyloniæ & Persiæ imperans, prohibuit Christianis literas discere & Iudæis & Christianis characteres Mahumeticos iubet inscribi Hierosolymis, *i* quod Thesias Arabum dux, Emesæ Iudæos & Christianos ad Menzerizandum compulit, id est ad characteres Mahometis accipiendum. Cum et Suniator potentissimus Pœnorũ ea tempestate inimicus, Hannoni duci Carthaginensium, græcis literis, Dionysio aduentum exercitus & segnitiem ducis familiariter prænuntiasset cõprehensus epistolis, eo damnato factum est Carthagini senatusconsultum, ne quis postea Carthaginensis aut literis græcis, aut sermoni Græco studeret, ne aut loqui cum hoste, aut scribere sine interprete posset. *k*

h vt narrat Paul. Diacon. lib. 20. rerum Romanarum.
i vt refert idem Diacon. lib. 22. Rom. hist. & lib. 23. quoq; scribit.

k vt scribit Iustinus ex Trogo, lib. 20.

Qui multos scripsere libros. Cap. V.

SVIDAS in Dydimo, ait Dydimi Salsamentarij filium fuisse cognominatum, sub Antonio & Cicerone vsque ad Augustum *calchenteron* quasi æneis intestinis prædictum, ob assiduitatem lectionis & scriptionis. Dicunt enim eum vltra tres mille quingentos libros conscripsisse.

2. Ægyptij scriptores, putantes omnia inuenta esse a Mercurio, suos libros Mercurio inscribebant, vt ait Iamblychus, *l* quod me mouet vt dicã, tot libros, qui titulo Mercurij inscribebantur, nõ eius pprios fuisse : & eo refero, vel saltem vix credi potest, quod eodẽ loco adfert Iamblychus, de diuinis plura tradidisse

l lib de mysterijs ægyptiorum.

Mercurium Trismegistum per viginti millia volumina: vel inquit, sicut Menetheus recenset, per triginta sex millia quingenta viginti-quinque.

3. Refert Hironymus ad Pammachium & Oceanum, mille & amplius tractatus Origenem loquutum in Ecclesia, & edidisse innumeros præterea commentarios, quos nec quispiam nostrum inquit legere posset. Scribit & Isidorus *a* Hieronymum fassum se legisse sex millia librorum Origenis.

a lib. 7. etymologia. c 7.

4 Multa scripsisse Salomonem, & de omnibus rebus, & de omnibus lignis à cedro qui est in Libano, vsque ad Hyssopum, refertur in 3. Reg. cap. 4. in fine: ferturque eum composuisse librorum octo millia. Nempe quinque millia odarum & carminum: Dramatum, parabolarum, & *εἰκόνων*, tria millia. *b* Inter quos recensetur liber præcantationum, quo docebatur modus depellendarum ægritudinum, quem vocat de morborum curationibus Rabi kimhi. *in comment. ad prædictum c. p. 4. lib. 3.* regum reliquerat & tractatum de exorcismis contra dæmones, vt prædicto loco Iosephus ait, & extitisse suo tempore scribit Origenes *c* Menius & Gratianus in prinp. 21. distin. & Zonara. tomo 1. cap. 58 Et Dominus Christus cap. 11. Diui Matthæi *Si in Belzebub eycio dæmonia, filij vestri in quo eijciunt, &c.*

b vide Iosephum lib. 8 antiquita. c 2.

c tracta. 30. in Matthæum.

De librorum multitudine. CAP. VI.

SICVTI qui annonam parant populo, laudabiles sunt, & qui dispensant in tempore: auari autẽ, qui nec ea vtuntur, nec vti alios patiuntur, detestabiles: Sic qui librorum copiam habentes, alijs & sibi vsui sunt, bene cõsulunt, & bibliothecas in vsum reipublicæ parant, digni habiti sunt honore, qui vt eas proprijs laboribus & opibus seu libris à se editis, vtiliores reddunt, vel componentib. operam subministrant, quales Typographi, Bibliopolæ, si modo improbas merces & vetita volumina temere non admisceant: præstantiores & illi, qui illis vti sciunt, & consilia horum cõsiliariorum magistorumue mutorum domi loquentium, in publicam vtilitatem conuertunt, & vtuntur. Ita & prorsus damnandi vel ridiculi, qui in librorum multitudine sibi cõplacent, & inde solum se haberi doctos & admirandos esse, persuadent instar canum hortularij, qui nec caules comedunt, & alijs comedentibus inuident. Sicut Lucianus, *d* eum irridet, qui librorum suppellectile longa tumebat *Simia*, inquit, *semper est Simia, etsi aureum culturi portet, & semper indoctus qui multos libros habet, etsi tot ei sint quot Athenis in Italiam Sylla aduexit*: vt neque bibliopolas, librorum copia doctos facit: non armorum copia, militem: non terram diuitem thesaurus ei inutilis in visceribus conditus, si non splendeat vsu. Neque quisquam quod habeat tibias Timothei, aut quas Ismenias septem talentis emit Corinthi, artis ignarus inflabit: neque si quis arcum habeat Herculis, cum Philoctetus non sit, qui solus tendere potuit, quod collimasset figere posset. Librorum chartis infiniti thesauri & inæstimabiles teguntur, sed nisi effodiantur non sunt possessoribus prouij. *Quo mihi*, inquit Seneca, *e innumerabiles libros & bibliothecas, quorum Dominus vix tota vita sua indices perlegit? onerat discentem turbã non instruit: multoque satius est te paucis auctoribus tradere, quam errare per multos* Lucianus *f* ait, *Et nostra* inquit, *ætate quis & adhuc superest opinor, qui stoici Epicteti fictilem lucernam ter mille drachmis emit: sperabat enim opinor & ille, si noctu ad eam lucernam legeret, continuo & Epicteti sapientiam in somnis se adepturum & se similem fore admirãdi illius senis.* Euenit autem, in pluribus libris a licinius, & in bibliotheca diuersorum auctorum, quod accidit thesauris, vt rubigo & quædam aut nullius aut propemodum exiguæ vtilitatis inueniantur. Sic enim aliquando scribendi libido transfert ingenia, vt vel omnino inutilia, interdum etiam nociua, interdum parum accommoda inculcentur, in quibus agemus iudicio & delectu, *Componendorum & scribendorum enim librorum*, inquit Salomon, *nullus est finis.* Scribunt docti pariter & indocti, vt ait Horatius. Verum quemadmodum diuitibus accidit, diuitiarum suarum omnium vsum per se habere, eo tamẽ honore fruuntur vt suo beneficio plures ditent: vel vt, cum opus est, ex suis non ex alienis accipiant, sic qui multos habent libros, possunt ex illis, & sibi accommodos familiares deligere, & alijs eosdem & alios consulendos præbere: & ita si quid ex illis colligere poterint, dum opus fuerit, in vsum vtilem transferre. Vtque plures vrbes præternauigasse pulcrum est, sed expedit vnam incolere & optimam: ita nobis quam plurima sunt cognoscenda, retinendaque optima.

d oratione aduersus indoctũ.

e li. 1 de tranquill. vitæ c. de vana gloria.

f in dialogo πρὸς τὸν ἀπαίδευτον καὶ πολλὰ βιβλία ὠνούμενον id est ad ineruditum & multos emẽtẽ libros irridens scurriliter libros possidentem.

2. Iudicium requiritur & discretio in legendis libris, neque etiam omnes omnibus conueniunt, vt, neq; qui sapiunt, statim à quouis bibunt fonte, propterea quod alij salutem adferunt, alij perniciem, nonnulli furorem: sicque etiam non est tutum quemlibet librum euoluere, quod ex alijs haurias affectũ animi bonum: ex alijs libidinem aut ambitionis insaniam trahas. Et sicut corrumpunt bonos

mores

mores colloquia praua, sic & lectio malorum librorum, qui nobiscum sine lingua colloquuntur. Sunt ingenia, quæ non per se valent, pleraque concipere, quæ, cum male decoquant, nec intelligant, conuertunt in sui damnationem, etiam alioquin vtilissima: vt de epistolis D. Pauli, & aliis, per indoctos non intellectis, dicebat D. Petrus *a*. Quemadmodũ sunt ægri, qui tam inualido sunt stomacho, vt etiam vel panem, vel escas suauissimas & sanis accommodas, in morbi incrementum conuertant. Et iisdem floribus bonis, apes mel, araneæ venenum, propter diuersam naturam conficiunt. Sicut autem apes è variis varios colligunt succos, sed eos suo spiritu mutant ac digerunt: alioquin non facturæ mel: sic euoluendi sunt omnes auctores, sed quod legeris, in tuos vsus transformandum. Libri etiam vetiti & improbatæ religionis permissi quibusdam sunt, qui ex illis possunt quippiam vtilitatis in cautam publicam transferre: quemadmodum & pharmacopolis permittuntur bona pharmaca & venena, quibus alia temperare vel tollere secundum artem sibi cognitam possint, quamuis lethale alioquin sit ignorãtibus vim, ea committere. Nullus tam malus liber, ex quo, qui ingenio valet, non possit quandam vtilitatem colligere: vt nulla tam via aspera ac salebrosa, in qua nonnunquam violæ flosculiq; non occurrant: verum, vt monui, iudicio opus est, ne interdum pro rosis vel vtilibus, fuco illita mala colligamus. Omnia itaq; probanda prius, postea quod bonum, est tenendum. Scarabei fugiunt vnguenta, delectantur fœtoribus, & nonnullis pessima pro optimis placet: eoq; dirigitur maledictio, *Væ qui dicitis bonum, & malum bonum, ponentes tenebras lucem, &c.* *b* Quomodo autem hæc discernere quis poterit? paucis respondeo: id se assecuturum, si regulas Catholicorum librorum, & censuras sequatur: si doctorum & peritorum præponat iudicium, & si dum intellexerit suspectum aliquem esse librum, ita illum percurrat, vt non omnino ei fidat, imo ita etiam eum ea cautione legat, taliq; metu, quo tenentur, qui per itinera de latronibus aut decipulis suspecta incedunt.

a 2 epist. D. Petri, cap fin. vers. 15.

b Esaia c. 5. vers. 20. & Prouerb 17.

De Bibliothecis. CAP. VII.

QVemadmodum in republica, & priuatim & publice thesauri colliguntur & reconduntur in vsum necessitatis, vel ad pompam seu celebritatem nominis comparandam, & quo maiores & præstantiores, eo pretiosiores habentur: sic Thesauri literarum & bonarum doctrinarum, artium & scientiarum, qui in libris & magistris mutis consistunt, inter præclara reipublicæ bona reposita sunt, à priuatis & publicis personis: qui possunt vniuersæ reipublicæ & priuatorum commodis, cum necessitas iubeat, inseruire vtroque tempore, & bellorum, & pacis.

2. Epaphroditus Cheronensis parauit sibi triginta millia librorum, eorumq; bonorum & minime vulgarium, Suida teste. *c* Et Appellicon Theius, bibliothecam habebat, quam nactus est Sylla. *d* Meminit idem Suidas, in verbo ἐπιστολή, epistolæ Iuliani Parabatæ ad Porphyrium Catholicum, qua ait, copiosam & magnam fuisse Georgij bibliothecam, omnis generis philosophis, & multis commentariis refertam, & potissimum Galilæorum (sic enim Christianos vocabant) scriptis multis & variis refertam, iubens eam diligenter Antiochiam perferri. Laudatur merito Origenes Pamphilus Martyr, quod vndequaque libros sacros in vnum cogeret *e*. Tyrannion Emissenus, prius dictus Theophrastus Grammaticus, Romæ diues habitus, quod bibliothecam haberet triginta millium voluminum librorum *f*. Celebrat Plinius *g* M. Varronis bibliothecam, quę prima in orbe ab Asinio Pollione ex manubiis publicata Romæ est *h*, *Asinij Pollionis inuentum esse Romæ, vultus auctorum pingere, qui primus bibliothecam inquit dicando, ingenia hominum rempublicam fecit, an autem priores cœperint Alexandriæ & Pergami reges, qui bibliothecas magno certamine instituêre, non facile dixerim.* Et paulo ante: *Non est*, inquit, *prætereundum, & nouitium inuentum. Siquidem non ex auro solum argentove, aut certe ex ære in bibliothecis dicantur illi, quorum immortales animæ in iisdem locis ibi loquuntur: quinimo etiam, quæ non sunt, finguntur, pariuntq; desiderta non traditi vultus, sicut in Homero euenit.* Anno ab vrbe condita 726. Octauianus Cæsar cum templum Apollinis in palatio dedicauit, bibliothecas perfecit. *i* Forsan hæc fuit palatina bibliotheca, cuius præfectum fuisse Caium Iulium Higinum Augusti libertum, dicitur à Suetonio, *k* vt & C. Melissus, ab eodem fertur ex delegatione Augusti, habuisse curam ordinandarum bibliothecarum in porticu Octauiæ. Serenus Samonicus, præceptor Gordiani filij Imperatoris, patris sui libros, Gordiano dedit, qui censebantur ad sexaginta duo millia. *l* Bibliothecas instruxit etiam Vlpius Traianus. *m* Theodosius iunior, filius Arcadij, in bibliotheca paranda non fuit inferior Ptolomæo. *n*

3. Celeberrima erat in Alexandria Ægypti bibliotheca, quæ forte fortuna fuit in di-

c in ἀνακεχαρακότων.

d In verbo, ἀπιθανῶν.

e Euseb lib 6. c. 32. Niceph. lib. 5. c. 19.

f Hesychius Milesius Illustrius, lib. περὶ ... & Suidas.

g lib 7. c 30.

h lib 35. c. 2.

i Dio Cass lib. 53. hist Rom.

k in lib. de illust. Gramm.

l Iul. Capit. lib de gestis Gordianor.

m Dio in Traiano.

n Niceph. Calix. lib. 14. hist eccl. c. 3.

reptione à militibus auxiliariis combusta. *a* Sic alia refertissima Constantinopolitana sub Basilisco Imperatore casu combusta. *b* Bibliotheca Constantinopolitana præcipue etiam libros sacros & patrum continebat, ex qua Constantinus 4. pogonatus Imperator libros antiquorum patrum, patribus, qui in sexto concilio Constantinopolitano fuerunt in Trullo in palatio, subministrauit, vt ait Beda, *c* & Antoninus, *d* cuius erat custos seu chartophylax Georg. Diaconus. Sic etiam Iomanus satisfaciens vxori, incautus cum templo Traiani, & celebrem bibliothecam combussit. *e* At Conon Isauricus Imperator data opera combussit bibliothecam regum Constantinopolitanam cum duodecim custodibus eius doctissimis, quod nollent illi in fractionem imaginum subscribere. *f*

a A. Gelli. lib. 14. c. 7.
b Zonaras tomo 3.
c de ratio. temporum.
d tit. 13. c. 4. §. 7.
e Theodori. in fi. lib. 5.
f Zonar. tom 3.

4. Fuisse regibus Persarum bibliothecas, constare potest ex 3. Esd. cap. 6 vers. 23. Nehemias etiam construxit bibliothecam, & congregauit de regibus libros, & Prophetarum, & Dauid, & epistolas regum, & de donariis. Similiter & Iudas Machabæus ea, quæ didicerat per bellum, quod Iudæis acciderat, & erat apud illos. *g*

g 2. Mach c. 2. v. 13. & 14.

5. Athenæus *h* celebrat Larensij laudes, eiusq; insignem librorum numerum & bibliothecam, & refert inter eos, qui admiratione digni visi sunt in congregandis libris, Polycratem, Samium: Pisistratum, qui regnauit Athenis: Euclidem & ipsum Atheniensem: Nicocratem Cyprium, & reges insuper ipsius Pergami: Euripidem poëtam, Aristotelem philosophum. Et Nileum vtriusque libros seruantem, à quo emtos libros vna cum Rhodiis & Atheniensibus Ptolomæus cognomento Philadelphus Rex, duxit ad pulcram Alexādriam. Adrianus ædificauit Atheniensibus Iunonis ac Iouis Pauellenij templum, communemq; omnibus diis ædem. Bibliotheca erat in eodem templo, & gymnasium Adriani cognomento, in quo columnæ centum ex Lybicis lapicidinis. *i* Hanc fuisse amplam, scribit Platina, *k* inter reges Alexandriæ, & Pergamenos hæc, vt Galenus ait, præclara contentio fuit, præ ardore ac summo studio literarum, vter maiorem copiam librorum in bibliotheca compararet. Quamobrem in hac Pergami fuisse ducenta millia, narrat Plutarchus in M. Antonino: in altera Gellius, *l* millia septingenta fuisse volumina. Fuit bibliotheca antiquitus Romæ, de qua mentio fit apud D. Gregorium *m*, & ibi ingens librorum numerus, vt ait Iohan. Magnus *n*. Nicolaus 6. Sum. Pontif. Vaticanam erexit, missis quoquo versus doctis ad comparandos libros. Quinque ducatorum millia, ad se Euangelium D. Matthæi Hebraicum afferenti promisit, vt scribit Ekius *o*. Erat Hagustaldi bibliotheca, quam Acca Græcis & Latinis scriptoribus instruxit *p* Carolus Magnus magnam librorum bibliothecam instruxit, quos moriens ab his, qui eos habere vellent, emi iussit iusto pretio, & pretium in pauperes erogari, vt scriptum est in diuisione facta ab eo thesaurorum suorum, quæ ponitur ab Eginartho in fine libri de vita & gestis Caroli Magni.

h lib 1 dipnosoph. c. 1.
i Vt ait Pausan in 1. lib. seu in Attic.
k in Alex. 1. sum pontif.
l Gell. lib. 6. cap. 17.
m lib. 7. epist. 27.
n lib. 15 Gothica histor. c. 20.
o Homil. de sancto Matth.
p Sigebert.

Librorum & auctorum reprehensiones.

CAP. VIII.

Longe procliuius est, inquit Dio Cass. *q* alios reprehendere, quam sibiipsi moderari: facilimeq; fit, vt qualium rerum causa alios homines pœna dignos iudicant, has ipsi easdem admittant, vt argumento non sit, propter quas alios accusant, has ipsas odisse. Alludit ad illos Martial. *r* *Ista tamen mala sunt, quasi nos manifesta negemus. Hæc mala sunt, sed tu non meliora facis.* Proniores sunt homines ad detractionem & ad reprehensionem scriptorum, quam ad imitationem; hoc naturale quoddam esse videtur vitium, & ad dissentiendum facilitas naturalis.

q Lib. 36. hist.
r c. item si placet, §. principaliter, de recept. arbit. T. lib. 2. epigram. 1.

2. Aliqui tamen detrahunt aliis recte sentientes, & hoc est recte emendare, & plerumq; meritorium. Porro alij inuidia laborant: & dum alios sibi præponi vident, illos deprimere satagunt: alij suo errore ita obcæcantur, vt aliorum veritas eis officiat. Sic enim humanæ sententiæ tanta est varietas, vt non omnibus eadem res quantumuis iusta, sancta, & laudabilis sit, probetur. Neq; contra quippiam est tam male, impie, & stulte dictum, aut factum, aut scriptum, quod non inueniat sectatores, adulatores, & comprobantes.

3. Quidam in Platone criminantur confusionem, sepiam vocant Aristotelem: infamant Virgilium velut vsurpatorem: ex oratoribus, Ciceroni non placet Demosthenes, nec Trogo Liuius, cuius orationes damnat tanquam fictas & imaginarias. Lenæus Pompeij Magni libertus, scholæ Grammaticæ præfectus, tanto amore erga Pompeium exstitit patronum, vt Salustium Historicum, quod eum oris improbi, animo inuerecundum scripsisset, acerbissima Satyra lacerauerit, Lastaurum & lurconem, & nebulonem, popinonemque appellans, & vita scriptisq; monstrosum, præterea priscorum Catonisq; verborum, ineruditissimum furem. Asinius etiam Salustium affectatorem nuncupat: Senecam, vtpote calcem

cem sine arena, irridet Quintilianus. Salustius, Ciceronem vt nouum hominem, peregrinum, Romanum Arpinatem, patronum mercenarium, cum vxore Terentia sacrilega, & Tulliola filia matris pellice. Quidam Azonem Agazonem dicunt, Iustinianum Analphabetum, Bartolum Battum, & quod *Bartolus in syluis tendebat retia grillis*: Baldum Bardium. Suetonius ait, Caligulam Cæsarem parum affuisse, quin statuas & scripta Liuij ab omnibus bibliothecis amoueret, carpens eum vt verbosum & negligentem in historia, qui suppressisset triumphos Romuli habitos & partos victoria Thuscorum, quod in historia est genus falsitatis, dignum abolitione auctoris. Athenæus *a* Platonem mordet, cumq; notat vt inuidum, moribus minime probum, gloriosum: irridet libros eius de republica, & leges ibi descriptas, vtpote scriptas hominibus à se fictis, ita, vt qui his vtantur, postea perquirere oporteat: neq; Timæos, Gorgias, aliosq; his similes dialogos, vbi percurrit de mathematicis, naturalibus, aliisq; compluribus, idcirco admirandos: siquidem & ipsa ex aliis percipere liceat vel melius dicta, vel non deterius certe. Nam & Theopompus Chius in libro cōtra Platonis consuetudinem, complures eius dialogos inutiles & mendaces esse testatur, multos etiam alienos, nonnullos Antisthenis, aliosq; Heracleotici Brysonis. Senecam vero damnare, inuisumq; habere, Quintilianus est solitus, ob corruptum & deprauatum dicendi genus *b*. Narrat & Suetonius, Senecam auertisse Neronem discipulum, à veterum oratorum cognitione, quo eum diutius in admiratione sui detineret. Lucilius insectatur Vectium vtentem sermone Tusco, Sabino, & Prænestino. Quemadmodum Pollio deprehendit in Liuio Patauinitatem, vt refert Quintilian. *c*

a lib 11. dipnosophist. c. 22.

b Vt scribit Ange. Politia. in præf. in M. Fabij Quint. Institutiones.

c lib 5. Instit. c. 5.

4. Nicolaum Perotum, Sympontinum præsulem, hominem acuto ingenio præditum, & multa lectione exercitatum, qui cornucopiā in Martialem edidit, exosum habuit Domitius Chalderinus, vir & in ea tempestate doctus, æmulatione doctrinæ & morum dissimilitudine, eumq; iurgiis & conuitiis apud suos plerumq; sectatores incessebat, sæpiusq; apud studiosos in inuidiam crimenque vocabat, vt refert Alexander ab Alexandro *d*. Laurentius Valla in plerosq; temere, vt plerunq; in elegantiis suis debacchatur.

d lib. 4. genial. dier. c. 21.

5. Terentius Afer, poëta præstantissimus, à L. Lauino vrgebatur, qui eum quasi publici ærarij furem criminabatur. Quod & passus à suis æmulis Virgilius Mantuanus, qui cum quosdam versus Homeri transtulisset ad verbum, compilator veterum dicebatur, vt scribit Hieronymus in epistola libri de locis & nominibus Hebraicarū quæstionum. Quemadmodum ibidem refertur, M. Tullium Ciceronem oratorum facile principem, & linguæ Latinæ illustratorem, repetundarum accusari à Græcis.

6. Diuus Hieronymus, (de quo D. Augustinus dixit, nemo hominum sciuit, quod Hieronymus ignorauit) sæpe conqueritur de obtrectationibus, calumniis, & detrectationibus, quibus eum æmuli persequebātur, vt plene liquet ex epistola eius ad Asellam virginem, quæ incipit, *Si tibi putes gratias à me referri posse, &c.* & in epistola præposita, tractatui de locis & nominibus Hebraicarum quæstionum, & in prologo super Iosue & alibi.

7. Reprehenduntur plures, qui libros alienos suis nominibus ediderunt aliquando, signis tantum exigua forma mutatis, aliquando etiam emendicatis ex aliis capitibus tantum nominibus, sicq; vt plagiarij & fures incusantur, de quo conqueritur Martialis, Cæcilius sex libros de Menandri furtis scripsit, vt Philostratus Alexandrinus de Sophoclis furtis, Lysimachus de furtis Ephori diligentis Græci historiographi duos libros. Asinius Pollio, iustos libros de furtis Theopompi, quem tamē historiæ patrem Cicero nominat. Et Apollodorus Atheniensis, vt ait Diogenes Laertius, cum docere contenderet Epicurum multo plura, quam Chrysippum ingenij viribus, & sine vllo cuiuspiam adminiculo scripsisse, dixisse fertur, si quis tollat de Chrysippi libris omnia quæcunq; sunt aliena apposita, vacua illi charta relinquetur. Quintilianus etiam dixit primum Romana in historia Salustium, & tamen de eo dictum:

Et verba antiqui multum furate Catonis
Crispe Iugurthinæ conditor historiæ.

Eugranion Cyrenensis Musæi librum integrum de Thesprotis, vt ait apud Eusebium Porphyrius, sibi attribuit.

8. Omitto similes & eos, quos inuidia lacerauit: neque enim à præstantissimis ea auctoribus abstinuit, vt & Varro omnium Romanorum doctissimus à Quinto Rhemio Palæmone porcus appellatus sit. Cicero, qui vim Demosthenis, Isocratis iucunditatem, copiam Platonis effinxit *e*, inter suæ ætatis homines dictus tumidior, asianus, redundans pe- titionibus nimium, vt in salibus aliquando frigidus, in compositionibus fractus & elumbis, mollis à Bruto. Et vt Apollodorus insequutus est Chrysippum, sic Zoilus Homerum.

e vt ait Quintil.

rum. Et dixerunt inuidi Demosthenis, orationem eius olere lucernam.

9. Inter libros, qui recte reprehensi sunt in optima republica, generaliter illi annumerantur, qui mores corrumpunt turpiloquio, vel vanitate verborum detinentes ingenia hominum, vel, vt melius dicam, corrumpentes mores, non minus quam colloquia praua, quę & bonos mores inficiunt, vt ait Diuus Paulus *a*. Narrat Nicephorus Calix. *b* in Thessalica synodo prouinciali statutum, librum, qui amatoria tractaret, cui nomen Æthiopica historia, χαρίκλεια & quod amores attenderet, aboleri debere, vel auctori eius, qui dicebatur Heliodorus Tricensis Episcopus, functionem episcopalem esse adimendam, qui tamen maluit episcopatum deponere, quam scripta sua supprimere. Lacedæmonij etiam, libros Archilochi, è ciuitate sua exportari iusserunt, quod eorum parum verecundam & pudicam lectionem arbitrabantur: noluerunt enim ea librorum suorum animos imbui, ne plus moribus noceret, quam ingeniis prodesset. Atque maximum poëtam aut certe summo proximum, quia domum sibi inuisam (nempe Licambæ soceri) obscœnis maledictis laceraue rat, carminum exsilio multarunt, vt scribunt Plutarch. *c* & Valerius Maximus. *d* Ouidius etiam *e* vetat attingi alioquin eruditissimos auctores, quia amatoria cecinerint, quibus mores corrumpi possunt.

a 1. ad Corin. 15. v. 33.
b lib. 12. 34.
c in Apophth.
d lib. c. 3.
e lib. 2. de remed. amoris.

Eloquar, inquit, inuitus, teneros ne tange poëtas.
Submoueo dotes impius ipse meas.
Callimachum fugito, non est inimicus amori,
Et cum Callimacho tu quoq; Coë noces.
Me quoq; te Sapho meliorem fecit amica,
Nec rigidos mores Teia Musa dedit.
Carmina quis potuit tuto legisse Tibulli?
Vel tua cuius opus Cynthia sola fuit?
Quis potuit lecto durus discedere Gallo?

Sic prohibet legi ob vetitam Venerem, Callimachum, Philetam, Anacreontem, Sapho, Tibullum, Propertium, Cornelium Gallum, & seipsum, vt & certe hodie, eadem ratione indigni putari videntur, qui legantur, vt corruptores pudicitiæ. Fuit verborum obscœnitas humanis & diuinis legibus prohibita, & ex lege Persarum, quæ facere non liceret, eadem nec licebat dicere, teste Herodoto. Et admonet D. Paulus ad Ephes. 4. *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat.* quod explicat Clemens Alexand. in pædagogo, lib. 2. cap. 5. περὶ αἰσχρολογίας, de verborum obscœnitate: multo magis scriptorum obscœnorum, quæ perpetuo teruntur, erit tollenda memoria. qualia certe in perniciem reipublicæ sunt hodie tam multa, vt turpitudine sua perniciosiora sint Elephantidis libellis, vel Milesia Aristidis, vel Sibarithici Hemithernis, aut aliorum prodigiosarum & arcanarum libidinum magistrorum, quibus populus inficitur.

10. Sunt & merito reiecti, qui contra fidem Christianam editi sunt ab hæresiarchis, sicuti & qui olim in Christianismum scripserunt ipsi auctores. Vt Libanius Sophista, qui contra Christianos præ timore Iuliani fuit declamator: is enim, quamquam fuerit eloquens, tamen & leuis sophista fuit. Quoniam & in Constantium viuentem laudatorias orationes scripsit: in mortuum autem inuectiuas *f*. Sic Porphyrius, qui Christianismum abrenunciauit, & in eum scripsit, quod à Christianis quibusdam Cæsareæ verberatus, iniuriam non ferret *g*. Cum Antiochus illustris Rex Græcorum voluit corrumpere legem Dei, misit libros per manus nuntiorum in Hierusalem, & in omnes ciuitates Iudæ mandatum, vt sequerentur leges gentium terræ, & libros legis Dei iussit comburi, & apud quemcunque inueniebantur libri Testamenti Domini, secundum edictum regis trucidabantur, per singulos menses perquisitionem facientes, Machabæorum *h*.

f vt ait Niceph. Calix. lib. 10. histor. c. 36.
g vt refert idem Niceph. eo. lib. & c. 36.
h lib. 1. c. 1. v. 46 & 59. 60. 61.

11. Inter libros reiiciendos illi sunt quoque, qui inepti, indocti, quales forsan scribo, maledici, famosi, rabiosi, impij, ac seditiosi. Qui merito prohibiti, & auctores eorum puniti *i*. Acuunt enim in odium ingenia hominum, & magnatum cædium caussæ in republica exsistunt, crudeliores duobus libris inuentis post mortem Caij Caligulæ, quorum vni erat titulus, *Gladius*: alteri *Pugio*: ambo continentes notas & nomina morti destinatorum: Hi enim in secretis eius inuenti sunt, vt scribit Suetonius, *k* at qui nunc tales conspiciuntur, publice cuiusque oculis impune subiiciuntur, & inimicitias immortales ex leuioribus lituris seminant.

i in l. vnic. de famos. libell. C.
k in eius vita, c. 49.

De Scribis. CAP. IX.

SCribarum necessitas in literarum caussis non minus consideratur, quam linguæ in sermone, vt & fideliter scribant, aperte, clare, & dilucide sine confusione, & distincte, maxime quando fide publica illis committitur tabularum vel scripturæ negotium, vt notariis sit seu argentariis, & qui à secretis sunt principum, qui actus iudiciales reique publicæ scribunt, vel quæ ad publicam auctoritatem pertinere possunt, publicorum consiliorum facti participes. Cicero de scribarum ordine *l*: *Ordo, inquit, est honestus, quis negat? est vero honestus,*

l 3. Accusat.

nestus, quod eorum hominum fidei, tabulæ publicæ periculaq́; magistratuum committantur. Honestas tamen & honor eorum ex moribus nationum distinguuntur; sicuti liquet ex his, quæ Æmilius Probus tradit in Eumenis vita, dum tradit, Eumenem Cardianum fuisse Philippi Macedonis regis scribam, & familiarissimum, quod munus scribæ multo apud Græcos esset honestius, quam apud Romanos: Nam apud Romanos, inquit, revera, sicuti sunt, mercenarij existimantur scribæ: at apud Græcos contra. Nam nemo ad officium id admittitur, nisi honesto loco, & fide, & industria cognita, quod necesse est omnium consiliorum eum esse participem. Quando ars typographica latebat, tunc fides maxime scriptorum & transcribentium libros, leges, documenta publica requirebatur: cum ut nihil detraheretur vel adderetur. Tum etiam, ut vetita non communicarentur. Tantaq; vel in scribis librorum, vel in descriptoribus legum & constitutionum, fides & ars cum diligentia desiderabatur, ut non immerito Iustinianus *a*, dignum existimauerit sanctione, cauere de scripturis illorum in legibus, ut ex integro & sine siglis & notis fierent. Laudatur Origenes, quod plures libros sua manu transcripserit, idq; vere & sine immutatione, sed maxime libros patrum & sacræ Theologiæ.

a in l. 1. § nostram autem consummationem, de vet. iure enucl. C.

3. Eo autem & scribæ erant laudabiliores, quo libros sanctiores & plures transcripsissent, quod miraculo comprobatum fuisse, memini me legisse apud Cæsarium: cum tradit, in Arinsberich monasterio ordinis Præmonstratensis, scriptorem quendam fuisse Richardum nomine, natione Anglum, qui plurimos libros in eodem cœnobio manu propria conscripserat, mercedem sui laboris præstolatus in cœlis. Et huic, cum fuisset sepultus, post viginti annos in eius sepulcro manum dexteram tam integram tamq; viuidam fuisse repertam, ac si de corpore animato recenter fuisset præcisa, reliqua carne in puluerem redacta. In cuius miraculi testimonium, ait, dictam manum in monasterio reseruari. Egent certe maxima scriptoris vel typographi fide, libri sacræ paginæ, in quibus vnus etiam apex vel iota non debet esse sine effectu. Non minore etiam publica monumenta, vnde scribis, ut Esdræ sacra prius literæ commissæ.

4. Et curabant antiqui reges, populi, magistratus, ut annales rerum gestarum, & veraciter & fideliter conscriberentur, vel à pontificibus ipsis, vel aliis, ad quos, cum opus esset, recurreretur. Sicut quo tempore Assuerus rex insomnem noctem transigens, iussit sibi afferri & legi historias & annales priorum temporum *b* eadem ratione, qui impedire volebant Iudæos, ne ædificarent Hierusalem, *c* annales regum obiecerunt, & scripserunt ad regem Artaxerxem: *Idcirco misimus & nuntiauimus regi, ut recenseas in libris historiarum patrum tuorum, & inuenies scriptum in commentariis, & scies, quoniam urbs illa urbs rebellis est, &c.* Ex priuilegio potestas facta est Romæ Pontificibus Maximis, memoriam rerum gestarum in tabulas conferendi, & hos annales appellabāt equidem maximos, quasi a pōtificibus maximis *d* factos. Atq; olim non passim historiæ & annalium describendorum facultas omnibus dabatur, sed grauioribus, & fide dignis hominibus: ne falsa sub historiæ specie posteris persuaderentur, ut hodie a viris perturbati animi scribitur, qui suis mendaciis & adulationibus & maledictis turbant & lacerant omnes respublicas. Ita apud Chaldæos, penes sacerdotes solos erat publica fides annalium temporum, gestaq; & regum, ut auctor est Metasthenes, libro de iudicio temporum. Fuerunt in Gallia meo tempore, qui titulum historiographi regij impetrarūt à principe: sed quantum illi adulationis & mendaciorum inseruerint, erunt qui iudicent, tacentes vitia principum, & immeritos laudantes, quod ne fiat, cauendum est in republica. Et si quorum talia scripta edita inueniantur, supprimenda vel tollenda etiam publico decreto erunt.

b Esther c. 6.
c Esdra c. 4.
d Macrob lib. 3 Saturn. c. 2

5. Diligentiæ & fidei scribarum librorum antiquorum testimonium est locuples, quod ad euitandam additionem vel minutionem solerent per numeros, versus vel sententias notare, & quot versus vnumquodq; volumen haberet, vel quot singula capita, in summam postea conicere. Exempla habemus in sacris biblijs. Nam, ut ait Rabinus Kimhi, *e* connumerati sunt apud Hebræos in libris legis versus 5845. in Prophetis, 9294. in apographis, 8064. Idipsum & in legibus, & in interpretum libris aliquando obseruatum. Nam refert Iustinianus Cæsar, *f* antiquæ iurisprudentiæ fuisse pene duo millia librorum conscripta, & plus quam tricies centena millia versuum à veteribus essusa. *g* Sic Æmilius Probus in Epaminonda: *Vno volumine*, inquit, *hoc, vitas excellentium scriptorum quamplurium concludere constituimus, quorum separatim multis millibus versuum complures scriptores ante nos explicarunt.* Et Diogenes Laërtius in Aristotele, postquam libros ab Aristotele scriptos connumerauit, subiicit, *γίνονται αἱ πᾶσαι μυριάδες στίχων τέτταρες καὶ τετταράκοντα, πρὸς τοῖς πεντακισχιλίοις καὶ διακοσίοις ἑβδομήκοντα, καὶ τοσαῦτα μὲν αὐτῷ πε-*

e in directorio viarum linguæ sanctæ.
f in l. 2. de vet. iur. enucl. C.
g idem de præmio P. in §. & antea.

πεντακισχίλια διακόσια ἑβδομήκοντα. *Efficiuntur omnino versuum myriades quatuor & quadraginta cum quinque millibus & ducentis & septuaginta.* Idem quoque Laërtius in Theophrasto: *In summa sunt*, inquit, *versuum myriades centum octingenta octo.* Et Plin. lib. 30. cap. 1. *Hermippus, qui de tota ea arte diligentissime scripsit, vicies centum millia versuum a Zoroastre condita, indicibus quoque voluminum eius positis, explanauit.*

6. Vsum notariorum seu scribarum, in aliis reipublicæ negotiis esse, eumque necessarium, constare potest ex Amanuensium iudicum constitutione, qui acta iudicij descri bunt. *a* ex notariorum argentariorumve, seu tabellionum officio, qui contractus perscribunt fide publica, & conseruant. *b*

a c. quoniam contra. 11. de probat. lib. 2. tit. 19 decr. §. 1. 30 q. auth. ad hoc. de fid instrum. l. § illud etiam, de his quæ ingrediunt. ad appell.

b c. ad audientiam, de præscrip. c. illud de præsumptionib. tit. de tabellionib. in nouell. l. 1. & seq. C. de eodem. P.

7. Qualis etiam sit vsus cancellariorum, & eorum, quos vocamus Secretarios, principum vel rerumpublicarum, quamve necessaria illorum fides, omnes plane norunt: & maxime esse eos vtiles, si cum fide quoque adhibeant silentium consiliis præscriptis, vt contra valde esse perniciosos, si falso præscripserint decreta, si consilia detegant inimicis, si prodant dominos, si largitionibus & muneribus corrumpantur. Quemadmodum Philidas Thebanus, Archiæ & aliorum Polemarchorum Thebanorum scriba, eos prodidit. *c* Et Aurelianus Imperator memoratur in Thracia interiisse, Mnesthici notarij vel scribæ sui fraude, qui ad quosdam militares amicos eius, nomina eorum annotata pertulit, falso manum illius imitatus, perinde ac eos Aurelianus interficere constituisset, vnde ab his occisus est Imperator. *d*

c Xenophon lib. 5 rerum Græcarum. Æmilius Probus in Pelopida.

d Flauius Vopiscus Victor & Eutropius in Aureliano.

De librorum affectione. CAP. X.

QVia, quę placent, cariora nobis sunt, & magis dilecta ceteris præponuntur: sic, qui scientias & artes profitentur, prout sibi in illis placent. Et artifices, artificij peritos, librosque eorum aliis præferunt. Ideo à Iurisconsultis inæstimabile censetur interesse, quod ex libris percipi potest. *e* Ex libris quippe quis doctior & melior euadere potest: inæstimabilis autem est scientia & probitas. Sed &, vt erga certos homines quis ad amandum propensior est, & quidam aliquid, alij aliud magis diligunt: sic

e l. penul. ad leg. Aquil. P. lib. 20. tit. 4.

2. Singularis est hæc librorum affectio, maxime quando aliquibus iam ea est opinio concepta, vt, quæ diligunt, præstantiora existiment. Nec etiam parcunt laboribus aut sumtibus, vt amata consequantur. Plato, quamuis tenui admodum pecunia fuerit, tamen fertur emisse tres Philolai Pythagorici libros, decem millibus denariûm, quod pretium ferunt ei donasse quidem Dionem Syracusanum amicum. Aristoteles quoque creditur libros pauculos Speusippi emisse tribus talentis Atticis, quorum summa fit apud Romanos HS duo & septuaginta millia. *f* Alcibiades Homerum valde admiratus est, & in pretio habuit. Proinde cum aliquando in ludum literarium venisset, Iliadem petiit. Et cum ludimagister se nihil Homeri habere affirmaret, inflixit ei pugnum, atque eum imperitum, & similes sui pueros efficere, dixit, vt scribit Ælianus. *g* Cyprianus lectione Tertulliani quotidie vtebatur, & illum vocabat Magistrum. *h* Plato tantopere probauit libros à Sophrone Syracusio Agathoclis filio, mimographo scriptos, antea neglectos, vt primum Athenas inuexerit, quæstumque ex eis duxerit, eosdemque etiam dormiens atque moriens capiti suppositos habuerit. *i* Tanti fecit Pindarum poëtam Lyricum antiquitas, vt & Alexander Magnus, cum Thebas vastaret, Pindari ædibus inscripserit, vt Dion testatur, Πινδάρου τοῦ μουσοποιοῦ τὴν στέγην μὴ καίετε, hoc est, Pindari tectum ne cremate. Commendauit populo suo Deus libros legis. *Non recedat*, inquit, *volumen legis huius ab ore tuo: sed meditaberis in eo diebus ac noctibus, vt custodias, & facias omnia, quæ scripta sunt in eo. Tunc diriges viam tuam, & intelliges eam. Non declines à verbis legis huius, ad dextram vel sinistram, vt intelligas omnia, quæ agis.* Carolus Magnus delectatus valde libris D. Augustini, de ciuitate Dei, quos sibi legi & historias inter cœnandum curabat. *k*

f A. Gellius lib. 3. c. 17.

g lib. 13. variæ historiæ.

h Niceph. Calixt. lib. 4. historiæ, c. 34.

i vt ait Diog. Laertius.

k vt ait Gratianus lib. 2 de ciuitate Dei, c. 8.

3. Ælius Verus Cæsar adoptatus ab Adriano, vt post eum esset Cæsar, libros Amorum semper in lecto habuit, & Martialem epigrammaticum poëtam Virgilium suum dixit. *l*

l Ælius Spartianus in Ælio Vero.

4. Alphonsus Rex Hispaniarum, semper in omni expeditione, commentaria Iulij Cæsaris tulit. *Idem etiam librum apertum pro insigni gestauit, quod bonarum artium cognitionem maxime rebus conuenire intelligeret, quia videlicet ex librorũ cognitione atq; euolutione ne perdisceretur. m* Fuisse enim eundem, c. 15. ait, librorum studiosum, vt milites in direptione vrbium, si quos libros comperissent, ad eum deferrent. Gloriabatur idem, se Biblia sacra quater & decies, cum glossis & commentariis perlegisse, vt refert idem Panormitan. *n* refert etiam *o* Alphonsus cum libris cubasse in sponda positis: &. in c. 34. dicere solitum, se malle vniones margaritasq; suas perdere, quam qualemcunque librum.

m Antonius Panorm. lib. 2. de dictis & factis Alphonsi. c. 13. & 14.

n c. 17. lib. 2.

o lib. 4. c. 58.

DE

DE REPVBLICA, SIVE DE LIBERALIBVS DISCIPLINIS. Liber XVII.

De Arte loquendi, seu Grammatica.

Cap. I.

Grammatica, quæ à literis appellata, quas grammata dicunt Græci, iam locum secundum suam partitionem occupauit, in eo, qui bene legendi scribendique adeptus fuerit facultatem. Proximus est in loquendi scientia, & enarratione scriptorum. Scribendi ratio coniuncta cum sermone est, & enarrationem præcedit emendata lectio, quod non solum in Græco, Latino, Hebraico sermone sibi adsciscit locum, sed in omni genere linguarum, quæ ad præcepta reuocatæ fuerunt, & habent quandam à corruptione vulgaris sermonis perfectionem, aut minus imperfectam eloquutionem. Grammatica olim, vt ait Suetonius *a*, Romæ, & puto etiam alibi, in vsu quidem, nedum in honore vll o erat, rudi scilicet ac bellicosa etiam tum ciuitate, nec dum magnopere liberalibus disciplinis vacante. Neque puto esse quippiam aliud grammaticorum in omni lingua operam, quam facilioris compositionis verborum, aut pronuntiandi, aut intelligendi quandam methodum, sub regulas reductam. Appellatio porro Grammaticorum, Græca consuetudine inualuit: sed initio literatores vocabantur. Cornelius quoque Nepos quum distinguit literatum ab erudito, literatos quidem vulgo appellari, ait, eos, qui aliquid diligenter & acute, scienterque possint aut dicere, aut scribere: ceterum proprie sic appellandos poetarum interpretes, qui à Græcis γραμματικοὶ nominentur, eosdem literatores vocatos. Sunt tamen, qui literatum à literatore distinguant, vt Græci grammaticum à grammatista: & illum quidem absolute, hunc mediocriter doctum existiment.

a *Sueton de illustrib. Grammaticis, in princip.*

2. Veteres grammatici & rhetoricam docebant. Et quamuis postea diseretæ fuerint professiones, attamen adhuc grammatici quædam vel retinuerunt, vel instituerunt, quç ad eloquentiam præpararent: vt problemata, periphrases, eloquutiones, ethologias, atque plura id genus: ne scilicet sicci omnino, atque aridi pueri Rhetoribus traderentur. Erat grammatica ita olim perfecta loquendi eloquenter scientia: sicut & Suetonius ait, memoria patrum audiuisse, è grammaticis statim è ludo transisse in forum, atque in numerum præstantissimorũ patronorum receptos: ita vt non mirum videri possit, quod idem refert, fuisse in vrbe super viginti grammaticæ scholas celebres, pretia grammaticorum tanta, mercedesque tam magnas, & in honore grammaticos, vt neque etiam minima ciuitas postea inuenta sit, quin institutioni puerorum, saltem non inueniantur professores instituti grammatices.

3. Sapientum inuentum dicitur Grammatica, vt certe nõ nisi à diligenti sermonis obseruatore, potuerint præcepta certa formulaque loquendi & scribendi deprehendi. Atque Eupolemus Historicus, libro de regibus Iudææ, Mosem, ait, primum fuisse sapientem, & primum grammaticam dedisse eam, qualis tunc habebatur: Phœnices vero a Iudæis possedisse scientiam, vtpote illis cõterminos, tradidisseq; Græcorum pueris etiam, vt inquit,

Mihi, qui apud eos fui, & prima didici elementa. b

Suidas Thrasymachum Chalcedonicum sophistam primum, ait, in Bythinia Periodum & Colon demonstrasse, & vsitatam etiam nunc Rhetoricæ rationem instituisse.

b *Meminit huius historiæ Clem. Alex. in lib. Stromat. & Cyrillus arch. Alexandrin. lib. 7 contra Iulianum Apostatam.*

4. Possunt ludiliterarij magistri in republica distingui à professoribus grammaticç, vt & distinguit Vlpian. c Literatores illi, qui legere & pingere literas docēt, dici possunt, per quas dehinc ad concipiendas & intelligendas peruenitur scientias, acceditq; grammatica, quæ rectam scripturam, seu orthographiam, seu iungẽdi syllabas & literas necessarias, docet rationem, & pronuntiandi modum, & deinc lectorum dictorumq; mentem. Atq; ita & grammatici publice docentes & probati à republica seu ciuitatibus, inter professores numerantur priuilegiatos: *d* vltra quos ex sacris canonibus & cõsiliis, & municipum prouisionibus, sunt in singulis fere parrochiis & pagis literatores, vel ipsi curiones, vel illorum clerici, qui pueros doceant fidem, vel literas primas, seu legere & cantare. *e*

c *Vlp. l. 1. §. ludi quoq; liter. de var. & extraord. cognit. ff.*

d *In l. vane de studiis liberal. vrb. 43. lib. 11. C. tit. 18. l. si. ff. de profess. lib. 10. C.*

e *In c. 3. de vita & honestat. cler. lib. 3. tit. 1.*

5. Literæ sunt elementa prima scripturç, ex quibus syllabæ componuntur, & ex syllabis dictiones, ex illis oratio. Pronuntiatio eadem elementa habet vocalium & literarum, & syllabarum, dictionum, & sermonis. Sed vidẽtur elementa muta literæ & scripturæ: audiuntur eadem elementa in voce. Grammatica à literis dicta ars, quæ & literas pronũtiare doceat, & distinguere auditu & visu. Ianua sermonis hæc, & scripturæ emendatæ, vt omniũ rerum elementa proculdubio prima, & cognitu necessaria, antequam ad composita ex illis perueniatur. Neq; potest rectæ loquutionis aut scripturæ peritiam sibi vendicare, qui elemẽta

illa, vt oportet, non bene didicerit. Sicut Citharistæ autem perfecte didicisse nihil aliud est, quam vnumquemq; tonum cuiusq; chordæ dignoscere, quæ elementa musicæ quilibet appellaret, vt disputat Plato. *a* Et ita, inquit, λόγος tria significat, quæ eandem videntur habere naturam, orationem, rationem, & definitionem, & primum cogitationem suam voce per verba nominaq; exprimere, opinionem propriam in voce, perinde ac in speculo & aqua figuram monstrantem: ratio interior, sermo est: exterior, loquela, definitio eius, determinatio. Et cogitatio & oratio idē: nisi quod cogitatio dicitur illa ipsa sine strepitu vocis interior collocutio: qua sese animus noster alloquitur, sed per os effluxus prolationis ab illa dicitur oratio. *b* Dicunt etiam Latini orationem, quasi oris rationem.

6. Magistris & Grammaticis Græcis & Latinis immunitatem, ne hospitem reciperent a principibus indultam, Vespasianum & Adrianum CC rescripsisse, testatur Arcadius Iurisconsultus. *c* Ab Antonino Pio vacatio munerum quoque professoribus eius artis intra numerum permissum in singulis ciuitatibus data. *d* Imo & illis dignitas comitiuæ delata est, si docuerint in ordinem allecti & probati, per viginti annos: qualis & ceteris liberalium artium & philosophiæ, & iuris professoribus *e* concessa. Consultum enim sic reipublicæ visum est, si ad docendum & otio, & immunitate, & honore foueantur probati ab ordinibus decurionum: vt contra grammaticos seu oratores, decreto ordinis probatos, si non se vtiles studentibus præbeant denuo ab eodem ordine reprobari posse, incognitum non est. *f*

a Plato. lib. 16. se. in Theateto, vel de scientia.

b Plato in Sophista vel de ente, dialogo 15.

c in l fi. § si de muner. & honor. lib. 50 P. tit. 4. & l fi de professorib & medicin. lib 10. C. tit. 52.

d l si duas habentis 6 § Grāmatici, de excusatior. lib. 27, lib. 27 P. tit. 1.

e l. vnic. de professorib qui in vrbe Constantin. docentes, ex lege meruerunt comitiuam lib 12. C. tit. 15.

f l. 2. de professorib. & medic. lib 10. C. tit 52.

De eloquentia eiusq; vtilitate, reprobatione, abusu, & remediis contra abusum.

CAP. II.

ARs bene, apte, & copiose dicendi existimatur eloquentia, quæ ex rhetoricorum præceptis constat, bona certe reipublicæq; vtilissima per se, & cui plurimum tribuatur, tanquam instrumento & organo, quo mentis sublimes comprehensiones, quæ expediunt: quæ nocent, quæ sequenda, fugiendave sunt, demonstrari, deliberari, & consuli, & indicari queant. Præludia, quæ præcedunt vtilitatem publicam, ad quam dirigitur eloquentiæ institutum, sunt illa rudiméta concipiendi cum artificio, quæ dicenda sunt: item illæ vmbratiles declamationes, seu fictitiæ, quæ ad acuendum ingenium, & ad parandam promtitudinem. Et vt Aristophanes dicebat, *g* οὐκ ἐςὶ πειθοῦς ἱερὸν ἄλλο πλὴν λόγος, non est persuasionis sacrum aliud, quam sermo. Si modo suis partibus constet oratio, & si emendata sit, quod ex Grammatica accipit: si elegans, quod ex Rhetorica: si probabilis, quod ex Dialectica mutuatur. Maxime: Si habeat ornamenta, quę in pronuntiatione apta, & conuenienti corporis motu consistunt, quibus, cum se instruxit, tribus modis homines aggreditur, animos eorum ipsa inuadendo, horum alteri aures, alteri oculos permulcendo tradendo *h*

g Aristophan. in ranis.

3. Pacis comes, otiique socia, & iam bene constitutæ ciuitatis quasi alumna eloquentia. *i* Duæ quippe sunt artes, quæ possunt locare homines in amplissimo gradu dignitatis: vna Imperatoris, altera oratoris boni: ab hoc enim pacis ornamenta retinentur: ab illo, pericula belli repelluntur. *k* Sed & ipsa eloquentia principibus maxime ornaméto est. *l* Comparabat Philippus Rex Macedoniæ orationes Demosthenis propter pomposos neruos militibus, vt ait Plutarch. *m* Et Isocrati requirenti, quid ars oratoria polleret? respondit, parua magna, & magna reddere parua. *n* Incitat ad bella, ad pacem, quamcumque in partem se inflectit, animos auditorum secum trahit. Tyrtæus ludimagister Atheniensis Lacedæmonios suis carminibus ita inflammauit, vt cum a Messeniis ter essent victi, illius eloquétia pristinam fortitudinem recuperarint. Et Epaminondas Thebanus, cum in Græciæ cōcilio de Lacedæmoniorum tyrannide & libidine dominandi multa disseruisset: vsq; adeo Græcorum animos commouit, vt a Lacedæmoniis deficerent, & Leuctricæ calamitatis otiosos spectatores se exhiberent, & ita prius lingua sua, quam armis vicit Lacedæmonios *o* Epaminondas. Demosthene loquéte, Græcia vniuersa pacem & bella suscepit, suscepta deposuit, fœdera cum regibus iunxit, coniuncta dissoluit. *p* Hegetorides Thasius eloquentia sua contra legem fœdus cum Atheniensibus faciendum esse, Thasiis persuasit. *q* Armatam plebem Romanam, quę regibus exactis nimia libertate secesserat a patribus iuxta ripam fluminis Anienis, pestifera seditione diuisam, & miserrimum reipublicæ statum, P. Valerij eloquentia in pristinum statum reduxit, & verbis facundis ita, consternatio, arma cesserunt. *r* Menennius quoque Agrippa, tantum eloquentia valuit, vt rursum plebem à patribus dissidentem, solus sua oratione, quo voluerit, flexerit, pulcerrimo illo apologo corporis humani & membrorum, seditionem contra stomachū mouentium. *f* M. Popilius Lęnas Consul, eodem tempore, quo sacrificium publicum cū Læna faceret, quia carmétalis flamen, plebis

h Val. Max. lib. 8. c. 10.

i Cic. de claris oratorib.

k Cic. pro Muręna.

l 4 de finib. Cicero

m in decem orat.

n Plutarch. de decem orat.

o Æmil. Probus in eius vita.

p Plutarch. in Demosth.

q Polyæn. lib. 1. Strateg.

r Val. Max. lib. 8. c. 9.

f Plin. de viris illustrib. c. 18. Plutarch in Coriolano. Liuius. Dionys. Halicarn. in 6.

plebis contra patres seditione nuntiata, vt erat Læna amictus ita venit in concionem, seditionemque tum auctoritate, tum etiam oratione sua sedauit. *a* Oratione, velut gubernaculis naues, ac freno equos, gubernant populum principes. *b* Solet oratio suis partibus bene composita, mederi malis animi passionibus, si a bonis perite & cum suadela seu eloquentia proferatur: non minus quam pharmacum bene compositum, in quo aliquid dulce misceatur, solet lubentius ab ægrotis sumi, & iucunde accipientibus probius prodesse, vt fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei, verbum autem Dei à perito concionatoribus rectius excipitur. Et Demosthenes, *c Enimuero* inquit ad Athenienses, *me non parum prodesse reipublicæ censeo, si vos optima audire consuefaciam, oportet enim vt qui de ciuitate nostra bene mereri cupit, auribus primum vestris medeatur, corrupta enim sunt.* Insunt his quædam prorsus rationis incognitæ, quæ in oratione mirabiles producit effectus, & emphasin ad mouendum interiora auditorum, imo vero & loquentium ipsorum, sed eo magis quo intelligetur & rerum præstantiorum est enarratrix & Deum & Spiritum Diuinum habet concomitantem, qui nunquam deest inuocantibus, & qui eius mirabilia, laudes & voluntatem, ad institutionem morum, reipublicæque Christianæ vtilitatem, sermones & orationes componunt, superatque omnem ornatum Rhetoricum & præstantior est auctoritas & efficacior, & penetrabilius omni gladio ancipiti verbum Dei, quod prolatum sua auctoritate flectit superborum ceruices, fugat dæmones, demit torporem, excitat ad agendum commortuas vires.

a Sic in Bruto.

b Plutarch. in Politic.

c Demosth. orat. de republica ordinanda.

4. Sunt in eo numero præcipue sacræ scripturæ verba, quæ recitata memorabilem vim habent, vt Iesu Naue conspecta hostium acie, cum in terram promissionis venisset, coeuntibus ad prælium contra eum regibus Amorrhæorum, ipse pro armis & gladijs Deuteronomium recitans in aures omnium, verbaq; legis in memoriam renouans, & his populum armans, hostes superauit. Iosias etiam inuento eo libro, recitatoque ad omnium aures, nihil amplius hostes timebat. *verum,* vt ait Athanasius, *d fide & sana affectione opus est, vt lex nostris precibus cooperetur, & olim Israelitæ in recitandis scripturis sacris, dæmones expellebant, & eorum insidias detegebant contra homines. quia & dæmones sanctorum virorum voces exhorrent, & ferre nequeunt. Eodem modo ista super eos qui patiuntur recitanda sunt, ac magis proferris, & tuam ipsius fidem veram firmamq; esse approbaueris, adeo ve eam respiciens Deus solidum remedium indigentibus præstet.* Rursum idem Athanasius, *e vt animi cogitatus verbis prodimus & significamus, ita spiritalis in anima concentus signum esse volens dominus melodiam verborum, psalmos vt modulis canerentur, instituit, & cum huiusmodi harmonia recitari voluit: sicut scriptum est, si quis in mœrore est, psallat: si quidem, quod in anima turbidum est, asperum & incompositum complanatur, & tristitia mitigatur nobis psallentibus.*

d D. Atha. epistola ad Marcellin. de interpretatione psalmor.

e eodem loco ad Marcellin.

5. Quemadmodum mentis imagines proculdubio sunt sermones, vt sermonum literæ, sic ex vtrisque veluti per sigillum, in mente audientium imprimuntur similes imagines, quæ fortius interdum sculptæ diutius remanent, & in phantasia retinent impressiones, quæ generant imitationem quandam affectionum, retinent & sentiunt veluti transeuntis sermonis aculeos. Neque alia quam admirabilis, illa dicetur eloquentia, quæ veluti viua imagine rem, qualis est, vere repræsentat, & penicillo viuæ vocis mentibus obijcit auditorum, in qua plus ipsa res an verba operentur certum non est dicere, qua tantum valuit Hegesias Cyrenaicus philosophus, qui sic mala vitæ repræsentabat, vt eorum miseranda imagine audientium pectoribus inserta, multis voluntariæ mortis oppetendæ cupiditatem ingeneraret. Ideoque à rege Ptolomæo vlterius hac de re disserere prohibitus est. *f*

f Cic. 1. Tuscul. Diogen. Laert. li. in Aristip. Valer. Max. li. 8 c. 9. in fin.

6. Lucianus *g* in quadam præfatione de Hercule Gallico seu Celtico eiusque pictura agens, tradit eius simulacrum fuisse apud Celtas, senis trahentis confertissimam turbam hominum alligatam auribus catenulis auro electroue fabrefactis, pendentibus ex lingua eius, quo significabant eloquentiam eius vehementem: Senem enim fecerunt, quia senectus sciat doctius dicere quam iuuentus possit, quemadmodum & apud Homerum dicitur ex Nestoris lingua fluere mel: & Troianorum oratores, τὴν λειριόεσσαν *lirioessan* vocem, quãdam vocem emittere id est floridam: nam liria, vocantur flores. Proinde & quod aurib. homines ad linguam vinctos trahebat senex, ille Hercules, illud & Sermo: cum linguæ & aurium magna sit cognatio, sicuti & apud poetas Iambos comicos dicit idem Lucianus scriptum, loquacibus extrema in parte omnibus linguam esse pertusam. Ita & opinabantur Herculem oratione omnia perfecisse, virum quidem sapientem & ita senem, qui persuadendo facundia quam plurima subegerit: siquidem tela ipsius, acutos, certos, celeres, & animas saucientes sermones interpretamur. sicuti & apud Græcos πτερόεντα ἔπη pennata

g Lucian. in προλαλιᾷ.

verba etiam dicta. Catenæ quæ vinciunt homines, certe & verba sunt, quæ & illos illiciunt & ligant: Sicut apud Eunapium Sardianũ, libro de vita Sapientum, de Porphyrio dictum eloquenti homine, quod is veluti catena mercuriali ad homines tracta, produxit omnia clare pureque variæ doctrinæ arcana. Cicero firmat locis quamplurimis, *a* eloquentiam homines trahere quo velit. Eo referendũ putant quod aiunt, Orpheũ Cytharæ dulcisonæ modulo, feras & saxa mouisse: nempe ad eloquentiam: quam Euripides Reginam, & Ennius flexanimam appellauit. Sic Deucalionem lapides in homines mutasse finxerunt, non alia ratione quam quod vitam rudem & agrestem illorum mitiorem reddiderit sermone & apta oratione. De Amphione, idipsum explicat coniunctim cum Orpheo Horatius, de arte poetica.

a Cic. 1. de orat. 1. de inuentione, pro Sest. Et vbiq. genus humanum in mũ. 1. b. ac syluis dissipatum oratione disertorũ & prudentium consilijs, in vnũ locum compulsum & congregatum dicit.

Syluestres homines sacer interpresq; Deorum
Cædibus & victu fœdo deterruit Orpheus:
Dictus ob hoc lenire tigres, rabidosq; leones.
Dictus & Amphion Thebanæ conditor vrbis
Saxa mouere sono testudinis, & prece blanda
Ducere quo vellet. Fuit hæc sapientia quondam
Publica priuatis secernere, sacra prophanis,
Concubitu prohibere vago, dare iura maritis,
Oppida moliri leges incidere ligno.

Ita Theseus cũ in vnam ciuitatem, ex agris Atheniensium populũ compulisset, Veneris popularis & Suadelæ cultum, induxit: huic, propter politiæ constitutionem, quia sua persuasione populus conuenisset: illi, ob ciuitatis conseruationem. *b* Plato *c* etiam in ciuili scientia connumerat, præfecturam exercitus, iudicialem præturam, oratoriam dignitatem cum regia auctoritate communicantem, dum quod iustum est, persuadet: & cum illa publicas res gubernat, quæ si quis modo quodam facile segreget nudum iam ac solum illum quem quærimus, inquit, ciuilem nobis ostendet *d*. Et quia vtiles visi fuerunt oratores reipublicæ, vt magistris, grammaticis, ita illis fuit immunitas concessa, ne hospitẽ reciperent, vt tranquillius possent meditationi studiorum vacare refert Arcadius Iurisconsultus ita rescripsisse à principibus concessum Imperatores Vespasianum & Hadrianum. Suetonius quoque tradit Vespasianum primum Romæ rhetoribus stipendia seu salaria è fisco constituisse, quod Cassiodorus Domitiano adscribit, Lampridius Alexandro: potuit enim fieri vt isti principes, & alij illis salaria præstanda temporib. decreuerint. Et Antonin. Pius etiam edicto ciuitatibus certum numerum concessit habere Rhetorum, prout maiores & minores essent, qui immunitatem à muneribus habent, & vacationem, vt respondit Modestinus *e* & Cæsarum constitutionibus & aliis legibus firmatum est *f*. ad oratores priuilegiatos & vtiles reipublicæ referre possumus caussarum disertos patronos. Nam vt ait Anastasius Imperator, laudabile, vitæque hominum necessarium aduocationis officium, maxime principalibus præmijs oportet remunerari. *g* aduocati inquiunt Leo & Anthemius CC. qui dirimunt ambigua fata causarum, suæque defensionis viribus in rebus publicis & priuatis, lapsa erigunt, fatigata reparant, non minus prouident humano generi, quam si prælijs ac vulneribus patriam parentesque seruarent. Nec enim solos nostro imperio militare credimus illos, qui gladijs, clypeis & thoracibus nituntur: sed etiam aduocatos: militant namque caussarum patroni, qui gloriosæ vocis confisi munimine, laborantium spem, vitam & posteros defendunt *h*.

b Pausanias in Attic.
c Plat. lib. 16. de consil. vel de regno.
d Arcadi. in resc. in l. fin. §. fi. de mun. & hon. li. 50. P. tit. 4.
e Modest. in l. si duos 6. §. l. grammat. & §. est aute de excusatorib. & curat. li. 27. tit.
f l. 1. de prof. & sor qui in vrbe Const. & li. 12. C. tit. 15 l. fi. de profess. & medicis lib. 10. C. tit. 52. l. 1. de extraord. cognit. li. 50. P. tit. 13.
g l. laudabile 4. de adu. diu. iudicum C. tit. 1
h l. aduocati 14. de adu. diu. iud. li. 2. & ti. 7 priuilegia multa aduocatorũ, vide in d. l. tit. li. 2. C ti. 7 & 2.

7 Cæterum fuerunt, quibus exosa fuit eloquentia, & rhetorum consessus & declamationes, imo ipsi eloquentes fuerunt, veluti inanes & vani & dolosi, suspecti. D. Bernardus *i* Geobosulum adolescentem & studentem eloquentia, cum sapientia sit inanis, non aliud quam iustitiæ hostem repures. Hieronymus, fertur à Rabano per angelũ *k* correptus, quod vir Christianus eloquentiæ Ciceronis studeret curiosius. Iulius etiam põtifex maximus *l*, in rebus ecclesiasticis, *non specimen* inquit *eloquentiæ, sed canones apostolici requiruntur, operaque dari solet ne quis ex paruis scandalizetur.* Et Basilius Magnus *m*. *Sacra schola, præcepta Rhetorum aut instituta non sequitur, nudam rerum expositionem pro encomiis habet, quam & nobis & sanctis, satis esse existimat.* Fecit Eudoxius Arianus tempore Valentis Cæsaris, Eunomium quendam sophistam & dialecticum dictum Atheum, in Cyzico episcopum, expellere nisus Eleusinum, cumque illuc venisset, vtens more solito Dialectica & Rhetorica, quasi peregrinum aliquid auditoribus inferebat: quamobrem Cyci tumultus exortus est, eumq; vrbe pepulerunt, non ferentes eius fastum verborum. *n* Caio Fannio Strabone, Marco Valerio Messala consulibus senatusconsultum de philosophis & Rhetorib. latinis factum est. Marcus Pomponius prætor senatum consuluit. De ea autem re ita censuit vt M. Pomponius prætor animaduerteret curaretque, vt ei è republica fideque sua videretur, vti Romæ ne essent: & aliquot deinde annis vt refert Gellius *o*, post id senatusconsultum. Cn. Domitius Enobarbus & L. Licinius Crassus censores, de

i Bernard. li. 4. de consid. ad Eugenium papam.
k Rabanus lib. de pressuris eccl. c. 7 legimus 37. dist.
l Iul. Rom. pont. ad Diacon. Hasillum Narcissum, Eusebiũ & alios qui ex Antiochia et scripserat, cuius epistola ponitur in apologia 2. Athanasij.
m Basil. in sermone in Gordianum martyrem militem Cæsariensem.
n scribit Socra. li. 7. hist. tripartita c. 19.
o lib. 15. c. 11. eadem & ijsdem verbis refert Suet. Tranq. li. de claris orat. & princ.

coercen-

coercendis rhetoribus latinis, ita edixerunt. *Renuntiatum est nobis esse homines qui nouum genus disciplinæ instituerunt: ad quos iuuentus in ludum conueniat, eos sibi nomen imposuisse, Latinos Rhetores. Ibi, homines adolescentulos dies totos desidere.* Maiores nostri qui liberos suos discere, & quos in ludos itare vellent, instituerunt. Hæc noua quæ præter consuetudinem ac morem maiorum fiunt, neque placent, neque recta videntur. Quapropter & his qui eos ludos habent, & ijs qui eo venire consueuerunt, visum est faciendum, vt ostenderemus nostram sententiam nobis non placere. M. Cato censorius, cum philosophum Carneadem de iustitia academico more in vtramque partem differentem Romæ audiuisset, patribus suasit, hominem hunc cito dimittendum, ne sua eloquentia animos ciuium corrumperet. *a* Lacones Cephisophontem sophistam eiecerunt, qui se profitebatur de re quauis posse totum diem dicere: dicentes boni oratoris esse, sermonem habere rebus parem *b*. Sed & quidam plebeius ex illis cum lusciniam comprehendisset, neq; corpulentiam voci respondere vidisset, eam abiecit; tu quoq; inquiens nihil aliud quam vox es *c*.

a Quint. li. 12. instit. orat. c. 1. b Plutarch. in Lacon. apo.

c Plutarch. in Laconicis.

8. Neq. conuenire videntur reipublicæ homines, qui plus temporis terunt in dicendo quam resoluendo: pretiosum enim tempus est & necessarium expediendis & efficiendis rebus: vt non immerito laudata Phocionis oratio, quæ verborum paucitate pressior erat & perbreuis, multa vero sententiarũ magnitudine ac grauitate, vt in eo intentus cunctabundus obambulans, semper dispiceret, num quid ex his quæ apud Athenienses erat dicturus eximere posset *d*. Cum etiam Samij à Polycrate tyranno exacti, Spartam venerunt: & adeuntes principes, multa more supplicum commemorarent: Lacedæmonij primo cœtu responderunt: eorum quæ dixissent, priorum quidem oblitos esse se, posteriora vero non intelligere. Vbi autem secundo congressu Samij nihil dixissent aliud quam oblato panario, illud pane indigere, Lacedæmonij responderunt, panario superfuturum. Et sic, paucis interpellati, paucis ferendam opem censuerunt. *e*

d Plutar. in vita Phocionis.

e Herod. in 3.

9. Perniciosi valde reipublicæ sunt eloquentes malæ conscientiæ & infidi, ambitiosi, auari, & cupidi: & quo artis peritiores, eo perniciosiores, non minusquam incantatores & aucupes: etenim

Fistula dulce canit volucrem dum decipit auceps.

Vbi enim mentem sermonibus suis populi demulserint, & ita fascinauerint, iam voluntatis illorum magistri facti, ijsdem ex arbitrio ad consentiendum abutuntur, & obcæcatos ne vtiliora melioraue videant, efficiunt. Pisistratus, docendo tantum valuisse creditur, vt ei Athenienses, regium imperium oratione capti permitterent: cum præsertim ex contraria parte amantissimus patriæ Solon niteretur. Sed alterius salubriores erant conciones: alterius disertiores: quo euenit vt alioquin prudentissima ciuitas, libertati seruitutem præferret. *f* Ita idem Pisistratus eloquentia sua Atheniensi populo persuasit, vt præsidium militum contra inimicorum insidias sibi concederet, quo accepto tyrannidem inuasit. Taxauit immodicam eloquentiam Aristophanes *g* alterius tyranni Periclis, eiusq; concitatas seditiones in republica.

f Val. Max. li. 8. c. 9. Iustin in 2. Plutarch. in Sol. Herod. in 1.

g Aristoph. in Acharnensib.

ἐν πύθῃ ὀργῇ Περικλέης ὁ ὀλύμπιος
ἤστραπτ' ἐβρόντα, ξυνεκύκα τὴν Ἑλλάδα.
Pericles at indignatus hinc Olympius.
Tonat, corruscat, miscet omnem Græciam.

Pericles namque felicissimis naturæ incrementis, sub Anaxagora summo studio perpolitus & instructus, liberis Athenarum ceruicibus iugum seruitutis imposuit. Egit enim ille vrbem & versauit arbitrio suo. Cumque aduersus voluntatem populi loqueretur, iucunda nihilominus & popularis eius vox erat *h*. C. Gracchus eloquentiæ neruis cum posset ingenio rempublicam optime tueri, perturbare eam maluit *i*. Alcibiades potens concionator, ingenio excellenti, ad res multas nouas aperuit fenestram *k*. Sacerdos quædam visa est etiam suadere Enthymemate necessario, filio, ne quando verba faceret apud populũ *l*. Nam si iniusta suaseris, inquit, Deum habebis iratum: sin iusta, homines inuenies non posse declamatorem bona loquutum placere populo, & nisi aduletur: hoc autem displicere Deo.

h Val. Max. li. 8. c. 9. Cic. in Bruto. & 3. de orat. Plutar. in eius vita.

i Val. Max. vbi supra Plutar. in eius vita. Cic. 3. de orat. Gell lib. 1. c. 11.

k Plutarch. in Nicia.

l Arist. in 2. Rhetor.

10. Quod si quis, vtilia & conuenientia populo proponere vel amicis decreuerit, quid opus est verborum lenocinijs & ambagibus, cum illi tanquam amico sit consulendum, amicis vero simpliciter sit loquendum, sicut dicebat Io. ad Prometheum *m*.

m apud Æschilum in Promethea.

λέξω τορῶς σοι πᾶν ὅπερ χρῄζεις μαθεῖν,
οὐκ ἐμπλέκων αἰνίγματ', ἀλλ' ἁπλῷ λόγῳ,
ὥσπερ δίκαιον πρὸς φίλους οἴγειν στόμα.

Id est.

Dicam tibi plane rem omnem quam scire cupis.
Nihil ænigmatis implicando, sed oratione simplici.
Sicut rectum est aperire ad amicos.

11. Videtur hæc etiam copiose dicendi ars, maxime improbanda in ecclesiasticis concionatorib. qui fucis rhetoricorũ præceptorum

seipsos

se ipsos verius, quam verbum Dei prædicant: vnde fit vt nihil aut parum in grege dominico proficiant ad æternam salutem. Dum enim de suo addunt, & ad ostentationem docent, fugit vt plerumque spiritus Domini ab eorum mentibus. Sufficit pura & simplex enuntiatio veritatis diuinæ, congruo tempore & ordine proposita. Et Diuus Paulus *a*. *Sermo*, inquit, *meus & prædicatio mea, non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostentatione spiritus & virtutis: vt fides vestra non sit in sapientia hominum sed in virtute Dei*. Et rursum *b*. *Non enim misit me Christus baptizare, non in sapientia verbi, vt non euacuetur crux Christi: verbum enim crucis, pereuntibus quidem stultitia est, iis autem qui salui facti sunt, id est, nobis Dei virtus. Scriptum est enim perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo*. Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia seu interpretatio, sed Spiritu Sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines *c*. *Hoc primum intelligentes*, inquit Diuus Petrus, *Quod omnis prophetia propria interpretatione non fit: omnis autem scriptura diuinitus inspirata sibi sufficit & vtilis est, ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia d*. Et vt plerumque qui Spiritu Sancto reguntur, & gratia Dei vberius fruuntur, tardi efficiuntur ad loquendum, nec illam inanem disertorum verborum volubilitatem sectantur, sicut Moyses testatur *e*, *Obsecro domine, non sum eloquens ab heri & nudius tertius, & ex quo locutus es ad seruum tuum, impeditioris & tardioris sum linguæ*. Cui Deus respondit, *perge, ego ero in ore tuo docebóque quid loquaris*. De quo etiam Dominus noster Iesus Christus monuit discipulos *f*. *Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini. Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis*. Viuus & efficax sermo Dei, sine humana eloquentia verborum delectorum *g*, & penetrabilior omni gladio ancipiti: & pertingens vsque ad diuisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationũ & intentionum cordis.

a *Paul. 1. ad Cor. c. 2. v. 4.*
b *1. ad Cor. c. 1. v. 17.*
c *2. Pet. c. 1. v. 21.*
d *2. ad Tim. c. 3. v. 17.*
e *Exod. c. 4. v. 10. & 11.*
f *Matt. 10. v. 19. seq. Luc. 12. v. 11.*
g *ad Hebr. c. 4.*

12. Sed & in causis apud iudicem perorandis, quid magis officere reipublicæ aut reprehensibilius videbitur ipsis aduocatis disertis, qui mutant quadrata rotundis: qui iudici ita fucant veritatem, vt videantur insidiari iustitiæ, vt & turpe reos emta miseros defendere lingua *h*. Placuit & alicubi, audiri tantum præsentes & loquentes litigantes vel dissidentes, ne per aduocatos intricatio fieret negotiorum, neque an diserte peteretur, sed quid peteretur, & an bene perpendendum rectissime putarent, eadem ratione, qua Anacharsis Atheniensibus illum ridentibus quod solœcizaret, & diserte & distincte Græcas literas non pronũtiaret, respondit, orationem male non haberi, quando bona consilia sunt, factaq; honesta post dicta sequuntur *i*. Sustulit merito Constantinus, formulas actionum instituendarum quibus insidiæ tendebantur cunctorum actibus *k*, vt & alibi sublatæ scrupulosæ solemnitates stipulationum *l*, & donationum verba inania. *m* Apud Areopagitas fuit lege cautum, vt qui causam diceret procemio non vteretur, nec ad commiserationem aut inuidiam adduceret: quippe mouere affectus per prætextionem prohibebatur orator, ne cui plus in misericordia quam in causa spei esset.

h *Martial. l. epigram.*
i *Anachar. in epist. 1. ad Athenienſ.*
k *l. 1. & 2. de formulis & impetra. sumb. actionum sublatis lib. 2. C. ti. 58. facit.*
l *§ 1. de verb. obligat.*
m *l. fin. C. de donationib.*

13. Sed in his abusus eloquentum potius quam eloquentiæ nobis culpandus videtur, & certe castigandi abutentes ars minime damnanda videtur. Nihil enim vsque adeo bonum inueniri potest, quod humana malitia in sui aliorumque perniciem abuti non possit, abutitur enim rebus, verbis, personis, imo Deo & seipso homo: sed non ideo res, personæ, Deus, condemnari, culpari aut reprehendi debent: vt neque reliqua adiaphora quibus ad vtilitatem vel damnum reipublicæ vti vel abuti possumus. Qui declamationibus & vmbratilibus disputationibus pulpita occupant, otiose de virtutibus garriunt, quos cathedrarios vocat philosophos Seneca, his enim qui ἀπὸ τῆς ἕδρας φιλόσοφοι satis videtur esse de virtutibus garrire. Et Cornelius Tacitus scribit solam linguam discipulorum rhetores exercuisse, bonarum artium & virtutum studijs neglectis, quare eloquentiam velut expulsam regno, quæ olim artium domina erat, tunc sine virtute, sine honore, quasi inanem verborum strepitum, quæ obfutura sæpe reipublicę, profutura nunquam, videretur: instrumentum & ad benedicendum, & ad maledicendum lingua est, modicum quidem membrum magna exaltans, quam nemo hominum domare potest: cum tamen omnia animalia sint domita a natura humana, inquietum malum, plena veneno mortifero, *n* vtuntur lingua & eloquẽtia boni & mali, quemadmodum ijsdem pharmacis & medicus sanat, & veneficus interficit. Laudandi sunt, qui apte & concinne & ordine dicunt, & suadent bona: sed vituperabiles, si male viuant, si mala suadeant, si ea fuco concinnare tentauerint, vt & aduocati concinnatores litium lege puniti *o*. Et vt ait Cyrillus Archiepiscopus Alexandrinus *p*, à Deo datæ sunt linguæ, & fortassis vnicuique eximia quędam gratia & pulcritudo, quantum ad ipsum perti-

n *Iac. epist. c. 3.*
o *Vlp. in l. nec quicquam p. §. circa aduocatos, de offi. procon. li. 1. P. ti. 16.*
p *Cyrill. Alex. li. 7. contra Iul. apost.*

pertinet, admirabilem autem ad illas collatam in pronuntiatione Atticam dicimus. Sed ea soli vti nihil proderit, ad hoc vt venerabilis quis euadat, & rectæ vitæ viam aspiciat. An ne vides eos qui in cœnis cantillare solent, auditores mulcere, & fiunt nonnunquam vituperabiles peruersamque agere vitam. Itaque quod orationis numeros rite seruant Græci laudantur: quod autem optimas virtutes negligunt, recte taxantur: quemadmodum & omnis oratio est inanis, nisi res sequatur. a

a *Demosth in oratio responsiua ad Philippi literas.*

14. Non vituperant sacri patres eloquentiam, sed fastum & delectum inanem verborum: & probant dicendi proprietatem, inanis eloquentia non sancta elegantia damnatur. *Non sectamur*, inquit Basilius Magnus, *b verborum elegantiam quæ apud vos suspicitur, neq; concinnam verborum structura studemus: apud nos enim non sunt, qui verba tornando effingant: neq; cura nobis est sonora vocis modulatio, sed vbiq; prefertur clara & expressa vocum significatio.* Simplex veritas, & simpliciter sine inuolucro manifestari debet inuolucrum siue color rhetoricus, est superfluus & inanis, vbi veritas paucis & sufficienter per se cognita esse potest: & iniuriam irrogare videntur eidem, qui satis suis partibus exornatam, venis pretiosorum inuoluentes reddere conantur. hoc enim est facibus solem illustrare, vel melius condimentis deteriorib. rei suauitatem & excellẽtiam perdere vel corrumpere, aut puritatem splendoremque rei obtenebrare, quod & Deo & bonis pijsque hominibus displicet Deus enim artifex absolutissimus hominum inuentis & somnijs sua ornatu humano deturpari vix patitur, boni & pij viri Dei auctoritatem superbia illa vana conspurcari non facile tolerant. Scribit Aristæus qui adfuit rei gestæ, Demetrium Phaleræum præpositum bibliothecæ Ptolomæi 2. philadelphi, cum eiusdem iussu ex hebræo traducti in linguam græcam fuissent libri sacri, audiuisse ex Theopompo, quod ipse cœperat nonnulla à Iudaica scriptura translata græca oratione ornare, atque illico turbatione quadam mentis & animi perculsum, Deum magno studio orasse, cuius rei gratia, id sibi accideret, audiuisseque per somnium, quod res diuinas hominibus adderet. Rursum à Theodoro Tragœdiarum poeta accepisse, quod cum nonnulla ex Iudaica scriptura transferre vellet, luminibus captum fuisse: & quia credidisset hac de causa id sibi euenisse, magno tempore pœnitentiam egisse, & tandem visum fuisse sibi restitutum. Quæ omnia & testantur Eusebius c & Iosephus d. Spiridion episcopus senex e, & tamen à vita rustica eo promotus propter sanctitatem, non tulit Ledrensem episcopum, qui cum esset literarum artibus pene eruditus, & pro legibus discendis diu Beryti versatus, cum iussus fuisset in conuentu quodam ab alijs episcopis sententiam dicere præsente Spiridione, & proferendo locum quo Christus ad Paralyticum ait, *tolle grabbatum tuum & ambula*, pro grabato lectum dixisset, id moleste namque tulit Spiridion, *non quidem*, inquit, *præstantior es eo qui grabbatum dixit.* Non passus verba euangelica per affectationem mutari. Et quamuis non possint verba rebus derogare quando scriptura vel sermo illis abutitur, vt dicebat Cyrillus Alexandrinus f archiepisc. tamen non datur licentia à probis viris illis abutendi aut prophanandi. Vna enim cum dictionibus, quamuis secundũ oratorum proprietatem aliter quam illi sua deant prolatis, mens recepta & ex consensu intellecta, retineri debet. Sicuti Dionys. Areopagita insinuat g. *Est irrationale atq; absurdum*, inquit, *non vim ipsam instituti exspectare, sed dictionibus inhærere: Nec vero hoc est hominum volentium diuina intelligere sed sonos duntaxat nudos aucupantium, eosq; tantum ad aures obseruantium, interiora nequaquam penetraturi: curiose enim versantur in elementis & lineis intellectu carentibus, neq; ad intellectualem vim animæ penetrantibus, sed extrinsecus circum labia auresq; sonantibus Decet autem recta ratione considerare nos, elementis, syllabis, dictionibus scripturis, sermonibus, vti sensuum gratia. Quapropter vbi noster animus intellectualibus actionibus ad intelligibilia iam confert, superflui sunt cum rebus sensibilib. sensus, quemadmodum & vires intellectuales superuacuæ sunt, cum animus diuinam indutus speciem, per ignotam vnionem luminis inaccessibilis, radios iam attingit perceptionibus quibusdam expertibus oculorum.* Admonet Athanasius, *h* postquam de virtute & efficacia tractauit Psalmorum, *verum*, inquit, *cauendum, ne quis vos secularib. ad eloquentiam verbis ornet, neue conetur dictiones immutare, aut omnino conetur aliud pro alio substituere: sed simpliciter vt scripta sunt recitet & psallat quemadmodum dictum est, vt sancti qui ista verba suppeditarunt, sua esse cognoscentes, comprecentur nobiscum, vel potius vt Spiritus Sanctus qui ita locutus est in sanctis conspiciens sua ibi verba resonare, nostram operam coadiuuet. Quanto enim sanctorum vita melior, tanto eorum verba nostris meliora efficacioraque iure dixeris, quando quidem per ea placuerunt Deo, & virtutes operati sunt. Quapropter ea nunc quisq; recitans, certus fidensq; sit, Deum per ea supplicatum, preces auditurum esse, nec in sermone verbum Dei, sed in virtute i.* Qui prophetat hominibus loquitur ad ædifica-

b *D. Basil. hom 6 in Examero.*

c *Euseb. Pamphil lib. 3 de præparat. euang c. 1.*

d *Ioseph lib. 12 antiq c. 2.*

e *scribit Niceph. Calix. li 8 hist. eccl c 41. & Sozom. li. 1. hist. eccles. c. 10.*

f *Cyrill. Alex. tom. 2. operum lib 9. ... adversus hæret. cap 1.*

g *Dionys. Areopag. de diuin nominibus, cap. 4.*

h *Athanas. epist. ad Marcellinum, de interpretatione Psalmorum.*

i *1. ad Cor. c. 4 vers. 20.*

dificationem & exhortationem & consolationem. Qui loquitur lingua semetipsum ædificat: qui autem prophetat ecclesiam Dei ædificat. *Volo autem vos*, inquit D Paulus *a*, *omnes loqui linguis, magis autem prophetare: nam maior est qui prophetat, quã qui loquitur linguis: nisi forte interpretetur, vt ecclesia ædificationem accipiat.*

a 1. ad Cor. 14. v. 5. & seq.

15. Orator secundum functionem Ciceronis, semper vtilis est reipublicæ. Is enim definiebat esse virum bonum dicendi peritum. Vir bonus idem quod & iustus: iustitia autem est columna firmissima reipublicæ, quare & hic erit orator, qui & Græcis πολιτικὸς appellatur, qui ea, quæ belli simul & pacis sunt, & quæ ad vtilitatem publicam facere possunt, inuenire & oratione explicare potest conuenienter, quę bona sunt suadere, quæ mala sunt dissuadere. Sunt & alij oratores nomine generali contenti, quos Aristoteles in Politicis vocat δημαγωγούς. Viri improbi, qui fucis dicendi & orationis inuolutis sermonibus, ad mala suadenda, & quæ non decet eloquuntur, turbant mentes, imposturis decipiunt, vere pestes reipublicæ perniciosissimæ, adulatores populi. Nos non putamus eloquentiam veram sed imposturam, veritatem occultare, vel verbis obscurare, sed eam quæ rem possit quam facile plene & conuenienter ostendere, nec enim, vt ait Seneca *b*, multis opus est sed efficacibus: & seminis modo spargenda sunt verba, quod quamuis sit exiguum cum occupauit idoneum locum, vires suas explicat, & ex minimo in maximos actus diffunditur. Idem facit ratio: non late patet, si aspicias, in opere crescit. Pauca sunt quæ dicuntur: sed si illa animus bene exceperit, conualescunt & exsurgunt. Eadem est inquam præceptorum conditio: quæ seminum. Multum efficiunt, etsi angusta sunt, tantum, vt dixi idonea mens rapiat illa, & in se trahat, multa inuicem & ipsa generabit & plus reddet quam acceperit. Et alibi *c*, *adijce*, inquit, *nunc*, *quod quæ veritati operam dat oratio, incomposita debet esse & simplex.* Et rectissime Lacon. cuidam glorianti ob artem rhetoricam, at hercle, inquit, nisi tractet veritatem ne ars non erit *d*. Quamobrem inquit, Phædrus ad Platonem *e*, *O amice, quicunque veritatem ignorat, & opinionibus ducitur, dicendi quoque facultatem, vt videtur inertem exhibet atque ridiculam. Scythæ etiam priuam diiudicant orationem, cum praua ratiocinationes exstiterint f.*

b Seneca lib. Epistolarum ep. 38.

c Senec. epi. 40. vbi & improbat volubilitatem & inanitatem orationis plurib. rationib. tanquam reipub moderandæ inutilem.

d Plutarch. in Laconicis.

e Plato li. 16. in Phædro vel de pulcro.

f Anachar. lib. epistolarum, epist. 1. ad Athenienses.

16. Distinguendi quoque sunt oratores à declamatoribus: nempe vt qui in actione ipsa & qui in vmbra versantur: aliud est quippe secundum propositam causam orationem componere aptam negotio: aliud ex insomnijs suo arbitrio declamare, & suo arbitrio esse disertum. Schola quasi ludus est: forum vt arena. In ludo pueriles exercitatio, puerile & discipulorum de eloquentia iudicium *g*. Quæ fuit etiam causa, cur respublicæ ab istis declamatoribus & vmbratilibus philosophis plures turbatæ & subuersæ fuerint. Sibi enim ex arbitrio proponunt ideas, quas ipsi sibi faciunt probabiles, sed quæ nec vsui publico neque vtilitati societatis humanæ re ipsa applicari possunt: multum enim interest inter verba & facta. Et aliud est regere in piscina vel torrente nauiculam: aliud in amplissimo pelago nauem, inter medios fluctus concurrentes & tempestates sæuissimas, inter imminentes scopulos, arenas, vertices, Charybdes & Syllas, dirigere & clauum moderari. Aliud disputare de republica, aliud administrare: declamatoribus nemo repugnat: ab administratoribus vero populus non ex cuiusq; voluntate flectitur.

g plane de his Seneca lib. 3. controuers. in princip.

17. Possunt declamatores, populares concionatores, turbare & mouere animos populi suis rationibus & impressionibus, eloquentiæ fucis, & figuris. Possunt & astuti rerum administratores mutare statum reipublicæ, & in peius & in melius: verum vt in cæteris humanæ societatis periculis, præcautione vtendum est. Et magistratus huiusmodi declamatores seditionis artifices, vel principes huiusmodi eloquentes ambitiosos qui seducunt suis persuasionibus populum, debent ab initio remedio præuenire, & conciones interdicere, punire & eijcere, & in hoc debent vti remedijs illorum, qui suspectos ob improbitatem & cupiditatem & ambitionem oratores, rhetores & eloquentes, vrbib eiecerunt, aut punierunt. Eritq; adhibenda hæc cautio celerrime, antequam suis persuasionibus dementauerint populum, vel in suam sententiam traduxerint, vel deceperint. Sero enim medicina paratur, cum mala per longas conualuere moras, & radices egerint. Semel quippe turbata mens popularis impressionibus & præstigijs declamatorum, vix ad se sine periculo status publici redire potest: non n. dignoscit venenum illitũ melle priusquam morbo fuerit correpta, & tunc vix aliquando, aut nunquam sanatur. Populares videntur verbo, qui populo insidiantur, & ideo illum decipiunt facilius nisi sapienter anteuertantur eorum imposturæ. Exemplum sit Pericles, cuius reipublicæ gubernandæ ratio, verbo quidem fuit popularis: reipsa autem, sub viro primario ob eloquentiæ vim, fuit principatus, *h* & ita improuidis liberis Athenæ;

h Plutarch in politicis præceptis.

thenarum ceruicibus iugum seruitutis eloquentia sua imposuit. Quod non accidisset si sibi cauissent ab initio, & mentē sibi perstringi non permisissent, aut senis iudicium sequuti fuissent, qui cum admodum senex primæ concioni Periclis adolescentuli interfuisset, idemque iuuenis Pisistratum decrepitum iam concionantem audiuisset, non temperauit sibi quominus exclamaret, caueri illum ciuem oportere, quod Pisistrati orationi similima eius fieret oratio. Neque etiam certe hominem aut æstimatio eloquij, aut morum augurium fefellit. Quid enim inter Pisistratum & Periclem interfuit? Nisi quod ille armatus, hic sine armis Tyrannidem gessit. *a* Vtendum & esset remedio quo præcauerunt Athenis Areopagitæ, ne sibi imponerent & veritatem fucarent, qui causas apud illos agebant, interdicebat enim præco dicturis in concione, ne vel præfatione vel affectibus vterentur. Rem tantum exponerent ἄνευ προοιμίων καὶ παθῶν. i absque proœmijs & affectibus. *b* Debent & iudices in impostores & concinnatores causarum, animaduertere, & remedijs vti quæ a legibus in huiusmodi homines inducta sunt, *c* tanquam in sceleratos Nihil enim est tam inhumanum quam eloquentiam à natura ad salutem & conseruationem datam, ad bonorum pestem perniciemque conuertere. *d* Neque etiam talem nomine aut honore oratoris, aduocati, aut rhetoris ornabimus, qui arte abutitur, sed latronis, homicidæ, sacrilegi, rabulæ, carnificis impostoris, & dolosi titulis persequemur & pœnis.

a Val. Max. lib. 2. c. 9.

b Lucian. in aliquot locis & de Gymnas.

c de quib. nos diximus li. 40. syntag. iuris v. etiam c. 6. num. 29. 30. 31. 32.

d Cic. 1. offic.

18. Nomine quippe oratoris & docti ornandus est, qui scelus fraudemq. nocentis, possit dicendo subijcere odio ciuium, supplicioq; constringere: idemq; ingenij præsidio innocētiam iudiciorum pœna liberare: idemq. languentem, labentemq; populum, aut ad decus excitare, aut ab errore deducere aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos, mitigare: qui deniq;, quemcunq; in animis hominum motum res & causa postulet, eum dicendo vel excitare possit, vel sedare. *e* Ad hæc vt verbis vtar *f* Aristotelis, absurdum est, si turpe sit, quod quis sibi corpore præsidio esse non possit, non sit turpe, non posse sibi auxilio esse oratione, quod hominibus magis est proprium, quam vsus corporis. Sed quod magna inferat incommoda, qui vi hac orationis iniuste vtitur, id certe omnium bonorum, præterquam virtutis, & maxime præstantissimorum, vt virium, diuitiarum, sanitatis, imperij commune est: Nam his omnibus maxime quispiam prodesit cum iuste vtatur: & lædet cum iniuste. Culpanda malitia, & laudanda probitas loquentium. Bonus homo de bono thesauro cordis sui, profert bona: Et malus homo de malo thesauro cordis sui, profert mala. *g* Et ex abundantia cordis sui os loquitur. *h* Et qui sunt ex progenie viperarum, non possunt bona loqui cum sint mali. *i* Stomachus malus cibos probos in malum conuertit chymum, vipera & venenata animalia, rosas & flores ex quibus apes conficiunt mel in venenum. Sed hæc non ex natura rerum, sed ex natura vel malitia vtentium accidunt.

e Cic. 1. de orat.

f Arist. li. 1. artis Rhetoria, ad Theodectem cap. 1.

g Matt. c. 12.

h Luca 6.

i Matt. 12. v. 34.

De Dialectica. Cap. III.

Conueniunt in multis Rhetorica & Dialectica seu logica, & de contrarijs vtraque ratiocinatur. Verū Zeno Rhetoricam palmę, nempe manui dilatatæ, seu diductæ: Dialecticam, pugno, nempe manui constrictæ cōpressis digitis, similem dicebat, quod latius loquerentur Rhetores, Dialectici autem compressius, *k* vt & postea dicetur vberius. Diogenes Laertius, *l* Dialecticam dicit disputandi artem, per quam aliquid aut probamus, aut improbamus ex interrogatione itidem & responsione disserentium. Possidonius verorum, falsorum, aut neutrorum scientiam. *m* Ab inquisitione Dialectica, vel a ratiocinatione, λόγος enim ratio est, inde & διαλέγομαι ratiocinor, & διαλεκτικὴ, ars ratiocinandi.

k Cic. 2. de finib. & orat. ad Brutum.

l Dioge. Laert. in 3. in Platone.

m Diog. Laert. li. 7. in Zenone Cyttco.

2. Eadē significatione & dicitur logica λογικὴ, instrumentū nempe cognoscendi, seu agnitionis, & ratio verū inquirendi, cuius omnino finis est asse utio veritatis, ad quam viam parat per mediū sibi conueniens nempe per syllogismum, in quo inquiruntur, primo loco, secundum Aristot. partes syllogismi, *n* quæ sunt primę notiones *o* Secundo aliæ partes in quātum sunt secundæ notiones. *p* Tertio, totus syllogismus perfectus. *q* Quarto, in specie demonstrationis *r* Quinto, in specie dialecticus, *s* vltimo captiosus & sophisticus. *t*

3. Quemadmodum autem ratio hominem ostendit, qui est animal rationale: ita & viuere secundum rationem ad humanam societatem pertinet, & maxime conueniens est. Vt autem secundum rationem vita instituatur & veritas comprehendatur, ars quæ id docet non potest non esse laudabilis & necessaria, & in ea instituendam & exercendam iuuentutem, vt secundum rationem & veritatem actus suos componere possit, nemo est qui possit nisi impudenter negare. Et proinde quidā hanc artem logicam facem mentis humanæ vocant, organum organorum: nobis etiam dici potest, non incongrue flabellum animi, quo

n vide quæ diximus de hac arte per totum li. 17. Syntaxis artis mirabilis.

o de quib. Arist. in libris Categoriarum.

p de quib. Arist. li. de interpretatione.

q de quib. Arist. in li. prior. resolutionum.

r de quib. Arist. li. poster. resolutionum.

s de quo, in libris topicorum Aristot.

t de quo Arist. lib. de Elenchis sophisticis.

excitentur ſcintillæ rationis ſopitæ & deliteſcentis inter fauillas & cineres tenebrarum & errorum.

4. Sunt quidem omnes homines natura logici, ſed methodus cognoſcendi & ratiocinandi à peritioribus cum prouidentia humana originem habet: vt liquet ex Platonis Philebo, & quo quis claram & nitidam conſequitur intelligentiam, eo acutiſſimus & ſubtiliſſimus euadit diſputator, & facilius veritatis cognitionem conſequitur, & quod in dubitationem erat ante conſepultum & incognitum. Sic Modeſtinus Iuriſconſult dicitur, notando & diſputando, bene & optima ratione, verum deprehendiſſe. *a* Sicut aurum repetitis ignib. expurgatur a fecibus, & fulgidum apparet, & triticum cribro purgatur & ſeparatur ab immundis. ſic diſputatione veritas inuenitur diſcuſſis erroribus. Diſputatio acuit ingenium, linguam tendit, memoriam confirmat, diſputando, inquirendo multa diſcimus, quæ didicimus, melius ſcimus, aptius eloquimur, & firmius eorum recordamur: diſputatione pugnamus, ratione vincimus: oportet autē tunc quieſcere & acquieſcere rationi: alioquin vitioſa, pertinax, illicita & damnanda concertatio. *b* Nam vbi veritas apparet & inuenitur, ibi ceſſat diſputatio, quæ nihil aliud eſt quam diuerſa mentis perquiſitio, vt ad rei veritatem peruenire poſſimus, vt demonſtratio eſt per argumenta, & acutis quibuſdam poſitionibus oſtenſio & declaratio: & ad veritatem facilius peruenimus: ſi relatis vel collatis opinionibus hinc inde, ea deligatur quæ ſit, vel videatur melior, quemadmodum iuriſconſulti ſolent ante reſolutiones & reſponſa plerunque ea methodo vti. *c* Dialectica ideo dicitur ratiocinatio, inquit *d* Ioannes Grammaticus, quod in cœtu hominum, quotidianoque ſermone & colloquio, dum inter ſeſe diſceptant homines, recepta eſt, & prima: & ita ratiocinatio ad vſum & cœtum hominum, plurimum confert.

a l fin. § mixta munera de muner. & honorib. lib. 50. P tit. 4.

b facit prooemium decret. l ſi conſtiterit, ſolum requiſ. P.c. dudum, in 2 & ibi Bal. de electio § conſideremus de trit & ſimiliſ.

c vt Iabolenus l ſi de iure dot. l. Iuſtinian. §. cum ex aliena. de rerum diuiſ. § illud quæſitũ eſt. & aly in l ſi quis de conditio. indebit C. l cum qui certa um de verb. obl. P. l quibus diebus. §. 1 & §. dominus de condit. ind. b. P. l de contrah. emt. P. l tutorib. de teſta. tutela. P. cum ſimil. b

d Ioan. Grammaticus in primum priorum Ariſt.

5. In Exodo cap. 28. pectorale ſummi ſacerdotis diſtinctum iubetur eſſe non tantum gemmis & auro: ſed etiam duabus inſignibus notis, *vrim & thumim*, vrim ſignificat ſplendorem mentis, lucemque ad cogitandum & perſpiciendum, *thumim*, ordinis perfectionem & pectorale illud à Moyſe dicitur λογεῖον rationale.

6. Docet Clemens Alexandrinus de dialecticæ vſu, inter Chriſtianos etiam eſſe illum vtilem lib. 1. Stromaton. Ea quæ eſt quidem, inquit, ex Platonis ſententia, dialectica ſeu ars diſſerendi, vt dicit in politico, eſt quædam ſcientia inuentrix eorum, quæ ſunt ſignificationis. A viro autem bono & modeſto eſt acquirenda, non vt aliquid dicat aut faciat eorum quæ dicuntur aut fiunt apud homines (vt faciunt qui nunc ſunt dialectici, qui verſantur in rebus ſophiſticis) ſed vt poſſint dicere & facere ea quæ ſunt Deo grata, idque in vniuerſum pro viribus. Merito quoque ſcriptura volens nos eſſe tales dialecticos ſic hortatur, efficiamini autem probe trapeſitæ, alia quidem reprobantes, quod bonum eſt tenentes: hæc autem re vera dialectica, eſt prudentia, prædita vi diuidendi ea quæ percipiuntur intelligentia & pure, & ſyncere, citraque omnem mixtionem oſtendendi ſubiectum eorum quæ ſunt: aut facultas quæ verſatur in rerum generibus diuidendis, deſcendens vſque ad ea quæ ſunt maxime ſpecialia, præbens vnumquodque eorum quæ ſunt, intuendum quale ſit: quocirca ea ſola veluti manu ducit, ad veram ſapientiam, quæ quidem eſt diuina poteſtas, quæ ea quæ ſunt, vt quæ ſunt cognoſcit, habens id quod eſt perfectum, libera ab omni animi perturbatione, non ſine ſaluatore, &c. Exiſtimat Cicero *e* iuris ciuilis magnum vſum apud Scæuolam & apud alios multos fuiſſe in hac arte, quæ doceret rem vniuerſam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obſcuram explanare interpretando: ambiguam primum videre, deinde diſtinguere: poſtremo habere regulam qua vera & falſa iudicarentur: & quæ quibus propoſitis eſſent, quæque non eſſent conſequentia. Et ob hanc artem artium maximam, quaſi lucem, ad ea quæ ab alijs confuſe, vel reſpondebantur vel agebantur, præpoſuit Tullius Seruium Sulpitium Q. Scæuolæ Dialecticam, tradit Suidas *f* eſſe vtilem ad tria, ad exercitationem, ad congreſſus, ad philoſophicas diſciplinas. Et iterum ait *g* eam eſſe ſcientiam veri aut falſi, aut neutrius, ea vero eſſe quæ vel ſignificant vel ſignificantur, vel inſunt. Item methodum quæ ex probabilibus de aliqua re ratiocinatur, dictam à diſſerendo, diſſerimus autem, aut interrogando, aut reſpondendo. Naturale eſt omnibus inquirere & velle dijudicare atque illud conari, quamuis videantur lõge extra rem dicere, redarguunt & omnes. Scire enim omnes homines natura deſiderant, & ideo inquirunt, contradicunt, admittunt, quæ illis videntur probabiliora. Sed id non omnes vere, ſed ſine artificio, & tentatiue: at cum methodus accedit & id fit artificialiter, eſt dialect. ars ſyllogiſtica contentionem ad certos tantum terminos protrahens. *h*

e Cic in Bru.

f Suid. in verbo γυμναστικὴ idem Ariſt. 1. topic. c. 2.

g Suid. in verbo diale.

h vide Ariſt. li. 1. elenchor c. 11 & lib. 1. prior. c. 1.

7. Abuſus in logica effecerunt tamen, vt contem-

contemtibilis & damnata fuerit inter viros graues & probos, ars illa, quæ ad sophismata & implexas, & dicacitatem, vel garrulitatem pertinacem declinat, vnde nec diutius in illa iuuenes immorari, aut nullo modo implicari permiserint: & reprobarunt non artem, sed abusum eius. Sicut Hieronymus *a*, *Si quis artem Grammaticam docuerit*, inquit, *vel Dialecticam, vel rationem recte loquendi habeat, & inter vera & falsa dijudicet, non improbamus.* Improbat autem otium in ea præter modum tritum. *b* Nonne vobis videtur in vanitate sensus & obscuritate mentis ingredi, qui diebus ac noctibus in dialectica arte torquentur? Et rursum, *c* vino inebriantur, quando scripturas sacras male intelligunt, atq; peruertunt: Cicero, quando seculari abutuntur sapientia, & dialecticorum tendiculis, quę non tam vincula sunt appellanda, quam phasmata, id est, vmbrę quædam & imagines, quę cito pereunt atq; soluuntur. Abutuntur veluti laqueis ad decipiendos homines, improbi sophistæ dialectica: quemadmodum omnem vim venenorum suorum in dialectica disputatione constituunt hæretici, *d* quę philosophorum sententia definitur, non adstruendi vim habere, sed studium destruendi: cum tamen nec in dialectica placuerit Deo saluum facere populum suum. Regnum enim Dei in simplicitate fidei est, non in contentione sermonis. *e* Hæc est hęreticorum gloria, inquit D. Ambrosius, *f* si videantur expugnare verbis, & refellere veritatem: contra definitio est fidei, vt veritas non verba pandantur. Et proinde, *vt ait Basilius Magnus, g* artem ad decipiendum inuentā non imitamur. Origenes ranas Ægyptiorum comparat poëtis, cyniphes dialecticis, vtrosq; dicens plagas Ægyptiorum, *h* nempe ob vanam garrulitatem dialecticorum & sophisticea argumenta. Quę displicere Deo, ostenditur historia cuiusdam logici peritissimi & acutissimi. Refertur enim in parte 8. exemplorū piorum, exemplo 65. ex vitis Sanctorum, quendā discipulum magistri Silo valde in logica versatum, infirmatum, & rogatū à pręceptore, vt si moreretur, ad illum rediret: quod fecit, sed indutus mēbrana seu pergameno syllogismis descripto, & superius igne circūdato: dicebat autem, se valde premi, nec minus, quam si turrim gereret, & continuis flammis angi, pro vana gloria, quam in sophismatibus perceperat. Quo exemplo motus Silo, mundum deserens, religionem est professus, compositis congregatis ante discipulis, & euulgatis versibus:

Linquo coax ranis, cras coruis, vanaq; vanis,
Ad logicam pergo, quæ mortis non timet ergo.

a *Hieron. in c. 3. epistola ad Titum, relatus in c. 10 si quis artem, 37. dist.*
b *Hieronym ad c. 4. epist. ad Ephes. lib 2. comment. relatus a Gratian. in c. 3. ea 37. dist.*
c *Idem lib 9. ad c. 21 Esaiæ, & in ca. 4. ea. 37. dist.*
d *Sic scripsit Hadrianus s. pontifex Carolo Magno, in c. 49. eius epist. c 6. omnem vim, 37 dist. Ambros. l. b. 1. de fide, ad Gratianum Imperatorem c. 3.*
e *1. ad Corin. c. 4.*
f *D. Ambros. tomo 1 de incarnationis Domini sacramēto, c 9.*
g *Basil. Mag. ad nepotes*
h *Origenes homil 4. in c. 7. Exodi.*

8. Fuerunt viri in ecclesia Dei dialecticis pręceptis & philosophicis eruditissimi, qui & hæreseon sophismata valide retuderunt, vt Origenes, Augustinus, Euodius Vzalensis episcopus in Africa, Augustino familiaris. Sisinnius Nouatorum episcopus, cuius certamen refugiebat Eunomius hæreticus, & alij, verū non tam eloquentia disputationeq; dialectica hęretici confusi, & compulsi fuerunt ad fidem, quantum vi veritatis, quæ simpliciter à Catholicis fuit illis proposita. cuius tanta est vis, potissimum quando Dei spiritu regitur, vt cogat manus ferocissimis & subtilioribus sibi submittere. Dictum enim ad discipulos: *Non enim estis vos, qui loquimini, sed spiritus Dei, qui loquitur in vobis.* Eius vi D. Catharina sub Maxentio Cæs. sophistarum & philosophorum turbas superauit: & piscatorum & rudium discipulorum & Apostolorum prædicatione simplici, Deus tantam inanem philosophorum & dialecticorum & prudentium humani seculi, subuertit: & ad credendum vt sua sanctissima compulit. Et Spiridion Episcopus Trimethuntis Cypri, qui ex pastore propter sanctitatem & miracula episcopus factus erat, facundiæ expers, simplex, in Nicena synodo, cum plures philosophi pro sententia Arrij adessent, & suu dicendæ sententiæ venisset locus contra vnum acutissimum philosophum, qui aduersus aliorum episcoporum vera dogmata steterat firmus, dixit, *Non tendum esse dialectica, sed bonis operibus, & in nomine Domini nostri Iesu Christi simpliciter symbolum fidei expressit philosopho, qui statim, non ausus respondere, se eadem credere respondit.* i Sic etiam Alexander Episcopus Alexandrinus alteri philosopho acute disputanti, imposuit silentium, non alia vsus dialectica, quam horum verborum, *Impero tibi in nomine Iesu Christi, ne loquaris.* k Stultum enim est valde, vt dicit Cyrillus Alexandrinus, *l* contendere superflue, & ad ineptos sermones respondere.

9 Neque etiam confundere oportet, volentem de proba & improba ratione docendi diiudicare ea, quæ præceptores & viri eruditi distinguunt. Sunt enim ad disputandum orationum genera quatuor, *m* quarum vnaquæque digna videatur & interprete & oratore. Et sophistice damnanda viris prudentibus & bona fide agentibus. Sunt quippe orationes doctrinales, dialecticæ, tentatiuæ, contentiosæ. Et doctrinales quidem sunt, quæ ex propriis principiis cuiusque disciplinæ, & non ex his, quæ videntur respondenti, colligunt: nam oportet credere eum, qui dicit. Dialecticæ autem, quæ ex probabilibus collectiuæ sunt

i *Niceph. Calist. lib 8 c 15. Socrates lib 1. c. 8. Sozomenus lib. 2. historia tripartita, c 3.*
k *Sozomen. lib. 2. hist. tripart. c. 4.*
l *Cyrillus archi. Alexan. lib de directa fide ad Theodosium.*
m *Aristot. lib. 10. elenchor. c. 2.*

contradictionum. Tentatiuæ vero, quæ ex his colligunt, quæ videntur respondenti, & quæ necessarium est ei scire, qui simulat se habere scientiam, quomodo determinandum est in aliis. *a* Porro contentiosæ, quæ sunt syllogisticæ, ex his, quæ apparent probabilia, non autem sunt, aut apparentes syllogisticæ.

a *Arist. 1. elenchor. c. 3. explicat.*

b *Arist. 1. elenchor. c. 4. explicat.*

10. Sophisticæ deceptrices sunt, *b* vel in nomine seu dictione, vel extra dictionem. In dictione falsum redarguuntur committere æquiuocatione, amphibiologia, compositione, diuisione, accentu, figura dictionis. Extra dictionem vero fiunt captiones per septem species, vna quidem propter accidens: secunda autem propter id, quod simpliciter, vel non simpliciter, sed aliquo modo, aut vbi, aut quãdo, aut aliquid dicitur. Tertia, propter redargutionis ignorantiam: quarta vero propter consequens: quinta propter id, quod est in principio: sumere: sexta, propter id, quod non est causa, vt causa, ponere: septima, propter plures interrogationes vnam facere.

11. Quare sophistica est, apparens tantum, & non exsistens sapientia aut probatio: vt & sophistæ hodie, qui volunt videri sapientes, & tales se putant, & non sunt. *c* Communicant inter se in dialecticis sophista & philosophus, quia de omnibus disputant: nam circa idem genus versantur sophistica, dialectica, & metaphysica: sed à dialectica differt, modo potestatis, metaphysica, à sophistica, vitæ electione. Dialectica enim est tentatiua, de his, quæ philosophia est sciens: sophistica vero apparens. *d* Et dialectica vtilis ad reiiciendas deceptiones sophistarum, circa prima principia scientiarum, vt ait Auerroës. *e* Et quemadmodum Rhetorica, vt docuimus, quæ suos probitatis terminos nõ excedit, recepta est merito: sic & Dialectica, quæ ad garrulitatem plebeiam, sed intra suam artem se continet, non erit improbanda. Communicant enim sibi inuicem. Nam & dialecticus, vt orator, in omni argumentorum natura versatur, ac illis illa sunt subiecta argumenta, quæ circa probabile & necessarium, & circa probabile & non necessarium versantur. *f* Attamen differunt, quod dialectica interrogatione & responsione constructa est: Rhetorica perpetua oratione percurrit: Dialectici argumenta sumunt à genere, quæ naturæ sunt genera: Rhetores à genere argumenta sumunt, quod genus est illius causæ, de qua agit: sic materia Rhetoris est in hypothesi; Dialectici, in potẽtia: Rhetor continua oratione & enthymematibus vtitur: Dialecticus interrogatione & syllogismo. In fine etiam differunt: quia Rhetor Iudici persuadere; Dialecticus aduersario conatur. Videntur vtrique conuenire modi, quos Plato tribuit in probabilitate dialecticæ, secundum Aymonium *g* Sic enim dialectica Aristotelis differt à dialectica Platonis: quia probabilitatem Aristoteles quinque sequitur modis: Plato quatuor, diuisione, definitione, demonstratione, & resolutione. Explanat latius ipse Aristoteles, *h* in quibus conueniant Dialectica & Rhetorica, atque docet, Rhetoricam esse quasi propaginem Dialecticæ, & eius negotij, quod circa mores est, quod cũ de affectibus sit, æquũ est, vt ciuile appelletur.

c *Arist. 1. elench. c. 2.*

d *In Arist. 4. metaph. c. 2.*

e *Auerroes lib. 1. Topic. c. 2.*

f *Boet. de differ. Top.*

g *Aymonius in Porphyrij quinq. voces, c. 1.*

h *lib. 7 artis Rhetoricæ ad Theodecten, c. 1. & 2.*

12. Ceterum quemadmodum in Rhetorica diximus, quędam non patiuntur verborum ambages aut persuasiones, sed expositionem rei accuratam & perbreuem, submota tamen obscuritate: Sic in consessu senum, & vbi res est perspicua, vel non valde implicita, abstinẽdum est à sophismatibus & cauillationibus: nec voces aucupandæ vel torquendæ. Iuuenum enim hæc sunt exercitia, qui in negotiis adhuc & in cognitione rerum rudes, egent dialecticis instrumentis & exercitationibus, vt excutiant veritatem, & animum subtiliorem ad dignoscenda dubia, & ænigmata soluenda reddant. Et ita Chrysippus Solensis ad dialecticum quendam, Cleanthi præceptori multis ac prolixis sophismatibus obstrepentem: Desine, inquit, senem à magis ad rem pertinentibus auocare: sed nobis iunioribus hæc proponito. Docuit vir sapientissimus, dialecticæ studium magis spectare ad iuuenes exercitatione indigentes, quam ad senes, grauioribus occupatos. *i* Et Polemo Atheniensis philosophus clarissimus, in rebus exerceri dicebat, non in dialecticis speculationibus, ne breuem quandam artem sorbentes atque meditantes, dum interrogationibus mirifici sumus, moribus ineptissimis esse deprehendamur. *k* Epicurus Atheniensis dialecticam damnabat, quando philosophia simplicibus ac propriis rerum vocabulis comprehendi posset: *l* cuius & sententię fuerunt Cyrenaici philosophi, Aristippi sectatores, teste Cittomacho & Meleagro: *m* vt etiã propter argutias, rixas, & contentiones, quæ alicubi præter modum exercentur, merito dici possit, non σχολὴ, sed χολὴ, & non διατριβὴ, sed κατατριβὴ, id est, consumtio, *vt dicebat Diogenes Cynicus*: *n* maxime vbi de sacris disputatur, quæ minutiis illis & quisquiliis argutis indignæ alicubi maculantur, & vix per spatium vnius horæ phantasiæ ingenij temere ex arbitrio cumulatæ, & exagitatæ, ad sanam resolutionem attingunt, & labitur tempus prodige dissipatum, quod

i *Diogen. L. in 7. in Chrysippo.*

k *Diog. Laert. in eius vita.*

l *Laert. in eius vita, lib. 10.*

m *Laert. lib. 2.*

n *Diog. Laert. lib. 6. in eo.*

studiis

studiis necessariorum impendendum est, adiecta battologia repetitionis, *cum sic argumentaris*, &c. quæ ingenia parentium tempori contundunt, & enecant, memores eorum, quæ dixit Deus, quod de omni verbo otioso, quodcunq; locuti fuerint homines, reddituri sint in iudicio Dei rationem. *a*

a Matth. 12. vers. 36.

13. Poterit Academiarum rhetor, à magistratu admonitus, vel ex propria prudentia modum his argutiis imponere. Erit & curandum episcopis, magistratibus, principibus, & academiis, vt quod salubriter a Concilio Chalcedonensi, *b* & legibus etiam principum constitutum est, de inhibendis disputationibus de fide publice, inuiolabiliter obseruetur, propter iustissimas rationes, quæ a Martiano Cæsare in constitutione ea de re edita, *c* adferuntur. Cuius verba hæc digna relatione: *Nemo clericus, vel militaris, vel alterius cuiuslibet conditionis, de fide Christiana publice turbis coadunatis & audientibus tractare conetur in posterum, ex hoc tumultus vel perfidia occasionem requirens. Nam & iniuriam facit iudicio reuerendissimæ synodi, si quis semel iudicata & bene disposita, reuoluere, & publice disputare contenderit. Cum ea, quæ nunc de Christiana fide, à sacerdotibus qui Chalcedona conuenerunt, per nostra præcepta statuta sunt, iuxta Apostolicas expositiones & instituta sanctorum patrum trecentorum decem & octo, in Nicea, & centum quinquaginta in hac regia vrbe, definita esse noscantur. Nam in contemtores huius legis pœna non deerit, quia non solum contra fidem vere expositam veniunt, sed etiam Iudæis, & Paganis, & huiusmodi veneranda mysteria. Igitur si clericus erit, qui publice tractare de religione ausus fuerit, à consortio clericorum remouebitur. Ceteri autem huius criminis rei: si quidem liberi sint, de hac sacratissima vrbe expellentur, pro vigore iudiciario etiam competentibus iudiciis subiugandi: si vero serui, seuerissimis animaduersionibus plectentur. Dat. 8. Id. Februarij, Constantino Patritio Consu. Et Richimeo, Anno Dom.* 459. Theodos. & Valentinian. ademerût etiam hæc conuenticula, & prohibent, ne in disputatione de fide fiat vlla mentio hæreticorum. *d* Monet D. Paulus Timotheum, vt quibusdam denuntiaret, ne aliter, quam docuisset, docerent, neq; intenderent fabulis & genealogiis interminatis, quæ quæstiones præstant magis, quam ædificationem Dei, quæ est in fide. Finis autem, inquit, præcepti, est caritas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. A quibus quidam errantes, conuersi sunt in vaniloquium: volentes esse legislatores, non intelligentes, neq; quæ loquuntur, neq; de quibus affirmant. *e*

b Concil. Chalcedonen. c. 3.

c l. nemo clericus, 4. de sum. Trinit. & fide cathol. lib. 1. C. Iustin. tit. 1.

d l. damnato. 4. § 3. de hæret. lib. 1. C. tit. 5.

e 1. ad Timoth. 1. v. 3. & 5. 7.

De quibusdam præceptis bene & honeste loquendi. CAP. IV.

SEd quia incidimus in tractationem necessariam reipublicæ de loquendi arte, & de potestate efferendi diserte sensa animi: non erit prætermittendum admonere, sermonem hominis posse esse disertum, eloquentem, bonum & malum. Disertus est, qui potest satis acute atq; dilucide, apud mediocres homines, ex communi quadam hominum opinione dicere. Eloquens vero, qui mirabilius & magnificentius augere potest atq; ornare, quæ vult, omnesq; omnium rerum, quæ ad dicendum pertinent, fontes, animo ac memoria continet. *f* Ars hæc, & disserendi quoque copiose, per se laudabilis eo magis, quo de bonis rebus, & ad vtilitatem loquentis, proximi & reipublicæ, vt præcipue ad laudem & honorem Dei exercetur, pessima vero, dum his contraria exsequitur.

f Cic. 1. de oratore.

2. Et proinde canones diserte, copiose, & magnifice loquendi, obseruandi viro probo erunt, quantum materia, de qua quis loquatur & disputet. Prius ruminanda & libranda verba, & postea proferendi sermones: mensq; instruenda, ne quis nocuum promat. *g* *Pone Domine*, dicebat Dauid *h*, *custodiam ori meo, & hostium circumstantiæ labiis meis*. Mala innumerabilia parit linguæ facilitas & leuitas: quemadmodum contra, multa bona eius cautio & securitas. Sicuti enim nihil iuuat domus, nihil vrbs, non portæ, non ostia, nisi sint, qui ea custodiant, & sciant, quando oporteat ea claudere & aperire: ita etiam linguæ & oris nulla est vtilitas, nisi sit ratio, cui accurate & circumspecte ea claudere & aperire permissum sit, & sciat, quæ sint efferenda, quæve retinenda. Non tot, inquit Ecclesiasticus, *i* gladio, quot lingua ceciderunt: plures occidit lingua, quam gladius. Et Dominus noster Iesus Christus, *k* *Non, quod intrat per os, coinquinat hominem, sed quæ ex ore exeunt*. Sepi aures tuas spinis, ait Iesus filius Syrach. *l* & linguã nequam noli audire, & ori tuo facito ostia, & seras auribus tuis. Aurum tuum & argentum tuum confla, & verbis facito stateram, & frenos ori tuo rectos: Et attende, ne forte labaris in lingua, & cadas in conspectu inimicorum insidiantium tibi, & sit casus tuus insanabilis ad mortem. Et rursum: Quis dabit ori meo custodiam, & super labia mea signaculum certum, vt non cadam in ipsis, & lingua mea perdat me. *m* Noli citatus esse in lingua tua, *n* & inutilis & remissus in operibus tuis. Non tamen retinens verbũ in die salutis: non abscondas sapientiam in decore suo. In lingua enim sapien-

g Chrysost. to. 1. hom. 4. in c. 1. Geneseos.

h Psal 140.

i Ecclesiastici 28 c.

k Matth. c. 15. v. 11. & Marc. 7. v. 14. D. Ioan. c. 15 v. 2.

l Ecclesiastici c. 28. v. 28. & seq.

m Ecclesiast. 23. v. 32.

n Ecclesiast. 4. vers. 34.

ſapientia dignoſcitur, & ſenſus, & ſcientia, & doctrina in verbo ſenſati, & firmamentum in operibus iuſtitiæ. Non contradicas verbo veritatis vllo modo, & de mendacio ineruditionis tuæ confundere *a*. Eſt *b* tacens, qui inuenitur ſapiens: & eſt odibilis, qui procax eſt ad loquendum. Eſt autem tacens, & non habens ſenſum loquelæ: & eſt tacens, ſciens tempus apti temporis. *c* Homo ſapiens tacebit vſque ad tempus: laſciuus autem & imprudens non ſeruabit tempus. *d* Qui multis vtitur verbis, lædet animam ſuam, vanitatemque ſenſus facile producit in medium, nempe cum imago animi ſit oratio cuiuſque, vitiaque facile manifeſtātur, ſi quæ ſint in animo. *e* Nam quamuis plerumque contingat, diſſimilem patrum filium generari: tamen oratio diſpar moribus vix poteſt inueniri *f*: vel ſi inueniatur, procul dubio ſignum improbiſſimi & fraudulenti hominis eſt, qui aliud in ore, aliud mente & pectore habeat:

a Cap. 4. v. 28. & ſeq.
b Eccleſiaſt. c. 20. v. 5. & ſeq.
c Dionyſ. Halicarn. in praefat. 2. Horat. de arte. Poſt effert animi motus interprete lingua.
d Caſſiodor. in praefat. variar. epiſtolar.
e Horat. lib. 2. ſatyr. 4.
f apud Caſſiodor. lib. 5. variar. epiſt. 4.

Fingere qui non viſa poteſt, commiſſa tacere
Qui nequit, hic niger eſt, hunc tu Romane caueto.

Qui multum loquitur, iam degenerate in mulierum naturam & loquacitatem videtur: & vt Theodoricus rex Gothorum Senatui vrbis Romæ ſcribens, nimis ratum erit, patres conſcripti, ſolidum loqui, & cui multa neceſſe eſt docere, titubantia non proferre. Et Salomon *g*: *In multiloquio non deerit peccatum: qui autem moderatur labia ſua, prudentiſſimus eſt.* Et Dauid *h*: *Vir linguoſus no dirigetur ſuper terram.* Et D. Iacobus *i*: *Lingua inquietum malum, plena veneno mortifero.* Et *k*: *Si quis putat, ſe religioſum eſſe, non refrenans linguam ſuam, ſed ſeducens cor ſuum, huius vana eſt religio. Sit omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquēdum, & tardus ad iram.* nempe quia ſæpiſſime ex illa garrulitate inani, ſermones operantur, & concitant iram: vnde dictum *l*, *Qui imponit ſtulto ſilentium, iras mitigat.* Et recte inde prouerbium ſumtum: *Audi, vide, & tace, ſi tu vis viuere in pace.*

g Prouerb. c. 10. v. 20.
h Pſal. 139.
i D. Iac. c. 3.
k D. Iacob. epiſt. c. 1.
l Prouerb. 26. v. 10.

Et tacitus paſci ſi poſſet coruus, haberet m
Plus dapis, & rixæ multo minus, inuidiæque.

m Horat. lib. 1. epiſt. ad Scæuam.

Sicut vrbs patens & abſque murorum ambitu: ita vir, qui non poteſt cohibere in loquendo ſpiritum ſuum. *n*

n Prouerb. c. 25. v. 28.

Monebat prudēter Octauius Prometheū, *o*
σὺ δ' ἡσύχαζε, μηδ' ἄγαν λαβροστόμει·
ἢ οὐκ οἶσθ' ἀκριβῶς, ὢν περισσόφρων, ὅτι
γλώσσῃ ματαίᾳ ζημία προστρίβεται. Id eſt,
Tu autem tace, neque nimis libere loquaris,
An non accurate ſcis, cum ſis valde ſapiens,
Linguæ temerariæ accidere damnum.

o Æſchylus in tragœdia Prometheus ligatus.

Et Salomon *p*, *Ne temere quid loquaris, neque cor tuum ſit velox ad proferendum ſermonem coram Deo. Deus enim in cælo, & tu ſuper terram, idcirco ſint pauci ſermones tui. Multas curas ſequuntur ſomnia, & in multis ſermonibus inuenietur ſtultitia.*

p Eccleſiaſtes c. 5. v. 1. & 2.

3. Audiamus Deum dicentem *q*, *de omni verbo, quodcunque locuti fuerint homines, reddituros rationem in die iudicij*: & ita nō eſſe ſine peccato verborum otioſam & inanem collocutionem, & proinde egere etiam expiatione & emēdatione. Quod neque latuit Platonē ethnicum, qui & peccata in vrbanitate ſermonis admiſſa eluenda cenſet. In Phædro, his verbis, Socrat. *Si autem, vt certe eſt Deus, aut diuinum quoddam, & amor eſt, malum vtique non eſſet, aut ſermones de illo, quaſi malum eſſet, habiti ſunt. In hoc ergo aduerſus amorem delinquimus. Atqui valde hæ noſtræ diſputationes ineptæ videntur, quamuis vrbanæ: quæ cum nihil verum ſyncerumve contineant, gloriantur tamen, tanquam plurimum valeant, ſi ab homunculis nonnullis decepti approbentur. Mihi igitur ô amice, expiari neceſſe eſt. Eſt autem his, qui confabulando peccant, expiatio quædam vetus, quam Homerus quidem non nouit: ſed Steſichorus. Oculis enim priuatus ob Helenæ vituperationem, non ignorauit cæcitatis cauſam, vt Homerus, ſed vtpote muſicus eam cognouit: itaque illa ſtatim fecit carmina:*

q Matth. 12.

Non verus ſermo ille fuit, nec nauibus altis
Exiſti fugiens, nec adiſti Pergama Troiæ.

Atque eo edito carmine, quam palinodian, id eſt, recantationem vocant, confeſtim viſum recuperauit amiſſum. Ego autem vtriſque eo ſapientior, quod antequam accidat mihi quicquam mali ob amoris vituperationem, conabor illi palinodiam reddere, & quidem aperto capite, non vt ſupra ob verecundiam velato. Hæc Plato. Otioſum eſt verbum, quod aut ratione iuſtæ neceſſitatis, aut intentione piæ vtilitatis caret, de quo reddenda ratio: multo magis ſi verborum multitudo ſit, eaque inanis, vana, & quod peius eſt, maledica, detrahens proximo, blaſphema, turpis, adulatoria, deceptrix, inſidiatrix, doloſa. D. Chryſoſtomus *r*. Lingua noſtra regius equus eſt, ſi ei frenum immiſeris, & gradarium doctrina tua feceris, aſcendet in eum rex, & quieſcet in eo: ſin autem nullo freno domueris, ſed huc atque illuc infrenem iactari permiſeris, Diaboli vehiculum effeciſti. Pambus *ſ* monachus quidā celeberrimus, cum ſine literis eſſet, acceſſit ad quendam pſalmum, & cum audiſſet primum verſum Pſalmi 38. *Dixi, cuſtodiam vias meas, vt non delinquam in lingua mea*: ſecundum verſum non eſt paſſus audire, dicens, ſi potuero opere hoc implere, hic verſus tantummodo mihi ſufficit:

r Chryſoſt. homil. 52. in Matth. ex c. 15. Matthæi.
ſ Socrat. lib. 4. hiſto. reipub. c. 1.

sufficit: cumque doctor, qui ei tradiderat versum, eum culparet, cur per sex menses ad se minime venisset, respondit, quia versum adhuc minime opere impleuerat: & dum postea per multos superuixisset annos, rogatus, an eum didicisset versum? respondit, quadraginta & nouem annis vix eum implere valui. Homerus studiose videtur sapientissimos fere semper finxisse silentes, aut certe pauciloquos: Thersitem vero Morionem, vituperatione dignum arguit, quia garrulus, loquax, importunus, & ideo seditiosus.

4. Sunt qui leges loquendi in versiculum vnum coniecerunt memoriæ facilioris gratia: *Quis, quid, cur dicas, cur, quomodo, quando requiras.* Nos ex nostra methodo primam considerationem ponimus, num sit loquendũ: omnia enim tempus habent, & tempus est loquendi, tempusq; silendi, *a* descripsit Ouidius: *b*

a Eccles. c. 3. b Ouid. lib. 1. de remed. amor.

Aggrediar melius tunc, cum sua vulnera tangi
Iam sinat, & veris vocibus aptus erit.
Quis matrem, nisi mentis inops, in funere nati
Flere vetat? non hoc illa monenda loco est.
Cum dederit lacrymas, animumq; impleuerit ægrum,
Ille dolor verbis emoderandus erit.

Et Chares apud Stobæum: *c*

c In Gnomologic. c. 75.

ὁ γὰρ γέροντι, καὶ νέῳ τιμὴν φέρει,
ἡ γλῶσσα σιγὴν καιρίαν κεκτημένη.
Tum seni, tum iuueni conciliat honorem,
Compos silentij lingua tempestiui.

Est tempus discendi, idq; sub silentio: tempus postea loquendi, quæ didicimus. Vt in schola Pythagoræ obseruatum legimus. *d* Is enim prius exploratum, num idoneus esset discipulus, in disciplinam recipi iubebat, & tempus certum tacere, non omnes idẽ, sed aliud aliis tempus pro æstimato captu solertiæ. Is autem, qui tacebat, quæ dicebantur ab aliis, audiebat, neq; percunctari, si parum intellexerat: neq; commentari, quæ audiebat, fas erat, sed nõ minus quisquam tacuit, quam biennium. Ita colebant hoc tempore *ἐχεμυθίαν* taciturnitatem, donec didicissent res difficilimas, tacere audireque. Agatho Abbas lapidem triennium in ore continuit, vt tacere disceret: interrogatusque, quid esset maximum ad Dei cultum faciens? dixit, Silentium: inde, orationem: inde & mansuetudinem. Statuunt etiam merito Academiæ, antequã permittant prodire discipulum in publicum cum auctoritate docendi, prius triennio, aut quinquennio, *e* aut septennio, *f* intra scholas silere & discere. tempus etiam augendo vel minuendo, prout acutiores & capaciores videntur, vel obesiores, vt non impletur vas, quod semper effundit, & nihil accipit: ita non accipit sapientiam, qui semper loquitur, nunquam auscultat. quamquam id sæpe contingat, vt quibus minus inest mentis, sint loquacissimi. Sicut vascula inania magis resonant. Refert Calixtus, Theonem abbatem monachorum trium millium in Thebenna insula, ad summam Ægyptiorum, Græcorum, & Romanorum sapientiam perdidicisse, sed ad triginta annos silentium coluisse. *g*

d Gell. li. 1. c. 9. Marullus lib. 4. c. 4. Volater. lib. 21. Anthropol.

e Iustinian. in proœm. Pandectarum.

f In concord. §. tempus autem, de collationib.

g Niceph. Calix. lib. 11. c. 34.

5. Inter pocula canendi nõ sunt sermones, qui possint ad rixas commouere, & detractiones, & quæ sunt grauioris loci, quam conuiuij, potiusque tacendum, & in eo erit summa virtus, memores exẽpli Zenonis philosophi, qui Athenis exceptus a quodam principe, vna cum regiis oratoribus, & aliis philosophis, in conuiuio solus nihil dicebat, & communiter à legatis appellatus: De te vero Zeno, inquiunt illi, quidnam sumus nostro principi renunciaturi? Nihil, inquit ille, quam Athenis esse senem, qui tacere sciat inter pocula. Sunt & certa tempora, in quibus nec dicere quis aptus est, quæ cuiq; debent esse cognita, vt si imparatus sit, lubenter dicere non debet: & sępe ea ratione, Pericles prodire ad dicendum recusauit. Nemo etiam omnibus horis sapit. Et Suidas dicebat, *h* Tu lingua polles. Ego vero virum scio neminem bonum, qui perpetuo videri vult se recte dicere, quandoque bonus dormitat Homerus.

h Suidas in verbo γλωσσαλγία.

6. Secundo dicimus, consideranda, quæ dicenda, vel taceri debent. Nam in vtramque partem peccatur, in silendis efferendis, & in tacendo, quæ dici debent.

Eximia est virtus, præstare silentia rebus:
At contra grauis est culpa, tacenda loqui. *i*
Et vt diuersa sibi, vicinaq; culpa est,
Multa loquens, & cuncta silens. *k*

i Ouid. lib. 2. de arte. k Ausonius ad Paul.

Monebat Solon, sermonem quidem obsignandum silentio: silentium autem temporis occasione: & Pythagoras dicebat, aut silendum, aut melius quippiam silentio adferendum. Illud probe mente percurritur, quod dicendum putatur, ne lingua præcurrat mentẽ. Nescit enim vox missa reuerti: Et natura seu Deus auctor & opifex totius naturæ, homini duas aures dedit, vnam tantum linguam, eamque septam veluti muris duplicibus, dentium & labiorum, vt plura audienda, quam loquenda admoneret, & linguæ vsum veluti mœniis & præsidiis ad silentium compelleret. Noli credere omnia, quæ audis: noli facere omnia, quæ potes: noli dicere omnia, quæ scis: & certe accidit vt plerumque, vt quibus eruditio & prudentia maior inest, ij minus habeant

linguæ. Melius tacere, quam inconsiderate loqui: cum ex silentio non possit conijci mens, ex sermone damnum possit oriri. Teneamus, inquit Ambrosius a, animæ constantiam nostræ, ne in offensionem labia loquendi festina prorumpant. Et Iob plagam suam silentio vicit, & tolerantiam suam taciturnitate superauit. Non bene creditur carni: vicissemus, si Eua tacuisset. Ergo primum illud processit ex voce peccatum. Et serpens ille nequissimus atque versutus, per vocem eius ante tentauit. Atque vtinam aut Adam surdus fuisset, aut Eua obmutuisset: ille, ne vocem suæ vxoris audiret: ista, ne loqueretur marito, & vocis lubricæ ministerio serpentis, in virum venena funderet. Cain quoque etsi parricidio naturam violauit humanam, tamen per vocem sacrilegium sceleri suo addidit, vt negaret Deo fratris interitum. Denique Christus tacebat ante Pilati iudicium constitutus b, vt daret nobis formam tacendi, quia lingua corporis facilis est ad errorem, procliuis ad lapsum. Sed non oportet solum obstruere os, sed & mentem ante os: nam si non cogites, verba facile effluunt, si cogitationibus rationem nō adhibeas, promtissime prorumpunt in lucem per verba inconsiderata. Sicuti nunquam prudentissimus iaculator telum mittit, quin prius animo præmeditatus fuerit scopum: sic nec homo, qui ratione vtitur, prius loqui debet, quin cōsiderarit, in quem finem dicet, & quem habitura sint verba exitum, cum verba reuocari nequeant, & num sibi nocere possint dicta, quæ silentio compressa prosunt. Sic Ammianus Marcellinus c reprehendens Barbatium agrestem linguarum calumniatorem, inter Constantij duces: *Ignorabat*, inquit, *notum Aristotelis sapiens dictum, qui Callisthenem sectatorem & propinquum suum, ad Regem Alexandrum mittens, & sæpe mandabat vt quam rarissime & iucunde apud hominem loqueretur, vitæ potestatem & necis in acie linguæ portantem: ne sit hoc mirum, homines pro futura discernere nonnunquam & decentia, quorum mentes cognatas cœlestibus arbitramur: animalia ratione carentia, salutem suam, interdum suam, interdum alto tueri silentio solent.* Vt exemplum est perquam notum: linquentes orientem anseres ob calorem, plagamque petentes occiduam, cum montem penetrare cœperint Taurum aquilis abundantem, timentes fortissimas volucres, rostra lapillis occludunt, ne eis eliciat vel extrema necessitas, clangorem: iisque collibus agiliore volatu transcursis, traijciunt calculos, atque ita securius pergunt. Phalaris tyrannus, Nicarcho, epistula 96. *οἱ δὲ φρονίμων ἀνδρῶν πρὶν τὸ πρᾶγμα, καὶ τοῦτο σαφῶς εἰδότες, καὶ πρὸ τῶν λόγων τὰ ἔργα σκοπούμενοι, καὶ πρὸ τῶν ἔργων ἔτι τέλος τοῦ ἀποτελέσματος.* Id est; *Est sapientum virorum facientium negotium, illud recte ante considerare, & ante verba opera perpendere, & ante opera etiam fines & perfectionem, neque, vt rupes obijcitur flumini, ne se effundat: ita ratio linguæ obijcienda, ne temere effluat.*

a Ambros. in Psal. 38. tom. 4.

b Matth. cap. 27.

c Ammian. lib. 14.

7. Tertio considerandum est, qua forma sermonis vtendum sit, num tristi, num iucundo: semper enim curandum, vt rei, de qua agitur, sit accommodus. Multa bona sunt, quæ bene & male dici possunt: vt reprobatur iustitia Pharisæi, quæ per orationem superbiæ prodiit in lucem d. Reprobatur & Nabuchodonosor, quod gloriatus sit de magnifica ciuitatis structura e. Herodes consumtus pediculis ira iusta Dei, quod cum magnifice dixisset, superbe voces Dei sibi dictas attribuisset impie f. Lucifer Angelorum pulcerrimus, qui recte de pulcritudine cum laude conditoris gloriari poterat, cum superbe protulisset illos sermones, Ascendam super astra cœli, & ero similis altissimo, in inferni sentinam detrusus est g. Sunt diuersæ orationum species, quibus propria caussa & finis, vt deliberandi, demonstrandi, iudicandi. Sunt colloquia familiaria, sunt publica, sunt explicationes institutæ, sunt disputationes, sunt actiones, defensiones, singulis seruandus suus modus.

d Matth. cap. 18.

e Daniel. 4. vers. 27.

f Actor. c. 12.

g Esa. c. 14.

8. Quarto, res ipsæ, de quibus dicendum sit, vel non sit, obseruandæ. Siquidem non omnia detegenda, veluti si arcanum commissum sit, si consilium, si quod in summa cuilgandum non est.

Arcanum neque tu scrutaberis vllius vnquam,
Commissumque teges, & vino tortus & ira. h

Et rursum: i

... commissa tacere
Qui nequit, hic niger est, hunc tu Romane caueto.

h Horat. 1. epistola.

i Horat. Sat. 4. lib. 1.

Q. Fabius Maximus cum etiam per imprudentiam, de tertio Punico bello indicendo, quod secreto in curia erat actum, rus petens, Publio Crasso domum reuertenti in itinere narrasset, vehementer à Consulibus obiurgatus est. Nunquam enim taciturnitatem tutissimum ac optimum administrandarum rerumpublicarum vinculum, labefactari volebant. k In iuramento Medicorum addit Hippocrates, ne ægrotorum secreta vitia detegant: propemodum in spiritualibus medicis statutum, vt perpetuo silentio, nisi veniat grauiter puniri, confitentium peccata omnino celent. l

k Val. Max. lib. 2. c. 2.

9. Diuina mysteria non omnibus, nec semper

per proferenda, sed silentio veneranda, & indignis subtrahenda: non obiicienda margaritæ porcis, neque sanctum dandum canibus *a*. Iustitiæ dicitur silentium *b*. Docuerunt Ethnici, in Eleusinis & Cereris sacris, & aliquando in Bachanalibus, non initiatis celatis. Significarunt Ægyptij per Harpocratis simulacrum, quod digitum admotum ori habebat, signum taciturnitatis & silentij, præpositum simulacro Serapidis, vt & simulacro Angeronæ, quæ habebat os cera obsignatum *c*. Diuus Paulus de se agens *d*: *Scio huiusmodi hominem, (siue in corpore, siue extra corpus, nescio, Deus scit) quoniam raptus est in paradisum, & audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui.* Ponebant aliquid diuini antiqui aliqui, ἐν δακτύλῳ [illegible], seu in digito silentij, seu ori admoto: quod dicerent, aliquos suos deos natos fuisse eo digito, non solum labiis admoto & impresso, sed etiam annexo: vt etiam ait Suidas de Heraisco Ægyptio. Passalorinchitæ hæretici habiti & damnati: illud imitari tentarunt, qui digitum imponentes in nares & ora sua, & labia sua, quasi silentium semper exercebant, non rei alteræ, quam taciturnitati quasi studium accommodantes, cupientes imitari Prophetas, quod David dicat, *Pone custodiam ori meo, & ostium circumstantiæ labiis meis*: idque faciebant cum ieiuniis: vt vitam Pythagoricorum potius, quam cœlestem & ecclesiasticam sequerentur, vt recenset Philastrus *e*. In libro sacro ceremoniarum s. Pontificis, legitur, vt quicunque in sacrum senatum Cardinalium a Sum. Pontific. cooptantur, iis primo consessu, Pontifex os claudat, vt muto silentio seniores audire discant. Altero vero vel tertio ex patrum sententia os illis aperiat, & potestatem det, in senatu, ea quæ ex dignitate Ecclesiæ videntur esse, modeste & syncere proferendi.

10. Pastores muti contra, qui tacent, quæ dicenda sunt, reprehendendi, canes non valentes latrare, qui non annuntiant scelera sua populo, *f* qui in laudibus Deo reddendis inertes & somnolenti sunt in venationibus, & stulteloquiis seculi, nihilominus sonori, acuti, verbosi, nugaces. Blasphemiæ, detractiones, maledicentiæ, iniuriæ seu contumeliæ, res sunt, quæ sepulcura perpetui silentij sunt dignæ potius, quam elocutione. Generaliter, quæ turpia factu sunt, ea & dictu turpia esse, & indigna, quæ dicantur, existima: *g* nec dicendum, quod nostram vel aliorum verecundiam, pietatem, existimationem lædat, quod sit falsum, inane, dolosum, irrisorium, sophisticum, seditiosum, ad ostentationem nostram, ad contumeliam alterius. Silentium, inquit Epictetus *h*, sit plurimum, loquere necessaria & paucis, & raro. aut quandoque: cum te ad aliquid dicendum tempus vocat, dic quidem, sed non de quauis re. Stultiloquium seu facetiæ vanæ, improbatæ à Diuo Paulo, *i* vt otiosa verba à Christo, *k* quæ non prosunt ad ædificationem proximi. *l* Lingua nostra Deo consecrata in baptismo, vt destinata sacris sermonibus: quare non est prophananda vanis & scurrilibus, aut malis, cuiuscunque generis sint, sermonibus, aut mendaciis fucisque dolosis lenocinio verborum: quamquam enim appareant verba augustiora, quæ fucantur figuris, tamen non ideo meliora. Sed vt triticum conclusum in vase, mensura quidem auctum inuenitur, sed vitiatum: sic garrulus accepto sermoni semper quidem addit, & maiorem reddit, sed fide iam carentem. Oportet & certe non respondere ad interrogatá, quæ ita inconsiderate proferuntur. Nam & melior tunc taciturnitas est, quando itá versute contextæ sunt interrogationes, vt sine blasphemia respondere non possis. *m* [illegible]

11. Quinto consideranda persona eius, qui loqui vult, & eius, ad quem habendus sermo, vt vtrisque, quemadmodum & rebus, de quibus loquendum, conueniat. tractant enim fabrilia fabri, & recte

Nauita de ventis, de bobus narrat arator.

Conuenit intelligenti res, earum tractatio & sermocinatio. Considerabit dicturus, num sufficiant vires ad dicendum, num si accuset, probare possit, num odio impellatur, num pari vitio detineatur, de quo in alium dicturus sit. Item cum locuturus sit, an cum muliere, infante, docto, indocto, furioso, inimico, principe, priuato, patre, matre, proximo, extraneo, superiore, æquali, inferiore, irrisore, ebrio, sapiente, loquaci. Nam semper cum superioribus loquentes, reuerentiam: in verbis & modo debemus, & parentibus. Paucis cum mulieribus, pueris, ebriis, irrisoribus, insanientibus. Nam illi semper addunt, effutiunt, dicta contemnunt. Paucioribus cum inimicis, ne detegant arcanum tuum, vel calumniandi ex verbis sumant occasionem, & melius esset, si cum illis nihil loquaris: cum vel nihil, vel parum te proficere senties. est enim laterem lauare, & tempus perdere. Loquendum subditis, filio, vxori, seruo, cum auctoritate, æqualibus comiter.

12. Sexto considerandum in sermone, an is, qui loqui desiderat, habeat auctoritatem & potestatem loquendi, vel non. Sic docendi

a Matth. c. 7.
b Lysias 32.
c Plutarch. in libro de Iside & Osiride. Augustin. lib. 18. de ciuit. Dei. c. 5. [illegible] Varro de lingua Latina.
d 2. ad Corin. c. 12. v. 5. & 6.
e Philastrus de hæresibus, quæ fuerunt tempore Apostolorum.
f Ezech. c. 3.
g Hæc Stoicorum sententia, Cic. lib. 9. epist. famil. epist. 174. Isocrates [illegible] Qualis quisque est, talia dicit & cogitat. Aristot. 4. Ethic. tract. 3. cap. 10.
h Arrian. in encomio in Epictet. c. 38.
i ad Ephes. 5.
k Matt. c. 12.
l ad Ephes. 4. ad Coloss. 3.
m Hoc & ait Cyrillus Alexand. lib. 3. thesauri contra hæreticos, c. 2.

auctoritas non omnibus data: sed electis & professoribus, vt suo loco dicemus. Christus dæmonibus, qui eius diuinitatem prædicare volebant, silentium imperauit, nec sinebat eos loqui. *a* Prohibitum laicis, de suggestu verbum Dei docere. *b* In conciliis, comitiis, curiis, collegiis, in dicendis sententiis, ordo seruandus est, qui & in albo scribendo constituitur. *c* Quibus vero data potestas loquendi, si non loquantur, non minus impij & corrupti habentur, quam qui sine auctoritate loquendi audent sibi munus vsurpare: & vt dicebat Esaias, væ mihi, quia tacui. *d* Male audiuit Demosthenes rhetor & orator populi Atheniensis, qui, cum prima oratione acriter reiecisset petitionem legatorum Milesiorum petentium auxilia, & postea in diem sequentem reprobata, interim corruptus pecunia à legatis, cum ea cœpisset eadem caussa agi, prodiit ad populum, multa lana collum ceruicesque circumuolutus, dicens se *συνάγχην*, id est, anginam pati, & contra Milesios loqui non posse: cui vnus ex populo exclamauit, non *συνάγχην*, sed *ἀργυράγχην argenti anginam* pati, nempe quod corruptus auro obmutuisset: *e* quod & Demadi oratori obiectum est. *f* Ad certam mensuram oratoribus, & ad clepsydram data tantum olim loquendi facultas erat, vt vltra progredi non liceret. Reis vero damnatis, qui ad supplicium adducebantur, licebat cibo & potu plenis, tria tantum verba, quæ vellent, dicere: deinde ore obturato, ad necem deducebantur. vt ait Suidas in *εἴπῃς τὰ τρία, παρὰ τῇ αὐλῇ*, id est, *tria illa dicas, iuxta aulam*, id est, in prætorio.

a *Marc c.1. v.34.*
b *13 c. cum ex iniuncto 12 & c. excommunicamus, 13 quia vero, de haeret.*
c *l.1. § in scripton de albo scribendo lib. 50 P. tit.3. Agit de rogandis sententiis ordine in senatu, Gellius lib.4.c.10.*
d *Esaia c.6. v.5.*
e *Gellius lib. 11.c.9.*
f *Gellius lib.5. c.10.*

13. Septimo. Est modus etiam loquendi & dicendorum, habita ratione officij loquentium & instituti, ordoque obseruandus secundum qualitatem orationis. Et sicut in epistolis, salutationes, exordia, narrationes, petitiones, confirmationes, conclusiones, in publicis orationibus, & quæ alicuius maioris negotij instituuntur, rectissime ex arte Rhetorica & Dialectica sumuntur. In obeundis legationibus apud magnates, salutatio præponenda eius, à quo legatio mittitur, commendatioque eius, cui dirigitur, & sociorum collegatorum. Legatio deinc explicanda, adiicienda persuasio & excitatio verbis ad cōsequendum, quod petitur idoneis. Explicandus modus, quo id fieri possit. Exempla adferenda de rebus similiter factis, assignanda sufficiens ratio prædictis omnibus, epilogus addatur, & conclusio.

14. Alia formula tractandi negotia cum priuatis, nec tantis vtendum peristasibus, sed secundum proposita, clare, dilucide, breuiter, vtiliter, agendum.

15. Si agatur de explanatione artium, dialectico modo agendum prius de prioribus, secundum speculi nostri syntaxeos artis mirabilis traditionem, vel secundum aliam, si inueneris meliorem. In hypothesi autem legum enarranda: primum lex ipsa legenda, intelligenda ex integro, casus fingendus: diuisione facta, si eam patiatur, exponenda, deinc difficilia verba textus, colligenda mens, rationes eius tradendæ, & postea, in quibus deficiat, quibus aduersetur, & quare, cum ratione diuersitatis. Quæstiones si occurrant, ex his formandæ & diffiniendæ, euitanda parerga, & longe dissita, quæ magis inuoluunt, quam satisfaciant. Erit in omnibus oratio dispensanda, & vox dicentis pro locis, causis, temporibus, item longitudo & breuitas. Sic Ecclesiast cap 32. *Loquere adolescentule si opus sit tibi, vix bis, si interrogatus fueris, in breuem summam paucis redige multa.* Magna enim animaduersione opus est, vt linguæ potestate caute ac secure vtaris. *g* Pericles eloquentissimus vir, antequam verba facere inciperet, precari, & vota facere consueuerat, ne verbum quidem sibi in mentem veniret, quod à rebus ipsis videri posset paulo alienius. Oratio eorum, qui reipublicæ cōsulunt, debet esse ingenuitatis plena, verax, & ceteris abundans, quæ addit Plutarchus in politicis. Instruunt Persæ liberos etiam vera loqui. *h*

g *Plutarch in Pericle.*
h *Herodot. in 1.*

16. Modum habet oratio etiam in pronūtiatione, in qua inest vocis & spiritus moderatio: vt dicatur clare, leniter, legitimo literarū sono, accentu, dictione recepta modeste, non clamore immoderato rabularum instar aut histrionū, seu mimorum, vel ioculatorū, cum conueniente corporis, linguæ, oris motu, sine hiatu labiorum, sit facies dicentis recta, non supinus vultus, non labia detorqueantur, non deiecti in terram oculi, non eleuata vel depressa supercilia, non mordeantur labia. Oratio & vox in suasione, auctoritatē & grauitatē requirit: in indignatione, reprimenda, miseratione flectenda: in submissis, leuiter & pedestri more incedendum: in incitatis, grauitate vtendum: in temporariis delectationibus, moderate: in laude & vituperio, temperate. Laudatio longa arguit adulationem, vituperatio longa, malignitatem. Sed non tam modus in verbis quærendus, quantum in causa dicendi: Sicut Iphicrates Aristophontis Imperator, oratione meliorem esse aduersarium actorem dicebat, ceterum suam ipsius causam longe potiorem. *i* Finis concessæ linguæ & facultatis

i *Plutarch. in politicis.*

vocis,

a Suid. in verbo [illegible]

vocis, apparet per se. Linguam inquit *a* Suidas, natura fecit, ad duas maxime functiones, quarum vna prodest ad saporum dijudicationem: Altera, vt nobis bene sit, quantum videlicet ad sermonem pertinet, & finis est significatio sermonis, explicatio cogitationum materia, vox est, effector vero animus rationis particeps: instrumenta, lingua, palatum & dentes, fauces.

De poetica scientia. CAP. V.

b [illegible]

DE poetis admittendis in republica, diuersæ fuerunt opiniones: aliqui enim eos improbarunt, aliqui approbarunt, & omnib. videtur esse propriæ sententiæ quædam ratio. Plato *b* prohibet audire tragica de inferis, ne ciues timidiores sint, neue falsa aut turpia de dijs alijsq; audiantur, vt & mendacia loqui. Prohibet audiri, & carmina poetarũ quibus intemperantes fiunt, Heroum aut magnatum libidines, rapinas, & id genus vitia. Ideo & prohibetur Christianis legere figmenta poetarum, quod per oblectamenta inanium fabularum, mentẽ excitant ad incentiua libidinum. Sunt & impietates ibi de Deo, alijs diuinitate tributa: vt vere pudendũ sit, imo abominabile quibusdam Christianis, siue id serio siue ioco faciant, pronuntiare Iouem, Saturnum, Herculem, & similia idola deos. Non enim solum thura offerendo dæmonibus immolantur, sed etiam eorum dicta libentius capiendo. *c* Coluerunt aliquando Romani poesis excellentiam, *d* aliquando exosam habuerunt ob nimiam licentiam, qua in infamiam etiam bonorum ciuium abutebantur. *e* Oratio & Catonis declarat, obiectum vt probrum M. nobiliori, quod is in prouinciam poetas duxisset. Duxerat autem ille consul Ennium. Refert Gellius *f* ex libro Catonis qui inscriptus est carmen de moribus, *vestiri*, inquit, *in foro honeste, mos erat: domi quod satis erat: equos carius quam coquos emebant: Poeticæ artis honos non erat, si quis in ea studebat, aut sese ad conuiuia applicabat, grassator dicebatur.* Statuit & Philippus Imperator, ne poetæ vlla immunitate donarentur. *g* Prodidit fidem, & religionem etiam Ethnicorum confudit, poetarum impudentia: qui dum mystica se tractare profitebantur, tamen deorum origenes & fictiones literis mandarunt, vnde rursum ex impietate impietas, & ex Theogonia Hesiodi & aliorum, & Homeri fabulis, nati plures dij fictitij & abominabiles, quam homines, ex quibus Latini hauserunt virus, & in sua poemata transfuderunt, rursumq; ex illis aliæ nationes tam delira & arbitraria diuina confinxerunt,

c [illegible] lib. 5. [illegible]
d [illegible] bono. [illegible] lib. 37.
e [illegible] pro [illegible] poeta [illegible] Au- [illegible] lib. 2.
f [illegible] lib. [illegible] Dei. [illegible] 2.
g [illegible] de pro- [illegible] & medic. [illegible] cap. 12.

vt ex impietate ridiculi etiam facti fuerint & absurdissimi vates. Prædixerat Sibylla *h* idipsum de Græcorum poetis.

h Sibylla lib. 5. oraculorum.

Ἑλλάδα τὴν τριπάλαιναν ὀνήσουσι ποιηταί.

Græciam bis terq; ideo miseram vexabunt poetæ. Prædixerat & eadem, *i* de Homero, quod cæcus futurus esset poeta, quodque deos fícturus & falsa editurus.

i Sibylla lib. 3. oraculorum.

2. Inter perniciosos poetas, & satyrici magis mordaces, instar canum, & araneorum & bestiarum venenatarum, quæ vt ex floribus illæ bonis conficiunt venenum, sic & ex actibus hominum, suas satyras more canum latrantes, omissis virtutibus eorum, quos reprehendunt, conficiunt, & sibi criticorum vel censorum nomen arrogant, cum tamen non eos odium vitiorum, & male si qua sint actorum, ad scribendum impellat, sed rabies inuidiæ & innata maledicentia, qua famam, nomen, & decus hominum turbare, inficere & maculare conantur. Sæpe magis venali calamo vel ventris causa ad nutum inimicorum innocentium, scribentes meras calumnias & imposturas, dignas capitali sententia: cum carius cuique esse debeat bonum nomen quod ipsi obscurare conantur, ipsa propria vita. Vt certe olim C. Luterius Priscus, magni nominis poeta & eques, qui in Germanici mortem carmen egregium scripserat ac magnam pecuniæ vim pro eo acceperat, accusatus fuerit: quod per morbum Drusi ante eius mortem carmen scripsisset, & ideo à senatu condemnatus obijt, *k* tanquam mali ominis auctor.

k Dio Cassius lib. 57. histor.

3. Plato reipsa videtur docuisse, hunc quem dicunt enthusiasmum seu furorem poeticum, & artem poeticam, non conuenire grauitati morum & philosophiæ. Is enim iuuenis admodum, dithyrambos, deinde mele, mox etiã lyricos versus scripsit: maturior quoque Tragœdias, quas cum in Dionysij theatro recitaturus esset, in Socratem incidit, cuius scientia delinitus, philosophiæ operã dare cœpit, poemata igni tradidit, inquiens Ἥφαιστε πρόμολ᾽ ὧδε, Πλάτων νύ τι σεῖο χατίζει. i. *adsis huc ô Vulcane, Plato opera tua nunc indiget.* Addam quod fingit Aristophanes in Ranis, qua mente autem dixerit nescio, Bacchum descendisse ad inferos, vt Euripidem aut bonum aliquem poetam inueniret, apud superos enim non reperiri nisi malum, dicebat. Ipse etiam Plato, poetas in vniuersum ex sua republica eiecit: quod venenũ melle conditum pueris instillarent & fabularum illecebris, deorum prætextu, ad maxima adducerentur adolescentes scelera. Pythagorei, poetas ex scholis suis eiecerunt. *l* Item Epicurus cum omnes liberales artes, tum

l Diog. Laert. in Empedocle.

etiam poesin tanquam auicularum deliramenta ridebat, a qua et ratione Eratosthenes definit poeticē γραώδη μυθολογίαν, anile deliramentum. b Et Zeno Citticus Stoicorū princeps dicebat nihil esse ad perceptionē disciplinarum ineptius poetica. c Et Arist. maxime inquit, hi suapte natura persuadent, qui permutationib. affecti sunt, quo fit vt exagitatus exagitet, perturbetq; verissime perturbatus. Quapropter vel versatilis ingenij viri, vel furore perciti, poetica est. Etenim poetarum aliqui ab ipsa natura, ad poeticam bene formati sunt, aliqui autem à mēte abstrahuntur. d vt Maracus, e cuius Syracusanus poeta et præstātior erat, dum mens alienaretur. Et quib. calida & permulta bilis est, sunt ingeniosi, loquaces, ad iram & cupiditatem propensi. Multi etiam, quod illi calor sedi mentis in vicino est, morbis vesaniæ implicantur, aut instinctu lymphatico inferuescunt, ex quo inquit Aristoteles, Sibyllæ efficiuntur, & Bacchæ, & omnes qui diuino spiritu incitati creduntur, cum scilicet id nō morbo, sed naturali intemperie accidat.

a Plutar. lib. de audien. poetis.
b Cælius Rhodigi. li. 7. c. 1.
c Diog. L. li. 7.
d Arist. li. 2. de poetica, c. 14.
e Arist. problematum sectione 30. q. 1.

4. Aliunde suadent exempla, & aliquot rationes, non esse contemnendam in republica, omnino auctoritatem & studium poetices: quanquam opera poetica multo plurib. rationibus merito sint ex republica excludenda. nō enim ars & modus contexendi versus improbari debent, sed materia quæ versib. concluditur, quod & de Rhetorica & eloquentia iam antea explicatum est. Fuerunt poetæ olim familiares regum: Euripides, Archelai regis Macedoniæ: Anacreon, Polycratis Samiorum Tyranni: & Hieronis Syracusiorum, Æschilus & Simonides: cum Dionysio Siciliæ Philoxenus: cum Antigone Macedoniæ rege, Antagoras, Rhodius, & Aratus Solensis: Apud Homerum Alcinoe familiaris Demodocus & Agamemnon apud vxorem poetam reliquit f peregre profectus. Et si poetarum auctoritas a Iurisprudentibus non fuit omnino reiecta, nam & illa alicubi vtuntur: non erit alienum in testimonium etiam illos, in distinctione poetarū aduocare, maxime Aristophanē g apud quem sic alloquitur Æschylus Euripidem.

f Pausanias lib. 1. rerum Atticarum.
g Aristoph. 1. Ranis.

Αἰσχ. ἀπόκριναί μοι. τίνος οὕνεκα χρὴ θαυμάζειν ἄνδρα ποιητήν.
Εὐρ. δεξιότητος καὶ νουθεσίας, ὅτι βελτίους τε ποιοῦμεν τοὺς ἀνθρώπους ἐν ταῖς πόλεσι.

Æschylus, *Responde mihi, cuius gratia oportet admirari viros poetas*, Euripides. *dexteritatis & admonitionis quod meliores facimus homines in ciuitatibus* Et paulo post. Æsc. ταῦτα γὰρ ἄνδρας χρὴ ποιητὰς ἀσκεῖν, σκέψαι γὰρ ἀπ' ἀρχῆς ὡς ὠφέλιμοι τῶν ποιητῶν οἱ γενναῖοι γεγένηνται. ὀρφεὺς μὲν γὰρ τελετάς θ' ἡμῖν κατέδειξε φόνων τ' ἀπέχεσθαι, μουσαῖος δ' ἐξακέσεις τε νόσων, καὶ χρησμούς. ἡσίοδος δὲ γῆς ἐργασίας, καρπῶν ὥρας, ἀρότους, ὁ δὲ θεῖος Ὅμηρος, τάξεις, ἀρετάς, ὁπλίσεις ἀνδρῶν, id est. *Hæc enim oportet viros poetas exercere. Considera enim à principio quod vtiles poetarum generosi fuerunt. Orpheus enim quidem sacrificia nobis ostendit, & cædibus abstinere. Musæus autem curationes morborum & oracula: Hesiodus autem terræ operationem, fructuum tempora, arationes: Diuinus Homerus ordinationes, virtutes, armationes virorum.* Fuerunt omnes disciplinæ postea à poetis tractatæ, ipsamet philosophia & theologia: vbi certe non est diffitendū: adiectas fabulas quæ sunt illorū inuentum, valde quidem ingenia ethnicorū non tam delectasse quam corrupisse. Sed nec laudamus næuos in corpore, neq; abusum in re, sed rem putam & artem, qua & Dei laudes decantatæ sunt, & virorum fortium & dignorum laude & memoria, quæ quāuis more poetico plus habeant in fronte quā in veritate, tamen orationem habent aptam & conuenientem ad excitanda ingenia ad imitationem, vt Tyrtæi poetæ versus, ad bellū excitarunt iam arma proijcientes, & ad victoriam obtinendam animos addiderunt Lacedæmonijs. h Neque etiam oracula antiquitus reddebantur aut vix sine poesi aut versib. nam poetica oratio hoc proprium habet, vt paucis & strictim multa proferat & maiore commuui applausu. Fuerunt & leges antiquis per versus, eolq. paucos discendæ & memoriæ mandandæ traditæ, cum constructio carminum multum ad memoriam facere credatur. Draco leges Atheniensibus, tribus versuum millibus scripsit. Pittacus Mytilenæus tyrannus, patriæ sexcentis elegis. Vsum poetarum in republ. Gallorum fuisse, potest docere Diodorus Siculus. i Poetæ inquit, tanti apud Gallos sunt, vt cum instructa acie exercitus, eductis tactisque ensibus propinquant, non solum amici, sed hostes quoque eorum interuentu à pugna cōquiescant. Arbitror illos fuisse Druidas, qui versibus suis prudentiam & theologiam docebant, vt est apud Iulium Cæsarem, k & magnæ & propemodum diuinæ habebantur auctoritatis. Quod si quis hodie vsque adeo criticus sit, vt poetas omnino propter falsos deos impietatis, lasciuiam, amores vetitos, & alia plura damnandos censeat, vel ex eo debet admittere bonos censores & præceptores, qui quæ prætereunda sint admoneant & damnent & refellant: ne plus noceat contemptus explicationis quam iuuet prohibitio. Cum enim tanta sit poetarum bibliotheca, vt exsulare vel corrumpi omnino nequeat: saltem eli-

h Suid. Pausanias in Messenicis.
i Diod. Sicul. lib. 5. c. 9.
k Iul. Cæsar li. 6. de bello Gallico.

gēndi

gendi sunt viri probi, qui poetas legendo indicent falsa & noxia: sunt & quædam in illis bona, vt puritas sermonis, carminum contextura & græca & latina, quæ iuuare possunt discentes literas. Sunt & in veterum poetarum scriptis quædam, quæ veluti aurum inter feces terræ, possunt latentia in vsum Christianæ religionis ēt transferri: vt & D. Paul. disputans cum Atheniensib. de ara erecta Deo ignoto, adduxit in testimonium pro Dei potentia illud, *in ipso viuimus & mouemur & sumus, sicut quidam vestrorum poetarum dixerunt a* & alibi, *b Cretenses mendaces*, ex auctoritate poetæ Græci dicit. Iurisconsulti sæpe etiam in responsis suis vsi sunt testimonijs Homeri, & poetarum aliorum ethicorum. De poesi itaq; dicendum est quod de alijs artibus quodue de moneta, in quibus mores & vsus hominum & auctoritas mutatur. Iamq; suo tempore Ouid. 3. de arte ita censuit ibi.

a Actor. 17. b ad Titum c. 1. v. 12.

Curā ducum fuerant olim regumq; poetæ,
Præmiaq; antiqui magna tulere chori, &c.
Nunc hedera sine honore iacent operataq; doctis
Cura vigil, nomen inertis habet.

Fertur Vespasianus c semper. Rhetoribus ac poetis tam græcis quam latinis, primus salaria è fisco constituisse.

c Suet. de clari Rhetor.

De philosophia & philosophis in republica.

CAP. VI.

NEMO est qui negare cum ratione possit, sapientiam & scientiam de moribus regendis & componendis, cognitionem rerum naturalium & artē differendi esse necessariam reipublicæ. Sophistas ideo & philosophos in complenda bene instituta republica, necessario desiderari. Sapientiæ moralis pars, in actione cōsistit Naturalis, contēplationi deputata est. Illa ethica, hæc physica dicta. Tertia rationalis, per quam verū distinguitur a falso. Contemplationi, cognitio rerū ꝓposita in actione suipsius cognitio. Ab actione viri boni, à contemplatione appellati sapientes, græcis primū σοφοὶ post σοφισταὶ. à sapientiæ professione. Pythagoras vero, non se σοφὸν, quia solus Deus sapiens, non sophistā, sed φιλόσοφον philosophū, i. amatorē sapientiæ, dicere voluit. Sophistas aliquando eloquentiæ professores: Sapientes vero & philosophos eos, qui rerū cognitionē diuinarum præsertim, atq; ideo ipsius magiæ traderent, appellatos cōstat: quiq; res cœlestes & naturales inquirerent, quo pertinent antiqui illi prophetæ Caballistæ Iudæorum, magi Persarum, Chaldæi Babyloniorum & Assyriorum, Indorum Gymnosophistæ, Gallorum Druidæ: Græcorum Pythagoræi & Platonici,

2. Philosophiam profundiorem doctrinam Theodosius & Valentinian. dixerunt, eamq; inter publicas scientias exponendam in republica, connumerari voluerunt. & separarunt à sophistica & dialectica *d habeat igitur* inquiunt, *auditorium specialiter nostrum nempe, quod in capitolio in his primum, quos Romana eloquentia doctrina cōmendat, oratores quidem tres numero, grammaticos decem: in his etiam qui facundia grauitatis pollere noscuntur, quinq; sint sophistæ & grammatici æque decem. Et quoniam non his artib. tantum adolescentiam gloriosam optamus institui profundioris quoq; scientiæ atq; doctrinæ memoratis magistris sociamus auctores. Vnum igitur cæteris adiungi volumus, qui philosophiæ arcana rimetur: duos quoq; qui iuris ac legum voluntates pandant: ita vt vnicuiq; loca specialiter deputata, assignari faciat tua sublimitas: ne discipuli sibi inuicē possint obstrepere, vel magistri: neue linguarum confusio permista vel vocum, aures quorundam, aut mentes ab studio literarum auertat.*

d Arist. in Magno. Sotion in 33. successionis lib. Diog. Laert. in li. 1. de vit. philo.

3. Philosophum Cicero videtur describere de oratore vt sit is, qui studeat omnium rerum diuinarum atq; humanarum vim, naturam, causamque nosse, & omnem bene viuendi rationem tenere, & philosophiam, cognitionem omnium optimarum rerum, atque in his exercitationem. *e* Et Clemens Alexandrinus, *f hæc tria*, inquit, *sibi vindicat noster philosophus, primum quidem contemplationem: secundo autem præceptorum exsecutionem: tertio vero bonorum virorum constitutionem: quæ cum conuenerint, efficiunt virum cognoscendi potestate præditum.* Omnem etiam philosophiam Plato in tres partes diuisit, physicam, ethicam, & logicam. Physicam deinde in sensibilium doctrinam, & in incorporalium contemplationem subpartitur: quam diuisionem apud Iudæos multo tēpore ante Platonem factam fuisse inuenies. *g* Dicunt & Græci contemplationem pulcerrimam & eximiam philosophiæ partem, per quam diuina attentius considerare volentibus, prout hominibus conceditur, comprehensibilia sunt. *h* Philosophiæ professores, antistites & sacerdotes dicti. *i* Philosophia diuina & Dei Opt. Max. donum dicitur à Cicerone in Tuscul. quæst. quia & philosophia nihil aliud est, quam vt amor sapientiæ, sic & veritatis, vt ait Plato *k* atque amor ipse diuinus est, & ab arce, vt ipse loquitur, Iouis, in terram demissus. *l* Tradit & Iamblichus *m* Pythag. & Plato. didicisse philosophiam ex sacris columnis Mercurij.

e Cic. 3 de orat. f lib. 2. strom.

g Euseb. Pamphil. lib. 11. de prapara. euang. cap. 1.

h Cyrill. Alex. lib. 2. contra Iul. apostatam. i Diog. L. li. 1. k Plat. in Phædone & libris de republ. l Plat. in symposio. in Phæd. Hesiodus in theogonia. Orpheus in Argonautis. m Iamblic. li. de mysterijs Ægyptiorum.

4. Apud Indos quidam eligebantur ad examinandum iuuenes ad philosophiam discendam admittendos; qui multa ex eorum aspe-

ctu con-

ctu conijciebant: oculi namq; primum mores hominum plerosq; indicant, multa etiam in supercilijs genisq; posita sunt, ex quib. sapientes & natura periti homines, imagines, velut in speculo inspicientes, quæ mens illis, quodq; sit ingenium contemplantur: cum enim magno in honore apud Indos haberetur philosophia, necesse erat omnibus modis probatos esse qui ad eam percipiendam, accedebant. *a*

a Philost. li. 1. de vita Apol. c. 12.

5. Scientiæ quæ ad cognitionis sapientiæ momentũ, ac opem maiorem ferunt, dicuntur partes philosophię, qualis disputandi ars, item ansæ philosophiæ dicuntur, arithmetica & geometria à Suida. *b* qui enim cœlestium & orbis scientiam adipisci desiderant, debẽt esse harum participes & instructi, vt Pythagoras soluto silentio auditorib. iubebat μαθηματικὺς esse: id est instrui disciplinis, geometria, gnomonica, musica, cæterisq; altiorib. disciplinis quas antiqui vocabant mathematicas *c* Desiderauit & Plato & Socrates vt nemo ageometrita ingrederetur scholam: & Xenocrates ad eum qui neq. musica, neq Geometria, neq; astronomia instructus [illegible] ludum suum frequentare cupiebat: Abi inquit, ansis enim & adminiculis, philosophiæ cares. *d* Geometriæ vtilitatem, & eius particulam esse arithmeticam, docuit Plato, *e* interestq; reipublicæ eam discere & exercere. Geometria, arithmetica & musica, habent in sua scientia veritatem, *f* quãuis illa scientia non sit scientia pietatis, vt euangelica, *g* probati inter professores Geometriæ, *h* improbatæ reliquæ diuinationes mathematicæ imposturæ.

b Suid in verbo ἀ.κὰς.

c Gell. li. 1. c. 9.

d Diog. L. li. 4.

e Plato dial. 7. de repub. vel iusto.

f l. 2. de malefi- cis & matema. l. 9. C. tit. 18 vide de partib. Geome. Gell. li. 16. c. 18.

g vt ait D. Hierony. ad c. 1. epist. ad Titum qui refertur à Gratiano in c. si quis artem 20 § geometria, 37. dist.

h l. 1. de varijs & extraord. cognitio.

6. Philosophia Mosaica quadripartito distributa in partem historicam, legitimam seu moralem, naturalem, in qua de sacrificijs contemplatio, theologicam quæ est de supernis & diuinis contemplatio, quam Plato dicebat esse re vera magnorum mysteriorum, quam & speciem Aristoteles vocat, μετὰ τὰ φυσικά, id est post naturalia. *i* Hancque Hebræorum philosophiam primam fuisse à qua Græci suam acceperunt, docet Tatianus oratione contra Græcos & Clemens Alexandrinus. *k* Naturalem vtramq; cognouisse Salomonem aperte testatur sacra pagina 3. Regum c. 4. v. 33. & seq. & Ecclesiastici c. 47.

i Clem. Alex. li. 1. stromaton.

k Clem. Alexandrin. li. 1. & 2. stromaton.

De abusu philosophantium & de remedio.

CAP. VII.

SED quia persuasio scientiæ decipit multos: sic plures dicentes se sapientes, stulti facti sunt, dumque contendunt alij alijs excellere pertinaciter, hæreses & doctrinas in philosophia, quas sectas dixerunt, excitarunt, & inter philosophos ideo sententiæ contrariæ propositæ & defensæ sunt. Tantus enim suipsius amor, tanta dictorum philautia, tanta superbia, vt dicam vno verbo, vt potius de quæstionibus incertis quam de veritate ipsa contendere voluerint: atque sub palliolo philosophico & professione, contemtus rerum humanarum profundissima latet iactantia & arrogantia, & nutritur ad res audiendas pestifera temeritas, vt proculdubio multum interesse cognoscamus inter philosophiam & philosophos.

2. Sunt enim vt plerumque nomine philosophi & re vera mancipia vitiorum. neque vix quisquam eorum qui celebrantur philosophi, Græcorum inueniuntur, qui non insigni scelere vel plurib. fuerint infecti: isti enim vmbram verorum philosophorum, sed non sapientiam amplexi sunt. Porphyrius libro, quo de philosophis agit, Socratem taxat ex Aristoxeno, qui eius vitam scripsit, quod fuerit libidinosus, duarum vxorum, iracundus vsque ad furorem, inobediens patri marmorario, prostitutus Archelao Anaxagoræ discipulo, quod in conferta populi turba confictaretur circa statuas Hermetis, & mensas trapezitarũ, quod non contentus duabus vxoribus alias fœminas publice inibat.

3. Tradit idem de Platone, quod iuuenes nudos in palæstra cum voluptate spectabat, iræ esset impatiens, dicacis linguæ. Xenophon quoq; ad Æschinem Socraticum, incusat Platonem monstrorũ Ægypti participẽ, & quod ille & Aristippus luxuriam approbantes Dionysij tyranni mensam & consuetudinem approbauerint, vt nec sine causa Plato iussus fuerit ab eodem Dionysio venundari *l* Athenæus, *m* aperte docet Platonem fuisse implacidum, conuiciatorem, maledicum, morib. improbũ, inuidum, Socrati præceptori ingratissimum, gloriosum, vanum, qui nihil ex se, sed alijs boni dixerit, tyrannorum magistrum. Taxatur & Socrates ab Aristophane in Nebulis, tanquam atheus & stolidus. Accusatur & Plato à Timone, tanquam plagiarius, quod ex libris Pythagoricæ disciplinæ suum Timæum fecerit, ex quo doctus est habitus: *n* voluit in vtramque partem fere semper disputando incerta relinquere, vxores, liberos, voluit esse communes, contra rationem certorum matrimoniorum vsum.

l Æmil. Prob. in Dione.

m lib. 11. c. 22. & 23.

n Gell. li. 4. c. 8.

4. Refert Hermippus Pythagoræ imposturam insignem. Ait enim, eum cum in Italiam venisset, subterraneam fecisse domum matrique mandasse quæ contingerent, tabulis perstringeret, tempusq; annotaret, deinde illum descen-

d scendisse, ac dum rediret, id matrem fecisse: Anno autem elapso, ascendisse e terra Pythagoram ex effosso domo squalidum ac macie confectum, adductaque concione dixisse ex inferis se aduenire, atque vt fidem faceret, recitasse quicquid euenisset, & ita dedisse opinionē aliquid diuini in se esse, quod scribit etiā Diogenes Laertius, *a* qui & ait habitum fuisse seditiosum, vt alii etiam tyrannidē concupiscentem cum suis.

a Diogenes Laertius in 3. & in Pythagora.

5 Lucretius philosophus habitus celeberrimus, atheos fuit & plane immortalitatis animæ oppugnator, vt constat ex eius libris, in voluptatibus totus cum suo Epicuro, quemadmodum, & Plinius deum negauit *b*.

b Plin lib. 7. cap 55.

6. Stoici habiti diligentissimi virtutum custodes, acerrimi vitiorum & voluptatū hostes, Deum rerum omnium opificem secundarum causarum vinculis deuinciunt, fati & necessitatis legibus constringunt, agendique libertate à fato separata spoliant.

7. Suillus exprobat Senecæ, apud Tacitū *c*, quod cum Agrippina & Germanici filia, matreque Neronis, rem haberet, qua de re & tandem ipse Seneca reus factus est, vt ait Dio Cassius *d*. Refert & idem *e*. Anneium Senecā studiis sapientiæ eminentissimum seculi sui, insimulatum adulterii cum Iulia M. Vicinii vxore, Germanici & Agrippinæ filia, confictis in illam à Messalina criminibus, vnde & vt correus pulsus erat in exsilium donec ei Agrippina restitutionē impetrauit, vt ait Cornel Tacitus *f*. Addit & Xiphilinus ex Dione, aliter Senecam egisse quam diceret, scelerum refertissimum & impulsorem, vt Nero matrē necaret, cum qua ipse consuetudinem haberet, cōspiratorem cōtra Neronē ipsum cū Ruso præfecto prætorii, vnde nullo sanguine mori coactus.

c lib. 13. Annalium.

d in Nerone.
e lib. 60.

f lib. 13. annal.

8. Pythagoras, Empedocles, Democritus Plato, Philosophus, taxantur a Plinio *g*. quod ob discendam vanam magiam nauigassent, exsiliis verius, quam peregrinationibus propter eam susceptis.

g lib. 30. ca 4.

9. Diogenes Cynicus philosophus habitus, plenus spurcitia erat & impudentia canina, atq; adulterator in patria monetæ publicæ, ob quod se in fugam vt lateret coniecit *h*.

h vt scribit Diog Laer.

10 Sic Aristophanes in Nebulis, arguit Socratem quod iniustum sermonem doceret sub persona Strepsiadis, qui oneratus debitoribus ad Socratis scholam declinauit, vt doceretur sermone iniusto quo debitores posset frustrare, eoq; fine Phideppidem filium scholæ tradidit, qui iniusta patri inferens, ea doctrina psuadere volebat patri se iusta inferre.

11. Suidas in Æschine abunde docet philosophos contra professionē quæ phibet esse pecuniæ cupidos Æschines inquit, Lysaniç filius ad Dionysium in Siciliam pecuniæ petendæ caussa abiit, Plato, ter emensus Charybdin ob Siculas opes: Aristippus item & Cyrenæus, & Helycon Cyrenæus, & Phæton cum Rhegio exsularet, ita Dionysii subiere thesauros, vt vix inde emerserint. Et aiunt, *Cnidium Eudoxum, aliquando quoque venisse in Ægyptum, ac professum fuisse se pecunia caussa venisse, & locutum fuisse regi. Et Speusippum ita pecuniæ cupidum, vt ad Cassandri nuptias comessatum iret. & poemata frigida à se composita, mercede cantilaret.* Fidem addit huic rei, quod antea philosophi dicebantur, vt Solon & Pythagoras. Sed postquam Protagoras, Prodicus, & Gorgias, philosophiam suis auditoribus venditarunt, quasique proscripserunt sapientiam, nominis huius honorem, ita vt num solet, vis potestas cadere, vilescere ac interire prope cœpit *i*, insyncerum philosophū fuisse tradit, sed acerrimum sophistarum: pecuniam quippe ingentem quum à discipulis acciperet annuam, pollicebatur, se id docere, quanam verborum industria causa infirmior, fieret fortior. Cum tamen vera philosophia lucrū contemnat & pecunias, sua natura, quę facit vt sapientiæ studiosi, omnium rerum secularium curam relinquant vt liberius contemplationi eius inseruire possint. Et proinde, philosophi tantum nomine nō reipsa merentur dici, qui desiderant per illam artem ditari, & ad lucrum illam exercent: vt recte professio & desiderium manifeste repugnent: *k* Et certe ἀληθινὴ ἡ σοφία, id est, *vera sapientia*, nō æstimatur pretio nummario aut pecunia, quod & de ciuili sapientia dixit Iurisconsultus. Inuehitur in philosophos iniquos Gellius, proposito contrario exemplo veri philosophi M. Catonis consularis & censorii, egere se multis rebus, & nihil tamen se cupere dicētis, quo plus commouere possant homines ad exhortandam parsimoniam sustinendamque inopiam, quam græcæ præstigiæ istorum philosophari se dicentium, vmbrasq; verborum fingentium, qui se nihil habere, nihil tamen egere ac nihil cupere dicunt, cum & habendo & egendo, & cupiendo ardeant: tamen qui vere philosophati sunt contempserunt omnino, & potius voluntate quam re interdū pauperes. Hæc est vera philosophia Christiana, vt simus tanquam nihil habentes, & omnia possidentes. damnatur enim in bonis, non res, sed affectio & cupiditas, & qui desiderio tenentur habendi, nunquam diuites euadunt:

i vt ait Themist in Sophistarum 4. Gell. li. 3. ca. 5. l. in § honoribus. 8. §. phil sophi. de vacat. & excusatio mune. lib. 50, T. ti. 5.

k l. 6. de muneribus patrimonialib. 10.
Lucianus in Nigrino, περὶ φιλοσόφων, ὁ ἐνὶ & in apol. περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων.
l vt ait Themist. in Sophista oratione 4. l. 1. §. proinde de extraord. cognit. T.

sed quo plus possident plus desiderant quales sunt hydropici circa aquas, vt rectius fecerint qui & propria reliquerunt vt philosopharentur vere, & ciuibus diuiserunt, vel in mare proiecerunt, vt Craterem fecisse testatur Diogenes Laertius. *a*

a lib. 3. cap. 22.

12. Aristoteles Hermiæ concubina potitus qua exarsit, duxit eã, & gaudio elatus mulieri immolauit, vt Athenienses Eleusinæ Cereri, eique Hermiæ pæana scripsit: ideoq; ab Eurimedonte Hierophanta impietatis est accusatus, vocat Eurimedõtem sacrificum Cereris *b*. Ipse autem Aristoteles aconitum bibens, 70. ætatis anno mortuus est Cognatus vero eius fuit Callisthenes Olynthius, commendatus Alexandro ab Aristotele, *c* qui incusatus insidiarum in Alexandrum, cauea ferrea circumductus inclusus in pedore, postea leoni obiectus est, & ita vita excessit. Quamuis Q Curtius *d* dicat Callisthenem initi consilii in caput regium innoxium inter tormenta interiisse. Sed Iustinus Callisthenem philosophum accitum ab Alexandro magno narrat tanquam antea familiarem multum in condiscipulatu apud Aristotelẽ, vt acta eius scriberet, habitũ suspectum & participem insidiarum, quę sibi paratæ erant dixit, eumque truncatis crudeliter membris abscissisque auribus, ac naso labiisq; cum cane in cauea clausum, ad metum ceterorum circumtulisse. Et Lysimachum audire à Callisthene præcepta virtutum solitũ, miseratum tanti viri non culpæ sed libertatis pœnas pendentis, venenum ei in remedium calamitatũ dedisse, quod ita ægro animo tulit Alexander vt ipsum Lysimachum leoni obiici iusserit. *e*

b Diogenes Laer. li. 5. in Aristot.

c Dio Laer. prædict. loco.

d Q. Curtius 8. de gestis Alex. 11. Iustin. li. 12.

e Iustinus li. 15.

13. Antoninus Caracallus, philosophos qui sunt Aristotelici nominati, tam magno odio est prosequutus, vt voluerit libros Aristotelis comburere, atque Aristotelicis sodalitates & cetera accommoda, quæ habebãt in Alexandria sustulerit, criminatus eos, quod Aristoteles caussa mortis Alexandri visus esset. *f*

f Xiphil. ex Dione in Antonio Caracallo.

14. Ambitionem seu superbiam aut fastum philosophorum, vel solæ diuersitates sectarũ per eos separatim & pertinaciter introductarum, persuadere possũt. vt Hippobotus dicat, nouem fuisse, alii plures quæ speciali quadã nota separatæ disciplinæ disiunguntur, *g* qualis Megarica, Erethriaca, Cyrenaica, Epicurea, Anictria, Theodoria, Zenonia, seu Stoica, Academica, Peripatetica, Cynica, Eliaca, Dialectica, Pyrronia: Potamonia quæ à Potamone Alexandrino introducta sibi quod ex aliis videbatur eligebat. Manifestat aperte & Eusebius Pamphilus *h* contrarietatem sectarum maxime in his, quæ de Deo placuissent.

g Suidas ... in ...

h Euse. Pamphi. toto. ser. lib. 14. & 15 qui inscribitur. contra ph...

15. Proinde fuerunt philosophi, non quidẽ ob sapientiam, sed ob vitia quę videbãtur sub eo nomine coaluisse, à plerisq; vrbib. pulsi, & puniti. *i* Epicurei Roma exacti Senatuscõsulto. Messenii in Arcadia, eos, qui eodẽ quasi ꝑsepi essent expulerunt, quos & pestes adolescentũ esse dicerẽt, & philosophiæ labẽ imprimerẽt, ꝑpter mollitiem & impietatẽ, & ante solis occasũ eos agro Messenio excedere iusserunt, iisq; pulsis phana lustrari à sacerdotibus, & timarchis (sic n. à gerendis honoribus suos magistratus appellãt) totã vrbẽ purgari, tanq̃ sordib. & sentina quadã liberã. Ferunt & à Lyctiis in Creta, quosdã ex Epicureis eo ꝓfectos, pulsos fuisse, legemq; populari sermone scriptã, qua effœminatæ sapientiæ & degeneris & turpis inuentores, diis inuis. Lyctio pellerentur: q si quis eo peruenisset contemta lege, eum in catasta vinctũ iuxta curiam, dies viginti, nudum melle & lacte perfundi, vt ab apib. & muscis cõsumeretur interim. Quib. exactis, si superstes esset adhuc, muliebri veste indutũ de saxo præcipitari iusserunt. Philosophos vrbe Roma senatusc. pulsos referunt Suetonius *k* & Gell. *l* tanq̃ otiosos, & apud quos venientes adolescentuli totos dies desiderent & dehinc etiam Romanis disciplinis expolitis alio senatusc. imperante Domitiano, vrbe Italiaque interdicti, qua tempestate Epictetus quoq; philosophus ꝓpter illud senatusc. Nicopolim Roma decessit *m*. Item Vespasianus philosophos omnes ob nimiã dicendi vsurpatam libertatem, Stoicos & Cynicos vrbe eiecit, & ꝓter Musonium, & Demetrium Cynicum & Hostilium, in insulas relegauit. *n* Sicut idem refert, plures tẽpore Domitiani occisos, quod studio philosophiæ operam darent. *o* Admonuit & Vespasianum Euphrates philosophus, Philosophiam, o rex quæ de rerum natura est, cole & venerare, quæ vero de iis se loqui profitetur, omitte & reiice. Tales enim philosophi, de iis mentientes opiniones multas & insanas ingerunt. *p*

i Suidas in Epicuro.

k Sueton. de claris orato.

l Au. Gell. lib. 15. ca. 11.

m Gell. li. 3.

n Xiphil. ex Dione in Vespasiano.

o Xiphil. in Domitian.

16. Sunt & habiti omnes philosophi, qui in sola contẽplatione versabantur, ad gerendã rẽpublicam & functiones ciuiles inepti, vulgoque recitatus ille versiculus, μισῶ σοφιςὴν, ὅςις οὐχ αὑτῷ σοφός. Atque duces, qui à philosophia proficiscuntur, solent effici tyranni: de quibus Demochares inquit & Crates, velut ex saturcia nemo lanceam conficere poterit, ita ex Socrate nullum strenuum militem *q*.

p Philostrat. li. 5. de vita Apollon. Tyanæi ca. 14.

q vt Athenæus li. 5. cap. 15. refert.

17. Nihil opus est recensere impietatẽ philosophorum, qui dum nimium rebus addicti erant contemplandis & admirandis virtutib.

carum,

earum, non extulerunt oculos ad auctorē earum: quem ignorarunt, nec voluerunt agnoscere, vnde fere omnes sine religione fuerunt. Agnoscebant n. quos antiquitas habebat pro diis vere nihil minus in illis esse quàm diuinitatē, neq; tamen ad Deum verū peruenire satagebant: quare stulti facti sunt & fuit vera in naturalib. cognoscendis sapientia, sed in prima causa & Deo scrutandis defeci visa in genū. Quæ bona habuerunt, acceperunt Græci & oēs fere à Iudæis: sed cū illis quæ acceperunt sua dogmata miscētes, ex parte corruperunt doctrinam, vt vera emendandi ratio supersit nunc aliena reiicere, prima verorum philosophorū retinere, & restituere sublata. Fuerunt veri philosophi prophetæ Dei, qui à Dei plenitudine acceperunt. fures autē philosophiæ acceptæ à Iudæis, Græci: & dum corruperunt impostores: in quo verum dicunt & tenēt, id tenēdum: nā vera philosophia nō cōsistit in partis artib. geometria, arithmetica, aut aliis, sed in eo quod veritas cognoscitur, hoc est in eo quod vere est, & id quidē est Deus *a*. Et diuus Paulus cum monet cauendum ab stultiloquētia & à philosophia vt inani seductione, quæ fit secundum elemēta mundi, non secundum cœlum aut terrā dixit, sed secundum literas seculares, & secundum traditionē hominum subtiloquorum & philosophorum. Lōgum autem est, & alterius operis ostēdere inquit Tertull. *b* hac sentētia oēs hęreses dānari, quod oēs ex subtiloquentiæ virib. & philosophiæ regulis cōstēt. Quare & dicit alibi *c* hæretico: um patriarchas philosophos, & a philosophia hæreses subornari, *d* & confusionem eā esse veritatis. *e*

a vt ait Cyrill. Alexan. contra Iul. apostatam.

b Tertul. li. 5. contra Marcionem loquens de episto. ad Colossenses.
c Tertull. lib. aduersus Hermog.
d de lib. præscrip aduersus heret.
e idem lib. de anim. c. 1.

18. Sunt alia quæ annotata sunt olim, scholas philosophorum & personas deturpasse, & in odium ipsum nomen & disciplinam conuertisse. Quare in republica præcauendum erit, ne talium doctrina corrupta, talesque reprobati mores professorum philosophiæ admittantur: aut si irrepserint, expellantur: & emendentur. Habēt summi Pontifices & principes academias seu scholas aut vniuersitates priuilegiatas, quibus præpositi sunt rectores & decani. In quorum solicitudinem reiiciunt hanc curam; quia & de his respōsuri sunt. Verum non tam illis tribuendum, quin & princeps speciales ad hoc non committat visitatores, qui & caueant ne talia quæ offendere possunt rempublicam tentētur. Et in primis philosophorum vel tales se dicentium libertatē dicendi & docendi eo progredi pati non debent, vt doceant quæ turbare reipublicæ cōstitutæ statum, aut subuertere possint ne accidat quod in Græcia contigit. & alibi per tyrannos instructos ab huiusmodi inflatis philosophis, qui iuuenibus fundamenta iecerant innouandi constituta antea. Sequ: Agrippa optime suasit Octauiano, vitādos esse philosophos qui reb. innouādis studerent *f*. Scit Germania, Gallia, Flandria, & aliæ nationes quid loquamur, vtpote ab huiusmodi præsumtuosis philosophis, quum aliquam de illorum probitate opinionem prius concepissent, deceptę & in bella ciuilia & rebelliones concitatæ prætextu sæpe boni secundum illorum sententiam propositi. Et si hactenus incauti, saucii euadere possimus, sapientiores debemus esse, ne permittatur sutoribus vltra crepidam disputare, idque ab initio. Nam & vna scintilla Arrii, quę ab initio inter exstructa nō est maximum per totum orbem incēdium per multa secula inexstinguibile concitauit.

f vt ait Dio Cass. lib. 52. Rom. histo.

19. Secundo quod pertinet ad dogmata philosophica, quæ possunt Christianos in fide concutere, monendi sunt professores philosophiæ, quod iniungitur illis *g*, vt soluant explicando rationes quæ sunt contra fidem veram & Christianam philosophiam. Nemo vero posset malam mentem auditorum prouidere quæ bona philosophica per abusum in mala potest sua malitia conuertere: quemadmodum respondit Theodorus Atheniensis cognomēto ἄθεος, obiicientibus quod illius doctrina multos redderet deteriores, id aliorum vitio accidere, qui doctrinam ipsius sinistre acciperent, quum ipse dextra porrigeret, vt refert Plutarchus de animi tranquillitate.

g in concil. Lateranen. s. 3. sub Leone 10. sess. 6.

20. Tertio temperamentum adhibendum est in dicenda philosophia *h*, vt dicamus philosophiam rem esse elegantem, si modice eā quisque per ętatum attigerit: at si supra modū tempus in ea contriuerit hominum esse corruptelam. In iuuene philosophicis vacare studiis, ingenuum est: indignum autem, si post ętatem illam ibi senescat, se subtrahens vsui & vtilitati publicæ *i*. Siquidem pars philosophiæ pręcipua est vsus Afranius dixit in Togata.

h de quo agit Callides apud Plat. in Gorgia.

i latius apud Gell li. 13. c. 8.

Vsus me genuit, mater me peperit memoria,
Sophiam vocant me Grati, vos sapientiam.

Quo argumento Afranius demonstrat ei, qui sapiens rerum humanarum esse velit non libris solis, neque disciplinis è rhetoricis dialecticisque opus esse, sed oportere eum versari quoque exercerique in rebus cōminus noscendis periclitandisque, eaque omnia acta & euenta firmiter meminisse, vt proinde sapere ac consulere esset ex iis quæ pericula ipsa rerum docuerunt, nō quę libri tātum aut

magistri per quasdam inanitates verborum & imaginum, tanquam in mimo aut in somnio delectauerunt *a*. Nec quicquam fieri posset indignius aut intolerabilius, quam si homines ignaui & desides, operti barba & pallio, mores & emolumēta philosophiæ, in linguæ verborumque artes conuerterent: & vitia facundissime accusarent, interea vitiis ipsi vitiis madentes. Laudandi sunt viri, qui se studiis philosophiæ mācipant, verum si ibi perpetuo desideant, vituperandi, vel eo nomine quod semper discentes nihil quod prodesse possint didicisse profiteantur. Vnde Arist *lib. 7 Ethicor.* Thaletem, & reliquos sapientiæ nomine celebres, olim, σοφοὺς μὲν ... vulgo censeri ait. Irrisus Socrates, Apollinis testimonio sapientissimus iudicatus, in concione, quando tribus suæ suffragia ex consuetudine numerare nesciuit *b*.

a *refert Gellius lib. 13. ca. 1.*

b *Athenæus li. 5. ca. 13 Xenophontis 1. rer. Græcarum Plato in Gorgia.*

De Medicina. CAP. VIII.

SVb nomine philosophiæ arbitratur glossa *ad l. vnicam ad verbis, qui philosophiam*, de studiis liberalibus vrbis Romæ *lib. 11. C. tit.* 8. contineri posse. Alii putant ex physica seu naturali philosophia trahere quidem fundamēta, & habere separatam tractationem. Physicus considerat in vniuersum omnia naturalia corpora, ita & simul humanum sciē. iæ caussa: Medicus circa solum humanum corpus versatur: non tantum vt sciat illius naturam, sed potius vt ex hac scientia modum operationis & actionis deducat. Et proinde separati sunt medicinæ professores à philosophis *c*. Et refert Suetonius Tranquillus, Iulium Cæsarē omnes veram medicinam Romæ professos, ciuitate donasse, & ideo multos celebres viros eam tunc excoluisse & exornasse *d*. Et existimarunt principes esse è republica tales habere, vnde & priuilegiis donarunt ad certum vsque numerum medicos *e*, tum exercentes & curantes, quos ἀρχιάτρους dixerunt *f*, siue professores *g*. Medicorum vero intra numerum præfinitum cōstituendorum arbitrium, non præsidi prouinciæ commissum est, sed ordini & possessoribus cuiusque ciuitatis: vt certi de probitate morum & peritia artis, eligant ipsi, quibus se, liberosque suos in ægritudine corporum committant *h*. Quamuis cura electionis similium qui in collegii modum reducti erant pietatis caussa publice, in Alexandria tributa sit episcopo Alexandrino. Soror philosophiæ dicitur etiam medicina à Tertulliano, quæ vt illa animis medetur, sic hæc corporibus *i*.

c *in l. 1 §. medicorum. de variis & extraord. cognitio. P.*

d *vt scribit Zonar. lib. 2. Annal.*

e *L. medicos 6. de prof. ess. & medic. li. 10. C.*

f *L. 6. si duos §. grammatici, de excusatio. tutor. P.*

g *dict. §. medicorum l. 1. de extraor. cog. 10.*

h *l. 1. de decretis ab ordine faciend. lib. 10. P. et. 9. l. nec intra s. de prof. ess. & medi. li. 10 Cod. ti 52.*

i *in l. parabolam. 18. de episco. & cleric. Cod.*

2. Sunt morbi animi, sunt corporis, & ideo & animæ & corporis medici vtiles reipublicę, talesq; exquirendi & habendi qui sciant, possint & velint morbis mederi, & si videantur ad eam rem inepti, reprobati mutentur *k*. Morborum animæ & peccatorum auxilium & remedium & medicus, Deus, qui nos curat & admonet vitanda & agenda. Medicina quæ docetur est humana sapientia. *l* Verbum autē paternum solus est humanarum ægritudinū Pæonius medicus, & sanctus ægrotæ animæ incantator, vt loquar cum Clemente Alexādrino *m*. Medicina vt ait Democritus medetur morbis corporis, Sapientia autem liberat animam à perturbationibus. Medetur autem verbum Dei, quia omnium factor, & seruator humanæ naturæ, sicut paralyticum sanauit euidenter, *n* & mortuo dixit, Lazare egredere *o*, nos alibi *p* docuimus de medicinæ diuersis speciebus siue corporalis siue spiritalis, quo licebit recurrere, vt multa nō negligenda dignoscantur. Hic tantum agimus de medicina adhibenda morbis corporeis, & de illis medicis qui vt illis medeantur, desiderantur, in republica.

k *Tertul. in præ. lib. de anima.*

l *l. 6. §. sed & reprobari de excusat. tutor. P.*

m *Clemens Alex. li. 1. pædag. ca. 2.*

n *Mar. 2.*

o *D. Iohan. ca. 11.*

p *li. 15. syntaxis artis mirabilis ca. 2. 3. 4. 5. & 6.*

3. Et qui doceant *q* medicinam hāc quæ à Platone distribuitur in quinq. species seu in quinque modos medendi. Aliam enim dixit Pharmaceuticam, quæ morbis medicata potione subueniat. Aliam chirurgicam, quæ sectione & vstione curet: Tertiam quæ sola victus ratione & ordine arceat ægritudines, appellarique diaitericem. Quartam quæ ex celeri discretione morborum, succurrat morbis, & vocari νοσογνωμικήν. Quintam adiutricē dici, quod strenuo auxilio doloribus continuo liberet. Aliter tamen medici nostri temporis, qui non scientiam medicinam, sed artem dicunt, & ex factiuarum genere & earum quidem quę iam factum opus instaurant corriguntque, non ex illis quæ nouum efficiant: atq; in partes quinq. distribuunt. Vnam quæ de natura hominis atque constitutione dissérit. Secundam quæ sanitatem tuetur, ac præcauet ne corpora in morbos incidant. Tertiā quę causas & symptomata inquirit. Quartam significatiuam, quæ cognitionem præteritorum, præsentium inspectionem, & futurorum prædictionem continet. Quintam medendi rationem habet, vel victus ratione: aut medicamētorum intra vel extra corpus admotione, aut per chirurgiam.

q *Dio. Laer. li. 3 in plato.*

4. Ceterum neq; vna secta fuit & est medicorum, sed tres: vna empiricorum, quæ medicinam à rationali separant: alia Methodicorum: tertia rationalium, cuius auctor Hippocrates Cous: de quibus copiose Galenus libro de opti-

de optima secta. Fuit aliquando seculū, quādo non fuit separata professio vel ars medicinæ per se. Et maxime apud Babylonios, quorum legem refert Herodot. lib. 1. ægrotos efferens in forum: (neque enim inquit medicis vtuntur) vt de eorum languore consulant qui eos adeunt, si quis & ipse eundem passus est morbum, aut alium vidit patientem. Hæc viri qui eos adibant consulebant, hortabanturque ad ea, quæ ipsi faciendo effugerint similem morbum, aut alium noue int effugisse. Nec fas erat cuiquam ægrotantes præterire silentio, nec antequam explorasset quonā morbo laboraret. Cōtra apud Ægyptios medicina erat, distributa, vt singulorum morborum essent medici non plurium, & ita omnia erant, vt ait Herod. in 2. referta medicis. alii etant enim oculorum, alii capitis, alii dentiū, alii partium alui, alii morborum occultorum. Fortassis inquit & Vlpian. medicos quis accipiet etiam eos qui alicuius partis corporis, vel certi doloris sanitatem pollicentur, vtputa si auricularium, si fistulæ vel dentium. *a*

a *Vlpian. in l. 1. §. medicos fortassis de extraordin. cognit. li. 50. P. lib. 13.*

5. Necessariam medicinam in ciuitate non dubitant, qui infirmitatib. detinentur, & qui ne in eas incidant, metuunt: Vnde & Iesu filius Syrach *Eccl. cap. 38. vers. 1. honora medicum propter necessitatem, etenim eum creauit Altissimus. A Deo enim est omnis medela, & à rege accipiet donationem disciplina medici exaltabit caput illius, & in conspectu magnatū condemnabitur. Altissimus creauit de terra medicinam, & vir prudens non abhorrebit illum.* Et postea ver. 11 & sequenti. *Da locum medico etenim Dominus illum creauit, & non discedat a te quia opera eius sunt necessaria. Est enim tempus quando in manus illorum incurras, ipsi vero dominū deprecabuntur vt dirigat requiem eorum & sanitatem propter conuersationem illorum.* Sanitatis auctor Deus, qui occidit & viuificat, deducit ad inferos & reducit, vim tribuit & efficaciam sanandi rebus, vnde medicinæ colliguntur: Dei instrumentum est natura, & vtriusque minister, medicus: Et Hippocrates epistola ad Abderitas, *diuinum munus*, medicinā dixit. Quare neque quidam reges, hanc medici appellationem refugerunt: cuiusmodi feruntur Sabor & Ginges reges Medorum: Sabiel Arabum: Mithridates Persarum: Ægyptiorum Hermes, ac Damasceni regis nepos Mesues: vt Cordubæ principem quidam dicunt fuisse Auicennam *b*. Raphael quod est medicina Dei missus, & medicus à Deo pro curanda Sarra à Dæmone, & Tobia patre à cæcitate. *c* Tanta & cura medicorum & veneratio olim apud Locros, vt lege Zaleuci cautum fuerit, si quis Locrensium Epizephyriorum ægrotans, vinum merum bibisset nisi iubente medico, etiam si ad pristinam valetudinem rediisset, mortis supplicium esset constitutum, quia non iussus biberat. *d* Veneratio & opinio tanta medicorum etiam apud Ægyptios, vt publici constituantur, & ex publico viuant, & in militiam aut peregrinationem profecti Ægyptii curentur nulla impensa. *e* Mos in Coo insula, armis clara & valida. Æsculapio dicata, liberatos morbos scribere in templo eius Dei, quid auxiliatum esset, vt postea similitudo proficeret. quæ exscripsisse fertur Hippocrates genitus in illa insula, atque vt Varro apud Romanos credidit, iam tēplo cremato, instituisse hanc medicinam, quę clinice dicitur. *f*

b *Cæl. Rhodiginus lib. 29. lect. antiq. c. 11.*

c *Tobiæ h. st.*

d *Ælia. li. 2. de varia. hist.*

e *Diodo. Sicul. li. 1. ca. 6.*

f *Plin. lib. 29. cap. 1.*

De medicinæ abusu, & remediis.

Cap. IX.

Medicinæ abusus quidem, aut medicorū culpa non est, non semper ægrotos curari, aut illos interire, nisi sit illorum imperitia deprehensa. *g* Considerandum enim est in medicina quinque adesse debere, medicum, artem ægrotum, morbum, vim medicamentorum, Inter quæ potest esse pugna & conflictus, quo effectus impediatur. Nam si cū medico, arte & medicamentis, accedit etiam voluntas ægroti morbus vincitur: si autem cum illis stare in acie desierit, ad infirmitatem seipsum reducit: interdum cum his pugnat natura imbecilla facta, & cum ars hæsitauerit nec exitum inuenerit, & vis medicamentorum aliquo modo effugerit, quamuis cum morbo & medicamentis stet æger. *h*.

g *l. illicitas. 6. §. sicuti medico de offic. præsid. lib. 1. P. tit. 18.*

h *D. Chrys. tom. 1. interpretatione in Psal. 6.*

2. Verum, si sequamur legem Ægyptiorū: ex qua, si quis normam sacri libri medicinæ secutus, non potuerit infirmum curare, omni caret crimine: & si præterea quæ libris continentur, illum curauerit, morte punitur, *i* Medicorum abusus primus est in imperitia & malitia, quæ difficile dignosci queunt, aut nisi post acceptam cladem. Ideo studiose cauendum vt probi & periti admittantur tantum: & si admissi non inueniantur tales ex ordine receptorum eiiciantur & interdicatur illis exercitium. Nulla quippe lex quæ puniat inscitiam capitalem medicorum, vt dicebat Plinius, *k* nullum exemplum vindictæ. Discunt periculis nostris, experimenta per mortes agūt. Medicoque tantum hominem occidisse, impunitas summa est. Hinc illa infelicis monumenti inscriptio vel dictum Adriani, turba se medicorum periisse. Consentit Philemō poeta comicus Syracusanus.

i *vt tradunt Diodor. Siculus. li. 1. ca. 6. Arist. 3. politicorum.*

k *Plinius li. 29. ca. 1.*

Μόνῳ δ' ἰατρῷ τοῦδε καὶ συνηγόρῳ
Ἔξεστιν ἀποκτείνειν μὲν, ἀποθνήσκειν δὲ μή, id est: *Solo medico & aduocato occidere licet impune, sine aliquo suo periculo.*

Ignorantia artis maxime nocet circa simplicia, mixtiones, modum præparandi, tẽpus exhibendi, dignoscendi morbos, in quibus & medicus ipse, & eius ministri pharmacopola & chirurgus, lethaliter errare possunt. Vnde Paracelsistæ medicinam nouam profitentes à principiis etiam veris dissidẽtes cum suis principiis fictitiis sale, sulphure & argẽto viuo nõ sunt permittendi in exercitio medicinę.

3. Multo magis nocebunt si improbi sint, malæ cõscientiæ, auari, cupidi, voluptuosi venales. Nam ex illis possunt pharmacis venena miscere, antiballomena dilatare, morbos prorogare, mortem accelerare, abortus, sterilitates procurare & multa ęgris quæ nec homini Christiano expediunt persuadere, vt non immerito in republica bene instituta, nõ admittantur medici aut pharmacopolæ aut chirurgi, nisi probati & iurati. Non enim vetitum illis est pharmaca bona & mala, & ipsa venena habere: sed iuramento vincuntur, ne illa mala medicamenta distribuant vel diuendant, priuatis, aut aliis q̃ iis qui ea ad salutem componere possint, *a* veluti pro antidoto. Cuius exempla plura refert Nicander in Alexipharmacis. Sic & leges, veneni mali cõmercium sustulerunt, puniunt eum eamue, qui quæue per vim vel suasum medicamẽtum alicui infundit, vel cum malo veneno, vnxit. *b* Et eum qui necandi hominis causa venenum confecerit, dederitue. *c* Sed & filium qui emit venenum vt patri daret: quamuis non potuerit dare, parricidarum pœna, fratrẽ autem eius qui cognouerit tantum, nec patri indicauerit relegatione: medicum summo supplicio, affici placuit. *d* In concessa criminum reis à principe etiã indulgentia, excipitur veneficus, *e* tanquam proditor homicida, cum sit plus veneno quam gladio occidere. *f* Neq; venenorum fraudes Romani probarunt etiam aduersus hostes. *g* Plectunt & leges seuere amatoria etiam data pocula, *h* aut abortionis, *i* etsi dolus absit: quia res est mali exẽpli: & corruptio, & sæpe sequitur homicidiũ partus concepti. Refert Theophrastus *k* cautũ Attica lege, vt qui aconitum possideret, vltima pœna afficeretur. Lex & Romana iubebat, de capite eius quærere, quicũque venenum malũ fecerit, vel fecit, emerit, habuerit, dederit. *l* Imo, *m* nõ solũ leges venenũ habere vel emere, sed etiã nosse vetãt ineuitabilem pestem occulta peste grassantem. Quare & iudex datus diuidendæ hereditati, si in ea inuenerit venena non diuidit, sed perdit & confundit, ne habeantur. *n* Lex Cornelia quoque, *o* pigmentarios seu pharmacopolas punit, qui temere vendiderint huiusmodi venena mala, qualia numerantur cicuta, salamãdra, aconitum, pityocampę, buprestis, mãdiagora, cantherides, de quorum venenorum remediis agit Dioscorides *in 6.*

4. Verum in summa, sicuti medico imputari euentus mortalitatis nõ debet: ita quod per imperitiam commisit imputandum, & prætextu humanæ fragilitatis, delictũ decipiẽtis in periculo homines, innoxium a pœna esse nõ debet, *vt ait Vlpian. p* multo magis si per malitiam, quemadmodum dicebat M. Cato Censorius, odio dignos esse græcos medicos nec admittẽdos Romæ, quod iurassent oẽs barbaros se necaturos, in quorum numerum habebant Romanos, *q* Optime Reuthas Scotorum rex, quod complures aut vulneratos, aut morbo correptos medicorum inscitia periisse sciret, ne, quisquã nisi longe experientia medici nomẽ deinceps assumeret, edixit, capitis pœna in nõ obtemperantes proposita. *r*

5. Sunt in medicis obseruandi pudici mores: nam si in luxuriam sunt putidi multa possunt ad corrumpẽdam pudicitiam mulierum aut virorum, aut sui aut alterius gratia meditari, quæ a Christianis moribus aliena sunt, & lege diuina damnantur. Proferam exemplum & vindictam medici in hoc crimine deprehensi, relatum à Photio ex *lib. 12. Ctesiæ de rebus Persicis.* Mortuo Megabizo Amytis vxor, cum multis consuetudinem habebat, & ante hanc similiter mater Amystris. Apollonides v. Cous medicus cum Amytis leuiter ægrotaret, & ipse eius amore captus esset, fore dixit, vt ea in pristinam valetudinem restitueretur, si cum viris rem haberet, vuluæ enim esse morbum. Sed cum hac arte voti compos factus, concumberet, illa autem tabe laborare cœpisset, à concubitu abstinuit. Tandemque illa morti vicina matri in mandatis dedit Appollonidem vlcisceretur. Quare mater Amystris regi Artaxerxi rem exponens, accepta potestate postquam vinctum Apollonidem bimestri spatio cruciatib. affecisset, viuum defodit. Refert Herodotus *in 2.* dum de sepultura Ægyptiorum agit certum genus hominũ esse qui mortuis corporibus medicamenta incorruptionis adhibent, pollinctores, quib. statutũ erat ne vxores insignium virorum, statim vita defunctarum traderentur cõdendæ, ac neque eas quidem fœminæ, quæ formosæ valde & maioris momenti fuissent, sed triduo atque quatriduo ante defunctæ. Ea de causa id faciebant,

a vide l. qui venenum. 236 de verb. sig. l. quod sæpe. 35. de contra emt. P. l. 4. famil. erciscun. P. Plinium. li. 25. ca. 4.
b l. item si obstetrix. 9. ad legem Aqu. P. lib. 9.
c l. 1. ad legem Cornel. de sicar. P.
d l. 1 & 2 ad leg. Pomp. de parrici. P.
e l. 3. 4. 6. 7. 8. de indulgent. crimi. in C. Theodosiano.
f l. 5. C. de malefic. & Mathemat. l. 1. ad senatusconsul. Sylanianum
g Plutarch. in Pyrrho, Gellius. li. 3. c. 8. Valer. Max. li. 6. c. 6.
h in l. item si obstetrix. 9 ad leg. Aq. P. l. 9. §. adiectio. ad leg. Cornel. de sicar. P.
i l. si mulierẽ. 8. ad leg. Cor. de sicar. l. Cicero. 9. de pœn. P. l. si quis aliquid 38. eod. ti.
k li. 9. historia plantarum.
l vt scribit Cicero, in defensione pro Cluentio.
m vt ait, Quintilian. in decla. 13.
n l. cætera familiæ erciscun. P.
o l. 3. ad leg. Cornel. de sicar. P.
p l. illicitas, 6. §. sicuti medico de offic. præsidis li. 1. P. ti. 18.
q vt ait Plinius, li. 29. c. 1.
r Hector Boethius. li. 2.

cientes, ne cum defunctis fœminis isti saliuarii concumberent. Deprehensum enim quẽdam concumbentem cum recenti muliebri cadauere. Quod scelus est maximum & expiatum aliquando capitali supplicio in Gallia, vt in opprobrium humanæ naturæ, & dæmonicum, & ex quo pessime Periander audiuit etiam ex idolo vxoris mortuæ Melissæ, quæ testata est, quod Periander in frigidum furnum panes iniecisset, nempe quia quod ipse cum Melissa quamuis defuncta coierat. *a*

a Herod. li. 5. pag. 142. ex Henric. Stephani impressione.

6. In concilio Lateranensi generali habito sub Innocentio 3. *b* primum iniungitur medicis sub interminatione anathematis, cum anima multo sit pretiosior corpore, ne pro corporali salute aliquid ægroto suadeant, quod in periculum animæ conuertatur. Deinde præcipitur, vt medici corporum, cũ ad infirmos vocari contigerit, ipsos antea moneant & inducant, vt medicos aduocent animarum: vt postquam fuerit infirmo de spirituali salute prouisum ad corporalis medicinæ remedium salubrius procedatur. Duæ adferuntur rationes, cur ita fieri ab initio debeat. Prior quia quidam in ægritudinis lecto iacẽtes, cum eis à medicis suadetur vt de animarum salute disponant, in desperationis articulum incidũt, vnde facilius mortis periculum incurrunt. Putant enim si ab initio fuerint de salute admoniti, quod iam salus desperetur eorum à medicis & ideo iubeantur disponere vt mox morituri: quod non opinabuntur si ab initio ante adhibitam medicinam, id facere admoneantur. Alia ratio, quia morbi contingunt hominib. vt plerunq;, propter peccata commissa in Deum. Ideo prius succidenda caussa reconciliatione facta cũ Deo. Qui delinquit in conspectu eius qui fecit illum, incidet in manus medici, *c* Et Christus cum sanasset Paralyticum. *ecce*, inquit, *sanus factus es iam noli peccare ne deterius aliquid tibi cõtingat*, *d* Morbi sunt veluti apparitores mortis: mors autẽ per peccatum intrauit in orbem. *e* Non enim bene est ei, qui assiduus est in malis *f*. Ob peccatum dictum Adamo, *in sudore vultus tui vesceris pane tuo, & terra spinas & tribulos germinabit tibi* & mulieri, *in dolore paries g* Propter peccatum raptus vxoris Abrahæ flagellatus Abimelech, & domus eius: sed orante Abrahamo illo resipiscente sanauit Dominus eum & vxorem & seruos eius *h* Ob peccatum Pharaonis plagæ immissæ in Ægyptios, quæ sanatæ sunt Moyse orante. *i* Atque Honorarius 3. *in quæst. separationis postulata per vxorem ob frigiditatẽ mariti*, consilium ante saluberrimum dicit *k* ecclesiæ, vt coniugati agerent pœnitẽtiam de commissis, & sic forte placeret Deo qui matrimonii fuit institutor & auctor, vt matrimonii opus consummarent. Maria soror Mosis, propter peccatum murmurationis statim effecta est leprosa, *l* vt etiam Græci ob venditionẽ sanitatis, *m* Ozias ob præsumptionẽ sacrificii vsurpati. *n* Medici etiã diuersas morborũ causas constituunt, alias apparẽtes alias latentes, quas nec nisi ex diuina potestate pẽdere necessario fateri coguntur Apud Galenũ *o* læsiones corporis nostri aliæ quidem proficiscuntur à caussis exterioribus: veluti si calefactus est quispiam, vel frigefactus, humectatus siccatusque præter modum: inter quæ, curæ etiam & vigiliæ, atque aliæ eiusdem generis annumerantur. Aliæ vero ex alimenti excrementis oriuntur, quæ tametsi specie sint diuersæ, duplices tamen sunt genere, sicuti & ipsa excrementa bifariam lædunt, alia quidẽ qualitate, alia quantitate.

b ca. 22. relato. In corpus Iur. inc. infirmitas. 13. de pœnitent. & remission. li. 5. ti. 39. l sancimus. C. de sacros. eccle. ca. præcipimus 12. q. 1. ca. si habet, 24. q. 3.

c ecclesiasti. ca. 38. ver. 15.
d D. Iohãnis c. 5. ver. 14.
e ad Roma ca. 5. ver. 12. & ca. 6. ver. 3. stipendia peccati mors.
f ecclesiastici 12. ver. 5.
g Genes. 3.
h Gen. ca. 20. in prima & vers. 17.
i Exod. 10.
k e. litera vestra 7. de frigi. & maleficia. li. 4. ti. 15.
l Nume. 12. ver. 10.
m 4. reg. 5. ver. 27.
n 2. paralip. ca. 26. ver. 17. & seq.
o Gal. li. . de optima c . . oris nostri constitutio.

7. Et postquam in Isagogicis seu arte medicinali, admonuit quinq; modis & causis necessario corpus nostrum alterari, & totidem conseruari ex ambientis aeris adhæsi, ex motu & quiete, ex somno & vigilia, ex his quæ assumuntur, ex his quæ excernuntur & retinentur, addit sextum, ex animæ affectibus, & alibi dicit, ex passionibus animi mutari corpus, sicuti & Salomon dicebat, spiritum tristẽ desiccare ossa. *p* Et in regimine sanitatis primum præceptum.

p prouerbiorum ca. 17. ver. 22.

Si vis incolumem, si vis te reddere sanum,
Curas tolle graues, irasci crede profanum.

Curæ corpus vehementer extenuant, & exsiccãt, somnum impediunt, perpetuis vigiliis mentem exagitant, vires destruunt, febres accendunt, & ita grauissimis ægritudinibus initia præbent, melancholiam generant, innatũ calorem resoluunt & extinguunt. *q* Quanta autem sit anxietas & cura ex commisso peccato, conscientia etiam audacissimis & crudelissimis testatur: vt nunquam securi, nũquam læti, nunquam quieti vere videantur, donec sarcinam illam æthna grauiorem peccati deposuerint. testis ipse Adam post peccatũ, Cain & Iudas, & quisq; nostrum, sine aliorum exemplo testimonium, si verax sit dicere potest. Quare huiusmodi synderesi grauiorum peccatorum lancinatis, necesse est etiam suboriri ægritudines.

q Galen. Aphorismorum li. 2. commen. 21. & li. 3. commẽ. 21. & li. 1. de tuenda sanitate ca. 11.

8. Et rursum, si ipsi insensibiles sint, & obdurauerint mentem desperati, extrinsecus permissione Dei immittuntur à Dæmonibus facile morbi, quibus merito excarnificentur in hoc seculo ante immortalem futuram pœnam. Interdum & Deus permittit bonis in-

ferri

ferri à dæmonibus morbos & ægritudines, ad illorum probandam constantiam, & ad augendum meritum, vt Iob à dæmone percussus est fœdissima plaga. Interdum maleficis, sortilegis, vt instrumentis Satanæ permittit huiusmodi potestatem: quare autem nostrum nō est in Dei mirabilia opera manum immittere, sicuti dum grassantur populares morbi, in quibus nisi diuinam non possumus adferre voluntatem. Et Galenus & Hippocrates aliā non ponunt & cœcam habent cognitionem, quamquam & ad delicta populorum coercē da & vindicanda immitti omnes fere consenserint. Ita morbos etiam Ethnici Hippocrates & Homerus *a* ad iram deorum solitos referri, & ab his salutem poscendam dixerunt. Quod & Celsus li. 1. medicinæ cap. 1. refert. Et proinde ad placandam iram diuinam, in morbis epidemicis pestiferis popularibus, incognitis, factę supplicationes, aræ erectę, vigiliæ inductæ, sacrificia, hostiæ, & similia, quæ ad expiationem peccatorum, quibus numen irātum credebatur, pertinere putabantur. Exstat Xamolsidis, qui pro Deo habebatur, dictum in Platonis Charmide. *b Quemadmodum oculos sine capite curare non decet, neque sine reliquo corpore caput, ita neque sine anima corpus.* Eaque causa est, cur medicos Græcos, morbi corporum multi laterent, quod totum ipsum ignorant quod in primis curare oportet, quo male affecto, impossibile est partem aliquam bene valere, omnia autem, vel bona, vel mala, ab anima in corpus & hominem totum manant.

a Homer. Iliad. 1.

b Plato li. 10. in Charmide seu de temperantia.

9. Hinc abusus irrepsit in vulgus, & artificio dæmonis impietas, quæ in republica est ferro & igne vt magorum persequenda, vt quia audiunt ope diuina & miraculis plurib. morbos ab ipso Christo eiusque discipulis apostolis ac viris fidelib. curatos, quod etiam quotidie Deus inuocatus, confessis & pœnitentib. & ad cor redeuntib morbos aufert: plures sint qui specie pietatis dæmonicis incantationib. aut superstitionibus, morbos curare. Probamus orationes quidem ecclesiasticas sine superstitione supra male se habentes, & vnctiones eius, vt melius se habeant iuxta præceptū diui Iacobi. *c* At detestamur aniles & dæmonicas exsecrationes, & ex medicina Christiana illam partem, quæ ab antiquis ei tributa est nempe incantatiuam exsulare debere suademus: id enim est ex dæmonis astu inuentum. Eo referendum quod de Æsculapij medicinæ potestate, tradit Pindarus, *d* qui quosdam mollibus incantationibus tractabat, quosdā vero lenia bibentes aut membris circumponens vndique pharmaca, quosdam etiam sectionibus stare fecit rectos. Sed & meminit Pausanias Olenis *e* hymnos vetustissimos in Delo cantatos, dum cinis qui erat supra sepulcrum Opis, (quæ hecaerge dicebatur) super ægrotos a sacerdotibus inspergebatur. Si vero Dei potestas adhiberetur huiusmodi remediis, recte quidem, cum in fide & in nomine Dei virtutes fieri posse & debere, quando opus est & expedit fidei confirmationi certum habeamus ex verbis euangelicis *f*. Exstant & exorcismi ecclesiastici & ordo exorcistarum, qui hac potestate donantur, vt Deus præstitit Salomoni virtutem & artem contra dæmones, ad vtilitatem hominum, qua eorum morbos mitigaret, vt refert Iosephus. *g*

c Iacob. Epistola infirmatur quis in vobis, &c.

d Pindarus Ode. 3. Pythiorum Strophe. 3.

e Pausanias in Phocicis.

f Matth. c. 17. Luca 17 ibi si habueritis fidem tanquam granū synapis.

g Ioseph. li. 8. Antiquit. ca. cap. 2.

10. Plinius natam magiam primum è medicina tradit, nemo inquit, dubitat, à specie salutari irrepsisse velut altiorem sanctioremque quam medicinam: ita blandissimis desideratisq; promissis addidisse vires religionis, ad quas etiamnum caligat humanum genus, atque vt hoc quoq; suggesserit miscuisse artes mathematicas, nullo non auido futura de sese sciendi, atque ea è cœlo verissime peti credente. *h* Quo etiam factum est, vt plerìq; medicorum qui secreta naturæ per experientias admirabiles detegunt, & pene ignorantibus causam incredibilia operantur, & Deum auctorem creaturarum non credant, sed potius ipsas creaturas, & naturam quandam earum vt diuinam sine creatore arbitrentur, vel seipsos tanquam diuinos arbitrentur, cum ope naturæ tamen videantur quædam diuina operari. Inter quos fuit Menecrates Syracusanus medicus, qui nullam ab his quibus medebatur mercedem accipiebat. Curabat autē in primis morbum sacrum hac lege, vt liberati, se esse ipsius seruos faterentur, eumque Iouem appellarent. Atque ad Agesilaum Spartæ regem aliquando scripsit: Menecrates Iupiter Agesilao salutem: Agesilaus vero rescripsit, Agesilaus Menecrati sanitatem. *i*

h Plinius li. 30. historia naturalis in proœmio.

i Plutarch. in apophteg. & Suidas.

11. Erit insuper prospiciendum administratoribus reipublicæ, ne anatomicæ sectiones hominum, aut mulierum, aut infantium ita crebræ fiant vt lanionum & carnificum potius, quam medicorum imitentur feritatem. Fuit enim hæc causa seu occasio, cur Romani in tædium medicos & artem habuerint à sæuitia secandi vrendique Archagati Lysaniæ filii Peloponensi. *k*

k vt ait Plin. lib. eod. p. ...

De vera philosophia & salutari republica, iustis vtriusq; diuini, & humani sapientia: & maxime de Theologia.

CAPVT X.

Scien-

SCientiæ humaniores & liberales dictæ, vtiles quidem sunt reipublicæ & iuuentuti instituendæ: at illæ præcipue nō ad rempublicam eiusq; vtilitatem pertinent, sed sunt veluti ancillares & obstetrices ad disponenda ingenia ad veram sophiam & sapientiam quæ de Deo est, & de legib. eius, & arte gubernandi societatem humanam, & bene viuendi. Sapientia hæc habet verum amorem, & ita veram philosophiam. Et proinde cura eorum, qui clauum tenent in moderanda societate humana fuit non immerito de studiis iuris diuini & humani, nempe pontificalis & ciuilis instituendis certis in locis, & de constituendis ibidem professoribus, qui ea docerent pure, syncere, & fideliter ita studium Theologiæ seu iuris diuini, & studium canonum, seu legū pontificalium, & legum ciuilium necessaria fuerunt. Inter Christianos etiam hæc studia priuilegiata maxime: vt etiam Innocentius 4. constituerit & erexerit in futurum, perpetuumq; tempus in curia Romana studium theologiæ diuini iuris, & professioois iuris ciuilis, & pontificii, vt mera eorum qui in curia essent fructuosa esset. a

a l. 2. de priuileg. li. 5 c. 11. 7.

2. In republica Iudæorum instituta ex lege Dei, fuit seniorum 72. collegium, qui legem Dei populo annunciarent & exponerent, introductum: & ex doctoris sacri Mosis spiritu assumtum. Dei virtute q̄ illis communicaretur. b Successerunt γραμματεῖς scribæ, qui docebant ad literam legem & theologiam: vnde & postea pharisæi, qui profundiora mysteria explanabant nati sunt distincti. In lege euangelica, magistri theologiæ relicti apostoli & discipuli, ab ipso v. doctore & auctore Christo, ex his aliis eruditi & professores, & doctores relegionis. Quantum vero societatis humanę intersit rectam & incontaminatam cōseruare religionem, nemo est qui ignorat, & alibi docuimus necessariam in omni optima cōstitutione reipublicæ. Quare & scholas doctoribus & peritis in theologia ornandas necessitas ipsa docet. Et ita in concilio Lateranensi sub Innocentio 3. c. 11. fuit pia constitutione prouisum, vt per vnamquamque cathedralem ecclesiam, constituerentur magistri in grāmatica, & in sacra pagina, qui sacerdotes & alios gratis cum præbenda ecclesiæ c docerent.

b nvm. 11.

c in ca. quia nonnulli 4. & c. super. specul. 2. de magistris. li 5. ti. 5.

3. Sicuti memoria legis Dei demandata, vt ante oculos perpetuo volueretur d. Sic & interpretatio & enarratio tanq̄ necessaria in republica retinenda est, ne cum eius obliuione mutetur religio exemplo facti Antiochi, qui dum esset Iudæorum synagogam ac religionē oppressurus, sacros eorum libros exussit, neq; eos, profiteri publice, aut priuatim retinere permisit, e quemadmodum Philist. ante peccauerant, ne Iudęi arma haberent, aut fabros ærarios, q̄ ea facerent, ne se fortunas sue suas ac religionem veram tuerentur ac defenderent. Arrianæ factionis & hæresis patroni, vt libere in ecclesia grassari, oppressaq; veritate imperitis mendacia obtrudere liceret, Niceni concilii decreta, & quinquaginta patrum vtilissimos libros aboleuerunt. q̄ diui Athanasii ceterorumq; Ægypti, Thebaidis & Lybiæ episcoporum ad Pontifices Romanos epistolæ testantur. Abdalas Babyloniæ & Persiæ princeps, vt vigilias nocturnas Christianis celebrare, ita & literas maxime sacras discere prohibuit, vt eorum fidē deleret. f Cumq; Sapores rex Persarum iussisset, edicto, oēs quoscūque Christianos occidi in Perside, eiusque rei gratia aulici plures occisi fuissent inter alios Azanes eunuchus regi maxime gratus: Tristis rex generale mandatum necandi reuocauit, & remedium sufficiens sibi adinuenisse visus est, si solummodo præceptores religionis necari decreuisset quod & iussit. g

d Exo. ca. 13. deutero. 31.

e 1. Macha. cap. 1.

f Paul. Diaconus, li. 22. hist. Roma.

g Sozomeni li. 3. historia tripartita ca. 2.

4. Fuit apud Ethnicos eadem cura instituendi liberos in philosophia sacra, more superstitionis ꝓpriæ, & leges de ea constitutę à Romulo, Numa, & decemuiris: vt, Separatim nemo habessit deos: neue nouos siue aduenas, ni si publice adscitos, priuatim colunto. Erat Romanis Ethrusca disciplina pro theologia sacraq; doctrina, ex qua Pontificum scientia augurum obseruationes, Apollinis prędictiones, vatum libri, portentorum depulsa, explicabantur: eiusque disciplinæ discendæ gratia decem principum filii Senatuscōsulto singulis Hethruriæ populis, disciplinę sacrorum percipiendę gratia tradebantur. h Varro tria genera Theologię facit Ethnicorum, mythicum seu fabulosumq; etiā historicum dicunt, vt Eusebius Pphili i; aliud physicum, seu naturale & mysticum, q̄ philosophi approbant & in scholis tractabant, quib. & tractatio affinis eorum, q̄ Metaphysica dicebantur. Tertiū erat politicum seu ciuile, quod in singulis ciuitatibus consuetudine ac legibus defensabatur.

h vt scribit Cicero 1. de diuina Valer. Max. li. 1. c. 2.

i Eusebi. Pā. li. 4. de præpara euangelica c. 1. Varro. libros 60. de antiquitat. in rerum diuinarum scripsit. vide Augu. li. 6. de ciuitate Dei ca. 4. & 5.

5. Apud Hebræos, vt tradidit Rabi Abrahā Leuita ben David, in fine Cabalæ historicę fuerunt academiæ seu generalia studia & Theonim seu Thalmudin seu iuris interpretes. quorum primus Magister Hannina de Nhear pacod: postremus magister Hai Gabon, qui obiit anno contractuum 1559 mundi autem 4798. qui est Domini nostri Iesv

 Chri-

CHRISTI, 1121. quo tempore inquit, finẽ habuerunt academiæ & Gehonim & academiarum instituta, ad quas proficiscebantur Iudęi ex Hispania, toto Occidente, Africa, Ægypto, & terra desiderii.

6. Aristoteles ait *a* tria genera esse speculatiuarum scientiarum, naturalem scientiam, mathematicam & theologiã, vbi diuinitas primum & principale principium, & alibi dicit, *b* esse theologos q de Deoloquuti sunt & eius natura, Diuus Thomas tamẽ dixit, Aristotelem non proprie Theologiæ nomen accepisse, quia lumine tantum nitatur illa theologia: nostra autem Christiana theologia lumine supernaturali, in quo considerat res & signa, scientiam & sapientiã. Per res intelligit diuus Augustinus, *c* ea q̃ ita res sunt, vt minime signa sint, cuiusmodi, solæ res iudicium vltimum, resurrectio & similia: Signa autem ea, quæ licet res sint aliquæ, tamen ad significãdum aliquid aliud p̃ter se, adhibentur, cuiusmodi sunt verba & sacramenta, vt res humanas tribuit scientiæ: diuinas sapientiæ, *d* videlicet æternas, nempe quæ Deo tribuuntur, q̃ de trinitate, q iustus, & similia, Sicut tribuit humanis alia vt ea quæ de incarnatione Christi, de dispensatione eius, deq; aliis operibus vt de creatione, iudicio, beatificatione, & de similibus tractant.

a Arist. li. 11. metaphy. summa. 3. c. 1.

b li. 3 metaphy summa 2. c. 4.

c Augustin li. 1. de doctrina Christiana c. 2.

d Augustinus li. 12 c. 19. de doctrina Christiana & li. 14. cap. 1.

7. Sicubi errari potest, aut damnum ex studiis inferri reipublicę corruptis, multo perniciosius accidit in Theologiæ, male & insyncere tractatæ gymnasiis & scholis. Nam vbi vera religio inceperit falsis & hæreticis dogmatibus, turbari, vna cũ religione reipublicæ status incipit immutari, seditionibus, rebellionib. & impietatib. crudelissimis diuexari. Vbi n. opinio religionis antesignana præcessit vsq; ad mortem pro ea depugnandum esse, persuasio adhærens omnia præstãtiora pessundare conatur aduersaria. Et proinde qui rempublicã tractant, in hac parte diligentius inuigilare debent, & si emendari nequeant errores, satius erit tollere receptacula & scholas erroris, exemplo Zenonis imperatoris, qui scholam Edissenam, q̃ Persicam vocabant tanquam quæ Nestorii & Theodori doctrinam traderet, subuertit & abrogauit. *e*

e Theodo. lector li. 2. collectanearum historiæ ecclesiasticæ. in bibliotheca sanctarum 2.

De legum scientia, seu earum schola.

CAP. XI.

ALia moralis philosophiæ pars in iurisprudentia & scientia de legibus versatur, quæ consistit circa præcepta, *honeste viuere, alterum non lædere, suum cuique tribuere. f* Regum & gubernantium munus est leges cõstituere, eas docere, & exsequi. Sic refert Berosus *g* quadragesimo tertio anno Nini Ianũ, quem quidam putant Noachum, in Thuscia, & Vetulonia iura dixisse, docuisseq;. Nulla respublica cuiuscunq; sit generis inueniri potest, in qua leges non fuerint tanquam regulæ viuendi statim constitutæ & postea auctæ. Et Moyses moderator Israeliticæ pentateuchum & legem edidit. Zoroastres leges populis dedit, easque præstigiis etiam confirmauit Zoroastres simulata diuinitate sic dedit Arianis, *h* vt Menas persuasit Ægyptiorum multitudini scriptis vti legib. quas sibi à Mercurio datas in salutẽ hominum affirmabat, *i* vt postea Amasis Ægyptiorum rex leges scripsit, quem tradunt de his quæ ad monarchas pertinent, deque omni Ægyptiorum œconomia præcepisse.

f dicta iuris præcepta, de iustitia & iur. apud Iustin. nã Vlp. in l. iustitia 10. § iuris præcepta, eo. tit. P.

g Berosus lib. 4. in Nino.

h Diodor. li. 1. cap. 5.

i Diod. Lib. 3.

2. Cato maior, sextum etiam & octogesimũ ætatis annum agens, alioquin eloquentissimus, intelligens ad reipublicæ administrationem & legum cognitionem valde esse necessariam, id egit vt iuris ciuilis quoque esset peritissimus *k*: Vt Seruius *l* Sulpitius prouectiori ętate cœpit operam iuri ciuili dare, & effectus est maximus Iurisconsultus. Dicebatque Aristoteles, Iuuenes quidem ad dicendum promptiores, at non ita iurisprudentiæ vt maiores, idoneos: quia rudes adhuc sunt actuum vitæ. *m*

k Val. Max 8. c. 7.

l l. 2. § Seruius de orig. iur. P.

m Arist. ethico.

3 Liquet ex Pompeio *l. 2. de orig. iur.* P. iuris & legum ciuilium explicationem, primum fuisse apud Pontifices: deinceps publicatis legum actionibus in vulgus, iurisperitis concessam, qui & antecessores dicuntur, & apud Gręcos & Latinos. Narrat Suidas Dicearchum Messenium, Aristotelis auditorem, scripsisse rempublicam Spartiatarum, eiusque librum vt quotannis in Ephororum prætorio puberibus auscultantibus recitaretur, lege sancitũ fuisse apud Lacedæmonios & longo tempore obseruatum.

4. Res omnium in republica maxima, iudicium de commodis & iustis & inter ipsos ciues, quod est reddendum à iurisperitis in bene instituta republica: cũ sine illis ciuitas recte habitari nequeat, *n* & felices sint contra respublicæ, si eam docti & sapientes regant. *o* alioquin inutiles leges, si illæ non manifestarentur, & in his nõ assuescerent ciues: qui neque assuescere his possent si nõ instituerentur in illis *p* cum iura stare non possint nisi sit aliquis iurisperitus, qui ea in melius quotidie non producat. *q*

n Ari. 3 politico. ca. 1.

o Cic. ad Q. fratr. ex Pla.

p Arist. li. 5. ca. 1.

q l. 2. § post hoc deinde de origine iur. P.

5. Finis institutionis iurisprudentiæ in legibus Iustiniano, vt ab eruditis respublica per partes illis commissa, recte possit gubernari, *r*

r § fin. in proœmio institutionũ. § discip. in proœm.

&

& totus illuminetur mundus, & ad obediendum Deo & principi vita informetur. *a* sumitur ex seminario scholasticorum institutorũ, copia doctorũ, qui velut stellę in perpetuas æternitates mansuri ad iustitiam erudiãt multos. *b* Hinc procedunt velut ex æquo Troiano aduocati, qui pro republica in defendendis oppressi laborant, *c* hinc magistratus, iudices, curiones, sacerdotes, episcopi, cardinales. Docet & rescriptum co. Diocletiani & Maximiniani *d* scholarib. redditũ, quo docetur eos ad vtilitatem reipublicę pertinere, talemq; eorum spem: *Cum vos adfirmetis*, inquiunt, *liberalibus studiis operam dare maxime circa iuris professionem, consistendo in ciuitate Berytiorum prouincia Phœnicia, prouidendo vtilitati reipublicæ & spei vestræ: decernimus vt singuli vsque ad vicesimum quintum annum ætatis suæ, studiis non auocentur.* Iura pontificia quoque, & sacrosancta concilia existimarunt, seminaria discentium pertinere ad bonum reipublicæ Christianæ, & Deo fouenda & augẽda esse. *e*

a in . . habi. re ... pro patre. Cod.

b c. fi. de magistris ca. cum ex eo, de elect. in sex. & ibi glo. & in ca. fin. a l verba, in scho. de rescript.

c l. aduoc. de aduo. diuer. iu dic. Cod.

d in l. 1. qui ætate vel profess. se excusant. li. 10. C tit. 49.

e ca. cum ex eo. de elect. in sex. ca. 1. & toto. titu. de magistris concilio Tridentino sess. 23. ca. 18.

De artibus liberalibus dictis in genere

CAP. XII.

NEcessarias ad rempublicam & societatẽ humanam constituendam artes esse, quæ ingenuos homines exerceant, iam olim omnibus fere legislatoribus & principib. placuit, & præceptores ad eas docendas proinde vtiles, & remunerandos mercedibus, vt ait Vlpianus *f* & liberalia inquit studia accipimus, quæ Græci, ἐλευθέρια μαθήματα, appellant: Rhetores continebuntur, Grammatici vocat, vt Aristoteles ἐλευθερίους ἐπιστήμας liberales sciẽtias: Cicero in primo de oratione ingenuas, veluti ingenuo & libero homini cõueniẽtes. Augustinus *g* seculares artes, à recẽtiorib. quibusdam dictas refert. Plinius *h* quo tẽmpore auaritia & habendi cupiditas aberrata seculo, & principes sine ambitione suis contenti viuebant, ait, animi bona exerceri, & artes ab ipsis imperantibus liberales excultas, vbi autem incessit libido auaritiæ & dominandi, in seruitutem degenerasse: verba eius sunt. *Nimirum alii subiere* inquit, *ritus, circaque alia mentes hominum detinentur, & auaritiæ tantum artes coluntur. Antea inclusis gentium imperiis intra ipsas, ideoque, & ingeniis quadã sterilitate fortunæ, necesse erat animi bona exercere, regesque innumeris honore artium colebantur. & in ostentatione has præferebant opum, immortalitatem sibi per illas prorogari arbitrantes. Quare abundabant, & præmia & opera vitæ. Posteris laxitas mundi & rerum amplitudo damno fuit: postquã senator cẽsu legi cœptus, iudex fieri censu, magistratum ducemq; nihil magis exornare, quam census: postquam cœpere orbitas in auctoritate summa & potentia esse, captatio in quæstu fertilissimo, ac sola gaudia in possidendo, pessum iere vitæ pretia, omnesq; à maximo bono liberales dictæ artes in contrarium cecidere, ac seruitute sola profici cœptum.*

f Vlp. in l. 1. de extraord. cognit. lib. 50 P. t. 13.

g Au. li. 6 de ciuit. Dei c. 1.

h Plin. li. 14 in proœmio

2. Sunt istæ artes liberales veluti institutiones quædam ad notitiam sapientiæ & iustitiæ seu veræ philosophiæ, quæ omnia complectitur, qualis potest esse iurisprudẽtia, quæ & diuinarum & humanarum rerum est notitia *i* Ita dictæ ingenuę & liberales scientiæ & artes, vt distinguantur ab illiberalib. nempe dignis potius seruili q̃ libero ingenio, & à sordib. vilibus circumforaneis, & quæ plus exigunt laboris manualis quam ingenii, & ad lucrũ potius quam ad animi exercitium pertinent. Et in synodi Eugenii papę 2 *k* de quibusdam inquit, locis ad nos refertur, neque magistros, neque curam inueniri pro cura literarum, id circo in vniuersis episcopiis subiectisq; plebib. & aliis locis, in quibus necessitas occurrit, omnino cura & diligentia adhibeatur, vt magistri doctores constituantur: qui studia literarum liberaliumq; artium dogmata assidue doceant: quia in his maxime diuina manifestantur, atq; declarantur mandata. Et Clemẽs papa 1. epist 5. ad suos discipulos. *l* Cum ex diuinis scripturis integram quis & firmam regulam veritatis susceperit, absurdũ nõ erit, si aliquid etiam ex eruditione communi ac liberalibus studiis, quæ forte in pueritia attigit, ad assertionem veri dogmatis cõferat: ita tamen vt vbi vera didicerit, falsa & simulata declinet.

i l. iustitia est 10. §. 2. de iustit. & iur. T.

k in c. 12. de quibusdam 37 dist.

l c. relatum est nobis 14. ef. ca 37. distinct.

3. Iuuant humaniores literæ vel ex eo religionẽ Christianã, q̃ per eas errores deteguntur gentiliũ, & veluti ꝓpriis gladiis conficiũtur. Quare Iulianus apostata à fide, ecclesiam Dei, & religionẽ verã Christianã euertere satagens, scholas Christianorũ claudi p̃cepit, & bonas literas, quib. religio à maioribus constituta propagataue erat, discere vetuit. *m*

4 Decepit aliquos opinio, religionem sine bonis disciplinis posse integriorẽ cõseruari: & fuerunt, qui ita eas abhorruerunt, vt in inscitia cõsenescentes, aperuerint hęreticis viã inuadendi gregem dominicum, pastorib. mutis & elinguibus, qui vix quæ legerent vel grammatice intelligerẽt. Sed fuit illa techna dæmonis, qui dum dormirent homines superseminauit zizania. Scripserat etiam Lutherus aliquando ad germanicam nobilitatẽ Aristotelis physica, metaphysica, ethica, protinus

m Augustin. li. 18. de ciuit Dei c. 52 Nicepho Calix li. 10. ca. 25. Socr. li. 3 histo. ecclesi. ca. 16.

aboleri debere. Ex quo fonte Melanchthon & Carolostadius suum hauserant virus: &, vt suam magis ꝓderent insaniā, Carolostadius ex archidiacono factus est agricola: in rure Witembergensi: Melanchthon in pristinā artem pistoriam meditabatur: pleriq; adolescentes artium liberalium combustis libris mechanica opificia complexi sunt. Deniq; hac prodigiosa illorum homuncionum temeritate eo res perducta est, vt multis locis scholæ clausæ tenerentur annis aliquot, donec Lutherus ex sua pathmo vel relegatione veniens, Philippū Melanchthonem hoc nomine castigauit, & Carolostadium ex Witembergensi ditione exegit, dicens per se philosophiam bonam esse libro edito, coegit n. veritas, palinodiā vel inuitum cantare. *a* Abusus certe gentilium in literis ꝓphanis, erroresq, inserti cauendi sunt Christianis, neq; sine antidoto bonorum pceptorum sumendi aut sequendi: oportet autem quæ bona in illis sunt tanquā ab iniustis possessoribus, repetere. fuerunt n. in pluribus lumine rationis & aliquando diuino illustrati, vt asina Balaan, & loquuti sunt & scripserūt conuenientia hominib. reipublicæ, societatisq; humanæ moribus & virtutibus, & Deum cognouerunt aliqui, sed non tanquam Deum glorificauerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis, vt ait D. Paulus. *b* miscuerunt errores ideo suis scriptis, quos expurgare & separare oportet ducis seu præceptoris catholici institutione.

a Scribit Surius lib. historia gestorum suo tempore per orbem.

b ad Roma. ca. 1. ver. 20. 21.

5. Fuerunt & sunt aliqui contemplationi diuinæ maiestatis & orationibus ex professo addicti, quibus & vacare literis humaniorib. & liberalib. nec quidem nocet: sed nec etiam opus est tanquam ad certum alium finem, qui hoc medio non indiget ex proposito tendentes: & qui ita tempus suæ professioni necessarium, in his teneret, videretur quibusdam reprehensibilis, non quidem quod malæ sint disciplinæ, sed quia non bene propter institutum contrarium propositum discantur. non enim sunt omnes doctores. non omnes Apostoli: & vnusquisque in vocatione qua vocatus est in ea ambulare debeat. *c* Quod frater Ioannes de Scratia, tempore S. Francisci ex eius ordine, eius minister erat Bononiæ & valde literatus, qui absque licentia eiusdem B. Francisci ordinauit studium Bononię, quamobrem dure reprehensus fuit à B. Francisco, dicente, *Tu vis destruere ordinem meum, desiderabam enim & volebam exemplo domini mei, fratres meos magis orare quam legere.* rediensq; Bononia, dura maledictione ei maledixit, statimque cœpit infirmari, ideo decumbens misit ad S. Franciscum vt retractaret maledictionem, cui respondit, quod illam iam confirmasset Dominus IESVS in cœlo, vt esset maledictus, acciditq; vt caderet subito quædam gutta ignea & sulphurea de alto supra corpus illius infirmi, quem & lectum in quo iacebat perforauit, & ita miser cum maximo fœtore exspirauit. Forsan tamen ibi non studiorum exercitium, sed quod sine licentia superioris fuisset introductum damnandum erat, & superbia quæ inficit meliora quęq; & ab humilitate reuocat, quæ regularibus super omnia cum obedientia commēdata est. Scientia etiā inflat, ni freno rationis cohibeatur, & quidā eo modo etiam scientia, quæ vtilissima etiam aliis est, in sui perniciem misere abutuntur, vt & Pharisæi sapientia diuina. Sic refert D. Gregorius *d*, B. Benedictum Nursia ortum, Romā ad studia liberalia discenda missum, ea reliquisse & in religionem transisse, cum in studiis videret multos per abrupta vitiorum abire. Pia mens huic, qui se ex periculo imminente, & quo offendebatur subdexit: Sed non damnandæ artes, quæ & periculum si bene tractētur fugare & vincere possunt. Quæ & iam aliquibus non conueniunt, tamen ad ornatum & necessitatem totius reipublicæ requiruntur. Sicuti necessarius ordo nubentium & matrimonii, probata virginitas, ordo ecclesiasticus necessarius, sacramentumq; Eucharistiæ, quæ tamen vt alia omnia necessaria sunt corpori reipublicæ perfecto, singulis necessaria non sunt. Qui ergo artes liberales non conuenire putant, vel qui illis se sufficientes nō norunt, non ideo aliis adimere, vel non conuenire arbitrari debent. intituimus nos in tractatione nostra in vniuersum, rempublicam, & in genere non quæ separatim singulis conuenire possunt potissimum consideramus.

c Sicut scribitur in 7. li. exemplorum patrum narratio 36. ex actibus S. Francis.

d D. Gregor. 2. li. D. a.

6. Atque sic artes liberales conuenire libero & ingenuo populo ad viuendum & gubernandum necessarias putamus: & cum illis retineri mores bonos & patrias consuetudines, & quæ Dei quæue hominum sunt conseruari. Neque quippiam aliud magis stolidum & hebetem reddere populum potest, quam harum priuatio & exterminatio. Quod sibi proposuit. Edoardus primus eius nominis rex Anglorum, dum subacta Scotia, omnes consuetudines Scotorum abolere statuit, vt vna cum moribus etiam animi cum Anglis coalescerent historias omnes Scotorum concremari, & sacrarum & prophanarum volumina, eruditionis nomine claros Onoxium relegauit ne illorum institutione effecti sapientiores, iugum reiicerent *e*. Myttilenenses maris imperium

e Hector. Boetius li. 14. q. h. flo.

perium tenentes, sociis qui desciuerant imposuerunt pro grauissima pœna, ne liberos suos docerent literas, aut artes liberales, vt ita in inscitia & ignorantia ætatẽ transigerẽt *a*. Sic Xerxes Babyloniis ob eorum defectionem infensus, postquam eos recepit, ne arma ferrent imperauit, ne vacarent bonis literis, sed psallerent, tibia canerent, lenocinia & cauponas exercerent: & tunicas ferrent, sinuosas *b*. Iustinus refert fere simile de Cyro & Lydiis: cum enim occupato bellis Cyro rebellassent Lydii: iterum victis arma & equi adẽpti, iussique omissis bonis artibus & virtutis exercitiis, cauponas & ludicras artes & lenocinia exercere. Et sic gens industria quondam potens, & manu strenua, effœminata mollitie luxuriaque virtutem pristinam perdidit: & quos ante Cyrum inuictos bella præstiterant, in luxuriam lapsos, otium ac luxuria superauit *c*.

a Ælian. lib. 7. variar. histor.

b Plutarch. in apopth.

c Iust. li. 1. histor ex Trogo.

DE REPVBLICA, SIVE DE POLITICA CIRCA STVDIA & Scholas & collegia. Liber XVIII.

De studiis, artib. seu scientiis, in genere in scholis literariis tractandis, vel non docendis publice vel priuatim.

CAPVT I.

STvdia literarum & artium, sunt veluti materia circa quam versantur, & præceptores docentes, & discipuli discentes: & ex qua salus, vel obuersio aut saltem corruptio maior, oriri potest in republica. Studium generaliter dicitur *d*, animi assidua & vehemẽs ad aliquam rem applicata, magna cum animi voluptate, occupatio: vt philosophię, poeticæ, & similium studia dicuntur. Quia vero animi humani, multæ occupationes & variæ & in diuersis intenditur animus & diuersis delectatur, ideo & diuersa recte dicuntur esse studia. Nos hic non de cunctis sed de liberalibus quæ homines tantum liberos decent & ingenuos agere proponimus, de quibus & Cæsares titulo *e* de studiis liberalibus vrbis Romæ tractarãt. dicta Vlpiano *f* ἐλευθέρια μαθήματα, seu artes liberales *g* quas in republica addiscere permissum est & docere, vnde liberalium artium dicti professores *h*. Inter has numerantur grammatica, geometrica, philosophia, medicina, iurisprudentia à quibusdam Cæsaribus & iurisconsultis tantum *i*. Sunt aliæ omissæ, quarum professiones vel priuilegio non ornentur per se, vel quod sub aliis contineri videantur, vel quia non omnibus pari modo probata sint eorum studia, vt dialecticæ, vel poeticæ, aut similes de quibus pauca suo loco diximus. Diuus Augustinus istas artes & scientias à quibusdã recentioribus seculares potius dictas testatur. Fuerunt tamen postea scholæ institutæ & priuilegiatæ vbi istæ disciplinæ seculares, & aliæ postea additæ, pontificii & diuini iuris, seu iuris canonici & theologiæ. *k*

d Cic. in 1. de inuentione.

e lib. 11. Cod. tit. 18.

f Vlpian. in lib. 1. de variis & extraord. cognit. P.

g vt Plinius li. 14. & C. certo ingenuas 1. de vat.

h l. 3. de profes sore & medic. li. 10. C. tit. 52.

i vt in l. vnic. de studiis liberalibus vrb. Romæ lib. 11. C. tit. 18. d. l. 1. de variis & extraord. cog. lib. 50 P. tit. 13.

k August. li. 6. de ciuit. Dei cap. 2.

2. Obiiciunt Græci liberalibus studiis, φαύλας ἐπιστήμας, id est, viles & sordidas, seu circũforaneas & viles artes *l*. Dicuntur & studia illiberalia, artes vel scientiæ vetitæ, vt diuinationes, sortilegia, & similes quæ se mathemascos nomine fucant *m* & mathematicæ disciplinæ appellatione suas ineptias & impietates inculcant, prout etiã mathematici improbi à republica arcentur Astrologi iudiciarii, qui se profitentur cuiusque fata nosse, & natales syderum obseruationes, augeres, & similes. *n* Qua in re ad salutẽ reipublicæ sollicitudo pertinebit, culpam similem iudicare, tam prohibita discere quã docere. *o* Puniunt & leges *p* mathematicos, qui vetitas artes discunt & docent, nisi parati sint codicib. erroris proprii sub oculis episcoporũ incendio concrematis, catholico religionis cultui fidem tradere, nunquam ad errorẽ primum redituri: prout & factum fuit tempore Apostolorum, quando diuus Paulus Ephesi annunciabat verbum Dei, quo multi eorum qui fuerant curiosa sectati, cõtulerunt libros, & combusserunt eos coram omnibus. *q* Atq; Cæsares libros improbatæ religionis habere, describere, aut legere prohibuerunt *r*: eosque iusserunt inquiri diligenter, & publice comburi, vt Nestoris, Apollinaris, Eutychianorum *s* & similium improbatæ lectionis. *t*

l Budæus ad l. 1. de variis & extraord. cogn. P.

m in l. 2. de malef. & mathemat. li. 9. C. tit. 18.

n c. illud & 4. sequ. 26. quæst. 2 c. 1. & seq. 26. q. 3. l. etsi excepta. 7. C. de malefic.

o in l. culpa 8. C. de malefic.

p l. mathematicos. 10. de episcopa. audien. C.

q actorum cap. 19. vers. 19.

r l. damnato. 8. §. final. de hæret. l. quicunque §. nulli vi. sub eo tit. de hæret. C. l. ex manichæo. 16. grata constit. eo. tit. l. 3 §. 1. de sum. trin. C.

3. Studia itaque reipublicæ erunt illa legitima, quæ reprobata non sunt: & scholæ legitimæ, vbi ea quæ probata sunt & non vetita discuntur & docentur. generalia etiam & particularia studia sunt: ea generalis vniuersitas literarum dici poterit, si encyclopædia studiorum seu artium liberalium ibi doceantur. etenim ἐγκύκλιος παιδεία circularis scientia & ex omnium orbe confecta: & encyclos disciplina vt corpus vnum ex pluribus membris, composita. Sunt enim singularum scientiarum & disciplinarum fines & separati & certi: seu ita per gradus subordinati, vt finis & extremitas vnius sit alterius proxime sequentis initium, & via ad præstantiorem & vtiliorem. Quare ex artibus, ex scientia, eaque verissima Aristotelis, quædam sunt principes, quas ar-

t l. 4. cetera, 4. famil. ercis. P. vt factum apud Ethnic. vt refert Liui. lib. 29. Iulius Paulus li. 5 senten. in tit. 21 § 2. & lib. eo. tit. 2. § fin.

chitectonicas dixit, q suffectas sibi aliasartes habét veluti suggestrices &ancillares. Quædã sũt subseruientes&ppter illas præcipuas,atq; singulares in suis finibus cum omnium scientiarum & actionum singularum proprii sunt fines, vt medicinæ proprius finis, sanitas, fabricæ naualis, bellicæ & imperatoriæ, victoriæ, œconomicæ seu dispẽsationis domesticæ diuitiæ: grammaticæ, rhetoricæ, dialecticæ, physicæ sunt & pprii fines. Verum isti omnes fines generalem finem habent vt vltimum. Et omnes ad vnum corpus ciuile instituendum & conseruandum pertinent.

4. In hoc corpore quoq; ciuili quod ex singularibus, personis *a* proprio corpore & anima compositis, tanquam ex membris cõstat, considerantur & duo generaliter: corpus ipsũ & anima circa corpus finem ponit præcipuum, & eius conseruationem proponit medicina, circa animam præcipue theologia, circa vtramque partem sollicita politia humana seu ciuilis ars, *b* quæ integrum & viuentem curat hominẽ, eiusq; actiones vtriq; parti legib. accõmodis, vt corpus rationi obediat, *c* & animæ, & vt vtraque pars secundũ voluntatem Dei disponatur, sic & viuat, & societatẽ prout singulis & vniuersis conuenit instituat, regat & tueatur atque ita iurisprudentia *d* ciuilis ars, finalis omnium est diuinarum atque humanarum rerum notitia iusti atque iniusti scientia, *e* & vt antea diximus.

5. Rursum in hac politia humana partes duæ præcipue subordinatæ quarum vna respicit præcipue spiritalia, & personas, quæ ea pertractant, vt eis annexa: quæ iure põtificio seu ecclesiastico, eoque præcipuo in his reguntur & disponuntur. Alia quæ principaliter corporalia temporalia seu secularia disponit & regit: & iure secularium personarum & legibus eorum temperatur, vtraque pars iuri diuino legibusque diuinis subiicitur. *f*

6. Constituit etiam Aristoteles, *g* ciuilem quandam prudentiam seu φρόνησιν quam & vocat ἀρχιτεκτονικήν, nempe νομοθετικήν, id est, legum ferendarum peritiam, quæ communis omnibus superioribus est, quę habet descriptionem operis futuri: vt prudentia quasi ꝓuidentia, dicatur propria & præcipua, virtus imperantium. Perscribunt leges facienda, vnde architecturæ nomen penes illas est, & penes principes, cumque ad quem pertinet sanciendi leges potestas, diciturque esse exemplar: vulgus gallorum, dicit *le modelle* ad quod opus fingendum est. Architectura quippe est *h* scientia plurib. disciplinis & variis eruditionibus ornata, cuius iudicio probantur

a *Vitruuius li. 1. cap. 1.*

b *Aristo in prin. li. 1. de moribus*

c *l. rerum mixtura de vsu. P.*

d *cui subsunt omnes disciplinæ & scientiæ. Aristot. 1. de moribus ca. 2. & li. 3 polit. cap. 2.*

e *l. iustitia 10. §. 2. de iust. & iur. P. §. 1. eo ti. apud Iustin.*

f *ca. 1. humanum genus, 1. dist. apud Gratianum in decreto.*

g *Arist. 6. de morib.*

h *Vitruuius li. 1. de architectura ca. 1.*

omnia, quæ cæteris artibus perficiuntur opera. Huius partus sunt leges quæ in scholis leguntur & explicantur, in tribunalibus & praxi digeruntur & executioni mandantur. hæc ars ciuilis est, quæ de rebus politicis tractat maxime ingenua, *i* perfecta philosophia non simulata quæ vrbes peperit. *k* dissipatos homines in vitæ societatem reuocauit. Ex feris & agrestibus reddit mites, eos domiciliis & coniugiis copulauit, quę legum inuentrix, magistra morum & disciplinę, virtutum indagatrix, & expultrix vitiorũ. Vt autem apem cunctis germinibus insidere videmus, à quolibet autem aliquid accipere vt dulcissimum mel conficiat intra alueum: sic & bonarum disciplinarum auidos nihil intentatum tenere operæ prętium fuerit, vndecumque autem vtilia colligere: cum vix vel & tanta diligentia naturæ quispiam vincere possit errores. *l* Et ad eam philosophiam consequendã Christianam primariamque in republica regenda scientiam, & ad veritatem indagandam oẽs artes & disciplinas necessaria esse, contendit pluribus Clemens Alexandrinus *m* *Nonnulli inquit, qui se putant ingeniosos esse neque philosophiam attingere volunt neque dialecticam sed nec contemplationem discere naturalem, sed solum nudam fidem requirunt, perinde ac si cum nullam vitis curam gesserint, velint ab initio statim botros accipere. Dicitur autem dominus vitis allegorice, n à quo cum diligentia & agri colendi arte, qua fit ratione & sermone fructus est vindemiandus putare oportet fodere & ligare & reliqua facere. Falce vt sentio, & ligone & aliis rusticis instrumentis ad vitis curam opus est, vt nobis fructum producat esculentum, Quẽadmodum autem in agricultura, ita in medicina: ille vtiliter didicit, qui varias attigit disciplinas, vt possit melius colere & curare, ita hic etiam bene & vtiliter eruditum existimo, qui omnia refert ad veritatem.* Adeo vt ex geometrica & musica & grammatica & ipsa philosophia colligens quod est vtile nullis insidiis interceptam seruet fidem Athleta contemnitur qui prius se instruxit ad certamen: & gubernator laudatur, qui multam rerum habet experientiam, qui mores nouit multorum hominum, & medicus qui multa expertus est.

7. Studia generalia hodie seu publica dicuntur, scholæ, in quibus publicæ ex priuilegio *o* pontifi. summi vel principis vel antiqua consuetudine cuius initii non exstat memoria, studium est priuilegiatum, & permissa societas & concursus scholasticorum & docentium continens pro contento. Potest dici studium

i *Cicero 3. de orator. & auxilis sapientia in proœmio P. & quod tam in primis. l. 1 de instit. & iur. P.*

k *vt ait Cic. 5. Tuscula. nat. quæst.*

l *l. 6 et in pa. ...ca. vers 1 in fin.*

m *Clemens Alex. lib. 1 Stromaton.*

n *Ioan. ca. 15.*

o *glo in proœm pragmat. a sanctio §. quibus attente ad verb. general. glo. ad Clemen. dudum ad verbum, generalibus. de sepult. doctor. ad c. 2. de priuileg. in sexto Barth. ad proœmium pandectarum Panor. ad cap. tua, de cler. coniug.*

dium generale & vniuersitas, ratione eadem, quod studia quæ ibi tractantur vniuersis proposita sunt & sint publica, & gratis volentibus discere, proponantur ab institutis præceptoribus, sintque priuilegia vniuersis studentibus concessa. Neque ideo minus studia generalia dicentur aut vniuersitates, quod non omnes scientiæ ibi, sed certæ tantum tractentur & doceantur. Nam generalitas ad vniuersitatem non pertinet scientiarum, sed ad publicam causam docendi: prout enim placuit iis qui instituerunt & erexerunt & priuilegiarunt studia, scientiæ & artes ibidem legi publice tantum debent, & si aliæ legantur, non vtuntur priuilegiis quibus præscriptę docendę, & earum doctores & auditores vtuntur & potiuntur. Non enim actus agentium operantur vltra illorum intentionem *a*. Sic Cęsares & Romani habuerunt in studiis liberalib. seu generalibus vrbis in capitolio priuilegiatis, tantum certas prius artes, quibus post ea addita studia philosophię & legum ciuilium, & professor vnus philosophię, duo iuris, qui leges explanarent *b*. Atque Honorius 3. summus pontifex, non permittit Lutetiæ Parisiorum, in studiis generalibus legi iura ciuilia Romana (eo quod ibi, inquit, non esset eorum vsus) nec in ciuitatibus vicinis, quæ consuetudine & moribus reguntur: voluit tamen alias artes primas & philosophiam, & medicinā & iura pontificia seu decreta pontificum, cum priuilegiis legi & audiri *c*. Nulla contra mentio de legendis pontificalibus decretis tempore Iustiniani in erectione studiorum in Berytho Constantinopoli, Romę: sed tantum legum ciuilium & Romanorum *d*. Neque etiam vbique leges docentes, habuerunt priuilegia generalibus studiis concessa: sed tantum si certis locis deputatis cum priuilegio, docerent. Sicuti & Lucius Seuerus pater & Magnus, Antoninus Caracalla rescripserunt, referente Modestino *e*. *νόμων δὲ διδάσκαλοι ἐν ἐπαρχίᾳ διδάσκοντες ἄφεσιν οὐκ ἕξουσιν· ἐν Ῥώμῃ δὲ διδάσκοντες ἀφίενται*, id est, *legum vero doctores in aliquo præsidiariis docentes remissionem non habebunt: Romæ autem docentes à tutela & cura remittuntur*. Placuit & Antonino Pio *f* minores ciuitates quinque medicos immunes habere posse, tres sophistas, & tres grammaticos: maiores autem ciuitates, septem qui curent, quatuor qui doceant vtramque doctrinam: Maximas vero habere posse decem medicos Rhetores quinque, & totidem gramaticos, de aliis pfessoribus nō meminerunt ibi.

a [illegible] *non omnis* [illegible] *de reb. credit. P.*

b l. vnic. de studiis liber. vrb. Romæ.

c ca. super specula, at de priui. lib. 3. ti. 33.

d §. hæc autem tria volumina, in proœmio Pandectarum.

e l. sed & reprobari. §. 6. §. fin. de excusa. tutor. li. 27. T. t. 1.

f d. l. 6. §. est autem.

§. Christianæ Academię perfectę vt plerūque habentur, cum omnibus scientiis diuini & humani iuris complentur. Aliquando tantum habent iuris diuini & humani nempe Theologiæ & pontificii & ciuilis iuris professiones, qualis illa fuit Innocentii 4. vniuersitas in curia Romana fundata, cui tamen generalis studii priuilegia concessit. *g* Quam postea auxit Innocentius alius in concilio Viennensi *h* & adiecit vt Romę & vbicunq; Romanam curiam residere contingeret, Hebraicæ Chaldaicæ, & Arabicę linguę professores haberentur, atq; eodem incremēto ornauit generale studium Parisiense, Oxoniense, Bononiense, & Salamantium. Hinc Eugenius 4. postea, omne genus literarum adhibuit prætæ curiali Academię *i* Sic n. augeri bonum reipublicę Christianæ existimarunt, si sub auctoritate publica eiusque cura, vniuersę doctrinę traderentur cum puritate Christiana, & gratis, maxime iuxta personam & in comitatu summi pontificis, vt & aulici & reliqui, qui eo confluerent, ex puris & putis fontibus possent integritatem & perfectionem disciplinæ haurire. Maxima certe discentium cōmoditas, vt in vno eodemque loco, possint & præcipuas primas literas & præstantiores, per gradus sine alia peregrinatione addiscere, possentq; post humaniores & pparatorias artes ex tribus, medicina, ciuili, vel theologica quę sunt veluti triplices præcipue scopi studiorum, quam sibi commodiorum videant scientiam eligere. Quod non conceditur in aliis etiam priuilegiatis, quibus vniuersæ scientiæ nec leguntur nec doceri possunt. In quibus nihilominus quæ ibidem tractantur cum priuilegio, & cum audientium securamente, quia probatæ sunt ibi publicæ scholæ eorum, addisci possint, quamuis enim vniuersę disciplinę connexę videantur, tamen suos quęlibet fines habent, & ita separatim explanari & disci possunt.

g ca. 1. de priui. leg in 6.

h Clem. de magistris.

i Ti. [illegible]

De præceptoribus seu pædagogis iuuentutis in republica eligendis.

CAP. II.

QVia vero diximus institutionem puerorum & iuuentutis maxime curandū esse in republica, danda erit opera, vt pręceptores, pędagogi aut instituentes tales habeātur qui & docere & instituere sciant, possint, & velint: tales enim futuri sunt discipuli quales magistri & institutores: & vix aliter fieri potest, quin aliquid si non omnia retineant ex moribus doctrina docentium: vt in institutione puerorū antea dixi. Et sermo publicus etiam, delicta discipulorum refundere solet in pręceptores. Sic Seneca Neronis sui merito detrahentium capitur linguis, adolescentium suo-

suorum libertas, in Quintilianum refunditur: Et Socratem in pupillum suum fuisse clementiorem criminatur Plutarchus, epistola de politicis scribens ad Traianum. Tribuerunt Pythagoricis scholis antiqui vniuersas eorum publicatum euersiones, quæ ab illorũ persuasionibus & commeationibus ortę sunt, vnde & eorum cœtus concrematus fuit, *vt ait Polybius lib. 2.* & Atheneus quoque ex somniis reipublicæ Platonicę generatos tyrannos indicat *li. 12. dipnosophiston. c. 13.*

2 Sine pastore neque oues, neque quicquã aliud ordinate potest viuere: neque pueri sine pędagogo: neque ministri sine domino. *a* Pedagogia nihil aliud est teste Clemente Alexandrino, *b* quam bona à pueris in virtute institutio. Videndum itaque erit ordinibus rẽpublicam curantib. quales sint qui doceant, & qui admittantur, quibus imbuti moribus, nec omnib. hoc munus concedant & nisi probatis & dignis: & si iam probatos inueniant, corruptos reprobent. *c*

a Clem. Alexandrinus l. 1. pædagogia. c. 4.
b prædict. li. 1. cap. 5.

3. In optimo pręceptore requiruntur præcipue tria, doctrina, mores & diligentia. doctrina sit sana, elegans, non scurrilis aut rustica. Mores sint non ornatu prisco sed emendati, pbi, exemplares. Diligentia in interpretandis lectionibus non perfunctoria, & in moribus discipulorum obseruandis. Secundum M. Fabium Quintilianum *d* cura maior adhibẽda est cum adulti traduntur. quare primo exigit vt tenuiores animos sanctitas docentis ab iniuria custodiat, & ferociores a licentia grauitas deterreat. Sumant 2. ante omnia præceptores & institutores parentis erga discipulos suos animum, ac succedere se in eorum locum à quibus sibi liberi traduntur, existiment. *Tertio*, non austeritas tristis instituto ris, non dissoluta sit comitas: ne inde odium, hinc contemtus oriatur. *Quarto* sit in emendando, non acerbus, non contumeliosus. Sed nec iudicio discipulorum docere debet magister: sed discipuli iudicio magistri. *Quinto* loco pceptoris exemplum & vita modusq; agẽdi & viuendi, multum accelerat discipulorum & discentium peritiam & probitatem. Sic etiã & Lacedęmones vitę inculpatę exemplo, filios suos docebant: & plurimum conducebat, dum monebant: illos vitam temperatam discere, videre ipsos monentes talem vitam agere quotidie, sic videre prębere reipublicę obedientiam, magistratib. ipsos obtemperare diligenter, vt tradit Xenophon in Laconum institutis. Imo aut seruos aut rusticos aut peregrinos in conuiuium introducebant ebrios, vt eorum turpitudine conspecta iuuenes sobrios esse docerent, *e* Quare & Euripides in Troadibus, Græciam κουροτρόφον appellauit, non tam propter studium suscipiendi aut alẽdi liberos, quantum eosdem recte educandi.

c huc pertinent leges iuris Cæsarei l. 2. de professor. & medi. lib. 10. C. tit. 52. l. vnic. de studiis liberalib. vrbis Romæ. lib. 11. C. tit. 18. l. vnic. de professorib. qui in vrbe Constantinopoli li. 12. C. ti. 15. l. 6. §. sed & reprobari. de excusatio. tutor. T.
d li. 1. cap. 1.
e vt refert Plutarchus in Demetrio & alii.

4. Quando etiam patres sunt ad docendũ idonei, maxime in bonis morib. firmati, celerius, & firmius possunt plem quotidianis occasionib imbuere, & disciplinis si quas ipsi nouerint instituere: habent n. naturale imperiũ in filios, & filii natura nisi degenerent à ratione, parentib diligentius obtemperant, vel reuerentia naturali impulsi, vel persuasi, parentes esse sapientiores seipsis, neque quicquam q officere possit mandaturos, nihilque iniici quod noceat phibituros. Sic Dauid moriturus Salomonem paucis de officio suo sufficienter admonuit. 3. *Reg. 2.* Tobias filium, *Tobiæ 4.* Sic & Ascanium filium apud Virgilium Æneas paucis admonet, *disce puer virtutem ex me, verumq; laborem, fortunam ex aliis.* Cornelia vidua mater 12 liberorũ ex Tyberio Graccho, præclare illos instituit. Plutarch in Gracchis. Cato Censorius ipse filium. Plutarch. in Catone, aliiq; multi quos prosequi nominatim longum esset. Philosophiam Chaldæorũ & Ægyptiorum, pueri à patribus discunt idq; priuatim: & quia a teneris ãnis in ea doctrina erudiuntur, tum quia diutius in ea perseuerãt doctissimi euadunt. *f* Narrat & Herod. lib. 6. apud Ægyptios filium nullam artem quam paternam discere: proinde apud eosdẽ milites, qui Calasyries & Hermotybies dicuntur, nulli alteri arti operam dedisse, sed artem militarem didicisse filium à patre. Sic Agesicles Lacedæmoniorum rex, mirante quodam, quod qui discendi studiosus esset non admitteret Philosophantẽ sophistam, respõdit, horũ volo discipulus esse quorũ sum filius, vt ait Plutarchus in apophteg.

f Diodor. Sicul. li. 2. c. 1. & li. 1. cap 6.

5. At nõ ita apud Persas, quorum institutio & disciplina, & præceptores, & curatores seu doctores omni genere ætatis & conditionis, ex publico petebatur. Siquidem *g* erat Persis forum quod liberum vocabant, in quo & regia & cetera archiua erat structa, procul à foro venali, ne plebe instructi nundinationis se immiscerent malis morib Forum ad Archiua situm, in quatuor partes erat distributũ: Earum prima pueris erat destinata, puberibus altera, tertia natura ætate viris: quarta emeritis. Harũ partium cuiq; duodecim erant pfecti principes, quia hæc tota Persarũ natio in totidem et. trib. erat distributa. Præerant pueris delecti quidam ex seniorum cœtu, qui eos effecturi quam optimos videbantur. Adolescentibus quoque quidam de virorum cœtu lecti erant, qui

g vt scribit Xenophon in Cyropædia.

qui & hos optimos reddituri viderentur. Viris etiam quidam matura ætate præficiebantur, qui eos sic instructuri putabantur, vt quã maxime ipsis, præscripta & à magistratu summo imperata præstarent. Nec seniorib. quidem sui præfecti deerant, quippe quod etiam qui eis præessent deligerentur, vt & ipsi officio suo fungerentur. Pueri in publicis locis iustitiam, temperantiam, obedientiam, discebant: item sagittandi & iaculandi artem, vsq; ad annũ 16. aut 17. Recipiebantur inde per decem annos inter ephebos. Hi ad Archiua excubabant, regem in venatione comitabantur, custodiebãt vrbem, sagittis & iaculo certabant. Post, inter viros perfectos censebantur per vigintiquinq; annos militię apti. A quinquagesimo deinceps anno inter seniores connumerabantur, nec amplius militabant, sed domi ius dicebant, & magistratus eligebant. Cuiuis ex Persis ius erat liberos suos ad iustitiæ magistrorum ædes publicas mittere: mittebant autem, qui alere liberos in otio poterant: & qui mittebantur, instituti prædicto modo, inter perfectos connumerabantur.

6. Apud Lacedæmonios ex lege Lycurgi, *a* nemo pro arbitrio suo alere & instituere filiũ suum poterat. Sed omnes vt septimũ annũ excesserant, centuriati erant in Classes, & pari vnaq; libertate & cõtubernio colludere & studio vacare solebant. Apud eosdẽ magistri pueritiæ ex electis viris pædonomię, & hi per classes præficiebant eos, qui inter Irenas prudentissimi & pugnacissimi erant. Vocabant illos Irenas, qui duob. annis excesserant: Mellirenas, in pueris maximos. Iren, cũ annis viginti maior factus fuisset, ducebat cohortẽ suã in prælijs, eamq; habebat domi ad cœnã in ministerio. A cœna, Iren vni ex pueris canere iubebat: alteri quæstionem cui accurate respondendũ ei esset ponebat, veluti quis inter viros videretur fortissimus: aut quod ei videretur cuiuspiã factum. Et ex his assuescebant illos ab incunabulis indagare sagaciter de virtutib. Et cuiub. reddenda erat ratio dicti per cõpendiosa verba qui in eo peccasset, præbebat pro pœna Ireni mordendum pollicem. Subinde coram magistratib. & senio ib. Iren corrigebat pueros, vt specimen præberet quã recte & ordine pœnas exigeret, nec interpellabant illi multantem: verum digressis pueris plectebatur, si asperius quam oportuisset, aut remissius vindicasset.

a vt scribit Plutar. in eo. & Xenophon in rep. Lacedæmon.

7. Augustus Cæsar rectorem solitus est apponere ætate paruis ac mente lapsis, vt scripsit Suetonius in eo donec adolescerent, aut resipiscerent: ac plurimorum liberos & educauit simul cum suis & instituit.

8 Cauebant etiam Spartiatæ, non solum ne negligenter instituerentur pueri in republica, sed etiam ne adhuc minus probe instructi in alias transirent prouincias, in quibus male erudiri possent, quemadmodum liquere potest ex his, quæ narrat Plutarch. *in Apophthegmatib. Laconicis*, quod deuicto Agide, cum postularet Antipater pueros quinquaginta, respondit Etheocles Ephorus, non daturos pueros, ne minus instructi in patria disciplina, incompositi euaderent, & ciues non essent: senes vel mulieres, si placeret, bis totidem daturos: atq; denuntiante illo vltima ni accepisset, responsum publice reddiderunt, si morte imperes grauiora, æquiore animo moriemur.

9. Præceptores eligi debent speculorum instar, in quibus non sit vitæ vel doctrinæ macula: quia in illis iuuentus se metitur, seseq; componit. Sunt enim vt simiæ, quæ imitantur facta præceptorum, cum quibus velint nolint consuescunt. Ex illis, veluti ex fontibus, deriuantur riuuli, ex putis, boni: & ex coruo malum ouum, quemadmodum instructi à Pharisæis & doctrina Pharisaica imbuti, dicebantur à Christo & Diuo Ioanne, germina viperarum. *b* Et fertur Alexander Magnus retinuisse ab intemperato præceptore Leonide, intemperantiam. Magistri dicuntur præceptores hic, nomine generali, quod ad alia extenditur. Siquidem magistri dicuntur, quib. precipua rerum cura incumbit, & qui magis quam cæteri diligentiam & solicitudinẽ rebus quib. præsunt debent: & ipsi magistratus per deriuationem à magistris cognominantur. Vnde etiam cuiuslibet disciplinæ præceptores, magistros inquit Paulus iurisconsultus, appellamus, *c* à monendo vel monstrando. Et sicut à minus minister: sic à magis, magister. Et magistrare secundum Festum est regere, temperare, moderari: vnde magistri non solum doctores artium, sed etiam pagorum, societatum vicorum, collegiorum, equitum dicuntur: quia hi magis cæteris possunt: vnde & magistratus qui per imperia potentiores sunt quam priuati. Sic & vt ait Sozimus libro secundo ἡγεμόνα τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τάξεων ὅλων, μάγιστρον τῶν ὀφφικίων καλοῦσι Ῥωμαῖοι, ducem aut præfectum palatinorum, vocarunt Romani magistrum officiorum. *d* Sicut inueniuntur magistri Scriniorum, *e* Societatum, *f* magister populi qui & dictator, *g* ὡς διπλασίαν ἔχων δύναμιν, *h* habens potestatem maiorem ipsis consulibus: à cura ergo præceptores & magistri, eaque maxima & diligente, maxime in iuuentute dirigenda, cum difficile sit promouere iuuentutem ad virtutem, quia per se corrupta est vel

b Matt. c. 3 v. 7. & Luca c. 3. v. 7.

c l. quibus præcipua 57 de verb. sign. P.
d ti. de offic. magistr. officio. C. li. 1. ti. 31. de magistro officior. & de magisteria dignitate agit Cassiodor. li. 1. varia epistol. 12. & 13. & li. 10. epist. 33 & li. 3 epist. 12.
e de magistris sacrorum scriniorum lib. 12. C. tit 9.
f l. 14. de past. C. lib. 2 tit. 3.
g Cic. 1. de fini.
h Suid. & Varro 5 de lingua Latina.

faltem ad lapsum prona, & imbecillis facile corruit, difficile scandit per gradus aut stat. Puerorumque pædagogi multo magis in his quam postea reliqui laborant, atque partes diuersarum personarum in ea cura habere debent: similes patribus, quia eorum animos in spiritu quasi regenerant: item medicis, quia eos sanant à vitijs animæ tanquam à morbis: agricolis, qui prius purgant agros à sentibus & spinis, noxijsque herbis, & postea bonum semen inseminant: hortulanis qui in hortis inserunt, & innouant satione primam arborum qualitatem, mutantes propensiones naturales per doctrinam & philosophiæ vel melius per legis diuinæ præcepta. Institutio enim plus potest quam natura aut genitura parentum, vt docuit Lycurgus glorianti populo Lacedæmoniorum de nobilitate loci, per nutritionem duorum canum eadem matre natorum, quorum vnus ad venationem institutus potius leporem quam ollam, alius in culina nutritus potius ad ollam quam leporem, emissus cucurrit *a*

a Plutarch.

11. Similes & præceptores pastoribus in regimine gregis, atque figulis in opere fingendo. Rudes ad eos adducti formantur, sed non statim: sed veluti ferunt informes partus, ab vrso lambendo formari, paulatim dein instituuntur, auferendo & addendo, prout fert illorum natura. Quemadmodum statuarij ex rudioribus lapidib. & impolitis lignis, primum detruncant superflua, deinceps statuas præstantes efformant: & primū dolant, deinceps quæ volunt effingunt, vel animalia, vel homines, vel plantas, vel aliud quod volunt, vt non appareat amplius prima natura petræ vel ligni vnde formantur. Minor labor circa iuniores nondum vitijs radicatis imbutos. Vt nouitij serui aptiores ad disciplinam & ad suscipiendos mores Domini putantur veteranis, *b* volucres quas loqui docere velimus, iuuenes esse debere dicunt, & leonculos quos domare cupias. Sicut flectuntur in vtramuis partem virgæ si arborescant: minime, atque in male prius instituto puero, duplex præceptoris labor, eique duplex merces debetur. nam oportet primum dediscere male docta, & postea bona infundere: & quod peius est, non potest semel male charta scriptura repleta, omnino à mundi etiam præstantiore scriba corrigi: quin etsi eam radat semper quædam vestigia adhærent. Satagere autem debent præceptores, tamen vt si non possint emendare, saltem quantum consequi possint malam institutionem corrigant. Quare tales sunt eligendi, qui sciant modum, & ipsi tales sint, & pro modo studiorum, quibus imbuendus est iuuenis, idonei sunt quærendi præceptores, *c* vt in alijs pro magnitudine operis sunt eligendi qui ei sufficiant artifices. *d*

b l. præcipiunt ædiles 37. de ædil. edict. li. 21. D. tit. 1.

12 Et secundum iura Romana *e* magistros studiorum doctoresq; excellere oportet, moribus primum, deinde facundia. Ad illustrandos comitiua doctores, Theodos. & Valentinia in professoribus etiam grammaticis, sophistis, iurisperitis requirunt septem *f* qualitates, 1. vitam cum probis moribus, 2. docendi peritiam. 3. dicendi facundiam, 4. interpretandi facilitatem, 5. differendi copiam, 6. quod digni cœtu ampissimo iudicati fuerint, 7. quod docendi laborem sedulo ducant obseruatione iugi. Exstat nouella Alexij Comneni Cæsaris orientis, 6. de doctorib. quos ad dignitatem docendi eligi iubet, qui opere & verbo digni sint: vt eorum ratio habeatur, & ad doctrinæ ministerium introducantur. Sic dicebant inter laudes Domini nostri Iesu Christi, eius discipuli, *g* quod fuit vir propheta, potens in opere & sermone coram Deo & omni populo. Nā & cœpit Dominus primum facere, & postea docere *h* exemplo vitæ suæ firmans doctrinæ suæ veritatem & puritatem, & doctrina explicans & confirmans actus suos. Sic Esdras parauit cor suum vt inuestigaret legem Domini, & faceret, & doceret in Israel præceptum & iudicium. *i* Ita prior præ cæteris debet esse potens in opere & sermone, vt exemplo vitæ verboque doctrinæ, fratres suos & instruere possit in bono, & a malo etiam reuocare. *k* Est & primus discendi ardor, nobilitas magistri, vt ait D. Ambrosius *l*

c c. 12. de quibusdam 37. dist.

d in l. vni §. ideoq; ad hoc de nouo C. faciendo C.

e in l. magistros 7. de prof. & medic. li. 10. C. tit. 52.

f In l. vni. de profess. tit. qui in vrbe Constantinop. docentes ex l. meruerunt c. mitiud. li. 12. C. tit. 15.

g Lucæ c. 24 v. 19.

h 1. Act. c. v. 1

i Esdræ 1. c. 7. v. 9.

k vt dictum de prior. manifestarium in c. cū ad monasterium, de statu mona. lib. 3 tit. 35

l D. Amb. lib. 2 de virginib.

13 Sed a quibus præceptores eligi & probari debeant, aliquando disputatum, neq; etiam sine vtilitate aut periculo reipublicæ absolute determinari potest: vnde distinctionibus vtendum erit. Etenim ex præceptorum morib. aut doctrina seminarium fit reipublicæ: apud illos enim est officina scientiæ vel ignorantiæ, pietatis vel impietatis formatio vel corruptio ingeniorum puerilium, columnæ & fundamentum aut bonū aut malū reipublicæ, quia illinc prodeunt qui ad eā administrandā euocantur, quare interest principis, interest curiarū, interest populi & reipublicæ, in summa omniū curam subire scholarū, & videre nū ibi præpositi, doctores & magistri, tales sint, ex quib. respublica iuuari vel lædi possit. Dant summi pontifices priuilegia & principes, dat populus: ijsq; omnes stipendia & honoraria: æquum etiam est illos & de moribus, de vita, & doctrina certos esse. Lex exstat de his Iuliani Cæsaris, *nec repente,* inquit, *aut temere quis prosilire debet ad hoc*

munus

munus docendi sed vel à principe probari debet, quia princeps singulis ciuitatibus adesse non potest, ex eius iussu tudi io ordinis probari debet & decretum curialium mereri debet, optimorum conspirante consensu. a David cũ ordinaret rempublicam, & officia & ministeria regni distribueret, inter cætera & curam habuit doctrinæ docendæ: Atque ordinatus est Connenias cum filijs ab opera forinsecus super Israel, ad docendum & iudicandum. b Et ex iussu regis Assyriorum, missus est vnus de Sacerdotib. Israel in Samariam, qui doceret eos legitima Dei terræ. c Iosaphat rex Iuda, reformaturus rempublicam quam ei pater Asa reliquerat corruptam, cum eius cor sumsisset audaciam propter vias Domini, in quibus gradiebatur, etiam excelsa & lucos de Iuda abstulit: & tertio anno regni sui, misit de principibus suis Benhail & Obdiam & Zachariam & Nathanael & Micheam, vt docerent in ciuitatibus Iudæ, & cum eis Leuitas & sacerdotes. d Artaxerxes rex Persarum, concessit ad petitionem Esdræ filio Sariæ scribæ & doctori Legis Moysis doctissimo potestatem docendi populum Israeliticum per Regnum suum dispersum, cum potestate alios sibi coniungendi. e Communicauit autem illam concessionem Artaxerxes ex consilio septem consiliatiorum regni. Sic enim in epistola regis scriptum erat, *à facie enim regis & septe consiliariorum eius missus es, vt visites Iudæam & Ierusalem in lege Dei tui quæ est in manu tua, &c.* Lex erat Sophoclis f Amphiclidæ filij μηδένα τῶν φιλοσόφων σχολῆς ἀφηγεῖσθαι, ἂν μὴ τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ δόξῃ, εἰ δὲ μὴ θάνατον εἶναι ζημίαν. *vt non liceret vllum philosophum scholis præficere, nisi id senatus ac plebs ita decreuisset: qui secus faceret mors ei esset pro pœna.* Quæ lex causam dedit cur Theophrastus, qui scholæ præerat cum philosophis, Athenas migrauerit: verum sequenti anno, denuo reuersi sunt, cum à Philone Sophocli dies dictus fuisset, quo tempore Athenienses ea lege abrogata. Sophoclem talentis decem mulctarunt, decreuerunt q; philosophis reditum, vt & Theophrastus remaneret scholamq; vt antea regeret. Potuit esse forsan reuocationis legis Sophoclis ratio, non quod ipsa sancta & æqua non sit, quod pertinet ad concilium Senatus & principis: sed quia iam ipse Theophrastus ab Aristotele peritissimo antecessore delectus, & à populo iam probatus esset in scholis administrandis, & quod nõ esset immutandum quod bene constitutum tunc erat.

a l. magistros. 7. de professor. & med. c. li. 12. C. tit. 52.
b 1. Paral. c. 26 v. 29.
c 4. Reg. c. 17. v. 26. & 27.
d 2. Paral. c. 17. v. 7. & seq.
e 1. Esd. c. 7.
f Diog. Laert. li. 5. in Theophrasto.

14. Interest inprimis reipublicæ Christianę, ne temere in Ecclesia Dei officium prædicandi seu docendi quæ ad fidem pertinent & sacram theologiam, quisquam vsurpet, nisi prius à personis ecclesiasticis quibus illud ecclesiastica ipsa persona probetur. Constitutio extat Gregorij IX. Sum. pontif. quæ cum ratione ita sancit. g *Cum igitur nonnulli laici prædicare præsumant, vt verendum nimis exsistat, ne vitia sub specie virtutum, occulte subintrent. Nos attendentes quod doctorum ordo est in ecclesia Dei quasi præcipuus. Mandamus quatenus cum alios dominus apostolos dederit, alios prophetas, alios vero doctores, h interdicas laicis vniuersis, cuiuscunq; ordinis censeantur officium prædicandi.* Quare oportet ita hos doctores fieri & mitti: *quomodo enim inquit Apostolus, prædicabunt nisi mittantur.* i Cõsilioque generali sub Innocentio III. cautum, k vt omnes prohibiti vel non missi, qui præter auctoritatem ab apostolica sede, vel catholico episcopi loco susceptam, publice vel priuatim prædicationis officium vsurpare præsumserint excommunicationis vinculo innodentur & nisi quam citius resipuerint, alia competenti pœna plectantur. Probandi sunt a prælatis, qui hoc munere funguntur in ecclesia, num in illis vera sit doctrina, & num ea possit ecclesiæ prodesse & obesse, vt admonet Timotheum D. Paulus *Rogaui te, inquit, l vt maneres Ephesi cum irem in Macedoniam, vt annuntiares quibusdam ne aliter docerent, neq; intenderent fabulis & genealogijs interminatis quæ quæstiones præstant magis quam ædificationem Dei quæ est in fide. Finis autem præcepti est caritas de corde puro & conscientia bona, & fide non ficta, à quibus quidam aberrantes, conuersi sunt in vaniloquium, volentes esse legis doctores, non intelligentes, neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant.*

g c. sicut in vno corpore 14. de hæret. li. 5. ti. 7. & in c. cum ex iniuncto, 12. eo.
h ad Eph. c. 4. v. 12.
i 2 ad Tim. c. 3 ad Roman. 10.
k c. ex. communicamus 13 §. quia vero nonnulli, de hæret.
l 1 ad Tim. c. 1. v. 3. & seq.

15. Necesse credendũ omni spiritui admonet D. Ioan. m sed probandos prius si ex Deo sunt: quoniam multi pseudoprophetæ exierũt in mundum. Et multi sunt qui veniunt in vestibus ouium, qui intus sunt lupi rapaces: n & proinde prohibendi sunt, ne in gregem serpãt, nec admittendi nisi prius quã doceant, probẽtur ab ijs, qui in ecclesia præsules constituti & ordinati & subordinati sunt. Et hæc est missio ordinaria, à probatis & potestatem habentib. mitti ad docendum: extra quam & potest etiam esse alia inuisibilis missio, data potestate à Deo immediate, longe melior & dignior visibili: nempe quia illa diuina, hæc humana. Tamen cũ illa inuisibilis sit occulta, nõ facile creditur ei, q se inuisibili missione auctorum à Deo asseueret, o quũ hoc ipsum quilibet hæreticus asseueret, sed oportet, quod adstruat illam inuisibilem missionẽ per operationẽ miraculi, vel scripturæ testimonium speciale. Vnde cum Dominus mittere vellet Moysen in

m D. Ioan. ep. 1 c. 4. v. 1.
n Matt. 7. v. 15.
o c. cum ex iniuncto 12 de hæretic.

Ægyptum ad filios Israel, vt crederent ei quod mitteretur ab illo, dedit ei signũ, *a* vt conuerteret virgam in colubrũ, & virgam iterum reformaret. D. Ioan quoq; Baptista, speciale suæ missionis testimonium protulit de scriptura, dicens, *b Ego vox clamantis in deserto, parate viam Domini sicut ait Esaias propheta. c*

a Exod. 7.

b D Ioan. euãg. c. 1. D. Matt. 3

c Esaiæ 40.

16. Rursum etiam aliorum magistrorum quam Theologiæ curam & solicitudinẽ pertinere ad summum pontificem nemo dubitabit si considerauerit priuilegia quæ ab illo irrogantur, & potestatem quæ eius auctoritate conceditur docendi vbique terrarum, quod à solo summo pontifice pendet, quia is solus à Deo tanquam vicarius S. Petri & Dei, habet potestatem spiritualem in orbe vniuerso, & quatenus Christiani nominis appellatio potest extendi. Imperatores vero & principes extra ditiones suæ subiectionis illud docẽdi munus conferre nequeunt: ideo per summos pontifices recte statutum est, *d* vt qui ad tractãdas doctrinas quascunq; in vniuersitatib. & scholis vocandi sunt & allegendi vel priuatim docturi fidei puritatem ex præscripto profiteantur publice, in manibus ordinarij episcopi seu eius vicarij, aut doctorum aliorumque promouentium, nihilque aduersum eandem se dicturos, aut aliter quam ipsa iubet victuros promittant & iurent, renouata illa pactione qua in sacris fontibus id ipsum promiserunt per se aut per anadochos seu leuantes. Vocat & summus pontifex doctores & scholasticos eorum, filios, in scholis priuilegiatis degentes. *e* Et proinde si curam paternam in illis gerere velit non est repugnandum, maxime quando fundationis seu erectionis scholarum leges aliquid certi habent. Quæ etsi nullæ de illis iustæ essent, tamen perpetuo subintelligendum est, ita demum coitionem scholarum & doctorum permissam, vt intentioni fundatorum respondeant, quæ talis est, vt ad instituendam iuuentutem reipublicæ fuerint societates tales & collegia erecta, ad finem consequendum vltimum, ad quem finis politicus respicit: vt per institutionem & conseruationem societatis humanæ, ciuilis cœtus dirigatur ad consequendam vitam illam æternam, seruatis mandatis Dei, & sublatis omnibus per doctrinam & institutionem, erroribus. Ergo in deligendis doctoribus & magistris lex 1. sit salutis reipub. honor Dei, cultus diuinus: & vt qui deligendi sunt, sanam fidei catholicæ doctrinam credant, teneant & sequantur, & ideo ordinarij seu episcopi vel alterius, coram quo professio facta fuerit, testimonium præbeant. nam & episcopis cura per Synodum Eugenij Papæ II. demandata in hunc modum est *f*. *Scholarum de quibusdam locis*, inquit, *ad nos refertur, neque magistros, neque curam inueniri pro studio literarum, idcirco in vniuersis episcopiis, subiectisque plebibus, & aliis locis in quibus necessitas occurrerit omnino cura & diligentia adhibeatur, vt magistri & doctores constituantur, qui studia literarum, liberaliumque artium dogmata assidue doceant, &c.*

d Bulla Pij IV. incep. in sacrosanct. anni 1564. Id. b. Nouemb. pontificatus sui anno 5. quæ est in bullario Cherubini, ordine 112. quæ, dini Pij IV.

e in præm. decretal. in proœmio sexti decreta. in proœm. clementinarum.

f refertur in c. 12. de quibusdã 73 distinct.

17. Et in concilio Maticensi *g* statutum, vt quisq; presbyter qui plebem regit, clericum habeat, qui secum cantet, & epistolam & lectionem legat, & qui possit scholas tenere & admonere suos parrochianos, vt filios suos ad fidẽ discendã mittant ad ecclesiam, quos ipse cum omni castitate erudiat. *h* Prospectum ibi primum per summum pontificem, vt per patrem communem, vt presbyteri, curiones, suis sumtibus habeant præceptorem iuuenum initiandorum in fide, docendo pueros quoque psalterium, & cantare, vt rectissime hodie faciendum hoc sit quoque, & compelli deberẽt curiones, qui decimas habent ecclesiæ sufficientes ad hoc munus, præceptores habere suis sumtibus, aut per se docere parrochianorum filios gratis. Pro maioribus disciplinis concilia sacrosancta rursum disposuerunt, & ecclesias hoc honore constituendi magistros publicos donarunt, cum onere tamen concilij Lateranensis sub Alexand. III. *Quoniam*, inquit, *Ecclesia Dei sicut pia mater prouidere tenetur, ne pauperibus qui parentum opibus iuuari non possunt, legendi & proficiendi opportunitas subtrahatur, vt per vnam quamque cathedralem ecclesiam, magistro, qui clericos eiusdem & scholares pauperes gratis doceat, competens beneficium præbeatur, statutum est.* Confirmatum in concilio alio Lateranensi *i*, sub Innocentio III. quo & docentis releuaretur necessitas, & via pateret discentibus ad doctrinam: & adiectum, vt non solum in qualibet cathedrali ecclesia, sed etiam in alijs quarum sufficere poterunt facultates, constituatur magister idoneus cum prælato & capitulo seu maiori & saniori parte capituli eligendus, qui clericos ecclesiarũ ipsam gratis in grãmatica facultate, aut alios instruat: & metropolis ecclesia nihilominus Theologũ habeat, qui sacerdotes & alios in sacra pagina doceat: & in his præsertim informet quæ ad curam animarum spectare noscuntur: assignatis à capitulo cuilibet magistrorum vnius præbendæ redditib. & pro theologo, à metropolitano tantundem: non quod per hoc ille efficiatur canonicus, sed tamdiu redditus ipsos percipiat: quandiu perstiterit in docendo. Quod si forte de duobus ecclesia metropolis

g in c. vt quisq. 3. de vita & honest. cler. lib. 3. tit. 1.

h in c. 1. de magistris li. 5. ti. 5.

i c. quia nonnullis, 14 eod. tit. de magistris.

polis grauetur, Theologia iuxta modum prędictum ipsa prouideat: grammatico vero in alia Ecclesia suæ ciuitatis, siue diœcesis, quæ sufficere valeat, faciat prouidere. Rursum Honorius 3. *a* statutum in concilio generali de magistris Theologis per singulas statuendis, mandauit inuiolabiliter obseruari, statuens insuper, vt reliqui prælati ex capitulis aliquos docibiles ad studia Theologiæ mittant. Istorum præceptorum electio & approbatio omnino ad illos, qui de suis Ecclesiis conferunt stipendia, si episcopus & capitulum sint, vel quibus potestas demandatur à conciliis & summo pontifice, pertinet proculdubio: quia & ipsæ personæ sunt ecclesiasticæ. Firmatum & Concilio Tridentino, *sessio.5. c.1. de reformatione.* quo loci & abbates iubentur suis in monasteriis suorum monachorum, præponere magistros in locis, in quibus commode fieri queat, vt ibi sacræ Scripturæ quoque lectio habeatur, qua in re, si abbates negligentes fuerint, episcopi locorum in hoc, vt sedis Apostolicæ delegati, eos ad id opportunis remediis compellere iubentur. Et in conuentibus aliorum regularium, in quibus commode studia quoque vigere possunt, mandatur, lectionem sacræ scripturæ similiter haberi, quæ lectio assignetur à capitulis generalibus vel prouincialibus dignioribus magistris. Antea in concilio Viennensi quoque statutum in reformatione status monachorum regularium, vt vltra instructorem nouitiorum, qui fidelis deputari debet, tam in diuinis, quam in obseruantia regulari *b.* & vt ipsis monachis proficiendi in scientia via opportuna non desit, in singulis ipsorum monasteriis, quibus ad hoc non desunt facultates, idoneus habeatur magister, qui eos in primitiuis scientiis instituat diligenter *c.* De facultatibus autem, inquirendum per episcopum, in negligentia monasterij: & si inueniat sufficientes, ibi ipse præficiat magistrum. *d* Addit & Concilium Tridentinum *e*, electos etiam priuatim & per principes & respublicas in suis scholis doctores, ab ordinariis episcopis locorum probari debere. *In Gymnasiis etiam publicis*, inquit, *vbi tam honorifica, & ceterorum omnium (quam Theologia) maxime necessaria lectio hactenus instituta non fuerit: religiosissimorum principum ac rerumpublicarum pietate & caritate, ad Catholicæ fidei defensionem & incrementum, sanaq; doctrinæ conseruationem & propagationem instituatur: & vbi instituta foret, & negligeretur, restituatur. Et ne sub specie pietatis impietas disseminetur, statuit eadem sancta synodus, neminem ad huiusmodi lectionis officium, tam publice, quam priuatim admittendum esse, quin prius ab episcopo loci de vita & moribus & scientia examinatus & probatus non fuerit: quod tamen de lectoribus in claustris non intelligatur.* concessa hac approbandi & examinandi facultas episcopis magistros præponendi *seminariis diœceseon institutis & instituendis.* *f* Sic & Iudæorum pontifex, vt videretur fungi officio, interrogauit Dominum Iesum Christum, de doctrina & eius discipulis. *g* Carolus Magnus curam erigendarum scholarum per singulas vrbes, episcopis demandauit, vt liquet ex *lib.2. capitularium, c.5.* vbi ita illos admonet: *Schola sane ad filios & ministros instruendos vel edocendos, sicut nobis præterito tempore ad Attintacum promisistis, & vobis iniunximus, in congruis locis, vbi nec dum perfectum est, ad multorum vtilitatem & profectum à vobis ordinari non negligantur.*

a *c. fin. d tit de magistris.*

b *in Concilio Vienne. st sub Clem 5. & in clem. 1. §. sane singulis mensib. de statu mona. lib 3 clem. tit. 10.*

c *d clem 1. §. ad ampliationem, de statu monachor.*

d *c. 2 de magistris.*

e *dict. sessio 5. c. 1. de reformat.*

f *Concil. Trident. sess. 23. c. 18. de reformat.*

g *D. Ioan Euang. c. 18, v. 19.*

18. Possunt & requiri personæ ecclesiasticæ, vt summus Pontifex, vel eius vicarij, vel patriarcha, vel alij, in eligendis magistris scholarum, quæ sunt ex illorum fundatione, & eorum aluntur stipendiis, ne sit in potestate aliorum, cōtra illorum intentionem alios, quam ipsi statuerint, præponere. Non minus, quam in Ecclesia patronata, nullus admitti vel institui debet sine præsentatione patroni, vel in eius negligentiam per episcopum. *h*

19. Quemadmodum eædem rationes possunt suadere & concludere, habendam esse auctoritatem principis secularis, in nouis collegiis vel scholis in sua ditione erigendis, ob multa, quæ statum reipublicæ respiciunt, quæ sub eius cura & dispositione consistunt. Mandatisque principalibus præcipitur præsidibus prouinciarum, ne patiantur esse collegia, aut sodalitia, *i* & conuenticula reliqua, cuiuscunque rei prætextu inhibentur, *k* nisi accedat principis auctoritas *l* Et lege Maiestatis reus, qui collegia illicita fecerit, perinde atque qui cœtus egerit, & templa manu armata occupauerit *m.* Solent enim fieri ibidem coniurationes sub colore sodalitij honesti, monopolia, & alia pleraque, quæ conuertuntur in detrimentum reipublicæ. Et si agatur de disciplinis etiam tradendis, ad principem pertinet, & eum, qui curam habet etiam reipublicæ, vt illæ doceantur sine corruptione morum & doctrinæ, ne pessime erudiantur iuuenes, quibus respublica constituitur, neve peregrinis dogmatibus animi illorum inficiantur. Sic in Actis Apostolorum *n* Stoici quidam & Epicurei Philosophi, D. Paulum prædicantem & docentem doctrinam Domini prehensum adduxerunt ad Areopagum, dicentes, possumus à te scire, quæ hæc est noua, quæ à te dicitur,

h *c. 1 §. adijs. catori, 16 q. 1. & quicunq. § fin. c. decernimus, c. monasterium. c. illud, 16. q. 7. cum simil.*

i *L. 1. & seq. de colleg. illicit. lib. 47. P tit. 22.*

k *l. conuenticula, C de sacrosanct. eccles.*

l *l. 1. quib permissum, quod cuiusq; vniuersitatis lib. 3. P. tit. 4.*

m *l. 2 de colleg. illic P. l. 1. §. 1. ad leg. Iul. maiest. lib. 48. P. tit. 4.*

n *Actor. cap. 17. v. 19.*

rit, doctrina. Atque Romæ CN. Domitius Ænobarbus, & L. Licinius Crassus Censores, de coercendis Rhetoribus Latinis ita *a* edixerunt: *Renuntiatum est nobis, esse homines, qui nouum genus disciplinæ constituerunt, ad quos iuuentus in ludum conueniat: Eos sibi nomen imposuisse Latinos Rhetores: ibi homines adolescentulos dies totos desidere. Maiores nostri, quæ liberos suos discere, & quos in ludos itare vellent, instituerunt. Hæc noua, quæ præter consuetudinem ac morem maiorem fiunt, nec placent, nec recta videntur.*

a Aulus Gell. lib.5. c.11

20. Sunt & principes admonendi, de præponendis professoribus maxime, ne extra numerum addant: sic & illi magistratus præcipui in ciuitate, qui potestatem eius referunt, propter immunitates: ne supra numerum augeantur personæ *b*, quæ definitæ sunt, quæ possint immunitate ea potiri & priuilegiis. diminueretur enim alioquin vtilitas publica, diminutis personis censualibus, aut transferenda essent onera in alios, quod non facile permittitur ab æquitate.

b in l. 6. § est autem de excusat. tutor. lib. 27. P tit. 1.

21. Debet & decurionum ciuitatis & magistratuum etiam requiri in electione præceptorum seu institutorum iuuẽtutis iudicium: eo quod eorum causa agatur: nempe de informãdis aut deformandis ciuibus & iuuenibus. Sicut de medicis ordinandis Vlpianus respondit, Medicorum intra numerum præfinitum constituendorum arbitrium non præsidi prouinciæ commissum est, sed ordini & possessoribus cuiusque ciuitatis, vt certi de probitate morum & peritia artis, eligant ipsi, quibus se, liberosq; suos in ægritudine corporum committant. *c*

c l. 1. de decret. ab ordin. facien. lib. 50. P. tit. 9.

22. Requiritur aliunde, vt electio professorum fiat ab ordine professorum reliquorum, peritorum in ea doctrina, ad quam docendam quis promouendus est, vt illi testimonium perhibeant de peritia, num profecerint, & idonei sint muneri. Et lubentissime, imo maxime desiderare debent fundatores ipsi principes & patroni scholarum, non admitti, nisi per peritos in arte examinatos, & dignos iudicatos: & ab aliis in bonis moribus comprobatos. Intentio enim est reipublicæ, & fundatorum, tales præponi, quales ipsi deligendos esse præposuerunt, nempe idoneos & probos, qui tales iudicari nequeunt, nisi à similibus peritis. Et Leo Cæsar *d*, non aliter consortio aduocatorum sedis prætorianæ aliquem sociari statuit, quam si prius in examine rectoris prouinciæ, ex qua oriundus esset præsentibus cohortalibus, gesta fierent, quibus liqueret de statu eius, qui sociandus esset, & insuper, nisi iurisperiti eius doctores iurato sub gestorum testificatione depromerent, esse eum, qui subrogari vellet, peritia iuris instructum. Nemo etiam est, qui, si desideret vel ædificare domum, non credat artificibus, & iis, qui probitatem materiæ & modum ædificandi nouerint: alioquin stultissimus iudicabitur, si ipse in ea cognitione rudis aliis iudicium non deferat.

d l. nemini. 11. de aduoc. diuers. iudicior. lib. 2. C. tit. 7.

De honore & reuerentia præceptorum, seu instituentium iuuentutem.

CAP. III.

VVlgatissimum est, quod experientia quoque docet, quod honos alat artes ingenuas: quemadmodum enim lucrum & vtilitas pecuniaria, multos maxime istius seculi homines, ad quæstuarias artes & labores excitat, sic honores præstantiores animos ad ardua & reipublicæ potius commoda, quam sua excitare solet, vt sibi ante oculos omnium trophæa & memoriam apud posteros æternam, excitent. Vt enim, qui partes hominis mortales & corruptibiles, nempe corporis, nimium diligunt & curant, quę corporalia sunt & transitoria, & corruptibilia consectantur, vt opes & voluptates corporeas, honoresq; ex illis vanissime aucupantur: sic qui partem hominis immortalem animam & rationem excolunt, ad virtutes, earumq; prępmia & laudes consequendas, etiam immensis laboribus corporeis, quibus non parcunt, toto spiritu, impetu & voluntate feruntur: quibus honoris veri titulus ad maiora est stimulus, & veluti initium perpetuę felicitatis.

2. Itaq; curandum est rempublicam tractãtibus, vt eos, quos idoneos existimauerint & probauerint ad institutionem iuuentutis sufficientes propositis honoribus, vltra etiam stipendia alliciant & excitent immunitatibus, priuilegiis, & fauoribus prosequantur, vt iam ita honorati, in laboribus, qui certe propemodum intolerabiles sunt, perseuerent, ab omni iniuria populari defensi & conseruati: & alij eorum exemplo excitati, ad inseruiendum reipublicę, publicisque vtilitatibus se pręparent, vt possint iisdem beneficiis potiri. Quare & pędagogi priuati, & publici professores, quibus patres suas partes & officium committunt, siue ij sint prępositi sacris institutionibus, quę ad fidem pertinent Christianam & religionem, siue pręfecti moribus informandis, siue artibus & disciplinis liberalibus, aut iustitię discendę, quę magis ad vtilitatem reipublicę accedit: debent tanquam fratres à fratribus honorari, imo magis, quia eorum officium

officium gerunt, & quę ipsi non norunt, filiis tradere, forsan rudes & aliis districti negotiis, supplent. A discipulis vero, tanquam patres & formatores animorum debent coli: sicut contra ipsi præceptores & institutores, habere debent discipulos in numerum filiorum adoptiuorum, vt nihil prætermittant laboris, industriæ & diligentiæ, quod possit ad informationem eorum pertinere. Ea etenim lege & conditione etiam censentur illis iuuenes commissi, & si non ita se gesserint, reddituri sunt rationem, non tantum parentibus aut reipublicæ, verum & ipsi Deo, quem nihil eorum, quæ fiunt, fierive debent, latere potest. Atque quemadmodum præceptores, qui male opera sua funguntur, qui abutuntur puerorum ætate, qui deflectunt a vera institutione, qui disseminant falsa dogmata, & reprobatam disciplinam, & artes impias, merentur contumeliam, pœnas acerbiores, quod plures corruperint: sic qui probe munere suo funguntur, & qui diligenter & accurate, quæ expediunt, docuerint, non satis condignis honoribus donari possunt, aut à republica, aut a priuatis discipulis, vel parentibus eorum. *Qui docti fuerint, fulgebunt*, inquit Daniel *a. quasi splendor firmamenti, & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.* Christus quoque, *b* Qui docuerit, & fecerit mandata Dei, magnus vocabitur in regno Dei.

a Daniel 12 vers. 3.
b D. Matth. c. 5 v. 19.

3. Mirabile, quod refertur de Aristea Proconnesio, vt certe & dignum honoribus diuinis visum fuerit antiquis. Cum enim esset in fullonis officina in Proconneso mortuus, eadem die & hora à multis in Sicilia visus est, literas docens: quod cum eis sæpius euenisset, & per multos annos innotuisset, ac crebrius in Sicilia se eius imago offerret: Siculi aram ipsi posuerunt, atq; vt heroi sacrificarunt: si quidem verum est, quod scribit Apollonius in historia mirabil.

4. Antipater Hieropolitanus Seueri Imperatoris filiorum præceptor, a quibus honoris gratia, deorum præceptor vocabatur, dedit occasionem posteris, vt qui principes erudiunt, deorum dicantur institutores. *c*

c Cœl. Rhodig. lib. 21 c. 53.

5. Platoni sapientiæ antistiti, Dionysius tyrannus Siciliæ, alias sæuitiæ superbiæq; natus, vittatam nauem misit obuiam, ipse quadrigis albis in littore, egredientem excepit. Et Cn. Pompeius, confecto Mithridatico bello, intraturus Possidonij sapientiæ professione clari domum, fores percuti de more a lictore vetuit, & fasces lictorios ianuæ submisit, is, cui oriens occidensq; se submiserat. *d* Frontoni præceptori suo M. Antonius philosophus statuam in senatu posuit: Proculum alium etiam in proconsulatum euexit, ad domum Apollonij Chalcedonici discendi causa ventebat: & in summa tantum honoris magistris suis detulit, vt imagines eorum aureas in larario haberet, & sepulcra eorum additis hostiis & floribus superornaret, vt refert Iulius Capitolinus, in vita M. Antonini Pij Philosophi, & Xiphylinus quoque ex Dione in eiusdem vita. Ferunt, inquit, M. Antoninum Philosophum, etsi imperatorem, non puduisse vnquam ad doctorem proficisci, sed adiisse crebro Sextum Boëtium philosophum; ad audiendos Hermogenis Rhetoricorum libros, & visum fuisse præceptore Cornelio Frōtone, & Claudio Herode: & in præceptis Zenonis exercitatos Iunium Rusticum, & Nicomedem Apollonium, quorum doctrina imperium optime rexit. Imperator hic duplici honore afficit scholas literarias, & quod præcepta illarum exsecutus sit, & quod exemplo ceteris fuit, dum sua præsentia docentes honorauit, vt ante Cn. Pompeius pari studio, & ita maiori diligentia à priuatis esse frequentandas, ostendit. Augentur & animi docentium, studiaque diligentius tractant, dum honore principum illo lætantur, curantque, vel curare debent, ne quid in eam cathedram indignum munere adferant, quod opinionem de se cōceptam apud graues & principes viros imminuere aut lædere possit. Sunt præceptores priuati honorandi à discipulis: quanquam disputatum sit de pædagogis, qui mercede in priuatis docent ædibus, num viles sint *e*: Multo magis à publico, qui publice erudiunt, vt partes totius reipublicæ in ea parte munereve, quo funguntur. Neq; eximi debent ab hac reuerentia præstanda principes, non magis quam a reuerentia debita senioribus & parentibus, quorum loco sunt, qui eos instituunt: cuius sententiæ memorabile factum & dictum legitur Theodosij Imperatoris Orientis, apud Nicephor. Callist. *lib. 12. c. 23.* Is enim Arsenium præceptorem filiorum suorum admonuit, ne quem ex sublimitate conciperet metum, sed illis potius, vt seruis vteretur. Quod tamē Arsenius non fecit, sed insigni modestia semper erga eos se habuit. Et cum repēte Theodosius ad eos aliquando venisset, pueros quidē cum splendore magnifico considentes, Arsenium autem inter docendum astantem reperisset, Imperator indignatus, tum illos insignibus principalibus nudauit, tum sempiterna memoria dignum & vere imperiale illud verbum est elocutus: *Si tales se præbituri essent, vt mores vitamq; suam ad disciplinam & leges componerent.*

d vt refert Plin. lib. 7. naturalis histor. c. 30.

e Alciat. ad l. mercede, nu. 13. de verb. sign. & Lucian. libello περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων.

rent propensum & illum fore, vt illis imperium in manus traderet, ad ciuium & subditorum commodum & vtilitatem accommodatam: sin minus, conducibilius illis esse dixit, vt sic priuati vitam exigerent, quam doctrina nulla cum periculo imperarent. Symmachus Hesperio scribens, lib. 1. epist. 73. *Scias,* inquit, *bonas artes honore nutriri, atq; hoc specimen esse florentis reipublicæ, vt disciplinarum professoribus præmia opulenta pendantur.* Et rursum lib. 10. epist. 18. *Inter præcipua negotiorum sæpe curatum est, vt erudiendis nobilibus philosophi præceptores ex Attica poscerentur, &c.* Ideo & ibi Celsum in magisterium bonarum artium vocatum, dignitatis præmio munerandum, & in amplissimum ordinem cooptandum, cum prærogatiua consulari, suadet Theodosio Augusto: eiusque rei profert exempla imitanda. Nam, inquit, & Carneadem Cyrenæum, & Pœnum Clithomachum, Atheniensis curia dignata est, vt nostri Zaleucum legum Locrensium conditorem, ciuitate donarunt. Præceptor Gratiani Ausonius, consulatu donatus est ab eodem, vt idem testatur in gratiarum actione. Dionysius Milesius historicus & sophista acutissimus, Hadriano principi ob ingenij felicitatem adeo acceptus, vt inter Satrapas & equites sit numeratus: & mensæ, in qua omnes viri docti in toto orbe terrarum continebantur, particeps sit factus *a*. Octauianus potitus victoria contra Antonium & Cleopatram, Alexandrinis ciuibus omnino ignouit, tum propter alias caussas, tum propter Areum Alexandrinum ciuem, cuius opera vsus fuisset in philosophia *b*. Idem Octauianus Sphærum pædagogum & libertum suum publice sepeliuit, vt refert Dio Cassius *c*, atque in theatris pædagogis cum prætextatis proximum locum assignauit. *d* Impetrauit facile ab Alexandro discipulo Arist. instaurari solum patrium à Philippo euersum *e*. Pharao Rex Ægypti, propter vnum sapientiæ documentum, quod exhibuerat ei Ioseph Patriarcha, in prædictione annorum futurorum fertilium & sterilium, aperta insomnij significatione *f*, constituit eundem super domum suam, vtque ad eius oris imperium populus obediret, voluitque eum tantum vni regni solio præcedere, atque tulit annulum de manu sua, dedit in manu Ioseph, vestiuit eum stola byssina, & collo torquem aureum circumposuit, fecitque eum ascendere super currum suum secundum, clamante præcone, vt coram eo omnes genu flecterent. Hoc eodem honore donatus Daniel à Nabucodonosore, audita explicatione ex sapientia eius somnij, regnorum, & monarchiarum: constitutusque est super sapientes Babyloniæ, præfectus & magister *g*. Achilles inter Græcos præcipuus, & consilio maior, Phœnicem suum præceptorem ab Agamemnone ad se legatum missum, honorifice habuit, eique dimidium regni sui detulit, & dimidio honoris sui frui voluit: & ait apud Homerum, Iliad. 9. *ἶσον ἐμοὶ βασίλευε, καὶ ἥμισυ μείρεο τιμῆς. Æque ac ego regna, & dimidium partire honorem.* Naturale certe est, beneficia suscepta, si non possis, saltem vt velis, si posses, rependere, à quibus accepisti: *h* & non donatio, sed remuneratio dicitur, quod tribuitur præceptoribus: *i* quare si quid magnum addiscimus ab illis, si mores probos, viuendi bonas regulas, si alios regendi præcepta commoda, inæstimabilis cum hæc scientia sit, aliquo pretio numario, *k* non satis certe honorari possunt præceptores, educatores & institutores, quib. hæc accepta referimus: nisi velimus videri omnẽ humanitatẽ exuisse, & induisse peiorẽ naturã, quã insit feris, quæ armentarios & pastores natura dictante sequuntur & obtemperant *l*, & ita colunt. Quin nemo est nostrûm liberaliter educatus, cui non educatores, cui non magistri sui atq; doctores, cui non locus ille mutus, vbi ipse altus ac doctus est, cum grata recordatione in mente versetur *m*, & ita nulli bonarum artium magistri, non beati putandi, quamuis consenuerint vires, atque defecerint. *n*

6. Procresium Armenum rhetorem & professorem Atheniensem, è Galliis a Constante Imperatore redeuntem, cum varias ob dotes honorare decreuissent Romani, statuam illi ex ære pari magnitudine consecrarunt, cum inscriptione, Regina Rex Roma, Regi eloquentiæ, vt testatur Eunapius in eius vita. Cum iussisset oraculum olim Romanis, vt sapientissimo & fortissimo inter Græcos statuas apud se locarent, ipsi duas in foro posuere: & pro fortissimo Alcibiadis, pro sapientissimo professoris publici Pythagoræ, sicut memorant Plutarchus *o* & Plinius *p*. Dicauit & Platoni Mithridates Ponti Rex, eius gloria motus, teste eodem Plutarcho. Fuerunt cum his alij professores publici statuis honorati, ob eximiam eruditionem, qua alios instituerunt in disciplinis & artibus variis, quos si recensere instituam, vereor, ne iustam breuitatis propositam excedam regulam, & idcirco sufficiet admonuisse, non tam præsentes & viuentes eruditos doctores fuisse honoribus cumulatos, sed etiam & absentes & mortuos retinuisse penes posteros laudis immortalitatisque gloriam & honores. Non minus, quam qui mechanicis inuentis reipublicæ vtilitatem

a *Philostra. in Sophistis.*
b *Dionys. Cassius lib. 51. hist. Romana.*
c *idem Diony. lib. 41.*
d *Sueton. in Augusto, c. 44.*
e *Diog. Laert. in 5. in Aristot.*
f *Genes. 41. vers. 39 & seq.*
g *Daniel. c. 2. vers. 48 & seq.*
h *l. sed etsi lege § consuluit, de petit. hered.* P.
i *in l. Athletas regulus, de dona. lib. P. 39. tit. 5.*
k *l. 1 § præsides de extraord. cognit. lib. 50. P. tit. 13.*
l *vt ait Dionys. Halicar. in peri. hist.*
m *Cicero pro Plancio.*
n *Idem in Catone maiore.*
o *Plutarch. in Numa.*
p *Plin. lib. 24. c. 6.*

tem auxerunt, quos superstites cumulatissime & statuis antiquis, libris, & laudibus grato animo ita venerati sunt, vt & ipsi præmium meritum haberent, & alij ad similia procuranda, & ad promouendam reipublicæ vtilitatem, eorum excitati gloria, instarentur. Orbilio Pupillo Beneuentano, qui consule Cicerone Romæ etiam docuit in schola publica, maiore fama, quam emolumento, cum pauper fuerit, statua ostenditur, inquit Suetonius Tranquillus, *a* in capitolio ad sinistrum latus marmoreo habitu sedentis & palliati habuit & Verrius Flaccus, qui docendi genere maxime inclaruit, vltra quod ex schola in palatium ab Augusto translatus doctor nepotum, statuam Præneste in inferiore fori parte contra Hemicyclum, in quo fastos à se ordinatos, & marmoreo parieti incisos, publicarat. *b*

a *Sueton. de illustrib. grammaticis, nu. 12.*

b *Sueton. vbi proxime, nu 20*

7. Anno 1411. felici auspicatu cœptum est celebratissimum literarum gymnasium S. Andreæ in Scotia, postea Iacob. 1. Rex in Scotiam ex Anglicana custodia reuersus, doctissimos quosque ad se ex omnibus regionibus euocauit, & conuenere tredecim doctores Theologiæ, octo decretorum, ac multi alij doctissimi viri, infinitusque auditorum numerus. Illos autem omnes aut sacerdotiis, aut magistratibus donauit. *c* Et secundum Diocletianum & Maximian. studiorum labor meretur: *d* vt hi, qui in publicis administrationibus constituti, sociari sibi consiliorum participes cupiant, spe præmiorum atque honorificentia sua prouocent eos, quorum prudentiam putant sibi esse necessariam: nec patimur, dicebat Honorius Imperator, *e* quemquam celsiorem gradum obtinere, nisi cui & laborum assiduitas, & stipendiorum prolixitas suffragentur. Accedit ex his vtilitas reipublicæ maior, cum spe præmiorum multi ad tolerandos labores etiam inuiti excitentur, & omnes accenduntur, inquit Plato, *f* ad ea studia eaq; frequentant, quæ in honore sunt, quæ vero nullo honore censentur, apud omnes iacent: ergo honos alit artes, *g* omnesque accenduntur ad studia, gloria. *Quis enim virtutem amplectitur ipsam, Præmia si tollas?* h

c *Hector Boetius lib. 16. hist.*

d *in l. 1. de adsessoribus & domesticis, & cancellariis, lib. 1. C. tit 51.*

e *l. 5. de Tyrocin. lib. 12. C. tit 44. idem in l. 1. de agentib. in rebus, lib. 12. C. tit. 20. l. 2. de officio magistri officiorum, lib. 1 C. tit. 31.*

f *Plato Dialogo 9 de Repub.*

g *Cic. 1. Tusculana.*

h *Iuuenalis Satyra 10.*

8. Inter constitutiones Alexij Comneni, est constitut. 6. de doctoribus, per quam ex canone datur potestas docendi populum solis episcopis, & declaratur, quod doctores magnæ Ecclesiæ, nempe Constantinopolitanæ, scilicet qui docere poterant per totam ditionem Constantinopolitanam, docuisse iure Patriarchæ, hoc est, ex auctoritate & dignitate Patriarchæ. Et ita ostenditur ex Nouella illustris Domini Alexij Comneni, quæ describit, quomodo & quinam debent in Ecclesiis eligi, & decernit omnibus doctoribus, tam his, qui sunt extra Ecclesiam, quam his, qui sunt intra tres asperorum (scilicet nummorum) libras, & frumenti modios quinquaginta, & addit: *Sit autem & hic doctoribus honor tributus, vt iterum in propriis Ecclesiis, propter quas successerunt, statim post officiales proximi Patriarchæ assideant, tanquam eius personam repræsentantes. Audimus enim eum, qui pontificis locum tenet, maximum gerere honorem: & nemo poterit ad hoc contradicere. Qui autem & verbo & opere digni sunt, quorum ratio habeatur, & ad doctrina ministerium introducantur, & per docendi munera ad officia perducantur. Propterea enim, mortuo, qui erat eo tempore Patriarcha, nec ipsi docere possunt.* Ex qua Nouella mens Imperatoris colligitur, & mos antiquus circa doctores seu magistros publice docentes: primum eos constitutos à Patriarcha, eiusque dignitatem repræsentare, & ideo mortuo eo, ab officio & munere quieuisse docendi: post officiarios eius ceteros, in pede proximiores Patriarchæ præcedere, Episcoporum dignitatem habuisse, stipendia & annonam a principe laico, nempe Imperatore, eligendos ad hoc munus esse, qui potentes verbo & opere, & ex hoc munere docēdi, prouehendos ad officia. Quæ omnia sunt propemodum in priuilegiatis Academiis seruata. Nam à summo Pontifice in toto orbe, quemadmodum à Patriarcha in imperio olim Constantinopolitano scholæ publicæ omnium bonarum artium literarum & iuris vtriusq; diuini & humani eriguntur: & priuilegiis, & honoribus, & immunitatibus donantur, & eorum doctores, officiarij, & scholastici, à principibus laicis, Imperatoribus, regibus, rebuspublicis, principibus, & aliis salaria præbentur, & honoraria: ibi auctoritate summi Pontificis gradus conferuntur, & potestas docendi, legendi, scribendi, & similium: addita etiam principis vel principū, qui priuilegia temporalia quoq; concesserūt, mentione & licentia: Horum tamen nec talis nec tanta, qualis est pontificia. Et proinde honores, qui debētur magistris priuilegiatarum à summo pontifice academiarum, habent repræsentationem magni patriarchæ & summi pontificis Romani, cuius nomine dant potestatem & facultatem docendi & scribendi non tantum intra fines principis temporalis, in cuius ditione plantata est academia, sed sine fine & nomine, his verbis, *hic & vbiq; terrarum:* quod temporalis dominus loci, vbi scholæ vel gymnasium est doctorum, non facit. Et proinde vbi sunt gymnasia quantumuis ampla

pla in finibus Imperatorum vel Regum, vel Rerum publicarum, si non adsit auctoritas aut approbatio summi Pontificis, non possunt doctores potestatem docendi vel graduum collatorum priuilegia extendere vltra ditionem temporalem: quia ius dicenti vltra territorium impune non paretur. *a* Neq; approbatio vnius principis, alios pares, aut superiores, vel eorum subditos ligat. *b* Sunt itaque, qui gradus conferunt & docent, auctoritate summi Pontificis & Principum, illorum vicarij, & dignitatis ita maioris participes. Et quia summi Pontificis potestatem referunt, non mirũ, si à Comneno Cæsare alijs quibuscunque dignitatis gradibus, post officiales Patriarchæ, prælati sint in sede, exemplo sacerdotum seu episcoporum, qui præferri debent laicis quibuscunq;, maxime quando doctores sunt iurium & iustitiæ. Nam singulariter in his Principum etiam spiritualium & temporaliũ vices agunt, & sacerdotalem habent dignitatem, eo quod iustitia sancta est diuina & humana: vnde vocantur professores sacerdotes merito: *c* & ad sacerdotes pertinet etiam proprie, vt dicit nouella dicta, nempe ad episcopos docere: & labia sacerdotum custodiunt scientiam, *d* quorum munere funguntur, & supplent vices eorum magistri & doctores, supplent quoque Principum secularium partes: ad Principes enim pertinet etiam, leges humanas ponere, easq; interpretari & docere. *e* Illi autem concesserunt hoc munus sua auctoritate doctoribus & magistris electis, ad eam operam nomine suo præbendam *f* Plura conceduntur priuilegia & prærogatiuæ sacerdotibus, quę non tantum honori personarum, quæ sacerdotia gerunt, sed & maiestati Dei indulgentur: cuius sacris vacare sacerdotes oportet. *g* Neque est, quod conqueri possint, qui sunt in aliqua ciuili dignitate aut administratione constituti à Principe, si illis doctores & magistri legum præponantur in dignitate. Cum sciant, se habere eosdem doctores patres, & ipsi vel eo nomine eis filialem reuerẽtiam & honorem deferre debeant. Deinc quod Principis auctoritate, consilio tantum & testimonio doctorum iurisperitorum suorum, admittantur ad magistratus & legum exercitia, & ideo codicillos graduum ab academijs vt testimoniales literas, Principibus, vel eorum vicarijs exhibere teneantur, iuxta sanctiones Imperatorias, *h* & regias: quibus nõ nisi gradu aliquo academiæ insignitus, ad tractanda iudicia, quæ propria munera regia sunt, admittatur. Nolunt Principes, qui soliciti sunt de salute publica & populi temere ad gubernacula eius sui loco subordinare imperitos: duplici enim peccato Deo obnoxij essent: & quod ipsi impares essent gubernationi, & quod secum impares & imperitos allexissent: quare è republica arbitrati sunt antecessores legum, & institutores publicos cum condignis honoribus præficere, qui capaces eius scientiæ subditos redderent. Ridendi alioquin, qui contemtis institutionibus & doctoribus, se putant ea, quæ nunquam didicerint, exercere posse. Sicut Marius apud Salustium de bello Iugurthino orationẽ habens ad populũ, ridet eos, qui magistratum suscipiunt, antequam nouerint, quæ necessaria sunt, & postea discunt, & indigent monitore officij. Ita plerunq;, inquit, euenit, vt quem imperare iussistis, is sibi imperatorem alium quærat: atq; ego scio Quirites, qui posteaquã consules facti sunt, acta maiorum & Græcorum militaria præcepta legere cœperint, præposteri homines. Nam legere, quam fieri tempore posterius, re atq; vsu prius est, vt & falsus sibi accidisse Gellius, sed magno cum officij sui iudicandi, quod nouus acceperat, & rudis honoris discrimine, nisi admonitus fuisset à Phauorino Philosopho. *i*

9. Theodosius & Valentinianus Cæsares, dignitatem comitiuæ detulerunt professoribus publicis, post viginti annos expressa constitutione edita, adhibitis circumstantijs & qualitatibus, quæ his verbis continentur. *k* *Grammaticos, tam Græcos, quam Latinos, Sophistas & legisperitos, in hac regia vrbe professionem suam exercentes, & inter statutos connumeratos, si laudabilem in se probis moribus vitam esse monstrauerint, si docendi peritiam, facundiam dicendi, interpretandi subtilitatem, copiamq; disserendi se habere patefecerint, & cœtu amplissimo digni fuerint æstimati: cum ad viginti annos obseruatione iugi ac sedulo docendi labore peruenerint, placuit honorari, & his, qui sunt ex vicaria dignitate, connumerari.* Est comitiua titulus honoris à Constantino Imperatore inuentus. *l* Vicarius æquiparatur comiti & duci, & ideo comites professores inter duces & vicarios principes honore afficiuntur. Quod explicatũ est expresse in exemplo Archiatrõn, qui meruerunt comitiuam illam primi ordinis, per legem Imperatoris Zenonis, vel, vt alij putant, Honorij & Theodosij *Archiatros*, inquiunt, *m intra palatium militantes, si comitiuæ primi ordinis nobilitauerit gradus, inter vicarios taxari præcipimus, siue iampridem deposuerint militiam, siue postea deposuerint: Ita vt inter vicarios & duces, qui administrauerint, & eos, qui comitiuam primi ordinis meruerint, nihil intersit, nisi tempus, quo quis administrauerit, vel comitiuam adeptus* est

a l 6. de iurisd. om iud. P.
b l. ille à quo, §. tempestiuum ad SC. Trebell. 20.
c l. 1. §. cuius, de iustit. & iur.
d Malachia cap. 2. v. 7.
e l. 1. & fin. C. de legib.
f l. circa finem ver post ea. & vers primus quidem D. Augustus. de orig. iur expressè & in l. 7. C. de profess. & medic lib. 10. t. 54.
g Vt dicebat Paul. IC. l non distinguemus, 32. §. sacerdotio obuenire te de recepti arbit. lib. 4. P. tit. 8.
h Ex constit. Leonis Imper. l. memini licere, 31 de aduocat. diuers. iudic lib. 2 C. tit 7.
i Gell lib. 14. c. 2.
k in l. vnic. de professorib. qui in vrbe Constantinopolitana docentes cũ lege meruerunt comitiuam, lib. 12. C. tit. 15.
l Vide Euseb. lib. 4. de vita Constantini.
m c. vnic. de comitib. & archiatris sacri palatij, lib. 12. C. tit. 14.

est insignia. Dat. xij Kal. April. C.P. Lucio, V.C. Consule. Idipsum explicatum in aliis, qui comitiuam primi ordinis meruerint, in alto magisterio aut præpositura, etiamsi post. . . non vtantur officio, vt æquiparentur comitibus Ægypti, & Ponticæ diœceseos, & connumerentur inter eos, qui duces prouinciarum fuerint. *a*

10. Defendunt & merito maioris notæ iuris ciuilis interpretes, hos comites literarios esse illustres, *b* & tantum spectabiles, si præclare munere publico docendi perfuncti fuerint: quanquam possit aliquis inueniri, qui cõtrarium sentiat, *c* sed perperam, cum non ideo tantum isti professores dicantur illustres, ex eo quod sint comites, qui spectabiles forsan dici possunt, sed quia celebri fama, qua plures sibi cooptarunt in liberos regeneratione spirituali, ad virtutem, iustitiam, & probitatem, ita omnibus prosunt, vt mentis tenebras illustrantes, ipsi nõ minus illustres sint, quam qui lucem ab illis accipiunt, & lumen de suo lumine aliis communicant. Illustris à luce dicitur: & doctores isti sunt repleti splendore sicut Sol. *d* Qui docti fuerint, inquit Angelus ad Danielem, *e* fulgebunt quasi splendor firmamenti: & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Et Fridericus Imperator *f*, *Dignum*, inquit, *existimamus, vt, cum omnes bona facientes, nostram laudẽ & protectionem omnimodo mereantur: quorum scientia totus illuminatur mundus, & ad obediendum Deo, & nobis eius ministris vita subiectorum informatur quadã speciali dilectione, eos ab omni iniuria defendamus.* Et vt apud Cassiodorum, *g* *Doctrina, quos ab imperitis discernit, sapientibus amica societate coniungit, cui perfacile est ornare generosum, quæ etiam ex obscuro nobilem facit.* Cn. Pompeius, confecto Mithridatico bello, vt ante etiam dixi, & intraturus Possidonij sapientiæ professione clari domum, fores percuti de more à lictore vetuit, & fasces lictorias submisit, is, cui se oriens occidensq; submiserat: *h* ita nobilitatem scientiæ præferens nobilitati armorum.

a *l. vnic. de comitib. & tribunis scholarũ, lib. 12. C. tit. 10.*
b *vt Bartol. & Bal. in proœm. Pandectarum, per d. l. vnic. in fin. vbi gloss. de professorib. qui in vrbe Constantinopolitan. C. plures erat loan. Neuizan. Astensis lib. 5. sylua nuptialis, num. 36. & 37.*
c *vt Iason ad l. quacunq; . . . 11 de offic. eius cui mand. est iurisd. P.*
d *Barbatia ad c. postulasti, col. 3. de fo. compet.*
e *Daniel 12. vers. 3. c. fin. de magistris. lib. 5. decret. tit. 5.*
f *const. habita. ne filius pro patre, lib. 4. C. tit. 13.*
g *Cassio. lib. 9. varia. c. 7.*
h *Plin. lib. 7. histor. natur. c. 3.*

De honorariis seu stipendiis publicis professorum publicorum. CAP. IV.

E Republica est, vt publicis professoribus ex publico quoq; stipendia præbeantur, eaq; talia sint, quæ non tantum sufficere profitentibus, sed & quæ etiam ad honorem magis pertinere videantur, pro magnitudine & amplitudine reipublicæ vel principatus, qui ea constituit: vt facilius ad id munus & lectorem viri præstantiores, doctiores, & magis probati alliciantur. Publica collegia, publicæ academiæ, pauperibus sunt maxime vtiles, cũ possint parentes ad eas mittere liberos, qui gratis erudiantur, & syncera doctrina publice probata instituantur: ad docendum autem nemo facile prodit in publicum, quin vel sint illi iam quæsitæ sufficientes ad viuendum opes, vel ab discipulis, vel à publico mercedem reposcat. Sic Prodicus, qui nullum gratis erudiit, sapiens quamuis habitus, semper habebat in ore: Manus manum lauat: Dans aliquid, accipe. *i* Et leges ciuiles tradunt, salaria & mercedes præceptoribus esse soluenda, non quam minimas, sed pro facultate patrimonij & dignitate discentium & docentium. *k* Nihil æquius videtur etiam, quam vt qui altari seruit, de altari viuat: & qui vineam colit & plantat, de eius fructu comedat: & qui ad onus eligitur, non debet repelli à mercede. *l* Sic Philostratus defendit, vituperari non debere nec posse in Prothagora, quod primus mercede docuerit: quæ enim nobis impendio cõstant, gratiora veniunt. Quamquam docere ob lucrũ pecuniæ, reprehẽsibile sit præceptoribus, vtpote qui negotiari de re, quę æstimationem non recipit, conentur: & ita merito improbati sophistę à Luciano, qui mercedis totũ causa docent. *m* sicuti non est prohibitum sacris vacantibus quippiam pro victu & labore capere: at simoniacum & iniquum habetur, si quippiam etiam magnum aut minimũ pro rebus sacris, quas tractant, vel sperent, vel petant, vel accipiant: quia iniuria Deo fit, si quis eius dona pecunia cum Simone Mago *n* arbitretur æstimari posse. Mos erat Iudæorum, vt mulieres de substantia sua præceptoribus ministrarent necessaria vitæ. *o* Temporibus quibusdam, super viginti celebres scholæ fuisse in vrbe Roma traduntur, pretia etiam Grammaticorum tanta, mercedesq; tam magnæ, vt constet, Lutatium Daphnidem, quem Lenæus Melissus per cauillationem nominis πανὸς ἀγάπημα dicit, ducẽtis millibus nummũm Q. Catulo emtum, ac breui manumissum, Lucium Apuleium ab Eficio Caluino equite Romano prædiuite, quadringentis nummis conductum, multos edocuisse. *p* Vespasianus ingenia maxime fouit: primus è fisco Latinis Græcisque Rhetoribus, annua centena (scilicet sestertia) constituit. *q* Censetur sestertium 25 aureis nostratibus, vt ait Alciat. *r* vt appareat ad bis mille & quingẽtos aureos singulis annis eum dedisse. Lucianus *s* quoq; refert, M. Antoninum Imperatorem, singulis philosophorũ cuiusq; sectæ primoribus salarium non eximium constituisse, nempe μυρίας δραχμάς, id est, decem dena-

i *Vt tradit Xenocrates Platonicus lib. de morte.*
k *l. qui filium, vbi pupillus educari debeat P. l. cum plures, 12. § cum tutor. de administ. tutor. lib. 27. P. tit. 6.*
l *1. ad Corin.*
m *Lucian. de merib. philosopho & de his, qui mercede docent.*
n *Actor. c. 8.*
o *glossa ordinaria ad c. 27. Matthæi, ad verba illa,* Mulieres secutæ erant Iesum à Galilæa. vt ministrarent illi, *dum notatur à glossa ad c. 8. D. Lucæ.*
p *Sueton. de illustrib. grammaticis.*
q *Sueton. in Vespasiano.*
r *Alciat. lib. 6. parergon iuris, c. 27.*
s *Lucian. in Eunucho.*

denariûm millia, quæ conficiunt nostræ monetæ mille aureos. Quamuis etiam Augustus C. decreuerit *a* ex publico salariû nemini tribuendum sine eius licentia, tamen ob liberalem artem & medicinam tribuere non fuit prohibitum. Vt nerui belli, pecuniæ sunt, sic studiorum generalium perseuerantia, in stipẽdiis laborantium consistere videtur, quibus ademtis, ipsi abeunt, vel contemnunt munus, & ignorantia & malitia rempublicam deficiente monitore depopulatur: quod discimus ex puluerulentis academiis, quæ olim floruerunt, & auaritia principum caruerunt bonis doctoribus. Sic Iustinianus Magnus, quamuis laudem meruerit in curanda emendatione iuris ciuilis, tamen in hac parte magis videtur nocuisse reipublicæ sui temporis, quam per illam curam profuisse. Cum enim nimis esset in exstruendis templis, atque ad eorum ædificationem infinitis egeret pecuniis, de consilio præfecti, stipendia liberalium artium olim magistris instituta in omnibus vrbibus sustulit, quas vacantibus literarum ludis, vt ait Zonaras, rusticitas inuasit.

a in l.1 de prabendo salario, lib. 10. C. tit. 37. ianslo Accur. ...

2. Præclare Athalaricus Rex Senatui vrbis Romæ de stipendiis soluendi professoribus, in hæc verba scripsit *b*: *Filiorum causas iure ad patrum cognoscamus remisisse personas: vt ipsi de illorum prouectu debeant cogitare, quorum interest studia Romana perficere. Neq; enim credendum est, vos inde posse minus esse solicitos, vnde & generi vestro crescit ornatus, & ceteri prouenit assidua lectione consilium. Nuper siquidem, vt est de vobis cura nostra solicita, quorundam susurratione cognouimus, doctores eloquentiæ Romanæ laboris sui constituta præmia non habere, & aliquorum nundinatione fieri, vt scholarum magistris deputata summa videatur imminui. Quapropter cum manifestum sit, præmium artes nutrire, nefas iudicauimus doctoribus adolescentium aliquid subtrahi, qui sunt potius ad gloriosa studia per commodorum augmenta prouocandi.* Et postea statuitur, ne aliquid pro voluntate probantium relinquatur incertum, vt media pars stipendiorum semestri anno soluatur, *c* reliqua in fine anni, vt si quis, cuius interest, differendam putauerit hanc quasi debitam functionem, procurato more vsurarum ipsa stipendia pariatur. Nam si scenicis dantur præmia, non sunt multo magis differenda his, per quos honesti mores proueniunt, &c. *Et cesset, inquit, illa satyris doctoribus querula, vsurpata sententia, quod duabus curis mens non debet occupari.* Et Constantinus Imper. *d* *Mercedes etiam professoribus & salaria reddi iubemus, quo facilius liberalibus studiis & memoratis artibus multos institu-*

b Cassiod. lib. 9. variarum epist. 21.

c Debet enim solui saltem media pars medio anni. Bald. ad l. per hanc, de aduoca. diu. iud. C. Alex. ad l. defensio, de assessor. vel in principio anni, secundum Bal. ad l. 1. de assess. C. vel saltem iuxta conuentionem & morem.

d l. medicos, §. fin. de profess. & medic. lib. 10. tit. 52. C.

ant. In Concilio Lateranensi sub *e* Alexand. 3. c. 8. *Placuit, vt per vnamquamq; cathedralem Ecclesiam, magistro, qui clericos eiusdem, & scholares pauperes gratis doceat, competens aliquod beneficium præbeatur.* Confirmatum & auctum alio Concilio generali Lateranensi sub Innocentio III. cap. 11. *f* statutumque, vt in aliis etiam non cathedralibus Ecclesiis, si sufficiant facultates, constituatur magister scholarum idoneus, a prælato & capitulo, vel maiore parte eius electus, qui clericos Ecclesiarum ipsarum & alios gratis, in Grammatica facultate instruat. Et Metropolis Ecclesia nihilominus Theologum magistrum habeat, quibus singulæ præbendæ dentur, quarum reditus, quandiu in docendo persiterint, percipiant, quod & à Concilio Tridentino. *g* & aliis præclaris viris comprobatum *h* fuit. In Concilio Viennensi *i* statutum quoque, vt professoribus linguarum & bonarum artium, de stipendiis conuenientibus prouideatur: in academia Romanæ curiæ, per sedem Apostolicam: in Parisiensi, per Regem Franciæ: in Oxoniensi, per Angliæ, Scotiæ, Hybterniæ, Vualliæ: in Bononiensi, Italiæ: in Salmantina, per Hispaniæ prælatos, monasteria, capitula, collegia, exemta, & non exemta, & Ecclesiarum rectores, contributionis onera singulis, iuxta facultatum exigentiam imponendo, priuilegiis quibuscunque contrariis non obstantibus. Sic summi Pontifices, qui studia generalia erexerunt, non tantum de priuilegiis concedendis, sed etiam de stipendiis soliciti fuerunt: ne prætextu deficientium annonarum professores parum diligentes essent in exercendo munere, aut ne illud omnino intermitterent. *k* Eugenius 4. refert, studium generale fundatum fuisse Romæ cum eisdem priuilegiis, quæ dantur doctoribus & scholaribus in aliis studiis generalibus commorantibus. & quod in Gabella vini forensis in tabernis vendi, illa aucta, etiam pro libra vltra tres adderentur solidi cum dimidio, pro salario doctorum, ad legendum in dicto studio conductorum. Et in constitutione 12. Iulij 2. 5. Kal. April. anno 1512. refertur *l* prædicta constitutio Eugenij 4. nempe eum erexisse generale studium in vrbe Roma: & pro salario & aliis oneribus dicti studij addidisse gabellæ vini, quæ soluebatur cameræ, vltra tres solidos, cum dimidio ad supplicationem Romani populi: quodque ad reformatorum constitutionem permissum fuisset illis gabellas vendere, & pretium apud mercatores famosos & fidos dictę vrbis deponere, quę distribuerentur pro stipendio doctorum, & oneribus colle-

e In c. 1 de magistris, lib. 5. tit. 5.

f relatum in c. quia nonnulli vero, tit. de magist.

g Concil. Trident. sess. 5 de reformat. c. 1 & sess. 23. de reformat. c. 18.

h Vidend. S. Thomas de hac quæst. 2. 2 q. 100. artic. 3. ad 3. arg. Sotus lib. 9. de iustitia, q. 6 art. 2. ad 3. argum. de Turrecrem. ad c. non solum, 1. q. 3.

i clem. 1 de magistris, lib. 5. tit. 1.

k Nam possunt relinquere lecturam si non soluantur stipendia, arg. c. peruenit, de iureiur. frangenti fidem, fides frangatur l. cum proponas, C. de pact.

l in d. Bulla. tit.

collegij generalis, & de residuo, domum aut collegium pauperum scholasticorum constituerent: ipse autem Iulius II. idipsum confirmat, statuendo nihilominus, vt moderato stipendio præstito lectoribus, residuum in opera quædam ibidem designata publica, & ad ædificationem colleg j impenderentur. *a* Confirmauit & rursum Leo X. prædicti studij generalis Romani priuilegia reditus & stipendia, & vltra voluit vt in posterum præter iam constitutos professores, alij duo conducerentur doctores, quorum vnus legeret in iure ciuili, alter in pontificio, alius in philosophia, seu medicina, eminentis literaturæ, cum salario i ıxta eorum qualitatem taxando à rectore & r·formatoribus.

a Leo X. in bulla de offi priuilegiis & immunitatib doctorũ & studentium in studio almæ vrbis Romæ, an. Domi 1513. mensis Nou. & 1 anni sui pontificatus, & incipit. dum su. -ustili nos ordine 2 constitut. et ... l Cherubinum in dicto bullario.

3. Stipendia & reditus scholarum Turcicarum non constituuntur ex fisco aut reditu imperij per Imperatorem, seu principem Turcam: sed oportet Imperatorem al unde ex noua acqu sitione, vel additione facta imperij præstare: fuitque pręcipua ea causa quæ mouit magnum illum Imperatorem Turcarum inu·dendi Cyprum & Nicetiam, quod videlicet vald: cuperet ædificare Phanum, quod dicunt *Almarat* cum sua schola & quam dicunt *mosquetam*, quod effecit post Cypri inuasionẽ in ciuitate Adrianopoli magnificentiori opere quam esset ædificatum ante à Sultano Solimano patre, qui ædificauerat scholam seu *Almarat* post expugnationem Constantinopolis, quam dotauerat de reditibus quos percipit Turca a *Zigets* in Vngaria. *b*

b refert frater Angel Calepien. in narrati. seu historia quam gal. ce inscripsit. La vraye narration des assaulx, de..., & pro nises du royaume de Cypre, &c.

4. Stipendia seu salaria aut largitiones quæ soluuntur docentibus, non possunt iure de immensitate damnari, si consideremus ad remunerationem doctrinæ pertinere, & omnes ad remunerationem obligari natura: *c* doctrinam vero & scientiam maxime iuris ciuilis & veræ philosophiæ tanti ponderis esse & meriti, vt nullo æstimari possit *d* atque ita hæc liberalitas ad taxationem facultatum & qualitatem reipu. & docentium, merito remittenda est: & cauendum tamen ne ambitiosa sint decreta municipum: *e* & ne ita auara: vt recte constituta diminuant: potius enim iactura pecuniæ parum facienda est, quam doctrinæ, quę excluditur non remuneratis præceptoribus: & potius detrahendum alijs publicis sumtib. ad suppeditandum præceptoribus insignioribus, quam parcitate stipendiorum mediocribus, vel vilioribus contentam esse rempublicam doctoribus. Siquidem vnus illustris doctor solus, plus potest vno anno ditare rempublicam à qua honorabilibus aduocatur stipendijs, quam classici plures doctores per viginti annos, si quidem nescio quæ vis inest in magnis animis & illustribus, quæ potest ex abditis orbis angulis, homines ad se trahere, à quibus importatur aurum in vrbem vbi celebris doctor honorarijs maioribus retinetur. Florentini Philippum Decium Mediolanensem Pisis iura profitentem, annuo stipendio mille quingentorum aureorum honorarunt, vt ipse testatur & eius epitaphium. Aliæ etiam academiæ præmijs maioribus viros percelebres ad se dum sapiunt attrahunt.

c l. uerius Actionis Regul. de donat.
d l. sed etsi lege §. consuluit de pe i har P.
e l. 1. §. proinde extraord. cognit. P.

De fundatoribus studiorum generalium.
CAP. V.

MVLTIS rationibus vniuersalium studiorum fundatio & priuilegij concessio, à solo principe pendere videtur, vel ipsa auctoratio, si ab alio scholæ dotentur aut ædificentur. Sed maxime quia causa est publica, cuius gubernatio principis solicitudini commendatur vel ei qui habet potestatem publicam, & proinde auditoriũ dicitur publicum, & principale seu imperiale. *f* Sicut & auditoriũ principis dicitur locus iudicij, vbi eius auctoritate causæ & lites suis legibus deciduntur. *g* Et Beatus Thomas *h* quoque, erectionem academiæ pertinere ad solum Papam vel Regem, vel principem dixit, cum ad eos qui regunt rempublicam tantum pertineat ordinare de nutritionibus & instructionibus iuuenum, in quibus exerceri debeant, & Aristoteles consentit. *i* & politia ordinat disciplinas quæ debeant esse in ciuibus, quales vnumquenque discere, & quousque debeat. *k* Datque princeps leges quamdiu donec, audire, morari, in academia liceat, & quo pacto leges aliorum principum doceri, & audiri permittat, quibus conuentionibus scholas admittat, & conseruaturum se eas polliceatur: quibusque priuilegijs, an permittat gradus concedi, an vero solum legi sine priuilegijs, sine facultate graduandi, sunt enim hæc priuilegia à summo pontifice, & pariter à principibus locorũ impetranda.

f in l vni. de studijs liberali. vrbis Romæ. li. 11. c. vbi habeat igitur auditoriũ specialiter nostrum.
g l lecta est, ... de reb. cred. ... 12. C. ti. ...
h d Thomas tractatu contra impugnantes religionem gl. ad §. item quoad dictas duas partes, ad verb. vniuersitates de collat. in pragma. sanct.
i Aristo. 10. Ethico.
k Arist. l. polit

2. Quando etiam Reges Gallorum consenserunt erectionibus academiarum seu scholarum legum Imperatorum, aut vniuersitatum studiorum, semper adhibuerunt declarationem voluntatis: non ideo se intelligere admittere professionem iuris pontificij & ciuilis, nisi vt possent ex arbitrio illis vti, sine vlla obligatione qua illa sequi tenerentur & Carolus V. inhibuit allegare leges Romanas contra cõsuetudines regni, quod & senatus Parisiensis aliquando prohibuit aduocatis. Idipsum statuerunt

tuerunt constitutione aliquando Hispaniæ reges, sanxeruntq; pœna mortis, ne quis leges Romanas allegaret. *a* Edixit etiam Alaricus rex Gothorum, ne quis vteretur legibus Romanis contra suas constitutiones. *b* Nec est etiam alius rex qui vtatur monarchia seu absoluta potestate, cui obijci possint leges Romanæ vt eas sequi teneatur. Siquidem solutus est legibus, *c* & de illis vt sibi æquum videbitur disponere potest. & aduersus proprias, *d* multo magis aduersus exterorum regnorum sanctiones, quia imperio eorum qui iubent non subijcitur: non magis quam græcorum vel Indorum, vel Arabum, & iudices alicuius regni liberi, non tenentur legibus aliorum obtemperare, quia lex dicitur mandatum quod seruari debet necessario à subditis. *e*

a Oldr. conf. 69. incip. consueuit dubitari.
b Molin. in cõsuet. feudor.
c l. princeps, de leg. &c. sed & quod principi, de iur. natur.
d l. 1. & fi. C. de legib.
e In l. 1. §. in tantum, de veteri iure enuc.

3. Quare quando ciuilia iura admittantur in scholas principum pertractanda, non admittantur vt leges, quarum proprium est iubere: sed vt iura, vel ex rationibus quæ videantur iustæ, & quæ hominibus ratione vtentibus suadere debent faciendum, vel vitare prohibendum, colligatur quid vtilius erit in republica constituenda & conuenientius. Et licere sibi ipsis arbitrantur principes & respublicæ, quæ sibi quoque putarunt licuisse Romani, & qui rempublicam illorum administrarunt: dum ex legibus Atheniensium, Lacedæmoniorum, & aliorum quæ voluerunt probarunt & adsciserunt iura, & quod Iustinianus etiam sibi vt principi licitum putauit, vt monarchæ inter sibi subditos, dum abrogatis quibusdam iurisconsultorum libris & responsis quæ pro legibus habebantur, rescriptis & constitutionibus præcedentium Cæsarum, alijs auctoritatem legis conseruauit, quatenus tantum in corpus suæ compilationis iurisprudẽtiæ transcribi obseruarique iussit, & tradit tantum in scholis regijs, seu publicis sibi subiectis. *f* Quẽadmodum quoque summi pontifices, eadem auctoritate vsi sunt, & abrogatis decretalibus constitutionibus & aliorum pontificum quorundam canonibus & sanctionibus, iusserunt subditis sua auctoritate digestis in corpus iuris pontificij constitutionibus in iudicijs & in scholis publicis vti *g*

f In proœm. pandect. §. hæc autem tria.
g Greg. IX. in proœmio decretalium § volẽtes, Bonif. VIII. in proœm. sexti decretal.

4. Quare nunc docentes in academijs iura vtraque, quatenus ex potestate concessa docent, iura quidem ciuilia explicant, sed nõ definiunt: neq; eorum sententia est necessaria, sed tantum probabilis, *h* abrogatis priuilegijs antiquitus cõcessis interpretibus iurisprudentiæ, quorum aliquando responsa vim legis iudicibus imponebant *i*. Et cum prius liberum esset & facultas cuique de iure ciuili respondendi, & illud profitendi: primus Augustus Cæsar, vt maior iuris auctoritas haberetur, cõstituit vt ex auctoritate eius de iure certi responderent. Adrianus autem eis omnibus qui sui fiduciam haberent, de eodem respondere concessit. At concessit Tiberius Cæsar Sabino. *k* Sed nec eo solo modo variata in republica institutio iuris ciuilis & scholarum eius fuit pluribus alijs antea, & post ex arbitrio & permissione gubernantium. Et quidem Titus Corũcanus, qui fuit orator *l* & pontifex maximus *m* Ethnicorum Romæ, & pontificij iuris eorum peritissimus *n* primus Romę iuris ciuilis scientiam professus est: cum cęteri adhuc vel in latenti ius ciuile retinere cogitabant, solumq; consultatoribus vacare, potius quam discere volentibus se præstabant. *o* Sed nec adhuc ius ciuile constitutum, quod postea constituit Q. Mutius Publij filius, pontifex quoque maximus. & generatim in libros 18. redegit. Expressit & summus pontifex Honorius III. non receptam lectionem iuris ciuilis in scholis Parisiensibus seu studio generali, quia inquit, nec ibi nec in vicinis ciuitatibus obseruaretur, cũ tamen appareat ex vicinis academijs Aurelianensi & Biturigensi, iura ciuilia legi & audiri & explicari *p*

h gl. ad leg. 1. C. de legib.
i § responsa prudentum, de iur. natur.
k Pompon. in l. 2. § 1. D. de orig. iur.
l Cic. in Brut.
m Cic. 3. de oratore.
n Cic. pro domo sua ad pont. f.
o l. 2. § iuris ciuilis scientiam, & § post hos T. Coruncan. de origine iuris li. 1. P. ti. 2. Hic T. Coruncan ad Teucam reginã Illyricorum missus legatus contrarius gentiũ cum Pub. Iunio interfectus fuit, vnde statuam Rom. meruerũt. Plin. li. 34. c. 6.
p l. 2. §. post hos Q. Muti. de orig. iur. fuit his Q. Mut. pontif. max. & augur. vt ait Cic. 2. de legib. & adil. Cic. in Lalio, iussu Marij in Tyb. strato. A lib. 1.

5. Cęterum sunt quædam cõmunia summo pontifici & principibus locorum in quib. sunt instituendæ academiæ seu scholæ priuilegiatæ aut generalia studia: quędam separata. Morum & fidei docentium consideratio ad vtrosque pertinet, & vt sana inducatur vel instituatur doctrina, discatur & doceatur. Et sic principes egent in spiritalibus auxilio summi pontificis, & in temporalibus pontifices principibus secularibus. *q* Concedit vterque princeps spiritualis, & secularis de suo priuilegia quæ scholis communicantur. Et quamuis quædam vniuersitas seu schola quædam sit tantum secularis, quædam tantum ecclesiastica: *r* nempe ecclesiastica, si plures sint ibi clerici quam seculares seu laici, *s* aut si pares numero, quia maius dignum trahit ad se minus dignum: *t* vt cõtra secularis, in qua plures sunt laici: tamen nihilominus princeps secularis potest concedere priuilegia etiam Ecclesiasticis, quemadmodum & concedit Ecclesijs ipsis, *u* ratione temporalium possessorum, *x* cum in spiritualibus non habeat potestatẽ, nec in rebus semel Deo deuotis & consecratis. *y* Potest & tutela defensioq; ab omni vi externa suscipi à principibus secularibus. Studiorum spiritualium finis omnibus communis, iuuare rempublicam peritorum hominum sapientia, prudentia & consilijs, reuocare mentes hominum a vitijs & malis

q c. quoniam idem 5. & seq. 10. dist.
r gl. ad §. item quo ad dictas duas partes ad verbum nominare de collat. in pragma sanctione.
s Arg. l. quaeritur, de statu hom. nu. in 20.
t c. quod in dubijs, de consecr. ecclesia.
u c. in synodo, 63 dist. gl. ad c. auditis. de in integ. restit. gl. & Innoc. ad c. auditis, de praescript.
x vt in c. quo iure dist. sancta auth. cassa. de sacros. eccl.
y c. bene quidẽ, 30 dist. c. ecclesia S. Mariæ, & constitutio.

malis moribus, præceptis & optimis institutis, regulisque viuens. Sicut tempore Semiramidis & quarti regis Assyriorum, Sarron regnans apud Celtas, vt contineret ferociam hominũ. publica literarũ studia instruit & apud Thuyscones, seu Germanos Inghaennon, si credamus Beroso. a

a Beros. li. 5.

De loco vbi docendum sit, vel scholæ ædificandæ sunt. CAP. VI.

QVIA scholæ ad vtilitatem publicam introductæ sunt, ad c[illegible] de erudiendos omnes, qui velint hoc beneficio vti, & se ad iuuandam causam publicam accingere: Idcirco generaliter locus talis eligendus erit, ad quem conuenire vndique possint studiosi, & vbi facile commorari & exerceri possint, vti fructuum copia, vel commerciorum sit facilitas, & aeris alimentorum salubritas & hominũ cõmoditas, & si omnia concurrere non possint, talis certe eligi poterit, qui maiori commoditate fruatur. Nam studia vniuersalia, vel requirunt iam locum celebrem, vel si talem non inueniant, talem certe si bonis institutis & præceptoribus instruantur, breui tempore reddere possunt: cum non possit latere solis iubar, & nemo accendat lucernam, vt ponat eum sub modio sed super candelabrum, vt luceat omnibus: sunt docentes lux mundi, & non potest ciuitas abscondi supra montem posita *b*. Si enim vox docentium in omnes fines vrbis exeat, vna cum illa & locus vbi doceant celebretur & fama honoretur, dignissima necesse est, quamuis alioqui esset incognitus, obscurus & remotissimus. Vt enim magnetis montes, etiam vbi sint pluribus incogniti, aciem chalybis fricatã ad suas vertunt partes, sic eruditio docentiũ insignis, ex quacunq; orbis parte, si non omnes, saltẽ præcipuos ad se remotissimos etiam pertrahit alios, & in sui admirationem conuertit. hocque modo factum, vt tot præstantissimi viri in dissitas & vel extra orbem ablegatas nationes, cum studio discendi peregrinati sint, & contemtas & incognitas sedes proprias suis reddiderint præclaras. Plato *c* audito Socrate postea Megaram ad Euclidem cum alijs aliquot Socraticis discipulis se contulit: Hinc Cyrenem profectus, Theodorum Mathematicum audiuit: tum deinde in Italiam ad Pythagoricos, Philolaum atque Eurytum concessit: Ab his se in Ægyptum ad prophetas sacerdotesque recepit, regressus Athenas Academiam illustrauit. Indiam nobilissimam reddidit Hiarchas & alij Brachmanæ Gymnosophistæ, Æthiopiam. Illi Apollonio Tyaneo, de suo lumine dederunt splendorem, ille vero illis & sibi & patriæ veluti immortale nomen: is n. Apollonius *d* ex Tyana ciuitate græca in finib. Cappadociæ philosophus Pythagoricus, intrauit Persas, pertransiuit Causiã Albanos, Scythas, Massagetas, opulentissima Indiæ regna penetrauit: & ad extremum latissimo amne Phisone transmisso, venit ad Brachmanas, vt Hiarcham in Throno sedentẽ aureo & de Tantali fonte potantẽ inter paucos discipulos, de natura, de motib syderum ac dierum cursu audiret docentem. Inde per Elamytas, Babylonios, Chaldæos, Medos, Assyrios, Parthos, Syros, Phœnices, Arabes, Palestinos, reuersus Alexandriam perrexit Æthiopiam, vt gymnosophistas & famosissimam solis mensam videret in sabulo.

b Matt. c. 5. v. 14. Marc. 4 v. 21. Luc. 8 v. 11. & c. 11. v. 33.

c Dio. Laer. li. 3. in Platone.

d D. Hieron. epist. ad Paulin. Presbyterum, & Philostratus per libros 8. de vita Apollonij.

3. Scio oppidula in germania & alibi, ante plantata studia generalia priuilegiata vsque adeo fuisse obscura, vt vel geographi noluerint aliquo vel exiguo loco in suis tabulis honorare, quæ nunc & opib. & dignitate (quæ omnia ex concursu studiosorũ orta & propagata sunt) cum regijs & principalibus ciuitatib. certare possint, & ceteris gloriam suam vt compatriotis non minimam contulerunt. Et quia & loco accedit dignitas & vtilitas & immunitas professorum *e* ex studijs generalibus electio eius ad principem pertinet locorum, quibus velit hoc beneficium concedere, & in quibus sibi melius videatur studia coli. Et vt talem locum deligat, in quo minus sit timendũ de coniurationibus & proditionibus patriæ. Siquidem cum ad studia generalia priuilegiata liber pateat omnibus tutusque aditus & priuilegiatus, ad principem vel ad eum qui curam habet reipublicæ pertinet prospicere, vt is locus sit studijs dicatus, in quo prætextu studiorum proditio vel subuersio reipublicæ non possit parari, & vbi facile possit aduersus eandem prouideri. Ne etiam doctrinæ alibi clam doceri possint Quod Iustinianus propria constitutione edixit *f* post compositionem Institutionum, pandectarum & Codicis iuris ciuilis. Hæc autem inquit tria volumina à nobis composita, tradi eis (discentibus) tam in regijs vrbibus, (Constantinopolitana & Romana) quam in Berytensium pulcerrima ciuitate, quam & legum nutricem bene quis appellet, tantummodo volumus: quod & iam à retro principibus constitutum est: & non in alijs locis, quæ à maioribus tale non meruerint priuilegium. Quia audiuimus etiã in Alexandrina splẽdidissima ciuitate & in Cæsariensium, & in alijs quosdam imperitos homines diuagari, & doctrinam discipulis adulterinam tradere, quos sub hac interminatione ab hoc

e l. si duas habeat. c. §. est apud de excus. tut. l. 27. T. tit. 1.

f In proœm. pandectarum §. hæc autem tria.

ab hoc conamine repellimus: vt si ausi fuerint in posterum hoc perpetrare, & extra vrbes regias, & Berytensium metropolim hoc facere, denarum librarum auri pœna plectantur, & reijciantur ab ea ciuitate, in qua non leges docent, sed in leges committunt. Celebres Athenæ magis ex cultura studiorum quam alia quacunque causa. Vt etiam quidam Græcorum eas dixerunt ἑλλάδος μουσεῖον *musæum Græciæ*, Pindarus culmen, & firmamentum, seu ἔρεισμα, Thucydides ἑλλάδος ἑλλάδα, Græciæ Græciam Pythius, Vestam Græcorum, & Prytaneum *a* cum loco magis celebritatem addunt præfecti doctiores. Et nomine clari vt locum in suburbano nemorosum herois Academi, Plato celebrem docendo fecit, vnde & Academia eius schola. & discipuli Academici dicti fuerunt *b*. Alium Lyceium locũ Gymnasij iuxta Athenas quoque Aristotelis schola nobilitatum est, vnde & Aristotelici distinctionem acceperunt, vt Stoici ab Stoa, seu porticu, in qua Zeno primus suæ sectæ auctor philosophiam docebat.

a Cælius Rhodig. li. 18. variarum c. 26.

b Diog. Laert. li. 3. in Platone

4. Rursum, in illis etiam vrbibus, in quibus permissæ sunt scholæ, illæ debent esse publicæ, & in publico loco positæ, non in priuato. Qua de re lex Theodosij & Valentiniani CC. qui prohibent *c* alio loco quam in capitolio Romano magistros docere, aut alibi colligere discipulos publice, & professoribus publicis vetant, priuatim etiam docere, aut alibi quam in auditorio publico. Illos vero, qui intra priuatorum plurimorum domos eadem exercere priuatim studia consueuerunt, si ipsis tantummodo discipulis vacare maluerint, quos intra parietes domesticos docent, non prohibent: sed permittunt, quo loci perpendo illa verba si eadem studia priuatim doceant, quæ publice docentur, alioquin alia studia vt prohibita docere aut discere etiam priuatim multo magis non permitteretur. Dominus noster Iesus Christus interrogatus à magistratu, de doctrina & de discipulis adiecit pro innocentia & puritate doctrinæ suæ *d*. Ego palam loquutus sum mundo, ego semper docui in synagoga & in templo, quo omnes Iudæi conueniunt: & in occulto loquutus sum nihil. Vetus Francorum consuetudo sub quercu *e* palam & publice docere discipulos. Locus publicus factus ex priuato Athenis studiorum & scholæ Platonicæ Academia, locus *f* in suburbano nemorosus, à quodam Heroe Academio appellatus ita factus publicus.

c in l. vni. de studijs liberalib. vrbis Romæ lib. 11. C ti. 18.

d D. Ioan. euangelio c. 18. v. 20.

e Tritemius li. 1. breuiarij hist. Francicæ in 15. rege.

f Dio. Laert. li. 3. in Plat.

5. Carolus Magnus iussit episcopis & Archiepiscopis, scholas publicas per vrbes certis & commodis locis statuere *g*: tamen statuit de schola non habenda in monasterio, nisi de his qui oblati fuerint *h*. Forsan ita voluit, ne tumultu confluentium scholasticorum, & diuersitate scientiarum, quæ in studio generali viget, monachi seu regulares discerent, quæ ad regulæ ordinem non pertinerent, & ne ea quæ interdicta sunt etiam claustralibus & presbyteris addiscere, vt leges seculares, & medicinam *i*. Neue in exercitijs monasticis quib. se consecrauerant, concursu secularium scholasticorum impedirentur. Sunt tamẽ qui arbitrentur in monasterijs olim scholas non modo sacrarum [illegible]ũ, verum etiam prophanarum literarum fuisse, quo pacto id doceant tamen certum non video: neque posse se mutuo compati vix assequi possum, laborare in boue & asino, hoc est cum hominibus diuersæ religionis quanquam non inficiar, ex diuersæ professionis viris doctis, collegium institui posse ad docendum, cuiusmodi sunt composita vniuersa fere studia generalia priuilegiata: in quibus & theologi præceptores & doctores, & canonum seu iuris pontificij, & iuris ciuilis, medicinæ artiumue liberalium professores coniunguntur separatimque sua quisq; suis discipulis diuersæ professionis docent: sed aliud est præceptores regulares & seculares in vnum corpus coire, ad docendum: aliud vniuersam scholam in religiosorum monasteria transferre: nam solitudo monastica & vacatio propria monasticam regulam professorum, sic interpellatur, & per varia quæ apud se sunt, distrahitur. Probo etiam optimum morem antiquorum, qui curabant pueros in prima institutione apud monasteria residere, vt pietatem & religionem cultumque Dei à pijs hominibus haurirent, & exempla viuendi acciperent etiam a magistris non loquentib. at postquam satis imbuti pietate videbantur, non ibi literas legesue ciuiles ad pontificias hausisse existimo. Sunt etiam quædam scientiæ, quæ possint doceri in monasterijs & disci, primæ inquam quæ parãt iter ad ipsam theologiam, & theologia ipsa, & illarum schola etiam potest & cura demandari monasterijs. Sic Rabanus in Fuldensi cœnobio non solum sacras literas docuit monachos, sed etiã artes *k*. Possunt & collegia esse regularia, & à regularibus regi. Item & gymnasia quæ iuuentutis sunt circa leuiores scientias, in quibus non agitur de studijs vniuersalibus priuilegiatis, non dubito fuisse aliquando in monasterijs ad conseruandam pietatem. Sicut & narrat Baleus *l*, Gregorium Magnum, gymnasia Britannorum transtulisse ad monasteria, ad hæresin Pelagianorum, quæ in scholis tradebatur,

g li. 2. capitulariorum, Carol. Magn. c. 5.

h in additio. prima ad libros capitulariorum cap. 45.

i c. non magnopere 3. & c. fin. ne cle. vel monach. secula, negot. se immisceant li. 3. decret. tit. 50.

k Tritemius de Hirsaugiensi cœnobio.

l Baleus centur. 13. scriptorũ Britannorum.

tur, extirpandam. Admitto etiam & humaniores literas & scientias tractatas fuisse in monasterijs sub pijs & doctis monachis, quo tempore maxime religionis ortus id suadebat, ne abuterentur discipuli ad perniciem religionis maxime in Germania.

6. Quare circa annũ 1237. notatur ab Henrico Pantaleone *a* Fridericum II. Cæsarem, cũ ad illud vsque tempus monasteria bonas artes & omnis generis linguas docuissent, sed tunc magna pars monachorum ignauiæ & otio dediti degenerassent, fundamenta Viennẽsi dedisse scholæ, cui addita priuilegia postea Cæsarum & pontificum: & hanc deinceps renouasse Albertum Archiducem, anno 1356. & Rodulphum eius nominis IV. anno 1366. perfecisse. Ex quo tempore secutæ sunt eius exemplo aliæ plures liberalitate principum, & Imperatorum fundatæ & erectæ in Germania Polonia, Gallijs & alibi.

a Henric. Pantaleonis prosopogr. de illust. Germania. par. 2. in Henrico vita Viennensi. & q. refert per singulos tomos, academiarum fundatores & tempus. Sicut & Nideindorp proprio libro de academiis ex professo.

7. Videtur Honorius III interdixisse legum ciuilium & Imperatorum interpretationem in Francia, sua constitutione super specula 28. de priuileg. lib. 5. tit. 33. his verbis, *Sane licet sancta ecclesia legum secularium non respuat famulatum, quæ æquitatis & iustitiæ vestigia imitantur: quia tamen in Francia & nonnullis prouinciis laici Romanorum Imperatorum legibus non vtuntur: & occurrunt raro ecclesiasticæ causæ tales, quæ non possint statutis canonicis expediri, vt plenius sacra paginæ insistatur, &c. firmiter interdicimus & districtius inhibemus ne Parisijs vel in ciuitatibus seu aliis locis vicinis, quisquam docere vel audire ius ciuile præsumat: & qui contra fecerit, non solum à causarum patrociniis interim excludatur, verum etiam per episcopum loci excommunicationis vinculo innodetur.* Cæterum illa decretalis aliter intelligitur à Rebuffo *b*, quam vt absolute prohibeantur lectiones ciuilis iuris omnibus in Francia, Parisijs, & vicinis locis siquidem contextus illius decretalis agit de personis ecclesiasticis, & causis quæ possunt terminari canonib. estq; veluti pars alterius decretalis, super *specula, de magistris & cap. non magnopere 3. ne clerici vel monach. secularib. negotijs immisc.* Quibus locis prohibitum fuit monachis, & alijs religiosis personis, claustrũ exire ad audiendam medicinam seu physicam & leges discendas, idipsumq; presbyteris. Quibus accessit decretalis super specula, de priuileg. tanquam pro ratione, nempe quod personæ ecclesiasticæ, non tam indigent legib. ciuilib. quantum canonicis, & sacra theologia: maxime cum etiam Laici in Francia nempe Parisijs & locis vicinis vtantur iure consuetudinario non legibus ciuilibus. Ideo multo minus necessariæ sunt illæ leges ecclesiasticis personis. Deinde & datur alia ratio, quod Academia Parisiensis præcipue instituta est pro sacra theologia, & ideo vt liberius & diligentius sacris literis eo confluentes clerici vacare possint, prohibetur lectio publica iuris ciuilis, ne illius curiositate à Theologia distrahantur. Sed neque etiam leges explicari vetatur, quæ faciant ad iuris pontificij explicationem, quales sunt quæ in ius pontificium translatæ sunt, & dicuntur canonizatæ. Pluraque alia addit Rebuffus, quæ apud illum legenda erunt de permissione lectionis iuris ciuilis in scholis Parisiensibus.

b Rebuf. in tract. nominationum q. 5 nu. 35. & seq.

8. Sunt autẽ alioquin ita iura ciuilia & canonica connexa, vt vix alterũ sine altero intelligi queat, neq; etiam iura ciuilia sine theologia & canonibus syncere explicari possint. Et ita è republica censetur esse, vt semper aut fere semper, tres istæ facultates iuris diuini, & humani, in ijsdem scholis seu studijs generalibus doceantur, quilibet tamen auditorium quod sibi magis expedire seu vacationi futuræ præcipue videtur, diligentius tractat. alijs autem veluti auxiliaribus vtitur & accessorie. Sic theologus ius ciuile discit in quantum exigit eius speculatio, & Dei voluntas, quæ iubet principium leges veluti Dei ore vel spiritu promulgatas, seruari, vtque dirigere conscientias possit. Quare etiam Summistæ & casus conscientiæ tractantes, eas non dedignantur, neq; ipsum ius pontificium *c*. Verum theologus non discet leges, vt in foris secularibus illas exerceat. Sic auditor & professor iuris ciuilis, canones & theologiam discet, vt si quæ sint in legib. quæ iuri diuino aut pontificio videantur obesse, corrigat & omittat, vel dubia secundum ius diuinum explanet, non autem vt ius diuinũ profiteatur. Sic enim colligatæ sunt iuris facultates & effectus, vt seorsim simpliciter & nude considerari sine alijs nequeant: & ratio est, quia illę vel ad animã vel corporis vincti hominis directionem & societatem pertinent In hoc autem seculo homines viuentes, non sunt sine corporis & animæ coniunctione, & proinde quæ ei conueniunt quamquam præcipue alteram eius partem respiciant tamen cum altera communicent necesse est, non enim veri iurisconsulti, aut administratores reipublicæ circa nudas abstractiones seu ideas versantur, sed ad suppositum corpus viuificum leges suas & actiones *d* accommodant. Iuris canonici sanctitas itaque ciuilis sublimitate decoratur, & iuris ciuilis maiestas, canonum auctoritate firmatur, & qui non sapit in vtroque vt verbis Bald. vtar, *e* non habet tantam dulcedinem.

c c. de oper. noui nunt. & in decr. Gratiani. & decretalib. sunt plures leges canonizatæ & in tota 10. dist. probata.

d c. facit c. quoniam idem mediator, 10. dist. c. cum ad verũ 96 dist.

e Bald. in procemio decreta.

dinem. At sicut ex physica & medicina fit perfectus medicus, ita ex vtriusque iuris ciuilis & pontificij cognitione, fit bonus iurisconsultus. Et Cicero 3. de oratore ait, n dos ad rempublicam gerendam venire, qui solum habent scientiam legalem, nisi quoque ius pontificium nouerint, quod est coniunctum. Et Pomponius *in l. 2 §. deinde ex his legibus, de orig. iuris lib. 1 P. tit. 2.* omnium legum interpretandi scientiam & actiones, apud collegium pontificum ol m fuisse tradit.

9. Sunt nihilominus arbitraria principibus ecclesiasticis & secularibus vt loca, in quibus velint scholas priuilegiatas constitui, ita & quas ibi velint trahi scientias, siue omnes, siue certas. Quamuis enim omnes habeant commune vinculum, & constituant Encyclopediam non tamen sequitur debere in vno eodemque loco simul tractari, vel doceri: possunt enim in diuersis disci & doceri, neque ideo minus vniuersitas priuilegiata in Gallia aut alibi dicetur, si modo priuilegia concessa sint, quæ ibi omnes artes vel studia omnia non tradantur. *a* Sunt enim scholastici & doctores qui faciunt vniuersitatem & non diuersitas scientiarum. *b* Possunt adiungi semper, scientiarum diuersarum professores, iam introductis professionibus, vt ijsdem potiantur priuilegijs quibus iam fundatæ, non secus quam noua studia alijs locis cum ijsdem priuilegijs quibusdam potiuntur antiquæ academiæ, *c* sunt quippe hæc iuris positiui, quæ mutari & augeri, vel tolli possunt arbitrio eorum qui potestatem habent, maxime noua orta iusta causa. Quemadmodum C C. Theodosius & Valent. professoribus artium liberalium priuilegiatis qui in ciuitate Romana & Constantinopolitana docebant addiderunt professores philosophiæ, & legum doctores, & Clem. V. conciliumue Viennense, alijs addiderunt professores linguarum, Arabicæ, Græcæ, & Chaldaicæ *d*.

10. Fuit etiam necessaria loci in vrbibus electio, vel in certis alijs locis, vt fixa essent studia & euitaretur diuagatio scholasticorum & doctorum, vt merito priuilegia quæ irrogantur scholasticis, non tribuantur alibi quam in locis vbi exercitia priuilegiata sunt studentib. *e* Si tamen accideret pestem in loco studij grassari, tunc possent scholastici & professores, in quandam vicinam ciuitatem aut oppidum secedere, illosque tunc comitarentur priuilegia similia, quæ erant data studio generali in *f* loco electo. Quod multo magis admittendum si hæresis, quæ peste deterior, ibidē grassaretur, tamen licentia esset summi pontificis; vt arbitror, postulanda, & principis temporalis. Sic vniuersitas Pragensis, quam Carolus IV. Imperator erexerat, translata est ex Bohemia Lipsiam Misniæ ciuitatem, distantem a Praga itinere trium dierum, magistris & discipulis Teutonici generis iureiurando adactis, vnoque die eam sequutis, quo tempore Ioannis Husii Pragenses fuerunt dogmatibus imbuti.

11. Debet & rursum locus esse publicus qui ab omnibus libere aditi possit, vt qualis sit doctrina quæ disseminetur & doceatur appareat, cessentq; clancularij præceptores, *g* qui circumferunt auditores & peruersis & improbatis doctrinis, aut nō solidis imbuunt neue duplici onere grauentur postea præceptores & doctores probati: nempe in dedocendis male traditis, & docendis quæ disci debent. Et cum pontifex interrogaret Christum de discipulis & de doctrina, respondit ei IESVS, *ego palam locutus sum mundo, ego semper docui in synagoga & in templo, quo omnes Iudæi conueniunt, & in occulto loquutus sum nihil. h* Et certe periculosa est permissio priuatim docendi, vel ex eo maxime, quod indocti sibi tantum arrogent, vt cum ignorent, quæ docēda sint, sibi persuadeant, errores veram esse scientiam, & ita superbia, quæ innata est ignorantib. auditores decipiant, etiam veris professoribus & peritis prætermissis & suggillatis.

12. In deligendo loco certo auditorij ciuitatis electæ, adhuc danda opera, vt is quantum cōmoditas ciuitatis patietur, sit salubris & separatus à tumultu transeuntiū, maxime curruū seu plaustrorū ne interpellentur docentes aut discentes: neq; priuatorū singularia artificia ita erunt consideranda si officiant, quantū vtilitas publica, quæ semper præferenda priuatis, *i* si aliter consuli nequit publicis. Et proinde contra regulas iuris cōmunis *k* cogitur quis inuitus vendere locum scholis ædificandis aptum & conuenientem, *l* neq; licet ædificare contra scholas, si obscurentur lumina earum, quanuis nulla seruitus expresse ea de re sit cōstituta. *m* Sic compelluntur malleatores, seu fabri cuiuscunq; materiæ, obstrepentes iuxta scholas, vel sedere seu quiescere, vel domibus seu ergasterijs iuxta scholas, vel collegia scholasticorum, positis cedere, *n* quanquam regulariter, nemo inuitus extrahi possit vel dejiceat de domo sua, *o* quæ cuique tutissimum debet esse refugium: & alioquin censeatur esse iniuria, si prohibeatur dominus re sua libere vti vel in domo sua libere agere aut operari. *p* Imo quanquam videantur artes fabriles esse vtiles reip. Siquidem tantus studiorum habetur

a vide copiose Rebuf. de tract. nominationum. q. 6. nu. 13 & in § statuimus 2. ad verò vniuersitatu de collat. in concorda.
b vt habetur in proœm decret.
c l. vni de studijs libera vrbis Romæ, lib. 11. C. tit. 18.
d Clem 1. de magistris.
e c. tua fraternitatu, 12 de cler. non resid. lib. 3 tit. 4. notat & gl. ad c. 2. ad verba sedem eandem de priuil. in six. constit. Frederici habita, ne filius pro patre, lib. 4 C tit. 13. vbi ad loca in quibus literarum exercentur studia, &c. vt in proœm. decret. 2. Bononiæ studentibus. &c.
f notant Panor. & alij ad c. tua fraternitatis, de cler. nō resid. 21.
g l. vnic. de studijs libera vrbis Romæ li. 11. tit 18.
h D. Ioan. c. 18. v. 19. & seq. & ita erat in teplo & publ. l. ce docens, D. Matt. 14. v. 49 D. Lucæ 21. v. 37.
i l. vtilitas de princip. li. 12. C.
k l. inuitum de contrah. emt. C. l. nec emere C. de iur. delib.
l Bart. Capoll. tract. de seruit. vrba prædio. c. 62. nu. 5 Ioan. de prataea ad l. vni de stud. li. v. b. Roma li. 11 C.
m Ba. Capolla dict. loc. c. 15. fallentia 12. contra l. altius de seruit. C.
n gl. l. vnic. in fine de stud. li. vrb. Ro. li. 11. C. & ibi Luc. de Penna Ioan. ... l. lat. nu. 3. ... rbus & Bart. ad c. 3 ... & Iac. de Arena, & Bal. col. antepen. Rom. nu. 31. Alex. 31. Soc. n. 64. Ias. nu. 45. fol. mat. P. Specti de seruit. § sequitur nu. 4. Capolla tract. de seruit. vrban. præd. c. 43. nu. 2
o l. nemo de domo sua, de reg. iur. P. l. plerique, de in ius vocan. P.
p l. quotiens arcum actio. 13. § si quis proprium seruum, 24. de iniu. li. 47. P. tit 10.

...fauor. & nobilitas maior censetur, vt concurrentibus fauoribus vtilibus, quod magis vtile melius & nobilius sit, præfetatur. *a* Apud Persas schola publica erat, in qua boni mores & bene beateque viuendi artes docerentur, vocabant ἐλευθέραν ἀγορὰν, *i. forum liberum. b* à quo mercatores abstinebant, nec ibi erat forum venale *c*, sed erat Regia, palatium, iudicum prætoria, auditoria, secretaria, magistratuum conuentus, curiæ denique loca, in quibus principes viri ad ius reddendum, docendum, interpretandum, iuuentutisq; mores efformandos considebant. *d*

d Xenophon dicto lib. 1.

De priuilegijs studiorum. Cap. VII.

Propter vtilitatem publicam, singulari iure multa introducta sunt in fauorem personarum & rerum, quæ alioquin cõmuni regula cæteris denegantur, non n. tanta seruatur inter homines & res societatis publicæ æqualitas, vt pari modo omnia singulis arithmetica proportione communicentur: quemadmodu etiam, non omnibus eadem officia non eadem merita, nec quidem honos. Quare multis rationibus, studijs generalibus locis eorum & personis docentibus & discentibus, rebusq; illorum, priuilegia & immunitates conceduntur, quæ alijs non studentibus aut non docentib. vel alijs locis quam studiorum non tribuuntur. Atque iam præcedenti capite de priuilegijs quibusdam circa locũ scholarum dictum est: nunc autem alia quædam circa alia paucis hoc capite admonebimus cum ad institutionem rei p. pertineant.

2. Primũ ipsa studia digna sunt priuilegio, quia singulari etiam dono Dei fuerunt hominib. vel reuelata, vel excitata: ex quibus rationis & mentis imago diuina apparet, & tanquã domina actionum corporalium, & societatis humanæ regendæ magistra, cæteris ignorantiæ tenebris cæcutientibus & errantib. præsidet, & eos iuxta rationis leges dirigit. Ita res ipsæ nobilitant possessorem. Et Theodos. & Valent. CC. multa priuilegia togatis, reuerentia studiorum à principibus fuisse elargita aiunt, quæ seruari decreuerunt: *e* singulæ artes suam habent seorsum fauoris causam, sed maxime ciuilis iurisprudentia Iurisprudentia enim est diuinarum & humanarum rerum notitia, iusti atq; iniusti scientia: *f* iustitiam namque iurisconsulti diuini & humani iuris consulunt, boni & æqui notitiam profitentur, æquũ ab iniquo separant. *g* Iustitiæ filia Dei, imo Deus ipse, donum hominibus proprium, cum alijs animalibus datum non sit, sed vt se mutuo deuorent *h*

e l. quicquid 5. de aduoc. diuer. iudic. li. 2 C. tit. 17.
f l. iustitia est 10. §. iurisprudentia de iustit. & iur. ff. & §. 1. tit. 1. apud Inst.
g l. 1. eo ti. de iust. & iure
h vt ait Hesiod. & nos alibi plenissime docuimus in 1. prælud. optimi iurisconsulti.

3. Habita ratione & personarum, merito concessa sunt studiorũ discipulis & magistris priuilegia, quia causa studiorũ peregrinantur. *i* Quis n. illorum non miseretur, qui amore scientiæ exsules, facti de diuitib. pauperes, semet ipsos exinaniunt, *k* vitam suã multis periculis exponunt, & à vilissimis sæpe hominib. quod grauiter ferendũ est, corporales iniurias sine causa perferunt? *l* Peregrini digni sunt speciali cura & priuilegio ex lege diuina & humana, cum n. *vt ait Plato m* amicis cognatisq; careant, maiorem apud Deum homines merentur misericordiam. Iudicium peregrinorum & defensionem, vt pupillorum et viduarum, Deus etiam sibi curæ esse significauit. *n* Vnde & Ethnici Iouem hospitalem vocauerunt Et Pythagoras dicebat, peregrinum virum iustum, non ciue sed etiam cognato maioris faciendũ esse. Sunt peregrini scholastici, sunt & pauperes, & vtroq; nomine priuilegiati: quamuis enim facultatibus abundent in patria, tamen dum peregrinantur sæpe inopiam experiuntur. Quanquam non amittant quæ habeant sed retineant, quin etiam & pro præsentib. habeantur in loco originis & domicilij, qui studiorum causa absunt. *o* & gaudẽt commodis & priuilegijs eorum qui præsentes sunt.

i auth. habita ne filius pro patre li. 2. 4. C. tit. 1.
k Exod. c. 22. v. 21 & c. 23. v. 9 Leuit. 19. v. 33
l c. 2. de treuga & pace c. si quis Romipetu 24. q. 3. auth. omnes peregrini & ibi interpretes C. communia de successiom.
m Plato li. 5. de legib.
n Deut. c. 10. vers. 18.

4. Sunt labores pene importabiles in discẽdis & docendis literis, quæ ad rempublicam tractandam pertinent: & multa tulit fecitque puer, sudauit & alsit, abstinuit Venere & Baccho, vigilijs plurib. conficitur animi meditatione agitatur, series laborum debilitat, & ante tempus cogit esse senẽ, generat assiduitas pituitam, fluxiones, oculorũ passiones, melancholiam, aliaq; his similia vel maiora incommoda, quæ certe priuilegijs præter ordinem aliorumq; causam ornanda sunt, cum ad finem vtilitatis publicæ pertineant *p* Accedit dura à parentibus studiorum causa separatio, *q* ab amicis & consanguineis absentia, carissimæ patriæ relictæ temporale exsilium, inter homines ignotos conuersatio, vt si in morbum inciderint nullum fere habeant, cui possint se tuto committere, si clade aliqua afficiantur, si iacturam viatici patiantur, si in via in latrones incidant, spolientur, aut vulnerentur, nullum aut raro aliquem inueniant, qui opem adferre velit. & in summa omnes miserias experiuntur, quas peregrinantes incogniti & alienigenæ pati cogantur.

o l. quæsitum, de leg. 3. l. Seia, §. Pampbila de fundo instructo. c. tua & c. relatum, de cle. non resid. clem. vni. §. cæterum de statu monac. c. cum ex eo, de elect. o. in 6.
p c. de quibusdam & ibi gl. & Arclud. 37. dist c. 2. de priuile. in 6. c. fi. de magistris c. licet de præb.
q l. 1. qui ætate & professione se excusant li. 10. C. tit. 49
r l. possessionum communia vtriusq; iudicij &

5. Priuilegia porro plura merito à summis pontificibus studijs generalib. quas academias vocant, concessa sunt, & pariter à principibus porrò a enumerata à Friderico Cæsare, *in const. habita, nẽ filius pro patre C. latius apud Oldẽ-*

dorpium tradit, *de iure singulari cap.* 10. *à Rebuffo tractatu proprio de priuilegiis scholasticorum*, vbi enumerat vsque ad 180. priuilegia. Horatius vero Lucius proprio simili tractauit vsque ad centum, apud quos videri poterunt, & apud Specul. *tit. de reo, Bal. ad constit. habita & in l. medicos 6 & ibi glos. de professor. & med. lib. 10. tit. 52.*

6. Potest princeps concedere priuilegia ecclesiasticis etiam studijs, sicuti & ecclesijs ipsis. *a* nempe quoad temporalia, *b* non quoad spiritualia, *c* in quib. nullum ius sibi laici arrogare possunt. *d* Solent erectiones nouorum studiorum, se referre ad iam erectas scholas aut ad aliquam earum, & priuilegia cōcedere nouis, quæ concessa fuerunt alicui ex illis, aut omnibus alijs, prout placet concedenti: vt cum dictum est, quod academia Tholosana gaudeat & fruatur priuilegijs & immunitatibus studij Parisiensis: & Pontimussana gaudeat priuilegijs scholæ Parisiensis & Bononiensis. Ex quibus verbis priuilegia relatiue intelliguntur ad iam concessa, & plerunq; ad concedenda, & postea eisdem concessa post fundationem nouarum, si in fundatione noua dictū sit per omnia ad exemplum & formam alicuius academiæ, nouam scholam erectam secundum ea quæ tradit Baldus. *e*

7. Inter priuilegia communia scholarum priuilegiatarum, Constantinus *f* Cæsar constituit, vt professores artium, & doctores legum, & eorum vxores, sint immunes ab omnibus muneribus ciuilibus vel publicis, ab hospitum susceptione, *g* & reddantur suo tempore illis salaria.

8. Est commune quoq; priuilegium, vt scholastici beneficiorum possessores, aut præbendarum, studentes in scholis vel studijs generalibus priuilegiatis, percipiant fructus beneficiorum suorum, quos perciperent si præsentes essent in beneficio. *h* Exceptis quotidianis distributionibus, quæ tantum conceduntur residentibus iuuenibus in ecclesijs, & qui intersunt horis canonicis & non alijs. *i* Habebunt tamen illas distributiones quæ dantur clericis præsentibus, licet non intersint horis canonicis vel officijs diuinis.

9. Fridericus Imperator, de concilio & inquisitione episcoporum, Abbatum, Ducum, omnium iudicum & aliorum procerū, examinatione generali & perpetuo valitura lege decreuit, *k* vt nullus de cętero tam audax inueniatur, qui aliquam scholarib. iniuriam inferre præsumat, nec ob alterius cuiusq; prouinciæ delictum, siue debitum, quod aliquādo ex peruersa consuetudine factum erat, (*nempe per repressalia*) aliquod eis damnum inferat, scituris inquit huiusmodi sacræ constitutionis temeratoribus, & etiam locorum rectoribus qui hoc vindicare neglexerint, restitutionem rerum ablatarum ab omnibus exigendam in quadruplum: notamq; infamiæ eis ipso iure irrogandam, dignitate sua se cariturос in perpetuum. Verumtamen si litem eis quispiam super aliquo negotio mouere voluerit, huius rei optione data scholaribus, eos coram domino vel magistro suo, vel ipsius ciuitatis episcopo, quibus hanc iurisdictionem dedimus, conueniat. Qui vero eos apud alium iudicem vocare tentauerit: etiamsi causa iustissima fuerit a tali conamine cadat.

10. Bonif. VIII. anno 9. sui pontificatus inter priuilegia, quæ concessit doctorib. & studentibus in alma vrbe Roma & generali eius studio, statuit, *l* vt fouerentur omnib. priuilegijs, libertatibus, immunitatibus, tributis, doctoribus & scholaribus existentibus in alijs studijs generalibus priuilegiatis, & primum vt non possint tradi inuiti, ciuiliter vel criminaliter in curiam capitolij, nec doctores legentes & docentes, nisi homicidium commisissent, pro quo procedere possent, nempe contra clericos vicarius vrbis Romæ summi pontificis: contra laicos contra senator vel senatores eius temporis.

11. Statuit, quod ad antiquas contributiones in tallijs aut collectis quæ imponūtur pro tempore habitatoribus dictæ vrbis, aut ad aliqua obsequia communi ipsius vrbis præstanda, prætextu morę quam in eadem vrbe contraherent, vel ad aliqua pædagia ratione rerum suarum, quas ad dictum Romanum studium deferri, vel exinde reportari facerent, doctores aut scholares eiusdem ciuitatis studij generalis non tenerentur. Tertio, quod hospitijs, vltra taxationem hospitiorum faciendam, nihil possit ab eis exigi electis taxatorib. duobus, vno à doctorib. & scholast. eis alio ab vrbis communione eligendo, qui taxabunt, & si illi conuenire non possent adhibito tertio electo à doctoribus & scholasticis. Quarto, quod scholastici, doctores, peregrinantes ibi studiorum causa, & familiares eorum, conueniantur pro ciuili vel criminali leui negotio, iuxta aliam constitutionem, coram rectore aut magistro, vel vicario vrbis summi pontificis, vel coram rectore à doctoribus & scholasticis eligendo. Quinto, quod fructus beneficiorum suorum studentes, & doctores docentes, in absentia accipiant. Sexto, dati conseruatores prædictorum, abbas monasterij sancti Laurentij extra muros. Prior basilicæ ad sancta sanctorum, archipresbyter sancti

Eusta-

a c. in synodo 63 dist. iuncta gl. in c. auditis de in integ. restit. gl. & Innoc. ad c. auditis, de praescr. Innoc. & Hostien. ad c. veniens eo.
b c. quo iure, 16. dist. & ibi Archid.
c c. ea tua, de decimis.
d c. 1. el. de cōstit. c. si de reb. eccl. non alien. c. bene quidem, 96. dist.
e Bal. ad l. omnia, de episc. & cle. vbi susc.
f In l. medicos 6. de profes. & med. lib. 10. C. tit. 52. quod de personalib. proculdubio verū est muneribus, sed nō omnib. patrimonialib. nisi specialiter concessum sit, vt ibi. l. not. gl. ad verbū muneribus.
g l. lem in l. fi. § fi. de mun. & honorib. P. l. archiatros de metatis C.
h c. 2. de priuil. in 6. c. fi. de magistris, c. licet, de praebend. c. tua de cler. non residenti c. cū ex eo de electio. in 6. concilio Tridentino sess. 5. de reformat. c. 1. in fi. vide Horat.
i Lucium hoc explicantē tract. de priuile. scholariū priuileg. 91. vbi sunt ampliationes oppositiones & limitationes.
i c. licet, vbi Panor. & alij, de praeb. gl. in c. fi. ad verb. integer de magistris in c. de cætero de cler. non resid. c. si de rescript. c. 2. in gl. fi. & ibi Archi. de priuileg.
k constitutio habita ne filius pro patre, lib. 4. tit. 13.
l exstat constit. eius ordine 2. incipiens in suprema praeminentia, &c. in Bullario Cherub. & constitutionib. Bon.

Eustathij de vrbe cum potestate etiam pontificali. Vrbanus 6. pontificatus sui anno 2. *a* explicat priuilegium datum studijs generalibus, de percipiendis fructibus in absentia à scholasticis & doctoribus, vt habuit tantum locum in vere residentibus in studijs quibuscunque generalibus, & in scholasticis, qui se absentassent sub spe mox redeundi, non in alijs, qui sine spe redeundi abeuntes, nihilominus se rotulis vel matriculis insererent.

a *Exstat eius constitut. in d. Bullario ordine Vrbani incip. dudum vide-licet.*

12. Pius 4. die 29. Septembris, anno 1565. *b* dum confirmat studij generalis priuilegia, facultates scholarum, rectoris & doctorum, concedit motu proprio rectori pro tempore exsistenti in dicta vniuersitate, liberam & absolutam facultatem eandem vniuersitatem regendi & gubernandi, & vltra alias facultates, honores, & priuilegia, & emolumenta quæcunque sibi attributa & concessa, omnes & quascunque causas ciuiles tantum inter ipsos scholares vniuersitatis, & alios quoscunque in futurum, etiam priuatiue supra vice legatum eius ciuitatis.

b *Hæc constitutio exstat inter constitutiones Pij 4. num. 91. incipiens, sacri apostolatus ministerio. sub anno [illegible], in l. Bullario Cherubini.*

13. Cum legatus Apostolicæ sedis, tempore Innocentij 8. exigeret decimas Ecclesiarum, & a doctoribus, & magistris, & scholasticis in studio generali Parisiorum peteret: intercessit vniuersitas, & prouocauit scripto summum Pontificem, & in appellatione proposuit, ex priuilegio Philippi quinti regis cōcesso magistris, doctoribus, & scholaribus studij vniuersitatis Parisiensis, nō teneri eosdem ad mutuum pro bellis, vel ad subsidia pro bello imposita vel imponenda. Quodq; Ioannes rex alius, cum pro eo redimendo a captiuitate, qua tenebatur, ab Anglo fuissent imposita & postulata subsidia à regnicolis, & decima præstanda super tota ecclesia gallicana, concessit tamen prædictis magistris, doctoribus & scholasticis vniuersitatis Parisiensis, exemtionem & immunitatem à solutione horum subsidiorum, & decimæ. Consequenter autem Carolus 5. prædictos magistros, doctores & scholares, in dicta vniuersitate studentes, a cunctis præstationibus pro recuperatione sui regni indictis, exemtos & immunes esse voluit. Deinceps & Carolus sextus, filius Caroli quinti, eosdem magistros, doctores & scholares à decimis & alijs quibuscunque subsidijs, sibi per sedem Apostolicam percipere concessis, aut in posterum concedendis, exemtos fore voluit, declarauit expresse & ordinauit. Carolus quoque 7. eadem libertate, priuilegio & immunitate eosdem frui & vti voluit. Similiter Ludouicus 11. eiusdem Caroli septimus filius.

14. Ex comitijs etiam habitis procerum & personarum ecclesiasticarum, sub Cæsare Friderico, iudiciali constitutione habita, ne filius pro patre, scholastici recepti sunt in specialem & singularem protectionem Imperatoris & Principum, vt tuto habitare possint in loco studiorum, & eundo & redeundo esse securi, eorumq; nuntij, quemadmodum & peregrini tuti sunt vel debent esse inter medios hostes etiam, *c* vt neq; pro debitis vel delictis aliorum etiam comprouincialium suorum retineri vel inquietari possint, ita exemti sint à iure repressaliarum, seu clarigationis. *d* habent enim fidem publicam, seu, vt vulgus loquitur, ipso iure saluum conductum, cui vis fieret, si clarigatio vel anthrolepsia in illis habere locum. *e* Sicut rex Galliarum declarauit. *f* Docuit celebri iustitia Camillus, scholasticos & belli tempore inter hostes quoq; esse priuilegiatos: cum enim Faliscis bellum gerēs, & quum ludimagister puerorum Faliscorum, eos eductos extra vrbem, quasi exercitādi causa, Romanis tradidisset: Camillus ludimagistri sceleratam proditionem iudicans, manus eius in tergum relegari iussit, puerosq; hortabatur, vt proditorem ad suos parentes reducerent, quod & fecerunt. Atq; Falisci ludimagistrum verberibus confectum necarūt, & Camilli pietatem ac iustitiam admirati, seipsos absque prælio ei tradiderunt. *g* Liuius quoque testis est, *h* & appellat Falleriοs Faliscos, additq; Camilli ad ludimagistrum præclaram responsionem: Non ad similem, inquit, tui, vel ad populum aut Imperatorem, scelestus ipse cum scelesto munere venisti. Nobis cum Faliscis, quæ pacto fit humano, societas non est: quam ingenerauit natura vtrique, est eritque. Sunt & belli sicut & pacis iura, iusteq; ea non minus, quam fortiter didicimus gerere. Arma habemus, non aduersus eam ætatem (scilicet puerorum adductorum) cui etiam captis vrbibus parcitur: sed aduersus armatos, & ipsos, qui nec læsi lacessiti à nobis, castra Romana ad Veios oppugnarunt. Aliud priuilegium *i* studiorum causa iure indulgetur, vt quod mutuo datur filiofamilias ex voluntate patris in scholis studenti, repeti possit *k* ab ipso patre, non obstante exceptione senatusconsulti Macedoniani. Sed neq; doctores professores, ad contributiones censuum aut munerum ciuilium tenentur, *l* quod & de scholasticis dictum est, quibus immunitas communis est, *m* quandiu student.

c *t. 2. de treug. & pace auth. omnes peregrini, communia. de success. C.*

d *d. auth. habita, ne filius pro patre. C. Hero Luci lib. de priuil. schol. priuil. 62.*

e *Vide, quæ diximus de hoc iure, lib. 38. syntag. c. 8.*

f *Vt refert Papon lib. 5. Rhapsf. arest. tit. 3 arest. 2.*

g *vt Polyænus refert lib. 8. Strateg.*

h *Liuius 5. ab vrbe condita.*

i *l. Macedoniani, C. ad Macedonia. l. sed Iulian. §. quod dicitur. eo. tit. P. facit l. si longius, in fin. de iudic. P.*

k *contra l. 1. ad SC. Maced. P. l. 1. C. eo tit. § fin quod cum eo, qui in alien. potest. apud Instiman. vbi regula communis in alim.*

l *l. medicos de professor. & med. lib. 10 C.*

m *Doctores ad auth. habita, ne filius pro patre. Guido Papam dec. 13.*

15. Illud & singulare, quod grauati vel oppressi scholastici, immediate appellare possunt ad tribunal Imperatoris aut principis,

qui eos omnino in protectionem suam recepit, & ab iniuriis pollicitus est eos vindicare, *a* quanquam à sententia lata in fauorem scholasticorum, si pro priuilegiis dicta sit exsequendis, non liceat appellare. *b* Refert Thomas Morus, *c* apud Vtopienses, eos qui ad discendas literas promouerentur, immunitate laborum corporalium gaudere.

a *d. Luth. habita erat Lucius de priuileg. scholast. priuil. 72. & 71.*
b *Lucius, vbi supra, priuileg. 73.*
c *Morus lib. 2. Vtopia.*

15. Obseruandum est, plures esse casus, in quibus quis non vtitur priuilegiis scholasticorum, quamuis nomen gerat scholastici aut doctoris: in quibus, si quis velit vti, abutitur illis potius. Veluti si scholasticus non sit inter scholasticos descriptus, aut si non studuerit in academia per sex menses, secundum constitutiones regias Galliæ. Si se immisceat aliis artificiis, puta si in academia studens seruiat procuratori, pragmatico curiæ parlamenti, tunc enim amittit priuilegium, quia ab officio transit in artificium, etsi quibusdam horis lectionique intersit scholarium. Et ita pronunciatum a senatu Parisiensi, refert Papus. *d* Item si agatur reus de causa politica & publica, qui favor publicus præfertur singulari: idipsum si cum scholastico procurator fisci seu principis agat, quæ omnia declarata sunt per senatusconsulta Parisiensis parlamenti, non pertinere ad forum priuilegiatum scholasticum: neque scholasticum petere posse in his remitti se ad suum iudicem priuilegiatum. *e* Priuatur etiam priuilegiis vniuersitatis, qui pragmatici sollicitatores processuum efficiuntur, siue in curia parlamenti, vel in alia ex constitutione Henrici 3. super comitiis habitis apud Blesenses, articulo 33. Multi alij casus referuntur & ab Horatio Lucio, *f* in quibus non vtitur quis priuilegio scholasticorum aut scholarum, vt si scholaris vagus sit, si honeste non viuat, si non studeat domi, & scholas non intret, si alios perturbet pulsando, ridendo, sibilando, si sit excommunicatus, lusor, blasphemus, si clericus siue monachus sine licentia sui superioris studeat, si nolit obedire rectori, vel decano, qui pro rectore est: qui studet necromantiæ, aliisque scientiis prohibitis: qui non studet in locis vel studiis priuilegiatis, seu in ciuitatibus, vbi ea sunt: qui ab studiis recedentes, sumant assessoris vel aduocati officium, ex quo relinquunt scholastici munus: qui stetit in studio decem annis, post quos non videtur ibi esse studiorum causa tempore completo.

d *lib. 1 Rhapsodia arestor. tit. 14. arest. 3.*
e *Papus d. lib. & tit. arest. 1. refert placita curia de his.*
f *in fine tractatus de priuilegijs scholasticorum.*

De discipulis, & legibus quibusdam scholarum, seu academiarum.

CAP. VIII.

Discipuli & discentes in scholis priuatis, solent mercede priuatim & cum delectu formari: at in scholis publicis liber debet esse omnibus aditus ad lectiones, secundum leges nihilominus præscriptas ab academiis & fundatoribus illarum. Apud Persas erat quidem schola publica omnibus patens, cuiuscunque generis, sed vltra erant magis sapientes, qui non alios, quam indigenas & Perside ortos, doctrina sua nisi regis permissu imbuebant, *g* & hos magos Persarum fertur Pythagoras, beatæ vitæ comparandæ causa adiisse, vt Empedocles, Democritus, Plato, *h* Apollonius Tyaneus. *i* Summus Pontifex in fundatione apponit leges, ne certa iura doceantur, puta ciuilia Parisiis, vbi studium præcipuum philosophi: *k* apponit Imperator, ne doceantur vetita, vel discantur: apponunt & leges & canones, *l* ne religiosos seu regulares in scholis publicis studeat sine licentia conuentus sui vel maioris partis: aut alius sine licentia prælati proprij. *m* Vnde & doctor ingredientem sine ea licentia expellere ex officio potest. *n* Sic academia potest statuta condere, & contra eos iudicare ex illis, qui ex corpore sunt, *o* immo & si statuta antiqua cauerent, ne mutari possent, tamen si ex illorum obseruatione vniuersitas multum læderetur, posset illa mutare & ordinare contrarium. *p* Et certe magis conuenit, vt leges condantur studiorum a doctoribus diu in academiis regendis versatis, quam ab aliis: qui, quamuis aut doctrina alia, aut dignitate seculari, aut ecclesiastica præfulgeant, tamen cæcutiunt in his, quæ non norunt, & suis persuasionibus intricant omnium studiorum ordinem, vt sæpe ego ex rei euentu comperi, statutis attentatis a licentiatis & doctoribus theologiæ priuatis, qui nunquam sacrarium scholarum viderunt, & tamen temeritate propria præsumserunt de incognitis statuere, quod ne accidat, cauere debent hi, ad quos respublica pertinet: & eos recordari oportet, quomodo Sophocles Amphiclidæ filius, legem Athenis promulgauerat, ne quis philosophus scholæ præficeretur, nisi id senatus populusq; decreuisset, qui secus fecisset, ei capitale esset. Ob quam legem Theophrastus ceteriq; philosophi vrbe excesserat. Sed à Philone dies ob id Sophocli, cum sequenti anno, quo præturâ abierat, dictus esset, Athenienses lege abrogata, Sophoclem quinque talentis mulctarunt, & vt philosophis redire, ac scholam regere liceret, decreuerunt. Hoc enim iustissimum est, vnicuique perito in arte sua esse credendum. *q* Et dicam audacter, quod experientia didici, in regendis tribus academiis,

g *Philostratus in Prothagora.*
h *Cic. 5. de finib. Plin. lib. 30. histor. nat. c. 1.*
i *Philostrat. de vita Apollo.*
k *c. super specul. de priuil.*
l *l. culpa ff. de malefic. & mathem. lib. 9 C. tit. 18.*
m *c. 1. ne cler. vel mon. neg. se immi. in 6. c. cum ex eo, de electio. in 6.*
n *gloss. in d. c. 1. ne cleric. vel monach.*
o *c. ex literis, de constit.*
p *l. nauarchorum, & ibi Iacob. Rebuff. de nauticula. lib. 11 C. fiscus l. si hominem Curtius mandat.*
q *Diog. Laer. in Theophra.*

miis iuxta vices mihi commissas, nullum maius virus irrepere in academias posse, vel aliud, quo facilius decus & splendor & doctrina earum intercidat, quam dum arbitrio principum aut senatus, aut aliorum magnatum intrudantur professores, sine libero iudicio eorum, qui in illis profitentur, & dum leges illis præscribentur, forsan bono zelo, quæ tamen minime forsan conueniunt scholis vel vtilitati scholasticorum, qui abusus tolli posset, conseruata principum & professorum dignitate, si principes, aut senatus, iudicium adhibeant, professorum ante decretum, quemadmodum moris est in quæstione, vel seruitutum, vel alterius generis causæ, adhibere ante sententiam peritos architectos, qui referunt, quæ illis videntur meliora secundum artem.

3. De discipulis, lege apud Brachmanas Indiæ philosophos, auditori non licebat neque loqui, neque sternutare, nec etiam excreare: vel die illa cœtu excludebatur, vt incontinens: *a* multo magis si oscitasset nimis sonore, quod & facere coram censore dignum habeatur censura, tanquam illud iudicium vagi animi foret, & hallucinantis & fluxæ atque apertæ securitatis. *b* Fama quoque illa percrebuit Attica, ne ridendi quidem potestatem in academia prius fuisse. nam ab inertia & ignauia, putum & inaccessum hunc locum seruare conabantur. *c* Refert Diogenes Laertius *lib* 5. in Aristotele, Aristotelem patrio solo restituto, permittente Philippo, leges suis ciuibus dedisse, in schola quoque leges tulisse, imitatum Xenocratem, vt decendialem principem faceret.

a Strabo lib. 15. geographia.
b Gell. lib. 5. c. 20.
c Ælian. lib. 3. de var. histor. cap. 4.

4. Summopere præcauendum in primoribus studiis, ne ingenia auditorum vltra captum onerentur: vt doctrina sit proportionata capacitati audientium: sicut & obseruauit doctor gentium D. Paulus: *Non potui, inquit, vobis loqui tanquam spiritualibus, sed quasi carnalibus. d* Et rursum, *Sapientiam loquimur inter perfectos. e* Et præceptor diuinus & ipse Deus Christus: Multa habeo vobis dicere, quæ non potestis portare modo. *f*

d 1. ad Corin. cap. 3.
e 1. ad Corin. cap 2.
f D. Ioan. Euang. c. 16. v. 16.

5. Sunt sæpe tenera ingenia relaxanda, imo oblectanda, vnde & musica olim miscebatur disciplinis, & remissiones sunt certis diebus studiorum, ne animus tædio obsessus desperet de literis, aut abhorreat a labore disciplinarum: studium enim intensum per se triste & implacidum non assuetis videtur, & vere certe est, ideo & gaudent multo magis relaxatione. Quare Anaxagoras, sibi publice decretis honoribus, magno animo repudiatis, id sibi omnino commemoratur postulasse, vt quo die mortem obiret, pueris, qui disciplinis & artibus operam darent, permitteretur feriatis otiari & ludere. *g* Fuerunt & puerorum etiam regiorum & ad eum finem certamina coturnicum & gallinaceorum, vt inter Antoninum & Getam fuisse memorat Herodianus. *h* Sunt vacationes in academiis, id est, lectionum intermissiones, quibus & cessatur à labore. Verum cauendum est administrantibus academias, ne istæ vacationes longiores sint, quam deceat, cum satis superque tempore festiuitatum, quæ plures in anno sunt, lectiones publicæ intercipiantur.

g Plutarch. in politicis.
h Herodian. lib. 3.

De collatione graduum in academia. Abusu & reformatione. CAP. IX.

INter præclara priuilegia & præcipua academiarum seu studiorum generalium, illud non est prætermittendum, quod possunt titulos graduum conferre studentibus, & probatos cum literis testimonialibus remittere ad principes ecclesiasticos & temporales, vel vt idoneos ad subeundam curam Reipublicæ, si viris egeant *i*, ad suscipienda beneficia ecclesiastica, & regendas Ecclesias. Maius adhuc priuilegium concessum à summo Pontifice vniuersitatibus Galliæ, nominandi graduatos idoneos Episcopis & Archiepiscopis, Abbatibus, & aliis collatoribus, vt beneficia primo vacatura post debitam insinuationem literarum, graduum, & temporis studij & nominationem, illis conferantur, mensibus deputatis & constitutis in concordatis inter Leonem 10. & Franciscum 1. Galliarum Regem, & in pragmatica sanctione. Confidunt Principes professoribus vniuersitatum priuilegiatarum, tanquam præceptoribus, qui ingeniorum scholasticorum possent esse iusti æstimatores, vel ex frequentia collocutionis & auditionis illorum, vel ex examine, quod habere debent, antequam testimonium dent eruditionis. Sunt gradus seu distinctiones doctrinæ, ita distinctiones testimoniorum secundum illos gradus. non enim omnes sunt æquali eruditione præditi, neque vnus & idem scholasticus statim ad perfectionem studiorum conscendere sine gradatione & tempore potest. Neque etiam, præterquam idoneis, conferri debent præmia studiorum.

i l. nemini licere, 11. de aduoc. diuers. iudicior. lib 2. C. tit. & §. summa itaq. etc. in proœmio Institut. Iustinian.

2. Statuit ita Constantiensis Synodus. *k* *Item, inquit, vt de cetero floreat sapientia, & vigeant literarum studia, nullus ad titulos graduum & honorum assumatur, nisi idoneus & approbatus moribus & scientia, atque benemeritus: nec ita levis & nimium præcipitata promotio fiat,*

k §. item vt de cetero, de collatione in pragm. sanctio.

fiat. Nam, vt notum est, & multis ridiculosum, multi magistrorum nomen obtinent, quos magis adhuc discipulos esse deceret. Contra facientes aut venientes priuilegiis regalibus eisdem vniuersitatibus concessis ipso iure priuentur. a

a §. quibus, in proœm. 1.

3. Ad præsumtionem probationis scientiæ facit tempus, quod quis in scholis in discendo consumserit, iurisque ciuilis studium quinquennio perfici posse, docuit Iustinianus: iuris vero canonici septennio, canones. *b* Ex præscripto vero concordatorum Gallicorum, & summi pontificis *c*, pro beneficijs obtinendis in regno Galliarum in vim priuilegiorum, nominationum, statutum, vt collatores ordinarij, aut patroni ecclesiastici, dignitates, personatus, administrationes, officia & beneficia ecclesiastica, in mensibus graduatis & nominatis assignatis, vacantia, illis graduatis simplicibus aut nominatis illa conferre, aut ad illa eos duntaxat præsentare teneantur, qui per tempus competens in vniuersitate famosa studuerunt. Tempus autem esse competens declaratur decennium in magistris seu licentiatis, aut baccalarijs in Theologia: septennium vero in doctoribus seu licentiatis in iure canonico, ciuili, aut medicina. Quinquennium autem in magistris seu licentiatis in artibus, cum rigore examinis à logicalibus inclusiue, aut in altiori facultate. Sexennium in baccalarijs simplicibus in Theologia: Quinquennium vero, in baccalarijs iuris canonici aut ciuilis, in quibus baccalarijs iuris canonici & ciuilis, si ex vtroque parente nobiles fuerint, triennium sufficere decernitur. Simplices graduati dicuntur ibi, qui nominationes non habent, nec fauore etiam tanto, ac qui habent, in consequendis beneficijs donantur. *d* tempus illud ante adeptionem graduum studiorum desideratur completum, ad effectum consequendi priuilegium acceptandi beneficia debita per concordata graduatis simplicibus, vel nominatis, vacantia certis mensibus, prout definitum & distinctum fuit. *e* Tempus studiorum perficiendorum in prædictis est iuris positiui, ad effectum priuilegij consequendum, sed in alijs potest esse arbitrarium magistris, qui promouendos possunt suo iudicio, vel ante, vel post illud probare. Artes longæ, vita breuis, & vt quis possit discere, tempore indiget, vt postea possit docere. *f* Breui tempore nemo humana via potest multa discere: & miserum est, eum fieri magistrum, qui nondum nouit esse discipulus. *g* Solidior est doctrina, quæ longo tempore exacta est apud bonos & eruditos præceptores, vt docuit præceptis silentij Pythagoras, *h* & Aristoteles re ipsa, qui fertur per viginti annos Platonem audiuisse. *i* In rudioribus tempus longius requiretur etiam quinquennio aut septennio. Nemo repente fit summus *k* via, inquam, humana: excipio enim scientiam infusam ex priuilegio. Ceterum quia temporis determinatio pertinet ad communem præsumtionem, vt eo tempore quis peregisse putetur studia, & idoneus ad suscipiendum magisterium & gradum extra priuilegium nominationum, cui datum est tempus pro forma, poterunt academiæ ad reliqua priuilegia consequenda, gradus vel citius vel tardius conferre, habita ratione potius ingenij & adeptæ doctrinæ, quæ causa sola est temporis definiti. Sicut alioquin non sufficit diu studuisse, vel commoratum esse aliquem in scholis, nisi etiam profecerit, vt non diu, sed laudabiliter vixisse inquirendum est. *l* Sunt aliqui ingenio subtiliores, & perspicacia mentis facilius difficultates ænigmatum iuris altarumque doctrinarum superantes, qui tanto tempore, quo hebetiores, opus habent, non indigent, & plus hora vna, quam alij anno, concipiunt: quos si quis prætextu temporis in petitione graduum repelleret, iniuriam & illis & Reipublicæ non modicam irrogaret, non magis quam si immeritos & ignorantes, eo prætextu, quod per tempus definitum in scholis commorati essent, graduum titulis & honoribus insignirent: neque tempus solum est causa eruditionis, quamquam in his, qui tempore perfici solent, regulariter eius mensuram ad generalem quandam certam constituendam politiam consideremus, considerato eo, quod plerumque solet accidere, & non raro euenire, *m* sed non tamen stricte, vt si quid ante vel post tempus definitum acciderit, quod in tempore definito desideramus, contemnere debeamus: hoc enim esset verba legis captare, & verba, reiecta mente retinere. Sic Theodos. & Valētinia. de honore militantium in sacris scrinijs agentes: *Nemini*, inquiunt, *liceat, cum sit posterior tempore, locum præcedentis ambire: nisi forte ab eo qui tempore vincitur, laborum comparatione superetur, vt quindecim primatum eiusdem scrinij testimonio cum sacramenti religione subnixus, præcedentibus dignior iudicetur.* Proinde in studijs generalibus, quibus ius datum est à summo pontifice & principibus conferendi honores & titulos magisterij priuilegiatos, non tam addicti sunt professores tempori, quantū rei veritati, & ita examine ad tentanda ingenia, quantum profecerint, quantumve meruerint, laudabili & præscripto more, imo proprio & debito

b c. cum ex eo, de elect. lib. 6. in ... sumus, & §. tempus autem, de collationib. in concordatis Gallicis & summi pontif.

d Simplex ita, cui nihil aliud, quam gradus adijcitur, vt in simili in l. iubemus, C. de appell. ibi, sine nihil huiusmodi adiectum sit, sed simpliciter, & in c. liberas, de confess. præben. ibi, quondam simplex canonicus.

e §. præfati ordinarij, d. tit. de collat. in concorda. & §. ea propter, de regia facultate prima mensis nominatione, ex quibus explicantur antiqua Concilij Constantiensis iura, quibus tertia pars beneficiorum debetur graduatis, §. insuper, & §. item placuit, de collat. in pragma. sanctio.

f c. sic viue, c. si clericatus, 16 q. 1.

g in prin. 61. 48. c. miserum, 61 dist. c. cum in magistrum, & c. officij, de elect. vide gloss. ad C. l. cum li tem., §. ad verb. instructus, de in integ. rest.

h Gell. lib. 1. c. 9

i Diog. Laert. lib. 5. in Arist.

k c. cum tanta est quæ ita. 1 4 §. hæc quæ de caritate. de pœnit. dist. 2.

l c. gloria episcopi, in fin. 2. q. 2.

m l. 3. 4. 5. 6. de leg.

debito iure vtuntur. Soluti enim à superfluis obseruationibus, veritatem rei potius, quam opinionem ex tempore conceptam, debent in conscientia inspicere, quasi abutantur vel gratia, vel penuria omnino corrupti, reformationi merito obnoxij sunt, & castigationi, neque promoti per doctorum corruptelam, pro graduatis habendi sunt. *a* Poterit & scholasticus notorie peritus, sine examine promoueri, vel saltem modico adhibito pro forma. *b* non enim egemus in manifestis probatione, neq; in claris opus est coniecturis, & certus amplius certus effici non debet. *d*

4. Examen seu examinatio vel inquisitio promouendi ad gradum magisterij seu doctoris, triplex solet fieri. Primum fit à præceptoribus propriis, qui promouent aut præsentant insigniendum vniuersitatis *e*. Secundum fit publice, exposito promouendo certamini literario in scholis, vt intelligatur, quæ eius facundia, quantave ei insit doctrina. Tertium fit ab ordine professorum collegij vel studij generalis *f*. Formam videtur descripsisse Constantinus scholis literatiis, ex forma promouendorum in schola officiorum: *Priuilegiis dudum scholæ vestræ*, inquit *g*, *indultis, & integris reseruatis, ad ducenariam, centenariam, & biarchiam, nemo suffragio, sed labore vnusquisq; perueniat: principatum vero adipiscatur matricula decurrente: ita vt ad curas agendas & cursum illi exeant, quos ordo militiæ vocat, & eius laborum adiutor. Præterea, in quo totius scholæ status, & magistri securitas constituta est, idoneus probitate morum ac bonis artibus præditus, nostris per magistrũ Statib. offeratur, vt nostro ordinetur arbitrio.*

5. Academiæ Galliæ tres gradus constituunt, quibus perueniatur ad apicem eximiæ & præstantis doctrinæ, ad munus doctoratus totidem certaminibus probãtes Athletas scholasticos, antequam dignitatẽ doctoris & priuilegia consequantur. Athletis enim, vt Diocletianus & Maximianus Augustinus statuerunt *h*, ita demum, si per omnem ætatem certasse, coronis quoq; non minus tribus certaminis sacri, merito coronati non æmulis corruptis vel redemtis probentur, ciuilium munerum solet tribui vacatio: prima corona in primo examine & certamine est in baccalaureatu, vbi bacca lauri, quæ victoriæ insigne est, veluti primum gradum doctrinæ comprobatæ, indicat: deinde certamen publicum prolytatum concedit, & secundum gradum ad doctoratum: declaraturq; sufficientia eruditionis & morum ad conscendendum vltimum gradum & sedem doctoratus, qui postrema corona studiorum, & suis priuilegiis cohonestatur. In Italia baccalaureatus non est gradus distinctus ab aliis, nec requiritur ad doctoratum. *i* In Francia est gradus, *k* & qui præcedere licentiam debet, vt licentia doctoratum. Alioquin quis diceretur promotus per saltum *l*, hoc est, omisso primo gradu. Quod pertinet tamen ad obtinenda beneficia in vim gradus: baccalaureatus in medicina & artibus non facit gradum, & nisi in iure ciuili & pontificio, & theologia, & ita non dantur baccalaureis medicinæ aut artium, sed tantum aliis nominationes ad beneficia in Gallia. *m*

a Bart. ad l. athleta, de excus. tutor.
b sic expresse notat Panor. ad c. cõstitutis, 45. n. 3. de appell. per istum text. & per c. nullus, 23 dist.
c c. 17. de manifest. 2 q. 1. c. vestra, 7. & c. fin. de coha. cleric. & mulier. lib. 3. tit. 2. c. cum olim, de verb. signif.
d l. 1. §. fin. de act. emt. P.
e Iuxta l. neminem, de aduoc. diuers. iudic. C.
f facit l. magistros, v. & l. si quis 10. de professor. & medic. lib. 10 C. tit. 52. Panor. ad c. 3. nu. 17. de sent. & re iudic.
g l. 1. de officio magistri officior. lib. 1. C. tit. 31.
h l. vnic. de athletis, lib. 10. C. tit. 53.

6. Possunt ex abusu & corruptione professorum, quemadmodũ experientia didicimus, plura incommoda & mala reipublicæ inferri: maxime cum indignis vel pecuniæ nundinatione gradus conferuntur. Fit enim, vt priuilegia, quæ in fauorem pauperum scholasticorũ, & in fauorem studiorum concessa fuerunt, vt plures sint, qui præmiis allecti ad honores aspirent, & respublica & societas humana abundet viris peritis, qui & ecclesiastica & secularia negotia vtiliter tractant, in perniciem eorundem conuertantur: siquidem indigni potiti gradibus, vel mercati eosdem, eorum fauore beneficia ecclesiastica & seculares dignitates sub persona peritorum, fuco gradus occupant, inuadunt, & præripiunt pauperibus doctis & benemeritis. Cui malo obuiam iri potest, si stipendia & salaria legitima & sufficientia professoribus constituantur, & constituta, sine diminutione vel collybo præfectorum ærario suo tempore definito exsoluãtur. Solent enim quidam magistri excusare nundinationem prætextu, quod conuenientia nõ sint salaria, aut non soluta. Imitantes milites, qui prædationem vel melius concussiones & latrocinia excusant, quod stipendia illis non soluantur. Multum etiam nocuit reipublicæ, quod professores aliqui reperiuntur parum timoratæ conscientiæ, & non considerant, quale pecus Arcadium intrudant Ecclesiis & subselliis, ad gratiam sæpe gradus prophanis concedentes: nec considerant, se reddituros rationem coram Deo & hominibus de tanta in probandis studiis negligentia. Intrudunt quoq; aliquando in cathedras hæreticos, ex quibus virus & perniciem aut pestem reipublicæ sequi necesse est. In quibus emendandis opus est reformatione diligenti, quæ facilis erit rectoribus & conseruatoribus, seu Episcopis & Principibus, si studia reuocentur ad institutum scopũ in erectione, & viri docti bonæq; conscientiæ & integræ fidei præficiantur, etsi ij, qui pertinaciter in errore vel malitia perseuerant, emendentur.

i vt ait gloss. ad regulam Cancellariæ Iulij 2. in 3 parte.
k Rebuff. ad l. statuimus, in tc. ad verba, magistris in artibus. de collatio. concord
l facit c. 1. de clerico per saltum promoto.
m notat gloss. antiqua ad §. tertia pars præbendarum, ad verb. baccalarii, in pragmat. sanctio.

7. Refert Iulius 3. summus Pontifex in constitutione edita 6. Februar. 1552. *a* abusum, quem emendauit, quod multi iuris ciuilis & canonici ignari, ad doctoratus gradum adspirantes indebite, sub prætextu, quod in aliqua vniuersitate studij generalis operam dando in tantum profecerint, quod idonei exsistant, licentiam à sede Apostolica obtinerent, vel extorquerent, vt ab aliquo prælato, seu a persona in dignitate ecclesiastica constituta, etiam de propriis extorquendo, insignia doctoratus in Romana curia suscipere valerent: & eiusdem licentiæ prætextu examine ad id requisito, & aliis necessariis desuper minime adhibitis, contra sacrorum canonum statuta & iuris dispositionem, in illius doctoratus dignitatis opprobrium, se ad illius gradum faciebant promoueri, vnde gradus ex præmissis vilescebat, illudq; emendans disponit S. Pontifex, neminem de cetero in vrbe creari posse doctorem, nisi a collegio aduocatorum consistorialium, non obstantibus priuilegiis & licentiis in contrarium concessis. Reuocauit & Pius Quintus Kal. Iunij, anno 1568. pontificatus sui anno 3. *b* idque propter omissam necessariam in gradibus concedendis examinationem, facultates comitum Palatinorum & aliorum gradus concedendi: & simul voluit, ab illis doctoratos vel graduatos non gaudere priuilegiis graduatorum, quoad dignitates aut alia beneficia: dipsum & in Concilio Tridentino constitutum. *c*

8. Aliud esset, si Papa, aut Imperator, aut Rex, doctorem fecisset: nam doctorare aut priuilegiare ad illos origine pertinet, & vniuersitates priuilegia tantum eorum auctoritate concedunt, & creati doctores à Papa tantum digniores, præponentur creatis ab vniuersitatibus aliis: *d* vt miles creatus ab Imperatore, maiori gaudet prærogatiua, quam si à duce esset creatus. *e* Creati tamen sub bulla, vel à comitibus palatinis, non gauderent priuilegiis doctorum per Papam factorum, in his, in quibus oportet, studuisse, in vniuersitate priuilegiata per certum tempus.

9. Maior præsumtio pro graduato ab vniuersitatibus, vbi professores assidui, lectionibus vident interesse auditores, vel abesse, quod præsumatur diligentius examinatus, & laudati vel examinati a laudatis & examinatis magistris, potius fidem habet, quam ab aliis: vt non potuerim continere aliquando bilem aduersus superbiam Pharisaicam aliquorum, qui tantum sibi arrogare voluerint, vt tentauerint apud prælatos sibi concedi facultatem examinandi nominatos & graduatos ab vniuersitatibus Gallicis, sibi, inquam, qui nisi præsumtionem scientiæ & inflatos turbidosque vires, continent, & arrogantia & innouatione, quæ destruit rem publicam potius, quam ædificet, omnia sibi vindicare, vel extorquere satagunt: quasi vero maiores nostri prudentiores non fuerint, qui à magistris discipulorum peritiam inquirunt, nec ab alienis mendicari, potissimum ab iis, qui sibi hunc honorem reformandi non vocati arrogant, constituerunt. Exstat regula cancellariæ, *f* quod doctores in iure canonico vel ciuili, ac in theologia & medicina, & qui per aliquot annos legerint in artibus magistri, nec non in altero iurium, vel theologia baccalaurei, non examinentur a prælatis conferentibus beneficia. Videtur enim prælatus iniuriam facere vniuersitati, *g* volendo eius graduatum examinare, imo iniuria fit principibus, quod indignos existiment, quos ipsi idoneos inquiri de idoneitate impetrantium, nec vult eum examinari, cum sit iam probatus, secus in aliis. *h* Sicuti Episcopus non potest examinare præsentatum ab Abbate, cum sufficiat Abbatis testimonium. *i* Nam si Episcopo daretur examinatio graduatorum, aut nominatorum, aut præsentatorum ab vniuersitatibus & Abbatibus, nunquam inueniret graduatum aut nominatum doctum aut sufficientem, etiamsi esset Bartolo vel Panormitano similis, nisi esset illis propitius: quod & locum habet in istis censoribus Pharisaicis vicariis episcopi, qui tanta stultitia & præsumtione & superbia occæcantur, vt nullum putent aliquid scire, quin illis adulerur vel applaudat, imperiti, qui, nisi quod ipsi faciunt, nihil rectum putant. Quare semper præsumendum potius pro actu vniuersitatis, si debita forma factus fuerit, & pro habilitate personæ. *k* Cauere debent hac in parte, qui clauum tenent reipublicæ, summus Pontifex, inquam, & principes, ne prætextu abusus propositi academiarum a censoribus istis voluntatis turbentur ordines & iurisdictiones earundem. Nihil enim posset inde suboriri, quam confusio in republica dirutis fundamentis. Sed si abuti professores inueniantur munere suo, vocari debent castigari, emendari, reformari, & mutari, remanentibus priuilegiis integris & auctoritatibus concessis. Et si inueniantur, qui obrepserunt, vel titulos iniuste graduum consecuti fuerint, puniendi. Non enim gradus per se doctos facit, sed testatur doctos, & more dato ad magis studendum incitat, & viam struit: & sic nec sufficit scientia sine gradu, aut gradus sine scientia. *l* Et promotus corruptis doctoribus ad docto-

a Est constitutio Iulij 3. ordine 20. incip. cum sint, in Bullario Laertij Cherubini.

b Exstat eius constitutio in d. bullario; here bini, in constit. Pij V. ordine 59. incip. quamuis à sede.

c sess. 22. ca. 2. de reformat. & sess. 24. c. 12. de ref.

d Rebuff. ad §. volentes, gl. de manda. apostol. in concord. & tract. nominationum q. 21. nume. 9. 19. vbi exceptio in iam quæsitis iuribus per graduatos ab vniuersitate ex præcedente tempore citat pro prælatione Alexandrin. ad l. 1. de albo scribe. Roman. in repet. l. si vero, 49. de solen. sol. matrim. Fel. ad c. peruenit, de maior. & obed. Ias. ad l. 2. § primo, 3. conclus. de vulg. & ad l. si quis maior col. ... de transf. ... c. per tuas, & c. statuimus, de ass. & obl. d. l. 1. de albo scrib.

e Panor. ad c. postulasti, de maior. & obed. Fel. ad rubr. de maior. obed. col. 3.

f Rebuff. ad §. 1. ad verbum, priuilegiatis, de collat. in concord. Gallica.

g gloss. antiq. ad § item, quæ vniuersitates, ad verb. gradus de collat. in pragm. sanct. ... Rebuff. ad §. præterea volumus, ad verb. quinquennium, de collat. in concord. Gallic. ... præsumt. ... de litteris gratia, ... expectatiua.

i c. monasteria, 16. q. 1.

k c. in præsentia, & ibi Decius ... de probat. ... parte ... vide ... los. 449.

l Rebuff. ad §. professores ordinarij, ad verb. graduatus, ... da ... Bonifac ... ...

doctoratum, non debet, vt dixi priuilegiis doctorum gaudere. *a* Neque doctor indoctus debet frui priuilegio doctorum. *b* Et certe tales, qui titulo tenus doctores sunt, & qui neglectu studiorum, quod iam didicerant, amiserunt, digni essent, qui iterum examinarentur, non quidem ab his, qui volunt videri Rabini: nam cœcus cœcum duceret, sed à magistris eruditis, probatis professoribus, bonæ conscientiæ, & a timentibus Deum, à rectoribus & reformatoribus scholarum: qui certe non minus necessarij sunt in republica, quam visitatores Ecclesiarum. Sed tales essent deputandi, qui in professionibus seu facultatibus reformandis essent peritissimi, & munere professorum perfuncti laudabiliter fuissent, veterani & emeriti, & non aliunde, vel alij.

a ... vnic. de ... lib. 10. C. ... gloss. ... tract. no... ... q. ... num. 10.
b quod late prosequitur Rebuff. tract. nominationum, q. 21 nu. 12. & ad authent. habita, ne filius pro patre.

10. Nec inficias imus, quin & æquum & salutare reipublicæ putamus, approbatum semel in doctorem, posse iterum reprobari, si postea inueniatur per reformatores prædictos, vel per ipsos magistros, qui ante approbarunt insufficiens: imo & insignibus posse priuari, saltem priuilegiis. Nisi casu, vel morbo, vel senectute fuerit scientia amissa. Sic Gordianus Cæs. *c* Grammaticos seu oratores, *d* decreto ordinis probatos, si non se vtiles studentibus præbeant, denuo ab eodem ordine reprobari posse incognitum non est. Nam & in his versatur publica vtilitas, cum propter præsumtionem doctrinæ doctores ad multa publica officia & beneficia ecclesiastica admittantur, & imperitia eorum multos ita deceptos lædat. *e* Quare examinatus & probatus in gradu licētiæ, potest in examine doctorum reprobari, cum ex noua causa potuerit se inutilem reddere, veluti si sit magna temporis distantia inter licentiam aut prolytatum & doctoratum petitum: vel quia vno tantum examine fuerit approbatus, & alia supersunt, secundum ea, quæ notat Abbas Panormitan. *f* Possunt & graduati indigne promoueri auaritia vel corruptione professorum, vnde puniri & professores debent: quare statuitur & in pragmatica sanctione, ne academiæ indignos promoueant, secus facientes priuilegiis regalibus academiis concessis ipso facto sint priuati. *g* Priuilegium enim meretur amittere, qui sibi concessa abutitur potestate. *h*

c l. grammaticos 2. de profess. & medic. lib. 10. C. ... 52.
d nam & ante responsum in l. ... & reprobari de examinat. inter P. vi grad. datum, & ibi Bart. ad §. reprobari de muner. & honor.
e Panor. ad c. de illis, de sponsal.
f Panor. ad d. c. de illis, & ad c. cum secundum, de praeben.
g §. item vt de cetero floreat scientia, vers. contra facientes, de collat. in pragm. sanctio.
h c. 63. priuilegium, 11. q. 3. *i* clement. 1. de magist. lib. 5. Decr.

11. Quod pertinet ad fidem docentium synceram & catholicam, prospexerunt sacræ constitutiones: vt non recipiantur ad regendas scholas alij, quam probatæ fidei: non enim requiruntur tantum periti magistri, sed etiam & vt illi sint catholici. *i* Et Pius 4. summus Pontifex Idib. Nouemb. anno 1564. pontificatus sui anno 5. statuit, vt ne lectores publici vel priuati cuiuscunq; facultatis iuris ciuilis vel canonici, vel theologiæ, aut aliarum artium, rectoresque, non admittantur ad lectiones seu officium legendi, vel rectoratus, nisi prius fidem catholicam profiterentur in forma constitutioni inserta, in manibus vel ordinarij, seu eius vicarij, aut doctorum aliorum promouentium.

k Extat eius forma in bullario Cherubini, inter 7 y 4. constitutiones, num 112 incip. in sacrosan.

12. Conferet multum quoque ad conseruandam religionem catholicam, repurgare bibliothecas, & bibliopolarum officinas, a libris infectis hæresi, iuxta sanctiones & catalogum editum ex auctoritate Concilij Tridentini, & censuram inquisitionis, & iuxta principum sanctissimas constitutiones, de quibus nos alias, quibus prohibetur hæc librorum detentio, impressio, venditio & lectio: vt etiam recte Sigismundus Poloniæ Rex pius & catholicus, anno millesimo quingentesimo trigesimo quarto, proposito seuero edicto, alio remedio vsus est, ne inficerentur hæresi subditi, & omnes Polonorum liberos, qui Witembergæ operam literis darent, reuocauit, ne hæresi polluerentur, & deinceps Poloniæ regnum corrumperent, vt narrat Surius. *l* Zeno Imperator scholam Edissenam, quam Persicam vocabant, tanquam quæ Nestorij & Theodori doctrinam traderet, subuertit & abrogauit. *m*

l Surius in comment. de rebus suo tempore per orbem gestis, in eo anno.
m Theodor. Lector lib. 2. collectaneor. hist. ecclesiastica, in 2. tomo bibliotheca sancta.

13. Alius abusus notatur & emendatur iure canonico *n* scholasticorum, qui, dum in quauis scientia ad doctoratus vel in magisterij assumuntur honorem, cum sua solenniter faciunt principia, aut recipiunt insignia sui doctoratus, multa vane insumunt in expensas circa cibos, vestes, & alia: quo exemplo plures à sumendo eodem honore, non habentes, vnde paria faciant, retrahunt. Atq; ideo statuitur, vt, antequam ad gradus assumantur, iuramento prius se adstringant, ne vltra tria millia turonensium argenteorum in hanc solennitatem & magisterium quomodolibet expēdant, & intra eandem summam expensas moderentur, nisi notabilis forsan conditionis extiterint. Atq; iubetur magistris ac professoribus, ante quemquam non promouere, quam præstiterint iuramentum de eo seruando, sub pœna suspensionis per sex menses a collatione magisterij vel doctoratus. Iubet Iulius 3. pauperibus scholasticis idoneis ad gradus, illis gratis eosdem conferri. *o*

n clem. 2. de magistris.
o In constitut. Iulij 3. ordi. e 20. incip. cum sint anno 1552 a. Februarij, in Bullario Cherubini.

14. In damnum scholarum quoque abutuntur suo munere interdum professores seu doctores, qui ad docendi munus vocati sunt,

dicti regentes: quando postulationibus seu forensibus subsellijs pro causis agendis vel defendendis, se dedunt. tantumdem enim temporis, quod in penditur foro, detrahitur lectionibus demandatis, quæ certe expertusque loquor, totum requirunt hominem & integrum ad officium, intentumque animum. Quare merito Leo 10. summus Pontifex in diplomate, de officio, priuilegijs & immunitatibus Doctorum & studentium in studio alius vrbis Romæ, anno Domini 1513. Non. Nouembris pontificatus sui, anno 1. statuit *a*, firmatis omnibus priuilegiis & exemtionibus, vt nullus doctorum conductorum ad legendum, aduocationis munus, aut aliud curiæ officium in vrbe exerceret, ne à lectionibus distrahetetur: permissa tamen domi post lectiones, consultandi potestate. Sic Vlpianus *b* dixit, solere sine infamia studiosis iuris interdici, ne se negotiis fori accommodent.

a Exstat eius constitutio inter eas, ... Leonis 10. ordine 2. incipiens, dum suauissimos, in d. Bulario Cherubini.

b Vlpian. in l. more est, 6. §. nonnunquam, de pœnis. lib. 48. tit. 19.

De conseruatore & iudice priuilegiorum studiorum, & personarum eorundem.

CAP. X.

PArum est, leges aut priuilegia concedi, nisi sint, qui ea contra vim & impugnationem viriliter & cum potestate defendant. Paria enim censentur vel non esse, vel esse inutiliter. *c* Egent autem vniuersitatis studiorum defensore, vel maxime, quod vulgus quadam nescio quanta corruptela infectum, solet odio prosequi studiosos, & illis infestum esse, quanquã ex eorum assiduitate vberrimos colligat annuatim fructus & reditus: & quamuis ea releuetur impensa, ne cogatur alio filios erudiendos mittere cum periculo & discrimine fortunarum, vitæ aut morum eorundem: & tanta est inimicitia & contrarietas inter ignorantiam & rusticitatem seu barbariem morum, & scientiam, peritiam, & studia virtutis, vt se vix compati sine aliqua lite possint. Sunt & inuidi vulgares & plebeij felicitatis literarum, vt quanquam sine illis bene esse nequeant, tamẽ fulgore & splendore illarum & doctrinæ obscurentur, aut pati radios eius facie nequeant. Sunt & principes successores antecessorum, qui non eodem animo fauent studiis, quo fundatores antecessores fuerunt, & leui de causa vel spe augendarum quodammodo opum, vel decepti inuidia & malitia aulicorum conuellere priuilegia concessa moliuntur. Proinde & conseruatores sunt seculares, qui secularibus mediis vulgi iniurias repellere & castigare possint: & spirituales seu ecclesiastici, qui contra principes ipsos intercedere censura spirituali, & potestate pontificia vti possint, & generaliter sartam tectam & illæsam academiam sua protectione conseruent. M. Antonius triumuir, post victoriam à Parthis habitam, & cæsum Labienum, & Phraatem, præstantissimis regis Orodis ducibus, epulum Græcis præbuit, & suscepit præfecturam Atheniensis Gymnasij. *d*

c l. quoties qui satisd. cog.

d Appianus Alexandrinus, lib. de bello Parth. cu.

2. Conseruator propriè tantum à manifestis defendit sibi commissos iniuriis, non autem iudicialem exercet indaginem, *e* nisi concedatur. Pro conseruatore & iudice Iustinianus Byzãtinis scholasticis designauit proprium iudicium, præfectum vrbi Constantinopolitanæ, & in Berytensium studio præsidem Phœniciæ maritimæ, vna cum ciuitatis Episcopo & legum professoribus. *f* Fridericus 1. Imperator etiam, apud Roncalias solemni lege edita, mense Nouembri, anno 1158. iudices & vindices constituit concessa illis iurisdictione pro scholasticis & eorum negotiis ciuilibus & criminalibus, magistrum seu dominum præceptorem & episcopum loci. *g* ad quam legem glossa tradit, *h* Bononienses scholares & magistros renuntiasse huic priuilegio, quod pertinet ad causas criminales, exceptis clericis, qui non potuerunt priuilegio sui fori renuntiare. *i* Et alibi Accursius, in criminalibus, ait, non seruari, quod magister cognoscat de causis scholasticorum, sed potestas aut episcopus. *k* Pius 4 rursum rectori vniuersitatis Bononiensis dedit potestatem vniuersitatem gubernandi, omnes & singulas causas, sed ciuiles tantum inter scholasticos, videndi, audiendi, cognoscendi, decidendi, ac fine debito terminandi. *l* Consentiunt fere omnes, de iure ciuili tres haberi iudices scholares, episcopum, doctorem, & potestatem. *m* addendus est ex generali consuetudine atque priuilegiis aliquibus expresse concessis, rector vniuersitatis, quemadmodum magistri aliarum societatum proculdubio in suæ artis subditos iurisdictionem aliquam acceperunt in re ciuili. *n* Carolus quintus rex Galliarum, quo tempore erexit vniuersitatem vel studium generale Andium, dedit conseruatores (vel tunc fuerunt saltem) præfectum regium vicarium seneschalchi, & præfectum minorum, qui est minor vrbis iuridicus, qui iudicarent de scholasticorum controuersiis, soli da, indiuiduaque potestate: fuitque tunc ea

e c. 1. de offic. & potest. iudic. delegat. in 6. lib. 1. tit. 14. vbi glossa videnda. tractatur vero qui possint dari & esse conseruatores ecclesiastici, & vbi cognoscant, & an & quib. possint delegare quantum duret eorum potestas, & de expensis eorum, in c. fin. eius tit. de offic. deleg. in 6. vide Spec. tit. 1 part. 1. tit. de offic. ord. deleg. §. fin. num. 24. Guid. P. q. 247 & 18.

f in §. pen. in proœmio Pandectarum.

g auth. habita, ne filius pro patre, lib. 4. C. tit. 13.

h gloss. ad d. authen. habita, ad verba, si litem.

i c. si diligenti, de foro compet. et authent. statuimus c. de episc. & cler.

k Accurs. ad §. pen. ad verbum professores, in proœm. P.

l constitutio Pij 4. ordine 61. sub annulo piscatoris, data anno 1565 septem., incip. sacri apostolatus ministerio, in Bullario Cherubini.

m d. §. pen. & ibi gloss. in proœm. P. interpretes ad d. authent. habita, ne filius pro patre. Speculator tit. de reo, num. 5. & titul. de compe. iudic. adit. § 1. num. 16. & alij, quos citat Henr. Lucius, tract. de priuilegiis schola. priuileg. 64.

n in l. de militibus, ibi, ad eum remittantur, in quibus militabant, de custod. & exhibitio. reorum, l. fin. de iurisdict. om. iudic. C. & ibi Bald. & Bart. reprobata ibi glossa.

potestas

potestas coniuncta cum ordinaria iurisdictione. Postea tamen nouus magistratus conseruator à rege creatus fuit, cui prædicti se obiecerunt, & re cont. ouersa in senatu Parisiensi, facta inquisitione, num expediret hoc distinctum esse iudicandi munus, tandem placuit anno Dom. 1578. nouum magistratum locum habiturum. *a*

3. Non debet se immiscere conseruator aut iudex scholasticorum, negotijs illorum in vim priuilegij in quibus actor est procurator principis, & scholasticus reus, aut si dominus censualis petat ab scholastico censum, aut alia iura debita ratione fundorum possessorum ab ipso scholastico *b*

4. Conseruator seu rector vniuersitatis, aut magistri, in his quibus concessa est illis iurisdictio, possunt suas sententias exsequi, *c* si scholares habent ibi bona: quod si non habent ad requisitionem eorum ex auctoritate iudicis, loci, in quo habent bona, exemplo aliorum iudicium habentium iurisdictionem & imperium.

5. Censentur conseruatores tanquam delegati a principe, si clerici sint & pro clericis vel academia quæ magis ecclesiastica habetur, à summo pontifice, in alijs a principe, *d* cum potestate, quæ necessaria est ad iurisdictionem exercendam. *e*

6. Possunt, nec negandum hic, committi errata, vel abusus, vel ex parte personarum, de quibus ius dicitur, vel ex parte iudicum aut conseruatorum. Sunt enim qui titulum scholaris vsurpantes, cum tales non sint, tamē priuilegijs gaudere & frui nituntur, & conseruatores quoque latius dilatant philacteria iurisdictionis & potestatis quam concessum sit. Quibus à reformatoribus academiarum vel a principibus ipsis prouidendum est, vt antea etiam alicubi præspectum est. Præcipuus modus est *f* vt curent Summus pontifex & principes in quorū ditionib sunt sita vniuersalia studia, eligi viros probos, peritos, quos cū potestate delegent ad vidēda priuilegia academiarum: fundationes earum, & quid in illis cōcessum, aut muneris iniunctum: & inquirant, num secundum intentionem erectionū professores, scholastici, & officiarij muneribus suis fungantur: num lectiones actusue alij scholastici & professionis rite exerceantur, vel omittantur, & cur. Quibus inspectis & consideratis, facilis erit reformatio. Nihil enim aliud est reformare, quam restituere pristinæ formæ quæ visa est iusta fundatoribus: omnis enim res per quascunque causas acquiritur, per easdem facile conseruatur. Detegentur abusus ea ratione facilius, nempe ea omnia quæ non sint secundum vsum præscriptum in diplomatibus fundationum, & priuilegiorum. Et si appareat tantum esse abusum, vel lapsum academiæ cuiuspiam, vt præter vmbram nihil amplius retineatur cum nomine: curabunt principes vel per ciues aut prouinciales, vt stipendia sufficientia concedantur ad euocandos viros idoneos & celebres, qui eam suo nomine & diligentia restituere integritati possint, aut illam supprimant, ne præiudicia ab inutilibus personis occupentur in præiudicium populi: cessante enim causa debet cessare effectus.

7. Dehinc rectoribus iniungenda visitatio & inquisitio fundationum collegiorum, & reformatio scholasticorum ibi degentium, cum cautione ne permittant ibidem alios quam scholasticos hospitari: neq; etiam eosdē scholasticos diutius ibi residere, quam fundatorum fuerit decretum, & voluntas: neue patiantur nundinationes seu venditiones locorum collegialium, quæ pauperibus scholasticis fuerunt tantum destinata.

8. Cauere etiam debent conseruatores, ne scholasticos nominetenus, sine testimoniali rectoris vel matriculæ, quod ante per sex mēses deduxerint, *g* ob quam vti debent priuilegiis, ad participationem petitam eorundem admittant, ne præter priuilegia iudicent, aut cōtra, quæ idcirco descripta apud se habere debent, vt pro regula illis sint.

9. Priuilegium scholaritatis academiæ, seu studij Parisiensis, temporale est & restrictum ad certum tempus, habita ratione studiorum seu facultatis quam quis sequitur. Qui profitentur & docent, tandiu vtuntur priuilegijs quandiu profitentur & docent, & si per viginti annos continuos docuerint, priuilegium fit illis perpetuum quandiu vixerint in vrbe seu in dicta vniuersitate. Scholastici vero studentes in theologia per quatuordecim annos vti possunt priuilegijs studij in iure ciuili aut pontificio, per septennium, grammatici, dialectici, physici, per quatuor non plures, vt declarauit curia Parisiensis anno 1552. mense Maij, eoq; vt liquet ex iure ciuili & pontificio, meta studiorum septennij *h* iuris pontificij, & iuris ciuilis quinquennij, *i* & theologiæ decennij imposita est quod & concordata gallicana comprobarunt. *k*

10. Reformantur abusus conseruatorum per appellationem ab illis interpositam, sicuti aliorum iudicum. *l* Porro contra sententiam vniuersitatis vel rectoris aut magistrorum Parisiorum prouocatio facta legitur, vel recur-

a refert Rhegnum Choppinus lib. 3. in consuetudines Andiū. tit. 1 de infima dominorum iurisd.

b de vtroq; casu tractat Papus tom. 2. notariorum li. 1 des Iuges.

c tractat de cō. cludis Panor. ad c. si quis cōtra clericū, nu. 35 de foro comp.

d Iuxta l. a D. Pio de re iud. P. c. 1 de iur. omnium iud. P. l. 1. de offi. eius cui ma. est iur. P.

f Probarunt hoc remedium constitutionibus habita iuxta comitiis Aurelianensibus per Carol. IX. edita 1. ianu. 1560. Art. 106 & constitutiones edita per Henric. III. super comitiis Blesensib. art. 55 & seq. Leo X. in bulla de officio prouisione ... doctorib. & fundationem anni 1513 ... consti. ... in bulla. Christiani rectoris & reformatorib. datis ... munus circuendi scholas dat, & videndi ... rectores ... officio fungantur, & ... libr ... curā et ... dat.

g vide constit. Ludouici XII. anni 1499 & Francisci I.

h c. cum ex eo, de electio in 6. vide tamen c. fi. de magistris lib. 5. tit. 5.

i § quib in proœmio P.

k vide §. præterea volumus, ver. tempus & ibi gl. Rebuffi, de collat. in pragma. san.

l In l. 1. de appellat. 49. P. tit.

a li.1.decr.ti.2. sus habitus ad summum pontificem in C.ex literis, xj. de constitutionibus. a Sic scholastici eiusdem studij Parisiorum, adierunt summum pontificem, pro obtinenda licentia constituendi procuratorem: b cum tamen illis de iure liceret sine petitione. Et quia iudices del. gati censentur in causis sibi commissis a principe, ab ecclesiasticis appellari, potest summus pontifex, & princeps a temporalibus se u secularibus, per regulam generalem appellari à delegato ad delegantem, c vel ad proximum superiorem conseruatoris, vel iu licis scholarium, distinctione adhibita an sit secularis an laicus iuxta ea quæ suis locis tractantur ab interpretibus iuris vtriusque. d Consulo tamen in hac parte priuilegia fundationum inspici, & constitutiones principum, quæ fiunt pro conseruatione priuilegiorum. Nam ex his pendet vniuersa studiorum regula, & ex statutis scholarum & doctorum à superiorib. principibus laicis & ecclesiasticis confirmatis.

b In c. qui a in ... procura.ti.tit.36.

c

d vide plenissime ... academia ... doctorib. Panor ... totum suse.

DE REPVBLICA, SIVE DE ORIGINE ET CAVSIS principatuum. Liber XIX.

CAPVT VNICVM.

OMNIVM principatuum origo seu causa prima, est Dei lex, quæ sua diuina potētia & sapientia omnia perpetuo & cōtinuato ordine coniunxit, vt quæ contraria esse possent, seque mutuo tollere, si ex diametro opposita relicta essent, temperamento ordinis, dispositionis & officiorum, se mutu iuuarent, continerentur, & veluti imperio & subiectione regerentur: vt diximus ab initio. Subinde, alia causa fuit ex necessitate humanæ societatis, homo quippe dicitur animal sociale seu ciuile aut politicum: isq; primum ex exiguis initijs & numero pauco ad maiorem & infinitum peruenit.

2. Adam primum solus creatus monarcha constitutus totius orbis, qui eius causa & ab eo nasciturorum creatus est: ipse autem ad Deum colendum, & vt ei subijceretur, hic est compendium totius mundi, & in quo cuiusque naturæ sunt obsequia & testimonia subiectionis, sub illa anima cœlesti, immortali, quæ ei indita est, vt dominetur, sic compositus primū homo ex omni particula vniuersarum substantiarum. Habet enim mixtionem ex quatuor elementis, ex quatuor qualitatibus eorum, ex quibus ipsæ res inanimatæ constant & habent essentiam: habet cum plantis viuere vita vegetabili, quæ augmentum habet crescendo: habet cum animalibus quæ mouentur per se, moueri & sensuum organa & actiones: hæc in corpore itaque eius consentiunt: vt autem ex dominio alterius subijci quam propriæ substantiæ doceatur, habet animam rationalem quæ supra omnia alia corpora præfecta ... & fructibus terræ, animalium esca, vsu, subiectione, delitijs. Sol, stellæ, omnia reliqua cœlestia inseruiunt, ad eius vtilitatem laborant, quia sapientia eius dominatur astris.

3. Vti autem Deus hominem fecit vt sibi soli subiectus, dominaretur cæteris rebus mortalib. ita indidit ei rationem, qua posset dominari, longe præstantiorem tanquam legem viuentem & intimam: neq; enim propter aliud homo dicitur factus ad imaginem & similitudinem Dei, nisi quia sui capax per rationē effectus est. Quare & recte philosophi dixerunt naturas aliarum rerum regi a ratione separata velut ab intelligentia nō errante: hominis vero rationē propriam coniunxerunt, quam dixerunt reginam in suo microcosmo: quemadmodum suo modo longe tamen excellentiore Deus in microcosm principatus. Rationem hanc primum Deus indidit integram, puram, tanquam sufficiens principium regitiuū sui ipsius, & quo ad Deum & quo ad proximum, & quoad corpus propriū, & quoad aliud quodlibet inferiorum. Verum obscurato libro cordis per lapsum, & per diuersas passiones obtenebrato, datus est liber extrinsecus continens leges & traditiones, quibus bonum a malo, iustum ab iniusto discerni posset: idque per traditionem Dei, & hominum habentium lucidiora corda: vel per illustrationem diuinam, vel per humanam & diuinā inuestigationem, & experientiam quid vtile, vel noxium esset, obseruando, accedēte & lumine naturali, non omnino exstincto.

4. Hoc autem habuit homo, non ex propria virtute, sed ex potestate à Deo concessa, qui cum vellet imperiū illi concedere, voluit quoque in eo signum obedientiæ, & seruitutis rerum omnium in eius corpore coniungere. Ita ait Deus Genes. 1. vers. 26. *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. & præsit piscibus maris, & volatilibus cœli, & bestiis, vniuersæque terræ, omnique reptili quod mouetur in terra*, & vers. 27. *Et creauit Deus ad imaginem & similitudinem suam, ad imaginem Dei creauit illum, masculum & fœminam creauit eos. Benedixitq; illis Deus, & ait, crescite, & multiplicamini, & replete terram, & subijcite eam. & dominamini piscibus maris, & volatilibus cœli, & vniuersis animantibus, quæ mouentur super terram*, &c. Et in Ecclesiastico cap. 17. in principio: *Deus creauit de*

uit de terra hominem, & secundum imaginem suam fecit illum, & iterum conuertit illum in ipsam: & secundum se vestiuit illum virtute. Numerum dierum, & tempus dedit illi, potestatemque eorum quæ sunt super terram: posuit timorem illius super omnem carnem, & dominatus est bestiarum, & volatilium.

5. Rursum, creauit Deus adiutorium simile Adamo, sed non ex alia materia, vel aliunde, sed ex latere eius, fœminam dico, vt ea principium vnde orta esset, & ex quo esset, reuereretur. *a* Æqualitas quodammodo primum ei fuit cum viro, verum postquam decepta fuit à dæmone, & ipsa decepit virum, quodammodo potestatem, aut æqualitatem amisit & supposita fuit potestati viri, Genes. cap 3. vers. 16. ibi, *mulieri quoque dixit, multiplicabo ærumnas, & conceptus tuos: in dolore paries filios tuos: & sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui.*

a Gen. 2. & d. c. 17. eccl.

6. Ex quibus ordinem deriuationis potestatis & principatus sic obseruamus, vt homo habuerit primo creatorem & Dominum vitæ & necis Deum: qui dedit ei legem vt princeps & dominus, post creationem dum eum constituit in paradiso, præcepitque ei dicens, *ex omni ligno paradisi comede: de ligno autem scientiæ boni & mali, ne comedas in quo enim die comederis ex eo, morte morieris.* Genes. 3. versic. 16. & seq. Ab eo rursum suscepit homo in omnem creaturam, & in sexum fœminæ potestatem. Ita omnis creaturæ nomine homo dicitur apud Diuum Marc. *b Ite prædicate, euangelium omni creaturæ, &c.* Quo loci D. Gregor. *c Nunquid fratres mei S. euangelium, vel insensatis rebus vel brutis animalib. fuerat prædicandum? vt de eo dicatur discipulis, prædicate euangelium omni creaturæ. Sed omnis creaturæ nomine signatur homo. Omnis autem creaturæ aliquid habet homo. Habet enim commune esse cum lapidibus, sentire cum animalibus, intelligere cum Angelis, &c.*

b cap 16.
c Homil. 29.

Atq; Horatius, *d*

d Carminum.

Fertur Prometheus id prouidentia Dei addere principi, id est homini.
Limo coactus particulam vndique
Dissectam, & insani leonis
Vim stomacho apposuisse nostro.

Cum itaque, omnis creatura in homine agnoscat quidpiam ex se, illi inseruiens recte suum Imperatorem confitetur, iuxta illud Psal. *e Omnia sub pedib. eius.* Et quamuis primus homo de terra terrenus sibi rebelles creaturas senserit, postquam ille rebellauit suo Imperatori Deo, transgressus præceptũ eius, vt in eo, in quo deliquerat etiam priuaretur, indignus imperare, qui nesciret maiori obsequi. *f* Tamẽ secundus homo de cœlo cœlestis, sibi imperium confirmauit, & regeneratis à se, sanctoque spiritu, potestatem restituit integram, & maiorem in nomine suo, seu in eius virtute; atque dedit potestatem spirituum immundorum, vt eijcerent eos, & curarent omnem languorem & omnem infirmitatem, &c. *g* Maior & potestas illa personis ecclesiasticis, quibus clauis cœli, data soluẽdi, & ligandi super terram *h* & remittendi peccata. *i* Sed & congruebat, imo opus erat, vt Adam qui pater omnium per propagationem carnis esse debebat, fieret etiam pater per gubernationem, & instructionem. Quare quemadmodum in artibus pro corporis regimine necessarijs fuit eruditus per inspirationem diuinam non solum ad esse, sed bene esse, ita & eo magis opus fuit, pro bene esse ipsius animæ quo ad scientias & virtutes diuinitus illustrari: & per ipsum priores filios, de generatione in generationes, sicut notauit etiam Iosephus in antiquitatibus. Accesserunt postea prophetæ, Dei mandata, & reliqua, quæ ab amicis Dei alijs ad bene viuendum communicata à Deo, instituta & tradita alijs hominibus fuerant, in vsum reuocantes.

e Psal. 8. 7.
f Gen. 1. 3.
g D. Math. c. 10 v. 1. & 8. Mar. 3 v. 13. & 16 & 17. Luc. 6. v. 1.
h D. Matt. c. 18 v. 18.
i D. Ioan. c. 20. v. 22. & 23.

7. Generatione deinde sequuta Adami & Heuæ, priorum parentum, cœpit aliud imperium necessarium in filios, ad eos alendos cõseruandos, & promouendos commode. Illud est amicitiæ naturalis cura, & solicitudo in suos, non minus quam in seipsum: quia & nati ex substantia patris corporali participant parentibus. Ita natura parent liberi: vt vicissim natura filijs prospiciunt patres. Hinc familiæ sub imperio patrisfamilias sunt: & princeps societatis illius familiæ qui ei prouidet, & à quo propagati primum fuerint. Diuisis familijs, diuisi similiter singulares rectores earum ex familijs primis, aliæ posteriores ortæ, societates maiores coniunctæ, pagos primum, postea ciuitates constituerunt. qui illis præerant primum, reges vel rectores societatis fuerunt ciuilis: hinc gentes, & coloniæ ex ciuitatibus processerunt, vnde & reges postea illis quoq; propter consanguinitatem primum. Vt etiam optime obseruauit Aristotel. *k* Quandiu autem viuebat senior vnius familiæ, tandiu is imperium gerebat: & filij nati pendente vita eius, non principes suorum natorum vel familiarum additarum, sed duces dicebantur sub imperio senioris, vt ostendit, capite trigesimo sexto Geneseos, dum de Idumæorum ducibus agit viuente Esau, qui erat pater Idumæorum. Eo autem suo mortuo, filij singuli suas familias ex se natis habebant, & impe-

k li. 1 polit. c. 1.

imperium in suo. Et hæc incunabula prima fuisse regnorum legitimorum arbitror: & nugari eos qui fingunt homines primum palantes in syluis habitasse feros, & postea ad societatem & ciuilitatem conuocatos, & principes inde ortos, vt videtur Vitruuius & alij tradere. Existimo enim prius fuisse societatem hominum naturalem, postea ciuilem, & ciuilem ex naturali natam & continuatam, donec per tyrannidem & ambitionem inuitis populis imperari cœptum est vi.

8. Non est tamen negandum, fuisse quosdam homines qui efferatæ naturæ & deserta loca inhabitantes, ab omni humanitate, & ciuili vel sociali fera vita se separauerint, vnde & Leleges populi, syluestres, barbari, moribus inculti sine religione & Deo, qui degenerarunt à maioribus non magis quam lolium à tritici natura. Fuit tamen & inter illos quædam societas & formula iustitiæ, qualis inter latrones est. Sicut iante diluuium, Cain post necatum fratrem, egressus à facie Domini, habitauit profugus in terra ad orientalem plagam, & primus dicitur ædificasse ciuitatem quam ex nomine filij sui vocauit Henoch. *a* Ante eam tamen fertur Cain, alium locum ædificasse à Iosepho, Nais nomine: deinceps auctum familia hanc vrbem Enoch struxisse, ibique primi regni, aut potius latrocinij, quo pij ad diluuium vsque infestati sunt, formam & sedem constituisse. Consentit & Berosus *in* 1. Ante hos tyrannos & postea legitimi principatus perseuerarunt in principibus familiarum. Sicque in diuisione terræ, tempore Phaleg: cum ædificari cœpit turris Babel, singulis familijs erant singuli duces & rectores, qui natos ex se & suis, duxerint in distractas regiones, ibique à regendo reges dicti sunt. Deficientibus autem illis principibus sine filijs, vel existentibus illis inutilibus imperio & regimini, ex communi consensu incolarum cuiusque regionis, vel arbitrio seniorum vel electi sunt principes, vel communi consensu electi tales, qui curam & solicitudinem & regimen gererent eorum, quæ in communi facienda erant, vel ad singulorum vtilitatem ex communi potestate & auctoritate pertinerét. Cum enim sociale sit natura animal homo, & societatem sibi elegerit quorundam, necesse est vt modos continendi & regendi societatem inuenerit quoque, & communi consensu comprobauerit consequenter eorum auctoritatem, qui huic negotio vacarent. Ita Diuus Augustin. *b* generale pactum esse ait societatis humanæ, obedire regibus suis. Hermogenianus Iurisconsultus dilucide *c* testatur, ex iure gentium introducta bella, discretas gentes, regna condita, dominia distincta. Et Pomponius alius iurisconsultus. *d* Iurisgentium, id est, ex iure quo gentes omnes fere vtantur ait esse erga Deum religionem, & vt parentibus & patriæ pareamus: quorum, vt diximus causam princeps legitimus sustinet, à Deo probatus, vt ministro iustitiæ & æquitatis diuinæ cum potestate quæ à Deo pendet. Hincq; ius humanum à regibus & Imperatorib. cõstitutum: voluit Deus seruari, & honorari reges, vt iussit per D. Petrum 1. *Petri* 2. reges reueremini & iura humana, per Imperatores & reges seculi Deus distribuit generi humano. *e* Post Cainum, Noachum & eos filios, alibi & principatus nati. Plinius *f* Renam ciuitatem tradit primum inuenisse Ægyptios: popularem Atticos, postque Theseum primum fuisse tyrannum Phalaridem Agrigenti.

9. Colligimus hinc causam cur ante ambitionem principum, inueniantur fuisse in historijs tot reges, in omnibus regionibus orbis, seu reguli, qui erant veluti singularum ciuitatum rectores & principes, vel seniores, contenti suis finibus & colonijs dicti reges, *vt in c.* 14. *Geneseos*, Amraphel rex Sennaar: Arioch, rex Ponti, Chodorlahomor rex Ælamitharum, Thadal rex gentium, Bara rex Sodomorum, Bersa rex Gomorrhæ: Senaab rex Adamæ, Semebeth rex Seboim, rex Balæ seu Segor, Melchizedech, rex Salem, quæ erant ciuitates vnius regionis fere, *vt ex c.* 18. *Genes.* & aliunde colligi potest. Sunt & alij reges vsq; ad vnum & 30. circa Iordanem, *Iosue c.* 12. Erant & olim teste Amiano Marcellino plures reguli in Germania, erant tales plures in Gallia, qui postea sublati sunt & additi maiori potestati: alij nomine regio priuati, prouincijs, ditionibus, vrbibus & pagis illorum translatis in alium titulum vel ducatuum, vel comitatuum, vel alterius generis, & in Germania adhuc plures vrbes sui iuris relictæ, vel sub proprijs legib. & democratia sunt vel alicuius principis potestati sub generali imperio viuunt. Mansit adhuc inter nos nomen, veluti vestigium principatus seniorum, quod vulgo dicitur *seigneur*, is, qui quibusdam Dominus, dicitur, à verbo *senior*, & in quibusdam rebus publicis qui administrant dicuntur *anciains*, quasi antiqui: & in germaniæ finibus *maieur* quasi maior ætate per corruptam pronuntiationem alicubi *maiore à maiori* nomine. Possunt & domini adhuc dici principes à domibus, à quibus cœperunt legitimi principatus in familiam, & ea propagata in eiusdem gentis homines. *g*

Inter omnes has potestates, inueniuntur quædam

a Genes. 4. *v.* 16 *& seq.*
b li. 3. *confessio. cap* 8.
c relatus in c. quæ contra mores. 8. *dist.*
d in l. ex hoc iure. ff. de iustitia & iur. li. 1. *P. tit.* 2.
e In l. 2. *eius tit.*
f lib. 7. *c.* 56.
g ex D. Aug. tract. 6 *ad c.* 1. *D. Ioan. in c.* 1. *quo iure defendas villas.* 8. *dist.*

quędam quæ olim iustę & legitimæ, & nunc malæ dicuntur: vt contra quædam, quæ olim iniustæ fuerunt, & nunc ex iniustis & tyrannidibus translatæ sunt vel euaserunt in legitimos principatus per voluntatem Dei, vel effectricem vel permissiuam. a Permittit enim aliquando Deus affligi populum sæpe per malos principes, vt eum emendet, vel vt peccatũ ab eo commissum vindicet, vt ait Iob. cap. 34. versic. 30. *qui facit regnare hypocritam propter peccata populi*: nec est malum quod non fecerit in ciuitate dominus. b Et apud Iesaiam c *ego sum Deus creans malum, & faciens bonum* quod recte intelligunt theologi, de malo pœnæ, hoc est, de pœna cuius auctor est Deus & iustus iudex. d Et malorum pœna quæ adeo est malum quidem malis, sed in bonis Dei operibus est: quoniam iustum est, vt mali puniantur, vt explicat D. Augustinus. e Boni & mali principes, vt & dæmones, habent potestatem à Domino: sed non ideo ipsi, si mali sint, aut si potestate quæ, per se bona est, abutantur, immunes erũt à diuino iudicio. Sic quippe necesse est puniri malos, sed non ideo: qui puniendi accipiunt potestatem à propriis delictis eximuntur, vt necesse quidem est esse scandala: sed væ homini per quem scandalũ. f Expediebat quidem vt vnus homo moreretur, pro populo vt prophetauit Caiphas pontifex g Iudæorum de morte Christi verũ non ideo Iudæi, Scribæ & Pharisæi, innocentes qui malo animo ob vindictam & inuidiam Christum crucifixerunt. Ideo neque sibi tyranni blandiri debent, quod sępe populum & principes male & pernitiose viuentes, opprimant, conculcent, & suis flagellis cædant: nam exsequuntur quidem illi vindictam & iustum iudicium Dei, verum non concurrit voluntas eorum cum effectu & cum voluntate Dei, potius ita ambitione, inclementia & tyrannide vtentes ad suum proprium commodum, vt inseruiant suæ cupiditati, ambitioni, superbiæ: quam vt Dei honor & voluntas impleatur: vnde ex opere bono non habent meritum, sed opere peracto & quiescente ira Dei, ipsi vt flagella amplius non necessaria, in ignem mittuntur & leui negotio cõuelluntur. Admonet illos sapiẽs c. 6. v. 3. *prabete aures vos q & continetis multitudines, & placetis vobis in turbis nationũ Quoniã data est à Domino potestas vobis, & virtus ab altissimo, q interrogabit opera vestra & cogitationes scrutabitur. Quoniã cũ esse tis ministri regni illius, non recte iudicastis, nec custodistis legẽ iustitiæ neque secundum voluntatem Dei ambulastis. Horrende & cito apparebit vobis: Quoniã iudiciũ durissimũ in his q pra*sunt, *fiet, &c.* Notissimum est, populum Israelem afflictum valde sub Pharaonis imperio. cap. 1. Exodi ob peccata: & tamen postea ipsum Pharaonem cum suo exercitu submersum. In captiuitatem ductus populus Dei ob abominationes suas & regum, *vt liquet ex lib. 4. regum & 2. Paralipomenon & Machabæorum*, sed non ideo iustificati tyranni: quia non erat eorum voluntas exercendi iudicium Dei, sed suæ virtuti, potestatem ex alto sibi concessam, tribuebant: proinde & ipsi postea in iram Dei inciderunt, quod optime explicat Esaias *capit* 10. *vers.* 5. *& sequentib. Va Assur, virga furoris mei & baculus ipse est, in manu eius indignatio mea. Ad gentem fallacem mittam eum, & contra populum furoris mei, mandabo illi vt auferat spolia & diripiat pradam, & ponat illum in conculcationem, quasi lutum platearum. Ipse autem non sic arbitrabitur, & cor eius non ita existimabit: sed ad conterendum erit cor eius, & ad internecionem gẽtium non paucarum. Dicet enim, nunquid non principes mei simul reges sunt? nunquid non vt Charcamis, sic Calano: & vt Arphad sic Emath: nunquid non vt Damascus sic Samaria? Quomodo inuenit manus mea regna idoli, sic & simulacra eorum de Hierusalem & de Samaria. Nunquid non sicut feci Samaria & idolis eius, sic faciam Hierusalem, & simulacris eius. Et erit cum impleuerit Dominus cuncta opera sua in monte Sion, & in Hierusalem, visitabo super fructum magnifici cordis regis Assur, & super gloriam altitudinis oculorum eius. Dixit enim in fortitudine manus mea feci, & in sapientia mea intellexi: & abstuli terminos populorum, & principes eorum depradatus sum, & detraxi quasi potens in sublimi residentes &c.* Quia fecerunt malũ in cõspectu Domini Dei sui filii Israel, seruientes Baalim & Astaroth. iratus contra Israel Dominus, tradidit eos in manus Chusan, Rasathaim regis Mesopotamiæ, & seruierunt ei octo annis, donec clamantes ad Dominum suscitauit illis ducem, qui eum regem prælio superauit, rursumque derelinquentibus Dominum, Dominus confortauit Eglon regem Moabi aduersus eos. Sed dum clamassent ad Dominum, suscitauit eis ducem Aod, qui eum necauit, & liberauit populum à seruitute. h Memorat exemplum mirabile de Mycernio rege Ægyptiorũ, Herod. *lib.* 2. Postquam enim dure & tyrannice regnassent per plures annos, Cherpes nempe per quinquaginta annos, & Cephrenes eius filius per quinquaginta sex annos, & ita per centum & sex annos Ægyptii in omni calamitate versati essent, suscepit regnum Mycerinus

a lib. 7. c. 56.
b Amos 3.
c Isa. ca. 45.
d il. 2. magistri sententiarum dist. 37. articulo finali:
e Lib. retractationum.
f Math. c. 18. vers. 7.
g D. Iohan. Euangelio c. 11. vers. 50.
h Iudicum c. 3

ribus transire, ad latrocinium conuersi sunt, ducib. viris mediocris potentiæ, tum sui quæstus tum pauperum victus gratia, atque adorti ciuitates, muro vacantes vicatimque habitatas, diripiebant, ac maximam victus partem hinc comparabant, nullo ob id pudore, cum nonnihil id gloriæ adferre videbatur, imo latrones se dicebant. Et hæc fuerunt illis in debiliores dominandi principia, vt & pyratis ceteris, quos partim Minos in Græcia expulit in se prædam transferens, & imperium maius ex minoribus pyraticis construens, vt Pompeius suo tempore nomine Romanorũ. Equidem illi parui latrones: monarchæ vero, qui armis finitimos sine causa inuaserunt, magni latrones. Qualis & Alexander Magnus, cui nec vniuersus sibi sufficere videbatur orbis, prædis, cladibus populorum nobilitatus. Item Sylla, Marius, Iulius Cæsar, & ceteri similes, qui sibi vsurparunt aliorum dominationes variis artibus, & crudelissimis facinoribus aut dolis Sitalces Thracum rex cum angusti admodum agri regnum accepisset, fortitudine & prudentia in diuersas gẽtes, amplum sibi parauit imperium *a*.

a Diod. li. 12.

15. Suasit necessitas & exigentia negotiorum, vt vel Deus daret principem egentibus regimine, vel ipsi sibi eligerent: vt dum ante dictum est, ob metum Pharaonis & oppressiones missum Moysen à Deo saluatorem & liberatorem populi: postea Iosue electum, & alios duces Dei monitione & solicitudine populo Hebræo datos. Et populus idem videns quod Naas rex filiorum Ammon venisset aduersum se timuit & postulauit sibi dari regem. *b*

b 1. Regum ca. 12. vers. 12.

16. Fuerunt & inter Tartaros olim habitãtes in Imao, parte montis Tauri, qui Belgiam dicuntur ab Hayton *c* more belluarum syluestres, sine lege & fide, vagi per nemora, pastores: inter quos fuerunt quædam familiæ dictæ Malgotz, quę conuenerunt in vnum locum, & primum sibi elegerunt duces, subiiciebantur tamen nationibus vicinis & grauissimis premebantur oneribus: donec accidit, vnum ex illis senem nomine Cangium visione excitatum esse ad regnum Dei voluntate cum fidei Christianæ propagatione instituendum. apparuit enim ei in somniis eques quidam armis indutus, insidens equo albo, qui eum ex nomine interpellauit, & ita alloquutus est, Cangi est Dei immortalis voluntas vt breui rector & rex sis Tartarorum, qui Malgoti dicuntur, & liberes eos à seruitute qua diu opprimuntur, & vicinæ nationes illis subiiciantur. Quo intellecto Cangius cum ex Christi mãdato hoc sibi iniunctũ munus crederet mane cõuocauit septem nationũ Malgotorum principes seniores & duces, & recẽsuit visionem, quam primo ipsi ridiculam rati sunt, donec adueniente nocte omnes eundem equitem viderunt & audierunt, iubentem vt Cangio obtemperarent: quamobrem conuocato omni populo iusserunt, vt Cangio obedirent atque ipsi primum principes iuramentum fidelitatis præbuerunt, eumque nominarunt primum imperatorem Caan, sua lingua, id est, regem, vel imperatorem, à quo qui successerunt appellati quoque fuerunt, & magnum nomen adepti sunt, & prius per illum regem subacta Georgiana regione, Armeniaque Maiori, & inde Polonia, & Vngaria vastata, vt scribit Blondius *d*. & Platina *e*.

c parte 3 hist. orientis, cap.

d li. 7. dec. 2.
e sub Honorio, circa annum domini 1225.

17. Antea anno Domini 1017. Turcomani qui nunc Turcæ dicuntur, quo tempore Saraceni vel Agareni inter se dissidebant, & à Christianis vincebantur, rebellarunt quoque ipsi aduersus Saracenos & elegerunt sibi ex suis regem nomine Sadonem, vt ait idẽ Haydonus Armenus, *f* regnum occuparunt Asiaticum. Phrygi ortis seditionibus post nuptias cum illæ componi non possent, consulto oraculo responsum acceperunt, rege discordiis opus esse, & ita creauerunt regem primum Gordium. Iustinus in 11.

f part. 2 hist. oriental. c. 2.

18. Longobardi cum per annos decem sub potestate ducum fuissent, tandem communi concilio Flauium Autharii Clephonis regem sibi statuerunt, cui ob restaurationem regni duces qui tunc erant, mediam totius substantiæ suæ partem contribuerunt: vt esset, vnde rex ipse cum suis qui ei obsequebãtur, per diuersa distributi officia, alerentur. Ita factum illud mirabile dicit Aymon, *g* vt in gente Langobardorum nulla esset violentia, nulli struerãtur iniuriæ, & vnus quisq; quo liberet securus sine timore pergeret. Idq; tempore Mauritii imperatoris & Childeberti regis Francorum.

g li. 3 de gestis Francor. c. 36.

19. In tanta, inquit Iustinus, lib 44, seculorum serie, nullus Hispanis dux fuit magnus præter Viriatum, qui annos decem Romanos varia victoria fatigauit, (adeo feris propiora quam hominibus ingenia sunt) quem ipsum, non iudicio populi electum, sed vt cauendi scientem, declinandorumque periculorum peritum sequuti sunt. Cuius ea virtus continentiaque fuit, vt cum consulares exercitus frequenter vicerit: tantis rebus gestis, non armorum, non vestis cultum mutauerit, sed in eo habitu quo primũ bellare

cœpit, perseuerauerit, vt quiuis gregarius miles ipso imperatore etiam opulentior videretur.

20. Amazonum regnum, longe mirabilius habuit initium: cuius meminit Iustinus ex Trogo. *lib.* 2. apud Scythas inquit, tempore Nini, duo regii iuuenes Plinio & Scholoythus, per factionem optimatum domo pulsi, ingentem iuuentutem secum traxere, & in Cappadociæ ora, iuxta amnem Thermodoōta consedere, subiectosque Themiscyreos cāpos occupauere. Ibi per multos tot annos spoliare finitimos consueti, conspiratione populorum per insidias trucidantur. Horum vxores cum viderent exsilio suo additam orbitatem, arma sumsere, finesque suos submouentes primo, mox inferentes bella, defendunt, & ita interfectis etiam qui domi remanserant viris regnum instituerunt reginarum duarū.

21. Ex leuibus initiis originem quoque habuerunt regna, quæ postea in monarchias vel amplissimas ditiones peruenerunt. Sic enim natura comparatum, vt etiam magna ab exiguis principiis orta, in amplitudinem perueniant.

Nam mora dat vires, teneras mora percoquit vuas
Et validas segetes, quod fuit herba facit.
Quæ præbet latas arbor spatiantibus vmbras,
Quæ posita est pomum tempore virga fuit. a

a Ouid. 1. de remed.

Qui exploratissime inquit Thucy. In 1. Peloponensium, gesta à maioribus natu sibi per manus tradita, cognouerunt, Pelopem primum vi pecuniarum, quam portans ex Asia venit, parata sibi inter inopes potētia, etsi peregrinus erat, tamen cognomen regionis obtinuisse, & imperasse dicunt.

22. Regnum Assacinorum fuit olim vicinū terræ promissionis exiguum, non plusquam tredecim ciuitates seu oppida & castra continens, quorum incolæ sine fine & lege viuebant cuius rex à vicinis regibus, imo & totius orbis timebatur: non quidem ob strenuitatem aut potentiam, quæ quidem exigua erat: sed quia habebat subditos ita mandatis eius sedulo obtemperantes, vt pro exsequendis illis libere & sponte morti cuiuscunque generis se offerrent, & proinde reges & principes qui armis & aliis contentionibus inter se dimicabant, & odia vindicabant, illum Assacinorum regem rogabant, vt vnum aut duos sibi mitteret, qui inimicum suum necarent: quod si à rege impetrassent, proculdubio eam ob rem missi Assacini mandata sibi a rege omni studio exsequi conabātur, nec vnquam ab eo quiescebant animo, donec mandatum sibi, regem aut hominē, interemissent, nihil metuentes deprehendi vel intercipi, vel supplicio deprehensi affici. Horumque metu inoleuit mos & consuetudo regum Gallorum, satellitibus & militibus stipatos incedere, quia deprehensi ex huiusmodi hominibus quidam missi à Turcis, vt regem necarent. Durauitq; illud regnum sicariorum hominum, vsque ad Mangonem Caanum seu Imperatorum Tartarorum, qui data manu armata. Haloni fratri regis Armeniorum, inuasit prædictum regnum Assacinorum ex iam prouiso, excepto castro vel castello Tygado, vbi rex Assacinorum habitabat tanquam in loco munitissimo, quo loci passus est & sustinuit obsidionem Tartarorum per 27. annos, post quos ob defectum vestimentorum non alterius rei se dederunt regi Armeniæ, & Assacini inde pulsi negati vel relegati, vt scribit Haytonus Armenius *b*. Eo pertinet decretalis edita in concilio Lugdunensi sub Innocen. 4. relata *c*, incipiens *pro humani redemtione generis.*

b par. 3 hist. orienta. ca. 10.
c in ca. 1. de homicid. in sex.

23. Quo tempore Seleuci & Antiochi regū Macedoniæ discordia creuit, qui dum sibi mutuo eripere regnum volebant, omiserunt persequi defectores. Arsaces vir sicut incertæ originis ita virtutis expertæ, solitus latrociniis & rapto viuere, accepta opinione Seleucū à Gallis in Asia victum solutus regis metu, cū prædonum manu Parthos ingressus, præfectum eius Andragoram oppressit, sublatoque eo, imperium gentis inuasit. Non magno deinde post tempore Hircanorum quoque regnum occupauit & postea Parthicum regnū formauit. *d*

d Iustinus li. 41.

24. Sclauorum gens quæ & Vuinidii dicuntur, cum excusserunt Iugum Hunnorum seu Auarorum, Samonem quendam Senonicum Francum mercatorem, in regem propter strenuitatem primum delegerunt anno quadragesimo principatus Clotharii regis Francorum *e*.

e ut refert Aymo lib. 4. de gest. Franc. ca. 9.

25. Carthaginensium imperium, si credamus Appiano Alexandrino *f* propemodum ridiculum habuit initium, annis quinquaginta secundum illum ante conditum Ilium. Siquidem scribit, Didonem mulierem Tyriam post maritum suum à Pygmalione Tyri Tyranno interfectum, cum thesauris & viris multis in Africam tyrannidem fugientes, venisse & petiisse ab Afris tantum loci ad incolendum quantum tauri tergus comprehenderet. Riserunt illi Phœnicum sordes & puduit tantillam re pernegare. Phœnices vero secto in orbem corio sic vt vnam corrigiā efficerent tenuissi-

f in li. de bello Punic.

nuissimam circumdederunt locum vbi fuit arx Carthaginiẽsium, quam inde Byrsam nominarunt. Dehinc procedẽte tempore ex hac sede incursantes finitimos & vincentes, nauibus quoque victum quærentes more patrio, arci vrbem circumdederuntiamque potentes obtinuerunt Africam mari late imperantes, Sardiniam, Siciliam, Hispaniam, passimque deductis Coloniis sic imperium acquisierunt Græcorum conferendum viribus, Persarum vero opibus, Idem fere & simile initium regnandi Saxonibus, in Anglia. Nam cum Britanniæ partem Scoti & Picti occupassent nec amplius resistere possent, vocarunt Ethnicam Anglorum gentem, nempe Saxones in auxilium & sui defensionem, quibus tantum terræ datum est, quantum corium tauri per corrigias potuit extendi, vnde postea gens illa sibi dominationem vsurpauit, vt scribunt Krantius a Polydor. Virgil. b Sigiber.

a Li. 1. c. 18. b li. 3. Hist. Anglica.

26. Factum etiam mortuis Monachis, vt qui duces eorum essent, & præfecti regionib. essent, sibi nomina & diademata imposuerint, vt post mortem Alexandri Magni Satrapę, reges se fecerunt, vt ait in Syriacis Appianus Alexandrinus.

27. Effecit aliquando necessitas, vel ambitio populi, vt relictis propriis sedibus, in quibus satis commode viuere non poterant, in alias commigrãdum regiones putarent satius. Et ita immiserunt quasdam nationes, vel vicinas vel distantes, imperia, & gubernationes, vt possessiones sibi vindicarent. Sicut Heluetii tempore Iulii Cæsaris decreuerant Galliã occupare, & ideo de finibus suis cum commeatu trium mensium egressuri oppida omnia sua incẽderunt numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, & priuata ædificia, omneque frumentum, præter quod portaturi erãt, vt domum reditionis spe sublata, paratiores ad omnia subeunda pericula essent, Et ita eius rei gratia duces sibi & sonos constituerunt. c

c Iulius Cæsar. lib. 1. de bello Gallico ca. 1. & 2.

DE REPVBLICA, SIVE DE DVRATIONE PRINCIPATUUM ab initio per diuersas orbis partes Liber. XX.

CAPVT VNICVM.

Ab orbe condito rerum omnium princeps constitutus Adam primus homo, vt antea diximus, solus: neque alius credendus est imperasse filiis & nepotibus, præter ipsũ legitime, ideo tandiu eius monarchia durauit quamdiu vixit. Refert autem Rabinus Isaac in Genesim, quod Adam conspicatus filios filiorum, & nepotum suorum vsque ad septimam generationem, mortuus est annos natus 930. & sepultus est in terra Israel prope agrum Damascenum, vbi & fuerat creatus, & vbi etiam illa ætas traducta fuerat, hominibus nondum dispersis. Quamquam sacri partes quidam, q̃ pertinet ad locum sepulturæ, variauerint. & sit traditio, sepultum fuisse in monte Golgotha, in quo crucifixus est Dominus. d

d vt Orig. in tractat. 35. in Matthæum Epiphanes in fine Panarii. Athanasius li. de Passione Domin. Theophyl. in ca. 27. Matthæi. Cyprianus serm. de resurrectione Ambros. li. 5. Epist. epist. 19.

2. Certum tamen est, quod sub tempore monarchiæ eius Adami, cœperunt esse duces duarum ciuitatum, & duorum imperatorum in genere ratione vitæ æternæ aut salutis animæ: vna ciuitas dicitur terrestris, mundana diaboli, Babylonia & confusio: alia cœlestis, æterna, Dei, Hierusalem cœlestis. Prioris ciuis primus dicitur Cain qui necauit Abel: alterius Dei & iustorum primus fundator, quæ ad hunc vsque diem peregrinatur in hoc mũdo, multis calamitatibus obnoxia.

3. Primus etiam ante diluuium Cain secũdum Iosephum speciem regni constituit vel tyrannidis, vt post diluuium Nimbroth: Et ædificauit primum Cain quendam locum nomine Nais, postea ciuitatem auctus familia: ibique primi regni vel latrocinii vestigium & sedes. nam eius progenies, quæ postea imperauit, pios vsque ad diluuium infestauit continuo, deinc ædificauit ciuitatem Enos post Nain à nomine filii sui e Enos, q̃ sedem tyrannidis posuit viuente patre Adamo, f cum dixit eam fuisse vrbem maximam gigantum, qui vniuerso orbi dominabantur ab occasu solis ad ortum. Quamobrem illa vnica fuit Tyrãnis fundata à Caino, quæ durauit vsque ad diluuium in eius posteritate. Voco tyrannidem imperium Caini verius quam regnum, quia ipse se subduxit ab imperio paterno: & contra imperium & regnum paternum, suam potestatem vsurpauit: atque à legitimo rege & duce Adamo, subditos naturali iure descendentes, sibi per vim subiecit, & oppressit.

e Genes cap. 4. f vt testatur Berosius in 1.

4. Post diluuium fuerunt dynastiæ seu potentatus primi in Ægypto, à diluuio vsque ad 43. Nini g fuerunt quindecim. Prima omnium, secundum Berosum fuit Camesi: quẽ inter primos Deos iuniores vocarunt Saturnum Ægyptii, vt indicat Berosus: feruntque dynastias illas singulas durasse septem annis, sub duodecim diis primis maioribus Ægyptiorum hoc modo, anno à diluuio 131. teste Beroso, Chemessenus, primus, tenuit Dynastiam annis septem: anno 43. Nini ortus Abraham, vt Eusebius comprobat, quo anno cœpta est decimasexta dynastia sub Osyride, qui

g vt scribit Eusebius de temporibus.

qui concessit Dynastiam Thebeis, duarutque ista annis centu, & nonaginta, vt Ægyptii supputant, & Eusebius. Ab hac emersit decimaoctaua Diapolitanorum, annis 348. Hinc in diuersis locis Ægypti dynastia sub diuersis Larthibus, id est, summis principibus dynastarum Imperantium, per annos centum nonaginta quatuor, quæ iterum in Diapolitanos regressa est, & vigesima dynastia dicta sine Larthibus vt notatur in supplemento Manethonis, quo loci & videndus Annii cōmentarius, & Eusebius, Diapolitani dicti à duabus ciuitatibus in superiori Ægypto: est enim Diospolis magna, & parua, quæ & Iouis ciuitas Plinio. *a* Cum his annotandum duco, fuisse & tempore Nimbrothi, primi Saturni, *b* ac regis Babylonis, alias colonias per orbem missas cum suis ducibus ac dynastis: quemadmodum anno illius regni 10. Comerus Gallus posuit colonias suas in regno, quod post Italia dicta est. Item anno eius Nimbrothi 12. Iubal condidit Celtiberos: & paulo post Samotes, qui & Dis Celtas, an 15. Nimbrothi Oceanus ad Ninum Ægypti consedit aliisque plures idipsum deinc fecerunt. *c* Quod fidelius recensetur à Moyse Genes. ca. 10. & 11, dū describit familias Noachi, à quib. diuisę sunt gētes iuxta populos, & nationes suas post diluuium. Colligitur autem ex ca. 11. Genes. monarchiam, & dynastiam populi non fuisse constitutam diuisim, ante ædificationem turris Babel, quam ædificare decreuerant filii, & nepotes, Noe, antequam separarentur à communi societate; in qua tunc vixerant à diluuio. ad celebrandum nomen suum, antequam diuiderentur in vniuersas terras,

a vt testantur Tradum Strabo, Steph inus.
b vt loquitur Berosus in 5.
c vt scribit Berosus prædicto li. 5.

5. De Ægyptiis Herodotus lib. 2. refert quæ audiuerit de illorum regno ab illis: dixerunt enim à primo rege illorum, vsq; ad Sethonē q̄ erat tūc postremus sacerdos Vulcani & rex, fuisse progenies hominum trecentas quadraginta vnam. Trecentæ autem progenies decē millia annorum valent, *inquit.* nam tres virorum progenies centum anni sunt, vna & quadraginta, quæ reliquę sunt vltra trecentas, sūt anni mille, trecenti quadraginta, & ita numerabant 345. reges per ordinem successionis, & ex piromi piromim procreatū. sic enim *πίρωμις* Græca lingua expositum, *καλὸς κἀγαθὸς*, id est, *honestus & bonus*: neque enim putabant deos dici debere, sed à diis distantes, nec hominem progenerari à Deo putabāt. Ante hos v. reges viros, regnasse in Ægypto deos principes quorum postremum asserebant Orum Osiris filium. Orus dicitur Græcis Apollo, Osiris vero Dionysius seu Liber.

6. Legimus monarchias plures diu superstites fuisse, & nullam Assyriorum diuturniorē. In qua fuerunt reges 36 quorum primus fertur Ninus, & postremus Sardanapalus. Ex quorū temporib. quib. regnarūt, colliguntur mille ducenti & triginta nouem anni quib stetit illud imperium, quod in orbe primū fuit Assyriorū. Post q. aliæ monarchiæ prodierunt. *d* Colligitur autem & regum & regni illorum seu annorum imperii, numerus, ex Eusebio, Metasthene, Beroso, Iustino, ex Trago in 1. & aliis. Assyrii nominati sunt à Nini nomine, qui nomine proprio Assyrius dicebatur: vt ciuitas Niniue, a nomine Nini. vt scribit Xenophon antiquus auctor li. de æquiuocis. Qui sumsisse illud videtur a Moyse dum scribit Gene. capit. 10. de Nimbrotho auo Nini, *fuit*, inquit, *principium siue sedes regni Nimbrothi Babel, Vocamus Babyloniā, & Arach & Acbat, & Galanne in terra Sennaar. De terra illa egressus Assur ædificauit Niniuem, &c.* Beros. lib. 4. tradit, consentiens cum Moyse, q. primus in orbe terrarum fuit populus Babylonicus, & ibi Nimbrothum cum populo in campo Señaar, designasse vrbem & ædificasse turrim, quā deduxit ad altitudinē & magnitudinem montiū in signum primi in orbem terrarum ibi existentis populi, vt regnum regnorum dici deberet. Idq; factum anno salutis ab aquis, 131.

7. Metasthenes dehinc addit ex Susiana bibliotheca, in qua annales Persarum erant. fuisse Belochum 3. Sardanapali clandestinum hostem, qui eius militiæ præfectus erat, cum Arbace tum Medorum principe partitum esse monarchiam, ea lege vt Belochus Babyloniā Arbaces Mediā ac Persas regeret Itaq; interfecto & ex ipso flammis iniecto Sardanapalo, monarchia bipartita est: & prodierunt inde duæ monarchiæ. Iustinus in primo de Arbace seu Arbacto scribit tantum, & quemadmodum coniurauerit contra Sardanapalum, cum comperisset eum inter mulieres pēsa purpuræ diuidentem. De eo etiam & de Belocho Diodorus Sicul. in 3. Bibliothec.

8. Sunt hic præcipui auctores sequendi Berosus, Metasthenes, Diodorus, Cthesius & Eusebius. Reiiciendi vero a temporibus monarchiæ Assyriorum qui priuatas opiniones contra publicā probatamque fidē scribunt, *vt ex Græcis Herodotus, Hellanicus, Agesilaus,*

d Secundum Iustinum in 1. per mille trecentos annos durauit. Diodor. vero Siculus lib. 3. vult à Nino ad Sardanapalum 30 num. reges imperium Assyriorum tenuisse annis mille trecentis & quinquaginta, vt Cthesias in 2. lib. scribit Secundum Metasthenem à Nino vsque ad Sardanapali finem anni sunt 1234. secundum Eusebium vero 1239 fe runtur autem à d ... vsque ad monarchiam Assyriorum Ninum, 349. vt notat Annius ad Metasthenem de iudicio temporum Omitto hic cōtrouersias de antiquitate regni Assyriorum, quas contra prædictos auctores refert Genebrardus li. 1. Chronographia quæ apud illum videri poterunt in anno mundi 3956. Propero enim ad vtiliora secutus communem sententiam quam & ipse sequi videtur, aliequin vero nunquam fuisset ordo seruatus si singulorum auctorum admiscenda sententia, qualis illa Herodoti, dum ait in primum hæc verba, igitur cum Assyrii annis quingentis viginti superiorem Asiā obtinuissent primi Medi ab ipsis deficere cœperūt &c Minusque sequendus Paulus Orosius. dum li. 1 c. 12 asserit Assyriorum regnum per mille centum sexaginta annos, vsque ad Sardanapalum, per quinquaginta propemodum reges possessum.

en La.

ex Latinis Iustinus, Gellius, & Orosius. Sic etiam in temporibus Monarchiæ Persarum & Medorum: auctor publicæ fidei fuit Metasthenes Persa, & Cthesias Gnidius. *a* Item Philo iudæus. Reiicitur Iosephus ex Hebræis, & Clemens, Tatianus Africanus: & Eusebius ex Græcis: quia priuatas opiniones sequuti contra publicam fidem, notant reges & tempora, quæ in Bibliothecis & annalibus non fuerunt. Et contra omnem fidem publicam, scribunt, Cyrum dedisse licentiam Hebræis in Babylone captiuis, antequam Babylonia Darius eius patruus potiretur. Eusebius tamen in tertia monarchia Græcorum, & in quarta Romanorum recipitur, quia in vtraque fidem publicam est sequutus. Reiiciuntur vero Iosephus & Talmudistæ. Qui in multis temporibus de publico mendacio conuincuntur. *b*

a vt & Diodorus in 13. notauit.

b quemadmodum obseruauit Annius Viterbiensis in Commentario in Metasthenis librum de Iudicio temporum.

9. Monarchia persarum a primo Arbace, vsque ad Alexandrum magnum, stetit annos quadringentos nonaginta cum vno vel secundum alios quinque ex Metasthene. In quo obseruandum est, contineri & Medorum & Persarum regna, eo quod *vt ait Metasthenes*, postquam Assyriorum monarchia bipartita fuit inter Belochum qui Babyloniorum recepit imperium, & Arbacem, qui Medorũ & Persarũ, apud Medos in monarchia bipartita à tempore Arbacis regnatum per trecentos & quatuor annos, & totidem in alia parte Babyloniorum à primo rege Phul Belocho. Reunita vero fuit monarchia sub Cyro & Dario, qui Babyloniorum regnum in Persas transtulerunt occiso Balthasare rege Babyloniorum & hæc durauit vsque ad Alexandrum: consentit Eusebius. Annales Medorum & Persarum digesserunt vsque ad Alexãdrum, Diocles & Metasthenes, Persę: Ab Arbace vsque ad Cyrum, *Cthesias Gnidius, Diodorus in 3.* & harum monarchiarum veri censentur auctores. à quibus deuiant Herodotus, Eusebius, Tatianus, Iosephus, Clemens, Aphricanus, Porphyrius, ideo non recipiunt auctoritatem.

10. Iustinus autem libro 32. tradit Macedoniam à Carano qui primus in ea regnauit, triginta reges habuisse, vsque ad Perseum vltimum regem: quo tempore finis Macedonici regni fuit eo victo ab Æmilio Paulo consule Romanorum, & in ditionem perducta tota Macedonia.

11. Nominant Macedonum monarchiam alii non à Carano vt Iustinus, sed ab Alexandro Magno, qui tamen rerum summa tãtum potitus est, annis 12. Et post eum inter principes regna diuisa sunt quæ is quæsierat. *c* Iust. finem regni & imperii Medorum ponit in Astyage auo materno Cyri, victo à Cyro, & tũc regnasse Reges Medorum, 350. annis.

c Machab. 1. c. 1. Iustin. 1 histor.

12. Fueruntque post Alexandrum Magnum Asiæ duo reges per 35. ann. Syriæ vnus Seleucus per 32. an Postea Syriæ & Asiæ coniunctis regnum durauit 289. annos. Regnum Ægypti ab Alexandro vsque ad Cleopatram, per 288. annos. & ita, istis coniunctis ferunt monarchiam Alexandri durasse annos trecentos.

13. Heraclidarum genus, ab Hercule & Iardane ancilla procedens Lydiorum imperiũ seu regnum tenuit per quingentos & quinq; annos, & per duas & viginti virorum ætates, filio patri deinceps succedente, vsque ad Candaulem Myrsi filium qui fuit vltimus ex Heraclidarum genere, & necatus à Gyge Dyscili filio qui tyrannidem inuasit ope vxoris Candaulis Lydiorum. Sed non diu eius genus eo regno potitum Causa cur necatus fuit Cãdaulis voluptas inhonesta fuit, & malitia seu pudicitia crudelis vxoris. Is enim cum nimio eius amore putaret, eam omnium mulierum pulcerrimam laudatam Gygi, ostendere nudã voluit ea inscia, quæ tamen, cũ id rescisset. aut cõditionẽ obtulit Gygi aut eligeret ex eo loco quo illam nudam conspexerat, virum Candaulem aggredi & necare, & illam cum regno habere in vxorem aut mori. *d* Subdit vero dũ de Crœso ex genere Gygis per Cyrum subacto agit, Oraculum ei respondisse, Crœsum quintæ retro ætatis crimen luere, id est, Tritaui Gygis, à quo quintus erat Crœsus, qui cum esset satelles Heraclidarum, mulieris dolo inductus, dominum interemit illiusque dignitate nihil ad ipsum pertinente, potitus est.

d refert Herod. in 1.

14. Nouum regnum constituerunt & cœperũt Lacedęmones per Eu isteum, temporibus Samuelis & Saulis. Et Corinthii per Aitem seu Alethen luctatorem, qui Corinthum ampliauit annis 952. antequam à L. Munno Consule Romano destrueretur, vt scribit Velleius Paterculus, defecit autem paulo ante regnum Ionatan regis iuda, vt Eusebius ait. Quo tempore ferunt cœpisse regnum Lydorum sub Ardiso Haliatis filio, quod stetit sub nouem regibus 230. annis vsque ad Crœsum, qui quia Chaldæis contra Persas auxiliũ tulerat, cæsus est à Cyro. Iisdem temporibus quoque Rhemus & Romulus cœperunt Romani regni fundamenta iacere.

15. Verum Eurystheo in Attica per Heraclidas interfecto, vt ait Thucydides, in 1 regnum in Micenas translatũ est per Atreũ eius

auun-

auunculum, qui Eurystaó successit: stabilierat autem primus illud regnum quod in Micenis postea remansit, per 540 annos.

16. Atheniensium regnum initium habuit, *a* ante Deucalionis tempora, & fuisse ante illorum regem Cecropem: fueruntque non ex populi colluuie vt alia regna aliunde accita, incolæ priores ibi cum proprio gentis rege. Postremus illorum rex Codrus, post quē nemo Athen s regnauit, sed legibus a Solone ciuitas cœpit institui, exstinctumque est illud monarchiæ regnum veluti morte naturali cū morte voluntaria Codri, qui vt fato suo populi sui maiestatem & salutem conseruauit, maluit se deuouere pro illo, quam se superstite videre cędibus ab inimicis & hostibus proculcatum, si vera quidem sunt, quæ de eo ab historiographis narrantur.

a vt notat Iustin. li. 2.

17. Regnum & imperium Carthaginense à condita Carthagine, per septingentos annos stetisse fertur, ab Appiano Alexandrino, quo tempore Romani abstulerunt Pœnis Siciliā, & paulo post Sardiniam: in secundo vero bello Punico Hispaniam: & in tertio ac nouissimo bello etiam Punico, victores Romani omnino deleuerunt imperium cum Carthagine ductu Scipionis. *b* Fides data & rupta, fuit potissima subuersionis imperii causa: aitque idem auctor, quia fatale erat deleri Carthaginē cōtenti Carthaginēses ostētatione, insultationeq; superba, cū victores euadere possent, succubuerunt postea inuiti. Quare & Scipio eam funditus deletam videns illacrymasse dicitur, & propalam defleuisse fortunam hostium: quippe qui diu, multumue considerans, cogitabat ciuitates etiam, gentesque ac imperia, mutationibus obnoxia, haud secus quā fortunas hominū. Accidisse id quondam Ilio fortunatæ ciuitatis, accidisse deinde Assyriis, Medis, Persis, quorum deinceps latissima fuerunt imperia. Idem passos nuper Macedonas, quorum imperium maximū & latissimū fuerat. Fassus ingenue & cogitationem sibi incidisse de patria, cui timere vices humanarum rerum considerans. Narrat idem perturbatam fuisse rempublicam Carthaginensium, quæ res paulo post eam euertit. Sunt enim in corpore politico perturbationes, schismata, & seditiones, quę indicia sunt futuræ solutionis, si immedicabiles sint: non secus quā febres putridæ, & morbi acuti in corpore singulari, quod postquam illis concussum est, & inuasum, concidit.

b vt scribit Appian, Alexandrinus li. de bello Punicu.

18. Inachus primus Argorum, seu Argiuorum in Thessalia rex Oceani, & terræ rex putatus circiter quadringentis annis ante Troianum bellum, cuius regnum durauit per 544 annos.

19. Fuit regnum Scytharum iustis principiis initiatum, vt pote quod ex natis & genere Targitai primi regis & fere primi eius loci incolæ, natum fuerit: quod durauit, vt scribit, Herodotus vsque ad Darii transitum, omnino mille annos non amplius. Vidit autem occasum, cū magnis suorum cladibus iusto Dei iudicio & flagello Darii Histaspis filii, quod ita tunc in tantam crudelitatem Schytæ peruenisse dicantur, vt exsuentes omnem humanitatem potius ferarum more quam hominum viuerent. Rursumque monarchia Scytharum & Darii in Alexandri magni venit potestatē, apud quem & parum durauit, post mortem eius in regis diuersos dissipata. *c*

c vt liquet ex Herodot. Quinto Cur. Arrio. Iustin. & alii.

20. Nondum enim satis Darii flagellis orbis, eiusque tyranni, vel reguli impie, & crudeliter, & tyrannice exercentes potestates, afflicti, verberatiue fuerāt. Quare oportuit crebra & iterata sanguinis missione vitia, quę rerumpublicarum corpora infestabant, curari vel omnino inemendabilia gladio tolli. Patiens & benignus Deus, qui facit oriri Solem super malos, etiam vt super bonos & exspectat, ad conuersionem: sed tarditatem supplicii grauitate compensat: & dissimulat vindictam, vt sæpius postea obduratos eradat de terra, & meliores subroget. Sicut de Amorthæis affligentibus populum respondit Abrahæ, *d Sciet* (inquit Deus) *prænoscens, quod peregrinum futurum sit semen tuum in terra non sua, & subiicient eos seruituti, & affligent eos quadringentis annis. &c. Generatione enim quarta reuerentur huc. Necdum enim completa sunt iniquitates Amorrhæorum, vsque ad præsens tempus.* Vtitur autem Deus tyrannis & inimicis suis vt se vindicet de aliis inimicis & tyrannis, & vt impii flagellent impios, vtitur dæmonibus pro tortoribus: sicque Adonibesech rex Phæresarum & Cananæorum, cum reges septuaginta, amputatis manuum & pedum extremitatibus sub mensa more canum aluisset, tandem à Iudæis victus simili sorte periit. *e*

d Gen. ca. 15. v. 13. & seq.

e Iudic. 16.

21. Romæ, quæ primum a pastoribus condita, vix ab initio habebat octodecim milliaria à portis vrbis, peperit sibi imperium, cum finitimas sibi ciuitates premeret, & fuit sub regibus septem, per annos 241. non amplius. Regnum illud cœpit per rapinas, & latrocinia & superbiam, sublatum ob superbiam & luxuriam Tarquinii superbia, & filiorum eius: post quem cœpit regi consulibus, qui præfuerunt quadraginta quinque annis quibus: fuit sub

sub decemuiris duobus. Sub Tribunis militum 43 fuit autem & sine magistratibus, quatuor annis: postea ad consules, dictatores, & Imperatores recidit, *Vt tradunt Sextus Rufus in hist. Roman. Liuius, Dionys. Halicarnass. & alii Lucius Florus lib. 1. rer. Rom.* consentit, & numerat à Romulo in Cæsarem Augustum 70. annos, & infantiam eius imperii constituit c. 1 sub septem primis regibus, per 250. p[ro]pe annos, quibus circum ipsam matrem suam cum finitimis populus luctatus est. Adolescẽtiam vero a Bruto Collatinoque consulibus vsque ad Appium Claudium Quintum Fuluium, consules, continentem 200. quibus Italiam subegit: quod fuit tempus armis, virisque incitatissimum. Robustam porro, & maturam ætatem inde ad Cæsarem Augustum, in qua 250. annis totum orbem pacauit. A Cæsare vero Augusto per annos ducẽtos dicebat quasi consenuisse, & decoxisse: nisi quod sub Traiano principe tunc mouebat lacertos, & præter spem omnium senectus, imperii quasi reddita iuuentute reuiuiscebat. (Sic enim loquitur) tunc eo viuente principe. Posset generaliter determinari, principatus mediocres, habere aptiores ad perseuerandũ, paruos magis interitui, & mutatione obnoxios, quod magis violentiæ, & iniuriæ maiorũ expositi sint: nõ aliter quã aues magnæ pascuntur debilibus & paruis: magni pisces, exiguis: vicini potentiores semper ceruicibus debilium imminent: & ex leui occasione eos opprimunt, & suos principatus ex spoliis infirmorum augent. Sicuti Philippus rex Macedonũ ex Græcorum ciuitatibus, Roma ex extermino vicinarum ciuitatum, suum auxerunt imperium. Possunt tamen exigui principatus sibi prospicere, confœderatione inita cum pluribus similibus: quod enim non possunt separati, vniti & coniuncti assequi poterunt & plures fortiores sunt, si modo concordiæ leges sint recte conceptæ & seruatæ bona fide. Nec tamen dicimus, confœderationes has perpetuum posse reddere principatũ, cũ alioquin mortalium sit ad dissentiendum facilitas: verum dicimus hac vnione & confœderatione diutius posse conseruari exiguum principatũ, quam si separatim imperaret destitutus alterius suffragio: durabilior & principatus mediocris ingenti, & qui latioris est ditionis & sæpe dissitæ vel dissipatæ in longinquas regiones. Quippe quod mediocres non patent prædæ vicinorum vt exiguim: q; inuidiæ expositi sunt, vt qui habent amplissimam ditionem. Sed & recte notat Ioannes Boterus, *a* in mediocri principatu diuitias & potentiã moderata esse affectusque minus vehementes, & ambitionem non inniti tantis fulcris aut eius libidinem tantis fomentis, quamuis magni intumescunt principatus, sed & suspicio vicinorum continet hanc med ocritatem, veluti potenti freno intra propria septa: & si quando bilis moueatur: horum metu facile sedatur, & citra sanguinem conquiescit. Quod aliter in magnis principatibus & regnis accidere solet, vltra enim quod plures ambiunt præstantiora, & ipse principatus excellentia multos videtur ad sui ruinam illicere: ad hucq; intrinsecus ex copia & excellẽtia eiusdem, cum magnitudine molis insurgunt diuitiæ, ex illis vitia, luxus, libido, auaritia, q̃ omnium malorũ radix est, & multa regna quæ ad principatus felicitatem per frugalitatem, laborẽ, diligentiam & prudentiam peruenerunt, per cõtrariã copulentiam, & prædicta vitia, ad infœlicitatẽ & interitum deciderunt: accedit intercutaneus morbus confidentiæ sui roboris, quæ ex felicitate suboritur: & ex hac negligentia contra fastidium & contẽtus subditorũ & inimicorum, a quibus ex improuiso status principatus inuaditur. Dum enim irrepserit confidentia nimia, remedia requisita conseruationi prætermittuntur. Et quod est, apparet sublata persuasione & opinione eorum, qui putabant eodem statu principatum fulciri, quo constitutum fuit: & falluntur. Et hoc valde principatibus & rebuspublicis est cauendum. Sunt n. sæpe principatus, qui se esse quidpiam plus quã sint sibi persuadent, ex opinione potius & reputatione rerum præteritarum, quã ex præsenti virtute vel potentia, quam imminutam à prima non considerant. Similes quidem altis & magnis arboribus, q̃ tamẽ sunt intra inanes & cariosæ, & proinde prima ingruente tempestate, aut impetu ventorum deciduæ, multæq; quidem famæ sunt, sed neruorum paucorum, in apparentia magni principatus, sed in rei veritate exigui. Ita facit plerumque confidentia rerum præteritarum, vt principatus aggrediantur supra vires negotia quib conficiendis deficiunt vires. Sunt et ditiones magni principatus longioribus intercapedinibus locorum dissitæ, interiectis aliorum principum territoriis, & ita destitutæ auxilio commodo tempore, dum a vicinis, hostibus inuaduntur, nec facile retinentur. Quod quando magnæ respublicę, magniq; principatus, ab externis bellis quietem impetrauerint solẽt, p[ro]priis viribus, & ciuilib. bellis cõsumi, vel saltem atteri. Qum a plurib. bellis exteris cessat regnũ, assueti armis regnicolæ otiosi semper aliquid noui moliũtur.

a li. 1. de la Ragion de stato.

22. An. Domino 555. Gothorum regnum, nomen & imperium Teia rege interfecto in Italia deletum fuit, 70. anno, ex quo eam occupauerant, per Narsetem: qui tamen postea in odium Augustæ Languerandos gentem Germaniæ, in Italiam vocauit, quã inter Alpes & Appenninum tenuerunt, 204. annis, quorum primus rex fuit Alboinus. *a*

a Procop. lib. 3. Paulus Æmil. li. 1. Platina in Adriano

23. Circa annum 576 Leouigildus Hispaniæ rex, reliquias Sueuorum ex Hispania eiecit, rege Andeca superato, qui regnum semel in Hispania constitutum per annos 177, tenuerant iuxta Isidorum.

24. Anno Domini 1195. Primislaus, vel Primistus regni titulũ apud Polonos repetiuit quod fuerat annis 215. intermissum. *b*

b Chromerus lib. 11. Polonica histor.

25. Anno Domini 839. Ennicus Arista vnctus est & appellatus rex primus Nauarræ, & ab eo reliqui omnes, *vt ait Vasæus c.* quod adhuc durat: tempore tamen quo Iulius secundus promulgauit edictum aduersus Ludouicum duodecimum regem Francorum: quo eum & quotquot illi studerent, omnibus, & schismaticorum, & hæreticorum pœnis subiiciebat, facta cuiq; potestate fortunas, regna, resque illorũ inuadendi, eo prætextu sequuta est regni Nauarræ inuadendi occasio, vt ait Guichiardinus *d* per Ferdinandum Hispaniæ regem, qui expulso Iohanne Allebreto rege anno millesimo quingẽtesimo decimoseptimo, occupauit, vt ait Iohannes Titius, & regnis Castiliæ sociauit.

c in Chronic. Hispaniæ.

d lib. 11 historiarum sui temporis.

26. Sub annum 888. Italiæ nouum regnum exortum est per Berengarium, quod durauit per 80. años, vsq; ad Ottonis magni Imperatoris annum 32. Eius reges fuere Berengarius qui regnauit triginta sex años, Guido sextus. Lambertus quintus, Ludouicus Bosonis filius annis quinque. Iohannes 10. coronauit, anno 916. post Berengarium regnauit 2. Hugo 20. annis 3. Lotharius cum patre annis 12. & solus annis 4. dehinc 4. loco Berengarius 2. annis 4. & postremo Adelbertus annis 4. quẽ depulit Otho magnus.

DE REPVBLICA,

SIVE

DE MVTATIONE, ET INTERITU rerumpublicarum & principatuum: & de remediis quibusdam & præcautionibus eorundem

Liber. XXI.

Generalis consideratio mutationis, conseruationis & interitus reipublicæ, & principatuum. CAP. I.

NATVRALE est, vt quæ ortum habent, consequenter exspectent citius aut tardius interitum omnia quæ sub perpetuo motu cœli sunt, varietatem & interitum experiuntur, vt generationem & corruptionem *e*. Ingenia hominum in corpore luteo & fragili inclusa corporalibus & externis mouentur & sæpe traducuntur: naturalisque ad dissentiendum hominum facilitas: mores mutantur cum tempore, noua semper placent, antiquantur priora, noua succedunt. *f* In summa nihil stabile in singularibus rebus reperietur, multo magis nec stabile vel constans in corpore ciuili seu republica: quæ ex talibus singularibus componitur: causæ diuersæ diuersos producunt effectus: corpora ægra exigunt medicinam: populus dissolutus indiget superioris rigore: princeps & superior excedens suos fines, principisque Dei leges iam dignus flagello: hoc autem à priuatis inferri non potest, vel si inferatur Deo permittente, vna populus cum principe eodẽ periculo inuoluitur: concutiuntur reipublicæ iura, fundamenta pacis & æquitatis subruũtur, omnia miscentur temere, bene stabilita corruũt, facies reipublicæ mutatur & dum mutata in melius resurgere sperat, ruit suiipsius viribus & mole oppressa.

e §. vt autem lex. de non alien. reb. ecclesiast.

f vt notat Ecclesiastes in c. 6

2. Sic mutantur regna, senescunt, intereunt protinus, alia aliquando ex illis nascuntur. Sed deteriora prioribus, vel transeundo in aliud nomẽ, quæ prius fuerunt omnino amittunt, vt mutare videantur substantiam, & potius aliud quam alteram facere. Quemadmodum ex corpore humano quod cadauer transit, nascuntur quidem animalia, vermes putidi ex materia corporis humani in aliam formam & substantiam degenerantes. Videmus n. ex subuersione regnorum & imperiorum magnificorum vel tantum hodie nomen & vmbratilem imaginem legi tantum vel nominari, vel minutum quendam inde natum principatum, & imperia in regna exigua, vel in ducatus, vel in prouincias, vel aliud quidpiam vilius degenerasse, velut ex cadauere maximi imperii. *g*

Quot post excidium Troiæ sunt exsuta regna?
Quot capti populi? quoties fortuna per orbem
Seruitiũ imperiumq; tulit, variesq; reuertit?
Troianos cineres in quantum oblita refouit
Imperium fatis Asiam Græcia pressa est.
Secula dinumerare piget, quotiesq; recurrens
Lustraret mundum vario sol igneus orbe:

g vt taxit Manlius carmen. li. 1. Astronom.

Omnia

Omnia mortali mutantur lege creata.
Nec se cognoscunt terræ vertentibus annis:
Exutas variam faciem per secula gentis.

3. Generantur regna noua ex corruptione aliorum & generatio vnius est corruptio alterius: & corruptio vnius generatio est alterius Quodaccidit interdum subito, interdum successione temporis, per media quæ habent ex vno in aliud viam alterationis nisi impediantur: Serpunt mala, & paulatim inuadunt rempublicam.

4. Vt vero corpus physicum duplici generaliter modo perit, videlicet morbis & senectute, & vi externa seu morte illata & non naturali: sic principatus & respublica pereũt vel morbis innascentib. & veluti quodã fato naturali, quo voluntate Dei fit translatio: aut vi extrinsecus illata. Inter morbos sunt iniustitiæ, seditiones, vitia, praui mores, malæ administrationes. Iuxi vero continentur irruptiones fortiorũ, vt quando Attila, Hunni, Vandali, Gothi, & similes nationes, regna populatæ sunt voluntate Dei, qui talia flagella immittit, quando ei videtur: ad castigationẽ regnorum, qui alioquin sine Deo & lege ex arbitrio viuere, nullique subiici se debere opinantur. Sæpe etiam qui per tyrãnidem vi occupant principatus, solent cito vel illorum successores, iisdem priuari: nam qui multis odio sunt & a multis timentur, multos & ipsi vt timeant necessum est: & vi tantum retinetur quod vi acquisitum est: hoc autem plures offendit rapta, sed trepida manu.

Sceptra obtinentur: omnis in ferro est salus.
Quod ciuibus tenetur inuitis, scias,
Strictus tuetur ensis, alieno in loco

a In Hercule furente. b in Troade.

Haud stabile regnum est: vt ait Seneca a & rursum. b

Violenta nemo imperia continuit diu: hæ subitæ mutationes. Sunt& aliæ quæ irrepunt.

6. Multi etiam ab initio se insinuant populo in vestibus ouium, cum intus sint lupi rapaces Et quo plures huiusmodi grassantur clanculum, quoque diutius feruntur & non præcauentur, eo magis cancer illorum reipublicæ morbum acriorem & perniciosiorem reddit, plures incautos intercipit, perdit, & à bonis radicitus conuellit. Hinc peius malum quod reipublicæ membra paulatim contagione velut quodam saccharo aut melle illita, inanibus pollicitationibus credula, nõprius se decipi quam periculo inuolui interitus, intelligant, & sero ad remedia perueniatur iam putrefactis partibus: quæ insufficiente pharmaco cauterium aut abscissionem postulent dum dormitant, vel verius somno sepulti sunt principes & spirituales & seculares & eorum magistratus, dum potius vigilant per totos dies in voluptatibus, luxuria, auaritia, rapinis, in excoriandis ouibus & subditis, inimicus homo superseminat zizania, occasiones captat subtrahendi populũ à lege principum, & ille inficitur malis moribus, peccata iram Dei prouocant. Sic totum corpus reipublicę cum principe periclitatur, & accedit ad lethalem morbum & ex morbo lethali, nõ procul abest ab interitu.

6. Fit primum corpus hoc stupidum, & primum seruato motu aut leuiter læso, cum eius morbi curati non fuerunt suo tempore, via fit ad paralysin, eamq; perfectam & exquisitam, in qua vt dicunt medici nerui sunt læsi, sensus & motus amittitur. Et quando adhuc corpus secundum partes motus & sensus habet resolutionem, & habet tamen sensus interiores illęsos, contemnitur curatio, transit paralysis in apoplexiam, & tunc succedit fitque totius corporis vnaque principum facultatum veluti resolutio. In corpore physico, dum paralysis transit in apoplexiam, affectum est cerebrum: quia in eo, omnes non modo sensibiles & motrices animæ facultates, sed etiam præcipuæ & principes læduntur, quarum auctor fons ac principium est cerebrum. Nam cerebri corpus, non tantum ventriculi duo, medius & postremus, humoribus noxiis imbutum est, vt nullus vel perexiguus etiam sensus animalis in neruos subeat. Quod in corpore physico accidit ex apoplexia, illud transferri cõmode potest ad corpus reipublicæ. Nam vt in illo, sic in isto ciuili, principalis pars caput est, & in eo cerebrum est constans quatuor vẽtriculis seu diuisionibus, in quibus spiritus animalis multus, non solum continetur, sed etiã in toto cerebri corpore, & in cerebro posteriore plurimus, duo sunt in anteriori parte capitis circa frontem septo quodã disterminati, eiusdem cum cerebro substantiæ. Hi ventriculi inspirationem & exspirationem, efflationemque ex cerebro efficiunt ac spiritum animalem his plexibus conficiunt præparãtque cerebro. Sensuum omnium ibi commune receptaculum, & imaginationis officina. Duo illi anteriores in vnum locum coeunt meatũque communem amborum, quo spiritus ex anterioribus conceptus, concorditer in postremum transmittitur, & hac via cogitationi dicatur. Postremus in postrema parte occipitis est vẽtriculus omnium minimus, inquem meatus communis prorumpit, spiritum animalem ante in ventriculis anterioribus elaboratum transumens. Et tamen ventricu-

lus ille minimus est, quia spiritum maxime elaboratum plurimum tamen continet. Quoniam nerui omnes qui in totum sub capite per corpus effunduntur, aut ex posteriori cerebro, aut spinali medula oriũtur, vt & hic vẽtriculus memoriç dicatus est: Hæc in corpore physico. In corpore ciuili, membra sunt diuersæque, etiam partes reipublicæ, quæ vnum integrale faciunt: vnum caput, ex quo regimen omnium membrorum pendet. Caput illud cerebrum seu modum gubernandi tenet in priore parte principatus, siue eius cerebri, duo ventriculi, dexter, & sinister, significant duas potestates: dextra est spiritualis, sinistra, secularis, ad istos duos ventriculos & potestates, omnia externa veluti per quinque sensus ad communem referuntur. Isti duo, spiritus, & formulas viuendi conuenientes meditantur, postea ad medium concurrunt, & conueniunt, & vna cogitatione examinant, quid sit vtile reipublicæ, in vtraque parte spirituali, & seculari seu corporali, quia mediator vnus Christus Dei, & hominum, à quo vtraque potestas, vt ex vna substantia cerebri duo prædicti ventriculi. Istæ duæ potestates in mundo seu duo ventriculi in cerebro, inspirationẽ & exspirationem efficiunt, ac spiritum animalem præparant, conficiuntque quo totum corpus vtatur. Recipiunt in se omnium sensuum, & actionum corporearum summam, singulorum actus, ad cogitationẽ, examenq; rationis perducunt, communique consensu concinnant, dispergunt, præparant, non minus quam duo ventriculi in concursu in medio cerebri præparant, & disponunt animalem spiritum: & tunc concorditer ita disposita, & præparata, nempe leges cogitationum & actionum transmittunt in posteriorem vẽtriculum, cuius loco sunt in regimine principatus, ipsi magistratus, qui vicariam præbent principibus, & reipublicæ operam & acceptas leges elaboratas, & dispersas ab vtraque potestate, conseruant, ex quibus nerui, seu robur reipublicç, motusque animalis, viuificus, legitimus pendent & totum corpus societatis, actiones suas ordine, & recte exserit, sentitq; vt oportet secundum legum influxum: si modo humoribus noxiis, nempe vitiis, illarũ executio non impediatur. Nam si via illa influxus obstruatur, & impediatur, statim vt nerui illa obstructione, stupore laborat. Et quemadmodum nerui illa obstructione, nisi occurratur opportune, insensibiles resoluti, & apoplexia consternuntur: ita respublicæ quæ non admittunt conuenienti tẽpore contra vitia remedia & præcautionem, tandem eo peueniunt, vt populus tanquam mutus, & surdus, stupidus, & insensibilis efficiatur, potestatem superiorem non agnoscat, legib. eius non obtemperet, & subito in hac perfecta, & consummata apoplexia extinguatur, motuque, & rationabili gubernatione destitutus, contabescat.

7. Et proinde spiritales & seculares præpositi, solicite curare debent ne eo respublica, seu subditi deueniant, ne insensibiles sint, id est, conari debent, ne subditi eam corruptelã quam vocant libertatem, sibi arrogent, vt sibi ex arbitrio quæ velint, licere arbitrẽtur. Hoc enim modo sequitur præclusio spirituum viuificantium, dum mali ita bonos superant, vt nullus viuus vel efficax, spiritus regiminis per meare possit ad membra. Vnde necessario destruuntur dominationes, quum subditi deficiant. Malum certe hoc in republica, vt apoplexia in corpore physici, vix vnquã curatur, sed in propinquo esse interitum admonet.

8. Et quemadmodum quando contingit in corpore apoplexiam curari, nõ nisi cum partis alicuius resolutione morbus recedit: & qui huiusmodi morbum effugiunt, in diuturnum alium morbũ incidũt resolutionis partis, vel totius corporis vel alienationis mentis, & senes maxime apoplexia, & syderatione hac opprimũtur, cum ob morbi magnitudinem, tũ ob ætatis miseriam, & iuuenes non ea afficiuntur, nisi ob magnam causam quæ docet deterius malum esse. Sic neque magnæ istæ perturbationes & seditiones, non inuadunt nisi potissimum respublicas, & principatus in senium tendentes, & a pristina bona regnandi virilitate paulatim desciscentes Et vt apoplexiæ interdum sunt curabiles interdum incurabiles, sic regnorum, rerumpublicarum, magnæ perturbationes sunt incurabiles, aliquãdo curabiles, sed non ex integro, quin remaneat plerumque, vt in apoplexia partis alicuius resolutio: vel secessio. Maiores seditiones & secessiones fere, si anima & spiritu regente, reddunt principatus, vt desperandum sit de eorum vita, & remedia perperam adhiberi videantur.

9. Hic tamẽ nõ statim desperandũ, nec despondendus animus rectoribus, sed rursum imitari debent medicos peritos, qui ne operã perdant ante inquirunt, num curationi locus sit. Et cum apoplectici similes mortuis sint, an æger viuat vel ne, in primis, signis a respiratione sumtis explorant. Nam si adhuc respirant, viuunt, & f[illegible] est aliqua: sin minus, nequaquam, neque remedia adhibenda esse censent. Atq; ideo adhibẽt speculum tersissimum

mum ori, vel naribus, quod leuissimæ respirationis colligit halitum, & viuentis notã prodit. Alii etiam, qui prædictum experimentum arbitrantur esse fallax, plerunq; flagris ęgrum cædunt, aut pungunt, vt excitẽt, vt si sentiat diiudicẽt. Sic in curatione morbi pessimi reipublicæ, oportet experiri num actum sit de ea omnino: an vero adhuc respiret: & adhibendũ est speculum ori, & naribus, nempe proponẽdum verbum Dei, & diligens admonitio officii cuiuscunq;: nam si sensibiles sint, facile mouebuntur, & erit spes. Quia tamen multis hoc speculum habet fallax iudiciũ, ppter simulationẽ & hypocrysin, q̃ multos fallere potest.

10. Solet Deus ad aliud remedium peruenire, & ad excitandos tepidos, & apoplecticos flagella immittere, pungere, & bellis inuadere, vt quando contra Dauidem pene apoplecticũ, & insensibilem, bella filii, & externorũ suscitauit. Et pari modo, vt boni medici vtuntur in subita apoplexia, sanguinis missione, ne ob magnam spirituum obstructionem suffoceturæger, & vena humeralis dextera tuto obtineretur, & post horas aliquot sinistra: vt vtraq; parte æger exoneretur, & aliquibus tantum dextra secatur vel media, vbi vires & alia non dehortantur. Sic Deus per ministros suæ iustitiæ & iræ, ad grauia tollenda & capitalia mala, fusione sanguinis sapienter vtitur, atq; dextri humeri venam secari permittit: nempe permittit obtruncari principes, qui pro humeris seu robore, fortitudine & defensione se præbent rebelli populo, contra caput, & legitimum principem: & si non sufficiat venæ illius humeralis apertio, ad sinistram permittit flagellum transferri, noxios tolli, populum affligi vt resipiscant, & hoc est extremum missionis sanguinis remedium. Administri huius phlebotomiæ, sicarii, milites, qui dum licẽtia efferantur, omnia iura diuina & humana cõfundunt, rapinis, incendiis, adulteriis, stupris, latrociniis complent, bonos cum malis necãt & bonum sanguinem cum malo reipublicæ mittunt & fundunt. Quod tamen cauendum dicunt medici, & qui respublicas curant, ne plus minusue quam expediat sanguinis fundatur, in vtroque namque periculum: in modo prudentia curatiua. Sicut etiam laudandi sunt medici, si quando Dei & naturæ ope corpora ægra saluti restituerint omnino, aut in morbis longinquis & cura difficilibus vel desperatis auxilium aliquod vel leuamen attulerint. Sed multo magis illi, qui præcauent ne morbi generentur, ne corpus corrumpatur, causas morborum pręcidunt, venientibus occurrunt. Sic rerum publicarum rectores, curatores & principes quibus a Deo, corpus publicum ciuile, quod multorum salutem aut morbum continet commissum est, laudabilius erit, si eadem quæ medici in corpore singulari obseruant, in corpore populi exsequantur. Si perturbationibus adsetant remedia saltem re desperata, aliqua, si prospiciant venturis, & venientibus sapienter & diligenter occurrant, si iustitiam cum lenitate & misericordia misceant, in ortu causas malorum opprimant. Scio tamen finem rebus publicis & principatibus imminere ex causis latentibus, quæ in secreta Dei sunt voluntate, vt nulla humana sapientia pcaueri aut impediri possit. Efficiunt peccata principum aut populi, aut vtriusque, vt contra Deum nullum relinquatur humanum præsidium. Cum autem decretum Dei plerumque homines lateat, nihilominus interim rectores & principes curare debent, vt pro humana prudentia, vel in parte vel in totum laboranti populo & reipublicæ adsint, vt si secus quam velint acciderit, saltem negligentiæ argui nõ possint. Sequentibus ideo capitulis nos Deo iuuante, & causas interitus aut mutationis rerumpublicarum & principatuum, apertius exponemus, & simul remedia, quibus occurri potest, vel alias fuit prospectum & quibus quę in illis peccata acciderint emendari poterũt, si medicamentum quidem & medelam recipere possint, & ita simul agetur de conseruatione status publici & si conseruari non possit, de causis quibus ad interitum & & finem solet perueniri, præcautionibus adhibitis, ne quod aliis accideret, nobis & nostræ reipublicæ accidat.

Mutationes formarum republicæ veluti morbo quodam naturali & innato.

CAP. II.

QVemadmodum igitur accedit hominib. vt non illis eadem sit forma semper, vigor & ingenium, aliaque sit senibus, quam fuerit infantibus iuuenibus & viris. Et post mortem, nisi memoria aliqua cum cadauere, interdum nec cadauer ipsum appareat, imo nec vlla memoria sæpius superfit. Sic accidit rebus publicis, quibus non eadem est facies, non vigor, non imperium, non memoria interdum, nec alia plura quæ in his viguerunt: Mutantur namque & corrumpuntur, crescũt, decrescunt, intereunt, & aliquando perit memoria cum sonitu. Hoc naturale inter corruptibilia & inter terrestria: vt quæ sub cõtinuo motu cœlestium rotationũ sunt, nũquam in eodem

eodem statu permaneant, gradibus crescant, augeantur, decrescant, alterentur, intereant, morbos sentiant, remedia quædam recipiãt. quædam fatali morbo obsessa immedicabilia sint.

2. Ipsa respublica Romana vel sola testimonium omnium alterationum præbebit, si cõsideremus eius mutationes à regibus in consules, à consulibus in decemuiros, in tribunos militum, tribunos plebis, dictatores, magistros militum, tyrannos, imperatores, eosq; florentes, decidentes, & per anastasin restitutos: vt mihi videatur illa respublica similis ægro & maledisposito corpori, quod ab vno morbo, in aliud recidit, & per interualla temporum bene se habet, donec destitutum radicali humore seu calore vitali in mortem refrigescit.

3. Quod ipsa sensit in se, in aliorum principatus etiam exercuit: nunc prouincias in regna erigens, nunc regna & imperia in prouincias reducens vi propria deficiente, alia dominante. Carthaginis imperium ciuitate deleta per Scipionẽ, in prouinciam reducta, per Africam sex prouinciæ factæ Maurorum, Numidarum, regna exstincta, per omnes Hispanos sex prouinciæ factæ, quæ postea regna & rursum sub vno rege nunc coniunctæ. A Iulio Cæsare, regna Galliarum plura in prouincias redacta, rursum in regna, à regnis in monarchiã peruenerunt. Traianus, Dacos sub rege Decibalo vicit, Daciã prouinciã fecit Romanam, Pannonias, Macedoniam, Thraciã, quę rursus in regna reuersa sunt, tum à Germanis, tum à Turcis occupata, vt Asia quæ in ditionem Attali testamento venerat postea illis erepta. Idipsum de Lydia & aliis infinitis propemodum regnis in prouinciam redactis, restitutis, subrutis, trãslatis, dicendũ esset, si tẽpus superesset, de Persis, Parthis, Saracenis, aliisque quæ in ditionem Romanorum venisse paucis notat Sextus Rufus cõsularis, libro de Romana historia aliique historiographi.

4. Tempore Achaz regis Iudæ Athenis perpetui Archontes esse desierunt, in vltimo Alcmæone 13. cœperuntque in denos creari per annos septuaginta, post quos respublica annuis cõmissa est magistratibus, ex his qui denis annis præfuerunt, fuit Charope primus: vltimus Erix: e x annuis primus Creon, vt Velleius Paterculus scribit.

5. Albani primi vt ait Licinius post Amulii Numitorisq; regis obitũ, desinente stirpe regia, magistratus annuos crearũt cum annua potestate *a* Ægyptios confusis rebus per bella ciuilia, mortuo Sethone rege, in interregno quod durauit per quindecim años, rempublicam administrasse per duodecim ex senioribus electis regno præfectis scribit Diodorus. Sic. li. 2 c. 2. post quos restitutum regnũ nouum in Psammetico.

a vt refert Diony Halicarnasseus. li. 5. Antiq.

7. Periander primus imperiũ Corinthiorũ cõmutauit noua forma inducta, & ablegatis quos habebat satellitib. quos nec in vrbe viuere permittebat tributa remittens, & seruis possessiones adimens, *vt scribit Heraclides* b

b in li. de Politiis.

8. Theopõpus rex Spartanorum, mutauit statum reipublicæ: efficiens vt Ephori crearẽtur à populo, qui regi obsisterent, vt tribuni apud Romanos consulibus. c Lycurgus, vt ait Nabis tyrannus Lacedæmoniorum apud Liuium, d non in paucorum manu rempublicã esse voluit, quem senatum Romani vocarunt, nec eminere vnum aut ordinem in ciuitate sed peræquationem fortunæ ac dignitatis fore credidit, vt multi essent qui pro patria arma ferrent.

c Val. Max lib. 4. c. 1.

d lib. 34.

9. Post Codrum vltimum regem Atheniensium à Cecropide primo à Doribus interfectum reipublicæ status mutatus, & desinente regia potestate, regum imperium imminutũ: vt loco regis creatus Archon, rationibus reddendis obnoxius: quorum primus fuit Medon vnde appellata familia Medontidarum, & Archonti datum ita imperium ad vitam, vsque ad Alcmæonem vltimum Archontũ perpetuorum: quo mortuo placuit Atheniensibus, vt Archontes tantum in decennium obtinerent: primusque talis creatus est Charops anno iiii. Olympiadis v. Durauitque hic modus imperandi per LXX. annos vsque ad Olympiadem XXIIII. in quo mutata rursum respublica in Democratiam, ab Athenis conditis anno 867. & ita abrogato imperio Archontũ decennalium, summa rerum nouem Archontibus quotannis est mandata Regi, Archonti, Polemarcho, Thesmothetis sex, permissumque vt ab Archonte anni singuli nominarentur, iuxta Chronologos.

10. Similis & propemodum mutatio imperii Lacedæmoniorum generalis, nam vt Pausanias in Laconicis numerat aliquot reges qui regnarunt ex successione & generatione filiorum apud Spartiatas, a Lelege primo rege vsq; ad Tisamentum Orestis filium: deinc constituit mutatam formam regni, & pro vno rege cœpisse duos creati ex duabus familiis Eurysthenis Agidarum, & Proclis Eurypõtidarum, ex oraculi responso: quæ forma durauit vsque ad Cleomenem regem Leonidæ filium natu maiorem ex Agidarum familia, qui affectans tyrannidem Eurydamidem ex altera fa-

ra familia regem, veneno sustulit, & fratrem suum Epicl:dem eius loco, nouo exẽplo substituit, primique ex vna familia duo reges regnarunt, Ephoros sustulit & bonorum æqualitate inducta, veteres leges ac rempublicam restituit. verum postea ab Arato Lacedæmone expugnata, Epiclidas in acie cecidit, Cleomenes victus ab Achæis in Ægyptum profugit, & ibi necatus est. Et Lacedæmonii regib. liberati, popularem rempublicam instituerunt. Sed rursum popu'ari republica instituta, rursum in tyrannos incidit. Primusque tyrannidem inuasit Machanidas, eo sublato Nabis.

11. Armenorum fuerunt reges aliquando inter Gallos potentissimi, quorum ditio ab Strabone *a* ad N.rbonensium Massiliensiumque fines & montes Pyreneos extendebatur, & ad Oceanum & Rhenum, cum quibus prælia Romani nõ nisi magno cum sanguine cõmiserunt. Quemadmodum Florus in epitome li. *61.* Liuii docet, dum Q. Fabium Maximum consulẽ Romanum Pauli nepotem, pugnasse contra Bituitum regem Aruernorum, & eo certamine necata fuisse ex exercitu Bituiti centum viginti millia meminit. Strabo de aliis exactis tamen postea regibus, recidit imperium in rempublicam liberam, qualem docet fuisse suo tempore Iulius Cæsar in suis commẽtariis de bello Gallico. Postea fuit sub Romanis, nunc subiicitur regi Francorum.

a lib. 4.

12. Dolo multæ democratiæ mutatę in regna, paulatim a tyrannis inescato populo. Vt mutatio reipublicæ Romanæ a Democratia in imperium paulatim non statim & semel facta est, post mortem Iulii Cæsaris, qui pro tyranno habitus est, eo quod sibi potestatẽ vsurpasset. At Augustus & reliqui sequuti Cæsares quodãmodo per gradus iugo regio assuefecerunt Romanos. Nam cum monarchiam citra tyrannidis opinionem stabilire vellet, id perfecit quinquenniorum & decenniorum togatione. *b* Quod sequuti sunt Cæsares alii qui, quãquam non in certum tempus sed in totã vitam designarentur imperatores, tamẽ quinquennalia & decennalia celebrarunt, quasi tũ imperium renouantes, & ita populum deceperunt.

b vt scribit Zonaras.

13. Tempore quo Ludouicus dictis Gallis Clodoueus, Allemanos subegit & omnino deuicit, regnum Allemanorum, quod olim in plures partes diuisum erat, vt constat ex Amiano Marcellino, versum est in Ducatum: imitatique in hoc Franci Romanos, qui ꝓuinciarum rectores tunc duces appellabant.

14. Refert Iunius, *c* eo magnitudinis rem Pisanam aliquando euectam, vt centũ eorum familiæ illustres, totidẽ rostratas naues priuato sumtu ædificauerint, exornatasq; ad Ligusticum bellum eduxerint: verũ cũ bellica virtute, & mercaturæ studio partis diuitiis aliquando floruissent, eos deinde superbiam opulentiæ comitẽ & natas continue ex nimia felicitate intestinas seditiones, euersa republica, transuersos atq; ꝑcipites egisse. factumque esse vt attritis discordia opibus, atque intermissa obiter maritima negotiatione per diuersa tempora variis tyrannis seruire didicerint.

c lib. 1. histor.

15. Fuit olim Mãtua imperii libera ciuitas: at postea variis agitata motib. atq; ciuib. malis, ad Ludouicum Gonzagam ꝓpter eiectam Passerini tyrannidẽ rerũ sũmam detulit año Domini 1327. Sleida. li. 7. & Platina.

16. Contra Carolus Magnus, euerso Lãgobardorum regno populos ac ciuitates in regno, hoc est, in Liguria, Æmilia, Venetia, Tuscia citeriore, & Cotiis Alpibus sitas, noua gubernatione donauit, & regni limites atq; oppida comitibus administranda commisit, atque eis omnem publicam & priuatam iurisdictionem mandauit. Limites, marchas vocarunt, vnde præfecti limitum, marcharum comites ac marchiones dicti. Extraordinem autem legatos quosdam, cum potestate misit quos missos vocauit. *d*

d Sigon. lib. 4. regni Italici.

17. Vltima quæ regnauit titulo regio in Ægypto, fuit Cleopatra, qua sublata Augustus eã in prouinciæ formam redegit. Diuiso deinceps inter Constantini filios imperio Ægyptus Orientalibus siue Græcis paruit imperatoribus, vsque ad annum Christi 700. tunc enim facta ad Sarracenos defectione, Caliphũ ex Mahometi stirpe passa est, a quo reges deinceps ceteri Caliphæ sunt dicti. *e* Postea capto Calipho circa annum 1153. Saraco Medus dux, Ægyptum occupans, se Sultanum Ægypti dixit, donec à posteris eius amissa, cessit in Mammeluchorum regnum.

e Sabelli li. 5. Ennea. 4.

Epitome causarum mutationis & interitus rerumpublicarum, primumque ex decreto, & voluntate Dei. CAPVT III.

NEmo ambigit hominem mortalem natura esse obnoxium mutationib. & interitui, ciuitatẽ etiã nemo negat ex hominũ societate colligi, partesq; corporis ciuilis esse homines & proinde nemo negare potest, respublicas seu ciuiles administrationes, ex partibus quibus componuntur obnoxias esse affectibus & morbis hominum & cum illis auctis florere & augeri: illis diminutis, mutare splendo-

splendorem, illis afflictis, & laborare, & sublatis, interire. Et hic est modus primus, qui est veluti naturalis imo fatalis quo respublica etiam bene constituta, & principatus optime constitutus corruere aliquando possunt. Difficile quidem est, *inquit Plato*, *a* bene constitutam ciuitatem e suo statu moueri: verum, cum omne quod genitum est, corruptioni sit obnoxium, talis etiam constitutio semper manere non poterit, sed soluetur. Solutio vero hæc est, non solum circa plantas, sed terrena etiam animalia: fertilitas & sterilitas animæ corporumque contingit, quando reuolutiones singulis circulorum coniunxerint ambitus. His quidem quæ breuis sunt æui, ambitus breuiores, contrariis vero, contrarios: &c. addit enim generationes etiam sapientum, non similes parentibus, sequi & alia quædam, ita difficilia censentur mysteria, vt etiam doctissimi Platonici non intellexerint. Alii autem ad fatalem ordinem rerum referant, eo per cœlestes circuitus, qui intra lunã sunt: perpetuo se reuoluente: vt quæ certis spherarum configurationibus temporumque curriculis composita sunt quandoque dissoluantur aduersis. Et ita videtur Socratis vel Platonis sententiam concepisse Aristoteles, *b* dicens Socratem, causam mutationis rerumpublicarum dixisse, quod sic natura comparatum est, vt nihil permaneat, sed in ambitu temporis mutationem quandam accipiat: nihil enim est quod principium in actionib. societatis humanæ habuerit, quod finem habiturum non sit. Ita Lucanus de republica concludit, *li. 1. bellorum ciuilium.*

a l. de rep.

b li. 5. polit. ca. 12.

Fert animus causas tantarũ expromere rerũ.
Immẽsumq; aperitur opus q̃d in arma furẽtẽ.
Impulerit populum: quid pacẽ excusserit orbi.
Inuida fatorum series, summisq; negatum.
Stare diu nimioq; graues sub pondere lapsus.

Quæ certe verissima sunt in rebus corporalibus, quæ mutantur in mundo ex duplici materia circulo lunæ supposita, igne, & aëre, quæ circundant aquam in æthere, suisq; mutationibus vegetabilia mutant. Hinc quatuor anni tempestates, cõceptuum vices, arborum fructus: item quod ex eorum volubilitate terra calescit & frigescit, & quoque ex lunę incremento & decremento, erraticarum & fixarum stellarum circumuolutione, inter quas sol præualet ceteris, cum aliæ stellæ quandoque iuuant, nunquam vero impediunt, vt ait Ptolomæus. *c*

c li. 1. quadripartiti operis cap. 2.

2. Peucerus omnino stellarum decretis videtur tribuere principatuum durationes & [illegible] *d* & videtur ex illis longiorem periodum in quingentis annis monarchiarum constituisse, intra quam alias defecisse commemorat. Verum ego in duratione principatuum annotaui, plures illam ætatem quingẽtorum annorum excessisse: alias citius: proinde non ibi figam pedem, nec in vna tantum causa, sed in pluribus sitam esse monarchiarũ, regnorum & principatuum mutationes & interitus, ostendere conabor.

d li. de diuinationum generibus

3. Et in summa arbitror tot vicissitudines & mutationum interitusue occasiones, oriri, *vel ex parte rerum*, quæ in ipsa republica sunt, vel ex parte *seu causa personarum*, *vel ex parte seu causa actionum*, seu administrationis: vel ex causa exteriori vel intrinseca. Rursum ex causa extrinseca, prodeunte a vi superiore, vel a vi inferiore, quæ aliquando concurrunt: aliquando proxime se mutuo sequuntur: vt difficile sit omnes causas separatim tractare, propter necessariam rationem coniunctionis, & proinde de omnib. seorsum non poterimus dicere, sed coniunctim de aliquibus, de quibusdam tamen per se. Agamus primum *de vi hac superiore* & inferiore in rebus ipsis rerumpublicarum seu principatuum, quæ mutant vel interimunt reipublicæ faciem: aut statum postea de personis & actionibus: in quib. obseruabimus dissolutionẽ huius corporis publici, imitati rationem corporis humani, quod totidem modis dissolui potest, immutari, laborare, & interire: aut ex vi superiore voluntate Dei, ex cœlestibus & elementaribus occasionibus: vi exteriore humana, interiore elementorum per suum ipsius factum & aliarum personarum: vt liquebit postea. Mutationum occasio.

4. Fuerunt itaque in primis inter Ethnicos Plato, & alii qui existimarunt & voluntate Dei regna dari, reges eligi, imperare, tolli, & respublicas quoq; corruere, & deprimi, & resurgere. Ex quib. quosdam conferre licebit, vt postea ad Christianam resolutionem, in hac re facilius & liberius insistamus. Fuerunt itaq; & qui palam dicerent, neminem posse sibi tollere successorem, tanquam fato designatũ.

5 Eius sententiæ refert Suetonius Tranquillus fuisse Titum Vespasianum, qui duos patritii generis conuictos in affectatione imperii, nihil amplius, quam vt desisterent monuit, dicens principatum fato dari, & quid pꝛterea desiderarent, promittẽs se tributurum. Meminit Cicero, *e* de versibus Ẽnii, qui Deo, quem Heram vocat, tribuere videntur imperandi vim cum virtute. *e 1 offic.*

Ferro non auro vitam cernamus vtriq;,
Vos ne velit an me regnare Hera, quidue ferat
Virtute experiamur. (fors,

Meru-

Metuens sibi nasci successorem in regno Astyages ex filia Mandane, iuxta sibi reuelatum somnium, voluit perdere ex illa natum Si- (a Herod lib. 1.) lium Cyrum, non potuit. *a* Voluit Amulius oppresso fratre regni Latij consorte Numitore, in se transferre & successionem sui generis, regnum, incarcerata filia Numitoris, & partu eius Romuli & Remi exposito & necari iusso, ne illi esset ex stirpe successor, non potuit tamen: sed illi prouidentia diuina seruati ad (b Iustin. lib. 43. Liuius & alij.) imperium vocati. *b* Quod exponit Manilius, *c* (c li. 4. Astrono.) postquam proposuit illos versiculos pro themate.

Fata regunt orbem, certa stant omnia lege,
Longaq; per certos singnantur tempora cursus.

Et postea addit.

At nisi fata darent leges vitaq; necisq;
Fugissent ignem Æneam Troiana sub vno
Non euersa viro. Fatis vicisset in ipsis.
Aut lupa proiectos nutrisset Martia fratres, &c.

Et alibi.

Mitto quod certum est & ineuitalile fatum.

(d Hero in Thalia siue li. 3.) Cambyses Cyri filius admonitus *d* in somnijs, quod Smerdis post eum successurus esset, putans sortem eludere, curauit fratrem suum Smerdin interimi, tamẽ nõ euitauit quod decretum erat: nam alius magi filius Smerdin se dicens ei successit, & primum rebellauit per rebellionem & regnum aucupatus est. Saul voluit sæpe Dauidem necare, suspicatus tanquam meliorem & a Deo electum, regnaturum, sed non potuit. *e* Salomon voluit inter- (e 1. Reg. c. 18. & seq.) ficere Ieroboam seruum suum, seu præfectum tributorum, eo quod intellexerat illum regnaturum in decem tribubus post mortem suam ex prophetia Ahiæ Silonitis prophetæ, sed non potuit: dominus enim ita decreuerat (f 3. Reg. c. 3.) ob peccatum Salomonis, *f* atq; ideo effugiens manus eius fugit in Ægyptum ad Sesac regem Ægypti, donec mortuus fuit Salomon, & successit Roboam in regnum, qui consultus à populo de remittendis tributis, quum noluisset, dedit occasionem implendi voluntatem Dei, (g 3. Reg. c. 12. & 2. Paral. c. 10. 11. & c. 11.) & elegerunt decem tribus iuxta prædictionem prophetæ, Ieroboam in regem, *g* neque (h d. c. 11. & 3. Reg. c. 13.) tamen fuit melior Ieroboam Salomone, quia & ipse fuit idololatra. *h* Tyberius Cæsar, post mortem Germanici factus crudelis, Astrologiæ se dedit in hominum perniciem: nam multos indagata illorum natiuitate, si quid excellens vel imperium concernens inueniret, occidebat, Galbam tamen Imperatorem (i Vulc. Gallicanus ...) futurum, non interemit. *i* Verus Cæsar cum de morte Auidij Cassij cogitasset, qui postea fuit Cæsar, & Marco de eo scripsisset, respõdit Marcus: Si ei diuinitus debetur imperium, nõ poterimus interficere etiam si velimus, scis enim proaui tui (Adriani scilicet) dictum, successorem suum nullus occidit: vt scribit Vulcatius Gallicanus. *k* Cum multa etiam pro- (k In vita Auidij Cassij.) digia facta fuissent, quæ mortem Neronis denuntiare declarata sunt ab haruspicibus, ipse tanquam futuros infensos trucidabat, donec à Seneca monitus est, licet quam plurimos occidas, non potes tamen successorem tuum occidere. *l* Subit animum historia Xerxis re- (l Xiphilinus ex Dione in Nerone.) lata ab Herodoto, *m* postquam enim docuit pluribus Artabani probum ei datum consili- (m lib. 7.) um, de non mouendo bello Græcis, iamque dissuasus fuisset ab eodem bello, addit quendã bis in insomnio, ingenti corpore & specioso astitisse, qui cum concitauerit etiam cum minis, ad exsequendum in Græcos bellum: & cum Artabanus nihilominus plurib. rationib. dissuaderet, illum imaginem seu spectrum Artabano quoque apparuisse facie minaci, forcipibus candentibus, conatum ei eruere oculos, dicens quod mirabile est: *Tune ille es qui Xerxem ab inferendo Græcis bello dehortaris, tanquam eius curam gerens. At nec in præsens, nec in posterum impune tibi erit, quod ea dissuades quæ fata fieri volunt.* Ferunt Saturno in ortu filij responsum, fore vt ab Ioue vt regno pelleretur. Quare & multos filios peremit, quod ægre ferens Rhea vxor, cum viri animus placari non posset, Iouem in Ida ab se editum clam Curetibus nutriendum dedit, qui quod vitare in alijs satagerat expertus est. *n* (n Diod. Sicul. lib. 5. c. 15.)

6. Megaris diu stetit Oleaster in foro, cui viri fortes affixerant arma, quæ cortice ambiente ætas longa occultauerat: fuitq; arbor illa fatalis excidio vrbis, præmonitæ oraculo, *cum arbor arma peperisset*, quod succisæ accidit Galeis ocreisq; intus repertis. *o*

7. Accepisse narratur Alexius Comnenus (o Plin. lib. 16. cap. 39.) Imperator Græcorum oraculum, quo ei per ambages declaratum fuerat, seriem Comnenę familiæ duraturam tantum, quot literas nomen αἰμα haberet, nempe quatuor qui fuere Alexius, Ioannes, Manuel, & eius filius Alexius (p Nicetas li. 6.) iunior, *p* in vltimo autem desijt successio imperij opera tutoris Andronici à patre Manuele constituti, qui pupillum suum Alexium vt ipse imperaret necauit. Sic n. non potuit fatũ, etiam cautione per patrem adhibita, deuitari.

8. Quod nec potuit effugere, & ex eo successorem sibi destinatum exstinguere Valens Imperator Arrianus, qui cum dæmonem interrogasset, quis post eum imperio potiturus esset, accepit à dæmone literas Græcas, Θ Ε Ο Δ. significans hoc esse initium nominis eius. Qua ratione Valens iussit occidi omnes quotquot in no-

in nominum suorum initijs haberent has literas, nempe vel nomen Theodi, Theodosij, Theoduli, sed non potuit Theodosium successorem. *a* Narrat idem Paulus Diaconus, *b* cum somniasset caput suũ ab aquila obumbrari & protegi, cumq; monachus quidam ei spem de imperio fecisset, voluit hoc vaticiniũ auertere Asimarus, qui eum cæsum & tonsum ferreis vinculis inclusit, & in Cephaleniã exulatum misit. Verum non potuit: nam a Iustiniano reuocatus Eliæ consilio à Chersonensibus Imperator est salutatus, & classe Cõstantinopolim veniens, designatus est Imperator. Scribit quoque Cedrenus famam fuisse, eum Romanum virum, qui Cretam cepisset, necessario quoq; imperio Romano potiturum. Idcirco cum renuntiatum fuisset Cretam esse captam, Romanus tertius Imperator, misit qui inde Nicephorum Phocam auocarent. Verum nec sic fatum prohiberi potuit, nam paulo post Nicephorus Imperator factus est. Iohas Ochoziæ Iudæorum regis filius, cum in crepundijs esset, omni virili stirpe Dauidicæ gentis crudelissimo Athaliæ auiæ imperio vno die exstincta, vita donatus est, opera aliena regno spoliatus, puer tamen adhuc regnum recepit. Receptum turpiter amisisset, nisi illud aliquanto turpius, omni Gaza regia fuisset ab eo redemtum. At postremum ferrum, quod infans aliena effugit solertia, sua ipsius effugere non potuit. *c*

a Socrates li. 4. c. 19. historiæ ecclesiasticæ. Paul. Diac lib. 22. Ioan. Zonaras tom. 3. b lib. 20. Philippicum.

c 4 Reg. c. 11. & 12.

9. Narrat Pausanias, *d* Lycium Pandionis filium vaticinatum Messenijs, quod si operta, quæ illis sacra erant, abolerentur, omnino in posterum & in omne tempus Messenem occasuram, si vero conseruata fuissent, rediturum olim imperium ex ipsis ruinis erupturũ: quod & contigisse tradit.

d In Messenicis

10. Cum Alexander Magnus recepisset oraculum mortis suæ futuræ veneno inferendæ intra octo proximos menses in Babylone ab arboribus vatidicis Indiæ Solis & Lunæ, quas Bebryonas Indi dicunt, & instãret vt resciret, à quo venenum ei foret porrigendum, non potuit consequi, respondente oraculo, fata falli non posse. *e*

e vt idem Alex. refert in epistola scripta ad præceptorem Arist. de rebus Indicis.

11. Erat oraculum patris Liberi, cum primum Orphei ossa non procul inde sepulta, Sol aspexisset, a Sue amne vrbem Libethriorũ deletum iri, quod accidit. Cum enim pastor quidam meridie recubans fessus ad Orphei tumulum obdormisset, & in somnis versus Orphei magna & suaui voce decantasset, vicini pastores & agricolæ hoc audientes ad eum accurrerunt turmatim, & dum quisque ad pastorem propius certabat accedere, columnam euerterunt, qua ruente fracta fuit vrna: quo factũ, vt aperta vrna Orphei ossa Sol aspiceret. Sequentiq; proxime nocte, Sus amnis Libethriorum vrbẽ deiecit, sacras & prophanas ædes euertit, homines ipsos & animalia cuncta, quæ intra muros erant exstinxit. *f*

f Pausanias in Boeoticis.

12. Refert Iustinus, libro septimo, Perdiccam tertium Regem a Carano institutore regni Macedoniæ senem Argæo filio monstrasse locum, quo condi vellet: ibique non sua tantum, sed etiam succedentium sibi in regnum ossa poni iussit, præfatus quoad ibi conditæ posterorum reliquiæ forent, regnum in familia mansurum: credebantque hac superstitione (præcepta enim Perdiccæ vt oracula venerabantur) exstinctam in Alexandro stirpem, quia locum sepulturæ mutauerit.

13. Refert auctor epitomes vitarum Cæsarum, in vita Michaelis Trauli seu Balbi, tunc temporis vetus oraculum innotuisse, quod erat, *Tum rem Romanam ruituram, cum & Balbus & auarissimus princeps imperaret*, fuisseque tunc primum subductum ab imperio Græcorum imperium Romanorum, quod translatũ fuit in Carolum Magnũ Pipini filium, à Leone Romano pontifice.

14. Nescio an fatale an persuasum vel creditum dixero quod scribit Herod. lib. 1 de corpore vel lipsanis Orestis, quibus dolo per Lacedæmonios à Tegeatibus sublatis, & in Spartam traductis, ex eo tempore Lacedæmonij, quoties cum Tegeatibus congressi sunt, superiores exstitere, cum antea fere semper vincerentur.

15. Circumferebatur oraculum tempore Alexandri Magni, fatalem esse nodũ lori Gordij regis Phrygiæ, vt qui eum dissolueret, sit regno Phrygiæ & totius Asiæ potiturus. *g*

g vt scribunt Q. Curt. li. 3. de gestis Alex. Iustin. an 11.

16. Tradunt Nisi regis Megarensium regni fatum in capillo quodam capitis fuisse, quo filia eius Scylla eum spoliauit, vt graphice depingit multis Ouidius *h* Ibi:

h li. 8. Metam.

Interea Minos Lelegeia littora vastat
Prætentatq; sui vires Mauortis in vrbe
Alcatoe, quam Nisus habet, cui splendidus ostro
Inter honoratos medio de vertice canos
Crinis inhærebat magni fiducia regni.

Et paulo post.

Suasit amor facinus, proles ego regia Nisi
Scylla tibi trado patriamq; meosq; penates,
Præmia nulla peto, nisi te, cape pignus amoris
Purpureum crinem. Nec me nunc tradere crinẽ,
Sed patrium tibi crede caput: scelerataq; dextra,
Munera porrexit, &c.

Hoc fabulosum quidem dicitur, sed veritati hærens sacra pagina simile quodammodo videtur

a Iudic. c. 16. v. 21. detur de Samsonis viribus referre, *a* quia raso eius capite defecit fortitudo quæ antea erat inuincibilis.

17. Quo tempore etiam arx Troiæ ædificabatur, fertur cecidisse de cœlo Palladis simulacrum, quod Palladium dictum est: de quo responsum ab Apolline, tandiu vrbem incolumem & regnum fore, quandiu simulacrum illud intra mœnia seruaretur, quare post longam obsidionem cum spes non esset capiendæ Troiæ, nisi prius sublato Palladio: Vlysses & Diomedes per cloacas vrbis irrepentes, simulacro vrbem & veluti tutela spoliarunt: &, vt dicunt, ita facilem captu effecerunt, vt refert Dictys Cretensis *b*, & Virgilius hoc firmat *c*.

b lib. 5. de bello Troia. c li. 2. Æneid.

Omnis spes Danaum, & cœpti fiducia belli
Palladis auxiliis semper stetit: impius ex quo
Tydides, Sed enim, scelerum inuentor Vlysses
Fatale aggressi sacrato auellere templo
Palladium, cæsis summæ custodibus arcis,
Corripuere sacram effigiem, manibusq; cruentis
Virgineas ausi diuæ contingere vittas.
Ex illo fluere ac retro sublapsa referri
Spes Danaum, fractæ vires, auersa deæ mens,
&c.

d lib. 2. siue in Corinthiis. Consentit & Pausanias *d*, Mineruæ signũ, scilic. Palladium vnum de his fuisse, quibus amissis capi Ilium potuit: verum dissentit ab alijs Mineruæ illud signum non fuisse delatum nec esse apud Argiuos vt ipsi dicebant: sed post Ilij euersionem Æneam in Italiam illud reportasse. Polyænus vero *e* narrat, Demophoontem depositum apud se Palladium ab Atheniensibus custodiæ causa, Agamemnone repetente, tradidisse illud Atheniensi ciui cuidam Bagizæ nomine Athenas reportandum, aliud autem simile & æquale factum, in tabernaculo habuisse, & Agamemnoni repetenti fictum Palladium tradidisse.

e lib. 1. stratag.

f lib. de bello Syriaco. 18. Appianus Alexandrinus *f*, refert Seleucum iussisse suo nomine condi ciuitatem ad Tygrim, & magos diem horamque fundamentorum fodiendorum eligere, & mentitos Magos horam, quod nollent tantam vrbem contra se muniri, verum interim auditam fuisse vocem, ex qua moneretur initij tempus, & milites non obstante mandato, vt Magorum iussum exspectarent, opus cœpisse, quo facto deterriti Magi fassi sunt dolum Seleuco, & ei dixisse fatalem necessitatem, O rex siue bonum siue malam, nec homo potest mutare nec ciuitas: sunt enim ciuitatibus sua fata sicut hominibus singulis, hanc vero plurimis seculis manere ciuitatem, dijs placuit: quando initium eius in eam horam incidit: nos vero talem munitionem contra nos erigi, declinare fata conabamur, at illa plus valuerunt, quam Magorum versutia, vel regis ignorantia, &c. Eo pertinet quod scribit Prudentius libro posteriorum in Symmachum.

Sicut varia nascentibus, inquit,
Contingunt pueris animæ, sic vrbibus adsert
Hora diesque suum, cum primum mœnia surgunt,
Aut fatum aut genium: cuius moderamine regnent.

Idem auctor Appianus *g* ait, quia fatale erat tunc Carthaginem deberi, parum sibi consuluisse [illegible] pienter, sed superbe & ma[illegible] Carthaginensibus. Rursum dem *h* tradit, Lentulum ad spem imperij excitasse quod diceret, tribus Cornelijs fato deberi vo[illegible] is imperium, ex quibus iam Cinna Syllaq; fuissent.

g lib. de bello punico. h lib. 2. de bellis ciuilib.

19. Crœsus q[illegible] i crimen retro quintæ ætatis luit, hoc est, Attaui Gygis, imperio à Cyro priuatus, misit Lydos quosdam Delphos, iussos cum ad limen templi vincula deposuissent, sciscitari Deum illum, nunquid illum puderet ob oracula, quibus Crœsum ind[illegible]xisset ad bellum Persis inferendum, tanquam Cyri potentiam euersurum, vnde tales primitiæ offerrentur, compedes scilicet ostendendo. Sed inter cætera Pythia respondit, sortem fato destinatam defugere Deo quoque impossibile, & Apollinem cum stude[illegible]et Sardium Clades liberis Cræsi, non ipsi Crœso contingere, tamen transferre fata non potuisse, Sardium autem expugnationem per tres annos potuisse differre *i*.

i Herod. in Clio seu lib. 1. k lib. 1. de gestis Franc. c. 8. 20. Meminit Aymonius *k* de quodam vaticinio Bassinæ, Bassini regis Toringorum vxore, quæ relicto marito nupsit Childerico regi Francorum adhuc pagano, quod videretur nostris temporibus, si verum esset, finem minari monarchiæ Gallicanæ, quem tamen Deus auertet, etsi maxime concutiat. Cum enim Bassina prima die nuptiarum conuenisset cum Childerico, admonuit, vt à thoro coniugali illa nocte abstineret, & rogauit vt ante fores palatij exiret & quæ vidisset sibi renuntiaret: Is autem vidit primum foras magnarum formas bestiarum, veluti deambulantium, pardorum scilicet, vnicornium, Leonum, quibus perterritus ad coniugem rediens commemorans visa: illa bono animo esse eum imperauit, & vt secundo ac tertio id faceret edixit. Quare iterum reuertenti regi, apparuerunt, vrsorum, luporumque circumcursantium imagines. Tertio quoque regressus, aspexit canum figuras, minorumque animalium se inuicem lacerantium. Quorum visiones Bassina sic

ei interpretata est, esse præsagia morum futurorum successorum. Nostro, inquit, qui primus surget à semine filijsque censebitur nomine, insignis erit potentiæ, quem leonis & vnicornis conspexisti in specie. In figura sane lupi & vrsi signantur eius posteri virtute prævalidi, rapinæque auidi. At canis libidinis impatiens, meliusque virtutis sine ope humana esse prævalens, eorum præsagit ignauiam, qui vltimis in seculis huius regni potientur sceptris. Porro minorum turba animalium, semetque inuicem lacerantium, populus est sine timore principum. Qui dum regni primoribus mutuo [illegible] odio impugnantibus obsequitur attentius, varijs sese implicat causarum tumultibus: dumque proceres alterutris sese moliuntur priuare honoribus, illis ignobile vulgus fauendo, patet sine numero cædibus. Hæc sunt ipsissima verba vaticinij, nihil addidi, iudicet autem qui voluerit, num hæc conueniant, nostris temporibus, & si existimet conuenire, det operam si in eius est potestate, vt restituantur priores ætas. Quod ad me pertinet, nihil possum certi proferre: scio tamen quod in mentem venerit anno Domini 1573. quo tempore Lutetiam inuisi primum, vt coronationi Henrici III. de regno Poloniæ & Polonicis legatis ibi existentibus faciendæ interessem, dumque contemplarer statuas regum Galliæ in palatij parlamenti aula dispositas, viuente adhuc Carolo IX. cuius statua erat in vltimo angulo aulæ, iuxta & retro aulæ egressum: venit inquam in mentem, nullum locum intra illam aulam superesse quo recipi posset futuri regis imago, nisi alius ordo inciperetur, aut extra portam poneretur, tuncque cœpi quibusdam amicis, viris que clarissimis, qui mecum aderant, & cuncta velut æditui peritissimi eius palatij ordine monstrarant, nescio qua opinione tunc motus, videri illud quippiam male ominari Galliæ. Quid autem contigerit post mortem Caroli IX. & Henrici III. temporibus nec refero, nec oportet, notiora enim sunt. Quid autem futurum sit & Deus quoque solus nouit, & nostrum non est de his sententiam ferre. Hoc tamen mihi liceat, venia prius impetrata à doctioribus & Christianis principibus, dicere vnam hanc monarchiam seu regnum non defuturum, quam diu ibi fides religioque Dei valuerit & coletur: quia & speciali fauore & nota consignatur à Deo per missionem sacri chrismatis & per miracula, quæ a maiestate regia facta fiunt.

21. Permansit ex semine Dauid rex super sedem Iuda, ex Dei promissione & voluntate vsque ad tempus Messiæ. Adfuerunt signa venturi veri regis, adfuerunt signa perituri regni, temporalis, quæ prudentes & Deo amabiles obseruarunt, alij viderunt, neque cognoscere potuerunt. Herodes autem auertere multo effuso sanguine innocentium infantium & sui ipsius & aliorum, sed perperam conatus est, & alios innumeros occidit, verum autem regem successorem æterni regni, tollere non valuit. Poterat Herodes cum regno temporali salutis æternæ securus, adorato vero Rege cœli & terræ, viuere & florere: videbat signa & prophetias de eoque prædicta impleri, sed in luce splendida ambitionis & regnandi libidine excæcatus, non potuit sibi consulere.

22. Idipsum contigit Hierosolymitanis iuxta verbum Domini in vltionem fusi sanguinis agni immaculati, quando Vespasiani tempore cladem illam maximam prædictam acceperunt, moniti antea signis & prodigijs vt pœnitentiam agerent & sibi præcauerent: quibus tamen nihilo cautiores aut prudentiores facti, veluti scientes prudentesque fatis se inuoluerunt perditionis. Quamobrem recte Iosephus eius miseriæ particeps a, sic scribit post a lib. 7. de bello Iudaic. c. 12.
enumerata signa & prodigia, quæ proxime ante destructionem reipublicæ Iudaicæ acciderant. *Hæc si quis,* inquit, *reputet, profecto inueniet, Deum quidem omnibus consulere, modisque omnibus præmonstrare, quæ sint eorum generi salutaria, ipsos autem ob dementiam suam malis voluntariis interire. Quandoquidem & Iudæi post Antoniam captam quadratum fanum fecerant, cum in sacris libris scriptum haberent capiendam ciuitatem ac templum, si fanum quatuor angulis esset effectum. Sed quod maxime eos ad bellum excitauerat, responsum erat ambiguum, itidem in sacris literis inuentum, quod eorum tempore quidam esset ex eorum finibus orbis terræ habiturus imperium. Id enim illi quidem quasi proprium acceperunt, multique sapientes interpretatione decepti sunt. Hoc autem plane responso, Vespasiani designabatur imperium, qui apud Iudæam creatus est Imperator. Sed enim homines fatum vitare non possunt, etiam si præuiderint. At vero hi signorum quædam pro sua libidine interpretati sunt, alia contempsere, donec patriæ excidio suaque pernicie eorum iniquitas confutata est.* Hæc Iosephus.

23. Fertur Numæ Pompilij tempestate, ancyle, id est, breue scutum rotundum de cœlo decidisse, vnaque editum sonum, omnium potentissimam fore ciuitatem, quamdiu in ea mansisset, ideo ne illud raperetur Numa confudit cum pluribus eiusdem similitudinis factis, vt ait Ouidius 3. Fast. ibi, de eo & Numa.

Tunc

Tunc memor imperij sortem consistere in illo,
Consilium multa calliditatis init.
Plura iubet fieri simili celata figura
Error vt ante oculos insidiantis eat, &c.

24. Dicebant & antiqui, vim fati quandam esse, vt Romani principes Ctesiphontem transire non possent: Et ideo Carum fulmine absumtum, quod eos fines transgredi cuperet, qui fataliter constituti essent, vt scribit Flauius Vopiscus in Caro.

25. Confert Plutarchus in vita Pyrrhi, fatum seu bonam fortunam Lacedæmoniorum, & fatum mortis Pyrrhi, qui eos obsidebat. Cum enim multis vulneratis & cæsis remisso iam essent animo Athenienses, præter spem auxilium eis aduenitat. Pyrrhus, quamuis vellet ab obsidione se retrahere, fatum euitare non potuit, & interitum proximum: quod & adesse sensit, vbi in foro Argiuorum inter cetera ornamenta lupum æneum & taurum quasi præliantes conspicatus est, veteris oraculi memor, sibi fatum impendere extremum, cum lupum cerneret aduersus taurum pugnantem. Sed a fatum præuideri facilius, quam euitari potest.

a *vt ait idem Plutarchus in libro Cæsare.*

26. Non erit iniucundum referre, quo fato Reges Macedonum, qui in Læbeam vrbem habitabant pulsi, & Perdicas ex Argo filius Temani sibi & posteris regnum quæsiuit. Tres fratres à Temano oriundi, inquit Herodotus libro octauo, Grauanes, Æropus, Perdiccas, ex Argo in Illyricos profugerunt, & ex Illyriis transgressi superiorem Macedoniam, peruenerunt ad vrbem Lebæam, vbi se ad mercenariam operam regi locauerunt: vnus quidem equis, alter vero bobus, minimus autem natu pecoribus pascendis. Erant enim olim regna etiam in re nummaria exilia, non solum populus: Regis autem vxor illis ipsamet farinam subigebat: Sed dum coquebatur panis Perdiccæ pueri mercenarij, in duplam molem excrescebat: quod cum semper contingeret, id marito indicauit. At ille, vt audiuit, statim illi in mentem venit, factum illud aliquid magnum portendere, ideoque accersitis mercenariis, vt à sua domo discederent, imperauit. Et quum isti dicerent, ita demum se abscedere iustum esse, vbi mercedem accepissent: tum Rex mercedem nominari audiens, Sole tunc per furnarium seu caminum domum ingrediente, dixit furore correptus, at ego vobis hanc mercedem, vel hunc in mercedem persoluo. Quod audientes maiores natu, Gauanes & Æropus, stetere attoniti. At puer, accipimus Rex, quæ das, præloquutus, gladio (nam gladium gerebat) circumscripsit in pauimento domus solem: circumscriptumque cum ter in sinum suum hausisset, abiit cum ceteris. At Regi quidam ex eius assessoribus, quod egerat puer, & quod ille, cum omnium natu minimus esset, quæ sibi data erat, accepisset, id certo consilio seu præcogitate factum esse renuntiauit. quo audito Rex, ira percitus, equites ad eos interimendos misit: at Temanidæ iam transierant amnem, qui post eorum transitum tam vehemens effectus est, vt transiri non potuerit ab equitibus. Ita Temanidæ in aliam plagam Macedoniæ transgressi, habitarunt prope hortos Midæ: hinc egressi, postquam eam plagam obtinuerunt, ceteram Macedoniam subegerunt.

27. Accedet Christianorum sententiæ ethnicorum determinatio, si fatum Dei voluntatem, vt par est, & ex voluntate eius pendentem rerum ordinationem & colligationem, statum & interitum dicamus. Omnia enim in mente eius & sapientia cognita & determinata inueniuntur. *Rationibus fixis*, inquit Arnobius b, *peraguntur res Dei, & quod semel decretum est fieri, nulla potest nouitate mutari.* Vere itaque Aristoteles c, *Equidem*, inquit, *necessitatem ipsam etiam nihil aliud, quam Deum dici censuerim, & intelligi: cui ἀνάγκη ex eo nomen est, quod natura quadam sit immobilis: Eundemq; εἱμαρμένην, id est fatum, dictum à serie rum consertæ inoffensoq; tenore procedente, quod alio nomine, πεπρωμένην ideo appellarunt, quod ab eo omnia terminata sunt, ac nihil in rerum natura infinitum est. Quin & μοῖραν, id est, sortem appellatum eundem Deum, à partitione rerum dixerim: Et νέμεσιν, quasi potestatem diuinam, eius quod visum est cuiq; distributricem; ἀδράστειαν etiam, quasi causam quandam naturæ comparatam, quam fallere nemo queat, aut vitare. αἶσαν deniq; dictum, quasi semper exsistentem.* Hæcque ad verbum Aristot.

b *lib. 2. aduers. gentes.*
c *lib. de mundo, in fin.*

28. Alij distinguunt fatum à natura, vt dum Cicero ait, in prima Antonianarum, multa impendere videntur præter naturam etiam, præterque fatum, de quo disputat Gellius libro 13. cap. 2. atque ait, fati nomine intelligi mortem violentam & inopinatam, quæ potest accedere præter naturalem, aut præter naturam. Citat eiusdem sententiæ Demosthenem, in oratione περὶ στεφάνου. Sed verius tamen concluditur, fatalem vitam posse dici eam, quæ contingit periodum vitæ, vltra quam viuere negatur, iuxta illud Iob. d *Breues dies hominis sunt, numerus mensium eius apud te est. Constituisti terminos eius, qui præteriri non poterunt.* Quidam dicunt, terminum centum & viginti annorum, alij plurium vel natura-

d *Iob 14. v. 5.*

turalem, quoûsque naturalis constitutio viuere patitur. Vel casualem & fortuitum, quæ casus & violencia inferunt. Quibusdam item fatum accipi videtur, aut pro illa generali constitutione periodi, quæ præteriri non potest, sed præueniri: aut pro diuina prouidentia, quæ falli non potest, neque præter eam fieri quicquam: verum fatum hoc habet suas causas, ex quibus colligatur, iuxta finitionem Chrysippi, dum ait: Fatum, quod Græci πεπρωμένην vel εἱμαρμένην vocant, est sempiterna quædam & indeclinabilis series rerum, & catena voluens semetipsa sese, & implicans os per æternos consequentiæ ordines, ex quibus apta connexaque est. Explicat Gellius, *a* vbi refellit ex eodem auctore, qui eliciebant inde hanc consequentiam: Si omnia fato trahantur, & necessum sit fieri, quicquid futurum sit, homines quoque ad maleficia non sponte, sed fato trahi, & propterea pœnas a legibus in eos inique constitutas. Nam ingenia nostra, vt propriam habent qualitatem, inquit, fato obnoxia sunt, sed illa qualitas in libero arbitrio posita est, vt velint & nolint. Sic ordo & ratio & necessitas fati generat ingenia ipsa, & principia causarum mouet, impetus vero consiliorum mentiumque nostrarum, actionesque ipsas, voluntas cuiusque propria & ingenia moderatur. Citatur & sententia Pythagoreorum: Cognosces, inquit, homines spontaneas haurire calamitates. Quasi detrimenta singulis à seipsis fiant, & suo impetu delinquant, & in incommoda ruant sua, & ex sua electione & intentione: sed nec præsentis est instituti, de fato plura loqui, & quomodo antinomiæ de eo sint euoluendæ. Diximus enim etiam de his alibi fuse. *b* Resoluimus autem hic, ex Dei voluntate quoque, vt alia, quæ prouidentia Dei ineffabilis curat, regna oriri, & mutari, & interire, reges vocari & deiici.

a lib. 6 c. 2.

b in lib. 5. præiudiciorum operis Iurisconsulti, c. 2. & 3.

29. Neque tamen inde sequi potest consequentia, approbari tyrannos, qui a Deo regnare permittuntur. Vocat enim aliquos ad vtilitatem populi principes: aliquos interdum ad castigationem: quamdiu etiam velit illos imperare, non nobis manifestum est, vt iudicare possimus, nisi quatenus nobis vel re ipsa vel oraculo significare dignatur. Atq; vt ex eius voluntate pendet institutio eorum ita & destitutio. Vtitur principibus vt ministris suæ voluntatis: interdum factum eorum probat, & personas reprobat: vt neque superbire debeant, si Deus permittat eos regnare cum pessimis actionibus, quæ ad vtilitatem bonorum, & in vltionem malorum conuertuntur. Vtitur ad eadem Deus dæmonibus, qui ideo ipsi meliores non fiunt, sed peiores, sæuientes ex intentione nocendi: cum Deus bene illis vtatur ad probationem & exercitium bonorum, & ad exsequendas pœnas iusti sui iudicij. A quibus distant angeli boni, qui imperium Dei secundum eius voluntatem exsequuntur, non secundum animum proprium vindicandi vel lædendi: ita vtrique & boni & mali spiritus, ministri voluntatis Dei sunt: sed diuersæ ipsi voluntatis: vt & principes boni & mali, voluntatem Dei & eius vindictam exsequuntur, sed interdum diuersa intentione. Quare nec tuti fuerunt tyranni, qui & à Deo potestatem se accipere gloriantur.

30. Vocauit Deus in principatum aliquos, nullis illorum meritis præcedentibus, vt Iacob elegit dominaturum, non Esau, in eodem vtero, antequam quicquam boni aut mali egissent. *c* Vocauit ad regendum populum suum Mosen, *vt liquet ex Exodo* d. Sed non vocauit post illum eius filios ad regnum, sed Iosue *e*. Plures alios vocauit enumeratos libro Iudicum. Vocauerat Heli, sed eum principatu propter peccata filiorum reprobauit *f*. Vocauerat Saulem in regnum ex propria electione *g*: sed propter eius peccata reprobauit postea *h*. Vocauit Dauid & progeniem eius in regnum Israel *i*. Sed propter peccata Salomonis & Roboam detraxit regno decem tribus. *k* Dicemus & latius, vbi propter peccata translata regna docebimus. Prosequor alia, quod fatum regni, seu permissio, vel prædictio, non probet personam tyranni ex Odoarco. Cum enim Odoarcus, Herculis præpositus, & aliis nationibus circa Danubium positis, efferret se ob victoriam de Rege Rugorum, & Italiam inuadere cogitaret, fines Noricorum ingressus, petiit colloquium cuiusdam serui Dei, nomine Seueri, à quo petita & obtenta benedictione audiuit: Vade Odoarce, vilibus nunc animantium pellibus vestitus, Italiæ mox Dominus futurus. Quod & accidit: verum postea fuit à Theodorico victus, captus, & interemtus, post multa prælia, & multam sanguinis effusionem. *l*

c Ad Rom. c. 9. v. 31.
d Exod. c. 3.
e Deut. c. 31. v. 14. & c. 34. & Iosue cap. 1. vers. 1.
f 1. Reg. cap. 3. & 4.
g 1. Reg. c. 9. & 10.
h 1. Reg. c. 15.
i 1. Reg. c. 16.
k 3. Reg. c. 12.
l Vt scribit Anton. lib. 1. de gest. Francor. c. 9. & 10.

31. Vocauit Deus Ieroboam ad vindicandum peccatum Salomonis, & vt ille adimeret decem tribus de filij eius Roboami regno, eo quod fauisset idololatriæ, & idolis templa ædificasset *m*. Is autem Ieroboam incidit in peiorem idololatriam, quam Salomon *n*. Et rursum suscitauit Regem Deus in Iuda, Baasam, qui percussit Nadab filium Ieroboam, & omnem domum Ieroboam, vt nec reliquerit mingentem ad parietem *o*. Sed & ex eo tempore,

m 3. Reg. 11. & 12. & 2 Paral. p c. 9. & 10.
n 3 Reg. c. 13.
o 3 Reg. c. 14. v. 14. & c. 15 vers. 16. & seq.

pore, quo scissus est populus Israel à domo Dauid, proiecit Dominus omne semen Israel
a 4. Reg. c.16. v.20. & 21. à facie sua, & afflixit eos, donec disperderet *a*. Exsecutus est mandatum Dei Baassa: & ideo ipse regnauit, nec pulsus regno: sed quia & erat infectus idololatria, iterum in filio punitus. Et postquam Ela duobus annis regnauit ex Dei voluntate, alius tyrannus tyranni Baassæ domum omnino subuertit, & rebellauit contra eum dux Mediæ partis equitum Zambri, & deleuit omnem domum Baasæ. Iuxta verbum Domini, quod locutus fuerat ad Baassa in manu Iehu Prophetæ *b*. (b 3. Reg. c.16.) Regnauit autem tantum Zambri septem diebus, post quos obsessus ab Ambri, quem populus vocarat regem, se cum domo regia combussit, & mortuus est in peccatis suis, quæ fecerat coram Domino, & ambulans in via Ieroboam *c*. (c 3. Reg. c.16.) Ita postea iuxta verbum Domini, semper dicitur Achab successisse Ambri patri, & Achabo Ioram: verum eundem cum Iezabelle ob idololatriam seruus Ioram, Iehu, occidit suum Dominum Ioram, & omne semen eius seu domus Achab, vt nec reliquerit mingentem ad parietem & clausum de domo Achab, & Iezabellem matrem regum: *d* (d 4. Reg. c.9.) septuaginta filios Achab, quadraginta fratres eiusdem, & Sacerdotes Baal, *e* (e 4. Reg. c.10.) omnes optimates eius, & fratrem eius Ochosiam Regem Iuda. *f* (f 4. Reg. c.11.) Eo pertinet, quod Deus voluerit remunerare factum Iehu, quod eius iussu sustulisset domum Achab. Verum quia ipsemet in peccatis Ieroboam incidisset, post quartam generationem & domum quoque eius extinxit. Sic enim scribitur *g*: (g lib. 4. Reg. c.10. a versu 30.) *Dixit Dominus ad Iehu, quia studiose egisti, quod rectum erat, & placebat in oculis meis, & omnia, quæ erant in corde meo, fecisti contra domum Achab: filij tui vsq; ad quartam generationem sedebunt super thronum Israel. Porro Iehu non custodiuit, vt ambularet in lege Domini Dei Israel in toto corde suo: non enim recessit à peccatis Ieroboam, qui peccare fecit Israel. In diebus illis cœpit Dominus tædere super Israel, percussitq; eos Hazael in vniuersis finibus Israel. Itaque iuxta verbum Domini regnarunt descendentes ex Iehu, vsq; ad quartam generationem super Israel, & non amplius, vsq; ad Zachariam, quem occidit, coniuratione in eum facta, Sellum filius Iabes, qui non erat tamen melior illo, & regnauit tantum vno mense.* h (h 4. Reg. 15.) Sic ergo Ieroboam, quia iuxta dictum Domini, & eo permittente, ob vindictam peccati Salomonis circa idololatriam, subtraxerat ab Imperio Roboami filij Salomonis decem tribus, regnauit, retributionem in hoc sæculo accipiens, iuxta verbum Domini, & quod statuerat seu statuerat in vindicta Salomonis & posterorum. Verum in filio Nadab vindicauit peccatum ipsius Ieroboam, quod in idololatriam ipse incidisset, vt dictum, & Baasa filius Achiæ de domo Issahar, iuxta verbum Domini deleuit omne genus eius, nec dimisit vnam animam de semine Ieroboam: *i* & ita in aliis sequentibus tyrannis Israel, vt dictum est, quod iuxta verbum Domini fecerint, hoc est, quod impleuerint voluntatem eius, non tamen ideo meliores ipsi. (i 3. Reg. c.12. & c.13.)

32. Sequitur & postea mutatio crebra regum Israel per mutua homicidia, & ob delicta populi & regum, & tandem Deus post plures admonitiones, vt redirent ad veram legem, iuxta verbum suum, quod prædixerat per ora Prophetarum, sustulit regnum Israel, translato populo in Assyrios, relicto tantum populo Iudææ, sub rege suo *k*. (k 4. Reg. c.17.) Et hoc fuit regno Israelitico, iuxta verbum Domini factum, & interitus, quem præcesserant tot tyrannorum innouationes & cædes: sicut & de fine regni Heuæorum dicitur *l*, (l Iosue c.11. vers.19. & seq.) *Non fuit ciuitas, quæ se non traderet filiis Israel, præter Heuæum, qui habitabat in Gabaon, omnes enim bellando cepit Iosue. Domini enim sententia fuerat, vt indurarentur corda eorum, & pugnarent contra Israel, & caderent: & non mererentur vllam clementiam, ac perirent sicut præceperat Dominus Moysi.* Accedit, quod Dauid refert *m*, (m Psal. 104.) *Intrauit Israel in Ægyptum, & Iacob accola fuit in terra Cham, & auxit populum suum vehementer, & firmauit eum super inimicos eius, conuertit cor eorum, vt odirent populum eius, & dolum facerent in seruos eius: misit Moysem seruum suum Aaron, quem elegit ipsum, &c.* Et vt ait Tragicus:

Cum numinis subuertere ira aliquem parat,
Primum omnium aufert sanitatem mentium,
Prauasq; pro rectis creat sententias,
Ne quis sua malefacta posset noscere.

33. Et hæc vere sunt inter certissima fata regnorum annumeranda, diuina, quibus nec resistere nostrum est, quando decreuit Deus ita fieri. Quemadmodum quando ob peccata populi monarchia Caini vna cum subditis per diluuium finem accepit ex Dei sententia. Cum enim Deus vidisset, quod omnis caro corrupisset viam suam super terram, dixit ad Noe: Finis vniuersæ carnis venit coram me, repleta est terra iniquitate à facie eorum, & ego disperdam eos cum terra. *n* (n Gen. c.6. vers.12.)

34. Admiranda illaq; verissima prædictio regnorum vel monarchiarum per Danielé, *o* (o Cap 12.) apud quem tamen & in similibus prædictionibus, vt de regno Cyri, & aliorum, admonebo, prædictionem non esse causam, cur ita

postea

postea contigerit, sed ita prædictum, quod ita euenire debebat: & ideo prædictionem non esse causam tot cædium & malorum, quæ aduenerunt in mutatione Rerumpublicarum: sed quia ita euenire debebant, ita vere prædictum a Deo, qui omnium nouerat, vt nouit certitudinem.

35. Quædam existimarunt etiam Ethnici tyranni, ex fato per illos peragi, sed in illis esse damnabilia, vt Phalaris tribuebat fato, quę tyrannice gerebat, Κλεαινέτῃ καὶ Θεανοῖ scribens, epistola 62. ἐγὼ δὲ, inquit, πολλὰ καὶ μεγάλα πικρῶς εἱμαρμένης ἀνάγκῃ, ἀκουσίως πραχθέντα μοι κατέγνωσμαι, id est, *Ego ob multa & magna acerbissima fati necessitate gesta damnor.* Et D. Chrysostomus ad verba illa D. Matthæi a, *Necesse est, vt veniant scandala. Hoc,* inquit, *necesse, non destruit libertatem, neq; necessitati aliquarum rerum supponit, sed omnino, quod futurum est, prædicit, neq; etiam, quia prædicit, hoc fit. Vt autem intelligas, non esse necessaria scandala: audi, quod sequitur: si autem manus tua scandalizat te, erue eam.*

a D. Matth. c. 1 v. 7.

36. Dei iudicia, & determinationes finium regnorum, sunt quidem certa apud Deum, quemadmodum nihil sine prouidentia Dei fit: at tempora, & horum resolutiones, non sunt hominibus cognita, nisi in quantum Deo placuerit hominibus reuelare. Vt Dominus noster Iesus Christus monuit discipulos, cum de destructione Hierusalem eiusque magnificentia ageret, & interrogaretur, quando illa futura essent, & finis adesset seculi: & quando restituturus esset regnum Israel, respondit: *Non est vestrum nosse tempora & momenta, quæ pater posuit in sua potestate.* b

b Actor c. 1. vers. 6. DD. Matth c. 24. Marci cap. 13. Luca cap. 21.

37. Reuelat autem vt plerumque futuras proximas mutationes Rerumpublicarum, vel signis, vel prodigiis, vel prophetiis, vel modis aliis, prout sapientiæ eius incomprehensibili expedire visum est: vel ad admonitionem mortalium, vt resipiscant, & ad Deum conuertantur, vt euadant iram eius: vel vt parati sint ad patientiam, tolerantiam, & aduersus tela futura, quæ præuisa minus lædunt, vel vt fugiant à loco, vbi hæc mutatio imminet. Non enim fiunt mutationes istæ regnorum & formularum gubernandi, vel occupationes tyrannicæ, vel principum expulsiones, sine maxima calamitate cædium, & omnis generis malorum. *Deditq; Deus significationem dilectis suis, vt fugiant à facie arcus:* c vel singulari illorum prouidentia, eos, quos diligit, inde subtrahit, vel in alia loca eos, etiam illis non cogitantibus, transferendo, vel ex hoc seculo ad meliorem vitam ante miseriarum tempus rapiendo. Quemadmodum in Sodomorum interitu, etiam velut inuitum inde exire fecit Loth, cum filiabus. *d* Et imminente diluuio, iussit intrare Noam cum liberis & vxore arcam *e* Et ante prædicari iussit venturum hunc finem quam immitteretur diluuium. *f* Antequam inuaderentur ab Antiocho Iudæi tempore Machabæorum, apparuerunt acies in cœlo armatæ. *g*

c Psal. 59. v. 6.

d Genes. c. 19. v. 16 & Sap. 10. v. 6.
e Genes. 7. & 2. Pet. 2. v. 5.
f Genes. cap. 6. & 7.
g 2. Machab. c 5. v. 2.

38. Reuelauit Deus, prædixitque per Danielem, futuram Persici regni euersionem, & inclytam Alexandri Magni victoriam per visionem arietis & hirci, aliaque edocta mysteria. *h*

h Dan c. 8.

39. Memorat Sabellicus, *i* Pharaoni prædictum fuisse, vnum ex gente Iudæorum nasciturum, qui Ægyptum magnis cladibus afficeret, idque per Sacerdotem Ægyptiacum, incertum, an spiritu afflatum diuino: an vero edoctum aliquo oraculo: cuius metu & Rex iussit omnem natum masculum ex Hebræis necari, *k* non potuit tamen tollere Mosem, qui Dei voluntatem exsecutus est. Aperte Deus per Samuelem prædixit Sauli ademtionem & priuationem regni. *l* Et Hieremias captiuitatem excidiumq; Iudæorum.

i lib. 2 Ennea. 1.
k Exod. cap. 1. & 2.
l 1. Reg. c. 15.

40. Et per Sibyllam, vt habetur in eius oraculis, aperte prædixit Macedonum bellicam gloriam Philippo Amyntæ filio regnante partam, alterius Philippi temporibus ruituram:

Æmathia, inquit, *populi, (Argeadæ quis gloria reges)*
Commoda nunc pariet regnans, nunc damna Philippus.
Namq; duces maior populis, atq; vrbibus, vnus
Imponet. Sed enim Hesperiis domitus minor annis,
Mox etiam Eois, illustres perdet honores,

Nam, sicut scribit Pausanias, *m* Romani, qui ad Occidentem sunt, Attali & Misorum auxilio, qui ad Solis ortum vergunt, Perseum Philippi filium & regno & vita priuarunt.

m In Achaicis.

41. Paulo ante aduentum Hispanorum in Americam, Rex insulæ, quæ postea ex nomine inuentorum dicta est Hispaniola, idolum Zenij consuluit ieiunio quinque dierum religiose obito, flagellis etiam laceratus, quid de regno suo post eius obitum futurum esset? Respondit autem dæmon, à Deo veritatem dicere, vt alibi sæpe, compulsus, futurum venturos homines barbaros, vestitos, regnum vi subacturos, vno ictu gladiis suis multa corpora dissecaturos, seruitute grauissima oppressuros incolas. Quod oraculum Rex ad placandum numen carmine comprehendi, quod Areitum

tum vocat, & solemni ceremonia festis diebus cantari voluit. Et proinde multi incolarum, vbi Hispanos primum aduentantes videre, fuga sibi consuluerunt oraculi memoria. *a*

a *Petrus Cieza tom 2. rer. Indica. c. 33.*

42. Antequam corrueret omnino respublica Democratica Romani populi, prodigiū factum est Romæ, vt scribit Iulius Marathus, quo denuntiabatur, regem populi Romani naturam parturire, idq; paucos ante menses, antequam Augustus nasceretur, qui fuit primus legitimus monarcha Romanorum, & ideo Senatum exterritum censuisse, ne quis illo anno genitus educaretur: cuius tamen senatusconsultum ad ærarium delatum non fuit, curantibus iis, qui vxores prægnantes haberent, ne fieret, singulis ad se spem trahentibus, vt ait Suetonius in Augusto.

43. Sunt etiam principatibus & regnis Angeli tutelares seu defensores, quorum ope & ministerio regna conseruantur & proteguntur, intelligentiæ aliis dictæ, aliis genij. D. Clemens *b* refert, D. Petrum asseruisse, cuiusque gentis proprium esse angelum, & C. Alexandrinus, *c* Dionys. Areopag *d* Synagogæ Iudæorum fuit peculiaris custos Michael, & alius Persarum & Persici regni, *e* & sic etiam angelos sibi commissos defendere, testatur eodem Daniel, & nisi Dei iussu, vel ob peccata, quibus irritatur nomen Domini Dei illorum, cedere: cum autem cedunt, & superati quodammodo dicuntur: nec posse subigi nationes, nisi intelligentiis illarum superatis, & cedentibus, docuimus *f* ex sacris scripturæ locis: idque inter Ethnicos quoq; receptum, qui, priusquam in obsessas ciuitates & regna impressione facerent, tutelares illinc deos euocare procurabant, vt facilius eas mundarēt, quod historiarum variis locis & illustrauimus, quæ non opus est repetere, quum exemplaria vbiq; constent. Addam tamen, ingressos præcipuos duces primum hostilem terram, precari illorum tutelares & heroum genios, ne se inuitos reciperent sicut fecit Alexander Magnus, qui cum Hellespontum traiecisset in Asiam pergens, & delati essent Macedones in continentem, primus Alexander iaculum velut in hostilem terram coniecit, armatusq; de naui tripudianti similis prosiluit, atq; hostias cædit, precatus, ne se regem illæ terræ inuitæ acciperent. *g* Paulo antequam capienda esset Hierosolyma à Tito Vespasiano, inter præcipua perditionis eius ciuitatis præsagia, illud fuit, q̄ ante Solis occasum antea visi sunt per inane ferri currus totis regionibus, & armatæ acies tranantes nubila, & ciuitati circumfusæ: festo autem die, quam Pentecostem vocant, nocte sacerdotes intimum templum more suo ad diuinas res celebrandas ingressi, primum quidem motum quendamque strepitum sensérunt, postea vero subitam vocem audiere, quæ diceret, Migremus hinc. *h* Quæ refert etiam Cornelius Tacitus, *i* de obsidione eius agens: *Euenerant prodigia, quæ neq; hostiis, neq; votis piare fas habet gens superstitioni obnoxia, regionibus aduersa visa per cælum concurrere acies, rutilantia arma, & subito nubium igne collucere templum. Expassæ repente delubri fores, & audita maior humana vox, excedere deos, simul motus ingens excedentium.* Et nocte quoque, qua capta est Troia, apparuerunt dij quidam, vt loquitur Maro, exeuntes à templis, & simulacra sua exportantes. Atque solitas à diis suis deseri eas ciuitates, quæ mox in hostium ciuitatem obuenturæ essent: aut saltem eam fuisse opinionem veterum, ostendit Æschylus. Refert Herodot. quoque in 8. quo tempore Xerxes Atticam inuasisset, Athenienses, quibus maxime infensus is erat, edictum proposuisse, vt qua quisque ratione posset, seruaret suos: eoque tempore ingentem draconem arcis custodem, cui menstrua libamina ex melle confecta proponere solebant, ea tunc illibata reliquisse, quasi etiam Deus ipse, sic vocabant idololatræ, sedes suas relinquere videretur. Scribit & Suetonius Tranquillus in Flauio Domitiano *k* inter prodigia futuræ mortis eius eum somniasse, Mineruam, quam superstitiose colebat, excedere sacrario, negantem, se vltra eum tueri posse, quod exarmata esset à Ioue. Relinquunt custodiam regnorum, principatuum, locorum, & personarum sancti Angeli, ob peccata populi & scelera, quæ prouocant indignationem Dei, cuius ministri sunt Angeli: & ita relicta custodia, exprimuntur inimicorum visibilium hostium & inuisibilium potestatum, nempe dæmonum prædationibus & laqueis: cuius rei fidem Dauid facere potest, Psalm. 70. *Ne proijcias*, inquit, *Deus me, in tempore senectutis, cum defeceris virtus mea, ne derelinquas me. Quia dixerunt inimici mei mihi:* (vide inimicos) *& qui custodiebant animam meam* (vide Angelos) *consilium fecerunt in vnum: dicentes, Deus dereliquit eum, prosequimini, & comprehendite eum, quia non est, qui eripiat.* Nec probo ibi explicationem dicentium, qui custodiebant, hoc est, obseruabant animam meam, seu insidiabantur animæ meæ: nam ibi est dictio ושמרי veschomere, id est, *custodientes, seruantes animam meam.*

b *lib. 2. recognitionum.*
c *lib 6. Stromaton.*
d *c. 9. de cælesti hierarch.*
e *Daniel cap. 10. & 12.*
f *lib. de Angelis, c. 11. num. 25. & seq.*
g *lib. 2 supplemento. Q. Curtij.*
h *Iosephus lib. 7. de bello Iudaico, c. 2.*
i *lib. 5. histor.*
k *Cap. 15.*

44. Singulare est, quod refert Sempronius, lib. de diuisione Italiæ, nomen Romæ non

esse verum nomen eius ciuitatis, sed fuisse illud occultatum, & sanxisse saluberrimam religionem, vt illud & origo occultata essent, ne Deus eius, in cuius tutela esset, a quo deriuationem habet, gentibus pateret, & euocaretur, vt ceteri. Et ideo Angeronam silentij numen ante dies Iani festis cultam præ foribus, vt ne cui liceret illud palam efferre, quod ad salutem reipublicæ veteres ore obsignato intra pectora arcana voluerunt contineri, eiusque violatæ religionis primum pœnas luisse Soranum, consentit Plinius. *a* Plato, *b* Maxime, inquit, loca regionis differunt, in quibus inspiratio quædam diuina est, & quæ dæmones sortiti sunt, qui habitantes propitij, vel contra suscipiunt.

a lib. 3. c. 6. & lib. 28. c. 2. ubi de incantamentorum tractat.
b in fine Dialogi 5. de legib. vel de legumlatore.

De remediis contra hanc mutationem, vel interitum principatus vel Reipublicæ, ex Dei decreto imminentem. CAP. IV.

ADuersus voluntatem Dei absolutam, nullum hominibus generale remedium est, nec ea impediri potest vlla potestate, quo minus ad suum effectum perueniat. nullus enim est, qui resistere ei possit. Cum enim Deus sit, nullus supra eum, & omnes infra illum ei subiiciuntur. Ille solus altissimus, solus Dominus, solus omnipotens, qui neq; quicquam iniustum aut inconsulto vel inconsiderate decernere dicitur, vt debeat aut possit absolute decretum retractare. Omnia præterita & futura, vt præsentia, semper ei constant, vt circumstantiis necessariis certissimis, & scientia indubitata & veritate statuat.

2. Hoc vnum restat piis, vt, quos vult, possit ex inuolutione miseriarum & iustitiæ suæ generali animaduersione eripere, remediumque singulari beneficio reliquit, vt det dilectis suis significationem, vt fugiant à facie arcus. Sic Loth compulit Sodoma cum filiabus egredi, decreta Sodomorum subuersione. *c* Sic Noacho parare sibi archam iussit, vt eum a decreto diluuio saluum faceret cum sua familia *d*. Ante vrbis Hierosolymorum extremam captiuitatem, sub Tito & Vespasiano, Ecclesia Christianorum, quæ ibi erat, Dei monitu in Pallam vrbem Agrippæ Regis, qui pro Romanis stabat, trans Iordanem se recepit *e*. Sic spiritu Dei Thobias filium suum Thobiam monuit, vt, se mortuo, Niniuem relinqueret, & Ecbathana in Mediam migraret, omnino enim futurum, vt Niniue exscinderetur à Babyloniis, quemadmodum Ionas Propheta prædixerat. Paruit Thobias, & cum Ecbathanis esset, excidium audiuit Niniues à Nabuchodonosore captæ. *f*

c Gen. 19.
d Genes. 6. & 7. & 8.
e Egesippus lib. 5. c. 2.
f Tobiæ 14.

3. Et anno, quo Scotorum Rex Donaldus, turpissimam pacem ab Anglis & Britannis redemit, in Laudonia Scotorum, infantem semestrem matrem monuisse ferunt clara voce, eam regionem tota cum domo ocyus relinqueret, fore vt hostes Laudoniam Scotis ademtam occuparent. *g*

g Hector Boetius lib. 10.

4. Quando vero absolute aut determinate Deus ciuitatis vel reipublicæ non decreuerit interitum, adhuc est locus retractationi, si populus causam, propter quam Deus vindictam minatur, retractauerit *h*, vel suspēdit iudiciū, & differt in aliud tempus, vt quando populus peccauit in deserto, adorans vitulum aureum, pro quo Moyses orauit, est remissa aliquantum vindicta in omnem populum *i*. Sic Gabaonitæ, cum audissent decretum Domini datum filiis Israel de disperdendis cunctis habitatoribus terræ promissionis, caute sibi prospicientes, euitarunt ciuitatum suarum subuersionem, & mortis imminens periculum. *k* Exercitu Niniuitæ *l* prædicatione Ionæ Dei iussu publicata, *Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur.* prouocarunt miser cordiam Dei, pœnitentiam agentes. Et vidit Deus opera eorum, quia conuersi sunt de via sua mala, & misertus est Deus super malitiam, quam locutus fuerat, vt faceret eis, & non fecit. Et recte illi dixerunt, quod omnes, Qui in Deo confidunt, debent quoque cogitare & dicere, Quis scit, si conuertatur, & ignoscat Deus, & reuertatur a furore iræ suæ, & non peribimus, valde misericors Deus, dum agitur de tollenda ciuitate, regno, imperio, & non nisi tarde eo peruenit, vt nunquam Christianis desperandum sit de eius bonitate. Propter superbiam Dauidis, quod iussisset numerari populum, ira Dei cecidit super Israel: cumque extendisset manum suam Angelus Domini super Ierusalem, vt disperderet eam, misertus est Dominus super afflictionem, & ait Angelo percutienti populum, *Sufficit nunc, contine manum tuam. m* Ezechiæ aliquando dictum ex ore Dei, *Dispone domui tuæ, quia morieris*: verum vbi conuersus est ad orationem & pœnitentiam, audiuit à Deo: *Ecce sanaui te, & addam diebus tuis quindecim annos*: vtq; ostenderet Deus, hoc ex mera eius bonitate & absoluta potestate pendere, fecit vt horologij vmbra rediret retrorsum decem gradibus. *n*

h Ieremiæ c. 18. v. 8.
i Exod. c. 32. & 33.
k Iosuæ c. 9.
l Ionæ 3.
m 2. Reg. c. 24.
n 4. Reg. 20. & 2. Paralip. c. 36. & Iesaiæ c. 38.

5. Permittit Deus rebelliones, vt ea vexatione principes ad seipsos redeant, & à peccatis, quibus regum omnium Imperatorem offendunt, resipiscant: & cognoscant, rebellante principe contra Deum, principem talionem hic pati in rebellione subditorum. Sic rebellis

bellis & inobediens Deo principi, princeps rerum omnium constitutus, homo, sensit statim in se armatam omnem creaturam, spinas & tribulos & labores. *a* Et postquam peccauit Salomon, dementatus a mulieribus, legimus, *b* quod Deus suscitauit ei aduersarium Adad Idumeum, & Ieroboam filium Nabat. *c* Liquet ex eadem Dei bonitate, ciuitates, imperia lapsa, & restituta postea. Sub Sedechia rege propter hæreses & peccata, Ierusalem fuit per Nabuchodonosor euersa penitus: sub Cyro post 70 annos restituta: deinde sub Onia Pontifice, ab Epiphane capta est, templumq; profanatum: at mox à Iuda Machabæo recepta Hanc eandem, orta dissensione inter Hircanum & Aristobulum ob summum principatum, Pompeius Romano subegit imperio. Sub Tito & Vespasiano funditus postea diruta: vt ex sacra pagina & aliis omnibus passim cognitum est.

a Genes. 3.
b 3. Reg. c. 11. vers. 4.
c vers. 27.

6. Sunt & remedia, quæ possunt præuenire Dei iram, & cauere, ne illa excitetur, quæ salubriora sunt: nempe dare operam, vt bonis legibus, & optimis magistratibus mores ita temperentur, & regentium, & populi, vt nulla sit occasio irritandi seueram illam Dei vindictam. Sic in morbis præcautiones vtiliores, & faciliores sunt ipsa medicina, quæ morbis grassantibus adhiberi solet. Artes porro bene regendi Rempublicam, de quibus alias, illæ sunt, quæ instituunt bonam rempublicam, & potestatem: & bene institutam conseruant, ne labatur. Et hic sollicitudo & prudentia principis desideratur, cum scientia eorum, quæ possunt inuadere reipublicæ statum, illumq; immutare. Serpit enim vitium, vt incendium, & ex leuioribus scintillis in ignem exstinguibilem euadit: qui non prius materiam deserit, quam plane, relictis tantum cineribus, consumserit.

7. Sæpe Deus prosperare permittit impium principem ad tempus, vt grauiore casu illius malitiam semel puniat pœna exemplari: forsan quippiam boni admisit princeps malus, quod Deus irremuneratum non relinquit in hoc seculo, vt postea meritas pœnas in alio pro reliquis impietatibus patiatur. nullum enim Deus bonum sine remuneratione huius vel alterius seculi, aut malum sine vindicta huius vel alterius vitæ relinquit. Vnde boni principes saltem & pessimi sibi & posteris suis metuere semper debent, ne post felicitatem, quam experiri sibi videntur, tandem vindicta Dei sequatur, qui & vitam eorum, & principatum tollat. Exemplum Polycratis in Samo tyranni, cui, dum viueret, nulla aduersitas, sed omnis secunda fortuna contingit: qui etiam, vt nimium sibi blandientem fortunam aliqua aduersitate temperaret, annulum incredibilis pretij carissimum in mare abiecit, quem tamen in ventre piscis inuentum, recuperauit. Verum, tandem ab Oronte Satrapa captus, cruci affixus, genere mortis teterrimo finem vltimum clausit. *d* Sequitur hinc, & aliquando Deum propter bonum aliquod Reipublicæ illatum, permittere regnum subiectioni aut potestati alicuius principis, & filij, vel nepotis eius, & propter mala, omnino tandem à posteris imperium submouere & vindicare delicta maiorum in posteris. *e* Propter idololatriæ cultum, iratus Deus in Salomonem Regem, dixit ei: *Quia habuisti hoc apud te, & non custodiuisti pactum meum, & præcepta mea, quæ mandaui tibi, disrumpens, scindam regnum tuum, & dabo illud seruo tuo: verumtamen in diebus tuis nō faciam propter Dauid patrē tuum: de manu filij tui scindam illud, nec totum regnum auferam: sed tribum vnam dabo filio tuo propter Dauid seruum meum, & Hierusalem, quam elegi. quod & factum est tempore filij Salomonis Roboami nepotis Dauidis, à quo abstulit decem tribus Ieroboam Rex Israel.* *f* Quia etiam Ieroboam exsecutus erat voluntatem Dei contra Salomonem & filium statutam, regnauit ipse & filius eius Nadab post illum: *g* sed post illum exstinctum est genus Ieroboam ex solio Israel, propter peccatum idololatriæ Ieroboam, & quia in ea fecerat peccare filios Israel. *h* Idipsum contigit in regno Baasa, quod in eius filio exstinctum est. *i* Sicut & Herodotus tradit, *k* Crœsum felicissimum Regem captum fuisse a Cyro, & imposuisse finem regnandi suæ stirpi, ex voluntate Dei, quod ipse Crœsus Tritaui Gigis, à quo, quantus erat, lueret crimen, quod Candaulem Regem Gyges occidisset Regem Lydorum, vxoris iussu, quam duxit, & regnum adeptus est. Et Horatius, dum detestatur Antonianorum & Cæsarianorum bellum ciuile, tribuit causam cruentæ neci Rhemo à Romulo illatæ, Epoda 7.

d Strab. l. 14.
e Reg 3. c. 11. v. 11.
f 3. Reg. c. 12.
g 3 Reg. c. 14. v. 20.
h 3. Reg. c. 15. v. 33. & 34. & cap. 15. v. 29 & 30.
i 3 Reg. c. 16.
k lib. 1.

--- *Acerba fata Romanos agunt,*
Scelusq; fraternæ necis:
Vt immerentis fluxit in terram Rhemi
Sacer nepotibus cruor.

8. Mirum est, quod refert tamen testis oculatus Arbunus sectione 1. historiæ Mediolanensis, de iudicio Dei, de amissione Mediolanensis ducatus, qui poterat conseruari eleemosynis pro anima Galeatij Sforciæ trium milliū aureorum. Scribit enim, duos mercatores nō ignobiles per Taurinos mōtes in Gal-

liam profecturos, ampliorem humana specie virum obuium habuisse, accersitosque repente ab illo mandatum in hæc verba suscepisse: Ludouicum Sfortiam fratrem meum alloquimini, hasque illi literas nomine meo date: obstupescentibus illis, ac percunctantibus, quisnam esset? Galeatium Sfortiam se esse respondit, & mox ab oculis eorum euanuit. Quare illi propere Mediolanum rediere, inde Vigleuanum: & dum literas offerunt, ab aulicis irridentur. Tandem charta aperta, in pontificij breuis modum complicata, tenuissimis filis æreis obserata: cuius verba hæc, *ô ô ô Ludouice caue tibi, quoniam Veneti Galliq; tuam in perniciem coituri sunt, tuamq; ab stirpe rem aversuri, verum si mihi tria aureorum millia dederis, dabo operam, vt conciliatis spiritibus, sinistra fata euertantur: idq; consecuturum spero, si mihi non auersatus, annueris, vale.* Subscriptio erat, *Galeatij fratris tui spiritus.* Cum autem abstinuisset ab hac largitione Ludouicus, paulo post expertus est suo malo prædictionem, & à Ludouico 12. Rege Gallorum, à principatu deiectus est, & captiuus abductus. Forsan etiam Ludouicus Alodisius Imolæ Princeps, si patris vmbram admonitus adesse loco certo, eam conuenisset, remediis ab ea acceptis Dei iussu, ex cuius præsagio die dicta captus, & eo priuatus est. Narrat enim Sabellicus, *a* Ludouici Allodisij patrem, non diu, posteaquam decesserat, homini à secretis, quem filius Ludouicus Ferrariam mittebat, in itinere equo insidentem cum accipitre, vt in aucupio mos ei fuerat, apparuisse: & dixisse, vt filium moneret, vt postero die in eum ipsum veniret locum, quoniam res magni momenti ei prædicturus esset. Sed ea re audita, Ludouicum, tum quia non credebat, tum quia insidias verebatur, alium pro se misisse: ei illam ipsam vmbram, quæ ante apparuerat, obuiam factam, vehementer indoluisse, quod filius non venisset: lõge enim ei plura se illi dicturam fuisse affirmabat. Sed tunc tantum illud ei referri iussisse, quod transacto 22. anno, vno mense & die quoque specifice addito, vrbis, quod continebat, imperium esset amissurus: quod & accidit. nam ea ipsa nocte, quam patris vmbra suspectam fecerat, Ducis Philippi Mediolanensis, cui is fœdere iunctus erat, & propterea ab eo non timebat, milites, glacie magna constrictis fossis, ad vrbem penetrarunt, adhibitisque scalis, vrbem cum Principe ipso ceperunt.

a Sabellic lib. 4. c. 4. exemplorum.

10. Restituit aliquando Deus vim, robur, splendorem populo, quem diligit, postquam flagellis eum ad resipiscentiam peruenire coegit: deiicitur, ita vt fortior resurgat, prius ipse punitur, vt præstantius victoribus victor imperet, vt D. Gregorius ait, *b* explanat, relatus à Gratiano, *in cap. 3. qui sine peccato, 3. q. 7. Cum tribus Beniamin, inquit, in carnis scelere fuisset obruta, collectus omnis Israel, vlcisci iniquitatem voluit: sed tamen semel, & iterum in belli certamine ipse prostratus est. Consulto enim Domino, si ad vlciscendum ire debuisset, iussum est, vt iret, qui iuxta vocis diuinæ imperium perrexit, & semel & secundo perdidit, & tunc demum peccatricem tribum valde feriens, fere funditus exstinxit. Quid est, quod in vltionem sceleris inflammatur, & tamen prius ipse prosternitur; nisi quod prius ipsi purgandi sunt, per quos aliorum culpæ feriantur, vt ipsi iam mundi per vltionem veniant, qui aliorum vitia corrigere festinant.* Dauid etiam *c* narrat ordinem, quo vsus est Deus in puniendo, & extollendo populo suo Israel, quem liberauit à seruitute Ægyptiorum. *Eduxit eos in spe, & non timuerunt, & inimicos eius operuit mare, & induxit eos in montem sanctificationis suæ, montem, quem acquisiuit dextera eius. Et eiecit à facie eorum gentes, & sorte diuisit eis terram in funiculo distributionis: verum vbi postea tentauerunt, & exacerbauerunt Deum excelsum, & testimonia eius non custodierunt, & auerterunt se, & non seruauerunt pactum, & in iram Deum excitauerunt, audiuit Deus, & spreuit, & ad nihilum redegit valde Israel. Et repulit tabernaculum Silo, tabernaculum suum, vbi habitauit in hominibus, & tradidit in captiuitatem virtutem eorum, & pulcritudinem eorum in manus inimici. Et conclusit in gladio populum suum, & hereditatem suam spreuit. Iuuenes eorum comedit ignis, & virgines eorum non sunt lamentatæ. Sacerdotes eorum in gladio ceciderunt, & viduæ eorum non plorabantur. Sed tandem excitatus est, tanquam dormiens, Dominus tanquam potens crapulatus à vino, & percussit inimicos suos in posteriora, opprobrium sempiternum dedit illis, & firmauit regnum suum in Dauide.* Audiamus Esaiam, vtrumque casum filiis Israel & Iuda certo prædicentem, *d* & dixit DEVS Esaiæ: *Vnde & dices populo huic, audite audientes, & nolite intelligere: videte visionem, & nolite cognoscere. 10. Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude: ne forte videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & conuertatur, & sanem eum. 11 Et dixi, vsque quo Domine? & dixit, donec desolentur ciuitates absque habitatore, & domus sine homine, & terra relinquetur deserta. 12. Et longe faciet Dominus homines, & multiplicabitur, quæ derelicta fuerat in* medio

b lib. 14. in Iob. c. 15.

c Psal. 77.

d Cap. 6 v. 9.

medio terræ. 13. Et adhuc in ea decimatio, & conuertetur, & erit ostensione, sicut Terebinthus: & sicut quercus quæ expandit ramos suos, semen sanctum erit, id quod steterit in ea. Et iterum Esaiæ c. 7. vers. 7. Hæc dicit Dominus Deus, non stabit, & non erit istud: sed caput Syriæ Damascus, & caput Damasci, Rhasin: & adhuc sexaginta & quinque anni, & desinet Ephraim esse populus. 9. Et caput Ephraim Samaria, & caput Samariæ filius Romeliæ. 11. Sed quid timebimus de genijs bonis iratis, si placatum habeamus Deum? Obediunt illi Deo & non nisi veluti inuiti à nobis sibi commissis, nec à locis, & regnis quibus tutores dati sunt, recedunt significat id Esaias *a Domine miserere nostri: te enim exspectauimus, esto brachium nostrum in mane, & salus nostra in tempore tribulationis. 3. A voce Angeli fugerunt populi, & ab exaltatione tua, dispersæ sunt gentes. 4. Et congregabantur spolia vestra, sicut colligitur bruchus, velut cum fossæ plenæ fuerunt de eo 5. Magnificatus est Dominus quoniam habitauit in excelso: impleuit Sion, iudicio, & iustitia. 6. Et erit fides temporibus suis, diuitiæ salutis, sapientia, & scientia: timor Domini ipse est thesaurus eius. 7. Ecce videntes clamabunt foris, angeli pacis amare flebunt.* Pædagogi nostri sunt boni angeli, nobis adstantes, quibus remotis statim exponimur potestati plenæ inimicorum, angelorum malignorum: quod & de locis alijs, & regnis dicendum videtur. Et proinde restitutis, amotis angelis, vel saltem potestate illis defendendi à Deo ill s restituta expellitur vicissim dæmonum potestas: pugnant enim boni angeli in virtute Dei cum potestate tyrannica Satanæ *b.* Iubet & Deus ligari satanam ad tempus, & ad tempus solui eum, *c* Vbi autem angeli mali vident à Deo derelinqui hominem, aut rem, statim injiciunt violentas ad perdendum manus: & proinde erit remedium, conuerti ad Dominum, & redire in gratiam cum eo. Quod præstantissime docet & describit Dauid *d. Repleatur os meum laude, vt cantem gloriam tuam tota die magnitudinem tuam. 11. Ne proijcias me in tempore senectutis, cum defecerit virtus mea ne derelinquas me. 12. Quia dixerunt inimici mei mihi, & qui custodiebant animam meam consilium fecerunt in vnum. 13. Dicentes. Deus dereliquit eū: persequimini, & comprehendite eum quia non est qui eripiat. 14. Deus non elongeris à me, in auxiliū meum respice, &c* atque alibi *e. redde mihi lætitiam salutaris tui, & spiritu principali confirma me:* Irascitur nobis spiritus custos & pædagogus, cum offendimus Deum nostrum & illius dominum, cuius faciem videt & obseruat pro nostri defensione, eumque interpellat *f*, quod non incognitum fuit prudentioribus, seculi Stoicis, & ante illos Hesiodo, quamuis inuolute id conceperint, libet verba, Senecæ *g* referre: *Iubeo te habere inquit mentem bonam, hoc est propitios Deos omnes: quos habet placatos & fauentes, quisquis sibi se propitiauit. Sepone in præsentia quæ quibusdam placent, vnicuiq; nostrum pædagogum dari Deum, non quidem ordinarium, sed hunc inferioris notæ, ex eorum numero, quos Ouidius ait de plebe Deos Ita tamen hoc seponas volo, vt memineris maiores nostros qui crediderunt hoc, Stoicos fuisse: singulis enim & genium, & Iunonem dederunt. Postea videbimus an tantum dijs vacet, & priuatorum negotia procurent. Interim illud scito, siue assignati sumus, siue neglecti, & fortunæ dati: nulli te posse imprecari quicquam grauius, quam vt se habeat iratum. Sed non est quare cuiquam quem dignum pœna putaueris, optes vt infestos deos habeat, habet inquam, etiamsi videtur eorum fauore produci, &c.* Timebant etiam Ethnici habere suum genium sibi iratum & pro magno infortunio habebatur. Et in comœdia Menandri: *Memini relinqui me Deo irato meo.* hunc enim temperare vitam cuiusque putabatur, vt apud Horatium

Sic Genius, natale Deus qui temperat astrum.
Naturæ Deus humanæ, mortalis in vnum
Quodq; caput, &c.

a 33. v. 2. & seq.
b vt consiat ex Deuteron. 1. v. & 1.
c Apoc. 20.
d In Psal. 70. & seq.
e Psal. 50. v. 14.
f D. Matt. c. 5.
g ex epist. 110.

De fato regnorum, contingentibus in initiis & centenarij mutatione. Cap. V.

Qvidam constituunt regnorum fatum, in stellarum & planetarum coniunctionib. vt genethliaci: quemadmodum eadem temeritate constituunt fatum hominum, ex stellis & habita ratione vel conceptionis vel natiuitatis. Sic initia considerant conditorum regnorum & faciem cœli, & quæ in initijs contigissent, atq; in illis vt in hominibus climactericos annos periculosos, quibus transactis dicunt feliciorem futurum illarum statum. Ita Censorinus *h. Quot secula*, inquit, *tibi Romæ debeantur dicere meum non est sed quid apud Varronem legerim non tacebo, qui libro antiquitatum duodeuigesima ait, fuisse Vettium Romæ in augurio non ignobilem ingenio: cuius doctori in disceptando parem: eum se audiuisse dicentem, Si ita esset vt tradebant historici de Romuleæ vrbis condendæ auguriis, ac duodecim vulturibus, quoniam centum viginti annos incolumis præteriisset, populum Romanum ad mille annos & ducentes prouenturum.*

h lib. de natali. cap. 14.

2. Obseruarunt historiographi, & qui annales monarcharum & regnorum ordinarunt, non quidem omnes, coniunctionem syderum aut corporum cœlestium expresse causam,

verum in summa variationem quandam fuisse imperiorum & potestatũ & innouationem rerumpublicarum & religionum seu superstitionum, per singula secula: & ita ortum & interitum per vices regnorum. Computant autem ante annũ ista secula certa ab anno mundi 3638. quo tempore Christi fere quingentesimum cœpit res & monarchia Babylon orũ & Chaldæorum Nabuchodonosore imperante: centum annis post, secunda monarchia ponitur Persarum, per Cyrum. Centesimo dehinc tertia Alexandri Magni, centesimo post inceperunt regna Indorum, Parthorum, Carthaginensium: centesimo deinceps Romanorum ditio cœpit extendi per Asiam per duces eorum, vsque ad nouum apparentem in terris regem regum Dominum nostrum IESVM CHRISTVM. Quo tempore cœpit monarchia Romanorum sub Augusto Cæsare. Centesimo dehinc anno imperium Romanum cœpit regi per extraneos principes, & translata illa primum potestas ad Neruam Traianũ, Adrianum Hispanos, & alios. Ducentesimo dehinc anno post Christum natum deletum Parthicum imperium, & ortum nouum Persarum per Artaxerxem. Trecentesimo ad principes Christianos translatum imperium Romanum, ad Constantium, Constantinumque Magnum. Quadringentesimo anno à Christo cœpit diuidi, vel lacerari imperium Romanum, vnde alia noua regna orta sunt in Italia, Gallia, Hispania, Africa, Asia, Anglia. Anno 500. Occidentis Romanorum imperium exstinctum vsque ad Carolum Magnum, & contractum in Constantinopolitanum seu Græcorum. Anno sexcentesimo, Mahometis orta à fide declinatio, simul & Sarracenorum viguit impietas & horrendum imperium productum est. Anno septingesimo, Sarracenorum, Arabum, Turcarum, Maurorum, noua siue diuersa regna, quæ habuerunt suos principes dictos Caliphas seu Sultanos, in India, Asia, Syria, Ægypto, Libya, Africa, Asia, in insulis maris mediterranei, Oceani, Æthiopici, Indici, Atlantici. Anno 800. imperium nouum occidentis per Francos, septentrionalibus gentibus salutare, & Christi prænuntium. Anno 900. imperij occidentis è Francis ad Langobardos translatio sedi apostolicæ diu luctuosa. Anno 1000. noua regna Poloniæ, Vngariæ, Boemiæ, & septentrionalium populorum. Anno 1100. noua regna occidentalium Christianorum, præsertim Francorum in Asia, Syria, Iudæa, & alibi. Anno 1200. nouum imperium & barbaricum gentis Tartarorum cum Indicorum & totius Orientis magna regnorum calamitate. Anno 1300. nouum seruile & ferunt imperium Othomanorum siue Turcarum. Anno 1400. nouum imperium Tamberlanis Scythæ, quod feritatem Turcarum aliquantũ repressit. Anno 1500. noua imperia Sophi in Perside: Lusitanorum, & Hispanorum in Indijs & nouo orbe. Quid futurum sit hoc proximo centenario imminente asserere non possumus: verum calamitates, clades bella in regno Galliæ, Hispania & alibi, seditiones sæuientes nescio quid noui moliri aut parturire mihi videntur. Mirabilis omnium rerum vicissitudo, nunc in melius, nunc in peius per seculorum currentia tempora: omnia vbi peruenerint ad summum, descendere opus est, & vbi ad ima peruenerint cum subsistere ibi diu non possint, necesse est ad superiora resurgere, veluti respirantibus paulatim attritis viribus & rebus publicis dirutis malorum suorum causam, sed tarde agnoscentibus. Audiui à senibus cum iuuenis essem, quod dehinc ex parte in vita obseruaui, centum annis populum syluas persequi & exscindere: centum postea annis syluas populum excludere. Causam enim exquirendo inuenisse mihi videor, quod post sæuissima bella, post diutinas & continuas hostium excursiones, ciuitatum & oppidorum subuersiones, arua à colonis relinquuntur, cultura non potest exerceri, metu & paupertate coacti mutant homines sedes, alij moriuntur, nemo audet ibi cõmorari, sic deseruntur loca, se recipientibus in tutiora, & fertiliora, & pacata hominibus, interim dumeta, arbusta, nascuntur, adolescunt, & quæ erant fertilia arua in horridas syluas transeunt. At vbi desinit bellorum metus, non statim incolæ redeunt: remanet enim adhuc solitudinis horror, metus, ne iterum quod passi sunt experiantur, & quamdiu memoria hæc durat, animus ad excolendum non est integer, donec ab illis geniti, qui calamitates patrum non viderunt, audent quæ parentes negligebant: & sic ad purganda loca paulatim & colenda accedunt. Vbi autem purgauerint, squalida & infertilia, quod non nisi multo tempore fit, fertilib. satis, abundantiaque rerum gaudentes, superbe viuunt, potestates spernunt, bella mouent, vnde & aliud verissimum, quod causam mutationi rerumpublicarum vt plerumque dare solet, per conuolutiones seculorum diuitiæ superbiam generant: superbia generat rixas, & bella producunt paupertatem: ex paupertate pax nascitur, & humiliatio, ex pace diuitiæ, rursum ex diuitijs superbia: ita rotatio est continua humanarum rerum in principatib. Post

clades

clades etiam maximas bellorũ raritas est hominum, illis vel gladio, vel miseria bellica, valde dimiautis: in pace vero rursum, sed non nisi cum tempore nascuntur plures, & adolescunt, quare & tunc iterum bellandi, & quærendi oritur cupido, seu licitis, seu illicitis modis. Innascuntur in rebus publicis ita homines superflui, seu otiosi, qui nouas res agitant: non secus quam in corporibus humanis ex nimia satietate nascuntur mali humores, qui temperamentum turbant, morbos inducunt, & mortem minantur, nisi sanguinis missio fiat, qua separetur malus a bono, putrido, vel corrupto: cuius etiam exemplo in corpore ciuili, vt in indiuiduo physico, nasci quoque videmus malos ex nimia satietate, & ex alijs caussis, qui veluti mali humores turbant, & ægrũ reddunt totum corpus, quod ideo eget sanguinis missione, quam summus medicus vt bonos conseruet, Deus inquam permittit ab hostibus inferri, vt tollantur a republica, & separentur à bonis. Hæc porro successionem desiderant temporis, neque facile nisi per centum annos talem actem mutationem, & alterationem admittere possunt, si consideremus rationem naturalem, & naturæ ordinem humanæ generationis, etiam non immorantes stellarum fatis, seu mathematicis dogmatibus. Consideremus hæc, vel pingui minerua, & demus punctum centenarij exempli caussa in nostro anno millesimo quingentesimo nonagesimo primo, qui viuunt vbi sæuiunt arma, vbi nihil colitur, & seritur, vbi fames maximam partem populi consumsit obsidione, & aliam partem aliquam saltem sedibus expulit, & aliam inopem & vexatam reliquit, iam vsque ad quinquaginta vel sexaginta annos memoriam retinebunt certam: & qui inde generabuntur & à parentibus quid factum fuerit vestigijs imo cladib. adhuc recentib. & apparentibus cognouerint, illi autem antequam similia audere possint, vel contemnere metum, vel antequam corpore sint valido saltem centesimum impletum vel proximum exspectare, vero simile est annum.

3. Constituerunt antiqui vitam hominis esse centum annorum longissimam: & ad illud spatium quoque reduxerunt legatum vsusfructus ciuitati vel reipublicæ, verba sunt Gaij ad edictum prouinciale *a*, *vnde sequens*, inquit, *dubitatio est, quousque tuendi essent in eo vsufructu legato municipes? & placuit centum annos tuendos esse: quia is finis vitæ longæui hominis est.* *b* Hoc seculum Varroni & festo dicitur, quamuis seculi diuersa fuerit in numero annorum controuersia, de qua agit Censorinus. *c* Quo etiam loci inquit, *Qui centum annos vita longiori donarunt, vt tradunt apud Hetruscos priora secula centum fuere annorum, & quod multos fuerum ciuium ad hunc numerum ætatem produxisse vident* (quamquam & Ægyptij ponant tres progenies virorum in vnoquoque centenario annorum, vt refert Herodotus lib. 2.) *Adijci potest, quod Varro refert, Dioscoridem Astrologum scripsisse, Alexandriæ inter eos, qui solent mortuos conseruare hominem plus centum annis viuere non posse. Id cor humanum eorum qui integri perierunt sine corporis tabe declarare. Ideo quod multis annis pependit cor hominis, incrementa ætatis & diminutiones conseruent, & anniculi pendere duas drachmas, bimi, quatuor: & sic in annos singulos vsque ad quinquaginta accedere binas. Ab his centum drachmis atque anno quinquagesimo item decedere in vno quoque binas, ex quo perspicuum sit centesimo anno redire ad anni primi pondus nec longius posse produci.* Hæc eadem narrat Plinius lib. 1. cap. 37. Non negant tamen ijdem interpretes, mortem posse accelerari, vel aliquando vltra prædictum tempus accedere. nam & exempla longioris vitæ multa sunt. Quemadmodum & rerumpublicarum imperia & leges quoque potestatum diutius quam per seculum vixerunt & adhuc viuunt: verum tamen negandum non est, quin per singula secula innouationes tum in rebus, tum in personis & moribus non fiant, sed non forsan vno vel altero loco.

a l. vsus fructus. 56. de vsufr. & 7 P. ti. 1.
b idem repetitur in l. si vsusfructus municipibus. de vsu & vsufr. lege. lib. 33. P. tit. 2.
c lib. de die natali. c. 6. & 14.

De fato regnorum ex mathematicis, & cœlestibus caussis & cometis. Cap. VI.

Svnt qui contendant, regnorum & potestatum vicissitudines, ortus & interitus & durationem ad cœlestia corpora referri: & ideo eorum vim & caussam considerant ex calculo illorum. Existimarunt itaque cometas prænuntiare regis, & regni interitum, si elongetur à sole 11. signis, vt si effulserit in cardine regni alicuius, interibit rex vel magnus quispiam in eo, secundum Ptolomæum *d*. Adstipulatur Ludouicus de Regijs. *e Mutantur*, inquit, *regna per cometarum apparitionem in signis regijs, dum mouentur motu sensibili, de vno signo in aliud, & magis dum vna complures in vno anno erunt. Nam nunquam eueniunt sine magna mutatione regnorum illius climatis, in quo apparuerunt.* Et Mizaldus *f Obserua*, inquit, *in fatali regum exitu, si cometa sit in constitutione Ptolomæi & vnum quempiam locum regiæ natiuitatis teneret, quæ Græci dicunt κλιμακτηρικὸν, vel ἀφετικὸν, barbari illegialia. Secundo, si cum dominante illis stella exarserit, aut perniciosus planeta mortis testimonium in regis*

d aphorismo 100.
e In Astrolog. aphorismo 137. & 98.
f lib. 2 Cometographi. c. 9.

regis genesi habens iuxta peragrationum artem progressum fecerit: vel de quadrato oppositione radio loca illa absque vllo beneficarum stellarum præsidio violenter pulsauerit. 3. consulenda eclipses, num cum superiorum planetarum coniunctionibus, si quæ fuerunt, vel futura sunt, conspirent. 4. obseruandum qua hora crinita apparere incipiat: dehinc locus signi in qua stella: dehinc eleuanda cœli constitutio: & notandum qua in parte cœli erit οἰκοδεσπότης, vna cum eclipsi præcedente, vel quadrantis anni moderatore. Cometæ in orientali apparentes cardine, mane: aut in occidentali, vespere, ob locorum maiestatem, & prærogatiuam regis regni illius in quo fulserit, vel eius hospiti portendit mortem, vel insignem calamitatem: siue vir sit, siue fœmina celerius, si matutinus cum flamma, serius, si vespere splẽdens in occiduo proximo cardini, vel facilius octaua domo, illud portendit ei, qui est a thesauris vel consilijs regis auctoritatis præcipuæ, si in declinatu ab horoscopo nimirum 12. domo exoriatur, morbos mortesque partim nobilium, partim ignobilium, carceres multorum. Si caudam habeat, hæreticum vel proditorem in regem insurrecturum: item à domestico, si secundum consequentiam signorum: si ab occidente in ortum, ab extraneo: si sistat, bellum indicendum à prouincialibus, vel eadem aula educatis, vel ciuile. Color cometæ in superna parte minatur significationem septentrionalibus: in infernis, Australibus: in anterioribus, orientalibus: in posterioribus, occidentalibus *a*. Cometam signum laboris, & vastationis vocauit Sibylla *b*, vbi postquam descripsit futura sub finem seculi hominibus mala, addit signa malorum, & quod stellæ casuræ sunt in mare: & postea.

a secun. Mizald. li. 2. cometogra. c. 7.
b lib. 8. oracul.

Πολλὰ μὲν ἑξῆς ἄστρα καὶ ἀκτινόεντα κομήτην
Ἄνθρωποι καλέουσι τὸ ἄστρον σῆμα πόνοιο
Πολλοῦ ἐπερχομένου πολέμου καὶ δηϊοτῆτος.

Id est.

Sydera multa deinceps, & radiantem videbunt cometam, quam homines vocant stellam signum laboris, multique belli, & vastationis.

Manilius latius de istis cometis, & significationibus eorum *e*.

e li. Astronomic.

Nunquam futilibus excanduit ignibus æther,
Squallidaque elusi deplorant arma coloni,
Et steriles sulcos inter defessus arator,
Ad iuga mærentes cogit frustrata iuuencos,
Aut grauibus morbis, & lenta corpora tabe
Corripit exustis lethalis flamma medullis:
Labentesque rapit populos, totasque per vrbes
Publica succensis peraguntur fata sepulcris, &c.

Et paulo post.

Quin & bella canunt ignes, subitosque tumultus,
Et clandestinis surgentia fraudibus arma
Extremas modo per gentes: vt fœdere rupto
Cum fera ductorem rapuit Germania Varum.
Infecitque trium legionum sanguine campos:
Arserunt que toto passim minitantia mundo,
Lumina, &c.

Et paulo post.

Ciuiles etiam motus, cognataque bella
Significant, &c.

Lucanus etiam scribit, ante bellum illud sæuissimum visa.

Ignota, obscurasque sydera noctes
Ardentemque polum flammis, cæloque volantem
Obliquas per inane faces, crinemque timendi
Syderis, & terris mutantem regna cometem.

Pontanus rursum in Astrologicis.

Tu vero quod decernit Mauortius ignes
Infelix cœli sydus, quod nuntius Arcas
Hoc dirum in primis statues signare cometem.

2. Siquidem omnes fere Mathematici cum Ptolomæo consistunt, quæ tribuuntur naturæ stellarum Martis & Mercurij, tribui generaliter cometis, quod est totum violentum, sæuum, exitiale, mortiferum, cruentum, incertum, varium, mobile, bella, æstus, procellæ, & quæ inde sequi solent, furorum, turbarum, suscitationes.

3. Cometarum autem causas statuere videntur luminarium Solis & Lunæ ecclipses, si habeant hospites vel dominatores Martem vel Mercurium, ob retorridam vtriusque naturam. Et ita ex cometis, æstus, aquarum inopia, bella, venti, pestes, sterilitas, annonæ, & similia significantur. Albumazar autem negat, solum Martem id posse, nisi & præfuerit annis, & illorum quadrantibus, in quibus ecclipses contingunt, vel si superiorum planetarum cõgressibus ipse dignitatem ademerit & radios, & eius radij pulsent terrea signa vel aerea vel ea possideant, Lunam in Geminis, Libra, vel Aquario degente, à Marte medij cœli Domino potentissime irradiata: quod probatur inquit Mizaldus *d* modo in annua mundi conuersione, Iouem Saturnumue opposito vultu videat.

d li. 1. cometographia c. 7.

4 Qui ista pericula imminentia per cometarum præsagia excusserunt, cum superioribus illorum considerandum dicunt locum, colorem, formam, tractum, tempus durationis, locum obseruandum, non solum per se, sed etiam ad Solem. Quod pertinet ad se & maxime, in quo signo zodiaci cœpit & delapsus est cometes, cui adijci potest & consideratio eorum signorum, per quæ ambulauerint & defecerint. In Ariete existentem cometem dicunt

dicunt mala damnaque ac seditiones minari gentibus Orientalibus, Assyrijs potissimum ac Chaldæis. *In Tauro*, Septentrionalibus & & Occidentalibus. *In Geminis*, impuras incestasque libidines stimulare & religiones labefactare. *In Cancro*, minari magnas rerum mutationes, iuris oppressionem, principum erga plebem indulgentiam, & pestilentiam. *In Leone*, infestationem ferarum, periculum frumento, fructibus, arboribusque, vermiculationis & rubiginis. *In Virgine*, regum ac principum ministris & familiaribus, carceres, exilia, & alia mala. *In Libra*, latrocinia, obsessiones viarum, solicitudines, mentium anxietatem. *In Scorpione*, violenta concilia, dissidia superba, rebelliones, & proditiones. *In Sagittario*, vastationem studiorum & eruditionis, & eorum cultoribus iurisconsultis scribisque potissimum, contemtum, variasque aduersitates. *In Capricorno*, incestam Venerem commouere, in meridianis plagis. *In Aquario*, tumultus, cædes, ac populationes. *In Piscibus*, lites, discordiam inter propinquos & amicos, & bella. Cum illis exquirunt dominantium stellarum naturas, vt Martis, Mercurij, Saturni, &c. Locus respectu solis consideratur: nam si planetæ fuerint, vt ait Ptolomæus, Orientales, effectus erit celerior, sin Occidentales, tardior: multum etiam & referre putant obseruare locum cœli climaque.

5. In colore sanguineum & rutilum, existimant propter intensas Martis vires bellorum grauissimos casus adferre. Pallidum splendescentem ac lucidum, magis pestilentiam, famem, occulta odia & insidias.

6 In forma considerarunt Arabes, cornutos cometas Mercuriales cẽseri, quas regum mortes & bella volunt portendere. Martios vero rutilos, longam post se caudam trahentes, bella, dissidiaq; potissimum Assyrijs, Arabibusq; minari. Venereum vero cometem dicunt passo quasi capillo apparere & sparsum vt nubẽ, radijs longissimis protensis, mutationem legum & institutorum & nouarum rerum cupiditatem immittere, quem aiunt & raro cerni: si quando autem conspectus sit duodecim signa peragrare, Ioui peculiarem cometem dicunt purissimum, & claritatis summæ, qui prænunciet fertilitatem & fœcunditatem, Saturninũ dicunt cœruleo colore subnigrum, cuius generis dicunt Pogonias. Pulcros autem cometas solares dicunt, diuinam quandam effigiem includentes, qui regum potentumq; opes vitamque destruere soleant, & efficere rerum commutationem, sic tamen vt plerunque in melius conuertantur. Dicunt & alium cometem non longe à Sole discedere vnquam, & interdiu cerni tetrum aspectu, cui nulla sit præsidens stella in cõmissura absidum, seu in cauda Draconis, & hunc fruges interficere & sterilitatem inducere, terris regnisq; orbitatem creditur. Ponunt & alium generari in capite Draconis densum, atq; interdum oblongum & teretem, quem nominarunt perticam: cuius dicunt significationes esse siccitatis & penuriæ, variate autẽ prout iungitur vni ex planetis quinque, vt Lunæ, Mercurio, Marti, &c. vltimum genus raro apparere aiunt quem Ioui tribuunt, nempe cometem liuido & cinericio colore densum, ex quo nonnunquam radij supra infraque extendantur, cui subijcere effectus horribiles, inopiam, mortem senum & in auctoritate exsistentium, graues hyemes, legum regnorumque subuersiones. Iubent quoque considerari tractus, in quos coma velut nutet & inclinetur, quod illo fere effectuũ maxima vis tendat. In durationem quoque iudicium transferunt. Nam si diu cometes se inspiciendum præbuerit, vehementiores & diuturniores effectus exseret: sin modico tempore leuiores & breuiores. Hic apponunt spissitudinem aut exilitatem illius. Superioribus omnibus assentitur Plinius.a a lib. 2. c. 25.

7. Refert euentuum cometarum quædam exempla Ioachimus Camerarius, *lib. 2. de ostentis & Plin. lib. 2.* Iulius etiam Obsequens libro de prodigijs, & alijs, quorum hic quædã subtexemus quæ mutationes regum rerumq; publicarum & populi præsignarunt. Ante pugnam qua ad Salaminam & Artemisium Græci deleuerunt classem ingentem Xerxis, apparuit cornuta stella, quam κεράτιαν dicunt, quæ præsignata cladem illam & crudelissimũ bellum, in quod Xerxes de regno armauerat septingenta millia, & trecenta millia de auxilijs, & nauium decem centum millia. b b vt scribit Iustin. in 2. & Herod. in 7. qui addit & solem defecisse ante.

8. Visæ trabes quas Græci docos vocant, cum Lacedæmonij classe victi imperium amiserе Græciæ. c c Plin. li. 2. c. 26.

9. Cum rex Philippus Macedonum Græciam quateret, & libertate priuare dolis & viniteretur, Olympiadis centesimæseptimæ anno tertio, incendiũ apparuit sanguinea specie in cœlo, ad terram cadens, Plin. d Post mortẽ Demetrij Syriæ regis, qui victus & vita & regno priuatus fuit relictis liberis, Demetrio alio & Antiocho, fulsit cometes, & suppositiitius rex Alexander regno potitus: & eo expulso, Demetrius: isq; mox in Parthorum venit potestatem non sine ingenti populi clade. d lib. 2. c. 27.

10. Ante bellum Cymbricum, faces in cœlo emicuerunt, soles plures die Luna

visa cum stella, noctu hiatus in cœlo, clypei & flammæ.

11. Sub bellum Italicum & ciuile Marij & Syllæ, faces, clypei, globiq; ignei apparuere.

12. Post mortem Iulij Cæsaris, cum Octauius principatum acciperet & ludos ei consecraret stella crinita per septem dies cótinuos infulsit, exoriens circa xj horam, *a* quod signū iucundum Augusto fuisse ait Plin *b* verum certe illi, sed habuit mutationem reipublicæ Romanæ, quæ libertatem & statum, quem oppresserat Iulius Cæsar tyrannice, tunc sponte delatum per decem annos singulos primum, in perpetuum deinceps amisit.

a Suet. in Iul. Cæsare c. 88.
b lib. 2. c. 25.

13. Ante triumuiratum Octauij, M. Antonij & Lepidi, dissidiorum & bellorum prænuntius visus cometa, & faces multæ in cœlo. *c*

14. Tempore D. Claudij Cæsaris, exorta est crinita stella, quam cometem dicimus, quam breui secuta est mors eius, & infandissimi Neronis successio & crudelitas *d* Rursumque eodem Nerone imperante, vt idem refert, *e Cum stella*, inquit, *crinita quæ summis potestatibus exitium portendere vulgo putatur oriri cœpisset, is nobilissimo cuiq; exitium destinauit, atque postea* cap. 37. refert, secutas cædes passim multorum, & cap. 38. vrbis incendium per eum factum. Sunt quoq; secutæ atroces in Christianos persequutiones, defectiones Galliarum, & alia plura.

c Dio Cass. li. 45 hist. Iul. Obsequens de prodigiis c. 128. qui addit & tres soles apparuisse etiam.
d Suet. in D. Claudio. c. 45.
e In eo. c. 36.

15. Honorij & Theodosij principatu, & Sol defecit, 14 Calend. sextilis, & cometa visus est vsq; ad mensem Septembrem, vt ait Hermanus Contractus in Chronico sub Zozimo Papa, Luna offuscata, cœlum ardeti visum: postea paulo fluxit Tholosæ riuus sanguinis, vt habetur in fasciculo tempo. an. 434. quando Barbarorum incursionibus discerptum fuit Romanorum imperium, & orbis terrarum repletus sæuissimis tumultibus. Tuncq; Galli rempublicam constituerunt expulsis Romanis, Alarico res in Italia tunc gerente. Zozimus libro sexto Sub Marciano postea anno Domini 452. cum terræ motibus pluribus, excanduit cœlum, & factum est rubeū ab Aquilone vt ignis, intermixtis per igneum ruborem clarioribus lineis in hastarum speciem deformatis, Luna offuscata, & cometes apparuit. Post statim Attila Hunnorū rex Vualameris Ostrogothorum regis, & Ardarici Gepidarum regis, & aliarum Aquilonarium gentium auxilio à Pannonijs egressus, inuasit imperium Occidentale, Galliasq; cum maxima crudelitate: cum quo pugnatum in campis Catalaunicis conserto prælio à patritio Romanorum Ætio, Merouco Francorū rege, aliarumque gentium copijs militaribus: cæsaque ibi sunt centum octoginta millia pugnatorum. Sigibertus in anno 453. Hic erat Attila, qui propter immanes in tota Europa populationes, flagellū Dei dicebatur *f* Mox ante amissionem Italiæ, & Occidentalis imperij interitum, Rauennatensesq; successiones, & ominosum Augustuli nomen, orta multa prodigia, inter quæ & cometes memoratur. Mortuus paulo post Attila, & aliunde fundamenta Venetiæ sibi gesserunt. Circiter 613 annum salutis humanæ, cometes per mensem apparuit: Tum Cosroes Persarum rex Hierosolymam diripuit. Decimotertio anno imperij Iustiniani cometa in Sagittario visus, in Italia cū Gothis bella gesta, & à Narsete auxilijs Langobardorum exstincti. Anno 838. apparuit cometes in signo Libræ, eo anno Normanni, Vualchaum vastarant insulam, & tributum exegerunt. Sigibertus. Et anno sequente, Ennicus Arista, vnctus est & appellatus rex Nauarræ primus, & ab eo successores *g* Ante mortem Lotharij regis fratris Ludouici Imperatoris, circa annum 868. terræ motus factus, cometes apparuit, & post mortem eius Carolus frater eius regnum inuasit. Quemadmodum anno 840. quarto Nonas Maij, hora ante nonam deliquium Solis fuit, & Ludouicus Imperator pater Ludouici alterius Lotharij Caroli & Pipini fratrum, mortuus, quo tempore mox inter fratres acerbissimum bellum de participatione regni excanduit cum populorum maximis calamitatibus, donec Ludouico Germania, Lothario Imperatoris nomen & Italia, Carolo Galliæ contigerunt. Herma. Contractus in Chronico. Prior apparuit in signo Arietis, & postea solus Lotharius imperium vsurpauit: alter qui præcessit maximam cladem belli ob dissensionem regnorum, apparuit in signo Aquarij, Sigibertus in Chronographia. Anno 1066. cometa stella visa est, vt scribit, Marianus Scotus *h* qui eo tempore vixit: & addit eo anno Araldum, alijs Harduicus, regem Normanorum, mille nauibus venisse in Angliam regnandi causa mense Septembri & occidisse Eboraci 1100. sacerdotes Interim & regem Anglorum alium Araldum superuenisse, & eum cum suis oppressisse, & rursum quoque eo nauigasse manu armata Francorum Guillielmum nothum Normannum, & hunc quoque Araldum cum suis trucidasse. Anno sequen. duos Papas creatos: hocq; tempore Turcæ Mesopotamiam, Melitenem, Ciliciam, Cappadociam, Cœlo Syriam vexarunt, & subactis regionibus Asiæ, sibi ibi sedes delegerunt: vt scribunt Zona. & Cuspinia-

f Bonfid. li. 3. deca. 1. Callimac. in Attila. Blondus 1. deca. li. 2.
g Vasæus in Chronico Hispaniæ.
h lib. 3. Chronica. 6.

spinianus. Sub annum Domini 1274. Wernerus in fasciculo temporum in sexta ætate, cometam ait visum, quem plura mala significasse cõstitit. Nam Tartari inuaserunt imperium Constantinopolitanum cum hominum multa strage. Sarraceni Tripoli capta, nomē Christianorum ibi deleuerunt. Idipsum fecit de Acona ciuitate Sultanus, & de quindecim alijs ciuitatibus, in quibus Christianorum occisa tercentum millia propter diuersitatem mentium, & aliæ clades sequutæ ex bello inter Pisanos & Venetos crudeles ob Cor yræ insulæ dominium. Anno Domini 1404. mense Majo, cometa apparuit, & mutatio regni facta mense Augusto, & Berengarius Italiæ regno pulsus per Ludouicum filium Bosonis, qui etiam Imperatoris nomen sortitus: quod non accidit nisi cum multis Italorum cædibus. a Ante in anno 1394. Vuernerus in fasciculo temporũ ait apparuisse cometam, dictum fuisse verum, cum coma & radijs sursum erectis, capite deorsum pendenti, signum pessimum dictus ab Astrologis, & quia non mane, sed tempore vespertino apparuit, significabat ea tarde euentura, quæ communiter minabatur: seculum mœrorum Franciæ, quæ ante florebat, non tantum in patria, sed etiam extra in Turcia, vbi plures miserabiliter in bello ceciderunt interfectis plus quam centum millibus Christianorum anno 1396. Anno Domini 1301. tempore Philippi pulcri regis Francorum, stella cometa visa est, quæ ante natiuitatem Domini post occasum Solis apparuit, & ante mediã noctem occidit, comam fundens ad Oriẽtem, visa per noctes quindecim, quem secuta est infelix pugna regis contra Flandrenses, in qua multa millia nobilium & militum amisit. b Anno 1314. cometes apparuit versus Aquilonem, & quasi in fine Zodiaci, & signo quod dicitur Virgo, & durauit per sex hebdomadas, vt scribit Paulus Longius Cygneus monachus Bozauiensis in Chronico Cicizensi: contigit autem vacasse eodem anno sedem pontificiam mortuo Clemẽte VII. Imperij thronum mortuo Henrico VII. & Francorum regnum mortuo Philippo Pulcro.

a Reginoli. 2. Chronic.

b Siffredus Presbyter li. 2. epitomes historiæ.

16 Anno Domini 1337. cometes quatuor mensibus apparuit, & antequam exstinctus fuisset, alius emicuit. Hunc cometem Vuernerus *in fasciculo temporum* in eo anno, dicit vocari ab Astrologis candelam rotundam. secuta pestis ingens, eodē sanguis, paulo post bellũ grauissimũ inter Gallos & Anglos. c Galli Hispani & Vngari. pro Neapolitano regno pugnarunt. Petrus IV. rex Aragoniæ obijt, citatus in sexagesimum diem ad tribunal Christi, à procuratoribus ecclesiæ Tarraconensis, quod eius patrimonium vellet tyrannice vsurpare, vt scribit Vasæus in Chronicis Hispaniæ. Eodem vel paulo post tempore, sub Ludouico IV. Cæsare in plerisque vrbib. Italiæ noui tyranni orti, qui postea ducum & Marchionum titulis, indulgentib. pontificibus se cohonestarunt. d Post paucos etiam annos, secta flagellatorum & noua viuendi forma orta per vniuersum fere orbem Christianorum, cursitantibus gregibus hominum & mulierum nudis vmbilico tenus corporib. ambulantium & flagellãtium sese, diuinam clementiam miserabilib. vocibus implorantium, quæ exstincta tandem & pœnis coercita sub annum 1341. cum hæreses immixtæ inuentæ fuerunt in tanta superstitione. e

c Poly. Virg. li. 19. hist. Anglicæ Paul. Æmil. lib. 8.

d Chromerus li. 12. de rebus Polonicis.

e vt scribunt Herburtus li. 10. c. 6 Volat. & Albert. Crantz. 8 in Vandalia li. 8. c. 28. & alij.

19 Anno 1399. visæ fuerunt tres caudæ magnæ ignitæ cometarũ, prope Ysenach Eodem anno rex Angliæ fuit miserabiliter interfectus, & dux de Monte cũ magna militia captus: magnæ discordiæ inter duces Gueldriæ, Brabantiæ, & Iuliacensem, in qua multi fuerunt capti & occisi. f Cœpit & ab eo anno imperare apud Tartaros seu Barbaros Tamerlanes, quem Demetrius Moschus Themireuthlum, Græci Temirem vocant, ex latrone homine priuato factus Imperator, dictus & terror mundi, & flagellum Dei: Qui Turcas profligauit, & mira celeritate Iberiam, Albaniam, Armeniam, Persiam, Mesopotamiam, Ægyptum, intra tres annos vastauit, dicens se esse Dei iram, quæ deprauati seculi mala vlcisceretur. g Et contra hunc infeliciter conflixisse cum multarum nobilium & militum cæde Polonos & Germanos duce Vitoldo, scribit Herburus. h Postea & anno 1400. depositus ab imperio Wenzeslaus tanquam dolosus & negligens, & facta imperij minime curans, per electores habitis pluribus conuocationibus regum Franciæ, Angliæ, ciuitatum Italiæ, & principũ Germaniæ: subrogato in locum eius Ruperto, seu Roberto duce Bauariæ. i Alius fœtus prædictarum crinitarum eius anni 1399. quod paulo post & sub idem tempus ortæ sectæ in religione Christiana Hussitarum, Adamitarum, & Orebitanorum, seu Orphanorum in Bohemia, Albatorum in Italia, k Bohemica hæresis multiplex. Adamitæ cum mulierib. incedebant sine pudore pudenda ostendentes. Fecit autem pauor metusve iræ Dei, initium abbatibus apprehendentibus Dei vindictam imminentem. Nam quidam primum ex Alpibus descendens cum vexillo crucis & alba veste, ingentem omnis ordinis sexus ætatis cateruam secum specie religionis traducebat,

f Idem vt habetur in historia Erphesfordensi Anonymi scriptoris de Lantgrauijs Thuringiæ c. 141.

g vt scribit Chalcocondylas li. 2. & 3. de reb. Turcicis Æneas Siluius 2. li. 2. descriptione terræ.

h lib. 12.

i vt habetur in d historia Herphesfordensi c. 142.

k Æneas Syluius in hist. Bohemica c. 35 41 & 43. Bonfin. deca 3. li. 2 Poly. lib. 7 de inuentoribus cap 5.

quos in Italia Bonifacius Summus pontifex eius nominis IX. compressit, eorum duce supplicio affecto. Et Platina dubitat in eius vita, num isti Albati fuerint superstitiosi an boni, an vero sint inuidia Bonifacij oppressi, metu ne presbyter eorum dux ambiret pontificatum quem ideo inquit prehensum igne comburi cura it. Certe & Platina & Polydo. Virgil. & Bonfinius, in supradictis locis citatis, nihil aliud de his albatis referunt, quam quod per religiones currerent, crucem præferentes, hymnos cantantes, noctu eo loco quem sors obtulerat, quietem recipientes. Quid iudicem ego de illa societate an bona malaue fuerit, nihil profero, hoc vnum dicam vt prosequar institutum, repentinum timorem, nec tantum panicum & inanem, sed religiosum, potuisse animos talium excitare, quemadmodum antequam tumultus orirentur Catilinarij & coniurationes apertæ in medium prodirent, & ante cædes principum, & ciuitatum rebelliones, scio albatas has supplicationes per Gallias cateruatim factas, & in Lotharingia frequentes quibus & interfui, sed tamen vt qui similia contigisse legissem, non caruit apud me omine futuræ horridæ cuiusdam tempestatis, qua & Gallia & Lotharingia & aliæ proximæ nationes diuexantur & iam multo fuso sanguine diuexarunt. Vidi adhuc occultatis armis gregatim, pagatim, ciuitatim, omnis generis sexus ætatisque per campos, ciuitates, cruce præcedente & vexillis sacris, imo sacra eucharistia delata, ab vno in alium locum per quinque, per nouem & plures leucas cantando sacros hymnos peregrinari albis vestibus vestitos: & si interrogasses quorsum & vnde hæc trepidatio & deuotio, nullus fere aderat, qui quod certum, vel causa responderet, sed vnus alium veluti incerto pauore ad similem religionem & actionem prouocabat. Iam ferebantur visiones cœlestium meteororum. Terror in summa loca omnia repleuerat, & decretum Dei videbatur in animis vindictæ futuræ insidere. Vnde neque forsan hoc erat vitio dandum albatis Italiæ, ad quos crinitarum apparitiones, arma Turcarum & Scytharum peruenerant, dum & viuentium mores dignos animaduersione considerabant, nec amplius de terra, sed de vita relinquenda cogitandum sibi forsan persuadebant, vel supplicationibus prouocandam misericordiam Dei & iram à patria saltem auertendam publicis precibus non inique censere & iudicare poterant. Sic Pindarus in Nemeis admonet, non oportere fortibus etiam viris vitio verti, si fugiant in huiusmodi tumultu. *ἐν γὰρ δαιμονίοις φόβοις φεύγοντι καὶ παῖδες Θεῶν. In diuinis enim terroribus fugiunt & filij Deorum.* Dedit enim Deus significationem dilectis suis vt fugiant à facie arcus. Sed pergamus.

17. Ante Constantini Magni mortem, vt ait fasciculus temporum, apparuit Crinita seu cometa inusitatæ magnitudinis, quem sequuta infinita mala potissimum in persecutione ecclesiæ & Christianorum, & succedentibus tribus filijs Constantino Magno disparis virtutis, status reipublicæ & ecclesiæ varijs tumultibus conquassatus est, & Arriana hæresis instaurata. Sed & per Saporem in Persia impulsoribus magis & Iudæis decimatertia persecutio crudelissima in Christianos coorta, vt ait Sozomenes *a*. a *li. 2. c. 8. Ammia. Marcelli. lib. 25.*

18. Refert Wernerus *b* anno 1472. circa festum Agnetis, transiuisse super Coloniam in opposito Libiæ cometam, & caudam longam quasi graduū triginta misisse ad Occidentem: & in festo S. Blasij stetisse in Ariete, & caudam misisse ad Pleiades versus Orientem, vagam nimis, albam, quandoq; & flammeam & valde crinitam. Sequuta bella epidemia in pluribus partibus æstatem feruidissimam, Carolum ducem Burgundiæ multas strages vbique edidisse, subuertisse vrbes, & anno 1473. inuasisse & possedisse Gueldriam & Lotharingiam, eosque ducatus possedisse, donec in obsidione ciuitatis Nanceiæ occubuit, anno Domini 1477. 5. Ianuarij. Sub idem tempus Mahometes 2. Imperator Turcarum XI. prosequebatur furorem contra Christianos in Oriente, vbi duo imperia Constantinopolitanos & Trapezuntium euertit, regna 12. Christianis ademit, cœpit ducentas vrbes: Chalcidem insulam, armis, & Scodram deditione Venetis ademit. Rhodum oppugnauit, Italiam capta Hydrunte inuasit. b *In prædicto fasciculo temporum, ætà 6.*

19. Quo tempore mutatus fuit status Romani Imperii, & electio Imperatorū per Gregorium V. vel X. cōcessa est Germanis in Germania, & post mortem Othonis, apparuerunt in aere faculæ ardentes interdiu & cometes. *c* Et rursum idem *d* refert anno 1531. apparuisse sub Libra in Germania cometem in Occidente, qui certe magnæ mutationis reipublicæ Christianæ fuit horribile signum. Tunc n. armata est fere omnis Germania propter religionis sectas Zuinglianorū, & Lutheranorū, ex quibus cædes nefandæ & sacræ religionis prophanationes protestantium. Heluetij pugnarunt contra Zuinglianos ter, & *e* terræ motu concussa Lusitania per 8. continuos dies. *f* anno sequente Turcę irrūpunt in Vngariam:

c *vt scribit H. Mutius in dicto. li. 14. Germanica Chronica.*
d *lib. 31.*
e *vt ait Surius in suo commentario h. storia.*
f *Idem Sleidanus lib. 9.*

riam: Anabaptistæ, Monasterienses furere cœperunt, & dimicare pro secta, vt iidem aiunt auctores, & Christiernus Danorum Rex propter tyrannidem regno pulsus.

20. Anno 1518. multis in locis Germaniæ visi sunt armati homines in aëre, & versus Orientem stella inusitatæ magnitudinis, quæ cruentos spargeret radios, & iuxta illa crux sanguinolenta cum vexillo per aëra volante, vt scribit Surius in eo anno, & ibi, & quæ sequenti anno acciderunt tristia Christianis exponit.

21. Cum mutauit Antiochia principes, & tradita est dominio Christianorum à Pyrrho Boanundo, cometa, qui regni mutationem præsignat, inter alia cœli sydera rutilabat, inquit Robertus monachus. *a*

a lib. 5. de Christianorum principum bello contra Turcas, in fine libri.

22. Finem imponere huic cometarum apparitioni cuperem, nisi me vndecunq; adhuc exempla obruerent, quæ cateruatim subeunt mentem, & quodammodo cogunt ex illis adhuc quædam in medium proferre vel inuitum. Sic ergo stella arsit per dies triginta duos, P. Africano & Lælio Conss. & cum Carthago obsideretur, & in captiuos Romanorum per Hasdrubalem barbaro more sæuitum, mox Carthago per Æmilianum diruta. Quo tempore & Cęre sanguinis riui terra fluxerũt, & Lauinij inter horam tertiam & quintam discolores circuli Solem cinxerunt, rubente linea altero, altero candida. *b* Anno Punici belli secundi, quatuordecimo, C. Seruilio Cepione Cn. Seruitio Gemino Coss, Anagnię sparsi primum ignes per cœlum, deinde fax incensa arsit, Scipio in Africa iuxta Vticam Pœnorum castra combussit.

b Iulius Obsequens de prodigiis, c. 79.

De fatis regnorum & principatuum ex Solis & Lunæ eclipsibus. CAP. VII.

EAdem fata regnorum putant quidã pendere à Sole, & ab eclipsibus Solis & Lunæ, vel inde mutationes cõsequi notabiles in illis locis, ad quæ eclipses diriguntur. Nam veteribus placuit, vt ait Macrobius, *c* Solem moderatorem esse ceterorum luminum, & stellis errantibus præstate: ipsarum autem stellarum cursus, ordinem rerum humanarum, vt quibusdam videtur, pro potestate disponere, vel, vt Plotino constat, placuisse significare, vt necesse sit, Solem, qui moderatur nostra moderantes omnium, quæ circa nos geruntur, fateamur auctorem. Fertur ab Herodoto, *d* Cleombrotus Anaxandridæ filius, Pausaniæ pater, reduxisse ab Isthmo copias ob eam caussam, quod sibi sacrificanti aduersus Persam sol in cœlo obscuratus fuisset.

c lib. 1. Saturnal. c. 17.

d lib. 9. in Calliope.

2. Gothfridus Viterbiensis, parte prima Chronicorum, videtur eius sententiæ esse, vt Sol compati existimetur cum hominibus, & ideo cum fuisse in sua creatione prima septies splendidiorem, quam nunc sit, & propter casum primi hominis, sex partes sui splendoris amisisse.

Septupla, inquit, lux Solis fuerat, quam Sol dedit olim.
Tũc vt Adam cecidit, cecidit pars multa nitoris,
Septima pars nunc est, sex periisse patet.

3. Vt non mirum videatur, si hodie quoq; ob scelera hominum aliquando obscuretur, & veluti abhorreat eorum actus, & merito rerumpublicarum impietatem subuertendam minetur: & saltem mutandam. Quemadmodum quo tempore abominandi Iudæi ingratissimi & inuidiosissimi, Dominum mundi, redemtorem totius humanæ naturæ, Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, Messiam promissum, & filium Dei, ex virgine incarnatum, crucifixerunt, Sol præter rerum ordinem consuetum, ne tantum scelus videret, se abdidit, & defecit, & futuræ desolationis Iudæorum in perpetuum prænuntius fuit, vltionem indicans acerbissimam de eorum republica futuram, quæ accidit sub Tito & Vespasiano. Monuit & Dominus *e*, *Surget gens contra gentem, & regnum aduersus regnum, & terræmotus erunt per loca, & pestilentia, & fames, terroresq; de cœlo & signa.* Et postea versicul. 22. & sequentibus: *Quia dies vltionis sunt, vt impleantur omnia, quæ scripta sunt: væ autem prægnantibus & nutrientibus in illis diebus, erit enim pressura magna super terram; & ira populo huic (Ierusalem) & cadent in ore gladij, & captiui ducentur in omnes gentes, & Ierusalem calcabitur à gentibus, donec impleantur tempora nationum, & erunt signa in Sole, & Luna, & stellis, &c.* Et idem Dominus admonens de fine vltimi seculi, & aduentu posttemi iudicij Christianos *f*, *Statim autem, inquit, post tribulationem dierum illorum Sol obscurabitur, & Luna non dabit lumen suum, stellæ cadent de cælo. & virtutes cælorum commouebuntur* g:

e Cap. 21. Diui & Lucæ, duob. locis, vers. 10. & seq.

f Matth. cap. 24. v. 29.

g Idem D. Marci cap. 13. vers. 24. & 25.

4. Gothfridus Viterbiensis in parte decima Chronici, narrat mira de vaticiniis Sibyllæ Tiburtinæ, & inter cetera, quomodo ætates per nouem Soles diuersæ formæ fuerint distinctæ, tanquam Sol esset veluti typus futurorum regnorum, atque per somnium omnibus senatoribus Romanis vnice huius vaticinij figuram apparuisse, quæ futurorum esset iudex. Plinius lib. 2. cap. 6. pluribus laudibus Solem extollit, vt mundi totius animum & mentem, principale naturale regimen, ac

 numen,

numen, lucis causam, temperantem vices temporum, & seruantem etiam mentes hominum, lumen ceteris syderibus fœnerantem, omnia intuentem, & omnia audientem, vt & Homerus ait. Dixerunt & mundi mentem Physici mundi cor. Macrob. *a* Quam gratissimum & salubre & vitale lumen sit Solis, docent vicissitudines qualitatum anni: vt quo plus recedat a nobis Sol, eo omnia destituantur virtute, quo magis accedat, viuificentur & germinent, & producant. Docent & tenebræ, quæ sunt priuationes visus Solis, vmbris intercedentibus. Docet & Luna, suis menstruis circuitionibus, & cuius etiam defectus insalubris est vitalibus rebus, & habet quendam horrorem. Ex quo & Galatæ, qui ductu Attali Regis transierant in Asiam, cum ad Phelecernum montem peruenissent, & defectus Lunæ accidisset, labores viarum graui & iniquo ferentes animo, vt qui sequentes in curribus vxores ac paruos filios haberent, notato hoc signo, minime se vltra processuros affirmarent. *b* Et defectum syderum quadrupedes omnes pauere, tradit Plinius lib. 8. cap. 54.

a lib. in somn. Scipion. c. 18.

b Vt scribit Polyb. lib. 5. historia.

5. Speculum regnorum quidam arbitrari possent Solem, quod in eo quodammodo adeo sculpantur vel effigientur regnorum & regum signa, & ex variatione futura, ad illum relate declarentur hominibus palam imagines. Iussu Iosuæ, dum pugnaret pro Dei mandatis aduersus Ethnicos reges, Sol stetit & Luna sine motu, donec fuisset consummata victoria. Et ita principatus Israëliticus firmatus, & principum & regum aduersariorum omnino imperium subuersum. *c* Wernerus Roleuuius Westphalus *in fasciculo temporum, in sexta ætate*, & in Carolo Magno, ait, Solem stetisse spacio trium dierum, vt Carolus vinceret.

c Iosua c. 10.

6. Cum tyrannice vsurpata imperia fuerunt, Soles visi sunt geminati, vt ante Antonij Lepidi & Octauij dissentionem ob imperium. M. Antonio & P. Dolabella Coss. inter cetera portenta stella per dies septem insignis arsit, Soles tres fulserunt, circaque Solem imum corona spicæ similis in vrbem emicuit, postea in vnum circulum Sole redacto, multis mensibus languida lux fuit. *d*

d Iul. Obseq. de prodig. c. 121.

7. Pro singulari iactabant Ægyptij apud Herod. *e* a primo rege Ægyptij vsq; ad postremum, nomine Sethonem, sacerdotem Vulcani, progenies fuisse hominum trecentas quadraginta vnam, & totidem interea pontifices, totidemq; reges: & ita intra decem millia trecentos quadraginta annos, negabant vllum Deum forma humana exstitisse. Et intra hoc tempus quater Solem præter consuetudinem fuisse ortum: bis quidem illinc exortum, vbi nunc occidit: bis autem, vnde nunc oritur, occidisse. Nec tamen sub hæc aliquid in Ægypto fuisse immutatum, nec ea, quæ ex terra, nec ea, quæ ex flumine ipsis proueniunt, nec quæ ad morbos, aut quæ ad mores pertinent.

e lib. 2. in Euterpe.

8. Libro vero 7. idem Herodot. refert, antequam Xerxes cum illo innumerabili exercitu, cum magna potentia à Græcis superaretur, cum Sardibus, vbi hyemauerat, ineunte vere, instructo exercitu, proficisceretur Abydum versus, Solem suam in cœlo sedem relinquentem, apparere desiisse, & cum nullæ nubes essent, verum serenissimus aër esset, pro die noctem exstitisse, nempe deliquium Solis.

9 Cum Agathocles Syracusarum tyrannus ex improuiso esset Africam aggressurus, in qua ingêtes strages edidit, defecit Sol prodigium miseriarum certissimum, quæ tandem & Afros, & ipsum, & suam sobolem pauco tempore subuerterunt. *f*

f Vt scribit Iustinus ex Trogo, lib. 22. & 23.

10. Plutarchus in Pelopida narrat, cum Alexander Phæreus tyrannus opprimeret ciuitates Thessaliæ, ipsæque ciuitates auxilium a Thebæis, & ducem Pelopidam postulassent, cumq; omnes paratissimi ad id essent, & iam iter ingressi essent, deficere ac obscurari Solem cœpisse, & totam ciuitatem obiectam caligine, & Pelopidas eos omnes territos ea visione, non censuisse compellendos, nec obiicienda periculo septem Thebæorum millia: quare seipsum solum cum trecentis amicis equitibus, qui sponte eum sequebantur, Thessalis tradidisse: verum & in pugna contra Alexandrum Pheræum occubuisse.

11. Quo tempore in Macedonia Thraces fuerunt subacti, plura prodigia sub C. Mario & C. Flacco Coss. apparuerunt, & cœlestia & terrestria. Inter cetera hora diei 3. Solis defectus lucem obscurauit, in Piceno tres Soles visi *g*. Anno Domini 747. vel præcedenti, secundum alios, Nonis Aprilis, die Dominico, Cordubæ hora 1. 2. 3. tres Soles miro modo lucentes, & quasi pallentes, falce lignea vel smaragdica præcedente visi sunt, & intolerabilis fames secuta. *h* Incidit in illud tempus priuatio regni Halderici ex gente Merouingorum, & diuisio inter fratres Caroli Martelli maioris domus Franciæ. Anno Domini 1170. Non. Septembribus, visi sunt in regione Occidua tres Soles duabus horis, & sequente nocte, tres Lunæ. Terræmotus sequutus est, quo ciuitates aliquot in Syria & Sicilia absorptæ sunt, multæ labefactatæ. *i* Et circa annum 1170 Saladinus Sarraconis filius, rex Sarracenorum, maiorem

g Iul. Obseq. de prodig. c. 103.

h Vt referunt Isidorus, Trithemius, Vasseus.

i Vt est in additio. ad Bedam lib. de naturis rer.

iorem Asiæ partem suo regno adiecit *a*, & ante Ægyptum. Atque *b* ait, terræmotum hunc contigisse 28. Iunij, anno 1170. circa horam diei primam, Tripolimque Phœniciæ collapsam, & in lapidum congeriem peruenisse ciuium commune sepulcrum. Eodem mense afflictas quoq; mirum in modum alias ciuitates, in Syria, Phœnicia. Cœlesiria, Antiochia. Et ad mare Gabulium, Laodiceam Neream, quæ nunc Alepa, Cæsaream, Hamam, Edessam, aliasq; ciuitates Asiæ.

a Goliel. Tyrius lib. 20. de bello sacro, c. 18.
b Cap. 21.

12. Tempore Clementis V. summi Pontificis, qui adeptus est sedem circa annum Domini 1306. Carpentoraci duo Soles visi, lucentes versus Occidentem, quibus prædixerunt Astrologi, futurum schisma, quod paulo post sequutum est. *c*

c Gervasius lib. de mirabilibus mundi, c. 65.

13. Postquam Tygrim amnem Alexander Magnus cum exercitu difficulter transisset, proficiscens ad subijciendos Persas, Luna defecit primum, & nitorem sui syderis condidit, deinde sanguinis colore suffuso, lumen omne fœdauit. Consulti Ægyptij vates, qui cœli & syderum peritissimi credebantur, quamuis scirent naturaliter Lunam deficere, cum terram subiret, & Sole priuaretur, affirmarunt, Solem Græcorum, Lunam esse Persarum, quotiescunq; Luna deficiat, ruinam stragemque illis gentibus portendi. *d*

d Vt scribit Q. Curtius lib. 4. de gest. Alexandri.

14. Dixerunt Astronomi, quadtipartitum genus constellationum esse, quorum vnum est igniferum, portendens aut incendia, aut exustiones: Aliud dicunt imbriferum, seu aqueum, cum inducit aut inundationes, aut imbres, aut diluuia: Aliud mortiferum, quod terræmotus cieat: Vltimum autem portentiferum, quod cometas, & nouos prophetas, sectas, & leges inducit, & nouos simul reges. Aiuntq; horum directionem radiorum, & ascēdentium, stellarumq; profectiones, quum ad loca definita peruenerint, mirabiles istos effectus inducere. Atq; Berosus in 16. Rege Assyriorum seu Babyloniorum, Spareto, sub eo, ait, propter istas coniunctiones contigisse miranda in orbe: quia tunc peruenisse profectiones omnes ad sua loca dicat, terræmotus, & duo noua regna cœpisse: nempe regnum Iasij Ianigenæ in Italia, Cecronis Athenis, finem accepisse Ægyptiorum reges, magnum in Thessalia diluuium fuisse, in alijs partibus terræ ex terræmotu incendium sub quodam rege Phaetonte, per Sparetum Phœnices & Syros subactos.

15. Eclipsin solis in nominatione Gordiani Imperatoris iunioris, eius mortem denunciasse ... creditum. Anno ab vrbe condita 705. Sol totus deliquium passus est, tempore, quo Pompeius Cæsarem in Macedonia fugiebat *e*. Anno mundi 3247. & duobus sequentibus, tres factæ sunt Lunæ eclipses, & Merodach Rex Babyloniorum, Assyriorumq; monarcha factus est, quemadmodum ante destructionem regni Assyriorum, quod translatum est in monarchiam Persarum. Accidit anno mundi 3385. Olympiadis quadragesimæ nonæ, anno primo, eclipsis Solis maxima, prædicta à Thalete Milesio, prænuntia belli inter Medos & Lydos, & postea etiam defecit regnum Assyriorum Astyage Medo per Cyrum post triginta annos capto.

e Dio Cass. lib. 42. histor. Rom.

16. Anno Domini 605. die quinta Maij eclipsis Solis facta est, noxq; subsequuta est grauissima pestis tribus mensibus, Iulio, Augusto, & Septembri: tuncq; visibiliter multis apparuit, quod bonus & malus Angelus per ciuitatem pergerent, vt ex iussu boni Angeli, malus Angelus, qui videbatur manu venabulum ferre, quoties venabulo ostium cuiuscunq; domus percussisset, tot de eadem domo sequenti die interirent. Fuerunt postea duo Reges mortui, Heribertus & Grymaldus. rebellarunt Vascanes in Gallia. Agatho Papa decessit. Hunni & Bulgares inter se prælia crudelia gesserunt. Sarraceni in Africam cum ingenti multitudine transierunt, Carthaginem ceperunt, & depopulati sunt. *f*

f Regino Chronicorum lib. 1.

17. Circa annum Domini 740. cum Carolus Martellus, auus Caroli Magni, magister aulæ regis Franciæ regnum vsurpās, diuisisset illud paulo ante mortem inter Pipinum & Carolomannum filios, vnde orta translatio regni a Merouingorum stirpe, in Sole & Luna noua signa apparuerunt, & stellis, nec non & paschalis ordo sacratissimus turbatus fuit. *g*

g Annonius lib. 4. de gest. Franc. c. 57.

18. Anno Domini 806. 4 Nonas Septembris, fuit eclipsis Lunæ existentis in 16. parte piscium, Sole exsistente in 16. parte Virginis, annoq; sequente 807. eclipsis facta Solis 3. Idus Februarij, stante vtroq; sydere in vigesima quinta parte Aquarij. Et eodem mense, 4. Kalend. Martij, iterum eclipsis Lunæ facta, & apparuerunt acies in cœlo miræ magnitudinis, Sole morante in vndecima parte piscium, & Luna in vndecima parte Virginis: & iterum 11 Kalend. Septembr. Lunæ facta eclipsis hora noctis 3. Sole posito in quinta parte Virginis, & Luna in 5. piscium *h*, cœperunt tunc mutari regna per Carolum Imperatorem. Bella crudelissima contra gentiles, & Sarracenos, Germanos, Sclauos, & alios. Fides Christiana vbiq; propagata, deuictis infidelibus & idololatris. In summa, nouæ leges, noua

noua regna, exstinctio idololatriæ, bella, seditiones, motus, omnia cruenta per plures annos Imperij Caroli. Ideo & sæpe renouatæ eclipses & Lunæ & Solis, vt anno 809. eclipsis Solis, eclipsis Lunæ, 8. Kalend. Ianuarij, & anno 812. Idibus Maij post meridiem Solis eclipsis.

19. Anno rursus 888. eclipsis Lunæ magna facta est, 16. die Octobr. & eodem mense eclipsis Solis, die 29. circa horam nonam. Sequuta est mors paucis post diebus Ludouici filij Caroli Balbi Imperatoris *a*. Eodem anno Italiæ nouum regnum ortum, primo constituto Beringario, quod tantum durauit per octoginta annos. Inuasit Burgundiam Boso, & se regem eius coronari fecit. Sequenti anno Nortmani ethnici Septentrionalem partem Angliæ occuparunt, dehinc Gallias inuadunt, sæuierunt passim in Christianos per Saxoniã, Lotharingiam, & Franciam. Guliel. Nagiar. *b* Sarraceni, Bulgari, fractis fœderibus, rebellarunt in Leonem 6. Imperatorem Orientis, & victi ab eo, *c* omitto reliqua eius temporis. Anno 944 Sol horribilem eclipsim passus est feria sexta, hora diei 3. quo die in Hispania Addaram Rex Sarracenorum à Rhadamiro Christianissimo Rege Gallitiæ superatus est, vt etiam in Italia apparuit cometa miræ magnitudinis, quem fames secuta. Eodem anno Romanus senior à filiis ab Imperio deturbatus est, & in monasterium missus, & postea ipsi filij eadem passi, à Constantino filio Leonis Imperatoris. *d*

a Regino lib. 2. Chronic.

b Helmoldus c. 7.

c Vt scribunt Zonaras tomo 3. & Cedrenus.

d Sigebertus in Chronographia.

20. Anno Domini Kalend. Octobr. 1093. eclipsis Solis facta est hora tertia, & draco visus est *e*. Hanc eclipsim quoque sequutæ sunt innouationes regnorum, & subuersio superstitionis & impietatis Mahometicæ in transmarinis partibus, & expeditio magna in Turcas prædicata & suscepta, anno 1096. militum sexcentorum millium, & Hierosolyma recuperata, quæ per quadringentos nonaginta circiter annos fuerat à Sarracenis occupata. Fuitque magna strages Sarracenorum, & plures ciuitates & regna Christianis cesserunt cum eximiis victoriis. *f*

e Vt notat Dodecinus in appendice ad Marian. Scoti Chronicam.

f De quibus Guliel. Tyrius, lib. de bello sacro, Fulcherius, Blondus, Platina, Paul. Æmil. & alij.

21. Anno 1133. 4. Nonas Augusti 27. Sol obscuratus est 7. hora diei, & tenebræ factę sunt, ita vt stellę in cœlo apparerent, postquam redisset Lotharius 2. coronatus vel consecratus Imperator ab Innocentio 2. Pontifice Max. Idem Dodecinus eodem anno & Sigebertus: quam eclipsin secutum est schisma, creatis antipapis contra Innocentium 2. etiam mortuo Anacleto primo antipapa, post cuius mortẽ creatus in schismate alius, Victor quartus dictus *g*. Anno Domini 1197. Solis eclipsis adeo magna, vt stellæ per diem visæ sint, tanquam in nocte, prid. Non. Sept. 12. in mense sequenti Balduinus Rex Hierosolymorum à Saladino captus, & Hierosolyma amissa. Anno 1530. 20. Martij eclipsis Solis tetra, & indictus Augustam conuentus, & Protestantium confessio Carolo 5. Cæsari exhibita. *h*

g Vt liquet ex Platina & Onuphr. in pontific.

h Sleidanus lib. 7.

22. Sed & vt in genere complectamur ea, quæ tribuuntur necessitati fatorum, vt dicũt, cœlestium, adduci potest, quod Ecclesiastes ait cap. 3. v. 13. *Didici, quod omnia opera, quæ fecit Deus, perseuerent in perpetuum. Non possumus eis quicquam addere, vel auferre, quæ fecit Deus, vt timeatur: quod factum est, ipsum permanet, quæ futura sunt, iam fuerunt, & Deus instaurat, quod abijt.* Putant ordinem admirabilem illum mundi, concentum, & harmoniam Planetarum, syderum synodos & reuolutiones, priuata & publica causare bona & mala, dulcia & aspera hominibus: non minus, quam quatuor anni diuersas constitutiones, & alimentorum productiones. vt & in legibus astrorum peritum, priuata & publica prædicere & admonere posse existimauerint. Quemadmodũ mathesium peritus Adrianus Imperator sic visus est, vt sero Kalendis Ianuariis scripserit, quid ei toto anno posset euenire. Ita vt eo anno, quo periit, vsque ad illam horam, qua est mortuus, scripserit, quid acturus esset. *i*

i Spartian. in Adriano.

23. Nigidius Figulus Senator, tempore Iulij Cæsaris & Octauij Augusti, prædixit, eundem Augustum futurum dominum Senatus. Is enim ea tempestate omnem cœli descriptionem syderumq; differentias, & earum quasque proprias, comitum, interuallorumq; suorum affectiones, præ ceteris adeo callebat, vt prohibitis quibusdam studiis cum vti crederetur.

24. Dij falsi seu dæmones, spiritus Satanici, quicquid præcantabant idololatris, id stellarum & cœlorum cursu præuidebant, vt scripsit Porphyrius, illos ita explicasse, & Eusebius Pamphili, *k* atque *l* addit, ex eo omnia fato contingere dixisse, adimereq; voluntariis liberum arbitrium, quem Porphyrius dixerit liberum Apollinem dixisse, magicaque vi, fata vitari posse. *m*

k Dio Cass. lib. 45. histor.

l lib. 6. de Euangelica præpar. c. 1.

m Vt refert Euseb. Pamphil. lib. 6. de præparat. Euang. c. 3.

25. Asserebant Priscillianistæ hæretici, quemque nasci sub aliqua constellatione, & illius influentiis regi, & illud fatum. Quæ & opinio & error fuit Thalmudicorum, quem improbat tamen D. Augustinus. *n*

n lib. 5. de ciuit. Dei, c. 1. Gregor. in homil. de die Epiphania.

26. Persuaderi & potuit hæc vis cœlestis, ex his, quæ tradit ille Mercurius dictus Trismegistus, in Pimandro, serm. 3. dum ait: *Dij in*

astrorum

astrorum ideis cum signis corũ conspiciebantur, dinumeratæ sunt stellæ secundum eos, qui inhabitant illas, deos ambitus amplioris cursu suo aëreo circulo, conspirante spiritu vectus, quisq; deorum ex interna virtute adscriptum sibi opus impleuit.

27. Scribit & Alcinous, *a* demisisse Deum omnium patrem & artificem animas in terram, stellarum numero pares, & cognato astro tanquam vehiculo imposuisse, & iuste hic victuras in cognatum astrum rediturus, iniuste autem in secunda generatione in fœminæ vitam migraturas: vt quæ postea ab improbitate non cessarent, in brutorum deniq; naturam degeneraturas. Sic Plato *b* ait, mundi genitorem, cum vniuersum constituisset, astris parem numerum distribuisse animarum, singulis singulas adhibens, eisq; tanquam vehiculo impositis monstrasse vniuersi naturam, ac leges fatales edixisse. Rursus Plato, *c* rerumpublicarum formas diuersas fuisse à priore ætate Saturni & Iouis, tradit, & mores diuersos: propter mutationem Solis, aliarumque stellarum, quæ in singulis ætates etiam diuersas habet. Perpendit Hesiodus in Theogonia, sub Saturno, Ioue, & aliis, auream, argenteam ætatem, &c.

a lib. de doctrina Platonis, c. 16.

b in Timæo siue de natu.

c lib. ciuili vel de regno.

28. Nec sine ratione putant, hanc artem astrologiæ diuinatoriam traditam à maioribus, qui ex [illegible] vt, & cœlestium astrorum potestate, & regna, & mortalium actiones, & res temperari arbitrantur. Quod & Lucianus *d* pluribus nititur firmare, vt quia primo loco priscorum regum, quos, inquit, dij amarunt, sit inuentum, & contemtum ab imperitis astrologorum, qui ideo falsum prædicunt, ortum: cum tamen ob imperitiam fabri non sit ars ipsa culpanda. Dehinc 2. quod Æthiopes hanc rationem mortalibus tradiderint, qui reliquos homines antecellebant sapientia, tum in ea scientia, propter regionis, quam incolunt, opportunitatem, vbi perpetua cœli serenitas & tranquillitas, nec patiuntur anni mutationes, sed eodem tempore viuant: & hos Ægyptiis vicinis artem imperfectam tradidisse, qui diuinandi rationem in maius prouexerint, qui motus stellarum, annorũ, mensium, horarumq; numerum instituerunt. Et postea non multo post Libyes hanc artem fuisse aggressos: calluisse & hanc Babylonios, qui & eius inuentores se asserunt. Orpheum, Oeagro, Calliopeq; prognatum Græcis monstrasse, non tamen dilucide, sed inuolucris & mysticis obuolutam. Dehinc & Tyresiam vatem, diuinandi arte multum celebrem, qui stellarum erraticarum alias dixit fœminas, alias mares. Doctos in ea fuisse Bellerophontem, Phryxum, Athabutis filium Dædalum, & eo illorum fabulas pertinere, Endymionem, qui rationem Lunæ tradidit, Phaëtontem, qui Solis cursum deprehendit, vnde fabulose dictus Solis filius. Tradit insuper, Lycurgum omnem Lacedæmoniorum reipublicæ administrationem ex cœlo temperasse. Subiungit & hanc Astronomiæ vtilitatem, quod bona multo ante delectant eos, qui ventura præsciuerint: mala vero facile, cum non imprudentibus venerint, accipiuntur: neq; enim in illos irruunt: sed quia meditata exspectataq; sunt leuia, mitiaq; videntur. *Hæc Lucianus.* Felicitas vel infelicitas ita fatalis, & principibus & singulis ex die natali seu constellatione tributa ab aliquibus, vt etiam referat Æmilius Probus in Timeleonte, Timeleontem Corinthium, prælia maxima natali die suo fecisse omnia, quo factum est, vt eiusdem diem natalem vniuersa Sicilia haberet festum, quam à tyrannide illo die liberauerat.

d lib. de Astrologia.

29. Germani vero sic Lunam obseruabãt, vt ante nouam, decrescente lumine syderis, prælio non contenderent. *e* quæ fuit etiam causa, quod Iulius, vbi intellexit religione pugnare impeditos eos ad Rhenum profligauerat. *f*

e Iul. Cæsar lib. 1 comment. de bello Gall. 11.

f Iohannes Auentinus lib. 1. annal. Boior.

De necessitate & fato rerum omnium.

Cap. VIII.

Multa, varia, & aliquando pugnantia inter disputandum de mutatione & interitu rerumpublicarum, regnorum, principatuum, & monarchiarum adferuntur, de necessitate fatoque rerum euitabili & ineuitabili, quæ vt communia sunt aliis, quam rebuspublicis, ita & habent latissimam & difficilem resolutionem. *g* Est ἀναγκαία τύχη, necessitas euentuum, quibus hominum vita communiter subiecta est, & vetus verbum erat, *h* neq; deos quidem huic refragari. Nam alia est naturæ necessitas, vt ignem vrere, & pondera deferri ad terram, leuia sursum. Meminit de necessitate ineuitabili Sophocles & Euripides in Helena.

g De quanas alia hic addenda diximus. c. 2. & 3. lib. Præludiorum optimi Iurisc.

h de quo Plato in Protagora, & 7. de legib.

Λόγος γὰρ οὐχ ἐμὸς [illegible] Δεινῆς ἀνάγκης οὐδὲν ἰσχύειν πλέον. Et in Alcest de, *Κρεῖσσον δ' οὐδὲν ἀνάγκης.* Et Apollonius Rhodius *i.* [illegible] *ἀνάγκης.* Et Plutarchus de Exsilio, [illegible] *ἀνάγκης* [illegible] Et Æschylus *k* refert Prometheum dicentem, [illegible] *ὅτι τὸ τῆς ἀνάγκης ἐστ' ἀδήριτον σθένος.* *Oportet*, inquit, *destinatam oportet ferre partem facillime cognoscentem, quod necessitatis inexpugnabilis est vis.*

i 3. Argonauticorum.

k In Prometheo.

2. Philistus consolans Ciceronem exsistentem in exsilio, apud Dionem *a*. Neque, inquit, vitam nostro ipsorum arbitrio ducimus, neq; in nostra potestate ea est sita. sed vt visum fuerit fortunæ, ita viuendum est, & quale fatum nostræ vitæ circulo destinatum, talem nostram quoque vitam esse necessum est: atque hæc ita sunt, siue nos velimus, siue nolimus. Et Manilius *b*: *Mitto, quod certum est, & ineuitabile fatum.*

a lib. 38. Romana hist.

b lib. 2. Astronomic.

3. Fatum hoc videtur Plato appellasse immobilem quandam in anima mundi rerum dispositionem: fati instrumentum esse naturam cœlestem, materiam autem, in quam agit per instrumentum, esse molem elementorum: fatum item rerum interitum & hominum: c illudq; ineuitabile. Quod de singularibus personis dictum est, & de corporibus ciuilibus, de republica scilicet dictum quoque: quia & ex singularibus componitur. Ita Flauius Vopiscus in initio de vita Cari Cæsaris, fato, inquit, rempublicam regi, eamque nunc ad summum euehi, nunc ad minima retrahi. Probi Cæsaris mors satis prodidit, &c. Δεινὴ γὰρ αὐτή, καὶ πάντα κρατύνει, g. quis enim necessitas, vt ait Orpheus in hymnis, omnia confirmat, vel tenet, vel recipit. Et Lucanus *d*: *In se magna ruunt, lætis hunc numina rebus Crescendi posuere modum.*

c Plato in Gorgia.

d lib. 1.

4. Addere licet plura, quæ in hanc sententiam consentire videntur, quæ tamen egent distinctione, sed eo maxime, quod aliquando interfui sermonibus quorundam nobilium & militum, qui in ea hæresi erant, vt existimarent, fatatum esse à Deo de illorum morte & terminos constitutos, quos cum euitare nequirent, superfluum videbatur illis, prodeuntibus etiam aduersum hostes armari, & aliquos etiam hostium acies confertissimas euasisse, qui postea vel ab exiguo impedimento vel saltu interibant. Periculosa admodum certe opinio, vt monebam tunc, & quæ liberum hominis arbitrium omnino explodere, & omnia, quæ ad defensionem & conseruationem salutis humanæ adeo concessa erant, reprobare impiissime videretur: cum, quamuis non possimus vitæ terminos à Deo positos absolute euadere, possimus nihilominus nobis fatum accelerare, eo quod talis naturæ à Deo creati simus, vt possimus nostro arbitrio ad bonum & malum inclinare: *Deus*, inquit Ecclesiasticus *e*, *ab initio constituit hominem, & reliquit illum in manu consilij sui: adiecit mandata & præcepta sua. Si volueris mandata seruare, conseruabunt te, & in perpetuum fidem placitam seruare: Apposuit tibi aquam & ignem, ad quod volueris, porrige manum tuam. Ante hominem, vita & mors, bonum & malum, quod placuerit ei, dabitur illi.* Expressius Hieremias *f*: *Et ad populum hunc dices, dicit Dominus: Ecce ego do coram vobis viam vitæ, & viam mortis. Qui habitauerit in vrbe hac, morietur gladio & fame, & peste: qui autem egressus fuerit, & transfugerit ad Chaldæos, qui obsident vos, viuent, &c.*

e Ecclesiast. cap. 15. v. 14.

f Hierem. cap. 21. v. 8.

5. Proinde eo lubentius; & ne temere reges & principes fatum & necessitatem accusent, Deique prouidentiam, si propter suam culpam, negligentiam, imprudentiam, tyrannidem, & scelera priuentur suis principatibus, descendo ad distinctionem vtilissimam & saluberrimam. Diuus Thomas itaq; *g*, duas de fato refert opiniones antiquorum, tertiam autem probat. Prima est eorum, qui fatum nihil omnino esse dicebant, eo quod ea, quæ per accidens euenerint à causis particularibus, & nulla superiori causa ordinari putabāt, quam opinionem D. Augustinus *h* Tullio adscribit, qui visus est in libris de Diuinatione, prouidentiam negare & fatum, præsertim circa res humanas. *Secunda* opinio eorum, qui posuerunt fatum quidem aliquid esse, dicentes, ea, quæ videntur à casu contingere, esse ab aliqua altiori causa, præordinata vt essent: & isti conati sunt fatum in corpora cœlestia tanquam in causas reducere, vocabantq; fatum ipsam dispositionem syderum, cui omnia subdi, cum quadam necessitate ponebant. *Tertia* eorum, qui ponebant, & dicebant fatum, per prouidentiam diuinam in rebus ordinationem. Et apud Boëtium 4 de consolatione, qui fatum diffinit, vt sit inhærens rebus mobilibus dispositio, per quam prouidentia suis quæq; nectit ordinibus. Vbi dispositio pro ordinatione ponitur, & dicitur rebus inhærens, vt distinguatur à prouidentia, quæ est ordinatio in mente diuina existens, nondum rebus impressa. dicitur etiam de mobilibus, vt ostendatur, quod ordo prouidentiæ, *à rebus contingentiam, & mobilitatem non aufert*, vt quidam posuerunt. Sic hoc modo negare fatum, est negare diuinam prouidentiam. Verum monet eodem D. Thomas, non vtendum nomine fati, ne cum infidelibus consentire videamur, qui omnia fato seu necessitati syderum tribuunt, & subiiciunt. Ita Augustinus *i*: *Si quis*, inquit, *voluntatem & potestatem Dei, nomine fati appellat, sententiam teneat, linguam corrigat: & eadem ratione quoq; Gregorius homilia Epiphaniæ: Absit à fidelium mentibus, vt fatum aliquid esse dicant.*

g 3. contra gentiles, c. 93. & 1. par. q. 116.

h lib. 5. de ciuit. Dei, c. 9.

i lib. 5. de ciuit. Dei, c. 1.

6. Rursus idem D. Thomas *k* ex principiis

k lib. 3. contra gentiles, c. [illegible]

esse

essentiæ, triplici modo necessitatem in rebus esse demonstrat. Primum per ordinem *esse* eius, cuius sunt. Quia materia secundum id, quod est, eus est *in potentia*: quod autem potest esse, potest etiam & non esse. Ex ordine materiæ, necessario res aliquæ corruptibiles existunt: sicut animal, quod ex contrariis cõpositum est, quia eius materia contrariorum est susceptiua. *Secundo* modo ex principiis essentialibus: alio modo est *absoluta* necessitas, per ordinem ad partes materiæ vel formæ, si contingit huiusmodi principia in aliquibus non simplicia esse. Quia enim materia est propria hominis corpus, commixtum & organisatum & complexionatum, necessarium est, absolute hominem quodlibet elementorum & humorum organorum principalium in se habere. Similiter est animal rationale & mortale, & hæc est natura vel forma hominis, necessarium est & ipsum esse animal rationale. *Tertio* est in rebus necessitas absoluta, per ordinem principiorum essentialium ad proprietates materiam & formam: sicuti necesse est serram, quia ex ferro est, duram esse, & hominem disciplinæ perceptibilem. Necessitas vero agentis consideratur, & quantum ad ipsum agere, & quantum ad necessitatem cõsequentis. Ex causa autem finali sequitur in rebus necessitas dupliciter: vno quidem modo, prout est primum in intentione agentis. Et quantum ad hoc eodem modo est necessitas ex fine & ab agente. Agens enim in tantum agit, in quantum finem intendit, tam in naturalibus, quam in voluntariis: in rebus autem naturalibus intentio finis competit agẽti secundum suam formam, per quam finis est sibi conueniens. Vnde oportet, quod secũdum virtutem formæ, tendat res naturalis in finem: sicut graue secundum mensuram grauitatis tendit deorsum. In rebus autem voluntariis tantum voluntas inclinat ad agendum, propter finem, quem intendit, licet non semper inclinetur ad agendum. Hæc vel illa, quæ sunt propter finem, quam appetit, quando finis non solum per hæc vel illa haberi possit, sed pluribus modis. Alio vero modo est ex fine necessitas, secundum quod est posterius in esse. Et hæc necessitas non est absoluta, sed conditionata. Sicut dicimus necesse esse fore, vt serra sit ferrea, si debet habere serræ opus. Vocat ex supposito Aristoteles. *a* Hæc omnia porro sunt Aristotelica, quæ ab auctore Aristotele apertius explicantur. *b* Et ab Auerroe in I pi. tracta. 1 Ita necessarium, inquit, est, *velut con causa*: vt alimentum & respirare animali necessarium est: impossibile enim naturaliter sine illis animal esse: & dico *naturaliter*, id est, habita ratione regulæ naturalis. Ita & concausa quædam boni necessaria dicitur, vt naturaliter necessarium est, ægrotum bibere potionem medicatam, vt non ægrotet. Est & in necessitate positum, vis & violentum: id autem est, quod præter propositum & electionem obstat, & ibi necessitas est ineuitabile quiddã. Item, quod non contingit aliter se habere, necesse dicimus ita se habere. Item & quod impossibiliter dicetur ex principiis primis aliter se habere. Albertus Magnus *c*: *Necessarium, inquit, etsi multis modis dicitur, tamen ad tria restringitur: Primum sine hypothesi, vt cum dicimus, ambulans, necesse enim est eum ambulare. Secundum ex causa, vt quando Luna interponitur inter visus nostros & solem, necesse est solem eclipsari. Tertio quod sic est necessarium esse, quod in nulla parte sui est possibile, vel contingens.* Quamobrem & dicemus duplicem in genere necessitatem, vel simpliciter, vel ex suppositione. *d* *Necessarium* simpliciter est id, cui non admiscetur aliquid sui contrarij, quam ipsa possibilitas, & cuius posito subiecto, oportet esse & prædicatum, & posito prædicato, oportet esse & subiectum, vt ait Auerroës. *e* Sed & necessarium dicitur illud, quod in sui natura habet, quod non possit non esse. Et si temporale necessarium ponatur: illud erit, quod, quandiu res est, ita sit, vt si res futura sit, tales res necessario habere debeat. vt si animal sit, & quandiu animal erit, necessum sit habere, quę animal perficiunt, vt respirationem, & alia necessaria, vt docet Aristoteles. *f* Necessitas itaque, vt eodem loco ait, non æque omnibus in rebus naturalibus inest, ea videlicet necessitas, ad quam omnes fere auctores rationes referre tentant. Inest idipsum quidem rebus externis simplici absolutaque ratione: sed caducis etiam gignendisque rebus omnibus ex suppositione tribuitur: quomodo in artificiosis, vt ædibus, & quibusvis aliis generis eiusdem. Materiam enim talem adesse necesse est, si domus, aut quivis alius finis futurus sit. Atque etiam fieri, mouerique illud primum oportet, deinde hoc, ac deinceps ad hunc modum itur ad finem, cuius gratia res quæque & efficitur, & est. eodemque modo in rebus natura gignendis agitur: quanquam demonstrandi modus, necessitatisque ratio in naturali doctrina diuersa atque scientiis speculatiuis est. Principium enim alterius quod est, alteri, quod erit, accommodatur. Necessitas in cœlestibus corporibus simpliciter inuenitur, in inferiorib. necessitas ex suppositione. *g* Facit & Themistius in metaphys. tri-

a lib. 2. physic. c. fin.
b lib. 5. metaphysic. c. 5.
c lib. 1. de causis & processu vniu. si a causa prima tra. 3. c. 4.
d Vt & ait Arist. lib. 2. physicor. c. 4. in prin.
e in logicalib. quæst.
f 1. de part. animal. c. 1.
g vt ait Ioan. Grammat. in 2. phys. Aristot. textu 21

triplex ex resolutione superiorum necessarium: primum coactum: secundum id, sine quo res non bene se habent: tertium id, quod aliter se habere non potest. In ist s est duplex necessarium: ex se, & ex alio: ex se, ex impetu & motu secundum naturam: ex alio, ex motu præter naturam, & per accidens, quæ per accidens sunt & possibilia. Sed & necessarium absolute differt ab aliis necessariis, quia hoc absolute necessarium competit rei, vt est intimum & proximum rei: siue sit forma, siue materia, siue eius essentia. At necessarium secundum quid, pendet à causa extrinseca. Necessitas porro nunc absoluta, & quæ est per se, omnia, sursum versus ad diuinam causam ducit violentia, & inuita: eam, qui lætus sequitur, vere est sapiens. *a* Illa & fatum, seu decretum esse potest Dei, vel irreuocabile, vel per media seu conditionatum, prout placuerit Deo: ita enim, quod fato tribuebant Ethnici, Christiani tribuebant Deo, *vt ait Arnob.* b quod enim ordo temporum hac frugum stabilitate distinguitur, nonne auctorem suum parentemque testatur? veræque cum suis floribus, & æstas cum suis messibus, & autumni maturitas grata, & hyberna oliuitas, inquit, necessaria, qui ordo facile turbaretur, nisi maxima ratione consisteret, idque omne, vt reliqua, quæ discurrit, prouidentia DEI: in cuius manu vita & mors, & horum dispositio & leges, & nos, qui eius voluntatem sequi debemus. Singulare Phalaridis, tyranni quamuis, quod scribit: *c* Ἐγὼ γὰρ οὔτε τελευτὴν οὔτε τελευτῆς εἶδος φεύγω, σωφροσύνην ὑπολαμβανόμενος. εἱμαρμένη γὰρ ὑπ' ἀνθρώπων νομοθετεῖται· καὶ καθόλου δὲ τοὺς ἐξετάζοντας περὶ τῶν τοιούτων, ἢ δεδιότας περὶ τῶν ἐσομένων καλῶν ἢ κακῶν λίαν εὐήθη νομίζω, εἴ τις ἢ προγνῶναι δύνασθαι τὸ μέλλον πέπεισται, ἢ προγνοὺς φυλάξασθαι, εἰ δὲ φυλάξασθαι ἀδύνατον, τοῦ χάριν ἐσπούδακεν εἰδέναι τὸ γενησόμενον, ὅπερ ἀγνοοῦντας καὶ γινώσκοντας ἔσται οὐ μήν. ἀλλ' εἰ καὶ σὺν τῷ γνῶναι καὶ τὸ φυλάξασθαι τοὐπιὸν εἶναι φησί τις ὡς γενέσθαι, καὶ διαφυλάξασθαι, καὶ μεταβεβλῆσθαι ἄλλο αὐτὸ τοῦ προγνωσθέντος, χρέεργα ὄντα τὸν ἐπιεικέστερον τρόπον τοῦ τελευτῆσαι δύναιντ' ἄν, ἐγὼ μὲν οὐχ οἶμαι, Θεοῦ γὰρ ἔργον τὸ τοιοῦτον, οὐκ ἀνθρώπου. Id est, *Ego autem neque mortem, neque mortis speciem fugio, sapienter quidem. Fatum namque ab hominibus legem non accipit. Et in vniuersum qui scrutatus fuerit de his, atque quæ sunt futura ex his mala vel bona, valde fatuum existimo: siue speret, se futura ante inspicere posse, aut cognoscendo euitare. Si autem euitare impossibile, cuius gratia studendum est scire, quod faciendum est, quando vel ignorante vel sciente illo fit futurum, nihil certe, sed etsi cum præscientia euitare dixerit, quis disponi, & in aliud, quam præuiderit, transferri modum, ego sane non arbitror: Dei namque hoc opus est, non hominis.* Hoc fatum à Deo determinatum in res, tam efficax est, vt homo probus sequi non repugnare inuitus debeat, atque eadem dicere, quæ Ciceronem dixisse Seneca refert: *d*

Duc me parens celsique dominator poli,
Quocunque placuit, nulla parendi mora est:
Adsum impiger, fac nolle, comitabor gemens:
Ducunt volentem fata, nolentem trahunt:
Malusque patiar, quod pati licuit bono.

Pia hæc certe sententia, & regibus & principibus de voluntate Dei sequenda, obseruanda, vt rectum animum in aduersis teneant, & in felicitatis tempore mutationes aduenire posse ex Dei voluntate, & humanarum rerum varietate, timeant. Hanc rerum conditionem mutare non possumus. Id possumus, magnum sumere animum, & viro bono dignum, quo fortiter fortuita patiamur, & naturæ consentiamus. Natura enim hoc, quod videmus regnum, mutationibus temperat. Nubilo serena succedunt: turbantur maria, cum quieuerunt, flant inuicem venti: noctem dies sequitur: pars cœli consurgit, pars mergitur: contrariis rerum æternitas constat. *e* Et necesse est, *f* cuncta suos ire per cursus, nec ab ordinis nati continuatione discedere, etiamsi nomen in mundo nullum hominis audiatur, orbisque iste terrarum solitudinis vacuæ silentio conticescat. Et vt Lucretius ait, *g*

Quantum cuique datum est per fœdera naturæ,
Nec rerum summā commutare vlla potest vis.

Mercurius Trismegistus *h* ait, Deum septē gubernatores fabricasse, qui circulis mundum sensibilem complectuntur, eorumque dispositionem fatum vocari. Aristoteles quoque *i* de Deo certe mirabili modo, deque eius prouidentia, cura, & præsentia disputans, ait, eum esse causam, quæ cunctarum vim rerum habet tutricem & continentem: veteremque esse sermonem à maioribus proditum, inter omnes homines vniuersa tum ex Deo, tum per Deum constituta fuisse, atque coagmentata, nullamque naturam satis instructam ad salutem esse posse, quæ citra Dei præsidium suæ ipsa demum tutelæ permissa sit. Et in fine libri, postquam plura Dei nomina recensuit, equidem, inquit, necessitatem ipsam etiam, nihil aliud, quam Deum dici censuerim & intelligi: cui ἀνάγκη ex eo nomen est, quod natura quædā sit immobilis, eundemque εἱμαρμένην, id est, fatum, dictum à serie rerum conserta, inoffensoque tenore procedente. Quod alio nomine πεπρωμένην ideo appellarūt, quod ab eo

a vt ait Epictetus, referente Adriano in eius encomio, c fin.
b lib. 1. contra gentes.
c Epist. 106. ad Gorgiam.
d Epist. 107.
e vt ait eidem Seneca.
f vt dicit Arnobius 2. contra gentes.
g 2. rerum natura.
h in Pimandro c. 1.
i lib. de mundo, c. 7.

eo omnia terminata sunt ac nihil in rerum natura infinitum sit. Quin & μοῖραν id est sortem, appellatum eundem Deum à partitione rerum dixerim: & νέμεσιν quasi potestatem diuinam, eius quod visum est cuique distributricem. ἀδράστειαν etiam, quasi quandam causam natura comparatam, quam fallere nemo queat aut vitiare αἰῶνα denique dictum, quasi semper exsistentem. Hæc Aristoteles ibi quæ etiam refert Phrinutus vel alijs Cornutus.a

a li. 1. θεωρίαι περὶ τῆς τῶν θεῶν φύσεως c. περὶ μοιρῶν, de parcis.

9. Sunt istæ leges quæ fata aliquibus dicuntur cœlestibus & terrestribus à Deo datæ: sed non omnes eodem modo aut perpetuo, aut absolute, aut in omnia subdita: quædam ex supposito, quædam ex re ipsa, & in certam materiam effectum, habent. Neque quæ ita ordinem etiam acceperunt inuincibilem in seipsis præcludunt viam auctori & legislatori, quin in illis dispensare possit, & si opus sit mutare queat eadẽ potestate quæ statuit libera. Quare opinio doctissimorum antiquorum dicentium, omnia fato peragi, & quicquid in mundo gestum est, & geritur, & geretur, olim definitum & fixum esse, habereque immobiles causas rebus inter se nexis, & inexpugnabilem necessitatem, ridetur ab Arnobio. b cum id Deo applicatur. nam hinc supplicationes omnes tollerentur, cum tamen inquit supra illud omne potestas Dei est. Rursum, c *nec de fato*, inquit, *quisquam aut solatium captet, aut excuset vt euentum sit fortis fortuna: nam & tamen mens libera est, ideo actus hominis non dignitas iudicatur. Quid enim aliud est fatum, quam quod de vno quoq; nostrum Deus fatus est? qui cum possit præscire naturam pro meritis & qualitatibus singulorum etiam fata determinat. Ita in nobis, non genitura plectitur, sed ingenij natura punitur.*

b lib 7. contra gentes.

c lib 1. aduersus gentes.

8 Ordo, dispositio, visque elementorum habet suum perpetuum ordinem, sed mixtiones, alterationes, corruptiones, variant in indiuiduis, illam vim, vel temperant, vel firmant, vel ei obsistunt: inter res voluntas Dei operatur aliquando absolute, aliquando per causas & ex conditionibus, secundum quas vult res cõsiderari, vt *serua mandata si vis ad vitam ingredi.* d Dat media Deus per quæ & priuatam vitam meliorem facere quis potest, & publicam causam in melius promouere, quæ si omittantur, sentiunt vt priuati, principes quoque, in statu personæ suæ, & in causa publica detrimentum, & ita, vt ait Ammianus Marcellinus e verum est, quod quidam opinatur, fatum vinci principis potestate, vel fieri Et quia Deus auctor omnium, ex arbitrio res moderatur, dispensat aliquando pro sua singulari bonitate supra legem communem quam dedit rebus creatis, quibus vtitur aliquando vt instrumentis suæ voluntatis ordinariæ, interdum vt extraordinariæ, vel precibus piorum hominum & supplicum inclinans, vel ob alias causas iustissimas nobis incognitas: vt ideo admoneamur & priuati & principes ad Deum recurrendum esse in priuatis & publicis: quia ipse dat potestatem & & adimit quando vult, & rebus & personis.

d D. Matt c. 19. v. 17.

e Lib. 17.

9. Et ita ipse necessitatis naturalis auctor & gubernator, idque ei fatale nempe ex arbitrio gubernare. Quod & pulcre ostendit Æschylus in Prometheo, sic enim Prometheus ibi chorum affatur.

Τέχνη δ' ἀνάγκης ἀσθενεστέρα μακρῷ.

Chorus.	Τίς οὖν ἀνάγκης ἐστὶν οἰακοστρόφος,
Prometheus.	Μοῖραι τρίμορφοι, μνήμονές τ' Ἐρινύες:
Chor.	Τούτων ἐστὶν ἄρα Ζεὺς ἀσθενέστερος.
Prometh.	Οὔκουν ἂν ἐκφύγοιγε τὴν πεπρωμένην
Chor.	Τί γὰρ πέπρωται Ζηνὶ πλὴν ἀεὶ κρατεῖν
Prometh.	Τοῦτ' οὐκ ἂν πύθοιο, μηδὲ λιπάρει,
Promet.	*Ars longe est debilior necessitate,*
Chorus.	*Quis est necessitatis gubernator?*
Prometh.	*Parcæ triplices & memores Erinyes*
Chor.	*His ergo Iupiter impotentior?*
Prometh.	*Non sane illa effugerunt sortem.*
Chorus.	*Quid est Ioui tam fatale quam semper imperare.*
Prometh.	*Hoc tu iam non audies, ne instes.*

Hieremias f hanc Dei potestatem mutandi omnia ex sua voluntate, exemplo figuli apertissime ostendit. *Verbum quod factũ est ad Ieremiam à Domino dicens, Surge, & descende in domum figuli, & ibi audies verba mea. Et descendi in domum figuli, & ipse faciebat opus super rotam. Et dissipatum est vas quod ipse faciebat è luto in manib. suis: conuersusq; fecit illud vas alterum sicut placuerat in oculis eius vt faceret. Et factũ est verbum Domini ad me dicens: Nunquid sicut figulus iste non potero vobis facere, domus Israel, ait Dominus? Ecce sicut lutum in manu figuli, sic vos in manu mea domus Israel Repente loquar aduersum gentem & aduersus regnum, vt eradicem & destruam & disperdã illud. Si pœnitentiã egerit gens illa à malo suo, quod locutus sum aduersus eam: agam & ego pœnitentiã super malo quod cogitaui facere ei, & subito loquar de gente & de regno, vt adificẽ & plantẽ illud. Si fecerit malũ in oculis meis, vt non audiat vocem meã: pœnitentiam agam super bono quod locutus sum, vt facerem ei.* In quibus paucis mirabilia colligimus, Deũ ex arbitrio vt figulum ex terra, omnia condentem & renouãtem sub cursu rotæ solis & seculi, & in ea

f cap. 18 suæ prophetiæ.

rotatione plantare, euellere & reformare gentes & regna, prout sibi videtur illos dispositos esse, & se subijcere misericordiæ & voluntati Dei: & omnia, quæ agit, argui non posse a creatura, cur ita faciat. Quod & ante per Esaiam expressit. *a Vel contradicit fictori suo testa de Samiis terra? Nunquid dicet lutum figulo suo quid facis? & opus tuum absque manibus est? væ qui dicit patri quid generas? & mulieri, Quid parturis?* Idipsum obseruauit D. Paul ad Roman scribens ó *b homo*, inquit, *tu quis es qui respondeas Deo? nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, quid me fecisti sic? an non habet potestatem figulus luti, ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorē, aliud vero in contumeliam.* Quæ impossibilia etiam inter homines esse dicuntur, Deo possibilia sunt. *c* Quis negabit necessitatem a Deo impositam Soli, perpetuo rotandi & circumeundi orbem, vt impossibile censeatur natura hunc remorari: at quanto certius est hunc stetisse, & lunam, immobiles à cursu per spatium vnius diei, quo tempore Deus duo miracula, fecit exterminando reges Amorrhæorum & eorum regna, & diem geminans, vt eius ministri Iosue & viri, qui cum eo pugnabant, possent diutius prosequi victoriam a Deo præparatam. *d* Quis ignorat maris & fluminum perpetuam volubilitatem & cursum continuum? & tamen certissimum habemus, dum potentiam Pharaonis regis Ægypti voluit Deus confundere, & suos de manu eius eripere, naturam aquarum tunc immutasse ad tempus, & vtrinque stetisse, vt viam siccam facerent Israelitis, *e* quemadmodum & tempore Iosue postea Iordanis præbuit iter sicco pede per medios fluctus, & steterunt aquæ descendentes in loco vno, & ad instar montis intumescentes apparebant procul. *f* Nonne contra naturam miracula Dei, mutare aquam in sanguinem, *g* aquas diuidi pallio Eliæ, *h* vt terram aquam Petro solidam fieri, & domino. *i* Columnam ignis in aere noctu ducere Israelitas per desertum. *k* In curru igneo eleuatum Eliam incombustum. *l* Danielem cum socijs in fornace incensa illæsum ambulasse *m* videre loquentem asinam Balaam. *n* Ionam triduo vixisse illæsum in ventre ceti. *o* Omitto reliqua, quæ vere miracula sunt, quibus ostendit Deus, se verum esse dominum totius creaturæ & necessitatis, & de illis ex arbitrio posse vti & dispensare extra ordinem à se positum.

a c. 45. v. 9.
b c. 9. v. 20.
c D. Matt. c. 19. v. 26.
d Iosue c. 10.
e Exod. c. 14. v. 21.
f Iosue c. 3. v. 15. & seq.
g Exod. c. 7.
h 4. Reg. 2.
i Matt. 14. v. 25.
k Exod. 15.
l 4. Reg. 2.
m Daniel. 3.
n Num. c. 22.
o Iona c. 1. & 2.

Declaratio & intelligentia eorum, quæ tribuenda sunt vel non sunt cœlestibus corporibus, cometis, astris, stellis, eclipsibus & prodigiis, naturali aut supernaturali via. CAP. IX.

ARDVA certe & perdifficilis controuersia corporum cœlestium in inferiora influentium: difficilior adhuc & pene incomprehensibilis vera eius resolutio, vtpote nobis in medio mundi nempe in punctulo citts in terra conuersantibus, à qua tot millibus stadiorum distant, & separantur admirabiles illi cœlestes ignes, & syderum pulcerrima, & efficacia, nec sine causa creata à Deo corpora, purus ille æther, motus & circuitus eorum omnium, quæ regio nunquam à nobis adita nec visa, nec plane intellecta continet. Concedimus quidem nobis multa per experientiam & obseruationem maiorum & auorum primorum & secundorum & hosce sequentium parentum veluti cognita & probata: sed num ita semper obseruanda sint, num causæ cœlestes naturæve & effectus eiusdē modi semper & in futurum talia sint, nec nobis cognitū. Imo incertissimum est. Quin & calculus inter astrologos annorum & situm astrorum, non habet consensum firmum. Imo alij non cœlum moueri circa terram, sed terram circa solem rationibus conati sunt persuadere, aliaque absona de stellis. *p* Atque Ægyptij existimarunt ortum solis & occasum variatum, vt inde oriretur vnde occidat: & contra occideret, vnde oritur, & Herodoto referente in 2. illos id bis accidisse inter decem millia annorum obseruasse. Conueniunt omnes fere, inferiora regi a superioribus, sed quæ sint illa, & quomodo, & quandiu, & an necessario, an semper, & vbi, non est expeditum definire. Alij dixerunt natura propria cœlestium omnia inferiora strici, moueri, & regi, generari, & corrumpi. Alij ab intelligentijs, & spiritibus, & superiora, & inferiora gubernari, & duci. Alij mundum ipsum esse dixerunt, & animal, vt & Plato in Timæo putarunt & Platonici orbes stellas maxime erraticas, animalia rationalia. Idem & Ægyptij, *q* Vt & terram quidam & omnia casu, quidam ordine naturæ, quidam Dei prudentia quod verius est agi, viuere, moueri, & mori dixerunt. Ex quorum sententijs & opinionibus tam varia, & contraria sequuta sunt in hominum mentibus, vt nulla videatur pars vel minima cœlestium rerum, quæ possit resolutione, aut vere proferri. Omnia enim quæ in mentem singulorum extra fidem, & veritatem Christianam venire potuerunt, coniecturas, & quædam probabilia visæ sunt habere, & assеclas, & sectatores sibi fecerunt in rebus tam arduis, quæ solius Dei auctoris, & creatoris cognitioni apparent & cuius opera, vel ea ratione, quia eius sunt humanæ notioni penitus sunt incomprehensibilia, nihil enim

p vt docuimus alibi in syntaxibus lib. 2.
q vt habetur lib. 7. de secreciore. & diuina sapientia secundum Ægyptios c. 10 quod opus tribuitur Aristoteli.

nijm

nim est tam exiguum, vel pusillum eius opus, quod possit animo hominis comprehendi, aut lingua expedite declarari, vel manu excellentissimi quanuis artificis delineari, vel figurari, imo nec ab ipsis angelis, qui intellectuali potestate, longe hominib. præstant, & opera illa cœlestia, & inferiora intellectu lustrantes, sola admiratione opificis cognitioni multo maiore humana illustrati, ea omnia solum contemplantur. Et vt ait Iob. *a* *Sapientia abscondita est ab oculis omnium viuentium, Deus intelligit viam eius, & ipse nouit locum illius: ipse enim fines mundi intuetur, & omnia quæ sub cœlo sunt, respicit, qui fecit ventis pondus, & aquas appendit in mensura, quando ponebat pluuiis legem, & viam procellis sonantibus. Et tunc vidit illam, & enarrauit, & præparauit, & inuestigauit: at dixit homini, ecce timor Domini ipsa est sapientia: & recedere à malo, intelligentia.* Et Sapientiæ capite nono versic. nono. *Tecum Deus, Sapientia tua, quæ nouit opera tua, & quæ adfuit tunc, cum orbem terrarum faceres, & sciebat quid esset placitum oculis tuis & quid directum in præceptis tuis.* Et versiculo decimosexto Salomon addit, *Difficile existimamus quæ in terra sunt, & quæ in prospectu sunt, inuenimus cum labore: quæ autem in cœlis sunt quis inuestigauit?* Et rursum Ecclesiastes cap. 3. versicul. 10 & sequentibus. *Vidi afflictionem quam dedit Deus filiis hominum, vt distendantur in ea. Cuncta fecit bona in tempore suo, & mundum tradidit disputationi eorum, vt non inueniat homo opus, quod operatus est Deus ab initio vsq; ad finem*

a Cap. 28.

3. Sed vt pauca exempli loco delibemus ex syderum, & cœlestis architecturæ incertitudine, vel dubitatione, prodeat controuersia de his quæ sensib. apparere cuiq; videntur, & tamen non modicam habent controuersiam, vt facile concludere possimus dubitationẽ maiorem esse in effectib. quorum causæ non apparent sensibus. Fuit itaq; opinio Epicuri, & sequacium, solem, & reliquas stellas non maioris magnitudinis esse, quam videãtur: quam sententiam & firmat Lucretius *b*.

b lib. 5. de rer. natura.

Nec nimio solis maior rota, nec minor ardor
Esse potest, nostris quam sensib. esse videtur, &c.

Et de qua re tamen controuertitur & disputatur apud Ciceronem secunda Academica. *Quid potest, inquit, esse in sole maius, quem mathematici duodeuiginti partibus confirmant esse maiorem, quam terram: quantulus nobis esse videtur! mihi quidem quasi pedalis: Epicurus etiam putat maiorem esse, quam videatur, sed non multo ne maiorem quidem multo putat esse, vel tantum quantus videtur, vt oculi, aut nihil, aut non multo mentiantur.* Et rursus idem *c* *Sol Democrito magnus videtur, quippe homini erudito, in geometrisq; perfecto.* Diogenes Laert. etiam in Epicuro. Τὸ δὲ μέγεθος ἡλίου τε καὶ τῶν λοιπῶν ἄστρων κατὰ μὲν τὸ πρὸς ἡμᾶς, τηλικοῦτόν ἐστιν ἡλίκον φαίνεται, &c. *Solis & reliquorum astrorum magnitudo, quod ad nos attinet tanta est,* (inquit Epicurus) *quanta videtur, &c.* Aristot. autem *d* ait hic falli nostros sensus. Plinius *e* colligit lunam esse minorem ceteris planetis, quod *inquit*, non videatur intra quatuordecimam partem solis, id est, nisi post quatuordecimum gradum: erraticæ aliæ autem stellæ, videantur post septẽ. Sed hoc falsum dicit Ptolomæus. Nam 13. libro magnæ compositionis scribit, Saturnum oriri a coniunctione Solis 11. parte, Iouem 10. Martem 11. & scrupulo 30. Venerem 5. Mercurium 10. vnde sequitur non omnes oriri septenis partibus, si verum est, quod Ptolomęus colligit per arcum visionis planetarum.

c lib. 1. de finib.

d 1. Meteor. & de insomniis.

e lib. 2. c. 14.

4. Posset & addi controuersia quantum distet Sol à terra, quod certe multis laborib. perquisitum est: & cum consentiant, id quod videtur aerẽ esse, non quintam illam substantiam & æthera: per longissima miliaria diffinire, riderem sæpe si audirem, nisi me sentirem eo adigi vt si contrarium sentiam non possim ipse mensuram æquare, & proinde in re incerta licitum est cuique mentiri, dum non timet inueniri posse agrimensorem, qui velit ad solem vsq; ascendere mensuræ referendæ causa. Acutissime certe vident astrologi, qui vsque in tam longa spatia metas solis diuersas constituere norint.

5. Quemadmodum cum dicunt Lunam distare a terra 107250. fere milliaribus quæ faciunt Leucas 53625. *f*

f vt ait Leopol. Austriacus, quem sequitur Mizald. lib. 2. cosmographiæ c. 1. omissa Plinij opinione.

6. Immorarer diutius in recensendis altitudinib. planetarum horum & aliorum, ex quib. & multi fata se iactant regnorum colligere, verum exspectandum erit, vt consentiant omnes astrologi de ordine seu prioritate & posterioritate, secundum positum eorum: sine qua resolutione non arbitror posse quicquam de eorum altitudinibus & distantijs definiri. Mundum quippe planetarum septem, Plinius *g*, facit solem, vt syderum cœli & terræ rectorem, animum, mentem, naturæ regimen, lucis ministrum, temperatorem anni. Plato autem *h*, secundum facit post Lunam: Alcinus etiam *i* supra terram primum ponit Lunam, postea Solem, tertio luciferũ, & sacrũ post Mercurij sydus vltimũ Saturnum. Item Arist. *k*, Solem facit secundum: vetustiores vero hoc ordine collocarunt planetas, superiorem primum Saturnum, secundum Iouem, postea Martem, quartum Solem, quintum Venerem,

g lib. 2. c. 6.

h In Timæo.

i lib de doctrina Platonis c. 14.

k li. de mundo.

rem, sextum Mercurium, septimum Lunam. Posteriores vero, qui annotarunt crebras cōiunctiones Solis cum Venere & Mercurio, & tamen nullam eclipsin Solis animaduerterūt, duos illos supra Solē locandos censuerunt vt Plato & Arist. At Ptolomæus in Almagesto, & Cicero in somno Scipionis contra, vt antiqui numerant, ex quibusdam etiam adhuc posse colligi probat illiter illos infra solē esse sitos: vter autem illorum super alterum collocetur, nulla certitudine deprehendi potest, *a* vbi etiam ridiculum fere quod nugatur ex Ptolomæi lib. de harmonia, genethliacos hominū & rerum & regnorum colligere causas, ex malitia, & felicitate astrorum, videl. per numeros, quibus beneficæ, vel maleficæ stellæ sibi aptētur: cur tamen illi implexus talem vim quam prædicant, sortiantur, non aperit.

a vt liquere potest propositione prima libri non. cptis. Almagesti Ptolomæi, & Macr. li. 9. Saturnal. c. 19.

7. Non erubuit Bardasanes Cyrus, vt scribit Euseb. Pamphil. *b* improbare regulas illas astrologorū, diuidentium in climata, & partes Zodiaci, & angulos planetarum terram: tribuentes illis ideo certos mores. Quia inquit 1. quod extra regiones illas in alijs similes sint leges. Dehinc quod in vno angulo & variæ sint leges. Deinū quod aduentu Christianismi illi aboliti sint mores vbique, vt neq; postea vllo præmio, aut pœna, vel necessitate, genethliaci Christiani vbiq; potuerint inuiti a fide dimoueri, quamuis pateretur corpus illorum.

b li. 6. de præparatio. euang. cap. 8.

8. De cometis forsan maiorē certitudinem habeo: quis dicere audebit, certe minus. Quia nec plane constat inter mathematicos, sint ne stellæ, seu sydera: negat quippe fere maior pars esse: tum quia stellæ incedant sub signifero, cometæ vero in septentrione sua præcipue loca habeant, & libentissime in via lactea. Itē quod stellæ non decrescant, nec exstinguantur, cometes vero splendor non maneat idem, nec magnitudo eadem recedentib. sed ab initio maiores videantur, & paulatim postea decrescant, donec exstinguantur. Item quod crines cometarum per statum ventorum quatiantur, & impellantur illam in partem qua ventus fertur. Sunt & rotundæ visu stellæ omnes, videntur autem ignes inæqualiter circumfundi cometis, minusq; fixas quis dicere possit stellas, cum illi certo non stent loco.

9. Atq; isti putant qui ita disputant, cometas fortuito gigni ex halitibus fumosis exacte siccis, qui à Solis, & stellarum radijs attrahuntur, & penetrant aeris frigidam regionem, donec peruenerint ad supremam, vbi incenduntur, & pro modulo exhalationum, quantitate, & densitate, vel leuitate generantur phasmata, cometæ diuersarū specierum, prout pabulum ignis disponitur, quod flamma sequitur, & tādiu durat, quādiu consummatur, hinc trabes, lampades, chasmata cœli, & alia. *c* Quidam non ad illū halitum referunt illas visiones, sed ad congressiones radiorū duarum, vel plurium stellarum, & ideo dicunt cometas in stellas dissolui visas vt Anaxagoras, & Democritus. At Heraclides existimauit, non halitū esse, qui accendantur in causa cometarum, sed nubem sublimem in sublimi luce accensam. Ita & Xenophanes dicit eos esse motus, statusque flagrantium nubium. Pythagorici contra, seu philosophi Italic. non tumultuarium ignem, sed ex stellarum numero dixerunt esse cometas, quæ non semper, sed statutis temporibus, & per certa interualla à nobis videri possint. Aliquibus autem aliter placuit, neque fortuito illos cometas accendi, neq; inter æternas stellas numerari, sed esse nouum opus Dei, præuium magnarum cladium & horribilium casuum, quodq; diuinitus aboleatur functum munere suo.

c de quib. vide li. 35. syntaxem artis mirabilis c. 24. Plin. li. 2. c. 26. 27. 28. 29. 34. 35. 36. & alij quos in prædicto loco obseruauimus.

10. Eadem ignorantia versatur in cæteris apparitionibus cœlestibus, quæ quotidie nobis quidem apparent, sed qualia sint, quæue sint eorum vires, & causæ effectuum, non planum nobis, nec peritissimis mathematicis est; statuimus solis & radios, eiusque corpus videmus, sed quale sit eius corpus & quid sit, non constat: quin & ad eius aspectum caligant oculi obtusiores & alij audacius dixerunt corpus eius esse saxum, aut candentem massam non minus ridicule quam secure, nemine exsistente, qui eo peruenerit, vt potuerit veritatem eius rei nobis referre. Maiorque disputatio de corpore lunæ, quam corpus quidem opacum, & illustrari solis lumine dicunt, sed quid illud corpus sit, & cuius naturæ nihil certi docent.

11. Miscentur & in hoc luminari fabulæ, & mysteria quæ referre longum esset: nec ad institutum sermonem facit, maxime quod fabulantur Iudæi, vt refert Munsterus, *d* ab initio fuisse æqualis claritatis lunam, & solē, donec illa conquesta est de collega, quodq; Deus nō potuisset facere duos soles, & ita humiliatam fuisse à Deo, & iussam esse minoris luminis: quod & nituntur colligere ex verbis Geneseos, *Fecit Deus duo luminaria magna*, & postea dictū sit, *luminare maius, & luminare minus.*

d in lib. qui messial. Thelastianus dicitur.

12. Ex quib. & propemodum alijs infinitis, iam incertitudo artis astronomiæ, siquidem ars dicenda est, nos admonet regnorum & rerumpublicarum mutationes, ex astrorum & cœlestium motuum variatione, & influxu pendere non posse, & vanam esse, defectuosam

& ina-

& inanem hac in causa constitutionem necessitatis, & ipsos astronomos, & personarum & rerum publicarum genethliacos à republica esse pellendos. vtpote qui ex istiusmodi euentus euulgatis, ingenia hominum quæ facilia sunt ad dissentiendum, ad coniurationes, proditiones, defectiones, & rebelliones concitent, & instruere videantur ad ea, de quibus antea nihil cogitauerint, nec ad cogitandum mentem intendere ausi fuissent. Et merito anno ab vrbe condita Roma 720. Agrippa ædilis factus astrologos & præstigiatores vrbe eiecit.a Pari modo Vitellius imperator factus, omnes astrologos vrbe expulit, & edixit, vt intra certum diem, quàm ipse edixerat, ex omni Italia excederent, quanquã illi tunc de nocte contra diem in tabulis præscripserunt, intra quam excederet de vita, & is ante eam diem mortuus fuerit, adeo putabantur rerum euentus futuros præcognoscere.b Dum prædicitur Babylonii regni destructio. Esaiæ capite quadragesimo septimo, quod profitebatur, & sibi promittebat perpetuum imperium ex astrologorum supputationibus, quibus abundabat, obiicitur illi hæc diuinationis temeritas, & inde ruina proxima, *Sta* (inquit, versu 12.) *cum incantatoribus tuis, & cum multitudine maleficiorum tuorum, in quibus laborasti ab adolescentia tua, si forte quid prosit tibi, aut si possis fieri fortior. Defecisti in multitudine consiliorum tuorum: stent, & saluent te augures cæli, qui contemplabantur sydera: & supputabant menses, vt ex eis annunciarent ventura tibi. Ecce facti sunt quasi stipula, ignis combussit eos, non liberabunt animam suam de manu flammæ, &c.* Succurrunt versus Sibyllæ.c de bonis & piis agens.

a vt ait Dio Cassius. lib. 45. hist.

b vt ait Xiphil ex Dione in Vitellio.

c lib. 3. Oraculorum exstantium

Οὔτε γὰρ ἠελίου κύκλιον δρόμον, οὔτε σελήνης
Οὔτε πελώρια ἔργα μεριμνῶσι κατὰ γαίης:
Et postea
Οὐδὲ μύθων μωρῶν ἀπάτας ἐγγαστριμύθων,
Οὐδὲ τὰ χαλδαίων τὰ προμάντια ἀστρολογοῦσιν
Οὐδὲ μὲν ἀστρονομοῦσι τὰ γὰρ πλάνα πάντα πέ-
φυκεν
Ὅσσα μὲν ἄφρονες ἄνδρες ἐρευνῶσι κατ' ἦμαρ
Ψυχὰς γυμνάζοντες ἐς οὐδὲν χρήσιμον ἔργον. Id est,
Boni neque circularem cursum solis neque lunæ,
Neque ingentia opera, quæ circa terram errant,
Neque sermonem stultorum ventriloquorum:
Neque prædictiones Chaldæorum ex astris legũt,
Neque astrologantur. Hæc n. omnia errores sunt
Quæ certe insipientes hominum inquirunt
circa diem.
Animas exercentes in opere nullius vsus.

13. Iniuria cœlo irrogatur, si regnorum destructiones, seditiones, clades bella hominũ in summa scelera ab illo pendere, & fatalem necessitatem accipere, dicamus. magnum dedecus cœlo, si eius stellæ influant latrocinia, homicidia, & huiusmodi impiumque dicere malas stellas, cum Deus quæ fecit, valde bona fecerit.d Irrogatur & Deo: si enim necessitas tribuitur stellis, nulla potestas, nullumue iudicium Deo relinquetur. sequeretur & alia blasphemia, Deum esse crudelem & impium si pro delictis quæ necessitas vitare non permitteret, damnaret homines & male imperaret vitare mala, quæ euitari non posse sciret. peiusque esse statuere bona, quæ quis facere necessitate prohiberetur. Etsi bene constitutas respublicas sanctas, necessitate dissoluere videremus, malas autem sustineri, quia ita cœli constitutio esset, quid amplius dicendum superesset, quam inanes omnes esse leges, perperam magistratus, perperam curam & solicitudinẽ principũ adhiberi, fœdera, facere, Deũ colere, illi supplicare. imo vt vno verbo loquar, quid interesset inter Plantas animalia, & hominem, nihil ferme quam figura si omnia elementaribus & cœlestibus constitutionib. tantũ temperarẽtur. Hinc quantũ excellẽtiæ & maiestati Dei quoque detrahetur, imo qđ superest, nisi dicãt astronomi quod & quidam scelestissime dixerunt, non est Deus alius, quam mundi hæc cœlestis necessitatis fatalitas, vt & *Plinius dixit idem esse quod naturam e.* Lucretius Epicurus, & alii, eius impietatis asseclæ. Ex quo dogmate, rursum, & necesse erit esse, desilire in profundissimũ impietatis abusum, nullum esse Deum, neque ipsam naturam: quia id, quod Deus dici meretur, est omnipotens, neq; sub operibus subiicitur: quod si subiiciatur, nõ ipse, sed sua opera, quia potentiora Dei nomen potius merentur. Atque si dicamus naturam Deum, dicemus Deum illum impiissimum, qui bonos, bonaque à malis non distinguat, sed necessitate sua pares illos faciat. Quæ omnia cum omnino abhorreant a ratione qua homo insignitus est, & qua lumine naturali ad distinctionem boni, & mali inducitur, & donatus est, a Deo optimo Maximo tam singulari intellectu, debet nos compellere fateri, fatales illas necessitates cœlestes regnorum & principatuum, aut hominum non esse causas mutationum, aut subuersionum, quæ in republica adueniunt Quare apud Hieremiam:f *Audite verbum quod locutus est Dominus, super vos domus Israel. Hæc dicit Dominus, iuxta vias gẽtium nolite discedere, & à signis cæli nolite metuere, quæ timent gentes quia leges populorũ vanæ sunt.* Rursum si stellarum & cœli causæ essent

d Gen. ca. 1. vers. 31.

e li. 2. c. 7. in fine & li. 27. c. 3.

f Hiere. 10. v. 1.

 sent

sent regnorum mutationes & stabilimenta auferretur à Dei maiestate, & potestate: etiam id quod dictum vere est, per me reges regnāt, *a* & similia, quæ ostendunt non esse potestatem ab alio quam à Deo, vt docuimus antea in necessitate principatus.

a Prouerb. 8. 15.

14. Nihil prohibet adhuc, quin conferamus in his prædictionibus, vel cœlestib. causis, id quod agere cum eo q' recipere dicitur actionem, & patitur, num proportio aliqua sit vt respublica patiens possit esse idonea materia ad suscipiendum effectum agentis, quod agere dicitur, est cœlestium circulorum, motuum, & astrorum, concursus vnde dicunt fieri aliqui mutationes has in republic materia porro & patiens est respublica, constans populo, & principibus seu rectoribus, & subditis. Hæc materia composita est, & habet vnū corpus ciuile, constans societate hominum, homines constant anima & corpore: actiones societatis illius humanæ ex voluntate, & non voluntate: ex moribus regulatis, & legibus, vt vinculis, ex beneficio, & pœna. Quod disponit hæc omnia, animus est, mens, intelligētia, ratio experientiæ obseruatio: nulla vero est proportio substantiæ corporei, & incorporei. Quamuis enim anima cum corpore iūgatur, & faciat vnum hominē, tamen aliud est corpus hominis, aliud anima hominis: quod apparet in solutione animæ. Influxus porro cœlestes corporales sunt quia à corporib. procedunt naturaliter. In corpore itaque influere hominum possunt, quia composita illa sunt ex elementis quatuor: at in animas hominū non influunt, quia corporales non sunt, nec obnoxiæ interitui, aut mutationi, illi cui subiiciuntur corpora: anima principium quidem habuit, sed non est habitura finem, quia immortalis, quia spiritus sine compositione cōtrariorum: cuiusmodi tamen constat corpus. Itaq; corpus, in quo constat, & participat ex corruptibilibus partibus, ex motu cœli, incrementis, decrementis, morbis, corruptioni, & interitui, seu dissolutioni corporali obnoxium est, & passionibus cœlestibus, naturalib. expositū: vt & frigori, calori, & similibus: at animus in sua substantia non maior, non minor, non frigidus, nō calidus, aut aliis corporalib. qualitatib. subiicitur per se. Quare nulla proportione cœlestibus mundi affectibus supponitur, ne necessario ab illis regi directo potest. Quare respublica eiusque administratio, quæ pendet ex animi ratione, & intelligentia, non pendet ex necessitate, seu natura cœlestium astrorum, aut motuum. Et quamquam admitteremus nasci hominem, & corpus generari, vel concipi sub certis constellationum thematibus, tamen nemo dicet animam sub ea constellatione nasci, quia non nascitur, sed creatur, & infunditur simul, & semel, vbi corpus sua habet perfecta, ad eam recipiendam organa: ita, creatio est ex nō ente, hoc est, nō ex præexistente materia, siue corporali, siue spirituali: proinde non subiicitur materiæ cœlesti.

15. Sed si regna & reges cum constellationibus oriuntur & intereant, cum stellæ habeant tam rapidum cursum, vt nec notari possit, vt explicatur apud Gellium. *b* accideret & citius interire respubl. quam formatæ essent, vel mutarentur per singula momenta, vt stellæ mutantur erraticæ, & aliæ quæ sunt in cœlo stellifero. Fieret etiam, vt quia omnes stellæ superiores sunt maiores (vt dicunt) ipsa terra, & ita respectu centri, seu puncti terræ saltem, per hemisphærium inspiciunt subiacentem terram: vt vnum tantum generarēt imperium: & si plura possunt simul generare, plura quoque eodem modo: & cum aduenirer fatum ex illorum coniunctionibus contrariis, sequeretur vt omnia dissoluerentur simul & semel & eodem modo: quod tamen quam falsum sit, ipsa rerum experientia docere potest, & proinde antecedens constitutio astrorum fictitia potius videtur, quam aliquid fatale adferre terris.

b lib. 20. ca. 1.

16. Adferamus aliam rationem, qua regnorum fatum, vel rerumpublicarum mutationes a cœlestibus constitutionibus necessario sequi nō posse putamus, quæ à singularibus & partibus, quæ rempublicam constituunt, perueniat ad vniuersitatis, & totius conclusionē. Constat, vt non semel diximus respublica, & ciuilis societas, singularibus personis, ad facilio:em viuendi modum in vnum consentientibus. Ceterum singulares personæ possunt euitare singulares influxus superiorum cœlestium corporum, per prudentiam, & sapientiam a Deo illis concessam si velint vti: multo magis reipublicæ corpus, quod constat ex illis personis, & habet prudentiores, vt principes & magistratus moderatores, poterit ab iisdem declinare, & rempublicam suam contra quædam, quæ possent occasionem soluendæ, vel mutandæ societatis dare, tutissime saluam tectamque si velint conseruare, neque igitur vlla necessitas dicetur eius rei, q̄ euitari possit. Nos etiam id docuit Ptolomæus antesignanus astrologorum *c Prognosticatio*, inquit, *animam applicat, & attrahit ad rerum adhuc longinquarum frequentes memorias. Ita quod eas iam pro constanti, & præsenti habeat, & sua-*

c in 1. parte operis in parte cap. 1.

uiter

uiter ad cuiusque rei receptionem applicet. Nec æstimãdum, quod superiora procedant super sua significata incuitabiliter, velut ea, quæ à diuina dispositione contingunt, & quæ nullatenus sunt euitanda, nec non quæ veraciter & ex necessitate contingunt: atque his posse obuiam iri, probat ex apostematibus naturaliter agentibus, quibus medicamento obuiam iri potest. Et quod natura magnes ferrum attrahat, verum non trahere, si alliis vngatur. Mirabile quod ait Salomon, quem nihil latere, quæ astrologiæ sunt, putandum, dum ait *a Deus patrum meorum & Domine misericordia qui fecisti omnia Verbo tuo, & sapientia tua constituisti hominem Vt dominaretur creatura quæ à te facta est* Ita & Ptolomæus in centiloquio dixit etiã, *quod sapiens iuuat opus stellarum.*

a Sapien. c. 9 v. 1. & 2.

18. Testatur insuper per Dei veracis testimonium Deutero. cap. 4. versic. decimonono. *Dominum Deum creasse cælum Lunam, & alias stellas cæli, non Vt obseruemus Vt numina: sed in ministerium cunctis gentib. quæ sub cælo sunt.* Et cœlum quidem est vniuersalis causa rerum inferiorum sibi subditarum, vt ait Aristot. *b* quia necesse mundum inferiorem gubernari a superioribus. Et consentit D. Augustinus *c. Inferiora*, inquit & crassiora *à sublimioribus subtilioribusq; quodam ordine reguntur atque mouentur*, verum motus cœli tanquam instrumentum & secunda causa, volũtate Dei tanquam virtute primæ causæ, agit in inferiora iuxta eundem D. Augustinum *d*

b Meteorum.
c 3. de Trin. c. 4.
d Tom. 3. opusculo 139. & 3. contra gentes. c. 81.

18. Pluribus rationibus D. Thomas docet, quod corpora cœlestia non sunt causæ voluntatum & operationum nostrarum, *e* quibus & concludi potest, regnorum & rerum publicarum mutationes vel institutiones, quæ ex voluntatibus & actionibus populi & regentium sequuntur non fieri. Et primum voluntas in parte intellectiua est, *f* nullum autem corpus, quale & syderum agit in aliud nisi per motus, *vt ait Aristoteles g. Neque mouetur quod magnitudine*, inquit, *caret.* Sed ea quæ sunt in intellectu, sunt extra motum omnino vt idem docet *h*. Ibiq; & paulo post docet animam fieri prudentem & scientem non per motum, sed per quietẽ. Idemq; ait *i*, *Nihil mouere nisi corpus* Et proinde oportet id quod impressionẽ recipit, corporale esse, aut corpus, vel virtutem corpoream. Intellectus vero neutrum horum est. 2 Omnis electio, est actualis volitio, quæ causatur, immediate ex apprehensione intellectuali, quia bonum intellectiuũ est obiectum voluntatis *k*. Tum quia peruersitas in eligendo non prouenit nisi intellectus iudicium deficiat in eligibili *l*, ac corpora, cœlestia non sunt causa intelligentiæ nostræ. 3. Si ex impressione cœlestium voluntas & electio fierent, sequeretur vt nostra opera naturaliter fierent, sicut ex impressione, & quæ animalia faciunt: quod tamen non fit, *Vt docet Aristoteles, m* 4. Si naturali illa influentia fierent & soluerentur principatus & respublicæ, certis mediis fierent omnes huiusmodi & eodem modo: at illæ variis modis & fiunt & dissoluuntur. Vnde non naturali influxu. 5. Quod naturaliter fit, fere semper recte fit, deficit enim natura in paucioribus: at tales perfectæ, imo variæ & imperfectæ & turbatæ nascuntur & aliquamdiu subsistunt & finiuntur respublicæ. 6. Virtutes continent respublicas, vitia dissoluunt. At hæc non natura, sed per assuetudinem accidunt nobis, vt ait Aristot. *n* Neque etiam impressio corporea inducit electionem boni & mali. quæ in virtutibus est. Sunt & leges propositæ quib. temperantur respublicæ & ex quarum contemtu dissoluuntur. 7. Si singulis momentis mutatæ constellationes, fata diuersa & hominibus tunc natis & rebus publicis tunc institutis, vel, vt loquuntur fortunæ diuersæ sequantur, cur non plures principes eodem die, in eodẽ loco non nascuntur? cur & plures respublicæ sub radiis eiusdem signi non nascuntur vel pereunt? vel si hoc necessarium est exspectare coniunctionẽ illam, cur reges ex generatione sibi succedunt aut alio modo per electiones? nonne per vniuersum orbem idololatria fere subuersa est, quod potuit ibi fatum resistere vbi voluntas Dei fuit? 8. Si cœlum animi voluntates cogeret, iaceret philosophia, pietas, artes, nulla esset virtus, non fructus laborum, non puniendi improbi, non admonendi vel instigandi desides. Et si necessitate fatorũ hæc fierent, & ventura essent prospera vel aduersa vnicuique hominum, & necesse esset hæc me agere & te illa, quid opus est cura aut labore confici, vt ait Eusebius *o*. Et Origenes super Genesim. 9. Vt dixi alias subuerteretur omnis religio, & Dei potestas, si omnia necessitate agerentur, & frustra ad vota, ad supplicationes, ad pœnitentiam, ad cilicium ieiuniaue perueniretur, si non prodessent.

e 1. 2. part. q. 1. 3. & li. 3. contra gentiles. cap. 15.
f Aristo. 3. de anima. 1.
g 1. Physicorum circa finem textu. 83.
h 1. Physic. tex. 20.
i 3. Physic. textu. 16. & seq.
k Aristot. 3. de anima textu 41.
l Aristo. 7. ethic. ca. 5.
m 2. Physi. textu 49.
n Ethic. cap. 1.
o li. 6 de præparatio. euangelica c. 5. & seq. 6. 7. 8 9.

19. Patet itaque errare & decipi eos, qui casus, mutationes, & mala aut subuersiones principatuum, regnorum & rerum publicarũ referunt ad cœlestia fata, ad coniunctiones, naturas, influxus stellarũ, crinitarum seu cometarum, Solis Lunæue defectus. Vt & alias docui in syntaxibus *p*. hãc astronomiam, quod de motibus negotiisque humanis quæ à iudicio

p lib. 1. Syntax. cap. 32.

& voluntate pendent hominum, reprobari merito. Neque nos ad aliter sentiendum mouere debet, quod impressiones aeris mirabiles quidem & raræ aliquando præter consuetum modum appareant: quia illas quidem pter consuetum, sed non præter naturalem modum & causam accidere constat. Monstra, prodigia, fulgura, cometæ, & his similia, quæ imperfecte mixta nominantur, fiunt naturali conflatione in elementis, neque ex illis influentiis superioribus quæ nullam causant imperfectionem. Alioquin dæmones qui permissu Dei in his corruptibilibus potestatem exercent, & maleficæ, quæ accitis dæmonib. coruscationes & alias tempestates excitant, in sublimioribus incorruptibilibus corporibus potestatem haberent, quod est impossibile. Sic apud Iob. *a* Eliu sapientiam Dei solius prædicans, ait, *Ausculta hæc Iob ista & considera mirabilia Dei, nunquid scis quando præcepit Deus pluuiis, Vt ostenderent ducem nubium eius? nunquid nosti semitas nubium magnas, & perfectas scientias? &c. & cap.* 38. Ipse Deus exprobrat hominibus in persona Iobi curiosam & temerariam cœlestium & terrestrium indagationem, vtpote omnia ignorantibus, & versic. 31 *Nunquid coniungere valebis micantes stellas, Pleiadas, aut gyrum Arcturi poteris dissipare, &c.*

a *Ca. 37. ver. 14. & seq.*

20. Sed neque astra corrumpunt, sed conseruant inferiora: omnium enim syderum vires bonæ sunt ac salubres. si quidem corpora cœlestia in suis naturis sunt perfecta & incorruptibilia, absque omni contrarietate. Quod & eorum motus circularis demõstrat, cui nihil obstat, sed semper inuenitur regularis & vniformis. Quare superiores causæ semper efficiunt, nunquam autem deficiunt, inferiorũque corruptionis causam præstant nullam. Contra naturam quippe esset, per incorruptibilia astra, causam inferiorum rerum corruptionẽ. Et nihil magis naturæ repugnat, quã vt ipsa suum exitium moliatur. Sicut docet Picus Mirandulanus. *b* Neque obest, ꝙ frigidis stellis prædominantibus frigida elementa inualescant, quibus si frigidarum & humidarum accedat concursus, aduenit vt cataclysmo mergatur terra. Nam 1 hic absurdũ elementares qualitates cœlo tribuere, quibus caret, quamuis habeat calorem cœlestem. Deinde 2. absurdum id, quia planeta inferior nõ imperat cœlo superiori, secundum D. Thomam. *c* Et tertio loco, influentia cœlestium non potest esse causa inferiorum malorum, quibus subuertitur res publica, quoniam malum non habet causam per se, sed incidit ex alicuius causæ defectu, qui defectus in astris non reperitur. Quarto cœlum stellarum in tellurem ceteraque elementa vnanimiter æqualiterque influit non enim existimandum est, vt in æquali vi inferiora respiciat, quasi vni inuideat, alteri faueat, tametsi inæqualem vim ostendat & diuersum effectum operetur, quod euenit ex qualitate & dispositione corporum, non ex stellarum variatione, alioquin omnis effectus ex stellis proficiscens, cum in vna regione contingeret in omni euenire necesse esset. Ita indifferens est cœli motus omnibus inferiorum rerũ motibus etiam inter se contrariis, eodem enim modo terra descendit, & ignis ascendit, aer flat, aqua fluit. Rursus elementa sibi subiectas materias indifferenter mouent etiam diuersimode, ignis indurat limum, liquefacit cerã: aqua exstinguit carbonem, incendit calcem: Aer mediantibus solariis radiis denigrat cutẽ æthiopis, & albificat telam lini.

b *Li. 3. contra Astrologos c. 14. & 2. & lib. 5. de prænotione ca. 9. & 10.*

c *3. contra gentes ca. 13.*

21. Ceterum ne dum vitamus superstitiosã illam syderum inquisitionem, incidamus in impietatem, & ordinem a Deo constitutum syderibus & cœlo & elementis, vim, efficaciam & necessariam naturalem causam reiicere videamur: operæ pretium erit, modum inter sententias vtrasque, inter abusum astrorũ & cœli, & detractionem eius operationis, cõsiderare. Sunt enim opera Dei admirabilia omnia & perfecta: & inter cætera hæc mundi fabrica ita digna obseruatione, vt per opus eius ordinatum & præclarum, ad contemplationem opificis Dei facile perducamur. *Cæli enarrant gloriam Dei & opera manuum eius annuntiat firmamentum. d* Et iterum Dauid *e Quoniam videbo cœlos tuos, lunam & stellas, opera manuum tuarum quæ tu fundasti, Deus.* Non sunt damnandæ res, non artes, propter abusum qui procedit ex temeritate & iniquitate, aut malitia abutentium. Pulcra vtilisque admodum hominibus vera syderum cognitio, & ex illis naturalis & secundum illorum naturam & vim a Deo constitutam, futura elicita præcognitio: at extra terminos ad quos Deus optimus Maximus ea constituit trahere, iisque abuti, omnino temerarium, & damnabile: aut ita necessitatem tribuere effectibus, & causis syderum cœlestium, vt nulla dispensatio & potestas relinquatur Deo, vel hominibus, qui ratione vtuntur, nullum supersit ad Deum, vel ad intelligentiæ, vel prudentiæ remedium, & refugium, blasphemum, & scelestissimum. Non minus etiam alienum à veritate, sentire ita, omnia quæ cœlo, & stellis, & elemẽtis pducuntur, vel apparent, esse natu-

d *Psal. 18. ver. 7.*
e *Psal. 8. v. 4.*

naturalia, & ordinaria, vt præter communem ordinem, & naturam nobis cognitam, nihil possit in eis à Deo imprimi, & demonstrari, vel fieri. Cum constet in manu artificis esse suum opus regere, & augere, vel minuere, prout, illi videtur, & nihil esse supra Deum quod possit eius voluntatem, & arbitrium prohibere, vel eius voluntatis effectum.

22. In primis itaque liquet, corpora hominum, quæ ex quatuor constant elementorum mixtione, & temperamento elementorum naturis esse obnoxia, incrementaque, & decrementa, vt alia corpora sentire, & habere, & quæ inde ex dyscrasia eorundem sequuntur, pati: veluti morbos, ætates, & senium, mortẽ, frigus, calorem, & similia, quæ corporibus cõpositis, & mixtis communia sunt, & habent causam aliunde, nec sunt in potestate hominis, nec propria suæ naturæ, sed alterius communis, qualis generatio, augmentatio, & corruptio, ex causa determinata. quẽadmodum nec in potestate hominis, sed habẽt extra hominem causam, quæ a Deo destinatione eius, à casu, vel à fortuna, seu extra propositum agentis eueniunt, vel vi maiori, cœlesti, vel humana sunt contingentia. Sunt enim proprie in nobis, & in nostra potestate, quæ ex voluntate nostra pendent: nam voluntas habet in nobis causas non extrinsecas, vt ait etiam Cicero de fato: & hinc principia operationum nostrarum, in quibus habet locum electio, & consultatio, & artes, vt quædam sunt mixta ex his, quæ sunt in nobis, & ex eis quæ extrinsecus: vt actiones nostræ, quæ ex voluntate fiũt quidem, sed possunt per extraneam causam impediri seu vi extrinseca diuina vel humana potentiori. Quædam etiam non sunt ex nobis, sed tamen habent causas, & occasiones ex his quæ sunt in nobis: veluti retributiones actionum nostrarum, bonæ vel malæ, in seculo, vel præsenti, vel futuro. Item corruptio, & mors, ob nostram prauitatem, & scelus, seu peccatum etiam primi parentis, vt omnia explicauimus alibi *a* ex Ioanne Damasceno *b* & ex Nemesio *c* & aliis.

23. Proinde, licet directo corpora cœlestia non imprimant in voluntatem, indirecte tamen nostris electionibus occasionem dant, vt dum in corpora extranea imprimunt. Sicuti quia ex dispositione cœlesti aere corpus infrigidatur, eligimus calefieri, & agere quæ cõueniunt tempori. Item secundum quod imprimunt in corpora nostra, ad quorum imũtationem insurgunt nobis motus passionum aliqui, vel per eorum impressionem efficimur habiles ad aliquas passiones: sicuti cholerici sunt habiles ad iram: item dum nobis infirmantibus eligimus accipere medicinam. Occasiones tamen hæ, vel exteriores, vel interiores impressiones, non necessitant electiones quia possumus resistere vel obedire, vt scribit D. Thomas. *d* Ante primum peccatum hominis, homo poterat si non peccasset viuere sine corruptione & morte: post peccatum autem adiudicatus morti, cum qua adiudicatione continẽtur ea omnia, quæ mortis & solutionis corporis & animæ sunt præmia & concomitantia, vt morbi corporeæ afflictiones & corruptiones. Et ita, *statutũ omnib. hominib. semel mori e* Et hoc euitari nequit fatale & necessariũ, quin aliquãdo nõ eueniat. Obnoxiusque est elementaribus mutationibus in corpore, & pronus ad peccata ab eo tẽpore quo in imperfectionem decidit ex statu innocentiæ. Qua etiam de causa Deus, armauit omnem creaturam ad vltionem inimicorum, *f* & peccati: & quæ erant subdita homini à Deo, propter Dei transgressum mãdatum ipsum hominem afflixerunt iuxta verbum Domini. *g* Sic tres hostes homini facti sunt, caro propria, mundus, & dæmones, aduersus quos est nobis obluctatio: & qui nos, nisi accurate nobis prospiciamus remediis à Dei bonitate relictis, sibi subiiciunt, & nobis imperant succumbentibus, corpore eiusque effectibus dominantibus. Manifesta autem sunt opera carnis, quę sunt fornicatio, immũditia, impudicitia, luxuria, idolorum seruitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissentiones, sectæ, inuidiæ, homicidia, ebrietates, comessationes, & his similia. *h* Qui carne ducuntur hæc agunt: Qui Spiritu vero ducuntur, illa opera mortificant, & superant, & producunt fructus spiritus, qui sunt caritas, gaudium, pax, patiẽtia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. *i*

23. Et vt ad singularia cometarum & eclipsium perueniamus, admittamus communẽ de eorum generatione sententiam, & effectus consideremus, quomodo à corporalibus & à corporibus hominum ad actiones eorundem peruenire possint, vt doceamus non ex necessitate inde mutationes actionum hominum fieri aut rerumpublicarum, sed per consequẽtias quæ euitari possunt. Materialis cometarum dicitur ordinaria causa ipsa arida æstuosaque exhalatio, solis & stellarum energeia, quasi vehiculo affatim sursum acta, quæ vbi viam semel est adepta summa continenter petens pabulum cometario incendio idone-

a in tomo 1. syntaxeon in li. 4. ca. 37.
b lib. 2. ca. 21. & 26.
c lib. de natura hominis, ca. 29. 30. 31.

d 1. part. q. 115. art. 4. & lib. 3. contra gentiles ca. 85.
e Ad Hebræos ca. 9. v. 27.
f Sap. 5. v. 18.
g Gen. c. 3. ver. 17. & seq.
h Ad Galat. c. 5. v. 19. & seq.
i Gal. 5. ver. 22. & seq.

um subiicit, non nihil oleaginosa, vel vt cumque compacta quo diutius dissipationi resistat, & crinitis constantius nutrimentum præbeat. Et quia non propria vi ascendit, sed trahitur materia ab stella aliqua, illi subiiciatur necesse dicunt. Et sortiri prærogatiuas & vires stellarum & signorum sub quibus ardent & micant. Ex his sequuntur æstus & vredo: quia multitudo aspirationum calidarum seriatim sursum ascendit, vbi consumuntur, & aer repletur, humiditasque illinc pellitur. Quare sata & plantæ tenellæ, vruntur, & vineæ. Item interdum pluuias magnas in pluuiosis stellis, & in humido signo ventos portendunt, quia exhalatio ventorum sursum fluit. Et post exstinctum cometam multum conuoluitur per aerem, apertis meatibus terræ solutis claustris errabunda vagatur. Exhauriuntur fontes à cometis quoque. quod terra halituosum & pinguiusculum pabulum multum suppeditet cometis longo tempore, ex quo alioquin densato, aquæ nascerentur. Accedit & annonæ inde penuria, quod terra tot exhalationibus sursum missis exsugatur: idcirco siccior, neque habet vnde pabulum aeri ad pluuias subministrandas tribuat, vnde humidi penuria infœcunda euadit. Quare cometa & famis & pestis nuntius. Nam quæ siccos habent vteros non concipiunt defectu humidi, vt scribit Hipocrates. a Morbi vero & pestis quia ex aere circumiacente salubris pẽdet vita & delatis cometæ tempore sursum omnigenetis halitibus & venenatis, aer inficitur, retorquetur, & facile per meatus percurrit corporis, vnde morbi acuti, humoresque cũ sanguine aduruntur, vitiantur, & labascũt. Bella porro per illos cometas signantur, quia anima secundum quædam, maxima dum nõ capit ea quæ sunt spiritus, & non dominatur affectibus, sequitur temperamentum corporis: corpus autem tunc in temperatura confunditur, vritur, miscetur cum humoribus, & bilis facile incensibilis, incãdescit per eã aeris constitutionem idq; non solum per annum quo videntur, sed etiam per sequentem. Vnde ex illa bili, ira, seditio discordia, pugnæ tandẽ, dum passiones illæ ab animo & ratione non temperantur. Ira enim breuis furor est; nisi animi imperio compescatur. Sicuti æstate ad Venerem quidem proni sunt, dum caloribus stimulantur: alii dum aromatibus & mouentibus semen pascuntur, & sic de similib. Quod autem cometa regum quoque mortem & principum signare dicatur, interdum diuinã habet considerationem: quia sæpe Deus peccata populorum in regibus vindicat, & ideo quia misericors illos admonet, vt serio de discessu secum cogitent. Est & 2. ratio physica, quia cũ aeris corruptio tãta sit, vt morbos inferiorib. genere pestiferos, tum & rex vt populus periclitatur, sed quia principis mors celebrior, ideo de illo signãter p̃sagium habetur.

a Aphor. 63. sectione 3.

24 Quod ad eclipses luminarium pertinet magnorum, solis & lunæ, rato quidem accidunt, sed non præter naturales causas: & ideo illarum significationes, scientibus non tam monstrosæ ac ceteris causarum ignaris habentur. Terra superatur magnitudine solis multis partibus: luna autem, quæ est vt dicunt Mathematici minor quã dimidia sit pars terræ, iisdem vagatur spatiis quibus sol, atq; etiã tum subiecta, tum opposita soli radios eius & lumen obscurat: tum ipsa incidens in vmbram terræ, cum est à regione solis interpositione interiectuue terræ repente deficit. vt scribit. Cicero. b Plinius. c *Ceterum orbes implent destinatas vices, inquit* Quint. Curt. d *lunaque deficit cum aut terram subit, aut sole priuatur.* Defectus ducentis viginti duobus mensibus redire in suos orbes certum dicunt: solisque defectum non nisi nouissima primaque luna fieri, quod vocant coitum: lunæ autem, non nisi plena: vt ait Plinius. e Hoc est vt explicat ibidem Iacobus Milichius, eclipses non possunt in Zodiaci puncto accidere, nisi post 222. menses: tanto enim tempore circulus draco, suam efficit reuolutionem, atque redit ad illud punctum, in quo antea eclipsis facta est. quidam legunt in Plinio, 226. mensibus, vt Martianus Capella, qui nullum locum transcripsit, quidam 228. mensibus. Ceterum si totus draco redeat à puncto in pũctum 225, mensibus. in singulis mensibus motus eius erit vnius gradus & 30. minutorum. Porro si 228. mensibus cum Ptolomæo perfici dicas singulis mensibus vno gradu & 34. minutis mouetur. sic in 18. annis & 9. mensibus redeunt defectus in suos orbes. Et Ptolomæus: f demonstrat Lunæ defectum fieri posse mense quinto a priore solis, aut septimo: & ibidem confirmat solem in diuersis partib. terræ bis in mense posse deficere. Lunaris eclipsis terminos ponit Ptolomæus gradus 15. & 12. minuta. Albategnius 14. gradus & 43. minuta.

b 2 de natura deorum.
c Lib. 2. c. 12.
d li 4. de gest. Alex.
e li. 2. ca. 13.
f li. 6 magnæ compositionis. cap. 6.

25. Quæ omnia & habent causas naturales & suis temporibus redeuntes. Quæ quando fuerint olim non obseruatæ, & apud illos, apud quos non fuerunt cognitæ, immiserunt in corda hominum & pauorem præsentis & futuri status rerum & personarum. Quemadmodum & ignara eclipsium lunarium antiqui-

tiquitas lunam & solem putabant veneficiis affectos laborare, & ob id crepitu dissono se illis auxiliari dicebant. eiusque erroris fuit Pindarus & Stesichorus vt narrat Plinius: *a* Meminit Plutarchus in vita Æmilii. *cum venisset*, inquit, *nox & à cœna reuersi essent ad somnum & quietem luna tum plena & sublimis repente cœpit nigrescere, & vbi lux eam defecit coloresque mutauit prorsus euanuit, Romanis vt mos est, lumen æris tinnitu reuocantibus ignesque multos tedis & facibus ad cœlum tollentibus, &c.* Aliud Iuuenalis de garrula muliere loquens.

-- Verborum tanta cadit vis.
Tot pariter pelues & tintinnabula dicas
Dicas: iam nemo tubas atque æra fatiget.
Vna laboranti poterit succurrere luna.

& Ouidius *b*.

-- Aut sub candore rubenti,
Cum frustra resonant æra auxiliaria luna.

Nicias quia nesciuit causas eclipsis ortę, Atheniensium res & opes afflixit eo territus, vixque etiam Anaxagoras, quin occideretur à populo fuit seruatus à Pericle, cum in carcerem fuisset coniectus quod disputasset de motibus syderum, *c* copiose Plutarchus in vita Niciæ. Apud Græcos namque primus vt scribit eodem loco Plinius, rationē defectionis vtriusque luminaris inuestigauit Thales Milesius Olympiados 48. anno 4. anno ab vrbe Roma condita 166. prædicto solis defectu, qui sub Astyage factus est. Prædixerat & illum Ionibus, quod & scribit Herodotus. *d* Protulit autem in vulgus rationem defectus vtriusque luminaris primus Romæ Sulpitius Gallus, qui consul cum M. Marcello fuit, sed dum erat tribunus militum secundæ legionis, solicitudine exercitu liberato pridie quam Perseus superatus à Paulo Æmilio est in concionem ab Imperatore productus ad prædicendum eclipsin: mox & composito volumine. *e*

26. Claudius Cæsar etiam, cum solis defectus futurus esset natali suo, veritus ne quis inde tumultus fieret, publice edidit, non modo futurum deliquium, sed tempus, qualitatem eius, & causas, cur id esset necessario euēturum. Causæ hę adiectæ, luna infra solem siue proxime ei subiecta, siue Mercurio etiam Venerique supposita, mouetur in longitudinem, & altitudinem, quemadmodum cursum videntur habere suum: & præterea etiam in latitudinem quod Soli nequaquam conuenit. Proinde luna si respectu aspectus nostri recte sub solē veniat, ac infra eius radios currat, splendorem eius hominibus aliis magis, aliis minus occultat. Non enim obscurat, nimirum cum semper Sol proprium lumen obtineat, & ita luceat aliis, quibus luna non opponitur, vt solem obtegat. Luna vero deficit, quoties è regione opposita soli, quod ei in plenilunio accidit (sicut soli deliquium in coniunctione) in vmbram terræ quæ habet metæ seu turbinis figuram incidit. Fit hoc cū in medio latitudinis suæ luna mouetur, ac tunc luce quam à Sole accipit destituta, ipsa per se qualis sit apparet. *f* Notandum tamen est, non in omni oppositione fieri Lunæ defectum sed cum opponitur in punctis causæ ac capitis draconis, in nodis, ad quos quotiescūque Luna redit tempore coniunctionis, aut oppositionis fiunt eclipses. Est enim quædam intersecatio circuli eclipticæ, circa quam Luna multiiugos flexus propter obliquitatem significri facit; Sol enim nunquam ab ecliptica discedit: deflecti autē Luna, in Aquilonem, & austrum, vt annotat Iacobus Milichius *g* Motus nodorum eclipsium singulis mensibus non plus vno est gradu, vt idem ait Milichius. Et hę: certe sunt propinquæ, & naturales causæ eclipsium, & alię dictæ cometarum, quæ per physicos exponuntur: quibus nec repugnare par est, qui quamuis non possint integram causam proferre, & docere, tamen vtcunque admonent ex ordine naturæ quamuis raro accidere. Neque cōtendam tamen in istis esse quædam, quę quia inassueta sunt, terrere merito possint homines, & euentus quoq; indicare insolitos, vt & ipse eclipses non sunt annuatim aut cometę apparentes. admittemus & mutationem eorum quę ordinario tempore fiunt: mutationem necessario significare euentum. Aliter enim Sol hyeme, aliter ęstate, aliter vere, aliter autumno corpora & nostra, & aliarum rerum afficit, aliter & cum est supra hęmisphęrium nostrum lucens, aliter dum demergitur in inferiores partes terrę. Aliter Luna noua crescens & decrescens, à Sole afficitur, & illa in corpora inferiora influit, vt necessū sit dicere, aliter quoque subiecta corpora inferiora se habere, dum per eclipsin Sole viuifico priuantur, & eo modo quo priuantur, vel omnino, vel pro parte deficiente, & in eo loco vbi subtrahitur. Et idipsum de Lunę radiis secundum vim sibi inditā: non minus quam si corpus, quod anima viuificatur, deliquium patiatur subito animi: ex quo tanta affectio sequitur lęsionis, vt ex momento vno, quo destitutum est animo, qui se retraxit à suo opere, sequatur infirmitas, & veluti languor etiam restituto animo, qui testatur quātum incommodi attulerit illa subtractio etiam breuissima. Diuina quędam est vis

a Lib. 2. ca. 12.
b 4. Metamorphos.
c Plin. li. 2. c. 12.
d li. 1. & Cic. 1. de diuinatione.
e Plin. li. 2. ca. 12. Liuius li. 4. decadis quinta.
f Dio Cassius. li. 60.
g in 10. li. 2. Plinii.

a vt ait Ioachimus Camerarius, libro secundo, de ostentis.

vis *a* quæ vniuersa administrat, regit, informat & efficit: quæ quãdiu nobis noto & consueto ordine progreditur, omnia sunt placida, & tranquilla. Quod si quid aliter fiat, vel exorbitet, instare videtur casus quispiam pro illius nouitatis natura. Cum videmus tres Soles, cometas, fremitus nubium, ignes volantes aërisque inconstantes & præter morem solitũ impressiones, ea scimus vnde sint per aliquas causas: at nõ vltra progredimur, quare potius hoc anno quam in alio. Et si recurramus ad sydera, ignoramus cur illa potius hoc anno & tempore quam alio illa efficiãt: cum semper idem fuerit cœlum, eadem terra, eædem stellæ, idem aer. Scio nos coniecturis duci, & obseruationibus: sed quam sint fraudulentæ & fallaces illæ obseruationes cogimur experientia post prædicta fateri. Dixerũt Astrologi sæpe, & fere semper post deliquium Solis, impressiones in aere fieri, & cometas, & tamen nos sæpe cometas sine deliquio Solis vidimus, & deliquia Solis sine cometis subsequentibus, & famem & pestem sine illis, terræ motus improuisos. Et contra ex cometis, & Solis, & Lunæ deliquio, multa sequuntur, quæ præter consuetum ordinem ex causis nõ ordinariis proueniunt. Atque id negare & inficiari esset prorsus amentis, nec sentientis hominis. Admittimusque multa tunc temporis accidere, quę vel directo, vel per obliquum infinitas, & acerbas inferunt mortalibus calamitates. Verum nostra est disputatio, an ex illis constitui possit fatum, vel mutatio rerũ publicarum, & regnorum per necessitatem ineuitabilem.

26. In quo dicendum puto, in cœlo, & aliis elementis, & in animalibus, aliisque naturæ operibus inueniri signa futurarum calamitatum, sed aduersus illas relinqui plerunq; quædam remedia. Dixi plerunque, siquidem aliquando decreta Dei eius generis sunt, vt reuocari non valeant, quia ipse ita irreuocabilia constituit. Sunt autem illa signa vel secundum causas naturales propinquas, vel præter naturam ex diuina potestate posita noua, apparentia sine causa naturali, vel cum causa naturali, sed alio ordine aut alio tempore quam communi. Sunt & aliquando signa ex rebus quidem naturalibus, sed non secundum ordinem, aut mixtionem naturalem apparentia, aut operantia. Signa quæ secundum causas naturales fiunt propinquas, habent interdum, & plerunque effectus iuxta illas tantum causas propinquas, eosque quoque naturales: aliquando habent significationem ex causis remotis, & effectus nõ naturales significant. Signa in Sole, & Luna, & astris, & aliis rebus ex causis propinquis habere docentur effectus ordinarios: & qui præuideri possunt: vnde & præsagia naturalia non improbata, sed ex humana prouidentia, scientia, experientiaque edocta: ex quibus & cautio aduersus ea quæ nocere possunt sapienter adhiberi potest. Sic creauit Deus Solem, & Lunam, & fecit illa luminaria in signa, & tempora, dies, & annos Geneseos 1. versũ decimoquarto. Illa signa videntur esse duplicia, nempe eorum q̃ sequuntur ex constitutione cœli, & eorũ quæ extra illa habent venturorum temporum admonitiones. Quod videtur Dominus explicare *b*. *Et accesserunt ad illum Pharisæi & Sadducæi tentantes, & rogauerunt eum vt signum de cœlo ostenderet eis.* Videmus signum ibi Pharisæos quærere, non de illis quæ secundum naturam sunt signum de cœlo, sed confirmationem venturi, vel exsistentis Messiæ, & illud signum, quod notandum, de cœlo fieri petunt. Respondit autem Christus etiam de duobus præsagiis naturalib. & extra naturam signis cœli. *At ille respondens ait illis, facto vespere dicitis, serenum erit, rubicundum est enim cœlum: & mane hodie tempestas erit: rutilat enim triste cœlum: Faciem ergo cœli diiudicare nostis, signa autem temporum non potestis. Generatio mala, & adultera signum quærit: & signum non dabitur ei nisi Ionæ Prophetæ.* Fuit illud signum Ionæ, figura sepulturæ, & resurrectionis Messiæ *c*. Aperte etiam & idem Dominus *d*, dicebat ad turbas, *Cum videritis nubem orientem ab occasu statim dicitis, nimbus venit, & ita fit: Et cum Austrum flantem dicitis, quia æstus erit, & fit. Hypocritæ, faciem cœli, & terræ nostis probare, hoc autem tempus quomodo non probatis?*

b Matth. c. 16. v. 1. 2. 3. 4.

c Matthæi cap. 12. v. 39. & 40.

d Lucæ 12 vers. 54. & seqq.

27. Philosophi, & Physici, vt Plinius *e* & Aristoteles *f* abunde sibi tractasse videntur de generatione arcus cœlestis, quem Iridem dicunt, aliquando pluuiarum prænuntium, aliquando cessationis pluuiarum, & de arcæ figura, & significationibus, & causis, & coloribus, & fieri Iridem ex refractionibus visus radiis solis cauæ nubi immissis qui repulsa acie in solem refringuntur. faciunt autem nubes arcus discoloris formam: quia alia parte illæ tumidiores sunt, alia submissiores, alia crassiores, quam vt solem transmittant: alia imbecilliores, quam vt excludant, multaque alia naturalis rationis congerunt. & de Iride quæ sub Luna apparet alba valde signa euentuum naturalium inde tradunt. Plinius *g* ait contingere sæpe terram quiescentem sub occasum Solis, in quo loco arcus cœlestis deiecerit capita sua, & cum a siccitate continua immaduit im-

e li. 2. ca. 59.
f li. 3. Meteorologicorũ c. 2. 3. 4

g li. 17. c. 5.

it im-

irimbre, tunc emittere suum halitum diuinum ex sole conceptum, cui comparari suauitas nulla possit. Et iterum, *a* arcus cum apparent duplices, pluuias nuntiare, sin plures serenitatem non perinde certam. Hæc & alia quæ inde significantur norunt Physici, & vnde & quando fiant illi arcus se assecutos putant. Verum diuinum signum nos vltra cognoscimus inesse Iridi, seu in arcu cœlesti, de quo in hæc verba scribitur Genescos, *b* quæ quia Dei sunt, adscribere non pigebit, dicta post sacrificium oblatum à Noacho egresso ab arca cessante diluuio. 8. *Hæc quoque dixit Deus ad Noe, & ad filios eius cum eo. 9 Ecce ego statuam pactum meum vobiscum, & cum semine vestro post vos. 10. Et ad omnem animam viuentem quæ est vobiscum tam in volucribus, quam in iumentis, & pecudibus terræ, cunctisque quæ egressa sunt de arca, & vniuersis bestiis terræ. 11. Statuam pactũ meum vobiscum & nequaquam vltra interficietur omnis caro aquis diluuii, neque erit deinceps diluuium dissipans omnem terram. 12. Dixitque Deus, hoc est, signum fœderis, quod do inter me, & vos, & omnem animam viuentem quæ est vobiscum in generationes sempiternas. 13. Arcum meum ponam in nubibus, & erit signum fœderis inter me & omnem terram. 14. Cumque obduxero nubib. cœlũ, apparebit arcus meus in nubib. cœli. 15 Et recordabor fœderis mei quod pepigi vobiscum, & cũ omni anima viuente quæ carnem vegetat. & non erunt vltra aquæ diluuii ad delendam vniuersam carnem. 16. Eritque arcus meus in nubibus, & videbo illum, & recordabor fœderis sempiterni quod pactum est inter Deum & omnem animam viuentem vniuersæ carnis, quæ est super eam.*

a li. 18. cap 31.

b ca. 9. ver. 8. & seqq.

28. Norunt Agricolæ, naturæ, physicis edocti rationibus, ex cœli, Solis, Lunæ, stellarum, causas tempestatum vel serenitatis causas, & eas ex signis prænuntiant ad futuras, secundum ea quæ docet Plinius. *c* indeque colligunt ad futura tonitrua, grandines imbres, ventos, fulgura, & similia, quæ & tradunt Virgilius & alii rei rusticæ scriptores. Per hæc tamen iræ Dei & iudicii eius signum datur hominibus, & per hæc vlciscitur Deus peccatores. *Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum faciunt verbum Dei* d. *Deus ambulat super pennas ventorum, facit angelos suos spiritus, & ministros suos ignem vrentem* e, docuitq; Virgilius *f*, sub fabula Aeoli, non temere etiam ventos moueri & nisi ad Dei placitum, dũ ait.

c li. 18. ca 25.

d Psal. 148. vers 8.

e Psal. 103. v. 4 & 5.

f li. 1. Æneid.

-- Hinc vinclis Æolus antro
Luctantes ventos tempestatesque sonoras
Imperio premit, ac vinclis ac carcere frenat.
Illi indignantes magno cum murmure montis
Circum claustra fremunt: celsa sedet Aeolus arce
Sceptra tenens, mollitq; animos & tẽperat iras:
Ni faciat, maria ac terras cœlumq; profundum
Quippe ferunt rapidi, secum verrũtq; per auras.
Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris
Hoc metuens: molemq; & montes insuper altos
Imposuit, regemq; dedit, cui fœdere certo
Et premere & laxas sciret dare iussus habenas.

Sciunt physici causam grandinum & quid significent: at legimus, hæc à Deo in vltionẽ inimicorum subito excitata contra Adonisedec & socios eius, quos cõturbauit à facie Israel, cumque fugerent à facie Israel, & essent in descensu Bethoron, Dominus misit super eos lapides magnos de cœlo vsque ad Azeca, & mortui sunt, multo plures lapidibus grandinis, quam quos gladio percusserant filii Israel. Pluit etiam Dominus super Sodomam & Gomorrham sulphur, & ignem à Domino inquam de cœlo, & subuertit ciuitates has, & omnem circa regionem vniuersos habitatores vrbium, & cuncta terræ viuentia. *g* 10. *Species cœli gloria stellarum, mundum illuminans in excelsis Dominus 11. In verbis sanctis stabunt ad iudicium, & non deficient in vigiliis suis. 12. Vide arcum & benedic eum qui fecit illum, valde speciosus est in splendore suo. 13. Gyrauit cœlum in circuitu gloriæ suæ, manus excelsi aperuerunt illum 14. Imperio suo accelerauit niuem accelerat coruscationes emittere iudicii sui. 15. Propterea aperti sunt thesauri & euolauerunt nebulæ sicut aues. 16. In magnitudine sua posuit nubes, & confracti sunt lapides grandinis. 17. In conspectu eius commouebuntur montes, & in voluntate eius aspirauit Notus. 18. Vox tonitrus eius verberauit terram, tẽpestas Aquilonis, & congregatio spiritus*, & cetera quæ sequuntur. Ex quibus colligitur quod cœlestia etsi naturalia videantur, & secundum naturam datam in creatione agere, tamen naturalia sequi voluntatem Dei. Et dicetur, non esse alligatam Dei potestatem cœlestibus, sed illis vti ex arbitrio ad vtilitatem aliquando tantum bonorum, & in vindictam malorum, non mutata substantia illis imposita, sed actus & effectus cœlestium eadem potestate, qua creauit dirigendo Dei opera omnia sunt mirabilia & à nobis suscipienda, non inquirenda aut excutienda, cur ita facta sint, vel aliter nõ fiant. Inter signa, q̃ puris naturalibus alium habuerunt effectum præter naturalem, possimus annnumerare Solis & Lu-

g Gen. ca. 19. v. 24 & 25. inter Ecclesiast. c. 43. v. 10. & seq.

Lunæ stationẽ, donec gens Israel vlcisceretur se de inimicis suis. Cum stetit Sol in medio cœli & non festinauit occumbere spatio vnius diei, & non fuit antea & postea tam longa dies, obediente Domino voci hominis, Iosue illud deprecante dominum *a*. Accepit signum sanitatis extra ordinem naturæ à Deo concessæ Ezechias, à Sole per signum eius præter consuetum ordinem, eo in horologio regresso contra cursum institutum per decem lineas seu horas. *b* In nube & igne in cœlo, magnum miraculum populis ad salutem Israelis & signum proximæ desolationis populorum resistentium. Dominus enim præcedebat filios Israel proficiscentes ex Ægypto per desertum, ad ostendendam viam per diem in columna nubis & per noctem in columna ignis: vt dux esset itineris vtroque tempore: ita nunquam defuit columna nubis per diem, nec columna ignis per noctẽ coram populo *c* Postquam egressi fuerunt de mari Israelitici, & persequentes Ægyptii ingressi sunt post eos, & omnis equitatus Pharaonis, currus eius & equites per medium maris, in vigilia matutina, respexit Dominus super castra Ægyptiorum per columnam nubis & ignis, & interfecit exercitum illorum. Quid Iohel & alii de signis futuris in Sole, Luna & stellis dixerint ante iudicium vltimũ & generale mũdi, superfluum esset narrare: cum omnibus constet. Sufficiet fateri generaliter, quod tenendum & credendum puto, Deum optimũ Maximum totius creaturæ auctorem, de omni re pro sua bona voluntate statuere posse, & ad agendum secundum proprium concessum prius ordinem definitumue prius naturam, vel præter, aut contra eandem. Deus noster in cœlo, omnia quæcunque voluit fecit, *d* & cõfitebuntur cœli mirabilia Domini, Psal. 88. versic. 6. Baruc etiam, *e* dum idola ridet, confert virtutem Dei, eamque probat quod Sol, Luna, Sydera iussui Dei obtemperant: & fulgur, & nubes, & spiritus ignis etiam emissus desuper, vt consumat montes & syluas, facit quod desuper imperatum est, & versic. 66. altam probationem adiicit, quod idola nõ sunt Dii: *Signa*, inquit, *etiam in cælo gentibus, non ostendunt, neque vt Sol lucebunt, neque illuminabunt vt Luna.* Quia vero hæc signa sunt & à Deo facta, quid sperandum est aliud, quam quædam insignis mutatio in terris, cũ insignis appareat innouatio in aere vel in cœlis? Stellam apparere debere in aduentu Messiæ, vt signum gentibus datum, quod admoneret sua nouitate infideles prædictum antea per Balaam Ethnicum ethnicis & aliis Deo iubente *f*. *Orietur autem stella ex Iacob, & cõsurget virga de Israel*, ibi signum audiamus effectum venturum, post signum, *& percutiet duces Moab vastabitque omnes filios Seth. Et erit Idumæa possessio eius: hæreditas Seir cedet inimicis suis Israel vero fortiter aget: de Iacob erit qui dominetur, & perdat reliquias ciuitatis.* Sed dicet aliquis, ibi fuit noua creatio stellæ: fateor, & contra ordinem naturalem apparuisse, & recta via duxisse Magos ad locum natiuitatis Christi *g*. Nec minus miraculum, quã quando nato eodem domino illuxit cœlum, angeli auditi sunt a pastoribus indicantes locum natiuitatis. *h* Existimari etiam par est & cometas opus Dei esse siue naturale sit pabulum eorum, siue non, nec in vanum vnquam apparuisse sine aliquo præsagio euentus singularis, & ne longius recedamus, ab eclipsibus & stellarum signis, quæ diximus naturali causa operari, inueniemus & eadem a Deo in signum desolationis prædici futura *i*, dum prædicitur vastatio Ægypti futura inferenda a rege Babylonis, sic enim Deus Ezechielem alloquitur versic. 2. capite 32. *fili hominis, assume lamentum super Pharaonem regẽ Ægypti, & dices ad eum, Leoni Gentium assimilatus es, & Draconi qui est in mari, &c. 3. Propterea hæc dicit Dominus, extendam supra te rete meum in multitudine populorum multorum, & extraham te in sagena mea. 4. Et proiiciam te in terram, super faciem agri abiiciam te: & habitare faciam super te omnia volatilia cæli, & saturabo de te bestias vniuersæ terræ 5. Et dabo carnes tuas super montes, & implebo colles tuos sanie tua. 6. Et irrigabo terram fœtore sanguinis tui super montes, & valles implebuntur ex te 7. Et operiam cum exstinctus fueris cælos, & nigrescere faciam stellas eius Solem nube tegam, & Luna non dabit lumen suum. 8. Omnia luminaria cæli mærere faciam super te: & dabo tenebras super terram, dicit Dominus Deus quam ceciderint vulnerati tui in medio terræ, ait Dominus Deus &c.* Et in prophetia Amos prophetæ *k* dum minatur Deus Israeli finem regni & calamitatem vastationis eius prædixit: addit inter prodigia præcedentia, *Et erit in die illa dixit Dominus Deus: occidet Sol in meridie, & tenebrescere faciam terram in die luminis, &c.* Nec debemus contemnere prodigia cœli, aut terræ, quæ accidunt mortalibus eo prætextu, quod habeant mixtionem & compositionem, vt apparet naturalem. Hoc enim decepit Pharaonem, dum persuasus fuit à Magis nihil propemodum fieri à Mose in portentis & prodigiis, quin haberet causam naturalem, qua & ipsi iuuante dæmone vtebantur.

a Iosue ca. 10. v. 10 & seq.

b 4 Reg. ca. 20 ver. 10 & 11.

c Exod. cap. 13. ver. 21. & 22. & rursum in ca. 14 ver. 23. & seq.

d Psal. 113.

e ca. 6. ver. 59. & seq.

f Num. ca. 24. versu. 17.

g Matt. ca. 2.

h Luca. ca. 2.

i Ezechiel. cap. 32.

k ca. 8. v. 9.

bantur, vel in apparentia præstigiis volebāt persuadere se vti. Et ita obdurauit cor suum in suæ & populi sui ruinam. *a* Sed obiiciet quispiam, iam nos paulo ante dixisse, & astronomiam & fatum ex stellis improbari merito, maxime in rerum publicarum, regnorum, & regum mutationibus colligendis, & à signis cœli nō esse timendū, nec stellis putādum esse genituras rerum & personarum constare. nunc autem videmur probare, & signa hæc minari terris, & hominibus dura & acerba, q̄ inter se pugnantia sint. At vt omnia in pauca contraham, vtrumque verum est, & iis fidem fati non esse tribuendam; nec timendum esse probis. Et rursum id verum est quoque, Dei potestatem admirandam, cum bonitate eius incomprehensibili, in terras immittere hæc signa ex naturalibus & præter naturales causas, vt prænuntia sæpe suæ futuræ proximæque vindictæ: posse etiam ex causis naturalibus corpora nostra pati quasdam innouationes, quæ transeunt in animum, & quæ facile illum concitant ad audenda illo tempore, ad quæ alio non commoueretur. Vitare non possumus, quod consensu etiā sacræ paginæ admittitur, dici prodigia, monstra, portenta, signa in cœlo, in terra, in aquis, in igne. Quēadmodum *b* admonet Deus filios Israel, recordari signorum, & prodigiorum magnorū, & pessimorum factorum in Ægypto contra Pharaonem, & omnem domum eius. Et Dauid *c* *Venite & videte opera Domini, quæ posuit prodigia super terram.*

a Exod. cap. 7. 8. 9. & 10.

b Deut. cap. 6. vers. 21.

c Psal. 45. v. 8.

29. Quod si a nemine admittatur ratiocinatio, vt receptū est: recte dicemus ad signorum, monstrorum apparitionem, iudicandū aut exspectandum aliquid esse nouum, inusitatum & procul a communi ordine. Quę quāuis nos lateant qualia sint, aut futura sunt: & quomodo: tamen ea esse, vel futura negare non possumus. Et placet quicquid in cœlo, terra, mari, fiat non solito, neq; vsurpato more, diuinitus pro signo proponi quarundam singularium consequutionum; & esse veluti symptomata, *d* monstra ait dicta à monstrando, quod aliquid significando demonstrent: ostenta, ab ostendendo: portenta, à portendendo, id est, præostendendo: prodigia, quod porro dicant, id est, futura prædicant. Ostentum Labeo definiuit, teste Vlpiano, *e* omne contra naturam cuiusque rei genitum. & Cicero *f*, *Quia enim ostendunt*, inquit, *portendūt, monstrant, prædicunt, ostenta, portenta, monstra, prodigia dicūtur. Et g mula partus à te prolatus est res mirabilis: propterea quia nō sæpe fit.* Cuius etiam sint illa ostenta, causa sæpe ignoratur, tamen quippiam postea nouum, pro significatione ostentum in lucem venit.

d August. 11. de ciuitate Dei cap. 2.

e in l. ostentum 38 de verbo. sign.

f 1 de diuinatione.

g idem Cice. proximo loco.

30. Anno Domini 1517. in dominio Mediolanensium apparuerunt terribilia portenta, exercitus variorum armatorum, equitum, & gregalium, quorum vestigia vt & bigarum in puluere remansisse aiunt, & vbi postquam visiones euanuerunt nihil compertum aliud q̄ porcorum grex. Simile apud Bergamum prodigium eodem anno 1517. apparuit, futurorū malorum & bellorum ciuilium præsagium, & ibi militum ingentes turbas aciesque armatorum apparuisse, tubam auditam, terribilem subitumque tumultum armatorum, tanto strepitu vt putarentur infernalia torneamenta. Postea tamen sues grunnientes in loco inuenti, vestigia autem hominum, equorū curruumq; conspecta. *h* Simile factum narrat Augustinus *i*, in quadam Campaniæ lata planitie, & Dæmones pugnantes inter se visos, postque pugnam vestigia hominum, equorū & curruum conspecta neque multo post ciuiles postea acies nefario prælio conflixisse: Sūt visæ apud Iudæos tempore Machabæorum acies in aere & aliæ alibi, vt diximus.

h refert liber qui inscribitur liber Ecclesia. cap. 17 de ligatione, & solutione diabo. 1.

i 2 de ciuit. Dei.

De remediis quibusdam aduersus ea, quæ præsagire videntur signa cœli, & prodigia alia.

CAPVT X.

MAgna certe sunt opera Domini, & scrutator diuinæ maiestatis opprimetur à gloria. Temerarium & valde reprehensibile est, velle de eius operibus arbitrio nostro & cognitione humana vel melius ex opinione iudicare. Periculosum etiam admonitiones iræ Dei vel bonitatis contemnere & ita securos esse, vt admoniti rebus extraordinariis adhuc in sordibus consistamus. Pauent animalia, dum fulgura, tonitrua, tempestates sæuiant. & trepida se vel in speculus aut latebris continēt: deteriores autem illis erunt homines, qui intrepidi ad eadem in Deum non cōuertuntur: qui delictorum vulneribus repleti, & scire & cogitare debent, post hanc mortalem vitam, aliam futuram vitam, vel mortem immortalem. Monuit quidem Deus bonos ne timerent à signis cœli, non quidē absolute, quod timeri non debeant: sed quod fidelibus relicta sint remedia, per quæ possint eorum effectus euadere, quæ non sunt gentibus & infidelibus concessa, vel quæ ab illis contemnuntur, quiue tantum impiæ necessitatis aliquando eis tribuunt vt euitari nequeant, & ita Dei opem negligentes vel in malitia obdurati sponte, comprimuntur. Qui regnorum principalium & rerum publicarum ortum & interitū necessario ad astrorū influētiā

retulerunt, in errrore suo nullum admittere possunt stultitiæ suæ remedium: est enim illis animus immedicabilis, priusquam per euentus contrarios velint nolint resipiscant. Sed neque cum illis mihi negotium esse volo cum quibus nihil præter opinionem, inesse video, eamque incertam. At cum his agam, qui inter vtrosque versantur, qui neque arbitrantur necessitatem saltem in singularibus hominibus vel regibus, vel ciuitatum, vel rerumpublicarum ex signis, & prodigiis, quæ quædam generaliter prædicunt, esse definiendam: neque etiam asserunt singulares homines, reges, vel respublicas, ita securas esse ab influxibus, quæ per corpora operantur, vt si non caueant, quin illis iisdem significationibus inuoluantur, cum ea resolutione vt quę Dei decreta volũtate statuta sunt, euitari humana arte nequeant.

2 Dicam igitur signa, monstra, prodigia, significare quidem futura, aut præterita, sed non esse causas euentuum, sed veluti indicia eorum, quemadmodum prophetia est quidẽ prædictio eius quod vere fit: sed id quod fit, non fit, ob id quod prædictum, sed prædictũ, eo quod fieri debebat. Item signa non sunt res, sed indicia rerum, vel effectus rerum, vt fumus est indicium, quod ibi ignis sit. hedera suspensa, non vinumquidem est, sed signum quod ibi vinum venale sit. Plinius hæc eadem a dum de cœli coloribus agit, sic explicat: *Fit & sanguinis species, inquit, & (quo nihil terribilius mortalium timori est) incendium, ad terram cadens inde, sicut Olympiadis centesima septima anno tertio, cum rex Philippus Græciam quateret. Atque hæc statis temporibus naturæ, vt cætera arbitror, exsistere, non vt plerique variis de causis, quas ingeniorũ acumen excogitat: quippe ingentium malorum fuere prænuntia. Sed ea accidisse, non quia hæc facta sunt, arbitror: verum hæc ideo facta quia in casu erant illa. Raritate autem, occultam eorum esse rationem. Ideoq; non sicut exortus supra dictos, defectusq; & multa alia nosci.* Hæc Plinius.

a l. 2. 27.

3. In his cum potestate Dei, & eius bonitas & misericordia singularis notanda, cum malos terroribus ad frugem reuocat, ne incauti in delictis opprimantur, & ante se instantibus calamitatibus, pareant sufferendis æquo animo, & cum his ad diuinum auxilium, vbi humana maxime destituti sunt præcautione, refugiant. Et insuper omnipotentiam Dei cognoscant, obseruent, & venerentur, vt Niniuitæ. Sunt homines quidem fragiles ad lapsum ab adolescentia ad malum proni, Deus aliunde iustus est, & vindicans impietates, misericors, exspectans ad pœnitentiam, & qui tandem nihilominus tarditatem grauitate supplicii compensat: neque ad huiusmodi generales vindictas, quibus boni & mali inuoluuntur, nisi in grauissimis delictis, peruenire solet. Neque etiam illas infert, priusquam singularibus modis prænunciet, vt promoueat, adhuc ad conuersionem impios. Et vix vnquã ingens aliquod malum intulit, aut vrbem aut gentem aut rempublicam oppressit, quin p̃monstrauerit: & vt efficacius prædicet, ea quę demonstrent, esse inaudita, noua admirabilia esse oportet. Sicque nihil ex eis prætermittit, quod commouere ad malorum futurorum intelligentiam possit. Ideo per Esaiam b Deus ait, *Nunc ergo habitatores Hierusalem & viri Iuda iudicate inter me & vineam meam, quid est quod debui vltra facere vineæ meæ & non feci? an quod exspectaui vt faceret vuas & fecit labruscas? Et nunc ostendam vobis quid ego faciam vineæ meæ auferam sapem eius, & erit in direptionem, diruam maceriem eius & erit in conculcationem: & ponam eam desertam, &c.* Et alibi c. *Hierusalem Hierusalem quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti. Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.* Cognoscamus itaq; in istis prodigiis prouidentiam Dei, cum eius omnipotentia concurrere, & auctorem vniuersorum nunquam suam potestatem alligasse creatis, vt præter, vltra & contra creatum & constitutum primũ ordinem, quicquam non possit. Cum credamus eadem potestate qua cõdidit & creauit, posse recreare & tollere si libeat.

b ca. 5. ver. 3. & seq.

c Matth. c. 23. vers. 37.

4. Remedium proinde contra tot futuras calamitates antequam aduenerint, ad Deum ipsum confugere, & ab irato Deo ad eiusdem misericordiam prouocare, confiteri iuste, in nos eundem sæuire, maiora ob delicta nostra demereri, orationibus, supplicationibus, publicis & priuatis insistere, vitæ mores corruptos emendare, mandata eius in summa diligenter exsequi. Aptissimum exemplum exstat in Exodo. d Cum enim Deus vellet delere populum ob idololatriam, & dixisset rursum ad Moysen, *Cerno quod populus iste duræ ceruicis sit, dimitte me vt irascatur furor meus contra eos, & deleam eos, faciamque te in gentem magnam,* Moyses orauit Dominum Deum, dicens, *Cur Domine irascitur furor tuus contra populum tuum, quem eduxisti de terra Ægypti in fortitudine magna, & in manu robusta? ne quæso dicant Ægyptii, callide eduxit eos, vt interficeret in montibus & deleret è terra: quiescat ira tua, & esto placabilis super nequitia populi tui*

d ca. 32. ver. 9. & seq.

tui, Recordare Abraham & Isaac & Israel seruorum tuorum, &c. Legitur Amos cap. 7. prauidisse in visione locustæ totius Israel absumtionem Prophetam, & oratione sua eam plagam aliasque postea comminatas auertisse, tandemque capite octauo pronuntiatum finem regni Israel cum obduratum esset cor eius. Quo tempore apparuerunt signa destructionis Hierusalem sub Macchabæis, acies in cœlo per quadraginta dies, & alia prodigia, rogabant dominum omnes in bonum monstra conuerti *a*, non exaudiuit autem populum Deus tunc, quia non relinquebat abominationes suas. Sententiam suam reuocauit Deus pronuntiatam cõtra Achab per Eliã, cum ipse humiliatus orationẽ fudisset, ieiunasset, dormissetin sacco & humiliatus ambulasset, & trãslata priuatio regni in filiũ eius *b*. Monstra ex intemperie cœli, quamuis ex quibusdam causis naturalibus oriantur, & tamdiu perseuerare debeant naturali commixtione suadente, quamdiu & illarum causa perseuerat: tamen supplicationibus piorum hominum & pœnitentium adhibitæ, subito euanuerunt, & in bonum & felicem statum peruenerunt. Quemadmodum ad orationem Eliæ, cœlum clausum vt non esset ros aut pluuia, *c* eiusdemque oratione apertum, *d* Atque cum Circensibus ludis populus detineretur, & interim imbres crebri deciderent, Theodosius iunior filius Archadii imperator, per præcones denuntiari iussit, vt spectaculo repudiato Deum qui præsenti eos calamitate liberaret, precibus placarent: quod cum confestim factum fuisset, & litania instituta fuisset, supplicantes processere, laudibus Deum vexere, & vna concors ecclesia ciuitas tota facta est, ipseque imperator medius hymnis canendis habitu priuato incessit: neque eum opinio fefellit: statim enim cœlum aerem turbidum serenitate commutauit, copia & serenitatem cõsecuta est *e*. Tradit enim Gregorius Turonẽsis *f*, Auitum episcopum Viennensem scripsisse, Mimertum eiusdem vrbis antistitem instituisse Viennæ primum rogationes, quas ante ascensionis dominicæ triumphum, celebramus. Dum vrbs multis terreretur prodigiis, & terræ motu frequenti, & ceruorum & luporum feritas portas sæpe ingressa fuisset per annum, per vrbem errans nihil metueret, incendio pariter graui commoto, quod per orationes omne cessauit. Et proinde hunc morẽ postea à vicinis & orbe Christiano vsurpatum rogationum. Et Machabæorum *g*, quo tempore depopulaturus erat thesauros tẽpli Heliodorus, sacerdotib. orantib. alii gregatim de domibus confluebant: publica supplicatione obsecrantes, pro eo quod in contemtũ locus esset venturus, accinctæque mulieres ciliciis, per plateas confluebant. Sed & virgines quæ conclusæ erant, procurrebant ad Oniam, &c.

a 2. Mach. c. 5.

b 3. Reg. cap. 21. v. 27. & seq.

c 3. Reg. ca. 17. v. 1.

d 3. Reg. cap. 18. ver. 42.

e vt scribit Niceph. Calixt. lib. 14. hist. ca. 3.

f lib. 2. hist. Franc. c. 34.

g lib. 2. c. 3. v. 11.

5. Apud Ethnicos, apparentibus prodigiis quoque expiationes adhibitæ per religiones, sacrificia, ludos, per supplicationes ad aras suorum idolorum, quos deos arbitrabantur: quemadmodum factum est de prodigiis pluribus in cœlo terraq; aduenientibus ante susceptum bellum sociale à Romanis pro Atheniensibus contra Philippum, *h* & tempore belli Romani contra Perseum, *i* iterum *k* tẽpore consulatus quarti Q. Fabii, & tertii M. Marcell, & aliis temporibus: Et L. Cornelio Merula & Q. Minutio Coss. pro prodigiis expiandis nouendiale sacrum factum, & vrbs lustrata. *l* Sub P. Cornelio, Scipione Nasica, & M. Attilio Glabrione Coss *m* ieiunium Cereri est institutum, & nouendiale sacrum, & in diem vnum supplicatio facta. Et cap. 56. M. Messala & C. Liuio Coss. pro aliis prodigiis adhuc nouendiale sacrum factum, & sæpe alibi pro hisdem prodigiis ex Sybillinis libris supplicatum, & religionibus expiationem factam refert Iulius Obsequens libro de prodigiis, cum quo alii permulti consentiunt, quos prætermitto. Sufficit enim admonuisse, & in hoc deteriores Christianos esse ethnicis, dum tantum cœlestibus signis & necessitati effectuum tribuunt vt Deum placare iratum negligant, cum tamen ethnici soliciti fuerint prodigiis & signis apparentibus, numen religionibus & supplicationibus placare & auertere diuinam iram, compertumque haberent quod Valerius Maximus ait. *n* in M. Crasso, quod Deus spretus excandescit, & humana consilia castigari, dum contra monita se cœlestibus præferunt. Cum enim Deus nobis ꝓuideat, ac res nostræ possint aliter se habere, certe pro rerum nostrarum vsu vtiliter eum adoramus, inquit Porphyrius, nempe si boni sumus.

h vt scribit Liuius li. 31.

i apud eundem. li. 42.

k li. 24.

l Iulius Obseq. li. de prodigiis. cap. 50.

m apud eundem. ca. 54.

n li. ... ca. 6.

6. Deus in salutem & propter vtilitatem hominum creauerat omnia & omnia ei subiecerat: vt sibi ipse obtemperaret, & omni & puro corde coleret vt dominum & Deum. Vbi autem homo rebellauit in Deum & mandata eius spreuit, iam mutauit naturam rerum, & armauit creaturam contra hominem: & terra quæ creata erat ad eius voluptatem honestã, spinas & tribulos ei dedit etiam culta. *o* Cũ fuerunt vero viri pii & Deo conciliati & amici tunc & cœlum & terra, & omnia animalia in Dei nomine eis inseruierunt. Restituit & de-

o Gen. 3. ...

dit Christus Deus verus & verus homo, ita suis fidelibus eandē potestatē, vt mirari nō debeamus, si ipse Deus qui aliis in cœlum & terram & dæmones potestatem & imperandi facultatem dedit, ipse per se eclipsium, stellarum, terræ motuum, cometarum, & prodigiorum signa & portenta temperare, moderari, auertere & tollere possit deprecatus. Minatur Deus regnis & regibus maioribus & minoribus famem, pestem, bella, subuersionem, exterminium, si mandata eius neglexerint: Nos cum signa videmus eius iræ, antequam in nos hæc cadant, cauendum & resipiscendum: & tunc resipiscentibus illa mala conuertentur etiam in bonum. vt liquet ex benedictionibus seruantibus mandata Dei, & maledictionibus non seruantibus prolatis iussu Dei: *a* Sic dedit Deus significationem dilectis suis vt fugiant si velint à facie arcus Psalm. 59. Et vt ait Dauid *b Qui habitat in adiutorio altißimi, in protectione Dei cœli commorabitur. Dicet domino, Deus meus es tu & refugium meum non timebis à timore nocturno, à sagitta volante in die, à negotio perambulante in tenebris: &c.* Custodit dominus singulariter etiam diligentes se, & prouidentia ineffabili eos à malis communib. ne illis noceant, eximit, propter electionem & bonitatē suam. Vt Loth inter Sodomitarum mala. *c* Et cum percuteret Dominus in noctis medio omne primogenitum in terra Ægypti, à primogenito Pharaonis, qui in solio eius sedebat vsq; ad primogenitū captiuę, q̃ erat in carcere & omne primogenitū iumētorum: cōseruauit primogenitos Israel ibidē exsistentes, quorum superliminaria domorum, sanguine agni aspersa erant. *d* Cum iussit Deus exterminari omnem multitudinē ciuitatis abominandam, percussores angelos prohibuit tangere signatos signo Thau in frontibus, gementes & dolentes super cunctis abominationibus, quæ fiebant in ciuitate. *e* Vidit & Diuus Iohan. Apoc. *f* angelum ascendentem ab ortu Solis, habentem signū Dei viui, & clamantem voce magna quatuor angelis quibus datum erat nocere mari & terræ: Nolite nocere terræ & mari: neque arboribus, quousque signemus seruos Dei in frontibus eorum. Neq; etiam capillus de capite dilectorū Dei sine eius voluntate perit. *g*

a Deut. cap. 28.
b Psal. 90.
c Genes. 19.
d Exod. ca. 12.
e Ezec. c. 9.
f c. 7. v. 2. & seq.
g Matth. 6. 10. v. 29. Luc. 12. v. 7. & c. 21. ver. 18.

7. Vltra remedium illud, quod ab auxilio diuino pendet, & à Dei munificentia, qui suos diligit, & se vltro volentibus offert gratis est aliud quod humana prouidentia & ratione acquiri potest, qua Deus permittit declinari q̃ generaliter minatur maxime, dum à causis naturalibus & cœlestibus influentiis habent inclinandi animos ratione corporum quibus vtimur, proprietatem aut facultatem. Signa futurorum & effectus non simul apparent: exstant quædam semper media & rerum & temporum, per quæ tantum gradatim res efficiuntur naturaliter seu ordine naturę, quamuis virtute Dei extra naturam statim vt vult Deus effici possint: (dixit enim fiat & facta omnia sunt.) Itaque in tempore medio quo principia signorum docent accelerari euentus, prospicere sibi potest homo & suis & suæ reipublicæ. Veluti dum signa tempestatis futurę apparent naturę perito in mari, vel ad portum properat, vel anchoris aliisque remediis nauem suam præmunit contra præuisos impetus. Medicus ex prognosticis, signis & causis, remedia adfert futuris morbis, vel impedit pharmacis vel victus ratione incidere in morbos etiam epidemiticos, vel aerem corrigendo, vel mutatione loci, vel aliis quibusdam ei negotio conuenientibus remediis quę si conueniente tempore aut loco nō adhibeantur, dubitandum non est morbi vim in corpora neglecta sæuire. Demus vi ardoris cœli & cometarum moueri atram vel flauam bilem & concitari homines ad iram & furorem, vnde bella: nonne singuli qui se pronos ad iram norunt, vtendo ratione & compescendo animi passiones poterunt ab his præcauere? Nonne Magistratus & principes, qui gladii potestatem habent, diligentia sua poterunt efficere vt statim atque quis temere ad rixas vel factiones peruenerit, opprimatur, antequam in plures coniuratio, vel iræ, aut maleficii societas repat? certe nihil erit facilius si suo officio intenti sint principes. Quinimo & si ipsi iisdem furoribus se agitari cognouerint, quibus commouere seu irritare quietam plebem aut proximos principes possint, & sui status & principatus discrimen incurrere, prudenti consilio adhibito pręcauere ratione collecta imminentem ruinam poterunt facile: Et proinde si malo consilio aut temeritate quippiam illis quod reipublicæ statum lędat, acciderit, sibi non fato aut syderibus imputare rectius oportebit. Sunt quidam Spiritus qui donum prophetæ habēt vel prædictionis, qui sagaciter ex rebus præsentibus & præteritis, sæpe coniectant quę futura sunt, & ex cœli motibus aliisque adminiculis firmantes iudicium, possunt prænuntiare quædam, quæ eadem industria qua præuidēter, anteuerti vel remedium accipere queant. Sicut Anaxarchus cum irruente tempestate, cognouisset, Alexandrum, lignis vacuum locum castris capturum esse omnibus vasis &

fis & supellectili in statiuis defossis, calones lignis onerauit, atque deficientibus omnibus lignis, vt etiam Alexandri mensæ comburerẽtur, prouidentia sua effecit. vt sibi sufficerent, *a* Et apud eundem Meton Astrologus, cum Græcorum copiæ iam in Siciliam nauigationes instituerent, & ipse quoque catalogo cõtineretur, cumque perspicue planeque pericula cognouisset magno cum metu nauigationem vitauit, & studiose immunem simulata insania, consumta etiam igne propria domo, vt maiorem fidem morbi faceret, ab expeditione fecit. Atque multo callidius insaniam ipsam simulauit quam Vlysses Ithacensis: hunc enim Palamedes deprehendit & redarguit, illum vero nemo Atheniensium.

a vt scribit Ælian. li. 9 De variis, historia lib. 13.

De fato seu interitu rerum publicarum extrinsecus illato. CAP. XI.

MOrs est quædam violenta quæ in omnibus aliunde, quam ex causis propriis seu naturalibus infertur, eaque & regnis & rebus publicis accidit etiam aliquando, cum occupantur armis ab extraneis hostibus, & ciues & agricolæ expelluntur: quemadmodum quo tempore rex Assyriorum transtulit Israel de terra sua in Assyrios, & Assyrios in Samariam *b*. Idipsum fit, quando ciuitates delentur, vel à propriis habitatoribus deseruntur. Si aratrum inducatur ciuitas esse desinit, vt passa est Carthago, & ita desinit etiam iura sua quæ prius ei erant, habere, vt ait, Modestinus *c*. Sic Ilium vrbs Phrygiæ siue Troadis, omnino igne solo tenus deleta & cõbusta? *cecidit superbum Ilium, & omnis humo fumat Neptunia Troia d* Adque Ouid. 14. Metam. *Postquam alta cremata est, Ilios, & Danaas pauerunt pergama flammas*. Numatia, Thebæ, Saguntum, Athenæ, Corinthus, Siche, Ierico, Babylon, aliæque præstantissimæ ciuitates hanc sortem, & violentum interitũ passæ sunt, & plures etiã nostro tẽpore, quas nec numero, nec opus est. Nec minus ipsæ ciuitates, quam ipsa regna, hanc fatalem vim aliunde experta sunt ex ambitione aliorum, vel inuasione hostili. Nec Alexandro Magno vnus orbis sufficiebat ad explendam ambitionem. Hic est tyrannorum vis consideranda: quæ plura habet quam otium detur persequendi exempla. hi enim quæ nõ licet regna & principatus in quibus nullum ius habent inuadũt & vi possessa alterant, immutant & suis legib. reformant. Fortior enim imperat debiliori. Vis est secundum Paulum Iurisconsult. *e* maioris rei impetus cui resisti non potest, & firmat Seruius, *f* Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quæ possidet: Si

b Regum 4. ca. 17.
c in l. si vsusfructus, 21. quibus mod. vsusfructus vel vsus amittuntur. li. 7. P. ti. 4.
d Virgil. lib. 2. Æneid.
e in l. 2. quod met. caus. li. 4. P. tit. 2.
f l. ex conducto 15. §. si vis, locati P. li. 19. ti. 2.

autem fortior eo superueniens vicerit eum, vniuersa arma eius auferet in quibus confidebat, & spolia eius distribuet. *g* Natura autem vt plerunque victorum est, odio habere contrarias formas rerum publicarũ, & ideo quãtum cõsequi possunt, subactas vel ad suas cõfirmant, vel delent. Sic Athenienses vbiq; potentiam paucorum, Lacedæmones, vbiq; popularem statum subuerterunt. *h* tentauit Lysander apud Lacedæmonios, regiam potestatem tollere, Pausanias vero Ephoros. *i* Fuerũt & regiones, prouinciæ & ciuitates aliquando impetu hostium redactę in solitudinem, & relictæ ab incolis: & pinde societates reipublicæ dissolutæ.

g Luc. ca. 11. v. 21. & 22.
h vt ait Aristotel. 5 politic. cap. 7.
i Aristot. 5. polit. ca. 1.

2. Contigit & aliquando idipsum ex feritate & causa animalium quorundam, quæ in extremum vacuas habitationes, pulsis hominib. reduxerunt. Quemadmodum post captiuitatem Israel accidit, quando rex Assyriorum adduxit viros de Babylone de Cutha, & de Aharad, & de Emath, & de Sepharuaim, & collocauit eos in ciuitatibus Samariæ pro filiis Israel, qui possederunt Samariam, & habitauerunt in vrbibus eius. Cum enim ibi habitare cœpissent & non timerent Deum, immisit dominus eis leones qui interficiebant eos. *k* Quemadmodum refert & Diodor. Sicul. lib. 3. cap. 3. quasdam Lybiæ vrbes leonum vi à desertis locis ad eas aduentantium desertas fuisse. Meminit Plinius, *l* ex M. Varrone in annalibus & aliis, à Cuniculis in Hispania suffossum oppidum, a Talpis in Thessalia: ab ranis ciuitatem in Gallia pulsam: ab locustis in Africa: Ex Gyario Cycladum insula incolas à muribus fugatos: in Italia Amyclas à serpentibus deletas: Et citra Cynamolgos Æthiopas late desertam esse regionem à scorpionibus & solpugis, gente sublata: & a scorpionibus abactos Trerienses. Attariotæ, ranis à nubibus in terram pro guttis aquæ delapsis coacti sunt patriam deserere. *m* Nerei Scythiæ populi, vna ante Darii expeditionem æstate, coacti fuerũt solum vertere propter serpentes ex terra ortos & ex supernis ingruentes, & cũ Budinis habitare. *n* Opidanos a Mynute Ioniæ oppido, culicum vis expulit: eademq. calamitas Atarnetis qui infra Pergamum sunt, exitio fuit. *o* Testatur idem Plinius, *p* cuniculos tanta fœcunditate esse in Balearibus. Hispaniæ insulis, vt famem inferant populatis messib. vnde expelli incolæ possint. *q* & in Africa & Cyrenaica regione, gẽtes a gregib. locustarũ infestas vsque ad belli inductionẽ in illarũ greges pellẽdos, vt in Media a passeribus deuoratis semina, alio migrare homines coacti

k 4. Regum 17. ver. 24.
l Plinius li. 8. cap. 29.
m Diod. Sicul. li. 3. ca. 3.
n Herodot. li. 4.
o Pausanias in Achaicis.
p li. 8. c. 55.
q li. 11. c. 29.

coacti

coacti.a Et Heraclides in politicis ait, *Chalcedenses incoluisse Cleonas & Elymnio ciuitate pulsos a muribus, qui omnia illorum bona ita deuorabant, vt neque ferro parcerent.* Anaphes insulæ incolæ, prope regionem relinquere coacti sunt à perdicibus, quibus olim tamen caruerat, donec Astypalæus quidam perdicum par intulit, quæ breui tẽpore ita luxuriarunt vt illam complerent regionem.b

a Diodor. Sicul. li.3.c.3.

b Athenaeus li. 9.ca 20. Eustathius 1. Iliad.

3. Accedit & exstinctio rerum publicarum per morbos populares a quibus interdum tãta fit strages hominum, vt vix vnus imo & nullus inueniatur in loco incolumis vel residuus incola. In Pœonia Dardania, olim ranis ita pluit, vt præ multitudine illarum & fœtore, nouas sedes quærere incolæ fuerint coacti.c Sicut multitudine scorpionũ & aranearum icti pestiferis morsib. fertilis regionis incolæ iuxta Æthiopes acridophagos, habitationẽ relinquere adacti sunt.d

c Eustatius in Iliad.

d Diodo. Sicul. li.3.ca 3.

4. Relinquunt & sponte propria loca incolæ, aliis de causis, quæ præbentur aliis habitanda. Quemadmodum Thraces postquam habitassent per septingentos annos Thraciam, eam reliquerunt: Samii vero extorres è sua regione occupauerunt eandem, & Samothraciam vocarunt, e Sic Heluetii, f homines bellandi cupidi, pro multitudine hominum, & pro gloria belli atque fortitudinis angustos se fines habere arbitrati, qui in longitudinem millia passuum 240. in latitudinem centum octoginta patebant, quod constituerant duce Orgentorige, eo mortuo exsequuti sunt, & ex finibus suis egressi sperantes alibi se facile noua regna quæsituros, & oppida sua omnia numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, & reliqua priuata ædificia incenderunt, frumentum omne præterquam quod secum portaturi erant, combusserunt, vt domum reditionis spe sublata, paratiores ad omnia pericula subeunda essent, trium mensium molita cibaria sibi quemq; domo efferre iubentes. Cum sterilitate Mæonia premeretur, Lydorum rex superante multitudine, dimidiam populi partẽ sedibus excitam ad nouas sedes quærendas Tyrreno filio tradere coactus fuit: qui nauibus mare ingressi, pulsis Vmbris armata iuuentute loca tenuere vbi nunc Tyrrhenia dicta, est g Meminit & Herodot. in 1. Phocenses, cum ab Harpago Cyri regis Persarum duce obsiderentur, naues cum vxoribus & liberis opibusq; vniuersis conscẽdisse, & in Corcyram abiisse, & Harpagũ desertam Phoceam occupasse. Addit & eosdem sese mutuis exsecrationibus deuouisse ferreã massam candentem in mare demergentes iuramento confirmasse, non prius se de repetenda patria cogitaturos quam massa illa vadis imis leuata supernataret.

e vt scribit Heraclides in Samothracia in politiis.

f vt narrat Iulius Cæsar. 1. commentariorum de bello Gallico.

g Alex. ab Alex. li. 3. c. 21.

Remedia aduersus prædicta extrinseca reipublicæ nocentia.

CAP. XII.

POssunt aduersus ea quæ extrinsecus adoriri videntur rerumpublicarum, prouinciarum, regnorum vel ciuitatum statum, aliquãdo sapienti præcautione adferri accommoda remedia. Veluti quando imminet hostis externus, cui imparem se sentit viribus respublica vel princeps, operæ pretium est eius causam cur inimico arma sumere velit perpendere, an iusta vel iniusta sit: vt si iusta ei antea satisfiat pacifice. Ea enim ratione legati & & fœciales præmittuntur ante belli indictionẽ, ad exponendas causas vel ad repetenda iniuste occupata, vel ad satisfactionem iniuriarũ postulandam: & eandem ob causam sancti & inuiolabiles iure gentium censentur legati, quandiu quæ in mandatis habent exponunt, Alioqui enim si violarentur, nulla esset spes transigendi dissidia, quæ inter vicinos sæpe leuibus de causis oriuntur, & dum non liceret ab initio hac via de transactione libere expetiti emendationem, & exponere causas cõtentionis, iræ mortalium in immensum sine vlla spe pacis more ferarum exerescerent, & mutuo cladibus se omnino brutali quadam feritate conficerent. Quod si iniuste respublica & sine causa impetu hostili inuadatur, recurrere tunc debet ad consilium, quod dedit Dominus noster IESVS CHRISTVS, apud Diuum Lucam h *Rex*, inquit, *iturus committere bellum aduersus alium regem, sedens prius cogitat si possit cum decem millibus occurrere ei, qui cum viginti millibus venit ad se alioquin illo longe agente, legationem mittens, rogat ea quæ pacis sunt.* Consultatio de bello ab initio necessaria est diligens, antequam arma sumantur, nec enim in bello licet bis peccare: & hostium fortiorum animi exacerbati, qui facile antea placari & leniri potuissent, in furorem irreconciliabilem transeunt: potissimum dũ viribus & quibusdam victoriis se norunt superiores: aut dum quædam iam passi sunt quæ vindicare superbia sua summopere optãt. Et lex etiam belli illa videtur, quám meminit Moyses à Deo datam. i *Si quando*, inquit, *accesseris ad expugnandam ciuitatem, offeres ei primum pacem, Si receperit, & aperuerit tibi portas, cunctus populus qui in ea est, saluabitur, & seruiet tibi sub tributo. Sin autem fœdus inire noluerit, & ceperit contra te bellũ, oppugnabis eã. Cumq; tradiderit dominus Deus tuus illã in*

h ca. 14. v. 31.

i Deut. cap. 20. ver. 10.

manu

manu tua percuties omne quod in ea est generis masculini, in ore gladij. &c. Cæterum si pacem hostis implacabilis noluerit admittere, & inferiores sint vires reipublicæ, tunc certe necessitas & vis succumbere facit, & leges admittit victoris inuitis victis. Monent & historiæ non temere oblatam pacem principibus reijciendam: nec ideo contemnendum hostem quod pacem quærat, vt notat Iustinus *a* in Ptolomæo rege Macedonum, qui pacem belli metu, Gallos petere gloriatus, & ferociter legatis illorum non nisi malis conditionibus negans prælio conserto victus ab illis est, cæsis Macedonibus, & captus atque multis vulneribus sauciatus capite amputato, in discrimen fortunatum regnum Macedonum sua temeritate coniecit. Sicuti reges qui denegarunt transitum pacificum & innoxium populo Israelitico, postea gladio cum habitatoribus regnorum sublati sunt. *b* Fuerunt tamen causæ resistendi iustæ aliquando & sanctæ, in quibus & qui viribus humanis pares non erant hostibus, Dei misericordiæ se committentes cum paucis vim impetumve hostium sustinuerunt, & victores tandem euaserunt. Et ita sancti per fidem vicerunt regna. *c* Ita facile est concludi multos in manu paucorum, & non est differentia in conspectu Dei cœli, liberare in multis & in paucis. *d*

a lib. 24.
b Num. c. 21. v. 21. & Deut. c. 2. v. 24. & seq.
c vt exempla colligit D. Paul. ad Hebr. c. 11.
d vt dicebat Iudas Machabæus 1. Machab. c. 3. v. 18.

2. Negandum etiam non est ciuitates multas & regna sine vllo remedio interitum hostili exercitu pati ex iusto Dei decreto, ob scelera, ob impœnitentiam, blasphemias, hæreses, & alia, quæ prouocarunt iram Dei. Sic Gomorrha igne cœlesti cum vicinis ciuitatibus in solitudinem & stagnum redactæ sunt, *e* Babylon ciuitas admirabilis, facta habitatio immundorum animalium, iuxta propheriam Dei per Esaiam, relatam *f* ibi. *Et erit Babylon illa gloriosa in regnis, inclyta in superbia Chaldæorum. Sicut subuertit Dominus Sodomam & Gomorram. Non habitabitur vsque in finem, & non fundabitur vsque ad generationem & generationem, nec ponet ibi tentoriũ Arabs, nec pastores requiescent ibi. Sed requiescent ibi bestiæ, & replebuntur domus eorum Draconibus, & habitabunt ibi struthiones & pilosi saltabunt ibi: & respondebunt ibi vlulæ in ædibus eius: & sirenes in delubris voluptatis, prope est vt veniat tempus eius & dies eius non elongabuntur.* Eadem & causas repetit Hieremias. *g* Sic contriti armis Israeliticis angelo Domini cum eius virtute ducente, Amorthæi, Hetæi, Pherezæi, Chananæi, Henæi, Iebuzæi, & alij. *h*

e Gen. c. 19.
f Isa. c. 13. v. 19.
g c. 50. v. 34. & seq.
h Exo. c. 23. v. 23. Iosua c. 24. v. & seq & lib. Numerorũ Leuitic. Deut.

3. Vicinorum etiam principum, saluam rempublicam à bello desiderantibus, maxime amicitia procuranda erit. Semper aut plerumque proximus seu vicinus inuidet vicino, *i* & vt est in prouerbio, δυσμενὴς καὶ βάσκανος ὁ τῶν γειτόνων ὀφθαλμός, id est, *Maleuolus & inuidus vicinorum oculus noxa ingens, improbus vicinus*: vt contra maxima commoditas, si commodus adsit. Quod non solum inter priuatos locum habet, sed etiam inter respublicas & regna, & maximæ & primæ causæ bellandi aut iurgandi, à finibus inter vicinos ortæ censentur. *k* Et ambitio regnandi à finitimis prius cœpit fortunæ vicinorum inuidentibus, *l* Et innuit Virgilius in Ecloga. *Mantua, væ miseræ nimium vicina Cremonæ.* & subuersi populi a vicinis, vt accidit Ætolis, & Acarnanibus, Carthaginensibus, & Byzantijs, & alijs.

i vt ait Hesiod.
k c. vetus de verb. sign.
l vt ait Iustin. in c.

4. Aduersum vero animalia, quæ regna in solitudinem & ciuitates reducere possunt, remedia quædam adferri possunt humana & diuina: humana, quando illa vel consumuntur, vel repelluntur arte & armis humanis, & venationibus. Quemadmodum ferunt in Anglia nullos inueniri lupos, quod cum illa grassaretur passim, præmia fuerunt constituta in capientes: ratione quorum tot capti sunt vt vel genus defecerit. Orion ob prædam magnã capturamque multiplicem ferarum, Helicem insulam cicurem reddidit antea incultam. *m* In Cyrenaica etiam regione lex est, ter anno debellandi locustas. Primo oua obterendo, deinde fœtum, postremo adultas pœna desertoris constituta, in eum qui cessauerit. Et in Lemno insula, certa mensura præfinita est, quam singuli enecatarum ad magistratus referant. Graculos quoque ob id colunt, aduerso volatu occurrente earum exitio. Necare & in Syria militari imperio coguntur. *n* Et certũ esse idem refert *o* Balearicos aduersus multitudinem cuniculorum ab Augusto petijsse, auxilium militare. Inuiolabiles habebantur. Ibes apud Ægyptios inimicæ animalibus quæ pestem alioquin nisi ab illis deuorarentur adferebant & exitium. Ibes inquit Cicero *p* maximam vim serpentium conficiunt, cum sint aues excelsæ, rigidis cruribus, corneo proceroque rostro: auertunt pestem in Ægypto, cum volucres angues ex vastitate Libyæ vento Africo inuectas interficiunt atq; consumunt. Acridophagi Æthiopiæ populi, deserto contermini qui vexantur flante Zephyro & Libyco veris tempore locustarum multitudine, penitus consumerentur, nisi artificiose ignibus eas comburerent. *q*

m Teste Parthenio et Eratico.
n vt narrat Plin. li. 11 c. 29.
o lib. 8. c. 55.
p 2. de natura deorum.
q Diod. Sicul. lib. 4. c. 3.

5. Aliud est diuinum remedium, quando e-

 ira

eius ira & permissione per dæmonem sæpe animalia immittuntur, ad eius opem confugere. Sic tempore Moysis, Deus multiplicauit signa & ostenta super Ægyptum ob duritiam Pharaonis, qui dimittere nolebat eius populum, & immisit ranas, cyniphes, muscas, & ad
a Exod. c. 8. preces Moysis sustulit. *a* Plinius, *b* pestem lo-
b lib. 11 c. 29. custarum dixit esse iram deorum, & sæpe in Italia populum ad Sibyllina oracula confugisse, vt remedia à Deo quæreret inopiæ metu. Et inter Christianos auxilium à sacris orationibus, exorcismis & alijs ecclesiasticis ritibus petitur. Dixit Deus Leuit. 16. *Si non feceritis mandata mea mittam in vos bestias agri quæ consu-*
c c. 32. v. 21. & seq. *mant vos & pecora vestra.* Et Deuteronom. *c Ipsi me prouocauerunt in eo qui non erat Deus, & irritauerunt in vanitatibus suis: & ego prouocabo eos in eo, qui non est populus, & in gente stulta irritabo illos, ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima: deuorabitque terram cum germine suo, & montium fundamenta comburet. congregabo super eos mala, & sagittas meas complebo in eis, consumentur fame & deuorabunt eos aues, morsu amarissimo. Dentes bestiarum immittam in eos cum furore trahentium super terram atque serpentium. Foris vastabit illos ignis, & intus pauor, &c.* Et qui exierunt vrsi de sylua, qui necarunt 42. pueros irridentes virum Dei
d 4. Reg. c. 12. vers. 23. Elisæum, dicentes, *ascende calue*, idque ad maledictionem Elisæi, *d* Et Leo Prophetam non
e 3 Reg. c. 13. vers. 24. implentem iussum Dei necauit relicto intacto eius asino. *e* Admonuit Deus hæc esse & immitti quoque per se in terrorem delinquentium & ad vtilitatem sui populi, exaltationemque
f Exod. c. 23. vers. 27. suæ gloriæ *f Terrorem meum*, inquit, *mittam in præcursum tuum & occidam omnem populum ad quem ingredieris: cunctorumque inimicorum tuorum coram te terga vertam: emittens crabrones prius qui fugabunt Heuæum & Chananæum, & Hethæum,*
g c. 7. v. 20. *antequam introeas &c.* Repetitur Deut. *g* Cumque renuntiatum fuisset regi Assyriorum leones interficere Babylonas traductos in Samariam, quod ignorarent ritum Dei veri, misit vnum de sacerdotibus Israel captiuis, ad instituendum iuxta legem Dei eum translatum
h 4. Reg. c. 17. v. 26. & seq. populum vt mederetur huic malo *h*. Non ignoro diuinæ potentiæ incredulos hæc omnino non probare, sed nihil mihi cum atheis, non magis quam cum Pharaone, qui non credidit ijsdem mirabilius donec inuolutus aquis interijt cum suis. Veritas rerum non pendet ex opinione singulorum, velint autem aut nolint hæc ita facta esse & fieri, consentiunt omnes rationis & speculationis naturæ compotes, qui non naturali sed supernaturali accidere annotarunt. Si quæras iudicij Dei causam, hanc habe mihi notiorem: quia illi ita iustissime placuit, & quia quemadmodum vult ita potest, & omnia ex arbitrio disponit, siue nobis causa cognita sit siue incognita. Nec minus hoc credibile esse nobis debet, quam quod refert Plinius *i*. Quædam anima- i lib. 8. c. 59.
lia indigenis innoxia, quæ aduenas interimunt sicut serpentes parui in Tyrinthe quos terra nasci proditur. Item in Syria angues circa Euphratis maxime ripas dormientes Syros non attingere, alijs cuiuscunque gentis infestos, auide & cum cruciatu exanimantes. Vt contra in Latino Cariæ monte Aristoteles tradit ab Scorpionibus hospites non lædi, indigenas interimi.

6. Sunt exorcismi in ecclesia aduersus huiusmodi animantia, imo & contra illa fit iudicium ecclesiasticum & condemnatio solennis *k*, k vt docet author Felix
in cuius parte finali *l*, refert sententias quas se Malleolus
vidisse testatur maledictionis anathematizationis murium, limacum, & similium anima- tract. de exorcismis Basil. Coll. compil.
lium, prolatas ab Officialibus Heduensi, Lugdunensi & Matisconensi, & formam proces- l Num. 12. &
sus. Felix etiam Malleolus *dicto loco* narrat, & seq.
processum & sententiam episcopi Lausannensis contra anguillas nocentes, quas omnino ex lacu exorcismo pepulit, vt etiam nunc nulla ibidem inueniantur, vt & tradit Beatum Heremitam Prumonitum insulam Sancti Marci prope Constantiam, quam Germani vocant Reichenauwe im Bondesee, venenosis coinquinatam vermibus, totaliter mundasse suis precibus. Et quod mirabilius est, narrat in diœcesi Curiensi prouinciæ Moguntinæ, inter montes Germaniæ eminentiores terram esse asperam, in qua sunt vermes dicti Germanis Inger, qui in ius vocati fuerunt, ideo quod insigni pernicie sata afficerent: eorum autem procuratorem pepigisse cum populo, quod non expellerentur a suis possessionibus, nisi ipsis consentientibus alia sibi designarent loca iudicialiter, & ita factum quoque esse, & ita hodie seruari, vt ipsis vermib. quos vocant cantharidas seu limaces, per annos singulos in tempore suo terræ portio certissima reseruetur, quo conueniunt, & nullum in posterum alium vexant. Simile factum videtur, quod Cœlius refert *m* ex apostolo, Venetos in Ionia, Adriatico mari appositos sub sementis m lib. 24. c.
tempus solitos cum gracculis depacisci, vt libis obiectis cum maza, quæ illis forent ligmata ne semina perfoderent omnino vel legerent, illosque stetisse dictis legibus. Institutæ sunt litaniæ & supplicationes publicæ minores ante ascensionem Domini ab Episcopo Viennensi Mamerto ad placandam iram Dei, quo tempore

tempore lupi & fera animantia in ciuitates vsque prorumpentia, plures perimebant, frequentibus terræ motibus *a*. Callij montis incolæ precibus a Ioue impetrare solebant Seleucidum auium aduentum, fruges eorum locustis vastantibus *b*. Cum Sicyoniorum ouilia lupi vastarent, Apollo monstrauit quo loco aridum quoddam lignum iaceret: cuius corticem carnibus commixtum cum ex eodem oraculo lupis Sicyonij apposuissent, statim illi interemti sunt *c*. Oraculo etiam didicerunt Astypalæi, cum eorum sata ingens cuniculorum multitudo corrumperet, canes nutriendos esse venaticos, quibus intra anni spatium ceperunt leporum sex millia. *d*

a [illegible] *lib* [illegible]
b [illegible] *Pau lib.10.c.27.*
c Pausanias in Corinth.
d Athenæus lib.9 c.10.

7. Contra strages, pestem, aut alios morbos populares, principum & magistratuum erit diligens cura, prouidere vt omnia sint cadaueribus, putridis fecibus insepultis libera, sint cloacæ purgatæ, stagnantes aquæ vacuatæ, annona incorrupta, longe ab hiatibus terræ pestiferis & venenosis ciuitates sint exædificatæ, & aeri & ventis, prout Vitruuius admonet salubribus, expositæ, & medicorum vti arte & præceptis quanto ocyus & prudentius poterunt. Cum hac cura, adhibendę etiam sacræ supplicationes. Nemo enim dubitat & flagellum Dei esse pestem, ex tribus illis gratissimis oblatis Dauidi, nempe peste, bello, & fame, ad expiationem sceleris eiusdem. Quemadmodum & apud Romanos etiã ethnicos, ea de causa fiebant supplicationes solemnes ad puluinaria eorum, quos deos arbitrabantur.

8. Quod si quæ alia rempublicam, principatum, regnum, ciuitatem inconsiderato, vel alia Dei voluntate, opprimant ineuitabilia: tunc cum gratiarum actione hoc vnum superest remedium, Dei voluntatem æquo animo pati sine querela & diuini iudicij reprehensione, exemplo confessionis regis Manasses, qui pulcra confessione *e*, sibi culpam & causam desolationis regni & peccatis populi sui, adscribit. Considerare debent homines quod etiam ethnici fatentur, vt ait M. Terentius in Eunucho *omnium rerum esse vicissitudinem*, interq; mortales nihil perpetuũ esse, sed mutationibus ab alijs ad alios transferri imperia, opes, gloriam, voluptates & reliqua quæ incommoda aut commoda esse possunt, & vt ait Homerus *f*. *Ξυνὸς ἐνυάλιος, καί τε κτανέοντα κατέκτα. Communis Mars, inque vicem perimit perimentem*, atq; victoria seu *νίκη* dicitur *ἑτεραλκής*, nunc in hanc nunc in aliam partem inclinans. Alexand. Magnus *g* in Persas profecturus & in Asiam priusquam vlla nauis littore excederet, hostias cecidit petens victoriam bello, quo toties a Persis petitæ Græciæ vltor electus esset, quibus longa iam satis & matura imperia contigissent, quoc[illegible] tempus esset vices excipere, melius acturos.

e 2.*Paral.c.fin.*
f Iliad [illegible]
g vt refert Iust. [illegible]

9. Frustra cum fato, id est, diuino decreto pugnatur, nihil mutationis periculo exceptũ, non terra, non cœlum, neque totus hic rerum omnium contextus, quamuis Deo agente ducatur, semper tenebit suum ordinem, sed illum ex hoc cursu dies aliquis deijciet. Certis cuncta eunt temporibus, nasci debent, crescere, exstingui, & vt Seneca ait *h* ita fato placuit, nullius rei, eodem semper loco manere fortunam. Et Ammianus Marcellinus *i*, *nulla vis humana aut virtus meruisse vsquam potuit, vt quod præscripsit fatalis ordo non fiat.* Quid enim obsistere voluntati Dei potest, cum ipse sit omnipotens aut quid iustum videri poterit aut recte consultum, quod aduersetur decreto illius qui auctor sapientiæ & sapientia ipsissima, & absolutissima iustitia? vt rectissime Nicephorus Gregorius *k* dixerit, *vbi diuina prouidentia non commilitat consilijs actionibusque hominum malus its exitus obuenit, & cogitationibus valde aduersus. Nam tunc neque vir consultus, consultus est, nec fortis, sed etiam sapientissima consilia insipienter desinunt, & generosa maxime ac fortia facta, turpem & infamem exitum consequuntur.* Sic sub nomine fortunæ, Liuius, obcæcat animos fortuna, vbi vim suam ingruentem frangi non vult. Ex ipsis factis homo discere debet, quæcunque cooperantem & commilitantem non habent supernam dexteram, his terram & mare & aerem aduersari, tanquam fugitiuum aliquem Dei & iustitiæ violatorem, efficaciter persequentia.

h In consolatione ad Helu.
i Amm. li.23.
k Niceph. Gregor lib.7.

10. Bone Deus, quot modis supercilia & cacumina montium vicina nubibus diuina potestas fulminibus deijcit! quot ciuitates, regiones, & regna aquarum ministerio sustulit! quot splendidissimas terræmotu subruit, quot aratro hostis insolentissimi exaratæ! *Iam* inquit Pausanias, in Arcadicis, *omnium quas vnquam Sol aspexit vrbium maxima, nihil præter muros reliqui suo tempore habebat*, & vt D. Hieronymus scribit *l* olim orbis domina funditus euersa, murorum suorum ambitu omnis generis bestias exclusis hominibus continebat Regia Assyriorum Niniue funditus euersa: Et Nicena quæ Troicis tẽporib. omni Græciæ imperabat, & Ægyptiæ Thebæ quæ cunctas vrbes opũ magnitudine antecellebãt. *m* atq; vt idem ait, Megalopolis, Arcadiæ Metropolis fœderis religione neglecta, oppressa à

l lib. 5. comment. in Esaiam c.13.
m Paus. in Arcad.

sa à Cleomene Lacedæmoniorum rege. Corinthus, Carthago, Tyrus, aliæque pene infinitæ præstantissimæ populosissimæ ciuitates, quæ olim floruerunt, nunc nec vestigia post se reliqua habent, vel sunt ferarum, ceruorum, aprorum, & bestiarum lustra: aliquando honore, nunc horrore & abominatione conspicuæ. Delicta, peccata, superbiam, non tantum Deus pauperum & personarum singularium: sed etiam regum, Imperatorum, rerumpublicarum, ciuitatum, vniuersitatum vindicat, manu sua potentissima, in ictu oculi, modis pluribus, igne, sulphure, vt ciuitates Sodomorum, aquarum illuuie, vt tempore Noe, Deucalionis, & testatur Zelandia, Hollandia: gladio inimicorum & seruorum suorum, vt per Moysem & Iosuam nationes expulit: & Amorrheorū vrbes, Macedam, Lebnam, Lachim, Eglonem, Hebronem, Dabir, Hassor, Hais, Hiericuntē, Sichema, incendit, euertit, deleuit omnibus ad internecionem cæsis *a*.

a *Iosue c. 6. 8. 9. 11.*

11. Breui etiam tempore eradicat Deus regum & principum illustres familias, & nouos homines in locum earum excitat, rursusque eas deijcit, auget & renouat vt sibi videtur, & quo tempore se tutas & inuiolabiles putant habere sedes, tunc ipsa subito eas subuerti animaduertimus, vt Dei Optimi Maximiq; gubernationem & prouidentiam inuiti, qui sibi aliquid esse videntur, cunctaq; subiecta se habere putant, fateantur. Sic paucis annis tota stirps Saulis regis primi Israelis deleta, Regia ipsa stirps Dauidis ab Athalia Achabi filia, & Iorami Iudæorum regis vxore, impia muliere, propemodum deleta, cæsis omnibus Ochoziæ filij sui liberis, sola Ioa infante excepto *b*. Tota domus Achab Israelitarum regis cum septuaginta filijs à Iehu sublata, qui in regnum successit *c*, Nadab Ieroboami regis Israelitarum filius cum vniuersa stirpe à Basa Ischachariano interfectus *d* Sed post 24. annos a regno occupato, filius eius Elam regni successor à Zambri quadrigariorum duce in conuiuio ebrius interfectus omnino vna eius stirpe deleta *e*. Artaxerxes Persarum rex, quamuis morib. trux & sanguinarius per Bagram Spadonem præfectum mille militum eius, veneno sublatus, cum omni prosapia dehinc vi illata *f*. Asamonæorum genus, quod imperabat Iudæis à tempore Iudæ Machabæi, sublatum omnino per Herodem Antipatri filium plebeium qui vsurpauit regnum post annum 126. eius regni *g*. Et rursum Herodis magni numerosa propago & soboles, intra centum annos interiit, exemplo memorabili, parentum improbitatem etiam in seros nepotes graui vindicta redundare, vt ait Iosephus *h*. Mauritij Imperatoris tota stirps deleta, a Phoca tyranno. Omitto reliquos quorum numerus non patitur in præsenti epitomen.

b *4. Reg. 1.*

c *4. Reg. 6 & 10.*

d *3. Reg. 15.*

e *3. Reg. c. 16.*

f *Diod. Sicul. lib. 7.*

g *Ioseph li. 14. antiq. c. 5.*

h *li. 18. antiq. c. 7.*

12. Pulcre etiam in principio in dieb. Hesiod. de Deo.

Ῥέα μὲν γὰρ βριάει, ῥέα δὲ βριάοντα χαλέπτει,
Ῥεῖα δ' ἀρίζηλον μινύθει καὶ ἄδηλον ἀέξει.
Ῥεῖα δέ τ' ἰθύνει σκολιὸν, καὶ ἀγήνορα κάρφει.
Ζεὺς ὑψιβρεμέτης, ὃς ὑπέρτατα δώματα ναίει.
Facile enim extollit, facile etiam elatum deprimit.
Facile præclarum minuit, & obscurum adauget.
Facileque corrigit incuruum, & superbum desiccat.
Iupiter altitonans, qui supremas domos incolit.

Atque Homerus Iliad. 8. inducit apposite Iouem in lancibus imposita fata Achiuorum & Troianorum expendentem, & Achiuorū lancem traxisse in terram fatum Troianorū: vnde & finis ab Achiuis eis impositus Deo expendente. Ipse autem Deum qui stateram in manu & potestate habet in eam partem quam sibi placuerit inclinat, quod & Theognis in sententijs annotauit.

Ζεὺς γάρ τοι τὸ τάλαντον ἐπιρρέπει ἄλλοτε ἄλλῳ,
Ἄλλοτε μὲν πλουτεῖν, ἄλλοτε μηδὲν ἔχειν.
Id est,
Nunc etenim huc libram inclinat, nunc Iupiter illi.
Vt modo sis diues, nil modo possideas.

Et proinde cum Dei voluntas erit, & tollere principes, & mutare respublicas, vel omnino memoriam illarum abolere, prudentium hominum erit: non reluctari & sequi. Atq; hæc eadem intentio stabilientis ex initio respublicas esse debet, humana prudentia ad Dei laudem & salutem societatis humanæ ita leges disponere, vt omnino & prouentus & emendatio & cōseruatio aut mutatio Dei voluntati relinquatur, qui, prout expedire videtur mortalib. sua ineffabili prouidentia omnia suauiter disponit: sicq; *i*. Epictetus optime præscripsit, *Ὅστις δ' ἀνάγκῃ συγκεχώρηκεν καλῶς, σοφὸς παρ' ἡμῖν καὶ τὰ θεῖ' ἐπίσταται*, id est. *Necessitati qui probe se accommodat, sapit: estq; rerum diuinarum consitus. ἀργαλέοι γὰρ*, inquit Homer. Odys. 8 *τ' ἐστὶ θεοῖς βροτῷ ἀνδρὶ δαμῆναι. Ardua res homini mortali, vincere numen.* Prægrandia animalia fulmine Deus ferit nec sinit insolescere, parua vero nihil lædit. Apparet admirabilis Deus dum eminentissima quæq; deprimit, vnde & ingēs exercitus ab exiguo profligatur. Toties Deus ijs in quos sæuit inijcit animo metum aut tonitruum. Propterea quidam fastus ac dignitas

i *ut tradit Arrianus in Enchir. Epicteti c. 78.*

sua

sua postulabat, superbia in calamitatem inciderunt, quia Deus neminem alium, quam seipsum sinit magnifice de se sentire. Deus superbis resistit: & qui dignitatem nempe à Deo acceptam, ad auctorem non referunt, velint nolint, eum Dominum prædicare coguntur. Solet esse in rebuspublicis, & regnis, & principibus ipsis, quædam præpostera lætitia ex abundantia, & nimia pace, & otio, & opibus, quam Deus aliquando bellis, calamitatibus, & flagellis corrigit, vel tollit, vt fructus hilarior animabus accedat: non secus, quam solent agricolæ luxuriantibus segetibus, immissis in agrum pecudibus aut iumentis, corrigere, quod illi vocant depascere. Sic enim Virgilius:

Luxuriem segetum tenera depascit in herba.

DE REPVBLICA, SIVE DE ALIIS MVTATIONIBVS, innouationibus, transformationibus, & interitu Rerumpublicarum, & principatuum, vel regnorum.

LIBER XXII.

De mutatione rerumpublicarum vnius formæ in aliam, paucorum & optimatum in genere: & de causis eius spontaneis, vel violentis quibusdam. CAP. I.

HActenus cum dictum fuerit, De naturali & fatali interitu, & mutatione Rerumpublicarum: Sequitur dicamus, de mutationibus, quæ accidunt ex parte personarum, & administratione earum, vel contemta, vel neglecta, vel alterata. Sicut enim corpora singularia contemta tendunt ad morbos: & morbi non curati, ad interitum: Sic contingit in republica neglecta paulatim quædam immutatio, quæ si non curetur & emendetur, ad corruptionem & interitum facile eam perducit: fit enim fortunæ immutatio, & hinc sequitur eius, quod erat, destructio. Et Xenophontis testimonio *a*, omnium Rerumpublicarum mutationes morti sunt obnoxiæ, forma est, quæ dat essentiam, vel esse, vt dicunt, rei. Facilisque est lapsus, nisi diligenter forma conseruetur. *τὰ θνητὰ τοιαῦτα, οὐδὲν ἐν ταυτῷ μένει b*, *Eiusmodi mortalium sunt res, vt nihil in eodem statu maneat.*

a Xenophon lib 2. rerum Græcarum.

b Euripides in Ione.

2. Sic monarchia & legitimus principatus degenerant in tyrannidem, quoties legitimus princeps incipit potius suas priuatas res & negotia, quam populi curare, furiose iniusteque dominatur: vt contra, tyrannis mutatur in legitimum principatum, si quando tyrannus omissis propriis commodis, magis res populi & salutem eius, quam propria sollicite tractat, remissa crudelitate patris & boni pastoris officium tenet, volentique populo modeste & iuste imperat.

3. Secundo loco, ex incremento & decremento personarum, qui statum Reipublicæ constituunt, sequitur necessario mutatio formæ. Vt quando à Iapigensibus Tarentini superati, amissa magna parte nobilitatis, ex optimatum principatu, peruenerunt ad popularem statum *c*. Et Codro vltimo rege Atheniensium mortuo, seu in prælio necato, desiit Athenis monarchicus status: & mutatus in aliam formam reipublicæ. Monarchiæ à potentioribus subiugatæ, nouam formam gubernationis ex illorum arbitrio suscipiunt, legesque sequi coguntur: & sic ex regnis fiunt prouinciæ: ex principalibus democratiæ, & contra. *d* Theopompus Spartanorum rex primus instituit, vt Ephori Lacedæmone crearentur, futuri potestati regiæ oppositi: sicuti Romæ, Tribuni plebis consulari potestati fuere obiecti. Imminuit ita potestatem regiam Theopompus, & statum monarchicum. *e*

c Arist. lib 5. polit. c. 3.

d Iustin. in 2. & Heracl. in politiis.

e Plutarch. in Lycurgo Valer. Max. lib. 4. c. 1.

4. Status gubernationis paucorum, mutatur maxime per duos modos manifestos: vnus, si ipsa iniuria afficiant multitudinem: alius, ex ambitione opulentorum. Quando in primo casu pauci iniuria afficiunt multitudinem, cui dominantur, seditio nascitur, & tum maxime, si ex numero paucorum dux vnus sit, qui fingat, se fauere multitudini: facile occupat tyrannidem armis à plebe sibi concessis. Sic Lagdanis, in Naxo, Naxiorum inuasit tyrannidem. *f* Ita & Cyrus rempublicam mutauit in monarchiam. *g* Stultus valde atque imprudens populus, qui vt iniurias interdum leues à quibusdam illatas vindicet, temere vltionis ducem sibi eligit, qui postea ei omnem libertatem eripit, immemor Apologi equi: qui quum vindicari se à ceruo cuperet, auxilium ab homine postulauit, & vindictæ consequendæ causa sibi iniici ab eodem frænum passus est, quod debellato ceruo in posterum ferre coactus est.

f Arist. lib. 5. polit. c. 6.

g Heracl. in Cymmensium politia.

5. Alius autem modus mutandæ formæ reipublicæ, qui ab ambitione paucorum imperantium procedit, causam habet: quod pauci tantum sint & certi, qui honorentur magistratibus, opulenti vero non honorentur, qui ideo dissoluere conantur paucorum statum, vt ipsi quoque honorum participes fiant aliquando. Quemadmodum contigit Massi-

 lien-

a Aristot. prædicto loco.

b Heracl. in prædicto loco, vbi & de Rheginensi. quæ sequuntur.

c Aristot. vbi supra.

d Hæc Arist. lib. 5. polit. c. 8.

liensibus, in Istro, in Heraclea *a*. In Istro quippe paucorum gubernatio ad populum recidit, seu in democratiam, apud Heracleam à paucioribus ad sexcentos peruenit: & apud Cymmenses Pheido, vir magnæ existimationis, pluribus rempublicam dispartiuit, ea lege imposita, vt quilibet equum alere cogeretur. Prometheus vero strenuus & dicendi peritus, mille rempublicam gubernandam commisit. *b* Pariter principatu Reginensium in Aristocratiam conuerso, mille optimates electi, qui rempublicam regerent. Concitarunt inter se nobiles seditionem in paucorum potentia apud Gnidios, & mutarunt eius statum, ex eo, quod pars eorum ab honoribus excluderetur: si quidem pater filium impediebat: nec nisi, qui senior esset, honorabatur. Quare insurgens populus per eorum discordiam, & ducem nactus ex ipsa nobilitate, irruens peruicit: erat enim imbecillis aduersa pars. *c*

6. Paucorum etiam gubernationes interdum mutantur ex seipsis, duplici iter. Quandoque enim, qui ex illis moliuntur principatum, ex numero paucorum sibi alios coniungunt, vt fecit in triginta Charicles Athenis: & in quadringentis Phrynichus. Quandoque qui sunt ex paucorum numero, vindicant sibi plebem: quod sæpe accidit, quando à plebe eliguntur magistratus. In quo casu nobilitas plebem colit, vt suffragia promereatur: vt apud Larissam, Abydum, & Romanos alios, & alibi, vbi candidati nobiles plebem multis modis aucupabantur, vt eius calculis potestatem, (qua plerumque postea in perniciem populi ipsiusq; quoq; nobilitatis abutebantur) facilius consequerentur. Plebs autem exterioris honoris ambitiosa, pecuniis & beneficiis, imo pollicitationibus inescata, opinione mobilis, inclinans in eam partem, qua sibi lucrum obuenturum sperat, aut quandam speciem libertatis, præsentibus inhærens, futura non considerans, leuiter in ambitiosorum & fraudulentorum hominum declinat & consentit sententiam. Notæ sunt Tribunorum plebis Romani factiones, & quomodo prætextu defensionis populi, sibi pecunias pararent, & in perniciem & odium nobilitatis & iniuriam, patrumq; contemtum, sibi potestatem vsurparent. Allicit porro *d* multum ad ambiendos magistratus, & contentiones pro ipsis suscipiendis honor & lucrum ex illis. vt ideo curandum sit in paucorum administratione, ne lucra ex magistratibus proueniant. Nam ferunt leuius, qui excluduntur à republica, & gaudēt, qui sua agere non impediantur: vt contra, si existiment, eos, qui magistratum gerunt ex republica ditari, duplicem capiunt molestiam: & quod ab honore excludantur, & quod a lucro.

7. Rursum fit gubernationis mutatio in bello & in pace. In bello quidem, quod ipsi populo diffidentes, conducto milite vti compellantur, & qui militibus præficitur, sæpe tyrannidem inuadat, vt Corinthi Timophanes: apud Romanos, Sylla, Iulius Cæsar, & alij: & si plures præficiantur, ipsi sibi potentiam parāt, qui regunt populum, recipiunt alios in communionem reipublicæ, quoniam necessitas vrget populo vti.

8. In pace autem, diffidentia, quam de sociis concipiunt pauci administrantes, tradunt custodiam conductis militibus, præficiuntq; illis virum aliquem, qui ad neutram partem magis inclinare videatur: At iste plerumq; fit Dominus vtriusq; partis, quod accidit in Larissa vrbe, Leucadensibus.

9. Mutatur & paucorum gubernatio, quādo, qui gubernant, prodige viuunt, & supra reditus & facultates expendunt: & vbi in luxū patrimonium profuderūt, res nouas moliuntur, tyrannidem vel sibi ipsis, vel aliis concipiunt, more piscantium anguillas, quas plurimum capiunt, turbatis prius aquis. Ita Hiparchus Dionysium Syracusiis induxit: & Amphipoli Cleotimus Chalcidenses colonos: & cum venissent, seditionem cum illis contra diuites fecit. & in Ægina, qui negotium id Charici fecerat, res nouas molitus est, propter huiusmodi causam. *e* Solent & inopes, qui sibi tyrannidem quæsitam conseruare nequeunt, potentiores huic machinæ dolos admouere, vel fraudulenter, vel venditione reipublicæ, quæ conuenientiore, quam proditionis nomine, appellari non potest.

e Arist. lib. 6. polit. c. 4.

10. Commune etiam est huic paucorum administrationi cum ceteris administrationibus, propter iniustitias, excessus, & defectus in dominatione mutari & tolli.

11. In optimatum quidē republica, iidem propemodum morbi & mutationes grassantur: quod in hac, vt in illa paucorum, & pauci gubernant, & contingunt seditiones, cum alij paupertate premuntur, alij diuitiis abundāt, quod maxime ex bello accidit. vt Lacedæmonus in Messenensi bello: Exhausti quippe per id bellum, ac pauperes facti, quidam censebāt ciuibus agros æqua portione diuidendos, alij nequaquam. Euenit quoque, aliquem ex optimatibus magnum & potentem, maiorem fieri, ac solum dominari velle: vnde mutatur status reipublicæ: vt apud Lacedæmonios fa-

ctum videtur, per ducem belli aduersus Medos: & apud Carthaginenses per Hannonem.

De mutatione Democratiæ seu status popularis, in aliam formam: & de causis.

Cap. II.

Popularis status recipit præcipue mutationem, propter eorum, qui veluti duces se præbent populo, perfidiam: dum priuatim egregium quemq; calumniantur, compellentes ita conspirare: publice vero multitudinem irritant. Et hoc modo apud Coum popularis status interiit. Nobilitas enim ob paucitatem eorum, qui populum ducebant, conspiratione facta, regimen ciuitatis arripuit. Apud Rhodum potentes retinentes sibi pecunias, quæ militibus solui debebant, irritarunt per triennium classis præfectos, qui cum sine pecuniis etiam ex lege nauigare cogerentur, rebellarunt, veriti pœnam iudicij, & conspirationem inierunt ad popularem statum euertendum. Apud Megarenses etiam, ductores populi, quo pecunias ex bonorum publicatione haberent, illatis iniuriis nobilitatem expulerunt: illi vero facta exsulum multitudine, in vnum conuenientes, prælio superiores euaserunt, oppressoq; populo, potentiam paucorum constituerunt, & periit popularis status. Contigit idipsum apud Cumas in populari statu, quem destruxit Thrasimachus.

2. Nati & plures tyranni ex popularibus hominibus, qui dicentes se inimicos esse nobilitatis, sibi peperere potentiam. Fiebant enim tum duces, qui abundabant in populo, itidemq; patroni, qui plebem sibi accumulabant, & viri militares sic prius alligabant populum ex inimicitia aduersus opulentos a. Vt Athenis Pisistratus per factionem aduersus Pædiacos susceptam: & Megaris Theagenes armentis opulentorum occisis, quæ iuxta flumen repererat pascentia. Et Dionysius accusans Daphnæum & diuites, meruit tyrannidem Syracusis obtinere, propter inimicitias nobilitatis, sibi fide à populo præstita, tanquam ipse popularis esset. Fit & de industria à rectoribus populi proditio facta status, dum sibi vel alteri tyrannidem parant. Cum enim duo sint præcipue, quibus popularis status definitur, nempe potestas summa populi, & libertas: quando in his erratur, mutatio fit. Quare si potestas summa a populo in tyrannum transit, iam populo non est amplius potestas: nec libertas, dum legibus alienis subiicitur.

a Aristot. 5. polit. c. 5.

3. Oritur & causa mutationis status popularis, ex seditionibus & discordiis ciuium. Sic enim seipsos perdunt, & aduocant aliunde potentiores in auxilium, qui postea dominantur. Ita popularis status diuisus apud Hestiæam, Mytilenem, Phocenses, Delphos, Epidamnos. b — b Aristot. lib. 5. polit. c. 4.

4. Sed frequentior causa, quæ perdidit popularem statum, fuit nimia licentia à populo magistratibus concessa, quam facile in tyrannidem conuertunt. Per arma enim, quæ pro defensione reipublicæ à republica suscipiunt, iam parata, inermi populo facile imperant, & Crassi Pompeij, & Iulij Cæsaris triumphi, præclaraque acta nauata pro Republica Romana, cuius ministerio, opibus, militibus, dignitatibus gloriam sibi pepererant: &, vt loquar cum Floro, c nimia felicitas eorum, genuit — c Flor. lib. 4. rerum Roman.
ambitionem, per quam sublato populari statu sibi dominationem vindicarunt: & demum inter se dissidentes, vt consortis impatientes, viam pararunt ad monarchiam. Addit & his aliis ex causis Suetonius d, turbasse — d in Iulio Cæsare, c. 30.
rempublicam Iulium Cæsarem, nimirum, ne eorum, quæ primo consulatu aduersus auspicia, legesque fecerat, & intercessiones, rationem reddere cogeretur, vbi exercitum priuatus dimisisset.

5. Prospere res à gubernatoribus gestæ, aliquando etiam inducunt populum sponte ad deferendum administratoribus principatum, & ad mutandam reipublicæ formam: & è diuerso, successus rerum gestarum ad populum rempublicam reuocant, vt apud Argiuos, nobilitas, quod in prælio contra Lacedæmonios apud Mantinam vrbem commisso magnam famam cõsequuta erat, popularem statum delere tentauit. Athenis Areopagi consilium per tempora belli Persarum famam cõsequutum, reipub. gubernandæ formã videtur seueriorem fecisse, vt apud Romanos auctoritas Senatus, & apud Syracusanos contra, multitudo vrbana, quod causa victoriæ belli aduersus Athenienses videbatur fecisse, rempublicam mutauit in popularem statum. Chalcidenses, quod simul cum nobilitate ad occidendum Phoxium tyrannum plebs insurrexisset, statim reipublicæ gubernationem suscepit. Similiter apud Ambraciam populus vna cum aggressoribus Periandro tyranno expulso, in seipsum gubernationem conuertit. Populus per vim, & dolum, & vim subiicitur: at vbi se superiorem putat, parum cedit. Sed potius dolis decipitur, quam vi externæ cedat. Nam vbi dolus infertur, vix sentit: at vbi captus est, frustra resilire tentat, & seruire cogitur, sicut cum quadringenti viri Atheniensium Rempublicam susceperunt, asseren-

ccc5

tes, quod Persarum Rex pecunias ad bellum contra Lacedæmonios subministraret, & in eo mentiti, postea vi retinere gubernationem conati sunt. *a*

a *Aristot. 5. politic. c. 4.*

6. Indulgentia etiam nimia magistratuum vel præpositorum electorum à populo, dat occasionem mutandæ reipublicæ: & illa tanquam dulci veneno seipsum populus perdit, & gradum facit ad principatum. Sic qui magistratus ambiunt in Democratia, in omnibus fere obsecundant populo, & eo rem deducunt, vt populum faciant dominum legum, quo facto, nihil potest perniciosius accidere statui politico. Nam solis legibus mobilitas populi veluti fræno continetur: Et sequitur ex relaxatione legum, mutatio reipublicæ bonæ popularis, in vltimam speciem vitiosam popularitatis. Sunt enim gradus declinationis cuiusque Reipublicæ ab vna in proximam minus perfectam, vel vitiosam declinantis, vt ex regno declinante, fit tyrannis, assumta libertate delinquendi ex arbitrio. Et dum ea expellitur, nascitur Aristocratia: quæ deinceps quasi natura quadam cum tempore in Oligarchiam transit. Cum vero multitudo iniustitiam eorum cum ira vlciscitur, & iugum excutit, Democratia nascitur: ex qua rursum, eogente plebis contumelia & iniquitate, successu temporis ochlocratia insurgit. *b* Vbi postremus gradus interitum vicinum habens. Quemadmodum exemplo est proposita à Polybio Thebæorum respublica: in qua plebs proprio motu omnia aggrediebatur excellenter, præceps & acerba. Et proinde ab Alexandro Magno subacta, grauissima quæque supplicia miserrimæ captiuitatis experta est: vrbs diruta, agri inter victores diuisi, captiui sub corona venditi. *c* Vbi leges Reipublicæ popularis, quæ eam stabilierunt, violari incipiunt, ad ianuam est dissolutio, vt fundamentis deiectis. Quod & firmat Æschines contra Timarchum, dicens, *tres esse Reipublicæ administrandæ rationes*, Tyrannidis, i. Monarchiæ, paucorum, & popularis status: & moribus eorum, qui præsunt tyrannidi, & paucorum status confirmari: at, quæ popularis status ratione reguntur, legibus conseruari. Consulitur itaque ei statui, si de legibus violatis agatur, & reformetur status corruptus, quemadmodum in Heræa primum magistratus fiebant nutu populari, postea sortito: cum electiones eorum in pudendos homines caderent. *d*

b *Polyb. in epitome, lib. 6.*

c *Iustin. ex Trogo, lib. 11.*

d *Aristot. lib. 5. politic. c. 3.*

7. Mala quoque gubernatione & negligentia magistratuum, popularis status interiit apud Thebanos, post pugnam in Onophytis commissam: apud Megarenses, Syracusis ante Gelonis Tyrannidem: Rhodi, antequam rebellarent. Et hoc malum commune aliis principatibus: quemadmodum bonæ naues imprudentia gubernantium subuertuntur & submerguntur, *vt ait Plato. e* Quo fit, vt legamus, monarchias & respublicas perseuerasse sub diligentibus & prouidis principibus & gubernatoribus, qui bene eas ordinauerant: defecisse autem bene ordinatas, cum peruenerunt in manus successorum, qui nec artem, nec leges gubernandi nouerant, quibus cognitis conseruari poterant.

e *Plato lib. 6. ... aut ciuili...*

8. Bestia multorum capitum populus est, mobile vulgus & inuidum: si fræna laxentur, fastidit statum bonum præsentem: & vt simul suspiciosum est, se lacessitum bona administratione existimans, iugum excutere nititur libertatis, seu potius agendi, quod velit, sine ratione studiosus: ideo innouationi vacat, & reiectis bonis & ingenuis rectoribus, meliores adhiberi postulat, vocat autem meliores, qui magis ei indulgeant. Contingit autem illi, vt dum in hac electione peccat, seruus deinceps seruire cogatur: & fugiens fumum, vt dicitur, in ignem incidat. *f Tradere turpi fasces populus Gaudet, eosdem colit atq; odit. g* Et natura multitudinis est, aut vt seruiat humiliter, aut superbe dominetur: libertatem, quæ media est, nec spernere modice, vt ait Liuius, *h* nec habere sciat. Semper tamen melioribus & ditioribus aduersatur, quibus enim caret, quia ea aliis feliciter adesse putat, summopere desiderat. Et vt est apud Plationium, *i* Ἴσμεν ὡς ἀντίκειται φύσει τοῖς πλουσίοις ὁ δῆμος, καὶ ταῖς δυσπραγίαις αὐτῶν ἥδεται. Id est, *Non ignoramus, ita vulgus natura comparatum esse, vt his, qui opibus valent, aduersetur, & ex ipsorum infortuniis oblectationem quærat.*

f *Plaut...*

g *...*

h *Liu. lib. ...*

i *... differenti ... traducta in... ter Græce.*

9. Super omnia cauendum rectori Reipublicæ, si velit sartam tectamque habere Rempublicam, ne confusio in ea actionum & promiscua officiorum & personarum indifferens sit operatio. Nam hanc proxime sequitur interitus, vt ait Plato. *k* Cuius verba refero: *Si faber*, inquit, *opera coriarii aggrediatur, vel coriarius fabri, vel instrumenta inter se commutent, aut præmia, aut si idem vtraq; exercere contendat, omniaq; talia inter se permutentur, non commutationem hanc existimas magna quadam iactura afficere ciuitatem? Quoties autem aliquis artifex, vel alius natura quæstuarius, diuitiis elatus, vel multitudine, copiave & robore, aut huiusmodi alio quopiam, militaris ordinis hominem transire conatur: vel miles, cum sit indignus, in consularis nititur & custodis ascendere dignitatem, & instrumenta vi ipsim quoq; isti præmia ...*

k *Plat. lib. ... seu ... de repub...*

comm-

commutant, aut idem aliquis hæc omnia simul peragere tentac, tunc arbitror, mutationem, multarumq; rerum tractationem eiusmodi, videri tibi totius ciuitatis interitum. Et maxime quidem. Cum ergo tria in ciuitate sint hominum genera: multorum tractatio, alteriusq; in alterum commutatio, & extrema ciuitas calamitatis, rectissimeq; pernicies appellabitur. Est ita. Perniciem vero summam ciuitatis tua nonne iniustitiam esse dices? Quid ni? Hoc igitur iniustitia est. Rursum autem sic dicimus, quæstuarij, auxiliarij, custodum generis actio propria, vnoquoq; suum opus peragente in ciuitate, contra ac confusio illa superior & iustitia erit, & ciuitatem ipsam efficiet. Hæc Plato. Diuus etiam Paulus *a*, hanc confusionem valde noxiam reipublicæ paucis describit, & eam esse vnum corpus ciuile dicit, quod in ea sint multa membra diuersa officia habentia: &, si non essent membra, non esse corpus. Nam, inquit, *& corpus non est vnum membrum, sed multa. Si dixerit pes, quoniam non sum manus, non sum de corpore, non ideo non est de corpore? Si dixerit oculus, quoniam non sum auris, non sum de corpore: non ideo non est de corpore? Si totum corpus oculus, vbi auditus? si totum auditus, vbi odoratus? Nunc autem posuit Deus membra, vnumquodq; eorum in corpore, sicut voluit, &c.* Apologo quoque corporis humani vsus Menenius Agrippa, *b* pro reuocanda plebe à secessione facta contra patritios & Senatum: docuitque plebem, quod si nulla corporis pars amplius faciat suum officium, & contra ventrem coniuret, non id vi posse vllo modo, vt corpus diutius duret, ac non intra paucos dies fame, pessimo mortis genere, consumatur. Et eadem de ciuitate, eodem modo sentiendum. Et euenit populo alioquin, quod fabulose narrat Plutarchus *c* cuidam serpenti contigisse, cuius aliquando caudam ferunt aduersus caput seditione facta, petiisse, vt sibi vicissim quandoque ducem reliqui corporis esse liceret, nec semper caput ducem sequi teneretur. accepta autem ducendi potestate, fiebat, vt & ipsa sine intuitu sese mouens, grauiter offenderet, & caput insuper, quod cæcum sui dumque ducem præter naturæ institutum sequeretur, in eandem secum perniciem traheret.

a 1. ad Corin. cap. 12.

b Lucius Florus 1 de gestis Rom. Dionys. Halicar. in 6.

c Plutarch. in vita Æacidæ.

De mutatione principatuum, & interitu, ex causa luxuriæ imperantium.

CAP. III.

VItia, & insolentia eorum, qui dominantur & imperant, habēt causam plerumq; mutationis formæ vel interitus reipublicæ & principatus, vt notat Heraclides in politiis, dumq; de Atheniensibus agit, tradit, post Cordridas nullos amplius reges electos, eo quod in mollitiem & luxum delapsi esse viderentur. Refert & in Cephalenorum repub. regnum in ducatū versum, quod Promnesus homo summæ inclementiæ rex, omnes virgines ante cōnubium cognosceret: quem occidit Antenor, arrepto ense, muliebribusque vestimentis assumtis, quem ob causam populus summis honoribus ornatum, ducem sibi constituit.

2. Superbi Tarquinij importuna dominatio & luxuria sic affecit iniuriis populum Romanum, vt is cupiditate etiam libertatis incenderetur, & pulsis regibus, administrationē suæ reipub. institueret: & ex imperio perpetuo annuum, ex singulari duplex, ne potestas solitudine aut mora corrumperetur: consulesque appellauit pro regibus, vt consulere se ciuibus suis debere meminissent. *d*

3. Appius Claudius decemuiratui finem dedit ob cupiditatem & amorem illegitimum virginis. *e*

4. Postquam monarchia Assyriorum durasset per mille trecentos annos, postremus apud eos regnauit Sardanapalus, vir muliere corruptior: quem videre cum ægre obtinuisset Arbaces seu Arbactas, præfectus militum eius, & eum inter scortorum greges purpuram colo nentē inuenisset, & muliebri habitu mollitia corporis & lasciuia eos oculorum anteeuntem, pensaq; inter virgines diuidentem, indignatus, coniuratione facta cum militibus, eum obsessum sustulit, & imperium in Medos transtulit. *f*

5. Non est passus Deus suscipere principalem dignitatem & sacerdotalem, filios Helj summi sacerdotis & principis: eo quod propter sua peccata detrahebant homines à sacrificio Domini, & dormiebant cum mulieribus, quæ obseruabant ad hostium tabernaculi. *g*

6. Causa, cur exstincta est tyrannis Pisistratidarum, impura etiam luxuria fuit. Pisistrato enim mortuo, filius eius Diocles per vim stuprata virgine, à fratre puellæ necatus est: & cum alter filius, Pisistratis Hippias nomine, imperium tenens, interfectorem comprehendi iussisset, qui per tormenta socios cædis nominare cogeretur: omnes amicos Tyranni nominauit, quibus interfectis, quærenti tyranno, an alij reliqui conscij essent? nemo, ait, superest, quem mori gestiam, quam ipsum tyrannum: qua voce eiusdem tyranni se victorem, post vindictam pudicitiæ sororis ostendit. Eiusque voce cum admonita libertatis ciuitas esset, tandem Hippias regno pulsus,

d Florus lib. 1. rer. Roman. Dionys. Halicarnass. lib. 4. Liuius in 1.

e Dionys. Halicarnass. lib. 10. Liuius 3 ab vrbe cond.

f Iustinus in 1.

g 1. Reg. 2.

sus,

sus in exsilium actus est. *a* Et ad Darium Persam confugiens, aciem in Athenienses dirigens, in Marathonio campo, vbi pugna cantata, bello occubuit, & ciuitas lene ab eius tyrannide liberata est.

a Iustin. ex Trogo, lib. 2.

7. Mutatio quoq; & finis regnandi Heraclidis contigit mirabili modo, per socordiam & voluptatem Candaulis regis vltimi, qui nō contentus frui pulcritudine vxoris, eam formosissimam supra omnes fœminas collaudans, voluit nudam Gygi, vni ex suis satellitibus, ostendere: quo facto, & intellecto ab vxore, ea ira percita, quod nuda visa fuisset, Gygē in virum, & homicidam mariti elegit, & in dotem seipsam & regnum ei dedit. Et sic regnum Lydorum ab Heraclidis in Mœomnadas translatum est. *b*

b Herodot. in 1. & Iustinus in 1.

8. Childericus rex Francorum, pater Clodouei, regno fertur eiectus à Francis, quod filias illorum constuprare cœpisset: cuius in locum electus rex Egidius, magister militum Romanorum: donec post octo annos, quibus latuerat pulsus, in Toringia, eiecto Egidio, rediit in gratiam Francorum, & regnum recepit ope & consilio Vuinomandi. *c*

9. Eadem occasione Eorius rex Gothorū, ab Auernis Romam fugit, metu, ne ab illis occideretur, ob nimiam luxuriam in mulieres. Cumque eandem vitam luxuriosam tentasset cum mulieribus Romanis prosequi, lapidibus obrutus est. *d*

c Gregor. Turo. lib. 2. histor. Francic. c. 12. Idem Aymonius lib. 1. de gestis Francor. c. 7. nisi quod hic non dicat, pulsum regno, sed eum sponte successisse, ad tempus, consilio Vuinomandi proceru sui, donec ita, per populum in eum concepta, deferbuisset.

10. Culculenus rex Scotorum flagitiosissimus, Veneris & Bacchi mancipium, nobilium adolescentium corruptor, cædes, rapinas, latrocinia, impune permittens: dum ad comitia, quibus illi regnum abrogabatur, tēderet, à Cadhardo Scotiæ vrbis Thano, cuius filiam corruperat, cæsus est. *e*

d Gregor. Turo lib. 2. histor. cap. 20.

e Hector Boëthius lib. 11. histor. Scotor.

11. Ab Hunnis seu Auaribus rebellauit gēs Sclauorum, qui & alio nomine dicuntur Vuinidij, quod cum iam antea Auaribus primum vectigalia veluti dominis dependerent, vt præliantium castra tutarentur, fugientibus auxilia subministrarunt: ideoq; plures ab illis sibi contumelias illatas tolerassent, vt non homines hominibus, sed feræ potius viderentur imperitare vilibus iumētis: Tandem inter cetera pessime tulerunt, & dictu horrendum quoq; & inauditum scelus in se perpetratum, quod quasi hyematuri eorum adeuntes domicilia, vxores eorum suis assumebant socias stratis: quod postea inde geniti noluerunt pati, sed mouerunt arma in Hunnos. Et aduenerat eo tempore mercator mercium comparādarum causa, Samo quidam natione Francus ex Senonibus, cum sociis pluribus, qui cum Sclauis contra Hunnos bellum gesserunt, & eos superarunt. Vnde factum, vt Sclaui eundem Samonem in regem eligerent, qui postea pluribus præliis tutatus illos est. *f*

f Aymon. lib. 4. de gestis Franc. c. 9.

12. Scribit H. Mutius, *g* anno Dom. 1300. accidisse, comitem Habspurgensem habuisse quendam nobilem in valle arcta Vraniæ arcis præfectum, superbum, tyrannum, intolerabilem, qui libidine inexhausta formosiores virgines, & matronas honestas, corrumperet, Quum autem duorum Germanorum fratrū virginem compressisset, eum ab illis fuisse necatum: indeq; sequutam rebellionem contra omnes nobiles, ita tyrannice viuentes, societate primum eius rei causa inita inter tres pagos, Vre, Suitz, & Vnderualden, ita vt omnis nobilitas fere inde extrita fuerit: quemadmodum nec tulit Erythriensium populus in gubernatione regiarum vrbium gubernatores nobiles, licet eas diligenter curarent, sed rempublicam mutauit. *h*

g lib. 22. Chronicorum Germania.

h Aristot. 5. polit. c. 6.

13. Refert Theopom. *i* mutatam fuisse monarchiam Rhodiensium in Aristocratiam per voluptuosum Hegesilochū regem Rhodium, qui cum ob temulentiam talosq; inutilis esset factus, neq; vllam dignitatē haberet omninō apud Rhodios, sed à sociis omnibusq; ciuibus ob vitæ intemperātiam accusaretur, paucorū principatū cum amicis constituit, qui multas nobiles matronas dedecore affecerūt, ac nonpaucos pueros vitiarūt: in tantumq; petulātiæ processerūt, vt vel talis luderent de liberis mulieribus, disserentq; inter talorum iactum, quam vrbanorum victus ad victorē duceret.

i Theopomp. lib. 10 histor. & Athenæus lib. 10 dipnosoph. c. 15.

De causis mutationis aut alterationis, vel interitus reipublicæ, ex intemperantia & luxu dominantium. CAP. IV.

IN excessu & prodigalitate imperātium, seu in luxu & expensis inutilibus in conuiuia, voluptates, superfluum apparatum conuiuiorum, & personarum, & in profusas largitiones, magni in detrimentum capit respublica: tum quod postea pecuniæ in necessarios sumtus desiderantur: tum etiam, quod pro his, onerādus multis sit tributis populus, quibus læsus accipit rebellandi occasionem. Narrat Idomeneus, Pisistradis filios, Hippiam & Hipparchū conuiuia inuenisse, & equorum aliorumque multorum apud illos fuisse copiam, & ex eo fuisse eorum graue imperium. *k* Posuit Deus legem regibus populi sui *l*: *Cum constitutus,* inquit, *fuerit rex, non multiplicabit sibi equos,* *m* *nec reducet populum in Ægyptum equitatus numero sublevatus.* Et postea: *Non habebit vxores plurimas, quæ alliciant animam eius.*

k Athenæus lib 12. dipnosoph c. 15.

l Deut 17. vers. 15.

m nempe vt aut gloriæ ad dictum vel 10. ad iactantiam, sed bene ad n. tatem sui Romanis, & ad defensionem sui regni.

2. Causa, cur Arbaces regnum inuasit Asiæ, & transtulit in Medos, fuerunt nimiæ delitiæ Sardanapali vltimi regis. *a* Ea occasione vsus Carolus Martellus in inuasione regni Franciæ, regibus tunc in delitiis tantum viuentibus, & negotia regni per maiorem domus gerentibus, qui Merouingorum familiam tunc sceptro deiecerunt. *b*

a Ctesias de rebus Persicis. Athenæus lib. 12 c. 12. Iustin. in 1.

b Eginarthus Aymonius Gaguinus, & alij.

3 Campania, inuictum armis Annibalem, luxuria illecebrisque suis complexa, vincendum militi præbuit, illa vigilantissimum ducem, illa exercitum acerrimum, dapibus largis, abundanti vino, vnguentorum fragrantia, Veneris vsu lasciuiore, ad somnum & delitias euocauit: ac tum demum fracta & contusa Punica feritas est, cum Seplasiaci & Albana castra esse cœperunt. *c* Quid autem his vitiis fœdius, quid etiam damnosius, quibus virtus atteritur, victoriæ languescunt, sopita gloria in infamiam conuertitur, animique pariter & corporis vires expugnantur? vt nescias, ab hostibus ne, an ab illis capi perniciosius habendum sit? Scribunt auctores *d* fide digni, Xerxem opum regiarum ostentatione eximia, eoq; ad luxuriam gaudentem: cum edicto præmium ei propofuisset, qui nouum genus voluptatis repetisset, dumq; delitiis nimiis captus esset, amplissimo regno ruinam dedisse.

c Val. Max. lib 9 cap 1. Liuius 23 Cicero 1 contra Rullum. Zonaras.

d Val Max. prædicto loco. Cic. 5. Tuscul.

4. Erat Volsiniensium vrbs opulenta, legibus & moribus ornata, Hetruriæ caput habita: Sed postquam in luxuriam prolapsa est, in profundum iniuriarum & turpitudinis decidit: & cùm ciues seruos suos sine delectu manumitterent, conuiuiis alligarent, conuiuiis honestarent, rempublicam amiserunt, & Libertini in partem potestatis recepti, plenitudinem vsurparunt: testamenta ad arbitrium suum scribi iubebant, conuiuia conuentusq; ingenuorum fieri vetabant, filias dominorũ in matrimonium ducebant: immo postremo, lege sanxerunt, vt stupra sua in viduis pariter, & nuptis impunita essent, ac ne qua virgo ingenuo nuberet, cuius castitatem non ante ex numero ipsorum aliquis delibasset. Sicq; luxuria aluit luxuriosiores, qui in se rempublicam transtulerunt, eamq; ita pessime administrarunt, donec postea prædicti Libertini, Romanorum ope per Decium Murenam, omnes aut in carcere necati sunt, aut dominis in seruitutem restituti. *e*

e Val. Max. lib 6. c 1. Florus lib 1 c 21 Orosius lib. 4. c. 5. C. Plin. lib. de viris illustrib. c. 36.

5 A tempore, quo Paris fertur iudicasse, in concertatione Iunonis, Palladis, & Veneris pro Venere, omnia confusa voluptate, perturbataque fuerunt, vt dicit Athenæus *f* Alludit autem ad subuersionem imperij, vel regni Troiani, quod accidit ob voluptatem Paridis filij regis Troianorum, qui raptui Helenam, Græcorumque iram aduersus Ilium prouocauit, & qui regnum post decennalem obsidionem deleuerunt: *g* Atque Homerus, cum voluptatis mala principibus insinuare vellet, fingit Iouem, quæcunque de rebus Troianis pernoctando recte cogitauerat, ea per diem voluptate captum subuertisse, tumque fortissimum Martem à debilissimo Vulcano ligatum fuisse. qui cum illegitimis amoribus detineretur, calumniam & pudorem ex illis reportauit. Sunt istæ voluptates seruiles, porcis dignę, quæ regum animos turpiter victos in triumphum ducunt, & ridiculum coram populo reddunt principem, & merito efficiunt contemtibilem, tanquam indignum aliis imperare, qui sibiipsi, & affectionibus fœdissimis dominari nequeat, tanquamque mancipium vitiorum. Ab initio falsæ non veræ voluptates dulcedine quadam incautos, more cantus Syrenarum, decipiunt principes, vt alios, & illectos irretiunt, inuoluunt, grauant, & tunc, cum deceperint, quales sint, declarant, & ex recessu cognoscuntur: dum enim adueniunt, vix percipiuntur earum doli, cum habeant speciem & faciem boni sensualis, verarumque voluptatum.

f lib. 12. dipnosophist. c. 1.

g quod liquet ex Homero, Dare Phrygio, Virgilio, & alijs.

6 Ferunt & Sybaritas ob nimiam voluptatem, tandem per occasionem actionum eius, victos & subactos à Crotoniatis, & rempublicam amisisse. Cum enim in tantum voluptatum peruenissent studium, vt equos etiam ad tibiam in symposiis tripudiare assuefecissent, Crotoniatæ id cognoscentes, vbi cum his pugnarent, saltandi concinnitatem illis pararunt, vt asserit Aristoteles in eorum republica. Aderant enim illis tibicines in acie militari, quorum cum tibiarum sonum equi audiuissent, non exsilierunt solum, verum etiam sessores habentes ad Crotonitas confugerint. Sic etiam Cardianos, qui ita quoque ad voluntatem equos saltare instituerant, fuisse superatos & fusos a Bisaltis, refert idem auctor Athenæus. *h*

h Athenæ lib. 12 dipnosoph. c. 5.

7. In summa duo maxime vitia succrescũt non solum in regnis, regibus, sed etiam in populis, & in omni specie rerumpublicarum: auaritia & luxuria: quæ vt pestes crudelissimæ omnem statum reipublicæ subuertunt, & depopulantur *i*. Exemplo erunt Athenæ, & Roma: nam quæ vrbs voluptati plurimum tribuit, imperium maximum amisit: quæ labore delectata est, obtinuit, & occupauit. Et illa libertatem donare non potuit: hæc etiam donare potuit. *k* Et Aristoteles *l* plures

i Vt dicebat M. Porcius Cato. Liu. lib. 34.

k Val. Max. lib 4 c. 3. exemplo 6.

l lib 5 polit. c. 10.

reges & principes periisse ait, quod in voluptatibus viuentes, effecti sunt contemnendi, ac multas præbuerunt occasiones opprimendi se. Prodigos dixit Cicero *a.* qui epulis & visceratiombus, & gladiatorum muneribus, ludorum, venationumque apparatu, pecunias profundunt in eas res, quarum memoriam aut nullam, aut breuem sunt omnino relicturi. Grauius autem voluptates principum Deus insectatur per Esaiam *b*: *Væ*, inquit, *qui consurgitis mane, ad ebrietatem sectandam, & potandum vsq; ad vesperam, & vino æstuatis. Cythara, & lyra, & tympanum, & tibia in conuiuiis vestris & opus Domini non respicitis, nec opera manuum eius consideratis. Propterea captiuus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam, & nobiles eius interierunt fame, & multitudo eius siti exaruit: propterea dilatauit infernus animam suam, & aperuit os suum absq; vllo termino, & descendent fortes eius, & populus eius, & sublimes, gloriosiq; eius ad eum, & incuruabitur homo, & humiliabitur vir, & oculi sublimium deprimentur, & exaltabitur Dominus exercituum in iudicio, & Deus Sanctus sanctificabitur in iustitia.* Et alibi Ecclesiastes cap. 10. vers. 6. *Væ tibi terra, cuius rex puer est, & cuius principes mane comedunt.*

a Cic. 3. Offe.

b Esaia cap. 5. v. 11.

De emendatione luxus, & ita de remedio contra hunc casum Republicæ.

CAP. V.

BLandum malum certe luxuria, luxus, prodigalitas, & reliqua, quæ inanibus sumtibus exhauriunt ærarium reipublicę. Et quamuis accusare luxum sit facilius, quam vitare principi, & homini rectori, qui vult ceteris præfulgere: tamen sapientia, quæ rationali homini propria est, ita debet actus suos temperare, vt cautione adhibita, ceteris quoque prudentior videatur, vtatur temperato victu, & vestitu, & laudabili parsimonia parcat publico ærario. Considerare debet moderator reipublicæ, se esse quidem principem: sed non ea intentione præpositum, vt reipublicæ bonis abutatur: sed vt modesto vsu contentus, cetera subditis integra conseruet: neq; principem alio ventre aut corpore præditum, quam hominis, & proinde posse, si velit iisdem, quibus ceteri homines, contentum esse: ali, viuere, vestiri, mori, communia sunt omnibus, vt reliqua humana.

2 Nec reprobatur quidem in principe, cibis boni succi, & melioribus vti: sed superfluus, inutilisve apparatus, profusæ expensæ, quæ ex pecuniis, laboribus, immo vero morte, sæpe subditorum bonis exsuctis, colliguntur per tributa crudelia. Quid enim (quæso) necessarij sunt tot aulici principi officiarij, inutiles titularij, qui more Harpyiarum apposita deuorent, in necem subditorum? tot secretarij, cum duo aut quatuor amanuenses sufficiant, negotiis expediendis, quorsum tantus numerus administrorum culinæ? quibus adhærent, vt tineæ subministri, & subministrorum alij subministri, & istis famuli, & famulorum famuli? cur tot nutriuntur sanguine populi hirudines? adulatores, aulici, stulti, vel veri moriones, nani, monstra naturæ? quæ in delitiis habentur, muscæ, asseclæ comitatus: & stipatores inermes, numerus, pondus iners terrę, & fruges consumere nati. Istos enim omnes expensis publicis nutriri in præiudicium publicum videmus. Apparatus regius, aut principis, vel gubernatoris, ita debet institui, vt dignitas conseruetur principalis, & modum vel necessitatem eius non excedat, neque quicquam ei deficiat. Egent enim principatus quidam maioribus impensis, pluribus stipatoribus & aulicis, dum plura & maiora sunt obeunda negotia. Neque mentis compos esset, qui vellet principem, vt priuatum viuere: quia princeps priuatus esse non potest, & princeps. Neq; reprobandum, quod multo plures illi offerantur in mensa epulæ, quam edere possit, nam honoris gratia hoc fit, & non superflue, cum sublatæ reseruentur seruientibus: necessario enim & hi alendi sunt. Eadem dicenda de vestibus, & equis necessariis, venatione honesta, sumtuque in illa moderato, habita ratione dignitatis principis, ditionis & prouentuum eius. Laudatur sapientia Salomonis in constitutione ordinis ministrorum, & rerum necessariarum regno, & dignitati. *c* Fert necessitas negotiorum reipublicæ, etiam requiri plures, qui ea tractent, plures ita suo tempore faciendæ impēsæ principi, qui, quia gerit negotium subditorum, iuste ab illis postulat ideo tributa, & contributiones, non magis quam negotiorum gestor cuiusque priuati, recte postularet à possessoribus rerum impensas pro illis factas vel faciendas. *d* Possunt referri præstantissimorū principum exempla, qui, cum suæ reipublicæ opes tractarent, & in publico illis abunde vterentur, tamen pro priuato suo victu summo cum virtutis encomio, paucis contenti fuerunt, non in luxu, sed in administratione reipublicæ proba officium summæ potestatis consistere rati, strenuis actibus, & consiliis, quibus præerant vtiles, seu parsimonia, & virtutibus, aliis & inferioribus imitabiles: cum scirent, publicarum pecuniarum non se esse domi-

c 3. Reg. 10. 2 Paralip. c. 9.

d L. 1. de neg. gest. & ...

nos proprietarios, sed dispensatores à Deo datos: & non ad deglubendas, sed ad tondendas oues seu populos sibi commissos. Quod minime considerantes mali principes, præcipiti libertate in tyrannidem conuersi imperij & reipublicæ status subuersionem, sponte sibi & posteris suis, sine vlla restitutionis in integrum spe, pepererunt. Et dicebat sacer ecclesiastes *a*. *Beata terra cuius rex nobilis est, & cuius principes vescuntur in tempore suo, ad reficiendum & non ad luxuriam.*

a Eccles. c.10. vers.17.

3. Narrat Herodotus *b*, dum de Perdica agit, priscorum hominum tyrannides seu principatus in re nummaria fuisse exiles, & eis populares facultates, adeo vt ipsi regi Macedonum in vrbe Lebæa, vxor eius & coqueret cibaria, & panes famulis bubulcis & equisonibus. Legimus & Saulem regem electum, tamen proprio patrimonio incubuisse, & non mutasse splendorem victus: quod docet, quia postquam constitutus fuit electus & vnctus rex, sequebatur boues venientes de agro, & nihilominus statim congregauit populum ad bellum regio imperio, & castra admouit contra Ammonitas, eosque fudit. *c* Hoc & argumentum maximæ frugalitatis ducum Romanorum priscorum & bonorum, qui semoti lõge ab ambitione & vsurpatione tyrannidis fuerunt, quod peracto officio publico etiam digni imperio, proprios agros domestico & priuato modo colerent: non ideo magis ex administratione publica facti inanes & superflui. Quare Plinius *d*, dum quærit rationem, cur arua antiquitus, maiores fructus redderẽt, addit, quod tunc manibus etiam ipsorum Imperatorum exculta essent, & gauderet terra vomere laureato, & triumphali aratore: & quod illi eadem cura semina tractarent qua bella, eademque diligentia arua disponebant qua castra: Item quod honestis manibus omnia lætius prouenіant, quoniam & curiosius fiunt. Illustrat dehinc exemplis, quod serentem inuenerint dati honores. Serratum vnde cognomen, vt aranti quatuor sua iugera in Vaticano, quæ prata Quintia appellantur. Cincinnato viator, attulit dictaturam, & quidem, vt traditur nudo, plenoque pulueris etiamnum ore, quod & refert Liuius. *e* Maximus etiam ille dux Romanorum Curius, quale frugalitatis reliquerit testimonium imitandum principibus, paucis expressit Iuuenalis. *f*

b Herodo. lib. 8.

c 1 Reg. c. 11. vers. 5.

d Lib. 18. c. 3.

e Liu. lib. 3.

f Satyra 11.

Dentatus Curius paruo quæ legerat horto,
Ipse focis breuibus ponebat olusculа, quæ nunc
Squallidus in magna fastidit compede fossor.

Laudatur pro seruorum & famulitij temperamento, merito Scipio Æmilian. *g*, quod post duos inclytos consulatus, totidemq; suæ præcipuæ gloriæ triumphos, septem seruis sequentibus officio legationis functus est. Imo Plinius de eo refert, ad reges adeundos missum, duos seruos præter eum duxisse tantum secum. Sed hæc hactenus de emendatione luxus. Plura enim diximus antea *lib. 8. cap. 5. & 6.* quæ non sunt repetenda. *h*

g Val. Max. l. 4. c. 3. Plutar. in apoph. Athenaeus lib. 6.

h Plin. de viris illustrib. c. 58.

De causa mutationis, aut subuersionis, & interitus reipublicæ, per superbiam imperantium: Et de quibusdam remedijs, seu præcautionibus aduersus eam. Cap. VI.

IAm diximus libro 8. cap. 4. superbiam rectori, & principi non conuenire, non minus quam nimiam deiectionem. Principatus nobilis est seruitus: pro nobis principes vigilant, & pro animabus nostris rationem sunt reddituri Deo. *i* Superbia deiecit à principatu angelorum luciferum, *k* & fecit ex angelo dæmonem: qui eum imitantur, periculo simili se exponunt, quod etiam D. Paulus significat, dicens, *l ne in superbiam delatus incidat in iudicium diaboli.* Hac etiam primus homo rex factus totius creaturæ orbis, elatus & inflatus à diabolo, à regno præcipitatus est, & subditus creaturis, quibus antea imperare poterat, *m* mortiq; factus obnoxius.

i ad Hebr. c. 13. v. 17.

k Esa. c. 14.

l 1. ad Tim. c. 3.

m Gen. c. 1. 2. 3.

2. Superbia quadruplex, cordis, oris, operis, habitus, *n* nunquam homini Christiano conueniens qui eius debet esse discipulus, qui humiliandi docuit verbo & facto leges. Inanis est arrogantia, & ridiculos facit principes erga subditos, & extraneos, vt docuimus *o* dum de illis loquuti sumus qui Dei nomen, honores, & titulos voluerunt sacrilege vsurpare, quo loco & exitum miserum quorundam huiusmodi superborum annotauimus. Præsumtio hæc inuerecundiæ portio est, exstirpatrix virtutum, spoliatrix meritorum, exstinguens omne bonum, populatrix totius orbis, indignabunda, imperiosa, petulans, excelso & depicto curru simijs ducentibus peruehitur, promissa, & picturata veste effusa, & promissa, fucataque coloribus, cornibus alte prominentibus, auriculis oblongis, naso repando, & simo, naribus in fastidientis modum contractis, spirantibusque iniurias, & contemtum, labris productis, adunco vultu, elata fronte, excelsis, & coniunctis superciliis, ceruice rigida, humeris in altum sublatis, oculis arduis, & minacibus, sed cæcis: cæci enim parentes cæcã filiam generarunt, amor scilicet proprius & ignorantia qui illam assidue comitantur. Ab ea nunquam.

n Bernar. in paruis sermonib. serm. 8.

o supra lib. 6. cap. 12.

quam discedit inuidia, & soror, stultitia, & temeritas: huic ministrorum ingens turba, liuor, pallor, contemtus, odium, rancor, mœror alieni boni, gaudium mali, mendacium, simulatio, amor laudis, cupiditas honoris, tumor, ambitio, elatio, iactantia arrogantia, insolentia. *a* Hinc subuersiones principum, & principatuum: quod superbia inflati, plus de se quam in his sit virium, sibi promittentes, se ipsos decipiant, & periculis temere se objiciant, à quibus dehinc non possunt se eximere: inimicos & subditos contemnant, à quibus opprimantur incauti. Sic Darius Arsani filius rex Persarum, qui se regem regum, ac consanguineum deorum vocabat, & Alexandrum Magnum famulum suum, & iusserat satrapis suis, vt insanientem illum Philippi adolescentulum (sic enim eum per contemtum appellabat) verberibus puerilibus grauiter cæsum indutumque post veste purpurea sibi vinctum traderent: sensit quantum superbia illi profuerit, exutus vita, & regno ab eo quem contemserat. *b* Ecce, hæc fuit iniquitas Sodomæ, superbia, saturitas panis, & abundantia, & otium ipsius, & quo tempore magis intumescebat, omnino cum sua republica sublata est. *c Antequam conteratur, exaltatur cor hominis: & antequam glorificetur, humiliatur. d* Sensit id Nabuchodonosor Assyriorum rex: vbi enim se superbe extulit, dicens, *Nonne hæc est Babylon magna, quam ædificaui in domum regni, & in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei?* statim enim ab hominibus, & de regno deiectus est. *e* Pharao rex Ægypti cum suo exercitu aquis inuolutus sero didicit quod nimium superbe Moysi respondisset, *Quis est Dominus, & audiam vocem eius, & dimittam Israel? nescio Dominum, & Israel non dimittam. f* Cum esset aliquando post diluuium populus vnus, labij vnius, & regni, & eo superbiæ peruenisset, & vellet sibi parare in posterum præsidium contra aquas, aduersus Deum, & testimonium suæ superbiæ relinquere, dicentes, Faciamus nobis ciuitatem, & turrim cuius culmen pertingat ad cœlum, & celebremus nomen nostrum, antequam diuidamur in vniuersas terras: Deus confudit sermones eorum, & diuisit, & separauit eos, dispersos super faciem cunctarum regionum. *g* Arphaxat rex Medorum post subiugatas multas gentes imperio suo, & ædificata ciuitate illa magna Ecbatanis, cum gloriatus esset tanquam potens in potentia exercitus sui, & in gloria quadrigarum suarum, anno duodecimo regni sui superatus est à Nabuchodonosore, *h* qui regnabat in Niniue. Qua rursum is

a Maphæus Vegius lib. 2. de perseuerantia religionis c. 2.

b Q. Curt. li. 3. & seq.

c Gen. c. 19 Ezech. 16. v. 49.

d Prou. c. 18. vers. 12.

e Dan c. 3.

f Exod. c. 5. v. 2. & c. 14. v. 26.

g Gen. c. 11.

h Iudith. c. 1.

victoria elatus supra modum, ita vt iusserit, per Holofernem principem militiæ, vt omnem orbem subigeret, & omnes Deos de terra tolleret, vt ipse solus Deus diceretur *i* verum tanta superbia per vnicam fœminam Iudith, Deo auxiliante qui superbis resistit, & humilibus dat gratiam, deiecta est, ablato Holopherni capite, & inde fugato, & dissipato eius copiosissimo exercitu. *k* Cum etiam Antiochus rex superbia & ira concitus, iurasset se venturum Hierosolymam, & congeriem sepulcri Iudæorum eam se facturum: à Deo percussus est insanabili, & inuisibili plaga, & inde obijt miserabili morte. *l*

4. Multa pericula vitabit princeps, & respublica, si vires suas agnoscant quid sint, quidue possint considerent, ne supra id quod sunt se extollant, ne plura quam possint exsequi, præsumant, ne alios contemnant, cum superbia sit appetitus excellentiæ inordinatus, qui prouenit ex eo quod aliquis ex voluntate tendit supra id quod est, qui enim vult supergredi id quod est, superbus est.

5. Sunt remedia hic cum priuatis contra superbiam ipsis principib. communia: & proinde ex illis sibi sument & ad præcautionem, & ad medelam, magis conuenientia, & in primis recordabuntur hoc vitium maxime Deo displicere, & eũ superba deijcere, oculos sublimes, linguam mendacẽ, manus effundentes innoxium sanguinem abominatur Dominus, *m* & domum superborum demolietur. *n* Et factus est sermo Domini ad Ezechielem, *Fili hominis, dic principi Tyri, Hæc dicit Dominus Deus eo quod eleuatum est cor tuum &c. quasi cor Dei: ideirco, ecce ego adducam super te alienos robustissimos gentium: & nudabunt gladios suos super pulcritudinem sapientiæ tuæ, & pollvent decorem tuum, interficient, & detrahent te, & morieris in interitu occisorum in corde maris, &c. o* Sed consideratio eius quod quis est, & ex quib. superbierat, detrahere potest arrogantiæ opinionem. Quid enim aliud est princeps quam homo? vnus est regibus & priuatis ortus, vnus est interitus: omnes obnoxij morti, interitui, & vermibus: puluis, & cinis, quid habet quod superbiat? donum Dei est non naturale personæ, quod vnus alijs pluribus imperet, alij obtemperent: potestas non est nisi à Domino, vt de illa superbiendum non sit, tanquam à nobis sit: imo magis occasio datur humilitatis principi, quod de illa redditurus sit rationẽ Deo, à quo accepit, & quod ab eo plus reposcetur, cui plus datum administrandum. Recordari expedit, & eius quod ait D. Chrysostom. *p* Si quis innumerabilia bona fecerit, virtutemque omnem absol-

i Iudith c. 5.

k Iudi. c. 14. & 15.

l 2. Machab. cap. 9.

m Prou. c. 6. v. 17.

n Prou. c. 15. v. 25.

o Ezech. c. 28.

p Chrysost. tom. 2. operum homil. 15.

absoluerit, si tamen, quid de se magnum sentit, maximus omnium miserabilis est, & miser. Quod nobis manifestum est, ex his, quæ Pharisæo acciderunt *a* qui vt magna de se sensit, & Publicanum contemsit, subito deterior factus est Publicano, & omnes virtutum diuitias lingua sua effudit: apprehenso enim littore, simul omnes merces suas perdidit. Quid habes, inquit, Diuus Paulus, *b* quod non accepisti: si autem accepisti, cur gloriaris, quasi non acceperis? Sed & considerandæ ipsæ res ex quibus solent superbire principes, quæ vanæ & nihili sunt: si tales, quales re vera sunt, detracta falsa opinione perpendantur. Quid inquit D. Chrysostom. *c* arrogas homo? quod sublimi curru veheris, quod te trahit mularum iugum? æquale illud est. nam & saxa plerumque & lignum gestantur: sed speciosa veste circumdaris? sed & respice pro cultu vestium, virtutum, decore fulgentem, & videbis iam te fræno putrefacto similem, illum autem arbori admirabiles fructus ferenti, maximam præbenti cernentibus voluptatem. Tu quidem circumfers pastum vermium, atque tinearum, quæ cum tibi incubuerint, celeriter huiusmodi ornatu nudum relinquent: qui stolam habet virtutum, non potest illa priuari: nec illa corrumpitur, nec tinea, nec vermibus, nec morte ipsa. Si ex diuitijs quis superbiat, consideret diuitias publicas, non suas sed principatus esse, & de rebus alienis, non suis insanire. Demum quod Crœsus rex omnium opulentissimus, cum suis diuitijs, & regno in potestatem Cyri venit, *d* In summa qui clauum reipublicæ tenet, agnoscat sententiam Senecæ in Herculæ furente. *Dominare tumidus, spiritus altos gere: Sequitur superbos victor à tergo Deus.* Et quod rursum scripsit Euripides, &c.

Ὅταν ἴδῃς πρὸς ὕψος ἠρμένον τινὰ
Τούτου ταχεῖαν νέμεσιν εὐθὺς προσδόκα.
Cùm videris in sublime quempiam elatum,
Splendidius gloriantem opibus ac genere,
Supercilioq; supra sortem suam.
Illius celerem diuinitus exspecta breui vindictam.

6. Insolentia principum & superbia, alienat valdè animos subditorum ab eorum amore & obedientia: & hoc tamen est vitium commune imperantib. & à quo nihilominus cauere debent, qui diu & secure voluerint imperare: estq; maxime difficile, *vt dicebat Marcus Imperator apud Herodianum e*, in maxima licentia moderari sibi, quasiq; frænos imponere cupiditatibus potissimum, quando res succedunt ex animi sententia & ridente fortuna.

Nescia mens hominum fati sortisq; futuræ,
Et seruare modum rebus sublata secundis f.

Nihilque homine stulto fortunato intolerabilius *g*. Et vt ait Flaccus, *stultitiam patiuntur opes*. Sicuti & Annibal Cannensis pugnæ victoria elatus, nec admisit quemquam ciuium suorum in castris, nec responsum vlli nisi per interpretem dedit: Maharbatem etiam ante tabernaculum suum clara voce adfirmantem, prospexisse se quonam modo paucis diebus Romæ in capitolio cœnaret, aspernatus est *h*. Dicebat & Demosthenes *i*: Τὸ γὰρ εὖ πράττειν παρὰ τὴν ἀξίαν ἀφορμὴ τοῦ κακῶς φρονεῖν τοῖς ἀνοήτοις γίνεται, id est *felicitas & rerum successus qui contigerit immerenti, stultis vesaniæ causam præbere solet*. Et Æschyl. ὦ βαρὺ φόρημ᾽ ἀνθρώποις δ᾽ εὐτυχῶν ἄφρων, id est, *graue pondus, amens rebus vtens prosperis*. Et secundum Dionem Cassium, *k* immoderati honores laudesque leuitatem homini etiam honestissimo cuique adferunt, vt se iam talem esse qualis prædicatur existimet. Ideo is Dio, culpam nec is Iulij Cæsaris, quod populus eum nimium honorasset & postea ijs quæ dederat non detulisset, vnde superbiuit Cæsar, arbitratur.

7. Sed remediũ huic insolentiæ dabitur, si habeant principes & rectores, ante oculos perpetuo, humanæ fortunæ inconstantiam, fragilitatem rerum humanarũ, vicissitudines regnorum, regum & felicitatis: Crœsi, Darij, Xerxis, Alexandri, & aliorum modico tempore stetisse fastum & fortunam: si meditentur, Imperatorum, regum, principũ cædes, exsilia, ludibria, & rerumpublicarum præteritarum interitus, quæ admonent non parum secundis rebus fidendum. Nostra non sunt quæ Deus tractanda concessit, gerimus tantum personã dignitatis additæ, nec inde humana natura augetur, quominus talis sit: semper princeps, rector, rex, Imperator, episcopus, Papa, homo est, vt rectissime Archidamus Agesilai filius cum a Philippo post partam victoriam ad Cheronæam acerbas & minarum plenas literas accepisse: respondit, *Si metieris vmbram tuam Philippe, haud quaquam illam factam maiorem reperias quam erat ante victoriam*. Et forsan hæc præclara responsio, admonere potuit hunc Philippum regem Macedoniæ ne felicitate nimia se efferret: vnde & ille sapientissime ex inimico vtilitatem capiens, id munus destinauit vni ex pueris suis aulicis, vt summo mane cubiculũ ingressus, pronuntiaret: ἄνθρωπος εἶ Φίλιππε. *homo es ô Philippe*.

8. Philosophi rerũ hanc inconstantiam & vicissitudines felicitatis & infelicitatis humanæ, inter casus fortuitos connumerarunt: & proinde

a Luca 18.
b 1. ad Cor. c. 4.
c Homil. 24 in Matth. tom. 2.
d Herod. in 1.
e Herod. in 1.
f Virg. 10. Æneid.
g Cic. de amicitia.
h Liu. lib. 22. Polyb. in 3. Valer. Max. lib. 9. cap. 5.
i Olynthia. 1.
k Dio. lib. 44. histor.

proinde fortunam eo honestatam suis proprietatibus, contemnendam prudentibus dixerunt. Inter alios Pacuuius, cuius versus contentus ero ex Cicerone *a* retulisse, *fortunam*, inquit, *insanam & brutam esse perhibent Philosophi, quia quo saxum impulerit fors, eo cadere fortunam autumant. Cæcam ob eam rem esse vocant, quia nihil cernat quo sese applicet. Insanam autem aiunt quia atrox, incerta, instabilisq; sit. Brutam, quia dignum aut indignum nequeat internoscere, & in multis incommodis affligatur propter immẽsam pecuniæ cupiditatem.* Nec solum ipsa fortuna cæca est, sed eos plerumq; etiam efficit cæcos quos complexa est. Illi enim efferuntur fastidio fere & contumacia: neque quicquam insipiente fortunato intolerabilius fieri potest. Sed volucris fortuna: & cito omnia ex lætitia & voluptate, ad luctum & lacrymas recidunt. *Nemo*, inquit D. Chrysostomus, *b de potestate sibi magnifice placeat, nec intumescat:* locus enim est & lubricus & præceps, & eos qui non aduertunt facilime subuertit. Huc pertinet sapientissimum consilium Crœsi, datum Cyro expeditionem paranti contra Tomyrim reginam Massagetarum, cum iam victorijs intumesceret & neminem sibi resistere posse arbitraretur: *Si tibi*, inquit, *c esse videris immortalis, & eiusmodi exercitui præesse, nihil est opus vt meam tibi dicam sententiam: si vero cognoscis te quoq; hominem esse, & aliis talibus præesse, illud scito in primis humanarum rerum circulum esse, qui rotatus semper eosdem fortunatos esse non sinit, &c.* Prosperitas æmulationem parit, dehinc inuidiam, subinde dissentiones & prælia: ex prælijs tandem infelicitas.

a 2 ad Herennium.

b Tom. 1. in Psal. 9.

c Herod. in 1.

9. Debet ab insolentia rerum prosperatum rursum vel maxime Christianum deterrere, metus, ne felicitas illa terrestris & momentanea, à Deo sibi concedatur ob quædam bona peracta, & ne remunerationem recipiat in hoc mundo, vt vita æterna priuetur, recipiendo mercedem suam in hoc seculo, pro grauioribus malis perpetratis pœnas æternas percepturus: quod etiam Ibycus ethnicus maxime metuebat, vt est apud Platonem in Phædro. Is enim vt refert Plutarchus *d* dicebat, δέδοικα μή τι παρὰ θεοῖς ἀμπλακὼν, τιμὴν πρὸς ἀνθρώπων ἀμείψω, id est, metuo ne aliquo in Deum admisso delicto, honorem ab hominibus per permutationem accipiam.

d Plutarch. συμποσιακῶν λόγῳ θ.

De crudelitate, quæ plerumque est causa mutationis seu interitus Reipublicæ, aut imperantium.

CAP. VII.

DEgenerant principes & rerumpublicarum gubernatores in tyrannos: cum non paterna admonitione aut castigatione, sed feroci sæuitia vtuntur: vnde sæpe & principatus interitum, aut magnam certe alterationem & mutationem acceperunt. Odiosi tales & inuisi facti suis & extraneis. Etenim ipsa crudelitas, ab hominis natura qua homo homini bene vult, deficit, & qui multis est terribilis, multos timeat oportet. Ita fuerunt inuisi omnibus nationibus Cynathenses ciues in Arcadia, omnigenæ crudelitatis participes: qui post ingentem seditionem legatos Spartam miserunt: verum in quamcunque ciuitatem eundo legati illi Arcadiæ ingressi sunt, ex ea mox per ignominiam fuerunt expulsi, & reditus ad eam interdictus, quamquam ex Arcadum essent genere. Mantinenses etiam, post illorum discessum, expiationibus ac sacrificijs ciuitatem ac circunstantia quæcumque loca purgauerunt, tam inuisa fuit omnibus eorum crudelitas *e*.

e Polybius lib. 4. Cælius Rhod. lib. 1. c.

2. Effecit crudelitas, vt Persarum regnum destitueretur successore legitimo. Postquam enim temporibus Alexandri Magni, Darius viuente patre Artaxerxe rex creatus, in patrem coniurauit, eo cum patre mortuo, regnum peruenit ad Ochum fratrem Darij, qui metuens similem coniurationem, cognatorum & principum sanguine & cædib. regiam repleuit, vt post mortem eius nullus inuentus sit ex genere successor, & Codomenus quidam electus fuerit in regem à populo, cum titulo & nomine Darij, quem vicit Alexander Magnus, & fugientem cognati proprij necarunt. Hunc Darium fuisse Arsani filium, qui decimus quartus à Cyro totius Orientis monarchiam teneret. *f* Obijcitur autem ei ab Alexandro apud Arium *g*, quod post mortem Ochi, filium eius Arsin necasset, & contra legem Persicam, quæ per genus deferebat imperium, regnum occupasset.

f vt scribitur in supplement. Q. Curtij lib. 2.

g lib. 3. de gestis Alex. & item Q. Curt. lib. 4. & Strabo lib. 15.

3. Aristocrates Icetæ filius, rex Arcadiæ, ob proditos ad fossam magnam Messenios ab Arcadibus lapidatus est tanta inuidia, vt à domo Cypseli Arcadum imperium remoueretur: fuerat eius auus Aristocrates Archimedis filius, ob incestum cum virgine sacerdote, lapidibus obrutus. *h*

h Pausan. in Messenicis.

4. Amasis Ægyptiorum rex, cum plerosq; ex suis vltimo supplicio affecisset, aliosq: fortunis spoliasset, & in omnes insolentior & superbior fieret: eius imperium aliquantum toleratum est, donec Actisanes Æthiopum rex in eum irrupit: tunc enim odia occulta erupere: cumque multi ab eo desciuissent, regno tandem pulsus est. *i*

i Diodor. Sicul. lib. 2.

5 Refert de Thryso insigni Tyranno Ælianus,

nus, ita eum subditis euasisse infestissimum, vt legem tulerit, vt nemo publice aut priuatim inuicem colloqui, aut sermones inuicem miscere auderet: imo, ne nutu oculorum manuúmque gestu animi sensa exprimere. Sed cum adhuc vellet adimere flendi libertatem, & cōtra flentes cum satellitibus in forum peruenisset, subditos ereptis satellitibus armis, suum quoq; tyrannum sustulisse.

6. Cum Arsacidarum quoq; genus, quod imperabat Parthis, in crudelitatem incidisset velut hæreditariam, iusto Dei iudicio finem accepit. Siquidem Mithridates cognomento magnus, filius Artabani, rex, post bellum in Armenos feliciter gestum à Senatu Romanorum Parthico regno pulsus, & frater eius Herodes seu alijs Orodes, *a* regnum occupauit, quiq; etiam fratrem, qui se ei dederat in suo conspectu trucidari iussit. Tuncq; cœpit fatū propinquum accelerari Parthiæ, cuius iam quasi solemne cœperat haberi, reges esse parricidas. Atque ex Herode & pellice eius filius Phrahartes III. nomine constitutus rex statim patrem interemit, & fratres triginta trucidauit, & filium adultum interfici iussit euasitque insolentior, quod Antonium, & legiones Romanas vicisset. Quare cum multa crudeliter consuleret, in exsilium à populo suo pulsus est, quo absente Tyridate, regem crearunt, qui confugit ad Romanos, eoque tempore imperium Parthicum Romanorum coniunctum, defecit.

a *Plutar. Iustin. lib. 42.*

7. Prusias rex Bythiniæ, cum consilium cepisset occidendi Nicomedem filium, dum studeret minoribus filijs, quos ex nouerca eius susceperat, & Romæ habebat, re prodita iuueni ab his qui scelus implere promiserant ipse præoccupauit insidias ijsdem hortantibus, & cum accitus in regnum venisset statim rex appellatus, patrem Prusiam regno priuauit, qui postquam priuatus est redditus, derelictus à seruis cum in latebris ageret, non minori scelere quam filium occidi iusserat, à filio occisus est. *b* Sic recidit crudelitas in artificem, & eum regno, quod per crudelitatem conseruare decreuerat, priuauit.

b *Iustin. ex Trogo. in fine lib 34.*

8. Meminit quoque Aymonius, *c* Childebertum eius nominis II. regem Austrasiæ, filium Clodouei, & postea regem Franciæ, leuem fuisse nimis, & multis Francos oppressisse, vnumque ex illis nobilem nomine Bodilonem, ad stipitem tensum valde cædi sine lege iussisse. Et proinde per Wigoberthum, & Amalberthum Francos, reliquosque maiores natu contra ipsum Childeberthum seditionem concitatam, & Bodisonem cum reliquis insurgentem, regi insidiatum, eum interemisse cum regina eius prægnante.

c *lib. 4. de gestis Francor. c. 44.*

9. Vt & Martialis quidam centurio vnus è custodibus Antonini, eum obtruncauit, quod paucis ante diebus princeps fratrem suum delatum tantum, sed minime redargutum occiderat. *d*

d *Herodia. li. 4.*

10. Aristocratia Mitylenensium, mutata in Democratiam, & Penthalidæ sublati, ob iniuriam illatam ciuibus. Sicque Megacles apud Mitylenem Penthalidas circumeuntes, & clauis pulsantes cum amicis aggressus interfecit. *e* Asdrubalis potestas à seruo sublata est barbaro, qui eum subito aggressus necauit, vbi dominum suum occidisset. *f* Et anno Dom. 1532 Christiernus Danorum rex fuit ob tyrannidem regno pulsus à suis: & dehinc cum decimo post anno sui exsilij conscripto milite conaretur ditiones suas recipere, & in Noruegiam, & Daniam venisset, captus est (quando parum integra fide, cum literis, & sigillis cautum illi fuisset) missus inde in carcerem captiuus finiuit vitam. *g*

e *Arist. 5. Polit. cap. 10.*
f *Liuius li. 21. Val. Max. lib. 3 cap 3.*
g *Surius in cōmentarijs & in d. ann. 1532.*

11. Defecit à Demetrio rege Syriæ, & primum Antiochenses duce Tryphone, exsecrantes superbiam regis, quæ conuersatione Parthicæ crudelitatis intolerabilis facta erat. *h* Hieronymus Syracusarum rex fuit, cuius auus Hiero propter crudelitatem, & superbiam à suis interfectus est, & monarchia redijt ad Democratiam. *i* Ab Astyage rege Medorum defecit regnum: & à Medis in Persas translatum per Cyrum nepotem Astyagis fuit per coniurationem Harpagi. Is enim Harpagus iussus impie ab Astyage exponere, & necare recens natum ex filia sua Cyrum, cum eum conseruasset, incidit in odium Astyagis: qui in vltionem conseruati nepotis eius filium interfecit, epulandumque patri tradidit: sed Harpagus ad præsens tempus dissimulato dolore, odium regis in vindictæ occasionem distulit, & ita prodidit regnum, & fauit Cyro. *k*

h *Iustin. ex Trogo, lib. 39.*
i *Liuius li. 24.*
k *Herod. in 1. Iustin. in 2.*

De odio & contemtu principis vel rectoris reipub. & pro remedio, De conuersatione principis cum populo, ne odium aut contemtum teneat.

CAP. VIII.

QVANDO populus odit principem, vel suum rectorem, aut si contemnit, augurium potest esse certissimum de infelici successu reipublicæ: quemadmodum si subditi ipsi inter se factionibus & discordijs sibi aduersentur, vt concordia res paruæ crescunt, discordia maximæ dilabuntur. Insurgunt plerique subiectorum aduersus dominantes &

tes & dominationem, ex diuersis finibus, vt per contumeliam, per metum: oderunt enim dum metuant: per contemtum, opes etiam & honores, quæ in regibus & tyrannis sunt, affectant omnes.

2. Concipiunt & odium contra præpositos, interdum ex leuiorib. interdum ex iustis caussis. Sicq; plures insurgunt in malos præpositos vindictæ caussa: vt Harmodius in filios Pisistrati ob contumeliam sorori factam. *a* Aduersus Periandrum Ambraciæ tyrannum, insidiæ factæ, ex eo quod in potu quem amabat puerum interrogauit, an nondum ex se prægnans factus esset. Philippus rex Macedoniæ à Pausania necatus, *b* quod nō vlcisceretur contumeliam sibi factā ab Attalo. Adamas à Coty rebellauit, quasi contumelia affectus, quod ab eo in pueritia exsectus esset. *c*

a Tradit hæc Arist. 5. polit. cap. 10.

b Q. Curt. de gestis Alex.

c Arist. vbi supra.

3. Contemtus principum viam parat ad minuendam, & postea ad excutiendam eorum auctoritatem. Et post tyrannorum contemtum, vt plerumque sequitur eorum mors, vel exsilium, iudicio interdum Dei iusto, qui eo tyrannos deducit: vt videtur significare Dauid Psalmo 106. vers. 40. *Effusa*, inquit, *est contemtio super principes, & errare fecit eos in inuio & non in via.* Sic enim ibi legendum contemtio, non contentio, & contemtio est irrisio subsannatione principum: & talis illata ignominia, vt amissis vrbibus, sese abdere in solitudinibus & latitare cogantur, vt mente priuentur ne possint se a negotijs vel difficultatibus quibus inuoluuntur, extricare. Sic enim legitur in prædicto v. 40. in Hebræo. שפך בוז על נדיבים *scophec buz gnal nedibim.* Id est, *effusus est despectus vel contemtus super principes.* Buz enim significat contemtum, non contentionem. Sic & idem Dauid *d Deus terribilis dicitur, & qui aufert spiritum, terribilis super reges terræ.* Docuimus *e* populum irritari nimia superbia principis: & nimia eius clementia, abuti: vt in vtroque casu periculum versetur mutationis reipublicæ, & necessaria sit ars ciuilis administratori & gubernatori populi: nam de eo, quod de lupo dici potest, quod lupum auribus teneat, neque enim omnino ei plaudere, neque eum contemnere possunt sine periculo subditi. Quare conabor vltra ea quæ dicta sunt *f* quædam præcepta describere, quæ rectoribus reipublicæ videntur commoda circa conuersationem populi: & vt cauere possint ne odiosi ei sint, neq; contemtibiles.

d Psal. 75. vers. 13.

e lib. 8. c. 4. antea.

f In prædicto cap. 4.

4. In primis curare debent principes & rectores, vt amentur a subditis. Etenim, vt dixit Marcus Prudens Imperator, moriturus & commendans filium suum populo *g*. Neque aut pecuniæ vis, tyrannidis luxuriam explere, aut stipantia satellitum agmina tueri principem possunt: nisi illi ij, si quos regas, animum imperanti beneuolentiamque accommodent. Quippe ij diu demum tutoq; imperant, qui non metum ex crudelitate, sed amorem ex bonitate, ciuium suorum animis instillant: neq; enim quos seruire necessitas coegit, sed quos obtemperare sua quemq; voluntas adegit, ij sunt in agendo patiendoq, a suspicione omni, assentatione que vacui, nunquam imperia detrectant, nisi violenter contumelioseque sint habiti. Magnum suffragium sibi adiunxit Macrinus *h*, cum post mortem Antonini ei in imperio succedens, scribens ad Senatum, pollicitus est hanc modestiam & lenitatem populo, mihi inquit sane decretum est, nihil sine auctoritate vestra agere, ac vos principes consiliariosque habere reipublicæ gerendæ, viuetisque pro arbitrio in libertate illa, quam vobis antea à patritijs Imperatoribus ereptam, Marcus deinde & Pertinax, vobis restituere conati sunt, ambo ad imperium priuatis cunabulis nutriti, &c. Regum est volentibus subditis imperare: Tyrannorum inuitis dominari. Regibus & optimis rectoribus lex 12. tabularum recte conuenit, *salus populi suprema lex esto.* Quam si exsequantur fieri nequit vt non vicissim à populo diligantur: quia natura humana prona est ad remunerandum: *i* & gratiæ ita manibus se coniungunt, vt vna gratia aliam pariat: stultum autem est credere principem diligi a populo, si ipse eum non amet, & publica negotia. Inter præconia virtutis Traiani Cæsaris, quæ Dio Cassius plura recenset, illud eum cupijsse, magis a ciuibus suis amari, quam timore affici: & cum populo humaniter, cum Senatu honorifice versatum. Princeps qui animum populi sui habet in se beneuolum, etiam sine stipatoribus in vtramque aurem dormire securus potest: vt contra si cœperit de eo diffidere, nihil aut parum illi proderunt stipatores satellites ac custodiæ. Nam tunc timentes populum coguntur fidere custodibus, qui plerumque dominos qui se illis commiserunt confoderunt, vt Antoninus a Martiali custode sui corporis, *k* necatus: Alexander Magnus à proprio ministro Cassandro Antipatri filio, veneno sublatus. *l* Neque sententia eorum mihi vnquam placuit, qui malunt se timeri à populo quam amari: siquidem illis hoc tutum non est. nam vt Ennius dicebat oderunt dum metuunt, & quod quisque odit perire expetit.

g apud Herodian. lib. 1.

h Herodian. eod. lib.

i L. sed etsi ... §. consuluit ... petit. hæred. ...

k Herodian. ...

l Q. Curt. l. ...

Qui sceptra duro sæuus imperio regit,
Timet timentes, metus in auctorem redit. a

a Seneca in Oedipo.

b Isocrates in Helena.

Theseus qui amplissimam ciuitatem in vnum congregatam Athenensium fecit, ante sparsim & vicatim habitatam, monarchiam suam, populi democratia firmauit b: non enim, quod alij solent, ciuibus labores mandabat, nec voluptates solus capiebat: sed pericula sibi seorsum vindicabat, vtilitates communes esse omnibus volebat: quare vitam & sine vllis insidijs, & summa omnium caritate peregit, non peregrino milite imperium muniens, sed beneuolentia ciuium se tuens: potestate, rex: beneficijs popularis.

5. Quemadmodum autem princeps insolens, & plus æquo in suos sæuiens, vel etiam administrandi prorsus ignarus vulgi animos in se concitat: sic contra, qui clementia cum iustitia temperata artem regendi populum habens, populum gubernat, animos in sui amorem subditorum excitat. Oportet autem moderatores, populum ferocem equo feroci & indomito propemodum similem existimare, & eandem seruare artem in eo gubernando & domando, si velimus eum iussa facere libere, quam equisones in tractandis & domandis equis ferocib. solent adhibere. In primis enim qui domant eis, ab initio abblandiuntur, & mollissime tractant, vt assuescant fræno paulatim & ephippio, & patientiæ inducendarum solearum ferrearum: atq. primum aliquid leuioris oneris ferre consuescunt: & dulciter tractatos, & releuatos pedes, alicuius lapidis ictu leui vngulas pedes percutiunt: & sic quotidianis illis exercitijs & ictib. iam adimunt omnem timorem, & assuescunt ad ictus mallei, vt possint soleæ clauis adiungi: dehinc & paulatim fræno parere consuescunt & perito sessori. Alioquin si imperite quis equum rexerit, erratum ferox equus vindicat, suumque sessorem, quicumque sit deijcit. Populus item, si prima fronte & subito vi adigatur, ad iussa exsequenda, calcitrat, fluctuat, æstuat, & satagit excutere imperium: vbi autem beneuolentia & veluti ex causa, & ob suam vtilitatem gubernatur, obsequentissimus efficitur: paulatimque oneribus, & ob diuersas causas easque necessarias onerandus est. Alioquin excandescit, & tyrannidem sibi subituram pertimescit, tuncq; nisi fræno durissimo imo catenis obstringatur ægre obtemperat: atq; se inde soluendi & expediendi ab illa vi, nullam aut leuissimam aut grauem prætermittit oblatam occasionem.

6. Imo quod est mirabile, verissimum tamen, & assuetum, tanquam desperatione inconsulta obsessus, vt à præsente tyrannide se eximat, in aliam maiorem inconsiderate se conijcit, veluti meliorem vitam inde habituros: quam rursum grauiorem expertus, priori se eximere conatur, sed sæpe frustra. Quod accidit Thessalis: c qui merito quidem habebant exosum Phereum tyrannum, & eo occiso habuerunt magnam populi gratiam Thebe vxor eius, Lycophron & Tysiphon fratres: sed illi in tantam tyrannidem postea peruenerunt, talemque exercuerunt sæuitiam, quæ commouerit populum. Iterum & Aleuadas principes Thessaliæ nobilissimos, qui in eos coniurauerunt, qui rursum tyrannidem exercuerunt, vt coegerint Thessalos ad Philippum Macedoniæ regem confugere, cuius ope quidem libertatem acceperunt, verum tributorum prouentus & mercatuum, & alia plura, ille ab his consecutus est. d Similes ita facti asino Æsopico, quippe qui cum seruiret olitori & parum comederet, multum vero laboraret, precatus est Iouem, vt ab olitore liberatus alteri venderetur Domino, cumque Iupiter exoratus iussisset ipsum figulo vendi, iterum iniquiore animo perferebat, quam prius onera & cœnum & tegulas ferens: Quare rursus vt mutaret Dominum rogauit, & coriario venundatus est. Sed peiorem prioribus Dominum nactus, & videns quæ ab eo fierent, suspirando ait, hei mihi misero, melius erat mihi apud priores heros manere. Hic enim vt video & pellem meam κατεργάσεται, conficiet.

c Diod. Sicul. in anno, s. Philippi.

d vt scribit Vlp. Demosth. interpres.

7. Consultum ego principi erit, si se moribus populi ad tempus vt diu regnet accommodauerit: non quidem vt populo imponat, vt quidam suadent: sed vt cognoscat quæ ei conueniant, & deceant, & leges proprias, & conuenientes ferat, quæ nisi morib. conueniant populi, perperam feruntur. e Hincq; natum est ius ciuile cuiusq; ciuitatis, & loci proprium, quod singulari quadam ratione eaq; necessaria, à iure communi recte separatur. Dixitq; Solon Anacharsidi se ita leges ciuibus accommodare, vt eas seruare potius quam non seruare, vtilius, & salutarius omnibus esse videretur: f atq; hinc cognitio morum sui populi, magnam vtilitatem adferet principi, vt facilius imperet leges conuenientes ferendo. Sicuti enim cognitos esse morbos prius oportet, quam remedia eorũ: ita cupiditates prius natæ sunt, quam leges, quæ ijs modum facerent. g Sic legem Liciniam de quinquaginta iugeribus tantũ habendis, excitauit libido agros continuandi: legem Cinciam de donis, & muneribus temperandis, & adimen-

e c. erit autem lex. 4. dist.

f Plutarch. in vita Solon.

g Liuius lib. 6.

res & dominationem, ex diuersis finibus, vt per contumeliam, per metum: oderunt enim dum metuant: per contemtum, opes etiam & honores, quæ in regibus & tyrannis sunt, affectant omnes.

2. Concipiunt & odium contra præpositos, interdum ex leuiorib. interdum ex iustis causis. Sicq; plures insurgunt in malos præpositos vindictæ causa: vt Harmodius in filios Pisistrati ob contumeliam sorori factam. *a* Aduersus Periandrum Ambraciæ tyrannum, insidiæ factæ, ex eo quod in potu quem amabat puerum interrogauit, an nondum ex se prægnans factus esset. Philippus rex Macedoniæ à Pausania necatus, *b* quod nō vlcisceretur contumeliam sibi factā ab Attalo. Adamas à Coty rebellauit, quasi contumelia affectus, quod ab eo in pueritia exsectus esset. *c*

a Tradit hæc Arist. 5. polit. cap. 10.

b Q. Curt. de gest. Alex.

c Arist. vbi supra.

3. Contemtus principum viam parat ad minuendam, & postea ad excutiendam eorum auctoritatem. Et post tyrannorum contemtum, vt plerumque sequitur eorum mors, vel exsilium, iudicio interdum Dei iusto, qui eo tyrannos deducit: vt videtur significare David Psalmo 106. vers. 40. *Effusa*, inquit, *est contemtio, super principes, & errare facit eos in inuio & non in via.* Sic enim ibi legendum contemtio, non contentio, & contemtio est irrisio subsannatione principum: & talis illata ignominia, vt amissis vrbibus, sese abdere in solitudinibus & latitare cogantur, vt mente priuentur ne possint se à negotijs vel difficultatibus quibus inuoluuntur, extricare. Sic enim legitur in prædicto v. 40. in Hebræo שפך בוז על נדיבים *scophec buz gnal nedibim.* Id est, *effusus est despectus vel contemtus super principes.* Buz enim significat contemtum, non contentionem. Sic & idem David *d* *Deus terribilis dicitur, & qui aufert spiritum, terribilis super reges terræ.* Documus *e* populum irritari nimia superbia principis: & nimia eius clementia abuti: vt in vtroque casu periculum versetur mutationis reipublicæ, & necessaria sit ars ciuilis administratori & gubernatori populi: nam de eo, quod de lupo dici potest, quod lupum auribus teneat, neque enim omnino ei plaudere, neque eum contemnere possunt sine periculo subditi. Quare conabor vltra ea quæ dicta sunt *f* quædam præcepta describere, quæ rectoribus reipublicæ videntur commoda circa conuersationem populi: & vt cauere possint ne odiosi ei sint, neq; contemtibiles.

d Psal. 75. vers. 13.
e lib. 8. c. 4. antea.

f in tractatu cap. 4.

4. In primis curare debent principes & rectores, vt amentur à subditis. Et enim, vt dixit Marcus Prudens Imperator, moriturus & commendans filium suum populo *g*. Neque aut pecuniæ vis, tyrannidis luxuriam explere, aut stipantia satellitum agmina tueri principem possunt: nisi illi ipsi quos regas, animum imperanti beneuolentiamque accommodent. Quippe ij diu demum tutoq; imperant, qui non metum ex crudelitate, sed amorem ex bonitate, ciuium suorum animis instillant: neq; enim quos seruire necessitas coegit, sed quos obtemperare sua quemq; voluntas adegit, ij sunt in agendo patiendoq; a suspicione omni, assentationeque vacui, nunquam imperia detrectant, nisi violenter contumelioseque sint habiti. Magnum suffragium sibi adiunxit Macrinus *h*, cum post mortem Antonini ei in imperio succedens, scribens ad Senatum, pollicitus est hanc modestiam & lenitatem populo, mihi inquit sane decretum est, nihil sine auctoritate vestra agere, ac vos principes consiliariosque habere reipublicæ gerendæ, viuetisque pro arbitrio in libertate illa, quam vobis antea à patritijs Imperatoribus ereptam, Marcus deinde & Pertinax, vobis restituere conati sunt, ambo ad imperium priuatis cunabulis nutriti, &c. Regum est volentibus subditis imperare: Tyrannorum inuitis dominari. Regibus & optimis rectoribus lex 12. tabularum recte conuenit, *salus populi suprema lex esto.* Quam si exsequantur fieri nequit vt non vicissim à populo diligantur: quia natura humana prona est ad remunerandum: *i* & gratiæ ita manibus se coniungunt, vt vna gratia aliam pariat: stultum autem est credere principem diligi à populo, si ipse eum non amet, & publica negotia. Inter præconia virtutis Traiani Cæsaris, quæ Dio Cassius plura recenset, illud eum cupijsse, magis a ciuibus suis amari, quam timore affici: & cum populo humaniter, cum Senatu honorifice versatum. Princeps qui animum populi sui habet in se beneuolum, etiam sine stipatoribus in vtramque aurem dormire securus potest: vt contra si cœperit de eo diffidere, nihil aut parum illi proderunt stipatores satellites ac custodiæ. Nam tunc timentes populum coguntur fidere custodibus, qui plerumque dominos qui se illis commiserunt confodérunt, vt Antoninus à Martiali custode sui corporis, *k* necatus: Alexander Magnus à proprio ministro Cassandro Antipatri filio, veneno sublatus. *l* Neque sententia eorum mihi vnquam placuit, qui malunt se timeri à populo quam amari: siquidem illis hoc tutum non est. nam vt Ennius dicebat oderunt dum metuunt, & quod quisque odit perire expetit.

g apud Herodian. lib. 1.

h Herodian. 5. lib.

i L. sed etsi § consuluit ... petit. hæred.

k Hæc in ...

l Q. Curt. ...

Qui sceptra duro sæuus imperio regit,
Timet timentes, metus in auctorem redit. a

a Seneca in Oedipo.

b Isocrates in Helena.

Theseus qui amplissimam ciuitatem in vnum congregatam Atheniensium fecit, ante sparsim & vicatim habitatam, monarchiam suam, populi democratia firmauit b: non enim, quod alij solent, ciuibus labores mandabat, nec voluptates solus capiebat: sed pericula sibi seorsum vindicabat, vtilitates communes esse omnibus volebat: quare vitam & sine vllis insidijs, & summa omnium caritate peregit, non peregrino milite imperium muniens, sed beneuolentia ciuium se tuens: potestate, rex: beneficijs popularis.

5. Quemadmodum autem princeps insolens, & plus æquo in suos sæuiens, vel etiam administrandi prorsus ignarus vulgi animos in se concitat: sic contra, qui clementia cum iustitia temperata artem regendi populum habens, populum gubernat, animos in sui amorem subditorum excitat. Oportet autem moderatores, populum ferocem equo feroci & indomito propemodum similem existimare, & eandem seruare artem in eo gubernando & domando, si velimus eum iussa facere libere, quam equisones in tractandis & domandis equis ferocib. solent adhibere. In primis enim qui domant eis, ab initio abblandiuntur, & mollissime tractant, vt assuescant fræno paulatim & ephippio, & patientiæ inducendarum solearum ferrearum: atq. primum aliquid leuioris oneris ferre consuescunt: & dulciter tractatos, & releuatos pedes, alicuius lapidis ictu leui vngulas pedes percutiunt: & sic quotidianis illis exercitijs & ictib. iam adimunt omnem timorem, & assuescunt ad ictus mallei, vt possint soleæ clauis adiungi: dehinc & paulatim fræno parere consuescunt & perito sessori. Alioquin si imperite quis equum rexerit, erratum ferox equus vindicat, suumque sessorem, quicumque sit deijcit. Populus item, si prima fronte & subito vi adigatur, ad iussa exsequenda, calcitrat, fluctuat, æstuat, & satagit excutere imperium: vbi autem beneuolentia & veluti ex causa, & ob suam vtilitatem gubernatur, obsequentissimus efficitur: paulatimque oneribus, & ob diuersas causas easque necessarias onerandus est. Alioquin excandescit, & tyrannidem sibi subituram pertimescit, tuncq; nisi fræno durissimo imo catenis obstringatur ægre obtemperat: atq; se inde soluendi & expediendi ab illa vi, nullam aut leuissimam aut grauem prætermittit oblatam occasionem.

6. Imo quod est mirabile, verissimum tamen, & assuetum, tanquam desperatione inconsulta obsessus, vt à præsente tyrannide se eximat, in aliam maiorem inconsiderate se conijcit, veluti meliorem vitam inde habiturus: quam rursum grauiorem expertus, priori se eximere conatur, sed sæpe frustra. Quod accidit Thessalis: c qui merito quidem habebant exosum Phereum tyrannum, & eo occiso habuerunt magnam populi gratiam Thebe vxor eius, Lycophron & Tysiphon fratres: sed illi in tantam tyrannidem postea peruenerunt, talemque exercuerunt sæuitiam, quæ commouerit populum. Iterum & Aleuadas principes Thessaliæ nobilissimos, qui in eos coniurauerunt, qui rursum tyrannidem exercuerunt, vt coegerint Thessalos ad Philippum Macedoniæ regem confugere, cuius ope quidem libertatem acceperunt, verum tributorum prouentus & mercatuum. & alia plura, ille ab his consecutus est. d Similes ita facti asino Æsopico, quippe qui cum seruiret olitori & parum comederet, multum vero laboraret, precatus est Iouem, vt ab olitore liberatus alteri venderetur Domino, cumque Iupiter exoratus iussisset ipsum figulo vendi, iterum iniquiore animo perferebat, quam prius onera & cœnum & tegulas ferens: Quare rursus vt mutaret Dominum rogauit, & coriario venundatus est. Sed peiorem prioribus Dominum nactus, & videns quæ ab eo fierent, suspirando ait, hei mihi misero, melius erat mihi apud priores heros manere. Hic enim vt video & pellem meam κατεργάσεται, conficiet.

c Diod. Sicul. in anno, 5. Philippi.

d vt scribit Vlp. Demosth. interpres.

7. Consultum ego principi erit, si se moribus populi ad tempus vt diu regnet accommodauerit: non quidem vt populo imponat, vt quidam suadent: sed vt cognoscat quæ ei conueniant, & deceant, & leges proprias, & conuenientes ferat, quæ nisi morib. conueniant populi, perperam feruntur. e Hincq; natum est ius ciuile cuiusq; ciuitatis, & loci proprium, quod singulari quadam ratione eaq; necessaria, à iure communi recte separatur. Dixitq; Solon Anacharsidi se ita leges ciuibus accommodare, vt eas seruare potius quam non seruare, vtilius, & salutarius omnibus esse videretur: f atq; hinc cognitio morum sui populi, magnam vtilitatem adferet principi, vt facilius impetet leges conuenientes ferendo. Sicuti enim cognitos esse morbos prius oportet, quam remedia eorũ: ita cupiditates prius natæ sunt, quam leges, quæ ijs modum facerent. g Sic legem Liciniam de quinquaginta iugeribus tantũ habendis, excitauit libido agros continuandi: legem Cinciam de donis, & muneribus temperandis, &

e c. erit autem lex. 4. dist.

f Plutarch. in vita Solon.

g Liuius lib. 6.

a limendis magistratibus, quod iam vectigalis, & stipendiaria plebi esse Senatui cœperat. Et ita Cornelius Tacitus, *a Patres (inquit) legem Cinciam flagitant, qua cautur antiquitus, ne quis ob causam orandam pecuniam, donumque accipiat*. Et iterum, *b Oratorum licentia, Cinciam rogationem: candidatorum ambitus, leges Iulias: magistratuum auaritia, Calphurnias leges pepererunt*, indeque prouerbium verissimum, *ex malis moribus bonas leges ortas esse*.

a lib. 11.
b lib. 15.

8. Dicebat Aristophanes, *c* viuendum esse τρόποις ἐπιχωρίοις, id est, moribus regionis, citat Athæneus distichon,

c In Pluto.

Πούλυποδός μοι τέκνον ἔχων νόον Ἀμφίλοχ' ἥρως,
Τοῖσιν ἐφαρμόζων ᾧ κεν πρὸς δῆμον ἵκηαι
Polypi ingenio mihi nate Amphiloche heros,
Vt temet populo, quemcunq; accesserit aptes.

Subactis regionibus, nihil gratius à principibus conceditur, quam quod suis legibus permittant eas viuere, sic enim maxime amorem earum venantur vt iustus. Nihil etiam erga subditos beneficentius, quam mores iam receptos conseruare. Et proinde cauere debent rectores, & principes, ne eos mutent: quanuis ad hoc vitium proni sint dominantes, abutentes potestate, cuius postea mutationis damna ingentia patitur respub. quia, & hoc vitium commune est innouationis imperantibus, eo crebrius admoneri debent, ne hoc faciant. Nam, vt dicebat Catullus princeps Senatus Romani, loquens ad populum consultantem de creando Imperatore Pompeio contra Pyratas: ea est natura humanorum ingeniorum, vt non iuuenes modo, verum etiam prouectiores, postquam multum temporis in potestate transegerint, patrijs moribus haud sibi viuendum ducant, vnde etiam causa tyrannidis Marij, Syllæque orta est. *d* In periculum, vitæque discrimen, venit etiam Alexander Magnus cum ritu, & moribus Macedonum, naturalibus relictis, ad Persicos transiuit: eamque ob causam vniuersus exercitus Macedonum, abiectis armis dimissionem postulauit. *e* Refertur *f* & Darium regem principio imperij vaginam acinacis Persicam iussisse mutari in eam formam, qua Græci vterentur, protinusque Chaldæos interpretatos, imperium Persarum ad eos transiturum, quorum arma ipse fuisset imitatus. Anacharsis Scytha necatus à fratre, cum ritus, & mores regionis tollere, & in Græcorum transferre vellet leges: quæ quanuis politiores esse viderentur, tamen non vsque adeo Scythis ac Græcis conuenire poterant, neque etiam par erat subito mores mutare. *g* Defecerunt & ijdem Scythæ à rege Scyle, eo quod is Græcum ritum obseruaret, & nihil ei Scythicus viuendi modus cordi esset: & delegerunt in eius locum Octomasadem, qui Scylem profugum in Thraciam, reuocauit, & caput ei amputauit. *h* Vt anté immutatio morum populi prædictos principes perdidit, sic contra continuatio & conseruatio morum patriæ, conseruauit regnum Sicyoniorum in domo Orthagoræ & filiorum, vsq; ad annum centesimum. Quod inquit Aristot. *i* mediocritate quadam erga subditos vtebantur, multaq; legibus seruiẽtes agebant: plurimum vero conuersatione & vsu familiari fauorem & gratiam hominum acquirebant.

d Dio Cass. lib. 35. hist. Roma.
e Q. Curt. lib. 10. de gest. Alex.
f Q. Curt. lib. 3.
g Herod. in 4. & Dio. Laer. in Ana. charside.
h Herod. lib. [illegible]
i lib. [illegible] 7. capite.

9. Conseruatur etiam concordia & amor inter imperantes & subditos, si illi non afficiantur iniurijs, qui participes non sint gubernationis, si admittantur ad reipublicæ gubernationem præstantiores & digni: si cupidi honoris nõ omnino non deprimantur, sed si digni sint aliquo modo promoueantur: si indigni, iustis & dulcib. primum remedijs contineantur: si non fraudetur multitudo suis commodis: si magistratus & regentes rempub. inter se odia & factiones nutrire prohibeantur, nam inde solent magnæ oriri contentiones in populo, clades, & ciuilia bella, ideo ab initio princeps nascentia iurgia debet opprimere. Sicut populus Romanus, Liuio Salinatori, cum eum cõsulem effecisset reuocatum ab exsilio, & iniuria antea à Nerone affectum, & datus ei esset collega Nero in consulatu, iniuriæ quam grauissimam acceperat, obliuisci imperauit: Ne si diffidente animo consortitionẽ imperij vsurpare voluisse, pertinacem se exhibendo inimicum, male consulem ageret. Quę quidem mentis ad tranquilliorem habitum inclinatio in aspero ac difficili temporum articulo, plurimum salutis vrbi atq; Italiæ contulit, quia pari virtutum impetu connisi, terribiles Pœnicas vrbes contuderunt *k*

k Val. Max. lib. 4. [illegible]

10. Euitabit inuidiã, quæ contentionẽ excitare solet, princeps, & bonorum ciuiũ vel corruptelam aut factionem vel discessionẽ. Neq; certe princeps in suo regno tales æmulationes probare debet quales exstiterunt inter Epaminondam & Menaclidem Thebanũ, qui inuidit Epaminõdæ felicitati, & probitati, cõstituitq; se in administranda repub. illi aduersarium: *l* inter Simmiam, & Periclem: Alcmeonem, & Themistoclem: Clodium, & Pompeium: *m* est commune vitium in magnis, liberisque ciuitatibus vt inuidia gloriæ comes sit, & libenter de his detrahant, quos emergere videant altius: neque æquo animo pauperes alienam opulen-

l Æmil. [illegible]
m Plu. [illegible]

opulentam intuentur fortunam. Quare & Chabrias, quoad licebat ei, plurimum ciuitate Atheniensi aberat *a*: & alij ex Atheniensibus viri clari quoque ideo extra ciuitatem maluerunt vitam degere, vt Iphycrates in Thracia, Connon in Cypro: Timotheus in Lesbo. Chaces in Sygeo, & ipse Chabrias in Ægypto. quæ si tollerentur in principatu, duo valde mala sequentur: primum, quod inuidia illa poterit excitare discordias, cum possit imperio principis castigari, & legibus anteuerti. Secundo, quod respublica priuaretur viris bonis, qui viui & commoditati eius inseruire possunt, si defendantur à calumniis & iniuriis inuidorum, & detractorum.

a *Probus in Chabria, & Athenaeus lib. 12. ex Ephoro, lib. 23. Philippic.*

11. Neque princeps tantum deferre debet populo, vt hanc corruptelam, quam ipse vocat libertatem maledicendi & calumniandi, impunitam abire permittat. Impossibile enim est, principem aut præpositum populo recte administrare rempublicam, si ex eius arbitrio velit eam regere: populus quippe a Deo vel republica commissus est regendus, non sequendus: *b* nec imperanti, vanæ voces populi audiendæ sunt. *c* neq; is, quem elegerit populus, ideo probandus, aut admittendus, aut quem reprobauerit, reiiciendus, vt fuit statutum in concilio Sardiensi. *d* Detrahit princeps suæ dignitati, si populi sui sententiam, iuxta postulata necessario admittat: neq; principatus libertate fruitur, sed veluti Democratiæ videtur obnoxius. Cum etiam species illicitæ coactionis visum fuerit in republ. ad populi clamorem seruum manumisisse proprium: vt amplissimus ordo decreuerit, eam manumissionem non valere, vt coacte factam. *e* Quod & Marcus Imperator censuit. *f*

b *Calestinus epist. 3. c. 3. relatus à Gratiano in c. 2. docendus, 63. dist.*
c *l. decurionum filij, de pœnis. C.*
d *c. 2. verba relata eius in c. 1. de electio.*
e *l. 1. qui manumittere non poss. lib. 7. C. tit. 11.*
f *Paul. IC. in l. si priuatus, 17. qui & à quib. manumissi liberi non fiant, lib. 40. P. tit. 9.*

12. Indulgentia & clementia principis etiam solet sæpe abuti populus, & milites, nisi ea cum maiestate, & metu obedientia temperetur: desiderant enim suam libertatem cum potestate principali temere confundere, & æquare. Ideo Callistratus Iurisconsul. respondit, *g Obseruandum*, inquit, *est ius reddendi, vt in adeundo quidem facilem se præbeat, sed contemni non patiatur: Vnde mandatis adijcitur, ne præsides prouinciarum in vlteriorem familiaritatem prouinciales admittant, nam ex conuersatione æquali contemtio dignitatis nascitur. Sed & in cognoscendo, neq; excandescere aduersus eos, quos malos putant, neq; precibus calamitosorum illacrymari oportet. id enim non est constantis, & recti iudicis, cuius animi motum vultus detegit: & summatim ita ius reddere debet, vt auctoritatem dignitatis augeat.* Princeps rectissime dictus pastor populorum, & populus similis ouibus, quæ indigeant pastore, & quæ seipsas regere non debeant, nec illis etiam tutum sit suo arbitrio viuere. nulla ex ouibus accedit ad pastorem vtilitas, si is absit, aut talis sit, quales sunt ouium mores. vulgare enim est prouerbium Græcorum, προβάτων ἦθος, ouium mores, in stupidos translatum. Nam vt ait Aristoteles, *h* ouium simplex, & stupidum ingenium, & stultum: siquidem omnium animalium est inertissimum: prorepit in deserta, nulla de causa, ac sæpenumero hybernis mensibus foras ex septis digreditur, cumque à niuibus occupatum fuerit, ni pastor compulerit, discedere non vult, &c. Sic Aristophanes *i* taxans vecordiam populi Atheniensis, dicit, ἐκκλησιάζειν προβάτῳ συγκαθήμενος, id est, *in concione pecus ouile consedens.*

g *in l. obseruandum est, 19. de offic. præsid. lib. 1. P. tit. 18.*
h *Arist. lib. 9. de natura animal.*
i *in Vespis.*

13. Talis est populus, plebs qualibet ac turba, vt facile fallatur, & ad quoduis inducatur, & illi frequenter idem, quod mari accidit: quemadmodum enim mare sua natura innoxium est recte vtentibus & firmum: si vero violenti flatus & venti in illud irruerint, tale redditur vtentibus, quales sunt venti, à quibus circumquaq; impellitur: ita & multitudo talis redditur vtentibus, quales habet duces, & consiliarios, vt aiebat Publius eximius dux Romanorum militibus deficere cupientibus in Iberia. *k* Ita periculosum non est tantum principibus, sed aliis quibuscunque se committere populo, vel velle omnino sequi eius sententiam, quæ incerto iudicio inconsideratam suam, vel alterius sequitur voluntatem, & facile retractat, quæ sine consideratione vlla decreuit.

k *Polyb. lib. 11.*

O funestus, inquit Seneca *l*, *multis populus*
Dirusq; fauor, qui cum flatu
Vela secundo ratis compleuit,
Vexitq; procul, languidus idem
Deserit alto, sæuoq; mari.

l *Seneca in Octauia.*

Eo pertinet, quod ex Plutarcho refert P. Crinitus, *m* Anacharsim, cum in Atheniensium populi concionem fuisset forsan deductus, ac spectasset ea quidem omnia, quæ summa in republica præcipuaque erant, iudicio populi decerni: miratum primo esse Atheniensium conditionem, qui, cum rebus præclare gestis, & auctoritate præstarent, ad tam iniquum imperium pœnæ obnoxium venissent, atque prudentissime dixisse, ô Rempublicam breui perituram, in qua viri principes consultant, populus autem, & imperita rerum plebecula, decernat: cui videlicet proprium sit, in minimis maxime trepidare, & in maximis minime prospicere. accidisse autem iuxta prædictionem eius reipublicæ casum. Charundas

m *Crinitus lib. 1. de honest. disciplin. c. 4.*

etiam, qui leges condidit Turiorum, de populo sentiebat, vt qui se populo committat, fortunam, non rationem sequatur: qui fortunæ fauet, periculo & aleæ se dare: qui in alea est, ad ruinam & cladem inclinare. Et si credamus Phalaridi scribenti ad Hegesippum, *a* ἐκπεμπόμενος γὰρ ὄχλος εἰς ἀτυχίαν, καὶ τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ πολὺ τῆλε διαφορούσας ἔχειν, id est, *nempe populus, se inducit in infelicitatem, habens longa separata principia à finibus.* Addit autem, quod tamen aliquantum tyrannicum videtur: se malle populum sibyllis prosequi, quam honoribus: quod odium ipsius citius, quam accendatur, exstinguatur.

a Epist. 61.

De alia causa mutationis Reipublicæ, vel principatus, aut principum interitus: ex nimia licentia, potestate, & indulgentia, quibusdam prius concessa. CAP. IX.

NVTRIVNT plerumque Respublicæ & Principes, improuide serpentes in sinu, mures in pera, & ferrum porrigunt, à quo pereant. Nimiam potestatem quibusdam concedunt, ex qua ad maiora audenda paulatim ambitiose impelluntur, vt tandem, si non prospiciatur, præsenti fortuna, qua indigni etiam sunt, non contenti, nihil sibi habere videantur, nisi principatum ipsum, necatis etiam dominis aperte vel clandestine, occupent. Ieroboam Nabathi filius ex serua matre natus, adhuc iuuenis ædificationi murorum Hierosolymitanorum subseruiens, à Salomone Rege primum præfectus operi, dehinc tributo Iosephæorum contribulium, tandem decem tribus regno illi subtraxit. *b*

b 3. Reg. c. 11. & 12.

3. Philippus Arabs præfectus negotiorum imperij, existente adhuc minore Gordiano nepote ex filia Gordiani maioris, dolose concitauit seditionem inter milites, subtractis consulto annonis: eaque occasione indignum esse Gordianum, qui imperaret, facile militibus persuasit, & se potius dignum: quare se primum tutorem creari obtinuit, postea & Imperatorem à militibus: atque ita vsurpato imperio, Gordianum interfici curauit. *c*

4. Seianus ad summam dignitatem per Traianum euectus, inuadere factionibus imperium tentauit. *d*

c Iulius Capitolinus in Gordiano, & Aurelius Victor epitome Cæsarum.

d Cornel. Tacit. an. 5.

5. Sub Seuero Antonino, Plantianus Afer natione, ex parua humilique fortuna, ab Imperatore ad opes maximas prouectus, damnatorum bonis adiudicatis, longe supra ceteros locupletatus, omnibusque dignitatibus, excepta tantum imperij participatione, honoratus: cuius & filia vxor data erat filio Imperatoris, opibus & licentia abutens, in tantam crudelitatem violentiamque euasit, adeo trux & horribilis, vt non modo non audiretur à quoquam, sed etiam, qui fortuito occurrebant, ab eo auerterent oculos: tandemque ausus & ipsum imperium appetere insidiis, cum Saturnino pactus, vt abiret in aulam principum, quasi aliqua arcana habens ex parte eius mandata, & vtrumque & senem Imperatorem & filium obtruncaret: quod & factum fuisset, nisi Saturninus rem detexisset Imperatori, qui paratus ad insidias excipiendas eum obtruncauit, tanquam manifestum hostem. *e*

e Herodian.

6. De Galba Imperatore, alioquin bono Principe, scriptum est, multa perniciose gesta, & cum populi iactura sub eius principatu: quod regeretur trium arbitrio, quos vna & intra palatium habitantes, nec vnquam non adhærentes, pædagogos vulgo vocabant. Hi erant, Titus Iunius, legatus eius in Hispania, cupiditatis immensæ: Cornelius Laco, ex assessore præfectus prætorij, arrogantiæ socordiæq; intolerabilis: Libertus Icellus, paulo antea annulis aureis & Marciani cognomine ornatus, ac iam summæ equestris dignitatis gradu candidatus. Quibus diuerso vitiorū genere grassantibus, adeo se abutendum permisit & tradidit, vt vix sibiipsi constaret. Quamobrem & ob gesta illorum malo consilio, irritauit in se totius reipublicæ odium & offensionem, & inuidiam militum, & exercitus, & tandem trucidatus est. *f*

f Suetonius Tranquill. in Sergio Galba, c. 14. & 16. Dio Cass. in Galba.

7. Fuit Cleander Phryx genere, ex ea nota hominum, qui publice per præconem venierunt. Hic cum in domum Imperatoriam seruitio fuisset traditus, & cum ipso Commodo Imperatore accreuisset, eo honoris & dignitatis gradu prouectus est, vt & corporis custodiam, & cubiculi curam, præterea militum præfecturam solus obtineret. Ceterum diuitiæ & luxus etiam illum ad imperij spem instigabant. Quare grandi coacta pecunia, plurimum frumenti coemit, id autem conclusum habebat, vt tempore necessitatis & famis penuria laborantes sibi conciliaret. Gymnasium quoq; maximum ædificauerat, publicatis etiam balneis, vt eo modo populum inescaret: Quod fecisset, nisi populus insatiabilitati eius infensus, seditione coorta, Commodus sibi timens, restitisset, & ab Imperatore caput ei abscindi non fuisset mandatum, & posteris: quo facto, pacata fuit seditio, & Commodus imperium sibi conseruauit.

8. Maiores domus in Gallia, in quos administrationis regni summa translata erat a regibus,

gibus, tandem ipsos reges pepulerunt, & sibi imperium retinuerunt.

De remediis aduersus vsurpationes & insidias eorum, qui nimia potestate sibi concessa, abutuntur. CAP. X.

VT Princeps vel respublica proditiones, insidias, factiones, & vsurpationes principatus caueat, operæ pretium est, eum solicite vitare debet, ne vni aut paucis summam reipublicæ administrationem concedat. Hinc enim per gradus crescit gubernatorum ambitio, & paulatim perfricando sibi frontem, ambire & obtinere tentant primam potestatem. Et inter principalia præcepta, quæ Octauius moriens, Tiberio & reipublicæ dedisse traditur *a*, erant: vt rempublicā omnibus, qui prudentia rerumq; gubernandarum peritia essent præditi, committerēt: neq; vni alicui tum eam crederent, ne vel tyrannidem affectarent, vel eo aduersa passo, respublica corrueret: neve imperium ditare, sed conseruare cuperent. Aristophanis *b* quoq; altioris prudentiæ consilium, qui introduxit ab inferis remissum Periclem, vaticinantem, non oportere nutriri in vrbe leonem: sin autem nutritus sit, ei obsequi oportere. Monet enim, vt præcipuæ nobilitatis, & concitati ingenij iuuenes, refrænentur. Nimio vero fauore & indulgentia pasti, ne impediantur, quod stultum sit, & inutile, eas obiectare vires, quas ipse foueris. Solent ex nimio humore vermes & tineæ oriri in rebus ipsis, quas consumunt: & nisi, antequam crescant, suffocentur, vel excutiantur, totam rei substantiam in suam transferunt: ad eum modum ad dignitates maiores reipublicæ admissi, & ad interiorem principum amicitiam, more tinearum & vermium nimia prosperitate lasciuientes, nisi expellantur opportuno tempore, solent reipublicæ substantiam in suum proprium commodum transferre: & eam, quæ illos peperit, potestatem conantur deuorare, vel aperte, vel clam.

a Dio Cass. lib. 56.

b Aristoph. in Ranis referi & Val. Max. lib. 7 c 2.

2. Dum igitur senserint principes, illam putrefactionem, in vitam transire & animari, statim occurrere debent: & antequam omnino rempublicam vorarint, tollere. Exemplo Tyberij Cæsaris, qui cum pluribus modis cōiurationibus & factionibus Seiani generi sui infestatus esset, videretq; eum in tantum populi fauorem peruenisse, vt etiam sibi cauendum aut de vita sua, aut de salute consulendum esset, iam ei libera Romæ concessa administratione, dum Capreis otiaretur, eumq; videret erectum paulatim ad ambiendum imperium, Drusumq; veneno sublatum lento, eiusdem opera: iussit eum comprehendi, & in carcerem coniici. Quo facto, plebs, quæ ei prosperitate vtenti maxime fauerat antea, cœpit infinitis criminibus detestari, & accusare: quare tandem ab Imperatore morti adiudicatus est, bonis in ærarium delatis, punitis etiam potioribus morte eius amicis, qui, antequam caperetur, pro magno felicitatis dono amicitiæ eius coniungi ducebant. *c* Narrat autem Suetonius, *d* principem ad vltionem non aperte, sed per obliquum peruenisse Verba eius sunt: *Seianum res nouas molientem, Tyberius, quamuis & natalem eius publice celebrari, & imagines eius aureas coli passim videret: vix tamen & astu magis, ac dolo, quam principali auctoritate subuertit.*

c Dio Cass. in Tyb. Corn Tacit. in 5.

d Sueton. in vita Tyberij. c. 65.

Nam primum, vt à se per speciem honoris dimitteret, collegam sibi assumsit in quinto consulatu, quem longe interuallo absens, ob idipsum susceperat. Deinde spe affinitatis ac tribunitiæ potestatis deceptum, inopinantem criminatus est. Addit & alia, quæ fecit, vt illi suspicionem diffidentiæ adimeret, vt sine metu coniuratorum posset eum intercipere.

3. Sic Antigonus rex, cùm audisset, Pythonem Mediæ præfectum peregrinum exercitum conscribere, & pecunias colligere, eo consilio, vt defectionem faceret: simulabat, se fidem non habere nuntiantibus, inquiens: Ego ego vero nequaquam crediderim hoc agere Pythonem, cui ego quinque millia Macedonum armatorum ac Thracum, & mille præfecturæ custodes paraui, quos ei mitterem. Quibus auditis Python, credidit τῇ φιλανθρωπίᾳ, id est, humanitati, & confestim venit ad recipiendum consilium: Antigonus vero Pythonem in medium Macedonum receptum, & introductum cepit, & morte multauit sine tumultu. *e*

e Polyænus lib. 4. Strategem.

4. Refert Polyænus *lib. 6.* aliud iudicium proditorum ad tempus sapienter dilatum, & dissimulatum Leuconis, qui in bello animaduertens, aliquos ex Trierarchis proditionem moliri, & transitionem ad hostes parare, comprehendi iussit, & ad se (inquit) parū honestos sermones de ipsis deferri: verum se fidem his non habere: tamen, ne, si fortuna & casus victoriam hostibus dedisset, in suspicionem venirent, illos quiescere iussit: alios Trierarchos in locum eorum sufficiens, & familiaribus suspectorum magistratus, vicorumq; principatus commisit, quasi amico animo erga eos affectus. At postquam bello finē imposuit, iustū dixit esse, vt in suspectos inquisitio fieret, ne sine ratione illis fidē non habuisse putaretur.

Ita cum in curiam venissent, vna cum familiaribus inclusos, armata militum manu ad vnum necari iussit. Dicebat Baldus *a*, custodiam regni esse, non permittere vllum crescere vltra commensurationem. Primaque Reipublicæ pestis est, fouere eos, qui dominari cupiunt. *b* Et, si fouendus non est serpens in domo, multo minus in sinu. Nam, vt ait Gabrias in fabulis:

a *Bald. ad §. conuenticula, de pace iuram. firmand. in feud.*

b *Vdalrich. Zas. ad l. 2. §. 1. de orig. iur.*

Anguem fouebat rusticus suo in sinu
Bruma rigentem frigore: hic igni calens
Punxit fouentem, sustulit cita necem.

5. Erat apud Athenienses suffragiorum quoddam genus, dictum nomine Ostracismi, eo quod per calculos aut testas ferretur: ad hoc repertum, vt per id ciues, qui vel opibus immodicis, vel nobilitate, vel gloria, vel alia quauis insigni virtute, multitudinis inuidiam, vel plausum in se prouocassent, in exsilium decennio relegarentur, metu, ne occuparent rempublicam *c*, quo damnatus Hyperbolius, & Alcibiades iustissimus virorum eius temporis. Hocque tanquam ciuitati purgandæ medicamento, ciuitas id ad constitutum tempus vti consueuerat, nec erat Ostracismus improbitatis castigatio, sed elationis ad perpetrandum facinus, ac grauioris potestatis moderatio.

c *Plutarch. in Alcibiade, & Aristide, & Nicia.*

6. Vtebantur simili iudicio, & ob easdem causas Syracusij, sed dictus erat nomine Petalismi, quod foliis, non testis suffragia exsilij darent *d*. Aristoteles *e* Ostracismum, ait, inuentum esse in ciuitatibus, quæ maxime æqualitatem complectuntur: vt illi, qui super excellere viderentur, vel propter diuitias, vel propter amicos, vel propter aliquam aliam ciuilem potentiam, relegarentur ad tempus determinatum: atque tradere fabulas ob huiusmodi causas, Herculem ab Argonautis fuisse relictum, quod noluisset nauem cum aliis regere, vt nimium superexcellentem inter nauigantes, & eo refert consilium datum à Periandro Thrasibulo, de spicis supereminentibus demetendis. Hoc quoq; fecisse Athenienses circa Samios, & Chios, & Lesbios, quos tamen quamprimum imperium firmiter habuerunt, contra fœderis æquitatem in multis pessumdarunt. Sicq; Persarum regem, Medos, Assyrios, & alios, qui magnum de seipsis sapiebant, ob imperium prius habitum sæpe contriuisse ferunt. Et celebre est dictum Aristophanis in ranis:

d *Diodor. Sicul. lib. 11.*

e *Aristot. 3. polit. c. 9.*

Οὐ χρὴ λέοντος σκύμνον ἐν πόλει τρέφειν,
Μάλιστα δὲ λέοντα μὴν πόλει τρέφειν,
Ἢν δ' ἐκτραφῇ τις, τοῖς τρόποις ὑπηρετεῖν. Id est,

Catulum leonis ne alas in Republica:
At maxime, nec ibi ipsum leonem alas,
Quod si quis alitus, obsequendum moribus.

Seuerius Romæ, post exactos reges, affectati regni seu principatus suspiciones, vindicatæ sunt: & statim, vbi poterat, modica oriri coniectura, morte & supplicio factum præueniebant, qui rigor perseuerauit vsque ad Iulium Cæsarem, aduersus quem Suetonius *f* tradit, coniurationis causam fuisse affectati regni.

f *Sueton. in vita Iulij Cæsaris, cap. 79. & 80.*

6. Est & aliud remedium contra potentiæ nimiæ elationem, ademtio ipsa potestatis, per quam quis possit sibi supra iustum honorem arrogare. Et proinde salubre erit, repetere mores antiquarum rerumpublicarum, quibus magistratus potestatum magnarum, erant temporales: & dabatur successor tempore elapso, & non licebat repetere eundem magistratum; dignitatem aut potestatem intra certum tempus, aut bis, aut pluries gerere. Sic enim adimitur occasio crescendi aut audendi, ob modicum tempus, & quia etiam deposito magistratu quis fit priuatus, & exuitur armorum & satellitum manus, quibus iuuatur potestas. Prima lex illa de magistratuum & potestatum temporali duratione, diu Romanam integram conseruauit rempublicam, quamdiu fuerint consules annui, dictatores semestres, & magistri equitum: item & fuerūt temporales rectores, & præsides prouinciarum, & alij, vt contra tunc cœpit destrui respublica, quando facta est prorogatio temporis gerendarum maiorum potestatum, sicque propriis armis confecta & subuersa, vt accidit etiam ciuitatibus liberis Græcorum, quæ subuersæ sunt à propriis ducibus, potestatem fiduciariā datam, in propriam conuertentibus. Et ita Iulius Cæsar, qui nouerat, se ad summam potestatem peruenisse, ob nimiam imperandi concessam & prorogatam seu vsurpatam licētiam, lege statuit: ne quis omnino prætor anno, consul biennio amplius, à suo magistratu continuo imperaret, *g* Factum & est senatusconsultum, Caluino & Messala Coss. ne quisquam ex his, qui consulatum vel præturam gessissent, exteriorem aliquam prouinciam ante quinquennium acciperet, sperantes, hac ratione certamina de occupandis magistratibus tolli posse, si pateret, eum, qui obtinuisset, non statim cum potentia aliqua futurum, quam legem firmauit Pompeius *h*. Lex etiam Romanis censuram bis eidem homini, quia magna erat potestas, non esse deferendam, *i* nec continuandam in annum sequentem, tribunitiam *k* aut consularem.

g *Dio Cass. lib. 43.*

h *Dio Cass. lib. 40.*

i *Val. Max. lib. 4. c. 1. exempl. 3. Plutarch. in vita Coriolani.*

k *Val. Max. d. lib. 4.*

7. Tertium remedium, si magnis dignitatibus

tibus & potestatibus dentur collegæ, assessores, & aliæ potestates opponantur, vel pares, vel maiores, vt regibus Lacedæmoniorum oppositi creati Ephori: consulibus Romanis tribuni plebis. Neque etiam statim cuilibet longiores & magni honores conferri debent: ne augeatur quis supra modum. Non enim cuiusuis est hominis ferre prosperitatem, vt dixit Aristoteles *a*. Sic Ischolaus obsidentibus Græcis ciuitatem, audiens, aliquos ex custodibus moliri proditionem, noctu vigilias adiens, vnicuique custodi mercenarium vnum adiunxit, & hoc facto, sine tumultu proditionis periculum effugit. *b* Et Commodus Imperator, cum euasisset insidias Perennij, qui solus erat præfectus militum, & iamiam erat illum occisurus, vt regnaret: sumto de eo, eiusque filio, & sociis, supplicio mortis, mox duos constituit præfectos, tutius fore ratus, *vt scribit Herodianus* c, tantam illam potestatem non vni dumtaxat credere, sed dissectam in partes, imbecilliorem contra principem reddere.

a lib. 5. politic. cap. 8.

b Polyænus lib. 2 strateg.

c Herodian. in 1.

8. Quartum remedium inuenerunt principes ad impediendam ambitionem, & coniurationem eorum, quos magna cum potestate aliquo ad regendam rempublicam mitterent: nempe vt retineant penes se, & in aula sua, filios illorum. talisque mos fuit etiam Commodo *d* Imperatori, quasi obsides quosdam beneuolentiæ, fideiq; eorum. Cum etiam Darius rex ob seruatã in istro ratem, Histiæo Milesiorum tyranno locum quendam, nomine Myrcinum, prope Strymonem fluuium Thraciæ, dono dedisset, vt in eo vrbem conderet: Megabysus præfectus copiarum Darij in Europa, videns loci commoditatem, & industriam Histiæi, ne regnum Thraciæ contra Darium aliquando occuparet, suasit Dario, vt eum Susa ad se vocaret, neq; eum vnquam in Græciam reuerti permitteret, cui paruit Darius, & Histiæum vocauit, quod eius consilio se opus habere diceret. *e* Sic in Zophalensium regis Æthiopum aula, regum filij, quos habet stipendiarios, nutriuntur: tum vt illis obsidibus, rex eorum parentes in officio & fide contineat: tum vt ea educatione regem debita fide & amore prosequi studeant *f*. Atq; secundum Dynarchum, in oratione contra Demosthenem, lege Democratiæ Atheniensium, & imperatori seu duci electo, & oratori, id est, consiliario reipublicæ, dicebatur, si fidem à populo haberi sibi vellet, vt liberos susciperet, & fundum intra limites, & omnibus æquis pignoribus depositis, sic demum præesse populo institueret.

d Herodian. in 1.

e Herodot. in 4.

f Osorius lib. 4. rerum Emanuelis.

9. Ceterum, accelerandum est principibus & rebuspublicis, remedium aduersus huiusmodi magnatum ambitiones, antequam vires & radices capiant firmiores. Nam vbi se detectos vel suspectos intellexerint, celerius conantur perficere, quæ cœperant meditari: cum quia eadem ambitione impelluntur vehementius, tum etiam, quod de periculo capitis sibi metuentes, vt desperatæ vitæ homines maiora audere coguntur. Quemadmodum Macrinus, qui in mortem coniurauerat Antonini Imperatoris, vt imperio potiretur, detectus à Materniano, necem eius Martialem accelerauit *g*. Initio quidem animus coniurantis inest, sed vires teneræ adhuc, donec coaluerint, ideo ab initio tolli facile possunt, vt docetur Apologo cucurbitæ, & pinus. Sata enim fertur olim cucurbita iuxta arborem pinum, quæ ramis magnis & patulis iam constabat: cucurbita vero cum multis pluuiis atq; cœli temperamento creuisset, lasciuire incœpit, & ramos latius porrigere, iamq; serpebat in pinum, ramosq; eius inuoluebat, ampliora folia, candentes flores, prægrandia poma & virescentia ostentans, tantoq; fastu intumuit, vt pinum ausa sit aggredi: Vides, inquit, vt te supero, & iamiam ad cacumen consurgo. Sed pinus, quæ senili prudentia & robore pollebat, nihil mirata insolentiam, respondit tantum: Ego hic multas hyemes, æstus, variasq; calamitates peruici, & adhuc integra persisto, tu vero ad primos rigores minus audaciæ habebis, cum & folia concident, & viror omnis aberit. Sicq; contingit plures esse ambitiosos cucurbitas, qui regna & respublicas annosas aggredi conantur. Sed tamen habent plus animi, quam roboris, ideo breui decidunt & arescunt, si factiosis resistatur. Sed cunctandum non est, & exstinguenda, vt apparet scintilla, neq; manifestanda prius voluntas vlciscendi, quam vltro fiat, ne præueniatur. quod accidit Armeno Imperatori, qui iusserat comprehendi Michaëlem Balbum Comitem Excubiorum, ob coniurationem: noctu autem carcerem ingressus, cùm eum somno fere oppressum inuenisset, iram agitatione manus declarauit: quam Papias carceris præfectus metuens, cum Michaële denuo conspirauit, & ipsa natalis Christi nocte Imperatorem trucidauit. *h* Sic nocuit distulisse vindictam, & eam etiam signo futuram declarasse. Sapientius factum Agesilai, qui cùm aduersus Rempublicam Lacedæmoniorum conspirationem ortam noctu comperisset: leges Lycurgi continuo abrogauit, quæ de indemnatis supplicium sumi vetabant: comprehensis

g Herodian. in 4.

h Zonaras.

Nnnnn autem

Ita cum in curiam venissent, vna cum familiaribus inclusos, armata militum manu ad vnum necari iussit. Dicebat Baldus *a*, custodiam regni esse, non permittere vllum crescere vltra commensurationem. Primaque Reipublicæ pestis est, fouere eos, qui dominari cupiunt. *b* Et, si fouendus non est serpens in domo, multo minus in sinu. Nam, vt ait Gabrias in fabulis:

a *Bald. ad §. conuenticula, de pace iuram. firman. in feud.*

b *Vdalrich. Zas. d. l. 2. §. 1. de orig. iur.*

Anguem fouebat rusticus suo in sinu
Brumæ rigentem frigore: hic igni calens
Punxit fouentem, sustulit vita necæ.

5. Erat apud Athenienses suffragiorum quoddam genus, dictum nomine Ostracismi, eo quod per calculos aut testas ferretur: ad hoc repertum, vt per id ciues, qui vel opibus immodicis, vel nobilitate, vel gloria, vel alia quauis insigni virtute, multitudinis inuidiam, vel plausum in se prouocassent, in exsilium decennio relegarentur, metu, ne occuparent rempublicam *c*, quo damnatus Hyperbolius, & Alcibiades iustissimus virorum eius temporis. Hocque tanquam ciuitati purgandæ medicamento, ciuitas id ad constitutum tempus vti consueuerat, nec erat Ostracismus improbitatis castigatio, sed elationis ad perpetrandum facinus, ac grauioris potestatis moderatio.

c *Plutarch. in Alcibiade, & Aristide, & Nicia.*

6. Vtebantur simili iudicio, & ob easdem causas Syracusij, sed dictus erat nomine Petalismi, quod foliis, non testis suffragia exsilij darent *d*. Aristoteles *e* Ostracismum, ait, inuentum esse in ciuitatibus, quæ maxime æqualitatem complectuntur: vt illi, qui super excellere viderentur, vel propter diuitias, vel propter amicos, vel propter aliquam aliam ciuilem potentiam, relegarentur ad tempus determinatum: atque tradere fabulas ob huiusmodi causas, Herculem ab Argonautis fuisse relictum, quod noluisset nauem cum aliis regere, vt nimium superexcellentem inter nauigantes, & eo refert consilium datum à Periandro Thrasibulo, de spicis supereminentibus demetendis. Hoc quoq; fecisse Athenienses circa Samios, & Chios, & Lesbios, quos tamen quamprimum imperium firmiter habuerunt, contra fœderis æquitatem in multis pessumdarunt. Sicq; Persarum regem. Medos, Assyrios, & alios, qui magnum de seipsis sapiebant, ob imperium prius habitum sæpe contriuisse ferunt. Et celebre est dictum Aristophanis in ranis:

d *Diodor. Sicul. lib. 11.*
e *Aristot. 3. polit. c. 9.*

Οὐ χρὴ λέοντος σκύμνον ἐν πόλει τρέφειν,
Μάλιστα δὲ λέοντα μὴ πόλει τρέφειν,
Ἢν δ' ἐκτραφῇ τις, τοῖς τρόποις ὑπηρετεῖν. Id est,
Catulum leonis ne alas in Republica:
At maxime, nec ibi ipsum leonem alas,
Quod si quis alitus, obsequendum moribus.

Seuerius Romæ, post exactos reges, affectati regni seu principatus suspiciones, vindicatæ sunt: & statim, vbi poterat, modica oriri coniectura, morte & supplicio factum præueniebant, qui rigor perseuerauit vsque ad Iulium Cæsarem, aduersus quem Suetonius *f* tradit, coniurationis causam fuisse affectati regni.

f *Sueton. in vita Iulij Cæsaris, cap. [illegible] & 80.*

6. Est & aliud remedium contra potentiæ nimiæ elationem, ademtio ipsa potestatis, per quam quis possit sibi supra iustum honorem arrogare. Et proinde salubre erit, repetere mores antiquarum rerumpublicarum, quibus magistratus potestatum magnarum, erant temporales: & dabatur successor tempore elapso, & non licebat repetere eundem magistratum, dignitatem aut potestatem intra certum tempus, aut bis, aut pluries gerere. Sic enim adimitur occasio crescendi aut audendi, ob modicum tempus, & quia etiam deposito magistratu quis fit priuatus, & exuitur armorum & satellitum manus, quibus iuuatur potestas. Prima lex illa de magistratuum & potestatum temporali duratione, diu Romanam integram conseruauit rempublicam, quamdiu fuerint consules annui, dictatores semestres, & magistri equitum: item & fuerũt temporales rectores, & præsides prouinciarum, & alij, vt contra tunc cœpit destrui respublica, quando facta est prorogatio temporis gerendarum maiorum potestatum, sicque propriis armis confecta & subuersa, vt accidit etiam ciuitatibus liberis Græcorum, quæ subuersæ sunt à propriis ducibus, potestatem fiduciariã datam, in propriam conuertentibus. Et ita Iulius Cæsar, qui nouerat, se ad summam potestatem peruenisse, ob nimiam imperandi concessam & prorogatam seu vsurpatam licẽtiam, lege statuit: ne quis omnino prætor anno, consul biennio amplius, à suo magistratu continuo imperaret. *g* Factum & est senatusconsultum, Caluino & Messala Coss. ne quisquam ex his, qui consulatum vel præturam gessissent, exteriorem aliquam prouinciam ante quinquennium acciperet, sperantes, hac ratione certamina de occupandis magistratibus tolli posse, si pateret, eum, qui obtinuisset, non statim cum potentia aliqua futurum, quam legem firmauit Pompeius *h*. Lex etiam *i* Romanis censuram bis eidem homini, quia magna erat potestas, non esse deferendam, *i* nec continuandam in annum sequentem, tribunitiam *k* aut consularem.

g *Dio Cass. lib. 43.*

h *Dio Cass. lib. 40.*
i *Val. Max. lib. 4. c. [illegible] exempl. 1. Plutarch. in vita Coriolani.*
k *Val. Max. lib. [illegible]*

7. Tertium remedium, si magnis dignitatibus

tibus & potestatibus dentur collegæ, assessores, & aliæ potestates opponantur, vel pares, vel maiores, vt regibus Lacedæmoniorum oppositi creati Ephori: consulibus Romanis tribuni plebis. Neque etiam statim cuilibet longiores & magni honores conferri debent: ne augeatur quis supra modum. Non enim cuiusuis est hominis ferre prosperitatem, vt dixit Aristoteles *a*. Sic Ischolaus obsidentibus Græcis ciuitatem, audiens, aliquos ex custodibus moliri proditionem, noctu vigilias adiens, vnicuique custodi mercenarium vnum adiunxit, & hoc facto, sine tumultu proditionis periculum effugit. *b* Et Commodus Imperator, cum euasisset insidias Perennij, qui solus erat præfectus militum, & iamiam erat illum occisurus, vt regnaret: sumto de eo, eiusque filio, & sociis, supplicio mortis, mox duos constituit præfectos, tutius fore ratus, *vt scribit Herodianus* c, tantam illam potestatem non vni dumtaxat credere, sed dissectam in partes, imbecilliorem contra principem reddere.

a lib. 5. politic. cap. 1.

b Polyænus lib. 2 strateg.

c Herodian. in 1.

8. Quartum remedium inuenerunt principes ad impediendam ambitionem, & coniurationem eorum, quos magna cum potestate aliquo ad regendam rempublicam mitterent: nempe vt retineant penes se, & in aula sua, filios illorum. talisque mos fuit etiam Commodo *d* Imperatori, quasi obsides quosdam beneuolentiæ, fideiq; eorum. Cum etiam Darius rex ob seruatā in istro ratem, Histiæo Milesiorum tyranno locum quendam, nomine Myrcinum, prope Strymonem fluuium Thraciæ, dono dedisset, vt in eo vrbem conderet: Megabysus præfectus copiarum Darij in Europa, videns loci commoditatem, & industriam Histiæi, ne regnum Thraciæ contra Darium aliquando occuparet, suasit Dario, vt eum Susa ad se vocaret, neq; eum vnquam in Græciam reuerti permitteret, cui paruit Darius, & Histiæum vocauit, quod eius consilio se opus habere diceret. *e* Sic in Zophalensium regis Æthiopum aula, regum filij, quos habet stipendiarios, nutriuntur: tum vt illis obsidibus, rex eorum parentes in officio & fide contineat: tum vt ea educatione regem debita fide & amore prosequi studeant *f*. Atq; secundum Dynarchum, in oratione contra Demosthenem, lege Democratiæ Atheniensium, & imperatori seu duci electo, & oratori, id est, consiliario reipublicæ, dicebatur, si fidem à populo haberi sibi vellet, vt liberos susciperet, & fundum intra limites, & omnibus æquis pignoribus depositis, sic demum præesse populo institueret.

d Herodian. in 1.

e Herodot. in 4.

f Osorius lib. 4. rerum Emanuelis.

9. Ceterum, accelerandum est principibus & rebuspublicis, remedium aduersus huiusmodi magnatum ambitiones, antequam vires & radices capiant firmiores. Nam vbi se detectos vel suspectos intellexerint, celerius conantur perficere, quæ cœperant meditari: cum quia eadem ambitione impelluntur vehementius, tum etiam, quod de periculo capitis sibi metuentes, vt desperatæ vitæ homines maiora audere coguntur. Quemadmodum Macrinus, qui in mortem coniurauerat Antonini Imperatoris, vt imperio potiretur, detectus à Materniano, necem eius Martialem accelerauit *g*. Initio quidem animus coniuratis inest, sed vires teneræ adhuc, donec coaluerint, ideo ab initio tolli facile possunt, vt docetur Apologo cucurbitæ, & pinus. Sata enim fertur olim cucurbita iuxta arborem pinum, quæ ramis magnis & parulis iam constabat: cucurbita vero cum multis pluuiis atq; cœli temperamento creuisset, lasciuire incœpit, & ramos latius porrigere, iamq; serpebat in pinum, ramosq; eius inuoluebat, ampliora folia, candentes flores, prægrandia poma & virescentia ostentans, tantoq; fastu intumuit, vt pinum ausa sit aggredi: Vides, inquit, vt te supero, & iamiam ad cacumen consurgo. Sed pinus, quæ senili prudentia & robore pollebat, nihil mirata insolentiam, respondit tantum: Ego hic multas hyemes, æstus, variasq; calamitates peruici, & adhuc integra persisto, tu vero ad primos rigores minus audaciæ habebis, cum & folia concident, & viror omnis aberit. Sicq; contingit plures esse ambitiosos cucurbitas, qui regna & respublicas annosas aggredi conantur. sed tamen habent plus animi, quam roboris, ideo breui decidunt & arescunt, si factiosis resistatur. Sed cunctandum non est, & exstinguenda, vt apparet scintilla, neq; manifestanda prius voluntas vlciscendi, quam vltro fiat, ne præueniatur. quod accidit Armeno Imperatori, qui iusserat comprehendi Michaëlem Balbum Comitem Excubitorum, ob coniurationem: noctu autem carcerem ingressus, cùm eum somno fere oppressum inuenisset, iram agitatione manus declarauit: quam Papias carceris præfectus metuens, cum Michaële denuo conspirauit, & ipsa natalis Christi nocte Imperatorem trucidauit. *h* Sic nocuit distulisse vindictam, & eam etiam signo futuram declarasse. Sapientius factum Agesilai, qui cùm aduersus Rempublicam Lacedæmoniorum conspirationem ortam noctu comperisset: leges Lycurgi continuo abrogauit, quæ de indemnatis supplicium sumi vetabant: comprehensis

g Herodian. in 4.

h Zonaras.

autem & interfectis sontibus, easdem è vestigio restituit; & prouidit vtrumque simul, ne salutaris animaduersio iniusta esset, vel iure impediretur: atque vt semper esse possent, aliquando non fuerunt. Hic tamen desidero, non esse præcipitem principem, nec solis denuntiationibus credere, ne temere sublatis insontibus, illos postea desideret & requirat, vt Alexander Magnus impie sublatos inter viuos.

De alio remedio contra periculum proditionum ambitiosorum seruando: vt omnino omnibus non confidat princeps, vel rector Reipublicæ.

CAP. XI.

QVia nihil tam sanctum est, quod aliquando non violet audacia, & regnandi non polluat cupiditas: ideo non ita princeps vel reipublica fidere debet hominibus, vt sibi quoq; non prospiciat, & sibi aliquam non adhibeat & corporis & actionum custodiam. Si enim, qui satellitio multo fuerunt circumcincti, proditorum non potuerunt euitare insidias, quanto minus poterunt, qui sine custodia omnibus sine delectu se committunt? Et si vigilantissimi & robustissimi boniq; principes in illud ciciderunt periculum, quanto magis, qui in pace delitiis & somno vacant, patebunt proditoribus? quemadmodum notum est, Viriatum ducem vigilantissimum in Hispania, qui & dormire armatus solebat, & gratia inter suos milites, propter suam disciplinam militarem, clementiam, liberalitatem, in milites valebat, ab Aulace Ditalcone & Minuro fuisse obtruncatum & iugulatum, quos dilexerat, & legatos ad Cepionem Romanum miserat, à quo magnis pollicitis, vt illud agerent, fuerunt inducti & corrupti. *a* Certe nec ipsi populo, bono etiam principi est confidendum, qui facile ab impiis & ambitiosis commoueri potest, nō secus, quam mare placidum ventis. Experti id sunt Consules Romani, L. Æmilius, & Virginius, cōmota seditione ob Agrariam causam, & necato tribuno plebis, ereptoq; è manibus lictoris Volerone, qui iussu consulum ob seditionem adiudicabatur morti. Experti, inquam, parum tutam maiestatem sine viribus esse. *b* Sine armis parum tuta ita maiestas principis. Atq; pro regula ponitur administrationis reipublicæ, eos, qui domini sunt armorum, esse dominos status reipublicæ. *c* Ita consulte Deioces post sibi à Medis delatum regnum, priusquam illud susciperet, voluit sibi ædificia imperio digna erigi, stipatores corporis sui adiungi, quos sibi ex vniuersis Medis, quos voluit, delegit. Atq; his munitus, & regia cum mœnibus constructa, primus cauit, ne cui ad regem ingredi liceret, sed per internuntios cuncta transigerentur, adeo vt neq; conspici regem à quoquam fas esset: adhæc nec ridere, nec spuere, propterea quod omnibus factu deformia essent, coram liceret. Quæ & ideo, inquit Herodotus, *d* faciunt circa regem: ne videlicet eum cernentes, æquales, & vna cum eo educati strenui & fortes, indoleant atque insidientur: quin potius quiddam à reliquis hominibus diuersum ipsis esse videatur, si coram ipsum non intueantur. Eumque morem seruatum fuisse etiam tempore Regis Sardanapali apud Assyrios Iustinus meminit, *e* ad quem videndum præfectus eius Medis propositus nomine Arbactus vel Arbaces, cum magna ambitione admitti obtinuisset, quod nemini antea permissum fuisset, captauit occasionem rebellandi, & regnum vsurpandi, prætextu, quod eum effœminatum & voluptuose viuentem conspexisset. Quod & contigit in regno Francorum, cuius aliquando reges non conspiciebantur ab omnibus, & inde nata est occasio occupandi regnum, maiori eius domus Carolo Martello, aut Pipino.

a Appianus Alexandri. lib. de bello Hispano.

b Liuius in 2.

c Aristot. lib. 7 polit. c 9.

d lib. 1.

e Iustin. in 1.

2. Rectissime scripsit Epicharmus, νᾶφε, καὶ μέμνασ' ἀπιστεῖν, Sobrius sis, & memor esto, nulli temere credere, seu confidere. Sententia Theognidis quoque, Res mihi fracta fide, res diffidendo retenta. Et Euripides inducit Helenam dicentem, *Vnumq; diffidentia*

Mortalibus nihil vsq; esse vtilius potest.

Hancq; diffidentiam omnibus hominibus, qui sapiunt, à natura communiter aît concessam custodem salutis, per quam Laërtiades Vlysses tot pericula euitauit. Hesiodus etiam monet, neque fratri infinitam fidem esse habendam, dum iubet, vt si quid negotij cum illo gerendum sit, adhibito teste id agere. Fuit sententia quoque Solonis, *Mortalibus à cunctis cautus, Ne forte quis occultis animo Odiis, amicum te appellet vultu hilari, Bifidaq; ex ore sonet lingua.* Imo plus à proximis & consanguineis cauendam, quam extraneis, docent nos quotidiana exempla. Cognationes, communia studia, non valde firma sunt repagula. Nam & Atreus Thyestis frater erat, & paruulorum, quos concidit, patruus. Etheocles & Polynices fratres erant, eadem matre, patreq; eodem orti: sed qui fidem dederat, alterum regno expulit, & alter alterum non multo post occidit. Theseus, filium Hippolytum calumniis expositum, perdidit. Rhemo fratri, Romulus non pepercit. Ægysthus iugulauit maritum vxoris proditione, vt & Gyges Candau-

sculem vxoris impulsu. In summa, filius ante diem patrios inquirit in annos: Non hospes ab hospite tutus: sæpe & filiæ prodiderunt patrem, & cum eius vita & regna: vt filia Nisi. Ambitio, inuidia nulla maior regnandi, quam inter proximos. Vnde vox à tyrannis frequenter vsurpata: Si ius violandum, regnandi causa violandum est, neq; est vlla amicitia tam arcta, nulla familiaritas tam sancta, quã animus regnandi cupidus non contemnat & violet: ita non proximis, non amicis, non subditis, non confœderatis, in causa ambitionis confidendum omnino sine cautione est. Mutantur voluntates hominum, & quæ prius placuerunt, postea displicere incipiunt: imo & sunt plures, qui seipsos desperate oderunt, & scelerate se interimunt, & dummodo de inimicis se vindicauerint, vel principem necauerint, vitam suam amittere parui aut nihili faciunt.

3. Cuius generis erant Arsacides Persæ, qui insidiabantur Christianis, & latenter cœtibus procerum se insinuabãt, vt nacti occasionem, quem vellent, principem, aut alium, obtruncarent, etiamsi intercepti morituri essent, inde beatam vitam se habituros persuasi. Quæ fuit etiam prima causa, cur reges Francorum acceperint ab eo tempore custodes corporis, à tempore, inquam, Ludouici noni, cuius ætate frequentes per vniuersum orbem mittebantur insidiatores illi homicidæ Arsacidæ, *a* quos concilium Lugdunense, quod eos multis pœnis detestatur, & fautores vocat assassinos. *b* Isti se amicitiæ nomine insinuabant principibus, & inter familiares, vnde nec postea tutum fuerit, se amicitiæ vel familiaritatis nomine omnibus committere.

a *Paulus Æmilius.*

b *c. pro humani generis, de homicid. in 6.*

4. Abutuntur & amici vt plerunq; nimia familiaritate: & ita, dum in contemtum incidunt, si spiritu ambitionis arripiantur, nihil non audent absq; metu, vt Antigonus Syriæ rex, à sodalibus, quos temulentus in conuiuio pulsauerat, occisus est. *c* Secreta non latent amicos, & inde mali nocendi capiunt occasiones: fuerunt, qui dixerunt, ita amandum, tanquam si aliquando sis osurus. Sic enim admonent, non ita amandum, vt omnia, quæ nostra sunt, & quæ possumus, & quę sentimus, detegamus, quæ postea possint ab amico inimico facto obiici, vel in nostram perniciem conuerti. In qua causa & principes, respublicæ, vt priuati imitari debent sapientes & peritos nautas, ne facile omnibus aut omnino paucis se committant. Nautæ quippe optimi, quanquam mare sæpe sit tranquillum, vt ei vel timidissimus possit secure se committere: nihilominus naues anchoris ac clauis, & reliquis necessariis saluti nauigantium instruunt, vt incumbentibus postea ventis & tempestatibus, resistere valeant. Et contra tempestatem etiam tranquillæ nunc amicitiæ, cum in dissidium venire possit, remedia paranda sunt, quia nec semper eodem in statu consistere potest. Et Medea sæpe pro liberis suis deos orauit, quos postea crudeliter necauit. Absalon sæpe pro regno patris Dauidis defendendo pugnauit, quod postea sibi, illo pulso, vsurpare voluit. Dominus noster Iesus Christus, ciuitatem Hierosolymam ingressus, turbam populi laudes suas canentem audiuit, & regem eum dicentem, cum illa præcantione magnifica: Benedictus, qui venit in nomine Domini, Ozianna filio Dauid. Sed paulo post, populus idem, qui pro rege eum exceperat, hebdomada proxima eundem ad mortem crucifigendum postulauit. Mortalium fides, mortalis est Neque quia possumus obiicere, quosdam forsan fideles existimatos amicos, Pyladem & Orestem, Thesæum & Pirithoum, Achillem & Patroclum, ideo tales omnes existimare debemus. Exiguum enim hoc est, nec pro regula ponendum: per tot lapsa secula tria amicorum paria forsan reperta esse, in quibus inueneris Solem sæpius defecisse. Et si vnum, vel aliquot reges inueneris, qui per amicos ab amicis securi euaserint intimis, sine proditione, inuidia, aut co[illegible]tione, maiorem inuenies illorum numerum amicorum, qui amicitia regum abusi sunt, & sæpe in eorum vitam & imperium, vt multitudo horum exiguum bonorum numerum obscuret, vt pene non numeretur, vel videatur pro nihilo.

c *C. Plinius de viris illustrib. c. 14.*

5. Cum autem non expediat Reipublicæ, principem vitam heremiticam aut solitariam degere, & negotia multa eum cogant familiaritate, consilio, amicitia multorum vti, non sunt illi reiiciendi amici, imo maxime conciliandi, hiq; plures, & potius ex suis, quam de alienis vel extraneis, sed cum cautione, & cum delectu, & cum minori suo damno, si omnino incommoda omnia vitare non possis. Quemadmodum Cyrus Cambysem filium moriturus prudenter admonuit *d*. *Cambyse*, inquit, *quod & te non latet, non est aureum hoc sceptrum, quod regnum seruet: sed amici multi, sceptrum sunt verissimum, maximeq; securum: verum ne putes homines nasci natura fidos: omnibus enim ijdem fidi apparerent, quemadmodum alia, quæ natura gignuntur, omnibus apparent eadem, sed fidos oportet vnusquisq; faciat, quorum comparatio nullo modo fit vi, sed beneficẽtia potius. Itaq; si ali-*

d *Xenophon lib. 8. Cyri pædiæ.*

quos regni custodes tentes efficere, nunquam aliunde prius incipe, quam ab eo, qui eodem loco natus sit. Quare & homines ciues praeferendi sunt, & qui vna sint habiti, & qui contubernales non sint, &c. vt est apud Xenophontem. Iubet autem potius eligi in custodes compatriotas, ne illi videntes extraneos accitos, principem de se diffidere arbitrentur, & ideo odium in eum concipiant. Sicuti *a* Herodotus tradit, Ægyptios Psammetici Regis odio, quod in bello aduersus Æthiopes exteriorum militum virtuti potius, quam Ægyptiorum fidere videretur, in Æthiopiam migrassent. Neq; etiam, cùm dicimus, non esse amicis & proximis aut familiaribus fidendum, prohibemus amicos, sunt enim necessarij. Neq; qui admonet cauendum esse à scopulis, prohibet nauigare, hoc enim facere cogitur. Ita dicimus, neq; diffidendum omnino, neq; fidendum: diffidentia aperta, alienat amicos probos: confidentia nimia decipit plerumq; confidentes. Quare sequendum praeceptum Hesiodi, dum ait:

a Herodot. in 2.

... σὲ δὲ μή τι νόον κατελεγχέτω εἶδος,
μηδὲ πολύξεινον, μηδ' ἄξεινον καλέεσθαι,
μηδὲ κακῶν ἕταρον, μηδ' ἐσθλῶν νεικεστῆρα.
Te vero, facne quid animo arguat vultus.
Ne vero multorum hospes, neve nullius hospes dicaris,
Neve malorum socius, neq; bonorũ conuitiator.

Hoc etiam modo intelligendus idem Hesiodus, dum ait, *πίστεις δ' ἄρα ὁμῶς καὶ ἀπιστίαι ὤλεσαν ἄνδρας*, id est, *Fides & diffidentia perdiderunt homines.*

6. Non enim potest plerunq; simulatio à veritate distingui. Sic Zopyri factum decepit Babylonios. Is enim, cùm Babylonij à Rege Dario defecissent, domi se lacerari verberibus toto corpore iussit, nasum, labia & aures sibi praecidi, & ita transfugae titulo profectus Babylonium, ostendit populo laniatum corpus, questus regis Darij crudelitatem, qui eum ita malè habuisse mentiebatur, hortatus, ne moenibus magis, quam armis confiderent, & paterentur se commune bellum recentiore ira gerere. Quare nota nobilitas viri & virtus, quae omnibus cognita erat, effecit, vt neq; de ira eius timerent, cuius veluti pignora vulnera corporis & iniuriae signa haberent. Sicque constitutus omnium suffragio dux, & accepta parua manu, semel atq; iterum cedẽtibus Persis, secunda praelia fecit: ad postremum vniuersum sibi creditum exercitum, regi prodidit, vrbemq; ipsam in potestatem eius redegit. Et ita decepti Babylonij specie odij in regem, & simulatione amicitiae. *b* Simili autem stratagemate, proditionem passus Darius aduersus Saccas, expeditionem habens à Risace equisone quodam Sacca, *c* qui cùm nares auresq; sibi abscidisset consulto, ac reliquum corpus vehementer mutilasset, transfugiensq; ad Darium, dixit, se hanc calamitatem à regibus accepisse: quare & Darius magnitudini calamitatis fidem adhibuit, eiq; temere credidit, promittenti viam compendiosam docere per deserta, per quam ad Saccas opprimendos facile perueniret: cuius loco is deduxit omnem exercitum Persarum in locum omni aqua carentem, non alia ratione, quam vt exercitum perderet, ac periculum à Saccis ciuibus suis depelleret.

b Iustin. in 1.

c Polyaenus lib. 7. Stratagem.

7. Negligentia inquirendi suspectos, & nimia confidentia eorum, perdidit plures principes, voluntas ne Dei hoc sit, an vero socordiae non cauentium, non facile dixerim: vtrunq; enim esse potest, vt, quod eminens periculum sit, non liceat vitare. Sicut narratur de Accha tyranno Thebanorũ à Plutarcho, *d* cui cùm fuisset allata de coniuratis inter conuiuium epistola, & is, qui pertulit, admonuisset, vt statim legeret, de seriis enim scriptum esse rebus, risit, & dixit, in crastinum ergo seria: simulq; acceptam epistolam puluillo supposuit, cui insidebat, ac sermonem coeptum pergebat, & ea nocte à Pelopida caesus est, & Thebae à iugo Spartanorum liberatae. Eodem modo Nicephorus Phocas Imperator Orientis, vt ait Zonaras coniuratione Therphaniae, & Ioannis Zimicis, in lecto dormiens caesus est sua culpa, quod libellum sibi traditum, in quo coniuratorum nomina scripta erant, & vt sequentem noctem caueret, non legisset. Sic accidit Iulio Caesari, vt die, qua necatus est, porrectum libellum insidiarum indicem ab obuio quodam porrectum, libellis ceteris, quos sinistra manu tenebat, quasi mox lecturus commiscuerit, nec legerit. *e* Dion periit, quamquam suspicaretur insidias sibi instrui a Calippo, sed veritus est, nimium confidenter obseruare amicum & hospitem. *f* Antipater Cassandri filius, vocato ad coenam Demetrio, illoq; vicissim sequenti die vocato, veritus ei sane diffidere a coena necatus est.

d Plutarch. in vita Pelopida.

e Sueton. in vita Iuly Caesaris, c. 8.

f Plutarch. in Dioni Syra...

8. Nullus non cauet ab inimicis, ab amicis tamen longe deteriora patitur. Et vt ait Thergius in fine sententiarum:

ἐχθρὸν μὲν χαλεπὸν καὶ δυσμενῆ ἐξαπατῆσαι
Κύρνε, φίλον δὲ φίλῳ ῥᾴδιον ἐξαπατᾶν.
Inimicũ quide difficile est & maleuolũ decipere Cyrne: amicum vero amico facile decipere.

Et dicebat Alexander Magnus, *g* Philippus in acie tutior, quam in theatro fuit: hostium manus

g Q. Curt. lib. 9 de gestis Alex.

manus sæpe vitauit, suorum effugere non valuit. Aliorum quoque regum exitus si reputaueritis, plures à suis quam ab hoste interfectos numerabitis. Tempore Achaz regis Iudæ, necatus est rex Israelitarum Phaceias dolo cuiusdam amici nomine Ozias, qui occupauit tyrannidem nouem annis, malignus & Dei contemtor, vt scribit Iosephus. *a* Quamobrem Apollonius Tyanæus, rogatus à rege Babylonis, quonam pacto stabiliter tuteque regnare posset, sapienter respondit, si multos inquit honoraueris, paucis vero credideris. *b* Cæterum monendi sunt principes, vt diligenter excutiant etiam fidem consultorum, quorum consilio vtuntur in puniendis deprehensis coniuratis ne & ipsi quoque eiusdem factionis esse possint. Cum enim res ad illos aliquomodo pertinere potest, multis vtuntur persuasionibus & argumentis ad liberandos reos maiestatis, vel quod ipsi sint affines, vel sanguine coniuncti principi offenso, & quod supplicium in opprobrium familiæ conuerteretur, vel quod ipsi rei, vel illorum patres, aut aui, aut consanguinei, pro defensione principatus alias occubuerint, aut strenue se gesserint, aliaque his addunt, quibus dolose eludant pœnam, & vt intempestiua & noxia reipublicæ & principi misericordia liberent reum, & ad veniam dandam principem excitent. Quod certe facinorosis ad audendi maiorem audaciam reseruat, vt quæ antea tentauerant, securius & promtius exsequi conentur, atque illa absolutio, nihil aliud est quam incentiuum delinquendi, & ad factionem persequendam pernitiosa dilatio, & acerrimus stimulus, vnde principes experiuntur sententiæ exsecutionem, quam prædixit, propheta ex parte Dei regi Israel Achabo: Quia dereliquisti hominem dignum morte, erit anima tua pro anima illius, & populus tuus pro populo illius. *c* Infausta est illa misericordia, per quam reipublicæ & principatus securitas & status concutitur. Nam si illi qui in principem vel eius statum attentarunt, sunt sanguine coniuncti, vel affines, tanto celerius tolli debent: quia illi plus audent, maioremque, quia tales sunt, à populo aucupantur gratiam: vt Absalon: nec in hac causa plus priuata quam publica vtilitas perpendi debet. Sunt mihi exempla præ manib. sed illa silentio prætereo, ne armare in proprium sanguinem principes videar, qui alioquin regnandi causa, ob solam suspicionem in proprios temere interdum concitantur. Sufficient enim cautiones quib. prospicere possint, ne per proximos aut affines respublica damnum capiat.

a Ioseph. lib 9. antiq. c. 14.

b Philostratus lib 1 de vita Apollonij.

c 3. Reg. c. 20. vers. 42.

10. Sed neq; conuictis de hoc maiestatis crimine reis, benefactorum in rempublicam ipsorum vel maiorum, debent prodesse excusationes. Nam hæc ipsa solent esse causæ superbiæ & ambitionis molientium aduersus rempublicam, & ex eo magis sunt puniendi, quod ipsi alias pro republica laborantes honorati, proditorie eandem aggrediuntur, vt maiori pœna digni sunt qui clam & per insidias amicis nocent, quam qui palam & aperto marte inimicos inuadunt. Exemplum M. Manlij qui vnde Gallos depulerat, ipse inde, nempe de Capitolio vt proditor, postea præcipitatus est. Quia fortiter ante defensam libertatem, nefarie opprimere conatus erat: cuius iustæ vltionis nimirum hæc præfatio populi Romani fuit. *Manlius eras mihi, cum præcipites agebas Senones: postquam mutari cœpisti, vnus factus es ex Senonibus.* *d* Par indignatio aduersus Sp. Cassium erupit: cui plus suspicio concupitæ dominationis, nocuit, quam tres magnifici consulatus, ac duo speciosissimi triumphi, profuerint. Senatus enim populusq; Romanus, non contentus capitali iudicio eum afficere, interemto domum superiecit, vt penatū quoque strage puniretur. *e* Eadem ausum Sp. Mælium consimili exitu patria mulctauit: & domum eius solo æquauit. *f*

d Val. Max. li. 6. c. 3. exemplo 1. Liui. in 6. Plutar in Camillo, & Zonaras.

e eodem Val. Max. Liuius in 2. Diony. Halicar. in 8. Cicer. pro domo sua.

f Val. Max. eodem loco Cicer. pro domo sua Liuius lib. 4.

11 Neque etiam prætextu beneficiorum collatorum in rempub. à maioribus reorum maiestatis, Romani impunitos reliquerunt delinquentes, quinimo vt degeneres maiori supplicio dignos arbitrati sunt, qui contra domestica exempla peccauerint. Viguit in ciuitate Romana Tullius & Cicero Grachorum summa nobilitas ac spes amplissima: Sed quia statum ciuitatis conati erant conuellere, insepulta cadauera corū etiam iacuerunt, supremusq; humanæ conditionis honos filijs Gracchi & nepotibus Africani defuit. Quinetiam familiares eorum, ne quis reipublicæ inimicis amicus esse vellet, de robore præcipitati sunt. *g* Dauid rex morti proximus, iussit filio Salomoni successori in regno, vindictam sumere de Ioab magistro militiæ suæ, quod proditorie necasset tempore pacis & prætextu amicitiæ, Abner filium Ner, & Amase filium Iether, quędamque alia gessisset contra fidem regis sui, neque ad excusationem pœnæ profuerunt quicquam prælia multa strenue pro regno Dauidis gesta, quominus à Salomone supplicio afficeretur. *h*

g Val. Max. & Cic. in locis ante citatis Liuius li. 58. & 61. Plutar. & Appian. lib. 1. de bello ciuil.

h 3 Reg. c. 2.

12. Porro quemadmodum nimia indulgentia & clementia principis in reos maiestatis, sibi & reipublicæ nocere possunt, sic etiam nimia crudelitate delatoribus habita, possunt

amicorum beneuolentiam per calumniantium simultates impie violare. Sunt enim adulatores & muscæ aulicæ, qui criminum assimulant quos acceptos principi vident, & sibi præponi, vt illis pulsis, eorum possent nancisci gradum, cuiusmodi plures inuenti sunt temporibus Gall. Cæsaris, qui in nimiam lapsus est sæuitiam, suspectos habens sibi subditos ex leuibus relationibus vel criminationibus inuidorum vel adulatorum. *a* Melius Dion Syracusanus, qui, quibusdam mouentibus, vt aduersus Heraclidem & Callippum, quorum fidei plurimum credebat, tanquam insidias nectentes, cautior esset, respondit, se malle vita excedere, quam metu violentiæ mortis, amicos inimicosque iuxta ponere. *b* Pari modo Alexander Magnus, cum incidisset in torporem corporis, obstupefactis membris, & omnes medici sententias suæ salutis ad vnam potionem direxissent, & eam Philippus medicus qui erat eius amicus & comes, suis manibus temperatam Alexandro porrigeret, & superuenissent à Parmenione missæ literæ, admonentes, vt rex insidias Philippi perinde ac pecunia corrupti a Dario caueret, illas certe legit, & cum legisset, sine vlla tamen cunctatione medicamentum hausit, ac tunc legendas Philippo tradidit, pro quo tam constanti erga amicum iudicio, dignissimam mercedem à Deo immortali recepit, qui incolumitatis eius præsidium, falso interpellari iudicio noluit. *c* Traianus, altiori animo contemsit calumniam in Surram illatam, simulque eius amicitiam confirmauit. Cum enim ei significatum fuisset, Licinium Surram in eum conspirasse, vespere eius diei non inuitatus ad eum Traianus, cum duobus solis comitibus cœnatum se contulit, radique ab eius tonsore voluit, atque oculos ab eius medico inspici. Eidem postea cum de conspiratione denuo adfirmaretur, ridens respondit, se nullo modo vt crederet adduci posse, quod eo die periculum fecerat, vt Surra si voluisset id quod insimulabatur agere potuisset. Ita in amicitia firmus perstitit, nec multo post Tribunatum eidem Surræ detulit. Et cum, vt mos erat, ensem traderet, eumque non vagina tectum sed districtum porrigeret, Surræ dixit vt acciperet si bene imperium gereret, tuendi eius gratia: occidendi autem, si male imperaret. *d*

a Ammian. Marcell. li. 14.
b Val. Max. li. 3. c. 8. Plutar. in eius vita.
c Val. Max. prædicto loco, Plut. in Alex. Q. Curt. lib. 3. Arrian. in 1. Iustin. lib. 11.
d Dio Cass. in Traia.

De auaritia principum & rerumpublicarum, ex qua mutationes quoque & interitus eis aduenit. CAP. XII.

AVARITIA principum, & rectorum rerumpublicarum, sæpe causam dat subuersioni status publici & principatus, vel magnas in eo excitat mutationes tragicas. Siquidem cupiditas possidendi pecunias, impellit ad illicita & grauia tributa imponenda, sine causa reipub. necessaria vel vtili, quo fit vt à quibus inuitis pecunia sine iusta causa extorqueatur, ineant consilium seditionis, mutationis, aut defectionis & rebellionis. Vt Batto Dalmaticis rebellantibus dux, tractans cum Tiberio Romano Cæsare de pace, interrogante Cæsare, cur ita deficerent & rebellarent Romanis, respondit, vos inquit ipsi in culpa estis, qui ad vestros greges custodiendos, non canes pastoresve, sed lupos mittitis: *e* idipsumq; cum secundo rebellassent, responderunt *f*. Defecerunt a Roboamo rege filio Salomonis, decem tribus, quod interpellatus & rogatus à populo de remittendis tributis & onerib. quibus Salomon eos oppresserat, plura imposuerit *g*. Mauritius Imperator, Capadox genere, & successor in Romano imperio Tyberii Soceri, primum ob auaritiam desertus a militibus à Phoca Centurione limitis Scythici captus & securi percussus fuit *h*. Et rursum idem Phocas eo non melior, ob eundem auaritiæ morbum contumeliis affectus, postquam tredecim annos regnasset, è medio sublatus est *i*. Defecerunt ad Parthos ciuitates Syriæ ab Antiocho magno rege dicto Sedete, cum grauari se copiarum præbitione, & iniuriis militum viderent: quare etiam die statuta diuisum per hyberna exercitum omnes aggressi sunt *k*. Albertus Megapolensis ducis filius, Suenum & Gothorum rex creatus, cum exhaustum ærarium reperisset consiliariorum pessimorum rapinis, coactus est vim subditis inferre, & contractis ad comitia pontificibus, proceribus & cæteris, qui in regno prædia possidebant, tertium prædium ab his pro sua curia sustinenda postulauit, statimq; sine consensu possessorum, omnia quæ voluit nullo seruato numero occupauit. Cæterum ob eam tyrannidem proceres cum Margarita Daniæ regina conspirantes, cum regno eiecerunt *l*.

2. Cum Mammæa etiam mater Alexandri Imperatoris Romani, simularet ideo se thesauros congerere, vt suppeditare Alexandro posset, quo is facile abundanterq; suis largiretur militibus, & proprios tamē domi thesauros strueret: ea res notam infamiæ Imperatori attulit: quia etiam illo inuito & indignabundo, mulier auida bona quorundā per fraudem, atq; hæreditates suppilabat *m*. Fuit & ea auaritia & exactio nimia, causa defectionis ab imperio Africæ, & malorum odiique popularis in eum Imperatorem *n*. Male audiuit Darius,

e Dio Cass. li. 55. histor. Rom.
f Dion. Cass. lib. 56.
g 3 Reg. c. 12. & Ioseph. l. 8. antiq. Iudaic. cap. 15.
h Volater. li. 23. Anthrop.
i Volater. prædicto lib. 23.
k Iustin. li. 38.
l Ioan. Magnus lib. 21. c. 12.
m Herodia. li. 6.
n Idem Herodi. lib. 7.

rius, ob curam vel solam exigendorum tributorum, quæ per satrapas certa disposuit, vnde Persæ dicebant Darium fuisse institorem: Cambysem, dominum: Cyrum vero patrem. Quoniam Darius res omnes quæstui habebat, Cambyses asper erat & morosus Cyrus mitis & omni ratione de illis bene mereri studeret *a*.

a Herod. in 3.

3. Inter leges regni datas à Deo regibus populi sui, illa, rex non habebit auri vel argenti immensa pondera *b*. Aliaque lex *c* non accipiet princeps de hæreditate populi per violentiam, de possessione eorum, sed de possessione sua, hæreditatem dabit filijs suis, vt non dispergatur populus meus à possessione sua. Hæc quæ causa iræ Dei & subuersionis domus Achab, Iezabelis & posterorum, cupiditas habendi vineam Naboth quæ induxit homicidium eiusdem *d*.

b Deut. c. 17. vers. 16.
c Ezech. c. 46.
d 4. Reg. c. 9. & 10.

4. Sæpe qui respublicas administrant, pecunias sub colore necessitatis publicæ peculantur: & postquam ditati sunt, turbant rempublicam, ne rationem administrationis, & furta reddere cogantur, metuentes iudicio iusto damnari, quod præuertere conantur: maxime in republica, in qua ex lege administratores huic rationi deposito principatu obnoxij sunt. Sicut apud Græcos, vt auctor Suidas *e* erat nempe actio in eos qui aut vrbem non recte gubernasse, aut legationem perperam obiisse, aut publicum aliquod munus administrasse, viderentur. Ac iudicia quidem decemuiri, logistæ seu rationales dicti, sortiebantur: accusabant autem qui volebant, & permissum erat iudicibus conuictis mulctam irrogare. Cuius metu Pericles impensæ Eburneæ Mineruæ a Phidia factæ, cum 50. talenta interuertisset, bellum concitauit, ne rationes reddere cogeretur. Sicuti quoque Suetonius *f* refert, Iulium Cæsarem ciuilia arma mouisse, quod timeret ne eorum quæ primo consulatu aduersus auspicia legesque & intercessiones gessisset, rationem reddere cogeretur, cum M. Cato identidem nec sine iurando denuntiaret, delaturum se nomen eius, simul ac primum exercitum dimisisset, cumque vulgo fore prædicarent vt si priuatus redisset, Milonis exemplo circumpositis armis causam apud iudices diceret.

e In verbo εὐθύνη.
f in Iulio Cæsare c. 30.

5. Sunt vt qui auaritiam satient, supposita causa & titulo, bellum, tumultus, seditiones concitent, vt ipsi, auxilij & operæ suæ prætextu ditentur, & imitantur eos, qui anguillas venantur, nam si stagnum constiterit, nihil capiunt: at si cœnum sursum deorsumq; vertatur, tunc capiunt, & isti lucrantur, vbi ciuitatem aut rempublicam perturbauerint *g*. Quod experti sumus in hoc nostro infelici seculo, in quo latronum omnium fuit asylum, hostes fuerunt, qui nos defendere proposuerant, qui se ipsos ditarunt populi nimium creduli facultatibus, qui dum vi extorquere non audebant à ciuibus, imponebant illis quod hostes fuissent proximi, quod ciuitates egerent maiori præsidio, & contributio esset ad id necessaria, & ita terroribus fictitijs marsupia simplicium & bonorum exhauserunt, & vi tandem proprijs facultatibus omnibus spoliarunt, bellumque ciuile quibus potuerunt dolis prolongarunt, ne cogerentur deuorata vomere, & bello cessante syluas & latronum latebras repetere.

g Sic scripsit Athenaeus lib. 7. c. 17 & ante Aristophanes in equitibus.

6. Sunt principes, qui auaritia illa & habendi inani cupiditate impulsi, multa inducunt, quæ paulatim rapiunt secum bonum reipublicæ statum: vt quando vendunt magistratus, & ita pretio indigni promouentur ad iustitiæ exercitium, vel ad beneficiorum ecclesiasticorum dignitates, qui postea efficiuntur nundinatores & propolæ iustitiæ & rerum sacrarum, & minutatim vendunt qui ante simul emerant sic corruptionibus & impietatibus obnoxij, vnde status reipublicæ & populi turbatur.

7. Alij ærario ditando incumbunt vel ex confiscationib. vel alijs tributis populi subditi. Quo fit, vt quo magis ærarium abundare dicatur, eo magis respublica morbosa & male affecta censeatur. Quemadmodum rectissime & Traianus fiscum seu ærarium reipublicæ, lienem vocabat. Nam vt liene crescente, reliqui artus ac membra tabescunt: ita fisco principis turgente, ciuitatis corpus vna cum membris languescit & intermoritur. Et vt lien modicus vegetat in corpore membra, & auget robur: sic fiscus principis moderatus nec exuberans, causa est bonæ valetudinis in corpore ciuitatis. Et Apollonius Tyaneus *h* dicebat, apud Philostratum, diuitias non esse æstimandas, quas in occulto princeps retinet. Nam illæ ab arenæ cumulo parum differunt: nec ea quæ ex collatione tributorum ex gemitibus omnium proueniunt, atrum enim sordidumque æstimandum est aurum, quod ex lacrymis oritur.

h Philostra li. 5 de vita Apollonij.

8. Auaritiæ species tres constituuntur ab Aristotele *i*: turpis quæstus, tenacitas, & illiberalitas. Turpis quæstus quidem, per quem ditescere cupientes, quærunt vndecumq;, & lucrum quam pudorem pluris faciunt: tenacitas autem per quam sumtui parcunt & impensæ in re honesta. Illiberalitas vero est, per quā expen-

i Arist. libello de virtutib.

expendunt quidem, minutatim autem male & plus iacturæ facientes, nullo sc. habito temporis delectu. Estq; auaritiæ, plurimi facere pecunias, nec id probrum, putare quod quæstuosum sit: vita mercenaria & seruilis, & sordida, à munificentia & liberalitate aliena. Consequuntur autem liberalitatem sordes pusillanimitas, abiectio, humilitas, immodestia, ignobilitas, hominum odium.

9. Odiosus autem ideo auarus quia is omnes, aliaq; sacra & publica postponit pecuniæ: Sicut Horat. *a* auarum admonet.

a lib. 1. Saty. 1.

Non vxor saluum te vult, non filius, omnes
Vicini oderunt, noti, pueri, atq; puellæ.
Miraris? cum tu argento post omnia ponas,
Si nemo præstet quem non merearis amorem?

Aliam & rationem adfert odij Seneca *b*, quod nunquam auiditas patitur quemquam esse gratum, nec vnquam improbæ spei quod datur, satis est, & eo maiora cupimus quo maiora venerunt. Et rursum *c*, desunt inopiæ, multa: auaritiæ, omnia: in nullum auarus bonus est, in se pessimus.

b Seneca lib. 2. de benef. c. 27.
c Epist. 108.

10. Consentiunt iuris diuini & humani prudentes, auaritiam vt nimiam habendi cupiditatem, esse omnium malorum radicem *d*, matrem, & idolorum seruitutem *e*. Et Claudianus *f*,

d 1. ad Tim. c. 6. & cogitatio vt Iudices sine quoque suffragio in Nouel.
e ad Eph. c. 5 c. auaritia, de præb. c. 20 cum omnis auaritia, 1. q. 1.
f Claudia. in laudib. Stiliconis

At primum, scelerum matrem, quæ semper habendo
Plus sitiens patulis rimatur faucibus aurum,
Trudis auaritiam, &c.

Auaritiæ cæcitas, & damnandæ ambitionis improbitas, aliquorum animos occupantes vt ait Gregor. X. *g* eos in illam temeritatem impellunt, vt quæ sibi à iure interdicta nouerint, exquisitis fraudib. vsurpare conentur. Et Propertius *h* de auaritia sic cecinit,

g c. auaritiæ 5. de elect. li. 1. sexta decret. ti 6. cano virum catholicum, c. bonorũ auth. 7. & seq. 47. dist.
h Propert lib 3. eleg. 7.
i 12. Eleg. 2. idem.

Ergo sollicitæ tu causa pecunia vitæ es,
Per te immaturum mortis adimus iter.
Tu vitiis animum crudelia pabula præbes,
Semina curarum de capite orta tuo.

Et rursum *i*.

At nunc desertis cessant sacraria iuris
Aurum omnes victa iam pietate colunt.
Auro pulsa fides, auro venalia iura,
Aurum lex sequitur, mox sine lege pudor.

Et Petronius Arbiter in Satyris, corruptionem status reipub. Romanæ hinc ortam testatur. De auaritia enim eius agens, quæ eam, & ad ignotissimas regiones eius causa penetrare suaserat, addit,

Nec minor in campo furor est, emtique quirites
Ad prædam sceptrumque lucri suffragia vertunt.
Venalis populus, venalis curia patrum.
Est fauor in pretio, senibus quoque libera virtus
Exciderat, Sparsisq; opibus conuersa potestas,
Ipsaq; maiestas auro corrupta iacebat.

Causa ademtę potestatis regnandi a domo Samuelis, illa ponitur *k*, quod filij eius non ambulauerunt in vijs patris, sed declinauerunt post auaritiam, acceperuntque munera, & peruerterunt iudicium. Et scriptum in libro Machabeorum 2. *l* quod Menelaus propter auaritiam eorum, qui in potentia erant, permanebat in potestate, crescens in malitia ad insidias ciuium. Menander, Dio Sophista, alijque plures & Græci & Latini appellarunt φιλαργυρίαν amorem pecuniæ siue auaritiam *μέγιστον ἀνθρώποις κακόν, summum malum hominibus.* Et *μητρόπολιν πάσης κακίας, metropolim totius mali.* Nunquam enim illa sola est, sed comites habet perpetuo, rapinam, periurium, mendacium, proditionem, atq; etiam parricidium. Nam eius causa, calumniæ, delationes, falsa crimina diuitibus subijciuntur, vt bona cum vita illis adimantur: quod non sit sine dedecore, imo habet periculũ nominis & necis tyranni. Et de Vespasiano sic refert Suet. *m*, *Sola*, inquit, *est, in quo merito culpetur, pecuniæ cupiditas. Non enim contentus omissa sub Galba vectigalia reuocasse: noua ac grauia addidisse, & auxisse tributa prouinciis nonnullis, & duplicasse: negotiationes quoq; vel priuato pudendas, propalam exercuit, coemendo quædam tantũ, vt pluris postea distraheret. Nec cãdidatis quidem honores, reisq; tam innoxiis quam nocentibus absolutiones venditare cunctatus est. Creditur etiam procuratorum rapacissimum quemq; ad ampliora officia ex industria solitus promouere, quo locupletiores mox condẽnaret: quibus quidem vulgo dicebatur pro spongiis vti: quod quasi & siccos malefaceret: & exprimeret humentes. Sicq; vt auarus vulgo notatus est Vespasianus.* Quamquam alij quidam opinentur eũ ad manubias & rapinas necessitate compulsum, summa ærarij fisciq; inopia: de qua testificatus sit initio statim principatus: professus quadringenties millies opus esse, vt respublica stare posset. Quod & verisimilius inquit Suetonius videtur, quando & male partis optime vsus est. Sed hæc hactenus de auaritia dicta sunt administrantium rempublicam, cui alia adiungi possunt, quæ illis cum alijs quibuscunque priuatis communia ex auaritia sunt: de quibus nos egimus *lib. 40. Syntaxeon c. 4 & de antidoto auaritiæ c. 5.*

k 1. Reg. c. 8.
l c. 4. v. 50.
m Suetonius Vespas. c. 16.

De liberalitate, prout remedium est conseruandæ republicæ contra auaritiam. CAP. XIII.

LIberalitas, est *n* mediocritas circa acceptionem & dationẽ pecuniarum: excessus est pro-

n Arist. lib. 2. de morib. ad Nicom. c. 7.

est prodigalitas defectus, liberalitas, & auaritia. Prodigus, in largiendo excedit: in accipiendo deficit: auarus contra excedit in accipiendo, in dando, deficit. In hoc medio liberalitatis, princeps qui volet sibi & suis firmare principatum, vtque diu & pacifice regnet, consistere debet, & summopere cauere, ne animus ea cupiditate vinciatur per quam inducatur ad inuadẽda subditorum bona, maxime pauperũ, quib. pro anima pecunia est, & pro qua facile commouentur, facile enim exactionib. si fiant sine publica vtilitate, reddit sibi inimicos subditos, quos semper vt carissimos & filios fouere & tueri debet. Quin si facultates patiantur, potius illis tribuere *a*, quam adimere debet interdum de publicis, interdum de suis prouentibus, & bonis & malis subditis, vt eos sibi conciliet. Est enim princeps Dei simulacrum, qui Solem facit suum oriri super bonos & malos *b*. Possunt mali beneficiis acceptis, ne malum moliantur, retineri, & cicurari rebelles: boni autem ad meliora officia excitari, & in fide firmari.

a quod & fecit Seruius Tullius 3. rex Romanorum Dionys. Halicar. li. 3.

b Matth. ca. 5. vers. 45.

2. Mali inopes, plerumque ad penuriam principibus detrahunt, & pecunia accepta a pessimis facilius alliciuntur: qui si aliquando vel exiguo beneficio à principibus releuẽtur, eadem facilitate ei benedicunt, & firmius illi adhærent. Sicut narrat exemplum Plutarch. Nicanore accusato apud Philippum regem Macedonum per Smicythum: quod continuo de illo male loqueretur. Cui Philippus respondit, Nicanorem non esse Macedonum pessimum, & videndum inquit, necubi nos cessemus in officio: atque vbi cognouisset, eũ vehementer afflictum inopia, & tamen à se neglectum esse, iussit donum aliquod ad illum deferri: quo facto, cum rursus Smicythus diceret regi, Nicanorẽ apud omnes perpetuo prædicare laudes ipsius, videtis igitur inquit, in nobis esse situm, vt bene vel male audiamus. Et vt ait Ouidius *c*

c Ouid. 3. de arte amand.

Munera crede mihi placant homines_q; deosque
Flectitur iratus Iupiter ipse datis.
Quid faciet sapiens? stultus quoque munere gaudet.
Ipse quoque accepto munere mitis erit.

Et Horatius *d*

d li. 3. Odarum, ode ad Mecœnatem.

Aurum per medium ire satellites.
Et perrumpere amat saxa, potentius
Ictu fulmineo: concidit auguris
Argiui domus, ob lucrum
Demersa excidio Diffidit Vrbium
Portas vir Macedo, & subruit æmulos
Reges muneribus. Munera nauium
Saeuos illaqueant Duces

3. Considerant qui accipiunt à principe aliquid non tam quantitatem donati, quantum honorem quo se affici arbitrantur, idque habent pro magna gratia, & pro sufficienti testimonio bonæ voluntatis principis, & fauoris cui se omnes insinuare satagunt.

Et exigua quamuis res,
Multiplicat tamen hunc grauitas auctoris honorem:
Et maiestatem, res data dantis habet. e
-- Sic acceptissima semper,
Munera sunt, auctor quæ pretiosa facit. f

e Ouid. 4. de Ponto.

f Ouid. epist. 19.

4. Accedit principibus ex liberalitate etiam hæc vtilitas, vt dum aliis largiuntur seipsos iuuent amicos facientes, penes quos thesauros suos vel reipublicæ securius recõdant, recepturiq; maiores vsuras, quam si ærario cõcluderent. Ex pecuniis namque reconditis & ærario conclusis, nullum fructum interim capit respub. non magis quam Crœsus ex ingẽtibus auri & argenti cumulis. vt nec stultissimus ille & cupididissimus auri Mydas, qui pro voto efficiendi aurum, proximus fuit morti, & accepit auriculas asini *g*. Expositæ etiam sunt pecuniæ multorum inuidiæ, & furum insidiis, & qui eas desiderant facile in possessores mortem & insidias struunt, cum contra liberalibus omnia tuta sint: dicebat Plato *h*, principes non ex defectu pecuniæ, sed amicorum perire, Plebeii quippe per se parum singuli iuuant aut lædunt principem; at coniuncti, & maxime, vbi ducem nacti sunt, valde nocere possunt, vt

g vt ait Ouid. plaribus in 11. Metamor.

h Plato 1. epist. ad Dionysium.

Quæ non prosunt singula, multa iuuant:
Sic
Quæ non lædunt singula, multa nocent.

Et pecuniæ bene collocatæ per beneficia, gratiam plurium conciliant, & securitatem.

5 Quare Cyrus rex dicebat, opera regum & pastorum maximam habere affinitatem. Sicut enim ad pastorem pertinet, curare vt pecora habeat læta & succulenta: Ita par est regem ciues & subditos facere felices, & opulentos, non quotidianis exactionibus infortunatos & inopes, cum maxime proprium regum sit potius populo addere quam minuere, potius subditis quam sibi consulere Imitãdus erit à principibus qui plena volunt securitate gaudere. Cimon Atheniensium princeps, qui tanta fuit liberalitate *i*, vt cum pluribus in locis prædia hortosq; haberet, numquam eis custodem imposuerit fructusseruãdi gratia, ne quis impediretur rebus eius quibus vellet, frueretur, semperque eum pedissequi cum numis sunt secuti, vt si quis opis eius indigeret, haberet quod statim daret, ne differendo

i Probus nomine, Plutarch. in vita eiusdem Cimonis Atheneus lib. 12. ex Theopomp.

rendo videretur negare. Sæpeque cum offensum aliquem fortuna videret, minus bene vestitum suum amiculum dedit: quotidie sic cœna ei coquebatur, vt quos non vocatos vidisset in foro, omnes euocaret: quod facere nullo die prætermittebat, nulli fides eius, nulli opera eius defuit. multos locupletauit: cōplures pauperes mortuos, qui vnde efferrētur non reliquissent, suo sumtu extulit. Sic se gerendo minime est mirandum, si & vita eius fuit secura, & mors acerba.

6 Hic certe vere liberalitatem exercuit, cū sint eius partes & effectus iuxta Aristotelis sententiam *a* erogare pecunias in laudabilia & sit largitio ad honestos sumtus facienda, & præsto esse in aduersa fortuna, non accipere vnde non oportet. Est etiam liberalis & circa indumenta nitidus, & circa habitationem: est & instructor permagnarū rerum & oblationem habentium nulla commodi ducta ratione. Comitantur liberalitatem morum facilitas, comitas & humanitas, misericordia erga amicos beneuolentia, hospitalitas, honesti studium. Amantur vt idem ait Aristoteles *b*, supra alios qui hac virtute prædiri sunt, vtilitatem enim adferunt, quia dant quib. oportet, quæ & quando oportet, quibus cū cum stantius, & a prodigo distinguitur, qui eas nō obseruat, quique temere & nulla adhibita ratione expendit vel effundit.

a libello de virtutibus.

b. Arist. li. 4 de morib. ca. 4.

7 Efficitur autem liberalis princeps, & magnificus, cum circa magna versatur, vt liberalis circa parua *c*, qui eligit in magno sumtu decentem magnitudinem, & eam mediocritatem cum eiusmodi voluptate expedit, magnificus est *d*. Disputat fusius ea de re Arist. *e* & magnificentiam constituit in sumtibus factis circa magna, durabiliora, maximoque publica, circa templum ædesque publicas, collegia, scholas, hospitalia, & similia. Insuper.

c Arist. li. 2. ethicorum ad Nicoma. cap. 7.

d Arist. li. 3. moralium ad Eudemum.

e Arist. li. 4. moralium ad Nicomach. cap. 2.

8. Tanta vis beneficentiæ, vt antiqui, Deū ignorantes, cœlum, lunā boues, & alia a quib. cōmoda accipiebāt, pro dijs honorauerint, nolentes oculos ad creatorē creaturarum qui eis illam vim iuuandi concedit, attollere *f*. Ita tantum valuit principum erga subditos liberalitas, & paterna beneficentia, vt pleraq; illorum vitia obscurata sint, & pro dijs apud posteros haberi eos fecerit, quia & velut muti, qui liberalitate donantur, liberales diligere coguntur: cum & fera animalia, beneficijs cicurentur: & canis ipsa, amet benefactorū domos vt dicebat Anacharsis *g*. In hac tamen liberalitatis causa, cauendum erit principi, ne potius videri quam esse liberalis velit. Sunt n. plures hodie principes, qui ponticis, & magnificis sponsionibus, omnibus petita promittentes, liberales haberi volunt, cum tamen nihil aut illud exiguum præstent, imo tantæ sint perfidiæ, vt etiam interuenientibus promissionum obsignatis tabellis, sigillatis magno & secreto sigillo chartis, iisq; proprio chirographo subscriptis, non erubescant imponere, illudere & decipere? fidē ruptam technis artibusq; aulicis, & excusationibus, fictis causis, eludentes, adhibitis causationib. quas etiam pudeeret tanquam illicitas priuatos obijcere creditoribus. Et si q; munus principes tales permittant, aut si quid creditorib. caueant, solēt maiores impensæ in prosequendis concessis in aula vel alibi fieri, quam vtilitas concessorum sit. Eadem enim leuitate & fraude qua vt liberales dicantur promittunt, nihil aut parū præstandum cum suis thesaurariis ex composito statuerunt. In quos tamen reiiciunt culpam, & postea aditi quæstores impudentiores, plura comminiscūtur, ex quib. inanes prorsus distillantur in aures, mandata & iussiones principum. Et hic est hodie vt plerumq; mos principum liberalium verbo tenus. Tales etiam illi cōsequuntur amicos & subditos, quales ipsum merentur, & fumum vendentes, fumo suffocantur. Talisq; fides illis facta iu a tur, qualem illi exhibent. Sicq; maiestas principatus perit, cuius verbum pro lege haberi debet irreuocabili. Neq; mihi videtur saluo meliori iudicio, dignum principe vel quæstorib. eius aut consilii, dicere reuocandum esse promissum à principe, vti illis quotidianis tergiuersationibus, quod princeps non habeat vnde soluat *h*, quod per importunitatem petentium concessio facta sit *i*, quod illi quibus concessum est, non mereantur. Et enim quod pertinet ad paupertatem ærarii, hoc certe ad ignominiam principis quodammodo pertinere videtur, cum etiam priuatorum intersit non detegi paupertatem rerum familiarium aut vtilitatem, sicut nec expedit, inuidiæ patere diuitias *k*: importunę vero petitiones, nō debent adigere principem vt sciens prudensque mentiri ex composito velit. Neque etiam sacra pagina retractat donum amici, amico per importunitatem factum *l*. Christus etiam rex ad importunitatem mulieris Cananææ, donum concessum non reuocauit *m*. Dicere autem non mereri donum cui promissum est, hoc non conuenit grauitati principis, qui nisi consulto quippiam & sapienter agere debet, nec sapientis dicere, non putabam. Et proinde cauendum est principibus ne præcipitib. & inconsideratis promissis fidem suam adstringant, quam nisi cum dedecore fallere nō possint,

f Tauler ad Roman. c. 1.

g Anacharsis epistola vltima ad Crœsum

h [illegible] donati [illegible] quæ [illegible] dictum donatarium cogi posse de successione egeat. Paul. [illegible] 19. de re iud. [illegible] l. ipsam [illegible] quæ ex donatione de dona. li. 39. P. [illegible] Item Paulus in l. marito [illegible] tum li. 2 [illegible] 13. Vlp. in l. [illegible] condemnat [illegible] de re iud. [illegible] P. §. I. de [illegible] feudor [illegible] do ti. 58 [illegible] in prima [illegible].

i idem [illegible] non debet [illegible] de verit. [illegible] subiit [illegible] C. [illegible] communi [illegible] ceterum de [illegible] gatio. [illegible] li. 5. decret. tit. 44.

k l. [illegible] de [illegible] ment [illegible] præstā [illegible] tit. [illegible] quando & quibus quarta [illegible] debeatur [illegible] 14.

l Luc. [illegible]

m Matt. ca [illegible]

possint. Atq. ideo ante perpendet quid, cur, cui, quando & quare dat aut promittat. Expēdet facultates suas, ne pter corium lora longiora fiant: neue q vni supra vires largitus fuerit, cogatur ab aliis cum iniuria exigere. Seruanda Geometrica pportio in personis, quibus datur ne pter eorū dignitatē cōcedatur. Non n. dicemus liberalem principem, qui in citharædum, mimum, histrionem, meretriculam, nanum, venatorem, morionem, vel similes nihili personas, aut in ministros voluptatis, cocos, lenones, adulatores, pecunias insumat. Commendat autem liberalitatem dare merentibus, personis vtilibus reipublicæ hisque non postulantibus, quia care emitur, q precibus impetratur.

10 Liberalitatis erit & laudabilis, subditorum commoda procurare tributa, quæ necessaria nō sunt publicis negotiis, remittere potius quam in proprium lucrū aduertere. Laudatur merito Cn. Marcius Anci regis clara pgenies, cui Corioli Volscorum oppidum captum cognomentum dedit: q cum, post editas conspicuæ fortitudinis operas, a Posthumio Comunio cōsule, accurata oratione apud milites laudatus, omnibus donis militaribus & agri centum iugeribus, & decem captiuorum electione, & totidem ornatis equis & centenario boum grege, argentoue quantum sustinere valuisset, donatus: nihil ex his prçter vnius hospitis captiui salutem, equumq; quo in acie vteretur, accipere voluit *a*. Sic Æmilius Paulus proconsul, Perse rege deuicto, cum Macedonicis opibus veterem atque hereditariam vrbis Romç paupertatem, eo vsque satiasset, vt eo tempore populus Romanus primum tributi præstandi onere se liberaret, penates suos nulla ex parte locupletiores fecit. Præclare secum actum existimans, quod ex illa victoria alii pecuniam, ipse gloriam occupasset. *b* Contemtus hic diuitiarum in vtilitatem publicam magnum ducem maiorem & illustriorem & admirandum reddidit. Simile propemodum adfertur Mumii Curii, qui Samnitum diuitias vt patriæ suæ consulere excelso animo contemsit: Et Samnitum legatis, agresti se in scamno, assidentem foco, atq; catillo ligneo cœnantem, spectandum præbuit: Et cum ad eum, auri magnum pōdus attulissent publice missum, benignis verbis inuitatus, vt eo vti vellet; vultum risu soluit, protinusq; superuacuæ, inquit, ne dicam ineptæ legationis ministri, narrate Samnitibus: Curiū malle locupletibus imperare, quā ipsum fieri locupletem. *c* Fertur & istius Curii, post triumphos immensumque terrarum adiectum imperium, nota concio: pernitiosum intelligi ciuem, cui septem iugera non essent satis quæ tamen mensura plebeio post exactos reges assignata est. *d*

a Dionys. Hal. ... & Plutarch.

b Val. Max. li. 4. ca. 3. exemp. 8. Plutarch. in vitis eius Cic. 2. Offic.

c Plutarchus in Apophtheg. Athenæus ... Cetera in Catone Val. Max. in 4. ca. 3.

d Plin. li. 18. ca. 3.

De contemtu cultus diuini & mandatorum Dei & de causa mutationis & interitus republicæ, & principatuum. CAP. XIV.

VNus est regum & populi rex, Deus: si quis eius mandata nō seruet, vltra infelicem statum çternæ mortis quam sibi acquirit, status sui & suorum in hoc seculo imminutionē consequitur. Et qui rebellis Deo est, sibi subditos rebellare in se: ordinario iure sentit. Duo fundamenta totius bonæ societatis sunt, religio, & iustitia, vbi cœptum ab illis declinari, & pro modulo minuitur felicitas reipublicæ. Vbi populus Iudaicus incipiebat deflectere a via præceptisque & religione Domini, continuo tyrannos sibi manus iniicere, & sibi dominari experiebatur, vt liquet ex libris Iosue & Iudicum. Quando filii Heli & Samuelis reliquerunt Dei cultum, & mandata transgressi sunt, amiserunt principatum. In libro 1. Regum, perinde ac primus homo transgressus pceptum Dei, perdidit imperiū in creaturas, saltem sensit eas sibi rebelles & contrarias.

2 Et cum Salomon auertisset mentē a Domino, & non custodisset præcepta eius, audiuit a Propheta terribilem Dei sententiā: *quia habuisti hoc apud te, & non custodisti pactum meum, & præcepta mea quæ mandaui tibi, disrumpens scindam regnum tuum, & dabo illud seruo tuo, &c. e* Alia sententia Dei pnuntiata per Samuelem Prophetā regi & populo. *f Si timueritis Dominū & seruieritis ei, & audieritis vocem eius, & non exasperaueritis os Domini: eritis & vos & rex qui imperat vobis sequentes Dominum Deum vestrum. Si autem non audieritis vocem Domini sed exasperaueritis sermonem eius, erit manus Domini super vos, & super patres vestros. &c. Quod si perseueraueritis in malitia, & vos, & rex vester pariter peribitis.* Et sapiens, *Audite*, inquit, *g reges & intelligite: discite iudices finium terræ, præbete aures vos qui continetis multitudinem, & placetis vobis in turbis nationum: Quoniam data est à Domino potestas vobis, & virtus ab altissimo, qui interrogabit opera vestra & cogitationes scrutabitur: Quoniam cum essetis ministri regni illius, non recte iudicastis, nec custodistis legem iustitiæ, neq; secundum voluntatem Dei ambulastis. Horrende & cito apparebit vobis Quoniā iudicium durissimum in his qui præsunt fiet. Exiguo enim conceditur misericordia: potentes autem potenter tormenta patientur.* Monet sacer Ecclesiasticus, *h* regnum de gente in gentē

e 3. Reg. cap. 11.

f 1. Reg. 12. ver. 14. & 15.

g c. 6. ... & seq.

h Ecclesiastici ca. 10. v. 8. & seq.

transferendum, propter iniustitias, iniurias, contumelias, & diuersos dolos: & contra, quod iudex sapiens iudicabit populum suum. & ciuitates inhabitabuntur per sensum prudentium: quod in manu Dei potestas terræ & exsecrabilis omnis iniquitas gentium, & vtilem rectorem suscitabit in tempore super illam. Cœpit discessio fieri per Iudæos à regno ante occupato per genus Machabæorum fere per centum annos, tempore Alexandri Iannis qui post mortem Aristobuli, Alexandram Aristobuli viduam cum regno accepit: & fuit hæreticus Sadducæus, & inimicus Iudæis vere de fide sentientibus: ideo crudelis in illos, ex quibus sex millia occidit, septingẽtos Pharisæos crucifixit, ceteros in fugam abire coegit, quæ fuit causa, quare plebs, quæ sub eo erat, cœpit tumultuari. Regnauit post eum Alexandra, quæ tamen voluit vna Pharisæos & Sadducæos conuenire & pacifice inter se viuere: quod tamen non potuit assequi: Quare regno perturbato, & filiis de imperio disputãtibus, regnum in Romanorum venit potestatem. *a* Tradit Eghinartus Caroli Magni notarius, in vita Caroli Magni, cum in Oriente Imperatorum incuria hæreses reciperentur paulatim collapsum imperium Orientale, in Pipinum & Carolum eius filium translatum fuisse.

a Iosippus lib. 12. antiquita c. 11. & 15. & finali. Egesippus li. 1. c. 13.

3. Faciunt peccata populi, vt Deus irritetur, & ad extremum eum in manibus consilii sui relinquat, adimatq; ei principes duces & pastores bonos, subuerso optimo statu, ab eodẽ corrupto & neglecto. Quemadmodum ante diluuium, Deus, videns quod multa malitia hominum esset in terra, & cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum omni tempore, pœnituit eum, quod hominem fecisset in terra, & præcauens in futurum tactus dolore intrinsecus, delebo, inquit, hominem quem creaui à facie terræ. *b* Per Ezechielem rursus Deus, *c* postquam prædixit mala propemodum infinita ventura, ob scelera, super populum Israel, addit tandem: *d Fac conclusionem, quoniam terra plena est iudicio sanguinum, & ciuitas est plena iniquitate: & adducam pessimos de gentibus, & possidebunt domos eorum: & quiescere faciam superbiam potentium, & possidebunt sanctuaria eorum. Angustia superueniente requirent pacem & non erit. Conturbatio super conturbationem veniet, & auditus super auditum, & quærent visionem de Propheta, & lex peribit à Sacerdote, & consilium de senioribus. Rex lugebit & principes induentur mœrore, & manus populi terræ conturbabuntur. Secundum viam illorum faciam eis, & secundum iudicium eorum iudicabo illos, & scient quia ego Dominus.* Inter maledicta etiam transgressionis præceptorum Dei, minatur Deus translationes rerum publicarum & vastationes, *ducetque te Dominus*, inquit Moses, *& regem quem constitues super te, in gentem quam ignoras, tu & patres tui & seruies ibi diis alienis, ligno, & lapidi & eris perditus, in prouerbium ac fabulam omnibus populis, ad quos te introduxerit Dominus.* *e* Et iterum in Deuteronom. ca. 29. minatur Deus populo suo dispersionem, terræ solitudinem, non seruanti mandata? addit & postea versic. 24. *Et dicent omnes gentes, Quare fecit Dominus sic terra huic? quæ est hæc ira furoris eius immensa? Et respondebunt, quia dereliquerunt pactum Domini, quod pepigit cum patribus, eorum, &c.* Idipsum contestatus Deus apparens Salomoni dicens, *f Tu quoque si ambulaueris coram me sicut ambulauit pater tuus, in simplicitate cordis & in æquitate: & feceris omnia quæ præcepi tibi: & legitima mea, & iudicia mea seruaueris: ponam thronũ regni tui in sempiternum, sicut locutus sum patri tuo dicens, non auferetur vir de genere tuo de Throno Israel. Si autem auersione auersi fueritis, vos & filii vestri non sequentes me, nec custodientes mandata mea, & ceremonias quas proposui vobis, sed abieritis & colueritis Deos alienos, & adoraueritis eos: auferam Israel de superficie terræ quam dedi eis, & templum quod sanctificaui nomini meo proiiciam à conspectu meo eritque Israel in prouerbium & in fabulam cunctis populis, & domus hæc erit in exemplum: omnis qui transierit per eam stupebit, & dicet, quare Dominus fecit sic terræ huic, & domui huic? & dicent quia dereliquerunt Dominum suum, &c. g*

b Gen c. 6.
c Ezechiel c. 7.
d Eadem ca 7. v. 23. & seq.
e Deut. c. 28. v. 36. & 37.
f 3. Reg. ca 9 v. 4. & seq.
g Hæc verba repetita ex Ieremia cap. 22.

4. Tolluntur à Deo populo boni principes, propter eius peccata, quibus iram Dei & afflictionem promeruerunt, donec in illum destinata flagella impleantur, vtque mali diutius viuant duces vt tortores, boni illis adimãtur. Sicut & dæmones coacti sunt suis oraculis respondere Mycerino regi: qui cũ ex vrbe Buti accepisset, fore vt sex omnino annos viueret, septimo moriturus: ægre tulit, vicissimq; misit ad oraculum contumeliosas querimonias: quod cum pater suus & patruus qui deorum immemores templa clauserãt, hominesque perdiderant, tamdiu vixissent, ipse pie faciens tam cito foret vita defunctus, cui rursus oraculum respondit, propterea propere eum vita finiturum, quod non id faceret quod deberet: oportere enim Ægyptum centum quinquaginta annis affligi, idque reges, qui ante eum fuissent, fecisse ipsum vero nequaquam

a Herodot. li 2.

quam. *a* Britanni Anglosaxonum, Occa diuinitus profligato, successu elati, contemtis Saxonicis armis, neglectisque suis, popinis & ganeis se adeo addixerũt, vt turmatim biduum, nonnunquam triduum, teste Beda, potando epulandoque cõsumentes, ex strenuis, in sordidissimos plerique verterentur ganeones: quod ægre ferentes pontifices Britanniæ illis vaticinati sunt inter concio cinandũ frequentius, vt si tanta pestis in gente non exterminaretur, fore vt Britanniæ regnum, toties obiectum extremo discrimini, totiesque Dei benignitate in pristinum decus restitutum tandẽ in vltimum dilaberetur exitium, quod & accidit Occa enim paucis post annis Britannos flagitiis infames, denuo bello adortus, quindecim millibus cæsis, victor euasit. *b* Sed hæc hactenus de concitatione iræ Dei ad perdendum populum & principatum, ob delicta, quę expiatione emendantur, & remediis ecclesiasticis. De his autem, quibus prætextu religionis erratur, deque remediis, nihil addam: cum iam dictum sit ex professo à nobis antea libris duobus lib. 12. & 13. Subiiciam pro coronide cuicumque principi & reipublicæ memorandum oraculum redditum Sybaritis.

b Hector Boethius li. 9. hist.

Semper eris felix venerans gẽs numina diuũ.
Donec plus superis fueris venerata virũ quã,
Intima seditio tunc & tibi prælia surgent. c

c Athenæus li. 12 dipnosophi. cap. 6.

Transimus autem ad aliam causam mutationis & subuersionis principatus & reipublicæ, quæ ex seditionibus nascitur, de quibus sequenti libro dicemus latius.

DE REPVBLICA, SIVE De Seditionibus rempublicam turbantibus, aut euertentibus & remediis earum, Liber. XXIII.

De causis seditionum in Republica, & principatu, generaliter.

CAP. I.

NOmina hæc duo, *seditio* & *bellum*, secundum Platonem, *d* vt diuersa sunt, sic differunt: vt aliud quidem proprium & cognatum, sic aliud alienum & extraneum. Inimicitia, quę inter familiares est, *seditio* est: quæ inter extraneos, *bellum* vocatur. Vt quoties Græci aduersus Barbaros, vel aduersus Græcos ipsi Barbari pugnabunt, dicemus ipsos bellũ gerere, & hostes esse natura: quando vero Græci inquit Plato, aduersus Græcos insurgent, dicemus quidem amicos natura esse, morbo autẽ laborare: & has inimicitias dicemus seditionem, eamque pessimum morbũ. Seditio, ciuilium bellorum causa est sæpe, à quibus tamen differt. Quod ciuile bellum sit cum subditi in principem, aut inter sese arma mouent, quo nomine & factiones armatæ cõtinentur. At Seditio est subitus & violentus motus populi vel multitudinis in principem vel magistratum. Seditio a secedendo, vel seorsum eundo. *e* cum multitudine discordante itur ad manus, qualem describit Virgilius *f*

d Plato 5. de republica, vel de iusto.

e Cicero 6. de repub.

f Virgilius. 1. Æneid.

Ac veluti magno in populo, cũ sæpe coorta est
Seditio sæuitque animis ignobile vulgus,
Iamque faces & saxa volant, furor arma ministrat.

Dicitur & seditio etiam in omni multitudine tumultuante, vel inter ciues, vel inter milites. Periculosiores autem sunt militares, propter arma, quæ in manibus parata habẽt, & quod ante remedium cladem irremediabilem exsequi possint. Ideo Iulius Cæsar, quamuis omnia delicta non puniret nec pro modo exsequeretur: tamen erat desertorum & seditiosorum & inquisitor & punitor acerrimus, conniuebat in ceteris *g*

g Sueton. in Iul. Cæsare. cap. 67.

2. Omnes porro seditiones cuiuscunque generis sint, exemplo morborum in corpore physico vel ex nimia repletione, vel ex nimia exinanitione oriri solẽt. Vt Plato *h* existimat in ciuitate oriri vel ex nimia copia, vel ex nimia inopia. Opulentia desidiam, delicias, rerumque nouarum studium parit: inopia cum rerum innouatione illiberalitatem & maleficia gignit, in omnibus opinio inæqualitatis habet radices seditionum omnium. Nobiles, opulenti, imo plebeii ambitione vel auaritia ducuntur, & non sibi satis esse causantur honorum aut rerum, aut excludi indigne ab illis, aut iniuriarum ducuntur vindicta. Hæc enim alias impulerunt mentes ad commouendas factiones & seditiones, & tollendos status rerum publicarum, vt alii subrogarentur ex animo, *vt scribit Aristoteles*, *i* Exempla tradit Florus *li. 4. de rebus Romanor.* & nos *li. 35. Syntagma ca. 6.*

h Plato. li. 35. seu dialog. 4. de republica. vel de iusto.

i Lib. 5. Polit. c. 1. & 2.

3. Dissident in vniuersum in ciuitate, regno & vbique paupertas & diuitiæ, virtus & vitiũ, nobilitas & plebs, & interdum oriuntur contentiones ex grauioribus, interdum ex leuissimis causis. Ex quibus reipublicæ sequitur mutatio & subuersio. Nec dubiũ est, in ciuilibus discordiis rempublicam ab vtraque parte detrimentum capere, *k* Et quamuis in exitium reipublicæ non contendatur expresse vel indirecte, læditur tamen. *l* Omnia enim sunt misera *m* in bellis ciuilib. sed miserius nihil quam ipsa victoria, quæ etiam si ad meliores venit, tamẽ ipsos ferociores impotentioresq;

k Dio. Cass lib. 14. histor. Rom.

l Vlpian. in l. si quis ingenuam 21. § si de captiuis & postliminio reuers. li. 49. P tit. 15.

m Cicero 4 epistol Marcello. & li. 12 Cornificio.

 reddit,

reddit, vt etiamsi natura tales non sint, necessitate tamen esse cogantur. Multa enim victori, arbitrio, eorum, per quos vicit, etiam inuito facienda sunt. Quemadmodum autem crudelis admodum habetur persona eius, qui sibi mortem intentat, & tanquam desperatæ vitæ homo dignus est qui morte puniatur, multo magis in alium ausurus qui sibi ipsi non parcit. *a* Sic corpus ciuile tunc efferatum & bestiale efficitur dum bellis ciuilibus sibi ipsi infert manus: quod bifariam fit: vel quando in principem qui caput societatis est, vel inter se populus arma mouet: vtrumque enim exitiosum est pugnantibus, & consequenter reipub. quæ ex singularibus constatur. *Neq; hic lupis mos, nec fuit leonibus. Vnquam, nisi in dispar feris. b Et miserum.* vt ait Lucanus. *c Videre parentes Frontibus aduersis fraternaque comminus arma Cognatasque acies* Miserum est videre proscriptiones innoxiorum ob diuitias cruciatus virorum illustrium, vastas vrbes fuga & cædibus, ciuium afflictorum bona quasi prædam venum & dono data: *d* quando etiam.

a l. 1. §. sic autem de bonis eorum qui ante sententiam mortem sibi consciuer. l. 10 41. T. t. 21. l. 23. § 3. de adil. edic. P.

b Horat. li. epodon.

c Lucan. li. 7.

d Salustius oratione Lepidi.

Nobilitas cum plebe perit, lateq; vagatur
Ensis, & à nullo reuocatum est pectore ferrũ,
Stat cruor in templis, multaq; rubentia cæde
Lubrica saxa madent, nulli sua profuit ætas.
Non senis extremum piguit feruentib annis
Præcipitasse diem, nec primo in limine vitæ
Infantis miseri nascentia rumpere fata e

e Lucan. in 2.

f Cicero de amicit.

g Lucan. in 1.

Quod etiam turpius quam cum eo bellum gerere qui cum familiariter vixeris? *f* Sed quod summa miseria est, plerumque discordiæ & seditiones in tantum perueniunt furorem, vt cum illis tandem subuertatur omnis reipublicæ status & sunt vt ait Lucanus. *g Publica belli Semina quæ populos semper mersere potentes.* Etenim per discordias ciuiles reipublicæ compages paulatim dissoluuntur, & aperiunt hostibus viam facilem ad subiiciendos iã debilitatos & confractos. Illudque fuit certissimum præsagium Crispi ad Cæsarem, de reipublicæ Romanæ excidio. *Ego,* inquit, *sic existimo, quoniam omnia orta intereunt, quæ tempestate vrbi Romanæ fatum excidii aduentarit, ciues cum ciuibus manus conserturos: ita defessos & exsangues regi aut nationi prædæ futuros. Aliter non orbis terrarum, neque cuncta gentes cõglobata, mouere aut contundere queant hoc imperium.* Sic nauis compactis & coniunctis tabulis, infinita propemodum maris pericula, syrtes & cautes superat & vitat, at vbi tabulæ dissolutæ sunt, per rimas & fissuras seu commissuras, paulatim aqua ingrediens in profundum, & ipsam & vectores & nautas demergit: & sicut modicæ commissuræ, aquæ dant ad submersionem initium, & nisi iungãtur, causam interitus: sic quoq; leues ab initio causæ, reipublicæ nisi cito subueniatur, aut mutationem aut subuersionem adferunt. Solent autem procedere ex factionibus & seditionibus. Vocamus vero factionem plurium vel paucorum inter se aduersus alios coniurationem, coitionem aut consensum.

4 Ita factiones fuerunt eruntque pluribus populis magis exitio quam bella externa, quã fames, morbiue, quæque, inquit Liuius *h* alii in Deum (*Ethnice pro Deo*) iras, velut vltima publicorum malorum vertunt.

h Liuius li. 2.

5. Turbata republica, remedium vix reperitur, cum boni deprimantur, mali & pessimi imperent. Et vt verbis vtar Plutarchi, *i* ἐν δὲ διχοστασίᾳ καὶ πάγκακος ἔμμορε τιμᾶς, id est. *rebus turbatis, vel pessimus est in honore.*

i Plutarch. in comparatio. Lysandri. & Sylla.

De seditionibus & mutationibus status, ex causa luxuriæ & voluptatis.

CAP. II.

Qvãuis antea libro superiori diximus, de subuersione & mutatione principatuum & rerumpublicarum ex causa voluptatis & luxuriæ: tamen hic pauca addemus exempla seditionum, quæ originem habuerunt ex iisdem causis, vel affinibus nuptiarum, vnde postea ad subuersionem peruentum est. Præterea quomodo ob Tarquinianum stuprum *k* vel adulterium à monarchia in Democratiã Romana respublica conuersa est: & à decẽuiratu ad popularem statum per luxuriam Appii Claudii decemuiri. *l* Referam Syracusis mutatum fuisse ciuitatis statum propter duos adolescentes: qui in Magistratu constituti, simultates habuerunt ex causa amatoria: Altero n. absente, alter, cum sodalis absens esset, puerũ, quem ille amabat, sibi conciliauit: at is reuersus, cũ id grauiter ferret, vxorem eius persuasit ad se venire: ex quo qui versabantur in republica diuerso fauore diuerterunt. *m*

k Liuius in primo.

l Liuius in 3. Diony. Haly. in 10. Pompo. iurisconsl. l. 2. § & cum placuisset, leges de orig. iur. li. 1. P. tit. 2.

m. Arist. 5. polit. cap. 4.

2. Lygdamus in tumultu Naxiorum, præfectus ad vindicandam iniuriam, commissam in Telegoram & filias eius, constupratas ab adolescentibus, arrepta tyrannide postea patriam oppressit. *n* Mutatus status Epidamni ciuitatis, propter seditionem ortam causa nuptiarum. Desponderat enim aliquis filiam: cũ vero pater sponsi magistratum gerens illi multam irrogasset, omnes qui præsenti ciuitatis statui infensi erant, per factionem ad se recepit. *o* Ardeates ad internecionem vsq; seipsos consumserunt, orta discordia ob nuptias cuiusdam egregiæ formæ fœminæ.

n Athenæus li. 5. Arist. in eo. lit.

o Arist. polit. 5. c. 4. & li. 4.

De factione & coniuratione, causa seditionis. CAP. III.

Factio

FActio & factiosus, *vt ait Festus*, initio honesta vocabula erant: *Vnde inquit adhuc factiones histrionum & quadrigatorum dicuntur*: modo autem nomine factionis seditio & arma vocantur. Nonius Marcellus, & opulentiam rerum abundantiam & nobilitatem, significare factionem notat, sed maxime factionē dici malorum consensum & conspirationem. vt & Salustius dixit in Iugurthino bello, *inter bonos amicitiam: inter malos factionem*. Galli vocant, *Vne ligue ou faction*. Fuerunt enim ab omni seculo fere vbique tales factiones: vel bonæ, ad bonum ad se defendendum, & se mutuo iuuandum: vel malæ ad inuadendum respublicas, aut regnum, aut magnates, aut ad obsistendum iuste vel iniuste potestatibus.

2. Vt fuerunt in Sicilia factiones partium: & in omni Græcia, vt Doricæ potissimum & Ionicę. Inter Dores erant Lacedæmonii: inter Iones Athenienses: Athenas quoque in tres factiones diuisas referunt, in Diachreos. Pedios & Paralios: aliquando in duas, Thucydidis vnam, Periclis alteram: aut in Plebeiorum cui Polyarchon: & optimatum, cui Cassander præerat, nonnunquam in plures erant & Thessaliæ factiones diuisæ, in Egestaretes & Petieros: & in Argo, Aristippi & Aristæi. Apud Milesios, vna Plutis, altera Cheromacha factio fuit: sicut apud Carthaginenses, Barchina & Hannonis *a* Atheniensium & Lacedæmoniorum partes & factiones, Græciam perdiderunt, his Aristocratiam, illis Democratiam in ciuitatibus constituere laborantibus.

a *Æmilius Probus. in Phocione.*

3. Dux factionum Atheniensium, Pisistratus tyrannidem inuasit. Sub Iustino Magno factio Veneta ab Antiochia sumto initio, Prasinam multis damnis in toto Oriente affecit, vt nec Magistratuum vi coerceri posset in sextum vsque annum Iustiniani. *b* Huicque factionum discordiæ, attribuitur magna seditio, quæ sub Iustiniano Magno contigit Constantinopoli, ex cuius clade quadraginta fere hominum millia desiderata sunt. *c* Magnus dissensus populi & senatus, & ciuilis inde exitiosa & crudelis seditio, diuisa in diuersas partes Cæsaris & Pompeii, q̄ subuertit statum rei Romanæ. Quippe inquit L. Florus, *d si duces inspicias, vniuersa multitudo diuisa fuit in partes, & ipse senatus & exercitibus hinc vndecim legiones, inde x & viij flos omnis & robur sanguinis Italici, item diuisa auxilia sociorum, Gallici Germanici delectus*. Hic sequuta dominatio vnius Iulii Cæsaris, suis ipsius virib. pereunte Romana repub. Vetus est prouerbium: *concordia res paruas crescere, discordia maximas labi, & corruere*: quæ & de republica qualibet dicta esse etiam non ambigitur.

b *Cedrenus.*

c *Procopius li. 1. bell. Persic. & Zonaras in Iustiniano.*

d *Florus li. 4. rerum Romanarum.*

4. Quod vel docet liberarum ciuitatum in Græcia, vt dixi, dissidium, quæ dum inter se discordarent, & aucupabātur imperare inter Græcos, dederunt amisso statu proprio, occasionem occupandi vtrasque partes Philippo regi Macedonum. *e Omne regnum in se diuisum desolabitur* (inquit Deus) *& domus supra domum cadet*. *f* Quod dictum de contrariis sententiis, & seditione, seu factione explicatur. *g* & dicebat Baldus *h partialitatem in ciuitate esse tanquam vermem in caseo*. Et Andreas Barbatia *i portam patentem ad introducendos inimicos: quod discordia omnia & seipsum destruat*. Sic Plato *k* recensitis victoriis pluribus obtentis de barbaris ab Atheniensibus, *Tantam* inquit, *est nostra ciuitas victoriam consequuta, vt nunquā expugnari posse, nec ab omnibus hominib. crederetur*. Et sane id verum esse visum est neque enim aliorum viribus, sed nostris ipsorum dissidiis oppressi sumus. Nam, vt ait Liuius, *l pars factionis, quæ domestico certamine inferior est, externo potius se applicat, quam ciui cedat*. Neque solet esse, *vt dicebat Cicero*. *m* discordiarum exitus inter claros, aut potentes viros, nisi aut vniuersus interitus, aut victoris dominatus, & regimen. Valachorum duæ factiones, vna Danorum, altera Draculatum, dederunt occasionem, per quā se subiecerūt, aliis principibus. Nam Draculæ cum Danis impares essent, atque ab illis multifariam opprimerentur, Turcas in auxilium vocauere quorū armis adiuti, Danos pene ad internecionem deleuerunt. Danis vero Ioannes Huniades Hungarorum imperio fretus, opē ferens non tam illos restituit, quam sibiipsi claritatem, & opes acquisiuit. Quippe qui Danorum agros ex potestate Turcarum ereptos, & sibi, & posteris perpetua possessione possidendos occupauit. *n* Iason & Menelaus Simonis filii, cū de pontificatu Israelis inter se Hierosolymis contenderent, & populus Iudæorum Iasonem, nobiles Menelaum sequerentur, tādem Menelai factio, Antiocho Epiphani regi Syriæ portas aperuit, qui vrbem grauissimis affecit cladibus. *o* Genuenses qui cuncta quōdam maria peruagati, relictis clarissimis vbique victoriarum monumentis, ceteras gentes omni tempore nauali gloria superauerant, cū domi seditiosi, atque discordes esse cœperunt sæuissimis factionum fluctib, agitati, in Sfortianorum clientelam concesserunt. *p*

e *Insti*[illegible]

f *Luca 11. 17.*

g *c. a. si ea de prue em* [illegible] *q. c. 2.*

h *Bal. ad leg. vnic de cadu. tollen. C.*

i *An Barbatia ad ca. I cet. col. 5 de probatio.*

k *Plato li. 30. in Menexeno.*

l *Liuius li. 34.*

m *Cicero de Aruspicum respons.*

n *Æneas Syluius in ca. 2. Europæ.*

o *Ioseph li. 12. Antiqui. c. 5.*

p *Paul. Iouius li. 1. de histor.*

5. Gibellinorum, & Guelphorum factiones horrendæ in Imperio & Italia, maxime sub Friderico II. Imperatore à duobus fratrib.

pro-

propagatæ: quorum Guelphus Pontifici, Gibel Imperatori militabat tanta vesania, vt nō solum diuersa haberent insignia militaria: sed etiam colores, terræ fructus, vestitus, habitus ipse, hominis incessus, digitorum concrepitus, & oris hiatus suam haberet partium significationem: imo & scindendi alii diuersam haberent formulam *a*. Fuerunt sub annū Domini 1300. apud Pistorienses, duæ aliæ factiones, Alborum vna, alia Nigrorum dicta: & inde magnæ clades ibi & postea apud Florentinos, & Lucenses *b*.

a Crantius lib. 8. Saxonia c. 8.

b Blondus li. 9. Deca. 2.

6. Narrant historiographi quantum detrimenti Britannia, seu Anglia acceperit, ex factionibus, quas vocant *partialitates domorum, seu familiarum, Lencastre, & de Iorx, c.* Quantum item in Gallia nocuerit factio duarum domorum Aureliæ, & Burgundiæ, quæ cœpit inter Ludouicum ducem Aureliacensem, fratrem Caroli 6. regis Galliarum, & Iohannem ducem Burgundiæ, tumultus, clades, cædes, quæ per sexaginta annos perseuerarūt, docent abunde.

c Philippus Comineus lib. 1. cap. 27. plene Polydo. Virgil. li. 24. histor. Angl.

7. Anno Domini 990. Mediolani ingens seditio exarsit, quæ nouam reipub. mutationē induxit, quippe Bonicius dux ab Imperatore Othone 1. constitutus, Gothofredo archiepiscopo mortuo, dignitatem illam ab Othone 3. Landulpho filio suo impetrauit, populoque Landulphum repudiante, ad arma ventum est. Bonicius ipse in lectulo confossus clam. Landulphum vero cum ducis præfecturam mandari fratri suo natu proximo vellet, populus ira percitus: vrbe cum fautoribus eius exegit, ac ducis magistratum abrogauit, consules, q regerent ciuitatem, more etiam in Italia instituto creauit. Atque hæc seditio ciuitatem Mediolanensem in duas partes distraxit, & nobilitatem & plebem, quo veneno semel infecta nunquam postea plane inualuit *d*.

d Sigon. li. 7. belli Italici.

8. Sunt factiones istæ, de quibus dictum sine præiudicio principatus inter ciues maxime in Aristocratia, & Democratia: Et quādo mutatio fuit aut exstinctio reipublicæ ex illa causa, illud accidit non ex prima intentione diffidentium, sed ex pertinacia, dum altera pars alteri non vult cedere. At in principatu, coniurationes, & factiones in principem, habent speciem proditionis, & criminis maiestatis: vnde periculosissimæ euadunt, nisi occurratur: atque omnis factio, & coniuratio huiusmodi, siue fiat per subditos inter se, siue cum extraneis principibus, ad destructionem pertinet principatus si fine cōsensu principis fiat. Nam si consensu principis, vel reipub. fiat amicitia, aut fœdus publica auctoritate cum extraneis principibus vel æquo iure, vel alio modo probato principi, vel reipub. hæc *confœderatio, seu fœdus*, nō *factio* dicitur: de quib. diximus li. 10. supra c. 11. At quādo sine cōsensu reipub vel monarchię fit à parte plebis, vel populi inter se, vel cum extraneis cōfœderatio, dicitur *factio: crimen maiestatis, schisma, separatio, seu diuisio vnitatis principatus, rebellio, contemtus principis, insidia, proditiones:* & maxime quando relicto primo statu reipublicæ, alium introducere, vel alium principem aduersus legitime impetrantem, qui tumultum, & rebellionem excitant, moliuntur ex professo, prætextu aliquo melioris innouationis, vel colore alicuius alterius causæ.

9. Tyrannorum, & ad tyrannidem adspirātium mos, nutrire factiones, & discordiæ semina inter populum, & principem, inter principem & nobilitatem vel inter nobiles, & plebem: confugientium ad se subditorum alterius protectionem suscipere, auxiliari, vt gradus fiat ad principatum, vt tutando fortiores dominationem vsurpare possint. Sunt plures qui spiritu tribunitio inflati, plebem clam vel aperte commouent, & dum libertatē præferre videntur, subuertere imperium conantur, vt postquam euerterint a plebe instabili, dominationem impetrent, vel armis concessis sibi conseruent. Et sunt, ait Tacitus, *e*, *qui tam prauitis periculorum, quam ipsis periculis læti, pro certis, & olim partis, noua, ambigua, & ancipitia malunt: quibus facile vulgus adhæret, & leuissimus quisque futuri improuidus vana spe tumens, commotus flabellis ducum seditiosorum, ambitiosorum, & cupidorum qui ex dissidiis, & exitio publico sibi segetem impie metit.*

e Corne. Tacit. lib. 1.

10. Populus vt mare extrinsecus ventis, intrinsecus subditis halitibus turbatur. Motus suggeruntur subito plebi, vt non detur spatiū cogitandi, aut perpendendi quod agitur, quod specie recti illum decipit. Primum enim fucus fit, sub fuco latet malitia impostorum, qui prius demulcent populum, inferunt querelas, & ambiguos de principe, aut de optimatibus, si sit Aristocratia, aut de administrantib. si sit Democratia, sermones: qui turbant mētem populi, obiiciunt oppressionem ob tributa, vitia præsidentium, diuitum opes, fœneratorum obiectiones. Fingunt, & persuadēt tyrannicum præsentem statum, pollicentur mutationem in melius, splendorem reipub. præmia iuuātibus, aut temporalia, aut diuina. Interim nocturnis, aut sub vesperam, aut secretis conuenticulis, absentibus melioribus, deterrimum quemque, scelestum, temerarium, criminibus oneratum, ære alieno onustum,

stum, sibi ob crimina metuentem, ambitiosū, aut similis facinoris homines ex fæce hominum conuocant, & in ministerium adhibent, & cõgregant.

11. Si resistat legitimus princeps vt solet, & debet, seditio, & factio interdum in schisma conuertitur, & eligitur antiprinceps: *vt quãdo Ieroboam scidit decem tribus à regno Roboami legitimi principis.* Hinc facti tot antipapæ in schismate, & schismata in Ecclesia Dei diuisa vnitate principis spiritualis reipsa, non iure. Et fuerunt diuersi reges in vno, & eodem regno alias coronati. Quod certe abominabile coram Deo est. Et quamuis sæpe videatur quædam iusta occasio reprehendendi legitimum & naturalem principem: tamen ipsa discessio, & vnitatis diuisio, & schisma, ita Deo displicet, vt vix relinquatur hostia expiationis istius peccati. Quod docetur ex sacra

a 3. Reg. c. 12. & 15. & 4. Reg. c. 17. v. 20. & 21.

pagina. *a* vbi postquam à tribu Iuda & Beniamin. 10. tribus scissæ sunt, & relicto rege suo alterũ sibi constituerunt foris sic scribitur, *Et indignatus est Dominus, in omne semen Israel, proiecitque & afflixit eos & tradidit eos in manus diripientium, donec proiiceret eos à facie sua. Et eo tamtempore quo scissus est Israel à domo Dauid, & constituerunt sibi regem Ieroboam filium Nabat: Separauit enim Ieroboam Israel à domino, & peccare eos fecit peccatum magnum: & ambulauerunt filii Israel in peccatis Ieroboam quæ fecerat: & non recesserunt ab eis vsque quo Dominus auferret Israel à facie sua, sicut locutus fuerat in manu omnium seruorum prophetarum, translatusque est Israel in Assyriam vsque in diem hanc.* Quæ explicat Cyprianus fuse. *b Indignatum esse dominum, inquit, & eos in perditionem dedisse quod ab vnitate dissipati essent, atque alterum sibi regem constituissent. Et tanta indignatio domini extitit aduersus illos, qui schisma fecerant, vt etiam cum homo Dei ad Ieroboam missus esset qui ei peccata exprobraret, atque vltionem prædiceret, panem quoque apud illos edere, & aquam bibere vitaretur. Quod cum non custodisset, & contra præceptum Dei prandisset, statim diuina censura maiestate percussus est: vt inde regrediens impetu & morsu Leonis in itinere necaretur & c. c.* Hæc Cyprianus. Rursũq; tanta apparuit in eos Dei ira, vt perpetuo. q se tunc separarunt à Iuda & in Samariam secesserunt, inter prophanos & gentiles connumerati sint: atque cum primum discipulos Christus ad prædicandum misit, mandauerat, dicens *d: in viam gentiũ ne abieritis, & in ciuitatem Samaritanorum ne intraueritis. Quam horrenda etiam est mors Core Dathan & Abironis & asseclarum qui schisma mouerunt contra Moysem principem. & sacerdotem Dei summum Aaron. Siquidem dirupta est terra sub pedibus eorum, quæ aperiens os suum deuorauit eos cum tabernaculis suis & vniuersa substantia eorum descenderuntq; viui in infernũ operti humo, & perierunt de medio multitudinis: & cum sequente die adhuc populus tumultuaretur & exprobraret Moysi & Aaroni, dicens, vos interfecistis populum Domini, & tanta seditio & tumultus fieret, vt Moyses & Aaron coacti fuerint fugere ad tabernaculum fœderis: rursus excanduit ira Dei & voluit perdere omnem multitudinem, egressaque ira & plaga desæuit donec stetit iussu Moysis, Aaron apprehenso thuribulo, hausto igne de altari mittens incensum desuper, & accessit ad populum rogans pro illo, stans inter viuos & mortuos, & plaga cessauit: occisis à Deo nihilominus quatuordecim millib. hominum & septingentis, præter illos qui perierant in seditione Core.* *e* Admonet & sapiens *f.* *Time Dominum*, inquit, *fili mi, & regem: & cum detractoribus non commiscearis, quoniam repente perditio eorum: & ruinam vtriusque qui nouit?* *g* Et iterum. *gloria Dei est celare verbum & gloria regum inuestigare sermonem Cœlum sursum & terra deorsum & cor regum inscrutabile, aufer rubiginem de argento egreditur vas purissimum: aufer impietatem de vultu regis, & firmabitur iustitia thronus eius.*

b l. 1. epistolarum, ep. 6. ad magnum relatus à Gratiano in c. 9. denique cum sit. 7. q. 1.

c 3. Reg. c. 13.

d Matth. ca. 10.

e Nu. ca. 16.

f Sapien. c. 24. v. 21. & seq.

g ibid. v. 1. & seq.

Quædam remedia contra factiones.

CAP. IIII.

QVum factiones sint, quædam hominum iuratæ ad malum coniurationes: prius occultæ, & crescentes ex quotidianis aditionibus hominum incautorum: primum respublica aut principes debent prohibere conciliabula, conuenticula, & congregationes hominum priuatorum, in quib. hæc solent concludi sub prætextu alterius causæ licitæ, & proinde videnda & obseruanda sunt quæ diximus de collegiis licitis, & illicitis, & de abusu illorum superiori li. 13. c. 2. 3. & ibi remedia contra abusus sequenda. Declaratur ab Arcadio & Honorio cerneus læsę maiestatis, quisquis cũ militib. vel priuatis vel barbaris scelestã inierit factionem, aut factionis ipsius acceperit sacramentum vel dederit, & puniendum gladio adiectis bonis fisco, *h* cuius, inquit lex, *i* pœna animæ amissionem sustinet, & memoria rei etiam post mortẽ damnatur. Maiestatis inquam crimen committitur, quando qui molitur quippiam contra imperatorem, regẽ rempublicam non recognoscentem superiorem: contra securitatem & tranquillitatem

h l. quisquis. 5. & l. f. ad l. Iulia maiest. Cod. li. 9. tit. 8.

i § publica autem iudicia de pub. iudi. ap. Iustinia.

populi: quo tenetur is, cuius opera, dolo malo consilium initum erit, quo obsides iniussu principis interciderent: quo armati homines cum telis, lapidibus quæ in vrbe sint conueniantue aduersus rempublicam, locaue occupentur vel templa: quoue cœtus conuentusue fiat, hominesue ad seditionem conuocentur. Cuiusue opera consilio, dolo malo, consilium initum fuerit quo quis magistratibus populi Romani, quiue imperium habet, occidatur, quoue quis contra rempublicam arma ferat: Quiue hostibus populi Romani nuntium, literasue miserit, signumue dederit, feceritue dolo malo, quo hostes populi Romani consilio iuuentur aduersus rem publicã, quiue milites sollicitauerit, concitaueritue quo seditio tumultusue, aduersus rempublicam fiat *a* qui iniussu principis bellum gesserit, delectum militum habuerit, exercitum ue comparauerit, quiue cum ei in prouincia successum esset, exercitum successori non tradiderit: qui in bellis cesserit, aut arcem dereliquerit, qui hostem concitauerit *b* Additur his crimen & pœna legis Iuliæ de vi publica. *c*

a l.1. ad leg Iul. maiesta. li. 48. P.tit.4.

b l.3 eod t.P. cũ simil.b. vbi ea ta: per glo ad l. Iul. maiesta.

c l.3. ad l gem Iul. de vi publ. 48.P.t.6.

2. Heluetii in suis confœderationibus stabilitis suis rebuspublicis post expulsos principes, cauerunt, ne qui ex confœderatis, cum aliis non comprehẽsis, factionem societatemue nouam inirent, sine consensu totius societatis & pagorum confœderatorũ. Reges quoque Galliæ habito comitiorum consilio, prohibuerunt omnibus regnicolis & subditis, sub pœna criminis læsæ maiestatis, societatẽ seu linguam inire cum aliis principibus extraneis, neue ad illos literas scriptas mitterent, aut ab illis acciperent seu ab illorum subditis de rebus status & causis regni sine expressa regis permissione & licentia *d*.

d in edicto. Caroli 9. de pacificatione edito 1562 art 5. & in edicto 1563. arti. 7. & 9. in edicto Henrici 3. & constitutionibus comitiorũ Blesensium anni 1579 arti l. 183. & in constitut. anni 1560 art 44

3. In politia ecclesiastica, de coniurantibus clericis, sic in concilio Chalcedonensi statutum est, *coniurationum & conspirationum crimen quod apud Græcos dicitur* Φρατρία *publicis etiam legibus certum est inhiberi hic multo magis, in sancta Dei ecclesia ne fiat conuenit abdicari. Si qui vero clerici aut monachi inuenti fuerint coniurantes aut conspirantes, aut phratrias, aut factiones componentes aliquas iusti episcopis, aut clericis aliis, omnino cadant de proprio gradu e, quod & aliis conciliis & pontificalibus constitutionibus firmatum est f*.

e in concilio Chalcedonensi cap 16. & in Vuormacensi 74.

f ca. coniurationum. 11. c. conspirationum 22. cum. 2. sequen 11. q 1. in concilio Toletano concilio Aurelianensi 3. ca. 21.

4 Aristoteles *g*, adfert præcautionẽ contra factiones: vt nobilium contentiones & partes quas dicunt nunc partialitates, legib. expresse latis prohibeantur. Nobilium enim factiones facile in partes discindunt populum *h*, & Mœcenas existimauit optimum pro conseruatione reipublicæ, & ita suasit Cæsari Augusto, *i* inimicitias omnes & ambitiosa certamina prorsus exscindere, adeo vt nec nomina noua, aut quidpiam aliud, ex quo dissidia oriri possint, permittantur, & si oriantur statim initio comprimi. Sapienter itaque Paulus 2. summus pontifex *k* Idib. Octobr. 1466 edidit constitutionem anno 3. sui pontificatus, de sumẽtib. vindictã contra propinquos offendentes, ac vt ipse loquitur de brigosis, & de officio paceriorum i. e. qui pacem cõponunt. ibidemque reprobantur coniurationes & cõsortia brigosorum, qui conueniunt in vna domo, & coniurant alicuius arbitrio se vindictã sumturos de inferente vulnus, aut mortem vel de eius propinquo atque in eos qui id fecerint, perstiterint, & eos receperint, pœna maiestatis læsæ, cum confiscatione seu proscriptione bonorum, & in clericos, vt omni honore, dignitate, ordine, beneficio, officio, ipsorum e sint priuati, & bona eorum sint cameræ apostolicæ confiscata. & qui eos receperint etiam sub prætextu quod dicunt quidã, de far debene, vt rebelles & conspiratores in rempub & fautores anathemate & superioribus pœnis plectantur, statuẽs qui brigam inter se habent, veniant ad generales vrbis vt vocant pacerios, qui eorum rixas componẽt: & si illorum sententiæ stare nolint, superioribus pœnis afficiendos esse, firmauit hoc ipsũ Xistus 4. *in constitutione 7. incipiente permissum*, Innocentius 8. constitutione 11 *incipiente licet ea.* auxit & pœnas non tenentibus arbitria paceriorum Iulius 2. constit. 5 incipiente cum homines. *l*

g Arist. li. 5. Polit., ca. 8.

h Arist. li. 5 Polit. c. 4.

i Dio Cass li. 52.

k exstat constitutio hæc inter eius constitutiones ordine 5. in Bullario Cherubini.

5. Arbitrantur quidã legem Solonis quandam ad remedium factionum, & coniurationum pertinere: qua iubetur sub capitali pœna, in seditionibus & factionibus alterutram partem sequi, sic enim ait: *Si ob discordiam, dissensionemque seditio, atque dissensio populi in duas partes fieret: & ob eam causam irritatis animis vtrinq; arma caperentur, pugnareturque: tum qui eo tempore, eoque casu ciuilis discordiæ, non in alterutra parte sese adiunxerit: sed solitarius, separatusque a communi malo ciuitatis secesserit, is domo, patria, fortunisque omnibus careto exsul, extorrisque esto:* Quam legem quidam non ad augendam sed ad finiendam seditionem pertinere dicebant. Quia sibi boni vt putabãt homines qui principio coercendæ seditionis impares fuerint populumque percitum ira, & amentem non deterruerint, ad alterutram temperari ac regi cœperint: concordia potissimum per eos restitui conciliari-

l Exstant ipsæ constitutiones in prædicto Bullario Cherubini.

que possit: dum suos apud quos sunt regunt, ac mitificāt, & aduersarios seruatos magis cupiūt, q̄ perditos. Et hoc idem Phauorinus philosophus inter fratres quoque, ac amicos dissidentes, oportere fieri censebat *a*. Sunt & qui putent hanc legem quoque pertinere ad vtilitatem particularium ciuium: ne singularis quis neutram partem sequatur, exponatur p̄dæ, & iniuriis vtriusque partis, aut factionis: & ne rursum concordantibus vtrisque factionis partibus sit vtrique parti odio, & inimicus omnibus tanquam qui illorum malis lætaretur. Quod etiam accidit his, qui pugnantibus vicinis spectatores tantum sunt, & neutras sequuntur partes. Siquidem fœdere facto inter dissidentes, isti non comprehenduntur: & ita prædæ relinquuntur, vel si ab aliis inuadantur, sine auxilio relinquuntur. Alii etiam putant, illam legem conuenire populari statui tantummodo, in quo periculosissimum putatur neutram partem fouere in medio incendio ciuilis belli, cum possit induci tertiæ factionis suspicio. Iuxta illud quod Christus dicebat, *Qui non est mecum, contra me non est: & qui non colligit mecum, dispergit.* Et videatur qui non sunt ex aliqua parte tepidi, neque calidi, neque frigidi, & quibus conuenire forsan potest, quod Deus iussit diuo Iohāni scribere episcopo Laodiceæ ecclesiæ. *b Scio opera tua: quia neq; calidus es: neq; frigidus: Vtinam frigidus esses, aut calidus. Sed quia tepidus es, & nec calidus, nec frigidus incipiam te euomere ex ore meo.* Sed sub monarchia, dicunt esse tutius neutri parti factionis adhærere. At Iulius Cæsar denuntiante Pompeio, pro hostibus se habiturum, qui reipub. defuissent, ipse medios, & neutrius partis, suorum sibi numero futuros esse pronuntiauit *c* Aliis pluribus, Solonis lex meliori iudicio videtur in omnib. reiicienda: siue agatur de factione in Democratia, vel in alia specie reipub. suborta. Nā & Solon ipsemet facto videtur legē suam reprobasse. Seditione n. inter vrbanos agrestes maritimos exorta, neutrarum se partium fecit. *d* Atque Cicero ingenii acutissimi vir ad Atticum scribens, *ego vero*, inquit, *Solonis popularis tui, & vt puto et. mei leg. neglegam, qui capite sanxit: si quis in seditione non alterutrius partis fuisset, nisi tu aliter censes, & hinc abero, & filii: &c.* Bellum etiam non est legitimum, quod inter se ciues gerunt, ideo qui se seditiosis, vel diuisis non iunxerit, argui non debet hostilitatis. Et in ciuilibus dissentionibus, quamuis per eas sæpe respublica lędatur, tamen in exitium reipublicæ non contenditur. Et qui in alterius partes discedūt in

a vt refert Gell. iisdem ferè verbis ex Aristot. Gellius li. 1. ca. 13.

b Apocal. 3. v. 15. & seq.

c Sueton in Iul. Cæs. ca. 75.

d Diogenes eius vita li. 1.

Democratia, *e* vice hostium non sunt, vt dixit Vlpianus iurisconsultus, *e* eorum inquam hostium inter quos iura captiuitatum, aut postliminii fuerunt. Arma ciuilia neq; parari, neque haberi, aut inferri possunt per bonas artes: *f* & finis eorum malus, cum duces bonum publicum simulantes, pro sua quisque potētia certat. *g* Quemadmodum & stultissimum videtur prudenti homini, vt se factionibus misce re cogatur: eorum, qui pertinacia, peruicacia, ambitione, malitia, fraudibus, rebellionibus, potius quam iusta ratione turbant, & inuoluunt malis rempublicam, & ita fiant stultitiæ, malitiæ, & coniurationis participes, & sua accessione eorum malitiam & audaciam augeant: maxime quando causa factionis non p̄tinet ad eum qui abstinet a seditione, vt nihil pertinet ad priuatum contentio magnatum de dominatione, cū is in potestate sua nō habeat, tantas inter illos componere lites, nec illorum forsan sit subditus, cliens aut vasallus, vt imperio eorū cogatur armatus factiones eorū defendere. Et quamuis, causa dicatur rebellionis & armorum, vtilitatis reipublicæ: tamen priuati hominis non est qui ignorat factiosorum aut rebellium animos, de illis iudicare, vt potius vni quam alteri parti se coniungere debeat. Neutri tamen detrahere debet in causa & animo incerto: nam vni detrahēdo, alteri accedere videtur sed expectare negotii definitionem, à quibus conuenit oportet. Quod si quis etiam interdum vellet alterutram factionem sequi eorū quorum iusta putatur causa: si is non sit subditus, sæpe cum illis cogeretur arma mouere contra propriam conscientiam, in parentes, filios, & proximos, qui forsan essent diuersæ factionis. Magis etiam sapientiores arbitrantur cōducere reipublicę, si alicuius sit opinionis, qui nullas partes sequitur, nulli se adiungere, vt sine suspicione affectionis, possit pacis mediator effici. Nam contendentes, aduersarius non cederent, & neutris potius se committunt. Aiunt gloriari solitum Quintum Hortensium, quod nunquam ciuili bello interfuisset. *h* Fertur quoque Asinii Pollionis *i* factum, ac dictum memorabile: Qui cum rogaretur à Cæsare, vt secum proficisceretur ad bellum Actiacum, *Ego*, inquit, *discrimini vestro me subtraham, & ero præda victoris*. Et Cicero. *k Melioris*, inquit, *medius fidius ciuis, & vt puto: quouis supplicio affici, quam illi credulitati non solum præesse, verum etiam interesse*. Siquidem nullo modo opem ferre, aut mederi incendio non possit excādescentib. factionib. vir enim bonus tūc eliget

e in l. si quis ingenua ff. de captiuis & postlimin. reuers. ∞p.

f Tacitus 1. annalium.

g Salust. in bello Iugurthino.

h Cic. l. 2. familiar. epistolarum ep. 16.

i Velleius Paterculus li. 2. hist. r.

k Cicero ad Atticum. li. 9. epist. 4.

oppidum aliquod vacuum à bello, dum hæc decernuntur: ea tamen conditione ne propē-sior ad turpem causam videatur.

De alia causa rebellionis & seditionum ob iustū vel iniustum, & inconsideratum dolorem tumultuantium. CAP. V.

Accidunt interdum seditiones in republica, non ex intentione prima subuertendi vel mutandi statum reipublicæ: sed ex aliquo concepto dolore in administrātes, vel principes, vel contra eorum administros illius doloris: ob quam obtinendam solent plerumque respublicæ turbari, vt cum putant se opprimi tributis, iniuriis, iniustitia, contumeliis.

2 Apud Hestiæam popularis status diuisus ex contentione diuisionis hæreditatis duorū fratrum. cum enim vnus alteri non communicaret partem integram, is populum pro parte sibi conciliauit, alter ditiores. Ita & Mytilenæ seditio ex hereditate coorta, magnorū malorum fuit origo, indeque bellum Atheniensibus contra Mytilenæos susceptum, in quo vrbs à Pachele duce capta fuit. Explicat hereditatis quæstionem Aristoteles *a*, ex Timocharis diuitis obitu, additque apud Phocenses etiam seditionem ortam ex hereditate inter Mnaseam Mnasonis patrem, & Eurychratem Onomachi: quæ fuit initium belli, quod sacrum appellarunt.

a Aristot. 5. Polit. cap. 4.

3 Fuit Romæ sæpe seditio mota à plebe ob æs alienum, quo premebatur à creditorib. diuitibus, quæ & aduersus, eos qui creditores sustinere, & defendere volebāt peruagata est. *b* Item ob annonæ caritatem, contra diuites *c* ob inopiam, in C. Grachi Tribunatu *d* ob frumenti penuriam *e*.

4. Apud Ardeatos ob nuptias puellæ, vsque ad interitum fere reipublicæ inter plebeios, & nobiles seditio, dum plebeius illam sibi denegari, à tutorib. impetratam doleret *f*. Fuerunt & aliæ seditiones ortæ ex quadam cuiuspiam rei quæ non placeret, occasione, vt ob consulum electionem, ob rem agrariam propter rempublicæ statum, ob colonias deducēdas, ob stipendia retenta, & similia.

b Vide rationes vtriusque partis apud Dionys. Halicarnas. li. 6. & Appian. li. 1 de bellis ciuilibus.
c Diony. Halicar. li. 7.
d Appia. li. de bellis Punicis.
e Diony. Halicar. li. 5.

6. Quibus obuiam ire oportet, & mederi, causis fere contrariis. In litibus enim, ex quorū decisione nō grata, oriuntur, operæ pretiū est curare, vt magistratuum auctoritas cum effectu sit, sic enim interest reipublicæ iudicia non esse illusoria, *g* contumaces etiam manu militari obtemperare cogēdi sunt. *h* Si dolor ex tributorum exactione oriatur nimia, leniendus est, vel tollēda causa, & tributa abolēda

f Liuius in 3.
g l. si prætor, de iudiciis P. l. si ne quid in lo. pub. P.
h l. qui restituere, de rei vind. P.

7. Si inopia magna populi, largitiones quidam tritici faciendæ imponendum pretium annonæ, legitima taxatione. Fuit aliquando contra fœneratores lex publicata, de remittēdis vsuris: imo & lex à Solone lata, quæ σεισάχθεια, de remittendis debitis: *i* quam aliquando renouauit Iulius Cæsar apud Romanos. *k*

i Diog. Laer. de vitis philosoph. in 1. & in Solone.
k Plutar. in Iul. Cæsare.

8. Fuit & commune miserabile beneficium indultum debitoribus, quod illos eximeret à carceribus, & litis vexatione cessio bonorum, *l* vel iuratoria cautio præstita creditoribus, de soluendo cum ad pinguiorem fortunam peruenerint debitores. *m* Atque quamuis in reliquis petitis in seditione non expediat, semper morem gerere populo, tamen non statim & contrario impetu resistendum est ferocienti, ne excādescat in ira peius, sed vel promissionib. vel applausu quodammodo est consentiendum, donec ira efferbuerit. Sicuti equis ferocibus non statim virga aut flagella, sed popismata ad placandos affectus adhibentur. Paulatim autem se remittente feruore & ira, tunc prudens sapiensque princeps & rector, leui sermone & paterne debet populo periculum seditionis explanare, & quantum illis & reipublicæ si non cohibeatur, sit futura perniciosa. Ita narrat Plutarchus, *n* Terpandrum Lacedæmoniis inter se dissidentibus, vocatū ex oraculo, à Lesbo, seditionem cantus suauitate sedasse. Sunt & alia remedia & præcautionis, & pœnarum, de quibus Deo fauente paulo post in remediis generalibus seditionū agetur.

l in l. 1. & fi. C. de cessio. bonorum l. 1. qui bonis cedere poss. P.
m c. Odoardus de solut.
n Plutarch. li. de Musica.

De alia causa seditionis, propter admissionem extraneorum. CAP. VI.

Solent quoque plerumq; oriri seditiones, ex peregrinorum admissorum in ciuitatē consortio, nec bene ab initio aduenæ cum ciuibus conueniunt, donec eadem cum ciuibus sentiant. Quod accidit ex diuersitate morum, ex odio & inuidia felicitatis aduenarum, ex contemtu eorundem: quæ cum aduenæ pati nequeant, suscitantur contentiones: ab illis, ad manus peruenitur, & tamdiu inter se confligantur donec alterutri dominentur & alios excludant.

2. Neque enim ciuitas ex qualibet multitudine conficitur, nec omnes, qui in vrbe sunt, ciues sunt aut municipes. Ciuem aut natiuitas facit, aut manumissio, aut allectio, *o* Ciuitas societatem morum, legum, ac voluntatē habet: peregrini & aduenæ diu cunctātur, antequā alienis morib. assuescere possint, & suis magis applaudunt. Et proinde ex diuersis moribus, legibus, & voluntatib. oriri necesse est

o Vlpian. in l. 1. ad municipal. li. 50. P tit. 1. Dion. c. & Maxim. in l. ciues 7. de incolum. li. 10. tit 39.

se est discordiam. ex illa, seditionem, quæ fortioribus palmam dat.

a 5. Polit. c. 3.

3. Et ita Aristoteles *a* obseruat omnes, qui inquilinos & aduenas receperunt, fere seditionib. iactatos. Quemadmodum cum Trœzenii cum Achæis vna Sibarim incoluerunt: nam postea in maiorem numerum crescentes Achæi, Træzenos pepulerunt. Idipsum fecerunt Sybaritæ de illis, qui eos receperant, prætextu agrorum quos maiores habere volebāt. Sed & Zanclei qui Samios receperunt, mox ab eis repulsi sunt propria ciuitate. Ita Apolloniatæ qui sunt in Ponto, incolis receptis, seditione agitati sunt: Amphipolitæ receptis Chalcidensium colonis pulsi tandem ab ipsis fere omnes fuerunt: Byzantii peregrini in oppressionem ciuium coniurati, & cognita re, non nisi prælio & armis ægre pulsi sunt. Sic anno Domini 1389. Teutones Belgæ, cucullati fratres dicti, in ciuitate Stocholmia, celeberrimo Sueciæ emporio, quo, ob æs alienum in patria contractum, fugerant, tempore regis Alberti, seditionem maximā excitarunt: coniectis n. in indigenas comitiis, quorū sunt impatientissimi Sueones, ad rixas & lites prouocauere vt demum apud regē delatos, vita aut fortunis spoliarent. Origo odii ex commerciis cœpit, quorum lucra ad se solos alienigenæ transferre conabātur, nulla facta æstimatione reliquorum ciuium: & tandem Teutones ipsi imperatos Sueones adorti, partim necarunt, partim grauissimis tormentis affectos, combusserunt. *b* Antissæi, exsules ex Chio susceptos, tandem armis deiicere coacti sunt. Refert Iustinus, *c* mortuo Senano, Segoregiorum rege, qui potestatem Græcis dederat cōdendi Massiliam vrbem, regulum quendam Comnano eius filio dixisse, quandoque Massiliam finitimis populis exitio futuram opprimendamq; in ipso ortu, ne mox validior ipsū obrueret, & subiecisse ei fabulam, canem aliquando partu grauidam locis à pastore precario petiisse in quo pareret: quo obtento, iterato petiisse, vt sibi educare in eodem loco catulos liceret: ad postremum adultis catulis, fultam domestico pṙsidio, pprietatem loci sibi vindicasse. Nec aliter Massilienses qui tunc inquilini videbantur, aliquando dominos regionis futuros. Et cōstat et. eos quos nos hostes dicimus, olim peregrinos dictos fuisse, *d* & in ea significatione verba cōcepta legis 12. tabularū: aduersus hostem æterna auctoritas esto. *e*

b Iohan Magnus li. 21. histor. Gothorum. c. 41.

d l. quos nos hostes. 234. de verb. sig. P.

e Macrob. li 1. Saturnaliorum ca. 16. Aulus Gellius li. 16. ca. 4.

4. Satis etiam liquet, respublicas ex auxiliaribus copiis quæ extraneæ sunt, detrimentum magnum aut interitum accepisse. Nam si auxiliares milites assuescant locis & dulcedine eorum capiantur, fortiores exsistentes, incolas & indigenas suis sedibus pellunt, vt contingit in Gallia Æduis & Aruernis, cum Secanis factionibus se mutuo bellicantibus & cōtendentib. de principatu: aduocatus enim in auxilium Ariouistus cum valida manu militari Germanorum à Secanis & Aruernis, Æduis attritis, Secanorum sibi agros vsurpauit & ibidem suis sedes delegit. *f* Sunt alia quæ de peregrinis seu Allophylis hic tractari posset, verum quia de his *supra li. 4. ca. 4.* egimus, supersedendū putaui, ibi etiam & de delectu extraneorum & quæ illis permittenda vel prohibenda sunt in ciuitate dictum est, vnde & remedia & cautiones, contra seditiones & tumultus, quæ causa peregrinorum seu extraneorum oriri solent, accipi possunt. Sunt creandi Magistratus peregrinorum, Romæ præter peregrinos dehinc, aut non sunt admittēdi, aut admissi non sunt opprimendi, delectus etiam eorum habendus, in probitate, fide & sufficientia, antequam de republica negotiū aliquod illis demandetur, aut priusquam inter municipes & ciues computentur.

f Iulius Cæsar. li. 1. de bello Gallico 107.

De otio, tanquam de alia causa corruptionis reipublicæ & seditionum, & remediis quibusdam, aduersus easdem. CAP. VII.

SOlet otium subditorum ex nimia felicitate, satietate, aut indulgentia, turbare rēpublicam: quod animis, sine aliquo subiecto, cui honeste se dare possunt, vacuos omni exercitio, semper quippiam vt immortales cogitare & versare necessum sit. Proniores autē sunt homines natura quadam corrupta ad mala. Sic Appium Claudium crebro solitum dicerere accepimus, *g* negotium populo Romano meliusquam otium committi: non ꝙ ignoraret quam iucundus tranquillitatis status esset, sed quod animaduerteret ꝑpotentia imperia agitatione rerum ad virtutem capescendā excitari: nimia qete in desidiā resolui. Et sane negotium nomine horridum inquit Valerius Maximus. *h* ciuitatis nostræ mores in suo statu continuit: blandæ appellationis quies plurimos vitiis respersit. Dicit insuper Q. Metelli cum grauem tum altam in Senatu sententiam: qui deuicta Carthagine nesciere se an illa victoria boni ne plus aut mali reipublicæ attulisset, asseuerauit: quoniam vt pacem restituendo profuisset, ita Annibalem submouendo nonnihil nocuisset. Eius enim transitu in Italiam, dormientem iam populi Romani virtutem excitatam: metuique debere, ne acri æmulo liberata, in eundem somnū deuolueretur. Eadem protulisse Scipionem

g Val. Max. li. 7. ca. 2.

h Vt supra.

 Nasi-

Nasicam euersis Carthaginensibus, scribit Plutarchus a. Sic etiam Catone Censorio detentam esse Carthaginem cẽsente, Nasica restitit. futurum n. asserebat, vt potentis hostis metu liberati Romani vel otio vel ignauia torpescerent, vel in se mutuo arma conuerterent. quod nõ multo post euenit euersa Carthagine. Tribunitiis n. Gracchorum furorib. coortis, bellorum ciuilium seminaria iacta fuere. Celebratur & ab Æliano b factum apud Chios, huc pertinens. Cum enim Chii grauissimo seditionum morbo laborantes, tumultum inter se excitarẽt, quidam inter illos homo natura ciuilis, & pacis amans, ad eos qui omnes amicorum suorum aduersarios ex vrbe volebant deiicere, nequaquam inquit, sed cum victoriam obtinuerimus, relinquamus aliquos: ne procedente tempore non habentes aduersarios, nobis ipsis mutuo bellum inferamus atque hoc dicto eos persuasit: hæc n. adserens recte ac bene dicere videbatur. Atque Aristoteles c existimat, ad conseruationem reipub. conducere, vigilanter ei intendere: metum etiam inter ciues hostium fingere vt caueant. Sic expugnato a Lacedæmoniis oppido certo, dixerunt Ephori, sublata est pubis nostræ palæstra, non habebunt posthac quibus cum luctentur, aduersarios. d

a Li. de vtilit. capien. ab inimic.

b Aelianus li. 14. de varia historia.

c 5. Politico. cap. 5.

d Plutar in apophthegm Laconicis.

2. Otium iniquitatem generat cum saturitate, & inde ira Dei ad tollendam rempub. Sic que apud Ezechielem e Deus. *Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ, superbia, saturitas & abundantia, & otium ipsius & filiarum eius, & manum egeno pauperi non porrigebant: & eleuata sunt & fecerunt abominationes corã me & abstuli eas sicut vidisti.* Sed & milites otiosi pace impetrata, qui prædationibus assueti, honesta obliti sunt artificia, vel cum ex militia quippiam dignius sibi arrogant, solẽt seditiones excitare tempore pacis, obsident vias, spoliant viatores, cessantibus bellicis stipendiis. Quare sapientes principes præcauẽt ne otiosa multitudo, maxime militum pace adepta impunita sit: aut ne retineatur in otio: & consueuerunt eos honesta aliqua occasione ex ditione seu republica pellere. Solent enim mali quidam non secus quam in corpore humano morbosi humores, aut herbæ noxiæ in satis, etiam in republica succrescere, qui nisi euacuentur aut euellantur, putrescunt & suffocant alios, & febres, id est, tumultus interdum exitiales generant in republica. Proinde rectius fit, si in hostes bellũ moueatur, vel amicis vel aliis confœderatis auxilia militaria dentur vel coloniæ deducãtur, ad exonerandam rempublicam talib. hominibus. Quandiu Roma fuit bellis in exteros occupata, tandiu tranquillus eius fuit status, pulsis & amandatis huiusmodi, in bellum otiosis hominibus, ad quod audaciores & perniciosiores confugere solent & cõfluere, maxime qui metu pœnarũ sine innouatione se defendere in patria nequeunt, & qui prædandi libertatem ibi se assequi posse arbitrantur. Et Gallia quamdiu cum vicinis & exteris Italis, Hispanis, Germanis, bellum habuit, purgata ab exuberante & bulliente militum sanguine febrib. seu tumultibus, qui exagitarunt & concusserunt postea eius statum, caruit, vt & maxima pars Germaniæ, non alia ratione tranquilla manet a seditionibus quam quod militares inquieti & otiosi per copias auxiliares fere quotannis exhauriuntur & exeunt. Contra vbi pax cum Gallis ab externis hostibus impetrata, sanguis militarium hominum exuperans crassus & infectus non naturali calore, ebullire & ardere cœpit, & tumultib. seditionibus, rebellionibus, factionibusq;, oẽs eius parteis concussit, atque ita Galli a bellis immunes ciuilia arma in se tanquam phrenetici conuerterunt. Præcauens hoc malum p̃stantissimus dux & moderator reipublicæ Pericles & Athenis 60. triremes emittebat, in q. bus magnus numerus ciuium nauigabat 8. menses æra merens meditansq; simul & discẽs naualem disciplinam. Ad hæc mille colonos Chersonesum misit, Naxum, quingẽtos: Andrum eius dimidium: in Thraciam mille adscripsit Bisaltis: in Italiam alios cum instauraretur Sibaris, quos appellauere Thurios, eaq; agebat, quo otiosa & ex otio importuna turba vrbem leuaret, & populi subueniret difficultatibus, timoremque & præsidium, ne res nouas molirentur, adiungeret sociis. f

e ca. 17. ver. 49.

f 1. Plutar in Pericle.

3. Romani si quando Tribuni nouis factionib. rempub. turbarẽt, bello aliquo, seu de industria, seu casu aliquo excitato parabant versare ciues & destruere, ne domi resides intenderent Tribunorum concionibus & seditionibus. Quo remedio fere semper vtebantur, medicorum more, ad motus turbulentos extra vrbem propellendos. g Cretẽses in crebris secessionibus & bellis ciuilibus, si quando ingruerent hostes externi, iuncta inter se pace arma sociabãt. h Quod induxit Chiorum cõcionatorem seu oratorem Onomademum, ne permitteret, cum in seditione fuisset superior, vt omnes diuersæ partis vrbe pellerentur: ne, inquit, si semel ab inimicis fuerimus expediti, certamen nobis oriatur cum amicis. Hocque stratagemate vsus Theognis Atheniensium dux, videns milites de ducibus & ordinibus

g Plut. in Camillo.

h Plut. de pietate erga fratres.

bus

bus disceptare, vt quosdam equites ac duces misit, præcipiens, vt quasi hostes in quodã alio loco se ostenderent, in quo maxime conspici ab exercitu possent. Quibus apparentibus Theognis cum tumultu ac perturbatione milites ipsos, quasi hostes iam in conspectum venissent, iusta loca capere iussit. Illi metu hostium adducti pristinos ordines constituerunt. *a* Eodem stratagemate Eudocimus vsus, videns milites inter se tumultum mouere. Cum enim sedare discordiam non posset, iamque etiam se armis mutuo peterent currentibus nunciis mandauit vt proclamarẽt, hostes aduentare ac vallum discerpere velle: & ita metu hostium abstracti, seditionẽ reliquerunt *b* Pari modo L. Sylla, cum legiones Romanæ perniciosa seditione furerent, propere annuntiare iussit, hostem adesse, & ad arma vocantium clamorem tolli & sic discussit seditionem, vniuersis aduersus hostes consentientibus. *c*

a Polyænus li. 5. Strateg.

b Idem Polyænus li. 5.

c Frontinus lib. 1. c. 9.

4. Possunt & aduersus otiosos inquisitiones fieri, vel per politicos Magistratus, vel per Cẽsores & virorum rectores, & ita mendici validi, vagi, nebulones, ad opus sunt cogendi vel publicum vel priuatum, & si operari nolint, ex vrbib. & societatibus sunt pellendi: & si reuertãtur, fustigandi, & contumaces adhuc ad triremes vel aliud opus remittẽdi & colligãdi.

De oratoribus, tamquam de causa alia seditionum & tumultuum.

CAP. VIII.

AD rebelliones, seditiones & tumultus plerumq; concitarunt plebem & populum oratores seu rhetores, & qui se Philosophos dixerunt. Mouent n. animos publice & priuatim, sæpius rationibus fictis, fuco orationis, dolose rectis compositisque, ad finem quem statuunt, inductionib. & arte veritatem obscurantes, scrupulos inicientes, magna extenuantes, difficilia & impossibilia possibilib. lingua æquantes, parua & impia ad virtutem traducentes, affectus mouentes, & animos à sua ratione, veluti fascinis mouentes, vt eo, quo velint, impellant ad bellum vel pacem, ad nutum vel suæ vel alienæ ambitionis. Et certe nihil deterius posset esse in republica seditiosis & impostoribus, rhetoribus & cõcionatoribus, qui linguam venalem habent vel ambitiosam, nihili plerumq. homines, quorumque nihil interest tranquillam esse rempub. faces quæ ignem subiiciunt, cotibus similes, quæ ferrum acuunt, ipsæ autem scindere nequeunt, timidissimi, inanes, nihil aliud quam verba, verum illa seditiosa, effundentes dum enim ad manus ventum est, in angulos vel longinquas regiones periculis se subtrahunt: Sic perniciosissimi, non secus ad venti validi qui impetu tempestates in mari commouent, & paruam ignis & iræ populi scintillam, in voracissimum conuertunt incendium, aut sub cineribus igne sopitos cum vniuersorum damno excitant. Sicut sunt tubæ, & tympana in bellis, quæ quidem non pugnant, sed acrius animos quam ipsa pugnæ causa, commouent. Vt & nolæ, campanæ, quæ quodam interiori motu cerebrum turbant, & furore implent subitis & repetitis ictibus, & aliquãdo magnis seditionibus concitandis & populis armandis, occasionem dederunt. Norunt Germani & Galli quantum iacturæ passi sint ex concionibus seditiosis, quot fuerint hinc clades & strages populi sequutæ, quot vrbes rebellarint aut proditionẽ inierint, quot vastatæ principes inuasi, rerum publicarũ sacrosancti status violati, mutati, aboliti fuerint. Tyrtæus Elegiacus, & Melicus Spartanos ad Martem aduersus Messenicos animarunt. *d* Demosthenes Athenienses aduersus Philippum regem & alios qui nõ tam strenuus manu, quã lingua atrox, ideo è bello Cheroneo quo Philippus Athenienses vicit, abiecto clypeo fugit, vnde & dictus ῥίψασπις. *e*

d Pausanias in Messenicis, seu li. 4.

e Plutar. in vita Demosth.

2. Remedium aduersus huiusmodi loquendi licentiam est, illis imponere silentium: aut si silere nollent, exilium, quemadmodum & non diu est anno Domini 1547. In Aquitania post vindicatam rebellium Marenensium rebellionem ob salis tributum, omnes locorum depositæ sunt nolæ & campanæ, quibus ad concitandas societates & ad seditionem vsi erant: Possunt & puniri huiusmodi zizaniorum seminatores aliquando exemplari pœna, vt eius metu alii linguam moderentur. Nihil vero vltra hac de re adiiciam, cum iam dixerimus *f* de philosophis turbantibus rempublicam: & de aliis *g* Admonebo tantum huiusmodi populi oratores vel turbatores, valde sibi periculosum munus aggredi, eo q. qui opera eorum vtuntur, si non potuerint ad tyrannidem peruenire: vel si se postea retraxerint, soleant ipsos interimere. Sicuti accidit quo tempore Spartani Leutrica calamitate affecti fuerunt a Thebanis in ciuitate Argiuorũ, in illa seditione populari, q̃ à genere & modo cędis dicta Scytalismus: in qua putans populus nobilitatem cõtra se cõiurasse. iuuatus à fictis criminationibus oratorum interfecit ex nobilibus & potentioribus, & ditissimis duo millia ducentos & amplius. Et cũ Oratores timentes ne sibi inopinatũ aliquod malũ accideret, accusandi studiũ deseruissẽt,

f supra li. 19. ca. 5. num. 10.

g ca. 7. & 14. n. 14. & seq.

à ple-

à plebe existimante se derelinqui ab eis, capitis supplicio affecti sunt, & inde ad pristinam beneuolentiam reuersi. *a*

a Diodo. Siculus li. 15.

De remediis quibusdam generalibus contra seditiones & perturbationes respub.

CAP. IX.

NOn putaui vltra immorãdum in causis quibusdam aliis recensendis seditionũ, cum id nimium curiosum existimem & ad pdictas causas referri posse arbitrer. Veruntamen non omittendum censui admonere quædam quæ generaliter omnibus quibuscunq; motibus & tumultibus mederi, & conseruare statum reipub. immotum possunt. Tria porro remedia in vniuersum & in genere, seditionib. conuenire possunt. Vnum & primum consistit, in præcautione & prouidentia ne accidat secundum in emendatione opportuna priusquam motus incipientes vires acceperint, & peruenerint ad effectum pernitiosioris perturbationis Tertium in pœnis & supplicio exemplari seditiosorum quo alii deterreantur, à similibus.

2. In precautione, virtus, sapientia moderatoris reipub. laudabilior est: quia ei melius & vtilius est intacta iura seruare, quam post vulneratam causam, remedium quærere *b* Et melius est occurrere, quam post exitum vindicare. *c* Proinde sagacem esse, & in præcautionib. vigilantem principem, aut alterius generis reipub. moderatorem, siue is vnus, siue plures fuerunt, expedit. Neq; ita securi, & in vtrãque vt dicitur aurem, dormire debent, vt arbitrentur inter paccatos valde etiam populos, tumultus & furias excitari non posse exemplo optimorũ nautarum, qui dum mare est pacatius, eo magis de futura eaque subita præcauenda cogitant tempestate. Nam licet quidẽ inuenire regionem, vbi venena non sunt, vt de Creta affirmant & aliis quibusdam.

b Iustinia in l. fin. in quibus caus in integ. restitutio non est necessaria. li. 2 C. ti. 41.
c Theodos & Archad CC. in l. vni. quãdo liceat vnicuiq; sine iudi se vindica li 3. Cod. ti. 72.

3. At non licet inuenire rempublicam, quæ non alat inuidiam contentionemque quamquam interdum illæ contentiones sint reipublicę non semper noxiæ sed salubres, vt interdum exitiales: non secus, quam in corporibus stupidis, aliquando febres vtiles sunt: quæ in aliis si continuæ sunt & si in phrenesim transeant, fiunt exitiales. Scorpius lethale venenũ habet, aconitum lethalius: tamen hoc in potu datum aduersus scorpionum ictus, remedium habet. Ita dum venenũ cum veneno colluctatur, seruatur homo. Itidem duorum ciuium pestilentium discordia, nonnunquam reipub. saluti profuit. Sic conseruata aliquandiu respublica Romana dissidentibus Tribunis cum Patritiis: & Lacedæmoniorum, dissidentibus Ephoris cum regibus. Et in hoc casu forsan verum esset, quod Aulici in ore habent ex Cornelio Tacito in vita Agricolæ: nihil principi aduersus subditos vtilius, quam si in cõmune non consulant: nempe si leuiter citra arma tamen & coniurationes & odia cruenta, inter se finitima oppida aut prouinciæ dissideant, ne coniunctæ coniurare possint. Sicuti Cato contentiunculas aliquas, aut dissensum inter seruos callide serebat, suspectam habens metuensque nimiam concordiam eorum. *d* In qua re vtitur pulcra similitudine Seneca. *e* Quod societas nostra lapidum fornicationi simillima sit, quæ casura, nisi inuicem obstarent, hoc ipso continetur. At quando dissidium in factiones transit, diuiso populo in partes tunc discordia perniciosissima est, quæ vix reconciliari absque vtriusque partis pernicie potest: aut sine subuersione vel aliqua insigni mutatione reipublicæ vt accidit in Schismate summorum Pontificum & regnorum: & in factionibus Thebeorum Boetiorum quarum altera Ismeniæ & Androclidæ libertatis studiosa: altera Archiæ Philippi & Leontilæ, qui oligarchiæ studebant. *f* Sicut etiam paulo ante de aliis factionibus annotauimus.

d Plutar. in vita Caton.
e Epist 97.
f De quibus Plutar in Pelopida.

4. Remedium præcautionis esse potest, vt recte, & inuiolabiles sint leges, quæ ad religionem pertinent: easque rectores obseruent, & diligenter à subditis obseruari procurent. Religio enim syncera, Deiq; cultus, primum debet esse principatuum, rerumq; publicarũ omnium, & totius humanæ societatis fundamentum. super quo facile dehinc ædificari, & tuto potest. *Principium Sapientiæ timor Domini g.* Ibi hominum voluntates minus malæ audent, detrahentibus cogitationibus pœnarum æternarũ à maleficio, vt & spe remunerationis, felicitatis humanæ abstinere à maleficiis inducuntur: vbi non est timor Domini, ibi nec timor mandatorum eius multo minus mandatorum principum nempe legũ humanarũ: *h* ibi nõ est intelligẽs, aut requirẽs Deũ, oẽs declinauerunt, simul inutiles facti sunt, nõ est qui faciat bonũ. Sepulcrum patẽs, est guttur eorum, linguis suis dolose agebãt, venenum aspidum sub linguis eorum, quorũ os maledictione, & amaritudine plenum est: veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem, cõtritio, & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognouerunt & non est timor Dei ante oculos eorum. Scimus autem, q; quæcunq; lex loquitur, iis qui in lege sunt, loquitur: vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo. Mallem ego inter

g Prouerb. ca. 1. v. 7. & c. 9 v. 10. Ecclesiastici c. 1. v. 16.
h ad Roma. c. 3.

feras

feras versari, quam inter homines, quib. timor Dei non inest. Nam feræ natura quadam sibi indita fugiunt, & metuunt quodammodo hominem & cuiuscunq; sint feritatis, tamen benefactores agnoscunt, nec eos facile lædunt. At inter homines, in quibus nullus Dei timor est non potest firma esse humana societas, cum nihil non audeant, cum Deum non reuereantur, qui est causa omnis principatus.

5. Secundo præcautionis loco erit, tollere omnes occasiones discordiarum, ipsasq; rixas, discordias, otiositatem, contemtum, iniurias, calumnias, caritatem annonæ, vsuras, & similia, de quibus antea separatim dixi.

6. Tertio optimum erit arma priuatis adimere, quæ sunt instrumenta rebellionum, & addunt animos rebellib. non minus quam tyrannis, & non valde difficile est, si arma concedantur, armatos tempore pacis inermes opprimere: & non prospicientes, vel incautos inuadere. Suntque qui arma possident ad dissidia proniores, quibus etiam, si careant potest facilius imperari. Oportebit ergo edicto armo um delationem omnibus priuatis prohibere, vt fecerunt alias principes. *a* Corcyræis, quoniam crebris seditionibus agitabantur, mos erat, gestare flagra ingentia, ausis eburneis exornata. *b* Prohibuit & Pius IV. in constituti ne sua ordine 65 in Bullario Cherubini, inci i nte, *cum vices*, ferre, tenere, vendere, Archebu ios, seu Bombardulas, breuiores mensura du rum palmorum, sub pœna criminis pœnæ læsæ Maiestatis, & rebellionis incurrendæ ipso iure, quam constitutionem postea Pius V. in constitutione sua. 151. incipiente, *cum vi es*, in eodem Bullario Cherubini, extendit ad deferentes cultellos, pugiones & aliud genus armorum breuioris mensuræ trium palmorum: ad vitandas cædes, & rixas, quæ ex delatione horum sequuntur. Tempore Saulis, non inueniebatur faber ferrarius in terra Israel: cauerunt enim Philistini, ne forte facerent Hebræi gladium, aut lanceam, cumque venisset dies prælij non est inuentus ensis, aut lancea in manu totius populi, qui erat cum Saule, & Ionatha. *c* Inuenitur quoddam edictũ Regis Galliæ anni 1288. quo vetatur, ne quis Lutetiæ, seu Parisijs, cultrum gerat acutum, seu cum mucrone, scutũ, seu clypeum, ensem, aut arma, sub pœna carceris, neue quis, conuiuium nocti faceret nuptiarum, aut alterius rei causa, sine licentia, aut permissione regis, aut præfecti Parisiorum. Lege Macabæi regis Scotorum, qui armis corpus tegeret, præterquam si ad bellum proficisceretur, amissis illis armis, pro modo facultatum mulctabatur *d*. Fuit hæc lex sæpe repetita in Gallia, & interdictum sub grauissimis pœnis extra causam militiæ, armatos incedere. Charundas Thuriorum legislator ad vim, & cruorem vsq; seditiosas conciones ciuium, pacauit, lege cauendo, vt si quis eas cum ferro intrasset, continuo interficeretur *e*. Exstat & Friderici constitutio de pace tenenda, & eius violatorib. *lib. 2. feudor. tit. 27. vbi in §. si quis rustic*us, *vers. ad palatium dictum*, ad palatium comitis, id est, iudicis nullus miles ferat arma, nisi rogatus à comite, idq; ne dissidendi daretur occasio, violandæq; pac s.

a In Capitulatib. Caroli Magni lib. 3 c. 4 & 5. & c 22. vt nullus ad malli vel placitum arma portet, l. vnic. vt vsus armo. incons. ul. princ. interdictus sit. Nouel. 85. de armis prohibuerunt reges Galliæ. Carol. 1. anno 1417 arti. 2. Francis 1. anno 1532.

b vt ait interpres Aristophanis in auib.

c 1 Reg. c. 13.

d Hector Boetius, lib. 12. hist.

e vt referunt Cic. 2. de leg. Diog. Laert. in Pythago. Arist. 3. polit.

7. Quarto curabunt principes, & qui rempublicam administrant, vt quos præstantiores, & præcipuos, atq; proniores ad factiones, tumultus, & seditiones viderint excitandas, beneficijs, fauore, & largitione in suas partes adducere, subtiliterq; inquiri de causis, ob quas possent seditiones mouere: num, quia pauperes, diuitias quærant: aut quia nobiles, ambitione moueantur: aut num odio in aliquos, & quam ob rem concitentur. Et pauperes quidem pecunijs venari oportet: ambitiosi dignitate, & fauore trahendi: odio irritati, satisfactione aliqua placandi, antequam in factiones, & coniurationes prorumpant: aut si eas iam parauerint, poterunt ex his ad dissolutionem earũ impelli. Etenim satius puto plerũq; his remedijs quam vindicta vtendũ, ne exasperati animi, in desperationem, & audaciam maiorem perueniant, canes latrantes, obiecto osse silent. Et Philippus rex Macedo, cum audiret Pythiam bonum quendam pugnatorem à se alienatum, quod tres filias habens vix eas aleret, nec à rege adiuuaretur, monentib. aliquibus, vt ab eo caueret, familiariter ad se aduocatum Pythiam, cognitaq; difficultate rerum domesticarũ, pecunia instruxit, ac meliorem, fidelioremq; habuit, quam haberet antequam offenderet *f*. Iulius Cæsar militum erga se amorem, & fidelitatem incomparabiliter comparauit, auxit, & retinuit: primum immensa largitione, & honoribus: ostendens non ad priuatum luxum se opes parare, ex hostibus, sed communia virtutis præmia, ap d se seruanda deponi: hactenus autem se ditescere, quatenus in bene meritos profunderet, milites: deinde quod nullum non periculum vltro subiret, neque laboribus satisceret in vllis. Nolæ M. Marcellus Prætor, cum magis principum quam plebis ope retinere, & ciuitatem pro magno habuit negotio, L. Bantium principem iuuentutis sibi conciliare, iam à Romanis abalienatum, quod putaret sibi nõ fuisse gratiam habitam, quod Can-

f Frontin. lib. 4. cap. 7.

nensi strage ex cæsorum cumulis Romanum seminecem extractum diligenter curasset: cumq; eum videret ad res nouas spectantem, ad se vocatum benigne alloquutus, laudauit, quod pro Romanis strenue gessisset. equo donauit insigni, & quingentis bigatis numis: in futurum maiora pollicitus, lictoribus imperans, vt quoties Bantius vellet, ad se darent aditum. Quia prætoris munificentia ferox iuuenis animus, adeo est mutatus, vt sociorum nemo fideliorem operam Romanis, eo bello deinceps exhibuerit *a*.

a Frontin. lib. 2 cap. 6.

8. Cum etiam princeps Carthaginensium Hanno, ob opes suas, quib. rempub. superabat vires, dominationem concupiuisset, & intendisset regnum inuadere occiso Senatu: sceleriq; implendo solemnem nuptiarum filiæ suæ diem elegisset, vt religione votorum, nefanda committeret, & infanda cōmenta facilius tegerentur, cumq; parasset in publicis porticib. plebi epulas, & Senatui in domo sua, oculis veneno infectis, vt Senatum sine arbitris secreto interficeret, orbamq; rempubl. eam facilius inuaderet, Magistratus per ministros re prodita, arte potius scelus declinarunt, quam vindicarunt, contenti cohibuisse edicto, & modum sumtibus nuptiarum statuisse, idque obseruari non ab vno, sed ab omnibus iusserunt. Quo consilio præuentus Hanno, coniurationem illam non potuit implere, vnde postea conuersus ad seruos concitandos, & proditum se videns, timens iudicium, cum 20000. armatis suorum castellum munitum occupauit vbi captus, tandem virgis cæsus, effossis oculis, cruribus, manibusq; fractis, in conspectu populi necatus est. & corpus eius verberibus lacerum, crucifixum est *b*.

b Iustin. ex Trogo lib. 21.

9 Quinto ad præcautionem pertinet, & est vtile principibus, ne pro quibuscunque exiguis, & parui momenti rebus, innouationes faciant neque enim ordo, aut modus omnium rerum turbandus est, inquit Plutarchus *c*, sed aut pro necessarijs, & quæ dilationem, sine pernicie pati non possunt: aut pro rebus illustrissimis. In his enim etiam aliter obseruatis mutationis reipublicæ causam ponit Herodian. *d* Et dum ex mutatione principum, multos, varijsq; casus tulisse Romanos refert: quippe, inquit, ætate prouecti principes, vtpote rerum, negotiorumque periti, diligentius sese, suosque regebant: contra adolescentes molliter, atque indulgenter habiti, noua permulta designabant: quo factum est, vt dispari ætate, & licentia disparia quoque studia, & mores sequerentur. Natura inquieti, & ambitiosi animi, nouationib. prætextu noui melioris studet: vt turbatis rebus præsentib. prædæ, & ambitioni suæ satisfaciat. Quos vbi detexerit princeps, ab officio submotos, nulla data suspicionis significatione, in aliud officium aliumque locum vbi nocere nequeant, transferre debet: & in suspectos semper animum aduertere: quemadmodum Alexander Magnus Ptolomæi dexteritatem suspectam habens eum obseruabat, vt Antipatri [illegible] temulentiam, & Pyrrhonis nouarum rerum studium timebat *e* Melius tamen Domitia illo noluit timore angi, sed Saluidienum Orphitum, Acilium Glabrionem, exsilio quasi nouarum rerum molitores affecit *f* Et Q. Seruilius Hala, Sp Melium nouis rebus studentem, manu sua occidit *g*: cum enim tempore famis melius frumentum, populo largiretur, Hala magister equitum atq; Patres, rati sunt id ab eo fieri, vt ob pecuniam regimen sibi pararet *h*.

c Plutarch. in Politico.

d lib. 1.

e [illegible] de varia [illegible]

f Sueton. Domit. cap. 10.

g Cic. 1. Catilin.

h Liuius 4

10. Prosequendo remedio adhibendo seditionib. exortis, quædam dum incipiunt, quædam dum vires acceperunt, adhibenda erunt. Statim ergo vbi apparuerint & extulerint caput, comprimenda si fieri possit, sunt initia. Nam sæpe modicis remedijs primi motus cōsedere *i* & omne malum nascens, facile opprimitur: inueteratum fit plerumque robustius *k*, & mora damnosa est, vt ait Ouid. *l*

i Corn. Tacit. 14 annal.

k [illegible]

l [illegible]

—— nec [illegible] remittit

Dum potuisset aliquid cunctis, al [illegible] ad arma

Et iterum *m*

Quæ præbet latas arbor spatiantibus vmbras,

Quo posita est primum tempore, virga fuit.

Tunc poterat manibus summa tellure reuelli:

Nunc stat in immensum viribus aucta suis.

m Ouid. 1. de remed. am.

Dixerunt sacri interpretes, erroris Arrij scintillam, potuisse ab initio tolli, quæ dum postea paulatim inuasit orbem, sine remedio per secul. quædam turbauit Ecclesiam Dei. Atq; Pindarus ait *n*.

n In Pythio hymno. 5.

Ῥᾴδιον μὲν γὰρ πόλιν σεῖσαι, καὶ ἀφαυροτέροις, ἀλλ' ἐπὶ χώρας αὖτις ἕσσαι δυσπαλὲς, id est, *Facile est enim Vrbem concutere. Etiam imbecillioribus: sed in sedem suam. Rursum collocare difficile.* Siquidem paulatim ante robur perficitur seditio cum illa nihil aliud sit iuxta Platonem *o*, quam naturalis cognationis corruptela, ex discordia proueniens. Qui timent incendia, prouident, vt etiam minimæ ignis scintillæ extinguantur: Qui formidant tempestatum procellas in mari aut terra, ad prima signa vel leuia vestigia, sibi & suis prospiciunt, & vt norūt cœlo quamuis sereno, nubeculam quantumuis exiguam ventum procellosum prædicere, sibi cauent. Sic princeps & rerum publicarum rectores ex minimo dissidio, posse magnum.

o Plato li. 5 in [illegible] de [illegible]

[illegible] in republica tumultũ nisi caueatur, [illegible] oriri præuidentes, celeriter vt illud [illegible] tinguatur, debent diligenter intendere. Sicut ex festuca incensa, vel lucerna neglecta domi, nonnunquam conflagrat vrbs tota: & lignum ligno additum, fomentum igni tribuit, cumq; ardentiorem reddit: sic ex domesticis odijs, & priuatis neglectis a magistratu, publica pernicies exoritur: & socijs factionum alij socij accedentes acerbiorem & implacabilem reddere possunt. Visibilia equidem & sensibilia sunt hæc exordia mala, quæ possunt à prudentib. & vigilantibus rectoribus facile iudicari, in morbos acerbos & perniciem publicam, si non curentur, respicere. Corpus enim reipublicæ exemplo corporis physici, non est in suis morbis sine symptomatibus, crisibus & diebus decretorijs, dum ad interitum properat vel ad salutem, quæ possunt principi tanquam bono medico, cognita esse, vt illis succurrat in tempore. Sunt signa tempestatis futuræ de proximo, cum bruta solitum naturæ morem relinquunt, cum mergi fugiunt maria aut stagna, cum absconduntur formicæ aut oua progerunt, lumbrici ex terra diffugiunt: ita cum audent facinorosi, tacent integri, sapit vulgus, desipiunt principes, sacerdotes pro terrenis digladiantur, perniciem humanæ vitæ præsagiunt & significant.

11 Vsi sunt quidam principes pro hoc remedio, auxilio exploratorum seu delatorum, qui incogniti se cœtibus hominum clam miscerent, & collecta dicta, facta, aut intellecta, principibus dehinc referebant, maxime quo tempore suspectos haberent subditos rebellionis, fuit techna sapientissimi ducis Chusai amici Dauidis, qui venit ad Absalonem rebellantem, tanquam futurus ex eius factione, & suo consilio dissoluit consilium Achitophel, & dedit occasionem Dauidi fugiēdi & euitandi manus coniuratorum *a*. Sed iuuabit vnum ex coniuratis, si fieri possit, prehendere, & quæstionibus diligenter de socijs inquirere, & eum seuere punire. Sic enim alij sibi timentes statim quiescunt, & vires amittunt: existimantes se iam detegendos, hoc tutius remedium. Nam vti delatoribus & exploratoribus *b* & [illegible] qui officia dicunt [illegible], periculosum est propter falsas delationes & calumnias, & quia plures existimant hoc pertinere ad principatum Tyranni. Et Cæsares etiam Valentinian. Gratianus & Theodosius recte statuerunt, in publicis criminibus non oportere iudicis [illegible] suffragijs, aut relationibus a publicis personis destinandis credere, sed rei veritatem inquirere.

a 2 Reg. cap. 16. & 17.

b l. ea quidem 7. de accusa. l. 3 C. tit. 2 l. vnic. de [illegible] [illegible] lib. 3 C. tit. 5. c l. si g. li 14. de accus. C. de [illegible] de malo delatorum in [illegible] lib. 3 a C. 4.

12. Prodest etiam sedandis furentib. seditionibus, viri cuiusdam insignis & constantis auctoritas & reuerentia. Sic M. Pompil. consul Romanus, cum sacrificium publicum cū Læna faceret, erat n. flamen Carmentalis, plebis coram patre concitatione nunciata, vt erat læna amictus ita venit in concionem, sed tionemq; cum auctoritate tum oratione sedauit. *d* Paucis idipsum explicat Virgilius versibus *e*

Ac veluti magno in populo cum sæpe coorta
Seditio est, sæuitque animis ignobile vulgus,
Iamque faces & saxa volant: furor arma ministrat:
Tum pietate grauem ac meritis, si forte virum quem
Conspexere silent, arrectisq; auribus adstant:
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

d Cic. in Bruto. e lib. 1. Æneid.

13. Ad hoc remedium pertinet prudentia regentis, cum moderata patientia. Sicut enim musicus chordas dissonantes non statim abijcit aut incidit, sed sensim intendens aut remittens, ad concentum adducit: ita princeps leniter debet emendare peccantes, non protinus tollere: quemadmodum Saul, dissimulauit se audire ad tempus verba eorum, qui eum despiciebant *f*.

f 1. Reg. c. 10. in fine.

14. Adhibenda & auctoritas inflexibilis, quæ cum ratione constanter & intrepide iubeat: exemplo Iulij Cæsaris, qui inter milites seditiones ciuiles sic cōpescebat, vt celeriter ad officium redirent: nec tam indulgentia ducis, quam auctoritate: non enim vnquam cessit tumultuantibus, atque etiam semper obuiam ijt: & nonam quidem legionem apud Placentiam, quamuis Pompeius adhuc in armis esset, totam cum ignominia missam fecit: ægreque post multas, & supplices preces, nec nisi exacta de sontibus pœna, restituit. *g* Sic quæ scribit de Iulio Cæsare Lucanus *h*. — *Stetit aggere fulti. Cespitis, intrepidus vultu, meruitque timeri, Nil metuens*. Vt etiam Augustus, vultu, & aspectu Actiacas legiones exterruit *i*. Ferocior plebs ad rebellandum, quam ad bellandum: eique insitum potius tentare, quam tueri libertatem: & facile modica auctoritate cedit: maximeque incipiens, & nondum adulta seditio, melioribus consilijs flectitur *k*: monitoribusque facundis, & concitatur, & pacatur ab his, qui norunt artem mulcendi vulgus cum auctoritate, quæ certe aliquid diuini numinis secum adfert, quo exterrentur inuisibili potestate, & metu seditiosi: non enim est potestas nisi à Deo.

g Suet. in vita Iulij Cæs. c. 69. h Luca. lib. 5. i Corn. Tacit. lib. 1 annal. k eod. Tacit.

15. Tertium diximus remediū seditionum, dum illæ iam conspicuæ sunt, in pœna consistere: quæ & exacerbanda, & temperanda est

secundum qualitatem, & speciem seditionis: aliquando in multos, aliquando in paucos animaduersione vtendum est, vbi periculum magnum imminet. Præcipue autem puniendi auctores factionum, & seditionum. Seueritas exercenda est in peccata paucorum *a*: vbi autē imminet populorum strages, detrahendū est aliquid seueritati: vt maiorib. malis sanandis, caritas syncera subueniat. *b* Ita cum Lacedæmonij ciuile bellum capesserent, Philopœmen Megapolitanus Achæorum dux, trecentos seditionis auctores Peloponneso eiecit: publicorum seruorum tria millia vendidit, vrbis muros demolitus est: puerib. omnes ea exercitatione, in quib. ex Lycurgi lege versabantur, interdixit *c*. Cæde in theatro admissa per discordiam, & seditionem, Tyberius relegauit capita factionum, & histriones, propter quos dissidebatur, nec vllis precibus ab eo euinci potuit, vt vnquam reuocaret. *d* Tiberius etiam Gracchus, cum turbulentissimam legem Agrariam contra decretum Senatus tulisset, vt nulli plus quam quinquaginta iugera possidere liceret, nouasque alias non minus perniciosas ferre contenderet: duce Scipione Nasica, concursu populi facto, interfectus est: vt & alius C. Gracchus Tribunus plebis rempublicam seditione vexans, duce Opimio consule, serui manu cæsus, occubuit. *e* Sic in seditione Hierosolymis, orta ob detractam templo aquilam auream, quam in honorem Romanorum Herodes posuerat, rex aliquos comprehensos, carnificibus laniandos concessit: & duos sophistas, Iudam filium Sephoræi, & Matthiam filium Margali, qui illud persuaserant occasione legis patriæ, cum quibusdam alijs, viuos incendi iussit. *f* Iustissimum enim est, vt nefariæ seditionis auctores sanguine pœnam luant, *g* & vnde orta culpa est, ibi pœna consistat: *h* & si imperium detrectetur, bello certādum erit.

16. Verum si iam rebelliones diu, multumque grassatæ sint, & ad maiorem interitum spectare adhuc videbuntur, ad lenitatem pro summo remedio declinandum erit principi, quibusdam insignioribus tantum punitis: & reuocandus erit mos, quo eiectis tyrannis Athenienses fac lius conuenerunt lata leges *i*, μὴ μνησικακεῖν, quam Plutarchus *k* vocat, τὸ τῆς ἀμνηστίας ψήφισμα *oblivionis plebiscitum*, nempe quo Athenienses vsi erant, & omnem memoriam discordiarum sempiterna obliuione abolendam censuerunt. *l* Hoc etiam remedio vsi Fridericus, & Henricus VI. Imperatores, in reconciliandis Longobardorum, seu Insubrum ciuitatibus: *m* vt liquet ex eorum constitutione, in qua Fridericus, *nos*, inquit, *solita benignitatis nostræ gratia, ac fidem & deuotionem Lombardorum, qui aliquando nos & imperium nostrum offenderunt, viscera nobis innatæ pietatis aperientes, eos, & societatem, ac fautores eorum in plenitudinem nostræ gratiæ recipimus: offensas omnes, & culpas, quibus nos ad indignationem prouocauerant, clementer eis remittentes: eosq. propter fidelia deuotæ synceritatis seruitia quæ nos ab eis credimus certissime recepturos, in numero nostrorum dilectorum fidelium computandos, censemus. Pacem itaque nostram, quam eis clementer indultam concessimus, præsenti paginā iussimus subscribi, &c.* Eodem remedio obliuionis, vsi Romani post mortem Iulij Cæsaris, pro sectatoribus Bruti, & Cassij reconciliandis *n*. item sub Aureliano Cæsare *o* & Galliæ reges, in edictis, de pacificatione controuersiarum ortarum ratione religionis.

17. Seditionibus tamen grauior imposita pœna militarib. quo magis armorum licentia in seditione erat metuenda, ne ad ducis, & reipublicæ calamitatem, vel ad defectionē progrederetur. Atq; ideo Romani, vbi multitudo militum obnoxia esset, auctores turbarum ad palum deligabant, & securi percutiebant: reliquæque multitudinis, decimum quemque sorte ductum, ad supplicium ducebant *p*. Possunt tamen leniter sedari tumultus militares, qui leniter concitari solent. Omnis namque multitudo mobili impetu fertur: ita seditionis non remedia, quam principia leuiora sunt, inquit Q. Curtius *q*, meminit Paulus Iouius, Alphonsum Vastium ad Timetam expeditionem profecturum, quosdam, qui pertæsi nauseam maris, & longinquæ nauigationis incōmoda reformidantes, concepta de victoria spes maligne extenuare, stipendij tenuitatem detestari, consternareq; multitudinem, vt signa desererent, seditiosis sermonibus cœperant, inuolutos saccis, profundo mari, inspectante classe mersisse *r*. Laude etiam dignos iudicat Ælianus, qui nascentibus malis semper occurrunt, & ea priusquam aliqua virium sit accessio facta, delent, & extinguunt: vt recte consuluit Agesilaus, cum etiam indicta causa, ad mortis supplicium rapi iussit, qui noctu sub impressionem Thebanorum concionem fecissent *s*.

a c. comessationes 44. dist.
b c. 25. vt constitueretur, 50. dist. c. 5. ordinationem 9. q. 1.
c Pausanias in Arcadic.
d Suet. in Tiberio, c. 37.
e Plutarch. in Gracch. Liu. Florus & alij.
f Ioseph. li. 1 de bello Iudaico.
g Liu lib. 28.
h Idem Liu. lib. 38.
i Iustin. in 5. Plut. in Politicis.
k Plutarch in Politicis.
l Cic. 1. oratione in Antonium.
m habetur in tit. de pace Constantia in extrauagantib. post feud. libros.
n Appian li. 2. bellorum ciuil. Velle. Paterculus lib. 2. hist. Rom.
o [illegible] in [illegible] in Adria.
p Alex. ab Alexand. li. 2. c. [illegible]
q Q. Curt. li. 4.
r Paul. Iouius lib. 34.
s Ælian. li. 14.

DE REPVBLICA, SIVE DE CONSILIO Liber XXIV.

De consilij necessitate. CAP. I.

MODVS generalis & communis omnib. rebus publicis cōseruandi statū illarum est vti

est vti consilio. *Postquam*, inquit Sallustius *a*, *mihi ætas ingeniumq; adoleuit: haud ferme armis atq; equis corpus exercui, sed animum in literis: quod natura firmius erat, in laboribus habui: atq; ego in ea vita, multa audiundo & legundo ita comperi omnia regna, ciuitates, vsq; eo prosperum imperium habuisse, dum apud eos vera consilia valuerunt, vbicunq; gratia, timor, voluptas, ea corrupere, post paulo imminuta opes, deinde ademtum imperium, postremo seruitus imposita est.* Nulla respublica ab initio fere, si bona fuerit, instituta est, cui non fuerit datum consilium alicuius formæ, veluti pro animæ regula. Prudens consilium quærit: dum ille magis studiosus cognoscitur, qui cautior frequenti interrogatione monstratur, vt habetur in formula archiatrorum apud Cassiodorum. *b* Illud Quintilianus *c*, satis habeo dicere, nihil esse non modo in orando, sed in omni vita, prius consilio. Vulgoque dicitur, vt refert Plato, *d* dixisse Socratem, *consilium rem esse sacram, neq; diuinius aliquid esse, de quo quis consulere queat, quam de institutione sui atq; suorum in arte gubernatoria.* Et rursum *e*, *Hominis ars & scientia gubernandi respublicas, nulla alia dicitur, quam bonum consilium: bonum autem consilium hoc vocatur, quod ad meliorem ciuitatis institutionem salutemq;, ad consensionem populi & tranquillitatem pertinet.* Atque Lampridius in Alexandro Seuero dicebat, *tutiorem esse statum publicum sub malo principe, cui boni consiliarij assident, quam sub bono principe, cui adsunt mali consiliarij. Quia vnus malus potest per plures bonos emendari: at plures mali ab vno bono superari nequeunt.* Inter Imperatoris virtutes, enumerat Cicero *f*, consilium, aiens, *tales esse, laborem in negotiis, fortitudinem in periculis, industriam in agendo, celeritatem in conficiendo, consilium in prouidendo.* Melius quippe curatur, *g* quæ consilio geruntur, quam quæ sine consilio administrantur: & parum est, *h* arma esse foris, nisi sit consilium domi.

a in fragmentis, quæ ei tribuuntur.

b Cassiod. lib. 6. c. 19

c Quintilian. lib. 6. Institut. c. fin.

d Plato lib. 3. seu in Theage, vel de sapientia.

e Plato lib. 5. seu in Alcibiad. c. 1. vel de natura hominum.

f pro lege Manilia.

g Cicero 1. de Inuent.

h Cic. 1. Offic.

2. In omnibus negotiis, priusquam aggrediare, adhibenda est præparatio diligens: & maxime in rebus magnis, memoriaq; dignis, consilia primum, deinde acta, postea euentus spectantur. Consilium vnum solum non admittit, sed in vnam sententiam plurium collationem: vnde & nomen compositum videtur. Plura autem conferri possunt, vel ab vno solo expertissimo, vel alio quocunque, vel à pluribus, vnde quidam sibi consulere, & suam causam expendere dici possunt, & deliberare, quæ facturi dicturiue sunt. Existimatur etiam & Ducis, & Imperatoris boni, pars prior consulto agere. Præclarum inde elogium Mithridatis apud Velleium Paterculum, quod consiliis dux, miles armis esset. Dictys Cretensis in laudem Hectoris dixit, nunquam ei vires consilio potiores fuisse. vt Pacatus Drepanus Theodosio tribuit, quod dux fuerit consilio, miles exemplo. Dicebat & Terentius, *Omnia prius experiri consilio, quam armis, sapientem decet.* Quia, secundum Horatium, vis consilij expers mole ruit sua.

3. Docuit Seuerus facto ipso, non ad vires corporis, sed ad mentis vim pertinere consilium. Cum enim esset cum Bassiano filio in exercitu, & podagra laboraret, & iussisset sibi adferri lecticam: cumque intellexisset conquerentes milites, quod haberent ducem podagra laborantem, & vellent sibi in Imperatorem eligere Bassianum: mandauit cogi in vnum omnem exercitum, & præsentibus omnibus sermone habito, iussit occidi huiusmodi conquerentes, & addidit, vt animaduerterent, non pedes, sed capiti mentem imperare, & bonum consilium *i*. Cato in libris de re rustica, abiisse in prouerbium ait, Romanus sedendo vincit. magis enim Romana respublica iuuata est, aucta & conseruata consiliis Senatus, & magistratuum prudentia, quam armis. *Cogitationes*, inquit Salomon, *k consiliis roborantur, & gubernaculis tractanda sunt bella.* Et Euripides *l*, Γνώμαις γὰρ ἀνδρὸς εὖ μὲν οἰκοῦνται πόλεις, Εὖ δ' οἶκος: εἴς τ' αὖ πόλεμον ἰσχύει μέγα. Σοφὸν γὰρ ἓν βούλευμα τὰς πολλὰς χέρας Νικᾷ, σὺν ὄχλῳ δ' ἀμαθία πλεῖον κακόν. *Viri prudentia facit, vt bene habitentur ciuitates, Itemq; familia: & ad bella magnum eius momentum est. Consilium enim sapienter initum, multas manus Vincit: imperitia vero cum multitudine deterius malum est.*

i Spartian. in Seuero.

k Prouerb. c. 20. v. 18.

l in Antiope.

De diuisione, aut distinctione consilij.

CAP. II.

CONsultationes, consilia, & consiliarij, & ad causam boni & mali reduci possunt, inde bona & mala consilia: boni & mali consiliarij, qui bona aut mala suggerunt, & persuadent consilia. Mala interdum ob ignorantiam boni, interdum dolo & malitia. Sic Græci à consilio distinguunt εὐβουλίαν, id est, bonam consultationem, quæ est prudentia in consiliis *m*. Boni consiliarii Rempublicam conseruant: mali lædunt, & diruunt.

m Clemens Alexandr. lib. 2. Stromat.

2. Consilium bonum & salubre est, quod ad finem vtilitatis publicæ dirigitur. Et quod Græcis συμβουλία seu consiliorum dicitur contributio, sumitur vel à præterito, vel à præsenti, vel a futuro. Sicque tripartitum esse consilium, Plato dicebat *n*. Præteritum tempus

n Diog. Laert. lib. 3. in vita Platonis.

exempla suppeditat, dum attenditur, quid, cur, quæq; gens passa sit, vt caueamus: aut quid prudenter egerit, vt imitemur. Præsens autem, rem ipsam, quæ est in manibus, considerare monet, puta imbecilles muros, homines timidos, annonæ caritatem, & cetera huiusmodi. Futurum prospicere suadet, vt neq; fiat temere, habeatur bonæ opinionis ratio: vt non esse violandas suspicione legationes, ne Græcia gloriam honestatis amittat. Confert Clemens Alexandrinus a: Consilia dandi, inquit, tres sunt partes: vna, quæ sumit exemplum de præteritis, vt quid Hebræi adueneerit, quia tot interfecti sunt b, quia vitulum adorauerunt: altera, quæ ex præsenti intelligitur, vt quæ sensu comprehenduntur, vt Deus responsum dedit interrogantibus, an ipse esset Christus c: Abite, dicite Iohanni, cœci vident, surdi audiunt, leprosi mundantur, &c. Ita Dauid d, *Sicut audiuimus, sic vidimus, &c.* Tertia ex futuris, quæq; ventura sunt, iubet cauere: vt, qui peccauerit, eiicietur in tenebras exteriores e. Atq; Polybius f, non præsentia tantum, sed futura etiam prospicere debere, recte consulentem, tradit. Quædam enim facile aggredi possumus, quæ habent difficilem exitum: vt facilis est consultatio & expeditio de aggrediendis vicinis nihil de bello cogitantibus, sed consultatione maiori eget, deliberare, num, postquam ex improuiso quis vicinorum agros inuaserit, sine periculo ibi consistere aut regredi possit. Facilis descensus auerni, sed reuocare gradum, hoc opus, hic labor est.

a Clem. Alexan. lib. 1. pædagog. c. 10.
b Exod. c. 32.
c Matth. c. 11.
d Psal. 47.
e Matth. c. 8. & 22.
f in 1.

3. Boni consilij circumstantia adijcitur, vt non sit præcipitatum, sed deliberatum, & mature expensum, & agitatum, maxime dum agitur de instituenda, conseruanda, & defendenda republica, negotiisq; eius grauioribus, belli aut pacis. Canis, quia celerius parit, cœcos, veluti adhuc non maturos, edit catulos. Octauius Cæsar nihil minus in perfecto duce, quam festinationem temeritatemq; conuenire arbitrabatur: crebroq; ideo iactabat illa, σπεῦδε βραδέως, ἀσφαλὴς γὰρ ἐστ᾽ ἀμείνων ἢ θρασὺς στρατηλάτης. id est, *Festina aut matura lente: cautus enim melior est, quam temerarius dux*: & sat celeriter fieri, quicquid fiat satis bene g: per quod monebat, vt industriæ celeritas, & diligentiæ tarditas ad rem simul adhiberetur: id enim est, *festinare lente*, quod non præcipitare, sed paulatim & suis conuenientibus gradibus & temporibus perficere, quod vnico nomine Latini dicunt, *maturare* h: quæ enim matura sunt, nec excedunt, nec deficiunt, neq; præcocia, neque decrepita sunt h. Prouerbium hoc certe vere regium. Et quamuis quoq; ad alios priuatos commode deferri possit, tamen magis gerentibus rempublicam conuenit: quia grauius in his, quæ plures, quam quæ paucos lædunt, peccatur. Peccant autem facile nimia celeritate præpositi, quod naturali quodam vitio potestatem sequatur superbia, quæ affectibus & motibus repentinis rapit transuersos principes, vt sæpius agant ex impetu immediate & præcociter, vnde seipsos, priuatos, & imperij molem in infinita pœnitenda mala præcipitant. M. Fabij cunctatio plus vicit Annibalem, & rempublicam nutantem Romanam conseruauit, quam Q. Minutij pugnandi feruor & nimia celeritas. i Nocet et tamen cunctatio nimia, si ea non temperaretur consilio, & si esset necessitas accelerandi. In consultatione tamen tutior cunctatio celeritate, quia facta pro infectis haberi nequeunt. Accedit Lucianus, k

g Sueton. in Octauio, c. 25.
h Sic explicat Gellius lib. 10. c. 11. & Macrob. lib. 6 Saturnal. c. 8.
i Plutarch. in vita Fabij Max.
k in Anacharsi.

Ἡ βουλὴ [illegible] ἀμείνων, ἡ δὲ ταχεῖα
[illegible] αἰεὶ [illegible]. Id est,
Tardum consilium longe præstantius est, præceps autem semper habet comitem pœnitentiam. Est & Biantis sententia, [illegible] ταχὺ λαλεῖν, [illegible] γὰρ [illegible]. id est, *Celeritatem in loquendo oderis, ne aberres: sequitur enim pœnitentia.*

De vtilitate boni consilij. CAP. III.

QVemadmodum ex malo consilio damnum, sic ex bono, magna vtilitas: atq; vtrasq; rationes persequitur Pythagoras in suis carminibus aureis: l

l ver. 27. & seq.

Βουλεύου δὲ πρὸ ἔργου, ὅπως μὴ μωρὰ πέληται.
Δειλοῦ τοι πρήσσειν τε, λέγειν τ᾽ ἀνόητα πρὸς ἀνδρός.
Ἀλλὰ τάδ᾽ ἐκτελέειν, ἅ σε μὴ μετέπειτ᾽ ἀνιήσῃ.
Πρῆσσε δὲ μηδὲν τῶν μὴ ἐπίστασαι, ἀλλὰ διδάσκευ,
Ὅσσα χρεών, καὶ τερπνότατον βίον ὧδε διάξεις.

Id est,

Consilium præcedat opus, ne absurda sequantur,
Est miseri, quod quis stulte loquiturq; facitq;.
Effice, quin potius nequeant, quæ facta dolere.
Nec tu, quod nescis, gerito: sed discere cura
Quæ fas, periucunda sic tibi vita futura.

Non enim, inquit Hierocles, ad ea carmina, molestus ille obnoxius est eorum, quæ temere accidunt, qui recte consilium init, priusquam res geratur, nec se rerum principia occasionesq; dare ignorat, quarum finem atque exitum reformidat, sed semper et adstipulatur, quod adest, rationibus expendens eorum casus & euentus fortuitos, quæ solent aliter contingere. Potest ita prospicere, quæ dicere & facere conueniat: si quid autem Dei voluntate, vel alio modo contigerit, rationi & Deo parere deliberat. Sicq; vtens hominis mente,

& quæ

& quæ diuina lex statuit, non in incertis vagatur: amputatis incertarum opinionum causis, ad scientiæ notitiam actiones suas reuocat, vnde iucundissima & optima viuendi ratio sequitur: cautio nihil aggrediendi, quæ nõ sciamus, efficit, ne peccemus, & inculpabiles reddit. Sic consultatio reddit idoneos ad discrimen rerum occurrentium faciendum, & persuadet ad medendum, vel ad moderate ferendum diuinitus missas calamitates. Sine peccato vita, atq; felix, quæ se opinione purgauerit. Inducit in errorem inscitia. Peritia, in consultatione tempus quærit opportunum. Consultatio secundum veram naturam humanam, habet boni electionem: secundum degenerem vero naturam, habet praui causam. Etenim natura nostra rationis est particeps, atq; ideo deliberationis capax, & cum propria voluntate ad bonum recipiendum ducitur, tunc naturam suam conseruat & sequitur: Quando vero eligit, quæ non decet, corrumpit eandem. Et ita æternæ naturæ vel immortalis animæ corruptio est malitia, mater autem eius, consilij prauitas, seu mala consultatio. Prouidentia maximum mortalibus lucrum, quæ sequitur ex bona consultatione: Affectio mentis, quæ cõtemplationem perficit, sapientia est, quæ rationis indaginem, scientia & prudentia. Scientia quidem eorum, quę natura facit, prudentia consultationem in his, quæ nos agimus. Inter prudentes & priuatos quoq; viros, vox illa, non putabam, valde reprehensibilis: multo magis in moderatoribus rerumpublicarum. Sicq; Sophierates, [illegible], id est, *Pessima est vox Imperatoris, non putabam.*

2. Prodest porro multis rationibus bonũ consilium, non modo regno aut reipublicæ, sed etiam principibus ipsis & moderatoribus rerumpublicarum: quæ enumerare, nec datur otium, nec expedit, cum in promtu res sit, & apertam habeat considerationem. *Primum* enim quãtum distat homo pictus, & brutum, ab homine viuo & sapiente vtente ratione, tantum princeps bene consultus ab imperito. Quantum damni imperitus artis tractandi equos, potest ab indomito & ferocissimo equo pati, si ei insideat, tantum potest perniciei & subuersionis consequi populus, princeps non consultus, qui q; bestiam multorum capitum sine arte & consilio velit regere.

3. Dehinc ex principis bene consulti iussis, & consiliarijs probis, hoc commodum respublica cum principe capit, vt si quæ etiam dura imperentur, non nisi recte mandata & iusta videantur, nec alia ratione, quam quod ea à principe bene consulto processerint, neq; æquum sit causas populo recensere, cur ita statutum fuerit, sed sufficiat hoc adiecisse, ob iam conceptam bonam opinionem, quod nihil temere aut sine consilio facere non consueuerit, ipse dixit. Quin & si quadam mãdata sunt diris & populo videantur acerba & insolita, si ex consilio fiant, nõ adscribitur principi, sed suo consilio culpa, ita sæpius auditur vox conquerẽtis plebis, bonum se habere principem, sed male consultum esse, malunt enim tribuere cõsilio quam principi causam, quamuis interdum absoluta potestate præter aut contra cõsilium quippiam statuerit, quod displiceat: vt cõtra, mos est populi, ob quandam in suum legitimum principem naturalem dilectionẽ, si quid probe factum fuerit in consilio principis, laudem soli deferre principi, sicuti Iustiniano, qui secundum communiorem sententiam etiam erat analphabetus, tribuũtur sanctissimæ leges, & iuris Romani restitutio & ordinatio: quam tamen nõ ipse per se, sed per alios viros prudentes, ad id opus ex consilio adhibitos curauit componi & consarcinari, quemadmodum vtrumq; is fatetur ingenue, in epistolis ad Senatum missis. a

a titulo de nouo Codice faciendo de emendando Cod. Iustin. de veteri iure enucleando, & alibi.

4. Possumus tertio addere, ex consilio recto & consueto principis, maiorem illi accedere potestatem, & populi reuerentiam, augeri simul & timorem delinquendi in eum, cum maiori etiam dilectione. Quo magis enim princeps consilio vtens, discedit ab arbitrio feroci & solitario tyranni, cuius est: Sic volo, sic iubeo, stat pro ratione voluntas: eo magis conciliat sibi populi fauorem & metũ. Metuunt enim offendere, quem sciant cum consilio scelera vindicaturum. Diligunt vero, dum sciunt, iuste vnicuique, quod suum est, cum consilio tribuere, nullius cuiusquam acceptione præter ius facta personarum.

5. Postremum & maximum commodum accedit ex consilio principi: cui interesse debet, quod per consilia fiat prudentior & sapientior, quamuis antea fuisset stupidus aut rudis in tractandis administrationibus. Siquidẽ ex assiduitate consiliorum, & consuetudine agitationis rationis in dirimendis controuersijs, & negotijs decernendis, tanquam in schola peritorum breui efficitur peritus & cautior, detegitq; insuper multorum animos. Dehinc cum ipse consilijs suorum assessorum sæpius interfuerit, minus improbi & corrupti consiliarij, si qui adsint, in eius præsentia audebũt, melius consulent, factiones, quę solent ibi fieri, cessabunt. Et boni consiliarij & docti, eo præsente conabuntur fidelius & diligentius nego-

negotia discutere, vt maxime in arduis, suę integritatis ei certius exhibeant specimen.

5. Quemadmodum autem consilia recta firmant rempublicam, sic mala contrarios operantur effectus: & vt dicitur, *Consilium malum, consultori pessimum.* βουλῆς γὰρ οὐδέν ἐστιν ἐχθίον κακῆς a, res nulla malo consilio nocentior, eoque adhuc nocentius, quod ea proditionis videantur, quæ specie boni aut consilij ingeruntur. Et signum reipublicæ mutandæ vel tollendæ, videre aut intelligere, principem abhorrere & vitare consilium sapientum & peritorum: & nouos homines, stultos, imperitos, adulatores, violentos, præsumtuosos admittere ad consilia, dignitatibus & honoribus, familiaritateque sua dignos habere. Quis enim, nisi omnino stolidus, diceret, nauem in medio maris tempestatibus vndecumque impulsam, cum nauta imperito, & nihil de regimine a clauo curante, liberari a subuersione imminente posse? Atque ideo inter signa desolationis regni Israel, illa data sunt b à Deo: *Transibunt autem multi dies in Israel absq; Deo vero, & absq; sacerdote, & absq; doctore, & absq; lege:* quæ omnia accedunt, cum princeps repuit consilia prudentium, & promouet sciens prudensque indignos. Refert Cromerus, c Micciflao seniore Principe Polonorum defuncto, cum Poloni Lesco Albo nepoti ex Casimiro fratre, regnum ea conditione offerrent, si Gouoritium Rauitum Palatinum Sendomiriensem relegaret: Lescum potius regnum repudiare, quam Gouoritium fidissimum cōsiliarium deserere maluisse. Sunt enim consultores fidi, veluti canes, qui præsidio sunt aduersus lupos ouibus, quibus submotis, vagantur in incerto principes, & multorum fallaciis & deceptionibus exponuntur.

a Sophocles in Electra.

b 2. Paralip. c.15 v.3.

c lib.7 historia Polonorum.

De Principibus & Rebuspublicis quibusdam, quæ consilio vsæ sunt. CAP. IV.

CVM vtilitas & salus reipublicæ pendeat ex optimis statutis, legibus, & consiliis, vix vnquam reperire licuit rempublicam aut principatum florentem sine consilio. Et proinde vt gubernatores discant, si qui sint, qui in posterum legant nostrum hoc opus, non aspernari virorum expertium & prudentum consilium, recensebo pauca de his, qui per consilia rempublicam instituerunt, conseruaruntque incolumem. Romulus, cum leges dare vellet populo, & formam addere reipublicæ, in consilium conuocauit omnem multitudinem, deinceps ex illa centum patres delegit pro consilio. d Sed & diuiso populo in triginta partes, quas curias appellauit, per sententias earum partium, tunc reipublicæ curam expediebat: concessitque populo ius, magistratus creandi, belli inferendi, sanciendæ legis, consilium dandi & dicendi. Eiectis regibus vrbe, fuerunt adhuc consules à consulendo dicti, remansit consilium Senatus, adiuncti in Democratia, Tribuni, aliique magistratus, qui suis consiliis & auxilio iuuarent rempublicam, vt & populus iubere, Senatus censere, diceretur.

d Liuius in 1. Dionys. Halicarn. 2. Pomponius IC. in l. 2 § postea auctis, de orig. iur. lib.1. P. lib 2.

2. Traiani Adrianique Imperatorum temporibus antiquis, mos fuit, vt cum Romani principes causas cognoscerent, senatores equitesq; Romanos in consilium adhiberent, & sententias ex omnium opinione ferrent. e Alexandro iija Cæsari erat numerosissimum consilium, in quo Iurisconsulti non pauciores erant viginti, inter quos Fabius Sabinus Cato, dictus sui temporis, Domitius Vlpianus, Iulius Paulus, qui vertices legum dicti, Pomponius legum peritissimus, Alphenus Florentinus, Africanus, Martianus, aliique permulti iuris professores, discipuli Papiniani, qui iuris Asylum dictus est, sine quibus nec legem vllam sanciuit, nec de vlla re grauiore statuit: sed ita, vt iretur per sententias singulorum, ac scriberetur, quid quisque dixisset, dato spatio ad inquirendum & cogitandum, priusquam dicerent, ne immediate de rebus grauioribus dicere cogerentur, eoque censetur numero, qui senatusconsultum conficere posset. f Theodosius & Valentinianus Cæsares ad Senatum scribentes: Humanum, inquiunt, g probamus, si quid de cetero, in publica priuataq; causa emerserit necessarium, quod formam generalem, & antiquis legibus non insertam exposcat: id ab omnibus antea, tam proceribus nostri palatij, quam gloriosissimo cœtu vestro, Patres conscripti, tractari: & si vniuersis, tam iudicibus, quam vobis, placuerit, tum legem dictari: & sic ea denuo, collectis omnibus, recenseri: & cum omnes consenserint: tunc demum in sacro nostri numinis consistorio, recitari: vt vniuersorum consensus, nostræ serenitatis auctoritate firmetur. Scitote igitur, Patres conscripti, non aliter in posterum legem à nostra clementia promulgandam, nisi supradicta forma fuerit obseruata. Bene enim cognoscimus, quod cum vestro consilio fuerit ordinatum, id ad beatitudinem nostri imperij, & ad nostram gloriam redundare.

e Spartian. in Adrian.

f Lamprid. in Alex.

g in l. humanum, 5. de legib. lib. 1. C. tit. 14.

3. Ante illos Octauius quoque Cæsar, negotia omnia reipublicæ cum Senatu communicabat, atq; ita monarchiam cum republica com-

communicando, sibi peperit imperium perpetuum: postulabat vltra, sibi singulis annis à Senatu dari viginti electos senatores, qui sibi à consiliis etiam in altiis essent. *a* Idipsum etiam obseruasse Tiberium, narrat Xiphilinus in eius vita, quanquam hic vitiis potius, quam virtutibus abundaret. Sic, quibus proba reipublicæ administratio cum gloria successit, fecisse idipsum constat, & senatus & consultorum iudicio vsos, cuiusmodi fuerunt Vespasianus, Titus Troianus, Antonini, & alij. vt contra, qui senatus consilia, personasq; bene consulentium despectui habuerunt, & odio, vt tyrannice & cum vitiis liberius viuerent, dum putarent, eam libertatem impiam male agēdi iucundiorem, reiectis frænis rationis & consiliorum, se & rempublicam in perniciem immedicabilem coniecerunt, vt Heliogabalus, Bassianus, Nero, Caligula, & id genus alia monstra potius, quam Cæsares. Marcus Antonius Philosophus Imperator semper adhibuit consiliis Scæuolam, Marcianum Volusianum, & alios peritissimos Iurisconsultos: Et si quando solus in sententia a luersus eos esset, dicebat, expedire potius, illum facere iuxta illorum sententiam, nempe plurium amicorum, quam vt tot sapientes sequerentur eius solius sententiam. *b* Consultatus Imperator Alexander Manææ filius, habuit in consilium delectos sedecim ordinis senatorij viros, ætatis grauitate, vitæque sanctimonia præcellentes, atque res cunctas & administrationes, ciuiles quidem & forenses, insignibus doctrina viris, legumque peritissimis: militares autem, claris bellica virtute hominibus expediebat. *c* Refertur de Assuero Rege Assyriorum, quod quamuis valde fuisset iratus in Vasthi reginam vxorem, quod noluisset ab eo vocata venire, tamen ea de re consuluerit & interrogauerit sapientes, qui ex more regio semper ei adhærebant, & illorum faciebat cuncta consilio, scientes leges ac iura maiorum, cui sententiæ regina Vasthi subiaceret. *d*

4. Consilium habuerunt commune, quandiu floruerunt liberæ ciuitates Græciæ, de rebus sacris & publicis: primum Delphis, dictum consilium Amphyctionum, quod introduxit prius Acrisius, ad quod primum conuenisse dicuntur duodecim ciuitates bis in anno, mittentes legatum, quem Pelagoram dicebant, veris initio, & autumni. Conuentum etiam & Synodum illam Pyleam appellabant, quoniam ἐν πύλαις congregabantur, id est, ad portas, *e* & publicum Græciæ consilium. *f*

a vt ait Dio Cassius.
b Iulius Capitolinus in M. Anton.
c Herodian. lib. 6 Plutarch. & Lamprid. in eo.
d. Esther c. 1. vers. 13.
e Strabo lib. 9. Geograph.
f Plin. lib. 35. c. 9.

5. Areopagiticum consilium introductum est Athenis, ad mores cum omni modestia componendos, cum imperio & potestate, *g* apud Lacedæmonios Gerusia. *h*

6. In Gallia, quando ciuitates erant liberæ, neq; factionibus occupatæ, conuentus generales iniebātur singulis annis, cui intererāt armati in consilium aduocati, ibiq; decernebant de communibus Galliæ negotiis, quem morem quoq; seruasse Iulium Cæsarem in auxilium vocatum, & indixisse hunc conuentum generalem, ipse testatur Cæsar, *i* hunc etiam perseuerasse tempore regum Franciæ, fidem faciunt annales editi, Pipini, Caroli Magni, & Ludouici, dum aiunt, retentum antiquorum Gallorum morem, & singulis annis conuentū generalem fuisse habitum cōsilij publici causa, quid statuendum esset de rebus grauioribus & regni, fiebantq; dicti conuentus, vt in dictis annalibus dicitur, in anno 767. more Franco, in campo. Atq; in anno 823. narratur in illis annuis conuentibus & consiliis, offerri solita dona Imperatori seu Regi. Sic enim scribitur, *Medio Augusto Imperator Wormatiam venit, ibiq; habito generali conuentu, & oblata sibi annua dona, solemni more suscepit.* De hoc etiam more habendi concilia generalia, testatur Eginhartus, Caroli Magni Notarius, in eius Caroli vita Franc & in his conuentibus generalibus tractatæ & decisæ lites grauiores potissimum, & magnatum, ducum, & populi, & proinde huiusmodi consilia, erant etiam conuentus iuridici, qui & à Druidis aliquando congregabantur olim.

7. Postea ex his conuentibus iuridicis factæ sunt curiæ centenariæ: primumque orta illa curia, quæ semper principem etiam pro consilio comitabatur, ambulans cum principe. Subinde, ne populus in sequendo principe sumtibus & laboribus vexaretur, factæ sunt in regno curiæ sedentariæ, quæ negotiis & controuersiis subditorum & priuatorum, definiendis publice præessent. Ita curiæ regiæ statæ, & summa cum potestate factæ, dictæ sunt nomine Parlamenti, remanentibus nihilominus adhuc cum principe duobus publicis consiliis, quæ principem sequuntur: quorum vnum sacrum & secretum consilium dicitur: aliud, magnum: quibus, quandiu Reges aures accommodarunt, feliciter regnarunt, semotis procul adulatoribus & extraneis ambitiosis aulicis, qui totam Galliam paulo post turbarunt.

8. Sunt & hodie quædam vestigia conuentuum generalium, in comitiis dictis trium statuum generalibus, qui ex imperio Regis, &

g Isocrates in Areopagit.
h Demosth. & eius interpres in oratione περὶ λογιστ. ...
i in comment. de bello Gallico, lib. 5. c. 6.

non aliter, coeunt & conuocantur, non ob aliam causam, quam vt rex intelligat, de quibus conqueratur oneratus populus, & aliquãdo, vt necessitatem bellorum vel negotiorum publicorum illis exponi faciat, quibus subueniendum sit ope & auxilio singulorum subditorum. Congregandi autem hos status & comitia, mos est: primum enim princeps edicto significat, quod habiturus sit comitia generalia anno & die certis, in loco certo nominato, mandat Senatibus seu Parlamentis edictum iubens, vt illud curent publicari, & certiores faciant Senarchos suæ prouinciæ. Ipsi autem Senarchi, qui alicubi Baillivi dicuntur, rursum significant singulis ciuitatibus & pagis toparchiæ seu prouinciæ suæ. Postea singuli pagi ciuitates primum inter se conferunt, conuocatis in vnum municipibus & personis ecclesiasticis, quid eos grauet, de quibus conqueri possunt, & ita articulatim singula describunt, quæ mittant ad Senarchi curiam. Sic separatim facit nobilitas suum volumen vocant *Caier*, status ecclesiasticus suum, & populus suum. In Senarchia collectis articulis pagorum, vnum tantum fit volumen ex pluribus pagorum, item vnum inter nobiles, & aliud inter ecclesiasticos. Deferuntur rursum hæc volumina, vocant *les caiers*, ad prouinciæ caput, vbi rursum omnium popularium voluminum, vnum fit: omniumque nobilium eius prouinciæ: aliud ecclesiasticorum, apud ecclesiasticos aliud. Sic demum omnes Syndici omnium prouinciarum, nobilium, plebis, & ecclesiasticorum, die à rege constituto, in loco stato comparent. Ibique ex omnibus totius regni voluminibus trium statuum, conficiuntur tria tantum volumina generalia, quæ articulos repetitos in singulis, semel notant, singulares cum nominibus prouinciarum & locorum, si quid singulare pro illis statuendum sit, retinent & describunt. Vnum dicitur volumen, seu *le Caier de l' Eglise*, secundum, *le Caier de la Noblesse*, tertium, *le Caier du tiers estat, ou du peuple.* Sicque in compendium omnes articuli separatim proponuntur. Ceterum vbi prædicti syndici comparuerint in loco, Rex vel eius nomine Cancellarius, in auditorio publice incipit exponere causas, propter quas vocata & congregata fuere comitia, & postea, vel ipso die, vel sequente, tres tantum Syndici singuli nomine sui status, nempe ecclesiasticus primus, postea nobilis, dehinc popularis, verbis exponunt suas legationes, articulos sibi præscriptos: Rex vero vt plurimum, vel Cancellarius, illis renuntiat, vt volumina & articulos penes principem producant, cum autem singulis opem laturum & ordinaturum, quod sibi super petitis videbitur statuendum. Et si quando ab statibus conuocatis petat, dat ad consultandum inter se dilationem, vt responsum accipiat Rex.

9. Fuerunt & in Italia olim ista concilia generalia seu comitia, vt indicat locus Iulij Cæsaris lib 7 de bello Gallico, *Quieta*, inquit, *Gallia, Cæsar, vt instituerat, ad conuentus peragendos proficiscitur.* Habiti & Rauennæ, vt liquet ex Suetonio *a* in Iulio Cæsare. Transiit, inquit, in citeriorem Galliam, conuentibusque peractis Rauennæ, substitit. Sunt in Germania etiam nunc comitia seu status collectiones dictæ dietæ. Fuerunt & tempore Plinij, vt ipse *b* ait, Hispaniæ pene innumera oppida seu ciuitates in septem congregationes partitæ, quæ communes habebant conuentus iuridicos, & commune consilium. Forsan tales sunt in Lotharingia præpositutæ, quæ illis dicuntur *preuostez*, habentes sub se certa oppida: vt in Gallia sedes iudiciales, ad quas iuridici domini, vel alij litigaturi confugiunt.

a *Cap. 30.*

b *lib. 3. c. 3*

10. Nec prætermitto Romanam Rempublicam, quæ cum floreret, vltra consilium Senatus, non nisi cum publico consilio alio comitiorum, de rebus grauioribus, de magistratibus, bello & pace, & de prouinciis decernendis, statuebat. Comitia porro erant cœtus populi vniuersi, quem magistratus legitime conuocasset, vt aliquid suffragio suo vel iuberet, vel prohiberet: Quorum tria erant genera, Curiata, Centuriata, Tributa. Curiata Romulus ipse rex primus inuenit: Centuriata, alius rex Seruius Tullius: Tributa, tribuni plebis eiectis regibus in rempublicam inuexerunt, tumq; primum instituta, cum Coriolanus in iudicium populi vocatus est. *c*

11. Mosi duci populi Deus coniunxit consilij causa, & vt eum onere ex parte leuaret, septuaginta viros seniores & prudentiores. *d* Vnde post illum tempore legis antiquæ fuit consilium publicum Iudæorum, Senatus dictus *Sanedrin*. Nunc culmen totius principatus, Ecclesia Romana habet suum Senatum Cardinalium, ne quid improuide in illa cathedra statuatur, quod auctoritatem eius dignitatis maculare possit *e*

c *Vide de iis comitiis Gellium lib. 15. c. 13. & lib. 15. c. 27*

d *Num. c. 11*

e *Eccl. 16. q. 1.*

12. Sunt comitia vltra vniuersi orbis in ecclesia generalia, quæ dicuntur œcumenica & vniuersalia concilia, vel sacrosanctæ generales synodi, ad quam conueniunt ex omnibus mundi partibus per summum Pontificem vocati, prælati, & alij sacri patres.

13. Habent Episcopi sua comitia generalia, synodum episcopalem. Habent Metropolitani

litani prouincialem. Habent regulares sua generalia concilia capitularia. Et certe non est aliqua recta societas ciuilis, aut ecclesiastica, quæ non habeat suum concilium ciuicum, municipale, aut aliud, per quod ardua negotia consultet. a

a Videnda sunt, q. attractiuorum lib. 40 syntagm. a cap. 25 usq. ad ...

De quibusdam causis singularibus, ob quas status tres, seu comitia vocata fuerunt in Gallia olim.

Cap. V.

IN Gallia comitia generalia, quæ vocantur status regni vel regnicolarum melius, nempe conuocatio totius populi trium statuum, ecclesiastici, nobilitatis, & plebis, facta est in certum locum, maxime ob tres causas, quæ summopere ad monarchicam & popularem rationem aliquibus visæ sunt pertinere, sed perperam ad Democratiam. Vna quãdo quæstio fuit de constituendo gubernatore regni, vel de rectore: si quando contigisset, successores diadematis minores esse, aut non fuissent mentis compotes, aut si fuissent capti & detẽti ab hostibus. Vt sub annum 1380. post mortem Caroli dicti sapientis regis, conuocati sunt status generales Lutetiam, vt prospiceretur personæ Caroli VI. regis per interualla amentis, & regno. Et electi eius rei causa, eius patrui, duces Byturigum, Burgundiæ, & Andium. b Post mortem quoq; Ludouici XI. relicto filio eius Carolo VIII. in minori ætate, conuocati status Turonibus, & pro regimine regni constituti & electi duodecim viri, Reipublicæ & regni gubernandi gratia, qui negotia nomine regis expediebant commissa personæ regis, sorori eius, vt notarũt annales Galliæ, in anno 1484. c Quo tempore Ioannes rex captus fuit in prælio iuxta Pictauium cum Anglis collato, cum filio Philippo. & filij eius in Gallia relicti, Carolus Dux Normandiæ, Ludouicusq; Dux Andium, & Iohannes Dux Byturigum, nollẽt soli regni gubernationem subire, pendente captiuitate regis patris, fuerunt comitia generalia, seu status conuocati Lutetiam Parisiorum, à quibus delecti sunt triginta sex, aut secundum alios quinquaginta viri expertissimi ad regnum regendum, cum primogenito Ioannis, Carolo, qui rector nominatus est. vt scribitur in annalibus Franciæ, sub millesimum trecentesimum quinquagesimum sextum. d

b Froissard. lib. 2. c. 58. & 60 & lib. 3 cap. 124. & lib. 4. c. 44.

c In Philippo Cominæus. lib. 1 c. 109.

d Froissard. lib. 1. c. 167. & 171.

2. Secunda causa cõgregationis statuum, quæ certe frequentiores esse debere conuocationes admonet, vt impediantur coniurationes & ambitiones subditorum, nempe quando agebatur de reformatione morum & vitiorum reipublicæ vniuersæ, de correctione abutentium potestate regia sibi concessa, aut de nobilium superbia, qua opprimebantur subditi & ecclesiasticæ personæ. Iubebant enim tunc reges, ad quos quæstiones de his deferebantur, conuocari status, vt certius per illorum articulos cognosceret, & super his statueret, accepto etiam ab illis remedio, si quod excogitassent. Et per hæc comitia generalia, principes possunt instrui & doceri, de vniuersis, quæ in regno fiunt, cum coram eo tutius, quam coram tyrannicul s præpositis subditi possint damna & causas exponere. Hac ratione sanctissime statutum fuit in concilio Basiliensi, sed parum obseruatum, vt cõsilia generalia fierẽt in Ecclesia Dei, de decennio in decennium, quia frequens illa celebratio agri Dominici, præcipua cultura est, vepres, spinas, tribulos hæresum, errorum schismata exstirpat, excessus corrigit, deformata reformat: neglectus vero eorum prædicta disseminat. e Sic & iniunctum episcopis & archiepiscopis synodos episcopales seu prouinciales annuatim ea de causa celebrare, quæ omissæ certe, mores deprauatos fouent.

e Relatum in c. 1 de auct. general concilior. in pragma. sanctio.

3. Tertia causa conuocationis, est necessitas imponendi tributa & subsidia noua populo: cõuocatis enim statibus, princeps vel alius eius nomine, delegatis à populo, qui eius vices sustinent, aperit vrgentia regni, & regis negotia, quæ auxilium & opem à subditis necessario & iuste exigunt, & hortatur, & rogat, vt sponte in tantis negotiis regi vel regno deesse nolint, sed subueniant modis expeditioribus, quibus consultauerint, minus populum grauari posse. Quæ proponuntur à Rege, non vt ideo populus arbitretur, ex eius nutu monarchicam regiamque potestatem pendere. Nam & sine consensu populi, potest iure suo princeps tributa imponere & exigere. sed vt paterne subditos moneat, causam necessariam esse, ex qua cogatur propter vtilitatem publicam, ab illis subsidia petere. Quod obiter dixi, vt intelligant aliqui, qui secus sentiunt, regnum Galliæ non pendere à comitiis, quia non illa eligunt Regẽ, vt Poloniæ, & alibi: sed comitia pendere à Rege, qui ea congreget, quando libuerit, cum regnum sit monarchicum successiuum. Alioquin, si Rex comitiis subiiceretur, non regnum, sed Democratia eius esset potestas: qualis olim consulum vel dictatoris Romæ. Non tamen eundum inficias, si regia stirps deficeret, in aliquo regno, quod deferatur ex successione proximiori, ex lege regni, regiam de successione legem quoque finiri: & tunc certe perueniendum esset ad nouam formam regni, non antea: & posse

posse comitia, si nihil aliud prohiberet, electionem regis incipere, & aliam formam regno dare, vel formam Democraticam, vel Aristocraticam instituere, vt post Codri mortem vltimi in familia Atheniensium Regis, mutatus fuit in rempublicam principatus. *a*

a *Iustin. in 2.*

4. Esset & tunc etiam melius, vt opinor, non vti consilio plebis aut populi vniuersi, sed Senatuum & virorum prudentium, apud quos, ex familia postremi regis deficientis, si esset ex agnatis vel illis deficientibus, ex aliis sapientius posset prouideri de interrege: quemadmodum apud Romanos, mortuo Romulo, salua monarchica potestate, interregnum consiliumque regni nempe patres senatus gerebant. *b* Mansitque Romæ mos post exactos reges, vt si qua fortuna aut casu, Consules creari nequirent, vel vitio creati forent, aut si qua turbulenta confusio aut necessitas premeret, donec de consulatu decerneretur, aut Dictator reipublicæ daretur, interreges præessent, qui populo vice Consulum iura darent *c*. Idem si contentio inter patres & plebem fieret, de magistratibus creandis: si absentibus consulibus comitia haberi non possent: Si vitio creatis magistratibus, auspicia renouanda erant *d*. Creabantur autem interreges à Senatu tantum, non à populo, illique habebant auctoritatem & potestatem consulum, quamdiu interregnum durabat, non autem Regis, quia regia dignitas in republica illa exoleuerat. Neque etiam tempore Cæsarum, quia vnius erat potestas, interregnum post mortem Imperatoris factum fuit negligente senatu *e*, nisi post Aurelianum, cum de principe deligendo, senatus opinione vaga duceretur, & militibus tumultuantibus non consentiret, quo tempore fuit interregnum sex mensium, donec Tacitus in imperium assumtus fuit. Sic etiam obseruatum postea, dum mortuo Imperatore, de electione alterius controuerteretur, & ad senatum, nisi vis militum prohibuisset, itum est.

b *Liuius in 1.*
c *Liu. lib. 7.*
d *vt apud Liu. lib. 5. & 6. & 22.*
e *si creditur Alex. ab Alex. lib. 5. c. 6.*

De bonis consiliariis eligendis, & qualitatibus eorum. CAP. VI.

CONsilium principis, quod profuturum sit reipublicæ, non ex quibuslibet, sed ex iis accipi debet, quos Getro genero Mosi iubebat eligere ex senibus, nec tantum ex nobilibus, sed ex omni plebe, timentes Deum, qui oderint auaritiam, & in quibus sit veritas *f*. Deus etiam iussit eidem sibi eligere consiliarios ex senibus magistris populi *g*. Senes inprimis, & magistri populi, propter rerum experientiam eligendi sunt: qui enim diu multumq; in rebus populi sunt versati, aptiores sunt consilio Reipublicæ, siue tempore pacis, siue belli. Consilium senum parabat stabilimentum regni Roboami Regi, si admisisset: perdidit vero consilium iuuenum *h*. Elegit Romulus in consilium Reipublicæ, seniores populi, indeque patres dicti, & senatores, qui & senatui dedere nomen *i*: non tamen omnes senes apti huic consilio sunt, sed sapientes, & in rebus gerundis iam exercitati, nempe magistri populi.

f *Exod. c. 18. v. 21.*
g *Num. c. 11. v. 16.*
h *3. Reg. c. 12. & 2. Paralip. c. 10. Ecclesiast. c. 47. v. 28.*
i *Liu. [illegible] Dionys. Halicarn. in 2.*

2. Quamquam alienum non erit omnino à munere, admittere cum senibus aliquos probos iuuenes, qui ex seniorum factis dictisque, discant in posterum, similia & dicere & consulere: vt & aliquando admissi sunt in Curiam cum patribus Senatoribus, filij, vsque ad Papyrium *k*. Expedit enim iuxta annosas arbores, nouas plantas inserere, vel plantare, quæ post interitum vetustarum, in locum earum succedant. Non enim homines in hoc seculo immortales sunt, vt iidem possint cum principatu perpetuo viuere. Porro aptius & facilius negotia implicita explicari possunt ab his, qui quotidiano vsu eadem tractarint: vt professus est Q. Scæuola, legum clarissimus & certissimus vates: & Plato, vt refert Valerius Maximus *l*. Persequerer istas consiliariorum qualitates fusius, nisi iam dixissemus de sapientia, quæ requiritur in consultoribus principum. *m*

k *Macrob. in 1. Saturnal. c. 6. Gell. lib. 1. noct. Attic. c. 23.*
l *lib. [illegible]*
m *lib. 2. præludior. optimi IC. & de 1. part. reipub. c. [illegible] de timore [illegible]*

3. Non omitto tamen, quod Aratori Attalaricus Rex scribit apud Cassiodorum *n*: *Perfectionem, inquit, necessariarum rerum completam esse iudicamus: Si, quemadmodum eligendo virum magnificum patritium, armatæ reipublicæ prouidimus, ita & de iocando ei rerum literarum peritissimo, consulamus. Decet enim tractatores habere doctissimos quibus potestas summa committitur: vt nullo defectu impediente meritorum, prouisa republica vtilitas expleatur.* Addere autem idem rex rationem videtur, cur periti & experti, maxime in legibus eligendi sunt, dum ait *o*, *Professionem constat esse iustitiæ, legum peritos iudices ordinare: quia vix potest negligere, qui bene [illegible] nouit æquitatem, nec facile erroris vitio sordescit, quem doctrina purgauerit.*

n *lib. [illegible] variarum, c. 12.*
o *Cassiodor. [illegible]*

4. Secundo, timor Dei, quia is est, qui continet respublicas, & consiliorum debet esse caput. Timor Domini odit malum, arrogantiam & superbiam *p* &c.

p *Prouerb. c. 8. v. 13.*

5. Veritatis tertio amor in consiliariis, nihil aliud significat, quam quod tales eligendi sint, qui nullo modo velint deflectere ab his, quæ sibi vere meliora videbuntur. Nihil enim peius accidere posset principibus, adulatoribus,

tribus & qui tacent veritatem. Et quamquam veritas odium pariat, maxime erga principes qui sibi nimium placent: tamen expedit illis tales adesse consiliarios, qui eis in veritate non cedant, non secus quam morbosis principib. vtile est & necessarium habere medicos, qui eis non blandiantur in corrigendis & applicandis necessarijs & vtilib. remedijs. Tenentur enim assessores consulere potius quod magis expedit, quam quod placere putent, modeste tamen & conseruata principis maiestate, sine inuectiuis & durioribus verbis, interrogantur enim consiliarij vt sententiam dicant, non vt statuant, aut imperent. Et debent ita sentire se munere suo functos, si quæ videantur meliora protulerint, conclusionem vero negotij non esse suarum sed principalium partium. Princeps autem æquo animo ferre debet, ob libertatem & facultatem dicendi quæ iusta videantur consultori, si ipse libere, candide, sine dolo & malitia sententiam suam & opinionem protulerit. Sic enim contra tribunum plebis absolutus Martius Coriolanus, qui libere consultante senatu, nihil per largitionem populo concedendum, & de eius volubilitate plura dixerat, & a Trib. pleb. ideo fuerat accusatus *a*. Adiguntur sacramento cũ cooptantur & admittuntur in consilium consiliarij, se sententiam dicturos & consulturos quæ meliora & vtiliora videbuntur: quod si non fecerint, periuri fiunt: & si contra veritatem applaudunt principi, certe non consiliarij sed sicarij dici merentur. Neque mihi obijciendi sunt mores quorundam principum, qui nihil magis detestantur quam constantes viros & probos consiliarios, & vtuntur perniciosis quibusdam aulicis pro consilio: quid enim mihi cum talibus quorum interitus proximior erit quam perpetuitas principatus? qui amat periculum, peribit in eo. Miserum certe & deplorandum inter Christianos principes, qui ministros seu officiarios cuiuscunq; habent generis, qui eis omnium ferculorum in mensa copiam adferunt, nullus autem sit qui eis offerre audeat veritatis ferculum. Applaudendum quidem in multis principib. est: at in negotijs publicis, vbi agitur de eorum honore, salute, & de publica vtilitate, veritas serio illis est proponenda, quæ quamuis prima fronte videatur eis rigida, tamen paulatim cogitata in spir placere, & vtilis esse. Æquum esset, dicebat Demosthenes, cum de Chersoneso ageret, ô Athenienses, vt oratores vestri omnes, neq. odio impulsi, neq. ad gratiam cuiuis, verbum vllum loquerentur, sed quod quisq; optimum duceret, id proferret:

a *Dion. lib. 7. Liu. lib. 2. Plin. lib. de viris illustrib.*

sicuti autem adulatio, sic maledicentia à consilijs excludenda est *b*.

b *Demosth. in Philipp. & alibi.*

6. Sed rursum quarto obseruanda alia qualitas in eligendis consiliarijs principis & reipublicæ: vt secreti, fidi, & taciturni sint, qui sua fidelitate principum consilia non euulgent, maxime in causis bellicis. Et hoc præceptum Leonis Imperatoris *c*. *in rebus occultis*, inquit, *& abditis fideles adhibe tibi & temperantes viros & taciturnos, & qui in sua & non aliorum potestate sunt: cum secreta res ista vt secretiores fiant, non indigeant ad agnoscendum multitudinem.* Apud Persas reges nemo consiliorum fuit conscius præter optimates taciturnos & fidos, apud quos silentij quoq; numen coleretur *d*. Sunt consiliarij principis, pars corporis eius *e*. Quare non nisi cum voce principis, voluntatem & mentem eius exponere debent. Habebant Galli olim legib. sancitum in ciuitatib. & rebuspublicis, vt si quid, quis de republica, à finitimis etiam rumore aut fama accepisset, ad magistratum deferret, neue cum quo alio cõmunicaret quia sæpe homines temerarios atq; imperitos falsis rumoribus terreri, & ad facinus impelli, & de summis rebus consilium capere, cognitum est. Magistratus vero quæ visa erant occultabant, quæq; ex vsu iudicassent, multitudini prodebant, nec de republica nisi per consilium loqui permittebatur *f*. In formula etiam notariorum apud Cassiodorum *g*. non est dubium inquit princeps ornare subiectos principis secretum, dum nullis æstimãtur necessaria posse committi, nisi qui fuerint fide magna solidati. Publicum quidem est quod agimus, sed multa non sunt ante sciẽnda, nisi cum fuerint Deo auxiliante perfecta, quæ tanto plus debẽt occuli, quanto amplius desiderantur agnosci. Imitari debent armaria, quæ continent monumenta chartarum: vt quando ab ipsis aliqua instructio quæritur, tunc loquantur: totum autem dissimulare debent ante quasi nesciant scientes.

c *Libello de bellico apparatu.*

d *Ammian. Marcell. li. 21.*

e *l. quisquis 5. ante. ad l. Iul. maiest. li. 9. C. tit. 8.*

f *Iul. Cæsar. li. 6 de bello Gallico.*

g *li. 6. variar. c. 6*

7. Lex Ægyptiorum iubebat, abscindi illi linguam, qui arcana reipublicæ quæ tecta esse deberent, alicui detexisset *h*. Mos etiam Persarum, arcana regum mira celare vt dictum, fide, vt nec metu, nec spe eijciant vocem qua prodantur occulta. Vetus enim disciplina regum silentium vitæ periculo sanxerat *i* linguaque grauius castigabatur quam vllum probrum: nec magnam rem ab eo sustineri posse credebant, cui tacere graue sit, quod hominũ facillimum voluerit esse natura. Hinc Horatius *k* *Fingere qui non facta potest, commissa tacere. Qui nequit: hic niger est, hunc tu Romane caueto.* Admonet autem alibi *l*. *Commissumque*

h *Diodo. Sicul.*

i *Q. Curt. 4. de gest. Alexand.*

k *lib. 1. Sat. 4.*

l *Epist. 18.*

legi, & vino tortus & ira. Et Salomon a. *Causam tuam tracta cum animo tuo, & secretum extraneo ne reueles.* Inter præcipuas laudes Epaminundæ Thebani, Æmilius Probus *b* addit, quod in primis esset commissi celans. Extat & lex Romana *c*, consiliorum publicorum renuntiatores, vt transfugæ, viui exurantur, furcæ suspendantur. Secretorum quoque commissorum detectio, eodem iure Romano habet pœnam iniuriæ & damni *d*. In grauioribus consilijs reipublicæ, vel in consilijs bellicis vt dixi maxime reuelantib. consilia pœna capitalis fuit quia hostium immunet manus, & clades repentina metuenda, vt docuit sæpe experientia, & ideo valde idipsum ne fiat admonet Vegetius *e*. Rex Syriæ pugnans contra Israel, in numerum proditorum ponit eum, quem reuelare putabat consilium suum regi Israel *f*. Obseruauit Valerius Maximus *g*, adeo magna caritate omnes detentos apud Romanos, vt arcana consilia patrum conscriptorum multis seculis nemo enuntiauerit. Q. Fabium etiam obiurgatum, quod quamuis honesto errore de bello punico tertio indicendo, consilium Senatus aperuisset Publio Crasso. Nunquam enim taciturnitatem, tutissimum, ac optimum administrandarum rerumpublicarum vinculum, labefactari volebant. Et ratione admoniti patres, Papyrij prætextati facto, statuerunt, ne in posterum filij Senatorum curiam vt antea ingrederētur cum patribus, ne Senatus edicta & consilia euulgarentur *h*. Et multa certe inter consultandum excidunt dicentibus, quę claustrum concilij exire non debent, tum quia maliriose explicari in contrariam a non intelligentibus possent, tum quod non expediat priusquam formam suam accipiant præsciri. Et vt ait Homerus *i*. Ἀλλὰ τὸ μὲν φάσθαι, τὸ δέ γ' ἂν κεκρυμμένον εἶναι. id est, *Dicendum est aliud: contra, aliud reticendū.* Didicerunt eandē taciturnitatem perpetuam consiliorum seruare Areopagitæ, Senatores Atheniensium, de quib. propter insigne arcanorum silentium abijt in prouerbium, *Areopagita taciturnior.* Nominis consilij etymon Sexti Pompei Festi Silentium inesse arguit. Consilium inquit, vel a consulendo dicitur, vel quod in vnam sententiam plurium mentes conciliat, seu considerant & conueniant: Sed à silentio credibilius dictū putatur, quo maxime inuenitur. Et consuluere, pro cōticuere, posuit. Sicq. respublica recte geretur, vt dixit Dio *k* Cassius, cum neq; de omnib. de ea consilia inita vulgentur: neq. in aperto ea agitentur, neque ijs, qui vltro sese obtrudunt mandentur: neque ob eorum ambitionem in periculum veniant. Celebratur à Valerio Maximo *l* Pompeij virtus, qui dum legationis officio fungeretur, à Gentio rege interceptus, cum Senatus consilia prodere iuberetur, ardenti lucernę admotum digitum cremandum præbuit: eaque patientia, regi simul & desperationem tormentis quicquam cognoscendi excussit, & expetendæ amicitiæ populi Romani magnam cupiditatem ingenerauit. Inter Hispanorum quoq; mores Iustinus *m* ex Trogo, dura inquit omnibus parsimonia, bellum quam otium malunt, si extraneus abest, domi hostem quærunt: sæpe tormentis pro silentio rerum creditarum immortui, adeo illis fortior taciturnitatis cura, quam vitæ celebratur. Alexander Magnus allatam aliquando à matre epistolam, qua arcana crimina & delationes contra Antipatrum continebantur, vna legenti, vt solebat non prohibuit Hephestioni, cæterum ea lecta detraxit sibi annulum atq; os illius impressit *n*.

8. Inter secreta consilij, quidam magis prudentes principes, lubentissime quidem consultores congregant & audiunt, verum cauent ne etiam consultantes de rebus grauioribus, qualis sit eorum circa consulta animus, appareat, censebatq; Tiberius Cæsar, principis animum nemini cognitum esse debere: cumque intellectum magnum esse cautam malorum vt contra, eo dissimulato, plura ac maiora cōmoda parari *o*. Metellius quoque Macedonicus, suscitatus, qua ratione tam subito consilio vteretur, respondit, si ipsam vestem scirem consiliorum meorum consciam esse, confestim eam abijcerem.

9. Quinto loco, potest esse digna consideratione qualitas in eligendis consiliarijs, vt tales adhibeantur consilio, qui res de quibus tractatur rectius cognouerint & periti in illis sint. *Nauita de ventis, de bobus narrat arator.* Et Plato docuit pluribus *p*, quomodo consulere oporteat scientes rem de qua deliberatur & non alios, aut diuites, aut nobiles. Et rursum *q*, in omnibus inquit, vnicum principium ijs qui bene consulere volunt, est intelligere id de quo consulatur, vel omnino aberrare necesse: plerosque vero latet quod nesciant rei substantiam, tanquam igitur scientes in disquisitionis principio non declarant, procedentes vero quod par est, consequitur, vt neq. sibi, neque alijs consentanea loquantur. Pro magnitudine etiam negotij, quærendi sunt idonei artifices *r*.

10. Sexto sunt adhibendi consilio illi quorum particulariter nihil interest, & ad quos tractata non possunt singulariter pertinere.

Nemo

a Prouerb. c. 25. vers. 9.
b In eius vita.
c Paul. Iurisc. in l. si quis aliquid. §. transfugæ, de pœnis. lib. 48. P tit. 19. l. omne delictum 6 §. exploratores, de re milit. lib. 49. P tit. 16.
d In l. si quis testamentum 41 ad legem Aquiliam lib. 9. P tit. 2.
e lib. 3 de re milit. c. 6. Frontin. lib. 1. strat. c. 1.
f 4. Reg. c. 6 v. 11.
g lib. 2. c. 2.
h Aul. Gell. lib. 1. c. 23.
i Odyss. 8.
k lib. 52.
l lib. 3. c. 3.
m Iustin. lib. 44.
n Plut. in Apophteg. & orat. 1. de Alexan. fortuna.
o Dio. Cass. lib 57.
p lib. 5. siue in Alcibiade seu de natura hominum
q lib. 26. in phædro, vel de pulcro.
r vt in l. 3. §. ideoq; ae ratio Codice Iustiniano C.

Nemo enim in sua causa recte iudicare aut sentire videtur: & ita apud quosdam lex est, vt qui habent agros vicinos, ij non admittantur ad consilium aduersus vicinos belli suscipiendi, quasi ad priuatam sui causam, recte consilium dare, non valentes *a*.

a Arist. 7. Polit. c. 10.

11. Septimo exigimus in bonis consiliarijs, vt vltra doctrinā rerumve consultandarum experientiam, probi, bonæ & non infamatæ vitæ sint. Plus n. negotia promouent exemplo cum communi doctrina probi, quam doctiores disertioresq; conferre possint reipublicæ, & Spiritus Sanctus plerumq; talia iniquitatis vasa abominatur. Quo pertinet, quod Æschines contra Timarchum dicebat, statuisse Lacedæmonios, super sententia probatissima ab improbatissimo homine dicta Populus namque Lacedæmonius, de summa reipublicæ suæ, quidnam esset vtile & honestum deliberabat, & surrexisset sententiæ dicendæ gratia homo quidam turpitudine pristinæ vitæ diffamatissimus, sed lingua tunc ac facundia nimium quanto præstabilis: consilium quod dabat, quodque oportere fieri suadebat, acceptum ab vniuersis & complacitum est, futurumq; erat ex eius sententia populi decretum: sed ibi vnus ex illo principum ordine, quos Lacedæmonij ætatis dignitatisque maiestate, tanquam arbitros & magistros disciplinæ publicæ verebantur, Ephorus, *inquam*, commoto iratoque animo exilijt. Et quæ nam, inquit, Lacedæmonij ratio, & quæ tandem spes erit, vrbem hanc & hanc rempublicam saluam inexpugnabilemque esse diutius posse, si huiusmodi anteactæ vitæ hominibus consiliarijs vtamur? *b* Qui vitijs scatet fieri non potest vt vitijs non faueat, ne illa iudicando seipsum condemnare videatur, neque ambitiosus consulit, nisi ad honores consequendos. Thesaurarij & populi Harpyiæ, nihil suauius habent in consilijs quam superactiones, tributa noua imponere, & modos subtiles extorquendi, proponunt enim sibi lucrum, ex tractatione pecuniarum, parum ad lacrymas & onera subditorum attendentes.

b refert. Aul. Gell lib. 15. c. 3. Æschines cōtra Timarchi Plutarch in Laconicis.

12. Infamant principes huiusmodi infamis vitæ consiliarij: nam eos admittendo tales, vel non repellendo, videtur illorum vitam probare, parumque reipublicæ vtilitatem curare. Pessime audiuit Tyberius Cæsar *c*, quod Pomo Flaco & L. Pisoni, cum quibus nocte continuumq; biduum potando consumserat, alteri Syriam prouinciam, alteri præfecturam vrbis confestim detulisset, & ignotissimum quæsturæ candidatum nobilissimis antepofuisset, ob epotam in conuiuio propinante se vini amphoram. Male etiam audiuit Antoninus cognominatus Heliogabalus *d*, & in indignationem, & senatus & militum incidit & contemtum, quod eo vecordiæ prouectus sit, vt omnes Scenicos, artifices, reipublicæ consilijs & moderationi seu administrationi præposuerit, & Maximis imperij dignitatibus. Quippe exercitibus saltatorem quendam præfecit, qui olim iuuenis publice in theatro operam dederat: alium item è Scena, iuuentuti: alium Senatui, alium etiam equestri ordini præposuit: aurigis item & comœdis minorumque histrionibus maxima imperij munia demandabat, seruisque suis ac libertis, vt quisque turpitudine reliquos anteibat, procurationes tradebat prouinciarum. Pessime quoque audiuit Caius Cæsar Caligula, quod in Curiam introduxit homines improbissimos & turpissimos, quamuis diceret, per eos suam se dignitatem recuperasse. Hoc forsan studebat, vt scelestissimorum conuersatione, ipsius scelera minus conspicua essent. Quemadmodum etiam nunc quidam principes solent nutrire moriones, quod forsan illorum comparatione sibi ipsis videantur sapientiores: vel quod ex illorum ludificatione delectentur, & per eos proloqui faciāt quæ ipsi nō audent. Quanto magis peius audire eos existimauimus principes, qui cupiditate pecuniæ consiliorum sedes distrahunt: & ita vilissimos & impijssimos diuites suorum consiliorum reddunt participes, nundinatores sententiarum, vt minutatim diuendant quod semel emerint. Ideo quia pecunijs promoti sunt in sedes, luxuriosi & voluptuosi diuites, vix vllam annotabis in consilijs aut personis grauitatem aut præstantiam, sed videbis vt desultores, mimos, stultos, iuuenes lasciuientes, se mutuo in ingressu & egressu concilij gerere, vt ioculatores potius & palæstritæ quam consultores principis existimentur, videbis fucatos more fœminarum, odoribus perfusos, quod certe dedecori est principi, & minuit apud exteros & subditos eius maiestatem. Hoc non pateretur Vespasianus Imperator, qui etiam dum censuram ipse gereret, adolescentulum flagrantem vnguento, cum sibi pro impetrata præfectura gratias ageret, nutu aspernatus, voce etiam grauissima increpuit, maluissem inquit, allium oboluisses, literasq; reuocauit. *e* Et Domitianus susscepta etiam morum correctione, quæstorium virum quod gesticulandi, saltandiq; studio teneretur, mouit Senatu *f*

c Sueton in Tiber cap 42.

d Herodian.

e Suet. in Vespasiano c. 8.

f Suet. in Domitia. c. 8.

13. Octauo vt consilium principis sit ei tutissimum, & populo, & vt omnes concordia insolubili cōiungantur, obseruabit, ne consilium-

lium componat ex sola nobilitate, aut ex solis ecclesiasticis personis: sed & cum illis, alios, peritos tamen, adiungat ex populo seu plebe, vt inde tres status principales populi harmonia rationabili vniantur, neue nobiles soli, cōtemtu in seruitutem redigant plebeios, aut liberius sumant occasionem cōiurandi in principem, aut ex arbitrio imperiti, vt plerunq; iuris & æqui, consilia sua obtrudentes, exclusis iurisperitis, leges & iustitia, remq; publicam subuertant, & suam principisq; potestatem in exitiosam tyrannidem conuertant. Hæcq; fuit causa factionum in Gallia potissima, quo tempore à consilijs reipublicæ plebs excludebatur, & tanquam seruilis conditionis erat oppressa, admissis in consilium Druidis & nobilibus tantum. a Pari ratione, M. Valerius Senator eximius, duxque celeberrimus, dum vellet suadere Senatui, plebem non esse excludendam à Magistratib. in republica gerendis, vsus est, vt qui bene constituere rempublicam in perpetuum decreuerunt, cogitare & prœuidere opus habeant, nō quæ in præsentia tantum sunt, sed quæ in futurum contingere possunt, certum autem esse, vt si administratio reipublicæ perpetuo esset diuitum & potentum, contingere posse, successu temporis, paucos ex illis inuasuros tyrannicam in populum dominationem, quod non tentarent, si adiungerentur potentibus plebeij in Magistratu, à quibus vererentur, si quid in rempublicam tyrannice vsurparent, accusari ex legibus. b Quare & obiecti consulibus tribuni plebis Romæ: apud Lacedæmonas regibus, Ephori, apud Athenienses Pericli Cimon, c Cleon, Niciæ Nicerati. d Ita tamen miscendi sunt nobilibus plebeij, vt maior pars factionem tentare nequeat. Quēadmodum quando & ex populo equites plures numero, obiecti Senatui à C. Graccho, effecerunt ciuitatem bicipitem, & discordiarum fontem cuius etiam temeritatis pœnam luit vita sua ipse C. Gracchus, nimis obstinate leges suas defendens, & rogans vt iudicia à Senatu in equites transferrentur, lege sua iudiciaria: e vel cum trecentis Senatoribus duplo maiores numero equites, in consilio & iudicio adessent, vt ordo equester in Senatu bis tantum vitium in consilio haberet. f In quo maximum imminet periculum dum præponderat numerus Plebeiorum, quorum vt plerumque animus contra nobilitatem spectat: vt nobilium multitudo, iuniorem Plebeiorum vim opprimere cupit. Proinde consul is à Publicanorum iniurijs Asiam defenderat, inuisus equestri, quando P. Rutilius summæ innocentiæ vir, qui legatus C. Marij pro ordini, penes quem iudicia erant, repetundarum damnatus & in exsilium missus fuisset, tunc Senatus omni vi niti cœpit, vt ad se iudicia transferrentur. g Sed postea M. Drusus Tribunus plebis, legem tulit iudicialem vt æqua parte iudicia penes Senatum & equestrem ordinem essent. h In Gallia floruit consiliorū auctoritas quod composita fuerint ex ecclesiasticis, nobilibus & plebeijs eruditis probatisq; personis, neque ibi plebeij contemnuntur, cum & nobiles inde fiant, vt ex fecibus generosus spiritus vini elicitur, quando vult qui potest omnia.

a *Id. Cæsar l. 6. de bello Gallico.*

b *Diony. Hal. lib. 7.*

c *Plut. in vita Periclis.*

d *Plutar. in vita Niciæ.*

e *Appia. 1. de bellis ciuilib. Asco. Padian. in diuinationē Ciceronis.*

f *Flor. lib. 60. epitom. Liuij.*

g *Idem Flor. li. 70. epitom.*

h *Idem Flor. l. 71. epitom.*

14. Non alienum erit ab instituto sermone monere in electione suorum consiliariorum, tria maxime obseruare debere principes. Primum vt rex aliusq; princeps, suos filios agnatos & proximos sanguine, etiam si dando consilio valde non sint idonei, adhibeat consilio, ne exclusio horum, odium, suspiciones aut seditiones excitet: & vt illi interim discant vsū, quibus iuuare rempublicam possint.

15. Secundum, vt si quando princeps de nouo ad regimen vel regnum vocatus fuerit, fidos probosque consiliarios sui prædecessoris retineat, ab his enim multa discere poterit vtilia gubernationi, vt ab ijs, qui iam in negotijs fuerint exercitati. Si tamen quidam habeantur suspecti vel à populo vel a procerib. quod fuerint prædecessoris mali consiliarij: inquirere id debet, & si tales repererit, vel si valde suspecti fuerint, quod forsan in conciliū fuerint adhibiti ab antecessore, qui pro tyranno habebatur, non debet retinere. Hoc enim aliter fecisse aliquando nocuit Galbæ Cæsari, & odium populi in illum concitauit. i quod populo Romano deposcente supplicium Haloti, & Tigillini, solos ex omnibus Neronis tyranni emissarijs, vel malefacentissimos, incolumes præstitit, atq; insuper Halotum procuratione amplissima ornauit: pro Tigillo etiam, populum sæuit edicto increpuit.

i *Sueto. in Galba cap. 15.*

16. Tertio vt si iuuenis sit princeps, Senatus vel si velit comitia conuocet, vt ab illis probatos & meliores in consilium habeat: neque Magistratus venales faciat, sed eos tantum peritis & idoneis conferat, sine distinctione nobilitatis & plebeiorum.

17. Verum vltro pro bonis consiliarijs & electione eorum, distinguenda est species reip. nam licere omnibus rempublicam gerere, populare est: at Magistratus tantum à nobilibus teneri, est optimatum: Miscere hos omnes ex arbitrio, ad monarcham solum imperantem pertinet. Probos deligere consiliarios & vtiles reipublicæ, legitimi & boni est principis: ad sui vero vtilitatē & populi damnū, Tyranni

18. In

18. In Republica Democratica, vel Aristocratica, consilium plurium non tantum sequendum, sed etiam exsequendum est necessario, alioquin status talium rerumpublicarum corrumperetur, at in monarchia non ita. Nam princeps, penes quem summa rerum est, & auctoritas vnica, consulere quidem plures prudentes & idoneos, si recte imperare velit, debet, vt quid sibi & reipublicæ magis expediat, intelligat: verum si iustus sibi videatur aliquid, non tenetur sequi eorum consilium: aliud enim est consulere, aliud statuere. Dum sapit tamen, recte consulentium iudicia non aspernabitur. Superbia enim Deo & hominibus odiosa est. Sicque Xerxes iure suo insolenter abusus est: cum Græciæ bellum indicturus adhibitis in consilium Asiæ principibus, ne viderer inquit tantum meo vsus consilio, vos contraxi: cæterum mementote magis vobis parendum esse, quam suadendum. Qua arrogantia & bene consulentes reiecit: sed sero insolentiam & superbiam suam, victus agnouit. *a*

a Iust. narrat in 2. Herod. in 7 Val. Max. lib. 9. cap. 5.

Num monarcha, sine consilio possit de rebus grauioribus regni statuere. Cap. VII.

Svnt qui contendant monarchiam solum, sine consilio posse de rebus etiam grauioribus statuere, vt de bello, pace, alijsq; negotijs similibus. Alij negant, & in negotijs illis arduis eum non esse sui iuris putant. Ego priori sententiæ, sed cum temperamento accedo. Quia Romæ populus cum à se abdicauit Democraticum statum, lege regia in principem transtulit omnem potestatem quam habebat. *b* Dedit & Deus regi, populi sui omnem potestatem: *c* videlicet quando absolute monarcha quis est, & per nullam legem electionis de eo factæ, tenetur adhibere necessario consilium suorum subditorum: alioquin enim cum adit imperium, legib. illis se adstringens, eas sequi tenetur: loquitur itaque de rege, & principe, qui supremam habet potestatem, & absolutam, & non recognoscit in ea superiorem alium quam Deum, & rationem. Dicoque huiusmodi principem, necessario non teneri adhibere consilium, vel subditorum, vel aliorum, si nolit in quibuscunque negotijs. Verum dico illi expedire vt melius & tutius & diutius imperet, consilio prudentum, & expertium in negotijs gerendis, vti multa enim licent quæ non expedit agere: sunt & quæ certo modo licent, & non aliter. Posset quilibet præcipitem se dare, & necare, & se conseruare. Præcepta bene viuendi, bene imperandi, à Deo, & ratione humana dantur principibus ad conseruandum, non ad perdendum, vel opprimendum populum sibi suppositum. Quamobrem si princeps satis esset natura propria sapientia ad imperandum commoda, instructus vt quæ facienda sunt, videat, sciat, & velit imperare, & præscribere licet. Verum melius faciet si non in omnibus, potissimum quæ ancipitem habent aleam, sibi soli credat, sed adhibeat aliorum plurium, eorumque qui eum iuuare consilio possunt, auxilium, quod potestati eius, nec auctoritati quidquam detrahit: cum non coacte, sed sponte id faciat. Salus, vbi multa consilia, inquit Sapiens. *d* Periculosumque est ipsi principi sibi soli fidere, cum possit eius recta ratio, vt cuiusq; etiam sapientis viri, odio, amore, ira, concupiscentia, auaritia, ambitione, ignorantia negotiorum, intercipi. Facit & philautia seu sui complacentia, & præsumptio, vt cæcutiamus circa nobis placita. Principes certe homines sunt, nec humanam naturam exuunt adepto principatu, & ita errare, & decipi se posse humanitus, credere debent.

b §. sed & quod principi placuit, de iure natur. apud Iustin. l. 1. §. quum enim C. de veteri iure enuclean. Lin. lib. 34.

c 1. Reg. c. 8. ad Rom. c. 13.

d Prouer. c. 11. vers. 14.

2. Fidere tamen vnius, alteriusve sententiæ, valde etiam periculosum principi est, propter incertitudinem voluntatum adulatorum & proditorum, quibus, vt vermibus scatet aula principum: & cum omnis homo nō sapiat omnibus horis, & bonus quandoque dormitet Homerus, ita multos consilio adhibere erit tutius, vt ait Philippus Commineus in aulicis rebus exercitatissimus, *e* præceptum concedere principibus dicens, si plures habeant consiliarios, & ne vnquam cuipiam ex illis soli, committat negotiorum suorum directiones, vtque omnes fere qui sunt à consilijs habeat æquales, alioquin enim si vni plus, quam cæteris fauere videatur, ea est natura hominum propter fauorem principum ad factum lubrica, vt is alijs imperare velit, & minus sint postea liberæ voces in consulendo, metuentibus alijs ne aduersentur sententiæ huius prædilecti, quod ne accidat, cauendum est principi, hinc enim sequitur facile pernicies reip. & consiliorum corruptio. Adest exemplū Tiberij Imperatoris, qui in consilijs habendis & iudicio de Lepida, rea suppositi partus, & maiestatis delata, Drusum Consulem designatum exeunt, dicendæ 1. loco sententiæ, quod alij ciuile rebantur ne cæteris assentiendi necessitas fieret. In iudicio quoque Granij Marcelli prætoris Bythiniæ delati peculatus & maiestatis, cū ad delationem eius idē Tiberius exarsisset, à Deo vt rupta taciturnitate proclamaret, se quoque in ea causa laturum

e lib. 1. c. 37 & lib. 4. c. 34.

f Cornel. Tacit. lib. 3. annal.

lium componat ex sola nobilitate, aut ex solis ecclesiasticis personis: sed & cum illis, alios, peritos tamen, adiungat ex populo seu plebe, vt inde tres status principales populi harmonia rationabili vniantur, neue nobiles soli, cõtemtu in seruitutem redigant plebeios, aut liberius sumant occasionem cõiurandi in principem, aut ex arbitrio imperiti, vt plerunq; iuris & æqui, consilia sua obtrudentes, exclusis iurisperitis, leges & iustitia, remq; publicam subuertant, & suam principisq; potestatem in exitiosam tyrannidem conuertant. Hæcq; fuit causa factionum in Gallia potissima, quo tempore à consilijs reipublicæ plebs excludebatur, & tanquam seruilis conditionis erat oppressa, admissis in consilium Druidis & nobilibus tantum. *a* Pari ratione, M. Valerius Senator eximius, duxque celeberrimus, dum vellet suadere Senatui, plebem non esse excludendam à Magistratib. in republica gerendis, vsus est, vt qui bene constituere rempublicam in perpetuum decreuerunt, cogitare & præuidere opus habeant, nõ quæ in præsentia tantum sunt, sed quæ in futurum contingere possunt, certum autem esse, vt si administratio reipublicæ perpetuo esset diuitum & potentum, contingere posse, successu temporis, paucos ex illis inuasuros tyrannicam in populum dominationem, quod non tentarent, si adiungerentur potentibus plebeij in Magistratu, à quibus vererentur, si quid in rempublicam tyrannice vsurparent, accusari ex legibus. *b* Quare & obiecti consulibus tribuni plebis Romæ: apud Lacedæmonas regibus, Ephori, apud Athenienses Pericli Cimon, *c* Cleon, Nicæ Nicerati. *d* Ita tamen miscendi sunt nobilibus plebeij, vt maior pars factionem tentare nequeat. Quemadmodum quando & ex populo equites plures numero, obiecti Senatui à C. Graccho, effecerunt ciuitatem bicipitem, & discordiarum fontem cuius etiam temeritatis pœnam luit vita sua ipse C. Gracchus, nimis obstinate leges suas defendens, & rogans vt iudicia à Senatu in equites transferrentur, lege sua iudiciaria: *e* vel cum trecentis Senatoribus duplo maiores numero equites, in consilio & iudicio adessent, vt ordo equester in Senatu bis tantum virium in consilio haberet. *f* In quo maximum imminet periculum dum præponderat numerus Plebeiorum, quorum vt plerumque animus contra nobilitatem spectat: vt nobilium multitudo, iuniorem Plebeiorum vim opprimere cupit. Proinde consul is a Publicanorum iniurijs Asiam defenderat, inuisus equestri, quando P. Rutilius summæ innocentiæ vir, qui legatus C. Marij pro ordini, penes quem iudicia erant, repetundarum damnatus & in exsilium missus fuisset, tunc Senatus omni vi niti cœpit, vt ad se iudicia transferrentur. *g* Sed postea M. Drusus Tribunus plebis, legem tulit iudicialem vt æqua parte iudicia penes Senatum & equestrem ordinem essent. *h* In Gallia floruit consiliorũ auctoritas quod composita fuerint ex ecclesiasticis, nobilibus & plebeijs eruditis probatisq; personis, neque ibi plebeij contemnuntur, cum & nobiles inde fiant, vt ex fecibus generosus spiritus viui elicitur, quando vult qui potest omnia.

a Iul. Cæsar l. 6. de bello Gallico.
b Diony. Halic. lib. 7.
c Plut. in vita Periclis.
d Plutar. in vita Niciæ.
e Appian. l. de bello ciuil. lib. Asco Pædian. in diuinationẽ Ciceronis.
f Flor. lib. 60. epitom. Liuij.
g Idem Flor. lib. 70. epitom.
h Idem Flor. lib. 71. epitom.

14. Non alienum erit ab instituto sermone monere in electione suorum consiliariorum, tria maxime obseruare debere principes. Primum vt rex aliusq; princeps, suos filios agnatos & proximos sanguine, etiam si dando consilio valde non sint idonei, adhibeat consilio, ne exclusio horum, odium, suspiciones aut seditiones exciter: & vt illi interim discant vsu, quibus iuuare rempublicam possint.

15. Secundum, vt si quando princeps de nouo ad regimen vel regnum vocatus fuerit, fidos probosque consiliarios sui prædecessoris retineat, ab his enim multa discere poterit vtilia gubernationi, vt ab ijs, qui iam in negotijs fuerint exercitati. Si tamen quidam habeantur suspecti vel à populo vel à procerib. quod fuerint prædecessoris mali consiliarij: inquirere id debet, & si tales repererit, vel si vel de suspecti fuerint, quod forsan in conciliũ fuerint adhibiti ab antecessore, qui pro tyranno habebatur, non debet retinere. Hoc enim aliter fecisse aliquando nocuit Galbæ Cæsari, & odium populi in illum concitauit. *i* quod populo Romano deposcente supplicium Haloti, & Tigillini, solos ex omnibus Neronis tyranni emissarijs, vel malefacentissimos, incolumes præstitit, atq; insuper Halotum procuratione amplissima ornauit: pro Tigillo etiam, populum sæuit, & edicto increpuit.

i Sueto. in Galba cap. 15.

16. Tertio vt si iuuenis sit princeps, Senatus vel si velit comitia conuocet, vt ab illis probatos & meliores in consilium habeat: neque Magistratus venales faciat, sed eos tantum peritis & idoneis conferat, sine distinctione nobilitatis & plebeiorum.

17. Verum vltro pro bonis consiliarijs & electione eorum, distinguenda est species reip. nam licere omnibus rempublicam gerere, populare est: at Magistratus tantum à nobilibus teneri, est optimatum: Miscere hos omnes ex arbitrio, ad monarcham solum imperantem pertinet. Probos deligere consiliarios & vtiles reipublicæ, legitimi & boni est principis: ad sui vero vtilitatẽ & populi damnũ, Tyranni.

18. In

18. In Republica Democratica, vel Aristocratica, consilium plurium non tantum sequendum, sed etiam exsequendum est necessario, alioquin status talium rerumpublicarum corrumperetur, at in monarchia non ita. Nam princeps, penes quem summa rerum est, & auctoritas vnica, consulere quidem plures prudentes & idoneos, si recte imperare velit, debet, vt quid sibi & reipublicæ magis expediat, intelligat: verum si iustus sibi videatur aliquid, non tenetur sequi eorum consilium: aliud enim est consulere, aliud statuere. Dum sapit tamen, recte consulentium iudicia non aspernabitur. Superbia enim Deo & hominibus odiosa est. Sicque Xerxes iure suo insolenter abusus est: cum Græciæ bellum indicturus adhibitis in consilium Asiæ principibus, ne videret inquit tantum meo vsus consilio, vos contraxi: cæterum mementote magis vobis parendum esse, quam suadendum. Qua arrogantia & bene consulentes reiecit: sed sero insolentiam & superbiam suam, victus agnouit.*a*

a Iust. narrat in 1. Herod. in 7 Val. Max. lib. 9. cap. 5.

Num monarcha, sine consilio possit de rebus grauioribus regni statuere. CAP. VII.

SVNT qui contendant monarchiam solum, sine consilio posse de rebus etiam grauioribus statuere, vt de bello, pace, alijsq; negotijs similibus. Alij negant, & in negotijs illis arduis cum non esse sui iuris putant. Ego priori sententiæ, sed cum temperamento accedo. Quia Romæ populus cum à se abdicauit Democraticum statum, lege regia in principem transtulit omnem potestatem quam habebat. *b* Dedit & Deus regi, populi sui omnem potestatem: *c* videlicet quando absolute monarcha quis est, & per nullam legem electionis de eo factæ, tenetur adhibere necessario consilium suorum subditorum: alioquin enim cum adit imperium, legib. illis se adstringens, eas sequi tenetur: loquitur itaque de rege, & principe, qui supremam habet potestatem, & absolutam, & non recognoscit in ea superiorem altum quam Deum, & rationem. Dicoque huiusmodi principem, necessario non teneri adhibere consilium, vel subditorum, vel aliorum, si nolit in quibuscunque negotijs. Verum dico illi expedire vt melius & tutius & diutius imperet, consilio prudentum, & expertium in negotijs gerendis, vti multa enim licent quæ non expedit agere: sunt & quæ certo modo licent, & non aliter. Posset quilibet præcipitem se dare, & necare, & se conseruare. Præcepta bene viuendi, bene imperandi, à Deo, & ratione humana dantur principibus ad conseruandum, non ad perdendum, vel opprimendum populum sibi suppositum. Quamobrem si princeps satis esset natura propria sapientia ad imperandum commoda, instructus vt quæ facienda sunt, videat, sciat, & velit imperare, & præscribere licet. Verum melius faciet si non in omnibus, potissimum quæ ancipitem habent aleam, sibi soli credat, sed adhibeat aliorum plurium, eorumque qui eum iuuare consilio possunt, auxilium, quod potestati eius, nec auctoritati quidquam detrahit: cum non coacte, sed sponte id faciat. Salus, vbi multa consilia, inquit Sapiens. *d* Periculosumque est ipsi principi sibi soli fidere, cum possit eius recta ratio, vt cuiusq; etiam sapientis viri, odio, amore, ira, concupiscentia, auaritia, ambitione, ignorantia negotiorum, intercipi. Facit & philautia seu sui complacentia, & præsumptio, vt cæcutiamus circa nobis placita. Principes certe homines sunt, nec humanam naturam exuunt adepto principatu, & ita errare, & decipi se posse humanitus, credere debent.

b §. sed & quod principi placuit, de iure natur. apud Iustin l. 1. §. quum enim C. de vetere iure enuclean. Liu. lib. 34.

c 1 Reg. c. 8. ad Rom c. 13.

d Prouer. c. 11. vers. 14.

2. Fidere tamen vnius, alteriusve sententiæ, valde etiam periculosum principi est, propter incertitudinem voluntatum adulatorum & proditorum, quibus, vt vermibus scatet aula principum: & cum omnis homo nõ sapiat omnibus horis, & bonus quandoque dormitet Homerus, ita multos consilio adhibere erit tutius, vt ait Philippus Commineus in aulicis rebus exercitatissimus, *e* præceptum conducere principibus dicens, si plures habeant consiliarios, & ne vnquam cuipiam ex illis soli, committat negotiorum suorum directiones, vtque omnes fere qui sunt à consilijs habeat æquales, alioquin enim si vni plus, quam cæteris fauere videatur, ea est natura hominum propter fauorem principum ad factum lubrica, vt is alijs imperare velit, & minus sint postea liberæ voces in consulendo, metuentibus alijs ne aduersentur sententiæ huius prædilecti, quod ne accidat, cauendum est principi, hinc enim sequitur facile pernicies reip. & consiliorum corruptio. Adest exemplũ Tiberij Imperatoris, qui in consilijs habendis & iudicio de Lepida, rea suppositi partus, & maiestatis delata, Drusum Consulem designatum exeunt, dicendæ 1. loco sententiæ, quod alij ciuile rebantur ne cæteris assentiendi necessitas fieret. In iudicio quoque Granij Marcelli prætoris Bythiniæ delati peculatus & maiestatis, cũ ad delationem eius idẽ Tiberius exarsisset, à Deo vt rupta taciturnitate proclamaret, se quoque in ea causa laturum senten-

e lib. 1. c. 37 & lib. 4 c. 34.

f Cornel. Tacit. lib. 3 annal.

lium componat ex sola nobilitate, aut ex solis ecclesiasticis personis: sed & cum illis, alios, peritos tamen, adiungat ex populo seu plebe, vt inde tres status principales populi harmonia rationabili vniantur, neue nobiles soli, cõtemtu in seruitutem redigant plebeios, aut liberius sumant occasionem cõiurandi in principem, aut ex arbitrio imperiti, vt plerunq; iuris & æqui, consilia sua obtrudentes, exclusis iurisper tis, leges & iustitia, remq. publicam subuertant, & suam principisq; potestatem in exitiosam tyrannidem conuertant. Hæcq; fuit causa factionum in Gallia potissima, quo tempore à consilijs reipublicæ plebs excludebatur, & tanquam seruilis conditionis erat oppressa, admissis in consilium Druidis & nobilibus tantum. a Pari ratione, M. Valerius Senator eximius, duxque celeberrimus, dum vellet suadere Senatui, plebem non esse excludendam à Magistratib. in republica gerendis, vsus est, vt qui bene constituere rempublicam in perpetuum decreuerunt, cogitare & prævidere opus habeant, nõ quæ in præsentia tantum sunt, sed quæ in futurum contingere possunt, certum autem esse, vt si administratio reipublicæ perpetuo esset diuitum & potentum, contingere posse, successu temporis, paucos ex illis inuasuros tyrannicam in populum dominationem, quod non tentarent, si adiungerentur potentibus plebeij in Magistratu, à quibus vererentur, si quid in rempublicam tyrannice vsurparent, accusari ex legibus. b Quare & obiecti consulibus tribuni plebis Romæ: apud Lacedæmonas regibus, Ephori, apud Athenienses Pericli Cimon, c Cleon, Nicæ Niceratí. d Ita tamen miscendi sunt nobilibus plebeij, vt maior pars factionem tentare nequeat. Quẽadmodum quando & ex populo equites plures numero, obiecti Senatui à C. Graccho, effecerunt ciuitatem bicipitem, & discordiarum fontem cuius etiam temeritatis pœnam luit vita sua ipse C. Gracchus, nimis obstinate leges suas defendens, & rogans vt iudicia a Senatu in equites transferrentur, lege sua iudiciaria: e vel cum trecentis Senatoribus duplo maiores numero equites, in consilio & iudicio adessent, vt ordo equester in Senatu bis tantum virium in consilio haberet. f In quo maximum imminet periculum dum præponderat numerus Plebeiorum, quorum vt plerumque animus contra nobilitatem spectat: vt nobilium multitudo, iuniorem Plebeiorum vim opprimere cupit. Proinde consul is à Publicanorum iniurijs Asiam defenderat, inuisus equestri, quando P. Rutilius summæ innocentiæ vir, qui legatus C. Marij pro ordini, penes quem iudicia erant, repetundarum damnatus & in exsilium missus fuisset, tunc Senatus omni vi niti cœpit, vt ad se iudicia transferrentur. g Sed postea M. Drusus Tribunus plebis, legem tulit iudicialem vt æqua parte iudicia penes Senatum & equestrem ordinem essent. h In Gallia floruit consiliorũ auctoritas quod composita fuerint ex ecclesiasticis, nobilibus & plebeijs eruditis probatisq; personis, neque ibi plebeij contemnuntur, cum & nobiles inde fiant, vt ex fecibus generosus spiritus vini elicitur, quando vult qui potest omnia.

a Iul. Cæsar l. 6. de bello Gallico.
b Diony. Hali. in 7.
c Plut. in vita Periclis.
d Plutar. in vita Niciæ.
e Appian. 1 de bellis ciuilib. Asco Pædian. in diuinationẽ Ciceronis.
f Flor. lib 60. epitom. Liuij.
g Idem Flor. lib. 70. epitom.
h Idem Flor. lib. 71. epitom.

14. Non alienum erit ab instituto sermone monere in electione suorum consiliatiorum, tria maxime obseruare debere principes. Primum vt rex aliusq; princeps, suos filios agnatos & proximos sanguine, etiam si dando consilio valde non sint idonei, adhibeat consilio, ne exclusio horum, odium, suspiciones aut seditiones excitet: & vt illi interim discant vsu, quibus iuuare rempublicam possint.

15. Secundum, vt si quando princeps de nouo ad regimen vel regnum vocatus fuerit, fidos probosque consiliarios sui prædecessoris retineat, ab his enim multa discere poterit vtilia gubernationi, vt ab ijs, qui iam in negotijs fuerint exercitati. Si tamen quidam habeantur suspecti vel à populo vel a procerib. quod fuerint prædecessoris mali consiliarij: inquirere id debet, & si tales repererit, vel si valde suspecti fuerint, quod forsan in conciliũ fuerint adhibiti ab antecessore, qui pro tyranno habebatur, non debet retinere. Hoc enim aliter fecisse aliquando nocuit Galbæ Cæsari, & odium populi in illum concitauit. i quod populo Romano deposcente supplicium Haloti, & Tigillini, solos ex omnibus Neronis tyranni emissarijs, vel malefacientissimos, incolumes præstitit, atq; insuper Halotum procuratione amplissima ornauit: pro Tigillo etiam, populum sæuit edicto increpuit.

i Sueto in Galba cap. 15.

16. Tertio vt si iuuenis sit princeps, Senatus vel si velit comitia conuocet, vt ab illis probatos & meliores in consilium habeat: neque Magistratus venales faciat, sed eos tantum peritis & idoneis conferat, sine distinctione nobilitatis & plebeiorum.

17. Verum vltro pro bonis consiliarijs & electione eorum, distinguenda est species reip. nam licere omnibus rempublicam gerere, populare est: at Magistratus tantum à nobilibus teneri, est optimatum: Miscere hos omnes ex arbitrio, ad monarcham solum imperantem pertinet. Probos deligere consiliarios & vtiles reipublicæ, legitimi & boni est principis: ad sui vero vtilitatẽ & populi damnũ, Tyranni.

18. In

18. In Republica Democratica, vel Aristocratica, consilium plurium non tantum sequendum, sed etiam exsequendum est necessario, alioquin status talium rerumpublicarum corrumperetur, at in monarchia non ita. Nam princeps, penes quem summa rerum est, & auctoritas vnica, consulere quidem plures prudentes & idoneos, si recte imperare velit, debet, vt quid sibi & reipublicæ magis expediat, intelligat: verum si iustus sibi videatur aliquid, non tenetur sequi eorum consilium: aliud enim est consulere, aliud statuere. Dum sapit tamen, recte consulentium iudicia non aspernabitur. Superbia enim Deo & hominibus odiosa est. Sicque Xerxes iure suo insolenter abusus est: cum Græciæ bellum indicturus adhibitis in consilium Asiæ principibus, ne viderer inquit tantum meo vsus consilio, vos contraxi: cæterum mementote magis vobis parendum esse, quam suadendum. Qua arrogantia & bene consulentes reiecit: sed sero insolentiam & superbiam suam, victus agnouit. *a*

a Iustin. narrat 13. Herod. in 7 Val. Max. lib. 9. cap. 5.

Num monarcha, sine consilio possit de rebus grauioribus regni statuere. Cap. VII.

SVNT qui contendant monarchiam solum, sine consilio posse de rebus etiam grauioribus statuere, vt de bello, pace, alijsq; negotijs similibus. Alij negant, & in negotijs illis arduis cum non esse sui iuris putant. Ego priori sententiæ, sed cum temperamento accedo. Quia Romæ populus cum à se abdicauit Democraticum statum, lege regia in principem transtulit omnem potestatem quam habebat. *b* Dedit & Deus regi, populi sui omnem potestatem: *c* videlicet quando absolute monarcha quis est, & per nullam legem electionis de eo factæ, tenetur adhibere necessario consilium suorum subditorum: alioquin enim cum adit imperium, legib. illis se adstringens, eas sequi tenetur: loquitur itaque de rege, & principe, qui supremam habet potestatem, & absolutam, & non recognoscit in ea superiorem alium quam Deum, & rationem. Dicoque huiusmodi principem, necessario non teneri adhibere consilium, vel subditorum, vel aliorum, si nolit in quibuscunque negotijs. Verum dico illi expedire vt melius & tutius & diutius imperet, consilio prudentum, & expertium in negotijs gerendis, vti multa enim licent quæ non expedit agere: sunt & quæ certo modo licent, & non aliter. Posset quilibet præcipitem se dare, & necare, & se conseruare. Præcepta bene viuendi, bene imperandi, à Deo, & ratione humana dantur principibus ad conseruandum, non ad perdendum, vel opprimendum populum sibi suppositum. Quamobrem si princeps satis esset natura propria sapientia ad imperandum commoda, instructus vt quæ facienda sunt, videat, sciat, & velit imperare, & præscribere licet. Verum melius faciet si non in omnibus, potissimum quæ ancipitem habent aleam, sibi soli credat, sed adhibeat aliorum plurium, eorumque qui eum iuuare consilio possunt, auxilium, quod potestati eius, nec auctoritati quidquam detrahit: cum non coacte, sed sponte id faciat. Salus, vbi multa consilia, inquit Sapiens. *d* Periculosumque est ipsi principi sibi soli fidere, cum possit eius recta ratio, vt cuiusq; etiam sapientis viri, odio, amore, ira, concupiscentia, auaritia, ambitione, ignorantia negotiorum, intercipi. Facit & philautia seu sui complacentia, & præsumptio, vt cæcutiamus circa nobis placita. Principes certe homines sunt, nec humanam naturam exuunt adepto principatu, & ita errare, & decipi se posse humanitus, credere debent.

b §. sed & quod principi placuit, de iure natur. apud Iustin. l. 1. §. quum enim C. de veteri iure enuclean. Leu. lib. 34.
c 1. Reg. c. 8. ad Rom. c. 13.
d Prouer. c. 11. vers. 14.

2. Fidere tamen vnius, alteriusve sententiæ, valde etiam periculosum principi est, propter incertitudinem voluntatum adulatorum & proditorum, quibus, vt vermibus scatet aula principum: & cum omnis homo nõ sapiat omnibus horis, & bonus quandoque dormitet Homerus, ita multos consilio adhibere erit tutius, vt ait Philippus Commineus in aulicis rebus exercitatissimus, *e* præceptum conducere principibus dicens, si plures habeant consiliarios, & ne vnquam cuipiam ex illis soli, committat negotiorum suorum directiones, vtque omnes fere qui sunt à consilijs habeat æquales, alioquin enim si vni plus, quam cæteris fauere videatur, ea est natura hominum propter fauorem principum ad factum lubrica, vt is alijs imperare velit, & minus sint postea liberæ voces in consulendo, metuentibus alijs ne aduersentur sententiæ huius prædilecti, quod ne accidat, cauendum est principi, hinc enim sequitur facile pernicies reip. & consiliorum corruptio. Adest exemplũ Tiberij Imperatoris, qui in consilijs habendis & iudicio de Lepida, rea suppositi partus, & maiestatis delata, Drusum Consulem designatum exeunt, dicendæ 1. loco sententiæ, quod alij ciuile rebantur ne cæteris assentiendi necessitas fieret. In iudicio quoque Granij Marcelli prætoris Bythiniæ delati peculatus & maiestatis, cũ ad delationem eius idẽ Tiberius exarsisset, à Deo vt rupta taciturnitate proclamaret, se quoque in ea causa laturum

e lib. 1. c. 37. & lib. 4. c. 34.
f Cornel. Tacit. lib. 3 annal.

lium componat ex sola nobilitate, aut ex solis ecclesiasticis personis: sed & cum illis, alios, peritos tamen, adiungat ex populo seu plebe, vt inde tres status principales populi harmonia rationabili vniantur, neue nobiles soli, cõtemtu in seruitutem redigant plebeios, aut liberius sumant occasionem cõiurandi in principem, aut ex arbitrio imperiti, vt plerunq; iuris & æqui, consilia sua obtrudentes, exclusis iurisperitis, leges & iustitia, remq; publicam subuertant, & suam principisq; potestatem in exitiosam tyrannidem conuertant. Hæcq; fuit causa factionum in Gallia potissima, quo tempore à consilijs reipublicæ plebs excludebatur, & tanquam seruilis conditionis erat oppressa, admissis in consilium Druidis & nobilibus tantum. *a* Pari ratione, M. Valerius Senator eximius, duxque celeberrimus, dum vellet suadere Senatui, plebem non esse excludendam à Magistratib. in republica gerendis, vsus est, vt qui bene constituere rempublicam in perpetuum decreuerunt, cogitare & præuidere opus habeant, nõ quæ in præsentia tantum sunt, sed quæ in futurum contingere possunt, certum autem esse, vt si administratio reipublicæ perpetuo esset diuitum & potentum, contingere posse, successu temporis, paucos ex illis inuasuros tyrannicam in populum dominationem, quod non tentarent, si adiungerentur potentibus plebeij in Magistratu, à quibus vererentur, si quid in rempublicam tyrannice vsurparent, accusari ex legibus. *b* Quare & obiecti consulibus tribuni plebis Romæ: apud Lacedæmonas regibus, Ephori, apud Athenienses Pericli Cimon, *c* Cleon, Nicæ Nicerati. *d* Ita tamen miscendi sunt nobilibus plebeij, vt maior pars factionem tentare nequeat. Quẽadmodum quando & ex populo equites plures numero, obiecti Senatui à C. Graccho, effecerunt ciuitatem bicipitem, & discordiarum fontem cuius etiam temeritatis pœnam luit vita sua ipse C. Gracchus, nimis obstinate leges suas defendens, & rogans vt iudicia à Senatu in equites transferrentur, lege sua iudiciaria: *e* vel cum trecentis Senatoribus duplo maiores numero equites, in consilio & iudicio adessent, vt ordo equester in Senatu bis tantum virium in consilio haberet. *f* In quo maximum imminet periculum dum præponderat numerus Plebeiorum, quorum vt plerumque animus contra nobilitatem spectat: vt nobilium multitudo, iuniorem Plebeiorum vim opprimere cupit. Proinde consul is a Publicanorum iniurijs Asiam defenderat, inuisus equestri, quando P. Rutilius summæ innocentiæ vir, qui legatus C. Marij pro ordini, penes quem iudicia erant, repetundarum damnatus & in exsilium missus fuisset, tunc Senatus omni vi niti cœpit, vt ad se iudicia transferrentur. *g* Sed postea M. Drusus Tribunus plebis, legem tulit iudicialem vt æqua parte iudicia penes Senatum & equestrem ordinem essent. *h* In Gallia floruit consiliorũ auctoritas quod composita fuerint ex ecclesiasticis, nobilibus & plebeijs eruditis probatisq; personis, neque ibi plebeij contemnuntur, cum & nobiles inde fiant, vt ex fecibus generosus spiritus vini elicitur, quando vult qui potest omnia.

a Id. Cæsar l. 6. de bello Gallico.

b Diony. Hal. in 7.

c Plut. in vita Periclis.

d Plutar. in vita Niciæ.

e Appia. 1 de bello ciuil. lib. Asco Padian. in diuinationẽ Ciceronis.

f Flor. lib 60. epitom. Liuij.

g Idem Flor. 70. epitom.

h Idem Flor. 71. epitom.

14. Non a\[li\]enum erit ab instituto sermone monere in electione suorum consiliariorum, tria maxime obseruare debere principes. Primum vt rex aliusq; princeps, suos filios agnatos & proximos sanguine, etiam si dando consilio valde non sint idonei, adhibeat consilio, ne exclusio horum, odium, suspiciones aut seditiones excitet: & vt illi interim discant vsu, quibus iuuare rempublicam possint.

15. Secundum, vt si quando princeps de nouo ad regimen vel regnum vocatus fuerit, fidos probosque consiliarios sui prædecessoris retineat, ab his enim multa discere poterit vtilia gubernationi, vt ab ijs, qui iam in negotijs fuerint exercitati. Si tamen quidam habeantur suspecti vel à populo vel a procerib. quod fuerint prædecessoris mali consiliarij: inquirere id debet, & si tales repererit, vel si valde suspecti fuerint, quod forsan in conciliũ fuerint adhibiti ab antecessore, qui pro tyranno habebatur, non debet retinere. Hoc enim aliter fecisse aliquando nocuit Galbæ Cæsari, & odium populi in illum concitauit. *i* quod populo Romano deposcente supplicium Haloti, & Tigillini, solos ex omnibus Neronis tyranni emissarijs, vel malefacientissimos, incolumes præstitit, atq; insuper Halotum procuratione amplissima ornauit: pro Tigillo etiam, populum sæuit æ edicto increpuit.

i Sueto. in Galba cap. 15.

16. Tertio vt si iuuenis sit princeps, Senatus vel si velit comitia conuocet, vt ab illis probatos & meliores in consilium habeat: neque Magistratus venales faciat, sed eos tantum peritis & idoneis conferat, sine distinctione nobilitatis & plebeiorum.

17. Verum vltro pro bonis consiliarijs & electione eorum, distinguenda est species reip. nam licere omnibus rempublicam gerere, populare est: at Magistratus tantum à nobilibus teneri, est optimatum: Miscere hos omnes ex arbitrio, ad monarcham solum imperantem pertinet. Probos deligere consiliarios & vtiles reipublicæ, legitimi & boni est principis: ad sui vero vtilitatẽ & populi damnũ, Tyranni.

18. In

18. In Republica Democratica, vel Aristocratica, consilium plurium non tantum sequendum, sed etiam exsequendum est necessario, alioquin status talium rerumpublicarum corrumperetur, at in monarchia non ita. Nam princeps, penes quem summa rerum est, & auctoritas vnica, consulere quidem plures prudentes & idoneos, si recte imperare velit, debet, vt quid sibi & reipublicæ magis expediat, intelligat: verum si iustus sibi videatur aliquid, non tenetur sequi eorum consilium: aliud enim est consulere, aliud statuere. Dum sapit tamen, recte consulentium iudicia non aspernabitur. Superbia enim Deo & hominibus odiosa est. Sicque Xerxes iure suo insolenter abusus est: cum Græciæ bellum indicturus adhibitis in consilium Asiæ principibus, ne viderer inquit tantum meo vsus consilio, vos contraxi: cæterum mementote magis vobis parendum esse, quam suadendum. Qua arrogantia & bene consulentes reiecit: sed sero insolentiam & superbiam suam, victus agnouit. *a*

a Iustin. narrat ex Herod. in 7 Val. Max. lib. 9. cap. 5.

Num monarcha, sine consilio possit de rebus grauioribus regni statuere. CAP. VII.

SVNT qui contendant monarchiam solum, sine consilio posse de rebus etiam grauioribus statuere, vt de bello, pace, alijsq; negotijs similibus. Alij negant, & in negotijs illis arduis cum non esse sui iuris putant. Ego priori sententiæ, sed cum temperamento accedo. Quia Romæ populus cum à se abdicauit Democraticum statum, lege regia in principem transtulit omnem potestatem quam habebat. *b* Dedit & Deus regi, populi sui omnem potestatem: *c* videlicet quando absolute monarcha quis est, & per nullam legem electionis de eo factæ, tenetur adhibere necessario consilium suorum subditorum: alioquin enim cum adit imperium, legib. illis se adstringens, eas sequi tenetur: loquitur itaque de rege, & principe, qui supremam habet potestatem, & absolutam, & non recognoscit in ea superiorem aliam quam Deum, & rationem. Dicoque huiusmodi principem, necessario non teneri adhibere consilium, vel subditorum, vel aliorum, si nolit in quibuscunque negotijs. Verum dico illi expedire vt melius & tutius & diutius imperet, consilio prudentum, & expertium in negotijs gerendis, vti multa enim licent quæ non expedit agere: sunt & quæ certo modo licent, & non aliter. Posset quilibet præcipitem se dare, & necare, & se conseruare. Præcepta bene viuendi, bene imperandi, à Deo, & ratione humana dantur principibus ad conseruandum, non ad perdendum, vel opprimendum populum sibi suppositum. Quamobrem si princeps satis esset natura propria sapientia ad imperandum commoda, instructus vt quæ facienda sunt, videat, sciat, & velit imperare, & præscribere licet. Verum melius faciet si non in omnibus, potissimum quæ ancipitem habent aleam, sibi soli credat, sed adhibeat aliorum plurium, eorumque qui eum iuuare consilio possunt, auxilium, quod potestati eius, nec auctoritati quidquam detrahit: cum non coacte, sed sponte id faciat. Salus, vbi multa consilia, inquit Sapiens. *d* Periculosumque est ipsi principi sibi soli fidere, cum possit eius recta ratio, vt cuiusq; etiam sapientis viri, odio, amore, ira, concupiscentia, auaritia, ambitione, ignorantia negotiorum, intercipi. Facit & philautia seu sui complacentia, & præsumtio, vt cæcutiamus circa nobis placita. Principes certe homines sunt, nec humanam naturam exuunt adepto principatu, & ita errare, & decipi se posse humanitus, credere debent.

b §. sed & quod principi placuit, de iure natur. apud Iustin l. 1. §. quum enim C. de veteri iure enucl. Liu. lib. 34.
c 1. Reg. c. 8. ad Rom c. 13.
d Prouer. c. 11. vers. 14.

2. Fidere tamen vnius, alteriusve sententiæ, valde etiam periculosum principi est, propter incertitudinem voluntatum adulatorum & proditorum, quibus, vt vermibus scatet aula principum: & cum omnis homo nō sapiat omnibus horis, & bonus quandoque dormitet Homerus, ita multos consilio adhibere erit tutius, vt ait Philippus Commineus in aulicis rebus exercitatissimus, *e* præceptum condacere principibus dicens, si plures habeant consiliarios, & ne vnquam cuipiam ex illis soli, committat negotiorum suorum directiones, vtque omnes fere qui sunt à consilijs habeat æquales, alioquin enim si vni plus, quam cæteris fauere videatur, ea est natura hominum propter fauorem principum ad factum lubrica, vt is alijs imperare velit, & minus sint postea liberæ voces in consulendo, metuentibus alijs ne aduersentur sententiæ huius prædilecti, quod ne accidat, cauendum est principi, hinc enim sequitur facile pernicies reip. & consiliorum corruptio. Adest exemplū Tiberij imperatoris, qui in consilijs habendis & iudicio de Lepida, rea suppositi partus, & maiestatis delata, Drusum Consulem designatum exeunt, dicendæ 1. loco sententiæ, quod alij ciuile rebantur ne cæteris assentiendi necessitas fieret. In iudicio quoque Granij Marcelli prætoris Bythiniæ delati peculatus & maiestatis, cū ad delationem eius idē Tiberius exarsisset, à Deo vt rupta taciturnitate proclamaret, se quoque in ea causa laturum

e lib. 1. c. 37. & lib. 4. c. 34.
f Cornel. Tacit. lib. 3 annal.

18. In Republica Democratica, vel Aristocratica, consilium plurium non tantum sequendum, sed etiam exsequendum est necessario, alioquin status talium rerumpublicarum corrumperetur, at in monarchia non ita. Nam princeps, penes quem summa rerum est, & auctoritas vnica, consulere quidem plures prudentes & idoneos, si recte imperare velit, debet, vt quid sibi & reipublicæ magis expediat, intelligat: verum si iustus sibi videatur aliquid, non tenetur sequi eorum consilium: aliud enim est consulere, aliud statuere. Dum sapit tamen, recte consulentium iudicia non aspernabitur. Superbia enim Deo & hominibus odiosa est. Sicque Xerxes iure suo insolenter abusus est: cum Græciæ bellum indicturus adhibitis in consilium Asiæ principibus, ne viderer inquit tantum meo vsus consilio, vos contraxi: cæterum mementote magis vobis parendum esse, quam suadendum. Qua arrogantia & bene consulentes reiecit: sed sero insolentiam & superbiam suam, victus agnouit.a

a *Iusti. narrat et: Herod. in 7 Val. Max. lib. 9. cap. 5.*

Num monarcha, sine consilio possit de rebus grauioribus regni statuere. CAP. VII.

SVNT qui contendant monarchiam solum, sine consilio posse de rebus etiam grauioribus statuere, vt de bello, pace, alijsq; negotijs similibus. Alij negant, & in negotijs illis arduis cum non esse sui iuris putant. Ego priori sententiæ, sed cum temperamento accedo. Quia Romæ populus cum à se abdicauit Democraticum statum, lege regia in principem transtulit omnem potestatem quam habebat. b Dedit & Deus regi, populi sui omnem potestatem: c videlicet quando absolute monarcha quis est, & per nullam legem electionis de eo factæ, tenetur adhibere necessario consilium suorum subditorum: alioquin enim cum adit imperium, legib. illis se adstringens, eas sequi tenetur: loquitur itaque de rege, & principe, qui supremam habet potestatem, & absolutam, & non recognoscit in eo superiorem alium quam Deum, & rationem. Dicoque huiusmodi principem, necessario non teneri adhibere consilium, vel subditorum, vel aliorum, si nolit in quibuscunque negotijs. Verum dico illi expedire vt melius & tutius & diutius imperet, consilio prudentum, & expertium in negotijs gerendis, vti multa enim licent quæ non expedit agere: sunt & quæ certo modo licent, & non aliter. Posset quilibet præcipitem se dare, & necare, & se conseruare. Præcepta bene viuendi, bene imperandi, à Deo, & ratione humana dantur principibus ad conseruandum, non ad perdendum, vel opprimendum populum sibi suppositum. Quamobrem si princeps satis esset natura propria sapientia ad imperandum commoda, instructus vt quæ facienda sunt, videat, sciat, & velit imperare, & præscribere licet. Verum melius faciet si non in omnibus, potissimum quæ ancipitem habent aleam, sibi soli credat, sed adhibeat aliorum plurium, eorumque qui eum iuuare consilio possunt, auxilium, quod potestati eius, nec auctoritati quidquam detrahit: cum non coacte, sed sponte id faciat. Salus, vbi multa consilia, inquit Sapiens. d Periculosumque est ipsi principi sibi soli fidere, cum possit eius recta ratio, vt cuiusq; etiam sapientis viri, odio, amore, ira, concupiscentia, auaritia, ambitione, ignorantia negotiorum, intercipi. Facit & philautia seu sui complacentia, & præsumptio, vt cæcutiamus circa nobis placita. Principes certe homines sunt, nec humanam naturam exuunt adepto principatu, & ita errare, & decipi se posse humanitus, credere debent.

b *§. sed & quod principi placuit, de iure natur. apud Iustin l. 1. §. quum enim C. de veteri iure enuclean. Liu. lib. 34.*

c *1. Reg. c. 8. ad Rom c. 13.*

d *Prouer. c. 11. vers. 14.*

2. Fidere tamen vnius, alteriusve sententiæ, valde etiam periculosum principi est, propter incertitudinem voluntatum adulatorum & proditorum, quibus, vt vermibus scatet aula principum: & cum omnis homo nō sapiat omnibus horis, & bonus quandoque dormitet Homerus, ita multos consilio adhibere erit tutius, vt ait Philippus Commineus in aulicis rebus exercitatissimus, e præceptum condocere principibus dicens, si plures habeant consiliarios, & ne vnquam cuipiam ex illis soli, committat negotiorum suorum directiones, vtque omnes fere qui sunt à consilijs habeat æquales, alioquin enim si vni plus, quam cæteris fauere videatur, ea est natura hominum propter fauorem principum ad factum lubrica, vt is alijs imperare velit, & minus sint postea liberæ voces in consulendo, metuentibus alijs ne aduersentur sententiæ huius prædilecti, quod ne accidat, cauendum est principi, hinc enim sequitur facile pernicies reip. & consiliorum corruptio. Adest exemplū Tiberij Imperatoris, qui in consilijs habendis & iudicio de Lepida, rea suppositi partus, & maiestatis delata, Drusum Consulem designatum exeunt, dicendæ 1. loco sententiæ, quod alij ciuile rebantur ne cæteris assentiendi necessitas fieret. In iudicio quoque Granij Marcelli prætoris Bythiniæ delati peculatus & maiestatis, cū ad delationem eius idē Tiberius exarsisset, à Deo vt rupta taciturnitate proclamaret, se quoque in ea causa laturum

e *lib. 1. c. 37. & lib. 4. c. 34.*

f *Cornel. Tacit. lib. 3 annal.*

sententiam palam, cumque CN. Piso, dixisset, quo loco censebis Cæsar? si primus habebo quod sequar, si post omnes, vereor ne imprudens dissentiam, quib. permotus Cæsar, quantoq; incautius efferbuerat, pœnitentiæ patiens tulit absolui reum criminis maiestatis: de pecunijs vero repetundis ad recuperatores itum est. *a* Sic in comitijs priuatis Romæ, vbi quid cum populo agendum erat, prius priuatis hominibus concio dabatur quam magistratum tenentib. ne quis minorum potentioris vt assolet sententia præuentus, suam ipse supprimeret, sed summa cum libertate quod sentiret exprimeret, vt scribit Dio Cassius. *b* Potest princeps, de reb. principatus, instructus, arteq; gubernandi peritus, sine consilio plura facere quæ ad munus eius pertinent. fuit enim aliquando regia potestas delata per electionem talibus, qui scirent & possent per se imperare, & quotidianis negotijs præesse, & casibus subitis recte vti: cuiusque rei intelligere occasiones, & iudicare quæ res benignitate verborum obtineri possint, quæve vi extorquendæ sunt, ducum officium est, qui rebus præfecti sunt. *c* Verum si princeps sentiat se parem viribus non esse huic arti & scientiæ, sanctissimum opus sibi & reipublicæ vtile efficerit, si vtatur bono & experto consilio: Quia, vt dixi, neq; splendor maiestatis, neq; auctoritatis potestas, inde imminuetur, imo potius honoratior & celebrior reddetur: alioquin efficietur asino similis qui cum nec viam nosset, nec se duci pateretur, se præcipitem è rupe dedit: Et rectissime Hesiodus ait. *d*

a Idem Tacit. 3 annalium.

b lib. 30. Roman. histor.

c Demosthenes Epistola ad Senatum 1.

d Hesiod. in Operib.

Οὗτος μὲν πανάριστος, ὃς αὐτῷ πάντα νοήσει,
Φρασσάμενος τά τ' ἔπειτα καὶ ἐς τέλος ᾖσιν ἀμείνω.
Ἐσθλὸς δ' αὖ κἀκεῖνος ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται.
Ὃς δέ κε μήτ' αὐτῷ νοέῃ μήτ' ἄλλου ἀκούων,
Ἐν θυμῷ βάλληται, ὃ δ' αὖτ' ἀχρήιος ἀνήρ,

Id est,

Omnia qui per se sapiat, longe optimus est,
Multo ante expendens quæ iã sunt optima facta:
Is tamen & frugi est, qui paret recta monenti.
At qui nec per se sapiat, neq; mente reponat
Ex aliis audita vir vndiq; inutilis ille est.

Imo ipse Hesiodus eum præposuit tãquam meliorem, qui paret recta monenti ei qui bene saperet ibi:

Κεῖνος μὲν, inquit πανάριστος, ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται, &c.

De discretione boni & mali consilij.

CAP. VIII.

EQuidem arbitror, nullos esse principes, qui reijciant sententiam nostram, illos fieri præstantiores tutiusq; & sapientius imperare, qui bono consilio vtuntur. Cæterum forsan desiderant edoceri, quod bonum vel malum consilium dicatur, vt bonum eligant, malum reijciant. Enitar itaq; paucis huic bonæ petitioni satisfacere: & docere aliquot notas, quibus discretio horum possit fieri consiliorum, ne decipiantur specie recti. In primis igitur, princeps vel alij moderatores aliarum rerumpublicarum, conijcere poterunt bonum esse consilium, si a personis prodierit quæ qualitates habeant boni consultoris, de quib. paulo ante dictum est. Secundo prudentia principis qui interfuerit consilio, poterit naturali iudicio & frequenti vsu similium, bene vel male succedentium negotiorum, quid sibi expediat ex illis quæ dicentur perpendere, & ante penes se conclusionem meditari: nullus enim est ex consulentibus, ad quem vtilitas vel damnum consilij magis quam ad principem pertineat: & variæ sunt consulentium voluntates, latentes sæpe & sub dolo, quæ sermone non proferuntur, verum aliud sæpe dicitur, aliud cogitatur, nempe vt interim dolose cõsulentes detegant principum aliorum voluntates. Quare hic prudentia principis erit, audire omnia patienter, quæ a contrarijs, paribus & disparibus suffragijs, dicta erunt, rationibusque firmata obseruabit: ipse autem si euulgandum consilium & quid faciendum sit quidve sequatur, nõ adhuc expedire existimet, interim nullam adijciet consultis resolutionem, aut sententiam propriam: sed postea quid ex deliberatis admittat & censeat, vel consultoribus omnibus inscijs, vel paucis scientibus, diligenter exsequi curabit: Quod si consulta in consilio sibi non satisfaciant, amplius deliberandũ & plenius statuet.

2. Secundo conducit maxime reipublicæ & bene consulturo principi nõ ignorare ea, quæ per regnum ditionemq; omnem reipublicæ, fiunt, ne illi imponatur a male consulentibus, neve mendacijs firment dolosa consilia. Hoc autem assequetur honestissime & cum laude, si frequenter comitia seu status tres generales congreget, audiat, & libere conqueri patiatur, & intelligat quæ necessario remedio egent. Fuerunt principes qui peregrinationes & circuitiones Imperij susceperunt, vt plenius statum rerum cognoscerent. displicuit alijs hic modus quod prouinciales, nimio comitatu grauarentur: quodve existimarent melius vno & certo loco principem residere, vbi conueniri posset à postulantibus eius opem, quam vagantem consequi: & hoc magis ego probarem nisi quippiam aliud iustius peregrinationem suadeat.

3. Fue-

3 Fuerunt aliquando in vsu delatores, vt antea monui, quos maxime probarunt, qui de rebellione subiectos suspectos habebant, & ideo illos clam summittebant in secretiora etiam quæq; priuatorum habitacula, sed hoc genus hominum valde periculosum in republica docuimus alibi, *a* & ideo ob imposturas illorum, calumnias in bonos, & falsas delationes merito submotum est a republica, quãuis à Tyrannis fuisset olim valde probatũ. In Gallia sunt veluti censuræ obseruatores procuratores regij & aduocati, qui, quæ ad crimina & negotia publica pertinent, solicite inquirunt & deferunt emandanda iudicibus regijs, & Senatui. Senatus vero monet principem. Et isti sunt velut ὦτα καὶ ὀφθαλμοὶ βασιλέων, *regum aures & oculi*, qui instar aurium, & oculorũ principi inseruiunt, inuentes, explorantes, & referẽtes principi, quid illius interest scire & cognoscere, quemadmodum faciebant qui tales dicti ab antiquis principibus exploratores cõstituebantur. ὠτακουσταὶ seu auscultatores primus inuenit Darius minor sibi diffisus, ποταγωγίδας vero seu exploratores Dionysius Syracusanus. *c*

a lib. 3. syntag. iuris univ. c. 4.

b Lucia. lib. de mercede seruientib. & libello aduersus ineruditum. Arist. 3. Politic.

c Plutarch.

4 Debet princeps, cum contrariam sententiam consultoribus eligere maluerit, non insolenter consulta reijcere, sed tanquam maturiori habita de eadem re deliberatione statuere: non enim tunc consiliarij etiam grauiter idipsum ferent, nempe quod sciant se adhibitos consilio principis, non vt concludant & iudicium absolutum adferant, sed vt tantum quæ sibi meliora videantur proferant. Nisi tales sint qui potestatem iudicandi absente principe acceperint: quales sunt in Gallia & alibi Senatus, & regiæ curiæ, qui nomine principis quod æquius sibi videtur statuunt: neq; princeps, per regulas etiam iuris communis, tenetur sequi eorum consilium, quos etiam tenetur adhibere consilio *d* Potest & sine reprehensione ex causa occurrente & superuenienti mutare consilium, cum & prudentes id ipsum facere debeant. Præstat enim mutare in melius, quam in male institutis pergere: & vt Lucianus dicebat, ἐ κάλλιον ... μεταβάλλειν ... ἢ ... κακῶς, melius recurrere è medio cursu, quam male currere: nec est turpe cum re mutare consilium, *f* cum magna pars consilij sit in tempore: necesse est euenire vt de quibusdam rebus ad principem vel alium perferatur sententia alicuius, cum iam contraria potior sit. *g* Consilia rebus aptantur, res nostræ feruntur, imo voluuntur: & consilium sub die nasci debet. Sic potest princeps, cõtrariam suam consilio sententiam tueri. Verum, vt dixi satius erit illum consilio vel parti melius sentienti, quam suæ sententiæ deferre, ne sua præsumtione se & rempublicam in præcipitium, à quo resurgere nequeat, ac eius prudensque conijciat.

d ea, cũ in veteri, 5. 2. & gl. ad c. cũ consuetudinis de elect. c. cum olim de arbitris.

e Lucia. in Asino.

f Seneca 4. de benef. c. 38.

g Idem Seneca epist. 71.

5. Sed maxime rata debet habere iudicia eorum, quibus potestatem non solum consulendi, sed etiam statuendi, dederit. Sufficit principi dando iudicandi potestatem, dicere, peritis electis, & de quorum probitate & fide non dubitat, quod dicebat Senatus consulibus, *videant consules & iudices ne quid detrimenti respublica capiat*, num per illa verba libera permissa & commissa illis censebatur administratio, & potestas etiam vitæ ac mortis. *h*

h Cic. oratione Catilinaria & pro Milone.

6. Differentiam inter consilium & iudicium, tradit Mar. Fabius Quintilianus. *i* Parum tamen inquit à iudicio credo distare consiliũ, nisi quod illud ostendentibus se rebus adhibetur, hoc latentibus, & aut omnino nondum repertis, aut dubijs. Et quod iudicium frequẽtissime certum est: consilium vero est quædam ratio alte petita, & plerumque plura perpendens & comparans, habens que in se & inuentionem & iudicationem. Et rursum, *k* sit ne consul à consulendo vel iudicando? Nam & hoc consulere veteres appellauerunt. vnde adhuc remanet illud: rogat boni consulas, id est boni iudices. Sed hic & reipublicæ Aristocraticæ, vel Democraticæ consilium, non includo: nam in illis rectoris, & administratoris liberum in consilijs retractandis, vel mutandis, non est arbitrium, sed necessitas parendi.

Budæus in annotationib. prioribus ad Pandectas, ad l. fin. de trem. 7. §. cum plenissimam de officio procons. P.

i 6. li. instit. Oratoris cap. 6.

k Quintil. li. 1. Institu. c. 6.

7. Tertio princeps qui consiliorum requirit habere electionem, debebit ea callere quæ ad principem pertinent: & si ignorer, addiscet vel conabitur addiscere, vel ex lectione librorum, vel ex negotijs occurrentibus, recordariq; debet quæ dicebat Diocletianus adhuc priuatus, nihil esse difficilius, quam bene imperare, colliguntque se quatuor, aut quinque, atque vnum consilium ad decipiendum Imperatorem capiunt: dicunt quod probandum sit: Imperator qui domi clausus est, vera non nouit: cogitur hoc tantum scire quod illi loquũtur: facit iudices quos fieri non oportet, amouet a republica quos debebat retinere *l*

l Flavius Vopiscus in Aurel. Cæsare.

8. Quarto loco, poterit esse regula boni consilij distinguendi a malo, si quod consulitur honestum est, a quo si deflectat, malum est, cuius sententiæ auctorem habeo Senecam *m* qui addit. *Errant*, inquit, *consilia nostra quia non habent quo dirigantur Ignorãti quem portum petat, nullus suus ventus est: & summi boni finem ignoramus.* Summum autem bonum illæ

m Senec. 72. epist.

honestum dicit. Nos Christiani progredimur, & in Deo summum ponimus bonum: quanquam inter politicas considerationes, honestum, & id quod conformetur mandatis summi boni, bene, vt opinor possumus dicere lapidem lydium comprobandi recti consilij. Nam vt ait Papinianus *a* iurisconsultus, quæ facta lædunt pietatem, existimationem, verecundiam nostram: & vt generaliter dixerim, quæ contra bonos mores fiunt, nec facere nos posse, credendum est.

a Papin. in l. filius. quæ sub conditione ... de condit. inst. ... ff.

9 Primum exemplum ab illa clarissima Romanorum republica quæ nihil per fraudes, sed virtute etiam cum hostibus gerebat: & honestum vtilitati præferebat, ne antiquæ maiestati reipublicæ labem inureret. ita Camillo consule Faliscos circumsidente, cum ludimagister plurimos & nobilissimos inde pueros, veluti deambulandi gratia eductos, in castra Romanorum adduxisset, quibus interceptis, non erat dubium quin Falisci deposita belli pertinacia, tradituri se Camillo Imperatori, essent. Sed de ea re Senatus censuit, vt pueri magistrum vinctũ virgis cædentes, in patriam remitterentur. Quo factum est vt dignitatem suam respublica Romana conseruauerit, & iustitiæ exemplo, consilioq; honesto animos hostium expugnauerit: qui cum armis vinci non possent, iustitia victi, portas Romanis aperuerunt. *b* Sic cũ Timochares Ambraciensis, Fabricio consuli, pollicitus esset Pyrrhum se veneno per filium suum, qui potionib. eius præerat, necaturum, eaq; res ad Senatum esset relata: Senatus missis legatis Pyrrhum monuit, vt aduersus huius generis insidias cautius se gereret, memor a filio Martis vrbem conditam, & armis bella, non veneno gerere debere: Timocharis autem nomen suppressit, vtroque modo dignitatem amplexus: quia nec hostem malo exemplo tollere, nec eum qui bene mereri paratus fuerat prodere voluit. *c* Atheniensium circa honestatem etiam consilium celebre. Cum enim Themistocles post victoriam de Xerxe moliretur principatum Græciæ instituere, & decreuisset apud se classem Lacedæmoniorum, quæ tota apud Gytheum subducta erat, incendere, vt ea consumta dominatio maris ei cederet, & relatum hoc fuisset ad concionem & consilium ciuium, e vestigio vniuersa concio quod æquum non videretur, nec expedire quidem proclamauit: Themistoclem vtile quidem consilium, sed minime iustum animo voluere. *d* Iustitiæ sancta penetralia, in quibus semper æqui & boni respectus religiosa cum obseruatione versatur: & vbi studium verecundiæ est, & cupiditas rationi cedit, nihilque vtile quod parum honestum videri possit, dicitur.

b Liu. in 5. Plut. in Camil. Lucius Flor. li. 1 de reb. Roman. c. 12. Val. Max. lib. 6. c. 5.

c Val. Max. præd. lib. loco. Plut. in Pyrrho. Aul. Gellius lib. 3 c. 8. Cic. offic. lib. 3.

d Val. Max. vbi sup. Plut. in vita Themist.

10. Atque in summa princeps facile quod bonum consilium sit, ex tribus memoriæ commendatis iuris vtriusque diuini & humani præceptis, colligere potest: quæ sunt, *honeste viuere, alterum non lædere, ius suum cuique tribuere. e* Marcus Fabius Quintilianus *f*, imperitos errasse ait, qui in suasione & deliberatione, vel in dissuasione, honestum ab vtili separandum putarunt, & necessarium, quod tamen sapientes negant, honestum, & vtile eidem facientes necessarium autem habere consultationem negat. Honestum tamen ab vtilitate lucri separari posse, sed non esse veram vtilitatem. Et sic despiciendam vtilitatem dicimus, vt honesta faciamus, vt cum Opitergini s consilium dabatur *g*, ne se hostibus dederent quamquam perituri essent ni se dedissent. Nec etiam omnia vtilia expedit suadere aut sequi, si vtile eius sit & nisi honestum. Addit Quintilian. *h* Tria esse in suasorijs seu in consilijs spectanda: Quid sit de quo deliberetur: qui sint qui deliberent: quis sit qui suadeat. Rem de qua deliberatur, certum esse fieri, aut non posse. Si incertum, insistendum, aut in qualitate, aut in coniectura. Consultari autem omnia, aut propter ipsa, aut propter aliud, vt, an Romani Fabios dedant Gallis bellum minitantibus? partes suadendi, honestum, vtile, sub quo putant necessarium & possibile: ad quæ, fas, iustum, pium, magnum, facile, æquum referantur: quæ tamen in omnem consultationem non cadant. addit alia plura, quæ videnda sunt consulentibus.

e Laus autem ... § 1 de iust. & iure. l. 1. ff. ... § ... præcepta ... in ... de ... præcepta ... 2 præiudicatã optimi iuris.

f lib. 3 inst. orat. c. 8

g apud Liu. li. 4 dec. 3 & Florum lib. 1 ... epitom.

h præd. loc.

11. Quinto iudicium consilij pertinentis ad vtilitatem reipublicæ erit, si illud principaliter vtilitatem, & salutem eius respiciat, & per consequentiam ad vtilitatem singulorum pertineat: an vero ad vtilitatem principaliter priuatorum. Totius enim iuris duæ sunt præcipuæ, & generales positiones publicum & priuatum *i*. Semper autem in concursu publicum præferendum priuato. Expẽdet autem princeps, quomodo publico concursu possit sine detrimento priuati cuiusquam: nam & singulorum, vt publici curam gerit: vt & Deus Rex regum, prouidentiam suam extendit & curam, vsq; ad minimum capillum, & ad passeres singulares *k*. Et si agatur de commodo publico statuendo cum incommodo priuati, certe non est lædendus priuatus, vt commodum maius accedat publico: quia priuatus certat de damno curando, respublica de lucro captando, contra ius gentium, quo distributa sunt dominia rerum suarum libere *l*, vel si ma-

i l. 1 § huius studij ... ff. de iust. & iure, § ... præcepta ... inst. de iust. & iure

k Matth. c. 10. vers. 29.

l l. ex hoc iure, de iust. & iur. l. ... de his qui sunt sui, vel alien. iur.

gnum

gnum commune commodum dicatur reipublicæ, ex re priuati, tunc precio ei dato indemnis efficiendus. ac si concutiat, vt respublica lædatur, si non cum priuati etiam damno iuuetur: tunc præferendum, quod pluribus prodesse potest. *a* Et quia priuatim quidem nemo potest rebus lætis vti, vt non idem cum republica corruente pereat: at respublica, si prospero successu vtatur, etiam priuatorum omnium potest calamitates subleuare. *b*

a l. vt litat. de primipil. lib. 12. C. tit. 43. l. a diuo § Labeo, pro So... 31. ... frater, 7 q. ...
b Vt dicebat Pompeius apud Dion. lib. 38. hist. Rom.

12. Hic porro commodum publicum, non intelligimus, commodum solius principis. nam princeps propriam etiam vtilitatem contemnere debet, vt publicæ rei consulat, & in hoc ipso legitimus & bonus dicitur princeps, cum pro republica, quam curandam & administrandam susceperit, non tantum bona propria, sed etiam propriam vitam exponere debeat: bonus enim pastor, cui assimilantur reges pastores populorum, animam suam dat pro ouibus suis *c*. vt contra, tyrannorum proprium est, & signum, omnia, quæ in republica agunt, potissimum ad suam vtilitatem, honorem, gloriam, seu ambitionem, aut lucrum agere: vnde eruunt populis oculos, merito vt pro pastoribus facti lupi rapaces. Suas iniurias, non populi vindicant, cum tamen veri pastoris & principis sit quodammodo sui ipsius curam negligere, proprias iniurias contemnere, & remittere, *d* & quæ ad populum pertinent, vindicare. Facit exemplum constantiæ mirificæ legatorum Tarentinorum missorum a Romanis, ad res repetendas: qui cum grauissimas ibi iniurias accepissent, vnus etiam vrina respersus esset, in theatrum, vt erat consuetudo Græciæ, introducti, legationem, quibus acceperant, verbis, peregerunt: de his, quæ passi erant, questi non sunt, ne quid vltra, ac mandatum esset, loquerentur. *e*

c Ioan. cap. 10. vers. 12. Ca. 9. in scriptur. 1 q. 1.
d l. vnica si quis Imperatori maledix. lib. 9. C. tit. 7. gloss. in c placuit 21 nemini 21 ad verb. propria, 7 q. 1. c qui cunq; 2. 12. q. 4. ex concil. Bracharen. 3. c 8.
e Valer. Max. lib. 2. c. 2. Liuius lib. 12. L. Annius Flor. lib. 1. c. 2. Zonar.

DE REPVBLICA, SIVE DE INTERITV REGNORVM per diuisionem principatuum. Liber XXV.

Capvt vnicvm.

Est & hæc species interitus regnorum, quando vnius principatus diuisio fit, dignitates namque regiæ & aliorum præcipuorum principatuum diuisionem non recipiunt. Et si re ipsa ab initio pacifica fiat regni diuisio, tamen si consortes pro indiuiduo fiat, non possunt se compati, imperare, & consilium cum alieno necessario inire: propter hominum ad dissentiendum facilitatem, & varias hominum voluntates. Si diuisio etiam rerum inæqualis est, & inutatus ita principatus erit, neque vicinum se maiorem princeps pati poterit sine controuersia. vt ait Lucanus lib. 1.

Nulla fides regni sociis, omnisq; potestas
impatiens consortis erit.

2. Quare diuisio, siue spontanea sit, siue coacta, semper habet quandam speciem discordiæ, si non præsentis, saltem futuræ, cum diuisio ad multitudinem peruenerit, desolationem & ruinam minatur, iuxta dictum Domini, *Regnum in se diuisum desolabitur, &c.* *f* Contingit & plerumque, imo fere semper, cum hac diuisione diminutio virium, & rixarum aut bellorum magna occasio, vel expositio diuisi in prædam vicinis principibus, qui vnitum regnum inuadere nec ausi erant, nec cogitant quoque: virtus quippe vnita maior seipsa dispersa.

f Matth. c. 12. Luc. 11. Marc 3.

3 Sic Alexandro Macedonum rege defuncto, regnum eius in quatuor partes diuisum est, & totidem principatus, in Babylonicum, Macedonicum, Asiaticum, & Ægyptiacum, secundum Cyrillum Hierosoly. Regnum Macedoniæ Antipater, & Græciam quoq; inuasit, vt tradit Q. Curtius, *g* data Ptolomæo Ægyptus, Africæ & Arabiæ pars: Syria Laomedonti Mitylenæo: Cilicia Philotæ & Illyria. Media maior, Atropato: Minor Alcetæ fratri Perdicæ: Sugiana gens Sino: Phrygia maior Antigono: Licia & Pamphylia Learcho: aliæq; aliis regiones. Quæ diuisio, vt tradit Iustin. *h* cum veluti fatale munus singulis contigisset, ita magna incrementorum materia plurimis fuit. Siquidem non magno post tempore, quasi regna, non præfecturas diuisissent, sic reges ex præfectis facti magnas opes, non sibi tantum parauerunt, sed & posteris reliquerunt, verum non sine sanguine, iuxta vaticinium Alexandri morituri; qui, vt est apud eundem Iustinum *i*, amicos circumstantes alloquutus dixit, illud se scire vaticinariq; se, ac pene oculis videre, quantum certaminis esset initura Macedonia in eligendo sibi rege post eius mortem, quantisq; cædibus, quo cruore mortuo sibi esset parentatura. Et Quintus Curtius, *k* Sobolem Antipatri successisse ei in regno tradit, interfectis omnibus, quicunque Alexandrum etiam longinqua cognatione contigerant. Is autem erat Antipater, quem Curtius & Iustinus *l* referunt procurasse venenum porrigi per Iuliam filium Alexandro, ex quo interiit. In primo libro Machabæorum *m* refertur, Alexandrum ante mortem regna diuisisse inter suos nobiles, & post mortem eius omnes sibi imposuisse diademata, & filiis eorum

g in fin. lib. 10.
h lib. 43.
i lib. 12.
k in fin. 10.
l prædict. loc.
m c. 1. vers. 6. & seq.

rum annis multis, & multiplicata fuisse mala in terra.

4. Se separarunt à Roboamo filio Salomonis decem tribus, vnde tot bella in populo Hebr. & dignitas translata ex maiori parte ad extraneos.

5. Translatum fuit regnum Iudæ à progenie Machabæorum, ad Herodem Ascalonitam alienigenam, quando post mortem Aristobuli & Alexandri Iannis fratris eius, regnum venit in contentionem filiorum: qui, cum de imperio disceptarent, dederunt occasionem Romanis illud occupandi, qui post multas clades concesserunt Herodi. vt scribit etiam Strabo, *a* & habetur latius in lib. Regum Israel, secundi templi.

a lib.16. geograph.

6. Seleuci & Antiochi discordia fratrum, dum sibi inuicem eripere volebant regnum Macedonicum, omittentes persequi defectores, dederunt Arsaci principi latronum occasionem cum prædonum manu occupandi Persarum imperium. *b*

b Iustin. li. 41

7. Romanorum imperium cum diu sione cœpit maiestatem suam imminuere, vnde aquila insigne eius cœpit sub vno corpore primum habere duo capita: demum & ipsum corpus omnino diuisit. Imperij primum duæ sedes: vna Romæ occidentalis partis: alia orientalis Bizantij, quæ & Constantinopolis ab auctore & amplificatore suo Constātino Augusto oriētis, Roma Latina. olim Romani imperij regia & caput, postea eius prærogatiua facta Roma secunda, noua dicta Constātinopolis à Constātino Magno ante Bizantium. *c* Sic νέαν ῥώμην vocat Constātinopolim, Zonaras, *d* & omnes fere, qui de diuisione prima aquilæ loquuntur, sic asserunt. Verum ego arbitror, ante Constātinum I. vel Magnum, imperij administrationem diuisam, & ante Romam vidisse in vno corpore duo, tria, vel plura capita apposita, à tempore Antonini Philosophi Cæsaris, qui anno Dom. 163. est post Antoninum Pium electus 17. à Iulio Cæsare Romanorum Imperator: quiq; in initio imperij collegam creauit fratrem Lucium verum, ac tum primum, regnare duo Augusti cœperut æquo iure, cum antea tātum vnus solus imperaret. *e* Fuerunt & postea Saturnius in oriente, & Bonosus in occidente Cæsares interfecti, teste Sabell. Opilius Macrinus cum filio Diodumeno regnauit *f* Marcus Iulius Philippus, cum filio Caio Iulio Saturnino. *g* Valerianus, cum filio Gallieno, *h* Diocletianus Dalmata, creauit collegam imperij, & Augustum Maximianum & Constantium, & Galerium Maximianum, coguomento Armentarium, Cæsares: Quo & tempore Caurasio in Galliis: Achilleus apud Ægyptum: Iulianus in Italia Imperatores effecti: diuerso exitu periere. Item ante proxime Carus cum duobus filiis, Carino, & Numeriano, *i* dominabantur maxime Diocletianus in Oriente, Maximianus Herculius in Occidente. Et cum illi vna se abdicassent imperio sponte, Galerius & Constantius Augusti, primum Romanum imperium in duas partes determinarunt: Galerius Maximianus Illyricum, Asiam, & Orientem: Constantius Italiam, Africam, & Gallias obtinuit. Sed Constantius vir tranquillissimus, Gallia tantum Hispaniaque contentus, Galerio in ceteris partibus cessit. Galerius duos Cæsares legit, Maximum, quem in Oriente constituit, & Seuerum, cui permisit Italiam: ipse in Illyrico constitutus. Constantius vero Augustus summæ mansuetudinis & ciuilitatis, in Britannia mortem obiit: qui Constantinum filium ex concubina Helena creatum, Galliarum imperatorem reliquit, anno ab vrbe condita 1061. vt hisdem verbis recenset Orosius. *k* ab hoc tempore rursum Constantinus, qui & Magnus dictus, Cæsar effectus, Licinius Alexander, Valens, & alij, inter quos & regiones, & regna & imperia diuisa, vt refert Euseb. *l* & primum Constantinus Magnus Occidentis Imperator, Licinius Orientis, dehinc solus vtriusque remansit Constantinus imperij princeps *m*

c l. omni innouatione cessante, C. de sacrosanct. eccles. C. l. 1. §. sed & si quæ leges, C. de vet. iur. enucl. l. fin. in quib. cau. pign. tacite contra

d act. consil. Chalced. c. 2.

e secundum Iul. Capitolin. in M. Antonino. Oros. lib. 7. c. 8

f Herodian. in 5.

g Eutro. lib. 10.

h Oros. lib. 7. c. 22.

i Vt est apud Euseb. Hist. & Vopiscum, Aurelium, & alios.

k lib. 7 histor. c. 17.

l lib. 8. c. 15. & 16.

m lib. 1. histor. tripartit. c. 9. Euseb. lib. 9. hist. circa fin. Oros. lib. 7. c. 1[illegible]

8. Tradit Zozimus, *n* tunc Constantinum cessisse Romam, & Constantinopolim maiestatem imperii transtulisse: quod se Romanis inuisum fecerit, ob mutatam religionem. Cessio hæc facta ecclesiæ in persona Syluestri primi, S. Pont. & imperij terreni sedes translata est Constantinopolim: vt regnum Ecclesiæ à Daniele prædictum, Romæ haberet sedem. Quare mox Occidentis Cæsares, Constans, & ceteri, qui per aliquot secula imperium eius sunt assecuti, Roma semper cesserunt, & imperij Occidentalis sedem alibi locarunt, vt Mediolani, Rauennæ, & in aliis prouinciis, in Francia, Germania: neq. Constantius Heraclij nepos Michael, & alij, qui eam voluerunt sedem Romam referre, id assequi potuerunt. Quamquam quidam asserant, Arcadium & Honorium, filios Theodosij à patre cōsortes imperij factos, illum Constantinopoli, hunc Romæ imperasse, & alios quoq;, sed non diu, Romæ sedem habuisse. Diuisum tamen imperium in orientale & occidentale Constantij, sed nunquam, aut vix, aut paruo tempore sine pugna & inuidia. Vt etiam post mortem Constantini Magni, Constantius filius in oriente

n vt ait Oros. in 7.

præ-

præsidens, Constantinum fratrem in occidente regnantem oppresserit. Quod & in sequentibus postea Cæsaribus compertum est, qui mutuis ambitionibus impulsi, imperium in multas partes lacerarunt, vt postea pene vtrumque, & orientale & occidentale perierit. Vandali, Gothi, Agareni, inter dissidentes superuenerunt, tum ad prædam, tum ad auxilium factionum, & expulsis antiquis titulis, & possessoribus, & in oriente & in occidente nouos principatus, nouasq; leges inuexerunt, vt Romani Imperij nunc velut vmbra tantum nobis supersit, longe lateq; distans ab splendore, quo omnibus ante præstabat. Aditum nouis principatibus cum factionibus attulerunt quoq; facile schismata ex hæresibus disseminata, quibus Orientales imperatores etiam infecti, meruerunt iure Imperij Romani priuari: translatumq. tunc fuit ius hoc Occidentalis partis in Francos, & post multas occidentis à barbaris incursiones Saxonum, Vandalorum Herulorum, Gothorum, Zeno Imperator Theodoricum Gothorum regem ad Occidentis regnum vocauit.

9. Et labente imperio, Anastasius apud Constantinopolim Imperator, Clodoueo Francorum regi, Bractæam pallium cum cuculi diademate & purpurea, in Gallias misit, & imperij partem illam occidentis obtulit, vt testatur Procopius subinde exemplo Anastasij, cum orientales Imperatores parum fidei subuenirent. Pipinum, qui inter Francos arte militari pollebat, postea Carolum filium eius Magnum dictum, ad apicem imperij occidẽtalis summi Pontifices extulerunt, vt scribit Eghinartus Caroli Magni Notarius. Fuit is Clodoueus primus rex vel dux Frãcorum, qui baptismum suscepit Christianus, à B. Remigio Rhemensi archiepiscopo, qui ei Ludouici nomen imposuit, vt scribit Gregor. Turonens. *a* Postquam Romani quieuerunt à bellis erga exteras gentes, & victores de ferocissimis gentibus triumphum reportarunt, in seipsos manus atq; arma conuerterũt, & bellis ciuilibus & seditionibus se mutuo inuadentes, suis propriis viribus corruerunt, & in imperio tumultuantes, vinculum pacis soluentes, præbuerũt occasionem lacerandi imperium. Et quemadmodum habetur apud Danielem *b*, de quatuor monarchiis, Romanorum quartum regnum maius omnibus præcedentibus fuit, quod ab initio sui principatus, sicut ferrum conterit & comminuit omnia, & domat, sic hoc contriuit & comminuit atque domuit omnia pene mundi regna. Nouissimo vero tẽpore regnum illud, quod in tibiis suis ferreis diutissime & firmissime sine aliqua lassitudine steterat, tãdem ferro fortitudinis suæ commixto cum testa humanæ infelicitatis, ex alto dominationis suæ gradu, cum fragore terribili collabi cœpit. Sic Persæ illud inuaserunt, & dilacerarunt: & Franci, Germani, & Aquilonares illæ nationes, Gepidæ, Turcæ, Alani, Bulgari, Arabes, accepta lege Mahometica, ab imperio defecerunt, Damascum & Ægyptum occuparunt, Sarraceni Hierosolymam, vt ait Guliel. Tyrius *c*, item Africam *d*, Rhodum, & insulas vicinas. *e*

10. In annalibus Caroli, Pipini, Caroli Magni, & Ludouici, factis à quodam, vt perhibetur, astrologo prædicti Ludouici familiari legitur in anno 801. in die natali Domini, in Missarum solemnibus Leonem summũ Pontificem imposuisse coronam imperij Carolo Magno, qui eum eiectũ in sedem restituerat, & acclamatum à populo, Carolo Augusto à Deo coronato, magno, & pacifico Imperatori Romanorum, vita & victoria. Et post has laudes, vt loquitur à Pontifice, more antiquorum adoratum, ac deinde omisso patritij nomine, Imperatorem & Augustum appellatum. Item, quod anno 800. Nicephorus imperator Græcorum, misit ad Carolum Imperatorem legatum, ad pacem constituendam inter eos. Et anno 802. Michaelem generum eius, eo mortuo alios legatos misisse, qui confirmarent pacem, & scriptum pacis suscipientes, cum salutarent more suo & lingua, Carolum Imperatorem & βασιλέα, [regem,] quod & pactum rursum confirmatum, mortuo Carolo, inter Ludouicum filium & Leonem Imperatorem, qui successit Michaeli, anno 814. tradit. Ex quibus omnibus duo supersunt colligenda, quod & diuisio imperij facta est consentientibus principibus, & inuitis: & quod post illam generalem diuisionem sequutæ sunt speciales: & verum illud comprobatum est, *Regnum in se diuisum desolabitur.*

11. Possemus causas & initia diuisionum plures illis coniungere, vnde quidam sibi ius electionis attribuerunt & vindicarunt, sed quemadmodum tempus, vis, vsurpatio, omnia imperia mutarunt, sic quoque mirum non est, si mutatæ leges fuerunt successionis, electionis, finium, regnorum, & principatuum. Quando corruptio vnius naturalis corporis, fit generatio alterius, mutatur forma, quæ dat esse rei, vt res alia videatur, nec prioris remanent vix vestigia: & ne longe abeamus ab Imperio Romano, legimus apud Gratianum *f*, ex diuisione facta per Constantinum Magnum, summum Pontificem, cui cura perit-

a lib. 2. histor. Franc. c. 30. & 31.

b Daniel. cap. 7.

c lib. 1. histor. sacræ c. 2.

d Sigib.

e Sabel Enn. 8. lib. 8.

f in c. 13. & 14. vterq. incipit Constantinum, & vterq. palea est. sub 95 distinct.

potissimum animarum & spiritualium rerum a Deo tantum commissa erat, quive ad Constantini Magni vsque tempora regimen Ecclesiæ tantum curabat vniuersalis, longe à fastu humano & ambitione seculari, donatum fuisse corona & dignitate regia in vrbe Romana, & in Italia, & in partibus Occidentis. Sic enim concepit donationem: *Beato Syluestro patri nostro, summo Pontifici, & vniuersalis vrbis Romæ Papæ, & omnibus eius successoribus Pontificibus, qui vsq; in finem mundi in sede beati Petri erunt sessuri, de præsenti contradicimus palatium imperij nostri Lateranense, deinde diadema videlicet coronam capitis nostri, simulque Phrygium (id est, mitram) nec non etiam superhumerale, videlicet lorum, quod imperiale circumdare solet collum: verum etiam & tunicam purpuream, atq; tunicam coccineam, & omnia imperialia indumenta, & dignitatem imperialium præsidentium equitum, conferentes etiam imperialia sceptra, simulq; cuncta signa atque banda, & diuersa imperialia ornamenta, & omnem processionem imperialis culminis, & gloriam potestatis nostræ.* Addit etiam clericis reuerendissimis eius (qui hodie Cardinales dicti) culmen, singularem potentiam, dignitatem, & præcellentiam sui senatus: effecit patritios & consules, & dignitatibus aliis eos donauit imperialibus, vt possent vti manipulis, & linteaminibus, id est, candidissimo colore decorare equos, & ita equitare, paribus, inquam, insignibus, quibus senatus eius vtebatur: vti quoque calceamentis cum vdonibus, id est, candido linteo illustratis. Et quia, inquit Constantinus ibidem, beatissimus ipse Papa super coronam clericatus, quam gerit ad gloriam beati Petri, omnino ipsa ex auro non est passus vti corona: nos Phrygium candido nitore splendidum, resurrectionem Dominicam designans, eius sacratissimo vertici manibus nostris imposuimus, & tenentes frenum equi ipsius pro reuerentia beati Petri stratoris officium illi exhibuimus, statuentes, eodem Phrygio omnes eius successores singulariter vti in processionibus, ad mutationem imperij nostri. *a*

a Quæ omnia, & alia plura posita in d. c. Constantin. 14. sumta sunt partim ex edicto Constantini, quod est post concilium Neocæsariense, ex Anselmo lib. 4. c. 31. ex Iuone, parte 5. 49. Panorm lib. 4. c. 1. & ex gestis seu actis Syluestri.

12. Sunt, qui contendant, illam donationem & translationem imperij, vel potestatis Romanæ, & occidentalis sedis fieri non potuisse in fauorem prælatorum Ecclesiæ: quia secularibus abrenuntiarunt: & quod de imperij iure Constantinum disponere non potuisse existiment. Sunt alij, qui negant, etiam eam donationem factam fuisse. Sunt, qui illis resistant, & respondeant: sed institutum nostrum non est de his arbitrium ferre: sufficit, si indicauerimus, post primam ex consensu Cæsarum, diuisionem administrationis imperij: & post schismata, hanc quoque tempore Constantini, secundum ea, quæ tradidimus, factam fuisse separationem: postquam etiam aliæ sequutæ fuerunt, quæ imperium destruxerunt Romanum, remanente vix nomine. Visus etiam aliquibus, Summus Pontifex cessisse huic dignitati sibi concessæ, nominando Imperatorē Carolum Magnum, & subinde eius successores: nisi & de gladio, & exercitio eius materiali, data fuerit tantum potestas, vt non mirum sit, si summi Pontifices retinuerint sibi potestatem coronationis Imperatorum, aut si in eos habeant ius confirmandæ vel approbandæ electionis, iniunctionis, & coronationis. *b*

b iuxta c. venerabilem, de elect.

13 Contigit paulo post, translatum imperium Occidētis in Carolum Magnum, adhuc declinatio maior Imperij, in eius persona, in qua stabilitum videbatur: non secus quam regnum Frācorum. Siquidem deposito Childerico, aliud translatum fere iisdem temporibus erat in Pipinum patrem Caroli Magni, qui erat maior domus Childerici, qui fuit vltimus ex gente Merouingorum, de qua Franci reges sibi creare soliti erant, *vt ait Eginhart.* c Nam tum primum cœpit diuidi imperium & regnū per Carolum Magnum viuentem in tres partes, anno Domini 806. quarum vnam sibi retinuit, duas alias Pipino & Ludouico filiis relinquens, ex omnium procerum consensu, & Leonis summi Pontificis, vt habetur in dictis annalibus astrologi familiaris Ludouici, fecitque postea consortem imperij filium Ludouicum Aquitaniæ regem. Anno Domini 813. à venatu Aquisgranum reuersus, coronam illi imponens, Bernaothumq; nepotem suum ex Pipino filio, Italiæ præfecit, & regem appellari iussit. Rursum idem Ludouicus anno 821. in conuentu Nouiomagi habito, constitutam annis superioribus, atq; conscriptam inter filios suos regni partitionem, recensuit, ac iuramentis optimatum, qui tunc adesse poterant, confirmauit. Ex qua dehinc diuisione, coniurationes in ipsum Ludouicum patrem, & bella inter filios orta quamplurima, vt habetur in dictis annalibus.

c in princip. lib. de vita Caroli Mag. i.

14. Post multa deinceps bella inter patrem Ludouicum, & filios imperij proceres eo rem deduxerunt, vt Ebbo siue Ibbo Remensis archiepiscopus, & quidam alij, tam Episcopi, quam principes, Ludouico abrogarent imperiū, & Lotharium ac Pipinū Cæsares designarent, vxoris Iudith prætendentes libidinem & tyrannidem, & mariti conniuentiam: & ideo illam

illam in monasterium ablegarunt & ipsum Ludouicum in monasterium D. Medardi, vbi per biênium fuit, donec fuit per principes cũ vxore imperio restitutus: expertus vindictam diuinam forsan, quod auus Pipinus curauerat Childericum monasterio detrudi & regno priuari.

15. Subinde restitutione facta, secuta anno 839. secundum dictos annales, Sigibertum & alios imperii alia diuisio, & cõstituta Tetrarchia, vt Ludouicus pater Germaniam, & ex filiis, Carolus Franciam, Lotharius Italiam teneret cum imperio & prouinciis, quæ inter Rhenum, & Mosellam flumina, ad veteres Mediomatrices & Treuiros pertinent: quæ pars Lotharingia à Lothario dicta est, distinguens eam partem quæ regnum orientale, & eam q̃ occidentale dictum est. Ita Lotharium primogenitum, Ludouicus Italiæ regem Imperiiq; consortem fecit: Pipinum secundo natum, Aquitaniæ regem, & Ludouicum iuniorem, Bauariæ *a*. Quæ rursum diuisio, quamuis optimatum imperii sacramentis esset confirmata, mortuo patre cruentas strages & maxima bella peperit *b*. Eoque tempore Gallia quæ Francia nunc, separata à communione fuit, & concessa Carolo Caluo, vt ait Sigeber. Fuerunt & postea successu temporum plura ex imperii ditione diuisa, & Aquilæ multæ plumæ euulsæ sunt, vt nec eius pulcritudo aut robur sit æqualis aut par temporib. antiquis. Tempus enim est, quo crescunt, & intumescunt, & ad periodum perueniunt suæ magnitudinis, monarchiæ, ad quam dum peruenerint, vel repente vel paulatim concidunt, vel descendunt.

a vt legitur in dictis antiquis annalibus Ludouici, apud Paul. Æmil. in 3. Blondium lib. 2. dec. 2. Crã tzium li. 3. c. 25.
b vt notat Gaguin. li. 4.

16. Vt postquam Alexander Magnus, euerso Persarum imperio orientem sub iugum misit, Monarchiam Persarum Græcia excepit. Sed eo Babylone vel veneno vel crapula sublato, duces eius primum partiti sunt inter se prouinciarum gubernationes, & breui dehinc tẽpore sibi asseruerunt, & in regna monarchiam illam multis miseriis & cladibus populorum compositam, diuidentes, fœdissime lacerarunt. Et Ptolomæus Lagi filius Ægyptum: Antigonus Asiam minorem: Lysimachus Hellespontum & Thraciam: Seleucus Asiam maiorem, siue Syriã & Babyloniam, Arideus & Antipater, Macedoniam obtinuere. vt liquet ex Iustino, Appiano & aliis Sed neque isti diu subsistere potuerunt, in potestate ita diuisi.

17. Micipsa rex Numidarum, putans conseruandum iri facilius regnum, si Iugurtham spurium ex fratre adoptaret: & consortem regni faceret, instituit eum heredem vna cum liberis suis Adherbale & Hiempsale: verũ statim eo mortuo in diuisionem ventum est: ex diuisione in contentionem honoris inde in ambitionem regnandi, & ita Iugurtha vno Hiempsale negato, alium Adherbalem expulit, vt solus potiretur imperio, hincque secuta sunt illa crudelissima bella cum Romanis, de quibus Sallustius. *c* Socium non patitur regnum, etsi ab initio concors videatur, tamen ambitio infirmiorem vi, vel dolo submouet, vt solus vnus regnare possit.

c Lib. de bello Iugurthino.

18. Aliquando Eteocles & Polynices, Oedipi filii, de regno pacti sunt, vt alternis annis administrarent: At Eteocles. cui sorte primus obtigerat annus, exacto anno recusauit fratri regni vices tradere. Quare Polynices in Adriesti ditionem Argos profugit, & ab eodem in generum adscitus, Thebanis bellum intulit: sed mutuis cum fratre vulneribus cecidit, tantoque odio inter se certarunt, vt & regnũ perdiderint, nec ipsi etiam per mortẽ reconciliari potuerint: in rogum enim impositi, vtriusque flamma ab inuicem se separauit discors.

19. Procles & Euristhenes, Aristodemi regis Lacedæmoniorum filii gemini corpore simul nati voluntate valde dissiti tantopere p̃ regno contenderunt, vt odium illorum in posteros magno cum Lacedæmoniorum malo deriuatum sit. Nam ex his duæ familiæ regiæ æmulæ natæ sunt, *d* sicque ex regno facta est aristocratia.

d Pausanias in Laconicis.

20. Aristobulus & Hircanus Alexandri regis Iudæorum filii post mortem matris de regno contendentes, sua contentione effecerunt, vt Pompeius Hierosolymam vrbem expugnatam, libertate sua priuarit, & regnum tributarium fecerit, illud concedendo Hircano. *e* Antiochi & Seleuci: Grypi & Cyziceni fratres, quia secundarii esse non didicerant fratrum, sed purpuræ & diademati inhiabant, multis semetipsos, multis Asiam cumularunt calamitatibus. *f*

e Ioseph li. 14. antiqui.

f Plutarc de pietate erga fratres.

21. Herodes rex Iudeæ, sub quo natus est Christus, quatuor reliquit filios, qui regnum diuiserunt in quatuor partes: & ita ex regno nata tetrarchia. Archelaus Iudeæ princeps constitutus, Herodi alteri filio Gallilæa attributa, Philippo Iturea & Traconitidis, regio Lysaniæ Abylene obtigit vt tradit Nicephorus Callixti. *g* Latius tamen & causam explanat Iosephus. *h* Cum enim inter fratres cõtenderetur de regno patris Herodis, propter testamenta illius, & indignitatem Archelai, quod antequam à Cæsare permitteretur regnum sibi vsurpasset: Cæsar auditis contentio-

g Lib. 1.
h libr. 2. de bello Iudaico, cap. 4. & li. 17. de antiquit. ca. 17.

tionibus, mediam regni partem sub Ethnarchiæ nomine Archelao dedit: reliquam vero partem, in duas tetrarchias diuisit, duobusq; aliis Herodis filiis attribuit, vnã Philippo, alteram Antipæ, qui cum Archelao de regno certauerat. Ethnarchia vero suscepta, Archelaus Iudæis & Samariensibus crudeliter abusus, nono principatus sui anno pulsus est a Cæsare Viennam in exsilium Galliæ ciuitatem, patrimonium vero fisco Cæsaris adiudicatum. a Sicque Ethnarchia Archelai in prouinciam redacta: reliqui, id est, Philippus & Herodes, qui cognominabatur Antipas, tetrarchias suas regebant. b

a Iosephus lib. 2. de bello Iudaico. ca. 6 & de antiquit. li. 17. ca. 17.
b Idem Iosephus li. 2. de bello Iudaic. ca. 8. & li. 18 de antiquit. ca 5.

DE REPVBLICA, SIVE DE MODIS, QVIBVS QVIS DESINIT principatum gerere.

Liber XXVI.

De iis qui sponte se abdicarunt principatu, & de causis quæ illos ad id impulerunt. CAP. I.

HActenus dictum est de mutatione, transformatione, & interitu rerumpublicarũ, de causis mutationum, & de remediis, quibus vel prospici, vel subueniri possit. Dicamus nũc quomodo stante statu reipublicæ vel principatus, mutentur, expellantur, intereant principes & rectores earundẽ, & de causis. Conticimus autem hanc tractationem in tria capita. Nam dicemus hæc accidere, vel quod ipsi sponte deponant administrationem & potestatem: vel ꝙ inuiti expellãtur: vel quod morte locum relinquant vel naturali vel violenta.

2. Videamus primum de illis, qui propria voluntate se principatu abdicarunt, & de causis cur deposuerint spõte potestatẽ, quæ & variæ sunt prout hominum affectiones variæ quoq; Quidam minime ambitiosi, nihilominus honoribus & meritis clari tandem satiati gloria, reliquo vitæ tẽpore magis elegerunt priuatam vitam, eamque quietam agere, quã adhuc in fastu & solio inanem adhuc superbiam sustinere: quibus autem rationibus moti fuerint non semper fecerunt notum, aliquando tamen, causam indicarunt.

3. Timoleon Corinthius, post multas victorias, tot tantisque abundans opibus, vt facile inuitis imperare posset, cui ob singularem amorem Siculorum nullo recusante regnum oblatum erat & concessum, maluit se diligi quam metui: & cum primum potuit imperiũ deposuit, & priuatim Syracusis, quod reliquũ ei vitæ fuit, vixit. Probus in eius vita cum sapienter sibi prospexisse ait, aliorum exemplo & oppressione adductum. Nam vt ait Plinius, c tam multos accepta afflixere imperia: quã multos bona perdidere, & vltimis mersere suppliciis! Ita Ælius voluit imperium deponere, & ad priuatam vitam redire. d

c Plinius li. . ca. 40.
d Iulius Capitol. in Ælio Pertinace.

4. Et Tacitus senator, cum rumor emersisset illum Imperatorem esse faciendum, discessit, atque in Baiano duobus mensibus fuit: & hinc deductus, senatusconsulto tanquam priuatus interfuit, ex quo Imperator fuit. e

e Flauius Vopiscus, in Tacito.

5. Diocletianus & Maximinianus ob perturbationes animi vel ob defectum ætatis, vno die, hic Mediolani, ille Nicommediæ, vtro purpura deposita, imperio sed abdicarũt, f renuntiato imperio generis suis. Sunt qui dixerint eos per insaniam, & furorem imperium abiecisse auuetsus Christum, quod ob cõstantiam martyrum, nomen illius exstirpare, & tollere non potuissent. g

f Orosius lib. 7. ca. 17.
g Niceph. Calist. lib. . histor. eccles. c. .

6. Cadmus cum tyrannidẽ Coorum à patre Scyteo accepisset, satis validam, nullo aduerso casu, sed ob iustitiam, sua sponte in media ciuitate deposuit, atq; in Siciliam abiit: vbi vna cum Samiis vrbem Zanclam, quæ postea dicta Messana, incoluit. h Timoleon noluit iuste nouam tyrannidem instituere hic Cadmus institutã noluit iniuste retinere. Et ita plures magnifici, & non satis laudati viri, nauata strenue opera pro republica, accepta sũma potestate, cum possent armati inuitis, & volentibus plerumque populis imperium sibi, & suis retinere: iustitia præstantissima vsi, se imperio sponte abdicarunt.

h Herodo. in 7.

7. Vt Pyttacus Mitylenæus, cuius aut meritis tantum ciues debuerunt, aut moribus crediderunt, vt suis suffragiis tyrannidem deferrent: tandiu imperium illud sustinuit, quãdiu bellum de Sygæo cum Atheniensibus gerendum fuit. Postquam autem pax victoria parta est, continuo reclamantibus Mitylenæus deposuit: ne vltra quam necessitas exegerat, permaneret. i Fet etiam Q. Cicinnatus dictator factus, statim vbi expediuit negotia, ob q̃ creatus erat, dictatura se abdicauit: primum dum creatus fuit contra Sp. Melium affectantem imperium, & post rem exploratam sumto de eo supplicio: Secundo cum Minutium consulem in Algido ab obsidione liberasset hostium: & tertio contra Fidenates. k Præclarum & illud, quod P. Iouius l refert, de Andrea Auria. Qui postquam Genuam patriam agitatam vicissitudinibus Fregosiorum, quib. Galli, & Adurniorum, quibus Cæsar fauebat, liberati restituisset, cohortantibus ciuium quibusdam primatibus, vt dominatio-

i Diogenes Laert. in eius vita. Valer. Maxi. li. 4 cap. 5.
k Liu. lib. 3. 4. l li. 26. histo.

nem

nem ciuitatis quam bona sors offerebat, suscipere vellet: mira animi integritate, atq; cōstantia renuit, cum diceret sibi exactæ prope ætatis seni, & satis opulento, nullisque innixo liberis, ineptum fore principatus nomen: satiusque esse & multo gloriosius, id donum patriæ dedicare.

8. Carolomanus, filius Pipini, Caroli Magni frater, relicto regno & abiurato, quod sibi ex diuisione exuuiatum Childerici depositi, & ex morte Pipini patris delatum fuerat, omnino se ab eo abdicauit, vt credi fas est. conscientia, quod vsurpatum videretur super gētem Merouingorum, cuius erant reges, & Hildericus. atque monachus S. B. factus est. a

9. Odo quidam siue Eudo quidam cognomine Magnus cum Monarchiam Gallicam inuasisset, testamento tamen legitimo heredi reddi mandauit. Sed Hugo Capetus comes Parisiensis, præripuit, regibus Caroli M. heredibus expulsis. Nihilominus tamen postea, & Robertus Hugonis filius de ea monarchia vt vsurpata restituenda pie cogitauit.

10. Vraia etiam post Vitigem Gothorum regem patruum bello captum quem Belisarius Constantinopolim miserat, cum ei Gothi ob singulares virtutes, regnum deferrent, minime assentiri voluit: affirmabat enim quanquam capturus esset Vitiges patruus tamen quia legitimus Gothorum esset rex, locum eius dum viueret, quia iniuste id fieret, se non esse occupaturum b

11 Lycurgus cum Polidectæ fratri suo Spartanorum regi successisset, regnumq; sibi vendicare potuisset, Charilao filio eius, qui natus posthumus fuerat, cum ad ætatem adultā venisset, regnū sum̄a fide restituit, vt intelligerent quando plus apud bonos pietatis iura opes valerent. Quam excelsus animus horum virorum, qui cum possent sibi regnum retinere & imperare: maluerunt subiici iuste, quam iniuste regnare. c

12. Quibus addere non prætermittam Cinnani memorabile simile factum. Cum enim Artabanus Parthorū rex, coniuratione regno pulsus, cum amicis & familiaribus ad Izathem Adiabenorum regē venisset, & Izates pro eo scripsisset ad Parthos, suadens vt suum regē reciperent, Parthique se id posse negarent, quod iam principatum dedissent Cinnano: Cinnanus voluntate procerum cognita, cum esset alumnus Artabani, scripsit ei, vt accepta à se fide reuerteretur, eiq; obuiam profectus, adorato eo, & regis appellatione salutato, diadema suo capiti detractum, imposuit. d

13. Mirabilis adhuc Genutii Cippi prætoris paludati magnanimitas: cui portam egredienti, noui & inauditi generis prodigium incidit: nam in capite eius subito veluti cornua emerserunt, responsumque eum regem fore, si in vrbem reuertisset: quod ne accideret voluntarium sibimet ac perpetuum indixit exsilium digna pietas, quę quod ad solidam gloriam pertinet, septem regibus Romanorum antiquis prælata est. e

14. Noluit etiam, Gedeon præstantissimus dux Hebræorum, post illam victoriam insignem de 135. millibus Madianitarum partam, postulantibus Hebræis vt ipse & post eum filius, & nepos eius imperarent, acquiescere: dicens eos habere Deum dominum & regem, & ita priuatus domi vixit. f

15. Gelon cum Himbrensi pugna deuicisset Carthaginenses, vniuersam Siciliam sub imperium suum coegit post nudus in forum progressus, affirmauit, se ciuibus imperium restituere: qui renuebant experti eius humanitatē, quia videlicet popularior esset, quam pro potestate monarchiæ: & ideo propter hanc causam in Sicilia, simulacrum eius in delubro Iunonis positum fuit, & pictura factum Gelonis ante oculos ponebat. g

16. Ad iustitiam quoque pertinere videtur exemplū Sabacci Æthiopū regis, qui exactis quinquaginta annis qb. regnū Ægypti occupauit, cum visus ei fuisset Deus seu idolum, qđ Thebis colebatur dicere, regnum eius in Ægyptios neq; felix neq. diuturnum futurū, nisi sacerdotib. omnib. Ægypti occisis, per media ipsorū cadauera cum suis transiret, & somnum illud sæpius ei oblatum fuisset, oēs vndique sacerdotes conuocauit narratisq; q̄ per somnum acceperat: nolle se dixit in Ægypto manentem alicui perniciem struere, sed malle purum omnique scelere solutum, ab Ægypti regno abstinere h

De iis qui propter onera, & inconstantiam rerū humanarum, noluerunt vel recusarunt imperare. CAP. II.

SVnt plures sapientes viri, qui se subducunt & abstinent a regenda republica: habentes satis quia alienæ stultitiæ mederi nō possunt, si ipsi saltem sint in tuto. veluti qui effusum in plateis populum, cum ab imbribus ad tecta reuocare nō possunt. cōsulte agunt, qui semet intra tecta continent. Et cum Periander Corinthius, qui initio populariter profectus cōtra Dionysium, ait quantumcunque progredi posset, satis regebat imperium, versis moribus tyrannice agere cœpisset: id simulatque cognouit Pittacus Mytilenæus, qui voluntate ciuium suorum iam per decennium

a *Eginarthus Cancellarius Caroli Magni in vita Caroli Aymo li. 9. 4. de gestis Francor. c. 60. & in annal. Caroli Martelli Pipi & Caroli Magni in anno 746.*

b *Ioan. Magnus li. 12. ex Procopio.*

c *Iustin. ex Trogo li. 3 Plutar. hus in Lycurgo Iustinus ex Trogo li. 3. Plutarc in Lyrc.*

d *Iosephus lib. 20. antiq. 11. a tum c. 2.*

e *Valer. Maxim. lib. 5 ca. 6. Ouid. lib. 15. Metamorph. Plin li. 11. c. 47. vbi tamen pro fabula habet, quod constanter Valerius nihilominus affirmat.*

f *Iudicum c. 8.*

g *Ælian. li. 6. de varia histo-ria.*

h *Diodor. Sicul. & Herodot. 103.*

imperauerat, diffisus de sui ipsius animi constantia, Magistratum deposuit, percunctantibus deinde quibusdã, qua gratia fugisset imperium, respondit ὡς χαλεπὸν ἐσθλὸν ἔμμεναι: quod admodum arduum esset probum esse, propter mutatum videlicet Periandrum. Hûc tamen notauit Solon addito suo apophthegmate χαλεπὰ τὰ καλὰ ardua esse & pulcra *a* [a Diogen. in 10.] Recte sane vterque iudicauit. Neque tamen Pyttacus reprehendendus, qui vires suas nouerat, atque nõ omnibus datum esse tantum onus sustinere. Et facile quidem est pingere & describere boni principis imaginem, & quæ illum pati expediat: at multum difficile est, bonum principem exigere & quæ exiguntur huic muneri, syncere atque incorrupte exsequi. Virgilius cum Æneam descripsit, imaginem quandam viri prudentis fecit, qui inter varia pericula, ratione & consilio omnia vincit. Verum addit, illi, Deos, vt vocat more Paganico, rerum secũdarum gubernatores, cum res geri non possint magnæ, nisi fatis fortunantib. & gubernantib. id est, sine Dei auxilio. Atque vinxit indignos casus, vbi, contra quam merebatur virtus, quidam pereunt, sicut Pallas apud eundem, & qui fortuna & secundis reb. facti fuerant audaciores. vt Eurialus & Nisus, qui humani generis miseriam referunt, refert & alios male perisse qui abusi fortuna fuerint vt Mezentium additque. *b* [b Virgil. in 10. Æneid.]

Nescia mens hominum fati sortisq; futuræ,
Et seruare modum rebus sublata secundis.

Quæ omnia si probus vir exacte cõsiderat, facile ad contemtum dominationis, & imperandi, ne sibi & aliis in damno sit, induci potest.

2. Quare & ipse Solon qui Pyttacum reprehenderat, accuratius rem considerans, delatã sibi à ciuibus suis tyrannidem recusauit: *c* & [c Plutarchus in eius vita.] parui aut nihili fecit quod ex eo, reprehensus fuerit vt liquet ex versibus Græcis trochaicis in eum compositis apud Plutarchum qui sic Latine loquuntur.

Non fuit Solon prudẽs, neq; consilio praditus Vir.
Bona enim cum Deus dedisset, ipse non accepit.
Cumq; circundedisset prædam, hilaris non attraxit magnam
Recte: tum animo aberrans tum consiliis falsus.
Voluissẽt enim potentiam consequutus, magnis opibus acceptis,
Et potitus Athenarum imperio solum diẽ vnum,
Vtris in morem postridie excoriari, ac totum genus suum conteri.

Nec certe ideo Solon, quod ita ab ambitioso reprehensus est, imprudens dicendus. sed reprehensor vt delirans: quique nesciret quid regnum esset: quod & indicant postremi versus quibus iuxta stultitiam suam & ambitiosam mentem, censebat idem existimaturũ eum, quod ipse mallet: non enim vtilitatem populi, nõ vires suas, si idoneæ esset ad tegendum perpendebat. Tyrañicus est animus, velle sui ipsius caussa & ambitionis regnare, sed amentis est velle vnum tantum diem regnare, & postea pati sine sui & reipublicæ vtilitate. Potius Dion ille fuit laudandus, qui mortem contemnebat si modo nocere potuisset tyrãno Dionysio posteriori. Ille enim cum paucis militibus id sibi fore, vt si vel parum ipsius terræ inuasisset, pulcrum iam sibi mori existimaret *d* [d Aristot. 5. Politic. ca. 10.] Quid autem stultius quã velle mortem aliquem oppetere sine vlla vtilitate, publica aut priuata, vt falsam sui memoriam relinquat? cuius stultitiæ fuit vt refert Horatius inanis ille Philosophus Empedocles de quo canit: *Deus immortalis haberi dum caput Empedocles, ardentem feruidus Æthnam Insiluit.* Forsan Gordianus illa ambitione reprehensoris Solonis vsus est, dum in seditione & rebellione Africæ, non ægre delatum suscepit honorem imperatoris, quamuis timeret Maximini crudelitatem existimans cum esset iã exacta ætate, minime periculum recusandũ, quin si res ita deposceret, etiam imperatoriis honoribus immoriendum. *e* [e Herodianus in 7.] Solon prudentissimus, non contemsit reipublicæ regimen: si quidem vt narrant in eius vita Plutarchus & Diogenes Laertius, legibus suis illud ipsum subiuit: sed tyrannidem abhorruit, quam & in Pisistrato eam occupante damnauit. Sciebat & ille, quæ ad reipublicæ gubernacula necessaria sunt, difficilia, maximi & oneris & laboris. Quemadmodum & ille rex, de quo meminit Valerius Maximus, *f* [f Li. 7. ca. 2. & Stoba. in serm. 47.] qui tradito sibi diademate priusquã capiti suo imponeret, retento eo & diu considerato dixisse fertur, o nobilem magis quam felicem pannum! quẽ si quis penitus cognosceat, quam multis sollicitudinibus, periculis & miseriis sit refertus, nec humi quidem iacentem, tollere vellet. Ea caussa Antiochus a L. Scipione vltra Taurum mõtem imperii finibus submotus, cum Asiam prouinciam vicinasque ei gentes amisisset: gratias agere populo Romano non dissimulanter tulit quod nimis magna procuratione liberatus, modicis regni terminis vteretur. *g* [g Val. Max. li. 4. c. 1. Cicer. pro Deiotaro.]

3. Maior quies & tranquillitas animi probo viro in priuata vita, & sua negotia curando, quã imperare duræ ceruicis & impiis subditis, ratione quorum cogitur princeps bonis ægre seruire: quod nos docet parabola recusati regni in libro Iudicum. *h* [h ca. 6. v. 8.] Ligna enim cum velint

vellent sibi regem constituere, adierunt oliuam, & dixerunt impera nobis: quæ respõdit, numquid possum deserere pinguedinem meam, qua & Dii vtuntur & homines, vt inter cetera ligna promouear? Reiecit & ficus, nolens deserere dulcedinem fructus: noluit & vitis ideo relinquere vinũ suum, quod lętificat Deum & homines. acceptauit autem regnum Rhamnus, sed cum comminatione tyrannidis tantum Abstinuerunt à fastu imperii plures, antequam illud gererẽt, alii iam experti molem eius, illud deposuerunt, vt tanquam ex maris iactatione ad tutissimum peruenientes priuatę vitę portum. Vere excelsi est animi inter voluptatis illecebras apparentes, & opes fluxas & fucatas aliqua falsa dulcedine honoris, iudicare de malis, quæ ibi latent, & se posse eximere à cathenis aureis quibus magnatum misera conditio si bene consideretur, adstringitur, vt certe nõ magis in eo statu viuere quam mori credantur, tot agitati curis & plerunque inutilibus, vt illinc sapientes videantur, qui inde se retraxerint. Memorabile hic adscribam hac de re Similis iudicium: qui deposita palatina præfectura sub Adriano Cæsare, quæ erat dignitas Augustorum magnitudini proxima, in agro per septennium priuatus vixit, & tumulo suo inscribi iussit. *Hic Similis iacet, cuius ætas multorum fuit annorum & tamen ex ipsis septem solum vixit.* Annorũ enim multitudinem in mortis sorte computauit: solos paucos quos in priuato otio degerat ad vitam referens. *a*

a Fulgosius lib. 4. ca. 1.

4. Sublato Antonino Cęsare primo, electus est Audentius vir militaris, præfectusque non improbus: sed ille senectutem excusans, renuit imperium. *b* Ita occiso in Persica pugna Iuliano, cum in interregnum venisset imperium, & magnis precibus actum fuisset apud Sallustium Palatinam præfecturam sustinentem, qui non solum diligens, sed audacis animi vir erat, vt imperii honorem sustinere vellet, renuit, parum prosperam valetudinem seniumque excusans. *c* Vt & mortuo Arnulpho Imperatore, Otto Saxoniæ dux, reb. gestis, & sanguine nobilissimus, summa prudentia procerum Germanorum concursu salutatus Augustus, ætatis excusatione vsus est, & tãquam ob senectam inualidus renuit imperium, & persuasit vt Corradum Sueuiæ ducem, designarent Augustum *d* Paulo aliter quamuis narrat Siffridus, *e* qui post mortem Ludouici III. imperatoris año 917. ait, Teutonicos Ottonem de Brunsuichducem Saxoniæ regem sibi postulasse, sed ipsum ob senectutẽ recusasse, & solum in anno 924. tradit Henricum dictum aucupem filium prædicti Ottonis, renitentem electum fuisse dum caperet auiculas, vnde & dictus auceps.

b Herodian. in 4.

c Ammian. Marcellinus.

d Paul. Aemilius de gestis Franco. li. 3.
e Siffridus presbyt. l. 1. epitom. ... fio.

5. Apud Venetos Ioannes 3. dux non paucis rebus foris & domi præclare gestis, cũ morbo laboraret, Petrum Candianum sibi subrogari petiit, atque sua manu insignia tradidit: & eo defuncto, rogatu populi per aliquot annos principatum rexit, postea in priuatum domum reuersus est. Idipsum fecit eiusdẽ populi præclarus dux Sebastianus Cianus postquam rexisset principatum per viginti 2. annos. *f*

f Egnatius lib. 4. de Venetorum princip. c. 1. & Fulgosius lib. 4. c. 1.

6. Amurates Turca, dimissa regni sui cura filio, priuatã vitam egit. Auitus post Valentinianum imperator à Senatu electus, paucos dies tenens imperium vltro secessit *g* Placentiam, ibique episcopus est ordinatus Ion ad Zutum patrem Atheniensium regem dicebat se potius cupere manere in templo Apollinis, vbi vitam agebat quietam, & tranquillã, quã Athenis esse regem & dominum: vbi ipsi tum inter pericula, tum curas & labores viuendũ esset perpetuo. *h* Racisius ita rex Langobardorum fortis, deposito regno monachus factus est. *i* Michael Imperator Orientis, cognomẽto Coroplates, qui post Stauratium imperauit, Leoni Armeno curam imperii sponte reliquit: *k* Manuel quoque Alexio, monasticam vitam sequutus: item Ioannes Catacuzenus, qui successit Andronico iuniori, & Petrus rex Angliæ dimisso suis regno, priuatam vitam in paupertate Romæ egit. Ludouicus Thuringiæ Landgrauius, vir armis clarus, iustitiaque insignis, Imperator electus, electione de se facta vti noluit, causatus se literas nescire, rem vt dicebat imperio necessariam, vt scribit Pius Pontif.

g Cuspinian. in Auito.

h Euripides in Ione.
i Sabellicus.

k Constantinus Manasses in historia Michaelis Imperatoris.

De renuntiantibus principatui ob quendam metum. Capvt III.

Metus & odium, regnorum, & principatuum comites sunt: & qui impatiẽs horum est, rectius facit, si relinquat potestatem exemplo aliquorum principum.

Regnare non vult, esse qui inuisus timet.
Simul ista mundi conditor posuit Deus.
Odium atque regnum. vt ait Seneca. *l*
Et rursum. *m*
Odium qui nimium timet
Regnare nescit: regna custodit metus,
&iterum.
Quisquam ne regno gaudet o fallax bonum!
Quantum malorum, quam fronte blanda tegis
Vt alta ventos semper excipiunt iuga,
Rupemq; saxis vasta dirimentem freta

l Seneca in Thebaide.
m in Oedipo.

Quamuis quieti verberant fluctus maris:
Imperia sic excelsa fortuna subiacent.

a lib. 42. Quamobrem Perseus apud Liuium *a* ait, conuenire inter omnes, nec turpius quicquã esse, quam sine certamine cessisse regno: nec præclarius quicquam quam pro dignitate ac maiestate, omnem fortunam expertum esse.

b lib. 44. hist. Rom. 2. Dion Cassius refert *b*. Octauium Cæsarem Augustum nepotem, & adoptiuum Cęsaris, heredem regni & fortunarũ à Cæsare institutum, vt adolescentem & rerum imperitum visum M. Antonio in secundis tabulis cum Cassio, & Lepido & D. Bruto herede instituto: eo quod hereditatem Cæsaris, vt difficilem, ac quæ teneri facile non posset, repudiare voluisset, ipso Antonio quasi herede facultatũ & potentiæ Cæsaris omnia regente. Atque iterum idem Dio *c*. & Zonaras *d* scribit, Octauio volenti ita cedere imperio, Agrippã idipsum suasisse ꝓpter varias in republica gerenda difficultates, quarum aliquæ referuntur. Prima, circa pecunias cogendas, & nutriendos exercitus. Secunda, circa iudicia reddenda, & puniendo delicta, 3. quod plures viri nobiles, vni regnãti infesti solent esse, & ad illos reprimẽdos varius inhæreat labor. 4. Rempublicam Græcorum, & Romanorum, olim bene per Democratiam fuisse gubernatam. 5. Magis principi vni die ac nocte esse laborandum: nunquam eum esse sine molestiis, turbã magnam & comitatum, expensarum esse ansam. Sexta, adulatores potius ad perniciem, quam ad salutem: stipatores proditores. Septima, non posse erga omnes beneficio vti, cum omnes petant. Octaua, nullam ibi esse securam vitam. Citantur in exemplum, Marius, Sylla, Metellus, initio rerum potiti, qui à dominatione abstinentes, pericula euitarunt: vt contra Cinna, Cato, Marius alter, Pompeius imperium affectantes misere perierũt, & Camillus in exsilium missus est, & Scipio. His addit Agrippa alia similia iura, quibus Octauius iã perterritus, se omni potestate abdicare parabat: nisi aliis rationibus Mecœnas eques contrarium persuasisset.

c lib. 52.
d Zonar. tomo. 2. in vita Octaui.

3. Illæ autem sunt, primum, quod vnius viri sapientia, ad reipublicæ salutem ꝑtinebat, vt quisque quod decet, consequatur. 2. Democratiam plenam esse seditionibus, cum potẽtiores ad primatum aspirent, & infirmiorum operas mercede conducant. 3. quod imperium deponentes, sint expositi iniuriis inimicorum, quos in potestate irritauerunt, quod emicuit in Sylla, qui cum sponte dictaturam deposuisset, iniuria affectus, dixit ex hoc futurum, vt nemo se in posterũ tam facile sua potestate abdicaret. Quib. cõfirmatus Augustus Imperatoris nomẽ accepit, nõ quale olim ꝓpter victoriã tribui solebat, sed ꝙ summa imperii in vnum referebatur, quod delatum erat Iulio patri, verum hanc electionem fecit, non nisi vtrinq; & mature librata sententia.

4. Nam vt dicebat apud eundem Dionem Gabinius Tribunus plebis, respondens excusationi fictæ Pompeii, de sumẽdo imperio triennali contra Pyratas. bonus vir imperii cupiditate tenetur: sibiue grauium negotiorum curam exoptat: & in huiusmodi re expedit, munus impositũ inconsiderate subire, vt tuto idipsum liceat exsequi Multoties enim temeritas in se aliquid recipientis præpropera, in rebus agendis damnum adfert: contra accurata consideratio ab initio adhibita in actionib. plurat, omnibusque emolumento cedit.

5. Heluium Pertinacem qua[illegible] animo esse forti, & constanti videretu[illegible]ectum præter voluntatem in Cæsarem: tamen valde præsentia territabant, non de salute sua valde sollicitum, quippe alias grauiora pericula contempserat: sed repentinæ tyrannidis mutationem animo versantem, nobilitatemq; nonnullorum senatorum reputantẽ, quos minime passuros arbitrabatur, post Imperatorẽ generosissimum recidisse principatum ad hominem priuatæ atque obscuræ stirpis *e*: præsenserat ipse quod & breui contigit. se futurum ad probitatem inuisum militibus, prædis, & sceleribus assuetis, à quibus 85 ab imperio adepto die, obtruncatus est. Tiberius multa etiam timuit, quæ ex ambientibus principatum inferri possunt, dum se spe fraudari vident, militum quoque contrarias petitiones, & ipsum onus imperii: & tandem quasi coactus & quærens miseram & onerosam sibi iniungi seruitutem, recepit imperium: nec tamen aliter quam vt depositurum se spem quandoque faceret. Ipsius verba hæc fuerunt, dum veniam ad id tempus, quo vobis æquum possit videri patres, dare aliquam senectuti meæ requiem *f*.

e Herodia. in 2.

f Suet. Tranquil. in Tiberio. 24. & 25.

6. Dionysius Iunior tyrannus Siciliæ, cum iterata conspiratione Syracusis obsideretur, deposito imperio arcem Syracusanis cum exercitu tradidit, receptoque priuato instrumẽto, Corinthum in exsilium profectus est: ibi humilima quæq; tutissima existimans, in sordidissimum vitæ genus descendit, & nouissime se ludimagistrum professus est *g*.

g Iustin. lib. 21.

7. Macrobius in somnium Scipionis Ciceronis *h*, dũ de pœnis inferorũ, quas etiã Ethnici credebant, agit, subiicit, atram silicem lapsurã semper, & cadenti similem illorum capitibus

h lib. 1. c. 10.

pitibus imminere, qui arduas potestates, & infaustam ambiunt tyrannidem, nunquam sine timore viuentes, & cogentes subiectũ vulgus odisse, dũ metuat, qui semper sibi vidẽtur exsilium quod merentur excipere, additque exemplum Dionysii aulæ Siculæ inclementissimi incubatoris: qui gladium a vagina captũ à capulo de filo pendentem, inter Siculas, & tyrannicas copias, iussit clam suspendi familiari qui beatam vitam tyrannicam dixisset: reipsa ostendens ei, vitam tyranni sub perpetuo metu miseram, & impendentium periculorum plenam, q̃ obtinuisci dulcedinis principatus tyrannum facerent. Terrentur minimis pauorib. tyranni, & qui iam sibi metuũt, quẽadmodum cum in motu ciuili Camillus non dubitans Cæsarem etiam citra bellum posse terreri, contumeliosa, minaci & contumaci epistola, cedere imperio ei iussit, vitamq; otiosam in priuato agere, ipse autem dubitauit adhibitis principibus viris, an obtemperaret *a*.

a *Sueton. in Claudio. c. 35.*

8. Qui principatum democraticũ maxime vel monarchicum recusarunt, vel deposuerũt habitum, nullo metu maiori concuti potuerunt, quam ingratitudine ipsa populi, cui benefeceris, pro bonis n. mala retribuere solet, nemo enim ignorat, quoties Moyses, qui bene ex Dei voluntate & diligenter curabat imperium sibi cõmissum, furori populi cedens, etiam se recipere in tabernaculum *b* Dei coactus fuerit. Et quomodo mitissimus omnium Christus, rex regum post sanitates & infinita in populũ suũ collata beneficia, & postquam agnitus est in regem & exceptus cum illo præconio, *benedictus qui venit in nomine Domini* quot insidias, & quam contumeliosam mortem passus ab eo sit. Plures experti sunt, vt ait Pausanias *c* illud præclare dictum, hominem nimis reipublicæ administrationi addictum, & populari cura fidentem, haud vnquam feliciter diem extremum claudere. Quod firmauit exemplum & responsum Phocionis. Is n. qui Athieniensib. præfuit imperatorio munere quinquies & quadragies, & ob vitæ integritatem bonus dictus, fuit insimulatus proditionis Pyræci, cum ad supplicium vltimum damnatus duceretur, atque Emphyletus quidam eius olim familiaris obuius ei dixisset lacrymans, *ò quam indigna perpeteris Phocio*, respondit: *at non inopinata:* hunc enim exitum præclari viri Athenienses habuerunt *d*. Quare multi sapientes qui indomitam hanc popularem bestiam sibi proponũt, quæ beneficiis acceptis potius irritatur quam mitescat, malũt à republicæ honorib. abstinere quam prætextu honorum aut cuiusdam apparentis lucri, se tot miseriis quib. abundat implicare.

b *Numer. c. 16.*

c *li. 1. in Atticis dum de Demosthene agit.*

d *Æmilia. Probus in vita Timoon.*

9. His omnibus, q adiunxit consideratione varietatis & inconstantiæ rerum humanarũ, quæ in vno statu cõsistere nequit, cũ ludibrio fortunæ, mauult ab honoribus, imperio & potestate abstinere, vel non acceptando vel spõte deponendo, quam ex culmine in ima turpiter decidere, quo nihil potest grauius hominib. magnanimis, & præstantiorib. & qui iam in honore vixerunt, accidere, communia hæc possunt esse monarchis temporalibus seu secularibus & spiritualib. Sic Darius, multi Cæsares & monarchæ, quorũ numerus infinitus, de sede deiecti miseriam, captiuitatẽ, infinita alia ludibria, conati sunt splendorem imperii pati, in triumphũ pro præda quidã ad currum alligati, alia cauea conclusi, alii manciporum vilium, & canum instar sub mensa ossa quærentes, habiti, multisque casibus alii humanis præter exspectationem suam grauiter afflicti, quos æquanimiter tulissent, si in priuata vita remanentes nunquam fuissent dulcedinem principatus antea experti. Eandem aleam subeunt Sum Pont. prælatiq; alii ecclesiastici. Sic Ioannes 13 Pont. Max. p seditionem populo Romano commoto in vinculis habitus, miserrime diem obiit *e*. Contigit & captiuitas Bonifacio 8, *f* qui antea intrepide Macronem ecclesiasticum non dubitauerat in regem Galliæ eximere, & magna confidentia se vtriusque gladii secularis seu temporalis & spiritualis potestatem habere constitutione publicauerat Et Gregorius 7. qui ante coegerat Henricum 3. imperatorem nudis pedib. ad se Cannusium venire, vidit suam ciuitatẽ a Normanis incensam, & aduersarium antipapam aduersum se creatum Clementẽ, nec postremo cõtigit ei in vrbe, vbi dignitatis fuerit fastigium adeptus, mori *g*. Quam acerba quoq; mutatio Ioa. 23. post multa perpessa, a cõcilio Constantiensi pontificatu, quem per quadriennium tenuerat, depositus *h*. Quis nõ miretur Cræsi & Polycratis regum summum felicitatem momento ad inferiorem infelicitatem corruisse. Quis est qui non paueat ad sortem Amphitryonis, mactari ad aram per Lyconem, quem Euripides in Hercule furente introducit sic loquentem,

e *Fulgos. li. 6. c. 11. vide Platinam.*

f *Platina in ea.*

g *Platina & alii Chronis.*

h *vide Platinã & consil.*

Ορᾶτέ μ' ὅσπερ ἦν περίβλεπτος βροτοῖς
Ονομαστὰ πράσσων, καί μ' ἀφείλεθ' ἡ τύχη
Ωσπερ πτερὸν πρὸς αἰθέρ' ἡμέρᾳ μιᾷ.
Aspice me, qui eram conspicuus mortalibus.
Præclara peragens, & me deiecit fortuna
Veluti plumam ad æthera vna die, i

i *vide alias f. fortunæ varietiones ap. Vale. Max. li. 6. ca. 11.*

Sunt alia exempla infelicitatis principatus

quæ

quæ omitto, nam si oporteret principum varias agitationes, casus & miserias sigillatim recensere volumen magnum texendum esset, vix enim quisquam bonus aut malus fuit princeps, quem eas tanquam imperii comites, ferre non oportuerit: aut ob inuidiam ambientium, aut per ingratitudinē subditorum, aut ex rerum vicissitudine, quæ in rebus excelsioribus potentiæ suæ potius robur exserit nec parcit sexui aut dignitati ipsarum fœminarū, quarum vnum pro omnibus exemplum sufficiet Olympiadis, quæ fuit filia Neoptolemi regis Epirotarum, soror Alexandri eius, qui expeditionem in Italiam fecit, vxor Philippi, qui omnes, qui ante ipsum in Europa regnarunt, potestate superauit: mater Alexādri magni, quę plura optimaque gessit, & quæ per se optima erat, pluribusq; beneficiis imperium affecerat, dignitate conspicua: & tamen misere trucidata, iussa ambire imperium, nempe ab Alexādro Antipatri filio & Cassandro post mortem Alexandri magni filii *a*.

10. Ceterum nihil prohibet, quo minus electi ad principatum vel in principatu iam cōstituti, possint recusare vel deponere ipsū: siue sit pontificatus summus *b*, siue imperium, siue regnum, siue alius principatus & electione vel successione delatus, vel alio, modo quæsitus: inuito enim beneficium non datur *c*, & suis iuris renuntiatio cuique permissa *d*. Sic Cælestinus V. eiurauit papatū, cui successit Bonifacius 8. & Marcellinus cui successit Marcellus *e*. Item Clmens, cui successit Linus, & eo mortuo Cletus, & rursum eo mortuo Clemens *f*. Habentur autem istæ renuntiationes legitimæ, si fiant vt oportet, vt si renuntiantes habeant superiores in manibus eorum, & ex eorum licentia & auctoritate *g*. Renuntiat Summus Pontifex coram collegio Cardinalium: imperator vero debet renuntiare in manibus Papæ, qui sibi superior est, non in manibus electorum. Rex autē qui superiorem non habet, nec per electionem habet imperium, sed vel quia sibi quæsiuit vel per successionem temporis imperium illud consequutus est, potest libere relinquere principatum, & alteri concedere cui voluerit dummodo illud non redeat ex lege imperii ad proximum post eum, quia tunc ille potior esset.

a Diod. Sicu. li. 20.
b ca. 1. de renuntiat. in 6.
c l. inuito. de reg. iur. ff.
d l. si quis in conscribendo C. de episc. & cleric. & l. si quis. C de pac.
e c. nunc autem 21. dist.
f vt habetur in Chron. Io. And ad ca. vim. de renun. in sex. ad verbum, videbantur, Ioannes antiquus glossator in gl. magna canones non aiunt 7. q. 1.
g c. nisi cum pridem, ca. ad. monet de renuntiat.

De submotis à regno seu principatu, tanquam inutilibus & inhabilibus ad imperandum. CAP. IV.

EX numero miseriarum principum hęc etiam est maxima, quod vt inutiles, ignaui, inhabiles, incapaces priuentur potestate & dignitate, & in priuatorum numero reliquum vitæ tempus aliquando cogantur peragere: & quod grauius est, prætextu harum occasionū. regna, principatus, imperia ab ambitiosis iniustissime inuadantur. Michael Senior Imperator orientis, prius consors factus à Theodora Imperatrice, dehinc ea mortua ab eunuchis imperio præfectus, hac conditione vt titulotenus Imperator esset, illi vero administrarent: tanquam inutilis visus à patriarcha & senatu Constantinopolitano, & in ordine factione Comneni, cum vix annum re[r]ū potitus esset redactus est *h*. Alius Michael Constātini Ducæ filius à fame q̄ sub eius imperio præualuit, Parapinaceus dictus, imperio subrogatus; ad administrandum minime aptus, qui rerum cura duobus Eunuchis tradita studiis tantum literarum & versibus faciendis vacabat, imperio fuit priuatus, & eo cum vxore & filio in monasterio transeunte vel detruso, præfecti militares eius, Turcis vndecumque imminentibus velut coacti, Nicephorum Botenia tem, qui originem à Nicephoro Phoca imperatore ducebat, imperatorem sibi delegerunt. *i*

2. Carolus tertiæ cognomine crassus imperator & rex, post multas egregiasque victorias clarus, cum ægrotare cœpisset corpore & mente, anno Domini 887. depositus ab imperio est, & deuolutum eius regnum ad Arnolphum, (quem coronauit Formosus Sum. Pontifex.) Carolomani filium, q tamen parum fœliciter successit. *k*

3. Fuit 20. Augusti anni 1400. Wenceslaus Boemiæ rex & imperator, depositus ab imperio per electores, quod negligēs diceretur in pace Christiana promouenda, quodque permitteret imperium suis membris mutilari, & accepta pecunia, ducem Mediolanum & comitem Papiensem fieri permisisset, & creasset, quod membranas plures nudas rasasque suæ tamen maiestatis sigillo munitas, amicis pecunia vendidisset. In quibus cum illis tum aliis, in quorum manus illiusmodi membranæ venerunt, sub regio sigillo quæ scribere vellent, licuit: quod non habuisset curam bellorum quæ Germaniam pessundarent: quod cōtra iuris normam, & secus quam regem decebat, multas honestas personas neci & pœnis subiecisset. Exstat sententia exauctorationis eius & priuationis imperii, in Chronico Iacobi Kongelthonii. & transcripsit M. Albertus Argentinensis in fine commentarii de Beltoldi a Bucheeke episcopi Argentinensis rebus gestis.

4. Hiarnus quidam ob scriptum epitaphium

h in epitome vitarum Cario[n].
i in eo ep[i]t.
k Otto Frisingensis li. 6. ca. [illegible] & ie. ad causam adferunt depositionis quod non animaduertisset in Normanorum duces captos seu cum munerib. dimisisset in reipub. perniciem Rinegino li. 2. Crohnicon Blon lib. 2. decur. 1. Sigebertus.

um Frontoni; Danorum regi, à Danis rex declaratus: deinde fuit propter ignauiam in regno pulsus. a

a Saxo lib. 5. Dania.

5. Hinc occasionem sumens, Dionysium posteriorem, Dion inuasit, quod eum inutilem putans, contemnebat vt ebrium. b

b Aristot. 5. polit. c. 10.

6. Contorquent aliqui sententiam & consuetudinem feudorum quorundam locorum: quod statutum vocās primogenitū, ad feudum antiquum, non habeat locum in primogenito demente & furioso c. Forsan quia regula, qua vocantur eiusdem ordinis homines ad dignitates, intelligatur tantum de idoneis. d

c Bal. ad l. 1. C. de summa Trinit. & ad authent. hoc amplius, C. de fideicom. & ad §. mulier. si de feud. fuer. controuers. in vsib. feud.

d l. vt gradatim. de muner. & honor. P. fic. c. relatum, de cleric. non resid.

7. Sanctius rex Portugalliæ, iussu Innocentij 4. Alphōso fratri suo regno cessit, quod ineptus esset ad eius administrationem e. Hoc prætextu incapacitatis, vel quod non possent per se gerere principatum legitimi principes, à propriis & auitis regnis per ambitiosos priuati fuerunt, celantes interim sub hoc honesto, & verisimili fuco, animum ad imperium aspirantem.

e Vasæus in Chronicu Hispaniæ.

8. Hoc prætextu inductus Cælestinus, dolis, vt quidam aiunt, Bonifacij VIII. ambientis dignitatem ad eiurandum pontificatum, vt ait Platina. Sic Arbaces vel Arbactus præfectus Sardanapali Regis Assyriorum, arrepta occasione, post visum Regem inter mulieres nentem, vel pensa distribuentem, indignum esse tali fœminæ ferrum & arma tractantes parere, coniurauit cum sociis, & Regi suo proditorie bellum intulit, & regnum occupauit f, & ita non tam vtilitati Reipublicæ, quam suæ ambitioni consuluit. Siquidem pacata erat Respublica, & monarchia Persarum sub Regibus voluptuosis, & bene rectum regnum. Nam omnes Reges, qui post Ninum & Semiramidem in Asia regnarunt, delitiarum fuisse studiosos, scribit Cthesias g: & nihilominus sub talibus regibus durauit monarchia vsque ad Sardanapalum mille trecentos sexaginta annos, vt scribit Diodorus Siculus h. cuius felicitatem & populi tranquillam vitam, ambitiosa regnandi tyrannis Arbacis, sub specie calumniæ & vitij, interrupit. Eademque arte & calumnia vsi sunt Carolus Martellus & Pipinus, maiores domus Regum Franciæ, atque prætextu, quod Childericus more Regum Persiæ lateret intra palatium, qui nimium illis fidebat, regnum sibi vsurparunt, tanquam mererentur potius dominari i. Et vt fucum post inuasum regnum facto imponerent, armati consensum dixerunt se habere regnicolarum, qui tamen longe post inuasionem, & distributionem regnorum Galliæ, inter filios Martelli, accessit: k vt consensus Zachariæ Summ. Pontif. qui dicitur deposuisse Childericum, tanquam inutilem regno, postremum Moreuingorum Regem: deposuit, inquam, id est, vt notant interpretes, deponentibus consensit: l cum tamen dicant leges, non esse ideo priuandum Regem iure suo, quod sit inutilis forsan, vel prodigus, sed ei coadiutorem esse addendum. m Quemadmodum etiam Bonifacius VIII. Summus Pontifex coadiutore non depositione vsus est, n vbi cum Rex Portugalliæ negligens esset, & remissus circa regnum & subditos eius, prodigus & dissipator, & permitteret ecclesias, monasteria, & pia loca regni sui, ipsasque personas ecclesi. grauari, viduas quoque, & pupillos, Bonifacius statuit Comitem Bolonensem, prædicti Regis fratrem, qui alioquin post mortem eius ei successurus erat, commendatum, regni fieri coadiutorem tantum, & non deponendum regem. Additque hæc verba: *Per hoc tamen non intendimus regi, vel ipsius legitimo filio, si quem habuerit, prædictum regnum adimere, sed potius sibi & eidem regno destructioni exposito, ac vobis ipsis (subditis) in vita ipsius Regis, per solicitudinem & prouidentiam Comitis prouidere supra dicti.*

f Iustin. in 1.

g lib. 3. rerum Persicarum.

h lib. 2. c. 6.

i Gregor. lib. 8. regestis epi. 20.

k Eghinard. in histor. Caroli Magni.

l c. alius. & ibi glos. 15. q. 6.

m glos. in d. c. alius, per canonem, quamuis, & c. post istis, 7. q. 1.

n in c. 2. de supplenda negligentia prælator. in 6.

10. Fuerunt impij simul & regnandi auidi tutores, qui principum minorum principatus, prætextu, quod illi inutiles essent regno, ipsi autē sibi vtiles viderentur, perfide interuerterunt, & sibi vsurparunt: quod tamen illis etiam infeliciter successit plerumque. Sic Gelon satelles Hippocratis Geloorum in Sicilia tyranni, ante vrbem Hyblam interfecti, fortitudine bellica clarus, Hippocratis liberis, Euclidi & Cleandro tutor datus, ciues quidem rebelles subegit, sed imperium occupauit, Hippocratis liberis deiectis. o Philippus Regis Amynthæ Macedonum filius, pater Alexandri Magni, tutor filio fratris sui Alexandri Regis datus, diu non se regem, sed tutorem pupilli gessit: at sub prætextu bellorum ingruentium, & quod serum auxilium in exspectatione infantis esset, tanquam compulsus a populo, regnum suscepit: sed qualis fuerit ambitio & intentio eius secreta & vera, exitus docuit, quum sibi retinuerit regnum: p docentque insuper doli insidiæque eius, quibus vsus est in occupandis aliis nationibus, veluti ex specula quadam libertati omnium Græcorum insidiatus. Siquidem contentiones ciuitatum alebat, & auxilium inferioribus ferendo, victos, pariterque victores subire regiam seruitutem coegit. Et prætextu religionis defendendæ, & vindicandi sacrilegij à Thebanis in Phocenses commissi, Phocensium dux factus, ipse maximus sacrilegus euasit, Phocenses perfide oppressit, & ciuitates eorum hostiliter occupatas diruit, venditis sub corona sacris omnibus, non sacris, non templis parcens, vt non tam sacrilegij vltor exstitisse, quam sacrilegorum licentiam quæsisse videretur. In Cappadocia pari per-

o Herod. in 7.

p Iustin. lib. 7.

quæ omitto, nam si oporteret principum varias agitationes, casus & miserias sigillatim recensere volumen magnum texendum esset, vix enim quisquam bonus aut malus fuit princeps, quem eas tanquam imperii comites, ferre non oportuerit: aut ob inuidiam ambientium, aut per ingratitudinẽ subditorum, aut ex rerum vicissitudine, quæ in rebus excelsioribus potentiæ suæ potius robur exserit nec parcit sexui aut dignitati ipsarum fœminarũ, quarum vnum pro omnibus exemplum sufficiet Olympiadis, quæ fuit filia Neoptolemi regis Epirotarum, soror Alexandri eius, qui expeditionem in Italiam fecit, vxor Philippi, qui omnes, qui ante ipsum in Europa regnarunt, potestate superauit: mater Alexādri magni, quę plura optimaque gessit, & quæ per se optima erat, pluribusq; beneficiis imperium affecerat, dignitate conspicua: & tamen misere trucidata, iussa ambire imperium, nempe ab Alexādro Antipatri filio & Cassandro post mortem Alexandri magni filii *a*.

a Diod. Sicu. li. 19.

10. Ceterum nihil prohibet, quo minus electi ad principatum vel in principatu iam cōstituti, possint recusare vel deponere ipsũ: siue sit pontificatus summus *b*, siue imperium, siue regnum, siue alius principatus & electione vel successione delatus, vel alio, modo quæsitus: inuito enim beneficium non datur *c*, & suis iuris renuntiatio cuique permissa *d*. Sic Cælestinus V. eiurauit papatũ, cui successit Bonifacius 8. & Marcellinus cui successit Marcellus *e*. Item Clmens, cui successit Linus, & eo mortuo Cletus, & rursum eo mortuo Clemens *f*. Habentur autem istæ renuntiationes legitimæ, si fiant vt oportet, vt si renuntiantes habeant superiores in manibus eorum, & ex eorum licentia & auctoritate *g*. Renuntiat Summus Pontifex coram collegio Cardinalium: imperator vero debet renuntiare in manibus Papæ, qui sibi superior est, non in manibus electorum. Rex autẽ qui superiorem non habet, nec per electionem habet imperium, sed vel quia sibi quæsiuit vel per successionem temporis imperium illud consequutus est, potest libere relinquere principatum, & alteri concedere cui voluerit dummodo illud non redeat ex lege imperii ad proximum post eum, quia tunc ille potior esset.

b ca. 1. de renuntiati. in 6.
c L. inuito. de reg. iur. ff.
d l. si quis in conscribendo C. de episc. & clericis. & l. si quis. C de pac.
e c. nunc autem 21. dist.
f vt habetur in Chron. Io. And. ad ca. vnic. de renun. in sex. ad verbum, videbantur, Ioannes antiquus glossator in glo. magna canones non ainunt 7. q. 1.
g c. nisi cum pridem, ca. ad. monet de renuntiat.

De submotis à regno seu principatu, tanquam inutilibus & inhabilibus ad imperandum. CAP. IV.

EX numero miseriarum principum hęc etiam est maxima, quod vt inutiles, ignaui, inhabiles, incapaces priuentur potestate & dignitate, & in priuatorum numero reliquum vitæ tempus aliquando cogantur peragere: & quod grauius est, prætextu harum occasionũ, regna, principatus, imperia ab ambitiosis iniustissime inuadantur. Michael Senior Imperator orientis, prius consors factus à Theodora Imperatrice, dehinc ea mortua ab eunuchis imperio præfectus, hac conditione vt titulo tenus Imperator esset, illi vero administrarent: tanquam inutilis visus à patriarcha & senatu Constantinopolitano, & in ordine factione Comneni, cum vix annum rerũ potitus esset redactus est *h*. Alius Michael Constātini Ducæ filius a fame q̃ sub eius imperio præualuit, Parapinaceus dictus, imperio subrogatus, ad administrandum minime aptus, qui rerum cura duobus Eunuchis tradita studiis tantum literarum & versibus faciendis vacabat, imperio fuit priuatus, & eo cum vxore & filio in monasterio transeunte vel detruso, præfecti militares eius, Turcis vndecumque imminentibus velut coacti, Nicephorum Boteniatem, qui originem à Nicephoro Phoca imperatore ducebat, imperatorem sibi delegerunt. *i*

h in epitome vitarum Cæsarum.
i in eo epit.

2. Carolus tertiæ cognomine crassus imperator & rex, post multas egregiasque victorias clarus, cum ægrotare cœpisset corpore & mente, anno Domini 887. depositus ab imperio est, & deuolutum eius regnum ad Arnolphum, (quem coronauit Formosus Sum. Pontifex.) Carolomani filium, qui tamen parum fœliciter successit. *k*

3. Fuit 20. Augusti anni 1400. Wenceslaus Boemiæ rex & imperator, depositus ab imperio per electores, quod negligẽs diceretur in pace Christiana promouenda, quodque permitteret imperium suis membris mutilari, & accepta pecunia, ducem Mediolanum & comitem Papiensem fieri permisisset, & creasset, quod membranas plures nudas rasasque suæ tamen maiestatis sigillo munitas, amicis pecunia vendidisset. In quibus tum illis cum aliis, in quorum manus istiusmodi membranæ venerunt, sub regio sigillo quæ scribere vellent, licuit: quod non habuisset curam bellorum quæ Germaniam pessundarent: quod cōtra iuris normam, & secus quam regem decebat, multas honestas personas neci & pœnis subiecisset. Exstat sententia exauctorationis eius & priuationis imperii, in Chronico Iacobi Kongelthonii. & transcripsit M. Albertus Argentinensis in fine commentarii de Beltoldi a Buchecke episcopi Argentinensis rebus gestis.

k Otto Frisingensis li. 6. ca. 9. & 10. ac causam adserunt depositionis quod non animaduertisset in Normanorum duces captos, ad cum muneribus dimisisset in rei pub. perniciem. Rhegino li. 2. Cronnicon. Blon. li. 2. dec. 1. Segebertus.

4. Hiarnus quidam ob scriptum epitaphium

um Frontoni 3. Danorum regi, à Danis rex declaratus: deinde fuit propter ignauiam in regno pulsus. *a*

a Saxo lib. 5. Daniæ.

5. Hinc occasionem sumens, Dionysium posteriorem, Dion inuasit, quod eum inutilem putans, contemnebat vt ebrium. *b*

b Aristot. 5. polit. c. 10.

6. Contorquent aliqui sententiam & consuetudinem feudorum quorundam locorum: quod statutum vocãs primogenitũ, ad feudum antiquum, non habeat locum in primogenito demente & furioso *c*. Forsan quia regula, qua vocantur eiusdem ordinis homines ad dignitates, intelligatur tantum de idoneis. *d*

c Bal. ad l. 1. C. de summa Trinit. & ad authent. hoc amplius, C. de fideicom. & ad §. mulier. si de feud. fuer. controuers. in usib. feud.

d l. vt gradatim. de muner. & honor. P. facit c. relatum, de cleric. non resid.

7. Sanctius rex Portugalliæ, iussu Innocentij 4. Alphõso fratri suo regno cessit, quod ineptus esset ad eius administrationem *e*. Hoc prætextu incapacitatis, vel quod non possent per se gerere principatum legitimi principes, à proprijs & auitis regnis per ambitiosos priuati fuerunt, celantes interim sub hoc honesto, & verisimili fuco, animum ad imperium aspirantem.

e Vasæus in Chronicis Hispaniæ.

8. Hoc prætextu inductus Cælestinus, dolis, vt quidam aiunt, Bonifacij VIII. ambientis dignitatem ad eiurandum pontificatum, vt ait Platina. Sic Arbaces vel Arbactus præfectus Sardanapali Regis Assyriorum, arrepta occasione, post visum Regem inter mulieres nentem, vel pensa distribuentem, indignum esse tali fœminę ferrum & arma tractantes parere, coniurauit cum socijs, & Regi suo proditorie bellum intulit, & regnum occupauit *f*, & ita non tam vtilitati Reipublicæ, quam suæ ambitioni consuluit. Siquidem pacata erat Respublica, & monarchia Persarum sub Regibus voluptuosis, & bene rectum regnum. Nam omnes Reges, qui post Ninum & Semiramidem in Asia regnarunt, delitiarum fuisse studiosos, scribit Ctesias *g*: & nihilominus sub talibus regibus durauit monarchia vsque ad Sardanapalum mille trecentos sexaginta annos, vt scribit Diodorus Siculus *h*. cuius felicitatem & populi tranquillam vitam, ambitiosa regnandi tyrannis Arbacis, sub specie calumniæ & vitij, interrupit. Eademque arte & calumnia vsi sunt Carolus Martellus & Pipinus, maiores domus Regum Franciæ, atque prætextu, quod Childericus more Regum Persiæ lateret intra palatium, qui nimium illis fidebat, regnum sibi vsurparunt, tanquam mererentur potius dominari *i*. Et vt fucum post inuasum regnum facto imponerent, armati consensum dixerunt se habere regnicolarum, qui tamen longe post inuasionem, & distributionem regnorum Galliæ, inter filios Martelli, accessit: & vt consensus Zachariæ Summ. Pontif. qui dicitur deposuisse Childericum, tanquam inutilem regno, postremum Moreuingorum Regem: deposuit, inquam, id est, vt notant interpretes, deponentibus consensit: *l* cum tamen & dicant leges, non esse ideo priuandum Regem iure suo, quod sit inutilis forsan, vel prodigus, sed ei coadiutorem esse addendum. *m* Quemadmodum etiam Bonifacius VIII. Summus Pontifex coadiutore non depositione vsus est, *n* vbi cum Rex Portugalliæ negligens esset, & remissus circa regnum & subditos eius, prodigus & dissipator, & permitteret ecclesias, mõnasteria, & pia loca regni sui, ipsasque personas ecclesi. grauari, viduas quoque, & pupillos, Bonifacius statuit Comitem Bolonensem, prædicti Regis fratrem, qui alioquin post mortem eius ei successurus erat, commendatum, regni fieri coadiutorem tantum, & non deponendum regem. Additque hæc verba: *Per hoc tamen non intendimus regi, vel ipsius legitimo filio, si quem habuerit, prædictum regnum adimere, sed potius sibi & eidem regno destructioni exposito, ac vobis ipsis (subditis) in vita ipsius Regis, per solicitudinem & prouidentiam Comitis prouidere supra dicti.*

f Iustin. in 1.

g lib. 3. rerum Persicarum.

h lib. 2. c. 6.

i Gregor. lib. 8. registri epi. 21.

k Eghinard. in histor. Caroli Magni.

l c. alius. & ibi gl. 15. q. 6.

m gloss. ind. c. alius. per canonem, quamuis, in c. p. Nisi... q. 1.

n in c. 2. de supplenda negligentia prælator. in 6.

10. Fuerunt impij simul & regnandi auidi tutores, qui principum minorum principatus, prætextu, quod illi inutiles essent regno, ipsi autẽ sibi vtiles viderentur, perfide interuerterunt, & sibi vsurparunt: quod tamen illis etiam infeliciter successit plerumque. Sic Gelon satelles Hippocratis Geloorum in Sicilia tyranni, ante vrbem Hyblam interfecti, fortitudine bellica clarus, Hippocratis liberis, Euclidi & Cleandro tutor datus, ciues quidem rebelles subegit, sed imperium occupauit, Hippocratis liberis deiectis. *o* Philippus Regis Amynthæ Macedonum filius, pater Alexandri Magni, tutor filio fratris sui Alexandri Regis datus, diu non se regem, sed tutorem pupilli gessit: at sub prætextu bellorum ingruentium, & quod serum auxilium in exspectatione infantis esset, tanquam compulsus à populo, regnum suscepit: sed qualis fuerit ambitio & intentio eius secreta & vera, exitus docuit, quum sibi retinuit regnum. *p* docentque insuper doli insidiæque eius, quibus vsus est in occupandis alijs nationibus, veluti ex specula quadam libertati omnium Græcorum insidiatus. Siquidem contentiones ciuitatum alebat, & auxilium inferioribus ferendo, victos, patirerque victores subire regiam seruitutem coegit. Et prætextu religionis defendendæ, & vindicandi sacrilegij à Thebanis in Phocenses commissi, Phocensium dux factus, ipse maximus sacrilegus euasit, Phocenses perfide oppressit, & ciuitates eorum hostiliter occupatas diruit, venditis sub corona sacris omnibus, non sacris, non templis parcens, vt non tam sacrilegij vltor extitisse, quam sacrilegorum licentiam quæsisse videretur. In Cappadocia pari per-

o Herod. in 7.

p Iustin. lib. 7.

perfidia reges per dolum cepit & occidit: Athenienses rursum contra fidem & Phocenses, occupauit & subiecit, Dardanos finitimos fraude cepit, tandem autem per Pausaniam interpellatus de stupro ei illato per Attalum vindicando, nec eo iustitiam concedente, obtruncatus fuit. Voluit hac eadem arte abuti Stilico tutor, in sui pupilli Honorij filij Theodosij perniciem, & data opera clam vocatis in Galliam Vandalis, Rex summam conatus est in Eucherum filium transferre, nisi præuentus fuisset ab Honorio, cuius iussu Romæ in foro pacis vna cum Eugerio filio, & aliis coniurationis sociis trucidatus est. *a* Sed neque Senatus Romanus probauit Demetrij rationem, qui mortuo Antiocho fratre Rege Syriæ, relicto admodum paruulo filio, dicebat, æquum esse, se regnum petere, quod, sicuti iure gentium maiori fratri cessisset: ita nunc sibi, qui pupillum ætate antecederet, deberi tutius existimante Senatu penes pupillum regnum, quem tamen impius ille necari postea curauit. *b*

a Paul. Diacon. lib. 13. additionis ad Eutropium, de vita Imperatorum Romanorum.

b Iustin. lib. 34.

11. Fuerunt & alij Principes deiecti principatu, tanquam inhabiles aut indigni ex aliqua vera vel ficta occasione, vi, & ratione interdum aliqua. Sic plures in Ecclesia, qui indebite primam cathedram & thronum Diui Petri Romæ occupauerant, aut per schismaticam electionem intrusi erant, à clero, populo, Imperatoribus, Regibus, aliisq; Principibus deiecti sunt. *c* Contra Summi Pontifices, Imperatores, Reges, Principes, communione ecclesiastica, & principatu priuare nisi sunt. Gregorius 3. Leonem 3. Imperatorem Constantinopolitanum imperio simul, & communione priuauit, quod sanctas imagines ex sacris ædibus abrasisset, statuas demolitus fuisset, & de ὁμουσίῳ male sentiret. *d* Priuatus imperio Fridericus per Innocentium 4. in Concilio Lugdunensi *e*, quia sæpe deierasset, pacem inter Imperium & Ecclesiam reformatam temere violando. 2. quia perpetrasset sacrilegium, capi faciens Cardinales, & alios legatos. 3. quod de hæresi suspectus, quamuis difficilibus argumentis, haberetur 4. quod oppressisset & grauasset Principem, & subditos regni Siciliæ, qui de patrimonio Ecclesiæ sunt. Gregorius 7. Henricum Henrici filium imperio priuauit, quia temerarie manus in Ecclesiam iniecerat. *f*

c Vt scribunt Platina, Onuphrius, aliiq; Chronographi.

d Platina in Gregor. 3.

e Refertur in c. 2. de sent. & re iudic. in 6.

f Platina in eod.

12. Bonifacius 8. priuauit, quantum potuit, regno Philippum Regem Galliæ, ob detentum suum legatum Episcopum Appianensem, quod postea Benedictus 11. audita causa rescidit. *g* Adrianus 4. Pontifex Maximus Guilhelmum Siciliæ Regem, qui mortuo Rogerio successerat, & Beneuentana suburbia, Ceperanum, Baucumque in Hernicis de Ecclesia occupauerat, graui anathemate notauit, eiusque ditionis subiectos omni sacramento liberauit, qui facilius à Rege deficerent, nullo iureiurando adstricti. *h* Et Alexander 5. summus Pontifex Ladislaum tum Regem potentissimum Hungariæ, qui ditionem Ecclesiæ, Pontificibus absentibus, diu multumque vexauerat, oppidaque aliquot vi occupauerat, in concilio Pisano, approbantibus, qui tunc aderant, regno priuauit: iusque illud Ludouico Andegauiæ Duci competere declarauit *i*. Et cùm Ferdinandus, quæ in pacis fœderibus non præstaret, ob non solutum vectigal, ante anathemate notatum, regno Neapolitano priuauit Innocentius 8. Maxime, inquit in eius vita Platina, Francorum Regis literis inprimis concitatus, qui illud ad se ex legitima successione, & hereditate pertinere affirmabat. Paulus etiam 2. summus Pontifex Venetus, qui adeptus est sedem, circa annum Domini 1364. Georgium Pogebracium Bohemiæ Regem, publico consistorio de hæresi damnatum, anno 1466. regno priuauit, vt ait Palmerius, & Regi Hungariæ dedit, qui vicit Georgium, & filium eius. *k*

g Platina in Bonifacio, & Benedict. 11.

h Platina in Adrian. 4.

i Platina in Alexan. 5.

k Bonifidius decad. 4. lib. 2. & 3.

13. In veteri Testamento, Patriarcha Iacob, iure succedendi in imperio tres liberos priuauit: & dedit potestatem quarto. *l* Primogenitus Ruben priuatus ob stuprum, & quod concubinam patris sui maculasset: *m* Simeon vero secundus, & Leui tertius, quod in furore suo occidissent virum, & in voluntate sua suffodissent murum ita pertinaci. *n* Iudæ autem, qui 4. loco erat genitus, *o* regnum & sceptrum concessum. *p*

l Genes. 49. & 1. Paralip. cap. 5.

m Genes. 35.

n Ibid. 49. & 34.

o Ibid. 29. vers. fin.

p Ibid. 49. & 1. Paralip. c. 5.

De priuatione principatus ob negligentiam vel inhabilitatem, quæstio. CAP. V.

EX superioribus, quæ de facto quidem contigerunt, oritur 1. quæstio: num iure dissipator bonorum regni, aut negligens, vel inutilis, seu insufficiens regno, possit amoueri per summum Pontificem, vel alios, ad quos pertinet principis electio. Et pro parte affirmatiua, quod posset, aliquot rationes inseram, & probationes. Prior, habet ab his, quæ iam facta proposita sunt, confirmationem, quæ non repeto. Secundo, glossa ad *c. 2. ad verbum regis, de supplend. negligentia prælator. in 6.* citat pro hac sententia *c. quod sicut. de electio.* Sed ibi nihil de hac re. Item *can. monemus. 12. q. 2.* Sed ibi quoque nihil de depositione, quamuis dicatur ibi, Episcopum dissipantem bona suæ Ecclesiæ, non posse pro illis agere. Tertio facit *c. 1. in fin. de officio custodis.* *q* vbi, si custos Ecclesiæ non fuerit officio suo inuentus idoneus, & admonitus, non se emendauerit, submouendus est, & alius ex Episcopi discretione subrogandus. Quarto ex *l. 2. de professorib. & medicis*, *r* Grammaticos,

q lib. 1. decretal. tit. 27.

r lib. 10. C. tit. 52.

inquit Gordianus Imperator, seu oratores decreto ordinis probatos, si non se vtiles studentibus præbeant, denuo ab eodem ordine reprobari posse, incognitum non est, quod & de medico approbato, postea reprobando à republica, responsum est à Iurisconsultis. *a* Quinto adfertur *ca. si qui episcopi, 43. §. ecce, 2. q. 1.* vbi Gratianus ait, (est enim textus Gratiani,) posse pro negligentia sacerdotali, ab officio aliquem remoueri, & pro hæresi & grauiori culpa. Idem refertur ex concilio Maguntino, *in ca. dictum est nobis, 81. distinctio.* propter negligentiam suam, presbyteros posse degradari, & detrudi in monasterium ad pœnitentiam agendam, quod & statutum in concilio Cabillonensi, c. 40. *b* Notat & gloss. *ad d. cano. dictum est*, ad verbum, *negligentiam*, propter negligentiam æque aliquem deponi, ac propter dolum, *vt in c. 186 distinct. & c placuit, 11. q. 3. c. quoniam, 100. dist. c. cum ad monasterium, de statu monach. l. si quos, de offic. præfect. orientis, l carceri. l. milites, de custodia reorum, P.* nempe ex crassa negligentia, quæ dolo æquiparatur. *c* Sexto, quod Papa etiam deponi possit propter hæresin, *c. si Papa, 40. distinct.* & Fridericus Imperator fuerit depositus propter crimina, *c. 2. de sentent. & re iudicat. in 6. c. venerabilem, de electio* Septimo, quod paria sint, non esse, aut inutiliter esse. *d* vt vidua videtur, quæ habet maritum inutilem, *e* & proinde debere alterum eligi in locum inutilis, perinde ac si nullus esset princeps. Octauo facit, quod vasallus clericus effectus, seu ad sacros ordines vocatus, faciat locum proximis in feudo, quod non possit arma cum cultu diuino tractare, & sit ita factus inhabilis, nec beneficium ad eum pertinere debeat, qui non possit exsequi eius officium. *f* Nono, Gelasius Papa Anastasio Imperatori scribens, *g* dixit, Imperatorem pendere ex summi Pontificis iudicio, cuius potestate, alij Reges, alij Imperatores excommunicauerint, vt Innocentius Papa Arcadium Imperatorem, quia consenserat, vt Diuus Chysostomus sua sede pelleretur: Beatus Ambrosius, Theodosium.

2. Contrariam sententiam, quod non debeat priuari regno princeps, ideo quod inutilis sit vel videatur administrationi, multa alia persuadere videntur. Et inprimis *ca. grandi, de supplenda negligentia prælatorum in 6.* vbi datur Regi Portugalliæ, qui dissipator erat bonorum regni, & inutilis administrationi a Summo Pontifice coadiutor frater Comes Bononiensis, tanquam curator, per quem Rex ipse, & res regni, regi & conseruari possent, sine præiudicio eius, & eorum, qui post eum ad regni ius vocarentur, vel ad successionem, exemplo furiosi & prodigi: *h* & ideo gloss. *ad d. c. grandi, ad verbum, regis*, tradit, quod Rex, cui per successionem regnum defertur, non debet eo priuari per negligentiam & dissipationem bonorum seu prodigalitatem, sed debet ei dari coadiutor. Et ibidem Innocentius tradit, idipsum locum habere in Duce, & in Comite, & similibus. Ita datus coadiutor à proceribus regni Hungariæ potentissimo Vladislao, cum inutilis factus fuisset, postquam incidisset in apoplexiam, filius Comitis magni Stephani. *i* Cum etiam Azarias Rex Iuda, ob peccatum, quod non esset excelsa idolorum demolitus, fuisset à Deo lepra percussus: factus leprosus, habitauit quidem vsq; ad diem mortis suæ in domo libera, seorsum tamen regno priuatus non est, sed Iotan filius Regis gubernabat palatium, & iudicabat populum terræ, *k* vt coadiutor. Nominatur hic Ozias Rex Iudæ alibi, *l* & adfertur alia causa lepræ eius, quod præsumserit adolere incensum super altare thymiamatis, quod erat tantum officium sacerdotis In vtroque tamen loco dictum est, post mortem solum eius regnasse Iotan pro eo, ante mortem autem administrasse tantum regnum nomine patris. Secundo, in constitutionibus etiam feudalibus, *lib. 1. tit 36.* an mutus, vel alias imperfectus feudum retineat, resoluitur, mutum, claudum, cœcum, vel alias imperfectum, feudum retinere paternum: & quamuis quidam dicerent, non posse, quia seruire non valent, tamen glossa ibi notat, seruire posse per substitutum: maxime quando feudum non est personale, quemadmodum respondetur de feudo fœminæ, *m* & clerici, qui succedit in paterno, si possit seruire per vicarium. *n* Tertio in maioribus causis, nempe in cura animarum prælatis concessa, quamuis maxima earum sit iactura: tamen dementibus ægris & inutilibus redditis prælatis non adimuntur earum beneficia ecclesiastica, sed eis dantur coadiutores, qui administrent sine titulo. *o*

3. Quarto inueniuntur filij regum ætatis teneræ, pupilli, qui inutiles sunt administrationi, & tamen succedunt in iure, imo & concepti tantum, & in vtero matris existentes, conseruati sunt in iure successionis ex iure fere gentium omnium, datis tutoribus vel curatoribus, & rectoribus, seu coadiutoribus, qui interim, dum ad iustam ætatem peruenissent, administrarent. Refert Nicephorus Callixt. *p* Saporem Regem nouum Persarum, in vtero matris, anno Domini 310. coronatum. Iustinus tradit, *q* & Lycurgum restituisse posthumo nato fratris, Polydectæ Regis Spartanorum regnum, & eius nomine, pendente minoritate, administrasse. Moriens Ludouicus cognomento Balbus, Galliarum Rex, reliquit vxorem prægnantem, ex qua natus est Carolus cognomine simplex,

a in l. sed & reprobari, ne ex. & satis. tutor. lib. 27. P tit. 1. l. vlt. gradatim. 11 § reprobari, de muner. & honor. lib. 50. P. tit 4.

b apud Burcard. lib 2. decretor. c 191. Iuonem part. 2. c. 236.

c l. magna culpa, de verbor. signif. c. quæcquid, 1 q 1.

d l quæsitor, qui satisd. cogan P

e l fin ad leg. Fauiam, de plagiariis, C.

f c. vnic. de vasallo milite, qui arma bellica deposuit. lib. 2 feud tit. 21. §. qui clericus efficitur, tit si de feud. def. an sit contentio sit inter dom. & agnatos vasall. tit. 2 feud tit. 26. & tit 139. clericum feudum amittit, vbi & alia ratio, quod miles sæculi debeat seruire seculo Christi, Christo

g in c 10. duo sunt, 96 dist.

h de quib in l. consilio, & l. 1. de curat. furios. P.

i Linturius in appendice ad fasciculum temporum, anno 1504.

k 4. Reg. c. 15. v. 5

l lib 2. Paralip. c. 26. v. 81.

m c vnic. de feudo fœminæ, lib. 2. feudor. tit. 30.

n § fin de feudo fœmina, arg. l. quisquis, C. de episc. & cler. & l. ad similitudinem. eo tit & l. si arbiter, in fin. de recept. arbit P.

o c vnic. de clerico ægrotan. in 6 Decretal. tit. 3. tit. 5. c. 1. & seq. eo tit. in decretalib. tit. 3. tit 6.

p lib. 7. c. 10.

q lib. 3. Plut. in vita Lycurgi.

plex, qui tandem sublatis nothis seu spuriis Balbi Ludouico & Carolomano, & aliis tyranniculis, qui inuaserant regnum, solus vt verus rex admissus est. *a* Nec ignoro tamen, Carolo Simplici, prætextu minoritatis datum fuisse tutorem Eudonem, cumq; factione aliqua nobilium coronatum. Sed & postea deturbatum solio, & Carolum restitutum, deposito Eudone. Verum quia tunc illa factio non fuit omnino compressa, reuixit, & dedit ansam interuertendi successionem Caroli Magni, Hugoni Capeto Comiti Parisiensi. Sed quid hæc vis maior ad casus communes pertineat, dicet ius gentium. Mortuo etiam Alberto Imperatore, posthumus eius natus Vladislaus, heres regnorum Bohemiæ & Hungariæ fuit, quanquam negotia vrgentia eius temporis, principem expertum & vigilantem exigerent, *b* vbi non sunt ambitiosi extranei maxime, ibi subditi reuerentur maiestatem sui principis, etiam in infantia, tum potissimum ob memoriam beneficiorum acceptorum ab eius patre & maioribus.

a Paul Æmil. lib 2 hist. Francor. Sigebertus, & alij.

b Dubrauius.

4. Referam eximium Macedonum factum. Cum enim Philippus Argei filius Rex Macedoniæ reliquisset heredem regni Europem admodum paruulum, & Illyrij Regis pupilli infantiam contemnerent, & bello Macedonas aggressi fuissent, illi prælio pulsi, Rege suo in cunis prolato, pugnæ ante aciem posito, acrius certamen repetiuerunt, tanquam ideo victi fuissent antea, quod bellantibus sibi Regis sui auspicia defuissent: & ita conserto prælio, Illyrios magna cæde fudere: ostendereque hostibus suis, priore bello regem Macedonibus, nō virtutem defuisse. *c* Regnauit Clotarius infans filius regis Clodouei per quatuor annos, neq; quandiu vixit, alius ei fuit in regno præpositus *d* Et post Theodoricum Clodoueus puer ex eo & Clodoelde natus. *e* Ioannes filius Ludouici regis Galliarum post mortem patris natus, adhuc quindecim dierum, tanquam rex ducebatur ad Remenses, vt consecraretur, sed in itinere mortuus est *f* Fredegundis regina filium suum ex Childerico rege mortuo, Clotarium, vt regem Suessonum in locum patris, in cunis existentem, præfecit prælio contra Childebertum, & sub eo milites pugnantes obtinuerunt victoriam. *g*

c Iustin lib. 7.

d Aymonius lib 4 c. 5. de gestis Francor.

e Idem Aymon. lib 4. c 44.

f Paul Æmil. in Huttino.

g Aymon de gest. Francor. lib 3 c. 82

5. Meminit Agathias *h* de lege antiqua Francorum, per quam pueri, cuiuscunq; fuissent ætatis, vocabantur ad regnum. Eandem legem fuisse apud Spartiatas, tradit Herodotus, *i* dum ait, post mortem Aristodemi Regis Spartiatarum, relictis duobus paruulis, Lacedæmonas consilio inito creasse regem è pueris eum, qui esset primogenitus, vt lex iubebat. Baldarus fere in cunis existens, fuit Rex Langobardorum. *k* Ioas, Athalia, quæ sibi pauerat regnum, necata recepit illud patris Regis in Israel puer, sub quo & regnum auxilio & ope Ioiadæ auunculi perseuerauit. *l* Sicque videtur, ex tacita & expressa omnium gentium lege, regna, quæ per successionem deferuntur, non ideo adimi pueris filiis legitimis regum, etiamsi inutiles videantur propter infirmitatem ætatis gubernationi, cum per alios idoneos interim possint imperare. Et eodem argumento infirmitatis ætatis, ad infirmitatem mentis transire licet, vt quamuis isti successores sint mentis impotes, aut alio modo inutiles, priuandi non sint successione regni, sed dandus sit illis coadiutor. Sic Carolus sextus Rex Galliarum, anno 13. suæ ætatis regnum accepit, & vere Rex habitus, quamuis ob infirmam ætatem & mentem quoque non satis firmam, habuerit in administratione auxiliares Duces Andium, & Byturigum, & Burgundiæ. Carolus item octauus eius nominis, regnum adeptus, anno ætatis quoque 13. bonus quidem, sed non magnæ prudentiæ & iudicij, & ei tantum consilium delectum à comitiis Turoni habitis, ex omni Gallia. Athalaricus etiam erat tantum octo annorum, cùm successit regno Gothorum, quod rexit sub gubernatione Amalasuntæ matris. Augustulus etiam iuuenis admodum, Occidentis Imperator factus, vnde ei nomen inditum est *m* Alexander quoque Mameæ filius, valde iuuenis, Imperator dictus, consilij prudentia virorum delectorum, imperium optime rexit. *n* Erat Salomon iuuenis regno succedens. *o* Erat duodecim annorum Manasses filius Ezechiæ, cùm regnare cœpit in Iuda. *p* Et sexdecim annorum Azarias, cùm post mortem patris Amaziæ regnum accepit. *q* Erat Gordianus, dum electus Imperator, tantum vndecim annorum, qui tamen feliciter rexit consilio Mysithei. *r* Omitto infinita propemodum iuuenum & puerorum in regnum successiones, qui à subditis fuerunt agniti vt legitimi, vt prætextus ambitionis, causantium minorem ætatem vel infirmitatem mentis, vel, vt dicunt, aliam inhabilitatem, manifeste impius detegatur, & infida & perniciosissima mens arguatur eorum, qui ex tutoribus & curatoribus legitimorum regum principatum in se transferre voluerunt. Quod certe nunquam iustitia probauit Romanorum, qui mortuis regibus cum liberis, non sibi vsurparunt imperia, sed tutores dederunt minoribus. Inuasores isti regnorum hoc prætextu inhabilitatis, digni meo iudicio sunt proditorum crudelissimo in hoc seculo supplicio, & in alto pœnis æternis, qui suis machinationibus turbent pacem & quietem populorum, & contra ius diuinæ, diuinum & humanum, aliorum hereditatem rapiant.

h lib 1 de bello Gothico.

i in 6.

k Procopius c. 3.

l 4 Reg 12.

m Procopius lib 1 de rebus Gothicis, & Iornandes etiam lib. 1 de reb. Gothicis.

n Herodian. in 6.

o Reg. 2 c. 8.

p 4 Reg. c. 21. & 2 Paralip. c. 33

q 4 Reg c. 15.

r Iul. Capitol. in Gordiano minore.

6 Dignus

6. Dignus contra memoria & laude æterna Isdigerdes, rex Persarum, ob præclarum factum in Theodosium. Cum enim Arcadius Imperator vereretur ne filio suo Theodosio iuniori, post mortem suam quicquam sinistri contra vitam eius & imperium contingeret, & ante mortē Isdigerdem curatorē eius & imperij, donec in virum euaderet, fecisset: id vbi cognouit Isdigerdes, re ea minime neglecta, nouū quoddam admirandæ virtutis exhibuit specimen, pace namque prolixa, centum annorum inducijs cū Romanis initis, imperium Theodosio, quominus periclitaretur, conseruauit.

7. Sexto quamuis dicamus Imperatorē posse priuari tanquam inutilem suo imperio per summum Pontificem per c. *a* venerabilem, de elect. & similib. Tamen non sequitur Papam idem ius habere in alios reges omnes: demo tamen causam fidei, in quo superior potest, *b* si inutiles sint negligentes, aut vitiosi, si illi alio iure feudi & fidelitatis non subijciantur aut alia ratione pro temporalib. possessis. Nam Imperatorum aliud est ius aliud regum Galliæ, Hispaniæ & aliorum regnorum, qui in temporalib. non recognosc. ut superiorem. Siquidem Imperatores recipiunt diadema à summo Pontifice, & præbent ei iuramentum fidelitatis, cui spōte se submiserunt eo sacramento speciali fidelitatis, *c* quemadmodū & rex Siciliæ, & alij quidam: & ideo de illis negligentib. & inutilib. iudicare & decernere potest. Ita forsan recte dixit Benedictus XII. Sum. Pontif. vacante Imperio, omnem eius potestatem, in Summum Pontificem recidere Iesu Christi supremi regis vnicum in terris vicarium, vt ait Platina in eius vita. *d* Alioquin, ante translationem Imperij in Occidentales, Imperatores etiam, nō cognoscebant in temporalib. superiorem Summum Pontificem, quamuis in spiritalib. illo indigerent. *e* Ita diuinitus dicitur Imperator assecutus imperium, & à cœlesti maiestate habere gladium. *f*

a Niceph. Cal lixt. lib. 4. hist. Eccl. c. 1.

b c. nouit in Iudic.

c Clem. 1. de iureiur. can. tibi domino 63. dist.

d Clem. pastorali. de senten. & re iudic.

e c. duo sunt quippe & c. si Imperator 96. dist. c. humanū genus 1. dist. §. 4 quemadmodum oportebat episcopos & c. in Nouel. 6

f l. 1. C. de veteri iure enucl. c. 45 quæsitum 23 q. 4. ad Hebræos c. 13.

8. Sed & videtur 6. loco difficilior quæstio reddi, num Imperator subijciatur in temporalibus Summo antistiti ex epist. 7. *Nicolai 1. ad Michaelem Imperatorem*, cuius verba referuntur *in c. cum ad verum 96. distin. & c. 8. quoniam idem mediator, 10 distin.* vbi videtur potestas pontificalis, à temporalib. imperatorisve potestate separata omnino, nisi intelligam scriptam epistolam ad Imperatorem Græcum Orientis, qui non fiebat aut coronabatur à Summo Pontifice, vt Imperator Occidentis. Verba eius epistolæ hæc sunt sine vlla vel vocula alia adiectione. *Quoniam*, inquit, *idem mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus, sic actibus proprijs & dignitatibus distinctis officia potestatis vtriusque discreuit, volens medicinali humilitate hominum corda sursum efferri, non humana superbia rursum in inferna demergi: vt & Christiani Imperatores pro æterna vita pontificibus indigerent: & pontifices pro cursu temporalium tantummodo rerum imperialibus legibus vterentur, quatenus spiritualis actio à carnalibus distaret incursibus, & ideo militans Deo se negotijs secularibus implicaret, ac vicissim ne ille rebus diuinis præsidere videretur, qui esset negotijs secularibus implicatus.* Hæc ibi.

9. Septimo inuoluit quæstionem, num Imperator possit deponi à Summo Pontifice, quod annotantur diuersa istius potestatis tempora. Nam potestas ordinationis sedis Romanæ & electionis Summi Pontificis, concessa fuit à cōcilio Lateranensi & Summis Pontificib. regibus Galliæ & Imperatoribus, Carolo, Lothario & alijs, vt habetur in c. 22. Adrianus 63. distin. cuius verba, *Adrianus Papa in synodo celebrata Romæ à centum quinquaginta tribus, cum vniuersa synodo, tradiderunt Carolo ius & potestatem eligendi Pontificem, & ordinandi Romanam sedem, & ius dandi inuestituras episcopis & archiepiscopis per singulas prouincias, sine quibus non possent à quoquam consecrari in remunerationem, quod vocatus hostem sedis Desiderium regem Langobardorum cepisset & vicisset.* Hoc ipsum ius per omnia concessit Othoni primo regi Teutonicorum eiusque successoribus. Leo VIII. Summus Pontifex, consentiente omni Clero & populo confirmantib. iam concessa Carolo Magno habita ea de re synodo. *g*

10. Inueniuntur autem cessiones electionis faciendæ Summi Pontificis, factæ per Ludouicum filium Caroli *in c. 30 ego Ludouicus Imperator 63. dist.* qui renuntiauit iuri huic Paschali Papæ I. retento quod postquam consecratus & electus esset Summus Pontifex, legati mittendi essent ad illū & successores reges Francorū qui inter Pontificē & regē amicitiam, caritatem ac pacem sociarent. Inuenitur & cessio iuris facta ab Othone Magno, seu 1. Ioan. 12. Sum. Pontif. per quam iurat ei nullam ordinationē aut placitū se Romæ facturū, de omnib. quæ ad Papā vel ad Romanos pertinerent, *h* quæ confuse a multis referuntur & nō inspiciunt ordinē temporū, quem hic sic obseruo Carolo Magno in synodo Lateranensi electio cōcessa est Summi Pontificis & multa alia data priuilegia de inuestituris prælatorū ab eo faciendis. Ludouic. renuntiauit electioni faciendæ & terris sedis Romanæ, non autē quod cōstet inuestituris, & retinuit sibi adhuc approbationē Summi Pontificis electi. Postea Otho Magnus nō obstante illa renūtiatione Ludouici, vsus est potestate Summū Pontificē eligendi & inuestituris. Sed coronatus a Ioan. XII. Papa, ei & Romanis remisit dispositionem liberam vrbis & Pontificis eligendi. Verum deinceps mortuo Ioan. Papa XII. Leo VIII. Papa in synodo

g In synodo c. 3. sub 63. dist. erat autem ille Leo VIII. de quo multa Luithprandus in fine lib. 6. & Antonin. li. 2. tit. 16. cap. 16.

h ca. tibi domino. 63. dist. Antonin. 2 parte historiali summæ tit. 16. c. 1. 16.

synodo congregata Romę in ecclesia S. Saluatoris. ad exemplum Beatæ memoriæ Adriani, qui in synodo Lateranensi priuilegia dederat Carolo Magno, regi Francorũ & Imperatori, auctoritate Romana cõcedit, Othoni & successorib. eius in perpetuũ, inter alia, & Summæ sedis Romanæ potestatẽ ordinandi, e per hoc archiepiscopos seu episcopos, vt ipsi ab eo inuestiturã accipiant ac consecrationẽ: Et vt nemo deinceps cuiuscunq; dignitatis vel religionis, eligendi vel patritiũ, vel Summæ sedis Romanæ Pontificem, aut quemcunq; episcopum ordinandi haberet facultatem, absq; consensu eiusdẽ Imperatoris, & confirmantur & corroborantur expresse, cõcessa Carolo Magno regi Francorũ antea. *a* Ex quib perpensis gl. ii. ad c. in synodo 23. ad verbũ affici, 63. dist. temere & nõ considerato tempore respondit ad interrogatum. Cum ergo inquit, hæc priuilegia fuerunt omnib successorib. data, quare non vtuntur eis? Respondet. *quia Imperatores eis renuntiauerunt, vt infr. ead. dist. c. tibi domino*, nec aduertit quod illa renunciatio canonis, tibi domino, fuit facta sub Ioanne XII. & concessio priuilegiorum noua facta Othoni, & confirmatio Carolinorum non obstante renuntiatione Ludouici, fuit facta postremo loco sub Leone VIII. vt notat historia Antonini & aliorum. Alia & ratio glossæ prædictæ, cur nõ vtantur hodie Imperatores priuilegijs dictis, *quia per abusum ea perdiderunt*, videtur contraria, quia si perdiderunt per abusum, ergo non per renuntiationẽ præsuppositam expressam. Et hæc sententia de amissione priuilegiorum per abusum, firmatur ex opinione Gratiani in ca. quia sancta Romana, 28. §. verum. 63. dist. Item, *quia cessante causa Schismaticorum & priuilegia quæ ob illã fuerant concessa cessarunt.* Sed certe priuilegia cõcessa, dicuntur in perpetuũ concessa successorib. & videtur extra quæstionẽ esse, vt priuilegia genti seu familiæ vel dignitati concessa, non amittantur ob delictũ alicuius ex familia, nisi in eius prę iudicium & quandiu vixerit, non familiæ totius damno. *b* Adde Glossa prædicta, aliã interpretationem, *vel, inquit, hoc intelligendum est de illis successorib qui hoc impetrare possunt, ca. in nomine, 23. dist.* quæ certe explicatio ridicula videtur, nam q̃ conceditur iure synodi imperare successorib. non opus est ab illis impetrari, frustra enim precibus impetratur, quod iure conceditur. *c* Sed oportet beneficium sedis Romanæ, & priuilegiũ, perpetuum esse, etsi dictum non fuisset, vt & beneficium principis, quando non est personale, sed dignitatis, vt regium, & Imperatoriũ, quandiu dignitas durauerit. *d* Si tamen sit alia reuocatio, & consensus, vel renuntiatio prædictorum aliaquam superiores, relinquo Summi Pontificis, & regum resolutioni.

a d. c. in synodo, 63. dist. Antonin. 2. part. hist. tit. 16. c. 1. § 10.

b l. 3. de interdict. & releg. li. 48. T. tit. 22. §. fin. de ca. Corras li. 1 f ...rum tit. 40.

c l. vnic. de thesauris li. 10. C. tit. 15.

d c. si gratiose. & c. p. de rescr. in 6. c. ne aliqui de regul. in 6.

Illud tantum ex his nunc colligo, difficilem esse quæstionem, num Summi Pontifices deponere Imperatorem vel regem possint, qui olim habuit instituendi Summum Pontificem potestatem.

11. Quin & inueniuntur plures destitutiones & depositiones factæ ab Imperatore Summorum Pontificum, non secus quam destitutiones factæ Imperatorum a Summo Pontifice, vt vicissitudo in his maxima inueniatur. Vnde disputare de facto, & de exemplis depositionum perperam est. Superest tamen illa quæstio, an iure fieri possit? Itaque negari non potest nisi adulari velimus, dignitatem Pontificalem seu cathedram Diui Petri sanctissimam, primam, & summæ potestatis vsq; ad consummationem seculi permansuram, à Deo Domino nostro IESV CHRISTO stabilitam, ab omnibus totius orbis cuiuscunque sint sexus, conditionis ac potestatis, venerandam, iuuandam, colendam, & ei esse obtemperandum: aduersus cuius fidem & firmamentum, nec portæ inferorum pręualebunt. Verum & negari non potest, in illa sede sedere homines, qui possunt affectibus obnoxij esse, & errare, peccare & labi tanquam homines. Non enim humani à se quippiam alienum putant: sicut super cathedram Moysis sanctam sedebant aliquando pessimi scribæ, & pharisæi, & inter apostolos, vnus quãuis a Christo electus, Iudas proditor: & inter creatos à Deo Angelos, inuentus est Lucifer cum suis sequacib. qui voluerit se æqualem reddere Deo. *e* Qui legerit vitas pontificum, chronographos & Antoninum in summa historiali, non negabit quam plures fuisse ex numero Summorum Pontificũ, qui cum in honore essent, munere suo nõ plane, vt oportuit, functi sunt, abstinebo à nominib. & criminum relatione, quib. se polluerunt, propter honorẽ, quẽ sedi Romanæ detuli perpetuo vt filius ecclesiæ, & satius sit exemplo Sem, & Iaphet, turpitudinem patris tegere, quam declarare, quamuis vitia personarũ Summorum Pontif. non sint vitia integritatis ecclesiasticæ sedis, & potius vellẽ omnino silere, nisi quæstionis causa me ad necessitatẽ cõpelleret, quæ reprehensa sunt à plurib. quæ tamen cum ea protestatione scribam, vt iudicio eiusdem sedis & censuræ subijci velim. Excesserunt certe principes seculares fines potestatis sibi cõmissæ, quando voluerunt nõ vocati se immiscere & sine necessitate & causa negotijs ecclesiasticis, & si qui sint, qui abusi fuerint priuilegijs à sede Romana sibi cõcessis, tam pro dispositione ipsius sedis, quã aliarum ecclesiarum. Excesserunt summi et interdum antistites, quãdo, cum sint patres omnium Christianorum & principum eorum cõmunes, & tãquam mediatores sequuti sunt potius in controuersijs illorum

e Esaiæ c. 14

rum, nunc has, nunc illas partes, dederunt occasiones crudelissimis bellis, quas suo officio potius debebant componere, nunc Germanorum, nunc Imperialium, nunc Italorum, nunc Gallorum secuti aduersus alios partes: vnde temere sibi hostes fecerunt, qui prætextu, quod ab illis essent lacessiti, vel læsi, iuuantib. illis aduersarios & prætextu vindictæ vel defensionis naturalis, multa incommoda & bella intulerunt Pötificib. imo et quamuis impie, sedi Romanæ: dixit Platina, & alij, Bonifacium VIII. vt astute in sedē irrepsit, ita in ea voluisse superbe & cōtumeliose imperare Imperatoribus, regibus, principibus, & populis, potius eis terrorem quam religionem incutiendo, quique dare regna & auferre, pellere illos a proprijs, & reducere ex arbitrio tentauerit, aurum vndique conquisitum, plus quam dici debeat, sitiens, cuius acta contra Philippum regem Gallarum animose edita, Benedict. XI. eius successor, sapienter rescidit, metuens quod proximum erat, ne præter modum Philippus irritatus, à sede Romana cum suis deficeret. Iam n. fulmine Bonifacij concitatus, & priuatione regni indicta, interdixit omnib. regnicolis Romā ire, vel eo pecunias beneficiorum causa deferre quod erat periculosum initium successionis ab obedientia Bonifacij, & poterat dare occasionem schismatis, & cōtemtus potestatis ecclesiasticæ: vt accidit regno Angliæ, in quo post interdictionē, cœpit populus obliuisci rerū ecclesiasticarum, & deinceps depositus suscepit hæreses, submotis per interdictum omnib. pene actib. ecclesiasticis & fidei. Recte certe ecclesia interdictione populi vtitur propter peccatū principis contumacis: sed interdum satius videretur principē rebellem & contumacē Summo Pontifici cōmori suo peccato, quam tanto damno populum inuoluere, & propter vnius peccatum principis, subditos ob interdictum deducere viam perditionis per obliuionē eorum, quæ pertinent ad eorum salutem æternam.

12. Otto Frisingensis episcopus lib. 6. hist. seu Chronici c. 35. *Lego inquit & relego, regnum & Imperatorum gesta, & nusquam inuenio quenquam eorum ante hunc (scilicet Henricum IV. Imperatorem) à Pontifice excommunicatum vel regno priuatum, nisi forsan quis pro anathemate habendū ducat, quod Philippus ad breue tēpus, à Romano episcopo inter pœnitentes collocatus, & Theodos. à B. Ambrosio, propter cruentam cædem à liminib. ecclesiæ sequestratus est.* Hæc ille, qui & cap. 34. ait in tium schismatis ortum fuisse, ex eo quod post Alexandrum II. Sum. Pontific successit in sede Hildebrandus eius Archidiaconus dictus Gregor. VII. absq; cōsensu regis, Imperatoris, & quod cōtrouersia illa cœperat ante sub Alexand. II. antequam ex consensu Imperatoris eligebantur pontifices, sub eo Hildebrandus archidiaconus tantum partes defendit contrarias contra Henricum III. a Vbi autem fuit factus pontifex, quæstio perseuerauit. Obseruandum autem est Henricum hunc III. dici Imperatorem, & ab Othone Frisingensi IV. quia hic fuit inter Imperatores III. inter reges eius nominis IV. vt admonet idem Otto b, de gest. Friderici I. Cæsaris lib. 1. c. 1. vbi & addit hæc verba. *Gregor. VII. qui tunc vrbis Romæ pontificatum tenebat, eundem Imperatorē tanquam à suis destitutum, anathematis gladio feriendum decreuit, cuius rei nouitate, eo vehementius indignatione motum suscepit imperium, quo nunquam ante hæc tempora, huiusmodi sententiam in principem Romanorum promulgatam cognouerat.* Sigibert. Gemblacēsis Cœnobita, in Chronologia anni 1058. *Hildebrandus* inquit, *Papa, qui & Gregor. VII. apud Salernum exsulans moritur. De hoc ita scriptum reperi. Volumus vos scire, qui ecclesiasticæ curæ soliciti estis, quod dominus Hildebrandus, qui & Gregorius, nunc in extremis positus ad se vocauit, vnum de duodecim Cardinalibus quem multum diligebat præ cæteris, & confessus est Deo & S. Petro & toti ecclesiæ, se valde peccasse in pastorali cura quæ ei regenda commissa erat, & suadente diabolo contra humanum genus, odium & iram concitasse. Tunc demum misit prædictum confessorem, & ad totam ecclesiam, vt optaret illi indulgentiam, quia finem vitæ suæ aspiciebat, & tam cito se induebat angelica veste, & dimisit & dissoluit vincula omnium bannorum suorum Imperatori & omni populo Christiano viuis & defunctis, clericis & laicis.*

a *Platina in Alexan. 2.*

b *lib. 1. de gestis Friderici I. Cæsaris Augusti in principio.*

13. Neq; exempla superius posita quæ citantur de depositione facta a Sum. Pontif. regū, forsan probant ad id quod inducuntur pro depositione: percurrā aliqua q hactenus fuerunt a plurib. sine vera disquisitione proposita in eam sententiā & ostendā in illis nō intercessisse pontif. Summi reges deponēdi voluntatē, saluo meliori in omnib iudicio. In primis q; de Sancito II. adfertur cessisse regnum Portugalliæ fratri, iussu Innocent IV. hoc non habet priuationē, sed spōtaneam cessionē, vel potius restitutionē: occupauerat n. Sancitus II. regnum Legionense fratris Alphonsi, & regnum fratris Garciæ.

14. Dehinc quod adfertur ex cano. alius. 15. q. 6. quod Zacharias deposuerit regem Childericum Francorum, non tam pro suis iniquitatibus quam pro eo quod tantæ potestati erat inutilis. Recte admonet ibi glossa aliter illud intelligi. *Deposuit* inquit, dicitur deposuisse qui deponentib. consentit. Et certe histo. iæ ver tas repugnat Gratiano & dicentibus, Zachariam deposuisse regem Francorum, quando in eius locum subrogauit Pipinum Caroli Magni patrē. Nam Eghinartus Caroli Magni Cancellarius, in vita Caroli Magni, notat primū, non solū Hildericū

seu

seu Childericum regem Francorum, qui dicitur depositus, & cui subrogatus fertur Pipinus, ita inutiliter imperasse, sed ante eum alios reges, qui sola regia maiestate & nomine contenti erant, & quibus erant aulæ præfecti fideles, qui maiores domus dicebantur, ex quibus tamen nullus ideo legitur nomen regium vsurpasse vel ad regnum adspirasse illis tanquam inutilibus sublatis, ante Carolum Martellum patrem Pipini & Carolomani, & auum Caroli Magni, qui in fide vt proprie loquamur exemplo Arbacis, qui insurrexit eadem occasione in regem Persarum Sardanapalum, regnum vsurpauit. Notat 2 loco idem Eghinartus, ante Zachariæ approbationem, Pipinum & Carolomannum fratres, regna Galliarum inter se diuisisse. Tertio notat, non a Zacharia, sed iussu Stephani II. Pontif. Maximi, Hildericum postremum regem ex genere Merouingorum iam depositum, in monasteriũ detrusum fuisse. Est enim hic Stephanus II. qui Pipinum in Italiam cõtra sibi infestos Langobardos vocauit, venientemq; absoluit à iuramento præstito regi suo Hilderico: illo inaudito, non vocato, indefenso, nec accusato aut delato, vt ait Abbas Vrspergensis, & Eutrop. lib. 22. Et ita lapsi sunt, qui hæc tribuunt Zachariæ I. qui ante Stephanum II. sedit, in quo & deceptus est Paul. Æmil. *lib. 2. hist. Franciæ & alij.* Sunt tamen qui concilient locos & dicant, id ante Zachariam I. fuisse consultum, quis mereretur nomen regis in Francia, an ij qui nomen tantum haberent, & nullam potestatem, an vero qui regeret? & respondisse pro Pipino Pontificem. Et tunc eum fuisse eleuatum more Francorum in solium regni, Suessonius ciuitate & vnctum Hildericum vero detonso capite in monasterium detrusum, vt tradit nomine Aymonij historia lib. 4. de gestis Francor. c. 61. in quo notaui legationem factam Sum. Pontif. Zachariæ (vltra & præter id quod contradicit Eghinarto certiori auctori & oculato, dicenti sub Stephano detrusum & pulsum Hildericum) non bene Pipinum, imo falso exposuisse Zachariæ per Richardum Wirzburgensem episcopum, & Fulcradum Capellanum, missos ad consulendum Papam, de causa regũ, qui nullo tempore fuerunt, inquit, in Francia, qui nomen tantum regis, sed nullam potestatẽ regiam habebant, *per quos* (sunt verba Aymonij) *prædictus Pontifex mandauit, melius esse illum vocari regem, apud quem summa potestas consisteret, dataque auctoritate sua, iussit Pipinum regem institui.* Hæc ibi. Quæ verba consequuta sunt quæstionem propositam de regno controuerso, non inter Hildericum & Pipinum, sed inter Pipinum & Gryphonem maiorem natu, qui post mortem Caroli Martelli patris eius Pipini & Carolomani, tanquam primogenitus regnum patris quod vsurpauerat in Gallia ante depositionem Hilderici, volebat habere, vt scribitur apud dictum Aymonium eodem lib. 4. c. 58. Aduersus quem iam præscripserant & potiti regno erant Pipinus & Carolomannus a ex quibus consultus Zacharias, quis illorum regnare deberet, respondit pro Pipino siquidem ante Zachariam I. & Stephanum II. multis annis constat Carolum patrem Pipini vsurpasse regnum vt dixi, & diuisisse per regna Franciam filijs, Pipino & Carolomano b. Et annalib. Caroli, Pipini, Caroli Magni & Ludouici. In an. 741 & 742. dissentiunt tamen annales in eo, quod Gryphonem nõ maiorem, sed minorem natu Caroli faciunt: tamen quod de delegatione dictum est, firmatur in anno 749. annalium. Sed ponamus quod legatio intelligeretur facta pro Pipino, quod reges tunc & ante in Francia erant nomine tenus sine potestate regia, leue admodum & quod in consequẽtiam trahi non debeat, fuit responsum Zachariæ, hoc n. cognitionem causæ merebatur, num Hildericus quia potestatem ipse non exercebat per seipsum, sed per maiores domus & duces, ideo minus esset rex, cum & rustici norunt contrarium, & sciant quod quis per alium facit per seipsum facere videri. Et si Sum. pontifex sine affectu iudicasset, cognouisset maiorẽ domus Pipinum & Carolum Martellum, dici maiores domus aulæ regiæ regis Francorum, & agnouisset ex ipsorum titulo, potestatem se alterius nempe regis, non proprio exercere. Dehinc si nullum ius habere diceretur Hildericus, non erat dicẽdus depositus, non n. talis dici potest, priuatio nã præsupponit habitum c. Quamobrem considerato statu regni vsurpati, ante consultationem Summorum pontificum, nõ possunt rẽcte Summi pontifices auctores translationis regni & depositionis Hilderici, dici, sed & quamuis concederemus, propria auctoritate ad suggestionem Pipini priuatum fuisse regno Hildericum, & illud translatum ad eundem Pipinum: potuit decipi Summus pontifex, vel propria opinione, quod voluerit arma in sui subsidiũ inuocata, cũ detrimento alterius remunerare. Neq; Hildericus hæreticus erat, nec aliud crimen ecclesiasticum cõmiserat, quod iurisdictioni sedis spiritualis pro depositione illum subijceret. Sed neque rescripta omnia, aut impetrata seu extorta a summo pontifice per suggestionem falsam, vel obreptionem, aut in præiudicium alterius debent effectum vel consequentiam habere, quia hæc sedem Romanam, quæ iustitiæ cultrix est, & habet vicariũ tantũ iusti Dei, redderet ignominiosam sæpe præter intentionẽ pontificũ, quorum rescriptis, perpetuo duæ clausulæ adijciuntur, vel omissæ adiectæ censentur, *si preces veritate nitantur*, d *& sine præiudicio tertij inauditi*, aut contumacis.

a vt habetur in ... libro.

b vt docetur per ... c. 14. ...

c l. decem ... verb. sign.

d l. 1. § ... publico P.

15. Ad-

15. Addam insuper, postquam hunc cursum ingressus sum, exemplum aliud Ludouici Pij, filij Caroli Magni, in quo talionem videntur filij retulisse à Summo Pontifice. Siquidem vt habetur in annalib. Germanorum Caroli Martelli, Pipini, Caroli Magni, & Ludouici filij eius, in anno 819. & seq. vsq; ad annum 833. filij Ludouici I. cognomine pij, nempe Pipinus alius, Lotharius & alius, coniurarunt in patrē cum alijs plurib. & in suam sententiam traxerunt Gregorium IV. Sum. Pontif. prælatos præcipuos, & nobiles Galliæ, conuentuq. habito cōpēdij Kal. Octob. an. 833. Lotharius tanquam solus Imperator se gessit. Et cum vererentur conspiratores, ne arguerentur, vt sibi visum est, cum aliquib. episcoporum vsi sunt consilio, vt pro his de quib. iam pœnitentiam egerat Imperator Ludouicus, iterum publica pœnitentia, armis depositis, irreuocabiliter quodammodo ecclesiæ satisfacere induceretur: & ita damnatum, absentem mandatum, neq; confitentem neq; conuictum, ante corpus S. Medardi confessoris, & S. Sebastiani martyris arma deponere coegerunt, pullaq; indutum veste, adhibita magna custodia sub tectū quoddam detruserunt, imperio & regnis, quæ sibi inter se diuiserant, priuatum. Et hæ fuerunt impostura & occasiones deponendi vel spoliandi optimum principem, etiam suffragijs & auctoritate pontificali, adhibitis ad fucum faciendum quæ tamen detectæ fuerunt, & fuit Imperator restitutus imperio & regnis, vt notatur in dictis annalibus an. 834. & apud Aymonium li. 5. de gestis Francorum c. 12.

16. Sed progrediamur & agamus de Carolo III. Imperatore dicto Crasso, filio Ludouici Balbi, nepotis Caroli Imperatoris, destituto à suis, cum corpore & animo cœpisset ægrotare, in cuius locum Carolomani filius Arnulphus subrogatus & coronatus fertur à Summo Pontifice Formoso, an. Dom. 897. *a* Et perpendamus quo tempore id factum, & an depositus fuerit à Sum. pontifice, vel ex eius consensu: & an iuste, excussis historijs eius temporis. Itaq; ante coronationem Arnulphi à Formoso factam, quæ fuit anni 897. iam fuerat Carolus Crassus à suis destitutus, & Arnulphus vsurpauerat Imperium anno 887. *b* & testatur idipsum Platina in Stephano quinto vel sexto, qui præcesserat Formosum, neque is ait hoc ex Pontificis auctoritate factum. *Sunt*, inquit, *qui scribunt huius Pontificis tempore, nempe Stephani V. Carolum cognomento Crassum, qui iam annis imperauerat, potestate deiectum ab optimatibus suis fuisse, ob segnitiem corporis ingenijq; tarditatem, in locumq; eius Arnulphum nepotem suffectum, qui septimus à Carolo Magno est habitus.* Hermanus quoq; Contractus *c*, ait tēpore Stephani quinti Carolum Crassum imperio priuatum & sub Formoso Arnulphum Imperatorem fuisse coronatum. Siffridus item presbyter tradit *d* an. 878. post deiectum regno Carolū Crassum, quē vocat secundum, qui decessit sine liberis, & cum nullus esset de genere Carolorum, principes Teutoniæ Arnulphum Imperatorem fecisse, Carolomani fratris Caroli Crassi filium, sed non legitimum. Dicunt quidam hunc datum patruo curatorem, & ita administrationē accepisse, verum ipsum nō se curatorem sed Imperatorem dixisse, atq; his occasionib. optimates concitasse. Rhegino autem *e*, contemporaneus Arnulphi, causas adepti eius imperij paucis adfert, quod bonus esset Imperator Carolus Crassus, & quod Deus ad illius probationem, & maiorem remunerationem cœlestem, ita tentari permiserit. Verba eius, *Carolus Imperator corpore, & animo cœpit ægrotare: mense itaq; Nouembri circa transitum S. Martini Tuburias venit, ibique conuentum generalem conuocat: cernentes optimates regni, non modo vires corporis, sed etiam nimii sensus ab eo diffugere. Arnulphum filium Carolomani vltro in regnum attrahunt, & subito facta conspiratione, ab Imperatore deficientes, ad prædictum virum certatim transeunt: ita vt in triduo vix aliquis remaneret qui ei saltem officia humanitatis impenderet: Cibus tamen & potus, ex Liudperti episcopi sumtibus administrabantur. Erat res spectaculo digna, & æstimatione fortis humana, rerum varietate miranda. Nam sicut ante, secunda fortuna rebus vltra quam arbitrari posset affluentibus, tot tantaque imperii regna, sine laborum sudoribus & certaminibus attraxerat, ita vt post Magnum Carolum, maiestate, potestate, diuitiis, nulli regum Francorum videretur esse postponendus: ita nunc aduersa veluti in ostentatione fragilitatis humanæ deficiens quæ fortuna cumulauerat, cuncta inhoneste in momento abstulit, quæ prospero arridens successu quondam gloriose attulerat. Hæc ibi.* Et paulo post statim. *Anno dominicæ incarnationis 888. Carolus Imperator tertius huius nominis & dignitatis, obijt pridie idus Ianuarij, sepultusque in Augea monasterio: fuit vero hic Christianissimus princeps, Deum timens & mandata eius ex toto corde custodiens, Ecclesiasticis sanctionibus deuotissime parens, in eleemosynis largus, orationibus & Psalmorum melodiis indesinenter deditus, laudibus Dei infatigabiliter intentus, &c. Quod autem circa finem dignitatibus nudatus, bonisque omnibus spoliatus est, tentatio fuit, vt credimus, non solum ad purgationem sed quod maius est ad probationem. Siquidem hanc vt ferunt, patientissime tolerauit, sicut in prosperis, gratiarum vota persoluens, &c. Post cuius mortem, regna quæ eius ditioni paruerant, veluti legitimo destituta hærede, in partes à sua compage resoluuntur, &c. qua causa magnos bellorum motus excitauit.* Consentit & Platina in Stephano 6. dum ait, post illam deiectionem & mortem

a vt scribit Rhegino lib. 2. Chronico, qui eo tempore vixit.

b vt ait idem Rhegin. lib. 2.

c In Chron.

d lib. epitomæ histor.

e prædict. li. & epitom.

mortem Caroli Crassi, & vocationem Arnulphi ob rerum perturbationem illectos Hunnos, gentem Scythicam, vt Vincentius & Martinus scribunt, contra Hungaros, Gepidas, Germanos, Belgas, Gallos. Et in Formoso primo Pontifice, ait Arnulphum ipsum mortuum postea morbo pediculari. Quod & tradit Sigeber. Gemblacēsis cœnobita, in chronographia an. 901. Anton. vero *a*, tradit Arnulphum a Formoso coronatum Imperatorem, postquam inuocatus Romā cum exercitu venisset, ad eum liberandum a Romanorum cōtrouersijs, qui eum vt illegitime electum respuebant. Sicq; Pontifex de re aliena liberalis fuit hic quoq; & nullo seruato æquitatis ordine, lætus quod periculum vitasset, obtulit ei nō sua, ex quib. omnib. adhuc innouatores ambitiosi rerum publicarum, & vsurpatores regnorum, rebellesq; principib. legitimis, colligere possunt. Primum nō ideo omnem depositionem principatus iustam esse, quod reipsa facta sit: nam non omnia facta, iusta sunt: dehinc non ideo consequentiam fieri debere, quod eius exemplo simile tentandum sit. Imo summi Pontifices cautiores debent esse in posterum, ne impiis rebellium & ambitiosorum consilijs, auctoritatē donare velint, ex quo macula illis inducatur & opprobriū, & dicantur iniustitiæ & tumultus cladiumve auctores. Quia neq; summi Pontificis potestas aut dignitas, vicario Dei a Deo data est, vt orbē conturbet, & adimat sine causa & ordinata iustitia, quod cuiusq; est. Sic n. si fieret, accideret, vt omne ius diuinum & gentium orbe exsularet, aut prætextu potestatis spiritualis ex libidine singulorum & audacissimorū turbaretur. Et proinde videntur omnino hominis rationalem exuisse naturam, & excussisse de mētibus præceptorum diuinorum & caritatis fraternæ fidem, qui præstigijs & prætextu simplicitatis & bonitatis principum, aut imbecillitatis illorum, illos regno & principatu deturbare nituntur, & postea quærunt Pontificum, pro fuco impietatis, consensum.

a in 2. parte historiali c. 1. §. 14.

17 Quod si perpendamus exēplum quod iam prolatum ex capite secundo de supplenda negligentia plātorum in sex. pium erit ingenium Pōtificis Maximi, qui certe nō priuauit regem regno vel eius filios, si quos habiturus esset, ꝓpter negligentiam & prodigalitatem, sed existimauit iustum esse coadiutorē tantum in administratione fratrem: qui si vsurpasset regnum, non fuisset immunis ab impietate quæ infamē fecit Philippum regem Macedoniæ, qui vsurpauit regnum pupilli sui. Sed neq; debent esse reges & principes deterioris cōditionis suis subditis & priuatis: quib. nullo iure adimitur dominiū rerum suarum, ob eorum prodigalitatē, vel ob mētis inopiam, sed dantur administratores seu curatores bonorum & personarum. Porro quod dictum est de priuatione imperij Henrici IV. & Friderici II. certe hoc pertinere potest ad ius Sum. Pontificis, cui iurant Cæsares fidelitatem tempore coronationis, vt reges Siciliæ & aliorum regnorum qui sunt de feudo ecclesiæ, & à sede Romana recipiunt inuestiturā: ideo iurisdictioni eius subsunt, & electionē ab ea sortiuntur, quod nō est trahendū ad alia regna & principatus & potestates quæ non pendent à sede Romana quoad tēporalia, & parum iuuant eius in illis mandata. Excipio semper vt alias dixi causas fidei, in quib. principes cuiuscunq; sint libertatis & potestatis, subijciuntur directe sedi Romanæ, & pro delictis in illis commissis puniri possunt. Sic tamen vt sicut delicta sunt personalia, & nō transeunt in personas delinquētes, ita nec pœna quæ delicto debetur, nō violet ius successorum in regno vel ex consuetudine recepta, vel ex lege regni, qua proximi ordine post deficientes vocantur *b*. Potest n. qui imperat per delictum suum sibi nocere, & se indignum imperio facere, at non potest præiudicare ei qui successurus ei est etiam eo inuito, cum non habeat ab eo, sed a maioribus, vel ex lege, familiæ *c*. Multo minus ob negligentiam: nec negligentes nec eorum successores legitimi, debent principatu priuari, eo prætextu quod alius melius conseruaret principatum, hæc enim via latissima pateret coniurantibus ad inuadendos principatus. Et fieri etiam potest vt sint principes quidem ad conseruandum imperium segnes, sint autem ad inquirendum strenui. Sicut auctor vitæ Annibalis ait, Pyrrhum regem Epirotarum egregium in acquirendo imperio belli ducem, in conseruando minime aptum virum fuisse.

b vt in c. Irrita de vot.

c l. 3. de inter-dict. & releg.

19. At dices, electores deposuerunt Wenceslaum ab imperio tanquam inutilem: volo, & potuisse concedo, quia electores sunt, & ab ijs videtur data lex Imperatori. Et quamuis adhuc non omnes hoc concedant, electoribus, & constanter asserant, donatum reuocari non posse semel translato dominio, & factum non esse trahendum in consequentiam, concedamus, verum sine præiudicio sententiæ illorum & habita tantum ratione quæstionis controuersæ, tamen hoc ad alia regna pertinere non potest, quæ electiua non sunt, & iure successionis proximitatis, non iure hæreditario, deferuntur, in quibus nullus elector & nullus superior *d*, vbi populus non imperat, nec dat potestatem, quia monarchia à Democratica distinguitur concessa potestate. Et certe arbitror, si quid in eo valeat in hac re iudicium, melius fecisse electores qui deposuerunt Wenceslaum, si ei solum coadiutorem dedissent. Nam illa depositio magis pertinet ad contumeliam quodā modo tantę

d vt in Gallia c. per venerabilem qui filij sint legitimi.

poti-

potestatis imperialis, quam ad bonum imperij, & daretur occasio electoribus mutandi ex arbitrio electum, & hoc est nimirum nisi male cēseam, deprimere potestatem maiestatis Imperatoris, constituere electores illa maiores, perinde ac si ex Aristocratia dux per optimates electus esset, qui reuocari posset. Sed & sæpe compertum est sub principibus voluptuosis, prodigis, & inutilibus, fuisse fideles duces, & strenuos qui causam imperij nomine Imperatorum pertractarent: vt nemo ignorat tempore Galeni Imperatoris, vt cæteros sileam, sub ignano principe inuentum fuisse præstantissimæ fidei ducem eius Pollionem, & alios qui Romanum tuerentur imperium contra triginta tyrannos, qui hoc prætextu ignauiæ principis imperium per partes inuaserant *a*.

a vt scribit in Gordiano Trebell. Pollio & Volatera. li. 17. vrb. com.

20. Quod si in imperio & regno eligibili non successorio, iniquum visum sit vt hoc prætextu ignauiæ deponātur qui præsunt, quāto iniquius illud in regno successorio quod habet radicatā familiæ successionem, vt non possit sine magna iurisgentium violatione, & regnicolarum seu subditorum clade, conuelli, & in extraneos deuolui. Scio & vidi coniuratos, dum hæc eis objicerentur, respondere: non esse regna immortalia, & quemadmodū in aliquos primæ familiæ peruenissent, & in alios ab illa transferri posse. Sed hoc verum si legitime fiat, neq; si olim illegitime factum sit a senis, sequitur impietatem esse imitandam. Nam demus quosdam regnum in se transtulisse ex familia alterius, tamen si eorū familia postea iure imperauerit, & populus consenserit, & consuetudine longa eluerit primam violentiam, nunc ex malis bene conditis, sumenda occasio denuo renouandi impietatem: quemadmodum, nec iustum est, morbos bene sanatos iterum nouo excessu & causa prima renouata superinducere.

21. Quam multo laudabilior & objiciendus huiusmodi ambitiosis & monstris hominum, Michael Zilagius, qui cum in comitijs regijs, Matthiam Coruinum ex sorore nepotem Hungariæ regem declarandum graui oratione suaderet, & pars magna procerum Michaelē ipsum regem esse eligendum prædicaret, nepotis causa obnixe recusauit *b*. Præclarum & responsum Friderici, quem Alberto Ladislai patre vita functo, cum Boemi & Hungari, Cæsarem sibi regē peterent, is vbi offerri sibi tantum honorem animaduertit, absit inquit a me hoc scelus, vt patrueli meo hæreditatem paternam auferam *c*.

b Bonifinius li. 9. deca. 3.

c Æne. Sylui. lib. 2. commentariorum de reb. gest. Alphonsi

22. Quod autem objicitur ex Baldo, & libris feudorum, feudum iure proximitatis debitum antiquiori & primogenito, intelligi si modo is sit capax & habilis, habet responsionem: hoc verum esse in feudis quæ per alios quam vasallos non possunt exhibere seruitium feudale sufficiens: non autem si patrimonialia sint talia, quæ per vicarium munus impositum possunt implere, vt liquet ex feudo fœmineo, vel ecclesiastico. Multum etiam interest inter feudum, & regnum seu principatum non recognoscentē superiorem. Nam in feudo ex lege inuestituræ seruitium debetur domino in principatu vero libero, nemo legem principi imponit, etiam si is sit parum idoneus in sua persona. Quod iudicio Ephororum & Lacedæmoniorum cōfirmari potest. Mortuo n. Anaxandrida *d* rege Spartanorum, Lacedæmonij Cleomenē filium eius ex lege, quia maximus natu erat, crearunt, quamuis is non esset mentis compos sed inops, & illum prætulerunt alijs fratribus minoribus natu, mentis compotib. Dorieo, Leonidi, & Cleombroto. Exstat & iudicium etiam oraculi Delphici, quod consultum mortuo Aristomenio rege Lacedæmoniorum à Lacedæmonijs, non quidem num succedere deberet vnus ex filijs recens natis geminis in viuis existentibus, nam hoc ex lege certum tenebant, sed quis ex duobus? respondit vtrumq; regem esse debere, sed magis primogenitum honorandum *e*. Non cōtemsit autem oraculum infantiam in regni successione ordinaria, quod videatur inutilis, sed & eam admittendam & conseruandam in iure maiorum respondit. Neque Romani, qui plus iustitia & æquitate populos quam armis subegisse feruntur, factum regis Syriæ Antiochi, probare potuerunt, quod Ptolomæo maioris sororis suæ filio, regi Ægypti bellum intulisset, segni admodum & quotidiana luxuria ita marcido, vt non solum regiæ maiestatis officia intermitteret, verum ēt sensu hominis nimia segnitia careret, & ita regno eum pepulisset. Et proinde curarunt per M. Popilium legatum regnum ei restitui & Antiochum Ægypto excedere. *f*

d Herod. lib. 5.

e Idem Herodo. lib. 6.

f Iustin. lib. 34.

23. Superiori proxima alia quæstio, posito quod quis posset priuari propter delictū aut negligentiam principatu, qui ad proximos ordine post mortē possessoris deuolui debet vel solet, nēpe ab eo in filios, & eis deficientib. ad alios ex agnatione proximiores. Num qui priuat possessorē principatu, possit post eū successuros iure illo successionis priuare, & in alios extraneos transferre? Et occurrunt hypotheses quæ hanc quæstionē tractari postulant, vt in capi. 1. de homicid. in sex, *g* vbi Innocent. ex concilio Lugdunensi statuit, vt quicunque princeps prælatus siue alia ecclesiastica secularisve psona, Christianum hominē per assassinos occidi fecerit, vel etiam mandauerit, quanquam mors forsitan ex hoc non sequatur: aut qui assassinos receptauerit, defenderit seu occultauerit, excommunicationis & depositionis à dignitate, honore, ordine, offi-

g lib. 5. tit. 4

ne, officio & beneficio, incurrat sententias ipso facto: & illa libere, alijs, per illos, ad quos collatio pertinet, conferantur: sit etiam cum suis omnibus bonis mundanis, tanquam veræ religionis æmulus, à toto Christiano populo diffidatus. Item alia *a* vbi Bonifacius VIII. *Statutum felicis recordationis Innocentij & Alexandri prædecessorum nostrorum. Ne videl. hæretici, credentes, receptatores, defensores & fautores eorum, ipsorumque filij vsq; ad secundam generationem, ad aliquod beneficium ecclesiasticum seu publicum officium admittantur, quod si secus actum fuerit sit irritum & inane: Primum & secundum gradum per paternam lineam comprehendere declaramus: per maternam vero ad primum duntaxat volumus hoc extendi. Hoc sane de filiis & nepotib. hæreticorum credentium, & aliorum huiusmodi, qui tales esse vel tales decessisse probantur, intelligendum esse videtur, non autem illorum quos emendatos esse constiterit, & reincorporatos ecclesiæ vnitati, & pro culpa huiusmodi ad mādatum ecclesiæ pœnitentiam recepisse, quam ipsi vel iam perfecerunt, vel humiliter prosequuntione eius insistunt, vel parati fuerunt ad recipiendam eandem.*

a In c. statutū 15. de hæret. in 6. lib. 5. sexti tit. 2.

Item alia, *b* vbi idem Bonif. eius VIII. contra persecutores & homicidas Cardinalium, inter alias pœnas addit, vt filij prædictorum, nepotes per rectam lineam, priuentur omni dignitate ipso iure ecclesiastico, & beneficijs, & omnis honoris ecclesiastici vel mundani sint incapaces.

b In c. felicis, de pœnis. li. 5. sexti decret. tit. 9.

Quamobrem responderem in prædictis constitutionibus in principes quoq; seculares ex causa peccati statuere, vt in alijs. *c* Cæterum sententiam condemnationis in nepotes ex causa auorum, & priuationem honorum mundanorum, non intelligi debere de dignitatib. & principatibus, ad quos ius habent filij & nepotes, non ex persona patrum & auorum sed maiorum, sed de nouo iure superuenturo post damnationem patris. Ita in c. licet. 6. de voto. *d* iubet summus Pontifex filio primogenito regis Vngariæ, implere votum quod fecerat pater, & ipse pro eo promiserat se impleturum, de exercitu ducendo in terram sanctam: *Sciturus*, inquit, *nisi onus iniunctum impleveret, extunc te anathematis vinculo subiacere, & iure, quod tibi, si dictus rex sine prole decederet, in regno Vngariæ competebat ordine genituræ, priuandum, & regnum ipsum ad minorem fratrem tuum appellatione postposita deuoluendum.* Singularis & ad hanc rem videtur textus, in l. 3. de interdict. & relegatis *e* Vbi Alphenus Iurisconsultus, respondit eleganter, eum qui ciuitatem amitteret, nihil aliud iuris adimere liberis, nisi quod ab eo peruenturum esset ad eos, si intestatus in ciuitate moreretur, hoc est, hæreditatem eius & libertos, & si quid aliud in hoc genere reperiri potest. Quæ vero non à patre, sed à genere ciuitate, à rerum natura tribuerentur, ea manere eis incolumia: itaq; & fratres fratrib. iure legitimo hæredes, & agnatorum tutelas & hæreditates habituros: non n. hæc patrem, sed maiores eius eis dedisse. Quanquam pater amiserit dignitatē ante conceptionem vel editionem filiorum iuxta Vlpian *f* Neq; tam me mouet auctoritas iurisconsultorum quam ratio eorum, quod hoc ius succedendi non pendeat à patre sed à lege vel natura, neq. de hoc iure adimendo loquantur pontifices in supradictis quæstionib. Imo & quia delicta sunt personalia, & ob alterius delictum æquum non videatur aliquem alium sine culpa sua, iure suo priuari: *g* & vbi delictum non est, pœna esse non debeat: *h* voluerunt etiam summi pontifices, ne dotes vxorum hæreticorum etiam, publicarentur, ob hæresin maritorum, si ipsæ participes non essent hæresis, vel ipsæ hæreticis scienter nō se coniunxissent. *i* Accedit quod possessor regni qui deliquit, propterea tantum dicatur habere administrationem eius & vsumfructum, non plenam eius alienandi potestatem, cū illud veniat post eum ex lege principatus ad alios successores: atque ideo res quæ subiecta est restitutioni, non potest delicto vel alio modo alienari cum præiudicio eorum qui vocantur. *k* Atque aduersus sententiam dicere possunt vocati, se esse ante delictum & pœnam, neq; fiscum posse quicquam retinere, vt in simili ait Paulus Iurisconsultus. *l* Nec fiscalis pœna locum habere debet, donec creditores, cuiusmodi sunt, quibus res est restituenda, suum recuperauerint, vt ait Papin. *m* Iubet & ius gentium ne aliena res alienetur à non domino vllo modo, directe vel indirecte: *n* forsan & summi pontifices ad exsecrationem sceleris commissi per reges in Deum, arbitrabuntur descendentes ex ipsis ad honores mundanos non esse admittendos: de alijs proximis vero nihil tale statuunt, cum in filijs paternum vereantur sequi delictū, & filios paterno; erire dignos supplicio quidam arbitrati sint, *o* nec ex malo coruo bonum ouum fieri, neq; leonis nutriendos esse catulos, sicuti propter delictum filiorum Heli, à domo eius translatum est sacerdotium in Samuelem: *p* & ob delictum. Salomonis, translatæ decem tribus de regno in extraneum. *q* non tamen statim hæc imitari debent summi pontifices: quia non tam translatio regnorum illis concessa videtur, quātum emendatio peccatorum: neq; potestas plātandi ædificandi & destruendi concessa prophetæ Hieremiæ *r* ad rebelliones priuationesq; regnorum pertinebat. Solius enim Dei factum in prædictis Heli & Salomonis exemplis, proponitur, & summus pontifex ligandi & soluendi potestatem accepit, ad ædificationem corporis Christi & ecclesiæ eius, nō ad destructionem, nisi in quantum Reipublicæ Christianæ expedire

c c. nouit. de iudic.
d li. 3 tit. 34.
e li. 48 P. ti. 22.
f In l. emancipatum 7 § fin. de senatorib. lib. 1. P. tit. 9.
g c. 2. de constitut. l. 2. quod vi aut clam, & c. non debet. de reg. iur. in 6.
h l. si pœna & l. crimē de pœn. P. l. sancimus C. eod. tit.
i c. decreuit 14. de hæretic. in 6.
k auth. res quæ, & l. si § fi. cōmunia de leg. C.
l l. Statu liber. 41. §. si de manumiss. lib. 4 P. tit. 14.
m c. l. quod placuit 17. eod. tit. de iure fisc. P.
n cui conpetenter d. 1 § an ...
o l. qui in quin. §. filij ... manif. C.
p 1. Reg. c. 2.
q 3 Reg. c. 11.
r Hierem. 1. v. 10.

dire videbitur, consultatione matura adhibita.

24. Sed omittamus causam peccati spiritualem, & transeamus ad alia delicta monarchę vel principis absoluti, ad negligentiam vel inhabilitatē eius. Quęro, si hic habeat potestatem supremam, à quo iudicabitur, vel deponetur iuste? nam si superiorem nō habet, ridiculum est, eum deponi & iudicari ab alieno, qui non habet potestatem: cum ius dicenti extra territorium, impune non pareatur. *a* Neq; actus sustinetur, qui sine potestate fit. *b* Si recurras ad populi subditi suffragia, & cō endas, per comitia hoc fieri posse: minus id fieri potest in monarchia: nam esset hoc rebellio in primo capite legis Iuliæ, aliquid moliri in principem, eius honorem, & vitam: si posse sustinuerimus, nullam dicemus monarchiam, sed democratiam, in qua suffragia & comitia populi locum habent ad destituendos & instituendos principes: quemadmodum & in republica duces, dictator, maiores magistratus, & leges à populo constituebantur & destituebantur, seu abrogabantur, & causam dicere cogebantur. Monarcha solum à Deo pendet, & illi soli ipse pro animabus subditorum redditurus est rationem. *c* Et cum Israelitæ affligerentur à rege Pharaone, certe non vocarunt illum in iudicium coram aliquo alterius regis tribunali, vt causam diceret, neq; etiam in eum ideo conspirarunt, aut rebellionem fecerunt, sed clamauerunt ad Deum, qui voces eorum audiuit. *d* Sic nec captiui sub tyranno etiam Nabuchodonozore, & aliis regibus, illis diem dixerunt suscipiendi iudicij coram aliis regibus, sed ad Deum, qui superior est regibus, qui in terris superiorē non habent, prouocarunt. Propter peccata vero subditorum Deus plerumq; dat reges in furore suo, & permittit regnare hypocritam. Ita Christiani sub paganis principibus, Arrianis hæreticis, sub apostata Iuliano, abstinuerunt ab eorum iudicio & depositione memores, quod omnis anima debeat esse subdita potestatibus sublimioribus propter Deum, & qui potestati resistit, ordinationi Dei resistit. *e* Miserrimi recte omnium essent principes, si expositi essent censuræ & iudicio subditorum. Primum, quod impossibile sit, principem quantumuis bonum & iustum, omnibus posse placere, maxime malis, qui metu iustitiæ terrentur, & bonis sibi aduersariis inuident. Neq; puto, quia certissimum, quemquam meliorem, potentiorem, iustiorem, innocētiorem inueniri vnquam posse, ipso principe & rege regum Iesu Christo, quem nihilominus populus suasione & ambitione eorum, qui præstātiores haberi volebāt, ad mortem, tanquā abominādum postulauit, eiq; prætulit insignem latronum principem Barrabam. Bonus & ...itissimus Moyses, dux, amicus, & is calumniis & seditionibus valde agitatus, vt inde constet, iniquissimum & periculosissimum velle censuram sui principis populo subdito cōmittere: non minus quam cōcedere ægroto & phrenetico, in medicum sanare volētem, potestatē & liberas manus. Tum etiā, quia ambitiosi, regnandi cupidi, nihil non committerētur aduersus principes, vt corruptis suffragiis, conductis falsis testibus, eos de throno deturbarent. Et vt dicebat Cic. pro rege Deiotaro ad Cęsarē, est ita inusitatum, regē capitis reum esse, vt ante hoc tēpus non sit auditū. Et rursum: Semper regum nomē in hac ciuitate sanctum fuit: sociorum vero regum, & amicorū sanctissimum. Dicebat etiā Telesphorus, *f* Dei accusat ordinationē, qui eos, qui ab eo cōstituuntur, accusat, aut damnari cupit, à quibus se Domini populus benedici, saluari & instrui cupit: nullatenus debet eos arguere, nec vulgus in accusatione eorum suscipi: populus enim ab eis est docendus & corripiendus, nō ipsi ab eo, quia non est discipulus supra magistrū, & inferior nō dat legem superiori, *g* quæ quamuis in hypothesi dicta sint de præpositis & prælatis Ecclesiæ, debent quoq; intelligi de principibus secularibus. Sicuti ex merito plebis, nonnunquam præpositi deprauantur, quatenus procliuius cadant, qui sequuntur, vt dicebat Anacletus. *h* & componitur orbis, regis ad exemplum. *i*

25. Peccata regum personalia sunt, officium eorū publicum & diuinum, nec propter peccata eorum contemnēda est eorum dignitas & potestas & officium. Cū enim Saul iam fuisset à Deo reprobatus, tamen iudicabat, & eius iudicium, quandiu vixit, populus expetebat. *k* Dauid fuit adulter & homicida: Salomon ad idololatriam declinauit amore mulierculariū, & tamē populus non rebellauit, aut eos deposuit, sed eis obtēperauit. Achab etiam, quamuis coleret Baal, tamen decē tribus iudicabat. Iussit & Christus, super cathedram Mosis sedētibus Scribis & Pharisæis hypocritis, nihilominus in his, quæ mādarēt, obtēperari. *l* Et dicendū videtur de regibus, qui Christi Domini dicūtur, quod Constātinus cognomine Magnus dicebat de sacerdotibus & præpositis ecclesiarū, se mutuo corā illo libellis accusantibus, quos cōbussit non lectos, dicens: Ite, & inter vos causas vestras discutite: quia dignū non est, vt iudicemus Deos, vos à nemine iudicari potestis, qui ad Dei solius iudiciū reseruamini. *m* Sic Dauid ad Deum solū suum iudicē, cùm nullum alium superiorem haberet, pro peccatis clamat, *Tibi soli peccaui, & malum corā te feci.* n Et proinde manifeste improbus eorum prætextus, qui rebellāt in principem, & populū commouent, vt eum meliorē vexatione faciāt, & puniant: nā & in hoc, tanquā vsurpantes Dei potestatem, arguuntur, iuxta ea, quæ sic scribit Ana-

a l. fin. de iurisd. om. iud. P.
b l. multum interest, si quis alteri vel sibi, C.
c ad Roman. c. 13. v. 17.
d Exod 2. v. 24.
e ad Roman. c. 13. & 1. Petr. c. 2. c. omnis anima, de censib.
f Epistola vt 64. c. 3. c. sacerdotes, & § Dei ergo, 6 q. 1.
g c. cum inferior, de maior. & obed.
h In epist. 3. relatus in c. 13. ex merito, 6 q. 1. facit can. audacter, 2. q. 1.
i c. præcipue, 11. q. 3.
k 1 Reg. 15. c.
l D. Matth. c. 23.
m Rufin. li. 10. hist. ecclesiast. c. 2. c. continua lege. 5. § Constantinus, & c. sacerdotib. 11. q. 1.
n Psal. 50.

Anacletus *a*: *Si omnia, inquit, in hoc seculo vindicata essent, locum diuina iudicia non haberent: superuacuus enim ad beneficia, laborat impēdiis, qui solem certat facibus adiuuare. Ideo si aliquis putat, se Deo in hoc placere, quod seruos suos accusat: & vt meliores fiāt, dicit, se hoc agere, in vanum laborat: & plus inuidia stimulis agitatur quam caritatis: quoniā gratia plenitudo adiectione non indiget, nec vlla requirit commendationis augmenta.* Quocirca rebelliones in principem prætextu vitiorū eorum effugere non possunt crimen maiestatis, & Dei indignationē. Et potius relinquendi sunt male regnantes iudicio Dei, quam polluendæ manus sacrilegio & parricidio per subditum. Non caret Deus modis, quibus possit, quando voluerit, huiusmodi malos principes tollere, vel emendare.

a epist. 1 relatus in c. 7 si omnia, 6. q. 1.

De morte principis. CAP. VI.

DEsinit quis gerere principatum, interueniente morte, vel naturali, vel violenta: mors enim omnia dirimit & resoluit. Et summi Pontifices, imperatores, reges, aliiq; principes, vt reliqui homines, nihil ex rebus mundanis moriētes auferunt. relinquitur itaq; principatus, qui interdum perseuerat in eodem statu post mortē administratoris, vt persona, non dignitas mori dicatur, per subrogationē enim administratoris censetur perseuerare principatus, etiam mutata persona *b* Interdum cum ipso principe, & finem accepit principatus status, & mutatus est in aliā formam reipublicæ, vt cum Codro vltimo rege Atheniēsium, regia & monarchica potestas degenerauit in rempublicam. *c* & sæpe victis aut deiectis regibus, victores regna redegerunt in prouincias, tetrarchias, satrapias, ducatus, comitatus. Et post mortem Alexandri Magni, monarchia eius multis cladibus, lacrymisq; prouinciarum & regnorum cōstructa, breui tēpore concidit, & in membra diuisa, iterum ad noua regna decidit. Quando etiam regna successione proximis deferuntur, exstincta regia familia, & vltimo ex gente moriente, mutatur status principatus, & vel ad electionem, vel ad tyrannidē, vel Democratiam, vel Aristocratiam venit.

b vt in l. proponebatur F.

c Institut.

2. Fieri autem solet in omni mutatione principis, vt innouationes quædam publico statui incommodum adferant, siue legitimus successor ex familia, siue alius subrogetur, cumq; nouus subrogetur, cumque nouus rex est, & noua lex est: siquidem non omnes eodem modo sapiunt, & quæ placuerunt antecessoribus, vix placent, aut nunquam per omnia successoribus, fiuntq; ita mutationes morum, actionum, & personarum officialium.

3. Apud aliquos populos vita regis perinde ac propria subditis fuit cara, & commendatior super omnia: vt etiam boni subditi quotidie in bellis se periculis mortis pro principe incunctāter exponant. In Arabum regione ex instituto quodam receptum erat, vt si membrū aliquod regis fuisset mutilatum, ipsi quoq; responderēt, & citra adulationem: & ridiculi arbitrabantur, si cum mortuo rege ipsi quoq; interfici non studerent, eidem mutilato simillimi mali opinionem non confirmarent, vt ait Athenæus. *d* Addit & ex Nicolai Peripatetici historia, Adratomum Sotianorum regem (quod genus est Celticum) sexcentos delectos ciues apud se habuisse, qui patrio eorum idiomate Silodurii dicūtur, quod Græce, vota exsequentes significat, qui reges & vna viuentes & vna morientes haberent: cum ipsi se ipsa facturos promitterent, & ex hac pollicitatione eadem veste, & eadem dieta vtebantur, vnaq; imperabāt, atq; in omni occasione mortuos, siue ex morbo rex moreretur, siue in bello cecidisset, siue alia quauis de causa, neqs vllum fuisse, qui mortem huiusmodi vel formidantem vel tergiuersantem horum quempiam demonstrare posset, cum regi ita contigisset. *e*

d lib. 6. dipnosoph. c. 4.

4. Narrat & tyrannos Erythtenses, post necatum aut submersum regem, per ipsos Cnopū in sua oligarchia statuisse, vt si quis ex ipsis sociis fuisset defunctus, ciues vna cum vxoribus & & filiis cōgregati, illum lugere mortuum compellerentur, pectoraq. vehementer percutere, magnisq; eiulare vocibus, atq; hæc facere verberone, qui rei præfectus erat impellente. Quādo apud Lacedæmonios rex è vita discesserat, per triduum nihil vendebatur, atque totum forum paleis conspergebatur. *f*

e Meminit de his Iulius Cæsar lib. 3. de bello Gallico, sed eo vocabulo Soldurios seu deuotos, cum de Adcantuanno agit: Aquitano imperante, & de sex centorum Soldurorum eius.

f Heraclides in politiis, & in politia Lacedemoniorum.

De quæstione, num liceat tyrannus à quolibet necari impune possit. CAP. VII.

POssunt plura de necando vel non necando tyranno, in vtramq. partem adferri: quæ solent confule ab his, quorum mens affectibus vel passionibus obsessa aut turbata est, in eam partem, in quam magis inclinare videntur, detorqueri. Cæterum omni animi perturbatione deposita, res & quæstio, distinctione vna aut altera tutius, mea sententia, & secundum veritatem, & consc. etiam, poterit terminari. Omittemus autem in ea prisca nominis tyrāni pro omni rege iusto aut legitimo. De eo enim alias: nūc autem pro iniusto principe tyrannum accipiemus. Tyrannus ita hic proprie dicitur, qui sibi illicite vsurpauit imperium seu principatum, puta dolo vel malis artibus, inuitis subditis se constituit principem. Quare tyrannus non est, qui est adeptus principatum, aut per electionem eorum, qui eligere poterāt, aut per sortem commissam à subditis, aut per successionem, aut per donationem seu inuestituram eius, qui conferre potest, aut iure successionis, aut iusto bello vi subiiciendo sibi alienos: sunt enim isti modi acquirendi principatum iure gentiū probati & habiti

legitimi.

legitimi, ac si speciali vocatione à Deo ad regnũ quis vocaretur, non enim est potestas, nisi à Domino. Contra, qui præter modos prædictos inuadunt principatus & administrationes rerumpublicarũ sibi vsurpant, dicuntur vere tyranni, quãtumcis humane aut bene populũ regant, & ei applaudãt: Radix enim istius possessionis ambitione aut rebellione ac latrocinij crimine infecta est: neq; perpetuo verũ est, tyrãnos omnes tyrannice, id est, seuere & crudeliter maleq; imperare, aut malos in administratione esse. Quãquam frequentius ita accidat, & causa etiam sit, cur tyrãnis modico tempore duret. Cum tamen quidã post inuasum dominatũ, sic modeste imperauerint ac deliniuerint populũ, vt fuerint ab eo volete tolerati. Sic Orthagoræ & filiorũ eius apud Sycionios tyrãnis, ad centesimũ vsq; annũ peruenit. Cuius durationis causa: ꝙ mediocritate quadã erga subditos vtebãtur, multaq; legibus seruientes agebãt. *a* Et quia rei militari aptus fuit Clisthenes, non facile contemnendus habebatur, qui & fertur coronasse iudicem, qui victoriæ eius contradixerat. Plurimũ & conuersatione & vsu familiari fauorem & gratiam hominum acquirebat. Pisistratus quoq; fertur aliquando apud iudicium Areopagi citatus, subiisse iudicium. Cypselidarum item tyrannis durauit Corinthi sexaginta tribus annis cum dimidio: causa eadem ac superior. Quin Cypselus valde popularis, & sine vlla custodia degebat. Dionysius iunior, mortuo patre tyranno, qui Siciliam inuaserat, ad amicitiam popularem, primum vt tyrannidem confirmaret, descendit: quam cum in crudelitatem conuertisset, ea & auctoritate priuatus est. *b*

a *Aristot. 6. politic.*

b *Iustinus ex Trogo, lib. 21.*

2. Sunt alij ex vulgi imperiti sententia, tyranni dicti, qui tamen legitimi sunt principes, & principatum vel per successionem, vel per electionem, vel iusto bello, vel alio modo legitimo adepti sunt: verum quia potestate legitima abutuntur in subditos, crudelitate, auaritia, nimia exactione tributorum, habentur pro tyrannis, & tyrannice dicuntur imperare, quia agant, quæ vere tyranni agere solent.

3. Non desinunt vere esse tyranni adhuc, qui post occupatam iniuste potestatem & tyrannidem, procurant vel metu, vel alio modo illicito, se eligi in principem, vel inungi, per eos, qui ius electionis habent more legitimorum principum. Sicuti quando Sylla procurauit ex lege Valeria, se dici in longum tempus dictatorem, quam iussit publicari, inducto ingenti in vrbem exercitu, qui metu populum continebat, ne sua libertate frueretur. Quemadmodum & quãdo Iulius Cæsar curauit ex alia lege sibi dari perpetuam dictaturam. Ad hunc modum, cum Guilielmus Nothus, Dux Normanorum, in dicto bello, anno 1066. Huraldo Regi, expugnatis Anglis, tyrannidem vsurpasset, & vellet legitimi principis sibi nomen acquirere, reiecto titulo tyranni; petiit ab Stiganeo Cantuariensi Archiepiscopo solemniter consecrari, quod tamen ei denegatum est, vt alieni iuris inuasori: quamuis postea ab Aldredo Episcopo Eboracensi, fuerit inauguratus, remanente tamen nota tyranni, victoria etiam eius contra Anglos habita cruentissima, reprehensa: feruntq. in loco pugnæ monasterium sancti Martini de bello, structum, in quo sub modico imbre terra imbuta reddere videtur sanguinem, qui clamet ad Deum vindictam, vt conijciatur, illam Deo displicuisse. *c* Signum etiam eius rei, quod non diu hæc tyrannis in eius domo durauerit, & fuerit parum fausta. Siquidem huic Guilielmo Notho, successit Guilielmus Rufus filius eius, à suis pro fera in venatione confossus: huic successit Henricus frater eius minimus: post Henricum, Stephanus Comes Bononiensis, ex sorore nepos regnum vsurpauit, anno Domini 1135. cum esset legitimus heres, qui tamen pollicitationib. decepit antistites, & se coronari curauit.

c *Guilielmus Neobrigensis lib. 1. rerum Anglicarum, c. 1. & seqq. cc.*

4. Est dolus hic tyrannorum, vt post inuasos principatus, velint participes esse titulorum verorum principum, quos ante deturbarunt sede, vtentes comitiis populi, vel cuiusdam superioris extorta auctoritate. Quæ tamen non possunt efficere, quo minus tyranni dicantur veri, remanente macula, & quo minus legibus tyrannorũ non contineantur: Nisi vt quidam putant, post adeptã tyrannidem, omnino se ea potestate abdicauerint, & arma cum persona submittãt iudicio eorum, qui cõferre legitime principatum possunt: aut nisi post adeptam tyrannidem, cum sua progenie principatum præscripserint, centenaria vel maiori possessione. Omnia enim ꝑscriptionibus & mutationibus tẽporalibus obnoxia sunt, etiam iura principatus: cum ne terrũ dominia sub incerto sint, tum etiã in odium negligẽtium, qui noluerunt per seculum excutere tyrannidem, & ei cõsensisse silentio videtur, tanquam in legitimum principatum. Potest etiam expresse populus ex tyrãno legitimum principẽ facere, si ab alio, quã ab eo legitima supremaq; potestas non pendeat. Quemadmodum postquam Herodes primus Ascalonita, inuasisset tyrannidem Hebræorum, & ita tyrannico principatu regnasset per vnum & triginta annos, fessi tandem Hebræi, vltro ei ac eius posteris regnum obtulerũt: iurantes in fide ipsius & posterorum eius, sese permansuros. *d* Recipiunt & consensum tacitum pro placito populi iura, *e* & antiquitatem temporis pro lege *f*. Celebris alioquin & vera sententia D. Augustini: *Nec tyrannicæ factionis*, inquit, *peruersitas laudabilis erit*.

d *Philo Iudæ. in Breuiario, de temporib.*

e *l. de quibus, de legib. P. c. super quibusdã, de verb. signif.*

f *L. 1. §. fin. de aq. pluu. arcen. P. l. hoc iure, §. ductus aquæ, de aqua quoti. & æstiua, c. ad audientiam, de præscriptio.*

si regia

si regia clementia tyrannus subditos tractet: nec vituperabilis ordo regiæ potestatis, si rex tyrannica seueritate sæuiat. Aliud enim est, iniusta potestate velle iuste vti: aliud iusta potestate iniuste velle vti. a

a *Augustin. de bono coniugij, c. 14. c. neque enim, 9. §. 2. 14. q. 1.*

5. Aduersus hos tyrannos & inuasores alienorum principatuum, leges fuerunt latæ, de tyrannis impune offendẽdis & explodendis, deq; morte illis iuste inferenda, de præmio honoribusq; tyrannicidis decernendis Meminit Cicero *b* de duabus legibus de necandis tyrannis, & de præmio necantium: quarum prior: *Qui tyrãnum occiderit, Olympionicarũ præmium accipito: & quam rem sibi volet, à Magistratu deposcito: & Magistratus ei concedito.* Altera: *Tyranno occiso, quinq; eius proximos cognatione, Magistratus necato.* Aliæ leges Græcorum, aliarumq; gentium, quæ non patiuntur securè viuere tyrannos, & quæ eos exponãt, omnium libertati, præmia, honores, statuasq; necantibus statuunt, & nouæ quædã eos vt bannitos diffidatos, reos non solũ maiestatis, sed vt hostes reipub. quietis & status eius morti a quolibet inferendæ subiiciant. Atq; vt Seneca ait *c*, *Victima an vlla amplior Potest magisq; opima mactari Ioui, Quam rex iniquus?* Lege & Græcorũ cauetur, vt tyrannorum filij velut facinoris cõscij, parẽtum crimina luant, & haud secus morte exsilioq; multentur. *d* Ita puto, inquit Cicer. *e* Græcos homines deorum honores tribuisse iis, qui tyrannos necauerunt. Hercules nõ aliunde, aut Theseus videntur famam celebrem nacti, quam ab obtruncatione tyrannorum. vt Aod in libris Iudicum, c. 3. dicitur, *Saluator à Deo suscitatus, qui regem Eglon Moabitarum tyrannice imperantem populo israeli. sustulit.* Nec vlla propemodum in hac sententia videtur difficultas, quin nõ liceat priuatę vel publicæ personæ huiusmodi inuasorẽ reipub. aut principatus necare, quia nullus huic subditus dici potest, qui hostis est. Et reus diuinæ & humanæ maiestatis est inuasor principatus: quia nõ est potestas, nisi à Deo, & qui potestati resistit, ordinationi Dei resistit, mortisq; reus est, tanquam Dathan. Core, & Abiron, qui voluerũt vsurpare principatum, ideo viui terræ hiatu deglutiti *f*. Et Imperatores reũ mortis dixerunt, qui supremi dominij notas vsurpauerit *g*. qualis is, qui ex priuato vult effici princeps, & in Aristocratia, qui ex comite vult effici sociorum dominus. Neq; reputandus est seditiosus, qui regnum talis tyranni turbat *h*: quia tale regnum non ordinatur ad bonũ commune, sed ad priuatum commodum, vt sæpe erudit Aristoteles *i*, imo laudandus, qui multitudinem liberat à tyrannica potestate: nisi forte quando sic inordinatè perturbaretur, quod multitudo subiecta maius damnum pateretur, aut detrimentum, ex perturbatione sequente, quam ex tyrannica dominatione.

b *1. de Inuentione.*

c *In Hercule furente.*

d *Alex. ab Alex. lib. 2. c. 16.*

e *Cic. pro Milone.*

f *Num. c. 16.*

g *l. sacri affatus, de diuers. rescrip. C. l. 1. vt dignita. ordo seruetur, C.*

h *Angel. in summa, in verbo sedit, nu. 2.*

i *3. Politic. & 8. Ethic.*

6. Controuersia etiam non modica, num is, qui dicitur tyrannus, vel fertur velle principatũ inuadere, possit impunè necari, antequam talis fuerit iudicatus, & possit præuentione mortis impediri, ne inuadat. Solon enim nõ nisi conuictum & comprobatum permittebat tolli. At tutius visum aliis, quod lege Valerij Poplicolæ narrat cautum Plutarchus, vt statim, vbi caput exseruerit factio, ad tyrannidem vsurpandam, antequam secum populi stragem excitet: si modo sint argumenta tyrannidis vsurpandæ apparentia: nempe si quis factiones agat, arces occupet, populum aucupetur, exercitum conscribat, aut quid simile faciat.

7. Et hæc omnia tantùm de veris tyrãnis dicta censentur. Nam si agamus de necandis legitimis principibus, qui non fuerint principatum per tyrannidem adepti, seu per vsurpationem & inuasionẽ iniustam, sed aut per legitimam successionem, aut per electionem, aut per inuestituram iustam, aut belli iusti victoria, aut vocatione certa a Deo facta: non ita facilis est resolutio, ac prædictorum tyrãnorum, si quis dicat, eos legitimos principes tyrãnicè viuere, crudeliter imperare, bonos opprimere, aut alia facere illicitè & impiè in subditos, quæ tyranni solent exercere. Nã quamuis admittamus, hæc digna esse reprehensione, vindicta, & reformatione, tamen remanet quæstio, à quibus vindicari & opprimi talia agentes oporteat.

8. Quamobrem distinguendum cẽseo, & inquirendum, an, qui tyrannicè imperare dicitur, supremæ sit princeps potestatis, & sui iuris, neminem alium in temporalibus recognoscẽs superiorem, qualis est rex Galliæ, Hispaniæ, Moschouiæ, Persarũ, Turcarum, & similes monarchæ: An vero talis sit princeps, qui superiorẽ habeat. In primo casu non potest princeps, vt sentio, legitimus, quantumuis impius aut tyrãnicè imperans, necari legitimè à suis, seu a subditis. Neq; illi quippiam in ipsum eiusq; statum, honorem, vitam, aut dignitatem, iuridicè aut de facto moliri possent. Iurisdictionẽ quippe nullã habent subditi in suum monarcham, qui non pendet a populi potestate, ideo in eum statuere, aut illi imperare nequit: & quamuis aliquando potestas Romæ fuerit apud populum, tamen postquam in principem omnem transtulit potestatem, se illa potestate nudauit, vt ea vti nequeat, quam concessit in perpetuum. Sicut Valentinianus Imperator electus, rogatus à militibus, vt sibi socium imperij adsciseeret, respondit vocem Imperatore dignam: *Vestrum, inquit, fuit, vt priuatum me ad imperialem extolleretis dignitatem: res autem administrare, non iam vestri, sed principis ipsius esse, vos ipsi quoq; dixeritis: itaq; vos deinceps imperata facere, & quietos esse: me autem,*

tem, quid facto opus sit, curare decet. Atq; tunc quidem militibus non cessit, etsi, postquam Constantinopolim venit, trigesimo à suscepto imperij die, socium sibi imperij fratrem Valentem coniunxerit. a

a Nicephor. Callist. lib. 11. c. 1.

9. Omnis iurisdictio in statu monarchiæ, gladiiq; potestas à solo Deo, & principe eius vicario monarcha pendet: ideo subditi, qui carēt potestate, iuridice in eum animaduertere non possunt. Multo minus præter ius, & rei habebūtur criminis maiestatis, non solum qui ipso facto in personam principis, & eius securitatem & vitam quippiam commiserit, verum etiam qui factioni consilioq; conspiratorum interfuerit, quamuis ipse actui non consenserit. b Quin & ipsa sola cogitatio necandi principem, cum aliquo actu exteriori, quanquam secuta fuerit pœnitentia, mortis suppliciū pro pœna habet. c Memorabile traditur de hac re exemplum cuiusdam nobilis Normandiæ, qui, cum decreuisset necare Franciscum I. Regem eius nominis Francorum, & pœnitentia ductus, idipsum fuisset in sacramentali exomologesi cuipiam minoritæ confessus, & sacramento absolutus, tamen denuntiatus per minoritam regi, & a rege ad iudicium subeundum in curiam remissus, vltimo supplicio addictus fuit. Imo & post mortem huius criminis est accusatio. Fuit & alius nomine Caboche mente captus, qui cum ensem distrinxisset corā Henrico II. Rege Francorū, quamuis nec inuasisset, nec ad vlteriorē progressus fuisset, vltimo damnatus est supplicio, nec furor, qui solet à pœna in delictis excusare, hunc propter grauitatem facti ab ea potuit eximere. Quando nullus tam amens existimetur, qui principis sui numen naturali quodam instinctu aliquo modo non reuereatur: cum etiam leones, vel aliæ bestiæ ferociores, suum curatorem, seu pastorem & ductorem inter ceteros discernant, nec in eos, vt in ceteros, insurgant. Princeps Carthaginensium in Africa Hanno, cum opes suas, quibus reipublicæ superabat vires, ad occupandam dominationem intendisset, regnumq; interfecto senatu inuadere conaretur, & arces contra Democratiam occupasset, commotis & concitatis in suam partem seruitiis, seu seruis: captus, virgis cæsus, effossis oculis & manibus, cruribusve fractis, velut à singulis membris pœnæ exigerentur, in conspectu populi occisus est, corpus verberibus lacerum, cruci affixum, filiique, cognatiq; eius omnes, etiam innoxij supplicio traditi: ne quisquam aut ad imitandum facinus, aut ad mortem vlciscendam, ex tam nefaria domo superesset. e

b l. quisquis, C. ad leg. Iul. maiest. & l. 1. c. eo. tit. in Pr.
c Vitrolliam interpretat. ad l. cogitationis, de poen. & ad l. si quis non dicam rapere, de Sacrosan. eccl. C.
d l. pen. ante-quam & fin. C. ad leg. Iul. maiest. §. publica ante iudicia, de pub. iud. apud Iustinian.
e Iustinus ex Trogo, lib. 21. seueritas tamen illa in proximos delinquentis innocentes, remissa, & in filios, l. quisquis, §. fin. ad l. Iul. maiest. C. l. sancimus. 22. de poen. C.

10. Suppetunt rursum exempla, quæ admonere possunt, non licere subditis insidiari, rebellare, manus iniicere in principem naturalem, auctoritate publica, electione, vel successione, vel alia causa legitima imperium adeptum, & detinentem, vt laudatur à Xiphilino, in Nerone Corbulo Romanus insignis dux Neronis, ob hanc vnam causam, quod Neroni fidem seruauit Sigismundus Quinqueecclesianis episcopus, à Maximiliano I. Romanorū Imperatore, promisso in defectionis præmium Saltzburgensi archiepiscopatu per literas, vt ipsius partibus se iungeret, solicitatus, respondit, datam semel Vladislao fidem, fallere nefas esse. Vnde & ipse Maximilianus integritatem antistitis laudauit. f Celebre dictum Michaelis Orsachi Hungariæ Palatini, cum reliqui proceres Matthiam regno deiicere cogitarent: *Quemcunq; (inquit) sacra corona coronatum videris, etiamsi bos fuerit, adorato: & pro sacrosancto rege ducito, & obseruato.* g Et quanquam Dominus noster Iesus Christus sæpe reprehenderit auaritiam, impietatem, & scelera Pharisæorum & Scribarum, tamen iussit eis obtemperari, qui sederent in cathedra & sede potestatis h. Interpellatus rursus, de tributo reddēdo à Iudæis Cæsari, & regi, respondit: Quæ sunt Cæsaris, Cæsari reddite, & quæ sunt Dei, Deo. Sed & à Christo passo vsq; ad Diocletianum per interuallum prope trecentorum annorum, etsi innumera, crudeliaq; tormenta Christiani passi fuerint, & clades atrocissimas semel 20. millibus necatis, alias integris oppidis Christianis subuersis, tamen nusquam omnino legitur, Christianos licet pares viribus & numero fuerint, vi & armis aduersus leges, rempublicam & magistratum, Imperatorem, securitatemq; eius, vel tantillum molitos fuisse, vel rebellasse. Quin hoc ius fere argumento, se, suamq; religionem omnibus anteferri debere, colendam, & amplectendam, quodammodo ducti, æmulationē, nulla dominandi cupiditate, nullo studio nouarum partium, in ea tam pertinaciter atq; obnixe perdurarent: & vnico amore Dei, & diuini cultus, Christianos se ab eo dicerent appellari, cuius sit hoc piissimum dogma, vt magistratui pareant. Et proinde cum Nicomediæ proponeretur edictum Diocletiani & Maximiani Imperatorum, crudele aduersus Christianos, nimirū quo templa solo æquarentur, diuinæ scripturæ comburerētur, qui inter Christianos magistratum, honoresq; gereret, cum infamia in ordinē red geretur, serui Christianismum abiurarent, libertate donarentur, & pleraq; huiusmodi alia grauia statuerētur, quidam illeq; primus Christianorum extitit, qui tantæ seueritatis indignatione motus, ausus est, cum etiam vterque Imperator Nicomediæ moraretur, edictum manu capere, discerpere, conscindere in minutissimas partes: atque cum in eum extremo supplicio fuisset animaduersum, reliqui etiam

f Bonfinius decad. 4. lib. 5.
g Bonfinius lib. 3. decad. 4.
h c. 23. Matth. c. 22. vers. 17. & seq. Marc. c. 12. v. 14. Luc. 20. v. 22.

Christiani iure exsum esse eum pronunciarūt. a Facit quod scribit Euaristus episcopis per Ægyptum b: *Non est, inquit, à plebe, aut vulgaribus hominibus arguendus aut accusandus Episcopus, licet sit inordinatus: quia pro meritis subditorum disponitur à Deo vita rectorum, &c. Ideo ista dico, quia insidiator bona sæpissime solet conuertere in malum, & in electis ponit maculam. Et permittit etiam Deus malos principes regnare propter peccata populi, quamuis eos non probet* c: *permittitq; Deus regnare hypocritam, ut ait Iob,* d *ad puniendam pertinaciam populi.* In concilio Constantiensi, sessio.15. inter articulos condemnatos, ille est, asserens, quod quilibet tyrannus potest & debet licite & meritorie occidi, per quemcunq; vasallum suum & subditum, etiam per clanculares insidias & subtiles blanditias & adulationes, non obstante quocunq; p̄stito iuramento & fœderatione factis cum eo, non expectata sententia vel mādato iudicis cuiuscunq;. Aduersus hunc errorem satagens, inquit, hæc sancta synodus exsurgere, & ipsum funditus tollere, declarat & desinit huiusmodi doctrinam erroneam esse in fide & in moribus, ipsamq; tanquam hæreticam & scandalosam, & ad fraudes, deceptiones, mendacia, proditiones, periuria, vias dantem reprobat & condemnat. Declarat insuper & decernit, quod pertinaciter ad doctrinam hanc assentientes, sunt hæretici: & tanquam tales iuxta canonicas sanctiones puniendi. Ioannes Gerson quoque in prima parte operum, in tractatu inscripto, de auferibilitate Papæ, consideratione 14 de eodem sequētibus verbis scripsit, postquam docuit, non esse obediendum Papæ, determinanti contra vtilitatem ecclesiæ, aut dum vim inferri iubet regno cuipiam: *Fatemur,* inquit, *nempe duo illa, suspensionem aut substractionē ab obedientia Papæ, fieri non debere, nisi manifestis causis vrgentibus: ne in corpore ecclesiæ deterior & generalior scissura fiat & inducatur, dum particularia membra consuescunt non obedire, sicut notat Aristoteles in politicis, pessimum esse consuescere, non obedire principi sicut regi. Quanto magis erronea & damnanda est assertio, quod licet vnicuiq; subditorum mox vt aliquis est tyrannus, ipsum omnibus viis fraudulentis & dolosis, sine quauis authoritate vel declaratione iudiciaria morti tradere: præsertim si addat hæc assertio, quod tyrannus omnis ille est, qui non præest ad vtilitatem subditorum.* Hactenus Gerson ibi. Rursus idem Gerson in eadem prima parte operum, tractatu de erroribus circa præceptum, Non occides, reperit inter errores damnatos in concilio Constantiensi, fuisse asserētes, quod fur nocturnus, hæreticus, insidiator viarum, sortilegus meritorie à quocunque, etiamsi possit duci ad suum iudicem, sine periculo mortis, aut vi sibi illata, possit necari. Item ille, quod occisio hominis bona intentione facta, redditur iusta & excusabilis, vocando intentionem bonam zelum legis, vel sui principis. Ille etiam, quod quamuis sit fides hosti seruanda, tamen non tyranno. Item dicere, quod ab hoc præcepto, non occides, excipiatur tyrannus, & quod is occidi possit iuxta legem illam, non patiemini maleficos viuere supra terram, & loquēdo de tyranno, qui iure in republica non principatur, aut principari conatur: dicere quod Michael occidit Luciferum sine mandato Dei æterna morte: Similiter Phinees occidit Zambri, sine mandato quocunq; Dei, vel alterius: & pariter Moyses Ægyptium: & quod inde meruerint, & quod similiter Petrus voluit occidere seruum pontificis. Item dicere, quod meritorium, & quod detur qualibet lege cuilibet subiecto licentia tyrannum occidendi: quodque peccet mortaliter quilibet subiectus habēs opportunitatem occidendi, si non occiderit tyrānum etiam per cautelas, insidias, aut turpiter. Et iterum idem Gerson in censura errorum assertorum per Ioannem Paruum, circa præceptum, *Non occides,* tradit, errores hos repugnare legibus naturæ, diuinæ, & moribus, asserere licitum esse vnicuiq; subiecto occidere, vel occidi facere tyrannum. Adiicit & circumstantias, quę simul concurrere debeant in occisione tyranni, quæ probari possint, quarum vna deficiēte, improbandam ait. Prima circumstantia, quod sit certus tyrannus, & condemnatus, & per sententiam appareat, cum ex incertis & leuibus argumentis non sit procedendum ad mortem. 2. quod sit notorium, talem tyrannum nō posse comprimi per superiorem suum. 3. quod sit notorium, talem tyrannum non posse per alium occidi æque bene: alioquin sine lege & ordine plures concurrerent. 4. quod sit probabile, non esse tolerandum talem tyrannum, & quod deterius aliter contingat: alioquin periret consilium Domini, de nō euellendis zizaniis. 5. quod non sit probabile, talem tyrannum esse faciliter corrigendum, vel quod possit aliter comprimi cum facilitate maiori. 6. quod non fiat occisio talis tyranni insidiose, & subito cum certo detrimento animæ eius, vbi potest aliter fieri, prout requirit vtilitas reipublicæ & animæ salus: quoniam in hoc fundatur decretalis, pro humani generis, de homicidio in sexto. 7. quod ad occidendum talem tyrannum, non assumantur media de se mala: vt sunt fictæ confœderationes, falsa iuramenta, mendacia: quia non sunt facienda mala, vt inde eueniant bona: & quia simulata æquitas, non est æquitas, sed duplex iniquitas, & simulatio est iniquitas. Item, quod iustum est, iuste exsequeris. 8. quod bono animo fiat, non ad vindictam, vel ad rancorem, vel ambitio-

a *Euseb. lib. 2. c. 5. Nicephor. Calix. item lib. 7 c 5.*
b *Epistola 2. quam refert Gratian in c 3. 2. q 7.*
c *docet Origenes homil. 4. in lib. Iudicum, & gloss. ordinaria ad illud, c. 4 & can. 18. audacter, 8 q 1. c. ex merito, 6 q. 1.*
d *Iob. c. 34.*

bitionem, sed intuitu legis diuinæ & ciuilis, & pro reipublicæ vtilitate.

19. Debent concurrere & circumstantiæ morales omnes, vt occidatur, quando, & vbi, & à quo oportet: quare non debet occidi per sacerdotem, nec in loco sancto. Sed & adhuc addit, quod etiam concurrentibus dictis circumstantiis ex D. Thomæ sententia, libro de regimine principum, & magistri Nicolai Oresinensis in translatione sua circa principium lib. 5. Aristot. politicorum, & aliorum plurium theologorũ, talis tyrannus magis est iudicio Dei reseruandus, quam per priuatam auctoritatem & seditionem occidendus, atq; magis credendum esse catholicis auctoribus, quam paganis, qui contrarium dixerunt. Fuit etiam conclusum contra assertiones magistri Ioannis Parui & librum eius, quem inscripserat de iustificatione Ducis Burgundiæ, qui occiderat Ludouicum ducem Aureliacensem, fratrem vnicum regis Franciæ, tanquam tyrannum, & asserebat id, regem ratum habere debere. Rationes reprobationis fuerunt: Prior, quia contra præceptum Dei, *non occides*, absq; auctoritate iudiciaria occidisset. Secunda, quia scriptum, si quis per insidias occiderit proximum, ab altari eum euelles, vt moriatur *a*. Tertia, quia fuerat assassinus, de cuius damnatione in c. 1. de homic. in 6. Quarta, quia si hoc permitteretur, aperiretur via ad homicidia regum aut principũ quorumcunque, ad violationem fidei & iuramenti, si liceret impune eos propria auctoritate necare, aut in eos fraudes moliri, daretur & occasio rebellandi subditis & contemnendi principes, diffidentiæ principum subditis. Nemo enim esset ambitiosus, aut alias etiam à principe iuste castigatus, qui non ingentia in illum confingeret crimina, vt eum exosum populo redderet, nulla esset imperandi securitas.

a *Exod. c. 21. c. 1 de homic. c non occidet, 23. q. 1 c. quicunque, 23. q. 8.*

13. Proinde quoque qui mortem illorum seuere vindicarũt, & grauissimas in coniuratores homicidas exercuerunt: ne aliis ex impunitate in ipsos coniurandi relinqueretur occasio. Sicut & Seuerus Imperator, iussit omnes conscios mortis Pertinacis tolli *b*. Vitellius, coniuratores & homicidas Galbæ *c*: quin & Epaphroditum vltimo subiecit supplicio, quod rogatus à Nerone, illum ad sibi inferendam mortẽ iuuasset: *d* vt Dauid puerum Amalechitem, quod dixisset, inuasse Saulem regem vulneratum in prælio Philistinorum, ad manus sibi inferendas, dicẽs, *Sanguis tuus super caput tuum: os enim tuum locutum est aduersum te, dicens, ego interfeci Christum Domini* e: fuit autem Saul rex impiissimus, qui sacerdotes Dei iussit interfici, & ciuitatem eorũ Nobe succendi: percutiq; in ore gladij viros, & mulieres, & paruulos, lactantes, bouemq; & asinum, & ouem *f*. Tyrannice itaq; imperauit, & prosequutus iniuste Dauidem, pythones consuluit *g*: tamen rex ab initio creatus legitime, ideo neq; Dauid potuit probare mortẽ eius, & ipsemet, cum potuisset in spelunca, in qua latebat, necare venientem Saulem, abstinuit, & dixit, non extendam manum in dominum meum, & Christum Domini *h*. Quinimo dicunt Hebræi, quod, quia tunc Dauid in spelunca latens absci[...] clamnicidis regis Saulis, exonerantis al[...] in spelunca, in posterum à Deo punitus est, vt in senectute in pœnam perpetua frigiditate rigeret, nec potuerit per vestimenta superiniecta percalescere. *i* Theophilus Imperator Constantinopolitanus iussit omnes vocari, qui, necato Armenio Imperatore, patrem suum Imperatorem creassent, vt eis rependeret beneficium: vocatos autem ad vnum, interfici iussit Bessum, qui proditorie, vt regnaret in Persia, regem suum necauerat. Alexander Magnus, quamuis ei Darius fuisset hostis, iussit crudeli supplicio affici, vt parricidium ita graue subditi in suum regem expiaret. *k*

b *Herodian. in 2*
c *Suet. in Vitellio. c. 10.*
d *Sueton in Nerone, c. 49.*
e *2. Reg. c. 1.*
f *1. Reg. c. 22.*
g *1. Reg. c. 28.*
h *1 Reg. c. 24.*
i *3. Reg. c. 1.*
k *Q. Curt. lib. 6. de gest. Alexand.*

14. Essæi, qui inter Iudæos profitebantur exsecutionem verbi Dei, resoluerunt etiã principes, supremos, qualescunq; sint, inuiolabiles inter subditos, vt sacratos & missos, à Deo esse debere *l*. Lege diuina scriptum adhuc, *Principi populi tui non maledices* m. multo magis, & prohibitum eum occidere: maxime, quia, qui potestati resistit, ordinationi Dei resistit *n*. Et possunt esse, & vt plerumq; sunt principes obnoxij vitiis immedicabilibus, sed ideo potestati non est detrahendum. Quemadmodum, cum filij Samuelis degenerarent à virtutibus patris, & tyrannice in populo viuerent, vt videretur populus iustam habere occasionem sibi regem constituendi, & dandi alium, tamen consultus Deus ægre tulisse videtur eorum petitionem, dicens, *Non te, sed me spreuerũt* o, innuens, potestatem, in qua iudicarent, regerent, aut imperarent, non esse illorum, sed Dei.

l *Iosephus de bell. Iudaor.*
m *Exod. 22. v. 28 Actor. 23 v 5 canone Apostolorum, 54. 81.*
n *ad Roman. cap. 13.*
o *1. Reg. c. 8.*

14. Nullus magis tyrannice vix imperauit ipso Nabuchodonosore rege Assyriorum, qui inuasit ciuitatem Hierusalem, polluit templum & sanctuarium, diruit domos, ciuitatemque: necauit regem Israel, & maiorem partem populi, aliam vero alio transtulit, iussit adorari statuam suam *p*: tamen Prophetæ Dei, qui sub tyrannide premebantur, tantum abest, vt arma in eum sumere, & eum necare hortati fuerint populum, quin contra iusserunt continuo pro illo orari, vt illi filiisq; eius Deus lõgæuam æternamq; vitam concederet, proq; regno eius *q*. Atq; Ezechiel detestatur iratus, rebellionem Sedechiæ regis contra eundẽ regẽ Nabuchodonosorem. *r*

p *Daniel. c. 6.*
q *Baruch. 1. Hierem. c. 29.*
r *Ezech. c. 29.*

16. Obtemperandum quidem non est princi-

cipibus, si contra legem diuinam aliquid impetent, sed non ideo contra regiam potestatem & regem insurgere oportet *a*. Et vt vere dicebat Liuius, de subiectis contra tyrannos, scutum magis, quam gladium in eos sumendum est. *b* Scutum dicitur id omne, quod potest esse pro defensione: gladius pro inuasione accipitur. Cum enim reges à Deo sint, vt sæpius diximus, anceps & periculosum est se cæde qualiscunq; principis cruentare *c*. [illegible] *Res est grauis occidisse regiam stirpem* *d*. Neque quærenda est mutatio, vbi de priore successore dubitatur, maxime quia ipsæ per se mutationes omnes, soleant esse reipublicæ noxiæ, vt omnes, cuiuscunq; generis innouationes, & ciuilia bella, quæ istas mutationes præcedunt aut sequuntur, sint peiora ipsa tyrannide obtruncanda, vel iniusto ipso imperio. Ferendum est, quod emendare nõ est concessum: bonos principes optare à Deo dari, & datos reuereri, eisq; obsequi & obtemperare, partes sunt subditorũ, & qualescunq; ferre patienter. Sicut enim sterilitatem, aut inimicos imbres, & cetera, quæ videntur nobis naturæ mala: sic luxum, auaritiam, asperitatem, & reliqua dominantium nobis visa mala, tolerare debemus. acerbi fructus cum tempore dulcescunt, & tyrannorum ingenia satiata & culta, possunt quoq; mitescere, maxime si se iam confirmatos, & tutos inter populares sentiant. Et considerabunt subditi, non ideo, quod Iulius Cæsar tanquam tyrannus proditorie obtruncatus est, respublica à tyrannis libera fuit: sed pro vno statim alios crudeliores experta fit. Dehinc si homicidæ regum impune ferãt, vel satis aspere non fuerint puniti, transit facile licentia necandi principem in consuetudinem, vt nihil miserabilius possit populo contingere, & vix nullus princeps sit futurus, qui paterne regnet cum subditis, semper crudeliter sæuiturus, & custodias multiplicaturus in damnum subditorum, metu, ne ab huiusmodi parricidiis & sicariis audacibus inuadatur. Sic notat Aymonius, vitium hoc olim inter Gothos transiisse in consuetudinem, vt dum eis reges displicuissent, à suis clam vel apertè interimerentur, quo factum, vt semper turbata & cruenta fuerit illorum respublica. *e* quemadmodum & apud Anglos, qui eadem vsi crudelitate, suos reges multos, bonos & malos trucidarunt, vt exempla refert Ioannes Gerson *f* Sic occiderunt Kinicum suum, & Danorum regem. Et anno Domini 651. Ophinũ: anno 662. Osiam: anno 668. Elignum: anno 680. Egristum: anno 698. Vrenherdum: anno 716. Obredum, & postea plures alios: peiores feris aut belluis, quas nunquam ita sæpe in armẽtarios suos insurrexisse, vix aut raro auditum est *g*. Et hæc hactenus dicta sint, quando agitur de principe supremo, non habente superiorem, ne possit vllo modo occidi a subdito licite, etiamsi tyrannicè vixerit, aut imperauerit.

a c. non semper. 92. dist. c. si dominus, 93. dist. c. Iulianus, 94. dist. c. qui omnem potestatem, 95. dist. c. qui resistit, 97. dist. c. Imperatores. 98. cum seq. 11. q. 3.
b Liuius lib. 3.
c Corn. Tacit. lib. 15. annalium.
d Homerus Odyss. P.
e Aym. lib. 2. de gest. Francor. 3. 11.
f In 2. parte 3. [illegible] logo [illegible] Angl. & Franc.
g [illegible]

18. Quod si de alio, quam subdito quæramus, puta de alio principe, num bello vel alio modo possit opprimere regnantem tyrannice, respondere possemus, eum, qui habeat potestatem bellum inferendi, iustam quoque & laudabilem habere posse opprimendi, non minus, quam Herculem, qui talia monstra domasse fertur, vt Busyrim Ægyptium tyrannum, qui hospites immolare solitus erat. *h* Quare & Deus, cum terra tyranniculis abundat, qui suo iure imperant, plerumque quendam magnum tyrannum excitat, qui tollat eos, qui à suis castigari non possunt, nec debent: qualis fuit ille, qui se flagellum Dei dicebat, Attila, Totila, aliique plures. Sicq; Deus vindicat, se de inimicis suis per inimicos. Nec alia ratione Tamerlanes Tartarorum Imperator indixit bellum Baiazethi regi Turcarum, quam vt eius castigaret tyrannidem: & proinde victum, captum, inclusum, & circumductum in cauea necare fecit.

h [illegible]

19. At si agamus de principibus aut regibus, qui pendent ex aliorum potestate, puta ex inuestitura alicuius, vt summi Pontificis, Imperatoris, vel Regis, vel ab electione certorum: certè dicemus horum imperium tyrannicum castigari, & puniri debere per eos, a quibus pendent. Atq; tunc eorundem auctoritate possunt iudicari, & banno, vt dicunt, exponi, vt à quolibet possent ex tali permissione, non autem propria auctoritate necari, recepta potestate ab illis, qui gladium committere possunt. Et hæc sunt, quæ de Republica scribenda putaui, ad laudem & gloriam Dei, & vtilitatem principum, & populorum Christianorum, & fidei catholicæ, & immaculatæ vniuersalis Ecclesiæ, cuius censuræ, & doctissimorum hominum iudicio, eadem, si quæ sint, quæ non probentur, subiicio.

Finis XXVI. librorum de Republica.

INDEX

INDEX RERVM ET VERBORVM MEMORABILIVM, QVÆ IN HIS XXVI. LIBRIS DE REPVBLICA CONTINENTVR.

Tres sunt in hoc Indice numeri, quorum primus librum, secundus caput, tertius capitis sectionem denotat.

Apocry-

B

Cam-

Congre-

Cu-

Diademæ

E.

Eccle-

Exe-

Geux

H

I.

Diui

L.

vt

Magistra-

Monta-

Mu-

Nata-

O.

Oracu-

Q.

Regnum

 4. quot

Tyran-

FINIS INDICIS IN TRACTATVM DE REPVblica D. Petri Gregorii.

